
B 1,461,823

-ue 9 1297

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK X — DÍL I

1880

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1880

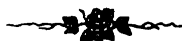
T 29 - 65531

Obsah dílu prvního.

Str.

R. 1880. Čís. I.

OSVĚTA

1871—1879.

Sepsal

dr. Vilém Gabler.

Po tak dlouhá léta již jest Rakousko předmětem Bismarckovské politiky, že nikomu nemůže býti s podivením, když se během toho času po druhé opakuje pokus, aby říše, zaujímavší povždy čestné místo v řadě velmocí evropských, byla z takového postavení opět vymaněna i přivedena k prvější samostatnosti a k úplnému ovládání svého zvláštního politického života.

První takový pokus učinil hrabě Hohenwart r. 1871, hrabě Taaffe právě teď činí druhý. Proč tu nepočítáme onen pokus, který nejdříve předsevzal hrabě Belcredi, bude na svém místě viděti.

Ukázati, kterou cestou Rakousko dostalo se do řečeného postavení, vysvětliti, proč první pokus, z něho je vymaniti, se nepodařil, a proč nyní jsou příznivější naděje v dobrý zdar pokusu druhého, dokázati konečně, že Rakousko má v Evropě veledůležitou úlohu kulturní, kterou vykonati má v interesu vzdělanosti evropské, a že na této úloze zakládá se netoliko oprávněnost jeho existence ale i oprávněnost jeho politické samostatnosti: to jest předmětem a účelem tohoto pojednání.

Připomínáme jen mimochodem, že všelicos by se bylo stalo zcela jinak, kdy by ředitelé zahraničné politiky rakouské nebyli r. 1854 spatřovali vrchol moudrosti politické v tom, z líce na rub převrátiti všeobecně platné zákony lidské mravnosti, a nebyli v úžas uvedli Evropu svou nevděčností k Rusku. Kdy by bylo Rakousko tehdáž bývalo tak moudré jako Prusko, kdy by bylo hledělo též zachovati svou neutralitu, zajisté leccos, co později stalo se možným, bylo by zůstalo nemožným, snad již události r. 1859.

Zúmysla nepouštíme se do žádných, bez toho již zbytečných kombinací a žalob, a konstatujeme toliko, že porážkou, jižto Rakousko r. 1859 utrpělo v Italii, smutná doba policejní autokracie svobodného pána Kempena z Fichtenstammu přivedena byla k neslavnému konci.

Kempenovou úlohou bylo udusiti a vyhubiti v Rakousku duch revoluční. Kempen byl poctivý, nad míru svědomitý, nezištnou oddaností a neoblomnou věrností k svému císaři a pánu vynikající muž, z něhož ne vrozená zloba nýbrž úzkostlivá svědomitost u vykonávání uložených mu povinností učinila samovolného autokrata. Avšak Kempen nebyl státníkem, v jeho duchu nezrodila se žádná velká myšlenka, jeho vladaření skládalo se ze samých malicherností a rozbíhalo se v samých malichernostech. Malicherné větření, zapisování a stíhání demokratů považoval za vrchol věhlasnosti státnické, a mělli ve svém archivu pohromadě ze všech končin monarchie a bůh sám ví jakými lidmi podané zprávy o chování všech z demokratického smýšlení podezřívaných osob, měllí vedle takových úředních seznamů ještě svůj tajný seznam zvláště podezřelých revolucionářů a demokratů, jehožto obsah co osobní tajemství bedlivě střehl a hlídal, mohlli pak na základě těchto svých všestranných a vše obsahujících, ačkoli z velmi kalných pramenů plynoucích vědomostí o lidech zákazem vždy neodůvodněným tu udělení nějakého úřadu zameziti, tam rozkazem rovněž neodůvodněným některého ministra přinutiti, aby ustanoveného úředníka na místě propustil: byl zcela upřímně přesvědčen, že rakouskou říši uvnitř náležitě upevňuje a před každým nebezpečenstvím dostatečně zachraňuje. Vždyť jest všeobecně známo, že Kempenova žandarmerie nebyla vlastně ničím jiným nežli dobře organisovaným sborem policejních zvědů, jimžto podávání zpráv o politickém smýšlení občanů bylo neli jedinou, zajisté hlavní věcí, a že tento sbor „svatých." jak úředníci posměšně je jmenovávali, byl samému úřednictvu státnímu předmětem nechuti a strachu.

Za padlým a pohřbeným systémem Kempenovým nikdo tedy v Rakousku neproléval mnoho slzí, leda onen sbor všemohoucích žandarmů, a bylli Kempen sám toho mínění, jež vyslovil, že totiž bez něho to nepůjde, a že brzy opět bude povolán na své bývalé místo, byl v této naději velice sklamán. Veškero obyvatelstvo císařství rakouského z hloubi duše opět si oddechlo, když uslyšelo radostnou zprávu, že vysvobozeno bude z jařma policejní libovlády Kempenovské. Nová doba měla začíti v dějinách rakouských; i vzpomínáno ve Vídni na to, že říše skládá se z národů rozličných a že dějiny Rakouska jsou dějinami národů těchto; vždyť právě část jednoho národu byla ztracena. Ostatní měly udržovány býti pohromadě ne již bezohledným násilím, ale stejným a nestranným plněním všech oprávněných žádostí a přání svých. Na stejné spokojenosti všech národů rakouských, ne na stejném potlačování jich mělo se zakládati nové, lepší a šťastnější Rakousko.

„Sesílená říšská rada" byla svolána v květnu r. 1860, aby byly slyšány hlasy všech rakouských národů. Ve zprávě většiny tohoto slavného sboru — jehožto jednání důkladně studovati by ještě nyní leckterý rakouský státník mohl a měl k velikému svému prospěchu — praví se:

„Posavadní organisace mocnářství nesesílila základy obecné důvěry, alebrž mnohonásobně je zviklala. Hlavní zásady této organisace byly bez ohledu na zvláštní politickou povahu říše způsobeny toliko vlivem žalostných událostí. Avšak jen dobře pochopený a určitě naznačený vývoj této zvláštní politické povahy může utvořiti pevný základ

státu, jenžto spočívajė na velikých nutnostech politických, utvořen společným směrem dějinným svých jednotlivých zemí, sjednocen panovnickým právem nejvyšší dynastie a na základě toho práva nerozlučně a nedílně spojen, jest nyní jedním z nejdůležitějších členů v rodině evropských států jak celou řadou důležitých evropských narovnání a smluv tak opětným čestným a slavným spolupůsobením na osudy tohoto dílu světa. Na základě tohoto přesvědčení nemůže výbor spatřovati sesílení a zabezpečení svazku, jímžto spojeny jsou zemé rakouského mocnářství, a dostatečnou záruku jeho skutečné politické jednoty ani v nevšímání sobě historicko-politických individualit jeho jednotlivých částí, ani v jednotvárnosti jich pouze zevnější nebo v odstranění všech historických upomínek na jejich minulost. Čím živější a upřímnější jest láska jednotlivých národů rakouského mocnářství k jejich historickým a národním upomínkám a zemským řádům, čím vroucněji tato láska se spojuje s nejšlechetnějšími vlastnostmi národní povahy a s nejvznešenějšími upomínkami celé říše i jednotlivých jejích zemí: tím pevnější bude svazek, který je spojuje všechny, dovedeli moudrá a rozhodná politika v souhlas uvesti požadavky síly a jednoty říše s oprávněnými snahami jednotlivých jejích částí, dovedeli považovati a vyvinouti tyto části co životní základy celku, a celistvou říši co ochrannou moc pro trvání jednotlivých jejích částí."

„. . . Sesílení a zdárný vývoj mocnářství vyžaduje, aby uznány byly historicko-politické individuality jednotlivých zemí, ve kterých přirozený rozvoj a pěstování jednotlivých národností musí najíti své místo, a aby uznání toto spojeno bylo s požadavky a potřebami jednoty říšské, aby tedy na základě rovného práva všech zemí tohoto mocnářství i autonomie (samospráva) těchto zemí byla uznána a založena, i státoprávní svazek společný definitivně byl ustanoven, zabezpečen a společným sněmem zastoupen. Toto státoprávní upravení musí býti doplněno oživením a založením obecného zřízení ve smyslu upřímně míněné samosprávy. Všechna tato zařízení pak dojdou svého účelu jen tehdáž, budeli jimi zadost učiněno právním názorům a přesvědčením jednotlivých zemí tím, že by dle možnosti byla spojována s dřívějšími zemskými řády a právy, a že by byla přizpůsobena požadavkům všech k platnosti přišlých činitelů politických a společenských, že by konečně všechny ve prospěchu společné jednoty nutné jich změny svou příčinu našly právě v oněch velikých politických nutnostech, jichžto uznání žádná země tohoto mocnářství upírati nemůže."

V „sesílené říšské radě" r. 1860 zastoupeno bylo *celé Rakousko.* Že se nesešlo opět celé Rakousko v říšské radě r. 1861, toť dílem svob. pána Schmerlinga, jehožto rukám tehdáž na malé štěstí reorganisace Rakouska byla svěřena. Kterak to přišlo, nehodláme zde vykládati, a konstatujeme toliko, že svob. pán Schmerling *nebyl* členem sesílené říšské rady a že bez pochyby již proto si osoboval právo pomítati vším, co v tomto slavném sboru bylo mluveno a uzavřeno. I pomítal tím tak důkladně, že Rakousko přes Frankfurt dovedl až k Sadové. Císařský diplom z 20. října 1860 jest ještě psán v duchu porad a uzavření sesílené říšské rady a I. článek tohoto diplomu významným způsobem klade důraz na samosprávu jednotlivých zemí, anť zní: „Právo zá-

kony dávati, měniti a rušiti, bude Námi a Našimi nástupci vykonáváno toliko spolupůsobením zákonně svolaných *sněmů*, a dle potřeby říšské rady, do které pošle každý sněm Námi ustanovený počet členů."

Schmerling byl rakouským státním ministrem jmenován císařským dekretem dne 13. prosince 1860, a zároveň bylo jemu svěřeno provedení nové ústavy, diplomem říjnovým v základních rysech naznačené.

Číslo 48 Wiener Zeitungu ze středy 27. února 1861 přineslo jeho elaboráty. „Neúřední část" tohoto čísla obsahuje jakési zdůvodnění, v němž doznívají ještě myšlenky ze skutečně rakouského programu sesílené říšské rady, kteréžto myšlenky však v úřední části t. j. v uveřejněných tam státních zákonech pro říšskou radu a pro rozličné sněmy zemské nenacházejí žádného ohlasu. V oné neúřední části praví se totiž: „Císař chce obnovení a zabezpečení státoprávního svazku monarchie založiti na institucích, které by *stejným způsobem* vyhověly národní povaze rozličných národů na jedné straně, a na druhé též požadavkům historicky oprávněné jednoty říše — na institucích, kterými by zároveň slavně uznány byly vyšší zákony svobody a humanity, jichž genius vznášeje se nad různostmi národními národy smiřuje . . . Rakousko jsouc mezi rodinnými sídly evropských kmenů tak postaveno, že značná část každého bydlí na jeho území, a to ne tak, aby určitou čarou oddělena byla od jiné, alebrž v nerozlučném zauzlení všech, — *Rakousko takové nezdá se býti povoláno ku provedení tuhé vládní centralisace*, jelikož k tomu vždy potřebí jest centralisované hierarchie *úřednictva, jež užívati může jenom jediného jazyka*, čemuž se protivuje rozmanitost řečí rakouských národů. Musíli se tedy odstraniti každá myšlenka na přehnanou centralisaci, *nezbývá nic jiného, nežli provesti systém samosprávy v celé dokonalosti*, a bdíti toliko nad tím, aby se slušné meze zachovávaly, aby se zákony vykonávaly a aby se zamezovala všechna libovůle národních majorit proti minoritám. Jelikož pak již *nebude třeba vysílati na všechny strany administrativné úřednictvo v jedné a téže řeči vycvičené, kteréžto z pohodlnosti rádo vždy užívá jen této jediné řeči:* zajisté sama sebou odpadne každá obava, že by snad ten neb onen jazyk národní nepřišel k náležité platnosti."

Tyto v neúřední části Wiener Zeitungu vedle únorovky uveřejněné myšlenky byly takořka posledními vzdechy regeneračního systému Rakouska, kterýžto systém na začátku r. 1861 již úplně byl stranou odložen.

Dva systémy obmýšlející reorganisaci císařství rakouského (jež po nešťastném roce 1859 za nutnou byla uznávána) stály r. 1860 dosti příkře proti sobě. Jeden, zastoupen a naznačen jsa pravým rakouským smýšlením a patriotismem sesílené říšské rady, chtěl nové a v sobě ustálené Rakousko založiti na spokojenosti všech národů rakouských, a v uspokojení všech těchto národů spatřoval nejvyšší úkol státu, jeho vznešené kulturní poslání a bezpečné zřídlo jeho síly a zdárného vývoje. Vnitřní politika stála při tomto systému patrně nad politikou zevnější. Druhý systém vycházel z myšlenky, že ztráta utrpěná na jihu musí býti nahrazena upevněním a rozšířením moci rakouské na severu, t. j. panství v Italii ztracené mělo býti nahrazeno pojištěnou nadvládou

v německém bundu. Při tomto systému byla tedy vnitřní politika podřízena politice zevnější; vnitřní konsolidování říše nebylo tu již účelem samostatným, alebrž pouhým prostředkem k dosažení účelu jiného, pouhou pomůckou k dosažení hlavního účelu politiky zevnější.

Odporem německé dlouho vypověstovávané byrokracie a jinými ještě živly byl první systém odstraněn, povoláním p. Schmerlinga bylo vítězství systému druhého veřejně prohlášeno, a třeba Schmerling nebyl vynálezcem, nýbrž jen vykonavatelem tohoto druhého systému, zajisté mu nečiníme velikou křivdu, nazýváme-li tuto soustavu jeho jmenem, vždyť on až posud se statečností lepšího předmětu hodnou hájí tuto druhou soustavu proti první.

Schmerlingova soustava skládá se z těchto hlavních myšlenek: Cílem jejím jest hegemonie Rakouska v Německu. Běží mu tedy hlavně o to, aby se Rakousko předně Německu a pak i ostatní Evropě ukazovalo pokud možná co stát německý, aby tedy všichni neněmečtí národové Rakouska pokud možná uváděni byli do pozadí, a jenom Němci se tu objevovali v popředí nového veřejného a ústavního života státního. Zachování německé byrokracie stává se tedy systému tomu věcí nutnou, a docílení německých většin na sněmích zemských jest hlavním úkolem všech volebních řádů. Jelikož není tak snadno na společném sněmu celého mocnářství docíliti většiny německé, vidí se myšlenka jakéhosi ústavního dualismu býti jediným prostředkem, aby alespoň na „užší radě říšské" (engerer Reichsrath) pojištěna byla většina německá. Naproti tomu je pak vše to, co v „sesílené říšské radě" bylo mluveno a uzavřeno o uspokojení všech národů rakouských, docela vedlejší věcí, nebo lépe řečeno: všichni neněmečtí národové rakouští jsou vlastně pro tento systém závadou. Tento systém neuznal tedy v mocnářství jiného úkolu státního, jiného kulturního povolání Rakouska nežli zařízení německé hegemonie nade všemi neněmeckými národy říše.

Schmerling nedosáhl svým systémem onoho hlavního cíle, který si byl vytknul; Rakousko musilo hemegonii v Německu postoupiti Prusku; avšak Schmerling svým systémem utvořil v Rakousku poměry, ve kterých vnitřní definitivné konsolidování říše stává se nyní úlohou nad míru obtížnou.

Léta 1863—1866 nejsou velmi slavna v dějinách rakouských, a p. Schmerling, který v těchto letech byl hlavním ředitelem rakouské politiky, mohl by po tak ohromném nezdaru svých plánů nyní býti mnohem nesmělejším, nežli jest. Sněm německých knížat r. 1863 mohl buditi veliké naděje pouze u lidí, jižto neviděli, že Prusko na nic jiného nemyslí, než učiniti ze svého vojska první armádu evropskou. Dr. Busch praví bez obalu, že již r. 1864 bylo Rakousko „Bismarckem nechtíc vzato do vlečného lana;" *) naši šli spolu do Šlesvika a Holšteina i pomáhali dobyti těchto zemí pro Prusko, avšak neviděli, kterak Dreysovy zadovky dělají mnohem lepší dílo nežli staré pušky rakouské. Hádka o dobytý Šlesvik a Holštein konečně dle plánu Bismarckova vedla k válce mezi oběma vítězi. Válka ta nebyla snad ze strany

*) Neue Tagebuchblätter, p. 246.

rakouské tak dobře vedena, jak mohla býti,*) Bismarck hrál zajisté touto válkou velmi odvážné va banque: ale válka skončila se tak rozhodným vítězstvím Pruska, že celistvost říše rakouské mohla býti zachráněna toliko cizím zakročením.

Mohlo by se mysliti, že po r. 1866 mnohem více nežli po r. 1859 měla v Rakousku nastati doba příznivá vzniku a vývoji skutečně rakouské vnitřní politiky, že po tak úplném nezdaru Schmerlingově měl opět vstoupiti do popředí systém naznačený sesílenou říšskou radou. Avšak nebylo tomu tak; příznivých poměrů tehdejších nebylo užito k obratu v politice vnitřní, a pokus takového obratu učiněn teprvé, když se poměry staly opět velmi nepříznivými. Vlastně byl pokus obratu v politice vnitřní učiněn již v červenci r. 1865 po odstoupení Schmerlingově; avšak ten je pouhé politické kuriosum: hrabě Richard Belcredi musil nechtě jísti, co Schmerling nadrobil. Těžko bylo měniti vnitřní politiku Rakouska pevně již utkvělého na vlečném laně Bismarckově. Úlohou ministerstva Belcrediova, a to úlohou bezděčnou bylo jenom, uchlácholiti nepokojné národy rakouské a zvýšiti tak brannou moc státu pro nastávající válku s Pruskem. Kdy by bylo Rakousko zvítězilo, bylo by se dost možná Belcredimu řeklo: „Mouřenín učinil svou povinnost, mouřenín může jíti.“ Po porážce Rakouska stala se činnost ministerstva Belcrediova úplně bezpředmětnou vůči zcela nové politické situaci, jejímž jádrem nyní byla tvořící se koalice protipruská.

Císař Napoleon III. zdál se býti ještě r. 1866 representantem Napoleonské všemohoucnosti, ale v skutku byl tehdy již jen malým synovcem svého velikého strýce. Bismarck lichotil jeho marnivosti až do r. 1866; po šťastném zdaru své hazardní politiky již se ho nebál, a co kancléř severoněmeckého spolku velmi klidně se na to díval, kterak hrabě Beust — jeho starý odpůrce v Sasku, a nyní jeho zjevný protivník co říšský kancléř v Rakousku — vynasnažoval se svařiti z jedné polovice Rakouska a ze tří jihoněmeckých států pomocí Napoleona III. mocnou protiváhu plánův Bismarckových.

Opět musilo se v Rakousku všechno podříditi těmto záměrům politiky zevnější: mocnářství rakouské bylo r. 1867 definitivně roztrženo na dvě polovice. Aby se odloučili Maďaři od Německa, jehožto spojenci by se r. 1866 málem byli stali, dána jim neobmezená hegemonie nade všemi nemaďarskými národy v jedné polovici říše, kdežto se v druhé polovici bedlivě pěstovalo nadvládí Němců, aby se s touto „německou“ polovicí Rakouska spojiti mohla aspoň polovice Německa. Bismarck, maje uzavřené defensivní a offensivní alliance s Bavorskem, Würtemberskem a Badenskem proti všem, kteří by se chtěli protiviti jeho dalším plánům (úplnému sjednocení Německa pod vůdcovstvím Pruska), a pečlivě pěstuje přátelství Ruska, díval se zcela klidně na všechny tyto přípravy.

V Rakousku nadešel nyní nejvyšší rozkvět *„liberalismu.“* V jedné polovici byl německý, v druhé maďarský, v skutku byl vlastně tentýž

*) Bismarck psal ze Sichrova 1. července 1866 své manželce: „Opustivše dnes Liberec, přibyli jsme sem, a nevíme ještě, zůstanemeli zde či v Turnově. Celá cesta byla nebezpečná; Rakušané mohli včera zajmouti krále a nás všechny, kdy by byli vyslali jízdu od Litoměřic.“

tu i tam. Tu i tam objevil se tentýž nedostatek skutečné svobodomyslnosti, t. j. skutečného smyslu pro svobodu jiných, tu i tam liberalismus znamenal tutéž pánovitost, tutéž snahu vykořistiti dobyté panství ku svému vlastnímu hmotnému prospěchu. Není to středověké panství privilegovaných stavů, jest to moderní panství privilegovaných kmenů; středověké misera contribuens plebs železné doby rytířské přeloženo jest na novověký jazyk konstituční, a podobně tak, jako tehdáž zakládalo se panství stavů vyšších na přirozené prý podřízenosti společenské stavů nižších, nyní zakládalo se panství kmenů privilegovaných na přirozené prý podřízenosti kmenů „nižších," jako by se řeklo, ku porobě stvořených. Křesťanská morálka a její hlavní zákon: „Co nechceš, aby jiný činil tobě, nečiň ty jemu," nemohly vaditi, neb tento modní „liberalismus" vůbec nemá žádného náboženství; jemu pravým základem praktického života jest samospasitelný materialismus a zlatá theorie „boje o život." Toť prý jediný pravý princip všeho lidského žití, a z něho zcela přirozeně plynou zlatá pravidla: Jen kdo sám jí, tloustne a — après nous le déluge! Obětovnost a šlechetnost nejsou prý než pouhou obmezeností, velikomyslnost jest vlastně hloupostí, zdravý egoismus t. j. pořádné sobectví musí býti hlavním pravidlem všeho lidského jednání. Nuž tedy, vy páni, pokryvše se pohodlným a pyšným pláštěm liberalismu obohacujte se, kde a jak můžete, berte, kde se co bráti dá, i nebojte se ničeho jiného než kriminálu. A proč kriminálu? K čemu vůbec kriminál pro lidi, kteří nedělají nic jiného nežli že ve skutek uvádějí „pravý princip" všeho lidského žití, kteří se toliko řídí dle pravidel „zdravého egoismu?" *)

Zvláštního rázu dodávaly tomu modnímu lžiliberalismu tak nazvané zákony konfesionelní. Hlavním účelem při tom bylo, získati veřejné mínění. Všeobecné rozmrzelosti nad nevčasným jednáním Římské kurie použito k útokům na církev katolickou; hlavní účel panující liberální strany při všech těch zákonech byl jeden a tentýž, aby se totiž laciným spůsobem stala populární. Proti panovačnosti Římské kurie bojovalo se udatně, a vlastní pánovitosti hověno beze všeho ostychu; na všeobecně neoblíbené jezuity láno zvučnými frásemi vždy nejvíce, když běželo o to, aby veřejné mínění nezačalo přemýšleti, kterak 46 členů říšské rady zastává neméně nežli 125 míst ve správních radách a zdali jest hlavní úlohou zástupce lidu, užívati svého postavení jenom k naplnění svých vlastních kapes.

Mezi tím co říšský kancléř Beust jen stěží pokračoval ve své zakryté hře proti záměrům Bismarckovým, skutečně rakouská státní myšlenka sesílené říšské rady z r. 1860 dobyla sobě platnosti až i v řadách tehdejšího ministerstva cislajtanského. Dvě strany v něm stály příkře proti sobě; 10. prosince 1869 císař obě vyzval, aby mu písemně naznačily prostředky i cesty, „kterak by se mohlo docíliti dorozumění vzhledem k ústavě a tedy doplnění říšského zastupitelstva." Většina ministrů (Giskra, Herbst, Hasner, Brestel a Plener) odevzdala své memorandum dne 18., menšina (Berger, T a a f f e, Potocki) 26. pro-

*) Pan spisovatel nám odpustí, že jsme z příčin samozřejmých na tomto místě vypustili passus, který jinak ovšem jen trpkou pravdu obsahoval. *Red.*

since. Většina stála na tom, že jenom v bezohledném provedení stávající ústavy lze hledati spásu říše, a že tedy německá hierarchie a německá centralisace musí se udržeti v Cislajtanii stůj co stůj. Menšina pokládala to vše za nemožné a pravila doslovně: „Absolutní panství (německé) ústavní strany proti veškeré národní (neněmecké) oposici nedá se nikterak provesti; dorozumění s celou národní oposicí a přivedení této oposice ku společné ústavní činnosti jest nutnou potřebou.“ Menšina stávající volební řád nepřímo prohlásila za pouhý prostředek k utvoření a udržování této hegemonie německé, neboť učinila návrh, aby se vypracoval volební zákon nový (ovšem že ne více ad hoc ale na základě všeobecně platných zásad), a aby nově zvolené říšské radě byla přikázána úloha, změniti ústavu způsobem všeobecně uspokojujícím.

Avšak palčivá otázka vnitřní rakouské politiky byla již na začátku r. 1870 silně do pozadí tlačena hrozícím konfliktem mezi Francií a Německem. Císař sice ku konci r. 1870 odepřel cislajtanskému ministerstvu své svolení k zavedení přímých voleb do říšské rady, přijal demisi jeho a uložil hr. Potockému utvoření nového ministerstva: avšak to vše zůstalo bez účinku na vnitřní politiku rakouskou, pro kterou válečné události r. 1870—71 utvořily opět novou situaci.

Hrabě Bismarck beze všeho ohledu na tajné machinace Beustovy šel za svým účelem. Plánem velmi chytře promyšleným přinutil Napoleona III. k vypovědění války ještě dříve, nežli Francie připravena byla na rozhodný boj, kdežto on sám byl k němu učinil přípravy nejdůkladnější. R. 1870 věděl, že branná moc národu německého počtem svým daleko převyšuje brannou moc francouzskou; veřejný tisk německý byl v jeho rukou a on uměl ho užiti k tomu, aby národní vědomí lidu německého rozplameněno bylo ve válečné nadšení proti „dědičnému nepříteli;“ on lépe nežli Napoleon III. věděl, že jižní Německo nebude státi proti němu na straně francouzské, také velmi dobře věděl, že věrné Rusko mu bude krýti záda a držeti v šachu váhavé Rakousko. A vítězství německých zbraní převýšilo jeho nejsmělejší očekávání, porážka Francie byla bezpříkladně rozhodná. V bývalé residenci králů francouzských, ve slavném Versaillu pruský král prohlášen co Vilém I. za císaře německého, a jistý žert hraběte Bismarcka téměř frivolní svědčí právě jenom o bujné radosti šťastného vítěze.*)

Skvělé vítězství německého vojska za přirozený následek mělo rychlé stoupání národního vědomí v německém lidu, a zvýšenou národní hrdost německou bylo brzy cítiti i za hranicemi sjednocené německé říše. Francouzové se po vítězstvích Napoleona I. nazývali „prvním národem evropským,“ Němci brali sobě totéž právo po tak rozhodném vítězství nad Francouzi. Bráti podíl na této cti a slávě svých soukmenovců bylo též přáním všech Němců, kteří ještě stáli mimo tak slavně

*) Ke dni 21. ledna 1871 vypravuje dr. Busch: „Rozmluva přešla pak v učené pojednání o rozdílu mezi tituly německý císař a císař německé říše a mluvilo se též o možnosti císaře Němců. Když se o tom nějakou chvíli rokovalo, zeptal se chef (Bismarck), který až potud mlčky byl poslouchal: Ví někdo z pánů, jak se latinsky říká Wurscht? — Farcimentum, řekl Abeken. — Farcimen, pravil jsem já. — Chef s úsměchem: Vše jedno, farcimentum nebo farcimen. Nescio quid mihi magis farcimentum esset.“ (Dr. Busch, Graf Bismarck und seine Leute. II. 255.)

dobytou národní jednotu. Německá ústavní strana v Rakousku považovala nyní každé obmezování svých výsad také za útok na národní čest německou.

Jakkoliv Rakousko spěchalo uznati obnovené císařství německé, jakkoliv dáno na srozuměnou, že Beust svou úlohu dohrál a že odstoupení jeho jest jen otázkou času, nová situace tím nebyla podstatně změněna: každý pokus čelící proti hegemonii německé v Rakousku, mělli se zdařiti, musil překonati odpor kladený z Německa vší mocí právě nejvíce se nadýmající. Pokus byl učiněn a nezdařil se: toť vlastní význam r. 1871 v dějinách rakouských, toť krátká historie ministerstva Hohenwartova.

Pro Rakousko nastala zajisté r. 1871 doba, kde zmařené plány politiky zahraničné již nepřekážely žádoucímu urovnání a konsolidování poměrů vnitřních; hrabě Hohenwart zajisté byl muž, jehožto pravému patriotismu rakouskému mohlo se svěřiti dílo takové reorganisace. Avšak za předcházejícího desítiletí bylo tolik píle a práce vynaloženo na utvoření a upevnění hegemonie německé, celá organisace vládní moci byla tak přizpůsobena k tomu účelu, že úloha Hohenwartova již za příčinou vnitřních poměrů byla nade všecku míru obtížná. On nicméně nastoupil boj proti straně, která své kmenové panství v jedné polovici Rakouska r. 1871 pokládala netoliko za své právo ústavní alebrž za svůj povinný díl na slávě dobytého vítězství německého. Boj ten způsobil přímé zakročení dvora Berlínského, jež nad to podporováno bylo dvorem Petrohradským; a hrabě Hohenwart musil na konec bojiště ponechati svým odpůrcům.

Nehodláme podrobně vyličovati akce ministerstva Hohenwartova. Zcela přirozeno bylo položiti nejdříve hráz německému panství v Čechách, protože tu děla se národu neněmeckému největší křivda, a kromě toho byli němečtí poslanci z Čech hlavním jádrem celé ústavní strany německé. Dva zemské zákony pro království české byly ujednány mezi ministerstvem Hohenwartovým a vůdci národní strany české: fundamentální články a zákon o národnostech.

Fundamentální články měly za účel, království české — které mnozí již považovali skoro jen za pouhý departement německé Cislajtanie — ve smyslu sesílené říšské rady, pozdvihnouti opět k důstojnosti „historicko-politické individuality," a prohlásiti je za podstatnou a důležitou část rakouského císařství. Zákonem tímto byl učiněn útok na německý centralismus, kterým německá hegemonie v Cislajtanii byla pojištěna, a tedy přímý útok na samou tuto německou hegemonii. Hegemonové němečtí prohlašovali Hohenwarta za nebezpečného strůjce „reakce" proti ústavě a ničitele „státní myšlenky rakouské," která ovšem jenom v panství německého živlu, v potlačování a germanisování všech živlů neněmeckých spatřovala oprávněnost existence a kulturní úlohu rakouského mocnářství.

Zákonem o národnostech měla se rovnoprávnost národů, v ústavě samé výslovně prohlášená, nejdříve v Čechách z pouhé fráse státi opravdovým skutkem, mělo se vysloviti určitými slovy, v čem tato rovnoprávnost záleží, a že tedy na základě práva ústavního zemská vláda zavázána býti má, věnovati národnosti české tutéž péči a pozornost

jako národnosti německé. Zákonem tímto měla tedy býti jenom zabezpečena skutečná rovnoprávnost obou národností zemských, a podrobná ustanovení tohoto zákona dostatečně o tom svědčí, hájíce národní menšiny jedné i druhé stejnou měrou proti národním většinám jak v okresích tak i v jednotlivých obcích. V každém právním státu hájí se určitými zákony právní poměry a právní nároky jednotlivých osob, spolků a obcí, aby se všude zamezovala nezákonní libovůle; jest to tedy věcí velmi přirozenou a pro každého člověka nepředpojatého a spravedlivého jako světlo denní jasnou, že i právní poměry a právní nároky dvou vedle sebe v jedné zemi žijících národů spravedlivo zákonem určitě naznačiti, aby i tu byla zamezena libovůle, aby tu nebylo úplné právo jen na straně jedné a holé bezpráví vždy na straně druhé. Tak o tomto zákoně ovšem nesoudili hegemonové němečtí. Oni s netajeným hněvem a s hrdým opovržením zákon tento odmítli. Učinili tak asi s podobným citem, s kterým onen pruský král odmítnul od sebe konstituci nechtěje mezi svou vznešenou osobou a národem svým míti „kus papíru.“ Když fundamentální články a zákon o národnostech přijaty byly sněmem českým, výkřik hněvu rozlehl se po všech krajech německých. Německá menšina, která dle příkladu Čechů byla ze sněmu odešla, malována nyní nové říši německé jakožto oběť národní hrůzovlády. Toho nemohla snésti hrdost nadutých vítězů nad Francouzi. Království české, tato země směle vystupující do území sjednocené říše německé, bez toho tehdáž bylo pro ně předmětem neodolatelné chtivosti, prohlašovali je veřejně a neomaleně za nutný doplněk říše té, kde Němci teprv neobmezeně a na věky vládnouti měli, nejdříve *čeští* Němci a pak ovšem — *pruští.*

A co se stalo, víme. Hrabě Hohenwart odstoupil a strana německá prohlásila vítězoslavně, že reakce jest poražena a Rakousko spaseno. V pravdě ovšem jenom německé panství v Cislajtanii bylo spaseno, a za to znova pochována pravá rakouská státní myšlenka, jejímžto statečným obhajcem byl hrabě Hohenwart. Takto se v politickém životě rakouského státu pořád mstily staré chyby, zahájené nevděkem r. 1854. Fundamentální články a zákon o národnostech staly se pak potupným pořekadlem v ústech mnohých lidí, kteří zhola nevěděli, co vlastně v nich stojí.

Po odstoupení Hohenwartově v říjnu 1871 po osm let vládlo ministerstvo knížete Adolfa Auersperka. I hrabě Beust byl milostivě propuštěn, novým pak kancléřem říšským a ředitelem zahraničné politiky stal se maďarský hrabě Julius Andrássy. Heslem nové vlády bylo bezohledné provedení německého panství v jedné polovici říše a rozhodný vliv živlu maďarského na vysokou politiku celého státu: zajisté opět z brusu nová státní myšlenka Rakouska, chcemeli ještě tak jmenovati království uherské a „ostatní země Jeho Veličenstva.“

Tři věci dodávají této osmileté době dějin rakouských zvláštního rázu a významu: vymstění na Češích, „krach“ a orientální politika hr. Andrassyho.

O první věci nebudeme šířiti slov. Přestáli jsme i to šťastně, jsme posud, čím jsme byli, a hledíme nyní s důvěrou vstříc lepší budoucnosti. — Krach r. 1873 byl neslavný konec zvláštního národního

hospodářství liberálního; byl tedy krutou ranou pro ústavní stranu německou. „Tato strana," psáno tehdy z Vídně do Augsb. Allgem. Zeitungu, „udělala z parlamentu bursu a z bursy parlament, i spletla bursu s politikou spůsobem takovým, že i zkušené oko nevidí tu žádného rozdělení. Politikové stavěli železnice, bursovníci zakládali banky, všichni si pomáhali a podělovali se vzájemně, neboť brzy panující strana potřebovala pomoci finančníků, brzy finančníci potřebovali podpory říšské rady. Sněmovna poslanců konečně skládala se ze samých správních radů rozličných bank a železnic; čelnější její členové s malými výminkami byli se obohatili." — Od poctivého Vídeňského redaktora (tehdáž bílé vlaštovky!) pochází okřídlené slovo: „Co vy nazýváte *národním* hospodářstvím, nazývám já *zlodějským* hospodářstvím!" Když říšská rada po krachu nemohla jinak nežli zatracovati loupežnické jednání „zakladatelů" a likvidátorů, páni radové říšští nestali se předmětem zvýšené úcty svou nyní na odiv stavěnou mravokárností. „Člověk sotva ví, co mu protivnějšího, zdali ‚zakladatelé' a zlodějové roku minulého, nebo ti poslanci, kteří nyní zpotřebovali báječnou míru pokrytectví, pronášejíce dojímavé fráse plné Katonské přísnosti mravní a plivajíce se strašnou energií do mísy, ze které se právě až do dávení byli najedli. Lidé, kteří za doby umlčovacích peněz (Schweiggelder) a podělování akciemi šťastně se dodělali bohatství a místa ve sněmovně, neostýchají se nyní svým voličům kázati slova Franklinova: ‚Kdo vám říká, že zbohatnouti můžete jinak než prací a spořivostí, toho se varujte jako traviče!' — Takto psal o ústavní straně německé ne snad nějaký odpůrce, ale patrný její přívrženec.*)

Proces Ofenheimův byl důstojnou dohrou velikého krachového dramatu. Nelze pochybovati, že odsouzení obžalovaného a tím odsouzení toho celého „zlodějského hospodářství" bylo přáním vysokých kruhů. Vždyť státní zástupce hrabě Lamezan později obdržel řád. Ofenheim byl obžalován první, anoť se myslilo, že obecenstvo dostatečně zná záležitost Černovické dráhy, a že bude dosti snadno tu podati důkazy viny. Kdy by Vídeňská porota byla uznala Ofenheima vinným, byla by zajisté přišla řada po něm na mnohé jiné pány. Leckterá excelence tehdáž byla ve špatném humoru, a leckterá parlamentární veličina dělala se malou, aby ji nikdo neviděl. Veliké rozčilení panovalo v četných řadách „zakladatelů," likvidátorů a spoluvinných správních radů. Bylli krach již o sobě morální porážkou liberalismu, odsouzení Ofenheimovo bylo by bývalo soudním prohlášením této morální porážky. Ale Ofenheim byl Vídeňskou porotou uznán za nevinna a z obžaloby propuštěn. Co všechno učiněno, aby tento rozsudek byl docílen, nepřijde snad nikdy na světlo boží. Excelence zase nabyly dobrého humoru a parlamentární veličiny pozvedly se opět k své výši; avšak hlučná ovace, kterou soudruhové oslavili z obžaloby propuštěného Ofenheima, neučinila přec toto propuštění morálním vítězstvím liberálního hospodářství národního: liberální strana ústavní, kteráž též byla tolik zakládala a tolik likvidovala, nikdy nebude moci tvrditi, že proces Ofenheimův hlavu její ozářil leskem vítězoslavné koruny . . .

*) W. Rogge, Österreich seit der Katastrophe Hohenwart. Leipzig u. Wien 1879. I. 211.

Politika hraběte Andrássyho, o které již tolik bylo psáno pro a contra, zůstane bez pochyby povždy předmětem sporným. Nebyla maďarská, neboť Maďaři chtěli válce proti Rusku; nebyla anglo-turecká, neboť status quo v Turecku nebyl jejím základem; nebyla rakouská, neboť neměla na zřeteli pravou státní myšlenku rakouskou: byla pravou politikou „od případu k případu," t. j. politikou bez určité zásady a bez určitého cíle, kterou Rakousko dostalo se do jedné z oněch situací, do jakých by veleříše taková nikdy neměla přicházeti. Nevedli jsme války, ale válečná výprava proti mohamedanům bosenským stála tolik krve a peněz jako skutečná válka; máme Bosnu a Hercegovinu, ale nikdo neví, kdo je tam vlastně zeměpánem, zdaliž sultán turecký nebo J. V. císař rakouský; máme na papíře právo obsaditi též Nový Pazar až k Mitrovici, ale nemáme s tím na spěch — kdož ručí za šťastný výsledek?

Jedním slovem, hr. Andrassy nepřispěl valně k rozhodnutí východní otázky; onť pomáhal toliko utvořiti novou fási, která činí definitivné rozhodnutí ještě obtížnějším, nežli bylo před poslední válkou rusko-tureckou. Stojíli militarismus, Bismarckem utvořený, v celé Evropě jestě v nejvyšším květu, jsouli všechny velmoci evropské posud nuceny zakrvacovati se nesmírným nákladem na ustavičné sesilování své branné moci, zbrojíli se všade, jako by všeobecná konflagrace měla učiniti z celé Evropy jediné velikánské bojiště, zajisté můžeme vysloviti přesvědčení, že mír Berlínský z r. 1876 znamená jen malé zastaveníčko v krvavém díle, jímžto až posud rovnají se sporné mezinárodní otázky civilisované Evropy, a že tedy i ta okupace Bosny ještě není pevně zasazeným drahokamenem v koruně diplomatické slávy Andrassyovy.

Poměr Rakouska k Rusku churaví až posud neblahými následky nevděku z r. 1854, a Maďar Andrassy nebyl povolaným jej zlepšiti. Té zásluhy mu nepopíráme, že přičiněním jeho Rakousko a nová říše německá se úzce spřátelily. Jaký význam asi má spolek tří císařů, r. 1872 v Berlíně uzavřený, a jakový vliv spolek tento měl na události posledních let, není až posud známo. Spolek ten v jistém ohledu ještě trvá a osobní přátelský poměr tří tak mocných panovníků evropských jest ovšem veledůležitým činitelem v kombinacích evropské diplomacie a tedy i ve všech událostech časových. —

Veliký obrat ve vnitřní politice německého císařství přispěl v nejnovějším čase hlavně k tomu, že i v Rakousku mohlo opět se pomýšleti na konečné upravení vždy ještě neurovnaných poměrů vnitřních.

Vítězoslavné opojení v německé říši ustoupilo během několika let chladnější rozvaze; podivný úkaz, že Francie vyplacením pěti miliard franků nezchudla a že Německo přijímáním těchto pěti miliard nikterak nezbohatlo, velice působil na ochlazení myslí, národ myslitelů se přirozenou měrou neubránil myšlence, že ta sláva válečná přec nemůže býti nejvyšším cílem civilisovaného státu evropského, jakož i že ten moderní militarismus též nemůže býti nejvyšším stupněm národního blahobytu. Národní blahobyt patrně hynul a veřejná mravnot strašlivě klesala v nádherné residenci německého císaře. Dva hnusné útoky na život císaře Viléma r. 1878 učinily hluboký dojem ve kruzích nejširších. „Smutné jsou to časy," začíná úvodní článek Augsb. Allgem. Ztg. dne

7. pros. 1878, „které nyní přišly na nás Němce. Pominulo nadšení, jemužto děkujeme za svá báječná vítězství na bojištích francouzských, utichly jaré a veselé zpěvy vítězné, jimižto jsme plesali nad konečným vyplněním toho, o čem nejlepší mužové našeho národa po mnohá desítiletí snili a po čem toužili. Vyprahly prameny klamného blahobytu, který po slavném ukončení národní války za těžké oběti sliboval zlatou odměnu. Tyto pomíjející sluneční blesky ustoupily černému temnu nočnímu. Pracně a trudně se nyní veliká většina národu dodělává svého každodenního chleba; všeobecný pessimismus ohromuje všelikou úrodnou činnost. Lidé již nejsou opanováni dřívější dychtivostí zbohatnouti a užiti všeho bez práce; nyní jen již touží po tom, aby se přítrž učinila všeobecnému zchudnutí, k němužto každý zdá se býti odsouzen bez milosti. Strašlivý příval nouze a bídy doráží na naše zákonodárství sociální a hrozí otřásti do nejhlubších základů touto hrdou, jak jsme se domnívali, pro věčnost vystavěnou budovou. A jako by zkouška, kterou národohospodářská bída ukládá národu německému, ještě nebyla dosti krutá, musila poloha naše býti zostřena a ztrpčena oněmi tak žalostnými vražednými pokusy na šedivou hlavu našeho císaře, aby se nám ještě podal důkaz, že jedna část národu netoliko propadla zchudnutí, ale též, svedena demagogickými snahami, úplné nekázni a mravní zdivočilosti."

Již dne 17. května 1878 mohl poslanec Schröder při rokování o smlouvě týkající se železnice Gotthardské říci: „Když r. 1871 uzavřena byla tato smlouva, Německo nacházelo se ve stavu chorobné rozčilenosti a blouznilo o všemohoucnosti své" — a slova tato nezpůsobila v říšském sněmu německém nižádný výbuch všeobecného pohoršení. A Delbrück 25. února 1879 v 9. sezení říšského sněmu vložil přímo prst na hlavní ránu, kterou se zakrvacuje sociální život Evropy, řka: „Pravou příčinou nynější všeobecné hospodářské krise jsou zajisté především následky velikých v posledních desítiletích civilisovanými národy vedených válek. Tyto války počínaje od Krymské stály přímo 68.205 milionů mark; nepřímo asi dvakrát tolik, i způsobily nesmírné obraty kapitálu, s kterými až posud nejsme hotovi." — Když císař Vilém pro své zotavení zdržoval se v Baden-Badenu (v říjnu 1878), bylo mu v dopisech anonymních vyhrožováno novými atentáty, kdy by se odvážil vrátiti se do Berlína. Bedlivost orgánů veřejné bezpečnosti zmařila je šťastně, ač bylyli vůbec skutečně osnovány; avšak atentáty spáchané v Italii, ve Španělsku a v Rusku upevnily povážlivé rozpoložení mysli v nejvyšších kruzích. V Berlíně i na nejvyšších místech povstaly vážné pochybnosti, zdali vysoce slavený tvůrce vší té nové moci a velikosti nebyl snad příliš málo vybíračný vzhledem na prostředky a pomocníky, kterých užíval k uskutečnění svých velikých plánů; kulturní boj od Bismarcka proti katolické církvi zahájený objevil se nyní v jiném světle, i vnucovala se mimovolně otázka, zdaliž nebylo i shůry dosti mnoho přičiněno k utlumení mravního citu v srdcích lidu. A tak se r. 1879 stal v německé říši veliký obrat. Národní liberální strana přestala býti stranou vládní, vnitřní starosti ochromily sílu rozpínavou, skromnější snaha: bezpečně zachovati, co bylo dobyto a uchrániti šťastně sjednocenou vlast před hrozící pohromou sociálního převratu, vstoupila do

popředí veřejného života, a kníže Bismarck uvažuje tyto změněné okolností, vešel ve spojení se stranami konservativnými. Německá říše jsouc úplně zaměstnána svými domácími záležitostmi neměla již tak na pilno, míchati se v domácí záležitosti států sousedních.

Rakousko mohlo i z této příčiny zase jednou pomysliti na vyrovnání svých vnitřních sporů. Dne 24. dubna 1879 slavila se tu stříbrná svatba císařských manželů. Slavnost tato podala zřejmý důkaz o loyální oddanosti rakouských národů k panující dynastii. Císař v radostném pocitu tolikerých osvědčení dědičné věrnosti pronesl k deputacím významná slova, která v srdcích trpce zkoušených vzbudila zas jednou blahé naděje. A tyto neměly býti sklamány. Hrabě Taaffe stal se předsedou cislajtanského ministerstva, hrabě Andrassy „z ohledů zdravotních“ odstoupil, a baron Heymerle, bývalý vyslanec rakouský na dvoře italském, jmenován ministrem věcí zahraničných. Že tyto změny v osobách znamenají změnu vládního systému, o tom nelze pochybovati; svědčí tomu i sama návštěva Bismarckova ve Vídni (21—24. září 1879), který tam, jak se tvrdí, nešel na rozkaz německého císaře, nýbrž jen o své újmě. A jelikož tam, jak se dále tvrdí, uzavřel přátelskou smlouvu mezi německou říší a Rakouskem, jehož vnitřní upravení právě bylo svěřeno hraběti Taaffovi, možná z toho souditi, že jest napřed spokojen s tím, co hrabě Taaffe učiní. Že ale Bismarck v Gasteinu a ve Vídni hlavně jednal s hrabětem Andrassym, tímto již propuštěným ředitelem zahraničné politiky rakouské, možno se domýšleti, že ona tak okázale a právě jen Bismarckovými orgány prohlašovaná „defensivní a offensivní alliance“ mezi Německem a Rakouskem není snad v skutku nejskvělejším výsledkem Bismarckovy politiky. Budiž tomu jakkoliv, vždy podobá se, že nyní jednání Taaffovo nebude se říditi rozkazy Berlínskými.

Úloha Taaffova hodna jest píle a práce šlechetného muže; máť on dle původních úmyslů císařských „obnovení a zabezpečení státoprávního svazku monarchie založiti na institucích, které by *stejným spůsobem* vyhověly národní povaze rozličných národů na jedné straně, a na druhé též požadavkům dějinně oprávněné jednoty říše — na institucích, kterými by zároveň slavně uznány byly vyšší zákony svobody a humanity, jichž genius vznášeje se nad různostmi národními národy smiřuje.“ Hr. Taaffe má podati důkaz, že pravá rakouská státní myšlenka může býti základem rakouského patriotismu, že císařství rakouské má zcela zvláštní oprávněnost svého bytí, vznešené kulturní poslání, jež vykonati má ve prospěch civilisace evropské; Taaffe má podati důkaz, že věta: „Kdy by Rakouska nebylo, musilo by ve prospěch evropské civilisace utvořeno býti“ — že tato věta má až posud svůj význam a nikdy pozbyti ho nemůže. Rakousko je tak položeno mezi velikými vlastmi hlavních národů evropských, že na území jeho bydlí rozliční kmenové, především Slované a Němci tak mezi sebou promícháni, že by rozdělení území rakouského mezi velký národní stát německý na jedné a velký stát slovanský na druhé straně ani tehdáž nebylo možno, kdy by uprostřed Rakouska nebylo kmene maďarského, který nepřináleží ani k jedněm ani k druhým. V Rakousku tedy tvoření evropských veleříší na základě národnosti dochází svého přiroze-

ného obmezení; a vidímeli, kterak vzdělaní národové evropští nyní ve jmenu národnosti podobně se vespolek vraždí, jako se do nedávna vraždili ve jmenu víry, jest nejvýše žádoucno, aby ve prospěch evropské vzdělanosti, národním fanatismem ohrožené, existoval stát, jenž by národnostní spor v sobě rozřešil, jenž by různé kmeny své co stejně oprávněné občany jedné říše svazkem stejné ochrany a stejné svobody spojoval ku společné užitečné práci na poli lidské vzdělanosti. Když všichni národové v Rakousku účastni budou stejného práva a stejné svobody, když veliké Rakousko v tom ohledu bude tím, čím malé Švýcary již nyní jsou, když Slované, Němci, Maďaři a Rumuni budou zde míti pod společnou střechou stejný útulek, ve kterém ani jedni ani druzí nebudou krmeni toliko odpadky se stolu panského: zajisté budou všichni s radostným pocitem ochranný tento dům nazývati svým domem, rakouské vlastenectví nebude pouhou úřední frásí bez ohlasu v srdcích lidu, a rakouská státní myšlenka nebude jen zástěrou kmenové vládychtivosti.

Takové jest naše ponětí o této říši, a dle toho jsou naše žádosti. Národ český netouží po nijakých výsadách, ale nechce také dokonce žíti v podruží a područí jiného kmene. Nebude nikdy činiti jinému, co nechce, aby jiný jemu činil, ale také nikdy neustane hájiti sobě toho, co mu právem božským i lidským náleží, totiž nevyhnutelně nutných podmínek svého samostatného života, volného sebeurčování, bezpečného a svobodného rozvoje všech svých duševních i hmotných sil.

Maje takto účelem, jen co jest rozumno a spravedlivo, činí zároveň všechno, aby vnitřní nesrovnalosti ve státě konečně ustoupily poměrům přirozeným, zdravým, stálým a pevným. Poslancové jeho — uskrovnivše na nejmenší míru požadavky, jež nám na ten čas splněny býti mají — vstoupili na říšskou radu, jejíž práh po 16 roků nebyli překročili, a tam rovněž jako na domácí půdě české nabízejí poctivě a srdečně ruku k odstranění národních sporů, k dohodnutí, smíření a přátelskému spolužití s krajany německými. Čeho se domáhají, není, než praktické provedení toho, co od samého panovníka již neodvolatelným diplomem říjnovým bylo stanoveno jakožto základ státního zřízení. Nastoupili také na nynější cestu uposlechnuvše hlasu císaře a krále, který teď opět skrze ministerstvo Taaffovo chce způsobiti vyrovnání a pokoj mezi svými národy.

Hrabě Taaffe počíná si převelice opatrně; na jedno znamenité ovoce činnosti své může ukazovati, na to, že nyní v říšské radě všichni národové, jichž se týče, zastoupeni jsou. Přejeme, aby všechny další kroky jeho byly šťastné, aby bezpečně a trvale vybudoval, co se r. 1871 pohatilo. Český národ pozdravil jej s důvěrou; že povolán Čech Pražák do rady císařovy a že hrabě Hohenwart stal se náčelníkem parlamentární většiny, to vedle slavně vyslovených úmyslů panovníkových jest nyní nejmocnější kotvou našich nadějí.

Nechať rok 1879 jest počátkem nové šťastné doby v dějinách českých i rakouských! Ochotou a přispěním českého národa nic při tom nebude scházeti.

Bedřich Smetana.

V pamětní dobu padesátiletého působení mistrova

napsala

Eliška Krásnohorská.

Horlivě tleská obecenstvo Litomyšlské virtuosovi, jenž s velkým zdarem dokončil právě přednes nějaké klavírní skladby, čí a které, — kdož to z přítomných pamatuje? — Shromáždění tleská s hlučným obdivem, nevidí však virtuosa, zázračnou tu zajímavou bytost, snažíc se marně spatřiti tvář jeho zářící štěstím. Tu předstupuje vážný pán, tajemník hraběte Waldsteina, jmenem Souša, a s nelíčenou ochotou celému kruhu virtuosa ukazuje, pozvedaje jej pod pažema dostatečně vysoko, aby se dychtivým zrakům objevila postava šestiletého hošíka, zázračného to dítěte města Litomyšle. Byla to tenkrát zlatá doba zázračných dětí, ta pohodlná, politikou nerozrývaná doba předbřeznová, která všeho ducha, jenž v ní byl, se zálibou nechávala prýštiti v lásku svou k umění. Také výrazem umění dávala Litomyšl na jevo svou loyálnost, slavíc hudební akademií dne 4. října roku 1830 jmeniny císaře Františka I., a celé město zajisté bylo hrdo, že se mohlo při slavnosti takové honositi svým domácím zázračným dítětem. Ale tímto dítětem neprosvítalo jen vycvikované, mělké nadání technické, jakých bylo i jest mnoho; hošík, kterého tenkrát cizí muž v náručí svém vynesl na výsluní první veřejné pocty, odevzdav jej tak nevědomky osudu nad statisíce jiných slavnému i strastnému, byl Bedřich Smetana.

I dnes jest Bedřich Smetana na rukou nošen, a náruč svou tak vřele, jako jen nemnohým a to jen nejlepším svým dětem, otvírá mu vstříc jeho národ. Půl století českého umění hudebního, celé to dějiny nového jeho období, provází již Smetana svou činností mnohostrannou a plodnou, ba on kráčí v popředí co vůdce a tvůrce netušených jeho pokroků, stoje nyní co první genius nejhudebnějšího národa, co zakladatel původního směru hudby české, co typus umělce národního a klasický vzor umělce dokonalého na nejčestnějším místě v čele bohatých našich talentů hudebních. A tento muž jest dosud oním zaníceným dítětem, jež pustivši v jasné ovzduší uměleckého tušení svou obraznost rozpoutaným povzletem a vydavši ze sebe čin své mladé duše, ztrácí se zrakům světa; takýmť jest dosud ve své ryzí, ideální prostotě, která z nejvnitřnější citové nutnosti pohrdá dobýváním slávy a honbou za štěstím, a byť jen o to běželo, prstem hnouti v závodění zištném. Toť klidná, hrdá, neporušitelná skromnost pravého nadšence, jemuž všední úspěch jest lhostejným jako všecka všednost; pravá to přirozenost umělecká.

Taková klíčila povaha v onom málo viditelném virtuosu, jejž před padesáti lety cizí paže vyzdvihly na odiv posluchačstva chválou oplývajícího. Kdo slyšel Smetanu co znamenitého pianistu na vrcholi jeho umění, ba kdo jej slyšel hráti již tenkrát co šestileté pachole, nemohl by se domnívati, že talent tak skvělý musil býti přísně donucen, aby hře na klavír se učil. A přece tomu tak bylo; na housle hrál již velmi záhy

a se stejnou zálibou jako zdarem, ale piano ho nevábilo. „Otec mě vytahal za ucho a nechal klečeti, — potom jsem šel k první lekci,“ vypravuje o tom sám s humorem. Ovšem si piano pak velmi horlivě oblíbil, a stalo se mu zajisté i zvláště milým proto, že si na něm mohl zahráti skladby vlastního výmyslu, které již v dětské pětileté hlavě se rojily. Učitel kousky ty vždy vyslechl a napsal; dvě z těchto prvotních skladeb, valčík a kvapík, dosud mistr zachoval v paměti; ostatní ztratily se jak v rukopise učitelově tak v původcově upomínce.

Konal tedy malý Smetana nevšední divy již dříve, než po prvé co pianista veřejně vystoupil, a talent jeho mocně se jevil nejen úžasnými hravě snadnými jeho pokroky, než hlouběji ještě horoucí a neodolatelnou láskou, kterou již co dítě k hudbě lnul. Což divu tedy, že byl vůbec za zázračné dítě považován a nejpečlivější pozorností a náklonností ode všech, kdož byli kolem něho, obsypáván, k čemuž kromě nadobyčejného jeho ducha přispěla i jiná příčina. Byl prvním mužským dítětem rodiny, kde třetí již matka, jako obě nebožky, uprostřed četných dcerušek toužila po synu. Otec jeho, řádný muž a dosti zámožný sládek, měl od svých tří manželek šest dcer na živu, když se mu v nejveselejší den roka, v masopustní úterek dne 2. března 1824 v Litomyšli dostalo té radosti, že se mu narodil první syn. A nebylo ani narození tohoto dítěte bez divu: bylo ozářeno poesií prostoduché víry našeho lidu v znamení a zjevení nadpozemská, a Smetanova matka, paní rozumná a nikoliv pověrčivá, přec v blaženosti mateřské často a ráda dětem svým o tom vypravovala, kterak několik dní před narozením prvního synáčka se jí ve snu objevil anděl, jenž jí jej zvěstoval a jmeno Bedřich jemu určil. Radostně byl zvěstovaný přivítán v tomto světě, kdež od prvních dnů dětství mu tušena a prorokována budoucí velikost, leč nepředvídána ta přeplná číše bolu, jež vedle vavřínů jej očekávala u samého cíle.

Krásná báj o blaženém dětství, tak lichá pro tisíce dětí nešťastných, pro Bedřicha Smetanu byla celou pravdou. V rodině spořádané a láskyplné, v blahobytu a se schopnostmi, jimž bylo volného rozvoje z plna dopřáno, prožil první léta své mladosti nezkaleně, ode všech jsa povzbuzován a oceňován. Ve mnohém pěkném, správném rysu Smetanovy povahy, vůbec dobrotivé a šlechetné, lze pozorovati dávné účinky oněch mravních vlivů, jakéž jen vzorné vychování v rodině za časné mladosti činí zvykem, — druhou přirozeností. Jak ethické tak umělecké jeho vzdělání od prvopočátku bylo prosto vší ledabylosti, solidní a opravdové. Otec jeho velmi hudbu miloval, mylná jest však zpráva některými životopisci rozšířená, že sám Bedřicha učil prvním základům hudby. Cvičilť Smetanu v Litomyšli tamní učitel Chmelík; když pak otec jeho r. 1831 s rodinou svou do Jindřichova Hradce přesídlil, vyučoval Bedřicha ředitel kůru Ikavec, při němž mladý jeho žák co dobrý sopranista při nedělních mších též s církevní hudbou se seznamoval. Za čtyři léta otec jeho opět bydliště své změnil, koupiv si malý statek a dav Bedřicha spolu s mladším jeho bratrem na studie do Jihlavy, odtud později do Německého Brodu, a posléze za tři léta do Prahy, po naléhavých prosbách mladého hudebníka, jenž v odlehlých oněch menších městech žíznivě prahl po seznání širšího ruchu uměleckého, v nějžto doufal se

ponořiti v Praze. Přání jeho snad by se nebylo vyplnilo bez prostřednictví bratrance jeho, na slovo vzatého učence a spisovatele Jos. Frant. Smetany, jenž byl profesorem latinských škol v Plzni, a na jehož přímluvu přijal Bedřicha veliký Jungmann na své přeplněné gymnasium.

Plnými doušky napájel nyní mladý nadšenec touhu svou po uměleckých arcidílech hudebních, užívaje za svým nezdolným pudem dychtivě každé příležitosti, kde s nimi se mohl setkávati. Sám také skládal množství hudebních kusů; tance jeho hrály se na plesích veřejných i soukromých; také většími a vážnějšími skladbami se zabýval, zejmena napsal mnoho smyčcových kvartet; ze všech těchto mladistvých výtvorů, při nichž skladatele nepodporovalo ještě hlubší theoretické vzdělání, zachovány jen některé polky a čtverylky, které se nacházejí v rukou původcových.

Při této zajisté horlivé činnosti vedlo se však gymnasialním studiím arci dosti nedobře, tak že záhy prof. Smetana uznal za dobré, vzíti si bratrance svého do Plzně ve svou vlastní kázeň. S tím byl otec srozuměn, a Bedřich pobyl od r. 1840 do 1843 v Plzni, kde nepřestával horlivě komponovati a ve hře na klavíru tak úžasně pokračovati, že se tím stal celému městu znamenitostí a osobou velice oblíbenou. Otec, pěstovav někdy dětský jeho talent s radostí a pýchou, nenadál se arci, že ze zvonivého praménku vzedme se hluboký a silný proud, jenž celý život jinochův náruživě uchvátí a svým směrem unese; přál si, aby syn řádně dokončil latinská studia a na základě jich si zbudoval bezpečnější budoucnost, než jaká se starostlivému zraku otcovskému zdála zkvétati z hudební vášně. Byl by snad Bedřich Smetana býval stržen v povolání, v něž by byl nastoupil bez lásky a v němž by se byl nešťastným cítil, kdy by mu na jedině pravou, přírodou mu vykázanou dráhu nebyl dopomohl zmíněný již prof. Smetana.

Tento výtečný muž, jemuž Plzeň z vděčnosti za jeho zásluhy o vychování svých synů právem postavila pomník, byl ducha tak otevřeného a mnohostranného, že ani co učenec ani co kněz se neuzavíral předsudky až příliš obvyklými vzhledem k vážnému významu umění, a nejen že bratranci svému nebránil sledovati horoucí zálibu, nýbrž poznav v ní velitelský hlas přírody a hlubší povolání mladíkovo, sám vymohl mu svou přímluvou na otci dovolení, aby se do Prahy navrátil a zcela jen hudebnímu studiu oddal.

S dvaceti zlatými svého majetku, sám na sebe odkázán, pln odvahy a naděje vydal se devatenáctiletý mladík v říjnu r. 1843 konečně na smělou tu pouť za hlasem vlastního nitra a vzal bez bázně osud svůj do vlastních rukou. Nebylo mu již z domova očekávati těch peněžitých podpor, jichž byl dříve užíval; jsa však co pianista již umělcem hotovým, spoléhal na svou vlastní píli a hleděl si výživy vyučováním; při tom se zabral s celou svou energií a láskou k věci ve studium theorie hudební, v nižto jej soukromě zasvěcoval vzorný učitel a důkladností svého vzdělání i svědomitostí svou v čestné památce podnes vůbec známý ředitel privátního ústavu hudebního, nebožtík Josef Proksch.

Musil si však i Bedřich Smetana vstup na svoji vyvolenou dráhu vykoupiti utrpením a hmotnými svízeli. Navzdor svému namáhání se-

znával na počátku svého pobytu v Praze po několik měsíců, co jest nouze, co jest hlad. Zkouška tato, která již mnohou povahu v démant utužila, mnohou již stáhla v kal, ale málo kterou drsným svým nárazem ušetřila aspoň svého vlivu na zevnějšek obcování s lidmi: ta nezanechala v povaze Smetanově žádných škod, a kromě živějšího soucitu s trpícími žádných stop. Všední boj o chléb nesnížil ho nikdy ku všednosti, a povznešený jeho vkus, stejně jemnocitný v otázkách uměleckých jako životních, nedal se nikdy svésti výhodou sprostou od vnitřního ideálu, jenž samojediný jej uspokojoval. Mnohý šlechetný muž, jenž vítězně přestál tužší a delší zápasy v mládí, přece jimi krutě nutkán musil o něco snížiti prvotní naladění své duše a známky jakési drsné z nich si odnesl; toho byl Smetana ušetřen: co ušlechtilého s ním se narodilo, bylo za šťastného jeho dětství v něm podporováno a nevzalo pohromy v krátké oné zkoušce za dnů jinošských; dnes jest Smetana týmž zaníceným idealistou a týmž k hrubým interesům lhostejným, jen nadšenou snahou proniknutým umělcem, jímž byl co jinoch devatenáctiletý, když dobyv si volnosti, vešel co odvážlivý tvůrce svého štěstí do Prahy.

Hmotným jeho svízelům učiněn konec výhodným postavením v domě hraběte Leopolda Thuna, jež Smetana počátkem r. 1844 co učitel klavírní získal. I později po všecka léta byl v kruzích Pražské šlechty vždy vysoce vážen a oceňován co virtuos předního řádu i co výtečný učitel, v této pak činnosti vůbec jej nemálo podporovalo jeho vždy přímé a srdečné, ohnivou pravdomluvností přesvědčující a přirozenou noblesou se vyznačující chování. Býval co učitel ode všech svých žáků zbožňován.

Zbaven hmotných starostí ponořil se s celou upřímností své energické povahy ve své blažící studium. Dvě léta věnoval theoretickým naukám hudebním za vedení Prokschova a dvě další léta ještě hlouběji, ještě obsáhleji sám si osvojoval celou jich říši. Tentýž mužný zápal a táž skalopevná opravdovost, které uchvacujíce ducha povolaného učence vedou jej neodolatelně přese všecky neschůdné prohlubně blíž a blíže k samému zřídlu vědecké pravdy, posvěcovaly též vážně uměleckou snahu Smetanovu, jenž neustál v namáhavých a přísných pracích theoretických, dokud neprozkoumal všecky obory zamilované své vědy hudební a nevyčerpal všestranně možnost, prohloubiti a prozkoušeti do podrobna svou znalost jejích nejsložitějších zákonů. Po čtyři léta byla mysl jeho tak horoucně zaujata vědeckou stránkou hudby, že i mladistvá fantasie tvůrčí se přesně podrobila směru této snahy a skladby Smetanovy z celé oné doby jsou řadou vážných, studijních prací v nejpřísnějším slova smyslu. Po čtyři léta kladl si Smetana za úkoly nejobtížnější kombinace z oboru kontrapunktu a prokomponoval s neúnavnou, v pravdě skoro vědeckou dychtivostí všemožné způsoby motivické a thematické práce, studoval vzory staré i nové a dostoupil touto geniální vytrvalostí až k znamenité, hudbu takořka myslitelským duchem oživující periodické vazbě ve velkém slohu moderním, jehož prvním mluvčím byl mistra našeho zbožňovaný velikán a nade vše povznešený pravzor Beethoven — slohu to, v němžto pak mistr náš sám hluboce básnickým jeho pojmutím a dokonalým svým

vzděláním se vyznačil co moderní *klasik*, v každém to ohledu a v nejušlechtilejším významu.

Mladistvé ony přísné studijní práce Smetanovy jsou veřejnosti úplně neznámy, vynikají však umělostí již tak vytříbenou, že by ještě dnes mistru na nynější jeho výši byly ke cti, že bezvadností a důmyslností jich ani předstihnouti nelze, a že hotový umělec měl by trudnou práci, rozřešiti s tolikerou trpělivostí i virtuosností úkoly tak vybraně těžké, jak je provedla píle mladé, horující síly.

Takové jest studium pravého umělce, před nímžto mizí v pohrdlivou směšnost ortel nepřátelův, nárok nedoukův a nesrozum diletantův. Tak stal se Smetana mistrem formy, od něhož každému dosud, kdo vedle něho talentem hudebním vynikl, lze mnoho ještě se učiti. Osvojil si takovou snadnost v ovládání nejtěžšího materiálu v ohledu harmonickém, figuračním atd., že každou i nejsložitější skladbu, kterou slyšel provozovati, seznával po prvé do všech podrobností s takovou jistotou a zřetelností, jako by ji psanou byl studoval a rozbíral; jeho jemnému sluchu nic neušlo: rozeznával s největší správností vedení každého i nejpodřízenějšího hlasu uprostřed bujné polyfonie, a žádný hudební vtip, žádná novost, žádná duchaplná odchylka od pravidla, žádný jemnocitně zprostředkovaný obrat neunikl jeho bystré vnímavosti. Smetana byl každé zajímavé skladbě nejpozornějším a nejvděčnějším posluchačem, jemuž i sebe vířivější proud moderní hudby, byť přeplněný spletitými obraty, zůstával tak průzračným jako nejjednodušší písnička.

Snadnost, kterou si Smetana osvojil dlouhým a svědomitým oním cvikem v ovládání hudebních forem, i zkušenosti, kterých nabyl svou jemně vycvičenou schopností k zevrubnému pronikání cizích děl, staly se mu mocnou podporou při tvoření vlastním, a nyní, kdy po léta již jej tíží los hudebnímu umělci nejkrušnější, úplná hluchota, nahrazují mu fysické slyšení takovou měrou, že mistr v každé skladbě stoupá výše nevyčerpaným vzletem a pokrokem a nejen žádné ochabnutí v nijakém směru neoznačuje v tvoření jeho onu děsnou proň katastrofu, nýbrž Bedřich Smetana právě za posledních roků, jako by beze vší zevní překážky, napsal již za úplné hluchoty svá díla nejdozralejší, nejdokonalejší. Formální práce, tak důležitá právě u Smetanových děl plných jemného detailu a vzorných co do celkového slohu, nepůsobí mistru našemu žádného namáhání, díky obrovské píli všech let předcházejících. Neboť nepřestal klasik náš na studiích věku mladistvého, než po celý svůj život byl si učněm i učitelem zároveň, — bylť myslícím umělcem, jenž nikdy neustál bádati, doplňovati se a tudíž — stoupati.

Táž snadnost činila také Smetanovi pouhé formální umělůstky tak malichernými, že nikdy si na nich nezakládal, nikdy jich nevyhledával, nevida v nich snad již sám účel skladby, jak činí mnozí lovci moderních efektů a hudební frasisté. Jsa mistrem formy nepřeceňuje nikdy formu byť nejmistrnější; tato jest mu jen prostředkem intencí neskonale vnitřnějších; myslící umělec Smetana jest básníkem, jehož výtvory klíčí tak hluboko z ideálního zanícení a pravdivého života umělcovy duše, že o tom arci pojmu nabyti nemůže ten, kdo nechce

rozeznávati více mezi hudbou a hudbou, než jestli „učená“ či neučená. Nejevíť se v tvoření a vzdělání Smetanově jen jednostranně odborný směr, jakému všecka ostatní krása lidských pomyslů a životních zjevů bývá uzavřena pečetí lhostejnosti; hudba jeho jest zrcadlem, v němž se obráží plný život duše harmonické a vším, co vznešeného člověk zná, bohaté prozářené; tóny jeho nejsou si samy celým již obsahem, jsouť čarovnou rouškou, kterou prosvítá svět poesie, mluvící hudbou místo slovy.

Takýmto směrem Smetana i cizí hudbu pojímá a posuzuje, při čemž jest přirozeno, že vedle svých pilných studií odborných též jiných uměleckých zjevů a literatury bedlivě již z mládí si všímal. Jest on z těch bytostí tak mnohostranně naladěných, které jsou stejně schopny rozohniti se krásou hudebnou jako malebnou neb básnickou. Čím méně sobě rovných může nalezti mladík tak opravdového a plného ducha, tím vroucněji přilne k duši příbuzné, s níž v šťastném okamžení se setkal.

Tak přilnul i Smetana celým ohněm svého citu k ušlechtilé dívce, již si zamiloval a která mu upřímnou vřelostí splácela. Byla to slečna Kateřina Kolarová, sama též pianistka výtečná a vzdělaná, příbuzná herce a spisovatele J. J. Kolara. Aby ji mohl učiniti svou chotí, přemýšlel Smetana, kterak by si založil samostatnou existenci a opustiv r. 1848 dům hraběte Thuna, otevřel v Praze školu pro piano. Téhož roku vystoupil s první svou skladbou opravdově na veřejnost. Napsal totiž šest kusů pro klavír, jež nazval Morceaux caractéristiques a věnoval Lisztovi, neznaje ho osobně ani nejsa jemu nikterak znám. Liszt přijal věnování s velikou zálibou a zaslal mladému skladateli přípis velmi uznalý a povzbuzující, sám pak též mu zjednal nakladatele Kistnera v Lipsku, jenž vydal skladby ty jakož i šest jiných klavírních kusů Smetanových, nazvaných Stammbuchblätter. Na to též Hallberger ve Stuttgartě uveřejnil tři jeho skladby pro piano.

Jmeno již proslulé a rostoucí úspěchy Smetanovy způsobily, že se mu v samostatném jeho postavení i hmotně dobře vedlo; oženil se r. 1849, a jsa šťasten i poměrně bezstarosten počal tvořiti veliké orchestrální skladby. Zkomponoval té doby slavnostní ouverturu v D dur, kterou kapelník Škroup v dobročinném jednom koncertě provedl, a symfonii triumfální, v E dur s hymnou rakouskou; chtělť skladatel toto dílo věnovati oslavě sňatku císaře Františka Josefa, jelikož dedikace však nebyla přijata, provedl Smetana symfonii tu ve svém vlastním koncertě, jehož dátum sám již na určito udati nemůže. Obě tyto veliké orchestrální skladby jako i některé jiné ze starších plodů Smetanových bohužel nejsou známy pisatelce, jež teprv od r. 1864 Smetanovu musu bezprostředně mohla stopovati, a to s úsudkem nejen laickým, leč ještě velmi nedospělým a mladistvým, pročež ráda se zdrží úvah, pokud se netýkají poslední a nejvýdatnější periody Smetanova tvoření, kteráž jej nyní co tvůrce originálního a nového směru charakterisuje a v dějinách umění po veškeru budoucnost charakterisovati bude.

Roku 1855 komponoval Smetana šest svých geniálních koncertních polek, a v blízké asi na to době trio do G moll pro klavír, housle a cello, ve které vbásnil upomínku na zemřelé, zvláště nadané děcko své Bedřišku. Tato skladba jest dosud pouhým rukopisem.

Mezi tím získal si Smetana co skladatel i co klavírní virtuos jmena po všem uméleckém světě; tenkrát i později věnovali mu osobní přátelství a vřelé uznání veličiny jako Rob. Schumann a slavná jeho choť, Fr. Liszt, Bülow a mnozí jiní. Dle přátelské rady Alex. Dreyschoka pak odhodlal se Smetana opustiti na nějakou dobu Prahu s jejími poměry pro umělce prostředními a zjednati své hmotné budoucnosti v cizině vydatnější základ. Přijal tedy místo ředitele Filharmonie v Gothenburku ve Švédsku, kamž se r. 1856 s rodinou svou vydal, váben touhou seznati kus cizího světa a života. Na místě nového svého povolání byl přivítán skvělými výhodami, nadšenou oslavou a vděčností, o čemžto všem se skromnému umělci českému v té míře ani ve snu nezdálo. Seznav, jak si jinde váží vládnoucí třídy obecenstva umělce, třeba cizího, často asi s divným pocitem znamenal rozdíl po svém návratu do vlasti. V Gothenburku, kde měl po prvé příležitost trvale ovládati velkými massami orchestru a sboru a osvědčiti i v dirigování svůj pronikavý, elektrisující talent, zabýval se skladbami instrumentálními v moderním slohu; pocházejí odtud obě velké jeho symfonické básně Richard III., v A moll, a Valdštýnův tábor, v D dur, obě z r. 1858. V Praze byly tyto práce provedeny až později r. 1862 ve vlastním koncertě skladatelové. Také drobné klavírní práce, jež s názvem Skizzen ve dvou sešitech vyšly, složil za svého pobytu ve Švédsku roku 1857.

V krátce stihla Smetanu krutá rána ztrátou milované choti, která mu r. 1859 zemřela, zanechavši mu dcerušku, jížto nechtěl truchlící otec vzdor největším materielním výhodám za druhou matku dáti cizinku. V otčině opět zaujala nynější jeho choť, tehda slečna Barbora Ferdinandová, srdce jeho tak vřele, že s ní r. 1860 v druhý sňatek vstoupil. Od obou svých manželek má nyní tři dcery, vesměs hudebně nadané, i budiž zde podotknuto k doplnění nárysu jeho povahy, že vždy byl i jest otcem nejlaskavějším a vzorným, jenž pro blaho své rodiny podstoupil mnohý krušný zápas s vnitřní obětí, jaké by nikdy nepřinesl výhodě vlastní.

Mladé choti Smetanově záhy se v cizině zastesklo; z lásky k ní a váben zvěstmi o národním divadle českém vzdal se r. 1861 skvělého svého postavení v Gothenburku, tak upřímně želen a nejlepšími přáními provázen, že by nejmilejší krajan s vlastními rodáky srdečněji se loučiti nemohl. Následujícího roku cestoval po Německu a Holandsku, kde koncertoval s nejskvělejším úspěchem, všude jsa vítán uznáním, jakéž umělci tak vynikajícího řádu náleží. Všude v cizině byv oceňován a oslavován právem dle zásluhy a daleko nad skrovné své požadavky, vrátil se nadobro do Čech a zřídil si r. 1864 po druhé v Praze školu hudební, tenkrát společně s Ferdinandem Hellerem. V době, kdy opustil Švédsko, povstaly opět čtyři jeho charakteristické polky; když pak r. 1864 trvale v Praze se usídlil, vznikla jeho velká symfonická báseň Hakon Jarl, v C moll, v dobročinném koncertě na Žofíně provozovaná; též znamenitý mužský sbor Tři jezdci a slavnostní pochod k velikolepým tehdy třístaletým narozeninám Shakespearovým složil během téhož roku, při čemž se již déle zabýval první svou skladbou dramatickou, vážnou operou Braniboři v Čechách, dokončenou již r. 1863, provozo-

vanou však teprv ve smutně památný rok 1866, ve kterém také v září Smetana konečně po mnohých svízelích a nepřátelských překážkách nabyl postavení svým náklonnostem přiměřené a záslubám náležité, stav se kapelníkem českého divadla v Praze.

Do té doby byl dal za různých příležitostí svým působením v Umělecké Besedě a v Hlaholu Pražském, jehož ředitelem též byl po delší dobu, hudebním kruhům často seznati svou vytříbenou, praktickou znalost dirigentskou, kteráž vedle jeho vysokého vzletu a vzdělání ryze uměleckého zcela zřejmě jej činila osobností nejpovolanější k řízení operního odboru v mladém, posvěcených rukou potřebujícím divadle českém. V hudebních spolcích Pražských ba i ve své domácnosti snažil se společenskou srdečností upoutati kruh mladších umělců i dobrých diletantů, aby hudební interes a čilejší ruch se v obecenstvu probouzel a pokročilým směrem řídil. Miláčkem mladého hudebního světa českého byl po léta již zasloužilý, tichý Jos. Leop. Zvonař, jenž co skladatel, učitel i co vůdce pěveckého ruchu spolkového zanechal čestnou památku poctivého umělce i vlastence. Avšak s ním se sdílel o všeobecnou vážnost i lásku Bedřich Smetana ihned po svém návratu ze Švédska, a svou družnou, podnikavou, ohnivou povahou, svým geniem tvůrčím a technickou virtuosností ihned vynikl na místo nejpřednější v uznání veřejném i v lásce těch, kdož s jeho milou osobností blíže se stýkali.

To všecko však neplatilo u některých lidí zaslepených nepříznivými předsudky a zaujatých proti Smetanovi snad proto, že on ve své nezištné pravdomluvnosti nikdy se nepokořil lichometnou lží na rtech, nikdy nadutou neznalost nevyhlašoval za duchaplnost a ignoranci vždy přímo nazval pravým, někdy i vtipným jmenem, neboť Smetana kromě svých ostatních prostomilých vlastností jest též humoristou.

Kdekoliv osobní nepřízeň chce někomu býti škodna, záminku si vždycky nalezne. I proti Smetanovi nalezla se zbraň, a tou byla výčitka němectví, wagnerianismu, kteroužto se provedlo tolik veřejných i soukromých, tragikomických šermů, žeť věru div, kterak i dosud téže opotřebované, štěrbovaté zbraně mnohý hudební Don Quixote s tak rytířskou zálibou může používati. Naháněly se obecenstvu strašáky, že by Smetana české divadlo poněmčil, skrz naskrz zwagneřil, a že se jemu za tou příčinou kapelnická taktovka nesmí svěřiti. Nicméně byla Smetanova povolaná spůsobilost tak nade všecku pochybnost povznešena, že přes osobní nechuť, jak již praveno, po katastrofě pruské války r. 1866 řízení české opery mu odevzdáno co muži nejschopnějšímu k regeneraci otřeseného a ohroženého jejího života.

Působení Smetanovo při české opeře bylo takové, že mnohého předpojatého nepříznivce mu obrátilo v horlivého ctitele. Svým uměleckým vzletem, svou ideální snahou vnesl jarého, zaníceného ducha v mysl každé výkonné síly, ve které dřímala jen jiskra nadšení a pravé lásky k umění. Každému vštípil vyšší pojmutí úkolu jeho a tou oddaností k věci, s jakou sám svou osobu podřizoval uměleckému zdaru celku, povzbudil mezi všemi členy opery součinnost tak upřímnou, že často takořka i zapomínáno pěstovati obvyklé zákulisní intriky a marnivé rozmary jednotlivcův. Všichni pěvci a hudebníci, kteří působili při české opeře za Smetanova vedení, zachovali k němu lásku a úctu hlu-

bokou. Beze vší vypínavosti a komandantské přísnosti udržel si při studování i provozování oper vzornou kázeň, samovolnou to bedlivost a horlivost všech členů, jež svým přátelským, přímým a ušlechtilým chováním i svým vzletem uměl vpraviti v naladění v pravdě umělecké, ve kterém skutečná neb affektovaná nedbalost a všední rozmary opravdu ztrácely všechen svůj půvab.

Byl však nejen dirigentem v každém směru výtečným, byl v pravdě duší mladé české opery. Umělecké řízení ústavu toho jakož i vlastní, zpěvohře české novou dráhu razící tvoření učinilo jej beze všeho odporu představitelem vážného jejího významu a pro všecky doby nejpřednějším, nesmrtelným zakladatelem původního jejího rozkvětu.

Za Smetanova vedení nejen každá opera vůbec byla nastudována s uměleckou pietou, nejen mnohá cizí klasická díla zdomácněla na jevišti českém, ale promluvila mocným svým hlasem k hudebnímu světu našemu operní díla jinoslovanská a vzmohla se i domácí, česká činnost tvůrčí v oboru dramatické hudby na rozvoj netušený. On sám pak byl prvním mezi tvůrci těmi, z nichž nejeden slavně vynikl na základě oněch originálních živlů, které vnesl po prvé Smetana v hudební svět a ve tvarech vzorných zůstavil jako základ nové školy.

Dokladem toho jest již první opera Smetanova, Braniboři v Čechách. Již v této vyznačují výjevy z lidu a charakteristika Jírova, do jakých živlů nutká Smetanu české slovo, český duch a česká látka. Že si k dramatickému zobrazení českých typů Smetana hledal též zvláštních, národních barev hudebních, bylo přirozenou důsledností téhož uměleckého směru, jejž ve všem svém tvoření dle individuálnosti svého talentu i dle přesvědčení svého od počátku sledoval, a pro který právě mu vytýkáno němectví a wagneriánství.

V době, kdy tato tendenční výčitka proti umělci nejpůvodnějšímu vzdor jeho národním arcidílům jestě zaujímá nezasvěcence a plete i nepředpojaté hlavy, kdy vkus obecenstva zejmena s jeviště a ze sloupců divadelní reklamy se mate stavěním výtvarů nejfrivolnějších na roveň s klasickými ba nad ně, v době kdy bez ostychu a veřejně obchodní zájmy se zaměňují s uměleckými a úsudek obecný, jenž při klasickém díle skutečně vystoupil, zcela bezmyšlenkovitě při nejprimitivnějším zas rázem klesá a lacinou všedností se blaží, v době konečně, kdy cizina začíná nestranněji k nám se míti, aspoň v oboru umění a vynikajících zjevů české hudby čestně si všímá budíc v nás tím mimovolný pocit povinnosti, abychom též především sami přehledli dosažený již poklad hudebních výtvorů a sami o něm jasnou, uvědomělou a spravedlivou znalost především doma si zjednali: zdá se, žeť čas, aby každý se přičinil snésti, seč jest a co poctivého o věci ví, k urovnání materiálu nutného pro ocenění moderní hudby české a pro dějiny její, jichž důležité paměti promeškány býti nesmí. Proto jest na tomto poli prvním jich úkolem, stanoviti místo náležité umělci takového řádu a významu tak velkého i vzácného, jakým jest Bedřich Smetana, zakladatal moderního směru hudby české. Budiž zde dovoleno pověděti též několik poctivě přesvědčených slov ku charakteristice tvoření tohoto mistra.

Kdokoli všecky skladby Smetanovy bez rozdílu prozkoumá, sezná, že vznik jejich není pouze absolutně hudební, nýbrž že živel všeobecně

citový a myšlenkový v nich má rozhodně veliký vliv. Není snad každé této skladbě jakýsi význam přibásněn, jen aby se zajímavě pokřtíti a vykázati mohla, co že chce vlastně vyjadřovati, nikoliv, ale každou předcházel v duši skladatelově nějaký mocný dojem ze života či z podání dějinného aneb básnického, a snaha, přioditi tu neb onu dojemnou a hluboce procítěnou představu mluvou své duše, vždy dříve uchvátila Smetanovu obraznost, než se v ní ozvala případná, absolutně hudební myšlenka. Ať jest to prostý národní tanec co charakteristický výjev ze žití lidu, ať oslava velikého genia nebo veliké události, ať upomínka na děj vlastenecký neb na národní báji, ať vyznání událostí vlastního srdce: každá skladba Smetanova, ať k slovům neb beze slov komponovaná, má takový neb podobný duševní vznět za základ, každá jest básněna k představě životné, a že mluvou tohoto hlubokého básníka jest hudba, proto k nám tak čarovně zvuky její mluví a tak neodolatelně uchvacují nejen sluch, než duši samu. Množstvíkráte jsem byla toho svědkyní, jak mocně a jak plodně dotkla se myšlenka básnická tvůrčího ducha Smetanova, i jak horoucně obraznost jeho mimovolně zpracovávala básnický obsah skladeb, které chtěl předsevzíti. Teprv v okamžiku ideálního toho unešení zableskla jeho duší pravá myšlenka hudební, jediná, kterou přijal a kterou za hodnu provedení uznal; jen ta, posvěcená zápalem celé jeho vnitřní bytosti, zdála se mu dosti obsažnou a schopnou, aby se mu stala výrazem dosti výmluvným. Nikdy se mi neudálo spozorovati, že by některý hudební motiv, byť lákal k sebe vděčnějšímu zpracování, již sám o sobě bez dalšího významu byl Smetanu opravdově zaujal, tak že by si s ním byl pohrával a bez hlubšího úmyslu jej zpracoval: žádná jeho skladba (ovšem kromě účelných jeho studií) není takovouto pouze formálně hudební prací. O ušlechtilém skladateli Zděnku Fibichovi na příklad, jenž co do hloubky a jemné charakteristiky výrazu Smetanovi nejvíce se blíží, lze říci, že nad ostatní jeho skladby ony vysoko vynikají, které básnickou představou jsou podmíněny a provátý; o Smetanovi říci se to nemůže, neboť on bez básnické představy vůbec nikdy nekomponoval. Zcela jiný ráz má tvoření geniálního Antonína Dvořáka; toť absolutní hudebník od hlavy až k patě, jenž dýše a myslí jen zvukem a vydychuje hudební myšlenky ze své bohaté fantasie z té jen pohnutky, že jsou krásné, svěží, nádherné a že mu jich plná duše zní. Snaha dodati básnickému pomyslu neb dramatické situaci plného a přesně charakteristického výrazu, jeví se v plodech Dvořákových aspoň co do hotového výsledku býti mimotní vedle úchvatného a vládnoucího proudu krásy absolutně hudebné.

Možnoli tedy v jistém smyslu říci, že Bedřich Smetana jest více hudebním básníkem než pouhým hudebníkem, vysvítá z toho samo sebou, že v charakterisování dramatických situací a osobností svou sílu vede na vrchol. O tom, kterak povstávají individualisující motivy jeho operních reků, vypravuje něco podobného jako Richard Wagner. Vmyslí se totiž v osobnost, kterou mu básník ovšem jen nemnohými črty libreta naznačil, s takou účastí a vniterností, až osobnost ta nejen proň obživne, ale i sympatickou se mu stane a zcela jej pro sebe zaujme. Pak s ní procítí osud ten, jejž hudbou svou má učiniti výmluvným k srdci všech; hudební motiv, jenž v něm při této živé a vřelé představě vznikne,

osobnost tu pak celým jeho dílem provází, čině ji zjevem tak uceleným a význačným, že jen největší mistři tak šťastně své postavy hudebně charakterisovati dovedli, jako Smetana. Při tom proniká každou situaci, každý stesk i ples jednajících osob podrobnou jemností cítění a pravdivostí psychologickou, která však nikdy neupadá v reálnost hrubou, nýbrž všady si ještě nalézá možnost dáti živlu vznešenějšímu, ideálnějšímu vrch nad živlem nižším, hmotněji působivým. Proto též zdravý, čiperný jeho humor, i tam kde v jeho dílech nejsilněji vystupuje, nikde se nejeví nepostřen průsvitnou rouškou poesie, jejímž ovzduším každý obrys u výtvorech jeho čarovně jest zlahozen. Jak něžně zachází Smetana s humorem, jak ani bujný žert není s to svésti jej ku komice rázu pouze elementárně efektního, nýbrž podřízen jest jeho neklamným krasocitem poetickému pelu celku, o tom podána na př. v čarokrásném finale 1. jednání Tajemství mistrná ukázka.

Tuto vnitřní ušlechtilost spolu se zevní ušlechtilostí formy Smetana vždy nejen ve vlastních skladbách pěstuje, ale i v cizích oceňuje. Jak upřímně se rozněcuje krásou duchaplné, opravdové práce, která myslícího umělce a vzdělaný jeho vkus prozrazuje, tak upřímně se mu hnusí laciná ledabylost, která spojujíc s duševní prázdnotou i povrchnost formálního propracování jen na vkus nejvšednější vypočítána jest.

Že pak moderní hudba daleko pokročila nad pohodlí souměrně článkovaných forem starších, kde každý obrat i závěrek vždy na obvyklých místech se opakující svou předvídaností lahodil a uspokojoval, kdežto moderní hudba otevřevši závory ony dokořán poskytuje i básnickému výrazu a formální vynalézavosti neskonale více volné rozmanitosti a hledá svých účinků i uměleckých zásluh právě v nepředvídanosti, v překvapující novosti formálních půvabů: oddal se Smetana dle své přirozené povahy umělecké i dle svého vzdělání, nikoliv pouze studiem starších mistrů obmezeného, modernímu směru docela. Zvlášť ovšem v hudbě dramatické uznával vymaňování se ze staré formy, v řadu nespojitých a více efektu než výrazu dbajících čísel rozdrobené, za rozumný a v pravdě umělecký pokrok, a cenil v operní literatuře to nejvýše, co tíhlo k pravdivému a ušlechtilému výrazu, k přirozenějšímu dramatickému proudu a k velké, jednotné formální stavbě, celkovitého rozvrhu a monumentálních obrysů; nadšeně stopoval snahu pozměniti starší mosaikovou skladbu oper ve skutečný, nebývalý ale šťastně již zahájený zpěvoherní sloh; směr to, jemuž v nejlepších svých dílech již razili dráhu Gluck, Weber, Marschner, a jemuž i mistři jiní, kteří nesmí býti považováni za rozhodné jeho zástupce, vědomky či nevědomky v nejúčinnějších, skutečně dramatických výjevech svých oper složili svůj hold. Nikdy nezneuznává Smetana mistrů starší školy, vždycky oceňuje jemnou, duchaplně propracovanou skladbu, třeba sloh její nebyl slohem jeho; se stanoviska dramatické hudby pak nadšeně se obdivuje na př. úchvatným místům Mozartova Dona Juana, zvláště vysoko též cení téhož mistra Figarovu svatbu co krásný vzor opery komické; také Lortzinga velmi si váží co rozmarného charakteristy, a cokoliv hlubokého a původně cítěného ve zpěvohrách svých vytvořili elegantní Boieldieu, náruživý Halévy, ba i vynalézavý Mayerbeer, zvláště pak duchaplný, starý Auber i mnozí novější Francouzi, všecko to nalézá v Smetanovi

obdiv plný a nepředpojatý; ba on nikdy nepodceňuje ani Vlachů, ač právě vlaská opera v ohledu formálním jest pravou protivou jeho ideálu ve slohu zpěvoherním. Živě cítí též Smetana mocné tragické akcenty Verdiovy uprostřed veškeré jeho šablonovitosti; rovněž oceňuje bohatou a často vtipnou charakterní barvitost Rossiniovu, jemnou ušlechtilost Cherubiniovu, vůbec všecky přednosti každého pravého tvůrce, ač s formou vlaské opery a také s obvyklou v ní povrchností či spíše chudobou práce motivické a thematické, konečně i se zastaralým jejím stanoviskem harmonickým a s často se vyskytující banálností v rytmu i v melodii nikdy se smířiti nemůže.

Že právě výše uvedené přednosti u všech skladatelů oceňoval, z nich se učil a směrem týmž i vlastní své práce v uvolněných a samostatných formách moderních skládal, že i svou skvělou, jemně a zajímavě produševnělou hrou nejznamenitěji tlumočil stoupence téhož směru, neboť hrával vedle Beethovena nejraději moderní romantiky Chopina, Schumanna a Liszta, a v pravdě uchvacoval přednesem jejich výtvorů; že pak v novém směru hudebním nejrozhodněji v před pílili Němci, a v oboru opery přede všemi Richard Wagner: snadná byla práce, vylíčiti lehkověrným a neznalým lidem směr Smetanův co německý, ač ovšem ten, kdo by ani o čárku nevybočil z forem třeba ještě Haydnových, nemohl by legitimovati češtější jejich původ.

Arci uznával Smetana vždy duchem a slovem geniální schopnost a důmyslnou reformátorskou snahu, ve kterou Richard Wagner nastoupil Lohengrinem; hlásil se vděčně k zásluhám, jichž si hudební tento dramaturg získal, učiniv jak theorií tak tvořením svým některé vážné zásadní požadavky nezbytnými: především totiž těsné přilnutí hudby k dramatu básnickému a melodie zpěvu k melodii myšlenky i slova, z čehož přesná charakteristika jak osob tak situací, a ucelená velkost zpěvoherní formy samy sebou vyplývají. Ctil jej vždy Smetana nejen co hudebního dramaturga leč i co znamenitého tvůrce se stanoviska absolutně hudebního, konečně i co původního a šťastného tlumočníka ducha národního.

Ve všem tom jemu Smetana rád vzdával svůj obdiv, a stejně rád, jako od jiných mistrů, též od Wagnera se učil. Nikdy však nevssál do sebe ducha německého, ani se nestal Wagnerovým nohsledem. Zásady Wagnerovy pojal i prováděl samostatně kriticky, původně a s výběrem. Neschvaloval ani nesledoval Wagnera nikdy až k oněm krajnostem dramatického slohu jeho, kde hudba se vzdává hudebních prostředků a ustupujíc za pouhé slovo, v dramatickém rozechvění takřka sama přetrhává své struny. Nikdy neschvaloval zásadu, že nemá ku př. více osobností najednou zpívati, poněvadž prý v mluveném dramatě také několik osob najednou nemluví; zpěv ensemblový právě co mocný hudební prostředek dramatického dojmu Smetana vždy hájil a zachovával. I v zacházení s melodií, vůbec s hudební myšlenkou cítí Smetana v posledních dílech Wagnerových již namnoze přílišnost v tom smyslu, že tam příliš často plynulost její bez nutnosti a jako naschvál se trhá, rozbíjí, kdežto by bez porušení jejího týž a snad ladnější výraz dramatický se docílil. Z toho patrno, že Smetana, jsa vřelým ctitelem Wagnerovým, mezi otrocké jeho modloslužebníky a nohsledy nenáleží.

Celé Smetanovo tvoření nepopíratelně svědčí o samostatnosti jeho uměleckých názorů, které nad to uvedl ve skutek spůsobem zcela původním, podstatně svým a vlastním, od prvků novým, ryze českým. Snaha po bezprostředním výraze a přesné charakteristice vedla jej, jak již praveno, hned v první jeho opeře k nalezení spůsobu, kterým typický ráz národní písně české se přivtělil velkým formám umělé hudby dramatické, kterýžto směr práce tak zvláštně se shodoval s přirozenou povahou jeho nadání, že ještě téhož roku, ve kterém při provedení Braniborů v Čechách uslyšel účinek částí v onom duchu komponovaných, dokončil operu novou, celou originálním tím rázem prodchnutou, svoji na typický vzor vyspělou, slavnou Prodanou nevěstu, kteráž nejen v tvoření Smetanově ale i v dějinách české hudby vůbec znamená rozhodně novou dobu.

Hudba Prodané nevěsty, ač ideál její takřka již v českém vzduchu planul a byl rázem pochopen, přece ve skutečném svém zjevu byla tak netušená a každým zvukem nová, tak nezvyklá a v pravdě neslýchaná, že se musilo, vzdor velkému zevnímu úspěchu té novinky, obecenstvo vnitřně teprv učiti jí rozuměti, tak že po celou řadu let úspěch její stále stoupal, a teprvé když se ukázal její nad míru plodný vliv v hudebním tvoření českém, teprvé když celá řada skladatelů jejím směrem zkusila svůj zdar a když původce její sám vytvořil nová arcidíla na základě týchž živlů, jichž úhrnný charakter po prvé Prodaná nevěsta byla uvedla v účinnou platnost, teprv asi za deset roků po svém vzniku byla tato památná skladba cele doceněna a dostoupila u vědomí obecném na ten vynikající vrchol významu, na kterém jí právem již nyní místo jest vykázáno.

Motivy, rytmickým a melodickým svým rázem o vzor prostonárodní písně české se opírající, Smetanou byly v celém svém charakteru tak šťastně vystiženy a tak opravdově tvůrčím jeho duchem pojaty, že se v jeho fantasii doplnily též docela zvláštními živly harmonickými s povahou onou melodickou podivuhodně shodnými, jako by z ní vytušenými, ba nelze ani popírati, že Smetana svým nad míru jemným citem ze skutečných prostonárodních melodií sourodé s nimi představy a tendence harmonické vyrozuměl a šťastnou svou obrazností v pravém jich charakteru rozhojnil, kdežto všední interpreti prostonárodních písní obyčejně k nim přivěšují harmonie libovolné, necharakteristické.

Hudební proud, jenž oním docelením v obraznosti Smetanově se rozvlnil, stálou snahou po charakterisování a vytříbenou, bohatou prací formální již sám ze sebe ústrojně rostl v šířku, sílu, hloubku, rozmanitost — slovem v úplný původní, bujarého života schopný, moderní sloh hudební, v němž znenáhla již nezbývalo mezery žádné, která by se byla musila doplňovati nápodobeninou neb jakýmkoli materiálem lhostejným.

Tam dospěl Smetana svou Prodanou nevěstou, a v tom spočívá nezničitelný její význam. Živly po prvé v ní v tak ladný celek zazněvšími zabarvena jest nejen pozdější produkce jeho vlastní, leč i četná řada prací skladatelův našich mladších, mezi nimiž největší talentové, správným popudem vedeni, v Smetanově duchu se vyvíjejí a kolem něho se kupí jako škola jeho. Ba směr ten stal se nám již nejen zálibou

nýbrž potřebou a množstvíkráte se ukázalo, že žádná skladba česká celé srdce posluchačstva k sobě nestrhne, která není dotknuta Smetanovým vlivem a netěžila z toho zdroje, jemuž on otevřel skálu. Ba i cizina obdivujíc se duchaplným, bohatou tvůrčí silou kypícím a uměleckostí vysoko vynikajícím skladbám Dvořákovým, neodolatelně se v nich podává originálnímu kouzlu mnohé výrazu plné novosti rytmické, harmonické neb figurální, o které neví, odkud se najednou v hudebním světě vzala tak svěží a překvapující, která však jest v pravdě též duševní odchovankou školy, již vytvořil genius Smetanův.

Přetvořiti naivní ráz národní hudby v pathetický a po opeře komické týmiž zásadami raziti směr vážné opeře hrdinské, bylo Smetanovi dílem dvou let. Již r. 1868 ukončen jeho Dalibor, skladba to vznešená, poskytující sama o sobě látku k úvaze mnohostranné i mnohem objemnější, než jaká v tuto stať pro pouhý přehled vměstnati se může. Měla jsem štěstí, zevrubně a mnoho se o Daliboru dorozumívati se skladatelem samým a porovnáním intencí jeho s účinkem dospěti k zajímavým závěrkům. Zde však postačí faktum, že se Smetanovi v Daliboru jedním rázem zdařilo hlubokým svým porozuměním vytěžiti z charakteru národní hudby české i nejvyšší pathos a zbudovati na témž základě a z týchž živlů i vrchol vážného dramatického dojmu, o čemž každý akt Dalibora výmluvné podává svědectví. Obecenstvo dalece ještě nevniklo v krásu a význam této skladby — vždyť se mu ani dost příležitosti neposkytuje, aby se s ní aspoň zevrubněji seznamovalo, neboť Dalibor po všecka léta bývá se zvláštním předsudkem s jeviště odstrkováu. Ale jak plodná jiskra z něho zaletla již v hudební produkci mladší, objeví se, až veřejnosti bude předvedena neznámá dosud vážná opera vysoce nadaného tragika hudebního, Zdenka Fibicha. Zápalem a dramatickou hloubkou, jakož i vytříbenou ušlechtilostí formální práce jeví se býti Fibich skutečným stoupencem Smetanovým. Ale zdá se, jako by Smetana tím zvláště vynikal mezi všemi, že v jeho tvoření v harmonický celek se doplňují výtečné přednosti, jež u soudruhů jeho po různu se vyskytují: takž pojí Smetana k náružívé oné výraznosti dramatické též celou lahodnou zpěvnost Bendlovu, které zas Fibich mohl by se od mistra učiti. Jeť Smetana nejen mistrem v orchestraci v tom dvojím směru, že i nejkrásnější a nové účinky zvukové v celku docílí i každému nástroji co praktický znatel nejpřiměřenější jemu chody přidělí; jeť také mistrem u vedení hlasů zpěvných a mistrem v zacházení s textem ku zpěvu.

Po Daliboru povstal velký dvojsbor Odrodilec a r. 1869 rukopisná podnes slavnostní předehra v C dur, dvě menší skladby pro malý orchestr Libušin soud a Rybář, též orchestrální polka v D dur pro Národní besedu komponovaná; následujícího roku vznikla slavná jeho Rolnická pro mužský sbor. R. 1872 dokončil Smetana svou velkou slavnostní operu Libuši, která až ve prostoře národního divadla v celistvosti zazní, a jíž věnoval tvůrce její tolik zápalu, jako snad žádné jiné skladbě své. Na to složil svou Píseň českou pro smíšený sbor s orchestrem, a Sbor slavnostní. R. 1874 pak zahájil svůj proslulý cyklus Vlast prvními dvěma symfonickými básněmi, Vyšehradem a Vltavou, skladbami to i beze slov a zpěvu tak výmluvnými jako jeho zpěvohry

a honosícími se též každou vnitřní i zevní předností těchto. V téže době dokončil své Dvě vdovy, konversační to operu salonní, v níž opět nový obor zpěvoherní ovládl s takým bohatstvím zdaru a krásy, že ani tato skladba, tak zřídka provozovaná, dalece ještě není celým svým obsahem a dle zásluhy oceněna. Žel, že původem svým spadá v nejsmutnější dobu Smetanova života.

Zápasiv již dlouho s nenáhlou ztrátou sluchu, pokusiv se všemožně o zachránění aspoň zbytku jeho, podniknuv nejsvědomitější léčení a cesty k proslulým odborným autoritám zahraničným, opustil Smetana r. 1874 své milé působiště při opeře české, neboť jej opustil poslední zvuk, a temnou hluchotou vloženo naň hoře, jež se ani vysloviti nedá. Od té doby zdává se nám, kdykoli k Smetanovým nohám vavříny se sypou a hřímá potlesk, jehož neslyší, za čarovné dílo zvukové, jež jeho fantasií zní jen z říše duchů — že se nad jeho hlavou vznáší viditelná glorie neštěstí a nesmrtelnosti, i nebývá tu oka suchého, nebývá tu srdce, které by kusem vlastního štěstí nechtělo splatiti možnost, aby navrácen mu byl sluch. Ještě lékaři, jimž veliký trpitel se svěřil, chovají naději v uzdravení jeho; pět let však již trvá krutý ten stav, kdy ani zvuk milované jeho uměny ani přátelský hovor nepronikά v hrozné to ticho.

Za úplné již hluchoty, roku 1875. komponoval Smetana rozkošné pokračování cyklu Vlast, totiž Šárku a Z českých luhů a hájů, k nimž r. 1878 připojil Tábor, r. 1879 pak Blaník. V roce 1875 složil své koncertní klavírní piecy Rêves. Rok na to provozována národní opera jeho Hubička, jejížto bezprostřední úspěch byl nejskvělejší mezi všemi jeho operami a vůbec úžasný. Něžností, lahodou a poetičností, kterouž celá jest proniknuta, vyniká zpěvohra tato více než kterákoli snad z ostatních skladeb mistrových; dojemný lyrický její ráz vrcholí se na př. ve zpěvích Vendulčiných a snad ještě výše v Lukášovu zpěvu v 2. jednání, pravém to ideálu mocně lyrického, prostonárodního výjevu, co do citové vroucnosti, co do formální krásy i co do typicky českého rázu hudby skvostné to perly.

Roku 1877 komponoval mistr náš čtyři koncertní polky pro piano, tři sbory pro ženské hlasy a Píseň na moři; nejvýznamější skladbou doby té jest však čarovně působivé smyčcové kvarteto, jež těžce zkoušený muž nazval Z mého života, a z něhož sama poesie lidského bolu neodolatelně mluví jemně tklivou krásou hudební. Skladba tato mezi Smetanovy nejznamenitější náleží.

Následujícího roku byla dokončena a provedena poslední dosud známá opera Smetanova, Tajemství, o které v tomto ročníku Osvěty již obšírnější hudební úvaha byla podána; zde toliko dodati sluší, že co do celkovité, k nejkrásnější úměrnosti dospělé a takřka monumentální stavby formální jest Tajemství — vedle neprovozované dosud Libuše — nejbližší samému ideálu Smetanovu a dosud nejvyšším, klasickým vzorem české zpěvohry vůbec. Jednolitostí, duševně i formálně v mohutné zjevy srostlou celkovitostí již po mnohá léta Smetanova díla vynikala, až za doby poslední dospěla směrem tím v dokonalost nikým nedostiženou, což zejmena v oboru operním platí. Bohatostí a svěžestí hudebních myšlenek i rázem ryze národním, též znamenitě uměleckou prací ve

všech jednotlivostech ku př. Dvořákův Šelma sedlák mocně vyniká; ale ve velké architektonice hudební a zejmena v jednolitosti slohu dramatického zůstává Smetana mistrem, jemuž se žádný u nás nerovná.

Není již Smetanovi dopřáno, slyšeti utěšená i bohatá díla mladších svých vrstevníkův; s velikým interesem a rád však je čte, kdekoli se k tomu příležitost naskytne, tvoře si o nich vnitřní zvukové představy. Dokud byl tak šťasten, že slyšel, seznal již několik skladatelů operních v národním směru pokračujících a velice mezi nimi cenil nadaného Blodka, jehož časné smrti neustál želeti. V úsudku svém jest Smetana ke každému vřele uznalý a při tom pravdomluvný jako skutečný přítel. Sdílného srdce, neúnavně činného ducha a pln mladistvé touhy po družnosti, žije nyní na ústraní venkovském v tichém kruhu rodinném sám a sám. Statečný v neštěstí zápasí hrdinsky s krutou tíhou svého losu, a pohled na jeho dítky, myšlenka na jejich blaho jest mu největší útěchou i nejmocnější oporou k tichému snášení všech útrap. Geniální i v přemáhání sebe, pracuje pod břemenem svého utrpení tak pružnou silou a jarou plodností, že nejkrásnější jeho díla právě povstala v těžké době té, a mistr každým novým výtvorem ještě výše stoupá. Když pak při poslechnutí některého jeho arcidíla se diví cizinci, kterak to možno, že umělec tak předního řádu nemá evropského jmena a není ve světě slaven dle záslnhy, vzpomínáme mimovólně na prosté ono geniální dítě, které před padesáti lety také k podivu posluchačstva po výkonu svém nebylo viděno. Dosud se nenalezly paže, jež by velkého umělce toho k vřelému srdci tisknouce též s radostí a pýchou jej ukázaly světu — ke cti naší vlastní, ne k poctě jeho, po kteréž on nebaží; neboť často již, vybídnut přáteli, aby tam či onam skladbu některou za hranice zaslal, odpověděl Bedřich Smetana vždy stejně: „Neučiním toho; mým největším štěstím jest, že mohu pracovati pro svou vlast.“

Kéž pro ni dlouho, dlouho pracuje a dočká se toho jediného štěstí, po kterém prahne, — kéž uslyší zase přátelský lidský hlas a milované zvuky svého umění!

Antoine Wiertz.

Podává

Renáta Tyršová.

I.

Wiertz na Vídeňské výstavě světové. — Umělecká odvislost Belgie po smrti Rubensově. — Vývoj moderního malířství belgického. — Převrat umělecký roku 1830. — Směr historický. Gallait. — Nové vlivy francouzského umění. — Wiertz umělec samostatný, moderní v nejlepším srozumu slova toho.

Kdo r. 1873 navštívil světovou výstavu Vídeňskou, vzpomene si snad ještě, že stanul v síni internacionální před obrazem kolosálních rozměrů, pád andělů za předmět majícím. Kdo netázal se po původci díla tak zvláštního a přec tak nápadně Rubensa připomínajícího? Ne

každý znal umělce, když seznam jmeno Antoine Wiertz mu ukazoval. Přece pak nebyl tvůrce obrazu toho v počátcích svých méně než největší moderní stoupenec mocného genia flanderského, jehož třístaleté jubileum se nedlouho po tom v celém vzdělaném světě slavilo, přec vyspěl při všech zvláštnostech svých čím dále tím více v jednoho z nejpřednějších, nejryzejších umělců nejen Belgie nýbrž celé doby naší. A nejen z nejpřednějších a nejryzejších, nýbrž i nejpůvodnějších, což v jistých okolnostech tím více váží, čím menší je země, jíž umělec náleží. —

Sdílíť Belgie, kde ve všech kruzích vzdělaných franština vládne, osud zemí méně rozměrných, se sousední velkou říší stejnou mluvu majících. Necítíce potřebu zcela samostatné a zvláštní literatury, zvláštní neodvislé duševní produkce vůbec, podléhávají snadno a přirozeně vlivu jejímu. Vzpomeňmež si jen na Švýcarsko. Tu ovšem nápadná chudoba všeho téměř významnějšího produkování na poli umění a literatury snad též menším nadáním většiny národa je zaviněna, hlavně však, oba velké státy hraničící udusily a uspaly skoro každé samostatné tvoření v těchto oborech.

Podobně i v Belgii. Již na sklonku století sedmnáctého — padesát let po smrti Rubensově — vliv jeho s posledním epigonem Quellinem, mezi malíři nizozemskými zašel. Směr samostatný zponenáhla opuštěn a působení vzorů francouzských cesta široká otevřena. Od doby té, každý ve Francii nově se vyskytující směr, našel zde následovatelů horlivých. Jak plasticky chladný Poussin, tak přisládle smyslní malíři doby copové, vše bez výminky se nápodobovalo. Vrcholu svého však dosáhl vliv cizí ve dvou prvních desítiletích století našeho, klasicismem Davidovým, zvláště když tento při všech vadách svých přec jenom mohutný genius umělecký co vyhnanec Brussel za pobyt si byl zvolil.

Než již počíná pronikati některými hlavami přesvědčení, že nesmí nadále se bráti umělci belgičtí drahami cizími, chtějíli zaujíti čestného místa v umění evropském, kterýžto obrat též okolnostmi vnějšími byl urychlen.

Boj osvobozující, jenž r. 1830 v Belgii rázem všechny poměry politické přetvořil, způsobil též v umění výtvarném převrat základní. Nadšení čistě národní, jež všeliké vrstvy obyvatelstva pronikalo, uchvátilo především též mysli veškerých umělců. Jedinou nadchnuli se všichni myšlenkou, rázem opuštěn směr v malířství dosud panující a „Regenerace staré malby flanderské!“ „Oživení Rubensa!“ stalo se pojednou heslem mladé generace této. V pohnutých, teprv se urovnávajících poměrech nového státu vzrůstal talent po talentu a obraz historický, vylíčení dějin vlastního národa, zdálo se býti nejvyšším cílem veškeré snahy vlastenecko-umělecké. V dobách těch vidíme vznikati ony barvou se skvoucí výtvory Wapperra a de Keysera, díla Biefveova a především Gallaitova, jejichž sláva svým časem celou téměř Evropou se nesla. Zdálo se v skutku, že skvělá doba Rubensova se vrátila a že snad — jak druhdy ve věku sedmnáctém — i nyní v devatenáctém století, Belgie v popředí všeho ruchu uměleckého se postaví. Zdálo se! — Však sotva že čtvrt století uplynulo, klesalo nadšení, a kdo nyní ohlíží se v novějším onom malířství belgickém, nevidí než trosky budovy ne-

dostavěné. A čím zaviněno upadání toto? Jeť to opět vliv mocných sousedů francouzských, jenž sotva že přemožen, znova vzrůstati počal.

Dva proudy tedy, jednak národní jednak pofranštělý, již po dvakráte v malé zemi té se srazily. Než jakkoli oba stejně téměř mocnými se býti zdály, jakkoli veškeru téměř pozornost obecnou k sobě vyzývaly, přec našel se, jako by nový, mocný obhájce samobytnosti ducha belgického, umělec původnosti tak veliké, žeť soudobým vlivům jaksi odolávaje zvláštní individualitu samostatnou uchovati sobě dovedl. Řídkým ba v jistém ohledu jediným zjevem tímto byl Antoine Wiertz.

Jakkoli vřelá byla láska jeho k vlasti, jakkoli i jemu Rubens byl vůdcem nejpřednějším na dráze umělecké, jakkoli též on skrz naskrze umělcem flanderským zůstal, přec dovedl se vyšinouti nad obzor, v němž sevřeni zůstali belgičtí vrstevníci jeho. Jim byla minulost jediným zdrojem, z níž látky své čerpali, a v tom snad záležela též jedna z příčin, že v okolnostech tehdejších tak záhy též vyčerpali nadání svoje.

Jinak Wiertz. Veškeren obor malby historické stranou ponechávaje, na přítomnost a budoucnost v nejlepších dobách svých všechen zřetel svůj upjal. Jest to svět přítomný, vášně a náruživosti věčně lidstvem hýbající, a vedle toho zas nejsvětlejší a nejšlechetnější idey na prapor člověčenstva napsané, jež jeho štětec způsobem nejpůvodnějším nám vylíčil. Tak objevuje se nám co umělec moderní v nejlepším srozumu slova toho; a že nutným těm nedokonalostem a zápolům se nevyhnul, které se snahou touto spojeny jsou, v tom záleží snad zvláštní působivost a nedoceněný dosud význam jeho.

Wiertz byl nejenom umělcem nýbrž též myslitelem a spisovatelem v oboru svém. Tím pak další průběh práce naší přirozeně ve tři části se rozpadává. Co z předu podati sluší, jest nástin životopisný, vývoj nadání jeho a naznačení okolností těch, jež šťastně neb nepříznivě naň působily. Pak vynasnažíme se, vylíčiti esthetické náhledy Wiertzovy tím způsobem, abychom v soustavný celek je zaokrouhlili, i vzniknou nám takto základní rysy úplné téměř esthetiky umění malířského, se stanoviska moderního pojaté, z hlubokého studia vzorů nejvýtečnějších a z dlouhé odborné zkušenosti čerpané. Na konec pak pokusíme se o rozbor umělecké činnosti Wiertzovy, i shledáme, že vše, co v oborech jak nižších tak nejvyšších vytvořil, nacházelo se v řídkém souhlasu s esthetickým svědomím a přesvědčením jeho, tak že zde theorie a praxis úplně se kryjou. Co muž i co umělec byl Wiertz člověkem celým, bez nitřních odporů oněch, jimiž slabé povahy najmě v době naší namnoze podléhají. Jakkoli pak je zjevem naskrze moderním, přece shledáváme u něho onu rovnováhu temných popudů genia a jasné rozvahy umělecké, s kterouž jinak toliko u velikých mistrů doby staré se potkáváme.

II.

Mládí Wiertsovo. — Wiertz na akademii Antwerpské a později v Paříži a v Římě. — „Patroklos" a úspěch jeho. — Wiertz a kritika žurnalistická. — Snaha o povznešení belgického umění moderního. — Činnost literární. — Další práce malířské a sochařské. — Vynález malby nelesknavé. — Činnost ve velikém atelieru, jejž mu vláda zbudovala. — Náhlá smrt.

Josef Antonín Wiertz narodil se 22. února r. 1806 ve starém belgickém městečku Dinantu, tenkráte k císařství francouzskému náležejícím. Otec jeho byl prostý muž z lidu, dříve vojín francouzské republiky, v jejímž obvodu zrozen byl, později desátník v službě holandské. Matka Kateřina Disierova též do tříd nižších rodem svým náležející pocházela z Leffe, vesničky tušíme že lombardské.

Malý Antonín posílán zprvu do školy vesnické, vedle toho však již záhy vyučován hudbě a kreslení. Snilť otec již tenkráte o povolání vyšším a slavnějším pro hocha svého. Brzy se objevilo, že schopnosti dítěte směrem určitým tíhnou k umění výtvarnému. Sotva dvanáctiletý kreslil a ryl ve dřevo; dle předloh ano i dle přírody vyřezával. Tak vymodeloval mezi jinými žábu a to způsobem tak překvapujícím, že velitel oddělení otcova na mladistvého umělce tím upozorněn byl. Snahou jeho dán do Dinantu, kde o všeobecné vzdělání lépe postaráno bylo. Výtvarný talent Wiertzův počal se však v brzku vyvíjeti tou měrou, že uzavřeno poslati jej, čtrnáctiletého do akademie Antwerpské.

Zatím co zde pod vedením Van Bréea a d'Herreynsa technicky a umělecky se vzdělával, nepřestával vzácný otec jeho šlechtit povahu a mysl mladého syna svého. Ten bývalý voják republiky, ten jednoduchý muž z lidu staví synu svému před mysl nejušlechtilejší příklady, dle nichž měl by život svůj říditi; pobádáť jej, by se snažil dobyti si slávy, avšak ni slovem nedotýká se slávy vojenské, jsou to povždy velcí umělci, jež za vzory mu klade. Než netoliko znamenitého umělce chce míti ze syna svého, nýbrž i člověka srdcem i povahou dokonalého. A jinoch splňuje napořád více a více naděje otcovy. Z listů jeho Antwerpských vyčítáme nejvřelejší lásku k umění a práci jakož i neohroženost, pevnost a ušlechtilost charakteru jeho. Vytrvalost a pilnost Wiertzova jsou v skutku obdivuhodny, jedinou zábavou jeho zde jest opět studium, neboť pracuje ustavičně i v hodinách, jež mimo akademii tráví. Jeho úsilí čelí k tomu, napořád zdokonalovati se v umění a ve všem, co s ním souvisí. A tak podrobná a důkladná je snaha jeho, že od jednoho ze spolužáků svých kostru si půjčuje, by po celé noci ji okresloval a konečně ji vymodeloval, nežli ji navrátil.

V době této potkáváme se s první větší komposicí Wiertzovou, výtvorem to, jímžto v konkursu akademickém ihned ceny dobyl. Mučení sv. Štěpána bylot tehdáž úkolem vytknutým. Jak vážně v letech téměř dětských již myslil Wiertz o umění svém! Obraznost a reflexe, tak pravil k sobě, musí se spojiti při tvoření uměleckém. Představil si tedy, jak vypravuje, celou tu neoblomnou povahu, tu ušlechtilost i sílu ducha mučencova a mezi přemýšlením tím vzrostla, jako by „pojednou z hluboké bezvědomosti byla vyšla," celá komposice před očima jeho.

Vedle samostatného tvoření však cítí mladý umělec napořád živou potřebu pilně se vzdělávati dle vzorů starých mistrů velikých. Téhož

roku vidíme jej co pečlivého kopistu nejčelnějších obrazů Rubensových. Již tedy nyní jest to tento největší z malířů nizozemských, který mocným vlivem svým na Wiertze působiti počíná, a mladistvý umělec snaží se dáti obdivu svému výraz v Apotheose Rubensově, obrazu ještě za pobytu na akademii malovaném.

Předměty náboženské a mythologické podávaly mu další látku k výtvorům samostatným. Též různé podobizny a jedno zátiší náleží do doby této. Obsáhlý obor pro věk tak mladistvý! Vše se ztratilo až na jediné zátiší, sestavené z láhve, knihy a lebky lidské; to však bylo malováno s tak dokonalou opravdivostí, že mnohý navštěvovatel uleknul se výklenku, kde umístěno bylo.

Studie na akademii zatím obyčejným proudem se berouce každoročně nové cti a ceny mu vydobývaly. Již r. 1825 pak učitelé uznali Wiertze za schopna, by o velkou cenu římskou konkurroval. On však, z příčin neznámých, pro tentokráte soutěže se nesúčastnil. Brzy po tom opustil akademii a zvolil si pobyt v Paříži, této veliké škole umění moderního, kdež při těsných příjmech, čas svůj dílem prací, dílem studiemi zcela v soukromí trávil. Tak krvavé zjevy revoluce červencové kolem něho se odehrávaly, aniž mladistvý umělec byl jimi dotknut neb vyrušen z uměleckého zaměstnání svého. V témž roce i ve vlasti Wiertzově boj o svobodu nastal, a okolnost, žeť tehdy právě v Paříži meškal, zajisté též spolupůsobila k tomu, že nedal se unesti ruchem tenkráte mezi malíři belgickými se rozproudivším, který jak svrchu zmíněno, k historickému obrazu se nesl.

Zatím co v Brusselu rozhodováno o osudech národa a země, vnořoval se Wiertz zcela v umění své. Oba obrazy pak, jež za pobytu ve Francii maloval, jsou pro uměleckou i čistě lidskou individualitu jeho velmi důležité a zajímavé.

První z nich má za podnět snad příběh ze života vlastního. Mladá, krásná žena s patrnou koketerií roucho zvolna před ním snímá. Jemu však není než modelem, na jehož formy on s okem chladným, objektivním a čistě uměleckým pohlíží. Tato úplná chladnost k druhému pohlaví je důležitou a vytrvalou stránkou v umělecké povaze Wiertzově; jestiť on mezi umělci moderními snad jediným, který, jak uvidíme, též úkoly smyslné stránky se dotýkající se skutečnou velikostí a s ledovou téměř objektivností rozřešiti dovedl.

V obrazu druhém *Adama a Evu po pádu* nám líčí, motiv to, k němuž později ještě jednou se vrátil, by plasticky jej provedl. Předmět ten, na první pohled snad opotřebovaný, pojal Wiertz tak originálně, tak nově jak nikdo před ním. Zračíť se již v tomto díle let jinošských onen světový názor, jenž později též z výtvorů muže dospělého začasté na nás pohlíží. Předvádí nám prarodiče v hlubokém žalu pohroužené, dumající, jak sám praví, nad „zlem a bídou, jež věčně lidstvo tížiti budou.“ Řekne se snad, že se v tom zrační rozpoložení pessimistické; avšak jak se mu mohl naprosto vyhnouti Wiertz, při snaze pojmouti v sobě veškery vynikající a charakteristické stránky doby své, při snaze, býti umělcem moderním v pravém, obsáhlém srozumu slova toho. Vznikajíť povždy pocity pessimistické ve věku přechodním, v jakém my posud žijeme, kde staré chrámy se boří a základy nových ještě ze

země se nezvedají. Nebylť i v tomto vzhledě mocný Michelangelo v říši své zakladatel doby naší? Den a Noc, Jitro a Večer, jež ve Florencii hněvivým dlátem vytesal — nepohlíží z nich týž duch neukojenosti věčné? Avšak zůstane pravdou, že právě ten, kdo ukojen a spokojen není, ať jednotlivec ať národ, přemítá o zlepšení; nezapomeňmež, že je to rozpoložení, z něhož klíčí se namnoze pokrok dob budoucích. Každá věc má rub a líc. Toť líc toho rubu. —

Smímeli tento přechod z myšlenky vážné sobě dovoliti, též Wiertz obraz svůj dohotoviv potkal se s výsledkem zvláště a podobně dvojstranným. Umínil si seznati posudek čelnějších umělců o díle svém. Pierre Guerin a François Gérard, oba proslulí malíři francouzští, měli býti kritiky jeho, první z nich žák Regnaulta, klasický formalista a poslední stoupenec chladného směru antikisujícího, druhý, ač ze školy Davidovy vyšel, přec nápadně již k novému pojímání malebnému se přiklánějící, s uvědomělou snahou vložiti pocity přirozeně lidské do postav svých. Obou se tázal, však podobně, jak se rozcházely cesty, po nichž oba umělci tito se brali, tak různily se též náhledy jejich. Kdežto Guerin postavení Adama a přeplněnost pozadí přísně káral, vynášel Gérard tutéž postavu a schvaloval bohatost pozadí co nejplněji. A ještě více oba soudcové v úsudcích o kresbě forem se lišili; Guerin co nepřesnou Rubensovskou ji zavrhoval, Gérard zas originálnosti a živosti její se obdivoval. „Nevšímejte si antiky, jděte svou cestou,“ radil tento mladému malíři. „Studujte bedlivěji díla plastiky řecké,“ byl poslední výrok Guerinův. Opětný doklad, jak často úsudek umělců, v jednostranný směr svůj zabraných, nespolehlivým bývá a na platnost autoritativní nároků nemá. —

Než vraťmež se zase do vlasti Wiertzovy, kam závod o velkou cenu římskou jej přivedl. Řekneme zkrátka: Dosáhl vítězství, a z jara r. 1834 vidíme jej nastupovat cestu do země, kam odvěká touha myslí severních se nesla; noha jeho vstoupila na zasvěcenou, avšak umělci začasté též nebezpečnou půdu krásné Italie.

Academie de France, do níž pro doplnění uměleckého vzdělání svého v Římě vstoupil, stála tenkráte pod řízením Horace Verneta. Směr tohoto, v mnohém ohledu výtečného, začasté však téměř naturalistického malíře, nebyl té povahy, by Wiertz vlivem jeho byl býval naváděn k přísnému studiu děl ideální plastiky antické a velkých mistrů a přísných stilistů vlaských. Než mělo to aspoň za následek, že neztratil též — jak mnohý krajan jeho — před malbami a sochami italskými uměleckou samostatnost svou. Na velkém obraze v Římě malovaném, předstupuje před nás již téměř s celou tou původností a zvláštností mocného ducha svého. Jedině mistři Benátští se svěžím, křepým, jemně sharmonisovaným koloritem svým patrně a určitě naň působili.

Vše to zračí se v onom velkolepém díle, jehož myšlenka sice již dříve v něm byla vznikla, která však na půdě italské teprvé dozrála a uskutečnění došla. Zde při první větší práci Wiertzově shledáváme již ono zvláštní zalíbení jeho, malovati v rozměrech co možná kolosálních, kteréžto zalíbení mělo svůj základ u velikosti koncepce umělecké a které rostlo takměř s lety jeho. S mnohými obtížemi se potkal, než nalezl atelier a plátno dostatečně veliké. Starosti podobné téměř

při každém z napotomních rozsáhlých děl jeho se opakovaly. Tu musil se uchýliti do starého, zrušeného kostela, tu do dílny opuštěné a napolo zbořené, až na sklonku let svých teprv ve vlastním upraveném atelieru mohl v plném klidu tvořiti a pracovati. Wiertz však nelekal se nikdy překážek vnějších, jeho mysl naplněná čistým zápalem k umění vždy znova se vzpružila a tak i zde v Římě, jakmile jen poněkud vhodné prostory našel, ihned jal se pilně a s nadšením prováděti obraz svůj. Zvolilť si motiv ze 17 zpěvu Iliady, kde Homer *boj o mrtvolu Patroklovu* opěvuje, aniž by se určitě vylíčení básníkova přidržoval. Když konečně obrovské dílo dokonáno bylo, docházel již i čas, jejž Wiertz k pobytu v Italii si byl vyměřil. Přece však nechtěl opustiti věčné město a četné své přátele, aniž by Patrokla před soud obecenstva postavil.

Dojem, jejž obraz učinil, byl ohromný. Slavný Thorwaldsen, známý tehdáž malíř Camuccini a veškeří téměř umělci a učenci Římští byli unešeni, a co výraz toho zvolila academia di S. Lucca Wiertze za čestného člena svého. Potěšen a povzbuzen výsledkem takým, zaslal umělec Patrokla svého do Antwerp, by za krátký čas po té do vlasti sám jej následoval.

V tomto městě, kde staré tradice umělecké z celé Belgie nejdéle se udržely a kde umění, zvláště malířské živého a všeobecného účastenství docházelo, i nový obraz Wiertzův veliký interes ve všech kruzích vzbudil. Bylť zcela o sobě vystavěn v síních musea akademie tamější. Obecenstvo hrnulo se k němu v množství úžasném a to tím více, že jen po několik dní přístupen byl, neboť první veliká práce měla co nejdříve do střediska všeho umění moderního, do Paříže poslána býti.

Co záleželo umělci na tom, že žurnály domácí vesměs v pochvale co nejplnější se shodovaly, co na tom, že obecenstvo bylo nanejvýš spokojeno, on chtěl zvěděti náhledy Pařížského světa, soudců Pařížských. Avšak — nehledíc na francouzskou nedůvěřivost ke všemu, co z Francie a najmě z hlavního města jejího nevyšlo — Pařížská kritika žurnalistická nebyla, jak známo, tehdáž na tom stupni, na němž Wiertz ji býti předpokládal.

S velkými nadějemi a velkým očekáváním odejel tentokráte do Paříže, v dobu velké výroční výstavy květnové. Než tu místo očekávaných úspěchů jedno sklamání po druhém jej stíhalo. Ne dosti na tom, že Patroklos jeho, na cestě jsa zdržen, došel umělce, když již lhůta pro přijímání obrazů do Salónu byla prošla; když konečně po trpělivém, celoročním čekání příštího jara vystaven byl, spolu s jiným dílem Wiertzovým, oltářním to obrazem *Pietu* za předmět majícím, — umístila jej komise tak vysoko a ve světle tak nedostatečném, že ho nikdo ani náležitě viděti nemohl. Patroklos pak byl především též na dojem světelný vypočítán. Kdož neví, jak mnoho právě při obraze takovém na umístění záleží? Touto nešťastnou okolností částečně lze omluviti kritiku, jež od Pařížských journalů namnoze Patroklu se dostala. Čemu v jednom časopise obdiv se vyslovoval, to v druhém bez udání důvodů odsouzeno, ba stalo se třebas, že právě ony přednosti, jimiž obraz nejvíce vynikal, buď co chyby zavrhovány a kárány byly neb aspoň

zúplna mlčením pomíjeny. Žel jen, že ve všech téměř posudcích, při chvále jak haně, naprostá téměř nesoudnost ve věcech uměleckých se zračila.

Ubohý umělec! Což mu bylo platno, že velkého Thorwaldsena a nejlepší malíře Římské na své straně měl. Myslil, že najde v Paříži kritiku, jež s objektivností a znalostí věcnou, přednosti a vady díla jeho rozebéře, kritiku to, jež jedině je plodná a účelná — a na místě toho seznal, kterak každý nevědomý a samozvaný Rhadamant, nad kterýmkoli dílem uměleckým soud svůj beze všeho zdůvodnění, beze všech rozpaků svědomí tu pronáší. Tyto trpké zkušenosti Wiertzovi nikdy z mysli nevymizely a v mnohých pozdějších spisech svých s nevolí o běžné kritice veřejné se vyslovuje. — Wiertz sám úsudky tyto sebral a k spisům svým připojil. Kdo je prohledne, sezná, žeť žádné vážnější jmeno, žádné znalecké péro mezi soudci se nenalézá.

V Brusselu, kam nyní se obrátil, by obraz svůj pro krajany svoje vystavil, s posouzením naskrze pochvalným se potkal. Básníci v nadšených verších umělce opěvovali a kritikové v obšírných úvahách o Patroklu se rozepisovali. —

A právě v době té, kdy neznámý posud umělec rázem mezi nejpřednějšími mistry belgickými čestné místo zaujal, v době, kdy obdiv celého Brusselu vstříc se mu nesl, úmysl na sebezapření nejryzejším spočívající v mysli jeho uzrál. Wiertz rozhodl se, že nikdy a nikomu nezaprodá nižádné z děl svých uměleckých.

Bylyť to důvody nejvážnější, nejušlechtilejší, jež k rozhodnutí tomu jej přiměly. Patřilť na tu novou generaci umělců, jež, ač nadána k vysokým úkolům uměleckým, přec napořád víc a více od malby slohu mocného a velkého se odklání, v genrovitost nejmalichernější upadajíc, jen aby se kupujícímu obecenstvu s děly svými líbila. On tedy, nechtěje podlehnouti vlivům mody a původnímu, velikému směru věren zůstati chtěje, odmítnul veškeru přízeň a podporu rozmarných mecenášů a „setrvati chudým, však státi se umělcem v pravdě vynikajícím“ za heslo si zvolil. Než i jiný podnět Wiertze k tomu vybízel. Nepovažovalť po celou dobu svého života žádný z výtvorů svých za úplně dokonalý. Veškery obrazy jeho byly mu pouze pokusy, studiemi, dle nichž teprv mínil prováděti díla o pravé ceně umělecké svědčící. Proto snahou jeho bylo, by všechny malby své v jedné místnosti shromáždil, aby, napořád před očima je maje, denní přehlídce, denním opravám je podrobiti mohl. A tak přehnaně přísná byla kritika, již nad vlastními děly svými provozoval, že vše, co dosud vytvořil, začasté jmena svého nedůstojným a slávu jeho kompromitujícím býti nazýval.

Jak on sám ustavičně za pokrokem a zdokonalením v umění svém se snažil, tak přál si, aby též ostatní malíři znovuzřízeného státu belgického povždy ku větší dokonalosti tíhli. A jaká cesta vhodnější nad tu, vzdělávat se ustavičně pohledem na velké předchůdce své a z nich opět, na největšího z umělců flanderských, na Rubensa. Neboť Rubens zůstal — i v tom ohledu jsa vzorem — přese všechen pobyt svůj v Italii a ve Španělsku skrz naskrz národně flanderský.

Ale jak dosáhnouti účelu svrchu vytknutého za doby naší, kdy díla starých mistrů v museích, galeriích a porůzných kostelích v od-

loučenosti ode všeho světa moderního jsou roztroušena, a kdy opět převážná část obrazů moderních po krátké době všelikých výstav v majetek soukromníků přejde? Wiertzovým přáním a náhledem proto bylo, by ob čas vždy stará, osvědčená díla vedle moderních ve výstavách se umisťovala, čímž by umělcům možnost porovnání byla podána.

To zamýšlel i s obrazem, jenž po návratu do vlasti v mysli jeho byl povstal a jehož předmětem *Vzpoura pekel proti nebi* byla. Malba ta měla být opět rozměrů kolosálních, a umělec nabídl ji vládě s tou podmínkou, zbudujeli mu dostatečnou místnost k malování obrazu, který zároveň vedle největšího díla Rubensova, vedle Snětí s kříže v kathedrále Antwerpské trvale umístěn býti měl. Když obé zamítnuto, obrátil se Wiertz k zastupitelstvu města Lutticlu, kde nyní bydliště byl si zvolil. Tu vidíme jej konečně malovati v opuštěném kostele.

Avšak práce umělecká nebyla jedinou činností jeho. Již od několika let byl vysílal do veřejnosti menší články i brošury, jednak vážného obsahu esthetického, jednak satirické a hlavně též proti kritice žurnalistů namířené. R. 1840 vydal po prvé větší spis, jímž dobyl sobě první ceny v konkursu, jejž vláda v Antwerpech byla vypsala. Bylot to *Pojednání o Rubensovi*, ku příležitosti dvoustaleté památky úmrtí jeho sepsané. My na pozdějších místech o spise tomto jakož i o dalších literárních pracích Wiertzových se proneseme.

Vracejíce se opět k výtvorům štětce umělcova, vždy tutéž snahu a píli při něm shledáváme. Vedle *Patrokla*, jejž, s provedením původním jsa nespokojen, znova malovati se jal, hlavně s dvěma obrazy se potkáváme, s vroucně a něžně myšleným *Vychováním Marie* a s *Dvěma dívkama*, malbou to jak zvláštností myšlenky tak efektním provedením poutající. Rok na to, sotva z nemoci déle trvající se zotaviv, již opět k provedení dvou obrazů dimensí velmi rozsáhlých přistoupil. Jeden z nich *Triumfem Kristovým* přezval; démonové oslněni tváří ukřižovaného prchají a pohledem přemoženi v propast se vrhají. V druhém, jejž pro nově zbudovaný kostel čtvrti sv. Leopoldské určil, *Útěk do Egypta*, spůsobem zvláštním a novým vylíčil.

Brzy po té zahájena trienální výstava Brusselská. Obě nové malby Wiertzovy, jichž rozměrnost přepravě do místností Salonu vadila, v atelieru umělcově ponechány býti musily, kterýž tedy pro tentokráte co přípojek do seznamu výstavního zanešen. Obecenstvo pak, dychtíc seznati obě díla, putovalo davem do dílny umělcovy, ač tato v odlehlé části města doleního se nacházela. Jak publikum tak i všechny přední žurnály v chvále co nejplnější se shodovaly, ba též ona část kritiky, jež posud z rozličných příčin vněšních proti umělci byla se postavila, od doby té se obrátila a veliké nadání jeho spravedlivě oceňovala.

Však netoliko obdivu a slávy obrazy těmi Wiertz si dobyl, došlot jimi též uskutečnění nejvřelejší jeho přání, míti vlastní stálou pracovnu a museum pro všechny výtvory své. Smlouvou s ministerstvem podařilo se mu obé zároveň si opatřiti. Následkem úmluvy této zbudovala mu vláda prostranný atelier a místnosti, v nichž mohl shromážditi všechny obrazy svoje. On pak navzájem zavázal se darovati veškera díla svá státu a národu belgickému. Dvojí to zadostučinění pro ušlechtilého umělce. Bylo mu lze tvořiti bez obtíží v místnosti vlastní, ve středu

všech výtvorů svých, ježto pak na konec vlasti, jejíž cti a slávy on s veškerou horoucností srdce svého především pamětliv byl, co velkolepý odkaz zanechati mohl.

Trvalo to sedm let, než stavba byla dokončena. Zatím Wiertz s perem i štětcem svým bez přestání při práci byl. Již dříve, r. 1847 byl sepsal článek o malbě olejové pojednávající. Poukazuje v něm k vadám a nedostatkům jejím a vyslovuje přesvědčení své, že možno bude vynalezti spůsob nový, přednosti její s přednostmi malby freskové slučující. Než v neúnavnosti své na pouhých slovech nepřestával, počal po té sám experimentovati, i podařilo se mu vynalezti, po čem pátral. Zkušenosti svoje všestranně rozvedené složil ve zvláštním spise, kde nový vynález malbou nelesknavou, mdlou, peinture mate, přezval. O všech těchto technických náhledech jeho v dalším průběhu statě šíře promluvíme.

Z obrazů v době té Wiertzem malovaných i ty, co nejvíce vynikají, na tomto místě toliko jmenovati můžeme, též rozbor děl umělcových pro jinou část úvahy této si ponechávajíce. Malby z let 1850—1855 dle povahy předmětu i dle času provedení, ve dva oddíly přirozeně se rozpadají.

V předním z nich s motivy genrovými neb z mythologie antické čerpanými se potkáváme. Tu zobrazuje nám mladistvou *dívku ku koupeli se připravující* plnu naivně zádumčivého půvabu, forem čistě panenských a originálně ztepilých. Jinde zas líčí nám virtuosním spůsobem plně rozkvetlou *ženu ve čtení erotického románu rozechvěně pohroužen*ou a na loži odpočívající. A opět jinde uvádí nás v podzemní *domácnost Hefaistovu a krásné choti jeho*, neb zas v živý *rozruch bojiště Homerského*, kdež bohyně Pallas a Afrodite, každá miláčka svého chráníc, činně ve spor reků zasahují.

Obrátímeli zřetel k druhé skupině, s myšlenkovým oborem zásadně jiným se shledáváme. Jsou to na pohled nejtemnější, nejhrůznější stránky života, jichž vylíčením štětec jeho mysl naši rozechvívá. *Myšlenky a vidiny sťaté hlavy*, *Hlad*, *šílenost*, *zločin*, zoufalý čin *Samovraždy* a vedle toho strašlivá muka *Předčasně pohřbeného* a v kryptě mezi rakvemi se probudivšího, jsou tolikéž obrazy z periody této. Než uvidíme, že nikde při výtvorech podobných nešlo Wiertzovi o pouhé vylíčení hrůzy, o pouhé otřesení nervů předrážděných a otupělých.

Zatím byl atelier dobudován, a Wiertzova snaha nyní čelila k tomu, by v novém museu veškera dřívější díla svoje soustředil. K výtvorům původu staršího pak bez ustáni nové připojoval, a to nejen z oboru malířství alebrž i z oboru skulptury. Bylť již r. 1840 ponejprv v plastických pracích se pokusil, hlavní díla však teprvé v posledních letech umělcových povstala. Jsouť to především tři skupiny myšlenkově k sobě náležející, předmětu napolo symbolického, jež Wiertz *Třemi dobami lidstva* přezval. Vznikání vášní, vražedný zápol temných náruživostí lidských a konečné vítězství lásky a světla jsou předmětem jejich.

Též malířské práce období toho, někdy snad bychom tak řekli velkolepě bizarní, ponejvíce nejvyšších snah a záhad lidských se dotýkají. Chceme zde prozatím jen obrazy *Poslední dělo*, *Pharus Golgoty*, *Velikán země*, *Strany souzené Kristem* a na konec *Strany dle*

Krista smířené aspoň jmenem uvesti. V nich namnoze vykazují se, jak uvidíme, malířství modernímu cíle nové a vznešenější, i starší předměty jsou tu pojaty nově a s bohatším obsahem věku moderního, od vylíčení pouhé skutečnosti poukázáno zas jednou k výšinám ideálním.

Než vedle toho i s malbami genrovými, ponejvíce v menších rozměrech provedenými se potkáváme. I v tyto, u jiných umělců tak často prázdné a bezmyšlenkovité výtvory Wiertz ideu tu pikantní, tu groteskní a zas jinde tklivě dojímající vdechnouti dovedl.

V Sirotcích chudá osiřelá rodina v zoufalosti své, vynešení mrtvoly otcovy jako na odpor se staví; vedle toho zase zříme báječnou onu scenu, kde *Mladá čarodějka*, forem nizozemsky kyprých, napolo bázlivě a nesměle k první vyjížďce na koštěti svém se odvažuje. V *Čertovu zrcadle*, zvláštním to diptichu, sličná koketní žena jednou oblečena, po druhé svlečena se samolibým úsměvem v zrcadle se shlíží. A neméně poutají pak pozornost naši obrazy, kde Wiertz co malíř všemi technickými prostředky nejdokonaleji vládnoucí se objevuje. Z prací podobných, zvláště děvče, jež *Růžové poupě* poněkud podezřele a přímo z obrazu nám podává s tou mistrně skurcovanou paží, zde vytknuto budiž. Že Wiertz i při výtvorech podobných na zřeteli neměl, než řešení úloh technických, aneb především onen nejvyšší úkol všeho umění vylíčiti, totiž veškery, třebas i temné stránky života lidského — toť myslíme netřeba již dokládati.

Této všestranné činnosti spisovatelské, sochařské a malířské však Wiertzovo zdraví stačiti nechtělo. Podivný, nevýslovený neduh, jemuž lékařové přítrž učiniti s to nebyli, v práci jej zdržoval. Ač těla silného a pilným cvikem utuženého cítil předobře, že čas již jenom spoře mu vyměřen, i toužil po tom, oddati se úplně malbě veliké, aniž by nadále musil se zanášeti malováním portrétů pro existenci jeho nutným. Nabídl vládě vynález své peinture mate za náhradu nepatrnou, kterouž chtěl životní své potřeby si zabezpečiti. A vláda? Umělci snad největšímu z moderní Belgie, věc jednoduše — odepřela!

A nebyl to jediný výraz vděku národního, jehož Wiertz se dožil! Malí národové, ač na venek jinak se tváří, mívají přec pravidlem uvnitř větší respekt před dělanými veličinami cizích národů nežli před skutečně velikými muži vlastními.

Brzy po oné události zahájena v sněmovně obšírná diskuse o malbě freskové a stěnové vůbec. Rokováno dlouho, pronešeno veliké množství řečí, dotýkajících se všech možných vynálezů, ježto kdy v cizině se objevily. Sám ministr nitra řečnil velmi důkladně, avšak o Wiertzovi a jeho vynálezu ani zmínka se neděla. Několik slov, v té příčině pronešených, bez ohlasu zaniklo a rokování nemělo úspěchu.

V nejhlubším nitru svém zraněn a roztrpčen nechtěl Wiertz nikdy více ve vlasti o nové malbě své se zmíniti. Tu objevil se v Louverské výstavě obraz německým vodním sklem upevněný, a otázka v Belgii znova se rozproudila. Šlechetný umělec okázal se v té míře vlastencem, že opět vynález svůj domovu přenechati chtěl, ač právě Rusko v té příčině skvělé nabídnutí mu činilo. Přál si, aby vlasti byl zachován. Odmrštění, jehož se mu dostalo, bylo poslední bolestnou zkušeností jeho.

V plném věku mužném vyrvala jej smrt umění a národu belgickému, skonal, stoje teprv v „předmluvě života svého,“ jak sám před úmrtím svým významně byl pravil. Bylo to 18. června 1865, když žalná zvěst městem se roznesla: Wiertz mrtev. Nyní teprv vzešlo každému poznání, koho Belgie ztratila, nyní teprv cítilo se, čím on národu byl a čím jemu teprv býti měl a mohl.

Než, jeli možno odestati úctou mrtvole projevenou, čím kdo na živoucím byl se prohřešil, tož obyvatelé Brusselu v plné míře to učinili. Když průvod pohřební z musea zesnulého malíře k hřbitovu v Ixellu se bral, nebyloť třídy v něm nezastoupené. Hodnostové městští, ředitelé časopisů nejpřednějších, zástupcové vědy, spisovatelé, malíři a sochaři, jakož i přednostové uměleckých ústavů Brusselských, neméně pak poslancové a členové ministerstva, na to pak nepřehledný dav lidu umělce k hrobu sprovodili.

Bylať to pocta pozdní a poslední, však pocta, jaké hoden byl muž, jenž veškeren život svůj nejvyšším úkolům byl zasvětil, umělec nejšlechetnější, jehož jediným cílem byla sláva vlasti a národa, jemuž náležel.

(Pokračování.)

Tři chvíle.

Upomínka z roku 1848

od

Karolíny Světlé.

I.

Proč, ó luno stříbrohledá, kteráž vystupuješ nad oněmi tmavými vrcholky starých jedlí s úsměvem tak vítězoslavným, jako bys najisto věděla, že budeš noci té panovati co jediná oprávněná její královna, proč skrýváš najednou tak urputně a vytrvale — jako vzdorná dívka, jejížto ctitel jinam zabloudil na zálety — svou tvář v sivé podzimních mlh roušky? Co to znamená? Vždyť jindy tak ráda stápíváš svůj zářivý zrak v zarosené tam na záhonech kalíšky květin v zanícení blouznivém proudy světla tvého pijících a nejsladší vůni svou co dík k tobě vysílajících? A s jakouto potutelnou čtveračivostí vždy pronikáváš démantovými šípy tajemné šero houštin, slídíc po kvetoucích jejich tajnostech! Kam se poděla dnes líbezná tvoje jasnost a hravost tvoje škádlivá? Vždyť ještě včera jsi se zrcadlila se zalíbením tak rozmilým zde v kolébavé ploše té mramorové před terasou kašny, kde z lučiště ležícího u nohou krásné a hrdé Diany, luk svůj do dálky napřahující, se prýští proud vody tak čistý a zpěvný. Budešli nadále se skrývati v zakuklení svém oblakovém a pohledy svými svéhlavě skrbliti, propadneš podezření, že žárlíš.

Ba že žárlíš! Vladařkou neobmezenou noci té býti jsi se domnívala, vše chtěla jsi zastíniti svým leskem, vše přezářiti svou spani-

lostí, vše si podmaniti kouzlem svým, po dlouhé věky tak pověstným. A hle! Armand po celý večer k tobě pohledu svého ještě nepozdvihl. Nelze mu odtrhnouti ni zraku ni duše od luzné tváře té, kteráž vedle něho plna sladkého zmatku, se opírá o zábradlí terasy lovčího zámku, jehož ozářená okna a četné v nich se míhající stíny svědčí o veselém za nimi besedování.

Dlouho, velmi dlouho již vedle sebe takto stáli: ten vysoký mladý muž, některému reku starého světa báječného se podobající, a ta sličná dívka, jejížto tvář s tím pelem posvátné neviny připomínala nejtklivější obrazy blahoslavených mučednic, štětci středověkých malířů nám zachovaných.

Konečně se jednou shledali o samotě bez svědků nepohodlných, bez vyzvědačů neskromných, jak si toho byli oba ve svých tajných snech tak často a toužebně přáli, a hle, patříce si teď tváří v tvář a cítíce konečně, že jsou sami, že jsou svými, náhle se zarazili, náhle oněměli...

Nebylť Armand s to přivesti ten nejvšednější hovor do žádoucího proudu, a přec to byl týž Armand, jehožto skvělému daru oživiti překypujícím rozmarem nejnudnější dýchánek všichni jeho přátelé se obdivovali.

Zamumlav vždy jen několik vět bez významu a dosahu, na něž nebylo téměř co odpověděti, kde dostačilo ze strany dívky vždy prosté jen slovo souhlasu, v tísni nikdy nepoznané vždy opět se zamlčel, nenalézaje slov pro to, co v srdci mu vřelo, co rovněž tak toužebně bylo očekáváno, jak dychtivě si to hledalo cestu na rty.

„Proč jste se ani za dnešního krásného jitra nesúčastnila naší vyjížďky?“ počal po dlouhé přestávce plné vnitřních nesnází a zjevných rozpaků znova rozmluvu, tolikrát již přervanou. „Proč mi nechcete nikdy dopřáti potěšení spatřiti vás ve středu přítelkyň vašich sledovati zástup nás myslivců? Nemusila byste se ničeho obávati; vyhledal bych vám koně krotkého, kroku bezpečného. S jakouto hrdostí viděl bych vás mířiti a s cílem svým se neminouti. Vynikáte ve všem, Lidvino, jsem přesvědčen, že za krátko i ve střelbě mistryní byste se stala.“

Lidvina prudce hlavou zatřásla.

„Toho na mně si nežádejte! Ani netušíte, jakou jsem nepřítelkyní onoho zbytečného štvaní nebohých zvířat, v němž vy muži nalézáte tolik záliby. Když za svítání zaslechnu rohy lesní, lovce k honbě svolávající, sevře se mi srdce v tísni nevýslovné. Ostatně se domnívám, že příroda stanovila ženu za ochrankyni života a nikoli za ničitelku jeho.“

A v očích Lidvininých při těchto slovích, tlumeným hlasem pronešených, zatřpytily se dvě veliké slzy.

Nebyl baron Armand z Březan jeden z nejhrdějších mladých šlechticů, zvyklý snášeti odpor a přijímati důtky, třeba se ozývaly ze rtů korálových.

Ale posuněk mladé slečny, za ochrankyni života se prohlašující a mužům jejich kruté choutky bolestně vytýkající, byl tak ušlechtilý, že Armand přeslechnuv, co v jejích slovích proň spočívalo perného, zcela dal se uchvátiti a překonati osobností její milostnou.

„Jakou jste to čarodějkou!“ zašeptal mladý baron vášnivě. „Děláte se mnou, co se vám líbí, a já ani nedovedu na vás se horšiti.

Nikdy, nikdy, ó věřte, jsem nepocítil vedle dívky, co cítím vedle vás Nemámť od té chvíle, co jsem vás po prvé spatřil, jiné myšlenky, vřelejšího přání, náruživější touhy, než abych vás směl jednou nazvati svou.“

A Armand v záchvatu citu opravdivého uchopil se ruky mladé dívky, kteráž mocně se zachvěla. Avšak nevymknula se mu ani tenkráte, když k ústům ji pozdvihnuv na ni vtiskl dlouhé, vřelé políbení.

V tom z hloubi parku, zámek obkličujícího, jakási temná se ozvala rána a za některý okamžik se opakovala. Armand se vztýčil, dychtivě naslouchaje ve stranu, odkud rány tichým nočním vzduchem zatřásly.

Avšak rány za málo okamžiků poznovu se opakovaly, následujíce teď rychleji a směleji za sebou. Na to nastala přestávka, za krátko přerušená dunícím pádem jakéhosi dosti mohutného předmětu.

Armand sebou trhl, a slastné opojení jímající mysl jeho náhle ustoupilo hněvivému rozčilení.

„Tam dole v lesíku jakýsi bídník kácí strom,“ vyjel zlostně. „Nemá se mu podařiti, aby kořisť svou odvlekl a snad zítra podlý svůj čin opakoval. Pročež mi dovolte, abych vás opustil na jediný okamžik a služebnictvo o tom, co se děje, zpravil. Nesmí onen drzý člověk uniknouti trestu zasloužeénému.“

Lidvinina ruka, před chvílí ještě tak ostýchavě a plaše v rukou Armandových spočívající, náhle nabyla odhodlanosti.

„Nepropustím vás,“ zvolala s pohledem plamenným, vší silou ho zadržujíc, „nepropustím vás, a proti mému přání, proti mé vůli mě snad neopustíte v této chvíli . . . Zdaž bych pak mohla uvěřiti jedinému slovu vašemu, kdy byste tak zpříma proti mysli mé jednati chtěl. Vždyť má otec můj mimo park ten ještě stromů na sta, ba na tisíce, ani nepozná, že jeden z nich mu schází.“

Armand setrval tedy na svém místě, nemoha při tom však potlačiti nelibost svou.

„Nejedná se také o strom a škodu jeho skácením způsobenou,“ namítal jí s čelem svraštěným, „nýbrž o to, že byl odcizen, a přestupek takový má vždy trestu dojíti nejen pro nepočestnost svou nýbrž i jiným na výstrahu.“

„Neodsuzujte podobný přestupek tak přísně! Jsme již v září, noci bývají dosti chladné, co nevidět napadne sníh. V zámcích pak zaplápolají ovšem ve všech síních vesele ohně, ale nekaždá chýžka se bude těšiti potřebné pro tu dlouhou krutou zimu zásobě dříví. Jak často zůstane v našich vesničkách za ledových nocí krb studený a pustý, poněvadž scházejí prostředky k zakoupení paliva. Nelze pak matkám plačící děti ukonejšiti, a staré rodiče zahřáti. Snad má onen člověk doma chorou ženu, malé dítě, vetchého otce, snad není s to prací rukou svých vydobyti, čeho mu potřebí, snad je příliš nedůvěřiv v dobrotu jiných, aby si troufal prositi o milodárek . . . Ó, ponechte mu jeho kořisť, pro niž zajisté se vydal pln studu a bázně a již se strachem pod střechu svou zanese . . . Nesnesla bych myšlenky, že jest mu zaplatiti věc pro otce mého téměř bezcennou vězením a hanbou doživotní, znakem nesmazatelným, i děti jeho nevinné znamenajícím . . .“

A Lidvině selhal hlas v slzách. Armand slečně neodpovídal. Čelo jeho zůstalo zatemnělé, a jeho pohled zabloudil každou chvíli k jedlím,

odkud byly rány zaznívaly; jen s největším přemáháním vyhovoval Lidvininým prosbám.

Vzdychla si, stopujíc v tazích jeho vnitřní tento boj.

„Děkuji vám, Armande," zašeptala smutně.

„Přijímám váš dík," odvětil Armand nikoli bez trpkosti, „neb jsa poslušen rozkazů vašich, maje na paměti posvátný význam této chvíle, prohřešuji se vědomě proti jedné z nejsvětějších zásad svých."

„Nebuďte tak přísný ni sám k sobě, ni k nám ostatním," znovu ho žádala se svým nejměkčím přízvukem.

Kvapně k ní znovu se naklonil, ruku její stem horoucích polibků pokrývaje.

„A vy zbožňovaná, předrahá, nade vše milovaná, vy nebuďte zas ke každému tak shovívavá," prosil on zas ji, jako prvé citem svým překonán. „Kdež by se octla společnost lidská našimi praotci založená, již předepsali svými vítěznými meči moudré a spasitelné zákony k dalšímu trvání jejímu nevyhnutelně nutné, kteréž hájili rytířskou krví svou tolikrát, kdy by měl míti hlásek tak nezkušeného srdečka, jako je vaše, vždy slech a platnost."

Slečna se podívala baronovi pohledem přímým do očí.

„Domníváte se skutečně, že ony zákony vyhovují všem stavům stejně spravedlivě, že v nich není, co by se dovolávalo změny či opravy s duchem času již se nesrovnávajíc? Jste přesvědčen, že ti, jižto se plazí v mlhovitých života toho nížinách tak spokojeni jsou jako my na jeho oslněných výšinách? Neníli pravda, Armande, že si o těchto věcech důkladně a nepředpojatě pohovoříme? . . ."

„Ale teď nikoli!" zvolal Armand, ovinuv rámě okolo jejího vzrůstu a pln překypující náruživosti nazývaje ji svou nevěstou, svou chotí, dotknul se ponejprv jejích půvabných úst . . .

II.

Závodila dnešního večera světla v lovčím zámku svobodného pána z Hvězdic — kdež trávíval se svou rodinou nejen léto, nýbrž i zimu — s noční nad ním se pnoucí oblohou, nesčíslnými hvězdami posetou.

Byltě zámek ten se svým velikým a krásným parkem položen na hřebeně výšiny Prahu na sever ohraničující a stálým středem četných a vysokorodých hostů sem z Prahy a blízkých svých statků dojíždějících.

Nebyly to jen veselé tabule a lovecké zábavy štědrého hostitele, které sem květ mladé šlechty vábily, ale především krásné oči jeho jediné dcery Lidviny. Avšak začalo kolovati, že se Lidvina již rozhodla a proslýchalo se, že při dnešní štědrovečerní hostině svobodný pán slavné ohlásí její zasnoubení se s baronem Armandem z Březan, jenž slul mezi svými soudruhy vzorem mladého kavalíra, soustřeďujícího v sobě v míře nejsvrchovanější všecky ctnosti a vlastnosti starorytířské.

Celé vznešené sousedstvo k dnešnímu večeru pozvané usazovalo se při živém hovoru dle stavu a dle hodnosti své kolem ohromné tabule, střed velikého sálu zaujímající. Tabule ta prohýbala se tíží stříbrného náčiní, starého rodinného to pokladu ceny velmi značné. Vyluzovaly ze

stříbrných mis a stojanů růžové voskové svíčky na pozlacených lustrech od stropu visících pravé ohňostroje běloskvoucích blesků a pablesků, vábících z křišťálových láhví a pohárů hejna duhových jisker skrápějících damaškový ubrus deštěm bludných lepokamenů všech barev.

Nastávající snoubenci seděli uprostřed tabule proti sobě, on v řadě pánů, ona ve věnci dám. Pohledy jejich stále se hledaly a nalézaly, avšak nestejný byl výraz jejich.

Hrdá radost vyšlehla po každé ze zraků barona z Březan, kdykoli zavadil o tvář slečny z Hvězdic. Jak byla dnes spanilá ve svých řasnatých šatech, kteréž se zdály býti utkány z hebkého listí nejbledší v minulém létě rozkvetlé růže, jak zbytečně se namáhaly ty veliké perle zdobící zlatý kruh, jenž poutal dlouhé černé kadeře její, aby mdlým leskem svým se vyrovnaly bělosti jejího čela, její šíje, jejích ramen. Ó, byla nejen nejkrásnější mezi všemi přítomnými dívkami, nýbrž skutečně nejkrásnější, nejzajímavější a nejsvůdnější mezi všemi ženami, s nimiž se kdy setkal. Věděltě najisto, že mu ji budou záviděti přátelé i nepřátelé, a myšlenka ta ho naplňovala jásavou pýchou. Nebyloť na ní nejmenší vady, nevěděl, co by jí vytýkal... Však přece! Starala se velmi často a to s velikou horlivostí o věci, do nichž jí dle jeho náhledu nic, ale pranic nebylo.

Zajímala se na příklad o poddané otce svého, jako by jí byli rovni co do rodu a postavení, byla s to zcela do pravdy zaplakati, stihlli některého z nich osud neblahý, a potajmu navštěvovala na svých procházkách všecky chýžky, kde věděla, že někdo stůně, zásobujíc nemocného po celý čas choroby potravou a léky; po každé ale ochuravěla, pakli se před ní dosti opatrně netajilo, že bylo nutno toho kterého robotníka patřičnou přísností přidržeti k zanedbané povinnosti.

Ačkoli ji při každé podobné příležitosti dosti určitě na jevo dával, že považuje takové smýšlení a chování u šlechtičny za nepřiměřené, přec neupouštěla od svého podivínství, jak to nazýval, čím se cítíval po každé dosti nemile dotknut. Trestával ji tím, že nechtíval nikdy vyslechnouti, proč se cítí puzena k jednání takovému, a že se vůbec vyhýbal každému vážnějšímu hovoru týkajícímu se poměrů vyšších k nižším, v jakém mívala nepochopitelné zalíbení.

Ale vřelost jejího proň citu, s níž se před ním netajila, rozptýlila obyčejně téměř okamžitě chmury v jeho mysli vystupující. Nemohlť se na ni nikdy do pravdy rozhněvati, každý takový výstup, každý takový rozhovor se počal i skončil tímtéž asi způsobem, jako tehdáž na terase, když si ponejprv pověděli, že se milují . . .

V celku nepřičítal baron vlastně těmto zvláštnostem, tak výminečně u ní se jevícím, vážnějšího významu.

Měltě za to, že její soustrast s lidmi tak hluboce pod ní stojícími, její pozornosti v každém ohledu tak nehodnými, v ní povstala jejím stálým pobytem na venkově, kdež přicházela s těmito třídami v bližší obcování než jiná dáma stavu jejího.

Byltě baron z Březan pevně přesvědčen, že jakmile mladou svou choť do Vídně si odveze, ona tam ihned zapomene, čím si osamělost venkovskou krátila. Pak nebude míti již smyslu než pro ten justjící proud denně se měnících a obnovujících radovánek, jimiž její život

poplyne, že nebude zajisté jiného chtíti než on, totiž aby se stala přední ozdobou všech vynikajících salonů. Jak se asi pak zahanbena pousměje, když jí připomene její vesnické pouti, její samaritánské skutky v těch dusných, nečistých sedničkách selských, především však její slzy, když měl některý neposlušník do šatlavy vsazen býti. Ale pevně si umiňoval, že jí nikterak nezamlčí, kolikrát zkoušela jeho trpělivost tímto svým citlivůstkářstvím, kteréž mu jen jeho veliká a opravdová láska snášeti pomáhala.

Lidvininy tahy nejevily dnes tolik jasného blaha, jako šťastná tvář ženichova. Bylyť zahaleny oním tklivým závojem zadumanosti, jenž činí nevěsty tak zajímavými. Jen některý okamžik živěji zaplápolal její zrak, i zdálo se pak, že dotýkaje se tváře Armandovy v ní hledá řešení jakési záhady, která ji znepokojuje. Snad se tázala, jak to činívají dívky v den svého zasnoubení, když bude přesazena z půdy otcovské v sad jiný, zdali jí tam bude v žáru lásky manželovy tak volno a útulno, jako pod záštitou srdce otcovského. Kdož by byl zazlil nevěstě záchvěv příchylnosti a vděčnosti dětské?

Všichni přítomní s ní cítili, souhlasíce zároveň s Armandem, že si dobyl jedné z nejkrásnějších a nejšlechetnějších nevěst z celého království českého, netrpělivě očekávajíce, až po zakončené tabuli při šumném šampanském budou moci mladému páru blahopřáti.

Ale všem hostům ku podivu nebyl svobodný pán z Hvězdic za dnešního večera v tak dobré míře, jak by se bylo dalo vzhledem ku dnešní slavnosti vším právem očekávati. I tázali se tiše druh druha, proč je čelo jejich hostitele vždy tak přívětivého a společenského právě dnes zachmuřeno a jeho ústa překypující jindy žerty a vtipnými poznámkami tak něma?

Konečně si povšimnul i svobodný pán, že tak mnohý pohled pátravě k němu zalétá a jen slušnost že tomu brání, aby nebyl obsypán otázkami, proč je dnes právě tak změněn?

Požádav při přestávce mezi dvěma jídly, aby mu jeho milí hosté ráčili popřáti několik minut v slyšení, jal se k jich velkému zadostučinění svou zamlklost nejen omlouvati nýbrž i objasňovati.

„Snad neušlo vzácné pozornosti ctěného shromáždění, že dnes výminečně mezi námi schází milovaný můj bratr, plukovník z Hvězdic,“ oslovil svoje hosti. „Příčinu toho budu míti čest ihned vám oznámiti. Právě když jsem chtěl přisednouti mezi vás, byl mi odevzdán od něho list obsahu jen stručného, avšak tím závažnějšího. Zprávy v listu tom obsažené dostatečně odůvodnily, že nepřijel sem, avšak byly rázu takového, že jsem dlouho nemohl víru jim dáti, i obávám se velice, aby u vás neučinily tentýž hluboký a nanejvýš trapný dojem. Doufám však posud, že snad spočívají na jakémsi nedorozumění.“

Všichni hosté jako jedním hlasem naléhali na domácího pána, aby neváhal jim sděliti, co jeho myslí způsobem tak nevšedním pohnulo, ačli jinak není tajemstvím, co plukovník z Hvězdic mu dopsal.

„Nevyhražuje si bratr můj,“ odvětil jim svobodný pán, „aby zprávy v listu jeho obsažené ode mne zachovány byly v tajnosti. Ostatně v tajnosti zůstati nemohou, zakládajíli se na pravdě, což sami ihned seznáte. Sděluje mi bratr můj co dvorní novinu, kteráž dnešního rána

nejvyššího purkrabí z Vídně došla, že ony Milanské šlechtičny, kteréž ráčila naše vznešená panovnice jmenovati svými palácovými dámami — pocty té vesměs nepřijaly.“

V sále uhostilo se po těch slovech takové ticho, že by bylo zajisté slyšeti bývalo bzučící mouchu, kdy by byl někdo pozornost tomu věnoval. Dojem posledních hostitelových vět byl skutečně ohromující. Nikdo si netroufal téměř ani dýchati, jako by se obával, že naň spadne otřesený zprávou tou strop. Tak neslýcháno bylo, co listem plukovníkovým zvěstováno. Po té však znenáhla nastalo takové vlnobití hněvem, hrůzou a úžasem zmítaných hlasů, že každé srozumitelné slovo v něm zaniklo.

Trvalo drahný čas, než se nejmohutnějším plícím podařilo dobyti sobě slyšení, než nejobratnějším řečníkům se poštěstilo proniknouti svým míněním.

Jedna strana mezi přítomnými kavalíry zamítla s výrazem úplné nedůvěry novinu plukovníkovu co nemožnou a pročež nepravdivou, vyslovujíc zároveň svůj podiv, jakým spůsobem mohla v dvorních kruzích nejen vzniknouti ale i dále rozšířena a konečně i věřena býti od takových mužů, jako byl plukovník z Hvězdic. Druhá však strana nepovažovala za přiměřeno odsouditi zúplna obsah listu plukovníkova do říše bájek a planých výmyslů. Připomenuto tu i tam, že hrozný spolek karbonárů, o němž obecně panuje mínění, že byl z kořene vyhuben, nikterakž se nerozpadl, nýbrž že každému hlubšímu a nepředpojatému posuzovateli společenských poměrů v Italii patrno, kterak svoje rejdy, ovšem že s největší opatrností dále provozuje, a cíle svého, převrátiti v oněch zemích všechen dosavadní pořádek na rub, nikterak se nevzdává.

Svobodný pán nechal úžasu, nedůvěře, odporu a rozčilení svých hostí volný průchod, načež vážně dodal: „Nechť spočívá zpráva bratrem mi podaná na pravdě, nechť je mystifikací, omylem či nedorozuměním, jedna věc zůstane přec v záležitosti té nad každou pochybnost zjištěna, totiž, že pluk bratrův obdržel v dnešních ranních hodinách rozkaz, aby byl pohotově, odebrati se na první povel bez odkladu na hranice vlaské.“

Dodatek ten dotknul se tenkrát toutéž opravdovostí myslí všech, i ty nejusmívavější tváře náhle se zatemněly a prodloužily. I baron Armand, jenž byl dosud co nejrozhodněji zprávě plukovníkově všecku důležitost upíral, ustal ve svých námitkách a zamyslil se velmi vážně nad rozkazem, který byl došel nastávajícího ujce jeho.

„Jest mi věru v této chvíli, jako bychom se pošinuli zpět do roku 1789 a nepsali 1847,“ zvolala obstarožní dáma pocházející z velmi vznešené francouzské emigrované rodiny. „Obsahem listu plukovníkova, neslýchaným jednáním Milanských dám jim zajisté od manželů předepsaným, vzbudilo se ve mně na sta upomínek z mládí mého. Připomínám si mimoděk ony hrůzyplné obrazy, kteréž rodiče přede mnou odhrnovali, vypravujíce mi o onom strašlivém povstání ve Francii, zahájeném urážkami nejvznešenějších osob, o neslýchaném pronásledování každého počestného a dobře smýšlejícího člověka, o útěku sterých

vysokorodých osob přes hranice, kdež jim bylo hledati si útulek, výživu a domov.“

„Milostivá hraběnka dává se svými upomínkami příliš daleko unesti,“ skočil oné dámě Armand do řeči.

„Kterémuž smrtelníkovi lze předvídati, jakým to proudem se budou bráti časové události, vybočíli jednou z obvyklého řečiště?“ citlivě stará dáma mu namítala. „Otec můj často přede mnou tvrdíval, že by se na Francii nebyla přihrnula ona spousta zla i útrap, která zasypala v ní veškery prameny blaha domácího i veřejného, kdy by se bylo více dbalo hrozivých znamení dobu tu věštících.“

„Nebylo by se nikdy stalo, co se stalo, kdy by byla francouzská šlechta vždy tím bývala, čím býti bylo povinností její,“ mínil Armand dosti úsečně; „ale tehdáž bylo mezi ní modou koketovati s oněmi střeštěnci, kteří si dali přezdívati filosofů, čísti jejich bídná díla, ano přijímati dedikaci jejich a tak na ně lehkovážně nižší třídy upozorňovati. Jed v oněch spisech obsažený jen proto v takových rozměrech se šířil, rozežíraje znenáhla základy veškerého společenského řádu. Chtěli páni markýzové, vévodové a hrabata slouti osvícenými, svobodomyslnými ochranci věd a umění, neuvažujíce, jaká převratná moc v oněch zdánlivé tak nevinných ba užitečných věcech spočívá. Draze zaplatili touhu státi se populárními. Lid se jim za to, že k němu se snížili, poděkoval krvavou lázní.“

„Tak jest, tak jest!“ svědčilo se Armandovi téměř ze všech stran. „Zpronevěřila se francouzská šlechta své úloze, svému povolání a veškerému historickému podání, svým bratříčkováním s osobami stavu nízkého, hlásajícími ve svých spisech zásady státu nebezpečné.“

Armand klaněl se důstojně tam, odkud byl mu souhlas s jeho slovy na jevo dán, i pravil: „Jsem hrd, že vysoce ctěná společnost mé náhledy za své prohlašuje, avšak zároveň se omlouvám, že mou to vinou déle prodlela u předmětů tak neutěšených a pro večer, zábavě zasvěcený, tak málo vhodných. Nekalme si přec ještě více jasné hodiny této noci! Co potkalo před 60 lety Francii, toho nejslabší stín není u nás možný. Naše šlechta, seřaděná v jednom neproniknutelném šiku kolem nejvyššího trůnu, jest si svého poslání příliš dobře vědoma, což by také dokázala skutkem neohroženým a rázným při prvním zasyčení hadův odboje. Zdvíhám svůj pohár k poctě této vznešené hradby, kteráž jest štítem koruny, ochranou říše, oporou mravnosti. ctnosti a spravedlivosti.“

A Armand zdvihl svůj pohár, a všichni přítomní vstávajíce k jeho příkladu připíjeli mu vděčně, že zažehnával svými nadšenými slovy chmurné duchy obav, kteréž zdvíhajíce se v myslech, počaly společnost znepokojovati a zábavu její tak neočekávaným spůsobem rušiti.

Avšak záchvat ten radostný Armandem vzbuzený dříve dozněl, než se dalo předpokládati. Za krátko děsná slova: vzpoura, povstání, válka občanská se počala opět ozývati, taktéž si šeptali důvěrní přátelé o karbonárech, jejich piklech a kterak mají nejen mezi lidem nýbrž i mezi nejvyšší šlechtou italskou hojných stoupenců, nechť si baron Armand myslí, žeť celá rakouská šlechta tak loyální jako on sám. Již se nedostala rozmluva více do onoho veselého proudu, jímž byla ho–

stina zahájena. Scházela k tomu pozornost a nálada; pánové vstávajíce počali se rozestavovati v skupení a i dámy hledaly ve vedlejších, tišších a chladnějších pokojích porušenou rovnováhu duševní, poklid a osvěžení.

I Lidvina bleda a rozechvěna z místa svého povstala. Ale nepřidala se k žádné z dám, nýbrž vklouzla nepozorovaně do výklenku jednoho z oken, kdež skryta záclonou ze žlutého damašku stříbrnými třásněmi vroubenou horoucí svoje čelo k omženému sklu přitiskla.

Konečně ji tam nalezl Armand, jenž byl v rozčilení minulých okamžiků nevěstu svou poněkud z očí a mysli pustil. Její bílá gazová bajadéra nedaleko útulku jejího upuštěná k ní cestu mu ukázala.

„Proč jste se sem uchýlila," tázal se rozladěn přistupuje k ní blíže, „jako byste zde hledala útočiště před strašidlem oné vidiny, kterou ráčil váš pan ujec k oslavě našeho zasnoubení mezi nás veštvati? Vše by se bylo málem rozjelo, nevyčkavši zakončení tabule, ač známo, že hodlá náš otec při desertu mne co nastávajícího zetě svého přátelům a příbuzným ohlásiti. Ale ty neodpovídáš, Lidvino moje?"

Baron obtočil ruku okolo pasu slečnina, hledaje záclonou ukryt její rty, po nichž byl celý večer toužebněji než kdy jindy žíznil.

Ale nepoložila Lidvina tenkráte hlavu na jeho rameno, jako jindy s přítulností tak rozkošnou činívala, vracejíc mu jeho slova plná lásky a sladké do budoucnosti naděje — bez pohnutí a nuceně trvala dnes v jeho objetí.

S podivením, starostí a podezřením tak dlouho na ni pohlížel, až se zachvěla.

„Proč se chvěješ?" vyzvídal popuzen neobyčejným jejím chováním. „Jen se bez ostychu přiznej, že se bojíš i ty!"

„Ano," konečně si vzdychla, „bojím se . . ."

„A čeho?"

„Bojím se o Italii," bolestně zašeptala.

„Jak tomu mám rozuměti?" zamumlal on, pouštěje nevěstu volně z náruče.

Chvíli váhala, než mu odpověděla:

„Mezi dnešním bouřlivým rokováním připomněla jsem si mimoděk cestu v lonské zimě s otcem po Italii konanou — a země ta zaplanula přede mnou v plné záři své půvabnosti. Při každém našem kroku na požehnané půdě její objevil se přede mnou nový zázrak: tu chrám velebný, tam palác nádherný, tu studeň ozdobená postavami úchvatné síly a pravdivosti, tam zas most pnoucí se přese třpytný vody proud obloukem tak lehkým a smělým, jako by jej tam byla rusalka jedním rázem sklenula, a nikoli celé zástupy hrubých mužů kladivem, dlátem a maltou po celé měsíce na něm pracovaly. A jak popsati malby pokrývající stěny chrámů, naplňující obrazárny paláců! Přikouzlili do nich jejich tvůrcové štětci a barvami svými celé nebe, darujíce je nám nebohým smrtelníkům! I podobalo se mi, že vše, co ráj chová v sobě spanilého a země naše vznešeného, v oněch šťastných vlastech se snoubí v harmonii nejdokonalejší v duchu národa, jehožto genius čelem svým

nadšeným se dotýká hvězd, kteréž plny obdivu se spojují nad ním v diadém korunující jej co syna svého!"

„Vy neváháte způsobem tak rozhodným vysloviti přízeň svou k zemi, v jejímžto lůně snad právě teď se kuje zrada nejčernější, směřující k tomu, aby přetržena byla násilím a odbojem páska vzájemná posvátné úmluvy, jež ji s naší říší spojuje," vyjel Armand rozžárlen jejím obdivem, a co byl u hostiny před čtvrt hodinou prohlásil za pouhý přelud, co před chvílí ještě nazýval vidinou, nabylo náhle vlivem tohoto citu proň možnosti a podstaty.

„Přízeň má kloní se jen k tomu, co ušlechtilého v ní se urodilo," slečna s důrazem jej opravila; „a nepřestanu se chvěti, dokud ohrožena bude občanskou válkou — aby nepřišla v ta místa, jak ondy naše nebohá otčina."

„Jaký to podivný chod myšlenkový," svraštil Armand čelo.

„Podivný?" litostivě slečna po něm opakovala, „mně se zase zdá tak zcela přirozený. Ovšem v mysli mé, již tak často z výstředností jste plísnil, každý národ znamená jednu z velkých myšlenek přírody a jeho úkolem přivesti ji k blahému pro celé lidstvo rozkvětu. A jak Italii usouzeno uskutečniti ideál krásy, tak myslím bylo vlasti naší určeno státi se tlumočnicí pravdy. Jak i ona velikolepě se uchopila úlohy své, o tom svědčí bohužel jen již chudičké namnoze zfalšované podání. Provedení však jí nebylo osudem dopřáno. Záváty na všech stezkách vlasti naší sněhem zapomenutí stopy oněch nadšených mužů a žen, kteří se shromažďovali na táborech, aby s myslí zbožnou o tom porokovali, co se jim jevilo býti pravdou, jež státi se měla zlatou žerdí onoho praporu svobody myšlenkové, jejžto vztyčovali co znak nové šťastnější pro lidstvo doby. V prach a popel obráceny spisy, do nichž vložili ovoce přemítání svého, zbořeny až do základů školy, kdež zásady svoje vykládali, mečem a ohněm spustošeny osady, v nichž žili dle přesvědčení svého v ušlechtilém bratrství, zašlápnuto světlo vzdělanosti, jejich rukou rozžaté, jehožto blahá žáře se počala rozlévati po zatemnělé tehdáž Evropě. Co ví potomstvo o oněch hrdinách ducha, o bohatýrských činech jejich, o mučednické jejich obětovnosti, jakou osvědčoval se stejným zápalem chorý kmet, mladá dívka i slabé dítě? Co ví o tom všem tam ta v sále společnost, jíž náleží aspoň třetina půdy české? Co víte vy o tom, Armande z Březan — a přece byli vaši předkové mezi oněmi, kdož zaráželi prapor volnosti na cimbuří svatyně lásky vlastenecké, a jejich krev zbarvila nejednou purpurem bílý hedbáv jeho."

Armand v tváři zahořel, patrně velice popuzen a uražen.

„Budete se dále podobnými sny a porovnáním zaměstnávati, když se vám vyznám, že mi to jest naprosto nepříjemno?"

Zádumčivě naň pohledla.

„Když vám nepříjemno znáti, čím v mysli své v hodinách osamělých se obírám, budu se tím před vámi tajiti."

„Ale snů těch přece proto se nevzdáte?" zvolal on s překypující hořkostí. „Což necítíte, že ve slovích vašich spočívá také vzpoura proti úmluvě posvátné, proti slibu od vás vyměněnému, když ruce k svazku doživotnému jsme si podali. Zasnoubivši se slíbila jste mi

činem tím, že v mysli a v životě jedno se mnou budete, že zavrhnete, co já zavrhuji, že odsoudíte, co já odsuzuji, a že naopak tomu klaněti se budete, co já za svaté uznám . . .“

Lidvina zděšena zakryla si oči. Podobalo se jí, jako by byl náhle před ní do země sjel blesk, rozrývaje v prohlubeň bezednou půdu mezi ní a Armandem. Ba že sjel k jejím nohám blesk, blesk to náhlého zoufalého poznání, jež zavířilo její duší, jemuž dlouho se bránila, jemuž již déle brániti se nemohla.

„Vyznávám se vám,“ děl Armand příkře, „že jak vidím v přírodě nízké křoví vedle vysokých stromů, knížat to lesů, mám za to, lid že je stvořen k práci a poslušnosti, šlechta k vládě a vyšším úkolům, — vyznávám se vám, že lidu toho jazyk se mi protivuje zvukem drsným, výrazy nemotornými a bylli někdy jazykem předků mých, že se za to teď hanbím, hanbím se za každého, kdož vzdělancem se nazývá a jazykem tím hovoří, vyznávám se vám, že opovrhuji těmi zahaleči, kteří rozvěšují svoje malby, chtějíce prý zvěčniti krásu, kteří spisují svoje knihy, chtějíce prý na trůn povznesti pravdu a při tom si počínají, jako by měli za to také nároky na šlechtictví jakési, na rytířství ducha, na erb talentu, na královskou korunu genia. Jsteli proniknuta důstojností stavu svého, přesvědčena o ušlechtilosti krve své nad jiné čisté a vznešené, jsem jist, že mi nebude nikdy již potřebí opakovati, co jsem vám pověděl nyní. Jinak — —“

Lidvina volně pozdvihla sklopenou hlavu, hrdost královská zakmitla se v jejím zraku; mohl býti Armand spokojen, ona v této chvíli aspoň cítila se od hlavy až k patě šlechtičnou.

„Jinak?“ opakovala po něm důrazně.

Teď on oněměl, a dlouho na ni patřiv konečně dodal: „Jinak — jinak bych uznal za svou povinnost nejpřednější nedbati žádného jiného závazku a položiti svůj kord k nohám jeho veličenstva i žádati, aby mé služby byly v zájmu říše milostivě přijaty.“

„Neznáte, jak pozoruji, slečnu Lidvinu z Hvězdic, domníváteli se, že by vám chtěla a mohla kdy státi se závadou u vykonání toho, co za povinnost svou nejsvětější uznáváte.“

A Lidvina od Armanda se odvrátivši přitiskla znovu palčivé čelo k zamženému oknu.

Armand čekal s líčeným poklidem několik okamžiků, zdali se Lidvina k němu zase obrátí, zdali jej osloví, avšak když trvala bez pohnutí jak socha v témže postavení na místě svém, konečně i on od ní se odvrátil . . .

Baron Armand z Březan přiblížil se k svobodnému pánovi.

I zašumělo to sálem šepotem úžasuplným a nedůvěřivým. Oznamovalť hostitel vysoce váženému shromáždění, že mladý pár, jehožto zasnoubení přijeli poctiti svou přítomností, sňatek svůj vzhledem k hrozivé situaci politické na neurčito odkládá, hodlát prý baron z Březan vstoupiti do vojska, potvrdili se zprávy o vznikajícím povstání v Italii.

III.

Či to byl na západě dým vystupující z krve, v ulicích trnoucí Prahy prolévané, jenž tam zahořel rudou září, nebo zapaloval tam večer plamennou pochodeň míru, aby utichla konečně palba smrtonosná již po celé dni a noci trvající, a bratr přestal hubiti bratra?

Ale neumlkla děla v hrozném dunění, neutichl praskot kartáčů, nezdvíhaly se kotouče kouře, prorývané bleskotem střelby valící se jako bouřné chmury nad kotlinou Vltavskou mezi královským hradem a Staroměstskými věžemi . . .

Na výšinách kolem města stály hloučky venkovanů plny bázně a starostlivosti ku Praze pohlížejíce. Poskytovalať ta stará Praha již pátý den divadlo tak úžasné, podobající se sopce v plné práci, že každý život kolem jejích bran utichl, lidé si nevšímali ni polí ni domácností svých, konajíce jen, čeho bylo nejnutněji potřebí, a majíce stále jen ku Praze oči a mysli upřené.

Bylo to v týdnu svatodušním roku 1848. — Praha byla bombardována . . .

Nikdo na venkově dosud vlastně nevěděl, co se bylo událo, co zavdalo příčinu k onomu krvavému dramatu. Kolovaly o tom slechy nejpodivnější, k víře nejnepodobnější, zpříma sobě odporující, kteréž nejen nikomu ničeho neobjasňovaly, nýbrž každého, kdož se jim jal naslouchati, chtěje mermomocí v duchu svém pletenici tu si spořádati, jen ještě více pomátly. V směsici té podržely dvě zprávy vrch. Dle jedné dalo studentstvo české sloužiti o svatodušní pondělek na Koňském trhu u sochy sv. Václava velikou slavnou mši na počest slovanských hostí, kteří se byli téhož času do Prahy sjeli; vracejíce se pak se zpěvem a s vlajícími korouhvemi do svých místností, dostali se prý studenti do hádky s vojáky, kteří jim písně jejich zakazovali; spor ten nabyl takové neočekávané krutosti a rozměrů tak netušených, že se rozzuřil za málo hodin po celém Starém i Novém městě Pražském. Načež jsou povýšená místa vojskem obsazena, a uznáno za nutno nakládati s Prahou jako s městem nepřátelským, jež mělo býti dobýváno všemi válečnými prostředky. Druhá zpráva zase tvrdila, že přišli na stopu hroznému, daleko široko rozvětvenému spiknutí, jež počínají tímto způsobem trestati, — čímž ovšem strach a úzkost více a více se vzmáhaly.

Však hrůza dostoupila vrcholu, když se počaly četné hlídky vojenské v okolí Pražském objevovati, do domů vnikati a po uprchlících povstání v Praze se súčastnivších, tam pátrati.

Silná tlupa jezdců vedená náčelníkem vzezření velmi hrdého a statečného, jenž byl provázen pobočníkem, vjela do vrat parku, nedaleko jichž se vypínal malebný lovčí zámek svobodného pána z Hvězdic.

Starý zahradník vyběhl jezdcům polekán v ústrety a vítal je s bázlivou pokorou.

„Oznam náš příjezd panstvu,“ velí náčelník, zavadiv pyšným pohledem o okna zámecká planoucí ve svitu červánkův, „dodej, že nám

jest nařízeno konati v okolí přísnou prohlídku, i nelze nám zde učiniti výminku."

Zahradník zaslechnuv hlas důstojníkův se náhle vzpřímil.

„Vždyť je to milostivý pán z Březan, jenž nám prokazuje čest sem zavítati," zvolal s nelíčenou radostí.

„Již jsem pravil, že nepřijíždím co host, nýbrž co plnomocník vojenského soudu na Hradčanech zasedajícího, abych zde vykonal dle práva a svědomí rozkazy mně dané," přerušil náčelník nemilostivě uvítání zahradníkovo.

„Není nikoho z milostivého panstva v zámku," zajíkal se zahradník velmi rozpačitě. „Starý milostpán odjel včera s pány syny před hrůzami na nás se valícími do Vídně, a milostivá slečna odcestovala o hodinu později k paní tetě do hor, aby, budeli toho si přáti, s ní za panem otcem se odebrala."

„Dosti, dosti," pokynul Armand zamračen zahradníkovi rukou i dal jezdcům rozkaz, aby skoní slezli, k stromům je přivázali a k prohlídce se hotovili.

Ale když se chtěl sám jim v čelo postaviti, aby první přestoupil práh zámku, tu zavrávorav o rámě pobočníkovo pracně se zadržel — zatočilať se mu hlava prudkostí neobyčejnou silným návalem krve.

„Pan baron ochuravěl," zalekl se pobočník.

„Neochuravěl jsem dosud, ale mohlo by tak dosti snadno se státi, kdy bych si nepopřál aspoň deset minut úplného poklidu," mdlým hlasem baron mu odpověděl. „Namáhání a rozčilení posledních kletých dnů bylo přec jen veliké, k tomu dnes to strašné parno . . . Ukládám vám, pane pobočníku, abyste tu v zámku konal povinnost svou i za mne . . ."

Pobočník po vojensku představeného pozdraviv, slíbil, že k jeho nařízení a spokojenosti se zachová.

Armand stál tak dlouho, dokud poslední voják v zámku nezmizel, načež se potácel s patrným namáháním ke kašně, kteráž nedaleko ve stínu dvou smutečních olší v záštitu božské lovkyně Diany dumně šplouchala. Schladiv svoje tepající skráně stříbrným tokem, sklesl na stupeň kašny a opřev hlavu o červeně mramorové její desky zakryl si oči.

Zakryl si oči — ale proto „ji" přec před sebou viděl, a nechť se tomu bránil všemi silami hrdého, raněného ducha, musil si na ni vzpomenouti, kolikrát stoje vedle ní u té zpěvné studně obklíčené bělostnou obrubou lilií, jí obzvláště oblíbených, ssál do sebe opojivou jejich vůni, jako by to byl dech její čisté, panenské duše.

A tam na té terase — kolik rozkošných hodin tam vedle ní strávil za svitu měsíčného, domnívaje se býti nejšťastnějším mezi smrtelníky, když náhodou zavadil o její ruku, o její oděv, o rozpuštěnou její kadeř. Tam to bylo — tam to bylo, kde ji po prvé nazval svou, tiskna ji k srdci přeplněnému . . .

Opustiv za lonského štědrého večera zámek pána z Hvězdic, soptě hněvem, že Lidvina se zdráhá smýšleti, jak on, její ženich a budoucí manžel toho na ní si žádá, učinil, jak byl pravil: nabídl u vyššího místa svoje služby, kteréž byly také ihned přijaty, neb zprávy plukovníka z Hvězdic na neštěstí se potvrzovaly. Vstoupiv do vojska

byl za krátko jmenován rytmistrem, v kteréžto hodnosti počal ihned zraky okolí svého k sobě obraceti. Nebylo lze si pomysliti vojína neohroženějšího, vytrvalejšího, přísněji povinnost svou konajícího.

Nehlásil se ani jedním slovem více u nevěsty o svoje práva, mějtě za to, žeť její věcí, k němu se obrátiti a jej smířiti prohlášením, že vůli jeho ve všem se podrobuje a zásady jeho přijímá.

Avšak nedocházela ho od Lidviny žádná zpráva, žádný list, žádná prosba o smír, žádný slib, že se vynasnaží vpraviti se do jeho názorů, že za svou povinnost uznává sdíleti přesvědčení jeho.

Nikdy Armand sám sobě nevyznal, jak dychtí po několika řádcích její ruky — naopak hleděl sám sebe při každé příležitosti přesvědčiti, jak lhostejna mu jest dívka tak svéhlavá, tak málo stavu svého vznešeného dbalá a přednost, kterou jí před tisíci a tisíci jiných dával, oceňující.

„Jaké to štěstí, že mi ještě v čas odhalila celou propast zpozdilosti a přemrštěnosti své," pravil si i dnes. „Co bych byl vytrpěl po boku jejím, co bych byl snášel ve víru nepředvídaných zmatků časových za nesmyslné její výroky. Chtěl bych se o bůh ví co vsaditi, že s toutéž soustrastí, s jakouž pohlížela tehdáž na bouřící se Italy, teď zírá na ty ničemné v Praze odbojníky, hledajíc i pro ně ospravedlnění a omluvu. Ó, dobře, dobře má, že chce býti a zůstati pro mne mrtvou."

A Armand domysliv kruté toto slovo, podivné při něm pocítil pohnutí, tak podivné, jako by se mezi tou obrubou právě rozkvétajících kolem studně lilií byl náhle otevřel tmavý hrob. Mráz jej obešel od hlavy až k patě, jako by mu byla smrt sama k srdci sáhla, ale navzdor tomu zamumlal ještě jednou s urputnou rozhodností: „Dobře, že chce pro mne navždy mrtvou zůstati!"

V tom zařinčely směrem od zámku ostruhy. Kvapnými kroky se blížil ke studni jeden z vojáků.

Armand se nemýlil, domnívaje se, že přišla hlídka na cosi podezřelého: voják mu přinášel kus krvavého obvazku, jejž prý pes pobočníkův tlupu pána svého provázející vyhrabal pod schody do sklepa vedoucími.

„Není o tom pochyby," zvolal Armand, a divoký oheň vyšlehl z jeho zraku, „že ten obvazek náleží jednomu z oněch bídníků uprchlých z Prahy, aby unikli trestajícímu rameni, které s napřaženým mečem nad sebou vznášeti se cítí. Možná dost, že zde byl nejen obvázán, ale i přechován, možná dost, že nebyl sám, že ho tu ještě dopadnem i se spoluvinníky jeho."

A Armandovým mozkem náhle probleskla domněnka osudná, mysl jeho nanejvýš pobuřující. Připadlo mu mimo, že dokud slečna na zámku meškala, některý z oněch spiklenců tam v skrytosti se přiloudil, žádaje si přístřeší a ochrany, a ona nepochybně nařídila, aby mu jí poskytli. Nedosti na tom; měl téměř za jisté, že před svým odjezdem dala zahradníkovi rozkaz, aby nikomu dovolávajícímu se útulku žádost jeho neodepřel.

Při myšlence té zaskřípal zuby.

„Podobá se skoro na určito, že je zámek prázden oněch šílenců.“ mínil voják, pohlížeje dosti soucitně na domnělý obvazek — snad věděl ze zkušenosti, co to jest blouditi raněn a pronásledován jako štvaná zvěř po světě. „Prohledali jsme velmi do podrobna všecky místnosti v zámku od lomenic až k základům, ale nepřišli jsme na pranic nápadného, kromě toho pruhu krví zbroceného plátna. Zahradník tvrdí, že pochází od jeho ženy, kteráž poranivši se kuchyňským nožem náhodou do ruky, velmi značné z rány té krvácela; má dosud ruku obvázanou.“

„Obvazek ten na jiné ležel ráně, než na proříznutém prstu ženském,“ odsekl mu baron, se svého místa rychle se zdvíhaje, „jest mi s podivením, že nikdo z vás zahradníkovi za to do očí se nevysmál. Jestliže jste byli všude a ve všem tak bystrozrací a opatrní, jako v případě tom, musí býti prohlídka ještě jednou předsevzata a to ihned a kvapně, než se nám setmí.“

„Hledali jsme všude velmi svědomitě,“ hájil voják svoje soudruhy a sebe, „vše jsme prolezli a proštárali — jen v jediném pokoji jsme nebyli, a za tou příčinou mě pan pobočník také k vašnostem vyslal: přeje si věděti, kterak se zachovati má. Postavilť se před jeho dvéře pomocník zahradníkův, křehounký to hošík s rukama sepjatýma prose, abychom nechali pokoj ten nedotknutý: jest to prý pokoj zámecké slečny, kteráž odjíždějíc, na duši mu vázala, aby do něho nedal vniknouti nikomu cizímu.“

Armandův zrak znovu pln hněvu zaplanul. Domněnka jeho pořád více a více v jistotu se měnila. Nebyloť u něho již pochybnosti, že slečna dovolila lidem svým uprchlíky přijmouti a že jim vykázala svůj pokoj za skrýš nejbezpečnější.

Vzchopiv se, spěchal zahradou k zámku a po schodech vzhůru průvodčího svého daleko za sebou zůstaviv.

„Ó, přepočítala se slečna z Hvězdic, domnívalali se, že bude každý její svatyně šetřiti, komuž to po svém sluhovi vzkáže.“

Ruměné sousvětlí naplňovalo chodbu zámeckou, na jejímžto konci se bělaly dvéře zlatými růžicemi ozdobené, kteréž prý pomocník zahradníkův jmenem slečniným tak naléhavě, tak rozhodně bránil. Neproměnila se asi mnoho scéna od oné chvíle, co uznal pobočník za vhodné poslati k náčelníkovi, aby rozhodl, máli býti šetřeno přání slečny zámecké, jež její služebník tak důtklivě pronášel.

Stáltě tam dosud slabounký hošík v plátěné kytlici daleko přes kolena sahající, v hrubém na hlavě širáku tvář mu zastiňujícím, spínaje prosebné ruce k vojákům, aby ustali naň dorážeti o klíče.

„Vari ode dveří,“ rozkřikl se najednou mohutný hlas, a vojáci uskočili stranou před náčelníkem náhle v jejich středu se objevivším, „vari hochu ode dveří a vydej mi ihned k nim klíče, nechcešli, aby tě něco nemilého stihlo.“

Hoch sebou trhl při povelu tak určitém, při zvuku tak přísného hlasu; však, hle, místo aby uposlechl a žádosti náčelníkově vyhověl, roztáhl ruce a položil se na dvéře, jako by je chtěl štítem svých slabých prsou proti všem útokům obhájiti.

V Armandovi zavířila každá krůpěj krve... Tedy i vzdálená dovedla mu ještě vzdorovati a jej urážeti, ale bylo to tenkráte zajisté naposledy.

Za oněmi dveřmi skrývali se jistě zrádcové — skrývali se tam s jejím vědomím a souhlasem ... Co byla sama jiného, nežli také zrádkyní? Co zrádkyni a odpadlici chtěl jí teď vtisknouti věčný znak hanby na smělé čelo ...

„Ještě jednou zpátky ode dveří, ty drzý klučino!“ zahřměl, že se klenutí otřáslo. „Teď zde poroučím já, nikdo jiný, slyšíš! Klíče sem a to hned, jinak dám dvéře vypáčiti. Ohledněte se po něčem k tomu vhodném, hoši!“

Ale hoch jen ještě těsněji, ještě zoufaleji na dvéře se položil...

„Nejinak, než přes mrtvolu mou do pokoje toho se dostanete, za mého živobytí nikdo se nedotkne rukou rouhavou, co ochraně mé odevzdáno,“ hoch vášnivě zaštkal.

Armand již v nejvyšším stupni popuzen neústupností tou, více a více neústupnost Lidvininu jemu připomínající, vytrhl kord svůj z pochvy.

„Honem páky sem, nechť se mi dvéře ty mžikem rozletnou! A ty klučino ihned couvni, a nepleť se nám déle do cesty, jinak se ti stane, jak jsi pravil!“

A již se stalo ...

Vojáci ohlížejíce se po pakách, nalezli vedle schodů v koutě několik železných tyčí, jimiž se vrata zámecká na noc upevňovala, i chystali se právě zasaditi je mezi veřeje dveří, čemuž se hoch vzpouzel spůsobem tak prudkým, neopatrným a neočekávaným, že kord Armandův proti dveřím napřažený hluboce se hochovi zabodnul mezi krkem a ramenem.

Bez vlády klesl vedle dveří, širák se mu svezl s hlavy, a proud krve z rány na okolostojící se roztřikl.

A Armand zahlednuv tvář hocha k zemi se kácejícího, upustil kord ... Jako bleskem zasáhnut zíral na raněného u svých nohou, zapomínaje na svoje rozkazy, na dvéře, které se vypáčiti měly, na odbojníky, za nimi skryté, kteréž chtěl dáti nemilosrdně svázati a odvesti vojenskému soudu k přísnému potrestání, zamýšleje pokutovati nejen je, nýbrž především *ji*, ochrankyni jejich ...

Náhle se vzpamatoval a nakloniv se k hochovi, pojal jej do náruče, vrazil s ním do blízkých dveří besedního sálu, položil ho na jedno z damaškových tam křesel, vystrčil křeslo jedním rázem na terasu prodchnutou vůní liliovou od studně sem vystupující, a sklesl před ním na kolena.

„Lidvino!“ zastenal, „Lidvino, tys to tedy přec! Můj bože, jaké to neštěstí! Rychle, rychle pomoc — půl mého jmění tomu, kdož první lékaře mi sem přivede.“

Již nikdo nepomýšlel na vypáčení dveří, již byl nářek starého zahradníka a jeho ženy vojákům zvěstoval, že kord jejich náčelníka neranil neposlušného sluhu, nýbrž slečnu zámeckou samu, kteráž v přestrojení tom bez vědomí otce svého, domnívajícího se, že po jeho odjezdu ihned k tetě se odebéře, nebyla domov svůj opustila.

Ó, nebylo Armanda přec jeho tušení sklamalo! Ale nevyčítal jí toho, zíraje vytřeštěným zrakem na její tvář sinější nad tvář luny, jež vystupovala volně a němě nad černými vrcholky starých jedlí, jako tvář mrtvoly z hrobu se zdvíhající . . .

„Co se děsíš, Armande?“ Lidvina mdle se pousmála na někdejšího ženicha svého. „Co se stalo, dobře tak se stalo . . .“

„Co to mluvíš!“ zaúpěl Armand v hrozných mukách se svíjeje na témže místě, kdež před málo měsíci opojen blažeností po prvé ji k srdci přivinul.

„Co se stalo, dobře tak se stalo,“ opakovala Lidvina hlasem více a více slábnoucím. „Netušíš a nikdy bys nevěřil, jak po tobě se mi stýskalo... nemožno mi bylo žíti bez tebe... a žíti s tebou... rovněž nemožno . . .“

„Jakému to nepochopitelnému bludu propadla duše tvoje, že více jsi přilnula k těm, kdož hluboce pod tebou stáli, kdož tebe nebyli v ničem hodni, než k oněm, do jejichž středu jsi náležela dle rodu a krve,“ zoufale zvolal Armand.

„Pakli to byl blud,“ zašeptala téměř neslyšitelně, „tož životem jej platím . . . Ó, slib mi, že jsem jím vykoupila také ty, kteří se ke mně utekli . . . nech pokoj můj neporušený . . .“

A Lidvinina hlava těžce klesla zpět na lenoch křesla.

V tom přeletl jakýsi plavý, podivný pablesk vrcholky stromů v parku a stěny zámecké, zaplašuje rudý soumrak pozdního letního večera na několik okamžiků. Teď přiletl znovu ostřeji než před tím a déle prodlévaje, zas se objevil a žlutou plápolající září utkvěl na všem, čeho se dotknul. Ale za krátko se počal střídati s odsvity červenými a modrými, rovněž tak ostrými, kteréž vzrůstaly v meče plamenné, ve svazky šípů a kopí hořících, v ohromné pochodně válečné, krvavou září svou celé nebe zatopující.

Armand si toho nepovšiml, pohroužen v pohled na nevěstu více a více slábnoucí, snaže se zahřívati svými ústy chladnoucí její ruce, anať pevně ruce jeho ve svých držela, jako by cítila, že se má vydati na dalekou pouť, a jako by ji nechtěla nastoupiti bez toho, po němž, jak právě se byla vyznala, tak nesmírně se jí bylo stýskalo, že se jí zdál život bez něho nemožným . . .

„Hoří, hoří,“ ozývaly se najednou v zámku i v parku hlasy zmatené. „Praha hoří!“

Armand neslyšel tuto hroznou zvěst, ale Lidvina, jako by se byl v ní vzpružil nový života proud, pozdvihla hlavu.

Nebyl to jen planý poplach. Jedna z pum na Staré město hozených padši na věž vodárny u Karlova mostu, zapálila ji. Hořela věž a sousední mlýny plamenem tak mocným a jasným, že v celém okolí zavznělo ustrašené volání: „Celá Praha hoří!“

Lidvina v křesle se vztyčila, pohlížejíc vyjeveně na ohnivý sloup z údolí Pražského nádherně se pnoucí.

„Praha hoří!“ vzkřikla i ona hlasem srdcelomným, „se mnou umírá, zničena, zahubena . . . jako já . . . Hoří jako nová hranice Kostnická . . . Hle, tam ti stínové na oněch návrších nejsou to výpary večerní, nejsou to kotouče dýmu, tam zavátě, nýbrž duchové všech velikých

synů vlasti, kteří na zvěsť, že Praha je v nebezpečí, ze hrobů svých se zdvíhají, aby jí přispěli ku pomoci."

A Lidvina uvrhla se tak vášnivě na zábradlí terasy, jehož se zachytila unylou rukou, jako by i ona byla se chtěla přidružiti k onomu duchovitému sboru. Ale najednou přeletěl strhané její tahy úsměv andělský, a její ruka kynula do dálky.

„Ó, vraťte se přec zas do svých rájů! Jak jen se můžete báti o svatou matku naši? Jak zapomínati, že co nesmrtelno jest, opět ze svého vlastního popele se obnovuje a rodí? Hle, Praha v požáru nezahynula! Nad spáleništěm se zdvíhá ohnivá orlice, vznešeným vzletem brázdí jiskřící se vzduch, hrdě rozepíná svoje skvoucí se peruti a na hroudu českou srší déšť zlatých hvězd, v nichž každé zárodek krásné, velké myšlenky, símě to nového a úrodného života . . . Ó, bude žíti! Hvězdné símě to mi zvěstuje zlatým písmem svým, že zůstane Praha povždy, čím bývala od věkův — praporečnicí ve šlechetném boji za pravdy svatá práva! Ó, Armande . . ."

A Lidvina nedopověděvši, klesla mrtva na jeho prsa.

Lidvinin pokoj zůstal nedotknut.

Podařilo se uprchlíkům z Prahy tam se skrývajícím pomocí zahradníka a jeho ženy ve zmatku oné noci nepozorovaně zámek opustiti.

Písně sváteční.

Od

Elišky Krásnohorské.

Úsvit.

Mne budí jitra dech — slyš, vání perutí!
  Senli či skřivánek to šumí letem?
Hle, ptáček prorazil par bílých klenutí
  a mizí, zpívá tam kdes nad mým světem;
kol perly spadají — zdaž rosy nebo písně?
  Tam zvuky vysoko se chvějí — hvězdy též;
zda skřivan nadšení to krouží z mlhy tísně?
  A zří tam slunko plát? — Ó kéž!

Mne budí jitra dech — a vzhůru mne to volá —
  kam chmurným bludištěm, kam zrak i duši pnout?
Kam letem svátečním? Vždyť nejvýš skála holá
  ční v moře oblaků a v matné mlhy proud,
a mrazivý to ret, jenž svál mi s duše snění
  i zapomenutí! Kol mrákotná ta říš
proč vábí, slibuje? To chladné probuzení
  proč zve tak svůdně výš, jen výš?

Že vstane slavný den, pln záře, květů, krás,
z té mračné kolébky, již prázdnou vánek houpá
jak matka truchlící? Že vzejde slunko z vás,
vy šedé záplavy, v nichž obzor čelo koupá?
Ó marné svítání! vždyť den tvůj tone v pláči,
hle, pluje v moři mlh, jich pěnou porosen,
na křídlech prostřených, jež bílým proudem vláčí,
sám v dřímotách, sám jako sen.

Ba usne zvolna žár v tvém srdci, velká máti, —
a vlastní žár ten můj — jest víc než krátký klam?
A jako skřivana mne přec to vzhůru chvátí!
Leť v zoru, duše má, a vzplaň v té výši tam,
kde čelo s korunou již paprskovou, zlatou
hle obr pozvedá, spoust bezdných létavec,
den světlem vítězný, jenž jásá věštbu svatou:
Viz, věčně já jsem pravdou přec!

Otázka.

Zaznělo mi cos jak zvonku zlatý ret
v jasu slunečním:
Pohleď mile dnes, já ukáži ti svět
v lesku svátečním!

Zdaž ten jarní kraj — ten věnec květů zříš
v jitro hozený?
Každá korunka jest lásky sladká číš, —
výkvět plamenný!

Jsou to paprsky, jež v země úsměv dnes
vlíbal slunka ret,
zkvetly v pel a med i vzplály v barev ples,
obkvétají svět!

A já zřím a vím, že jest to lásky div,
jenž tu září kol,
z hájů line zpěv a skálu zdrojem zliv
písní šplouná v dol.

Teplým vanutím zřím rosu lupenů
v družné slzy růst;
vlaje vonný dým tam z květných plamenů
jako z jednéch úst.

Dítky paprsků, ti letci duhoví
z břehů šera žhou,
hle jak míhají se v štíhlém vrboví
blesky dvou a dvou!

Kytka pomněnek tam v rukou děvčete
  jest to lásky dar,
hochu na srdci ta něžně dokvete
  v nejkrásnějším z jar.

Kol tak svátečno, a z dálky zvony zní,
  že jest láska bůh;
srdce jímají ti mluvčí líbezní
  v luzný čarokruh —

Musí uvěřit! Jen neví, táže se,
  co že krásnější:
květu vstříc kdy květ své poupě povznese,
  hrou je konejší —

Hlava k hlavince a na rtu květný ret
  jak se přitulí,
s jara nápěvem jak jarních vůní let
  vane splynulý —

Zda jak přivine tu srdce srdečko,
  v lásce druha druh? — —
Neb jak miluje tam s hůry sluníčko,
  samo, jako bůh!

V klidu.

Štěp v rosnou trávu složil ranní dar
  a v jasu odpočívá;
plod rdí se pod modravým dechem par
  a v slunci líčka zhřívá.

Srp mírem ctí dnes klasů hustý dav,
  jenž kloní plavé skráně,
a netknut svítí louky zlatohlav
  jak zdoba na den páně.

I role zbrázděná, jíž přibývá
  co den již vrásek v tváři,
dnes trampot zbavena se usmívá
  jak vlídné, slunné stáří.

Hru světla v zlatých kytkách v boru stín
  prst vánku jemně vplétá,
a broučků zvučný kov se v šerý týn
  jak mihot zvonků slétá.

Dnes nezaduní rána v starý kmen,
  jenž klidně hlavu sklání;
v ní vane sladký zpěv jak z bájí sen
  kol v tiché zadumání.

Mír velkým křídlem srdce oblétá
  tak mocně dnes, a zdá se,
že příroda tak slastně rozkvétá
  jen sobě a své kráse.

A chvíle sebe zapomenutí
  bol spící v loktech kryje;
je svátek duší, v jichžto zmlknutí
  zní zvony poesie.

Zvon.

Kdo v prsou svých máš velký, zvučný pravdy zvon,
  ať zahlaholí s hůry v šíř i dál!
ať slavný zpěv mu v kraje snáší větru sklon,
  jak perutěmi bouře v důl by vál.

Ať rozduní, co síly v dumném srdci má,
  ať rozvlní svých ňader hloubku v řeč,
ať hlasem obrovským jak bitva zahřímá,
  jak prorok, jako moře, jako meč!

Jak srdce vložené tam v prázdno prostoru,
  tam v nedozírné výše taj i chlad,
jak myšlenka, jež volá vzhůru k obzoru,
  tak i ten zvonek veský zvučí v lad.

Snil s hvězdami a vzbuzen zorou pěje v dál,
  a poutník slyší jej i spěje blíž.
Ó najde věřících tvůj hlasný ideál,
  kdy z duše, byť i v poušti, promluvíš!

Hle v cestách kol, jak z poupat vypučelý květ,
  jdou řady chodců pestře sváteční,
a všickni v jeden cíl jen hlasu zvonku v sled,
  kde nad zelení vížka skromně ční.

A přijde též, nechť stokrát hlas tvůj oslyšán,
  přec osamělý poutník zas i zas,
a mnohý zemdlený, jenž divým bludem štván,
  dech stají slyše divomocný hlas —

I pozná jej, ten velký lidských prsou zvon,
  nechť věstí slitování, slast či bol,
ať vítězství či pád, ať vzkříšení či skon!
  Ó jen jej v pláč i jásot rozhlahol!

A v taký den, kdy láska, velikost a výš
  tě lidská překoná, pak tóny roň
své nejhlubší, pak rozzvuč ke dnu prsou skrýš
  a v krásný, velký svátek slavně zvoň.

Odpočinek.

Již slunce s výše polední
jak poutník s hory spěje,
a chýžce z mechovitých balvanů
tam v nízká okna pod stín jasanů
se dlouhý pablesk chvěje.

Jest tiché půldne sváteční,
a prázdna chýžka šedá;
vše vyšlo k odpočinku ven si dnes
neb ve prostinkých radovánek ples
a milých duší hledá.

Též hledám; okno dokořán
a v chýžce plno jasu,
a vůně z babiččiny zahrádky
mi budí v mysli její pohádky
z těch zlatých dětských časů.

I vcházím s dobrým pozdravem,
však ticho jen mě vítá;
tam v koutku kolovrátek bez hnutí, —
ba svátek jest, den odpočinutí,
jenž plody práce sčítá.

A z dálky hlasy veselé
sem jako dechem vějí;
blíž kolovrátku stará lavička, —
kdež asi dlí dnes dobrá babička,
že prázdno místo její?

Kdy sedne již tu k večeru
a s římsy sejme knihu?
Ta hledí na mne se rtem zavřeným,
já na ni vzhůru zrakem zroseným
a hledím oknem k jihu.

Již venku zvoní klekání,
zář nízká plane k chatě,
a v okénku, jež soumrak opřádá,
se pavučina lesklá rozkládá
tak duhově a zlatě.

Pak hasne všecko. Duhy lesk
mi v krůpěj v oku splývá;
jest velký svátek, vše jest v klidu dnes, —
a babička tam venku tiše kdes
též sobě odpočívá . . .

——— —

Nesmrtelnost.

To nejsou v trávě spící berušky,
to stádo bílé, jež se v temnu ztrácí,
to k břehu noci nesletli se ptáci,
jimž vodní řasy stelou podušky;
toť nade hroby kámen u kamene,
a večer nad ně jeden příkrov klene.

Kdo dřímá v růvku onde a kdo tam?
Noc písmo z chudých památníků stírá;
jen hvězda v temném zraku všehomíra,
jak v hrobce králův zářný drahokam,
těch rovů taje slavnou mluvou věstí:
Ó co tu dřímá lásky a v ní štěstí!

Ten bílý anděl s křídlem skloněným
hle — v let se vznáší nad tichými spáči,
on krouží k vískám, pod okénka kráčí
a šepce do snů hlasem ztlumeným,
svou palmu nade spánky živých sklání, —
vždyť jest to krásný anděl vzpomínání!

A kam tvé křídlo, věčný anděli,
tě nesmírností dálek nedonese,
kde nad propastí převanout se třese,
a v křižovatce blesků klesneli;
kde zkáza šílí, světy v spoustu valí,
a vichry let tvůj ženou na úskalí:

Kde velké moře lásky hráze má,
kam ani matky náruč nedosáhne,
kde otcův požehnání v skálu zpráhne,
kam pozaváta srdce ztracená;
kam nedoplane nebeská tvá tucha:
tam bleskne pravda žhavým křídlem ducha!

Tať volna, nechť jsou srdce popelem,
nechť lásky anděl v slzách berlu lomí,
nechť blahem plesá! Smrť jí neohromí,
bůh sám jest síla, jež jí údělem,
a duch, jímž její zář se duchu sdílí,
jak věčný úsměv nad hroby se chýlí.

Akademie a společnosti přírodovědecké.

Od

dr. Fr. Vejdovského.

Přírodozpytci našich dnů nesnadno vpraviti se v ony doby, kdy věda jeho, proniknuvši temnotou předsudků středověkých a podniknuvši při tom třístaletý „boj o život" — jehož principy posléze sama lidstvo naučila oceňovati — razila si vlastní cestu vedle věd sesterských. Nyní ovšem uznána již hodnota věd přírodních, nyní ne bez překvapení poznána pravda, že v jich rozvoji spočívá pokrok kultury lidské. Avšak jinak bylo v dobách před oživením studií humanistických, kdy jediný pramen oživujících známostí přírodopisných, knihy Aristotelovy, zapadly v prach a přírodnictví zahaleno pouze plenou bájek a pověr. Moderní tehdy scholastika, nejvíce v područí náuk hierarchických se nalézající, nikterak nedopouštěla ani pomalého rozvoje volnějších a samostatnějších myšlenek, tím méně povzbuzovala k samostatnému zkoumání předmětů přírodních v původním jich stavu.

K probuzení z tohoto úmoru duševního tři páky stejnou silou a v témž směru působily, pravou cestu volným myšlenkám klestíce: *humanistická studia* přičinila oživení obdivuhodných náuk Aristotelových, jejž vděčné potomstvo „otcem zoologie" jmenovati uvyklo; — *objížďky a objevování nových světů* měly za následek zakládání museí a zoologických zahrad; — nejvíce však přispělo k oživení chudoby duševní oněch dob nově vynalezené *knihtiskařství*. Díla Aristotelova, jichž rukopisy dříve jen v rukou boháčů a nadaných klášterů se nalézaly, nabyla knihtiskařstvím všeobecného rozšíření, a tím dán podnět k myšlení samostatnějšímu.

Ale vše to ještě byly pouhé přípravy k budoucnosti. Ještě nezřetelný byl pojem, čeho lze dosíci přímým bádáním živé přírody, ještě lpěl i tak zvaný učený svět těch dob na tradicích a pověrách věků minulých. V známosti rostlin malinký učiněn krok, ježto obrácen zřetel jednak „ke starým náukám o léčebných bylinách," jednak vyhledávány nové „jednoduché prostředky" ve spůsobě nově objevovaných druhů. A co teprvé říci o známostech zvířat. To byli pouze „obdivuhodní tvorové boží," zasluhující jen poněkud pozornosti lékařů ve směru biologickém a therapeutickém, kdežto jich význam fysiologický úplně nepoznán. Tím spokojili se učenci 16. století.

Zatím nabylo knihtiskařství rozšíření všeobecného, čehož následek byl, že vyměňován duševní majetek rozličných zemí a národů. I přírodní vědy kořistily z toho; snaha po důkladnějším porozumění světa zvířecího a rostlinného cestou přímého pozorování co den rostla, veliká část jižní a západní Evropy kladla základní kámen k veliké budově přírodnictví. Padl již privilej, že by jen jednotlivci vědě směli se oddávati, myšlení a bádání stalo se všeobecným. Cestou dopisů nastalo i vzájemné sdílení náhledů mezi jednotlivými učenci. A nejbližší toho následek? Tvoření se vědeckých kruhů, kdež na přetřes brány nejnověji došlé zprávy o vymoženostech duševních. Nejstarší takové spolky,

pokud známo, neměly sice rázu přírodovědeckého, jsou však památny pro své prvé objevení. Kolébkou jich byla Italie. Ve Florencii Cosmo Medici shromáždiv kolem sebe malý sbor učených, utvořil tak zvanou Platonskou akademii, a rovněž tak učinil Vittorino da Feltre v Mantově. Tyto společnosti neměly ovšem hlubšího významu pro budoucnost, ježto jim scházela organisace a jasně vytčený cíl; avšak přece v nich spatřujeme již předchůdce oněch středisk, v nichž zavládlo pravidlo, že jen spojenými silami usnadněno poznání záhadných otázek ve vědění lidském. Za takovýmto úkolem založena již r. 1520 v Padově Akademie věd a 1560 *Academia secretorum naturae* v Neapoli, kterážto však pro svůj „přenebezpečný směr" brzy papežem zrušena. A týž osud potkal jiný učený sbor, nazvaný *Academia dei Lyncei.**) Ta založena byvši r. 1590 v Římě, za účel si obrala rovněž odhalování tajných stránek přírodních a zvolila jakožto symbol svůj „bystrozrakého" rysa. Pokud žil zakladatel její a miláček papežského dvora, kníže Cesi, dařilo se jí jakž takž, ale po smrti jeho zakázáno členům dále schůze odbývati, a tím se sbor rozpadl. Týž osud postihl jinou společnost, *Academia del Cimento*, založenou r. 1651. V čele jejím stáli rovněž u dvora papežského oblíbení a teď ještě v kruzích zoologických často jmenovaní *Borrelli* a *Redi.* Po smrti jich akademie zrušena.

Jen v zemích, kde vál volnější vzduch a státní poměry byly urovnané, kynula vědám přírodním lepší budoucnost. Střední Evropa rozervaná namnoze spory náboženskými, nebyla k tomu; pouze z Anglie neb Francie mohla přijíti spása. A skutečně v těch dobách, kdy v Italii zanikaly první slibné zárodky, povstaly v západní Evropě mohutné společnosti, jež právem jmena akademií zasluhují a jež až do dnes trvají. Jsou to: akademie Pařížská a Londýnská, k nimž o něco později se přidružila méně slavná v Němcích, Leopoldo-Karlovská.

Jmenujeme akademii francouzskou na prvém místě; neboť ona skutečně jest nejstarším středištěm vědeckým v Evropě, aniž má Victor Carus nejmenší příčiny, za nejstarší vyhlašovati akademii německou (Geschichte der Zoologie, p. 409). Kardinál Richelieu s úmyslem, aby i v ohledě vědeckém skvěla se Francie, vlastně Paříž, před ostatními zeměmi evropskými, založil r. 1633 ústav pro pěstování řeči a literatury francouzské pode jmenem Académie française. Tam se shromažďovali nejen literáti a vybraní téhož času spisovatelé francouzští, nýbrž hlavně pro upravení terminologie vědecké, i zástupcové všech odvětví věd. Přátelé pak přírodnictví, poznavše tu skvělé výhody vzájemného seznámení a vyměňování svých náhledů, utvořili společnost zvláštní, soukromou, jež zprvu jen maličko členů měla, ale již pravidly zvláštními se řídila a rovněž pravidelné schůze odbývala. Tu pak, jako tam v Akademii, o snahách a pokrocích věd přírodních rokováno. Neminulo mnoho času a soukromá tato společnost nejen v Paříži, nejen ve Francii, i za hranicemi dobrého jmena požívala. Přihlásili se k ní všichni přírodozpytci Pařížští a francouzští vůbec, tak že valně vzrostla a vlastní jmění své měla. Ba více, i učenci cizí ucházeli se o přijetí do této

*) Nynější *Academia dei Lyncei* založena mnohem později, ovšem jen se směry, jež mohly vyhovovati pouze náhledům papežské vlády.

společnosti a ku posouzení zasílali práce své proslulým členům jejím. Brzy i dvůr francouzský měl k ní zvláštní zření a výsadami mnohými ji obdařil. Po návrhu Colbertově uznal ji Ludvík XIV. za oprávněné, státem chráněné družstvo věd, jež nyní, zvučnější jmeno *Académie des Sciences* si davši, slavně do světa vystoupila. Ale členové akademie té doby neměli ještě zvláštního orgánu, v němž by práce své společně vydávali. Dosud totiž výsledky svých bádání uveřejňovali jakožto samostatné spisy, na jichž titulu udáno pouze, že práce ty byly akademii Pařížské předloženy a dobře posouzeny. Tak se to dálo až do r. 1699, kdy akademie věd nově zorganisována. Tehdy rozdělili se členové dle věd na zvláštní odbory čili sekce a počali vydávati pravidelně roční svazky svých Memoirů. Vypuknutím revoluce francouzské přerušeno na nějaký čas vydávání publikací. Teprvé za doby císařské nastalo nové zreorganisování, jež veliký význam má pro veškerou vědeckou a krásnou literaturu francouzskou jakož i pro umění výtvarné. Všecky akademie vládou zřízené, totiž Academie française, akademie malířství a sochařství (později akademie krásných umění), jakož i Academie des Sciences, k nimž přidružily se dále dějiny, archeologie, ethika a politika, sloučeny v jeden jediný Institut francais, kterýž dosud pod tímto jmenem existuje a práce členů jednotlivých odborů, jakož i spisy zaslané uveřejňuje, po případě i cenami poctívá.

Není důležitějšího ústavu pro vědy přírodní, jako akademie francouzská. Jejím úkolem není pouze, aby bádání a zkoumání přírodnin ponechala jednotlivým učencům, již by sobě snad na svůj vrub materiál sami opatřovali; nikoliv, akademie Pařížská, bohatě jsouc nadána nejen jměním základním, vládou jí vykázaným, nýbrž i vládnouc přečetnými odkazy francouzských milionářův uděluje ročně znamenité sumy na cesty a účely vědecké nadaným a osvědčeným silám. Pro literární vědeckou produkci nanejvýše důležité jsou ceny, jež každoročně akademie Pařížská vypisuje a jež stejným spůsobem na všecky obory přírodních věd rozděluje. Jmenujeme tuto: pro zoologii a anatomii cenu Thoreovu a Savignyovu, pro zoologii neb geologii cenu Cuvierovu, pro botaniku cenu Melicoqovu, Desmazièresovu a dvě Bordinovy, pro experimentální fysiologii cenu Montyonovu. Za takových poměrů ovšem není nedostatek uchazečů, zvláště že ceny ty mnohdy dostupují výše až 3000 franků. Avšak jedna jediná jest cena Pařížské akademie, která od prvého svého založení nikomu udělena nebyla a sotva se jí brzy komu dostane. Jest to cena Bréautova 100.000 franků, jíž bude poctěn badatel, který vyšetří původ cholery! — Takovéto zařízení v Pařížské akademii mohlo míti hlavně v počátcích jejího trvání účinky velmi blahodárné. Tehdy bylo ve všech oborech přírodovědeckých téměř vše činiti, a to s nesnázemi neobyčejnými. Nebylo spojení tak snadné mezi jednotlivými národy, poměry při výměně pak nad míru obtížné. Podporami tedy akademie Pařížské překážky tyto byly neli odstraněny aspoň značně zmírněny. Ale přece bylo mnoho osob, které s podezřením pohlížely na zkvétání přírodnictví v Paříži, patříce do téže kategorie jako tam v Italii. Sám ministr Colbert z počátku nepřál vzmáhajícímu se vzrostu známostí přírodních, namítaje, že při zakládání akademie měl na mysli jen zmohutnění vědy lékařské. Avšak těžko již bylo zastaviti proud ku předu

se beroucí a valně sesílený mnohými cizozemci, již na zvláštní vyzvání Colbertovo v Paříži se usadili. Nezbývalo ministrovi, než uznati samostatnost směrů vědeckých.

V těch dobách již byla Paříž vzorem pro všecku ostatní Evropu. Jmena Cuvier, Lamarck, Geoffroy Saint Hilaire, Savigny a m. j. o něco později hrála přední úlohu i ve vědě, i v životě veřejném, a nad to věčně skvíti se budou v dějinách přírodnictví. Když později nastala ohromná reakce proti vědám přírodním, následoval ovšem v zápětí úpadek; právě tak jako moc Francie na venek klesala. Té příležitosti uchopili se sousední Němci a Angličané a přenesli těžiště věd přírodních do střední Evropy a Velké Britanie. Francie dosud nikterak nedovedla předstihnouti novější směr, jemuž tak dlouho odporovala. Čemu po celé půlstoletí vzpírali se slovutní veteráni školy Cuvierovy — učení Milne-Edwardsové, Quatrefages atd., — totiž principům náuky Lamarcko-Darwinovy, to bez odporu a s přesvědčením přijali většinou žáci jejich za účel svých bádání. Nyní mladí přírodozpytci francouzští mají při stavbě náuky evoluční stejný podíl jako badatelé ostatních národů.

Také v odlehlém Albionu nastal záhy velmi příznivý obrat; zde byl hlavním středištěm přírodozpytců Londýn, kdež se již r. 1645 sestoupila jakási privátní společnost s účelem podobným jako onyno společnosti vlaské. Učencové se scházeli, měli rozpravy o věcech přírodnických a tu a ondy uveřejňovali práce své. Po několika letech oddělili se někteří učenci od této společnosti a odešli do Oxfordu, kdež ve schůzích a pracích pokračovali (Willis, Boyle). Členové v Londýně zbylí scházeli se dále pode jmenem „neviditelné kollegium“ v Gresham College, ale sbor sám nesl již jmeno „společnosti královské“ — *Royal Society*. Byli zde mužové, jež v životě veřejném vážné slovo vedli, mnozí se i jakožto poslanci účastnili prací parlamentu, kdež také 1653 podali plán na zřízení ústavu k povznešení přírodních věd. Snahou jich hlavně též bylo, aby se přírodnictví již i do školy zavádělo, jmenovitě pak, aby mládež z vyšších stavů nabývala hlubších známostí o přírodě. Jak potěšitelný byl krok tento pro vzdělání všeobecné, tak zase žalostnou bylo překážkou u provedení plánu vypuknutí tehdejších bouří politických. Několik let bylo úplně zmařeno, teprvé když král Karel II. do Londýna se navrátil a s ním i Robert Morray, byl hlavně působením tohoto slavného muže ze společnosti neviditelných utvořen již zorganisovaný spolek. Dne 15. července 1662 vydána posléze královská zakládací listina „královské společnosti pro povzbuzení přírodních věd“ (Royal Society for advancement of naturale knowledge).

Spisy společnosti uveřejňovány původně pod titulem „Philosophical Transactions“ a sice po číslech na útraty sekretáře a s podporou společnosti. Teprvé od r. 1753 převzala společnost vydávání sama a pokračuje v něm. Zařízení a vedení akademie Londýnské celkem nelišilo se od Pařížské. Avšak anglická akademie ještě slavnějšího jmena požívala v cizině, ze všech stran docházely jí zvěsti o nových pokrocích naší vědy, ale též poptávky, z nichž možno souditi, jak zakořeněna byla tehdy pověra i v kruzích učených. Tak tázáno se akademie Londýnské o prostředcích tak zvaného léčení sympatického, o působení prášků ze zmijí a ze srdcí těchto hadů, o prostředcích, jak možno

nejlépe jedem opatřiti dýku atd. Společnost s takovými dotazy nakládala rozvážně: počaly se jednoduše u přítomnosti členů prováděti pokusy, a tím odkrývány hojné nesmysly a báchorky oněch dob.

Společnost dávala také cestujícím a venkovským členům svým návod, co by vše měli pozorovati a sbírati. K tomu obdržela zvláštní svolení královské, aby si směla dopisovati se všemi učenci cizozemskými a jinými osobami, jež by účelům společnosti prospěti mohly. Na pevnině měla akademie Londýnská pověst nejlepší; Leeuwenhoeck zaslal jí ve spůsobě listů výsledky všech svých pozorování, jakož i drobnohledy, které zhotovil. I osobní lékař papeže Innocencia XXII., slovutný Malpighi zaslal práci svou o bourci hedbávném k posouzení královské společnosti Londýnské, jež ji dala na své útraty tisknouti a mědirytinami ozdobiti.

Společnost Londýnská jest jakožto celek první autoritou vědeckou nejen v Anglii nýbrž na celém světě. K vyzvání vlády ustanovuje v čelo veškerých podniků v Anglii zvláštní štáby, jež rozhodují o směrech a zařízeních vědeckých, jakož toho nejlepším důkazem byly velikolepé výpravy námořské Porcupiny a Challengeru.

Za příkladem přírodovědeckých společností Londýnské a Pařížské utvořil se i v Německu 1651 ve svobodném říšském městě Schweinfurtu podobný spolek, kterýž rok na to ustavil se pod jmenem *Academia naturae curiosorum.* Z počátku byl to spolek soukromý, ba docela nepovšimnutý; ponenáhlu však obracel se k němu v příslušných kruzích zřetel. R. 1677 a po druhé 1687 potvrdil císař Leopold stanovy akademie této a obdařil ji některými výsadami, což za té doby považováno za vyznamenání nevšední. I císař Karel VI. obnovil všecky privileje, od kteréž doby dostalo se společnosti té jmena až do dneška trvajícího, totiž císařská Leopoldo-Karlovská akademie německých přírodozpytců. Mimo tento zvučný titul nedáno mladému ústavu podpory ani císařské ani říšské, hlavní užitek, který plynul z vyznamenání císařského, spočíval pouze ve výslovném uznání věd přírodních v Německu. Tyto měly ovšem býti jen pomůckou mediciny. Jak ale uznání císařské zevné působilo na tvar společnosti, nejlépe dokazují tituly, řády a jiná vyznamenání, jakých dostalo se jednotlivým členům. President a director ephemeridum (tak totiž jmenoval se úřadník, jenž vydával spisy akademie) nabyli hodností falckrabat a tím zároveň sdíleli veškery přednosti universitní; jiní členové akademie stali se osobními lékaři císařskými, slavnými právníky atd. „Takové výsady,“ praví Carus, „i práva s nimi spojená, jako tak zvaný menší comitiv, pak některá výhradní práva císařská, podléhaly ovšem osudům a poměrům, za jakých se vyvíjela říše německá.“ S tím tedy souviselo, že zařízením akademie čím dál tím více ubývalo původní ceny, rovněž tak, jako rozpadávala se říše v malé státy a státečky.

Ještě jinou nepěknou na akademii německé shledáváme vlastnost, souvisící ovšem s tehdejšími zvyky kulturními. Veškery společnosti toho věku hleděly směru svému dáti jakýsi nádech poetičnosti a zvolily sobě dle toho rozličné symboly. Že tudíž často až do směšnosti upadaly, není divu, zvláště když členové jich ještě zvláštní jmena sobě dávali. Italská Academia della Crusca na př. se porovnává s mlýnem; jejím

symbolem jest pytlík mlýnský, sedadla pak pytle, stupni k předsednictví kameny mlýnské atd. S tímto nechvalným zvykem spřátelila se i akademie německá, a podržela jej až posud, jejím symbolem jest zlaté rouno, akademie porovnává se s lodí Argo, členové dávali sobě jmena Argonautů, že však počet jich byl neurčitý, sahali ke jmenům i jiných Řeků, dále k takovým, jež označovala směr vědy toho onoho člena. V nynější pak době převládá obyčej, že členové akademie Leopoldo-Karlovské jmena vzájemně si vyměňují. Tak na př. dáno našemu Janu Purkyňovi příjmění Darwin, Barrandeovi Brongniart, prof. Hyrtlovi Cuvier II. atd.

Snahy a účely akademie německé byly zajisté chvalitebné a proto se jí ode všech dvorů německých dostávalo značných podpor. Rakousko samo až do r. 1876 připlácelo na ni ročně 2000 říšských tolarů, jakkoliv již dávno založena byla akademie Vídeňská pro tak zvanou vědu rakouskou. Přece však nepovznesla se akademie Leopoldo-Karlovská ani z daleka k oné slávě, jaké požívaly a požívají akademie Pařížská a Londýnská. Nebylo jinak lze; členové neměli pravidelných schůzek, činnost jich obmezovala se jen na publikování spisů od jednotlivých členů, na něž také veškera zodpovědnost uvalena. Proto spisy akademie této nebyly hledány, proto též ve starších publikacích (až přes r. 1840) setkává se čtenář s naivnostmi, jež ani mírné kritiky nesnesou.*) Život akademie prozrazoval se tedy jen ve spisech, jež z počátku vycházely pouze co jednotlivá pojednání. Řadu „učených“ spisů otevřel Sachs svým kuriosním popsáním vinné révy (Ampelographia curiosa 1661), načež následoval jakýsi sborník pode jmenem Ephemerid, jež obsahuje asi 29 svazků. V l. 1727—1754 vydána Acta physico-medica v desíti svazcích, po nichž pak od 1756 následovala Nova Acta až do nynějška vycházející.

Jiná vada ve vývoji německé akademie jest, že nemá stálého sídla, nýbrž že dle vůle presidentovy může se stěhovati z jednoho města německého do druhého. Tak sídlila delší dobu v Bonně, v posledních letech za presidentství staršího Carusa a Behna v Drážďanech a nyní postěhuje se do Halle. Knihovna akademie té, skládající se pouze ze spisů přírodovědecko-lékařských, jest nejbohatší v celé německé říši.

Dobrá pověst velikých tří akademií evropských hlavně však Pařížské a Londýnské, měla v zápětí blahodárné působení i na venkovská větší města příslušných zemí. Hlavně ve Francii zaváděna ve větších městech podobná zařízení jako v Paříži, jednotlivé takové venkovské akademie povznesly se na značný stupeň slávy. Hlavně akademie založená r. 1688 v Aixu požívala po některý čas dobré pověsti, načež se roz-

* Spisy akademie německé od prvých dob jejích vůbec nejsou zastoupeny v žádné knihovně Pražské. Teprvé od r. 1727 jsou v knihovně musejní Acta a dále Nova Acta, jichž nejnovější svazky nalézají se v knihovně české společnosti náuk. Ze starších těch Act možno sice již posouditi naivní vykládání přírodnin, avšak ještě směšnější jsou nejstarší pojednání zoologická, jež V. Carus ve své Geschichte der Zoologie uvádí. Stůjtež tu některé tituly podobných prací: Schroeck: *Moschologia* 1682; Wurffbain: *Salamandrologia* 1683; Paullini: *Cynographia* 1685; *Coenarum Helena s. Anguilla*, *Lagographia* atd., Frauendoerffer: *de Millepedibus* 1700; Petri ab Hartenfelsz: *Elephantographia* 1723 atd. atd.

padla, až zase v novější době k novému životu probuzena jest. Více méně rozhlášené jsou pak společnosti francouzské v Bordeaux, Lyonu, Amiensu, Caenu, Marseillu, Toulousu, Dijonu, Rouenu, Montpellieru atd., z těch nejlepšího jmena požívají Bordeauxská a Montpellierská.

Smutné politické poměry v Německu bránily zařízení a rozkvětu větších státních ústavů vědeckých; každý státeček sice snažil se nabyti i v tomto ohledě lesku a pitvořil se tu a tam po Paříži. — Slavný Leibnitz vypracoval r. 1700 plán, dle něhož sestoupila se v Berlíně společnost véd, jež za 34 let svého trvání (1710—1744) celkem 8 svazků Miscellaneí vydala. Presidentem jejím byl sám Leibnitz. Avšak o zvláštním odboru pro přírodní vědy v akademii Berlínské nebylo ani řeči, neboť tyto zahaleny pláštěm fysiky a mediciny, kteréž obě tvořily zvláštní třídu akademie.

Ostatní tři odbory obsahovaly mathematiku, německou řeč a dějezpyt, orientální známosti a jazykozpyt. Celkem však akademie Berlínská jen živořila. Nebylo dosti sil domácích, jež by jí k jakési slávě dopomohly, kdo poněkud v oboru vědění vynikal. zasílal práce své akademii Pařížské. Pouze Leibnitzovy práce byly s to, aby učinily Berlínskou akademii známější. Poněkud se sice společnost tato zotavila, když jí Bedřichem pruským po několika letech propůjčen titul královské akademie véd. Než tu byl zase jen Francouz presidentem, totiž Maupertuis, a spisy akademie po celých 58 let jen francouzským jazykem vydávány (1746—1804). Ani tehdy nebyla akademie přízniva vědám přírodním; ony stěsnány opět do předešlých mezí. A jaké smýšlení k nim vládlo, nejlépe dosvědčuje tento případ. Předchůdce (v jistém smyslu) Linnéův, přírodozpytec Klein ve Gdansku, té doby dobrého jmena nejen doma nýbrž i za hranicemi požíval; jakkoliv jej pro zásluhy o přírodovědu akademie Londýnská, Petrohradská a Boloňská svým členem jmenovaly, nemohl Klein přece toho dosíci, aby i v seznamu členů akademie Berlínské se nalézal.

Teprvé na počátku našeho století, když již proud přírodnický po celém kontinentu mocně se vlnil, otevřely se brány přírodovědě, hlavně zoologii též v akademii Berlínské. Slavný mikroskopik *Ehrenberg* a ještě slavnější srovnávací anatom *Johannes Müller* nejvíce přispěli k výtečné pověsti spisů této akademie, které také z dob jejich jsou nejhledanějšími. Nynější poměry akademie Berlínské v ohledě přírodnictví mají pověst nechvalnou. Strannictví Virchowovo a tak zvané školy Berlínské nedávno odhaleno v pravém svém světle.

I v jiných státech německých založeny zvláštní menší společnosti, jako 1750 v Gottingách společnost nauk, 1756 v Erfurtě akademie užitečných vědomostí, 1763 akademie v Mnichově, 1766 akademie v Manheimu. Knížata němečtí hlavně ze dvou ohledů dali si záležeti na tom, aby v jich zemích zařízen byl zvláštní ústřední ústav vědecký. Jednak šlo jim o to, aby dvůr jich většího lesku nabyl a přilákáni byli vyhlášenější učenci, jednak záleželo jim i na všeobecném vzdělání poddaného lidu. Proto se také sláva té oné učené menší společnosti dle toho řídí, jak pečoval o ni její zakladatel panovník. Avšak jedna událost jest z dob oněch v dějinách vědy památna, míníme přírodovědeckou společnost, která netěšíc se žádné státní podpoře a odolavši

všem bouřím, význačnou úlohu v dějinách přírodnictví hrála a až do dneška se udržela; jest to r. 1747 založená přírodovědecká společnost ve *Gdansku.* Souvěkovec a poněkud i odpůrce Linnéův, J. Th. Klein, nemoha v akademii Berlínské nalezti místa pro své znamenité práce, utvořil malou společnost, jež brzy slavné pověsti se těšila. Klein sám byl jejím nejčinnějším členem a vydával spisy společnosti „Pokusy a pojednání." Za naší doby, kdy proudy vědecké ubírají se zcela jinými cestami, kdy uveřejňování učených prací neobmezuje se pouze na akademie, nýbrž nalézá místo hlavně v odborných časopisech, nemá již Gdanská společnost svého původního významu a trvá více jakožto historický pomník zápasu za uznání věd přírodních.

Ani ostatní země evropské nezůstávaly v 18. století pozadu, co se týče zakládání učených společností. V Rusku Petr Veliký procestovav západní Evropu utvořil si sám plán na zařízení velikého střediska pro vědy přírodní. K tomu účelu sám také skoupil veliké sbírky anatomických a přírodovědeckých předmětů hlavně za svého pobytu v Holandsku a pokračoval v tomto směru během celého svého panování. Konečně uzrál v něm úmysl založiti velikou akademii věd v Petrohradě; avšak smrt jeho tomu zabránila. Teprvé Kateřina I. uvedla záměr onen (1725) ve skutek. Bohatými prostředky nadána, vydává akademie Petrohradská obrovské roční svazky svých Memoirů a Bulletinů, avšak pouze v jazyku německém a francouzském. Ostatně vězel celý ten ústav od počátku svého založení až do novějších dob v rukou Němců, již také vědeckou dráhu v Rusku raziti napomáhali. Ale byloli tak po půl druhého století, proč nyní neobrátí se již směr ve prospěch jazyka slovanského?

Ve Švédsku na několika místech povstaly soukromé vědecké kruhy, jež se později ve větší společnosti vyvinuly. Hlavně ve Štokholmě a Upsale byla taková střediska vědecká. V Upsale již 1720 sestoupila se literární vědecká společnost, jež vydávala pojednání v jazyku švédském. Tato současně překládána do němčiny hlavně pro práce mathematické a zoologické, kteréž poslední namnoze z péra sekretáře společnosti, Karla Linnéa vycházely. Ve Štokholmě zase o něco později založil vlastenec švédský Šebestian Tham zvláštní nadaci, nalézající se pod dohledem stavu rytířského a určenou k tomu, aby z úroků jejích byli vypláceni učitelé, již by měli veřejné přednášky z mathematiky a přírodnictví. Asi 1739 ustavila se tu posléze zvláštní společnost soukromá, v níž také Linné účast měl. Snahou jeho, jakož i Alströmerovou a Cederhjelmovou povznešena společnost ta na královskou akademii, jejímž prvním presidentem byl Linné. Královská akademie švédská, bohatě podporujíc nadané přírodozpytce domácí, brzy domohla se výborné pověsti ve světě přírodovědeckém. Spisy její také značně jsou rozšířeny, byť i psány byly jazykem švédským.

I v Kodani záhy počaly vzkvétati vědy přírodní, hlavně na tamějším vysokém učení. Když r. 1730 veliký požár zničil budovu universitní a s ní zároveň veškery sbírky přírodovědecké, přírodnictví tam na krátko zaniklo. Asi 12 let po založení nové university sestoupilo se několik mužů, — mezi nimi právník o starožitnosti dbající Hans Gram, — s úmyslem, aby spojenými silami a prostředky povzbuzovali vědy. Spolek

tento došel také uznání a 1746 potvrdil jej Kristian VI. na královskou společnost věd.

Za těch dob, kdy již na západu a severu evropském vědy utěšeně rozkvétaly, bylo v zemích nynějšího Rakouska ještě mrtvo. Veškero školství nalézalo se v rukou jesuitů, vychování dálo se ve směru pseudoklasickém, volná myšlenka neměla zniku. Konečně také zde přírodnictví a vědám vůbec vzešly jitřní červánky. Za posledních let Marie Teresie počal se vyvíjeti v Čechách čilý duševní život na poli vlasteneckého dějepisu a přírodnictví. S *Gelasiem Dobnerem* usnesli se r. 1769 *Pelzel*, *Dobrovský* a cís. horní rada *Born* v Praze založiti *soukromou společnost pro povzbuzení věd*, která ještě toho roku v život vešla. Členové její shromažďovali se společně k poradám a pracím, jichž výsledkem bylo uveřejnění několika svazků „Prager gelehrte Nachrichten." V těchto vědeckých zprávách byly zastoupeny nejen práce našich domácích učenců — hlavně historiků, lékařů a mathematiků — nýbrž i výborná pojednání některých zahraničných přírodozpytců, jako Al. Volty, Fr. Delia a žáka Linnéova P. S. Pallasa. Členové společnosti požádali císaře za nejvyšší ochranu, a Josef II. zaslal jí pochlebný list, zároveň jí přidělil sál s několika vedlejšími pokoji v budově Karolina, aby tam své schůze odbývala. Též jí povoleno, aby směla i cizí členy přijímati. Takž vstoupila 1784 *česká společnost náuk* do života. Prvým jejím presidentem byl příznivec věd kníže Karel Egon Fürstenberk, sekretářem pak Jan Meyer, jehož spisy přírodopisné uvedeny jsou v seznamu pojednání společnosti z r. 1811.

Společnost rozdělila se na odbor historický a mathematický. R. 1785 vypsala cenu 25 dukátů na rozřešení otázky: „Co se až dosud napsalo o přírodopise Čech, a co by nejvíce napomáhalo, aby z něho vlast měla co největší užitek?" Cenu obdržel Karel v. Sandberg v Brně. Již pak v prvém roce vykázala se společnost četnými a pěknými pracemi ze všech odborů historie a veškerých věd přírodních, a působila tak i v následujících letech. Císař Leopold II. několikráte jí svou přízeň projevil, a sezení její 25. září 1791 poctil svou přítomností. V tomto sezení činil hrabě *Jáchim Šternberk* pokus, pro tehdejší stav vědy zajímavý, proměňoval totiž diamant v uhlík; astronom *Strnad* demonstroval typus zatmění slunečního z r. 1793, *Procházka* sděloval svá pozorování o nálevnících a *Dobrovský* přednášel „o oddanosti slovanských národů k panovnickému domu rakouskému." Na to daroval panovník společnosti k pokračování ve vědeckých jejích podnicích sumu 6000 zl. a v přípise, jenž tento císařský dar provázel, byla společnost označena jakožto *královská česká společnost náuk*, od kteréžto doby se tímto jmenem nazývá.

I dále těšila se naše společnost zvláštní přízni králů českých. Císař František I. za svého pobytu v Praze několikráte se súčastnil v sezeních jejích, jakož přijal i věnování jejích publikací z r. 1795; udělil jí také výhradní právo, aby pouze ona směla vydávati schematismus pro Čechy, z čehož se jmění její značně rozmnožilo. Nemenší přízně požívala od krále Ferdinanda Dobrotivého, největšího pak uznání dostalo se jí od Františka Josefa I., jenž jí výnosem ministerským 24. ledna 1849 udělil právo, aby řádní členové její směli na každé

rakouské universitě veřejně přednášeti. Později r. 1866 udělil jí též příspěvek 1000 zl.

Společnost užívavši 66 let sálů v Karolině musila se r. 1850 na vyšší rozkaz odtud vystěhovati a uchýliti se do těsných a nevlídných světniček, kde dosud i svou kancelář i knihovnu a zároveň místnost pro svá sezení má. Privilej vydávati schematismus, později jako všechny výsady podobného druhu byl zrušen, a společnost musila tuto publikaci úplně zastaviti (1851). Takž obmezily se příjmy její pouze na úroky z malého kapitálu, spořivým hospodářstvím ustřádaného; ten ovšem nikterak nevyhovoval účelům jejím a tak obrátila se na zemský výbor, načež jí přispíváno ročně 1000 zl., od r. 1866 pak 3000 zl.

Činnost společnosti jevila se ne pouze uveřejňováním spisů. Vyslalať ona na útraty své r. 1792 Dobrovského do Švédska k vyhledání literárních pokladů, za války třicetileté z Prahy a Olomouce odcizených; v přírodovědeckém ohledě podporovala osvědčené geology u vyzkoumání Čech a nad to vypisovala i ceny na nejlepší práce historické a přírodovědecké. Samostatné publikace její obmezují se ovšem i za naší doby hlavně na práce historické. Pouze ve Zprávách (Sitzungsberichte) a Pojednáních (Abhandlungen) uveřejněny celé řady výtečných prací domácích i zahraničných přírodozpytců.

Presidentství společnosti české zastávali z počátku jednotliví členové domácí šlechty. Po kn. Fürstenberkovi následoval Prokop hrabě Lažanský (1789—1794), Fr. hr. Hartig (1794—1797), Rud. hr. Chotek (1804—1824), Frant. hr. Kolovrat Liebštejnský (1824—1861).

Rok 1868 zahájil novou dobu v dějinách společnosti. Tehdy změněny jsou stanovy, aby více účelům jejím hověly; společnost rozdělena na 2 třídy, mathematicko-přírodovědeckou a historicko-filologicko-filosofickou; volba presidenta, z řady členů řádných, děje se na 3 léta, rovněž tak jako jmenování místopředsedy, generálního sekretáře a dvou třídních sekretářů. Prvním presidentem dle těchto stanov byl František Palacký.

Do řady členů čestných volila spol. náuk, aspoň v prvějších svých dobách, též některé šlechtice domácí, hlavně za tím účelem, aby získala jich podporu; však byli mezi nimi též někteří, na jichž jmena věda vždy s hrdostí bude ukazovati. Největší účastenství v podnicích naší společnosti měli hrabata Šternberkové, Jáchim, Jan, František a Kašpar, kteří jsouce odchovanci periody Josefinské společnost nejen materielně podporovali, nýbrž sami do Pojednání práce — a to vzorné — podávali.

Z prací přírodovědeckých, uveřejněných buď ve Zprávách nebo v Pojednáních vynikají mnohé svou důkladností, tak že chceme uvesti jmena oněch přírodozpytců domácích, kteří tam práce takové podali. O geologii, paleontologii a mineralogii psali: Hynek z Bornu, Jos Meyer, hr. Jan Šternberk, F. Reuss, hr. Kašpar Šternberk, hr. Em. Bubna, Lippe, Krejčí, Frič, Feistmantlové, Bořický. — O zoologii, anatomii a botanice značnější práce podali: Jan Meyer, hr. Kašpar Šternberk, Lindacker, Haenke, J. E. Pohl, Jirásek, Karel a Jan Preslové, Procházka, Krombholz, Purkyně, Stein, Čelakovský.

Královská česká společnost náuk požívá za hranicemi jmena nejchvalnějšího, třeba se za nynějšího rozechvění politického prací jejích vzdalovali ti, již za to mají, že na „učenost“ mají privilej. Důkazem toho jest, že společnost dle poslední své výroční zprávy vyměňuje spisy své se 190 jinými učenými společnostmi a akademiemi (předloním vyměňovala pouze se 181); z těchto přísluší 34 Rakousku, 60 Německu, 9 Švýcarsku, 14 Holandsku a Belgii, 11 Francii, 5 Velké Britanii, 10 Italii, 2 Španělsku, 10 Švédsku, Norsku a Dánsku, 7 Rusku, 1 Srbsku, 1 Bulharsku, 1 Řecku, 2 Holandské Indii, 2 Egyptu a Alžíru, 21 Americe a 1 Austrálii.

Knihovna společnosti naší jest jedna z nejbohatších v Praze, obsahujíc namnoze díla, spisy a atlanty převzácné, jež marně bysi hledal v jiné bibliothéce Pražské. Počet svazků a sešitů v knihovně této dostoupil asi 10.000.

Nebudemeli dále již o akademiích a společnostech přírodovědeckých v širším smyslu jednati, děje se to z té příčiny, že jsme hlavnější z nich, slavnější anebo stářím vynikající v jich původu a organisaci vylíčiti se snažili; ostatní buď založeny jsou teprvé v tomto století anebo, i starší jsouce, nevynikly svým povoláním. Vídeňskou akademii postavili bychom asi na rozhraní obou těchto kategorií. Za to jinam, a to opět k domácímu krbu, obrátíme zřetel svůj, ne sice k větší společnosti, tím méně akademii, jež rovněž tak skrovničkými vládnouc prostředky, jako společnost náuk, vytkla sobě za úkol dílo ceny neobsáhlé a důležitosti veliké. Míníme *komitét pro přírodovědecký výzkum Čech.*

Nejbližší následek založení přírodovědeckých společností a akademií byl ten, že členové veškeru snahu obraceli na vylíčení přírodních poměrů svých vlastí. Anglie zase tu byla vzorem; Gerard Boate napsal již 1652 přírodopis Irska, kdežto 1667 vyšel a 1704 třetího vydání se dočkal dr. Kr. Merreta „Obraz přírodních předmětů Britanie t. j. rostliny, zvířata a nerosty na těchto ostrovech přicházející.“ Avšak jiní přírodozpytci přestávali na přírodovědeckém líčení jednotlivých místních okresů, jako Robert Plot, kdežto zase Robert Sibbald vedlé svých popisů dějepisných a archeologických i přírodopisně vylíčil 1684 Škotsko: „Scotia Illustrata.“ I jinde vznikl takový směr; Wagner (1680) napsal přírodopis Švýcarska; Behrens v Německu líčil život v jeskyních Harcských, o přírodopise Polska i Litevska dovídáme se z knih Rzacynského (1721). Avšak teprvé v novější době nabyl směr domácího přírodozpytu velikého a netušeného významu, k němuž hlavně přispěla snaha, poznati zeměpisné rozšíření zvířat i rostlin. Není dnes také země, jež by se netěšila příručným knihám o domácí fauně a floře.

V Čechách prvé počátky známostí o domácích přírodninách snažil se podati učený jesuita *Bohuslav Balbín.**) Ovládán předsudky času toho a nemaje s dostatek známostí přírodopisných, dal se ovšem unesti i báchorkami i pověrami lidu, jenž byl hlavním pramenem jeho „pozo-

*) Miscellanea historica regni Bohemiae, autore Bohuslav Balbino e societate Jesu, Pragae, Typis, Georgii Czernoch MDCLXXIX. První kniha nazvána „Historia naturalis Bohemiae,“ kde ve 72 kapitolách pojednává se o přírodopise Čech.

rování"; ale snaha jeho veskrze poctivá a uznání hodná; vždyť i ve spisech jeho mnohé vzácné příspěvky k tehdejším poměrům Čech nalézáme. Později to byli skoro vesměs členové společnosti náuk, již pozornost svou domácímu přírodozpytu věnovali. Zpomínáme zde jen mužů, jako byli: hr. Šternberkové, bratří Preslové, Amerling, Weitenweber, Corda, Opitz, Reussové a j., kteří o domácích přírodninách psali. A sotva bysi našel kterou druhou zemi v Evropě, jež by tolikerým bohatstvím přírody se chlubila jako Čechie! Tu nejrozmanitější útvary kůry zemské zastoupeny, ve slohu a uložení velepamátném i se zbytky dávnověké své fauny a flory; tu živé tvorstvo živočišné i rostlinné přebohaté a hodné zvláštního přírodovédeckého prozkoumání. I nedivno tudíž, že vedle domácích přírodozpytců i cizinci rádi spěchali do vlastí českých, aby zde obsáhlá studia o našich poměrech podnikli, ba za tím účelem i mezi lidem českým navždy se usadili. Kdož by tu nevzpomněl Jáchima Barranda, onoho vždy čilého kmeta, jenž celý svůj věk vědeckému prozkoumání našeho siluru věnoval! Komu nevstoupí na mysl řada přírodozpytců Vídenských a jiných zahraničných, kteří tak dychtivě spěchali, aby sami se přesvědčili o přírodních památnostech vlasti naší? Učinili tak Reuss, Göppert, Geinitz, Woodward, Judd a j. A tím více záleželo domácím přírodozpytcům na tom, aby systematicky prozkoumala se země česká. Nebylo však po ruce toho nejnutnějšího, totiž peněz. To nejvíce pociťoval hlouček českých přírodozpytců, jenž pod jmenem *přírodovědeckého sboru Musea království českého* přičiněním Jana Purkyně v letech padesátých se ustavil a pravidelné měsíční schůze odbývá. Zdeť vlastně počátek výzkumu Čech; sem snášejí se zajímavější předměty přírodní, zde o nich a o novotinách přírodnických se rokuje, sem rád pospíchá každý český přírodozpytec. Sbor musejní přihlížel tedy nejprvé k tomu, aby si zjednal k povšechnému prozkumu potřebných sil a nutných prostředků peněžitých. R. 1861 předložen českému sněmu návrh, aby pro přírodnický výzkum Čech každoročně z peněz zemských určitou sumu vykázal. Však mysli té doby v příčině politické a finanční tak rozechvěny byly, jako nyní, a tak věc zůstala ve starých kolejích. Sbor musejní však, v jehož čelo postavili se Kořistka, Krejčí, Frič a Čelakovský, nikterak neustál ve svém plánu a r. 1863 spojil se k provedení zamýšleného podniku s tehdejší *c. k. vlasteneckou společností hospodářskou*, jež slíbila všestranně prozkoumání Čech podporovati. Leč teprvé r. 1864 mohl se nový komitét konstituovati, skládaje se z mužů obou spolků. Zde také usnešeno dorozuměti se v příčině finanční i s výborem musejním, načež ustanoven nový komitét, do něhož z hospodářské společnosti zvoleni byli: hrabě Alb. Nostic, řed. dr. Lumbe, Komers a Pollach, ze strany musejní pak hr. Clam Martinic, dr. Kořistka, Purkyně a Tomek. Pro prvý podnik složilo Museum 700 zl., vlastenecká hospodářská společnost pak 1500 zl., s doložením, že tato dle možnosti příspěvek svůj na 2000 zl., Museum na 1000 zl. zvýší. Zároveň ale podána nová žádost ke sněmu českému za vykázání větší podpory k uveřejňování výsledků výzkumních, kteráž také po vřelém odporučení poslanců hr. Clama Martinice, Tomka, Purkyně, Krejčího a Zeithammra příznivě vyřízena, a z důchodů zemských subvence 3000 zl. pro rok 1865 povolena.

„Tak dosáhlo vytrvalé namáhání o provedení výzkum zemského konečně svého cíle s výsledkem nad očekávání příznivým, ba v krátce došel tento podnik schválení a podpory i v kruzích, od nichž podpora vyžádána nebyla, neboť neušlo bystrozraku mužů o hmotný blahobyt a pokrok v zemi české se starajících, jak úzce souvisí průmyslový vývin a zvelebení hospodářství polního a lesního s podrobným a spolehlivým bádáním v oboru přírodnických vlastností této země.*) — „Z těchto důvodů nabídl ústřední komitét pro podporování průmyslu v Rudohoří a Krkonoších dopisem na přípravní komitét od 9. května 1864, že jest hotov podporovati na neurčitý čas podniknutý výzkum roční subvencí 250 zl., vysloviv při tom přání, aby výzkum činnost svou také k průmyslovým a hospodářským poměrům Rudohoří a Krkonoš obrátil, zejmena ke zkoumání výšek a ponebí, rašelin a orné půdy, jakož i živé vodní síly, a aby k obapolnému dorozumění každý komitét jedním ze svých členů navzájem v druhém zastupovati se dal.“ Taktéž uzavřel český lesnický spolek přispívati ve třech po sobě následujících letech ročně 720 zl. na velikolepý podnik přírodnického prozkumu Čech. Posléze i ministerstvo orby ve Vídni přispělo k tomu ročními subvencemi.

Takž konečně mohl vstoupiti do života velevýznamný a pro vědu nesmírně důležitý podnik, jehož úkolem bylo všestranné poznání přírodních poměrů vlasti naší.

Práce, jejichž vyvedení přípravnímu komitétu žádoucími se býti zdály, jsou tyto:

1. *Horopisné prozkoumání země.* Nutnost tohoto podniku vědeckého dávno již se pociťovala, neboť dle výsledků jeho možno ustanoviti teprvé pravou podobu povrchu zemského a dle této možno pak naznačiti střední teplotu roční, zavlažování a vysoušení půdy, ražení silnic a drah atd. Již v letech padesátých prozkoumal spolek Wernerův v tomto směru sesterskou Moravu a Slezsko, všecky ty poměry již dávno známy v sousedních Sasích, Bavořích, Würtenbersku a jinde.

2. *Prozkoumání geologické a agronomické.* Jakkoliv geologický ústav ve Vídni již dříve snažil se všestranně poznati zemězpytné poměry vlasti naší a ve směru tomto také mnoho již učinil, přece bylo nutno výsledky a známosti tyto znovu revidovati a zevrubně ustanoviti jednotlivé vrstvy útvarů českých jak ve smyslu geologickém tak i paleontologickém

3. Úkolem *botanického výzkumu Čech* jest ustanoviti rostlinstvo naše dle druhů a tvarů, jakož i rozšíření jeho po Čechách a závislost jeho od ponebí, půdy, polohy a výšky. Důležito jest ovšem také poznání souvislosti květeny české s rostlinstvem zemí sousedních a jiných evropských.

4. *Zoologické prozkoumání* týmiž zásadami se řídí jako botanické, tudíž ustanovení fauny dle druhů a tvarů, v závislosti její od povahy půdy a ponebí a zeměpisného jejího rozšíření. Nade vše nutno poznati život našich niv, lesů a vod a užitečnost či škodlivost jeho

*) První roční zpráva o činnosti obou komitétů pro přírodovědecký výzkum země české roku 1864.

v polním a lesním hospodářství, jakož i souvislost české zvířeny s ostatní evropskou.

5. *Meteorologické prozkoumání* řídí se dle pozorování na určitých stanicích metereologických, jež v nejrozmanitějších částech vlasti naší jsou založeny a kdež se proměny teploty, tlaku vzduchu a par, větrů, dešťů a magnetických deklinací pozorují.

6. *Chemické prozkoumání* nutné hlavně pro účely hospodářské, zabývá se výzkumem orné půdy dle složiva jejího a chemických látek v něm obsažených. Takž jest odbor tento v nejužším spojení s prozkoumáním kamenů a jiných nerostních látek, nad to i s chemickým poznáním některých rostlin českých u nás zvláště pěstovaných (Žateckého chmele, vína Žernoseckého a Mělnického a p.)

Během patnácti let pracováno tudíž spojenými silami v řečených směrech pro přírodovědecký výzkum Čech. Dnes pak leží před námi výsledky této blahodárné činnosti, jež především mají interes literární. *Archiv pro přírodovědecký výzkum Čech* redakcí dr. *K. Kořistky* a *J. Krejčího*, zove se sborník, v němž jednotliví členové výzkumu výsledky své činnosti ukládají a jenž během naznačené doby k ukončení dílu třetího dospěl.

V ohledě horopisném podal dr. *K. Kořistka* poměry výšek Středohoří, severních Čech, Jizerského pohoří, Krkonoší a okolí Broumovského, zároveň s velikou mapou dotýčných krajin dle určení výšek. — Po výzkumu geologickém došly veřejnosti znamenité práce *J. Krejčího* O geologických poměrech severních Čech, Studie v oboru křídového útvaru českého, pak dr. *Friče* Paleontologické bádání v jednotlivých vrstevních pásmech českého křídového útvaru, Studie o českém křídovém útvaru (v. Osvětu 1878) a Fauna kamenouhelná; v témže směru výborného jmena získal si dr. *Bořický* pracemi v oboru hornin vyvřelých, vydav hlavně spisy o čedičích, znělcích a melafyrech českých. Posléze zaznamenati dlužno jmena jiných pracovníků geologických, již rovněž statně přispěli k poznání geologie Čech, jako *Karel Feistmantel*, (Útvar kamenouhelný u Radnic, Uhelné pánve u Malých Přílep, na Lisku, na Štilci, u Holoubkova, Mirešova a Letkova), *J. Vála* a *R. Helmhacker* (Geognostický popis krajiny mezi Benešovem a Sázavou).

V ohledě botanického výzkumu jsou výborně známy práce dr. *Čelakovského* (Prodromus květeny české I. II. III., v. Osvětu 1878), i u nás i v dálné cizině. Ne tak objemné jsou výsledky zoologických výzkumů, kteréž zprvu ponejvíce na pouhé seznamy se obmezovaly, důkladnější pak monografie jen znenáhla se objevovaly. Tak vyšla *Slavíkova* Monografie měkkýšů pozemních a sladkovodních, *Fričovi* Obratlovci Čech, *Rosického* Stonožky, *Hellichovy* Perloočky. Jakožto seznamy uvesti dlužno *Lokajův* Seznam brouků Čech, *Bártův* Seznam pavouků severních Čech.

Zdá se nám, že zoologický výzkum ve svém obmezení na pouhé vyčítání a popisování druhů živočišných nemůže všeobecné vědě a ani domácí potřebě tak prospívati, jako by tomu jisté bylo, kdy by se práce ty více přizpůsobily modernímu směru zoologie. Tím by také nabývaly jednotlivé monografie zvučnějšího ohlasu i v cizině, kdež dosud málo ač neprávem všímáno si jmenovaných spisů. V praktickém ohledě

zaznamenati dlužno práci dr. *Friče* Rybářství Čech, kde snešen soubor známostí starších i nejnovějších o vodním hospodářství českém.

Též v oddělení chemickém značnější spisy vyšly z péra dr. *Bořického* O rozšíření drasla a kostíku v horninách českých, hledíc k účelům agronomickým, dále Základové nového lučebně drobnohledného rozboru nerostů a hornin a konečně od dr. *Hoffmanna* Analytická bádání.

Meteorologický výzkum, obmezený tuším jen na dešťoměrné pozorování v nejrozdílnějších kruzích českých, veden dr. *F. Studničkou*, jenž o něm co rok uveřejňuje zprávy obsáhlé v pracích královské společnosti náuk.

Z podnětu přírodovědeckého výzkumu Čech vydávají se však také zvláštní díla, jež pro větší objem svůj a náklad v Archivu vyjíti nemohly a tudíž z části podpoře komitétu, z části subvencím akademie Vídenské a české společnosti náuk původ svůj děkují. V tomto ohledě známa jsou větší díla dr. *Friče* o hlavonožcích, rybách a plazích českého křídového útvaru (v. Osvětu 1878), nad to pak novější monografie téhož spisovatele o zvířeně lupků a vápenců permských z Čech. Podobný původ má dílo pisatele těchto řádků, podávající obraz o fauně annelidů české země na základě moderních výzkumů zoologických.

I v jiné příčině jest ustavení se komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech velepamátné. Především nutno přihlednouti k velikým zásobám přírodnin, jež ve všech odborech jeho po Čechách sebrány a pro přítomná i budoucí studia přírodní v síních musejních uloženy jsou. Od té doby, co dějí se práce výzkumní, možno znamenati teprvé rozkvět sbírek musejních, od těch dob teprvé rozvinuje se před námi pravdivý a velikolepý obraz Čech z dob dávno minulých i z doby přítomné.

Nové písemnictví.

Básně.

Eklogy a písně. Básně Jaroslava Vrchlického. (J. Otto v Praze 1880.) — Malá knížečka, ale celý svět jasu v ní, jen krátký růženeček písní, ale mnohé z nich — řekněm to hned — čarovně krásny. Nic *nového* v nich, chcemeli, a přece zas *všechno nové.* Záchvěv jejich je týž, který chvěl lidskou hrudí za každého jara. Sny v nich obsažené jsou tytéž, které sprovázejí *každý* jarní rozpuk v přírodě a tedy také v člověku. A krása jejich je tatáž, která k nám mluví už z poesie nejstarší, září ze soch hellenských, usmívá se z obrazů šťastného italského věku — krása mladé, květoucí a své krásy si vědomé přírody. Jakož Vrchlický sám poeticky praví, že zemi naší musí se as zdát, jako by po tisíce let bylo se nic nezměnilo —

Já vím, že ona posud v lesích vidí
  pastýře Moschosa i Theokrita,
že zachvěje se slyšíc píseň drozdů,
mníc, Tytyrova píšťala zní z hvozdu,
  kde jilmů do kůry jsou srdce vryta —

takž také z písní jeho vyznívají nám motivy staré, prastaré. *Jaro* s červenou růží ve štítu, řídící běh života kormidlem z květů spleteným — *láska* přísahající před oltáři z brčálově zelených letorostů zbudovanými — a ten *tichý*, *prorocký duch* bezčetných nadějí, jaký za doby jara a lásky mluví z duše každé, toť jsou již veškery motivy písní těch.

Jestli kde, zdá se, že při těchto motivech je naprosto neplatné to staré pořekadlo: „Jiné časy — jiní pěvci.“ A přece je platno plně. Každý slavík pěje *svému* jaru a každý pěvec *své* generaci, a bylo by smutné jaro bez slavíků a smutné pokolení, jež by nemělo pěvců svých, *zcela svých*. Individualita pěvcova pronikne přece v motivu starém, a ozvěna jeho písní je také vždy jiná a jiná, a písně činí zas jen dojem nový. Jenom nesmí právě nic strojeného být v písních těch a nic zděděného, jako také jaro samo má květy dítka vlastní, a špatně by mu slušel šperk zděděný. To ale právě je význačnou známkou těchto písní Vrchlického, že jsou *svoje*, že je v nich čirá pravda, se vší výmluvností svou, a živá příroda, se vší rosou svou. Zde není věru jediný verš, aby nebyl obrazem dojmu skutečného. Vrchlický prožil *jaro života svého* a dává nám toho jara věrnou, jasnou a umělecky vyvedenou podobiznu.

Postup umělecké práce je ovšem pak zase podroben zákonům, samou přírodou nám již daným. Básník, chtěje pěti o jaru *svého* života, sahá nejprv k parallele přírodní, k jaru výročnímu. „Rád slýchám z jara bouřné větry váti“ — začíná Vrchlický hned první píseň cyklu svého; ponořuje se pak v probouzející se hlasy přírody, cítí v duši své ozvěnu jich . . .

a jaro tu, ač neví o něm zima.
Tak přes rameno stařeně, jež dřímá,
se dívá smavý hošík zlatovlasý.

Ale rázem je jaro rozkvětlé, a vzduch se mu jen míhá slavíky a vlny jich zpěvu bijí mořem o jeho srdce.

Myšlenka je člunem malým
v tomto moři! Slyš ty tony.
hned jsou stony a hned zvony
a hned perlí miliony!
vzlykem teď a hymnem stálým
zní jak moře pod úskalím,
když dí k břehu: již se valím!
pláčí, tlačí se a tísní,
plameny, v nichž rád své písni
křídla spálím.

Ale ve všech těch květech a zvucích, v té celé bohaté idyle jarní přírody vidí a slyší básník jen ji, *milku* svou. Na ni myslí při každém po přírodě kroku:

„Zda byla tady již?“ se tážu stromů,
i laní jdoucích z noční toulky domů.
Pod vrbou stojím, již kreslila včera.
jsem u křoví, kde jistě za večera
si sedla, azur v očích, květy v klínu.
Na stezce, plné paprsků a stínů,
zda vstříc mi přijde, sama paprsk zlatý?
Jak cítím hořce osten její ztráty!

Keř zachvěl se, kol voní tráva suchá...
Hle, krása přírody, sny mého ducha,
jak tíhnou k ní jen! První úsvit ranní
mně na průsvitné kmitá její skráni,
dech lesů jde z ní hluboký a svěží,
klid poledne na čele jejím leží,
a noc, když staví nad lesem spěch kroků,
jde na lov snů, jež bloudí v jejím oku.

Po způsobu všech Petrarků je mu milka tedy středem toho božího, krásného světa — „jinak se ty divy jara [a života] díti nemohou!“ *Ona* ukazuje, kráčejíc luhem, kde pták má hledat písně, kde včela med. Jasmín dýše jen tím tak mile a sladce, že ležel chvilku na jejích ňadrech bílých, divý nach planého máku — toť zardělost za ni, za polibky, jež ona dá jemu, pěvci milenci, v zmatku plachém. K ní se kloní samoděk větev květem obsypaná — „a vlaštovka, jsouc poraněna v letu, jde v měkké teplo její ruky mříti.“

Oba procítují nevýslovné ty slasti „první lásky.“ — „Cos dotknulo se její duše ve snu — i bylo jí, jak teď by teprv žila;“ vždyť dosud „jak v klínu matky do svítání spala — a ve spaní se tiše usmívala. — Když vzbudila se, sama nevěděla, kdo oknem snů se v její duši díval.“ Bylo jí ale tak milo a tak snivě, „a její úsměv od úst letěl k čelu, — jak zlatý paprsk pad' by do úbělu,“ nebyla si plně vědoma citu svého, cos na ni z něho kynulo —

I cítila to s vlhkou oka řasou
a věděla, že to je lidské štěstí,
a ptala se, až přijde, jak ho nésti.

A *on* zas?

A já směl z dálky patřit v nitro její,
myšlenky její v dálku doprovázet,
snů stopy hlídat v jejím obličeji,
jak lístky strom jí v cestu písně házet
a říci jí: „Co ve sny tobě svítí,
já mohu tobě pro celé dát žití.

Sprovází každý krok její — „prosníti den parný a večer lapit úsměv Tvůj — ne, věř, to nebyl den marný!.“

A tak to bude, to se rozumí, „věčně,“ po *celou* tu věčnost — lidského života.

Ach jak starý to motiv písní, — ale to staré slunce lásky sálá celou jarně omladlou silou svou do nich! Bezprostřednost citu odychla je svěžestí. Ohnivost lásky zbarvila je nachem. A individuelní duševní síla pěvce umělce dala jim šperk původních, nových obrazů a výraz ve všem jasný, srozumitelný. Je zde plná plastika citu — smímeli toho slova užiti — v duši čtenářově budí se jasná srozumitelná ozvěna toho, co cítil básník sám. Jen jedna báseň vymyká se a má obrysy mlhavé — totiž ty dedikační sloky v čele. Ale vycitujem parallelní s básníkem náladu i z nich, rozumíme jim: obraz to milence mluvícího k bytosti, která mu rozumí *vždy* plně, ať mluví výrazem jakkoli neostře voleným, půlslovem nebo třeba jen pohledem.

Metrická forma těchto písní, vyrostlá z myšlenky samé a poslušná výrazu citem diktovaného, květe bujně, rozmanitě a při tom v přísně

vedených tvarech. Vypisujem tu jeden z těch kabinetních kousků veršovnického umění, sedmou eklogu (str. 72):

Jak nevzplálo by srdce nadějí?
Kos hvízdá
a kolem ptačí hnízda
jsou plna velkých krůpějí.

Šli milující v les, a v tichu skal
jak spolu šťastni byli,
co snili,
smích hrdliček v svou píseň vtkal.

I řekli: Kdo zde může vidět nás?
Svým zlatem
v tom slunce paprsk s chvatem
se na spojených rtech jim třás'.

Kdo zví, co řeknem si tu v důvěře?
V tom s květu motýl slítnul
a chytnul
se v spletené jich kadeře.

Kdo slunce by si všim', kdo motýla?
vždyť s nimi
pod stromy ztemnělými
je teprv celá idyla! —

A přece zas jinde vidíme, že klopýtnul domácí pán přes vlastní práh! Zarážíť nás počátek písně Jak drahokam (str. 66):

Věř, pel na křídle motýla,
lesk na višni
se, duše spanilá,
tak nepyšní . . .

no — ta škubanost přece není pěkná. Přiznáváme, že jsme cos podobného našli ve Vrchlického knížečce ovšem *jen jednou jedinkrát*, na místě právě citovaném, ale vytýkáme vadu vzdor tomu. Jeť psychologickou zkušeností, že právě tomu, kdož suverénem formy, namanou se okamžiky, kdy formou suverenně opovrhuje. Bývá v tom jakás neuvědomělá schválnost, zastírající se někdy tvrzením, že ta a ta myšlenka „ani nedá se jinak vyjádřiti,“ znějící ale v pravdě nejinak než: „Já si toho mohu přece dovolit — nebude přece snad u nikoho pochyby, že je v tom zvláštní úmysl!“ Ovšem, u mistra formy, jakým je Vrchlický, najisto není pochyby, že vše dovede říci i jinak a rozhodně dobře. Avšak právě proto nám u něho vadí nedohlídnutí každé. Čtenář klopýtnuv stává se zkoumavým a počítá chvíli pak takty, místo aby prostě užíval a nechal se nést hudbou další.

A ještě si všímáme věci jedné: toho epilogu, psaného „pod obrazem Danteovým.“ Mluví se v něm o básníkově „písni opuštěné, siré, *již nepochopil dav*,“ praví se: „co pak mi *škleb a závist davu*“ — a třeba bychom básníku rozuměli, *nechceme* mu rozuměti. Ne, takový epilog, s polemickými ostny, nehodí se ke knížečce, vyrostlé z nálady nejšťastnější!

Eklogy a písně jsou nejindividuálnější a nejdokonalejší produkcí Vrchlického.

Jan Neruda.

Nevím, jak budoucí literární historie bude souditi o pestré směsici různých směrů, která nyní ovládá naši literaturu básnickou. Historik řídí se především dle skutečných trvalých výsledků hnutí literárního — budoucnost však, která splniti má sliby přítomností nám činěné, je prozatím ještě zastřena rouškou neproniknutelnou. Současná kritika ovšem čerpá svůj soud v přední řadě z okamžitého stavu literatury, z uměleckých a všeobecně kulturních poměrů doby — a s toho stanoviska zdá se věru, že si můžeme blahopřáti k oné větší rozmanitosti, která se rozhostila v písemnictví českém, třeba bychom tím nechtěli uděliti sankci každé osobní choutce, libůstce. Nejenom, že interes pro pěknou literaturu vniká do kruhů tím širších, čím rozmanitější jsou její směry, nýbrž poskytuje se i možnost volného, samostatného vývoje nejrůznějším individualitám uměleckým. A skutečně vyvinula se již nejedna individualita mezi básníky našimi, která má svůj zvláštní zajímavý ráz: do řady té patří také Josef V. Sládek, jehož nejnovější sbírku básní *Jiskry na moři**) nazvanou, těmito řádky vítáme. Čistá subjektivnost je hlavním znakem Sládkovy lyriky; on tvoří jen na základě nálad, které mu podává skutečný život, ne na základě nálad vykouzlených pouhou hrou obrazotvornosti — takový je alespoň dojem jeho veršů. Netřeba zajisté, šíře zde rozváděti, že obě tyto cesty básnického tvoření mají stejné právo, že nezáleží na tom, zdali poeta to, co nám podává v krásné básni své, prožil ve skutečnosti nebo toliko ve fantasii své. Při posuzování básní samotných však musíme býti i spravedlivi k autorově stanovisku. Lyrika objektivnější podává nám jednotlivé v sobě uzavřené, samostatné básně, z nichž každá o sobě může býti uvažována a souzena; kde však subjektivnost výhradně vládne, tam z každého verše k nám mluví básník sám, an vyslovuje především vlastní povahu svou, která se tak stává přímo látkou uměleckou. Povaha básníkova nejeví se pak ovšem plně a cele v každé jednotlivé básničce, je tudíž potřebí, abychom jich poznali větší řadu, jakýsi celek co možná všestranný a rozmanitý; pak zajisté leckterá jednotlivost, která o sobě by nás zůstavila chladnými a lhostejnými, nabývá v širším rámci, co podstatný rys rozsáhlejšího obrazu, pravého významu a ceny.

Se stanoviska toho musíme pohlížeti také na Jiskry na moři. Již spůsob rozvržení básní těch nasvědčuje, že před sebou máme sbírku v jistém smyslu celistvou a jednotnou, přese všechnu různost látky i formy. Obě první oddělení jsou téhož rázu netoliko docela subjektivního, nýbrž takořka intimního, jako oddělení poslední, páté; a mezi tím je třetí oddělení vlastenecké, čtvrté pak jakési intermezzo živlů více epických, poněkud i humoristických. Z počátku mluví k nám sklíčenost srdce, v nejhlubším nitru svém bolestně rozechvěného, vší naděje se vzdávajícího, slovem: nelíčený pessimismus. Že naši básníci — a někdy i nejnadanější — tolik pessimismu kladou do veršů svých — kdož by se tomu divil. Veškery naše poměry jsou takové, že jemnější hlubší cit spíše zaujat bývá četnými nevlídnými stíny jejich, než sporým růžovým světlem. Arci nesmíme zapomenouti, že právě básník by se měl méně poddávati beznadějné resignaci, než kdokoliv jiný; máť právě

*) V Praze. Nákladem knihtiskárny Militkého a Nováka 1880.

on divotvorný lék proti ní: fantasii, která ho unáší do končin nad utrpení lidské vysoko povznešených. Jen tenkráte se nám krutá dissonance pessimismu stává uměleckým zjevem sympathickým, poznáváme-li, že je pouhou průchodní fásí duševního života, nikoliv jeho ultima ratio. A to skutečně se jeví v nejnovějších básních Sládkových velmi patrně. V prvních obou odděleních vládne neobmezeně bol a rozháranost mysli, vyslovená zde jemnějšími, onde příkřejšími zvuky.

V tvé duši nikdy nespočinul klid,
byl's jedním z nás,
jimž osten nepokoje v srdce vryt,
jejž zlomí hrob, ne čas

pěje Sládek v básni památce Bohumila Havlasy věnované a charakterisuje tím náladu této první části své sbírky. Následující na to básně obsahu vlasteneckého sice celkem toutéž cestou se ubírají, ale zaznívají již mnohem rozhodněji, pružněji, ba vane jimi jakási bojovnost. Poslední oddíl konečně podává smíření: mračna se roztrhla a s jasné oblohy sesílá slunce své zlaté paprsky do srdce šťastného. Třemi řádky je to vyřknuto v básni „Ty též“ nadepsané:

Pojď sem, já vypláču se tvojí na hrudi,
zde šťastni budem ještě chvíli,
a tam — sny zašlé — vždyť se probudí!

Jiskry na moři končí tedy plnými, jasnými harmoniemi, nikoliv nevlídnými, ostrými dissonancemi, a činí tak celkový dojem uspokojující a sympathický, jenž knize té zajisté právem získá hojně přátel.

Co do provedení uměleckého panuje arci v Sládkově sbírce značná nestejnost. Z příčin svrchu uvedených však nechci jednotlivosti vytrhovati z celku a uvádímli zde několik málo básní zejmena, činím to jen proto, abych označil některé z nejšťastnějších momentů. Hned z prvního oddělení mohu citovati básničku netoliko hluboce cítěnou, nýbrž i vzletně, ač při tom s jemným, ušlechtilým taktem uměleckým podanou: S tvé nebetyčné výše hledíš dolů, bez odporu jednu z předních ozdob celé knihy. Zvláště šťastným pak bývá Sládek v líčení prosté elegické situace; Adagio a Hosté jsou toho pěknými doklady z intimnějšího kruhu, rozkošný pak obrázek U okna z oddílu epickolyrického, (jenž jinak jest ovšem slabší oddělení ostatních), a Zima z oddílu vlasteneckého.

Nalézámeli však u Sládka veskrze lyrickou náladu opravdu básnickou, nesmíme zamlčeti, že místy zevnější forma není na stejné výši, zejmena že zde onde jest i slovesné podání poněkud násilné. Než to jsou poklesky, které snadno napraviti lze; za to pozorný čtenář s potěšením uzná, že rythmická stránka veršů jeví valný pokrok u porovnání se staršími básněmi Sládkovými. *O. Hostinský.*

Ku podivu, jakou slabost výborný překladatel předních děl světového básnictví může osvědčiti ve tvoření původním! Bylo vším právem nadíti se, že nejen mnohaletá píle, kterouž J. J. Kolar věnoval překladům ze Shakespeara, Götha a Schillera, ale i skvělý zdar, s nímž na tomto poli esthetické činnosti se potkal, na jeho vlastní produkci básnickou nezůstane bez blahodárného vlivu. Však literatura naše nedoznala mnoho tak smutných sklamání, jako jí způsobil velebený překladatel Fausta, Macbetha a Wallenšteina. Upřímně řečeno, literární

jméno dramatického umělce J. J. Kolara utrpělo letošním vydáním *Básní* původních újmu ještě větší, než jaká před několika lety mu vzešla z odkrytých jeho pramenův cizích. A nejžalostnější věcí při tom jest, že tu jde o spisovatele, jenž chybu učiněnou už nikdy ani nemůže napraviti ani nenapraví; v tom věku, v němž J. J. Kolar vydal první sbírku svých *Básní*, už nestoupá vznět básnický, už nepřibývá tvorčí síly umělecké, už nenásleduje nic lepšího. A tak jest nám nyní na básníka patřiti s pocitem dvojnásobně bolestným. Klademe hlavně na vrub obecného nyní u nás proudu, vydávati sebrané spisy, že se nám dostalo také této sbírky Básní J. J. Kolarových; jinak věru nemůžeme znamenati žádné nevyhnutelnosti, aby tato sbírka byla spatřila světlo boží. Ani literatura ani básník nemá z ní žádného prospěchu. V literatuře padne celá ta knížka sama sebou ke dnu a básníkovi přijde všechna dobrá rada už pozdě. Píšeme tato slova jen proto, aby v literárním obecenstvu našem nevzniklo klamné domnění, že také nám planá prosa jest poesií a neurvalost geniálností. Magelona, Pekla zplozenci ano ještě i Pražský žid vykonali svou povinnost; ale šlo to s tou mefistofelskou praktikou různoživelní geniálnosti napořád s kopce, až v nejnovějších Básních objevila se v podobě až trapné. Na J. J. Kolara nepůsobilo ani svěží ovzduší původní poesie české z desítiletí minulého a tohoto. Máme jej dojista právem v domnění, že posud nezná ani Hálka, ani Nerudu, ani Heyduka, ani Krásnohorskou, ani Čecha, ani Vrchlického; jinak by věru aspoň ve formálním ohledu byl musil z jejich básní pro své původní tvoření něčeho získati, jinak byl by se přesvědčil, že v Čechách už nepokládá se za báseň všechno, co za ni se vydávalo a přijímalo před třiceti čtyřiceti lety.

Mezi původními básněmi českými, kteréž vyšly zvláště za posledních několik let, vypadají Básně Kolarovy jako nějaká starožitnost, na které nejlépe vidíme, jak velice jsme v poesii pokročili. Oddíl první chová v sobě pravšední fraseologii životních zkušeností; nikde nedovede musa Kolarova vznésti se nad kazatelský tón nejnižší didaktiky. Pěvec má velmi mnoho dělati s pomysly o božství a životě příštím; však nikde nedovedl svým myšlenkám dáti formu jen poněkud básnickou. Na příklad *Živobytí a smrt:*

Co's ty smrti, mocná paní?
Tobě všechen svět se klaní,
král a bídný rob.
Poslední tys naší služkou,
nejvěrnější naší družkou,
tvoje říš jest hrob.

Ty nám strojíš v úzkém klínku
tiché lože k odpočinku
květy stížené.
Tam se hojí naše rány,
oči bolně uplakány
na vždy sklížené.

Nebo *Příklad náboženský,* kde jako bychom čtli veršovaný katechism:

Příkladem té nadpozemské ctnosti
jest syn boží, anž své božství sňal,
k spáse člověka se v oběť dal,
přijav na se roucho tělesnosti.

Ukřižován blahořečil zlosti,
vítězně z hloubného hrobu vstal,
vznes se k nebesům a sebou (!) vzal
vyznavače jeho (!) velebnosti.

Anebo *Pantheismus:*

Když ti hlupství matonoha
přírodu chce zošklivit,
zvelebuj vždy svého boha,
nechtěj se mu protivit.

Na zrůst květu se podívej,
pokud není zranilý,
zbožně krásu jeho vzývej:
Kéžbych tak byl spanilý.

A vedle takového úžasného nedostatku vší poesie jen se to hemží slovy: láje, hlupci, závistníci, pokrytci, lháři, skety, hlupství, zdechlina (jinde také smrad, spšuknout a p.) objevují se buď vlastní „geniální“ průpovědi, jako: „po kapounech polykáte prach,“ aneb cizí už dávno světoběžné formule jako „sladká obvyklost žití,“ atd.

V druhém oddělení nazvaném *Ethika* čteme tyto verše:

Svět jest velký, a tys malý,
všude vůkol moře houká,
vyvalený zrak tvůj kalý
hloupě na všechno se kouká.
Protři jednou ten svůj zrak, —
potom poznáš božstva znak
nejenom na dromedáru,
alebrž i na komáru.

Bůh jest všeho velká sloha,
nelze v ničem dát mu kvinde...

Kdo jehly krade, bývá věšen,
kdo statek tvůj — na pána vznešen.

Kdo pro věno si béře ženu
uvádí v dům si zlostnou fenu.

Tyto ukázky snad úplně postačí, aby čtenáři dokonale poznali J. J. Kolarovu „mravouku.“ — V následující básni Naučení nalézáme zase nahromaděny nejotřepanější průpovídky, které by se dobře mohly skvíti na výrobcích perníkářských, na příklad:

Jsili boháč, a pro skoupost
chceš se všeho odříkat,
pozdě budeš pro svou hloupost
umíraje naříkat.

Chovášli se k lidem vzdorně,
nepolezou na tvůj vlak,
kdo chce žíti s lidmi svorně,
musí snášet jejich tlak.

Umíšli jak ptáče pískat,
chytíš brzy ptákův dost,
chcešli pánův přízeň získat,
chytrou projev přítulnost.

Kdo by podobných „básní“ potřeboval ještě větší zásobu, najde je ve sbírce Kolarově pod nápisem Tlak společenský, Hrdinnost, Válka, Skřivana žalostná píseň atd.

Oddělení *V Benátkách* vypravuje nám novinku, že na náměstí sv. Marka „celé mračno holubů už brouká,“ dále, že „hrdé plémě Benátčanův pošlo (!)“ a že básníkovi jakási Jesika, s níž on v okres Dorso-Duro zašel, ukradla hodinky!... Mezi *baladami*, kteréž zajisté nikdo nebude deklamovati, nalézáme velice smutnou konkurrenci s Göthovou blechou a konečně vrchol vší nebásnické troufalosti, jež končí:

Rozbodal ji nastokrát,
z lůna vyrval dítě,
to pak pevně zavázal
do hedbávné sítě.

Rodičům pak Majdaly
odeslal ty kajdaly:
„Zde posílám vnouče,
holku nebo klouče.“

Závěrek původních Básní Kolarových jsou *Písně z pekla*. Tu spisovatel si hoví ve svém nejvlastnějším živlu; tu jest už nadobro konec vší esthetice, ano i vší jen poněkud slušné mluvě. Jen dva doklady:

V pekle živobytí nové
zakouším, a na ten chlív,
co se vůbec světem zove,
koukám se skrz peršpektiv.

Tu zas kráčí Jemnost-paní,
vleče vzadu dlouhý šlep,
dříve běhal Honza za ní,
kdyžto nosívala cep.

Účinkem Kolarovy sbírky v české veřejnosti bylo ustrnutí. „To že jsou básně?!“ ptal se čtenář za čtenářem, rovněž jako kritik za kritikem. Jedny ruce však přece zatleskaly oslavujíce v Kolarových Básních „směle proudící slovo básnické, širý volný rozhled... hluboké záchvěvy citové, vážné ethické pravdy... vynikající práci, jež se nedá

vtěsnat do kolejí prostřednosti —" a mimo tyto i jiné výtečné vlastnosti jmenovitě též znamenitou bezohlednost k *„tak zvané* esthetice." Co se toho týče, můžeme J. J. Kolarovi také dosvědčiti, že na všech jeho Básních o nějakém esthetickém zaměstnání není žádné stopy. Loučíme se s ním, ant spěchá tam, kde se říká U Fleků, a kde dle jeho slov „kdo byl hlupcem, tam si koupí rozumů všech plnou hrst..."

Poesie obrací se v jinou stranu, kde se jeví aspoň úcta k ní, třeba též nebylo dosti síly, vznésti se v její říši z mělčin života a nad všední hovor. Můžeme sobě toliko přáti, kdo chce psáti básně, aby psal *dobré*; ale nevyhnutelně žádáme na každém člověku, jenž chce slouti vzdělancem, neřkuli kdo chce býti pokládán za básníka, aby skláněl své čelo před ideálem umění. To velikému talentu básnickému teprv dodává pravé ceny a skutečného posvěcení; skromným pak silám uděluje aspoň pel upřímné snahy, jakož vidíme na verších Jana Ježka. Jeho sbírka *Za šera* (na Smíchově 1880) ve kruzích, pro něž určena jest, vyhoví svému účelu prostému všech pretensí; převážnou většinou obsahu biblického a náboženského, snaží se aspoň ve vnější formě podati jakousi náhradu za nedostatek vnitřní poesie. To podařilo se Ježkovi zejmena při líčení přírody a v idylických obrazech ze života. Báseň Rouhač nemůže působiti co novinka; její předmět už před třiceti lety byl opěván, ovšem s nepřekonatelným mistrovstvím, v Lenauových Albigenských, z nichž tu zaznívají i některé obraty a řádky.

Mezi kněžími, kteří za posledních dvacíti let v písemnictví českém vystoupili s původními verši, J. Ježek posud vynikl nejvýše. Při tom dlužno s uznáním vytknouti, že se vyhnul příliš vyšlapaným cestičkám nehově náhledu, jako by kněz počna básniti ani nemohl ani nesměl na mysli a na jazyku míti nic jiného leda církev. Ale životním zaměstnáním J. Ježkovým poesie ovšem nebude; schází zde onen vnitřní žár, jenž by čtenáři z jeho knihy zasálal vstříc a jímž dotknuti bychom zapomněli na všechny ostatní životní poměry skladatelovy a zvolali: Ty jsi a zůstaneš básníkem!

Tak jako radostně voláme k některým účastníkům v nejnovějším *Almanahu české omladiny*. Pořadatelé almanahu ani neměli potřebí, přibírati mladému zpěvu na posilu hlasy starší; sbor těch jarých srdcí sám má dosti síly a lahody, i směle může vystoupiti bez cizí podpory. Veršovaná část almanahu sama o sobě byla by postačila na důkaz, že v mladším pokolení našem zavládl svěží a zdravý ideální směr, že literární umění české v něm našlo nové a zdárné vzdělavatele. Články prosaické: Z domácnosti A. S. Puškina od Jaromíra Hrubého a Několik myšlenek o filosofickém idealismu a realismu a filosofii vůbec od Jana Korce, ač s důkladnou znalostí věci a též dobrou plynnou češtinou psány, nejsou v tomto almanahu na svém vhodném místě; Krásný sen pak od Fr. Roháčka měl si dopřáti před svým uveřejněním ještě něco času, až by ve svém obsahu se urovnal a myšlenkově výše dospěl. Z oddílu veršův jest většina rozhodně dobrá. S potěšením nasloucháme nejmladším českým pěvcům a s radostnou nadějí poznamenáváme sobě jmena oněch, kteří jistě budou pěti dále, po celý svůj život. Z obsahu vane jasné vědomí o pravé kráse slovesné a láska k umění domácímu, k poesii české, slovanské. Dle pořádku v almanahu zvoleného vyzna-

čujeme zvláště práce, úplně neb z větší části zdařené: Lipový květ a Na naší rybárně od L. Arietta; Kostelní věž od J. Calviho; Mistr Jan od J. Herbena; U naší vesničky od J. Herdy; Ze sbírky Jiní od Jos. V. Hrubého; Posledním vlaštovkám, Výkup, Snubní večer a Jaroslav z Boskovic od J. Hudce; Na Kaňku od Fr. Chalupy; Má tvůrčí síla od J. Kallusa; Křižák od A. Koukla; Z Denníku satana od K. Legera; Skizza od Ot. Prokoše; Na zbořeništi od M. J. Šimáčka; Leden od A. Škampy; Balkánu od L. Scholze a Car a bojar od V. Veverky. —

Na Moravě byl Fr. Vrána spůsobem nikoliv příjemným přiveden k tomu, aby v patách za sebou pořídil dvoje vydání své sbírky *Z vesny života;* spůsob onen i nás nutí přestati na tomto záznamu a očekávati další vývoj Vránovy musy.

Na sklonku roku zavítal k nám také z krásné vlasti Podtatranské velice milý pěvec, básnický talent rozhodné ano úchvatné síly. *Tatry a more, básne* Vajanského, nazývá se velmi úhledná kniha, jež nás v těchto dnech došla z Turčanského sv. Martina. Hned kratičké Venovanie (Adolfu Heydukovi) svědčí, že Slovensko se honosí básníkem první třídy a mladý Hurban neměl žádné příčiny, tajiti se déle pod jmenem Vajanského. Nářečí slovenské zaskvělo se v jeho básních netušeným posud kouzlem, a přece čím dále čteme, tím mocněji ozývá se v nás teskná tužba: „Škoda, že Hurban nebásní *spisovným jazykem českým!*“ A zajisté podobně zastesknou sobě všichni přátelé české poesie, kteří básně ty s opravdovou rozkoší přečtou. Tatry a more, Tatarský plien, Anglii, Žart luny, Svár, Guslar, Jedla, Gnom, Na rozhraní, Herodes, jsou básně vzácné krásy. Nade všechny pak vyniká Maják, delší báseň lyricko-epická, to je skvost neobyčejné ceny umělecké. Příroda a nově probuzené Slovanstvo, na jihu i na severu, mají ve Vajanském pěvce, na němž spočinulo posvěcení boží.

Ferd. Schulz.

Úpadek vědy encyklopedické.

Jestliže se věda, která po tisíceletí kvetla a kterou se přední myslitelé světa zabývali, v úpadku octne, jest událost ta sama o sobě zajisté pozoru hodna. Nastane přirozenou měrou otázka, co jest toho příčinou? Odpověď mohla by zníti, že se ona věda ve své staré podobě přežila, že značně překonána jest od novějších věd podobného směru, že se zastavila, t. j. v pravdě nazpět kráčela, kdežto výsledky novějšího bádání mnohé odhalily omyly, jimiž ona trpěla — a že tedy dle všeobecně platného zákona přírody nastoupilo lepší na místo méně dokonalého. Tak na př. r. 1772 náhle zřítilo se Stahlovo učení o domnělé látce „flogiston,“ když Lavoisier důvtipně dokázal skutečný pochod spalování a svým velduchem nově založil vědu neústrojné lučby.

Avšak náš případ je docela jiný: tu na místo staré vědy nenastoupila žádná jiná; stará věda jednoduše z řady věd zmizela. Tento

osud stihl *soustavnou encyklopedii náuk*, která také nazývána byla architektonikou věd. Soustavná *všeobecná* encyklopedie (neboť jen o této je zde řeč, speciálních encyklopedií a to výborných není posud nedostatek) obrala si úkol zajisté velmi důležitý, souvislost všech jednotlivých věd — aneb, jelikož jich nyní již přes 800 napočítati lze — aspoň všech *hlavních* věd mezi sebou vyložiti a jednotlivé části, z nichžto se skládá vědění kulturního člověka, methodicky složiti a vespolně spojiti. Pro vysokou důležitost této úlohy může tato věda dobře slouti vědou věd, podobně jako bible slove knihou knih.*) A přece právě ona octla se v nepopíratelném úpadku.

Již ve starověku zabývali se Aristoteles, Varro a Plinius starší se zálibou encyklopedií náuk; v jejich šlépěje vstoupili ve středověku Vincenc Beauvais, Petr Ramus, Baco Verulamský a Leibnitz. Budova vědy vzrůstala vždy nádherněji; dokladem toho budiž připomenuto, že v první polovici 18 stol. na př. na vysokých školách Gottingských pět řádných profesorů o systematické encyklopedii přednášelo (čtyři z nich ovšem o speciální, avšak přece též jeden o všeobecné). Vrcholu dostoupila věda naše v 90. letech minulého století a to hlavně přičiněním několika žáků velikého Kraloveckého filosofa, zvláště pak Kruga a Eschenburga. Na rozhraní onoho a nynějšího století uveřejnili mimo to Fichte a Schelling své klasické monografie o nejvhodnější methodologii.

Ale ku podivu — právě když základní stavba nově a pevně zbudována byla, nastávaly v ní znenáhla trhliny, věda dříve životem bující počala odtud chřadnouti. Francouzovi Comteovi (1842) nikterak se nepodařilo nový život jí vdechnouti, a akademická propedeutika německého pedagoga Kirchnera (1842) jest poslední literární práce na poli systematické všeobecné encyklopedie; byl to takořka její labutí zpěv — pak uložena ve hrob. Od té doby nejevila žádného života, nikdo nevyslovil ani naděje, že by jako fönix zase omladla; od r. 1842 nebyla ani jediná kniha více vydána, jež by pojednávala o systematické všeobecné encyklopedii — ba jednotliví spisovatelé vzdali se naděje, že by taková věda vůbec ještě možna byla, kterážto pochybnost ovšem dostatečně vyvrácena jest přehojnými (více než 100) učebnými knihami o tomto předmětu z předešlých dob. Jakožto předmět vyučování zmizela všeobecná encyklopedie dávno i docela ze všech vysokých škol evropských.

Mezi tím co tak neblahému osudu propadávala, vyvíjela se v úžasné míře její mladší jí nerovná sestra: slovníkový tvar všeobecné encyklopedie během sotva jediného století učinil v pravdě obrovské pokroky. Alembert a Diderot položili r. 1751 ve Francii k úspěchům těm základ; v Německu postavili se jim velmi důstojně po bok Brockhaus a Mayer. Neníliž tu na snadě domněnka, že Brockhaus a Mayer, neli vlohami zajisté aspoň rozhledem vysoce předčili nad Kruga a Eschenburga? Tito pojednávali se zálibou o své speciální vědě, filosofii, nesledujíce všeliký pokrok věd ostatních, kterýmžto zanedbáváním architektonika věd ztrácela přízeň velikého obecenstva, přejícího sobě, aby o všech

*) Srv. dr. J. Durdíka pojednání „Encyklopedismus a český Slovník Náučný" v Osvětě 1874 str. 261 a d.

vědách co možná stejnoměrně jednáno bylo, a znamenajícího, že hned v samo rozdělení věd jisté hlavní skupiny vloudily se značné mezery. Kirchner r. 1842 roztřiďoval vědy v tyto hlavní skupiny: 1. filosofii, 2. mathematiku, 3. přírodovědu, 4. lékařství, 5. mluvovědu, 6. vychovatelství, 7. právnictví, 8. státní vědu, 9. dějepis, 10. náuky o umění, 11. bohosloví. Avšak přírodověda byla již r. 1842 tak vyvinuta, že bylo podrobnější rozdělení její aspoň ve tři stejně oprávněné disciplíny zcela místné, totiž: 1. přírodopis, 2. fysiku, 3. kosmogonii. Avšak i jiné mezery v onom schematu jsou patrny; i také zeměpis si již tehdy právem zjednal samostatné místo i neměl po otčímsku tedy činěn býti pouhým přívěskem dějepisu. Rovněž i technické vědy hospodářské zasluhovaly již tehdáž svého zvláštního místa; ani vojenství jakožto upotřebené mathematice a duševědě jakožto integrující části filosofie nedostalo se pravého vřadění a postavení.

Avšak někdo namítne, že logické uspořádání vyžaduje rozdělení ve dvé nanejvýš ve tré větví, že je tedy chyba, různiti vedle sebe hned 11 hlavních disciplin a že by se chyba ta stala ještě větší, kdy by se toto číslo rozmnožilo na 17. Tímto náhledem veden byl také v nejnovější době (1878) Dühring, uznávaje jen tré skupin za vědy rovně oprávněné, totiž: 1. logiku a mathematiku, 2. přírodní vědu, 3. znalost kulturní historie lidské. Podobně již více než před sto lety různil Reimarus také jen 3 hlavní discipliny: dějepis, filosofii a mathematiku. Avšak toto rozdělení nelze nikterak odůvodniti, hledě k veliké rozmanitosti toho, co jest předmětem lidského vědění; se stanoviska methody bylo by odůvodnění ovšem snadnější. Tak poukázal již Krug, že empirické methody lze užiti při dějepise, spekulativní při mathematice a induktivní při přírodovědě. Nehledíc ani k tomu, že i tyto methody mnohonásob jedna ve druhou zasahají a proto za přísné dělidlo platiti nemohou: jest zřejmo, že veškeren obor vědění ve dvé neb tré skupin beze značných mezer rozděliti jest nemožno. Reimarus to zkusil, tvrdě, že dějepis jedná o skutečnosti, filosofie o možnosti a mathematika o velikosti věcí; ale takové aforismy přesnému badateli nic neprospějí, jelikož jen poslední výrok (o mathematice) s pravdou se shoduje. — Lépe tedy různiti 17 skupin nežli 11; ve 20. století bude snad ze 17 skupin 20 i více, až se totiž časem jednotlivé hlavní náuky (na př. technika, medicina, fysiologie) dále vyvinou.

Rozdělení Krugovo a podobně i Eschenburgovo mělo ještě více mezer než Kirchnerovo. Krug na př. dělil vědy takto: 1. filologie, 2. dějepis, 3. mathematika, 4. filosofie, 5. anthropologie (sem vřaděny pedagogika a státní věda), 6. fysika (k ní připojena technologie), 7. medicina, 8. právnictví, 9. bohosloví.

Hranice jednotlivých věd splývají ovšem často v sebe, jelikož pramenové poznání jsou si podobni: jedna disciplina brává druhdy část svého světla od jiné, však bedlivěji přihlížejíce snadno znamenáme, že každá disciplina své paprsky též na ostatní vrhá. A právě v tom spočívá veliký prospěch, veliký význam soustavné všeobecné encyklopedie, i jest oprávněna naděje, že se myslitelé ponenáhlu opět ujmou této zanedbané vědy. Obor vědění se během času tak velice rozšířil, že ho v podrobnostech nikdo přehlednouti nemůže; ale každý vzdělanec chce

aspoň základní rysy jeho znáti, chce nahlednouti v souvislost jednotlivých věd nejen v pestrém pořádku abecedním (lexikálně) ale i vědeckém (systematicky). Budoucí soustavná všeobecná encyklopedie musí se vyhnouti oněm nebezpečím, jimiž encyklopedie v minulosti pohromu vzala; nebezpečí ta jsou arci veliká, však nikoliv nepřekonatelná.

Ve spisech velikých badatelů přírodních i lékařů (Liebiga, Humboldta, Schleidena, Haeckla, Bocka) nalézají se četné návody o pravé methodě při všelikém studiu, jichž posud nebylo použito a jež by nepochybně k cíli vedly. Ano i o souvislosti jednotlivých různých náuk je v takových klasických spisech (na př. v Cottově geologii) mnoho výborného obsaženo, což právě jen důkazem o nutnosti soustavné všeobecné encyklopedie. Encyklopedist musí ovšem všecky zdroje lidského poznání pokud možná se stejnou zálibou vyhledávati, musí bedlivě sledovati pokroky všech věd a jimi se také řiditi; nesmí si tedy již zpředu nějaké libovolné schema utvořiti; alebrž musí spíše vědy tak bráti, jak se až dosavade v skutku vyvinuly, ne jak se snad dle jeho domyslu vyvinovati měly. Pak bude moci encyklopedie jasně vyložiti souvislost všelikého vědění, a toho si zajisté každý vzdělanec přeje. Jakkoliv jednotlivý badatel přirozenou největší snahu a píli obrací ve prospěch vědy, která jest jeho povoláním (a právě jen tímto dělením práce budou další pokroky možny), přece si každý přeje poznati postavení, jaké věda jeho k vědění všeobecnému zaujímá, ano přeje si toto všeobecné vědění aspoň v základních rysech přehlednouti, z čehož i pro vědu vlastního jeho povolání prospěch vyplynouti musí. Tuto znamenitou úlohu má sobě encyklopedist vytknouti; nemožných věcí od něho žádati nesmíme, na př. aby podával něco nového v detailu; on má jen to, co tu již dobrého, přehledně seřaditi; při tom musí se vzdáti všelikého předsudku, i zálibu k své vlastní vědě přemáhati, nikoli pak svůj obor nade všecky ostatní vynášeti, podobně, jako Böckh za nejhlavnější vědu pokládal mluvovědu, Hegel filosofii, Büsch mathematiku, Dühring nedávno mechaniku, Darwin přírodovědu. Tou cestou bychom nikdy nedospěli k objektivní všeobecné encyklopedii; však spory o tom, zdali ta či ona věda je hlavní vědou, jsou vůbec nemístné a neplodné.

Účelem těchto řádků bylo ukázati, že systematická všeobecná encyklopedie nového života je schopna i hodna; nechť aspoň k tomu přispějí, aby tu i tam účastenství k oné zanedbávané vědě opět bylo vzbuzeno.

Dr. *M. Wellner.*

Nad novými hroby.

V poslední době vyrvala nám smrt dvě nevšední síly z kruhův českého lékařstva, do nichž kladeny nemalé naděje, jimž ale neblahý osud nedopřál, by je naplnily; jsou to dr. Novotný a dr. Cejp z Peclinovce.

František Novotný narodil se 22. března 1839 v Kamenici nad Lipou, kdež otec jeho byl chudým truhlářem. Gymnasium odbyl v Jindřichově Hradci, jsa žákem výtečným i zanášeje se jmenovitě vědami

přírodními, tak že již tehdy téměř celou květenu jižních Čech určil. Podporován strýcem svým děkanem Vackem-Kamenickým, přišel r. 1858 na Pražskou fakultu lékařskou; i tu hleděl sobě především věd přírodních; po pět roků pracoval jakožto asistent v Museu. Nadání i pilnost svou dokázal prací v Živě uveřejněnou *Mlžové v Čechách žijící;* mimo to přispíval pilně do Slovníka Náučného, kde mezi jinými jeho články zvláště *Čidlo chuti* a *Čidlo čichu* vynikají.

Dokonav studia lékařská byl v lednu 1864 jmenován asistentem při stolici fysiologické, asistentem zbožňovaného Purkyně. Téhož roku stal se též doktorem lékařství. Pobádán slavným mistrem svým, věnoval se zvláště embryologii, histologii a fysiologii nervstva; z doby té datují se práce jeho: *K fysiologii retiny:* a) obraz v oku tlakem, b) obraz světlostinný oka; o *pohybu srdce*, o spojení tepen a žil v slezině (k níž preparaty poskytl mu dr. Jos. Schoebl), morfofysiologie vejce ptákův a reptilií, příspěvky k dějinám theorie buněčné, drobnohledné ustrojení sleziny, buňky krevní procházející stěnami vlásečnic a m. j. R. 1866 v srpnu, září a říjnu působil také co lékař cholerový v severovýchodních krajinách českých, odkud si velmi pochvalná vysvědčení přinesl.

Od roku 1867 vyučoval v ústavě fysiologickém samostatně mikroskopii, embryologii a histologii, od r. 1868 přednášel celou fysiologii soustavně jazykem českým. Když pak slavný náš Purkyně dokonal skvělou životní dráhu, jednalo se o to, kdo má prozatím býti jmenován suplujícím profesorem fysiologie, dokud by se nenašel nový řádný profesor odboru toho. Bylo se nadíti, že suplentura ta udělí se tomu, jenž ji v skutku již po celá dvě léta za nemoci Purkyňovy s neobyčejnou obětavostí a pílí byl zastával a přes drsný zevnějšek a neuhlazenou přímost svou dovedl si získati lásku a uznání posluchačstva — tomu, jenž zesnulému sloužil tak věrně, jenž mu poslední léta jeho osladil, odvrátiv s nevšední obětavostí od něho nejbolestnější ránu: vzdáti se činné profesury. Tak myslilo studentstvo, i přicházely četné deputace jmenem veškerých posluchačů českých a valné většiny německých na místa kompetentní s prosbou, by suplentura fysiologie svěřena byla dr. Novotnému.

Když pak nadešel osudný den, kde profesorský sbor o suplentuře rozhodnouti měl, ozval se nezapomenutelný prof. Seyfert, českým i německým medikům stejně milý, a přimlouval se vřelými slovy, aby místo to dostal Novotný. Tu však vyvstal jiný německý profesor, i jal se dokazovati, že ústav fysiologický správě dr. Novotného svěřiti nelze: nalezl prý tam při své návštěvě v jednom pokojíku neustlanou postel, nikde žádný úklid, vše poprášeno atd.; mimo to poskytly mu některé episody z neštastného života a neuhlazeného chování se Novotného dosti látky, aby zničil veškery naděje a nároky jeho — chyby jeho postaveny na pranýř, dobrých vlastností a zásluh jeho nebylo slovem vzpomenuto. Nepřihlíženo k tomu, že Purkyně měl dotace pro ústav sotva tolik set, co tisíc se nyní cizincům poskytuje, nedbáno, že místnosti pro fysiologický ústav úplně nestačovaly, že asistent musil bydleti ve středu ústavu, a že Purkyňovi neustále naléhajícímu a prosícímu o příhodnou místnost dostávalo se vždy téže odpovědi: „Nemáme peněz.“ Ovšem jakmile přišli cizinci, byly statisíce pohotově, aby adaptoval se nový ústav, kde to nyní jinak vypadati může. Nikdo si nevzpomněl, že Pur-

kyně a tím méně Novotný neměl k ruce žádného draze placeného mechanika, jenž by vše v patřičném stavu udržoval, že Purkyně mimo hladového asistenta měl pouze jediného sluhu, že za takových poměrů nemohlo v ústavě vše se lesknouti pořádkem jako tam, kde všemi prostředky se oplývá. Z profesorů českých žádný se Novotného nezastal, při hlasování zůstal prof. Seyfert ve směšné menšině. Rozhorlen hněvem opustil síň, které potom tak brzy nenavštívil.

Tím způsobem byla hlavně také dopuštěním českých profesorů zasazena Novotnému osudná rána. Kdy by byl suplenturu obdržel, mohl vybřísti ze hmotných svízelů, nabyti duševního klidu a dokázati, seč jest. A kdy by tak nebyl učinil, věru bylo dosti času, odsouditi jej: vždyť suplentura netrvá věčně; pak nebyla by na nikoho padla vina, že zničil život vědě a národu posvěcený.

Schůze ona stala se nejen Novotnému, nýbrž i škole lékařské vůbec památnou: dnem tím zahájena byla nová doba lékařské školy Pražské, počínát od té chvíle zaplavování její profesory cizími, kteří všichni přiváděli s sebou své asistenty, a pomohli jim v krátké době k docentuře i profesuře a utvořili sobě závislou klientelu, jež zasedá i hlasuje ve sboru profesorském. Na staroslavné Pražské škole, jež dovedla vychovati Purkyni, Rokytanského, Škodu, Opolzra, Morávka, Bambergra, Hyrtla, Pithu, Arlta, Seyferta, Treitze a j., jež dovedla bez cizí pomoci získati si slávu po všech vlastech, v nichž vůbec věda se pěstuje, jež vábila do Prahy mediky a mladé lékaře ze všech dílů světa — nastaly nové poměry. Teď se tu experimentuje dost a dost, ale k hojným cizím profesorům se hosté z ciziny nadobro hrnouti přestali . . .

Novotnému nastala doba těžkého utrpení. Doslouživ co asistent, musil stěhovati se z ústavu, a nemaje zhola žádných pomůcek, musil se habilitovati co soukromý docent fysiologie. I upřímní přátelé mu radili, aby sobě dříve existenci zabezpečil a nerovný boj beze všech prostředků nepodnikal, avšak on je odbýval heslem: buď dosíci cíle, nebo padnouti. Svízele jeho množily se denně. Rozličné lichvářské dluhy, jež byl před doktorátem udělati musil, vzrostly časem v pravou lavinu, valící se s kolmého vrchu. Měl sice co soukromý docent (vykládal o embryologii a o histologii) hojné posluchačstvo — vždy větší než cizí soupeř jeho všemi prostředky oplývající — avšak valná část posluchačů byla od kollejného osvobozena, a když Novotný dvakráte do roka několik těch zlatých dostal, čekali na ně již nelitostní jeho tryznitelé. Po léta žil z pěti zlatých týdně, jež mu poskytoval dobrý přítel. I nastávaly někdy hrozným nedostatkem v životě jeho chvíle víře nepodobné . . . A za takových okolností, nezřídka hladem hyna, musil čeliti mocným, v blahobytu žijícím soupeřům. Dostaloli se mu kdy nějakého většího peněžitého příspěvku jako na př. od Svatoboru neb od spolku českých lékařů, pohltili to vždy nejhorší věřitelé, bídě jeho poleveno nebylo. Žádalli pak u ministerstva za subvenci z dotace pro docenty cestou profesorského sboru, zůstala žádost jeho několik měsíců ležeti, až býval nucen osobně u vysokých a nejvyšších úřadů nevelité podpory té se domáhati, při čemž cesta do Vídně obyčejně polovici její pohltila.

Ale jakkoliv ze všech stran opuštěn a sužován, bojoval přece houževnatě dále. V té době nelze nikterak pominouti mlčením jeho snahu, aby nám zachránil knihovnu Purkyňovu, jež pro národ náš měla obzvláštní cenu; bylať nejen drahou zpomínkou na učence tak slavného, nýbrž obsahovala i velevzácná díla, jichž nelze už koupiti nikde, a v četných poznámkách rukou Purkyňovou tam učiněných složeny byly myšlenky a úsudky jeho nikde ještě neuveřejněné, takořka část ohromného ducha jeho. Novotný zapomínaje vlastních trampot, přemítal dnem i nocí, jak by drahocennou knihovnu nám uchránil. Ale i při tom se mu velmi zle dařilo a sice jak u jednotlivců tak u spolků, k nimžto se v té příčině obracel. Zatím nabízena knihovna jednomu židovi po druhém, až se konečně nadobro v jich rukou octla. Nezdarem tímto více rozmrzen než vlastní bídou svou straníval se Novotný od těch dob víc a více kollegů svých, začež ovšem nazýván jest samotářem a rozervancem.

Jeho naděje přece ještě jednou oživly, když přišlo ku vládě ministerstvo Hohenwartovo, Čechům příznivé; od něho nadál se uznání zásluh svých, konečného vysvobození ze svého krušného neli zoufalého stavu. Jednalo se mu jen o placenou docenturu s několika sty zlatých, s malou dotací na materiál k experimentům, o který mu při posavadních přednáškách bývalo obzvláště zle. Maje už tolik trpkých zkušeností, jak se s jeho žádostmi u sboru profesorského nakládá, uchýlil se od pravidelné cesty a předložil žádost svou přímo ministerstvu a kromě toho předložil k ní promemoria, v němžto se svou obyčejnou přímostí a bezohledností okamžitý stav lékařské fakulty vylíčil. Ministerstvo pak ovšem podle řádu poslalo žádost i promemoria sboru profesorskému, aby se o ní vyjádřil. Tu musil Novotný žádost svou vzíti nazpět, nechtělli znovu býti přísně souzen a odsouzen.

Od těch časů Novotný již pouze živořil. Doba po pádu ministerstva Hohenwartova, kde strana ústavověrná hleděla ve všech odborech co možná se upevniti, kde zvláště na škole lékařské rozhodovalo politické smýšlení a nikoliv vědecká spůsobilost, kde celá skoro generace mladých nadějných sil českých byla odstrčena, neměla už pro Novotného valné důležitosti. Stal se zádumčivým samotářem, celé večery sedával doma v studeném tmavém pokoji — nebylоť peněz na palivo ani na světlo. Tělo jeho nedostatkem sešlé propadlo chorobě, která den ode dne rostla, až se i jemu stalo nezvratnou jistotou, že propadne brzké smrti. Hlad a bída jej — universitního docenta — zmořily. Utvořil se nádor žaludeční, žaludek přestal tráviti, po celé měsíce nemohl Novotný mimo čistou polévku nebo mléko požiti žádného pokrmu a posléze nesnesl vůbec ničeho. Slabosti stále přibývalo, Novotný plížil se už jen jako stín. Avšak ani tu ještě nebyla zlomena duševní jeho síla, chodiltě do poslední chvíle, nikdy nenaříkal, nikomu si nestěžoval, i hleděl jisté smrti vstříc bez bázně. V době té sami němečtí profesoři, zvěděvše od kompetentní a spolehlivé osoby, že Novotný smrti propadl, učinili proň sbírku a poslali mu peněžitou podporu; mimo to přimluvili se ve Vídni, by dostalo se mu roční subvence, z níž nebožák také šťastně první měsíční lhůtu obdržel, a tvrdili, že by se o to postarali, by dána mu byla stolice pro srovnávající anatomii. Ale vše to přicházelo nyní

již pozdě, neúprosná smrt blížila se rychlým krokem. Nikdo však nezřel až do poslední chvíle slzy v jeho oku — nikdo neslyšel nářku jeho. Jen jedenkráte, bylo to den před smrtí, když myslil, že jej žádný nepozoruje, zastenal úpěnlivým hlasem: „Ó Purkyně, kdy bys ty mne viděl!“ Konečně slitovala se nad ním smrt — zemřeltě dne 3. července 1879 sedě v Chuchelském háji. Bylo dobojováno.

Toť v krátkosti životní běhy nešťastného muže. K doplnění obrazu jeho ještě několik slov. Novotný nedbal příliš zevnějšku ani uhlazenosti, ano byl nepřítelem zevnějších forem. Však povahy byl ryzé a přímé a sice tou měrou, že přímost jeho často bezohledností a urážlivostí se zdála, což mu nemálo nepřátel způsobilo. Za mladších let ve chvílích, kde trampoty a útrapy své ve sklenici piva utopiti chtěl, býval druhdy nesnášelivým, urážeje i nejlepší přátele své bez rozdílu a bez příčiny. — A to se na něm zle vymstilo; i v dobách, kdy už po dlouhá léta žil spořádaně, ony jeho chyby vždy a vždy opět staveny na pranýř, ač jich už dávno byl prost. V posledních dobách bývalo obcování s ním vždy milo a zajímavo, ovšem že mluvívalo se téměř výhradně o věcech vědeckých; bylali řeč o něčem jiném, Novotný obyčejně mlčíval. Řeč jeho bývala duchaplná, jeho pozorování exaktní a objektivní, úsudek velmi bystrý. Při tom byl neohroženého a hrdého ducha, nikoho se nebál, nikomu se neklaněl, lidmi podlízavými pohrdal. Citu byl jemného a hlubokého, ač jej vždy skrýval, tak že povrchnímu posuzovateli zdál se necitelným: a přece jemnost citu jeho jevila se i u zvířat, vystříhalť se bedlivě je týrati. Pravdomluvnosti byl neobyčejné, nelhal nikdy. Duševní vlohy jeho byly nevšední. V oboru svém: mikroskopické anatomii, histologii, embryologii atd. znal vše, co se vůbec do té doby znalo, co kde nového se vyskytlo, nic mu neušlo. Mimo to znal se téměř ve všech oborech přírodovědeckých.

Přednášky jeho poutaly, bylyť názorny. A jakkoliv orgán jeho nebyl lahodný a zevnějšek jeho nepříliš vábný, ač nebyl komisarem zkušebním, což u mediků obyčejně rozhoduje, měl až do poslední chvíle četné posluchače, mezi nimi i Němce; posluchači jej milovali, neskrbliltě časem, aby jim vše dobře vysvětlil, ano byl v práci neúnavný. K větší plodnosti scházela mu hlavní podmínka: duševní klid; maje roční plat a dotaci, byl by zajisté i co do produktivnosti s jinými se měřiti mohl. Mívaltě často dobré myšlenky, jež by byly pojistily mu i slavné jmeno, jako na př. panující teď mínění o vazivu, o pouzdrech nervových, jednotlivé nové výzkumy embryologické atd., avšak scházel mu klid, aby myšlenky takové mohl dále sledovati a provesti. A jakož neuhlazený byl v zevnějšku svém, rovněž nebylo mu dáno, odíti práci svou ve formu, aby se k uveřejnění hodila.

Čechem byl Novotný tělem i duší, jazyk mateřský miloval vřele. Uváživše pak tyto vlastnosti, můžeme tvrditi, že Novotný, kdy by byl aspoň po smrti Purkyňově octnul se v poměrech spořádaných, a obcoval s patřičnými kruhy, že by byl pozbyl své drsnosti a dodělal se při svém nadání a houževnaté vytrvalosti neobyčejných výsledků vědeckých, že by se z něho byla vyvinula síla znamenitá, jež takto žalostným spůsobem vědě a národu byla zmařena.

Šťastnější byl na své životní dráze, ale rovněž předčasně ve hrob skácen jest kollega Novotného *dr. Jan Bohumil Ceyp z Peclinovce.* Ceyp narodil se r. 1832 v Lipci na Chrudimsku ze staré rodiny šlechtické, navštěvoval střední školy v Německém Brodě i v Praze a oddav se studiu lékařskému, dosáhl r. 1861 hodnosti doktorské.

Už za dob studentských byl literárně činný; na veřejnost vystoupil pak pěknou sbírkou básní *Zvuky večerní* a přispíval do Mikovcova Lumíra; i když potom poesie zanechal, pracoval literárně na poli vědeckém. Stav se doktorem vstoupil do nemocnice na oddělení nemocí vnitřních i očních; r. 1866 pak se stal sekundárním lékařem v ústavě pro choromyslné a tu setrval až do smrti své, která jej stihla krátce po tom, když byl jmenován primářem v Kateřinkách. — Ceyp byl povahy naskrze poctivé a ryzé, lékař svědomitý a na slovo vzatý. V posledních dobách upadl též on v zádumčivost a stranil se lidí. O vědecké činnosti jeho svědčí hojné příspěvky do Slovníka Náučného, jmenovitě však práce jeho v Časopise českých lékařů, jehož redaktorem byl v l. 1864—1870. Z prací těch zvláště sluší jmenovati pojednání o nemoci Basedovské, o reformě zemského ústavu choromyslných, amyloidní porušení sleziny a jater, několik případů neštovic s ohledem na očkování a nakažlivost, zpráva z král. ústavu pro choromyslné a j. — Ceyp byl vřelým vlastencem a druhem velmi milým; žil tiše a tiše umřel: byv dne 16. srpna 1879 raněn mrtvicí, nezotavil se více; dne 25. srpna doprovozen jest od četných přátel a vybraného obecenstva k věčnému spánku.

Dr. *K. Chudoba.*

Ledový dech letošní zimy v prvních dnech prosincových smrtonosně ovanul dva české literáty, z nichžto jeden nejstaršímu, druhý nejmladšímu pokolení náležel. Dne 6. prosince zavřeloč i své k věčnému spánku *Jan Vlček,* kmet 74letý (nar. 27. srpna 1805 v Jičíně), ctihodný veterán literárních zápasů z let třicátých a čtyřicátých. Tehdy patřil šlechetný kněz mezi snažlivé učence české a vedle prací vědeckých pokoušel se též na poli pěkného písemnictví užívaje vedle jmena svého pseudonymů Vlčkovský, Vlčkovec a j. Původní spisy jeho, pokud byly uveřejněny, vzbudí teď ovšem jen již interes literárního historika; důležitější byly jeho překlady, jmenovitě z řečtiny, mezi nimiž první místo zaujímá Homerova Iliada, práce nikoliv nepatrná, jejíž pověsti uškodil nejvíce Čelakovský svým pověďomým epigramem. Již pro ni zasluhuje J. Vlček čestné a vděčné paměti.

Den před ním podlehl dlouhé nemoci plicní *Josef O. Veselý,* dramatický spisovatel, maje teprv 26 roků věku svého. Některými pracemi svými, jmenovitě veselohrou Na literárním kolbišti a libretem Šelma sedlák osvědčil slibné nadání, jemuž pohříchu nedopřáno nad počáteční práce rozvinouti se.

R. 1880. Čís. 2.

OSVĚTA

Bohdan Zaleski.

Podává

Rudolf Pokorný.

Ukrajina oplývá velikým bohatstvím písní národních, které poetickou svěžestí, hloubkou citu a kouzelnou barvitostí vynikají nad lyrické zpěvy všech ostatních národů slovanských. V nich také jeví se největší účastenství přírody v činech lidských, v nich jest zosobnění přírody nejskvělejší. A jako písně lyrické dojemně i tklivě zobrazují život Ukrajinců od kolébky až do hrobu, rovněž tak vzbuzují v nás obdiv písně epické, líčící boje kozácké s Tatary a Turky v stepích i na moři, výpravy proti Polsce a styky s Rusí. Kozák jest tu hrdinou národním, vzorem mužné síly; v něm pojí se víra, láska k Ukrajině, k rodině, k družnosti a boji, jakož i zasloužená sláva v jediný charakter, který z veškeré poesie kozácké divokrásně vyznívá. Nemůže tu býti tedy řeči o epice ve smyslu bohatýrských zpěvů jihoslovanských, neboť *v dumách*, jichž účelem jest oslaviti národní hrdinnost, nad skrovný děj převládá melancholický cit písně lyrické. Však proto v nich není méně kouzla. Charakteristickým jest při dumě volný rozměr veršů, podmíněný hudbou prostonárodní; a tím snad jen liší se národní duma od dumy umělé, jakouž zapěl *Bohdan Zaleski*; duch jest tu i tam jeden. Nanejvýš pochlebno jest pro národní kozáckou poesii, že došla tak znamenitého ohlasu v tom národě slovanském, jenž v poesii tak velice vynikl, v národě polském. Sotva zapěl Zaleski svou slavičí dumu, rozletly se Polskou, její tklivé, čarokrásné tóny, dobyly poesii ukrajinské mnoho ctitelův a získaly jí také mnoho pěvců pravých i nápodobitelův. Byli to Severin Goszczynski, Malczewski, Michal Czajkowski, dále Moric Goslawski, Alexander Groza, Jabłoński, Zigliński, Tomáš August Olizarowski a m. j., jichž písně a pověsti rozkvetly na valných stepích kozáckých ve stínech vysokých mohyl, v stepním buřanu.

Bohdan Zaleski narodil se 14. února 1802 ve vsi Bohatýrce v gubernii Kyjevské. Prvního učení dostalo se mu v Humani zároveň s Goszczynským a jinými pozdějšími spisovateli polskými; s Goszczynským

odebral se do Varšavy, aby tam svá studia na nově založené tehdejší universitě ukončil. Pobyl tu plných 10 let; v době té probudil se v něm duch básnický. Vzpomínky na rodnou Ukrajinu, touha a tesknota po ní uprostřed lidí cizích, v kruzích nevlastních, nedostatek a později i sblížení s tehdejšími poety polskými, jmenovitě s Brodzińským (který r. 1820 vydal něhyplnou selanku Wieslaw), působily na mladou poetickou mysl Zaleského tak blahodárně, že z něho vychovaly básnickou individualitu lesku nejskvělejšího. Tehdy rozvinul se ve Varšavě tuhý boj mezi klasiky a romantiky, kteří sáhali směle do strun poesie národní. Vedle Brodzińského zdvihly se hvězdy hr. Fredra, Adama Mickiewicze a r. 1822 Bohdana Zaleského, jehož melodické *Dumy* všecek literární svět polský překvapily. Zaleski byl tehdy učitelem v domě Górských, později v domě generála Szembeka.

Domácí bouře r. 1830 zchvátila veškeru mládež polskou ve svůj vír. I Zaleski octl se v prvním pluku pěších střelců zároveň se slavným státníkem a kritikem Moricem Mochnackým a historikem Augustem Bielowským, i súčastnil se při stečení velkoknížecí residence. O povstání tom zaznamenal: „Okna domu Lelewelova na rohu ulice Dlouhé a Frety byla as na dostřel vzdálena od oken pokoje Moricova. Častokráte hovořívali jsme tu až do svítání — teprvé vřesk bubnův vyburcoval nás; pan Joachim (Lelewel) nám z daleka hrozil. Také Brodzińského báli jsme se při svých potulkách na Povislansku. Oba vážní a starší profesoři, Lelewel i Brodziński, byli k nám přece laskavi, ačkoli nekývali jen ledabylo k našemu mladickému zápalu a blouznění. V jejich přízni rostli jsme ve Varšavě.“

Nezdařené povstání r. 1830 bylo příčinou, že Bohdan zároveň s mnohými soudruhy opustil navždy svou vlast. Odebral se do Francie, odkudž podnikal různé cesty, zvláště do Vlach a Palestiny. Ve Francii přebýval v rozmanitých městech, na konec v Paříži, kdež se stal správcem školy Batignollské; a nedaleko Paříže, ve vísce Villepreuxi, podnes bydlí. Pilná studia i časté cesty obohatily ducha jeho znalostí rozličných jazyků slovanských a několika jiných řečí evropských. Vzpomínky na dětská léta, prožitá pod chudičkou střechou ukrajinského chlopka (sedláka) a na nesměrné zádumčivé prostoře ukrajinských stepí, sloučily se s písněmi jeho nerozlučně, učinily je ryzím majetkem Ukrajiny a posvětily Bohdana na jejího prvního pěvce. Již jako děcko srostl s duchem Ukrajiny, a duch ten pěl z něho do stáří nejpozdnějšího. Než, lépe snad učiníme, necháme-li tu o Zaleském mluviti proslulého Mochnackého: „V písních Zaleského jest veliký duch poesie, idealism i realism, hudba i obraznost, fantasie i rozvaha, umělecké promyšlení i res statuaria, zpěv i postavy, a to v nejvyšší shodě, nejčistší harmonii, zrovna jako by byly odměřeny a odváženy mezi sebou. Zde vysokými povznáší nás názory, onde kreslí, tesá. Jeho postavy pohybují se ostře, hbitě, živě, vesele, hravě i roztomile a přioděny bývají obyčejně rouškou zářivou. Taký jest jeho *stary myśliwiec*, jeho kozáctvo, jeho hrdinové ukrajinští. Časem zabloudí Zaleski příliš v idealism, však opět pohybuje se v přírodě, společnosti, historii, jsa jako příroda sama naivní, neklamný, pravdivý a reálný. Oko jeho jest bystré, pronikavé, jeho myšlenky ať pochmurné či vesele jsou rychlé jako pohled.

Oko jeho není stále jen zaroseno, vyjasňuje se živě, pozírá daleko, směje se i pláče střídavě. Imaginace Zaleského jest jako sklo průzračna, čistá jako blankytná hladina vodní; jeho fantasie jest pestra, měniva jako hra barev, jako barvy duhové vzdušného půlkruhu, řídnouli pod nimi deštivá mračna. Té povahy jsou poesie pěvce *Rusalek*, v nichž se, abych tak řekl, protínají dva velké kruhy o jednom středišti, dvě sféry, reálná s ideálnou. Vycházíli Zaleski kdy z rovnováhy, to častěji se kloní k realismu a při tom vždy ještě rozvážně a energicky. Ne bez vážné příčiny nazýváme ho pěvcem minulých věků, neboť jich bytostí, jich hlasů zvučnými tóny dobývá ze soumraku. Na kouzelný jeho nástroj nikdo jako on nezahraje, darmo by se k tomu odvážil a ozbrojil... Nezdařilo se nápodobitelům, co v duchu jeho napsati toužili. Toť znaky povšechné... Poesie Zaleského jest jako ten veselý oheň za noci, který plamenným proudem náhle mocně a vysoko vzhůru vyšlehl a na tisíce hvězd se rozsypal a rozstříknul. Jako z rubínových jisker jitřenky složeny jsou jeho Rusalky. Zaleského Čajkám, Zpívajícímu jezeru není slohem a výrazem v Polsce nic podobného. V tom se mu ani nejlepší klasikové nevyrovnali. Spůsob, jakým se Zaleski pronáší, jest jeho vlastní, oslňuje svou uměleckou propracovaností a brilantností. Či není v naší novější poetické literatuře umění Zaleského svým ideálným souladem efektů pravým živlem zvláštního ruchu, vesele proudícího života? Či neuchvacuje vše jeho mohutná, libá i zvučně vanoucí a divoce napjatá řeč silou svého vzletu?"

Zaleski byl zprvu jen učněm Brodzińského, ale záhy vyvinul se v poetu samostatného v plném toho slova významu. Jeho rodná Ukrajina jest mu přádlem ke všem písním. Z jejích hrdinských dějů vybírá si Zaleski postavy, a neprohloubíli děj někdy s dostatek, unáší vždy kresbou svých bohatýrův a fantasií poetickou, spouštěje se ovšem často pravdy historické. Z pokladů přírodních přenáší všecka kouzla a skvosty do své poesie. Naivnost, cit, jasnost, tvůrčí síla a zvláštní spůsob podání sloučily se v Zaleském v nejluznější harmonii a způsobily tu přirozenou hudebnost jeho písní. Mnohé dumy jeho znárodněly, a to je chválí více, než jiná kritika. Vady tak skvělého talentu nepadají na váhu, neboť se mezi přednostmi a krásami poesií jeho zcela ztrácejí. Nejhlavnější výtky Zaleskému činěné jsou: podobnost poetických barev a neúplná shoda jazyka s předmětem; co se pak týče genia poetického, bývá mu vytýkán nedostatek plastiky. Druhé dvě výtky přísluší vlastně jeho vzorům, písním národním; i jest přirozeno, že poeta odkojený mlékem dum národních, vssál do sebe i jejich nedostatky, jichž ovšem ani necítíme, dostávajíce v náhradu za nedostatek plastiky čarokrásnou hudbu; avšak Zaleski i co do plastiky měřen býti může s prvními poety polskými. Namítá se také Zaleskému, že nás ne vždy po právu rozehřívá, představuje nám své kozáky poněkud salonními, příliš měkkými a nikoliv takými, jaké známe z krvavých dějů Záporoží. Pověděli jsme, čím jest kozák v poesii národní, a Bohdan by nebyl odkojencem jejím, kdy by byl nevylíčil kozácké hetmany tak, jak je dumy ukrajinské zobrazují. Či měl ohřívati uspanou zášť a kárati své domorodce z toho, že pozvedli i proti Polsce meč? Proč utlačovala polská šlechta volný kozácký lid? Nelzeť uvěřiti, že na př. Humaňská seč či koliština způ-

sobena byla jen tak lehkovážně, tak bez příčiny, jak ji Czajkowski líčí. Tím ovšem neschvalujeme nikterak „kramoly" té, která fanatickými popy podněcována byvši, skvrnou v dějích Záporoží se stala. Zaleski neodvážil se bráti často hrdiny z bojů kozáckých proti Lechům, epocha dějů těchto zůstala před ním skoro zastřena. „Zaleski opěvá Ukrajinu a jak krásně a vroucně!" píše Chociszewski. „Jestiť on jedním z prvním básníků polských a nestojíli na rovni s Mickiewiczem, vinno tím hlavně to, že nic ve větších rozměrech nenapsal. Jazyk jeho jest jako zpěv slavičí, jako hlas flétny veské, jako vzdálené tóny čarovné hudby. Takým jazykem nepíše žádný jiný spisovatel polský, ani zahraničný. Proto též dumy Bohdanovy hřmějí celou Polskou; neboť kdo nezná Mazepy, U nás jináče, Dumky Kosińského, Kytaře, V jarním vzrušení atd.? A když byly r. 1877 sebrány a znova vydány poesie Bohdanovy ve Lvově, dostalo se jim ze všech stran vřelého přijetí. Gazetta Narodowa tehdy psala: „Jeť to první vydání sebraných děl slavíkových, jak Mickiewicz Bohdana nazýval. Název ten dokonale charakterisuje věštce našeho. Naslouchámeli písním jeho, zdá se nám, jako bychom slyšeli šumot stepního větru probírati zlaté struny a vyluzovati z nich teskné, pohnuté zvuky. Forma i jemná řeč básní Bohdanových jsou jemu vlastní, původní. Ale ne vždy zvučí jemně a měkce. Opěvajíli boj, nabývají síly ocelové . . . Duch stepi patří mezi polská arcidíla. Ještě v starobě dotkla se ruka Bohdanova loutny, aby zapěla k ní slávu polským junákům, padlým v povstání r. 1863." —

Rozhlednemeli se poesií Zaleského, objeví se nám poněkud i obraz života básníkova u vyhnanství uprostřed dobrých druhů: Mickiewicze, bratra Josefa, Stefana Witwického, Frydryka Szopena (Chopina), Morice Mochnackého a m. j. Nejvíce miloval Bohdan Adama, Bronislawa Zaleského a bratra Josefa, jimž množství básní věnoval. Škoda, že skromnost Bohdanova nedopustila, aby byl soukromý život jeho rodákům učiněn známějším. Tak jen po různu shledáváme příspěvky k biografii jeho, kteráž snad teprvé po smrti básníkově doplněna bude. R. 1832 spatřujeme Bohdana v Paříži ve společnosti Witwického, Szopena a Mochnackého. Prvnímu věnoval Bohdan báseň Zaduma i nokturno, a při té příležitosti podotýká o svých přátelích: „V okresu odrůstající poesie polské, na tři neb čtyři léta před povstáním listopadovým, bývali jsme s Witwickým častými hosty Frydryka Szopena aneb Morice Mochnackého, poslouchajíce jejich pokusy na pianě. Szopen byl tehdy vesel a mlád, i nazývali jsme ho všichni toliko Szopenkem. Hrával nám své čarovné skladby. Pln geniálního rozmyslu, bystrosti, důvtipu a citu, hrál s uměním, ba ovládal je tak, že okouzlil posluchače samorodou bujností svého polského rytmu a melodie. Sláva Morice Mochnackého — státnická i spisovatelská*) — zatemnila památku jeho nevšedního hudebního talentu. Moric zamýšlel drahný čas podniknouti hudební cestu po Evropě; později však nedostávalo se mu více času a trpělivosti

*) Znamenitý tento kritik, k jehož výrokům se přečasto literární historikové polští odvolávají, psal o literatuře polské 19. věku a vydal historii povstání r. 1830 a 1831, o které sám Němec napsal: „Na odletě odtud upustil polský orel péro, které uchopil Mochnacki a napsal jím svou historii."

i zanedbával piano. Mluvíval: „Cos jiného mám nyní v úmyslu i v srdci!“ Nová poesie a nově rozpoutané vlny ducha národního uchvátily jej do svého víru. Obíral se nejrůznějšími pracemi z oboru vědění lidského. S neslýchanou snadností improvisoval na všecky strany, strhuje svým nesmírným zápalem a kouzlem polštiny, v pravdě Skargovské, celé pokolení za sebou. Zvláště v době té přilnuli jsme k sobě nejvřeleji, ač jsme již dávno byli přáteli. Na jeho žádost napsal jsem do jeho Dziennika Warszawského báseň Zpěv poetův, dumu Damian Wiśniowiecki a j. Zemdlen denním namáháním v úřadovnách Izydových (Izyd byl polským kurýrem), rád dobíhal Moric pod večer ke mně pro zotavení. Jak se Stefanem (Witwickým) tak s Moricem prosnili jsme v Powązkách a Bielanech mnoho krásných nocí.“ Že také ve vojště upřímnými soudruhy byli, již pověděno.

R. 1838 vidíme Bohdana s bratrem jeho Josefem ve vísce Eudoume pod Marsilií nad samým mořem. Vzpomínky na vísku tuto uložil Bohdan do tklivé básně Nasze Eudoume, kterou věnoval Josefovi. Básník těší se v ní, kterak sladko i teskno bude oběma po letech, v pozdějším žití tuláckém vzpomínati na svou tichou vísku. „Starý voják Josef,“ jakž bratra Bohdanova Mickiewicz jmenoval, drahný čas sdílel s pěvcem naším tuláctví, avšak r. 1864 rozžehnal se s ním na věky. Bohdan dojemně vzpomíná na něho v mnohých překrásných písních.

„Po długiej spiece dnia, po płaczu,
w osamotnieniu piersom lżej,
o, zmarły druhu, spółtułaczu,
jakże mi braknie duszy twej!
Macierzankowa woń z mych pieśni
tu cię rzeżwiła wiele łat!
Zwano nas: „Bracia dwaj boleśni —
brat wieszczy — świątobliwy brat...“

O cestách Zaleského dovídáme se toliko z jeho poesií. R. 1837 konal plavby po moři Středozemním a na moři tom napsal na počátku října téhož roku velebnou báseň Nekonečnost a Mdlou tíši. Také Alpy učinily naň mocný dojem, který složil do básně V Alpské krajině, vynikající rozkošnou kresbou, luzným koloritem; avšak čím jsou Ukrajinci všecky ty Alpské krásy proti jeho domovině? Třeba byl ten svět tak ohromný a třeba se jím roznášela básníkova sláva, volil by přece raději tichý život někde nad Rasavou! Což by tam pobíhal dlaň v dlani se svými druhy a pěl by, pokud by v něm dechu bylo! Na Ukrajinu nezapomíná ani v starobylém pyšném Římě. Uprostřed té jižní nádhery vzdychá bolestně:

„Tak daleko! O! nigdyż spokojnego sioła
mojego Czarnolesia nie ujrzę?“

V básni Procházka v okolí Říma líčí krásy věčného města i jeho okolí; při tom rozmlouvá se zvěčnělým Janem (Kochanowským), vysvětluje mu, proč vyhnanec, aby se rozveselil, s větry bloudí po mořích a zemích kraj za krajem, čekaje na milou bouř za Dunajem, v níž chorá otčina zajisté zvítězí, v níž

„bohaterskie, wielkie narodu uczucie
natchnie nowego wieszcza pokoleniom nowym,
który dźwiękiem przeczystym, strojnym, Bojanowym,

uczci pamięć, o, Janie i twoją i Reja.*)
Treść pieśni jego: wiara, miłość i nadzieja;
a jako święty zasiew, tak będzie plon zyżny,
dla Polszczy królującej pośród Słowiańszczyzny!"

Na svých poutích navštívil Zaleski též Jerusalem, však vrátil se opět do lesů Fontainebleauských, v nichž pak, „cizí ptáče," osiřel, neboť milých druhů jeho více tu nebylo. —

Z několika listův dovídáme se o vřelém přátelství, jaké pojilo jej s Adamem Mickiewiczem. V Lausanně i Fontainebleau prožili oba poetové, emigranti, pospolu mnoho krásných dob. Milovali se vřele, sdíleli si své nadšení i své písně. I želí také Zaleski bolestně v básni Angelus záhy zemřelého přítele a teskně pohřižuje se v lesích Fontainebleauských ve zpomínky. Zde spolu snívali a pěli. V tom zjevil se jim zářný zjev andělův, slétající k nim a třímající v rukou hořící housle. I prchla pusta okamžitě, v nitrech obou pěvců zaplály čarovné tóny. A před nimi rozvlnil se prostor známý, step! Stepí šumí Dněpr, a v dálce vítají je dvě moře i Tatry i pláně litevské. Tu jako kouzlem proměnění, zapěli polskou píseň, kterou anděl v oblaky odlétaje opětoval. Dnes jinak. Anděl poletuje kdesi blankytem, a Adama tu také více není . . .

Nebude snad nezajímavo, položímeli tu několik Mickiewiczových dopisů k Bohdanovi, jež oba pěvce charakterisují. Z Lausanny píše dne 7. ledna 1840 Adam takto: „Však přece tandem aliquando poslals pár písní. Musa Ti zaplať! Tím milejší mně byly uprostřed chladů a mlhy latinské, v níž klesám a klesám. Však nejednou zazpívám si přece, ba mám záměr, hudbu si k tomu složiti. Rozumí se, kdy bych měl peníze, odhodil bych literaturu i knihy, usadil bych se na vsi a skládal bych hudbu. Starý to záměr! Ale nikdo, nikdo v můj hudební talent nevěří! **) Uvidíme, kdo to dokáže! Podnikám v té věci, jak Slowacki povídá, boj ironie proti všemu publiku . . . Ale, ale, odkud onen snivý verš Tvůj, ta čarovná, přečarovná řeč? Považ jen, že jsem kdysi v srpnu či září napsal, vlastně naházel na papír několik desítek veršů prvé části Dziadův, a tatáž v nich řeč! Chlapec toulá se mezi mohylami. U mne však toliko fantastičtěji, neboť nad usnulým zpívají chorem bohyně atd. Inspirace mne na to opustila i přestal jsem dále psáti. Tvůj zlomek mne až polekal, jakým dýše půvabem. Kdo ví, neobírášli mne nyní o sny poesie! Kdo ví, nevyssaješli nám nyní mocněji všecko teplo a světlo poetické! . . . Buďte zdrávi!" — O svém kurse Lausannském vyjadřuje se Mickiewicz na vhodnějším místě Bohdanovi určitěji: „Včera svrhl jsem s krku třetí týden přednášek a dnes jako po nemoci na světlo puštěný volněji dýši. Práci mám velikou; po celé dni nevstávám od stolu a často do noci rozbírám nudnou míru latinskou. V sedm hodin ráno musím býti na nohou, když mě očekávají přednášky. Hltám tedy latinu a plvám frančtinu. Nebudu se moci záhy

*) Znamenitý poeta Jan Kochanowski žil od r. 1530—1584. Mikołaj Rej žil od r. 1505—1569 a má tu velikou zásluhu, že začal první psáti polsky, pročež jest nazýván také patriarchou či praotcem písemnictví polského.

**) Mickiewicz v skutku složil v Petrohradě s komponistou Kozlowským hudbu k Zaleského dumce o hetmanu Kosińském, kterou Bohdanovi kdysi do Varšavy poslal.

s Tvojí loutnou setkati! Zpívej nyní za mne, můj slavíku!“ Avšak přes tyto stesky nebyl kurs Lausannský Mickiewiczovi na škodu; omladl upomínkami Vilenskými. Improvisoval čarokrásné řeči a okouzloval jimi mládež švýcarskou. V listu z Paříže z 25. prosince 1840 stýská si Mickiewicz na pernou přednášku, kterou zahájil svou činnost na universitě Pařížské, byv při ní jmenován profesorem literatur a jazyků slovanských. Píšeť: „Vystoupil jsem bez nejmenší bázně ale také bez zápalu. Byl jsem spíše rozčilen, smuten. Francouzům, jakž jsem se později dověděl, líbila se přednáška má velmi. Montalambert, Faucher, Kergolai a j. uznali ji za rozumnou pro obvyklé auditorium. Ale scházejí ještě mnozí jiní hlasové. O tom bylo by dlouho psáti! Vyhádáme se! Odbyl jsem tedy první zkoušku, však toť jen počátek! Každá přednáška jest téměř bitvou, sám bůh ví, čím se to stává! Starý voják Josef (bratr Bohdanův) zná nejlépe mé city v podobných okamženích. Však modlete se za mne, neboť byla v tom láska boží, že jsem s té kathedry zahanben nespadl —“ U Eustacha Januszkiewicze setkal se Mickiewicz s hrdým soupeřem na poli poesie, Slowackým, a pokořil jej svou znamenitou snadností, s jakou vůbec verše své improvisoval. Píše o tom: „Vyzván jsa improvisací Slowackého, odpověděl jsem jí s nadšením, jakého ve mně od tvoření Dziadův nikdy víc nebylo. Bylo to dobré, neboť všichni lidé různých stran rozplakali se a roztoužili velice. V té chvíli byl duch poesie se mnou. Zvěděl bych rád, cos Ty včera robil a myslil, neboť se mi vždy zdá, že my dva toliko jednoho ducha máme a že touž chvílí nemůžeme býti vedle sebe poety na zemi...“ Před početím kursu v kollége de France zle bylo Mickiewieczovi o slovanské knihy. Tehdy poslal mu Bohdan, co měl děl českých, srbských a ruských. Později teprvé rozmnožila se knihovna Mickiewiczova zásilkami knih z Petrohradu a z Prahy. Adam hodlal totiž napsati srovnávací gramatiku slovanskou, ač se přiznával, že ho to nudí. Že oba básníci byli horlivými v emigraci, netřeba zvláště připomínati. Adam píše z Paříže 11. srpna 1841: „Bohdane, jak tento list přečteš, padni na kolena a děkuj bohu. Veliké tu dějou se věci. Emigrace jest sloučena. Pospěš hned, hned, hned k nám, abys potěšil srdce, rozradoval, okvětil, ozelenil je! V mém domě květ a vesna, i v srdci i v duši. Několik dní píšu již Tobě na všecky strany, nevěda, kde určitě prodléváš. Josefa zavolej ihned do Paříže. Více psáti nemohu...

Słowiczku mój! a leć a piej!
Na pożegnanie piej,
wylanym łzom, spełnionym snom,
skończonej piosnce twej.
Słowiczku mój, twe pióra zzuj,
sokole skrzydła weź,
i w ostrzu szpon, zołoto-stron
dawidzki hymn tu nieś.
Bo wyszedł głos i padł już los,
i tajne brzemię lat
wydało płód! i stał się cud!
I rozraduje świat.

Bratři v ohnivé touze čekají! Adam.“

Výsledek tohoto sjednocení neuvedl Polsko na dráhu šťastnější... Zde nebude nemístno, zmíniti se o poměru polského slavíka Ukrajiny k *maloruským* pěvcům, kteří se shromáždili pod praporem velikého pěvce Tarasa Ševčenky. Umělá poesie maloruská jest velice skrovná i jest namnoze slabou jen ozvěnou písní národních.*) Jediný toliko pěvec zapěl nadšeně jazykem domácím, však Kostomarov dí také o něm, že „píseň jeho je sama sebou písní *národní*, ale toliko novou, takovou, jakou by mohl zapěti celý národ;" pěvec ten jest Taras Ševčenko. **) Ačkoliv Bohdan Zaleski neschvaloval ukrajinským domorodcům zřízení vlastní maloruské literatury, byl přece Tarasovi velice přízniv, a osud ubohého soudruha bolestně dotýkal se srdce jeho; teskné rozechvění své uložil v dumku Mohyla Tarasova, v níž se jeho přátelství k Tarasovi nejlépe jeví a dřívější úsudek jeho o Tarasovi co pěvci hajdamactví nevlídně pronešený zakrývá. Polobáječný Naum (po Bojanovi první věštec Ukrajiny) v obou dlí rovnou měrou, oběma byla pěstounkou jeho duma, než se rozezvučela srdce jejich vlastním zpěvem. Čím země odedávna nasákla, vůně a krása rodných pověstí stejně zrcadlí se a vane dumami Tarasovými i Zaleského. „Tarase, spolupěvče můj kozácký!" volá Bohdan teskně rozechvěn za Ševčenkou. Však v objasnění Mohyle Tarasově přidaném vytýká mu bolestně, že místo aby byl zvonil k pokání, dal heslo k opětování divokých hodů, vzbudil staré nepřátelství Ukrajinců proti Polsce. A přece jen Polák dařil Tarasa v bezlidném Kirgisku „slzou bratrskou a objetím." Byl to Bronislav Zaleski, spisovatel i artista polský. Oba vyhnanci spřátelili se v Oremburku a na stepích; od té doby žil veselý Lech se zasmušilým kozákem ve spolku bratrském. A proto dostaly se mnohé vzácné dopisy a rukopisy Tarasovy, psané Bronislavovi, do rukou Bohdana Zaleského, kterýž píše, že dosud chová několik sešitů básní delších i písní Ševčenkových, ještě nikde netištěných. „Taras Ševčenko," píše dále, ovšem se svého polského stanoviska, „samorodý pěvec z lidu, přímý následník Záporožského Nauma a lyrníkův ukrajinských, prožil trpce a nevolně svá mladá léta a věk starší strávil v mučírnách Moskevských i ve vyhnanství. Po nastolení cara Alexandra II. vrátil se do Petrohradu, fysicky i morálně úplně stýrán. V krátce potom také zemřel. Rodáci a političtí stoupenci pěvcovi odvezli tělo jeho na Ukrajinu a okázale je pochovali, nasypavše na ně mohylu pod Kaňovem... Jeho práce delší, poemata politická i tendenční bez mála všecka zlomkovitá, postrádají vyšší ideálnosti křesťanské. Taras apotheosoval na př. hajdamactvo.***) Musa, které nejčastěji sloužíval, nebyla bohyní národní, ale až do krajnosti nízkou nenávistí. Žel, nevyrostl k Naumovu povolání, dada se vtáhnouti do nešťastné koterie! Někteří spisovatelé Kyjevští usmyslili totiž na vzor Čechů v Ukrajině obnovením památek hetmanštiny vzbuditi svou národnost, avšak jsouce příliš rozmyslní, aby zavdali Moskvě příležitost k pokušení, usilovali činnost svou zahájiti

*) K umělé poesii ukrajinské nemohou ovšem počítáni býti pěvci její národní, jako lyrník Padura a j., jichž dumy a dumky nadobro znárodněly.

**) Obšírné pojednání napsal o něm V. Dunder do Osvěty, 1872 č. 9. a 11.

***) Povstalec a původce krvavé seče Humaňské r. 1768, která také Goszczynskému poskytla látku k Zámku Kaňovskému.

na účet Lechův. Ohřáli starou, umrlou zášť — obelhávajíce děje Polsky a poslání jejího ve Slovanstvu. Rozumí se, že k nešení korouhve proti šlechtě a kněžím zvolili ze sebe nejčinnějšího, Tarasa. Pod carem Alexandrem sestoupili se ti pánové v redakci Osnovy. Těžce dnes pyká koterie za svůj blud. Zabráněno jí psáti, ba i mluviti o národnosti maloruské. Ševčenko se v dlouhých chvílích v Oremburce časem zpamatoval, naříkal sice na hříchy, ale bez pravé lítosti. Jako Byronovi, tak i jemu nedostávalo se času k vystřízlivění. Proto tedy poemata jeho před pobytem v Oremburce i po opuštění jeho jsou předčasnými narozeňaty, nekřtěňátky v širých stepích ukrajinských. Výčitky, kteréž jsem tu Ševčenkovi učinil vzhledem k poematům jeho, nevztahují se k jeho poesiím drobnějším, zejmena k poesiím z mladších let. Na úsvitě svého žití měl Taras také poetickou vesnu, dobu to obyčejně krátkou, ale plnou svěžích, kvetoucích citů a zápalů. Z té úrodné doby znám několik písní nasáklých krásou a vůní. Jsou to bez odporu jeho nejkrásnější a nejlepší výtvory. Zamilován jsa do pověstí a podání svého lidu, zpíval upřímně, prostě, pravdivě jako dávní lyrníci, vždyť neznal ještě choutek a starostí společenských. Mluvou ukrajinskou vládl Taras dokonale ba obohatil ji nejedním spanilým slovem dumy i tesknoty. V rytmu držel se někdy Puškina neb Lermontova, však přes to duch a jádro jeho písní byly jeho vlastní, čistě národní a nedostižitelné poetům Moskevským. Taras znal poněkud také novější poesii polskou, zejmena Mickiewicze. Vím dobře, co soudil o mých dumách — vzdor nepřízni, jakou mne obmýšleli Kuliš a společníci.“ — Že tu Zaleski o Tarasovi nepronesl soud nepravý, ač ovšem přísný, diviti se nebude nikdo, kdo se vmyslí na stanovisko pěvce našeho z let minulých. Zaleski nezáviděl Tarasovi básnické slávy; skromný duch jeho nejlépe odhovořil i těm, kteří ho v Polsce nad vrstevníky povznášeli. Ač byl vlastním náčelníkem školy ukrajinské, stavěl se sám vždy jen vedle svých druhů Goszczynského a Michala Czajkowského:

Severin, Bohdan, Michal, mezi námi třemi
se odehrává zvláštní poema, tak je mi,
že všichni zároveň jsme vzhůru vzletli
z jednoho hnízda. Jedné hvězdy světlý
ved paprsk k rozbouřené zemi děti.
A od té doby každý jinou sférou,
kol sebe plovem, první, druhý, třetí,
a pojíme se k sobě rovnou měrou,
ač vzruch a pohyb růzností hrá sterou.
Leč kdo z nás lepší, větší, kdo výš vzletí?
Kdo druhy oba za sebou snad nechá,
z nás nikdo neždá aniž zvědět spěchá!...

S Goszczynským bývá Zaleski nejčastěji porovnáván; každý z nich vynesl z krás poesie maloruské na den jinou kořist, Bohdan život, Severin smrt. Zakončujeli prvý písně své jasným, různě barevným ohňostrojem, ničí druhý na konec všecko rudým, divokým požárem. A tuť ovšem vyniknutí Bohdanovo nad Goszczynského je samozřejmo. Není uměním zvítěziti smrtí nad životem, alebrž vítěziti životem nad smrtí. Dávná to pravda, která vždy potírala neduživý a obstárlý pessimismus.

Než rozhledněme se nyní již poesiemi Bohdanovými, abychom z nich poznali tluk slavičího jeho srdce.

Byl již v dětství sirotou, a to nám vysvětluje, proč jedině a tak horoucně ve svou matku Ukrajinu se zamiloval a svému původu báječný podklad vybásnil. Však i na tu matku, které ani nepoznal, vzpomíná:

Ów syn o! matko, ledwie przeżegnany,
twe pogrzebowe, gromniczne dzieciątko,
piastuje lutnię —

Z básně té W dzień gromniczny, věnované památce matčině, vane k nám tklivá tesknota a zvláště když poeta obrací se k Marji: „Miejże mą lutnię w najświętszej opiece. Niech śpiewam, śpiewam aż z ciała wylecę!“ jsme pohnuti v nejhlubších duše útrobách. Neméně tklivě touží po rodné chatě. A jak kouzelně líčí nám step!

I vidím opět Ukrajinku —
step bujnou, buřan kolem v jase —
jak do lubistku, do barvínku,
jak do divizny odívá se.

A od mohyly po vůkolí,
kde nejsladší jsem prosnil léta,
zas vidím známé vísky v poli
a doly, křoví plnokvětá.

Pás stříbrný se v dáli třpytí:
ach, otec Dněpr — ó kdo poví,
jak malebným se krajem řítí
v dál na prahy a na ostrovy!

Řad mohyl, kam se oko hrouží,
a nad ním strážci od Kavkazu,
se sokolíkem orel krouží
a tabun divý zaržá v rázu.

Co lesku, krásy, vůně kolem,
co ptactva zde, co chvění, šumu —
hej, chorem slyšíš horem dolem
zas libě zvučet známou dumu!

A v statných mládců chorovodu
se píseň s písní děvčat mísí —
to synové a dcery z rodů,
s nimiž jsem chodil v boje kdysi.

Bůh odpusť vám tu radost v líci,
leč ticho, dívky — doba k činu:
hej, orlové a sokolíci
již na kůň, na kůň za otčinu!

Ach, vzdálenýs, můj rodný kraji,
již dávno ke mně nepohlížíš,
leč duše má tvůj obraz tají,
z ní nikdy více nevymizíš!

Na svou lásku Bohdan vzpomíná zřídka, ale slovy dojemnými:

Ó dobo lásky! záhy jsi mně, záhy
jak strojný oheň vojenského hesla
v kolébku vzdušnou paprsk slala blahý,
sty hvězd jsi bleskla, v hromech v temno klesla...
Ach, dlouho halil mrak pak zasmušilý
můj život bezcitný a co noc bez měsíce,
když její nebe náhle chmury skryly
a žádný paprsk nezasvítil více!

A jako pěvec vzpomíná na svou step, tak opětuje vzpomínky jeho celá ta boží příroda stepní. Mohyla rozmlouvá o něm se soustrážcem měsícem, stra'chuje se o srdce svého pisklátka, nedotloukloli snad již někde v bouři na troskách lodi. Ví mohyla, že často zahledí se mu měsíc do okénka, vždyť tak vroucně kdysi hledíval mladistvý pěvec k němu vzhůru, i vyptává se měsíce, nesoužíli se vzpomínkami po družkách jejích, řekách Rosi a Rasavě. A po měsíci posílá pěvci svému, tesknivému huslaři, junácký lék proti hoři, nadšení! Touha Ukrajiny po „piskleti“ svém tklivě vyznívá také z dumky: Tudy, tudy letěl ptáček.

Vedle Ukrajiny miluje Bohdan Polsku nejvroucněji. Vždyť osud její jest jeho osudem, pro ni toulati se musí v cizině. Francii, která jest hostitelkou tolika jeho bratří, miluje a modlí se za ni:

za Francję zdawien Tobie wierną,
za Francję siostrę miłą, miłosierną
gromadka polska tułacza, bezdoma
w spółczuciu wielkiem przed ołtarz się słanią...

Pro Slovanstvo horuje, však myslí si Polsku „kralující uprostřed Slovanstva.“ Byv uchvácen rozpoutaným příbojem vln nešťastné polské revoluce, stal se Zaleski nepřítelem carské Rusi a dává jí svůj hněv, jako všichni poetové polští, často cítiti. Rok 1864 znova ho velice zarmoutil, jakož dokazuje cyklus dumek *Wieszcz-Gość*, věnovaný „Żonie te pieśni wydumane przy jej sercu w żałobie wielkiej lata 1864.“ Po Moskevské pouti r. 1867 napsal Zaleski v Paříži „improvisaci polskou k panslavistům vracejícím se z Moskvy, k rukám pánův Palackého a Riegra.“ Zachoval v ní docela povědomé polské stanovisko. Bohu díky, že od té doby jak na polské tak na ruské straně objevila se slibná znamení, věštící možnost ano dokazující nevyhnutelnou nutnost toho, by mezi oběma sousedními národy slovanskými zavládlo konečně přátelské dohodnutí.

Pravili jsme již, že smutek a touha provívá dumky Bohdanovy, v cizině vyzpívané, však jest to smutek a touha celé Ukrajiny, neboť po slovech dávného věštce, „její nivu, zrytou koňskými kopyty, upěchovanou těly polehlých, osetou jich kostmi a zrosenou deštěm teplé krve, porůstá bujný smutek.“ A smutek ten vybásnil Bohdanovy *Wniebogłosy* a větší báseň podobné tresti *Przenajświętsza rodzina*, dýšící duchem evangelickým. V básni té předvádí poeta svatou rodinu dle biblického podání; Ježíš káže v kostele a matka s Josefem ho hledají i posléze naleznou. Ač báseň oplývá krásnými obrazy, kresbami omladlé vesny, večera, noci, jitra atd., přece náleží mezi výtvory Bohdanovými do řady druhé. Z řadících se k ní Wniebogłosův jmenujeme toliko Smutki, jednu z nejtklivějších básní našeho slavíka. Většina těchto posvátných zpěvů vymyká se svým účelem asi tak jako báseň didaktická z rámce poesie.

Nejvyššího uměleckého stupně dostoupila tvůrčí síla Zaleského *v dumách a dumkách*, z nichž mluví k nám ukrajinská poesie nejčistší, nejdokonalejší. Seřadímeli si dumy a dumky podle lidského života, počínajíce kolébkou a končíce hrobem, nabudeme velice zajímavého obrazu. Již vychovávání dítek kozáckých v Koši poutá naši zvědavost. Jak známo, žili kozáci nízoví beze žen, a do jich Záporožského Koše či Šíče stoličné, založené obyčejně na některém z ostrovů Dněprovských mezi prahy, as o čtyřech stech kuřeních (obydlích kozáckých), neměla žádná žena přístupu. Však ke konci každého roku bylo volno pánům molodcům z Koše do słobod (osad) na Ukrajinu odejíti a tam se oženiti, aneb jak kozáci ženění nazývali, obabiti. Do Koše posílány bývaly drobné děti ze słobod, které kozáci kdes na výpravách sebrali, aby je tu na kozáky vychovali. V Koši vyprávěli dětem bájky o jich původu, učili je žití junáckému, vysvětlovali jim, že step jest otcem a Šíče matkou jejich i dávali bezejmenným jmena rozličného ptactva, nejčastěji nazývali je Zozuliči, poněvadž žežhulka platila kozákům za ptáka věštce, nepečujícího příliš o své potomstvo. Z dětí v Koši vypěstovaných bývali později nejlepší kozáci, jimž čarovná duma nahražovala rodinu, lásku a půvaby života klidného.

Vychovávání kozácké líčí nám Zaleski v dumkách Zozulič, Ukolébavka a O nejprvnějším hetmanovi. Zozulič jest kozáckým odchovancem, step jest mu otcem, Šíč matkou, orlíci bratry. Kukačka snesla

ho v leči, do které ji myslivec vlákal. Kozáci ujali se novorozeněte, a když povyrostlo a počalo si hráti s koňskou hřívou, dali mu křivou šavli a přidali mu — Turky. Zozulič bil se rekovně s nepřátelským vojem, zbystřel kozáckou slávou, když se mu zaryla do žeber střela. Kozácká sláva byla totiž, utržiti několik ran, z nichž se kozáci léčili lehce a snadně pomocí bylin aneb i prosté hlíny. Když rána Zozuliči přischla, že nezbylo po ní stopy a mladík nasytil se žití košového, zvolil odejíti do słobod. Louče se se stepí svou, slibuje jí, že ji brzy za sebe pošle „kozačátko.“ — Vzalli nepřítel dítěti rodiče, ujali se sirotka a vychovali ho k pomstě. V Ukolébavce kozáci dítku slibují:

— — — — — — —
Vzrosteš k síle, a moc boží
s tebou bude Záporoží:
na Turku se pomstíš lítě!
Až nás k boji z Koše svoláš,
pak, Valašsko, neodoláš!

Budeš knězem ve svém kraji,
budeš mocné hospodařit,
dívky líbat, přízní dařit,
koně brodit po Dunaji,
co rok v čele druhů svojich
jako otec hulat v bojích!

V dumě O nejprvnějším hetmanovi dorůstající synek sám prosí matku: „Puść mnie matko na bożą och wolę!“ t. j. do boje. Srdnatě propluje nejstrašnějšími prahy Dněprovskými a slavně provolán jest lidem za hetmana. — Dobu lásky, jinošských záletů a zatoužení po době té líčí krásná dumka Zołotarenko ve Varšavě, delší duma Kněžna Hanka, Panna Młoda, Smutná Krakovanka, U nás jináče, čarokrásná dumka Mazepova a v. j. Mazepa loučí se s dobou své lásky, svůj torban (hudební nástroj na Malé Rusi dosud užívaný) zavěšuje na stěnu a těší se již na život válečný:

Och! wyskoczy z piersi serce,
gdy mi zabrzmią trąby, kotły;
i jak serce, szabla w dłoni
po raz pierwszy w takt zadzwoni.

Ku krásné své Polce nevrátí se ze Záporoží na věky, neboť milejší mu zem rodná, i koníkovi jeho lépe bude chutnati pastva Očakovská a voda Dněprovská. — Kněžna Hanka jest jedna z delších dum Zaleského, a právě proto měla by snad býti obsažnější, měla by míti více děje; ovšem duma vždy toliko oslavuje děj jediný, aniž by ho rozváděla a uměle odehrávala. — Touhou po domovině a vnadách jejích zvučí znárodnělá píseň: U nás jináče, vypěná za Dunajem, kterou náš Boleslav Jablonský po česku zpracoval. Ohnivě pěje slavík ukrajinský:

Oj, u nás jinak! Polsko naše něžná,
tys všeslovanská tož i naše kněžna!
Jen pokyň! a my zhynem tobě v klíně
a sníti budem \o své Ukrajině!
Ach, rady nevíš sobě, kozáče —
což u nás jinak, jinak, jináče!...

Oj, u nás jinak! Krev mi v těle jiná
hrá veselo, že netřeba mně vína!
Tam větrem třeba celý hlad svůj spravím
a zahulámli — na lebku se stavím.
Zde rady nevíš sobě, kozáče —
což u nás jinak, jinak jináče!...

Oj, u nás jinak! Naše krasavice,
ty černobrvky a ty kouzelnice,
jen jednouli tě polibkem svým zchvátí,
jak v ohni vosk v něm musíš rozetáti:
ach, rady nevíš sobě kozáče —
což u nás jinak, jinak, jináče!...

Oj, u nás jinak! Láska v jemném želu
jak sudička nám skláněla se k čelu.
O, bože, bože, slzy k tobě řinu:
až umru, dejž mi v nebi Ukrajinu!
Zde rady nevíš sobě, kozáče —
což u nás jinak, jinak, jináče!...

Tklivé jest to naše loučení s rodinou, milenkou, vlastí, ubírámeli se do boje nebo do ciziny bez naděje navrátiti se. Zvláště ukrajinské

písně jsou bohaty na tyto scény, a Zaleski tedy snadno mohl tvořiti v genru tom. A co v něm utvořil, jest také nejčistší poesií národní, kteráž, kdy by nebyla pěvcem podepsána, i nejjemnějším znalcem od poesie národní rozeznána by nebyla. Sem hledí dumy: Loučení, Pochod, Dumka hetmana Kosińského, Teligola a j. v. Nejtklivější z nich jest prvá, nejkrásnější poslední, vypisujíc loučení kozákův pod pány Čepihou a Holovatým s vlastí, když byla Síč od Moskevských vzata. Kozáci, kteří pyšné šíje pod vládu Moskevskou skloniti nechtěli, opustili vlast trojím směrem: někteří vybrali se do Polsky, jiní do Turecka a ostatní k řece Kubani. Látka sama již je tedy velmi poetická.

„Líčili Zaleski boj, nabývají slova jeho síly ocelové . . .“ Sem patří nejkrásnější, nejmistrnější básně jeho. Nejdelší z dum opěvajících boj jest Januš Bieniawski a Techtymírovský monastýr. Jako blesk ze mraku letí stepí vraník. Doletí v tábor, zaržá do krve zpěněn a vzbudí nesmírný poplach: „Patrzcie no! patrzcie! to koń Janusza!“ lekají se soudruzi Bieniawského, lomí rukama a štkají: „Poległ nasz chrobry Janusz Bieniawski!“ Hetman Wychowski svolává hned staršinu v radu, neboť zhynul Bieniawski (který vyjel s plukem do stepí na zvědy), a tož jsou Tataři na blízku. Okamžení — a tábor na koních. Jako střely ženou se mstitelé Janušovi přes pláně, stráně, Dněpr, bahna, nedbajíce noci; a když hvězdy hasnou a na nebi svítá, dostihují Tatarů.

Starły się w pędzie obu wojsk szyki,
jak wicher z wichrem, jak z chmurą chmura,
biją pod niebo grzmotne okrzyki,
tam Allach! allach! tu ura! ura!

Obě strany bojují rekovně; konečně přicválá k boji s plukem svým Kalski a rozhání Tatary. Nešťastný Januš nalezen mrtev. Kozáci strojí mu slavný pohřeb. Staršina vloží ubitého hrdinu na máry, z praporových žerdí zdělané, a nese ho k odpočinku. A když došli k pěknému místu, kde se ručej stříbří pod šelestným listím černého lesa, vykopali soudruzi Janušovi šavlemi hrob, složili ho veň, nasypali naň vysokou mohylu a zapěli mu krásnou dumku:

Mohyla tvá za vzor všude
vnukům našich vnuků bude,
a co léto a co vesna
vzroste a se rozetěsná.

O tvých činech budou pěti
v naší vlasti naše děti
a po bojích milou zbroji
na mohylu vešet tvoji.

Kupadel až čarozpěvy
v hory sezvou naše děvy,
přinesou ti vínek nový
routový i barvínkový!

Dopěli a rozžehnali se s mohylou. Jen za sestry a matku kvílí tu teskná kukačka a na kříž ze zbroje zdělaný usedl sokol... „Kdež jsou dnes ti věrní rytířům sokolové? V neznámé odletli lesy! Vítězná pole brázdí pluh, a oráč smutně opěvá staré časy . . .“ — K dumě této řadí se Čajky, Výprava Chotimská, Třetí útok na Staviště a m. j. Čajky zobrazují návrat slavného hetmana Petra Konašewicze z kozáckého plenu. Již napřed dotčeno, že slohem a jazykem, jakým jsou Čajky psány, nic jiného v Polsku napsáno nebylo.

Avšak bojem nekončí ještě žití junácké. Bohdan kreslí nám dále reka v zajetí (Downarovski v zajetí, Sulimovo loučení s králem Vladislavem IV.), junáckou smrt a pohřeb (Lech Upřímný, Výjezd bez ná-

vratu), slavné mohyly (Polaňské mohyly, Mohyla Tarasova) a po úpadku kozačiny vzpomínky na někdejší časy (Jitro starého myslivce) jakož i vzpomínky vlastní (Stesk po rodné chatce, Synovský žal, Kalinový most, Opozděný a j. v.). Damian Wiśniowiecki jest opět jednou z větších dum Zaleského, nesoucí se na spůsob vypravování a končící pohádkovitě, o které se jen s úctou vysloviti můžeme.

Vedle dum i dumek zbásnil Zaleski několik pověstí z lidu s rozhodným úspěchem; zejmena buďtež uvedeny: Zpívající jezero, vedle Čajek jedna z nejmistrnějších básní Zaleského, Lubor, Twardowski pod křížem. Jakkoli by dumy a dumky dostačily na slávu básnickou, utvořil Zaleski ještě jiný druh básní, totiž *vesňanky a šumky*. Zaleski praví: „Přisvojil jsem si pro písně ty jmena, jaká se na Ukrajině dávají písním tresti veselé, tresti to obecné všem pokrevným plemenům slovanským. Písně ty jsou vlastně domovem u nás, jsou naše, jako jest náš barvínek nad Vislou, Dněprem, Sávou a Motlavou, kde bydlí náš veský, prostý, dobrosrdečný lid. Srbové a Ukrajinci či Rusíni jako jinými druhy poesie tak poesií touto drží první místo. Leč písně sebrané Vukem Karadžičem nezdají se býti zúplna písněmi ženskými. Vesňanky a šumky jeho, plny sladkosti i klidu, jeví cosi starohellenského, jakési blahé uspokojení lidu; ukrajinské vesňanky jsou zvučnější, plny smělosti a čerstvosti a prozrazují jen zapomenuté, bývalé trudy. Nehledíce k tomuto různění ducha, cítíme z obojích vůni i teplo jarní, podněcující k smělosti a veselosti. Šumky mimo to zajímají nás ještě svou melodičností, která jest pravým opakem melodie dumek. Šumky a dumky jsou naše ukrajinské allegro a penseroso. Jako jest melodie těchto teskná, žalná, volná, tak melodie oněch jest radostná, poskočná. Hudebníci a básníci mohou z nich čerpati motivy spanilé i nekonečné . . ." Ve vesňankách a šumkách ukázal Zaleski opět, jak znamenitě ovládá jazyk a formu. Z vesňanek jeho buďtež tu jen jmenovány: Ve spolku se slavíkem, Kouzelnice, Po rose, Rusalka a Letoun; ze šumek: Záhy provdaná, Očarovaný, Vyhánění smrti a Rybářka. Šumkám přidává Zaleski rád zvučný refrain. Písně ty jsouce určeny hlavně ku zpěvu, vynikají zároveň formou; jsou to čarovné tóny z říše báječné a slyšímeli je, zdá se nám, jako by každý z nich při svém zazvonění duhovými barvami se zaleskl a v perličku se proměnil.

Pozornost zasluhují také „pyłki" (od pelu), krátké to básnické průpovědi a epigramy. K čemu psal „pyłki" vysvětluje Zaleski takto:

> Na cudzej ziemi smutki oniemiły duszę!
> Siedzę-ż z gęślą stepową, grać tu nie ochoczy;
> to zdmuchuję z niej pyłki ku Braci mej w oczy:
> nic nię szkodzi, że komuś na czas wzrok zaprószę:
> lżej sercu, gdy źrenice cicha łza omroczy!

Zbývají nám z děl Zaleského ještě *Rusalky* a *Duch stepi*. O Rusalkách opakujeme slova Mochnackého: „Lze říci, že je stvořil kouzelník z tajemných zvuků pomísených se slovy . . . V nich protínají se dva velké kruhy o jednom středisku, dvě sféry, reálná s ideálnou." Krásná tato fantasie rozdělena jest v pět oddělení: Rozhodnutí, Žaloba, Přepjurečka, Kouzlo, Epilog přátelům. Na počátku rozpomíná se Cislav na uprchlé mládí, na svou Zorynu, která ho kouzly svými pokoušela a kynutím

ručky v ptáka nebo v rybku změniti slibovala. Ale Cislav se tehdy nelekal. Či zjezdil darmo na vraníku písčiny Kaffské? Či darmo přeplul na lehké čajce nejstrašnější Dněprovský práh (vodopád)? Jaký by to byl junák, lekaje se dívčiných slov? I rozhodne se zažalovati svou Zorynu v jeskyni zvané Uchem žalův, která se nalézá v háji rusalek a o které jest pověst, že stesků, jež tu kdo vyzná, bude zbaven. Druhé oddělení vypisuje drsnou cestu Cislavovu do jeskyně. Cislav vypravuje:

S pokorným jsem vkročil čelem,
ručej zapěl slabě z venku,
cos tam svitlo na okenku,
a já kleknuv, počal s želem.

Co jsem měl a co jsem věděl
o Zoryně srdci, hlavě,
plynně jsem i usedavě
na místě tom vypověděl!

A když povstal, bylo mu lehko a veselo, i těkal lesem, nedbaje kudy, až ho ze snění vyrušila píseň děvčat, kdes na dvorku pod jabloní si hrajících. Poznaly ho dívky, a Zoryna, která byla mezi nimi, letěla k němu, chopila ho za ruku, vtáhla ho na pažit, naznačila nožkou okolo něho kruh a přikázala zajatci, aby se střehl jej opustiti:

„Nepomohou prosby bědy,
prosby bědy, slova trudu,
víš co umím: přísnou budu,
uvidíš!“ — „„Nu, uzřím tedy!““

Dívky prchají odtud. Cislav nevzal si přikázání Zorynino příliš k srdci: chvátá za nimi; děvčata se náhle obrátí, a Cislav ukryv se v žité za mohylou, vyzvídá, co se díti bude. Dívky se postaví v kolo a zpívajíce tančí okolo Zoryny přepjurečku (křepelku). Nadarmo namáhá se Zoryna uniknouti. Cislav na to patří a odhodlá se konečně vystoupiti z úkrytu a překvapiti Zorynu, avšak — dívky zatím tratí se již v dálce. A Cislav je vidí, leč nejsou to více dívky, nýbrž rusalky v mlze k němu náhle plynoucí. I jsou tak půvabné a jich líce tak jsou běloučká a červená, jako hruškové květy anebo sníh, když se jitřní záře nad ním zaruměni. A což ústa! Však v tom rouška z rubínových jisker jitřenky ukrývá rusalky a Cislav nyní zří jen, kterak mu jedna z rusalek — uchvácená to Zoryna — hrozí, i padá strachem o ni na zem. Činí sobě výčitky pro svou odvážlivost: snad mu ji rusalky vzaly, že ji v jeskyni obžaloval. A co tak přemýšlí, vyruší ho zpěv slavíků, i zří nedaleko nový obraz; rusalky tančí okolo Zoryny a zpívají jí přepjurečku. Zoryně nelze z kola trestajících rusalek uniknouti, darmo prosí, darmo naříká. Cislav stíhá sám nyní rusalky kol Zoryny ubíhající, volá dívku k sobě, ale nadarmo. Zmizela mu v oblacích listí, květů a motýlův. Opět klesá Cislav hořem k zemi, však sotva chvíli jako omráčen leží, slyší vedle sebe tlouci něčí srdce. Úžas — Zoryna jest u něho. Rozprchla se kouzla, a jen jasné oči milenčiny věští Cislavovi blaženost a v slzách jejích září kouzlo lásky. V dozpěvu rozpomíná se Cislav zase na svou Zorynu, kterou mu dálka urvala. Však jak by se nyní, po letech ulekla jeho vráskovitého čela, zvadlé tváře! Všecko jej opustilo — jen vzpomínka mu na ni zbyla. A takový jest mladík: snivý, vrtkavý opouští dnes, co včera líbal, povrhá svými vlastními sny, staví si hrady nové, jež větrové rozvívají. Nezná skutečnosti, ruší svazky a jako list větrem hnaný zmítá se životem, klesá i padne. A tak pouze

utkán celý štěstí vínek
z několika kouzel krátkých,
obrazův a citů sladkých,
z několika upomínek!

Nejdelší ač nikoli nejkrásnější báseň Zaleského, Duch stepi, rozdělena jest v 23 nestejně dlouhých oddělení a věnována příteli Adamu Mickiewiczi. Celá komposice spočívá na základě filosofickém; na kolik se mluvy týče, dokázal Zaleski, že i nejvzletnější pojmy filosofické mohou podány býti řečí obecnou. Ukrajina, matka pěvcova, odevzdává své dítě rusalce, aby je pěstovala, mlékem dum a šťavou květů napájela a zkazkám lidu vyučila. Toť báje o původu pěvcově, který jest mu hádankou. A pěvec pamatuje toliko, že rusalky byly mu chůvami, že ho líbávaly písněmi a rozpalovaly krev jeho. V druhém zpěvu béře matka Ukrajina pěvce, když hvězda na nebi věští pravou dobu, z rukou rusalčiných zpět a pronáší nad ním svou věštbu:

Po letech pak, vše kdy zkrouží,
kdy mu jeho hvězda zhasne,
v prostory duch vnikne jasné,
po vodách se rozeplouží,
rod by ještě pozdních synů
rozhřál k písni, rozhřál k činu!

A žehnajíc pěvci mizí. Pěvec vzlétá k nebi, naslouchá zpěvům andělským, vidí pána i světce atd. Pán daří ho darem slávy a Marje dává mu soucitné oko, načež anděl pěvce dolů snáší. Po té zobrazeno dětství pěvcovo, jeho přilnutí k zpěvu a poznání úkolu lidského. „Rozkujemy więzy ludu!“ volá za ním tajemný hlas. I rozloučí se pěvec v slzách s rodinou, Dněprem a pouští se do světa, pracuje pro veliké myšlenky, až se k vybídnutí andělovu vrací konečně v otčinu. Osmá píseň uvádí nás zpět do vzdušného lůžka, které si básník vybájil a odkud duch jeho ještě okem netělesným po světě se rozhlížel. Oddíl osmý jest vstupem k básni vlastní, v něm rozhlíží se oko pěvcovo kolem, spatří Černé moře, a v blesku a rachotu slyší pěvec, kterak mu Bojanova píseň „ze zlatých strun v libém smání otcovské lká přivítání.“ Divotvorná to píseň!

Po stromech jak ze strun letí,
v záchvěvu se rosou svítí,
horem dolem kmitne mžikem,
náhle se zas v ptáka mění,
sivým orlem, sokolíkem,
vlkem zřít ji v okamžení...

V písni té obráží se minulost. Však zvolna slabnou tóny její, až s guslarem v dálce se tratícím dozní. Počínaje písní devátou, rozvinuje se před námi obraz od doby rajské a dějů starých, předkřesťanských až po úpadek Polsky, které se v 18. písni dostává „rozhřešení.“ Obrazem prokmitá historie všeobecná, která se pojí k dějům Ukrajiny, kde se poeta zrodil a kamž se upomínkami vrací, neboť nad stepní cestou, po níž se ordy asiatské do Evropy valily, vznášelo se báječné lůžko jeho. Život v ráji vylíčen v písni deváté. Pýcha lidská začala záhy hrýzti kořen štěstí a míru. Brat zabíjí brata, pohněvaný bůh sesílá na zem konečně potopu, však obměkčen znova, rozpíná duhu nad korábem. A opět nový stíhá trest hříšnou Sodomu a Gomorrhu. Básník vyvíjí před námi dále obraz, ovšem toliko kresbou křídovou, poslání Mojžíšova, který uvádí mořem svůj lid v zem zaslíbenou a se Sinaje nese mu zákony. Píseň desátá líčí příchod Kristův a jeho ukřižování; jedenáctá vzpomíná mučedníkův a popisuje, kterak se Gotové a Hunové valí do Evropy, k Romě; v písni dvanácté vidí oko pěvcovo praotce

v šťastné zemi, jimž kralují dévy, před Tatrami dcera Krakusova, za Tatrami Libuše. Kreslí před námi slavnost kupadel či sobotek, dochovanou podnes ve svatojanských ohních. Byla to slavnost očisty, a pěvec seznamuje nás s bohy slovanskými Ladou, Radehostem, Děvanou, Perunem, Svatovítem, Moranou a Turem. Píseň třináctá líčí svět tušící Mesiáše i sloužící bohům římským a řeckým, a dospívá k počátkům křesťanským: čtrnáctá uvádí nás opět v Romu, ale jinou již: kněz tu v Petrově tiáře, a apoštolové víry rozcházejí se do světa. Víra zvítězí, šiky bojovníků hrnou se pro ni do boje nad Jordan; jsou tu doby rytířské, dcery, sestry, ženy, matky očekávají vracející se bojovníky. Světem roznáší se zvuk harf: zvoní to trouveur s troubadourem, pěje to minnesänger. V patnácté písni chýlí se k zemi opět meč páně — hordy asiatské hučí po stepích, vraždí, plení. Na Kosově teče krvavá oběť, jakou pije i Varna. Konečně zvítězí lidskost, odloží meč, a místo něho bojuje věda. Nalézá prach, tisk i Ameriku. Však opět svět zpyšní, mnich se žení, duchovní pustnou, nikde není boha! Za to ale jmenem božím pletou králové biče na lid, loupeží a zabíjejí. Šlehne bouře světem, snesou se chmury k zemi, a když opět z nich svítati počíná, není to záře jitřenky, ale guillotiny . . . Píseň šestnáctá a sedmnáctá vypisují úpadek hříšné Polsky a její dlouhé pokání. Teskně vytýká jí básník: „Polsko, matko milá, milovalas, svévolila . . .“ Za to nyní:

Věkové jí dávné slávy
ze svých hlubin syny jeví:
hrozné, trpké, milé zjevy —
prvorodé Boleslavy,
hetmany, sta válek řevy,

Vitoldovu stařešinu,
všecku volnou kozačinu!
Co se stalo, hučí vřavou,
s ryzou naší krví, slávou?

Však ač „velké viny, velké kání, přece větší smilování . . .“ A v písni devatenácté zjevuje se kající Magdaleně Polsce, Bojan a vyluzuje ze svých houslí sladkou hudbu, píseň naděje. Několik krátkých oddělení na konec věnováno dozvukům, vzpomínkám. — Jakkoliv na velikých myšlenkách založena, jest báseň Duch stepi místy poněkud mdlá. Mnohé verše zní refrainovitě téměř ve všech odděleních, a tím přispívají k uměleckému jich zaokrouhlení.

Na rozloučenou posílá nám slavík ukrajinský ještě několik písní. V *Nevyzpívané* zní k nám teskná naděje, že Ukrajině vstane přece ještě „velký hetman,“ kterého však Bohdan více neuvítá. Nuž tedy volá: „Strójcież na jutro gęśle, pievcy młodzi!“ I těší se jen: „Przecież w obrzasku mojego zarania jam był słowikiem w zielonym tam lesie!“ A tak čeká starý, jako v mládí čekal na jitro Ukrajiny, leč předvídá již, že se ho nedočká: „Duma dum moich — och! niewyśpiewana!“ V *Soumraku dne* loučí se i se svými dumkami a své milé housle ukládá si pod hlavu. A v básni *Sněženice*, kterou v postscriptum svých dumek napsal r. 1876, loučí se i se svou musou. Tklivě domlouvá dumkám svým:

O wiecznej zmorze, o Ukrajinie,
spiewajcież teraz bezemnie!
Spiewajcież Matce słodko, miłośnie,
nim kędyś w zmierzchu stuleci
ujrzym się jeszcze raz — gdy ku Wiośnie
Bojan słowikiem wyleci.

Před rokem 1830 vytiskl Zaleski jen některé ze svých menších básní; z větších podal toliko ukázky. První sbírku vydal teprvé r. 1837 ve Lvově, jinou r. 1841 v Paříži. Sebrané básně jeho vydány byly r. 1842 a 1868 v Poznani a r. 1854 v čtyřech svazcích v Petrohradě Duch stepi vyšel také r. 1847 v Lipsku. R. 1876 sebrány byly poesie Zaleského znova a vydány ve Lvově profesorem Amborským v Bibliothece polské ve čtyřech svazcích. Však korrekturu obstarával ještě sám stařičký autor. Rozdělení sbírky této není přesně provedeno, poněvadž nakladatelství při tisknutí svazku prvního nemělo ještě po ruce všecky básně Zaleského, po různu otištěné.

Třeba též slovem zmíniti se o překladech Zaleského; převedl mistrně do polštiny devět větších zpěvů srbských o caru Lazarovi a o Kosovu, 49 „ženských“ písní srbských, některé básně z Horatia, Petrarky, W. Scotta, Götha, Schillera, a též naši *Róži*, kterou zde na ukázku klademe:

Książęcą dąbrową
wietrzyk wiać poczyna;
po wodę zdrojową
śpieszyła dziewczyna:
Nabrała w naczynie,
i gdy do dom bieży,
wodą ku dziewczynie
płynie wianek świeży.
Wianek słodkiej woni,
fijołki i róże,
za wianeczkiem goni,
lecz dognać nie może.
Wiatr go niósł po zdroju,
niesie coraz dalej,
po daremnym znoju
tak się dziewczę żali:
„Gdybym ja wiedziała,
kto was zerwał kwiatki,
temu bym oddała
pierścionek od matki.
Gdybym ja wiedziała,
kto was otrząsł z rosy,
temu bym oddała
plecionkę z mej kosy.
Gdybym ja wiedziała,
kto puścił w té strony,
temu bym oddała
mój wianek zielony!

Výbor jeho poesií, přeložených od pisatele těchto řádků, vyjde letos v Poesii Světové. „Stáří zbavilo mne mnohých milých písní,“ napsal stařičký autor překladateli, „však netajím přece, že překládání jich na pobratimský jazyk český velice mne potěšilo.“ —

Zaleski žije blaženě uprostřed rodiny svého zetě ve vísce Villepreux nedaleko Paříže. R. 1878 navštívil jej p. Eugen Lipnicki, který pak Zaleského ve veřejných listech takto zobrazil: „Nad velikou pohovkou visí podobizna kmetova; živé oči a dlouhý, sněhobílý vous dodávají příjemným rysům obličeje značného výrazu . . . Při svém prostředním vzrůstu, pevném, téměř vojenském nesení těla a zvláště příjemném a srdečném počínání jest šedý básník neobyčejně sympatickým zjevem. Pýcha prorocká Viktora Huga, jehož jsem z blízka den před tím pozoroval, je mu zrovna tak neznáma, jako hledaná řeč, kterou mnozí jiní básníci se pokoušejí ve svých hostech úžas probuditi . . . Veselý, pokojný klid jeví se v jeho pohledu i řeči. Není tu stopy světobolu ani pessimismu. V mysli kmetově došly otázky srdce a rozumu harmonického zakončení; večer žití, ač vzdálenému milé vlasti, plyne mu sladce ve kruhu příbuzných, ozlacen jsa polibky jeho malé vnučky Bohdany, nejmilejšího dítka, jež jsme kdy viděli.“

Antoine Wiertz.

Podává

Renáta Tyršová.

(Pokračování.)

III.

Literární práce Wiertzovy. a) Články kritické a o kritice. b) Náhledy esthetické. — Pokus o uvedení v celek soustavný. — Kathegorie esthetické toliko z děl velikých mistrů se vyvozovati mohou. — Krása je v malířství charakterističnosti podřízená. — Rozvedení náhledu toho vzhledem ku kresbě, komposici, světlu a barvě. — Menší spisy Wiertzovy a náhledy o obsahu a podání jeho, o idealitě a velikosti, o studiu dle starých mistrů. — c) Spisy technické. — Malba nelesknavá. — Nový materiál sochařský. — Wiertz umělec myslící, interesující se o veškery idey moderní světem hýbající.

Wiertz řadí se k onomu až příliš malému počtu umělců výtvarných, již náhledy a myšlenky o umění svém též co spisovatelé nám podali a zanechali. Veškera díla jeho*) s pílí v objemný svazek sebral a zredigoval slovutný spisovatel belgický Ch. Potvin, drahému příteli na konci díla vřelý a duchaplný doslov zasvětiv.

Literární práce Wiertzovy ve tři skupiny lze rozvrhnouti. Zahrnujíť v sobě jednak články pojednávající o feuilletonistické kritice a poměru jejím k umění a umělcům samým, jednak větší a menší spisy, v nichž Wiertz esthetický systém svůj a zejmena pak náhledy své o malířství rozvinuje, a na konec ona pojednání, v nichž řeší otázky čistě technické.

Přistoupímeli zde zpředu k první skupině oné, činíme tak hlavně proto, že neznáme umělců, již by vůbec kdy byli se dotekli otázky týkající se poměru mezi kritikou a uměním výtvarným. A přece jsou oni přede všemi povoláni, opříti se zlořádu onomu, že každý a kdokoli smí posuzovati a zároveň též odsuzovati práce jejich. Jediný Wiertz porozuměl tomuto úkolu svému a neohroženě též na kolbiště literární vystoupil.

Jsouť to ovšem pouze kritikové nevědomí, věci neznalí, proti nimž brojí; vysvítá to mimo jiné jasně i ze samých slov umělcových: „I jsemť toho dalek stavěti se proti kritice, naopak já i rád ji vyhledávám. Každý kompetentní ví, jak ochotně vykonávám veškery rozumné opravy mi naznačené a věru, že nikdo není více nakloněn, profitovati od kritiky předmětné a správné."

A právě proto, že nutnost a oprávněnost posuzování věcného uznával, umínil si Wiertz odhaliti tím bezohledněji a směleji všechnu tu prázdnotu a nevědomost, s níž nepovolaní kritikastrové o dílech

---

*) A. J. Wiertz, oeuvres litteraires. Obsahujeť pak mimo různá menší pojednání: Éloge de Rubens 1840. — École Flamande de peinture. Caractéres constitutifs de son originalité 1863. — Peinture mate 1859. — Revues de salons: Bruxelles 1842. Les feuilletonistes démolis par eux mêmes. Salon d'Anvers 1843. — Exposition nationale des Beaux Arts Salon de 1842. Peintres peinture et critique 1848. — Exposition de 1854. La critique en matière de peinture est-elle possible? (1854) — Fragments sur le beau 1840—1858. — Le musée.

uměleckých pojednávati se osmělují, kteří s jistou zásobou výrazů a frásí na všechny duševní emanace s ní vystačují. Nemohlť k cíli tomu připadnouti na prostředek lepší nad onen, jejž provedl po prvé r. 1842 za Salonu Brusselského a jehož později použil ještě několikráte za různých výstav jiných.

Sestavilť prostě několik posudků týchže obrazů, jež z různých časopisů vyňal. A co vychází tu na jevo nesrovnalostí, co odporů! Neníť díla, o jehož přednostech a vadách dva z kritiků podobných by se shodovali, ba nejčastěji jeden opak druhého tvrdí. Četlli dnes některý občan Brusselský pod čarou žurnálu svého chválu toho neb onoho mistra či díla jeho, uvedl jej najisto později referent časopisu jiného do nejtrapnějších rozpaků tvrzením, že týž malíř neb sochař je zhola netalentovaný a práce jeho jedna z nejnezdařenějších. A jakého teprv politování hoden sám umělec, chtělli se říditi dle kritiků oněch! Nebohý Mathieu na př., jenž v Antverpách Pietu vystavil. Dle jednoho tu světlem přespříliš plýtval, dle jiného opět koloritu až ku krajnostem tmavého použil. Neb zas Wauters. Dozvídá se z Observateuru s potěšením, jak velice v každém vzhledě pokročil, však hned na to časopisem L'Emancipation z radostného rozpoložení nemile jest vyrušen výrokem, že v umělecké povaze jeho úplná stagnace nastala. A co dokonce slavný Gallait si měl pomysliti o obou feuilletonistech Pokušení jeho kritisujících. Ten chválí výraz nevinnosti a přímosti mladé ženy tam znázorněné, vynáší „zář čistoty, nad rozkošnými konturami jejími rozestřenou," onen zas líčí postavu tutéž co krásku výstřednostmi uvadlou, dýšící spustlostí a smyslností nejhnusnější. —

Tyto z mnoha jiných vyňaté příklady, tušíme, dostačí, bychom okázali, jak oprávněn byl Wiertz, když vždy opět a opět k podobným thematům se vracel. Mluví tu buď vážně, buď zas posměšně a ironicky, než vždy se šlechetným zápalem pro umění svoje, doufaje, že zlo tím aspoň z části odstraní. Nevíme, zda si redaktorové žurnálů belgických povšimli slov Wiertzových ve prospěch jak umělců tak obecenstva pronešených.

Nebylať to však jediná cesta, již k cíli onomu zvolil. Ve své Revue de Salon r. 1842, kdež ponejprv obšírněji o kritice pojednává, rozepisuje se o tom, jak by se odpomoci dalo nejistotě a neurčitosti v posuzování výtvorů uměleckých dosud panující. Původ nespolehlivosti té spatřuje Wiertz v nedostatku pevných zákonů, jimiž by se přednosti a vady díla malířského neb plastického stanoviti mohly. Než není si ještě vědom, jak by takovéhoto pevného základu dosíci lze bylo. Teprv o několik let později podařilo se mu nalezti pravou cestu, po níž zákonů takých se dodělati možno. Vniknouti v povahu děl velkých mistrů, rozebrati, v čem jejich přednosti a zvláštnosti záleží, uspořádati jejich principie a utvořiti tak jakýsi druh „gramatiky" pro umění výtvarná, tím myslil, že by se odpomohlo vší nejistotě, všemu tapání ve tmách. Fráse by místa neměla a pak byla by kritika umělci užitečná, a on vždy vděčně a ochotně by výroky její uznával a jim se podroboval.

A jako vždy i zde nestanul Wiertz pouze v počátcích, on neudal jen cestu, po níž by se jíti mělo, on sám též vstoupil na dráhu, již vytknul. Nezanechalť sice žádného většího a úplného pojednání, v němž

by soustavu jakousi byl rozvinul, umělci stranívají se obyčejně prací takých, avšak rozborem a porovnáním rozličných větších neb menších článků jeho přece hlavní rysy esthetického systému jeho seznati můžeme. Též sloh jeho, ač živý a plný síly i svěží původnosti, není pro širší kruhy vypočítán, a namnoze až k samým mezím temnosti stručný a toliko znalcům přístupný.

Pevné přesvědčení o zákonitosti ve veškerém tvoření uměleckém řídilo jej při všelikém zkoumání jeho. Uvedlo jej před díla velkých mistrů, a z nich jal se čerpati i vyvozovati pravidla svoje. Tázalť se každého tahu štětce, každé barvy, každé linie jak světla tak i stínu, proč tak a ne jinak jsou položeny a vedeny, i snažil se vniknouti spůsobem tím v principie oněch velikánův uměleckých.

Tak tedy, jak každý původní myslitel o věcech těchto, Wiertz z čistého názoru vycházel, tvoře z něho teprv pojmy, jež pak logicky uspořádal a srovnal. Neměl již zpředu hotovou soustavu abstraktně apriorní, v níž by pak zkušenosti svoje jak v pojmové lože Prokrustovo byl těsnal, on bral se k cíli objektivně a bez jakékoli předpodjatosti. A věru že dodělal se spůsobem takým výsledků nevšedních!

Co jest hlavním a nejdůležitějším úkolem umění výtvarného? Spění ku kráse? Nikoli praví! „Vyjadřování předmětu jest nejpřednější, nejzávažnější partií umění.“ Ani té konsekvenci pak se nevyhnul, že umělec, třebali, výraznosti a význačnosti i krásu podříditi musí.

Zdá se snad v umění výtvarném na první pohled i podivné a cizí, o čemž na př. při poesii již dávno sporu není. Ba zde by to i přímo nesnesitelno bylo, kdy by básník samé krásné povahy předváděti chtěl. Což Shakespeara nezoveme proto největším básníkem, že postavy tak hluboce charakteristické tvořiti dovedl? —

Abychom věc na známých příkladech objasnili, myslemež si, že umělec výtvarný některou ze Shakespearových osob, řekněmež Richarda, za předmět si obírá. Co bude zpředu snahou jeho? Usvědomit si ducha, povahu a postavu vévody Glosterského, jak v dramatu se jeví. A jako básník charakter ten slovy a jednáním reka svého nám líčí, tak zas malíř vyjádří jej prostředky, jež mu jeho umění poskytuje. Vynasnaží se, aby formy těla, rysy a výraz tváře, aby postavení osoby jím zobrazené jakož i úprava a spůsob kroje byly přiměřeny a významny pro démonickou šeredu onu, ohyzdný ten zjev, jakým jest Richard Shakespearův. A kterak zachová se opět, máli znázorniti postavu rázu základně jiného, z okruhu téhož básníka, na př. Julii? Nejinak, než jak právě vytknuto. I zde předně bude se dopínati toho, by výtvor jeho byl charakteristický. A jak pro onoho ukrutníka ošklivost, tak zas pro dceru Capuletovu najmě krása jest význačná, s kteroužto i ostatní vlastnosti Juliiny se shodují. Tedy umělec tohoto základního tonu se přidržuje, nám dívku tvarů především mladistvě lepých zobrazí.

Jako tedy umělec při postavě Richardově jen proto ošklivost vytýká, jelikož charakterističnost toho vymáhá, tak při Julii jen proto na krásu důraz klade, že táž charakterističnost toho žádá. Podobně též v okruhu antickém Artemis a Afrodita, Apollon a Hermes jen za tou příčinou co postavy krásné vylíčeny jsou, poněvadž příznak krásy

k povaze jejich náleží. Jaký však rozdíl mezi unylou, měkkou lepostí, kterou bohyně lásky jeví, a mezi čistou přesnou krásou, jež v panenské bohyni lovu před nás předstupuje! Jaký rozdíl mezi athletickými formami křepého posla bohů, jenž zároveň ochrancem her gymnických jest, a mezi produševněnou tělesností Apollonovou, pokud tento zároveň co representant vyššího života duševního*) nám se objevuje. Každá část obličeje, každá paže, každá noha ba každý prst jeho, musí jinak nežli při postavě Hermesově podán a zobrazen býti. Zřejmo tudíž, že i druh a jakost krásy jsou závislé úplně z povahy osobnosti znázorněné. Tak tedy nejen že krása a ošklivost jedině dle představeného charakteru se řídí, nýbrž i spůsob její jím naskrze podmíněn jest. V tom srozumu a s obou hledišť těchto při vyličování osoby jednotlivé krása charakterističnosti jest podřízena.

Než jakým to spůsobem dociluje umělec, by postavy ze štětce jeho vycházející, v skutku charakteristické byly? Jeť běžným míněním, že dochází toho pouhým vynecháváním rysů nepodstatných, pro zobrazený předmět méně důležitých a významných. Kdo však pomocí bedlivého studia děl čelných mistrů hlouběji v podstatu umění vnikne, k přesvědčení jinému dospěje. Docházíť umělec účelu svrchu dotčeného netoliko vynecháváním detailů nahodilých, nýbrž i přidáváním známek jiných a neméně též sesilováním, seslabováním a na konec i naprostým přeměňováním částí jednotlivých. Slovem: Stylisování a vylíčení charakteristické neodbývá se pouhým mechanismem vynechávání, jest·to úplné, řekli bychom, organické přetvoření skutečnosti. — Na tuto přeměnu Wiertz především důraz klade a tuto odchylku vyznačuje spůsobem svým, když o „vypočítaných schvalných lžích,“ v postavách velkých mistrů se objevujících, ve spisech svých mluví. —

Avšak umělec nezobrazuje jen osoby jednotlivé, on líčí též příběhy a děje. Stačí v případě takém sestaviti prostě postavy co nejdokonaleji vytvořené? Nikoli. Umělec musí se snažiti, by seskupení jejich, by kolorit celku vládnoucí jakož i světla a stíny v obraze se rozkládající a konečně i provedení technické děj jím znázorněný, co nejpřípadněji vyjadřovaly. Že i tohoto úkolu umělcova Wiertz byl sobě vědom, vysvítá, k jeho výtvorům malířským zde nehledě, jasně ze spisů jeho.

Co předně komposice se týče, hlavně v pojednání o Rubensovi a malířství nizozemském vůbec o charakterističnosti její se rozepisuje. Považujeť to za jednu z největších předností Rubensových, že vždy se snažil, by celkové uspořádání na obrazech jeho pro vylíčený předmět významné a přiměřené bylo. Hledíme zde ne již k obrysům jedné osoby, nýbrž k liniím jednotlivé skupiny, jakož i souhrn všech ohraničujícím.

Když Rubens situace klidné zobrazuje, tu při něm s obrysy mírnými, pokojnými, ponejvíce pyramidálními se shledáváme; pakli děje pohnuté líčí, seskupení živého, článkovaného, zpružného i smělého vedení linií užívá. Tak vznikla i bitva Amazonská, kde zmatek boje vřavu a hrůzu jeho, v těch na úzkém mostě na sebe vrážejících, a do hučící řeky se kácejících davech mužů, žen a koní, nárazem a svinu-

*) Jest tu ovšem řeč o postavách těchto, pokud pozdější umění je individualisovalo. Na počátku lišili se jednotliví bohové a bohyně, jak známo, od sebe téměř jen atributem a spůsobem pohybu i posezení.

tostí linií tak nevyrovnaně vyjádřil. Takovými zásadami se řídě vytvořil proslulé své Nesení kříže, kde všechny kontury jedním směrem jsouce vedeny spůsobem sesíleným opět směr průvodu označují.

Nechť nám ze mnohých tyto příklady stačí. Již z nich vysvitlo, že pro komposici umělec předně o to dbá, by ona charakteristickou byla a ku předmětu co nejtěsněji přilínala.

Rozumí se, že totéž o koloritu platí. Každá barva, ať čistá neb lomená, má jistou povahu a zvláštní ráz svůj. Buď ponurý, buď vážný, zas klidně veselý, neb živý a nepokojný, elegantní anebo sprostý. Abychom opět v obor všeobecně známý zasáhli: Bílý a světle modrý háv Markétčin, vážně černé roucho Fausta myslitele a pestrý šat jeho co milovníka, toť nejsou nikterak nahodilosti. Žlutozelený Faust, šarlatová Markétka neb dokonce oranžový Hamlet, toť jsou postavy přímo nemožné. Že kroje jejich zrovna tak se ustálily, jak se stalo, má právě též v oné hluboké charakterističnosti barev vznik a původ svůj. Podobně i malíř dle povahy předmětu jím líčeného, té neb oné barvě v obraze převládati dává. Patřmež na díla kteréhokoli koloristy renaisančního neb moderního, čím znamenitější byl, tím podrobněji k tomu přihlížel. Kterak zvýšil přec Delacroix dojem proslulé své Barky Flegeiovy, líčící Dantea a Vergilia, bažinou zlostníků plovoucí, tím zvláštním a výmluvným koloritem svým! Ponuré šedé moře, vzduch dusně šerý, jako by olověný, a co jediný živý tón červeň tmavého pláště Vergiliova a plamenů v pozadí rudě planoucího města pekelného, k němuž se berou — v jaké míře jsou barvy tyto pro předmět znázorněný případné a význačné.

Přestáváme, abychom se příliš nešířili, na jediném příkladě tomto.

Však nejen tím, že ta neb ona barva v obraze vládne, barvitost jeho charakteristickou se stává, i na tom záleží, zda mnoho neb málo tónů a nancí vůbec v obraze užito. Předmět rázu slavnostního, nádherného, chce zajisté být vylíčen koloritem bohatým a skvělým; jinak situace jasně klidná, jak na př. Rafael ji znázornil v světoznámém obraze svém Madonna della Sedia přezvaném. Užil tu čistých barev jen čtvero, a to těch právě, jež oku co jednoduché se objevují, žlutě, červeně, modře a zeleně*) totiž, a k nim pak oba základní tóny neutrální, čerň a běl rovnomocně přidružil. Toť jednoduchost a přec úplnost dokonalá, oko ničeho podstatného nepostrádá, žádným přebytkem znepokojováno není, a tím pak dojem uspokojenosti a klidu svátečního spůsoben, věru že svrchovaným, docílen.

V čem mimo to význačnost koloritu spočívá, zde šíře rozvesti nelze. Též o rozvržení světla a stínu jen krátce pronesti se chceme. I zde Wertz s důrazem vytýká, žeť ono dle povahy předmětu říditi se musí. Umělec u souhlasu s ní více či méně buď světla buď temna

*) Z modrých a žlutých barviv ovšem též zeleně zhotoviti lze, avšak v čisté zeleni oko ani žluť ani modř nespatřuje, není tedy ona v tom srozumu složená, jak na př. barva oranžová, při níž na první pohled zjevno, žeť ze žluté a červeně se skládá. Ostatně jen z barviv žlutých a modrých vzniká zeleň, smícháme-li barvy spektrální, neb pomocí zrcadlení třebas i pigmentové, povstává šeď. Novější optika na základě výzkumů Maxwellových a Helmholzových pak najisto postavila, žeť zeleň k jednoduchým fysickálním barvám náleží.

v obraze svém užije, soustředí světlo na jeden toliko aneb na více bodů, neb zúplna je rozptýlí, na konec temno a jasno buď více buď méně příkře kontrastovati a od sebe se odrážeti nechává.

Slovem: Nejen jednotlivá postava nýbrž i komposice, kolorit i světlo obrazu, vždy dle obsahu předmětu znázorněného se řídí, a obsahem tím především celá podoba a jakost jejich jest určena a podmíněna. Tolik na objasnění Wiertzových náhledů, pokud charakterističnosti se týkají. Byli jsme zde obšírnější, jelikož běžný esthetický předsudek, jako by hodnota díla uměleckého jen od krásy závisela,nás k tomu donucoval.

Obraťmež nyní zřetel k oněm spisům umělcovým, kdež o *kráse* a vlastnostech jejích se rozhovořuje. Již svrchu jsme naznačili cestu, po níž při zkoumání svém se bral, cestu zkušenosti totiž, která, jak dosud věci se mají, jedině bezpečnou a též v skutku vědeckou nazvána býti může. Snažil se spůsobem tímto vypátrati, proč a čím to neb ono dílo neb některá část jeho krásným býti se nám jeví.

Výzkumy, jichž takto se dodělal, jsou v mnohém ohledu pozoruhodny, o neobyčejné bystrosti úsudku vysvědčující, v podstatě své nepochybny. Arciť že zkušenosti svoje soustavně a logicky nesrovnal, aniž snad po úplnosti přísně se snažil. Neméně pak brzy v stručnost téměř aforistickou a jindy zase v přílišné se opakování upadává. Však jsou to vady při umělcích spisovatelích téměř nevyhnutelné a z povahy jejich vyplývající. A přec zase sloh, jakýmž náhledy svoje podává jest zde jakož i v ostatních literárních pracích jeho živý, svěží a plný síly a původnosti.

Krása, tak Wiertz bystře prohlednul, není jednoduchým projevem ducha uměleckého, skládáť se ona ze mnoha, někdy i na pohled si odporujících elementů. Vstupmež, abychom věc si objasnili, před obraz, uznaně krásný a rozebermež příčiny záliby naší, k jednotlivosem obsahu tu nehledíce. Čím větší byl umělec jej vytvořivší, tím více se zdá se nám, že celek tak, jak jest, pojednou v obraznosti umělcově povstal a jedním zjevením fantasie na plátně utkvěl.

A přec toto nenucené rozvržení na skupiny jednotlivé, ta ladnost a vzpružnost linií, jež každou z nich ohraničují a od jiných oddělují, ta harmonická rozloha barev, to světlo, jež uprostřed snad na hlavní skupině nejintensivněji soustředěné zneenáhla po obou stranách ku krajům v temno přechází, — to vše jen mnohým přeměňováním a opravováním studií a skizzí, kreslených i barevných, na konec v té vzorné podobě vzniklo.

Rozložmež krásu zde se jevící na články jednotlivé, a složitost její nám vynikne. Zajisté že jasnost, a jí podmíněná uspořádnost na před vysvitnou. Linie, barva a světlo jsou tak rozloženy a veeny, by skupiny a v nich zas osoby jednotlivé patřičně vynikaly a od sebe se odrážely. Než snadno by rozčlánkování také k drobení a rozkouskování celku vésti mohlo. Tomu však brání nutný požadavek jednoty, jenž soustředěnost do komposice uvádí. Zároveň pak snaha po rozmanitosti jednotu tu oživiti se snaží, jednak se skupením různě utvářeným jednak liniemi a barvami spolu kontrastujícími, dílem zas světlem a temnem od sebe se odrážejícím. Společný ráz podmínek těchto jest, žeť pohřešujíce jich pocit nelibosti v sobě postřehujeme. Obracejíce odtud

zřetel k oněm požadavkům, z jejichžto splnění esthetická záliba závisí, se zákony úměrnosti a harmonie se potkáváme.

Co se zpředu úměrnosti týče, jestiť již při jednotlivé postavě patrno, že krása její od vzájemného poměru jednotlivých částí závislá jest, od toho tedy, aby žádný díl, žádný úd příliš dlouhý neb příliš krátký nebyl, nenáležitou tenkostí neb šířkou oko naše neurážel. A tak bude zajisté zjevno též při větším výtvoru malířském, že rozměry jak celku tak i částí jednotlivých tak zvoleny a sobě přizpůsobeny býti musí, by ladně na oko naše působily. Týčeť se to nejen proporcí skupin větším počtem osob vytvořených, nýbrž i rozvržení celé plochy obrazové na část osob prázdnou a jimi vyplněnou, a konečně i poměru mezi výškou a šířkou ve formátu jeho. Zde všude umělec z těch nesčíslných možných poměrů užil právě těch, jež se mu zdály nejlépe zadost činiti podmínkám krásy.

Vedle tohoto smyslu pro krásu půtahů číselných, jež v povaze oka našeho svůj základ má, jiný požadavek ještě na vlastnostech jeho jest založen. A to cit pro lepost linií i harmoničnost barvy. Jakým spůsobem pak vyhovuje tu umělec podmínkám těmto? Co se tkne linií, snažíť se při obrysech skupin hlavních i vedlejších vyhnouti se vší příkrosti a náhlosti směru, vyrovnati každý ostrý úhel, zprostředkovati, kde jaký přílišný kontrast vahorovnosti a kolmosti na př. by se naskytnul. Pak plynou veškery čáry, jednotlivé části ohraničující, ladně a nepřetržitě, oko je sleduje, aniž by o hrany jakési naráželo, aneb po strmých konturách se jako by vyšplhávati musilo.

U barvy pak je snaha jeho dvojí. Jednak aby tóny a nuance co do světlosti spolu ostře kontrastující nikdy bezprostředně se nedotýkaly, jednak aby jen barvy k sobě se hodící a dobře navzájem na sebe působící přímo se stýkaly. Tak na př. nikdy žluť vedle zeleně, červeň vedle fialové nepostaví, a jeli přec okolnostmi k tomu donucen, tak aspoň černí, bělí neb jiným tónem neutrálním mezi ně položeným nesouhlas jejich poněkud vyrovná. — Toť souhrn podmínek, od nichž, dle náhledu Wiertzova, dojem krásy závislý jest.

Rozbor, jak Wiertz jej podává, není ovšem ani soustavný ani úplný. Scházíť zmínka o patrnosti a přehlednosti díla, schází vše, co rovnováhy a vyplnění prostoru se týká, schází náuka o rythmické rozloze světla a barev, schází na konec ponejvíce zákony příbuznosti, shody a zprostředkovanosti, pro kolorit i vedení linií stejně závažné a důležité. Avšak pojednání, jež Wiertz nám zanechal, zůstalo nedokončeno, a tím snad též mezery tyto se vysvětlují.

Tolik o Wiertzově systému esthetickém. Zbývají nám ještě ony větší a menší spisy umělcovy, jichž obsah v soustavu vřaditi jsme nemohli. Rozvinuje tam náhledy své o poměru malířství k uměním ostatním, horlí tam za obsažnost děl uměleckých neb dokazuje, jak prospěšno studovati díla, jež velicí mistrové dob minulých vytvořili.

Umění výtvarné nestálo Wiertzovi nikdy jako by samo o sobě, pojímalť je v souvislosti s celým ostatním duševním životem doby naší, se všemi průjevy ducha i fantasie lidské. Obzvláště půtahy mezi malířstvím a poesií i hudbou živě jej zajímaly. Snil o spolupůsobení tří umění těchto, o spolupůsobení takovém, kde by všechny k stejnému

cíli tíhnouce navzájem působení své sesilovaly a přece zase tak, aby žádné z nich na zvláštní povaze své újmy neutrpělo. Energická mysl jeho, jež nikdy obtíží se nelekala, přiměla ho též k tomu, aby o uskutečnění idey takové se pokusil. Vystavilť v jednom z divadel Brusselských některé ze svých předních obrazů, při hudbě a deklamaci s nimi souhlasné. Pokus ten byl několikráte opakován a vzbudil v obecenstvu vřelé účastenství. Jedině kolorit maleb pro denní osvětlení určených a v světle umělém charakter svůj příliš měnících, jakož i lesknost barev olejových, úplnému zdaru tenkráte překážely.

Tato snaha slučovací však byla u Wiertze spojená s jasnými a přesnými náhledy o rozdílech všech umění těchto. Tak obzvláště byl přesvědčen o tom, žeť a kterak časové umění básnické od prostorného umění výtvarného v základech působení svého se lišiti musí. Pravíť ve vzhledě tomto: „V Homéru Zeus stahuje obrví své a celý Olymp se tím chvěje, jest to idea mocná a poetická. Malíř zvolí si, jí nadchnut, týž předmět, dá Zeusovi svému též obrví stahovati a — Olymp se nechvěje.“ *) Tím vyjádřil Wiertz spůsobem svým jeden z podstatných rozdílů mezi poesií a malířstvím. Dáti se básníkem inspirovati, to může vésti a vedlo již k výsledkům skvělým, však chtělli by umělec doslovně báseň na plátno přenášeti, snadno s úplným nezdarem by se potkal. Tak na př. nemusí býti básník již proto prostředním, pějeli o azurovém nebi bez obláčku, o pleti z lilií a růží, o paži úbělové, a p. Malíř však, který by takto chtěl malovati, nebyl by více ani umělcem. A přec jsou příklady, žeť i umělci sami mezí umění svého vědomi si nebyli, a tím svedeni, poměr mezi obsahem a provedením díla malířského naprosto křivě pojímali. Tak obzvláště v Německu (jen několik desítiletí po smrti Lessingově, jenž tak přesně a určitě obor malířství byl vymezil), povstala škola umělecká podobnými, křivými zásadami se řídící. Wiertz se spravedlivým rozhorlením proti tomuto též Corneliem hájenému směru se vyslovuje. Ta malba „nemalebná,“ kde „část k očím mluvící“ tak bezohledně se zanedbává, protivila se jeho živému a v pravdě uměleckému duchu. Již sám postup v tvoření děl oněch zdál se mu pochybeným. „Vyhledají si,“ praví, „myšlenku, buď z básníka některého vypůjčenou buď tendenčně náboženskou, neb zas ideu, jež hluboce filosofickou býti se tváří, i jsou pak přesvědčeni, že pro pouhý ten obsah práce jejich vynikajícím dílem uměleckým bude. A jaký je výsledek skutečný? Nejsou to ani už výtvory umělecké, co z rukou jejich vychází.“ I táže se dále, v čem hlavní příčina vad těch spočívá? Spočívá v tom, že nebyla to idea *malebná*, již umělec taký si zvolil. Malíř může mysliti to, co poeta, filosof neb pravověřící křesťan, musí to však mysliti *jinak*, názorně, ne abstraktně, musí jinak věc pojmouti, jinak vylíčiti. Obsah o sobě tedy nerozhoduje ještě o ceně díla uměleckého, nýbrž *spůsob*, jakým obsah je vyjádřen. Taková je konkluse Wiertzova.**)

A přece zas Wiertz jinde za obsah, obsah druhu ideálního s uměleckými rodáky svými v boj se dává. Horlíť v příčině té: „Naši mo-

*) Poznamenáváme, že Wiertz německy neuměl a Lessinga neznal.
**) Správněji by se snad řeklo: O ceně obrazů nerozhoduje to, co umělec podati chtěl, nýbrž to, co podati dovedl. Spůsob podání nelze od podané věci odloučit; patříť on tedy též k obsahu díla uměleckého.

derní malíři předměty *obraznosti* vytvořené zavrhují, pouze to, co se *vidí*, neb viděti mohlo, za motivy k dílům svým si obírajíce.“ Zbývá tedy se stanoviska toho pouze genre, a poněkud i malba historická. Než i tato pod štětcem moderních Belgičanů v genre se zvrhává. Neníť u nich nutného vzletu v myšlenkách, není u nich slohu důstojného. „Mníme, že máme malířů historických. a přec jich nemáme. Předmět z dějin čerpaný nedává sám sebou ještě obraz historický.“ Ano! dodáváme zde, z hloubí přesvědčení svého.

S těmito náhledy a s celou jeho povahou uměleckou souvisí, že určitě se obracel proti směru škol nuturalistických, jež *v pouhém* napodobování a opisování přírody účel umění spatřují. Jeť Wiertz přesvědčen, že umělci důsledně dle zásad naturalistů postupujíce, na úplném zcestí by se octli. Nebylo by to ani více umění, jež by pak pěstovali, a k provádění prací jejich stačily by stroje chromofotografické. V tom smyslu volá umělec k mladé generaci takto smýšlející: „Umělec stroj zajde, umělec mozek zůstane.“

Neméně ustálené náhledy seznáváme z oněch různých míst ve spisech Wiertzových, kde o studiu dle starých mistrů náhledy svoje vyslovuje. Bylť přesvědčen o nutnosti a prospěšnosti bedlivého studia děl velkých mistrů dob minulých,*) rovněž rozhodně však vyslovuje se proti směrům, jež nápodobování umělců najmě řádu nižšího též za účel svůj považují. Studium takých děl prostředních může umělce svésti s pravé dráhy a stává se pak, že v bizarnosti nápodobování takého hledá náhrady za nedostatečnou originálnost svou. „Připomínejme si ustavičně, že je to absurdní, ba nebezpečné nápodobovati, jak jistí lidé činí, dřevní pokusy umělecké. Zapomeňmež, možnoli, hubenost formy Dürerovy a všechno hmatání ve tmách doby této. Tím bedlivěji za to všímejme si výtvorů z květů umění pocházejících. Vždyť velké talenty povstávají vždy ze souhrnu všeho, co předešlí nastřádali. Bez Hellenů Perugina, Fra Bartolomea a Michel Angela i Rafael byl by ostal prostředním umělcem.“ „Podivno!“ dokládá Wiertz: „Originalita velkých talentů to je souhrn všech předcházejících originalit, souhrn z nich pozůstávající a přec jim nepodobný!“ — Tolik o předmětu tomto.

Bychom úplnými byli, zmiňujeme se na konec ještě o spisech Wiertzových, úvahy o technice malířské za předmět majících. Články a pojednání o *malbě nelesknavé*, o novém to spůsobu provedení jím vynalezeném, především nás tu zajímají.

Dvé hlavních spůsobů provedení, jak známo, dosud v malířství se užívá, malby jednak freskové, jednak olejové, k nimž v době novější sem tam též malba vosková se druží. Známoť, že jak ten tak i onen druh vedle rozhodných předností i četné vady s sebou nese. Umělci ač v praxi své ustavičně s nehodami obou spůsobů provedení se potkávají, přece nesnažili se pátrati po jiném druhu malby, jenž méně obtíží v zápětí by měl. Wiertz byl i v tom ohledu zjevem výminečným. Tázalť se: Co vadí při malbě freskové obzvláště nám umělcům moderním? Jednak spůsob práce, jež rychle postupovat musí

*) Kterak Wiertz studium takové pojímal, o tom svědčí nad jiné slova jeho: „V Římě nenaučíme se prováděti své práce, avšak rozšiřujeme a povznášíme fantasii svou.“ Wiertz oeuvres literaires, p. 360.

a opravy nemožnými činí,*) jednak povaha barev ve vodě rozetřených, jež pro mdlost svou koloristické dojmy vylučují, a obmezená škála barviv,**) konečně i to, že obraz al fresco malovaný zároveň se zdí, na níž se provedl, pohromám všeho druhu je vystaven. Když jsou okolnosti příznivy a když místnost, v níž malba se nachází, ani neshoří ani se nesboří, aniž nepřátelským vojskem v stáj jest proměněna, neb jinak spustošena, pak zachová se dílo takové přec nanejvýše jen po několik století. Nejjasnějším dokladem je bídný stav, v němž nacházejí se fresky Rafaelovy ve stancích Vatikánských.

A jaké zas jsou vady malby olejové? Proč užívá se jí na místě malby freskové tak zřídka k účelům monumentálním? Jeť tomu především na závadu lesklost barev olejových, jež nepřipouští pro patřitele více než jediné stanovisko, s něhož lesk onen oku nevadí, a za druhé velmi zvolný spůsob provedení. Opravy, jež v čerstvé barvě se neudály, nesmí se učiniti, dokud vrstva barevná úplně neuschne. Barvou polosuchou nesmí se, jak známo, hnouti. I to je vadou malby olejové, že technika její je velice obtížná, tak že mnohému umělci po celou dobu života ani se nezdaří, aby se jí zmocnil.

Poznav a prohlednuv tak nehody a vady obou spůsobů, přihledl též k výhodám jejich. Praví si: Přednosti freskové malby zakládají se především v tom, že umělec jsa nucen rychle a širokými tahy malovati vší malichernosti vyhýbati se musí. Má to pak začasté i vliv na celý směr myšlenek jeho a vede to k slohu mocnému a velikému. Malba olejová zase nad fresko vyniká větší praktičností v spůsobu práce, především pak schopností již ke všem úkolům koloristickým se propůjčuje. Wiertz tedy umínil si pátrati po novém spůsobu malby, jenž by přednosti jak freska tak malby olejové spojoval, zároveň vad jejich co možná se vystříhaje. Těmi zásadami se řídě vynalezl svou peinture mate. Nový ten spůsob provedení, jejž bychom snad nejpřípadněji nelesknavou malbou přezvali, hlavně tím od známých druhů se liší, že barviva v terpentinu se roztírají a rozřeďují.***) Nový procedé svůj bedlivě prozkoumav a vyzkoušev, došel Wiertz přesvědčení, že zúplna vyhovuje podmínkám, jež si byl vytknul. Ve zvláštním resumé shrnuje

*) Malba al fresco provádí se, jak známo, na zdi tím spůsobem, že barvy na vlhkou omítku se nanášejí. Se schnoucí omítkou spojí se pak barvy tak, že s ní jednu massu tvoří, a opravy nejsou jinak možné, než srážením staré omítky a novým nánosem čerstvé, na niž dotyčná část obrazu znova se namaluje.

**) V malbě freskové smí se užiti pouze těch barev, jež žíravé vápno nealteruje. Jsou tedy veškery barvy vegetabilní jakož i některé z barev minerálních zde vyloučeny.

***) Ve spise, jejž Wiertz v rukopise zanechal a v němž procedé svůj zevrubně rozebírá, spůsob provádění malby neleskavé takto jest udán: Tří látek je zde potřebí: látky barvící (jsou tu připuštěna veškera barviva, jichž při malbě olejové se užívá), látky spojující, t. j. terpentinu Benátského, látky rozřeďující, t. j. essence terpentinové. Potřebuje se na tři části barviva jedna část terpentinu Benátského a dvě části essence terpentinové. Spůsob upravení barev je velmi jednoduchý. Když terpentin s essencí na mírném ohni se rozvaří, přidá se k nim barvivo a takto dohotovená barva v měchýři se uschová. Plátna užívá se nebíleného, mimo štětek obyčejných pak ještě zvláštního štětce jezevčího. Je velmi široký a slouží k tomu, by hotovému obrazu měkčí vzhled se dodal.

Wiertz vytčení předností jeho. Předně, co freska se týká, jaká to strmá a komplikovaná lešení musí se začasté zbudovati před stěnou neb pod stropem, na nichž malba al fresco má být provedena. Naproti tomu umělec, jenž k procedé mat se byl uchýlil, stojí pohodlně v atelieru před plátnem svým; nemusí ani žebřík za žebříkem slézati, aniž musí malovati na znaku leže, pažema vzhůru obrácenýma, jako Michel Angelo, když prováděl malby své na stropě kaple Sixtinské. Bylť prý Michel Angelo na to delší dobu neschopen v jiném postavení cokoli kresliti neb čísti. A jak lehce a snadně při malbě nelesknavé práce jde od ruky. Umělec může přestati kdykoli, kdykoli zas počíti, neboť barvy terpentinové rychle schnou. Toto rychlé schnutí bylo by ovšem závadou, kdy by barvy ty nepřipouštěly opětné zvlhčení essence terpentinové. Takovým způsobem může umělec kterékoli místo v obraze opraviti, aniž by tím malba jakkoli utrpěla. Jeli pak koloristou sebe výlučnějším, vždy nalezne v peinture mate prostředků k efektům nejpůsobivějším.

Když obraz je dohotoven, jednoduše na místo proň určené se přenese a na stěnu připevní. Jest nelesknavý jako fresko, lze na něj se všech stran patřiti a může se sejmouti, hrozíli budově shoření neb jakákoli zvolná zkáza neb nebezpečí.

Prováděli umělec tabulové obrazy jakýchkoli rozměrů barvami nelesknavými, brzy sezná výhody techniky této. Pakli při malbě olejové štětec na plátno se lepíval, to zde lehce po něm se pohybuje a barvy jako hravě z něho plynou. Kdežto dříve vždy dlouho čekati musil, než barvy olejové uschnuly, může nyní v práci pokračovati téměř ode dne ke dni. A jeli s dílem svým hotov, tož, jeli to obraz olejový, má smutnou naději, že práce jeho brzo sežloutne, trhlinami ve fermeži se pokryje, kdežto procedé mat je mu zárukou dlouhého, nezměněného trvání.

Potud vývody Wiertzovy, jichž podstať jsme tu uvedli. Co ještě dokázati zbývalo, to dodal vlastní aplikací nové methody. Že vzorné modelace, kresby korrektní a přec plynné, koloritu mocného a harmonického zároveň lze malbou nelesknavou skvěle docíliti, toho plným důkazem jsou díla jeho.

Zda též způsobem trvalým? V tom ohledu máme obavy snad ne zcela nepodstatné. Látka i spojující i rozřeďující je přec jen pryskyřice, vše ostatní záhy se vypaří. A v skutku již nyní počínají opraskávati malby takto provedené. Jak druhdy Lionardo da Vinci, když proslulou svou Večeři tvořil, tak i zde myslíme, připadl Wiertz na techniku ne dosti stálou. Však byla to přec jen oprávněná bádavost, jež umělce takto svedla a námitky proti olejové barvě učiněné trvají přese všechno v platnosti své. Na pokus výsledku pochybného mohou a měli by sledovati pokusy zdařené; co Wiertz malbou nelesknavou provedl, tvoří ostatně přec jen značnou menšinu obrazů jeho. —

Než netoliko o malířské technice Wiertz přemítal, též o zlepšení materiálů plastických chtěl on se pokusiti, ale smrt stihla jej, než pátrání jeho mělo výsledků. I od jiných byly již vysloveny náhledy o nedostatečnosti veškerých našich hmot sochařských. Proslechlo se již mnoho stesků, jak na mramor tak i na bronze, že v novosti ruší dojem díla plastického; více ještě proneslo se žalob na špatnou struk-

turu a mrtvou bělost sádry, — a přec nikdo ještě vážně se nestaral odpomoci všem nehodám těmto.

Však nezáleží tu pouze na dobré vůli umělců, i učenci měli by důležité otázky té se uchopiti. Jak ohromné pokroky učinily vědy přírodní a zejmena chemie od věků antických, přece však pracují naši sochaři posud v těchže druzích mramoru, v bronze z těchže téměř kovů sestavené a v téže sádře co předchůdcové Fidiovi a Lisippovi.

Což zde moderní věda neví žádné rady? Říká se snad sem tam, že není nutno povaze materiálu přikládat takou váhu. Avšak jediný pohled na legii sádrových soch moderních postačí, abychom viděli, jak velký vliv hmota ta má na spůsob vylíčení. Ta nepřesnost formy, ta změkčilost a neakcentovanost jsou právě zas jen v sádře možné, a souvisí s ní tak, jako slabovitý dojem prací z nového, bílého mramoru, ničím neimpregnovaného.

Moderní věda neví tu posud v skutku rady žádné; a přec cesta jednoduchá snad k cíli by vedla. Kdy by umělci, chemikové a geologové se spolčili a jeden druhého podporujíce, společně pátrati a zkoušeti by se jali, dopracovali by se zajisté výsledku, jaký každému z jednotlivců těch o sobě byl by nedosažitelným. —

Wiertz nedošel tedy cíle svého, zreformovati techniky umělecké, přece však přináleží mu první místo mezi myslícími umělci všech věků. A jest nyní žel poskrovnu těch, již vážně přemýšlejí o práci své. Tato zvláštní nechuť umělců k přemítání a zvláště též k práci spisovatelské je politování hodna nejen v zájmu vědy než i v zájmu umělců samých. Tak technické zkušenosti, každým pracně nabyté, upadávají s ním v hrob, a v jistých ohledech je každý nucen znova počínati. Skládajíce pak idey svoje v slova psaná, byli by nuceni určitěji, jasněji a přesněji mysliti o umění svém, jsouce pak si vědomi příčin všeho, co jich talent a instinkt tvořiti je učí, podporovali by reflexí tahy štětce svého. Že takýto *reflektující umělec* nemusí nikterak tvořiti díla, jež by činila dojem vyreflektovanosti, toho důkazem nejjasnějším jsou opět výtvory Wiertzovy. Jeť právě od představy sebe jasnější ještě velký krok k malířskému zobrazení jejímu, a krok ten učiniti zbývá právě talentu uměleckému.

Než nejsou to pouze myšlenky z okruhu umění se týkajícího, s nimiž Wiertz se zabýval, interesovalyť jej veškery idey hýbající moderním světem. Jak záležitosti politicko-sociální, tak nejnovější úspěchy věd přírodních, tak na konec i záhady filosofické. Utvořilť si v každém z ohledů těchto zvláštní pevné stanovisko, na přemítání vlastním se zakládající. Bylť demokratem nejupřímnějším duchem i srdcem svým, horlitelem pro pokrok všeobecný.

I to chceme na konec připomenouti, že Wiertz byl dalek každého materialismu, jak u duše tak hluboce a jemně ostruněné samo se rozumí. Vždyť proniknul svou cestou téměř až k myšlence o ideálnosti prostoru, jež každý náhled o absolutnosti hmoty nejradikálněji vylučuje. Pravíť zvláštním obrazným spůsobem svým: „Když dech života v nás pohasne, když duch sprostěn hmoty vnikne v prostor, když přítažlivost, teplo a veškery zákony přírody nebudou více míti moci nad námi, jaké

as budou se nám pak zdáti předměty? Nebude pro nás více stupnice poměrů prostorných. Pak nic nebude více ani veliké ani malé!"

Jak u jiných vynikajících duchů tak i u něho spřízněna byla s tím náklonnost neshledávati na zemi této „nejlepší ze všech možných světů." Jeví se to sem tam i v obrazích, jeví se to v mnohých výrazích jeho. Tuto náklonnost sdílí ovšem s Homerem, s Göthem a se Shakespearem, s Biblí i s Vedami, s Aischylem, s Herodotem a Macchiavellim, s Pythagorem a Schopenhauerem, Voltairem, Lessingem, Byronem i Lermontovem, s tolika od sebe neodvisle přemítajícími duchy národů nejrůznějších a věků nejodlehlejších, jiř i ve vzhledě tom své vlastní mínění určitěji byli vyjádřili.

A tak vidíme, že živý duch Wiertzův zanášel se i s problémy, jež nad vlastní obor jeho zasahaly. Snažilť se, jak pravý umělec má, naplniti se celým obsahem věku svého. Avšak veškery idey jeho, veškery výzkumy, veškero obohacení ducha vůbec, vše přece zas soustřeďovalo se v bodu jediném, vše přepracovávalo se konečně geniem jeho v díla umělecká.

I v srdci jeho zaujímala láska k umění místo nejpřednější, pro umění svoje snášel tam s odporem tu mlčky i svízele života a jemu se zasvětil s myslí vroucnější, než snad kdy který umělec, obětovalť se mu v čistém zápalu pevného a horoucího srdce svého. I poslední slova na loži smrtelném svědčila ještě o vysoké a uvědomělé lásce k umění, spočívající na hlubokém přesvědčení o svrchované ceně jeho. „Příroda sama," pravil, skláněje hlavu svou, „byla by nedokonalou, kdy by umělcem nebyla." (Pokračování).

O počátcích říše ruské.

Roku 1862, rok před naší poutí Velehradskou, oslavovala se v Rusích tisíceletá památka založení státu ruského. Asi dvě nebo tři léta dříve, tedy v samých přípravách k té památné slavnosti, obnoven byl v Rusích literární spor o to, který národ to byl, jenž říši ruskou před tisícem let založil. Spor ten, roku 1859 ne počatý ale s větší prudkostí obnovený, byl v podstatě rozhodnut již o několik desítiletí dříve, avšak toliko (jakž Šafařík ve Slovanských Starožitnostech vyjádřil se s menší odchylkou od pravdy nežli od opatrné zdvořilosti) „důvody postačujícími pro zkušeného a nestranného soudce, neplatnými naproti u neumělých anebo předpojatých cenitelův." Od té doby vedena byla obnovená hádka po dvacet let, hlavně ovšem mezi historiky a jazykozpytci ruskými, avšak i skandinavští a jiní vmísili se dosti účinně do ní; na obou stranách, u normanistův i antinormanistův, bojováno s vynaložením veliké píle, důvtipu i učenosti, ale tepáno bývalo do protivníků též s vášní a náruživostí, s jizlivostí i s neurvalostí, naproti kteréž hořejší dráždivá slova Šafaříkova vypadají velmi nevinně; nyní pak, ač se zdá, že obě strany vypotřebovaly již všechno střelivo, přece ještě boj není ukončen tak, aby některá strana sama uznala se za pře-

moženou. Přehledněme v krátkosti prostředky a cíle toho zápasu, jenž pohybuje tolikerými myslemi.

Jediným původním historickým pramenem, jenž vypravuje o založení státu ruského, jest nejstarší kronika ruská, která složena byla okolo roku 1100 v klášteře u Kijeva a proslula pode jmenem Letopisu Nestorova. Pro nejstarší historii ruskou má ten letopis tutéž důležitost jako u nás kronika současného Kozmy Pražského. Karel Jaromír Erben přeložil Nestora do češtiny a opatřil jej vzácnými vysvětlivkami, tak že toto vydání náleží k nejlepším, a co se týče výkladu textu tak nesnadného, jest snad nejlepší.

Dle vypravování Nestorova slovanští předkové nynějších Rusů byli prvotně rozděleni v různé kmeny, mezi nimiž nebylo žádné jednoty státní. Nejseverněji okolo Novgorodu při Ilmenském jezeře přebývali Slověné po výtce tak řečení, od nich pak směrem k jihu bydleli po pořádku Kriviči, Radimiči, Severané, a okolo Kijeva Polané. Východně od pramenů Dněpra při řece Oce seděli Vjatiči; též západně od Dněpra jmenuje se několik slovanských kmenů. Žádná částka těchto východních Slovanů nejmenovala se Rusové. Sídla jejich nedosahovala nikde k moři. Od moře Baltického dělili je Litvané a Čudové; též na severu i na východě sousedili se Slovany kmenové příbuzní Čudům; z těch obyvatelé při Bělozeře východně od Slověnů sluli Vesi. Na jihu při Černém moři nejmocnější byli kočovní Kozaři, kteří na několika sousedních kmenech slovanských vymáhali daň. Naproti tomu zase severní kmenové slovanští a soumezní čudští bývali poplatni Varjagům, kteří přebývali za mořem Baltickým, jež Nestor nazývá Varjažským, a po několik století přicházeli do Slovan odtamtud ze zámoří (teda na první pohled ze Skandinavie).

Nyní poslyšme Nestora samého, co vypravuje k roku 862 o veliké proměně mezi těmito severovychodními Slovany. Tenkrát prý Slované „vyhnali Varjagy za moře, a nedali jim daně, i počali sami sobě vládnouti, a nebylo u nich práva; i vstal rod na rod, nenáviděli se vespolek, a počali sami proti sobě bojovati. I pravili sami mezi sebou: Vyhledejme sobě kníže, kterýž by vládnul námi a soudil po zákonu. I šli za moře k Varjagům, k Rusům; neb tak se nazývali ti Varjazi Rusy, jakož se jiní nazývají Švédy, a jiní Normany, Anglany, jiní Goti, tak i ti. I řekli Rusům Čudi, Slověné, i Kriviči, i Vesi: Země naše veliká jest i oplývá vším, ale řádu v ní není; i pojďte panovat a námi vládnout. I vybrali se tři bratři s rody svými, pojali sebou všecky Rusy, a přišli; nejstarší Rurik usadil se v Novgorodě, a druhý, Sineus, na Bělozeře, a třetí, Truvor, v Izborště. A od těch Varjagův dostala jmeno země ruská, Novgorodští: ti lidé Novgorodští jsou z rodu Varjažského, prvé však byli Slověné. Po dvou pak letech Sineus zemřel, i bratr jeho Truvor, a ujal vládu Rurik, i rozdával mužům svým města.“ — Po Rurikovi panoval Oleg, jsa rodu knížecího, ač nebyl syn Rurikův; ten prý r. 882 opanoval Kijev, „i obral sobě Oleg sídlo knížecí v Kijevě; i řekl Oleg: Toto budiž máti měst ruských! A byli u něho Varjagové i Slované, a ostatně nazvali se Rusy.“ — O velikém tažení na Cařihrad r. 944 vypravuje Nestor, že Igor, syn Rurikův, „shromáždil vojska mnohá, Varjagy, Rusy, i Polany, Slověny i Kriviče“ atd. Ještě za kní-

žete Jaroslava (1015—1054) mluví Nestor několikrát o Varjazích, kterak ten kníže poslal pro ně za moře, aby mu pomohli proti otci jeho, knížeti Vladimírovi (svatému); kterak někteří Varjagové Jaroslavovi, že činili násilí Novgorodským i jich ženám, byli od nich pobiti; kterak Jaroslav, táhna na svého bratra Svatopluka, měl Varjagův tisíc a ostatního vojska čtyřicet tisíc atd.

Vezmemeli tyto a jiné zprávy nejstaršího letopisu ruského prostě tak, jak opravdu a srozumitelně znějí, vybéřeme si z nich pro přítomnou spornou otázku beze všeho hloubání tolik: Jmeno Varjagové znamená u Nestora germanské Skandinavce vůbec (kteří u západních národů sluli rovněž obecným jmenem Normani t. j. seveřané); jedna část těchto Varjagů sluli Rusové, jiná Švédové atd. Různé roty varjažské činily přes moře nájezdy mezi čudské a slovanské obyvatelstvo při východním pobřeží Baltu, i vynucovaly na nich poplatek. Slované a Čudové, aby se zabezpečili proti takovým nájezdům i aby si opatřili pevnější státní pořádek mezi sebou, dali se pod ochranu Rusů; tito k jich pozvání přišli pod náčelnictvím svých knížat, z nichž jeden, Rurik, založil mocnou dynastii. Tato skandinavská dynastie prostředkem své ruské družiny i pomocí jiných varjažských žoldnéřů, jež sobě ob čas přivolávala ze zámoří, během sta let sjednotila pod svým žezlem všecky severovýchodní Slovany, kteří pak po panujícím cizojazyčném kmeni přijali jmeno Rusů; avšak dynastie a skandinavští Rusové i ostatní Varjagové mezi Slovany po nedlouhém čase se poslovanili, a jazyk slovanský šířil se i do krajin čudských, které dostaly se pod panství Rurikovců.

Že takovéto mínění o původu ruského státu skutečně měl nejstarší letopisec ruský, o tom nemůže býti žádné pochyby. Že v leckteré podrobnosti, zejmena v letopočtu 862, mohl se mýliti, to připouští se všeobecně; ale není žádné podstatné příčiny domnívati se, že by náš starodávný svědek co do hlavního sběhu věcí byl buď pravdu věděti nemohl anebo nepravdu pověděti chtěl. Pročež také rozvážliví historikové téměř všichni přijímají zprávu Nestorovu o skandinavském původu říše ruské za spolehlivou. Dlouhá jest řada učenců, kteří tu věc zkoumali a o normanském původu státu ruského nepochybovali, jej s celým přesvědčením dokazovali a jeho hájili. V tom smyslu psal o Varjazích Bayer ve spisech akademie Petrohradské uprostřed minulého století, a současně s ním jiný německý historik v Rusích, G. F. Müller; něco později Thunmann; do počátku našeho století připadají práce Schlözera, jenž první jal se překládati a vykládati letopis Nestorův, a Josefa Müllera, který ve slovanštině byl žákem Dobrovského; touž otázkou zabýval se z Němců i Zeuss (1837) a obšírněji Krug (1842). K normanskému původu státu ruského znali se oba nejznamenitější z dosavadních historiků ruských, Karamzin, jehož dílo z první čtvrti tohoto století jest nyní již valně zastaralé, i Solovjev, jenž vysoko vynikl nad svého o 50 let staršího předchůdce. Téhož mínění přidržel se se vší rozhodností Šafařík, i bylo ono přijato také od novějších vydavatelů Nestora, totiž od Miklosiče, jenž r. 1860 vydal ve Vídni původní slovanský text Nestora, od Karla J. Erbena, výtečného českého překladatele, i od proslulého dánského slavisty Smitha, jenž přeložil Nestora do dánštiny (1869). Sem připočísti sluší též Perwolfa ve Slovníku Náučném; a tak

cokoliv dosud psáno bylo po česku o otázce varjažské, vše — vyjmemeli Kollara, básníka výtečného ale starožitníka špatného — náleží k tak řečené škole normanské. Náčelnými zastanci jejími jsou však v Rusích Pogodin a Kunik; oba vstupovali do boje opětovně netoliko po jeho lomozném obnovení r. 1859, nýbrž již dávno před tím; Pogodin přinášel do zápasu přílišnou horlivost, kterouž více dráždíval nežli přesvědčoval, Kunik však s velikou pílí a učeností snesl a vyložil všechny materiály, které nějak mohou objasniti spornou věc. Studiemi těmi zabýval se v posledních letech Vilém Thomsen, profesor srovnávací filologie v Kodani, kterýž jsa k tomu vybídnut Ilchesterským nadáním k podporování studia slavistiky, vyložil výsledky badání svého přednáškami držanými v Oxfordě; spis jeho, jenž vyšel anglicky v Londýně r. 1877 a nověji též v německém překladě v Gotě, podává ve stručné a přívětivé formě vše podstatné, co v obšírných a četných spisech Kunikových nachází se roztroušeno, a spisovatel jakožto důkladný znatel skandinavských jazyků poskytuje i samostatných výzkumů v nejobtížnější stránce té otázky, totiž v objasnění normanských jmen z nejstarší historie ruské.

Naproti prostému přijímání zpráv Nestorových počaly se vyskytovati již v minulém století různé výklady a dohádky, které hledaly původ jmena a státu ruského jinde než u Normanů. V míněních antinormanistů jest však veliká rozmanitost, bez mála kolik hlav, tolik smyslů, leda že vždy po čase najde se někdo, aby domnění dávno vyvrácené opět ohříval. Takž jedni našli Rusy u proroka Ezechiele (38, 2; 39, 1), kdež Gog jmenuje se knížetem Roš, kteréžto Roš může znamenati nějaký národ, ač od jiných překládá se slovem „hlava“; každým však spůsobem tvoří tito Ezechielovi Rošové zrovna takový příspěvek k ruské historii, jako americká Otawa k českým řekám. Jiní spatřovali Rusy v Roxolanech, o nichž hrubě nic jiného se neví, nežli že v starém věku bydlili v jižním Rusku. Německý učenec Ewers vyhlásil Varjagy za Kozary, Tatiščev udělal z nich Čudy, a Kostomarov r. 1859 jal se s velikým klopotem dokazovati, že to byli Litvané. Všechny tyto dohádky mohou se pokládati za vyvráceny a definitivně odbyty. Ruský spisovatel Lomonosov učinil před 120 lety první pokus, aby Varjagové byli opatřeni národností slovanskou; pokládalť je za Slovany z Pruska. Na cestu takto ukázanou nastupovali mnozí antinormanisté našeho století, s tím toliko rozdílem, že prvotní sídla Varjagů a Rusů hledávají něco západněji, mezi Slovany při jižním pobřeží moře Baltického někdy usedlými, v nynějším Holštýně, na ostrově Raně, v Meklenburce i v Pomořanech; tak činil Jan Kollar r. 1830, pak Rusové Kačenovský 1835, Moroškin 1836, i Venelin, jenž také prvotní čudské Bulhary poslovanil, tak že o původ první říše bulharské jest podnes zrovna takový spor, jako o původ státu ruského. Myšlenky o balticko-slovanském původu Varjagů a Rusů ujali se nejnověji Rusové S. A. Gedeonov a J. E. Zabělin. Thomsen podotýká, že mezi spisy antinormanistů jen nepatrná částka má do sebe cenu vědeckou, a jakožto vzácnou výjimku jmenuje Gedeonova, že prý jeho spis aspoň činí dojem opravdového přemýšlení a velké vědomosti. Úsudek tento není nikterak ve přísnosti přemrštěn. Spisy Gedeonova (Varjagi i Rus, dva svazky, 1876) i Zabělina (Istorija

russkoj žizni, 1876) byly od J. Perwolfa obšírně posouzeny v Žurnale ruského ministerstva osvěty; krajan náš, nyní profesor slovanských starožitností na universitě Varšavské, zamítá docela theorii o balticko-slovanském původu Varjagů a Rusů, a důvody jeho mají více než dostatečnou přesvědčivost.

Malé ukázky, kterak si počínají nejnovější antinormanisté, postačí k ocenění jejich methody i výsledkův. Zabělin všiml sobě, že Tacitus mezi východogermanskými kmeny jmenuje Variny v nynějším Meklenburku, a že o 800 i 1000 let později vyskytají se slovanští Wagrové ve východním koutě Holštýna; i nepochybuje, že tito Varini a Wagrové, i také Voranové Zosimovi a Vidivarii Jornandovi byli jeden a týž národ slovanský, který sám se nazýval Varjagy a okolo r. 862 vyslal bojovníky k založení říše ruské. Ku prvotním slovanským Rusům pomohl si Zabělin týmž spůsobem. Dle Tacita přebývali Rugiové při ústí Odry, a na blízku jmenuje se později ostrov Rana, Rujana nyní německy Rügen, což prý vše znamená roh aneb kout slovanské země; a kdekoli jest nějaké jmeno Run, Rog, Rug, Ros, Rus, Roz, Ruz, Varjazi, i také Rochenberg, Rosenfeld a Rosenhagen, to vše jsou osady slovanských Rusů. V literatuře české jest takováto filologicko-historická methoda dobře ač smutně povědoma; Kollar touž methodou poslovanil netoliko Varjagy a prvotní Rusy, ale i Etrusky a jiné pravěké národy v Italii; a A. V. Šembera týmž mocným prostředkem rozšířil starověká sídla Slovanů v Germanii až za Rýn a ve Švýcařích až po Montblanc; v tom spůsobu také Humoristické Listy, kamž on jedině se hodí, před lety mnoho a s úspěchem etymologisovaly.

Gedeonov naproti Zabělinu jest badatel skutečně mnohem vážnější, ač i on nejednou upadá v omyly až směšné, tu kdež skandinavská jmena z nejstarší historie ruské mermomocí chce odvozovati ze západoslovanských nářečí. Gedeonovu jsou Varjazi také Baltickými Slovany, a to již proto, že u Lüneburských Slovanů slovo waro znamenalo meč. Aby nasbíral co nejvíce důvodů ke svému mínění, hledí dokázati, že téměř všechna jmena staroruská, osobní i místní (skandinavská i slovanská), též bez mála všechny právní obyčeje a řády staroruské jsou původu západoslovanského, jako by je byli Varjagové odněkud z Meklenburska nebo z Pomořan s sebou do Rus přinesli; a poněvadž u vymřelých Baltických Slovanů nenachází k tomu dostatek materiálu, béře z nouze za vděk také jazykem a řády polskými a českými. Činí to dojem přímo trapný, když tomuto nejzávažnějšímu antinormanistovi musí býti od Perwolfa teprva vykládáno a dokazováno, že ta a ta stará jmena osobní i místní, a ty a ty obyčeje právní vyskytají se u všech Slovanů, jsou všeslovanská a náležejí teda hned prvotně Slovanům východním tak dobře jako západním. Toť při nynějším stavu slavistiky náleží k základním vědomostem, jichž jest potřeba k takovému bádání a jež Perwolf v též recensi v nejedné stránce platně obohatil.

Jak z těchto ukázek jest vidno, antinormanisté zakládají svou theorii na libovolných výmyslech, podporovaných lichými etymologiemi a mylnými dedukcemi historickými; positivné svědectví nejstaršího letopisce ruského, pokud jim jest na překážku, neplatí u nich nic. Takovým spůsobem, když ve sporné věci odmyslím si to, co se mně nelíbí, a

když přimyslím si to, co se mně líbí, lze ovšem na světě všechno dokázati, ale do opravdové vědy nenáleží ta methoda ani její výsledky. — Normanisté naproti tomu v tom sporu mají tu výhodu, že na jejich straně jest kladné svědectví nejstaršího letopisu ruského, a že toto svědectví jest podporováno také jinými pamětmi a okolnostmi odjinud dosvědčenými; tyto vedlejší paměti a okolnosti sice samy o sobě nepostačily by k důkazu o normanském původu státu ruského, ale dobře se shodují s vypravováním Nestorovým a je potvrzují. Shoda jest taková, že střízlivému historikovi dostačí k důkazu úplně přesvědčujícímu. Vizme některé toho ukázky dle spisu Thomsenova.

Nejstarší byzantinská forma slova Rus jest *'Ρῶς*, Rhos. Před rokem 862 vyskytá se to jmeno toliko jednou, a sice r. 839; tenkrát přišlo poselstvo císaře byzantinského Theofila k císaři římskému Ludvíkovi Pobožnému do Němec, a s ním přišli také nějací lidé, kteří sebe a svůj národ jmenovali Rhos; a když císař Ludvík, jenž jim nedůvěřoval, pilně o příčině jich příchodu vyzvídal, dověděl se, že jsou národu švédského (gentis Sueonum). To jest nejstarší zmínka o Rusích. — K roku 866 Nestor vypravuje namnoze dle řeckého pramene, o loupežném tažení Rusů na Cařihrad; kroniky Benátské, z nichž nejstarší jest psána okolo r. 1000, jmenují tyto nájezdníky Normany. — Arabský spisovatel Ibn Dustah píše okolo r. 912, že Rusové přicházejí po lodích mezi Slovany, je zajímají a Kozarům i Bulharům prodávají. Patrně tito Rusové nebyli Slované. — Roku 941 ruský kníže Igor, syn Rurikův, táhl na Cařihrad; někteří byzantinští letopisci při té příležitosti praví, že ti ruští nájezdníci jsou rodu franckého, a jmenem Franků Řekové rozumívali Germany vůbec; lombardský spisovatel Liudprand, jenž okolo r. 950 býval v Cařihradě, píše o témž tažení Igorově, praví, že Řekové ten severní lid jmenují Rusy, „my pak dle polohy jejich vlasti jmenujeme je Nordmanny." Můželiž býti spolehlivějšího svědectví, že Rusové prvních Rurikovců nebyli Slované, nýbrž Normani? Ale jest ještě určitější svědectví ve spise císaře byzantinského Konstantina Porfyrogenneta, jenž psal okolo r. 950; ten věnoval zvláštní kapitolu Rusům, kteří po loďkách chodí do Cařihradu, a tam obšírně popisuje spůsob, kterým Rusové přepravují své loďky přes prahy řeky Dněpra. Porfyrogennetos vypočítává sedmero prahů, a udává názvy jejich ve dvou řečech, totiž po rusku a po slovansku (*ῥωσιστί, σκλαβινιστί*). Výklad některých těch jmen dělá sice obtíže, ale že jedna jsou skandinavská a druhá slovanská, to každý znatel těch jazyků pozná na první pohled; ku př. pátý prah slul prý rusky *Βαρουφόρος* a slovansky *Βουλνηπράχ*, a staronordicky Báru-fors, skutečně znamená tolik co staroslovansky vlъnъnyj pragъ, slap velkých vln. Císařský spisovatel praví, že Slované jsou poplatni Rusům; a ruská jmena prahů jsou plným důkazem, že tito panující Rusové nebyli Slované nýbrž Normani. Téměř rovněž tak vážný důkaz lze vésti ze jmen osob knížecích i jiných, ježto se vyskytají v nejstarší historii ruské; skoro o devadesáti takových jmenech dokázal Thomsen, že jsou skandinavského původu; význam jejich zůstává sice často nejistý, jakož bývá vůbec u vlastních jmen, ku př. co by prvotně znamenalo české zajisté jmeno Čech, Libuše nebo Praha, jest také pochybno; ale postačí, když jest dokázáno, že ona staroruská jmena vy-

skytují se obecně v starých památkách skandinavských. Některá ta jmena dle výzkumů Thomsenových ukazují zvlášť na východní krajinu švédskou severně i jižně od jezera Mälarského. Čudové nazývají Švédy Ruotsi, což povodí se od skandinavského slova znamenajícího veslaře, mořeplavce; odtud nejspíš pochodí jmeno Rus. Že jmeno Varjagů, k němuž Thomsen navrhuje novou etymologii, v celé východní Evropě znamenalo východce ze Skandinavie, kořistníky i žoldnéře (jako jmeno Normanů v západní Evropě), jest dokonale dokázáno, a to historikovi postačí úplně. —

Někteří posledně kloní se k theorii polonormanské a poloslovanské, dle které by Varjagové byli Normani, ale prvotní Rusové byli by Slované od Kijeva, teda Polané. Tato nová dohádka zakládá se hlavně na Dlugošovi, polském historikovi 15. věku (jenž v této jemu odlehlé věci mohl se mýliti stokrát snáze než ruský letopisec okolo r. 1100), a pak na variantě jednoho místa letopisu Nestorova; kterýžto variant, jako jeden svědek proti mnohým, má jistě menší váhu nežli patero nebo šestero různých míst Nestorových, svědčících určitě a souhlasně, že východní Slované přijali jmeno Rusů teprva od Varjagů. Krom toho ona nová domněnka má proti sobě Konstantina Porfyrogenneta a vůbec vše to, čím se podporuje theorie normanistů.

Srovnámeli spis Thomsenův s výkladem Šafaříkovým ve Starožitnostech, shledáme, že další čtyřicetiletý spor o původ státu ruského prospěl skutečné vědě toliko v podrobnostech, nikoli však ve hlavních věcech; tyto byly již v době Šafaříkově na jisto postaveny, a věru ta ohromná práce, kterou od té doby ten zápas na obou stranách stál, mohla s lepším prospěchem býti věnována jiným oborům vědy slovanské, které potřebují vzdělání.

A tážemeli se konečně po pohnutkách, pro které tolik učených Rusů protiví se historickým faktům dávno dokázaným, tu jest domněnka na snadě, že aspoň v posledních desítiletích děje se to hlavně z národní hrdosti, která zpěčuje se dopustiti, že by veliký stát slovanský byl býval založen od jinorodců neslovanských. Ale jako Francouzům není ku příhaně, že stát jejich byl založen od německých Franků, po kterých ten romanský národ i jmeno svoje nese, tak mohou i vlastenci ruští klidně hleděti ke skandinavskému původu státu a jmena svého. Však Slované k zachování a rozšíření toho státu i ku proslavení jmena slovanského v něm přičinili svůj náležitý podíl, na který mohou spravedlivě býti pyšní; i zbývá též dále dostatečné pole činnosti, aby slovanský velestát prospíval v duchu slovanském za druhého tisíceletí aspoň tak, a možnoli ještě zdárněji, nežli ve svém tisíceletí prvním.

Dr. *J. Kalousek.*

Nebesa.

O nichž vypravuje

A. V. Šmilovský.

I.

Nebe jako by je vysmejčil: hladké, jemné, jasné a průsvitné. Na něm slunce div rozkoší a blahem neshoří. Povedl se mu také pěkný kus práce: se země svleklo nudný hábit vdovský a vystrojilo si ji za nevěstu. Marně namáčíš péro; pomýšleje nedomyslíš. Za jedním citem, jednou myšlenkou na sta se hrne jiných, druh družce šlapajíce na paty.

Jest druhá polovice máje, doba konvalinek, šeříku, divokých kaštanů, pěnkav, sedmihláskův a pěnic i bůh ví čeho všeho: litanie bez míry a konce; nedozpíváš ji. Však jaro si píše samo svou báseň květnatými runami po zemi a hlaholí ji skřivánčími hlásky po nebi. Vari mřínku, losos plave! Adié, inkouste!

Ze Záluží jde do Suchdola pěšina dobrých pět čtvrtí hodin dlouhá. Ze Záluží vine se polnostmi, pak lískami, babykami a habřím po stráni dolů na lučinu; odtud luka, pole, luka pole potok; pak luka, pole a pole, Suchdol. Bůh milý ví, odkud Suchdolu jmeno! Dolu tam není anobrž rovina jako podlaha, a na vsi věru neviděti nic suchoparného vyjímaje ty boží komíny. Hojné stromoví jest jeden květ a v zeleni a květu sedí ctihodné doškové střechy chalup jako hřiby v mechu a červené střechy fary, školy a některého nového statku jako muchomůrky. Výše do modra odvažuje se jen kostel s baňatou zvonicí a vížkou. Pěšina ze Záluží jde těsně podél hůlkového plotu posledního statku. Na ní, v stínu rozkvetlého jeřábu stojí muž padesátník opíraje se o hlohovou hůl a hledí na zdař bůh do polí. Že to vesnický farář, vidíme ihned. Hnědý jeho zrak jest samá dobrota, ale přichmuřena zádumčivostí, ne mrzutou, ale smutnou a dojímavou. Jisto jest, že se starostmi na srdci hněte, nebo proč by stál uprostřed jarního veselí, svatby a plesu jako žíznivý muzikant?

Je to velebný pán Václav Cvok, farář ze Záluží. Je zdatným dělníkem na vinici páně, ale vína sám dojista málo spotřebuje. To projevuje již všecka jeho strůje. Už ty boty! jedna má příštipek v pravo, družka v levo. A ten klobouk — byl čas, kde byl černý, ale teď se plaví do zelena a viděti na něm, že není zvyklý choditi pod deštníkem. Kabát jest střihu aspoň deset let starého a na loktech i na švech maličko již ošuměl. A tělnatý také není pan farář Cvok; orleanová vesta mu napřed příliš volně odstává. Jediný přepych při něm jsou hodinky na šňůrce z vlasů spletené a zlatým srdečkem asi uprostřed spjaté.

Co kormoutí našemu příteli ledví?

Já vám to pošeptám. Nemá chuďas v domě ani groše. Dříví mu došlo, na dvoře není drůbeže a panna Naninka vzala na dnešní oběd poslední mouku. Jde do Suchdola, aby si u pana bratra Ledeckého vypůjčil pětku, nebo není naděje na nějaký brzký křest či pohřeb. K tomu přiložte, že má již od začátku minulého adventu Ledecký u něho na dluhu desítku, které posud nemohl splatiti.

Ctihodný pastýř duší Zálužských si z hluboka pod jeřábem vzdychl, poškrábal se na levém nadloktí a zatočil zrakem jednou v levo k Záluží, po druhé v pravo k Suchdolské faře. Byl patrně na vahách, přemítaje, máli se domů vrátiti či zajíti do Suchdola? Posléze přetřev si modrým plátěným šátkem čelo vráskami popjaté a potem zbrocené, rozhodl se: pravou nohou napřed dal se na pochod do Suchdola.

V levo před vraty farského dvora stojí socha sv. Jana Nepomuckého mezi dvěma maďaly. Staré a statné stromy byly, jako by je květem posypal a hejna vrabcův v nich dováděla do zvůle. Kněz se zastavil, sundal klobouk a pohlížel chvíli na stromy. Bylo na něm viděti, že podíváním zrak i mysl jeho se rozjasňují, ano tenké jeho rty rozesmály se jaksi až k dovádivému úsměšku.

„Mé zlaté stromy," promlouval k sobě, „kdo by se z vás nezaradoval? A ty, svatý Jene, stojíš mezi květem a vrabčími libánkami jako já se svou prázdnou kapsou v májové veselce přírody. Ó svatý příteli, oroduj za mne, abych vraceje se od Ledeckého vděčným pohledem ti poděkoval."

Po té vstoupil do dvora a sklopiv hlavu ubíral se jako oukropek mimo okna farského stavení. Azor povaluje se na prahu, vstal, protáhl údy a zaštěkav na uvítanou běžel mu naproti.

Ve dveřích, vedoucích z kuchyně do pokoje faráře Suchdolského, pátera Ledeckého, objevil se rázný profil panny Reginy, ctihodné kuchařky a hospodyně. Nos měla jako papoušek; jen jím klovnouti.

„*Nebesa* už jsou zase tady," poučovala úsečně svého pána. „To vám povídám, nepůjčujte mu!"

„Toto," odvětil Ledecký vážně jako kniha.

„Ó, vy máte vždycky: toto; ale na konec dáte se přece ohnouti jako španihelka."

„Inu, nejsem jako buk z lesa, jsem křesťan."

V tom klepáno na dvéře. Regina stáhla výrazný profil svůj z pootevřených dveří kuchyně a ustoupila v zákulisí přivrouc jen napolo dvéře, aby jí ani slabyky neušlo z toho, co Ledecký a Cvok spolu budou projednávati.

II.

„Pochválen buď Kristus," pozdravil Cvok Ledeckého a poceloval jej po kněžsku.

„Sedněte, pane bratře, sedněte," vítal jej Suchdolský a nabízel mu stolici při dubové tabuli, stojící uprostřed pokoje.

Usedli si. Ledecký tak, aby měl dvéře z kuchyně na oku. Cvok byl k nim zády obrácen.

„Jste bez toho ušlý," prohodil Ledecký.

„Díky bohu," odvětil Cvok; „nohy mé jsou posud jako strunky; já běhám jako mník, a kněžská nemoc o ně bohdá nezavadí. Co se zdraví noh týče, jest fara ze Záluží pro ně zlato."

„Proč říkáte kněžská nemoc?" káral jej Ledecký, „jako by nikde jinde nebylo podagry leda na farách. Totě jako byste z vlast-

ního stavu sobě tropil šašky. A přece vím, že jste řádný dělník na vinici páně.

„Jen že zpropadeně málo vydělávám," povzdychl si ubohý Cvok a zahleděl se do stolu.

V kuchyňských dveřích, za zády Cvokovými, objevil se profil panny Reginy. V jejím pohledu stálo: „Vidíte, jak přidělává ke svému kladívku příhodné topůrko. Nepůjčujte!" Ledecký se vážně k ní podíval, jako by řekl: „Nebojte se. Z toho ječmene nebudou kroupy." — Ke Cvokovi však pravil: „Pravda, fara vaše není žádný zlatý důl, Záluží není žádná majetná obec; chudiny jsou tam plné kouty. Ale proto přece byste nemusil míti pavučiny v kapse, kdy byste byl jen trochu jiným člověkem a dbal dobré rady, když se vám podává."

Cvok neodpovídal.

Ledecký pokračoval: „Já vím, že nerad takových žalmů posloucháte. Připouštím, že jest krásnou věcí, býti takovým duchovním, jakého vy si v mysli zobrazujete a jak jej ve skutečnosti na sobě provesti se snažíte; ale krásná ta věc jest nepraktická, jak i sama vaše figura ukazuje. Což na plat, našinec jest z krve, kostí a masa, jako každý jiný člověk a jest mu vpraviti se v poměry, za kterých při svém duchovním úřadě žije. Lid náš venkovský není, jak jej v románech vypisují, nejdeli o věc musitelnou, groše z něho nevyklepáte. Když nad to vidí, že farář hrubě o peníze nestojí a že nemá dostatek síly, podle práva svého a řádně za svou práci se jich domáhati: škrtí lidé měšec, div jej neudusí. Víte, milý Cvoku, já vás nechci upomínati, ale povídám to jen tak pro příklad a doklad. Od začátku adventu mám u vás desítku; slíbil jste, že se úsilovně o to starati budete, byste mi ji zplatil, aneb aspoň uplácel, i mohl jste se dobře již z dloužku toho vymaniti."

„A prosím vás, jak?" otazoval se nesměle Cvok.

„Hned vám to povím," odvětil klidně Ledecký. „O ostatcích ženil u vás Rousa syna Matěje a zaopatřil mu teplou nevěstu. Vy jste je oddával. Co vám dali za oddavky?"

„Můj bože, co by mně dali?" odpovídal Cvok. „Pozvali mne a Naninku na svatbu, dali nám pořádnou výslužku, že jsme asi čtyři dni z ní jedli, a pak několik housat."

„To nic, můj zlatý Cvoku! Vy jste měl za oddavky žádati čtyřicet zlatých. Deset zlatých měl jste mně zaplatiti a ze třiceti zbylých rýnských měl jste si koupiti pořádný nový kabát."

Cvok se rozehříval, kolem rtů vyskočil mu trpký úsměšek, a tělo jeho vrtělo sebou nepokojně na sedadle.

„Však já s pomocí boží tu desítku vám také zaplatím."

„Já vás neupomínám," hájil se Ledecký. „Mně běželo jenom o to, bych k vašemu prospěchu ukázal vám na vaše chyby, proto že snad nikdo druhý vám tak zjevně a upřímně jako já vlastní vaše zrcádko nepodrží. Jinak všecka čest, já vás přes vaše chyby ctím a opravdově miluji. Pro jednu desítku! Vem ji šlak! Kdy by vám bylo zle, posloužil bych vám třeba druhou."

Panna Regina v tom jako vítr do pokoje vrazila nesouc džbánek s pivem, slánku a talíř s máslem a nakrájeným chlebem.

„Slyšela jsem tu velebného pána ze Záluží rozprávěti," vykládala prostírajíc ubrousek, „a myslila jsem si, že po cestě jest dobrá posilněná, a třeba to byl jen chlebíček se sklenicí piva."

„Opravdu, pozoruji, že mám hlad," dí Cvok.

„Rádi dáváme," dodala Regina a odcházejíc do kuchyně mrštila opět okem po Ledeckém. Tento vyhledal si v koutě dýmku, nacpal si a zapálil. Dýmaje pokračoval: „Když už jsme jednou v litanii, musíme ji dořikati. Když našinec k vám přijde a chce si hůl do kouta postaviti, válejí se tam knihy; chceli položiti klobouk na postel, jsou tam časopisy; chceli si usednouti, jest na stolici halda kněh a na stole jak by smet. Všudy jen kniha a kniha. K čemu ty zbytečnosti: já odbírám, než se rok s rokem mine, kalendář a Blahověsta a mám toho multum dost. K čemu vyhazujete peníze na světské knihy? Poněvadž jest vašich příjmů tak po tenku, musíte býti u knihkupce šlakovitě zakřídén."

„Já mu platím brambory," odvětil ledabylo Cvok.

„Že brambory?! To svět neviděl!"

„Já vám to vysvětlím," vykládal Cvok. „Když jsem osmnáct let kaplanovav domohl se farky v Záluží, pomyslil jsem si: Teď jsi pěkně pánem svým, koupíš si potřebných knih a budeš moci ve své samotě vesnické jíti do kroku s duchem časovým. Kdykoliv jsem přišel do města, vybral jsem si v knihkupectví knihy, které se mi líbily."

„A neplatil jich," přejal mu řeč Ledecký.

„Počkejte. Pak mně knihkupec sám od sebe příhodné spisy po pořadníkovi zasílal. Já měl z nich radostí devadesát devět. Po té, v sobotu po novém roce, přišel mi účet na čtyřicet zlatých."

„Pro pána boha! Kde jste se nabral peněz?"

„Měl jsem patnácte zlatých uspořeno. Kde vzíti ostatek? To mi dělalo v hlavě kolomuty. Tři neděle jsem přemýšlel. Musel jsem do města; s malinkou dušinkou vstupoval jsem do krámu knihkupeckého. Starý knihkupec se usmíval, domníval se chudák, že mu nesu peníze. Konečně jsem ze sebe vypravil, že mám jen patnácte zlatých. On se pozastavil. V tom bůh mi poslal pomoc. Panička knihkupcova přišla do krámu a chtěla na něm peníze na brambory, byl právě trh. Mně projela nebeská myšlenka mozkem. Nebesa! pomyslil jsem si, v bramborech ti kyne spása. I řekl jsem knihkupci, by na trhu bramborů nekupoval, že mám jich dosti doma, že mu je rád dám za knihy, laciněji, nežli jsou na trhu, s dovážkou až do domu. To je trefa, pravil knihkupec; u nás se jich mnoho spotřebuje. I budoucně můžeme se také za knihy brambory pořádati. Slovo s to! Plácli jsme si a teď mi rostou na farním poli kromě bramborův i knihy."

„Byl byste moudřeji jednal," namítal po otcovsku Ledecký, „kdy byste brambory tak na trh vozil. Není nad hotové peníze! A pak, když už jsme tak v řeči, to vaše přílišné ležení ve knihách jest příčinou, že si děláte mezi duchovenstvem nedobré oko. Domnívají se o vás, že jste svobodomyslníkem. Prosím vás, jak jste se mohl o pouti Radešínské tak zapomenouti a vynášeti do očí tolika pánům bratrům Voltaira do oblak? Já hrál vedle v bulku a argumentaci vaši jsem jen na půl uší slyšel, ale vikáře jste na sebe rozhněval a kdo ví, co by se bylo ne-

stalo, kdy bychom ho nebyli přemluvili, že jste trochu přichmelen a že vaše srdce neví, co jazyk mluví."

„Já byl střízliv jako džbánek vody," hájil se farář Cvok. „A věru jsem Voltaira do oblak nevyzdvihoval. Já naopak tvrdil, že byl špinavý sobec, úkladník i podvodník, že v útocích svých byl náruživý, drzý a plný záští a jízlivosti, že přemocný jeho vtip byl pouhý ledový úsměšek, ale přes všechen ten hnus a rmut lidský, že byl veliký genius a že se od počátku až do konce svého mudrctví držel víry v osobního boha a v osobní nesmrtelnost duše. Když krátce před smrtí jeho Franklin jej v Paříži navštívil, položil pravici na hlavu jeho vnuka a pravil žehnaje: Bůh a svoboda. A baronu Holbachovi psal: nevěřiti v boha jest scestí rovněž tak, jako dívati se na hodiny a nevěřiti v hodináře!"

Vyklepav dýmku ozval se nyní Ledecký: „Načneme z jiného soudku. Prosím vás, co slyšíte o slečně Jenny z Labutína?"

„Jest posud v Praze při vrchnosti."

„A nepsala vám nic? Vždyť bývala u vás tak často na besedě, až si toho lidé u vás i jinde na panství všímali."

„Slečna Jenny jest duchaplné děvče, škoda, že chodí v sukních. Ona zná se dobře ve francouzské a jiných literaturách i rozumí na zenu velmi správně úkolu literatury. My se spolu výborně bavívali a ona říkávala, že v celém Labutíně není ani jednoho člověka, že jsou to samé loutky složené z dobrého tónu a bezbarevných frásí."

„Ani baron Mundy?"

„Pravím, co říkávala."

„A nepsala vám z Prahy?"

„Psala dvakráte na podzim a nic, co by stálo za řeč. Od nového roku nevím o ní ničeho."

Ledecký upínal chvilku pronikavě zrak na Cvoka, pak pro sebe zabručel: „Poctiv jako dítě."

V tom přiběhla do pokoje panna Regina všecka udýchána.

„Pospěšte, velebníčku," zvolala; „už sedí zase na slívě při včelníku."

Ledecký vyskočil, sňal brokovnici za almarou visící, prohledl její kohoutek a běžel po zadu do zahrady. Regina a Cvok v patách za ním. V zahradě, za rohem farského stavení stanuli. Na vysoké slívě, při zdi před včelníkem, seděl krásný, modrozelený pták zvící havrana, probíraje se zobanem v náprsním peří. Farář Ledecký přiložil brokovnici k líci, vzal jej na mušku, rána houkla a pták svalil se do trávy. Šťastný myslivec běžel přese všechno pro svou kořist a přinášeje ji nazpět ukazoval ji vítězoslavně Cvokovi a Regině.

„Neníli to ptáček, že mu není k pohledání?" otazoval se Cvoka.

„Nebesa! Totě pták, jakého jsem jaktěživ neviděl!"

„A jak vzácný! K nám do Čech přilétá jednou za uherský měsíc a plachý jest jako všichni Slaci. A já jej přece dostal!"

„Jak mu říkají?"

„Je to vlha, merops apiaster," chlubil se učeně Ledecký.

„A k čemu jste jej zabíjel," vyčital mu Cvok.

„Vy jste dětina, příteli. Za jedno jest pochutnáníčkem střeliti si po tak vzácném ptáčkovi, potom žere vlha ráda včely a dělala mi škodu; na konec, dámli ji vycpati, stojí bratrovi za pětku.“

Slovíčko „pětka“ trhlo Cvokem. Odcházeje za pannou Reginou a Ledeckým do fary přemítal: „Vida, jemu sedají pětky samy na slívy a já se nemohu dobrati kuráže, bych mu řekl, aby mně pětku půjčil. Den se nachyluje, musím pomýšleti na navrátila a s prázdnou nemohu do Záluží. Jak přijdeme do světnice, hned mu řeknu.“

Panna Regina se nechtěla z pokoje hýbati, i ona si prvé slova „pétky“ všimla. Na štěstí měl dnes Ledecký dobrou hodinu. Všecek rozradostněn, že zastřelil vlhu, po níž už delší čas pásl, pravil k hospodyni: „Reginko, pro čerstvý džbánek! Na počest zdařeného lovu!“

Když Regina odcházela do kuchyně, přihrnul se dveřmi ze síně do pokoje odrostlý chlapec všecek upachtěn a vyjeven.

Cvok se ulekl, jako by do něho střelil. Hoch byl ze Záluží.

„Jdeš za mnou, Kozmánku?“ otázal se poslíka.

Hoch popadal chvíli ducha a vyřizoval: „Jdu. Panna Naninka vzkazuje, by velebný pán honem běžel domů, že se stalo něco hrozně zvláštního.“

„Na faře?“

„Na faře.“

„Nebesa! Snad je v ohni?“

„Není, ale stalo prý se něco hrozně zvláštního.“

Cvok vzal hůl a klobouk a loučil se s Ledeckým. Teprvé, když dvéře za sebou zavřel, vzpomněl si, že jde bez pětky. Vrátil se k Ledeckému a pravil zkroušeně: „Snažně vás prosím, pane bratře, půjčte mně pětku . . . Nemám ani groše v celém stavení, a teď se ke všemu doma nějaké neštěstí strhlo.“

Suchdolský mlčky mu půjčil, oč žádal; Cvok mu vroucně potiskl ruku a uháněl z fary.

„Pomalu,“ volal za ním Ledecký; „mějte rozum a pomyslete, že o půl hodiny později přijíti lépe jest, než půl léta bráti za kliku u lékárny.“

Ale Cvok více ho neslyšel. Zvědavost, strach, úzkost, co jej doma očekává, namydlily mu paty, a přes to, že měl pětku v kapse, minul sv. Jana bez jedinkého vděčného pohledu.

III.

Jako někdy krasavice, majíc se ubírati na lůžko, přiodívá se před zrcadlem v nejpěknější skvosty své: tak strojila se dnes venku příroda k večernímu poklidu. Slunce, sjíždějíc slavně s blankytu k obzoru, rozzářilo se nádherným zlatojasem. Okna kostela znímala se plamenem a zeleň stromoví se nahoře do zlatova přibarvovala. Rákosí na panském rybníce, asi čtvrt hodiny na západ od Suchdola vzdáleném, zdálo se, jako by v samém tekutém zlatě se koupalo a šero, nevýslovně jemné rozlévalo se po polích a lukách.

Ač bázeň a zlá předtucha jej poháněly ku předu, přece se přítel Cvok ob chvíli na vteřinu zastavil, aby občerstvil duši pohledem na

večerní vnady přírody. Ušlý Kozmánek, ač přidával do kroku, byl hodný kus za ním. Přešed potok a vyšed na stráň, zastavil se Cvok delší chvíli. Měl bystrý zrak a stranou k Záluží neviděl ani památky po nějaké záři z ohně. Tíseň se mu napolo se srdce svalila, ale za to, čím více se blížil k Záluží, tím více týrala jej trapná nejistota, co hrozně zvláštního se doma za jeho vzdálenosti přihodilo. A kdy by si byl tu dobrou hlavu umyslil, na něco podstatného a pravdě podobného nemohl uhoditi. Již leželo před ním Záluží, tiché a pokojné jak selský občan za časův Metternichových; již u večerní mlze rozeznával nepříliš ladné obrysy chudého kostelíka, hřbitovního kříže a farky své. Nikde nepozoroval ruchu jen poněkud zvláštního, ani nějakého podezřelého zvuku, mimo všední blekot krav, tu i tam se ozývající.

Co se stalo na faře?

Cvok došel až k laťovým dvířkám a vzav za kliku chvilku stanul. Pak kráčel odhodlaně po několika stupních k stavení, vešel do síně a v levo do čeledníka. Tam bylo již napolo tma a po prostorné světnici chodila starým svým hlasem temně prozpěvujíc panna Naninka, chovajíc v náručí nějaký obdélný, patrně bílý předmět. V tom se jí ozval v náručí dětský pláč.

Opravdivý dětský pláč. Cvokovi se dělala kola před očima.

„Dobře, že jdete, velebný pane," oslovila jej polonahlas panna Naninka. „Já toho červíčka už nikterak nemohu spokojiti. Křičí chudinka hladem. Musím mu trochu mlíčka ohřáti. Tu máte, pochovejte jej zatím. Dělejte mu vš vš, a třeba mu trochu zpívejte. Jsem tu co nevidět. Tuze s ním neházejte, to není dobře."

Za řeči strčila mu do náručí nemluvně a odskočila do síně.

Přítel Cvok, všecek zmámen, přistoupil s dítětem k oknu a dělal všecko, jak jej panna Naninka poučila, ale dítě se dalo do křiku, jako by je na vidličku bral. Pan farář je konejšil, až se všecek spotil, ale pro samý křik nemohl si hejno myšlenek, na různo se křižujících, nikterak v hlavě srovnati. Konečně dítě se poutišilo, a myšlenky Cvokovy vracely se domů. První z nich byly krátky a obsahovaly se ve zvolání: „Nebesa, totě nadělení pro mne! Kdy by mne tak někdo vymaloval, jak konejším dítě, byla by to za groš podívaná!"

Další osnovu přetrhla mu Naninka vstupující právě do čeledníka. V pravici držela kahanec, v levici rendlíček s mlékem a mezi bezzubými rty kávovou lžičku. Jak si dvéře otevřela, bůh milý ví. Přinešené předměty postavila na stůl, shodila několik kněh s nejbližší stolice, vyhledala někde v koutě podnožku a upravivši si takto pohodlné sedadlo vzala mlčky farářovi dítě a usedla s ním ke stolu, by je nakrmila. Cvok se postavil k ní s kloboukem na hlavě, na nejž posud nezpomněl, a založiv ruce díval se zvědavě na ten její znamenitý výkon.

Dítě mělo hlad a bralo mléko dobře ze lžičky, nic se nekuckajíc.

„Jaký je to hladový kluk!" rozhovořovala se Naninka.

„Ale vy umíte také nějak krmiti," prohodil Cvok usmívaje se.

„To by bylo! Však to není ponejprv . . ."

Panna Naninka se zamlčela a lehce zapálila. Dobromyslný Cvok si toho nepovšimnul a díval se radostně, jak nemluvněti chutná.

„Už má dost," začínala znova Naninka. „Teď bude spinkat."

Po té jala se potichu nějakou ukolébavku prozpěvovati. Farář stál pořád na svém místě, jako by byl k němu přiklížen. Oka s děcka nespustil. Po chvíli zašeptal: „Spí?“

„Spí.“

„Ale tak mně přece řekněte, jak jste k tomu dítěti přišla?“

„Jak jsem k němu přišla?“

„Ano, jak se nám sem do fary dostalo?“

„Inu jak jinak — řízením božím.“

„Ale co tu s ním? My dva jsme tu dost bledě živi, neřkuli ještě —“

„Když nám pán bůh svěřil nesmrtelnou dušičku k opatrování, nebudeme snad nejdříve mudrovati, co s ní počneme.“

Cvokovi se zvedaly slzy k očím. Poklepal Nanince na kostnaté rameno a pravil srdečně: „Na mou duchu, vaše slovo jest jako růžička. Starosti foukneme do větru jako kotouče z dýmky! Já bych rád každý den o něco méně jedl, jen aby to dítě se dobře najedlo a takhle krásně spalo. Vidíte, jak s ním krásník pohrává, ono se jako usmívá a někdy očko pootevře.“

„To s ním rozmlouvá anděl strážný, a očkem vidí poklad, jen že to nikomu nemůže pověděti,“ vykládala Naninka.

„Jaká to poesie!“ zvolal Cvok mna si radostí ruce.

„Ale teď je čas, abych vám pověděla, jak jsme k tomu opuštěňátku přišli.“

Farář odložil klobouk a kabát, oblekl se v domácí starý župan a posadiv se ke stolu poslouchal očima, ušima.

„Když jsem po obědě všecko uklidila,“ vypravovala panna Naninka nehrubě plynně, „vyšla jsem si na hřbitov a usedla jsem na kámen při kostele, víte tam pod bezovým keřem, kde bych ráda jednou pod drnem odpočívala věčný sen. Sluníčko jarní tak krásně zatápělo do mých starých kostí, že jsem na růženec zapomněla. Dlouholi jsem tam seděla, nevím sama. Však v jarním sluníčku uchází chvíle! Pak jsem se podívala domů po slepicích. Ach! teď se pamatuji: zde na hodinách bily právě čtyři. Jdu do kuchyně, otvírám okno a dávám podušky na ně, by se mi provětraly, tu jako bych ze zahrady děcké mrnění zaslechla. Zprva jsem nic na to nedala, ale když se opakovalo rychleji po sobě, myslela jsem si: Podíváš se do zahrádky, kdo tam přišel s dítětem. Ale tam jsem si div oči nevyhleděla a kde nic tu nic. Tu v koutě, kus pod mým oknem, pod lískou, zaplakalo dítě. Pro hořké utrpení, pomýšlím, odkud se tu vzalo dítě! Kde pak by mně bylo napadlo, aby nám někdo do zahrádky podložil cizí nemluvně! Co Záluží Zálužím stojí, něco podobného se nezběhlo. Povídaček jsem se sice o tom dosti naslýchala, ale z těch nejde člověku víra! A pak fara na polovic svaté místo! Šla jsem po pláči a tu máš: pod lískou leželo děcko, pěkně v bílé peřince zaobalené. Může mu tak býti osm neděl. Pod hlavičkou mělo za podušku paklík v černém plátně, pěkně zašitý a zapečetěný červeným voskem. Co si počíti? Nejdříve mně připadlo, dítě nechati dítětem a běžeti k starostovi, jakožto k úřední osobě a přivesti jej do zahrádky. Ale svět je zlý a sedláci nepřijdou hned po andělích: proto jsem se rozhodla dítě vzíti do fary a poslati

pro vás, abyste honem přišel domů, a s vámi se dříve o všem moudře poraditi. Dítě se v mém náručí utišilo a usnulo v mé posteli, kde jsem mu pěkně měkce ustlala. Černý paklík jsem uzavřela do svého kufru. Takové věci jest nejlépe pod klíčem."

„Dobře jste učinila," pochválil ji farář. „A neohlídla jste se okolo fary, nebyloli by někde cizího člověka viděti?"

„Neohlídla, bála jsem se dítě nechati o samotě. Což kdy by bylo chudinka umíralo?"

„Pravda."

„Za hodnou chvíli vyšla jsem před faru. Kozmánkův Frantík šel mimo. Poslala jsem ho za vámi do Suchdola. Zatím jsem jen něco mlíčka dítěti dala, když se zbudilo. To je všecko, co vím."

Farář klepal prsty na knihu před ním ležící a slabě pohvizdoval. Tak činíval, kdykoliv něco vážného na mysli přemítal. Panna Naninka po chvíli prohodila: „Dítě se nepokojí, musím je převinouti; ale do čeho? Dejte ty knihy se stolu a rozsvěťte lampu, abychom si dobře na to boží nadělení posvítili. Snad nalezneme něco, co bude dobře pro budoucnost věděti. Vy máte dobrý zrak; každé nitě musím si všimnouti."

Přítel Cvok tak učinil a z opatrnosti ještě zastřel okna záslonkami, ač nebylo toho potřebí, neboť fara stála kousek ode vsi, o samotě, na vyvýšenějším místě a pod oběma okny byla zahrádka, plotem ohrazená.

Naninka položila nalezence na stůl a zkušenou rukou jej rozvíjejíc s přetržkami promlouvala: „Jest to panské dítě. Myslila jsem si to hned! Z bídy je matka neodložila. To jest prádlo jako kment. Ah! podívejte, jak jsem to uhodla: kluk jako Rus! Nu, nu, teď si házej rukama nohama. Protáhni se, tak pěkně; rovný jest jako svíčka. V prádle není pranic, ani ceduličky. Počkejte, tuto na prsíčkách má něco na šňůrce. Je to zlatý tantýsek. Na líci jest panna Maria. Co na rubu stojí, nevidím dobře."

„Monogram: Maria."

„Teď víme zase, co jsme věděli! Snad je něco zašito v peřince." Naninka omakávala mozolovitou rukou svou peřinku na všech místech. „Nic v ní není! Samé peří," podotkla.

„Vždyť máme ještě paklík!" připomenul Cvok.

„Skočím pro něj. Postůjte, velebný pane, u chlapce, by nám nespadl se stolu. Ale musíme jej něčím přikryti."

Farář svlekl župan a přikryl jím hošíka, jenž k němu bystře prohledl. Měl černé oči a hrabal se pod županem rukama nohama.

Naninka přinesla zatím paklík. Nebyl objemný, ale dosti těžký. Farář šel s ním pod lampu a prohlížel jej co nejbystřeji, zvláště pečeť. Zima a horko jej střídavě rozrážely. Pečeť byla otiskem dámského prstenu s latinskými písmeny: J. K.

Ruce se farářovi třásly, čelo mu vlhlo, dech se úžil. Naninka nespouštěla se Cvoka očí a planula zvědavostí. Když jí farář paklík dlouho neotvíral, prohodila: „Chcete nůžky?"

Cvok vyňal z vesty perořízek a páral šev, pevně sešitý. Když jej rozpáral, rozložil obal z nového černého voskovaného plátna. Obsah paklíku byl zavinut v kus prádla z bílého jemného plátna. Cvok jej vybalil. Hned na vrchu leželo veliké touž pečetí zapečetěné psaní.

Cvok přečetl jeho nápis, klesl malomocně na nejbližší stolici a svěsil hlavu i ruce. Panna Naninka ani nedutala.

IV.

Záluží náleželo patronátem do Labutína, dvě hodiny vzdáleného a bylo nejhorší farou rozsáhlého toho panství. Na Labutíně seděli od dob povstání českého šlechtici Počerničtí z Počernic zažívajíce tam dnův dobrých i zlých, jak právě časy šly. Rod ten nevynikal ničím, leda že dobře hospodařil, že potomkův míval obyčejně poskrovnu a že, jak poddaní je pomlouvali, milostpánové chodívali v sukních a milostmanželky že vykračovaly si v nohavicích. To platilo výtečnou měrou o posledním majetníku Labutína, o nebožtíku baronovi Edmundovi Kristianovi. Ostavil sice po sobě schopného nástupce, v synu Edmundovi, jemuž za časův faráře Cvoka bylo již přes dvacet šest let, ale vladařkou a paní neobmezenou na Labutíně byla jeho paní máti: Saloména Milada, baronka Počernická z Počernic na Labutíně. Stará baronka Saloména byla povahou. V péře byla zběhlá jako muž a u věcech obecného života byla protřelejší, zkušenější a ráznější než deset mužův. O srdce své a jiných lidí se takto nestarala: neměla k tomu kdy a nebyla zkrátka z měkkého těsta. V záležitostech peněžních a hospodářských byla ostrá jako břitva: ten správec se nenarodil, který by ji byl o měřici žita ošidil a povedloli se mu to jednou, po druhé jistě k tomu již neměl příhodné chvíle, poněvadž nebyl již v úřadě. Od bílého rána do tmavého večera byla baronka Saloména na nohách; nebylo hřebíku v panském plotě, jehož by si byla nevšimla. Proto také panství sedělo v plnu a hojnu, o dluzích nevědělo a baronesa Sály, druhé dítě barončino, měla již dávno krásné tisíce v jistých papírech uloženy, než pomýšleti se mohlo na její vdavky.

Vedle toho držela baronka Saloména na přísný mrav, byla na pohled velmi nábožna a konala někdy dobré skutky, ale vždy okázale a veřejně, a ráda se dala za ně velebiti. Všecky ty rysy její povahy ovládala posléze zcela bezohledná šlechtická pýcha. S měšťanským člověkem, jakékoliv cti neb důstojnosti, mluvívala tak blahosklonné, že neodcházel od ní bez úsměšku a odporu.

Leč proti temnějším stránkám stály v povaze barončině i světlé: po žensku ješitna nikdy nebyla a slovo její stálo nevývratně jako Sněžka. Raději palec by si byla dala utíti, než aby o píď od slova byla ustoupila.

Všecka domácnost na zámku Labutínském byla jen otiskem povahy barončiny. Nikde a v ničem zlatá prostota, upřímnost a bezstarostnost, všudy a u všem strojenost, pokrytost, konvenience. Baron Edmund, či jak mu po velitelce vůbec říkáno, baron Mundy, první osoba po matce v domě, ač nebyl prázden sebevědomí, bál se matky jako ohně, rovněž tak jako baronesa Saloména, čili Sály, právě v pannu

dospívající a jako vyšší i nižší služebnictvo, jež ostatně již ze stránky hospodářské co do hlav nebylo četno. Baron Mundy byl takto veselý člověk a nedíval se do života sklíčkem puntičkářským, ale před matkou neb v jejím okruhu stahoval se sloupec jeho vroucné, mladické svobodomyslnosti pod nulu. Ale za to rozvazoval, když se dostal z dostřelu matčina oka. A nebylo to zřídka. Správa rozsáhlého statku dala matce tolik práce, že pozapomínala spravovati děti. Ostatně soudila na určito, že jim dala takové vychování, z něhož k nějaké nevázanosti se ani vymknouti nelze. Baronesa Sály byla více dcerou matky své. Ale poněvadž matku svou po dětinsku nemilovala a vůbec přirozeně vyvíjeti se nemohla, nedospívala taktéž v pěkný samostatný charakter. Při tom tužby a žádosti panenského jejího srdce unášely ji přirozeným zákonem ze zámku Labutínského v nivy růžových snův a nadějí.

Když francouzská vychovatelka vychování její pod dozorem a řízením matky ukončila, šlo paní baronce o to, by jí opatřila společnici, jež by jí zároveň i panskou byla. Pátrala a dotazovala se tu i tam, ale dvojí ten úřad v jedné osobnosti náležitě sloučený nalezti, bylo věcí choulostivou. Ta měšťanská služebná chudina, jež hledala v panském domě chleba, vzdělávala se sice na obstojné společnice, neb hodila se na obstojné panské; měla hlavu třeba napěchovánu vědomostmi literními a společenskými, neb uměla dostatečně pěkně šíti, žehlovati, jemné dámské prádlo práti i vkusné účesy dělati; ale oboje najednou za slušnou jen mzdu konati, se jí nechtělo. Konečně se vyskytla ženština, již snad bude lze na zkoušku přijati. Ovšem, nehodíli se, bude škoda náhrady za cestu sem i tam, ale tomu není lze se vyhnouti.

Paní baronka dala si všecky papíry žadatelky předložiti a zkoumala je policejně důkladně jeden celý večer. Žadatelka jmenovala se Jenny Kučerová a byla dcerou státního berního, jenž byl vdovcem a kromě ní měl ještě pět nezaopatřených dětí a žádného skoro vlastního jmění. —

„Jest z nuzné existence a mohla by dobrotu dělati,“ podotkla sama k sobě baronka.

Jenny Kučerové bylo před týdnem dvacet a jeden rok. Školské vychování její dle vysvědčení bylo pravidelné a dokonalé, ze ženských ručních prací měla známku výbornou a osvědčila se praxí v nich. Hraje na piano a zpívá, umí plynně francouzsky a byla vyšedší z ústavu po tři léta vychovatelkou a učitelkou u tří menších dětí u Pražského kupce J. S. B. Nováka v nepřetržité službě a konala svou povinnost ke spokojenosti svého chlebodárce za 20 zl. měsíčně a všecko zaopatření. Novoroční dárek byl roven měsíčnímu platu a k svátku svému dostávala na vlněné šaty. Jiných mimořádných příjmů neměla. Jest mravův bezúhonných, příjemného zevnějšku, přívětivá v obcování a konversaci, povah živých ale nikoli vzdorných; není prostořeká, strojivá a zamilovaná, ale umí si někdy hlavu postaviti. K nižšímu služebnictvu chovala se pověždy důstojně, k panstvu nikdy familiárně. Zvláštní příznak: jest horlivá milovnice vážnější lektury.

Z celé konduity nebyly dvě věci baronce Saloméně při Jenny Kučerové po mysli a chuti: jednak že umí si někdy hlavu svou postaviti, jednak, že jest asi filosofkou. První považovala při měšťanském

služebném člověku za nesmírně nemístnou, nevčasnou, ano hloupou, a proti ženským mudrlantům měla od jakživa nechuť. Také se jí zdála Jenny Kučerová poněkud mladou na společnici, a „příjemný zevnějšek" její také jí poněkud překážel. Baronka, jakož i baronesa Sály nebyly sličny a proto stará baronka sličných lidí nerada kolem sebe viděla. A konečně musila i vzhledem k baronovi Mundymu býti opatrnou; neboť taková nešťastná chudina se sličnou larvičkou dovede někdy lstně a ze sobectví mladé šlechtické hlavy poplesti a jsou příklady, že z takových pletek vznikají ve šlechtických domích šeredné mrzutosti, a pozor jest dobré koření: kdo hlídá, uhlídá se.

Leč na konec, když vše kolkolem vzala, nebylo na jiném než o Jenny Kučerovou do Prahy psáti; neboť baronesa Sály již pro dobrý tón nemohla býti déle beze společnice. Třetího dne na to odešlo psaní z Labutína a ve třech dnech opět došla příznivá odpověď. Za týmiž výminkami jako u J. S. B. Nováka přijímala Jenny Kučerová místo společnice a panské u baronesy Saloměny Počernické z Počernic na Labutíně. Večer téhož dne ohlásila tu událost stará baronka oficielně při stole, při cemž neopomenula připojiti, že osoba ta přijde zatím na měsíc na zkušenou.

Baronesa Sály nalíčila radostnou tvář a děkovala dvorně milostmatince za ustavičnou péči, kterou o ni má, baron Mundy si však poněkud nedvorně zívl, poněvadž pozoroval, že ostříží zrak matčin na něm tkví, aby vyzvěděl, jak dojímá ho zpráva o nové společnici.

To bylo v pátek. V neděli, k poledni, přivezl tělesný lokaj barončin, starý a potměšilý Ferdinand, Jenny Kučerovou na Labutín.

Po chvíli vstoupil do pracovny barončiny, by o jízdě podal zprávy; Baronka Saloména seděla u psacího stolu, vyslechla jej mlčky a prohodila: „Co jste mluvili spolu na cestě?"

„Ani slovíčka, milosti," kanula, sladká jako syrup, z úst Ferdinandových odpověď. „Dovolil bych si pomysliti, že slečna společnice je trochu hrdopyšna."

„Dobře," odvětila baronka. „Asi za dvacet minut, až si slečna poněkud oddechne, může předstoupiti."

Na to zabrala se baronka do nějakého mlékařského účtu z jednoho dvora. Lopotila se s ním již hodnou chvíli, přemítajíc, jak by o několik zlatých měsíčně více dalo se na odběrateli vynutiti.

„Slečna společnice," zazněl u portiery Ferdinandův hlas.

Baronka pokynula rukou. Do salonu vstoupila drobným, ale zcela jistým krokem Jenny Kučerová.

V.

Lhostejně dívaly se oči barončiny na Jenny; ale hladinou mysli její zahýbalo překvapení. To nebyl „příjemný zevnějšek!" Vždyť příjemný zevnějšek v konduitě služebného jest, jako by řekl: „není právě ošklivá," nebo: „není na ní nic" a slečna společnice byla zjev velmi slušný, ano půvabný, do jisté míry třeba spanilý. Postavy byla drobné, ale oku lahodné, oči jako trnky, ústa, jak by je Manes nakreslil, při-

střižené vlasy havranní a kadeřavé, ručky a nožky aristokraticky malé. Oděna byla v tmavozelené šaty, jednoduché ale vkusné.

Představila se zcela slušně a prosila zcela přiměřeně, by milostivá baronka ji ráčila do vzácné přízně své sevříti, neb to že při povolání, jež právě u tak vznešené rodiny nastupuje, jest první a hlavní její prosbou a žádostí.

Baronka přichýlila divadelně hlavu, poslouchala ji blahosklonně a i když domluvila, hodnou chvilku nepromluvila. Pak s ní vyměnila několik frásí a nechala ji drahnou chvíli státi při dveřích, než ji dovolila si usednouti. A tu ještě ohradila se tím, že asi slečna po namáhavé cestě bude unavena.

Slečna Jenny si sedla zcela podle pravidla jako dvorní dáma před královnou, což baronka libě nesla. Po té rozvíjela vladařka Labutínská klubko hovoru svého zvolna, chladně a určitě, opřádajíc posluchačku nití nekonečně poučlivou. Pověděla jí paragraf za paragrafem, čeho od ní žádá a jak si musí počínati, ač chceli si dobyti její spokojenosti, jakož čeho se musí vystříhati, máli pobyt její v zámku Labutínském býti trvalý a oběma stranám prospěšný a příjemný. Podávajíc jí obraz rodiny a domácnosti své, zastavila se na delší chvíli při baronu Mundym.

„Ač vím z vaší konduity, slečno, že jste ryzích mravův a z dobré měšťanské rodiny — a jinak bych vás zajisté za společnici k dceři své nepovolala, — přece bude dobře, když vás hned této chvíle upozorním, že někdy v šlechtických domích mezi odvislým ženským pohlavím a mužskými členy rodiny z mladické nezkušenosti zaplétají se nedovolené poměry srdce. Že valnou většinou vedou k záhubě, aspoň slabší strany, jest jasno jako bílý den. I stínu něčeho podobného varujte se.“

Ubohá Jenny byla jako na řeřavém uhlí a hlava jí šla z výkladův barončiných kolem. Zdálo se jí, že baronka čeká na nějakou odpověď, ale hrdlo se jí jaksi zadrhlo.

Po hodné pomlčce pokračovala baronka: „Beru mlčení vaše za důstojnou odpověď a sice ve prospěch váš. Nyní vám představím baronesu a barona.“

Zazvonila a dala Ferdinandovi potřebný rozkaz. Za minutu vstoupili druhými dveřmi mladý baron s baronesou. Po představení podala tato slečně Jenny ruku; baron se chladně uklonil. Sály pak prosila matku, by směla si na chvíli slečnu do své komnaty odvesti. Dostala svolení a dívky odešly.

„Mám na mysli některé pozměny v hospodářství,“ pravila baronka k synovi. „Buď tak laskav a sedni si, Mundy, abychom je společně probrali a se uradili.“

Baron si přitáhl křeslo k psacímu stolku, usedl a lhostejně poslouchal, co mu matka podávala v úvahu. —

První zkušebný měsíc a celý první rok minul slečně Jenny na zámku Labutínském dosti hladce. Ač za ten čas mnohých drobných mrzutostí zakusila, ač leckterou nezáživnou a hořkou pilulku spolknouti musila, byla přece zhruba se stavem svým spokojena. Živobytí v Praze u Novákův bylo sice příjemnější, poněvadž srdečnější a rozmanitější, ale práce na Labutíně bylo méně a byla mnohem snadnější a plat stejný. Šlechtická noblesa, ducha i srdce prázdná odměřenost, uhlazená

formálnost v každičkém výkonu byla ovšem poetickým ňadrům slečniným tísnivou šněrovačkou, leč rozumná dívka jsouc si svého odvislého postavení vědoma, vpravovala se do nich dobromyslně a nalézala posléze v nich i jistou zálibu. Za půl léta vycvičila se tak v konversaci a v obcování, že kdy by se byla směla strojiti jako baronesa, i šlechtic dobrého zrna by nebyl poznal, že jest rodu měšťanského. Z té stránky byla s ní i stará baronka spokojena, ač ani k ní ani k někomu jinému se o tom neprojevila. Baronese uměla slečna Jenny celkem dobře vyhověti. Sály nebyla právě z chytrých a dala se dosti laciným způsobem baviti a umělost, vkus a pilnost Jennina v ženských ručních pracích byly strojivé šlechtičně velmi vhod. Zřejmé srdečnosti k své společnici nikdy neukázala, ale byla k ní přívětiva i laskava do jisté, předepsané míry, a přišlyli na ni vrtochy, ač někdy slečny neušetřila, přece ráda se spokojovala, vidouc, že Jenny je povolnou myslí přijímá a jemnou rukou odráží. Takto obdržela bystrá a opatrná společnice vrch nad svou svěřenkou a paní, a neviditelně ji ovládala.

Se starou baronkou hladce vycházeti byla krušnější práce. Vědouc, že strážnými jejími duchy zevšad obstavena jest, řídila slečna Jenny plachty své lodice podle větrů, z pracovny všemocné vladařky vanoucích. Na oko holubicí, byla v nitru svém hadem povždy bdělým i nenarážela na úskalí. Nebyla to situace příjemná, ale byla okolnostem přiměřena, byla mladé dívce dobrou školou pro život. Učíc se každé slovo dvakrát odvažovati nežli jednou je prodala, chodila Jenny se učit do školy životní moudrosti. Nejtrapnější bývaly jí návštěvy u staré baronky prvního dne každého měsíce. Přinášejíc baronce písemnou kvitanci z dvaceti zlatých služného, odnášela od ní v srdci povždy několik trnův podřízené své existence. Leč musíšli, i ostré trny strávíš.

Poměr k baronovi Edmundovi byl první rok zcela pravidelný. Jenny i baron všímali sebe potud, pokud sebe všímati musili, ač bystrozraku Jennině neucházelo, že za chvil nestřežených baron nutí se poněkud do míry, v domě předepsané a obvyklé. Věc ta rozvlňovala mysl Jenninu k přemýšlení o baronovi. Že žije nepřirozeně pod nátlakem matky své, že mladý, statečný a svéprávný muž pod nátlakem tím trpí, bylo slečně Jenny kromě všeliké pochybnosti. Že se z jařma toho vlastní silou nevymaňuje, to měla za dědičnou chybu mužských potomkův rodu Počernického. A protivilo se jí to. Mladého, zdravého, postavením svým nikoliv nepatrného muže, myslil si statný její dívčí duch zcela jinak. A přece nemohla na barona Mundyho hněvy míti; spíše bylo jí ho líto.

Nemohlo ani jinak býti, nežli že za rok o členech rodu Počernického slyšela mnoho klepův i pravdy. Ale o baronovi Mundym nesnášela pověst žádného smetí. Nejen pod přísným okem matčiným, i mimo něj choval se baron ušlechtile a mravně, ano co do mravnosti zdál se Mundy mezi mladými, neodvislými šlechtici býti bílou kavkou. Ovšem nebyl všechen jeho život mapou na stole k nahlednutí rozloženou, ale služebnictvu i podřízenému úřednictvu neproletí druhdy ani komár, jen když vrhne stín na budoucího jich pána. A ani komařího stínu co do zacházení s krásnou pletí Jenny při baronu Mundym neshledávala.

Jenny barona ctila. Pro matku jeho jej litovala. Že na jevišti jejího myšlení, zvláště za tichých chvil večerního odpočinku mladý baron ani z repertoiru nevyšel, jest tak přirozeno jako v máji květ.

Mimo zámek přišla jen do domů panských úředníkův. Z paniček hned od první návštěvy nejvíce ji zajímala manželka zámeckého lékaře. Byla jen o několik let starší nežli ona, měla slušné vzdělání a povahy byla prostolíbezné. K tomu byla povídavá, nikoliv ale klevetná, čímž právě ostatní paničky slečnu společnici od sebe odrážely. Doktor sám mnoho řečí nenadělal, ale když ho dobrá napadla, nebyl bez řízného vtipů. U doktorů seznámila se slečna Jenny s farářem ze Záluží, či jak mu v žertu přezdíváno, s Nebesy. Podle jmena znala jej již ze zámku, kdež někdy hovor o něj zavadil. Tam považovali jej za zcela všedního vesnického faráře, jenž jenom tím od druhů svých se liší, že miluje i knihy, které nenáleží právě v obor svatého bohosloví, jenž prý i francštinu na obstojno láme a jemuž vůbec říkají Nebesa. I proč mu tak říkají, věděla již slečna Jenny ze zámku.

„Máť zvykem,“ vysvětloval jednou baron Mundy dámám v jídelně, „že kdy koliv mu něco zvláštní radost způsobí nebo jej překvapí, srdečně provolávati: ‚Nebesa!‘ Ale pojmeli jej hněv, neužívá toho pořekadla nikdy.“ A nalíčiv komický posuněk nápodoboval přítele Cvoka: „Nebesa! totě polivčička! Nebesa! totě omáčka! Nebesa! totě kapoun, totě kapr, totě pivko, totě vínko!“

Všichni se rozesmáli, jen stará baronka seděla vážně jako sama Polyhymnia a pronesla velice důstojně: „Tuctoví lidé mívají vždycky nějaké pořekadlo na jazyku, by zakryli jím lenivost a prázdnotu mozku, jako sedláci, jsouce líni, aby sami přemýšleli, příslovími házejí.“

Slečně Jenny připadla při tom frásovitost panstva, ale slušně mlčela.

U doktorů slyšela o Nebesích mnohem více. A věru, přítel Cvok objevil se před ní na zcela jiném podstavci a v zcela jiném osvětlení, tak že se v ní nejen čilá pozornost, nýbrž i upřímná sympathie k jeho osobnosti zbudila.

„Farář Cvok jest hoden úcty,“ pravila jednou za nevlídného podzimního odpoledne paní doktorová k zámecké společnici. „Můj muž sám říkává, že sedí v Záluží jako fiala na rumišti, a muž můj chválí jen za přestupných let a k tomu ještě jen na polovic úst.“

„Prosím vás, vypravujte mi o něm,“ vybízela slečna Jenny. Dámy si usedly na stupni u výklenku okna proti sobě a paní doktorová háčkujíc spustila na celý splav. (Pokračování).

Poslední návštěva.

Sen ke mně smutný zaletěl,
a na ňadra mi vložil ruku,
myšlenky v hlavě zbujely
a srdce zastenalo v tluku.

U lůžka mého otec stál:
Já přišel k tobě, milý synu,
chci naposled tě požehnat,
než hrobník hodí na mne hlínu.

Dlaň zvadlou na mé skráně dal
a líbal na čelo i líce:
Můj hochu, tys mne miloval,
však já — já tebe stokrát více.

Já temnou nocí v myšlenkách
vždy sprovázel tě v světa úhly,
a každý povzdech za tebou
byl hřebem do mé černé truhly.

Buď s bohem, musím k druhým též —
já po vás hořel divnou touhou,
a než vás všecky vyhledám,
to starcovi jest cestou dlouhou.

Nuž milujte se vespolek
v tom věčném světa nepokoji,
vždyť bez té lásky, děti mé,
zač pak ten celý život stojí?

Mne volá čas, já musím jít,
hrob hotový už na mne čeká —
jednou se modli za otce
a dvakrát, synu, za člověka! —

I procitl jsem, žel, ó žel,
proč přežil jsem to trapné snění?
Sen strašný byl, však strašnější
den druhý bylo probuzení!...

Adolf Heyduk.

Návrat.

Zvon zvučí, vánoční jsou svátky,
ó jaký požehnaný vděk! —
muž dítětem se vrací zpátky
v rodného domku přístěnek:
zde ohlíží se hlavu skláně,
zda pozná prostičkou tu síň?
když odcházel, tam pod kříž páně
napsal si trudné: „Jdi a hyň!“

A hynul — však když doba vzplála
a kmentem přizdobil se svět,
zas touze křídla vyrůstala,
jíž v svaté noci letěl zpět;
svou nemoh zapomenout chatku,
vzal na plec žití všakou tíž —
všel v prázdnou síňku zlíbat matku
a na otcově hrobě kříž.

Adolf Heyduk.

Ještěli zpívat?

Vždy ještě zpívat? Tak váš hlas —
však sotva k práci chvilka zbývá:
ach, není písním přízniv čas,
je mdlý a doba žalostivá!

Duch v jarmu jest vší spásy prost,
a v práce ustavičném vzdoře
ni tuhá ruky mozolnost
dost chleba sobě nevyoře.

A vyořeli, běda! již
zas nové zrnko půdou kryje,
zda myšlenka tak zráti můž
a zvučná kvésti melodie?

A nové písně? lichý klam,
vše stokráte již tady bylo,
a k hanbě starým ozvěnám
jen po modě se přiodilo.

Buď toho dost! Kdo duchem chor,
nechť dále z písní těchu béře,
co pěl o snění skutkům v spor,
to prchá lesklou muškou v šeře — —

Ne, ne! Ať vše má píseň svou,
přec tomu ještě píseň zkvitne,
když tušením se ňadra dmou
a nadšením zář oka svitne.

Zda místa nemá pestrá zem
pro nerozkvetlé posud kvítí?
zda nemůž v zpěvu hlaholném
i zvučný výkřik jasně zníti?

Zda nemůž v říši hvězdných vnad
se vznítit jedna hvězda ještě,
a lesklou perlou svitnout snad
strast bídy ve krůpějích deště?

Či nemůž motýl, skvostů pln,
dát přítěží svou obrat váze?
zda krůpěj více v toku vln
už nepomáhá trhat hráze?

Či nemůž zlato skvít se z rýh,
jež blesku čepel v žulu seče?
zda z veršů dobře kovaných
v čas křivdy nezazvoní meče?

Zda nemůž v jarma plamenech
v ráz vzpláti žárná jiskra vzdoru?
a proud, jenž večer líbá mech,
za rána podmílati horu?

Ó pějte, komu dáno pět!
Nechť rodný háj se krásou zjásá —
vždyť zbývá nám jen písní květ,
leč květ si vítěz k meči pásá.

Ó pějte, pějte! Každý kmen,
nechť stejný, vánkem jinak zvučí,
mláz šepce v noc, hvozd šumí v den
a dalný prales u věk hučí.

Adolf Heyduk.

Pohřeb na lagunách.

Poledne dusné zdřimlo na laguně,
v hlubokou spánku siestu,
od Lidů táhla magnolií vůně,
ve žhavých vánků šelestu.

V uliček těsných šumném mravenisku,
ruch divé vřavy shasínal
a lazzarone v chladu vodotrysků
s popěvkem na rtech usínal.

Kráčel jsem znaven v pestré mosaice,
po osamělé piazze,
kde shlížely své staré, svrasklé líce
v lagunách dožů paláce.

Holubů chmura z arkád obemšených,
se před mým krokem zdvíhala,
a kolem dómu bání olověných
se v šumném reji míhala.

Lev Marka obzor slunný, nedohledný
kamenným křídlem protínal,
v pozadí smutný, skaboněný, bědný,
„most vzdechů“ oblouk rozpínal.

Upjal jsem oko v palác zasmušilý
Canale grande na vlnách,
před nímž se barek tlumy hromadily,
oděny v rudý smutku nach.

Gondole svižné tu i tam se mihly
jak mušky vlny zrcadlem,
ku sloupům pestře malovaným tíhly,
v průčelí plísní zapadlém.

Do kořán dvéře náhle otevřeny —
v smutečních písní hlaholu,
mužové tmaví ve člun ověnčený
mladistvou kladli mrtvolu.

Odvážel Charon švarnou signorinu:
pod víkem rakve skleněné,
jsem zahled čelo vínkem rozmarinu
a hyacintu zdobené.

Pod zimné líce perleťovým krovem,
plamenný korál dokvítal,
a tmavý vlas na čele mramorovém
se v bujný vrkoč rozplítal.

Dřímala spjata bílých růží věncem —
na ňadrech ruce skříženy; —
na prstu skvěl se ještě pod růžencem
prstének snubní zlacený . . .

Bohatá slza chvěla se mi v oku,
když v dusném dýmu hromnicí,
mizela volně k výspám Malamoccu,
lagunou v slunci zářící.

Když gondole již v dálce pohltily
modravé mlhy obzoru,
hledal jsem ještě dlouhou, dlouhou chvíli
překrásnou mrtvou signoru.

A bylo mi, jak zas bych s bohem dával
čarovné lesklé vidině,
jak duši svou bych celou pochovával
s ní v smutných lagun hlubině.

Otakar Mokrý.

Cestování po Tatrách.

Píše

Josef Wünsch.

O Tatrách víme u nás z pravidla jen tolik, že jsou Tatry — krásné, velmi krásné, že jsou Tatry — „milé Tatry," ano i že jsou — „naše Tatry."

Tím končí se obyčejně všecky naše hluboké vědomosti. Neboť podívati se do těchto „našich Tater," na mysl připadne jen málo komu. Do Tater Čech málo kdy zabloudí. My vůbec zřídka kdy jdeme se někam podívat, a jdeli kdo, hlavu bych vsadil, že běží honem — do Němec.

Ovšem cestování po Tatrách není právě nedělní procházka na Letnou a do Stromovky. Vyžadujeť člověka zdraví pevného a chodce vytrvalého. V Tatrách stojí člověk na svých nohou. Musí na nich státi. Sám musí si pomáhati ve případech sterých, sám o sebe musí se starati. Mnohého pohodlí, jemuž mazánek přivykl, musí se sříci. O pohodlí v Tatrách ještě velmi málo postaráno. Zde není stezek pečlivě upravených. Zde všude cesta, kde jen postoupiti lze: po tomto balvanu jako po onom stejně vzhůru můžeš se vyškrábati. Převodník Tatranský nestará se o svěřence svého tak, jako na příklad starají se vodiči v německých krajinách hornatých. Ne snad, že by nechtěl. On toliko ještě neví, že by někdy mohl ti poraditi, někdy pomoci, někdy ruky podati a p. Statný horal Tatranský ve své prostomyslnosti myslí, že by tě přílišnou pečlivostí snad urazil. Myslí si: co on, ty že také

dovedeš. V pohodlné obuvi své chutě kráčí před tebou. Jenom zřídka kdy se ohledne, aby podíval se, jak daleko za ním pokulháváš.

Tak veškerých sil svých napínaje, vystupuješ znenáhla. V trudu a v radosti míjí minuta za minutou, hodina za hodinou. S čela horkého padá krůpěj za krůpějí a mizí v drti žulové. Konečně kyne koruna, odměna. Dostoupils nebetyčného vrcholu. Rozhlížíš se na míle kolem a u svých nohou vidíš celou tu velikolepou, ohromující budovu Tater. Žasneš a žasneš. Převodník upomíná . . .

Mimo převodníka potřebuješ pro delší vycházky do Tater také ještě nosiče. Tatry nejsou posety hostinci dobře zařízenými. Jen tu a tam někde nějaká bouda, ve které lze sice před nečasem se ukryti neb i na prkně přenocovati, ale potravu a nápoj snad tam mají, nebo snad i nemají. Proto potravu i nápoj a nějakou tu přikryvku s sebou musíš přinesti, a to nejen pro sebe, nýbrž i pro převodníka a nosiče samého. Tito lidé pak těší se vždy chuti výborné.

V osadách opodál Tater ležících ovšem jsou hostince, ve kterých člověk tak tak bývá opatřen. Hostince ty sloužiti však mohou jenom za východiště k delším výletům. V nich dlužno opatřiti se vším potřebným. Ale hostince ty zvláště na severním svahu Tater, v Zakopaném, v létě z pravidla tak bývají přeplněny, že těžko tu bývá útulek slušný nalezti. Odkázán tu bývá člověk pak ku chýžím horalským, ve kterých čistota málo kdy je domovem. V každém případě pak, i v hostinci i v bytu soukromém, vyžadovati budou na tobě cen poměrně velmi vysokých. Tato potíž stíhá cestovatele hlavně jen na straně severní, polské. Na jižním, uherském úpatí o pohodlí s dostatek postaráno při cenách dosti mírných. Tak ve Hrádku, v Belansku, v Lučivně a v Popradu při dráze Košicko-Bohumínské hostince jsou při nejmenším slušné. Lázeňské místo Smolník (Schmeks) vyniká pak nejen výtečnou svou polohou skoro uprostřed velikolepé přírody Tatranské, nýbrž i příjemným svým životem společenským. Zde cestovatel po delších obtížných výpravách horských mile opět může se pobaviti a pookřáti. V tom ohledu je Smolník neocenitelný.

Když kreslívali jsme jižní hranice haličské, tu říkával nám vždy pan učitel: „Zde hned ode Slezska uděláme si takové dva zoubky jako u pilky.“ A dělávali jsme takové dva zoubky jako u pilky. — „A zde na dolením okraji zoubku druhého poznamenáme si veliký uzel horský.“ — A na okraji zoubku druhého znamenávali jsme si veliký uzel horský — Tatry.

Tatry jsou jen malá částka Karpat, které mohutným obloukem nížinu Dunajskou na severu a na východě objímají. Na severu i na jihu s Tatrami rovnoběžně táhnou se jiné ještě hřbety horské. Na západě údolím Bobrockým a Zubereckým dotýkají se Tatry vápencového pohoří Liptovsko-Oravského, na východě pak průsmykem Žďárským odděleny jsou od Spíšské Magury. Dunajec, Poprad, Váh a Orava s nesčíslnými potoky a potůčky svými omývají úpatí horstva toho. Zde dělí se úvodí Černého moře a Baltu. Váh a Orava k Dunaji spějí, Dunajec pak a Poprad do Visly ústí. Všechny tyto tři části tvoří mocné horstvo,

jež v déli 122 km. pne se od ústí Oravy do Váhu u Kralovan až tam, kde Dunajec s Popradem se pojí. Ale z celé délky té na vlastní Tatry připadá jen asi jedna třetina, něco přes 40 km., kdežto největší šířka jejich rozvětvení mezi Malým Krivaněm na Bílém Váhu a mezi Kopami severně od Vaksmundské Polany 17 km. nepřesahuje.

Hlavní hřbet Tater dosti patrně vyniká. Táhne se směrem od západu k východu. Dělí pak se na polovici západní a východní. Dolina Koprova, vrch Miedziane západně od Mořského Oka a dolina Bialčina od sebe je dělí.

Západní část sluje též Tatry Liptovsko-Haličské. Hlavní hřbet jejich tvoří oblouk ku severu vypjatý. Východní část tvoří rovněž oblouk, který však k jihu je prohnutý. Tato část východní jsou tak zvané Tatry Vysoké nebo Tatry katexochén.

Od sebe liší se oba oddíly v ohledu nejednom. V západní části totiž údolí znenáhla vystupují, tak že údoly hluboce vyryté jsou tu skoro jen výjimkou. Hřeben hlavní táhne se z pravidla ve výši 1700 až 1900 m. Nad ním pnou se jednotlivé vrcholky jako kupy vytvořené a travou zarostlé. Vrcholky ty leží vždy ve hřebenu samém a nikdy mimo hřeben. Nezřídka pak z nich na sever i na jih horské větve vycházejí.

Jinak ovšem v části východní, u Tater Vysokých. Ty zvláštním útvarem svým i od Alp samých se liší. Tatry totiž nemají před pohořím hlavním ještě jiných pohoří pobočných jako Alpy. Tatry z vysočiny asi 800 m. vysoké náhle a příkře jako hradby obrovské vystupují do výše. Hlavní hřbet ve výši 2000—2500 m. skoro ve pravidelném polokruhu k severu se uhýbá. Z pohoří hlavního ke středu kruhu i z kruhu samého vystupují větve skalnaté, aniž by však jedna na té straně jinou na oné straně hlavního hřbetu se prodlužovala. Větve pobočné, které na jih i na východ z kruhu paprskovitě vystupují, jsou jenom kratinké a příkře spadají k údolí Popradskému. Větve severní naproti tomu ku společnému středobodu jako by směřovaly, níží se jen zvolna a se severní vysočinou znenáhla splývají. Nejvyšší vrcholky Tater Vysokých neleží v pohoří hlavním, nýbrž většinou nakupeny jsou ve krátkých těchto ramenech pobočných. Nejen nejvyšší vrcholky, nýbrž i celý hřbet holý jest a skoro beze všeho rostlinstva. Hřbet i vrcholky jako by mocí obrovskou z úmysla rozeštěpeny v tisíce ostrých štítů, rohů, zubů a jehlic. Údolí podelných ve Vysokých Tatrách není naprosto. Příčná údolí jsou krátká jen, ale hluboce vyryta na způsob roklí. Údolí Tater Vysokých nepovznášejí se nikde k výši hřebenů, nýbrž u hřebenu samého, k němuž směřují, příkrou stěnou skalní náhle bývají zahražena.

Jmeno ***Tatry*** písemně vyskytá se nejdříve v listině z roku 1255. pocházející. V ní Krakovský kníže Boleslav potvrzuje práva klášteru „Cyrzicz“ a opatu uděluje volného práva honebného v okolních lesích až po hory, jež Tatry se nazývají. Avšak zdá se, že jmeno Tatry jen u národů slovanských tenkráte bývalo v užitku. V současných listinách králů uherských vyskytuje se jmeno *Thorchal*, *Tarczal* i *Tatur*. Jmeno Tatur má prý také již prvý diplom biskupství Pražského z roku 998.

To nasvědčovalo by tomu, že jmeno Tater nikterak netáhne se k Tatarům, jako mnozí se domýšlejí. Jmeno Tarcal pak vykládá se obyčejně holými, lysými štíty, kterými Tatry hlavně z uherské strany vynikají.

Bílý Dunajec bělošedé vody své sbírá z několika bystřin Tatranských. Z těchto nejdůležitější je Cicha, Mlyniska a Bystrá. Tam, kde tyto a jiné potoky v jedno se sbíhají, tedy asi uprostřed severního úpatí skalistých Tater, povstala před časy nedávnými teprvé osada neveliká sice, ale velmi rozložitá. Nyní má asi 2500 obyvatelů, horalů polských, kteří bydlí v barácích naskrze dřevěných. Baráky nestojí však pohromadě, nýbrž tu i tam jich kopeček, zde několik podél silnice, zde tři, čtyry při břehu potoka atd., tak že od prvého k poslednímu na dél je dobrá míle, na šířku pak dobrá hodina. Tak vypadá Tatranská ves Zakopané, a jednotlivé částky její honosí se opět zvláštními jmeny jako Krupovky, Skybovka, Gaberovka, Tatary a Křeptovka. Východní část s lázněmi Jasczurovka nazvanými jmenuje se Bystré. Střední pak Hamry. Zde v panském zámečku nalézá se správa statků Eichbornových, zde valcovna, asi pět hamrů, vysoká pec a byty úřednické. Ale jádro celé vsi jest ona část, kde před 20 roky ze trámů jen a hrubých prken sroben kostel se zvonicí rovněž prkennou. Část ta honosí se hrdým jmenem „miasto.“ Zde po obou stranách silnice, vedoucí z Poronína do údolu Dunajce Černého, zbudováno několik chalup a otevřeno několik hostinců. Zde středisko života Zakopanského, zde hlavní tepna vší činnosti, zde Zakopanské — bulváry. Zde stojí také fara od r. 1847, a rok po tom srubena i škola.

První osadníci přišli sem z nedalekého Nového Trhu. Zde na právech královských se usazovali a lesy káceli. Nejstarší zprávy o nich jsou z časů Batorových. Nyní zabývají se Zakopanští dílem rolnictvím, dílem chovem dobytka. Pastevci v létě stáda honí do hor. Pytláctví nyní již málo vynáší. Za to však někdejší pytláci výtečné vědomosti své místné zužitkovati a zpeněžiti mohou nyní velmi prospěšně jako „převodníci,“ totiž jako vodiči po Tatrách. Tu však často se ukazuje, že převodníci pojmy o tom, co mého jest a co tvého, na škodu jiných posud si pletou. Krádeže i loupeže, jichž dopustili se mnozí na těch, jimž měli býti radni i pomocni, nejsou právě vzácností. Jsou tu ovšem také převodníci výborní a poctivosti osvědčené, jako na př. Wala, Jasia z Bistro-Gonsienica a jiní. My na svých poutích Tatranských se starým Michalem Sostakem a Wojciechem Gonsienicou Glaconem úplně byli spokojeni. Ale jiní převodníci jako Jendrek Penksa a Vojtkové Gievont, Marduta a Rebel pravými lotry býti se ukázali, tak že Tatranský spolek polský před nimi každého cestovatele veřejně varoval.

Píšeli jistá spisovatelka polská, že v Zakopaném jsou ohromné hory a propasti v pravo v levo, lidé že jsou divocí, tak že nikdy neodvážila se vyjíti bez revolveru a dítěti každému že dala po dýce, — jest ovšem psáno s bujnou fantasií a přehnáno. Jisto však jest, že jako všude jinde, tak i při cestování po Tatrách veliké opatrnosti nezbytná je potřeba. Samotnu cestovati není radno, leda jen s převodníkem osvědčeným. Nejlépe, jdeli celá společnost. Velice mýlil by se, kdo by

myslil, že tito převodníci jsou jako vodiči v horách německých poctiví, přívětiví a milí společníci, s nimiž beze vší obavy blouditi můžeš po lesích a skalách dny i noci. — Avšak dobrá jest naděje, že tu časem hlavně přičiněním Tatranského spolku trudné a pro nás Slovany nejvýše nečestné poměry ty zajisté se polepší, že pleva od zrna dobrého mezi převodníky brzy se oddělí.

Tatranský spolek polský před nedlouhým časem teprvé se ustanovil. V Krakově má sídlo své. V Zakopaném trochu níže pod kostelem najal si hostinec, kde má svou besedu. Účelem jeho jest mezi jiným i starati se o vše, co by cestování po Tatrách ulehčovalo. Hlavně tedy zřizuje převodnictvo a pilný k němu má dozor. Mimo to na čelnějších místech v Tatrách buduje chalupy, v nichž by cestovatelé před nepohodou mohli se uchrániti. K výboru spolku toho utíkej se každý, komu snad za příčinou cestování po Tatrách rady bude potřeba.

Obyvatelé Zakopanští pracují též v železárnách. To však je skoro jediná jejich činnost průmyslová, ač jinak hlavně ze dřeva mnohé předměty mohly by se tu hotoviti, čímž by se zámožnost zajisté nemálo zmohla. Ale v netečnosti své žijí Zakopanští život dosti nuzný. Jedinou skoro po celý rok potravou jsou jim zemáky a placky z mouky ovesné. Jen tu i tam nějaká ta „baranina“ že kápne. Pěstí se tu i zelí a len, který si pak hospodyně Tatranské samy upřádají a ve hrubé plátno setkávají. Ovoce nemají žádného, neboť ovocným stromům nevalně se tu daří. Jednak že Zakopané samo leží dosti vysoko, jednak však i proto, že na blízku v údolích a slujích Tatranských sníh skoro po celý rok zůstává, čímž povětří i v létě valně se ochlazuje.

V zimě, kdy široko daleko vše sněhem je zaváto, kdy není tu viděti leč zachmuřené nebe a nebetyčné štíty Tater a spousty sněhu, je tu živobytí zajisté dosti jednotvárné a smutné. Za to však z jara a v létě veselo. Když jaro se dosti oteplilo, stěhují se pastýři do vyšších údolů horských. Současně pak do Zakopaného přicházejí obyvatelé noví. Z blízka i z dáli, z Krakova a z Varšavy sjíždějí se milovníci neporušené přírody, mladí a staří, zdraví a chorobní, a žijí tu po celé léto v prostotě a jednoduchosti venkovské, která upomíná na samé časy patriarchů. Rozumí se, že vše, co nám obyvatelům měst slouží ku pohodlí, od peřiny až do lžičky čajové, musejí s sebou přivezti z domova. Nebo Tatry podávají jim tu jen výtečný vzduch, vodu a oheň, mléko a nějaký ten plod lesní. Zakopanský hospodář velmožným hostem svým vyprázdní svou nejlepší světnici, nebo hned všecky své nejlepší světnice. Sám pak přes léto jen s kuchyní nebo s nějakou kůlnou nebo půdkou se spokojí. Přes léto hosté jsou páni v domě a platívá se 12 až 14 zl. nájemného za měsíc. Prostranná kuchyně zůstává ovšem společnou. Zde vaří se s goralkou společně. Tatranské bystřiny poskytují znamenitou lahůdku, totiž výborné pstruhy, jež připravují se tu s vonným kořením. Skopového jest ovšem vždy dostatek; za to však teletiny a hovězího není na výběr. Cukrem, kávou, čajem a p. opatřují se hosté již z města.

Mořské Oko není sice jediné krásné místečko v Tatrách, je však jedno z nejkrásnějších. Básníci velebí čarovné jeho položení. Cestovatelé ze severu a z jihu přicházejí, aby nahledli v tajeplné lůno jeho. Je to drahocenná perla Tatranská. Je to vonná fialinka, která vděků svých na odiv nestaví při veřejné silnici. Hluboko v horách, pod samými nebetyčnými velikány jako by bázlivě ukrývala se před zraky lidskými. Pojďme a vyhledejme ji skromňounkou!

Ze Zakopaného k Mořskému Oku trojí bráti se můžeme cestou. Prvá přes vsi Poronín a Bukovinu jde k východu, odtud pak k jihu do údolí řeky Bialky se sklání. Velikou její část uraziti lze na voze. Druhá polovice její jest ovšem jízda strastiplná. Za těchto 5 mil žádá Zakopanský sedlák od vozu dvouspřežného 4—5 zl. a jeli jen trochu nestydatý — a to je zajisté — žádati bude aspoň 20 zl. Kdo by se sedlákem nechtěl se tahati a ve voze jeho třískat a při tom na své nohy mohl se spolehnouti, nechť vypraví se pěšky přes tak zvanou Polanu Vaksmundskou. Urazí tu asi 3 míle, aniž by se příliš namáhal a shledne tak překrásné nedotknuté posud hvozdy Tatranské. Druhou a konečně i třetí cestu konati lze jen v průvodu zkušeného vůdce. Třetí vyžaduje jich několik; jeť ovšem velmi namáhavá. Za to však na jediné cestě té za jediný den sezná Tatry měrou takovou, jak by jinak ani za několik dní jich nepoznal. Toť pověstná cesta přes Závrať.

My pouť svoji k Mořskému Oku nastoupíme přes Závrať a vrátíme se přes Polanu Vaksmundskou.

„Bude pogoda!" — tak zdravil starý goral, kterého jsem časně z rána potkal. Nebe bylo sice velmi „všelijaké." To i goral zajisté viděl. Ale zdá se, že goralům něco takového ani nevadí: goral má „pogodu," i když dle našich pojmů o povětrnosti právě čerti se žení. Proč tak u goralů, objasníme později.

Stál jsem před prvou a hlavní krčmou Zakopanskou a čekal nazdařbůh, půjdeli neb pojedeli někdo někam do Tater, že se přiživím, ať je to kamkoli.

Bylo již po 5. hodině; nikdo nepřicházel. Nebylo divu, počasí nelákalo. Já však pořád ještě čekal.

Nečekal jsem sám — čekal i krčmář. Vyložil si některé potraviny, jako chléb, studené pečeně a maso, víno a pálenku před hospodou. Kdo do Tater se brával, u něho zde zásoby své buď zakládal buď doplňoval. Ale dnes nikomu jako by se nechtělo.

Konečně! A hned vozy dva, tedy četnější společnost. Zastavili před krčmou. Štěstěna se na mne patrně usmívá. Jsou to profesoři pan Alexander Szumovski z Varšavy a Alexander Gostkowski z Lublině, pak jistý mladý farář z Haliče a právník z Varšavy. Pátý jejich společník se nedostavil; nemocí dává se omlouvat. Dnes dorazit chtějí k Mořskému Oku na noc a zítra k večeru chtějí se vrátit. Mají vůdce a dva nosiče. Ochotně přijímají mne ve spolek. Blahořečím náhodě.

Rychle nakoupil jsem něco potravy a nápoje pro sebe a průvodčího, jako pečeni, sýr, bochník chleba, dvě láhve vína a láhev pálenky. To vše ve voze bedlivě uloženo, a hajdy ujíždíme dále.

Dosti dobrá silnice vede údolím dravé říčky Bystré asi 4 km. až ke Kužnicím, k železárnám Zakopanským. Po pravé straně daleko táhne se hradba obory. V pravo v levo hluboké šeré hvozdy Tatranské. Pokrývající skalnaté stráně Nosálu a Krokve.

Jsme tu právě 999 m. nad mořem. Výše údolí se úží. Právě proti nám zvedá se lesnatý Vrch Kasprův. Dobrá silnice přestává; až sem jsme dojeli, dále musíme pěšky. Vůdce a nosiči rozdělili si náklad mezi sebe a chutě pak počínáme stoupati.

K Nosálu a Něboráku, které na východním břehu Bystré vystupují, důstojně řadí se Bočan, po jehož příkré stráni vzhůru se dereme. Je to práce dosti krušná. Místy stoupati nám je po svahu 60 až 70 stupňů. Je tu sice jakás takás stezka, ale ta je mnohými dešti tak rozmočena, že skoro lépe jest úplně se jí vystříhati. Vzhůru tedy širým lesem!

Po více než půlhodinném stoupání došli jsme konečně skalnatého vrcholku. Les valně již pořídl. Těšíme se, jak krásný rozevře se tu před námi rozhled. Ale sklaplo nám. Obloha, která před tím byla ještě dosti čista, šedými zatím zatáhla se chmurami. Údolí pod námi i štíty protější utonuly tak v bezedném moři šedých mraků. To je pro nás velmi mrzuté, naše nosy sklamáním úžasně se prodlužují. Nezbývá nám jen těšiti se blahou nadějí, „že se nám zas vyjasní!“ . . .

Tážeme se převodníka, jakou povětrnost můžeme dnes očekávat. Ten mele své „Bude pogoda.“ Nevěříme mu. Můžeme se však hned přesvědčiti. Tu s hůry proti nám toutéž přichází cestou jiný goral. Je to křepký šuhaj Tatranský. Černý kulatý klobouček koketně sedí mu na hlavě. Plece kryje vyšívaná vesta soukenná, pod vestou bílá košile se širokými rukávy, kolem života široký vyšívaný pás a nohy v těsných spodkách. Z malé krátké dýmčičky statečně si dýmá. Nejde sám. Před ním klusá pěkný koník, na němž ve dvou ploských a širokých soudkách naloženo je mléko z nedalekých salaší. Mladý goral pánem bohem a všemi svatými svého polského nebe se dokládá, že dnes opět se vyjasní a že bude ten nejkrásnější den. Byl bych tomu sám velmi rád uvěřil. Ale pozoroval jsem na neštěstí, jak převodník náš posuňky dával mu znamení, aby prorokoval den jasný.

Posilněni veselou přípovědí, chutě stoupáme výše. Jedle a chvoj hluboko pod námi. Za nedlouho prošli jsme i trudnou říší kosodřeviny. Postupujeme teď po skalnaté stráni Opálené. Mlhy vždy více houstnou. Avšak to nejsou mlhy, to jsou skutečná mračna. Kráčíme podivnou touto mlhavinou a pozorujeme zjev nevídaný. Vidíme, jak jeden mrak za druhým se žene jako vlna mořská za vlnou. Stopujeme úzký počátek i objemný bok jeho. Vidíme, jak nárazy větrnými brzy se úží, brzy se šíří. Vidíme, jak přese hřbet horský nyní se přelévá právě jako každá jiná tekutina. To vše tak novo jest nám a zajímavo. Musíme se však míti na pozoru, abychom jeden od druhého se neodtrhli; na dva kroky vzdálenosti postava lidská mlhou se rozplývá, na pět, na šest kroků pak úplně mizí v mlhách. I hluk všeliký a hlas lidský umírá v tomto oblaku.

Celí promoklí dostoupili jsme následujícího štítu Tatranského, Kopy Królovy. Jmeno pochází od Króla, majitele strání těch. Zatím

mraky počaly se trhati a zalézati do temných úžlabin skalních. Obloha nad námi se vyjasnila a i na šíř i dál rozhled se uvolnil. Přešli jsme na travnaté stráně Kopy Magóry. Po levé straně rozkládá se živné údolí potoka Suché Vody a za ním Žlutá Turně. Po údolí roztroušen pase se silný skot Tatranský. Každý kus zvonec na krku má připevněný. Zvonění mile nás vítá; blížíme se patrně osamotnělým obydlím lidským. A skutečně v údolí hluboko pod sebou vidíme několik nevelikých chatrčí dřevěných; jsou to salaše nazvané Gonsienicovy, majetek prvotně jediné rodiny Gonsieniců. Zde posečkáme a poodpočineme po dnešní pouti. Také se trochu posilníme, nebo dostati tu lze žinčice, sýra a mléka sladkého i kyselého.

Bylo asi 9 hodin před polednem, když společnost rozhostila se v údolí Suché Vody ve velikém hotelu — U oblohy nebeské. Ohromný balvan žulový byl naší tabulí, menší balvany byly nám pohovkami. Hověli jsme si, jak jsme si jen hověti mohli. Bronislava, hezké děvče z nejbližší salaše, předkládala snídani ryze Tatranskou. Přinesla totiž veliké vědro sladkého mléka, nabírala do číší ze dřeva vyřezaných a každému podávala. Nápoj převýborný. Chleba však jsme nedostali, toho poskytnouti musily vlastní naše zásoby.

Vědro se konečně vyprázdnilo a zaplatilo. Béřeme se další cestou. Blahopřání bodrých salašníků a štěkot huňatých psů nás doprovází.

Po ohromných balvanech, jimiž celý tudy údol jako by vydlážděn byl, seskakujeme až k malému potůčku, který ze stavů Gonsienicových výše položených odtéká. Stavy Gonsienicovy rozloženy jsou v nevelikém údolí mezi Beskydem a Koscielcem. Položeny jsou ve výši 1600 a 1800 m. Je jich osm. Avšak jen asi čtyři a sice Zelený, Kurtoviec, Zadní a Dvojatý něco více než jeden h. drží.

Přes potok Stavů Gonsienicových dostali jsme se jako druhdy Israelité přes Červené moře zcela suchou nohou a to z té jednoduché příčiny, že řečiště pražadné vody nemělo. Vystupujeme pak širým lesem kosodřeviny. Takový les má něco zcela zvláštního do sebe; vrcholky stromečků dosahují namnoze jen asi k prsům našim. Větve kmenů při samé zemi se rozcházejí, mnohé po zemi se plazí. Na prvý pohled budí lesík kosodřeviny pocit směšného. Zdá se nám, že to lesíček, který si tu malé děti nasázely. Každý si z počátku myslí, že ty stromečky jednou ranou holí zvrátí, nohou že je rozešlape. Chyba lávky! Nikdo ani zdání nemá, jak obtížno pronikati takovým lesíkem. Stromy jsou ovšem zakrnělí trpaslíci, ale jsou to trpaslíci síly obrovské. Vzdorujíť tu sta let všem vztekům bouří divokých. Dřevo jejich husté je, pevné, neohebné, nepodajné. Větve jejich — toť ramena právě železná. Z těch žádná neohne se, aby ochotně poskytla ti průchodu; z těch každou zvláště musíš přelézati, chcešli ku předu.

V lesíku pase se stádo hovězího dobytka. Je to zvláště silný druh horských krav. Skáčou s balvanu na balvan s pružností právě kamzičí. Jen málo kdy některý kus zlomí nohu. Tu mají pastevci dobré časy; nebo zvíře pak na místě se poráží a pojídá.

Opět nová překážka. Hučící a šumící bystřina. Musíme přes ni. Je to odtok Černého Stavu a výše položeného jezera Zamrzlého. Je to potok Poroněc, který u Poronína, vsi asi 2 míle odtud na sever ležící, vlévá se do Bílého Dunajce.

Nyní ještě kus krušné cesty vzhůru. Již jsme na hřbetě hráze. Jaké tu vidění! U nohou našich, uprostřed šedých skal nebetyčných, temnomodré vody své rozlilo osamělé jezero. Je to Stav Černý. Podobu má trojuhelníka. Kratší stranu tvoří břeh severní. Na západě ve vodách jeho noří se Koscielec, šedý velikán Tatranský. Jmeno odtud pošlo, že tvar kolmých jeho stěn ohromnému kostelu se podobá. Dále k jihu trčí Zmrzlý Štít a za ním Turně Závratová. Na východě táhnou se děsné stěny Granátů; ty pak dále k severu ve Žlutou Turni přecházejí. Černý stav drží necelé 23 h. povrchu a připadá mu tedy co do rozlehlosti čtvrté místo mezi jezery Tatranskými. Leží ve výši 1650 m., tedy as o 200 m. výše než pověstné Mořské Oko. Značných hlubin jeho neoživuje ani jediná rybička. Tak odloučeni jsme od všelikého tvora živoucího. Sedíme uprostřed děsných skal, a pod námi šumí černé vlny nehostinné, a nad námi nebe počíná se opět mračiti. Jediná ozvěna velmi krásně prý se tu dovede rozhovořit. My však nic obzvláštního jsme nemohli zaslechnout, ač nábojem jsme ten den právě nešetřili.

Skoro všecka údolí v Tatrách příčnými stěnami skalními jako by byla zahražena. Nad stěnami těmi sbírá se voda se skalnatých boků stékající. Proto nad stěnami tvoří se jezera. Stěny pak od jezer jmenují se stěny jezerní. Na severním Tater svahu nalézáme je z pravidla ve výši mezi 1400—1600 m. Ale na svahu jižním položeny jsou až i 1700 m. nad mořem. Tak dělí se údolí Tatranské na vyšší a nižší stupeň. Nezřídka pak ten neb onen stupeň ještě jednou stěnou příčnou po druhé je rozdělen. To znamenati lze na příklad zde u Černého Stavu, v údolí Pěti Stavů polských, jakož i na jižní straně v údolí jezera Velká zvaného.

Podivná tesknota rozkládá se nad osamělými jezery Tatranskými. Jsoutě to velikolepé elegie vznešené přírody. Ani nenadáš se, a duch tvůj uchvácen tone v divokém víru mocných akkordů. Je pravda: prvý dojem nevlídnost jest a drsnost; ty pryč, pryč odtud tě zahánějí, ale mocnější jakési kouzlo tě vábí. Noha váhá, zůstáváš. Usedneš na balvanu a rozhlížíš se a uvažuješ. Zrak bez odpočinku těká po děsných obrysech obrovských štítů skalních, tu kolmo do oblak se vznášeje po hladké stěně skalní, tu zase střemhlav vrhaje se do děsných hlubin černé rozsedliny. Všude příkrost, ostrota, hranatost. Všude neklid a nelad a děsný ruch bez konce. Konečně oko tvoje, umdleno a rozerváno ostrotou skalních hran, — odpočívá na klidné hladině jezerní. V tom spočívá nevýslovná lahoda, v tom založena tajemná poesie těchto samot. Jednoduchá tato a přece tak velebná krása přírody vnímavou mysl lidu zázračně uchvacuje. Lid bájí tu své podivné pohádky a pověsti o jezerech, jež patří naň v těchto pustinách skalných jak oči tajeplné. Jsou to jeho Mořská Oka. Lid věří svatosvatě, že Oka ta pod zemí s mořem jsou spojena, a z jara, když ohromné spousty vod s hor vysokých valí se náhle do údolí, tu moře samo rozlévá prý se po údolích podtatranských. Toť básnění prostého lidu a svatá víra

jeho, již po otcích zdědil a již mu nikdo tak lehko nevyrve. Geolog ovšem zcela jednoduše řekne, že to není pravda, jelikož to ani možno není. Všecka jezera Tatranská nad hladinou mořskou velice jsou povýšena. Vždyť i Strbské Pleso na příklad leží 1378 m. nad mořem, a Strbské Pleso je, tuším, nejnižší všech jezer Tatranských.

Poláci jezera tato jmenují „stavy," Slováci pak „plesa" neb i „jazera." Kolik je jich všech, inter doctos lis est, o tom učenci dosud se hádají. Prof. Kolbenheyer před nedávnem napočetl jich všech všudy 112 a sice 38 jezer na severním a 74 na jižním svahu Tater. Se jmeny jejich však je potíž nemalá. Veliká tu posud neurčitost. Mnohá jezera mají četná různá pojmenování. Tak na př. spodní jezero v údolí řeky Bjalky, které my dle Poláků nazýváme Mořské Oko, nazývají Uhři Halastó, Jezero Rybí, a jezero nad Mořským Okem položené nazývají Uhři Mořské Oko, Poláci pak Černý Stav nebo Nad Rybím. — Naopak zase totéž jmeno nezřídka nalézáme u několika různých jezer. Tak „5 jezer" máme dvakráte, jednou v Haliči v údolu pětijezerním a pak v Uhrách v údolí Malé Zimné Vody, žabích jezer je šest, zelených taktéž šest, černých pět, bílá jsou dvě atd. Jedno jmenuje se také „české jezero."

Vzhůru a ku předu! Obcházíme Černý Stav po východním břehu jeho. Lezeme s balvanu žulového na balvan. Kosodřevina tu již velmi spoře se vyskytá. V místech těchto vrchní její hranice. Výše již jen řídké traviny chudé nalézají obživy. V jižním cípku jezera přecházíme přes potůček, který z Jezera Zamrzlého spadá do Černého Stavu. Jediný šum jeho oživuje děsnou tuto samotu hrobovou. Dále vzhůru škrábeme se po strmé stěně. Potůček zůstává v levo, skalnatý Koscielec v pravo do výše se pne. Dostupujeme konečně jakéhosi obrovského sedadla. Zde si odpočineme, oddechneme. Požijeme též čarovného rozhledu po Černém Stavu, který již hluboko pod námi. Spolu držíme velikou vojenskou radu, která rozhodnouti má nade dnešní výpravou naší. S nebe totiž opět jen se lije. Je to déšt, rozumí se, čistě Tatranský, a v Tatrách prší provazy. Uvažujeme ve vší opravdivosti, máměli bráti se dál anebo máměli se vrátit. Vidíme, že převodníci naši nás obelhali. Neboť, že dnes měnivé počasí bude, každý zajisté mohl vědět a i věděl. Ale převodníci Tatranští jdou do hor v každém čase. Kdy by nešli, musejí zůstati doma, a doma louskají brambory; jdouli však, tu co do jídla zlaté mají časy. To jejich „pogoda." Z deště nikdo nic si nedělá. Že deštěm cestovatel trpí, to nikoho netrápí.

Co měli jsme dělati? Urazili jsme již skoro polovici dnešní své pouti. Vrátiti se anebo pokračovati jedna je cesta. Avšak ono zajisté zase se vyjasní.

Ku předu! Tak konečně většina rozhoduje. Stoupáme dále, až konečně staneme na neširoké pláni u Zamrzlého Stavu. Jezírko zůstává po levé straně. Koryto jeho hluboko vryto do roztrhaných skal žulových. Jmeno své odtud má, jelikož skoro po celý rok zůstává zamrzlé. Nyní led na okraji sice roztál, ale uprostřed letos už asi sotva rozmrzne. Není jezero to veliké; držíť jen asi 0·21 h. Výšku jeho nad mořem ustanovil Kolbenheyer na 1792 m. — ležíť tedy ještě asi 142 m. nad Černým Stavem.

Neveliká tato pláň u Zamrzlého Stavu na několik m. zvýší pokryta je zmrzlým sněhem. Veliké plochy sněhové táhnou se i po okolních stěnách, vyplňujíce hlavně rozsedliny a rokle. Nelze mysliti si lehce místa tak děsného, ode všeho života opuštěného, jako je tato pláň Stavu Zamrzlého. Všude jinde ten boží svět tak je krásný. Všude jinde všemocná ruka Stvořitelova žehnala přírodě. Zde snad proklínala ji. Jinde dech lásky boží nás ovívá: zde psán je boží hněv. Ustrašený země syn přečítá děsné to písmo, a hrůzou tají se mu dech. Pod nohama jeho neplodný taje sníh a led, kolem šedé vlhké stěny skalní drsně rozjizvené a nad ním uzounký jen proužek oblohy nebeské. Zde jen o polednách vystupuje sluníčko vše blažící. Nahledne do děsné sluje skalní a s hrůzou odtud pak odvrací jasnou svou tváři.

Stojíme na úpatí pověstné Závrati. Závrať jest ohromná úžlabina skalní, která od Stavu Zamrzlého mezi Černými Stěnami na východě a Zmrzlým Vrchem na západě příkře vzhůru se táhne ku plochému sedlu, jež dělí Kozí Vrch od Svinice. Tudy z údolu Poroňce přechází se na jih v údolí Pěti Stavů Polských. Ale je to cesta velmi namáhavá, velmi trudná. Se strmých stěn v pravo i v levo od časů nepamětných trhají a řítí se skalí do této úžlabiny. Dno její balvany malými i velikými vysoko je zanešeno. Lezení po balvanech velice jest obtížno. Vyžadujeť mnoho síly, mnoho vytrvalosti, mnoho opatrnosti. Pozor, abys nezapadl do šklebící se rozsedliny! Pozor, aby nesmekla se noha tvoje, noha umdlévající, chvějící se! Zadržeti není se čeho. Ani křoviska tu, ani travinky, ani mechu. O drsný kámen pak holou rukou ani zavaditi nesmíš. Měkčí žuly součástky rychleji zvětrávají a práškem se vydrobují. Zůstávají jen ostré drobounké jehličky křemenné. Kolik hrání, tolik ostrých bodlin a hrotů. Zachytíš se balvanu, ruka zraněná ihned krvácí. Jedinou výdatnou oporou je mohutná hůl Alpská. Bez té ať nikdo strmých štítů neslézá. Na to však dbáti dlužno, aby pevná byla a při tom i lehká. Máme sice čacké průvodce, ti však o nás valně se ani nestarají. Statní horalé i se zásobami našimi statně si vykračují. My daleko za nimi pokulháváme.

Obdivujeme se horalům, jak pevně a jistě po balvanech stoupají. Ovšem zvykli chůzi té již od maličkosti. Ale mimo to dle mého zdání i obuv jejich k tomu nemálo jim napomáhá. Na šlapadlech mají totiž jen kusy jemné kůže pevně sešněrované. Toť obuv nejen lehká, ale i velice pohodlná. Ku ploše balvanů jemná podešev tak těsně přiléhá, že noha smeknouti se ani nemůže. Odtud pevná a jistá jejich chůze.

Tak táhneme se za sebou ve dlouhém řetězu. Vyznávám, že mezi posledními byl jsem posledním; mrzí mne to sice, ale je to pravda. Nenáhlé postupování naše i tím často se zdržuje, že předáci mnohý vrátký balvan povalili. Ten pak s prudkostí rostoucí dolů se řítí, při čemž zdravé nohy nás zadních do nemalého přivádí často nebezpečí. Zavedli jsme si při tom zvláštní methodu, která se k našemu štěstí velmi dobře osvědčila. Jakmile balvan počíná se řítiti, předáci dají se do řvaní, my pak rychle uskakujeme buď na pravo nebo na levo.

Tak veškery své síly napínajíce, vystupujeme znenáhla. Odpočíváme často, musíme si oddechnout. Nemáme dostatek vzduchu; ten, který dýcháme, tak řiďounký je, tak nedostatečný.

Odpočívajíce měříme cestu, kterou jsme již urazili a kterou ještě nám raziti. Rozhlížíme se po polích sněhových.

Ledovců Tatry nemají pražádných. Tomu zeměpisci velice se diví a to právem. Neboť vrcholky Tater výšku, ve které sníh a led netaje, daleko přesahují. Ale podivný zjev ten lehce vysvětlí si, kdo nahledne ve zvláštní sestrojení skalnaté této budovy. Ovšem že hlavní hřbety a štíty Tatranské mnohem jsou vyšší než čára věčného ledu a sněhu v severní této šířce. Ale co nad tuto hranici sněhovou zde vyčnívá, to jsou skoro jen samé ostré hroty, břitké hřebeny a kolmé stěny skalné. Na těch sníh nebo led držeti se nemůže. Tyto stěny pak příkře spadají z pravidla několik tisíc stop do těsného hlubokého údolí, jež bývá obyčejně níže položeno, než je hranice věčného sněhu a ledu. Na vrcholku a po bocích sníh a led držeti se nemůže, v údolích pak musí táti. Proto v Tatrách není ledovců.

Daleká cesta naše. Již skoro celou hodinu vzhůru se drápeme a posud žádného nevidíme konce pouti strastiplné. Ale co to? Pojednou vidíme kolmé stěny i před sebou, které další zamezují nám cestu. Nelze tu dále proniknouti. Budeme museti s nepořízenou snad se vrátiti? Z těchto nesnází vysvobodil nás převodník, jenž v levém koutě na vysoký ten prah se vyšvihl. Druhého vytáhl za sebou. Oba pak nás pomocí řemenů vzhůru vytahují jednoho po druhém. Za několik minut tak i tato překážka šťastně je přemožena. Další cesta není již tak příkrá a robotná. Ještě několik set kroků a dostoupili jsme nejvyššího bodu širokého sedla mezi Svinicí a Kozím Vrchem. Srdce skormoucené pojednou plesá radostí. V té chvíli zapomenuto trudův a útrap, které právě jsme byli přestáli. Rozkládáme se kolem, jako bychom tu prožiti chtěli několik dní. Čarovný rozhled k jihu a k jihozápadu vábí oko naše, ustavičným zíráním na šedé skalí unavené. Před námi pojednou rozestírá se překrásný obraz krajiny horské, doliny divoce rozervané, tichá jezera, štíty ostré jako jehly, obrovská báň Krivaně, širé modravé hvozdy, a přes veškerou tu krásu těká zrak náš daleko až do rovin Liptovských. Nebe úplně se vyjasnilo, paprsky sluneční zlatí a stříbří obraz ten čarovný.

Dolina Pěti Stavů Polských jest ohromné koryto skalné, kolkolem vroubené kolmými stěnami, rozpoltěnými hřbety a ostrými jehlami. V podobě půlměsíce táhne se od západu k východu. Jen na severovýchodu vody jeho ucházejí těsným úžlabím doliny Roztoky. Povrch jeho děsnými balvany je vyložen. Jsou to sříceniny vysokých druhdy štítů Tatranských, jsou to posvátné litery historie strašných převratů přírodních, které dály se někdy v místech těch. Avšak mezi skalnatými troskami těmi tvůrčí moc přírody upřádá již zelené své koberce: mezi balvany bujně vyrůstají živné traviny a trochu níže i kosodřevina opět se zjevuje.

Pozorujemeli ostré hroty a jehly, ve které hřebeny horské jako by byly rozštěpeny, znamenáme, že jehly a hroty tyto z pravidla k severu jsou nakloněny. Odkud tento zjev? To vysvětliti si lze takto: Veškero horstvo Tater i západních i východních, a to nejen hlavní hřbet nýbrž i nejvyšší vrcholky složeny jsou ze žuly. Žula Tatranská však od žul jiných tím se liší, že je vrstevnatá. Tlouštka

vrstev jednotlivých obnáší až přes jeden m. Vrstvy ty směřují od východu k západu a k severu mírně se zvedají. Proto pak jednotlivé štíty k severu jsou nakloněny.

Se žulou a uprostřed žuly viděti v Tatrách často i rulu. Mimo to vystupuje na sever i pásmo červeného pískovce a vápence liasového rudou železnou na červeno zbarveného. Někdy vápenec prostoupen i porfyrem a žulou samou. Na severu jeví se tu i tam i vyhraněný vápenec a dolomit. Ve vápenci uložena jsou hlavně nedaleko Zakopaného veliká ložiska rudy železné. Ruda ta namnoze je jakosti výtečné. Do železáren Zakopanských však ruda i z Uher se dováží. Na jižním svahu Tater hojně nalézá se také granátů. Jsou však příliš málo tvrdé, aby řádně daly se vyleštiti. Jiných kovů, hlavně pak kovů vzácných, Tatry nyní již nemají. Zdá se, jako by bohatství Tater v ohledu tom se bylo již vyčerpalo. Pověsti ovšem vypravují o velikém bohatství v lůně skalním tu uloženém. Ale ve skutečnosti vidíme jen nepatrné stopy, že se tu jednou dolovalo. Ovšem že pro velikou drahého kovu bohatost dolovati zajisté se nepřestalo. Tak stopy dvou starých kutišť viděti posud na Krivani přes 2000 m. vysoko. V údolí Malé Zimné Vody ještě asi před 30 roky rovněž na zlato se dolovalo. Mědi dobývali v severovýchodní části Tater, stříbra pak ještě v tomto století v údolí Koscielském. (Pokračování).

Nové písemnictví.

Básně.

Spisy Hálkovy. Díl II. Pořádá Ferdinand Schulz. (Nákladem dr. Ed. Grégra 1879.) — Silný svazek — k půlpátu sta hustých stránek — naplněný epickými básněmi, jichž každý půvab, každá vznešená myšlenka, každý ladný obrat prozrazuje vyvoleného pěvce, kterému příroda vykázala obsáhlou říši slasti a bolu, srdce lidské za vlastní jeho říši, v níž mu královsky panovati souzeno. Ovšem nás i v Homerových zpěvích, ba i v samé majestátní pravdě dějin lidských a v obrovských dějinách přírody — tohoto Homera nám rovněž tajemného ale bez odporu kolosa v epice — v lidském našem sobství zajímá i rozechvívá jen to, co přímo člověka a jeho osudů, jeho bolestí či blahých citů a jeho duševních tužeb se dotýká, i lze ovšem velikým právem říci, že epický básník též musí býti hlubokým lyrikem, a že každý děj, který by nevzrostl na základě lyrickém ze hlubin lidských citů, byl by nahodilou, chladnou, libovolnou směsí událostí naprosto nebásnickou, která by mohla sice důmyslným sestavením povrchně baviti, čemuž nasvědčuje ku př. oblíbenost t. zv. „napínavých“ románů, — která by však v říši poesie, pod měřítkem jejím, vždy přec mimovolně zjemnělým, teprv ukázala celou svou vnitřní prázdnotu. A přece dlužno přesně rozeznávati epiku ryzí, nesmíšenou a t. zv. lyricko-epickou poesii, kterou zvláště romantikové všech národů v našem století rozhojnili v celé moře a jejíž volnosti přečasto nadužili k největší beztvárnosti

a rozbředlosti umělecké formy, k hýčkání fantasticky výstředních zkroucenin pravdy citové a myšlenkové, ať pomlčíme o pravdě věcné co nikoliv nezbytné, a v jejímž oboru licentia poetica vůbec se naučila pohrdati každým ethickým i esthetickým požadavkem. A přece onen lyricko-epický směr tak znamenitě sloužil romantickým látkám Manfredovského druhu, že tato nálada vzdorného a nečinného bolu, která svým tajemným půvabem měla v celém vzdělaném světě svou dobu skvělého panování, nemohla ani vlnobití své až do únavy vybouřit jinou formou, snad ohraničenější a úměrnější.

Když panování těchto vlivů bylo na vrcholku svém, povstal Máchův Máj, a když počínalo již se chýliti k odkvětu, ještě tak mocně vábilo k sobě horoucí mladé duchy, že i v cizím pásmu duševního světa českého, tehdy ovšem slabě oživeného, ale přece svých zvláštních, jinotvárných tradic nepozbyvšího, tak veliký a ryzí talent, jako Hálkův, prvním svým básnickým výtvorem vstoupil v šlépěje Byronovy, Máchovy. Snad žádné první dílo i největších geniů nerazí nové dráhy; přirozenou věcí jest, že jinocha k prvnímu tvoření pudí to, co jest hotového za ním, čím ducha svého napájel; i pochopitelno jest, že mladou fantasii jeho snáze uchvátí harmonie dovršených již uměleckých děl a směrů, nežli snad dějiny a příroda se svými nespojitými záhadami aneb ten zlomek života, s nímž mladosti jest počítati. Toť jsou úkoly zralejších a zralých duchů uměleckých. Oním spůsobem vznikl Hálkův Alfred z nejupřímnějšího a nejopravdovějšího mladíkova zápalu, z duševní potřeby jasné i nepochybné; i má tato báseň též veskrz uchvacující známky nejen skvostného původcova talentu, leč i té vroucné bezprostřednosti a pravdy, kterou byl tvořen, přes ty všecky výstřednosti, které mu za vinu klásti může kritické měřítko absolutní. U vývoji Hálkovy Musy však, co první její plamenný výkvět, jest jeho Alfred drahokamenem, jehož třpytem se jedním rázem objevila obsáhlost, síla a bohatství jeho vznešeného nadání.

Že však Hálek později ku směru aneb aspoň k formě Alfreda tak vytrvale se vracel, to bylo dlouhým blouzením a dlouhým hledáním, a řada jeho lyricko-epických básní jest důkazem, jak nesnadno bývá někdy právě tak silně vytknutým individualitám a duchům tak samorostlým, jakým byl Hálek, poznati a nalezti sebe, svou nejhoroucnější potřebu a touhu, svůj přirozený cíl a podstatu svých nejlepších schopností. Cítíme to v celé pravdě až nyní, kdy činnost Hálkova v tak mladém věku navždy ukončena, a když právě posledním jejím oddílem nám dáno ponětí o tom bohatství a té ryzosti poetických skvostů, jimiž by Hálek svému národu byl vyzpíval pravou bytost svoji i jeho, kdy by mu osud delšího byl žití aneb časnějšího poznání pravé dráhy dopřál. Když ji pak Hálek nastoupil, stalo se to zase samorostle, ne z reflexe, leč z popudu; zdaž někdo dříve cíl jeho uhodl a upřímnými pokyny se snažil mu jej objeviti, nevíme, leč zdá se nám, že Hálkovi nepomáhal nikdo a že Hálek ani nebyl povahou, která by si názorem cizím byla dala pomáhati.

Takž nejsou Hálkovy lyricko-epické básně co celky umělecké nejlepšími jeho výtvory, a doba, v jejíž romantické roucho jsou oděny, již minula se svým interesem pro polobáječné reky zvučných jmen,

neurčitých vlastí a podivných osudů, pro noční reje mlhovitých personifikací a pro nadpřirozené ty vyslance hrobů a jiných světů. O největší části těchto básní Hálkových lze říci, že okazují, jak rychle se přežije epika z nepravdy vyumělkovaná; neboť děj jejich skutečně již pro nás nežije, a čtemeli Goara neb Černý prapor, již nezajímají nás osudy reků těch básní, i nepřipadne nám na mysl, hledati jádra a těžiště jejich hodnoty v epické části vůbec; ta stala se nám v těchto nádherných výkvětech poesie Hálkovy již zcela vedlejší, tak že bychom ji bez želu pohřešili.

Básně Goar, Černý prapor, Dědicové Bílé Hory a Děvče z Tater jsou nám schránkami velkolepých, hluboce dojemných obrazů lyrických a nádherných maleb přírodních; toť jejich pravá podstata i památnost, ne mystická jejich epika. Bohatstvím lyrických a malebných krás pak tyto básně jeví celý Hálkův talent s plnou hrou jeho duhových světel a slunečních paprsků, v jichž teplém dechu každé slovo básníkovo se stává živým, sladce vonným a líbezně výmluvným květem. Co skvosty lyriky a básnického líčení jsou i tyto básně Hálkovy nejen podnes, ale navždy drahocennostmi, jež mezi naše nejvzácnější básnické poklady náleží a ve svém způsobu a vlastním rázu tolik původnosti, co krásy v sobě chovají. Žijeť v nich duch Hálkův spanilou část své kvetoucí nesmrtelnosti; žijeť v nich jeho jemně a vroucně naladěné srdce plnými svými akkordy a zářivá jeho obraznost neodolatelným svým kouzlem. Žijž tedy i v nich jeho drahá slavná památka!

O jednotlivých básních vyslovila se pisatelka této stati podrobněji již jinde; obsahuje pak II. svazek sebraných spisů Hálkových tyto básně: Alfred, Krásná Lejla, Mejrima a Husejn, Goar, Černý prapor, Dědicové Bílé Hory a Děvče z Tater. Pravými epickými básněmi jsou mezi nimi jen dvě, a sice Krásná Lejla i Mejrima a Husejn; již z názvů obou vysvítá, že dějištěm jich jest moslemský východ, v romantické poesii oné doby tak velice oblíbený. V básni Děvče z Tater snažil se Hálek vložiti děj její na půdu skutečnosti a v dobu novější; leč i v ní epická nit poměrně se tratí vedle mohutné malebnosti přírodního líčení a bohatými obrazy protkané, křišťálově zářící lyriky.

Mluvě těchto básní, květnaté, vřelé a patrně lnoucí k prostomilé originálnosti mluvy lidu a národní písně, i zde scházela ruka záhy zesnulého pěvce, aby ji tu onde uhladila, posledního zdokonalení jí dodala a některý méně pěkný zvuk neb obrat odstranila.

Vydání jest velmi pečlivé, a básně tyto, jakož i drobnější ve svazku prvním, následují za sebou pořadem chronologickým; k titulu každé připojen jest letopočet jejího vzniku, což by se mělo v každé sbírce státi, která chce literární historii sloužiti úplným obrazem vývoje některého autora.

Konečně dovolujeme si poznámku praktickou o úpravě, velmi prosaickou! Předpokládá se, ba rozumí se samo sebou, že vydávajíli se něčí sebrané spisy, jsou uznány za hodny, aby se co možná dlouho zachovaly potomstvu, — vydání takové má míti ráz trvalosti i památnosti. Nuže proč se tedy tisknou sebrané spisy Hálkovy na papíře mnohem chatrnějším, než se při každém novém pokuse básnickém, ještě neosvědčeném a třebas efemerním, považuje za slušno? Nerozumíme takovým rozdílům.

El. Krásnohorská.

Mythy. Básně Jaroslava Vrchlického. Cyklus druhý (1875 až 1879). Nákladem J. Ottovým. — První kruh „mythů" obmyká básnické motivy domácí, do nichž ovšem Vrchlický vpletl i paprsky českému duchu cizí, v bájích jiných národů šlehající; druhý, právě vydaný kruh obmyká zas jen báje jinorodé, arci zas takové, jež svým čistě lidským, mravním a myšlenkovým jádrem staly se majetkem veškerého vzdělaného, poesie milovného, duševní vznešenosti se obdivujícího lidstva — tedy také majetkem naším. Každá z poesií v druhém cyklu obsažených je oslavou *poesie a poetických ideálů*, z nichž Vrchlický na první místo klade vítězící, vše, i samého boha překonávající lásku ženy. Chcemli tedy všeobecně a přece krátce obsah nově vydané knihy té vyznačiti, můžem říci, že druží se ku knihám Duch a Svět a Symfonie — spisy Vrchlického jsou našemu obecenstvu tak známy, že jsme pouhým tím srovnáním řekli na vyznačení již dost.

Vrchlický zvolil pro své mythy formu poetické povídky, formu volnou, co nejvolnější, která nevyrůstá vždy nutně z předmětu, nýbrž visí jen na vůli básníkově: verš volně se proudící, obyčejně bez slokových pout, ano někdy i bez rýmových. Forma ta má nepopíratelnou výhodu, básník může hověti náladě své, šířit se v popisu, sledovat myšlenku až do nejsubtilnějších jejích záhybů; má ale také své nebezpečí: svádí básníka k šířce neplastické. Totiž nedovedeli básník oddolat. A Vrchlický, jak známo, toho vždy nedovede. Známe mezi jeho četnými zpěvy výpravné básně plastiky naprosto dokonalé, kde není o jediné slůvko víc nebo míň než právě třeba a jež mistrnou svou ve všem mírou dojímají jako socha, vyšlá z rukou antického sochaře. Ale jindy zas jako by ho bouře nesla, obraz se žene za obrazem, vířivě, téměř divoce, tak že se vše mihá, myšlenka kutálí se za myšlenkou a jedna tísní druhou. Je pravda, ta poesie, kterou *vycitujem* ze životných zjevů, z historie lidské, z myšlenek v zašlých již věcích zrozených, nám ale zachovaných, má zcela tutéž formu; ale forma poesie umělé musí být článkovaná, do podrobna zakulacená — to není požadavek pedanterie, podstata *umění* toho žádá. Jako žádá také umční hudební zcela určité, zakulacené formy, třeba bychom v přírodě slýchali „melodie nekonečné" a přec při tom dojemně krásné. Forma Mythů, Vrchlickým zvolená, ovšem se také dobře hodí pro povídku poetickou, dovedeli básník nebo chceli se dovest opanovat, nenecháli proud epický téměř zaniknout v popisu a reflexi, dáli světel a stínů, mnoholi právě na poetickou plastičnost vypravovaného *děje* třeba. Arci je básník suvrénem a může nám na př. prostě říci: *chtěl* jsem napsat báseň reflexivní. My ale přes to můžem litovat, že básník Mythů z některé té věci své neučinil báseň jinou, na př. baladní, a že nakupených zde a často vznešených myšlenek jakož i popisů rozhodně skvělých neužil zas k básním jiným, *čistě* reflexivním nebo *čistě* lyrickým. Zkrátka: forma, jakou Vrchlický pro své Mythy zvolil, hodí se jen k *některým* z nich *zcela*, k těm, které jsou monologové — *Sandalfon* — nebo k vypravování bachanticky rozpoutanému — *Mythus o víně* — a ty jsou ovšem pak umělecky dokonalé, pravé poetické skvosty!

Druhý svazek Mythů sahá již jmenovanými právě dvěma básněmi, vůbec pak bohatostí poetických myšlenek a poetických krás nad cyklus

první. V poměru pak k ostatním dílům Vrchlického musíme říci, že ta malá jeho, skoro zároveň vydaná knížka, ty ondy uvedené Eklogy a písně sahají zas uměleckou svou dokonalostí i nad druhý cyklus Mythů. Máme již na štěstí celou řadu děl Vrchlického a můžem sobě dopřát rozkoše, jaká plyne z porovnávání. Kdy by byl Vrchlický vydal jen Mythy, řekli bychom zajisté: máme před sebou básníka znamenitého. Řekli by tak i ve Francii, v Německu, všude. Avšak my, jak již jednou řečeno, kladem v některých poetických směrech již i vyšší požadavky, než je kladou na př. v Německu, na talenty velké *teď* chudém, a *můžem* je klást, máme poety dle toho. Na př. právě Vrchlického. On nám tedy odpustí, že porovnáváme, co z jeho děl stojí výš.

Myšlenka základní je ve všech těch básních druhého cyklu krásna. Nevíme, staloli se z úmyslu nebo náhodou, že dotčená již myšlenka o triumfálnosti ženiny lásky vyskytá se v básni hned první a pak zas poslední, tak že tím jaksi dán celku rámec zvláštní barvy. V obou případech jedná se o muže anděla. V případě druhém jedná se docela o samého Satana. Eloa, družka andělských sborů, viděla Satana, jak smutně obchází kolem edenu, z lásky k němu opustila dobrovolně nebe a sdílí s milencem peklo, vědouc, že je s ním navždy zatracena. Velká, bezměrně obětovná láska její překonává konečně i sám soud boží, bůh se slituje a přijme oba zas na milost; se Satanem pak rozpadá se i peklo, přestává vina minulá, zamezuje se ale také veškeré budoucí zlo lidstva. Parallela tedy s křesťanstvím, jehož zakladatel také z lásky k trpícímu lidstvu nebe opustil. Avšak hlavní ta myšlenka stává se v Eloa skoro vedlejší, je tísněna celým nějakým stem myšlenek vedlejších. *Eloa* je v skutku fragmetární, je jen zrcadlem, jaké myšlenky řada mythických a historických událostí vzbudila v bohatě resonující básníkově duši. Za to je báseň první, *Israfel*, celkovitá. Israfelovi vyňal bůh z prsou srdce a dal mu za ně lyru, aby o všem, co ve světě se děje, podával mu harmonickou, zpěvně slastnou zprávu. „První žena" zamiluje se do Israfela, a tento, ač bez srdce — smělé to užití poetické licence! — miluje také ji. „Za srdce lidské zatracuju božství!" volá v zanícení, trhá lyru z prsou svých a hodí ji k nebi zpět, kde podnes mezi hvězdami „u bran ráje visí." Ale boží hněv se nedostavil.

Nad hlavou jejich boží láska plála
hvězd úsměvem. Líp žena boha znala
a první muž pad v náruč první ženy.

Láskou stal se zde z anděla zas tedy člověk, „první muž." V skutku to poetická a nová legenda o stvoření prvních lidí. Muži přisouzen poetickou hyperbolí původ přímo andělský, ženě ale zase, vlastně jejímu půvabu moc, anděla k sobě stáhnout s nebe a dát mu lidsky cítící srdce — pro koho z obou je názor lichotivější? Škoda, že básni té, zvlášť na počátku, vadí nakupenost obrazů, při níž čtenář přec jen sobě neučiní obrazu *zcela* určitého a nabývá jen jakés nálady všeobecné. Snad chtěl básník docílit jen té nálady; avšak, čtemeli na př. verš: „vše stopeno *v jas*, vše dřímajíc *v stínu*," přiznáme se, že sobě nedovedem tu současnost ani myslet.

Oslavě poesie samé, poetického umění, jsou také věnovány básně dvě: *Narození Sakuntaly* a *Smrt Aischyla*. Prvnější je romantického

rázu a má některé části výbornou epikou obmyšlené; konec básně je v poměru k ostatnímu, k celému rozběhu trochu náhlý, řekněm příliš krátký. Také bychom zde básníka rádi ještě na jednu maličkost upozornili. Třeba by zřídka kdy stane se mu přec, že při slokové formě zakončuje myšlenku a větu uprostřed posledního verše; druhou polovici verše toho přebírá pak co počátek nové věty již pro sloku následující. Při seriosním básnictví hříčka ta ale vadí. Rozhodně duchaplně je založena báseň Smrt Aischylova. Nesmrtelnost velkého básníka! Sami bohové, celý Olymp k vůli němu se rozdvojuje, a pak jej přijímají co sobě rovného bohové mezi sebe. Thanatos — Smrt — blíží se k Aischylovi. ale Eumenidy, jimž v básních svých žezlo dával, tvoří kolem něho ochranný kruh. Naproti myšlence té zlaté nevyjímá se dobře, že básník užil známé bájky o želvě, orlem na lysou hlavu starcovu jako by na skalní hrot spuštěné. Je pravda, i v tom je nepopíratelná duchaplnost, vždyť želva znamená lyru, ale přece je děj ten trochu anekdotní a dojem z toho plynoucí se jen ještě zvyšuje, pravíli Zeus k orlu: „leť... spusť želvu, *jak bys* kořist nesl sobě a chtěl ji rozbit!“ Zajisté by krásná základní myšlenka básně té stála básníkovi za zpracování nové, a pak by vynechal také leckteré episodní zpěvy a mythologické šperky, báseň, hned od počátku průzračnou, v letu jejím jen zdržující.

Pokání za lásku hříšnou mají za předmět svůj další dvě básně: *Pokání Don Juana* a *Maria Aegyptiaca.* Prvější je plna chmurných a přece silných obrazů, a dojímá, třeba by to „pokání“ nebylo vlastně rozluštěno. Marie Egyptská — obdoba to Maří Majdaleny, od níž v umění výtvarném často jen věkem se liší — má tragickou sílu a dobré výpravné rozměry. Z legend o Marii Egyptské přebral Vrchlický také Zosima. Patrně k vůli tomu, aby naproti Marii, u níž hřích minulosti i napotomní pokání klíčilo obé v srdci, byl protiváhou Zosimos, jenž zas rozumem došel k stejnému s ní cíli, ku zbožnosti. Jinak je tu téměř zbytečný, neboť básník nepoužil legendy celé, která vypravuje, že Maria byla Zosimem, za pomoci lva, v písku pouště pochována. Rozhodně poetičtěji ukládá básník pohřbívání to poušti samé.

A konečně jsou v cyklu tom věnovány ještě dvě básně lidské bídě a lidskému boji pro pokrok, štěstí, svobodu, pro všeobecnou blaženost. Kdekoli se Vrchlický dotýká oné bouře, která srdcem a mozkem lidským zmítá od počátku věkův, jsou jeho myšlenky nejvřelejší a slova jeho plamenná. Již jsme řekli, že *Sandalfon* a *Mythus o víně* jsou pravé poetické skvosty. To jsou básně naprosto dokonalé, při nich oněmuje i kritika nejpřísnější. Kontury velké, nejobrovitějších rozměrů, forma jako palma vykvětlá ze zdravého jádra a nejkypřejší půdy, základ, rozvoj i dostup myšlenky původní a zralý, zralý jako ryzí zlato.

Sandalfon je týž anděl, který na rozkaz páně lidi vyhnal z ráje — avšak jeho soucit šel za nimi. Těšil se, bylili veseli, truchlil při smutku jejich. On ovlažil ret Hagary, v poušti hynoucí, proti vůli boží, a za skutek ten odsouzen k věčné samotě, na věky má stát v oblacích mezi zemí a nebem. Vše ale cítí s lidstvem dál, od největších a nejtragičtějších lidstva bojů až po nejjemnější záchvěv dívčího srdce. Toť přespříliš pro bytost jedinou, Sandalfon volá smrt. Smrt nepřichází. Místo ní konečně přichází bratr sen. „Slyš, ty nejsi sám!“ praví

k němu tiše, a hrdina Golgathy, pravzor lásky k lidstvu, praví, objímaje ho: „Bratře můj!"

Až z duše člověka
se smekne žernov mrzké poroby,
až z ruky jeho břitký padne meč
a s nohy jeho okov otroctví,
až náboženstvím bude láska mu
a svornost bude jeho zákonem,
pak ukončí se tvoje trápení;
ty v srdcích lidských budeš bydleti
a každá chýžka bude chrámem tvým.

Od chvíle té Sandalfon je tich a čeká, až čas dospěje soudu a člověk lásky.

Mythus o víně má východiště stejné. Bohové v Olympu se smíchem vyslechli zprávu, že Prometheus člověk již na Kavkaze připoután. Jen Dionys cítí s člověkem a smuten sestoupí k zemi, v samotu přírody. Zde je mu družkou nejmilejší najádka jeho. V slzách lnou k sobě, slza najády splývá se slzou Dionysovou a ejhle, vyrůstá z nich pojednou vinní keř. Silénové, satyrové hrozeň vytlačují do poháru, Dionys posílen s celou družinou svou žene se ku Kavkazu — triumfální, bachantický let! Vínem oživne zas Prometheus, sestoupí se skály, je zase schopen boje proti bohům — Olymp pustne, Dionys setrvává mezi lidmi, radost rozestřela se po zemi. Ani není lze poetičtěji vyjádřiti myšlenku: životní rozkoš pudí a sílí člověka k boji a pokroku! Jak zde Vrchlický líčí a popisuje přírodu i náladu její, jaké zde Vrchlický má opojné rčení — toť věru unicum. A ne jen unicum české.

Svatopluk a Rastislav. Truchlohra v pateru dějství z dějin moravských. Sepsal Josef V. Frič. (J. V. Friče Sebrané spisy veršem i prosou, svazek I. Nákladem vlastním). Účelem těchto několika řádků není obšírný rozbor nadepsaného díla, nýbrž spíše přímé poukázání k soubornému literárnímu podniku, jímž Frič označuje konečný svůj návrat do vlasti. Frič pořádá vydání veškerých svých poetických spisů, prací složených za dobu třiceti let. Podnik jeho je nám vítán. Utrpěloť Fričovo jmeno zajisté také poněkud tou zvláštností českého obecenstva, že starší díla, třeba jen trochu starší, u nás se více nečtou, že u našeho obecenstva vždy jen žijící, právě činný, v každém ohledu „přítomný" člověk „má pravdu." Mimo to ale samy osudy Fričovy přičinily mnoho k tomu, že celistvý obraz literární jeho činnosti znám je u nás jen málo komu. Jeho dramata třeba se líbila, ale více se neopakovala — jeť potřebí při českém jevišti intervence osobní, aby na spisovatele zcela se nezapomínalo, a i ta intervence osobní — nebývá nic platna. Jeho novely pak byly roztroušeny po časopisech a sdílely osud všeho časopiseckého. Nyní tedy se té vadě odpomůže, a Frič sám rediguje si vydávání. Zvolil pro první hned svazek truchlohru Svatopluk a Rastislav.*) Volba ta je významna; Fričův mnohostranný talent v skutku nejlíp se osvědčil v dramatu, a není pražádné pochybnosti, že by byl Frič při stálém pobytu ve vlasti stal se již podporou českého repertoiru. Tři má on pro drama vlastnosti zcela příhodné: dobrý takt ve volbě předmětu, znalost divadla čili obratnost scénickou, a ohebnou, myšlence se

*) Také již vyšel svazek druhý, obsahující Povídky a fantasie.

lehce přispůsobující řeč. Vlastnosti ty vidíme také na truchlohře Svatopluk. Básník vážil předmět svůj z dob české historie dávných, ovšem mlhavých, přes to ale velice zajímavých. Fantasii jeho nebyla dána tu pouta skoro žádná, on mohl základní svou myšlenku: odvěký boj Němectva se Slovanstvem, boj na vyhlazení, vtělit v děje a povahy zcela dle poetické potřeby nebo libosti své. Pohyblivou, bojů plnou dobu říše velkomoravské skutečně dobře znázornil sbásněným dějem: děj truchlohry té podobá se pravé bouři, žene se pestře, bohatě a divoce kolem mysli naší. A rovněž dovedl Frič v charakterech osob dobu obrazit. Vášně jejich rostou, klesají a mění se s událostmi, vidíme muže, kteří u vědomí síly své a v pohrdání životem málo kdy se dovedou obmezovat, a ženu, která se liší ještě jen málo od mužů, má sice zvláštní svůj ženský cit, ale dovede být i mužně silná. Vedle hlavních těch postav, jaksi milníků líčeného děje, je tu síla ještě charakterů na pohled vedlejších, avšak dobře promyšlených a děj platně posunujících. — Přejeme zdaru novému literárnímu podniku a Fričovi mimo to nové chuti i hojné pobídky ku dalším pracím dramatickým.

Immortelly. Básně Irmy Geisslovy. (Nákladem knihkupectví dr. Grégra a Ferd. Dattla.) — Písatel těchto řádek sám působil k tomu, aby vydán byl svazeček opravdových básní Irmy Geisslové. Máli nyní podati zde o nich úsudek, je tedy písatel vázán úsudkem již dřívějším, řeklť již samému nakladateli jich: básně ty mají cenu svou. Také zde milerád ten úsudek opakuje. Ovšem jsou cenou svou velice rozdílny. Rovněž nejsou zrcadlem ducha ve všech směrech dozralého, v názorech ustáleného, cílů si zcela vědomého. Vidíme v nich více ještě stopy bojů než výsledky jejich, více snahu než její ovoce. Avšak ta snaha je ušlechtilá, a zápas zajisté s konečným výsledkem se setká. Obzor básnířčin je obestřen ještě ranní chmurou, slunci odolávající, ale již je protkán také červánky; v básních jejích vidíme první jaro, jehož krásy ještě nerozkvetly, ale jednotlivých milých květů rozseto již přece také. Smutně se dívá Geisslová na svět, je pravda, ale myslíme, že nechybujem, klademeli více příčin smutku toho do mladého věku, skorem vždy duševně neúkojného, než na zkušenost životní. Mnohé básničky, zvláště ty krátké, které mají formu lehké písně, jsou rozkošny, a jsou svědky nepopíratelného talentu. Jiné, ne zcela abychom tak řekli ještě hotové a dozralé, jsou pro cituplný základ svůj, někdy i pro některou myšlenkovou zvláštnost svou zajisté zajímavy. Je třeba, aby Immortell sobě všimlo obecenstvo co možná široké. *Jan Neruda.*

Výpravná prosa.

Vlnění v naší literatuře jest napořád čilejší a mocnější. Měli bychom vlastně slaviti stoletou památku jejího obrození a podrobněji rozebrati jednotlivé doby její. Pokud na to nedojde, aspoň sobě zde připomeňme, že nové vlny v obnoveném životě národního písemnictví našeho vznikají a pohánějí proud jeho v dobách čím dále tím kratších. Čtvero takové hlavní zavlnění objevuje se v dějinách literární činnosti české od té doby, co vůbec opět počalo se mluviti o ní, až po tuto chvíli; čtyřikrát za ten čas změnilo se u nás pokolení i spisovatelské

i čtenářské, a vždy ve lhůtě kratší a kratší, na důkaz, jak rychle přibývalo síly duchu českému. Od roku 1780—1820; od 1820—1850; od 1850—1870, a konečně od 1870—1880, tak můžeme děliti novou dobu české literatury. Vždy o deset let méně bylo potřebí k nové větší vlně. Rok 1880 zajisté počíná nové rozhraní, neboť převzal od svého předchůdce nový mocný popud a náraz. Náležíť rok 1879 k nejkrásnějším, nejplodnějším ve veškeré literární působnosti české.

I vánoční stolek našich knihkupcův byl posléze obložen plněji než kdy jindy. Z oboru pěkné prosy nalézalo se na něm *druhé vydání Nerudových Obrazův z ciziny*. Druhá vydání teprv nejnovějším časem stávají se při beletrii české potřebou, na důkaz, že máme už zase nové pokolení čtenářův. S potěšením hledíme na nové vydání také spisu Nerudova, jejž jsme v Osvětě (1872 str. 553) hned při prvním jeho vyjití s radostným uznáním uvítali. Literatura cestopisná nalézá ve vzdělaném čtenářstvu českém nejnovější dobou obliby stále rostoucí, a tu věru není ani v literaturách jinojazyčných mnoho spisův, které obsahem i formou by předstihly Nerudovy Obrazy z ciziny; v písemnictví českém důstojně přidružují se k nim toliko cestopisy J. Wünsche, jejichžto vydání souborné už jest neodbytnou potřebou literární. Nerudovi pak vždy zůstane veliká zásluha, že tento způsob uměleckého cestopisu první do písemnictví českého uvedl a zároveň skvělý vzor jeho podal. Jsme přesvědčeni, že nové vydání jeho *Obrazův z ciziny* potká se s týmž rozhodným úspěchem jako první. Dílo, vynikající takovým bohatstvím vědomostí z oborův nejrozmanitějších, takovou plností samostatného myšlení, takovým ušlechtilým vkusem nejjemnější vnímavosti duchovní, takovou jasnotou talentu pozorovacího a takovým přepychem slovesné krásy, nikdy ani nepozbude půvabu svého, nikdy nesestárne, nýbrž i dalším pokolením českého čtenářstva poskytne svěží zábavu a skutečné poučení.

Dějiny české beletrie vykazují Nerudovým Obrazům z ciziny totéž přední místo, jež ozdobeno jest *Povídkami Svatopluka Čecha*. Těchto rozkošných kabinetních kouskův literárních vyšel díl *třetí* (Salonní bibliothéka, nákladem J. Otta, číslo 12.). Umělecká výtečnost Čechova potvrzuje se tu na novo, zejmena v povídkách: Mezi knihami a lidmi, Jabloň a Poslední jaro. Dokonalý klid mohutné síly tvorčí vládne komposicí i slovesným provedením, celkem i nejdrobnější částí, v náladě elegické i naivní. Všude pravá míra myšlenky a citu, obrazu i slova; všude nejúplnější soulad mezi světem vnějším i vnitřním životem lidským. Svatopluk Čech nepokládá literární umění za papriku na podráždění buď ještě nedospělých buď dávno v tupé vyžilosti skleslých organismův lidských. Čechovi literární umění není nějaká camera magica, která z tajného vikýře někde na vysoké střeše zakaleným oknem na šedou vlhkou stěnu pro zděšení nějakého uvězněného neb umírajícího chuďasa hází mlhovité beztvaré stíny buď šklebivých trpaslíkův buď zamračených obrův, buď jiných z chorobné fantasie vyrostlých oblud. Čechova povídka jest jako studánka v zastíněné skále, jako porosené poupě na růžovém keři, jako zpěv drozdí v lesní samotě: svěží, vábná, plná zdraví a vděkův. Čech líčí skutečné lidi nikoliv prázdné šablony, a líčí je opět pro zdravé, jasným rozumem a přirozeným citem nadané lidi,

nikoliv pro osobnosti, které v sobě samých neurovnány nevidí ani kolem sebe nic jiného leda buď podivínství buď vztek. Vypravování Čechovo jest naskrze realistické; ale není to řemeslná fotografie nýbrž umělecká malba. Každá jeho povídka vzbuzuje opravdový estetický požitek, vábí od řádky k řádce a na konci uspokojuje jako každé skutečné umělecké dílo. Nejvšednější zjevy životní v té formě, kterou jim propůjčuje Čech, nabývají novosti a neodolatelného kouzla. Jest to poesie v řeči nevázané; libozvuk verše a rýmu dostal tu za sebe dokonalou náhradu v lahodě a hudebnosti prostomluvy nejpečlivěji stylisované.

Vedle S. Čecha před osmi lety počal ve výpravné prose s nejlepšími silami našimi závoditi Julius Zeyer svým historickým románem *Ondřej Černyšev*, jenž nyní už v druhém samostatném vydání před námi leží. Jesti to práce, která jmeno Zeyerovo pojednou vznesla do první řady současných beletristův a básníkův českých. Důkladná znalost dějepisného materiálu jakož i soukromého salonního života ruského, mohutná obraznost, komposice překvapující svou smělostí a silou, malebnost a žár básnické mluvy, to vše zjednalo Zeyerovu Černyševu hned při prvotním jeho postupování v Lumíru za redakce Hellerovy jmeno jednoho z nejlepších dějepisných románův českých. Zejmena hrdina románu udržoval literární interes v stoupající napjatosti.

Spisovatel jej také ozdobil všemi vnadami, kteréž mu pojistily vítězství v mysli čtenářově. Co krásný účinek celku poněkud rušilo, byly jakési záślehy básníkovy náklonnosti k samým krajnostem mystiky, k spiritismu. Nenáleží to nutně k naší vzpomínce o Černyševu, však doufáme, že přece nebude nemístné, když s politováním vyslovíme, kterak od tohoto výborného románu onen spiritistický směr péro Zeyerovo čím dále tím více ovládal, až nejnověji hrozí podmaniti si je úplně. Tak značný talent básnický, jakýmž Julius Zeyer jest nadán, nemá zajisté potřebí, aby vyhledával účinky svého umění na cestách, kde mizí všeliká stopa možnosti. Ondřej Černyšev jest až posud nejlepším Zeyerovým románem.

Z dějin českých váží látky k svým pracím novelistickým s nemalým úspěchem nejnověji dva naši spisovatelé: Alois Jirásek a Vácslav Beneš Třebízský. O každém z nich bylo v Osvětě už na dřívějších místech chvalně promluveno. Dnes řadíme je oba podle sebe, poněvadž jejich netoliko spisovatelský talent, ale i způsob psaní mají k sobě velikou příbuznost. Oba šťastnou rukou umějí vybírati z domácích dějin zajímavé látky a odívati je rouchem své bohaté a jasné obraznosti. Pilné studium všeho, co dějepisná naše věda poskytuje umění novelistickému, jeví se při nich obou a není možno činiti mezi nimi nějaký rozdíl ani v duchu vlasteneckém a kulturním, jenž vypravováním jejich provívá. Při Vácslavu Beneši Třebízském sobě této krásné stránky z příčiny stavu jeho dvojnásob vážíme; jeť on dokonalý kněz a Čech, jenž jako druhdy kněží Puchmajer, Jindřich Marek a j. v letech předbřeznových názory svými dějepisnými, zejmena vzhledem k století patnáctému a sedmnáctému, úplně se shoduje s dějinnou pravdou a s duchem celého národa našeho. Přejeme si ve prospěch národa toho, aby mezi kněžstvem naším bylo hojně takových pracovníků.

Jirásek a Beneš Třebízský se zvláštní zálibou obírají se oněmi dobami českých dějin, kteréž jsou plny úchvatných příběhův a mocných zápasův duchovních. Vhodné upravení děje k účelům novelistickým, sdružení detailův, plynnost, jasnota a malebnost mluvy; svěžest a ušlechtilost celku jsou oběma stejně vlastní, ano řekli bychom, že stěží bylo by určiti, kdo z nich obou přebírá do svých prací více živlu romantického. Hlavní rozdíl mezi nimi stanoví asi jen česká krajina, kterouž sobě každý zvolil za dějiště svých novel. Beneš Třebízský posud téměř výhradně oblíbil sobě kraj český mezi Berounkou a Ohří, zejmena okolí měst Slaného a Loun může jej prohlásiti za svého domácího vypravovatele. Tam není skorem už ani jediné osady, samoty a zříceniny, kterou Beneš by nebyl novelisticky zpracoval. Jirásek zase mimo Prahu nejraději putuje po severo- a jihovýchodních Čechách; tam má pro něho kraj a lid nevyčerpatelnou zásobu zajímavých a novelisticky vděčných osudův. Takovéto umělecké pohroužení a zapracování se do některé krajiny jest pro písemnictví zjev velmi důležitý; Beneš i Jirásek podávají jasný důkaz, jaký prospěch z toho plyne. Místních podání, krajinných pamětí, rodinných tradic jest po vlasti naší všude taková hojnost, že ani několik pokolení novelistův nestačí sebrati a zpracovati je všechny, a přece jen tímto spůsobem jest možno, aby naše historická povídka, náš historický román pokračovaly. K velikým všeobecným dějům, jež dotýkaly se celého národa, a jež ve hlavních rysech svých i novelisticky jsou u nás už ustáleny a známy, musí přibírati se vždy nový a nový detail místní, musí přidružovati se vždy nová barvitost dějiště a účastníkův, založená na skutečnosti, nikoliv jen sestrojená někde ve vzduchu. Neposkytujíli Čechy a Morava dosti velezajímavé látky k novelám a románům historickým, marně bylo by ji hledati jinde po světě. Ale tu nepostačí vybrati ze všeobecných našich dějin jen několik už obecně známých a i literarně valně opotřebovaných jmen a přibásniti k nim nějaké válečné a milostné, čím divočejší a romantičtější, tím dle domnění spisovatelova krásnější příběhy, o nichž nikde po Čechách ani kraj ani lid ničeho neví, a kteréž také v mysli čtenářově nikdy nemohou splynouti ani s krajinářskou fysiografií ani s dějepisným vědomím a svědomím českým. Takové plané a hluché zboží, byť sebe hlučněji osobovalo sobě název historické novely, historického románu českého, nerozmnoží uměleckou důležitost tohoto druhu české literární práce a zanikne bez účinku. Jak jinak působí na nás třebas i nejmenší novelistická skladba z dějin českých, proniknutá a nešená duchem pravdy a skutečného života! Jiráskův S l a v n ý d e n (Libuše, ročník IX. číslo 4., 5. a 6.) obral sobě dobu v starší novelistice české už dosti pilně probranou; počátky Husitských válek; však Jirásek dovedl odíti ji opět novým uměleckým tvarem, nalezl pro ni nový velice poutavý děj, jenž celým obsahem svým dobře se hodí do všeobecné situace časové a na půdě dokonalého realismu dosáhl účinkův, po kterých marně se pachtí komposice, beroucí jen svaté jmeno historie nadarmo. Co bychom Jiráskovi při této příležitosti radili, bylo by, aby se nedomníval, že k vůli jistému kruhu čtenářstva musí sestupovati ve své umělecké snaze o některý stupeň níže, že

musí psáti na příklad pro Libuši, řekněme populárněji než pro Světozor, Lumír, Osvětu, Květy atd. Takové zřetely nebyly by na prospěch ani jeho už s pěkným zvukem pronášeného jmena spisovatelského, ani literatury samy. Mluva a sloh jeho byly vždy správně české, plynné, jasné, malebné a historické novele dokonale přispůsobené. Slovesná forma jeho má svůj vlastní ráz, svou vlastní vnadu, vynikla z jeho spisovatelského talentu a jest mu tedy zcela přirozena. Bylo by poblouzenim, kdy by ji chtěl měniti, dělati jí násilí z jakýchkoliv ohledův. Vždyť celkem máme pro veškerou svou národní literaturu čtenářstvo jen jedno a nesmíme sami děliti je na sbory s rozličnou spůsobilostí pro požitek, jejž poskytuje jazyková krása a slohová dokonalost. Kde sem a tam jest v té stránce nějaká odchylka, nesmíme ji udržovati aneb i chtíti z ní dělati pravidlo, nýbrž raději pečujme, aby zmizela. Nesestupujme k čtenářstvu; povznášejme je k sobě. Jen tím spůsobem naplní naše písemnictví svůj vznešený úkol vzdělávací ve všech částech. Že tuto poznámku právě při Jiráskovi činíme, přijmiž on od nás za důkaz, jak sobě vážíme jeho spisovatelské činnosti a jak upřímně sobě přejeme, aby účinek její nedoznal újmy, ale spíše ještě více vzkvétal. Není v tom o sobě zajisté žádné chyby, jak Jirásek slavný den stylisticky vzdělal, nejedna naše novelistická síla pěstuje takový spůsob psaní napořád a nevytýká se jí to. Kdo nikdy lépe nepsal, kdo jinak psáti neumí, jaká pomoc; ale při Jiráskovi jest to po prvé, co jsme jej nalezli ve stránce slabší, a proto zmiňujeme se o tom. Vyslovujeme své přesvědčení, že toho není potřebí, aby z nepravých ohledův k místu, pro které píše, měnil svůj posavadní stručný sloh.

Václav Beneš Třebízský konečně přistoupil k soubornému vydání svých historických povídek, jimiž už po několik let přispíval do beletristického časopisectva našeho. Úplně schvalujeme podnik *V červáncích a lesku kalicha,* obrazů historických od V. Beneše Třebízského řada I. (díl první a druhý, nákladem Militkého i Nováka, pomocí Lumíra). Máť Beneš Třebízský za sebou už pěknou řadu povídek z dějin českých, že se sluší, aby jeho literární činnost objevila se v přehledné celosti, jakož aby literární dějepis vykázal mu ono čestné místo, jehož on sobě dobyl pilnou a svědomitou snahou v domácím umění slovesném. Oba posud vydané díly obsahují tyto povídky: Pod Karštejnem, Jan Abatyše, Ancikrist, Z posledních dnů Tábora a Petr Obrovec, z nichž první tři jsou nejlepší.

Ferd. Schulz.

(Pokračování).

Z literatury ruské.

Ani druhé pololetí lonského roku nepřineslo literatuře ruské nových *plodů básnických* takové hodnoty, aby mohly býti slušně připočtěny k básnické produkci slavné trojice ruských poetů Puškina, Lermontova a Někrasova. „Poesie vymizela za dnů našich nejen ze života, nýbrž i ze stránek našich žurnálů“ — stýskají si literární referenti ruští v posledním čase a hledají příčinu zjevu toho v tom, že za nynější praktické doby nerad kdo tísní myšlenky své poutem mluvy veršované a dopřává jim raději úplné volnosti v řeči nevázané. Proto čím chatrněji vzděláváno pole básnictví veršovaného, tím utěšeněji vzmáhá se nyní na Rusi román a novela, jež závodí už směle s novelistikou západoevropskou.

Přes to však, že nemůžeme uvesti ani tentokrát žádného básnického díla epochálního, upozorňujeme přec na novou báseň N. Minského *Bělyja noči* (Bílé noci), hodnou povšimnutí. Minský, ač nevydal ještě básní svých v samostatné knize, nýbrž je znám pouze z velkých měsíčných žurnálů ruských, požívá přec již mezi nejmladší generací básnickou vedle Goleniščeva a Obolenského nejchvalnějšího jmena. Nová báseň jeho získá mu zajisté nového uznání. *Bělyja noči*, báseň asi 300 veršů, vydány ve Věstníku Evropy (listopadová kniha r. 1879) a mají za předmět častokrát již opěvané zimní dlouhé noci ruského severu. Není snad ruského básníka, počínajíc Gnědičem a končíc Někrasovem, jenž by nebyl část veršů svých posvětil oněm Petrohradským nocem. Puškinovo líčení těch „zádumčivých nocí s jich průzračnými přízraky a bezlunným leskem“ přijato do všech ruských chrestomatií. Ale Minský nevidí v nich těch světlých stránek, jaké vylíčil Puškin, nýbrž rýsuje ve svých „bílých nocech“ pouze jejich temné stránky. Jemu se zdá, že „v bolné tišině a v bílém svítání severní noci rozlit jest nepozorovaný tísnicí bol a tupá urputnost.“ Básník vyznává, že písně jeho nejsou věnovány steskům *národa*, nýbrž těm, kdo „utrživše za vznešené snahy své posměch, stojí v pochybnostech na rozcestí a neznají cesty.“ V těch písních, „počatých v černých dnech a zrozených za bílých nocí,“ opěvá se smrt ubožáka, jenž hořel touhou po pravdě a snažil se spasiti pokolení lidské v tichosti, bez hluku a okázalosti. Vida však, že se s životem nesmíří, jako toho dovedli přátelé jeho, usmrtil se, zanechav po sobě zprávu: „Nevím, kde pravda a světlo, nevím, kterému bohu modliti se sluší . . . Jsem jak carevič v pohádce, jenž bloudil od let dětinství. Hledal jsem cestu v zaslíbený kraj, přišel jsem však na rozcestí s nápisem: Půjdeš v pravo — svědomí tvé škodu vezme; půjdeš přímo — mezi divou zvěř upadneš; půjdeš v levo — zvířetem sám se staneš. Rozhodl jsem se, přátelé, raději že zesnu.“ Třebas končila báseň vyzváním k obecnému smíru, světlu a lásce, jest v ní přece všude patrný pessimistický názor mladého básníka na svět, prozrazující, že i jemu, jako velké části mladých básníků ruských, je vzorem „musa zloby a žalu.“

V čem nevyhovuje na Rusi básnická produkce současná, nahražuje se vydáváním děl poetů starších. Již v minulém ročníku Osvěty

stala se zmínka, že hr. S. D. Šeremetěv přikročil k soubornému vydání spisů — hlavně básnických — nedávno zesnulého knížete P. A. Vjazemského. Vyšly doposud dva díly jeho spisů, obsahující literární produkci Vjazemského až do r. 1851. Jakkoliv básnická činnost knížete Vjazemského není nikoliv nepatrná a práce jeho vynikají vesměs nad prostřednost, budí přirozeně za našich dnů větší pozornost obecenstva zápisky a paměti jeho, zejmena jeho korrespondence, pak jeho charakteristiky současných literátů z doby probouzení národnosti ruské. Ve vydaných dosud dvou dílech nacházejí se zvláště zdařilé povahopisy kn. Kozlovského a Nelidinského-Meleckého, parallela mezi Jazykovem a Gogolem, studie o S. N. Glinkovi, Baťuškovu a j. Nejzajímavější kapitolou druhého dílu jest však stať nadepsaná *Moja ispověď* (zpověď), psaná r. 1829, v níž podává Vjazemský některé nové zprávy k historii posledních let panování caře Alexandra I. Vjazemský žil v ty doby v Moskvě, jsa ve službě státní. Přeloživ řeč, kterou měl car na sněmě Varšavském, obrátil po prvé pozornost carovu ke své osobě. Brzy potom uložil car Moskevskému guvernéru Novosilcevu, aby sestavil *návrh ústavy pro Rusko.* Pod vedením Novosilceva obíral se záležitostí tou francouzský právník Deschamps, žijící tehda v Moskvě. Vjazemskému pak svěřeno, aby francouzský originál návrhu převedl na jazyk ruský. „Když převod ukončen," — píše o věci té Vjazemský — „vyjevil mně Novosilcev, že mne pošle s návrhem ústavy do Petrohradu k carovi a představí mne jako jednoho z účastníků redakce, abych, kdy by třeba bylo, podal carovi potřebná vysvětlení a přijal jeho poznámky. Když se ale rozneslo po kanceláři, jak důležitou úlohu mně hodlá svěřiti Novosilcev, vyskytly se různé poznámky i domluvy, jichž účelem bylo, aby Novosilcev změnil svůj úmysl a nesvěřoval mně důležitého poslání do Petrohradu. Věc, jež z počátku jen jen kypěla, počala ochladati... až na ni zapomenuto. Nechať se usměje nade mnou, komu libo," — končí Vjazemský — „však nemámliž práva říci: Nebýti mne v kanceláři Novosilceva a Rusko mělo by již ústavu." — Jako v jednání o konstituci, měl Vjazemský i tehda již díl v jednání o *zrušení nevolnictva.* Na vybídnutí téhož caře Alexandra I. sepsali hr. Voroncov, kn. Menšikov a j. pamětní spis, v němž „prosili za dovolení, aby směli přistoupiti theoreticky i prakticky k prozkumu a rozřešení vážné státní otázky o zbavení rolnictva nevolnictví." Vinu nezdaru této záležitosti přičítá Vjazemský gen. Vasilčikovu, jenž zprvu se v listině podepsal, druhého dne však svůj podpis odvolal, a tím zůstala věc nevyřízena. Podobných vysvětlivek k ruské politice vnitřní oné doby nachází se ve spisech Vjazemského více.

Redakcí P. A. Jefremova vyšlo nedávno ve dvou dílech o 1200 str. *čtvrté* vydání spisů Lermontova, v něž pojaty všechny kdekoli vydané práce tohoto po Puškinovi druhého poety ruského. Vydání toto opatřeno též životopisem básníkovým, z něhož vyjímáme tuto u nás dosud neznámou podrobnost z osudného souboje s Martynovem r. 1841, jejž Lermontov zaplatil smrtí. Dle sjednaných dříve podmínek souboje měl každý ze soupeřů právo střeliti, kdy se mu zachce, stoje buď na místě mu vytčeném, aneb přistoupě k bariéře. Když byli sekundanti dali znamení k útoku, tu Lermontov, ani s místa se nepohnuv, napjal

kohoutek a obrátil hlaveň pistole vzhůru. Soupeř jeho přikročil však kvapně k bariéře a mířil tak dlouho na Lermontova, až na něho sekundanti zvolali: „Střílejte, sic vás rozvedeme!" Martynov vypálil a Lermontov klesl k zemi, jako by ho podťal. Koule projela mu pravý bok. Jak patrno, nezapřel Lermontov povahu svoji ani v posledním okamžiku života, kdy hleděl smrti tváří v tvář. Neuznávaje ideálů povrhoval i životem, a nedbaje toho, že úskočný soupeř míří osudnou kulí v jeho srdce, chystal se vypáliti svoji ránu do vzduchu. Martynov sklesl však skutkem svým na stupeň sprostého vraha.

Probírajíce se v pamětech o poetech ruských, zmíníme se ještě o měsíčníku *Russkaja Starina*, vycházejícím v Moskvě, jenž počal minulého roku otiskovati *korrespondence Puškinovy*. Upozornili jsme již v lonské Osvětě na vzácnou sbírku listů Puškinových, psaných k ženě jeho Natalii, jež uveřejnil I. Turgeněv ve Věstníku Evropy a jimiž objasněna u značné míře příčina smrti Puškinovy. Neméně drahocenný materiál k poznání vysokého ducha Puškinova poskytují dopisy, otištěné v Ruské Starině, sahající dosud až do roku 1825, t. j. do nastolení cara Mikuláše. Literárního významu nabývají listy Puškinovy od r. 1820, ježto básník sotva zletilý (nar. r. 1799) nachází se již v jižní Rusi, byv tam internován. Dopisoval si odtud — z Kišiněva a z Oděsy — s bratrem Lvem, líčil mu život Kišiněvský, léčení v lázních Kavkazských, cestování po Krymu a dával při tom bratrovi různá napomenutí a poučení, jako na příklad, aby poesii považoval za dobrou, rozumnou stařenku, k níž neškodí časem si zajíti, aby člověk zapomněl na minutu na klepy, na časopisy i klopoty života a obveselil se milým povídáním a pohádkami; zamilovati se do ní jest prý však nerozvážné.

Obdržev dovolení, přestěhoval se Puškin r. 1823 do Oděsy, kdež stál pod dozorem Voroncova. Avšak již po roce znelíbilo se jeho dozorci, že se jeho básnickému nadání od četných čtenářů v Oděse dostává uznání, i žádal proto hr. Nesselrode, aby vzdálil Puškina z Oděsy: „Četní pochlebníci přivádějí ho na bludnou myšlenku, že jest znamenitým spisovatelem, ač jest pouze slabým nápodobitelem Byrona, o kterém se také nedá mnoho říci." Odchod Puškina z Oděsy uspíšen vlastním jeho listem, který byl na poště zadržán a otevřen a ve kterém byly některé volnověrské věty. Následkem tohoto listu propuštěn „za durnoje povedenije" — pro špatné chování — ze státní služby, v níž se až dosud nacházel, vyplacen mu plat až do dne propuštění (128 r. a 97½ kop.) a vypovězen na statek svého otce Michajlovskoje.

Z let 1824 a 1825 přináší Rus. Starina dopisy, jež psal Puškin z Michajlovského opět svému bratru Lvovi, básníku Žukovskému, v nichž touží na nelásku a kruté k němu se chování vlastních rodičů, konečně pak zajímavé milostné listy ke krasavici paní Kernové, kterou poznal Puškin za návštěvy její na sousedním statku Trigorském, kamž dojížděl navštěvovat rodinu Osipových. Poslední z dosud uveřejněných listů psán je k Žukovskému krátce po nezdařené vzpouře dekabristů dne 14. (26.) prosince 1825, která předcházela nastolení cara Mikuláše. Puškin dokládá v listě tom, že ačkoliv věděl o spiknutí — o kterém prý mimo policii a vládu věděl celý svět, — neměl v něm přece dílu. List tento končí pozoruhodnými slovy: „Praví se, žes napsal verše na

smrt Alexandra I. Předmět bohatý! Avšak po celých deset let jeho carstvování lýra tvá mlčela. Toť největší výtka pro něho (cara). Nikdo nemá víc než ty práva říci: hlas lyry — hlas národa; pročež nechyboval jsem, že jsem ho až do hrobu vypískával."

Poněvadž r. 1826 udělena Puškinovi milost, podána v Rus. Starině celá téměř korrespondence Puškinova z doby jeho internování, z nejzajímavější to vůbec periody celého jeho krátkého života. Moskevský měsíčník bude u vydávání Puškinových dopisů pokračovati.

Vedle korrespondencí jsou i *memoiry* důležitým činitelem při sestavování zpráv dějepisných i životopisných. Na Rusi věnuje se v posledních dobách i memoirům větší pozornost, než druhdy, a v žurnálech i samostatných knihách staly se obecenstvu přístupnými zápisky Bolotova, Dobrynina, Žichareva a j., sahající vesměs do konce předešlého neb počátku tohoto století. V tutéž dobu spadají svým obsahem též zápisky paní T. P. Passekové; o prvém díle spisu toho, jenž vyšel pod titulem *Iz dalnich lět* již roku minulého, zmínili jsme se též v lonské Osvětě. Zbývá nám pronesti ještě několik slov o druhém díle, jímž celý spis nyní zakončen. Memoiry paní Passekové, choti ruského učence a spisovatele Vadima Passeka, budí na Rusi právem všeobecnou pozornost, poněvadž podány v nich některé věrné fotografie různých osob, vyniklých v první polovici našeho věku na poli literárním i politickém. Shledáváme se v pamětech těchto vedle osobností méně důležitých s carem Mikulášem, s hr. Fed. Tolstým, básníkem Ševčenkem, Satinem, romanopiscem Lažečnikovem, básníkem Ogarevem a s jeho ženou, zvláště pak se slavným spisovatelem a publicistou Alexandrem Hercenem, zvaným v zápiskách vesměs pouze familiárním jmenem „Saša," a jeho rodinou, s níž jest autorka spisu blízce spřízněna, jsouc sestřenicí Alexandrovou. Kolem „Saše" otáčí se vlastně celý děj memoirů, ostatní osoby tvoří buď stafáži obrazu, aneb jsou jim vykázány úlohy episodní. Hrdina zápisků líčen tu zajímavým způsobem s něžnou sympatií a s plným uznáním jeho talentu a působnosti. Spisovatelka podává zhusta výňatky z jeho mladistvých spisů, ukázky jeho korrespondence, jakož i četné rozhovory s proslulým emigrantem, plné filosofických úvah, literárních posudků a vtipných poznámek. Zápisky líčí Sašu od dob prvního dětství a provázejí ho až do Londýna, kde se s ním sešla autorka naposled r. 1861. Poslední shledání toto vylíčeno však jaksi v dodatcích k memoirům, které vypisují vlastně jen život Hercenův na Rusi, pomíjejíce dobu jeho pobytu za hranicemi, vylíčenou ostatně dosti podrobně ve vlastních zápiskách Hercenových, vycházejících také nyní tiskem v Ženevě. V charakteristikách všech osobností, vystupujících na jeviště v memoirech paní Passekové, nachází se tolik zajímavých podrobností, že čtenář rád promine autorce trochu té rozvláčnosti a sentimentálnosti na některých listech objemné knihy, jejíž autorku označil vhodnými slovy „Saša," když v jednom rozhovoru s ním omlouvala jednání Katkova, redaktora Moskevských Vědomostí. Pravilť jí: „Tobě bůh pokropil oči takovou vodou, že vidíš jen růže, však trnův pod nimi neznamenáš." —

Pravili jsme výše, že nejpilněji vzděláván nyní na Rusi román a novela. Do nedávna věnována pozornost spisovatelův hlavně románu

sociálnímu; z historie pak čerpány pro román látky skoro výlučně z dob carstva Moskevského. Zavadilli který romanopisec o dobu panovníků Petrohradských, bylo pravidlem, že osoby jednající byly předváděny v líčených škraboškách, pod nimiž mizely jejich slabé stránky. Censura totiž neztrpěla sebe menší poskvrny na tvářích různých panovníků a panovnic z minulého i nynějšího věku, a stalo se na př. Lažečníkovu, když napsal o tváři Anny Ivanovny, že byla důlkovitá a nehezká, že censura slova ta škrtla. Teprvé v románě hr. Tolstého Vojna i mír počínají se osoby jednající líčiti v pravém světle historickém. V poslední době vyskytují se však romány historické již častěji, a jdou při své věrnosti historické tytýž tak daleko, že vylučují veškeru fantasii a stávají se až pouhou — ač nikoliv nezajímavou — kronikou, ba zachovávají časem i jazyk té doby, v níž se děj románu odehrává. Podobným směrem berou se historické pověsti Karnoviče, z nichž vyšly v poslední době *Ljubov i korona* (Láska a koruna) a *Na vysotě i na dolě* (tento v měsíčníku Otěčestvennyja Zapisky). Autor románů nepřikládá plodům svým ani jmena „román," nýbrž jmenuje je prostě *pověst — skazanije*, což není ovšem nikterak na újmu ceny jejich. Poněvadž spis druhý není dosud dokončen, zmíníme se pouze o románu *Ljubov i korona.* Historie ruská od Petra Velkého až do Kateřiny II. jest plna romantického dramatismu, že postačí vypsati tu či onu episodu z doby oné, aby vzbudily nejživější účastenství čtenářovo. Podobnou episodu líčí Karněvič. Jest to historie regentství Anny Leopoldovny, která byla Alžbětou Petrovnou zbavena vlády. O době té zachovalo se množství pamětí a zápisků, jak ruských tak i zahraničných, tak že spisovateli zbývalo pouze sestaviti všechny ty zprávy v jeden celek, což se mu také plnou měrou podařilo. Všechny osoby, jež Karněvič v práci této uvádí, jsou čistě historické, mluvíce namnoze i jazykem minulého století, a sotva několik vedlejších postav náleží fantasii spisovatelově. Děj otáčí se skoro výhradně kolem dvora; o národě se v románě nemluví. Jen vojsko vystupuje časem na jeviště, aby vykonalo rozkazy tu panovnice, jež dává zatknouti kuronského vévodu Birona, tu choti carevičovy, jež dává s trůnu svrhnouti carevnu. I láska hraje v celém tom románu úlohu velice podřízenou, ač jí dáno místo i v názvu pověsti. Za to jest charakteristika osob provedena věrně historicky beze vší masky a líčenosti, a spis podává proto věrný, zajímavý, časem i napínavý obraz dvorního života Petrohradského z první polovice minulého století.

V druhé polovici téhož století jedná jiný nový historický román *Mirovič*, sepsaný osvědčeným beletristou Danilevským. I Danilevský se snaží, aby se ve svých románech neprohřešoval proti věrnosti historické, avšak užívá plnou měrou práva romanopisce, hově vesměs pravidlům tvoření uměleckého. Nevyhýbá se líčení vášní lidských, třebas i historickým jeho osobám přibásněných a tvoří sám charaktery osob jednajících. Také děj *Miroviče* jedná u dvora Petrohradského a pak na pevnosti Schüsselburgské, kdež byl uvězněn a r. 1794 zavražděn carevič Ivan. Nešťastný carevič a vyLásněná postava dvorní dívky Polyxeny Pčelkiny, planoucí tajnou láskou k uvězněnému princi, jsou hlavními osobami románu. Mimo ně vystupují i car Petr III., svržený

s trůnu chotí svou Kateřinou II., básník Lomonosov a více jiných osob, proslulých v dějinách ruských v minulém věku. *Mirovič* vydán nedávno ve 5. díle sebraných spisů Danilevského.

Na konec zmiňujeme se ještě o sbírce drobných povídek a arabesek L. N. Samsonova, jež vydány nedávno s titulem *Perežitoje; mečty i rasskazy russkago aktera 1860—1878.* Jsou to kratičké povídky a obrázky ze života ruského herce v provinciálních městech i v Petrohradě, působící svou nestrojeností a dokonalou zaokrouhleností. Většina z nich otištěna byla původně ve feuilletoně denníka Novoje Vremja.

Jaromír Hrubý.

Nad novými hroby.

Opět se lůno hrobu otevřelo, by shltilo sílu vzácnou a výdatnou a utlumilo na vždy ducha v okamžiku, kdy octnuv se právě ve svém zenithu, v plném mužném sebevědomí rozepjal zlacená křídla. *Josef Jiří Stankovský* skonal na sklonku roku minulého (10. prosince) uprostřed nejpilnější činnosti duševní, zpola ještě pohřížen v dumání o rozpočatých pracích literárních a nových a nových látkách poetických, jimiž zaměstnávala se povždy tvořivá jeho mysl.

J. J. Stankovský nebyl geniem, díla jeho nejsou proniknuta titánskou silou ducha, určujícího směr celému století, jsou však posvěcena vesměs neumorným nadšením. Stankovský psal se zimničním téměř chvatem, jako by tušil, že jest života jeho na mále a že mu nutno, by využitkoval dokonale chvíli přítomnou: ve smyslu tom byla činnost jeho sopečná, bezměrná a pohlížíme-li na řadu spisů pozůstalých po muži, který nedosáhl ani čtyřicátého roku, podivíme se věru rozměrům práce, již vykonal.

Psal dosnávaje za svého života úspěchů neznačných, ba mnohdy i trpkých, nezasloužených výtek; což nedovedlo však zlomiti osten, jenž jej i v nejtrudnější době ku stálé práci pobádal: proniknut vědomím, že činnost jeho je v duševním životě našem nezbytně nutna, byl Stankovský spisovatelem pro vrstvy naše nejširší, které lační nejvíce po stravě, jakou poskytoval jim svěžejší povídkář měrou nejvydatnější. Nechceme slovem tím ubírati snad literárnímu jménu Stankovského zaslouženého lesku, zdá se nám naopak spíše, že poukazujeme k této stránce nabyla literární povaha jeho sympatičtějšího rysu — ještě v literárních dějinách našich před Stankovským [illegible] a [illegible] je [illegible] kdo dovedl [illegible] Kraszewského povídkami „[illegible]“ [illegible] čtenářské zástupy lépe než právě Stankovský.

J. J. Stankovský narodil se dne 1[illegible] listopadu 1844 v Kamenné Vysoké u Příbrami; studoval gymnasium a z části i práva v Praze, věnoval se kratšý čas praktickému povolání, s nímž rozloučil se však [illegible] r. 187[illegible], když seznámil se s [illegible] ředitele Pavla Švandy ze Semčic, [illegible] na [illegible] a [illegible]. Jako [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] po Čechách

lásku k umění dramatickému; nepřízeň doby a neblahé poměry společenské a politické strpčily mu však velmi brzy dobrodružnou uměleckou pouť. Pozbyv téměř veškerého jmění, vrátil se do Prahy po r. 1876, a odtud věnoval se již napořád literatuře, pracuje přes těžkou chorobu prsní neúnavně až do posledního dechu svého.

Pozorujíce rozsáhlou a do všech téměř odvětví zasahající literární činnost Stankovského, nesnadno určíme, ve kterém oboru spočívalo vlastní těžiště jeho síly. Chvílemi zdá se, že byl Stankovský z povolání básníkem dramatickým, čemuž nasvědčuje dlouhá řada veseloher a dramat vážných, z nichž jen uvedeny buďtež historické činohry: Žebráci a Jiřina, a veselohry: Braniboři v Čechách, Literární nádenníci a nejnovější cenou Náprstkovou poctěná historická jednoaktová veselohra Malý král (vévoda Fridlandský); chvílemi připadá nám opět, že byl mu román půdou nejvlastnější a nejmilejší. Stankovský psal rozsáhlé romány historické (Král a biskup; Mistr Rumpál, primátor Prachatický, Dobrodruzi — román z dob Rudolfa II. a zároveň poslední na několik dní před smrtí dopsané dílo zvěčnělého vypravovatele), nejvíce však zajímavé a na rozsáhlých studiích nynějšího a nedávno minulého společenského života založené povídky a romány ze života hereckého. Sem náleží nejlepší románová jeho díla: Vlastencové z boudy a O slávě herecké. Mimo to sepsal nesčetné množství povídek a drobotin, čerpaných vesměs „z potulného života“ a roztroušených téměř po všech časopisech současných.

Neméně obratným byl Stankovský i v překládání básnických spisů cizojazyčných. Máme z péra jeho několik překladů a to vesměs zdařilých namnoze i výborných. Tak vydal — pomíjímeli značnou část zručně přeložených truchloher a dramat neveršovaných — překlad Lenauovy slavné dramatické básně Faust a uchystal k tisku jeho Albigence v rouše českém, kromě toho výborně přeložil i pověstné písně Mirzy Schaffyho (Bodenstedta).

Z vážných prací Stankovského zasluhuje největší pozornosti dílo, které je zároveň svého druhu jediným: Divadelní Slovník, seznam to všech českých dramatických prací na divadle provozovaných, původních i přeložených, tištěných i rukopisných. Vzácný zajisté materiál bibliografický a literárně historický. Matice lidu vydala dva populární historické spisy J. J. Stankovského: Král bídák a Odboj Nizozemska.

Tím není ovšem literární činnost Stankovského vyčerpána. Črta tato má býti pouhým pruhem světla, jež by na okamžik dopadlo na zajímavou tuto postavu, na kterouž vzpomene sobě nejednou ještě vděčný literární historik. —

V řadě obětí, jež vyžádala si smrt na literatuře naší v roce minulém, je P. *František Řezáč* dle časového pořadu poslední. Odešel na věčnost dne 25. prosince. Ztráty jeho želí zvláště ty kruhy našeho obecenstva, jimž vzdělání a osvícení lidu leží na srdci: přátelé školství a všeobecné osvěty. Řezáč byl neohroženým bojovníkem za tuto ideu, jí obětoval nezřídka i lákavou naději skvělého postavení a bezstarostné budoucnosti; také humanní, dlouholeté jeho působení přineslo mnohé pěkné ovoce národnímu našemu životu.

Narodil se 6. ledna 1819 v Polehradech blíže Prahy; odbyv studia gymnasijní a theologická, byl r. 1842 na kněze posvěcen. Za studií bohoslovných se obeznámil se vznešenými zásadami pokroku a rozmnožení blaha obecného, které vštěpoval tehdá v mladá srdce horlivý žák Bolzanův P. Schneider a které se staly od té doby i zásadami Řezáčovými. Z klidné správy duchovní vytrhla jej nenadálá vřava r. 1848, kterýž jej uvedl po prvé v ruch veřejného života. Od té doby jevilo se jmeno Řezáčovo u veřejnosti české častěji, zvláště když zastával r. 1850 po jistou dobu profesuru filosofické fakulty Pražské, přednášeje na místě ochuravělého profesora náboženství a vychovatelství dr. J. Padlesáka, a snaže se tu zjednávati platnost výše dotčeným zásadám. Však již v době velmi krátké musil odstoupiti od sotva počatých přednášek, znelíbilť se tehdejší absolutní vládě, která nesnesla ani volné myšlenky neřkuli volného slova. R. 1853 nalézáme Řezáče na cestách po Rakousku, kde navštívil všecky hlavní věznice, studuje velmi pilně jich zřízení a přemýšleje o mnohých opravách v moderním trestnictví. Plodem dřívějších již studií jeho v oboru tom byla brošura: „Vězenství v posavadních spůsobech svých s návrhem o' zdárnějším trestání a polepšování zločinců."

Bylť Řezáč již před tím kooperátorem v trestnici sv. Vácslavské a pak až do r. 1856 farním administrátorem, konečně pak i spirituálem v obecné káznici kněžské u sv. Jiří na hradě Pražském. Zmíněnou cestou a praktickým působením nastřádal si takých zkušeností v oboru vychovatelství vězňů, že uloženo mu bylo c. k. komisí k organisování Pražské trestnice sdělati plán prací a učení literního v trestnici, který však uskutečnění nedošel a s ním nevešly též v život humanní zásady, jimiž byl proniknut. Od r. 1862 až do r. 1866 žil v soukromí v Praze, pěstuje pilně literaturu, najmě pedagogickou. Té doby súčastnil se také velmi činně politického života a prospěl zde velmi praktickými svými návrhy o reformách školství a vychování vůbec. Od r. 1865 byl farářem v Litni blíže Karlova Týna. Ze spisů Řezáčových jsou nejcennější články jeho pedagogické a pomůcky k vyučování. Nejbohatší zkušenosti své druhu toho uložil v časopise Škola a život (1855—1860), pak v Obecných listech náučných, jichž byl spoluredaktorem; mimo řadu různých kněh učebných a spisů pro mládež, jichž tuto vypočítávati nelze, vydal i mnohá díla theologická. — Záslužná jeho činnost došla již za života jeho v kruzích vychovatelských plného uznání; šlechetná pak jeho povaha, zářící z každé téměř řádky jeho spisů, pojistila mu vděčnou paměť v srdci národa.

Otakar Mokrý.

R. 1880. Čís. 3.

OSVĚTA

Karolina Světlá.

List do našich světlých upomínek.

Píše

Eliška Krásnohorská.

Nebývá drahému lidu českému příliš zhusta dáno světiti štěstí, že vidí ty, kteří proň zahořeli svatou láskou, na krásné výši věku u mety, kdež za nimi co krok, to plodný skutek, co myšlenka, to požehnaná setba, co tužba, to nadějný květ. Neplýtvá osud národa našeho těžce zkoušeného takovými okamžiky, kdy mu zaplane před očima koruna zdaru a prapor vítěznou rukou vysoko vztýčený; před světlem takých obrazů často přichází chmura, z nížto stín smutku a slzy se linou, z níž vyšlehává blesk drtící shůry chodce nejsmělejší a nejpřednější. V pravdě nejsou liché ty vaše přísahy, vy odvážlivé stráže národního ducha i práva, že podáváte mu v oběť blaho i žití své: jste zasvěcenci utrpení od první chvíle, kdy rozbřeskl se vám den zápasu, a přísný osud před okamžikem poledním vás za slovo brává.

Pravý to svátek, vidíli národ ten se srdcem vděčným, že mezi mnohými zas jeden heros spěje k vrcholi nezlomen a nepřemožen, zas jeden Záboj že plamennými slovy k němu mluviti neustává, maje v plné síle tolik ještě činů ducha před sebou co za sebou.

Často již se ozvaly otázky, proč tak ráda obšírně pojednává naše veřejnost o literárních zjevech menšího významu a nejdůležitějších si nevšímá. Lze souditi, že se to děje snad z onoho druhu bezstarostnosti, která vidouc rostoucí, mohutný úspěch spisovatelův v úchvatné skutečnosti beze všeho prostředkování obecenstvem zavládati, má již za zbytečno šířiti slov o plodech jeho tak samozřejmě osvědčených. Takž ohlednemeli se na rozsáhlou řadu mocně účinných a v pravdě již znárodnělých plodů Karoliny Světlé, seznáváme, že o těchto pracích podnes poměrně velmi málo písemného výkladu se šířilo, a v skutku těmto výtvorům nejryzejšího nadšení vlasteneckého a uměleckého nebylo třeba tlumočníků: razily si jako bleskem samy svou ohnivou

mluvou pravdy a lásky k lidu cestu v mysl jeho, a lid ten jim porozuměl s vnitřním plesem. Zřídka událo se kterému spisu rozšířiti se bezprostředním účinkem pouze uměleckého interesu s takou rychlostí a působivostí, jako románům této spisovatelky, srdce čtenářovo nezvyklou mocí si podmaňující. A nejsou to začasté romány, jež by poutaly řešením nějaké otázky politické neb společenské a vyhledávaly svého těžiště v časové snad tendenci, jako mnohé světoznámé zjevy literatury novelistické, které dosáhly v jiných rozměrech poměrně téhož úspěchu; jest to namnoze vypravování o snahách a osudech prostých venkovanů v zapomenutém zákoutí pohorském, líčení příběhů nemající jiného účelu, než zobraziti život a smýšlení českého lidu způsobem umělecky pravdivým a k srdci přesvědčivě mluvícím.

A neníli Světlá z těch, kteří k tomu srdci českému nejhoroucněji a s nejposvátnějším zápalem promluvili a mocně dovedli zatřásti nejskrytějšími city v prsou lidských, aby se ozvaly odhalujíce svou pravou tvář, člověku tajeplnou, a přiznávajíce se neodolatelně k pravdě své nejhlubší? Vždyť skláníme-li čelo před básníkem, uznáváme v tom jen svrchovanost jeho, umíli stvořiti obdoby, v nichž sebe sama poznává člověk se svým světem, s vášní svou a svým ideálem, se svým neštěstím i svým povznešením, a měříme-li nejvýmluvnější věštce poesie tímto vědomím, kolik jest těch, kteří ze zmatků života více než Světlá vytěžili lidského jádra, více úchvatné pravdy z jeho závratí, více neúmorné, nad živly citu silné snahy po dobru z jeho bouří a beznadějí?

Není to zde po prvé, co jmeno Karoliny Světlé druženo s nejzářivějšími hvězdami beletrie. Cítí a ví to mnohý z nás, a z části jen jistá nesmělost národní, z části pak ostych, uznati vysokou zásluhu *ženy*, brání nám říci to zjevně a rozhodně. Ale pryč s domněnkou, jako by literární naše veřejnost měla křivě nařčena býti, že snad z nedůstojné zdrželivosti ještě neuznala, co vzácného a skvostného nám doma vykvétá na vlastních luzích písemnictví. Spravedlnost budiž hlasům těch, kteří neváhali nestranně dáti výraz i nejvyššímu uznání, k němuž dospělo jejich přesvědčení, a byť ctilo i pouhou ženu českou. Připomeňme si zde jeden úsudek ze všech ostatních, anť pochází z péra muže, o jehož protříbeném básnickém vkuse a moderním vzdělání literárním v nikom není pochybnosti. Přirovnalť *J. Neruda* naši Světlou ku geniální Sandové, již nerozmýšlela se literární historie postaviti mezi největší básníky Francie; a duchaplný onen posuzovatel nejen že uznal obě básnířky navzájem sobě rovnými tvůrčím nadáním a vzletem, ale pověděl též, oč vzácnější ještě jest naše Světlá, pro hluboký ethický obsah svých plodů a pro význam svůj národní. A v tomť konečně prvotní — či poslední — tajemství jejího kouzla a síly její, že mocnému ruchu jejího vzletu vždy jest pobudkou velkodušný podnět, ideální rozhorlenost a pronikavý zápal vlastenecký. Tento směr horující za nejkrásnějšími cíli lidskosti, toť ona tendence, která románům Světlé zjednala ohlas tak velkolepý v národě našem, přetrvávajíc každou tendenci užší a pouze časovou a povznášejíc umělecká díla Světlé vysoko nad proměnlivost denních otázek.

Krásnou máme řadu duchů vynikajících, kteří své povolání v národě provedli dokonale a skvěle; a Světlá stojí mezi nejlepšími z nich.

Statečněji a lépe nelze vykořistiti sílu svou, nelze vykonati své poslání, nelze se státi tím, čím býti komu určeno. Neníť ona jen okouzlující vypravovatelkou, jest též udatnou bojovnicí za ideál dobra i za skvosty lidské svobody, mezi nimiž svoboda národní jí, dceři národa trpícího, jest nejbližší a nejdražší. Že zápasila z tuha a ne teprv okřídleným svým pérem, než dávněji a bolestněji temným dětským již pudem, odbojnou silou rodícího se poznání a srdcem tisíckráte těžce zraněným — kdož by toho nepamatoval ze čtenářstva těchto listů, ve kterých vlastní její *Upomínky* nám daly nahlednouti v polouvědomělé boje a utrpení jejího dětství? K těmto Upomínkám malou úvahu svou víže, nehodlám vypravovati pozdější události ze života Světlé, — vždyť bohdá vylíčí pérem svým vlastním průběh jeho za dob dospívajícího mládí i zrající síly; nehodlám ani spisy její tříditi a rozbírati ni hodnotu jejich stanoviti, — vždyť spisů těch stále přibývá i přibývati bude, — máť Světlá před sebou ještě činnost, jejíž tvar a míru nikterak nelze předvídati, a konečný soud, třeba jen o dosavadních jejích pracích, jest úkolem, jak bylo již u nás řečeno, jenž by vyžadoval důkladnou knihu a ne pouhou stať, ale zvláště též sílu dokonalou, aby byl platně proveden a všestranně vyčerpán. Pokusím se jen naznačiti onu krutou sice ale konečným výsledkem podivu hodnou logiku osudu, jejížto bezohledná násilnost vnutila ducha Světlé právě na dráhy, kterými dospěl v ten světvárný, silně vytknutý charakter, jímž se nám stala tím, čím jest.

Ani Světlá nevěnovala své žití a blaho jen lichým slovem svému národu, i jí od počátku dán dědičný podíl jeho utrpení a ji též vzal osud přísně za slovo, podťav její plodnou činnost právě v nejvážnější době zralé tvůrčí síly na drahná léta. Čivní choroba, následek to dlouhých bojů volného ducha s neblahými národními poměry, stala se činné její mysli nad míru trapnou vazbou, ze které konečně opět zenenáhla se zotavuje, jak o tom svědčí nové její práce, hustěji zase v různých časopisech se vyskytující. Věnovala též ona svůj klid, své zdraví, v pravdě své žití zápasům svého povolání, snášejíc neslavný a skrytý ale nad domysl krušný podíl našeho českého martyria.

Víme z Upomínek jejích, jak ohromující vliv hned v prvním dětském mládí měl na ni, na bujaré to ryze české děcko, poněmčující a nad to nelidský systém vychovatelský, který v letech třicátých dle vlastního jejího soudu na dívčích ústavech — aspoň Pražských — vládl všeobecně; víme, jak spustošil a mrazem spálil na dlouho nadějné všecky ty útlé puky dětské její mysli, která se neuvědoměle, s bolestným a hlubokým vzdorem tak dlouho vzpouzela cizotě, až se unavila a podlehla nátlaku silnějšímu, vidouc v jazyku cizím jediný, lákavě jí nastražený prostředek k nabytí vědomostí, po nichž prahla. Osvojivši si jazyk německý ponořila se žíznivě v literaturu; víme, že okouzlena tehdejší romantikou sama jala se tajně si psáti almanachy, ovšem že německy, cítíc se tak šťastnou v těchto mladistvě ideálních požitcích, že i zapomněla teskniti po mateřském jazyku a cítiti, jakou to utrpěla ránu, an jí byl vyrván. Leč ani toto štěstí blouznivých dívčích let netrvalo dlouho: tajná její literární dílna byla odkryta, odsouzena jako prý zřídlo nejhrozivější zkázy, spisování ba i čtení jí za-

kázáno jako požívání jedu a za odstrašující příklad jí na oči postavena — Sandová.

Takž byl vývoj Světlé opět násilně přerušen, duševní svět jí zatarasen nepřestupnou hradbou, na jejíž přísně střeženou bránu předsudek osvíceného století napsal s pověrčivostí, hodnou samého středověku: „Propadneš záhubě časné i věčné, tvore ženský, který vstoupíš.“ Nechť se nám nevytýká hořkost a příkrost, žalujemeli takovéto křivdy slovem břitkým! Přezdívají nám mužatek, mají pravdu konečně: jen ženy mužného a silného rázu nedaly se utlačiti oním útiskem; ty jemnější, útlejší, které měly jenom vlastnosti, jaké ženskými se nazývají, zakrněly neb musily zahynouti, počtem tisíců, ale kdo zvážil jejich neuspokojené, nešťastné, bezúčelné existence? Jak nekonečně šťastnějšími jsou nynější dívky nežli ony, které ještě i před dvaceti, neřkuli před čtyřiceti lety byly dětmi, oč by si měly lépe a vděčněji vážiti mladosti své i těch rozmanitých prostředků, které se jim nyní ku vzdělání poskytují. Veliký jest rozdíl ve smýšlení, které nyní o potřebné míře dívčího vzdělání se stává obecným, a oním, které pamatujeme z dob našeho mládí; znamenitý se stal již pokrok i v názorech o účelu ženského vychování i v ženském školství. Jen škoda, že dosud příliš často ještě více mnohost a povrchní půvab náuk se u dívek pěstuje nežli jednoduchost a opravdovost vědění, a že tak často náuka teprv přistřižená ve hříčku, ad usum delphini zmrzačená bývá považována za dosti nenamáhavou a dívkám neškodnou, za způsobilou nepomásti ženské mozky. Pokud pak dívkám nejnadanějším, které pud nepřemožitelný vábí k samým výšinám vzdělání, není ani výminečně cesta volna ku všem náukám, pokud vůbec někdo za souhlasného mlčení všeobecného smí býti odháněn z vysokých škol, kamž připuštěno na sta třeba tupějších hlav, pokud smí pohlaví platiti za důvod a jmeno přirozenosti tu býti bráno nadarmo: zdaž se po tu dobu nám ženštinám neděje zrovna jako národnosti české? Také ona jmenem prý rozdílu vrozených schopností má býti šmahem odstrčena od vysokého učení, v interesu prý vědy a vědeckosti, odsouzena k pověčné triviálnosti, podruží a nedospělosti, také jí se drze upírá právo a již z předu i způsobilost k nejvyššímu duševnímu vývoji. Osvěcují nás i kulturní badatelé našich vědeckých protivníků poučením, že prý nejen národnost česká, ale slovanská vůbec, co „polo mongolská a polo barbarská“ nemůže a nesmí dospěti k takovému vývoji vzdělanosti a literatury, jako na příklad schopnější a bez pochyby čistě evropské plemeno — maďarské.

Tolik, co proti takové logice, která se však opírá o hmotnou moc, pořídí ženská upejpavost, půvabná plachost a holubičí měkkost, pořídila by také národnost česká, kdy by chtěla v oněch jemných vlastnostech spatřovati jediné své palladium. Věru ne k haně, ale k potěše a povzbuzení mohlo by nám býti seznání, že v národě našem ještě neutuchl mužný, nezdolný duch, a jevíli se i v ženách, oč tu snáze míti za jisto, že jím muži v spojeném šiku proniknou nade všecky násilnické taktiky a vymaní z nich právo i vzlet českého ducha, českého jazyka.

Sentimentální, trpnou, podajnou blouznilkou Karolina Světlá ovšem není. Nemůže jí býti žádná žena, která zápasivši o duševní chléb s ta-

kovou silou překážek, s tak trudnými předsudky doby, a propracovavši se pak o samotě, jako ve tmách, všemi úmornými únavami samouctví, přece nezabloudila v diletantismus, přece pronikla k názorům nejvážnějším a nejopravdovějším a vytvořila vlastní energií něco skvěle opodstatněného, — ne pouze krasoduché mlhoviny obrazotvornosti ale díla národního a kulturního významu, která navždy ostanou zaznamenána v dějinách vývoje národního, díla s jeho bytím srostlá a při tom všem — umělecky dokonalá.

Také u jiných národů bývají vynikající ženy dosud nejčastěji samoukyněmi, avšak žádná jí tou měrou nebyla, jako Světlá, aby sobě i vlastního jazyka pracně teprvé musila nazpět vydobývati z uměle spůsobeného zapomenutí, sbírati si po drobtech zas jeho lad i sklad a učiti se teprv u věku dospívajícím, kterak mysliti a se vyjadřovati mateřštinou.

Kdy by nebyly všecky tyto hluboké, duševní nehody zasáhly Světlou v její mladosti, kdy by nebyly tužby její vrozené násilně rušeny bývaly vnucováním jí cizoty a zaráženy velitelskými předsudky, kdy by se nadání její bylo mohlo volně a směle pnouti za svými pudy, podporováno pravidelně vlivem náuk a péčí blahovolných učitelův, kdy by se byla mohla vyvinouti za okolností jen z části tak příznivých, jakž tisícům nadaných mladíků povždy jsou přány: zajisté byla by mnohými směry dostoupila výše a dospěla ve zjev nepopíratelně veliký a paměti hodný. Ale zdaž by nebyla bez oněch časných a trudných bojů pozbyla snad více, než knihovým vzděláním získati mohla? Zdaž bychom měli pak tu Světlou, kterou nyní známe a která nám tolik znamená, tak samorostlou, charakterní, tak náruživě pravdivou a mocně účinnou, právě takovou, jaká jest a jakou ji nahraditi nelze? Zdaž nezápasivši sama a netrpěvši v takém pokoření svých nejoprávněnějších popudů, nepocítivší se sama tak zotročenou a zničenou, byla by mohla s touž pronikavostí porozuměti a s touž úchvatnou horoucností výraz dáti utrpením, bojům a zoufalým úsilím českého toho lidu, jenž tisíceronásob trpěl totéž? Zdaž nepoznavši hrozné převrácenosti a jedovatého pakostu té laciné všední kultury byla by s touž rozkoší poznala hlubokou a vzácnou pravdivost povah mezi prostým lidem, zdaž by s touž bystroduchou pietou byla dovedla vysbírati tolik skvostů z jeho pamětí a příběhů, z jeho trudně nabytých názorů a klopotného života? Zdaž byla by jej pozorovala touž bedlivou všímavostí, pojímala týmž příbuzným a láskyplným duchem? A kdy by jí i ten jazyk český nebyl býval tak bolestně jednou odcizen, zdaž by se jí byl stal tak nevýslovně drahým, když se s ním opět shledala v původních a prostomilých rčeních lidu? Vždyť nebývá prý nám tak vzácno, s čím nebylo nám se loučiti, jako věc ztracená, oplakaná a šťastně zas navrácená!

Něco však při každé ztrátě ostává nenahraditelného; i Světlá si stěžuje, že jí zbyla z mládí jistá bezděčná spěšnost ve psaní, která jí v pracích jejích nedopouští v příčině jazyka provesti stránku formální k poslední „puntičkářské" bezúhonnosti. Však jen nepatrná jest tato újma, snadno bývá odstraněna, — snadno konečně i nezpozorována uprostřed bohatství nejen básnické krásy díla, ale i bohatství a původnosti jazyka samého, v němž Světlá zachovala nezměřený poklad ori-

ginálnosti a ryzosti z úst lidu, oděvši jej ve sloh důrazný, často jadrně úsečný, vždy ústrojný, uměle článkovaný, případný a při tom tak osobně zvláštní, že zhusta již po jediné větě lze poznati péro její. Nebudiž nikterak podceňováno, co v zásobu dobrých českých obratů Světlá naschráněla.

A jako zamilovala si Světlá jazyk český planoucím, žárlivě bolestným až zanícením, když se s ním shledala, tak přirostla rozplameněným srdcem ke každému poznání pravdy a práva, ke každé myšlence dobra i lidskosti, ke každému zásvitu osvobození a povznešení z věkovitého bezpráví na lidstvu páchaného. Pověděla nám v Upomínkách svých, jak vzácně humanním směrem seznamoval ji již v dětství lidumilný otec s osudem chudiny a s životem pracujících tříd; opravdově s ní vyrostlý, nejen povinně naučený soucit se všemi, jež osud nezahrnul rozmarnou svou přízní, bezprostřední, ne teprva ze knih vyfilosofované vědomí o rovném právu a přece tak nestejném losu všech lidských spolutvorů, palčivá přesvědčenost o nejpřednější povinnosti každého vzdělance, kteráž jest vyrovnávati křivdy věkův: ty vedly jí ruku již tenkrát, když po prvé se péra chopila k nesmělému, utajenému pokusu literárnímu, k němuž nepřikročila v neurčitém rozblouznění dívčím, ale připravena vědomím ženy útrapami již zkoušené, hloubáním a nazíráním ve stíny života ztížené ale vlastní energií mravní zase nezdolně vzpřímené, k tomu ozbrojené vzděláním znamenitě obsáhlým a hlubokým, jež si byla zatím dychtivou pilností nastřádala. Vždyť jí v dívčím věku byla dráha spisovatelky tak hrozivě vylíčena, tak přísně zakázána; spůsobeno jí tím veliké hoře a zabráněno jí vybásniti romantické sny v mladistvé pokusy literární. Zadržena v ní všecka síla, všecken žár i všecko bohatství, až pod záštitou dospělého rozumu a jemně propracovaného vzdělání tvůrčí pud si prolomil průchod mocí sopečnou, i stalo se, že na veřejnost vstoupila hotová individualita, spisovatelka, která neměla za sebou žádných začátečnických pokusů, žádných neurčitých odchylek, žádných romantisujících nápodobenin a ozvěn, kráčejíc hned svým rozhodným, od jádra původním směrem pevně a jistě k svému cíli.

Bylať Světlá v plně rozkvetlé, letní síle mladosti, v dvacátém osmém již svém roce, když v památném prvním almanahu Máji roku 1858 se objevila první její povídka *Dvojí probuzení*. Rychle pak následovala práce za prací — tvůrčí duch tak dlouho poutaný, s tolikerými touhami vězněný nesl se nyní v dychtivém spěchu od mety k metě, v neuvědomělém pocitu své síly a svého bohatství. Stůjtež zde v pořádku časovém názvy celého množství spisů, kterými štědrý genius Světlé až podnes nás obdařil:

Dvojí probuzení (1858). Sefka. Společnice. Sestry. Líbánky kokety. Zamítání. Za májového večera. Láska k básníkovi (1860). O krejčíkově Anežce. První Češka (1861). Několik archů z rodinné kroniky. Lesní panna. Cikánka. Naší mládeži. Několik dní ze života Pražského hejska (1863). Skalák. Škola mé štěstí. Ještě několik archů z rodinné kroniky. Na úsvitě (1865). Lamač a jeho dcera. Rozcestí. O vychování žen. Ještěd. Vesnický román (1867). Dcera pouště. Drama zbořeného domu. Z tanečních hodin. Jitřenka. Kříž u potoka (1868).

Kantůrčice (1869). Frantina. Večer u koryta. Poslední paní Hlohovská. Černý Petříček. Mladší bratr. Hubička. Zvonečková královna (1872). Okamžik. Ten národ. Námluvy. Nebožka Barbora. Nemodlenec (1873). Konec a počátek. Upomínky (1874). Purkmistrovic Katynka. Deborah. Přišla do rozumu. Z české literatury (1878). V zátiší. Teta Vavřincová. Tonoucí růže. Tři chvíle (1880). Zasnoubení. V ovzduší barikad.

V rozsáhlém tom kruhu čtenářstva, jež nejhlavnějších prací Světlé neustává s rozkoší si vážiti, není asi příliš mnoho těch, kteří znají do podrobna každý plod bohaté oné činnosti. Proto jest podnikem zvláště časovým a populárním soubor spisů Světlé, jichž jedna řada v Národní bibliothéce Kobrově, druhá nákladem dr. Grégra i F. Dattla vychází. Až sbírka ta poněkud více se přiblíží své úplnosti, snáze bude Světlou oceniti mladšímu pokolení, které nemohlo postup jejích prací v různých časopisech a sbornících po dvacet let bezprostředně sledovati. Nyní snadno jest možno, že by nejen mezi čtenářstvem ale i mezi spisovatelstvem mnohá mladší síla nevěděla podstatně, jaký to vlastně úkol vykonala Světlá, a přece její plody jsou tak zvláštně spůsobilé, roznítiti mysli mladé, ideálu přístupné, a státi se jim v nejkrásnějším slova smyslu vzorem i měřítkem snahy v pravdě umělecké. Vzlet a vyvýšenost těchto prací dýší pravou ideálností básnivé mladosti.

Jakkoliv rozmanitá jest látka i barvitost těchto prací, jakkoliv různotvárné jsou osobnosti jimi v životní pravdivosti předvedené, i společenstva, jimž náleží, i doby, v nichžto žijí; jakkoliv mocný jest umělecký rozlet od novelek prvních až k románům, v nichž se jeví tvůrčí síla Světlé na vrcholu svém: přece jimi všemi jeden vane duch, jeden ethický akord, a tenť naladěn hned prvním úhozem, skromnou povídkou Dvojí probuzení, kterou autorka po prvé zkusila zvuk i moc svého básnického talentu. Jest v každé literatuře málo zjevů tak jednotných, každým črtem tak sobě věrných, tak veskrz charakterních, všeho nahodilého, nevlastního prostých, tak nerozptýlených, tak ostře vyznačených — slovem tak individuálních. Zjevy takové, jichž síla soustředěna tak určitě v jeden směr, svou prohloubeností stávají se nad jiné intensivními, i zdá se, že majíce z vlastního přeplného, horoucího srdce světu co dáti, tolik v něm nacházejí k světlu se deroucích pravd, že neplýtvajíce časem ve hříčkách mimotních, horlivě se chápou nejpřímější, sobě nejpřiměřenější formy výrazu, která nejlépe v sebe pojímá spůsob jejich myšlení i jeho obsáhlost. Takž zvolila si Světlá hned od počátku formu novelistickou, při které i setrvala, tak že několik v poučné formě psaných článků jejích, ač výtečné jsou, nemnohostí a nerozsáhlostí svou, jakož i svým obsahem mohou býti dobře považovány za vysvětlivky, epilogy jejích prací beletristiských jednak, i též za doplňky jejích Upomínek, v jichž volné formě výpravné dává nám seznati své zkušenosti a názory. Světlá jest naskrze epický duch; nejvýmluvnějším vykladačem lidských citův a myšlenek jest jí jejich genesis, živý děj, a v bohaté fantasii její každý vroucně pojatý pomysl hned se přiodívá postavou, typem, lidskou tváří.

Mnohokráte vyzvána, aby svou epickou vynalézavost a svůj plasticky charakterisující důraz zužitkovala pro literaturu divadelní, nikdy přece o drama ani se nepokusila. Ponechala několikráte jiným, aby

některé novely její uvedli na jeviště, sama však, ač v podstatě i způsobu jejího vypravování nepopíratelně jest mnoho dramatického, vždy zas jen formou novely pokračovala. Zůstávajíc vypravovatelkou zůstala i při nejvyšším básnickém vzletu prosaistkou, nevyrušujíc se nikdy veršováním z proudu svého, a mocná poesie její koncepce i jejího výrazu spokojila se vždy bez souměrných rytmů mluvy vázané, nesouc se volným pohybem lahodné prosy.

Soustřeďujíc v celku s takovouto důslednou přímostí všecku energii své fantasie v jeden směr básnické činnosti, počínala si podobně i v každé jednotlivé práci své. Každý její román, každá novela její má jasnou, smělou a přesně logickou osnovu, jejíž silný, úchvatný dějový proud, se zálibou se nesa množstvím hlubin a imposantních srázných výší, nikde nevybočuje z malebné čáry pobřežní, nikde se široce nerozlévá v beztvárnou mělčinu; autorka k němu nepřibírá zbytečných episod, vyhýbajíc se všemu pouze příležitostnému, a tak i mnohoslovnému líčení, třeba sebe lákavějších předmětů, i reflexím, které nenáleží jednajícím osobnostem, i vystupování osob vedlejších a pro děj zbytečných, i fotografickému detailování všedních nepatrností, jež moderní směr pouze realistický tak virtuosně pěstuje. Přesně a přímo sleduje ideu svou, svádějíc jen v její ústředí všechen interes svůj i čtenářův. Toutéž určitostí a čistotou kresby, která v pravdě umělecky vyznačuje dějové její rozvrhy, předvádí i své charaktery, které dosti často před očima čtenářovýma s podivu hodným půvabem od dětství až v plnou hotovost vyvíjí.

S tím jest též ve shodě i výběr její, neboť Světlá si nejraději volí povahy celé, ostře a vzácně krystalisované, silně nadané dobrými i zlými dary, náruživé, hluboké, až ku krajnosti důsledné. Osobnosti její jsou až plasticky srozumitelné, silnými a průzračně pravdivými popudy oživené, v ethickém ohledu skoro vždy hrdinské, zjevy to bez odchylek jednolité a jedním rázem nám odhalující svou bytost, vždy složenou z nemnohých, ale všeplatných a mocně jímavých živlů jednoduše, pravdivě a původně. Se zálibou líčí Světlá povahy skalopevné, nezlomné, tragicky velké. Polovičatost, etherická mlhovitost, fantastičnost a hyperromantické tajemnůstkářství jí patrně nezajímají, ani kde snad skutečně v životě se nacházejí, neřkuli aby si je na plano do románů vymýšlela. Frivolním pohráváním s otázkami společenskými neb filosofickými, vylhaným kupením nemožností duševních i fysických a podobnými řemeslnými zázraky, jichžto se vzdor jejich směšnosti a láci nezřídka vkus i renomovaných spisovatelů tak málo štítívá, spisovatelka tak opravdového rázu, jako Světlá, ovšem si nikdy nevypomáhala a vypomáhati nemusila.

Nicméně jsou romány Světlé pravým opakem suchopárné střízlivosti. Spojují v sobě v pravdě románovou poutavost, ba někdy i dramaticky břitkou napínavost se vší opravdovostí realistické věrnosti. Hluboké, otřásající boje duševní jí bývají základem osnovy, proplétajíce se tu jako vřídla podzemní i pod životem zdánlivě všedním a klidným, tu zas vykypujíce vášnivými výbuchy nade všechen ustálený života řád, roztříšťujíce se o balvany, přemršťujíce se přes propasti a doplývajíce někdy ještě v srázném pádu k cíli, k ideálně smiřujícímu rozřešení. Zápletky děje jsou vždy vysoce umělé a mají nejen vždy organickou opráv-

něnost vůbec ale často i celou přesně úměrnou architektoniku dramatickou a s ní sourodou přiostřenost situací i dovršenost podmíněných jimi duševních afektů. Při tom nerozbírá Světlá vnitřní stav svých reků mnohoslovnými výklady; úsečným, bleskojasným črtem jej naznačí, nechávajíc reka povahou, situací i jednáním mluviti za sebe, — spůsobem opravdu dramatickým. Při tom jest obsažnost, síla a umělost výtvorů Světlé taková, že účinek jejich právě v rozvášněných oněch, mocně připravených a stručně pak vybuchujících scénách se vrcholí.

Tato umělecká propracovanost románových osnov Světlé poskytla by mladému spisovateli přezajímavé studium, i nemůžeme ani dosti důtklivě vyjádřiti přesvědčení, že by všecka ethická povznešenost a ideálně ušlechtilý jich směr nebyly tím vítězným účinkem pronikly v nejširší kruhy čtenářstva bez onoho půvabu formální dokonalosti, bez onoho vzácně důmyslného seskupení jich elementů, jich vnitřního bohatství, k němuž pak se ještě druží líčení přírody i lidí veskrz malebné, ze skutečnosti krasocitným okem vypozorované, obraznou i citovou poesií dojemně prozářené.

Mistrovství toho neměla ovšem ani Světlá jedním rázem, též ona prošla školou vlastního tvoření a sebe poznávání, než napsala nejlepší, nejumělečtější svá díla. Nejsouť sice, jak již praveno, ani první její práce pouhými pokusy, nebylať ona ani na začátku začátečnicí, přikročivši k svému povolání již se srdcem zkoušeným, myslí prohloubenou a vzděláním protříbeným. Jsouť i nejprvnější její povídky bezvadně zosnované, vřele procítěné, vážně promyšlené, ale jsou vedle pozdějších jejích prací skromné a jednoduché jako sněženky a chudobky vedle plnokvětých růží.

Kdo prozkoumal a ocenil celou dosavadní činnost Světlé, nemůže vzíti do rukou první dítko jejího ducha bez hlubokého podivu. Jaký to rozdíl mezi prvotinou tou a Nemodlencem, Vesnickým románem, Křížem u potoka neb románem Na úsvitě, a jaká to přece v nich příbuznost, jaký to důsledný pokrok a vývin!

Dvojí probuzení jest povídka patrně napsaná beze všeho bažení po efektu; povídka v dopisech, které píše prostinké, nezkušené, v šťastné své dětinné mysli žádným ještě zlozvukem nedotknuté děvče sestře své. Žijíc jen sobě věří neuvědoměle a naivně, že celý svět jest tu pro rozkoš její, z nížto že by ji něco mohlo vyrušiti, nemůže si představiti. „Co by mě mohlo potkati?“ táže se s uspokojením, navštívivši na venkově tetu, kterou jest hýčkána a zbožňována jako doma matinkou, a očekávajíc příjezd bratrance Alfreda, kterýž ji též tak miluje, jsa jí příbuznými určen za ženicha. Jest jí milý, ona se naň těší, těší se i na sebe, až bude šťastnou mladou paničkou. Tu sezná přísného, vážného muže, jenž ji naučí hleděti na svět, viděti v něm utrpení a povinnost, jenž v ní vznítí touhu po vznešenosti a dobru, touhu po blahočinění, šlechetném sebezapírání a po důstojném života cíli — duše její, příkladem a slovem jeho probuzena, pozná pak, že i srdce se probudilo plamennou láskou k muži tomu. Přijede Alfred, a dívka sezná, že nejen ten, ale i onen ji miluje. Dívka vidouc, že by Alfred byl nezhojitelně nešťasten ztrátou srdce jejího, a celá rodina, která jí tolik zbožňující lásky věnovala, že by zrušením svazku toho hluboce trpěla, bojuje těžký boj povinnosti s vášní; bojuje — a vítězí; neboť oba mi-

lující ve svém vznešeném smýšlení tiše a svorně se srozumějí, že jim, silnějším, jest ustoupiti a se obětovati, i rozloučí se na věky. Alfredu zachována nevěsta netušícímu, jakým to krutým zápasem.

Tato jednoduchá, něžná povídka, skoro bez děje, obsahující jen několik výjevů a několik rozmluv, prostá všeho umělého aparátu, přece jedním rázem výmluvně odhalila směr, jímž hloubavý, horoucí duch Světlé veškery zjevy života v sebe pojímal a vznešeným citem zpracovával. Ethický úkol člověka, schopnost jeho k ideálům mravním, to byla vůdčí hvězda, která již tenkrát ozářila Světlé dráhu jejích myšlenek a hned první její výtvor zbarvila oním charakteristickým, mocně opravdovým světlem, jež od prací jejích již nikdy neodstoupilo, ale víc a více se rozjasňovalo, často vyšlehajíc v plamen až oslňující, v nějž jen nejpevnější zrak dovede přímo se upříti. Jako Nemesis hledívá musa Světlé ze mnohého jejího výtvoru do našich duší, stíhajíc neuprositelně tisíceré ty usmívavé viny, které ve svém všedním pohodlí tak lhostejně den co den páchá člověk na člověku. Jako před bleskem klopíváme před těmito pravdami ulekaný, zahanbený zrak. Není snad v literatuře naší výtvoru mravně velkolepějšího, než kratičká veská povídka Světlé, nazvaná Skalák. Milosrdenství k nešťastnému, ztracenému člověku, vtěleno v lásku dívky, která má odvahu klesnouti s ním v celou bídu jeho opovrženosti, vylíčeno tu črty až příkře stručnými v glorii krvavé. Mohutný, ač méně ostrý ráz ethický má též překrásný román Na úsvitě, jenž osnovou, formou i vypravováním hned v první řadu nejlepších uměleckých prací Světlé patří, jakož i vnitřním svým významem k nejvážnějším zjevům našeho písemnictví počítán býti musí. Dva hlavně jsou to mravní rysy, které dílu tomu dávají zvláštně dojímavou jeho fysiognomii: tužba vypravovatelky, aby lidé mezi sebou odložili všecku sobeckou cizotu a za bratry vzájemnou láskou i dobrou vůlí sobě povinné se považovali, a pak tiché, neslavné, velebné mučednictví národní, v němžto hyne bratr její Jarolím, odpraven vojenským soudem jako zrádce vlasti, — a „přec je mu volno a posvátno."

Stať tato vzrostla by nutně v obšírné pojednání, kdy by všecky nejhlavnější mravní rysy v pracích Světlé zde měly býti naznačeny; jsouť její výtvory tak plné humanně myšlenkového obsahu, že s přezajímavým, charakteristickým názorem setkáváme se v nich nesčíslněkráte.

Mužný, ba přísný duch, jenž tyto novely a romány vyznačuje, přece však nikde není s to a také nechce zakrýti, že spisovatelka jest každým črtem a každým hnutím *žena.* Její nejkrásnější myšlenky odívají se v postavy ženské, a jako se vytýkalo Sandové, že nedovede prý vykresliti řádnou, sympathickou postavu mužskou, řeklo se také nejednou Světlé, že její rekové se zdaleka nevyrovnají oslňujícím jejím ideálům ženským. Světlá to snadno snese, řekneme-li jí i my zde prostě, že jest to pravda. Stejně upřímně však řekneme i kritickým oněm posuzovatelům, že jest to docela v pořádku, docela přirozeno. Proč? Předně že každý, věda nejlépe, kde ho co hněte, nejbezpečněji zná život i poměry sobě rovných, nejživěji se jimi obírá a nejsnáze hlubokou, v srdci zakořeněnou myšlenku přioděje takovou postavou, která jest docela spůsobilá, přijmouti částku vlastního „já" za duši svou. Vždyť básník

přece netvoří odjinud než ze sebe, a svět se svými zjevy propůjčuje mu jen povolný materiál, který pro nebásníka věčně nemůže býti básnickou látkou. Proto se žena spisovatelka nejhloub vžije v ženskou obdobu své fantasie. Vždyť nepočítáme ani spisovatelům mužům, kolikráte se jim lépe povedlo bohatě a přesvědčivě oduševniti své reky nežli rekyně. Ostatně k čemu si zde tajiti, že vyznamenání, kterého se ode všech spisovatelek dostává povahám ženským, má ještě jinou snad příčinu. Nevím, přijmeli se to všude za pravdu, ale jisto jest, že se nám ženštinám (nepravím, že jen spisujícím) velmi často muži okazují ve svých nejslabších stránkách. Hrdinové nebývají k nám hrdinami, šlechetníci ne šlechetníky, svobodomyslníci ne svobodomyslníky, charakterové ne charaktery. Jednání mužů se ženštinami bývá často zřejmou nedůsledností proti jejich ve všem jiném zjevné povaze. Snad jest to tím, že málokterý muž považuje ženštinu za tvora sobě rovného: někdy ji staví výše, někdy níže sebe; rovnoprávný a jednoduchý poměr člověka k člověku bývá jím tu jen nesmírně zřídka upřímně uznán.

Krásné povahy mužské, které skvěle dokazují, že Světlá pérem stejně mistrným dovedla kresliti rysy skutečné mužnosti, kdekoliv ji zaujaly, vylíčila často a plným kouzlem intensivní své barvitosti; budiž připomenut jen Antoš ve Vesnickém románu, Jarolím ve výše zmíněném Na úsvitě, Nemodlenec, Ambrož v Kříži u potoka a rekové malé, znamenité povídky Ten národ i tklivé Jitřenky; v Poslední paní Hlohovské, v První Češce, ve Zvonečkové královně, takořka v každé větší práci nacházíme mužskou povahu heroicky založenou, ale zajisté ušlechtilou a sympathickou. Nicméně hlavní těžiště vždy spočívá v povaze ženské, v srdci ženském.

Plným to právem! Jeť Světlá nejen přirozeným sklonem svého cítění, ale plným přesvědčením a energickou vůlí bojovnicí za právo, kterým se také žena hlásí o vychování a duševní volnost, o své sebeurčení a společenské povznešení, o vymanění z poroby předsudků, jichž tíhou Světlá tak nevýslovně trpěla. Stojíc dávno v řadě nejpřednějších mužů, neodvrátila se ani na okamžik hrdě od svého pohlaví, domnívajíc se snad státi výše nad ně. S vědomím dvojnásobné povinnosti toho, kdo dvojnásobnou silou nadán, vždy poctivě se snažila v slabších spolusestrách křísiti utlumené jiskry snahy, poznání a talentu. Tak působí pérem i skutkem od počátku až podnes. První česky psaný článek o ženské otázce pochází z péra jejího; nazývá se *O vychování žen* a vyšel v Hálkových Květech r. 1867. Ač nikdy již o předmětu tom se nerozepsala spůsobem přímo poučným, jsou veškery její novelistické práce řadou zřejmých svědectví, že mezi nejpřednějšími důležitostmi vždy vřele ji zaujímal ženský osud, ženská duše, ženský význam. K slovu pak statečně družila skutek; po léta byla jedním z nejhorlivějších činných členův spolku sv. Ludmily, navštěvujíc chudinu Pražskou v odlehlých temných uličkách v jejích podkrovích a sklepích, dějištích to nezměrného utrpení a často i vznešeného, jak Světlá seznala, ženského hrdinství, ženské obětavé lásky. Tak si počínala směrem oním humanním, na nějž ji byl co dítko již uvedl otec její, vnášejíc všude štědrou rukou tu skrovnou podporu a velikou útěchu, kterou dobročinnost může poskytnouti. Z těchto poutí ovšem si zachovala mnoho hlubokých dojmů,

jichžto obraz nejpříměji podán v její vychovatelské povídce Škola mé štěstí, která pro výtečný svůj směr již se dožila třetího vydání.

Roku 1871 pak Světlá spolu s paními a slečnami stejně smýšlejícími založila nový podnik ženský, výrobní spolek český totiž, jenž hlavně zvukem jejího jmena nabyl hned z počátku neočekávané rozšířenosti a podnes svou dívčí průmyslovou a obchodní školou, svými kursy pro ošetřovatelky nemocných, opatřováním práce a služeb, vydáváním Ženských listů, pořádáním přednášek i čilým ruchem s organisací jeho samou spojeným působí velmi výdatně v širých kruzích ženských. V praktické činnosti jeho octla se Světlá také zcela na svém místě; byla vůdkyní odvážnou a spolu opatrnou, velkodušnou a při tom bystrozrakou, přísnou a přece povzbuzovala každou účastnici k vyvinutí nejlepších snah. Pravíme: byla; neboť ač po celou řadu let dovedla sil svých tak pilně užívati, že věnujíc mnoho času i práce záležitostem spolkovým přece neustávala býti literárně činnou, nastal okamžik, kdy síla tělesná vypověděla jí poslušenství a zdraví její, nebyvší nikdy skalopevné, podlehlo namáhání příliš napjatému. Musila již po tři roky osobního působení se zdržovati, i literární práce stávala se jí po delší doby nemožnou; novely a články, které za poslední dva roky vydala, pro ušetření poškozeného zraku vesměs diktovala.

I jinak dokázala Světlá přečasto v životě svém skutkem, jak upřímně jí o to běží, vznímati v ženském světě, a zejmena mladém, vyšší, opravdovou snahu. Věnovala pozornou péči, přátelskou radu a pomoc mnohé dívce, snad každé, která k ní se obrátila v tísni aneb která co nadějná, vědychtivá jí byla odporučena. Což divu, že zmařila tímto spůsobem mnoho času a dobré vůle i že dožila se mnohého zklamání, věnovavši svou přízeň též osobám, které se ukázaly býti jí nehodny. Mýlila se často, jak lidé šlechetní se mýlívají; přenáhlívala se, jak se přenáhlívají důvěrou svou poctivci. Nerozmýšlela se nikdy rozsévati dobro plnýma rukama, byť věděla, že mnohé zrno přijde nazmar.

Ale Světlá není z oněch zastankyň ženského pohlaví, které samy povrchní, velebí marnivě i ženskou povrchnost, a samy diletantky, kypří půdu ženskému diletantismu. Všemu, co planého, vylhaného, lehkovážného v povaze ženské, prohlašuje ona co nejrozhodněji válku, a nevede si nikdy snad s rozhorleností tak přísně káravou, jako kdy se dotýká nedbalostí a hříchů, kterých právě ženy se dopouštějí na svaté věci národní, na povinnostech svých a na vyšších cílech lidské společnosti. Tu stává se soud její neuprositelným.

Že pak Světlá v pracích svých největší zřetel i oheň věnuje živlu ženskému, i tím se mimovolně mysli vtírá parallela mezi ní a Sandovou; i tato kladla v ženské srdce střed všeho života ve zbásněném kosmu svém a vtělila žhavé své tužby po svém zas ideálu v postavy ženské. Ale tu také vystupuje charakteristický rozdíl mezi oběma, v němž zajisté má podstatnou účast svou i rozdíl národností, kterým obě náleží, a v každé z nich, právě proto že jsou původními, obráží se duch toho lidu, jemuž náleží. Obě chtějí uskutečnění dobra a v něm oblažení lidstva; ale Francouzka počíná oblažením jednotlivce, jenž dobývaje vítězného uspokojení svých ideálně oprávněných vznětů razí jaksi dráhu každému „já“ k stejnému postupu a cíli, kdežto Češka jednot-

livce obětuje celku, přisuzujíc mu jakožto nejvyšší úkol odříkání se ve prospěch bližních. Tak stručně nedají se ovšem charakterisovati dvě spisovatelky veleplodné a významné, i zajisté ve množství jejich plodů nalezlo by se množství výjimek z toho, co tuto uvedeno jako pravidlo; ale v celku a povšechně jeví zajisté obě tuto různou tvářnost; a že Světlá zachovala si onen svůj vlastní ráz, řekli bychom negativnost, trpnost onu českého ducha, ze které mohla kdys vyrůsti mravouka Českých Bratří a všecka glorie českého mučednictví — ze které v pravdě se prýští naše národní ctnosti i osudné naše chyby; že si zachovala českou tu tvářnost navzdor velikému vlivu, jejž na ni měla Sandová v plném ohni svého básnického tvoření, jako vůbec na celý tehdejší vzdělaný svět, to jasné vydává svědectví, že Světlá čerpala při tvoření vlastním ze hloubky života skutečného a z jeho pravdy, nikoliv z přenešených dojmů literárních; a zároveň jest to též jedním dokladem, že básník, který upřímně se pohrouží v žití svého národa, nejpřiměřeněji svou individualitu vyvine a původnost si zachová, aneb obráceně, že čerpáli skutečně své nadšení původně ze života a nepodlehneli vlivům cizím, stane se tvoření jeho nutně výrazem ducha národního.

Jak lákavým bylo by na doklad toho též porovnání Světlé s Němcovou! Jsou obě tak typicky české, tak ryzí a původní, a při tom — ne vzdor tomu, nýbrž právě pro to — jak individuální a charakteristicky rozdílné! U Němcové klid a jas venkovského zátiší, rodinná útulnost, spokojená skromnost české povahy a českého života; u Světlé dědičná hloubavost českého ducha, bouře a temno jeho pochybností, neústupnost tvrdých českých hlav, vášnivé vědomí národního utrpení i vzpoura proti křivdě. Každá z obou jiný řád českých povah, jinou stránku národní bytosti a jiné události ze života lidu dle vlastní vrozené náklonnosti si zvolila a každá mluvou i formou předmětu přiměřenou mistrně provedla jich líčení. Klamné by bylo domnění, že ta neb ona pravdivější obraz lidu podala neb lépe v pravou podstatu jeho zasáhla; obralyť si stejně pravdivé, stejně oprávněné živly českého žití, a každá z obou pojala předmět svůj též vlastním svým způsobem.

Tak i Světlá, jako každý původní básník, v duchu svém zvláštním pojala český lid. Ovšem pak není pojetí její naivní a nepředpravené, i nemohla, pozorujíc lid vyzouti se ze svého vzdělání, z moderních svých názorů a z upomínek na historické duševní boje českého národa, jichžto neutuchlé, zděděné dozvuky jí zazněly v pamětech i ještě též v konání originálních povah, biblařů to začasté a prostonárodních filosofů, s kterými mezi lidem se potkala. Zajisté že idealisovala tyto zjevy ze skutečnosti — vždyť básnické péro idealisuje vše, čeho se dotkne — zajisté přioděla v určitost vlastního myšlení, co v prostých těch povahách vřelo jen neuvědomělého, zajisté že též odlišila odpory a zmatky, které věci nepochopené způsobily v hlavách těch neučených, přiostřila je důsledností, docelila a dovršila mocnou jich ozvěnou ve vlastním srdci pocítěnou a prohloubila tak jich obsah i význam; ale že podstata těchto zjevů jest vypozorována přímo ze skutečnosti, že osudy jejich často jsou bez příměsků věrně dle pravdy vypravovány, že Světlá vůbec si volila skoro vždy za předmět své komposice osoby a události, o kterých věrohodně slyšela vypravovati neb které sama

znala, to pověděla nám nejen sama, ale nasvědčuje tomu i sama úchvatná názornost jejího líčení. Jako malíř nemůže přesvědčivě zobraziti předmět, jehož typ neprostudoval v přírodě, tak i v básnickém líčení vymyšlenost od obrazu pravdivého citelně dost se rozeznává.

O Světlé týmž právem jako o Němcové lze říci to, co pronesl německý jeden životopisec o Sandové, že totiž v povídkách svých vesnických nepředvádí „parfumované selské maškary," nýbrž skutečné, životné postavy z lidu, a klamně by se o ní mělo za to, co Němci vyčítávají svému Auerbachovi, že totiž ve scenerii a kostym selský vbásnívá všechno, co se mu namane a líbí, nestaraje se prý, že tím povahu lidu Černoleského zcela jinorodým, moderním a podvrženým obsahem falšuje. Kdy bychom se chtěli o pravdě či nepravdě této výčitky přesvědčiti, bylo by nám seznámiti se bezprostředně se základními rysy v povaze lidu německého; ale že lid český má onu filosofickou hloubavost, onu vzdornou neústupnost a nedůtklivost přesvědčení, onu schopnost odříkání se a mučednictví, kterýmiž rysy jej Světlá ve sterých odstínech vyznačuje, toť spečetěno nejen dějinami jeho až po dnešní den, ale potvrzuje se to i znamenitými nároky, kterými intelligence naše co den vyzývá jeho obětavost, jeho vytrvalost, jeho porozumění, jeho duševní i mravní dospělost. Či vlastnosti tyto smí se „osvědčenými" zváti jen ve vyzváních k nějakým sbírkám, a stávají se nepravdou, jakmile se jich idealisující péro básníkovo dotkne? Naopak, mohli bychom spíše, kdy bychom oblázky v zlatodolu sbírati chtěli, vytknouti Světlé, že onu přímost, jednoduchost a vzdornou ráznost povah z lidu menším právem přenesla též na osobnosti salonního brusu, na postavy z bourgeoisie a z haute-volée, kdež se s nimi v pravdě velmi, velmi zřídka potkáváme a kamž se méně hodí než do skal a lesů Ještědských. —

Co do mluvy, pověděli jsme již výše o jejích přednostech; ráz prostomluvy lidu dovedla Světlá tisíckráte zachovati výtečně, zvláště kde jí bylo volno užiti biblického vzletu starých prostonárodních čtenářů; výroky jejích osobností, často doslovně z úst lidu vzaté, představují značný kus národního mudrosloví. Kde pak i místy, ale jen nepoměrně zřídka charakteristická ta prostomluva nahrazena obraty více již moderně obvyklými, nestalo se úmyslně aniž s účelem snad ozářiti postavy ony odsvitem naší kultury; Světlá sama praví, že tu onde se jí nepodařilo zcela zachovati původní barvitost toho či onoho vypravování, čemuž netřeba se diviti při velikém množství jejích prací a při látkách tak bohatých, z úzkého rámce prostého výrazu tak svůdně k zajímavým reflexím kynoucích.

Rozjímavé však šířce Světlá pravým uměleckým jemnocitem skoro vždy úplně se vyhnula. Jakkoliv jsou práce její plny obsahu pro život důležitého a k přemítání vybízejícího, ví se, jak chudě jsou vypraveny sentencemi, jak málo se tváří filosoficky. Leckdo myslí, že jen ten román jest hluboký a dobrý, ze kterého lze vydrobiti „citáty," smělé výroky, které chtějí všeplatnými býti, aforismy, mudrcké věty. Totéž vyčítali mnozí Walteru Scottovi. Místo nějakého aperçu vynikne nám u Světlé vždy postava, místo aforismu skutek, místo filosofické reflexe živý kus osudu lidského. Tak rozumuje Světlá, provádějíc vždy před

očima čtenářovýma živý důkaz pravdy. Jsouc myšlenkou svou vždy hluboce tendenční, dociluje svého záměru v provedení prostředky ryze uměleckými, ne mravoučnými. To platí zejmena o románech a novelách jejích venkovských a stejně o těch, které vytvořila na základě starších upomínek Pražských, vůbec o všech, jejichž děj se odehrává v prostých kruzích společenstva, rafinovaným brusem nedotknutých.

Jinak ovšem jest volno počínati si spisovateli, který líčí vzdělanou společnost moderní, kde hovory o nejrůznějších otázkách všeobecných jsou běžnými a kde tedy přímé o nich theoretisování není nemístné. V takovýchto povídkách užívá Světlá příležitosti té ne sice obšírně, ale za to tím břitčeji, kladouc rekům i rekyním svým do úst důvody i protidůvody, které při lidech toho či onoho smýšlení seznala, a to s tak polemickou horlivostí, že nezřídka výroky ty brávají se za výraz jejího vlastního mínění, kdežto jimi vlastně jest charakterisován nějaký panující směr názoru a ne právě názor její vlastní. V těchto moderních povídkách Světlé jest nejen jadrná ethická tendence jako ve všech jejích plodech, ale prostřednictvím věcných těch rozhovorů přichází v ně často i skutečná tendenčnost, která má, jak již praveno, polemický ráz. Není to pohodlné čtení pro někoho, kdo chce býti lekturou vlastně ukolébán v příjemné zapomenutí povinností a vřavy časové, a ne vyburcován z illuse svých dokonaných zásluh k poznání, že vlastně mnoho ještě opomenuto a prohřešeno. Avšak čtenář, jenž hledá v beletrii ne opiových požitků, ale silného a zdravého osvěžení, čte tyto duchaplné práce s pravou pochoutkou a velkým interesem. Ale dlužno vyznati, že vedle pádné, ostré palby důvodů a napínavé potyčky názorů, která bývá jádrem těchto povídek, právě pro obsažnost a případnost její tratí ostatní, novelistický aparát něco interesu, a právě intelligentní čtenář zahloubá se více v pojmy než v postavy, v otázky než v děj. Třeba byly práce tyto co nejorganičtěji komponovány a sebe uměleji provedeny, přece nedá se zabrániti, by nezůstavily tu onde dojem, jako by jiný, pojednávaný interes byl na chvíle dostal vrch nad uměleckým, neli v mysli autorčině, tož v mysli nepřipraveného, sečí náhledů překvapeného čtenáře. Tím neubývá pracím těm zvláštní jejich hodnoty i rovněž zvláštního významu; aspoň v naší literatuře jsou právě ve svém způsobu zjevy novými a proto neobvyklými.

Kdy bychom z péra Světlé neměli nic, než její novely z kruhů moderních, řekli bychom též, uznávajíce při tom ostatní jich zásluhy, že charaktery v nich jsou kresleny s láskou a energií, plny pravdy, života a přesvědčivosti. Avšak znajíce z péra jejího romány vesnické i novely její z minulosti Pražské, nemůžeme neznamenati, že teprv v jejich recích a rekyních síla, oheň a pieta její povahopisecká se vrcholí. Znamenáme mimovolně, že ze všech vrstev společnosti mezi prostým lidem jí bývá nejvolněji, jej že studuje s největší, důvěry plnou láskou, jeho nelíčená tvářnost že nejhloub jí k srdci mluví, jeho typy že nejživěji v duchu jejím tvůrčím utkvívají, a licoměrný pakost moderní společnosti naší že ji ranívá a ztrpčuje. Lid jest jí zdrojem nejčistšího nadšení básnického, i také nejpodstatnějších nadějí v budoucnost a šťastné vytrvání našeho národa. Lidu oddává své srdce bez výminky a bez bázně, že se zklame, lnouc k němu dojemnou láskou jako dítě

k rodičům, u nichž jest mu dobře a milo; v ovzduší snah a tužeb lidu nejvolněji se rozpínají křídla genia jejího k nejvyššímu, nejkrásnějšímu svému letu. Nejednou vyznala, že jest jí hlubokou potřebou něčemu se klaněti, obdivovati, pro něco horovati, něco stavěti neskonale výše sebe: veškery tyto nadšeně planoucí city věnuje Světlá v nejpravdivější upřímnosti českému lidu.

Mezi drobnými pracemi beletristickými posledních let — z nichž Přišla do rozumu a Teta Vavřincová se druží k nejlepším jejím povídkám vesnickým — vydala Světlá v Ženských Listech též kritický článek Z české literatury, jenž vyniká přesvědčivou vřelostí a vlasteneckým důrazem, dávaje nám živě cítiti, jaká to škoda, že tělesná síla její o tolik jest slabší jejího energického ducha, jenž by i v oboru literární úvahy zajisté docílil mocně vzrušujícího, vznímajícího účinku. I v úvaze té jeví se Světlá býti ženou soudnosti samostatné, pronikavé, vysoko nad všednost a běžnost povznešené, i srdce šlechetně, horoucně oddaného čistým ideálům pravdy a dobra, neohroženě sledujícího svaté jejich stopy a posvěceného milostí krásy, jejíž úsměv jen duším básnivým viděti přáno.

Jakého úspěchu dosáhly práce Karoliny Světlé v tom lidu českém, jejž tak miluje a slaví, sezná nejlépe ten, kdo v četných a různých vrstvách obecenstva se ohlednuv, bezprostředně mohl zkoumati literární jejich znalost a zálibu. Světlá jest ve všech kruzích populární; čtenářstvo všech odstínů a všech stupňů vzdělání pokládá spisy její za zjevy vzácné a dychtivě jich vyhledává; jednoho baví napínavý děj, druhým otřásá vlastenecký zápal, ten cení mravní opravdovost, onoho dojímá poesie provívající každý její výtvor; někdo se kochá v oživených pérem jejím památkách ze skutečnosti, jiný zas obdivuje se originálnosti její koncepce a síle jejích charakterů. Každý, nechť vyhledává vzrušující zábavu, nechť umělecký požitek, nechť osvěžení mravní, nalezne ve spisech Světlé bohatý podíl. Jmeno její jest po všech krajích českých jasnozvuké, upřímně zdomácnělé, vysoko vážené. Ne však jen na domácí půdě, i v cizině známa již výtečnost prací těch. Vesnický román (poněkud zkrácen) ve francouzském překladu Legerově vyšel již před lety v Revue de deux mondes, mnoho novel i románů přeložili do polštiny Bronislav Grabowski a jeho choť Marie, též na jazyk horvátský převedeny některé. Nespatřujíce cíl a slávu českého básníka v tom, aby jej cizina uznávala, míníme prostě, že spisy jako Karoliny Světlé byly by každé literatuře ozdobou, a že váhajíli literáti jiných národností snad z protičeského předsudku neb z neznalosti přivlastniti je překladem svému čtenářstvu, olupují ne nás o slávu nějakou, ale písemnictví své o důležité obohacení. Krásná i pravdivá jsou slova, jež o významu autorky naší pronešena v úvodu k jednomu z překladů manželův Grabowských a jež při životopisném nástinu těchto v letošním Světozoru jsou uvedena.

Nemohlo v této stati býti probráno, ba ani vyznačeno dílo za dílem, nemohl ani jinak než nedokonalým obrysem býti načrtán zde duševní obraz geniální ženy, o níž jen málo kdo směl by pronesti platný soud bez bázně, že — čehož dobrý jeden spisovatel vůči San-

dové se bojí — těžko jest o ženě tak vynikající ze souboru spisů i z kusých vědomostí o vnitřním životě jejím podati obraz ucelený a spolehlivý, zvláště když posuzovatel stojí duševně pod svým předmětem. Jen duch bystrý, hluboký a obsáhle vzdělaný dovede jednou z plna oceniti význam Světlé a rozborně posouditi spisy její. Jsou to plody, na něž nám velice třeba kritiky, neboť teprv kritikou podrobnou a věcnou ukáže se zřetelně promyšlená ta umělecká práce, jejížto přesné úměrnosti rozpoutaná fantasie Světlé vždy s pravým nadšením pro krásu se podrobovala. Kritický rozbor spisů Světlé náleží k úkolům nejvděčnějším, ze kterých nejvíce poučení o pravých směrech umění a vůbec duševního zisku by nám vyplynulo.

Než bude dosavadní řada spisů těch ve zmíněném spůsobu osvětlena, vzroste bohdá ještě o mnohé utěšené práce, ku kterýmž aby se zasloužilé autorce plnou měrou vrátila v statečném, nejkrásnějším věku zralosti její zdravá síla, jest vřelým přáním každého vzdělance v tom národě, jenž ji v úctě a lásce své vždy staví mezi nejpřednější své miláčky. Duch tak činný a obrazností neobyčejně bohatou k neúnavnému tvoření puzený zajisté vytrpěl k nevyslovení mnoho hoře, jsa vazbou choroby po dlouhé doby odsouzen, aby nové puky výtvorů v sobě uzavíral a nerozvité umořoval. Kéž jest toto utrpení posledním života jejího, a všecka budoucí léta, volnou činností bohatá, kéž jí i literatuře podají štědrou za ně náhradu.

Ze všeho, co Světlá konala i trpěla, co ji k cíli vedlo neb od něho odhánělo, vyvinul se v literatuře naší imposantní, původní zjev, k němuž každému jest čestno vzhlednouti s vděčným obdivem — nejen spisovatelka populární, nejen vlastenka příkladná, nejen umělkyně dokonalá, ale ze spisů jejích jasnou přesvědčivostí mluví to, čemu netřeba ani literární slávy, aby veliký a malý hrd směl býti, že se tomu klaní a to cení — to, co zahrnuto v malém slově: charakter.

Národ náš má veliký a těžký úkol před sebou; u nás jest co bořiti a tvořiti, co přemáhati a obětovati, čeho dobývati a co chrániti, — v kterémžto národě jiném nalezl by genius úkol tak vznešený, hodný sebe a tak vděčný, jako v národě našem utlačeném a na sebe sama v širém světě odkázaném?

Kéž jen v řadách jeho mladých bojovníků co nejhojněji se ujme ten duch, jímž vítězně rozřešila úkol svůj statečná žena česká, které jsou tato prostá slova věnována.

Sensační román anglický.

Podává

prof. **V. E. Mourek.**

Převaha prosy výpravné proti ostatním oborům krásného písemnictví, jež za našich dob šíří se po literaturách všech národů, nikde snad nezavládla mocí tak rozhodnou, jako v Anglii. Tam proti románopisu, či dle názvosloví domácího, proti *novelistice* *) ostatní produkce literární, a zvláště básnická v užším smyslu, úplně ustoupila do pozadí. Však nikde také snad román z dávných kořenů nerozvíjel se postupem tak klidným a pravidelným, jako v literatuře anglické.

První začátky jeho jako všude sahají až hluboko do středověku, jehož dobrodružství rytířská podávala látky nejen k nekonečným „básním“ veršovaným, ale záhy i k románům psaným prosou. Látky tyto, jež zponáhla zdomácněly u všech národů kulturních, z většího dílu jsou původem britské, zejmena pověsti o králi Artušovi a rytířích stolového kruhu.

Z toho oboru jest také *první* román anglický: Kniha o Artušovi, v níž okolo r. 1470 Sir Thomas Malory podal slohem vůbec pochvaly docházejícím vše, co se o mlhavém tom heroovi praobyvatelstva britského i o jeho stoupencích vypravovalo. Jiná díla jednala o látkách antických, o Troji, o Herkulovi, Alexandrovi Velikém a pod., jiná zas o Karlu Velikém, jiná o Amadisovi, Palmerinovi a recích podobných — spůsobou vždy stejnou, jednotvárnou, unavující.

Proto záhy bylo jim ustoupiti s pole proti čtení zdravějšímu, jaké podávaly překlady svěžím ač rozpustilým životem dýšících novelet vlaských, zejmena Boccacciových, které v Anglii působily účinky velikými, jakož patrně jeví se v tom, že Shakespeare a po něm dramatopisci všickni z nich čerpali nejzajímavější látky své. Přes to nedošlo k samostatnému nápodobení jich prosou; ovšem ale složeno jest dávno před dramatem na jejich základě dílo, jež právem pokládá se za první umělecký plod nedávno takřka zrozeného jazyka anglického, známé Chaucerovy Povídky Canterburské, které podávají jak rozmarně zábavný a dramaticky živý, tak vzácně určitý obraz všech tříd soudobé společnosti.

Původnější poněkud, ba téměř úplné domorodé byly romány, jež líčíce dvorský život a dvorský mrav skvělé doby Alžbětiny, dle nejslavenějšího díla toho rázu **) nazývají se *eufuistickými*, a jen zevnější formou opírají se poněkud o vzory španělského estilo culto. Působivost románů těchto, jimž dostalo se několik skutečně nadaných pěstitelů,

---

*) Pro výpravnou prosu vůbec anglický jazyk má povšechný název *fiction*, t. j. smyšlenka, báseň. Jmeno *romance* přikládá se románu jen, když obsah jest dobrodružný, fantastický, křiklavé romantický; jinak užívá se slova *novel* téměř o všech druzích románů, zvláště rodinných a sociálních, ale i o historických. Tak na př. díla Scottova nazývají se vůbec dle prvního románu *The Waverley Novels*. Románopisec jest tudíž po anglicku *a novelist*.

**) *Euphues*, jejž sepsal John Lyly, básník i dramaty známý, okolo r. 1578.

byla dle všech svědectví současných rozhodně veliká, zvláště po stránce jazykové, a u dvora královského i ve všech společnostech vznešených bylo prvním požadavkem mluviti „čistou a opravenou“ angličinou eufuistickou, ač plané hříčky její neušly posměchu mužů na slovo vzatých, jako byl Shakespeare a sám uhlazený dvořan Sir Filip Sidney.

Tento je zase jediným téměř anglickým pěstitelem románu pastýřského, který právě tou dobou po celé Evropě byl oblíben. Sidneyova Arcadia ovšem živel pastýřský nepěstuje výhradně, spojujíc s ním staré vzpomínky rytířské a — přes úsměšky vlastního původce — eufuismus se strojenou komikou; avšak nejen názvem ale i patrným úmyslem básníkovým nese se za účely bukolickými.

Vedle těchto světských směrů prosy výpravné pěstovali v Anglii, jako všude jinde, ode dávna legendu svatých a vůbec prosu rázu duchovního, jež vyspěla tam ve plod vzácné dokonalosti, ve knihu, která ve slova nejpěknějším smyslu jest knihou národní, allegorický román Cesta poutníkova, jejž mezi lety 1660—1672 ve vězení složiv potulný kotlář a kazatel baptistů John Bunyan dobyl si místa mezi nejpřednějšími spisovateli anglickými.

Než díla tato všecka, jakkoli svou dobou těšila se četnému čtenářstvu a osvědčila účinky nevšední, přece lze pokládati jen jako přípravou k románu modernímu, jehož počátek připadá do XVIII. století. V Anglii tento román původně zrodil se, a že šťastnou náhodou dostalo se mu hned na počátku pěstitelů velezdárných, postaven jest na bezpečné základy a učiněn vzorem i pro literatury jiné. Stalo se tak šetřením hlavních zákonů prosy výpravné, jichž dosud hleděno nebylo, aby totiž byla obrazem života skutečného aneb aspoň skutečně možného, a aby podávala charaktery typicky individuelné, rozmanité, pravdivé, a zvláště ze stránky psychologické s náležitou hloubkou vylíčené.

Otcem a zakladatelem románu toho nazývá se právem Daniel Defoe (1661—1731), a dílo jeho epochálné jest známý neúmorný Robinson Crusoe (1719), jenž proti románům předchozím, potácejícím se v oborech naprosto fantastických, rázem postavil novelistiku na půdu jediné zdravou, na půdu pravdy neli vždy skutečné aspoň vždy možné. Defoe napsal děl zábavně výpravných ještě více, a všem vtiskl touž pečeť neodolatelné přesvědčivosti tak, že nejedna jeho smyšlenka pokládána dlouho za pramen historický.

K realistickému líčení děje zevnějšího druhý slavný novelista anglický Samuel Richardson (1689—1761) přidal v rodinných románech svých hloubku psychologickou, líče vřelým, přirozeným citem a podrobnou určitostí charaktery po výtce ze stránky srdce a mysli. Nemálo podpírala ho v této drobnomalbě způsoba vypravování v dopisech, která jest jeho nálezem.

Třetí ve spolku Henry Fielding (1707—1754) osvěžil umění od předchůdců přejaté zdravým humorem a překypujícím vtipem, i zdokonalil je nejvíce v příčině osnovy děje, ve které zvláště hlavním dílem svým Tom Jones (1749) osvědčil mistrnost nevyrovnanou.

Šťastný osud dopřál novému odboru písemnictví ještě více velikých vzdělavatelů současných. Tobiáš Smollett (1721—1771), ač co do celkové disposice děje k Fieldingovi nemůže býti rovnán, učil přece

14*

pozdější stoupence řádnému propracování jednotlivostí, a uvedl v tyto mimo působivou, drastickou komiku a říznou satiru také tendenci politickou, jež od té doby u větší menší míře každého románu anglického jest částí nutnou a takřka samozřejmou. Laurence Sterne (1713 až 1768) přes to, že ještě daleko méně dbal zaokrouhlenosti celkové, zas ukázal, kterak vypravovači lze jest postaviti se na vznešené hlediště srdečného humoru a vřelé soustrasti s nedostatky a nedokonalostmi lidskými, a tím čtenáře tu k slzám tu k smíchu pohýbati, tu k oběma zároveň. Oliver Goldsmith (1728—1774) konečně spisem přes mnohé a mnohé vady přec jen nesmrtelným, Vikářem Wakefieldským (1766) stanovil příklad dokonalé lahody slohu, něžné prostoty smýšlení a nelíčenosti citu.

Díla těchto heroů románopisu vyšedše během doby poměrně krátké,*) tvoří rozhodně epochu v literatuře výpravné prosy a vnikla působením svým mimo domácí písemnictví i v daleko širší kruhy evropské činnosti básnické. Románu v Anglii vykázala navždy přirozené a jedině vhodné pole — život skutečný, a poněvadž rodina jest středem všeho života, učinila po výtce poměry rodinné předmětem líčení. Zdvihl se sice odpor proti realistickému „zevšedňování" prý románů téměř současně, a Horace Walpole (1717—1797) v zámezně romantickém díle svém Hrad Otranto (1764) pokusil se o vzkřísení románů středověkých se vším dobrodružstvím rytířským a nadpřirozenou mašinerií děje; avšak ačkoli dostalo se mu několik dovedných nápodobitelů (Anna Radcliffová, M. G. Lewis), přece tito zůstali zjevy velmi řídkými a hlavní proud činnosti románopisecké bral se od té doby po klidných stezkách realistických.

Není bez významu, že tou dobou též ženy počaly živěji účastniti se v této práci literární, a prospěly pokroku jejímu neli jiným, aspoň tím, že v románech začalo se bedlivěji šetřiti zákonů obyčejné mravnosti.

Spisovatelé jako Henry Mackenzie, Richard Cumberland, Charles Johnstone, John Moore, Tomáš Holcroft, a zvláště neohrožený odpůrce časových vad a šiřitel zásad nových William Godwin (1756—1836); pak spisovatelky Frances Burneyová, sestry Sophia a Harriet Leeové a Anna Maria a Jane Porterové, pak Amelia Opieová, a nad jiné zdárné tlumočnice názorů irských Maria Edgeworthová (1765—1849) a lady Morganová, anglických Jane Austenová, a skotských Alžběta Hamiltonová — děly svými vydávají krásné svědectví o zdravém rozvoji prosy výpravné a nemalé oblibenosti její u čtenářstva.

Když pak zvýšená poptávka po duševní potravě tohoto rázu zavdala ovšem též příčinu ke zvýšené produkci, a tato, jakož při přepínání sil ani jinak býti nemohlo, opravdu hrozila úpadkem v zevšednění a otřepanost, tu v pravý čas vystoupil na veřejnost nový velikán, Sir Walter Scott (1771—1832), jenž z úžasně bohaté obrazotvornosti své vykouzliv řadu děl nesmrtelných, a mistrovskou rukou sloučiv směr realisticky časový se zdravými živly romantiky a historie, nový, svěží život vdechl celé činnosti na tomto vděčném poli písemnictví.

*) Od Robinsona Crusoe roku 1719 do Vikáře Wakefieldského r. 1766 neuplynulo ani plných 50 let.

Odtud román anglický rozvíjel se postupem utěšeným, a převaha epické prosy nad ostatní básnictví, již jmenovanými šesti zakladateli novelistiky zahájena byvši, dokonána jest úplně, zvláště také proto, že žádný z básníků po Scottovi a Byronovi nemůže ve svém oboru rovnati se k Dickensovi, Thackerayovi a jiným výtečným pracovníkům na poli prosy výpravné.

Ryze historický směr Scottův neudržel se dlouho, a málo jen spisovatelů — z nich nad jiné G. P. R. James — obmezilo se pouze na romány dějepisné; větším dílem psány jsou spisy historické jen porůznu od skladatelů děl po výtce časových. Za to pěstovali výhradně román národopisný a sice zvláště orientský W. Beckford, T. Hope, J. Morier, J. B. Fraser a j. Plavecké romány psal mimo jiné J. F. Cooper, Fred. Marryat, Mich. Scott, J. Hannay; a vojenský život líčí G. R. Gleig, Ch. J. Lever a mnozí jiní.

Největší počet i novějších románů anglických jest ovšem zase časových, realistických, jež vypisujíce poměry a život v rodině a společnosti, mohly by též nazvány býti mravopisnými neb sociálními. Mezi těmi neposlední místo náleží takovým, které za příkladem Edgeworthové a Scottovým zanášejí se líčením zvláštností, ať tak díme, místních, a sice hlavně skotských a irských. Jsou to větším dílem povídky z vesnice a venkova. Skotské psal na př. John Galt, J. Wilson, Sus. Ferrierová, a mezi nejnovějšími Mar. Oliphantová a Jiří Macdonald. Ještě četnější jsou místní romány irské, protože povaha lidu irského označena jest příkřejšími zvláštnostmi. Ji líčili J. Banim, C. Otway, E. E. Crowe, G. Griffin, W. Carleton, S. C. Hallová, Th. Crofton-Croker a již dotčený Ch. J. Lever. I venkov v užším smyslu slova anglický upoutal pozornost nejednoho románopisce velezdárného. Z těch jsou M. R. Mitfordová, Washington Irving (aspoň hlavními děly novelistickými), Charlotte Bronté (Currer Bell) a j. Poměry dělníků továrních první obrala si za látku Alžběta Gaskellová.

Obecnějšího jsou rázu díla, jež líčí poměry tak zvaných středních tříd společnosti, zámožného měšťanstva, četných v Anglii menších statkářů venkovských (gentry) a vůbec vzdělanců. Taková skládali T. Hardy, T. Hughes, D. M. Mulocková, Ch. M. Yongeová, A. J. Thackerayová, dcera slavného humoristy, Ant. Trollope a konečně vůbec za nejdokonalejší pěstitelku realistického směru uznávaná George Eliotová (vlastně M. Evansová).

Než zdravý tento a mohutný strom anglické prosy výpravné, jehož vzrůst naznačili jsme povšechnými rysy, nezůstal ovšem bez výstřelků divokých, které mu větším dílem nejsou hrubě s ozdobou.

Již otci románu novodobého, Dan. Defoeovi, vytýká se právem, že zhusta volil látky nedůstojné — ovšem mimo Robinsona — líče život všelijakých nevěstek (Roxana, Moll Flanders), zlodějů, loupežníků a podobných vývrhelů lidské společnosti (Colonel Jack, Captain Singleton). Slavný Fielding vstoupil do šlépějí jeho dílem Život Jonathana Wilda Velikého, jehož rek zas jest pověstný zloděj a lupič; a Smollett sepsal Dobrodružství Ferdinanda hraběte Fathoma, děje prohnaného podvodníka a taškáře.

Myšlenka podobných románů „taškářských“ není původní anglická; pochází ze Španěl, kdež směr tento pěstován ode dávna velmi pilně a nazýván estilo picaresco. Anglické novelisty patrně vedla k jich sepsání touha po oblibě u čtenářstva, jíž se jim také — aspoň ve třídách polovzdělaných — dostalo hojnou měrou. Týmž duchem nezdravým označena jest také většina spisů pošedších od stoupenců romantického směru Walpoleova, kterýmž téměř jedinou snahou bylo rozčilovati čtoucího a ploditi v mysli jeho tajemnou a pověrečnou hrůzu buď prostředky nadpřirozenými, nebo aspoň líčením nejkřiklavějších zločinů, jichž poblouzení člověka jest schopno.

V jinou slabost zaběhla o něco později díla, jež proti různým povídkám z venkova skotského, irského a anglického vystupovala s mnohem větší domýšlivostí, ale přes oblíbenost někdy na okamžik dosti velkou, s daleko menším literárním úspěchem. Líčíce prý zvyky a obyčeje, názory a smýšlení v kruzích vznešených, dobyla si názvu *fashionable novels* (romány salonní!). Jsou to větším dílem plody směšného opičení se po spůsobech vyšších tříd společnosti, kteréž v Anglicku, ač tam střední a nižší stavy ode dávna těší se neobyčejné osobní neodvislosti, přec jest úžasně rozšířeno. Komu nelze bylo opičiti se po šlechtě skutkem, opičil se aspoň pérem a psal fashionable román. Jsa skutečných poměrů v těch kruzích úplně nezkušený a neznalý, přepínal buď, co se mu zdálo, že by asi mohlo tam se díti, nebo co hrubým a hloupým klepem slyšel; a o přirozenosti, podobnosti, vtipu v jeho díle ani pohádky, ba zhusta ani o zdravém rozumu. Z té příčiny veliká většina těch fashionable novels nemá pražádné ceny, a právem nazvány jsou romány klepařskými. Nalezli se ovšem také spisovatelé, kteří buď sami jsouce aristokraty, buď kruhům vznešeným obcujíce a tudíž jich do pravdy zkušeni jsouce, pokusili se podati věrnější obrazy života toho, vůbec závist budícího; ale jednak nehrubě vynikali vlastním nadáním, a díla jejich tudy také nemají ceny; jednak, bylili nadanější, vylíčili z kruhů vznešených zdravý rozum a ušlechtilý cit, t. j. věci, které jsou všem lidem, jichž srdce není převráceno, společny, tedy již ne pouze fashionable. Postačí tedy zmíniti se jen o dílech svou dobou nejoblíbenějších.

Již Carolina Lambová (1785—1828) sepsala vedle nezřízeně zdivočilé povídky orientálské Ada Reis (1828) — jejíž rek, jakýsi východozemský Don Juan, na konec za rozličné zločiny propadá věčnému zatracení! — dva romány, jež pro vztahy k osobám a poměrům skutečným pilně se čítaly. První, Glenarvon (1816) zpodoboval prý povahu a smýšlení lorda Byrona, k němuž Lambová, po prvé ho spatřivši, pojala nešťastnou lásku. Však vedle toho v Glenarvonu uráží vkus esthetický též všude do popředí se deroucí snaha „zpodobiti nebezpečenství, s nímž spojen život ve vznešených kruzích.“ Podobné tendence vládnou druhému dílu: Graham Hamilton, vydanému o něco později.

Týmž duchem složila a vydala lady Dacreová r. 1833 romány Vzpomínky a Trevelyan, při nichž chválil se hluboký cit a dobrý vkus. Také hraběnka Morleyová vystoupila r. 1834 s románem téhož rázu (Dacre) a lady Charlotte Buryová oblažila svět celou řadou plodů podobných (Rozvedení, Rodinné zápisky, Láska, Dcera dvořanova a j.).

Týmž směrem psala také hraběnka Blessingtonová (1790—1849), která ostatně proslula více svým dobrodružným životem než lehkými náčrtkovitými děly svými (Kráska sésony, Oběti společenské a j.).

Poněkud zdárnější jsou romány, jež složila C. G. F. Goreová (1799—1864); aspoň všecky svědčí o skutečném nadání a vypisují poměry ve vznešených kruzích živě, a nezřídka s dobrou satirou vytýkajíce nedostatek zdravého citu, přetvářku a lehkovážnost názorů, která se nalézá právě u těch stavů častěji než u jiných. Goreová byla velmi činná, a řada děl jejích jest veliká. Skutečné romány (Theresa Marchmont, Paměti šlechtičny a j.) klesly ještě dříve v zapomenutí, než kratší povídky a náčrtky, z nichž zvláštního povšimnutí zasluhují Tajný zatykač a Z dob hrůzovlády, obě z francouzských dějin, pak Povídky z Uher a rozkošná knížka O pěstování růže.

Za to romány Matilda (1825) i Ano a ne, povídka z našich dnů (1827), jež sepsal markýz Normanby (1797—1863), ač obecenstvo přijalo je velmi příznivě, nevyznačují se leč pravdivějším líčením kruhů aristokratických, z nichž pisatel sám byl, ostatně jsouce pravé vzory směru „klepařského."

Mnoho hluku nadělala svou dobou díla, k nimž původce jich R. Plumer Ward (1765—1846) přihlásil se teprvé, když sláva jejich byla nepochybna. Byly to romány Tremain čili člověk uhlazený (1825), De Vere čili člověk neodvislý (1827), De Clifford čili člověk stálý (1841), Chatsworth čili román jednoho týdne (1844). Zajímavy jsou patrnými vztahy svými ke skutečným osobám, zvláště k slavným státníkům soudobým a k událostem vůbec známým. Také prostý, nelíčený sloh jest jim ozdobou. Však naprosto pochybeno jest, že Ward spojuje s dějem rozvláčné úvahy filosofické a literární tak, že díla jeho nejsou „ani dobré vypravování ani sbírka dobrých pojednání; buď filosofie zdržuje děj" — v Tremainu do polovice svazku — „anebo děj ruší spojitost filosofie." *)

Nade všecky jmenované fashionable románopisce jest nejlepší Th. Henry Lister (1801—1842), muž vznešeného postavení, jehož tři díla Granby (1826), Herbert Lacy (1827) a Arlington (1832), ač nemají dosti rázovité původnosti, aby udržela se na dlouho v paměti čtenářstva, přece jsou slohem prostým psané, zajímavé a správné obrazy kruhů aristokratických, a zakládají se na ušlechtilém citu a pravým vzděláním vytříbených názorech o světě a společnosti lidské. I Lister vplítá úvahy v děj, ale proti Wardovi ukázal, kterak lze jest činiti takto ani jednomu ani druhým na úkor.

Nebylyli zdařilé romány, jež přímo zplodilo opičení se po třídách vznešených, jsou tím zdárnější díla, k nimž nepřímo zavdalo příčinu, samo sebou vyzývajíc k satirickému líčení a bičování. Vděčné této práce ujal se Th. Edw. Hook, který vůbec vzácným jest zjevem v dějinách umění anglického. Narodiv se v Londýně r. 1788 synem na slovo vzatého hudebního skladatele, již v 16. roce složil libreto i hudbu komické operety Vojínův návrat, kterou obecenstvo přijalo s pochvalou. Tím povzbuzen byv Hook, ve třech letech vydal ještě

*) *Shaw*, History of Engl. Lit. 497.

devět podobných děl, z nichž některá dosud udržují se na jevišti. Obdivu hodná lehkost veršování a skládání hudebního učinila z něho též improvisatora, zjev to při těžkosti anglického jazyka velevzácný. Pro Hooka jako by nehudebnosti rodné řeči ani nebylo. Tato dovednost, jakož i bleskovitý vtip a živá obratnost v hovoru společenském získala mu přízeň samého krále Jiřího IV., jenž r. 1812 udělil mu úřad pokladníka a účetního osady Mauritius se služným 2000 lib. do roka. Hook úřadoval pět let, ale hledě si více zábav nedbal pokladny a účtů tak, že při prohlídce shledány nepořádky a schodky do 12.000 lib. Pokladník dovezen do vlasti pod vojenskou stráží, a doma uvržen do vězení, v němž vytrval dvě léta. Zatím neustával v práci literární. Od r. 1820 byl vydavatelem aristokratického časopisu John Bull, od r. 1836 měsíčníku The New Monthly Magazine. Většinu článků psal sám. Vedle toho skládal řízné písně politické a satirické novely. V 16 letech sepsal jich 38 svazků. Přes tuto neúmornou činnost, jejíž výtěžky lze páčiti nejméně na 3000 lib. do roka, nevybředl nikdy z obtíží finančních. Bylť modlou společenských kruhů a užíval života bez míry a rozvahy. Doužil ho záhy; zemřel již v 35. roce věku. Teprvé z denníku po smrti vydaného poznal svět, jaký boj Hook s různými nehodami bojoval, jak často se potácel mezi nadějí a zoufalstvím. Ze života zevnějšího a ze spisů „veselého společníka“ nikdo by toho byl netušil. Bylť zajisté nepřekonaným ve směšném líčení společnosti Londýnské, zvláště sprostých snah polovzdělaného šosáctva, aby vyrovnali se kruhům vznešeným. První dílo toho rázu jsou Řeči a skutkové, krátké povídky, jichž v l. 1823—1828 vyšly 3 svazky, a z nichž každá věnována výpisu bláznovství a nelibých následků nějaké zvláštní strojenosti spůsobů, jako by sepsána byla na text nějakého vůbec známého přísloví. Osnova děje bývá v nich povrchní, i charakteristika jednotlivců nehrubě důkladna; za to ale celek spůsobů afektovaných vylíčen s věrností a směšností neodolatelnou. Úspěch povídek těchto byl, jakož bylo očekávati, úchvatný, úplný. Hned první svazek vynesl Hookovi 2000 lib. I pokračoval na dráze započaté se zdarem neustávajícím. Sepsal též několik vážnějších románů, které ale ani z daleka nezdařily se mu tak dobře, jako menší povídky komické. Z těchto nejlepší jsou ještě Maxwell (1830), Gilbert Gurney a Gurney ženat (po 3 svazcích z r. 1836), pak zvláště Jack Brag (Janek Chvastal z r. 1837), duchaplné vylíčení, jakými úskoky dokonalý sprosťák hledí se vetříti do společnosti aristokratické a kterak na konec jest vyzrazen a zahanben. Všecka díla Hookova svědčí o vzácném nadání, oplývají zdařilým humorem a ostrou satirou; a litovati jest tudíž, že také vesměs prozrazují v osnově děje a ve slohu povrchnost i nedbalost, která stálejší ceně jich převelmi jest se škodou.

Hookovi jak předmětem tak spůsobou románů podobá se velmi Frances Trollopeová (1779—1863), jíž také nejlépe dařily se popisy předstírané, strojené „vznešenosti.“ Na dráhu spisovatelskou uvedla paní tuto — bída. Bylať od r. 1809 chotí advokáta, který „neměl štěstí,“ *) za to ale šest dítek. Marně hledav lepšího osudu v Ame-

---

*) *Athenaeum* na rok 1863.

rice, vrátil se do vlasti nemocen. Hodná žena jeho, nechtějíc záviseti na milosti cizí, dodala si srdce a stala se spisovatelkou u věku 50 let. Uveřejnila r. 1832 popis domácích spůsobů amerických a román Útočiště v Americe, v nichž přísně vytýká Američanům slabosti — nedostatek útlocitu, pijáctví, sobectví, afektaci a směšné podivnůstky — a ačkoli zhusta nadsazuje, přece pověděla mnoho pravdy. Po té nabyvši pérem i slávy i prostředků hmotných, konala rozsáhlé cesty, a vydala ještě několik jiných spisů mravoličných, jako Belgie a západní Německo (1833), Paříž a Pařížané (1835), Vídeň a Rakušané (1838), Výlet do Italie — všecky slohem řízně satirickým, a vedle zrnek pravdy podávajíc mnoho předsudků a předpojatosti. — Zatím psala též romány více méně zdárné. Z předlouhé jich řady vytknouti lze jako nejlepší: Příhody Jonathana Jeffersona Whitlawa (1836), Vikář Wrexhillský (1837), Vdova Barnabová (1839) a j. Psáti přestala okolo r. 1856, a umřela ve Florencii, kdež po delší dobu byla sídlila, r. 1863. Romány její, jak řečeno, nejzdárnější jsou v líčení strojené vznešenosti, a v té příčině snad nejlepší jest vdova Barnabová, jejíž patrné sprosťáctví při ohromném sebevědomí a nestoudné vypínavosti vylíčeno úchvatnou komikou. Vypravování též jest všude živé a zajímavé. Proti tomu ovšem dlužno vytýkati mnoho vad podstatných. Osnova děje, jako u Hooka, bývá z pravidla povrchní a nedbalá; charakteristika — vyjmemeli jediné staré panny, jež líčí dobře — nedostatečná přílišností kontrastů a jednostranností. Osoby jsou buď naprosto opovržení hodny, ne pouze směšny ale odporny; nebo naopak ideály uhlazenosti a dokonalosti. Mimo to Trollopeová nikde nevymanila se ze svých zvláštních předsudků a nedovedla stanovisko své povznesti na výši nestrannou; a v slohu dopouští se sama mnohé sprostoty a drsnosti, pokládajíc ji za ráznost. Proto díla její, svou dobou slavená, upadla neb upadají rychle v nepaměť. Však o slávu jmena jejího pečují dva synové, kteří oba jsou románopisci velmi oblíbení.

Jednak pro vnitřní nicotu, jednak vnější úsměšky, které jsme právě vypsali, romány, jimž dáván byl po výtce název fashionable novels, brzy přestaly vábiti zvědavost obecenstva. Místo jejich zaujala díla jiná ceny nehrubě větší, díla, která zhusta spojují starší směr „taškářský“ s novějším „klepařským.“ Máme na mysli romány, jimž konečně dáno jmeno, jež slušelo již nejednomu plodu předchozímu, romány vůbec zvané *sensační*. Příčinu k nim zavdalo zajisté jednak dychtění po původnosti u spisovatelů, jednak přesycené a předrážděné čivy čtenářstva. Ani jedněm ani druhým nepostačovaly znenáhla v klidných mezích a po vyšlapaných stezkách rozvíjející se děje románů vůbec rozšířených; bažili a baží po něčem novém, co by napínalo, a starým řádům se příčilo. Odtud spousta děje dobrodružného, novotou překvapujícího, ale větším dílem také nepodobného; odtud osnova spletená a zmotaná, že čtenáři skutečně všecku pozornost jest napínati, aby neztratil červené niti, jež spojuje tu pestrou směs výjevů možných i nemožných; odtud ta tajemství a ty záhady na počátku — až běda hrubý, pohodlný a otřepaný prostředek poutavosti, — po jichž rozuzlení čtoucímu pachtiti se jest přes kolik svazků, jako kapru na blátě po vodě; odtud ty bezuzdé vášně, jež platí za mocný cit; odtud ty zločiny, jež

prý jsou jen projevem ráznosti; odtud ti rekové smutných postav, z nichž mnohému daleko lépe slušela by šibenice, než čestné místo hrdiny; odtud to žalostně nízké stanovisko ethické, jež staví se ještě na odiv s výmluvou, že co život, to román — jako by v tom spočívala výtečnost a jako by nebylo lidí, kteří výtečné romány sepsali nikdy neuznávajíce potřeby spouštěti se do kalu ať nezastřeného ať zdánlivou uhlazeností pozlaceného. Jen jednu vlastnost lze vytknouti s pochvalou. Jest to mistrná forma zevnější. Již v osnově děje bývá nevšední umění — ostatně nelze také upříti bohatost invence, tedy jistou vnitřní dokonalost; — ale nejskvělejší stránkou bývá sloh v dialogu dramaticky živý, lehký, vybroušený, v popisech výrazný, plastický. Škoda ho na obsah tak pochybný! Nelze ovšem tvrditi, že by všickni pisatelé románů sensačních ve všech dílech svých byli dopustili se všech poklesků jmenovaných; ale ovšem na tom státi lze jest, že již pachtění se po neobyčejnosti, novotě a napínavosti, jeli na úkor podobnosti děje, ruší cenu díla, a tudíž sluší vpočísti mezi spisovatele sensační mnohého, jemuž velkého významu literárního nikdo neupře.

Zvláštní jest, že právě mezi spisovatelkami novějšími, ne pak mezi spisovateli nalézáme nejvíce stoupenců směru sensačního. Tyto zajisté daly se svésti nejsnáze tou žádoucí „poutavostí" a neklesajíli až k líčení zločinů, ač se jich štítí daleko méně, než by od ženskosti jejich slušelo očekávati, rozepisují se přes míru o pikantních klepech.

Ze sensačních románů anglických nejslavnější jsou snad Bulwerovy a známy více než jiné po celé Evropě.

Edward Lytton Bulwer, později lord Lytton (1805—1873) od 15. roku svého až do smrti téměř po šedesát let byl literárně činným a ve všech skoro odborech písemnictví — v lyrice, epice a dramatě, v románech historických i sociálních, ve filosofii a v politice, spisy původními i překlady hledal a nabyl slavného jmena. Od mladosti požíval všech výhod, jež poskytuje vznešený rod, vysoké vzdělání a velké bohatství. Otec jeho byl vysoký důstojník vojenský, matka pocházela ze starého rodu Lyttonů, a po ní Bulwer r. 1843, když umřela, zdědil statky a přijal jmeno Lytton. Učení počav pod dohledem této velmi vzdělané paní, dokončil je na vysokých školách Cambridgeských, kdež r. 1825 dobyl první ceny (zlaté medalie) určené za nejlepší báseň v mateřštině, obrav si za předmět umění sochařské. R. 1826 dosáhl bakalářství, r. 1835 mistrovství svobodných umění; a později obě university Cambridgeská i Oxfordská jmenovaly ho čestným doktorem. Od r. 1831 zasedal s nepatrnými přestávkami v parlamentu, mluvě zřídka ale úspěšně, a hlasuje se stranou konservativní. Od r. 1838 byl baronem, od r. 1866 peerem. R. 1856 byl zvolen lordem rektorem university Glasgowské; l. 1858 byl státním sekretářem pro záležitosti osadní. Dodámeli, že oženil se záhy a záhy dal se rozvesti, a že měl dvě dítky, dceru, která umřela již v dětských letech, a syna, jenž pod pseudonymem Owen Meredith již se proslavil jako básník — pověděli jsme vše, co ze zevnějšího života Bulwerova jest pamětihodno.

Činnost a práce jeho daleko největší měrou náležela literatuře. První záliba vedla ho k poesii, a dílo, jež již v 15. létě věku vydal tiskem, byla báseň epická, Ismael, pověst z východu. K básnění i po-

zději opět a opět vracel se, jako k první lásce, ač právě jím přes nejsnažnější nápodobení Byrona dosáhl nejméně úspěchu. V obor této rozpravy sluší jen jeho romány. První sepsán byl r. 1827; byl to Falkland, „křiklavě zabarvený příběh lásky a vášně, nesoucí se k tomu, aby rozčiloval a rozpaloval" *) — tedy sensační. Hned roku následujícího Bulwer sepsal a vydal díla dvě. Nejprvé objevil se Pelham čili dobrodružství šlechtice, fashionable román „plný blýskavého vtipu, sarkastické lehkovážnosti, pikantních poznámek a výjevů záletných i náruživých." **) Osnova děje jest dosti chatrna, ale líčení mravů vznešené společnosti tak zajímavo, že do dne do roka rozprodáno dvojí vydání, a sláva Bulwerova založena i pojištěna. Druhý plod téhož roku byl Zavrženec, slabší a příliš patrně prozrazující, kterak pisatel se namáhal, aby podal „výjevy úchvatnější zajímavosti a živějších barev, myšlenky méně povrchně vyslovené, vášně rázněji vzbuzené, a patrnější i důkladnější morální tendenci." ***)

Poněkud zdárnější zas byl Devereux (1829), jakýsi zase fashionable román, ale z kruhů aristokratických za doby minulé. Časopis The Edinburgh Review vyslovil se o něm veskrze příznivě. Za to léta 1830 a 1831 zplodila díla přímo jedovatá. Rek prvního Paul Clifford jest loupežník, kterého z hlubiny neřestí všeho druhu povznáší *jen*, ale přece *aspoň* láska; hrdina druhého Eugene Aram dokonce drzý vrah, jejž Bulwer zidealisoval v enthusiastického snílka, jehož duši jediným trestem za zločin spáchaný prý jest „podlý výpočet, bídná obrana, chatrné úskoky a nuzná přetvářka," jichž mu bylo užívati; jinak by skutku svého ani nelitoval. V Cliffordu aspoň jakýmsi romantickým nádechem zastřen děj odporný; Eugene Aram ale jest cynické velebení šibeničníka. Clifford stůně ostatně také chorobným citlivůstkářstvím, Aram všeobecnou strojeností. Proti těm vadám ztrácí se, co jinak v obou dílech přece jest záslužného, jako v Aramu skutečně tragickou silou vylíčený poměr reka k ušlechtilé Madelině. Nejbližší román Bulwerův Godolphin jest ze všech stránek práce nepatrná.

Přímo s podivením jest, že po dílech tak málo slibných léta nejbližší 1834 a 1835 uvítati mohla tak skvělé plody, jakými jsou Poslední dnové Pompej a Rienzi, poslední tribun, oba romány historické velmi dokonalé, ba z Bulwerových snad nejlepší, vynikajíce „bohatým, zajímavým dějem, výbornou charakteristikou a mistrným slohem." S této výše dokonalosti Bulwer klesl hned v následujících dílech: Ernest Maltraverse (1837) a pokračování téhož Alice čili tajemství zase na stanovisko sensační; chtělť jimi, jak praví sám, ukázati, „co zřídka sice v románech, ale obyčejně v životě lidském se přihází — porážku dobrého a vítězství bezbožníka," a učinil tak líče násilné protivy tónem zasmušilým a na základě převrácených názorů ethických.

Po několika menších, náčrtkovitých spisech objevila se r. 1841 zase díla rozsáhlejší Noc a jitro a Ve dne v noci, z nichž zvláště první jasným, průhledným dějem a dobrou charakteristikou řadí se k nejlepším plodům svého původce. Podobně i historický román Po-

*) *Chambers*, Cyclop. of Engl. Liter. III. edit. 1876, II. 504.
**) *Chambers*, ibid.
***) Vlastní slova Bulwerova.

slední baron (1843), v němž jest Bulwerův nejkrásnější charakter ženský (Sibyla), dlužno nazvati dílem velikým a zdařilým.

Proti těmto Zanoni z r. 1842 a ještě více Lucretia z r. 1847 jsou zase plny „chorobného citu, převrácené filosofie a zbytečných hrůz.“ I obecenstvo Lucretii odmítlo tak rozhodně, že Bulwer, jehož dotýkala se nepříznivá kritika vždy nad míru citelně, odpověděl pamfletem Slovo k obecenstvu, ve kterém hájí mravní (či raději nemravnou) tendenci svých děl a omlouvá „zločiny a hrůzy v románech vůbec.“ Rozumování jeho s theoretického stanoviska není snad nesprávné; ale že v praxi jest jinak, dokázal sám změniv v pozdějším vydání mnoho podrobností Lucretie.

Rok 1848 obdařil čtenáře zase dílem zdařilejším: Caxtonové, obrázek rodinný. Jest to román realistický, prázdný „všech hrůz a vysoké filosofie, ale plný humoru, podivínských nápadů a podrobné charakteristiky,“ jako Sterneův Tristram Shandy, jenž Bulwerovi byl patrně vzorem. Téhož roku vyšel též román historický Harold, poslední král Sasů, kterémuž vadí jen přílišná míra podrobností starožitnických, an by jinak byl dílem též úplně zdárným. Vůbec v následujících ještě románech — Můj román čili rozličnosti z anglického života (1853), Co si s tím počne? (1858), Budoucí pokolení (1870), Pařížané (1872 až 1873) a Kenelm Chillingly (1873) — Bulwer vybavil se, jak již z Caxtonů bylo lze se nadíti, z dřívějších vad svých a osvědčil vyspělé síly umělecké hlubším citem a zdravější filosofií života. Jakousi předpojatost aristokratickou sice podržel do posledka, a líče na př. protivu stavů nižších a vyšších patrně nadržuje šlechtě a kněžím, dělnictvo a měšťáky maluje černěji než třeba; ale v podstatě podává přece věrný, rozmanitý a tudíž zajímavý obraz skutečných poměrů; a vůbec podporoval vždy smýšlením, slovem i skutkem všecky snahy o zlepšení a pokrok v životě národním.

Než celkem Bulwer zůstává přes to, že se vzácnou mnohostranností ducha o tolikerá díla se pokusil a vytrvalostí tolik vad přemohl, přece jen románopiscem druhého řádu. Osnovu děje, jinak přebohatého, zajímavého, ruší rád odchylkami od pásma vždy sice duchaplnými, ale zhusta nemístnými; v charakteristice osob jinak důkladné a podrobné chybuje často tím, že sám příliš mnoho popisuje slovy, čtenáři málo příležitosti ponechávaje, aby ze skutků a řečí osob sám utvořil si úsudek o povaze jejich; a co horšího, charakter jeho nejeden jest psychologický problém oblečený v šat lidský, bytost k tomu zvláštnímu účelu stvořená a ne samorostlá. Vůbec při čtení Bulwera nelze ubrániti se dojmu strojenosti, nelze nepocítiti nedostatek původní, svěží plodivosti básnické.

Druhý románopisec sensační, snad ne méně než Bulwer oblíbený i plodný, jest William Harrison Ainsworth (narozen 1805), syn advokáta Manchesterského, vydavatel časopisu Bentley's Miscellany. Collier nazývá ho „mohutným ale zhusta odporným románopiscem.“ *) Díla jeho jsou z větší části romanticko-historická. První, Sir John

*) *A powerful but often repulsive writer of Fiction. W. F. Collier,* A Hist. of Engl. Lit. 514.

Chiverton, vydáno r. 1825; druhé Rookwood r. 1834. Jest to „velmi živé vypravování, ve kterém dobrodružství lupiče Turpina podána jsou výrazně a některé sprosté pověry minulého století ozářeny romantickým leskem.“ Slabší jest Crichton (1836), děje skotského šlechtice dobrodruha. Za to o tři léta později vyšel Jack Sheppard, snad nejoblíbenější všech románů Ainsworthových. Líčí pestré příběhy a osudy pověstného loupežníka, který několikrát se vylámav z vězení, konečně přece hyne na šibenici. — Již toto dílo vyšlo původně v jmenovaných Bentleyových Rozmanitostech, jež Ainsworth převzal po Dickensovi, a později v nich vydával všecky romány své. Z mnohých těchto jmenovati sluší zvláště asi následující: Tower Londýnský, Guy Fawkes, Chrám sv. Pavla (1841), Lakomcova dcera, Hrad Windsorský, U sv. Jakuba (1842), Lankašírské čarodějnice (1848), Marnotratník (1856), Mervyn Clitheroe (1857) a m. j., jež, jak se zdá, svědčí o stálém úpadku plodivosti básnické.

Romány Ainsworthovy vynikají bez odporu velikou zajímavostí děje a dramatickou živostí slohu, ozdobeného také skvělými popisy; nedostává se jim ale původnosti a zdravé nálady. Slavné šibeničníky před ním líčili již Defoe, Fielding, Smollett, a skoro současně Bulwer; a o nezdravé tendenci spisů jeho Chambers vším právem dí: „Podobiti výjevy podlé, byť i úspěšné mrzkosti, a líčiti děsivé a hnusné podrobnosti lidské bídy, nemůže býti povznášejícím úkolem pro člověka skutečného nadání, aniž může podporovati u čtenářstva zdravé cítění a smýšlení.“ *)

Sensačním románopiscem jest také slavnější státník než spisovatel Benjamin Disraeli. Vztahy zajisté osobními a politickými, výjevy z kruhů vznešených, dějem naprosto fantastickým romány jeho hledí nejvíce k tomu, aby poutaly a napínaly, a jen stránka slohu dobývá jim stálejší paměti v dějinách literatury. Narodiv se r. 1804 v Londýně a vzdělán byv v soukromí v písárně advokátské měl se Disraeli seznámiti s životem veřejným. On však raději oddával se práci literární, a již r. 1826 sepsal román Vivian Grey, který přímými narážkami na události nedávné a na vesměs známé osobnosti, sarkastickými posudky o společnosti a charakterech ze vznešených kruhů, přímo hlásaje sobectví a na odiv stavě nevšední obratnost slohovou — ač jen z menší částky skutečně básnickou obrazností a vřelým citem vynikal, přece rázem dobyl si přízně všeho čtenářstva. R. 1828 mladý románopisec vystoupil s dílem druhým podobného rázu: Cesty kapitána Popanilly. Jest to Swiftův Gulliver přispůsobený době a okolnostem. — Po té Disraeli cestoval po Italii a Řecku, a zimu stráviv v Konstantinopoli, i prozkoumav ještě Syrii, Egypt a Nubii vrátil se do vlasti, kdež jal se s větší rázností než důsledností účast bráti v bojích politických, a záhy postavil se v čelo tak zvané Mladé Anglie. Zároveň pracoval pilně pérem a do r. 1833 vydal romány: Mladý vévoda, Contarini Fleming, Podivná zvěst Alroyská, Iskander, Ixion v nebi a jiná díla označená vesměs pravdě nepodobností a přepjatostí děje i citu, ale nikoli prázdná pěkných stránek, živé obraznosti, řízné satiry a zdařilých

*) *Chambers*, II. 509.

líčení. Nejlepší jest Contarini Fleming, jejž Disraeli později nazýval románem psychologickým podav v něm jakousi ideální anticipaci své vlastní budoucnosti, tak totiž, jak si ji v domýšlivé snaze své sám představoval, kterak jako veliký státník chytrostí diplomatickou, bystrým rozumem a pevnou vůlí přemáhá všechen odpor politiků jak domácích tak cizích. — Nejslabší jest Podivná zvěst, přepjatá, bezúčelná, nesouvislá, nezajímavá, lyrická prosa. Ještě směšnější bylo r. 1834 vydané Epos revoluce, ač k němu původce v hrdém sebevědomí svém připsal: Báseň Disraelia Mladšího,*) písatele románu psychologického, a chlubně dí, že „jako Ilias, Aeneis, Divina Comedia a Ztracený ráj byla zrcadla každé ducha svého času, tak prý Epos revoluce jest obrazem ducha přítomnosti.“ Ale obecenstvo — neupírajíc, že tu i tam náhodou nalézají se stopy rázné původnosti — celkem se básni nového velikána vysmálo. Po té vyšlo od Disraelia několik pojednání politických, v nichž jeví se již, ač ještě vedle mnoha prázdného bombastu, úchvatná výmluvnost budoucího řečníka parlamentárního. R. 1836 čtenářstvo uvítalo nejpůvabnější a nejdůsledněji zaokrouhlený plod epické musy Disraeliovy v románu Henrietta Temple; za to ale již následujícího léta bylo mu žasnouti nad násilím, jež víře lidské činí Venetia, ve kteréž prý zpodobovaly se charaktery básníků Byrona a Shelleya.

Brzy po té Disraeli dospěl na dráhu svých tužeb, zvolen byv poslancem do sněmu. Známa jest — a nespadá v obor této rozpravy — jeho politická činnost, v níž náčelníkem jsa strany konservativní dostoupil dvakrát, r. 1868 a 1874, k nejvyšší hodnosti úřední ve státě, stav se předsedou ministerstva; známo též, kterak při první řeči jeho ve sněmu, vyšperkované vší nadutostí bujného jeho slohu, dům otřásal se hlučným smíchem, a kterak řečník směle ale dobře prorokoval, řka: „Sedám nyní, avšak přijde doba, kdy mne budete poslouchati!“ Za čilého svého působení veřejného Disraeli neodříkal se péra, ač dodělával se úspěchů jen nehrubě zdárných. R. 1839 vydal tragédii Alcaros, kus v příčině ceny opravdu smutný; r. 1844 a 1846 objevil se na závodišti zase romány politickými: Coningsby čili nové pokolení a Sibyl čili dva národové, v nichž s úžasnou smělostí líčí soudobé výtečníky a poměry se stanoviska příkře jednostranného a zhusta naprosto převráceného, ale slohem zase skvělým a bleskovitou satirou. Jedna věc zasluhuje zvláštního povšimnutí, že v nich — zajisté na základě zděděných kmenových názorů — vřele ujímá se židů, kteréž básnickou volností klade nade všecky národy jiné.

R. 1847 smělý duch jeho zaletěl v pestré končiny orientu, a podal v románu Tancred čili nová výprava křižácká — přes některá skutečně nádherná líčení scenerie a života východozemského — přece jen zas pásmo přepjatých a nemožných dobrodružství s koncem úplně směšným. Odtud péru svému dal odpočívati po celé téměř čtvrtstoletí; ač vyjmeme-li politický životopis stranníka jeho lorda Jiřího Benmincka, jejž sepsal r. 1851. Teprvé r. 1870 překvapil svět novým románem Lothair, který jest nejslabším ze všech jeho děl, ač obsahuje všecky přísady, z nichž skládaly se starší jeho plody: nepodobný děj, říznou

*) Otec jeho, Izák Disraeli starší, též byl spisovatelem.

satiru, uhlazený sloh, povrchní filosofii a smělé, praprůhlednou rouškou spíše prozrazované než zastírané narážky osobní. Ve všech charakterech románu obecenstvo poznávalo vůbec známé osoby skutečné, a uvážímeli k tomu, že Disraeli tou dobou byl již bývalým předsedou ministerstva, pochopíme, kterak dílo přes chatrnou cenu došlo úžasného rozšíření. Nakladatel zaplatil za ně honoráře 10.000 lib., t. j. více než 100.000 zl. a přece pochodil dobře.

Nelze neuznati, že díla Disraeliova svědčí o nevšedním nadání a vzácné obratnosti stilistické, že jsou plny vtipu a satiry, že oplývají hojností původních, ač zhusta povrchních a nepraktických myšlenek sociálních, náboženských a filosofických; přes to však pravdu má Collier, jenž dí, že „jistý fantastický druh orientského přepínání — neklestěná bujnost révy judské, jejíž ramena rozkládají se po zdi viniční — charakterisuje jak děj tak sloh spisů Disraeliových.“ *) Uvažme vedle toho takořka omamující smělost tendencí politických, a nebudeme na rozpacích, kladouce je na nejnižší stupeň ceny esthetické.

(Dokončení).

Antoine Wiertz.

Podává

Renáta Tyršová.

(Pokračování.)

IV.

Esthetický rozbor umělecké činnosti Wiertzovy. — Předměty děl jeho a pojímání jejich. — Komposice: lineární, světelná, barevná. — Typus těl i obličejů. — Výraz a pohyby postav jeho. — Provedení. — Postavení Wiertzovo a význam jeho v umění moderním.

Seznavše povahu spisovatelské činnosti Wiertzovy, chceme nyní průjevy genia ve výtvorech duchaplného štětce jeho stopovati.

Předstupujeť tu před nás zajisté umělecká povaha zvláštní a individuální, než nebude nám více neznámá a cizí. Umělec, u něhož k mocné fantasii rozebíravý intellekt se družil, dovedl z každého tahu štětce svého, z každého dotknutí plátna zákony si vyvoditi a jasně, co určité zásady je sobě usvědomiti.

Poznali jsme již zásady ty, o spisech Wiertzových pojednávajíce, a utkvěla nám v paměti tresť jeho theorie malířství. A vše, co takto spisovatel jakožto souhrn svých výzkumů a zkušeností nám podal, to zároveň umělec skvělým a originálním spůsobem provedl.

Zajisté že bychom i spisů Wiertzových neznajíce, z pouhých malířských prací esthetické zásady jeho jasně a podrobně usvědomiti si dovedli. Ba jsou jimi vyjádřeny spůsobem jasnějším a určitějším než v pojednáních i článcích jeho. Bylť právě Wiertz v mluvě malířské výmluvnější než v řeči spisovatelské a ruce jeho byl štětec nad péro

*) *Collier*, 515.

lehčí a přirozenější. Patřímeli na *výtvory umělcovy*, jest nám jako bychom se probírali listy dokonale provedené jeho esthetiky a každé dílo jako by významným důkazem bylo k nejzávažnějším jeho tvrzením a náhledům. My s hlediště svého pak zas, z *prací spisovatele* čerpati můžeme doklady k vlastnímu posuzování malířských výtvorů Wiertzových. —

Skvělou řadu děl uměleckých, přes padesát prací štětce svého Wiertz nám zůstavil.*) Z povahy jejich celkový obraz uměleckého charakteru jeho si utvořiti, — toť zde úkolem naším. Než, jakou drahou máme postupovati k cíli tomuto? Mámeliž, každé jednotlivé z děl umělcových, o *sobě*, rozebrati a posouditi, z *každého zvláště* tak úsudek o původci jeho si tvoříce? Či máme, veškery ty výtvory co výraz téhož ducha pojímajíce a každý z nich za pouhou *část* průjevů genia Wiertzova považujíce, *všechny zároveň* je zkoumati dle společných jim stránek a vlastností?

Oním spůsobem spíše dle historického pořadu a postupu bychom se řídili, tímto pak, na čistě esthetický rozbor důraz bychom položili. Nemohli jsme váhati s volbou svojí; Wiertz sám, uměleckou povahou děl svých dráhu nám vykázal. Potkávámeť se u něho se zvláštním a řídkým, však v umění výtvarném nikoli jediným zjevem, — že v jeho dílech nelze takměř stopovati vývoje historického. Jedině technikou liší se první práce jeho od výtvorů let posledních. Bylť Wiertz již vkročil do věku mužného, když první větší malby prováděti se jal, s hotovými zásadami, s hotovými názory přikročil téměř třicetiletý umělec k tvoření samostatnému. Každé z děl jeho, jakkoli o sobě znamenité je, přec teprv u porovnání a u souvislosti s ostatními, pravého významu a pravé ceny nabývá. —

Než, rozhledněme se z předu oborem předmětů, jež Wiertz sobě zvolil. Jeť snad rozsáhlejší, bohatší a hlubší než u kteréhokoli umělce moderního.

---

*) Klademe sem seznam děl Wiertzových v pořadu chronologickém, pokud v museu nám zachována jsou: Boj o mrtvolu Patroklovu 1837. — Pieta. Ďábel a Eva 1839. — Esmeralda. Quasimodo 1839. — Toiletta 1840. — Mladé dívky 1840. — Čtyři doby lidstva 1840. — Nymfy a Satyrové 1841 — Zlatý věk 1842. — Očekávání 1842. — Mučení sv. Dionysa 1842. — Vzpoura pekel proti nebi 1842. — Vychování Marie 1843. — Patroklos (po druhé proveden) 1845. — Calaberský brigant 1845. — Dvě mladé dívky 1847. — Útěk do Egypta 1848. — Triumf Kristův 1848. — Spálené dítě 1849. — Dílna Hefaistova 1850. — Mladá dívka v koupeli 1850. — Spánek malého Krista 185 . . . — Půtka Homérická 1853. — Čtenářka románů 1853. — Vidiny usečené hlavy 1853. — Hlad, šílenost, zločin 1853. — Předčasně pohřbený 1854. — Samovražda 1854. — Sekunda po smrti 1855. — Lidská moc nemá mezí 1855. — Věci přítomné před soudem lidí budoucích 1855. — Pýcha 1855. — Poslední dělo 1855. — Apotheosa královny 1856. — Ďáblovo zrcadlo 1856. — Mladá čarodějka 1857. — Krmivo pro děla 1859. — Shledáváme se v nebi 1859. — V záloze 1859. — Pharus Golgoty 1859. — Lev Waterlooský 1860. — Velikán země 1860. — V rodině 1860. — Věc filosofičtější, než se myslívá 1861. — Lidská nenasytnost 1861. — Ubrana dámy belgické 1861. — Zvědavá 186 . . . — Sirotci 1863. — Šťastné doby 1864. — Důvěrné sdělení 1864. — Růžové poupě 1864. — Scéna z podsvětí 1864. — Civilisace devatenáctého století 1864. — Strany souzené Kristem. Strany dle Krista smířené 1865.

Mythus a poesie hellenská, názory a podání náboženství křesťanského, více ještě plný ruch života moderního a vlastní idey o přítomnosti i budoucnosti lidstva Wiertzovi látku k dílům jeho podávaly.

Motiv z poesie řecké čerpaný, boj o mrtvolu Patroklovu, byl prvním předmětem rozsáhlejší práce umělcovy. Výtvorem tím uvedl se, bychom tak řekli, krajanům svým, zároveň též se studiemi akademickými se louče, hotov se bráti cestou vlastní a originální. Nese ť v skutku Patroklos Wiertzův na sobě ráz doby přechodní, takou měrou splývají v něm reminiscence s impulsy původními. Než podivno, pohlednemeli na díla sujetu mythologického neb Homérského z let pozdějších, setkáme se s touže zvláštností opět. Jak Nymfy a dílna Vulkánova, tak i Půtka Homérská všechny jsou jako by pouze spola Wiertzovy a spola cizí. A to ne pouze co do vylíčení předmětu. I v pojmutí jejich zračí se boj originálního předmětu Wiertzova, s tradicemi od věků sděděnými. Tak bude snad všude, zvolíli sobě umělec látky podobné. Vzory antické, zpracování italské renaissance a konečně i příklad velikého krajana jeho Rubensa, to vše nevyhnutelně tanulo Wiertzovi na mysli, když ona díla tvořil, a to vše překáželo zde plnému rozvinutí předností jeho. A proto, řekněmež to krátce, před obrazy, jichž předměty z antických mythů a bájí jsou čerpány, necítíme se snad nikdy plně uspokojenými.

Přec však i v nich shledáváme hlediště jedno, s něhož jsou pro nás nanejvýš poutavými. I Wiertz sám snad k vůli němu sahal k odlehlejším jemu motivům mythologickým. Propůjčovalyť se ze všech nejlépe k vyličování nahého těla lidského, jak v klidu tak v pohybu nejnáruživějším. A třeba i Wiertz nestál na onom stanovisku, poněkud řemeslně obmezeném, z něhož kdysi Benvenuto Cellini pravil, že „vylíčení nahého muže a nahé ženštiny je účelem a cílem umění," přec i jemu bylo vylíčení takové jedním z nejdůležitějších problémů malíři vytknutých. Pokusil se tedy o rozřešení problému toho, avšak nebylo to z d e, kde dosáhl cíle vytknutého. Je to zcela jiná skupina prací, kde schopnosti jeho směrem tímto plného rozvinutí došly.

Nahé tělo ženské v klidu neb v mírném pohybu dokonale vylíčiti, toť je jeden z odvěkých problémů umělců výtvarných Je to zároveň jeden z nejtěžších. A přirozeně! Formy jeho více splynulé, méně podrobně článkované, měkké a oblé, jsou nesnadněji znázornitelné než pevné, markantněji dělené, určité tvary těla mužského. Pro malbu pak poskytuje ještě modelace a kolorit úlohu tak obtížnou a přec zas vděčnou, že na ní zkoušeti schopnosti štětce svého vždy bývalo touhou umělců, v ní zvítěziti vždy jedním z největších zadostučinění jejich. Jmenujme nejzvučnější jmena, řekněmež Rafael, Tizian, Correggio, Rubens; a mezi výtvory jejich jsou to Galathea, Venuše, Danae, Psyche, Gracie Nymfy, Bakchantky, jež k nejčelnějšímu se řadí, co ruka jejich vyvodila. Kolikeré to řešení téhož problému, řešení vždy s jiného stanoviska pojaté, jiným duchem proniknuté, jiným spůsobem provedené! I Wiertz staví díla svá do skvělé řady této, i on odvažuje se směle na úkol nesnadný. A pro něj dvojnásob nesnadný. Neboť Wiertz nechce pouze technickou virtuositu a sběhlost v kresbě a modelaci osvědčiti, on chce, by každá z postav, jež pod rukou jeho vzroste, i obsahem svým nás jímala a interesovala. Jemu nestačí líčiti krásná neb půvabná těla ženská, on se

snaží, by každé z nich mělo jiný ráz, a jiný individuální charakter. Jen jednou namaluje *Toilettu*, rozmilé děvčátko účes svůj si rovnající — pouhou situaci, bez jakéhokoli obsahu hlubšího. Než, po druhé, líče *mladou dívku v lázni*, nechá ji v temné prostoře upírat na chladnou vodu pohled zpola bázlivý, zpola zadumaný, tajuplný život v obraz svůj uváděje. Jindy umíniv si předvesti vzpřímenou postavu mladé ženy, postaví ji před kostru, na níž v polostínu nápis *Krásná Rosina* odkryjeme, a obrátí snivé zraky její na tento obraz jako by vlastní budoucnosti její. Neb zas chtěje se pokusiti o obtížnou skizzu postavy téměř proti ploše obrazu ležící, neopomene dodati jí významu a pointy. Nazve ženu jím líčenou *Čtenářkou románů*, dá jí v ruku napínavou lekturu obsahu erotického, a nechá ji být pohrouženu ve čtení každým kmitnutím svalů, každým pohnutím kyprého těla jejího. A tělo toto vylíčí nám u souhlasu s dějem, na onom rozhraní, kde plného rozkvětu první počátek odkvétání dotýkati se počíná. Zamýšleje znázorniti formy ženského těla sehnutého, vymýšlí děj, aby jím zvláštní posici onu odůvodnil. Uvede nás do *čarodějné kuchyně*, mladé kvetoucí ženě vsune v ruku báječné koště, a pod návodem a pomocí šeredné babice nechá ji se chystati prvnímu výletu povětrnému. Tak zároveň vyčerpá různost věků, jež k uměleckému znázornění se hodí.

V rozkošném genru, jenž Wiertz *Krmivo pro děla* přezval, jest to zas tělo dětské se všemi četnými záhyby, oblými, neurčitými formami a se svěžím koloritem svým, jež za předmět si zvolil. Jeť to týž motiv, který slavný krajan jeho Rubens ve svých dětech s hrozny k řešení si obral. Než Wiertz se stanoviska svého a v souhlasu s povahou doby moderní, jež na obsah klade rozhodnější důraz než věky minulé, nemohl se uspokojiti se situací klidnou, jak velmistr flámský. Předvádí nám rozmilé ty postavy dětské, náruživou hrou na vojáky s rozkošnou opravdovostí zaujaté. Názvem obrazu svého pak zároveň naráží na otázku o barbarskosti válčení vůbec, otázku to, která Wiertze velmi zajímala, a kterou že ve smyslu humanním u sebe rozřešil, dokládati nemusíme.

Jeť tento malý genre Wiertzův patrně jednou z oněch prací jeho, jež povstaly ze zvláštních popudů, bychom tak řekli, časových.

Prokmitá tu opět jedna z vynikajících vlastností Wiertzových, vnímavost jeho pro veškeré otázky a idey současným lidstvem hýbající. Zároveň pak zračí se i zde, kterak toho dovedl, idey podobné umělecky pozměniti, je takořka znova přemysliti, a to způsobem takovým, aby k vylíčení jeho se hodily, aby slovem — malebnými se staly. Vždy a všude ovšem plně toho nedosáhl přispůsobiti obsah prostředkům jemu co malíři poskytnutým, — kdož však je geniem tak velikým, by někdy nepoklesl pod těžkým úkolem, vlastní snahou mu uloženým, pod úkolem samostatnosti i originálnosti skutečné? A jeli Wiertz téměř v celé umělecké povaze své takým zjevem zúplna novým a původním, jest tím nejvíce snad právě v pracích obsahu nejmodernějšího.

Spekulace, vědy přírodní, otázky sociální, toť jsou zde prameny, kde Wiertz čerpal a nalezl idey pro výtvory svoje. Jak abstraktní představy o stavu člověka zesnulého, jimž v *Sekundě po smrti* tak dokonalého výrazu dodal, tak zářivá vidina o budoucnosti lidstva, již v obraze *Lidská moc nemá mezí*, nám předvádí, jak velkolepé ty sku-

piny, v nichž *tři epochy z vývoje lidstva* nám znázorňuje, tak zvláštní ona malba *Věci přítomné před soudem lidí budoucích* nám líčící, vše to svědčí stejně o hloubce i ducha i uměleckého nadání Wiertzova. Připojímeli k těmto dílům ještě *Velikána země*, v němž Odyssea a Polyfema co representantů vítězné intelligence proti surové síle používá, jeho *Poslední dělo* a *Tři minuty usečené hlavy*, poukazujeme tím zároveň k vysoké humannosti smýšlení umělcova.

Tři minuty usečené hlavy, kde s děsnou a téměř přesvědčivou opravdovostí hrůzná muka sťatého nám předvádí, povstaly arci též pod dojmem kolujících tenkráte zpráv o možném sprostředkování stavů duševních pomocí magnetismu. Však zároveň rozvinuv mocnou fantasií svojí před námi obraz zoufalých útrap odsouzencových, doufal umělec, že tím přispěje ke zrušení trestu smrti, příčícímu se ušlechtilému srdci jeho. Tak řadí se trojdílný ten výtvor Wiertzův k oněm pracím jeho, jež bychom příležitostnými nazvati mohli.

Míníme ona díla, jichž motivy jsou čerpány z bezprostřední zkušenosti, kteráž se vnímavé mysli Wiertzovy některým momentem svým živě dotknula. Tak podala mu látku k *Sirotkům* scéna z pohřbu chudého dělníka, jíž snad náhodou svědkem se stal. Tak četl v listech veřejných žalostnou zprávu o matce z lidu, jež za prací svou odejíti musila a při návratu své *dítě spálené* nalezla, i dojat upoutal na plátno výjev podobný. Tak i *Samovrah* a rovněž *Zločin z hladu a šílenství*, tak konečně i *Předčasně pohřbený*, povstaly pod dojmem denních téměř výjevů ze života lidu velkoměstského. Že podobné příběhy, od jiných zřídka povšimnuté Wiertze tou měrou se dotýkaly, svědčí o ušlechtilé povaze a vřelém citu jeho. Často měly výtvory podobné též úspěch praktický. Oněm sirotkům dostalo se opatření a nápis pod upáleným dítětem: „Kdy by bylo opatroven!“ přispěl za úchvatného vylíčení děje mocně ku zřízení útulen takových. Zároveň pak, — což se nás zde ještě více týká, — svědčí též tato okolnost o tom, že Wiertz co pravý umělec moderní na starých a otřepaných předmětech nepřestával, nýbrž všechny zjevy v životě nynějším bedlivě sledoval, a o znázornění jejich bděle usiloval. Proto též genrové obrazy Wiertzovy jsou zajímavějšími, poutavějšími, než větším dílem podobné výtvory umělců jiných.

S tím vším souvisí snad, že Wiertz od minulosti jaksi se odvracel. Neměla ona snad dost jasnosti a určitosti pro živou mysl jeho. Obraz historický schází naprosto v řadě jeho výtvorů.

Ještě více zajisté souvisela okolnost ta s jeho uměleckou individualitou, jež, ony příležitostné výtvory vyjímaje, tíhnula k idealitě namnoze až svrchované. Byl v obraze historickém příliš poután a obmezován skutečností.

Z těchže příčin Wiertz též s u j e t y n á b o ž e n s k é pojímá jinak než kterýkoli ze současníků jeho. Tito, pokud pohodlně nesledují vzory staré a pokud vůbec původními jsou, pojímají náboženské předměty se stanoviska h i s t o r i c k é h o, řídíce se vědomím r e a l i s t i c k é h o nadání svého. Ne tak Wiertz. Pomíjejíce menších prací jeho. soustřeďmež pozornost svou na Krista, jak on nám jej předvádí ve velkolepých dílech svých. Pojímáť jej všude se stanoviska vysoce i d e á l n í h o, tradicionelních podání o životě jeho téměř se nepřidržuje.

Hle jedno z děl posledních let tvoření jeho, *Strany souzené Kristem* nazvané. Zde je mu Ježíš zosobněním svrchovanosti ducha, jenž veškeru obmezenou sobětnou vůli svou překonal, odsuzuje tím všechnu náruživost a vášnivost chtění lidského. Ušlechtilou hlavu svou v dlaň skláněje vztahuje druhou paži proti skupině tří zápasníků. Papež, král, plebejec v zuřivém boji se zmítající. Kdož nevidí zde historii dlouhých věků zobrazenou, a pokud v ní o boj za pouhé zájmy osobní běží, právem odsouzenou? —

Kristus soudce na jiných dílech umělcových Kristem vykupitelem se stává. Dobrovolně podstoupiv smrt a zapřev i ono poslední tanutí lásky k životu, jež na hoře Gethsemanské v něm ještě se bylo ozývalo, stal se spasitelem světa. Tak Wiertz ve *Pharu Golgothy* na temeno vrchu ukazuje, kde spasitel skonal, jako by k nám zvolati chtěl: Hle, tam vzplanul pharus, z něhož konečně světlo veškerému lidstvu vzejde! A tam, na jiném obraze zas: Vizte *Triumf Kristův* nad démonem zla, démonem vůle, vůle neúkrotné a zlé, jenž prchaje před ukřižovanou postavou jeho bezděky do hlubin se kácí. Hle světlo zvítězilo nade tmou, láska nad nenávistí, poznání pravdy nad vůlí rozzuřenou. Tak na jiném obraze opět i zuřiví ti zápasníci Kristem odsouzení svrhli konečně svou tiaru, svou korunu, odvrhli meč a vinou u bratrském objetí k prsům svým plebejce, jenž roztříštěné okovy vysoko pozvedá!

Tak dovedl Wiertz přiblížiti moderním názorům též předměty na zdání odlehlé, dovedl je prodchnouti novým duchem, pojímaje je se stanoviska povznešeného a tak odlučuje dočasnou slupku od jádra věčně platného a hluboce pravdivého. I každá nedokonalost u provedení omlouvá se ohromnou nesnadností znázorniti po prvé barvou idey v říši umění výtvarných tak nové a nevídané. —

Pokusili jsme se vniknouti hlouběji v povahu předmětů, jež Wiertz k vylíčení si obral. Obeznámivše se takto s obsahem děl umělcových přihledneme nyní blíže ke způsobu, jímž tento je vylíčen a umělecky podán.

Jestliže z předu na výtvorech Wiertzových druh a způsob komposice stopovati si umíníme, vyrozumíváme tím, že na rozvržení celé hmoty obrazové a na seskupení a rozložení jak osob tak jednotlivých údů těla zřetel obrátit nám bude. Povšimněmež si četných přepilných náčrtků, jež umělec k obrazům svým pracoval. Vyjměmež kterýkoli z větších výtvorů jeho, a zajisté vždy mimo množství skizzí k výrazům, pohybům a jiným jednotlivostem se vztahujících, nalezneme návrh celkové komposice třikráte rozličným způsobem opakovaný. Jednou pouze liniemi znázorněný, po druhé stíny a světly podaný a konečně po třetí prostými skvrnami barevnými naznačený. Jen po takovýchto pečlivých a bedlivých přípravách Wiertz, druhý Rafael v ohledu tomto, ku provádění děl svých přikročil. A věru že výsledek za železnou pilnost jeho svrchovaně jej odměnil. Neznáme téměř jediné práce umělcovy, kde by druh a útvar komposice co nejtěsněji nepřilínal k povaze obsahu a kde by do všech podrobností dle znázorněného předmětu se neřídil. Spolupůsobí pak k cíli tomu linie, světlo i barva způsobem tak jednotným a souhlasným, že marně bychom hledali partie, jež s druhými by neharmonovala a k dojmu díla nepřispívala.

Je zjevno a nelze upříti, že Rubens především byl Wiertzovým učitelem též v ohledech těchto. Avšak i Wiertzovu chválu velmistra flámského na mysli majíce, přece žáku nad mistrem ohledem na komposici přednost přisouditi musíme.

Vynikáť Wiertz nad Rubensa především všestranností svojí, kterouž toho docílil, že každý předmět téměř, ať povaha jeho klidná či pohnutá, vlídná neb ponurá, nízká neb vznešená byla, rozřešil způsobem vždy stejně případným. Talent Rubensův naproti tomu stačil pouze k motivům pohnutě divokým neb hřmotně slavnostním. Ovšem že v těch okamžicích, kdy štětec jeho nejplamennějšími, nejskvělejšími barvami naplniti se směl, kdý umělec mohl vrhati na plátno své linie a massy, jednu smělejší, pohnutější, náruživější nad druhou, pak vytvořil komposice dokonalé, jakých stoupenci jeho nikdy dostihnouti nemohli. Ale jak již praveno, přes tento obor nesahalo komposiční nadání Rubensovo. Jemnější ty struny, jež v lidských citech se zachvívají, byla by strhala prudká netrpělivá jeho ruka a ohnivé, hlučné barvy jeho byly by třesknosti svou ohlušily každou hlubší ozvěnu duševního žití lidského. A v tom právě zase záleží velikost talentu Wiertzova, že duchaplným svým štětcem do všech i nejskrytějších záhybů duše lidské vniknouti dovedl, že porozuměl i nejvyšším manifestacím intelligence, a že výsledek pozorování svého způsobem svrchovaně uměleckým podati dovedl. Než, přistupme již blíže k některým dílům Wiertzovým, bychom vše to podrobněji na nich si objasniti mohli.

Zmínili jsme se již svrchu o dokonalém souhlase, jenž panuje ve výtvorech Wiertzových mezi liniemi, rozlohou světla a koloritem jejich. Abychom však hlouběji nahledli v povahu souhry této, bude zde nutno každou z těchto částí komposice o sobě rozebrati a uvážiti.

Co se tedy nejprv lineární komposice týká, zajisté netřeba rozváděti, že názvem tím vyrozumíváme komposici, pokud pouhými obrysy kresby bez působení světla a barev povstává, slovem, vše to, co na prosté, nestínované skizze tužkové neb pérové již stopovati můžeme.

Nuže vyberme jednu z těchto skizzí Wiertzových a blíže pozornost svou na ni upněme. Brzy poznáme, že veškery ty partie činnosti umělcovy, jež rozvržení plochy obrazové, seskupení osob atd. zoveme, již zde pouhými těmi črty a konturami zřetelně jsou podány. Podobně můžeme i na díle dokonaném, abstrahujíce od veškeré barvy pouhé působení linie sledovati.

Ať to byla postava jednotlivá neb skupina několika neb množství osob v ději pohnutém koncentrovaných, vždy snažil se Wiertz dle týchže svrchovaných zásad rozřešiti úkol svůj. Vždy opravdová snaha po charakterističnosti komposice řídila štětec jeho, jenž snad nikdy plátna se nedotekl, aby se tahy jeho přesně dle povahy znázorněného předmětu byly neřídily. Provedení zásad těchto, jakkoli na pohled by se tak nezdálo, podléhalo největším obtížím právě tam, kde Wiertz osoby jednotlivé zobrazoval. Musíť umělec v případech podobných pracovati s nepatrnými prostředky, kdežto v komposicích na osoby bohatých, jak seskupení jejich tak rozvržení celku, mnohem více k dosažení jistých dojmů se propůjčují. A přece jsou právě ona z děl Wiertzových, která

pouze jednotlivé osoby nám představují, i ohledem na komposici neméně znamenitá než kterýkoli z jeho obrazů osobami nejbohatších.

Jakým spůsobem tedy umělec dosahoval cíle svého? Vizmež. Tu jedno z děl posledních let života jeho, *Okamžik po smrti* nazvané. Ušlechtile a velebně vznáší se k oblakům postava zesnulého v plné síle věku mužného. Zahalen v roucho úmrtní, patří ještě naposledy dolů na malou tu zem, z jejíž okruhu právě se byl vyprostil, a prsty jeho se rozevřely, by pustily knihu, na níž Wiertz Veličiny lidské byl napsal.* Vznáší se napolo, napolo letí. Opustil vše, čemu tu na zemi cenu přikládáme, a duch jeho, všech vazeb prost, již jen v požitcích čistého poznání se kochá. To snaží se Wiertz podati uměleckými prostředky svými. Nás tu zatím pouze komposice díla se týká.

A jak mnoho lze již komposicí vyjádřiti! Let béře se vzhůru a k levé straně, to praví nám zjevně rozvržení plochy obrazové. Jeť celé tělo převážně do levé polovice obrazu posunuto a jen nepatrná část jeho do pravé strany, oblaky vyplněné přesahuje. Mimo to přiblížil umělec hlavu mocné té postavy až blízko ku kraji hořenímu, v dolení části pouze nohu v rouše zahalenou ponechávaje. Od ní až k spodnímu kraji obrazu zůstavil prostor prázdný. Tmavý mocný oblak sleduje liniemi svými let vznešeného zjevu a sesiluje opakováním téhož směru dojem pohybu hlavního. Co významný kontrast k velebnému tomu tíhnutí k výsostem, nechává Wiertz klesati odvrženou knihu směrem v každém ohledu opačným. O n smrtí svou prost všech pásek k zemi jej vížících i vítězem nad vlastní tíhou k výsostem se nese, t a t o setrvávajíc v řetězi příčin a následků kácí se znovu tam, odkud byla přišla. Klidu plná jasnost v uspořádání celku a vznešeně harmonické linie, jež formy letícího ohraničují, zvyšují ještě dojem zvláštního díla tohoto.

Než, vedle takých, nejvyšších záhad existence se dotýkajících ideí dovedl Wiertz prostředky rovněž jednoduchými líčiti motivy druhu základně jiného. *Mladá dívka v koupeli*, toť jedno z děl oněch, kde zvoliv předmět povahy zcela klidné jej podle všech pravidel krásna komponovati dovedl. Mladinké děvče, jež na pokraji vodojemu jsouc skrčeno, před vstoupením do chladné vody jaksi otálí, je prostým motivem k tomuto obrazu. Wiertz celou postavu dívky v duchu ohraničil ladnou elipsou, do níž spůsobem nejnenucenějším její tělo seskupil. Vzorná jasnost je dosažena krásnou rozlohou paží a nohou, jež každou z okončin zřetelně sledovati nám umožňuje. Podařiloť se mu pak sloučiti jasnost tu s obrysy tak plynulými, tak harmonickými, že jsou jako by zrcadlením se té čisté, ladné duše dívčí. A ve všech těch liniích vždy jako by do sebe se vracejících, jakož i v pohledu na vodu zamyšleně upřeném, jeví se jednota a rozkošná uzavřenost v pravdě panenská. A přece dovedl se tu umělec vyhnouti vší monotonii. Určilť každé z obou polovin elipsy vždy jiný ráz, soustřediv na levé straně článkovanější části těla, na pravé straně větší plochy jeho ponechávaje. Linie volně plynoucí s krátkými strmějšími libě se střídají, a směru jednomu vždy druhý, kontrastující je připojen. Než přece v prostřed toho celku tak ladně rozmanitého dvě linie jednotvárně stejným směrem svým nás zarážejí. Jsouť to parallely tvořené nohou a předloktím

děvčete, oběma podobně ohnutýma. Což byl by Wiertz minul jemným zrakem svým rušivou partii tuto? Nikoli, ty linie z úmysla takto jsou vedeny: vyjádřilť jimi umělec ještě dokonaleji tu jaksi ostýchavou schoulenost, kterou již pomocí obrysů sličné skupiny mistrně byl naznačil. Mimo to pak dodal celku ještě živosti rozkošným tím obratem, jímž hlavu dívky téměř čelně, tělo její čistě z profilu nám ukazuje. Toť zajisté onu monotonii v liniích dokonale vyvažuje a osvěžuje zároveň dojem vážného klidu, jenž skrupolosní rovnovážností v celku i v částech dokonale je dosažen.

Avšak nejen štětcem dovedl Wiertz tvořiti komposice tak vynikající. I tenkráte, když z vlastního pole činnosti své vykročiv, též nástroji sochařskými idey svoje prováděti se jal, co týž duchaplný komponista se nám objevuje. *Tři epochy ze žití lidstva*, jež v trojdílném kyklu vylíčil, mluví k nám již pouhým rozvržením a seskupením s plnou jasností. K první z nich zvolil Adama a Evu po vypuzení z ráje, jimiž tu *Vznikání vášní* symbolisoval. Skomponovalť je ve skupinu obrysů kuželovitých, hříšnou Evu k zamyšlenému manželi úlisně se přimykati nechávaje. V těsném chvatu zase svírá sok soka v *Zápasech*, druhé to ze skupin oněch, tak že oba navzájem v nízkou pyramidu se pojí. Štíhle a vysoce na konec pnou se vzhůru linie v třetí části symbolického kyklu toho; jsou to obrysy allegorické postavy *Světla*, nad démonem k zemi povaleným vítězně se pozvedajícího.

Přistupmež blíže. V podivných, rozmanitých kontrastech linií tu ladně a volně plynoucích, tam příkře a strmě dopadajících, v protivě nerozluštitelně spletitého a zas jasně se rozvíjejícího, snaží se Wiertz jaksi vyjádřiti záhadný stav mysli obou prarodičů. Náruživými křivkami, čarami divě se křižujícími, nepokojnými liniemi z obrysů základních se vymykajícími, líčí nám zuřivost napnutí zápasníků vášnivých. A světlo, jež po tolikerém boji za odporu tak mocného a neústupného, konečně přece vítězství dochází, to předvedl Wiertz zraku našemu v obrysech příkrých, s liniemi se křižujícími, neúprosně přímými a zároveň jednoduše článkovanými i téměř vznešeně jasnými. Bezohledně vynikají daleko od podstavce skupiny kontury meče temnu vyrvaného, oddáleného od prstů jeho náruživě po něm sahajících. Rovněž bezohledně zvedá se vzhůru ruka postavy allegorické pochodeň třímající, a obě paže přemoženého démona protínají šikmě, co jediná přímá čára kolmici, tvořenou tělem ženy světlo symbolisující. Kolikero tu prohřešení proti akademické harmonii a kráse, prohřešení jako úmyslně nápadných. Ba že úmyslně! Neboť to, co Wiertz nám tu líčí, není ještě dovršené vítězství světla, vždyť onen démon, z jehož rukou meč právě teprv byl vytržen, vášnivě znova jeho se dopíná; zde nebyl by ještě přiměřen ladný a plynulý tok linií, jejž toliko situace dokonale klidná vymáhá. Jen ony strmé obrysy pochodně, jež osaměle vysoko vyniká přesně u středu skupiny, jsou jako náznakem klidu, jenž konečným a posledním vítězstvím světla lidstvu vzejde.

Tolik z menších prací umělcových. Obraťmež nyní zřetel k oněm z děl jeho, jež rozměrností svojí a především větší bohatostí děje i osob požadavky komposice se týkající ještě komplikovanějšími činí.

Tu vedle všech velikých těch předností, kteréž jsme již poznali, jediná slabá stránka Wiertzova někdy ruší soulad všech prostředků k jednomu cíli se snažících. Míníme nedostatek jasnosti a článkovanosti. Ta jistá zmatečnost a nezřetelnost v rozskupení, jež v *Patroklu* a v *Půtce Homérské* ještě právě v hranicích nejasnosti boji přiměřené se drží, v jiných dílech někdy až do krajních krajností je přehnána. Tak obzvláště ve *Pharu Golgothy* nahromadil k extremům někdy nakloněný umělec takový chaos paží, těl, noh a hlav, aniž by ve větší skupiny zřetelně je shrnul, že věru oko naše v té směsici téměř žádnou celou postavu shledati nemůže. Než, tato chyba je právě jediná, již Wiertzovi v komposici vyčísti můžeme, a je to poklesek, jenž živou až náruživou povahou jeho omluvení dochází.

Proud, směr i útvar linií, způsob seskupení a rozvržení osob vzhledem k celku, zůstanou Wiertzovi věcmi nejdůležitějšími.

Mezi oněmi výtvory, u nichž při prvním pohledu již jasně obsahu a povaze vyrozumíme, náleží *Triumf Kristův* k nejčelnějším. Jen okamžik spočineme zrakem na rozměrné ploše obrazové, jen tak dlouho, co nutno, abychom postřehli rozvržení a seskupení osob, a již jsme zasvěceni v povahu znázorněného děje. Vidíme elementy kontrastující, sobě nepřátelské, z nichž jeden co přemožený, druhý co vítězný ze zápasu vychází. Pravili jsme již na místě jiném, že je to Kristus vítěz nad ďáblem, vůle poznáním přemožená a zničená, již Wiertz tu k vylíčení si obral. Tělo ukřižovaného spasitele vysoko z temnosvitu se vypíná, z obou stran voje andělů jej obklopují, ti slávu hlásajíce, ti plamennými meči pekla zplozence vypuzujíce. Tito synové tmy pak, jedni již přemoženi v noc podsvětní se kácejí, druzí vzdorně ještě moci nebeské se vzpouzejíce v divých kotoučích v oblacích se svíjejí. — Mocnou příční čarou Wiertz obraz ve dví rozdělený si představil, od levého hořeního rohu k pravému dolenímu vedenou. Polovici levou a zároveň dolení démonům určil, Krista a nebeský průvod jeho v druhé části obrazu seskupiv. Rozdělení to je tak přísné, že ani jediný úd z roty ďábelské v pravou polovinu obrazu nezasahá, a z této opět, jen jediná rozkazující ruka jednoho z andělů, jako šíp z luku vyslaný, mezi skupiny démonů je vržena. Ona šikmá linie pak, jež celek tak významně článkuje, plamenným mečem a paží archandělovou je vytknuta a obzvláště též křídly a světlým tělem démona markantně je vyznačena. V hořením pravém úhlu těsně ve středu celého obrazu umělec kříž s tělem Kristovým vztyčil, tam, kam nezasahá ni úd z roje ďábelského, v té polovici, kde pouze nebeská družina je soustředěna, tam spasiteli místo vytknul. A tak vítězně vypíná se tu uprostřed mezi vřavou bledosvětlé to tělo Kristovo, že i bez té mocné záře, jíž umělec jej obklopil, přece bychom cítili, že tento je vítězem.

A co zde Wiertz docílil již pouhým rozvržením, toho neméně jasně na jiných dílech zase především vedením linií dosáhl. Předstupmež před *Pád andělů*, nejrozměrnější to z výtvorů jeho.

Spatřujeme tu opět žáka Rubensova, žáka, jenž s výsledkem nejskvělejším od velikého mistra se učil. Též jinde vidíme Wiertze tvořiti pod mocným vlivem velikána flanderského. Cítíme v Patroklu vání ducha Rubensova v těch směle vržených črtech a velice rozložených

massách; cítíme proudění mocného ducha jeho ve Pharu Golgothy, v liniích se křižujících a splétajících, v těch obrysech skupin, jež jako by se svíjely pod ranami centuriona a zase jako by prchaly před proudy světla linoucími od hlavy Kristovy. Zde pak při Pádu andělů, kde Wiertz též předmětem těsně k dílům Rubensovým se postavil, i komposice jeho ze všech nejvíce v duchu mistra toho je provedena.

Báj o Gigantech v rouše podání křesťanského! Skálu nad skálu vybudoval roj odbojných andělů, by dobyl tak říše nebeské. Však odraženi mocným vojem věrných nebešťanů kácejí se v divém chvatu do ohně zejících hlubin, a mohutné balvany, jež marně byli snášeli, řítí se s nimi do bezedných propastí. — Odboj a pád, to vyjadřuje zde každá linie, každá kontura. V pravé polovici obrazu náruživý chaos, tříštící se o sebe úlamy skal a obrovitě mohutná těla odbojníků jako by vichrem dolů se řítící, v levé od pozadí ohnivě se skvějícího odráží se zvláštní skupina, jež hlavní část celku tvoří. V jediný mocný kotouč umělec jako by svinul zde těla provinilců a liniemi skupení to ohraničujícími mistrně naznačuje divý chvat, s nímž ono do hlubin klesá, jako ve víru kol sebe napořád se otáčejíc. (Dokončení.)

Výprava Vladimíra Monomacha.

Báseň

Františka Chalupy.

Zvedá se jak ještěřice z prachu,
bouří jako Donu vírné slapy,
natahuje jak vlk ostré tlapy,
jako rys se na tě k skoku chystá:
zhouba netušená, ale jistá,
kníže Monomachu, Monomachu!
Nadarmo jsi stavěl bílé věže,
na strom lidu štěpil víry rouby,
na vzdělání myslil chodě, leže.
Nebojíš se, nelekáš se zhouby,
kníže Vladimíře Monomachu?

Nebojí se, neleká se zrady
staré srdce v hrudi, svalná páže.
Psaní píše v oba Novohrady:
Svatopluku orlu v skalním hnízdu,
by mu přived severanskou jízdu.
Rostislavu bojovnému káže,
ať se s reky udatnými vzchopí,
které mlékem ukájela máti,
které na štít ukládala spáti,
které krmil otec ostřím kopí.

Pozváníčko k bojovnému hodu
do Polocka sílá Vsevolodu:
„Pojeď, hochu mladý, hochu lepý,
k šedým věžím Kijevského týna.
Najíme se, popijeme vína,
budem honit nekonečnou stepí
stáda vlků, hejna Pečeněhů!“ —
Zdouvají se hřívy jarých koní,
na nádvořích podkovičky zvoní,
posel knížat v neúmorném běhu
do Kijeva k Vladimíru volá,
do Kijeva volá těmi slovy:
„Roztrhly se sítě satanovi,
a z nich vyletěly hrozné mouchy,
hrozné mouchy: Pečeněhů roje.
Lekají se nerovného boje
s nimi vojvodové. Pod své krovy
berou je a těla jejich, holá,
nahá těla odívají rouchy.
Není radno, aby taká pleva
netušeně vpadla do Kijeva.“ —
Tak to posel na knížata volá.

Oživuje step tak smutná, holá,
rozléhá se bojovníků jekot
jako vody huk, jak orlů klekot.
Duní pod kopyty pustá lada
a dav knížat chvátá v silném tému
ke Kijevu, městu kamennému.
Ivana tam vidíš silného jak lva,
Mstislaviče chytrého jak hada,
Vladimíra Monomacha syny dva,
z nichž ten prvý ztratil v bojích ruku,
druhý mušku v letu střelí z luku.
Silné páže, mladých tváří vnada,
hlavy kryté šedin jinovatkou,
vše tu tlačí se a kupí v hluku.
Mnohý neměl ani času doma
rozloučit se s dětmi, s milou chatkou,
ženu mladou pocelovat rtoma.

Večer započala knížat rada.
Zahovořil kníže Vladimír:
„Vítejte mi do Kijeva, bratří!
Jako holubice vyplašená
odletuje z naší země mír
a kraj pod ranami zlými stená.
Dým se houpá mlhovitou dálí,
v řekách hojně krve naší teče
a pláč teskný rozléhá se v polích.
Pečeněh to naše města pálí,
do zajetí naše ženy vleče.
Pozvedněte luky, nechte meče
tancovati na těch lebkách holých!“

Mluví David ve vojvodů kruhu:
„Hoj, ty naše kníže Monomachu.
někdy moudrý, stříbrovlasý kmete!
K čemu tolik bázně, tolik strachu?
Proč lid v době žní od práce rvete?
Sotva silné koně zapřáh k pluhu,
brázdu vyoral a zasil símě,
opět probouzíte války kletbu.
Což pak, vojvodové, věčně musí
tato zmije plaziti se Rusí?
Smutně nyní oráč jde kol meze
v myšlenkách, jak ourodu si sveze,
když jste na výpravu vzali koně.
Bohatýrskou slávu jenom chcete,
chleba nedostane se vám pro ně.
To's měl rozvážiti moudrý kmete!“
Domluviv sed vojvodům se kloně.
„Tětivu jsi napjal, kde šíp stane
nestaráš se více,“ Jeslav vece:
„není radno ani dobře, pane,
hany šípem ranit také plece,
ani takto pohaněti, míním,
hlavu posvěcenou šedin jiním.
Což jsi nikdy nestál v boji, brachu,
po bok Vladimíru Monomachu?
Ten jest, který vykupoval draho,
velmi draho ruské země blaho.
Přes mrtvoly pěti synů svojich
k vítězství nás neúnavně ved.
Třicet tisíc Pečeněhů pobil,
tři sta knížat jejich zajal v bojích.
Takto k němu mluvíš naposled?“

Zachmuřený zvedá kníže hled
a tak mluví k vojevodům v radě:
„Odpouštím ti, Davide, že těmi
slovy pohaněl jsi moje stáří,
jež zříš na mé hlavě, na mé bradě:
ale že tak se zbabělou tváří
mluvils prvý, co já chodím v sněmy,
neodpustí nikdo v ruské zemi
od Bílého do Černého moře. —
Přiletělo jako mračno hoře,
rozpjalo jak luňák peruť dlouhou
nad nešťastnou plání země naší.
Zavinili jsme my smělou tohou,
že klid a že pokoj odtud plaší?
Líto je ti, pane, plodné nivy,
jež tak pěkně ukazuje na žně,
běduješ a oplakáváš snažně,
rozumně tak nerozumné zvíře,
všeho je ti líto, bohatýře. —
Přijde den a přijdou Pečenězi
a pluh státi bude v širém poli,
oráč zhyne na zbrocené mezi,
a ti koně odvedou a voly.
Krví zabarveny budou pláně,
na hod sletne krkavec a káně. —
Ještě, Davide, na bílé Rusi
poletují sokolíci staří,
které láska k domovině zjaří,
kteří plašit umí divé husy.“ —
Zazvonily meče, štíty rykem,
klenba otřásla se okamžikem.
Vztyčily se ku přísaze páže:

„Smrt neb život, jak nám kníže káže!“
Skončila se vojevodů rada.

A noc tichá na trávnatá lada
kráčí v myšlenkách, jak mlčelivá
vdova po hřbitově smutně spěje.
Měnlivé sny jak robota snivá
za ní netušící, co se děje.

V ebenové uleh kníže lože,
myslil na boj, myslil na velmože.
Když sen se mu na obočí snese
jako vánek na šeříků keře,
na nezkrotném oři bloudí v lese,
dlouhým kopím hubí těla zvěře. —
A tu volně z březového mlází
junák dobrý v ústrety mu vchází.
Syna Jaroslava poznal kníže,
který v boji s Pečeněhy pad,
a ten zahovořil kráče blíže:
„Bylo kolem mne tak pusto, hlucho,
místo větru vál tam smrti chlad,
místo štítu tiskla hlíny tíže.
Hoj, jak zaplesalo srdce v těle,
když mi z dáli zaletělo v ucho
slovo tvoje, velký roditeli:
„V boj na Pečeněhy, bratří, směle!"
Pukla pouta, odletěly žely,
lehko zved jsem tíhu svého krovu,
zase bojovníkem jsem byl znovu.
Zadupal jsem na pahorku skloně,
zavolal tím bujarého koně,
sotva slovo moje peruť zvedlo,
sotva rozlehlo se v širé straně:
víly vodní přinášely sedlo,
víly horské přinášely zbraně.
Chorých oudů mdloba odumřela,
srdce buší, tetelí se žíly.
Povídaly, otče, vodní víly,
že ta jedna Pečeněhů střela . . ."

Vladimír se náhle ze sna budí,
mladá krev se v starých žilách pění,
tepot srdce chvěje vetchou hrudí.
Po nádvoří ryk a vojska pění
rozléhá se, hučí v šerou dáli,
jak by vlny bily v šedé skály.
Modlil se kněz tiše k bohu spáse
a pak v odění své obléká se.
Duchem jeho chví žal neskonalý,
když se přibatolí chlapec malý,
vnouček, nejdražší mu z rodu hlava,
siroteček syna Jaroslava.

„Dědečku, kam opět strojíte se?"

„Vlk, mé dítě, objevil se v lese."

„Přinesete mi tu jeho kůži?"

„Přinesu, a budeš si s ní hráti."

„Víte, co já dám vám po tom za ni?
Zdálo se mi, dědečku, že máti
podala mi krásnou bílou růži,
a já klad jsem ji ve vaši dlani,
ale darmo. —Však vy, přijmete ji?"
Smutná tucha ve myšlenek reji
nad šedivou hlavou peruť zvedla.

„Přijmu!" vece starec s tajným bolem.

A když seděl ve prohybu sedla,
ještě jednou oko letlo kolem,
vlhké oko smutně tak a plaše
po pavlánu, v okna, na cimbuří.
Chví se ruka kmeta, čelo chmuří.
Zaječel roh hlaholivý v dáli,
a již voje připraveny stály,
ještě rozleh se kol plání drahnou,
a již voje po náměstí táhnou.
Vlá nad nimi zlatá korouhev,
na níž svatý Ondřej, boží sluha.
Jdou lev vedle lva, druh podle druha,
v čele jich ten nezkrocený lev,
milovaný kníže Monomach.
Dupot koní slyš a mužů zpěv!
Mnohá slza padá v sypký prach
z oka ztepilých žen, z oka děv.
Mnohá zítra měla jíti k popu,
s milým přikleknouti ku oltáři
a teď smutně s uslzenou tváří
mezi tisíci tu hledá stopu
kopyt koně, na němž milý sedí.

Pozdrav poslední zní dutým rohem,
a ty hledají a hledí zas.
Vladimír zpět zadumaně hledí,
zdá se mu, že slyší milý hlas:
„S bohem děti, s bohem choti, s bohem,"
kde se tyčí soboru věž přímá,
v kterém milená choť sladce dřímá.

Druhdy slýchal jej a slyší znovu.
Ožívla hned stepí panna lepá,
když se kolem bojovníci hnali.
Vítala je mocným hlasem z kovu,
radost má, jak srdce jejich tepá,
jak se napínají koní svaly.
Ryk a řehot opětuje v mlází,
že se šakal plaší ve křovisku,
a ta rozjařená za ním hází
prachu kotouče a sloupy písku.
Letí posel její jak šíp z luku,
kde Don starý valí siné vody,
pozdraví ho, bodrou tiskne ruku
a tak praví: „Brachu, připrav brody,
navštíví tě ruské země květ.“ —
A zas jako střela letí zpět.

Připraveno vše. — Don od pobřeží
bystrým okem příchod hostí střeží
a dí v dáli upíraje hledy:
„Hoj, ty, Monomachu starý, tedy
opět spolu shledáme se tuto.
Není tomu dávno, co jsi kruto
vrahy tady pobil naposledy.“ —
Co to vidí? Východ se již chmouří,
k západu se pohybují mraky,
hukot mává křídly pod oblaky —
a to není vichr s náhlou bouří:
Pečeněhů jsou to hrozné roje.
Četným dcerám káže, vlnám siným:
„Slyšte, vlny siné, dcery moje,
musíte se na obranu vzdouti.
Leťte řečištěm jak horský příval,
zastavte je na divoké pouti.
Spojencem jsem Vladimíra býval,
zůstanu jím po všecky ty boje!“
Marně vlny brání hrudí sinou
Pečeněhům přechod v stranu druhou.
S jekem divým, s udatností tuhou
vrhají se v řeku, plynou, hynou,
již na druhém břehu jich jak much.

Proti nim zní dupot ruských koní.

Nenasytný lité války duch,
hluchá divokost a jekot slepý
rozběhly se širošírou stepí,
a ty všecky náhlá vášeň honí.
Z ohromného ryku, z hlasů mnoha
slyšíš v řadách Rusů: „Jmenem boha,
k předu děti, bojovati začnem!“
volat Vladimíra jako bouří.
Srazili se jako mračno s mračnem,
lítal zbraní blesk jak plamen v kouři,
lkála země jako máti sirá,
bědovaly zakalené střely
jako děti, když jim otec zmírá.
Nesčetní tu bojovníci mřeli!
Mladá krev se pění v každém oudu,
silná ruka mihá se jak v letu
a ve vln těch rozpěněném proudu
bojovati bylo nyní kmetu.
Znal tu každý záhyb, každou hroudu,
všecko viděl, všecko slyšel všady,
bojoval a směle vedl řady.
Měl po boku syna sokola
v letech nejkrásnějších, v květu mládí,
toho chrání též, když dokola
hrozné hejno kalných šípů pádí.
Opět slyšet v řadách z hlasů mnoha:
„K předu děti, k předu jmenem boha!“

V žíly krev a v oudy sílu leje
hlas ten jeho mocný, hromový,
vytrvalost proudí v chvějné čivy.
Trup za trupem na zemi se řítí.
Jako v bouři lesní stromoví
láme se tu, kácí se tu žití.
Vojvodové činí pravé divy.
Kníže Ivan jak hrom kolem zuří,
David bije jak blesk do cimbuří,
jako stéblem Jarvod mává mečem.
Jaroslavu dětskou hračkou kopí.
Na třetího koně Oleg sedá,
v krvi se již Mstislavovič topí,
Boris kosí kolem jak smrt bledá.

Aj, tu padla žalu hrozná tíže
na Širaha, Pečeněhů kníže,
v boji zaplakal jako malé dítě:
„Marné, lide můj, jsou všecky vzdory.
Ustaň honem, křesťan zahubí tě.
Neústupně stojí jako hory;
neouvněte, sice na nás padnou!“
Uslyšeli slova jeho pláče,
potratili klid a mysl chladnou,
každý jako plachý zajíc skáče
a na útěk ve divokém běhu
dává se roj litých Pečeněhů.

Zdouval jarý vichor chomol hřív
a Don rozpjal náruč nenasytnou.
Ohnivěji ještě nežli dřív
Monomachu sivé zraky kmitnou,
slyšíš volati jej z hlasů mnoha:
„K předu děti, k předu jmenem boha!“
Nedbá, že krev se mu z plecí roní,
divočeji Pečeněhy honí.
Jásá země pod kopyty koní
a step jásá, výská při tom hluku
a vítězství meče Rusům zvoní
a na radost svištĺ šípy z luku.
Hnali je jak vlky sinou dálí,
letěli jak neúmorní ptáci. —

A když dokonali hroznou práci,
cítí Vladimír, jak rána pálí,
žehá, plane, v hrudi jeho staré
rozžehuje nevýslovná muka.

Kalilo se oko jeho jaré,
tělo chví se, slabne těžká ruka.
V hloubi bohatýrské hrudi tkvěla
jedovatá Pečeněhů střela.
Nevytrh ji ještě z útrob těla,
ale zahovořil slabým hlasem:
„Necítil jsem této rány prvé
a teď smrt mé hledy obestřela;
stalo se, co předzvídal jsem časem.“
Zalkali a slza s kalem krve
vlažila jim povrch smutných tváří:
„Vladimír, náš otec dobrý, zmírá!“
Monomach dál mluvil slabým hlasem:
„Jestli otec hyne za dnů stáří,
zbývá vám tu ještě máti sirá,
dobrá máti, velká ruská země.“

Políbil své, střelu vytáh z těla,
mrtev kles a duše k nebi spěla.

Nebesa.

O nichž vypravuje

A. V. Šmilovský.

(Pokračování.)

VI.

„Farář Cvok kaplanoval na panství celých osmnácte let, nežli se domodlil farky v Záluží. Nedostalo se mu cti zalíbiti se paní baronce, poněvadž jest si vědom mužné důstojnosti své a třeba stál čelem v čelo s milostivou vrchností. Proto jej také dvakrát vznešená paní patronka z úmysla přeskočila, když šlo o to, obsaditi dvě výnosné fary, jež mu podle práva a zásluh náležely. Kam by se také nedělo! Když si asi před desíti lety faru Radešínskou na zámku vyšlapoval, dovolil si odcházeje paní baronce ruku podati. Pomyslete, jaká to drzost. Fara mu šťastně uletěla, chudák schlípil uši ve své kaplance.“

„Já jej vidím před sebou,“ podotkla Jenny.

„Když běželo o Suchdol, opakovala se stará s novou, ač Nebesa byla tenkrát opatrnější. Šel dříve nežli na zámek k Radešínskému faráři, aby s ním se poradil, jak má u baronky se ucházeti, by mu opět neselhalo. Ten mu dal hromádku dobrých pokynův: aby se dal pěkně ostříhati a oholiti, by navlekl bílé rukavičky, na šatech aby neměl ani prášku a klobouk aby neodkládal. Také prý by nebylo na škodu, by si trochu kabát Kolínskou vodičkou napustil, že prý žadatel i nos milostivé vrchnosti musí míti na zření. Také aby teprvé až po druhé jej baronka vyzve, si sedl a nota bene, by ruku jí nepodával,

ale když mu bude svou nastrkovati, by ji políbil. ‚Jsem muž a kněz,‘ durdil se Cvok; ‚ještě té nespravedlivé pávici ruku líbati!‘ — ‚Inu, mysliti není činiti, pane bratře,‘ končil Radešínský úradu; ‚kdy byste se jenom písmenkem zmínil, že už jednou jste měl právo na faru, bude smrti naší amen.‘ — Jednoho krásného poledne šla Nebesa k audienci a když vstoupila do pracovny barončiny, šla od nich vůně, že paní baronka div nekýchala. K tomu třeba věděti, že baronka voňavek vystáti nemůže. Ubohý Cvok byl odpraven, než otevřel ústa k oraci, perně naučené. K tomu, když baronka prosebníka si prohlížela, spozorovala: 1. že na levé botě má příštipek; 2. že rukavice jeho jsou špatně vyprány a že na ukazovateli pravé ruky jest díra; 3. že pod rukávem pravé ruky vylézá mu sice čistá vypraná ale roztřepená manšeta, a vrch všeho: 4. že podpatek při pravé botě jest hezky sešlapán. To dodalo. A kdy by byl Cvok světější nežli svatý Antonín: pro Suchdol se nehodil a nehodil; dostal jej Ledecký.“

„A přece prý se s Ledeckým rádi mají a Nebesa prý do Suchdola častěji chodívají,“ připomenula slečna Jenny.

„To máte tu nebeskou náturu,“ dokládala paní doktorová; „on se nemůže na nikoho hněvati a nikdy zlé zlým nezpomíná. Jednou tu, zrovna u tohoto stolu, pravil: Když mně někdo ublíží, jest to buď z úmysla nebo bez úmysla. Byloli to z úmysla, jest to jeho slabostí, a jako muži a křesťanu mi slušno, bych nad slabostí druhého zamhouřil třeba obě oči; pakli bez úmysla mně ublížil a já se naň hněval, bylo by to tolik jako láti větru, že mi srazil klobouk.“

„Toť neobyčejný člověk!“ divila se Jenny.

„Ostatně Ledecký je z míry dobrý muž,“ pokračovala paní doktorová. „Jeho zásadou jest ovšem: nejprv Sobek, potom Tobek, ale jinak každý s ním dobře vychází. A pro vtip nechodí také na jarmark.“

„A jak se dostala Nebesa do Záluží?“ vyzvídala Jenny.

„Prosím vás, pro Záluží si nikdo netrhal boty do Labutína. Sama milostivá paní baronka kalkulovala: Pro Záluží jest Cvok dobrý dost. A před třemi lety, o sv. Václavě, slavila Nebesa instalaci v tom zastrčeném hnízdě a tráví tam svůj věk v bázni boží při skrovničkém stole se ctihodnou družkou svou, pannou Naninkou. Divím se jen, odkudž béře na knihy, neboť knih jest u něho více nežli chleba a bramborův.“

„A panna Naninka jest ještě mladá?“

„Bývávala,“ odvětila paní doktorová; „teď má léta více než kanonická.“

„A jak k ní přítel Cvok přišel?“

„To máte zase kousek jeho nebeské nátury. Když dostal dekret od konsistoře za faráře, padlo mu na mysl jako déšť na pole: Teď musíš si opatřit i hospodyni. Některý sedlák mu za dobré slovo zapřáhl, a on jel do města. Tam zastavil se nejprvé o radu v klášteře u kvardiána, jenž jej již jako chlapce znal a s nímž častěji se o poutích i jindy scházíval. Kvardián mu gratuloval k jeho povýšení a moudře podotkl: ‚Máteli již, pane bratře, nějakou hospodyni?‘ — ‚Hledám právě nějakou,‘ odvětil Cvok, ‚a přijíždím za tou příčinou sem do města.‘ Kvardián se pousmál a přidal: ‚Máte již nějakou vyhlídnutou?‘ —

‚Ach! nemám a jdu k vám na radu.‘ Kvardiánem to trhlo. V klášteře měli starou kuchařku, které se nemohli lecjaks zbaviti a kterou by byli prodali třeba zadarmo. Po chvíli pravil kvardián: ‚Učinil bych vám něco k vůli, ale jen vám, poněvadž vím, že toho plnou měrou hoden jste. Máme tu v domě kuchařku, pannu Naninku. Není ovšem již mladá, ale umí výborně vařiti a jest zachovalá a velmi spravedlivá osoba. Náš dům na starosti míti, jest pro ni již trochu mnoho, ale pro vás jediného hodila by se jako oko k oku. Je to zbožná duše a myslím, že kdy bych já jí to řekl, by s vámi šla, třeba od hodiny. Zůstaňte u nás na oběd, pane bratře, a po obědě můžeme s ní promluviti. Myslím, že mi budete za ni vděčen.‘ Cvok pannu Naninku od vidění znal a pomyslil sobě: Jest vyzkoušená, spolehlivá osoba a to stojí také za něco. I pozeptal se, jen aby tak řeč nestála: ‚Má panna Naninka nějaké příbuzenstvo?‘ — ‚Je samotna jako kůl v plotu,‘ odvětil kvardián. — ‚Po obědě s ní promluvíme,‘ prohodil Cvok. A po obědě s ní promluvili, ona svolila k vůli panu kvardiánovi, a na večer odvážela si Nebesa pannu Naninku do Záluží s kufrem i s peřinami. Od těch dob spolu věrně hospodaří a prosím vás z hospodářství, jako jest na faře v Záluží, pannu Naninku hlava nerozbolí; jinde by to ovšem s ní nešlo, nebo do Záluží po celý boží rok nikdo ke stolu nezabloudí.“

„Což je Cvok tak skoupý?“

„I to to! On by rozdal sama sebe, kdy by ho někdo chtěl, ale má to jiný háček. Avšak můj muž přichází domů a hvízdá si; to má dobrou hodinu. On vám musí o panně Nanince vypravovati. To mu dnes neslevím.“

Seskočivši se stupně hopkovala paní doktorová ke dveřím vedlejšího pohoje, pootevřela je, prostrčila hlavu a rozmarně žebronila: „Pojď sem, mužíčku, na slovíčko. Je tu slečna Jenny ze zámku a prosí tebe mýma sladkýma rtoma, bysi šel nám povědět, jak to na faře v Záluží dopadlo.“

Poodkašlav vstoupil pan doktor do dveří a bez ostychu políbil svou ženušku. Byl to dobrý třicátník s hlavou ku předu skloněnou. Mělť chuďas těžké studie a na Labutíně nevedlo se mu právě svátečně. Pozdraviv prostě slečnu postavil se uprostřed pokoje a prohodil hlasem nepříliš lahodným: „Abyste dobrého člověka nezlobily! Však ví celý svět, že in puncto vypravování posloucham se jako německý hexametr.“

„Jen chutě do toho; nemáme uši z hedvábí, pobízela slečna Jenny.“

„Tak tedy kaplan Štambera přišel do fary v Záluží. Bylo po desáté hodině, před polednem. Co povídám, Štambera povídal. Ale Štamberovi nesmí se do slova věřiti. On mívá někdy a často nevymáchanou — pardon! Vždyť jsem vám povídal, že vypravuji jako německý hexametr.“

„Nic neškodí; skandujte jen dále,“ pobízela znova společnice.

„Tak tedy byli v čeledníku na faře: Štambera, Nebesa a panna Naninka. Bylo to v zlaté době švestkových knedlíkův. Panna Naninka stála při válku a dělala nudle.“

Paní doktorová už teď spustila hlasitý smích, že se jí oči slzami zalily. Doktor, vida, že dělá efekt, hladil si soběhrdě své husté kníry.

„Tak tedy panna Naninka dělala nudle," pokračoval epicky klidně a vážně. „Nebesa pravila k Štamberovi: ‚Bratříčku, zůstaňte na oběd. Šel jste přes devět mezí, máte hlad. Máme dnes polívčičku s nudlemi a švestkové knedlíky.' Štembera hned neodpovídal, dívaje se na pannu Naninku. Musíte věděti, že panna Naninka jest milovnicí vonného šňupečku. Dobrácká Nebesa mluvila o přítrž do hosta, aby jen zůstal na oběd. Štambera nespouštěje s oka Naninku, pojednou sebou trhl a řekl: ‚Pane bratře, kdy byste kabát na mně roztrhal, na oběd nemohu zůstati.' Nebesa ničeho netušíce odpověděla mrzutě: ‚Když mermomocí nechcete, tedy si jděte s pánem bohem.' Štambera šel a co na Záluží viděl, nebylo mu zrovna zpovědním tajemstvím."

Smích obou dám neměl konce a kraje. Pan doktor spokojen s dojmem, který se svým výstupem učinil, vytratil se do svého pokoje.

Ale i s Nebesy samými seznámila se slečna Jenny u doktorův. Asi tři neděle po tom přišel přítel Cvok k doktorovi návštěvou. Doktor byl někde po nemocných, a když slečna Jenny do pokoje vstupovala, spatřila neznámého pána, jenž sedě při šicím stolku paní doktorové, s ní živě se bavil. Paní doktorová přemítala v nové knížce, již jí byl Cvok přinesl. Slečna Jenny poznala na první pohled faráře Nebesa a srdce její mu letělo bezděky v ústrety. A za čtvrt hodinky byli svoji, jako by se byli od jakživa znali. Cvok mluvil upřímně jako Sokrates. Při tom za hovoru nazval vznešenou velitelku Labutínskou „impertinentním babcem," což slečna Jenny v duchu považovala jen za objektivnou kritiku, jejíž peprnost ostatně Nebesa tím přisladila, že připojila: „Baronka by byla jistě lidštější, kdy by se jí bylo dostalo přirozenějšího vychování, kdy by nebožtík baron býval statečnějším a moudřejším mužem a kdy by neměla okolo sebe samé palidi, již z nedostatku povahy a z bázně o kus chleba jí zpívají do každé noty a ji v chybách utvrzují."

Slečna Jenny se lehce zarděla, čehož si ale přítel Cvok nepovšimnul, převáděje obrátkou ruky hovor na jinou osobu.

„Baron Mundy jest v podstatě lepší nežli matka. Chodí sice na svůj věk příliš trpělivě na jejím provázku, ale to mu za zlé nevykládám: poslušné dítě, a třeba mělo již svá léta, jest jistou měrou povždy úkazem milým, a soudil bych, že až bude pánem svým, bude větším mužem a člověkem než nebožtík jeho otec. Ostatně bude na tom záležeti, jak vlastními zkušenostmi se protříbí a vyspěje, potkáli se vůbec na svých cestách s povahami a ne s palidmi. Aby člověk, po šlechticku odchovaný, ze sebe, z vlastního nitra zmužněl a zešlechetněl, neřekl bych."

I při tom polil lehký ruměnec líce slečny Jenny, a úsudek Cvokův o baronu Mundym tanul jí později často myslí i pobádal ji k častějšímu a trvalejšímu o mladém baronu přemýšlení.

Když odcházel přítel Cvok od doktorů, šlo kus mysli Jenniny s ním. I slíbila mu na rozchodné ochotně, že jej podle možnosti na Záluží navštíví a splňovala napotom, pokud se srovnávalo s poměry jejími na zámku Labutínském, co faráři slíbila. Lidé si toho všímali a kroutili soukromí nad tím hlavou. Větší než lidé věnovala tomu stará baronka pozornost. Leč společnice a panská konala vždy pilně povin-

nosti své a jednala vůbec tak zřejmě, že jí nemohla se nijak na kobylku dostati. Ani to, co pod rukou skrze starého Ferdinanda vyzvěděla, nevrhalo pražádného stínu na jednání slečny Jenny, jež jenom s jejím dovolením a za prázdně své někdy do Záluží jezdívala. Když se jí baronka dotazovala, co ji do Záluží vábí, odpovídala slečna, že shledala ve faráři Cvokovi velmi zbožného muže, jenž má sice drsný obal, ale jádro v pravdě křesťanské, a z jehož hovoru čerpá mnohou útěchu pro duši svou. Stará baronka, jež povždy se dělala velmi nábožnou paní, nemohla odporovati a ač o nikom nic dobrého nemyslila, přece nemohla připustiti myšlenku, by padesátník, bezvnadný a zevnějšek svůj nápadně zanedbávající, mysl mladé dívky jinak než jako kněz jímal. S té stránky měl farář Cvok u baronky výbornou konduitu, nebo po drahnou dobu, co byl knězem na panství, nikdy ani za mladších jeho let, nic závadného o něm se neproslýchalo. Také jí připadlo, že prostoduchý Cvok jest jenom španělskou stěnou, za níž se Jenny s nějakým jiným mužem k milovánkám schází, ale i v té věci jí její tajná policie úplně uspokojila a přesvědčila, že není tomu tak. I bylo baronce zůstati na tom, že slečna společnice na oko předstírá zbožnost a duchovní potřebu, ale ve skutečnosti chodí do Záluží s mudrlantem Cvokem filosofovat. Takovou zábavu považovala ovšem za neužitečnou ano zbytečnou, ale zároveň i za neškodnou a nezakázala slečně Jenny, jednou za čas faráře Cvoka navštěvovati.

VII.

Žena bez lásky jest jako spisovatel bez myšlenky; jedno bez druhého nelze pomysliti. A jako špatný spisovatel propadá na kolbišti literárním: tak žena bez lásky promarňuje vezdejšek svůj na jevišti života.

Slečna Jenny, než dostala se na Labutín, nemilovala. Nějaké ty ideální milůstky z prvních dnův její Vesny, kdy chodila v Praze do ústavův za svým vzděláním, nestojí hrubě za připomínku. Byly to jen růže ranních červánků, sice pěkné, ale vzdušné bez pevnější podstaty. Matka jí umřela, když jí bylo deset let a ač otec po druhé se neoženil, ušlo přece dívce mnoho poesie a což důležitějšího, mnoho potřebné přípravy pro skutečný život, již jen pečlivá matka dceři dáti může. Mezera taková nedá se při dívce sebe lepším vzděláním nahraditi a bývá pak v rozhodných chvílích mocnou závadou jejímu životnímu štěstí.

Pan berní Kučera, otec Jennin, byl muž poctivý, své cti povždy dbalý. Jsa svědomitým úředníkem musil téměř všechen čas svůj a všecky síly své na povolání své vynakládati, ale proto staral se upřímně o četnou rodinu svou. Praktickému muži šlo předkem o to, děti podle řady co nejdříve zaopatřiti. Starosti o domácnost svěřil sestře své, vládychtivé staré panně, jež byla sice dobrá hospodyně a v domě náležitý pořádek udržovala, ale pro drsnější povahu svou lásky a důvěry dítek Kučerových dobývati neuměla. Jenny jevila se ve školách vtipnou a učelivou a poněvadž praktický otec soudil, že čekati na štěstí dívky

bez věna za našich dob nejistější jest než čekati na terno z loterie: odhodlal se vésti na nejstarší dceru podle možnosti největší náklad, aby potřebného dalšího vzdělání nabyla a jako vychovatelka v nějakém panském domě záhy si samostatnou existenci zjednala. To všecko čtrnáctiletému a rozumnému děvčeti prvé řádně vyložil, než ji dal do Prahy k sestřenici své, by pro svou úlohu životní úsilovně se připravovala. Jenny šla ráda do světa; doma, pod tvrdým žezlem tetiným se jí hrubě nelíbilo.

Pražská její teta měla za muže úředníka od železnice a byla paní praktická i rázná, ale prázdná oné krásné ženské poesie, jež blaho a zdar kolem sebe rozsívá. Bylo to chybou pro Jenny, ale otec její, pro samé starosti, nevšimnul si té temné stránky při opatrovnici své dcery. Paní Knířová měla jen jednoho chlapce a nebyla dětí milovna. Dceru bratrance Kučery ráda přijala do domu; neb jednak odpadl jí z ní nějaký zisk a pak měla aspoň někoho kolem sebe, při němž mohla své rozumy o světě udati. I vštěpovala v útlou duši Jenninu zásady, jež považovala sama za samospasitelné, jež však dívce byly přímo nebezpečny. Tak říkávala děvčeti: „Jedna ženská krášlí sobě hlavu nápadnými účesy a klobouky, druhá navěšuje na sebe celé krámy skvostů, třetí vymetá prach atlasem a hedvábím, jen aby pozornost mužského pohlaví na se obrátily, by pořádného muže ulovily a výborně se zaopatřily. A která nemá na pštrosí péra, zlato a hedvábí, musí se vyfintiti učeností, vědomostmi, uměním, aby tou cestičkou došlapala se téhož cíle. To bylo od jakživa a nikdy nebude jinak. Podívej se na herečky: to jsou vesměs chudá děvčata, bez věna. Myslíš, že po léta se učením pachtí, by jim lidé v divadle tleskali, nebo v novinách o nich psali? Aby ulovily nějakého kavalíra, to je hlavní věc. I jsou příklady, že dostaly i prince z panovnických domův. Mnohá, jíž otec jednou za rok bídně ztloukl na kartounové šaty, objednává si teď každý měsíc za sta roby z nejprvnějších Pařížských magacínův. A čeho k tomu potřebí? Jen sličnosti a chytrosti. Jeli ženská od přírody sličná, umíli vkusnou strůjí vnady své zvyšovati a slušně je na odiv stavěti a máli k tomu každou minutu všech pět pohromadě: pravím ti, musí zvítěziti. Na deset mužských připadá jeden chytrý, co se jich poměru k ženskému pohlaví týče, a i ten chytrák vleze do tenátek, nejsouli jen ženskou hloupě nalíčena. Kdy bych byla na místě tvého otce, dala bych tě k divadlu."

„To by otec nikdy nedopustil," ozvala se Jenny.

„Právě! Ale i jako vychovatelka můžeš štěstí udělati. Ty jsi už teď sličná a nepřijdouli na tebe neštovice, budeš za něco let pěkným zjevem. Uč se, děvče, uč, co se ti do hlavy vejde. Budešli dobře hráti na piano a koketně zpívati, budešli uměti zběhle francouzsky a o všem zajímavě rozprávěti, dovedešli tomu, kdo v domě vládne, dobře vyhověti a k němu se přilísati, dovedešli při lidech, na nichž záleží, vyhledávati jejich slabé stránky pro svůj užitek, dovedešli v pravý čas býti ctnostnou a opět v pravý čas býti přístupnější, a což vrchem všeho, dovedešli chtíti a chtíti a opět chtíti: to by v tom všichni šlaci seděli, abys si jako vychovatelka nebo společnice v nějakém panském domě neulovila nějakého baronka nebo hrabátko."

Zdravý dívčí cit se ovšem v Jenny vzpíral proti zásadám a náukám paní Knířové. Ale Jenny nebyla z domova romantickou a útlocit její, nebyv pečlivou rukou mateřskou pěstován, nepronikal její nitro tak, aby jedovatý zásev z řečí tetiných nebyl do něho kořínkův zapustil. Když za prázdných chvil důkladněji věty tetiny rozbírala, nemohla jí nedávati za pravdu. Přimyslímeli k tomu ješitnost mladé dívčí hlavy, rozumem a zkušeností nevycvikované, jež letmo unášela Jenny do nádherných zámkův, kdež po perských kobercích procházela se jako neodvislá paní a velitelka; nebo do skvostných ekypáží, v nichž po boku pana manžela jezdila do koncertních sálův a divadel ulicemi velkoměstskými: nedivme se, že Jenny stala se jistou měrou učennicí své učitelky.

Čas, dospívající rozum a zkušenost ji ovšem zchladily, tak že velkolepé naděje a požadavky její ubíhati se zdály v plané přeludy, jež přibývajícím věkem jejím blędly v bezbarvou nicotu: ale když z Prahy jela do Labutína za novým povoláním do panského domu, sny stranou odložené prokmitly zase hlavou její. Podle uvítání barončina domnívala se, že mladý baron jest záletníkem. Ale domněnku tu záhy musila zavrhnouti; Edmund nehodil se do rubriky, do níž domysl její mladé šlechtice vměstnával, naopak, jak již bylo povědíno, budil v ní jednáním i chováním svým trvalejší sympatie.

Půl druhého léta byla již slečna Jenny na zámku Labutínském, a věcné i osobní poměry lidí nás zajímajících šly tam pořád svou cestou jako železnice po kolejích. Uvnitř se asi leccos nového dálo, ale na venek neprorážélo nic.

Obcházejíc opatrně pozornost zámeckých dám i služebnictva, pozorovala slečna Jenny, kdykoliv bylo lze, každičké hnutí Edmundovo. Uchýlilli se hlas jeho jen o poznání od tónu obyčejného, dohledávala se v duchu příčiny toho, by co v řečníku se děje, vyzkoumala.

Dlouhé měsíce byl Edmund k ní odměřeným kavalírem, nikdy jí s cesty nechodil a nikdy nevyhledával setkati se s ní. Kdykoli s ní mluvil před matkou a baronesou, mluvil s onou hladkou ledabylostí, jakovou výborně znají jen šlechtici a lidé s duševní převahou, obcováním se společností vybroušení. Největší péči věnovala hře jeho očí a tu jediné se jí zdálo, že oko jeho živěji svítívá, když hledí na ni a že mu při nejmenším méně jest lhostejnou než jiné dámy. To byl také skoro všecek výtěžek jejího prvního zkoumání a i ten byl ještě záhadný.

Stalo se ovšem, v zámku, parku i jinde, že spolu déle mezi čtyřmi očima rozmlouvali; ale i tu nevycházel baron Mundy z míry své, a třeba z hlasu jeho vroucnost proznívala, důvěrnosti nijaké k ní nikdy si nedovolil.

Jaké bylo tedy její podivení a překvapení, když jednou na večer, začátkem měsíce června druhého roku, co byla na Labutíně, vracejíc se do parku na místo oblíbené, kde zapomněla knížku svou, nalezla v ní psaníčko. Bylo jí nadepsáno rukou baronovou a zapečetěno bylo prstenem jeho, dobře jí povědomým. Tenkráte měla Jenny noc velmi nepokojnou a traplivou, neboť tušila, cítila, ano měla toho vědomí, že psaníčkem tím vržena jest na bouřlivé rozhraní budoucího svého život-

ního štěstí nebo neštěstí. Slečna Jenny nebyla ze slabých. Svolavši všecky dobré duchy své duše k posile, udusila zápas činem rozhodným: psaníčko baronovo neotevřela a napsala mu lístek asi toho smyslu, že psaníčko vrací mu nedotknuté a nečtené, poněvadž starostlivé jeho paní matce ovšem mlčky slíbila, že všelikých milostných pletek se vystříhá. Leč hořký ten lék nenechala bez oslady, připojivši, že jest přesvědčena, že baron od ní nic nešlechetného nežádá, ano ani žádati nemůže, ale že jak jedná, tak jednati musí pro pokoj svůj, pro pokoj jeho a pro pokoj celé vzácné rodiny, v jejímž lůně se jí dostalo a dostává vlídného přístřeší a výdatné záštity před bouří všedního života. Ostatně, že událost tuto s psaníčkem vrhá v hlubinu zapomenutí a že se oddává naději, že tímto starý poměr mezi nima opět obnoven jest.

Odpis tento odevzdala za vhodné příležitosti samému baronovi do rukou. Nepromluvila při tom ani slova, měla sklopený zrak, ale ruka se jí při tom třásla.

Baron byl po nějaký čas nepokojným přes všecko umění v přetvářce; stará baronka si toho všimla. Na štěstí měl po ruce příhodný hromosvod: nejoblíbenější ohař jeho, Nero, toho času nebezpečně churavěl.

VIII.

Dějinný stroj milostného dramatu mezi slečnou Jenny a baronem vázl jenom z počátku; brzy rozjížděl se živěji.

Asi tři neděle po tom, co slečna společnice baronovi psaníčko vrátila, udála se na Labutíně příhoda, jež by byla málem budoucí čest a slávu rodu Počernického s povrchu zemského vyhladila. Sama stará baronka, jejížto nervy, jak doktor kdysi letmo prohodil, tak tuhy byly jako struny na base, byla příhodou tou všecka rozrušena. Jako praktičtí lidé vůbec měřila i ona každou událost potud, pokud se skutečně stala; co by se bylo mohlo státi, to ochotně a ráda přenechávala fantastům, novinářům a vůbec lidem, kteří jen proto mluví, by řeč anebo výdělek nestály. Ale tenkráte překypěl věhlas její z obvyklé nádoby, a co se mohlo státi, doléhalo tížeji na mozek její, než co skutečně se sběhlo. Odtud rozruch, jenž zmítal na čas myslí její.

Dobrý malíř vyhledí a vycítí z každé krajiny něco vábivého, neb aspoň zajímavého, ale na Labutíně byl by se sotva pro motiv k obrazu zastavil. Zámek a park byly jen, aby byly, a krajina kolem byla samá rovina, samé polnosti; obrys samá jednotvarná přímka. Nejlepší ještě ze všeho byly aleje. Tak říkalo se stromořadí ze samých starých, mohutných, drsnokorých a rozložitých lip, jež táhly se v pravém úhlu od západní zdi parku asi dvacet minut cesty, tak rovně, jako by šňůrou mrštil. Dle rodinných zápiskův založil aleje děd nebožtíka barona toho roku, kdy se ženil a za oněch zlatých dob, kdy karabáč a lavice rovnaly nerovnosti rozumu selských poddancův a kdy se k tomu ještě nehledělo, ležíli kus úrodné země pro zábavu ladem. Do alejí vedla z parku vrátka jen pro pěší a cesta, nad níž si staré lípy podávaly větve tvoříce většinou roztomilé klenutí, ptactvem oživené, byla po léta velmi zanedbána a místy travou zarostlá. Stará baronka chtěla již za

živobytí manžela svého aleje zrušiti; za lípy byly by se utržily krásné peníze a z cesty by bylo přibylo několik měřic výnosného pozemku: avšak aleje souvisely jaksi s dějinami rodinnými a měly jisté historické právo, na které sáhnouti se přece ostýchala. Cítila sice, že je to z její strany slabostí, ale domnívala se, že si té slabosti dopřáti může.

Na druhém konci sahaly aleje až k rybníku, jedinému na panství. Nešly až k samé hrázi, nýbrž přede dvěma posledními lipami v levo od rybníka, bylo prostranství uměle navezené, asi tak veliké, co by zcela pohodlně kočárem mohl otočiti, a za ním, zrovna proti stromořadí, na příč splav se stavidly. Přes splav, něco šikmo, bylo položeno šest souběžných trámův a nemohlo se tudíž stromořadím na druhou stranu do polí jezditi, což poskytovalo výhodu, že stromořadí i prostranství při rybníku mělo jakýsi půvab milého ústranní. Malý kousek za splavem polooblonkem táhla se nízká stráň, porostlá chrastím, jež za několik let pravidelně se klestilo a prodávalo, a omezovala pohled ku předu. Od stráně v pravo, těsně při rybníku, vinula se pěšina, po níž se to zvláště za večerní doby letní krásně procházelo.

Posléze mezi splavem a posledními lipami vybíhalo prostranství do rybníka v navezený ostroh, jenž na třech stranách k vodě zdivočelými keři šeříkovými byl lemován. Uprostřed ostrohu stál starý vlaský topol, okolo něhož jako kolem osy, v přiměřené výšce nad zemí, byla šindelová šestihranná stříška ctihodného stáří, spočívající na šesti dřevěných sloupcích. V besídce kol kmene bylo sedátko.

Sem chodívaly v létě, někdy dopoledne ale častěji odpoledne, baronesa Sály se slečnou Jenny, bavily se tu leckterou prázdnou hodinu čtením, šitím a povídáním a došlali zábava, nastavovaly ji díváním se na rybník, kde již nějaký kapr, nějaká lyska nebo potápka jednotvárnou tišinu na hladině vodní oživovaly. Z nouze i šumění a šelest pobřežního rákosí přivívaly jim do duše pověsti o utopencích a čarovné věsti o nadpřirozených vodních bytostech a ladily obrazotvornost jich ku výletům do věčně krásných končin poesie.

I baron Edmund rád tudy koňmo jezdíval dávaje se obyčejně po lávce přes splav a pak v pravo, pěšinou při rybníku, do polí. Jízda s koněm po lávce byla povždy odvážna, a před starou baronkou nesměl se o ní nikdy zmíniti, ač chtělli se vyhnouti výtopku. Leč baron Edmund spoléhal na své koně a na svou jezdeckou obratnost, na níž si nemálo zakládal. Měl dva koně, ač by si jich byl žádal aspoň deset; ale paní matka mu jich více nepovolila. Ryzka Armida a hnědouš Raoul nebyli sice z příliš vzácného plemene, ale byli na oko postavy pěkné a bezúhonné a byli dobře výcvikováni. Armida byla jako dítě, Raoul míval někdy mouchy v hlavě a byl celkem ohnivější a povahy pyšnější a vzdornější. Před pánem měl ještě úctu, ale projíždělli jej služebník, nekončívala se jízda bez výprasku. Ovšem nesměl to baron viděti, neboť Raoulovi nadržoval. Jinak když jej zlá nenapadla, býval Raoul po neděle velmi zvedeným koněm.

Byl konec měsíce června; byl pátek před druhou hodinou odpoledne. Počasí bylo tak pěkno, jak je obyčejně na mysli míváme, když v zimě, za vichru a metelice, při okně na minulé léto vzpomínáme. Den před tím, k večeru, si asi dvě hodinky sprchlo a proto byl

vzduch tak měkký, vlahý, lahodný a vůní z osení prosycený, že tělo i mysl se jaksi od všední země odlučovaly a že pozdvihovaly se v ideálnou sféru líbezného podletí. V zeleném zášeří lipového stromořadí bylo tolik ptačího šveholu, že bys deset kroků bez zástavky neušel. Nebyly to slaďounké popěvy vlaských oper, ale byla to harmonie z nekonečna v nekonečno splývající . . .

V besídce pod topolem seděla baronesa Sály a slečna Jenny. Baronesa měla na klíně nejnovější číslo Viktorie, jež v poledne poštou přišlo, a obě dívky probíraly a kritisovaly mody, v něm obsažené. Na šatech jedné loutky utkvívala jich mysl nejdéle a k nim se opět a opět vracela. Pohádaly se maličko pro druh látky, jenž by nejlépe se k takovým šatům hodil, a slečna Jenny svým vybroušeným vkusem držela patrně vrch nad baronesou. Ač Jenny jen velmi jemnou zbraní se oháněla, nebylo to přece baronese po chuti a rozmrzevši se nad neodmluvným vítězstvím své společnice a panské pohodila časopisem a dala si podati z košíčku knížku, k jejímuž obsahu na oko trvaleji pozornost svou upjala. Jenny považovala to za přání býti na chvíli o samotě, zdvihla se a nevzavši ani stinník ani klobouk odešla do stromořadí.

Byla dnes skutečně vábným zjevem. Měla na sobě lehké letní batystové šaty nejnovějšího střihu k životu těsně přiléhající a na ňádrech do čtyř hran vykrojené. V levém rohu měla zastrčenou kytičku z polních květinek a na nahém hrdle zlatý vkusný křížek na gumové šňůrce. Obě dívky daly si dnes zvláště na strůji záležeti. Stará baronka odjela o deváté hodině přes pole, a čekaly ji až večer. Jenny neobávajíc se kritiky staré paní vystrojila se podle chuti a byla dnes se svým zrcadlem neobyčejně spokojena. Kdy by se byla mohla, když do alejí se ubírala, do zrcadla podívati, byla by bývala ještě spokojenější; nebo lahodný ruměnec, jenž prorážel jejími tvářemi a jejž bez pochyby delší chůze ze zámku k rybníku za letního tepla a i hádka s baronesou do živa zbarvily, slušel jí tak roztomile jako červená tvářička míšenskému jablíčku.

Vešla kousek do lipořadí a usedla na kámen pomezný v levo při šestém stromě. V tom zaslechla směrem od parku prudký dusot konský. Dusot se neobyčejně rychle blížil. Jenny vyskočila a podívala se do alejí. Nemohl to nikdo jiný býti než baron. Přijížděl úprkem. Poznávala Raoula — byl upěněn a frkal divoce, baron Mundy byl bez klobouku a bled jako stěna. Jenny tušila, že Raoul se mu vymknul z vlády. V tom, jen asi dvacet neb třicet kroků před ní, klopýtl Raoul o kámen a jako střela sletěl s něho baron hlavou naraziv o kmen, že to zadunělo. Svalil se bezduch na zemi. Jenny vykřikla, Raoul pádil k rybníku. Se spánku barona Mundyho crčela krev potůčkem . . .

Jenny se nemohla s místa pohnouti. Bylo jí, jako by jí jehla blesku zrovna do srdce vjela. V tom okamžiku byla si po prvé vědoma, že Edmunda miluje, a on válel se před ní v krvi, bezduch — mrtev . . .

Vzchopila se a rázem zmužněla.

Přiskočila k nešťastnému jezdci, narovnala jej poněkud na zemi, přisedla k němu a přitáhla, co měla síly, svrchní část trupu do svého klína.

Upjala naň pohled, jenž mrtvé k životu křísí.

Mundy byl všecek zesinalý a krví zohaven a potřísněn. Byl na dobro bez paměti a ani stopy života nebylo na něm. Z očí Jenniných ukáply naň dvě palčivé slzy.

To vše netrvalo ani minutu.

Odhrnuvši si kadeře s čela vstala Jenny pomalu se země, položila opatrně barona do měkké trávy a sběhla dolů ke splavu, kdež kapesní šátek namočila. Vracejíc se spatřila baronesu, jež žalostným na bratra pohledem zděšena omdlévala. Jenny ji právě v čas zachytila, že neklesla k zemi. Umyla a občerstvila ji, posadila ke stromu a běžela k Mundymu. Vzala opět hlavu jeho do klína a omývala mu skráně. Baronesa hleděla na ni jako vyjevena. Pak sebravši se přiblížila se k bratrovi, přiklekla k němu a zuby drkotajíc zašeptala: „Je zabit?“

„Asi.“

„Pro Krista pána! Co si počneme! Co si počneme!“

„Račte ke splavu a namáčejte šátky. Jiného nezbývá.“

Baronesa vyřizovala Jennin rozkaz mlčky a rychle. Jenny omývala barona, nehnouc se od něho a zraku s něho neodvracujíc. Uplynulo několik dlouhých minut; mrákoty smrtelné Mundyho nepřecházely, leč pečlivé dívce se zdálo, že životní jeho síly pomalu se probouzejí. Rtové jeho slabě sebou škubli, pravá ruka se o poznání pohnula a pošinula. Jenny v duchu zajásala a rozmlouvala k němu polo nahlas: „Edmunde, pamatuj se; pro živý bůh, pamatuj se!“

Baron pohnul na levo hlavou — oddechl si . . .

„Živ?“ tázala se Sály.

„Není mrtev, ale nepřichází k sobě. Jen vodu, vodu, baroneso!“

Baron znova pohnul hlavou a levou rukou. Bolest mu škubla v lících a v očích. Sklenný výraz jich měnil se v skutečný, životní lesk. Zahleděl se do Jenny a počal pravidelněji oddychovati.

„Co vás bolí?“ otazovala se ho Jenny nejsladším zvukem pravé soustrasti.

Baron neodpovídal, ale zahýbal pravicí, jako by něco hledal.

Jenny vzala jej za ni a tiskla mu ji srdečně. Bolestný výraz jeho obličeje pozměnil se na vteřinu v libostné pousmání, ale ustálil se opět ve tváři.

„Co vás bolí?“ opakovala Jenny.

Baron všiml si, že baronesa jest přítomna, a mlčel; když pak poodešla, promluvil jedva slyšitelně: „Srdce.“

Jenny mlčela, leč zraku od něho neodchylovala. Duše jejich vzájemně přecházely z oka do oka; vyměňovaly se; vyměnily se.

„Mluví?“ otazovala se baronesa.

„Mluví — ale s cesty.“

Baronesa poodešla ke splavu.

„Nemluvím s cesty; mluvím z duše, Jenny!“ ozval se baron.

Jenny neodpovídala a když baronesa se vrátila, pravila k ní:

„Jedna z nás musí do vsi pro lékaře a dopravu.“

Baron Mundy stiskl křečovitě ruku Jenninu.

„Mám běžeti já, nebo ráčíte sama, baroneso?“

Baronesou zalomcovala zima. S polomrtvým člověkem, a třeba to byl bratr, půl hodiny o samotě býti, zdálo se jí strašlivým. Láska její.

sesterská a lidský útlocit byl v ní menší nežli strach před trapnou situací. Rozhodla se bez dlouhého rozmýšlení.

„Půjdu sama," odvětila pevně; „a vy, Jenny, zatím bratra opatrujte jako svou duši. Mamá a rod náš nikdy vám toho nezapomene."

Touto nemístnou řečí Jenny střízlivěla z opojení, do něhož ji zavedly nejšťastnější city jejího posavadního života. Teta Knířová připadla jí na mysl. Odpověděla baronese chladně a zdvořile: „Račte tedy sama jíti a sobě pospíšiti. Při tom buďte pozorna na zdraví, byste milostivé matince nezpůsobila starostí. Bude míti dosti této strašlivé nehody. Já učiním za vaší nepřítomnosti, seč jsem."

Baronesa se pozastavila nad tou řečí. Ne obsah, ale tón, jímž pronešena byla, nebyl jí hrubě po mysli. Leč neříkala nic a odešla do besídky pro klobouk a stinník. Když se vracela mimo Jenny a bratra, připojila: „Pomoc tu bude co nejdříve."

Spěšněji než mívala zvykem, odcházela k Labutínu.

IX.

Chvíli nepromluvil ani Mundy ani Jenny. Dívka složivši oba šátky na plochu, tiskla jemně obklad na ránu baronovu.

„Jest již Sály daleko?" otázal se on.

„Kousek cesty."

„Z doslechu?"

Jenny neodpovídala.

„Proč mi neodpovídáte?"

„Slíbila jsem baronese, vás co nejpečlivěji ošetřovati, dokud lékař nepřijde. A všecko mluvení jest ve vaší nebezpečné situaci škodlivo."

„To není ten hlas, jímž jste prvé ke mně mluvila. Já jsem se klamal . . . jsem bláhovec . . . jsem, jsem . . ."

Jenny mlčela.

„Zdálo se mi," počínal znova baron, „zdálo, že jste ke mně pravila: Edmunde, ty . . . Snad byl to sen! Snad pravda! A já si toho zasloužil . . . já, já vás, Jenny, miluji."

Jenny ani nemukala.

„Proč jste mne násilně volala k životu? Bylo by mně lépe bývalo, nebyti . . . Pravím vám, lépe, když jste taková hrdopyšná . . . bezcitná . . . bezcitná, i když se zmítám před samým hrobem . . ."

„Mluvíte nepravidelně. Hlava se vám zmímá horkostí. Půjdu a namočím v čerstvé vodě šátky."

„Jděte si . . . rozumím. Mrzí vás, že se mé hlavě tak krásně odpočívá na vašem klíně. Položte mne do trávy . . . nových obkladův od vás nepřijmu. Ó, Jenny, před živým nebem budete jednou odpovídati za to, jak jste se mnou zacházela před mou smrtí!"

V Jenny se stáhlo srdce; slze jí vyhrkly z očí, ne krůpějemi, deštěm . . . Bolestná výčitka Mundyho zadrhla jí hrdlo. Snažila se promluviti; nemohla . . . za chvíli teprvé vyrazil jí z hrdla nečlánkovaný téměř výkřik: „Edmunde!"

Baron si oddychl. Slzy Jenniny sypaly se mu na čelo a tváře. On sám oslzel, ale nemluvil. Při tom zmocnil se její pravice a přitáhl si ji k ústům a vtiskl na ni dlouhý políbek. Jenny mu ji vytrhla a políbila jej sama ve rty.

„Zaplať ti to pán bůh, Jenny," děkoval jí baron a chtěl se mermomocí vztyčiti. Leč neměl k tomu sil a Jenny toho nedopustila.

Nastala dlouhá pomlka.

„Jsem hoden politování," zaváděl baron znovu hovor. „A Jenny, že to vím a že si nepomáhám, to jest nejsmutnější. Jsem muž svéprávný, jsem dědic po otci zákonný, mám zdravý rozum a přece jsem otrokem v domě. Nehrajuli před tebou úlohu až komicky smutnou?"

Jenny si vzpomněla na úsudek faráře Cvoka o Mundym a vážně odpověděla: „Zdárný a poslušný syn a třeba v letech mužné síly není a nemůže býti komickým zjevem."

„Těšíš mne."

„Mluvím, jak myslím."

„Mluvíšli, jak myslíš: proč jsi nepřijala psaníčko mé před třemi nedělemi?"

„V odpisu mém bylo vysvětlení."

„Nevěříš mi?"

„Nevěřila jsem: od dnešního dne věřím."

„Opakuj Jenny to slovíčko!"

„Věřím."

„To mi stačí, to mne uspokojuje, to mi vlévá do žil zdraví a život a do duše pokoj. Levá ruka mne hrozně bolí. Jest vejpůli . . . a krve ušlo asi mnoho . . . Jdou na mne dřímoty."

Baron zamhouřil slabotou oči a pravice, jíž posud Jenny za ruku držel, svezla se mu bez vlády k boku. Jenny nespouštějíc s jeho hlavy očí padala z úzkosti do úzkosti. Zdálo se jí, že jest s ním hůře a že prvé nenadsazoval, praviv, že má před smrtí. Ruměnec vytrácel se z jejích lící, rty promodrávaly a potné krůpěje vyrážely jí na čele. Nepokojem a zoufalostí měla duši jako v kleštích.

Úzkostlivě pohlížela nahoru stromořadím. Nespatřila posud nikoho a nahlížela, že lékař a povoz nemohou tu ještě býti. Každinká minuta protahovala se jí do věčnosti.

„Dřímášli?" zašeptala k Mundymu.

„Nelze. Ruka bolí, hlava brní, rána pálí."

Jenny oslzela znova.

„Věř mně, Jenny," promlouval slabě baron, „rád bych tu nyní umřel, tobě na klíně . . . Jen pomyšlení, že . . ."

„Buď silen a trpěliv, Edmunde; neumřeš. Lékař i povoz budou tu co nevidět."

„Budešli ženou mojí?"

„Budeli to moci býti, ráda!"

„Hlas se ti chvěje . . . Kdy by nebylo mé nešťastné matky, už —!"

„Doufejme!"

„Která šlechtična má srdce jako ty, Jenny?"

„Prosím tebe z té duše: šetři sebe, nemluv, nenamáhej se k myšlení.“

Baron se na okamžik zamlčel.

„Předsudky jsou mocny,“ jal se znova s přestávkami mluviti. „Od kolébky vštěpují je do člověka; hejčkají je v něm . . . ale cit se nedá umořiti. Ty tři poslední neděle . . . a to násilí před vyzvídavým okem matčiným . . . ti její slídiči . . .“

„Pro hořké utrpení Kristovo! každým slovem uchází ti kousek síly, každou myšlenkou částice života! Edmunde, dej na prosby mé, nemluv!“

„Doufám v boha. On nás tady svedl . . .“

„Díky nebesům! Kočár přijíždí, lékařská pomoc se blíží, budeš zachován, Edmunde!“

Baron nevrle hlavou pohnul.

Kočár dojel k milencům. Seděl v něm panský doktor a jeden z hospodářských příručích; na kozlíku vedle kočího starý Ferdinand. Mlčky sestoupili s povozu a kočí popojel, aby u rybníka obrátil. Než se vrátil, ohledal doktor zběžně barona a vlil mu několik sílících kapek do úst. Po té sedl do kočáru a nařídil oběma mužům, aby mu barona opatrně podali. Když tak učiněno, uložil si jej do náručí. Příručí a slečna Jenny sedli si proti nemocnému, a povoz ujížděl do zámku, jak toho nerovná silnice v alejích dopouštěla. Za celou cestu vyměněno jen několik vět mezi doktorem a Jenny.

Ve vsi, dvoře i v zámku bylo všecko zhůru; baron Mundy byl oblíbenější nežli matka jeho. Nemocného odnesli do jeho komnaty, kde již lože bylo proň připraveno, a všichni tři muži zůstali při něm. Kočí úprkem jel do Starých Dvorů pro šafáře Rambouska, jenž v celém okresu byl znám jako výborný nápravce zlámanin. Jiný jízdný posel již dříve jel pro starou baronku.

Jenny odešla do svého pokoje a sklesla malomocně do pohovky. Ruce sepjala na klíně a vyděšeně hleděla ke dveřím, nepřijdeli někdo se zprávou, že Mundyho není více. Seděla tak hodinu a snad i více; nikdo se o ni nestaral a nepodal zemdlené dívce ani vody. Konečně se vzchopila a odebrala se do korridoru, kde byly komnaty baronovy. Tam bylo ticho jako o půl noci. Jenny postavila se k oknu a čekala, až někdo od barona vyjde. Nedočkavost a nejistota div ji neumučily. Konečně otevřely se dvéře; šafář Rambousek vyšel. Jenny se mu rozběhla v ústrety.

„Jak jest baronovi? zůstaneli na živě? . . .

„Inu je šeredně pošramocen, milá slečinko; levou ruku má tuhle pod ramenem zlomenou na dva kusy. Ale to nic není. Já mu ji spravil. Ránu, tuhle na hlavě, mu pan doktor sešil a zalepil, o to by také nebylo. Ale hůře to bude vypadati s mozkem. Mozek je zpropadeně lehtivý kus těla. A když se pádem otřese, bývá amen s moudrostí.“

„A neumřeli baron?“

„Toto! Pan doktor sice kroutí hlavou, ale to dělají všichni latináři, aby se pak pochlubiti mohli, že se jim znamenitý kousek povedl. Ale já nejsem žádný letošník a nejzdravější stoličku si dám vytrhnouti, jestli za tři neděle pan baron nebude jako ryba.“

Slečna Jenny v duchu zajásala; z Rambouska mluvila prostá, přesvědčivá pravda.

Leč do jásotu jejího srdce padl z nenadání vřeštivý zlozvuk. Do chodby přicházela zdola stará baronka v cestovním obleku. Spatřivši společnici dala se bezohledně do ní: „Jak můžete, Jenny, nechati baronesu v takové kritické situaci samotnu. Račte se přímo k ní odebrati. Budeli vaší pomoci zde potřebí, dáme vás zavolati.“

Jenny se mlčky uklonila a odešla do svého pokoje.

(Pokračování.)

Cestování po Tatrách.

Píše

Josef Wünsch.

(Pokračování.)

Od sedla děsné Závrati dosti pohodlně scházíme po úbočí příkré stráně. Proti nám rozkládá se nejvyšší z Pěti Stavů, dle kterých údol ten pojmenován. Je to Zadní nebo Zamrzlý Stav, i Podkol zvaný. Má něco přes 6 h. Ve vodě jeho posud na počátku srpna plují kry ledové.

Zatím dostoupili jsme plochého vršku ohromného balvanu. Rozložíme se zde, odpočineme a požijeme svého jednoduchého oběda. Postavení tu máme velmi výhodné, neb odtud jediné přehlednouti lze všech pět jezer. Opodál od Stavu Zadního u samých jižních stěn údolí rozkládá se Stav Černý. Je ještě jednou tak veliký jako předešlý a leží přes 1707 m. nad hladinou mořskou. Voda i Zadního i Černého Stavu dvěma potůčky odtéká do třetího, do Stavu Velikého. Má skoro 35 h.: je to tedy největší jezero Tatranské. Leží asi o 60 m. níže než Stav Černý. V jihovýchodním cípu údolí vidíme ještě Stav nazvaný Přední, který má neplných 8 h. plochy. Voda jezera toho protéká nepatrným jezírkem, Malý Stav zvaným, $0{\cdot}_{26}$ h. a spadá do Stavu Velikého. Odtud veškera voda údolí Pěti Stavů mnohými divými vodopády vrhá se do doliny Roztoky, až pak pod výběžkem Opáleného s Bjalkou se pojí.

Jest asi půl jedné. Jsme po obědě, zásoby, které zbyly, skládáme opět do vaků. Posilněni na další vydáváme se pouť. Potůček, tekoucí ze Zadního Stavu do Velikého, zůstává nám po pravé ruce. Skáčeme opět s balvanu na balvan. Tak obcházíme, recte: obskakujeme, i severní břeh Stavu Velikého. Tu však již zase Jupiter Pluvius strašně na nás se mračí. A co mnohem horší, že nezůstává při pouhém mračení: již zase jen se lije.

Ale co to? Štěkot psů.

Spozorovali nás pozdálí. Jsou to velicí psové Tatranských pastýřů. Postavy jsou silné a složité, srsti bílé a huňaté. Ostré zuby na nás cení, jako by nás chtěli roztrhat. Není s nimi radno žertovati. Vždyť i na medvědy prý chutě dorážejí.

Konečně kde se vzal, tu se vzal jakýs horal a psy zahání. Blížíme se k salaši. Opodál aspoň viděti ohradu z proutí, tak zvaný košár, a stádo ovcí v něm. Ovce přes celé léto žijí tu pod širým nebem. U nich je několik pastevců, ti pasou je, dojí a připravují chutný sýr ovčí.

Již stojíme před samým jejich palácem Tatranským. Ani bychom ho nebyli spozorovali. Bože, jaká to trestuhodná netečnost od nás! Mnohý nebude chtít ani věřit, řeknuli, že salaš Tatranský z kamene pevně byl vystaven. Z kamene a to z nejkrásnější a nejtvrdší žuly. Tři stěny totiž z ohromných balvanů byly sestrojeny. Štěrbiny mechem jsou ucpány. Pravá to stavba kyklopská. Stěna přední, v níž i dvéře upraveny, jakož i plochá střecha ze dřeva je zhotovena. Na střeše nad to položeny i veliké desky žulové, aby vítr jí neodnesl. Lhal bych, kdy bych řekl; že procházejíce jednoduchým salaše portálem, museli jsme hlavy trochu nakloniti. Toho nebylo potřebí, neboť otvor dveří byl tak vysoký, že jsme do salaše zcela jednoduše lezli — po čtyřech. Síň měl celý salaš jen jednu. Měla asi 2 m. v šíři a 3 m. v déli. Vysoká byla tak, že jen v zadní části člověk prostřední velikosti přímo mohl se postaviti. Za to však o náležité provětrávání s dostatek bylo postaráno. Vítr vnikal i unikal mnohými skulinami, jež ucpati obyvatelům dosud nevidělo se. Těmito skulinami přicházelo sem i světlo denní a odcházel štiplavý kouř. V jednom koutě na zemi plápolal totiž oheň a nad ním zavěšen byl veliký kotel. U ohně šukal starý báča a jemu k ruce byli dva chasníci. Nás přihnalo se pojednou 8. Tančit jsme tam věru nemohli. Sesedli jsme se těsně druh vedle druha, a báča dřevěným koflíkem nabíral nám žinčice. Pili jsme jako do důchodu. Na ten čas bez toho nebylo nic moudřejšího. Walery Eljasz ve svém Przewodniku na tento salaš velice naříká a před obyvateli naprosto varuje. Pocházejíť prý goralé ti z podtatranské vsi Bialky, která slyne lakomstvem a chtivostí. Žinčici dávají prý si platit jako víno a před prsty jejich má prý každý míti se na pozoru. Kolik pravdy v tom a spravedlnosti, těžko nám rozhodnouti. My žinčici sice slušně zaplatili, ale konečně ani kuře zadarmo nehrabe, a tak i juchas rád něco si přivydělá. My se tam zachránili před silným lijákem a když jsme odcházeli, měl každý zase veškeren svůj majetek. Ano i tomu nemálo jsme byli povděčni, že sami jsme něco odtamtud si neodnesli, nebo prý tam „drobných“ nemají právě nedostatek.

Od salaše Pěti Stavů béřeme se přes potok plynoucí ze Stavu Velikého, odtud pak krásnou kosodřevinou obcházíme Přední Stav. Opět robotné stoupání. Po půl hodině asi dostoupili jsme ostrého štítu, který kolmým srázem spadá do doliny Roztoky. Rozhled odtud je velikolepý, uchvacující. Pod námi propast závratná. Na dně jejím šumem a třeskem potok údolí Pěti Stavů třemi proudy vrhá se s výše skoro 100 m. Sněhobílé vody jeho rozbíjí se o ostré skalí, divoký var pěny bělostné ze sebe vyhazuje. Jemné páry vodní táhnou se úzkým údolím, jemuž mohutný Vološin vévodí. K západu kupí se Turně Bučinova, na východ pak za Svištovkou táhne se hřbet Opálený. Toť pověstný vodopád Šiklava a divokrásné jeho okolí.

Konečná pouť naše dnešního dne nebyla již namáhavá. Po Svištovce brali jsme se pohodlnou stezkou a travnatými palouky. Se hřbetu brzy sešli jsme opět v bujnou kosodřevinu a níže ve vysoký les. Stráň ta slove Úboč. Za nedlouho stanuli jsme na březích bystré Bjalky. Bjalka přichází z Mořského Oka. Po levém břehu jejím zdělána cesta, po které i vozem mohlo by se jeti. Konečně vystoupili jsme na jakousi haldu kosodřevinou i vysokými stromy porostlou. Před námi uprostřed nebetyčných velikánů skalních rozlévá se osamělé jezero. Je to Mořské Oko, cíl dnešní pouti naší.

Je půl šesté, ale v horách již se šeří.

Polský spolek Tatranský zbudoval tu svým nákladem veliký dům dřevěný. Tím zavděčil se zajisté každému navštěvovateli Mořského Oka velice. Před tím cestovatelům nocovati bylo v bídných salaších a byloli jich mnoho, i pod širým nebem. Nyní aspoň každý uchráněn je zlé nepohody, opatřen před větrem a deštěm. Jsou tu tři veliké síně, několik hrubých stolů a lavic kolem. I neveliká lože z prken tu zbudována, na kterých ovšem není nic než něco tvrdých špiček kosodřeviny pod hlavu. Mimo to jest tu i veliké ohniště a jiná síň, obydlí opatrovatelovo. Ten povinen je zásobiti se chlebem a pálenkou. Na neštěstí však, když my přišli, chléb mu došel. Byli bychom zajisté hlady mřeli, kdy bychom hned ze Zakopaného vším nebyli se náležitě opatřili.

Prvou a nejhlavnější starostí naší bylo, bychom si co nejdříve pořídili nějakou hostinu, neboť vzduch horský tráví nemálo. Za tou příčinou postavili jsme opodál chalupy jednoho ze svých nosičů, aby silným svým hlasem ob čas řval do protějších hor, aby nám sem mléka přinesli. To pomohlo. Již asi za pět minut ozvalo se podobné řvaní s hor, že už mléko nesou. Neuplynulo pak ani $^3/_4$ hodiny, a skutečně přišel goral s mlékem. Bodří moji Varšavané upravili zatím své čajovnice a rukou obratnou navařili občerstvujícího nápoje.

Mimo nás sešlo se tu dnes ještě více cestovatelů. Je tu i pan Bałwański, bodrý to Krakovan se svou dceruškou. Oni však nepřišli přes Závrať, nýbrž dorazili sem koňmo přes Bukovinu a údolím Bjalky. Mnozí z cestovatelů, hlavně ti, kteří po nás teprvé přijechali, na půdě umdlené údy složili ku spánku spravedlivých.

Oheň na ohništi rozdělán tak ohromný, jako bychom ještě dnes vypáliti chtěli aspoň polovinu Tatranských lesů. Při ohni peče a smaží se na rošti maso rozmanité. U ohniště suší se celé řady ubrouzdaných bot, kolem pak navěšeno mokrých kabátů. Po jizbě rozložili se naši převodníci. Pochutnávají si ze svých krátkých dýmčiček a vypravují si své zkušenosti. Pravda a báseň mísí se tu v podivnou strakatinu. Mајíť i převodníci Tatranští zvláštní svou bohatou „latinu."

Teprvé po jedenácté z úst vyprášila se jim poslední lež, a na ohništi vyšlehl poslední plaméněk. Vyšlehl a zanikl v temnotách.

Toť náš nocleh u Mořského Oka.

Plujeme na voru po Mořském Oku. Přepravíme se ku protějšímu břehu jižnímu a odtamtud vystoupíme k Černému Stavu.

Převodníci veslují o závod, my zpíváme. Brzy však oddáváme se půvabům krásného okolí, jež básník náš tak mistrně líčí:

tak jasně hledělo tu v stinném šeru,
a tak dojemná klidnost z něho snila,
jak by se hloubka myšlenek v něm kryla,
ba myšlenek to, zvoucích k rozjímání —
je tušit lze, však nejsou k prohloubání.
Tu v dolině, však v převelebné výši,
se leskne jezero jak perla v číši,
a z rudy stříbrná jak žíla svítí,
tak z břehů šedých jeho lesk se třpytí.

Avšak pročítejte raději sami. Jen tvůrčí mysl básníkova dovede vylíčit, co Vševládce krásného byl vytvořil. A Mořské Oko zajisté je přelíbezný koutek tohoto slzavého údolí zemského.

Od nadšeného básníka vraťme se k nudnému zeměpisci. On nepěje: on jmenuje a počítá.

Mořské Oko nebo Veliký Stav Rybí leží v horním údolí říčky Bjalky. Pravdě podobá se, že leží něco málo přes 1400 m. nad hladinou mořskou. Desetkráte již výška jeho vyměřována a různí se od 1384 až do 1481 m. Plochy má Mořské Oko 33 h.; je tedy po Velikém z Pěti Stavů nejrozlehlejší jezero Tatranské. 17·44 h. plochy jeho jest území uherské. Hranice jdou skoro přímo od Mnicha ku Bjalce; dělí tedy jezero od jihu k severu po celé délce jeho. Část uherská náleží panu Aladáru ze Salamonu, polská polovina pak panu z Eichbornu. I hloubka jezera je značná. Walery Eljasz vypravuje, že na různých místech naměřilo se až 627 stop hloubky. Dle Dechyho však je Mořské Oko ze všech jezer Tatranských na uherské straně ležících sice nejhlubší, ale hloubka jeho obnáší prý jen 60 m. Lid něčemu takovému ovšem nevěří. Pověst báji o hloubce bezedné. Lid o tom svatě je přesvědčen, že Mořské Oko pod zemí s nezměrným oceánem souvisí. A kdož by o tom ještě pochyboval, až s vámi sdělím, co se stalo? Je tomu sice již dlouho, ale stalo se. Byl pán, bohatý pán. Vracel se domů po moři a měl bohatství veliké. Plný kufárek ho měl. Ale přišla bouře, a koráb se rozkotal. Všecko utonulo, a jen pán zachoval to holé živobytí. Byl živ, ale byl žebrák, chuďas jako já a tady náš Vojciech. Pán chodil světem a přišel konečně i sem k Mořskému Oku. Koukal po vodě a něco po ní plovalo — jako kus dřeva to plovalo. Vylovili to. A hádejte, co to bylo? Byl to jeho kufárek, jeho vlastní kufárek. Klíček měl u sebe, a když kufárek otevřel, měl tam všecko svoje „nieporuszone bogactvo.“ — Pochybujete ještě?

Barva vody jezerní při břehu je jasně žlutá, přechází pak v zelenou jako smaragd a dále ve blankytně modrou. Čím dno je hlubší, tím voda temnější.

Z jezer Tatranských snad jen Mořské Oko a jezero Popradské živí v sobě ryby. V Mořském Oku pak hlavně mnoho pstruhů a lososů se chytá. Odtud zajisté Mořské Oko i Stavem Rybím zváno. V ostatních jezerech Tatranských ani rybičky neuhlídáš. Jsouť jezera ta jednak

příliš vysoko položena, jednak vody z nich plynoucí po vysokých prazích do značných padají hlubin. Tu pak rybám tažným do takové výše nikterak nelze se vyšvihnouti. Zůstávají jen v potocích.

K západu a k východu sepjato je Mořské Oko železnými polokruhy žulových stěn, které od zrcadla jeho na 1000 m. příkře vypínají se k nebesům. Je to na západě Miedziane, Mnich a Štít Mienguszovský dosud nedostupný. Celé jezero kol kolem lze obejíti; je to chůze místy sice dosti trudná, ale je možná. K obchůzce takové potřebují se asi 2 hodiny času.

Vodu svou dostává Mořské Oko dílem z Černého Stavu nad ním položeného, dílem pak z potoka, který s čela skalistého Mnicha sem vrhá se v bělostných kaskadách. Mimo to má prý Mořské Oko i mnohá výdatná zřídla studených vod ve svém korytu.

Hlavní lepota položení Mořského Oka spočívá však v tom, že leží ještě uvnitř hranice lesů. Je to rozhraní lesa a kosodřeviny. Nejbližší břehy jeho, hlavně však východní břeh, který z počátku znenáhla vystupuje, porostly krásnými lesíky. Jsou to lesíky sice dosti prořidlé, ale za to jsou tím malebnější. Roztroušeny tu smrky a limby. Výše pak ještě kosodřevina pne se po drsných skalách, až i ta řídkým travinám ustupuje. Pak i traviny ustupují žlutým lišejníkům, konečně i ty řídnou, a neviděti než bohopustou skalinu prázdnou všeho života.

Limba je strom jehličný. Podobá se sosně; je prý to cedr severní. V Sibiři cedrem ji nazývají. Roste limba ještě tam, kde smrku již se nedaří, až přes 1700 m. Kmen je pěkně rovně urostlý, dřevo je tvrdé, má šišky, jejichž oříšky lze jísti. I kadidlo dává velmi libovonné. Bohužel však, že pěkný a užitečný tento strom v Tatrách hyne. Na polské straně rostou limby snad již jen u Mořského Oka a u Černého Stavu Gonsienicova. Tu lid hubí je bez milosti. Nikdo pak na to nepomýšlí, aby o dorůstající mláď bylo postaráno. V Uhrách je prý jich kolem Krivaně dosti. Tam prý zakázáno poráželi je.

Ani v Tatrách nedaří se jednotlivým druhům stromů ve výši jakékoli. Druh jeden v nízké teplejší poloze prospívá, jiný vyvolil si místečko třeba o tisíc metrů vyšší, kde ostrý vzduch jde mu k duhu. Tak olše bílá počíná v Tatrách teprve ve výši 792 m., jasan 818 m., jedle 1096 m., buk 1194 m., osyka 1217 m., javor 1280 m., smrk 1530 m., modřín 1568 m. a bříza 1587 m. Cedr Tatranský počíná ve výši 1305 a roste až do 1721 m. Kosodřevina pak vleče se od 1340 metrů až do výše 1938. Hranice věčného ledu a sněhu vyšetřena v Tatrách na 2593 m. Ale je prý to zvláštností Tater, že i nad touto čarou na příklad na Gerlachovce a na Štítu Lomnickém nalézají botanikové několik druhů rostlin ve květu nejkrásnějším.

Více zajisté než půl hodiny trvalo, než náš Tatranský Leviathan připlul k jižnímu břehu Mořského Oka. Našli jsme tu malý přístav a tu ku břehu jsme přirazili. Před námi příkrá stráň skalnatá vypíná se do výše asi 200 m. Je to vysoký práh, který Mořské Oko dělí od blížence jeho, Černého Stavu. Po stráni jakás takás stezka vine se rozkosem. Ta však brzy mizí mezi balvany, a nastává tedy obyčejné škrábání se s balvanu na balvan.

Asi uprostřed stráně mohutný kříž k nebi pne černá svá ramena. Je železný, litý. Postaven tu na památku návštěvy Týneckého biskupa Řehoře Zieglera, čemuž litery G. Z. a r. 1823., jež v dolení části čísti lze, nasvědčují.

Konečně dostoupili jsme břehů Černého Stavu. Ale jaké to břehy! Po jedné straně kyklopská hradba balvanů divoce tu nakupených. Ostatní tři strany ohraženy sráznými stěnami skalními, jež skoro kolmo do černých vod jezerních se snášejí a ve hlubinách se zrcadlí. Hřebeny horské v nesčíslné množství ostrých zubů a jehlic se rozstupují. Drsné boky rozjizveny jsou četnými trhlinami. V těch horský sníh zůstává ve klidu věčném. Tiše, nepohnutě stojí vody jezerní. Větřík nerozčeří jich ve vlnky švitořivé. Děsný klid, hrobové ticho kolem. Teď s vrcholku Štítu Měngušovského orel povznesl se do vzdušných výšin. Rozepjal širé peruti a tiše, jako strážný duch skalních pustin, vznáší se nad jezerem. — Zmizel ve skalní rozsedlině. Opět ta děsná samota, němota, tesknota. Tolik nás tu, a všichni stojíme uděšeni. Stojíme jako uprostřed hrobu otevřeného. I hovorní průvodčí naši oněměli. I oni uchváceni jsou ohromujícím obrazem přírodním.

A přece pohlednemeli zpět, jak líbezný obraz rozvíjí se před námi! Pod nohama našima milostné Mořské Oko s břehy pěkně zarostlými, dále k severu rozevírá se údolí Bjalčino, v levo Svištovka oděla se hvozdy hustými, a nad lesy kupí se šedé, lysé vrcholky skalnaté. Tu lahodu vítá básník Goara:

Buď vítána, ty hráze přelíbezná,
vy modré hory, stráně miloteskné,
jichž hlava vznešeným se zlatem leskne,
jichž řeči lahodnější ucho nezná!
Vy staré lbi, vy šedí velikáni,
jichž hruď omládá každým jitra tknutím,
z nichž vůně line každým oddechnutím . . .

Asi půl druhé hodiny trvalo, než jsme odtud k domku u Mořského Oka se dostali. Zde za ten čas ze vsi Bukoviny obdrželi novou zásilku chleba a jiných potravin, tak že i my prořidlé zásoby své na další pouť mohli doplniti.

K jedenácté asi vydali jsme se na cestu. Scházeli jsme opět po dobré stezce lesní překrásným údolem Bjalčiným. Po pravém jejím břehu táhnou se lesnaté stráně Sedmi Granátů, po levém pak široké horstvo mezi Roztokou a Bjalkou súžuje a snižuje se znenáhla v lesnatý hřbet, Opalone zvaný. Až tam, kde vody Pěti Stavů padají do Bjalky, údolí náhle se rozšiřuje. Půda úrodná, vláhy tu po celý rok hojnost. Bujné, tučné lučiny a uprostřed nich několik chatrných salašů. Toť osada Roztoka.

Rozložili jsme se na lesní louce po pařezech ztrouchnivělých. Poobědváme. Máme všeho dosti, jen mléka se nám nedostává; voláme do salašů, nikdo se ani neozývá, všecko obyvatelstvo se stády na vyšší vytáhlo polany. Jen malého výrostka tu zanechali, ten konečně lenivě přilezl. My, by nám prodal mléka; on zcela suše, že neprodá. I aby tě tisíc rohatých, kluku! Společníci moji dlouho mu domlouvali, až konečně mléka přinesl. Možno, že učinil tak jen proto, jelikož viděl,

že by nějaký výprask mohl utržiti. Zmiňuji se o tom jen proto, abych ukázal, jak neúčinliví tito lidé na salaších často jsou. Jindy zase ochotně prodávají, ale výrobky své nestydatě předražují. Jsou to ovšem nezvedené děti přírody. Ty musejí býti teprvé vychovány. I ony zajisté polepší se a zanechají toho, když cestující chovati se k nim budou vždy spravedlivě a když proti každému jich nemravu rozhodně vždy se oprou.

Odtud dali jsme se na západ. Ještě asi půl hodiny vedla nás neširoká stezka vzhůru po stráni lesnaté. Pak cestička zmizela, a my octli se pojednou uprostřed čarokrásné divokosti pralesa Tatranského. Stoupati nám bylo do výší závratných a slézati zase do tmavých, hluboce rozrytých údolí. Tam po útlé jedlici nejistým krokem přecházeli jsme přes rozešklebené propasti a přes klikatá koryta šumících bystřin lesních. A pod námi a nad námi a kolem nás, kamkoli oko dohledne, všude ten šerý hvozd Tatranský v lepotvarné klidnosti a zádumčivosti, jako by posud snil o tajemném díle stvoření světa. — — Tu, slyš, již probuzuje se ze mrákot půlnočních! Koruny borovic se zachvívají. Bolestně to zašumí, zalká, zapláče, a opět ticho hrobové a strnutí jako by bez života. — — Brzy drali jsme se hustým lesem borůvčí a kapradin, brzy přelézali jsme ohromné kmeny staletých sosen a borovic, které divoké bouře zimní tu byly zvrátily. Hustý, hebký mech jako rubášem pokrývá obrovské ty mrtvoly. Pod jeho rouškou v součástky své znenáhla se rozpadávají. Nejednou ve spuchřelý kmen takový až po pás jsme zapadali.

Z obyvatelů lesních jen tu a tam plachou laňku z obvyklého vyrušili jsme klidu. Jen málo jsme ji zahledli, neboť společnost naše pekelným křikem a lomozem děsila zajisté celé Podtatří.

Zvěř na Tatrách je dosti zajímavá; nevyskytá se však v takové hojnosti, aby sevšedněla. Zahledneli osamělý chodec tu i tam nějakého praobyvatele Tatranského, milé to bývá z pravidla vyrušení z klidu obvyklého a skalnaté jednotvárnosti. Jsou to vesměs plaší samotáři, kteří při šustu lidských kroků utíkají a ukryti se hledí. Tak na nejvyšších štítech a hřebenech pobíhá svižný kamzík. Níže na slunném úbočí vesele poskakuje si opatrná svišť. Zahvizdne, a než se obrátíš, již ukryla se; ani památky po ní. V libovonných lesích jehličnatých přebývá dobrácká laňka, kdežto nemotorný, huňatý medvěd v temných slujích skalních nevlídný brloh si vyhledal. Na nejvyšších štítech skalních, kam noha lidská nikdy nedostoupila a snad nikdy nedostoupí, orel své hnízdo upravuje a shlíží do křišťálového potoka, na jehož dně vyhřívá se chutný pstruh.

Kamzík a svišť Tatranská již dávno byli by snad vyhubeni, neboť bylo jich tu již na mále. Svištì napočetlo se již jen několik rodin; že však nový zákon honební zvěře té velmi vřele se ujímá a před ničemným pronásledováním ji chrání, pozoruje se, že od několika let i kamzík i svišť na Tatrách opět se rozmnožují. Počet kamzíků páčí prý se již zase daleko přes 500. Kamzík, jak známo, libuje si v živobytí pospolitém. Někdy až i 40 kamzíků pobíhá pohromadě. V létě zdržují se kamzíci na nejvyšších hřebenech a štítech. Za východu slunce pasou se po úbočích, od 9. hodiny dopoledne pospávají. Odpoledne pasouce se opět táhnou vzhůru, kde ve stínu chladných roklí přežívajíce

odpočívají až ke 4. hod. Sníh milují velice, u sněhu nejraději polehují. Večer pak až do slunce západu opět se pasou. V noci pospávají na výšinách ve slujích, mezi balvany a v jeskyních; zde obyčejně vždy několik jich leží pohromadě. Jinak ovšem je v zimě. Tu s výšin sestupují do pásma kosodřeviny, a jeli zima tuhá, táhnou se ještě níže až do lesů; zde na výsluní vyhledávají si teplé lože. Koncem května mívá kamzice dvě mláďata; mladí kamzíčkové z počátku velmi jsou neohrabaní a dospívají teprvé třetím rokem: tu teprvé vyvinuly se jim parůžky, na kterýchž pak každým rokem jeden prstének přirůstá. Kamzíka nelze tak lehce ochočiti. V zajetí po svobodě příliš touží, chřadne a brzy umírá. Když kamzík sestaral, slabne a nemůže pak ostatní družině v obtížném lezení po skalách a skákání přes propasti stačiti. Myslivci za to mají, že družina sama mezi sebou ho netrpí, že ho odhání. Tak ode všech opuštěn, nešťastný samotář potuluje se i po lesích, kde běhání není mu tak obtížno.

Medvědů v Tatrách není sice mnoho, ale i těch několik natropí často veliké škody nejen ve stádech, než i na polích ovesných. Honiti pak medvěda v Tatrách velice jest obtížno, jelikož tu má překrásných skrýší veliké množství. Na štěstí však je medvěd Tatranský povahy velmi mírné, alespoň není snad příkladu, že by na člověka bezbranného sám byl se odvážil. Pastevci, dělníci a i cestovatelé potkali prý tu a tam tohoto huňáče, ano několikráte prý i lázeňští hosté ve Smolníku ho zahledli: ale medvěd brumlaje vždy prý šel svou cestou, a lidé poděšení utíkali také svou.

Co do zvěře pernaté slynou Tatry hlavně tetřevy, tetřívky a slukami, kterých veliké množství co rok se tu střílí. —

Tak pronikli jsme horským uzlem, jenž mezi Bjalkou, Roztokou, dolinou Panščící a Vaksmundskou přemnohými se rozvětvil rameny. Hřbet Vološína jakož i Křižné zůstávaly nám vždy v levo. Odtud k severu zaměřili jsme proti Košisté a po jejím úpatí dostali jsme se konečně na polanu Vaksmundskou. Z Roztoky až sem potřebovali jsme asi čtyři hodiny. Neodpočívali jsme mnoho. Bylo to putování dosti namáhavé a krušné. A přece je tak poučné, že každému, kdo Tatry důkladně a všestranně chce poznati, i touto bude kráčeti cestou — divokými pralesy Tatranskými. Potřebí tu především převodníků velmi zkušených. Ne každý vůdce důkladně se vyzná v lesích těch skoro bezcestných; často stává se, že převodník nezkušený ztrácí cestu i směr a s hosty svými pak po dlouhé trapné hodiny bloudí, nemoha dojíti cíle. Šťastni jsou, dostanouli se pak pod přístřeší nějaké, než noc je překvapí. Nejedné společnosti však i přenocovati již bylo v nehostinných pustinách lesních.

Štěkot psí zaznívá z daleka. Vystupujeme z lesa. Před námi širá dolina ve hřbet horský znenáhla se zvedající; vláhy a vonných travin tu dostatek. Asi uprostřed rozložilo se několik salašů a senníků. Toť polana Vaksmundská. Patří do Vaksmundu, vsi nad Dunajcem ležící. Rozložíme se a odpočineme. Mocný brzy plápolá oheň. Několik kuřat, poslední to zbytky nepatrných zásob našich, pečeme nad živým ohněm. Kuchaření to velmi jednoduché. Kuřátka na pevný prut se navlekou a nad plamenem rychle se otáčejí. Obtížné otáčení naší pečeně

bodří obyvatelé polany Vaksmundské sami ochotně nám obstarávají. — Kuřata se tak sice trochu přičmoudila, ale chutnají převýborně; k tomu polana poskytuje chutného mléka a výborného sýra. K tomu pak jen ještě: „trochu vódky na všecky smutky."

Krásný je ten život pastevců Tatranských! Bloudíť pastevec celý den po travnatých úbočích a celý den patří na veledivy vznešené přírody. Zde nevidí nic nepatrného, malicherného, nicotného; zde vše je zjev uchvacující, ohromující. Sem do chudých chýží pastýřských uchýlila se, z měst bohatých jsouc vytištěna, i poesie národní. Mezi pastýři Tatranskými zachovalo se množství pověstí a zkazek přerozmanitých. Vypravují si na štítu nebetyčném, jejž líbají první paprsky nového jitra, vypravují si o polednách, když ve stínu věkovité chvoje usedli u chladného pramének. A za tklivého večera, když rozložili se kolem ohně plápolajícího, vypravují si své pohádky, jak pod tím neb oním balvanem uloženo je peněz jak zlý duch je střeže a p.

Ale naopak nelze neznamenati, že tento způsob života má také nejednu svou stránku zlou; odučujeť při vší své poesii mládež — pilné práci. Z junáka na halách vyrostlého nezřídka stával se zbojník, oddával se krádeži, loupeži a kdy zle bylo, i vraždě. A to vše jen proto, že volnému po horách pobíhání příliš byl přivykl.

V údolech a po úbočích Tater je množství krásných pastvin a lučin. Horské tyto pastviny slují polany a jsouli nad vrchní hranicí lesů, tedy již v pásmu kosodřeviny položeny, jmenují se „hala." Proto obyvatelé pod Tatrami, tedy i pod haly sídlící, jmenují se také Podhaláci, a Podtatří samo sluje i Podhalem. Jednotlivá hala jsou majetkem jednotlivých rodin i vsí Podtatranských. Z těchto osad ubírají se družiny pastýřské s ovcemi, psy a se vším, čeho při salašnictví je potřebí, na svoje hala. Děje se tak z pravidla kolem svátků svatodušních. Osada zvolí si svého náčelníka, baču, jemuž svá stáda svěřují. Bača pak sobě ku pomoci přibírá jiné pastevce, jimž juchasové říkají. Juchasové bače svého jsou poslušni. Jako plat přenechává bača každému juchasovi jedno či dvoje dojení celého stáda. Hospodářům, kteří stáda svá mu svěřili, odvádí bača stanovenou váhu sýra ovčího. Co zbývá mu pak, to jeho je majetek. Jeli rok úrodný a dojíli ovce hojně, tu i bača mnoho vydělává; jeli však rok nepříhodný a počasí studené, tu i bača plakává nad výdělkem.

Pěkných peněz utržiti může i za žinčici, kterou hostem v Zakopaném meškajícím prodává. Rozumí se, že každý snaží se, aby co nejvíce prodal. Proto svoji žinčici dává vychvalovati, jinou haněti. Povedlali se mu lesť, tu žinčice jeho hojně jde na odbyt. O žinčici jiných nikdo ani nezavadí. Ale věc z pravidla zle se končí. Jelikož příliš mnoho prodává, nezřídka žinčice sám nemívá ani dostatek. Proto spojuje se nezřídka se svatým Michalem a bryndá. Ale hosté brzy poznávají, že jsou šizeni. Pak hrnou se k jinému, který sebe rovněž dává vychvalovati, a celá ta historie počíná znova. Podvod a šidba tu i tam. Hosté ne bez příčiny často si stěžují, že pravé žinčice již ani v Tatrách samých nelze dostati. (Dokončení.)

Barvy a vůně.

Podává

M. Hofmann.

Za jarní procházky nás v rozkošné přírodě potěšuje, občerstvuje a sílí nade všecko jiné vonný, zdravý vzduch a krása i rozmanitost barev, jimiž se rostlinstvo v nejrozdílnějších odstínech honosí. Barvám člověk již záhy věnoval velikou pozornost také za příčinou okrášlení svého vlastního těla. Divoch se tetovuje, Indian i Arab věší na sebe nejpestřejší kusy oděvu, u vzdělance všech věkův a zemí jest moda i z té stránky vždy nad míru důležitou věcí, všude pak hlavně krásné pohlaví přepilně harmonii barev studuje a se vzornou neúnavností na sobě zkouší.

Nejobecnější barvy jsou běl a čerň, ač se o nich tvrdívá, že vlastně ani barvami nejsou; neboť se stanoviska optiky běl všecky barvy odráží a čerň všecky pohlcuje. Mezi bělí a černí leží všecky ostatní barvy; přísadou běli stávají se jednotlivé barvy světlejšími, přísadou černi temnějšími.

Běl, jak denním světlem se jeví, jest barva složená ze všech hlavních barev, jež na duze vedle sebe vidíme. Běl jest nám znakem světla, čistoty a nevinnosti. Již u Řeků byla nejoblíbenější barvou zvláště u rouch svrchních a svátečních; svrchní šat Římanů, toga, byla po zákonu bílá, vyjímajíc togu smutečnou a tmavou togu otroků. Mezi nesčíslné předměty, které u nás bílé jsou, náleží i naše pleť, pleť kmene indoevropského; nemáli dosti běli aneb pozbylali jí záhy, často vykouzluje se na lících spolu s červení tak zvaným líčením. Toto není ovšem ničím novým; Řekyně a po nich Římanky, nedbajíce mravokárcův, užívaly k tomu běloby (cerussa), minia a j., ve středověku sloužil květ z rulíka zlomocného zvláště dámám v Italii za líčidlo, jímž stávala se kůže velmi hebkou a bílou — dle jiných rozšiřovaly si též rulíkem zřítelnice, aby krásu svou tak zvýšily: odtud jmeno rostliny té bella donna (krásná paní). Netřeba dokládati, že líčení takové dělo se na újmu zdraví; nyní užívá se jedu z rulíku (atropinu) s největší opatrností v lékařství očním. Za naší doby se kartáčky pudrovací (k líčení) dělají z pýří labutího, a Hirzel sděluje, že pouze v Anglii ze 7000 labutí ročně 420.000 takových kartáčků se vyrobí! Jistý anglický fabrikant líčidel v reklamách svých prohlašuje, že jedna herečka od král. divadla spotřebuje ročně až 25 kilogramů jeho líčidla kapalného. Kterak asi vypadají nelíčené tváře oné herečky? Rozdíl mezi líčením staré a nové doby jest hlavně ten, že dříve užívali k němu látek jedovatých, neznajíce jich složení chemické; nyní však chemie prozkoumala všecka důležitá těla přirozená i strojená a ustanovila zevrubně jich složení i může varovati před jich škodlivými účinky. Jedovaté běloby jsou: Kremžská či olovnatá, perlová či vizmutová a zinečnatá. V Anglii za běl k líčení užívají hojně bílé magnesie, ve Francii prosetého úbělu a práškovitého mastku. Prášek růžový, zhusta užívané líčidlo, jest jemná mouka rýžová, obarvená karmínem a parfumovaná

silicí růžovou. Poslední tři jmenovaná líčidla nejsou jedovatá a škodí na tváři jen tím, že ucpávají drobounké dírky potní. Že není bezpečno líčiti se některými barvami, k tomu jeden doklad. Jistý chemik pořádal přednášku s pokusy, maje při tom tajný úmysl seznati, jakou bělobou jsou některé z posluchaček líčeny; i vyvíjeje stranou tajně sírovodík, pouštěl část jeho do vzduchu. Brzy jevily se účinky: některé krasavice ve tváři žloutly, jiné černaly, a nedvorný chemik soudil dle toho na bělobu olovnatou, perlovou atd. Tak jest atmosféra chovající sírovodík nejen zdraví ale i vykouzlené kráse na újmu.

K běli druží se přirozeně světlá *modř*, blížíc se jí nade všechny jiné barvy; ano přičiňuje se do běli, aby tato lépe vynikala, jak o tom svědčí modření prádla a papíru. Užívalo se k tomu druhdy šmolky či české modři, nyní ultramarinu; novčji se však škrobí i modří prádlo najednou tak zvaným modřidlem, což je škrob obarvený karmínem indigovým na modro. Světlá modř jest barvou idealistů upomínajíc na čistý vzduch, jenž blankytem se jeví, i na barvu tichého moře; jest nejoblíbenější barvou mladých dívek, u nichžto již na vykopaných malbách Pompejských objevují se tuniky modré a fialové. Podobně pak jako jest modř světlá barvou nevinných dítek, jest modř tmavá barvou romantiky, ale i odznakem kajicnosti a věrnosti. Modří jest mnoho, nejdůležitější z nich indigo či indych, jenž připravuje se z rostlin indigovníků zvaných, zvláště známé jest indigo bengalské a madrasské, jeví na řezu lesk měděný a jest lehké, že i na vodě pluje. Barvíři rozpouštějí je vitriolem či českou kyselinou sírovou a barví jím z tak zvané kypy. Indigo jest na tkaninách nejstálejší barvou, nebledne mýdlem, louhem ani na slunci. — Jiné zajímavé barvivo jest lakmus, jež z lišejníků pochází a podobně jako modř vinná, obsažená ve slupkách bobulí hroznů modrých, obrací se kyselinami v červeň granátovou, jak na mělničině a pravém českém víně se jeví. Z nerostných modří nejznámější jest modř Berlínská, již srážejí na tkaninách barvíři ze solí železitých žlutou solí krevní.

Nejoblíbenější barvou u všech národů jest *červeň*. Jeví se v přírodě v nejrozmanitějších odstínech od růžového nádechu květu jabloňového až do ohnivé růže stolisté. Jasná červeň oku lahodí a jest proto barvou lásky. Na lících krasavic lahodí nám ruměnec červeni krevní či haematinu, jenž skládá se dle chemie z prvků uhlíka, vodíka, kyslíka, dusíka a železa; nedostávali se v krvi jen jediného prvku na př. železa, mizí ruměnec a vyluzuje se uměle léky železitými aneb nejčastěji prostě — karmínem.

Karmín pochází z tak zvané kočenilly, t. j. sušených samiček červce kaktového, jež drobounkým hrozinkám se podobají. Jedovatý karmín není. Jiné často užívané jsou červeni anilinové, jako fuchsin, rosein a azalein, jež se připravují jako všecka barviva anilinová z dehtu kamenouhelného, známé to černé kolomazi, kterou se střechy lepenkové, dřevo, kovy a j. natírají, aby před účinky vzduchu a vody chráněny byly. Jedovatá jest rumělka či cinobr, skládajíc se ze rtuti a síry. Nachu či purpuru užívali Římané již za doby císařské, vybavujíce jej z lastur (murex purpurea), jež ve Středozemním moři lovili; z mužů měl první togu nachovou Julius Caesar, po něm jen zvláštním hodno-

stářům purpur nositi dovoleno. Druhdy zdobil purpur jen krále a knížata, nyní jinými barvami se nahrazuje. — Jako jasná červeň oku lahodí, tak je červeň temná dráždí; jest barvou ohně a blesku, upomínajíc spolu na prolévání krve.

Z modři a červeni skládá se *fialovina* či violeť; šatíc něžnou fialku, jest odznakem skromnosti i kajicnosti.

Kouzlem slunce jest *žluť*, bez které by nebylo oslňujícího lesku v přírodě. Žlutí leskne se uzrávající obilí, žlutí honosí se král kovů zlato, jehož cena přenáší se na vše, co nám zvláště milým bývá; odtud zlaté slunko, zlaté časy, zlaté dítě atd. Žluť jest ale také odznakem žárlivosti; sluší nejlépe brunetkám. Číňané, tento národ koloristů, pokládají žluť za barvu nejkrásnější. Žlutí jest mnoho; nejznámější jsou: chromová, anilinová, pikrová a šťavná.

Žluť smíšená s černí poskytuje *hněď*, barvu zvláště oblíbenou a hojnou v krajinách horkých. Hněď šatí Nubiňanku a Arabku i sluší též velmi dobře Španělce a mnohé brunetce k temným očím.

Nejoblíbenější barvou přírody jest bez odporu *zeleň*, která šatí většinu rostlin v těch nejrozmanitějších odstínech od nejsvětlejší zeleni jarní až do temné a pošmourné zeleni jehličnatých či černých lesů. Zeleň jest v přírodě barvou základní; sílí tu zrak i ducha, jen ve spojení s černí budí smutek. Zeleň jest složena ze žluti a modři, a dle toho, která z nich převládá, má rozmanité odstíny od žlutozelené až do modrozelené. Zeleň listová či chlorofyll skládá se také ze žluti a modři i lze pozorovati rozklad její na podzim: když se méně stálá modř tratí z listů, žloutnou. Zeleň listová má velikou důležitost při výživě rostlin. Skládá se z týchž prvků jako červeň krevní, arciť v jinakém poměru; kdy by se v ornici nedostávalo sloučenin železa, neměly by rostliny zeleni a nenasadily by ani květu ani plodu: to dokázal již Liebig. Přičítajíť zeleni, že za spolupůsobení bílkovin a paprsků slunečních přetvořuje potraviny, jež rostliny berou ze vzduchu a země v látky rostlinné, z nichž rostliny tělo své budují. I zeleni jest mnoho druhů a sice nejedovatých a jedovatých. K nejedovatým se vedle zeleni listové druží rozličné druhy zeleni chromové a zeleň anilinová. Jedovaté jsou zvláště plísta a zeleň Sviňobrodská. Plísta či měděnka (Grünspan) objevuje se na předmětech měděných, mosazných a bronzových, na starožitnostech ji zovou patinou, jest podobného složení jako nerost malachit, z něhož zvláště v Rusku mědi dobývají.

I v domácnostech, zvláště v kuchyních, vzniká plísta působením octa nebo kyselých kapalin na náčiní jmenovitě měděném, mosazném, bronzovém, ale i na zboží z pakfongu, argentanu, alpaky, nového stříbra, čínského stříbra, talmového a Manheimského zlata, ježto vesměs měď drží. Tato plísta jest směsí rozličných octanů a jest silně jedovatá. Ale ještě jedovatější jest zeleň Sviňobrodská držíc vedle součástí plísty i arsen, jest to octan arsenato-měďnatý. Vyniká jasností nade všecky zeleni, a ač se prodej její obmezuje, užívá se jí přece k barvení lehkých tkanin bavlněných, na př. tylu a tarlatanu, ale i k malbě tapet a obrázků svatých; vlnu a hedbáví nelze jí barviti.

Protivou běli, jížto jsme počali, jest konečně *čerň*: jest symbolem smutku, ale také pevné povahy a hrdosti. Budí v nás pocit

bázně a nejistoty; pojmy: černá noc, černý čin, černá zrada atd. jsou zobecnělé v té příčině.

V Indii a jižní Číně, kde jsou lidé temnější pleti, jest barva bílá podobně jako u nás čerň barvou smutečnou z příčiny zajisté téže, totiž, aby zbudil se protivou barev bolestný dojem v oku. Odstínů černi jest mnoho: havraní, modročerná, zelenočerná, hnědočerná a j. Čerň sluší zvláště blondýnkám, podobně jako běl brunetkám; netřeba pak dokládati, že sluší blondýnkám i světlá modř, kdežto brunetky i žluť a červeň zdobí. Z černí nejužívanější jest inkoust, jímž se píše, ale i barví zvláště sukna na černo, když byla dříve indigem obarvena; připravuje se hlavně z tříslovíny obsažené v duběnkách a v kůře dubové a pak ze solí železitých; rozpouští se kyselinou a solí šťovíkovou a proto se jimi skvrny inkoustové i rezové na prádle vypírají. V černi tiskařské, v tuši a leštidle jest barvivem uhlík.

Barvy, jimiž bývá ozdobeno zboží sklářské a porcelánové, jsou barvy nerostné, jež do skla a porcelánu se vpalují; již proto, že by se ústrojné barvy spálily, nelze jich k účelu tomu užiti. I barví sklo a porcelán na zeleno kysličník chromitý, měďnatý a železnatý, na modro kysličník kobaltnatý, na fialovo kysličník manganitý, na temně červeno kysličník mědičnatý, na rubínovo purpur zlatý atd. —

Od toho, co potěšuje náš zrak, obraťme se na chvilenku k tomu, co působí rozkoš jinému smyslu našemu, čichu. I *voňavek* se již velmi záhy užívalo. V Řecku nescházela nikdy nátěrna vedle lázní, a nikdo neopustil lázeň, aby dříve tělo nenamazal olejem, který s voňavkami smíchán byl. Římané mazali hojně tělo olejem, aby přílišnému pocení před horkou lázní zabránili anebo po koupeli pot zastavili. Tento zvyk se později švihákům Římským stal vedlejším, aniť nemohli se bez voňavých olejů obejíti napouštějíce jimi i šaty své; Seneka stěžuje si, že mnozí rozmařilci toto parfumování dvakráte i třikráte za den opakují, jen aby nevypáchli. Znali voňavek mnoho, z nichž nejdražší byly silice nardová, šafránová a růžová. Růže stolistá, královna květin, jest matkou královny mezi voňavkami, silice či oleje růžového. Nynější ohromná výroba silice růžové má středisko své v Kazanliku, městě asi s 20.000 obyvatelů, kteří se skoro vesměs živí pěstováním růží a výrobou silice růžové. Na jižních výšinách Balkánských jsou prostorná pole růžová, kde miliony růží posévají pažit. Připravují zde silici takto: růže s vodou vaří v kotli s kloboukem, jímž páry odcházejí do chladiče, a tu srážejí se na vodu růžovou, kteráž sesiluje se opětným vařením s růžemi; pak ji zůstavují na studeném místě a sbírají olej na povrchu vyloučený. Dobývá se zde asi 1600 kgr. silice růžové, na 1 kgr. silice spotřebuje se 3200 kgr. růží. Silice růžová jeví se hustou kapalinou žlutou; na místě výrobním platí se za 1 kgr. až 400 zl. Pro tuto drahotu bývá v obchodě obyčejně porušována a sice silicí geraniovou.

Jiná hojně užívaná silice jest silice hořkomandlová. Připravuje se kvašením z hořkých mandlí a vybavuje se z kvašené kapaliny destillací. Jest příliš drahá a nahrazuje se proto uměle strojenou silicí z benzinu působením dýmavé lučavky, jež slove nitrobenzol neb olej Mirbanův, a má vůni jako hořkomandlová. Velmi známá voňavka jest voda Ko-

línská; jest to lihový roztok silic rozmarinové, citronové, bergamottové a cedratové. — Kafr jest silice pevná, již dobývají v Japanu a na ostrově Formose ze dříví vavřínu kafrového, podobně jako v Bulharsku silici z růží. Hojně užívá se za voňavku pižmo (moschus); vylučují je samečkové kabara pížmového (ssavce to z řádu dvoukopytníků velikosti srnce) ve zvláštních žlázách. Kabar žije ve východní Sibiři, a pižmo přichází k nám přes Rus a proto pižmo ruské slove. Pižmo jest tělo barvy tmavohnědé, chuti hořkoslané, vůně neobyčejně pronikavé a silné až odporné; jest směsí velikého počtu sloučenin. — Jiné silice jsou: terpentinová, jalovcová, pomorančová, citronová, chmelová, kmínová, anisová, pepřová, skořicová, hřebíčková, heřmánková, rozmarinová, levandulová, thymianová, routová, šalvějová, majoranová, petrželová, česneková, cibulová, hořčičná, křenová a j. Zkrátka každá rostlina vonná drží zvláštní silici, která vůni rostliny působí.

Většina silic zpomenutých skládá se z uhlíku a vodíku, méně jich drží také vedle uhlíku a vodíku kyslík, některé i síru a dusík. Silice jsou větším dílem uhlovodíky a aldehydy; namnoze jeví se kapalinami, jež vynikají hlavně tím, že snadno v páry se obracejí čili se vypařují a přicházejíce se vzduchem do nosu způsobují tu na slizné bláně pocit buď příjemný buď odporný. Slovou také oleje voňavé či etherické. Tedy jen hmoty těkavé mohou voněti, podobně jako jen látky vodou neb kapalinami těla rozpustné jeví určitou chuť. Silice, jež nám rostliny v buňkách připravují a ve zvláštních nádržkách vylučují, vybavují se z rostlin destillací, lisováním aneb se vytahují líhem a oleji mastnými.

Silice více než vůní prospívají tím, že ozonují kyslík ve vzduchu. Vstoupímeli do lesa jehličnatého, cítíme ihned silici terpentinovou, která vytéká ze stromů majíc rozpuštěnou pryskyřici. Tato silice jako větším dílem i jiné obrací kyslík ze vzduchu v *ozon* či vonný a činný kyslík. Přesvědčíme se o tom, třepámeli ve zkumavce se silicí terpentinovou směs z rozvařeného škrobu a iodidu draselnatého — ozon ubíraje z iodidu draslík vylučuje iod, jímž škrob modrá. Toť mocný účinek ozonu, který obyčejný kyslík ve vzduchu nejeví. I při bouři vzniká ozon. Jiskra elektrická, jež bleskem se jeví, vodu, v drobounkých kapinkách v mračnech rozdělenou, rozkládá v prvky, z nichž se skládá, totiž ve vodík a kyslík; tento kyslík v okamžení, když se právě z vody vybavuje, jeví účinky ozonu. Vyvěsímeli při bouři papír nasáklý iodidem draselnatým a škrobem (ozonometr), zmodrá. Konečně se tvoří ozon ve vzduchu i před každým deštěm a padáním sněhu. Ozon či vonící kyslík jest vlastně co do vůně nejslabší, co do účinků však nejdůležitější a nejužitečnější voňavka; okysličuje všecky jedovaté plyny ve vzduchu, na př. sírovodík a čpavek, a tím je odstraňuje. Podobně ničí mikroskopické organismy rostlinné i živočišné, jimž přičítají, že přenášejí a rozšiřují nemoci nakažlivé a jež bakterie nazývají. Ano ozon jest nejmocnějším prostředkem desinfekčním, jehož užívá příroda k čistění vzduchu.

Nové písemnictví.

Literární dějiny.

S rostoucí pozorností k současným plodům českého písemnictví přibývá u nás také lásky k jeho dějinám. Potvrzujeť se i zde stará zkušenost: Ars non habet osorem nisi ignorantem. Už před šedesáti lety, když Jungmann vydal svou historii literatury české, ovšem jen snešení a roztřídění všech českých spisův, jichžto paměť až na tu dobu přešla, nikoliv kritický rozbor a esthetické ocenění jejich: Čelakovský zaplesal nad účinkem té knihy, pravě, že teprv nyní sami spisovatelé čeští seznají naše literární bohatství. Pro ostatní vrstvy našeho národa Jungmannova historie literatury české v prvním vydání svém až do roku 1849 také ani vlastně nebyla. Jen spisovatelé čeští oné doby dovedli tu knihu oceniti, studovali ji a vážili z ní mnohonásobný užitek. Právem možno pověděti, že národní písemnictví naše od r. 1820—50 v nemalé části své rozvíjelo se a mohutnělo pod osvěžujícím a pobádajícím vlivem onoho obrazu, jejž Jungmann na základě pramenův, tenkráte otevřených a přístupných, o slovesném umění českém z věkův minulých byl podal. A tím i ono první, dle nynějších vědomostí a úsudkův našich literárních velice kusé a neúplné Jungmannovo vypsání literatury české nabývá svého nemalého praktického významu, své důležitosti dějinné. Jakožto zvláštní, samostatná část vyššího vzdělání národního dějiny literatury české tenkráte ještě neměly ani nejmenšího místečka ve vyučování školním, a tím hlavně se vysvětluje, proč známost osudův a rozvoje české slovesnosti z dob minulých pokládala se mimo spisovatelský náš tehdy kruh za něco buď zbytečného buď přepjatého. Požadavky, s nimiž tenkráte se pohlíželo ke kvalifikaci řádného vlastence, ani samy nezasahovaly do dějin domácího písemnictví.

Po roce 1850 nadešla v té stránce našeho národního života změna. Historie literatury české vstoupila v řadu oněch předmětův, jimižto povinné vyučování školní se zaměstnávalo a dle kterých tedy také určoval se stupeň všeobecné a národní vzdělanosti u nás. Druhé opravené a rozmnožené vydání Jungmannovy historie literatury české dostalo se do našich středních škol; dějiny českého písemnictví přešly v svou dobu *druhou*. A tu sluší vytknouti s nemalým uznáním, že mládež česká s radostným nadšením a s horlivostí neúnavnou naplňovala svou vlasteneckou a kulturní povinnost. Vzneslať svou šlechetnou snahou tento předmět na důstojnost prostředku i národně i všeobecně vzdělávacího. Ze soukromých světniček českých spisovatelův vystoupila historie českého písemnictví na širší působiště vyučování školního, a s tou pomůckou, která jediná jí byla na snadě, s druhým vydáním spisu Jungmannova provedla zajisté více, než co zdálo se možné. Jakkoliv za krátko po r. 1850 vzdělání národnímu ve školách českých zavěšeny byly nové okovy, dějiny české literatury už ani mimo školu nepřestaly býti nejoblíbenějším předmětem vzdělavatelských snah při mládeži naší. Nové pokolení spisovatelské, kteréž s jarými a plodnými silami r. 1857 u nás se ujalo vyprahlé a opuštěné půdy literarní, jest

toho nejlepším důkazem. Když pak rokem 1860 opět volnější vzduch zavanul školstvím, dějepis domácí literatury domáhal se opět onoho předního místa, které mu v soustavě vyučování školního vyhražují všichni ostatní národové vzdělaní. Nyní už zvítězil v konkurrenci všeho povinného učiva, druhá jeho doba, *doba školní* dospívá k svému květu.

Patrno, že rozvoj jeho postupuje zcela přirozeně, od záliby a útěchy spisujících samotářův aneb malých vlastenectvím sdružených kruhův literárních k síle a platnosti předního prostředku vzdělávacího v celém školství našem. Na tomto stupni musí historie literatury české velmi pilně pracovati, aby sobě sama upravila a zabezpečila *dobu třetí*, která má býti nejvyšším účelem a korunou její: dobu své vlády *v celé národní společnosti naší.* Cokoliv na přispíšení a zajištění té krásné doby se podniká a činí cestami a spůsoby jinými, povzbuzováním soukromým a veřejným, výklady o nových spisech ve spolcích všeho druhu, to vše nepostačuje na dosažení cíle velice žádoucího, pokud se to nebude moci díti na pevném a prostranném základě vyučování školního. Stálé naše stesky na nedostatek literárního obecenstva našeho, na nedostatek esthetického vzdělání v kruzích našeho měšťanstva, mohou býti zcela odstraněny jediné pilným pěstováním literární historie české na středních našich školách. Jakmile tyto školy nám odchovají mládež, která s důkladnými vědomostmi z literární historie české a s vroucí láskou hlavně k esthetické stránce domácího písemnictví vstoupí do nejrozmanitějších oborův životní praxe: bude posavadní literární otázka naše šťastně rozřešena.

Máme pevnou naději, že tak se stane. Dostaloť se školám nejnovější dobou k naplnění toho důležitého úkolu vhodné pomůcky. *Historie literatury české*, v druhém rozmnoženém vydání, od Karla Tieftrunka (nákladem dr. Grégra a F. Dattla 1880) zajisté dochází plného uznání a horlivého užívání při výkladech písemnictví národního na středních našich ústavech vyučovacích. Po *Stručných dějinách literatury české*, kteréž sepsal Fr. Bayer (v Olomouci nákladem Vl. Žákovského 1879) a při jichžto sestavení po prvé objevilo se pečlivě snešené bohatství všech spisův českých z doby nejnovější: Tieftrunk v druhém rozmnoženém vydání svého díla podal našim školám knihu, která v rukou české dospívající mládeže studující, zvláště při vysvětlujícím návodě professora, zaníceného pro rozvoj krásného písemnictví našeho, musí v brzku vydati žádoucí ovoce pro veškerou národní intelligenci. Doba starší jest tu zpracována na základě nejnovějších výzkumův vědeckých s náležitým zřetelem ke stránce esthetické; z doby střední vybráno tu jen tolik, co má skutečnou literární cenu a co svým obsahem dovede upoutati k sobě a baviti pozornost myslí mladých. Tím spůsobem Tieftrunk značně osvěžil výklady českého písemnictví středověkého. Co on tu mládeži na středních školách ke studiu podává, dostačuje jí úplně. Patrno, že při skládání tohoto spisu vedla jej mnoholetá zkušenost v praxi školní a pravý zřetel k povaze mladé mysli. V jeho knize jasně vyniká ze střední periody českého písemnictví všechno, co mělo skutečný vliv na svou dobu, co vyjadřovalo její kulturní snahy a zápasy, a co také hodno jest naší stálé paměti. Nejvíce místa, více než polovici celého spisu, věnoval Tieftrunk výkladům literárních plodův českých z doby nové.

A tož zcela přirozeně a ve správném souhlase s účely všeho literárního vzdělávání mládeže. Tato zajisté má uvesti se do samého středu současné literární produkce domácí, má srozuměti živému proudění národního ducha a napojiti se nejnovějšími krásami esthetické činnosti v jazyku mateřském, aby žila v těsném a důvěrném duchovním spojení se současnými prameny národní osvěty. Škola nesmí zůstavovati mládež, zvláště dospívající a dospělou, aby sobě vyhledávala a opatřovala všechno poučení o současné literární činnosti vlastního národa jinde, tím méně pak, aby čítala beze všeho rozmyslu, co jí pod ruku přijde. Literární vzdělání, esthetický vkus, humanitní vzlet, národní platnost a součinnost má při ní právě nejjasněji osvědčiti se jejím účastenstvím v požitcích současného písemnictví domácího, vlivem, jejž současné květy národní literatury mají na obsah a směr její mysli, jejích tužeb a jejího života. Výklady o současné literatuře naší na školách středních mají nám odchovávati naše příští stálé literární obecenstvo, mají bez přetržení rozmnožovati řadu naší národní intelligence. Proto musíme jim také jako všickni ostatní vzdělaní národové evropští, kteří ovšem už dávno tak činí na největší duchovní prospěch svůj, vyznačiti ve vyučovacím rozvrhu místo v popředí a věnovati jim nejpečlivější horlivost. Tieftrunkova Historie literatury české podává k tomu úkolu velmi vhodnou rukověť. Nová doba našeho písemnictví jest tu vylíčena se vzornou pilností a při shrnutí i mnoha podrobností přece tak jasně a přehledně, že to dvoje nebo troje pochybení ve jmenech křestních nemůže vedle tolika vynikajících vlastností celého díla býti nějakou výtkou.*) Dle našeho vědomí jest Tieftrunkova historie literatury české jednou z nejlepších školních kněh, cokoliv kdy podalo se jich mládeži naší. Studentstvo české vede se tu k poznání a srozumění literární činnosti domácí, skoro až po tuto chvíli. Tieftrunk odchýlil se v jedné věci od soustavy literárních historií, jakou zvláště k účelům školním shledáváme u národův jiných: pojalť vedle literatury krásné do své úvahy a do svého vypsání také z českého písemnictví *vědeckého* nejen onu jeho část, v které jazyk může pečlivou stylistikou pěstovati a rozvíjeti svou sílu a lahodu (dějepis a filosofii), nýbrž i onu, kde věcný obsah buď namnoze jest nepodajný krasotvorné moci jazykové, buď sám tíhna k všední praxi životní neshodoval by se vždy se vzletem slovesným (přírodní věda, právnictví, theologie, mathematika, lékařství, technologie atd.). Však to má své platné odůvodnění v životních posud zápasech našeho jazyka také v oněch oborech, které u jiných národův vedle vlastního umění literárního pěstují se a prospívají zcela volně. Až národní náš život nebude tísněn a svírán na žádné straně, zmizí zprávy o takových spisech z historie literatury, určené pro vzdělání všeobecné, zvláště esthetické, a zůstaví se dějinám vzdělání odborného.

K zevrubnému historickému dílu o písemnictví českém zvláště od obnovení jeho v poslední třetině století minulého a pro poučení mimoškolské dějí se u nás stále pilné přípravy v monografiích buď o jednot-

*) K výslovné žádosti p. autorově upozorňujeme, že v Historii na str. 165. uvádí se omylem Jan Slavíček co spisovatel „Cesty do svaté země, do Francouz a Španěl“ místo zasloužilého cestopisce dr. Josefa Chmelíčka. profesora na theol. ústavě v Brně. Což laskavě opraveno budiž. *Red.*

livých druzích slovesných, buď o jednotlivých menších dobách, buď o jednotlivých účastnících literárního života českého. Časopisectvo naše nepolitické už po mnoho let nepřestává buď v kritických rozborech buď v biografických úvahách snášeti hojný a vzácný materiál k dílu, kteréž by obrození a stálé mohutnění národní bytosti české provedlo veškerým postupem našeho písemnictví. Tu pak sluší především chvalně a vděčně vyznačiti neúnavné přičinění Antonína Rybičky, od něhož Památky, Musejník, Živa, Světozor a tento náš měsíčník už uveřejnily pěknou řadu studií literárních; vesměs vzácné příspěvky k dějinám novověkého písemnictví českého. Ve spůsobu, jak Rybička snáší zprávy o spisovatelích našich, zvláště z první třetiny tohoto století, zračí se netoliko neobyčejná pilnost, ale i hluboká vroucnost k věci národní. Až do nejjemnějších podrobností vypisuje nám badatel i ze své vlastní přebohaté paměti i ze všech současných pramenův život a působení mužův, zasloužilých o zvelebení jazyka a rozkvět písemnictví našeho. Mámeť od Ant. Rybičky už takřka literární archiv, z něhož bude muset čerpati, kdokoliv se vydá na vypsání dějin vzkříšeného písemnictví českého ve větším rozměru.

Vzdělávání *literární historie slovanské* vzalo v Čechách před padesáti lety svůj počátek, ale nepokračovalo tou měrou, jak národní potřeby naše toho vyžadovaly. Tím vítanější musí nám tedy býti spis, v němž se nám podává jaksi plná náhrada za to, po čem jsme tak dlouho marně toužili. Není to sice původní dílo české, ale pocházejíc z pramene slovanského zajisté stane se v českém rouchu úplně naše, na zvelebení a utužení oné vznešené myšlenky, která před půl stoletím také na půdě naší vznikla a od té doby v dějinách evropských veliké změny způsobila. Myšlenka duchovní sourodnosti všech kmenův slovanských už vyslovena jest v samém titulu *Historie literatur slovanských*, kterou v druhém, zcela přepracovaném a doplněném vydání sepsali ruští učenci A. N. Pypin a V. Spasovič; obsah pak tohoto spisu, s veškerým bohatstvím zpráv národopisných, zeměpisných, historických, filologických a esthetických sbíhá se v té myšlence co v hlavním ohnisku svém. Český překlad vzdělal se skutečnou pietou k věci a s nejdůkladnější znalostí obou jazykův Ant. Kotík, a nákladem Šimáčkovým leží před námi u velmi pečlivém a pěkném vydání už 1. a 2. sešit jeho. V úvodu praví spisovatelé, že „hodlají podle možnosti ukázati, v jakých spůsobách historicky se jevil duchovní život toho hromadného plemene, k jakým zásadám dospěl ve svých šťastnějších dobách a u šťastnějších větví, jaký význam má jeho znovuzrození a posléze, v jakém poměru se nachází všecka kultura slovanského plemene ke kultuře evropské.“ Samé to otázky, jichžto zodpovídání badateli tak důmyslnými a pilnými, jakými ve všeobecných věcech slovanských jsou A. N. Pypin a V. Spasovič, zajisté také mezi námi potká se s nejhorlivější pozorností. Vždyť se tu dovíme z úst bratrských, jak snaha a práce naše v umění literním vypadá, když se položí do rámce duchovního života a kulturní důležitosti všech kmenův slovanských. Vdyť seznáme tu mnoho podobností mezi osudy národní vzdělanosti naší a některých jiných soukmenovcův na severu a jihu evropském. Vždyť nabudeme zde potěchy vzhledem k své minulosti a posilnění pro budoucnost. Neboť třeba by myšlenka

o veliké *jednotě* všech národův slovanských dle vypsání A. N. Pypinova neměla ani žádného základu v minulosti, ozářené světlem historickým, ani žádné naděje pro budoucnost: duchovní *spolek* všech těchto kmenův jest už dokázán samým průběhem nejnovějších dějin světových a bude zajisté prospívati čím dále tím utěšeněji, ku blahu i nejmenší jeho části. Po všeobecném úvodu, plném velezajímavých a přehledných úvah o Slovanstvu, kde ovšem velmi nemile dotýká se nás, že N. Pypin — nepochybně z šetrnosti k některým svým domácím autoritám — nepronesl své vlastní přesvědčení o nejstarších památkách našeho písemnictví, následuje vypsání literatury bulharské. Obraz plný zjevův tklivých a úchvatných, zvláště od počátku nynějšího století až po velikou chvíli národního osvobození. Jaké vznešené postavy národních buditelův a bojovníkův bulharských skvějí se tu před námi. Jaká tu místy až překvapující podobnost mezi novověkým národním a kulturním úsilím nad Vltavou a na Balkáně! Tu i tam zrodila se novověká literatura z hrdinské šlechetnosti několika velikých duchů v mukách národní existence. V sešitě druhém počíná pak poutavý výklad písemnictví srbského a chorvatského.

Hledíme rychlému pokračování tohoto velice záslužného podniku Kotíkova a Šimáčkova se vší dychtivostí vstříc, a nadějeme se, že české vzdělanstvo horlivým účastenstvím v něm dokáže, jak úrodnou půdu má v mysli jeho vše, čím se tuží a rozhojňuje, čím prospívá a vzkvétá společná věc slovanská.

Ferd. Schulz.

Chemie.

V české literatuře vědecké hned od počátku přírodní vědy zaujímaly místo přední. Přirozeným spůsobem byly především popisné vědy horlivě pěstovány a dosáhly dosti znamenitých úspěchův; avšak záhy též ony vědy, které stopujíce úkazy a změny na hmotách se jevící, hledí příčiny jich vypátrati a v zákonitou souvislost uvesti, tedy fysika a chemie docházely povšimnutí, tak že první spisy chemické hned při počátku novočeské literatury nalézáme a sice zásluhou *Jana S. Presla*, onoho velikána, který svou neúnavnou horlivostí a všestrannou činností dokázal, že životní síla jazyka českého stačí i na literaturu vědeckou. Různé toho byly příčiny, že v práci s tak mnohoslibným úspěchem počaté nebylo náležitou měrou pokračováno. Celou řadu let byla literatura chemická téměř úplně zanedbána a jen zásluhou Amerlingovou i Kodymovou udržela se co skrovný potůček v proudu života národního. Čilejším ruchem, který v letech šedesátých zavanul, oživla sice též literatura chemická, avšak možno směle říci, že teprva v desítiletí právě uplynulém začala utěšeněji zkvétati, hlavně proto, že na vysokém učení technickém dostalo se jazyku českému náležitého práva. Z té doby chceme podati tuto přehled našeho písemnictví chemického.

Spisů věnovaných theorické a všeobecné chemii máme posud málo; jest přirozeno, že ve vědě, která jako chemie tak rozmanitým spůsobem zasáhá do života obecného, praktická stránka více převládá. Avšak můžeme býti spokojeni, že to, čeho se nám nedostává v kvantitě, nahraženo bude v kvalitě měrou úplnou spisem právě vycházejícím, totiž

Šafaříkovou *Rukověti chemie pro vysoké učení české.* Spisem tímto, dávno očekávaným, obohacuje se vědecká literatura česká měrou nevšední. V prvních dvou sešitech dosud vydaných nalézáme vedle všeobecného úvodu vypsání vodíku a kyslíku na základě nejnovějších zpráv původních. Práce Šafaříkova vyrovná se v každém ohledu podobným cizojazyčným. Slovy jasnými podává zde spisovatel rovněž stručný jako dokonalý výklad úkazů chemických. Pojednání o plynech, ve kterém uvedeny jsou zprávy z nejnovější doby, samo o sobě jest práce znamenitá a při nynější důležitosti náuky o plynech zajisté i nechemikům velmi vítaná. Vyhovujeli již věcný obsah Šafaříkova spisu požadavkům soudu přísnějšího, platí to v míře ještě rozsáhlejší o jazykové stránce jeho; v té příčině zaujímá Šafaříkova kniha v české literatuře vědecké jedno z nejpřednějších míst. Chemikům pak českým dostává se tu dávno kýženého rozšíření názvosloví českého a vzoru přesného pro budoucí práce. I nezbývá než vysloviti vřelé přání, aby u vydávání díla stejně výtečného jak potřebného bylo rychleji pokračováno.

O chemii theoretické a o nových názorech chemických nyní všeobecně přijatých pojednávají též Al. Jandouš, Zd. Jahn a J. V. Jahn v menších pracích. Podobně sem náleží Šafaříkovo důkladné pojednání *O konstituci přirozených chlorosilikátův a fluorosilikátův* (ve Zprávách spolku chemiků českých I.).

V oboru chemie technické nejvíce pěstovatelů nalezla chemie kvasná čili cymotechnie; toto odvětví honosí se nejen četnými pracemi samostatnými, ale má též své odborné časopisy (Český Sládek, Kvas). V cymotechnii na prvním místě nalézáme práce Ant. Bělohoubka, jenž jsa znalcem v oboru svém na slovo vzatým, svými četnými pracemi zaujímá v literatuře technické čestné místo. Z větších spisů jmenujeme především *Pivovarnictví*, jehož první sešit ukazuje, že práce bude jak objemná tak výborná. Pravou okrasou literatury technické jsou však Bělohoubkovy *Úvahy o droždí vinopalnickém.* Vedle dějin vinopalnictví obsahují výklad o přípravě a kvašení zápar, pojednání o droždí vinopalnickém a přehled lihovarnické literatury české se zvláštním zřetelem na spisy starší. Na pěti litografovaných tabulkách úhledně a bedlivě provedených seznamuje nás spisovatel s výsledky svého několikaletého bádání mikroskopického. Též zevnější elegantní úprava knihy té jest vší chvály hodna. Před tím vydal již Bělohoubek *Úvahy o lisovaném droždí*, práci velmi záslužnou, která vyšla i v překladě německém a francouzském. S velkou přízní setkalo se nové dílo, v jehož vydávání se týž spisovatel právě uvázal; jest to *Archiv prací z oboru technické mikroskopie a zbožíznalství.* Leží před námi svazek první s 13 litografovanými tabulkami, které bývše domácími silami provedeny nemalou jsou ozdobou celého spisu. Nalézáme zde především důkladné pojednání o tak zvaném českém čaji, o kterém již také v listech veřejných často bylo psáno. Redaktor Archivu dokazuje zde spůsobem nezvratným s četnými doklady mikroskopickými, že „český čaj“ nic jiného není nežli kamýka lékařská v Čechách na některých místech dosti obecná. Dle chemického složení nemůže tato rostlina ovšem nikterak býti náhradou pravého čaje. Dále obsahuje Archiv 10 prací, které byly pod dozorem Bělohoubkovým, jakožto docenta technické

mikroskopie na české technice, mladšími chemiky provedeny. Pojednává se zde o škrobu, o klovatinách, o mouce pšeničné, o sladu, o lisovaném droždí, o bavlně, o lnu, o hedvábí, o nejdůležitějších tříslovinách a o mořené. Z toho patrno, že Archiv nejen v ohledu vědeckém ale i z příčin praktických jest podnik velice důležitý a hlavně též časový; nabývát mikroskop nejen ve vědách přírodních ale i v životě praktickém co den větší důležitosti. Máme za to, že bylo by dobře bývalo, uvedeným pracím předeslati jakýsi methodický úvod a to tím spíše, že dosud v české literatuře nic podobného nemáme. Ostatně vítáme s potěšením zprávu, že v tisku se nachází *Rukověť technické mikroskopie* od Bělohoubka sepsaná. — Zajímavý zjev literární jest téhož spisovatele *Život a působení Frant. Ondřeje Poupěte* (1753—1805), jehož činnost nesla se hlavně k povznešení českého průmyslu pivovarského a jenž právem nazývá se reformátorem českého pivovarnictví; jsa literárně činným vydal první český spis technologický vyšlý r. 1801 v Olomouci pod názvem: Počátkové základného naučení o vaření piva. O spravedlivé vylíčení zásluh Poupětových pokoušel se také (v Časopise chemiků českých a ve Kvase) J. T. Suk, jehož činnost neúnavná záhy přerušena byla nelítostnou moranou; v oboru cymotechnie byl velice činný a sběhlý: vedle mnohých článků v časopisech odborných pochází od něho s velikou pílí sebraný *Materiál ku slovníku technologickému pro průmysl pivovarský.*

V oboru chemické technologie hospodářské vyniká činností plodnou Ad. Eckert. Některé z jeho prací, které psány jsou slohem více prostonárodním, dočkaly se již opětného vydání. Podobné spisy poučné vydali též R. Markl, Jos. Sedláček, J. L. Mašek a jiní. Práce tyto jsou co do obsahu věcného namnoze velmi dobré; co jediné lze vytýkati, jest, že v nich ne vždycky nalézáme správné názvosloví. Vůbec musíme se v té příčině rozhodně vysloviti proti libovolným odchylkám a změnám, s kterými se v některých příslušných spisech setkáváme, jakož i proti nedbalosti, kteráž jest tím vinna, že též v časopisech a v knihách jiných odborů nedobré a nesprávné názvy chemické se vyskytují.

Z dalších spisů technologických uvádíme s potěšením výtečné dílo *Chemické vzdělávání surovin*, jež sepsali Jiljí a Zdeněk Jahn. Velmi objemný svazek (717 str. s 6 velkými přílohami a 282 dřevorytinami), který před krátkým časem co čtvrtý jinak ovšem samostatný díl *Kroniky práce* byl vydán, obsahuje po všeobecném úvodu technologii nejdůležitějších těžkých kovů obecných, načež následují kovy drahé, ku kterým připojeno jest mincovnictví. Dále probírány jsou důležité sloučeniny lehkých kovů, sklářství a výroba zboží hliněného, prach střelný s látkami třaskavými, fotografie, konečně technologie síry, fosforu a barev. V úvodu jsou vedle základných pojmů chemických též dějiny chemie velmi zajímavým spůsobem vypsány. Přednost celého spisu záleží v četných zprávách původních, zvláště o poměrech českého průmyslu chemického. Schvalovati dlužno, že české vynálezy došly náležitého ocenění, tak ku př. zásluhy Husníkovy v oboru fotografie. Důkladná tato práce jest pro nás zároveň celým slovníkem technologickým, i musíme v plné míře uznati zásluhu obou spisovatelů, zvláště

pak J. V. Jahna, který, ač stížen krutým neduhem očním, neustal ve své horlivosti v pěstování české literatury chemické. Co se díla právě uvedeného týče, jedině s tím nesouhlasíme, že na některých místech užíváno nových vzorců chemických, o kterých před tím nebylo nic pověděno.

Chemické technologii organické věnován jest pátý díl Kroniky práce. Nový tento svazek zahájen Divišovým *Cukrovarnictvím*, o kterémž stejně chvalně musíme se vyjádřiti, a to tím více, že i zde českým poměrům věnována zvláštní pozornost. J. V. Diviš požívá v kruzích cukrovarnických nejlepší pověsti; kromě mnohých článků v časopisech roztroušených sepsal též *Rukověť rozborů cukrovarnických*. Práce tato jest velmi bedlivě provedena i vyhověla skutečné potřebě. Bylibychom si přáli, aby tu theoretická stránka polarimetrie byla obšírněji probrána, tolikéž pohřešujeme popis optických strojů jiných soustav, ku př. Wildova polaristrobometru. Co výsledek svých cest podal Diviš *Pokroky průmyslové a národohospodářské*, v nichž o některých otázkách časových pojednáno a nové vynálezy popsány.

Mezi větší spisy počítáme dále *Základy chemické technologie* od Jos. Kramáře, kde mezi jiným též octářství jest podrobně vylíčeno — a Dušánkovo *Bessemerování*, které již v osmém ročníku Osvěty mezi spisy technickými došlo příznivého posouzení.

Zprávy spolku chemiků českých a *Chemické listy* vedle časopisů odborných důstojně zastupují literaturu periodickou. Ve Zprávách, jež rediguje dr. V. Šafařík, jsou mnohé původní práce trvalé ceny uloženy; Chemické listy za pečlivé redakce K. Preisa a K. Kruisa (kterýž před rokem vstoupil na místo A. Bělohoubka) dospěly již ke čtvrtému ročníku a docházejí pro hojný obsah bedlivě sestavený v chemických kruzích veliké obliby.

Stručný tento přehled literatury chemické není ovšem úplný, ačkoli neznenznáváme a nezmenšujeme zásluhy spisovatelů, jichž menší práce nebyly výslovně uvedeny.

Prof. *Vil. Baur.*

R. 1880. Čís. 4.

OSVĚTA

Císař Alexander Osvoboditel.

Sepsal

dr. Josef Kalousek.

V nedávných dnech oči celé Evropy obracely se k Petrohradu. Příčina té pozornosti byla dvojí různá, jedna slavná a slavnostenská, druhá truchlivá a zlověstná. Dvůr a národ ruský slavili pětadvacetiletou památku nastoupení císaře Alexandra II. na trůn, oslavovali čtvrtstoleté trvání nepřetržité práce panovnické i národní, konané na dráze všestranného pokroku, na poli vnitřního i zevnějšího zvelebování říše, směrem k volnosti lidské a podle požadavků lásky křesťanské. A dvě neděle před tímto císařským a národním svátkem učiněn nelidský pokus, aby v sídle svém sprovozen byl se světa oslavenec, aby zahlazen byl počinatel, nejvyšší pořadatel a nejzasloužilejší účastník onoho velebného díla národního; temné spřísežensto pekelníků, kteříž svému šílenství dávají název svobodomilovnosti, chtělo zahubiti onoho velkodušného monarchu, jemuž třiadvacet milionů poddaných děkuje za osobní svobodu a jiné miliony křesťanského lidu za krvavé vykoupení z otroctví tureckého! V západní Evropě nevědomost o poměrech ruských jest veliká, žárlivost a nepřízeň většiny státníků tamějších a výrobců veřejného mínění ke všemu, co nese jmeno slovanské, jest ještě větší; ale atentát Petrohradský — vyjma tu a tam něco lidí černotou duše spřízněných s jeho původci — odsuzován jest jednomyslně s rozhořčením a hrůzou.

Pohleďme na veliká díla, jež stát ruský pod vedením císaře Alexandra II. za uplynulých 25 let vykonal. Jsou to pokroky podivuhodné, kteréž vládě nynějšího císaře navždy zabezpečují skvělé místo v historii ruské a evropské vůbec; jsou to proměny a reformy, které dosahem svým staví Alexandra Osvoboditele vedle Petra Velikého, mírným pak a opatrným spůsobem svým vysoko nad něho. Přihledneme-li k těžkým okolnostem, ve kterých císaři Alexandrovi připadlo jednati; uvidíme volnější hnutí duchův, vycházející od trůnu; spatříme, kterak pracováno

o velikých reformách, zejmena kterak nevolníci jsou vymaněni, nešvara úplatnosti úřednické vykořeněna, obce a kraje místní samosprávou opatřeny, a soudnictví na nových základech zřízeno; všimneme si povstání polského a škodných jeho následků jak pro Poláky tak i pro Rusy: shledneme vzrůst říše na venek i zmohutnění slovanského uvědomění v národě ruském, které spolu s jinými příčinami vedlo k válce za osvobození Slovanstva Přibalkánského. Při reformách vnitřních budeme uvažovati netoliko pohnutky a účely jejich, ale i výsledky, jak v pravdě účinkují a se osvědčily, i kterak obecenstvo zúčastněné po skutku o nich soudí; v této pak stránce vezmeme sobě za vůdce výtečného anglického pozorovatele Wallacea, jenž šest let (1870—5) strávil na cestách po Rusku a jenž výsledky svých všestranných studií, konaných u veškerých tříd obyvatelstva a v kancelářích úřadů císařských i samosprávných, uveřejnil ve spise, jejž čísti jest pravá rozkoš (Russia by D. Mackenzie Wallace, 3 vols.). Spolehneme se v té choulostivé věci na něho, poněvadž spis jeho i v Rusích cení se za nejlepší svého druhu; v skutku Wallace, vyjmemeli jeho návyky protestantské, zdá se býti prost všelikých jakýchkolivěk předsudků národních i politických, bez vášně líčí světlé i stinné stránky národa a státu ruského, i stará se pravdivým poučením rozptýliti předsudky, které většinu jeho krajanů popouzejí proti velmoci slovanské.

Císař Mikuláš, muž železné povahy, konal za své třicetileté vlády vše, co dle jeho samodržeckých zásad zdálo se mu býti příhodné, aby stát ruský zmohutněl v síle, moci a vážnosti. Tomuto hledisku podřizoval všecky ostatní zřetele; za tím účelem ukládal sobě i národu svému těžké práce a bolestná strádání. Na konec zdála se mu býti doba příhodná, aby vojenské a politické moci, kterou vypěstoval, použil k rozřešení východní otázky. Odvěké různice katolických a pravoslavných křesťanů o přednost v kostelích v Jerusalemě a v Betlemě daly příležitost ke sporu. Kníže Menšikov v pověstné audienci dne 2. března 1853 hrozivě požadoval u sultána, aby císaři ruskému bylo přiznáno právo ochrany nad pravoslavnými křesťany v říši turecké, a v červenci Rusové obsadili Moldavu a Valachii pod jmenem hmotné záruky. Avšak Turků počali se ujímati Angličané a nový císař nad Sekvanou: Angličané poněvadž uvykli to pokládati za zpouru proti přirozenému řádu světa, chceli kdo ve kterémkoli koutě povrchu zemského učiniti něco na újmu tržbě anglické; Napoleon pak rád chápal se příležitosti, aby počátky druhého císařství oslavil pomstou za ránu smrtelnou, kterou bylo první císařství obdrželo na ruské výpravě r. 1812. Sultán v říjnu 1853 opověděl Rusku válku, která počala se v listopadě u dolního Dunaje i na Černém moři u Sinopy, kde Rusové zničili oddíl loďstva tureckého. Na jaře 1854 Angličané a Francouzi připluli do Černého moře, vystoupili na zem u Varny, načež Rusové ustoupili z knížetství Podunajských nazpět za Prut. Od měsíce září 1854 úsilí spojenců soustřeďovalo se na Krymu k dobytí přepevného Sebastopole. Pevnost vzdorovala, obléhatelé trpěli nesmírné nepohodami zimního času; ale Rusové na zimních pochodech hynuli neméně. všechno úsilí, přemoci nepřátele na půdě ruské, vycházelo na zmar; válka stála již

čtvrt milionu životů ruských. Tyto nehody zhrotily železného císaře do hrobu; když síla jeho nestačila zmoci odpor, srdce Mikulášovo musilo puknouti. Skonal 2. března 1855.

Rusové nemohli se ctí od boje ustati. Po hrozném namáhání Francouzi konečně v září 1855 dobyli věže Malakovské, Rusové sami ponořili své koráby válečné do moře, vyhodili hradby a zanechali vítězům zříceniny Sebastopole. V listopadě pak Rusové dobyli armenské pevnosti Karsu na Turcích, čímž vojenské cti dostiučiněno. Mír Pařížský 30. března 1856 zavřený zatlačil říši ruskou od ústí Dunajského na několik mil a obmezil moc ruskou na Černém moři. Východní otázka netoliko se nerozřešila, ale mocnosti křesťanské zaručily se i za celitost říše osmanské, kteráž pojata byla do koncertu evropského, aby dravčím skřehotem doplňovala jeho bodákovou harmonii.

Válka Krymská ukázala Rusům, že vládní soustava Mikulášova byla chybná, nevyhovujíc účelu svému, jemuž tolik obětovala. Mikuláš zakládal vše na armádě, a v celé správě státní panoval duch vojácký, jenž ukládal poddaným mlčemné poslušenství. Avšak ve válce vyšlo na jevo, že zřízení vojenské bylo dosti chatrné, že opravy v něm, kterým zemřelý císař všechnu péči věnoval, stály většinou toliko na papíře; osobní statečnost vojáků a důstojníků byla mařena neschopností generálů, úplatností úředníků a hanebnými podvody v zásobovací správě vojenské. Národ ruský po dlouhá desítiletí snášel trpělivě krutý útisk libovlády vojenské a byrokratické, těše se tím, že stát ruský za to a tím pořádkem jest mocen a požívá vážnosti mezi mocnostmi evropskými; a nyní k těm obětem dostavilo se ještě národní pokoření! To probudilo vzdělanější třídy národa; a poněvadž censura nepropouštěla ani slovíčka nelibého do veřejnosti, obecná nespokojenost ulevovala sobě v soukromých hovorech a v rukopisných satirách na politickou soustavu Mikulášovu, které rojily se a rozšiřovaly se bez počtu. Císař Mikuláš dočkal se zjevných důkazů, že stavěl svou politiku na chybném základě, ale zůstal si důsledným až do smrti. „Můj nástupce,“ řekl prý na smrtelném loži, „může dělati, co se mu líbí, ale já se nemohu změniti.“

Jeho syn a nástupce byl muž jiné povahy, která byla spůsobilá k uznání potřeby časové. Císař Alexander II. jest panovník dobrého srdce, lidumilný; upřímně vynasnažoval se zachovati čest národu, ač sic nedychtil po slávě vojenské. Nikdy nesdílel s otcem svým pevného přesvědčení o samospasitelnosti vojácké spůsoby vlády, i prohlížel mnohé zlořády ve správě, které před otcem jeho se tajily. Jakožto cesarovič-následník trůnu, jenž mu připadl teprva ve 37. roce věku jeho. nemíval nikdy vynikajícího účastenství ve veřejných záležitostech, a nejsa tudy minulostí svou vázán, mohl snadno nastoupiti na cesty nové. Po otci svém zdědil však silnou nechuť ke všelikým módním pořekadlům politickým, a jsa krom toho dostatečně nadán zdravým rozumem lidským, nedával se prostě unášeti liberálním proudem, jenž v některých vrstvách ruské společnosti působil sny, jako by veškeré zřízení státní mohlo horem pádem a venkoncem převrátiti se podle nejnovějších politických theorií západoevropských. Nový císař šťastně uhodil na cestu

prostřední mezi reakcionářskou strnulostí a podvratným radikalismem, na cestu opatrných oprav a povlovného vývoje.

Jakmile mír byl uzavřen, bylo znamenati, že jiný duch vane s trůnu. V manifestě, jenž oznamoval konec nepřátelství, císař vyslovil své přesvědčení, že spojeným úsilím vlády a národa veřejná správa se opraví, a že spravedlnost a milosrdenství budou panovati v soudech. V říši ruské, která vzrostla a po staletí stála samodržavím, a kde počin při všelikých proměnách i celé provádění jich vždy bylo úzkostlivě vyhrazováno vládě samé, slova o spojeném úsilí vlády a národa byla zásadnou novotou, která vzbuzovala veliké naděje. Hrabě Nesselrode, jenž po 35 let řídil zahraničnou politiku ruskou více ve smyslu výstředních zpátečnických theorií nežli podle požadavků skutečných prospěchů státu a národa ruského, byl propuštěn, a zahraničným ministrem stal se kníže Gorčakov, muž zásad praktičtějších. Také někteří jiní ministři Mikulášovi musili odstoupiti a nahrazeni byli osobami příznivějšími opravám. Ti počali uveřejňovati některé úřední zprávy, které dotud pokládaly se za velké státní tajemství. Ministr vnitra ve své výroční zprávě mluvil takořka tónem kajicným, vyznávaje, že počestnost mezi jeho podvládnými úředníky není taková, jaká by býti měla; též oznámil, že císař v otcovské důvěře k svému národu propustil neméně nežli 9000 osob z policejní dohlídky, pod kterou se dotud nacházely. Četní političtí odsouzenci obdrželi amnestii, zejmena emigranti polští z povstání r. 1830, a dekabristé, kteří ještě byli na živě (účastníci Petrohradské vzpoury k sesazení císaře Mikuláše v prosinci 1825). Zrušen byl předpis Mikulášův, kterým počet studentův na universitách obmezen byl na 300; odstraněna byla obtíž při nabývání pasů do ciziny, za které do té doby musila se platit značná suma peněz; tisková censura znamenitě se umírnila ve praxi své. Nový duch účinkoval na všechno úřednictvo tou měrou, že odkládajíc svou obvyklou odměřenou pánovitost, jalo se s lidmi zacházeti vlídně.

Obecenstvo počalo volněji dýchati a přemýšleti o hlubokých proměnách, které přijíti mají. Nadšení reformové zachvátilo všecky myslící hlavy, ač z počátku nikdo neměl určitého ponětí o jeho cílech a cestách. „Musíme býti povděčni válce,“ psal jeden náčelný denník, „že otevřela nám oči k temným stránkám našeho politického zřízení, i jest nyní naší povinností, abychom těžili z toho poučení.“ Především mělo se za to, že jest potřeba odhaliti všeliké zlořády a nedostatky; neboť poznání chyby jest první krok k napravení. Časopisy denní, týdenní a měsíčné vznikaly jako houby po dešti, a místo esthetických a filosofických diskussí, ku kterým dotud bývaly odkázány, zabývaly se praktickými potřebami země. Zkaženost úřednictva stavěna na pranýř: v tom oboru ovšem nejvíce vynikal Herzenův Londýnský Kolokol, jenž v tisících exemplářů rozšiřoval se podloudně po Rusku a v oněch letech zjednal si platnou zásluhu o odstranění nešvar. Časopisy naplňovaly se rozpravami o železnicích, bankách, o akciových společnostech, o clech a svobodě obchodu, o polním hospodářství, o školství, o zřízení obecním a samosprávě. Veřejným přetřesem a hádkami o těch a podobných věcech tříbily se myšlenky a skutečně napomáháno rozhodujícím krokům, jež vláda postupem času učiniti uznala za dobré.

K osvěžení obchodu uzavírány obchodní smlouvy s cizími státy na všech stranách; cla prohibitivná měnila se v ochranná — ke svobodě obchodu má Rusko tak málo chuti jako republika severoamerická, jakkoli hroznou pošetilost v tom spatřují Angličané, že ty dva velestáty nechtějí zahubiti svůj domácí průmysl. — Krymská válka vedla se zdlouhavě a utràtila strašné množství lidí na straně ruské hlavně proto, že spojovací prostředky byly zanedbané; pročež obecenstvo i vláda počali pečovati o stavbu nových železnic, silnic a říčných parolodí. To jest úkol veliký, o kterém pracuje se pilně po celou dobu carstvování Alexandrova, a ještě dlouho pracovati se musí. V železnictví učinili Rusové největší pokrok. Za času války Krymské Rusko mělo jen asi 1200 kilometrů železnic (z čehož dobrá polovice připadá na trať z Petrohradu do Moskvy, jejíž směr císař Mikuláš předepsal pověstnou čarou vedenou podle pravítka položeného na ta dvě města); před poslední válkou tureckou úhrnná délka ruských železnic činila asi 18.000 kilometrů; důmyslně se křižujíce, železné dráhy spojují nyní vhodně moře Baltické s Černým a hranice všech tří západních sousedů s Volhou. Cesty vodní také se zdokonalily; na všech splavných řekách ruských plují nyní parníky slušně zařízené. Rozumí se, že spolčování kapitálů koná při tom důležité služby; akciových společností vznikl veliký počet, dílem ke zřizování spojovacích prostředků, dílem ku provozování velikého průmyslu, obchodu a bankovnictví. Zvláště v prvních letech po válce Krymské zakládány akciové společnosti až se zimničnou horlivostí a s nadějemi přílišnými, které vždy nemohly se vyplniti. K označení rozdílu časův budiž řečeno, že od založení prvního akciového spolku r. 1799 až do r. 1853 toliko 26 takových společností bylo zřízeno, jejichž kapitál činil dohromady 32 milionů rublů; a ve dvou letech 1857—8 povstalo 47 akciových spolků se 358 miliony rublů spojeného kapitálu. — I jiné četné spolky se zřizovaly, jakož hospodářské, hasičské, dobročinné, náučné; vláda přála všemu blahoslibnému rozvoji, zvelebovala a rozmnožovala školy, stavěla telegrafy, zlepšila poštovnictví: netoliko v politice zahraničné, ale i na celém poli snaživé činnosti vnitřní do pravdy spravovala se výrokem knížete Gorčakova: Rusko se sbírá — la Russie se recueille.

Při uvažování žádoucích reforem shledalo se brzo, že mnohé z nich nemohou býti provedeny, leč by napřed byli *nevolníci vymaněni*. Bylot zajisté nemožno pomýšleti na rozprostranění osvěty u lidu, na samosprávu, na rovnost všech před zákonem a na mnohé jiné věci nezbytné ku pokroku všenárodnímu, dokud třetina všeho obyvatelstva stála pod libovůlí statkářů a mimo přímý dozor orgánů vládních. Vymanění nevolníků přivedeno bylo již r. 1856 císařem do přetřesu, a po pěti letech počalo se uváděti do skutečnosti. Jest to reforma největší snad ze všech, které kdekoli a kdykoli provedeny byly bez revoluce. Pročež promluvíme o ní obšírněji. Nejprvé ohledneme se zpět po vzniku a povaze nevolnictví na Rusi, pak přihledneme, kterak zákony vymaňovací přišly k místu a kterak se prováděly, a konečně jaké účinky ta reforma dosud měla.

Až do 16. století rolnické obyvatelstvo na Rusi skládalo se z rozmanitých tříd s rozdílnými právy a povinnostmi. Nejníže v té stupnici

stáli chlapi čili otroci, kteří byli majetkem svých pánů. Vedle nich byli četní svobodní rolničtí dělníci, neusedlí, kteří přecházeli od pána k pánu a pracovali za mzdu. Třetí třída byli svobodní sedláci, kteří vzdělávali půdu pro sebe; mezi nimi byli však zase mnohé rozdíly, podle toho, sedělili na půdě své nebo obecní, anebo na půdě panské, totiž knížecí, klášterské, statkářově atd. Sedláci na knížecí půdě platili veliké daně knížeti, sedláci panští mívali daně menší nebo žádné, ale odváděli vrchnostem svým dávky v penězích a naturaliích, a konali roboty. Poněvadž obydlí selská byla chatrná, a půda neměla skoro jiné ceny nežli tu práci, kterou na ni kdo vynaložil, sedláci snadno opouštěli své usedlosti, aby unikli těžkým břemenům, a usazovali se buď pod jinými vrchnostmi, kde se jim lépe dařilo, anebo v krajích odlehlých na půdě nevzdělané. A poněvadž obce ručily solidárně za všechny knížecí daně, které bývaly veliké, přitížilo se zbylým osadníkům vždy, kdykoli některý odešel; pročež obce během 16. století vyhledávaly cest, aby vystěhování z nich se zamezovalo: toho si přáli také menší statkáři, aby jim neubývalo pracovných sil, poněvadž sedláci před jejich útiskem utíkávali na panství bohatých velmožů. Z těch příčin carové vydávali nařízení proti stěhování. To dokonáno a zobecnělo za cara Borisa Godunova (1598—1605). A tak — sto let po uvedení tělesné poroby do Čech — svobodní sedláci v Rusích byli připoutáni k půdě. Toto pak upevnění (ukréplenije) bylo vrchnostem branou k uvalování další a další poroby na sedláky. Zenáhla vrchnosti osvojily si pravomocnost soudní nad sedláky, jakou dotud vykonávaly nad svými chlapy; konečně pak vzešel obyčej, prodávati sedláky i bez pozemků; a vláda neodporovala tomuto dovršení poroby.

Až do Petra Velikého pozůstával vždy ještě rozdíl mezi nevolnými sedláky a mezi chlapy a svobodnými přechozími lidmi. Petr ke svým velikým podnikům vyhledával nových důchodů. Oko jeho padlo při tom na chlapy, domácí čeládku a svobodné rolnické dělníky. Žádná z těchto tříd dotud neplatila daní, což příčilo se jeho základné zásadě, že každý poddaný má nějak sloužiti státu. Na místo dotehdejší daně pozemkové, kterou platili toliko sedláci, nařídil Petr daň podušnou z mužských hlav (1718), kterou uvalil rovně na chlapy, na domácí čeládku, rolnické dělníky i na sedláky; nově nařízeným popisem lidu postaveny jsou všechny tyto třídy na roveň, vrchnosti musily ručiti za daň ze svých nevolníků, a svobodní přechozí lidé musili se dáti zapsati za člena k některé obci, kdež dostali půdu, anebo za nevolníka k některému šlechtickému statkáři. Tím nastala rovnost v nevolnosti. Poněvadž nevolníci utíkali na step anebo dávali se odváděti k vojsku, vyšel úkaz (1742), kterým se jim zapovídá vstupovati do vojska bez vůle pánův, a kdo by přece se hlásil, ať jest bit krutě knutem a poslán do dolů. Za Kateřiny II., která ve svých manifestech plýtvala liberálními theoriemi, jimž se přiučila od francouzských tak řečených filosofů, dosáhla poroba vesnického lidu svého nejvyššího vrcholu. Vrchnosti obdržely právo, posílati nepoddajné nevolníky beze všeho soudu do Sibiře anebo do dolů ku práci doživotné (úkaz 1765). Který sedlák by císařským úřadům přednášel stížnosti na svou vrchnost, ten měl býti trestán knutem a poslán do dolů Nerčinských (1767, 1781). Sed-

láci byli zákonem vyhlášeni za část nemovitého majetku svého pána (1792). Již sice Petr Veliký r. 1721 káral prodávání nevolníků těmito slovy: „Statkáři prodávají své sedláky a domácí služebníky netoliko po celých rodinách, ale i jednotlivě, jako dobytek, což nikde na světě se neděje, ze kteréhožto obyčeje bývá nemalý nářek;" ale po celé 18. století vláda neučinila dostatečného opatření proti té tržbě s lidským dobytkem, a nevolníci pořád se kupovali, prodávali a dávali darem po stech i po tisících, někdy se zemí, někdy bez země, někdy v rodinách, někdy jednotlivě. Jediné zákonité obmezení bylo, že nemají býti nabízeni ku prodeji v čas odvodu, a že nikdy nemají býti prodáváni veřejnou dražbou. Ještě na počátku našeho století ruské noviny mívaly dosti insertů, kterými nevolníci bývali nabízeni na prodej, a často jako schválně bývali oznamováni zároveň s nábytkem i s dobytkem; ku příkladu: „V tom domě lze koupiti kočího a holandskou krávu na otelení."

Avšak tehdáž vláda počala konečně pomýšleti na zlepšení osudu stavu selského. Již císař Pavel (1796—1801) vydal úkaz, aby sedláci nebyli nuceni robotovati více než tři dni za týden. Lidumilný Alexander I. zapověděl veřejná návěští o prodeji nevolníků, počal bojovati s jinými hrubými nešvarami ano i vyhledávati cest ke všeobecnému vymanění. Za císaře Mikuláše šestkrát byly zřízeny vládní komise k uvažování té otázky; obyčej rozdávati šlechtě státní pozemky se sedláky byl odstraněn, nevolníkům poskytnuta zákonná možnost, aby se vykupovali; ale to a jiné účinkovalo málo, sedláci neobdrželi ani práva žalovati na vrchnosti.

I po Petrově nivellisaci všech rolnických tříd vytvořily se mezi nevolníky přece zase jisté třídy, jichž právní a hmotné poměry byly poněkud rozdílné. Knížata a carové ruští ode dávna pokládali velkou část země za majetek svůj nebo státní; tyto státní statky sice se zmenšovaly rozdáváním jich šlechtě a klášterům, ale zase jich přibývalo výboji a zákonnými ustanoveními; Kateřina II. sama statky státní dobře zdvojnásobila všeobecnou konfiskací přečetných statků klášterských, a tyto konfiskace na štěstí nerozptýlily se v dým, jako v jiných pokročilejších státech, nýbrž zůstaly říši. Císař Pavel některou jich částku oddělil k užitku císařské rodiny, a ty slovou udělnyja iměnija. Statky státní a údělné zaujímaly větší díl povrchu říše, statky šlechtické tvořily druhou menší polovici. V čas vymanění r. 1861 evropské Rusko mělo asi 60 milionů obyvatelů, z nichž přes 49 mil. náleželo ke stavu selskému: a sice bylo 23 milionů sedláků na statcích státních, 3,300.000 sedláků na statcích údělných, a 23 mil. na statcích šlechty. Sedláci státní byli sice krěpostní, t. j. připoutaní k půdě, ale v zákonech nepokládali se za nevolníky, nýbrž za osobně svobodné, a také hmotné jejich postavení pod státními úředníky bylo výhodnější nežli sedláků na statcích šlechtických. Mezi nevolníky náležitými šlechticům bylo asi $1^1/_2$ milionu čili 6 neb 7% domácích služebníků bez půdy, kteří sluli dvoroví; postavení těchto nevolníků, jichž každý statkář měl velký počet ku všeliké domácí obsluze, bylo nejchatrnější, i mohlo přímo nazývati se otroctvím. Ostatní nevolníci statkářův byli opatřeni půdou, kterou pro sebe vzdělávali, a za to musili robotovati pánovi

a též některé naturální dávky odváděti; který statkář nepotřeboval všech sedláků k robotám, pouštěl je na obrok, t. j. dovolil jim, aby pracovali, kde chtějí a co chtějí, začež mu platili ročně určitou sumu peněz jmenem obroku. Sedláci pod lidumilnými pány vedli život pohodlnější a spokojenější, nežli jaký při všech svobodách připadl za podíl rolnickému lidu v Anglii, kdež není sedláků-vlastníků. Ale většina sedláků na panských statcích neměla se tak dobře, ba měla se dosti zle. Ve vymýšlení a ukládání nových břemen a povinností na sedláky nebyl statkář zákonem jinak obmezen, nežli že sedláka neměl ruinovati a měl mu ponechati tři dni v témdni k vlastní práci; proti nezákonnému útisku neměl sedlák žádné právní obrany. Pročež nesvědomití statkáři a správcové vydírali na sedlácích peníze všemi možnými spůsoby; prostředky donucovací záležely v častém bití, které obmezeno bylo v zákoně ale nikoli ve skutečnosti; a čeho sedláci ještě více se báli, byl odvod syna k vojsku, kterým vrchnost mohla hroziti a trestati dle své zvůle.

O zlých účincích nevolnictví trefně poznamenal Wallace: „Žádný velký sbor lidí nedovede užívati takové ohromné nekontrolované moci, aby jí zle neužíval, a žádný velký sbor lidí nedovede dlouho žíti pod takovou mocí, aby netrpěl mravně a hmotně jejím zhoubným vlivem. I dlužno připomenouti, že ten zhoubný vliv dotýkal se netoliko nevolníků ale i statkářů. Nezpůsobiloli nevolnictví onu mravní netečnost a duševní ospalost, která tvořila ovzduší venkovského života na Rusi, aspoň mnoho přičinilo k udržení jejímu. Slovem, nevolnictví bylo hlavní překážkou všemu hmotnému a mravnému pokroku, i bylo tudy přirozeno, že v čas mravního probuzení ve válce Krymské otázka vymanění nevolníků pojednou přišla v popředí.“

Aby se dostala v popředí, k tomu v říši samodržecké bylo potřeba počinu samodržcova. Ten se dostavil. Ve březnu měsíci 1856 císař pravil k maršálkům šlechty v Moskvě: „Jest lépe odstraniti nevolnictví shora nežli čekati času, až se začne odstraňovati samo zdola. Žádám vás, pánové, abyste uvažovali, kterak to lze uvesti ve skutek, i abyste předložili má slova šlechté k uvažování.“ Když šlechta nehned měla se k obětovným návrhům, ku kterým takto byla vyzvána, vláda vzala věc sama do ruky a ustanovila komisi. V listopadě 1857 ta záležitost dostala se do veřejného proudu, když ministr vnitra uvědomil gubernátory a maršálky ve všech guberniích ruských o přijatých hlavních zásadách vymanění nevolníků k následování, jestli by šlechta přála si o tom se raditi. I zřízen během r. 1858 v každé gubernii přípravný komitét, do něhož šlechta každého újezdu zvolila jednoho člena, a gubernátor jmenoval dva členy ze statkářstva; maršálek šlechty předsedal. V Petrohradě pak zřízen hlavní komitét v záležitosti selské, a v únoru 1859 dvě redakční komise, které by z jednotlivých návrhů docházejících od gubernských komitétů vypracovaly návrhy zákonů; členové byli jmenováni od císaře z úředníků a statkářů. Debaty o věci tak těžké byly ovšem mnohé; v komitétech gubernských obyčejně většina dbala více prospěchův statkářských, v říšských komisích v Petrohradě zase většina z úvah všeobecných starala se více o prospěchy lidu selského, a zdání její obdrželo konečně moc zákona. Deputáti

guberuských komitétů povolaní do Petrohradu nadarmo snažili se tam vymoci platnost svým návrhům, z čehož na čas vzešla nemalá nevole u šlechty. Z redakčních komisí přišly návrhy zákonů do hlavního komitétu a pak do státní rady. Dne 19. února (3. března) 1861 císař podepsal zákony, a přes dvacet milionů nevolníků bylo osvobozeno. „Samodržecká moc,“ pravil císař, „utvořila nevolnictví, a samodržecká moc je musí odstraniti.“

Základné zásady, na nichž vymaňovací zákony jsou zdělány, jsou tyto: 1. Nevolníci obdrží hned občanská práva svobodného selského stavu, a vrchnostenská moc, pod kterou stáli, nahrazena bude obecní samosprávou. — 2. Vesnické obce, pokud možno, mají tu půdu, které dotud užívaly, podržeti ke stálému užívání, a za to mají své bývalé vrchnosti odváděti určitý roční plat (obrok) anebo konati robotu. — 3. Vláda prostředkem úvěru bude pomáhati obcem, aby vykupovaly se z těchto ročních platů a robot, čili aby si koupily půdu jim k užívání postoupenou. — Jinými slovy: Nevolní sedláci dostali osobní svobodu, podrželi též pozemky, ale to ne zadarmo, nýbrž musejí za ně plniti roční povinnosti, dokud se z nich nevykoupí. To týkalo se asi 21 mil. nevolníků na statcích panských. — Dvorovi nevolníci, kteří sloužili pánům v domácnosti a pozemků neužívali, měli ještě dvě léta zůstati ve službě svých pánů, pak nabyli úplné svobody ale žádných pozemků: těch bylo do půldruha milionů. — Sedláci na statcích císařské rodiny (počtem přes 3 miliony) dostali již r. 1858 osobní svobodu, pak r. 1861 a později vyšly zákony, dle kterých přidělila se jim půda za podobných podmínek, jako sedlákům panským. Jiné zákony vyšly r. 1861 a 1866 o sedlácích na statcích státních (23 mil. na počet), kteří již dříve byli osobně svobodni a požívali jisté samosprávy; i ti byli naděleni půdou za dočasné povinnosti a za konečný výkup. Sedláci na statcích státních i císařských dostali něco více půdy a platí trochu menší dávky nežli sedláci na statcích šlechty. Stát i císařská rodina nakládali se svými sedláky velikomyslněji jak již dříve, tak i při výkupu. V pravdě toliko smutný stav sedláků panských nutkal ke všeobecné emancipaci, a toliko na statcích panských dostavily se při tom vážné nesnáze, jak na straně statkáře, tak na straně sedláků. Pročež emancipací nevolnictva rozumí se vždy především vymanění sedláků na statcích šlechty; k těm vztahují se i následující poznámky.

Provádění vymaňovacích zákonů bylo svěřeno mírovým prostředníkům, ustanoveným v každém újezdě z tamního statkářstva. Ti nejprvé organisovali vesnickou samosprávu. Obec (shromáždění hospodářů) obdržela velikou moc nad svými členy. Nad obcemi postavena samosprávná volosť (vlasť), složená z několika soumezních obcí; to se dálo podle vzoru volostí zřízených již o čtvrtstoletí dříve na státních statcích. Mírový prostředník měl způsobiti dobrovolnou umluvu mezi každou obcí (s jednotlivými sedláky nebylo mu jednati) a její vrchností, a zdělati o tom ústavnou listinu; do té zapsal se počet mužských nevolníků, určily se pozemky, které budou náležeti obci, též obrok a roboty. Často obec podržela tolik půdy, co již držela, a vše šlo snadně; jinde však byly veliké obtíže, které pocházely nejvíce odtud, že mnozí sedláci se domnívali, jako by půda náležela jim bez dalších dávek a robot;

říkávali statkářům: „My vaši, no (ale) zemlja naša;" ano někteří se domnívali, že i dvorská půda statkářů připadne sedlákům. Statkáři chovali se v celku slušně, mnozí dopřáli sedlákům i více než byli zákonem povinni, a míroví prostředníci skoro všichni byli mužové svědomití, i získali si v tom těžkém díle velkou zásluhu o dobré obecné. Druhá operace byl výkup, kterýmž půda postoupená k užívání přešla v dokonalé vlastnictví obce, a smluvené obroky a roboty zároveň přestaly. K tomu cíli obroky a roboty kapitalisovaly se šesti procenty; pět šestin sumy takto vypočtené vláda vyplatila hned statkářovi v dlužních úpisech; šestou šestinu měli mu zaplatit sedláci pod zárukou obce hotovými buď hned nebo ve lhůtách, a z oněch pěti šestin půjčených vládou mají vládě odváděti 6% skrze 49 let. Kde sedláci vykupovati se nechtějí, tam statkář může si vymoci nucený výkup, při čemž však ztrácí šestinu výkupné sumy a dostane pět šestin toliko od státu. Takovýchto nucených výkupů jest uzavřeno více (63%) než dobrovolných. Do počátku r. 1876 ve 37 vnitřních gubernіích vykoupilo se 5,300.000 sedláků (počítaje toliko mužské), a přes 2,100.000 zůstávalo jich tam dočasně povinných obrokem a robotou; suma záloh státních na ten výkup obrácených činila 500 milionů rublů. Bez pomoci státní vykoupil se toliko skrovný počet sedláků, z hořejších totiž 638.000. Výkup dle toho jest již na větším díle proveden. V západních guberniích následkem polského povstání nařízen byl výkup nucený dle jiných pravidel.

Jaké hospodářské účinky měla tato veliká reforma? I když pomineme nevyhnutelný nelad a zmatek, jenž ve přechodné době nastati musil, nelze k této otázce odpověděti prostě a krátce, ale šetřiti jest rozdílu zúčastněných stran, statkářů a sedláků, a rozdílu krajin. Na stepích jihoruských, kde obyvatelstvo jest řídké, statkář nebyl výkupem dostatečně odškozen za roboty, a trpí nyní drahotou pracovných sil. Severněji na úrodné černé zemi, kde obyvatelstvo jest poměrně husté, neutrpěl hrubě žádné hmotné ujmy. Na sever od černé země jest však půda hubená a špatně splácí práci na ni vynaloženou; proto statkáři hleděli nuceným výkupem vnutiti co nejvíce půdy sedlákům, krom šestiny výkupu ztratili mnoho na vyvazovacích dluhopisích, jejichž kurs spadl na 80% jmenovité hodnoty, a za to, co dostali, nemohli si na svých dvořích zříditi řádné hospodářství, jak toho vyžaduje chatrná půda; tam skoro všichni statkáři zanechali hospodaření ve vlastní správě, hledajíce výživy ve veřejné službě a u podniků průmyslových i kupeckých; venkovská jejich sídla jsou většinou opuštěna a hynou. Vůbec pak a všude nové poměry ukládají statkářům, aby rozžehnali se s bývalou pohodlnou bezstarostností a bedlivě hleděli si svého hospodářství, tak jakž viděti bývá v zemích západních. Kdo z nich má k tomu náležité vědomosti, zkušenost, dbalost a není zadlužen, tomu daří se nyní i lépe než za roboty; ale takových hospodářů jest dosud mezi ruskou šlechtou málo, ostatní musejí teprva nouzí se učiti; a jestli okolnosti časem je k tomu donutí, bude to velká zásluha reformy.

Podobně dlužno vyznati o účincích u sedláků: kde lidé uměli nabyté svobody dobře užívati, tam zjevuje se patrný pokrok; ale na větším díle jsou dobré a špatné proměny tak promíchány, že dosud

těžko říci, které mají převahu. Sedláci sami, jsouce tázáni, vedeli se jim nyní lépe nebo hůře nežli za nevolnosti, odpovídají: „Lépe i hůř.“ Svoboda líbí se každému; ale nynější daně a dávky jsou mnohému obtížnější nežli bývalé povinnosti a roboty; dříve sedláci pásali svůj dobytek na panské půdě, dostávali topivo z panského lesa, v čas neštěstí požili i jiných výhod od vrchnosti, což nyní vše přestalo. Nejvíce však škodí selskému stavu opilství, kterého spíše přibylo nežli ubylo, jemu pak v zápětí jdou dluhy; vesničtí lichváři nacházejí nyní rozhodně víc kořisti nežli dříve. Tím ovšem není přímo vinna svoboda sama, ale nespůsobilost mnohých lidí, aby jí dobře užívali; musejí se k tomu teprva vychovávati. Neutěšené tyto zjevy nepůsobí v Rusích s tou rychlostí, jako v západních zemích, kde jest všechen majetek osobní; u Velkorusů polnosti jsou majetkem obce, a lichvářský věřitel nehospodářského sedláka může se zmocniti toliko movitého jeho majetku, a nemůže ho teda zhola přivesti na mizinu. Naproti poměrům českým jest však v Rusích zase ta horší stránka, že selské účastky v obecní půdě jsou tam z pravidla mnohem menší nežli selské statky v Čechách, a intensivního hospodaření tam dosud zhola neznají. Daně doléhají i v Rusích na selský stav těžce, průměrně připadá půldeváta ruble na mužskou hlavu; k tomu jest platiti ročně na výkup; na stepi a na černé zemi tato dávka jest menší, nežli by činil roční nájem, tak že podíl v obecném majetku jest tam výhodou; ale severněji na hubených půdách (kde i statkáři přišli na mizinu), roční výkupné činí víc než nájem, podíl v obecním majetku jest tam teda břemenem, a od něho nelze uteci. A tak čím selský lid strádá, to má své kořeny větším dílem jinde nežli ve vymanění, ač často připisuje se jemu samému na vrub a bývá malováno příliš na černo. To pochází z rozmrzelosti nad sklamáním, které sobě ruské obecenstvo samo připravilo fantastickými nadějemi, jež se vyplniti nemohly, zvláště ne v tak krátkém čase. O tom aspoň není pochyby žádné, že právní postavení lidu selského velice se zlepšilo, a že rovněž rozmnožila se možnost pokroku hmotného i mravního; ten pokrok dostavil se dosud jen místy, doufejme však, že zkušenost a čas dopomohou mu ke skutečnosti i jinde.

Obraťme se k jiným reformám. Asi nejošklivějším vředem v těle státu ruského bývala *úplatnost a nepoctivost úředníků*, která nabyla smutné pověsti po celém světě. Když jednou Petr Veliký chystal se dáti věšeti každého, kdo by ukradl tolik, zač by se mohl koupiti provaz, jeho generální prokurator odvětil mu směle, že provedeli Jeho Veličenstvo ten návrh, nezbude mu žádných úředníků. „My krademe všichni (prý); jediný rozdíl jest ten, že někteří z nás kradou větší částky a zjevněji, než jiní.“ Od té doby uplynulo přes půldruha sta let, Rusko učinilo mnohé pokroky, ale v této stránce hrubě nic se nezměnilo až do počátku nynější vlády. Dlužno rozeznávati dvoje vzatky; jedny byly dary, jež úředníci brali od lidí za výkony, ku kterým byli oprávněni i povinni; obyčej tento byl všeobecný, nepokládal se za nic nepočestného, a omlouval se chatrným služným; u některých úřadů byla uznaná tarifa takových darů za rozličné služby; bez nich bývalo lidem těžko nebo nemožno, aby u úřadu něco pořídili. Přijímaly se však také platy za zneužívání moci úřední, i stát býval šizen a okrádán; tato praxis ne-

byla obecná, ale přiházela se zhusta. Aby zamezilo se nepoctivé jednání úředníků, vláda rozmnožovala spletitý apparát byrokratický a předepisovala kontrolu na kontrolu; ale úředníci dovedli to vše obcházeti; protokoly se napsaly, jak měly, a skutek šel svou cestou, jako by kontroly a protokolů nebylo. Jediný výdatný prostředek proti úřednickým zlořádům záleží v tom, aby veřejná správa postavila se pod veřejnou kontrolu obecenstva samého. To se výtečně osvědčilo v Rusích. Všechno úsilí předešlých císařův k zastavení toho zla důmyslnými byrokratickými prostředky vyšlo na jalovo. Ani železná vůle a obrovská energie císaře Mikuláše nestačila k tomu úkolu; četnictvo od něho zřízené nic neprospělo proti nepočestnosti úředníků, ale rozmnožilo počet úplatných. Když však po Krymské válce nastalo veliké mravní probuzení, a císař volal národ ku pomoci, staré a zakořenělé zlořády zmizely takořka náhle. Hlavní podmínka byla ovšem uvolnění veřejného tisku, které v skutku nastalo. Obecenstvo ve mravní rozhořčenosti stavělo nešvary na pranýř, nepočestní úředníci netoliko musili se báti trestu shora, ale zároveň znamenali, že dobrá společnost se jich štítí. Úplatnost a vydírání přestaly na chvíli docela, a od té doby již nenabyly síly bývalé. Nyní sice nelze říci, že by veřejná správa v Rusích byla neposkvrněná, ale jistě jest nesrovnale čistší, nežli byla za kterékoli předešlé vlády. Ve zlé pověsti zůstávají dosud hlavně biskupské konsistoře, inženýři a lesníci. Ač veřejné mínění není již tak mocné, jak bylo před dvaceti lety, zbývá mu přece dost síly, aby potlačilo mnohé špatné praktiky, které za předešlých císařů již pro svoji četnost nemohly docházeti povšimnutí.

Značná část veřejné správy dostala se novým *samosprávným orgánům*. Bývalá moc vrchnostenská, pokud dokonale nezanikla osobní svobodou, přešla na selské obce a volosti, z nichž statkáři jsou naprosto vyloučeni. Obec obdržela nad svými členy moc ohromnou, ale že by jí užívala zle a týravě, jak se tvrdívá, není v pravdě dokázáno. Pravomocnost soudní v drobných sporech a přestupcích, kterou dříve vykonávali větším dílem statkáři nebo jejich správcové, odevzdána jest voleným soudům volostným, kteréž soudí dle práva obyčejového a dle prostého rozumu, nikoli dle psaných zákonů. Soudy tyto valně neuspokojují, hlavně proto, že také větší nebo menší míra kořalky, kterou strana dá soudcům, bývá jim pramenem práva, podle kterého při rozsuzují. Tu z theoretického demokratismu pochybeno zákonem v tom, že statkář nemůže býti zvolen do soudu volostného. Krom toho však samospráva jest strom vzácný, který ještě nikdy a nikde v krátké době dvacíti let nevyrostl do náležité síly.

Část veřejné správy, kterou konaly císařské úřady gubernské a újezdné, přešla na zastupitelstva gubernská a újezdná, sněmíky to řečené zemstva, jež počaly vcházeti ve skutek roku 1864. Zemstvo újezdné volí se na tři roky od majetníků pozemků a v městech i od jiných poplatníků, samo pak dále ze sebe volí členy do zemstva gubernského; obojí zemstva zasedají pravidelně jednou za rok po několik neděl, a ke stálé správě věcí svých volí ze sebe výbory. K působnosti jejich náleží stavěti a spravovati silnice a mosty, voliti smírčí soudce, starati se o počáteční vyučování a zdravotnictví, činiti opatření proti

hladu, vůbec pečovati v jistých mezích o vše, co by mohlo prospěti hmotnému a duševnému blahu obyvatelstva. Politické moci nemají. V zemstvech újezdných zasedají sedláci vedle svých bývalých pánů, a dobře se snášejí ti různí živlové; členové selští mívají z pravidla většinu, ale že členové žádného zemstva nesmějí dostávati diet, bývají do zemstva gubernského zvoleni většinou šlechtici. Liberálové ruští i v příčině zemstev oddávali se z počátku nemírným přeludům, že budou konati divy a zázraky, zvláště poněvadž řád volicí jest dobře demokratický; divy a zázraky se ovšem nedostavily, a proto po počátečném přeceňování nastalo brzy nedoceňování té instituce, bystré hlavy počaly se straniti zemstev a jich výborů, hledajíce sobě výnosnějšího zaměstnání jinde, a zemstva tudy ochabují v činnosti. Však nicméně zemstva učinila přece mnoho dobrého, slušně vyplňují své všední povinnosti, jistě lépe než byrokratičtí předchůdcové jejich, a velmi málo jsou poskvrněna úplatností. Zemstva zřídila nemocnice, blázince a jiné dobročinné ústavy; založila vesnické školy a ústavy ke vzdělání učitelů; zavedla nové a spravedlivější rozvržení daní, tak aby také statkáři a majetníci domů nesli náležitý díl veřejných břemen; způsobila vzájemné pojišťování vesničanů proti ohni. Od státu jsou zemstvům uloženy značné výdaje, jimž nemohou se vyhnouti. R. 1868 zemstva ve 30 guberniích měla úhrnem 14,569.567 rublů výdajů; z toho připadlo v procentech: 4·6 na domy policie a jiných císařských úřadů, 0·8 na ubytování vojska, 17·0 na povozy policii a jiným úředníkům, 14·9 na správu záležitostí selských, 13·2 na soudy smírčí, 13·1 na silnice a mosty, 8·3 na lékaře, nemocnice a ostatní zdravotnictví, 5·1 na školy, 3·8 na dluhy a jiné věci, 19·2 na výdaje vlastní. Skoro všude jevila se snaha, věnovati více na podniky produktivné, jako na silnice, školy, zdravotnictví atd.; ale daně jsou již veliké, a stálé zvyšování přirážek bolestné. Jestliže přece zemstva potkávají se s nevděkem a neláskou, jest to jen důkaz, že netoliko stav selský, ale i měšťané a statkáři mají potřebí, aby byli k samosprávě vychováni a do ní se vžili. Dokud se to nestane, dokud čestný úřad starostský v obci a staršinský ve volosti pokládají se za pouhé břemeno, jemuž téměř všichni spůsobilí hospodáři po vsech všemožně se vyhýbají, a dokud stav selský i třídy vzdělané většinou nedbají o činnost v zemstvech: dotud nepřišel čas, aby samospráva podstatně se rozšířila nad nynější míru, tím pak méně aby korunovala se parlamentem.

Důležitá reforma stala se také ve vyšším *soudnictví*. Ode dávna v ruských soudech bujela úplatnost a vydírání. Kateřina II., chtějíc v tom učiniti nápravu, zřídila soudy volené od obyvatelstva, které trvaly až do nynější vlády. Ale ty byly, možnoli, ještě horší než úřady císařské, na důkaz, že samospráva do všech okolností se nehodí. Volitelnost soudů nemohla se vydařiti již proto, že jednání při soudech bylo písemné, tedy tajné, a velice spletité. Za soudce újezdné i gubernské bývali obyčejně voleni chudí statkáři, kteří měli plat nepatrný a tedy rádi brali; bývali beze všeho vzdělání právnického, za krátký čas svého úřadování do zákonů se nevpravili, a tudy v soudě z pravidla nedělali nic jiného, nežli že podpisovali rozsudky připravené od stálých úředníků. Všechno písemné jednání vedli podřízení písaři pod

vedením sekretáře soudního, tento stálý úředník byl takořka všemohoucí v soudě a bral nejvíce; poctivý sekretář platil za věc neslýchanou.

Když dály se porady o zrušení nevolnictví, zřízena byla v státní radě komise k reformě soudnictví; hlavní zásady, na kterých se usnesla, byly tyto: soudnictví budiž zúplna odloučeno od politické správy (zvláště gubernátoři mívali veliký ač nedosti určitý vliv na soudy); jednání u soudů budiž veřejné, s porotou ve přech o zločiny; smírčí soudové buďte zřízeni k rozhodování o drobných věcech; do soudu první instance zaveďiž se zjednodušené řízení. Tyto zásady byly uveřejněny 29. září 1862, a nové zákony o soudnictví založeném na těch zásadách došly císařského stvrzení dne 20. listopadu 1864. Dle nového zřízení, při kterémž dílem použilo se vzorův francouzských a anglických, soudové ruští představují jako pyramidu, jejíž dvoupatrový dolejšek jest dvojatý: na jedné straně jsou soudy smírčí o dvou instancích, na druhé straně soudy řádné též o dvou instancích; společný vrchol tvoří senát jakožto soud zrušovací. Soudcové smírčí čili míroví volí se od obyvatelstva, obyčejně ze statkářů. K soudci smírčímu jdou ústní nebo písemné žaloby ve věcech menších, a sice v rozepřích civilních, kde nejedná se o více než 500 rublů, v rozepřích pak trestních, kde zákonitý trest nepřesahuje 300 rublů; soudce hledí docíliti narovnání se svolením stran, sic vydá rozsudek dle svého uznání na základě psaných zákonů. Zníli rozsudek nad 30 rublů v rozepři civilní nebo nad 15 rublů pokuty, strana může z něho se odvolati k mírovému sjezdu, jenž schází se měsíčně, a zasedají na něm všichni smírčí soudcové z celého újezdu; přítomen jest náměstek státního zástupce, jenž také vysloví své mínění, a soudcové pak rozhodnou. Řádné soudy jsou sborové, nejméně o třech soudcích, jmenovaných císařem z učených právníků; přelíčení jest veřejné. První instance slove okružný soud, a náleží pod něj vždy několik újezdů; druhá instance jmenuje se sudebnaja palata (komora), a vztahuje se na několik gubernií. K soudu okružnému jdou rozepře těžší; ve věci civilné z každého rozsudku jeho lze se odvolati k sudebné palatě; ve věcech trestních jest okružní soud jen potud podřízen sudebné palatě, že bez jejího svolení nemůže přikročiti k jednání, ale pak on sám učiní rozsudek již konečný pomocí poroty. Senát přijímá žádosti za revisi rozsudkův vydaných sjezdy mírovými i řádnými soudy; ale senát nikdy nerozsuzuje, nýbrž shledáli zmatek (technickou chybu), zruší rozsudek a nařídí nové jednání u náležitého soudu.

Ačkoli toto soudní zřízení bylo vsazeno do ruské půdy jako rostlina zcela nová, i ačkoli dosud neúčinkuje dlouho, může se již nyní říci, že se vydařilo dobře. Zvláště smírčí soudové vžili se a zdomácněli již tak, jako by trvali po mnohá pokolení, i jde o jejich blahodárném působení jediná chvála. Také řádné soudy účinkují celkem uspokojivě, ač potřebují zdokonalení, jehož se jim může dostati toliko prodlením času. Při nové organisaci nedostávalo se učených právníků, tak že roku 1870 při 32 okružních soudech mezi 227 soudci bylo 44 takových, kteří nikdy nestudovali na právnické fakultě. Horší chyby jsou u právních zástupců, kteříž jsou dvojí: přísežní advokáti, studovaní právníci, a oprávnění jednatelé, od kterých nežádá se studií, ale jen ledabylá zkouška. Mezi studovanými mladými advokáty zjevuje se

ta zvláštní nectnost, že chtívají se blýskati nemístnou učeností, kterou slýchali od profesora na universitě. „Profesoři ruští, (dí Wallace), místo aby pečlivě vykládali zákony zemské, velmi často libují si v povšechných rozborech a úvahách, s hojnými doklady z cizích zákonů, tak že mnohý student na konci svých studií pochytil toliko pomatenou směsici všeobecných zásad, cizích soustav, právní filosofie a politické ekonomie, a velice nedokonalou obeznalost se skutečnými ruskými zákony a řízením.“ A co se týče počestnosti, ta u právních zástupců v Rusích vypadá teprva bledě. Jako druhdy o soudním sekretáři, tak může se zase nyní říci: Advocatus, sed non latro, res miranda populo. V Petrohradě a v Moskvě sestoupili se sice advokáti ve sbor k dozoru nad kázní mezi sebou; ale snaha ta mohla by míti vydatný výsledek toliko tehdáž, kdy by byla podporována veřejným míněním; ale toto na ten čas promíjí advokátům takové praktiky, které prý by v Anglii způsobily ztrátu advokacie a opovržení veřejné.

Poroty byly v Rusích uvítány s velikým nadšením, které však brzy ochladlo a proměnilo se až i v pochybování. Nejednou porota uznala zločince nevinným, který sám ke zločinu se přiznal; tím však jest více vinen zákon, jenž podrobně určuje veliké tresty, které nesrovnávají se vždy s míněním lidu. Vady ruských porot, skutečné i smyšlené, bývají obyčejně přičítány té okolnosti, že stav selský v nich mívá převahu. V pravdě však selská porota v Rusích jest spolehlivější nežli porota složená ze studovaných lidí. Mezi studovanými Rusy najde se bohužel poměrně mnoho jednotlivců, kteří kontrastem naučených západoevropských theorií se skutečností ruskou ztratili duševní rovnováhu a jako pomatenci podléhají nějaké utkvělé idei, která platí za liberální. V západních zemích takový porotce provozoval by malý vliv na své soudruhy, poněvadž tam nemnozí lidé jsou přístupni novým paradoxům tak, aby tyto mohly převrátiti jejich zděděné pojmy a zatemniti zdravý rozum; v Rusích však takový člověk nezřídka ovládne porotu. Nejeden z těch nedoučených osvícenců chlubívá se, že navedl své spoluporotce, aby propouštěli všechny obžalované, ne proto, že by vina nebyla dokázána, ale proto, že prý trest vinníka nenapraví ani jiných neodstraší, a tudy že prý všeliké trestání jest neužitečné a barbarské!

Blahovolná snaha po reformách, která tak skvěle označuje první desítiletí panování Alexandrova, měla na zřeteli také kongresové království polské. Tam krom oprav, jež se zaváděly na Rusi, bylo také potřebí uspokojiti cit národní. Císař byl ke všemu slušnému ochoten, oprávněným tužbám vycházel vstříc aspoň tolik jako přáním Rusů, ale potkal se s černým nevděkem. Musíme zavaditi o nejsmutnější episodu slavného carstvování Alexandra II. Po svém nastoupení císař přijel do Varšavy, prohlásil tam 27. května 1856 úplnou amnestii a navrácení statků skonfiskovaných emigrantům z let 1830—1; jazyk polský znova uváděn do úřadů a škol, městům vrácena samospráva, polská universita ve Varšavě obnovována, r. 1861 zavedeny volené rady gubernské a krajské, a r. 1862 lidumilný veliký kníže Konstantin stal se náměstkem v království polském, a vedle něho v čelo správy civilní postaven markýz Wielopolski, Polák tělem i duší. Poláci mohli již býti

poučeni svým prvním povstáním, kterýmž r. 1830 připravili se o ústavu a samosprávu aspoň tak dokonalou, z jaké se těší nyní od r. 1867 Maďaři; také na zdaru Finska — kterážto země od r. 1809, kdy dostala se pod žezlo ruské, až podnes požívá úplné samosprávy pod vlastními úřady, má svůj vlastní rozpočet, i minci a cla — na zdaru Finska mohli Poláci znamenati, že císařové ruští v našem století drží slovo dané národům, nejsouli od nich nuceni k jinému, ano provinciím neruským dopřávají i více svobod nežli ruským; konečně císař Alexander na samém počátku svých velikomyslných ústupků výslovně Poláky varoval před obvyklým jejich sněním a blouzněním: Surtout, Messieurs, point de rêveries! A místo vděku za blahovolné odstraňování následkův prvního povstání, kteréž vzniklo z blouznění o Polsku ve hranicích od r. 1772, odpovědělo blouznění to novým povstáním a požadavkem o přivtělení zabraných krajů litevsko-ruských ku království polskému. Že Poláci sáhali po tom, co jim slušně nepatří a co jim žádná vláda ruská vydati nemůže, ztratili to, co měli a co jim slušně náleží. Povstání r. 1863, se kterým netoliko národ ruský v zabraných krajích, ale aniž obecný lid polský v Kongresovce nic míti nechtěl, potlačeno bez velkého vojenského namahání. Učiněna opatření, aby živel polský v krajích litevsko-ruských byl zúplna vyhlazen; prostředky, kterými se to stalo, byly kruté, asi tak jako ty, kterými tam týž živel za vlády polské býval vštěpován a udržován. Zároveň však uvedena naprostá rusifikace do úřadů a škol v Kongresovce; neblahý stav ten trvá dosud a tíží bolestně netoliko Poláky, ale škodí i Rusům. Polsko jest stále otevřenou krvácející ranou v těle státu ruského; rána taková musí býti vždy při nejmenším nepohodlná, po případě mohla by se ukázati v čas války i nebezpečnou. Že to tak nemá a nemůže trvati navždy, v tom smyslu ozývají se hlasové i ze strany ruské; ale ani z té ani z druhé strany není viděti opravdových kroků, aby se to napravilo. Jeli dovoleno nám Čechům pronesti mínění o tom bratrovražedném sporu, řekl bych, že by ovšem Poláci měli odříci se nároků na kraje zabrané; snění jejich o opanování těch krajů jest tak pošetilé, jako kdy bychom my Čechové domáhali se panství v Lužicích a pruském Slezsku. Rusové slušně kladou Polákům ten požadavek, a Poláci chybují, že k němu přistoupiti nechtějí. Ale nynější spůsob ruské vlády v Kongresovce jest rovněž chybou, předně proto, že jest docela neúspěšný, a za druhé proto, že přímo podněcuje Poláky k nenávisti a k témuž utopistickému blouznění, jež jest příčinou sporu. Území jazyka polského pod žezlem ruským náležiž Polákům! Na tom základě mohl by se zříditi obstojný spůsob vedlebytí, — kéž brzy se zřídí!

Od času povstaní polského svobodomyslný ruch reformový počal znenáhla ulevovati. Zkušenosti, že vše nedaří se tak skvěle ve skutečnosti, jak se očekávalo, zarazily vládu i většinu obecenstva. Z druhé strany zase krajní liberálové, kteří nadáli se radikálnějších reforem i parlamentu, z nastalé stagnace vzali si příčinu k nespokojenosti; někteří pokročili k zavrhování všech stávajících řádů, k blouznění socialistickému, k šílenství nihilistickému, které sice jest na Rusi staršího původu, ale v posledních letech vůčihledě vzrůstá a sesiluje se sourodým hnisem z otevřené rány polské i vyvrhelem jiných národů. Drzé aten-

táty šílených spiklenců naplňují svět úžasem, a pomluvačům Ruska dávají vítanou příležitost k jizlivým poznámkám. Povaha té společenské choroby není dosud s dostatek objasněna, ale tolik vysvítá již nyní, že ona není žádnou zvláštností samojediného Ruska, anižtam má své prvotní semeniště; o tom svědčí řádění kommunistů v Paříži r. 1871, atentáty v Berlíně, v Neapoli a v Madridě, pak faktum, že v městě Berlíně při volbách sněmovních čtvrtý díl všech hlasů připadá kandidátům socialistickým, a j. v. Přísné prostředky, jež vláda obrací proti tomu vředu, zdají se býti ovšem nezbytné, a povedou snad k jeho utlumení, ale sotva k vykořenění. Kořeny toho zla leží tuším hlavně ve vychování, ve vychování školském i soukromém, ve vychování mužských i ženských; i tuším, že v té stránce chybuje se v Rusích netoliko ve směru, jejž jmenují konservativným, jako privilegiemi jistých stavů ve školách a přílišnými požadavky kázně na spůsob vojenský, — ale že hřeší se také ve směru, jenž platí za liberální, zejmena předkládáním vědecké stravy nepřiměřené věku nebo pohlaví vyučovaných. Buď tomu ostatně jak buď, tolik jest jisto, že hnusné výbuchy tohô zla budou míti účinek opačný, než kam směřovati se praví, že ony totiž nevyhnutelně opozdí a zadrží zpět Rusko na dráze ke svobodám a institucím, které spojujeme s pojmem ústavnosti.

Mimochodem chci se dotknouti té nevědomosti nebo zlomyslnosti, která v západní Evropě často spojuje ruské revolucionáře se slovanským hnutím a zvláště se slovanskými dobročinnými komitéty. V nedávných dnech byl tento nesmysl stavěn na odiv i v učeném parlamentě německém, a to k odůvodnění potřeby, aby Německo ještě více se vyzbrojilo; bylo tam řečeno, že nihilisté, kteří strojí útoky na ruského císaře, jsou panslavisté, proti nimž Německo musí státi ozbrojeno. O podobných tlachách poznamenal dobře Wallace: „Jest revoluční živél v Rusku, ale ten nemá žádného spojení ani sympathie se slovanskými komitéty. Ten živel jest tak velice pokročilý, že pokládá národnost, vlastenectví, plémě a náboženství za zastaralé dětinství doby již minulé. Jeho představitelé — pošetilí mladíci, kteří někdy pokoušeli se založiti tajné politické spolky — jsou výstřední socialističtí radikálové, docela nevinni soucitem se zásadou národnosti, a naplněni positivnou nenávistí k náboženské víře vůbec a k řeckému pravoslaví obzvláště . . . Jejich theologická a politická přesvědčení jsou stručně zahrnuta v první řádce zpěvu, jejž jeden z nich napsal ku poučení sedláků: „Nět (není) ni Boga ni carja.“ Že by lidé, kteří zpívají takové hymny, měli něco společného se slovanskými komitéty, jest myšlenka vybraně směšná.“

Rusko platí všude za stát výbojný, a skutečně po několik věků činilo šťastné a důležité výboje, dílem aby shromáždilo roztracené částky ruského národa, dílem aby nabylo přístupu k mořím a přirozených hranic. Nyní však říše ruská dosáhla takové ohromné velikosti, že hrubě již nepřeje sobě dalšího rozšiřování. Sice i za nynějšího císaře hranice ruské na několika stranách byly posunuty dál, ale ty nové přírůstky dílem nemají valné důležitosti, dílem Rusové byli donuceni k jich zabrání. Smluvou s císařem čínským nabylo Rusko r. 1858 severní Mandžurie nazvané Amursko, kdež dobré přístavy při Tichém oceáně snad někdy v budoucnosti nabudou důležitosti. Naproti

tomu však císař Alexander r. 1867 postoupil ruskou Ameriku Sjednoceným Státům za mírnou penězitou náhradu. Větší díl západního Turkestanu byl podmaněn, aby zamezily se loupežné výpady tamějších kočovníků a aby zabezpečily se prospěchy ruskému obchodu ve střední Asii. Půlstoletý boj v Kavkaze byl ukončen po Krymské válce dokonalým opanováním toho horstva. Dílec Bessarabie při ústí Dunajském, ztracený Krymskou válkou, navrátil se k Rusku r. 1878, patrně jen proto, aby urážka národní hrdosti se odčinila; zároveň přivtěleno nevelké, ale opětovným krveprolitím draze zaplacené území v Armenii mezi Karsem, Batumem, Olti a Bajazetem.

Zbývá nám zmíniti se o dvou veledůležitých zjevech, o vzrůstajícím uvědomění slovanském na Rusi a o válce za osvobození jižních Slovanů; učiníme to v krátkých slovech, poněvadž o obojím předmětě minulé dva ročníky těchto listů přinesly obšírné rozpravy z per znaleckých. Slovanské vědomí pěstováno bylo již za císaře Mikuláše od tak řečených slavjanofilů, kteří však za příčinou svých zvláštních názorů a předsudků theologických a historických nikdy nenašli mnoho přívrženců; více šířilo se slovanské poznání a uvědomění profesorskými stolicemi slovanského jazykozpytu, dějin a starožitností, zakládanými od r. 1835 při ruských universitách. Tím odchován znenáhla značný počet učenců, kteří s pílí a láskou vzdělávají slovanskou vědu, šíří vědomosti o Slovanech v ruském obecenstvě i vštěpují mu soucit k ostatnímu Slovanstvu. Rozkvět slovanského uvědomění mezi Rusy dlužno pokládati za jednu z nejdůležitějších proměn, která znenáhla sice, ale stále rostouc do šířky, výšky i hloubky, jde před se za vlády Alexandrovy. Ku projevům tohoto směru náleží pozornost, která věnuje se věcem slovanským v ruském časopisectvě a v náučné literatuře; slovanské dobročinné komitéty, které od r. 1858 zřídily se ve čtyřech největších městech; sjezd Slovanů při národopisné výstavě v Moskvě r. 1867; konečně pak a nejznamenitěji účastenství nepopěratelné, jež slovanské uvědomění mělo v poslední válce turecké.

Jako téměř každý velký čin lidský, tak i ohromné oběti, jež národ ruský položil na oltář osvobození Jihoslovanstva, pocházely z několika pohnutek, a nikoli z jedné, ale jedna z nich byl živý soucit se slovanskými sourodáky; vedle toho účinkovalo, zvláště u obecného lidu, vědomí společné pravoslavné víry, a konečně i úvahy politické. Slovanské vědomí však dozajista padalo nejrozhodněji na váhu. Onoť zajisté vedlo Čerňajeva a tisíce jiných dobrovolníků ruských Srbům na pomoc. A když i Srbové byli přemoženi a zakročení diplomatické nevedlo k žádoucímu cíli, mocný císař volal národ do boje za věc slovanskou. Skvělé a podivuhodné jsou skutky hrdinské, jež národ ruský v této válce vykonal u Dunaje, u Plevna, v průsmycích Balkánských i v Armenii; přetěžké jsou oběti, jež ta válka vyžadovala na životech a statcích ruských; ale smlouva Svatoštěpánská ze dne 3. března 1878, osvobození národa bulharského od Černého moře až do Albanie, samostatnost a svoboda daná celému národu od věkův utiskovanému, a to beze všeho zisku na straně těch, kdož na to tolik obětovali — to jest událost ve veškerých dějinách světa svého druhu *jediná*, neslýchaná. Napoleon III. chlubil se válkou vedenou prý za ideu; Rusové takovou

vedli skutečně, oni samojediní, a vedli ji za ideu slovanskou. Velikomyslnost císaře Alexandra II. byla bezpříkladná. Anglie a jiní hodní přátelé Slovanstva dovedli sice napolo pokaziti, co Rusové s nevídanou obětovností vymohli na prospěch Bulharů a jiných Jihoslovanů. Ale i tó, co po kongrese Berlínském pozůstalo ruského díla na poloostrově Balkánském, pojišťuje císaři Alexandrovi II. jmeno Osvoboditele, jmeno nejkrásnější a nejideálnější, jehož si již dříve zasloužil vymaněním nevolníků. Slavné toto jmeno bude žíti ve vděčné paměti u všeho Slovanstva po veškery věky.

Antoine Wiertz.

Podává

Renáta Tyršová.

(Dokončení.)

Ještě rozmanitější než lineární jest u Wiertze komponování světelné.

Neobmezená téměř je moc umělcova, světlo a stín rozkládati po plochách obrazů svých. Linie přece již v základech mu je určena obrysy postavy lidské, při koloritu pak neméně skutečnost fantasii jeho meze vytýká. V málo případech pouze takto je vázán při zacházení se světlem. Jako stvořitel může tu kázati: zde světlo, zde temno budiž, a pod tvůrčí rukou jeho rozhostí se na plátně hluboké stíny, jinde zas pološero po ní se rozloží aneb zaskví a zazáří malba jeho ve skvoucím jasnu, jako by síla obraznosti paprsek sluneční na ni byla přikouzlila.

Podání povahy znázorněného děje pomocí rozlohy a vedení světla Wiertzovi snad nikde tak skvěle se nepodařilo jak ve *Pharu Golgothy*, o kterémž již dříve jsme promluvili.

„Triumf světla nade tmou,“ tak Wiertz sám naznačil ideu díla svého. Skupiny otroků mocnou paží centuriona k práci bičovaných jsou nuceny pozvedati kříž s rozepjatým tělem Kristovým. Od těla ukřižovaného spasitele napolo v stín zahaleného světlo v plných, velkolepých proudech po prostoru se rozlévá; osvětlujíc sem tam skupiny otroků, jinak v temnu pohroužené, a oslňujíc pluky démonů, kteří kříž náruživě od sebe odpuzují. Vítězství světla! A v skutku, světlo, kteréž tu Wiertz v řízných mohutných massách koncentrovati dovedl, vítězí nade tmou, mocnými paprsky svými neodolatelně ji prorážejíc. —

Předmět zvláštního díla toho je povahy symbolické, bychom tak řekli, a dopouští, ba vyžaduje skorem řešení více symbolického. Jinak však má se to s motivy ze skutečnosti čerpanými. Čím reálnější jsou, tím realističtěji chtějí býti vylíčeny a též komposice světelná musí se tu držeti v mezích možnosti a pravděpodobnosti. Correggio na příklad, v proslulé své Notte nechává zářit tílko novorozeného Ježíše zázračným světlem vlastním a jest plně k tomu oprávněn. Avšak umělec, jenž při-

stupuje k vylíčení prostých členů společnosti lidské, má k disposici pouze paprsky sluneční a měsíční, neb zář světla umělého, jichž proudu osoby své libovolně vystaviti může.

Jakkoli Wiertz vždy s láskou se uchyloval k předmětům, jež z bohaté fantasie své čerpati mohl, přece dařilo se mu zároveň líčení scén ze života všedního. Vyjměmež z bohaté řady podobných výtvorů umělcových *Briganta Kalaberského*. Je to sen jedné z Římských nocí Wiertzových, jak sám nám vypravuje, sen zajisté umělecky živý, když tak pravdivě a působivě podati ho dovedl. Při procházce za hradbami věčného města zabloudil mladistvý umělec poněkud dále, než opatrnost kázala. A věru již za klenbou snad jednoho z antických vodovodů vyřítil se hnědolící divoký brigant Kalaberský a obrací otvor nemotorné své trombony na prsa bezbraného, s výkřikem: „Stůj!“ Však neméně určitě a rázně umělec své „Stůj!“ zvolal a směle přikouzlil smělého briganta na plátno svoje. A jak pravdivě! Skrze velký otvor v tmavé zdi patříme v jasné vlídné nebe italské. A na světlém klidném tom pozadí snědá tvář a temné tělo brigantovo jak stinná skvrna se odráží. V rušivé té předsloně pak, jež mezi nás a zářivou klenbu nebeskou se drze všinula, právě v nejtmavší části její tré světlých blysků k nejrozkošnějšímu efektu kontrastovému se pojí. Jest to dvé jižně jiskrných velkých očí a krásné bílé zuby, jež z plného vousu lotrova prosvítají. Tak postaviv tmavé na světlém a světlé zas uprostřed tmavého, Wiertz jedno druhým vytýká, působivějším činí a přispívá energickou tou komposicí k zvláštnímu dojmu díla.

Však zřídka jen odhodlá se umělec k tomu, by s bezohledností podobnou oběma extremům zrovna vedle sebe hraničiti dal. Pozvolnější převedení stínu do světla a naopak, zmírnění kontrastujícího dojmu, bude obyčejně požadavek, jemuž vyhověti umělec snažiti se musí. Dvojím spůsobem řešíval Wiertz tento úkol svůj. I tu řídíval se dle povahy motivu, jejž k vylíčení si obral. Bylali prudká a neurovnaná, bylli to zápas, ať již v mysli lidské neb na poli válečném, uchyloval se umělec často ke spůsobu světelného vyjádření rovněž originálnímu jak přiměřenému. Kladl sice temné partie bezprostředně podle světlých, avšak ponechával v tmavých massách, tam, kde se světlými se stýkají, body ozářené a naopak zase kraje části světlých hlubokými stíny prorýval. Takto chvatem energickým míchaje temno v jas a světlo ve stín jedno v druhém, jako by vyznívati nechává. Nikde nesráží se zcela ostře a tvrdě partie osvětlené a zastíněné, a přece zachová se takovýmto postupem říznost působení kontrastového. Tím řídil se Wiertz zejmena při Patroklu i Půtce Homerické, při Čtenářce románů i Mladé čarodějce.

Než jiný u komposice světelné důležitý požadavek bránil zas Wiertzovi v častém užívání efektů takovýchto. Míníme rythmus.

Čím vznešenější, klidnější, jasnější je charakter znázorněného předmětu, tím určitěji a naléhavěji touží umělecký cit náš po rozřešení rythmickém. Žádáme si následkem toho, aby všechny přechody ze tmy do jasnosti byly toliko zvolna nenáhlé. Bohatou řadu polosvětel a polostínů má umělec k disposici, by ji pozvolna temno v jas a jas v temno pre-

váděti mohl. A tak splynulé mohou býti přechody ty, že zrak jako po jediné neprorvané ploše se šine od nejhlubších stínů k světlům nejvyšším.

Tak pluje naše oko v *Sekundě po smrti*, počínámeli dole v levo, z polotemných obláků přes hluboké stíny, polosvětly k jasnému rouchu vznešeného zjevu u krajů zas v stín přecházejícího, a od něho na konec k obláčku světlému. I ten zvolna se stmívaje přechází v pravém hořením rohu obrazu v šero úplné.

S komplikovanější rozlohou světla a stínu potkáváme se při půvabné malbě, kterou Wiertz *Věci přítomné před soudem lidí budoucích* přezval. Idea její jest nám již známa, pamatujeme se ještě na obra, jenž předměty lidské slávy na dlani své hravě rozmílá. Na celou plochu obrazovou zřetel obracejíce pozorujeme tu z předu postup od jasna k temnu směrem rovným z levé strany na pravou. Mimo to pak ještě Wiertz nás jaksi donucuje sledovati šikmý proud druhý. Táhneť se od levého doleního rohu k pravému hořenímu a taktéž světle počíná i stínem se končí. Než, malá massa světla u p r o s t ř e d obrazu koncentrovaná a u středu jejím zas partie tmavá přerušují rythmický pochod onen. Co as přimělo umělce k tomu přerušení? Přihledněmež blíže, věc snadno se rozřeší. Temnou skvrnou jsou ruce obrovy, ty dvě mohutné ruce, jež pouhým dotknutím drtí mezi prsty svými koruny, prapory a předměty, jež věku našemu za odznaky slávy platí. Ruce ty jsou jako by hlavní částí obrazu, musil je tudíž Wiertz vytknouti, by pozornost naši k nim upoutal. A věru že se mu to podařilo. Ta světlá zář kolem nich, vlastní jejich tmavost, vedle toho ještě položení jejich, právě u středu obrazu, to vše důrazně na ně zřetel náš obrací. Vždy opět a opět je oko naše nuceno k nim se vraceti a sledovati ničivou práci prstů těchto.

Podařilo se tedy Wiertzovy zde nad jiné sloučiti s rythmickým postupem zároveň vytknutí hlavní části celku. Není to ale ještě vše, čeho světlem docíliti lze. Pohledněmež, jediným příkladem již se uspokojujíce, na *Dvě mladé dívky*, volíce takto ve světelném ohledu nejdokonalejší práci Wiertzovu. „Dvě mladé dívky! Kde je druhá? Druhá je křehké to skupení kostí o stěnu opřené.“ Těmito slovy sám umělec předmět obrazu svého nám uvádí. Mladá, sličná, neoděná dívka zadumána se dívá jako na vlastní kostru svoji. A věru jen nepatrný okamžik hledáme zvláštní tu družku. Již dotýkají se zraku našeho příšerné reflexy světelné pohrávající na článcích kostry v stínu pohroužené. „Krásná Rosina“ čteme na tabulce k lebce připjaté. Jaké to roje myšlenek dumných vzbuzují tato slova zde právě umístěná pod mladistvým čelem sličné patřitelky. Stojíť tu před námi v ušlechtilé kráse forem panenských v melancholické zamyšlenosti, skleslé roucho sotva prsty zachycujíc. Do plného proudu světla umístil umělec sličné to tělo oživiv plochy jeho měkkými harmonickými stíny a polosvětly. Jaký kontrast k nim tvoří nepokojná ostrá světla, jež poblyskují na vyvýšených partiích příšerné družky! Tato pak jakož i postava dívčí odráží se od pozadí hluboce temného jen v stranu pravou poněkud sesvětleného. Stejné pokojné pozadí toto napomáhá zároveň k zachování jednoty v celém obraze a přispívá tak k dojmu klidnému, jejž na nás činí dílo

to, které při zvláštní povaze předmětu by snadno znepokojovati mohlo, kdy by jinak pojato a provedeno bylo. —

Obrátímeli nyní pozornost svou k barevné komposici Wiertzově, přistoupíme tím k partii velice důležité. U umělce Belgičana již samo se to rozumí. Přece však nebyl Wiertz koloristou, jak názvu tomu obyčejně se rozumívá. Kolorista, v onom obecném smyslu slova, pokládaje docilování efektů barevných za účel práce své, zanedbává začasté ostatní stránky činnosti umělecké, pokud právě oněm efektům nenapomáhají; předmět sám pak bývá mu jen záminkou propůjčující se ku prázdným hrám koloristickým více či méně efektním. Jinak Wiertz! Barva byla mu prostředkem, jako mu tím byla linie, vždy jen prostředkem k vyjádření a vylíčení obsahu, jejž k znázornění byl si zvolil. Se stanoviska toho i my tedy na barevnou komposici umělcovu pohlížeti chceme. Buďet tu předně úkolem naším zodpovídati si, jak a pokud Wiertz toho dosáhl, by volbou a sestavením barev podal charakter i ráz předmětu zobrazeného. A což konečně i náhledy umělce samého k hledišti tomu nás neopravňují? Probírajíce se listy katalogu, jejž Wiertz k museu děl svých kriticky sepsal, seznáme nejlépe soud jeho o vlastních jeho pracích. Zvláštní ten spisek, v němž se stanoviska zcela objektivního díla svá posuzuje, je sestaven se stručností Wiertzovi vlastní. U každého výtvoru prostě uvádí ty části, jimiž vyniká, a upozorňuje tak patřitele na zvláštnosti a přednosti jeho. Též koloritu jednotlivých děl tam mnoho poznámek je věnováno a každá z nich je dokladem ku tvrzení našemu. Vždy mluví tu Wiertz o charakterističnosti barvy, o přiměřenosti tónu všeobecného, teprv v druhé řadě se zmiňuje o ladnosti barev a harmonii jejich. A přec máme nemálo děl z řady výtvorů jeho, jež co do čistě harmonického dojmu barevného k nejlepším pracím druhu toho se řadí. Bylyť právě zásady jeho při koloritu tytéž jako při komposici lineární. Úplné podrobení zákonům krásy, kde toho ráz předmětu dopouštěl, avšak též odchýlení se od zákonů těch, třeba nejbezohlednější, byloli toho k vyjádření charakteru zapotřebí. Že aplikace zásad těch do všech podrobností důsledná byla, o tom pohled na kterýkoli z výtvorů Wiertzových nás přesvědčí.

Utkvímeli zrakem na některé práci Wiertzově a stanemeli před ní, upoutáni a překvapeni zvláštním dojmem, jejž kolorit její už při pouhém všeobecném pouze přehlednutí na nás činí, budou nám z počátku příčiny dojmu toho nejasny. Nutno přihlednouti blíže; v mysli své celé dílo na jednotlivé části rozeberouce a každou z nich zvláště prozkoumajíce, původ zvláštní působivosti oné vypátrati se vynasnažíme. Při komposicích větších, několik osob obsahujících, bude nám zřetel obrátit na každou z jednotlivých těch osob zvláště. Každá tu nese na sobě určité jakési barvy jednak pletí svou a vlasy, jednak obyčejně též svým rouchem. Osoby ty pak nejspíše různého jsou stáří i různého pohlaví, a mimo to ještě individualita každé z nich od druhé se liší. Nejen tedy že umělec bude nucen pleti jejich různých tónů dodati a různě šat jejich zbarviti, bude přihlížeti i k tomu, aby každá z různých těch barev k osobě, kteréž ji přidělil, se hodila. A ne pouze k osobě: i k tomu ději a k té situaci, v níž znázorněné postavy se právě nacházejí. Vždyť i v obyčejném životě každý z nás cítí a ví, že

ne všechny z tisícerých odstínů pro šat jeho jsou vhodny. Mladá dívka zvolí si na př. růžový oblek spíše než usedlá matrona, a muž čím vážnějším se stal průběhem věků, tím více napořád živé barvy ze šatu svého odstraňuje. Nikdy pak neurazí na př. žena mrav a oprávněný zvyk spůsobem takovým, by co tanečnice v plesové síni v rouše černém neb šedém se objevila, ráda však sahne k vážným těm barvám, jeli smutně neb melancholicky naladěna. Když tedy každý z nás i v obecném životě ohledy takovými se řídí, což teprv umělec! A jakož zřídka i jednotlivou postavu v jedinou barvu odívá, spíše druhou i třetí k tomu přibíraje, bude úkol jeho velmi složitý. Neboť nejen každý odstín barevný má určitý ráz svůj, i každá z nesčíslných kombinací dvou neb více tónů má jiný a pouze jí vlastní charakter. A dojem, jejž činí na nás barva jsouc s jinou sdružena, může být, ba bývá obyčejně, povahy zúplna jiné než ten, jejž sama o sobě způsobuje. Tak na př. ni žluť ni zeleň nemá o sobě rázu protivného neb sprostého, avšak sestavení jich obou vždy nese na sobě charakter tento. Aneb temně fialová, jež dojem jednoduchý i smutný činí, může nabyti povahy skvělé a skvostné, když zlato k ní přidružíme.

Neníť ovšem každé oko stejně citlivé a každý cit stejně vytříbený, by vniknouti mohly do všech jemností povahy různých sestav barevných, avšak umělec, jeli skutečným koloristou, vycítí každý z nejjemnějších rozdílů těchto. Když takto každá ze znázorněných osob náležejícím tónem a odstínem barevným je zastoupena, když vedle toho i půda, na níž děj se rozvíjí, a celé okolí vůbec přiměřeně jsou zbarveny, jaký bude pak dojem tak kolorované plochy obrazové? Zkusme nevšímajíce si obsahu díla, neviděti v něm ni postavy ni předměty jakékoli a upoutati pozornost svou pouze na barvu takovým spůsobem, že celý obraz bude se nám jeviti jako soujem skvrn barevných. Zkusmež takto se postaviti před některý z výtvorů Wiertzových a budeme překvapeni. Pouhé ty skvrny barevné k nám mluví, jasně, zvláštní svou řečí vyjadřují nám ve hlavních rysech celý obsah obrazu. Vidíme a cítíme, zda stojíme před dílem povahy křepé a svěží, neb zádumčivé a ponuré, neb velebně klidné a jasně vznešené. A jak bychom to necítili! Vždyť onen všeobecný dojem barevný povstal souborem barev jednotlivých a tyto všechny jsou zvoleny dle zásad umělcových s ustavičným ohledem na charakter a obsah děje. Když pak každá z osob těmi barvami je podána, jež povaze vylíčeného předmětu jsou přiměřeny, musí mezi veškerými těmi články celku býti jakýsi jednotný půtah. A takto povstává, co v š e o b e c n ý m t ó n e m nazýváme. Bývá to často barva jednotlivá, jež pak v obraze vládne, jindy zas některá ze sestav barevných. Někdy je to celý okruh tónů, jenž takto nad ostatními převládá. A takovými prostředky u Wiertze kolorit hned na první pohled v patřičnou náladu nás uvádí.

Porovnejme, abychom jen dvou krajních případů se dotkli, *Vidění usečené hlavy*, trojdílný, tajemně hrůzný ten výron hluboké fantasie Wiertzovy s jinou jasnou visí, kterou nazval: *Lidská moc nemá mezí.* Muky plné představy hlavy, jež od trupu oddělena ještě myslí, vidí a slyší, pouhý okamžik, avšak pro ni krutou, hrůzyplnou věčností — a jarý ples i jásot lidstva budoucnosti, kteréž přemohši silou mocného

ducha svého veškery překážky k hvězdám vzlétá a jich se dotýká v povznášejícím vědomí své všemohoucnosti. Jaké to kontrasty! A jaký kontrast i kolorit obou! Vidiny hlavy odpravencovy halí se v tmavé, ponuré, řekli bychom zoufalé tóny, které v oddělení posledním vyznívají v temné a tím zas smiřující harmonii konečné věčné noci. A naopak zas ta skupina mužů, žen, jinochů a dívek, jíž Wiertz nad samé zákony přírody povznesti se dává, jak koupá se v jasném proudění barev světlých a teplých, ozářených mocnými paprsky slunečními!

Takým způsobem tedy umělec toho dociluje, by všeobecným tónem díla svého všeobecně vyjádřil obsah jeho. Avšak což kolorit může přispívati toliko k zvýšení dojmu všeobecného? Vzhledněmež opětně k některému výtvoru Wiertzovu. Zdá se nám, jako by umělec všechny ty odstíny barevné bez jakéhokoli úmyslu po ploše obrazu svého byl rozložil? Aneb snad přece řídil se tu ohledy určitými? Ano, on koloritem dovedl především též upoutati pozornost naši k hlavní osobě děje a na důležité partie v obraze nás upozorniti. Dociluješ toho vhodným umístěním barev vynikajících nad ostatními světlostí neb tmavostí, živostí, neb massou svojí. Kdož vida na př. mezi osobami pestře oděnými jedinou v rouše bílém, neutkvěl by okamžitě zvlášť zrakem právě na ní? A zda neupoutá pozornost naši skupina barev skvělých a živých, jeli obklopena tóny mdlými, neurčitými?

Avšak nejen na jednotlivé osoby chce nás umělec upozorniti, nýbrž snaží se objasniti nám i děj sám týmiž prostředky uměleckými. Již při stopování lineární komposice Wiertzovy poznali jsme, jak toho dosahoval, aby proudem a vedením čar i kontur vytknul ráz předmětu svého. Podobně má se to i s koloritem. Pod štětcem umělcovým tu jedna barva nad druhou rozervaně naráží, tu zas u volném rythmickém toku různé tóny v sebe jsou převedeny. Na některém z děl jeho velké massy barev s jinými jim podobnými k mocným proudům se pojí, jež tu směrem vzhůru tu dolů se béřou, tu šikmý pochod tvoří, vždy přesně k povaze děje se přimykajíce.

Taková tedy je mluva koloritu Wiertzova. Tak nejen že o každé z osob jednotlivých nám vše nutné vypravuje, nejen že tónem v obraze převládajícím v přiměřenou náladu uvesti nás dovede, on dosahuje i toho, určitě nám naznačiti hlavní momenty a charakteristické známky děje vylíčeného. Dodáváme jen, jestliže harmonie, jednota, rozmanitost, eurythmie, rovnováha, slovem krása, odpovídaly povaze předmětu jím zvoleného, že dovedl vyhověti požadavkům těm koloritem touže měrou jak ostatními prostředky uměleckými.

A tak přiložímeli ku komposici Wiertzově měřítko nejpřísnější, ať již na linii, neb světlo, neb barvu zřetel obrátíme, vždy objeví se nám co umělec jasně úkolu svého si vědomý a provedení jeho plně a jistě mocný.

Než, opouštějíce již rozvržení celkové a předstupujíce před jednotlivé postavy z děl jeho, bychom formy těl a tvary obličejů jejich blíže stopovali, zdaž i tu ve Wiertzovi poznáme genia stejně mocného? Objasněmež si zprvu, s jakými požadavky a s jakým očekáváním k dílům Wiertzovým tu přistupujeme. Objasněmež si zákony, jimiž umělec se řídí tvoře formy osob jím znázorněných, ony zá-

kladní formy a tahy těl i obličejů, kteréž se jeví, když od každého pohybu i výrazu ještě abstrahujeme, slovem to, co pouhým typem zoveme. Řídící pravidla tato vlastně pojí se v zákon jediný, jenž i tu opět, jak všude jinde, Wiertzovi je charakterističnost. Kostrou, svalstvem, pletí, celým útvarem vůbec, vyjádřiti povahu znázorněné osoby, je zde tedy úkolem umělcovým. Základem všech různých typů těchto jsou ovšem všude zvláštní formy specielně flanderské připomínající nám v podobě jako zjemněné a modernější ona svěží, zdravím kypící těla, ve kterých Rubens typus národní tak dokonalým spůsobem ustáliti dovedl. Wiertz produševnil tyto formy, ujal v souhlase s moderním ideálem něco z objemu jejich, jasné svítivé tóny pleti jim ponechávaje. Na tomto základě pak budoval, abychom tak řekli, dále vyluzuje, na základě skutečnosti z těchto všeobecně národních forem tvary individuelní, pro různé povahy význačné a významné. Je zajisté úlohou hodnou nejvyššího napjetí fantasie, toho dovesti, by každá z postav byla jako stělesněním té vůle a toho intellektu, z nichž její charakter se skládá. A zároveň je to ona stránka činnosti umělecké, kde pouze původním hadáním lze dojíti cíle, kde studium méně než kde jinde radou svou talentu nápomocno býti může. Dokonce pak tenkráte, když stane se předmětem vylíčení umělcova některá z velkolepých postav mythických, jež obraznost celých národů a věků vytvořila, neb některá z oněch osobností historických, v nichž život celého století, snahy a tužby lidstva nejvyššího vyjádření svého došly. V okamžicích takových nastává umělci zkouška nejtěžší, nejvážnější, a jen ten vítězně v ní obstojí, jemuž je údělem genius nejvyšší, nejsvrchovanější.

Bylliž Wiertz mezi vyvolenými? Žádný umělec neobstihl stejně veškerý obor umění svého a díla mimo vlastní objem nadání jeho ležící budou vždy méně dokonalá. Tak i u Wiertze. Stavíce ho tedy i vzhledem k vynalezení typů v řady přední, máme na mysli především ona díla umělcova, kde předstupuje před nás s plnou silou a originálností nadání svého. Obsáhlost a hloubka genia jeví se i u něho pouze v těch postavách, jež jsou nejvlastnějším majetkem jeho ducha, jimž individualita jeho dostatečně vtiskla pečeť zvláštnosti svojí. K těm výtvorům pouze obraťmež zraky své. Hned zpředu pak nejmistrnější snad mezi všemi volíce, před *Ďáblem* staneme.

Wiertz vylíčil jej ve skvělé kráse štíhlých forem jinošských originálně slučujících zvláštní měkkost s propracovanou mohutností svalů. Vylíčil jej s tváří poloosmahlou zpola plně okrouhlou, s ohnivýma hlubokýma zrakoma, lehce rozšířenýma nozdrama, s plnými rty a s temnými hustými kadeřemi hluboko do čela spadajícími. Bezohledná síla, krása jaksi odpuzující a přec svůdná zračí se ve formách té postavy, ve svém spůsobu jediné.

Naproti ďáblu postavena jest svedená *Eva*, na niž on upírá ty temné téměř záštiplné své hledy. A ona ne mohutná pramatka Michelangelova ale Eva první hříšnice, stojí tu odvrácena od původce viny své, žena v každé linii, v každém záhybu něžně krásného těla svého. Povaha slabá, podajná zrcadlí se na hladkém nevysokém čele jejím, vyhlíží z očí jasných ač nejistých v pohledu svém, zračí se na

malých bezstarostných ústech. Je to Eva zúplna originální, původností svou s původností ďábla dokonale se srovnávající.

A přece nalézáme mezi pracemi Wiertzovými ženské postavy ještě mistrnější. Víme již, že oněch děl umělcových, jichž předmětem tělo ženské se stalo, je řada přebohatá. A každé téměř ze všech děl těch má právo žádati místa nejpřednějšího. Jak štíhlé ušlechtilé formy dívky zadumávající se nad kostrou „krásné Rosiny,“ tak i měkké, oblé, řekli bychom, koketní tělo půvabné ženy v Čertově zrcadle se shlížející, jak kulaté plné tvary Mladé čarodějky, tak jiné a jiné ještě, — všechny jsou stejně pravdivy, stejně geniální, až do podrobností nejjemnějších. Než, nejen různé charaktery dovedl Wiertz tak dokonale vyličovat, on dovedl též porozuměti oněm proměnám, jimž tělo ženské postupem let podléhá. A tyto různé stupně snažil se pak zas přizpůsobit individuelnímu rázu jednotlivých osob svých. Významnými příklady takového spolupůsobení mohou nám býti jednak *Čtenářka románů*, jednak *Mladá dívka v koupeli*, když obě ve vzhledě tomto porovnáme. Tato již od jinud je nám známa, kde o půvabném předmětu jejím blíže jsme se rozhovořili; o motivu k oné jen málo bude třeba podotknouti. Je to žena téměř již odkvétající, jež všeho roucha prosta, na loži svém ležíc ve čtení románu je pohroužena. Ani netřeba čísti jmeno spisovatelovo (Dumas) na onom svazku, jenž na kraji lůžka leží, již výraz čtenářky, Wiertzem co nejvýtečněji podaný, praví nám jasně, že je to spis obsahu erotického, jejž ona tak náruživě stopuje. Nepochopujeme téměř, že týž štětec, jenž maloval mladistvě čisté formy koupajícího se děvčete, dovedl též podati tyto tvary tak pravdivě v poměrné nízkosti své. Již kostrou počínaje jaké tu jemné rozdíly! Ty hrubší okončiny, široké klouby kolen a loktů čtenářčiných jako by byly výrazem mysli nezušlechtěné a sprostné. A zas ty něžné a přece zdravě mocné základní útvary koupající se dívky, ty elegantní paže a štíhlé nohy takřka vyjadřují naivně čistou panenskou duši její. Neméně významny pak, a charakteru obou přiměřeny jsou tvar i rozloha svalů, jakož i různé záhyby a plochy vůbec, na telech jejich se jevící. Formy u mladé dívky oble a plynulé, jsou u čtenářky bohatě článkované, plné, však nikoli tak ladně v obrysech svých. Nohy a ruce při oné tak přirozeně graciosní, mají u této ráz neobratnosti a zhrubělosti. Až i samou pleti pružnou a jemnou u jedné, u druhé zas jako s tukem srostlou a nepodajnou tentýž rozdíl je vyjádřen. — Dokonale tedy zdařily se Wiertzovi tyto dva typy, tak dokonale, že ni u toho ni u onoho nenalézáme linie neb záhybu, jež bychom si přáli jinak vedené, jinak rozložené. Věru že jen jediný pohled na čtenářku by dostačil k seznání povahy její, a kdy by i pozornost její k žádné knize upoutána nebyla, přece bychom věděli, v jakém druhu literatury zalibu nalézá. A právě tak nemusíme než dotknouti se zrakem půvabných forem koupající se dívky a již nahlédli jsme hluboko v duši její, jejímž nejkrásnějším symbolem je ta svěží, čistá voda, na jejíž křišťálově jasné proudy ona klidně krásné oči své polo zamyšlena upřela. —

Typus obličeje a těla tvoře klade umělec již základ k pohybům a k výrazu postav svých. Víme z každodenní své zkušenosti, jak taž radost, taž bolest na každém jinak se jeví. Muž neusmívá se jako

žena, dítě pláče jinak nežli stařec. Uražená hrdost, trapné rozechvění, potěšení, dojdou jiného vyjádření na hladkých tvářích salonní dámy, jiného na drsném líci dělníkově. A k líčení rozdílů takových co nejpodrobnějšímu, co nejjemnějšímu, musí umělec právě zřetel svůj obraceti. Jeho snaha musí čeliti k tomu, by celá postava, od temene až po patu, by každý pohyb prstu, každý zákmit oka, každý záchvěv svalů vyjadřovaly v jednotné a význačné souhře týž afekt, týž stav duševní. K tomu pak aby umělci možným se stalo utvořiti dílo takto dokonalé, nestačí pouhý talent, zde více než kdekoli jinde bývá mu potřebí studia bedlivého a vytrvalého. Ovšem že úspěšnost studia toho závisí namnoze zas od jemného citu a zraku, jež jsou pouze darem původního nadání. Wiertzovi byl též v tomto směru údělem talent neobyčejný, a neúnavná snaha jeho za ustavičným zdokonalením se nesla. — Od klidu nejhlubšího až k výbuchům zoufalosti a bolesti nejkrutější, od tanutí a snažení obecného denního žití až k nejvyšším výrazům povznešené extase dosahoval štětec jeho. Lidské vášně a žádosti, utrpení i slasti, radost i bol, vše mu bylo zjevno, všemu porozuměl. Přihledněmež k dílům, jež s takým oprávněním tvořil.

Počneme s koncem života lidského a na *Sekundu po smrti* pozornost svou upoutáme. Volné, mohutně přísné roucho zahaluje postavu spůsobem takovým, že pouze tvář její a ruka i část nohy z něho jsou vyprostěny. Avšak též v pohybech, jež pod rouchem tím jsou naznačeny, jeví se velkolepý klid a jasnost mysli v pravdě vznešená. Oběma ohnutýma pažema obzvláště je vyjádřena síla, jež k imponujícímu dojmu vznášejícího se zjevu nemálo přispívá. Obličej, napolo šatem zakrytý, naposledy ještě k zemi se obrací s výrazem hlubokého slitování. Ona ruka pak, jež právě knihu byla odvrhla, ve svých napolo sevřených prstech jako by vyjadřovala přechod od čilosti života ve věčný klid smrti. Tak zdařilo se Wiertzovi podivuhodně sloučiti smrt se životem, tak že dojem jich obou jaksi hraničí. Ještě jednou pokusil se o rozřešení úkolu podrobného, ač zas s jiného hlediště pojatého.

Od smrti a umírání k životu se obracejíce, patřmež ihned v nejplnější, nejnáruživější ruch jeho. Vizmež *Zápasy* Wiertzovy. V plastickém díle tomtò, jež tvoří, jak známo, část trojdílného cyklu, Tři epochy žití lidského nazvaného, soustředil veškeru zuřivost boje, rozdrážděnost mysli, rozvášněnost pohybů ve dvou postavách mužských. Předmětem i komposicí, nám zvláštní to sousoší připomíná Zápasníky, onu znamenitou práci dláta hellenského, jíž Uffizie Florentské se honosí. U obou tytéž obrysy, totéž seskupení jako kulovité, táž spletitost nohou a paží obou soupeřů. Přece však stačí zas jediný bedlivější pohled na obě díla, bychom o různosti jejich se přesvědčili. Tvůrce skupiny antické zvoliv k vylíčení zápas v palestře při vší opravdovosti v pohybech a ve výrazu obou athletů přece dokonce nás neponechává v pochybnosti, že zde o pouhé cvičení gymnické se jedná. Wiertz naproti tomu skutečný souboj nám líčí, v němž mečem na sebe dorážejí dva sokové, z nichž každý o utracení druhého zuřivě usiluje. Žádný z obou soupeřů neostává vítězem; jeden druhého železným chvatem svíraje zároveň meč svůj do těla mu vráží. Mocnou a řídkou pravdivostí pak uchvacují nás pružné a pevné postoje nohou, náruživé, roz-

líčené pohyby paží i rukou a zejména výraz obrácené k nám hlavy jednoho z pralidí těchto, výraz to plný síly a energie.

Jiného druhu vášně, jiná tanutí ovšem Wiertz u ženských postav svých za motiv si obíral. Jsou to pochybnosti, snahy, naděje, strádání a utrpení myslí a duší ženskou pohrávající neb zmítající. Od bezstarostného úsměvu malých úst mladistvého děvčete v koupeli až k zoufalému výkřiku matky, své dítě spálené v náruč chvátící, od klidného výrazu oka spanilé dívky, kterouž Wiertz v Krásné Rosině vylíčil, až k ustrnulému, těkavému pohledu ženy, dítě své vraždící — jaká to stupnice různých afektů! A všechny jsou stejně hluboce pojaty, stejně dokonale podány. —

Jen tři články z bohatě seřáděného řetězu toho chceme vyjmouti, bychom si jich blíže povšimnuli. Vstupmež nejprv opět před *Krásnou Rosinu*.

Barevnou elegií nazvali bychom půvabně ušlechtilý výtvor tento. Pohledněmež na tu hlavu zpříma pozdviženou, na dumný pohled krásného oka, na ty rty, vážně se usmívající, především pak na obě ruce půvabné té dívky. Jak svrchovaným výrazem zamyšlenosti je ta levice, jež napolo skleslé roucho jako mechanicky zlehka zachycuje! A jakým obdivuhodným způsobem vyjadřují nám prsty pravé ruky, na levém záručí klidně spočívající, že sličná patřitelka dlouho, dlouho ještě setrvá v tom postavení, v němž každý pohyb, každé hnutí její je podmíněno tou melancholickou dumou, pod mladistvým čelem se zahostivší.

Pohnutí zcela jiného druhu jeví se na růžových tvářích *Mladé čarodějky*. Šeredné babici podařilo se přemluviti ženu, Rubensovskou plností forem se honosící, aby o dosažení štěstí v lásce prostředky nadpřirozenými se pokusila. K báječnému koštěti svému napolo ustrašeně napolo odhodlaně se přimykajíc naslouchá mladá žena tajemným průpovědím šeredné své mistryně. Výtečně pak vyjádřil Wiertz v kulaté, kvetoucí tváři její úzkost před nastávajícím povětrným výletem a zároveň dychtivé očekávání výsledků jeho.

Na konec ještě chceme poukázati na ono zvláštní dílo, v němž Wiertz snad nejvíce mistrem ve výrazu býti se osvědčuje; míníme *Spálené dítě* jeho. Vylíčiti tvář matky, jež domů se vrátivši nalezne místo růžového miláčka, z kolébky na ní se usmívajícího, dítě své spálené v dýmu a plamenech — toť věru těžká úloha pro umělce výtvarného. Nejúčinnější, nejpůsobivější moment, totiž výkřik štětcem podati mu nelze, zbudouť pro něj toliko otevřená ústa, jež zobraziti odvážným bývá pokusem. Wiertz nevyhnul se, ba nemohl se vyhnouti obtíži této. Při prvním povrchním jen přihlednutí ovšem cize se nás dotýkají ta ústa široce rozevřená, avšak čím déle patříme v tu děsivě pravdivou líc, tím více zdá se nám, že malovaný ten výkřik k úchvatnému výrazu tváře nejpodstatněji přispívá. A přec i ostatní tahy něžného obličeje mladé matky jsou neméně jemně cítěny a mistrně podány. Jak čelo a obočí bolestně svraštělé, tak nozdry úzkostlivě stažené, tak na konec i oči ustrnule v tvář mrtvého děcka upjaté. Touže měrou úchvatně pravdivý pak je pohyb nakloněného trupu a obou paží tělo dítěte zoufale obmykajících. —

Snažili jsme se oceniti bohatý, významný obsah děl Wiertzových, jakož i seznati originálně geniální spůsob, jímž předměty své vyličoval. Zbývá nám již jen provedení, ona stránka činnosti malířovy tak často podceňovaná co do významu svého, a rovněž často na jednu z nejhlavnějších stránek díla uměleckého povyšovaná. Přesně vytknuté stanovisko zaujímal Wiertz i vůči oběma extrémům těmto. Stačí pohlednouti na některé z děl jeho, a seznáme lehkost, s níž nejskvělejší světla, nejohnivější barvy z něho vyluzovati uměl. Poznáme jeho bedlivé pozorování všech zákonů modelace a konečně přesné, správné podávání nejobtížnějších posic a zkrácení perspektivních. Pohled na tytéž výtvory však zároveň nás učí, že Wiertz nikdy virtuosních prostředků svých nezneužil, že technickou část vždy významu a obsahu díla svého podříditi dovedl. A věru, že tím úkolu nesnadnému se podrobil. Uvážímeli, že jak provedení liniemi tak světlem i barvou sem náleží, tedy kresba, modelace, nános barvy a to, co vedením štětce se nazývá; uvážímeli, jak určité a podrobné požadavky pravdivosti a správnosti umělec tu splňovati musí, zdá se nám skorem nemožno, aby i ohledy na charakterističnost ještě říditi se mohl. A přec je tomu tak.

Co kresby a modelace se týče, víme, že to jsou ony partie, kde bedlivé, úsilovné studium umělci přes mnohý nedostatek talentu pomoci může, ony partie, dle nichž nejlépe posouditi můžeme dosah malířova „umění," v užším smyslu slova toho. Patřícím na díla Wiertzova napadá nám bez odporu ihned dokonalost, jíž v oboru tomto dosáhl, přesnost v kresbě těl mužských i ženských, precisnost a správnost v modelaci jejich. A s jakou překvapující pravdivostí jsou podány všechny skurce, i ty nejsmělejší a nejobtížnější! Staneme zaraženi před Čtenářkou románů, jež téměř přímo proti ploše obrazové leží. Žasneme nad Růžovým poupětem, kdež krásná paže dívčí, jako z obrazu ven, nám podává vonnou květinu. Obdivujeme se skupinám v Triumfu Kristově a v Pádu andělů, do oblak vržených se smělostí téměř Michelangelovskou. Nedůvěřivě však zarážíme se před zvláštní malbou, na stěně jednoho z kabinetů musea Wiertzova provedenou, před malbou to, jejíž celou plochu skoro zaujímají prosté dvéře, za nimiž, zlehka je pootevírajíc, napolo se objevuje postava ženská — *Zvědavá*, dle názvu umělcova. Vše je na díle tomto tak dokonale pravdivé, že bychom se v skutku rozmýšleti mohli, zda to skutečnost, zda napodobení její před sebou máme. Než, proč as Wiertz, jenž pohlížel se stanoviska tak povzneseného na účel umění, snížil se k umělůstce takové? Odpovídá nám sám v katalogu k museu svému. Uminilť si okázati se též jednou co malíř naturalista v doslovném významu slova, chtěl dokázati, že nepojímal ideálně proto, že by přírodu přesně podati nedovedl. Pravíť k umělcům školy tehdá právě nejnovější: „Chceteli, by díla vaše skutečně naturalistickými byla, musíte hledět dosíci pravdivosti tak dokonalé, by malovaný předmět váš od skutečného dokonce se nelišil. Pak budou práce vaše míti zajisté svou cenu, kdežto díla, jež nyní naturalistickými se zovou, opustivše ideálnost, ani pravdivosti za cenu tu si nedobyla."

Byloť ovšem třeba úsilovného studia, téměř půl století trvajícího, aby Wiertz takovéto skvělé technické prostředky před námi rozvinouti

mohl. Čím jiní studia svá za ukončena mají, akademii a pobyt v Římě, to považoval on za pouhou průpravu k studiím, na jichž základě později vlastní díla tvořil. Umělec, jenž maje před sebou celou řadu slavených výtvorů svých, přece vždycky jako za žáka se považuje, za žáka, jenž ustavičně ještě nových zkušeností nabývati musí, umělec taký věru přísné klade na sebe měřítko. A právem chtěl Wiertz, jehož duševní nadání umělecké tak skvělé bylo, by i technický talent jeho byl k dokonalosti vypěstován.

Již z poznámek jeho je jasno, že i v tomto oboru zkoušel a promýšlel vše, od podmalování až k posledním světlům a retuším. Nanesli barvy tu ve vrstvách plátno zúplna kryjících, tu zas texturu jeho prosvítat nechávajících, a tím pak podmiňujících povrch buď hladký buď drsný, můžeme býti přesvědčeni, že povaha celého předmětu neb částí jeho byla mu k tomu důvodem jediným. Vedení štětce široké neb úzké, podél forem předmětů aneb přes ně, nebylo mu nikdy věcí rozmaru neb náhody. Veškery různé spůsoby tyto pak charakter díla podmiňovati napomáhají. Ovšem že čím jemnější podobné rozdíly jsou, tím méně porozumění a ocenění docházejí; však každý zajisté uzná a pochopí, jakým právem Wiertz Mladou dívku v koupeli jinak maloval než Samovraha, a Růžové poupě jinak než Triumf Kristův. — Vedle „geniálně“ malovaných děl na výstavách našich tak zhusta se objevujících, neb zas vedle obrazů s povrchem pečlivě ohlazeným, přáli bychom si umístiti několik výtvorů Wiertzových, a dokázati jimi, že jen pro málokterý předmět hodí se manýra čistě urovnaná, a že pouze některé motivy smí se malovati místo štětcem přímo špachtlí neb prsty spůsobem takovým, aby nanesená barviva v relievy se kupila, jak sem tam nyní manýrou se stává. — —

Končíme úvahu svou, obšírnou, jak snad se poznamená, nedosti podrobnou zas, ana, tak trváme pevně, jednoho z největších umělců doby moderní, a tak velkého počtu děl vynikajících se týká.

Víme, že o Wiertzovi po různu proneseny jsou též náhledy jiné, to však nemýlí nás v přesvědčení našem. Umělecká kritika, zvláště německá, sklesla za našich dnů namnoze na stupeň a na hlediště takové, s něhož, mezi jinými, neotřepanost předmětu s nedovoleností jeho v jedno spadá. Jsou to strany, z nichž Wiertzovi hlubšího rozboru se dostati nemohlo. I my arciť na dlouhé cestě, kterouž jsme život Wiertzův i snažení jeho stopovali, seznali jsme nejednu slabost, nejeden omyl jeho. Vedle těchto vad však, snad nutných i duchu nejpovznesenějšímu, jako stíny světlu, poznali jsme především hlubokou cenu jeho genia. Snad se nám poněkud zdařilo oceniti ony přednosti, jimiž Wiertz nejlepším umělcům moderním po bok se staví, v mnohých ohledech je předstihuje. Na toto zvláštní postavení jeho v celém umění novověkém zde ještě na konec poukázati chceme.

Řeknemeli: Wiertz byl umělcem naskrze a ryze moderním, tož někteří chválu nejvyšší tím vyrozumějí, jiní zase základní vadu v tom právě shledají. Podivno! Zdá se snad, jako by doba naše vyjádření uměleckého schopna nebyla? Jisto arciť je tolik, že štětci neb dlátu umělcovu za těžko bývá nepevné, neustálené idey zachytit a znázornit. A takovýchto představ, takových myšlenek je právě v době moderní

nejvíce. Zvrátili jsme staré ideály, a posud se nám nezdařilo nových si vytvořiti. Stálý ruch, stálé kvašení, toť ráz věku našeho. A kam má se v zmatku a nepokoji tom uchýliti umělec s tichou prací svojí? Má v rozruchu a věčném neklidu též vírem dát se unesti a tak s ostatními spěje nestálé pohyby jejich letmo zachycovati? Aneb má, vymaniv se z hlučného okolí svého, uchýliti se v klidné zříceniny věků zašlých a vzhlížeje k hvězdám, na obzoru minulosti se skvějícím, je za vůdce své si zvoliti?

I ten i onen směr nalezl stoupenců mezi umělci doby novější. Pozorujmež zprvu některého z těch, kteří sobě starší mistry za vzory své zvolili. Takovýto umělec zrodiv se ve středu jiného národa, v jiné době, často i v jiném podnebí než onen, jehož sledovati a nápodobovati si umínil, marně se vynasnažuje toho dosíci. Jako v kroji mu nepřináležejícím neb v šatě tu přes míru těsném, tam volném bude se pohybovati v těch směrech duševních jemu cizích, v těch cizích přesvědčeních, cizích názorech. A dílo jeho nejsouc prodchnuté duchem času a národa jeho nebude ani opravdově prodchnuto duchem doby jiné, bude bezcharakterní. Získáli však umělec aspoň něco v náhradu? Získáť ovšem. Získá hotové formy těl i obličejů, hotové spůsoby komposice, a čeho on as nejvíce si váží, hotovou, bychom tak řekli, šablonu, pro pojímání předmětu jím zvoleného.

Obtížnou dráhu arcif nastupuje naproti tomu onen malíř neb sochař, jenž troufá si být i v našem věku tím, čím povždy byli veškeři velcí umělci výtvarní — synem doby své. Ustavičné hledání a pátrání, ustavičné zkoušení a zkoumání budou pak losem jeho. Musí býti též odhodlán často chybovati, neboť každý bloudí, kdo na dráze nešlapané postupuje. Avšak i on vykoupí mnoho za cenu tuto, vykoupí si, že díla jeho budou, ač třeba jen nedokonale, přece výrazem nové velké epochy, že budou moderními v nejvyšším smyslu slova tohoto.

A k těm umělcům, již v snaze takovéto tam dospěli, kam nyní dospěti je možno, především Wiertz se řadí. Víme, že vyjímal sujety své buď přímo z povahy a z ducha doby naší, buď že, starší látky vole, svým pojímáním naskrze originálním je přizpůsoboval názorům našim. Některé předměty jeho mohou ovšem i bizarními nazvány býti, jsou to právě však jen některé vedle mnohých jiných, a též v nich obráží se duch, jenž umění svému vždy nové úkoly klade, vždy nových říší mu dobyti se vynasnažuje. Jsouť slovem nutný rub skvělého líce, kde tolik světla jest, tam musí býti sem tam též hluboký stín — „chacun a les défauts de ses vertus.“ Ano táž snaha, jež dohnala jej ve Visích usečené hlavy až k mezím bizarnosti, pudila jej tvořiti Triumf Kristův a Sekundu po smrti, snaha to toužící po motivech nad nízkou skutečnost povznešených, snaha po ideálnosti.

Zdá se nám někdy, jako by Wiertz z temene obrovské hory byl shlížel na ruch a proudění lidského života, a jako by s povznešeného stanoviska toho byl koncipoval díla svá. Pak ale zas, jako by dolů sešed, sám se byl vmísil v nejpohnutější rozruch, aby pro vylíčení postav svých, z blízka se pohroužil ve studium zjevů a momentů jednotlivých. Takovým spůsobem slučuje Wiertz idealismus s realismem, povznešenost s pravdivostí.

Stana na půdě realismu s ostatními vrstevníky svými, přec ideální a velikolepou koncepcí svou nad ně se vyšinul. Nejprostší, nejjednodušší motivy jako by pod rukou Wiertzovou ve významu svém byly rostly, i nejgenrovitější předmět dovedl ze všednosti povznesti k velikosti umělecké.

Než, v čem spočívají příčiny toho, čím podmiňuje Wiertz onen dojem velikosti u výtvorů svých? Víme jen odpověď jedinou. Co umělec nám zobrazuje, toť nejsou nikdy zjevy individuální, nejsou to nikdy jen příhody a náhody jednotlivce stihající, — co on nám líčí, jsou postavy typické a representanté osudů části člověčenstva celého. —

Jest to tedy opět ideálnost, ideálnost druhu nejvznešenějšího, jež Wiertze k velikosti vedla. Žeť renaissanční umění italské tak vysoko nad nynější stavíme, nemá snad příčinu svou jen ve větší technické dokonalosti jeho. Ba není to ani krása, nýbrž výsost a velikost u pojímání a vylíčení postav a dějů, pro které jednohlasně přednost jeho se uznává. Co většinu umělců moderních poměrně tak malými činí, to je nízký realismus jejich, ten realismus, jenž nutí fantasii lpěti na bezvýznamných, nahodilých podrobnostech skutečnosti. Volba předmětů pak souvisí vždy co nejúžeji s nadáním a vzděláním umělcovým. Obé vedlo Wiertze k úkolům, jež samy sebou zas vyzývaly ho k pojímání idealistickému. Míníme zde především filosoficko-náboženské a v jistém smyslu čistě filosofické předměty výtvorů jeho. Zde Wiertz umění našemu nové, vznešené cíle vytknul, i tam, kde co první zkoumatel dráhy jich plně dosáhnouti nemohl.

Patřímeli na díla, jež v oboru tom co do umělelecké ceny nejvýše stojí, zdá se nám, že zde spočívá jeden ze zárodků velkého umění věků budoucích. Pravíme *velikého*, vzpomínajíce při tom opět na arcidíla největších mistrů renaissance italské. Ano pouze umění v té míře ideální může býti uměním velikým. Věkům těm bylo náboženství oním zdrojem, z něhož čerpala fantasie látku k největším, nejvznešenějším průjevům svým. Chceli pak umění moderní nad genre a historii obyčejným realistickým způsobem pojatou se povznesti, což může býti době naší i budoucí pramenem druhým a podobným, kdy by *filosofie* tím býti neměla? Shrnujeme pod výraz ten vůbec každé patření na svět se stanoviska povšechného a povzneseného, ať již přírody ve smyslu užším, neb historického rozvoje národů a vývoje lidstva celého se týká.

Že by takovéto předměty od umělců hlubšího vzdělání, širšího rozhledu a především mnohem více přemítání vyžadovaly než sujety posud znázorňované, je ovšem jisto. Avšak což není právě takovéto zdokonalení a rozšíření duševní činnosti umělecké *časovou nutností*? Umění každého věku stanulo *jen tenkráte* na vrcholi svém, když se mu konečně podařilo státi se dokonalým výrazem doby *své*. Kterak by tedy mohli právě oni, jichž výtvory mají býti výrazem našich vymoženosti, snah i názorů, kterak by oni mohli ve věku *našem* zůstati pozadu za lidstvem ostatním? Nikoli: i oni musí postupovat za praporem pokroku a ustavičného zdokonalení. „ku předu!“ musí být i heslem jejich. Heslem i když ne všech, přec oněch, již tíhnouti

chtějí za cílem nejvyšším. Nechť z víru a žáru onoho ducha vysoce ideálního, jenž za věků dřívějších ono zázračné pokolení velikých mistrů zrodil a z něhož i za doby naší Wiertz vzešel, by záhy zas jednou novými, povznešenými směry genia se bral, vyjdou co světlá hvězda na dráze nám i budoucím!

Cestování po Tatrách.

Píše

Josef Wünsch.

(Dokončení.)

Počátkem srpna pořádá se na salaších veliká slavnost s hudbou a tancem. Neboť již v polovici téhož měsíce opouštějí stáda vyšší polany a táhnou se znenáhla do údolí nižších, kde žně zatím se již ukončily. V září pak někdejší veselí salašníci připravují se již k jednotvárné zimě.

Hodinka rychle minula. Opouštíme hostinnou polanu Vaksmundskou. Po slaboučkém smrčku přepravíme se přes hluboké koryto nevelikého potoka. Pak dolinou Panščicí kolem nevelikého jezírka divokrásnou krajinou horskou vnikáme do širého údolí šumícího Poroňce. Můstek převádí nás na druhý břeh a opět vzhůru po strmém hřbetu lesnatém. Je to poslední stoupání na celé pouti naší. Odtud pak opět dolů do doliny Olčisky scházíme. Spatřujeme tu oba staré známé své, Něborák a Nosál, kde včera počala nám trudná pouť horská. Dnes však obcházíme východní úpatí jejich. I tu potok ukazuje nám cestu. Čím níže scházíme, tím více řidne les. Konečně vystupujeme ze šerých stínů Tatranských, a před námi osada Jaščurówka. Jmeno má od čolků černých a žlutě skvrnitých, jichž se tu hojně nalézá. Jaščurówka má zřídlo vody 17° R. Upraveny tu (z hrubých prken sbity) jakés takés lázně. Lid lázní těch dosti často užívá hlavně při nastuzeninách. Ale o pohodlí a jinou úpravu tak málo posud tu postaráno, že sejdeli se náhodou více hostí (a to času letního často se stává), nezřídka i několik hodin musí se čekati, až na koho dojde.

Nedlouho jsme se tu pozdrželi. Bylo umluveno, že ze Zakopaného přijede sem pro nás vůz. Odtud až k železárnám dosti obstojná vede cesta. Od železáren pak sjížděli jsme podvečer pěknou silnicí Zakopanskou.

Šťastně urazili jsme cestu dalekou a namáhavou. Než trudy a strázně, jichž hojně jsme byli zažili, jižjiž se utlumují. Jen krásné v mysli zůstávají upomínky. — —

Po práci sladké jest odpočinutí. Tak i my dne následujícího jenom jsme si hověli. Jako dobří křesťané šli jsme do kostela, kde právě smuteční služby boží za císaře Ferdinanda Dobrotivého se slavily. V kostele jako by nabil. Uvnitř byla jen samá honorace, venkované pobožně klečeli kolem kostela. V kostele vedro nesnesitelné,

na kruchtě pak kluci houkali o závod. Když se náležitě vyhoukali, šli jsme se podívat na hřbitov a odtud do besedy spolku Tatranského. Více pamětihodného v celém Zakopaném není; byli jsme tedy dosti brzy hotovi.

Jelikož se nebe nad námi rozplakalo, utecme se do hostince. Než opět se vyjasní, sdělím krátce, jak jsem se dostal do Zakopaného.

Bylo as o sedmé večer, když vyjeli jsme z Krakova. Nejeli jsme sice v arše Noemově, ale jeli jsme ve voze poštovním. Ve voze poštovním sedí se na mukách pekelných, a kolem hlav vznáší se božská poesie. Mámli pravdu mluviti, musím říci, že vlastně se nevznášela, nýbrž že seděla těsně vedle mne. — Ano, bál jsem se té cesty nemálo. Již několik nocí před tím ve snách děsily mne příšerné stíny polských židů s rozcuchanými vousy a vlasy a pomastěnými kaftany. Den před tím o půlnoci dusil jsem se pod jejich vaky, ranci, pytli atd. Ale milostivé nebe si ráčilo se mnou jen tak zažertovati; byly to jen plané strašáky. Neboť když otevřel jsem dnes vůz poštovní, seděl tam státní rada ruský se svou paní a dceruškou; já byl čtvrtý. Když po dlouhém mostě přes Vislu z Kaziměře houpali jsme se do Podhoře, zlatilo sluňko zapadající lesklé báně Krakovského Vyšehradu. V Podhoři trochu jsme se zdrželi. Pak tryskem šlo to k jihu, k Tatrám. Uháněli jsme sice do nevlídné tmy, ale uvnitř vozu bylo tak volno, tak lahodno. Moji spolucestovatelé byli lidé nejen uhlazení, ale i srdeční. Nevím, bylili srdeční jen proto, že věděli, že jsem Čech. Paní radová té naší češtině nemohla se ani vynadivit. Vždyť prý je to ruština, jen prý trošičku jiná. Dcerušku pak seznal jsem jako dámu vzdělání nevšedního a při tom všem tak prostosrdečnou, až milo. Neprodávala svých vědomostí, jako činí mnohé, jež naučily se již trochu více než čísti, psáti a počítati, a myslí, že vše, co vědí a nevědí, hned za tepla musejí také odříkati. A ten božský humor její! Tu vypravovala pikantní historky z uměleckých kruhů Moskevských, tu zase líčila lázeňský život na Krymu — barvami pestrými, ohnivými. Myšlenka za myšlenkou — to raketa skvoucí za raketou. Bylať patrně zamilována, zamilována do té bujné, divokrásné přírody Krymské. Líčením a vypravováním jejím byl jsem tak uchvácen a spolu tak popleten, že jsem — jak se mi zdá — přísahal, a to, že hned na přesrok pojedu na Krym a pak že v Moskvě se zastavím a budu vyprávěti, jak se mi na Krymu líbilo.

Půlnoc již dávno minula, než slova vázla. Víčka počala se nám konečně svírati. Ona dřímala, a i já tloukl pilně špačky. Necitelný vůz poštovný ovšem málo na to dbá, chceli nějaká slečinka uvnitř dřímati nebo ne. Drnčí dále, nepřeje utrmácené hlavě odpočinku, zmítá ji sem a tam. Cítil jsem konečně, jak hlavinka spící lehce sklání se na mé rameno. Byl jsem tich a ani jsem sebou nepohnul, abych ze spánku jí nevyrušil. — A vy byli byste snad jednali jinak? —

O páté ráno zastavili jsme se v Novém Trhu, kde Černý Dunajec s Bílým se snoubí. Tam jsme se rozloučili. Oni jeli dále do lázní Šťavnických, já pak s novým svým soudruhem najal dřevěný vozík. Ten dopraví nás do Zakopaného. Jeli jsme brzy po pravém, brzy po levém břehu Bílého Dunajce krajem z počátku dosti neutěšeným. Později ovšem přibývalo rozmanitosti, ale nebe počalo se pokrývati zástěrou

velmi jednotvárnou a špinavou až běda. K polednímu zastavili jsme v bídné nějaké vsi před bídným krčmiskem. Kdo myslí, že vstříc vyšel nám žid, ten velice se mýlí; neboť tentokráte v nepřítomnosti páně otcově uvítala nás černooká židovka. V prvé jižbě sedělo několik sedláků, kteří samožitné statně si popíjeli. Když jsme vstoupili, rozutíkali se, jako když do vrabců střelí; nejspíše že v nás nějakou tu milostivou vrchnost větřili. My usadili se ve druhé jizbě. Určena byla jen pro hosti vznešené, neboť uprostřed stál skutečný rozklížený stůl dubový a o stůl opírali se dvě item dubové židlice. Několik noh jejich válelo se po zemi, a když jsme je opět zasadili, mohli jsme si skutečně sednouti. Kuchyně této ryze polské hospody pak poskytla nám všeho, čeho vůbec poskytnouti může. Dcera Sionská uvařila několik vajíček, předložila sýr tvrdý, že by jej mohl trhati dynamitem a černý chléb ovesný rovněž tvrdý jako mlýnský kámen. Mimo to všecko dali nám oběma také ještě jednu — kudlu. Byla celá rezavá, užívalo se jí tedy patrně jenom v dobách obzvláště slavnostních.

Další jízda naše měla velmi málo vábného do sebe. Strhl se liják, jemuž nechtělo býti konce. Lilo se jak z konve. Proti té povodni neprospěl ani deštník ani plaid. Za půl hodiny byli jsme mokři jako myši. A my musili ku předu, nebo před Zakopaným nebylo kde přenocovati. Byla to jízda pekelná. Na neštěstí vyskočil nám někde zákolník, a za zákolníkem vysmeklo se kolo. Jeli jsme o třech. Jak se stalo, že do zákopu oba jsme nevyletěli, tomu ještě dnes nerozumím. Zastavili jsme. Vozka šel hledat zákolník. My zatím jakž takž sušíme se v nějakém baráku. Polský barák! Nejbídnější chatrč nejchudšího našeho žebráka rájem je proti polskému baráku. Alespoň co čistoty se týče, rájem je beze vší pochyby. My se tu bojíme postáti, bojíme se tu dýchati: všude plno špíny a z každého kouta to jinak zapáchá. Od selky pak také příliš mnoho rozumu neuslyšíme. Tomu diví se nemálo, proč já velmožný pán mluvím tak špatně polsky. Vždyť prý ten druhý velmožný pán dobře mluví; tomu výborně prý rozumí. —

A opět tryskem ku předu. Blížíme se k Tatrám, jsme již v Tatrách: ale po mohutném, imponujícím horstvu ani stopy. Kolem pustá mlha, že na padesáte kroků chalupu stěží je rozeznati. A k tomu jen se leje, brrr!

Tak jako učinění vodníci stanuli jsme konečně v Zakopaném před hospodou. Když jsme pak slezli, tekly z nás pravé bystřiny horské. A proto pokoj, rychle pokoj nějaký, abychom se mohli převleci! — V hostinci není už žádného. Ale že prý hostinský opatří nějaký. Poslali pro horala. Vedl mne opět hustým deštěm až ku svému baráku daleko, daleko, že jsem se chtěl už vrátit. Konečně otevřel dvéře. Tam na zemi upěchované povalovalo se asi pět malých polonahých dětí uprostřed slepic, kůzlat a podsvinčat. Kráva a tele bučely ve vedlejší komnatě. Když jsem se horala ptal, kde je ta moje světnice, kývnul, že tuto, a tam v koutě na posteli že se dobře prospím — —

Vyrazil jsem ven a utíkal k hostinci, co mi nohy stačily. Horal hnal se za mnou, ale nedohonil mne. Teprvé v hostinci levity jsem četl jemu i hostinskému. Hostinský mne chlácholí, že ví ještě o jiném bytu a ten že je velmi pěkný.

Poslali mne do chalupy zámečníka, jenž pracoval dříve v panských železárnách. Jelikož je takový člověk náramně vznešený, nejmenují ho jinak než vzácným jmenem „šlosár.“

Přišel jsem k panu šlosárovi. Nová jeho chalupa stojí nedaleko hlavní silnice. Ve přízemku má tři veliké světnice a malou komůrku. Ve světnicích bydlí nyní dvě rodiny z Varšavy, do komůrky pak majetník sám na ten čas se uchýlil. Ve střeše jsou mimo to dva malé pokojíčky. To můj byt in spe. Ctihodný pan šlosár vede mne nahoru, recte na půdu. Pokojíky nejsou zlé. Alespoň jsou čisté, jelikož nemnoho jich posud užívali. Co za ně? Ctihodný pan šlosár neví, škrábe se za uchem. Řekl by nejraději hned 10 zl. na den, ale patrně si netroufá. Konečně přání své mi zjevil velmi ostýchavě: 30 kr. za den. Kouká na mne, neníli mi to mnoho. Slibuji bez okolků, že dám. Ctihodný pan šlosár skoro až ku slzám pohnut odklízí se s poníženou reverencí.

Přivádím zanedbaný zevnějšek svůj do pořádku. Blahořečím všem šlosárům, kteří staví pevné střechy, pod kterými nebohý člověk může se osušiti. Nejsem se svým paeanem ještě ani hotov: někdo šramotí mi po schodech. Ctihodný pan šlosár krokem nejistým a se mnohými poklonami táhne se opět do mého obydlí; zvěstuje mi, že „žona“ jeho, neméně ctihodná paní šlosárová, dává mi věděti, že 30 kr. stojí jen první prázdný pokojík. Chcili ještě druhý, kde je postel, židle, stůl a jeden hřebík na šaty, že musím dáti 50 kr. — Budiž! potakal jsem bez dlouhého rozmýšlení. Mrzelo mne to sice, neboť jsem počal rozuměti. Potom ctihodný pan šlosár s velikou radostí a poníženosti opět vytáhl se ze dveří.

A kdy by zlatku chtěli ti polští vydřiduchové, tak uvažuji u sebe, dám ji, dám ji s radostí: jsem přece alespoň pod střechou, a v suchém pokoji spáti je zajisté mnohem výhodnější, než snad blouditi někde po dlouhém Zakopaném. Opět šramot na schodech. Dvéře se opět otevřely, poklona se vyhotovila, a za poklonou přitáhl se opět ctihodný pan šlosár. Zvěstuje mi hlasem nejistým, že „žona“ jeho, neméně ctihodná paní šlosárová, dává mi věděti, že 50 kr. stojí vlastně jen pokojíky bez postele: chcili míti i postel, že musím platiti 1 zl. denně. Byl jsem se svou beránčí trpělivosti v koncích. Vmetal jsem mu několik nestydatých lidí do tváře a pravil jsem rozhodně: přijdeli mi ještě s něčím, že jej bez okolků vyhodím. Ctihodný pan šlosár poníženě se poklonil a vytratil se jako čmoud. Pak jsem měl pokoj. Ctihodný pan šlosár mne už nikdy nenavštívil.

Co tuto jsem vypravoval, neslouží goralům Tatranským nikterak ke cti. Případ ten není však ojedinělý: tak, jako tento se choval, byl by se choval zajisté každý jiný goral Zakopanský. Ziskuchtivost lidí těch nezná věru míry. A proto musím vyznati, že Walery Eljasz svým rodákům při nejmenším velice nadržuje, vychvalujeli srdečnost, štědrost, prostotu a upřímnost, hostinnost, účinnost a nade všecko uctivost horalu. Já neviděl uctivosti, já viděl jen poníženost až otrockou a to i u lidí nejen zámožných, než i bohatých.

Pravili jsme již dříve, že Zakopané leží na úpatí Tater, kde Bílý Dunajec sbírá vody své. Rozmanité tyto potůčkové a potůčkové silou dravou ženou se ze krátkých příčných údolí Tatranských. Skoro všecka

tato údolíčka vynikají krásou a malebností nevšední. Ze Zakopaného nejsnadnější k nim přístup. V tom pak založeno je výhodné položení Zakopaného.

Vzdálenější doliny východní již dříve jsme navštívili. Putujme dnes údolím potoka Bystré, jehož vody ženou železárny Zakopanské. Bystrá a potok Zakopanský jsou nejmocnější pramenové Bílého Dunajce. Oba všechny ostatní potoky pohlcují. Spolčivše se oba, jen ještě potok Olču z dolinky Olčiské plynoucí přibírají. Tak sesíleni běží až k Poronínu, kde do náruče se jim vrhá mocný Poroněc. Od Poronína teprvé všecky tyto vody spojené jmenují se Bílý Dunajec. — Postupujeme tedy krásným hvozdem údolí potoka Bystré. Za půl hodiny asi přijdeme na Kalatovky. Je to krásná polana Tatranská se mnohými salašemi a senníky. Projdeme ji po celé délce a vnikneme opět do lesa. Z dáli temné dunění. To potok Bystrá, jenž se skalné výše s hukotem ohlušujícím vrhá se do údolí. Zde pak pojí se s potokem Kondračským. Z Kalatovek asi za hodinu přijdeme na polanu Kondratovu. Je to zajisté největší polana na severním Tater svahu. Hoření část její položena ve výši asi 1500 m. a zarostla kosodřevinou. Toť tak zvané Peklo. Odtud dostoupiti lze západního zubce Giewonta asi 1885 m. vysokého. Giewont nad Zakopaným jako by vévodil. Není nikterak vrch nejvyšší, ale jsa velmi blízek, i velmi vysokým býti se zdá. I za hodiny slouží obyvatelům Zakopaného; když totiž slunce vstoupí mezi oba zubce jeho, vědí Zakopanští, že je právě poledne.

Západně od Bystré na jih ku hlavnímu hřbetu Tater táhne se jiná menší dolina, na jejímž konci neveliká jeskyně se nalézá. Od této jeskyně údolí má jmeno své „dolinka ku dziurze.“ Souběžně s dolinkou ku dziurze jde dolina říčky Bjaly a za ní pak delší údol Stronžisek. Tento údol jakož i údol Malá Louka zvaný táhnou se až k samému Giewontu, mají pěkné polany a hojnost píce poskytují. Mezi oběma pak sevřen je krátký údol Za Branou jmenovaný.

Nejdelší jakož i nejkrásnější všech severních údolů Tatranských jest údolí Koscielisko zvané. Stojí zajisté za to, abychom si je prohledli.

Západně od Dunajce Bílého vzniká Černý Dunajec ze dvou větších a dvou menších potoků. Oba větší potoky skoro rovnoběžně protékají dvě dlouhá údolí, jež od hlavního Tater hřbetu táhnou se na sever. Z nich západní je dolina Stará Robota zvaná a pokračování její, dolina Chocholovská; východní pak je dolina Koscieliska. Ona prý se vyznamenává divokostí až děsnou a proto velmi málo bývá navštěvována; tato pak je nejkrásnější údolí celých Tater. Proto také nikdo, kdo na Tatrách jest, zajisté neopomene i do ní nahlednouti a to tím více, že vycházka ta je velmi pohodlna. Již výtečný von Sydow údolí Koscielisko za nejkrásnější prohlásil; ale tenkráte bývalo prý rejdištěm loupežníků, kterých nebylo lze zmocniti se, jelikož v Haliči jsouce pronásledováni, do Uher unikali a tam když nebyli dosti jisti, do Haliče zase se vraceli. Tak ovšem bývalo. Nyní v údolí Koscieliském již není čeho se obávati.

Stojím opět před hostincem Zakopanským — na čekání. Spoléhám se na své právě z pekla štěstí. Nečekám dlouho, a — přijíždí pan Balwański, se kterým již u Mořského Oka jsme se byli seznámili. Je na lehkém vozíku sám a jede do Koscieliska. Je tomu velmi rád, že se připojím. Potravy ovšem ihned nakládáme pro sebe i pro kočího, jelikož ani v Koscielisku nic nelze dostati. Tak po dobré silnici rychle uháníme na západ. V levo zůstává velebný Giewontův Štít, v pravo pak za potokem Cichou překrásné hvozdy a nad nimi nebetyčné skalí: za námi Gubalovka, v dáli pak táhne se Pálenica. Již jsme za potokem, jenž z údolu Za Branou plyne. Tu opět jiný, jenž z Malé Louky přichází. Přes každý je slušný most. Odtud jde to dosti příkře do kopce, neboť pod Hrubým Regielem a pod Končistou dostupuje silnice rozvodí Černého a Bílého Dunajce. V pravo v nížině lesnaté roztroušena ves Koscielisko. My pak u mocného potoka, jenž několik pil na prkna pohání, rychle odbočujeme v levo — do údolí Koscieliska. Především si sebéřeme však několik numolithů, ze kterých tu celé mocné skalí složeno a o kterých lid vypravuje si, že to zkamenělá rež, a že zkameněla, tím prý lakomý člověk o všecko své obilí přišel.

Dále do údolí. Již vstup je velikolepý. Je to jako mocná brána asi 15 m. široká. Údolí Koscielisko patrně bývalo jednou jezerem, než vody jeho mocnou stěnou vápencovou průchod si prodraly. Stěny průchodu toho skoro kolmo a pravidelně jsou vymlety. Celý otvor jen tak je široký, že potok a vedle něho i silnice stěží tu prochází.

Hned za těsnou branou skalistou údolí se rozšiřuje. Pěkné tu lučiny a role úrodná. Stráně jeden hustý les. Krásně odtud patří se na Kamenistou; jež i Babí Nohy se zove. Proti nám rozevírá se temná dolina Měntušská. Ostatně klid tu právě sváteční. Bývalo tu druhdy však velmi živo; v železárnách bušívalo se dnem i nocí, a ruch ten ozvěnou sterou odrážely němé nyní stráně. Železárny oněměly, zašly, rozpadly se. Z někdejšího života průmyslového jen několik tu rozvalin a několik chatrných baráků, jejichž střechy k zemi sklánějí se tak povážlivě, jako by odpočinutí věčného již ani dočkati se nemohly. Přejíždíme se břehu pravého na levý, s levého na pravý. Tu konečně na místě vyvýšeném zastavíme. Spolek Tatranský zbudovati tu dal pěknou kůlnu s jedním pokojíkem. Milé tu posezení nad hovorným potokem.

Rozkládáme své zásoby potravní. Vozka zatím dal šemíku kousek sena a rozdělal oheň. Pan Balwański vaří čaj, vzalté i velikou čajovnici s sebou. Ve připravování čaje vyzná se véru znamenitě. Pak vypravuje své osudy. Dlouhý čas potuloval se po Francii; dlouhá léta žil jako farmář v Americe. Vypravuje vše spravedlivě, aniž by chtěl lepším se zdáti. Milo ho poslouchati.

Ale musíme dále do údolí a to pěšky, neboť cesta i pro povoz Tatranský příliš málo jest upravena. Opodál stanoviska našeho je první mocné zřídlo Černého Dunajce, zvané Zřídlo Ledové. Je to kotlina asi 3 m. v průměru mající. Na dně jejím jemný písek. Ze dna silný pramen čisté studéné vody vyráží, celou kotlinu naplňuje a z ní pak třemi odtéká proudy. Voda potoka, do kterého voda pramenů těch padá, mívá něco přes 6° R. teploty. Voda zřídla samého pak má jenom 3·5° R.,

a není prý v celých Tatrách případu podobného, kde by ve výši takové (986 m.) ze skály prýštila se voda tak studená.

V místech těchto dolina opět se súžuje. V pravo i v levo kolmé štíty skalní dostupují až skoro samého potoka. Je to tak zvaná druhá brána. Za ní nejkrásnější část Koscieliska. Jsme sice posud v pásmu vápencovém, ale koryto řečiště zaneseno je balvany žulovými, jež s hůry sem byly sneseny.

Stráně břehu levého lesem jsou zarostlé. Z lesa temného vyhlédá šedé skalí vápencové, v nejrozmanitější se měníc útvary. Tu na př. vidíme sříceniny starého hradu, tu osamělou věž, tu sovu, tu mohutný chrám se mnohými věžičkami atd. Tak postupujeme vždy výše uprostřed rostlinstva Alpského. Jen pozdálí zaznívá zvonek stád výše se pasoucích, zaznívá truchlivá píseň pastevcova. Proti nám přichází osamělý horal; za několik krejcarů snese ta nejkrásnější kvítka Alpská se skal nejpříkřejších.

Přecházíme opět brzy na pravý, brzy na levý břeh Dunajce. Tu po lehkém přecházíme můstku, tu s balvanu skáčeme na balvan. Tu stojíme pod skalou Saturnus. zvanou. Ve skalách na straně protější viděti otvory jeskyň, ve kterých dříve všelijací lotrové se ukrývali. A opět šíří se údolí. Je to místo, které převodníci Krakovem zovou. Každá skála z té i oné strany svoje má jmeno. Zde viděti chrám P. Marie, tamo Sukienice, zde hlavní náměstí, onde tu a tu ulici atd.

Již jsme u skály, jež zove se Písaná. Snad nikdo z těch, kteří Koscieliska navštívili, neopomene jmeno své vrýti do hladké plochy této skalní stěny. Nyní již jmeny a nejrozmanitějšími nápisy úplně je pokryta tak vysoko, jak člověk stačí. Někteří odvážlivější i nad tuto výši se vyšinuli, zaznamenavše jmena svá vysoko nad ostatními. Již dávno místa pro podpisy veliký se tu jeví nedostatek; proto jeden seškrabuje podpis svého přechůdce a sám tu jmeno své rýsuje; nepomýšlí, že za krátký čas i jeho jmeno bude seškrábáno.

Pod Písanou je nízká jeskyňka, ze které opět nové a dosti mocné zřídlo Dunajce vyráží. Není to však přítok nový, nýbrž ona část vody potoka hlavního, která nad Písanou od hlavního potoka se byla odloučila a pronikši mnohými rozsedlinami skalními, zde opět na jevo vychází. Že tomu tak, přesvědčili se doktoři Janota s Čerkovským, kteří r. 1867 vybrali se na Bystrou. Postiženi jsouce bouří, viděli, jak hlavní potok Koscieliský, před tím čistě jasný, přívalem náhlým se zbarvil. Přišedše k Písané viděli, že i voda odtud vynikající podobně jako potok hlavní se zbarvila. To ovšem nebylo by se stalo, kdy by Písaná své vlastní měla zřídlo. Voda z Písané tekoucí skoro tutéž mívá teplotu jako potok sám.

Do otvoru Písané zpytatelé nejednou již vnikli. Možno to hlavně tenkráte, kdy vody na mále, tedy z jara, než sníh příliš taje. I sám básník Goszczyński tam se odvážil. Našli více jeskyň; v některých pak i známky, že tu lidé již bydlívali. Dále však otvor tak se súžil, že jenom vodu propouštěl. Rozumí se, že jeskyně nalézají se jenom ve vápenci a ne v žule. V Tatrách celkem není jich mnoho. Tak mimo tuto známe v okolí Zakopaného jen ještě tři: Mokra dziura, Suchá dziura a jeskyně „Do dzieczawego“ zvaná. Na severovýchodním okraji

Tater pak je jeskyně alabastrová. Možno však, že mimo tyto známé je ještě mnoho jiných, kterých doposud nikdo neobjevil.

Ještě výše kráčíme údolem neširokým. V pravo dvě poboční dolinky do hlavní se ústí. Každá z nich potůček přivádí do Dunajce, do něhož i z levé strany mocnější prodírá se potok. Tak přicházíme až ku dvěma mlýnským kamenům. V jednom z nich zadělán dřevěný kříž s nápisem: „Nic nad Boga.“ Vypravuje se, že jistý obyvatel Podtatranský vsadil se, že mlýnský kámen na nedalekém vrchu Ornaku urobený údolem do vsi sveze. Učinil tak; když však přijel až na toto místo, povoz se zvrátil a zabil jej. Bylať právě neděle. Na památku postaven tu kříž a ten když setlel, dal Vincenc Pol nový kříž postaviti.

Cesta k východu se uhnula. Přivedla nás až k salašům na Smytni. Zde jsme odpočinuli a opět se posilnili. Odtud tak krásný rozhled kolem: Ornak na západě, Bystrá na jihu a Smrčiny dále k východu. K severu pak rozevírá se část. údolí Koscieliska před námi.

O Tatrách nikterak skoro ani známo není, zdaž a v jaké míře na srázech příkrých sněžnice nebo laviny se tvoří. Vždyť skoro veškero obyvatelstvo, jež v létě tu přebývá, na zimu do nižších táhne se osad. Odtamtud pak v zimě do sněžných pustin sem nikdo se nevydává. Jen z r. 1858 dochovala se nám zpráva, že v těchto asi místech 5 horníků sněžnicí bylo zastiženo. Dříve totiž nedaleko odtud na Tomanové a i jinde na stříbro se dolovalo. Horníci času postního z práce domů se vraceli a do jednoho tu zahynuli.

Jedeme po dráze Košicko-Bohumínské. Průsmykem Jabluneckým ze Slezska přecházíme do Uher. Rychle prolétáme několik tunelů: Jablunecký, Srečenský a Královský. Překrásná to jízda. V pravo v levo vysoké hory s temnými hvozdy, v pravo v levo přívětivá údolíčka. Všude šumný, zpěvný háj, všude živá, bystrá voda, tu bublavý potůček, onde pěnící se říčka. Všude život, všude čilý ruch. Níže pak čisté, útulné osady, jedna jako by ruce podávala druhé. Kolem lučiny bujné a zelené jako brčál a po nich nepočetné koliby roztroušené.

Jsme v úrodném Pováží Horním. V pravo vyhlédáme na vápencové boky Tater Nižných. V levo Vysoké Tatry ve vší kráse své a velebnosti se nám představují. Jako by vítaly nás, tak jeden olbřím šedohlavý staví se vedle druhého. Skoro bezprostředně zvedají se z údolí Váhu. Nevysoko pne se lesnaté předhůří. Z nepatrného toho podkladu pak náhle do oblak vznáší se hřbet skalistý, na tisíc příkrých štítů, ostrých zubů, jehel a bodlin rozštěpený, tisícerými trhlinami a propastmi rozjizvený. Nic nekryje těch hlubokých ran jeho. Jen tu a tam z rokle černé skví se bílý sníh. —

Tu hned zpředu jako strážce skalnatého toho šiku, jako lev k mohutnému skoku se chystající, jako sfinga, jež novou člověčenstvu hádanku předkládá — spočívá Veliký Kriváň. Od jihu k severu znenáhla pne se skalnatý jeho hřbet z temných hvozdů skalních. Pak již jen jižní úpatí jeho hustou kosodřevinou je zarostlé. Tu skalí hlubokou roklí ve dva hřbety je rozpoltěno. Západní sluje Kopa, východní Nad-Paulová. Zde kosodřevina již mizí, a stěny vrchu příkře se zvedají.

Potom tvoří neveliký odstavec Na Prehybu zvaný, od něhož vrchol Kriváně jako skalistý zub do oblak trčí. Dosáhnuv takto výše 2510 m., na sever srázem děsným spadá do údolí Teryjanského.

Za Kriváněm vypíná se Ostrá, Sedýlko a Želízko. Za tím v pyšné své divokosti, jako by s ostatními nic míti nechtěla, ojediněle a přes tisíc metrů vysoko vystupuje příkrá zeď. V základech svých asi 700 m., na hřebenu svém však jen asi 4—6 m. je široká. Nahoře není však celistva, nýbrž ve veliké množství věží a zubů divoce je roztrhána. Mnohé z nich tak jsou nakloněny, že stěží jen v rovnováze se udržují. Toť Tatranský velikán Na Bašti zvaný.

A dále jiné štíty vysoké vystupují. Tu Vysoký Vrch a Tupá, tam zase ohromné skalní spousty Gerlachovky do nebes se pnou. Gerlachovka má 2659 m. výše a vrchol její je tedy všech Tatranských nejvyšší. Za Gerlachovkou rozštěpený hřbet znenáhla se níží. Ale brzy pozvedá se zase ve Štít Slavkovský. Za Štítem Slavkovským pak ukrývá se před zraky našimi dvojzubý Štít Lomnický jen o. málo nižší než Gerlachovka. —

Tak rychle míjí obraz za obrazem. Jsme tu již na území slováckém. Tatry v místech těch dělí obě větve slovanské; na severním svahu bydlí Poláci, na jižním Slováci. Polany tu polské tu slovácké kolikráte dosti blízko leží při sobě, jen hřeben horský je dělí. Ale na úpatí jižním nejsou jen Slováci; na jihovýchodě bydlí tu i Spišští Němci. Od dob pradávných zachovali si národnost svou uprostřed živlu slovanského, ač obývají jen neveliký pruh země mezi Tatrami a Popradem. Za vesnicí Vážcem přelétá vlak rychle několik potoků za sebou. Jsou to vody Bílého Váhu. Stanice Vysoký Les leží u samého rozvodí Váhu a Popradu, tedy rozvodí moře Černého a Baltického. Odtud dráha opět se níží a u Čorby překročuje první přítok Popradu. Za Lučivnou vešla v údolí Popradu a odtud drží se vždy levého břehu jeho. Na stanici mezi osadami Velkou a Popradem vystoupíme. Zde vždy několik dobrých povozů pohotově; jeden z nich za mírný plat přes Veliký Slavkov zaveze nás do Smolníka.

Ani o původu jmena Smolník, ani o německém jmenu Schmeks nic pravdě podobného nemohu pověděti, ač to i ono jmeno nejedním vykládá se způsobem. Maďaři od r. 1846 jmenují Smolník Tatra-Füred.

Smolník leží na mírném svahu horském při samém úpatí Štítu Slavkovského, který výběžkem svým, Nosem Královským, před ostrými větry severními jej chrání. Rozkošné toto místo lázeňské líbezně položeno je ve výši asi 1000 m. nad mořem uprostřed pěkných lesů jedlových. Je to pravá perla Tatranská. Pro hosti po různu vystavěno několik domků ve slohu švýcarském. Mezi domky hájky a sady květinové jsou založeny a pečlivě se pěstují. Nepřistřihují tu přírody dle nejnovějšího žurnálu modního, nýbrž volně a bujně nechávají růsti. Pobyti tu několik dní pravou je rozkoší. Dlouho pak ještě vzpomínáš na ty krásné dni. Za prvého svitu ranního někdo ti klepá na okno. Čí to ruka? Byla to větev sosny věkovité, jež tě probudila. Patři na ni, jak vážně se ti uklání! Přeje ti dobrého jitra; otevři okno. Les Tatranský v ústrety ti dýchá nejlíbeznější vůní svou, a zpěvné sbory 'eho poctívají tě slavnostním zastavenîčkem. Nemeškej dlouho doma —

ven, do lesa! Bloudíš po pěšinkách pěčlivě upravených; sedátka zvou k odpočinutí. Vedro tu věcí skoro neznámou; mírní je jednak vysoké položení, jednak i veliký dostatek vláhy. Přicházíš od potůčku k potůčku, od pramene k prameni. A jaké tó prameny! Procházíš se takto pod samými příkrými stěnami Tatranských velikánů. Ale drsné a nevlídné trhliny jejich zakrývá hustý les; vidíš jen ta velebná jejich temena stříbrem se skvoucí, kolem nich pohrávají si zlatí obláčkové. A odtud patříš k jihu: zde krásná a úrodná rovina rozkládá se u nohou tvých. Po ní dědinek jako naseto, a za ní opět hory modravé pěknými obrysy pnou se k nebesům. A což když za vlažné noci letní stříbrný luny svit rozlévá se po jehličí a po pěšinkách osamělých, když dech velebný vane z korun štíhlých jedlí a borovic, jimž potůček ukolébavku pěje opodál!

Je vůbec známo, že pravé krásy krajinné najíti nelze ani dole v rovině, ani vysoko na horách strmých, nýbrž tam, kde roviny s horami se snoubí. A právě toto položení při samém okraji bohaté roviny, při samém úpatí skal nebetyčných je pro Smolník tak výhodné. Na obou těchto protivách zakládá se pak ještě množství jiných protiv, ježto rozmanitostí svou Smolník příjemným činí bydlem lidem nejrůznějších povah a náklonností: bujný světák a těžkomyslný blouznílek, labužník a nejstřídmější vegetarián, otužilý horolezec a ploužící se slaboch — ti všichni nalézají tu, po čem srdce touží. Zde požívati lze lahodné kyselky a nejčistší vody studničné, zde tabule pokryta bujnými jídly kuchyně výborné, zde usmívá se pravá tokajčina. Zde veselý život společenský beze vší škrobenosti, zde lahodná samota lesní beze všeho nebezpečí. Pro slabocha vůz tu stojí pohotově a kůň osedlaný; zde po dlouhé hodině procházeti se může po stezičkách vodorovných. Silného pak lákají nebetyční velikáni, jejichž vrcholků dostoupiti může jen na vlastních nohou a jen vlastníma dodrápati se rukama. Každý tu nalézá, každý tu požívá.

Nemůže se říci, že by Tatry oplývaly snad hojností zřídel léčivých. Na severu je jich velmi málo; na jihu pak, hlavně na svahu jihovýchodním dosti jich nejen poznáno, ale již i prozkoumáno. Možno též, že v Tatrách je ještě mnoho pramenů léčivých, o nichž dosud nikdo ani zdání nemá.

I ve Smolníku a v okolí jeho prýští se několik zřídel. Tak na př. pod samou verandou veliké jídelny vyráží pramen kyselky, jež má průměrnou teplotu asi 7° C. Asi 200 m. nad Smolníkem bezprostředně ze žuly vytryskují tři pramenové Leutsch, Rainer a Vambéry jmenovaní. Jsou mnohem studenější než pramen dřívější. Za hostinským domem Sanssouci nalézají se konečně ještě dva prameny Castor a Pollux. Vody všech těchto pramenů užívá se dílem v koupelnách dle zásad Priesnitzových zařízených, dílem však i jako lázní minerálních. Dále od Smolníka vzdálen je pramen Xanthův a oblíbená kyselka Grützkocher zvaná. Jiné kyselky má nižší Podtatří, Slavkov, Stará Lesná, Rokuš a Landok. Dva sirné prameny jsou na severu v Poroníně a u Stronžísek, několik jiných na východě.

Kdy objevena výborná kyselka Smolnická, není známo. Víme jen tolik, že již v minulém století obyvatelstvo roviny Povážské a Po-

pradské hlavně času letního často se tu scházelo, v lese tábořilo a kyselky s vínem smíšené statně popíjelo. I okolní šlechta za příčinou myslivosti ráda se tu scházívala. Stříleli v Tatrách hlavně tetřevy a sluky, zajíce a lišky, srnky a kamzíky, vlky a medvědy. Celé společnosti meškávaly tu vždy několik dní, za kterou příčinou s sebou přivážely stany. Teprvé r. 1797 dovolila sestra hraběte Štěpána Czaky, aby si tu hrabě 2 domy ku své libosti postavil; dříví stavební však že odjinud musí si opatřiti. Stalo se; 29. června pak sezval sem celé okolí, častoval pivem a mládež dárky obmyslil. Tak založen je Smolník, a v krátkém čase oblíbili si jej staří i mladí. Až po dnešní den pravá návštěva počíná vždy teprvé 29. červnem. Brzy potom hrabě Karel Czaky zříditi tu dal 6 síněk koupacích a nevelký hostinec. To byly nepatrné prvopočátky. Od těch dob skoro stále se přistavuje a rozšiřuje; tu staví se nové koupárny, tu síně hostinské, tu kuchyně, sklep a špižírna, tu konírna pro 24 koně atd.

Ale teprvé za nájemce Jiřího Rainera povznesl se Smolník. Rainer zařídil nové jídelny, hernu a tančírnu i lázně studené, jimž vody dodával vodovod skoro 2 km. dlouhý. Za něho založeny pěkné pěšinky po lesích, a pohodlná silnice vedena do Smolníka z údolí Popradského a j. v.

V pozdější době koupila Smolník od hraběcí rodiny obec Mühlbašská a správu lázní pronajala parnímu mlýnu Miškoleckému. Nyní utěšená tato osada má asi 20 větších budov jako jídelnu, 2 domy léčebné, kavárnu, dům ředitelův, kapličku, lázně, asi 7 domů hostinských, poštu a telegraf atd. Není tu sice přepychu a nádhery, vše jen jako by po domácku bylo zařízeno; proto každý brzy zde zdomácní. Ale i všecky jiné věci náležitě jsou uspořádány. Zde neobírají člověka; za mírný plat vše náležitě lze si opatřiti. Za pokoj platí se 50 kr. až 1 zl. 50 kr. Rozumí se, že na počátku a ku konci saisony vše je levnější. Cena každého pokoje ve zvláštních listinách zaznamenána. Ošiditi tě ani nemohou. Kuchyně je výborná, a pravé uherské s kyselkou Smolnickou chutná jak náleží. Kapela cikánská několikráte za den hudbou obveseluje. V kavárně čelnější noviny maďarské, německé i francouzské. Přicházejí i společnosti herecké, pořádají se taneční zábavy, výlety koňmo i pěšky atd. Správcem lázeňským a duší celého Smolníka již po několik let byl major mimo službu, A. Döller, muž v každém ohledu příjemný a rádce přeochotný.

Jelikož ve Smolníku bytů často se nedostávalo, utvořilo se před několika roky zvláštní družstvo, jež na pozemcích obci Velikému Slavkovu náležících novou osadu s lázněmi založilo. Osadě dáno jmeno Nový Smolník; leží jen malinkou čtvrthodinu západně od Starého.

Ve Smolníku mívá uherský spolek Tatranský každý rok svou valnou hromadu. Účelem vytknul si Karpaty a hlavně Tatry i širšímu obecenstvu učiniti přístupnými, zpytovati a zkoumati a o Tatrách vědomosti rozšiřovati. Účelu toho dosíci se snaží schůzkami společnými a vědeckými rozpravami jakož i tím, že zřizuje a opravuje stezky, staví na vhodných místech ochranné chýže a j. Vydává též roční zprávu o činnosti spolkové, kde ukládá i vědecké články Tater a Karpat se týkající. Tiskne se zpráva ta ve dvou jazycích: na jedné straně vždy

maďarsky, na druhé proti ní německy. Členů má spolek mnoho set a každý platí nejméně 2 zl. r. m. ročně. Je jisto, že spolek Tatranský činností svou velikých již zásluh si dobyl. Neposlední pak zásluhou jeho jest i to, že na jižní straně Tater postaral se o zkušené a spolehlivé převodníky a že převodníky ty řádnými opatřil stanovami. Jen ten může býti převodníkem, koho spolek schopným uznal, a jen pro ty vycházky je převodníkem, pro které spolek schopným ho uznal. Úlohou převodníkovou jest, aby cestujícího provázel, bloudění a neštěstí zamezil, při neštěstí aby cestujícímu všemožně poskytl pomoci, aniž by však život svůj obětoval. Chovati má se vždy slušně a přívětivě, jinak by se mu s knížkou vůdčí odňala i hodnost. Za práci svou převodníci slušně bývají odměňováni. Mírné platy za každou cestu v knížce již mají vyznačeny. Cestovatel nepotřebuje o platu ani se zmíniti. Jen vyplatí, a převodník slušně se poděkuje. Této chvály převodníkům polským vzdáti nikterak nemůžeme. Tam spolek polský vyměřil jim platy zajisté nesmírně veliké. Ale oni ani s tím nebývají spokojeni: loudí a žebrají a obtěžují cestovatele do nekonečna.

S převodníky Smolnickými radost je někam si vyjíti. Smolník pak sám vhodné je východiště nejen na východ než i na západ. Nejobyčejnější vycházky odtud jsou: k prahům údolí Zimné Vody, k Péti Stavům a na Štít Lomnický — k Slavkovským jezerům, na Nos Královský a na Štít Slavkovský — k jezeru Velké, na Zahrádku a na Polský Hřbet a konečně na Štít Gerlachovský. Výprava prvá i poslední všech jsou nejobtížnější, hlavně pak dostoupení Štítu Gerlachovského posud teprvé asi desetkráte se zdařilo; vyžadujeť velikého namáhání. Dlouho za to se mělo, že nejvyššího toho štítu Tatranského vůbec ani dostoupiti nelze. Teprvé v době novější dva odvážní lovci kamzíků, mlynář Martin Urban a učitel Jan Still z Nové Lesné, našli stezku, po které na Gerlachovku lze se doškrábati. Jmeno prvého, který v letech šedesátých na Gerlachovku se odvážil, není již známo. V roce 72. a 74. vrcholu dostoupeno po druhé a po třetí, a od těch dob skoro každý rok někdo se tam odvažuje. —

Těžko loučiti se s Tatrami, těžko loučiti se se Smolníkem. A přece v dáli již mizí osada přelíbezná, a skalistí velikáni jako duchové rozplývají se již v šeru večerním.

Ještě jeden zbožný pohled! Loučíme se s nádherným tím velechrámem přírody, než neloučíme se navždy. Vkročíme tam — tu pevnou máme důvěru — brzy zase.

A vy?

Nebesa.

O nichž vypravuje

A. V. Šmilovský.

(Pokračování.)

X.

Od těch dob uplynula téměř celá dvě léta. Rambousek měl pravdu: baron Mundy ozdravěl, a milostné drama mezi ním a slečnou Jenny postupovalo dále zvláštními svými cestami. Že to byly cesty neobyčejné, lze již z toho posouditi, že všecky praménky dějové sbíhaly a probíhaly se v domě, ano takořka pod samýma očima staré baronky a že ona přece o tom nevěděla. Ovšem zdá se to pravdě nepodobno, ale v houštinách života roste tolik pravdy, pravdě nepodobné, že botanik i nejzkušenější, začasté neví, kudy kam se svým uměním.

By nám neúplnost vyčítána nebyla, poznamenáváme, že baronka Saloména se slečně Jenny znamenitě odměnila za to, že svým přičiněním jedinému jejímu synovi a poslednímu potomku starožitného a proslaveného rodu Počernických z Počernic tenkráte v alejích život zachovala. Za šaty její, krví baronovou zkažené, koupila jí na nové šaty hedbávné přisolivši dar svůj moudromoudrým poučením, jež stálo aspoň za troje šaty hedbávné. Kromě toho dostala se slečna Jenny i do rodiných letopisův: stará baronka složila šaty krví Počernickou ztřísněné pro věčnou památku do rodinného archivu. Nové ty šaty byly slečně Jenny tak mily, že kdykoliv si je vzala, ani do zrcadla se nepodívala, a to již je něco říci při mladé dámě.

Jinak vál po ten celý čas se stěn komnat zámeckých týž podzimní chlad jako prvé, a slečna Jenny slyšela sotva o deset srdečných slov více nežli před tím.

Bylo by nám svazky erotickou veteší vyplňovati, kdy bychom vypisovati chtěli, co se po ta dvě léta mezi baronem Mundym a slečnou Jenny dálo. Myslete si, že tento děje odstavec konal se v zákulisí a přistupte se mnou před otevřenou scénu, na níž charakteristický moment dramatu se odehrává, jenž s dostatek nám doplní a vysvětlí, co jsme přeskočili.

Jeviště jest fara v Záluží; čas: vonný májový večer; osoby jednající: přítel Cvok, panna Naninka a nalezenec. Vřadné slovo: „Cvok přečetl jeho nadpis, sklesl malomocně na nejbližší stolici a svěsil hlavu i ruce. Panna Naninka ani nedutala.“

Za chvíli poškrábal se Cvok na levém nadloktí a zahleděl se znova do nadpisu na psaní. Zběhlá ženská ruka, jež písmo psala, byla mu bohužel velmi povědoma. Četl v duchu: „Velebnému panu Václavu Cvokovi, muži v pravdě křesťanskému a lidomilnému v Záluží.“

Farář se znova poškrábal, rozlomil pečeť, vstal a přistoupil k lampě. Tam vyňal dopis z obálky a rozložil si jej. Byl to arch in folio jen na první stránce těsně popsaný. Datum: V Praze 16. dne května 1868; podpis: Jenny Kučerová.

Nejistota zmizela; jistota posílila duši jeho. Dal se do obsahu a četl zvolna, slovo za slovem a pro sebe. V psaní stálo:

„Svěřuji Vám, vzácný příteli můj, poklad, jehož si vážím nad vlastní duši svou. Vím svatosvatě, že kladouc jej do Vaší poctivé náruče dávám jej z rukou mateřských do rukou v pravdě otcovských, tož mého synáčka, mého jediného, zlatého synáčka! Ach! což bych Vám toho, příteli, musila napsati, byste všecko věděl, co mou duši tlačí jako hora z olova. Nežádejte, bych vyličovala, co vylíčiti nelze; mou hořkou zkušenost, mou bolest, hněv, lítost, opuštěnost... Jeho otec, ne názvu otce hoden není; můj muž, ne muž; člověk, ne člověk; ta loutka v lidské podobě, ano to snad jest pravý proň výraz, ta loutka jmenem Edmund, jest mnou spravedlivě zavržena, navždy zavržena, příteli. Chtěl na čas ukonejšiti mne zlatem, ale já mu hodila zlato pod nohy, já mu ukázala dvéře z chudého příbytku svého, já mu nedovolila, by pohledem svým znesvěcoval dítě mé. Mámť já síly dost, bych pila jed utrpení, jehož jsem zasloužila; já dovedu sama vytrpěti a třeba dotrpěti; já nepotřebuji nikoho na božím světě, nikoho, jen Vás, drahý a jediný příteli, byste mně na čas, nevím na dlouholi neb krátkoli, opatroval, laskavě, po otecku opatroval synáčka mého. Vím, že neklamu se: jako slunci věrno jest teplo, tak vám věrna jest láska, pravá ryzí křesťanská láska, stejně, bez předsudků vážící chyby i výtečnosti lidské. Na té stavím, na tu spoléhám posílajíc Vám dítě své. Mohla jsem se ovšem dříve písemně s Vámi srozuměti, ale bůh ví! nešlo to. Rázem, takořka se střechy, musila jsem Vám synáčka do klína hoditi, ačli vůbec ten čin jsem chtěla vykonati; kdy bych byla zvolna, rozmyslně, ku předu šla, nebyla bych dosti silna bývala a snad já i syn můj byli bychom byli ve psí. Takto můžeme býti aspoň pro život oba zachráněni."

„Syn můj narodil se v Praze, letos 1. března právě o půlnoci a 3. pokřtěn byl na jmeno Josef, po mém nebožtíku poctivém otci, jenž za dní nejhorších strastí mých ustarav se o rodinu ze světa vykročil. I prosím sepjatýma rukama pannu Naninku, by se ho mateřsky ujala, by mu v ničem nedostatku nedala, by jej milovala a svatou trpělivost s ním měla. Neli já, snad on se jí za to odmění, a jistě bůh tam na výsostech, jenž na první váhu položí každý dobrý skutek, který kdo vykonal na dítku opuštěné a nešťastné matky."

Zde bylo psaní všecko slzami pokapáno, a přítel Cvok utíral si líce. Teprvé po chvíli mohl čísti dále:

„Panna Naninka jest hodná žena, ona lépe mi porozumí nežli Vy a umalí již starosti Vaše o Pepíčka. Chlapce jsem dala lékaři prohlednouti; tvrdil, že jest úplně zdráv, a tak jest naděje, že jej dobře odchováte. Já jsem v Praze, jsem tělesně zotavena a budu si dále počestně svůj chléb vydělávati. Mám již napolo zaopatřenou službu v dobrém měšťanském domě; jak budu míti jistý chléb, dám Vám o sobě věděti a Vy mně pak budete psáti hodně mnoho o Pepíčkovi. Zahospodařené peníze u baronky mně vystačily pro potřeby a poněvadž vím, že míváte pro svou křesťanskou lásku k lidem hubenou tobolku, přikládám na druhé straně padesátku na vychovanou mého Pepíčka. Více prozatím nemohu postrádati; ale buďte jist, že povinnosti své povždy budu dbalá a svým časem pošlu, co bude lze ušetřiti. V paklíku

máte všecko potřebné pradélko; jen nějaká peřinka bude se museti přikoupiti. Z brusu nový dukát, v papírku zaobalený, jest pro pannu Naninku; jest na památku."

„Prosím Vás, věrný příteli můj, zachovejte v plném tajemství původ Pepíčkův před každým, vyjímaje snad pannu Naninku, ač uznáteli sám za dobré, jí je pověděti. Lidé budou o tom ovšem mluviti, ale všecko na světě zamluví se a zevšední, a myslím, že Vám nikdo nemůže za zlé bráti, ujmeteli se pohozeného dítěte. Prosím boha, by Vám z toho nepošly nelibosti a mrzutosti. Buďte dobrým a laskavým otcem mému Pepíčkovi; já Vám budu za to do smrti vděčna.

Jenny Kučerová.

P. S. Kdy by z Labutína mu hroziły nějaké úklady, postavte tomu nevinnému a malomocnému tvorečku svá věrná prsa za hradbu. Kašičku ať mu vaří panna Naninka docela řídkou, aby ji dobře strávil."

Přítel Cvok dočetl a vyňal ze psaní padesátku.

„To byla bankovka ve psaní?" otazovala se panna Naninka.

„Padesátka, Naninko!"

„Přichází na mou. Dítě jest z nějakého panského hnízda."

Farář k ní vážně přistoupil a pravil: „Panno Naninko, dejte mi ruku na to, že do slabiky zachováte tajemstvím, co vám budu z tohoto psaní čísti. Však stojí tam také leccos o vás."

Hospodyně mu podala ruku, a on se dal do hlasitého čtení; panna Naninka poslouchajíc ronila slzu za slzou. Když bylo dočteno, utřela si zástěrou oči, zlíbala nalezenci ručky a pravila: „K čemu mně dukátu. Však až bude zle, proměníme jej pro Pepíčka." A tlumivši v sobě pohnutí, jež ostatně přítel Cvok nechápal, dodala: „A nyní podíváme se na Pepíčkovo prádlo."

V paklíku byly složeny košilky, živůtky, čepičky, fáčky, plény, osušky, zkrátka na nic nebylo zapomenuto. Naninka rozkládala celý krám po stole a po posteli.

„To je podívaná," libovala si, a když přišli na dukát, nemohla si přece nepovzdechnouti: „Totě nějaký krásný peníz! Když jest jich tak několik kop, musí zrovna člověku oči přecházeti! Nu, nebudeli toho nutně třeba, přece si jej schovám!"

„To by bylo, abyste jej měnila! Vždyť máme padesátku!"

„Řekne se: padesátka! Ale děti jedí peníze. Kde je kolébka, kde podušky do ní; kde peřinky, kde krupička, cukr a když se něco stane, kde na doktora, na babičku?! Panečku, to zlatky lítají jako motýlí o sv Janě. A což až povyroste! Sukničky, bačkorky, nějaký kabátec . . ."

„I o tom potom! Jen když máme Pepíka!"

Při tom se zapomněl a z radosti smáčkl Pepíka na raménkách. Ten se probudil a rozkřičel, že ho bylo plný čeledník. Panna Naninka přiskočila.

„To nejde, velebný pane. S dítětem se musí jako s pěnou, aby se nám pod rukama nerozešla. Pojď sem, holoubku; hajej pěkně, hajinkej, tys můj poklad malinkej."

Pepík byl dobrák, za chvíli umlkl.

„Musíme mu nadělati cumlů," podotkla vážně Nebesa.

„Jen kdy by bylo tvrdých housek! Ubohá Jeninka! Nejde mi z hlavy, chudinka. Jsme my ženské nešťastní tvorové; srdce naše jest naše kletba. Bez lásky schneme jako nezalitá květina, a láska honí nás z růží do hloží."

„Mně se hlava posud točí jako mlýnské kolo," připomínal farář. „Taková novina a tak z čista a jasna! Ale potají se přece něco mluviti musilo. Aspoň Suchdolský mně dnes něco tak za řeči napověděl. Ah, teď mi teprvé vychází světélko! Proto on se na mne tak díval!"

„A co vám vypravoval?"

„Prohodil jen tak ledabylo, co slyším o Jenny, zdali mně psala a co mně psala z Prahy a že chodívala na besedu ke mně do Záluží, zkrátka, jako bych já něco zvláštního o ní musil věděti. A teď teprvé se mně zdá, jako by byl jen u mne na keř tloukl a jako by si myslil, že sedí ve mně zajíc. A o baronovi Mundym se také zmínil, ale jen tak nějak. Jak to souviselo s ostatním, už se nepamatuji. Kolem do kola vzato: Suchdolský slyšel někde z daleka něco zvoniti a myslil, že já byl na mši."

„Netrmácejme si hlavy! Slečna Jeninka byla chytrá dívka, a jestliže se lásce neubránila, ubránila se aspoň klevetám. Baron Mundy nepůjde jistě se svým tajemstvím na trh, my nepůjdeme také, a jak ze všeho viděti, stará baronka neví pranic, a za to bych dala ten svůj dukát a ještě pětník. Z té strany nám netáhnou mračna, a časem dovíme se všeho do podrobna. Ale jest jiná horší věc."

„Která?"

„Že nám dítě na faře přibylo, nedá se zatajiti, a zítra ráno nejdéle musíme to, velebný pane, starostovi ohlásiti."

Teď přišli farář a jeho hospodyně na velmi tvrdý oříšek: co starostovi říci? Cvok jakživ nelhal, ale kdy by v tomto případě pouhou pravdu pověděl, bylo by tajemství vyzrazeno, Jennina pověst ve psí vydána, dítě její pak vrženo ve všeliké to nebezpečí, před nímž mělo právě u faráře býti ochráněno.

Po dlouhém rokování pravila Naninka: Já vím cestu z lesa: vezmu všecko na sebe. Vy jste byl dnes odpoledne v Suchdole; to ví celý svět. Když jste nebyl doma, přišla ke mně dcera po mé sestře a přinesla mi nemluvně. Má hroznou bídu a musí za mužem na práci do Rakous. Dítě jí překáží, myslí si; stará teta je hospodyní na faře, může se mého ubohého červíčka ujati a bude mu lépe při ní nežli při mně. Já nechci o tom slyšeti, dokud vy k tomu nesvolíte a posílám na spěch za vámi do Suchdola hocha Kozmánčina. Než se vrátíte, dcera po sestře mé tatam. Myslela si, že dítě nepřijmeme, a ze strachu se potají krásně vyklidila. Co bylo vám učiniti? Měl jste starou, věrnou hospodyni z domu vyhnati i s dítětem, či měl jste z křesťanské lásky a shovívavosti, jako kněz, toho nevinného opuštěnce se ujati? Dlouho jste se nerozpakoval; učinil jste, co jste považoval za svou povinnost: dovolil jste, by dítě tu zůstalo, až matka si pro ně přijde."

„Ale Naninko, já vás nepoznávám!"

„Protože nevíte, co umí ženská, když není zlá a když může opuštěnému dítěti nešťastné své sestry něco dobrého učiniti. To všecko řeknete starostovi a o ničem jiném ani písmenkem se nezmíníte. Svá-

dímli vás k zlému, beru všecko odpovídání před bohem na sebe, protože mám dobrý úmysl.“

„Podejte mně Pepíka a připravte mu zatím u sebe v kuchyni lůžko. Je čas na spaní.“

Hospodyně vstala a vložila nemluvně faráři do náruče a políbila mu pokorně a srdečně ruku. Dětské prádlo po stole a po posteli rozložené sesbírala, vzala kahán a odešla do kuchyně. Farář přitiskl dítě k srdci a díval se mu do oček. Očka ta se rozevřela a pousmála naň úsměvem andělské čistoty a nevinnosti.

„Nebesa!“ zašeptal dobrý Cvok. „Pokud bude dechu ve mně, máš v mém srdci útulek, o nějž tebe ani osud ani zloba lidská nepřipraví...“

XI.

Již z večera vyrostlo v Záluží po staveních tolik povídaček o faře, jako na mezi špiček. Kozmánek přiběhnuv uříćen domů, pověděl matce, že byl v Suchdole pro faráře a že v Záluží na faře se něco hrozně zvláštního stalo. Kozmánková běžela s teplým koláčem k Vávrové, Vávrová k Vavruškové, a než se setmělo, byla novin plničká ves. Kromobyčejná, takořka zimničně čilá činnost mozkův rozvlnila se po Záluží. Co to bylo hrozně zvláštního? Saze přece v komíně nechytily, nebo nic podobného nebylo viděti, a zloděj se asi do fary také nevloupal; nebo knihy zlodějům zhruba nevoní a jiného, kloudnějšího, by se tam byl nenechavec nenabral. Zvědavé duše obcházely faru i kostel, jako kočky horkou kaši, ale fara měla svůj starý kabát. V oknech bylo světlo jako jindy, jen že okna byla zastřena, jinak bylo tam ticho, ba ani zvláštního hlasitějšího hovoru nebylo odtamtud slyšetí. Cihlářka sice tvrdila, že prý slyšela z fary nějaký pláč; že by pláč ten pocházel od dítěte, nenapadlo jí, ač byla klevetnice nad jiné vybroušená.

Ráno přineslo světlo do tmavé záhady a rozpletlo překvapným spůsobem, co v noci hlavy kmoter popletly.

Po ranní vyšel si pan farář a dal se do rozprávky se starostou Omočilem, jenž šel s lopatou na pole. Vypravoval mu historii, jak ji panna Naninka vymyslila. Omočil byl člověk takto bystrý a potměšilý a neušlo ho, že farář, jenž za hovoru každému přímo do očí hledíval, tenkráte měl zrak nejistý a buď k zemi nebo po jiných věcech jej obracel. Vyslyšev mlčky faráře odpovídal zvolna a opatrně, tónem, ať tak díme, úředním: „Mně jde jen o to, by obec z toho nevzala škody a újmy, a proto vás prosím, velebný pane, byste se mi předc dvěma svědky vyjádřil, že dítě na nějakou obtíž obci nebude.“

„To vám rád učiním,“ odvětil farář.

„Máte křticí list dítěte?“ vyzvídal Omočil.

„Narodilo se v Praze 1. března letošního roku a 3. bylo u sv. Haštala pokřtěno na jmeno Josef.“

„A jak mu říkají po otci?“

Farář se rozpaky začervenal a byl jako na řeřavém uhlí.. Na jmeno ani panna Naninka ani on nepřipadli. Na štěstí připletlo se mu na jazyk příjmení, podobné slečně Jenny.

„Kačer, Josef Kačer," odvětil nesměle.

Starosta vzal oznámení to důstojně na vědomí a připomenul:

„K čemu zítra doorávati, co můžeme dnes zorati. Tamto jedou Vávra a Macek do polí. Oba jsou výboři, počkejme na ně."

Když dojížděli k nim, vyzval je Omočil za svědky a farář před nimi opakoval, že Josef Kačer obci nikterak za obtíž nemá připadnouti a že ze svého jej bude živiti, dokud otec neb matka pro něj si nepřijde.

Takto byl Pepík jaksi úředně do Záluží uveden; leč neúřední přijetí neodbylo se tak krátce a nebylo vůbec tak jednoduché. Ženské jazyky počaly nejprvé za pecí, ponenáhlu však i mimo dům rozvazovati. Ač přítele Cvoka v Záluží vůbec rádi měli, přece byl u mužův lépe zapsán nežli u krásného pohlaví. Pracuje mezi svými svěřenci o upřímnou a rozumnou pobožnost nespouštěl se farář Cvok hned ze začátku do žádných spolkův růženečkářských. Předchůdce jeho založil v Záluží sesterstvo srdce Páně, a vykonával s ním dvakráte do téhodne zvláštní odpolední pobožnost. A věru, o máslo, sýr, vejce a všelikou drůbež nebylo nikdy na faře zle. Vlažností a netečností nového faráře spolek sestřiček se rozpadával, až se rozpadl. Hlavní modličky ze vsi zatvrdily se proto proti příteli Cvokovi, vyčítaly mu potají, že není dosti nábožný a pásly jen po příležitosti, aby nějakou chybu mu vytýkati mohly. Leč časem přesvědčovaly se, že nový farář vede život svatý, a v řečích jeho chrámových bylo tolik křesťanské pravdy a lásky, že i posluchačky, proti němu podjaté, se s ním ponenáhlu smiřovaly a smířily, ač na dobro mu nezapomněly, že nechal „srdce Páně" usnouti.

Od chvíle, co nějaká neznámá ženská nemluvně na faru zanesla, jako by mezi sestřičky se byly vosy zahnízdily. Neměly pokoje a na tomto se ustálily úsudku: „To není jen tak, jak se povídá; za tím něco vězí. Pravda vyplave časem na vrch. Vraty ovšem nesmíme do fary vpadnouti, však ona se namane časem příhodná příležitost."

A také se namanula. Asi za týden, co byl Pepík na faře, byl odpoledne v kostele křest. Porodní babička, chytrá a prohnaná stařena, uvolila se, že tomu dítěti na faře mákne pořádně na zub. Zašla si do kuchyně k panně Naninec, s níž byla dobře známa.

„Jdu si k vám trochu odpočinout," zapřádala nevinně hovor; „a také bych se ráda podívala, jak vám to sluší s tím Pražským dítětem."

„Ó, milá babičko," odvětila panna Naninka; „sluší to podivně mé staré osobě. Z počátku mně div všecko z ruky nepadalo; teď už si zvykám."

„Trávili dobře, spíli?"

„Chvála bohu, spí jako po máku a žaludeček má, že by hřebíky strávil. Prosím vás, chudý člověk rodí se již s hladovým žaludkem."

„Pravda; však panské děti nejsou z jiných."

Panna Naninka se v duchu zarazila a umínila si míti se před babičkou na pozoru.

„Ale vy mně kluka ani neukazujete."

„I bože! podívaná je zadarmo."

Po té sňala s chlapce plachetku, a babička postavila se ke kolébce a prohlížela si chvíli mlčky klučinu. Naninco bylo úzko.

„Chlapec jako obrázek!“ podotkla babička.

„V našem rodě byla jsme my děvčata všecka světu podobna. A sestra Marie byla hezčí nežli já a dcera po ní, matka Pepíkova, kdy by se ustrojila do panských šatů, mohla by jíti do každého plesu. A jaká matka, takové dítě; jinak už nebývá.“

„I bývá, panno Naninko! Kdy byste vy mně to nepovídala, jak živa bych neřekla, že je to dělnické dítě.“

„To vy jen tak říkáte, abyste mne potěšila.“

„Bůh ví, že proto to neříkám. A pak to prádelko, co jest na něm. To jest nějaké dětské prádlo! Ani v panských domech nemají lepšího. To jsou nějaké vzorečky na karkulce a živůtku. Ta dcera po vaší sestře, ta musí uměti práce!“

„I to není od ní; tím je vším vinen velebný pán. Dítě mělo jen několik hadříčkův, a ty již byly od předešlých dětí vypotřebovány. Nebylo na jiném než koupiti mu nové hotové prádelko. Co jsem měla činiti? Mám za velebným pánem několikaletou službu. Předevčírem po mši šel velebný pán do města; poprosila jsem ho, by z mé služby nějaké prádelko Pepíčkovi koupil. A to víte, co to jest, když mužský v krámě kupuje. Nastrkají mu toho a nejdražší a nejlepší, aby jen hodně na něm utržili.“

„To tam asi hodně peněz udal!“

„Ani se neptejte!“

„A na tělíčku nemá dítě nic?“

„Jest jako sklo. Kdy by mu něco scházelo —“

„Pošlete pro mne třeba o půlnoci.“

Babička se rozloučila, Naninka si oddechla.

Když se babička „sestřičkám“ vyzpovídala, pozastavily se všechny nad tím panským prádlem. Babička jim slíbila, že až půjde do města se schválně vyptá, koupilli tam Záluzský farář dětské prádlo. Byly jí tam jen dva krámy toho druhu známy, v obou opatrně vyzvídala a nedověděla se nic. I jinde ptala se na prázdno. To klepnám postačovalo; klevetám nejrozmanitějším odstrčena byla závora.

XII.

Farář žil ve svém ústraní jako jindy. Šel málo kam, a prostá a zjevná jeho povaha nestarala se o klevety, jež obíhaly jeho dům. V knihách více tak neležel jako dříve: Pepík, jenž se mu vlichotil do srdce, časem více jej bavil než nejbystřejší sestavy filosofův a nejlahodnější verše básníkův. Cvok sestupoval s výší života více méně ideálného k radostem i starostem života skutečného, a čeho dříve vysoko nevážil, to stávalo se mu Pepíkem věcí hodnou přemýšlení a práce a nad to tak zajímavou, že při ní mysl i srdce jeho okřívalo jako strom po vydatné vláze. Vzletnost a ohebnost mladictví se mu ovšem více nevrátily, vždyť stál již při samých vratech stáří: avšak i starší stromy rády se omlazují a rodívá se druhdy na nich ovoce, šťavnatější

a chutnější nežli na stromích mladých. Nebyl to celý rodinný život, jenž faru Zálužskou převracel na ruby, ale byl to krásný jeho kus, jenž utvrzoval Cvoka ve pravdě, posud mu jenom z poetických kněh známé, že rodina věčně omlazuje stárnoucí člověčenstvo chráníc je před smutnými úbytěmi pokročilého věku, prázdného jinak květův i plodův. Odchovávajíce děti zapomínáme na stáří a hrob, a co může mnohdy nechutný život lépe a příjemněji okořeniti?

Cvok šel jindy málo kam; nyní ještě méně, a přece mu dnové doma uplývali jako starci léto, jako zamilovanému párku masopust. V Suchdole nebyl, co byl Pepík v domě, a zněloli mu v uších, nepomyslil, že právě tam se mnoho o něm mluví. Některý den po tom, co zdvihla panna Naninka synáčka Jennina pod lískou v zahrádce, šla do Suchdola cihlářka ze Záluží za nějakým řízením. Panna Regina ji potkala a zavedla si ji na faru na slovíčko. Slyšela něco o Zálužských Nebesích zvoniti a ráda by se byla pravdy doslyšela.

„Sedněte, cihlářko, sedněte. Jaké jdou u vás noviny?“

Cihlářka postavila koš pod lavici u dveří, usedla na ni a utřevši si zástěrou ústa, aby se jí pěkně povídalo, odvětila: „Novin, že by jich párem neuvezl. Fara naše jako by naší farou nebyla.“

„Jděte, jděte! Co se stalo hrozitánského?“

„Což panna Regina nic neví?“

„Nic, milá osobo, nebo skoro tolik jako nic. Kam já přijdu? Nikam. Počkejte, mám tu trochu kávy od snídaní. Posilněte se.“

Cihlářce se rozjiskřily oči. Za hrnek kávy byla by povídala do rána. Pochválila vůni kávy, navlažila si hrdlo a jazyk a spustila letanie, že všem svatým bylo úzko. Panna Regina poslouchala, až se jí brada třásla, a místy tolik se divila, že jí oči vystupovaly. Cihlářka vidouc to, nešetřila plic a přidávala tolik ze svého, že písničce nebylo viděti žádného konce. Posléze však dopila kávu, pohladila levicí hrnek, poděkovala se a podotkla: „Bože můj! Já tu klábosím a zapomínám jako na smrt, proč jsem v Suchdole.“

Když byla ještě panny Reginy poprosila, by byla mlčenlivou, by nevznikly z toho, co jí svěřila, mrzutosti, odešla cihlářka z fary.

Regina šla rovnou cestou do zahrady za farářem, který seděl v besídce, chmelem porostlé, připravoval se k nedělnímu kázání.

„Vidíte,“ volala k němu již z daleka, „že jest pravda, co jsem vám řekla!“

„Co myslíte?“

„Co myslím! Co myslí Záluží, co myslí Labutín, co myslí celý kraj. Byla u mne právě cihlářka ze Záluží . . .“

„Cihlářka je klepna.“

„Vám je každá ženská klepna! Ale pravda jest pravdou a nedá se zatajiti. Ten podhodek na Zálužské faře, není dítě po dceři od sestry panny Naninky. To je všecko zástěra: dítě je Nebesům tak blízké, jako synek otci.“

„Nerozhněvejte mne, Regino! Kdyže vy nemáte nic proti Záluž-skému? Hloupý klep! Že mu někdy přijde? Však on to odplatí.“

Hospodyně měla ještě celou haldu námitek a poznámek na jazyku.

„Vy máte dnes svůj špatný den, Regino, jste k nevystání!“ zvolal farář. —

„Ráda věřím! Když člověk stárne, pak je k nevystání! Takhle slečna Jenny. O té jste jak živ neřekl, že je k nevystání!“

Ledecký zatvrzele mlčel.

„Ale povídám vám, velebný pane, přijdouli sem k nám Nebesa, já jim povím své mínění — to já jen tak nenechám, abych pro ně ještě od vás dostávala výtopek.“

„Nic mu nepovíte!“ odsekl jí pevně a zvučně Ledecký a hněvivě ji přeměřil.

Panna Regina znala dobře tento pohled. Hryzla si namodralé rty a celé tělo jí jenjen hrálo. Ulomila zlostí větvičku na keři a lámajíc ji na sto kousků šla do fary.

Ten byl úvod k návštěvě přítele Cvoka, jenž tou dobou byl již na cestě do Suchdola.

I ve Cvokovi, jenž býval po všechny časy beze žluči jako holubice, zavařila se dnes krev klokotem a duše jeho trnula v takovém napjetí, jaké zná jenom ten, jehož spravedlivé svědomí bylo z čista jasna a nevinně až do nejhlubší hloubi uraženo, a k tomu od někoho, jehož ctí a miluje nad lidi ostatní.

Ráno po mši přinesl mu pořadník z města psaní na podací lístek. Dopis byl od pátera Matěje Neduchy, muže ba téměř starce, jenž býval po drahný čas polovinou duše Cvokovy. Celých dvanácte let strávili a prožili spolu ve školských škamnech, v latinských školách i v semináři a i těch zlatých studentských prázdnin užíval jednou Cvok u Neduchů, po druhé Neducha u Cvokův. Oba byli z domova nábožni, oba povah mírných a těžko znětlivých, oba pouštěli se rádi do mlžin ideálních a pokochávali se rádi v nich. Později ovšem různili se v tom i onom: Neducha zejmena oddaloval se života a světa a byl na cestě učiniti ze sebe asketu, kterým se i za zralých let svých stal; Cvok nezavrhoval radostí, jakých nám podává život, ani nepřestupoval v tom nikdy slušnou míru a nikdy v sobě neporušil sílu, zapírati sebe. Mimo to četl a bádal více samostatně nežli Neducha a živil svého ducha mlékem vědy a filosofie neobmezované, kdežto Neducha pokorně a spokojen stanul na tom, co předpisovala a dovolovala církev jeho. Někdy ovšem za dospělejších let přátelé se srazili, ale od sebe nikdy se neodrazili; vždyť tomu i onomu šla pravda nade všecko a třeba cesty jich se rozcházely, k jedné společné metě přece tíhly: k boholibému životu zde a k spravedlivé odplatě na věčnosti.

Ač po vysvěcení na pěkné míle od sebe byli vzdáleni, přece druh nezapomněl na druha: dopisovali si a ač dopisování jich časem ocháblo, přece nikdy neusnulo. Někdy se i na umluveném místě scházeli, by sebe viděli a to býval pro ně svátek, jenž po léta jim z myslí nevycházel. Oba dva pro nedostatek peněz chodívali až k železnici sem i tam pěšky a byli přece šťastnější nežli vytylí preláti, houpající se v měkkých polštářích elegantních ekypáží.

Páter Neducha nechtěl se státi farářem z křesťanské pokory, ale když žádný farář, u něhož byl v duchovní samosprávě mu nebyl dosti knězem, přijal chudičkou, samostatnou faru, a lid k němu hleděl jako

ke světci. Byl asketou. Masa, kávy a lihových nápojů nepožíval, žil nad míru střídmě a o vše, co měl, rád a ochotně dělil se s chudými. S pánem bohem nešel k nemocnému jinak nežli pěšky a třeba byla plískanice a chumelenice, že by psa ven nevyhnal. A nocí těch by napočítala se hezká hromádka, které probděl s nemocnými těše a poučuje je a připravuje je pro život věčný. Prázdné chvíle trávil nejraději mezi dítkami po školách. Vůbec všechen pozemský život považoval za pouhou přípravu pro život věčný a vstoupilli někam do stavení, vstupovala tam s ním i zvláštní posvěta, jež dítě i starce naplňovala láskou, úctou i bázní.

Přítel Cvok neznal na světě nikoho, koho by byl tak ctil a miloval jako Neduchu. Když se mu nějaký dobrý skutek povedl, říkával si v duchu: Sám Neducha by byl jinak nejednal nežli já. Úhrnem: Neducha byl jeho ideálem, ozářeným nad to upřímnou a přátelskou láskou.

Jak se potěšil, když pořadník mu odevzdával jeho psaní. Chvatně rozlomil pečeť, aby se v slovích přítelových pokochal. Četl a četl opět. Nevěřil svému zraku. Zbledl jako smrt a třásl se vůčihledě. Obsah dopisu jej zdrcoval.

Páter Neducha psal, že dostal o něm zprávu, jež tak jej zkormoutila, že již dvě noci pro ni ani oka nezamhouřil. Odkud zprávu tu dostal, v dopise nebylo; Neducha as pro silné pohnutí zapomněl to udati. Dále stálo, že Neducha dávno již všecky svazky s vezdejším světem přetrhal a jednoho jediného že si ze všech jenom popřál: přátelské lásky ku svému starému a osvědčenému Vácslavovi. A i o té prý musí nyní říci, co shledal při všech věcech pozemského života, že jest nicoucí nicotou. Zpráva, jíž o něm se mu dostalo, že mu ten přísný soud vnucuje. Po té přistupoval k samému jádru věci a vypisoval suchopárným, ale logicky pádným slohem svým, že dostal zcela hodnověrnou zprávu, že Cvok, byv po let padesát věku svého mužem spravedlivým před bohem, svodnictví nepřítele božího podlehl a zátratnou vášní zahořel k nějaké společnici ze zámku Labutínského; že plod té vášně v příbytku svém veřejně přechovává pro pohoršení a ke hříchům svádění bohem mu svěřených věřících; že Cvok nejen z věrolomnosti a ohavností svých se nekaje, anobrž je lidu, Nejvyššímu jaksi na posměchy, na odiv staví a k tomu ke všemu lží se zastírá, že dítě jest z příbuzných staré jeho nábožné hospodyně.

„Vácslave, Vácslave!“ volal dále páter Neducha v dopisu svém; „tylis to, či nešťastná hříčka v rukou ďábelských?! Pro hořkou smrt Spasitelovu, procitni a pamatuj se, že jednou budeš umírati a před věčným soudcem za sebe účet skládati. Podílem tvým stal se vrch všeho zla: milost boží opustila tebe, a tyli sám vší silou, dnem i nocí o to nebudeš pracovati, aby vrátila se opět do srdce tvého a duše tvé, co z tebe bude?“

Slova tato právě z úst Neduchových byla pro Cvoka plamenným hrotem, jenž duši jeho přímo ve dví roztínal. Ovšem byl prost těžké viny, již Neducha na něj smítal, ale v jednom byl přece šlechetný jeho přítel ve pravdě: on opustil cestu pravdy a zastíral se lží, on odvracel se od boha. Přítel Cvok se teskně zamyslil.

Panna Naninka vstoupila do čeledníka a vidouc velebného pána zkormouceného tiše opět odešla nebyvši jím ani spozorována. Po chvíli vrátila se s Pepíkem, bez pochyby, aby Cvoka potěšila. Chlapce přibývalo vůčihledě, ano pěstounka jeho tvrdila, že stává se již moudrým. Jako by dobrodince svého znal, usmíval se Pepík na Cvoka a jaksi i ručičky k němu vztahoval. Zrak se příteli našemu povyjasnil a na srdci se mu uvolnilo. Bezděky vzal dítě za ručičky a políbal je, ale do náručí ho nevzal, jak obyčejně činíval. Panna Naninka si toho dobře všimla, ale nezmínila se o tom ani slovem.

„Kdo ví," prohodil Cvok po chvíli stísněným hlasem, „nebudemeli museti Pepíka z domu dáti."

„To půjdu s ním," odvětila odhodlaně hospodyně.

„Nu, nu," pravil na to Cvok; „uvidíme, uvidíme. Musím dnes do Suchdola za důležitou pořízenou. Vrátím se asi na večer."

Nemluvíc otalovala panna Naninka s Pepíkem v čeledníku. Cvok se chvíli procházel, pak vyňal ze psacího stolku desítku a uložil ji do své tobolky. Shledal si klobouk a hůl, rozloučil se a odešel. Naninka s Pepíkem hleděla oknem za ním, dokud nezašel.

„Aby snad stará baronka!" pobručovala si. „Ať je jak je, chlapce neopustím. Tak tak, Pepíčku, já tě neopustím!"

I přivinula dítě k svému starému dobrému srdci.

XIII.

Cvok šel jen co noha nohu míjela rozjímaje stále o dopisu Neduchově, jehož obsah všecko jeho myšlení jako můra dusil. Posud uzavíraje se před lidmi, domníval se, že hrubě si toho nevšímají, když se po křesťansku ujal odloženého dítěte a leda připouštěl z přirodilé dobroty své, že mu ten čin ve dobré vykládati budou. Přípis Neduchův jej poučoval o jiném a přiváděl jej do rozporu s jeho prostě dobrou povahou, jež zlobu lidem ani přisouditi nedovedla a ji jen za následek zbloudilé slabosti považovala. Tato víra se v něm dnes rozviklávala a myšlení jeho vůbec pozbývalo klidu, pevnosti a obvyklé váhy své.

Aby nesešel na cesty bludné, odhodlal se zajíti si na radu k Ledeckému, považuje ho za muže velmi praktického, jenž u věcech obecného života měl zbystřený zrak a o němž se domníval, že s výdatnou radou nebude drahotu dělati.

Ledecký nepřijal Cvoka jako jindy; bylo na něm viděti, že by mu dnešní návštěvu rád odpustil. Cvok to pozoroval a zarazil se tak, že z počátku nevěděl, kudy kam. Oplativ na svůj dluh Ledeckému desítku pronesl jen, aby se něco mluvilo, několik běžných bezvýznamných vět. Suchdolský byl nepřítelem bezúčelných řečí a mimo to viděl na Nebesích, že zastírají se jen prázdnou mlhou a nevědí, jak se světlem ven. Zakaboniv čelo a dívaje se do prázdna promluvil nevrle a vyčítavě: „Pro boha vás prosím, člověče, co jste to opět vyvedl?"

„Co myslíte?"

„Myslím na dítě, které doma přechováváte."

„Vy jste již o tom slyšel?"

„Vždyť na dvě míle do kola již o tom kohouti kokrhají a musel bych býti tetřevem, abych o tom neslyšel. Prosím vás, muži boží, kam jste poděl rozum?“

„Učinil jsem křesťanský skutek, jenž, doufám, i bohu milý jest.“

„Bohu milý! Lidem jest také milý, aby si o náš stav duchovní jazyky otírati mohli, aby se víra a náboženství, jež bez toho stěží mezi lidem udržujeme, ještě k tomu z naší strany podkopávaly. A to se má bohu líbiti! Kdy byste byl nezkušený mladík, nu budiž, v mladé krvi teče více bludu nežli rozumu, a mladé oko vidí sotva na deset kroků před sebe. Ale vy máte svých pět křížků na zádech a rozumu máte takto za deset filosofův: táži se vás, kde jste zapomněl hlavu, že jste toho nalezence bral do domu?“

„Ó kdy bych mohl, kdy bych směl mluviti, milý příteli! Vy byste mne jistě tak důtklivě neurážel.“

„Nastojte! Já že vás urážím?“

„Nevědomky. Kdy bych směl mluviti! Prozatím jen připomínám: zdání klame, pravda zvítězí. Pravda jest někdy zboží velmi choulostivé: prodej je v nepravý čas, a bude otravou, prodej je v čas, a bude spásou. Třeba na tu chvíli se zdálo, že průpověď tato k mým povahám dobře nepřipadá, přece čas až pravý nadejde, shledáte, že nezradil jsem sebe a že konal jsem dobrý skutek jako křesťan i člověk. Věděl jsem a vím, že mi bude trpěti, že mi bude oběti podstoupiti; ale byl bych zbabělec, kdy bych se jich zhrozil. A stavu našemu hanby nečiním: dobrý skutek nečiní žádnému stavu hanby, a věru, nepodrývá ani víru ani náboženství.“

„S vámi jest divná věc, příteli! Vy chodíte vždycky nějaký sáh nad zemí a ne po ní, jako my ostatní smrtelníci. Vy se opíráte oběma rukama proti všeobecnému proudu, ale nejste tak sestrojen, abyste svou osobitnost přivedl k platnosti. To je všecka vaše nehoda, to příčina, že vás neuznávají a ledabylo pod žertem o vás mluví, protože jsou líni dávati si s vámi práci. Že vám říkají Nebesa, není jen tak: kousek nebes jest ve vás skutečně. Kdy by vás teď někdo jiný na mém místě poslouchal, co by si vybral z vaší řeči? Šeredně málo. Možná, že by řekl, že jste nejapný pokrytec. Ale já z vaší řeči vybírám si mnoho: předně že dítě není vaše; za druhé že matka jeho jest slečna Jenny a za třetí že otec jeho . . .“

„Pro boha vás prosím, ustaňte!“

„Nu otec jeho nebydlí daleko od Labutína.“

Cvok se potil úzkostí a rozhlížel se bojácně po zahradě, zdali někdo neposlouchá.

„Buďte bez starosti, milý Cvoku; jsme tu sami,“ pokojil jej Ledecký a pokračoval nedav se prosebnýma očima svého kolegy pranic zadržeti: „A ještě více si vybírám z vašich slov. Vy, milý příteli, chráníte tři lidi a snad i více svými prsy. Ale nemusilo to býti. Slečna Jenny měla míti více rozumu: než ženská jest ženská, matka jest matka; myslila si, že jste jenom Cvok, a zapomněla, že jste také farář. Kdo za to. A vy jste myslil, že jste člověk, že jste křesťan a zapomněl jste také na faráře. Za to ovšem můžete vy! Ale to jest to: vy faráře kladete do jiné rubriky nežli my jiní faráři.“

V tom zvonili poledne. Oba duchovní povstali, pokřižovali se a modlili. Z fary vyšla panna Regina. Cvok dostal se bez jejího vědomí do zahrady, když byla právě ve sklepě.

„Polévka jest na stole," oznamovala pánům.

Ledecký a Cvok vstavše odcházeli do čeledníka; panna Regina pozadu div oba očima nespálila. Oběd byl smutný: polévka přesolena, omáčka připálena, maso jako houžev, škubánky nebyly dosti mastny. Faráři mlčky poobědovali a odešli opět do zahradní besídky. Po trávě při besídce poskakovala domácí kavka.

„Kéž bych byla tou kavkou," pravila k sobě v duchu panna Regina vaříc černou kávu; „všechno bych vyslechla a schválně vykvákala, že by oba toho měli dosti."

Na její neštěstí zůstal pro ten čas spasitelný její úmysl jen zbožným přáním.

Cvok vyňal z náprsní kapsy psaní.

„Co s tím psaním?" otazoval se Ledecký.

„Pro ně právě přicházím na Suchdol k vám o radu. Tu máte, čtěte, co tomu řeknete."

Páter Ledecký si nasadil brejle a dal se do čtení. Ob chvíli pokrucoval hlavou, ale dokud nedočetl, nepromluvil ani slovíčka. Když byl hotov, zamyslil se na chvilku.

„To psaní vás dojalo, pravdali?" otázal se Cvoka.

„Nemohu vypověděti. Kdy by mně byl někdo psal, že Matěj náhle v pánu zesnul, nebyl bych více zarmoucen."

„Věru, dobrý kanonýr. Slova jeho jsou rány z děla; člověk se při nich zrovna otřese."

„Poraďte mi, co si mám s ním počíti. Bez úcty jeho nelze mně býti; já bych se uhryzl, kdy by měl setrvati v tom klamném o mně mínění."

„Sedněte pěkně za stůl, namočte péro a povězte mu pravdu tak, jaká jest."

„Jsem vázán slibem a tajemství musím dochovati."

„Tím tajemství nebude vámi porušeno. Vyzpovídejte se kněz knězi, a Neducha vám jistě neodepře želaného rozhřešení."

Přítel Cvok se zadumal a prohodil po chvíli: „Musím vám dáti za pravdu. Není na jiném, ač chcili uleviti stísněnému srdci svému a chcili pozvednouti malou mysl svou. A ještě slovíčko, příteli. Poraďte, co jest mi dále činiti, bych snad mezi lidem pohoršení nevzbuzoval?"

„Dejte dítě od sebe. Kdákavé klepny poutichnou i půjdou na hřád a povídání jako všecko pod nebeským sluncem propádne se zpovolna v zapomenutí."

„To nemohu učiniti. Daný slib musí mi zůstati svatým a pak, kdy byste Pepíka znal, vy musil byste si jej zrovna tak zamilovati jako já. Každá žilka ve mně trne, pomyslímli, že bych se ho musil vzdáti a pustiti neviňátko na zdař bůh do širého světa."

„Nu, hodláteli mermomocí proti proudu se vzpírati, vzpírejte se. Ale ramen třeba k tomu silných a srdce zoceliti, příteli! Cítíteli se, nu s pánem bohem."

„Když jsem Neduchův list přečetl, rozdvojila se mysl má a kolísal jsem jako slaboch na nejisto. Nyní, díky radě vaší, mysl se mi zcelila a proti zlobě světské a možným nehodám obrnila. Dítě nedám od sebe, padni co padni. Vědomí, že konám, co s povahou mou se snáší, ano co ze samého vnitra jejího se prýští, bude mi dostatečnou odplatou za všecken svízel a za všechny útrapy. Věřte, příteli, teď se divím, že mohl jsem býti na vahách. Ale to mimoděk při mně zavinil Matěj. On ovšem neví, jak jest člověku, trpíli dobrovolně za nevinné i vinníky, by dobře jim činil a zloby světské jich uchránil, a zejmena když spravedlivý muž trpí za bezbranné, opuštěné dítě a křehkou ženu a když jim za budoucnost nejistou a smutnou připravuje budoucnost jistou a dobrou.

V tom vytrhla panna Regina dvéře do zahrady a hlásila, že pan Ferdinand ze zámku přišel s poselstvím k panu faráři.

Ledecký se mrzutě vzchopil a odešel do fary, odkudž po malé půlhodince se do besídky navrátil. Byl svátečně, po kněžsku oblečen a promluvil k Cvokovi: „Se psaními se, milý příteli, dnes roztrhl pytel. Stará paní baronka mi ráčila vlastnoručně lístek napsati, že ráda by se mnou co nejdříve promluvila a se v jisté ožehavé věci se mnou poradila. Přání její jest vojenský povel; musím všcho nechati a s panem Ferdinandem k audienci jeti."

„A budeli o mně a Pepíkovi řeč?"

„Bez toho že o nic jiného nepůjde."

„Co učiníte pro mne?"

„Co bude lze. Strachy netřeba vám blednouti. Jako jsem k vám zvláště ode dneška dobrým přítelem, tak budu k baronce opatrným diplomatem."

Potiskli si pravice a rozloučili se. Nebesa bez průtahu odešla dvířkami zahradními, jimiž jej Ledecký schválně vyvedl. Suchdolský farář nalíčiv vážnou a příjemnou tvář šel do fary k panu Ferdinandovi, s nímž po chvíli v zámeckém kočáře na Labutín odjel.

Pan Ferdinand jda prvé do fary dobře si všimnul skrze plůtek na dvoře, že Cvok byl u Ledeckého v zahradě. (Pokračování.)

Dřevorubec.

Kresba ze Šumavy

od

Adolfa Heyduka.

I.

Šumavský kraji plný vnad,
plničký lahody a zvěstí,
proč vábí mne to odevšad
v tvé moře kyprých ratolestí?

Proč nad hladinou tvojich vod
a na luhu, jejž doubí svírá,
mé oko ustavičně zírá
krás utěšený chorovod?

Proč po skypřelém tvojím lůně
a po omšeném svahu skal
mé srdce ustavičně stůně
a v tajemný se kryje žal?
Proč každý sen mé horké hlavy
svou černou rukou v rychlý spěch
v nádherných tónech barev všech
před snivý pohled můj tě staví?
Proč když se východ zlatem nítí,
sen onen dále musím sníti,
proč v jara počátku i sklonu.
i když tvé rámě skrývá běl,
vždy před sebou zřím krásu onu
tvých horských pat a horských čel?
Proč hlavu svoji nepokladu,
když myslím na tvých jezer břeh,
na starých sosen vážnou radu,
na bystřin hadovitý běh;
proč pohled ten mne sladce mučí,
jak dřív, když prvně duší vlád,
že touze padám do náručí,
jak do jezera vodopád,
jenž přes balvan se třemhlav kácí,
až v perlách život vykrvácí?

Ó kraji rusalek a vil,
kam stále zírá tvář má bledá,
čím pak ti pěvec ublížil,
že mu tvá krása spáti nedá —
že o tobě mu věčně snít
jak broučku v sněti plnokvětné,
když úsměv nebe na ni sletne
a rosy chvějící se třpyt?

Mám zapomnít snad les a stráň
a horských starců snědá čela
i luhy, na něž vesny dlaň
svůj pestrokvětý půvab sela?
Mně nelze víc, i kdy bych chtěl,
vždyť vše ty pohádky a zvěsti,
jež dýchal keř a slavík pěl,
jsou vrchem všeho mého štěstí;
jsou vrchem tichých písní mých
jsou perly v zevách mého snění —
a co jsem mimo píseň stíh,
to vše — to všecko život není!

Nuž k vám chci, k vám, vy milé kraje,
kde život v milionech žil,
jak bystřina se rozproudil,
a mysl v barvách duhy hraje,
kde pestré květy básní zem
a skvoucí perly plesa ladná,
jež hvězdných nebes obrazem
jak ona v světě nejsou žádná —
kde, jako u hojného věna
nevěsta v žádaný svatvečer,
dlí příroda vždy zamyšlena
a nedbá lidských kněh a věr;
kde v báj se pojí s temnem svit,
a hovor ptactva v hymnus krásy —
o kéž bych všeho na pospasy,
moh u vás útěchu si vzít!

Ó Šumavo! v tvém svatém dómu
chce písněmi se modlit ret
a nad vrcholky šumných stromů
duch skřivánkem se nésti v let,
by v ňádra tvá, v tu kytku krásy,
prostičké písně padla zář
jak slza s dítka lesklé řasy
na matky usmívavou tvář! —

I splněno je, co jsem toužil:
již štěstím unesen a bláh,
jak sokol vysoko jsem kroužil
svých písní křídlem po horách,
leč slova matky na paměti:
„kde množství kráčí, tam je prach,"
sám cestičku jsem hustou sněti
v těch hledal sobě krajinách. —

Jak přepodivně srdce jímá
večerní cesta smrčinou,
kde kvítí spí a tráva dřímá
a stromy sotva kšticí hnou,
když černa lesa temné lkání
a šepotavý jeho ruch
svou vůní v mírném větru vání
pohorský nasycuje vzduch,
když na keře a nízké mlází
a na močálu svůdný klín
své pršky první hvězda hází
a skalin přiostřuje stín,
když jemně tkanou svojí sítí
nám nenadále srdce chytí
a zanese je v jeden ráz
do čarovné své říše zas,
kde klenbu nebes na modravou
vesmír svůj utajený žal,
své slzy — nad zdumanou hlavou
co jasné hvězdy sesypal:

když ze zpuchřelých stromů kůry
mdlý život svůdně svítá vstříc
a zrakem pohádkové stvůry
na ubledlý ti zírá líc;
když jako démonové kletí
pluk stínů noci na povel
v houšť lesa pojednou se sletí
a zlobu vrže z pyšných čel,
když bájným hradem z temna smrčí
výš holohlavá skála trčí,
jak hledala by, kamo as
lze ukryti se v bouřný čas.

Tak srdce sotva citům stačí,
nechť šíří se až v nebesklon,
ať noha stojí nebo kráčí,
vždy ozve se to jako ston;
hned šumí to, hned divně suslí,
hned vzdychání to a hned pláč,
hned zní to, jako dozpěv huslí,
hned, jak když v hnízdě malá ptač
si v posled ještě pipne chutě,
než hlavu skryje pod perutě.

Aj pravdali, co srdce tuší,
že tvorstva šeptající ret,
chce vyzraditi pěvce duši
tajemství pověčných svých let?
Či nové divné zvěsti tvoří
a sbírá perly pohádek,
jež skryty v stromů černém moři
a v bílých vlnách ples a řek?

Tak snil jsem — pozdní byla chvíle,
bůh ví, kde toulal se můj hled —
já pravého se minul cíle
a hustou kapradí se břed,
kleč ovíjela moje nohy
a v skráně tepala mne chvoj —
kam přijdu as já přeubohý?
Na čele studený stál znoj,
strach ve mdlém uhostil se oku
a srdce bušilo mně v boku.

Kde ustelu dnes svojí hlavě,
a jaký bude as můj sen,
až v kleči té a vlhké trávě
noc dlouhou budu uhostěn?
Kam prchnout houštěmi těch lesů?
zda zpátky? Nelze, kvapí noc,
ó písni má, již v srdci nesu,
ó zaskvěj se mi na pomoc!

A bezvolně se noha mešká,
a bezvolně se jitří hled,
mrak jakýs křídla svoje těžká,
jež plna zlatých pruhů zved.
Mrak bledne, náhle rostou pruhy,
jak z červánku když vstává den —
a za smrčinou v barvách duhy,
vše změnilo se na plamen.

Zda pravdu moje duše zřela?
Ach jakých že to ohňů zář
kol dokola se rozestřela
a nítila mi hruď a tvář?
Pad v podloudnou jsem jakous četu?
Mám prchnouti? Leč kam se skrýt?
Mám zhynout zde, či s nimi v střetu?
Než horalové mohou být,
již kolem ohně večer tráví?
Ó jistě, tak mi srdce praví!
V ráz klobouk do čela jsem vtisk
a důvěry pln sobě výsk!

Zpět houknutí se neslo zdálí,
hoj pochválen buď věčný bůh,
toť dřevorubci n á k a z pálí —
než z lýka vzletne rojem much,
a jako holub tíhne v chatu,
kde v podstřeší se někdy zlíh,
tak pospíchal jsem v ručím chvatu,
až mohutný jsem oheň stíh.

Na pusté octnul jsem se pláni,
aj zle tu řádil blesk a hrom
a v děsných větrů potýkání
les proměněn byl na polom.
Kde stoleté dřív jedle stály,
tam českých dřevorubců sbor
svou silnou rukou spalovali
škůdníka Pošumavských hor.

Hned mravenci kol žhavých vrchů
ten lid mně býti připadal,
hned ohnivákem v jisker sprchu
pověčné práce být se zdál;
hned v oheň přikládali kůru,
hned hřebly — jak chtěl práce řád,
vše shrabovali napořád,
až požár vypínal se vzhůru
nad jedle, po vůkolí všem,
že rudly nebe, les i zem:
i zřel jsem v oblaka se vinout
z klád smolných plamenitou klec,

kde v kukli zavitý měl zhynout
zlý zákeřník ten: kůrovec,
jenž cudné lesy rval a strašil
a jako po silnicích prach
tak při rojení v děsný strach
po celé Šumavě se prášil,
jenž nejkypřejší hledal kmeny
a nejsvěžejší lesa houšť,
by hůř než vichr rozkacený
ji zneuctil a změnil v poušť.

Hle lysiny, jež tady zřím
a jichž mé srdce teskně želí,
jsou jízvy, které — ach já vím —
snad nikdy už se nezacelí!
Či milosrdná času ruka
dá kytku svěžích smrčin zas
za Šumavičky skvostný pás
a na hruď, jež teď žalem puká? —

Tak blížím se. Kol nízkých srubů,
lehounký jižní vánek vál,
a poblíž starobného dubu
statečný mladý vousáč stál;
bylť lesník to a chasy vůdce,
já skokem u něho jsem byl:

„Bůh pomahej!" „„Aj pozdní chůdce,
zajisté že jste zabloudil!""

„Ba zabloudil!" „„Nu díky bohu,
že anděl v ta vás místa ved —
tak mnohý, který nestřeh nohu,
byl na Šumavě naposled!
Toť kousek odvážný a smělý,
jít bez průvodce v horách těch,
a ten, kdo vyváz, pozdě želí,
že dobré rady neposlech.""

„Ó rcete, kudy nejblíž k městu
a s kým bych se měl lesem dát?"

„„Než na tu vydáte se cestu,
v ten srub zde uložte se spat,
jenž mechem vypěchován zplna
a lepší nežli peřin vlna
je pro toho, kdo práce dbal,
zítra vám ukážeme dál,
vždyť právě chodník vede kolem
až k dráze, jež se krouží dolem.""

„Zda nesmím, pane, s vámi bdíti?
Mé žhavé čelo míjí sen,
chci zřít, jak škůdník ten se nítí,
jenž dvakrát za rok tíhne ven
a za den ničí svými vzteky
co drahné budovaly věky."

„„Nuž bděte, nechceteli spáti,
leč dlouhý bude zážeh dnes,
nám třeba při něm pozor dáti,
by netrpěl jím druhý les.
Až zora nové ráno zrodí,
pak někdo v dál vás vyprovodí.""

Žár praskal, plameny se slily,
kol nich se muži uhostili
a dumali. „Nuž mluvte přec!"
zas zahovořil myslivec.
„Vy, Javorníku, dneska právě
jest řada na vás, jak jsem chtěl,
zvěst jakous byste sebral v hlavě
a nám ji pěkně vyprávěl,
než dnešní zásoba se sžehne,
a chasa do svých srubů lehne!"

A nejpilnější v práci muž
svou hlavou kývaje mu svědčí:
„Nuž vyprávětli musím už,
pak nerušte mne nikdo v řeči,
kdo ví, zda vyprávěl bych příště
kdes u jiného žároviště."

Bezvolně v muže tvář jsem zřel,
ten řídké vlasy s čela shrnul —
rys tváře jak by žalem strnul
a zvolna tuh a kameněl;
leč na stolec té pevné líce
zlý uhostil se žití spor,
jenž suchou rukou víc a více
do důlku tlačil kalný zor.. —

Kol ohně usedli jsme rázem,
ten vzhůru vyskočil a vzplál,
muž vzdechna před sebe zřel na zem
a zase vzdech a započal.

II.

Povím tedy žití kapitolu
plnou utrpení, plnou běd —
avšak ne, ne — celou knihu bolů,
v kterou sotva paprslek že sed
z mladistvého štěstí smavých zraků,
rychle zaplašen byl křídlem mraků.

Povím vám, jak někdy žití celé
klíčí, kvete, vadne napořád,
až si v posled vlastním listím stele
prostou rakev: totě onen řád,
kterým všecko, jako motýl v šeře,
ku plamenu, k poznání se deře.

Však co já žil, ani žitím není:
hojné ostny, pramalounký květ,
perlová to šňůrka utrpení,
kterouž oko rudne, bledne ret,
a to srdce bolestně se chvěje,
zahynout že musí bez naděje.

Musí, musí! pomoci mu není,
a přec rádo těká vším tím zlem,
jako jitrem muška jednodenní,
jako smrtihlávka večerem;
a kam vzletne, kam se touhou sehne,
všude sobě vetchá křídla sžehne!

Léto mládí, světla purpurová,
proč že ten váš čarodějný kmit
tolik žáru posud pro mne chová,
že vás nelze pláčem uhasit?
Hoříte mi divým mákem v poli,
že z vás ustavičně oko bolí.

Ne, vy sluncem vzcházíte mi přece
tajuplnou cestou vzpomínek,
a čím níž se kloní staré plece,
čím víc sněhu na skráň sype věk,
jež mi lety v úběl jinovatí,
tím sny staré tklivěji mi zlatí.

Vzplaňte tedy ještě jedenkráte,
chci svůj život prchlý znovu žít,
a vy ohně, které kolem pláte,
hleďte proud slz hořkých usušit,
nežli jako operlená zmije
srdce mé a bledé líce zryje.

Ano, ano, měl jsem mládí také,
zlatou skříní byl tak mnohý den,
v nějž jsem složil skvosty všelijaké,
o něž navždycky jsem oloupen;
nyní hledí bádající tváře,
do té skříně jako do žaltáře.

Pusto všecko, prázdno! V každém rohu
zbyl jen žal — já často před ní klek,
ruce spínal, volal k pánu bohu,
aby vzal i tento ostatek,
ale marně čekám po tu dobu,
již ho s sebou ponesu až k hrobu.

Slyšte tedy horalovy spory,
kdo je zná, buď tich, kdo odjinud
za chlebem neb zdravím přišel v hory,
zapomeň zde cizím vlastní trud;
za hovoru líp se oheň spraví,
vy, kdož hory znáte, složte hlavy!

V horských svahů utěšeném klíně,
kde se krouží železný ten had,
jenž, když odpor v příkrém našel týně,
podloudně se pod jezero vkrad,
jako šelma do okovů spjatá —
stála dříve moje rodná chata.

Prostý domek, z ruly podezdívka,
na ní poval v období čtyř stěn,
bílá jizba, zkrátka jako dívka
v živůtku když vyběhla si ven,
aby shledlo očko její dvojí,
jak vysoko boží slunce stojí.

Před okénky na východní straně
lípa stála, pěkný štíhlý strom,
zdali soudem božím nebo maně
v bouři, vichru, vždycky bez pohrom;
v zimě na ní vrány, ale v létě
pěnkavky se kryly v hojném květě.

Povrch chaty nízká střecha kryla,
na níž otec mnohý kámen snes,
by ji Meluzina neshrotila,
nebo vichor nevzal v blízký les,
kde se pod ní v přidušeném vytí
jako vzteklý hafan hodlal skrýti.

Za obydlím vzhůru do návrší
klikatě byl veden mělký žlab,
aby vodu pohorskou, když prší,
křišťalných též bystřin malý slap
hbitě sváděl do studánky prosté
pro všecko, co v také chatě roste.

U pat strání naše byla pole,
z nich se v létě zlatá nesla zář,
v luhu bílé břízky stály v kole,
jinde buk si šuměl samotář,
jak by churavěl byl v lesní tůni
a pro svěžest vyběh na výsluní.

A v té jizbě všecko jako ze skla,
stůl i židle, police i skříň,
podlaha i stěna jen se leskla,
ba kol do kola ta celá síň
jako z pohádky by byla vzata,
lid říkával domku „pěkná chata."

Otec můj, bůh dej mu věčnou slávu,
po dědovi domek podědil;
pyšně nesl temnou svoji hlavu,
třeba jenom dřevorubcem byl,
však co válkou zkusil, žitím prožil,
pěkným zrcadlem si v duši složil.

Přísný byl, leč vše co sukovaté
na povaze jeho zjevil čas,
uhladily matky ruce svaté,
že, když hněvem vzplanul, zhasnul zas,
když mu ruku ovila kol plece,
šeptajíc mu: „Pamatuj se přece!"

Tu pošinul svoji čapku v čelo,
stáhnul brvy, sklopil temný zor,
co v něm vřelo, v ráz se odmlčelo,
jak se odmlčel kdys Svatobor,
který cestu do Šumavy střeže,
když mu vzali bohy z lesklé spěže.

Zamyslil se, vyšel před stavení,
čapku k polovici čela zved
a zda se nám v brzku časy změní,
na temena vrchu vznesl hled,
zda jich neskrývají oblak řásně,
a všed do jizby děl: „Bude krásně."

V létě otec, své když zdělal pole,
do cizí se práce ještě vpřáh,
buďže k chmeli upravoval hole,
dříví štípal v sklářských tavírnách
nebo silou zmozolené ruky
v klády rubal na Špičáku buky.

Avšak někdy tu ni tamo díla,
sklárny stály, přestal dřevorub,
nedostatek vody měla píla,
mladších lidí všude jako hub,
vybírali, však kdo v horách lení?
Třeba v zimě louče ku svícení.

Jindy jedlové si dříví z dálky
domů svážel, lepší vyhledal
a pak oblé proutky na zápalky
na hoblovce ruče hobloval,
já pak, jak mi vysvětlil a kázal,
plnou hrst vždy v pětistovku vázal.

Když jich bylo v otep, a těch více,
do města se z rána přichystal,
pozorně vše vložil do korbice,
ráhna v ruce, na krk popruh dal...
a když navrátil se v noční šedi,
přines různou věc a hrstku mědi.

Po hotové práci za soumraku
vedle kočky k nohám jsem mu sed,
se rtů jeho nespustil jsem zraku,
on pak se mnou dětský hovor ved,
až já, skloniv hlavu na odřezky,
dále snil jsem, ovšem líp než dnesky.

III.

V zimě bylo krutěj všemu zvykat,
dni jsou krátké, všude led a sníh,
těžká práce: kmeny s vrchů smykat
nebo dříví svážet na saních;
když Šumava v rubáši se bělá,
tu se ani na chléb nevydělá.

To byl pro mne čas vždy neveselý,
když vzal otec sekeru i brus,
aby spořil často týden celý
pro tři duše skrovný chleba kus;
v takých dobách máti, vždy mi teskla,
večer se jí v očích slza leskla.

V témdni dvakrát na cestu se dala,
v bílém šátku hrstku potravin,
k černé žemli sýra nastřádala
a v skalnaté hory nesla týn,
přestlala též chudé lože v srubu
z chvoje, ze slámy a z listí dubů.

S vrchů dříví svázeno je dolů,
na pokraje splavných lesních rýh,
tamo rovnáno je do čtyr kolů,
však když výdatnější zavál jih,
a svým dechem počal ledy tavit,
musilo se dříví dále plavit.

Na pokrajích potoků těch lesných
stával otec s ráhnem noc i den,
metal dříví do přívalů děsných,
bráně, by je nevrhala ven
přítěží tou bystřeň zmetešená,
tak že v nebe kvasila se pěna.

Tak ji mají rádi naši lidé,
však když slabne časem její běh,
a v korytě mnoho dříví zbyde,
Černé jezero se pustí v spěch,
aby zastavené stekly splavky
porůznými žlaby do Úhlavky.

Dva měsíce tekou černé vody,
dva měsíce trvá proudný sten,
leč kdo nezná líté jejich svody,
bývá stržen v proud a utlačen,
kdož zná bystřeň? zdali břehy mezné
zkrotí ji? těch ona nenalezne!

Taká bystřeň blízkou strží hnala,
rozlícená lvice našich hor,
její vášeň pole napadala,
kmeny vlekl s sebou její vzdor
a v ty luhy v divém nepokoji
na vše strany bila vášní svojí.

Do skal ryla mohutné své tlapy,
balvany z nich trhal její vztek,
vřesný šat i mechovité kápí,
a co na nich zbylo, všecko svlek,
vzdorné sosny ovinula v půli
a jak hračku odnášela v důli.

Však když vody spadly blízkým časem,
tu se zaskvěl náhle dalný luh,
jak když před svatebním hodokvasem
opáše se jonák zdobou stuh,
a krůpěje na travinách samy
skvoucími se leskly drahokamy.

Ach tu šťasten pospíchal jsem z chaty,
abych vše ta kouzla uviděl:
Ostrý vystoup na zelené paty,
Pancéř kšticí v sivých mlhách pnél,
a kol něho letly oblak davy,
jako žal kol zadumané hlavy.

V pravo ale temném na Špičáku
a Jezerní stěny na jedlích,
tam, jak ostříž v hnízdě zpěvných ptáků,
věčně hvízdavý se vichor líh,
aby bouře nájezdníky sbíral
a ty naše kraje rval a týral.

Věru z ňader Šumaviných z dáli
žalostný se ke mně povzdech nes,
její boky — nebetyčné skály —
její kštice — věkovitý les,
vše se chvělo, jako bouře zdmutím,
horských prsou těžkým oddechnutím.

Zdálli hvozd se její býti skrejší,
byly luhy její sadem snad,
a když přišel někdo hovornější,
děl, že na Ostrém má skvostný hrad,
jehož skryté věže v nočním mraku
obrovitě rostou do oblaků.

Tam prý za teplejších nocí v jaru
pláče nad zaniklou slávou Čech,
velké slze skalin do poháru,
jež usušit nemůž slunce žeh,
jež lid vůkol jezery zval v bludu,
já slzami samoty a trudu.

Krásná byla Šumavička moje,
když se v slunný přioděla háv,
sýkořic když zlíhly se v ní roje,
do dřev klepal dlask a krutihlav,
a kdy sokol, mladým pokrm nesa,
nad jedlemi kroužil do kolesa.

Krásnější však pro mne bylo mnohem,
když mlh neprůhledných zcela prost,
mladý měsíc s dvojatým svým rohem
v úplnku se vzmáhal zlatý skvost,
a některé hoře do úžasu
v jedlích tkvěl, jak topas v dívčím vlasu.

Chata naše stála družek prosta,
jen když v létě rozhledla se v dál,
znaveného přivábila hosta,
poklady jenž hledat pospíchal
hlavě buď, či srdci pro úlevu,
do těch hvozdů plných ptačích zpěvů.

Opodál však na Ostrého boky
různá chatka sobě všelijak
odvážnými po kamenech skoky
vyskočila jako mladý pták
na bidélko v malované kleci,
aby blíže nebe byla přeci.

Chyší v středu sklárna — čas ji bořil,
každý její kout jen z prken zbit,
za to panský dům tím víc se šnořil,
čím víc chudnul pracující lid,
nuzný sic, leč upřímný a tklivý —
pán že jej? — ne, ne, on pána živí.

Tak to bylo — myslím, posud že je,
bůh ví, kdo té ráně najde lík,
propasť bídy u nás zkázou zeje,
do ní klesne i ten svobodník,
a konečně i ta drobná bída
padne v ranec fabrikanta žida.

Však kam bočím, musím ruče zpátky,
z odlehlejších domků v jeden skok
do přístěnku rodné svojí chatky;
nad hlavou mou šestý prchnul rok,
nutno z knihy boží zvednout tváře
a cvičit se v pravdách slabikáře.

„Milý hochu,“ pravil otec kdysi,
„dosti dlouho jako chmel jsi rost,
který neuvázán dolů visí
podporky a hladké tyčky prost,
divé výhonky též zříznout třeba,
chcešli poctivě si získat chleba.

Třeba věru nechat lelkování,
prostý dětský chvást a dětský čin:
na jahody běhat v sklonky strání,
na přikyslé plody ostružin;
pojď, já přes les, pastviny a pole
novou cestu vyšlapu ti k škole.

Nač tu žít, jak veveřice v chvoji!“
Řek, a již již brali jsme se ven,
otec ve svém obyčejném kroji,
já jak do kostela vystrojen,
matka s námi, ale zpět šla brzy,
já i ona v očích plno slzí.

Cesta byla dlouhá, ale schůdná,
ve škole jak v oulu mladých včel:
„Milý hochu, zde moudrosti studna,“
pravil vlídně starý učitel,
když mu otec, proč jsme přišli, svěřil,
a dvakrát mne okuláry změřil.

Sedl jsem si větších hochů v blízku,
jak by střízlík mezi vrabce sed,
a jak otec někdy v rubanišku
zůstával jsem vždycky přes oběd,
k večeru však v úkryt rodné chatky
s jinými jsem dětmi chvátal zpátky.

Se mnou domů, do půl cesty právě,
z nedáleckých domků chodil hoch
plno bájek v potutelné hlavě
a kdo s ním se dali, všecky zmoh,
povždy trestán. Z bázně půl, půl z žele
vzal jsem povrženče za přítele.

Co ten věděl přepodivných zvěstí:
kde a kdy se otevírá zem,
a kdy ďábel stává na rozcestí
v létě nad Čertovým jezerem,
jak vyplatil vodník drvoplavce
a jak se kdos změnil na krkavce!

Jak prý na Třízubci v bouře děsu
ďáblové tři v karty chodí hrat
a kdo prohraje z těch hrozných běsů,
perutí prý v stěnu musí prát,
která kolmo do oblak se vzpíná,
nad hladinou vodní Plekenštýna.

Až ji zhrotí, Šumavu prý celou
na ráz zmele děsné bouře skřek,
strmé hory do lože se vstelou
bystrých proudů, do všech strouh a řek,
a vše srovná vichrů děsná četa,
pak prý bude brzy konec světa.

Což to byly pro mne světy nové,
v nich jsem prosnil každou téměř noc,
až jak hříšníky kdys prorokové
dokona mne zabral v svoji moc;
ať jsem jak chtěl popud srdce dusil,
co on chtěl, já vykonati musil.

Ze škol málo užitku mi bylo,
za to však jsem věděl v jarní čas,
kde se jaké drozdí hnízdo krylo,
kde má pěnice, kde konipas,
jak. se nápodobí ptačí křiky
a kterak se líkne na stehlíky.

Brzy do školy jsme šli jen spoře,
řekli jsme si jenom, kdy a kam,
a hned ráno brali jsme se k hoře
na brávníky k skalním trhlinám,
anebo jsme sýkor četné hloučky
na lep chytali a na oblоučky.

Jak tu viseli ti nebožáci!
Leč když já se zachvěl, smál se druh:
Kdy by žili všichni tito ptáci,
na chleb by nám klásek nedotuh,
snad že bychom všichni, starý mladý
ponenáhlu zahynuli hlady.

Tak mě učil, a když přišly mrazy,
již jsem zapomněl, co stesk a pláč,
chodívaje v houštiny a v mlázi
tažné pěvce chytat na roháč,
ale doma bedliv jsem si vodil,
jak bych nejpilněji v školu chodil.

Časté bylo otce varování,
častý jeho hněv a trest,
než jsem lávku přešel vzhůru k stráni,
vše jsem zapomenul na ručest,
také máti skryla hrstku zlého
dvěma slovy: „Máme jediného!“

A tak nedělo se mnohem lépe;
otce slovo na dětinský hřích
často marně naléhá a klepe —
mně zvěst o strašidlech hochových
tak utkvěla v duši přehluboce,
že jsem se ho více bál než otce.

Však mně také hrozil častokráte,
nepůjduli, že mne poblíž vod
za soumraku cestu domů zmate,
světélka že dá mi za průvod,
doubraváka s zelenými vousy
nebo hýkadlo, jež lidí rdousí.

Tu kdys jednou zimy při oddechu
v haldy sněhu dýchal mladý jih,
ze školy jsme prchli v ručím spěchu
na panáky svalovati sníh,
a hned zrnu klestili jsme dráhu
na chaloupku u horského svahu.

Podál chatky vedla sporá stezka,
vedle planých růží květná mříž,
vprostřed šedě obarvená deska,
na ní jmeno, příjmení a kříž,
jak je horal podél cesty staví
těm, jež pán bůh zemských útrap zbaví.

Jíním obalené šípku pruty
opínaly skrovný pomník ten,
jak by na ně diamanty vsuty,
tak v lahodném slunku hrály jen,
a to prkno zpuchřelé již cele,
jak by zasazeno do úběle.

Sotva druh můj keř a desku shledl,
děl: „Hle, jaký k hrudování cíl!“
A již kouli uhnětl a zvedl,
rozpřáh se a v desku udeřil,
prkno vzdechlo v spuchřelém svém bolu,
a dřevěný pomník padl dolů.

Druh se smál, já s ním; tu v pláči, křiku
malý dívčí andílek se zved,
bolné naříkání v rudém rtíku
lomil ručkami a tak si ved:
„Matčin pomníček mi vyvrátili,
ach můj bože, ach můj bože milý.

Kam pak já teď večer chodit budu,
s čím se těšit, s kým že hovořit?
Proč jsi mně radš neposlal tu hrudu?“
„Jestli chceš, tu můžeš ještě mít!“
zachechtal se soudruh, blýsknul zraky,
a zavolal na mne: „Házej taky!

Házej, házej, k čemu tolik fňuku,
hrudka neuškodí, to mi věř!
Který dříve? kdo má lepší ruku?
Ty jsi hloupý! Vidíš, takhle měř!“
Však než dítko nová stihla rána,
jinou paží páž je ukována.

Otec můj, sníh na prošedlém vlase,
bleskem pokuty již rádce stih,
ret se hněvem chvěl a tuhnul zase,
mrštil druhem mým; ten když se zdvih,
lál a soptil, a již ruka smělá
ledem hnětla střed otcova čela.

Leb i líce zalily se krví,
a já v pláči k nohám se mu vrh
úpěl, štkal, až otec zjasniv brvy
děl: „Jsi trestu prost, tvůj svůdce prch,
kéž ta rána k tvému, k mému štěstí
poslední jest, již mi pro tě nésti.“

Šli jsme domů, otec s kleslou hlavou,
již byl šatem z nouze obvázal,
sekeru nes svojí rukou pravou,
levou chvějící mou ruku vzal;
nemluvil, jen před sebe se díval,
vzdechl si a smutně hlavou kýval.

Bylať hůře, než se zprvu zdálo,
led zasáhnul ostřej v čela kost;
povždy víc, ač z počátku jen málo,
jitřila se rány hlubokost,
až konečně matky stálou péčí
vyváz živitel můj z nebezpečí.

O škole již nebylo víc zmínky,
však když otec odcházíval v les,
také já šel z učazené sínky,
abych těžkou sekeru mu nes,
abych malé samotěžky smýkal
a na perný chléb té práce zvykal.

Doma otec často při kahánku
do uhnětlých rukou hlavu dal,
zprvu na tíž temena a spánků,
později na závrať si stěžoval,
však i toto prchlo za čas krátký
a jen zřídka vracelo se zpátky. —

Neslyšel jsem více o svém druhu,
otec jeho trpkou bídu třel,
byl prý plný soudů, plný dluhů,
a když za jeseně vyhořel,
pravili, že náhodou to není,
chtěl prý spíše dostat pojištění. —

Nerad čistím prahy jiných domů
aniž zrnko hledám v koši plev,
něco závist přimejšlí vždy k tomu,
něco škodolibost, něco hněv,
něco pravdy samo se v to tlačí,
letu pravdy sotva mysl stačí.

Z našich hor však přesídlel se starý,
s ním pak nelze jinak, také hoch,
dostal list a k tomu pečeť z fary,
tak že v městě chleba prosit moh,
tam prý však — nu v smrti jed je líkem —
vychytralým stal se podloudníkem.

IV.

Zvolna dočkali jsme jara času,
sněhy opustily horský svah,
matce často chvělo se to v hlasu,
mnohé trpce ozvalo se „ach,“
z koutka v koutek skrovné jizby znělo,
leč já neznal, proč as být to mělo.

Otec chodil sem tam přemýšleje,
pak vzal po dědovi starý plášť,
prohlíd, kde v něm jaká rána zeje,
rukávy a límec probral zvlášť,
změřil zdravé, odpočítal laty
a pak děl: „No budou z toho šaty!“

Přišel krejčí — vše jest ujednáno,
důkladný a pohodlný šat,
pevný, nejdél v neděli as ráno
musil mistr soused udělat,
zatím různé prádlo máti milá
s pláčem z hrubého mi plátna šila.

Otec denně naučení dával:
„Hleď, mně chatrný chléb život skyt;
abys hladný neléhal ni vstával,
řemeslu se musíš přiučit,
k chatceli se pilnost tvoje přidá,
pak se nouze s bídou nevystřídá.

Vlasy blednou, hlas můj zní již dutě,
dřív, než v práci ustat musím, chor,
k mistrovi rok za rok zavedu tě
na řezbářství blízko do Bavor,
tak uvidíš také kousek světa,
dáli bůh za krátká čtyři léta.“

Matka štkála, já jsem plakal těžce,
otec vzdech a pravil: „K čemu lkát,
kde se skříním nedostává měšce,
tam se musí hlava pěchovat,
musíš, musíš, třeba s rudým okem,
však tě dá bůh spatřím každým rokem!“

A v den jara první, záhy ráno,
v pačesný a sporý raneček
celé moje výbavné jest dáno,
vzal jsem je, pak na prahu s ním klek,
máť a otec dali požehnání,
a já s otcem spěchali jsme strání.

Mám vám líčit, jak se duše chvěje,
kterak oko slzí, vadne ret,
když se v rodných krajích slunce skvěje,
a my v cizí béřeme se svět
v jaře žití, v jaře ptačích hlasů
sotvy sperlenou lze zvednout řasu?

Ptactva útěží se větev kníše,
drobný list už na ní rozbalen,
slunko naň už paprslekem píše
první báseň svou, své lásky sen,
nechť i vám žár teplý v líce hází,
přece vás to v nitru tře a mrazí.

Všecko pučí, v úběl kvete hloží,
pole, křoví, lesy samý zpěv,
zvučné proudy tekou klenbou boží,
vám však v srdci v ledy tuhne krev,
z očí slzy tekou, jak když s hlavy
posněžených vrchů led se taví.

Nelze, nelze! Zpěvy skřivánkovy
nenesou se v nebes modrou říš,
ani vám to z nich výčitnými slovy:
Proč ty horské luhy opouštíš?
proč ty hvozdy a ty skály lysé,
když my šťastni k nim zas vrátili se?

Zůstaň s námi! Proč v ty kraje cizí?
Doma lepší chýš než jinde hrad,
než se vrátíš, snad ty stezky zmizí,
kudy jsi se za svým štěstím krad,
než tě touha po návratu chopí,
snad zde nenalezneš ani stopy.

Kamen zvětrá, kmen i chyška setlí,
vyschne batolivý luhů zdroj,
a v to křoví, při němž jsme se stretly
s duší tvou, snad vosí padne roj,
víření jich dotíravých davů
ustkne vzpomínek tvých pěnou hlavu!

Ach, tak se tu všecko k srdci tiskne,
s [illegible] dává, v[illegible] nazpátek,
[illegible]
ve mdlý zor! Tak před otcem jsem klek,
plakal, prosil, volal k hospodinu:
„Ach nechte mne tady, jinde zhynu!“

Také otec utřel slzu z oka,
pláč bych jeho nezřel, čelo vznes:
„Dítě,“ pravil, vzdychna ze hluboka,
„k tvému dobrému to jistě, věz,
a jestli se nehneš z boží dráhy,
já i matka přijdem k tobě záhy!

Vezmi si mne jenom do paměti:
páže zpracována na mozol,
vlas jak sříň, kdy stížil černé snětí,
křehká plec, jak na divizně stvol,
nebude lze chodit dlouho v horu,
pán bůh mně tě poslal za podporu!

O stonek však nelze opříti se,
z mysli tvé buď růže, z těla strom;
pohleď znovu na mé čelo lysé,
lepší druhy vol si v žití tom,
by z nich žádný neměl tolik v srdci,
by moh kámen zas v mé čelo vrci!“ ...

Co jsem cítil, nepovím, zda mohu?
povím jen, že než jsem dál se bral,
v prachu otcovu jsem objal nohu,
bych ji celováním zulíbal,
děl jsem, pokojnější potom mnohem:
„Nuže tedy, pojďme s pánem bohem!“

Šli jsme kolem šipku, domku blíže,
kde dřív onen skromný pomník stál,
a já bázliv, oko v křoví hřiže,
viděl jsem, jak šíp je obrůstal,
pěnice v něm křídlem třepotala,
snad že si tam hnízdo budovala.

Soudruh její na pučícím prutě
stálý rozhovor s ní zaváděl:
„Počkej, ještě jinam zavedu tě,
mnoho zatasí jsem uviděl,
nebyli jsme, moje zlatá, všude,
vyber sobě, kde se líbit bude.

Půl dne dále ukážu ti sady,
živý plůtek z jasmínu, jen věř!“
Ona zase: „Zůstaňme již tady,
mně se právě líbí tento keř,
zde nám malou besídku naši
ostříž ani liška nevyplaší.“

Mně bylo tak smutno v dětském prsu,
jako bleskem rozpomněl se cit
na děvčátko, ano k tomu trsu
za matičku šlo se pomodlit,
a v ráz v mysli mé ta růže malá
krásněji než tenkrát rozkvétala.

A když v úval kráčejíce s chlomku,
šli jsme právě na tu její chýš,
otec ohlíd se: „Tam v onom domku
malou Lidušku mi odprosíš,
příkoří jí učiněné kdysi
stále pomstou nad tvou hlavou visí!“

Vešli jsme. Když hovořili staří,
šel jsem k Lidce, sklopiv hlavu níž,
a jak by mně oheň hořel v tváři,
prosil jsem ji: „Odpusť! Odpustíš?
Až se vrátím, vše ti vynahradím
a do šípku pěkný kříž ti vsadím!“

Dítko pohledělo v oči dítku,
bílým zoubkem usmálo se vstříc:
„Tobě věru neučiním výtku,
tys mně přece neudělal nic,
tvoje sněžná koule v konec ledna
nestihla mne tenkrát ani jedna!

To byl jiný. Lehká buď ti cesta,
až se vrátíš, zajdi zase k nám,
jestli kříž pak přineseš mi z města,
pěkný věneček ti uchystám,
všecka naše kvítečka v něm budou
a doprostřed stužečku dám rudou!“

Tak jsme hovořili — šťastné děti! —
jednou ranou zapomenut žal,
až pln odvahy a předsevzetí
za otcem jsem dále pospíchal,
a než podvečerní tuchla záře,
byl jsem učeníkem u řezbáře. —

Těžký rozchod obou, smutná slova —
večer zlíbal mě, však než jsem vstal,
bral se domů, loučením by znova
těžké srdce synku nedělal,
ach, můj bože, co jsem všecko zažil!
Pracoval jsem, modlil se i snažil.

V neděli, když zvonů stichly hlasy,
na nejvyšší pahorek jsem šel,
přes zelené sady, zlaté klasy,
k Šumavským jsem rájům pohlížel,
ať jsem co chtěl myslil, co chtěl konal,
z touhy po nich jsem se nevystonal.

Sen když sklopil operlená víčka,
viděl jsem se v rodném kraji zas,
stříbrotoká vítala mne říčka,
luh sta oček otevřel a žas,
v předsíni pak obílené chatky
na prsa mne tiskly ruce matky.

Viděl jsem se s otcem prostým žele,
zřel jsem, jak se usmál v štěstí zjev,
jak na jeho poraněném čele
rudla posud dávná ona krev,
a jak tajně složil hlavu v dlaně,
by ji utřel, jako by jen maně.

Viděl jsem, jak v šípku růže kvetly
a v něm místo desky nový kříž,
pod ním dvě se oči s mými střetly,
a rty malé děly: „Pohledniž,
jak náš keř v té rozbujené zemi
obalen je celý pěnicemi!“

Vše jsem viděl, však když ráno mladé
zlatým šípem zahnalo mi sen,
zase pusto bylo všade, všade,
jen ne v srdci — ach, kde čas je ten?
Teď i v srdci pusto, vale, vale!
Vy se chcete bavit, tedy dále. —

V.

Přišel čas a v čase přišla doba,
z cizích krajů vrátil jsem se zpět;
jako kuře, když je stíhá zloba,
pod křídla jsem rodné chatky lét
a zas u šípku tam na návrší
jako kdysi bodlo mne to v duši.

Vzpomněl jsem si na všecky ty sliby,
však píď před domovem je ti hej,
znáť to, myslím, každý bez pochyby,
všecko volalo mně: pospíchej!
Co jsi někdy slíbil tu a tamo,
až okřeješ doma, přijde samo.

V ráz jsem zdvojnásobil svoje kroky,
přeběhl jsem keř i nízký svah,
a tak jako přede čtyrmi roky
políbil jsem záprseň a práh,
všel jsem v síň, — a při shledání zase
radost duše v perle změnila se.

Na tlukoucím otčíkově prsu
bujnou snětí pojednou jsem vzrost,
jak když při vadnoucím růže trsu
od odenku žene letorost,
však na srdci matičky své milé
vypučil jsem v lásky růže bílé.

Ach jak sestár otec můj, ó bože!
Srdce jeho tluk mne v duši ryl
jako čepel dvojostrého nože,
když chtěl mluvit, ale nemluvil,
jenom jeho rty se slabě chvěly,
a na brázdy líce slzy sjely.

Byla radost v slzách, žal i stáří,
bylo oddechnutí, leč i vzdech,
vždyť se leskly v slunka zlaté záři
pozdní rosou v žlutých lupenech,
až když jimi moje čelo skropil,
znovu jsem se k celování vzchopil.

Avšak ústa — ústa byla němá,
každý ví, že tam, kde kypí cit,
srdce k hovoření slova nemá,
ret že na rtu visí štěstím spit,
že se jenom v řase perla blýská
a páž dvojí k ňádru ňádro stiská.

Tak i my, když v chatce při shledání
vše nám hlavou tíhlo jako sen,
dotknuvší se křídlem trojích skrání,
máť jen šeptla: „Pán bůh pochválen,
že tě naše duše jestě líbá,
však již stáří hlavy v rov nám shýbá.

Pán bůh pochválen buď, že jsi v čelo
dobře složil, co jsi jinde zřel,
že tvé silné mládenecké tělo
stesk a žal a nátisk nepotřel,
že tvé líčko v tuhé práce střetu
neuvadlo na počátku květu.

Pán bůh pochválen, že v plném zdraví
poslal tě nám znova v prázdnou chýš,
smutno zde, když prostřed zimní vřavy
otec v lese tráví, povždy tíž,
a ten život trpký, zlý a vírný
sotva chleba nese do špižírny.“

Nač mi líčiti, co všickni znáte,
že když večer zrudnul nebe lem,
matce, otci vždy v hodince zlaté
vyprávět jsem musil pod stromem
na lavičky rozkypělém drnu
vše, což nyní sotva v slova shrnu.

Za dne však, tu s nachýlenou plecí
v lipového dřeva v obdobnost
rozmanité řezával jsem věci,
ty se líbily, můj obchod rost,
tak že pro dům neschházely více
ani potravina ani píce.

Záhy z jara zdělalo se pole,
v létě pěstoval se lán a luh,
v podzim z habří řezával jsem hole,
po nich v městě největší byl ruch,
různé hračky, stojánky a rámy,
rozmanité, no, však víte sami.

V zimě smykali jsme náklad saní,
v také robotě z nás každý stál,
za to palivo a lučné stlaní
dostal každý tolik, co si přál,
neboť v zimě, zaváta když cesta,
nejdem s hor, k nám nikdo nejde z města.

Třeba tedy pro potřebu denní
také denní vydělat si plat,
sic jak síla chabne, ruka lení,
počne oko světem zevlovat,
žádá to a to, zprv jenom želí
a pak žebře, robit nemůželi.

Chodili jsme tedy s otcem v hory;
šetřil jsem ho, nechtěl doma být,
marny všecky moje dohovory:
„Nech mne,“ říkal, „což mám doma stlít,
bouř a mrazy neuškodí dubu,
řezbě ty jsi zvykl a já rubu.

Znám já cesty zasněžených strání,
každý průlom, každou úboč znám,
ve svých samotěžkách při smykání
mladým hochům hanbu udělám,
jen když v saních hlavu nazpět kladu,
zůstává mi dél než třeba v zadu.

Vždy to ještě časem v lebce hučí
od těch dob, však víš, — no sen je sen —
jak když vítr probíhá skrz bučí,
nebo proud se zpírá přes kámen,
jinak opru statně plec i nohu,
zkušeností sílu pěti zmohu!"

A jak říkal, tak to chodívalo.
Vím však, že by rád znal každý z vás,
co se zatím z malé dívky stalo,
kdy a jak jsem slib svůj splnil as,
jímž mě svázal andílek ten rusý —
přiložte, já zatím oddechnu si.

VI.

Delší čas tak dlel jsem v rodném kruhu,
leč v tu chatu, naší opodál,
v temných olších skrytou, pokraj luhu,
na besedu jít se ostýchal,
třebas večer někdy chvíle dlouhá,
bránil stud, ač vábila mě touha.

Od matky však znal jsem toho dosti,
o všem napořád jsem zpraven byl,
co se dělo v mojí vzdálenosti:
věčný svár se tamo uhostil,
soused k vůli nevelkému věnu,
mladou sic, leč hněvnou vzal si ženu.

Hezká byla, pěkně šatila se,
ale v zlém a černém srdci svém,
za léta i zimy, v každém čase,
zle činila s outlým sirotkem:
všecka práce, lehká, těžká, lítě
padla na to přeubohé dítě.

Skrovného jen přála oddechnutí:
čtrnáctý když obrátil se den,
z ustavičné práce, těžké suti
směla dívka vyběhnout si ven,
ne odpůldne k návštěvě, jak chtěla,
ne, jen dopoledne do kostela.

Hynulo to dítě přeubohé,
zapadalo v slzách víc a víc,
otce útěchy té křivdě mnohé
vyšly tajně jen a zřídka vstříc,
když však v horách robil, kdož byl těchou
ubohé té duši před macechou?

Žádný, žádný, ni ta slza drobná
padající na unylou tvář,
v lůžka prostěradla neozdobná,
pápěrkový jenom na polštář;
ach kolik as, trpitelka malá,
zlých a trpkých nocí provzdychala?

Často prý však v léta ranní šeři,
dělníky když do hor nesl chvat,
slyšeti ji bylo v onom keři
skroušeným se hlasem modlívat,
říkala prý: „Vím, že zbudu žele,
až 'zde bude dřevo spasitele."

Čekala mě v dětské svojí víře,
čekala můj přislíbený kříž,
a já před svojí se matkou pýře,
ve snů dětských pad jsem dálnou říš,
mlčel, dumal, duší zpět se vrátil,
a již prací dlouhou noc si krátil.

Konečně vše pěkně uchystáno,
kříž, jak jsem jej slíbil, hotov cel,
jasným písmem jmeno bylo psáno,
nad nápisem Kristus, spasitel,
boky bílým ovinuty šatem,
a koruna leskla se mu zlatem.

Zvěděl jsem, kdy křepelčím svým krokem
pospíchala v dálný boží chrám
vzal jsem špičák, rýč, a ručím skokem
na rozcestí v keři, sám a sám,
v mladých poupat plné letorosty
postavil jsem památník ten prostý.

S horkým čelem pospíšil jsem za ní —
a když s obětí kněž hotov byl,
dada všemu lidu požehnání,
stydlivě jsem k ní se přidružil.
Vykřikla — pak ruce jsme si dali
a v hovoru domů pospíchali.

Ó můj bože, kterak bledá byla,
když hleděla v chrámě na oltář,
však když mé se ruky uchopila,
jako by jí krví polil tvář,
oko žaslo pod klenutím čela,
ale ruka zimničně se chvěla.

Vše jsme sobě řekli, co již znáte,
čím nám oči stopil časů tok,
co nám snese as to léto páté,
a vždy vlažnějším byl chůze krok;
všecko přešlo, my hned šli, hned stáli,
lidé nás, my jich si nevšímali.

Příroda ač oživena jarem,
ustrnulá, mrtva byla dnes,
snad že práhla našich srdcí žárem,
ani pták se k nebi nepovznes,
nebo se bál vzletnout svými vesly,
by jej naše vzdechy neodnesly. —

Vcházeli jsme právě na cestičku
vinoucí se k chatce, tam kde šíp,
ona jenom hořela mi v líčku,
a když ptát se chtěla, zda svůj slib
vykonám as — ohledla se ruče —
a padla mi s pláčem do náruče.

Také mé ji srdce tisklo k sobě,
ret spěl ke rtu předsudků všech prost,
duše vzplály, a v té samé době
patřili jsme sobě na věčnost
a pod křížem modlili se spolu,
naše duše vyprostěny bolů.

Od té chvíle v léta teplé doby,
byl ten kříž vždy naší dostavou,
usedli jsme v keře vonné zdoby,
kvetoucí nám mile nad hlavou,
měníce tak dvojích srdcí vzdechy
sladkým rozhovorem do útěchy.

Týraného srdce žalování
zulíbal jsem těšením, sám blah,
až jí bledé líčko z nenadání
z kmentu přešlo v čarodějný nach
a ta její očka slzou chora,
jásala se jako mladá zora.

Jaro duše, štěstí první dítě,
sletlo na mých přání záhonek,
a mé srdce v zlaté slunka sítě
lapeno jest jako skřivánek,
jemuž vzduchu křišťálové vlny
v prsa vlily pohár písní plný.

Ve snu, v práci, všudy byl jsem u ní,
jakýs sladký, nevýslovný žal,
ukryt v její oči teplé tůni,
slavičí své písně klokotal,
však když spatřil, kterak smutné byly,
slét, by slzami ho neulily.

Všude srdce tíhlo v její svody,
ale srnem prchlo do mýtin,
jemuž v pití na hladině vody
objevil se temný orla stín,
avšak okamžikem v její kráse
duše moje opět kochala se.

Čím víc jsem k ní v roztoužení vcházel,
tím víc jasnil se mých prsou chrám,
jako by veň skvoucí hvězdy házel
z modré svojí řízy pán bůh sám,
ale uprostřed hvězd na oltáři,
stála ona v červánkové záři.

Hořce vínek rudý se své hlavy,
s jemným usmíváním na ústech,
vstříc mi přinášel krok ostýchavý,
ňádro její tichý vlnil dech,
až mi vše, co tak se v snění dělo,
v skutečnost a v život přejít chtělo.

Jinak všecko teď se na mne smálo,
jinak potôk šuměl, hložec květ;
postůj slunce, děl jsem, ono stálo,
ptáče pěj mi, a pták sletl v snět,
horo šuměj, a les, plný šumu,
zpíval svoji kouzelnickou dumu.

Znělo vám to jako varhan zvuky,
jako houslí sladký sten a vzdech,
větve zvučně v suché bily suky,
v tajemný se ševel pustil mech,
milý nápěv z kyprého zněl vřesu,
jak by rusalky se nesly k plesu.

Příroda, jak kdy by byla živa,
ke mně hovořila, srdci vděk,
skála rostla, zdobila se niva,
Ostrý chmurnou svoji čapku smek,
vítal mne a děl: No, vy mé děti,
jestli pak si můžem rozuměti?

Nedotknuté lesy, cudné krásy,
kývaly mi prstem: Pojď jen blíž,
znášli pochybnosti duše bludné,
božské zázraky zde uvidíš,
chceśli pohádky a drobné zvěsti,
zde jich na sta v každé ratolesti.

Začasto mne touha nesla k hvozdu,
z jitra, v soumrak do hor jsem se dal,
abych poslech písně mladých drozdů,
a sám dítě s dětmi požvatlal
uče se, jak ten, jak onen hvízdá,
když ho peruť u výš nese z hnízda.

Dal jsem hlavu do kyprého vřesu,
jak ji dítě dává v matky klín,
mocná jedle skály na útesu
prostřela mi nad ni baldachýn,
já pak z šedi skal a z hvozdů šera
tajemství jsem sbíral tisícerá.

Viděl jsem, jak dub své statné zrůsty
v jedno spjal a k prosbě vzhůru vnes,
jak les celý zelenými ústy
chválozpěvy šeptal do nebes,
kterak hora zamyšlena stála,
a bystřina dětinně se smála.

Někdy záhy za letního jitra
na Jezerní stěnu jsem se zved,
abych srdce světového nitra,
živitele veškerenstva zhled,
jak se ze zlatého moře vznáší
útěchu dát choré zemi naší.

Viděl jsem, jak v záři na východě,
naplněny skvoucím nákladem
zvolna pluly jeho lesklé lodě,
rudá peřej zdobila jich lem;
z nich pak léky po dalekém šíru
v zlatých proudech tekly po vesmíru.

Zřel jsem kolem krajinu, jak žasla,
zlatou třísní šuměl zkvetlý vřes,
skála z ňader diamanty třásla,
sokol u výš na tu loď se nes
a na místě racků v pěkných párech
skřivánci dlít chtěli na stožárech.

Viděl jsem, jak z tichoučkého snění
probouzel se bouček, skalní syn,
roně z brv svých v rána probuzení
teplé slzy k nohám ostružin,
a jak bystřeň u pat bílé skály
zaměnila pěnu na opály.

Viděl jsem, jak na střevíčku břízky
rubínem se leskl zlatý brouk,
a jak větřík v žaludové misky
mravenečkům zlaté doly sfouk,
v nichž to družstvo podkopníků malé
kutilo v své píli neskonalé.

Viděl jsem, jak na beztvárné prsty
vystoup balvan, rozvahy vší prost,
jak v jezera rákosové trsty
zanesla ho děsná zoufalost,
že pod tíží žulového těla
horská žebra třásla se a chvěla.

Viděl jsem, jak v divizny květ žlutý,
uzavřený ještě, ptáček zob,
kterak prohlížel ty zlaté pruty
a korunkám hleděl do útrob,
zda v nich pyl a rosa svěží síly,
by motýlci pojedli a pili.

Viděl jsem, jak do prostorné duti
starobného dubu dudek vlez
jako kovkop, který v šachtách kutí;
jak si chroustka na větévku nes,
výš ho met, a když se v pádu kmital,
ohnutým ho zobem ruče chytal.

Viděl jsem, jak ťuhýk šedohlavý
se čmelákem v zobci spadal v keř,
aby v hnízdě, z roští jen a trávy,
nasytil svou nenasytnou sběř,
která později v dravé choutce svojí
čmeláky se více nespokojí.

Bylo mně těch malých tvorů líto,
ach, já netušil a nevěděl,
že jsem chuďas přeubohý, v skoru
broučkem v zobci osudu být měl,
že mi zrudne oko do úpalu,
a že zhynu v hnízdě dravých žalů!

Jindy zřel jsem, jak u břehu plesa
výr v své skalní doupě nazpět tíh,
v tuhých spárech polní myšku nesa,
jak veverka vběhla po větvích
na vrcholek smrčku, pokraj vody,
aby probírala suché plody.

(Pokračování.)

Hmota paprskující.

O nedávných pokusech slavného fysika *Crookesa*, jež vyznačují se velikou důležitostí pro theorii molekulárnou, theorii to základnou jak fysiky tak chemie, podal znamenitý chemik francouzský *Adolf Wurtz* vylíčení nad míru zajímavé, jež snad i českému čtenářstvu bude vítáno, pročež je tuto klademe.

Každému jest povědomo, že objevuje se nám hmota v rozličném skupenství: pevném, kapalném nebo plynném. Skupenství plynné, v některé příčině nejsubtilnější, bylo nejnesnadněji poznati a stanoviti, a ježto fakta obecně poznaná, jako jest síla větru, poskytla světu starému důkaz hmotnosti vzduchu, vyšlo teprv novějšího času na jevo, že jsou rozličné tekutiny vzdušné. Vynález tento vlastní se belgickému chemikovi Van-Helmontovi, jehož bádání stala se v prvé polovici věku XVI. (jemu náleží slovo *gas*). On též byl prvý, jenž rozeznal plyny stálé od par, a rozdíl tento požíval ve vědě po půltřetí století platnosti, až teprv nedávnými objevy Cailleteta a Raoula Picteta zmizel nadobro. Tekutiny vzdušné skládají se z částeček hmotných právě tak jako kapaliny a pevniny; avšak částečky tyto jsou od sebe tou měrou vzdáleny, že síla přitažlivá či spojivost pozbyla moci, aby je skupila vespolek. Spojivost tato jest patrně ničím v plynech, jejichž nejmenší částečky či molekuly, plující volně v prostoře, osvobodily se od ní. Neplují však v prostoře spůsobem neurčitým, ale jsou nadány pohyby rychlosti neslýchané, podrobeny zákonům určitým a způsobují určité výjevy. Myšlenka tato jest do vědy uvedena r. 1738 Danielem Bernouillim a rozvinuta za našich dob učenci rozličnými, v jichž čele kráčí Clausius a Clerk Maxwell.

Pomysleme si určitý objem obecného vzduchu, kterýž jest v uzavřeném prostoře, jenž má třebas tvar a obsah krychlového centimetru. V tomto malém objemu vzduchu, složeném ze $^4/_5$ dusíku a $^1/_5$ kyslíku, jsou podle názoru právě připomenutého obsaženy nesčíslné zástupy molekul plynných, jež pohybují se přímočárně prûměrnou rychlostí 485 metrů za vteřinu. Počet jejich jest tak přenesmírný, že každým okamžikem navzájem se setkávají, srážejí se a odskakují do všech směrů, narážejíce na všech stranách na stěny nádoby, v níž jsou uzavřeny. Napnutí vzduchu nebo některého plynu, totiž síla, kterouž působí ve stěny, jest právě konečným výsledkem těchto opětovaných nárazů, tohoto bombardování molekulárného. A takou rychlostí šíří se tyto pohyby a převozují se dál a dál, že tlak plynem konaný přenáší se ihned do všech směrů. Vzdálenosti, jimiž pohybují se molekuly vzduchu volně, mezi dvěma nárazy, jsou nad míru maličky při teplotě 0° a při tlaku obecném, neboť neobnášejí, podle výpočtu učenců nejvíce na slovo vzatých, ani desetimilioniny milimetru, což jest rozměr as pětadvacetkrát menší než nejmenší rozměr drobnohledem postižitelný. Ubývá-li však

tlaku, ubývá týmž poměrem též počtu molekul, a tyto, nabývajíce větší volnosti v pohybech svých, mohou pak probíhati mnohem větší vzdálenosti, než vrazí do sebe; jinými slovy řečeno: ve vzduchu rozředěném prodlužují se dráhy molekulárné či vzdálenosti volného pohybu a mohou na několik centimetrů dospěti, když jest vzduch rozředěn až na milioninu atmosféry. Prázdnoty úplné vůbec není nebo nelze jí aspoň způsobiti, a ve vzduchu tak velice rozředěném, jakž naznačili jsme tuto, nacházejí se ještě myriady molekul plynných, jež urážejí směrem přímým cesty poměrně znamenité a jsou tudíž nadány vlastnostmi novými, nedávno objevenými od anglického učence Crookesa.

Slavný vynálezce radiometru či paprskoměru, osvojiv sobě výraz, jehož užil Faraday r. 1816, nazval hmotu ještě obsaženou v prostorech takových, jež obyčejně pokládáme za prázdné a jež skutečně prázdnými nejsou, ***hmotou paprskující*** (matière radiante). Skvělými pokusy, jež provedl v srpnu minulého roku při sjezdu Sheffieldském a jež před nedávnem opakoval v Paříži na fakultě lékařské a observatoři za pomoci p. Saletovy, Crookes ustanovil vlastnosti hmoty paprskující a vnikl takto do oboru před ním úplně neznámého, kterýž nám znamená hranici věcí známých a dotýká se spolu těch, jichž neznáme a jichž snad nikdy nepoznáme. Ve výkladu věcí těch, o nějž se tu pokusíme, jest nám ovšem postrádati přispění krásných pokusů, jimiž Crookes posluchačstvo své přivedl u vytržení. Zkusíme tudíž, abychom výklad podali slovy tak prostými, by jim porozuměl každý.

Přeskočíli jiskra elektrická mezi dvěma konduktory (svodiči), prorývá vzduch drahou klikatou jako malý blesk. Upravme si trubku skleněnou, v níž jest vzduch velice rozředěn a kteráž na obou koncích má dva dráty kovové, neprodyšně do skla zapuštěné, jimiž lze způsobiti výboj elektřiny. Za poměrů takovýchto nevidíme více jiskry v trubci, ale tato osvěcuje se docela a světlo má barvu rozdílnou podle povahy plynu rozředěného, jenž jest v trubce. Toť známá ***trubka Geisslerova.***

Fysikové povšimli sobě již dávno, že kolem polu záporného nachází se prostor temný, ježto ostatek trubky jest osvětlen. Crookes přesvědčil se o tom, že tento prostor prodlužuje se tím víc, čím více jest vzduch rozředěn, a přišla mu myšlenka, že délkou jeho jest zevrubně naznačena vzdálenost volného pohybu molekul. Ubíhajíli tyto mocně rozdrážděny od polu záporného a setkávajíli se v celém prostoru temném toliko s malým počtem molekul nebo se žádnými, nejeví se žádné světlo: svit objevuje se teprvé nárazem elektrovaných molekul na sebe nebo na stěny trubky. Rozměry této lze tak upraviti, aby, když tam byl vzduch rozředěn na milioninu atmosféry, molekuly téměř úplně chráněné před nárazem jiných sousedních odskakovaly od záporného polu až k opačné straně trubky, kterážto celá dráha jest pak vzdáleností pohybu volného. To pak jest ***trubka Crookesova.***

Pokud skrze ni prochází proud molekul elektrovaných, objevuje se na stěnách nádoby světlo nazelenalé, zvláště v místech proti polu zápornému: sklo jme se fosforovati. Jiná tělesa pevná vydávají ze sebe za poměrů takových ještě více světla než sklo. Zejmena sirník vápe-

natý, při němž objevil fosforování Ed. Becquerel před 20 lety. Pěkný pokus záleží v tom, přicházejíli molekuly elektrované na démant, kterýž plane pak ohněm žlutozeleným. Rubín září se krásnou červení a poněvadž sestává z bílého těla, jež slove kysličník hlinitý a může se připraviti z kamence, objevuje se tolikéž silné světlo červené, vybíjíli se elektřina trubkou Crookesovou, v níž jest kysličník hlinitý.

Hmota paprskující šíří se přímočárně jako světlo samo. Molekuly elektrované vzdalují se od polu záporného, kolmo ku povrchu jeho a dáli se polu tomuto podoba malého zrcadla dutého, lze je spojiti v ohnisku, za nímž rozbíhají se na novo; ale jestli vzduch ve trubce velice rozředěn, není průchod těchto paprsků nového spůsobu naznačen žádným světlem; toliko stěna trubky osvětluje se na protivné straně polu záporného, v místě to, kde molekuly prchající před oním polem směrem přímým narážejí na sklo. Umístíli se ve směru tohoto proudu hmoty paprskující překážka, jako ku př. křížek vystřižený z hliníku listěného, promítá se stín tohoto křížku na stěně protivné, poněvadž molekuly, zastavené ve svém běhu přímočárném, nemohou více působiti v částečky skla položené proti křížku, ježto částečky sousední podstupují nadál náraz molekulárný a jsou tudíž osvětleny. Však, podivná věc, účinku ve sklo, jímž jme se fosforovati, ubývá síly trváním pokusu. Obrátíli se tudíž křížek spůsobem tím, aby se odkryly části trubky, na něž promítal prvé svůj stín, doznají zas ony nárazů molekulárných a osvětlí se silněji ostatních, jež zdají se již býti unaveny, pročež malý křížek uvidí se světlý v pozadí trubky.

Tento proud molekul elektrovaných, jenž řítí se směrem přímým z jednoho konce trubky ke druhému, může se s dráhy své odchýliti působením magnetu. Crookes použil prostředku velmi důmyslného, aby bylo viděti tuto odchylku. Uspořádal trubku svou tak, aby proud molekulárný mohl zavaditi o předmět fosforující umístěný po délce a na němž objeví se pak světlá čára: tato ohýbá se zřejmě působením magnetu, jenž dá se ku prostřední části trubky.

Pravdali, že to jsou molekuly hmotné, jež unášejí se takto směrem přímým, konají zajisté též účinek mechanický ve směru, kterýmž šíří se. Běh jich jest dosti dlouhý, aby tento účinek, tento tlak se nepřenášel okamžitě do všech směrů, jakž děje se v plynu za napnutí obecného. Toť právě vlastnost nad jiné význačná hmoty paprskující a Crookes dovodil ji pokusy rozmanitými a důmyslnými.

Do jedné ze svých trubek položil po délce dvě maličké koleje skleněné, na nichž umístil kolečko s lopatkami tím spůsobem, aby proud hmoty paprskující mohl narážeti na lopatky, ve svrchní části trubky. Při výboji elektřiny kolečko hned otáčí se a prchá od polu negativného, puzeno jsouc proudem molekulárným a obrací se zas ihned, jakmile obrátí se směr proudu. Umístíli se pak před takovýmto kolečkem předmět ochranný a soustředíli se naň, za pomocí zrcadélka dutého na polu záporném, proudy hmoty paprskující tou měrou, aby nesetkávaly se více s lopatkami, nepohne se více kolečko. Avšak obraťte proud magnetem do výše, a hned setká se hmota paprskující s lopatkami, předmětem oním více nechráněnými, a popožene okamžitě kolečko.

Crookes použil paprskoměru či radiometru, aby doplnil své krásné pokusy. Přístroj tento jest jaksi malý pevětrníček, kterýž pohybuje se nazpět v balonku skleněném, v němž byl vzduch rozředěn. Křídla povětrníku otáčejí se přímým účinkem větru, křídélka radiometru pak účinkem rázu zpátečného, jejž lze snadno si vysvětliti. Každé z nich doznává účinku paprsků tepelných na jednu svou stranu, pokrytou látkou pohlcující a spůsobilou, aby se rozehřála trochu více než druhá. Molekuly vzduchu, jež odskakují, narazivše na tuto teplejší stranu, způsobují zpátečný pohyb křídélka, jako vytékaním vody ustupuje kolo Segnerovo nazpět. Křídélko, jež prchá zdánlivě před paprsky tepelnými, obrací se skutečně proto, že jest odpuzeno proudem molekulárným, jenž vzdaluje se od jedné strany jeho. Aby však mohl účinek tento se objeviti, nutno, aby vzduch v kuli byl rozředěn. Za tlaku obecného jsou vzdálenosti volného pohybu molekul tak skrovny a nárazy molekulárné rozmnožují se tou měrou, že přebytek tlaku molekul, jež odrážejí se od strany teplé, přenáší se okamžitě dál a dál až na veškerou hmotu plynnou a šíří se všemi směry, pročež druhá strana křídélka doznává hned té chvíle účinku stejného, ale protivného onomu, jemuž podrobena strana teplá. Křídélko trvá tudíž v klidu a radiometr neotáčí se v plynu podrobeném tlaku obecnému. Tento přístroj citlivý má své jmeno právem: po dlouhých rozhovorech o příčinách úkazu, jejž staví nám před oči, poznávají fysikové konečně, že nejsou to paprsky tepelné nebo světelné étheru, ovšem pak plynné molekuly samého vzduchu rozředěného, jež uvádějí jej v pohyb. Jinými slovy řečeno: hmota paprskující, jež vychází jaksi ze strany horké, pudí tuto nazpět. Lze ji přivesti do pohybu elektrovanou hmotou paprskující, upravíli se po příkladu Crookesově radiometr tím spůsobem, že kovové strany křídélek jsou polem záporným a mají své místo před polem kladným a v jisté vzdálenosti od něho. Vybíjíli se pak elektřina, dějí se účinky rozmanité podle rozředěnosti vzduchu.

Za tlaku několika milimetrů rtuti objevuje se kolo světla fialového na kovovém povrchu křídélek; jakmile ubývá tlaku, ukazuje se prostor temný svrchu řečený mezi křídélkem a světlem a prodlužuje se touž měrou, jakou přibývá rozředění; otáčení počíná, když přibližuje se ke stěnám skleněným a nabývá veliké rychlosti, když dotýká se jich, čímž opětně dovozuje se vzájemnost mezi stupněm rozředění, rozsáhlostí prostoru tmavého a vlastnostmi zbytku plynného.

V tomto radiometru elektrickém molekuly vzduchu prchající před polem záporným odpuzují křídélka, poněvadž vzdálenosti volného pohybu nabyly takové velikosti, že tlak nemůže se okamžitě přenášeti do všech směrů. Jest tu zásada radiometru obecného, ale s tím rozdílem, že molekuly plynné jsou zelektrovány; skutečně trvají ve zvláštním rozdráždění, jako by nová síla byla se přidala k živé síle pohybu molekulárného. Jest tudíž nutno přihlížeti ku přítomnosti elektřiny při krásných pokusech Crookesových a spolu k účinku, jejž může míti na vlastnosti hmoty paprskující.

Z těchto vlastností zajímá nad jiné ta, jež tkne se přenesení či spíše přeměny pohybu molekulárného, o němž pověděli jsme právě. Zastaven nebo zrušen obrací se v teplo a tento proud molekul elektro-

vaných, jež jsou mocně vrženy na stěnu trubky Crookesovy, způsobuje netoliko úkaz fosforování, o němž zmínili jsme se již, ale nad to ještě značné oteplení stěny. Crookes dovodil toto uvolnění tepla pokusem přesvědčujícím. Zrcadlem dutým soustředil proud molekulární na destičku z platiny iridiované: kov tento téměř neroztopitelný jest rozpálen prvé do nejprudšího žáru a roztopil se, když rozmnožila se prudkost výboje elektrického.

Seznali jsme takto fysikálné vlastnosti hmoty paprskující, jež nedoznávají proměny, nechť užije se ku pokusu jakéhokoli plynu. Při tlaku velice skrovném jeví vodík, anhydrid uhličitý nebo vzduch obecný téže úkazy fosforování, odchylky magnetické, tepla, toliko že počínají se úkazy tyto za tlaku rozdílného. Ale, věc to podivná, v této nesmírné rozředěnosti, kde hmota paprskující jižjiž odívá se některými vlastnostmi étheru či energie paprskující, zachovávají molekuly přec ještě svou individualitu chemickou a své osoblivé znaky: anhydrid uhličitý pohlcuje se stále žíravým draslem, páry vodné anhydridem fosforečným, vodík palladiem a kyslík uhlíkem, jejž spaluje. Tohoto nezměněného trvání vlastností chemických použito, aby mohlo rozředění plynů dostoupiti na stupeň potud neznámý. V trubicích, v nichž uveden vzduch obecný na tlak nad míru skrovný, může se nahraditi parami vodními a tyto mohou se zas pohltiti suchým hydrátem draselnatým nebo anhydridem fosforečným. Užívaje prostředků takovýchto, dovedl Crookes způsobiti prázdnotu, kterouž čítá za *dvacetimilioninu atmosféry*.

Však jeliž tomu skutečně tak, že účinky tuto popsané jsou způsobeny proudem molekulárným a ne snad toliko proudem elektrickým? Výtečný fysik tušil námitku tuto a odpověděl k ní. Víme, že dvě tělesa stejné elektřiny odpuzují se vespolek, ježto dva *proudy fluida elektrického* přitahují se navzájem, šíříli se týmž směrem, jakž byl dovodil nesmrtelný Ampère. Crookes pak ukázal, že dva proudy hmoty paprskující, jež šíří se touž trubicí a týmž směrem, odpuzují se vespolek: skládají se tudíž ze hmoty elektrované a odpuzují se navzájem, poněvadž mají elektřinu stejnojmennou. Víme tolikéž, že skrze prostory, v nichž dostoupilo rozředění vzduchu stupně tak náramného, jakž naznačili jsme tuto, neprochází více jiskra elektrická, poněvadž jest elektřina ve všech spůsobech svých poutána ke hmotě. Můžemeť o ní větším ještě právem přivesti, co pronesl Goethe o světle, že jest zplozena tělesy a vezme s nimi za své.

Ale což — možnoli za pravdu pokládati, že by v těchto trubicích, vyčerpaných do milioniny atmosféry, bylo ještě tolik částeček hmotných uzavřeno? Zajisté, jest jich tam množství tak převeliké, že až nad tím strne obraznost naše.

Úvahami vyňatými z theorie plynů, kterouž jsme naznačili hned na počátku rozpravy této, lze se dopátrati počtu toho. Stalo se to ovšem spůsobem velice přibližným, neboť v počtech druhu toho nutno vždy užiti některých veličin podmíněných.

Podle autorit v této příčině nejvíce na slovo vzatých uzavírá prý skleněná koule o průměru 0·135 metru v sobě více než kvadrilion molekul. Kvadrilion! toť milion čtyřikráte sám sebou násobený, toť

jednička, po níž následují v pravo dvacet čtyři nuly; a dělíteli množství toto milionem, dovíte se podílem, kolik molekul vzdušných jest obsaženo v oné kuli, když v ní byl vzduch na milioninu atmosféry rozředěn. Podíl ten jest trilion, totiž milion třikráte sám sebou násobený, jednička, po níž následuje v pravo osmnácte nul. Minulliž jsem se prvé s pravdou, vykládaje o nesčíslných zástupech molekul, a nepřicházíliž duch poněkud do nesnází, máli pojati takové nesmírnosti, jakož i představiti sobě neslýchanou maličkost molekul hmotných?

Závěrečný pokus Crookesův staví na jevo všecku nesnadnost, ale spolu též všecku velkolepost myšlenek jeho. Hle, táž koule skleněná, o níž jsme se před chvilkou zmínili a jež jest vyprázdněna do milioniny atmosféry. Mocnou jiskrou elektrickou můžeme stěnu její probodnouti a otvor takto způsobený jest tak pranepatrný, že vidíme jej toliko silnou lupou. Avšak tímto neznatelným otvorem řítí se molekuly vzduchu zevnějšího do balonu a dámeli tomu (což ovšem daleko ještě nedostihuje skutečnosti a pokládá se tuto jenom z té příčiny, abychom nabyli jakéhosi určitějšího pojmu o těchto nesmírnostech), že za každou vteřinu může otvorem proniknouti *sto milionů molekul*, víteliž, kolik bude třeba času, aby tato kulička naplnila se zas docela vzduchem tlaku obecného? Budeli to hodina, den, rok, století? Ne, bude to téměř věčnost; a dámeli tomu, že by pokus byl se počal v době, kde vznikla naše soustava sluneční, nebyl by ještě ukončen, když by slunce, tento bohatý, ale dokonce ne nevyčerpatelný zdroj tepla, světla a síly, bylo již vychladlo a vyhaslo. Tuto myšlenku a tato slova pronesl Crookes: s nimi opouštíme čtenáře.

Jiljí V. Jahn.

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Některé další sbírky prací starších řadí se k těm, o nichž jsme promluvili minule. Na předním místě musíme tu položiti A. V. Šmilovského *Spisy výpravné*, kteréž v úhrnném vydání počaly vycházeti nákladem knihtiskárny Šimáčkovy. Šmilovský už věru měl povinnost, aby spořádal své novelistické skladby v jediný celek. Po dvě desítiletí vidíme jej mezi předními původními spisovateli českými: Hálkovy Květy, Osvěta, Lumír, Matice lidu počítaly a počítají jej mezi své nejpilnější a ve čtenářstvu zvláště oblíbené přispívatele své. Literární dějepis pak s potěšením konstatuje uměleckou cenu hojných jeho plodův. Vším právem můžeme A. V. Šmilovského nazvati jedním z charakterův, kteříž novověkému krásnému písemnictví českému zjednali nemalý půvab a trvalou důležitost. Naskrze samostatný a svůj vlastní co do komposice a ve vnější stránce svých literárních děl, Šmilovský jest zároveň spisovatelem ryze českým, co se týče vnitřního, myšlenkového obsahu při veškerém jeho uměleckém tvoření. Znaje literatury cizí, nenápodobí ve svých skladbách ani látky ani formy jejich, přísně zachovává svou pů-

volnost v obojím ohledu. Naplněn národním duchem českým odívá jej útvary své obraznosti a výsledky své zkušenosti životní, rozvádí jeho mocný proud až do nejjemnějších praménkův veškerou budovou své stilisace. Tato pečlivost o vytvoření uměleckého díla v duchu českém spojuje se při Šmilovském se svěží technikou novověkého literárního ruchu světového. Při tom sloh Šmilovského má jednu vlastnost, dle které jej poznáváme mezi způsoby psaní, jež pěstují ostatní naši románopisci a novellisté. Jest to hojné užívání českých úsloví, někdy až příliš hojné, tak že by jakási obmezenější míra stilistické dokonalosti zajisté prospěla. Obraznost Šmilovského jest zdravá, nesoucí se k opravdovosti a k mravním účelům života lidského, prosta všeho planého horování, všeho slámového ohně, jenž sice s prudkostí a vysoko šlehá, za nímž pak choulí a vlekou se po zemi těžké chumáče dusného dýmu. Šmilovský nelibuje sobě v omamujícím líčení výstředních povah lidských, v drobnohledném rozbírání chorobných vášní; vzlet jeho obraznosti nikdy neopouští půdu skutečného života, jasnost (někdy až příliš střízlivá) prochvívá všemi novelistickými pracemi jeho. Úhrnné vydání jeho spisův zahájilo se románem ze Šumavy, nazvaným *Parnassie* a vytištěným po prvé v Osvětě roku 1874. S upřímnou radostí vítáme právě tento román v čele sbírky. Vzpomínáme sobě na četné projevy rostoucího zalíbení, s nímž čtenářové těchto listův od čísla k číslu sprovázeli poutavé vypravování Šmilovského o Parnassii. A sami opět s prvotním pocitem esthetické uspokojenosti nasloucháme básníkovi, když nám pěje o velebné kráse naší Šumavy a dojemných osudech oné líbezné bytosti, z jejížto duše vane svěžest, lahoda a vůně lesního vzduchu Šumavského a jejíž tklivá srdečnost ani nemohla dostati pravdivějšího symbolu nad poeticky něžný srdečník (Parnassia). Čteme opět a znova procítujeme hluboké, mocné dojmy této nejkrásnější ze všech A. V. Šmilovského epické skladby. Kdo má smysl pro skutečnou poesii, komu ušlechtilé jádro životní pravdy ve spanilém rouchu slovesného umění teprv poskytuje úplný literární požitek, tomu bude a zůstane Parnassie čtení vždy milé. Toliko jedno přání vyslovujeme zde: vzniklo v nás hned po prvním čtení Parnassie před šesti lety a za ten čas utvrdilo se v nás ještě více: nyní při novém vydání svého překrásného díla může mu Šmilovský vyhověti. Máme na mysli závěrečný [illegible] s lordem Byronem. Tento přídavek [illegible] ale v konečném [illegible] jako [illegible] a [illegible] k [illegible] [illegible]

mysl čtenářovu až do posledního slova působiti jejich vlastní silou. Snad se nemýlíme, tušíce v tomto Šmilovského uměleckém díle literárním kus skutečného života, jehožto částečným dějištěm byla rozkošná naše Šumava. Na pouhou komposici beze všeho reálného podkladu jest tu příliš mnoho životní opravdovosti, příliš mnoho příběhův, vážených více ze zkušenosti než z obraznosti, ano řekněme přímo příliš mnoho věcí, na kteréž pouhá obraznost, byť sebe ohnivější, nikterak nestačí. Vždyť máme i z nejnovější, ze současné novelistické a ještě více z románové produkce domácí bohužel dosti příkladův, jak se píše, když spisovatel netoliko nemá a nevyhledává pro své myšlenkové útvary žádné opory ve skutečnosti, ale když veškerou reálností zúmysla s jakousi okázalostí pohrdá. Chtějíce pozornost čtenářovu přece sobě získati a zachovati, spisovatelé tohoto druhu vidí se pak nuceny, nepřirozenosti a tudíž i nemožnosti svých skladeb netoliko hromaditi, ale na každé stránce ještě stupňovati a spějí rychlým neodvratným krokem ke katastrofě zdravého rozumu, kde také končí všechna poetická krása. Po takových dobrodružných a sebevražedných cestách ovšem nekráčí musa Šmilovského. Pravidlem jejím jest, co má v životě vzbuditi ozvěnu, co chce v životě se ujati a na život působiti, že musí také ze života plynouti. — Také krajina jest v Parnassii velmi šťastně zvolena. Šumava zajisté náleží k nejpoetičtějším částem naší vlasti, a kdo jako Šmilovský měl příležitost přebývati po delší čas v jejím nejbližším sousedství, mohl v krásy a tajemství její vniknouti hloub, než se to podaří pouhému poutníku. Ze všech současných básníkův českých jsou Heyduk, Krásnohorská a Šmilovský nejvíce dotknuti čarovným prutem Šumavské krásy, nejvíce zasvěceni do poetických pokladův Šumavské přírody a tamějšího života lidského. Literární skvosty, kteréž nám z toho kouzelného kraje posud podali a právě podávají, vzbuzují v nás jen tím žíznivější touhu po nových dílech, až bychom z jejich šťastného péra měli Šumavu slovesně ozářenou. Že krajinářský moment v novověkém krásném písemnictví našem už má svou nepopíratelnou důležitost, dokázaly znamenité úspěchy Karoliny Světlé, a jak jsme na těchto místech minule vyznačili, také zdar básnického tvoření Jiráskova a Benešova. I Šumava má své pěvce; Šmilovský náleží k nim. Jeho Parnassie podává opětné svědectví, že určitý a podrobně propracovaný ráz krajinářský velice prospívá novele netoliko dějepisné, ale i moderní. —

Jiného druhu sbírka z oboru výpravné prosy právě rozmnožuje řady pěkných děl, vydaných nákladem J. Ottovým. Jsouť to *Arabesky a kresby* od Fr. Heritesa (Salonní bibliothéky číslo XIII.) a sice v oddělení prvním: Rhododendron, Rodina pana kontrolora, Bezový květ, Můj přítel Sylvestr, Na osamělém statku, Šípy Amorovy, Opium. Zase spisovatelské jmeno staršího, a co u nás hlavně váží, známého dobrého zvuku. Hlavně Lumír v obnovené době své od časův Hálkových a Nerudových stal se Heritesovi oblíbeným skladištěm prací, v čtenářstvu vždy mile vítaných. Vypěstovalť sobě Herites také svůj zvláštní spůsob psaní a trvá při něm s rozhodným zdarem. Arabeska, genre; kratičký děj, ano namnoze jen scéna, situace jsou mu nejmilejšími předměty. Forma bývá tu téměř všechno. Ale jaká forma! Ona zářivá,

třpytná, oslňující, která jest vlastní všem našim dobrým básnickým plodům nynějším, která stanoví jednu z předností současného písemnictví českého. Stilistické hříčky, které se příjemně čtou; usmívavý vtip, růžový humor, jenž lehký žert a vážnou pravdu v své záři tak rychle a obratně promíchává, že oko méně zkušené ani jich nerozezná od sebe. Někdy zdá se, že Herites zkouší, až jak lze působnost takové stilistické zručnosti napjati, aby se zakryly některé vnitřní nedostatky slovesné skladby. Tak na příklad v Bezovém květu a v Příteli Sylvestru. Za to podává Herites v některých jiných pracech důkaz, že i skutečný a bohatý děj dovede rozvinouti s potřebným uměleckým klidem a naplniti zdařilou formu také obsahem naskrze správně složeným a v celku i v podrobnostech svých trvale zajímavým. V první části jeho arabesk a kreseb vynikají touto skutečnou literární cenou Rodina pana kontrolora a Šípy Amorovy, kde velmi šťastně závodí s mistrovstvím Svatopluka Čecha. Čtenářstvo naše, i to, které s horlivým účastenstvím stopovalo literární činnost Heritesovu v zábavném časopisectvu našem posledních několika let, a které už zná všechny jeho posavadní zajímavé drobnomalby ze života rodinného a soukromého, zvláště jak se jeví po venkovských malých městech a osamělých sídlech zámožnějšího občanstva, přijme sebrané plody oblíbeného vypravovatele ve vkusné úpravě Salonní bibliothéky Ottovy s účinným interesem. Druhá řada jich zajisté bude následovati co nejdříve, abychom měli obraz posavadního literárního působení Heritesova v jednom rámci. —

Z části také už známé, z části pak nové básnické skladby přinášejí nám právě vydané *Báje Šošany* od Julia Zeyera (v Ottově Salonní bibliothéce číslo 15.). Úvod počíná takto: „Valerius byl tenkráte poetou a nebyl ještě spisovatelem. Básně jeho byly sny a sny jeho byly básněmi. Nikdy nepřišla mu myšlenka, znesvětiti vidiny své černidlem tiskařů, prosívat je sítem gramatik, skomolit je dle předpisů tak zvané esthetiky a podat je pak zmrzačené, vyrudlé do rukou lhostejného skeptického obecenstva, by nad nimi nosem krčilo, a cynických kritikastrů, by s nimi své kejkle prováděli. Byla to krásná, krásná doba.“ Pak se nám vypravuje, že Valerius se toulal světem a ve staroslavném Frankfurtě že setkal se s Ben-Jehudou, starcem, marokanským židem, který se svou vnučkou Šošanou, což prý znamená lilie, také bloudil světem. Ben-Jehuda pozval Valeria do svého obydlí v Židovské ulici. Tmavý, černý dům. Valerius přišel na večer do příbytku Ben-Jehudova a „podivil se nádheře, která už v předsíni panovala: podél zdí stálo několik podstavců, na nichž v podivně formovaných hliněných lampách vonný olej hořel, podlaha byla skvostnými tunisskými koberci pokryta a v každém rohu stála velká smaltovaná japonská vása. Ben-Jehuda přivítal Valeria přívětivě a vedl jej dále. Pokoj, v kterém se octli, byl sice nízký, jako všechny v starém domě, ale byl hoden státi se boudoirem nějaké indické kněžny. Stěny a strop byly hedbávnými tkaninami bengalorskými zastřeny, koberec na podlaze zdál se tmavozelenou loukou, na kterou se byl lijavec květů a hvězd snesl, na stříbrných třínožkách hořely voňavky a podél zdí táhl se nízký hedbávný, stříbrem protkaný divan. Bledé světlo linulo z bronzové lampy, visící ve stropu a vůně a šero dodávaly té

skvostně zařízené místnosti jakéhosi zvláštního, poetického kouzla.“ Ben-Jehuda sdělil Valeriovi, že „Šošana není šťastna, ovdověla, když jí bylo šestnáct let. Pět let cestuje již po Asii a nyní zavítal jsem s ní do Evropy.“ Vstoupila Šošana. „Valerius vykřikl slabě překvapením, nikdy nebyl o podobné kráse snil. Bledý její oval vroubil vlas tmavý jako noční mrak, kterým ob čas modravá blýskavice žehne, nyjící její oči byly dlouhé a plny dum a paprsků, divukrásné tělo prozrazovalo se unášejícími konturami pod tkaninami ze zlata a stříbra a pod mušelínem z Dakky, tak tenkým, že jej snadno prstenem protáhnouti lze. Nahé její nohy vězely v zlatých, perlemi pokrytých pantoflích s ohnutými špičkami, prsty její třpytily se diamanty, magické kouzlo vycházelo z tmavých očí, a z hedbávů vlnících se vlasů linula sladká vůně. Zjev byl pro Valeria zosobnělým orientem, zdála se mu sibyllou a musou a nikoli ženou smrtelnou. Zapomněl na chladné evropské zvyky tak úplně, že před ní poklekl, že ruce pokorně křížem na prsa složil, a lem jejího vonného skvějícího se roucha políbil. I ona zapomněla střízlivé skutečnosti . . . klonila se níž a níž, až jinoch vonný její dech na tváři ucítil, náhle ale vzpamatovala se.“ Za chvíli vidíme Ben-Jehudu a Valeria seděti u Šošaniných nohou. „Šošana položila Valeriovi ruku na čelo, jinoch se zachvěl, pohledl na ni, oči její spočívaly s téměř mateřskou něžností na jeho tváři. Byl nespokojen s tím výrazem, byl by si přál, aby jinak na něj hleděla.“ Aby nikdo nepochyboval, že má před sebou skutečné, živé lidi, dovídáme se při této příležitosti, že Valerius byl — Čech. Neboť „vypravoval (Šošaně) celé to hluboké utrpení svého lidu, vylíčil všechny ty velké postavy českého mythu a české historie, horoval o budoucnosti, zatínal pěsti nad přítomností a jásal nad minulostí.“ V odměnu za to vypravovala mu Šošana báje z krajin východních. „Co večer ležel (Valerius) u nohou své kouzelnice, co večer naslouchal těm čarozvučným zpěvům, jejichž smysl jen hádal, co večer naslouchal těm bájím, které mu daleké perspektivy do mystických soumraků dávného východu otvíraly.“

„Jednoho večera . . . Ben-Jehudy nebylo zde, byli sami beze svědků. Šošana vyšla z pokoje a vrátila se s malým zlatým kalíškem, naplněným průhlednou, růžovou jakousi konfiturou. Podala mu kalíšek a malou lžičku z kosti slonové. Jsi dnes mým hostem . . . budu tvou almejou a co ti zde podávám, je hašiš s růžemi. Šošana pozvedla portiéru a ženština, kterou Valerius nikdy před tím nebyl viděl, vešla s kynórem, sedla u dveří a doprovázejíc se počala jednotvárný zpěv. Šošana odhodila kašmírský šál, přežádoucí její tělo jevilo průhlednými gázy čarokrásné tvary své, zdála se oživlou sochou Praxitela . . . Počala tančit . . . Byl to jeden z těch tanců východu tak starých jako svět, jeden z tanců, o kterých duchaplný jeden cestovatel praví, že již faraony okouzlívaly . . . A mezi tím co zraky Valeriovy pózy plny něhy a rozkoše křepčící Šošany hltaly, stoupal omamující dým hašiše do jeho mozku, zbavoval jej smyslů a vrhal jej do blažícího šílenství . . . Již nebylo pro něj skutečnosti, vše kolem mizelo, svět ležel daleko v mlze za ním a jen Šošana tonoucí, vznášející se v růžové a modré páře mystických voňavek zbyla z celého veškerenstva, z celého

všehomíra... Zvuky kynóru zmlkly, Šošana netančila více, blížila se mu, a blížila až na jeho prsa klesla a slzy její pršely mu na čelo a polibky její pršely mu na ústa... Držela jej pevně a zdálo se mu, že s ní letí tím velkým, mystickým, svatým orientem a ona musa a sibylla toho fantastického světa ukazovala mu a odhalovala celou minulost toho zašlého světa, a mezi tím co velkolepé scenerie před nimi minuly jako oblaka a moře pod nimi bouřila, a řeky se valily a lesy květly, města se skvěla a pyramidy a pagody trčely, co před nimi národové pouští táhli, na sebe doráželi, klesali a tyranové po zlatých stupních na purpurové trůny stoupali a opět s nich padali, mezi tím co andělé, démoni a bohové s nebes na zem se vznášeli, mezi tím líbala jej neustále a vinula jej k bílým ňadrům, a cítil tlukot jejího srdce mezi tím, co křídla jejího ducha nad sebou šelestiti slyšel; a bydlil s ní v poušti, kde lvi a tygři divoce řvali, a v rájích, kde je vůně kvetoucích čarostromů udusiti hrozila a v stanech z hedbávu a v palácích z drahokamů, v chatkách z listů palmových a v zříceninách zbořených měst a pustých chrámů..." Nazejtří ráno následovala opět obyčejná skutečnost. Stará domácí paní, u které Ben-Jehuda se Šošanou bydlili, oznamovala Valeriovi, že její nájemníci se odstěhovali nakvap, že dali odvezti své bedny, vstoupili do kočáru a dle výpovědi samého Ben-Jehudy odjeli na nádraží. „Valerius byl zničen. Opustil Frankfurt, hledal Šošanu po světě jako děcko matku svoji hledá, ale nenalezl nikde její stopu. Vrátil se do vlasti a do té společnosti, jíž byl dříve tak pohrdal, a nejsa více poetou, stal se spisovatelem... Nezbylo mu než sbírati v paměti stopy oněch dojmův, jež jej tak mohutně uchvátily... a tak povstaly *Báje Šošany.*"

Jsou tři, s nápisy: *Smrt Evy*, *Král Menkera*, *Tilottama*. První báje z půdy hebrejsko-biblické, druhá z egyptské, třetí z indické. — Vzdáváme všechnu čest básnickému talentu J. Zeyerovu, jak opět v těchto třech skladbách se jeví. Obraznost jeho jest v pravdě překvapující a úchvatná, vítězně vznáší se nad všemi časy a nejrozmanitějšími krajinami světa, naplňujíc každý prostor a každou dobu postavami své nezmařitelné síly. Komposice jeho skladeb vyznačuje se vlastní nádhernou smělostí a bezvadnou technikou v seřaďování jednotlivých situací k jednomu imposantnímu celku. Mluva jeho sálá prudkým ohněm myšlenek a citův, jest malebná a květná, mohutná a něžná.

Ale s čím nemůžeme souhlasiti, jest domněnka, jako by způsob a směr básnického tvoření, jak se pronáší v Bájích Šošany, byl *moderní*, nový. Postačí jen rozpomenouti se, že písemnictví naše v nejstarší prvotní době své mělo své domácí hrdiny v boji i v lásce, Záboje a Slavoje, Čestmíra, Beneše Hermanova, Jaroslava, Lubora, Zbyhoně atd. Jakou básnickou, kulturní, národní cenu pro nás už měly a napořád mají zpěvy zachované o těchto osobnostech, netřeba tu vypisovati. Za několik let po Jaroslavu zasesklo se některým tehdejším básníkům a spisovatelům českým po všeobecné literatuře evropské, po *moderním* tehdy směru písemnictví v Evropě západní a střední. Koncem století třináctého a počátkem čtrnáctého slavila tehdejší *modní* literatura evropská do Čech svůj nádherný a vítězný

vjezd. V čele celého velikolepého průvodu skvěl se slavný člen stolového kola krále Artušova, strážce svatého graale, rytíř Tristan se svou milokrásnou Isoldou; nejblíže za nimi pyšnil se na úpravném oři statečný Tandariáš, harcuje po levém boku své něžné Floribelly. Následovali v malebné řadě plni světské slávy a nebeské záře: Florius a Biankoflora, Genovefa, Griselda, Melusina, Magelona, Alexander Veliký, Apollonius Tyrský, Peryton římský, jeho syn Dionid; Jovian, pak dále dvanáct apoštolův, svatá Kateřina, svatá Dorota, svatý Alexius, svatý Anselm, nescházel ani Pilát ani Jidáš, postupovali za nimi Štilfrid a Bruncvik, Josef egyptský, Asenet atd. atd. Jaká to vybraná společnost nejslavnějších postav z *moderní*, světové poesie v těch dobách, když v Čechách dozněly poslední zvuky z „protivné písně o domácích látkách!" Co tehdy bylo nejvyšším společným majetkem literárním veškerého romanského a germanského světa, přišlo k nám do Čech dělat novou *moderní* literární dobu. Ano, naše vlasť má i tu zásluhu o tento *moderní* směr v tehdejší poesii, že v jejím lůně štědrostí českého šlechtice dokončena byla kusá práce německého básníka Gottfrieda ze Štrasburka. Když totiž Heinrich z Freiberka ve své rodné zemi saské netěšil se z dostatečné podpory, aby dobásnil skladbu proslaveného Štrasburčana, nalezl ji na českém Lichtenburku u jednoho z předních velmožů českých.

Tak bychom mohli o zavádění básnictví českého na *moderní* koleje ze zkušenosti století třináctého a čtrnáctého už něco vypravovati. A jak pod vlivem tím vypadala tehdejší poesie česká? Veliké esthetické a mravní zásady původního samostatného literárního umění byly v Čechách opuštěny, poesie česká náhle sklesla s jasné výše dokonalosti ideální. Místo lásky záletnictví, místo rekův dobrodruzi! Nejodvážnější situace chlípnosti, úmyslná nahota, a při všem přece ani žádná pravá svěžest smyslnosti. Vnitřní prázdnota látky a divoký zmatek slohu, plýtvání nesmyslem a slaďounké zahálení všech duchovních sil. Veliké otázky národní a státní, jasně vytknuté účely kulturní neměly už místa v epice české, a něžná vznešenost prvotní české lyriky zvrhla se na poesii harémův. V dějinách vzdělanosti lidské není mnoho proměn či vlastně převratův tak náhlých a sahajících po samé kořeny duchovního života národův, jako na půdě české byl přechod, od nejmladších básní rukopisu Králodvorského, od Jaroslava i Ludiše a Lubora k básnickým skladbám, mezi kterými na předním místě stojí Tristan, slavený soudruh Lancelota, Gawaina, Ywaina, Percevala, Wigolaise, Perceforesta, Tandariáše a jiných tehdy velice moderních předmětův básnického nadšení a horování. Skladby o těchto interesantních velikánech, veršem i prosou vycházející z Anglie a Francie už dříve nalezly radostné uvítání v jazycích španělském, italském, německém, procestovaly celou západní polovici evropskou; bylo by bývalo zajisté jen velmi směšno, všímati sobě „tak zvané esthetiky," dbáti „cynických kritikastrů" a nedopřáti jim volného místa a plného působení také v jazyku českém!

Není všecko moderní, co někdo sám po prvé dělá, a Ben-Jehudovi může za nás odpověděti Ben-Akiba: „To všechno už zde bylo!" Jen forma se mění, a tu opětně přiznáváme Bájím Šošany, že se skvějí formou vysoce dokonalou, vynikajíce nad středověké předchůdce z oboru

cizích bájí právě tou měrou, kterou i nynější naše básnictví s obsahem domácím předčí skladby téhož směru ze století třináctého a čtrnáctého. A právě proto jen tím více litujeme, že Valerius po svém bezděčném návratu „do vlasti a do společnosti, jíž byl druhdy tak pohrdal," nenašel ve své paměti a nenapsal také pro naše potěšení, co v židovské uličce Frankfurtské krásné Šošaně „vypravoval o celém tom hlubokém utrpení svého lidu, jak vylíčil všechny ty velké postavy českého mythu a české historie, jak horoval o budoucnosti, zatínal pěsti nad přítomností a jásal nad minulostí . . ." Vždyť život náš český má velmi jemný smysl pro všechen pokrok nové doby, vždyť až téměř hltavě přijímá do sebe všechnu modernost: proč by právě opíral se modernosti v literatuře domácí? Co vychází vždy z vlastní bytosti národní, aneb co s ní úplně se shoduje, to v tu dobu jest *moderní*, a tak mluvíme o moderní i antikvární poesii české neb cizí dle *myšlenkového* obsahu jejího a dle poměru, v jakém její plody nalézají se k celkovému obrazu skutečného života našeho.

Co konečně týče se té okázalé nechuti Valeriovy ke gramatice, nemůžeme srozuměti, když ve všech národech a literaturách na světě vyžaduje se na každém spisovateli a zvláště na básníku, aby přísně dbal správnosti jazykové, proč by v českém písemnictví mělo býti dovoleno, aby se nad ni měl za povznešena; nemůžeme srozuměti, když po celé zeměkouli poesie ušlechťuje, zvelebuje a tříbí řeč, proč by ji právě u nás směla zlehčovati v její dobrotě.

Ferd. Schulz.

Povídky Ferdinanda Schulze. I. — Matice lidu v 1. čísle svého 14. ročníku vydala dvě starší Schulzovy povídky: *Mladá žena* a *Rok v Praze.* Jsou to práce vznikem svým mladistvé, novelistické prvotiny vysoce zasloužilého toho spisovatele. Řekneme-li, že výpravná komposice v nich jest velmi jednoduchá, umělecká ekonomie ještě nevyzkoušená, a že zvláště Rok v Praze má — proti pozdějším rozkošným novelám Schulzovým — tento ráz prvotiny a studie: vyslovili jsme tím již vše, co nedokonalého se jim vytknouti dá; ostatně jen vše, co chvalného, o nich lze pověděti. Již na první pohled objeví se v nich básník myslící, jenž píše z duše a z přesvědčenosti; neváb́í ho žádná pouze blysknavá, neosvěcující a nehřející bludička fantasie, ale pevné, čisté snahy mravní jsou mu vůdčími myšlenkami, jimž podřídil každý jiný interes, zvláště pak ten všední, praobyčejný interes čtenářský, jenž po ničem tak nebaží, jako aby honem se dověděl, co se stalo a „dostanouli se." Proto povrchnímu, pouhé zábavy chtivému čtenáři, jenž nerad dává se vésti k přemítání, povídky tyto budou se snad zdáti málo pohyblivými a reflexí přeplněnými. Ale právě v té reflektivní jich části jest část jejich nejlepší. Mluví z ní nelíčená opravdovost a hloubka smýšlení, kteréž mnohem více vnitřními než vnějšími osudy lidskými se obírá a jemuž proto všady kyne plno zajímavé látky, i v žití na oko zcela klidném a zdánlivě nejvšednějším, stejně jako v takovém, kteréž zmítáno jest bouřlivými událostmi a ozářeno romantikou. Jen poslednějšího druhu látky zdávají se hodnými novelistického zpracování jistému druhu spisovatelův i čtenářův; ale Schulz volil si a vždy si může voliti události právě tím důležité, že

takořka denně před očima našima se opakují — on půvab svého vypravování nemusí hledati v nových a překvapujících povrchnostech: tenť u něho hlubší, v samém jádře bytostí lidských, v hlubinách a pravdách citů jejich, v stopách jejich vznikajících a rostoucích tužeb i myšlenek. V tomto zřeteli objevil se Schulz hned v prvních svých povídkách v celé sympatičnosti svého zvláštního směru, a jest velice zajímavo i tomu, kdo dříve již s potěchou byl je četl, sledovati v nich poznovu všecky ty šťastné a ušlechtilé disposice jeho nadání básnického i psychologického, které v posledních jeho novelách v tak překrásné zjevy se rozvily. Zvláště povídka Mladá žena velmi mile dojímá vřelostí a opravdovostí, kterými tklivou rekyni, jemnocitnou, dobrou, sličnou a nevinnou bytost ženskou, vrženou v týž osud jako tisíce nešťastnic jí podobných, — v náručí bezcitného, zhýralého muže, provází soucit básníkův, jenž neodolatelně svábí k ní i hluboký soucit čtenářův. Vysoce vážíme si projevů tak jemného, spravedlivého, mravně rozhorleného citu, kterým se spisovatel ujímá ženského srdce proti hříchům, jež na něm pod rouškou manželství páchá pouhá surovost za souhlasného mlčení celé společnosti a bez trestu, hříchům, proti nimž není zákona a za něž jest nevinné ženě pykati bez vykoupení. Povídka tato vyniká takou upřímností, otevřeností názorů, pravdivostí líčení a posvátností úcty k ženské nevině i k ženské lásce, že jest v tom ohledu v pravdě krásnou básní, a málo zjevů literárních takovým rázem se jí podobá.

Druhá povídka, Rok v Praze nazvaná, líčí zas rovněž zkoumavě i věrně moment zajisté též často v životě se naskytující a proto pravdivostí svou důležitý: snahu to několika ušlechtilých lidí, vzbuditi v povrchní, chladné, prázdné mladé dívce touhu po hlubším životě duševním, roznítiti v ní vznešenější jeho ideál. Líčí, jak se chladné srdce dívčino této snaze vymyká, až unikne jí docela; marně rozkvétala vedle ní ušlechtilá vniternost ženského srdce, marně poesie a vzdělanost, marně mladistvá, pravá, oddaná láska: se všeho toho krásné oko dívčí se svezlo na starého, bohatého plukovníka, jenž ji okouzlil krásnými saněmi a briliantovým šperkem, svými tisíci ročního příjmu a vyhlídkou, že bude žíti ve Vídni. Pravdiva, prohloubena i plna myšlenek jest i tato povídka, avšak prvá ji předčí zaokrouhleností jednotného svého celku i něžnou poetičností své rekyně.

Rádi vídáme rozmnožení lektury tak opravdového rázu, a proto sebrání povídek Schulzových, jehož tyto dvě jsou počátkem, jest velevítaným příspěvkem novelistické literatuře naší, kteráž opravdu zasluhuje více, nežli býti jen ozdobou našeho časopisectva jako do nedávna, a v malých, pohodlných knížkách snáze z ruky do ruky putujíc v širších tak může působiti kruzích i déle než v odloženém časopise zachová intence spisovatelovy živé. Schulzovým povídkám právo toto náleží jako málo kterým jiným.

El. Krásnohorská.

J. Holečkovy spisy s dostatek jsme již ocenili promluvivše o jeho kresbách Za svobodu a vytknuvše zejmena realistické jeho líčení, plynné vypravování osvěžené zdravým humorem, správný jazyk a slovanskou tendenci. Vše toto bylo by opakovati o jeho *Černohorských povídkách*, jichž první svazek prvního dílu leží před námi,

jen že tyto jsou práce novelistické, kdežto kresby Za svobodu měly ráz více popisný. Látka k povídkám vzata jest opět veskrze z doby nejnovější, z bojův, z mohutného zápasu, jejž byla Černá Hora podnikla s Osmanstvem jednak na uhájení své samostatnosti, jednak na osvobození slovanských svých pobratimův ode jha tureckého, a při němž spisovatel sám tytýž byl svědkem očitým. A právě tím Holečkovy povídky nabývají ceny, že nejsou pouhými výplody bujné fantasie, nýbrž jich podkladem že jesti skutečnost. V ten obor spadají zejmena Bitva u Fundiny r. 1876, Gavran, Alija i Ilija a poněkud i pěkná humoreska České spiknutí na Černé Hoře r. 1876, v níž opět dobrák komický kapelník Šulc hraje hlavní úlohu. Povídku Stáne mohl spisovatel vynechati, poněvadž k charakteristice žen černohorských nehrubě přispívá (ač to byl patrně Holečkův úmysl), ano jest i k pravdě nepodobna, aspoň její zakončení. Nežádáme ovšem na spisovateli, aby líčil holou pravdu, holou skutečnost, on musí idealisovati, sic by jeho dílo přestalo býti dílem uměleckým, avšak nesmí se prohřešiti proti přirozenosti, jako sochař nesmí sochu postaviti tak, aby její těžiště spadalo mimo její šlépěje, třebas byla železnou tyčí dobře upevněna. Vypravování Surogát sv. Vasilija slibuje býti zajímavé, však jest ho tu jenom část; vydávaje povídky své po *svazcích*, neměl by spisovatel jednu práci uprostřed věty přetrhovati a ostatek její ponechávati pro svazek budoucí, na nějžto čtenáři pak po měsíce čekati jest.

Pr. Sobotka.

Hvězdářství.

K odborům v literatuře naší nejméně zastoupeným náleží zajisté astronomie. Krom několika, jakkoli záslužných, přece jen skrovných pojednání vědeckých v některých časopisech odborných není od r. 1837, kdy vydáno Smetanovo dílo *Základové hvězdářství*, v literatuře české nižádného důležitého spisu vědeckého o tomtó předmětě. Jako však ve všech oborech přírodních věd, tak i ve hvězdářství jest spis před několika desítiletími psaný ve mnohém již zastaralý a proto ovšem i dílo Smetanovo nelze bráti v náhradu za nedostatek nynější.

Kdy by však nebylo jiného stesku, než že nemáme novějšího spisu *vědeckého* o astronomii, mohli bychom se upokojiti, vždyť i ve mnohém jiném oboru není lépe, aniž lze dávati někomu vinu; pěstitelů vědy každé u nás dosti máme, ani chuti ku psaní není nedostatek, jakož také schopných k tomu sil dříme u nás hojně — proč se přece nepíše, o tom netřeba zde šířiti slov; příčiny jsou dávno a přečasto již veřejně jmenovány. Ne nadarmo a ne z příčin sobeckých dovoláváme se university české; jsouť interesy naší literatury nám při tom ohledem neposledním a věru že by pokrytecký strach protivníků našich o vědeckost university Pražské brzy objevil se, čím v skutku jest!

Není tedy nedostatek vědeckého spisu o hvězdářství předmětem našeho stesku; že však nemáme ani *populárního* spisu, pojednávajícího o celém tomto oboru lidského vědění, toho jest želeti opravdově. Sotva totiž o kterémkoli jiném odvětví přírodních věd přáti jest si rozšíření vědomostí většího nejen ve kruzích vzdělaných, ale i lidu vůbec.

Tím větším díkem povinni jsme každému, kdo v této věci podnikl úkol vzdělání lidu, byť jenom o jednotlivých zjevech astronomických. Tu pak můžeme obmeziti se již téměř na jediného z učenců našich, dr. F. J. **Studničku**, jenž položil sobě za úlohu, lidu našemu podávati poučení o hlavních výjevech na obloze, a odíti pravdy největším důvtipem proslavených hvězdářů nalezené v roucho zábavné.

Největší pojednání sem náležející podal nám jmenovaný spisovatel 5. číslem I. ročníku Matice lidu, nadepsaným *O soustavě sluneční.* Hned po vyjití spisu toho r. 1868 podal referent podrobné posouzení jeho v jednom z Pražských denníků. Pochvalný úsudek, jejž tehdy o něm pronesl, potvrdil se, a úspěch, jejž mu sliboval, vyplnil se tím, že již o rok později dočkal se vydání druhého.

Knížku, o níž tu řeč, lze pokládati do jakési míry za náuku o hvězdářství vůbec. Jakkoli jedná se v ní hlavně jen o slunci a o jeho „příslušenství“: planetách a družicích, jsou v ní připojeny zde i onde další rozhledy do všehomíra, které dodávají jí rázu všeobecnějšího. To platí hlavně o úvodu a o konci spisu. — Rozpravy o slunci, o planetách atd. podány jsou slohem jasným, místy i zábavně, zejmena pak zakončením (§. 19.) poskytnuta bádavému čtenáři pobudka k dalšímu čtení.*)

Přidaný historický přehled o vývoji hvězdářství jest oddílem velmi vítaným. Historie každé vědy jest vždy úkolem velmi vděčným a pro každého čtením i poučným i poutavým; vývoj pak astronomie zvláště jest přímo nejkrásnější apologií ducha lidského, k níž sotva která věda jiná touž měrou může dáti příležitost.

Jiný předmět téhož oboru činí obsah dvou knížek od téhož spisovatele, vyšlých rychle po sobě v posledních dvou letech, totiž *Zábav hvězdářských* a *Zábavných rozhledů hvězdářských.* Oba tyto spisky mají původ svůj v oblíbeném nyní u nás sbírání porůznu vydaných článků v jeden celek. Články ty na sobě nezávislé, jen společným předmětem: hvězdářstvím, spřízněné, napsány byly v různých dobách a za různých okolností. Sebrané vydání takových po rozličných časopisech roztroušených článků jest tenkráte zúplna odůvodněno, jeli obsah jejich hodnoty trvalé, nejsouli pouze příležitostní a neníli již spisu souvisle psaného o témž předmětě. A v té příčině ovšem jest obě knížky ty uvítati s radostí, neboť jsou skutečným doplňkem spisu „o soustavě sluneční“ před tím jmenovaného. Čtenář uvádí se jimi v prostory všehomíra daleko za naší soustavou sluneční, poučuje se o tom, kterak sám by mohl seznati souhvězdí na obloze noční viditelná, učí se poznávati, jak nestejně vzdáleny jsou od nás hvězdy zdánlivě na jediné ploše klenby nebeské vedle sebe rozestavené, jak ohromné jsou vzdálenosti nebeských těles za sluneční soustavou nám i nejbližších, kolik kvězd napočítáno takových, jež viděti lze bystrozrakému člověku pouhým okem, a kolik dalekohledy hvězdářskými, co jest mléčná dráha dle názorů starších i nejnovějších atd. Vedle toho též několik článečků

*) V tomto zakončení mluví se o souhvězdích Herkulovi, Lyře, Kuřátkách, jakožto směru a středu pohybu celé soustavy sluneční, čímž předpokládá se, že čtenář knížky té již zná jednotlivá souhvězdí, čehož však podle veškerého rozpoložení spisu nebylo předpokládati.

obírá se i bližšími nám předměty: zvláště měsícem, kterak na povrchu k nám obráceném vypadá, co nám o něm vypravují pozorovatelé v dobách nejnovějších; dále o naší zemi samé, jakého dočká se asi konce a jaký as byl její ve všemmíru původ. Konečně co dodatky připojena jsou některá, povětrnosti na zemi se týkající pozorování buď historická buď poučná a dějiny odsouzení soustavy Koperníkovy a italského učence Galileiho v Římě od inkvisice.

Jak z tohoto stručného přehledu zřejmo, obsahují spisky ty velkou rozmanitost látky a není téměř, co by z hlavních předmětů hvězdářství širšímu obecenstvu bylo nového ještě podati. Jedině o kometách a o meteorech bylo by si přáti bývalo trochu populárnějšího provedení, nežli dostalo se jim článkem: „Zastřelil hvězdu“ v Zábavných rozhledech.

Veškery v obou sbírkách obsažené články mají bez odporu úplnou platnost, hledímeli ke každému zvláště jakožto k celku pro sebe. Jsouť zajisté vesměs psány zřetelně, přesně a, jak ani jinak nebylo lze očekávati, se znalostí věci dokonalou, jakož také každý z nich byl asi místu i času, pro které byl psán, úplně přiměřen.

Osudem však každé podobné sbírky jest, že sneseny jsou v ní v celek věci podle původu nestejné co do provedení i co do směru, a tomu osudu neušly také tyto dvě sbírky. Jsouť v nich zajisté pojednání psaná pro obecenstvo nejširší vedle pojednání určených pro kruhy poněkud užší, mnohé části z jednoho článku opakují se ve druhém, ano konečně i částečné vyvrácení názoru staršího novějším se setkává. Tak na př. stalo se, že v Zábavách hvězdářských na str. 55 (čl. V.) uvádí se k vyloženému úkazu mléčné dráhy hypothesa W. Herschla jakožto jediná, kdežto již na str. 38 a d. (čl. III.) vyloženy důvody, pro které za našich časů hypothesa ta poznána nepravou a nahrazena jinou dle výzkumů zvláště Heisových. Nové toto pojetí zjevu dráhy mléčné nepříčí se ovšem nijak podstatě důkazu o tom, co rozvedeno článkem V., ale širšímu obecenstvu mohla by nesrovnalost ta zavdati příčinu k pochybnostem nejedněm, čehož ani nelze dosti pilně se vystříhati.

Nestejnost pojednání jednotlivých nápadna jest zvláště i tím, že některá psána jsou od počátku až do konce způsobem vážným, jiná pak mají ráz feuilletonský, ba až humoristický tak, že někdy v něm tendence až proti formě zaniká. Sem bychom počítali zvláště v Zábavách hvězdářských článek IV. „Kolik jest na nebi hvězd?“ Začínáť článek ten citátem z písně národní: „Dám já ti hubiček, co na nebi hvězdiček,“ a praví se dále, že „jen střízlivý pedant může se ptáti, kolik by jich asi bylo a jak dlouho by zamilovaný Jeník musil u své Mařenky dlíti, nežli by slib svůj vyplnil;“ potom však přes to skutečně jmenují se všickni učení hvězdáři, kteří hvězdy počítali a kolik jich napočítali, až na konec se i dokazuje, že by Jeník potřeboval k vyplnění slibu svého nejméně 450 let. To pak, vsouvnuto mezi vážné články o mléčné dráze a o rozvoji všehomíra, vypadá přece trochu neorganicky. — Podobný dojem učiní zajisté, alespoň na čtenáře vážného, článek „Až na konec světa,“ v němž vlastnímu předmětu věnováno pramálo místa, kdežto všechen ostatek vyplněn vedlejším vypravováním, v němž také passus ř. 14—15 na str. 79 jest až příliš

drastický. — Nejinak jest v Zábavných rozhledech při článku VII. „Zastřelil hvězdu" s humoristickým začátkem a koncem pojednání jinak velmi střízlivého.

Avšak vše to jsou vady, plynoucí jedině z různosti původu těchto článků, nečinící jinak újmy ani nejmenší *podstaté* věci. Připojímeli ještě, že oba posledně jmenované spisky ozdobeny jsou velmi pěkně provedenou mapou hvězdnatého nebe, pak mapou měsíce a fotografickým obrazem jedné části jeho, jsou tím světlé stránky jejich u porovnání s vytčenými stinnými zajisté dostatečně zřejmy. *M. Pokorný.*

Solověv, Srezněvský, Glinka.

Nekrolog.

Tři nové, čerstvé mohyly zdvihly se v poslední době nad posvátnou půdou ruskou. Jedna kryje nejslavnějšího dosud dějezpytce národa ruského, Solověva; druhá nejzasloužilejšího ruského slavistu, Srezněvského a třetí nasypali nad mrtvolou veterána básníka Fedora Glinky. Všichni tři viděli Rus, jak se zdvíhala jako ze sna a berouc se obrovskými kroky vpřed jak se domáhá platného místa uprostřed vzdělaných národů evropských; zavírajíce pak naposled po dlouhé, úsilovné práci věkem zemdlené oko, směli sobě vyznati: Hle ta nynější slávou věnčená Rus, toť i *naše* dílo! Však nejen že usínali s oprávněným vědomím své platné práce: mohli zavříti oko s poklidem, neboť každý z nich odchoval již národu tolik výdatných zástupců, že jim směle mohl odkázati dílo započaté, aby je dovedli k žádoucímu konci. Celé zástupy nadšených pracovníků stojí dnes tam, kde před půl stoletím nuzně se trudil jednotlivec, a všichni pohlížejí s jasným okem vstříc blahé budoucnosti.

První se rozloučil se světem *Sergěj Michajlovič Solověv*, někdy profesor a rektor university Moskevské, jehož právem lze rovnati s naším Palackým; bylť tvůrcem novověkého dějepisectví ruského. Narodil se 5. (17) května 1820 v Moskvě, kdež odbyl svá studia přípravná i universitní a hodlaje se věnovati cele dějepisectví, vydal se r. 1842 na vědecké cesty po západní Evropě, kdež sbíral za dvouletého pobytu dějepisné zprávy o Rusi. Vrátiv se do vlasti, podstoupil zkoušku magisterskou učeným pojednáním *O vztazích Novgoroda k velikým knížatům* a ještě téhož roku 1845 potvrzen adjunktem (docentem) ruské historie při universitě Moskevské. Dva roky potom obdržel na základě nového spisu *Dějiny vzájemných vztahů mezi knížaty Rurikova domu* stupeň doktorský, jmenován mimořádným profesorem a r. 1850 řádným profesorem dějin ruských při téže universitě.

V ty doby počal se již obírati nejdůležitějším spisem svým, kterýž mu zjednal později nehynoucí slávu nejen na Rusi nýbrž po celém vzdělaném světě, totiž *Dějinami Rusi od nejstarších dob* (Istorija Rossiji s drevnějšich vremen), jichž prvý díl vyšel tiskem již r. 1851,

Historie ruská vzdělávána sice dosti pilně i před Solověvem, avšak jako všude jinde dálo se to hlavně spůsobem kronikářským, tak že se dějinám ruským nedostávalo soustavné jednoty. Kriticky počal se s ruskou historií obírati po Schlözerovi nejprvé Karamzin; avšak výsledky jeho bádání zůstávaly stále kusými, poněvadž mu nebyla ještě známa největší část pramenů ruských, a nad to sáhají práce Karamzina pouze do vymření dynastie Rurikovy. Pro nedostatek současných pramenů neporozuměl Karamzin vnitřním poměrům ruským, a vykládaje si je tytýž poměry moderními, docházíval k výsledkům přímo falešným. Teprvé Solověvem dostalo se ruským dějinám kritického, soustavného vzdělání. Jakož přirozeno, nemohl se Solověv obejíti bez dlouholetých přípravných studií v oboru ruských dějin, než mohl přistoupiti k soustavnému jich vypisování, a odtud vznikla nepřehledná téměř řada monografií, vrhajících po prvé jasné světlo v ony epochy ruské historie, jež do těch dob představovaly jen spletitý chaos nesouvislých a na pohled sobě odporujících různých událostí. Vedle pramenů původních, podobně jako Palacký dějepisce a kronikáře české, prozkoumal kriticky veškery starší historiky ruské až do Karamzina, a opatřiv se takto všemi možnými pomůckami, maje nad to volný přístup i k tajným archivům, badatelům ruským potud nepřístupným, přikročil již k vydávání dějin ruských samých. Zásluhou této práce jeví se nyní již v dějinách ruských ostře vyznačená soustava; Solověvem provedena celou historií ruskou vodící nit, vížící všechny její periody v jediný celek. Tato zásluha Solověva jest patrnou zejmena v době údělných knížectví, kteráž se zdála býti směsicí nahodilých událostí, v níž nebylo viděti ničeho, kromě nekonečné řady bojů a půtek, vzbuzených slabostí knížat, již dělili své panství v drobné úděly. Solověv první uvedl v dobu tuto vodící myšlenku, vysvětluje přírodními i politickými poměry Ruska, kterak byla doba údělných knížectví nutný následek povahy státu ruského a předchůdce potomního carstva Moskevského. Kdežto Karamzinu jest doba do pozdvižení se knížectví Moskevského „temným lesem,“ vysvětluje Solověv zcela jasně příčiny vzniku Moskevského knížectví; po výzkumech Solověva netřeba již Ivana IV. považovati za čaroděje, jako se myslilo druhdy; smutná doba Lžidimitrů uvedena v souvislost s předcházející periodou, jakož zas panování prvních Romanovců uvedeno ve spojení s dobou Petra Velikého, čímž mizí náhle zející ta propast mezi Rusí za Petra a před Petrem. Odtud pak provedl Solověv pásmo dějin ruských až do Kateřiny Veliké, na samý sklonek století XVIII., řídě se při tom stále myšlenkou pronešenou již v úvodě k I. dílu svých dějin, že sluší „ne děliti, ne drobiti ruskou historii na různé části, periody, ale spojovati je; stopovati přede vším spojení úkazův, bezprostřední následování forem, ne děliti zásady ale rozbírati je v jich vzájemném působení, hleděti objasniti každý úkaz z vnitřních příčin, dříve než jej vyloučiti ze všeobecného spojení událostí a podrobiti zevnějšímu vlivu — toť povinností historika za dob nynějších.“

Dějin ruských od Solověva vyšlo celkem 29 *) dílů, sahajících

*) Poslední 29. díl Dějin ruských je spolu 5. dílem Dějin Kateřiny Veliké; líčí se v něm vnitřní poměry ruské v letech 1772—1774 za doby první turecké války. Díl ten jest poslední prací Solověva.

do konce XVIII. stol.: avšak i pro dějiny XIX. stol., jež nenspěl již vepsati v soustavné veledílo svoje, uchystal hojnost materiálu různými monografiemi, jako Epocha kongresův, Dějiny pádu Polsky a j., jež usnadní práci jeho pokračovateli.

Solověv zemřel v Moskvě dne 4. (16) října 1879, vzdav se již dříve profesury při universitě, aby mohl veškery své síly soustřediti při sepisování dějin. Nicméně překazila mu smrt, aby dovedl do konce celé to dílo, jež v duchu jeho bylo ovšem dohotoveno. Dne 7. (19.) října byl s velikou slávou a okázalostí pohřben v novoděvičím monastýře, postaviv si dříve již pomník nad mramor trvalejší. —

Čím byl pro dějiny ruské Solověv, tím byl pro pěstování slavistiky na Rusi *Ismail Ivanovič Srezněvský*, jenž dokonal více než půlstoletou činnost svojí na poli vědy slovanské 8. (20) února 1880 v Petrohradě. Srezněvským zemřel poslední ze čtyř prvních apoštolů slavistiky, kteří byli před 40 lety vysláni z Ruska do zemí západo- a jihoslovanských, aby poznali na vlastní oči život bratrských národů a šířili pak známosti o nich mezi svými učenníky Rusy. Preis zemřel již r. 1846, Grigorovič 1876, Bodjanský 1877, jediný Srezněvský setrval až do nedávna uprostřed celého již zástupu stoupenců, dostavujících čile obrovskou tu budovu, k níž položen základ před 40 lety. Činnost Srezněvského byla ohromna; on byl skutečným zakladatelem plodného studia slovanské filologie a archeologie na Rusi, stavě se významem svým hned po bok velikého našeho Šafaříka; za 51 roků svého literárního působení vydal neméně než 340 knih, rozprav a úvah ze všech oborů slavistiky; avšak kdy by nebylo jiného než to, že před 40 lety poznal duševní i plemenný svazek mezi Ruskem a ostatními slovanskými národy a pochopil veliký historický význam onoho svazku, již to by mu zjednalo věčnou paměť po všem Slovanstvu. A nejen že sám pochopil ohromný význam této historické pravdy, on dovedl nadchnouti pro věc svou celou legii mladých pracovníků, vštípil v jich srdce lásku k věci slovanské, naučil je energické práci, rozvíjel se vzornou láskou pravého učitele jejich vlohy, uváděl je radou i pomocí svou na nejpraktičtější cesty, po nichž by nejspíše došli žádoucího cíle ve vědě slovanské; při tom pak ve stálém jsa obcování s celým světem slovanským, budil i v národě ruském účastenství pro ostatní Slovanstvo, a nepochybíme dojista, tvrdíce, že vznešené to nadšení národa ruského pro věc osvobození Slovanstva, jež se manifestovalo za posledních let způsobem velkolepým, je z velké části zásluhou činnosti Srezněvského.

V Osvětě vylíčen již minulého roku pérem povolaným rozvoj myšlenky slovanské na Rusi*) a vytčeno tam, jaké stanovisko zaujímá v rozvoji slavistiky I. Srezněvský. Tamtéž (str. 627) podána i nejdůležitější data životopisná, tak že se můžeme ve zprávě této omeziti slovy nejstručnějšími. Narodil se 1. (13) června 1812 v Jaroslavi, 1829 absolvoval kurs právnický na universitě Charkovské a vystoupil tu po prvé na pole literární disertačním spisem *Ob obidě* (o urážce), za nějž obdržel stupeň kandidátský. R. 1837 za nový spis právnický obdržel stupeň magisterský a stal se adjunktem (docentem) politické ekonomie

*) V. Perwolfovy úvahy: Slovanská myšlenka na Rusi.

při Charkovské universitě. Když ale po dvou letech nebyla jeho doktorská disertační práce pro některé prý příliš smělé myšlenky připuštěna k hájení, stal se náhlý obrat ve směru vědecké činnosti jeho; uražen úsudkem o své disertační práci vzdal se docentury v Charkově, odejel do Petrohradu a odtud vyslán roku 1840 tehdejším ministrem osvěty hr. Uvarovem na západ, aby studoval na místě národy slovanské a připravoval se tak pro universitní profesuru na jedné z nově zřízených stolic slavistiky. Vrátiv se po dvou letech 1842 ze svých cest na Rus, stal se mimořádným profesorem slovanské filologie na Charkovské universitě; r. 1847 obdržev hodnost doktora slovanské filologie, povolán na universitu do Petrohradu, i svěřena mu zde po zvěčnělém Preisovi řádná profesura téhož předmětu, již zastával pak až téměř do své smrti. R. 1849 jmenován členem II. oddělení imperat. akademie náuk (oddělení historicko-filologické), o něco později stal se řádným akademikem a stálým děkanem historicko-filologické fakulty Petrohradské.

Tolik o jeho životě. Co se pak týče jeho činnosti vědecké, vykonal tolik učených prací, vztahujících se k prozkoumání jazyka ruského i ostatních jazyků slovanských, k objasnění starožitnosti plemen slovanských, vydal tolik starobylých památek jejich slovesnosti a vykonal tolik vzhledem k dějinám a bibliografii těchto literatur, nemluvíc o pracích zasahujících za tyto meze, že by vystačily na proslavení celé řady učenců. Uvádíme zde některé z jeho nejdůležitějších prací: *Izslědovanija o jazyčeskom bogoslużeniji drevnich Slavjan* (1846), *Mysli ob istoriji russkago jazyka* (1849), Starobylé památky ruského jazyka (1862—5), Spis o hlaholských památkách (1866), v němž doplňuje a namnoze opravuje Šafaříka; Starobylé památky písma jusového (1868); dále vydal starosl. legendu o sv. Václavu (1865), korrespondenci Vostokova s Dobrovským (1873), *Rozbor Libušina soudu*, v němž dochází přesvědčení, že ani jazyk ani obsah rukopisu se tomu nepříčí, aby byl položen do XIV. stol., konečně připomínáme rozpravu *Na pamjať o Bodjanskom, Grigorovičě i Preisě* (1878), v níž vylíčil život a činnost svých spoluzakladatelů slavistiky na Rusi. Nejdůležitějšími jeho pracemi jsou však *Slovanská paleografie*, bezpečné to vodítko při určování věku starobylých písemností, výsledek bádání dlouholetého, a neméně pracný spis: *Istoričeskij slovar russkago jazyka*, v jehož vydání se uvázala v poslední dobu ruská akademie náuk.

Již výše řečeno, že Sreznĕvský stál ve stálém styku se zeměmi jihoslovanskými a západoslovanskými. Zvláště vřelé bylo přátelství Sreznĕvského s Čechy, neboť právem uznával, že věda slovanská, jíž věnoval i on celý svůj život, vznikla nejprvé u nás a zde že se jí dostalo v Šafaříkovi největšího pěstitele. Po prvé seznámil se Sreznĕvský s Prahou a našimi slavisty r. 1840 na první své cestě po Slovanstvu. Václav Hanka, jehož zásluhy o šíření vzájemnosti slovanské stále ještě nejsou s dostatek oceněny, dovedl k sobě připoutati mladého učence ruského tak pevným svazkem přátelství, že ho Sreznĕvský v přečetných dopisech svých neoslovuje jinak, leč „drahocenný Václave Václavoviči." Přátelství to nebylo nám ovšem nikterak na škodu: Musejník náš obohacen z péra Sreznĕvského celou řadou vzácných zpráv o jeho cestách po Lužici, Slezsku, zemích jihoslovanských,

o literárním ruchu Jihoslovanů i na Rusi atd., jež vybíral Hanka z četných korrespondencí Sreznĕvského. Z listů těchto dovídáme se, jakým spůsobem si slavný badatel zjednával znalost národních poměrů různých kmenů slovanských. Putuje po kraji, prošel největší část jeho pěšky, v městech stavěl se zřídka, jen kolik bylo nezbytně nutno, za to se po vesnicích sbližoval s lidem, kreslil si jeho typy, kroj, zapisoval písně, pohádky, pověry atd. Na takových obchůzkách pracoval s pílí zimničnou a přec touží, že síly jeho nestačí na poznamenání všeho, co poznává. „Já jsem pozoroval, vyzvěděl, zapsal, co jsem mohl, co jsem mohl! Ale jak jest to vše nepatrno u přirovnání s tím, co jest možno udělati . . .“ píše v jednom listě z polského Slezska Hankovi. Při vyhledávání památek a zvláštností slovanských nářečí neleká se nijakých obtíží, ano v Kopru v Istrii zašel si i do vězení, aby pozoroval slovanské zločince.

Kromě Hanky stál Sreznĕvský ve spojení se všemi téměř našimi slavisty; po smrti Hankově udržoval živou korrespondenci zvláště s K. J. Erbenem, a po smrti tohoto s archivářem Emlerem. I prof. J. Kolář, A. Patera, registrátor Rank a j. stáli se Sreznĕvským ve spojení.

Tento živý styk s učenci jinoslovanskými*) umožňoval mu neustálý rozhled po všech vymoženostech slovanské vědy, ať se staly kdekoliv ve světě slovanském; shledalli pak v nich něco pro sebe zvláště zajímavého, neopomenul si opatřiti opisy, snímky listin, otisky a užil spravedlivě všeho při svých vědeckých pracích. Českou literaturu znal Sreznĕvský zevrubně a dokud byl redaktorem publikací císařské akademie ruské (Izvěstija akademii nauk 1852—63), podával do nich stručné referáty o všech pozoruhodnějších zjevech literatury české. Podobně seznamoval Rusko s literaturou všech ostatních kmenů slovanských a zásoboval navzájem knihovny jinoslovanské vynikajícími plody literatury ruské. Knihovna Českého Musea děkuje za velikou část svých spisů štědrosti Sreznĕvského.

Chtěje nabyti nových známostí o zemích slovanských, nezůstával při pouhé korrespondenci; zajížděl ob čas na slovanský západ, aby vlastním názorem oživil v paměti své dojmy z let mladších, a pozoroval na vlastní oči změny, jež se tu a tam udály. Prahu navštívil vícekrát; posledně byl v Čechách na podzim r. 1869 a účastnil se tu s celou četnou rodinou svojí velkolepé slavnosti 500. narozenin mistra Jana Husi. Snad by bylo zbytečno dokládati, že každý Čech, jenž přijel za studiemi do Petrohradu, nalezl ve Sreznĕvském nejlepšího přítele a pomocníka.

Dne 5. (17.) dubna 1879 oslaveno v Petrohradě spůsobem okázalým padesátileté jubileum jeho vědecké literární činnosti. Různé učené spolky a ústavy, jak ruské tak i zahraničné vzdaly mu úctu svoji, jmenujíce ho čestným členem neb jinak jeho zásluhy uznávajíce. Mimo přečetné jiné akademie a učené společnosti byl Sreznĕvský čestným členem také našeho Musea, Svatoboru a české učené společnosti. Nedlouho po svém jubileu počal churavěti, až pak v noci z 8.

*) Sreznĕvský si dopisoval více jak s 1000 osob. Korrespondence jeho zaujímá 10 velkých svazků.

na 9. února 1880 zemřel. Pohřební slavnosti v Petrohradě i v Moskvě — kudy byla jeho mrtvola vezena do vesnice Srezněva — byly nepřetržitou řadou velkolepých ovací. Pochován jest v rodinné hrobce Sreznĕvských ve vsi Srezněvu, 60 verst od Rjazaně.

Tři dni po něm rozloučil se se světem poslední z ruských básníků školy Žukovského a Baťuškova, *Fedor Nikolajevič Glinka.* Pravý veterán mezi poety, jenž byv narozen r. 1787 ještě za panování Kateřiny Veliké, přežil caře Pavla, Alexandra I., Mikuláše, slavil 25leté panovnické jubileum obou těchto mocnářů a konečně žil ještě plných 25 let za carstvování Alexandra II. jsa živým památníkem celého toho obrovského rozvoje ruské literatury v nynějším století. Pocházel ze Smolenské gubernie. Literární činnost jeho počala již r. 1807, kdy vydal *Pisma russkago oficera o pochodě 1805—1806 godov*; rovněž vypsal boje ruské za Napoleonovy invase r. 1812. Po válkách Napoleonských vydával vojenský sborník; r. 1826 vyšla sbírka jeho básní *Opyty svjaščennoj poezij*, prodchnutých duchem náboženským, jakož byl Glinka vůbec především pěvcem boha a světa duševního. Přes to však upadl v podezření, že jest členem tajného společenstva Sěvernoje obščestvo a vypovězen z Petrohradu do gubernie Olonécké. Zde u vyhnanství v pustém severu vznikla jeho nejzdařilejší báseň *Karelia ili zatočenije* (vypovězení) *Marfy Joannovny Romanovoj*, oplývající výtečnými popisy severní přírody. Časem ukázala se však nevina Glinkova, on přijat opětně na milost a stal se úředníkem ve Tveři. Oženiv se s A. P. Goleniščevou-Kutuzovou, známou též v ruské literatuře některými zdařilými verši a překlady ze Schillera (práce její vydány r. 1869 pod titulem: Zaduševnyja dumy), žil ve Tveři až do r. 1835, kdy vstoupil do výslužby a odstěhoval se do Moskvy. Zde byl po dlouhá léta střediskem literárního kruhu, i nebylo v Moskvě literáta neb umělce, jenž by nenavštěvoval dýchánků jeho. R. 1837 vydal Glinka Vzpomínky na Puškina, 1839 *Očerki Borodinskago sraženija* (verše) a j. drobnější práce.

R. 1858 přesídliv se do Petrohradu neustával v literární činnosti. Ještě r. 1861 vydal obšírnou báseň *Tajinstvennaja kaplja*, osnovanou na národním podání, kterou vydal po druhé Pogodin v Moskvě r. 1871 a napsal o ní v úvodě mimo jiné: „Vznešenost myšlenek, něžnost citů, hloubka obrazů, názornost popisů, jazyk živý, smělý, vznešený dávají Tajemné kapli právo na čestné místo v pokladně ruské slovesnosti.“ I tato báseň jako ostatní (tolikéž Pogodinem k novému vydání upravené) verše Glinkovy nese se směrem nábožným; proto přese všechny vznešené myšlenky v nich obsažené zůstávají plody musy Glinkovy dnes již hrubě nepovšimnuty. Současníci Glinkovi dávno již vymřeli a nynější pokolení nemá více pro poesii toho druhu lásky.

V pozdních letech přestěhoval se Glinka opět do Tveři, kdež byl jmenován dozorcem gymnasijním. Devadesátiletý kmet ještě se rád pobavil knihou neb hovorem přátelským, a duchaplnost, jež ho neopustila do posledních dnů života, zjednala mu lásku a vážnost všeho lidu. Zemřel ve Tveři dne 11. (23.) února, sprovázen žehnáním všech, kdo měli příležitost s ním se seznámiti.

Jaromír Hrubý.

R. 1880. Čís. 5.

OSVĚTA

Karel Sladkovský.

Opět jeden život tak v pravdě český, život plný práce a trudu, šlechetných úmyslův a trpkého sklámání, mučennické obětavosti a neúnavných zápasův sklonil se mezi námi v hrob. Karel Sladkovský zůstavil po sobě slavnou památku dokonalého, vzorného bojovníka českého; jmeno jeho zůstane na věky neodlučno od snah a osudův našeho národa v druhé polovici tohoto století.

Nebudeme na těchto místech opakovati, co o vnější stránce jeho životního běhu zevrubně vypsalo se hned nad otevřeným a svěžím hrobem jeho v denních listech našich a co zajisté i čtenářům Osvěty utkvělo v pevné a milé paměti. Účelem našich řádkův jest, rozebrati poněkud hloub z jeho vlasteneckého působení některé články, na nichž dle našeho rozumu závisí hlavní a celkovitý dojem jeho jmena netoliko na současné ale i na příští mysli české.

Ačkoliv se narodil už r. 1823 (dne 22. února) a tož v Praze, Karel Sladkovský přece ještě r. 1848, tedy až do pětadvacátého roku svého věku ve vlasteneckých kruzích Pražských — v nichž tenkráte zajisté netoliko dle jmen ale i dle osob známi byli všichni tehdejší uvědomělí a horliví synové národa ze všech končin této země — nikdy nepřipomíná se výslovně. Tato věc nedá se vysvětliti při českém jinochu, jenž v Praze odbyl také všechna svá studia na školách středních a vysokých, ničím jiným, leda už tehdejším jeho duchovním směrem, jenž byl rozhodně *politický* a v tehdejších pouze literárních zjevech českého vlastenectví nenalézal plného uspokojení. Při povaze tak přímé, nelíčené a rozhodné, jakou Sladkovský po všechen čas svého života vynikal, při českém vychování domácím, jehož se mu dostalo v kruhu rodinném, při té vroucí lásce k jazyku mateřskému, jímž nejsa v letech študentských básníkem a spisovatelem jako drahně jeho kollegův, na ten čas dosti správně vládl, bylo to něco neobyčejného, tajiti plamen vlastenecký v sobě samém, nesdíleti se o něj ani s mladými myslemi tétéž nálady. Sladkovskému nepostačovaly literární a vlastenecké poměry české, které za dob jeho dospělého jinošství v Praze se jevily

na veřejnosti. Snad kdy by se byl narodil někde na českém venkově, kdy by byl co chlapec a jinoch poznal zejmena slasti a strasti české vesnice, kdy by byl ve své mladosti do sebe vssál poesii českého lidu rolnického, byl by nepochybně už tenkráte i pouze literární činnosti české přiznal onu vysokou cenu, kterou ona vždy měla i má a kterou jí po letech sám s nadšením přiřknul. Tenkráte, před rokem 1845, byly mu pouhé spisovatelské, básnické i vědecké snahy české příliš malé, nebo určitěji mluveno, ostýchavé a pokračující k svému cíli velice zdlouhavě. Že cíl těchto tehdejších spisovatelských snah českých byl *také politický*, nemohlo zůstati tajno bystroduchého jinocha, žijícího napořád v Praze; ale tato oklika k společnému cíli zdála se prudké krvi mladého Sladkovského příliš dlouhá. Pohlížeje okem upřímného, ryzího idealisty na veškerou tehdejší politickou situaci v Rakousku i mimo ně, pojal otázku českou co nezbytnou doplňující část otázky všeobecné svobody a opravdové humanity; pokládal ji za článek, jejž do svého programu pojati a s nasazením všech duchovních a hmotných sil hájiti musejí všichni poctiví přátelé státního a politického pokroku bez rozdílu národnosti. Vida v tehdejším státním zřízení rakouském i mimorakouském toužiti po uvolnění důstojnosti lidské a národní tolik mužův vynikajících duchem i srdcem, domníval se ve vší bezpečnosti, že úsilí jejich musí se nésti zcela přirozeně také k obnově národní a státní existence české. Snažení pouze literární zdálo se mu jakýmsi ještě větším osamocováním českého národa v proudu tehdejších dějin středo- a západoevropských; on pak byl pevně přesvědčen, že toliko ve spolku s národy ostatními, kteří podobně s mnohotvarnými tužbami svými mocně tiskli se na bránu času, také bytost česká z hlubokého ponížení svého může vznésti se k novému důstojnějšímu životu. K takovému spolku s duchovním ruchem časovým, jenž zejmena v sousedních zemích západních a jižních, vždy důrazněji se ozýval, mysli k novému vznětu pobádal a síly k novým skutkům osvěžoval, vedla národ český jediná cesta, činnost *politická* ve směru svobody a volnosti. Zanášeje se už po několik let při svých studiích právnických politickými spisy tohoto obsahu, vycházejícími v jazycích anglickém, francouzském a německém, byl po skončených studiích universitních úplně spůsobilý k *veřejnému působení politickému*; však nenalézaje k takovému užití svých státnických vloh a připravených sil ve své vlasti ještě žádné půdy, odebral se r. 1845 do Vídně. Zde bylo už tenkráte snáze pěstovati politiku než v Praze, zejmena v tom směru, v jakémž k ní přilnul a v jakémž ji pro blaho českého národa jedině prospěšnou uznal Sladkovský. Odbývaje při vysokém učení Vídenském právnická rigorosa na dosažení hodnosti doktorské neobmeškával všímati sobě pilně politického ruchu, jenž v ústředním městě říšském se jevil jednak mezi domácím občanstvem, jednak mezi akademickou mládeží, která ze všech končin rakouského soustátí k vůli studiím zde se shromažďovala. Co Sladkovský v těchto kruzích viděl a slyšel, utvrzovalo jej v životních jeho úmyslech: politika stala se hlavním účelem veškeré jeho činnosti.

A tak když *Karel Havlíček* nastupoval tuto dráhu na Rusi, *Karel Sladkovský* připravoval se k ní ve Vídni. Oběma nevyhovovaly domácí poměry pouze literární, kteréž po roce 1840 ovšem nabývaly

rázu pouhé kontemplativnosti a nemohly dostačiti duchům mladým, bujarým, nesoucím se mocným neodolatelným letem k *činům*. Vrátiv se ze svého jaksi zkušebního pobytu v národě ruském opět do vlasti, Havlíček takřka jedním rázem sbořil vzduchovou stavbu té slaďounce zahálející sentimentálnosti, která v tehdejším zvláště beletristickém písemnictví českém měla vrch, a burcoval vlasteneckou mysl, aby už se vzchopila k mužnějším činům; Sladkovský po návratu svém do Prahy, po březnových příbězích r. 1848, nalezl zde už prudké vanutí onoho politického vzduchu, v němž posud jediné volně oddychoval v kruhu českých národovců a ve společnosti přátel stejného smýšlení ač různých národností ve Vídni. Sladkovský jeví se co český vlastenec z nové řady, která teprv rokem 1848 vzala u nás svůj zřejmý počátek, z řady mimoliterární, politické. Havlíček jest spojidlem obou těch řad, ukončil řadu literární a zahájil politickou.

Co přinesl Sladkovský s sebou z Vídně? Nádech jakéhosi *kosmopolitismu*, jenž nejvyšší uspokojení své vyhledával v dosažení všeobecné svobody politické. Program jeho života sáhal tenkráte daleko za hranice české vlasti; český národ byl v něm toliko částí. Není lze upříti, že tříletý pobyt Sladkovského ve Vídni měl na takový sklon jeho od počátku až do konce života *ideálné* mysli rozhodný vliv. Zejmena společnost některých tehdy jinochův německých, práhnoucích rovněž jako on po upravení státův evropských na základech nejdokonalejší svobody a rovnosti občanské, jevila na vznětlivého ducha a velmi jemné srdce mladého Čecha nepopíratelný účinek. Třeba jen rozpomenouti se na některé úkazy, k nimž zavdala podnět vychladlá tělesná schránka Karla Sladkovského. Ve Vídenském předním listě politickém O. B. Friedmann s city rozplývajícími se v samé něžnosti, se skutečnou poesií rozepsal se o našem zvěčnělém politikovi; němečtí poslanci z Čech zvolení pro radu říšskou i pro sněm zemský přislali na jeho rakev tklivý důkaz své úcty a němečtí členové zemského výboru v království českém, více ze skutečné náklonnosti osobní než z konvencionelní formality vnější, úplným počtem súčastnili se pohřebního průvodu. I za života i na cestě své nejposlednější doznával Karel Sladkovský při německých politicích, i těch, kteří jinak po všechen čas nepřestávali projevovati své neukrotitelné záští a svou nenapravitelnou zlobu proti přirozeným právům národní bytosti české, vždy okázalé šetrnosti ano jakéhosi srdečenství. Žádný z ostatních politikův českých, zesnulých nebo žijících, neměl a nemá v táboře našich národních odpůrcův tolik osobních přátel, jako Karel Sladkovský.

Čím se vysvětluje tento prazvláštní zjev? Opováží se někdo podezřívati Karla Sladkovského z nějaké národní nerozhodnosti neb obojetnosti? Může někdo mezi Čechy vystoupiti proti Sladkovskému buď s domněním neb tvrzením, jako by v některé chvíli svého života byl býval ochoten obětovati kmenovní panovačnosti německé jen sebe menší část národních práv českých? Že by kdy koliv byl chtěl zalichotiti se odpůrcům našeho národního programu nějakou sebe nepatrnější povolností v tom neb onom článku jeho? Že by někdy ústupkem sebe slabším ve věci národní byl chtěl zjednati sobě osobní oblíbenost u našich nepřátel? Může někdo zapomenouti, že Sladkovský se vší silou svého

ducha a se vším důrazem svého slova v obraně naší národnosti proti nátiskům činěným jí ze strany německé zjevně a neohroženě stanul vždycky a všude, ať ve sněmovně zemské, ať v poradní síni zastupitelstva obecního, ať ve shromáždění spolkovém, ať se to týkalo školy neb úřadu, neb práva volení neb řádu volebního, neb samosprávy zemské, neb státního práva českého? Na všech těch místech, ve všech těchto i jiných příčinách nejmocněji jiskřilo oko Sladkovského a nejúchvatněji zaznívaл objemný a pádný jeho hlas, když naproti němu stála křivda páchaná na právu českého jazyka německými krajany našimi. Odkud tedy jich přívětivost k němu? Odkud při všem nepřátelství ve věci přece jejich přátelství k jeho osobě? Neboť i to zřejmo jest, že nikoliv Sladkovský k nim, nýbrž oni k němu osobní přízní se klonili, i to před očima všech leží, že Sladkovský čím dále tím citlivější byl v oboru práv svého mateřského jazyka, že s roku na rok hloub a trapněji pociťoval příkoří, která se dála a dějí naší národnosti v životě veřejném i soukromém, že čím starší tím pevněji se uzavíral a ohražoval na svém stanovisku národním, že nedychtě nikdy po nespravedlivém jednání proti žádné národnosti jiné, sám stával se čím dále tím větším Čechem.

Máme tu před sebou zvláštní zjev. Politikové čeští z pravidla hned od mladosti své z příčin národních a literárních v životě společenském netoliko vzdalovali se kruhův intelligence německé v Čechách a v Rakousku, nýbrž i záhy zaujali proti ní mimo ve věci také ve stycích osobních stanovisko nepřátelské: Sladkovský z příčin politických vešel s nimi ve spojení, sdružoval se s nimi za účely pospolitosti státní, co mladý muž, s ohnivým nadšením pro ideál státu upraveného na nejširším základě osvícené demokracie důvěrně přilnul k mladým mužům národnosti německé, při nichž tenkráte shledával týž zápal pro odklizení všech ze středověku zděděných nesrovnalostí ve zřízení státním i společenském. Idea všeobecné svobody politické uvedla Sladkovského před rokem 1848 do důvěrných svazkův s některými representanty nového pokolení německého; ideály mladosti zastřely tenkráte odvěké a hluboké různosti a spory života skutečného. Zlatá záře těchto krásných snův o všeobecném sbratření se národův nikdy úplně nevybledla a nezmizela v mysli někdejších zanícencův.

Upomínky na mladost jsou vždycky poesie, a něco takového se vznášelo kolem jména Karla Sladkovského v mysli politikův německých i tenkráte, když někdejší ideál humanity a všeobecné svobody osvíceného lidstva byl učinil v nich místo nenasytné žízni po národní nadvládě ve vlastech českých. Něco jako lepší svědomí ozývalo se v prsou těch mužův, když Sladkovský svou vždy ryzí, nezkalenou, velebnou věrností k nejvyšším účelům lidského života, svou ani nejtrapnějším sklamáním nestenčenou, nezatemněnou a neochabující láskou k svrchované spravedlnosti i vůči zatvrzelému nepříteli a umíněnému škůdci národní bytosti české uváděl jim na paměť zrušené přísahy jejich blaženějších let!

Viděti za rakví Sladkovského skloněná čela některých německých mužův, kteří před třiceti a několika lety budovali s ním chrám svobody, dosti prostranný, aby v něm měl volné místo každý vzdělaný národ evropský, však který nyní po dvaceti let [illegible] nic jiného než [illegible]

porobu a smrt národa českého; viděti na rakvi Sladkovského palmové věnce s německými nápisy, věnované na poslední jeho uctění od politikův, proti nimž on od roku 1860 v časopisech národních a od 1862 na sněmě zemském vedl nejtužší boj na obranu státních a národních, dějinných a přirozených našich práv: to zajisté bylo nejskvělejším dostiučiněním netoliko jeho osobnímu hrdinství a utrpení, nýbrž i celkovému národnímu snažení českému. Opravdu srdečné účastenství německých poslanců zemských i říšských z Čech při pohřbu Sladkovského bylo jako opozděný záblesk oné dávno zmizelé říše míru mezi všemi národy a dokonalé spravedlnosti, plynoucí z nejvyššího pramene státní moci pro všechny národy, jak zvěčnělý Karel Sladkovský na sklonku první polovice tohoto století v důvěrném svazku s politickými idealisty hlavně německými o ní byl snil! Kráčejíce za stichlým srdcem Karla Sladkovského, němečtí politikové musili v nejhlubších útrobách svých pocítiti ostrý osten výčitky, ono že až do posledního tepnutí svého zůstalo věrno posvátným citům své mladosti, však jejich že bohužel už dávno přestalo bíti pro prvotní své šlechetnější snahy; musili bezděky ve svých myslech přiznati, on že zachoval vznešeným pomyslům své mladosti nejdokonalejší věrnost až do posledního vzdechnutí svého, však oni že už dávno je opustili . . .

U některých lidí v Čechách i jinde Karel Sladkovský měl pověst velikého *revolucionáře*, spiklence, nepřítele veřejného pořádku, stálého osnovatele tajných spolkův na zničení všeho majetku, a co vůbec klidným, poslušným a zámožným občanům nahání husí kůži. Známo na příklad, že r. 1862 nynější arcibiskup Pražský velmi důrazně se ohražoval proti tomu, aby měl společně se Sladkovským zasedati v síni sněmovní, a že bylo potřebí žádosti sněmu zemského, aby Sladkovský směl býti také poslancem českým.

Rok 1848 vrhl na Sladkovského těžký černý stín. Vždyť Sladkovský po Svatováclavské mši stál se zbraní na barikádách Pražských; vždyť k zajatému tehdy českým lidem místodržiteli, hraběti Lvu Thunovi, měl v síni Klementinské zničující řeč, v níž mu vyčítal zpátečnické jednání a vyzýval jej k odvolání vojska z ulic Pražských. Vždyť byl pak sám zatčen, na Hradčanech v klášteře Svatojiřském téměř dvě léta v samovazbě držán, trapně vyšetřován a konečně dne 20. srpna 1850 vojenským soudem Windischgrätzovým odsouzen k smrti provazem, kterýžto rozsudek jen cestou milosti se mu zmírnil v těžký žalář dvacíti let. Vždyť úplných šest let strávil v živém svém hrobě na pevnosti Olomúcké, a byl teprv opětnou milostí dne 10. května 1857 propuštěn na volný boží vzduch.

Nejsou tu snad všecky příznaky člověka velice nebezpečného státu a celé společnosti lidské? Není tu podán nejjasnější důkaz, že každý míru a pořádku milovný občan musí se požehnati při pouhém jmenu Karla Sladkovského svatým křížem a vystříci se na věky všech spolkův a stykův s ním veřejných i soukromých? Víme, že dle takového rozumování drahně lidí v Čechách, mezi nimi též uvědomělí a dobří vlastenci k Sladkovskému pohlíželi a povždy se chovali. Pověst velmi nebezpečného spiklence, účastníka tajných revolučních spolkův namnoze provázela Sladkovského až do hrobu.

Pokud Sladkovský žil, nedbal valně o to, aby o sobě samém poučoval lidi, kteří vůbec ve všelikém snažení po svobodném a důstojném životě lidském spatřují, stíhají a zažehnávají největší neštěstí a zlo tohoto světa. Věděl, že ten onen se ho štítí a bojí; nechal každého při tom. Však nad hrobem jeho třeba zjednati veřejný průchod a dáti plné svědectví pravdě. Sladkovský byl povaha odvážná a neohrožená; ale zároveň přímá a zřejmá: duch nelekající se žádných překážek na cestě ke zvolenému cíli, neustupující před žádnými ani hrozbami ani sebe těžším příkořím ve věrnosti k svým zásadám; ale neskrývající se zároveň nikdy a před nikým se svými záměry a podniky.

Hledáli se pro Sladkovského už nějaké jmeno z názvosloví politického, jest to název: tribun lidu, který mu nejvlastněji přísluší. Hlavní vlastnost jeho ducha byla přímost tak rozhodná, že někdy přecházela až v drsnost, a jediné působiště jeho byla veřejnost. Že přes to pokládán i odsouzen byl co spiklenec, co strůjce a účastník tajných podvratných spolkův sociálně-politických, tím vinna byla jiná rovněž vynikající a v celém jeho životě nikým a ničím neporušitelná vlastnost: poctivost.

V jeho pozůstalosti nalezl se list, psaný už ze žaláře Olomúckého, když nemaje tehdy ani nejmenší naděje, že by své rodiče na tomto světě ještě kdy spatřil, v jakési generální zpovědi vyložil před nimi celý průběh svého jednání a svých osudův. Tento list i jinak pln zajímavosti pro poznání nejvnitřnější mysli Sladkovského, má velikou důležitost v osudném jeho odsouzení na smrt. Co Sladkovský před čtvrtstoletím jaksi na rozloučenou v tomto životě své matce o těch věcech sdělil, o tom vyšed pak z kobek žalářních zachovával i k nejdůvěrnějším přátelům svým úplné mlčení, s nímž odešel i do hrobu. Opět skvělý důkaz jeho vysoké šlechetnosti, která nevyhledávala pomsty ani nad těmi, kdož jej vyváděli na popraviště. Pouze syn svým rodičům odhalil roušku, za kterouž velice nadějný život jeho rázem byl sklácen do zoufalosti hrobové; muž a politik nevykonal spravedlivého trestu ani nad těmi, kdož jeho osobě tak těžce ublížili, a nevydal jich ani veřejnému opovržení. Teprv nyní dověděli jsme se z onoho důvěrného listu rodinného, že Sladkovský se stal obětí ošemetného udavačství, nejnešlechetnější denunciace dvou lidí, kteří posud jsou na živě, a kteří právě oním mrzkým skutkem, spáchaným nad někdejším svým přítelem, zahájili svou od té doby už nepřetržitou veřejnou i tajnou nepřátelskou činnost proti celému národu českému ve všech oborech jeho životní snahy a jeho veřejného práva.

Sladkovský počátkem r. 1849, jako každý jiný člověk se zdravým zrakem politickým, viděl, že vláda Vídenská ve svých zpátečnických snahách nezastaví se dříve, pokud ústavní zřízení v celém Rakousku opět neodstraní. Že se nemýlil, dokázaly příběhy, jež nadešly už za několik měsícův. Však na odvrácení hrozící reakce absolutistické zrazoval Sladkovský ode všelikých prostředkův, které by ještě zhoršily nadcházející zlo. Maje zření ke skutečným poměrům, důrazně se přičiňoval, aby český národ nebyl stržen do odbojného proudu, jenž tajným působením revolucionářských jednatelův, hlavně maďarských a německých, měl zachvátiti větší část střední Evropy. Vida pak, že na-

pomínání, domluvy a výstrahy jeho nic neprospívají, nechtěl býti ani svědkem věcí, kteréž dle jeho pevného přesvědčení aspoň v Čechách nemohly vésti k ničemu jinému, leda k novým velikým pohromám občanské svobody. Na kvap se chystal, že raději opustí vlast a odebéře se na několik let do Paříže. Mezi těmito přípravami byl zachvácen podlostí, kteréž ve své přímosti a poctivosti nebyl by se nadál nikdy. Dva tehdy ve stejném věku i až do oné chvíle také v politických snahách s ním sdružení mužové tajně obvinili jej u vojenského soudu právě z toho, proti čemu on ze všech sil ale ovšem marně bojoval. Poněvadž o přípravách k povstání v Čechách sice věděl, ale sám osnovatele toho podniku prozraditi nechtěl, raději stroje se do daleké ciziny, byl dvěma druhy, kteří o jeho protirevoluční činnosti velmi dobře věděli, tajně vydán hrdelním soudům, jakožto prý jeden z předních strůjcův branného odboje a hlavní účastník v osnově veliké revoluce. Oni dva mužové brzy po tom došli žádoucí odměny své, a Sladkovský jakožto spiklenec a revolucionář odsouzen k smrti...

Bylť od r. 1621 z politických vůdcův českých opět první, který měl skončiti na popravišti!...

V obnoveném národním a politickém životě českém Sladkovský vynikl hlavně dvojím spůsobem své činnosti, jako *spisovatel* a jako *řečník*. Spisovatelské působení jeho obmezilo se ovšem zase jediné na politiku, do které ihned zasáhl s veškerou silou svého ducha, jakmile na troskách absolutistické soustavy Bachovo-Thunovské vzešly jí nové orgány, po desíti letech opět samostatné politické denníky české. Národně oposiční a svobodomyslné časopisy Čas, Hlas a Národní Listy mezi úvodními články svými po řadě přinášely skrze patnáct let také četné práce Sladkovského. Tou cestou tedy Sladkovský konečně vrátil se do kruhův, které ho k sobě o dvacet let dříve zvábiti nedovedly: stalť se vedle politika také spisovatelem českým. Co v té stránce podával, mělo ovšem osud veškeré žurnalistické práce. Od rána do večera těší se i nejlepší a nejkrásnější části denního čísla novinářského z obecné pozornosti, a i pro tu krátkou dobu pracuje český žurnalista bez nejmenších zřetelův k vlastní osobě; pro něho není spisovatelské slávy, ač na spisovatelskou produkci jeho nečiní se požadavky věru menší, než na jinou; on bojuje, aby toliko prapor zvítězil, třeba žerď byla vysoko ohražena mrtvolami hrdin, jichžto jmena se nezaznamenávají v paměti lidské.

Časopisecké práce Sladkovského vyznačovaly se silou logiky a jasností slova. Proti jeho důkazům nebylo nikdy snadno činiti platné námitky. Účelem všech jeho politických článkův bylo *přesvědčiti* a tož až do nejvnitřnějšího jádra; proto nenalézáme v nich téměř nikde slohu malebného, třpytného, pikantního; chladnosti myšlenek odpovídá také úplná střízlivost slovesné formy. Však mýlil by se, kdo by se domníval, že Sladkovský byl prost všeliké poesie, že nikdy nedovedl se rozehřáti k mluvě obrazné, že neznal kouzla květnatých luhův literárních.

Jeho *slavnostní řeči* náleží k nejpěknějším plodům rhetoriky české. Rozum a cit vládnou zde mocí stejně rozdělenou; důkaz pravdy a půvab krásy spojují se zde v ladný celek, slovo dýše silou i lahodou, řečnický proud přesvědčuje i unáší naši mysl; všechny ozdoby, jichž

schopen jest vyšší spůsob řečnění, vyskytují se zde vždy na nejvhodnějším místě a mají také žádoucí účinek. Pochmurný, ledový řečník sněmovní, jenž železnou pravdou hájí nepřetržitou platnost a nezrušitelnou životnost státního práva českého, jenž pádnou logikou poráží námitky a útoky nepřátel proti samosprávě zemské, vyjasňuje své čelo, září okem a sype květy svých prsou na shromáždění svých rodákův, slavnostně naladěných. Umělť pak Sladkovský také voliti sobě předměty pro své slavnostní řeči.

Cokoliv od roku 1862 až do 1870 největšího, vznešeného, velikolepého dálo se v národní společnosti české, všude zazněl mohutný a lahodný hlas Sladkovského. Prapor Pražského Hlaholu, pamětní desky na rodném domku Karla Havlíčka a Václava Hanky, pomník Jana Amosa Komenského, padesátiletá památka nalezení rukopisu Kralodvorského, Základní kámen národního divadla a pětistyletá památka mistra Jana Husi přijaly svou oslavu z výmluvných úst Sladkovského. Praha, Borová, Hořiněves, Brandýs nad Orlicí, Králové Dvůr, Husinec nikdy nezapomenou, že o největších dnech jejich řečnil Sladkovský. Řeči při pomníku Komenského, základním kameni národního divadla a oslavě Husově jsou ze všech nejzdařilejší, v nich Sladkovský dostoupil vrcholu svého řečnického talentu a všeho, co v české stilistice vykonal. Tu zahoroval sobě chladný politik v říši ideálův, tu stal se řečník básníkem! Všechen hluboký, vřelý a jemný cit Sladkovského prolomil zde bfnění bojovníka v krutém zápasu politickém otužilého, a vytrysknul plným mocným proudem, že ovlažil, ozářil a osvěžil celou vlast...

Ze všeho, co přímo nenáleželo k politice, mělo pro Sladkovského největší interes v přítomnosti budova národního divadla, z minulosti oba krajní sloupové veliké církevní a mravní reformace české, první a poslední velikán v dějinách středověké osvěty evropské, Jan Hus a Amos Komenský. Umělť sobě vybírati vrcholy duchovních snah v národě našem...

Truchlíce nad hrobem velikého Čecha, Karla Sladkovského, teskně uvažujeme na mysli, jak celkem malý účinek vzešel z tolika utrpení, práce a obětí jeho právě v té stránce, která byla hlavním obsahem jeho života, v politice. Věnovalli v tomto století některý Čech převážnou částku svého životního působení politice, byl to Sladkovský; vyhledávalli kdo neúnavným úsilím, ano obětováním své vlastní existence hmotné a nasazením samého života jen dobro a prospěch svého národa, slávu, čest a rozkvět své vlasti, byl to Sladkovský; bylli kdo stále připraven k tuhému boji a ochoten k nejkrutším obětem pro práva své rodné země, tož věru Sladkovský; umělli kdo pro svůj národ pracovati, trpěti a sebe zapírati, zajisté Sladkovský: a výsledek tohoto života, plného práce, strádání a hrdinství? Jsme posud církví bojující, máme posud více hrdin než vítězův, život náš posud hluboko vězí v tragice. A pln tragiky jest i život Sladkovského. Není lze patřiti na něho leda s nejhlubší zarmouceností a s opravdovou soustrastí. Co by muž tak skvělého nadání státnického, tak neoblomné vůle, neumořitelné vytrvalosti a především tak šlechetných úmyslův, neporušitelné poctivosti a vzorné nezištnosti byl mohl způsobiti obecného blaha za

veřejných poměrův, jen poněkud spořádanějších? Schopen k zastávání nejpřednějších úřadův státních, Sladkovský volil raději postavení českého spisovatele a řečníka; moha dosíci nejvýnosnějších hodností veřejných, vybral sobě raději skrytou chudobu. Postava ozdobená občanskými ctnostmi antickými sklonila se v předčasný hrob, u něhož stojíme my v němém žalu nad ztrátou tak bolestnou.

Ferd. Schulz.

Moravské Valašsko, kraj i lid.

Popisuje

František Bartoš.

Sestoupíce v německé Polomi s vozu železničního, vsedneme na poštu Rožnovskou a pojedeme směrem východním po „císařské" první dědinou, Dubem (Daub) ještě německou, až pak za hodinu se ocitneme v dědině „moravské," v Kočičí Lhotě. Odtud zabočíme na jih na silnici okresní a za půl třetí asi hodiny přes osady Palačov a Lešnou dorazíme do města Valašského Meziříčí, první to osady čistě valašské, od něhož toliko řekou odděleno jest městečko Krásno, na pravém břehu Bečvy se rozkládající. Z Meziříčí pojedeme opět směrem východním, údolím dolní Bečvy dosti prostranným a úrodným, jež v pravo i v levo ohraničeno jest mírným pohořím lesnatým a prostoupeno sem tam svěžími háji olšovými. Cesta vede nás dědinami Zašovou a Zubřím, v pravo od silnice vidímo na stráni vesnici Veselou s kostelem katolickým a v útulném údolíčku ukrytou dědinku Střítež s novým chrámem gotickým evangelíků vyznání helvetského. Po tříhodinné jízdě ocitneme se v rozkošném, světoznámém městečku léčebním Rožnově. Odtud silnice do Karlovic vedoucí odbočuje v pravo od řečiska Bečvy, napořád ač ještě znenáhla stoupajíc. V pravo i v levo vystupují velikáni horští, jichž řadu počíná staroslavný Radhošť pnoucí své velebné témě 3556' nad hladinou mořskou, za ním v polokruhu následují Kněhyňa, Bukovina, Zimná, Kladnatá, Vysoká, Soláň. Údolí Bečvy mezi oběma pohořími dosti jest široké, avšak prostoupeno jsouc mírnými pahorky, Posklami zvanými, ve dvě úzké úžlabiny se dělí. Pravou vede silnice dědinami Tylovici, Hážovici, Vigantici, Hutiskem a Solancem, levou přehledneme vystoupíce na Posklu nad kostelem Hutiským, odkud přerozkošný rozhled nám se otevírá jednak k Rožnovu, jednak na dědiny Dolní, Prostřední a Horní Bečvu, roztroušené v půvabném údolí Bečvanském a v ráztokách horských.

Za dědinou Solancem silnice velmi zpříkra vystupuje na horu Soláň 2700' vysokou; poněvadž koně prázdného vozu co táhnouti mají, sestoupíme a kráčíme pomalu pěšky. Na hoře, „na čertáku" je slušný hostinec a několik samot roztroušených sem tam. Nabaživše se velikolepého rozhledu po valašských horách na všech stranách mohutně vystupujících, sjíždíme dolů, cestou neméně sráznou, až pak asi za půl třetí hodiny dojedeme do Karlovic, kdež nyní jest poslední stanice

poštovní. V Karlovicích ocitnuli jsme se v údolí Bečvy horní neboli Vsacké,*) značně užším a mnohem vyšším nežli jest poříčí Bečvy dolní čili Rožnovské, pročež hory v pravo v levo vystupující nejsou poměrně tak vysoky.**) Z Karlovic půjdeme pěšky podél Bečvy údolíčkem idylickým do Nového Hrozenkova, kdež opět vstoupiti můžeme na poštu Vsackou a jeti přes Halenkov, Hovězí, Johanovou, Ústí na Vsetín, cestou rovnou jako na dlani. Ze Vsetína pak poříčím Bečvy dojedeme poštou přes Jablůnku a Pržno za čtyři hodiny nazpět do Meziříčí.

Takto urazivše do kola asi deset mil cesty projeli jsme říkajíc jádro kraje valašského. Rozumí se však samo sebou, že cestujíce za zábavou a poučením, nepojedeme v jednom kuse, nýbrž dáme si na čase alespoň 14 dní, zastavíme se na místech příhodných, prohlednemc si kraj i lid a pocestujeme co nejvíce pěšky. Hned v Meziříčí pobudeme den, prohledneme si přívětivé město, podíváme se na pěkné výrobky žáků školy řezbářské a navštívíme v Krásně znamenité sklárny Reichovy. Z Rožnova se nám ani nebude chtíti. Městečko přívětivé, poloha jeho rajská, občanstvo národně probudilé, podnikavé, čilé a bodré, procházky na blízku i opodál přerozkošné, živobytí jako snad v žádném jiném městě lázeňském, laciné a pohodlné. Neopomeneme vystoupiti na velebné témě staroslavného Radhoště, odkud rozhled čarokrásný, jakého málo která hora poskytuje, kdež zároveň prohlednouti si můžeme salaš a podívati se, jak se připravuje proslulá žinčice a valašská brynza. Na Karlovicích stojí za podívanou starobylý dřevěný kostel s vazbou velmi umělou, uvnitř velmi vkusně upravený, a velikolepé sklené hutě Reichovy. Co však nás všude zajímati bude, je překrásná a přerozmanitá krajina horská. Ta rozkošná údolíčka vinoucí se křivolakým směrem podél Bečvy a jejích přítoků, na stráních tu lesík, tu malá polanka, tu zase pastvisko s pasoucím se skotem a bravem, sem tam dřevěná chaloupka zpod stromů na ten boží svět pohlédající, toť pravá pastýřská idyla, jakých málo kde nalezti. A k tomu všude ten čerstvý, čistý horský vzduch, jak zdravo se jím oddychuje!

Co nám mimo tuto turu z Valašska ještě zbývá, jsou některé postranní vesnice v ráztokách horských rozptýlené a pak výběžky jeho kolem tohoto jádra se rozkládající. Asi hodinu cesty od Hovězí ve hlubokém údolí horském rozkládá se farní dědina Zděchov; v pravo od silnice Vsacko-Meziříčské zbývají nám osady Rouštka, Bystřička a Bystřice v poříčí Bystřičky, přítoku to Bečvy roztroušené. Ze Vsetína směrem jižním vede nás silnice valašskými dědinami Ústím, Leskovcem, Polankou, Lužnou, Lidečkem, Lidčem, Potčem do města Valašských Klobouk.

Od této hlavní silnice Klobucko-Vsacko-Meziříčské odštěpují se tři silnice poboční směrem jihozápadním. První vede z Polanky na Prlov a Pozděchov, odtud srázným kopcem dolů přes Bratřejov a Lhotsko

*) Od jmena Vsetín tvoří se přídavné *Vsacký* nikoli Vsetinský.

**) Ústí Bečvy Rožnovské u Vsackou povýšeno jest nad hladinu mořskou 288·9 m., most u Vsetína 346·4 m., most v Johanové 362·8 m., most na Hovězí 378·3 m., stav na Bečvě v Halenkově 429·2 m., ústí Stanovnice do Bečvy v Hrozenkově 475·7 m., výška u kostela Karlovského jest 515·8 m. nad hladinou mořskou.

do Vyzovic. Druhá ze Vsetína překrásným údolím přes Roketnici a Lhotu do Liptála, odtud velmi příkrým kopcem Sirákovem dolů na Jasenou a Lutonínu tolikéž do Vyzovic. Třetí pak odštěpuje se nedaleko Jablůnky, vedouc přes Ratiboř, Hošťálkov, Dršťkovou, Kašavu, Lukovec do Fryštáku.

Klobouky a Vyzovice leží na rozhraní živlu slováckého, Fryšták směrem k Holešovu hraničí se živlem hanáckým, směrem ku Zlínu se živlem slováckým.

Mezi těmito třemi silnicemi zbývá nám několik ještě osad valašských, roztroušených v údolích nebo po návrších předhoří valašského: městečko Slušovice s přifařenými dědinami Březovou, Hrobici, Neobůzou a Trnavou; farní ves Všemina s Dešnou, Hvozdná s Ostratou, Velikou a Veselou. Ke Kašavě mimo jmenovanou již Dršťkovou přifařeny jsou ještě dědiny Lhota a Vlčková mimo četné paseky.

Mimo tento obvod horský počítají se ještě k Valašsku města Kelč a Frenštát s okolními vesnicemi; ale podřečí Kelecké značně se liší od čisté valaštiny některými zvláštnostmi nápadně podobnými dialektu českému, kdežto podřečí Frenštatské již se schyluje k tak řečené laštině. Všech Valachů počítá se na 150.000.

Jako hornaté krajiny vůbec později osazeny byly nežli úrodné roviny, tak jmenovitě pralesy valašské zajisté v pozdějších teprvé dobách své obyvatelstvo dostaly. Z různých slov, jež se posud v nářečí moravských Valachů zachovala, nade vši pochybnost postaveno, že mezi původními osadníky zastoupen byl také živel *rumunských* Valachův, odkudž našim Valachům jmeno zbylo. Z důležitých v té příčině jmen místních udržela se toliko jmena hor *Díl* a *Hážovské Díly* (rum. dêl = kopec), *Magurka* (rum. mъgurъ, pahorek) a *syhla*, což znamená lesní lučinu vůbec (rum. silha = silva). Tím však více zachovalo se názvů rumunských v terminologii salašnické, kteráž jest říkajíc všecka rumunská.

Rumunský živel ve století 12.—16. rozvinul znamenitou rozpínavost, usadiv se značným počtem jednak v Alpách Dalmatských, v Pomoří, Srbsku a Charvatsku, jednak v Sedmihradech a v Bukovině, odtud mezi haličské Rusy a Poláky osadníky a pastýře vysílaje, za jichž poslovaněné potomky jmenovitě haličští Huculi se pokládají. Z Haliče pastýři tito dále se ubírali se svými stády, až se dostali i do hor nynějšího Valašska moravského, kde však jako jinde s obyvatelstvem slovanským v jedno splynuli.*)

Ostatní osadníci přibyli asi ze Slovák moravských a uherských, nelišíť se valně nářečí valašské od slováckého. Tak ve druhé polovici st. 17. přistěhoval se jakýsi Michal Orsák z Dindeše do Nového Hrozenkova. R. 1685 daroval mu hrabě Illiešházy fojtství Hrozenkovské. Od té doby Orsáci tak se rozplodili, že nyní jest v Hrozenkovské škole 93 dětí Orsáckých. Četní tito Orsáci mají nyní zvláštní pří-

*) Srv. Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen. Von dr. Fr. Miklosich. Wien 1879.

zviska, jimiž se obyčejně jmenují: Vávra, Bitalovský, Vrančovský, Pavlovský a j.*)

Některé podrobnosti hledíc k osazování valašské krajiny v pozdějších ještě dobách zavírají v sobě zápisky rodiny Kretovy na Hovězí. Psány jsou úhledným písmem, tak řečenou frakturou německou, jazykem spisovným dosti čistým od příměsků dialektických, napřed prostomluvou pak veršem Dalimilovským, z čehož viděti, že původcové jejich byli znamenití písmáci. Poněvadž zápisky ty i sice zajímavé zprávy obsahují o primitivním budování chalup valašských, o starém kroji, o poměru tamější vrchnosti ku svým poddaným opravdu patriarchálním, budiž mi dovoleno něco z nich tuto položiti.

„První předek našeho gruntu byl nějaký Matyáš Kret, rozený Uher, ve Slezsku obydlený, dosti zámožný, a jak se z jeho vlastního škryptu, který tenkráte před rukama jest, vidí, i ve psaní vycvičený. Ale pro jeho jakési tehdejší obřady a přečjnění, ve které se po prohlášení útrpného práva r. 1708 vydaného, zapantal, byl z tamodtud vypověděn anebo vida se vinen, dobrovolně ustoupil. Té doby tato veliká obec Hovězská teprva z pustiny a hor povstávala**) a od rozličného lidu v ni přijatého se obsazovala a budovala. Tak rod Kroupů pošel z Pozlovic, rod Babiců a Janoušů z Vadovic, rod Křenků a Sivků z Białej, rod Šťasníků a Pisklákû ze Zašové, rod Kapitánů z Pruska, Blinků z Pomořan, t. j. z nynější „Krovacie" atd. Když pak pozdějšího něco času blahoslavené paměti hodný tento dědičný pán Karel Podstatský z Prusinovic ***) na statku Hovězí, ještě maje některé kusy pole pusté, lidi přijímal, na ně usazoval a tuto dědinu sobě zvětšoval, hlásil se u něho i tento náš předek Matyáš Kret o něco takového a byl i skutečně vyslyšen a dle své žádosti, kolik sám žádal, kusem pole na obydlí a výživu podělen. Ale pro nás, jeho potomky, bohužel toto jeho hlášení bylo již takořka pozdě, a co lepší místa, byla již obsazena. Dáno však i našemu předkovi na vybranou ze tří míst, která se nyní Chalúpky zovou. On sobě vybral nad Huslénkami, na vršku pod kopcem řečeným Hrachovcem. Tuto náš předek obydlí stavěl, tam na všech stranách dřevo rubal. Co se dotýká této budovy ve výstavnosti, bylať ona ovšem jako všecky jiné dle tehdejší formy vystavena: ze dřeva oblého a místo tesání jen z kůry odřeného, úhly nerovné, sem tam zřezané; okna v domě tři byla malá, neotvěrací než zabedněná. Desky na svisle, na poval (strop) a na dveři všecky byly jen dřevěné, panty u dveří nejvíc dřevěné. Na místo stolu buk, kde rostl a stál, jenom že se trochu vysoko a pěkně hladko pilou uřezal."

„Živil se nejenom orbou a chovem dobytka, ale i z lovu a včel. Řád hospodářský (nářadí) moc nekoštoval, pomimo pily, sekyr a motyk nic nepotřeboval. Též i v šatstvu moda nízká bývala, huňa valašská všem postačovala. Z ní papuče krpčené a k tomu kopítca, z ní nohavice, vesta a na vrch župica. Avšak na okrasu všech těch Hovězáků

*) I sice jedno a též jmeno velmi často se vyskytuje v dědinách valašských. Ve Zděchově plno je Baroňů, v Leskovci Much, v Ústí Krampot a Trlic, na Halénkově Suláků.

**) Obec Hovězská mnohem starší jest, zde se snad míní toliko její rozšíření.

***) Byl pánem na Hovězí r. 1696—1718. Volný Top. IV. 492.

nit černá huněná stačila těch časů. Ona místo výložků, knoflíků i šňůrek všecky šaty krášlila, jí měl každý za vděk. Také ženská moda málo dražší byla, neb kordúlky červené, pančochy barvené, střevíce kožené, to žádná neměla. A ty drahé fěrtochy, šátky ještě nad ně těchto časů patřily urozené dámě. Zde našich milých ženských moda osiřela, stará nové, nádherné ustoupit musila přes lesy, přes kopce do Slovák na Láze, a tu se usadila, zde jest jí přeblaze. Kdo si ji chce cajchnovat, ať se sem dostaví, moc barev mu netřeba, blajštiftem to spraví."

„Nyní mody zanechám, obrátím se k rodu, o kterém jsem svrchu psal, zas dále povedu. Poněvadž těch časů pán Karel Podstatský velkou radost míval v pěkném hospodářství, z té příčiny i grunty začasté objížděl, kdo dobře hospodařil, pochvalu mu dával. Také předka našeho nikda nepominul, by se k němu nestavil a s ním nehovořil. O čem hovořívali, to neví žáden z nás, ale to se dobře ví, že nejvíc o včelách. Nebo radost velikou oba ze včel měli, a Matěji Kretovi předobře se vedly. Tož zde hostem bývával, však vždy v stejnou modu, pagáčem pohančeným s pěkným kusem medu. Za řeči jedenkráte pán Kretu povídal, že by mu k té chaloupce půl gruntu ještě dal; tento grunt že jemu Šopa vypovídá, že ho celého nechce, že málo synů má, že beze vší roboty jemu to chce dáti a pro časy budoucí listem utvrditi. Převelice dobrého měl Kret pána k sobě, ale jeho dobroty málo vážil sobě. Neboť se poděkoval, že to nechce míti, ale na tom, co již má, že se chce živiti. Tento pán předobrý, ještě když odjížděl, dal mu k tomu deset dní, aby si rozmyslel. Aby sobě rozmyslel na časy budoucí, že ho dělá šťastného i potomky jeho. Žena, když to slyšela, radostí hořela, že to místo již bude, na které myslela. Pročež v těch dnech desíti ustavičně ptala, pokoje si nedala, jeho naváděla, aby vděčně přijali, co jim pán daruje, a že mohou být vděčni, že je tak miluje. A tak ho navedla jak Eva Adama, dar nahotovila a sama prosit šla. Však přec půl gruntu nechtěl vzít, že má dost třetinu, aby ten list tak napsal, že tak jeho přijmou. Roboty darované že nežádá mívat, ale že chce s druhými svém' pánu jí zbývat. Pán se tomu podivil, také jeho paní a ještě mu do týdně termínu přidali. Aby sobě rozmyslil obzvlášť pro potomky, že ti nebudou zbývat tak lehce roboty. Že jak se to za něho těchto dob odbývá, kdo kolik chce odbude, rešt se mu nečítá. Žena každé slovo si dobře měrkovala a svojemu manželu pilně vykládala. Tak jak byl čas určený, oba k svém' pánu šli, ale Matěj na svém stál, by se tak list napsal. Grunt jest darovaný, dobře pro potomky, ale byl by tisíckrát lepší bez roboty, kterou pán chtěl darovat za fasečku medu, ale Matěj to nechtěl, neb myslil v tu dobu: že by taký poddaný, jenž robot nezbývá, svým budoucím pánům vždy nemilý býval."

Takové přivolávání cizích osadníkův a usazování jich na pustých gruntech zajisté i v dobách pozdějších se přiházelo; byloť chudobné naše Valašsko, jakkoliv obstoupeno jsouc kolem do kola vysokými horami a jimi od ostatního světa jako odděleno, ba jsouc vlastně všecko samá hora, samý kopec, přece prodlením času postiženo nejednou pohromou, svými následky obyvatelstvu tamnímu nanejvýš záhubnou a osudnou. Za války třicítileté i Švédové i císařští byli zde nejednou

nemilou návštěvou. Roku 1663 sveřepí Tataři, spojenci turečtí, všechnu krajinu Klobuckou a Vsackou poplenili a vypálili a přes 2000 lidí odtud do zajetí odvlekli. R. 1683 Turci ukrutně řádili v týchž krajinách, a ještě r. 1708 uherští buřiči pod vůdcem Ladislavem Očkajem Vsetín a okolí spustošili a na tisíc lidí pobili.*)

Týmž časem loupežnické roty z Uher a z Haliče na půdu valašskou přestupovaly, nalézajíce v tamních horách a ráztokách bezpečný útulek, odkudž osamělé paseky ano i dědiny a města přepadávaly a drancovaly. Proti nim z obyvatelů valašských zřízen zvláštní sbor *portášů* neboli *fortášů*, národních to četníků, kteříž z počátku toliko v čas potřeby svoláváni a pak zase rozpouštěni bývali, až r. 1717 ve stálou četu jsou zřízeni. Skládal se pak tento sbor portášský z poručíka, ze šikovatele, náměstka šikovatelova, pěti desátníkův a 54 prostých. Za zbraň portáši měli silný obušek, krátkou pušku, obyčejně perletí a mosazí vkusně vykládanou a šavli. Mimo to měli pletenou mošnu na chléb, „toulec“ na prach a olovo, provazy na spoutání chycených loupežníků. Uniformou jejich byl národní kroj valašský. Poručíkem býval některý zámožný fojt, který sbor doplňoval tím způsobem, že na uprázdněné místo po třech kandidátech navrhoval krajskému úřadu, ten pak přeptav se o jejich mravní zachovalosti a způsobilosti u jejich vrchnosti, jednoho z nich zemskému gubernium doporučil. Platu dostávali poručík 30 zl., šikovatel 6 zl., desátníci po 5 zl. měsíčně, prostí po 8 kr. denně, začež si opatřovali zbroj, střelivo a všecky ostatní potřeby. Sbor dělil se v šestero desátnictvo po devíti mužích a jednom desátníku. Tito měli své byty v Hrozenkově, v Lidečku, v Hošťalkově, v Bystřičce, v Čeladné a na Karlovicích. Z každého desátnictva povinni byli čtyři prostí se svým desátníkem celý měsíc ponůcky ve svém okresu vykonávati, načež od druhých vystřídáni. V čas potřeby bylo však celému sboru vytáhnouti. Poručíkovi a šikovateli náleželo vrchní dozor nade všemi vésti a za měsíc alespoň jednou každé stanoviště přehlednouti. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 10. prosince roku 1829 sbor portášův zrušen, ale chytré jeho kousky a chrabré boje s loupežníky posud žijí v pověstech lidu, jimž hojné tolikéž látky poskytly bandy zbojnické a jich poklady po horách valašských prý pozakopávané.**)

Krajina valašská, jak už podotčeno, všecka jest vysočina hornatá, „roveň“ více méně široká prostírá se toliko v údolí obojí Bečvy, kdež také půda jest nejúrodnější. Jmenovitě poříčí horní Bečvy jeví patrný ráz vyklučovaného pralesa, prorvaného četnými přítoky Bečvy tu směrem rovným tu křivolakým. Údolím takto povstalým, jež buď někde v horách končí, buď kolem velikého kopce se otáčejí, jinde zase v několikero ramen se rozdělují, na Vsacku říkají „doliny,“ na Karlovsku „ráztoky.“ Osad pak jen nepatrná část na rovni při silnici se rozkládá, ostatní chalupy roztroušeny jsou po těchto dolinách a ráztokách a po vrších okolních. Obyvatelům rovně říká se „rovňané,“ těm co bývají v ráztokách a na kopcích, „vršané.“ Tím osady valašské nabývají veliké

*) Srovn. o věcech těch Ř. Volného Topografii Moravskou.

**) O portáších zevrubně pojednáno v kalendáři Koledě na rok 1854 str. 49 a v Brněnském „Notizenblatt der historisch-statistischen Section,“ 1858 č. 8.

rozsáhlosti. Karlovice na př. rozptýleny jsou na prostoře více než dvou čtverečních mil v 11 ráztokách až dvě hodiny cesty od kostela vzdálených, jichž jmena jsou: Bzoví, Jezerný, Miloňov, Miloňovek, Léskový, Hanzlůvka, Pluskovec, Pluskoveček, Poťatý, Rybianky, Rozvalená.

Chalupy valašské málem všecky jsou dřevěny. V letech padesátých byly v Rožnově i na „ryňku" domky patrové všecky ode dřeva s podloubím do kola. V některých osadách, jmenovitě na Karlovicích viděti dřevěné domky velmi úhledné a vkusně zařízené, většina jich však neuchýlila se posud hrubě od původní, primitivní formy v zápiskách Kretových popsané.

Když se nová chalupa buduje, položí se na zemi do čtyř úhlů čtyři kameny „podúhelníky" zvané, na nich sbije se „srub" z osmi, z devíti dřev řádně otesaných, na srub připevní se podkrokevnice, do ní ve dlaby krovy a svisle, střecha se pobije šindelem. Na podúhelníky položí se po penízi, šestáku nebo čtveráku, kterýž pak se ukryje v dírce ve spodním dřevě vydlabané. To proto, aby se peníze při domě držely. Skuliny mezi dřevy mechem se vycpou (vymší), v jizbě pak se hlinou vymaže a oblíčí.

Zvláštní kuchyně v chaloupkách těchto nebývá. V jizbě, v pravém koutě ode dveří jest pec, při ní z předu tak řečený „kútek," kdež se na „vatře" (ohništi) topí a vaří. Nad kútkem je zděný komín vyčnívající nade střechu. Do let padesátých býval komín dřevěný sahající toliko do stropu, odkudž pak otvorem kouř na „hůru" (půdu) se valil.

Nábytku v jizbě po skrovnu: na pravo níže povalu (tla, stropu) táhnou se podél přes jizbu dva tenké trámce vedle sebe (lištva), na něž se všelico staví, od nich napříč ku pravé stěně připevněna jsou dvě tři bidla, na něž se věšívají všední šaty. V levém koutě z předu stojí stůl o skřížených nohách, za ním do kouta dvě dlouhé lavy, naproti stolu v pravém koutě „ložnica" (lože). Ode dveří v levém koutě „polica" na náčiní, často pouhé prkno, v pravém při peci mlýnek nebo žernov.*) V koutě nade stolem obrázky svatých na skle hrubě malované.

V komůrce je „súsek" (truhla) na mouku, bečka na zelí a příhrada na zemiáky. Truhly se šatstvem svátečním i s penězi uhospodařenými jsou na hůře, nehořívát na Valaších, ač se tam posud namnoze svítí světidly (dračkami) a zlodějů tam ještě není.

Starý *kroj* valašský jest nejen pohodlný a praktický, nýbrž i velmi svěčný. *Košula* valašská má široké rukávy otevřené, na ramenou a při rukou modrými nitmi vyšité, obojek při krku na palec široký taktéž vyšívaný. Na prsou zapíná se „zapínákem" z kosti nebo perleti zvící tolaru, vyrytým „na kmín" nebo „na rozmarýn." Košile na všední den je z plátna konopného nebo „pačesného," na neděli z tenkého plátna lněného. *Nohavice* mají střih uherský. Ušity jsou jedním švem, buď z venku („na taléř") nebo v rozkroku, zapínají se přes půl „lýstek" (lýtek) na haklíky a opasují řemenem na půl druha sáhu dlouhým, žlutými knoflíky ozdobeným, kterýž v zadu křížem jest zavěšen na mosazný kroužek. Vesta valašská jmenuje se *brunclek;* je všecka (i záda) ze

*) Mlýnek se točí rukou, žernov se šlape nohou.

sukna barvy „hřebíčkové“ nebo modré, bez obojka, okolo krku hodně vystřižena. Na pravé i na levé straně ozdobena je při krajích dvěma úzkýma šňůrkama na děl přišitýma, k nimž přiléhají napříč krátké šňůrečky se třapečky na koncích, vše barvy modré; na pravé straně při šňůrečkách příčních přišity jsou drobné knoflíčky mosazné hustou řadou svrchu dolů. Při krku a dole jest po jedné nebo po dvou dírkách na zapínání.

Svrchním šatem (kabátem) jest *župica* po kolena. Na pravé straně přišity jsou na ozdobu olověné „bombíky“ (kulaté knoflíčky), na levé „pakošky“ (trojhrané, pleskaté knoflíčky). Mezi bombíky přišity jsou „babčice,“ mezi pakoškami haklíky na zapínání. Bombíky i pakošky krejčí valašský sám si lije z olova. Obyčejně brunclek i župica nosívají se nezapjaty.

Na Rožnovsku je Vsacká župica „halenou“ na všední den; župica je tam kabát sváteční, dlouhý, ze zeleného sukna. Na zimu mají „dubový kožuch“ po pás.

Klobouky hospodáři nosívali široké na spůsob dratařských (širáně), svobodní chasníci vysoké, kuželovité, ozdobené aksamítovým „šmukem“ (pentličkou) a vlněnými šňůrkami. Za starodávna nosívali jiné jakési klobouky, jimž „gevěrec“ říkali.

Za obuv měli *papuče* a *krpce*. Papuče zhotovují se z huně, podešve mají buď prošity dratvemi nebo podšity koží, bez podpadků; na lýtkách zapínají se na haklíky. Krpec skládá se ze dvou částí: napřed se obuje na nohu „kopýtce,“ huněná to punčocha, na kopýtce pak přišňoruje řeménky („ofrakuje se“) krpec kožený z jednoho kusu kůže vykrojený. Nohavice, župica i papuče na všední den byly z huně bílé, na svátek z huně černé.

Vlasy nosívali v týle při krku dlouhy, ostatek na krátko ostříhány, jako Hanáci.

K celému stroji valašskému náležel „obušek,“ malá sekyrka o dlouhém topoře, bez něhož Valach nikam nevycházel.

Hlavní části šatu ženského jsou: *rubáč, rukávce, kasanka, kordúlka, fěrtoch.*

Rubáč, spodní to část košile ale od rukávců, horní části oddělená, ušit je ze hrubého plátna konopného, na něm přišito „oplečí“ do půl prsou a zád sahající, na prsou uprostřed přestřižené. Na oplečí přišity dva „tračky“ (kšandy), na něž rubáč zavěšen jest na ramenou. Na to oblekou se krátké rukávce z tenkého plátna, s rukávy širokými do půl loktů, na ramenou i na obojku modrým na tři prsty vyšívané. Kasanka je sukně z bílého plátna; místo ní nosí se nyní sukňa z plátna modrého nebo kanafasová.

Kordúlka z červeného sukna, z předu dosti hluboko vykrojená, nepřiléhá k samé sukni, tak že oplečí na půl druhé dlaně viděti; obyčejně nosí se nezapjata.

„Pančochy“ nosívaly dříve „ubírané“ (na varhánky), jež se přes celou nohu natáhnouti mohly, nyní nosí „natahačky,“ obyčejné punčochy. Za obuv mají jako mužští papuče, krpce nebo „střívě.“ V zimě nosí „dubový kožuch“ po pás, lemovaný liščinou.

Vlasy ženských svobodných jsou na hladko učesány, na předku rovným půtcem rozděleny, v zadu v „lelík“ (cop) spleteny, k němuž připleteny na mašli dlouhé pentle. Ženské vdané a „závitky“ (dívky nezachovalé) mají vlasy ve šňůrky spleteny a okolo hlavy otočeny a pokrývají je bílým čepcem obyčejně háčkovaným s úzkou vyšívanou „mřežkou.“

Nyní, jako jinde u nás, i na Valašsku kroj národní hyne vůčihledě; mužští nosí „gatě“ téhož takměř střihu jako spodky „městské,“ jen že se nosí na řemen, vestu s obojkem a „kabaňu“ (špenzr), klobouk na hlavu jaký koliv. Ženské rubáč s rukávci spojují v obyčejnou košili a kordulku oblíbily si černou, aksamitovou.

Ve svém národním kroji vypadá Valach stepilý, vysoký, mrštný, jako ta jedle jeho lesů, v novomodním tomto obleku jak ubohý proletář městský, scvrklý a neobratný.

Bosých lidí na Valašsku málo viděti; všecko chodí obuto v zimě v létě.

Hlavní *stravou* valašskou jsou „zemiáky a zelí.“ Urodiloli se toho „do Pánaboha,“ bude Valáškovi hej, nebojí se v zimě hladu. Masa hovězího mimo vzácné slavnosti rodinné stůl valašský do celého roku nepozná, ba i chléb jen u zámožnějších najdeš. Nejvzácnější jídla jsou: kaša pohančená omaštěná „škrakou“ (rozpuštěnou slaninou se mlékem), uzené klobásy s kyselou máčkou, šišky t. j. kousky čili škubánky s trnkami (povidly), koláčky (= halužky, noky), omastěné máslem nebo škrakou a posypané sýrem, podlesníky, kteréž se připravují takto: Syrové zemáky postrouhané smíchají se s vařenými rozmačkanými a s kyselým mlékem, těsto rozmaže se po tenku na zelné listy, upeče se a pomastí. Jedí se buď samy nebo s „maščenků“ t. j. máčkou ze sladkého mléka moukou zahrkaného. Těchto jídel však jen zámožnější dopřáti si mohou, chudina je zná toliko dle jmena. Koláče bývají jen v úročité svátky, šišek (knedlíků) a jiných rozmanitých moučných jídel slováckých a hanáckých Valaši neznají. Vzácnou lahůdkou jest „bílý chléb“ od pekaře, jehož se dostává jen ženám šestinedělkám a nemocným. Nemáli nemocný chuti už ani na bílý chéb, pak ho již odevzdávají do vůle boží.

Hlavním jídlem na Valašsku je snídaní a večeře. Tu se vaří zemáky se zelím, krupice ječmenná nebo pohančená na žernově natřená nebo „šupaňa“ t. j. pohanka na vatře upražená, na mouku semletá a ve vodě uvařená; jí se se mlékem nebo s maštěnkou. Někdy bývají také „štěrky“ (struhánek) ve mléce zavařené.

O polední se nevaří, nýbrž „svačí,“ co zbylo od rána. Ve „žniva“ zámožnější svačí o poledni chléb s brynzou nebo se mlékem, chudina zemáky se mlékem neb i suché. Nádenníci dostávají dvojí svačinu, v 10 hodin před polednem a ve čtyři odpoledne po krajíci chleba a sklínce kořalky.

A na tuto bídnou stravu přijde Valachovi všelijak zaháněti. Orné půdy poměrem k obyvatelstvu je příliš málo, nad to nejpěknější kusy „na rovni“ jsou majetkem velkostatku, pročež orba jen malou část výživy poskytuje. Řádné obdělávání půdy stíženo velice tím, že polnosti jsou velmi rozkouskovány na dílky až po půl i po čtvrt měřici, kusů

na několik měřic po skrovnu jest. A některé kousky takové vzdáleny jsou až na dvě hodiny cesty na vysokých kopcích, kamž s vozem přístup velmi nesnadný. Toliko Karloviané mají pozemky pospolu a při nich i pěkné lesíky.

Hledíc k majetku osadníci jsou: sedláci, podsedníci, chalupníci (domkáři) a podludníci. Sedlák na Hovězí má čtvrt gruntu, t. j. pod 40—60 měř. pole rozděleného až na 40 kousků a se 20 měř. „pasynku.“ Celých čtvrtí je však už velmi málo, rozděleny jsou až na osm dílů! Podsedník má 6—16 kousků po čtvrt, půl měřici až po dvou měřicích, chalupník ještě menší počet takových kousků. Podludník bývá v hoferství u jiného, nemaje svého nic. V některé jizbě přebývají dvě tři rodiny o 12 osobách. Výměnkář na Valaších nemá svého bytu, jako na Hané. — Lépe jest nyní v té příčině pasekáři nežli bývalým sedlákům a podsedníkům. Ten má chalupu postavenou na svém poli, jehož má na 10—16 měřic mimo lučinu a pasynek. Viděl jsem na takových pasekách horských dosti slušné obilí, pěkný ovocný strom: jabloně, hrušky, trnky (švestky), třešně, a bylo tam i sedmero hovězího dobytka, 18 ovec dojek a 10 jalových.

Na Hovězí nejlepší obilí sype po měřici země ječmen 9 měřic, žito (pšenice) 7, oves 12, a nájemného platí se na rovni průměrně po 12 zl. z měřice, na Halenkově a Hrozenkově až po 18 zl. Na měřici špatnějšího pole prodává se po 45 zl., nejlepšího po 80—100 zl.

Obilí ozimé seje se toliko na rovni, a to v poříčí horní Bečvy jen při Vsetíně. Na Hrozenkově, na Karlovicích a „na vŕše“ *) všude sejí toliko jarní. Mimo zemáky a zelí pěstují se tyto druhy obilní: réž (žito ozimé; na Karlovsku jí říkají obilí), jarka (žito jaré), ječmen, oves trojí: oves (obyčejný), rychlík (krátký, zrnatý) a ulehlový (seje se „na vŕše“ a jest o polovic delší obyčejného), něco žita (pšenice), pohanka, vyka, konopě a něco lnu. Často seje se dvojí i trojí obilí smíšeno, kteréžto směsky zvláštní jmena mají. Ječmen se žitem slove *míšanina*, réž se žitem *súržica*, ječmen s pohankou *spolina*, oves s vykou *vyčák* (dobytku, ale i na chléb!), ječmen se rží a se žitem *troják*.

Poněvadž v hornatém kraji valašském častěji prší nežli na rovinách, „zboží“ (obilí) ve „žniva“ neklade se na pokládky, nýbrž váže hned za „kosákem“ (srpem). „Žnica“ užne napřed hrstku obilí, položí na zemi, pak berouc levou rukou obilí při samém klásí do hrsti, pravou při samé zemi kosákem „seče,“ na prostřené „probříslo“ klade a hned sama ve snopek váže. Delší zboží, žito, réž váže se ve dvě povříselka při klásí a při spodku, a snopek takový je zvící došku. Za žnicemi postupuje chlap, „zábojem“ (železným kolem) „vygume“ (vybije) do země díru, do ní vrazí dřevěný, hladký kolek a naň napichuje snopky křížem do čtyr rohů, k zemi směrem šikmým, klásím vzhůru. Na jeden kolek napichne se po 16—20 snopkách. Déšť obilí takto složenému neuškodí, voda snadno steče, a když slunce zpod mraku vyskočí, malý snopek brzy proschne. Proto se říká: „Kolek poloviční stodola.“ — Oves a ječmen nedává se na kolek, nýbrž váže

---

*) ŕ a ľ jest *dlouhé* r a l.

v „táčky,“ kteréž se řadou na strmisko staví. Táčka je malý snopeček, nemnohem větší nežli „kýstka,“ v niž jinde chudina klásí na strmisku posbírané svazuje. Táčky takové stojí na poli týden, pak se po čtyřech sváží v povříslo březové nebo vrbové a odvezou do stodoly. Pohanka stojí týden v táčkách, pak se dá na 14 dní do kolka. Jako jinde obilí počítají na kopy, tak je chudobný Valášek počítá na kolky a na táčky. Kolek dobrého žita sype po čtvrti. Jetelina suší se na „ostrévkách,“ jimž na Karlovicích říkají „strzuby.“ Ostrévka je stromek jedlový, okleštěný toliko z menších větviček a na koncích „konárů“ (haluzí) větších. Seno skládá se do „babinců“ (kopek); rozloženým babincům říkají „okršle.“ Žně bývají na Valaších dobou značně pozdější nežli na rovinách moravských. R. 1878 žali na Hovězí ječmen dne 9., žito dne 11., jarku dne 17., oves dne 19. srpna, ale to jen na rovni, na vrších podle polohy protahují se žně přes celý měsíc září ba někdy až do října, tak že druhdy oves připadne sněhem.

Ovocný strom na Valaších dobře se daří na stráních od severních větrů chráněných, a měli by Valaši větší užitek z něho, kdy by si ho bedlivěji hleděli. Jesti mnoho pustých strání, kde by strom ovocný znamenitě prospíval. Jako na Slovácích tak i na Valaších nejvýnosnějším stromem je trnka (švestka), jejíž ovoce buď se suší v sušírně nebo na povidla (trnky) „smaží“ ve „smažírně“ (kotlině). Mimo trnky obyčejné pěstují se také trnky bílé, špendlíky, durancie, varačky (kulovačky). Jablek nalézají se tyto druhy: kuželky, šmurky, křeháče, valínky, kočičanky, vinné, míšenky, dvorčinky, jádernice, rajské; hrušek: kořenačky, cibule, dule, jakubinky, vranůvky, pasečanky, šedůvky, václavky, císařky, medůvky, figule, smolénky, pečítky, vavřenky, hodulc, zelenky, zimnice, visahy. Třešně jsou toliko drobnice (černice a bělice), teprva nyní počínají štěpovati „vinohradky.“ Ořechů vlaských velmi málo jest, v celé osadě Hovězí toliko jeden strom.

Větší díl půdy valašské na horách a strmých stráních jsou „pasynky,“ chov dobytka, jmenovitě ovcí, hlavní jest výživou lidu tamějšího. Na Hovězí asi třetina „gazdů“ (hospodářů) chovají ovce po 10, 20, 30 až 100, na Hrozenkově po 160, 180 až 300.

Ovce mají rozmanitá jmena *a)* dle barvy: ***babuška*** (černá, má přes nos a přes hlavu bílý pruh), ***bělica*** (všecka bílá, vlny hladké), ***birka*** (všecka bílá, střapatá), ***drlina*** (bílá, nohy kropkovaté), ***ďublena*** (má hubu „kropičistou,“ černými kropkami poprskanou), ***ďubka*** (má černé ďubečky po všem těle), ***chomút*** (na hubě černá na spůsob chomoutu), ***fajka*** (má černou hubu i nos), ***hlinka*** (má hubu „hlinčistou,“ t. červenavou), ***kača*** (má velikou hubu černou), ***kropiša*** (kropenatá), ***lajka*** (má vlnu „burú,“ t. bílou prorostlou chlupy černými do ryšava), ***murgaša*** (strakatá, na nohách černé punčošky), ***muřina*** („muřinistá na hubě“), ***okaja*** (kolem očí černá kola), ***pistrula*** (po černé hubě bílé ďubky), ***prskaňa*** (s černou lyskou na nose), ***trafuša*** (strakatá), ***vakeša*** (kolem očí černá); — *b)* od jiných zvířat, nejvíce též dle barvy: ***kočka*** (bílá, bachratá), ***koníček*** (veliká, vysoká), ***liška*** (kolem očí „liščistá“), ***srna*** (má vysoké nohy a po červené ďubce nad očima), ***sova*** (na hubě „sovistá“), ***sýkorka*** (má kolem očí červenavé pruhy na spůsob křídel), ***špaček*** (má široký krk); — *c)* dle jednotlivých údův a celé postavy:

čulka (má kratičké uši), *dudaňa* (má tlustou hubu), *hlavaňa* (velikou hlavu), *kulička* (krátká, jako kulatá), *kuska* (bez ocasu), *kurnota* (má rohy rovné), *muňka* (s „muňkami“ — lalošky — pod krkem), *rožkaňa* (má maličké rožky, jen „výpučky“), *okál* (s velikýma očima); — *d)* dle vlny: *čupryna* (má kštici na hlavě), *krabaňa* (s krabatým krkem), *střapaňa* (s vlnou střapatou). Ovce těmito jmeny pojmenované dobře jsou značity, a každé dítě rozezná je od sebe. V jednom stádě ovšem po několika jest kurnotách, pistrulách, vakešách atd., ty pak se druhdy rozeznávají ještě zvláštními přízvisky: *bažica* (mlsná), *blížnica* (která měla dvě jehňata), *běhula*, *divočka*, *honcula*, *šumná* a j.

V létě buď každý na svém ovce pase, buď s několika ve spolku na salaši.

Pokusím se popsati salaš na Ochmelově, holém to kopci asi 2300′ vysokém, dvě hodiny cesty od Hovězí. Salaš ten obsahuje 700 jiter lučin a pastvin, a jsou do něho čtyři *míšaníci* (podílníci). Roku 1879 pásly se tam 93 ovce.

Na salaši jest dvojí stavení dřevěné, *koliba* a *pajta*. Koliba jest dřevěná bouda, odkorky pokrytá, na spůsob střechy na nizounkých stěnách postavená. V pravém koutě stojí prkenný stolek, *komárník* řečený, na němž se suší hrudky sýra. Od komárníka na levo při zadní stěně lava na posezenou a na spaní. Podél pravé stěny táhne se dřevěná „náspa“ od země trochu povýšená; na ní staví se všeliké náčiní salašnické. Zpředu postavena nízká lavka na posezenou a na přelízání z venku do koliby. Při levé stěně uprostřed jest *vatra* (ohniště) drnem ohrazená.

Náčiní salašnické k výrobě sýra a másla potřebné jest toto: 1. tři *gelety*, dřevěné hrotky (džky) bez ucha, prostrčeným napříč kolíkem („úvazkem“), za niž se nosí, na jedné straně, kterouž bača doje k sobě obrácenu má, poněkud vyšší, aby mléko nevystřikovalo; 2. tři *putyry*, dřevěné nádoby na 20—30 mázů, jedna na mléko vydojené (jinde jí říkají „bačůvka“), druhá na „kyslé“ (kyselou žinčici), třetí na pomyje; 3. tři, čtyři *škopíky*; 4. osm *čerpáků* čili *mosůrek*, dřevěných to nádobek holbových z mosoru, totiž fládru bukového vysoustruhovaných; 5. *kotel* na vaření; 6. *masnica* (máselnice) na stloukání másla; 7 *nošačka* (putna).

Proti kolibě asi na deset kroků postavena *pajta*, malá to ovčírna téhož spůsobu jako koliba. Pajta rozdělena jest napříč třemi *struňgami* (lésami, bránkami) ve dvé. Zadní části, kde se shánějí ovce před dojením, říká se *honěnica*. Po dojení struňgy se rozehradí a ovce pohybují se volně po celé pajtě. Prostor mezi kolibou a pajtou slove *hať*. Kde se „košaruje,“ tam pajty není, nýbrž jen koliba a pro ovce *košár*. Košár jest ohrada do čtyrhrana ze struněg sestavená nebo ze dřínek (podlouhlých deštic) spletená, v níž tolikéž struňgami oddělena honěnica. Košár postaví se na louce, ovce zůstanou na jednom místě 24 hodiny (pokud totiž se zavírají), pak se posouvá dál a dále, až se všecka louka pokošaruje a tím i pohnojí. Když pohnojí jednu lučinu, „terigajú“ (stěhují) se na druhou. Každému míšaníku košaruje se rok. —

Čtrnácte dní před sv. Duchem odlučují se jehňata od matek, ovce

terigají se na salaš, kde pobudou 16—20 neděl od „łůčení (jehňat od matek) až do „rozvazu" (rozdělení zase ovec míšaníkům).

Sůl ovcím potřebnou (na Ochmelově po čtyřech librách na týden) dává jeden míšaník celý rok, začež dostává všecko máslo na salaši stlučené a hnůj z pajty.

Vrchní správu nad salašem vede *bača*; jemu podřízeni jsou *vałach* a *hoňák*. Bača musí býti spořádaný muž ženatý. Jemu náleží ovce dojiti, brynzu tužiti, dříví na oheň a vodu na pití a na vaření donášeti, košarování a pastvu určovati a p. Na vrubě má poznamenáno, kolik ovec který míšaník má na salaši, na jedné straně *dojky*, na druhé *jarky* (jalové), kolik liber sýra kterému odvedl a kolik soli míšaník dal. Valach je chasník svobodný, pase ovce a pomáhá bačovi dojiti. Při větším „kŕdeli" (stádě) jsou dva valaši. Hoňákem je „ogar" (chasník) jednoho z míšaníkův. Hoňák pomáhá valachovi pásti, obrací ovce od škody a při dojení přihání jednu po druhé z honěnice. Hoňáka posílají míšaníci z „čídy" (pořádky) jeden po druhém na týden nebo na 14 dní. Všichni nocouvají v kolibě, bača spává na lavě, valach a hoňák na zemi, čerstvými „četinami" (chvojím) a halenami postlané.

Ráno při šesté hodině ženou se ovce na „pašu" (pastvu), kdež pobudou do jedenácté. Od 11 do 4 hod. jsou zavřeny v pajtě nebo v košáře, ode čtyř pasou se zase do slunce západu. Když se ovce vyhánějí, bača vezma obušek a hůl třikráte stádo obejde, pak dá valachům rozkazy a propustí je slovy: „Žeňte s pánem bohem." Valach se psem kráčí napřed, za ním ovce *pirťami* (chodníky vyšlapanými) řadou jedna za druhou; v zadu hoňák popohání „opozdilky." Ovce má valach tak zvedeny, že na pouhé zapísknutí poslechnou, sice volá na psa: „Turku," „Vakšo," na fenu: „Suko, obrať ovečky." Na pastvě hledí se k tomu, by se ovce pásly ve stínu. Dvakráte za týden přečítává bača ovce takto: „Jedna boží, dvě, tři, čtyry . . . deset" vyvolá hlasitě a každou desítku poznamená si na hůlce vrubem.

Od jara do sv. Maří Majdaleny dojí se ovce třikráte za den: časně ráno (salašníci vstávají při třetí hodině), o poledni a večer, odtud pak jen ráno a večer. Než se počne dojiti, veženou se ovce do honěnice, prostřední struňga se zatáhne až na malý otvor; z této strany před struňgami sednou si bača a valach proti sobě na *pomostek*, po geletě mezi kolenoma. Pomostek je sbitý ze dvou desek v rovném úhle, dolní deska má zpředu dvě nízké nohy, tak že k dojícímu jest šikmem nakloněna, zadní jest oporou zádům. Hoňák je v honěnici a pohání ovce. Ty však jsou již tak zvedeny, že jedna za druhou otvorem vyjde, sama na pomostek vystoupí a podojiti se dá, načež druhé ustoupí a před struňgami v pajtě zůstane. „Jarky" (jalové), by se dojící nemátli, mají na krku zvonce.

Mléko vydojené přecedí se přes *cedílko* (céčku, čistou šatu) do putyry, *podglagá* se čili „podpustí glagem" (telecím žaludkem ve vodě namočeným), načež nezadlouho sesyří. Mléko sražené roztřepe se *topárkou* (hůlkou od masnice). Potom sedne si bača na geletu, na níž si był podložil „břiłu" (ploskatý kámen), podstaví putyru *psíkem* (malou trénožkou jedlovou, na jaké se kují koně), aby šikmo stála, a rukama shání sýr ve *hrudku*, kterouž pak vloží do *hrudařky* (čisté šaty) a

pověsí na klín, aby otekla ze syrovátky; potom položí se hrudka na komárník, kde leží do téhodne. Nyní naloží se na oheň, nad ohněm se pověsí kotel na *kumhár*,*) do něho vleje se *žinčica* (syrovátka) a vaří se čtvrt hodiny. Když se začíná zdvíhati, kotel s ohně se odstaví, *urda* (smetana) na vrchu usazená vařekou se sbírá a ob den v masnici stlouká.**) Žinčicu uvařenou, tak řečenou „zvárnicu" neboli „bržďálku" salašníci sobě osolí a čerpáky nabírajíce popíjejí; nevypitá vleje se do nošačky, kde „skyslí" na ocet. Chceli bača hostě poctiti, dá mu teplé *žinčice* (syrovátky i s urdou), to prý je pro pány, „bržďálku" nech prý pijou choří. Když se žinčica vaří, sýr zbylý sráží se v drobty, kteréž slovou *rak*. Bača „chytá raka" vařekou a dává hoňákovi, jemuž po starém právu a řádu náleží. Sýr z raka jest nejlepší. Prázdný kotel vydrhne se pak *pancířem* (řetězem).

První večer, když jsou ovce na salaši, schází se tam svobodná chasa „na zlezlí." Bača ji počastuje prvním sladkým sýrem a žinčicou. Potom už gazdují tam sámi; do kostela jdou jen na boží tělo.

Míšaníci dostanou sýra po sedmi librách s dojky, kterýž se jim každou sobotu odvažuje. „Brynza hrudková" doma se rozmísí a „sýr drobený" naloží se do „fasek." Za celou tu práci po 16—20 neděl bača i valach dostanou „výpasku" po centu brynze, po osmi zlatých, po kousku políčka při kolibě na zemáky a pohanku a hnůj z hatě. Brynzu si prodávají po 20 kr. libru obchodníkům valašským, kteří ji v nošačkách po Moravě roznášejí. Z toho se živí sami, pojídajíce kaši, pohanku, zemáky a chléb se žinčicou. Toliko když odebírá míšaník sýr, dává jim pecínek chleba „přílučku."

Nemoci ovčí jsou: motylice (závrať), slintavka, ježovina (strupy na hubě), prašivina, černá choroba (zánět střev), ratice (klauenkrankheit), chrobák (červ).

Na Rožnovsku nesmí prý býti na salaši jiného ohně nežli dřevěný, kterýž si valaši roznítí hned o poledni téhož dne, jak přijdou na salaš. Ve dveřích a naproti ve dřevěném sloupě vyvrtají díry. Do díry ve sloupě dají kousek „hubáně" (hubky křesací), pak smotají o „kuladélko" (tyčku) provaz a zastrčí kuladélko do obou protějších děr. Potom se jeden z valachů z koliby do dveří vší silou opře a druhý za provaz omotaný silně táhne. Kuladélko se točí a tím třením hubka zatlí. Pak se hubáň rozedmýchá a oheň v kolibě složí. Vyhasneli oheň, je to zlým znamením, ihned musí se přinesti ze sousedního salaše.

Za Žerotínů mívali Valaši svého „valašského vojvodu" od vrchnosti ustanoveného, kterýž měl sobě po ruce 12 „úřadních" a dva „rozkazovače." Povinností vojvodovou bylo vyšetřovati, kolik ovec se na každé javořině***) napásti může a přihlížeti k tomu, aby valaši dobře ovce pásli, dobrou brynzu dělali a míšaníkům z každé dojky po 10 librách sýra vyvážili. Za pastvu platili míšaníci vrchnosti z ovce po sedmi krejcařích tehdejších peněz.

---

*) Kumhár, také *havač* řečený, jest dlouhý kůl mezi trámce stěny kolibové nad vatrou zastrčený, na němž zpředu vyřezáno osm vrubů, na kteréž kotel dle potřeby většího nebo menšího horka se zavěšuje.

**) Podmáslí ovčímu říká se „kysła."

***) Javořina jest místo v lesích ovcím na pastvu vykázané.

Dvakráte do roka vojvoda svolával hromadu na Hutiském šenku, při které všichni „úřadní“ a všichni „vrchaři“ (nájemníci javořiny) přítomni byli. První hromada bývala na jaře. Po mši za boží požehnání a ochranu salašův obětované účastníci hromady sešli se v Hutiské hospodě, kdež se poznamenalo, kolik ovec míšaníci na každý salaš dáti zamýšlejí, a zdali titéž vrchaři jako roku minulého salaš držeti mají. Hlásiloli se na některý salaš více ovec, nežli by pastva postačovala, bylo starostí vojvodovou, by ovce přebývající na jiný salaš převedl, kde se jich ještě nedostávalo. Na konec ovce se sčítaly. Bývalo jich až na 7000. Vojvoda nařídil vrchařům, aby si hodné čeledíny drželi a též sami často na svůj salaš dohlédali. — Druhá hromada bývala, když měly ovce sejíti se salašů. V této hromadě měli míšaníci právo žalovati, když se jim od vrchařů jaká křivda stala, nedostalli který dobrého a náležitého sýra, pozbylli ovce na salaši a p. Shledalli vojvoda chybu při vrchaři, odsoudil jej, aby míšaníkovi škodu nahradil. Pakli valach z neopatrnosti ovci ztratil, musil ji vlastníku zaplatiti; za menší přestupky býval do klády zamčen. Na všecko to vojvoda míval od vrchnosti předpisy (valašské právo), dle nichž úřad svůj zastával. Služby měl od vrchnosti 30 měřic rži a několik věder piva, cent soli, kůže na boty a něco peněz; na koně 52 měřice ovsa a dva vozy sena. Mimo to dostával z každého sta ovec po pěti librách brynze.*)

Dokud byla vlna v penězích, salašnictví na Valaších více zkvétalo. Nyní jest na Rožnovsku salašův asi 25. Na Vsacku jest jich nejvíce v Hrozenkově, 14 velikých se 130—450 ovcemi, 16 menších s 50—70 ovcemi.

Také hovězí dobytek, pokud se nemůže při domě uživiti a upásti, dává se na *ujmiska* a *strániska* (vzdálené lučiny a chrastiny) na pašu. Čemu při ovcích se říká salaš, to je vzhledem ke skotu *letoviskem*, t. chlév a koliba na vzdáleném pasynku. Jsouli tam také krávy dojné, jest při nich dívka, která je dojí a večer mléko domů přináší. Také krávy mají svá jmena, která však neoznačují tak přesně zvláštní druhy krav, jako jmena ovčí, jsouce spíše jmeny vlastními buď od barvy neb od vynikajících vlastností dobytčete. Nejčastější jmena kravská jsou: *bosula* (červená nebo černá s bílými nohami), *brnoša* („brňavá,“ višňové barvy), *březaja* nebo *březula*, *bystrula*, *černula*, *čmelena* (zbarvená jako čmel), *gryfona*, *hladčna* (hladké srsti), *javora*, *jelena*, *kavčena*, *krasena*, *křižana*, *květuša*, *lubuša*, *maluša* (malá), *plavula*, *sivula*, *strojana*, *šedula*, *šafrana*, *šmarula* („šmarulistá,“ pruhovitá), *tisula* (červená), *věncula*, *veselena*, *značena* (= łysena).

Seno na Valaších jest jenom jedno, otava se spásá, jeteliny jest velmi málo, píce tedy nestačí uživiti dobytek v zimě, tudíž pomáhá si Valach *letinou*. Na letinu osekávají se topol, lípa, vrba, hrab; v lese „ščigá se“ (olamuje) „bukovina“ (větví bukové). Ve žně, než list začne žlutnouti, ob rok orubují se na dotčených stromech větší „konáry“ (haluze) obuškem, tenší uřezují se křivákem. Haluzí to se usuší na slunci, sváže v otépky a rozestaví potom pod střechou kolem chalupy; v zimě pak se touto letinou krmí ovce. Statku hovězímu se drhne

*) B. M. Kulda v Časopise Matice Mor. 1871 str. 71.

v lese list javorový, lískový a bukový, usuší se a v zimě s ohrabky spařený za píci dává.

Jest věru pohled až děsný v dědinách valašských na takové osekané stromy lazary, any holé pahýle pozdvihují k nebesům, kdy všecko vůkol se skvěje bujnou zelení! Košatých lip neuvidí nikde, ustavičným osekáváním nabývají tvaru topolového, a cizinec všecek udiven se táže, co to za stromy, jinde nevídané.

Na „šperky“ (zabijačku) chová se *mašík* („ušípané,“ prase).

Drůbeže mnoho neviděti, neníť zbytečného zrna na sypání. Nějakou tu *kuru* přece si však chová i chudobný chalupník, na dvoře zámožnějších sedláků jest jich ovšem více. I ty mají svá zvláštní jmena: *drdolaňa* nebo *drdolena* (s drdolem na hlavě), *jařabaňa* (jařabá, barvy šedavé jako kuroptev), *komolá* (s malým hřebínkem bez drdolu), *kropkaňa, kropěna, kropkuša* (černá s bílými kropkami), *kulka* (bez ocasu), *morkuša* (morkovaná, jako morka), *muňkaňa, moňkula* (s muňkami — lalošky — pod krkem), *níčkula* (s věnečkem chmýří okolo krku), *popeluša* (barvy popelavé), *růžička* (s malým hřebínkem kulatým jako růže), *skoruša* (která skoro, časně nese), *ťukota* (která ráda krákorá), *vukluša* (s vuklemi u očí).

Za dřívějších dob, pokud med a vosk dobrý odbyt mívaly, také včelařství na Valašsku znamenitě kvetlo, nyní však „klátů“ rok od roku ubývá. Na Hovězí jest jich ještě asi 150.

Sedláci, kteří mají koně, zahánějí si všelijak na nějaký ten vedlejší výdělek formankami. Dovážejí panské uhlí do Hranic, do Polomi a Štěpánova, prkna z Thonetovy parní pily na Halenkově na Vsetín a do Polomi, Reichovi sklo z Karlovic do Polomi a do Vídně. Dokud nebylo železnic, formanky takové značného výdělku poskytovaly; tehdy na př. z Karlovic vozívali pravidelně šindel na Uhry do Nového Města, do Trnavy a jinam, z Pešti pak přiváželi vlnu Meziříčským soukenníkům.

Nemajíce dostatečné výživy z orby a z dobytka, Valaši hledí si též pilně řemesel, drobného průmyslu a obchodu. Málo který Valach, aby neznal nějakého řemesla buď tesařského nebo tkalcovského, mnohý zná se i ve dvojím, ve trojím.

Průmysl po spůsobu staroslovanském dle různých odvětví soustředěn jest v jednotlivých osadách.

V Hošťálkově, v Ratiboři, v Jablůnce, v Pržně, v Jasence, v Rouštce, v Semetíně, v Soušce vyrábějí kuchyňské nože a křiváky (kudly). Každou středu a sobotu donášejí své výrobky na Vsetín „na prostřední šenk,“ kdež je „křivačkáři“ nejvíce z Hrobic na kopy kupují a pak v „nošačkách“ po světě roznášejí. Po městech a městečkách moravských o každém trhu výročním i týhodním a na poutních místech o každé pouti vždy některý křivačkář své zboží rozloženo má na plachtě na zemi prostřené, ve Vídni a v Brně po celý rok jich několik chodí po domech a po hospodách s košíkem nožů, křiváků a jalovcových dýmek. Jiní odebírají se „do světa“ do Polska, do Uher, Charvatska, ba až do Turecka, též do Pruska, kdež platí ročně 18 tolarů daně výdělkové.

Na Karlovicích, na Pozděchově, v Prlově, v Liptále a v Senince strouhají šindel; v Prlově mimo to také tak řečená „žebérka,“ t. trestky dřevěné z jednoho kusu, k nimž „krkošky“ (dýmky jalovcové) z jalov-

cových „krčí“ (suků) vyřezují chudobní pasekáři, chodíce na jalovec až „na uherskou stranu.“ Kopu takových žebérek prodávají po 6—10 krejcařích křivačkářům z Hrobic.

V Drštkové, v Bystřici a v Bystřičce zhotovují trakaře, táčky (kolečka), lopaty, vidly, hrábě, vařeky, dřevěné mísy a rozmanité jiné náčiní ode dřeva, kteréž pak zase jiní na „taligách“ (pěších vozíkách dvoukolových) po světě rozvážejí.

Dokud nepracovaly ještě „ohnivé píly“ parou o vyhubení krásných lesů bukových, bývalo v horách valašských hojnost hubky, jíž se ročně na 100 vozů vyváželo až do Lipska a do Hamburku k potřebě staveb lodních. Též na křesání se jí mnoho připravovalo, a než nastaly sirky, valašské hubáně, křeménky a křesadla, veliký odbyt mívaly o trzích a poutech.

V Trnavě pletou „říčice“ a jiné výrobky košíkářské, rozvážejí je na trakaři po světě a spravují na místě řetice staré.

Na Rožnovsku kvete více průmysl tkalcovský. Dříve plátenictví znamenitě prospívalo, a plátno Rožnovské vozilo se do Brna, do Vídně a Pešti; len dováželi z německých hor. Nyní mnoho set tkalců v Tylovicích, Vigantících, Hažovicích, na Hutisku, na Bečvách a j. tká ve svých chaloupkách Rožnovským „mistrům,“ t. obchodníkům mušelín. Také krajky v těchto a jiných okolních osadách zhotovují ženské rukama od polní práce mozolovitýma vzorků tak krásných a takové dokonalosti, že směle soutěžiti mohou s nejlepšími toho druhu výrobky jinokrajnými.*) Ve Stříteži výše 100 rodin zaměstnává se výrobou vlněných rukavic zimních, jichž se ročně na 20.000 párů do Haliče, Uher a Turecka odbude. Ve Lhotě u Vsetína skoro všecko obyvatelstvo zabývá se křesáním brousků, jež daleko široko roznášejí.

V Meziříčí a v Kloboucích dříve znamenitě kvetlo soukennictví, nyní už jen v Kloboucích něco hounně se vyrábí.

Na podzim a v zimě sbíjejí a svazují houžvemi Valaši na březích Bečvy *pltě* (vory). Když pak na vesnó řeka se rozvodní, plťaři plaví se s nimi k Meziříčí, Hranicům, Lipníku, Přerovu, Tovačovu po Bečvě, odtud pak po Moravě až po Hodonín. Kde se jim naskytne kupec, pltě rozbijí, dřevo prodají a s výtěžkem potom pěšky se ubírají do svých hor.

Veliká část obyvatelstva valašského hledí si výživy prací nádennickou. Na Halenkově skoro všecko ku práci schopné obyvatelstvo nádenničí ve třech parních pilách a v továrně na nábytek bratří Thonetů. V Reichových hutích v Karlovicích, Hrozenkově a v Krásně, v Kohnově sirkárně a v továrně na nábytek na Vsetíně ,tolikéž na sta dělníků valašských se zaměstnává. Z jiných osad celé zástupy jich vycházejí „na Moravu,“ na Uhry a do Rakous na žniva, na výmlatek, a do vinohradů; z jediné osady Hovězí chodívá jich výše sta.

Do Rakous chodívají seci každý se svou odběračkou, t. ženštinou, která za kosou obilí odbírá a na pokládky klade, kdež dostávají po dvou zlatých od honu (jitra) a celou stravu. Na Hanou přicházejí žnice s kosáky, žnouce tam z denní mzdy; s nimi přicházejí „bídní ludé“

*) Dr. B. Dudík, Catalog der nationalen Hausindustrie u. der Volkstrachten in Mähren 1873, kdež o průmyslu valašském zevrubně pojednáno.

na klásí, pomáhají také trochu na poli, začež Hanáci klásí „neuzbiřují“ ano i po celých snopech jim přidávají. Také v Uhřích valašské žnice žnou z denní mzdy, nenajímají se však přímo gazdovi, nýbrž tak řečenému „výžinkáři“ na trhu v Prešpurce. Výžinkář je rodilý Uher, kterýž si najaté žnice vyplácí sám, od gazdy pak dostává každý desátý mandel, kteréž obilí jemu gazda musí vymlátiti a dovezti. Na mlaty Valaši chodívají nejvíce k Trnavě a ku Trenčínu, na Slováky (moravské) i do Rakous. Mlátívají tam z desáté měřice, obilí vymlácené jim obyčejně gazda odveze až na Valachy.

Ale i za oceán do Ameriky nemálo Valachů jmenovitě ze Vsacka již se vystěhovalo hledat štěstí. Je prý tam snadnější živobytí a méně „dáňky.“ Usazují se v Texasu, pěstují bavlnu, cukrovou třtinu a obilí. Leckterého přivedly „tesknice“ nazpět do rodných hor s uhospodařenými penězi. (Dokončení.)

Sensační román anglický.

Podává

prof. **V. E. Mourek.**

(Dokončení.)

Tajemnou jakousi hrůzou a jako by tušením mocností nadpřirozených poutají čtenáře romány a povídky, jež sepsala pilná pracovnice na poli literárním Kat. Croweová (nar. 1800), zároveň líčíc děje a charaktery s takovou živostí dramatickou, že sotva kdo odloží knihu její prvé, než ji přečetl od kraje do konce. První dílo její byla tragédie Aristodemus (1838). Teprvé r. 1841 vystoupila s románem Příhody Susany Hopleyové, jehož úspěch byl okamžitý a nepochybný. Méně líbil se druhý (1843) Mužové a ženy čili panská práva, ač v příčině esthetické jest bez odporu zdařilejší. Po té Croweová přeložila Justina Kernera známé dílo Die Seherin von Prevorst, které tajemným rázem svým dobře svědčilo jejím náklonnostem. O dvě léta později vyšel nejlepší asi spis její Příběh Lilye Dawsonové, osudy dívky, která v dětském věku upadne v moc podloudníků. Nenáhlý rozvoj rozumu a citu jejího uprostřed násilí a hrůzy, pak útěk a co jí po něm potkalo, vypsáno jest způsobem i romanticky zajímavým i psychologicky věrným. R. 1848 a 1850 Croweová vydala dvě sbírky povídek, v nichž duchové a zjevy nadpřirozené hrají hlavní úlohy. První nazvala Temné stránky přírody, druhou Světlo a temnosti čili záhady života. Duchovitý ráz těchto příběhů, jichžto část pochází zase z němčiny, poutá čtenáře i přes vnitřní odpor a lepší seznání. Zdravější jsou zbývající ještě dva romány této spisovatelky Příhody krásky (1852) a Linny Lockwood (1854). Zvláště první jest zajímavý, líče nesnáze plynoucí z tajného sňatku boháče šlechtice s chudobnou dcerou venkovana.

Nikdo snad osnovou děje nedovede zvědavost čtoucího ukovati tak nelítostně a uhnati ho, až se mu dech tají, jako William Wilkie

Collins na př. v románech Hrobové tajemství a Žena v bílém rouše, jež jsou pravým triumfem šablony „tajemství na počátku.“ Collins narodiv se r. 1824 v Londýně synem slavného malíře krajin chtěl původně býti obchodníkem v čaji, potom právníkem, a teprvé od 24. léta věku svého objevil se na poli přirozeném svým vlohám, a jest odtud výhradně spisovatelem. První dílo jeho byl životopis otce malíře, vůbec zdárným uznaný. — První román svůj vzal z dějin římských. Jest to Antonina čili úpadek Říma, a již v tomto ukázal, seč jest v osnově děje, která mistrností i ostatních děl jeho jest znakem charakteristickým. Povahopisem vyniká méně, ač i v té příčině není z nejhorších, jakož svědčí na př. hrabě Fosco v románě již jmenovaném Žena v bílém rouše, aneb kapitán Wragge v Bezejmenných, postavy to skutečně původní a důsledně vylíčené. Z dlouhé řady románů jeho nejčelnější jsme již vytkli: Hrobové tajemství (1857), Žena v bílém rouše (1860), Bezejmenné (1862); mimo to vyniká Nová Máří Magdalena (1873) a m. j. Všecky jsou uměle spleteného složení, nejeden zasmušilého tónu; tu i tam vládne jako u Croweové tajemné tušení nadpřirozených mocností; o ceně jejich, zkrátka, z nejedné příčiny lze pochybovati; ale všech oblíbenost u čtenářstva jest stejně nepochybna. Jsou v pravém smyslu slova sensační.

Collinsovi mistrnou disposicí děje a chatrnější charakteristikou osob velmi úzce spřízněna jest Mary Elizabeth Braddonová (* 1837), dcera advokáta Londýnského, jejíž romány oplývají dramaticky živými, překvapujícími, ovšem přečasto nepodobnými výjevy, a velezdařilým líčením. I její díla poutají pozornost neodolatelně; ale líčí z pravidla odporné stránky života, nejhorší náruživosti, ba zločiny, jen aby napínala, překvapovala, rozčilovala. Sloh jest všude výborný. Braddonová jest nejpřednější zastupitelkou směru sensačního mezi spisovatelkami, a z děl jejích zvláště Tajemství lady Audleyové a Aurora Floyd možná pokládati za representanty všech chatrných i dobrých stránek, jež náleží výtvorům podobným. I v příčině úspěchu mezi obecenstvem jsou vzorné. Románu Tajemství lady Audleyové v šesti nedělích rozprodáno bylo šestero vydání. Ostatní díla Braddonové, jichž jest veliký počet, netřeba jmenovati; jsouť všecka téhož rázu a lze jest názvů jejich dočísti se v každém katalogu nejnovějšího čtení anglického, zejmena v seznamu Bentleyově, a ve výkazech velezáslužné sbírky Tauchnitzovy.

Zkrátka odbudeme i ostatní pěstitelky směru sensačního. Spisy jejich, nejsouli celkem tak křiklavé, jako Collinsovy a Braddonové, proti tomu bývají též slabší ze stránky zevnější. Jen zřídka kde mezi nimi naskytá se práce větší ceny. Náleží sem Miss Florence Marryatová, dcera kapitána Marryata; Louise de la Ramé, která romány své vydává pseudonymem Ouida; Mrs. Lynn Lintonová; Mrs. Henry Woodová; Miss Anne Manningová; Miss Rhoda Broughtonová; Mrs. Edwardsová; Miss A. B. Edwardsová; Mrs. Ridellová či pseudonymem F. G. Trafford; Holme Leeová, vlastně Harriet Parr, která vypsala si neúmornou pilností stateček na ostrově Wightu; Miss Matherová; Mrs. Macquoidová; Hesba Strettonová; Miss C. C. Fraser-Tytlerová; Miss Georgiana Craiková; Maria M. Grantová; Anne Thomasová a j. K nim řadí se též spisovatélé jako George

A. Lawrence; R. D. Blackmore; L. W. M. Lockhart; John Saunders; James Payn; R. Francillon; Edw. Jenkins; Mortimer Collins a j.

Díla jejich — zapsána v jmenovaných již seznamech — jsou nyní chlebem vezdejším čtenářstva; ale lze jim předpovídati, že zaniknou, jako zaniklo již mnohé slavené druhdy zboží tuctové. Nejzáslužnější jsou snad díla Holme Leeové; pak román George Geith od Riddelové, Johnny Ludlow Papers od Woodové, a Saundersův Israel Mort Overman. Také Máme ji navštíviti? od pí. Edwardsové předčí mnohými vlastnostmi nad obyčejnost, a Miss A. B. Edwardsová dílem Barbara's History povznesla se nad průměrnou dokonalost směru sensačního.

Poněkud dokonalejší jsou romány, které pošly z per několika novinářů současných, ač i těm prorokovati dlouhého panování bylo by ukvapeno. Čtyři taková díla napsal Leitch Ritchie (1800—1865) spolupracovník časopisu Chambersova; dvě (Caleb Stukeley a My jsme všickni sprostní zde) Samuel Philipps (1815—1854), jenž byl po několik let literárním kritikem Timesů; tolikéž dvě (Clement Lorimer a Leonard Lindsay) zpravodaj a kritik listu The Morning Chronicle Angus Bethune Reach (1821—1856).

Také George Augustus Sala (* 1828), dopisovatel denníku Daily Telegraph a vůbec na slovo vzatý žurnalista, sepsal tři dosti zdárné romány (The Baddington Peerage; Sedm synů Mammony, a Podivné příhody kapitána Nebezpečného). Ještě plodnější jest Edmund Yates, vydavatel časopisů Temple Bar Magazine a Tinsley's Magazine, jehož romány jsou jak četny, tak oblíbeny.

Dále sem náleží Douglas Jerrold (1803—1857) známější ovšem jako básník dramatický, poctivý novinář a neohrožený zastance pokroku, práva a pravdy. Avšak díla jako St. Giles and St. James, zvláště pak kratší povídky náčrtkovité, jako Příběhy péra, a pod. svědčí o nevšedním nadání novelistickém. Také Shirley Brooks (1815—1874), vydavatel Punche a spolupracovník listu Morning Chronicle, sepsal čtyři romány (Dvůr Aspen; Gordický uzel; Stříbrný řetěz; Dříve neb později) vynikající živým dialogem a svědčící o hluboké znalosti života a charakterů, zvláště měšťáckých. Konečně Tom Hood (1835—1874), syn básníka Tomáše Hooda a vydavatel komického časopisu Fun, složil několik zdárných, humorem i původností vyznačených románů, jako Soud o dědictví, Zlaté srdce, a j.

Společným znakem děl těchto, znakem, který je povznáší nad obyčejné spisy sensační, jest návrat ke klidnějšímu zpodobování pravdy a skutečnosti. Mimo to život v nich líčený jest sice specificky anglický, ale obzor jest širší, obsáhlejší, znenáhla prostíraje se, ovšem se stanoviska domorodého, na život člověka vůbec. A v těch příčinách druží se k nim, postupem stále se zdokonalujícím, díla ještě několika jiných románopisců, kteráž nejsouli prvního řádu, aspoň zdárnou osnovou děje, prohloubenou charakteristikou, živým slohem a širokými názory na svět hned za nejlepšími romány dobývají si místa.

Taková psal Thomas Love Peacock (1788—1866), předchůdce Johna St. Milla v úřadě východoindické společnosti, který ač od třináctého léta věku jen sám se vzdělávav, osvojil si neobyčejnou znalost

všech odborů vědy a umění. Díla jeho Headlong Hall, Opatství Nightmareské, Mariana, Nehody Elfina, Crotchet Castle a Gryll Grange jsou plna svěžího humoru, vtipných a sarkastických dialogů, a charakteristiky zvláště výstředních povah velezdařilé. — Jiný románopisec tohoto rázu jest major G. J. Whyte Melville (*1821), jenž od r. 1853, kde vyšlo první jeho dílo Digby Grand, působí úspěšně. Ze značného počtu románů jeho nejlepší jsou Ničema, obrázek z Londýnského života, a historický Gladiatorové; zvláště tento poslední jest bohat dějem, výmluvný v líčení, smělý v charakterech, a lze ho vším právem co do ceny postaviti na roveň, neli výše, než Bulwerovy Poslední dni Pompejí. — Sem sluší připočísti též oblíbeného humoristu Alberta Smitha (1816 až 1869), jehož romány (Dobrodružství pana Ledburya, Marnotratná rodina, Christopher Tadpole a Odkaz Pottletona) podávají hojné zásoby žertovných a směšných příběhů i charakterů.

Pravou protivou těchto listů veselé nálady jest Denník nebožtíka lékaře, ve kterém Samuel Warren (*1807) podává řadou živě vypravovaných povídek obrázky lidských hříchů a lidského utrpení, jež zármutkem naplňují srdce soucitné. Jest to dílo velmi poutavé, a označuje na př. proti Ainsworthovi chvalitebný pokrok, varujíc se dosti zdárně sensačního přepínání. Slabší, ač nikoli prosty výhodných vlastností, jsou ještě jiné dva romány: Warrenovy Deset tisíc ročního důchodu a Jindy a nyní.

Ještě důležitější než mužové právě vytčení jsou zdárnou činností svou Charles Reade a bratří Kingsleyové, kteří na půdě sensační nestojí, abychom tak děli, ani celou jednou nohou.

Charles Reade (*1814) jest rodák Oxfordský a povoláním právník. R. 1852 vydal první román svůj Peg Woffington, „živý a pestrý obraz života v hlavním městě a při divadle před sto lety, t. j. za doby Garrickovy.“ Rekyně sama byla slavená svou dobou herečka. V druhém románu Christie Johnstone uvádí nás na zcela jiné jeviště, mezi chudobné rybáře skotské, a ačkoli se mu nehrubě podařilo nápodobiti jejich nářečí, zobrazil přec život jejich nejen velezajímavě, ale i úplně pravdivě. Charakter rekyně, dívky jak cituplné tak rázné — jak Reade ženy líčil vůbec rád — zvláště sluší nazvati velmi zdařilým. Z chat skotských rybáků nejbližší dílo Readovo „Nikdy není pozdě na nápravu“ (1856) unáší čtenáře na zlatonosné kopaniny v Australii, odhalujíc úžasné podrobnosti ze života zavezených trestanců anglických. Román tento potkal se s ohromnou oblibou obecenstva a několikrát byl zdramatisován. Po časové mezeře, vyplněné několika menšími pracemi Reade r. 1861 ponořil se v dějiny dob minulých, a vydal román historický Klášter a krb domácí, pověst ze středověku, dílo mohutné a snad ze všech jeho spisů nejlepší. — Pozdější práce Readovy znešvařeny jsou vadami sensačního rázu, přepínáním, útoky na platná zřízení a pod., ač zhusta působila blahodárně, majíce za následek opravy. Tak Hard Cash (1863) vyjíždí si na soukromé ústavy pro choromyslné, a způsobilo důkladné vyšetření jich pořádku. „Vmyslete se na jeho místo“ (1870) zas vystavuje na soud krutosti a nesrovnalosti v poměrech dělnictva k zaměstnavatelům a pod. Všecka díla Readova psána jsou slohem živým, úsečným, a na dialogu viděti, že budovalo ho péro dramaticky nadaného básníka.

Charles Kingsley (1819—1875), farář Eversleyský v Hampshireu, později profesor historie na vysokých školách Cambridgeských, a konečně kanovník Westminsterský, proslavil se jako „bohoslovec, básník, románopisec i činný lidumil," a ve všem, cokoli napsal, „osvědčil vážnou, důmyslnou mužnost, dokázal zkušenost i znalost přírody a povahy lidské, a projevil odvahu, jež neostýchala se svět vylíčiti tak, jak jest." Byl horlivý protestant a smělý zastance práv dělnických. První plod jeho literární byla Kázání vesnická, z r. 1844, prostá, vážná, užitečná. — Po čtyrech letech vydal „Tragedii světice," drama ze života sv. Alžběty Durinské, „protest proti pověrečné úctě svatých, a proti víře v křivé zázraky, ale zároveň živý, skutečně básnický obraz života ze středověku." Rok 1849 uvítal první jeho román Alton Locke, krejčí a básník. Tento „krejčí a básník" líčí konkurrenci a nesnáze řemeslnictva někdy ovšem poněkud přepínaje, ale celkem dle pravdy a patrně na základě vlastního seznání a s opravdovým soucitem. Proti obtížím odporučuje spolčování, spojování kapitálu s prací. O témž předmětu Kingsley pojednal vzhledem k rolnictvu ve zvláštních přednáškách, ale uškodil dobré věci příliš ostrými útoky na „města a mlynáře." Nejbližší jeho romány potom vzaty jsou z minulosti. R. 1853 vyšla Hypatia čili noví přátelé staré známé tváře, pověst ze starodávné Alexandrie, dílo „plné ohnivých myšlenek, úchvatných popisů a rázných charakterů." Ještě lepší, ba Kingsleyův nejlepší jest román z r. 1855 Westward Ho! (Na západ!) duchaplný obraz z plavecké historie anglické za dob královny Alžběty, nekonečně bohatý dějem a charaktery, nepřekonaný u výpisech jak scenerie tak citů a vášní. Jen časté nemírné nájezdy na katolictví ruší lahodu celého díla. R. 1857 Kingsley vydal román Před dvěma lety, téhož rázu jako Alton Locke, ale menší zajímavosti; r. 1866 zas historické dílo „Hereward, poslední Angličan," a od té doby ještě několik spisů podobných, ale všech proti dřívějším mnohem slabších. Také menších pojednání a básní sepsal značný počet; ale básně jemu jako Bulwerovi byly jen lehkou ozdobou, nikoli hlavním základem slávy spisovatelské.

Bratr Karlův Henry Kingsley (* 1830), vydavatel Edinburského časopisu Daily Review, požívá také zvučného jmena na poli románu. První dílo jeho byly Vzpomínky Bohumíra Hamlyna (1859) obsahující upomínky na Australii, kdež Kingsley strávil pět let. Jest to román velmi zajímavý a estheticky zdárný. Ještě slavnější jest Ravenshoe (1861), který mistrnou disposicí děje, původností a bohatostí invence, rázovitou a přirozenou charakteristikou a dramaticky živou spůsobou zevnější řadí se k nejlepším románům nové doby. —

Nejnovější konečně pozoruhodný románopisec sensační jest William Black, jehož sláva jest teprvé z posledního desítiletí; neboť ač první jeho dílo V roušc hedvábném vyšlo již r. 1868, přec teprvé druhý román Dcera Het upoutal pozornost obecenstva rozhodněji, a zjednal si zaslouženou oblibu tak velikou, že během dvou let dospěl k desátému vydání.

V úplně jiném, lepším smyslu slova sensační jsou také romány největších heroů anglických tohoto odboru písemnictví, Dickensa a Tha-

ckeraya. Způsobilť zajisté skoro každý, když vyšel, ohromné pohnutí mezi čtenářstvem, ale pohnutí zasloužené, oprávněné, poněvadž cena jejich jest trvalá. Díla Dickensova a Thackerayova vůbec zaujímají v dějinách románu anglického postavení úplně zvláštní. Nelze sice tvrditi, že by do jisté míry nespočívala na výsledcích celého rozvoje románopisectví předcházejícího; nevšímajíce si vymožeností doby starší nebyla by zajisté dospěla takové dokonalosti; avšak tyto vymoženosti přičinily se jen k zevnějšímu složení jejich. Jádrem a podstatou, hlavním rázem svým jsou to díla samostatná, leč chcemeli vysloviti, že vlastně přímo, bez prostředníků, druží se k dílům Fieldingovým a Smollettovým. Než i směrem opačným jsou zvláštní; zůstávajíť bez přímých nápodobitelů, nepůsobila v současné a pozdější románopisce leč zas nepřímo, stránkami zevnějšími. Říká se sice, že na př. Sala píše spůsobou „Dickensovskou;" neb že díla Alb. Smitha oplývají vtipem „Pickwickovským;" avšak úsudky ty a podobné platí jen o nahodilostech jednotlivých. Skutečného, stejnorodého nápodobitele Dickensa a Thackeraya dosud není. — Romány jejich jsou ve slova nejpřísnějším smyslu *humoristické.* Humor, t. j. ona míra mysli, jež plyne z vědomí lidské nedostatečnosti k dosažení poznávaného ideálu dokonalosti, jež nejvíce podobá se pocitu hluboké soustrasti se slabostmi člověčenstva, tento humor, který u ostatních spisovatelů ovšem též se naskytá, ale jen jako jeden živel zpodobovací vedle živlů jiných, nad ně moci nemaje, ten jest Dickensovi i Thackerayovi živlem hlavním, všemu ostatnímu vládnoucím, jest základem, na němž celá díla jsou zbudována, jest předním, ba jediným hledištěm, s něhož písatel na děj a charaktery jednající se dívá a čtenáři ukazuje. Odtud vykládá se bez obtíží mohutná poutavost děl jejich, odtud pochopíme a omluvíme snáze i vady, jež se oběma románopiscům větším menším právem vytýkají: Dickensovi jednak někdy až plačtivá měkkost, jednak charakteristika až do pitvornosti zabíhající — u Thackeraya z jedné strany cynicky, prý, nahé, neobalené, trpké líčení nedostatečnosti člověčí, z druhé strany tón moralisující. Majíť zajisté oba na zřeteli, aby touž soustrast se slabostmi lidskými, kterou sami cítí, vzbudili též v srdci čtenářově.

Ač o rok mladší věkem, přec slávou starší jest Charles Dickens (1812—1870). Narodil se v Portsmouthu, kdež otec jeho John byl písařem v platebním úřadě námořním. Brzy ale přistěhoval se do Londýna, kdež Dickens s nevelkými výminkami strávil celý život. Dětství jeho bylo velmi neradostné. Otec byl sice dobrák, ale nehospodář a nedbalec. Dlouhý čas byl ve vězení pro dluhy. V té bídě o vychování syna nestaral se; do školy posílal ho jen časem. Po nějakou dobu chlapci asi desítiletému bylo vydělávati po šesti šilincích týdně v dílně na černidlo na boty. Dickens sám v pozdějších dobách s trpkostí vzpomínal si na ta léta otroctví, ač napsal o tom spíše asi, co cítil a myslil později, než co mu připadalo na mysl, pokud skutečně sloužil. Teprvé asi od 12. léta věku začal choditi do škol řádně, a okolo 15. dán jest „na učení" k advokátu. Nenalézaje hrubě záliby v tomto povolání, jal se pěstovati těsnopis a neúnavnou pilností osvojil si umění to tak, že byl potom z nejzdárnějších zpravodajů sněmovních slouže nejprvé časopisu The True Sun, potom Mirrour of Parliament, a konečně Morning Chro-

nicle. Prázdného času, jenž mu zbýval mimo zasedání parlamentu, pilně užíval k procházkám a k pozorování života Londýnského. A tento život povzbudil ho k první činnosti literární. „S tlukoucím srdcem“ Dickens hodil kdysi na večer do schránky na psaní měsíčníku The Old Monthly Magazine rukopis a „s tlukoucím srdcem“ bral do ruky nejbližší číslo, v němž „po prvé viděl se tištěna.“ Byl to první „náčrtek“ ze života Londýnského, jakých později v témž časopise a ve večerním listu The Evening Chronicle vydal celou řadu. R. 1836 sebrány jsou ve dva svazky s názvem Sketches by Boz.*) Již tyto náčrtky, plny humoru a vtipu, zábavy a poučení zjednaly mladému písateli jmeno tak zvučné, že nakladatelé Chapmann & Hall téhož r. 1836 uzavřeli s ním smlouvu o vydávání „dobrodružstev členů Londýnského klubu zábavního: Pickwickovců.“ Pro větší úspěch měl je zdobiti obrázky Seymour, a když tento již po vydání prvního sešitu sešel smrtí samovraha, uvázal se v úkol jeho Hablot Browne, jenž si dal jmeno Phiz. Co Boz psal a Phiz zobrazoval, nezůstalo volnými, nesouvislými náčrtky, nýbrž vyspělo v dílo, jež přes nehrubě zdařilou osnovu — následek původního plánu — ohromnou bohatostí děje a novotou, překypujícím vtipem, srdečným humorem, původní, nekonečně rozmanitou charakteristikou Dickensa jedním rázem postavilo před všecky románopisce současné. „Kritika ztrácela se ve smíchu“ a úspěch díla byl neslýchaný; než dospělo konce, prodávalo se měsíčních čísel 40.000 výtisků. Charaktery Pickwick, Sam Weller, otec jeho starý Weller, a všecky ostatní byly ve všech ústech, ba i v krámech prodávali „Pickwickovské“ plátno, a „Wellerovskou“ šerku, a drožky „Bozovky“ jezdily po městě. Dickens odtud zanechal těsnopisu úplně a oddal se jediné literatuře. Uvázal se u vydávání Bentleyova Časopisu a ještě r. 1836 vydal frašku Cizí pán a operu Vesnické koketky. V časopise Bentleyově od nového roku 1837 počal vycházeti druhý román jeho Oliver Twist, děj „z protizákonného života“ v Anglii, děj neřesti, bídy a podlosti. Rek jest sirotek, vychovaný na obecní útraty a vydán dobrodružstvím nejnižšího řádu tak, že s podivením jest, kterak sám vyhnul se nejhorší zlotřilosti. Bohužel, že právě nejpodlejší a nejbídnější scény života velkoměstského vylíčeny jsou s defoeovskou pravdivostí. I charaktery jsou. zas bohužel, pravdivé. Tou však věrnou nepřepínanou pravdivostí výjevů líčených Dickens s velikým prospěchem svým liší se od Bulwera a Ainswortha, kteří vypisujíce scény podobné neubránili se sensačnímu předělávání.

V letech 1838 a 1839 vydán jest nejbližší, a od mnohých za nejlepší pokládaný román Dickensův (zas v měsíčních sešitech): Nicholas Nickleby, dovedně zosnovaný, a pestrý obraz života v rozličných středních stavech anglických. Nejznámější jest satirické zbičování žalostných do té doby poměrů na soukromých školách Yorkshireských; a podvodnost, nevědomost, lakota a surovost takových pedagogů, jakým jest nesmrtelná postava Squeersova, ztepána nejen se zaslouženou nelítostí, ale i s ve-

*) Pseudonym *Boz* vznikl za dětství Dickensova, který již tenkrát hlavu plnu maje Vikáře Wakefieldského a děl podobných, žertem dával svému mladšímu bratru název známého nejstaršího syna vikářova (Moses) ve zkratce *Mos*, z čehož sestřička, žvatlavé děcko, nosem to vyslovujíc, udělala *Boz*.

řejným prospěchem, protože zahájena tím náprava neřádu skutečně do nebe volajícího. Jiný velezdařilý, ač poněkud bizarně přelíčený meziděj víže se k osobě Crummlesa a jeho kočující divadelní společnosti; a Dickens osvědčil jím, kterak podrobně znal a se zálibou stopoval poměry divadelní. Sám leckdy vystupoval jako ochotník za dobročinnými účely, a kdo ho viděli, neotáleli vyznávati, že rovná se k starým mistrům jeviště. Dramatické nadání ostatně patrně jeví se i v románech jeho; líčíť všude živě na oko a účinné protivy hluboké dojemnosti a nevázaného smíchu, a podrobný rozvoj jednotlivých vlastností a zvláštností charakterů, aby neztrácejíce individuelního rázu přec typicky zastupovaly celé třídy — tyť jsou zajisté po výtce živly dramatické.

Po jaře r. 1840 začalo vycházeti dílo nové. Za příkladem Scottových Povídek našeho hostinského Dickens zahrnul pod společný název Hodiny mistra Humfreya více povídek. Část úvodní a vše, co tvoří takřka rámec vlastních příběhů, není hrubě zábavno, právě jako v jmenovaných románech Scottových. Avšak povídky samy, z nichž hlavní jsou Sklad starožitníka a Barnaby Rudge, jsou ze všech stránek hodny péra Dickensova. V první poutá nás mohutný obraz vášně, která lomcuje starým hráčem až po kraj hrobu, a všecky síly duše jeho, jinak klesající co chvíli u větší dětinskost, přečkává — a proti tomu hluboce dojímavý charakter vnučky jeho, dítěte, jež v soužení vede si duchem a láskou ženy dospělé. Smrt její z Dickensových popisů pathetických jest snad nejúchvatnější. Obecenstvo průběhem vydávání tohoto díla bylo v zimničném rozechvění, a Dickens prý obdržel hromady anonymních listů, ženskou rukou psaných, aby „nezabíjel ubohé Nelly." Přes to dívka umírá, a básník dosáhl právě smrtí její nejvyššího stupně úchvatnosti. — Druhý román v témž rámci Barnaby Rudge opírá se o historické pozadí, o fanatické bouře protipapeženské z r. 1780, kteréž vypsány jsou s mohutností Scottovskou. Hlavní zásluha však nezakládá se na části historické, nýbrž zas na původní tvořivosti písatelově, jež skvěle osvědčila se v koncepci nevyrovnaných charakterů, jako hostinského Willeta, starého zámečníka Vardena, ženy a dcery jeho a m. j.

R. 1841 Dickens navštívil Skotsko a zajímavé horaly jeho; následujícího léta Ameriku. Přijat byv tuto ode všech náčelníků literárních se slávou neobyčejnou, nemohl přec z nestrannosti úsudku svého v cestopise Zápisky o Americe zamlčeti slabé stránky společenských poměrů amerických, a za sarkasmy své utržil později od amerického časopisectva, jehož korrupci a podlost zvláště byl tepal, jízlivých nájezdů a potupy bez míry. Za to vrátil se na ně perem pranic lítostnějším v nejbližším románu (z r. 1843) Martin Chuzzlewit, v nějž vpletl episodu o Americe plnu nejpernější satiry. Však hlavní děj zůstává přec v Anglii, a v rozkošné strakatině originálních charakterů nejpatrnější figurou jest chvastal a švindléř, stavitel Peeksniff.

O vánocích téhož roku 1843 čtenářstvo uvítalo nejšťastnější snad plod musy Dickensovy, pohádku vánoční Koledni píseň prosou. Způsob, jakým zarytý na pohled lakomec Scrooge, citu radosti vánoční naprosto nepřístupný, obrácen zas v člověka, kterak v něm vzpomínkou na prázdný život a bídný konec zemřelého společníka obchodu a spolulakomce Marleya budí se strach před smrtí vlastní a tím v hlubinách

duše jižjiž uhasínající hnutí lidská; kterak duchové vánoc minulých, přítomných a budoucích, t. j. vzpomínky na vlastní šťastnější dětství, úvahy o životě přítomném a hrůza z bídy budoucí, otvírají srdce jeho dříve násilně zavírané přede všemi city vroucnějšími a něžnějšími — toť pravý květ onoho ušlechtilého humoru, jejž připodobnili jsme k hluboké soustrasti s nedostatky člověka, toť zároveň psychologicky věrný obraz srdce lidského, jež nelze, aby zatvrdilo se náruživostmi tak úplně, aby naprosto setřen byl s něho obraz boží, aby vyhasla v něm poslední jiskra citu, kteráž naopak potřebí má jen vhodné doby a příznivého dechu, aby opět vznítila se v plamen čisté, ryzí lidskosti. — Odtud až do r. 1847 Dickens o každých vánocích vydal povídku podobnou, vždy zdařilou, ač z následujících jen Zvonky z r. 1844 a Cvrček na krbu z r. 1845 k první koledě rovnati se mohou humorem a pathosem.

Rok 1845 Dickens strávil v Italii. Po návratu svém zarazil nový denník politický The Daily News, který ale záhy přešel v ruce Johna Forstera. V něm uveřejněny a později v jediný svazek sebrány jsou Obrázky z Italie, větším dílem náčrtky krátké a lehoučké osnovy, ale Dickensovy mistrnosti nikoli nedůstojné. Později podávány listy a náčrtky téhož rázu ze Švýcar a z jihu Francie, kdež Dickens několikrát trávil dobu letní.

Zatím neustával v činnosti na vlastním poli svém. R. 1848 vydal román Dombey & Son, „příběhy škrobeného, penězi hrdého obchodníka, jehož všecko myšlení nese se jediné k firmě“ *) — dílo označené nejlepšími vlastnostmi umění svého původce. Proslavené hloubkou pathosu jest zase líčení smrti útlého syna Dombeyova Pavla, které důstojně řadí se k podobnému výjevu ve „Skladu starožitníka.“ O dvě léta později dokončeno dílo stejných rozměrů, román David Copperfield, „děje mladého spisovatele, který — jako Dickens sám — po trnité dráze obtíží domáhá se slávy.“ **) Mnoho podrobností ze života rekova skutečně souhlasí s vlastními zkušenostmi Dickensovými, zejmena neradostné dětství, pokus o povolání právnické, zpravodajství sněmovní, a konečně úspěšná činnost románopisecká. Tudíž právem David Copperfield nazván jest románem do jisté míry autobiografickým, a Dickens sám prý ho z děl svých cenil nejvýše.

Již po roce neúnavně pilné péro toto obdařilo čtenáře novým, důstojným následníkem děl předešlých, románem Pustý dům, jehož děj z veliké části založen jest na neblahých následcích nekonečné pře o dědictví před soudem kancléřským. Zastaralé zřízení a lenochodová praxe u soudu tohoto ztepána tu nemilosrně.

Od r. 1850 Dickens vydával oblíbený beletristický časopis Household Words (Domácí čtení), a r. 1859 nepohodnuv se s nakladatelem odevzdal ho jinému a změnil název v All the Yeard Round (Po celý rok). Pro tento sepsal zajímavé dějiny vlasti pro mládež (A Child's History of England) a po ukončení románu Pustý dům poutavou menší povídku Zlé časy.

V týchž letech Dickensa obecenstvo poznalo ještě z nové stránky. Jalť se totiž (r. 1853) po všech značnějších městech Anglie, Skotska,

*) *Collier*, 483.
**) Ibid.

Irska a Ameriky čítati díla svá veřejně, a vrozeným nadáním mimickým, o němž již jsme se zmínili, podporován jsa, dosahoval skvělých úspěchů, posluchačstvem po vůli své k pláči, k smíchu i ke hrůze pohýbaje; čtením tímto získal ohromné sumy peněz;*) bohužel však, že namáháním fysickým hrubě škodil svému zdraví, a zajisté o nejeden rok života si ukrátil.

Nejbližší větší práce Little Dorrit (r. 1856) zas obrátila pozornost širších kruhů ke dvěma křiklavým nešvarám veřejným, jednak k nekonečnému okolkování a odkládání v zaschlé a zkostnatělé praxi některých úřadů státních, jednak, a to hlavně, k žalostným následkům vězení pro dluhy. Vypsání života v pověstném žaláři Marshalsea jest z nejlepšího, co Dickens vůbec napsal, jakož charakter mladistvé dcery Dorritovy lnoucí k uvězněnému sobeckému otci s dojemnou oddaností, náleží mezi nejzdařilejší koncepce básníkovy.

Když z jara r. 1859 Household Words změněny jsou v All The Yeard Round, vyšel v tomto časopise počátek nového románu Příběh dvou měst, obrazy z Paříže a Londýna za francouzské revoluce. V něm písatel přihlíží méně k stránkám humoristickým, ač jich nezanedbává, a sebral takřka všecku úchvatnost a sílu svou k vylíčení neřestí hrůzovlády, jímž čtenáře udržuje v bezdechém napjetí.

O rok později vydána řada zábavných náčrtků s názvem Neobchodní cestující, a brzy po té (r. 1861) román Skvělé vyhlídky do budoucnosti, jenž přes mnohé výtečné stránky a původní charaktery — jako na př. dobrotisko obrovský kovář Joe Gargery — asi je ze všech Dickensových plodů nejslabší, protože děj na vlas podobá se k nepodobným dějům románů sensačních. I poslední úplné dílo Náš společný přítel, 1865, není prosto slabostí sensačních — nezdravý duch času dotkl se i mistra velikána — avšak přes to obvyklou rozmanitostí a důkladností charakteristiky, jakož i děje osnovou a zdárným líčením života Londýnského není nedůstojno péra Dickensova.

Ještě jednou umělec doma i v cizině vůbec velebený jal se vydávati dílo nové, obšírně založený román Tajemství Edwina Drooda; však nebylo mu popřáno dokončiti práci mnohoslibnou. V březnu r. 1870 poslední měv čtení v Londýně, vydal první sešit nového románu; v červnu téhož roku dne 8. skácen jest mrtvicí při obědě, a dvacet čtyři hodiny vytrvav bez sebe, skonal blahodějný život svůj. Po všeobecném přání národa, pochován jest v chrámu Westminsterském, v jehož kobkách odpočívá vše, co Anglie zrodila nejskvělejšího a nejzáslužnějšího.

Smrt Dickensova naplnila zármutkem nejen rodáky jeho od nejvznešenějšího do nejskrovnějšího, ale celý svět vzdělaný, jenž truchlí nad ztrátou každého pravého genia všelidského. Tím Dickens bez odporu byl. Jsouli charaktery románů jeho v první řadě Angličané, jeli život, jejž líčí dle pravdy — ač rád krajnosti vybíraje — po výtce britský, jest v něm i v osobách tolik všem lidem společného, jest zvláště humor jeho tak upřímně a obecně lidský, že zamlouvá se

*) Umřev Dickens zanechal jmění 93.000 lib. št., z nichž nad 40.000 liber bylo získáno čtením.

každému srdci bez rozdílu národnosti, jako plody všech veleduchů kteréhokoli národa.

Máméli vytknouti vlastnosti jeho děl přehledně, jest nám pověděti, že všecka zpodobují život skutečný, v tom se srovnávajíce s ostatními dobrými romány anglickými, ale jak již řečeno, pohlížejí naň středivem ušlechtilého humoru; z toho života vybírají děj bohatý, pestrý, střídavě vážný a směšný; jej upřádají osnovou poutavou, ale vyjmouli se díla poslední, v nichž nelze upříti jakýsi úpadek dovednosti Dickensovy — nikoli sensačně napínající. Charakteristika osob jest výtečna všemi dokonalostmi, jež možno žádati. Zvláštní půvab spočívá obyčejně i na osobách vedlejších, od štěstí více méně zanedbaných, jimž Dickens jako náhradou zvláštní péči, ba lásku věnuje, a tudíž i čtenářovu lásku získává. Kdož by nepřilnul na př. k Smikeovi, na těle i na duchu zuboženému otroku Yorkshireského preceptora Squeersa? neb k Hamovi, drsnému, osmahlému rybáři Yarmouthskému? neb k jmenovanému již obru měkkého srdce, kováři Gargeryovi? neb i k ubohému šílenci Barnabu Rudgoovi a jiným četným osobám podobným?

Citům čtenáře Dickens vůbec vládne mocí neodolatelnou, což jest odtud, že sám vžijí se v děj líčený a čtenáře veň vtahuje, že sám cítí soustrast, kterou v něm budí, že charaktery jednající jsou jemu, jako čtenáři, osoby skutečné, s nimiž jako by byl obcoval včera ještě do pravdy. „Však nikoli pouze jako humorista, — ač ten byl jeho veliký znak charakteristický — Charles Dickens dosáhl nevyrovnané oblíbenosti. Bylť zároveň veřejným učitelem, opravčím a mravokárcem . . . Cokoli bylo dobrého a lásky hodného, jasného a radostného v našem životě a naší povaze, miloval, podporoval a množil spisy svými; cokoli bylo neupřímného, pokryteckého a nečestného, vydával v potupu, posměch a opovržení.“ *) Vady, jež se mu vytýkají, již jsme naznačili, jakož i pramen, ze kterého pocházejí a na jehož základě lze jest je neli omluviti, aspoň vysvětliti. Chtěje živě a jasně zpodobiti slabosti a zvláštnosti člověka, spouští se tu a tam dále, než by nutně bylo potřebí, a jedním, druhým rysem charakter zkrucuje v karikaturu; avšak i tu musí uznati sebe přísnější posuzovatel, že i tato karikatura jest, pokud tu slovo to platí, přirozená, podobná, t. j. taková, jaká za těch okolností a poměrů jistě by byla, kdy by vůbec byla. — V pathetických zas. částech aspoň někteří praví, že zabíhá až v plačtivou měkkost. Jeli tomu tak, což nám se nezdá, jen důkazem jest vroucího jeho, dětinně prostého citu, a zajisté upřímně míněno, nikoli strojeno. Opakujeme, co jsme právě vyslovili a co Dickens sám nejednou řekl, že žije, myslí, cítí, rmoutí se a raduje s osobami smyšlených dějů svých, jež jsou mu jako osoby skutečné, jako staří známí. Velezajímavó jest, co v té příčině napsal v úvodu, či raději doslovu k románu David Copperfield: „Čtenáři asi málo by záleželo na tom, aby dověděl se, s jakou lítostí odkládá se péro na konci dvouleté duševní práce; anebo kterak spisovateli jest, jako by propouštěl částku sebe sama v mlhavý svět, když zástup výtvorů jeho mysli odchází od něho navždy . . . Nemám, co bych více pověděl, leč by mi vyznati bylo (na čem snad

*) *Chambers*, II. 521.

ještě méně záleží), že nikdo nikdy čta, nemůže věřiti vypravování tomuto více, než já věřil je skládaje."

Dikens obliby obecenstva, kterou zachoval do posledního okamžení, dobyl si záhy a jediným útokem. Méně šťasten byl, ač téměř stejně významným jsa, druhý slavný humorista nové literatury anglické William Makepeace Thackeray (1811—1863). Dosáhlť skoro 40. léta věku prvé, než dostalo se mu — jmenovitě za román Vanity Fair (Tržiště života) — všeobecného uznání. Příčiny rozdílu tohoto nejlépe snad vyložil Sala v tato slova: „Thackeray dovolává se jen jedné vytříbené, a poněkud cynické částky světa, Dickens mluví k celému lidstvu . . . Jen obmezený počet učenců a světáků dovede chápati pernou satiru, jemné narážky a říznou ironii Thackerayovy cynické prosy aneb oceniti bleskovitou komiku jeho charakterů . . . Naproti tomu kdekdo — kníže, rolník, soudce, žák, učený profesor i děvče služebné, rozumějí a zažívají plody Dickensovy, jež jsou obecnou potěchou a obecným požitkem."

I život Thackerayův od Dickensova aspoň z počátku lišil se značně, a jest vůbec pestřejší a zmítanější. Thackeray narodil se v Kalkuttě indské, kdež otec jeho byl tajemníkem v úřadě finančním. S matkou záhy ovdovělou přišel již v 6. roce věku (1817) do Anglie k bohatému dědovi, jenž postaral se o jeho vychování. První škola veřejná, již navštěvoval a již v několika dílech ozdobil leskem vzpomínek básnických, byla v starém bývalém klášteře kartouzském Whitefriars v Londýně. Odtud přešel r. 1828 do koleje sv. Trojice v Cambridgei. Tam již r. 1829 s přítelem Lettsomem vydával po 11 měsíců lehkým humorem vyznačený týdenník The Snob. Vědami nezanášel se ani bedlivě ani dlouho, nesa se za vidinou umění malířského. Léta 1830 a 1831 strávil ve Výmaru; později studoval v bohatých obrazárnách Římských a Pařížských, zároveň na cestách a při pobytu v cizině sbíraje zkušenosti a připravuje se, ač nevěda, na budoucí povolání, malbu života ne štětcem ale pérem. Život všude vedl pohodlný; bylť dědicem značného jmění, asi 20.000 liber št. Zámožnost tato svedla ho ale na nebezpečné scestí spekulace, která nevydařila se mu hrubě. Zarazil totiž s nevlastním otcem svým majorem Smythem politický denník The Constitutional, který vycházel právě od 15. září 1836 do 1. července 1837 a pohltil větší část jeho peněz. Po té Thackerayovi, dotud ochotníku v umění a spisovnictví, bylo oběma hledati výživy: malířství znenáhla ustoupilo do pozadí, a literatura stala se mu povoláním.

Již od r. 1834 přispíval do časopisu Fraserova, tenkrát střediska všech výtečných duchů času; ale psal článečky nejvíce o umění a tu i tam lehký náčrtek z Paříže, kdež nejvíce se zdržoval. Nyní oženiv a na dobro přestěhovav se do Londýna jal se podávati příspěvky delší a pravidelně pod pseudonymy Michael Angelo Titmarsh a George Fitzboodle. R. 1840 sebrány jsou některé a vydány — jako první samostatná publikace — s názvem Kniha náčrtků z Paříže, a r. 1841 jiné sbírce podobným spůsobem pořízené dán název Komické povídky a náčrtky. Přes to, že spisovatel sám ozdobil je slušnými obrázky, a že v nich jeví se zdárné zárodky jeho pozdější mistrnosti, obecenstvo

jalo je dosti chladně. Teprvé povídka Dějiny velikého diamantu ggartského, uveřejněna téhož léta ve Fraserově časopise, upoutala :ornost veřejnou pevněji a prozradila, jaké síly v péře Titmarshově mají.

Plodem výletu, který Thackeray o prázdninách r. 1844 podnikl ostrov irský, byl zase svod velezábavných a pravdě věrných náčrtků vem i kresbou: Kniha náčrtků z Irska, a v lednu 1844 začata Fraseru nejlepší z drobných jeho povídek Štěstí Barry Lyndona. ıož roku Thackeray vykonal cestu kolem Středozemního moře, a po ch letech vydal o ní popis pod názvem: Zápisky o cestě z Cornhillu Kaira přes Lisabon, Athény, Konstantinopoli a Jerusalém od M. A. marsha, zas jej ozdobiv vlastními obrázky v barvotisku.

Těmito spisy znenáhla jen krok za krokem dobýval si uznání ›censtva. Poněkud rychleji dařilo se mu to příspěvky do humori-:kého listu Punch, zaraženého r. 1841 a po všecky časy vynikajícího ımornou satirou a překypujícím vtipem. Co tam Thackeray napsal, t z nejlepšího. Zvláště Jeames's Diary, či zápisky Londýnského ıka, jenž náhle zbohatl špekulací se železničními akciemi, ale proto pravopisu se nenaučil; a Snob Papers, jež lehoučkým zdánlivě tem strhují škrabošku všemu humbugu a pokrytství, které rozdírá v Londýnské „lepší“ společnosti — jsou z nejduchaplnějších a nej-nějších satir, jež kdy ukryly se „pod strakatou kazajkou slavného čince Punche.“ *)

Vydav po té o vánocích r. 1846 koledni knížku Bál paní Persové, v únoru r. 1847 Thackeray konečně jal se v měsíčních sešitech ›řejňovati první větší román, jejž mnozí pokládají za jeho nejlepší ›: „Tržiště života, román bez reka,“ zas ozdobený vlastní rukou zho-enými illustracemi. Thackeray původně nabízel ho rozličným časoům a nakladatelům, a všade odbyt s nepořízenou. Obecenstvo ·ozumělo mu lépe, a oblíbenost rozmáhala se každým novým sešitem. A. Titmarsh a George Fitzboodle byli nadále zbyteční; jmeno ackeray postaveno rázem hned vedle Dickensa v čelo románopisců glických. Bylo tomu ovšem již deset let, co Dickens Pickwickovci ›yl slávy co den vzrůstající. Tržiště života nazývá se románem bez :a, ale má za to dvě rekyně: Becky Sharpová zastupuje „ducha bez osti,“ Amelia Sedleyová „ctnost bez ducha,“ a celý bohatý děj otáčí okolo těchto dvou protiv povahy ženské. Osnova jest pravidelna, cena a půvab díla spočívá více na jemně provedené charakteristice, ıiž pisatel soustředil celou svou bohatou zkušenost života, původnost šlenek, ostrou satiru a srdečný něžný humor. Hlubší zajímavosti ìává celku pozadí do jisté míry historické — zanášíť nás na jeviště :hodných bojů u Quatre Bras a Waterloo.

Dokončiv Tržiště života Thackeray r. 1847 vydal druhou koledni ížku Z naší ulice, jež do ledna nového roku dospěla druhého vydání. nejbližších vánocích (1848) objevila se nová s názvem Dr. Bříza jeho mladí přátelé. Po té začal vycházeti nový román „Děje Penınisa, jeho příhody a nehody, jeho přátelé a jeho největší nepřítel“

*) *Collier* 488. *Punch* vychází v pruhovaných obálkách.

(1849—50). Spisovatel sám praví v předmluvě, že „jest to pokus vylíčiti muže naší doby, o nic lepšího ani horšího než většina vzdělaných lidí.“ Rek tudíž jest pln vad a nedostatků, opravdu člověk ze skutečného života, jehož Thackeray nikde nezastírá strojenými krásami, ale podává tak, jak jest. Jeho poněkud zpozdilá dobrodružství v lásce, úvod do světa vznešeného strýcem majorem Pendennisem, snahy a nenáhlý zdar literární jsou základním obsahem díla, jež prý jako Dickensův Copperfield, obsahuje mnoho příběhů z vlastního života písatelova. I ostatní charaktery mimo reka — obstárlý dandy major Pendennis, opilý setník Costigan, statečný George Warrington, rekův dobrý genius, slabá matka jeho a jiní jsou každý o sobě velmi zdařilý, a ukládají hlavní půvab a cenu díla zas v charakteristiku.

Vánoční knížka r. 1851 Rodina Kickleburyů na Rýně, jež pernou satirou tepe sprostou pýchu a směšné nadýmání se cestujících v cizině Angličanů, zavdala příčinu k ostrému článku v novinách Times, kteréž Thackerayovi vytýkají bezuzdný cynismus. Tento ale maje vědomí, že mluvil jen pravdu, vymstil se na nepovolaném posuzovači rozkošnou satirou, již přidal k druhému vydání knížky jako předmluvu nadepsav ji: Pojednání o hromu a o patokách.

Před tím již v květnu Thackeray podal obecenstvu pochoutku zvláštní svými přednáškami o anglických humoristech osmnáctého století. Tyto Lectures on The English Humourists of the Eighteenth Century „plny bystrého úsudku, vážné pochvaly a pěkných myšlenek pěkně vyslovených“ předneseny jsou později i ve Skotsku a v Americe; a když o sobě vydány byly ve zvláštní knížce, prodáno jich 10.000 výtisků za jediný týden.

Mnozí mužové, o kterých jednala tato čtení, jako Swift, Congreve, Steele, Addison a j. objevují se i v nejbližším románě Thackerayově Příběhy Jindřicha Esmonda, jenž opírá se, jako Tržiště života, o pozadí historické, a sice o dobu královny Anny a posledních snah Stuartovců o návrat na trůn anglický. Celá zajímavost díla zakladá se zas na několika mistrně vylíčených charakterech. Z těch vyniká rek Esmond, lady Castlewoodová a dcera její Beatrix. Esmond uchází se po mnohá léta beznadějně o dceru, a na konec spokojuje se — s matkou! — obtížný to úkol pro románopisce, nemáli děj tak neobyčejný čtenáře odpuzovati. Však Thackeray překonal ty obtíže a podal dílo zasmušilé velikosti, jež „k ostatním pracím jeho má se tak, jako Scottova Nevěsta Lammermoorská ke druhým románům skupiny Waverleyské.“

Tři léta po Esmondu vyšlo dílo zase vypisující poměry současné se všemi vadami a pošetilostmi, pokrytstvím a nespravedlivostí všedního života, román Newcomové, paměti vážené rodiny. Základ děje jest „bída způsobená nuceným sňatkem.“ Rek jest plukovník Newcome, poctivý, laskavý, prostoduchý člověk starého rázu, jehož záhuba skrze darebáctví jiných, a smrt v chudobinci vypsány jsou s hlubokým pathosem. K němu řadí se nejpěknější Thackerayův charakter ženský, plukovníkova neť Ethel Newcomová, pak originální, po anglicku si vedoucí Francouz de Florac a mnoho jiných postav rázovitých. A celkem vane duch něžné dobroty srdce, jež byla přes výtky cynismu z rozličných stran naň metané nejpřednější vlastností Thackerayovou.

Povzbuzen byv zdárným výsledkem čtení o anglických humoristech, Thackeray r. 1856 vrátil se k výnosnému tomuto zaměstnání, a při druhé návštěvě své v Americe četl čtyřikrát o čtyrech králích anglických jmena Jiří z rodu hanoverského, kteréž čtení vrátiv se do vlasti, v Londýně a ve všech větších městech opakoval a konečně uveřejnil v časopise Cornhill Magazine. Vytýká po přednosti temné stránky jejich, jež bohužel nad světlejší daleko předčily, a jako bleskem osvětluje pravou jejich povahu lichotivými dějepisci marně zastíranou. Přes to na př. nešťastný konec Jiřího III. vylíčen s hlubokou soustrastí.

Rok 1857 spatřil Thackeraya i na poli bojů politických, ač na krátko. Ucházel se o mandát poslanecký za Oxford, ale propadl — ovšem jen nečetnými hlasy, (1018 proti 1085) — proti nezřízenému nátlaku vlády, jež podporovala soka jeho Cardwella. Hned po té vrátil se zas k činnosti literární, jež svědčila mu nejlépe, a koncem r. 1858 vydal nový román Virginiané, jakési pokračování Esmonda s historickým pozadím bojů o svobodu obcí amerických. Osnova děje jest rozhodně slabá; za to líčení doby krále Jiřího II., charakteristika četných osob a hojnost odchylek od pásma obsahu humoristického a jemně satirického jsou výborné a lze je rovnati k nejlepšímu, co Thackeray napsal.

Z nejdůležitějších jednotlivostí života Thackerayova jest podnik samostatného měsíčníku beletristického Cornhill Magazine, který začav vycházeti v lednu 1860 brzy ve sloupcích svých soustřeďoval nejlepší spisovatele současné a došel úspěchu i v anglických poměrech neslýchaného. Druhého čísla rozprodáno 100.000 výtisků, a i když první enthusiasmus potuchl, prodávalo se 80—90 tisíc exemplářů. Přes nevšední tuto výnosnost Thackeray již po dvou letech vzdal se vrchního vedení, hlavně že neuměl říci ne, když jednalo se o přijetí článků nevhodných. Sám v časopise svém uveřejnil jen kratší povídky. První z nich Vdovec Lovel, jest poněkud zmatena v osnově, s rekyní nehrubě sympathickou, ale jinak jeví nezmenšenou mistrnost satirickou; druhou Příhody Filipovy na cestě světem dlužno včísti mezi písatelovy nejzdařilejší obrazy ze života. Však důležitější než tyto povídky byly měsíční příspěvky jeho známé názvem Roundabout Papers, lehounká pojednání o různých předmětech (prý de omnibus rebus et quibusdam aliis), v nichž zvláště jeví se střídavá vážnost a veselost; pathos i humor, sarkasmus a láskyplný útlocit, které jsou charakteristickými znaky umění Thackerayova.

Třetí povídka Denis Duval dospěla jen k třetímu pokračování, když neúprosná smrt zachvátila písatele ještě v nejlepším věku. Zemřel mrtvicí raněn byv 24. prosince 1863.

Málokterému spisovateli dostalo se vedle bezmezné pochvaly také tolik výtek jako Thackerayovi. Nevidí prý nic dobrého při člověku, je prý chladný, uštěpačný cynik, přetřásá věčně jen „marnost nad marností!“ musí prý tedy sám býti tvrdého srdce, drsné mysli, prázden lásky a útlosti! Pravda jest, že líčí člověka tak, jak jest, nezakrývá vad jeho, nevynáší nad slušnost stránek dobrých — ale neupírá jich, zmiňuje se o nich, kde jsou, s patrnou radostí a láskou. Kterak vylíčil — ať jen o něčem se zmíníme — Amalii Sedleyovou, Esmonda,

lady Castlewoodovou, plukovníka Newcoma a jiné a jiné charaktery své? A právě přísnost jeho satiry na všecko, co podlého, neřestného, nedůstojného v lidské povaze, ukazuje, jak hluboce urážel se o to útlý jeho cit, jak srdečná byla úcta jeho k opaku těch věcí! Že svět, že člověk tak daleko zůstává za pomyšlenými vzory dokonalostí, není vinou jeho. Ale snahou jeho jest, aby na pranýř stavě nedostatky v plné nahotě, odvracel od nich čtenáře, a obracel mysl jeho k opaku z protivy patrnému, k dokonalosti. A odtud zas výtka, že moralisuje. Ale moralisujeli opravdu, kterakž lze, aby byl cynický? Však on není ani cynik ani mravokárce; ale jak z počátku již tvrdili jsme, jest humorista, jejž vřelý cit a hluboká soustrast s člověčenstvem unáší k neúprosnému odhalování a k ostřejšímu vytýkání slabostí, než svět uvyklý lichotám a zastírání vad svých rád slýchá, jejž táž hluboká soustrast učí mluviti, napomínati, ba kázati nutnou nápravu všeho, co vyžaduje nápravy.

Řadí se tudíž Thackeray co do významu literárního důstojně k Dickensovi, ba tím, že nezkrucuje charakterů nikde v karikatury, nad něj i vyniká. Že a proč nedošel oblíbenosti a slávy tak všeobecné, již nahoře vyložili jsme slovy Salovými.

Dřevorubec.

Kresba ze Šumavy

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

Viděl jsem, jak stěna při jezeře
svojí patou sestupuje v hloub,
z které vzhůru trčí v pološeře
jako přemohutný nebe sloup,
jež plec jeho vzdornou nazpět tlačí
a jak pyšná žena v něm se zračí.

Viděl jsem, jak k Jezerce v hloub vody
lehkou nohou stoupal luny svit
v tajný palác přes skalnaté schody,
až je oba křišťálný skryl štít,
o který, když slunce ráno vstalo,
na sta zlatých šípů polámalo.

Zřel jsem v chomolení nad hladinou
chrostíků a zlatokřídlých much,
po nichž ukryt sítí dlouhou třtinou
vymrštil se rudoskvrný pstruh,
a kam spadl, odtud k skále lysé
lesklé kroužky v kruhy šířily se.

Viděl jsem, jak bělostného rouna
sběhla vlnka plesa na pokraj,
jak sem tamo radostí se šplouná,
že jí vánek hraje na šalmaj,
leč jak mile přestane a lehne,
že mu u výtoku do skal vběhne.

Šumavina prsa zkamenělá
jemně dýchat zřel jsem; její vlas
nes se vzhůru, každý jedle stmělá,
plna, plna byla divných krás
oka její, jezera, jak studna
každé, povždy půvabná až svůdná.

Smolná vůně borovic a jedlí
v šedých vlnách vystoupala v jev,
a v ten hovor, který stromy vedly,
vpadal rozmanitý zvuk a zpěv;
a z těch krás a z vůní sladké tísně
do duše mi napadaly písně.

Vázával jsem kytice z těch písní,
jež mi v ňádru kouzlil starý hvozd,
jež šumělo pleso u vln tísni,
jež mi s hrdla střásal bratr drozd,
družka linduška ta dobrá duška
a sestřice malá pěnkavice.

Vázal jsem je, popěvky ty drobné,
jí je nosíval — kdež teď můj zpěv —
hrávaly v nich věru barvy zdobné;
divila se, vždyť v nich moje krev,
bystřin zvuk, dech kalin od úbočí
a žár jejich vlastních srnčích očí.

Tenkrát se to všecko k srdci tisklo:
píle mravenečků, orlů let,
strach, jímž v hnízdě útlé ptáče pisklo,
zádech hořce v úbočí jež kvet,
lesk i šumot rosných kapek maní
smeknuvších se s listů v hnědé stlaní.

Kde, kde písně, zvučící té doby,
když jsem vcházel srdci na úkoj
do královské Šumaviny koby,
v její krásou nehynoucí chvoj,
kde, co jsem zde tušil, zřel a prožil?
ach, už jsem to všecko v rakev složil!

Jindy zase z večera jsem seděl
v rodné síňce, nekonečně blah,
na svou milou Šumavu jsem hleděl,
nořící se vůně ve vlnách,
jak si nebes tisícera světla
jako perly do vrkočů pletla.

Viděl jsem, jak nad hlavami smrků
hus divokých táhnul valný klín,
které síla ocelitých brků
zpět severních nesla do končin,
jak pozvolna znikal řad ten dlouhý,
jako poblíž hrobu lidské touhy.

Viděl jsem, jak při modlení stromů
sivozraká noc stoupala s hor,
ukrývajíc šerou lišku v lomu,
v mlází srnky, v křoví ptáků sbor,
až tam poblíž na skalisku stála
a své ruce na kraj pokládala.

Také v zimy třepotavém lesku,
za neděle, do lesa jsem vběh,
sněhem skrytou vyhledav si stezku
po mohutných buků kořenech,
po onėmlých bystřin hladkém sřínu,
do zátiší šedobradých dřínů.

Zřel jsem je, jak klonily se zpátky
a jak balvan na paty jim sklouz,
haldy sněhu lehly na lopatky,
závěs jíní pokryl vlas a vous,
a jak hejno vran, jež bouři hlásá,
těžké závěsy ty dolů střásá.

Viděl jsem, jak v habrů valném kolu
střemchy hustá haluz, hustá snět,
jinovatkou ntžila se dolů —
tak ji v jaře obaloval květ,
kolik dříve kvítků ze všech stran tu,
tolik bylo nyní diamantů.

Ba, mně v bujných myšlenkách se zdálo,
jako by byl zlatých včelek roj,
co z těch sněžných květů vstříc mi plálo,
jak by hledaly zde mechu zdroj,
létajíce z důli v bílou výšku
zticha od kalíšku do kalíšku.

Ach ty zimní a ty jarní květe,
tak jste sobě rovni v divných snách
duše, citem vroucím rozechvěté,
jako kmet a dítě v myšlenkách:
květný sníh je na hlavičkách dětí
a sníh květný hlavu starcům světí.

Někdy dále toulala se noha
až na strmé skály hrdý bok,
zdálo se mi, tu že blíž jsem boha,
ač jsem na luh měl jen statný skok,
tam kde stály chatky neozdobné
jako oblázečky malé, drobné.

První chata moje hnízdo bylo,
chatka v dáli, to byl její stan,
pravě na ni slunko rozhodilo
světla plnou hrst a na ten lán,
s něhož vědouc, že jí v ústret pílím,
točívala šátečkem svým bílým.

A hned se mně z širé dálky zdálo,
že mě zhledla, že jím točí zas,
moje srdce náhle zabuchalo,
a již stranou poskočil jsem v ráz,
přes povaly klad a skalní strany,
jako jelen lovcem polekaný.

A než slunce na svah horských štítů
nasypalo zbytek zlatých střel,
pod křížem už v planých růží skrytu
s ní jsem těšil se, blah v oko zřel,
a líbáním vyprávěl jí dlouze
o svém štěstí, o lásce a touze.

Ó jak byla krásná, k nepopsání,
kolem hlavy jako vínek hvězd
svatojanských mušek žluté plání,
v ruce šípku zkvetlou ratolest,
a v jediném dechu takou něhu,
že by květy vykouzlila v sněhu.

Bujných setí v smaragdové moře
v šumné vlny líbal teplý jih,
z nízkých mezí ozvěnou až k hoře
hrdličin se nesl dětský smích,
že kraj celý a my s krajem maní
tonuli jsme v sladkém cukrování.

A když v rodnou spěchali jsme síňku,
kvetlo nebe jako v jaru zem,
na každičké trávě, stéblu, kmínku,
třpytila se rosa křišťálem,
nám však v duši zkvetlé ve korunce
třpytilo se celé boží slunce.

Tak jsme šťastni byli, já i ona,
touhou počala nám líčka plát,
až děl otec s námi v štěstí tona:
„Zeptej se přec, chtíli ti ji dát.“
Dali, avšak macecha jen stěží,
vědělať, že zlo jí k vrátkům běží.

Nežli přešla pětkrát bouře zimy,
zroben v chatce nový přístěnek,
mladá ženka byla mezi svými,
k štěstí mojí duše, otci vděk,
staré mojí matce pro úlevu —
a každičký kout byl plný zpěvu.

Její malá ale pilná ruka
vykouzlila z chaty krásný chrám,
ach, mně dosud staré srdce puká,
když se v duchu na ni zadívám,
jak vše řídí v domácnosti naší,
jako dítě, když si hračky snáší.

Přišlo mně s ní boží požehnání,
čím víc práce, tím byl větší klid,
otec, matka, šťastni zřeli na ni,
v modlitbu ji brával chudší lid,
ba i v zimě pro ptáčata chvojná
na záprsni zrnka byla hojná.

„Což jest těm!“ tak děli po vůkolí,
„uvnitř chatky, zevně, samý div,
slunkem jejích očí zraje v poli
každý klásek, vše to zlato niv,
a když usměje se ret ten svěží,
po luhu k nim hojnost k chatě běží!

K zavátýmli povzdechne si stráním:
kéž tu jaro! chvěje se jich plec,
a v den druhý při červánku ranním
obrátí se náhle jinovec,
od východu perutí svou vane
a co sněhem, perlami se stane.

Rudých ústek sladkým pohovorem
stichne bouře, pláč i větrů svist,
mladá vesna rozběhne se borem,
zbují vřes a rozvine se list,
a na květem obaleném hloží
dumá pták, jak první píseň složí!“

Já, ačkoli po boku mi dlela,
měl jsem vše jen za čarovný sen,
nechať prací svah vzdorného čela,
zrak můj radostí byl operlen,
a co samolibost sotva tuší,
měli jsme v dvou srdcích jednu duši.

Matka moje jako křepelice,
povždy čilá, různý její chvat
ze dvorečku hnal ji do světnice,
vždy a všude chtěla pomáhat,
když jí domlouváno, řekla v spěchu:
„Nechte mne přec, radost mou a těchu!“

Otec stár, leč v práci neustával,
říkával vždy: „Nyní, to ví bůh,
bystřejší je v žilách krve nával,
chabý sval jak znova by mi tuh,
snad že se mně vrátí ještě mládí,
a to proto, že se máte rádi!“

Tak jsme pěkně žili jako v nebi,
žel, že přišlo záhy hojno mlh,
osud rakev sbíjel, řezal hřeby,
zrak dřív štěstím, zvolna strastí vlh —
vlhne, tma kam cestu sobě razí,
chvím se, přiložte přec, mne to mrazí!

VII.

Léto prchlo, podzim bral se v kraje,
hvízdaje v hvozd daleký si leh,
odkud, severíky k službám maje,
mlhy válel v šedých balvanech
po korytech potoků i proudů,
jak by strašidla se nesla k soudu.

Na západě u večerní době
chvěl se nebe zakalený zor,
peřesté se mráčky nesly k sobě,
kupíce se nad i pod obzor,
ze všech stran, až v přepodivném honu
temně zapadaly k nebesklonu.

Tu pojednou ještě za soumraku
pokraj půlnočního nebe zrud,
jako bělmo hněvivého zraku,
když mu brvy stáhne zlobný trud —
mrak-se s mrakem choulil a zas trhal,
zevnitř ňader rudé žáry vrhal.

Od středu tři sloupy zdatné síly
týčily svůj paprskový dřík,
hned jako by vyrůstaly v týly
a hned úžily se v okamžik;
myslili jsme zprvu, že kdes hoří,
avšak ne — bůh výstrahy též tvoří.

Severní to byla tenkrát záře,
avšak potrvala delší čas —
nejdřív rostla, potom v zlaté páře
kryta zvolna bledla, mřela zas,
jenom tam, kde povstala a zhasla,
jako dříve obloha se třásla.

Za to ale přišli jiní hosté:
všude plno povětrných chmur,
nebe, jindy téměř mraků prosté,
skrylo tvář, a hejno děsných stvůr
s jakous zlobou tajemnou a dravou
skláněla se denně nad Šumavou.

Meluzina lkála usedavě,
hněvem sršel černý mraku zor,
žhavé hady metal horám k hlavě,
z bahen vstával těžkým kouřem mor,
a po smutně šeptajícím vřesu
balvany svých jedů valil k lesu.

Horský vítr ostřej pohvizdoval,
lítěji vždy kolem dupčil výr,
že i v skalním úkrytu se schoval
polétavý druhdy netopýr,
i ta sova zahoukla si chvojím:
dnes nepůjdu na lov, dnes se bojím!

Každou chvíli slunce po západu
z jiné strany jiný vítr dul,
snad že slétaly se v jakous radu;
starý buran hroznou zradu kul,
k zlostné práci volal svoje sluhy,
palice jim dada v svalné pruhy.

Tak to kuly, já však z blízké stoky,
zlou hnán tuchou, mnohý kámen snes
na mé střechy rozložité boky,
by jí některý z nich neodnes,
znalť jsem vždy ty lité jejich zrady,
když dávaly hlavy dohromady.

Byl jsem hotov, dřív než započaly,
však tu noc jim hvízdl severík,
a hned větry jako kanci hnaly
přes balvany, stromů padlý dřík,
vyly, ryly, kňučely až děsno,
prchajíce z pláně v kmenů těsno.

Každý jinak ryl a jinak řádil:
jeden valouny hnal ložem strouh,
jiný zase do parostu pádil,
aby svlékal stráně z křovných rouch,
jiní zase při zběsilém hodu
se skalnatých srážely se schodů.

Jeden štěkal, jiný řval a chroptil
a zas jiný jak by sekal v chlum,
onen z jícnu štěrk a kámen soptil,
ten zas mrskal vln divoký tlum,
jiný zas jak zpět by honil řeku,
úžlabí jí těsnil v strašném skřeku.

Jak roj ďáblů z pekelného česla,
tak se netvorů těch kletá směs
skryta pláštěm noci zhoubně nesla
drtit ňadro skal a mýtit les,
a jak v oře vlk, když hlad ho pudí,
zakousla se v Šumavino hrudí.

Čemu duch se klaněl po staletí,
písní opěval a láskou střeh,
vše to zničil, zdusal jako setí,
v sosny jako v sítí hroch si leh,
a co klům se namanulo k plenu,
vyvráceno bylo od kořenů.

Hrozný b u r a n semo tamo lítal
jako vůdce, děsně rozkacen,
hned vodami na jezeře zmítal,
hned za žezlo vyrvav starý kmen
jako pírkem nad hlavou jím točil
nutě v boj, kdo z čety nazpět skočil.

Přes jezero z jedné k druhé straně
netvornou svou paží stavěl most:
hrotil balvany a na jich hraně
kladl z jedlí upletený chvost,
a co lesem nabral klad a klestí,
v chechtu házel na to svoje cestí.

Po tom mostě jeho sbor se valil,
on však v předu; hrozná jeho žeň!
co mu v cestě bylo strh a svalil,
jako vetché stéblo uťal peň,
a tak širokou si dráhu mýtil,
po níž děsný hon se dále lítil.

Bouře třásla perutí svou dračí,
jako tetřev, prabydlitel skal,
když se při tokání v kruhu stáčí,
v slabšího by soupeře se dal,
a hned zas jak koráb vlny oře,
ryla hněvem v hor zelené moře.

Toulaví té vřavy nájezdníci
do našich též tloukli okenic,
my však modlili se při hromnici,
a když lítilo se nanejvíc
ono hejno samým peklem štvané,
děli jsme: Tvá vůle staň se, Pane! —

Tak jsme žili v starostech a muce,
až pojednou bouře na skalách
do klínu mdlé položila ruce,
a jen mračný sen jí hlavou táh;
leč i ten prch: na skal prosté drti
v spoustách kmenů spala bez pohnutí.

Přešlo všecko — ale žel a hrůza!
čarodějný české země chrám
zloupila ta svatokradná luza
od základu až k těm výšinám,
kde si J a v o r, k východu se sehna,
lysé čelo zbožně křížem žehná.

Pusto všady, ach ký pohled hrůzný!
Krásy svatý háj byl jako zžat,
od R o k l a n u, až kde jonák L u z n ý
v myslivecký přioděl se šat.
Ach jak byl teď chudák zubožený,
vše mu roztrhaly vzteklé feny!

I tu jedli s Marjí, matek vzorem,
poběsilý buran k zemi strh,
dřív než O b ř í s t r ž í za Javorem
po bavorských cestách v dálku prch;
věru sám se styděl svého díla:
zle, kde bez rozumu vládne síla.

Pohleděl jsem do vrchu i roklí:
s nohou v půdě dokonával dub,
hle — mé oči při tom v slzách mokly —
hle, můj přítel, vír mu hlavu srub!
A tam dole klen — ó štíhlý klene,
osud tvůj mně dýku v srdce žene!

V úkrytu tvé krásné mladé hlavy
nezrodí seševelící zpěv,
pták v něm více hnízdo nevystaví,
všesnubného jara na pozev,
a v tom křoví, jež si chránil stínem,
zastesknou si květy: Pane, hynem!

A ty skálo nad jezerní stěnou,
kde je hořec z ňadra v kytku svit?
smutna stojíš s lebkou roztříštěnou,
na níž odpočíval luny svit,
když svou hlavu k plesu naklonila,
aby zvěděla, jak touhou znyla.

Takto jsem se tázal, když den který
s mladou ženou svou jsem místa shled,
v kterých vichrů zbojník kde jen který
Meluzinu k poskoku si ved,
když jej požár zloby k pomstě znítil,
a satanáš k reji prales mýtil.

Tak to bylo! vše ty lesní cesty
zatarasil bouře vztek a strach,
ani pěšinkami přes vše klesty
nelze bylo jíti po horách,
až konečně páni provolali,
aby chudí v nouzi pomáhali.

Co jen chtěl, moh chudý na polomu
dříví v lese nařezati sám,
cesty čistit, aby každý z domů
v město moh a z města zase k nám,
a pak aby těžké ony srázy
nehubily podrosty a mlází.

Také otec, žel, že o tom slyšel,
přinutil mne na neblahý rub,
o svůj život stareček tam přišel,
dada nuzotě ho za výkup;
ach mé srdce, vzdorné dřív tak mnoho,
proč že jenom tenkrát poslechlo ho!

Šli jsme tedy. „Už to lidskost káže,“
říkal otec, „hyneť chudý sklář,
teď si musí mozoliti páže
sedlák, chalupník i výminkář,
sic přes zimu v kraje naše ledné
smečka běd a nemoc na práh sedne!“

Klestili jsme cestu blízko chaty,
hory oklikem; k nám vedl svah,
ovšem strmý, však když sněhy sváty,
byla cesta v jeho trhlinách,
kady vždycky v teplé jarní době
toulalo se bystřin hravé robě.

By silničky drahou zklikatělou
dovozem náš netratil se čas,
tak jsme ujednali myslí smělou,
v podzim kmeny řezat zas a zas,
pohodlněj za zimní pak vlády
svahem svážet polánka i klády.

Sotva že se jeseň pousmála,
již s paběrky slunka prchla v jih,
a hned zima na cestu si svála
prostěradla bílá jako sníh,
nerada ta hrdopyšná paní
chodívá k nám po sežloutlém stlaní.

Tenkrát jsme ji hrdější mít chtěli,
ač nás mrzíval dřív její chlad,
a když mrazné jiskry v sněhu tlely,
a sníh nový padl na podklad,
hned jsme stanovili cestné meze,
kudy zásoba se domů sveze.

Zřídili jsme z tuhých k l e č í saně,
kleče v hůře bukový spjal s v a z —
na okovu k pravé jejich straně
dán je d r á p n í k, sáhu zdélí as,
jehož hroty přikalit jsme dali,
a již jsme se za svou prací brali.

Bylo světlé prosincové ráno,
když jsme po modlitbě spěli ven,
v sáňky různé nářadí jest dáno,
dobrý provaz z lýčí upraven,
pevné řetězy a houžve z jedlí;
doma stesk — my však se neohledli.

K čemu ženám přidávati žalu?
k čemu v práci jeviti jim strach?
Trochu odvahy a trochu svalu
musí míti každý horský brach,
který dříví rube, sváží, plaví,
škoda, škoda, že nemá dvě hlavy!

Silničkou jsme na zásobu vjeli,
a již sáňky, jakož v horách zvyk,
v obou bocích hojnost polen měly;
vše řetězy staženo, i s m y k
připoután byl, aby dával těhu,
nutě sáňky k volnějšímu běhu.

Staré zkušenosti odkaz je to,
kdož by jinak svahem saně ved?
však prý často na přítěži této
duch jakýsi zlý a mstivý sed,
aby vůdce samotěžek sdusil;
běda, běda, já to také zkusil!

Vůkolní lid vypravuje věru,
závistný prý S k a l n í k chodí rád
k dřevorubcům, kteří v pozdním šeru
sváží dříví ze stoletých klad,
do kterých se družky jeho, víly,
za paprsku slunce tajně skryly.

Ty prý oloupeny o svůj stánek,
nesmí s jinými jít v hodokvas,
pokad slunko, déšť a teplý vánek
na strom nevypěstí odnož zas,
na té samé skále, toho kmene,
kde dřív nyly láskou roztoužené.

Buď jak buď, já oněm vílám klnu,
proklet buď i skal potulný běs,
jenž nám na těch svahů bílou vlnu
plochý, hladký balvan tajně snes,
při němž, když jsme rejdovali shora,
rozpukla se saněk našich s v o r a.

Ovšem, byl již soumrak tuhý velmi,
nechtěl jsem, však otec děl: „Čím spíš
zbavíme se Skalníka, té šelmy,
tím dřív mně i sobě ulevíš;
poslední již máme tady saně,
dneska, myslím, vyzráli jsme na ně!“

Nakladli jsme dříví vrchovatě,
stáhli v řetěz, že až vzdychal stoh,
a přec tak, že přes sněhové hlatě
lehce jeden saně vléci moh,
mělli dráp, v zad okovanou botu
a statného druha při smykotu.

Když tak saně pohotovu stály,
dvojnásobný připjal jsem jim smyk:
otep polen, a pár kroků v dáli
starce buku zkomolený dřík,
jejž jsem kolem ve hlubokém řezu
jako ďábla spoutal do řetězu.

V zbytek řetězu však do zákleský
dal jsem houžev, prostrčiv jí tyč
tak, by v rejdu dvojí rukou hezky
snadno bylo držeti ji v příč,
smykáním pak semo tamo snáze
celý náklad saní v rovnováze.

Oddechli jsme. Sám se v saně spřáhnu,
děl jsem otci, na vás zlá to tíž,
zmohu víc, když plecí v zad se nahnu.
Na to otec: „Ne, to neumíš,
třeba cviku, zlo můž pojít málem,
víš kdy patou opřít se, kdy králem?

Lehce se to dívá jiným z důli,
když to s vrchu běží o překot,
však kdož ví, že plec se láme v půli,
s čela stéká mrazný strachu pot,
jenž už v tváři v sutky tuhne šedé —
náhodou se věc ta nepovede!

Dnes jsem silen za dva saněvody,
jenom ty se v zadu dobře tuž,
v směru mém a tvém ať není shody,
ale tak mně smykočem svým služ,
že když saně moje v pravo zrejdí,
řetěz přitáhni a v levo sejdi.

Nuž jsi hotov? S pánem bohem tedy!“
A již v kleče silná rámě vpřáh,
sklonil záda, oddech naposledy:

„Drž se!“ volal na mě a již táh,
že sníh zmrzlý pod saněmi skřípal
a z rýh saničních se dolů sypal.

Bílých mrazů ostré sekeřice
svištěly nám lestně hlavy kol,
sekaly nám do šíje i líce,
těkajíce s vrchů v pláň a dol,
aby dole rejdiště si metly
a zbojnickou potyčkou se střetly.

To ví bůh! dřív desetkrát jsme sjeli,
vždy minouce záseku a hráz,
tenkrát však se nohy moje chvěly,
strach mnou jako zvadlým lístkem třás,
snad že křídla noci nížej sáhla,
či zvěst o Skalníku myslí táhla?

Jak by chmura přeletěla zrakem,
zapomněl jsem, že se kloní vrch,
ostrá bolest projela mně znakem,
smykot bezvolně mi ruku strh:
„Pozor, synu,“ zpředu otec volá,
„sic té tíži plec má neodolá!“

V levá žebra moje srdce bilo
jako v hradby nepřátelská hať,
a zas otec: „Zle se přihodilo,
trhni zpátky smyk a přímo klaď,
sice se mi věru tíží samou
nová kleč a staré nohy zlámou!

Ta má závrať zas mi hlavou točí,
nevím, v kterou z obou cesty stran,
ledné jíní napadlo mi v oči,
rychle, rychle, pro pět Krista ran!“
A již o spěradlo opřen, reje,
znova podpatky své do závěje.

Táhnu nazpět, leč v tom se mi zdálo,
že tatíček z hloubky znova vzdech,
u saní, jak strašidlo by stálo,
a v příč cesty šedý skalník leh,
aby otci v samotěžek chvatu
podtrh v sníh se vzpírající patu.

Strach a mdloba nejdivnější stvůry
posílaly na mne ze všech stran,
jež se chomolivě nesly s hůry
jako husté mraky šedých vran,
a kol kolem zevšad k mému děsu
sbíhalo se množství sivých běsů.

Zdálo se mi, že se na mne šklebí,
jejich vyceněný zub a kel,
zmije rostou na ohyzdném lebí,
oči že jsou z roztopených skel,
a ten první z nich, že jako klíště
saním v bok se připnul za těžiště.

Strachem vstal mi vlas. Zda pravda děsná
pověrný co vypravuje lid?
snad se to jen mlha kolem těsná?

Pane bože, dej nám duše klid
a svou rukou pomoci nám ráči,
než nás přízrak do propasti zpáčí!

Vzpírám tělo, strach mi sílu množí...
„Dobře," volá otec, „dobře tak!"
V tom mi z houžve — pro spasení boží —
řetězní se vypnul záklesák!
Otec křik — já bezduch padl v sněhy,
v propast s otcem plné samotěhy. —

VIII.

Procit jsem, však nelze říci věru,
dlouholi jsem trval v mrákotách,
vím jenom, že v noci mírném šeru
někdo rukou na srdce mi sáh,
a pak nazpět obrátiv se ruče
polohlasem mluvil: „Ještě tluče!"

Tlouklo sice, ale oudy moje
studily a zábly jako led,
leč už dvojích stínů paže dvoje
zvedaly mne; pozvolna jsem sed,
až jsem znovu domohl se chůze
z úbělného hrobu k černé hrůze.

Blízké smrti statní křísitelé
z daleka prý zřeli, jak v náš svah
šedá mlha příšery své stele,
jak nám Skalník saně dolů tah
a jak záhy přikvačilou nocí
zahynout nám bude bez pomoci.

Bez odkladu do mlh sekerami
třikrát svatý učinili kříž,
rázem unikly prý vzdušné klamy,
avšak saní nachýlená tíž
v strašném hluku v popředí se vrhla
a sáňkáře do propasti strhla . . .

Zúpěl jsem, leč konejšivé slze
nepopřáno zraku ovlažit,
byl jsem sláb, jak motýl v zimní mlze,
leč druh s druhem pod páždí mne chyt;
chtěli domů — já však přes práh chatky
bez otcova těla nechtěl zpátky.

Šli jsme tedy svahem volnou chůzí,
bílý měsíc, jak by outrpen
teskliv svítil na ta místa hrůzy
a z mých ňader dral se křik a sten,
když mé oko vytřeštěně zřelo
na otcovo zkrvácené tělo!

Pad jsem na ně, zšílenělý zhola —
z nespočetných krvácel mi ran —
nad hlavou mi, děsná kroužíc kola,
krákoralo hejno lačných vran,
které v černém mraku nedočkávě
na újedky tíhly k svaté hlavě.

Marné bylo druhů domlouvání:
„Nezměníš to, nech to, sám jsi chor!"
Já však nedbal — v těžkém duše lkání
výsměškem zní taký dohovor —
vzrůstal žal a žalem rostla síla,
a má náruč otce uchopila.

Dříve však jsem jedle kyprou chvojí
přikryl krev, by poletavá káň
nesletla se na ni s cháskou svojí
a ji neroznesla liškám v stráň;
teď, ač kolem půda květů pusta,
rudý hořec památkou tam vzrůstá.

Pak jsem vzal to drahocenné tělo,
zlíbal je a s pláčem domů nes,
oběma nám ňadro krvácelo,
čelem svým jsem k jeho čelu kles,
slzou jizvu vymýval jsem v žalc
a líbáním sušil neustále.

Pozdě, blízko půle noci byla,
když jsem zved svou zajíněnou tvář,
z chatky naší vstříc mi zasvítila
malým oknem smolné louče zář,
a já vzdechl třesoucíma rtoma:
„Posilniž nás pane, již jsme doma!"

Stanul jsem. Mám vjít tak bez přípravy,
či snad jinde skrýt tu drahou tíž?
Ach vše jedno! úklonem své hlavy,
krví na hrudi se vyzradíš!
A již v rozchod druhům tisknu ruce:
„Díky, s bohem, nerušte nás v muce!“

Tiše kráčím k oknu — srdce buší —
žena v bibli obrátila list,
s matičkou se modlí — zdali tuší,
s jakou vrátíme se z děsných míst?
Vstane, slouchá s uchem na okenku,
zdali kroky slyšeti již venku.

Neslyší. Ó milostivý pane,
hrozné této úlohy mne zbav!
Zaklepám, zrak požárem mi plane,
u okenka dvé se jeví hlav:
„Otevřete!...“ Již mi v ústret běží:
„Tiše, otec chor mi v páži leží!

Zlá ho závrať stihla při návratu,
až se prospí, bude dobře zas,
nyní louč však zhasněte mi v chvatu,
sic se zbudí“ — však můj hlas se třás,
v tom máť děsně zkřikla: „Lžeš mi, synu,
jistě zhynul, a já také zhynu!“

Pláč a nářek otřásaly chatou,
boží střelou zastihl nás žal,
ženy bděly nad tou hlavou zlatou
v modlitbách, já rakev budoval...
Dadouce v ní, pod skráň, tenké třísky,
na hřbitov jsme jeli blízké vísky.

Matičce mé staré stýskalo se,
a než první lístek v hoře zmlad,
sklíčen žalem, v podvečerní rose,
vedle otce v růvek jsem ji klad;
vsak tam posud skrovný křížek věstí,
kde jsem zvolna skryl své celé štěstí.

Smutněji teď bylo v sínce prosté,
a mé ženě bylo také tak,
vždyť, když srdce lidské s něčím sroste,
ať to člověk nebo družný pták,
v každém místě, kde to jednou ztratí,
žal a bolest do duše se vrátí.

A tak u nás; já však ještě k tomu
od té chvíle trpěl strastí zlou,
když jsem otce mrtvolu nes domů,
až pak lapen divnou horečkou
roku čtvrt jsem v jejích spárech zmíral
a sám týrán, svou jsem ženu týral.

Šílil prý jsem v stálém ustrnutí,
na těle i duši síly prost;
ze vsi lid a mladý lékař z hutí
nevěděli pro mne léků dost;
téměř vždy jsem ležel, jedl málo,
lží měl pravdu, pravdou, co se zdálo.

Žena má, co stačila jí síla,
po mém boku dlela napořád,
v posled známé ženy poprosila
na pomoc, tak lékaře zněl řád,
nemělali na té se mnou pouti,
dřív než to chtěl osud podlehnouti.

Ach, ta dobrá, drahá, svatá duše,
proč jsem ji tak na se upoutal?
Děsný osud květy moje ruše
také její štěstí třel a rval;
když jsem vysílený z lůžka vstával,
zhrozil jsem se — já se nepoznával.

Chorá, zvadlá, jako umučení,
a tím množstvím nocí probděných
strast se nesla z hloubky černých zření,
lestný neduh v hrudi se jí líh,
plná ručka její děsně schudla
a ve tváři bledla hned, hned rudla.

Vznesla ke mně svoje oči tmavé,
usmála se: „Nesnesu to dýl,
svolil lékař prosbě naléhavé,
co ne ženě, matce dovolil —
pohleď, pojď!“ Já za ruku vzal ženku,
a již vkročili jsme do přístěnku.

V koutku síňky, kde dřív otec spával,
malučičká zjevila se tvář,
nad ní, jak by anděl křídlem mával,
třpytila se slunka zlatá zář,
a hedbávnou řasou očních víček
pohrával si snění andělíček.

Než jsem ženy po všem moh se ptáti,
již mne ke rtu tiskla bledý ret:
„Pohleď jen! či nechceš sebe znáti,
jak jsi býval v první záři let?
To tvůj syn, jejž v nebes svatou radu
dostali jsme v chýšku za náhradu.

Mezi tím, co choroba tě třela,
staré ženy pilnou obsluhou
s tvým jsem synkem jásala i mřela,
šetříc duše jedné nad druhou,
teď, když oba dva jste z nebezpečí,
v nové štěstí tou tě volám řečí!"

Ach, mé duše paprslek se vnořil
v malých tváří růžovatý květ,
otce smrtí starý svět se sbořil,
z žití dítka vstával nový svět,
tak za jednu duši, z boží rady,
hned jsem dostal druhou do náhrady.

V moje oko velká slza padla,
k jásotu se vzmáhal ňader cit,
ženka však mi ruku na rty kladla:
„Chceš ho výskáním svým probudit
a sen nebes přervat v outlém mládí,
jejž mu v světě nikdo nenahradí?"

Tiskl jsem ji k srdci v štěstí vzletu,
ta tam bolest, lítost, vše to tam,
avšak z luhů purpurových květů
vede cesta k temným soutěskám,
doba kvapí, my se šťastni mníme,
jdeme, jdeme, kam však netušíme!

Různých strastí v smutnou upomínku
vytratil se uspořený groš,
tak že k nejhoršímu v temnou síňku
zavítal ten malý světlonoš;
bída s nouzí na podstěnku sedly
a žalostné rozhovory vedly.

Co kde bylo, všecko vyčerpáno,
k tužší práci byl jsem posud sláb,
k tomu všemu ještě jednou ráno
pro poplatek přišel z města dráb,
jejž jsem z pole, z proužku skalné drti,
pánům dlužil od otcovy smrti.

Však, kde vzít, když stébla není v ruce?
práce žádná, šatstvo pouhý troud!
Dráb mně podal nález exekuce,
a kravičku moji prodal soud,
nezbylo mi nic než hůlky v plotu,
podporou snad blízkou na žebrotu.

Kterak vyžít? S chatou poděděnou
nechtěl jsem se — nemoh rozloučit,
srostlať duše moje s její stěnou,
každý koutek, v němž se otec kmit
a zrak matky prodlel posvěcený,
byl mně skvostem nevýslovné ceny.

Synáček můj růžovaté líce
dán mi tady ženou — andělem,
prostičká mé jízby lepenice
tak mi svatá byla jak ta zem,
po níž druhdy spasitel náš chodil,
a zlý Turek krví světců zbrodil.

V také nouzi, žalosti a trudu,
když již bída rostla v děsný stoh,
mladý lékař v milosrdném pudu
zdatnou zálohou mi odpomoh:
„Vezměte," děl, „vím, jak bědstva ryjí
lidské srdce, znám to ze studií!

Až se zotavíte, vrátíte mi,
s pánem bohem!" děl a kráčel dál —
nejlepší to člověk mezi všemi,
jež jsem mimo svého otce znal,
bůh mu za to žehnal a mně blaze,
věhlasným teď lékařem je v Praze.

Koupili jsme chutě kravku novou,
dosti píce všude po lesích —
byla podporou nám hošíkovou,
tak že zjevili se: v hrdle smích,
andílkové v důlkách malých tváří,
a hvězdičky v oček temné záři.

Okřáli jsme! políčko se srylo,
dobře neslo, práce bylo dost,
dluh se splatil, něco uložilo
na hoškovu lepší budoucnost,
krásné léto zpět nám zdraví dalo
a zas chvilku štěstí s námi hrálo.

IX.

Pojednou však rozneslo se v kraji,
že prý z dobrých příčin, těch a těch,
naše hory k městům upoutají,
že je k sobě svedou v železech,
a že polítnou pak jako ptáci
jedni k druhým průmyslem a prací.

Ano, ano, lehce se to řečí,
špetka pravdy, lži však plná pěsť,
pěkně dráhy ten náš neduh léčí
sítí pevně okovaných cest;
vždyť nám víc a více svět ten celý
v pokladny a režné pytle dělí.

Městům železný ten plivník snáší,
dědinám však krade, ony mrou,
panské, pro ně nepotřebné zboží,
přiváží jim za chléb výměnou:
to je pokrok? to je blaho? Ano,
ale jaké, jaké? Svatá panno!

Co nás živí, béřou dráhy s sebou,
čeho není třeba, nesou zpět,
kazí mrav a prostá srdce třebou,
v nebe chmury, na šat věší tret,
a ten hvizdot jejich pronikavý
plaší z duše mír a dumy z hlavy.

Lesy — skříně hojnosti nám ničí,
hvozd královský v smutnou mění poušť,
hněv, který jich spřeží z nozder syčí,
hubí podrost, mýtí kyprou houšť,
pouze z českých studen blaha váží,
a vše lestně do Německa sváží.

Hanobí nám Vltavičku naši,
český Jordán, svatý veletok,
hubíce jí v zbojné samopaši
krásou hrdě vlnící se bok,
až proud Labe, špinavý a skoupý,
o zlato i jmena zvuk ji zloupí.

Což nám posud daly? Nic než bídu,
drzost, pýchu, zpupnost, úskok, klam,
hejna poběhlíků, smečky židů,
handle, podvod, šachry jen a mam,
a zem naše hnije povždy více
cizotinou, k srdci od hranice.

Vždyť jak žid se zjeví pokraj obce,
běží hojnost horem pádem z tad,
kde co zbylo baba nouze schlopce,
a za nouzí belhá vyschlý hlad,
jemuž v životě zlý hafan kňučí,
který hlupce bycha honit učí.

Bůh to suď! však tak, jak panstvo chtělo,
v krátkém čase podél horských řek,
od svahů, kde Ostrý mračil čelo,
až kde Javor stojí, šedý rek,
nad soutěskou, známou po Vintíři,
pobíhali mladí inženýři.

A jednoho jitra z nenadání
v čelo domku postavili tyč,
na hoře jí, šikmo k horské stráni,
rudobílá deska dána v příč,
a na moje políčko a louku
množství kolů vbito do oblouku.

„Pro bůh," volám, „dědictví mé rodné
vzít mi chcete? Není místa snad
tam blíž lesa, podél stezky svodné
přes pastvisko, do neplodných lad,
o dvě stě, jen o sto kroků vzdáli?"
Však ti lidé v oči se mi smáli.

„Buďte rádi, že tak býti musí,
pěkný peníz kyne za ten tret,
krov i zídka — všecko samé trusy,
vše se zhroutí, již co nevidět,
již to všecko jaksi stranou bočí,
provrtáno horskou červotočí!"

Tak se smáli. Mně to v duši rylo,
hlásil jsem se v městě tu i tam —
ani pérečko se nezměnilo,
vši mou naděj přelstil touhy klam;
strach a lítost srdce obemkly mě
a v jich poutech prodlel jsem až k zimě.

Ztichlo všecko, zaslechli jsme z dálky,
že prý sešlo z takých prací všech
za příčinou blízké tenkrát války,
a já okřál v trpkých starostech;
tyčky zvrátily se, kůlce shnily,
a my zase spokojeni byli.

Tu kdys o vánočním božím hodu
děsný havran zlou mi přines zvěsť —
ó kéž hoří běs ten v celém rodu,
nemám slov, zlost svaluje mi pěsť,
duše křičí, mysl stydne v čele,
toli byl též obraz stvořitele?

Pes to byl! Vztek vycenil mu zuby,
vlčí chlípnost zkalila mu zrak,
na ďábelských skutků četné vruby
musel by mít aspoň sterý znak,
a ty všecky v kata hrubé ruce
nevedly by k míru mojí muce!

Potvora to byla! Věčný bože!
posud mne ty jeho oči trou,
věru ani Záhořovo lože
nemůž být mu řádnou odplatou!
Hrůza, hrůza! — Bolest řeč mi dusí
shovte okamžik, než oddechnu si.

(Pokračování.)

Nebesa.

O nichž vypravuje

A. V. Šmilovský.

(Pokračování.)

XIV.

Dovolen matkou vyjel si baron Mundy přede žněmi na několik neděl do severní Italie. Byla to teprvé druhá jeho větší cesta; nebo baronka Saloména cestování příliš nepřála, nazývajíc je drahou a zbytečnou modou. Jako při všem měla i tu důvod na snadě.

„Lidé jsou všudy stejni,“ říkávala, „a jen tím se liší, že jedni mluví čínsky a druzí turecky. A co se krajin týče, to nahradí dobré stereoskopy.“

Jediný prospěch připouštěla: že změniti vzduch a ponebí dobře působí ve zdraví. A prospěch tento při ní rozhodl, že barona Mundyho do cizích zemí pustila. Pozorovalať, že již po měsíce syn její není tak zdráv, jako jindy býval a že časem přichmuřuje se čelo jeho sklíčeností, jejížto kořenův nehledala v duši, nýbrž v narušené součinnosti životních zábyvův.

Vraceje se z cest zastavil se baron Mundy v Praze, by poptal se po slečně Jenny. Osud její projímal srdce jeho tklivěji, nežli by byl očekával po porážce, jíž byl svým jednáním v první polovici března letošního roku mimo všecko své nadání o ní utržil a o níž stručně jen a povrchně zmiňovala se Jenny v známém nám dopisu k příteli Cvokovi.

Několik dní po tom, co synáček Jennin spatřil světlo nebeské, šel baron Edmund mladou matku navštívit. Ač Jenny v pravdě miloval, byl přece tou událostí nad míru znepokojen, sklíčen, ano rozrušen. Nejednou slíbil Jenny zcela upřímně, že jen ona bude ženou jeho, a co slíbil, tomu troufal si dostáti, jak sluší se na poctivého muže, a Jenny sama byla o tom přesvědčena. Leč konati slib a provesti jej mívá zhusta osud theorie a praxe: ona větrem letí, tato vleče se károu skutečnosti někdy do upachtění a dostihuje ji obyčejně jenom z dáli.

Baron se nyní, kdy nadbíhala chvíle rozhodnouti se, přesvědčil, že podjal se úlohy krušné a těžké, že není na ten čas s ni a vůbec že není tím činosilným charakterem, jakým se býti domníval omamuje nevědomky nalíčenou silou Jennino srdce, láskou k němu roztesknělé a tudíž stráže střízlivého rozumu pozbavené. Ač kdy by byl deset duší měl, ze všech desíti Jenny by byl miloval,' přece obklopen hrází nesnází a překážek společenských, neměl tolik bohatýrské síly v sobě, by vzepjetím a návalem jejím hrázi tu protrhnul. Neokusil posud slasti a strasti státi o svých vlastních nohou: vždy a u všem stála nad ním matka s rukou jistou a pevnou, s okem bystrým a prohlédavým, s rozumem v sobě silným a zkušenostmi vyzbrojeným. Vstupuje k Jenny, by ponejprve políbil synka svého, přinášel sebou místo svaté, nekalené radosti otcovské vědomí slabosti své a trestuhodné nerozhodnosti a přece nemohl býti jiným a domníval se, že na ten čas jedná jenom tak, jak jednati musí.

Jenny seděla v županu a čepečku na pohovce u kamen a držela synáčka v náručí a mateřsky šťastna vzhlížela k stupujícímu muži pohledem, jakéhož posud žádný poeta ani na papíře ani na plátně nezachytil. Baron zapomněl pro okamžik na neshody srdce jeho rozdírající, přiskočil šipkou k přepadlé mamince, zlíbal jí ruce, čelo, oči a ústa a pojal do náručí synáčka svého, libým sníčkem dřímajícího.

Mlčky zadíval se na chvíli na dítě. Slza radosti mu ukápla. Políbil vroucně a blaženě synka ve tvářičku.

Stěstím se pýříc neodvracela s něho Jenny oka. Několik minut nepromluvili.

Baron se vzpamatoval a vzdech utrhnul se stísněné jeho duši.

„Ty vzdycháš," podotkla Jenny polo vyčítavě, polo lítostně.

Nový povzdech baronův byl jí odpovědí. Odmlčela se a oko její, posud štěstím jenjen svítící, přitemňovalo se; ruměnec blahověstný vytrácel se jí z lící; úzkostná předtucha omrazila ji, že se otřásla.

„Ó jak jsem nešťasten!" zalkal polo nahlas baron.

„A přece držíš štěstí mé ve svém náručí!"

Baron sedl si mlčky s dítětem na nejbližší křeslo. Jenny ujímala se dalšího hovoru.

„Vidím tě jiného, Mundy, než jsi býval a než jsem tebe očekávala. Bůh ví, jest mi, jako by sníh padal do vřelého mého srdce."

„Důvěřuj!"

„Nejsem tak slaboduchá, abych nedůvěřovala tobě. Ale čekala jsem na jisto, že uslyším z úst tvých utěšení a posilu, a ty odbýváš mne v této posvátné chvíli vzdechy; ničím jiným než zlověstnými vzdechy."

„Mne tíží na srdci mnoho, Jenny, mnoho . . ."

„Mluv, rozmluv se, nepokrytě, zjevně. Nemůže býti příhodnější chvíle k vážnému a klidnému rozhovoru o naší budoucnosti."

„Těšme se nyní z dítka svého; ostatní projednáme jindy."

Jenny zbledla ještě více. V oku jejím zračil se trapný nepokoj, zlá předtucha a ledová odhodlanost v měnivé hře.

„Snad tobě dobře nerozumím," dodávala chvilku pomlčevši. „Však to mně dovolíš, abych právě nyní stála na svém a domohla se ne

z části, ne polovičatě, ale zúplna toho, co mi po přirozeném a božském právu náleží. Dokud šlo jenom o mne, víš dobře, že trpělivosti a ochoty čekati se mi vždycky dostávalo. Leč nyní jest jináče. Dítětem mým přibylo mi povinnosti a věru, špatnou bych byla matkou, kdy bych povinnost tu jen ledabylo vážila, kdy bych odkládavostí a nerozhodností tvou se spokojila. Pak by věru poměr mezi námi nebyl ničeho jiného hoden, než aby skoncoval se tak, jak se končívají milostné pletky mezi kavalíry a městskými dívkami."

„Jsi poněkud nervosní, Jenny," hájil se baron nezcela jistě, „a kladu to na vrub nemoci, již jsi právě šťastně přestála. Posud, doufám, jsem toho na tobě nezasloužil, abysi mne řadila do stejné rubriky s lehkovážnými, třeba šlechtickými hejsky."

„Posud jsi toho nezasloužil," odpovídala rozehřívajíc se Jenny; „leč jak dnes tu vystupuješ, nepodivil by se žádný nepodjatý posluchač, že myšlenky podobné nedůvěře ve mně vznikají a že bez ohrádky je k tobě pronáším. Prahnu po tom, Mundy, aby bylo mezi námi světlo a jasno jako mezi věrným mužem a věrnou ženou. Od této zásady ani na krok neodstoupím a dnes ještě, než odejdeš z tohoto pokoje, musím míti pro sebe a pro dítě své úplnou jistotu."

„A kdy bych z příčin tobě rovněž tak známých jako mně —"

„Podej mi dítě mé!" vpadla mu Jenny kvapně do řeči.

Ostýchavě položil jí baron synka do loktů.

Matka přivinula dítě k sobě, držela jako na obranu nad ním pravici a pravila pevně a určitě: „Kdy bys mi tu takové jistoty nedal, pak jsi naposled měl mé dítě v náručí svém, pak prvé naposledy jsi mne políbil, pak přestoupil jsi dnes naposledy práh mého příbytku, pak považovati tebe budu za člověka, jenž — —"

„Jenny!"

„Pravda má břitké hrany, Mundy, ale poctivého muže neřeže. Prosím, odpověz mi určitě na mé otázky. Kdy dáš svazek náš před světem církevně požehnati?"

„Dokud má matka na živu, nelze."

„Tvá matka přece dříve neumře, dokud tebe neoddá se ženou, jež bude jí po chuti a jejíž povaha jí poskytne jistotu, že po její smrti tebou bude rovněž tak vládnouti, jako prvé ona sama tebou vládla. Co stane se zatím ze mne, co z mého dítěte? Odpověz, muži!"

„Jsem pánem svým; jiná nežli ty ženou mou nebude."

„Nejsi pánem svým, poněvadž když to máš ukázati, krčíš se za matku svou a osud svůj, můj a dítěte našeho činíš na ní závislým. A poněvadž nejsi pánem svým, poněvadž nejsi rozhodnou a silnou povahou, která by odolala domluvám, přemluvám, výhrůžkám a třeba i úkladům tak rázné aristokratky, jaká jest tvá matka, nemůže mi slib tvůj, že jenom mne pojmeš za manželku, dostačiti. Znám jako ty vaše poměry domácí, vím, do jakých rozporů bysi zapletl se veřejným sňatkem se mnou a měním jenom k vůli tobě, abych tě ušetřila, požadavek svůj v ten smysl: dej se prozatím tajně se mnou oddati."

„Romantická to myšlenka a tajný sňatek nesnáší se s občanskými zákony."

„Tomuli tak, dojdeš ještě dnes k notáři a dáš jím zhotoviti řádnou smlouvu, již podpíšeš sám a dva svědkové, z nichž jednoho já si vyvolím. V ní složíš, že dítě naše považuješ za legitimního syna svého a že mne ode dneška do tří let pojmeš veřejně, spůsobem zákony předepsaným za manželku.“

„Čeho na mně žádáš, to třeba, Jenny, náležitě rozmysliti.“

„Ty se zdráháš!?“

„Jenny, pamatuj na své zdraví; příliš se rozčiluješ!“

„Mundy! Po druhé opakuji žádost svou, po třetí buď jist, že ji nebudu opakovati. Přineseš mi ještě dnes tu smlouvu?“

„Poshov mi, Jenny. Časem, až poznám, že ti mé čestné slovo ničím není, dám ti snad písemnou smlouvu, jaká se dává obchodníkům.“

„Dobře, pane barone, dobře. Vím, na čem jsem, a budu podle toho jednati. Já vám vaše kavalírské slovo jako bezcennou cetku vracím, já vás vytrhuji ze srdce svého, poněvadž si vás déle vážiti, vás déle ctíti nemohu; já vás propouštím ze vší povinnosti ke mně a k tomuto dítěti. A konečně vás prosím, byste mne déle přítomností svou — —“

„Jenny, což šílíš?!“

Jenny sahala po zvonci.

Baron přiskočil k ní a chopiv ji za ruku zvolal: „Pro živý bůh, nezvoň!“

Jenny mu vytrhla ruku, jako by ropucha se jí dotkla.

Baron pokračoval jedním proudem: „Popřej mi několik minut k omluvě. Ty nejsi úplně zdráva, ty churavíš! Co jsi právě vyřkla, nemůže býti opravdu myšleno a přičítám to více tvé nervové soustavě, bolestmi a utrpením narušené, nežli zdravému tvému rozumu. Pro bůh! uvaž: nejsi zdráva, máš starosti o sebe a k tomu ještě o dítě; nemáš ani matky ani otce, sama jsi na širém světě. Nemáš nikoho, kdo by o tebe a o vás se staral, mimo mne, a ty mne tak bezohledně od sebe odstrkuješ. Co by z vás bylo beze mne, Jenny? Padouch bych byl, kdy bych vás ostavil samy sobě v strastech a nedostatku, kdy bych poslechl tebe!“

„Co z nás bude, to jest mou věcí, pane barone. Však já i bez vás vydělám si chléb pro sebe i pro dítě a vychovám si z něho pořádného člověka. Za takových okolností nepřipustím, abyste se velkomyslně starati ráčil. Najdete si jinou ženštinu, jež třeba vám vděčnější bude, budeteli se o ni starati.“

„Jenny, ty mne hrozně urážíš! Vidím, že dnes není a nebude s tebou řeči. Odejdu a přijdu jindy, ale v nedostatku tebe nemohu nechati.“

A baron vyňal ze své tobolky stovku. Jenny vymrštila se z pohovky jako zmijí uštknuta.

„Pane barone, jsem poctivá žena, nedám se od vás vydržovati; nechte si svůj jidášský žold! Mezi námi jest domluveno — buďte beze strachu, že vám kdy v něčem budu obtíží.“

Baron nevěděl, kterak se octnul venku . . . Potuloval se nějakou chvíli po ulicích, pak zaměřil k notáři; přede dveřmi vedoucími do

kanceláře stanul. Člověk a kavalír na cti raněný, znova se v něm popadli do křížku. Kavalír zvítězil. Baron nevstoupil k notáři do písárny. Najal si povoz a dal se zavezti do Ovenecké obory, kdež za deštíku a ostrého větru se projížděl, až mu hlava trochu vychladla.

Dvakrát ještě, než vrchnost z Prahy na Labutín odjela, vážil cestu k Jenny. Ta byla v jednání svém důsledna; nepředpustila ho. Pokoušel se o to, písemně si k ní cestu klestiti: dopisy jeho nedotknuty byly mu navracovány. Rozmrzen na sebe, na Jenny, na celý svět odjel s matkou, sestrou a novou společnicí z Prahy na Labutín koncem měsíce března. Když petrklíče po trávnících rozkvétaly a laštovky se z jihu navracovaly, pomýšlel na cestu do Italie a odjel krátce před tím, když syn jeho přibyl tak romantickým spůsobem na faru Zálužskou.

XV.

Stoje pod praporem a barvou stavu svého, měl baron Mundy vedle vad, šlechticům společnych, i některé pěkné jich vlastnosti. Tak zachovával pokždy jistou míru lahody a skromnosti k těm, s nimiž mu bylo obcovati, jakož i onu delikátnost silného k slabému, jíž pravý šlechtic nikdy nebývá prost. I kdy by byl slečnu Jenny opravdu nemiloval, nebyl by dopustil, aby s jeho synem neúprosným starostem a svízelům obecného života na pospas byla dána. Pravda, měl vážnou příčinu býti uraženu, neboť Jenny ranila jej smrtelně jako muže i šlechtice, viníc jej ze záměrův upřímo sprostých a zátratných: ale přes to všecko udržovala jej přirodilá mu delikátnost k slabým nad kalem všednosti, do něhož necelý muž a šlechtic na místě jeho dal by se asi strhnouti. Na cestách svých byl skoro stále myslí svou v Praze u Jenny a syna, a nebylo téměř ani hodiny, aby duší jeho neprobíhaly touhy po obnově starého svazku mezi ním a Jenny a naděje, že z oblakův čím černější jsou, tím jasněji mu nové slunko shody a blaha vysvitne. Znal sice Jenny, že jest rázné povahy a že stěží dá se oblomiti; ale omlouvaje nutností jednání své a připouštěje, že Jenny jako každá žena nejednala z přesně logického požadavku, nýbrž okamžitému, velmohoucímu dojmu dala se uchvátiti: oddával se jako vůbec lidé slabšího charakteru, fantastickým snům a hnal se důvěrně za nimi, a sestoupilli v ledový chlad skutečnosti, byly tu hned hedvábné naděje, jež záhřevné paprsky své do ní metaly.

Dokud byl doma, provozoval před matkou staré pokrytectví a domýšlel se, že ani jinak nemůže sobě počínati. Stará baronka nevěděla posud pranic o milostném svazku syna svého se společnicí a nelámala si vůbec dlouho hlavu tím, že Jenny ze služby její vystoupila; předstíralať slečna, že dostane se jí mnohem výnosnějšího místa. Při Mundym pozorovala bystrá baronka již po drahný čas změnu nikoliv nepodstatnou, ale soudila, že počátek její připadá k úrazu v alejích u rybníka a vzniklé z něho nemoci. Nejednou radila se potají o té věci se zámeckým lékařem, k němuž neměla příčiny býti nedověrnou. Ten ji upokojil myšlenkou, že úrazem tím podle neprozpytných zákonův přírodních nová nastala epocha i hmotnému i duševnímu vývoji baro-

novu, ale že změna ta není na újmu dobrému, ba jadrnému zdraví jeho. Jiný proslulý lékař Pražský, jehož se v té věci dotazovala, souhlasil cele s venkovským svým kollegou.

Nežli odešla, svěřila Jenny baronese Sály, že bez odkladu odebéře se do Vídně. Tak zapadla v domě barončině jako do vody. Ona zatím přestěhovala se potají na Smíchov do příbytku odlehlého, ale vkusně a pohodlně péčí baronovou upraveného. Tam ob čas baron ji navštěvoval; i neušlo jí při tom, že se do povahy jeho vmísilo cosi cizího a záhadného. To ji velice hnětlo, až ustanovila se na tom, při první příhodné příležitosti dopátrati se jistoty pro sebe i dítě své co do budoucnosti. Záměr ten vyplnil tak její duši, že se mu cele oddala a jsouc od přirození vážna a silna raději nejhorší jistotu z úst baronových chtěla míti, nežli tapati na zdař bůh v úmorné nejistotě. Jak to mezi nimi dopadlo, jest nám známo. Baron neobstál. Jenny jej odsoudila, odhodlavši se, kráčeti dále životem podle vlastního ponuku duše své a nesvěřovati osud svůj i milovaného dítka svého nesamostatné jeho hlavě a nespolehlivým rukám.

Dokud byl na cestách, baron Mundy Jenny neodpisoval. Doufal, že čas má všehojivé koření a že Jenny za několik neděl, budeli jí úplně svoboda puštěna, mysl svou důvodům zdravého, praktického rozumu otevříti a úsudek svůj o něm buď zatratiti, neb aspoň v jeho prospěch pozměniti musí. Proto vraceje se z Italie zastavil se v Praze, aby Jenny vyhledal. Bylo to začátkem července. Po Jenny nebylo nikde ani potuchy. Když se pod rukou i u příslušných úřadův dotazoval, nedověděl se ani tu více, nežli že Jenny Kučerová asi koncem května Prahu opustila. Kam se uchýlila, zůstalo mu pohádkou. Použiv vhodných záminek navštívil baron i paní Knířovou, ano i do rodiště Jennina si dojel k jejím příbuzným; ale buď že tito o Jenny nevěděli, nebo návodem jejím pravdy mu nepověděli: Jenny prozatím nebylo proň na světě.

Zabřídaje hlouběji a hlouběji v malomyslnost byl již na cestě do Labutína, když na samém nádraží sešel se s jedním lesníkem z panství svého. Lesní Chvojan byl již staroch a byl tím znám, že na kněžstvo míval s kopce. Baron promluvil s ním ledabylo několik slov a bezděky se ho otázal, co doma nového. Chvojan zakrucoval si samolibě dlouhé kníry a mžouraje potutelně rysíma svýma očima posloužil baronovi touto pikantní novinkou:

„Nebesům na Záluží přibyl několikaneděIní andílek v peřince a povijanu. Pouštějí mezi lidi, že je ten klouček nějaké příbuzné panny Naninky, co tak ráda šňupá: ale kdo věří, bude spasen jako tráva na úhoře.“ A neopomenul připojiti několik kousavých poznámek o kněžích.

V tom dáno znamení zvoncem. Baron odešel do čekárny. Teprvé v kupé, kde měl za společníka nějakého rozvrzaného Angličana, s nímž nebylo naprosto hovoru, rozležela se rozprávka v mysli baronově tak, že se mu mimovolně krev do mozku hnala a srdce úžilo. Faráře Cvoka měl baron potud v paměti, pokud mu Jenny o něm vypravovala, že je to muž neobyčejně vzdělaný, zásad čistých a šlechetných snah daleko nad opar všednosti se nesoucích, a nebylo ani jinak lze, nežli že i on toho muže ctil, jehož byla Jenny rozhodnou ctitelkyní. Muž ten přijal

do svého domu cizí dítě, k tomu chlapce... Kdy by byla Jenny jeho syna...

Netroufal si ani domysliti. Strach před matkou obešel jej omrazem, ale jen pro první chvíli. Naproti studenému citu zdvíhala se v něm statečnost, jež jako stará mělničina lahodným teplem jej rozehřívala a do šťastné budoucnosti průzor mu otvírala. Všecko mu povídalo, že domysl jeho s pravdou jedno jest, že Jenny odšedši z umíněnosti a z nepravého vzdoru za svým povoláním do světa, dítko své příteli Cvokovi svěřila, aby uchovala si samostatnost. Tomuli tak, a baron si myšlenku tu pochybnostmi nepřikaloval, nebylo drama jeho srdce dohráno, naopak nadešel v něm obrat, nemálo příznivý.

„Maje synka jejího v moci," domýšlel baron Mundy, „jsem pánem a ředitelem dalšího děje i přes vůli Jenninu."

Parostroj zahvizdnul, strojvůdce zmirňoval jízdu vlaku. Baron se blížil k poslední stanici, vlak se zastavil.

Před skrovnou nádražní budovou očekával jej kabriolet ze zámku. Baron měl před sebou ještě dobrou hodinu cesty. Přicházela mu velmi vhod k jeho rozjímání. Bylo odpoledne a slunce jen pražilo. V polích úroda krásně zrála, v podnebesí skřivani zpívali, co jim hrdélko stačilo. Baron si pohodlně do vozu usedl a nepříliš rychle ujížděl k domovu po prašné okresní silnici. Cesta vedla k Suchdolu. Bylo to téhož dne, co byl přítel Cvok u Ledeckého návštěvou.

Odcházeje ze Suchdola minul Cvok z roztržitosti pěšinu do Záluží. Nebylo také divu, nebo nebyl dnes po celou dobu svým; ráno dopis pátera Neduchy, po obědě pozvání staré baronky, aby Ledecký k ní se dostavil k důležitému hovoru, v němž zajisté jen o Cvokovu a Pepíkovu kůži půjde: toť byl náklad, jejž unesti síly mu nepostačovaly. Proto se každou chvíli zastavoval jako přetížený kůň, a divná metelice řádila v jeho hlavě. Všecky myšlenky jeho točily se za Ledeckým do pracovny té staré Izabelly. Ač nebyl příliš živé obrazotvornosti, přece viděl baronku před sebou jak hněvem rozpálena na něj a na Pepíka ortel vydává a i biskupem vyhrožuje; jak soptí na Jenny a přísahá, že ji dá policejně stíhati, summou: bubák vystupoval za bubákem v jeho hlavě, v níž to vypadalo jako v nějaké pošmourné středověké mučírně. Ký div, že jda domů po silnici sobě zacházel; vždyť ani hrubě nevěděl, čí jest a co činí. V tom vytrhl jej z dum rachot kočáru, proti němu jedoucího. Přítel Cvok uhnul se mechanicky v pravo k příkopu a ani zraku k povozu nepozvedl. Leč kočár se zastavil, Cvok mimoděk vzhledl a spatřil, jak sléžá k němu baron Mundy.

V Nebesích to hrklo jako v starých hodinách; kdy by byl někdo z čista jasna do něho střelil, nebyl by se více ulekl.

„Jsem tomu nad míru povděčen," oslovil jej spěšně baron, „že se s vámi, velebný pane, shledávám. Počkej tady, Františku," obracel se jedním proudem ke kočímu a zavěsiv se na rámě Cvokovi odváděl jej rázně od kočáru stranou k železniční stanici.

„Když jsem odjížděl na cesty, koncem května letošního roku," pokračoval baron hlas přitlumuje, „přinesli vám na faru cizí dítě, několikanedělního chlapečka. Jeli posud u vás a zdrávli?"

„Zdráv jako ryba," odvětil Cvok všecek se potě.

„To jsem rád! Co vám psala Jenny?"

Cvok neodpovídal.

„Vždyť vám přece musila psáti, vždyť je to její dítě — a což bych vám to neřekl, vždyť jste ctihodný muž — a moje."

Farář byl jako na jehlách. Kdy by bylo bývalo lze, byl by se od barona odtrhl a vzal do zaječích; ale baron se ho držel jako klíště.

„Proč mně nedáváte odpovědi," durdil se.

„Jsem nesmírně překvapen, pane barone," sbírala se Nebesa k opatrné odpovědi. „Ráčíte býti bez pochyby na hrozném omylu. Jest dítě u mne na faře, ale dítě po příbuzné panny Naninky, dítě chudé dělnice..."

Baron se naň pronikavě podíval; ubohému lháři kanuly krůpěje s čela. O živý svět by nebyl zraků k baronovi obrátil.

„Proč klopíte tak rozpačitě oči," dotíral naň baron. „Pravdali, co mi povídáte, podívejte se mně do očí jako poctivec poctivému muži."

Bolestný vzdech vydral se Cvokovi z prsou.

„Nebyl bych do vás řekl," vyčítal mu baron, „že jste schopen dávati se na lživé řemeslo. Ostatně nebude pro vás míti zlatého dna. Vy jste ke lžem příliš nemotoren, velebný pane!"

Nebesa se třásla jako chlapec, jejž hlídač chytil na cizích luskách.

„Co psala vám Jenny?" dokračoval naň baron.

„Tajemství, pane barone, tajemství," vytáčel se přítel Cvok. „A před tajemstvím, tuším, již jako kavalír budete míti úctu."

„To jste měl hned říci, velebný pane, a byl bych jistě se mírnil v otázkách. Tajemství, které vy a Jenny máte, hodno jistě úcty. Jen když hoch jest zdráv! Jak se jmenuje?"

„Josef."

Baron se zarazil.

„Proč Josef?"

„Tajemství."

„Ach! ano, to nešťastné tajemství! Pojďte, sedneme si do vozu a zajedeme si na Záluží. Musím to dítě viděti!"

„To neučiníme, pane barone."

„Kdo mne může zdržovati?"

„Je to pro lidi. Jest bez toho u nás a po celém panství klevet a pověstí, že by s hříchem bylo ke kalu ještě přidávati louže. Kdy by vás viděli na mé faře, bůh ví, co by se s ubohým Pepíkem stalo. Buďme opatrni, pane barone, již vzhledem k vzácné rodině vaší. Bez toho milostivá vaše paní matka jest již na stopě, a jest právě dnes u ní Ledecký ze Suchdola, by tu věc vyšetřila."

„Tak! Musím vám bohužel dáti za pravdu; aspoň dobrá věc by tím nic nezískala, kdy bych s vámi jel na Záluží. Vždyť hlavní věcí prozatím jest, ujistiti se, že dítě jest dítě mé a Jennino. Dejte mi to ujištění a nepojedu."

Farář opět neodpovídal.

„Tak! Zapomněl jsem, že tajemství vám víže rty. Ale takto slibu neporušíte: řekněte mi, bylali to lež, že dítě vámi opatrované jest dítětem chudé nějaké dělnice."

„Lež to byla.“

„Jsem spokojen, úplně spokojen. Podejte mi pravici, ctihodný muži. Tento srdečný potisk buď vám prozatím mojí odměnou. Časem, dá bůh, že se vám platněji odvděčím, ač jsem přesvědčen, že muž vašich povah koná dobrý skutek jen proto, by těšil se z dobrého konání. Pište, prosím vás, Jenny, o čem jsem s vámi mluvil. Já ji právě hledal v Praze, v rodišti jejím, ale nadarmo. Teď když máme tu dítě své, jsem upokojenější. Mé matky se nic nestrachujte: kdyby bylo nejhůře, jsem tu já.“

„O mne nejde, pane barone, ale o Pepíka. Již k vůli němu buďte opatrným a nevykročte z mezí, jež předpisuje vám rod váš a úvazky rodinné. Dá bůh, že děj se co děj, po dešti přijde čas a po mukách kvas.“

„Budu pamětliv příhodné rady vaší, příteli; ale sunt certi denique fines . . . Rozejděme se prozatím. Třebas bych nesměl pro tu chvíli do Záluží: mysl má s vámi odchází, velebný pane!“

Podali a potiskli si ruce a rozešli se v opačné strany.

XVI.

Paní baronce Saloméně, ač péče o dobrý výnos z panství a vrchní dozor nad úřednictvem a lidmi správu vedoucími téměř všecken její čas spotřebovaly, zbývalo povždy ještě dosti času, by svědomitě starala se o klevety. Jedno týkalyli se úředníkův, jich manželek a rodin, anebo duchovních, anebo dokonce rolníkův, po nichž jí vlastně nic nebylo: uší svých nikdy před nimi nezavírala, řídíc se zásadou, že, co se děje při zavřených dveřích, zhusta více vydává pro poznání lidí, s nimiž jí bylo jednati, nežli konání jich veřejné. Ctihodná paní měla i své tajné jednatele a dodavače, již ochotně se jí z té stránky k službám propůjčovali.

Sotva že přijela ze zimního pobytu svého z Prahy, kterýžto luxus z pravidla jednou za tři léta si dovolovala, bylo jí pěkně na talíři všecko doneseno, co se stalo na faře v Záluží. Klevety tyto byly sice rozmanitými domysly vyšperkovány, ale co přimyšlováno a domyšlováno, psáno bývalo celkem na vrub faráře Cvoka; donašeči byli tolik moudři, že o jmeno slečny Jenny nikdy nezavadili, bojíce se, aby v ničem nedotkli se barončiny rodiny a domácnosti, poněvadž by jim to baronkou ve zlé vykládáno býti mohlo. Ale baronka nebyla na rozum uhozena, a skutek, že slečna Jenny někdy Nebesa na Záluží navštěvovala, probudil v ní hejno podezřelých myšlenek, s nimiž potají sama počítala. Že však byvši několik měsíců mimo panství, všecky síly napíti musila, by dohonila pořádně všecko, co bylo za její nepřítomnosti zameškáno, stalo se, že po několik prvních neděl historií Zálužskou upřímně nezahýbala. Leč věrný její nohsleda, pan Ferdinand, jenž slečnu Jenny již po delší čas držel před baronkou za lubem, uznal za dobré déle neotalovati, by snad někdo jiný nepřipravil jej o prvenství. Za jednoho pěkného jitra, kdy viděl na baronce, že do hladka se vyspala, pověděl jí delikátně pikantní novinku, že dle obecných názorů slečna Jenny jest matkou nalezence Zálužského.

Novinka ta mysl barončinu rozvětřila; cítila dobře, že tím její dům ocítá se v ústech lidských, ano strašák, ještě mnohem horší, vynořil se mimoděk z jejího přemýšlení: aby snad dokonce její Mundy nebyl do špinavých těch pletich zapleten! Prošla si nejprvé v duchu celou dobu, co slečna Jenny sloužila v jejím domě a zpřítomnila si všecko chování Mundyho ke společnici. Mimo nešťastnou nehodu v alejích u rybníka, zběhlou za její nepřítomnosti, neměla ničeho, čeho by se zachytila. Tenkrát ovšem oba se neobyčejně důvěrně sblížili, ale potom nebylo nic podezřelého jimi podniknuto, a byllí Mundy změněn, bylo to po nebezpečné nemoci. Baronka se upokojila, ale proto přece uzavřela, záhadnou tu věc náležitě prozpytovati. Vzpomněla si na Ledeckého, k němuž Cvok častěji jako k příteli docházel. Suchdol byl mimo to v samém sousedství Záluží, a panna Regina byla jí známa jako klepna na ostro kutá. Rozpakovala se některý den, pak uznala za dobré, prvé nežli Mundy z cesty se vrátí, pro Ledeckého si poslati. Tu z nenadání psal Mundy, kterého dne přijede. Baronka by byla se svým záměrem téměř zamrzla. Na rychlo poslala Ferdinanda do Suchdola pro faráře Ledeckého.

Ledecký přijel bez průtahu; baronka přijala jej ve své pracovně tak laskavě jako sobě rovného. Bystrý farář řekl si v duchu: měj se, brachu, na pozoru. Za tím medem číhá nabroušené žehadlo. Poděkovav se za vzácnou čest, které se mu dostalo laskavým barončiným pozváním, vyslovil své přání, aby jen mohl vděčně jejímu rozkazu vyhověti, a prosil, aby mu ten rozkaz projeviti ráčila.

Baronka mu připomněla, zdali netuší, čeho by se ráda z jeho hodnověrných úst dověděla.

„Netuším ani dosti málo," odpovídal Ledecký; „byl u mne právě kollega pan farář ze Záluží, když přijel pan Ferdinand s lístkem vaší milosti. Neměl jsem ani pokdy rozvážiti, na čem se přání vaší milosti zavírá."

Baronka věděla již od Ferdinanda, že Nebesa byla právě v Suchdole a že se tím Ledecký netajil, vykládala mu za upřímnost.

„Bezděky sám jste se dotknul předmětu, o němž bych ráda s vámi porozprávěla," rozmlouvala se baronka; „a tuším, že vám to nebude s podivením."

Odmlčela se pro okamžik. Farář se dělal, jako by jí nerozuměl, a nepohnuv ani brvou vzhlížel pokojně k ní očekávaje, co bude následovati.

„Farář Cvok," pokračovala baronka, „přijal před několika nedělemi do svého domu pracizí dítě v opatrování."

„Ráčíte dovoliti, milostivá paní baronko, že vsouvám tu malinkou oprávku," přejímal jí Ledecký řeč. „Ne on, ale stará a věrná hospodyně jeho přijala v opatrování dítě a nikoli pracizí, nýbrž dítko po dceři sestry své."

„A vy byste věřil, velebný pane, té pohádce, dosti nejapně pro venkovský lid nalíčené?"

„Věřím. Páter Cvok jest muž ducha prostého a spravedlivého. Domnívám se podle delší známosti s ním, že mu vidím až do dna duše,

a nemám příčiny bráti v pochybnost, co slyšel jsem od něho na vlastní uši své."

„Dnes?"

„Nikoli; již prvé."

„A všecko ostatní považujete za klevety, prázdné pravdy? Čí snad jste ani jiných kommentářů o té události neslyšel?"

„Slyšel, milostivá paní. Od panny Reginy na příklad."

Baronka zbystřila uši.

„Bylo by mně milo," podotkla poněkud živěji, „kdy byste si neobtěžoval, mne se vším do podrobna obeznámiti."

„Všecky varianty vybíhají ve dvě závěrečné věty: že ubohé opuštěné děcko připisují páteru Cvokovi, jakožto otci a bývalé slečně společnici jakožto matce."

„A jiná ještě osoba, mimo jmenované, neníli do klevet těch připletena?"

„O někom jiném ještě nevím ani písmenky."

„O mém synu jste pranic nezaslechnul?"

„Milostivá paní! Kdež pak!"

„Nuž nechme toho a přistupme k jádru věci, pro kterou jsem vás, velebný pane, k sobě požádala. Jsem věrná dcera svaté naší matky církve, jíž po dlouhá staletí žádná ratolest staroslavného rodu Počernických z Počernic nikdy se neodcizila. Ač jsou k tomu jiní úřadové církevní ustanoveni, by chování nižšího duchovenstva ostříhali, přece jest i povinností mojí i právem mým jako patronky všímati si všeho, co by bylo na újmu svaté naší víře a nahodilým rozpásanostem v čas přítrž i zástavu činiti, než snad vyšším úřadům bude zakročiti. Pomíjejíc zatím z útlocitu veledůstojného pana vikáře žádám na vás, velebný pane, abyste jmenem mým bez průtahu faráři Cvokovi napsal, že si rozhodně přeju, aby řečené dítě od hodiny ze své fary odklidil a dal je někam přes pole na vychovanou, čím dál tím lépe, by lidem přišlo s očí a mysli a spokojilo se pohoršení, jímž tak lehkovážně se zavinil Budeli se zdráhati, nebo neučiníli dokonce tak, napište mu zcela určitě, že pustíc všecky ohledy mimo nastoupím proti němu na cestu církevně úřední."

Ledecký poslouchal baronku pokojně jako socha a i když domluvila, neměl se hned k odpovědi. Posléze rozvázal ústa:

„Neradil bych, vaše milosti, abyste prováděla zámysl svůj a třeba vyrůstal ze semene spasitelného. Jsem zkušený kněz a znám důkladně práva naše; kollega Cvok jest jich neméně znalý. Patronu nepřísluší, by proti faráři, řádně ustanovenému, tak si počínal, jak vaše milost snad jen navrhovati ráčí. Totě věcí nadřízeným církevním úřadům vyhrazenou, a i ty podobného rozsudku dříve nevydají, dokud spornou záležitost prvé nestranně neohledaly a nevyšetřily a bedlivě obviněnce nevyslyšely. Kollega Cvok má jistě potřebné průkazy, jako křestný list dítěte, v rukou, a budeli toho pilná potřeba, zjedná si zajisté spravedlnost před nadřízenými úřady. On vyjde nade vši pochybnost z té pře cel a zdráv, ano dostane se mu i pochvaly, že z křesťanské lásky vykonal skutek bohulibý nad opuštěncem. Kdy bychom — vaše milost, nebo já jmenem jejím — podobným rozkazem se na něj odvážili, za-

pletli bychom se do mrzuté pře, jež by nám mnohou hořkost způsobiti mohla."

Baronka pobledlá vyvalila na řečníka oči; bylť jí vůbec odpor někoho druhého věcí nevídanou.

„Rozumím vám, velebný pane," pravila po delším pomlčení; „nechci na vás doléhati, upouštím od své žádosti a učiním sama, co mi svědomí káže. Jen mi na to podejte ruku, že co jsme tu spolu promlouvali, zachováte tajemstvím."

Ledecký podal jí z lehka ruku a hluboko se kloně odcházel z audience. Když vyjížděl ze zámeckého nádvoří, vjížděl právě baron Mundy.

Baronka rozchodila se proti svému obyčeji po pracovně. Byla nepokojna, rozbouřena; krev se jí hnala do hlavy. Před Ledeckým prohrála.

„Kněz knězi neublíží," mluvila k sobě v duchu. „Když jsem se mu zmínila o Mundym — to jeho nalíčené podivení!"

V baronce podezření proti synovi stoupalo. Sklesla mimoděk do křesla při psacím stolku. Závrať, posud jí neznámá, popadala ji, hlavu měla těžkou, v uších jí hučelo, před očima se jí dělaly mžitky a kola, nohy ji brněly. Úzkostí vyrážel jí pot na čele a skráních.

Do pracovny vstoupil služebník hlásе, že milostpan baron právě z cest se navrátil a že se táže, smíli její milosti svou poklonu učiniti. Baronka pokynula hlavou.

Za minutu vstoupil baron Mundy, políbil ji a podotknul: „Jsi nějak rozechvělá, matinko."

„Jsem, milý synu. Dnešní vedro jest nesnesitelno."

„Nepovolala jsi lékaře?"

„K čemu! Večerní chládek se blíží."

„Jak jsem nešťasten, matinko! Tolik jsem se na tebe těšil, a teď, když po několika nedělích opět tě mám, leká mne tvá churavost."

Baronka se ostře na syna podívala a pravila s důrazem a významně: „To již osud lidský, milý Mundy, že druh druha jinak sobě představujeme, nežli v skutečnosti jsme."

Mundy lehce zbledl. Baronka nespouštějíc s něho oči dobře si toho všimla.

„Snad abys mi sklenici čerstvé vody přinesl."

XVII.

Druhého dne dopoledne přišel Kozmánek se psaníčkem Cvokovým na faru Suchdolskou. Přítel Cvok se tázal, co bylo včera na zámku s baronkou projednáváno. Ledecký odpověděl krátce a jasně, že jest to tajemstvím, za něž se baronce odcházeje zaručiti musil. Před obědem dostal Cvok odpověď a zasmušil se tak, že mu ani oběd nechutnal, ač mu právě dnes panna Naninka připravila, co velmi rád jedl, hrách totiž s okurkovým salátem.

Nebylo s ním vůbec již od včerejška žádné řeči, a odešelli včera ráno se zakabonělým čelem do Suchdola, přišel za soumraku odtamtud

mrzut až na bědy. Panna Naninka z něho moudrého slova dostati nemohla, ač měla zvědavosti plné údy, a obav se v ní hemžilo jako mušek na slunci. Noc měli na faře velmi nepokojnou: farář nemohl spáti a panna Naninka nezamhouřila ani oka; jen Pepík hajal jako po máku.

Nazejtří dopoledne došla Nanince trpělivost, vzala Cvoka do výslechu, co před ní má zatajovati, a hnedle věděla tolik, co on.

„Já Pepíčka hned odnesu, ať si pak pro něj přijde, kdo chce!" prohlásila potom.

„K čemu odnášet?" dí farář. „My Pepíka nedáme, a kdy by sám biskup si pro něj přišel! A pak já ho z domu nepustím; já musím za něj státi a budu za něj státi."

„A přece jste včera ráno řekl, že bude musiti z domu."

„To jsem se ukvapil, z lítosti . . . Nebesa! Já mám to dítě tak rád, že bych mu srdce své rozkrájel! Buďte bez starosti, Naninko, chyba se nestane žádná, zvláště teď, když baron Mundy se k němu hlásí."

„Jak to všecko dopadne! — Milosrdný bože, co vidím?"

Cvok vyskočil a běžel k oknu, z něhož panna Naninka ven se dívala.

„Panský kočár! Už jsou tu!" naříkala panna Naninka lomíc rukama. „Pro živého boha a jeho utrpení!"

„Kde je můj Pepík!" notoval jí farář třesa se úzkostí.

„Jest v kuchyni, jdu k němu. Nepouštějte jich tam, sice se stane neštěstí!"

A než farář mohl odpověděti, byla Naninka z prachu.

Byl to skutečně panský kočár. Seděla v něm paní baronka a naproti ní šafářka. Na kozlíku vedle kočího trůnil ve své nádheře pan Ferdinand.

Baronka měla na dnešek moc nad míru nepokojnou a zlou. Zavrhnuvši plán, v němž farář Ledecký měl jí býti jaksi španělskou stěnou, přemýšlela o novém, za okolností nejvhodnějším, a div si hlavu nerozmyslila; konečně měla již útek i osnovu pohromadě. Hned odpoledne druhého dne určila si k provedení. Dopoledne konala svou práci jak obyčejně, ano Mundymu se zdála býti povahy jasnější než jindy. Některou hodinu ztrávila po jeho boku a pozorně a ráda vyslyšela některou episodu z poslední jeho cesty, ano tu i onde prohodila jemný a laskavý žert, což stávalo se jen za sváteční její nálady.

Po polední dala si zapřáhnouti předstírajíc, že podívá se na úrodu některého dvoru. Nevyzvala nikoho ani Mundyho ani baronesu Sály, by s ní jeli. Jezdívala vůbec nejčastěji sama, a baron netušil ani dosti málo, že to snad bude jízda proň osudná.

Zajevši do dvora, jenž stál na cestě do Suchdola, pojala s sebou odtamtud šafářku. Pan Ferdinand měl o čem přemítati. Šafářka měla kojeňátko, aby snad baronka . . . Skládal si na kozlíku dobrodružné sestavy.

Baronka velela, by jeli k Suchdolu a vesnici objeli; kus za Suchdolem nařídila jeti do Záluží. Pan Ferdinand se tajně pousmál; věděl již, kolik uhodilo. (Dokončení.)

O chemické synthesi.

Píše

Zdeněk Jahn.

Rádi honosíme se velikým počtem důležitých a v minulých dobách zajisté netušených nálezův, jež bylo bádavému, nižádných překážek se nehrozícímu duchu lidskému během XIX. věku učiniti. Zdát se, jako by teprvé naše doba měla užívati skvělého ovoce, které jí přinesla neúnavná a zhusta zdárných výsledkův se nedočkavší práce přečetných starších badatelův, z nichž mnozí vešli v úplné, ač nezasloužené zapomenutí. Nazýváme věk náš dobou páry a telegrafův, chtějíce vytknouti nálezy, kteréž době naší zvláštní význačný ráz vštěpují, jímž naprosto různí se od věkův minulých. Směle bychom mohli také věk náš přiodíti jmeny jiných slavných a důležitých nálezův, kteréž jsou nám již tou měrou obvyklé, že jen stěží dovedli bychom se vmysliti v doby, kdy ještě tak nebývalo. Věk náš dal nám různá odvětví fotografie, opatřil nás svítiplynem, založil nám velikolepý a rozmanitý průmysl chemický, vědu opatřil spektrálným rozborem atd. Neméně výtečnou známkou věku nynějšího jest také, že nás hledí aspoň částečně vymaniti z velikého podruží přírody a činí nás v jisté míře na ní nezávislými. Posléze vzpomenutého znamenitého úspěchu bylo lze dosáhnouti dle spůsobův chemické synthese, kterouž obral jsem si za předmět přítomného článku, chtěje v něm vylíčiti snahy a cíle tohoto nového pole bádání a snažení lidského.

Ode dávna žije v člověku snaha nápodobiti bezčetné úkazy a předměty, jimiž ho příroda obklopila. Malíř a sochař vidí v přírodě vzory ideálů svých a tvoří dle nich svá díla umělecká. Valná většina lidí vidí však jen to v přírodě, co jí jest k užitku nebo k újmě, hledíc prvého sobě opatřiti a bránic se proti škodlivosti druhého. Když seznána vysoká cena kovův blahorodých a kamenů drahých, počal člověk předměty takové vyhledávati, učil se těžiti je z lůna země a posléze vzdělával je k rozličným potřebám svým. Ale tou dobou vznikla v něm již snaha nápodobiti takové věci. Arciť nedálo se zprvu nápodobení takové spůsobem vědeckým. Stačiloť z počátku, když podařilo se ustrojiti předmět jen na pohled, byť i podstata věci nápodobené byla zcela jiná. Nemohloť však pro neznalost přírody a zákonů jejích zprvu ani jinak býti. Tak byl člověk snahou svou nápodobiti drahocenný křišťál veden k vynalezení skla. Podobně měly snahy alchymikův středověkých, směřující k nalezení kamene mudrcův — jenž by dovedl kovy obecné v zlato proměňovati — v zápětí svém mnohé velmi prospěšné nálezy, z nichž chemie i lékařství čerpaly hojný užitek.

Takové snahy mají velikou důležitost vědeckou i praktickou. Příroda sice veledílnu svou, v níž vytvořila a stále ještě strojí bezčetné poklady své, zahalila rouškou tajemnou a skoro neproniknutelnou, přece však člověka vůči věcem a úkazům svým nezůstavila nevidomého a bez pomoci. Obdařila jej duchem bádavým a duchem tímto seznal člověk, jak se má přírody tázati. Příroda pak k otázkám přiměřeným nezůstá-

vala dlužna vhodné odpovědi. Takové otázky činíme přírodě, konajíce pokusy a sledujíce při díle tom, v jaké příčině jest závislý výsledek na podmínkách pokusu.

Vida různé poklady přírody, tázal se člověk, jak vede sobě arciučitelka jeho, když předměty takové tvoří. Snažil se takořka přírodu polapiti při činu a v mnohých případech se mu to skutečně podařilo. Jak veliký prospěch mu z prací takových kynul! Nejen že z úspěchův prací těch seznával určitěji, že mu bude jedenkráte vystihnouti záhady všehomíra, nýbrž také v ohledě praktickém těžil z takových zkušeností svých. Co jindy jen příroda sama strojila v útrobách svých, co jen po různu a ne všude v stejné hojnosti rozšířila v lůně svém, to dovede člověk částečně nyní v pracovnách svých hotoviti, užívaje k účelu tomu hmoty, již mu příroda poskytuje, a nehynoucích sil jejích. Tak se podařilo ku př. zhotoviti mnohé nerosty ze součástek, kteréž v nich byly rozborem vypátrány. Zkoušky takové konali Gaudin, Ebelmen, Daubré, H. Sainte-Claire Deville, Caron a m. j. Mužové tito vyrobili ve Francii nejen veliký počet drahých kamenův, ale připravili i takové nerosty, kteréž v přírodě velmi hojny jsou. Podobnými pracemi nejlépe poslouží se geologii a nerostopisu, neboť rozřeší se jimi mnohé záhadné a namnoze sporné otázky, kteréž týkají se vzniku mnohých hornin a povstání země samé. Ale i průmysl má skvělé ovoce z prací takových. Nedávno podařilo se Fremymu a Feilovi v Paříži sestrojiti korund, rubín a safír u větší míře; lze proto očekávati, že tyto dosud vzácné látky stanou se obecnějšími a prospěšnějšími.

Jindy spokojili se, dovedše nápodobiti vnější stránku nebo vid nějakého předmětu, kdežto nyní směřuje všecka snaha k tomu, aby při nápodobených předmětech hmotná podstata jejich byla v úplném souhlase s ostatními vlastnostmi jejich, čímž pak jsou předměty strojené s plodinami přirozenými ve všem srovnalé a jedině tak stává se nápodobení takové úplným. Toho dovesti bylo ale teprvé tenkráte lze, když po nesčíslných předběžných pracích bylo seznáno složení a ostatní vlastnosti těl přirozených. Máměli tyto zkušenosti o tělech přirozených, můžeme pátrati směle po podmínkách, za kterých těla ona povstávají. Mnohé podmínky takové jsou již známy a také víme, v jak krásném souladu síly přírodní se nalézají. Síly tyto jsou nám sice podstatou svou neznámy; posuzujemeť ji pouze dle účinkův jejich; jsouť pakami, jichž užívá příroda k strojení a přeměně věcí všech. Známeli všecky podmínky, za kterých síly přírodní působí, můžeme, vyplníce podmínky takové, k určitému účelu prospěšné, donutiti tajemné síly tyto, aby nám byly k službám. Na ten spůsob stáváme se nezávislejšími na přírodě, vládkyni své a dovedeme z části soutěž její snášeti, neobávajíce se více, že práce naše se nezdaří.

Chemie novověká nese se k tomuto vznešenému cíli. Vypátravši hmotnou podstatu velikého počtu přirozených věcí, objevila i zákony, dle nichž spravují se přeměny světa hmotného. Chemik ví, jak v mnohých případech neznámá síla chemická sobě vede; ví, že za určitých podmínek součástky jistých těl v sebe působí, slučujíce se, čímž původní tělo znova se vytvořuje. Tak dovede chemie nejen rozkládati těla přirozená, nýbrž zná také, jak mnohá z nich zase se skládají ze součástek

svých. Byť i dosavade se jí nepodařilo ustrojiti velikého počtu složitých těl přirozených, přece ví nyní, že snaha její není nemožna a že co nyní se nedaří, zůstaveno snad nalezti věkům budoucím. Přese všecku neúplnost svou jsou však výsledky snažení novějších chemikův na poli *synthese chemické* již nyní tak skvělé, že zasluhují povšimnutí i v kruzích širších, tož tím více, že tento obor bádání lidského, stavě na základech pevných, slibuje přinesti v budoucnosti snad dosti blízké zajisté ještě hojnější užitek vědě i životu obecnému.*)

I.

Když byl slavný francouzský učenec Lavoisier ku konci minulého století položil pevné základy náuce chemické, dospěl k náhledu, že hlavním úkolem chemie jest rozbor neb analyse. Konáli chemie s různými těly přirozenými pokusy, snaží se rozkládati je, aby nabyla součástek jejich, kteréž po té o sobě zkoumá. Chemie dospívá k větší dokonalosti a blíží se více cíli svému, když rozkládá těla v součástky vždy jednodušší. Opětovnými rozklady nabývá se posléze prvkův, t. j. těl nejjednodušších, jichž nelze dále rozložiti, a tito prvkové jsou základem veškeré této náuky. Analysí nahlížíme sice bezpečně ve složení hmoty, pravého názoru však o podstatě její nabudeme, když dovedeme z různých součástek, kteréž jsme z jistého těla vyloučili, zase totéž tělo složiti. Jedině na ten spůsob přesvědčíme se, zda jsme správně pracovali. Potvrdíli se výsledky analyse jisté hmoty také její synthesí, pak známe hmotu tu úplně; a podobně nabýváme jen tehdy úplné známosti chemické těl přirozených, když dovedeme spojiti obě protivné methody, vedoucí k poznání jejímu, totiž doplnímeli analysi úplnou synthesí. Tím pak různí se chemie novověká podstatně ode všech náuk přírodních, kteréž vedou sobě hlavně analyticky.

Povšimněme sobě několika příkladů, kteréž vysvětlí, kterak sobě počíná analytik při výzkumech svých, a po té objasníme úkol synthese. Pozorujme nejprvé nějakou nerostnou hmotu s hlediště chemického, ku př. žulu. Žula obyčejná jeví se býti složena ze tří nerostů, ze živce bílého, neprůhledného, z křemene prosvitavého a tvrdého a pak z lesklých lupínků slídy, kteréžto nerosty lze od sebe odděliti a nedoznají při tom nijaké chemické proměny. Výsledkem tohoto bezprostředního rozboru žuly jest, že krystalovitá hornina tato jest směsí tří různých nerostů. Další postup rozboru záleží v tom, že dlužno živec, křemen i slídu rozložiti úplně v součástky jejich, aby nabylo se posléze prvkův, t. j. nejjednodušších součástek, v žule uzavřených. K účelu tomu dáváme působiti v každý řečený nerost určitým látkám, jichž pomocí z části se ruší. Křemen rozložíme v plynný, ve vzduchu obsažený kyslík a v pevný, černavý, krystalovitý křemík. Živec lze rozložiti zprvu v kyselinu křemičitou, kysličník hlinitý a draselnatý. Z kysličníků obou vy-

*) Hlavní pomůckou při sepsání tohoto článku byly spisy, kteréž vydal slavný badatel v oboru synthese, *M. Berthelot*, o témž předmětu (Traité élémentaire de chimie organique, La synthèse chimique. Chimie organique fondée sur la synthèse).

loučí se po jednom kovu, z prvého bílý, kujný hliník a z posledního měkký, bílý draslík a kyslík, z kyseliny křemičité vybaví se křemík a kyslík, jako z křemene. Na ten způsob jsme hotovi s rozborem chemickým křemene a živce a podobně bychom mohli rozložiti i slídu. Řečené tři nerosty jsou bezprostřední a viditelné součástky žuly; prvků, kteréž jsme v křemeni a živci objevili, nemohli bychom v obou nerostech tušiti, seznáváme je teprvé jako poslední součástky jejich, provedše zevrubný rozbor jejich. Rozbor tento vedl nás nejprvé k bezprostřednímu složivu žuly, v dalším pak postupu rozložili jsme složitější látky v jednodušší a z oněch pak vyloučili jsme látky nejjednodušší, prvky chemické, každému rozboru odporující.

Pozorujme s téhož hlediště rozbor nějakého těla ústrojného, proveďmež ku př. rozbor citronu. Rozbor tento není úlohou snadnou, poněvadž i v citronu, jako v žule, nalézá se vedle sebe několik látek různých, jež třeba od sebe odděliti; pročež záleží i rozbor citronu v několika pracích, kteréž v postupu určitém po sobě následují. Vytlačímeli citron, dostáváme kyselou šťávu a vonnou koru. Z kyselé slizké, poněkud nasladlé šťávy citronové můžeme vyloučiti několik látek, které v ní jsou již hotovy; tak dostaneme z ní bezbarevné hráně kyseliny citronové, kteráž jí udílí chuť kyselou, cukr hroznový a třtinový, zvláštní bílkovinu, soli a j. v. Každá z těchto látek jeví se určitými vlastnostmi, kterýchž pozbývá, když dále se rozkládá. Také slupka citronová chová v sobě jisté látky hotové; nalézáme v ní silici, po níž má citron svou vůni, žluté barvivo a hmotu dřevnatou, z níž skládá se valná část slupky. Každá z těchto látek vyznačuje se určitými vlastnostmi, jež sdělují se částečně s plodem, z něhož pochází. Souhrn látek těchto skládá citron podobně, jako skupením živce, křemene a slídy vytvořena jest žula. Každé zvláštní působení plodu řečeného v smysly naše, pochází od jedné nebo několika součástek jeho. Rozdělením citronu v jeho bezprostředné součástky proveden prvý oddíl rozboru jeho. V druhém oddíle dlužno provesti se součástkami těmito podobné zkoušky, jaké jsme konali, hleděvše seznati bližší a vzdálenější součástky křemene a živce. Rozbor chemický poučí nás, že silice citronová skládá se ze dvou prvků, z uhlíku a vodíku; cukry a kyselina citronová zavírají tři prvky: uhlík, vodík a kyslík, bílkovina pak drží v sobě hlavně čtyry prvky: uhlík, vodík, kyslík a dusík. Tito prvkové jsou nejvzdálenějšími součástkami oněch látek, z nichž citron jest vytvořen. Kdy bychom podobným spůsobem, jako jsme ohledávali žulu a citron, prozkoumávali všecka těla přirozená, konali bychom postupně dvojí rozbor jejich, t. j. rozebrali bychom je nejprvé v jistý počet látek jednodušších, ježto v nich jsou již hotovy (rozbor bezprostředný, Analyse immédiate) a z oněch látek vyloučili bychom posléze prvky jejich (rozbor v prvky, Analyse élémentaire). Z výsledků rozborův takových seznalo se, že bývají těla přirozená složena nejprvé z několika bezprostředných součástek, z nichž každá vyznačena jest určitými, nezměnitelnými vlastnostmi, jichž nemůže pozbyti, aby sama nedoznala podstatné změny v hmotě své. Proměnili se některá látka bezprostřední, nabývá i tělo, jež ji v sobě drží, změny určité. Horniny, zvířata a rostliny skládají se z jistého počtu rozmanitých součástek,

na jichž přítomnosti závislé jsou různé změny, které na tělech v přírodě shledáváme. Když rozborem vypátraly se bezprostřední součástky těl, nastupuje zevrubný rozbor oněch, jímž rozštěpují se v určitém postupu v látky jednodušší a nejjednodušší. V pravém oddíle rozboru třeba obezřetně jedny látky ode druhých odděliti, v druhém rozdělují se tyto působením mocných činidel v jednotlivé prvky, kterýchž nelze dále rozložiti. Rozbor bezprostřední a prvkový jsou dvojím základem pro výzkumy chemické oněch rozkladův, kteréž těla podstupovati mohou.

Kdy bychom přestávali pouze na rozboru látek, kteréž nám příroda poskytuje, nedošli bychom nikterak k úplnému poznání jejímu a mysl naše by neměla z důsledků takového bádání úplného uspokojení. K pravému poznání těl přirozených nestačí, rozložíli nebo zrušíli se; musíme býti také s to, z prvkův těla původní sestrojiti. Bylli rozbor tak zevrubný, že objevil nám veškery součástky hmoty, jakož i zákony, dle nichž spravují se četné přeměny její, pak z výsledků takové analyse vyplývá i možnost synthese. Při výzkumech podobných platí více nežli kde jinde slova slavného Bacona Verulamského: Scientia est potentia — věda jest moc. Známeli zákony, jejichž působením se všecky látky přirozené určitým a pravidelným postupem rozkladů rozpadávají ve své nejjednodušší součástky, lze nám prvou úlohu obrátiti a z prvočástek zrušeného těla opět tělo to složiti. Máli chemik tento cíl před sebou, počíná prvky, jež rozborem svým v látce přirozené vypátral, opět slučovati, aby z nich nabyl spůsobem tím týchž látek, kteréž jsou součástkami těl přirozených. To pak jest předmětem synthese. Abychom její potřebu a podstatu seznali a hranice oboru jejího omezili, užijeme několika příkladů z chemie nerostné.

Analysí vypátráme v soli kuchyňské dva prvky naprosto různé: plynný, žlutozelený, jedovatý chlór a měkký, jako stříbro lesklý sodík, který již v obecné teplotě mocně ve vodu působí, rozkládaje ji. Obě látky tyto nemají ani nejmenší podobnosti se solí, z níž pocházejí a již jediné skládají. Znajíce oba řečené prvky a vědouce, jak podivuhodnou měrou liší se od soli kuchyňské, mohli bychom se domnívati, že nejsou jedinými součástkami jejími. Ale synthese zbaví nás všeliké pochybnosti, poněvadž sloučením chlóru se sodíkem vzniká toliko sůl, srovnávající se ve všech vlastnostech svých se solí přirozenou; analyse sama by nás nikdy tou měrou uspokojiti nedovedla. Podobně můžeme křemen složiti z křemíku a kyslíku, živec pak lze sestrojiti z draslíku, hliníku, křemíku a kyslíku, t. j. z oněch prvků, kteréž byly rozborem v obou řečených nerostech vystiženy. Ale i jiné hmoty nerostné lze z prvočástek jejich skládati. Takových strojených látek jest pak známo již veliké množství, což vysvětluje se jednak hojností (asi 65) různých prvkův, kteréž nerosty skládají, dále pak skrovným počtem poměrů, dle nichž prvkové tito ve sloučeniny vstupují, a posléze poměrně dosti značnou stálostí složených těl nerostných. Tak může chemie nerostná synthesemi zkoušeti, bylyli rozbory zevrubně provedeny a na obou těchto základech může pak bezpečně stavěti, bez obavy, že stavba její se sesuje.

Obor synthese není ale tak rozsáhlý jako obor analyse. Analyse rozkládá těla přirozená v součástky bližší a vylučuje z oněch prvky,

jichž nelze více rozkládati ve hmoty různorodé. Synthese snaží se z prvků složiti jediné jejich bližší součástky, ponechávajíc jiným naukám pátrání po spůsobech, kterak těla přirozená přispěním sil jiných nežli chemických vznikla ze svých bližších součástek, jako na př. horniny z nerostů atd.

Podobné otázky, jaké zkoumavého ducha chemikova v oboru nerostné chemie ustavičně k práci a k pokroku nabádají, zaměstnávají důmysl a píli jeho v míře mnohem rozsáhlejší a spůsobem obtížnějším, máli rozbírati součástky některých bytostí oživených. Chemie nerostná dospěla již k dosti utěšenému rozkvětu, když chemie látek ústrojných trvala stále na nízkém stupni vývoje svého. Příčina tohoto úkazu leží v tom, že rozbory látek živočišných i rostlinných byly a jsou namnoze dosavade ještě velmi neúplny a poskytují proto synthesi dosti nespolehlivé základy. Ještě před dvaceti lety byly náhledy o synthesi organické velmi spleteny a ona sama byla v tom rozsahu, jaký nyní má, namnoze za nemožnou pokládána. Synthese organická má tím větší zajímavost, poněvadž táhne se k látkám, které v živých tělech vznikají. Slavný Berzelius přirovnává živá těla k pracovnám, v nichž se sbíhá mnoho dějů chemických, jež jsou původem všech výjevův, které souborem svým skládají život — a jež udržují pracovny tyto v takové spůsobě, že vyvíjejí se takřka z jednoho atomu až k nejvyšší dostižitelné dokonalosti, načež berou se zase cestou zpáteční, zábyvy jejich stávají se zdlouhavějšími, posléze přestávají úplně, a od té doby počínají prvky těla jindy živého poslouchati zákonův přírody neživé. Seznámímeli se do podrobna s látkami, kteréž v živém těle vznikají, a dovedemeli je potom z jejich prvků strojiti, nahledneme tak zajisté poněkud v podstatu největší záhady všehomíra, jakouž jest a povždy člověku zůstane — život.

Pozorujmež opět citron, abychom na příkladu jeho seznali obtíže synthese organické. Drobnohledem vypátráme v citronu buňky a cévy, skládající tkaniva, jež určitým účelem se vyznačují a jisté úlohy vykonávajíce, celku takto k udržení prospěšnými se stávají. Pozorujeli chemik citron, vidí v něm místo jeho ústrojnosti pouhé nahromadění různých bezprostředních součástek (kyseliny citronové, buničiny, cukrů, silice a j. v.), jejichžto vlastnosti nejsou závislé na tvaru jejich, kterýž jim při vzrůstu citronu byl udělen. Rozborem zpytuje pak zákony, dle nichž řídí se vznik a neustálá přeměna látek těchto v těle živém. Bezprostředné součástky těl ústrojných zruší se v dalším postupu analyse úplně, čímž zbývají z nich jen tři neb čtyry prvky, čili nejvzdálenější a tudíž i nejjednodušší součásky jejich. Jak málo podobají se prvky tyto oněm látkám, z nichž byly vyloučeny! Z oněch čtyr prvků, skládajících veškera živá těla, jsou tři plyny; dva z nich (dusík a kyslík) smíšením svým skládají vzduch a třetí (vodík) jest obsažen vedle kyslíku ve vodě. Čtvrtý prvek, uhlík, jenž nejvíce přispívá k zvláštnímu rázu ústrojnin, jest látka pevná. Tito čtyři prvkové spolu se sirou, kostíkem a několika jinými hmotami jsou jediné látky, jichž užívá příroda k vytvoření nesmírného množství velice rozmanitých těl zvířecích a rostlinných. Kombinací jejich vznikají miliony různých látek ústrojných!

Chemikovi běží o to, aby pomocí oněch několika prvkův složil bezčetné téměř množství různých ústrojnin, jež jsou součástkami živých

těl. V oné jednoduchosti prostředků, jichž lze užiti, leží právě největší obtíže, s jakými setkáváme se, hledíce řešiti záhady synthese organické. Chceme-li strojiti různé ústrojniny z prvků jejich, jest nám objeviti celou řadu tajemných dějů chemických, v jichž průběhu přímé součástky těl ústrojných se přeměňují, jak toho vymáhá výživa, dospívání a celý vývoj jejich. Obtíže, s jakými setkávali se starší chemikové při synthesi ústrojnin, byly tak veliké, že drahně času pokládala se synthese organická vůbec za nemožnou, a v tom záležel též nejpřísnější rozdíl mezi chemií nerostnou a organickou. Že synthese ústrojnin z počátku tak obtížnou se zdála, mělo příčinu též v tom, že nečiněn rozdíl mezi ústroji živých těl, jakož jsou buňky, tkaniva a j. v. a mezi bezprostředními součástkami ústrojnin, ježto jsou určité chemické sloučeniny. Výzkum tvaru, podstaty a působení ústrojů nenáleží však v obor chemie, podobně jako není úlohou její, aby bádala o vzniku hornin aneb aby snažila se snad nápodobiti tvoření vrstev zemských; prvé záhady náleží řešiti fysiologii a druhými obírá se geologie. Úlohou čistě chemickou jest však strojení bezprostředných součástek těl ústrojných a nápodobení oněch dějů, kteréž sbíhají se při rozmanitých přeměnách týchž ústrojnin. Úlohu synthese a její různé cíle nejlépe lze vymeziti, povšimneme-li si podrobněji, po kterých cestách brala se chemická bádání v oboru ústrojnin, prvé nežli mohla idea synthese uzráti a skvělého ovoce přinesti.

II.

Drahně času byl o ústrojninách rozšířen náhled, že nejsou podrobeny týmž zákonům jako těla nerostná, nýbrž že vznik a přeměny jejich závisí na zákonech a silách prazvláštních, kteréž jsou v odporu se silami světa anorganického. Mnozí myslili si po příkladu Buffonově, že ve zvířatech a v rostlinách nalézá se zcela zvláštní oduševnělá hmota ústrojná, kteráž v podstatě své se různí ode hmoty nerostné. Arciť náhled tento brzy byl vyvrácen, neboť rozbor ústrojnin neobjevil žádného nového prvku, než dokázal toliko, že v ústrojninách uzavření prvkové nalézají se i v říši nerostné rozšířeni. Ale i po tomto výsledku ještě nedávno badatelé větším dílem, opírajíce se o nemožnost synthese, myslili, že podléhají těla ústrojná zcela jiným zákonům, nežli které dosud známy jsou. Praví v příčině té slavný Berzelius: „Zdá se, že v přírodě živé poslouchají prvky zcela jiných zákonů nežli ve světě mrtvém; zplodiny jejich vzájemného působení budou proto úplně jiné nežli v přírodě bezústrojné. Kdy by objevila se příčina, proč mají se prvkové v přírodě mrtvé jinak k sobě nežli v tělech živých, bylo by to klíčem k theorii chemie ústrojné. Ale příčina ta jest nás v té míře tajna, že nemáme aspoň dosavad žádné naděje, bychom ji vypátrali." Jinde praví týž badatel: „Umění nedovede prvky přírody neústrojné spojovati po způsobu přírody živé. Dáváme-li činidlům chemickým působiti v ústrojniny, vytvořuje se skrovný počet látek s ústrojninami srovnalých, ale to stává se vždy tak, že uměním uvedou se ony látky k svému konečnému rozštěpění o několik kroků blíže; nikdy však nepodařilo se, aby zplodila se kyselina šťovíková, jablečná neb octová přímo z prvků ne-

rostných.“ V těchto slovech před více než padesáti lety pronešených obráží se zcela zřetelně stav tehdejší náuky chemické. Tehdy dovedli sice rozkladem složitějších látek, jež vytvořily se za spolupůsobení života, strojiti mnohé ústrojniny, však nedovedli z látek, které jim rozbor poskytoval, skládati, co byli zrušili. Ale jen tím způsobem bylo by lze dokázati, že síly nerostné i ústrojné jsou totožny, když by pokusy mohlo se stvrditi, že účinky obou druhů sil jsou srovnalými. Ale podobný důkaz provesti v té době nikomu nebylo možno.

Pohlednemeli na různé cesty, po nichž bral se výzkum ústrojnin v době Berzeliově a ještě do nedávna, shledáme, jak velice bylo tvrzení slavného Švéda oprávněno. Vývoj chemie organické stával se tenkrát hlavně způsobem analytickým. Četní badatelé připravovali různé, v tělech ústrojných již hotové součástky, brousili důvtip svůj nalézáním a zkoušením četných prostředků, jimiž by se takové látky jedny ode druhých bezpečně a snadno oddělovati daly, a po té pokračovali teprvé k výzkumu složení chemického, proměn a vztahů různých těchto prvotních ústrojnin. Nejvíce vynikal ve výzkumech značného počtu ústrojnin již v minulém věku slavný krajan Berzeliův, Karel Scheele, jenž objevil veliký počet ústrojných kyselin. Jiní brali se touž drahou s větším nebo menším štěstím a pokládali výzkumy tyto za nejčelnější úlohu chemie rostlinné a živočišné. „Prvá obtíž, s níž setkáváme se při zpytování látek ústrojných, praví Berzelius, záleží v tom, jeli to, co zkoumati hodláme, sloučeninou anebo snad jen smíšeninou dvou ústrojnin anebo posléze jeli v skutku látka ta všech ostatních sproštěna. Všude v přírodě ústrojné jsou překážky, které se staví badateli při oddělování ústrojnin v cestu, mnohem větší a cesty, k cíli, vedoucí méně hojny nežli v říši nerostné, pročež můžeme o tomto oddíle chemie za to míti, že nalézá se ještě v plenkách.“ Následkem obtíží těchto stalo se, že mnohá látka, jsouc od různých badatelů též různým způsobem posuzována, byla i rozličnými jmeny označena a často leckterá směs byla za určitou sloučeninu pokládána, poněvadž panovaly značné neshody v tom, které znaky chemické sloučeniny jsou podstatny a bezpečně k poznání jejímu vedou. Tak ku př. pokládali r. 1807 dva znamenití chemikové, Vauquelin a Fourcroy, kyselinu mravenčí a kyselinu mléčnou za nečistou kyselinu octovou, zvláštními živočišnými látkami pomíšenou. Jiní měli kyselinu hippurovou a kyselinu benzoovou za totožné a t. d. Zmatkům těmto učiněna teprvé od té doby u valné míře přítrž, když po zdokonalení chemického rozboru ústrojnin seznalo se, že hlavní význačnou vlastností chemické sloučeniny jest její určité stálé složení chemické.

Seznavše, že bezprostředné součástky těl živých jsou určitými sloučeninami chemickými, a vypátravše, že všecky látky, které jsou v živé přírodě již hotovy, skládají se jen ze skrovného počtu prvků, hlavně jen z uhlíku, vodíku, kyslíku a dusíku, obrátili se četní badatelé k vypátrání a sledování proměn, kteréž ústrojniny za různých účinkův podstupují. Proměnami těmito strojili z jedněch ústrojnin jiné ústrojniny známé anebo rozkladem látek složitějších připravovali jednodušší, kteréž sice v přírodě se nevyskytují, ale podle složení svého k bezprostředním součástkám ústrojenců těsně se přidružují. Tak vycházelo se od pevných a často beztvárných, nejsložitějších ústrojnin, vzniklých působením života,

a postupovalo se k látkám těkavým a určité, avšak jednodušší složení majícím a od těchto kráčelo se k sloučeninám ještě jednodušším, až posléze zastavil se rozbor u prvků, nejvzdálenějších součástek ústrojniu.

My můžeme snadno sledovati pravidelnou řadu těchto postupných proměn a pozorovati prostředky i podmínky k účelu takovému potřebné, povšimnemeli si blíže v příčině té nějaké ústrojniny složité, ku př. škrobu. Tato látka, v rostlinstvu přehojně rozšířená, jest potrojnou sloučeninou, neboť drží v sobě uhlík, vodík a kyslík. Škrob není hraněn, skládáť se z drobounkých zrníček, ježto při silnějším zvětšení jeví zcela zvláštní organický tvar, podle něhož lze poznati, ze které rostliny pochází. Působením horka nebo chemických činidel snadno škrob se rozkládá; ve vodě se nerozpouští. Zahřívámeli jej s některou zředěnou kyselinou, snadno mění se v jinou látku, totiž v krystalovitý, ve vodě snadno rozpustný cukr hroznový, jehož tvar není více závislý na povaze ústroje, jenž jej v přírodě zplozuje, přece však i tato látka velmi snadno zrušiti se nechá. Z cukru lze strojiti látky některé, jež jsou jednodušší nežli on sám. Přičinímeli k jeho roztoku kvasnic, rozkládá se za krátko v plyn uhličitý a v líh. Prvá látka, z uhlíku a kyslíku složená, náleží již mezi sloučeniny nerostné; líh však jest ještě látkou ústrojnou, skládaje se, podobně jako škrob a cukr, z uhlíku, vodíku a kyslíku, ale má již složení méně spletené nežli látka, jejímžto rozkladem se vytvořil. Líh jest látka těkavá, s vodou mísí se do vůle a vyznačuje se mimo to zcela určitými fysikálními vlastnostmi. Snadno mění se teplem v páry, nerozkládaje se, což svědčí též o jeho jednodušším složení a větší stálosti, než mají škrob nebo cukr. Též odporuje lépe účinku horka, kyselin i sehnaných žíravin, nežli původcové jeho. Poněvadž jest líh ústrojninou, nejeví přece ještě té stálosti, jako voda nebo plyn uhličitý. Doznáváť za působení mocnějších činidel chemických dosti značných změn; tak dostačí ku př. již působení silné kyseliny sírové za jistého horka, aby rozpadl se ve vodu a zvláštní plyn, uhlovodík těžký. Posléze jmenovaná sloučenina, vytvořivší se na třetím stupni rozkladu, jest ještě jednodušší než líh, poněvadž skládá se jedině ze dvou prvkův, uhlíku a vodíku. Uhlovodík těžký odolává také lépe působení mocných činidel chemických, ale není přece ještě sloučeninou nerostnou, rozkládaje se snadněji než voda a plyn uhličitý. Tak stačí již silné horko, aby rozložil se ve vodík a ještě jednodušší plyn, t. j. uhlovodík acetylen; z posledního lze ještě mocnějším žárem vyloučiti obě součástky jeho, uhlík a vodík. Tím jest rozbor dokonán. V postupu takovém dostáváme se v průběhu celé řady určitých proměn od škrobu k cukru, pak k líhu, k uhlovodíku těžkému, k acetylenu, posléze k uhlíku, vodíku, k vodě a k plynu uhličitému. Jiné podobné řady postupných rozkladův poskytují všecky různé látky, vybavené z těl oživených. Obyčejně postupuje se dle způsobu popsaného od složitějších těl potrojných až k uhlovodíkům, kolem nichž seřaďují se v novější době všecky sloučeniny ústrojné.

Veškery takové proměny způsobené na ústrojninách, mají jistý znak společný. V průběhu těchto proměn blíží se totiž sloučeniny tyto znenáhla svému úplnému rozkladu v jednotlivé prvky. Místo aby se rozložily ústrojniny, kteréž povstaly za působení života, takřka jedním

rázem, rozkládaly se ponenáhlu v určitém, pravidelném postupu, při čemž pokračovalo se od původních hmot složení namnoze záhadného k sloučeninám vždy jednodušším, až došlo se ku konečným zplodinám každého úplného rozboru, k jednotlivým prvkům. V posledních třiceti letech vykonána dle spůsobu takového veliká řada znamenitých prací, jimiž nejen různé ústrojniny a vzájemnost jejich mnohem lépe se seznala, nežli kdy před tím možno bývalo, nýbrž také objevilo se v průběhu takových výzkumů, spočívajících na postupně pokračujících rozkladech, hojně nových, velmi zajímavých a namnoze i užitečných ústrojnin strojených, pomocí jichž položeny byly po té základy pro vědecké roztřídění látek ústrojných. Jak znamenitě práce takové vědě posloužily, o tom nejlépe se poučíme, pohlednemeli, jak pokračovala věda za dob dávno uplynulých.

Prvé pokusy, směřující k rozboru ústrojnin, jaké jindy (v XVII. a na počátku XVIII. věku) přehojně se podnikaly, vedly k tak podivným výsledkům, až se zdálo, že vnitřní povaha ústrojnin navždy zůstane nás tajna. Bylot tehdy zvykem, užívati k rozboru ústrojnin překapování, jímž snadno těkavější látky od méně těkavých se oddělují. Látky ústrojné pálily se, aby k nim vzduch neměl přístupu, a zplodiny, které z nich horkem se vypuzovaly, sbíraly se v ochlazených přístrojích. Tak prozkoumávala akademie náuk v Paříži ku konci XVII. a v prvé polovici XVIII. věku více než tři tisíce rostlin jedině za účinku ohně a dospěla pak po namáhavých a rozvláčných pracích těchto k překvapujícímu výsledku, že všecky ústrojniny poskytují při překapování celkem tytéž zplodiny, t. j. olej, zvláštní vodnatou kapalinu, uhel a j. v.; látky živočišné vydávají při týchž pokusech mimo řečené hmoty ještě těkavé alkali (čpavek). Veškery takové zplodiny překapování za sucha velice sobě se podobají, nejevíce zároveň ni nejmenší podobnosti s oněmi látkami, ježto překapovány byly; ze pšenice a z jedovatého bolehlavu dostávají se spůsobem tím tytéž látky. Při podobných výzkumech nebylo lze látek ústrojných od sebe oddělovati, poněvadž za vyššího žáru žádná ústrojnina neobstojí, rozkládajíc se ihned v látky, jež za takových podmínek udržeti se mohou. Pozoruhodným výsledkem pracných výzkumů těchto bylo, že počala rozeznávati se chemie ústrojná od chemie nerostné, poněvadž nerosty zcela jiné zplodiny poskytují, jsouli překapovány; mimo to shledalo se, že všecky rostliny skládají se z týchž látek, poněvadž při překapování poskytují stejné zplodiny a že zvířata obsahují látky poněkud složitější, poněvadž z nich při překapování mimo zplodiny, jaké i z rostlinných látek se tvoří, dostáváme ještě i čpavek. Když pak seznána nerozložitelnost prvků, dokázalo se v druhé polovici minulého století, že látky rostlinné jsou složeny hlavně z uhlíku, vodíku a kyslíku, kdežto při látkách živočišných připojuje se k těmto prvkům ještě dusík. Již v té době, kdy konány vzpomenuté rozbory překapováním ústrojnin, mluvilo se sice o synthesi, ale více jen s úsměchem, aby se dokázalo, na jak slabých nohou stálo tehdy ještě učení chemické. Tak prý francouzský filosof Rousseau pravil kdysi známému chemiku Rouelleovi, jehož rozpravám a pokusům obcoval, že neuvěří v moc chemie, leč když mu ustrojí znovu chléb ze zplodin, ve které tento rozkládá se ohněm! — Jak málo sobě byli v téže době vědomi obtíží

a cílů synthese, o tom svědčí i následující příklady ještě. V XVII. věku myslil Glauber znamenitý jinak badatel, že provedl synthesi octa, smíchav líh s kyselinou sírovou a s vodou. Mnohem později domníval se Baumé (v druhé polovici minulého století), že ustrojil kyselinu bórovou, když byl ostavil drahně času na vlhkém vzduchu směs šedé hlíny, tuku a čerstvého hnoje chlévského. Nebude nám s podivením, že mohly býti podobné pokusy pokládány za synthese, rozpomenemeli se, že stalo se tak v době, kdy ještě věřili alchimistickým náhledům, že vůni zplozuje všem vonivům společná látka, již zvali „spiritus rector," že hořkost a kyselost mají podstatu svou ve zvláštní hořčině a všeobecné kyselině a že posléze veškery práce tehdejší směřovaly k nabytí té obecné hořkosti nebo kyselosti. Také hádali se ještě před sto lety o to, zdali ty látky, kteréž přeměnou složitějších ústrojnin vznikají (jako kyselina šťovíková z cukru), nejsou ve hmotách oněch již hotovy a zdali tudíž přeměny takové nejsou jen pouhým vybavením.

(Dokončení.)

Písemnictví jihoslovanské r. 1879.

Podává

Jaromír Hrubý.

Referát o literatuře jihoslovanské musí se i letos ještě omeziti rozhledem po literatuře srbsko-chorvatské a slovenské, neboť ani rok 1879 nepřinesl slovesnosti bulharské díla pozoruhodnějšího, ať beletristického, ať vědeckého. Nově probuzená činnost politická v obou samosprávných oblastech bulharských absorbovala duševní činnost všech téměř vzdělanců bulharských a sáhloli se tu a tam přece k péru, byl účel toho opět jen politický. Literatura publicistická a politická vzmohla se v Bulharsku během r. 1879 ovšem značně a může se nyní již vykázati celou řadou velmi slušných časopisů politických, jakož jsou jihobulharské v Plovdivě vydávané, *Marica* a *Narodnyj Glas*, ve Srědci vycházející *Vitoša*, orgán bývalého ministerstva Balabanova, *Cělokupna Bъlgarija*, orgán velkobulharské strany Karavelova a Slavejkova, nový neodvislý *Bъlgarski Glas*, Ruščucký *Bъlgarin* a *Slavjanin* a jiné v jiných městech bulharských. Listu zábavného neb vědeckého Bulhaři minulého roku neměli; činí se však přípravy k založení časopisu zábavného i vědeckého. Kromě časopisů vydáno r. 1879 v jazyku bulharském asi 30 knih a brošur, z nichž největší část zaujímají knihy školní, pak je několik překladů z ruštiny a frančiny a konečně tři původní díla básnická: dvě dramata (*Petar Asjen* od N. J. Nenova a *Stefan Karadža* od Stančeva) a jedna báseň Ivana Vazova, *Vidul*, idyla ze života thráckého. Vidul, ač jen knížečka třicetistránková, jest nejpřednějším zjevem slovesnosti bulharské v uplynulém roce a svědčí o nevšedním nadání básnickém mladého poety, kterýž v připojeném k Vidulu Poslání osvědčil se též dobrým humoristou. Vazov upravil k tisku ještě jinou novou báseň, *Gramada*, jejíž děj vzat ze součas-

ného života jihobulharských Šopů; z ukázek uveřejněných v Blg. Glase možno souditi, že i Gramada bude dílem pozoruhodným, a že Vazov zaujme přední místo mezi básníky bulharskými vůbec. Značnějšího rozvoje krásné literatury bulharské nadíti se lze ovšem teprvé tehdáž, až se politické poměry tamní náležitě ustálí.

Dosti rozmanitý obraz poskytuje literatura srbsko-chorvatská v roce 1879, a to jak literatura krásná, tak i vědecká. Rozvoji literatury vědecké napomáhá nejvíce universita Záhřebská, a proto většina spisů vědeckých tiskne se písmem latinským čili chorvatsky, jakož jest počet spisů chorvatských stále ještě bohatší než spisy tištěné kyrilicí čili srbské.

Z děl básnických sluší na prvém místě uvesti souborné vydání písní (Pevanija) Zmaj Jovana Jovanovića, jichž vyšlo během minulého roku 4 sv. Z. J. Jovanović je největší na ten čas básník jihoslovanský, jest opravdový tlumočník národní myšlenky, zástupce tužeb národa a proto jeho miláček. Již plných 30 let budí svou písní Jihoslovany ze sna k životu národnímu a to s úspěchem závidění hodným. Dojem jeho písní na čtenáře je tak rozhodný, že při čtení jich mizí vášnivý, stále ještě zuřící boj mezi oběma bratrskými kmeny srbským a chorvatským; a jako pravoslavný Srb s nadšením se probírá jeho verši, sklání před Jovanovićem šíji též katolický Chorvát a uznává jich význam. „Politický boj dnes zuří,“ píše na př. recensent Chorvát o písních Zmaje Jovanovića, „předsudky a cizí nepřátelé rozvozují sourodá plemena, avšak kdo chápe vyšší cíle, kdo rozumí kulturnímu rozvoji národa, ten se vznese nad takové bezdůvodné půtky a ocení každý kulturní zjev i plod, napsaný oním jazykem, jímž sám hovoří, jejž zove svým jazykem mateřským.“ Jak praveno, Jovanović básní již přes 30 let, avšak nebylo dosud souborného vydání jeho spisů. První podnět k vydání takovému učiněn při oslavě 25leté literární činnosti jeho, vloni pak došlo k uskutečnění důležitého toho podniku. Básně se tisknou v pořádku chronologickém v úpravě velmi slušné. Jovanović jest rozhodný lyrik, a i tam, kde se pokouší o báseň výpravnou neb baladu, všude převládá lyrika. Vedle toho oplývá zdravým humorem, tak že ho Srbové považují dosud za nejlepšího svého humoristu. Nejpřednější básně jeho jsou *Đulići* a *Đulići uveoci* a některé humoristické ody (kiseloj čorbi, čuturi, makovom kralju a j.).

Kromě sebraných básní Jovanovićových vydány minulého roku písmem kyrilským v novém šestém doplněném vydání *Pesme* Br. Radičevića, proslaveného, avšak již r. 1853 zemřelého autora básně *Djački rastanak*; pak svazek basní St. Vladisl. Kaćanského *Skupljene pesme* a konečně sbirka vlasteneckých básní D. Rogića, v níž zasluhují pozornosti zvláště písně z dob Balkánského osvobození, věnované junákům černohorským.

Mnohem chudší byla toho roku básnická literatura chorvatská. Uvedemeli v Dubrovníce vydanou sbírku různých básní Dalmatince A. Kaznačiće, zbývají pouze dvě samostatné knihy veršů, vydané v Záhřebě. Jsou to *Različite pjesme* F. Z. Prečečkoga a *Primula veris* Kr. Kutena. Prečečki je starý chorvatský básník z dob ilirského vlastenectví Gajova, a básně jeho jsou ponejvíce obsahu vlaste-

neckého, aneb opěvají život rodinný. Vienac praví o nich, že „jsou psány bez velkých pretensí i planého hluku; člověk věří a může věřiti básníku, že procítil, co napsal, i jest patrno, že je mu poesie milou zábavou.“ — V Kutenovi vítá kritika chorvatská nadějnou básnickou sílu. Primula veris jsou jeho prvotiny, z nichž přes různé poklesky a začátečnická nedopatření dýše přece milý dech pravé poesie, opravdový cit a plamenná láska k vlasti. Svým obsahem jsou písně Kutenovy erotické a vlastenecké, dotknuté tu a tam pessimismem, jevícím se vůbec u všech mladých poetů.

Kromě toho uveřejněno více básní i v beletristických časopisech *Vienci* v Záhřebě, *Slovinci* v Dubrovníce, *Srbské Zoře* ve Vídni a *Javoru* v Novém Sadě.

Literatura dramatická jest u Jihoslovanů dosud v plenkách; pokusy na tomto poli básnickém nevystupují nad prostřednost, i počet vydaných dramat je nepatrný. Tiskem vydána minulého roku celkem 4 původní dramatická díla; tři knihy vyšly chorvatsky a sice J. Jurkoviće Dramatička djela, svazek 2., v němž jest obsažena 5aktová činohra Poslední noc a dvě veselohry Kmotrovství a Obraz Pradědův; dále N. Milana Dramatična djela (tři veselohry Veteranac, Amanda, Bez brkovah), a konečně od Dubrovčana J. Palmotiće Gjonoriće tragedie Didone. Na národním divadle Záhřebském provedena mimo to nová původní 5aktová tragedie Marula od anonymního spisovatele, jež se však nepotkala s výsledkem valně příznivým. Písmem srbským vydáno pouze jedno nové dílo dramatické, totiž fraška *Friše Fire* od K. Ristiće, tištěná v 14 sv. Zbornika pozorišnich dela, vydávaného v N. Sadě.

Jihoslovanští básníci-spisovatelé mají dosud velmi nebezpečného konkurrenta v poetovi-lidu, kterýž stále ještě zápolí s nimi o palmu vítězství. Sbírání plodův národní poesie a filosofie lidu srbsko-chorvatského není dosud ještě ukončeno, a každý téměř rok přináší nové sborníky tu písní prostonárodních, tu pohádek a pověstí. Ve vzhledě tom byl rok 1879 nad jiné plodný a přední místo mezi různými publikacemi toho druhu náleží sborníkům Kuhačovu a Bogišićovu.

Fr. Š. Kuhač vydává již od tří let rozsáhlý sborník jihoslovanských (netoliko chorvatských) národních písní s nápěvy a klavírním průvodem. Díl I. celého díla, nadepsaného *Južnoslovjenske narodne popjevke*, vydán r. 1878 a byl zejmena od hudebníků po celé Evropě ode břehů moře Atlantského až po Volgu přijat s opravdovým nadšením. Po zemích slovanských v Rusku, Polsku, v Čechách i v jižním Slovanstvu všude se dostalo velikolepému podniku Kuhačovu zaslouženého uznání, a právem se lze nadíti, že publikace Kuhačova bude míti značný vliv na rozvoj slovanské hudby právě nyní, kdy národní ráz počíná se domáhati svého práva a to s úspěchem značným i ve plodech umění hudebního. Během roku minulého ukončil Kuhač II. díl nákladného podniku, v nějž pojaty opětně národní zpěvy všech Jihoslovanů — bulharské, srbsko-chorvatské i slovenské — jako v díl první, tak že vydáno až dosud celkem 800 národních nápěvů čili tolikéž elementů budoucí národní hudby jihoslovanské. Směšno jest, jak vztekle si počínají maďarské časopisy proti dílu tomuto, jehož význam pro kulturní

rozvoj Jihoslovanů nemohou zneuznati a proto v málomocné zášti je hledí pošpiniti ničemným podezříváním jeho původnosti. Kuhač sbíral nápěvy písní nyní tiskem vydávaných na větším díle sám a procestoval za tou příčinou mnohé kraje jihoslovanské. Když procházel chorvatské území v Uhrách, byl od tamějších maďarských úředníků chycen a vězněn, že prý je panslávským špehem a agitátorem. Když pak Egyetértés pochválil kdysi sborník Kuhačův, nesnesl té chvály jistý literární časopis maďarský a pronesl se (dle Vience) o věci té v tato pamětihodná slova: „Jihoslovanů není. Kuhačovo dílo je plodem jihoslovanské propagandy. Kuhače platí Rusové, aby těmi písněmi utvořil jihoslovanskou jednotu. Hříchem je dobrému lidu *uherskému* takového co odporoučeti." Vtipně dodává k tomu Vienac: „Ach, vy ubozí kozáčkové, ovčáci, slepci, žebráci, vy sirotkové a lékařice, kteří jste Kuhačovi zpívali ony písně, vy jste nebezpeční členové oné strašné propagandy, vy jste ruští agenti a Kuhač spává na samých ruských rublech."

Neméně pozoruhodným jest i dílo proslaveného znalce právních starobylostí jihoslovanských Srba prof. B. Bogišiće *Narodne pjesme* iz starijeh, najviše primorskijeh zapisa (vydané v Bělehradě). Jest to sbírka 130 starobylých národních zpěvů, namnoze *bugarčic* tak zvaných, jež zpívány původně na přímoří Adriatském a zde zapsány do různých listin a knih, nyní pak po prvé z nepřístupných archivů společně opět na světlo vydány. Zpěvy sborníku Bogišićova vynikají nejenom vzácnou cenou poetickou, jako všechny starší zpěvy srbsko-chorvatské, nýbrž poutají též pozornost jazykozpytce svými formami slovnými, rozměrem atd. U příležitosti té podotýkáme, že podobnou záslužnou publikaci starobylých národních zpěvů jihoslovanských chystá i Matice chorvatská.

Z ostatních sbírek srbsko-chorvatských národních písní, vydaných r. 1879 jmenujeme: S. P. Kotoranina *Pjesme Kosovskog boja 1389. godine* (3. vyd.); *Kraljević Marko u narodnim pesmama*, St. Boškoviće *Bačvanske pesme*, zejmena písně ženské, svatební a písně o boji srbsko-tureckém; dvě sbírky Mijata Stojanoviće: *Šala i zbilja*, sbírka národních přísloví, pořekadel, hádanek atd. a *Narodne pripovjedke*, obsahující dobrý výběr pohádek a pověstí slovanských pro mládež; a konečně *Srpske narodne zdravice* o Slavama, krsnome imenu i drugim prilikama, t. j. sborník říkadel, jimiž se při národních slavnostech pozdravují Srbové v Dalmacii, na Černé Hoře, v Hercegovině, v Bosně a v Srbsku.

Novelistika obohacena r. 1879 značnějším počtem spisů srbských a několika zdařilejšími pracemi chorvatskými. Uvedeme nejprvé spisy srbské. *Skupljene pripovjedke* Vl. Gjorgjeviće dospěly svazku 4., v němž obsaženy práce psané v letech 1865—1875. První z nich, Kapetan Veljko, jest episodou z dobývání Bělehradu; Hajdukova majka věnována je strastem života hajduckého, a trefně v ní líčena matka hajduka Borivoje; v povídce Čir Tisa vyniká zejmena stařec Bulhar; Na brodu (parníku) Sofia vypisuje spor o národnost a víru, vedený mezi cestujícím archimandritou a profesorem; Kroz Švajcarsku a S bogom jsou feuilletonistické lehké náčrtky. Práce Gjorgjevićovy nemohou se sice vyrovnati nejlepším novelám srbským, poskytují však lehkostí slohu čtení dosti příjemné.

Rozhodným talentem ukázal se však M. Đ. Milićević, jenž vydal sbírku povídek a pověstí *Zimnje večeri*. V úvodě k svému spisu se omlouvá, že jest samoukem a že jaksi neprávem se chopil péra, byv zvěčnělým Ljubišou vyzván, aby vypravoval „cosi z národního života tam u vás.“ Uposlechl prý, napsal tu a tam cosi, co mu právě v mysli tanulo, a tak vznikla pro Zimní večery sbírka rozkošných obrázků, jako jsou Neznani apostoli, Pobratimi, Od nevolje divljak, Poturčenica Lejla, Hajduci, Selo vodoplavno, Jedan sudni dan, Narodni sud a Pod orasima. V povídkách těchto vylíčeny episody z dávnější i nové historie srbské, zejmena rozkošné jsou obrazy z dob povstání srbského, v nichž zobrazeni národní hrdinové Karađorđe, Miloš, Čupić, Veljko a j. Děj ve všech těchto obrázcích je tak prostý, nestrojený a přec plný života, jako by vzat byl přímo ze srdce lidu. Povahopisy jednajících osob jsou proto plastické a zcela přirozené, jakož i jazyk vzat téměř přímo z lidu. Milićević měl tu patrně za vzor rozkošné novelky Ljubišovy ze života hercegovského a černohorského, a věru podařilo se mu dostihnouti vzoru. I líčení jeho oplývá přirozeným humorem, vlastním každému Jihoslovanu, a poráží spolu tragikou, jíž překypuje veškeren život bratří na Balkáně. Kdo by si přál nahlednouti v srdce kulturou ještě nezkaženého lidu srbského, v Zimních večerech najde věrné jich fotografie. — Téhož rázu a s nemenším úspěchem je komponována novější povídka Milićevićova *Jurmusa i Fatima*. Vypisuje se v ní osvobození šesti okruhů v letech 1832—1834.

Předním z žijících novelistů srbských jest M. Šapčanin. Z jeho péra vyšla roku minulého 2. a 3. kniha sebraných povídek, zejmena: Tudja krv, Homaljska ljepotica, Katanska buna, Vladičina sestra, Sviračica, Predbojnici a pak vypsání cesty S Drine na Nišavu, konané v letech 1877 a 1878. Šapčanin je nyní vedle Igňatoviće representantem srbské moderní novelistické školy národní, která vzdělavši se na vzorech západoevropských povznesla domácí novelu na nebývalý dosud stupeň dokonalosti, zachovavši jí úplně ráz národní. Šapčanin vládne mistrně jazykem i formou a vyniká zejmena svou elegancí dikce, následkem čehož se stal nejhledanějším nyní novelistou srbským.

Z ostatních srbských prací novelistických uvádíme *Skupljene pripovjetke* Vl. Đorđeviće, jichž vyšly dosud 3 svazky; *Jelka*, novela od Kosty Ristiće; *Is srpskoga života*, povídky od Stef. V. Popoviće, mající za předmět scény ze života Srbů v bývalé Vojvodině, celkem dosti zdařile a pravdivě líčené, a konečně dojemný obraz *Dečiji jady* od N. E. J. Petroviće, v němž načrtány útrapy osiřelého dítěte za dob tureckých válek.

Chudší jest novelistika chorvatská. Přední zmínky zasluhují tu povídky, vydané Maticí Chorvatskou, a sice *Prosjak Luka* od Aug. Šenoy a *Zmaj od Bosne* z péra Jos. Eug. Tomiće. Tomić je znám jako dovedný dramaturg. Tuto, po delší přestávce vystupuje zase s povídkou, a sice obsahu časového, neboť v ní líčen boj srbských begů bosenských proti vtírajícímu se cizímu živlu tureckému. Děj spadá do dob panování sultána Mahmuda II. v druhé čtvrti našeho století, kdy se vláda osmanská snažila všemožně o to, aby vyhubila poslední zbytky bývalé srbské samosprávy, nalézající se v rukou srbských ač potur-

čených begů-zemanů. Bohatý obsah povídky líčí spory Osmanů se Srby, podporované zrádnými přeběhlíky, mezi ně vloženo několik pěkných milostných scén a zvyků národních, čímž se stala povídka i půvabnou i poučnou zároveň, ana zobrazuje děje namnoze dosud neznámé. — Žebrák Luka od osvědčeného románopisce a redaktora Vience A. Šenoy je zdařeným pokusem o povídku ze života selského lidu. Všechny osoby jsou obyvatelé chorvatské vsi nedaleko malého města a hrdina žebrák jest osobnost plná resignace nad zmařenými pokusy o nabytí „čestného postavení v člověčenstvu."

Nákladem družstva sv. Jeronýma vyšly *Pripoviesti* iz poviesti (dějin) hrvatske iz okolice Križevačke od Dr. Ferkiće. Ferkić je starší již spisovatel chorvatský, který po delší přestávce vystupuje opět na veřejnost; v Pripovjestech jsou obsaženy dvě dobré historické povídky Krvavi sabor a Brat i sestra. Uvedemeli ještě Kaukovu historickou povídku o smrti Mikuláše Zrinského, jsme hotovi s chorvatskými novelami, vydanými ve zvláštních knihách. Pro příbuznost účelu mohli bychom sem ještě připočísti Vuličevićovu skizzi *Moja mati*, tklivé vzpomínky na dětská léta spisovatelova; dále půvabně psané obrázky z přírody *U polju i šumi* od Srba G. M. Matiće a konečně Milićevićovu publikaci *Života i dela velikih ljudi*, obsahující životopisy proslavených osob všech věků i národů. — Pro doplnění tohoto obrazu srbsko-chorvatské novelistiky v r. 1879 dodáváme ještě, že i v beletristických časopisech uložena mnohá dobrá práce, z nichž uvádíme zvláště posmrtné črty ze života hercegovského od Štěp. Ljubiše, uveřejňované v Srbské Zoře (Kradja i perekradja zvona, Pričanja Vuka Dojčevića a j.) pak z Vience novely Vladimír od Šenoy a Za jedan časak (okamžik) radosti od R. Jorgovaniće.

Z nových překladů srbsko-chorvatských uvádíme zdařilý srbský převod Tennisonova Enocha Ardena, pořízený od Zm. J. Jovanoviće, Shakespearova Hamleta od Staniše Stanišiće, Maticí chorvatskou vydaný Život Telemachův od Fenelona převedený od J. Fiamina; Skizze ze života vojenského od Edm. de Amicis přeložil A. Weber a 2. díl Črt Irvingových; dále sluší uvesti Tomićův chorvatský překlad Dona Quijota, román Henry Dunbar od E. Braddonovy, přeložený na jazyk chorvatský od Mihajla Mijatova, Verneův Carův kurýr, převedený do srbštiny od Petroviće; srbský překlad arabských báchorek Tisíc a jedna noc; srbský Rakićův překlad Hugových Bídníků; ze slovanských jazyků přeloženy Siemieńského Staré časy od Petroviće; Čajkovského Termolama od Rakiće; z českého pak převedeny na jazyk srbský Sabinův Hrobník od Ivkoviće (otisk z Javora) a Karoliny Světlé Vesnický román (Seoski roman, otisk z Istoku); kromě toho přeložil Taušanović do srbštiny Heverův spis o Švýcarsku. Velice důležit jest podnik bývalého vojvody povstalců hercegovských Mihajla Ljubibratiće, jenž přeložil na jazyk srbský Al-koran, kterýžto překlad bude vydán v Bělehradě. Ač veliká část národa srbského se přiznává k vyznání mohamedánskému, nebyla dosud tato bible mohamedánská převedena do mateřského jeho jazyka.

(Dokončení.)

Rozhledy na poli zeměpisném.

Podává

dr. Jaroslav Vlach.

Dr. Holub. — Africké cesty Junkerovy, Schüttovy a Rohlfsovy. — Výprava Samarská. — Rusové a Číňané. — Americká cesta Crevauxova. — Nordenskjöldova výprava v Severním moři.

Nejdůležitějším zjevem na poli zeměpisném je spis našeho českého cestovatele dr. Emila Holuba *Sedm let v jižní Africe.* Zavítav s hojnou kořistí cest svých, s drahocennými sbírkami do vlasti a byv co nejvřeleji uvítán netoliko v Čechách, ale i ve Vídni a v Londýně, seznamuje nás nyní v obšírném díle svém s příhodami, zkušenostmi a výzkumy svými. První sešit spisu toho — jejž v bohaté úpravě vydává J. Otto v Praze — byl v několika hodinách rozebrán, tak že bylo nutno přikročiti k druhému vydání; patrný zajisté důkaz, jakou přízeň obecenstvo české k cestovateli svému chová. My o významu cest Holubových v Osvětě promluvíme, jakmile dílo jeho cele bude vydáno.

Vedle cest jeho jest nám zaznamenati dvě větší cesty africké: Junkerovu a O. Schüttovu. Dr. Junker strávil tři léta v rovníkových krajích; již na cestě do Chartumu, obecného shromaždiště cestovatelů, bral se krajinou prvé neprozkoumanou, totiž údolím řeky Baraky. Řeka tato vytéká z Habešské vysočiny a ústí se na jih od Suakinu v Rudé moře; jako mnohé řeky africké jest i tato řeka za doby dešťů tokem bystře se ženoucím, za sucha jest řečiště její vyschlé; ale voda teče stále (ovšem v míře menší) cestami podzemními, jak tomu nasvědčují četné díry vodní, jež obyvatelé tamější v takých řečištích suchých sobě kopají. Takové díry jsou často jediným pramenem vody v celé krajině. Z toho vysvětlíme si i tu okolnost, že vedou cesty často těmi suchými řečišti anebo aspoň podél nich; břehy vykazují tu dosti bujnou vegetaci, kdežto opodál shledáváme půdu neplodnou a květenu velmi chudou. U našich řek se řečiště pravidlem šíří postupem toku, ale zde shledáváme opak toho; jest to následkem toho, že řeky zde při delším toku množství své vody ztrácejí jednak vypařováním jednak podzemními odtoky. Ze zvířat pozoroval tu cestovatel slony, ač pro ně tato krajina již příliš severně leží, paviány, již sobě libují na strmých skaliskách řečiště obklopujících, a i stopy lví, jež hlásaly, že v sousedních horských údolích i král pouště bytuje. Směrem jižním vedla cesta do Kasaly, odkud vypravil se Junker do Chartumu, kam přibyl 6. května r. 1876. Potom plavil se vzhůru po Bílém Nilu. Oko jímá tu brzy ptactvo v rákosí poletující, brzy řada hrochů, kteří široká těla svá z vody vystrkují, by na ranním slunci se ohřáli; tam v dáli viděti lze zástup žiraf pasoucích se na široširé pastvině, tu plovoù kolem ostrovy z travin utvořené. Ale to vše vábí mysl pocestného jen za prvních dní plavby; později zjeví se mu jednotvárnost břehů Nilských v pravdivé podobě. Zjistiv ústí řeky Sobatu, jež se vlévá do Nilu (pod 9° s. š.), navrátil se Junker do Chartumu zpět; ale brzy potom vidíme ho opět u Sobatu, by navštívil kraje Makaraka na západ od Ladó (druhdy Gondokoro) položené. Makarakové jsou kmen lidožroutského národu

Ňam-Ňam, který před 40 lety pro nesváry a nepokoje v zemi z dalekého západu se přestěhoval na východ a po mnohých bojích s domorodými kmeny Ligů, Abaků, Mondů a j. nyní v sousedském míru žije. V kraji tomto jest několik stanic vlády egyptské, mezi nimiž jest nejzápadnější Kabajendi; v této uhostil se cestovatel náš na delší dobu a konal odtud časté vycházky po krajině sousední. Když pak (v druhé polovici dubna 1877) padaly skoro denně silné deště, dostavil se k cestovatelům nevhodný host, zimnice; Junker se uzdravil, kdežto druh jeho Kopp podlehl nemoci. Použiv hodné příležitosti vypravil se Junker daleko na sever v poříčí řeky Gazel; cesta byla velmi obtížná, poněvadž bylo mu přejíti mnohé přítoky řeky této, při čemž vedla cesta brzy územím zaplaveným, brzy přes mosty z ratolestí a větví na rychlo zrobené, brzy po dvou lanech přes řeku natažených, z nichž jedno pod vodou sloužilo nohám za podklad, druhé nad vodou rukám. Na zpáteční cestě navštívil Junker zemi Mittu, která v posledním desítiletí jest vylidněna a zpustošena, poněvadž arabští kupci lid v porobu a otroctví uváděli. Po několik dní vedla cesta rákosím, z něhož Mittuové vyrábějí sobě umělé šípy; rozsáhlé pastviny poskytují stádům žiraf a antilop hojně potravin. Za noci rozléhal se daleko řev lvů, proti nimž bylo za tmy třeba strážných ohňů a všeliké ostražitosti. Koncem října 1877 navrátil se Junker do Kabajendi, odkud již v listopadu vyšel do krajin jižnějších. Tu panuje veliká rozdrobenost kmenů s ohromným počtem neodvislých náčelníků; proto dařilo se tu velmi dobře obchodníkům se slonovinou: nebyloť tu prvé nutno — jako v krajích severnějších — získati přízeň mocných pohlavárů; moc cizinců zdála se tu býti vydatnější. Náčelníci hromadí u sebe slonovinu země své až do příchodu obchodníků arabských; tito vezouce s sebou příliš málo zboží na výměnu hledí lacině dojíti potřebného zboží tím, že negrům odženou všechen dobytek a za něj slonovinu vymění. Následkem toho jsou mnohé krajiny, jež slynuly bohatostí dobytka, zpustošeny. Junker provázev jednu takovou výpravu do země Kalíků poznamenal, že účastníci její s sebou vzali 5000 kusů dobytka. Dospěv na této výpravě až k rozhraní vod Nilských a řeky Kibbi (Schweinfurthova Kibali) k poříčí řeky Kongo patřící, vrátil se Junker v únoru 1878 do země Makaraků zpět. Koncem března byl již opět v Ladó, odkud se dále vracel po Nilu přes Assuan do Kaira.

Druhý cestovatel O. Schütt nalézal se současně, ač dobu kratší, při západním břehu, hledě od západu proniknouti do nitra Afriky. Ale jako všechny posavadní pokusy podniknuté směrem tímto se nezdařily, tak stalo se i s výpravou Schüttovou. Přes to prošel Schütt dobrou částí posud neprozkoumaného území a vypracoval správné mapy té části území, ježto se jižně od dolního toku Kongského prostírá. Východištěm mu bylo Malange, odkud se vypravil 4. července 1878 směřuje k řece Kvango. Na cestě své spoléhal se příliš na portugalského kupce Machada, který výpravy této chtěl použiti k založení obchodní stanice v zemi Lubě u krále Maje; v polovici ledna 1879 podařilo se sice Schüttovi, dospěti až do země této, která tvoří část rozsáhlého panství středoafrického, jemuž vládne Muata Janvo, avšak tu se objevilo, že se zlou se potázal spoléhaje na udání Machadovo. Král Maj

zadržel ho, poněvadž Muata Janvo jsa zpraven o příchodu bělochově vyslal syna svého Museva zdržet ho od dalšího pochodu na sever; ano cestovatel jest donucen jíti deset dní cesty jižněji do sídla Musevova, odkud mimo své nadání propuštěn jest, když slíbil, že roku příštího s mnohými dary navštíví Muata Janva. Nezbylo mu než navrátiti se rychlým pochodem zpět; v polovici května přibyl opět do Malange. Zajímavé jsou jeho zprávy o zemích, jež procestoval; některé z nich chceme uvesti. Zřízení vládní v těchto zemích má ráz patriarchální, každá ves má svého náčelníka; více vsí patří mocnějšímu knížeti, jemuž jsou poplatkem zavázány; u Lundů i s hodností císařskou se shledáváme. Vláda jest neobmezená, ač na každém dvoře spolu s vladařem sídlí několik rádců, obstárlých a vážených mužů, kteří o všem hlas poradný mají a obyčejně i spolu vládnou. Povinností vsi neb země jest živiti náčelníka, dodávati mu nápoj z prosa vyrobený, opatřiti ho ženami. Náčelníku přísluší z každého dobytčete plec pravá, zub ze skoleného slona a kůže ulovených lvů i levhartů. V krajích, kde se rodí víno palmové, jsou ustanoveni od náčelníka zvláštní strážcové poblíž hájů palmových, kteří sbíráním šťávy se obírají; jedinou odměnou jest jim dovolení, že smějí také píti, všechnu ostatní šťávu odvádějí náčelníku. Vedle poblavárů slynou velkou mocí kouzelníci a lékařové divotvorní. Znajíce povahu rozličných kořínků a bylin, léčí jimi nemoci, mimo to zhotovují rozmanitá kouzla proti nepřátelům, lvům a hadům. Zvláště připisuje černoch velikou moc rohu antilopy, který zaražen v zemi před vesnicí chrání ji před nepřítelem, v rukou kouzelníkových pomáhá odkryti ztracené a ukradené věci a dává majiteli v četných rozepřích vždy za právo. Hlavně Songové a Kviokové libují sobě v denních rozepřích dílem z lakoty, dílem ze zábavy; malicherné věci bývají příčinou sporu. Vedle kouzelníků žijí tu i hadači. Hádáním svým způsobují často i vraždy, poněvadž utvrzují lid v domnění, že smrt i nemoc jsou způsobeny kouzlem nepřátel, jimž pomstiti se za to jest nutno. Někdy jmenují příčinou i zemřelé; ty hledí nemocný usmířiti tím, že postaví jídla na místa, jež určil hadač — zajisté jen pro sebe. Když ani to nespomůže, jmenuje pak hadač vinníka, který očistou hledí svou vinu smýti. Obžalovanému jest píti odvar z hořké kůry stromové; jeli nevinen, vyvrhne nápoj, však podlehneli, stvrzena tím jeho vina; mrtvola jeho bývá pak ostrým kolem podél celé délky propíchána, načež ji na osamělé místo v lese odvezou a spálí. Náčelník Tuchilangů, kteří sídlí na sever od panství Majova, zrušil všecky očisty a soudí všecky soudy sám; u kmene toho jest konopí jediným fetišem, tak že každý, kdo chce patřiti ku kmeni, kouří konopí, zvané „liamba“; chceli zase vymknouti se z platných řádů, smutného dojde konce: náčelník Mukvengue vyšle do jeho domu lidi své, kteří jej nutí kouřiti ze svých dýmek tak dlouho, až klesne mrtev k zemi. I vrahové trestají se takou smrtí; zloději musejí odváděti za pokutu množství koz a kouřiti liambu nad svou chuť. Najdeli některý z kmene toho ztracenou neb zapomenutou věc, nechá ji ležeti, jen něco liamby nasype na ni, čímž stává se nedotknutelnou; vlastník může ji tak opět snadno nalezti.

S úplným nezdarem potkala se výprava G. Rohlfsa v Africe severní; měl doručiti sultánu Vadajskému dary, jež mu německý císař

poslal za vzácnou podporu cestovateli německému dr. Nachtigallovi poskytnutou. Rohlfsa provázeli krajan náš dr. Stecker a v. Csillagh ze Št. Hradce. Poněvadž dary císařské na cestě se opozdily, byl Rohlfs nucen stráviti delší dobu v Sokně v Tripolsku; pobytu toho použil se Steckrem k mapování oásy Džofry s osadami Soknou, Hunem a Vaddanem; k tomu připojen i podrobný popis. Ze Sokny vypravil se Rohlfs do východnější oásy Audžily, jež položena jest na cestě do Vadaje; ale zde potkal se s odporem obyvatelů, Medžabrů, a náboženských stoupenců Senussiho, přísného hajitele přesné víry ve východní Sahaře. Senussi již zemřel, ale v šlépěje jeho stoupil jeho syn Sidi Mahadi, jehož sláva se již rozšířila do krajiny Borku i do Vadaje. Ten zakázal kočovníkům Barky provázeti křesťany do Kufary, kam Rohlfs směřoval. Nemohouce dostati žádného vůdce vrátili se Rohlfs i Stecker do přístavního města Benghasi zpět. Csillagh byl již dříve se oddělil v Sokně zamýšleje přes Murzuk jíti do Bornu; zdá se, že již v Murzuku upustil od úmyslu svého chtěje přes Ghadames do Tripoli se vrátiti; ale nedošel do města toho zemřev dne 31. října 1879 půl dne cesty jihozápadně od Tripoli. Zatím opatřil sobě Rohlfs po delším namáhání 9 průvodčích z kmene Suijů — kteří měli výpravu provázeti až do Vadaje — zvláštní úmluvou u přítomnosti italského konsula Rossoniho sepsanou; současně kázal Ali Kemali paša vrhnouti do vězení tři šejky téhož kmene, kteří již dříve s Rohlfsem vyjednávali a za tou příčinou do Benghasi byli přišli; učinil tak, aby je podržel jako rukojmě za bezpečí výpravy a spolu i za trest, že kmen ten po 6 let neplatil nižádných dávek. Následkem toho nastalo silné kvašení mezi obyvatelstvem Benghaským a krajiny sousední; jak konsul italský tak i Rohlfs, který již na cestu se vydal, usiloval zvláštním dopisem o propuštění rukojmí, což konečně se stalo. Ale brzy potom jsou opět zatčeni a vězněni; tu zvěstoval konsul Rossoni africké společnosti Berlínské v srpnu 1879, že jest bez určitých zpráv o Rohlfsovi, avšak že došla sluchu jeho pověst, dle které expedice táboří v Kufaře stranou od hlavní cesty v oáse bohaté datlemi. Maje i jiné příčiny k obavám obrátil se konsul k předsednictví africké společnosti, aby vlivem zahraničného ministeria zprostředkovala propuštění vězňů. Na to došla odpověď od vysoké porty, která všechnu podporu slibovala, ale za bezpečí výpravy nemínila ručiti, poněvadž prý Rohlfs zvolil nejnebezpečnější cestu do Vadaje. Dne 11. října obdržel Rossoni arabský list od Rohlfsa toho obsahu: „Suijové nechtějí mi dovoliti, abych psal v řeči evropské. Ohlašuji, že nás chtějí zavražditi, když paša zatčené šejky nepropustí. Jsem zajatcem a prosím Vás, byste s ostatními konsuly u paše vymohl, aby propustil vězně. Nestaneli se tak, Suijové nás zavraždí." Zástupce pašův po delším váhání a na třetí teprv dopis konsulův propustil vězně; ale bylo již pozdě: Několik dní později byli Rohlfs i Stecker zpátky v Benghasi navrátivše se z Kufary, odkud se jim přec podařilo uniknouti. Dary císařské vzaly nemalou škodu, rovněž i přístroje vědecké; za to jsou zachovány zbraně, zboží a jiné potřebné věci, tak že dr. Stecker nevrátil se s Rohlfsem do Evropy, nýbrž míní výpravu znova podniknouti. Dosavadní měla jenom ten prospěch, že prozkoumány jsou rozsáhlé oásy Kufarské, jež as o stupeň jižněji a něco východněji dlužno znamenati, než jak posud mapy vykazují. —

Z činnosti zeměpisné, jejímž dějištěm jest Asie, zaznamenati nám jest ukončení prací výpravy Samarské, účelem jejím bylo vyhledati nejlepší trať pro železnici středoasijskou, která by vedla ze Samary až k ruským hranicím středoasijským při horním toku řeky Amu. Počátkem prosince r. m. vrátili se účastníci výpravy té do Samary zpět, by přikročili ku zpracování obsažného materiálu. Na výpravě té zkoumána spolu splavnost řeky Amu, jakož i poměr dolního toku jejího k vyschlému řečišti, Usboji. Jak známo vede se ve světě zeměpisném spor o to, zda možno převesti vodu řeky Amu v řečiště Usboj, tak že by vlévala se řeka Amu do jezera Chvalinského. Nyní již jest stvrzeno pracemi z r. 1876 a 1877, že země od Lanzanu k Usboji skoro dvakráte rychleji se sklání, než jest spád toku řeky Amu v jezero Aralské, dále že jen as osmina vody, kterou Amu nese, slouží k zavlažování oásy Chivské, kdežto ostatní se vypařuje v ramenech deltového ústí a v moři Aralském. Mimo to byli účastníci výpravy svědky toho, že na rozkaz chana chivského odnešen násep Bendský při výtoku Lanzanu a Šah Murad při Darjalyku; rovněž prohloubilo 300 dělníků Lanzan průběhem téhodne v délce 12 verst. Na jaře roku letošního snesou Chivané ještě ostatní náspy a pustí vodu do Usboje; dle jich zpráv požene se voda prudce do Usboje, zvláště když současně Rusové vystaví hráz na pravém břehu Amu naproti výtoku Lanzanu, aby směr toku byl tím mocněji odvrácen k břehu levému. Vším tím utvrzen náhled oněch zeměpisců, kteří usilovali o neodkladné převedení toku Amu nechtějíce čekati na konec vědeckého propracování otázky této. Poněvadž vládě ruské záleží na zdárném rozřešení této úlohy pro rozvoj obchodu středoasijského tak veledůležité, vyslala koncem prosince r. m. novou výpravu k prozkoumání Usboje; vůdcem jest generál Gluchovskij a prvním inženýrem Holstrem. Práce mají počíti při ústí řeky Amu, a jsou rozvrženy na dvě léta. Jak známo z listů denních, odstoupilo Rusko lonského roku kraj Kuldžský opět Číňanům; při tom podrželi Rusové nejúrodnější část údolí Tekesu jakož i horské průsmyky vedoucí přes Tian-Šan, by zachovali sobě půdy pro doby pozdější, kdy by uznali za dobré míchati se do věcí východního Turkestanu. Za odstup zaplatí Čína 5 mil rublů, spolu dovolila svobodný obchod kupcům ruským, neví se posud, zdali jen v krajích pomezních neb po celé říši. Mezi tím zavedlo Rusko námořní spojení východní Sibiře s Čínou; pravidelně vypravují se ruské parníky z Vladivostoku a Nikolajevska do Šanghaje a nazpět. —

Mezi cestovateli, kteří obrali sobě za cíl pevninu americkou, proslul v poslední době francouzský cestovatel J. Crevaux. Byl vyslán koncem roku 1876 do francouzské osady Guyany v jižní Americe, by prozkoumal vnitřní části osady této. Po delších přípravách vypravil se na počátku července r. 1877 k ústí řeky Maroni, jež dělí Guyanu francouzskou od holandské osady téhož jmena. Cesta vedla ho po této řece vzhůru, až dospěl po 14denní plavbě k onomu místu, kde povstává řeka Maroni ze dvou toků, Auy a Tapanahoni; poněvadž prvnější pokládají domorodci za hlavní rameno, šel podle něho skrze zemi Boniů; tito Boniové jsou negrové afričtí, kteří žili delší dobu v otroctví v Holandské Guyaně, až se jim podařilo uteci se do pralesů při horním

Maroni, kdež obvyklý život svůj znovu žijí. Roku 1772 vzbudil prý jistý otrok jmenem Boni vzpouru proti Holanďanům, načež velká část otroků, kteří stejné s ním byli mysli, usadila se v krajinách Maronských, arciť po mnohých bojích jak s Francouzi a Holanďany tak i se sousedními kmeny indianskými. O těchto černoších vypravuje Crevaux, že bydlí ve čtverhranných chatrčích, listy palmovými pokrytých; vedle chatrčí stávají na dřevěných třínožkách vyhloubené tykve, jež jsou naplněny odvary rozmanitých bylin; odvarům těmto připisují magické vlastnosti. Tak pila takový odvar jistá mladá dívka, by sobě získala lásky jednoho z veslařů Crevauxových. Rovněž shledal Crevaux na prahu domů hůl, na které visel kus šatu některého z předků; bývá často kropen vodou a slouží prý k zapuzování zlodějů. Uprostřed vsi nalézá se prostranné místo k valným shromážděním; zde staří sedíce na stoličkách radí se o potřebách kmene, zde suší ženy rýži a připravují z kořenů manihotu chutný chléb „kassave“ a nakyslý nápoj „kachiri.“ Každého rána čistí se prostranství toto s největší bedlivostí. Šat nosí velmi jednoduchý; ženy zahalují sobě střed těla šátkem zavěšeným na šňůře kolem pasu jdoucí, a jen v době slavnostní oblékají kamisu, jež horní část nohou kryje. Muži nosí pás a na něm zavěšený kus látky. Všichni okrašlují se četnými fábory a prsteny na krku, na rukou i nohou. Velikou péči věnují čistotě těla; hned z rána myjí se vlažnou vodou a nikdy neobmeškají po jídle sobě vypláchnouti ústa. Neuplyne dne, aby staří a mladí v řece se nekoupali. Orby hledí jen pokud to nevyhnutelně nutno; jinak pěstují rýži, smldinec, kukuřici a třtinu cukrovou, v malé míře kávu, bavlník, tabák a pistacie. Hlavně oddávají se lovu zvěře a ryb. Se zvláštní zálibou tancují, při čemž zpívají a tlukou na zvonky a staré nádobí. Věří v boha dobrého, Gadu, který stvořil lidi, opice, rýži a manihot; jeho žena jmenuje se Maria, jeho syn Jest Kisti, jak vypravoval náčelník ze vsi Kotiky. Po smrti jdou dobří lidé ku Gadu, zlí k čertu, zvanému didibi. Jak viděti, jsou to upomínky z oněch dob, kdy předkové Boniů sloužili bělochům. — Z kraje Boniů bral se Crevaux dále na jih a po 16denní plavbě dospěl do země Rukujenů, jichž sídla rozprostírají se přes pohoří Tumuc-Humac až k řece Jary, jež na jih od tohoto pohoří k řece Amazonek spěje a při ústí do ní se vlévá. Předním cílem bylo mu výše zmíněné pohoří, ku kterému se v polovici září vydal; pohoří toto rozkládá se na jihu Guyany francouzské (2° s. š., 57° z. d. P.) a tvoří rozhraní vod mezi řekami na sever tekoucími do oceánu Atlantskéko a řekami, jež pije Marañon. Crevaux překročil prvý z Evropanů pohoří toto a sestoupil k řece Apavané; po ní plavil se do řeky Jary; jednak nedostatek potravin, jednak ochablost sil nutily ho spěchati ku předu po této řece. Překročiv s namáháním velké peřeje při dolním toku vplul do řeky Amazonek; prvním prosincem 1877 opustil ústí řeky této ubíraje se do Francie zpět. Velmi zajímavy jsou zprávy jeho o indiánských kmenech, zvláště Rukujenech. Indiáni tito neobcovali posud nikdy s bělochy; zpráva holandsko-francouzské komise, dle které jsou vzrůstu vysokého, nezakládá se na pravdě; ale horní část těla jich jest nápadně delší a širší proti ostatním částem těla. Barva jich pleti obdobna jest pleti Evropana, sluncem silně opáleného; pročež barví sobě tělo červenou barvou „ruku;“

k slavnostem je okrašlují ještě též arabeskami černými. Černý vlas, ne tak kučerovitý jako u negrů, nosí velmi dlouhý jak muži tak ženy; vous cení velmi málo, vytrhují jej jakož i obočí a řasy. Hlavy mají veliké, kdežto čela jsou nižší a rovnější než u Evropanů; ústa jsou malá, rty tlustší než u nás. Za zvláštní krásu pokládají, když břicho trochu vyvstává; proto také obvazují mladí lidé obojího pohlaví břicha silnými obvazky, by tlustšími se zdála. Jich ruce jsou význačny silnými palci, ale krátkými prsty ostatními, jež nebývají delší prstů 12letých děvčat našich. Stopu Indiána poznáš lehce po noze krátké, široké a rovné; přes to jsou výborní chodci, kteří ujdou bez odpočinku 6—7 hodin. Když onemocněl bolením hlavy jeden z Indiánů, kteří nesli zavazadla Crevauxova, léčil ko lékař Paniakiki tímto způsobem: Posadil se proti nemocnému a hledě tiše k nebi modlil se v tichosti k zlému duchu, by nemocného více netrápil; při tom kouřil doutník a pouštěl dým nosem, pak strčil doutník mezi palec a druhý prst své nohy, dýmal se vší silou na místo bolavé, poškrábal 5—6kráte ostrým kaménkem čelo nemocného a ssál v sebe krev prýštící. Po několika minutách znovu jal se foukati; zapáliv doutník pustil několikráte dým do úst a očí nemocného i vzdálil se slova nepromluviv. Nemocný brzy po tom byl zase zdráv; zdali následkem toho léčení? Rukujenové živí se hlavně rybami a zvěří. Každodenně jedí nejméně čtyřikráte, někdy i v noci; denně jest společná hostina mužů, při které ženy obsluhují, ve velké chatrči uprostřed vsi. Na to vrátí se každý domů a zde ještě má podíl při jídle domácím; nikdy se při jídle nepije. Crevaux byl i přítomen pohřbu indiánskému, jejž vypisuje. Jakmile roznesla se zpráva o úmrtí, byla chatrč obstoupena muži a ženami, kteří chválili dobrotu, statečnost a dovednost zemřelého; noví příchozí jali se plakati a bědovati, i hlasy zvěře domácí do toho zaznívaly. Z dříví vystavěna hranice, za kterou zaražen kůl, o nějž by mrtvola podepřena býti mohla. Umrlec okrášlen nejlepším skvostem, z pestrého peří vsazena mu na hlavu koruna, kolem krku navěsili mu pentle, dřevěný hřeben a flétnu; ramena i nohy kryly kruhy. Mezi tím tloukla kvílící vdova vším nářadím, které muži patřilo, až bylo rozbito. Pak zapálena jest hranice, a brzo nebyla mrtvola k poznání; popel shrabán v nádoby, jež jsou umístěny v chatrči vdovině; až po roce se zakopají do země. Na konec čistí se chatrč zemřelého i všechny ostatní ve vsi, by nakažlivé nemoci se nevzmohly.

Crevaux navrátil se na podzim r. 1879 z druhé cesty, kterou konal z francouzské Guyany na západ obíraje se prozkoumáním území, jež protékají severozápadní přítoky řeky Amazonek; došel až k pramenům řeky Japury poblíž hranic Ecuadorských. Bližších zpráv o této cestě posud nemáme. —

Z výprav podniknutých po krajinách polárních velevýznamna jest výprava Nordenskjöldova; čtenářům těchto listů jest již známo ze zpráv dřívějších, že loď Vega po dosti šťastné plavbě mořem sibiřským uvízla poblíž mysu Serdce-Kamenu u poloostrova Čukčů. Skoro deset měsíců byl Nordenskjöld nucen stráviti v tomto zajetí; konečně 18. července r. 1879 počal led táti, i bylo možno dáti se na další cestu. Deset dní jen trvala plavba, než vplula Vega v užinu Behringovu. Dávná myšlenka Nordenskjöldova slavila toho dne skvělé vítězství: možnost severo-

východního průjezdu kolem břehů sibiřských jest dokázána! Za šťastné provedení záměru Nordenskjöldova děkujeme nejprv výtečnému duchu, kterým nadšeni bylo pro věc tuto jak učenci tak i důstojníci a mužstvo výpravy; dále prospěly věci jednak znamenité zařízení Vegy, jak je poručík Palander provedl, a tolikéž řád jídelní, který byl zcela podnebí přispůsoben. Po celou dobu výpravy nepřišel na zmar ni jediný život lidský; rovněž nebylo mezi účastníky jejími nemocí. O tom, zdali bude možno roku každého provesti podobnou plavbu, vyslovil se Nordenskjöld ve zprávách svých následovně: „Prozatím není možno odpověděti ni ano ni ne; první odpověď mohla by snadno způsobiti mnohé pokusy předčasné, jež by zkušeností mohly býti tak vyvráceny jako známá slova závěrečná, jež čteme ve zprávě o první plavbě kolem světa. Avšak mám za to; že výprava naše může býti často opakována se zdarem a že také bude opakována. Co mohu uvesti spoléhaje se na svou zkušenost, dá se as takto shrnouti: 1. Že často v několika týdnech bude možno proplaviti se z Atlantského oceánu do Tichého moře podél břehů sibiřských, když loď bude zvláště k tomu upravena a dovední plavci ji řídíti budou; pokud poměry moře sibiřského známy jsou, bude cesta tato stěží důležitou pro rozvoj obchodu. 2. Že možno již nyní tvrditi, že námořní spojení Evropy s ústími řek Obi a Jeniseje k účelům obchodním nepotká se s překážkami. 3. Dle všeho zdá se, že i námořního spojení mezi Jenisejem a Lenou i mezi Lenou a Evropou dá se užiti k obchodu; ale dlužno uvážiti, že plavbu k Leně a nazpět nelze vykonati v jednom létě. 4. Jest potřeba stále zkoumati, zdali lze provesti plavbu ve věcech obchodních mezi ústím Leny a Tichým oceánem. Zkušenosti naše ukazují k tomu, že jest možno touto cestou z Tichého moře k řece Leně dopraviti parníky a těžké zboží, jež nelze snadno dopraviti po saních neb vozech. Mnohému se bude snad zdáti, že náhledy mé mnoho slibují; máme arciť malou známost o částech položených mezi Jenisejem a průlivem Beringovým: ale tolik jest jisto, že jen další pozorování přispěje k platnému rozhodnutí. Abych ukázal, že zápor bezvýminečný není oprávněn, poukazuji k té okolnosti, že méně jsou zkáze vydány obchodní lodi dánské, jež plují podél západních břehů Gronska, než ony lodi, jež se ubírají do čínského moře. Jest i tedy tu možnost, že stejný poměr nastane v příčině plavby kolem břehů sibiřských.“

Koncem září r. m. došla zpráva, že loď nizozemské výpravy polární, Willem Barents, šťastně se navrátila do Hammerfestu; loď tato dospěla až k zemi Františka Josefa a přináší tudíž prvou novou zprávu o této zemi objevené rakouskou polární výpravou. Za to shledaly obchodní lodi, které směřovaly k ústím řek sibiřských, že Karské moře bylo uzavřeno ledy, tak že až na jednu, jež chtěla vyčkati času příhodného, navrátily se zpět. Zdá se, že roku lonského severní větry zahnaly ledy daleko na jih, kdežto krajiny severnější neměly tolik ledu; svědčí o tom i plavba norvežského kapitána Markhama, který shledal sice mnoho ledu v moři Karském, ale přece došel k severnímu cípu Nové země a přiblížil se na 80 nám. mil k zemi Františka Josefa.

R. 1880. Čís. 6.

OSVĚTA

Moravské Valašsko, kraj i lid.

Popisuje

František Bartoš.

(Dokončení.)

Nové učení Husovo již okolo r. 1450 na Valašsku nejprvé v Meziříčí a v Krasně pevné kořeny zapustilo, odkudž jednota bratrská, majíc mocnou oporu v pánech ze Žerotína, později pak víra evangelická vyznání augšpurského i helvetského vždy víc a více se šířila, až nezadlouho všecko Valašsko venkoncem ku protestantismu se bylo obrátilo. V Meziříčí sice již r. 1602, na Vsacku od r. 1616—1653 Jesuité z Olomouce, z Kroměříže a z Uh. Hradiště misie konali a farní správu vedli, ale bez patrného úspěchu. Valaši s takovou horlivostí přilnuli k novému učení, že za války třicetileté se souvěrci Švédy se spolčili, poskytnuvše jim r. 1642 mimo brannou pomoc 3450 zl. peněz, 65.823 porcí chleba, tolikéž mázů piva, 39.203 libry masa, 5624 měřice ovsa, 500 měřic vápna. Že protireformace na Valašsku tou měrou provedena nebyla jako na ostatní Moravě, toho příčinou byl citelný nedostatek duchovní správy katolické, o kterouž teprvé za Marie Teresie a za Josefa II. náležitě postaráno. Do těch dob pod správou faráře Rožnovského, kterýž ku své pomoci toliko jednoho kaplana měl, slušely kuratie nyní (většinou od r. 1778 a 1784) samostatné: Hutisko, Hrubá Bystřice, Horní Bečva, Karlovice, Zubří, Veselá, Zašová, rozložené na prostoře více nežli šesti čtverečních mil, s četnými ráztokami a pasekami na hodiny cesty od osad vzdálenými. Z dědin Hovězí, Halenkova, Hrozenkova a Zděchova měli mnozí pět, šest hodin cesty do kostela na Vsetín. Dědiny Jasená, Pozděchov a Polanka slušely pod vzdálenou faru Vyzovskou.

Neustával ovšem biskup Olomucký posílati misionářů do hor valašských, ale ti nepořídili mnohem více, nežli že děti žehnati se naučili, jim několik suchopárných vět katechetických vštípili a lidu zapověděné knihy posbírali. Kdož mocí a násilím na víru katolickou obráceni byli, stali se toliko na oko katolíky, ale v srdcích svých zůstali protestanty a u víře své i děti vychovávali. Když 13. října r. 1781 vydán byl

císařem Josefem II. toleranční patent, tu celé osady k víře svých otců se přihlašovaly, „slibovalyť" prý, jak píše pamětní kniha fary Hovězské, „noví apoštolé svým stoupencům, že budou osvobozeni od desátku a od štoly, a vstávajíce ráno, že najdou po každé po sedmáku v kapse." *) — Posud na Moravě nejvíce poměrně sborův evangelických je na Valašsku, *devět* vyznání augšpurského a *sedm* vyznání helvetského.

Jak o správu duchovní tak i o školstvo národní až do konce minulého století málo bylo postaráno; teprvé při nových kostelích zřizována také místa učitelská. Nyní ovšem skoro každá větší osada má svou školu národní, přece však posud mnoho dětí vyrůstá bez vyučování školního, neboť z odlehlých dolin a pasek mají až dvě, tři hodiny velmi obtížné cesty do školy, tak že v zimě vůbec dětem ani nelze na tak dalekou cestu se vydávati, v létě zase musejí chudým rodičům svým pomáhati při práci polní a při dobytku. Ký tedy div, že valná část lidu valašského posud žije v názorech mythicko-naivních, životem lidu přírodního se všemi jeho vadami i přednostmi. Starobylé zvyky, pověry, mythicko-naivní názor světa málokde asi u lidu českomoravského v té prvotní pouhosti se udržely jako v těchto ráztokách a pasekách valašských.

Na Valašsku zachoval se posud zvláštní druh věštců-zaříkačů, jimž „božec" říkají a „bohoň" nadávají. Božec takový zaklíná „vředy a nátchy," odvádí kroupy s polí na hory, pomáhá od čárův a kouzel a „poznamenává" čarodějnice, vypátrává věc ukradenou a udává zloděje. Božci valašští jsou nejen hledanými proroky ve své vlasti, jejich jmeno slyne i jinde na Moravě, jmenovitě mezi sousedními Slováky. Od domácích berou „po štyroch grošoch," od cizích „po rynskuli," ale tajemství svého nesvěří cizímu za nic. Mne šťastná náhoda svedla s božcem ženského pohlaví, velmi čipernou to babkou z Karlovské ráztoky Léskového, kteráž mi své formule zaříkací svěřila s tou výhradou, že jich nikdy neužiji a jí žádné konkurrence činiti nebudu. To jsem já svatosvatě slíbil a nyní je s touž výhradou s laskavým čtenářstvem sděluji.

Dle božecké pathologie jsou nemoci toliko trojí: *vřed*, *nátcha* (růže) a *choldún* (hostec): vředů je však třikráte devět a nátech devatero. Každý člověk prý má vřed, „edem že mu neškodí, a ešče ho má s choldúnem." Když tedy kdo postižen jest některým tím vředem (těžkou nemocí vůbec), vezmou s něho šat, (s mužského košili, se ženské rukávce), džbán na vodu a čtyři groše, a jdou k božcovi. Božec vezme džbán a jde napřed na potok na vodu „jordánku." Na potoce nabéře džbánem třikráte vody proti proudu a promění ji v „jordánku" říkaje takto: „Pochválem buď Ježíš Kristus. Vítaj, zavítaj vodičko čistá bystrá, ty tečeš od pána Ježíše Krista z „města" Jordána, ze zlatého žbána, tam kde křtil sv. Ján Krista pána. Já tebia beru, vodičko čistá bystrá, abysi teho menovaného křtěného (t. j. N. N.), vodičko čistá bystrá omyła, šak ni od hříchůch, ale od vrediska, od łámčiska, od všelijakého nedolužiska. Já to nečiním svú silú ani svú mocú, ale svatú

*) Srovn. Die Religions-Unruhen im prerauer u. hradischer Kreise im Jahre 1778 v „Notizenblatt der historisch-statistischen Section. Brünn 1878 č. 1.

božskú pomocú, k čemuž mi dopomáhaj bůh otec, bůh syn, bůh duch svatý. Amen, abych já mohél zažehnávati třikráte devaterné vředy."

Vrátiv se s jordánkou do jizby, postaví ji na „kútek" (ohniště), hodí do ní soli a devět žížlivých uhlíkův a nožem na kříž ji překrojí (přežehná), šat nemocného položí před ohněm a říká: „Já tebia vyžehnávám vřede horký, vřede chładný, vřede třesúcí, vřede žułtý, vřede čérný, vřede suchý, vřede ščípajúcí a łámajúcí, vřede otekłý, vřede hniłý, vřede vnitřní a vřede mdłý, vřede bledý, vřede rozpálený, vřede potajemný, vřede zjevný, vřede ztekłý a jakýkoliv sa nacházíš a si v tem člověku menovaném křtěném zbúřený, tak buď mým słovem zastavený, uložený, přemožený, abys tak, vřede stáł, jak stáła voda v Jordáně, když ráčił sv. Ján křtiť Krista pána ve vodě Jordanskéj, abysi sa, ty vřede, rozchodił z teho křtěného nemocného, jak sa rozchodili větrové, dýmové při světa stvořéńú. Tak já tebia, vřede, vyžehnávám, abys ty teho nemocného netrápił, ale z jeho tři sta údůch a stavůch vystúpił, a tak bysi přestalo pálení a bolení, jako přestało kamení rosténí po na nebe vstúpení Krista pána. Já tebia, vřede vyžehnávám z teho menovaného křtěného nemocného, z jeho hłavy, z jeho mozgu, z jeho vłasů, z jeho krvi, z jeho žił, z jeho uších, z jeho słechůch, z jeho čeła, z jeho spánkůch, z jeho očích, z jeho zřenic, z jeho škráních, z jeho zubůch, z jeho nožgřá, z jeho jazyka, z jeho žil za krkem, z jeho chrbta, z jeho chrbtovéj kosti, z jeho ledvin, z jeho ramen, z jeho hnátůch, z jeho lokťůch, z jeho prstůch na rukách, z jeho prsích, z jeho dechnutí, z jeho lehkých plúc, z jeho těžkých plúc, z jeho srdca, z jeho żałúdka, z jeho małých střev, z jeho hrubých střev, z jeho vnitřnostích, z jeho pásůch, z jeho křižových kostích, z jeho nádobůch (přirození), z jeho stehen, z jeho kolen, z jeho łýstek, z jeho kotíkůch, z jeho noh, palcůch a pahnoztůch na nohách, z jeho podešvích, z jeho všeckých tři sta údůch a stavůch; k čemuž mi dopomáhej bůh otec, bůh syn, bůh duch svatý. Amen. Vřede, jak si v hlavě, di temenem ven; jak si v rukách, di poza pahnozty z ruk ven; jak si v plúcoch, v žałúdku, u srdca, di laksírem ven; jak si, vřede, v křížoch, v nádobách, v stehnách, v kolenoch, v łýstkách, di palci na nohách ven, ni z rozkazu mého, ale z rozkazu boha živého a Ježiše Nazaretského a błahosłavené panny Marie."

Vody jordánky potom nemocný „hutne tři huty" a pozumývá se jí říkaje: „Vředisko, choldúnisko, di na psisko." Pak se voda vyleje pryč s chodníka. Zavolánli božec k nemocnému, tu vyžehnávaje vřed z jeho tři sta údův a stavů na každý jmenovaný úd vkládá ruce. Vřed z nemocného vyžehnaný vstoupí do božce, kterýž na důkaz toho „se strašně křiví a krútí, nadúvá a bučí jako býk." Když ho to pomine, sotva ducha popadá, tak prý je všecek „złomcovaný." Za málo peněz, „štyry groše šajnů," věru mnoho muziky!

Zaříkačka Karlovská napřed u nemocného „potajemně, co žáden nevidí," položí si karty. Jeli u nemocného (křížového krále) neb u nemocné (křížové dámy) třikráte smrt (křížové eso), poví domácím: „Děte pro panáčka, nebude ten zeleného trávníka šlapať." Vyléčila prý na sta osob, také prý dceru baronovi „v Hustopečách" a dva panáčky „na Slovákoch." I židy léčívá, a musí prý židák volky nevolky žehnati

se křížem a říkati s ní všelijaké modlitbičky. V sebe však nedává vředu vstupovati, to prý „božec edem oči ludom zalepuje.“

Nátcha se vyžehnává takto: „Vítaj zavítaj vodičko čistá bystrá, já ťa beru ve jménu Ježiše Krista, aby si teho menovaného křtěného nemocného omyła od nátšiska od choldúniska. Šła panenka Maria přes zelenú łúku, potkala tam vředy vředice, nátchy nátšice, úroky úročice. ‚Dež vy idéte?‘ ‚My idem na teho menovaného křtěného nemocného.‘ ‚Vy ně nechoďte, já sem tam była a sem to božími svatými słovy uspokojiła.‘ Bylo nátech a vředůch devět, od devéti osum, od osmi sedum... ode dvůch jeden a žáden, až na věky věků amen.“ — Ostatek jako při vředě.

Jako zlé vředy vyžehnávati, tak zaříkačka umí též souzeného milénce dívce přižehnati. Třikráte za den, ráno při slunce východu, o poledni, když je slnnce za mrakem, a večer za soumraku vycházejí spolu pod širé nebe, kdež dívka za zaříkačkou takto říká: „Vitaj, svitaj mojež miłé přemiłé svítaníčko, a ranní rosičko, ty nepadaj, a jasné słúnečko, ty nevycházdzaj a neosvěcuj na hory na doły, na křížové cesty, na nemocné ludi, na těhotné ženy, na jiné zdejší zemské úrody, ale ty padaj a sedaj na teho křtěného a nemenovaného odsúdzenca mého, kerý je mně od pána boha odsúdzený, aby být před mé oči postavený, do mého srdca zaščípený. Ty jasné słúnečko, ty naň svítíš, ty ho vidíš, tak mu roznic a rozehřéj jeho srdce, jeho plúce, jeho tři sta údůch a stavůch, aby ten můj odsúdzenec, kerý je mně od boha odsúdzený, aby on nemohél ani jesti ani piti ani tabáku kúřiti ani spati ani veseły byti, edem na mňa menovanú křtěnú mysliti, ke mně běžeti, aby mu nebyla hodina hodinú, rodina rodinú, sestra sestrú, bratrh bratrem, matka matkú, otec otcem, aby mu to nebylo nic miłé, edem tá jeho odsúdzenica s božskú pomocú była před oči jeho postavená, aby mu kapało na jeho temeno, na jeho rameno, na jeho srdce, na jeho plúce, na jeho tři sta údůch a stavůch, aby on nemohél ani jesti... edem k té menované křtěné běžeti, doky k ní nedoběhne a slovéčko s ňú nezahovoří a do stavu małženského s ňú nevstúpí; aby mu ona była nájmilší nade všecky jinší, nade všecky panny, nade všecky vdovy, nade všecky ženy, nade všecky závitky, nade všecky královny, nade všecky císařovny, nad drahý kameň, nad tekúcí med a nad ten diament. Jak je za horami, nech sa přerúbe, jak je za vodami, nech sa převeze, jak je za železnými mřežami, nech sa přeláme, ať nemešká, neprodlévá a k ní přiběhne.“

V poledne: „Hen v téj onéj mrákavě stójí stůl, na tem stole pečeň, při té pečeni tři nože, tři rožně a troje vidlice, a vy nože, rožně, vidlice nepchajte, nedžgajte téj pečeně, ale pchajte a džgajte teho křtěného nemenovaného, jeho srdce... doky k ní nedoběhne... aby ho všecko pchało a džgało a nikde mu místečka nedało.“

Večer: „Mrkání mrkaníčko, tmavá nocičko, studená rosičko, ty nepadaj atd.“

„Florián Cudař v Rožnově,“ vypravovala zaříkačka, „seďéł za stavem; naraz ho cosi chytne a zanese na Karłovice. Přišéł k Matěrankom a pravił: Pro boha, Matěranko, co to děláte, dyž já sem po-

koja nemiél. Zešly sa robky a tá odsúdzená zdála sa mu v samém šarlátě a on jí v samém ‚cimazíně‘ a brzo sa zebrali.“ —

Poesie roku církevního se všemi zvyky a obřady starobylými namnoze i pohanskými v plné svěžesti se zachovala posud u lidu valašského. Z ní tajemná doba vánoční vyznívá jako půvabná idyla holubičí dobrosrdečnosti a přírodní naivnosti staroslovanské.

Na štědrý den dopoledne zachovává se přísný půst, k němuž i děti přidržují známým „zlatým prasátkem.“ Teprv o poledni „posvačí“ trochu hrachové polévky s chlebem. I dobytek toho dne se postí, ráno dostanou toliko krávy „na hladno“ po kousku „osúcha“ (přesného, nekysaného chleba) s „husinou“ (husím sádlem), aby jim příštího roku čarodějnice neškodily a choroby se jich nechytaly; o poledni se i dobytku trochu pohodí. Za to „oběd“ chystá se jak rodině tak i „statku“ co nejštědřejší. Kdy by chudobná hospodyně celý rok chleba nepekla, na štědrý den koupí si naň mouky. Z těsta chlebového nejprv upeče „podplamenník“ své kozičcě, zámožnější gazděna peče kravám, ovcím, kozám, koňům po zvláštním podplamenníku. Vdolka toho, do něhož zapekou se byliny, co byly o božím těle na oltářích, dá se pak po kousku každému dobytčeti. Potom teprvé gazděna peče chléb domácím. Pekouc koláče z každého těsta i „potěradla“ (povidel, máku, tvarohu) ubéře po kousku, upeče z toho „osušek“ a podělí jím všecek statek. Po poledni chystá oběd, nejprvé „ščedračku,“ pak ostatní jídla. Na ščedračku dá se vařiti hrachu do hrnce, do něho se přidá suchých švestek, hrušek a „kozáků“ (hřibů), se dva kousky „kvačky“ (sladké řepy) a zemákův, aby se rodily. Polovice ščedračky se usuší a celý rok statku do soli přidává.

Když se mlátí, odloží gazda snopek ovsa. Večer, když se již rozžžalo, děvečka přinese snopek do jizby a „ščastikuje“ s ním takto: „Pochválem buď Ježiš Kristus. Daj vám pámbů ščestí, zdraví na tento nový rok, všeho dobrého rozmnožení, hříchůch odpuščení, co sebě žádáte od milého pána boha, aby vám to pámbů dal: menší hříchy, větší radosť a po smrti království nebeské, tak do roka ve zdraví a ve ščestí Krista pána na zemi dočkati a s týmto novorozeným Ježiškem se radovati. Vám, hospodáříčku, do roka sto tolarů do pokladnice uložiti, vám, hospodyňko, sto otepí (lnu) jak hedbáv, a vám, dítky ščestí a zdraví; vinšovala bych na sta tisíce, ale vám vinšuju království nebeské.“ Když takto poščastikovala, dá snopek gazděně, ta rozestře jej po stole, na jeden roh položí pecen chleba, na druhý slaměnku (ošatku), v níž jest po trošce každého obilí, mimo to česnek, cibule, petrželí. Na to na všecko prostře obrus a postaví naň svíčku, kteráž toho dne na stole musí hořeti, byť po celý rok jen světidly svítili. Než zasednou za stůl, pohodí se štědře statku; když pak se všichni byli shromáždili okolo stolu, pomodlí se s hospodářem hlasitě a zapějí nábožnou píseň. Na „oběd“ hospodyně toho dne uchystá tato jídla: ščedračku, zelí s chlebem, kozákovou polévku, kaši pohančenou s medem, krupičku kupovanou, dobře omaštěnou a perníkem posypanou, vdolky; na konec shřívanou a okořeněnou kořalku. Když se jí, jeden každý z každého jídla první lžíci odloží na zvláštní misku, kteroužto libací po večeři všecek statek po trošce se podělí. Oběd končí se opět společnou mo-

dlitbou a zpěvem. Od stolu nesmí žáden odcházeti, až všichni v jedno vstanou, pročež hospodyně všechna jídla na jednou na stole postaví.

Stůl zůstane, jak se prostřel na štědrý den, pokryt po celé svátky; po každém jídle odrobinky se smetou na obrus vedle chleba. Teprvé na Štěpána po obědě se stolu se uklízí. Nejprvé se svine obrus, odrobinky děvečka sebere a rozeseje po zahrádce, aby se urodily „voničky.“ Z obilí ve slaměnce nasype se trochu kurám do obruče, aby se netoulaly a nezanášely, ostatek se schová, a když se seje, přihodí se po troše do semene. Snopek ovesný gazděna vydrhne a zrno dá kravám, aby dobře dojily, slámu sebéře gazda a pozuvazuje po belince na halouzku každého stromu, by obrodil.

Předpolednem, když gazděna na chléb válí, dva vezmou sekery a jdou ke stromu neplodnému, hrozíce mu, že ho setnou, když nerodí. Tu gazděna vyběhne, hladí ten strom rukama od těsta, prosíc, aby ho nestínali, že již roditi bude, načež dostane milost.

Po večeři vyzvídají rozmanitým spůsobem, co komu toho roku souzeno. Před večeří děvečka odloží na vatře žhavé uhlíky stejné velikosti do počtu domácích a počítá je nazpátek (5, 4, 3 . . .) Po večeři spěchají všickni podívat se, komu uhlík zhasl. Čí který uhlík, jenom děvečka ví, i zvěstuje smutnou zprávu: „Ty, Fraňo, do roka nebudeš.“ Komu souzeno toho roku zemříti, prorokuje se také ze svíčky na stole. Nejprvé ji sfoukne gazda, po něm všichni ostatní podle let. Komu vstupuje kouř vzhůru, bude živ a zdráv, komu jde do dveří, umře toho roku. Gazděna zaťuká na „kuřacník,“ ohlásíli se kohout, zůstanou toho roku všickni zdrávi, pakli zakvokoce kura, někdo do roka umře. Dívky jdou na dvůr, naberou s náručí dříví, v jizbě pak polena počítají. Jsouli sudou, vdají se, které lichou sedlo, zůstane toho roku svobodna. Po večeři dívka zamete v jizbě, sebéře smetí do „pachule“ (klína) a vysype na křižných cestách. Ze které strany přiletí pták zobat smetí, z té přijde ženich. Také strkají hlavu pod necky nebo zhýbají se nade srubem studně, hádajíce ze šumotu, jakého řemeslníka za muže dostanou. Některá slyší jako tkalce za stavem tkáti, jiná kováře bušiti, tesaře tesati atd. Přiletíli při večeři moucha na stůl, je to znamením, že rodiny do roka přibude.

Na štědrý den po večeři přinese čeledín z lesa „ščastičku,“ jedlovou to větvičku o třech vrškách, a vstrčí ji do hnoje. Časně ráno před jitřním jde děvečka na potok, na známou nám už jordánku, vezme ščastičku a namáčejíc ji v jordánce kropí všecky domácí, ani ještě leží, takto říkajíc: „Pochválem buď Ježiš Kristus. Pámbů vám daj dobrý deň, pro vodičku lež oheň,“ a pak ščastikujíc jako na štědrý den. Na to všickni povstávají, jordánku vylejí na mísu, do ní si vloží každý po penízi a pak se umívají. Potom děvečka jde s vodou do chléva a do ovčírny, kropíc dobytek a ščastikujíc i jemu. Ščastička se pak rozčesne ve tré, jeden vršek se vstrčí pod poval v jizbě, druhý ve chlévě a třetí v ovčírně, kdež zůstanou až do roka.

Na první neděli adventní dívka zasadí si do květníka „révek“ (větvičku) višňový a polévá ho každý den před sluncem východem z huby; révek vyžene pupence a na boží narození bude rozkvetlý. Toho dne „opéří“ (okrášlí) jej dívka pozlátkem a dá svému milému za klobouk.

Kdo chce poznati, které ženy jsou „bosorkyně“ (čarodějnice), počne „na Lucu“ (13. prosince) dělati „stolec“ (stoličku pod nohy) a každý den na něm něco udělá, by byl právě na boží narození hotov. Mimo to vyhledá si kus desky z rakve, ze které vypadla „krkoška“ (suk), sedne si za oltářem na stolec a dívá se děrou v desce po kostele. Která je bosorkyně, každá má „hrotek“ (dížku) na hlavě. Též ministrant, přenášeje toho dne misál s evangelia na epištolu, podíváli se po kostele, uvidí bosorkyně.

Od Luce do božího narození děvečka nosíc „drvena“ (polena) k peci, každý den po jednom odloží, na boží narození se jimi zatopí. Která je bosorkyně, přijde ptat ohně, jehož se jí ovšem dáti nesmí.

Valaši pokládají se za potomky valachů t. j. pastýřů Betlémských. Mně babka Karlovská tuto legendu o tom vypravovala: Tam při Betlémě pásali vałaši celú zimu, všecko tam było zelené. Potom svět sa rozłážáł po pahrbkoch a každý si vychraňováł v hoře, kde by jaké místečko moh měť. Rozlážali sa, rozlážali po všech končinách země, a tak sa valaši z Betléma dostali až sem, všecko ludé křesťanščí.“ A když prý rechtor Liberda na Karlovicích o koledě zpíval: „Staňte, *hłúpí* vałaši, nic vás złého nestraší“ (m. staňte *hore*, vałaši), hospodáři pravili, že co on jím do hlúpých nadává, že sa Kristus pán mezi Vałachy, sprostým ludem narodił a ne mezi pány. Tudíž nikde snad tolik vánočních koled poesie lidová nevytvořila jako na Valaších. Koledy zpívají na Štěpána večer děti pod okny, a na jitřní provozovávali „valašskou mši“ rechtoři po celé Moravě. Sbírka Sušilova zavírá v sobě hojně valašských koled, posud jich však dosti v lidu neposbíraných, z nichž tuto položím několik úryvků zajímavých svou prostosrdečnou naivností: Anděl přichází k „Betlémskému salaši“ a zpívá: „Grolia, grolia! Staňte hore vałaši, nic vás złého nestraší.“ – Slyšíce to valaši povídali si: „Co to anděł povídá po łatinsky grolia? My toho nevíme, łatinsky neumíme. Běžte zbudiť Kysteru, nech ide vołať Juru, on chodíváł do škoły, on po latinsky umí.“ — Kystera Juru zavolá a dává mu naučení, jak se chovati: „Oděj sa do bruncleka, ať sa tě nepoleká, máš špinavú košulu, zapni sa až po bradu, přivítaj ho uctivě, nedávaj pěstí k hubě.“ — Jura ubírá se k Betlému, zatím však nedočkaví valaši pobídnou Ondru, aby vylezl na buček, podívat se k Betlému, co tam nového: „Ondro, čachaj na buček, vezmi s sebú obušek, podívaj sa k Betlému, co nového u chlévů, potom sleza povíš nám, co nového bude tam.“ — Ondra vykonav, co mu přikázáno, vypravuje: „Viděl sem, bratři, k Betlému velké světło u chlévů, dieťátko urodzené, za jesličky vložené, všecko sa třase od zimy, dyť nemá kúska peřiny.“ — Tu pojme lítost Valachy i nabízejí se děťátku pomoci: „Já mu požčám svéj župice, obuju mu nohavice, kožuchem ho přikrýju, snáď ho trochu zahřéju.“ — Zatím se vrátil Jura: „Hopsa, bratři, k vám spěchám, tak běžím, sotvá dýchám.“ — „Co tak běžíš, Juříčku, a nejdeš pomaličku chodníkem k nám?“ „A já idu dolinú a nesu vám novinu.“ „Co pak tě to v noci nese, či si snáď poblúdił v lese?“ „O bratrové nájmilejší, radujte se. Narodił sa nám ctný Mesiáš, o něm povídali staříček náš, že sa má naroditi, že má z neba stúpiti, spasitel náš.“ „Jak my k němu půjdéme, co pak my mu vezméme?“ „Já vás k němu

povedu a vezmu plástek medu, ty, Ondro, vem fasku brynze na koledu." „A já sem dosti v strachu, mám edem špetku hrachu!" „Teho on ti jesť nebude, milá brachu. Vezmi rářéj smetany, to je dobré pro pány." — Ale přišedše k Betlémskému salaši, stydí se přece těch „pánův," i pobízejí jeden druhého, by šel napřed, až jeden z nich připadne na moudrou myšlenku: „Di ty napřed, Antoni, ty's osoba úřední." — Pak vítají Ježíška sborem: „Vitaj nám urodzený, chválíme tě na zemi pochválem buď Ježiš Kristus mezi všemi."

Půst zachovává se velmi přísně. Ráno se netopí, teprvé když přijdou z kostela, uvaří krupice, kterouž pojídají s omáčkou z povidel nebo suchých hrušek, aneb „obědvají" pečené zemáky se mlékem nebo kyselou polévkou. O poledni „posvačí" kousek chleba nebo chladný zemák. Na večeři opět zemáky se mlékem. Ráno i statek se nechá „o suchu," o poledni se mu přilepší.

Na „smrtnicu" (smrtnou neděli) nejmladší „nevěsta" v osadě, t. j. dívka, která se nejposledy provdala, spraví „Mařenu" do zvláštních šatů, kterouž pak děvčata z dědiny vynášejí nazpět s jedlovým májkem se vracejíce.*)

Na veliký pátek před sluncem východem ženou statek na potok, kdež jej i sebe na proudě umyjí, aby zůstali zdrávi, dívky aby byly hezky. Pějeť o tom píseň: „Hovězské panenky, černé oči máte, enem mi povězte, čím sa umíváte. My sa umýváme enem jednú v roce, studenú voděnkú ráno na potoce."

Když se dobytek na pastvu vyháněti má, hodí mu řetěz pod práh u chléva, by měl silné nohy. Drobné děti téhož dne posílají k sousedovi „na petruželé," ten už ví, co to znamená, vezme březovou metličku a vyšlehá dítěti, by zůstalo zdrávo. Téhož dne ráno roznítí se „dřevěný oheň," kterýž po celý týden nesmí vyhasnouti. „Z pozahor" (ze Slovák) přinášejí „svíčky zelinové" z úročnice a bahnitky ve smole su̇álené, jimiž se statek nad ohněm dřevěným nakouří, aby chráněn byl od čárův a kouzel. Domácím gazděna upeče „předplamenník" chlebový, pomaže ho medem a dá každému po kousku, aby byli dobři.

Na bílou sobotu gazděna upeče beránka z těsta a zapeče do něho klobásu. V neděli „na hrubé" beránek se posvětí a při obědě gazda podělí jím všecky domácí. Ale „paníček" (skrojek) s něho schová, neboť jím otvírají se poklady zemské. Na veliký pátek totiž, pokud se pějí v kostele pašije, duchové suší peníze. Kdo se opatří knížkou, řečenou „zemský klíč" (krištůfka) a paníčkem s velikonočního beránka, může „zemského zboží" dobyti. Napřed musí říkáním z krištůfky povázati duchy, aby k němu neměli moci, pak vymodlí peníze ze země, hodí na ně paníček, i může si jich potom dle libosti nabrati. „Jednúc vytáhli peníze až na vrch a hodili paníček na ně, ale duši nebyli povázani, přišli jako panstvo a stavěli šibenice. ‚Včil keho budem napřeď věšať?' ‚Hen teho majstra v téj červenéj čepici.' Ti sa teho tak ulekli, že sa rozutíkali kam kerý. Ale duši volali za nimi: „Vemte si, co ste tam dali, lebo pomárníme (zhyneme)." Jeden sa vrátil, vzál paníček a peníze hrk do země. Podruhéj napřeď duchy zemským klúčem povázali. Duši povídali: ‚Vemte si to zemské zboží, edem nás rozvažte.'

*) Obřady při tom a písně zevrubně vypsal B. M. Kulda II. 295.

Ale teprú dyž jim slíbili, že jim nic neuděłajú, říkali modlitbu nazpátek a rozvázali jich a velký pokład peněz odnésli. Ale byli to ludé odkuďsi z cuza, a tož tolké zemské zboží šło do cuzích krajůch.“

Na bílou sobotu, když se rozváží zvony, běží kde kdo do zahrady a po čas zvonění při gloria třesou všemi pokud možná stromy, aby obrodily příštího roku.

O černokněžnících už dosti bylo vypravováno, ale nezpomínám si, byloli kde náležitě pověděno, odkud se berou. O tom poučila mne babka Karlovská takto: „Ze dvanásti, co choďá do škoły a idú na panáčky, edem jedenást sa jich vydaří, každý dvanástý zběhne jak Idáš a je potem černokněžníkem. Chodí všecek v čérně jak jiný panáček a nejí lež od čérné krávy mléko a od čérné kury vajca, keré si sám uvaří. To člověk mu dá zadarmo, bůh zaplať věc váží než peníze. U nás na Karłovicách je taký obyčaj, dyž přijde pocestný člověk, dá sa mu všecko zadarmo. Černokněžníci sú dobří ludé, jak svatí.“ Černokněžníci vynímají draky z Karlovského jezera a rozvážejí do dalekých krajin. Tam draka zabijí a za drahé peníze sekají, neboť obyvatelé horkých těch krajin dávají si dračí maso po kousku pod jazyk, aby od horka neshořeli. Drak v jezeře Karlovském napřed je hadem; když ho po sedm roků nikdo nespatří, ostane zmokem se zlatou hlavou. Po druhých sedmi letech, nebudeli nikým spatřen, zmok promění se v draka s dlouhým ocasem a podobou koňskou.

Aby černokněžník draka z jezera vyňatého na uzdu pojati a osedlati mohl, potřebuje k tomu ohlavu z konopí z devíti chalup vyptaných. Jednou vyšli černokněžníku dva draci, tož osedlal jednoho sobě, na druhého posadil „ogara“ (chlapce) z Karlovic. Když jeli do těch horkých krajin, drak se ptal co chvíle černokněžníka, kde jsou. Bylili právě nad horami, černokněžník mu řekl, že jsou nad pěknou dědinou, tož drak pustil „sněžnice“ (kroupy), a když byli nad dědinou, řekl mu, že jsou nad horami, tož pustil déšť. Když maso vysekali, ogar obdarován hojně, „odespal“ (usnul), potom probudiv se ocítil se nevěda jak zase na Karlovicích. „Raz ho chytli na Karłovicách a četníci ho zavřéli do husacníka, ale on sa ztratił a na třetí deň sa popás (pomstil) na Karlovicách. Vyňál draka v jezeře a nepustił sněžnic na hory, lež na Karlovice, a hneď ludé pravili: Proč s člověkem neměli pokoja, dyž ho neznali!“

Narodíli se dítě zubato, bude Morou, kteráž v noci po lidech chodí, na ně tvrdý spánek dopouští a pak jim z prsou krev ssaje. Daloli by se takovému dítěti, než okusí prsu matčina, dřevo do úst, bude choditi na stromy. Ale matce obyčejně bývá dítěte líto, že by zhubenělo, pročež mu dá do zubů kravský cicek, a tak bude choditi na „ludské“ (cizí) krávy a bude silno. Koho tlačí Mora, dají mu pod hlavu nůž, potrou mu prsa a okno od jizby česnekem a zapíchnou do čtyř úhlův okna šídla.

Dívka, která zrušila slib svému milému, po smrti stane se Slibkou, chodí v podobě bílé ženy po horách a láká k sobě mužské hlasem: „Ú, poď sem.“ Ozveli se jí, hned bude u člověka a potancuje s ním do smrti. Dle báje Karłovské Slibka se rozmnožuje, neboť se připomíná její „stařena“ (bába). „Šindeláři dělali v horách. Přišła Slibka,

ale oni poď pod hunč, edem nohy měli venku. Slibka dívajúci sa tomu pravila: Už sem tisíc let stará, ale takého stvořeňa sem jak živa neviďéla, co by tolko noh mělo a hlavy ni. Ale půjdu pro stařenu. Zatél šindeláři pozutíkali. Stařena přišla a ze zlosti, že jí utékli, pozatínała jím pantoky do jedle, že jich muséli vyřezávať."

Naivní názor světový lidu valašského vybájil celou řadu mythických bytostí a věří v ně posud. Poněvadž však o nich už Kulda podal zprávy zevrubné a důkladné, pomíjím ostatních. Mythologie pohanská i z řeči lidu tytýž probleskuje, jako z častého pořekadla „na ty bohy" (jinde na Moravě „na ty zbohy"), což znamená asi tolik co „na štěstí" (se stalo nebo nestalo to a to). Ba naivní obraznost lidu posud ještě všelijaké mythy snuje, jakož jsem se přesvědčil, když mi babka Karlovská celé báje vypravovala o našem kralevici Rudolfovi. Táž osoba vykládala mi biblické dějiny starého i nového zákona protkané divnými smyšlenkami ano i celými básněmi, z nichž některé jsem poznal jako staré známé ze sbírky Sušilovy, při čemž mi se diviti bylo obrovské její paměti a lahodné plynnosti řeči, kteréž by jí každý kazatel a řečník parlamentární mohl záviděti.

Z hojných pověr lidu valašského dotkneme jenom některých, jmenovitě takových, které se nám důležity vidí hledíc k bajesloví a obřadnictvu slovanskému.

Když se bouřka blíží, vynesou ven pantok, lopatu od peci, ohřeblo a vidly a položí před chalupou křížem (na Karlovicích vynášejí také stůl), pak pozotvírají okna i dyéře, aby skřítek uteci mohl, sice „skřítek, ten čertík, před hromem se krýje a krýje, a fuk člověkovi pod pažu, a hrom ho zabíje." Když padají kroupy, sbírají je a dávají za ňadra.

Když novorozeňátko koupají, dají mu do koupele devaterníku a stříbrný peníz, aby bylo šťastno, a jeřabin, aby bylo červeno a krásno. Když dítěti vypadne zoubek, matka má jej sníst ve chlebě, nebudou ho zuby boleti.

Lekloli se dítě něčeho, lejí nad ním olovo, by poznali, čeho se leklo. Byloli to nějaké zvíře, nakuřují dítě chlupy s něho. Když dítě zatne vřed, roztrhnou na něm rychle šat a zakopou pod okap nebo hodí do vody.

Když je žena v „połohu" (v koutě), nesmí choditi s hlavou nezavitou a za mezi ven. „Na Vsacku była žena toho nezachovała, tož ju schytło do luftu a donésło na pátú dědinu, posadiło a pěkně jí povědělo, aby toho věc nedělała."

Malé „ogary" (chlapce) i mladé psíky „zamrazují": prostrčí je třikráte po sobě hlavou kolovou, tím je „zamrazen," nechytne se ho již střelená ani ťatá.

Aby „jastřabica" kuřat neviděla, postrkají je gazdovi, an má oči zamženy, za ňadra; ten očima zamženýma vyjde ven, pustí kuřata, vrátí se do jizby a tam teprvé prohledne.

Kladouce nebožtíka do rakve, dávají mu peníz do ruky, „aby hospodářství nešlo za ním." Umřeli gazda, rozetnou peníz, polovici dají umrlému, druhou polovici nechá si gazděna. Vynášejíce rakev do síně a v den pohřbu ze síně ven, třikráte jí drcnou o každý práh, říkajíce: „Odpočinutí lehké dejž mu pane." Vezouli nebožtíka s místa

vzdálenějšího na voze, nejprvé potrhnou třikráte vozem, zastaví a pak teprva jedou.

Nářečí valašské jest nejzachovalejší, nejpřesnější a nejpěknější ze všech dialektů českomoravských; tak plynně a tak lahodně, jako z úst Valašky Karlovské nezní nikde řeč naše česká. Neliší se celkem hrubě od sousedního nářečí Slovákův uherských i moravských, vyniká však přece některými zvláštnostmi, že mu v dialektologii českomoravské své místo vykázati třeba. Mluveno jsouc nářečí valašské zcela jinak se nese nežli slovácké. Slovák mluví pomalu, povážlivě, jaksi váhavě, Valach hbitě, jadrně a plynně, na Karlovsku a Rožnovsku s přízvukem poněkud polským.

Není zde místa, bych zevrubně vypisoval zvláštnosti nářečí valašského, přece však, aby obraz úplnější byl, alespoň některé vyložím.

Valaština vyniká nepřehlasovanými samohláskami *a*, *o*, *u*: dobrého muža, ostrého noža, stolica, duša, jahňa-jahňatc, tela-telate, mňa (mne), ťa (tě), sa (se), čakať, vyváďať, nájlepší (na Vsacku: nálepší), moju růžu, kosťú, plúca, juh, dělajú, píju, o sv. Juřú, do staveňá, ščúr, ščuka, na poloch, bačo! dušo! seďá (oni sedí), prosá, stójá (na Vsacku: sedíja, prosíja, stójíja).

Kvantitou samohlásek značně se liší valaština od češtiny i od slováčtiny moravské. Společně se slováčtinou nedlouží hlásky ve mnohých slovech dvojslabičných a jednoslabičných, v nichž v češtině délka vznikla přízvukem: jama, kłada, para, rana, skala, vrana, žaba, kameň, hrach, mak, prah, lipa, łyko, tyło, věko, větr, sněh atd. — Tolikéž nedlouží se infinitiv kmenův otevřených sloves I. třídy: kryť, piť, šiť.

Jako slováčtina tak i valaština dlouží samohlásky před hláskou *j*: nájlepší, žéjdlík, mojěj dobréj matky, pěkňéjší, hójím, stójím, příjdu (vyjma *aj* a *oj* na konci slov: vołaj, pokoj).

Se slováčtinou valaština dlouží kmenovou samohlásku v participii minulém sloves I. tř. kmenů zavřených. Slov.: nésł, vézł, védł, pékł, val.: nés, véz, véd, pék. Mimo to v nářečí slováckém dlouží se samohláska před ł v participii minulém v rodě mužském jedn.: voláł, chodíł, seďéł, kúł, ale: volala, chodila, seděli, kuli atd. V tom s ním souhlasí valaština Vsacká; Karlovská a Rožnovská dlouží mimo to *é* a *u* ve všech tvarech: seďéł, umřéła, klečéli, stanúli.

Od slováčtiny liší se valaština Karlovská a Rožnovská (nikoli Vsacká) dloužením vsuvného *e*: okén (slov. oken), měrék, skéł, nééł (slov. nesł); dlouhým *á* v genitivě množn. vzoru *kuře*: kuřát; dlouhým *é* v 1. a 2. os. množn.: neséme, neséte; dloužením kmenové samohlásky v celém přítomném čase těchto sloves: seděť-sédím, běžeť-biéžím, ležeť-léžím, hořeť-hóří.

Jako slováčtina tak i valaština přísně rozeznává *i* od *y*: vyť-viť, byť-biť výr-vír; měkké *l* ode tvrdého *ł*: uheł (kout)-uhel (spálené dřevo), płuť (plovati)-pluť (plíti), łež (Lüge)-lež (liege); obě mají společny dlouhé *l* a *r*: vlk-vlča, hrčeť-hŕkať, držať-zdŕžať a jotované (měkké) *b*, *p*, *m*, *v*, *f*: hrábiata, kúpia, krmia, krviú, trefiá, *ú* za české *ou*: rybú, nesú; *šč* za *šť*: ščestí, ščedrý.

Valaština Karlovská a Rožnovská přisouvá *ch* ku jmenům v *r* zakončeným a ku genitivům množn. v *ů* a *í*: bratrch, větrch, cukrch,

sousedůch (= gen. pl. i přídavné: sousedůch syn), kostích. Na Vsacku toho není, za to tam velmi zostra vyslovují zdvojené *n*: pa*nn*a, povi*nn*ost, súke*nn*ý.

Jako v nářečí slováckém tak i ve valašském dativ množn. rodu mužského a středního končí se v *om*, lokál v *och*: chłapom, nožom, polom; chłapoch, nožoch, poloch.

Instrumentál množn. zcela pravidelný jest (jmenovitě na Vsacku) až na vzor *pole*: z vojáky, s chłapy, s tými zemiáky, tými tanci, z robami, ze známými ludmi, dobrými słovy, *polmi*, i mezi dvěma háji, mezi dvěma dolinami; ale: rukami, nohami, očami, ušami.

Číslovky *dva*, *tři*, *čtyři* mají v gen. a lok.: dvůch (dvoch), třoch, štyroch.

Infinitiv sloves končí se v *ť* (slov. t): volať, nésť; přechodník přítomný zakončen jest v *aci* pro všechny tři rody a obě čísla (řidčeji jako ve slov. v *a*): vezaci, seďaci, stojaci, vołajaci, kupujaci (slov. veza, seďa, stoja, vołaja, kupuja).

Slovesa V. třídy vzoru *tesati* mají v 1. osobě jedn. *-u*: češu, lížu, čícu, lécu, hvížďu, říču; též sbířu, zpívu, dívu sa.

Participium minulé muž. rodu kmenů zavřených *ł* buď odmítá, buď vsouvá mezi ně a kmen *é*: moh-mohéł, nés-néséł, véd-védéł.

Sloveso býti má v 1. os. jedn. *sem* (slov. *su*); neňá = nejsú, *věděti* má v 3. os. pl. věďá, *jísti* jeďá (slov. a na Vsacku: vía, ĺja).

Značněji se liší valaština jednak od spisovné řeči jednak od nářečí slováckého příslovkami a spojkami. Náměstkový živel českých příslovek *kud*, *tud*, *sud* zní valašsky *kel*, *tel*, *sel*, nebo *ky*, *ty*: pokel, dokel, odkel, odnekel, zakel — potel, dotel, odtel — posel, dosel — poky, doky, odky, zaky — do ty, zdoty (= pokud dokud posud atd.). — *Enem*, *inym*, *edem* = jenom. *Chyba* = leč, než: Nepočúł sem chyba tak. *Leč* = ale, nýbrž, než, až: Hospodář ví, leč já ne. Leč sa vrátím ze stodoły, už chodníka neznať. Leč příjde, dáme mu. *Lež* = než: Radši bych umřéla, lež by sa vydała. *Bar* = třeba: Nech říčú bar všeci. *Veď* = vždyť: Ale tož ty, veď máme nakłádať. *Jednak* = přece: To bych muséł všecky krávy prodať a potom bych býł jednak žebrákem. *Jak věrně*, *jak ruče* = jak mile. *Až* = ať: Zapni sa, až ti není zima. Daj pozor, až nezletíš. Pověz ně, až vím. *Leda* = aby: Šúkali sa tam, šúkali, leda Verunku dostali. Sama královna písaníčko psała, leda synečka na vojnu dostała. Záporkou na Vsacku jest *ne*, na Karlovsku a Rožnovsku *ni*. Na Karlovsku a Rožnovsku vkládá se často spojka též: Moc-ji též ten kabát koštuje? Potakuje se slovci: tož, aha, istě, katať ni (ovšem), to sa ví. Odpověď začíná často slovci: ťanu ťa.

Od slováčtiny valaština liší se též složenými předložkami: ponad něho, popodeň, popod ruku, z pozastola, z pozahory, povedle lesa a p.

Rád bych pojí se s infinitivem: Rád bych pomocť. To bych já sa nerád dožrať. Ráda bych k nim přijíť.

Zvláštní jsou tvary jmen přídavných v *istý*, *astý*: běličistý, černistý, kropianistý (kropkovaný), kamenistý, skalistý, liščistý (červený jako liška), červenastý, bělastý. Vysokúcný kopec, je kopec velmi vysoký, skorúcno, velmi skoro (časně), staruňký, velmi starý, celuňký celý (ganz und gar), zdravulký, velmi zdravý, małký, malý, małkavý, trochu

malý, hłupkavý, přihlouplý, ščaslivý, šťastný, močný rok, mokrý, lukavé kvítí, luční, nižní, vyšní, nižší, vyšší, prvší, první, domajší, domácí.

Mnohými zvláštnostmi vynikají slovesa s předložkami složená: odespať (usnouti), otměť (zatměti), prožéniť syna (jako provdati dceru), stromy sa přijały (ujaly), ubáł sa (jako ulekl se), ušel (odešel), ulíbiť sa komu (zalíbiti se), ustáł v horách (zůstal), zabiť sklénku (rozbiti), žadivíl sa temu (podivil se), zamdleť (omdleti), kde to zapadl (popadl), zabyło mu- ho líto (es *wurde* ihm leid, było, es *war*), zachtěli sa (zamilovali se) a m. j.

Slovníkem valaština značně se liší od spisovné češtiny i od slováčtiny, zavírajíc v sobě mnohá slova tuto buď neznámá buď z oběhu vyšlá. Z větší zásoby podám jen několik na ukázku: ***błazgo*** (deštivé počasí), ***blížňáci, blížňata*** (dvojčata), ***bryja*** (lizačka povidlová), ***buroň*** (býk), za starých ***bytů*** (časů), ***druzgať*** (bíti), ***děrbek*** (malé dítě), ***głaň*** (bahno na louce od vody vystoupilé; louka ***podgłaněná***), ***hafery*** (borůvky), ***hłobiť*** (udeřiti), ***chasně*** (nemluvně), ***chasník*** (malé dítě obého pohlaví), ***konár*** (haluz), ***krkovať sa*** (hrdliti se), ***křesný otec, křesná matička*** (kmotr, kmotra), ***křesníček, křesnička*** (dítě na křest nesené), ***kříb*** (chrást), ***kuzna*** (kovárna), ***kuzno*** (uzda), ***zakuzniť*** (zauzditi), ***letvinka*** (ratolest), ***mesła*** (mírka), ***náběl*** (dojivo), ***nevidomý*** člověk (*slepý* užívá se jen o zvířatech), ***skaľičiť*** (zmrzačiti), ***osnažiť*** (očistiti), ***pastorek, pastorkyně*** (nevlastní syn, dcera), ***pluta, pluhava*** (deštivé počasí), ***rovesník, rovesnica*** (stejného věku), ***sajdák*** (pytel), ***sotiť*** (žduchnouti), ***svat, svatka*** (tchán, tchyně), ***ščebel*** (špružel v žebři), ***šutá*** koza (bezrohá), ***tesknice*** pl. (domácí nemoc, Heimweh), ***truť*** (otrava), ***tumavy*** (přeháňky), kosteł sa v dáłce enem ***ťakví*** (obliskuje), ***úsat*** (houser ve kříži), ***ušípaný*** (špinavý), ***závała*** černá, (černý mrak. tuča), ***złočin*** (zločinec).

Podotkli jsme již, že v řeči moravských Valachů, jmenovitě v terminologii salašnické zachovalo se hojně slov rumunských, jež zřejmě dosvědčují, že mezi osadníky našeho Valašska zastoupen byl také živel rumunský. Položíme tu některá taková slova dle dotčeného spisu Miklošičova: ***bača*** (bačjŭ, Senner), ***brynza*** (brъnzъ), ***čarták*** (bouda, rum. cerdac, tur. čârdâq, persky čârtâk), ***geleta*** (gъlêtъ), ***glaga*** (kiag), ***grúň*** (stráň chrastím porostlá, rum. gruňŭ), ***chotár*** (hranice, meze, pak territorium celé obce, rum. chotar), ***kasaňka*** (kъsan, domácí), ***koliba*** (kolibъ), ***křdel*** (kъrd), ***kurnota*** (korn, l. cornu, roh), ***mosor*** (mosor, boule), ***pistrula*** (pistruju, kropenatý), ***putyra*** (putirъ), ***redikať*** (rъdikare, stěhovati), ***stryga*** (strigoje, čarodějnice), ***struňga*** (strungъ), ***urda*** (urdъ), ***vatra*** (vatrъ, ohniště), ***žinčica*** (žinticъ). Také slova: ***gevěrec, komárník, pajta, pirť, plekať, taliga, vakeša*** jsou asi původu rumunského.

Podřečí *frenštatské*, jsouc na rozhraní valaštiny a tak řečené laštiny, od rožnovského podřečí liší se hlavně nedostatkem dlouhých slabik (kratky, dłuhy, nam, budu pl.) a změkčováním slabik *de, te, ne* v *dě, tě, ně:* dělatě, budětě, tětka, něbyl, těply. Instr. množn. r. m. je z pravidla *ami* (s chłapami); přízvuk na předposlední slavice.

Podřečí ***kelecké*** některými zvláštnostmi od ostatní valaštiny podstatně se liší. Rozšiřujeť nejen *ú* a *ý* jako čeština, nýbrž i *ů* a *í* v *ou* a *ej:* budou, velkou vodou, kosťou, rouža, voula, hołubou, nožou (ale

dat. hołubom, nožom), bejk, pejcha, dobrej, psejk, přejkopa, nalejvať. Valašské praviá, młáťá, seďá, ležá a p. zní po kelecku: pravijou, młátijou, sedijou, ležijou. Participium minulé *ł* neodsouvá: nésł, kładl, védł, sedł. —

Typus valašský je z nejkrásnějších na Moravě. Valach je postavy vysoké, vzrůstu stepilého, těla složitého, vzezření intelligentního. Tvář má podlouhlou, nos přímý a dlouhý, oči bystré a jiskrné. Chůze je hbité, kroku drobného, při práci, když se mu do ní chce, velmi obratný. V prádle je čistoty milovný, všude při vodě viděti zasazeny kotly, v nichž se prádlo „zváří." K cizinci je přívětivý; pojalli k němu důvěru, sdílný a hovorný, aniž se sníží k otrocké poníženosti. Děti, jež jinde před cizincem zdaleka utíkají, na Valašsku dají se s tebou v důvěrný hovor, povědí ti na požádanou svá říkadla, i písně své ti zazpívají. Rodinný život je patriarchální, čeládka počítá se za členy rodiny. Služebná „dívka" (děvečka) říká gazdovi „tatulko," gazděně „mamulko"; starému člověku, i cizímu, říkají vůbec „tatíčku."

Těla jsou Valaši otužilého, zdraví pevného, dožívajíť obyčejně starých let. Pradědové, zdá se, že se tam vyskytují častěji, majíť pro ně zvláštní název. Otec otcův jmenuje se totiž „staříček," otec staříčkův „děda." Na Karlovicích viděl jsem stařenu 82letou, ana na poli odžínala mladých žnic a při tom si vesele „hečela" (pozpěvovala). Od nemoci jsou po ruce „zeliny" nebo „božec," nepomůželi to ni ono, jedou pro „panáčka." Častěji jest u nich jakožto u horalů záduch.

Pověděli jsme již, kterak nedostatek úrodné půdy Valachy nutí hleděti si též drobného průmyslu a obchodu. Pracujeť se ovšem dle zděděných po předcích spůsobů prostředky primitivními. Přes to však vynikli nejednou mezi Valachy znamenití samoukové, jmenovitě v řezbářství. Ano dva bratři Šidlové ze Zubří „od nátury" stali se varhaníky bez žádného návodu. Staví varhany nové a spravují staré, při čemž sami všecko si dělají: cínové píšťaly lejí, kosť na klapky připravují, povrch varhan natírají.*) Jeden Valach od Vsetína lil pěkné zvonky na ovce, při čemž chytil se též výdělku výnosnějšího, lil mosazné dvacítky, jichžto prý, dokud se s nich neotřelo postříbření, od pravých nebylo rozeznati. Jiný zase z Vigantic „cajnochoroval šajny."

Poetické své nadání Valaši skvěle osvědčili svými pohádkami a písněmi národními. „Pohádky z okolí rožnovského" sebrané B. M. Kuldou náležejí zajisté k nejkrásnějším pohádkám našim, a pestrou kytici moravských písní Sušilových zdobí nejedno sličné kvítko sebrané na horách valašských. Nyní však poesie národní jako u nás vůbec tak i na Valašsku již odumírá; vytratilyť se staronárodní „gajdy" (dudy), umlknul zvučný cimbál, oněměly švitorné housle, a za nimi doznívají též písně národní. V Johanové u Vsetína našel jsem ještě znamenité zpěvačky, jež správně a pěkně zpívaly ty „starosvětské" písně valašské, kdežto na Hovězí, osadě odtud sotva půl míle vzdálené, deset, dvacet písní mi zpívaly na jednu notu nebo prostě „říkaly" noty ani neznajíce. Na Hrozenkově již neumějí správně zazpívati překrásné písně „Ta naša łavečka," kterouž odtud Sušil do své sbírky zaznamenal.

*) Zajímavou o tom zprávu podal Fr. Brzobohatý ve Květech na rok 1866, str. 273.

Valach rád si založí svůj domácí krb. „Chceš-i(li) umřít jak to hovádko bez téj sédméj svátosti,“ vytýkají tomu, kdo se dlouho nežení. Ten pak uzná toho potřebu i velikou výhodu: „Už sa všeci požénili, já sa také ožením, pošlu ženu na kozáky, a sám sobě poležím.

Vraždy a loupeže jsou na Valaších zločiny neznámé, zlodějstvo velmi řídké.

Valaši jsou lid bodré a veselé mysli, pohostinni a družebni, jen že se pěkné tyto rysy národní povahy slovanské v době novější bohužel zvrhují namnoze v opačné neřesti: v lehkomyslnost, marnotratnost a pijáctvo. Lehká mysl do budoucna neprohlédající vyznívá z nejedné písně valašské: „Byli naši, byli, už sa pominuli, šak i my sa pominem po maličkéj chvíli. Nač se tedy trápiti zbytečnými starostmi.“ Anebo: „Súsede, súsede, stodoła ti letí! Dyž letí, nech letí, šak v ní nemám dětí!“ Jmenovitě kletá „gořałka“ vrhá ubohý ten lid v bídu hmotnou a porobu duchovní. Čím větší ve kterém kraji bída, tím více tam obětí vyžaduje kořaleční mor. Hospod a židovských krčem všude plno. Ve Zděchově, dědině o 156 číslech jsou čtyři krčmy, na Hovězí vedle cesty na prostoře asi 50 kroků jest jich šest, ani vzdálené ráztoky nejsou bez nich. Aby kořalka silnější byla a piják „zvěděl, že něco pil,“ t. j. aby do němoty se omámil, dávají někteří židé do ní lilkový kořen, jehož jim z hor celé nůše donášejí na prodej. Vzdálenější pasekáři, kteří nemají o blízce kořalny, kupují si u židů líh, z něhož si doma připravují tak řečený „šám,“ míchajíce třetinu lihu se dvěma třetinami vody. O slavnostech připravují si z kořalky „valašské thé“: vaří kořalku na rendlíku a zavařují do ní skořici, hřebíček, cukr nebo med. Některá žena vypije silného toho nápoje až i litr! „Štvrtka gořałky lepší, než dy by złatý kord do břucha pich,“ pravil mi jeden Valach, když jsem mu oblíbený jeho „truňk“ haněl. Jako jinde víno, tak na Valašsku kořalku opěvují za nejlepší dobro v tomto slzavém údolí: „Na to gořalenka na svět přišła, aby starosť z hlavy vyšla. Jak já jí vypíju skleničku, já sobě zazpívám pěsničku.“

Kořaleční tento mor tím jest povážlivější, že i ženy jím jsou nakaženy. I o tom už „pěsničky zpívajú“: „Jaký si hospodář, takovú máš ženku, ty píješ v hospodě, ona píje v šenku. Nač si ňa bereš, co mnú zavedeš, já dělať neumím, než seděť v šenku, piť gořalenku, tomu já rozumím.“ A že takovou hospodyní muž mnoho „nezavede“ (nepořídí), i o tom píseň vypravuje: „Můj milý mužíčku, nebíj ňa velice, já sem nepropiła enem tři měřice. Jednu sem propiła, druhú promárniła, a třetí sem s chłapci v kapci vynosiła.“ — Že leckterá nerozumná matka i dětem svým už záhy té „dobroty“ okoušeti dává, o tom vypravuje se tato smutná anekdota. Valaška totiž „plecká“ (kojí) své děti až i dva roky, aby byly silny a zdrávy. I ptali prý se dvouletého děvčátka, „kde sú mamulka.“ Ja šli ně na Vsetín na gořałku, budú ňa ostaviať, pravilo děvčátko.

V obyčejný čas, jak už pověděno, Valach žije velmi skrovně ba nuzně, za to tím více si popřeje o jistých slavnostech rodinných i veřejných, při nichž ovšem bez kořalky býti nemůže. Takové slavnosti rodinné jsou: úvod, svatba, pohřeb a zabijačka, veřejné: pouti, výroční trhy a hody (posvícení).

Na úvod chodívají v neděli po hrubé. Přede mší sejdou se ženy, počtem až třicet, u šestinedělky, kdež se častují „vařenou“ (kořalkou). Odtud doprovodí šestinedělku do kostela a jdou s ní všecky kolem oltáře na oféru. Z kostela jdou přímo do hospody, kdež sedí a popíjejí do čtyř, do pěti hodin odpoledne. Z hospody jdou zase k šestinedělce, kdež se jim vystrojí „trachta“ zrovna taková jak o svadbě, o šesti až dvanácti jídlech. Ani tu se bez kořalky nemine.

Že svatba na Valaších se slaví hlučně, není s podivením, i na svatbě bývá kořalky „do pána boha“; avšak i po pohřbu všecek smuteční průvod ubírá se zrovna do hospody „zapiť smutek.“

Když se „mašík“ zabije, pozvou na oběd všecku přízeň a pak pošlou ještě každému „šperků“ (zabijačky). Na výroční trh do městečka chvátá kde kdo, byť nic kupovati neměl, podívá se alespoň, „jak ide svět,“ domů vracívá se jich nemnoho střezvých.

Patrocinium slaví se v každé dědině, kde je kostel, hlučnou poutí, o kteréž se všechno příbuzenstvo z okolních osad zvává na hostinu. Sejdou se cukráři, perníkáři, kramáři a řemeslníci se svým zbožím a improvisují zcela řádný trh.

Hody (posvícení) slavívají se dvojí: císařské a místní, tyto hlučněji a slavněji, pozveť se na ně všecka přespolní přízeň. O trhu výročním, o pouti a o hodech hrává hudba ve třech, ve čtyřech hospodách, ve všech se tančí a pije o všecko pryč a přechází z jedné do druhé.

Vedle kořalky Valach miluje náruživě „suchý nápoj,“ jak říká tabáku. Jak důležitým „kořením života“ tyto dvě věci Valachovi se staly, o tom vypravuje tato hádankovitá anekdota: „Šla žena na trh, potkál ju kněz a ptál sa jí, co bude kupovať. ‚Tři věci bych ráda kúpiť: *chuti* (soli), *obyčaje* (kořalky) a *zvyku* (tabáku).‘ “ V Halenkově, Hrozenkově a Karlovicích i ženy kouří zcela veřejně. Jda silnicí podivil jsem se nemálo pokročilé emancipaci tamějších žen, vida žnice, any sobě na poli při práci kouří, až se nad nimi dýmilo.

Poněvadž chasa obyčejně na „hůrách“ (půdách) spává, není dozor na mládež dorůstající tak snadný a tak přísný jako jinde na Moravě. „Volný“ v té příčině duch vyznívá též z nejedné písně valašské, která svou neomaleností až překvapuje.

Lid valašský nalézá se nyní v té kritické době svého rozvoje duchovního, kdy nejen dobré vlastnosti jeví se obecnými ctnostmi celé individuality kmenové, nýbrž i neřesti všeliké, jakmile v lid vnikati začnou, ráz povahy kmenové na se berou. Mezi těmito nejosudnější a nejpovážlivější jest zajisté ona neblahá náklonnost lidu k pekelné kořalce. Jí pozbývá lid bývalé mravní síly, upadá v netečnost, v bídu hmotnou a otupělost duchovní. V té příčině potřebí nápravy důkladné a vydatné. Škole a kazatelně připadá tu úloha velmi důležitá. Lid je dobrý a chápavý, dobré símě zasívané svědomitým učitelem v srdce mladistvá a důrazné, přátelské slovo kazatelovo nepadnou na půdu neúrodnou. Také spolek hospodářský na Vsacku několika šlechetnými lidumily nedávno založený dobře působiti může ve zmravnění a vzdělání našich Valachův.

Nebesa.

O nichž vypravuje

A. V. Šmilovský.

(Dokončení.)

Na farní vrátka silně zaklepáno. Cvok potácel se otevřít. Milostivá patronka vstupovala do jeho příbytku hrdě jako krasavice do plesového sálu a majestátně chladně jako královna mezi měšťanské dámy. Pan Ferdinand zůstal při otevřených vrátkách na stráži a na posluchy.

Farář zajíkaje se uvítal zdvořile milostivou patronku a nabízel jí stolici. Ona sedadla nepřijala, mrštila okem po pokoji, podívala se jen střihem na faráře a promlouvala k němu úsečně, zvučně a studeně jako nějaký mluvní automat.

„Vy, pane faráři, přechováváte zde, na faře, cizí dítě, jehož původ jest neznámý a záhadný. Mám toho potřebu, byste mně dal přečísti jeho křestný list.“

Přítel Cvok rděl se a bledl zároveň. Pro překvap, rozpak i úzkost nevěděl kudy do řeči.

„Podejte mi jeho křestný list,“ opakovala důrazněji baronka.

Nebesa škrábala se po levé ruce; paměť i úsudek se mu vracely.

„Dítě nebylo zde na Zálučí křtěno,“ odpovídal.

„Vím to,“ pokračovala suše a jistě baronka; „leč beze průkazu křestného jste přece dítě na opatrování nemohl přijati.“

„Má hospodyně je přijala.“

„Tou bájkou si krmte selské rozumy; mne jí neodbudete.“

„Nemohu ničím jiným vašim milostem posloužiti.“

„Ujišťuji vás, že mně posloužíte. Máteli či nemáte té listiny?“

„Nemám. A kdy bych ji i měl, záleželo by na mně, chcili jí posloužiti čili nic.“

Líce barončino obarvilo se náhlou záplavou hněvu. Viděla, že není na jiném než pádnější ranou vesnického kněze ohromiti, by nezmohl se k ráznějšímu odporu.

„Jsem patronkou zdejší fary,“ pokračovala řeč svou slovo za slovem přiostřujíc; „a nebudu toho trpěti, by z tohoto místa, kde vezdy řádní duchovní bohabojný život trávívali, símě hříchův a neřesti zasíváno bylo do pole, jež podle přísahy, bohu složené, vám jest očisťovati ze všelikého pýru hříchu a nepravosti. Proto sem přicházím, aby nákaza nerozjídala se dále jedovatým vředem mezi věřícími. Kde máte to dítě, já je s sebou odvezu.“

Za hřímání barončina hrál Cvok ve všech barvách. Potom se vzpřímil, přeměřil ji přísně a promlouval k ní klidně, pevně a důstojně: „Mám právo, paní baronko, od vás požadovati, byste v mém příbytku mému stavu přiměřeně se mnou mluvila.“

„Až příliš jsem mluvila přiměřeně.“

„Vy jste mluvila velice nepřiměřeně se mnou, a divím se jen, že jste jako šlechtična se tolik nad sebou mohla zapomenouti.“

Baronka zesinala a marně pracovala k odpovědi.

„Proti všem urážkám vašim stavím se zcela pokojně za štít dobrého svého svědomí. Kladivo vaše bušilo do prázdna. Jsem kněz; odpouštím vaší slabosti. Jádro a konec všeho jest: vy chcete, abych vám vydal svého svěřence. Co bylo před tím, byla nabubřelá, řečnická radomontáda. Přistupme k jádru. Což když vám dítě nevydám?"

„Pak přičtěte si následky, které vám z toho pojdou."

„Myslím, že je dobře unesu."

„Ať jen se nemýlíte. Známosti mé sahají vysoko a vydají na váze na místech, jimž vy jako kněz jste podřízen. Znáte mne, že nepopustím v tom, co jsem uznala za dobré provesti, a proto volte si ze dvou věcí: buď mi vydáte dítě, anebo postarám se o svatého Jiří pro vás. Toť zcela jasno."

„Nuž, s pánem bohem: starejte se pro mne o sv. Jiří."

„Mezi námi jest domluveno!"

Baronka měla se na oko k odchodu. Však zastavila se a neobrátivši se ani k faráři pravila umírněně: „Kde jest to dítě?"

„U své opatrovnice."

„Ráda bych se na ně podívala."

„Věřím."

„Slyšte, ráda bych je viděla," opakovala živěji baronka s přízvukem, jako by napolo rozkazovala a napolo prosila.

Přízvuk ten dotknul se příznivěji našeho přítele. Vzpomněl si, že milý jeho Pepík jest jejím vnukem, a domníval se, že by se jaksi proti přírodě prohřešil, kdy by baronce dítě aspoň neukázal. Také si myslil; že po tom, co se dnes stalo, svěřence déle na své faře neudrží a kdo ví, zdali stará baronka někdy ještě vnuka svého uvidí! Lidskost se v něm ozvala; zdálo se mu, že sobě tím nic nezadá a Pepíkovi neublíží.

„Svolíli panna Naninka," odpovídal, „nemám nic proti vaší žádosti. Račte minutku posečkati, promluvím s ní."

I odcházel do kuchyně dvéře jen přivřev.

„To jest dítě Mundyho," zašeptala k sobě baronka; „není více pochybnosti!" A srdce se jí stahovalo kleštěmi.

Farář se nemohl do kuchyně dostati; dvéře byly uvnitř zatarasený. Teprvé když panna Naninka jeho hlas poznala, odstavila truhlu od dveří; Pepíčka tiskla v náručí a tázala se přitlumeně: „Odešlali?"

„Neodešla. Čeká v čeledníku a ráda by Pepíka aspoň viděla. Není nebezpečenství, panno Naninko; pojďte tam s Pepíkem."

„Nehnu se odtud, ať si jde sem."

Farář se vrátil k baronce a vyřídil jí, co se svou hospodyní vyjednal.

„Nuže," pravila ona, „neníli zbytí, půjdu do kuchyně."

Cvok šel napřed, baronka za ním. Mlčky a spěšně, ano chvatně přikročila k Pepíkovi, naklonila se k němu a ani nedýchajíc prohlížela si jej tak důkladně jako náruživý numismatik nějakou starožitnou minci, jíž svět posud neviděl. Obyčejný chladný výraz jejího obličeje strnul a stuhnul, jen oči křečovitě mrkaly. Jistota jí vzcházela — to byly rysy rodu Počernického. Zpytavé oko její utkvělo déle na jednom místě při levém oušku: vidělo tam touž malou mateřskou poskvrnu.

kterou měl na témž místě Mundy. Baronka vzpřímila se a ohledla se plaše po kuchyni.

„To dítě musím s sebou vzíti!“ pravila velitelsky.

„Nevezmete!“ odtušil farář statečně.

Dvéře do kuchyně byly pootevřeny, a postava pana Ferdinanda kmitala se v síni mezi kuchyní a čeledníkem.

Baronka jen pokynula, a již vstoupil do kuchyně. Baronka mu nařizovala: „To dítě vezmi s sebou!“

Farář postavil se před hospodyni a dítě; z očí mu sršely blesky: „Ani kroku dále!“ zahřímal.

„Ferdinande,“ volala baronka, „běž pro představeného obce.“

„Ani obecní starosta nesmí mně sáhnouti po dítěti,“ horlil přítel Cvok. „A ostatně vy mu nemáte co rozkazovati. Já mu dítě nevydám a nevydám.“

Pan Ferdinand otálel s odchodem; stará ta podšitá liška dobře viděla, že farář jest v právu. Oko jeho těkalo nejistě s baronky na kněze; čekal patrně na nový rozkaz. Než toho se mu baronkou nedostalo, neb obcházely ji mdloby, téže mdloby, jež ji včera večer v pracovně její braly, když Ledecký od ní odešel a děsná předtucha ji projímala, že Mundy jest otcem podložence v Záluží. Dnes byl ten záchvat silnější a údy ji mnohem více brněly. Škubla sebou, pronikavě zasténala a poroučela se na podlahu. Ferdinand ještě v čas ji zachytil; byla nadobro bez sebe a vypadala, jen aby ji položil do rakve.

Odnesli ji do čeledníka, položili na lože farářovo a křísili ji. Jen stěží a ponenáhlu přicházela k sobě a byla i pak tak chatrna, že oba muži si rady nevěděli. Farář si vzpomněl, že má doma Hofmannské kapky. Skočil pro ně, a ona je vzala z ruky Ferdinandovy. Chabé životní síly se v ní občerstvily a vědomí její zjasňovalo se. Bylo jí viděti na očích, že silná duše její pozvolnu proniká na venek. S pomocí Ferdinandovou posadila se na loži; dech se jí uvolňoval, ale nemluvila. Farář se postavil za její hlavu, by ho neměla na očích. Asi za čtvrt hodiny přerušila děsnou pomlku — vyslovila přání, by ji vyvedli na čerstvý vzduch. I vyvedli ji do zahrádky, kdež ji na stolici posadili a kdež asi půl hodinky vyseděla vypivši jen něco málo čerstvé vody se solí smíšené. Posléze prohlásila, že dosti jest silna a že odjede. Pomáhali jí do kočáru.

O dítěti se nezmínila víc ani slovíčkem, a nikdo mimo Naninku se o Pepíka nestaral, nebo Cvok byl stále okolo nemocné paní prokazuje jí službu co nejochotněji. Kočár se pohnul a zvolna odjížděl. Cvok si oddychl, jako by skála s něho se svalila.

Venku se zatím obloha zachmuřila a občerstvující deštík postřikoval. Lahodný větřík pofukoval krajinou a příjemně osvěžoval baronku. Nežli přijeli na Labutín, byla tolik zotavena, že vypadala opět jako obyčejně. Také nežli dojeli, rozkázala zcela určitě všem třem osobám s ní jedoucím, by ani slovem neprohlesli, že byla na faře v Záluží a která nehoda ji tam potkala.

XVIII.

Poněvadž jen zvolna se jelo, měla baronka dosti pokdy cestou o svém položení znovu přemýšleti. Jakýsi pokojnější duch províval její přemítání a konejšil blahodárně její strasti. Vždyť podoba dítěte s Mundym mohla býti jen nahodilou a i mateřská poskvrna při levém uchu mohla býti hříčkou přírody druhdy rozmarné. A kdy by i na krásně dítě bylo Mundyho, nebylali to událost v šlechtických rodech i nejslavnějších dost obyčejná a všední? Proč rozehřívá se tolik pro věc dost obecnou, že i nejdražší poklad svůj, zdraví, dává do nebezpečné sázky. Baronka zastihovala se na scestí a přece nemohla podle povah svých jinak jednati. Nejhorší při všem bylo, že první všeho vinu musila sobě dávati. Kdy by nebyla bývala tak přes míru vládychtiva, byla by již byla Mundyho oženila. Také ji palčivě hnětlo, že Mundym i Jenny dala se oklamati. Leč co se stalo, odestáti se nemohlo; nejlépe bude celou tu mrzutou věc poručiti nebeským oblakům.

Takto se baronka pro chvíli spokojila; leč když ze Suchdola přibližovala se k Labutínu, starost obnovenou silou doléhala opět na ni. Proč Mundy dítě své přechovává na blízku Labutína? Patrně má milostný jeho svazek s Jenny hlubší a pevnější kořeny, nežli na sťa jiných podobných vystředností šlechtických. Snad zamýšlí docela Jenny svým časem za manželku zákonitou pojati; čeká snad jen na blaženou chvíli, až matka shasne a nebude mu více cestu jeho zaléhati. Jak rozvázati ten zádrhel? Nezbývá, nežli na rychlo mu nevěstu vyhledati a jej řádně oženiti. Baronka měla již dávno pro něj nevěsty vyhlednuty, ale v žádné z nich neshrnovalo se tolik dobrých vlastností, kolik si jich pro syna svého přála. Což naplat: přílišná výběračnost nebyla na ten čas místna; baronka odhodlala se všemi silami, do nesnadné té úlohy se pustiti. Ovšem úkvap v této právě věci mohl býti velice škodlivým, ale i nejškodlivější vyvážil dobře škodu, která z toho vzniknouti mohla, kdy by Mundy zůstal svobodným a pak si Jenny za manželku vzal.

Avšak proti takovému jednání vyvírala se v ní znova pochybnost. Což kdy by přece tápala v omylech, kdy by dítě na faře Zálužské nebylo Mundyho? Odkud nabyti o tom jistoty neomylné? Tázati se přímo Mundyho, nevydalo by; mohl by se chytře přetvářiti! V barončině duši probleskla myšlenka tak jistá a bezpečná, že všecka bytost její se nad ní rozjásala. Již věděla, jak Mundyho vzíti na paškál. A pak, padni zub anebo hlava, pak teprvé bude místno a vhodno, oženiti jej. Že krok ten může býti pro ni osudným, nenapadlo ji. Pevně a jistě sestoupila v Labutíně při zámku s kočáru a do schodů šla ke svým komnatám tak rychle a lehce jako před dvaceti lety.

Večer o deváté hodině objednala si Mundyho do své pracovny. Když se dostavil, rozmlouvala s ním o některých věcech hospodářských asi půl hodiny, by udržela jej v obyčejné jeho míře a pak nic netušícího tím mocněji mohla překvapiti.

Tento odstavec jejího záměru povedl se jí výborně. Mundy buď souhlasil s jejími myšlenkami, buď jim odpíral, ale konečně se spolu shodli jako růže s růží.

Najednou obrátila baronka list.

„Prosila bych tebe, Mundy, ještě za službu," prohodila zcela povrchně, ale v nitru svém se rozechvívajíc, neboť jí bylo, jako by hejno mravenců po zádech i těle jí lezlo.

„Poroučej, matinko; rád jsem k službám," odvětil baron.

„Běží o to zhotoviti list, jistou měrou důležitý. Chcešli mně učiniti po přání, sedni k psacímu stolku mému a já ti obsah budu do péra říkati. Vezmi arch ministerského papíru."

Baron tak učinil a podíval se na matku, očekávaje její nápověď.

„Dáme se do toho? Tedy piš: Vaše biskupská milosti! Nejdůstojnější pane!

Baron píše promlouval:

„Aj totě vzácný dopis, k biskupovi! Jest napsáno; pokračuj."

„Nejpokornější služebnice Vaše v Kristu utíká se k Vašim milostem v záležitosti nemálo ožehavé a jest přesvědčena, že bude vyslyšena a že dobrota a spravedlivost Vaše, v pravdě apoštolská, zjedná jí dostiučinění potřebné, třebas i přenášela jsem se, nikoliv bez důvodův, přes první úřad církevní, biskupský vikariát. Jde tu o faráře na mém patronátu v Záluží, o pátera Václava Cvoka."

Baronovi, an psal, třásla se ruka. Baronka si toho dobře všimla a bledost nová ji polila. Mundy nepozvedl oka s papíru, ač matka jeho i když dopsal, ještě hodnou chvilku mlčela.

„Jeli již dopsáno?" tázala se.

„Jest," odvětil polohlasně Mundy.

„Buď tak laskav a piš dále: Týž kněz zapomněv se nad sebou žil s bývalou společnicí mé dcery, jmenem Jenny Kučerovou v hříšném, pohoršlivém poměru, který nezůstal bez následkův . . ."

Baronu Mundymu vstoupila všecka krev přívalem do hlavy; péro mu vypadlo z ruky na papír, i zvolal prosebným hlasem: „Ustaň!"

„A proč bych ustávala."

„Poněvadž píšeš — lež."

„Že lež!? Jsi snad lépe zpraven o tom špinavém prádle v Záluží, nežli já, jež dnes na večer odtamtud jsem přijela?"

Baron se rozchodil prudkými kroky po komnatě a snažil se bouři jím lomcující ukojiti, ale nebyl s to. Baronka ani oka s něho nespouštěla.

„Křivdíš Cvokovi, tomu šlechetnému muži," dopracoval se konečně Mundy odpovědi.

„Že mu křivdím já? Či není on otcem toho pan . . ."

„Matko, ustaň!" vykřikl Mundy téměř bez sebe.

„Kdo tedy otcem jeho?" rozkřikla se baronka.

„Když to chceš mermomocí věděti, tedy to věz: to dítě jest synem mým!"

„Tvo . . ." zasténala baronka a nedopověděla slovo. Vyrazivši ze sebe srdceryvný výkřik svalila se na podlahu a ležela naznak jako zesinalá, bezcitná mrtvola. Obličej její se protáhl, svaly na tváři pravé se svěsily, koutek ústní po téže straně byl ohyzdně zkřiven a oči byly děsně vytřeštěny. Ani nejmenší pohyb životní nejevil se při ní a o ně-

jakém sebevědomí nebylo ani potuchy. Dýchala sice, ale nepravidelně a těžce, s chropotným rykem, a tváře se jí při výdechu nadýmaly.

Baron strnul leknutím; shledav, že všeliké volání a pokoušení se o vzkříšení jest marno, složil ji na zemi a trhal zvoncem. Na poplach jeho sbíhalo se služebnictvo, přiběhla i baronesa Sály se slečnou společnicí, a tichá druhdy pracovna naplnila se nářkem a voláním více méně bezúčelným. Jediný Ferdinand pochopil ihned situaci a nic neřeknuv běžel pro lékaře, s nímž se asi za čtvrt hodiny vrátil.

Lékař nařídil ticho, ohledal nemocné puls a položiv ucho na její srdce, hodnou chvíli poslouchal. Pak pustil jí žilou, dal ji na lože odnesti a hlavu ledem obložiti. On a baron zůstali posléze sami při nenemocné paní.

„Jest naděje?“ otazoval se ho baron Mundy.

Doktor pokrčil rameny.

„Částečná anaemie mozku,“ odvětil. „Pravá část těla jest ochrnuta. Možná, že brzy, možná, že za několik hodin přijde k sobě; možná, že dostaví se paralysa, a více neoživne. Zdráva více nebude, pane barone.“

Mundy svěsil malomyslně hlavu. Klekl k loži a políbil matce ruku. Horká slza ukápla mu na ni.

XIX.

Baronka neumřela. Přivedli ji k sobě. Pravá část jejího těla byla a zůstala zmrtvělou. Paměť a vůle se jí zvolna vrátily, ale stav její byl žalostný, a lépe by jí asi bývalo, kdy by byla zesnula hned při prvním záchvatu. Viděla dobře, ale slyšela špatně a mluvila velmi nedostatečně, tak že sotva desátému slovu bylo rozuměti. A tu ještě rozuměl jí jen Mundy, jenž od ní neodcházel, ano nadobro se do její komnáty přestěhovav, ošetřoval ji v pravdě po synovsku dnem i nocí. Povoláni též od jinud, ano i z Prahy lékařové, ale naděje, že bude dobře, nedával žádný z nich a schvalovali vesměs opatření domácího lékaře.

Jediný člověk na zámku Labutínském kojil se nadějí v lepší budoucnost, a ten byla baronka sama. Silná duše její hodinu k hodině, den ke dni zvedala se přes všecky vzdory malomocného a chorobného těla. Stav její duševní podoben byl mučírně. Cítila, myslila, chtěla; ale cit, mysl i vůli nemohla na venek projeviti. Kdy by byla jen mluviti mohla, neb aspoň psáti! Ale ani jazyk ani pravice neměly se přes všecko ošetřování, přes všecka vědecká opatření k dílu. Baronka trpěla a strádala s myslí statečnou ano bohatýrskou nespouštějíc se ani na minutku naděje, že ozdraví. Podobala se asi lvu v kleci, jenž sní o palmách, žirafách, antilopách a nádherných měsíčních nocích na poušti a věří, že ještě jednou zlaté svobody své bude požívati.

Uplynul první měsíc. V zámku i na panství zvykli si trudnému stavu barončinu. Baron Mundy ujal se žezla i vesla, a vše volněji oddychovalo, jako když do dusného oboru pokojového života zavane z jara čerstvý vonný vzduch. Mladého barona měli vůbec v lásce: k chudině byl útrpnější a dobročinnější, na rolnictvo nedíval se tak

s vysoka jako matka, jež ještě zlaté doby roboty dobře pamatovala, a podřízenému úřednictvu neztrpčoval kus chleba, krušně dobývaný, pelyňkem studené pýchy a bezohlednosti. Krátce po nehodě, která jeho dům potkala, svolal si úřednictvo k sobě a pravil k nim: „Pracujte, pánové, poctivě ve prospěch můj, a já se poctivě starati budu o vás a rodiny vaše."

Heslo to bylo všem milo, a správa panství nebyla o nic horší nežli za vlády matčiny, naopak mysl méně stísněná a jasnější budila větší chuť k usilovnější práci pro dům baronův.

Nejvíce ze všech ulevilo se příteli Cvokovi a panně Nanince. Nyní nebylo se o Pepíka obávati, nebylo více třeba dávati jej z fary. Zámecký doktor požíval neobmezené důvěry a ten se k Nebesům vyjádřil, že věřiti, že stará baronka se ještě uzdraví, jest ze sněhu páliti cihly. Stejnou s ním zpíval i zkušený šafář Rambousek: „A kdy byste jí koření z devíti vrchů snesli, baronka zůstane mrzákem a kukačku více neuslyší kukati."

Na faře v Žáluží šel život tak jednotvárně jako dobré hodiny. Pepík měl se k světu za tři a Nebesa i jeho hospodyně div ho láskou nesnědli.

„Nepochybuji," rozpřádal Cvok jednou rozprávku, „že po smrti matčině se baron dá s Jenny řádně oddati. Vy máte vždycky něco naproti," dokládal, když Naninka kroutila hlavou.

„Jsem žena a myslím po žensku. Podle toho psaní, co přišlo s Pepíčkem, myslím, že to tak snadně nepůjde, jak vy se domníváte. Prosím vás, přineste to psaní a přečtěte mi, co tam stojí o mladém baronovi."

Nebesa učinila jí po vůli.

„Vidíte, vidíte," rozehřívala se Naninka, „to nenapsala jenom tak, že Mundyho navždy zavrhla, to není jenom tak, že mu nabízené peníze hodila pod nohy, že mu ukázala dvéře, by pohledem svým neuhranul dítě její. To je mnoho od ženské řečeno, velebný pane, aspoň tolik, že kdy by i na krásně starou baronku odnesli na ramenech na poslední mši a baron na stav svůj baronský nedbal a Jenny za manželku požádal, to nepůjde přece jen tak zhola. Baron jednal hanebně. Poctivý muž na jeho místě, by byl dal Jenny úpis. Že jest baron, nevídáno! Byl Oldřich kníže a vzal si Boženu a v Tylořích byl arcivévoda a vzal si dceru poštovského mistra. A otec Jennin nebyl také odněkud za plotem."

Nebesa se škrábala po levé ruce. Důvody panny Naninky se mu nelíbily tím více, čím méně je mohl vyvrátiti. Po chvíli odpověděl: „Ale pomyslete, Naninko: takové bohatství, takové nádherné postavení! Baronka Počernická z Počernic! To je něco! To by Jenny nezavrhla."

„Pravda, nezavrhla by, kdy by nebyl baron v rozhodné chvíli ukázal svou pravou barvu. Ostatně nemám na rozumy kontrakt, možná, že se klamu."

Dali si dobrou noc a rozešli se. Faráři řeč Naninčina nedala dobře spáti, tajný hlas mu říkal, že Naninka dále vidí nežli on; a starosti o budoucnost Pepíkovu a Jenninu skličovaly mu dobrou duši.

Ráno po mši donesl mu pořadník dopis a podací list na padesát zlatých k podpisu. Dopis byl od pátera Neduchy; podací list byl patrně na psaní Jennino. Vypravil hned posla na poštu a rozevřel dopis Neduchův. Ruka se mu třásla a tělo prochvívala úzkost. Četl a četl a oko jeho zářilo radostí. Starý upřímný Matěj se s ním smiřoval, ano prosil za odpuštění, že byl tolik sláb a dal se nepravou zprávou zklamati; Cvok prý jen neměl zapomenouti, že jest duchovním a dítě neměl bráti na faru.

„Nebesa!“ zvolal Cvok; „můj zlatý Matějíček! Jen když zase mám to jeho staré přátelské srdce!“

Chvíli po obědě vrátil se posel s listem Jenniným. Naninka sedla si proti faráři a poslouchala. A bylo dlouho a nadivno poslouchati, neb psaní mělo zrovna osm, drobně popsaných stran mimo přiloženou padesátku.

Jenny byla vychovatelkou u bohaté měšťanské rodiny na Budějovicku. Byla tam mnohem spokojenější nežli u baronky Labutínské a nic jiného jí nechybělo nežli Pepíček.

„Tomu ráda věřím,“ připomenula Naninka otírající sobě zástěrou oslzené oči.

Pepíček měl vůbec v celém psaní tenór, a z častých slzných stop bylo viděti, jak těžké srdce matka má, že od svého dítěte odloučena žíti musí. Valná částka jejích myšlenek táhla se po něm, jako květiny, uzavřené v pokoji, táhnou se po venkovském světle a slunci.

„Kdy bych jen pět minut, jen jednu minutu jej viděla a zulíbala,“ psala Jenny, „posilnila bych se na rok dlouhých, trpkých strastí.“

Poměry domácnosti, v níž nyní z povolání žila, vypisovala stručně a jasně a pozdržela se jenom déle s charakteristikou domácí paní, již chválila jak dámu nevšedního vzdělání, řídké uhlazenosti a dokonalých povah, jež jí splácí práci její s dvěma dítkami nelíčeným uznáním a srdečnou důvěrou. Pán jest prý sice suchopárný kupec, ale kdykoliv ocitne se v rodině své, viděti jest na něm starostlivého otce a vroucného manžela. Jenny si libovala, že jest jaksi mezi svými, a připojovala, že není to prázdný úštěpek, říkáli se, že šlechtici mají zvláštní svou krev; nebo přirovnáváli rodinu Opolských s rodinou barončinou, jest prý jí, jako by čtla báseň Čelakovského vedle klasicky upraveného, citu prázdného blahopřání.

Pokračujíc psala, že jenom jedna věc ji znepokojuje a jí způsobuje starosti o klidnou budoucnost. Závodu páně Opolského jest prý účasten nevlastní syn po starší jeho sestře, pán již letnější, krásné postavy, libého vzezření a hlasu prý velice lahodného, jenž zrovna k srdci se přimlouvá. Jest prý již čtyřicátník, ztratil asi před dvanácti lety manželku a jest od těch dob vdovcem. Má prý i vlastní pěkné jmění. On v neděli a ve svátek a za zvláštnějších příležitostí bývá stolem u Opolských a vyhledává prý ovšem neokázale její společnost. Jenny prý dobře vidí, že není mu lhostejnou, ač prý pan Doubek velmi delikátně sobě počíná a pozornost jeho rozechvívá prý ji trapnou obavou, jež za jejích okolností ovšem snadno se dává vysvětliti.

„Nejednala bych moudře,“ připomínala k tomu Jenny, „kdy bych všecky muže měřila podle barona Počernického, ale pro ten čas pře-

kypuje takořka srdce mé mým zlatým Pepíčkem, a zbývali v něm místečka, náležít ono celé vám, můj drahý velebníčku, a drahé naší panně Nanince, jež tak po mateřsku krásně obětuje se za mého Pepíčka, což jí nikdy, nikdy nezapomenu."

„Vida, vida," podotkla Naninka.

Přítel Cvok upjal k ní zrak tázavý a zvídavý.

„Samo štěstí jí plyne u mužských," prohodila hospodyně. „Oč nestojíš, chodí za tebou. Naposledy pojedeme na svatbu, jež nám ani ve snách nenapadla."

„Myslím, že z tohoto prosa nebudou jáhly," odpovídala Nebesa; „vždyť nestojí ve psaní, že by Jenny Doubkovi dost málo přála."

„Co nestojí ve psaní, může státi v srdci, a co nestojí třeba posud v srdci, může se tam dostati."

„Vy mluvíte poslední časy jako kniha, Naninko, a matete všecky mé koncepty."

Hospodyně pokrčila rameny a potají si šňupla.

„Prosím vás, čtěte dále, co píše Jenninka," vybízela faráře.

Jenny psala dále, že jeho list skrze tetu Knířovou dostala, a děkovala mu za všecky zprávy o Pepíčkovi v něm obsažené. Že po neděle nic mu nepsala, omlouvala tím, že na Labutíně příliš zvykla policejní dohlídce staré baronky, že první čas u Opolských byla velmi bázlivou a úzkostlivou, by snad nějaké podezření k sobě nevzbudila, ano že jí posud jest jako člověku, jenž potají nešlechetný skutek vykonal a dobře ví, že kdy by se na něj něco vyzradilo, veta by bylo po jeho existenci. Proto prý již k vůli samému Pepíčkovi s dopisem odkládala, aby paní Opolské ukázala, že jest zcela opuštěna ve světě a že k nikomu nemá úvazkův. Jest prý to ovšem smutná přetvářka, jež kdykoliv na ni pomyslí, ji v srdci zabolí, ale že bohužel bez ní se obejíti nemůže, nechceli pro kalnou minulost sobě i synku svému zkaziti budoucnost jen poněkud obstojnou. Také prý chtěla na Pepíčka nějaké peníze poslati a to že jí možno bylo teprvé nyní.

Konečně oznamovala, že koncem října měsíce pojede s paní a s dítkami na zimu do Prahy. „V ten čas," přidávala, „buď si na nějaký den dovolenou vyprosím, anebo přijede panna Naninka s mým drahouškem do Prahy, o čemž ovšem do podrobna se ještě písemně smluvíme. Počítám už nyní dni, až Pepíčka uvidím a k hladovému srdci svému přitisknu."

Dopis byl dočten. Obligátní zástěra panny Naninky zvedala se znova k vlhkým očím. „Hladové srdce" mělo svůj účinek; bylo panně Nanince, jako by přičichla k rozstrouhanému křenu.

Farář se zadíval do fotografie slečny Jenny. Obrázek byl velmi zdařilý a z posledních časův; Jenny vypadala na něm sličnější, nežli když byla na Labutíně. Bol nad míru jemný a k srdci se zamlouvající produševňoval ladný ovál jejího obličeje, asi jak to vídáme u figur Rafaelových, a ze samého oka vyzírala takořka celá dojemná novela.

„Vazba jest důstojna knihy," pravil k sobě přítel Cvok; „jen neměla mi o tom Doubkovi psáti. To mně připadá, jako by pavouk sedl na krásný obraz. Zas nové starosti! Začni si se ženskými a ne-

vyjdeš z nich. Spíše nebeské oblaky shrneš v průhlednou soustavu nežli jejich srdce."

V tom zaklepáno na farní vrátka. Panna Naninka šla otevřít. I vstoupil služebník ze zámku nesa lístek od barona Mundyho. V lístku byla navštívenka, v níž baron ohlašoval, že jeho matka právě zemřela. Nový, očekávaný jinak záchvat mrtvice zhasil jí život. Baron vyzýval faráře, by ještě dnes na Labutín přišel, že rád by s ním pohovořil. Ku konci pozdravoval syna svého. Farář zkázal, že učiní po přání pana barona, a služebník odešel.

„Co opět nového?" tázala se panna Naninka trnouc zvědavostí.

„Člověk ani z novin nevyjde," oznamoval jí Cvok. „Stará baronka jest v pánu."

„Bůh jí dej lehké odpočinutí, ona je lidem nedávala," odpovídala panna Naninka. „Kdy by chtěl na vás Pepíčka, řekněte mu bez obalu, velebný pane, že chlapce od sebe dáti nemůžeme a nesmíme."

„Řeknu mu. Vykartáčujte mi ten lepší kabát."

Asi za půl hodinky byla již Nebesa na pochodu do Labutína — vykračoval si dnes jako študentík, když jde na prázdniny.

XX.

Čtvrtého dne po tom byla mrtvola staré baronky v nádherném průvodě do Radešína donešena a v rodinné hrobce po bok manžela svého k věčnému spánku uložena. Pohřeb byl slavný, ale nikoli smutný: mimo děti její nezaplakal při něm nikdo. Lidem, již přišli na podívanou, nebylo počtu, ale více nežli truchlivý výkon církevní, bavila jich mysl jiná věc: průvod na místě faráře Radešínského, nejstaršího a nejprvnějšího to kněze na panství, vedl farář Cvok ze Záluží. Bylo to po přání pana barona, a jakkoliv náš přítel již z přirodilé skromnosti proti tomu se zpěčoval, přece úkol ten na něm uvázl, poněvadž ostatní kollegové jeho již ze zdvořilosti k nové vrchnosti mu ustoupili, na oko sice rádi, ale nikoliv prázdni závisti. Řečí bylo o tom v obecenstvu, jako listí v háji. Panna Regina se zlostí ani otčenášku nemohla pomodliti.

„Bude to zlatý pořádek na panství," mudronila k paní obročňové, vedle níž se v průvodu ocitla. „Pamatujte na mou řeč: že se sama slavná konsistoř do toho bude musit vložiti."

„Ano, je dnes krásný a teplý den, nemohl se lépe povesti," odvětila jí velmi diplomaticky její společnice.

Přítel Cvok vypadal trochu divně v čele svých assistentův. Drahocenný, zlatem krumplovaný a těžký pluviál, jakéhož jaktěživ na sobě neměl, jej tlačil jaksi k zemi. Také si dříve řádně neoddechnul, dokud nepřijel domů k svému Pepíkovi. —

Zatím nastaly žně. Lidé měli samou prací horké hlavy a pozapomněli na starou baronku, na pohřeb i na Nebesa a jeho svěřence v Záluží.

Leč baron nezapomenul. Bylť nyní pánem vůle své i svého jednání a ačkoli tušil, že kromobyčejným záměrem svým v kruzích příbuzenstva a známých svých silně narazí a sobě na čas hořkosti a snad i proti-

venství způsobí: přece neostýchal se pokusu, se slečnou Jenny úplně se smířiti a jí pak spůsobem, počestného muže důstojným ruku i jmeno své nabídnouti. Sotvaže tedy právní poměry, smrtí matčinou vzniklé, zhruba upraveny a nejpilnější hospodářské práce na panství provedeny byly, pomýšlel na to, i své osobní poměry urovnati a k žádoucímu konci přivesti. Propast, jež mezi ním a Jenny z jeho viny a nerozhodnosti se rozvírala, nepovažoval nijak za bezednou a nepřestupnou, a zdálo se mu, že nikdo mu nemohl lepším mostem přes ni býti než farář ze Záluží, k němuž čím dále tím živější měl sympathie, již pro jeho šlechetné a obětovné nakládání se synáčkem jeho. Zámeckou ekypáži bylo nyní častěji mezi Labutínem a Zálužím viděti, a lidem spadly nadobro šupiny s očí: viděli nyní, že dítě jest baronovo.

„Vida, vida," povídali si při domácím krbě, „Nebesa vyhrála terno. Kdo by to byl do něho řekl, že jest takový vychytralý pták a že se tak pěkně hodí do zámeckých pletich. Stará baronka na něj! Věru, že by odešel s kvíčalou!"

„Pravda, na Záluží mnoho svítku nepojedl," mínil tu i tam některý pan bratr, „ale nežli takovou cestou vyhledávati si polepšenou, toť lépe knězi žíti o bramborách!"

Přítel náš se ovšem mnoho nehodil do fraku prostředníka, ale volky nevolky musil do něho nejen k vůli baronovi, nýbrž předkem k vůli svému Pepíkovi, jemuž krásnou budoucnost připravovati povinen se cítil. Také si myslil, že polévka se musí jísti, dokud je teplá, a že otalováním a protahováním nesmí se nechati schladnouti.

Dráhu svou diplomatickou nastoupil dopisy. Zhotovil nejprvé dlouhý a důkladný dopis, v němž seznámil slečnu Jenny se všemi změnami, jež na Labutíně se udály, a vší své filosofie a výmluvnosti k tomu použil, aby smířil Jenny s baronem, o němž tvrdil, že ji nyní ještě rovněž tak upřímně miluje jako tenkrát, dokud se spolu nerozpřátelili. Vylíčil jí dále, že baron zná se k Pepíčkovi za otce a že dopustilli se viny na ní, stalo se to nikoliv z nelásky k ní, nýbrž z obavy před přísnou a neoblomnou nebožkou matkou.

„Jednejte křesťansky, Jenninko, odpusťte mu, a všecko bude zas dobře a všichni se tu spolu budeme ze života radovati."

Po desíti dnech odpověděla Jenny velmi srdečně, ale záporně.

Panna Naninka, jež byla zasvěcena ve vyjednávání, vzpřímila se hrdě a pravila: „Co jsem vám povídala?! Ó znám já ženské! Bohatstvím, skvělým postavením, ctí, slávou vyvedete je až na vrch makovice: ale když byla jednou až do dna srdce raněna mužem, musí to býti žena jen chatrného srdce, když svine urážku a odpustí. A dokonce jeli svou paní a neníli ohledy vážána jako Jenny."

„Co tu počíti?"

„Nechte tu věc, ať se trochu odleží. Pak zajeďte s baronem k Jenny, nejlépe až bude v Praze. Nyní by bylo škoda papíru."

„Což abychom vzali Pepíka s sebou?"

„Třeba. Pojedeme tam všickni s Pepíčkem."

Baron byl z počátku proti tomu,

„K čemu čekati až někdy do listopadu, velebný pane?“ namítal všecek sklíčen na duši. „Pojeďme hned za Jenny, doufám, že nejlépe pořídíme.“

„Já nedoufám, naopak domnívám se, že bychom ještě více pokazili. Také bychom nešlechetně jednali, pane barone. Pomyslete, že po strašlivých bojích nalezla Jenny pokojný útulek u Opolských. Tam jsou na venkově, a potají bychom se s ní sblížiti nemohli. Podezření, neb aspoň podivné světlo by padlo vždycky na ni z naší návštěvy, a to víte, že spořádaná rodina nesvěří dětí svých vychovatelce, jež není čista jako sklo.“

„Jaké podivné světlo! Prohlásímli se za jejího ženicha a ona za nevěstu mou!“

„Ovšem, což setrváli však na svém odporu? Pak připravíme ji o chléb, neb návštěvě naší podkládala by se vždycky předběžná intimní známost s vámi. Pak by, pane barone, byla námi přinucena, a o svobodnou vůli nebudeme přece nikoho zkracovati jako poctiví lidé.“

„Váš důvod mně nejde dobře do hlavy,“ odpověděl po chvilce baron zasmušile a mrzutě; „než budiž, ublížiti jí nikterak nechci a nemohu. Ač nerad, velmi nerad, chci posečkati do listopadu. A myslíte ji dříve o tom zpraviti?“

„Nemyslím. Ona chce Pepíčka viděti; my pojedeme spolu neohlášeni.“

„Vaše osnova má do sebe mnohou dobrou stránku. Ano, budeme podle ní jednati.“

Byl začátek listopadu. Počasí bylo za dne jasno a ještě teplo a nebylo nebezpečno dáti se s malým dítětem na cestu. Mezi slečnou Jenny a farářem Cvokem bylo umluveno, že pátého dne listopadu shledají se v Praze. Za dostavenícko zvolen byl příbytek paní Knířové, jež šťastnou náhodou ty dni byla na venku na svatbě bratra mužova. Jenny slíbila, že o poledni se dostaví, ale kdy by Zálužští její přátelé dříve přišli, by ohlásili se jen u domovníka, jenž byl již poučen, aby faráře a jeho hospodyni do bytu uvedl, prokáželi se navštívenkou, již Jenny do svého listu přiložila.

Den před tím, večer, přijel baron, Cvok a panna Naninka s Pepíčkem do Prahy a ubytovali se v domě baronově.

Baron byl nad obyčej nepokojným a tak málomluvným, že po celé dvě hodiny, které s farářem večer v jídelně strávil, slova a věty jeho by se byly daly odpočítati. I v našem příteli ze Záluží byla malá dušička; vyčítal si v duchu, že baronovi nic o Doubkovi nepověděl a měl za večera tu věc kolikrát na jazyku, ale bůh ví, z úst ji vypraviti nemohl. Hovor vázl skoro stále a ten i onen jen ledabylo jej navazovali; večerní noviny, jež služebník jim přinesl, vypomáhaly jim dlouhou chvíli zabíjeti. O desáté konečně dali si dobrou noc a rozešli se po svých komnatách. Panna Naninka s Pepíčkem spala v ložnici staré baronky, ano v jejím loži a byla neméně nepokojna nežli pánové. Jen Pepík spal po cestě výborně. Co mu bylo po všem osudu v náručí své věrné opatrovnice a pěstounky.

Ráno sešli se k společnému snídaní, pak vyjeli si vespolek podívat se na Prahu, a o jedenácté hodině zajeli k domu, v němž umluveno bylo dostaveníčko. Byl to dům jednoduchý a v odlehlejší ulici, a domovník spatřiv panský povoz sekaje poklonu za poklonou uvedl je do bytu paní Knířové.

Pepíček byl jaksi mrzut; zaplakal.

„Neníli to špatné znamení?“ přerušil trapné ticho baron.

„Skoro bych myslila,“ prohodila panna Naninka; „byl po celé cestě a celou noc tak hodný jako dobrá hodina.“

Baron se zachvěl. Farář pravil: „Snad Jenny nebude moci přijíti!“

„Ah! myslíte to tak?“ otazoval se baron.

„I přijde,“ odvětila Naninka a konejšila chlapce.

Nastala nová pomlka, dlouhá a trapná. Přede dveřmi na chodbě bylo slyšeti lehké kroky. Zaklepáno na dvéře. Srdce ve všech přítomných bušilo kladivem.

Do pokoje vstoupila Jenny a v patách za ní krásný muž s plným vousem, ladně přistřiženým, a ve velmi elegantním obleku. V baronovi se stáhlo srdce; před očima se mu dělala tma.

Jenny spatřivši barona zarazila se. Smrtelná bledost rozhostila se na jejích tvářích prvé rozradostněných. Minutku tak mlčky stanula uprostřed pokoje. Pak vyskočila, vytrhla paní Nanince chlapce z náručí, přižehla jej k hladovému svému srdci a líbajíc jej pokropila jej přívalem slz.

Všem přítomným zaleskly se slzy v očích; jen baron neslzel. Břitký pocit žárlivosti zbavoval jej téměř paměti.

„Můj zlatý, zlatý příteli,“ volala Jenny, Pepíčka držíc v náručí a potřásala pravicí ruku Cvokovu. „Má zlatá, drahá panno Naninko! Ó jak se vám odměním! Jak se vám odměním! Mé zlaté, zlaté dítě! Ach! co jsem pro tebe vytrpěla! A tys živo, zdrávo, veselo, krásno — ó bože, bože můj!“

Konečně utkvělo její oko na vteřinu na baronovi.

„A vy tu také, pane barone?“ tázala se hlas přitlumivši, a bylo na ní viděti, že sbírá všecky síly své, by zůstala poklidnou.

Baron rozpjal k ní obě ruce a zvolal hlasem, v němž spočívalo všecko jeho srdce: „A Jenny, ty se divíš?“

Jenniny oči svezly se na okamžik k zemi. Po chvilce pravila poklidně: „I vy buďte mi vítán.“

Načež obrátivši se k pánovi, jenž k ní přišel, promlouvala: „Musím vás, pánové, sobě představiti: pan baron Počernický z Počernic, vám již z mého vypravování známý, a pan Doubek, kupec, nastávající můj manžel.“

„Jenny!“ zvolal baron téměř bez sebe. „Jenny, co činíš! Ty nevíš, co mluvíš! Při věčných hvězdách nebeských! Nikdo jiný, já jen mohu býti tvým manželem! Bůh nemůže ani jinak dopustiti!“

Jenny odstoupila na několik kroků k Doubkovi a pojala jej za ruku, jako by hledala jeho opory.

„Bůh ví,“ pravil Doubek hlasem klidným, zvučným a tak lahodným, že zrovna se srdci zamlouval; „bůh milý ví, že bych ti nebe do duše

přichýlil. Tvé štěstí jest štěstí mé. A třeba mi srdce krvácelo: já rozvazuji svazek lásky naší, rozvazuji jej dobrovolně, jestli se chceš vrátiti do náručí baronova. Co mi do všeho blaha, neníli blaho mé blahem tvým. Rozhodni sama v této svaté chvíli: suď jak suď, i když mne odsoudíš, ctíti a milovati budu tebe vždycky, jakože nademnou bůh má slova poslouchá!"

„Já již rozsoudila," odvětila Jenny nevýslovně laskavě na Doubka se podívajíc; „tys celý muž, Josefe, jakého já k svému štěstí potřebuji. Když jsem se ti svěřila se svým pokleskem, tys velkou a krásnou duší svou mne pozvedl; tys omyl a očistil mne ne útrpností, ne litováním, ale láskou, tou jedinou, pravou, božskou láskou, jež bez obětí, sebe pernějších, ani nemůže býti."

Doubek ji lehce k sobě přivinul a políbil ji v čelo.

„A co se stane s Pepíkem?" otázal se zasmušile farář.

„Jenny, co stane se se synáčkem naším?" opakoval jemně Doubek.

Jenny se podívala na kněze, jenž pohledu tomu rozuměl a obě ruce po chlapci napřahoval.

„Nuže, dokud jej chcete, drahý příteli, budiž vaším."

„Tak, tak, Jenninko," hovořil vesele přítel Cvok; „však já bych ho také nedal. Nebesa! Totě kluk! Však jsem si ho také zasloužil!"

XXI.

Jeli jsme silnicí.

„Ves se zámkem?"

„Labutín."

„A tato s kostelem?"

„Radešín."

„Hodný kostel!"

„A slušný. Ale kanár jest lepší než klec."

„Farář?"

„Nebesa. Neslyšel jste nikdy o Nebesích? Dlouhatánská historie ..... Dostal se sem nedávno. Byl dříve v Záluží na ovesné farce; ale když starý Radešínský farář dojedl a dopil, dal jej baron sem, na nejlepší a nejtučnější faru, a při poslední visitací jmenoval jej sám biskup osobním děkanem při obědě."

„Tedy drží naň i patron i biskup?"

„Povídám vám, vzat jest na všecky strany za slovo. Baronovi vychovává svého Pepíka, jenž vlastně jest baronův. Je to dlouhatánská historie ..... Baron se pak kolik let neženil. Potom to zkusil a zaplakal nad výdělkem a děkoval pánu bohu, když jej asi po půl třetím létě drahé jeho polovice milostivě zbaviti ráčil. Pak nechtě býti poslední mužskou ratolestí staroslavného rodu svého adoptoval Pepíka za svého nástupce, a Nebesa mu jej dále vychovávají, aby se dobře zdařil. A není pochybnosti; hoch jest velmi čiperný a co nad to, zcela přirozeně a po lidsku vychován."

„A panna Naninka?

„Dlouhatánská historie . . . Teď už nedělá nudlí a nevaří knedlíkův, teď jen v bázni boží se modlí, barona Pepiho na všech jeho

cestách ostříhá a ve všední den ze stříbrné, ve svátek a v neděli docela ze zlaté piksly šňupe. Obě piksly jsou darem baronovým. Nemáli nic na práci, dívá se z okna svého do jednoho kouta na hřbitov, kde už si místečko vyhledla."

„Totě samá poesie!"

„U nebes je samá poesie."

„Vy jste byl u něho někdy?"

„Loni, před sv. Václavem. Večer jsme se bavili až přes půlnoc o všem a ještě o něčem. Divná věc! je starý pán a není ospalý a nemá podagra, a s očí mu úsměv nesejde, a nešňupe a nekouří a karbt nevezme do ruky, ač prý na příklad bulce lépe rozumí a lépe ji umí, než sám její český zákonodárce, nebožtík Klicpera A ráno slyším jej volati z okna do dvora. V Radešíně je kápo zlodějů nějaký Jiskra; je to starý chlap, ale šindel na střeše není před ním jist. Bylo asi k páté hodině. Řečený Jiskra sháněl si pomalu dříví na zimu, vlezl do farského dvora, kde stálo v hranicích dobře vyschlé dříví, a házel těžká polena přes vysokou zeď. Nebesa se asi chvíli naň dívala a volala pak k němu dolů, nebo Jiskra už dobře nedoslýchá: ‚Jiskro, já řku Jiskro, počkejte já vám otevru vrátka; vždyť se takhle s těmi poleny polámete.‘ A Jiskra se ohledl, vyskočil na hranici a hupky byl na zdi a tentam. — Po snídaní vyšli jsme si do polí a přišli jsme kus za Radešínem k brambořišti. Tam klečela, zády k nám obrácena, nějaká žena, tahala brambory a dávala si je do klína. ‚I vy bezbožná osobo,‘ zahromovala na ni Nebesa; ‚vy tu kradete brambory! Čí je to pole?‘ — ‚Poníženě prosím, vaše, milostpane.‘ — ‚To je něco jiného. Seberte si brambory a jděte. Jak pak kdy by to bylo pole někoho cizího!‘ Uprostřed bramboříště bylo makoviště. Květ byl na květu, že se srdce smálo. ‚Podívejte se na to makoviště,‘ pravila Nebesa usmívajíc se; ‚co je makoviště mezi brambory, to jsou děti v lidském životě.‘"

„To je poesie."

„Povídám vám: Nebesa jsou samá poesie."

Dřevorubec.

Kresba ze Šumavy

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

X.

Přišel večer v onu dobu svatou,
v které zrozen světa mesiáš,
aby ďábla potřel svojí patou
v šťastnější a lepší život náš,
tak je v písmě, patřte však náš osud,
mesiáš se nenarodil posud! —

Povždy chuďas k nebi vzpíná ruce,
povždy satan v různý neduh skryt,
vleče lidstvo k tisíceré muce,
a znak Kainů posavade vryt
v našich časů lebku ocelovou,
ať to vzpourou čili jarmem zovou.

Zkrátka tedy, zavítal den štědrý
a já ženě své i sobě vděk,
schýlenými přinesl jsem bedry
nejkrásnější z hory omladek,
a co hraček za noci jsem zrobil,
všemi vánoční jsem stromek zdobil.

Nikdy jsem tak nepracoval v žití
jako tenkrát, šťasten výskal duch,
když jsem vše, jež sotva v městě zříti,
vedle sebe kladl na soustruh
a pak na strom vázal v pestrá světla,
tak že každá větev něčím kvetla.

Dřív než šťastni usedli jsme k stolu,
hrstku pšenky drůbeži jsem snes,
kravce kousek housky, v potok dolů
špetku soli, vršek bukvic v les,
v dlani mouky dujným větrům díkem,
tak, jak bylo někdy u nás zvykem.

Já vždy k střízlivým jsem lidem patřil,
leč ten starý český mrav, ten ctím,
dřív lid dobrý s přírodou se bratřil
a příroda matka věrně s ním;
naše doba nechať více umí,
s přírodou si přece nerozumí!

Usedl jsem blažen mezi svými,
tu pak než jsem ještě do úst dal,
jak by sever prsty promrzlými,
na okenko někdo zaklepal;
kročím k oknu, zasněžený celý
noclehu muž prosil osamělý.

Otevřel jsem u záprsně vrátka,
a již jsem ho do své síňky ved:
„Dnes je vaší," děl jsem, „tato chatka,"
a muž vstoupil; zedrán, chor a bled,
vetchý kabát, téměř bosé nohy,
vnitř i zevnitř chuďas přeubohý . . .

Hoška mého zlatoplavé hlavy
perutí svou tknul se pátý rok,
ach, jak chvěl se hled dřív usmívavý
a jak bušil levý jeho bok,
když zřel obličej ten muže pustý,
leč já v líčko celoval ho ústy.

„Neboj se mi," děl jsem, „milý hochu,
jaký jsi to horal, že se chvíš?
Trochu důvěry a síly trochu
pomůže ti, věru, uvidíš!
Co tě leká, cizota jest pouze,
úsměv nehostí se v tváři nouze!"

Utišil se, bylo dobře zase,
a již tam, kde stolce čtvrtá hraň,
host byl při vánočním hodokvase,
leč, když bystřej pohleděl jsem naň,
při sváteční svíce sporé záři,
bylo mně, jak znal bych už těch tváří.

Nízké čelo, rudý vlas a sporý,
ploský nos a válcovitý ret,
malé, věčně nepokojné zory —
ach už tenkrát čert v něm léčky plet,
v které moje štěstí zrádně chytil,
aby potvoru svých prsou sytil.

Z toho, dřív, než bylo po večeři,
seznal jsem, že onen soudruh byl,
jenž kdys dítě, teď mou ženu, v keři
a tatíčka v pláni poranil,
ulek jsem se, on však jak by v žale:
„Hněváte se, nuže půjdu dále!"

To mne odzbrojilo; plný studu
podal jsem mu ruku: „Nuže dost,
co jsi činil, činils v dětském bludu,
nechme tedy kalnou minulost,
zůstaň!" Zůstal, a má žena milá
na půdě mu lože upravila.

My mu tedy odpustili všecko,
vždyť byl zavítal k nám boží hod,
a co konal, konal jako děcko,
snad ho spravil trpký žití svod,
však když slzel, jak by zabrán v muce,
dali jsme mu na dobrou noc ruce.

Když se ráno smálo na východě,
vyzval jsem ho, aby také vstal,
a jak povinností v božím hodě,
do kostela se mnou pospíchal,
dřív pak, než jsme vykročili z chaty,
dal jsem mu své prádlo a své šaty.

Děkoval mi, mluvil neustále,
jak prý mu kdes v Němcích obchod kvet,
kterak zchud a potloukal se dále,
až konečně do hor přišel zpět,
kde prý páni, hned jak sněhy stají,
do stavby se železnice dají.

Že chce práci oddati se znova,
pokud v těle ještě zbytek sil
a v svém srdci čestnost ještě chová,
aby krajem žebrat nemusil,
že kýžená doba jeho spěší
a že přijde, nač prý se již těší.

Však vždy víc a více rozvazoval,
chválil ženu, domku pořádek,
důvěrněji, směleji se choval,
řeči proud mu jenjen od úst tek,
hned se chlubil, hned se ke mně lísal,
ale uvnitř podlostí už hnísal.

„Hodlám zdatně dobyt sobě chleba,“
pravil v posled, „pokud zbývá sil,
tobě toho ovšem není třeba,
abys jako já se lopotil,
máš svůj domek, pěkné pole v nivě...“
a při tom se usmál závistivě.

„Přijdeli sem dráha, jak se praví,
stržíš za to, pane, hezký plat,
nemusíš si jinak týrat hlavy,
a mít kamizolu plnou lat,
jako já, nu tak se život ztrácí,
jedněm v užívání druhým v práci.

Hochu tvému pěkné kyne věno,
snad že z něho bude hodný pán,
jenom u mne napřed spečetěno,
abych k nuzotě byl ukován . . .“
Při tom nad hlavou si mávnul pěstí:
„Inu, inu, dej vám pán bůh štěstí!

Jenom ber, co zaplatit chtí páni,
sic bys později mohl v suchu plout,
dají ti to, nepotušíš ani,
od prodejných chlapů odhadnout,
totě vždycky u nich taká klička,
a pak zbude sotva polovička.

Nu a v nouzi s mladou žíti ženou,
když chce míti přece lepší šat,
hlavu skrývat kosmoňoskou plenou,
živůtkem si ňádra opásat,
to přec nejde, nebo prchne skokem...“
a při tom ji drzím měřil okem.

„Také tílko tvého Jezulátka
nebudeš chtít odít pačesím,
třebas pro ně teď už mnohá zlatka
v truhle skryta byla, to já vím,
nu tak tedy prodej pěkně záhy,
těžko orat, až nebude vláhy!“

Z těch a jiných řečí černých mraků
vetknul se mi v srdce rudý blesk,
strach o rodné zboží chvěl se v zraku,
duší rozhostil se divný stesk,
různé stíny letěly mou skrání —
změnil jsem se rázem k nepoznání.

Celou noc jsem nespal; v žhavém nitru
stále smykal se těch řečí had,
ba já tak jsem s lůžka povstal v jitru,
jak jsem se byl večer na ně klad,
a hned děl jsem k muži: „Místa není,
musíš dále po svém vyživení!“

On však smělejším byl teď už v přání:
„V také zimě? nech mě tady přec,
jakmile se počne v budování,
zaplatím ti řádně každou věc . . .“
Já však nedbal: „Mír mi rušíš duše,
nelze déle!“ pověděl jsem suše.

Šel, leč jak? pln mumlání a vzdoru:
„Inu ano,“ děl, „máš lepší stůl,
vyháníš mě zrovna do úmoru,
také jsi již pány načichnul,
dej jen pozor v budoucnosti šedé,
ať tak valně vždycky se ti vede!“

Na návrší v úvozové cestě,
dřív než ho les hustým mlázím kryl,
obrátil se, zvedl obě pěstě
a mé nízké chatě pohrozil,
proto snad, že u mne svátky trávil.
A já se zas do své práce vpravil.

XI.

Čím dřív slunce budilo se v nachu,
čím víc jeho zlatý pršek hrál,
tím víc v duši rodilo se strachu,
tím víc jsem se o dědictví bál,
jež jsem svému hošku dáti toužil —
osud však už nad hlavou nám kroužil!

Inženýři přiklusali znova,
po vůkolí povstal ruch a chvat,
a kde dřív ta stezka satanova
měla být, zas počli kůlcovat,
a máť příroda zlem pestrých hříchů
rušena jest ve svém zbožném tichu.

Všecko, všecko v kraji hněvalo se,
zasmušen stál les i vrch i dol,
každý kvítek utápěl se v rose,
každý kmen se zachvíval jak stvol,
Špičák vzdychal, Roklan s jedním okem
hloubil úžlabinu slzným tokem.

Prosby, vzdory nepomohly více,
hrozeno mi v městě vězením,
ve prospěchli oné železnice
úmyslu dost záhy nezměním,
a že třebas pod vojenskou stráží
domek můj mi rozkopati káží.

Přec jsem nechtěl. Mohlli jsem, rcete,
prodat vše, čím šťasten byl náš rod —
který v novou snítku nerozkvete,
ani nevypučí kmene zpod —
kde sluněčko se zálibou stálo,
a nechť mrakem skryto, přec se smálo.

Ach můj bože, posavad tam stojí,
já je vidím stále, každý den,
když pohroužím v snění duši svoji;
třebas domeček můj rozbořen,
posavad tam zlatou nožkou skáče,
ach, a neví, že mé srdce pláče.

Ano, ano, domek rozbourali
než jsem z města přišel, práva prost,
plakali jsme, dělníci se smáli:
„Buďte rádi, máte písemnost,
za kterou vám v týdnu advokáti
dvakrát tolik, zač to stálo, splatí!“

Smáli se, i ten byl mezi nimi,
jejž jsem o vánocích pohostil,
nejvíc kopal, vesel žely mými,
nejhloub špičákem v mé síňce ryl,
víc jak on snad nikdo nebyl hbitý,
záští půl, půl živým ohněm spitý.

Tak co věstil havran onen krutý,
splnilo se záhy, bohužel,
a já, božím soudem do pout vkutý,
rodné dědictví jsem opouštěl,
abych s dítkem svým a milou druží
na čas — na vždycky — šel do podruží!

Najali jsme seník opuštěný,
dvířka s okny veň jsem upravil,
pokryl střechu, ucpal mechem stěny
a tak z nouze obydlí jsem sbil,
nežli něco, jak to časem chodí,
v dobrém místě ke koupi se hodí.

Hroužil jsem se v naděje zas milé,
že těch žití sporů budu prost,
červánkem že lásky, silou píle
lepší rozkvete nám budoucnost,
že se smutek s mého čela zvedne
až si s námi jaro na stráň sedne.

Ale žel, čím touha na nás líkne,
chvějícím co voláváme rtem,
všecka radost v jařmo žití znikne,
jak hrdlička bouře záchvatem:
letí, letí, aniž ví, kam letí,
zapadneli do vln vod či setí.

XII.

Probíral jsem domky po vůkolí,
jako hračky odrostlejší hoch,
však jen také, z nichž bych přes svah holý
k oněm drahým místům hledět moh,
k nimž mé oko vždy, když srdce mřelo,
pro útěchu sobě zaletělo.

Vždyť už dřív, a nyní dvojnásobně,
byl mi druhem velebný ten hvozd,
kde tak mile, útulně a zdobně
domlouval mně zvučným slovem drozd,
a když nezpomohlo, vždy zas znova,
až jsem v duši vzal ta zpěvná slova.

Měl jsem jinam? Nemožno mi bylo
opustit kdy onen horský klín,
v němž se duši mé tak sladce snilo,
a těch jedlí temný baldachýn,
jež mi nad hlavou se rozprostíral,
když mne žal v své silné dlaně svíral.

Nemohl jsem! Duch můj neuvěří,
že kdo odchází rád z oněch míst,
kde mu květ kdys spadnul do kadeří,
anebo jen zvadlý žlutý list,
s toho stromu, kde matička milá
pod nebem ho nejdřív políbila.

Kdož by prchnul odtud, prázden citu,
kde pocítil první slast i trud,
první hvězdu shledl na blankytu,
první láskou poznal první blud?
Nikdo. V smíchu zabudne, však v pláči
vždy ho něco nazpět domů tlačí. —

Tak i já jsem vždycky místo hledal,
z kad by celé hory bylo zřít,
s nimiž bych se srdcem k nebi zvedal,
s nimi v práci mohl žít i mřít,
vždyť jsme dávno v radosti i bolu
sdílné duše vyměnili spolu.

Nejvíce jsem toužil po té síni,
z které jsem kdys svoji ženu vzal,
bylať v cizích rukou, protož nyní
rád bych ji byl ženě nazpět dal,
aby se jí doma býti zdálo,
a tak srdce stále nestrádalo.

Šel jsem tedy jednou za večera
abych všecko ještě jednou shlíd,
za dne nelze, vždy tu práce stera,
v poli, v lese tráví horský lid, —
mluvím, smlouvám, aniž bych snad soužil
až jsem dosáh, po čem jsem byl toužil.

Umluveno. „Na den druhý," pravím,
„zaplatím vám všecko, jak chce řád,
co je dluhu, převezmu a spravím,
i ten úrok přidám k tomu rád,
ba i za ouvozem tamo dole,
co dřív vaším, buď ten kousek pole."

Všecko řádně — a již sprostěn trudu,
ke svým drahým pospíchal jsem zpět,
a co žence vypravovat budu,
napřed už si šeptal horký ret,
a nechť dříve žál mi duši stiskal,
teď vnitř duše nadšením jsem výskal.

Letěl jsem, jak vlaštovice letí,
když si k hnízdu vyhledala krov,
v němž by odchovala drobné děti;
moje duše postrádala slov,
jimiž svoje štěstí líčit chtěla,
a co dřív se stalo, prchlo s čela.

Tak je člověk. Jedno pousmání,
jež mu v ústret nese okamžik,
plaší žaly, jako v kolotání
netopýry plaší slunka vznik,
tak že děsných supů smečku klatou
zapomene jednou muškou zlatou.

Krev mi vřela — srdce bušilo mně,
tu, když blízko chatky skráň jsem zdvih,
zdálo se mně, jak by v skalním lomě
při měsíci plachý stín se mih,
a pak rychle přes neschůdné srázy
ponořil se v rozbujelé mlází.

V ráz mne pojal strach, i zdvojím píli,
v domku tma, aj, jistě šli již spat,
klepu v okeničku, čekám chvíli —
žena moje nejde otvírat,
nejde, aj, to dneska ponejprvé!
a v mé srdce vstouply proudy krve.

Tluku zase, úzkost má se množí,
volám, křičím — mrtvo, žádný hlas,
běžím k dveřím — pro spasení boží!
Otevřeno — mně se ježí vlas,
vejdu v síň, zrak kolem kol se dívá,
všude tma a nic se neozývá.

Poslouchám a rozžehám pak svíci —
ticho — vše mi trhá z ruky strach,
rve mi duši, rozžhu . . . děsno říci!
Dřív než já, byl v obydlí mém vrah —
na svém loži — snad že udušena —
i s mým hoškem zkrvácená žena!

V ústa obou, aby nekřičeli,
ucpán v půli roztrhnutý šat,
obráceni byli k sobě čely,
a kol všecko plno rudých lat,
leč když z hrdla šat jsem dobyl hbitě,
oddechly si žena má i dítě.

Byl v nich život dosavad. Noc celou
myl jsem rány, třel je, zas a zas,
stápěl chladná čela slzou vřelou,
čerstvý obvaz dával za obvaz,
a když hošek usnul zotavený,
zdvojil jsem svou píli u své ženy.

Oddechla si, posléz přišla k sobě,
vzdechla: „Tys to, pochválen buď pán!
a kde Jeník, naše zlaté robě,
není mrtev? není zahrabán?“
„Není, stiš se,“ děl jsem, „duše drahá!“
a zas ona: „Hostili jsme vraha!

Ten, jenž bědcem přišel v božím hodě,
zbojníkem se vrátil, jako saň
ve tvém statku řádil a tvém rodě,
věčná boží kletba padni naň —
i mou čest vzal chtíčem dravě vlčím —
ne, ach ne, to ukrutenství smlčím!“

Běda! zkřik jsem, přemoh se však přeci,
„ó jen nemluv, drahá, ticha buď,
později všecky vyzradíš mi věci,
nyní ještě krvácí ti hruď...“
tichými jsem zahovořil slovy,
a zas obvaz přiložil jsem nový. —

Také jí sen v bledé líbal skráně;
svíce zhasla, den se budit zdál,
a já, hlavu v tvrdé složiv dlaně,
z hloubí duše své jsem zaplakal,
na boha jsem žehral ve slz toku,
že má chatrč netkvěla mu v oku.

Ohled jsem se, rozbita je truhla,
všecko přeházeno z důli v hor,
žhavá moje prsa rázem stuhla,
žalost s lítostí se daly v spor;
vše jsem dozvěděl se okamžitě:
na žebrotě my i naše dítě.

Však co po všem, Kriste spasiteli,
jen mi ženu, jen mi dítě vrať,
pro peníze srdce nezaželí,
neníť štěstím přeoraná hať,
ale to mi celý život skruší,
zbavíšli mě těch dvou milých duší.

Ne, to nelze, neučiníš toho,
víš, že nemám na tom světě nic!
nuž, proč křídlem smrti život stíníš
těch dvou srdcí mých, mých zřítelnic?
smilování! viz, jak srdce nyje,
nebeř mi je, bože, nebeř mi je!

Nech nás tady třeba hynout prací,
jen svůj věčný světotvorný dech
ponoř v ňádra, v něž se život vrací,
jenom nás tu ještě chvíli nech,
až krůpějka štěstí blaze stiší
rozpěněných strastí plnou číši.

Tak jsem prosil v mysli rozechvělý,
z dumání když vyrušil mne vzdech,
a já skloněn nad drahými těly
ústy svými utkvěl na ústech
ženy své, té milé trpitelky,
pozvednuvší ke mně zrak svůj velký.

Zase oddechla si z ňader hloubí:
„Dej mi ruku,“ děla, „sedni blíž,
slábnu velmi, zdá se mi, že snoubí
anděl míru s nebesy mne již;
pojď mi blíž, nech v náruč se ti vinu,
a tak, ještě jednou šťastna, zhynu!

Viz, náš hošek brzy pozdraví se,
já však musím od vás, nic tu v plat,
chladnu v ňádrech, v mysli valně tmí se,
v tmě a mrazu nelze pěstovat,
drobné květy, jimiž v světa pouti
stezky jsem ti chtěla ovinouti.

Netoužím a nechci žíti déle,
hlubší všechněch potírá mne žal,
nechať hrobník už mi lože stele,
do něhož mě osud záhy svál,
lépe tak, vše vyčerpáno do dna,
žal i štěstí, nejsem tě víc hodna!

Žal v mé duši utkvěl hloub než dýka,
nemohu ti více družkou být,
bídná nevolnice násilníka,
od tvých ňáder odhání ji cit,
a přec zase tlukot srdce v hrudi
na tvá ňádra klesnouti mě pudí!

Nelze žíti v sporu, drahý muži,
líp když umru...“ A zas rudá zář
polila ji jako slunce růži,
zvedla ruku, hladila mi tvář,
projela mi žalem zkvetlé vlasy
šepotajíc: „Ach ty krásné časy!

Prchly, prchly — a přec od té chvíle,
jejímž svědkem byl nám matčin kříž,
řadou jasných dnů jich byla píle,
zářících k nám přes zelenou mříž,
jejíž týče zle — a nejhůř dnesky —
stínem zakryly vše svělé stezky.

Ano, řada jarních dnů to byla,
a tvé srdce bylo sluncem jim,
z očí tvých jsem vláhu srdce pila,
jimi naposled se opojím
jako rosou květ na zvadlém stvolu,
a pak budiž konec všemu bolu!

Ještě v pršky duše své a tvojí
ovinu své dítě, drahý skvost,
aby v každé, v každém žití broji
křídlem kryl je nebeský náš host —
naše láska — jež mu v žití celém
bude ochrancem i pěstitelem.

Pryč, vy slzy z uplakaných zraků,
ještě jednou chci ty hvězdy zřít,
jak se derou z žaluplných mraků,
a pak v náruči tvé šťastna mřít,
pojď, i synáčka mi polož k boku,
ať vás oba dva mám v posled v oku!

Snad to pravda — věřím v to vždy více:
koho zříme než duch těla prost,
toho obraz v lesku zřítelnice
neseme si s sebou na věčnost,
chci vás tedy oba v lepší štěstí
v zřítelnicích před trůn boží nésti. —

Tak jsem šťastna, šťastna neskonale,
synáček náš zase zdráv je, hleď,
sní as, vidíš, jak to líčko malé
vyjasnil, jak usmívá se teď?
on je zdráv, vše k dobru zas se změní,
tiše jen, jen nevyruš ho v snění!"

Usmála se, na má ňádra kladla
hlavu svou, hlas víc a víc se třás,
v chladné rose růže rtíků vadla,
oka paprslek se chvěl a has . . .
ještě k dítku obrátila líce,
vzdechla pak — a nebylo jí více! —

Posavade vůli železitou
tisk jsem v hloubku duše ves ten žal,
který v hrůze, kadeř z hadů svitou,
temenem svým v mraky vyrůstal
a již v nebe vzdorovitě mířil,
kde svým okem rudé žáry šířil.

Nyní však jsem zvedl ze stěžejí
bránu žalostí svých v okamih,
aby u výčitek běsném reji
v divoké své touze k nebi tíh
a bil pěstí na nebeská vrata,
aby ptal se, proč mně byla vzata.

Zoufal jsem, leč pohled na mé dítě,
na žebráka, který všeho prost,
spoutal hněv, nechť zpřel se křečovitě,
uvězniv ho v srdce hlubokost,
volaje naň: chceš mi svoji patou
rozšlápnout snad synka hlavu zlatou?

Přemoh jsem se, bohatý proud slzí
odnes zvolna rozkvašený hněv,
úsměv mrtvé a sen dítka brzy
strhly požár, jímž mi plála krev;
zoufalství, jež duší mou se střelo,
v hovoru s mým hoškem zase mřelo.

Když jsem ženu do rakve byl dával,
zřel jsem na těch sesinalých rtech
úsměv, který dříve jimi hrával,
její ňádra jak by zvedal dech,
do líce jak kdy by krev jí tryskla,
a hebounká ruka ruku tiskla.

Zachvěl jsem se, hlava mi šla kolem;
když pak z chatky vynesli ji ven,
a já s hoškem kráčeli jsme polem
tam, kde dříve otec pohroben,
bylo nám, jak tři by v tuto dobu
stoupali jsme do jednoho hrobu.

Nač mám popisovat další muku?
nač tu bolest nekrvavých ran?
nač tu žalost v každém srdce tluku
a slz hořkých proud, jenž smutkem hnán
krůpějí svých tíhou srdce dusí?
vždyť to v světě každý jednou zkusí!

XIII.

Po všech chatách, po celičkém kraji
roznesla se hrozná vraždy zvěst,
ale lupič jinam prchnul v taji,
spravedlnost neznala těch cest,
kady ďáblem mrskaný se splašil,
by svým stínem káň a sovy strašil.

Ztracen byl, mně soustrast zbyla holá,
však což soustrast? poloviční smích
tomu, který s nebe pomstu volá,
můž kdo odčiniti taký hřích
nebo smířit hrůzu také viny
ostřím popravcovy širočiny?

Ztracen byl, a jen z mé duše mraků
vynořil se krvavý ten stín,
odkojený vášní v hnízdě draků,
hroznejše a feny vilný syn,
a své zuby vyceněny dravě
v líce mé se chechtal vysmívavě.

Směj se jen a napájej se krví,
netvore všech horší, věz to, věz,
nechť se v šípy mění tvoje brvy,
tvoje vlasy v živých kopí les,
nechť tvá síla nohou horstvo dusí,
kletba má tě přece stihnout musí. —

Žebrákovi, což mně počít bylo?
Přemýšlel jsem, na rychlo jsem vstal,
a než slunce vrchu dostoupilo,
s hoškem jsem se hvozdem výše bral,
tam kde v chatě, skryté v mladé chvoji,
panský hajný bydlel s ženou svojí.

Dobří lidé, dítek kolem sebe
nepřálo jim v plné štěstí mít
rukou boží uzavřené nebe,
nechtěvší se k blahu otevřít
ani vzdechy, ani modlitbami —
v radosti i strasti žili sami.

K nim jsem vešel. „Pomozte mi, drazí,“
tak jsem prosil, „dítě odchovat,
bída s nouzí kolem nás se plazí,
tisícerý žal v mou duši svát
rozkaceným dechem černé bury,
ach, a pomoc nejde ani s hůry.

Pomozte mi, než si novou prací
nutných zaopatřím k žití skyv,
a než zdraví, jež se zvolna vrací,
snese tuhost do hochových čiv,
než mu svěžest, vzatou polekáním,
horské slunce snese bledým skráním.

Pomozte mi, vyrostl jsem dílem,
dám vám vše, svůj celý úspor dám,
co si čelem, co schýleným týlem
i mozolnou rukou vydělám,
jen když dítě v ruce vaše dané
poctivým se někdy mužem stane.

Dospívá, leč času dosti v školy,
nejprv krásám přírody se uč,
tak jak hledí z lesů, skal a polí,
s květy zkvítej, s ptáky písně zvuč,
takli vaše srdce vést ho bude,
můž být šťasten ve školách i všude.

Jeť příroda kněžka čarodějná:
družkou, sestrou, matkou srdcí všech,
sletnouli se černých mraků hejna,
žal a slzy nesší na křídlech,
její pocel, její usmívání,
plaší každou bolest z bledých skrání.

Její oči, povždy míru plny,
mile svitnou, úkoj hledí z nich
na chomolné rozbouřené vlny
myšlenek, prv děsně zmítaných,
tak že v duši pokoj letí v novu,
jako holubice k svému krovu.

Ó jak šťasten, kdo svou klade hlavu
jako dítě v milý její klín,
vytrativ se z parných vášní davu
v její kštice průsvitavý stín,
aby svěžest nekonečných zpěvů
krásy pohárem pil pro úlevu.

Proto chci, by také hoch můj drahý,
jako já kdys, u ní měl svůj chrám,
na jehož by svaté klekal prahy
k posledním až žití hodinám,
by, až bude jednou konec všeho,
z jednoho šel nebe do druhého.“

Vzali hoška, tiskli moji ruku:
„Jak je vaším," děli, „buď i náš,
žijem skrovně, tiše, beze hluku,
bůh a srdce, to jest ona stráž,
která naši chatu zlého prostí,
a vše jiné buďte bez starosti!"

Byl jsem věru! Několik dní ještě
potrval jsem s hochem, aby zvyk,
pak jsem šel, však jako žhavé kleště
rval mne žal; aj, dáli někdo lík
proti neduhu, jenž srdce dusí,
když se srostlé duše loučit musí? —

V pláči jsme se rozloučili oba,
šel jsem, běda! chůzí rostl strach,
na bedro mi sedla žití zloba,
žal pro hoška lpěl mi na patách,
kamo jíti, v dál? ne, bude snáze
blíže synka při té nové dráze!

Chci být s ním, až ve zdraví mi vzroste,
nelze více v dálku z milých hor,
zdvojím píli, snad i z práce prosté
lze mi dáti něco na úspor
pro Jeníka, srdce klenot milý,
a my budem zas, co dřív jsme byli. —

Vrátil jsem se ve snách nazpět v žití,
dávné chvíle vyběhly mi vstříc,
a již smavě plné ruce kvítí
hodily mi s domlouváním v líc:
Mlč, vždyť domek zas a plůtek z l a t í
brzičko tě zase obohatí.

Však což naděj? pavouk síťkorobný
aby zlatou mušku štěstí chyt,
místo ní však hmyz přilétá drobný
nebo čmelák, posud v bejlí skryt,
s outkem celou osnovu nám láme,
a my novou pro smrt — upřádáme.

Tak i se mnou, z všeho osnování
zbyla sotva potrhaná nit,
všecka vlákna šedým vlasem skrání
na rychlo jsem musil zaměnit,
abych utkal pracně síťku tuhou
ne však pro naděj, leč pro tu d r u h o u.

XIV.

Nevíte, jak odvahu to dusí,
kterak centy vězí uvnitř pat,
když se ústa doprošovat musí
kouska chleba u svých někdy vrat
žalobnými slovy u těch lidí,
kterých duše naše nenávidí.

Tak i mně; jen hošíkovi k vůli
zapřel jsem se, odložil svou zášť
k dílu dělícímu kraj náš v půli
a svět v žebráky a pány zvlášť;
měl jsem práci, ač mi děli sice:
„Dobrá je vám nyní železnice!"

Věčný bože! dobrá, což mou vinou?
proč jste vzali pole? proč váš druh
ukrad všecko, pro co slzy plynou
pro co žal mne svírá v žhavý kruh?
byl by někdo odnes prsť mých polí?
Vámi žebrák o suché jsem holi!

Avšak dost! Co dřív mé blaho vzalo
mělo aspoň výživu mi dát,
šel jsem tedy — žel že tak se stalo —
vytýčené bráze budovat,
rukou tuhou při chatrném platu,
na své někdy pole a svou chatu.

Hrozná práce, srdce při ní stydlo,
ale já se nutil, zapřel přec;
kdož to věděl, že jsem pro své bydlo
slzy ronil, k zemi schýliv plec,
a špičákem proto v půdu bušil,
aby vzdech můj nikdo nepotušil.

Lidé kolem byli živá nouze,
drobné jejich děti prostý hlad,
nežili, leč živořili pouze,
horským vzduchem byli živi snad —
nevím, ale když jsem ty tam viděl,
hned jsem za své žehrání se styděl.

Však byli též mnozí z polovice
jenom lidmi, jinak nahá sběř,
různé vášně strhaly jim líce,
buď že lůžkem byl jim v stráni keř,
nebo na baráku, vše co měli
za den v kapse, v noci propíjeli.

Škoda, věčná škoda toho lidu,
že tak vlastní vinou bědně pust
dobrovolně družkou zvolil bídu,
by mu lehkovážnost z lačných úst
smělou rukou suché skývy brala
a jed za potravu podávala.

Stýran, chor, ač u kořene zdravý,
dřív než zrůsti mohl, zakrsal,
dobré myšlenky mu prchly z hlavy,
a tuk jeho kostí neduh ssál,
který zámky jedněch znaky zdobí
a z těch druhých nevolníky robí.

Za kus chleba k hrdinství ho koupí,
za jedu však skrovný pohárek
do šlépějí rudé pomsty vstoupí,
aby z něho křivdou povstal rek,
nebo lačným zaklektáním vzteku
zdrtil díla staletí a věků!

S touto směsí také já se sdružil,
pracoval jsem tiše, sám a sám,
kleslé srdce pomyslem jsem zmužil,
že tak aspoň synka vychovám,
který večer na půl cesty s chutí
vstříc si letěl pro své obejmutí. —

Částku tratě, kde jsme pracovali,
na svou pěsť si najal četař, chlap,
jejž dělníci Prušákem jen zvali;
běda tomu, koho v drápy lap,
toho nepustil víc jen tak zhola,
pokud nevysvlek jej aspoň zpola.

Krátký, zavalitý, sivých očí —
podrážděných zmijí v ohni brv —
vlas jak len, když delší čas se močí,
vous jak mech, jenž s větví chorých drv
rozcuchaně přímo dolů visí,
pruským vojákem prý býval kdysi.

Měl svůj barák, kdo byl v jeho díle,
celý týden moh zde na dluh žít,
v jakékoli nouzi nahodilé
dobrý člověk ten mu chleba skyt,
v sobotu však za to o výplatě
musil s prázdnem, neli s dluhem k chatě.

Dělníky měl pojištěné tedy,
pro dluhy se nikdo nesměl hnout,
chtělli přec, tu z města naposledy
přišel četník, a pak v kruhu pout
musil za mizerný kousek chleba
odpracovat vše, co bylo třeba.

Znal jsem to, leč zůstal v směsi této,
vždyť jsem mohl aspoň s hoškem být,
domlouval jsem: „Bratři, okuste to
místo v krčmě se mnou pohár pít
tam v tom zdroji, který ovit květem,
štěstí budete pít bledým retem.“

Tak jsem mluvil; smáli se mi zprva.
„Buďsi,“ děl jsem, „vím, že přijde den,
že ten výsměch dále nepotrvá,
až se ke mně přidá ten a ten,
a kdo hlouběj klesli v nebezpečí,
těm už není příkladů ni řečí.

Vyčítáte četařovi věci,
jimiž vlastně vinen každý sám,
sáhněte jen opravdově k pleci,
jdete k němu: Dej nám! On dí: Dám!
Řekněte radš: Nechcem, děti máme,
aspoň pro ně něco uschováme.“

Tak jsem radil, ovládaje tlupu
podrážděných na Prušáka hlav,
zvolna ustávali v mrzkém kupu,
až si v posled zpíval celý dav,
když šel za soboty z práce domů,
jasno v hlavě a pár grošů k tomu.

S jakous úctou pohlíželi na mne
říkajíce: „Zkusil toho dost,
vše, co vytěžilo jeho rámě,
vyrvala mu přes noc zhýralost,
a přec všem, nechť kdo se koli zeptá,
poradí a nikdy nezareptá!“

S četařem však zle jsem si to zkazil:
vždy jsem nepracoval pilně dost,
s věčným hněvem kolem mne se plazil,
až ukázal kopejtko i chvost:
„Nechci vás,“ děl, „kazíte mi roty,
můžete jít jinam od soboty!“

Inu dobře, což jsem mohl říci —
nechtěl — nechtěl! půjdu tedy dál,
však i mráz i žár mi přelít líci,
bez hošíka žíti jsem se bál,
ale prosit? nikdy! nač a k čemu?
utýraný člověk zvykne všemu.

XV.

Přišla chvíle; byl jsem u výplaty,
děkoval jsem druhům, kloním líc
a jdu dál, když právě hoch můj zlatý
po násypu vzhůru jde mi vstříc,
aniž v prostém srdečku svém tuší,
že to pracné dílo nožkou ruší.

Volám naň, vše marno! úsměv v tváři,
že mne dnes tak záhy překvapil,
netušeným štěstím na mne září,
však než jsem ho v náručí své skryl,
před nohy mi padá s děsným pláčem,
v líc i hlavu šlehán karabáčem.

Hoch mi zúpěl, v tom jej ruka hrubá,
jako kámen, který v hnízdo pad
a malého ptáčka život rubá —
udeřila v levou stranu zad;
chlapec zkřik a v písek mojí stopy
mdloba zlatou hlavičku mu klopí.

Jako krahuj rozlícený želem
zapomíná na nestejný boj,
když mu jestřáb v zobu zkrvavělém
drahé pískle nese v temnou chvoj,
tak i já — v ráz jako tygří tlapa
psala páž má pomstu v tváře chlapa.

Třel jsem ho, ba zapomenuv syna
hůř než blesk jsem na mrskače trh
a již Prušák, poběsilá psina,
jako balvan s hráze v důl se svrh,
sotva že byl mohl hnouti oudem,
a krev z hrdla lila se mu proudem.

Však mi tenkrát pomáhala taky
zášť k té železnici ze všech sil,
a pak to, že cizák všelijaký
v Čechách rychle bohatnul a tyl,
krev nám ssaje upířima rtoma,
vyzvídá a zbraň pak kuje doma.

Hledím naň, tak obtěžkán jsa hříchem,
jako v bouři kapraď jsem se chvěl;
kolem pokřik pomíšený smíchem,
jedni „Zle!“ dí, druzí: „Dobře měl!
dobře na chlapa je nadutého,
co se stalo, sám je vinen všeho!

Trestat ano, to z nás každý činí,
ne však týrat, jako vzteklý pes,
mrzákemli dítě bude nyní,
kdo mu nahradí co, která ves
přijme je tak zhola do výživy?
Toť aby šlo žebrat svoje skývy!“

Bouřili se, já je krotil slovy:
„Nechte všeho, v krvi leží muž,
kvapně tam!“ Sám letím k synáčkovi —
starou ženou ošetřen jest už,
ale bled a chor, já v ráz ho lapil
a jak šílen k hajnému jsem kvapil,

Lidé do kola se vyhýbali,
k zastávce se nikdo nepozved:
„Chytněte ho!“ zaznívalo z dálky:
„Prchej!“ znělo zblízka, „utec hned —
nechoď k hajnému, leč v dobrá místa,
sic tě v žalář vezmou dozajista!“

Běžím tedy, srdce v žebra tluče,
o sebe jsem věru málo dbal,
zanevřel jsem na život pln žluče,
o synka však třás jsem se a bál,
ani nevím, živéholi nesu,
po výmolu střelmo prchám k lesu.

Jako sokol postřelený v boku,
dal jsem synka ve přítelův krov
s těžkou slzou v nepokojném oku,
řekl jsem jen málo díku slov,
vzal jsem brokovnici, brašnu k tomu,
a již utíkal jsem do polomu.

Však, ó běda, hoch můj plný žalu
vyběh z chatky, jenže nožky vlek,
volal za mnou, slézal ostrou skálu,
prosil, štkál, zved ručky, na zem klek:
„Tatíčku můj, proč mi utíkáte,
což tak pramálo mne v lásce máte?

Neprchejte, bolesti se množí,
čelo pálí, z nožek prýští krev,
kámen řeže, hlavu škube hloží,
do rukou mne bijou větve dřev,
stezkou porvány jsou malé paty,
s vámi chci, ó tatíčku můj zlatý!“

Myslil jsem, že ouzkostí snad zhynu,
marně prosím: vrať se! on vždy výš,
bleskem letím zpátky — a již vinu
na svá ňádra drahou chlapce tíž,
jehož oko, slzy ještě v řase,
jak po dešti louka usmívá se.

Co a jak se dále s námi stane,
na to nemyslil jsem, když jsem prch,
jestli krůpěj vláhy ještě skane
v pohár žití, jejž mi osud zvrh,
či do něho bída žluči chystá,
aby srdce puklo dozajista.

Zapomněl jsem prvé nebezpečí,
vždyť jsem si svůj poklad v rukou nes:
příroda a čas ho zase zléčí,
chléb snad taky vyhledám si kdes,
třebas někde v kraji, když ne tady,
poctivec, teně vyživí se všady!

Ubíhal jsem, jako jelen štvaný
úzkostlivě kvapí na ručej,
aby schladil žár horoucí rány,
než ho stihne lovců divý rej,
a když ňádra větru chladem mřela,
strachem o dítě zas zahořela.

Ani nevím, kam mne oči nesly,
prchám po cestách jen neschůdných,
a když mdlobou nohy moje klesly,
strach o život hošíkův mne zdvih,
brzy na týn kvapím, brzy s týnu,
abych dorazit moh k Herrenštýnu.

XVI.

Znáte ony trosky v starém bučí
v Šumavěnky místech tajemných,
v kterých vichor syna zpívat učí,
jenž se za večera v habří zlíh,
sám však, sotvy letní noci minou,
kolem prohání se s Meluzínou.

Kolem valy, posud plny vzdoru,
mohutný se pojí ve trojhran,
na nich roste javor na javoru,
a stověké jedle ze všech stran
kloní temné větve v mocném sklopu
přes parosty hlubkých do příkopů.

Čaroděj prý jakýs v dávné době
vystavěl ten opuštěný hrad,
a zde ukryt jako v živém hrobě,
mlžné hory kolem kol prý klad,
tak že ani pro to světlo denní
nebyl úkryt jeho k nalezení.

Znal jsem hrad a v čtverbokém tom zdivu
nalezl jsem kdysi spustlou skrýš,
z nížto skulou bylo vidět v nivu
skrze stromy; jinochem zde spíš
toulal jsem se, kaliny když kvetly
a pěnkavy hnízdečka si pletly.

Na to mysle pospíchal jsem dále,
ale běda, noc se kladla níž,
chladný vítr běžel po úvale;
kde v té poušti horské najdu skrýš,
nežli kročím na kýžená místa,
v nichž si ruka lepší úkryt schystá?

Přebíhalť už podzim po úbočích,
mrazům zvyklý naháč rost a kvet,
hošíkovi tuhly slze v očích,
zimou chvěl se zbledlý jeho ret;
darmo jsem ho rukama hřál svýma,
vždy děl polohlasem: „Mně je zima!“

Ukryl jsem ho teplej do kazajky,
dýchal naň a ovíjel ho v šat,
pro uspání pověsti a bajky
jal jsem se mu v srdce štěpovat;
těžko uspávat, když sever dýmá,
zbudil se a šeptal: „Mně je zima!“

„Počkej,“ děl jsem, „ještě této noci
pěknou, teplou upravím ti skrýš,
tam se opět boží za pomoci
za nějakou chvíli uzdravíš;
hned tam budem, ještě dvoje svahy,
jenom neplač, chlapečku, můj drahý!“

Tak jsem těšil jej, až spal mi v páži,
však čím víc se v horách blíží noc,
tím chladnější vítr v kmeny vráží.
Pane bože, přispěj na pomoc!
řiď mé kroky, vzývám přes ty srázy
a vyveď mne k cíli z toho mlází!

A zas běžím, každý list mne straší:
Slyšíš? jsou ti v patách, skrej se, skrej!
Honem! Ne, toť tetřev jen se plaší,
moje chůze v spánku ruší jej;
však co to? aj, jedle jenom vzdychá
nad svahem — a vše je zase zticha!

Měsíc skrovně na cestu mi svítil,
ukrýval se a když oko zved,
hned ho zase oblak v roušku chytil
a jak zajatého s sebou ved;
jestli svitl, proto noc jen plašil,
by příšerným stínem skal mě strašil.

Hle, tam skalina se vzhůru zpjala
a svou sivou zkaboněnou tvář
skrovným prškem luny umývala,
tam zas z houští buk, jak výminkář,
naříkal si šeptem na své děti,
že ho nechtí chránit kyprou snětí.

Každým krokem zkrvácené nohy
na cestu mi stoupil jiný stín,
pařez vztýčil pahejlové rohy,
balvan pěsti z ruly rozsedlin,
hrozil mně, já uniknul mu v klestu,
on však jak by nadbíhal mi cestu.

Divné myšlenky mi hlavou hnaly,
jako mlhy temnem skalních spar;
chtěly stéci čela mého valy?
chtěly krev mou v děsný vznítit var?
Nevím! u hrudi mne třely mrazy,
že mi tuhly klouby vše i svazy.

Pospíchal jsem hory ku hřebenu:
někde svah byl, jinde příkrý sráz,
někde drť, leč jinde rouška hlenu,
však než pomyslil jsem na nesnáz,
pohleděl jsem na své spící dítě
a zas dále pospíchal jsem hbitě.

Tu pojednou skřížily se stezky,
chodíval jsem po nich často dost,
v pravo kratší, nevolím ji dnesky,
snadno by mne mohla chvátavost
krokem nésti stranou, pak smrt šerá
strhla by mě střemhlav do jezera.

V levo tedy, jenom o pět kroků,
a již bočím podál skalních stěn,
abych nevědomky v hrozném skoku
nebyl v propasti snad pohroben,
spěchám, kvapím, cesty vyhledávám,
však kde jsme to? místa nepoznávám!

Siný měsíc, mlha podzimková —
na mne vane cizota z těch míst —
rozhlížím se... ticho! jenom sova
letí ze skal, kvapíc pro kořist,
bože můj, snad také já v tom bludu
s dítkem lačné smrti v kořist budu!...

Aj co to? co pohnulo se v mlází?
Nic, jen sosna rozpuknutý plod
plný zrní na mech dolů hází,
aby nevyhynul její rod,
však proč k času odložit to nechce,
až se pokoj vrátí mojí lebce?

Cesty není konce! Ohlednu se —
svrchovaný bože, kde to jsem?
v polomu zas: kolem kmeny kusé,
noha klesá v strouchnivělou zem
a sotva se mocně vzhůru vzchopí,
jižjiž poznovu se v troudu topí.

Jak lze vyváznouti z toho bludu?
Z jedné smrti běžím druhé vstříc,
nelze dál, ne, tady spáti budu!
A zas sahám v hošíkovu líc,
ach, jak chladná, hrozno, zhyne, zhyne!
A zas vyhledat chci cesty jiné.

Hošík procitnul mým namaháním:
„Kde to jsme?“—„Můj zlatý, tiše buď,
brzy vyhneme se těmto stráním
a pak zhoví si tvá chorá hruď,
jenom nebuď netrpěliv, milý,
víš, že by nás rádi polapili.“

Synáček se ztišil, tušil asi
dvojnásobný starých ňáder strach,
noha z troudu zabíhala v řasy
a zas vázla v rumu na skalách,
já však stále pospíchal jsem ryčně
a přec lesem bloudil ustavičně.

Stál jsem na mýtiny mírném sklonku,
v pršku luny rozhled jsem se zas —
co to slyším? hlas dalekých zvonků,
snad to klekání je v ranní čas?
ke vsi nesmím, kdo ví kdo ji střeží?
ruce drábů vyváznul bych stěží!

Avšak ne, to souhlas zvonků není,
to jen v stráni rozběhlý se skot
popásá sem tamo v oruznění,
jejž lid horský, ztuhlý v jařmu psot
v podjesení celé noci hlídá
a s ním v houni stará jeho bída.

Mám jít k nim? Ne, bezvolně by řekli
stíhačům mým, kady jíti moh
starý člověk „dráhy dělník vzteklý,“
v jehož náručí byl chorý hoch;
ne, ba ne! A zas jsem běžel lesem,
klečí, kamením a vlhkým vřesem.

Přes rozvalin kamenité pouště,
přes třasavisk chvějící se kal,
přes pařezy, nemýcené houště,
přes pahejly, přes kleč na močál,
přes kořeny kryté plesnivinou,
jež se jako hadi u noh vinou.

Přes rozrytá ňádra šedých skalin,
které vichor křídly roztepal,
přes úpletě ostružin a malin,
přes bukových kmenů tuhý sval,
přes štěrková pole, mechy kluzké,
a zas přes hřebenů stezky úzké.

Hned jsem šplhal vzhůru namáhavě,
hned odvážný učinil jsem skok,
hned mi závrať zakroužila v hlavě,
hned mi úzkost šípem protkla bok;
po mém těle chladný pot se valil,
zevně v mráz a vnitř mě v oheň pálil.

Abych nepad s hochem do neštěstí,
nebo v horský nezabočil svah,
po kolena radš jsem váznul v klestí,
namáhavě přes skalní lez práh,
pó pas zapadal jsem v třasavisku,
avšak nespatřil jsem srubu v blízku.

Přes bařiny spěl jsem kryté kalem,
které, když je objal slunce žeh,
nemoc líhly u výparu valem
v postrach po údolí srubů všech;
teď tu stály, čekajíce chvíle,
až je léto nadchne k nové síle.

V rudé plstěnce a vřesoviště
nes mne zlekaného těžký spěch,
tu mě kořen chyt jak hrozné klíště,
tu mi horský potok v cestu leh,
v jehož loži, dřív než jsem se brodil,
z vln bělostných černý strach se rodil.

Kapradina chytala mne v chůzi,
nohou kol se vinul klečný had,
a dech větrů rozkacené luzy
v horská prsa dýchal ledný chlad,
to strašilo ubohé mé dítě,
aniž znalo strast mou ve svém skrytě.

(Dokončení.)

Zolovy sensační romány.

Dobře, že konečně počal mluviti o tom také sám! Musilo by se mu to už přece veřejně říci. Peníze, peníze, a sice velmi veliké peníze, toť nejvlastnější stanovisko, s něhož můžeme pohlížeti na veškeru jeho posavadní činnost literární. Bez pochyby cítil, že to konečně puknouti musí, proto sobě pospíšil a hlásí se k tomu sám, aby se zdálo, že se nebojí svého zrcadla.

V čísle ze dne 4. května t. r. Vídenský list Neue Freie Presse přinesl z péra francouzského spisovatele *Emila Zoly* feuilleton s nápisem: „Otázka penčžní v literatuře.“ V úvodě čteme: „Velmi často slýchám kolem sebe žalobné toužení, že mizí pravý smysl spisovatelský, písemnictví že nám jest už toliko kramářstvím, peníze že zabíjejí ducha . . . Jsem zuřiv na tyto žaloby a obviňování; dávno už pomýšlím, abych je vyvrátil. Za tím účelem chci prozkoumati, jakou úlohu peníze

v naší novověké literatuře hrály, jak spisovatelství následkem duchovního a společenského převratu doznalo úplné proměny a jak tato proměna vypadá.“

V první, ještě klidně psané části své úvahy E. Zola podává jakýsi podklad k svým přichystaným vývodům, rozhled historický v minulých dvou stoletích francouzského písemnictví beletristického. Pátraje po spisovatelském duchu oněch dob, v nichž tragedie Racinovy svým velebným rouchem, kázaní Bosuetova svým nádherným slohem, logika Boileauova svou geniální mocí založily slávu francouzské literatury, nemůže dle vlastního přiznání postihnouti ho nikde jinde leda v literatuře. „*Filosofie onoho spisovatelského ducha zakládá se* (prý) *na pojetí jakési duše, jež utvořena jest z jiné a ušlechtilejší látky než tělo.*“ Následuje řada „historických dokladův,“ z nichž patrno, že francouzští spisovatelé z veliké doby klasické ovšem také nemohli živiti se pouhou září sluneční, modrem nebes a vůní květin, že také musili jísti a píti jako všichni ostatní smrtelníci, po jichž duchu nezůstala ani nejmenší stopa na světě, a že ty nezbytné životní potřeby jejich vyžadovaly rovněž jako při všech jiných lidech jakéhosi peněžitého nákladu; však zároveň z nich vysvítá, že spisovatelé, kteří se domýšleli, že mají „jakousi duši, která utvořena jest z jiné a ušlechtilejší látky než tělo,“ nepokládali literaturu za továrnu na vyrábění peněz, že po penězích nebažili, že jich také skutečně ani nenashromáždili ani po sobě nezůstavili. Konstatování této pravdy jest velice důležito v ústech Emila Zoly, jehož spisovatelský „duch“ pomocí jakéhosi šestého smyslu zajisté jen zcela náhodou umí vejíti ve spojení jen s takovými i zahraničnými literárními podniky, které mohou nejvíce platiti, ať jest to už v Petrohradě nebo ve Vídni. V další, rozhorlenější své úvaze, kterou řečený list přináší v čísle ze dne 8. května, Zola praví: „Žaluje se, že mizí spisovatelský duch. Ó nikoliv! Toliko se proměňuje. *A co nám dnes pomáhá k důstojnosti a úctě? Peníze. Deklamovati proti penězům, proti tomuto ohromně silnému živlu společenskému, je zpozdilost.* Toliko holobradým mladíčkům mělo by se dovoliti, aby rozšlápavali podobné obecné průpovídky o zlatém teleti, jehožto uctívání prý zhanobuje literaturu. Právu a správnosti, která vězí v penězích, nemohou ovšem srozuměti oni nevědomci a nedospělci. — *Díky penězům, novověký spisovatel nyní se odvažuje říci všechno,* dotknouti se všeho, krále i boha, svou pátravou a zkoumavou myslí, aniž by musil strachovati se, že přijde z chleba. *Peníze osvobodily spisovatele, peníze daly vznik novověké literatuře* . . . Člověk by se vztekl, musíli ještě napořád čísti, co mladí básníkové píší o této věci . . . Braň se, mladý můži, jez brambory nebo lanýže, roztloukej štěrk ve dne a piš mistrovská díla v noci, ale jedno si pamatuj: Mášli talent a sílu, za všech okolností dojdeš slávy a bohatství. Tenť jest běh novověkého světa, tenť jest znak naší doby, doby veliké mezi největšími . . . *Jáť zajisté pravím: peníze jsou pohánějící síla, která zplozuje v literatuře ruch a díla mistrovská . . . Mějte úctu k penězům, nerouhejte se jim v pošetilém snílkování. . Peníze, kteréž sobě vyděláváme, činí z nás lidi svobodné a duchovní hlavy tohoto století, zakládají šlechtu jedině možnou!*“

A v pravdě, máli kdo ve veškerém současném spisovatelstvu celého světa úplnou spůsobilost, aby nám pověděl, jakou úlohu hrají peníze v literatuře, jest to Emil Zola.

Narozen v Paříži dne 2. dubna 1840 z otce Benátčana, jenž býval rakouským úřadníkem, E. Zola může o sobě s pýchou tvrditi, že se mu podařilo, do čtyřicátého svého roku nalezti kámen *své* moudrosti. Stálo to trochu přemýšlení, trochu odvahy, zhostiti se všeho, co ostatní obmezený, úzkoprsý a ostýchavý svět asi od dvou tisíc let nazývá slušností, mravností, šlechetným zápalem, čistotou mysli, citem pro krásu, slovem humanitou a ideálností: ale když se to stalo, jde řemeslo dále samo sebou a pokračuje s báječným vždy rostoucím výsledkem. *Pohádky Ninoně* (Contes à Ninon), první spis, jímž na veřejnost vystoupil, od roku 1864 dodělaly se teprv druhého vydání; však *Zabiják* (*L'Assomoir*), uveřejněný po prvé v časopise Bien public r. 1876, právě vyšel ve vydání už *osmdesátém prvním* a *Nana*, vytištěná po prvé roku minulého, dotiskla se už nyní po *jedenasedmdesáté!* Předcházely: La Fortune des Rougon, po čtrnácté; La Curée, po jedenadvacáté; Le ventre de Paris, po sedmnácté; La Conquête de Plassans, po čtrnáaté; La Faute de l'abbé Mouret, po sedmnácté; Son Excellence Eugène Rougon, po čtrnácté; Une page d'amour, po čtyřiatřicáté adt.!

Chce někdo Zolovi vytýkati, že neumí dělati literaturou peníze? On ví, jak se dělají, a chce je dělati! Tyto číslice jsou stupnicí, po které jeho výkaz kasovní se pohyhoval vzhůru, ale jeho péro dolů! Také lze seznati z nich, že rok 1876 stanoví ve spisech Zolových rozhraní velmi důležité. *L'Assomoir* a *Nana* učinily ode všech dřívějších jeho plodův ohromný *skok!* Vlastně tyto dva romány teprv zjednaly svému původci nynější hlučnou pověst doma i za hranicemi, udělaly z něho jistým směrem zajímavou osobnost spisovatelskou. Skutečně ani V. Hugo, ani Longfellow, ani Turgeněv, ani Björnson a podobní současní duchové první třídy nemohou honositi se, že mluvilo by se o nich tolik, jako o Emilu Zolovi.

Tedy vedle úžasného finančního také ještě neobyčejný úspěch renomistický! Můželi sobě skvělejší odměny přáti spisovatel, vysoko povznešený nad bláhové domnění, jako by měl „jakousi duši, utvořenou z jiné a ušlechtilejší látky než tělo?"

Za štěstím jakéhokoliv druhu vždycky dělá se vlečka. Také Emil Zola může se pochlubiti, že dostalo se mu jí. Hejno řemeslných překladatelův vzdvíhá za ním prach; rádi by mu způsobili vítězný vjezd do ostatních literatur evropských. Pro spisovatele takového rázu jako E. Zola, překladatel od řemesla jest osobnost nad míru důležitá, jest to nezbytný jeho pomocník v dosažení účelu. *Sensační* romány, a takové jsou všechny romány Zolovy, nikdy nemohou přestati na dojmu, jejž způsobily doma, ve vlastním čtenářstvu, mezi příslušníky téhož jazyka; neodolatelná touha žene je za hranice svého národa, aby v zemích cizích a podložením jiných jazykův dovršily svou slávu. Co na *sensaci* namířeno jest, tomu meze vlastního domova jsou příliš těsny, to nenalézá ukojení leda ve vzdáleném, širém světě. Už také z toho ohledu, že obchodní stránka tím prospívá. Proto můžeme sobě pomysliti, s jakou

zimničnou nedočkavostí E. Zola pohlíží k zahraničné poště, nepřineseli mu záplavu žádostí za udělení, to·jest za prodání práva k překladům jeho románův, zvláště *Zabijáka* a *Nany*.

A opět neobyčejný úkaz! Přese všechnu rozhlášenost ano rozkřičenost těchto jeho spisův, nemají úplné jich překlady posud ani takové literatury evropské, kteréž přece na každou zejmena beletristickou novinku francouzskou lačně číhají. Překladatelské trhy, německý a ruský, jimž sotva kdy proklouzne, co v Paříži opustilo tiskařský lis, nemají do té chvíle ani *Zabiják* ani *Nanu* v úplném překladě; kdo v Němcích a na Rusi nemůže přečísti sobě obě tyto knihy v jazyku původním, musí posud spokojiti se pouhými menšími neb většími ukázkami z nich, neb ještě častěji pouhou kritikou jejich obsahu. Tato kritika ovšem není jednomyslná; vidíme ji rozstoupenu na dva tábory, proti Zolovi a pro Zolu; ale zajímavo jest, že ani chvalořečníci,.obdivovatelé a obhájci Zolovi v Němcích a na Rusi posud neodvážili se, vydati oba nejvyhlášenější jeho romány svým mateřským jazykem v *celém* znění. Jakési mrazení zajisté pojímá i je, když se dívají, jak některá místa originálu vypadají, jakmile se přenesou do jazyka žijícího jim samým v krvi. Pokud to čtou po francouzsku, zdá se jim to třebas i ještě více než pikantní, snad až i příliš odvážné; ale chtějíce to vyjádřiti *bez seslabení smyslu a úmyslu* jazykem svým mateřským, teprvé vidí, co to jest, tu teprvé vynikne pravá povaha každé myšlenky a každého slova. *A tu bylo by potřebí, dříve zvrátiti všechna ponětí o podstatě a účelích slovesného umění, jak od pravěku až po tuto chvíli ve všech národech světa se vyvinula a uznávají, prohlásiti dříve, že umění literární vystupuje z posavadního svazku se všemi ostatními druhy uměleckého tvoření, že změnilo své nejhlubší základy a nejvyšší účely, že se odříká veškerého sdružení s krásou, citem, duchem, ideálem, že nadále nezná a nebude pěstovati nic jiného leda úplně bezduchou třeba organickou a organisovanou hmotu, leda životní nízkost až i v nejodpornějších zjevech vyžilosti, v ohyzdných podobách sprostoty, spustlosti, hnusu, kalu a v sobě samé propadávající se bestiálnosti: pak ovšem bylo by lze vřaditi také Emila Zolu mezi vzdělavatele literárního umění, pustiti jeho spisy do literatury a překládati je do všech ostatních jazykův!*

Pokud se to nestane, Emil Zola jest tím, čím býti chce, pouhým vyrabitelem peněz pomocí svého péra; co zvláště od r. 1876 píše, s tím ať sobě Francouzové dělají ve své literatuře, co chtějí, ale každá jiná literatura mějž se před tím na pozoru jako před morem a neotvírej tomu brány své svatyně! Každý jiný jazyk, jenž by se toho dotknul, zlehčil, znectil, poskvrnil, pokálel by se.

Slyšme jen, jak o svém krajanu soudí *Victor Hugo*, tedy spisovatel, jemuž Emil Zola sotva odváží se vyčítati, že za nějaký obrok nebo nějaké výprosy kdy snížil a. uvrhl péro své v nectnou služebnost králův neb velmožův, že není dosti svoboden, aby řekl *všechno*, nemuseje obávati se, že přijde z chleba, jemuž stěží bude chtíti popírati „moderního ducha spisovatelského," jehož as neopováží se vyloučiti z počtu „duchovních hlav. tohoto století," ani z řady „šlechticův jediné možných," Victor Hugo, jenž má i talent, i sílu, i pilnost, i slávu a

také peníze, tedy všechno, co E. Zola na spisovateli žádá, a jemuž i v té specielní otázce literární, o kterou při E. Zolovi jde, v *realismu* bez odporu přísluší slovo. „Domnělý *realism* p. Zoly neexistuje," praví, „proto není ani lze, psáti o něm kritiku. Jest prost všeho základu životního; nemá žádné pevnoty. *Spisovatelé této školy nedělají nic jiného, leda že píší, a tož většinou ještě velmi špatně, o věcech hanebných a špinavých, jimiž spisovatelé až posud nepokáleli svá péra.* Takové knihy vábí k sobě jistou část obecenstva, která jest vždy naladěna padnouti na *oplzlosti; však aby podobné spisy nabyly místa v písemnictví francouzském, to není možná a to se nestane!* . . Nic nenajde ani přijetí ani trvání v literatuře nebo v jiném druhu umění, co není dobré a veliké, co nevede ke kráse a k pravdě."

Těmito slovy největšího básníka francouzského v tomto století vyznačeno jest místo, kteréž spisům Zolovým přísluší netoliko ve Francii ale v celém světě.

Však Zola mluví v té příčině ještě mnohem určitěji. Jeho vyjádření v Neue freie Presse „o peněžní otázce v literatuře" jest vůbec nejsprávnější měřítko na něho samého, tou úvahou všechny jeho spisy dostaly nejpravdivější průvodní list. Tam ve stati čtvrté, vytištěné dne 8. května také čteme: „Literární kramářství jest vinno, že obecenstvo neustále má palčivý hlad na nové čtení a že noviny rostou do nekonečna. Než co to škodí pravému spisovateli? Při větší konkurrenci vydělá ovšem méně, však nalezne přece svou výživu! O literární ceně nemůže tu ovšem býti žádné řeči, ale ohromná práce jest hodna hojné odměny, tím spíše, poněvadž pomohla také časopisům k bohatství. Vždyť nestýkáme se s obecenstvem přímo. Mezi námi a ním prohání se spekulace, stojí vydavatelé nebo nakladatelé, vládne malý svět, který žije z našich děl, vydělává miliony naší prací. A my bychom neměli z toho bráti žádného podílu, my bychom měli na peníze plivati, poněvadž prý nejsou ušlechtilého původu! Toť jsou velmi nezdravá pojmy, to jest planý a škodlivý žvast, proti kterému konečně musíme se opříti. Kdož takto mluví, jsou obyčejně ubozí ochotníci, kteří se trápí, že ještě nemohou uživiti se svým pérem, aneb spisovatelé, kteří nikdy neměli žádných potřeb a kterým jest literatura jako nějaká petite Maîtresse, jíž se dává časem kousek cukroví . . . Dle mého mínění zasluhují původcové tuctových románův v časopisech pod čarou své drahé honoráry úplným právem. Vždyť pracují, někteří až i s velikou svěžestí. Dejme i tomu, že literatura nemá s tím co dělati; však to právě jest při té otázce věcí rozhodnou. Naši mladí spisovatelé nejednají dobře, když potupují *románové feuilletonisty.* Tito zajisté nezastupují nikomu žádnou literární stezku. Sami vypsali sobě své zvláštní obecenstvo, které čítá jen tento druh feuilletonův, a jejich péro pracuje toliko pro nevzdělanou, všeho literárního srozumění prostou čtenářskou luzu. Zasluhují tedy spíše díky, že z úhoru dělají ornici."

A teď se rozpomeňme, jak nejdříve vyšly „nejslavnější" romány Zolovy. Jsa od r. 1864 spolupracovníkem nejméně dvacíti časopisův — z nichž zejmena Événement, Artiste, Gaulois, Tribune, Vie parisienne, Globe, Avenir national, Bien public, Situation, Corsaire, Cloche, Figaro,

Illustration, Siècle a Voltaire počítají jej mezi své hlavní sloupy — uveřejňoval je nejdříve v jejich *feuilletonech.* Zvláště z pověstné řady, nadepsané souborným jmenem *Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second empire,* a rozvržené prý na dvacet románův, souvisejících vespolek hlavními osobami, mezi *osmi* posud sepsanými vyšlo jich *sedm* nejdříve ve *feuilletonech* všelikých časopisův. A sice vytiskl *Siècle* tři: La fortune des Rougon, La conquête de Plassans a Son Excellence Eugène Rougon; *Cloche* jeden: La Curée, a když k vůli tomuto čtení byl policejně zakázán, jeho nástupce uveřejnil zase jeden: Le ventre de Paris; *Bien public* jeden: L'Assomoir; *Voltaire* také jeden: Nanu. Mimo to také *Artiste* už r. 1865 vydal jeho i co drama pověstný „román rodinný": Thérèse Raquin. Vším právem tedy E. Zola může se pokládati za jednoho z přednějších a pilnějších *románových feuilletonistův francouzských,* to jest dle vlastních jeho slov za spisovatele, který sobě sám vypsal své zvláštní obecenstvo, čítající jen tento druh feuilletonův, a jehož péro pracuje toliko pro nevzdělanou, všeho literárního srozumění prostou čtenářskou luzu.

Kdo po takové upřímné autokritice má ještě chuť na překládání jeho spisův, jen račte se dáti do díla; jde toliko o to, *přihlásíli se všude také dosti — čtenářské luzy,* která by to zaplatila!

Že E. Zola ji také mimo Francii pilně hledá, dokazuje svou osobní intervencí v časopisectvu německém a ruském. Jeho měsíčné velmi obšírné přehledy francouzské literatury v Petrohradském Věstníku Evropy, jeho podobizna ve Vratislavském Nord und Süd, a nejnovější jeho stálé spolupracovnictví ve Vídenské Neue Freie Presse nemají účelu jiného, leda aby ruskému a německému obecenstvu se stavěl na oči, až by zvolalo: „Hle románopisec francouzský, jenž i pro nás tak se namáhá, že zapírá i svou mateřštinu a články naším jazykem vytištěné vydává za původní svou práci. A my nevděční nemáme posud ani jeho nejslavnější romány v svém překladu! Ať honem se nám přeloží! . . ."

Však nic naplat. V Němcích časopisy, i které vyjadřují mínění nejvyšší intelligence tamější, jako ku př. Kölnische, Frankfurter a Allgemeine Zeitung, i které tlumočí a řídí názory vrstev středních a mají největší rozšíření po veškeré říši, jako Berliner Tagblatt, se vší rozhodností napořád odsuzují Zolovy romány pro jejich svrchovaně sprostý a špinavý obsah. Tak Berliner Tagblatt ještě zase ve svém čísle ze dne 6. května vtipkuje velmi ostře o Pavlu Lindauovi, že Zolovu interesantní podobiznu přijal do svého listu Nord und Süd, mluví o „čuňáckém románu" (*Ferkelroman*) Nana. A jak posud se daří Zolovi na Rusi, možno seznati z kritických hlasův o jeho dramatisovaném románu Thérèse Raquin.

Věren svému vznešenému heslu, vydělávati pérem peníze kdekoliv a jakkoliv to jen vůbec možno, E. Zola připravuje své „myšlenky" na několikerý spůsob, s rozličnou omáčkou, sladkou neb kyselou, jak by kdo chtěl kupovati. Ze svých feuilletonových románův dělá také sám divadelní hry. Posud upravil sobě tím spůsobem dva: Thérèse Raquin a L'Assomoir. Domnívaje se, že svými literárními články ve Věstníku Evropy už sobě náležitě zpracoval půdu v obecenstvu Petrohradském,

vystoupil na tamějším Michajlovském divadle nedávno se svým dramatem; Therèse Raquin. Zkoušel, až jak daleko na ruském ledě se může odvážiti, a začal s dílem, v několikerém ohledu ještě přec snesitelnějším než jest L'Assomoir. Aby čtenář seznal, co to znamená, uvedeme v krátkosti jen následující. V předmluvě k románu Therése Raquin E. Zola sám praví, že v tom díle chtěl „studovati toliko letory, nikoliv povahy." Jednající osoby jsou lidé, „kteří se dávají vésti toliko svými čivy a svou krví a prosti vší svobodné vůle bývají strženi ke každému skutku svého života toliko osudnou žádostí. Zvláště obě hlavní osoby jsou toliko zvířata v podobě lidské, nic jiného." Jak Zola sám tvrdí, „každá kapitola jest studie zajímavého psychologického příběhu."

Vizme, oč tu jde. V dusném krámku těsné ulice Pont-neuf paní Raquinová se svou snachou Terezkou má obchod kalounkářský. Kamil, její syn, Terezčin muž, jest úřadníkem železničním a šest dní v témdni žije mimo dům. Každý čtvrtek večer schází se u těchto lidí malá společnost známých. Ještě před třemi lety paní Raquinová žila s těmi dětmi na venkově, ve Vernou. Terezku přinesl jí do domu bratr, důstojník. Tento se zamiloval v Alžíru do krásné Afrikánky, která mu záhy zemřela, zůstavivši mu na památku děvčátko. Paní Raquinová přijala malou neteř s mateřským citem, vychovala ji a před třemi lety dala ji svému synu Kamilovi za ženu. Mladá žena časem se rozdivočí, obyčejně pak v sobě samé uzavřena jest poslušna jako otrokyně. Manžel její jest slaboch, jenž od dětství churavěl a jehož matka rozmazlila. Kdysi Kamil vrátil se domů ve společnosti přítele z chlapeckých let, selského synka Vavřince, který v Paříži měl studovati, však chtěl raději býti malířem a při tom se stal pobudou, a poněvadž mu otec jeho lenošení nechtěl dále platiti, od některé doby jako Kamil pracuje v písárně železniční. Chlapík jest pěkně urostlý a způsobil na Terezku mocný dojem. Matka oblíbila sobě veselého povídala brzy také, Vavřinec jest v jejím domě denním hostem, a osudná chvíle se přibližuje. „Kamil odešel na několik okamžení, když Vavřinec jej za přítomnosti Terezčiny portretoval . . ." Co den pokračují oba v hříšné hře, spisovatel s nejhlubším poklidem probírá se v jejich ohavnosti a šeredě. Konečně Vavřinec už nemůže dostati od svého představeného v úřadě dvouhodinnou dovolenou, kterou tak dlouho co den míval. Minulo několik neděl. Tu vidíme Terezku v podkrovní světničce Vavřincově; hříšnice jest velice rozhorlena, že Kamil posud jim způsobuje jakousi překážku. „A což kdy by Kamil zemřel?" ptá se jí vtipný milovník. Porozuměli si. Nedlouho po tom všichni tři slaví nedělní výlet do Saint-Ouen. Za pozdního soumraku plují domů po Sekvaně. V prostřed proudu Vavřinec náhle pojal slabého druha oběma silnými pažemi. Kamil postřehl hrozné nebezpečí a vzpíraje se kousl Vavřince do krku. Škubnutí, těžký pád do vody, a v nejbližší chvíli růženec bublin vynořil se z hrdla oběti klesající pod hladinou vodní. Vrah sevřel Terezku do svého náručí, rychle převrhl loďku a volaje o pomoc plaval ku břehu. Za osm dní odtud Vavřinec poznal mrtvolu zavražděného na Morgue. Překážka jest odklizena; když prošlo čtrnáct měsíců, Terezka a Vavřinec byli svoji. Však strašlivý obraz utopence stojí mezi nimi a nechce zmizeti. Následují hrozné scény. Vraha pálí červená jizva na krku! Podobizny,

které maluje, jsou děsně podobny jeho oběti. Jsouce pospolu, oba hříšníci stále před sebou vidí příšeru s vyhaslýma očima a s nabubřenou tváří! Kamilovu matku ranila mrtvice; slovy a posuňky oba zděšení vyzradili jí své tajemství; před domácími hostmi chce oněmělá chromou rukou napsati obžalobu na stůl . . . Děsný výjev! Rychle jde to se všemi s kopce. Vavřinec opustil úřad, maluje a toulá se po Paříži. Terezka počne píti absynt a s uličnicemi všeho druhu povaluje se po krčmách. Sejdeli se někdy s Vavřincem, tož jen aby se s ním dala do hádky, později také do rvačky. Za krátko druh druhu vyhrožuje, že jej vydá soudu; míra kvapně se plní, až kousek jedu konečně vyvádí ten roztomilý párek ze života. Stará, na celém těle chromá matka sedí v lenošce a dívá se vytřeštěnýma očima, jak oba dodělávají . . .

Z tohoto „románu" zhotovil E. Zola tedy také dráma a zaslal je Rusům, aby se jím vzdělali a okřáli. Chtěje už zpředu vyvarovati všelikému snad nedorozumění. sám ubezpečil je, že dílo, které jim podává, jest *„perlou reální dramaturgie."* Potkáme se s touto nedostižnou — skromností Zolovou ještě jinde. Jak patrno, neschází mu nic, co vede k — „důstojnosti a úctě, k významu duchovní hlavy tohoto století a k šlechtictví jediné možnému." Však jeho první vystoupení v Petrohradě skončilo jinak, než se nadál. Na Rusi, kde Gogol, Turgeněv, Ostrovský a jiní už dávno slavně ukázali, jak vypadá realism v poesii, Zola se svou „perlou reální dramaturgie" doznal nejprvé rozhorleného zamítnutí ze strany divadelního obecenstva a pak v kritice. Nalíčilť přece na nervy a krasochuť severní metropole „nejpůsobivější kousky" ze svého románu; chromá a bláznivá stařena sedí schoulena v lenošce na scéně skorem od počátku až do konce hry, kolem ní prohánějí se vrahové se svými zločiny a ve svém zděšení, až samou krví a špatností dějiště se zatmí: nic platno, Rusové jedni se smějí a druzí se — diví spisovateli, že se opovážil, podati jim cos takového. V Petěrburských Vědomostech pak napsal uznaný esthetik Rostislav: „Na jevišti Michajlovského divadla sehrálo se dráma Zolovo Therèse Raquin. Běda, *jaká to nesnesitelná nuda, jaká neznalost scenických pravidel!* Kde jest tu nějaký znak onoho vyhlašovaného, francouzskými spisovateli s takovým zápalem velebeného realismu? *Dráma Zolovo jest plodem nezdravé fantasie, něco na způsob dusící a udavující noční můry . . . Možnoli podobné dráma nazvati perlou reální dramaturgie, jak pan Zola sám ubezpečuje, tož nedopustiž bože, aby našla následovníků!"* A jiný kritik Petrohradský vyslovil se takto: *„Jeli vražda, raffinovaný zločin neb mordýřská historie s kalužemi krve a puchem mrtvol realismem, pak E. Zola zajisté jest realistou.* Však pochybujeme, že jeho *směr*, zejména jak jeho dráma nám ukázalo, může nazvati se realistickým. Realism má v umění veliký úkol, ale napínati čtenáře na skřipec, jako činí Zola, nemůže jmenovati se uměním. —"

Jak z těchto slov patrno, nekyne Zolovým spisovatelským snahám na Rusi veliká budoucnost.

A co konečně se týká třetího literárního veletrhu, kde také ohromné množství románového čtení se spotřebuje, totiž v Anglii, není nám vědomo, že by překladatelské ochotě při spisech Zolových nad-

cházela tam nějaká odměna: tamť francouzským pikantnostem druhu mnohem nevinnějšího přístup zhola jest uzavřen.

Za takových poměrův musí pak býti s podivením tím větším, že se žádá na naší malé literatuře české, nejen aby učinila, čeho tři největší literatury evropské se vzpírají, ale aby to učinila *první;* ano, že se ozvali mezi námi hlasové, kteří pro naše písemnictví prohlašují za čest a štěstí, co všude jinde se pokládá za hanbu a škodu. Česká literatura prý sobě může gratulovati, že dostane se jí v překladě Zolova Zabijáku, tak oznamovalo se nám nedávno s rozličnými soustrastně pošklebnými vtipy o „panenskosti" našeho písemnictví. A už před touto zprávou dověděli jsme se z veřejných listův, že řečený Zolův spis na jazyk český se překládá. O Naně ještě nebyla žádná zmínka, ale není ani nejmenší pochybnosti, máмеli sobě gratulovati k Zabijáku, že bychom radostí a štěstím musili se rozplynouti, kdy by potom také Nana následovala. Pouhým Assomoirem ani nemohlo by to skončiti u nás, neboť Nana už svým obsahem jest přímé pokračování a přirozený doplněk jeho a svým „literárním uměním" vysoko vynikla nad svého předchůdce. Z celé posavadní řady Zolových románův, které všechny společně mají vyříditi veliký finanční podnik nazvaný *Les Rougon-Macquart*, L'Assomoir a Nana náležejí k sobě nejtěsněji, tak že už z pouhé zvědavosti musili bychom sobě opatřiti do literatury také druhý, jakmile byli bychom hotovi s prvním.

Tu pak uznáváme i za literární i kulturní i vlasteneckou povinnost svou, abychom vystoupili proti přenášení zejmena těchto Zolových románův na jazyk náš co nejrozhodněji. Následující slova má plynou z nejhlubšího přesvědčení i esthetického i národního. Znám E. Zolu nikoliv jen snad z pověsti buď přátelské neb nepřátelské, nikoliv jen snad z výňatkův jeho spisův tendenčně sestavených, nikoliv z pouhých kritik francouzských a německých, nýbrž bohužel z vlastního bezprostředního styku, názoru a „požitku." Vida ty vlny, které kolem jeho jmena za hranicemi českými se zdvíhají, a tuše, že také u nás brzy nadejde potřeba, vysloviti se o něm, podjal jsem se literárního úkolu a přečetl jsem L'Assomoir i Nanu v původním jich znění od prvního slova až do posledního.

Především musím se vyznati, že to byla největší oběť, kterou jsem kdy nějaké knize přinesl — a toliko vědomí, že jest nevyhnutelně potřebí, probroditi se těmi dvěma objemnými svazky *k vůli literatuře naší české*, bylo mi podnětem, abych vytrval při čtení, nad něž neznám odpornějšího. K tomu také už připojuji, že L'Assomoir v poměru k Naně jest pravé neviňátko, beránek, čistě napadlý sníh, hotový anděl: čtení jeho nevzbuzuje jiného dojmu, leda že člověk se otřese, jsa nevýslovně stýrán tím neustálým smýkáním se místnostmi, oku a čichu rovněž nesnesitelnými, tím nepřetržitým naslouchaním řeči ne snad jen tu onde posypané více méně dekoletovanými narážkami, dvojsmyslnostmi, a „vtipy," nýbrž přeplněné nahotou oplzlosti a sprostoty, tím dlouhým patřením do kaleidoskopu hnusných osob, scén a dějův, hrnoucích se proudem ze všech koutův a nahromaděných místy tak hustě a vysoko, že až zácpa v knize se dělá. Ale to všechno jsou ještě maličkosti, naivnosti, prvé nic proti tomu, co se vykládá a mluví v Naně! Čta

Nanu, člověk teprv sezná, že E. Zola v Assomoiru ještě činil násilí svému péru, že tu a tam ještě laskavě šetřil čtenářova smyslu pro jisté soukromé a společenské tajnosti, že ještě aspoň místy pracoval se závojem, třeba velice prohledným. Však tu náhle stojí před námi v úplné své pravdě, kterou ani není lze naznačiti jmenem, *možným* mezi lidmi jen poněkud slušnými a vzdělanými. Slova, jako: kluzkost, oplzlost, necudnost, frivolnost, hanebnost, a p. objevují se tu v netušené své slabosti, pozbývají zde všeho svého významu, blednou, slabnou a v němé málomocnosti klesají do prachu před tím, co by tu odsouditi chtěly. *Tu končí nejen slušná, ale vůbec každá lidská řeč a začínají pouhé — posuňky, kterými člověk nucen jest vyjádřiti svou bezednou ošklivost.* Společnou věc oba řečené romány mají tu, že způsobily, co původce jejich obmýšlel, totiž *sensaci*; ale jest to *sensace skandálu.*

O nějakém podání obšírných a doslovných výňatkův není tu ovšem ani nejmenší řeči, narazili bychom na každé stránce na několik vět a slov, před nimiž *spisovný* jazyk náš odpírá službu. Rádi věříme E. Zolovi, že psal to všechno toliko pro *čtenářskou lusu*; jiné vrstvy společenské musejí s opovržením odvrátiti se už od samého jazyka, jehož užívá se tu.

Stručný obsah *Zabijáku*, s opuštěním všeho, o čem není lze mluviti a čehož není lze dotknouti se, jest tento. Z jižní Francie přistěhovalo se do Paříže divoké manželstvo, Gervaise a Lantier, s dvěma dětmi. Gervaise, dvaadvacítiletá ženština, následovala mimo vůli svých rodičův svého svůdníka, který s malým dědictvím v kapse ji zvábil do Paříže, kde na předměstí dělnickém najal skromný byt a nedělal ničeho, pokud neprohýřil všechno, co s sebou přinesl. To ovšem netrvalo dlouho, zvláště když hýření jeho nepřestávalo ve dne v noci. Na svých nočních toulkách Lantier seznal dvě poběhlice Adelu a Virginii, ty bavily jej tak, že na svou rodinu a domácnost úplně zapomněl. Gervaise dověděla se o těchto jeho známostech svými sousedkami domovnicemi a pradlenami, které znaly, co se děje ve dne i v noci po všech krčmách celé čtvrti dělnické. Když Lantier, šestadvacetiletý mladík, konečně se vrátil ráno po noci probdělé ve společnosti s Adelou, Gervaise, která hořem také posud nebyla usnula, uvítala jej s výčitkami, z nichž pošla hádka, přerývaná pláčem probuzených dětí. Gervaise odešla s uzlíčkem špinavého prádla dětského do obecné prádelny. Tu nalezla místo vedle své přítelkyně a sousedky z ulice, paní Bocheové, svěřila se jí při praní, že s Lantierem není vdaná. Bylo prý jí čtrnáct let a jemu osmnáct, když měli první dítě. Druhé přišlo za čtyry léta později. Lantier jest outratný člověk a nemyslí prý než na své vyražení. Gervaise už mu přišla na stopu mnohých věcí. Paní Bocheová nemešká dopověděti jí všechno, co ona posud nevěděla. Vypravuje jí o nočních schůzkách Lantierových se šičkami Adelou a Virginií. Tu vstoupila do prádelny Virginie a rozhlednuvši se po místnosti plné páry od kotlův a necek, hluku od pracích paliček, parního stroje a švitorných jazýčkův, plné rozlité vody, džberův a košíkův po zemi, vybrala sobě místo pro praní co nejblíže mohla u Gervaise, kterou zná, že žije s Lantierem a na kterou mezi prací přes tu chvíli pohlíží drzým, vyzývavým nebo vysměšným zrakem. Paní Bocheová dává Gervaise ochotné vysvětlení, co

každý pohled Virginiin znamená, znát šičku velmi dobře i její sestru Adelu, vždyť je má pod svým dohledem v domě a bývá u nich na kávě, když mají peníze. Mezi Virginií a Gervaisou hrozivé napjetí. Tu ještě vstoupily obě malé děti Gervaisiny do prádelny, otec prý vyskočil z postele, složil všechno do kufříku a odejel z bytu, dal jim toliko klíč, aby jej donesly matce. V prádelně veliký smích, nejvíce směje se Virginie. Nepřátelství propuklo; Virginie se zastává své sestry Adely proti Gervaise nejdříve jazykem, pak džberem a konečně pěstmi. Však Gervaise ji přemohla, povalila k zemi a prací paličkou sbila za všeobecného hluku všech ostatních pradlen, které konečně vysvobodily Virginii zpod jejích rukou. Vrátila se s plačícími dětmi do špinavého, prázdného bytu. Lantier ještě dnes ráno donesl do zastavárny poslední kousky jejího zbytečného oděvu a za ty peníze pořídil sobě drožku. Vzal s sebou všechno, co mohl strčiti do kufříku, strhl i malé kulaté zrcádko. Gervaise prala pro lidi a brzy našla utěšitele.

Za tři neděle vidíme ji v důvěrné společnosti jiného dělníka, jmenem Coupeau, v *destilační* místnosti, v kořalně, v Assomoiru otce Colomba. Kořalna jest přeplněna jinými dělníky, Coupeau má mezi nimi mnoho známých. Gervaise se společníkem se baví o Lantierovi, přeje si, aby mohla pracovati klidně, aby měla vždy kus chleba, čistou postel, kdy by zase někdy šla s někým do menage, aby nebyla nikdy bita a konečně aby umřela doma na své posteli . . . Pozdě v noci Coupeau ji doprovázel domů. Však nešli přímo domů. Coupeau vedl ji několika ulicemi do jiné ohromné budovy, špinavé, stále s třemi sty nájemníkův, o šesti poschodích, kde bydlili jeho příbuzní. Gervaise se diví těm dělnickým kasárnám; Coupeau praví, jakmile budou míti svou postel, že si tu také něco najmou. Celý další měsíc vyvinovaly se „dobré poměry“ mezi pradlenou a dělníkem. Coupeau jí chodil pro mléko, pořizoval všechny její komise, odnášel za ni uzly prádla a často večer, když první se vrátil z práce, vyvedl její děti na procházku. Gervaise, aby se mu odsloužila za jeho zdvořilost, přicházela do jeho podkrovní komůrky, prohlížela jeho šatstvo, přišívala mu knoflíky atd. Když pak Coupeau už po tři noci nemohl usnouti, přišel k ní ráno s vyjádřením, že to tak déle nemůže mezi nimi býti, že se rozhodl, vzíti si ji za ženu. Ona mu dávala věc na rozvážmenou; scházeli se častěji a častěji; Coupeau jí pravil, že svou svatbu s ní oznámil už také svým příbuzným, své vdané sestře, jejížto muž dělá zlaté řetízky, tam v tom velikém domě, co nedávno byli, aby tam s ním šla se představit. Zdráhala se, ale konečně povolila; nahlížela v záři plynových plamenův do všech dělnických bytův, z nichž jeden těsně vedle druhého až do šestého poschodí na rozvětvených chodbách. V šestém poschodí bydlil Lorilleux, hotovitel zlatých řetízkův. Coupeau představil sestře svou nevěstu a zval ji a švakra na svatbu za svědky. Paní Lorilleuxová, která až posud od svého bratra měla leccos na přilepšenou své domácnosti, neviděla jeho nevěstu příliš ráda, nevšímala si jí, až ji vyzvala, aby vzdvihla nohy a prohlídla si podešve, nepřilepiloli se jí na ně nějaké zrnko zlata. „To neslibuje mnoho štěstí!“ pomyslila si Gervaise opět venku. — Coupeau si vypůjčil od svého pána padesát frankův na svatbu, na kterou pozval své příbuzenstvo

a několik známých. Po mši odebrali se do vinárny, zlatnice dělala sobě cestou smích ze své nové švakrové, a bavili se v hostinci pozdě do noci *po svém způsobu*. Coupeau byl notně napilý. Minula čtyři léta, Gervaise byla pradlenou, Coupeau pracoval v cizí dílně. Stále přemýšleli, aby si ušetřili tolik, co by postačilo na zařízení nějaké živnosti, nějakého obchodu. Starší chlapec Klaudius už přišel z domu, ujal se ho nějaký starý pán z rodiště Gervaisina; měli doma jen mladšího, Štěpánka. Teď mohli více ušetřit. Koupili sobě vlastní nábytek a hledali nový byt. Našli jej v nízkém jednopatrovém domě, velikou světnici, komůrku a kuchyň. Gervaise myslila, že se vrátila na venek; žádní sousedé, žádný hřmot. Vykrášlili si to, jak mohli, a když se jim tu brzy narodila dceruška, *Nana*, slavili radostné křtiny ve společnosti svého příbuzenstva a několika pozvaných hostí z téhož domu. Mezi těmito byl mladý kovář, Goujet, dělník ve vzdálené továrně; bydlil tu se svou matkou, která spravovala krajky; otce už neměl, ten se oběsil ve vězení na kapesním šátku. V domě každý měl úctu k Goujetovým, vědělo se, že mají ve spořitelně peníze. Mladý kovář z počátku styděl se nově přistěhovalé pradleny; však za několik neděl jí přivykl. Číhal, aby jí nesl uzly, choval se k ní jako k sestře, s náhlou důvěrností. Jednou z rána, nezaklepav a otočiv klikou, překvapil ji v nedbalkách, jak si myla krk. Po osm dní nepodíval se jí do tváře. Coupeau neměl na něm žádného zalíbení. Sotva že prý nedýchá všem mladým ženštinám po ulici na nos; vtipkoval o něm před svou ženou, že prý dělá oči na všechny ženy v domě. Nicméně oba dělníci byli i nadále spolu dobří. Volali na sebe ráno, odcházeli spolu, někdy zašli si společně na sklenici piva, než se vrátili. Od křtin sobě tykali; přátelství jejich bylo čím dále tím pevnější. Rodina Coupeauova pozvala konečně rodinu Goujetovu na oběd. Po obědě mužové Coupeau a Goujet dali sobě po dvou hlučných hubičkách na tvář. Od té chvíle bylo to mezi nimi na život a na smrt. Prošla tři léta; nestalo se nic nového. Gervaise vychovávala svou dcerušku, osmiletý Štěpánek chodil do školy a rodina Coupeauova ukládala každý měsíc dvacet až třicet frankův do spořitelny. Když měli pohromadě šest set frankův, Gervaise už nemohla spáti, chtěla se zaříditi, najati malý krámek, vzíti sobě sama dělnice do služby. Budeli práce se dařiti, mohou míti za dvacet let pěkný důchod, jehož pak půjdou užívat někam na venek. Nicméně nechtěla se přenáhliti. Pravila, že půjde hledat krámek, aby měla čas přemýšleti. Když byly Naně právě tři léta, Coupeau při svém večerním návratu nalezl Gervaisu zcela změněnou. „Malý hokynářský krámek v zlaté uličce jest uprázdněn.“ Radila se také s paní Goujetovou; ta jí schvalovala, aby se tam zařídila. „S mužem, jako váš, který není piják, jistě tam dobře pochodíte.“ Nazejtří k večeru, pravil jí Coupeau, aby pro něho přišla, že společně zajdou podívat se na tu místnost. Coupeau právě dodělával práci na střeše nového domu, kladl tam poslední tabuly cinku. Gervaise s Nanou přišla pro něj a dívala se, jak se spustil až na samý pokraj střechy a jak — těžkým pádem ulehl v prostřed ulice. Odnesli jej domů, osm dní byl bez sebe, všichni očekávali poslední jeho zakroucení očima. Vyvázl z nebezpečí, pozdravoval se zvolna, trvalo to dva měsíce, Gervaise nemohla také pracovati

jako jindy, žilo se z úspor. Všichni příbuzní měli radost, že Gervaise nebude moci najati sobě krámek a zaříditi sobě zvláštní prádelnu. Jen Goujetovi byli k ní stále dobří; zejmena mladý kovář patřil na ni se zalíbením čím dále tím větším, jak ošetřovala svého muže. Měl už také před svatbou. Matka mu vyhledala nevěstu, krajkářku jako byla sama, v září měli se vzíti, peníze na zařízení domácnosti už dávno ležely ve spořitelně. Však on kroutil hlavou, když Gervaise mu počala mluviti o ženění. „Všechny ženské nejsou jako vy, paní Coupeauová. Kdy by všechny ženské byly jako vy, člověk by si jich vzal deset.“ — Coupeau opustil lůžko, chodil o berlích, však zanevřel na práci. Litoval, že se nenaučil jinému řemeslu, pěknějšímu a méně nebezpečnému. Veselost se mu vracela se zdravím, ale chuť k práci nedostavovala se opět. Líbilo se mu nedělati nic, zvykati zahálce, procházeti se ulicemi. Nemohl srozuměti, proč by to tak nemělo zůstati vždycky.

Když opět mohl choditi bez berlí, odvažoval se dále do okolí, běhal po staveništích navštěvovat své kamarády. Ruce založené, zastavoval se před domy, které právě se stavěly, potupně se chechtal, pohazoval hlavou, posmíval se dělníkům a okazoval jim svou chromou nohu, aby viděli, kam to přivedou. Blížil se opět ke své sestře. Dítě jeho ženy jej mrzelo, nejdříve vyhodil, pak vykopl Štěpánka ze dveří, tak že ubohý chlapec před ním vždy prchl ke Goujetům. Tím časem všechny úspory už nadobro zmizely. Gervaise musila více napjati své síly, živilať sama čtyři žaludky. A ještě omlouvala svého muže, když ji někdo k vůli němu litoval. Jen až prý úplně se vystůně! Sama ještě mu strkala peníze do vesty. On to přijímal všechno jako něco zcela přirozeného, pilně chodil do krčem, říkaje, že nepije leda víno, nikdy kořalku. Víno prý prodlužuje život a člověk prý se jím nikdy neopije. Však přece, když stále zahálel a z hospody do hospody se toulal, přicházel někdy domů s opičkou. Gervaise pak vždycky zavřela dvéře, předstírajíc, že jej bolí hlava; bála se, aby Goujetovi neslyšeli, jak Coupeau mluví hlouposti. Než znenáhla přece se rozsmutnila. Ráno i z večera vycházela dívat se na krámek, který až posud byl prázdný, a znova jala se počítati. Teď bylo potřebí pracovati čtyři až pět let, než by měla pohromadě nájemné. Zoufala si. Tu na večer, když byla doma sama, Goujet vstoupil, posadil se a dívaje se na ni kouřil. Chvíli mlčeli; pak pravil on: „Paní Gervaise, dovolíte, abych vám půjčil peníze?“ — Ona se začervenala a odpírala. Když pak neustal nabízeti jí pomoc svou, tázala se ho: „A což vaše svatba?“ — „Ach, nerozpakujte se, nebudu se ženiti. Raději půjčím peníze vám.“ Oba sklopili hlavu. Nazejtří Gervaise najala v zlaté uličce krámek i s bytem. Goujet jí půjčil pět set franků.

Nové místnosti se vymalovaly, opravily a ozdobily nápisem „Blanchisseuse de fin.“ Práce šla dobře. Však paní švakrová zlatnice se rozhněvala: „Víme odkud mají peníze . . . Gervaise je vydělala s kovářem.“ A brzy bylo i v domě i v sousedství plno klepův o nové vlastnici samostatné prádelny. Gervaise nevšímala si toho a chovala se ke všem vlídně. Nová důstojnost působila na ni dobře. Majíc teprv osm a dvacet let, byla hezká, příjemně otylá blondýnka. Počala býti také mlsná; však když si vydělala na kousek něčeho lepšího, byla by zajisté

bývala zpozdilá, aby jedla slupky bramborové. Prala pro celý dům, pro paní Madinierovou, slečnu Remanjouovou, panstvo Boche; i své někdejší velitelkyni odvedla všechny dámy, které bydlily na předměstí Poissonnière. Od patnáctého musila přijati dvě pomocnice, paní Putoisovou a velikou Klementinu, která jindy bydlila v šestém poschodí. Byla jemná jako ovečka a dobrá jako chléb. Zvláště Coupeau měl u ní dobré časy. Nikdy mu neřekla ošklivé slovo, nikdy nestěžovala si na něho. Chopil se zase práce, ale poněvadž musil za ní choditi až na druhý konec Paříže, Gervaise každé ráno mu dala čtyřicet sous na snídaní a na tabák. Jen dvakrát za týden Coupeau zastavoval se na cestě, propil čtyřicet sous se svým přítelem a vrátil se k snídaní, vypravuje nějakou historii. Však nebylo z toho nikdy nic; lehl si, a za dvě hodiny bylo zase dobře.

Nadešla vedra červnová. V sobotu bylo třeba pospíšiti sobě s prací; Gervaise sama musila pomáhati při žehlení a škrobení. Právě podávala košík s naškrobeným prádlem paní Putoisové, pětačtyřicetileté ženštině, když táto držíc želízko vysoko před sebou zvolala: „Slečno Klementino, oblecte si opět svou kazajku. Víte, že nemám ráda neslušnosti. Co jste zde, okazujete všechen svůj krámek. Už se tu před dveřmi zastavili tři mužští.“ „To jest má věc,“ zvolala Klementina, tleskajíc se po hrudi. „A to nekouše, nedělá nikomu žádné bebe.“ — „Klementino, oblecte si svou kazajku,“ právila Gervaise, „paní Putoisová má pravdu, to se nesluší... Pokládali by můj dům za to, čím není!“ Vstoupila žena kostnatá, tvář plnou červených skvrn, sukně celé promočené. Byla to pradlena, která si přišla pro špinavé prádlo. Gervaise vynesla s ní ze zadních komor uzly a náruče špinavého prádla, kteréž se nasypalo na jedinou velikou hromadu v koutě prádelny. Gervaise postavila se do toho, aby rozdělovala a počítala, co komu dává práti. Veliká Klementina jí v tom pomáhala. Probíralo se špinavé prádlo z celé ulice kus po kuse, každý se vzdvihl, roztáhl a — kritisoval. V tom vrátil se domů opilý Coupeau, a vida Klementinu s košilí velmi volně rozhalenou, přímo měl se k ní, motal se v roztříděné špíně, několikrát se v ní povalil, vstal a jal se objímati dělnici před očima své ženy . . . Ta jej později odvedla do jeho komory, svlekla a uložila. Jeho chrapot rozléhal se brzy po prádelně. Pradleny a sousedky měly z toho všeho velikou radost.

Malá Nana dospívala do svého šestého roku, a už bylo na ní viděti hotovou darebnici. Shromažďovala kolem sebe děti, nejraději chlapce a pořádala s nimi rozmanité hry, nejraději v tmavých koutech po chodbách a po dvoře. Také už počala krásti. Z toho pocházely pro Gervaisu časté a veliké mrzutosti se sousedy. Toliko s Goujetovic trvala stále v dobré vůli. Příbuzenstvo časem ji pomlouvalo, časem opět docházelo k ní do prádelny na zábavu. Veliká Klementina uměla jim vždy něco „zábavného“ vypravovati. Minula opět tři léta. Za podzimního odpoledne Gervaise nesla ve velikém koši prádlo k jakési zákaznici. Cestou vzpomněla si, že zde někde v tom okolí jest kovárna, kde pracuje mladý Goujet. Už dávno chtěla vědět, jak to vypadá v kovárně. Měla s sebou Štěpánka, našla kovárnu, vstoupila tam. Goujet byl před svými kamarády na velikých rozpacích, když na něho se vy-

ptávala a když se sešli. Prováděl ji kovárnou, všechno ji ukazoval a vysvětloval, jak se co jmenuje, a co se s tím dělá. Ukoval před jejíma očima velmi pěkný hřebík. Gervaise tiskla se k němu, jako aby lépe viděla. Štěpánek pustil měch, kovárna opět naplnila se šerem, příkrovem veliké červené hvězdy, která náhle padla do hluboké noci. A kovář a pradlena cítili blaženost v objetí té noci, v té kůlně černé sazemi a okujemi, plné voňavého prachu ze starého železa . . . Gervaise nepochybovala o svém vítězství . . . Sama také donášela Goujetům čisté prádlo. Vracejíc se od nich kdysi v sobotu, těsně setkala se na chodníku s velikou ženštinou, ve které ihned poznala Virginii. Obě podívaly se na sebe navzájem velmi ostře. „Odpouštím vám,“ vece Gervaise. „Já vám také,“ odvětila Virginie. Domluvily se. Virginii bylo už dvacet devět let, vdala se letos na jaře za několika kdejšího truhláře, který zanechal služby a uchází se nyní o místo v obecné stráži. Přistěhovali se právě před čtrnácti dněmi naproti Goujetům. Gervaise hned šla s ní, aby se podívala, jak to u ní vypadá, navzájem pozvala ji k sobě, a odtud byly obě „mladé paní“ denně pospolu. Za několik dní při veliké kávové společnosti, která se v prádelně byla sešla, počaly si šeptati také o své minulosti, o Lantierovi, o Adele; Virginie vypravovala, že páreček před osmi dněmi opět se rozešel, „a Lantier by byl s to, aby se vrátil k své první lásce,“ dodala významně. Gervaise se vzpřímila a odvětila důstojně a vážně: „Jsem vdaná, vyhodila bych jej . . .“ „Však Štěpánek jest jeho, ten svazek není lze zlomiti . . .“ Gervaise cítila v sobě nepokoj upomínkami na Lantiera, bylo jí, že se stává nevěrna — Goujetovi. Nicméně myslila na Lantiera čím dále tím více, když šla po ulici, zdálo se jí, že slyší za sebou jeho kroky, neopovážila se pohleděti za sebe . . . Teprv znenáhla — zmoudřela. Tím časem Coupeau byl čím dále tím horší. Assomoir otce Colomba byl hlavním jeho bytem. Vracel se domů opilý nadobro. Gervaise poznala v jeho dechu kořalku Assomoiru. Přišel opět všecek spilý, chtěl se smáti, laškovati se svou ženou, jako druhdy, když ještě pil víno. Však nemohl dostati rty jeden od druhého, svalil se na postel a zdvihl pěsť proti Gervaise. Ona strnula, myslila na Goujeta, na — Lantiera, zoufala si.

Nadešly její jmeniny. Chtěla je slaviti; chystala hostinu, Virginie jí pomáhala. Přišla a vypravovala jí, že právě na rohu této ulice potkala Lantiera, který prý tu obchází už po několik dní. Jiná přítelkyně radila, aby Gervaise to řekla svému muži, ten že udělá pořádek. Však Gervaise prosila, aby mu o tom nikdo ani nehlesnul, on prý bez toho od několika dní na posteli kleje a tluče pěstmi do zdi. Gervaise ho zná, jest žárliv a byl by s to, aby Lantiera zapíchl nůžkami. Hostina byla připravena, všichni hosté, příbuzné a sousedky zasedly už kolem stolu, scházel toliko Coupeau. Bylo už půl sedmé večer, Gervaise všecka nešťastná, že se jí svátek kazí, chtěla poslati někoho k vinárníku, neníli tam její muž. Goujet se nabídl, že tam půjde. Gervaise že půjde s ním, a Virginie, také starostliva o svého muže, doprovázela je. Nahledli do několika krčem, Coupeau nikde nebyl. Konečně Gervaise lehce vykřikla. Spatřila v jedné hospodě Lantiera; obědval klidně. Obě ženštiny trhly kovářem. „Vyvrtla jsem si nohu,“ pravila Gervaise, když opět mohla

promluviti. Níže v ulici byli Coupeau a Poisson, muž Virginiin, v Assomoiru otce Colomba. Hromada mužův stála kolem nich. Coupeau křičel a tloukl pěstmi na stůl. Goujet nechal ženštiny na chodníku a položil ruku na rámě opilého Coupeau. Když tento zaslechl, že Gervaise a Virginie jsou venku, rozlobil se. Nehne se odtud, ať si snědí svůj — nečistý oběd samy. Konečně šel přece. Obě ženské vzaly si jej mezi sebe, aby jej zaměstnávaly. Když se zdálo, že chtějí jíti po chodníku v levo, odrazil je, přešel na chodník v pravo. Běžely za ním, všecky zděšeny a pospíchaly zakryti dveře tamějšího hostince. Však Coupeau nejspíše věděl, že Lantier jest tam. Gervaise se zalekla, když on zabručel: „Viď, má srnčičko, jest tam mladší naše známost.“ — I pojal jej zběsilý vztek proti Lantierovi. Lál mu strašlivě. Lantier ani si toho nevšímal, klidně pojídal teletinu. Coupeau konečně šel s Virginií a utišil se, jakmile zahnul za roh ulice. Doma u něho všichni hosté už čekali s dlouhou tváří. Gervaise podávala polévku, hosté brali do ruky lžice, když Virginie postřehla, že Coupeau opět zmizel. Snad se vrátil do Assomoiru. Už za ním nešli, ať si zůstane na ulici, neměli hlad. Však když lžice zaharašily na dně talířův, Coupeau objevil se opět s dvěma květníky, pod každým paždím jeden, jedna bledule a jedna balsamina. To přinesl své ženě k jmeninám. Tato zdvořilost jeho obnovila všeobecné veselí. Jedlo a pilo se velmi skvostně, přibývali ještě jiní hosté z ulice, připíjelo se na zdraví přítomným i jdoucím kolem, plesalo a hlučilo se, až sousedé otvírali okna a všichni lidé v domě se tím horšili. Počalo se zpívati. Virginie už dvakrát zmizela. Vrátivši se po třetí naklonila se k Gervaise a šeptala jí do ucha: „Ještě je tam, dělá, jako by četl noviny.“ Mluvily o Lantierovi, jenž už stál venku na protějším chodníku a díval se sem... Gervaise a Virginie spatřily jej tam, Coupeau náhodou také se obrátil v tu stranu a poznal jej. Vyskočil, chopil nůž a chtěl ven. Gervaise mu vymkla nůž, ale on vyběhl a přiskočil k Lantierovi, chtěje se vrhnouti na něho. Ten, obě ruce v kapse, uhnul se. Nadávky zazněly ulicí. Za malou chvíli procházeli se společně po chodníku a rozmlouvali velmi horlivě. Náhle Coupeau rozhorlil se na pohled znova, Lantier odpíral a nechal se nutiti. Konečně Coupeau Lantiera strčil, násilně jej převedl přes ulici a vtiskl jej otevřenými dveřmi k sobě mezi ostatní hodovníky, volaje za ním: „Vypijete s námi sklenici vína. Lidé jsou lidé. Musíme si jen rozuměti...“ — Od toho večera Lantier býval u svého nového přítele častým hostem. Štěpánek poznal svého otce. Lantier vypravoval, že byl ředitelem továrny na klobouky, ale že společník jej ošidil. Teď pravil, že se smlouvá o veliký skvělý obchod. Však nedělal zhola nic, procházel se na sluníčku, ruce v kapsách. Nechtěl říci, kde bydlí; strojil se vkusně a měl uhlazený spůsob. Přinášel kytky fialek pro Gervaisu a obě její pradleny. Přicházel už co den. Všechny ženské v domě byly mu nakloněny a svářily se o něho mezi sebou. Ano celá ulice měla zalíbení na tom „soukromníku,“ jen Goujet nikoliv. Vždycky se vzdvihl a odešel, když se s ním sešel u Gervaisy. Ta v první době byla všecka pomatena. Bála se, kdyby ji samotnou překvapil na večer, že by ji chtěl objati. Zneпáhla se upokojila, vidouc jej tak mírného. Z jara pravil Lantier, že hledá byt, aby se mohl přistěhovati

blíže k svým přátelům. Chtěl pokoj s nábytkem v čistém domě. Gervaise sama se nabídla, že mu jej vyhledá. Sběhala všechny sousední ulice, nenašla nikde všechno pohodlí, které Lantier chtěl míti. Jednou po obědě počal mu Coupeau tykati a pravil: „Zůstaň s námi! Udělá se to!" Hned počali rozdělovati svůj byt tak, aby Lantier měl u nich svůj zvláštní pokoj. Bude jim platit dvacet franků měsíčně. „Nebudete mi překážeti," pravila Gervaise, když on na ni upřel svůj tázavý zrak. Za několik dní chtěl Coupeau Lantierovi pomoci přenesti kufr k sobě, aby mu ušetřil třicet sous za fiakra. Ale Lantier nechtěl, aby někdo věděl, kde bydlí. Odpoledne o třetí hodině přijel sám ve fiakru. Coupeau nebyl doma. Gervaise zbledla, když poznala svůj někdejší kufřík. Byl už všecek rozbit a svázán provazy . . .

Lantier měl svůj zvláštní pokoj, vchod a klíč. Ale netrvalo dlouho a on vcházel prádelnou. Z počátku chodil na oběd do svého hostince; za krátko zůstával třikrát čtyřikrát za týden u jídla doma; Coupeau jej zval. Pak už ani nevycházel z domu, měl tu celé zařízení. Od rána do večera procházel se po bytu, jen tak bez kabátu. Počal už také poroučeti v domě, dělati všeliké změny, říditi kuchyni, zabývati se starostmi rodinnými, rozhodovati o vychování Gervaisiných dětí.

Tak minul rok. V domě se myslilo, že Lantier má nějaké důchody; ale v pravdě on neplatil za nic, ani za byt ani za stravu. Gervaise ovšem vydělávala peněz dosti, ale to nestačilo, aby jich měla vždy dost pro svého muže a pro Lantiera. Brala už na dluh chléb, víno, maso. Účty vzmáhaly se všude; věřitelé počali býti méně zdvořilí, už reptali. Však ona vybírala sobě napořád věci nejdražší a dala se do mlsání od té chvíle, co neplatila.

V domě byla největší otázka, zdali Gervaise se spustila s Lantierem . . . .

Vypisovati další obsah *Zabijáku* jest naprosto nemožno. Nezbývá než podati závěrečný obraz. Dcera (Nana) octla se na velikém tržišti Pařížských nevěstek, otec zhynul alkoholismem v nemocnici a matka hladem na shnilé slámě.

Ferd. Schulz.

(Dokončení.)

Rozhledy v umění výtvarném.

Z výstavy Žofínské.

Píše

dr. **Miroslav Tyrš.**

Letošní výstava Žofínská, kteráž ve chvíli, když zprávu tuto píšeme, ovšem teprva v prvním svém stadiu se ocituje, má povahu, kterou se od předešlých na první pohled nápadně liší. Schází jí střed interesu, veliké dílo význačné, k němuž by pozornost obecenstva ihned tíhla, scházejí jí jmena po světě proslulá, scházejí umělecké individuality nové, neb aspoň nám dosud přece neznámé, jichž nový ráz, přednost,

obzvláštnost technická by zraky všechněch k sobě vábily. Ruch na výstavě jest následkem toho nápadně nenápadný, žádné téměř vzájemné upozorňování na díla nad obyčejně zajímavá, žádné skupiny před obrazem nad jiné významným, žádné sdělování si dojmů hlubších a trvalých. Není to ovšem vinou spolku, který nám vloni velice vzácné požitky umělecké opatřil, jest to shluk okolností na uměleckém trhu světovém, jehož poměrně skrovnou část výstavy Pražské tvoří. Dodáváme ihned, že jest přes to vše v letošním našem salonu Žofínském mnoho prací pozoruhodných, dobrých a svědomitých a že pokusy začátečnické ceny tak pochybné jak ony, proti nimž jsme se byli před rokem ohradili, letos práh síní výstavních až podnes nepřekročily.

Naším úkolem jest, abychom z množstva děl vystavených práce umělců domácích tu vytkli, obrazy malířů slovanských k nim připojili a stručný posudek svůj o nich pronesli. Z příčin podstatných vzdáváme se tenkráte obšírné analyse esthetické, ku kteréž vloni některá díla vystavená podnět nám zavdala.

Na místě, kde za výstavy předešlé Brožíkovo Poselství zraky navštěvovatelů k sobě poutalo, vidíme tenkrát obraz povahy rozdílné a směrem zcela jiným se beroucí. Jest to *Vlasta*, již Petr Maixner letos domaloval. Těšíme se upřímně tomu, že osvědčený umělec ten zas jednou síly své k většímu dílu soustředil, v němž všechny známé přednosti jeho na jevo vystupují, žeť sobě zvolil látku individuálnosti jeho přiměřenou, že způsobem jasným. každému na první pohled srozumitelným ji vyjádřiti dovedl. Není to určitý děj z české té báje amazonské, jehož znázornění Maixner sobě vytknul, jest to episoda jím samým vynalezená a případně do podrobna rozvedená. Z hradu Děvínského vytáhla hrdá vládkyně Vlasta ven na lov, ve kterém dívky již za dob samovlády Libušiny se byly cvičily. Sedí na silném koni a družka s přilbicí co pobočnice svižná ji doprovází. Před nimi kráčí zástup statných dívek lukem a oštěpem loveckým vyzbrojených, psy honícími doprovázených; v pozadí vidíme zas děvy jiné, jež s ptactvem zastřeleným za vůdkyní svou pílí neb lukem svým na novou kořist míří. Po obou stranách průvodu toho co kontrast vhodný umělec povolání dívky a ženy k lásce a v rodině nám vyznačil. V levo u břehu potoka usednul švarný junák, by ryb si nachytal, milenka jeho za ním se dostavila a u něho stanula. Dvě děvy z průvodu Vlastina dosud marně ji nabádají a přemlouvají, aby je sledovala. V pravo pod zástřeším usedla v klidu života domácího rodina: Otec její, jenž nad výjevem žasne, děd, jenž ruce nad ním spíná, matka, jíž dítě u prsu usnulo, a jež celé to počínání nepochopujíc před sebe hledí. Za nimi dívají se na průvod dcera a syn, tento se zrakem, jako by z hezkých amazonek nejhezčí sobě co nevěstu vybíral; ze dveří na konec babička připílila, majíc v levé ruce kuchyňskou nádobu, v níž kouřící se pokrm upravovala, v pravici vařečku, jíž mladým rekyním v rozhorlenosti své na místo smrtonosného náčiní podává. Dodámeli ještě, že v levém popředí hoši se koupají, že průvod z mírného návrší obloukem sestupuje, že umělec celý výjev v lesnatou na levo otevřenou krajinu položil, řekli jsme snad vše, čehož k označení předmětu a děje potřebí jest. Nelze upříti, že jest on najmě u porovnání s tou obdivuhodnou chu-

dobou myšlenkovou, která se při velké části výstavní produkce umělecké jeví, s důstatek bohatý, rozmanitý a v sobě spojený, byť i popojímání celku celkem až příliš — genrovité bylo. Vylíčení pak — abychom i tento rub tu nezamlčeli — mohlo býti z části přiměřenější. Typy jsou sice téměř naskrz rozhodně české, avšak nejednou poněkud prázdné a jako by z nejasné paměti na plátno vržené. Stařena s vařečkou jest co do výrazu obličeje zajisté zdařilá, a totéž platí o dívce, již družky Vlastiny od milence sedícího odluzují. Jest to tvář velice sympathická a nerozhodnost její případně líčená, též přemlouvání samo jest celkem dobře vyjádřeno. Jinak věci sem spadající se všude nezdařily. Otec a najmě matka na straně pravé jsou málo životné, zuřivý pohled rusovlasé amazonky nutí poněkud k úsměvu, a příčina jeho není s důstatek zřejmá. Hněvá se snad proto, že všechny šípy z toulce již prázdného za cílem vyslala, aniž by, jak šťastnější sestry zadní, co byla zastřelila? Též pohyby jsou rázu nestejného, z části přirozené, někde však méně šťastně zvolené. Spůsob, kterým na obraze z luku se střílí, nesvědčí aspoň o tom, žeť, jak kronika vypravuje, panny za oněch časů ve zvyku měly s dřevcem zacházeti, toul nositi, z lučiště střileti a myslivost provozovati. Hrdost, s níž Vlasta na koni svém sedí, má přídech hněvivosti, a vede mnohého na první pohled k domnění, že o válečné tažení proti mužským potlačitelům běží, než bližší přihlížení k celku z omylu vyvádí. — V barvě jest obraz snad až příliš lehký, poněkud mdlý a slabovitý, světlo jest po něm téměř stejnoměrně rozptýlené, a tím se vysvětluje, že celek přese všechen lomený a šedý nádech přece pestřejší a méně soustředěný dojem činí, nežli na př. se všemi svými sytými barvami Poselství Brožíkovo, kteréž arciť výhody světla uzavřeného požívalo. Nádechem oním jsou ovšem barvy jaksi sharmonisovány, avšak na úkor dojmu koloristickému, jenž by i při tomto pojímání předmětu přece závažnější, opravdovější býti mohl. — Komposice celku jest jasná a obratná. Značný počet osob jest bez nesnází na něm umístěn, skupiny jsou dobře od sebe odděleny a zase spojeny, proud linií hlavních zřetelný a přirozený, prostranná plocha obrázu jest případně vyplněna, fantasie umělcova byla dost bohata, že i při značném počtu osob nápadných statistů se dosti vystříhal. —

Ruku méně šťastnou osvědčil tenkráte právě ve vzhledech těchto Karel Javůrek ve svém *Truchlivém poselství*. Umělec, od kterého jsme tak mnohé dobré dílo spatřili, zřejmě — až příliš zřejmě — se snažil, aby plochu na stupnicích stojící po celé délce objekty pokryl. Od jednoho konce k druhému počet osob a předmětů mimotních se roztrousil, aby spůsobem zevním souvislost linií se docílila a prostor se vyplnil. Děj jest na první pohled povědomý, úmysl dojmouti a pohnouti poněkud přílišně patrný, vylíčení jen přibližně pravdivé. Kolorit není tenkráte tak šťastně zvolený, jak jsme jej viděli při Zavraždění Svatopluka. Samé velké plochy barevné jsou nesprostředkovaně, téměř dle sebe položeny, jen šedost společná způsobuje, že celek koloristický se nerozpadává. — Co máme říci o *Pokušení sv. Antonína* s přídavkem kostlivce a ohňů pekelných? Považujeme je za žert umělce, který on — anať věc podobná opakováním tratí — více opětovati nebude. —

Náležíli Pokušení to přece k dílům, která každému mimoděk v paměti utkví, tož přecházíme od něho k obrazu niterně příbuznému, který jen snaha svědomitého referenta v mysl si vštěpuje. Jest to *Odpolední spánek* Eduarda Svobody, předvádějící nám novou myšlenku tu, že venkovská krasavice, forem velice zdravých, usnula pod stromem, při čemž, nevíme jak, část vnad svých světu zjevuje. K ní pak přistoupil mladík, jenž s uznání hodnou lhostejností na ni se dívá. Vše jest s jistou bedlivostí v jakési hlazené, najmě zde sotva přístojné manýře malováno a při vší poměrné hotovosti její nápadně neživé. —

Způsobem zcela jiným traktoval Josef Ullrich svůj výjev ze života pouličního, jejž *V nepříjemné situaci* přezval a jenž v bezprostředním sousedství „Odpoledního spánku“ se nalézá. Vetešnice s bohatou kořistí v naplněné nůši ztratila cedulku loterní, kterouž pro břímě své ze země pozvednouti nemůže. Humor obrazu jest poněkud slabý, v provedení je snaha patrná. Šat, nůše, zeď jsou v barvě dobře podány, barevní nános pastosní. Při podobném směru úplně realistickém však dláždění poněkud růžové tím více ruší. —

Obrázek malý, koloristicky velice pěkný jest Liškova *Revise milostných psaníček*. Bůh Amor v nejmladší své podobě v nádherný boudoir se připlížil, otevřel skvostnou skřínku, jejíž milostný obsah leže přehlíží. Zapomínáme na to, že by snad výraz tváře něco oživenější býti mohl, že pleť bůžka ze všeho nejméně umělci se podařila; tak milý, svěží, případný jest dojem barevný. Úplnost barvokruhu dává celku ráz ukojivý, bohatý a přece idylicky klidný. Předměty jsou pravdivě podány; vše jest náležitě sharmonisováno, a jestliže červená záslona v pravo snad přece poněkud křičí, nutno uznati, že temnějšími tóny k zeleni na straně levé vhodně přechází a že obě nejrozměrnější barvy tyto celek koloristicky případně dohromady drží. Také malý podlouhlý formát obrazu s polohou Amora souhlasný k dojmu útulnosti, s představou boudoiru spojenému, zajisté přispívá. —

Naopak činí dojem jisté stlačenosti *Kratochvíle*, kterou Schikaneder letos vystavil. Nad touto mladou dámou, jež před nedávnem v Beethovenových sonatách se probírala a nyní kytku před ní stojící si vypodobuje, schází něco málo prostoru volného. Jinak jest to ošklivě hezká tak zvaná interesantní bytost ženská, jejížto rodokmen — nemýlímeli se — u Maxa počíná. Uznáváme rádi, žeť i obraz ten s patrným talentem udělán jest, žeť celek v jakési schvalné zběžnosti zajímavě na plátno byl uvržen. Avšak právě od Schikanedra viděli bychom rádi věc skutečně a plně provedenou, řekli bychom o něm rádi více, nežli že napořáde zjevný talent prozrazuje. V barvě jest obraz jeho dosti pěkný, celek dobře v soulad uvedený; jen této nepěkné, blasírované hnědi poněkud mnoho po obraze se rozestřelo. —

Velice pečlivě provedl Alfred Seifert své malé *Studie*, k nimž tušíme jednoho a téhož modelu použil. Větší z nich ukazuje nám hezkou, z obrazu napolo uštěpačně k nám obrácenou tvář; všechen detail, najmě perly a krajky, je s velkou pečlivostí proveden. Zapomínáme rádi, že tato pleť poněkud porcelánovitě vypadá, že velké, hezké, hnědé oči ty jsou v průsvitnosti a lesku poněkud skleněné. Druhá

menší studie jest s rovnou delikatesou provedena, výraz hlavičky „soubrettní“ sympathičtější. Jsou to obrázky malé, avšak velice pěkné, jež žádnou nedbalou geniálností imponovati nechtí. — Velmi podivně by Mnichovská *Studie* Jana Rypoty vedle nich vypadala, ačkoli též ona bez jakéhos talentu malována není. Jest to sujet druhu nejnižšího, vzatý z těch končin, kde hodnota obličeje lidského jižjiž přestávati počíná. S koženou pletí tou již někdy při odchovancích nynější akademie Mnichovské jsme se potkali. Nedoufáme, že studie letos vystavená zároveň směr umělcův značí, byltby to naturalism rovněž bezduchý jako bezúčelný. —

Od studií k *podobiznám* jest krok neveliký, začasté jen změna attitudy stačí, by jedna v druhou přešla, jedno jmeno druhým se zaměnilo. — V čele všech portrétů umělci domácími malovaných stojí zajisté podobizna Quidona Manesa. Kresba její jest určitá, nanejvýš charaktaristická, modelace pevná, pojímání pronikající, třebas i reprodukce poněkud úzkostlivou býti se zdála. Nádech tuhosti nezcela přemožené není snad zúplna vinou umělcovou, byť i prostor obrazu až příliš symetricky byl rozvržen, a jakási chladnost barevná, z části též moderním krojem podmíněná, k tomu se družila. — V podobizně arcibiskupa Pražského, již Kňobloch vystavil, jeví se pokrok utěšený. Umělec sebral patrně k úkolu vděčnému všechny své síly. Hlava je dobře podána, ač poněkud tvrdě malována, ruce jsou ovšem nápadně slabší a vlasy mají jakýsi podezřelý tón modravý. Talár a krajky velmi slušně jsou provedeny, méně šťastně dopadla kožešina, a rozměrné pozadí architektonické jest přec jen barvy poněkud záhadné. Avšak najmě architektura nenáleží tu mezi věci hlavní, a nepochybujeme, že by též ona se byla mnohem lépe zdařila, kdy by umělec zvláštní píli na ni byl vynaložil. Obě podobizny Liebscherovy jsou ceny nestejné. Mužský portrét jeho je prací patrně zběžnou, podobizna ženská má mnoho předností v celé úpravě své. Výraz tváře té je životný, pohyb hlavy mírný a přiměřený, charakteristické příznaky ženv: domácnost, pečlivost jsou dobře vyjádřeny, lehké pošinutí hlavy ku straně levé uvádí v celek hyb přirozený. Naproti tomu též nezamlčujeme, že pleť obzvláště ve stínech poněkud šedavě tu dopadla a barva jisté tvrdosti se nesprostila. — Od Srby spatřili jsme opět dva malé portréty, z nichž podobizna ženská charakterem pouhé podmalovanosti jakýsi zvláštní dojem způsobiti má, jenž z daleka dojmu vybledlého gobelinu se podobá. Jest v skutku tak vybledlá, žeť krk a tvář nerozeznatelně v sebe přecházejí. Jinak neupíráme hlavě této jakéhosi zajímavého pojímání; hlava mužská, jakkoli též ona o jistém nadání svědčí, opovrhuje až příliš každým bedlivějším provedením technickým. Že by z tohoto východiště pro malíře nikoliv netalentovaného cesta ke skutečné dokonalosti umělecké vedla, nezdá se nám býti věcí pravdě podobnou a zaručenou. —

Přecházíme k umělcům slovanským, polským a ruským, kteří rovněž více portrétů a studií k výstavě zaslali. Výběr ženských hlav z ruky Čumakova pocházejících není tenkráte právě naskrze šťastný. Jakási jednotvárnost, nápadnost manýry, povrchnost v pojímání nás při většině poněkud lhostejnými zůstavuje. Nejzajímavější ze všech jest ona

bledá dívka, jež vlasy polodlouhé černou stužkou na hlavě sepjala. Vypadá jaksi smutně a rozervaně, snad jest to kandidátka nihilismu, o němž průpravná přemítání činí. Kolorit ponurý, hnědošedý, jenž v obraze dominuje, šeď v obličeji samém by důměnce této aspoň nasvědčovaly. Ale jaká hotovost i v této hlavě; nenapadá nám ani z daleka, abychom umělce samého snad zlehka brali. Znamenitá ta *Hlava psí*, která tak upřeně a přísně z plochy obrazové na nás zírá, s jistotou traktována a životně pravdivá o sobě dostačuje, aby malíři ruskému místo velice čestné vykázala.

Práce malířů polských bývají vždy zvláštní a vyslovenou povahou uměleckou velice zajímavé. Nejlepší z nich jsou tenkráte oba portréty, jež od Ondřeje Grabovského pocházejí. Větší z nich podává nám hlavu a z části též postavu *Smolkovu*, nám všechněm známou a sympathickou. Od těch dob, kde jsme Smolku posléze uzřeli, významná tvář jeho ovšem značně dost se pozměnila a úsudek o podobě nemá arciť již pevných základů; není snad tedy s pravdou, když se nám zdá, že tvář jeho jest poněkud příliš rudá. Tmavomodré oči staly se bodavější, držení těla stuhlejší, vlas sešedivěl, jen mocný červený vous zachoval ještě z části tón svůj původní. Myslíme si obraz v prostranné místnosti v náležité výšce a vzdálenosti pověšený; zdánlivé přílišnosti modelace pak zmizí, zbude jen celek plný síly a pravdivosti. Vlasy, vousy, oči, čelo, vše jest výtečně malováno i stíny v pleti jsou znamenitě podány. V pozadí jedině nám vadí, že plocha jeho na straně pravé v temnosti napořád stejnoměrné přímo na hlavu naráží; na této straně není za ní pak vzduchu a prostoru. Také roucho je tmavé, a světlá hlava tím vším snad až příliš odloučena a v celku obrazovém isolována. — Ve formátě menším, však širších plochách jest portrét knížete *Sapiehy* malován s výrazem živým a individuelním. Polský šlechtic a vlastenec jest na první pohled znatelný. Něco z onoho neklidu, jenž národ polský prochvívá, přešlo na hlavu tuto, sídlí na tomto čele bledém a produševněném. Jest to umělec v sobě dokonalý, jenž významný obličej s touto jistotou pojal, s tou snadností a životnosti na plátno uvrhl.

Zvláštní událost z dějin vlasti své vylíčil Gerson na obraze *Královnu Jadvigu Gorayem jatou* představujícím. Krásná a duchaplná dcera ovdovělé královny české, byla, jak známo, zasnoubena s Bedřichem rakouským, jejž s opravdovou náklonností milovala. Zároveň s ním litevský Jagello o ruku mladé královny polské se ucházel. Vědomo, žeť ona se snoubencem svým, do Krakova přibylým, uprchnout chtěla, aby nenáviděnému sňatku ušla, v nějž vejíti ovšem prospěch Polsky naléhavě kázal. Již uchopila se těžké sekery, by vraty zavřenými průchod si zjednala, když Dimitri Goray připíliv útěk jí zabránil. Tento moment Gerson na obraze svém líčí. Jest to ovšem událost následky svými důležitá, avšak přece jenom nahodilá a nitřně nevýznamná. V celém provedení vidíme malíře, jenž značnými prostředky uměleckými vládne, ač nevhodné umístění obrazu podrobné posouzení velice znesnadňuje. Přes všechny jednotlivosti zajímavé, zdá se nám přece, že dojem celkový není úplně uspokojivý. Komposice jest jaksi rozdrobena, barvy ve velkých massách jako náhodou po ploše rozloženy, zeď za Gorayem je těsně

uzavřena; nemát on s doprovodem svým prostoru za sebou, z něhož by přicházel, a z pěti osob umístěných zůstávají nám tři rozhodně lhostejné. Opouštíme obraz s politováním, že umělec, který v díle tom nevšední sílu nadání osvědčuje, vděčnější a přiměřenější předmět si nezvolil, jejž by zajisté provedl tak, že by patřitele chladného nezůstavil. Jeho *Parádník* ještě velice obratně a čistě malován, jen nedostatek pointy nám brání, abychom mezi obrazy rozhodně zajímavé jej vřadili.

Zcela mimo ovzduší školy novopolské se ocitujeme, když před malbou Lesserovou se zastavujeme, jež *Poslední okamžiky Koperníkovy* nám předvádí. První výtisk velkého díla hvězdářského jej právě došel, díla, jež největší, nejrozhodnější převrat v celém názoru světovém způsobilo, došel právě ve chvíli, kdy život původce jeho ku konci se chýlí. Marně hledáme přiměřený duševní ohlas okamžiku toho při osobách mu přítomných, ať by již tím oním způsobem se projevil. Život i barva jsou na obraze mdlé, vlažnost a lhostejnost, s kterou osoby malované výjev pojímají, zmocňuje se též nás a uvádí patřitele v náladu podobnou. — —

Končíme svůj stručný přehled malby figurální a od obrazů samých se odvracejíce, staneme hluboce dojati před dílem nedokončeným, ba sotva zcela navrženým, před zárodky obrazu, jejž Jaroslav Čermák pro Prahu, pro rodné město svoje započal. Jsou to *Bašibozuci, již se zajatými ženami na zříceninách spáleniště odpočívají.* Netajíme se tím, že stín, jejž poslední události života umělcova v mysl jeho vrhly, na pružnost ducha jeho zcela bez vlivu zůstati nemohl; avšak i v tomto posledním odkazu jeho jaká vážná nehledanost, jaká umělecká opravdovost! Průvod stanul a odpočívá v troskách komnaty lázeňské. Vidíme uprostřed malý vodojem, v nějž stupně vedou. Na straně levé jsou zavazadla na sedlo vržena; koním na okamžik se uvolnilo, pobyt co pouhý odpočinek tím se označil. V popředí pravém vidíme oběti unešené a zajaté, onu starší s tím obličejem osmahlým, jenž najmě ženy z lidu na jihu slovanském charakterisuje, ježto v té chvíli k zjevu na straně protivné se obrátila, v lůno její kloní se dívka ustrašena touž postavou nad zříceniny tam vystupující. Ještě více ku kraji obrazu spatřujeme tři postavy zahalené, k sobě se tulící, zcela u zdi stojí v němém žalu dívka s tváří k stěně obrácenou. Zrovna před sebou však více vzadu v prostředí obrazovém vidíme násilníky turecké, tváře surové, jichž nízkost s ušlechtilostí žen slovanských tím účinněji tu kontrastuje. Dva z nich usedli a hrají v karty, snad o svůj podíl výnosu, jenž z podniku jim připadne; třetí starší, snad vůdce výpravy zapálil klidně dlouhou dýmku svou. Stranou stojí postava svalovitá jak stráž se zbraní neodloženou. Jen malý hoch turecký mírní zde dojem celé skupiny. Tak všechno ku klidu dočasnému ovšem že v rozpoložení přerůzném na troskách těch se uhostilo. Tu v levo nad oknem vejpůl rozdrceným a kulí prostřeleným zjevuje se drsná, blouznivostí a záští náboženskou vyprahlá postava derviše s takovým výrazem fanatismu v tváři, že náhlé pohnutosti na straně žen bez dalšího výkladu se porozumí. Ještě souvěrci jeho postavu nově přibylou nespatřili, avšak jest známo, žeť když se derviš v podobné situaci objevuje, též ohledy zisku stranou ustupují, skutky rozlícenosti fanatické pravidlem v zápětí ná-

sledují. Co teď se vyvine? S otázkou na rtech staneme před obrazem, jenž v nynější podobě ovšem obsah svůj jen velmi nedostatečně vyjádřiti může. Pouštěti se v rozbor kritický bylo by v případě podobném sotva na místě, rovněž neřešíme zde otázku o vhodném a plodném okamžiku pro dílo výtvarné. Na nákres v mnohých místech přepracovaný patřili jsme dlouho myslí pohnutou. Byl to celý muž, celý umělec, celý Slovan, vše v ideálním smyslu slova, jenž na sklonku dnů svých o něm pracoval. Kolik jest, všeli k všemu počítáme, mezi námi jemu rovných a podobných? — (Dokončení.)

Písemnictví jihoslovanské r. 1879.

Podává

Jaromír Hrubý.

(Dokončení.)

Přecházejíce k novým spisům vědeckým poznamenáváme, že i literatura prostonárodní rozmnožena několika zdařilými pracemi, zejmena životopisnými a dále, že byla vydána celá řada knih školních a spisů pro mládež, jichž vypočítávati ovšem nemíníme. Pracemi přísně vědeckými je literatura chorvatská bohatší než literatura srbská z příčin již výše vysvětlených. Vadíť rozvoji srbské vědecké slovesnosti kromě nedostatku vysokých škol i přílišné rozdrobení národa srbského v pěti různých státech a územích, což vadí ovšem i jednotné práci v oboru vědy. Hlavním střediskem vědeckého života srbského je nyní Bělehrad, kdež působí slavný archeolog a literární historik Stojan Novaković. Z nových jeho publikací jmenujeme *Ledjan grad i Poljaci u srpskoj narodnoj pojeziji*, v níž dovozuje za souhlasu četných filologů a archeologů, že v srbské národní poesii často jmenovaný Ledjan grad je reminiscencí na Lechy-Poláky; dále historickou studii *Srpske oblasti X. i XII. veka pre vlade Nemanjine*, v níž podává výsledky svých bádání o dějinách a zeměpise srbských území Zety, Trebině, Humu u Neretvy, Podgorje, Rašky a Bosny. Tamtéž vydán poznovu botanický spis dr. J. Pančiće, obšírný dle analytické soustavy sepsaný popis *květeny okolí Bělehradského*. Iv. Pavlović vydal *Nekoliko hronoloških pisanja iz srpske istorije*, v nichž řeší záhadná dáta z dob panování některých srbských panovníků ve XIII. století. Vědeckým pracem v knížectví srbském jest věnován dále *Glasnik srpskog učenog družtva*, časopis srbské učené společnosti, a publikace vydávané z nadání Čupićova *Godišnjica N. Čupića*, přinášející zprávy a úvahy o spisech, týkajících se Srbska, jakož i samostatné práce učenců srbských.

Matice srbská v Novém Sadě vydala 120. sv. svého *Letopisu*, v němž obsaženy mimo jiné autobiografie Savy Tekelije a studie o Luk. Mušickém, jež vydána též v samostatné knize. Z ostatních srbských prací vědeckých jmenujeme *Rat Srbije s Turkom za oslobodjenje i nezavisnost*, vojenskou to studii, vydanou od hlavního štábu vojska

srbského s četnými plány a mapami, v níž se vypisují poslední boje Srbů s Turky; *Putovanje po novoj Srbiji*, cestopis po nově dobytém území srbském od M. Popoviće, hydrografickou studii inženýra Aleksiće o splavnosti Moravy a literární studii Vilovského o novější novelistice srbské (otisk ze Slovansk. alman. I.).

Z vědeckých prací chorvatských uvádíme nejprvé historické práce Maticí chorvatskou vydané, totiž *Poviest* (Dějiny) *hrvatsku* od prof. Smičiklasa a *Poviest Karlovca* od Rade Lopašića. Spis prof. Smičiklasa je prvním soustavným vypsáním dějin chorvatských (založeným na kritických studiích jak autora samého tak i četných jeho předchůdců v oboru chorvatské historie) a proto se mu přičítá veliká cena. Poviest Karlovca je monografie města Karlovce, sepsaná dle původních hlavně archivních pramenů; Karlovac je sice teprv asi 300 let stár; avšak tím, že se autor neomezil pouze na město, nýbrž pojal ve svou monografii i celé okolí jeho, všímaje si bedlivě též zjevů kulturních, stává se spis jeho dílem skutečně pozoruhodným. Do oboru historie spadá též spis D. Grubera o bojích Chorvatů s Turky v době od pádu Sigetu až do r. 1606. Kromě toho umístěno více článků historických v publikaci chorvatské akademie *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, jehož vydáno minulého roku 5 svazků. Fr. Rački pojednává tu o podezřelých listinách do XII. stol. a o historikovi Lučićovi, dr. Matković o cestování po Turecku v XVI. stol., Tkalčić o vzpouře desátkové ve XIV. stol. a j. Starším dějinám chorvatským věnován sborník *Starina*, vydávaný též jihoslovanskou akademií; dospěl k dílu XI., v němž obsaženy historické studie Račkého, Ljubiće, Tkalčiće a Novakoviće.

Pro zkoumání chorvatských starobylostí utvořilo se předešlého roku *Hrvatsko arkeologičko družstvo*, jež počalo vydávati svůj Věstník. Redaktorem *Viestnika* jest slavný numismatik chorvatský Šimon Ljubić, od něhož pochází též většina článků, otištěných v obou vloni vydaných svazcích Věstníka. Mimo jiné setkáváme se zde také s úvahou našeho krajana dr. Geitlera o hlaholských nápisech.

Z oboru jazykozpytu a literární historie uvádíme důležitou publikaci *Stari pisci hrvatski*, vydávanou od akademie chorvatské. Ve svazku X. vydána kriticky díla Frana Lukareviće *Buriny*. Velevítaný ač nezcela uspokojující jest dějepisný přehled prostonárodní literatury chorvatské od prof. Iv. Radetiće, sepsaný sice na základě nejnovějších výzkumů z oboru národního podání slovanského, však nevyčerpávající vší látky, čímž se stává neúplným. Spisovatel pominul též podati seznam všech posud vydaných sbírek jihoslovanských národních písní a pohádek, kterýžto seznam byl by dnes při značném již množství takových publikací potřebným. Též Rad jugosl. akademie přinesl minulého roku více studií spadajících v obor literatury a jazykozpytu. Uvádíme zejmena obšírné pojednání Kuhaćovo o dějinách hudby jihoslovanské, Valjavcovy úvahy o přízvuku v nové slovenštině, esthetický rozbor Gundilićova Osmana od dr. F. Markoviće a nárys metriky v národních písních jihoslovanských od L. Zimy.

Zde sluší uvesti ještě rozsáhlé dílo dr. Šulka: *Jugoslavenski imenik bilja*, seznam jihoslovanských jmen rostlinných. Prof. Petrović,

posuzuje spis tento, dosvědčuje, že náleží mezi nejznamenitější publikace jihoslovanské akademie vůbec, že jest dílem ve svém oboru monumentálním, jež bude sloužiti za rukojeť několika generacím. Šulek vypočítává v abecedním pořádku všechna jmena rostlin, zachovaná buď v knihách a rukopisech jihoslovanských aneb dosud v lidu běžná a sice jak srbsko-chorvatská tak i slovenská, porovnávaje je tytýž s názvy jinoslovanskými. O důkladnosti spisu Šulkova svědčí na př. to, že pro různé druhy jablka uvádí přes 300 jmen, pro hrozny na 800 jmen. Jsou sice i v tomto díle některá nedopatření, vzniklá odtud, že spisovatel přikládá některým jihoslovanským názvům nepatřičný význam botanický, ta však mizí u porovnání s velikou cenou celého díla.

Na konec dodáváme, že proslulý filolog Jiří Daničić přikročil již k vydávání velikého slovníka jazyka chorvatského čili srbského, a že vydán jeden svazek jaksi na zkoušku. Dílo to, jež má býti rovno našemu slovníku Jungmannovu, přijato ovšem s nadšením po všem Jihoslovanstvě, a vydané již ukázce dostalo se všeobecné pochvaly.

Méně výdatna byla vědecká činnost chorvatská v ostatních oborech vědy. Filosofie a přírodní vědy vykazují se pouze několika statěmi v časopisech, lékařství zastoupeno odborným listem *Liečnički viestnik*, právověda měsíčníkem právnického družstva v Záhřebě, redigovaným od Čecha dr. Jar. Haněla a druhým právnickým listem *Pravo*, vydávaným pro právníky cislajtanské ve Splitě v Dalmacii. K tomu dodáváme, že založen v Záhřebě nedávno spolek inženýrů pro pěstování vědy technické a konečně i Družstvo umjetnosti, chorvatská to Umělecká Beseda, jež si obralo za úkol pěstovati domácí umění vůbec a vydávati umělecké práce zvláště.

Obraťme se k písemnictví *slovenskému*. Pociťujeli který slovanský národ v Rakousku nešetření rovnoprávnosti jazykové, jsou to především Slovenci, jižto pro svou vřelou lásku k mateřskému jazyku, pro své uvědomění a svou houževnatost národní, kterou již přes 1000 let vzdorují návalům cizáctva německého od severu a vlaského od jihu, zasluhovali by snesitelnějších poměrů národních. Bohužel mezi Slovenci jako by se bylo soustředilo všechno to úsilí germanisační, jemuž hověno v Rakousku v minulém desetiletí, a úsilí to nezůstalo bez výsledků: sněm kráňský, do nedávna řízený většinou slovanskou, upadl od posledních voleb v područí nepřirozené většiny německé, jediné čistě slovenské gymnasium v Kráni zrušeno a jednotlivé třídy se postupně od dvou let zavírají, tak že pro slovenskou mládež v Kráňsku zbývají pouze slovenské parallelky při německém gymnasium v Lublani; a konečně jeví se následky stálého utiskování i v národní literatuře. Kdežto na př. za minulých let, kdy na sněmu zemském rozhodovali Slovenci, rozvíjelo se slovenské divadlo v Lublani, těšíc se podpoře asi 2000 zl. ze zemských prostředků, tak že pořádána na zemském divadle představení aspoň 4krát za měsíc a následkem toho vykazovala dramatická literatura slovenská každoročně přírůstek aspoň 4 neb 5 svazků divadelní bibliothéky: zastavil nový německý zemský výbor podporu slovenskému divadlu z prostředků zemských docela, následkem čehož musilo sejíti z pořádání slovenských představení na zemském divadle a Slovenská Talija nepřinesla za celý r. 1879 ani jediný nový svazek divadelních

her. — I jinými nehodami stižena malá literatura slovenská v minulém roce. Nadaný a velečinný redaktor Slovenského Naroda a vydavatel zábavné bibliothéky J. Jurčič, který vedle denní práce žurnalistické napsal každoročně nějaký nový a z pravidla dobrý román, jenž byl mimo to organisátorem literárního ruchu mezi mladšími Slovenci, byl stížen několikaměsíční těžkou nemocí, tak že nemohl být ani literárně činným, a slovenská beletrie jest o několik dobrých prací chudší. Těmi a jinými okolnostmi zaviněno, že literatura slovenská, jež vykazuje obyčejně 90 až 100 nových knih a děl ročně, zůstala minulého roku poněkud pozadu za jinými lety.

Kromě časopisů, které zůstaly tytéž jako r. 1878 (v. loňskou Osvětu), byly střediskem literární činnosti slovenské oba literární spolky Matice v Lublani a Družtvo sv. Mohora v Celovci. Matica Slovenska vydala během r. 1879 poměrně větší počet spisů než druhdy bývalo obyčejem. Kromě *Letopisu*, kterýž nyní rozdělen v část poučnou a zábavnou — o němž však nemůžeme ještě promluviti, poněvadž se vydání opozdilo až do měsíce dubna t. r. — vydala Matice chorvatskou mluvnici pro Slovence od prof. Marna, jíž má býti usnadněna literární vzájemnost chorvatsko-slovenská, pěstovaná přičiněním Bleiweisovým po celé již čtvrtletí velice živě. Druhým spisem matičním jest *Dodatek raznim pjesničkim djelom* J. V. Koseskoga. Koseski, stařičký básník slovenský, je stále ještě literárně činným, a 2. svazek Letopisu za r. 1878 přinesl jeho překlad Dantova Pekla. Matice vydala již dříve sebrané jeho básně a básnické převody; spis ten pak doplnila svazkem lonským. Vědeckou literaturu obohatila Matice Cigaleovým spisem *Znanstvena terminologija*, vědeckou to terminologií, v níž spisovatel doplnil názvy, jichž se slovenčině nedostává, hlavně z jazyka chorvatského a i jiných jazyků slovanských, přičiňuje se i tím o sblížení Slovenců s ostatními Slovany. Konečně vydala Matice ještě pojednání *Germanstvo i jeho působení na Slovence ve středním věku.*

Nejpotěšitelnějším zjevem v literatuře slovenské jest Družtvo sv. Mohora, kteréž čítajíc *přes 25.000 členův*, rozšíří ročně 130.000 slovenských knih, a to z největší části po vesnicích. Za roční příspěvek 1 zl. obdrželi členové minulého roku pět knih, a sice dvě obsahu náboženského a církevně historického, kalendář, který je spolu letopisem družstva, pak velmi praktický spis A. Paprotnika Slovenski spisovnik, totiž návod k sestavování různých listin i dopisů, a konečně pokračování dějin všeobecných, vypravovaných populárně od prof. J. Starého.

Ze zábavných prací jinde vydaných sluší uvesti na prvém místě pokračování sebraných spisů proslulého mecénata a národovce jakož i neméně vynikajícího spisovatele slovenského biskupa Slomška. Péčí M. Lendovšeka vyšel minulého roku 3. svazek těchto *Zbranih spisov* A. M. Slomšeka. Slomškovy povídky jsou dosud nejpopulárnější u Slovenců, a souborné vydání jejich bylo všude uvítáno radostně. Touže redakcí vyšly též *Zbrani spisi* V. Orožna, obsahující také povídky pro lid. Povídkou Tomšičovou *Dragoljubci* končí se řada nových původních prací beletristických. Jiné drobnější práce toho druhu přinesl jediný zábavný časopis slovenský *Zvon*, vydávaný pečlivou redakcí prof. Stritara ve Vídni, v němž vzbudily pozornost zejmena

Levcovy literární úvahy o Vodnikovi, Prešernovi, Čopu a Jenkovi. Stručný ale úplný přehled celé literatury slovenské podán v knížečce prof. J. Kleinmayra: Pomůcka k dějinám slovenské literatury. Pro potřeby školní sepsal Kosec Katoličko mravoslovje, Lavtar Aritmetiku a Lapajne převedl Kozenův zeměpis.

Ani literatura hudební neležela u Slovenců r. 1879 úplně ladem a velečinná v oboru tom Matice hudební v Lublani vydala dva svazky sborů a čtverozpěvů mužských, dále jednu skladbu Ipavcovu pro solový hlas s průvodem klavírním a konečně skladbu Krežmovu pro housle a klavír. Hudbě církevní věnován od r. 1878 časopis *Cerkveni glasbenik*, přinášející také v každém čísle hudební přílohu.

Nové měsíčníky ruské.

Specialitou ruské literatury jsou veliké literární měsíčníky, kteréž i počtem i rozsáhlostí svou předčí nade všechny podobné podniky literatur západních. Tyto dvaceti až třicetiarchové knihy velkého formátu pojímají v sebe vše, cokoliv se vyskytne nového na poli krásné literatury ruské, a seznamují mimo to ve statích politických, kritických a národohospodářských čtenářstvo své se vším, co nového se udá na Rusi i mimo Rus. Velké, či jak na Rusi se říká „tlusté“ měsíčníky staly se tamnímu čtenářstvu tak nezbytnou potřebou jako denní list politický, a proto jest přirozeno, že se každá politická strana snaží, aby pro hájení a šíření svých principií měla kromě listu denního také svůj měsíčník, v nějž by ukládala jak plody beletristické tak i obšírnější úvahy politické, na něž nedostačují listy denní. Tím se vysvětluje stálé množení se velkých měsíčníků, jimž se dostalo zejmena letos značného přírůstku.

S největším očekáváním přijat na Rusi nový žurnál Moskevský, nazvaný *Russkaja Mysl*, jenž ohlásil ve svém programu, že chce hájiti zásady slavjanofilské. Moskevská strana slovanská má sice již po celé čtvrtstoletí svůj orgán v měsíčníku Russkij Věstnik, redigovaném od Katkova. Věstnik získal si o propagování slovanské myšlenky na Rusi nemalých zásluh, hlavně v prvním desetiletí svého trvání, kdy stáli kolem něho všichni vynikající spisovatelé slavjanofilští. Avšak suše administrativní směr, v nějž upadl prodlením času, zvláště pak jeho ráz anglicko-liberální znechutil se brzy mnohým přívržencům strany, i stalo se, že se náhledy Věstnika různily od slavjanofilských náhledů, pronášených v jiných časopisech. Neshoda taková vedla k založení nových měsíčníků slavjanofilských, mezi nimiž vynikly Deň a zvláště Russkaja Beseda; bohužel však uvadly všechny podniky tyto dříve, než rozkvetly v plnou sílu a zanikaly z pravidla „z příčin od redakce neodvislých.“ Russkaja Mysl, k níž dály se přípravy po celý rok, jest znovuzrozenou Russkou Besědou, anať se ponese nejenom týmž směrem, nýbrž bude řízena i touže redakcí, jako Russk. Beseda; i jest naděje, že redakce, poučená osudem starších podniků toho druhu, dovede již

říditi nový koráb slavjanofilský tak, aby šťastně proplul mezi Skyllou a Charibdou platných doposud předpisů ruské censury. Konečně jest i naděje, že dojde nový měsíčník, hájící zásady slovanské, hojné podpory v obecenstvu, neboť snahy slavjanofilské staly se po nedávných památných událostech na Východě, jak se zdá, blízkými i srozumitelnými netoliko úzkému kruhu zasvěcenců nýbrž i širšímu vzdělanému obecenstvu. Zkušenost mnoholetá uvolňuje po málu již ony těsné kruhy, obmykající přívržence zásad západnických a slavjanofilských, přestává dřívější klubovní výlučnost, a strany obapolným dorozumíváním obrousily již mnohou z oněch ostrých hran, jež bránily druhdy vzájemným stykům.

Obsah nového Moskevského měsíčníku je rozdělen ve čtyři hlavní oddíly. První část obsahuje práce beletristické, část druhá je nadepsána „Ruský život," třetí nese název „Slovanští národové" a konečně čtvrtý oddíl je věnován národům jinoplemenným. Již z tohoto rozdělení jest patrno, že si Russkaja Mysl hodlá kromě zájmů čistě ruských všímati též zájmů všeslovanských, a to na místě přednějším než záležitostí jinoplemenných. Pravda ta vysvítá tím jasněji ze samého obsahu vydaných dosud knih. V části zábavné vyniká historický román Mordovceva *Velikij raskol*, čerpaný z ruských dějin na sklonku XVII. století, kdy opravy, zaváděné přísným patriarchou Moskevským Nikonem v pravoslavné církvi, vzbudily rozsáhlý odpor mezi kněžstvem a lidem, jehož následkem byl veliký rozkol v pravoslaví, tížící podnes celou téměř čtvrtinu ruského národa a čekající tyto dni konečného uklizení prohlášením rovnoprávnosti rozkolníků s ostatními pravoslavnými. Tato doba v historii ruské, kdy se car Alexěj Michajlovič dělil o vládu nad říší ruskou s patriarchou Nikonem, vyniká tak četnými momenty dramatickými, že se románopisec mohl právem spokojiti s typy, samou historií podávanými, aniž potřeboval tvořiti nových osob jednajících. Kromě toho zachoval se o všech těch osobách, vystupujících v románě Mordovceva, bohatý historický materiál i vlastní zápisky jednotlivých osobností, jež nemálo usnadnily práci spisovatelovu. Hlavními osobami románu jsou patriarcha Nikon, tento předchůdce Petrův u věcech církevních, a hlavní odpůrce Nikonův i hlasatel rozkolu protopop Avakum. Nad oběma vznášejí se jako mračný stín obrysy současníka jejich, slavného atamana kozáckého Steňky Razina, odpírajícího poslušnost caru a beroucího pod ochranu pronásledované rozkolníky. Souhlasně vytýká se Mordovcevu, že lnepříliš otrocky k historickým pramenům, nedovoluje vlastní fantasii, aby pronikla na povrch, a recituje celé kapitoly starých letopisů se vší hrubostí a neuhlazeností, vlastní ovšem oné době, kdy vznikaly, ale nehodící se více do románu na sklonku století XIX.

V oddíle Ruský život vyniká nad jiné úvaha Oresta Millera *Základové učení prvních slavjanofilů.* Spisovatel obral si tu za úkol, vyložiti hlavní zásady slavjanofilstva, jak se jeví ve spisech hlavních jeho hlasatelův, a spolu vyvrátiti lživé nařčení cílů a snah slavjanofilských. Vůbec vysvítá z celého pojednání Millerova, že strana slovanská byla na Rusi posuzována pouze dle prvního dojmu, aniž se kdo staral vniknouti hlouběji v její učení, a proto byla beze všech důvodů pronásledována jak od vlády tak i od přívrženců západoevropského liberalismu.

V prvních svazcích Ruské Myšlenky nachází se dále studie Kostomarova o kozáctvu, jak se jeví v památkách jihoruského národního básnictví, Klučevského historická úvaha o bojarské dumě v starém Rusku, obrazy z Černé Hory, líčené Rovinským, Protičova studie z dějin srbských Svatoondřejská skupština, studie o Kondratoviči od N. Aksakova, básnické práce Čajeva, Polonského, Palmina a j. Vůbec zasluhuje Ruskaja Mysl, aby došla i u nás náležitého povšimnutí.

Druhý nový měsíčník *Russkoje Bogatstvo* založen v Petrohradě a maje za redaktora Zlatovratského, novelistu a bývalého spolupracovníka Otečestvenných Zápisek, béře se touže cestou, jako tyto Zápisky a Věstník Evropy, t. j. směrem západnickým tak zvaným. Nevíme, jevilali se potřeba zakládati nový měsíčník v Petrohradě, kde se vydávají kromě obou výše jmenovaných měsíčníků, zabezpečených četným kruhem odběratelstva i vynikajících spolupracovníků, ještě tři jiné literárně politické měsíčníky, totiž starší radikální Dělo a nedávno vzniklé bezbarevné Russkaja Rěč i Slovo: spíše se zdá, že se kolem Ruského Bohatstva usadila mladší kolonie spolupracovníků Otečestvenných Zápisek a že vlastní význam nového žurnálu sluší hledati v části beletristické. Sám redaktor nového časopisu, Zlatovratský, znám je od delší doby jako vynikající novelista, jehož obrázky z venkovského života těší se oblibě ruského čtenářstva. Jsa dobrým znalcem ruského života venkovského, nepohlíží na mužíka brejlemi oněch liberálů Petrohradských, kteří vidí na něm jen samé temné a odporné stránky, nýbrž pohlíží na něho střízlivě a jeví snahu prozkoumati pravý nelíčený jeho stav bez všelikého theoretického přenáhlování v úsudcích. Vedle redaktora setkáváme se při Rusk. Bohatství s Garšinem, Zasodimským, Kuročkinem, Skabičevským, Gl. Uspenským, samými to jmeny známými z Oteč. Zápisek, i zdá se býti oprávněnou domněnka, že nový tento časopis, nejsa příliš rozměrným a proto poměrně laciným, má býti lacinějším vydáním Zápisek samých.

Z beletristických prací, vytištěných dosud v Rusk. Bohatstvu, jmenujeme *Stepnyja tajny*, román Zasodimského, jehož práce charakterisoval jistý kritik ruský slovy: „Život a typy jsou dělané, sestrojené dle známých receptů; pravdy lžička, strojenosti bečka.“ Dále *Derevenskij Lír* od redaktora, živé to vylíčení několika stránek z nynějšího vesnického života na Rusi, a pěkně propracovanou povídku *Kajuščijsja* od Naumova. Na vyznačení politického směru nového časopisu postačí, uvedemeli několik slov z jeho politického přehledu, kdež se zmiňuje o slovanském hnutí. Pisatel náčrtku toho upírá totiž opravdového hlubšího významu onomu obecnému ruchu, jenž byl na Rusi vzbuzen nejprvé slovanským hnutím vůbec a pak zvláště východní válkou. Ruch ten zdá se mu býti strojeným, slovanská otázka jest mu pro Rusy otázkou *vnější;* vyzývá proto ruské obecenstvo, aby se zajímalo raději otázkami vnitřními, sic prý by svět musil míti Rusy za divochy, neboť pouze „na divochy působí neočekávaná událost hlubší dojem.“ Tytéž myšlenky o strojenosti sympathií ruských ke Slovanstvu, o cizích zájmech slovanských a nutnosti, aby se Rusové věnovali pouze vnitřním otázkám míru, přemílány bezpočtukráte již v západnických

tak zvaných liberálních denních listech Petrohradských, jako v Byržecvých Védomostech a jejich nástupci Molvě, chovajících se k nám nepříznivě, pročež můžeme očekávati, že se ani nový měsíčník Petrohradský nebude k nám chovati příznivěji.

Třetí nový měsíčník nese název *Istoričeskij Věstnik*, a jeho cílem jest, jak vykládá sama redakce, seznamovati čtenářstvo v zajímavé, všeobecně přístupné formě se současným stavem historické náuky a literatury jak ruské tak i vůbec evropské. Bude se tedy nový tento žurnál řaditi k starším již měsíčníkům toho druhu, k Russkému Archivu a Russké Starině. Avšak, kdežto oba tyto vysoce vážené časopisy podávají pouhý materiál historický a literárně-historický bez dalšího zpracování, bude Istoričeskij Věstník přinášeti práce literárně zpracované, jako činí podobný jiný starší časopis ruský: Drevňaja i Novaja Rossija, berouci se však směrem příliš suchopárným. Kromě obsahu poučného má Istor. Věstnik také část zábavnou, v níž přináší původní historické romány a p.

První, dosud vydané svazky nového Věstníku sestaveny velmi šťastně. Jsou zde články čistě historické, jako vypravování očitého svědka o Moskevském spiknutí r. 1648, historická studie Kostomarova o Lžicareviči Simeonu, pojednání Ždanova o památném církevně-zemském sněmu r. 1551, historický román Rodenberga *Novyj vsemirnyj potop*, historická pověst Lěskova *Kadetskij monastyr*, životopisná studie od Gerje o Sergěji Michajloviči Solovjevu, v níž podána nejlepší doposud charakteristika slavného toho historiografa ruského, a význam jeho se klade nad význam Rankeho i Macaulaye. Hlavní zásluhu Solovjeva vidí Gerje v tom, že v celé své rozsáhlé Historii ruského národa provedl s neobyčejnou dovedností ideu národního uvědomění, že pochopil úplně ducha svého národa a smysl jeho historického života. K nejzajímavějším statím Istor. Věstníka (v knize únorové) náleží bez odporu též studie Suchomlinova *Sňatije opaly s slavjanofilov*, v níž vyvrací proslulý tento akademik různá podezření, uvalená na snahy slavjanofilů při prvním jejich vystupování na Rusi. Suchomlinov uvádí zde celou řadu podrobností, jak nedůvěřivě pohlížela censura ruská na sebe nevinnější plody slavjanofilských spisovatelů, kdy nepatrná básnička Chomjakova „My rod izbrannyj“ zdála se nebezpečnou „pro svoji dvojsmyslnost, jež by mohla zavdati příčinu k nebezpečným výkladům.“ kdy báseň J. Aksakova „Brodjagi,“ která přijata nyní i do čítanek pro národní školy, byla v letech padesátých ještě „necensurnou,“ t. j. státu nebezpečnou. V úvaze K. Aksakova o dřevním stavu Slovanů vůbec a Rusů zvláště zdál se censuře nebezpečným závěrek, že v staré Rusi nepanoval život patriarchální, nýbrž rodinný a hlavně že vystupovala v popředí veřejného života vždy obec, a ruská země že byla zemí občin. Z různých podobných případů vysvítá, s jakou nedůvěrou pohlížely vládní kruhy ruské ještě před dvaceti lety na snahy týchž slavjanofilů ruských, jimž se dnes již přičítá za zásluhu, že jejich přičiněním se stalo Rusko osvoboditelem Slovanů Balkánských, a jejichž zásady se domáhají platnosti již i v kruzích rozhodujících o směru veškeré politiky ruské.

Jaromír Hrubý.

Nad novými hroby.

Antonín V. Maloch náležel k nevelké řadě tichých, pilných, vydatných pracovníků, jichž jmeno vynáší vlna literárních dějin sice jen čas od času na povrch, za to však vždy ve spojení s dílem důkladným, svědomitým, založeným na studiích nejzevrubnějších, nejtrudnějších. Jmeno skromných badatelů rázu Malochova bývá uznáno a ctěno jen v kruzích úzkých, v bezprostředním okolí, do něhož vyzařuje osvícený duch teplé, blahodárné paprsky; do širší veřejnosti zřídka proniká, teprvé literární historik zjednává mu platnosti. Jest potřebí jisté resignace k činnosti literární tohoto druhu; proto duchové podobní hodni jsou tím větší úcty. Maloch narodil se dne 30. srpna 1823 v Praze, kde odbyl také studia, nejprvé na gymnasiu Novoměstském (1834), pak na fakultě filosofické a právnické. Učitelské své povolání zahájil rokem 1849, kdy přednášel jako docent na gymnasiu Staroměstském, avšak ještě téhož roku stal se již profesorem dějin a zeměpisu na gymnasiu Jindřichohradeckém, odkudž přesazen r. 1851 na gymnasialní ústav Jičínský. Zde působil až do své smrti, tedy skorem plných třicet roků, požívaje věhlasu jakožto vzorný pedagog, vlastenec upřímný i muž vzácné povahy. Hlavním polem literární činnosti Malochovy byl dějezpyt, zvláště český — bádání v odlehlých zákoutích dějin domácích. K účelu tomu směřovaly mnohé podobné studie v rozmanitých archivech, jmenovitě však v Pražských deskách zemských, které s řídkou pílí již za svých studií prozkoumal a z nichž mnohé vzácné zrnko k poznání dějin domácích vyvážil. Ovocem namáhavých těchto prací byly různé články archeologické, topografické a rodopisné, z nichž uvádíme toliko Slovo o předhistorických náspech v Čechách (r. 1855), Nesnáze českého horopisu (1854), O založení hradu Přimdy r. 1821 (1856), O rodu rytířů Košíků z Lomnice a m. j. Statě ty uloženy jsou z větší části v programech gymnasia Jičínského; mnohý vzácný příspěvek chová také německé dílo Hebrovo o českých hradech, tvrzích a zámcích. Zvučné jmeno i za hranicemi zjednalo Malochovi vědecké pojednání o rodišti Karla Velikého. Práci tu připravoval již r. 1868, ucházeje se jí zároveň o cenu, kterou vypsala tehdá král. učená společnost belgická. Studie Malochova přijata s lichotivým uznáním jakožto nejlepší mezi všemi zaslanými, cena však nebyla mu vyplacena, byvši mezi tím ustanovena k uhražení nákladu na zbudování pomníku Karla Velikého v Lutichu. Později (r. 1872) vydala ji ve svých ročnících král. česká učená společnost (Rozřešení otázky od král. belgické akademie věd vydané „Wo ist Karl der Grosse geboren?“ Charlemagne est il né dans la province de Liége?). — Z různých drobných článků zasluhuje ještě zmínky pojednání o někdejším statku Dřevěnickém blíže Jičína a polemická stať proti známému tupiteli starých rukopisných památek našich, Büdingerovi. Maloch byl též pilným přispěvatelem Náučného slovníka, jenž chová ve svých sloupcích mnohou vzácnou jeho práci historickou a archeologickou, zvláště též v obšírném článku Čechy. Vrcholem literární činnosti Malochovy měly býti dějiny Jičína a okolí,

obšírná to monografie, k níž sbíral příspěvky hned od prvního svého pobytu v Jičíně. Pohříchu zůstalo dílo to, do něhož kladeny velké naděje, nedokončeno; právě jako monografie o Albrechtu Václavu Eusebiovi z Valdštýna, vévodovi Friedlandském, o které zesnulý pracoval po mnoho let, snášeje k ní s velikou pílí veškeré nově objevené nebo dosud neužité prameny historické. Maloch zemřel náhle, meškaje návštěvou v Praze dne 3. dubna 1880. Nenadálá jeho smrt vzbudila všeobecné hluboké pohnutí v myslech, svěže ještě vzrušených truchlivými případy náhlého, rychle za sebou následovavšího úmrtí rovněž vynikajících a obecně vážených sil učitelských: dr. Aug. Bílého († dne 13. února 1880) a Frant. Boháče († dne 15. března 1880), profesorů při c. k. vyšší reální škole v Praze. Všem jim vřelá naše vzpomínka! —

Počátkem tohoto roku jsme s truchlým srdcem doprovodili ke hrobu slovutného vlasteneckého umělce, známého v nejširších kruzích malíře *Josefa Vojtěcha Hellicha*. Ku jmenu tomu pojí se mnohá dojemná upomínka z dějin rozvoje domácího našeho umění výtvarného, k němuž přilnul Hellich již záhy celým zápalem umělecké své duše. Narozen v Cholticích na Chrudimsku dne 17. dubna 1807, nabyl prvního vzdělání na malířské akademii Pražské, odkud vyšel na obvyklou uměleckou pouť, jejíž první stanicí byl Mnichov — cílem pak Italie s nevyčerpatelnými poklady výtvarného umění. Navštívil také Švýcarsko, Francii a Anglicko, kde všímal si zvláště bedlivě památek archeologických. R. 1841 vrátil se zpět do Čech a súčastnil se tu horlivě při zakládání archelogického sboru a při pořádání starožitných sbírek Musea Českého. Byl také až do r. 1847 kustodem sbírek těch, nezanedbávaje ovšem životního svého povolání, malby, zvláště malby chrámové, v níž dospěl později k takové výši, že jmeno jeho ozývalo se mezi nejpřednějšími mistry domácími genru toho. Z četných obrazů Hellichových, které zdobí různé chrámy po vlastech našich, jmenovati dlužno zvláště obraz sv. Lukáše (v Pražském kostele Týnském), sv. Theresie (u Karmelitánek na hradě Pražském), umírajícího Josefa (v biskupské residenci Budějovické), sv. Petra a Pavla v Ivančicích a množství jiných. Pamětihodné jsou také jeho malby na omítce v kostele u sv. Tomáše na Malé Straně Pražské; dále pak legendový obraz v klášteře Vyšebrodském: Zachránění Voka Rožmberského z vln Vltaviných. — Hellich lnul se zvláštní oblibou také k dějinám domácím; již r. 1847, kdy odebral se z Prahy do Vídně, vydal celou řadu pěkných nákresů z české historie, jež v Rauhově litografickém vydání po celých Čechách zobecněly. K obrazům těm přiléhají zdařilé prémie časopisů beletristických v letech padesátých, jmenovitě Mikovcova Lumíra. — R. 1848 octnul se Hellich opětně v Praze, kde trval téměř nepřetržitě až do své smrti (dne 22. ledna 1880) v tiché, skromné činnosti umělecké. Čest budiž jeho památce!

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

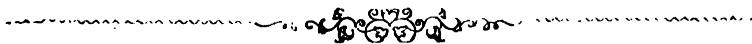
REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK X — DÍL II

1880

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1880

R. 1880. Čís. 7.

OSVĚTA

Obětovaný.

Historický obraz

od

Aloisa Jiráska.

Díl první: V zajetí.

I.

ad rozlehlou rovinou Moravského pole vznášely se husté kotouče prachu, tu světlé, tamo tmavší, tu houstnouce, tamo řídnouce, málo kde však klesaly a nikde se nerozplývaly. Jen Morava řeka místem jimi probleskovala rozlitým stříbrem své hladiny, ve které žhoucí paprsky červencového slunce se odrážely. Na pravém jejím břehu nejhustěji vířily prachové mraky, vystupujíce jeden přes druhý vysokými sloupy ku tmavomodrým nebesům, na nichž ani mráčku nebylo. Ale i nad krajem po levém břehu nesly se kotouče tmavou, těžkou mlhou, jež k východu kvapně šířila se a houstla.

Prohřátý vzduch se tetelil, úmorné parno tížilo všecken sprahlý kraj. Mrtvým, dusným tichem ozýval se zpod hustých mraků a v nich, kdež se zbraň v jasu slunečném nesčíslnými blesky míhala, hlahol, rachot, ryk, řehtání, směsice lidských a zvířecích hlasů: divoká vřava zuřivé bitvy. Přes jedenkráte sto tisíc válečných koní tepalo širé pole, a země daleko duněla.

Bouře, jež prvé na jednom místě se byla shlukla, dozuřila a rozcházela se po šírém Moravském poli, seslabená sic, ale neméně hrozná a krvavá!

Poražený nepřítel utíká zmateně, bez pořádku, divoce, opouští šik a řad, a vrhá se do vln Moravských.

Krále Bely uherského poddaní a spojenci: Maďaři, Slováci, Poláci i Rusové, Chorvati, Srbové i Bulhaři, Rumuni, Řekové, Turci Chovaresemští a divocí Tataři — ti všichni vrhají se do Moravy, až vlny krví zbarvené vysoko vystřikují, a v nich mnozí, přemnozí se topí,

hynou. Již jednotlivé tlupy vydraly se na druhý břeh, ale ani tu nemají stání, neboť nepřítel už zmocnil se tábora uherského, jenž jim měl býti oporou. Za nimi síla česká: tepe, shání, rozprašuje, poráží a vítězný hlahol Otakarových zástupů přehlušuje skřek zmatku a hrůzy. I ženou se prchající dále krajinou na levém břehu, a mezi předními jsou rozehnaní Kumánové, kteří první na vojsko české byli udeřili.

Hle tu zástup těchto divokých bojovníků nevelké postavy, osmahlé, tmavé kůže a podholených hlav. S těch cáry visí, ti jsou pestře oděni, a na všech vrstva prachu, na šatech, na zbroji i ve tváři. Touly namnoze prázdné potřásají se jim na bedrách; ti jsou beze zbraně, mnozí drží oštěp nebo zkrvavenou šavli, ale žádný z nich v tu chvíli na boj nemyslí. Chvílemi se ohlížejí a blýsknavýma, šikmýma očima pátrají, nejsouli jim v patách bojovníci „železného“ krále českého. A zase shýbají se ku vlajícím hřívám svých neúhledných, zpocených koní, kteří rozšířenými nozdrami ztěžka oddechují; již umdlévají. Ale jezdci divokým křikem je pobádají, a když ten neprospívá, bodají ostruhou do krvava, tepou plochou šavlí nebo uzlovatou nahajkou přes uši švihají.

Nejeden z jezdců sám zkrvavený, s ranou bídně obvázanou mdlí, slabne a za divoké jízdy s koně klesá — však nejhorší nepřítel všech — žízeň. Útroby jen hoří, v ústech sucho a plno prachu — již není slin a jazyk i hrdlo vyprahly — ó, té hrozné, palčivé žízně! Ó, by tu bylo potoka nebo studánky! Jediné rtů zavlažení!

Než kolkolem sprahlá rovina, všude kotouče těžkého, dusného prachu, jímž člověk div se nezalkne. Již svalil se první strhaný kůň, a marně křičí jezdec i volá druha, aby ho tu nenechával, ale s sebou na koně vzal. Druh neslyší — zaniká v prachu s houfem, jenž počíná se trhati.

Slabší koně nemohou stačiti, a nahajka, ani šavle nejsou s to, aby dohnaly je do běhu. Ten klopýtá, chabne, padá, ten z hluboka, těžko oddychuje jen namáhavým klusem dále se béře.

Z veškerého houfu vydrželo jich pohromadě asi dvacet. Uprostřed nich vůdce jejich chán Alpra ne na kumánském, huňatém koni, ale na vraném vysokém oři válečném, kteréhož jezdcova prázdná pochva, za jízdy prudce zmítající se, do boku bije. Pro hustou vrstvu prachu sotva viděti blýskavé ozdoby na řemení, drátěnou košili a cetky na zelené hedvábné sukni vznešeného Kumána, jejíž široké svrchní rukávy od ramene jako dvě křídla poletují.

Vůdce pustil úzdu a vine k sobě mladého hocha, jenž před ním leží na sedle. Ze všech nejblíže mu starý, nehezký Kumán, jehož vráskovité líce plno jizev, a ten drží levicí úzdu svého, pravicí pak úzdu mladého, osedlaného koně, jenž jsa bez jezdce nejsnáze ze všech utíká. Jezdci zarazivše na okamžik, ohlížejí se.

V pravo, v levo od nich, široko, daleko, kam bylo možná dohlednouti, vystupovaly všude kotouče prachu, a v něm mihaly se houfy a tlupy prchajících, ženouce se různými směry ku předu, ku hranicím.

Neustále jich přibývalo. Ze zad země nejvíce duní a odtud zaznívá táhlý, strašný hlahol — znají ho. Čechové jsou na blízku, nebezpečenství se blíží kvapem, valem.

Chán mávl rukou, z vyschlého hrdla vyrazil chraptivým hlasem povel, a již dala se tlupa do divokého letu.

Nikdo z nich, ani chán, nezaslechl mdlý chlapcův hlas, který zastenal: „Vody!“ —

Tak hnali se ani ne čtvrt hodiny, ano pojednou ze tlupy ozvalo se radostné vykřiknutí. Na ten hlas všichni obrátili zapálené, zardělé oči tam, kam jeden z jejich druhů, vyzáblý, osmahlý, jemuž huňatá čapka za jízdy byla spadla, žilovatou, chlupatou rukou ukazoval, a všickni vykřikli, uzřevše před sebou v nevelké vzdálenosti mělký dolík, jehož mírné svahy byly porostly tu tam hložím a trním. Naproti jezdcům pak, také na svahu, rozkládaly dva javory košaté své koruny, jejichž stín v tom úpalu a vedru tak vábně, neodolatelně k sobě zval.

Ale nebyl to stín, proč Kumáni zajásali. Pod javory zalesklo se cosi —

Voda! Voda! Již tam dorazili, již seskakují a dychtivě ženou se o překot ku studánce a neslyší hlas svého vůdce. V ten okamžik zapomněli, že jsou na útěku, že jim v patách smrt. Té neviděli, zkáza od žízně byla bližší.

„Vody!“ zastenal opět chlapec v náručí chánově. Tentokráte ho slyšel i starý Kumán, koně vedoucí.

Kolem studánky povstala hrozná vřava. Každý chtěl první k vodě, každý chtěl plným douškem se napiti. Sotvaže k malé vodě, všem nestačící, se prodral a chvatně k ní se naklonil, již soudruzi ho od chladivé hladinky odtrhovali. Bojovníci přestali být jindy věrnými, dobrými druhy. Pod javory strhl se křik a zápas.

Jen starý Kumán, chánův příbuzný a jako pes oddaný, nezapomněl se nad svou věrností. Pracně dodral se ke studánce, křiče na bojovníky, že jde pro vodu chánovi. Více však mu prospěly jeho pěsti než toto připomenutí, a tak též jen uchránil dřevěnou nádobu, kterou nosil po boku a ve které vody svému pánu a jeho chlapci přinesl. Zatím žízniví Kumáni, zápasíce o vodu, zkalili ji tak, že zhoustla a ztemněla jako po dešti. A ještě se k ní skláněli, ještě chtěli ovlažiti suché, rozpukané rty, ale smutná studánka již nestačila. Alpra svěřiv chlapce věrnému strýci, obrátil se k bojovníkům, poroučeje jim, aby zase na koně vsedli. Málokterý, palčivou žízeň ukrotiv, poslechl; většina ještě otálela, čekajíc u studánky a hltavým, dychtivým zrakem měříc, jak se naplňuje.

V poraženém, prchajícím vojsku prchá také kázeň. Jindy byli by na slovo poslechli, teď nezalekli se ani, když svraštiv husté, černé obočí prudkým, hněvivým hlasem rozkaz svůj opětoval. Byloť ve stínu starých javorů po divoké jízdě v úmorném vedru libo, tak utěšeno, a nade vše voda!

Chán se rozkřikl — ale v tom se již zarazil a nachýliv hlavu naslouchal.

„Jedou!“ zvolal kdosi ze tlupy.

„Na koně!“ poroučel chán.

„To není nepřítel — nemůže býti!“

„To jsou naši!“ ozývalo se v houfu, a mnohý postoupil ze stínu, ohlížeje se po koních, kteří se dolinkou ve stín postavili.

Veliký, hustý mrak prachu blížil se jako divokým vichrem hnaný; půda zaduněla, již zableskla se zbraň a ozval se válečný pokřik.

„To nejsou naši!“ — „Nepřítel!“ — „Na koně!“

Nastal křik a zmatek. Ti, kteří již na koních seděli, pobodli je do cvalu. Marně je chán sdržoval, vytasiv křivou šavli, marně je volal, aby zadrželi. Ujeli, nedbajíce klateb; ostatní pak chvátali ku svým ořům, uvolněná sedla na kvap jim utahujíce. Alpra se ohledl po strýci. Byl s chlapcem u koní.

„Aješíne, vezmi hocha ty a na koně!“ volal chán a již vyšvihl se do lehkého sedla kumánského.

To vše, co tu vypravováno, událo se rychle; ale rychleji blížila se zkáza.

Prvé než všichni Kumáni na koně vsedli, spatřili ženoucí se bojovníky. Nabyli jistoty, že to nepřítel. Nemožná uniknouti — a vzdáti se, na to nikdy nepomyslili. Věděliť, že oni nikoho neživili, a že také Čechové dnes nešetřili a neušetří.

„Sem, sem ke mně!“ křičel chraptivým hlasem Alpra, a mával blýsknavou, zahnutou šavlí. Kumáni, kteří tu zůstali, kupili se kolem svého vůdce, jenž za javory mírným svahem na rovinu chtěl vyraziti.

Nepodařilo se. Četný zástup pronásledovatelů rozdělil se tak, že četa kumánská ocitla se ve skřipci. Čechové jich nevyzývali, aby se vzdali, a osmahlí synové širé pusty za milost neprosili. Byliť připraveni na poslední zápas a smrt. Chánovi zbylo sotva tolik času, aby promluvil několik slov k věrnému Aješínovi, jenž vyděšeného chlapce tiskl k prsům. Na ta slova chtěl sluha z řady vyraziti, v tom již nepřítel udeřil.

Koně supali, ržali. Nastalo kruté zabíjení. Kumáni proti přesile zoufale se bránili. Nad dolinkou strhl se hrozný chumáč bojovníků a koní, jenž ve prachu ustavičně do výše vířícím za děsného řevu a řinčení zbraně se zmítal, až na svahu doliny pod javory se uvolnil, rozplynul.

Tam sklesl chán se svého vrance, tam nejposlednější z jeho tlupy potřeni.

Žhoucí slunce klonilo se k západu. Zlatorůžová jeho zář rozlila se širou rovinou i dolinkou, na jejíž zdupané trávě leželo u studánky několik českých raněných bojovníků.

Vítězové slezli většinou s koní, jen někteří rozjeli se ještě, aby schytali kumánské koně, kteří prosti jsouce svých pánů, se rozběhli.

Ostatní, mimo rozestavené kol stráže, přecházeli polem, kdež právě boj dozuřil, shýbajíce se k padlým Kumánům, jichž šaty a sedla koní bedlivě prohlíželi.

Opodál javorů ležel zabitý vůdce kumánský. Dva čeští žoldnéřové svlekli mu zelenou, hedbávnou sukni a klečíce bedlivě ji prohlíželi. Nad nimi stál mladý vládyka Ctibor v lehkém odění. Sňav přilbici s hlavy zavěsil ji za řemen na jilec svého meče, nyní do pochvy zaraženého.

„Bránila se ta pohanská šelma!“

„Šímu citelně sekl — malík má pryč,“ mluvili vespolek vojínové; vládyka však, vůdce veškerého houfu, hleděl do ssinalé tváře Kumánovy,

jehož malé, tmavé oči nyní bez lesku jako by na tvář vítězného protivníka se upíraly.

Od javorů kráčelo sem chvatně několik žoldnéřů. „Hle vládyko, jakou to kořist vedeme!“ volali vesele.

Ctibor kvapně se ohledl. Spatřil, an jeden z jeho bojovníků asi desítiletého chlapce za ruku nepříliš šetrně za sebou táhne.

„Kdo je to?“

„Mladý vlk, šelma již z mládí kousavá. Našli jsme ho tam mezi zabitými —“

A vypravovali, jak prohlížejíce padlé, v jedné kupce nalezli starého škaredého Kumána. Jsa bez sebe levici měl ovinutou kolem tohoto chlapce, jenž právě, když ho našli, oči otevřel.

„Je asi mdlý, snad také polekaný, sotva nohama plete,“ dodal jeden ze žoldnéřů.

„A co s ním? Viděli jsme, že má pěknou sukenku — a jak mu ji Váně rozepjal, zableskl se mu na prsou zlatý křížek na černé šňůrce — Pohan není, povídám —“

Pronikavé vzkřiknutí chlapcovo přerušilo vypravování drsného vojína. Jak byl totiž vládyka Ctibor postoupil, aby chlapce sobě prohledl, namítla se zrakům tohoto mrtvola chánova. I vymknul se z ruky překvapeného žoldnéře a již sklesl u hlavy zabitého, volaje naříkavým hlasem nějaká cizí slova. Všichni jen tolik najisto porozuměli, že má chlapec veliký žal pro mrtvého, jehož čela i očí osmahlou ručkou se dotýkal, jako by ho chtěl vzbuditi.

Všichni hleděli překvapeni, udiveni na ten neobyčejný výjev. Vládyka hnut byl lítostí.

„Snad je to jeho otec. — A což ten starý tam, je mrtev?“

„Dýchal ještě — nechali jsme ho —“

„Hned tam běžte, a možnáli, vzkřiste ho a pomozte mu. Poví nám snad —“ Dva odkvapili. „A jak že jste řekli, křížek že měl?“

„A má, nechali jsme mu ho prozatím —“

Ctibor nachýlil se k Alanovi a promluvil několik slov. Než chlapec jako by neslyšel. Již umlkl, a hleděl jen upřeně do tváře zabitého — pak jako by vrávoral, hmátl ručkou do vzduchu a sklesl k zemi.

„Bylo by mu nejlépe, kdy by se více neprobudil —“ mínil žoldnéř, jenž na rozkaz vládykův chlapce stranou pode strom odnášel.

„Je zmořen — vody sem —“

V tom oznamovali vrátivší se vojínové, že starý Kumán není těžce raněn a že se již probral.

„Živte ho — dejte mu napiti, zavažte mu ránu. Vezmu ho s sebou, udržíli se v sedle. A teď hotujte se, pojedeme.“ Poroučel tak, nebo zahledl, že ti, kteří koně brat vyjeli, se vracejí. Napřed jel mladý jezdec, na němž dle hávu bylo znáti, že je šlechtic.

Ještě k vládykovi nedojel, a již vesele volal: „Máme je všechny — i vraníka. Ten je můj, toho žádnému nedám!“ a ukazoval na ušlechtilé zvíře, jež jeden ze zbrojnošů vedl zároveň s tím koněm, kterého starý Aješín na útěku vedl za úzdu.

„Budiž Rubíne, pěknou máš kořist, stojí za tu divokou honbu. A teď se pojď podívat na mou!“ I zavedl mladíka pod javor, kdež ve trávě ležel chlapec uprostřed vojínů, kteří ho zvědavě sobě prohlíželi.

„To je má kořist, toho já si nechám!“ opětoval Ctibor, an mladší jeho bratr zraky své na dítě upíral.

„Je to Kumánče, ale ne snad z čisté krve,“ vykládal starý. „Hle černý vlas, osmahlá kůže i zatuplý nos, ale přece ne tak tuze jako u těch ploskonosců — a nemá takové vysedlé kosti.“

„Dost hezký klučina na Kumána.“

„A má křížek na prsou. Divná věc. Sami pohani, nevěřící — a ten tu křížek — že ho tam ten vystál!“ a ukázal rukou na zabitého chána.

Zatím rozložil se dolinkou stín a zlatorůžová zář chvěla se už na vrcholcích starých stromů. Vládyka se ohledl, pak poručil do sedel.

„Daleko jsme se pustili,“ pravil k mladšímu, „dost se ještě najedeme, než jen do uherského tábora dorazíme. Váně, vezmi chlapce před sebe, dej mu napit, a něco pojíst, máš-li co, je všecek zmořen. A tomu starému také, můželi. Dejte mu nějakého chyceného huňáče, ale pozor na něj. Kumán jako kočka. Otřese se, kdy bys mu i palicí dal, a uteče.“

II.

Koruny javorů potemněly. Nad nimi na večerním nebi vzplanula hvězda a za ní na sta jiných, na tisíce.

Na dolince bylo ticho. Kumánský chán se svými bojovníky odpočíval tam po mnohých loupeživých nájezdech, po mnohých bitkách a namáhavé jízdě.

Usnuli na věky a nikoho tu nebylo, jenž by nad nimi zaplakal a pohřební, hrdinský zpěv zazpíval, jenž by jim hrob vykopal.

Jindy by je tu dravci navštívili, ale dnes nezašuměla v těch místech ani jediná peruť. Dnes jsou jinde bohatější hody — tam u řeky Moravy, která dnes samojediná čtrnácte tisíc utíkajících bojovníků uherských pochovala. A což jich nepočítaných na širé rovině tu i za řekou!

K ní, v tu stranu, kde na jejím břehu rozkládal se uherský tábor od Čechů dobytý, tíhl houf jezdců, v jichžto čele jel vládyka Ctibor se svým bratrem Rubínem. Všichni byli dnešním dvojnásob parným dnem jak náleží unaveni — oni, a také jejich koně, kráčející zvolna se hlavou nachýlenou. Uprostřed zástupu vedli zbrojnošové chycené koně kumánské, nad něž nade všechny vynikal chánův vraník. Tam také uprostřed dvou žoldnéřů jel Aješín, maje pravou ruku zavázanou.

Starý Kumán seděl v sedle shrben, s hlavou k prsům nakloněnou. Tvář jeho jindy dost nevlídná, mračila se hrozivě a zpod ježatého obočí zableskly malé trnkové oči, vzhlížející po průvodčích, pak kolem i v před, jako by někoho hledaly.

Ano hledaly — mladého Alana, jenž unaven dojmy i namáháním tvrdě spal v náručí žoldnéře, jedoucího hned za vládykou.

Noc byla ticha a vlažna, hvězdy jasně mrkaly.

Kolkolem jak se všecko změnilo! Divoký hon minul, hluk bitevní potuchl. Nářku a stenání raněných nebylo slyšeti; zanikalyť ve hluché noci. Z daleka jen, od řeky, ozval se časem temný hlahol, pak zavládlo zase ticho. Hrůza usadila se na pravém břehu.

Než přece vrazil cestou houf českých bojovníků zhusta na nadmuté mrchy padlých koní a mrtvoly jezdců, kteří tu na útěku zahynuli.

V pravo, v levo bylo takových velkých skvrn ještě více a z černých neurčitých jich tvarů určitěji bylo pozorovati do výše trčící, ztuhlé nohy koňské. Sem a tam ale daleko, objevil se osamělý, zbloudilý jezdec, nebo několik jich pohromadě, kteří, ano dusotu jejich ořů nebylo slyšeti, podobali se duchům padlých.

Konečně zableskl se před jezdci světlý, široký pruh, jenž v zásvitu nočním vinul se černou rovinou; toť Morava, a před nimi více v levo zarděla se zář četných ohňů. Tam je opanovaný tábor uherský, tam cíl dnešní jejich cesty. Jezdcové pobídli své koně, kteří jako by sami větřili obrok a odpočinek, dali se do klusu. Za nedlouho stanuli u předních stráží.

Z tábora vyzníval sem čilý ruch a hluk plný veselosti a jásání.

„Zaplať pán bůh, že jsme již tu!“ zvolal mladý Rubín.

Klna v duchu pochýlil Aješín ještě hloub svou hlavu, aby neviděl radost a veselí kletých vítězů, a tvrdě dřímaje vjížděl mladý Alan do tábora, kdež byl jeho otec vládl celému kmenu, a kdež on sám ještě včera přebýval ve staně plném hebounkých koží a koberců.

Byla noc po dni 12. července 1260, kterého Otakar II. tak úplně, slavně zvítězil nad králem Belou, jehož četnější, silnější vojsko dokona rozprášeno a tábor dobyt. Tábor rozkládal se na širém prostranství mezi dolní Moravou a Dunajem. Za dne bylo stěží konců jeho dohlednouti, v noci ač hvězdnaté a dosti jasné, nejbystřejší zrak toho by nedokázal. Jen ohně široko daleko porůznu planoucí byly jako rudými, zářícími mezníky označujíce, kam až tábor zabíhá. Oj byla podívaná! Kdo jen ležení sobě prohledl, uhodl by, že vojsko uherské z nejrůznějších částí se skládalo. Tu černaly se bídné baráky z rákosí a hlíny, tu na ohraženém prostranství jen do země zaražené koly a pyramidy z oklesků a tyčí, na nichž tu tam ještě kotlíky visely, tam stany lepší ze plátna i nádherné, v nichž král, rytířové a magnáti přebývali.

Ač půlnoc již minula, zvučel všecken tábor hlaholem a jásavou veselostí. Ale v ulicích táborových a mezi stany nemihali se již divocí Kumáni a Tataři, ani statečné postavy nádherně oděných magnátů chorvatských, uherských, z Rusi a Polska.

Teď všude zavzníval hovor českých bojovníků, ani drancovali a hodovali z dobytých zásob.

Po tak parném dni, po takové tuhé práci jak náleží chutná dobré uherské, a toho byto tu dost! Této částce české armády bylo tu lépe než těm, kteří na bojišti a v českém táboře na pravém břehu zůstali.

Bratří Ctibor a Rubín se svou kořistí a se svými bojovníky na smrt umdleni, nezajeli hluboko do tábora, aby sobě pohodlné stany

vyhledali. Zůstali na pokraji, tam kde nalezli náhodou známé, kteří je ochotně a vesele přijali.

Na rozkaz Ctiborův odnesl žoldnéř malého Alana do prázdného stanu, kdež ho na slámu uložil. Zmořený chlapec spal tak tvrdě, že ho hluk kolkolem panující nevzbudil.

Zle dařilo se Aješínovi, kolem něhož značný houf bojovníků se sběhl. Všichni se smáli, jaká to vzácná kořist ten otrhaný, černý, škaredý pohan, a každý se k němu tlačil, aby z blízka sobě prohledl jednu z těch šelem, které byly za oněch časů metlou boží jmenovitě Moravě, a o jejichž ukrutnostech děsné zvěsti široko daleko se roznesly.

Aješín snášel všecken jejich posměch, ústrky, všecko týrání trpělivě, na oko lhostejně. Stál tu mlčky jako dub, zamračen, a jen chvilkou pozvedl svých očí, ve kterých opovržení a tajený vztek se zableskly. Častěji však pohledl ku stanu, kam Alana byli odnesli. Tam bylo ticho. — —

Na opačném konci tábora uherského, nedaleko řeky Moravy uhostila se v několika pěkných, pohodlných stanech družina korouhevného pána, pana Čeňka z Červené Hory. V jednom z nejlepších byla jeho nabytá kořist, a ten, jenž hned vedle se bělal, určen byl vůdci četné družiny. Tu také vztyčili jeho korouhev, ozdobenou znakem ostrve. Hranatý žoldnéř stál u ní stráží, pozíraje zároveň k sousednímu stanu. Mnozí ze družiny natáhli se již ve stanech a tvrdě spali, jiní, hlavně čeleď, seděli ještě opodál planoucího ohně a hověli sobě u sudu.

Bylo tak kolem půlnoci, an pán jejich přijel provázen jsa zbrojnošem. Vracel se právě od pana Borše z Risenburka, jenž s částí vojska Otakarova tábora byl dobyl a jej obsadil. Pan Čeněk usedl ve stanu, kamž za ním zbrojnoš s pochodní přišel, an zatím druhý pánova koně odstrojoval, a jej pak k ostatním za stany ke kolu přivázal.

Zbrojnoš pomáhal pánu svému z těžké zbroje, kterou měl dosud na sobě. Již sundal mu nakolárek,*) náramník z kaleného plechu, pancíř, pláty i šupinovou košilku — a hle pán nechce se uložiti, ale v lehké blankytné sukni, bez korduláče,**) maje toliko skvostnou dýku po pravém boku, vychází ven v sametovém kužílku***) na hlavě. Ale cesta jeho nedaleka — hle zachází do vedlejšího stanu. Zbrojnoš kývl hlavou, jako by porozuměl, vojínové u sudu ušklíbli se významně, a potichu pronešenému vtipu hlasitě se zasmáli. Brzo však utichli. Vyšelť zase za okamžik korouhevný pán z toho stanu, do kterého byl vkročil, jenže ne sám. Stanulť u vchodu proti štíhlé ženské postavě, s níž dal se do hovoru. Vojáci je dobře viděli, ale neslyšeli. Nicméně stlumili hovor i smích, a nejeden zadíval se na onu ženu vysoké, vzrostlé postavy, na níž zákmit slabnoucího ohně neurčité vrhal světlo.

Tolik pozorovali, že měla volnou, bělavou řízu, k hrdlu sahající, se širokými rukávy, bitým blýsknavým pasem přepásanou. Na ňadrech lesklo se zlaté vyšívání krátkého na prsou nesepjatého živůtku vestě podobného, bez rukávů, jenž byl aksamítový, barvy višňové. Tmavé vlasy u husté vrkoče spletené splývaly volně po zádech. Ráno ještě blýštěly se jí v kadeřích nad čelem zlaté penízky, které však lakotná

*) Byl z plechu a kryl hrdlo. **) Těžký, široký meč. ***) Baret.

ruka českých-žoldnéřů dnes odpoledne, jakmile se tábora zmocnili a do stanu jejího manžela vnikli, strhala prvé, než ji pan Čeněk od dalšího násilí vysvobodil. Odvedl ji pak sem a když sám ihned na to musil k panu Boršovi, přísně přikázal, aby nikdo neodvažoval se k té zajaté paní do stanu.

Ovšem, nedivili se vojínové ani za mák, že se té Uherky, nebo co byla, pan Čeněk tak upřímně ujímá, po svém si to vykládajíce. Bylať půvabna, slična.

Ale teď se divili, že s ní ven vyšel, a hle, teď stráži poroučí, aby sedadlo upravila.

I vynesl vojín ze stanu dvě otepě sena a přikrývá je sametovými rouchy i hedvábným sobolinou podšitým kuršitem, samou to vzácnou kořistí pána korouhevného. Bledá tvář zajaté byla vážna a smutna. O samotě, ve stanu dlouho plakala, než nyní se přemohla; za svitu hvězd nebylo pozorovati, že mnoho hořkých slzí byla prolévala. Ve svém cizím kroji v těchto místech vypadala tak zvláště, dojemně.

Vážný pán hleděl soucitně na sličnou ženu, jež stlumeným hlasem k němu mluvila. Děkovala mu pohnutým hlasem, že ji vysvobodil a jí tak šetrně se ujal.

„Jsi křesťanka, krajanka, je to mou rytířskou povinností."

„Bůh se nade mnou smiloval, a vyplnil, oč jsem ho po léta tak srdečně prosila. Uvidím zase vlast — jsem zbavena krutého muže, kterého nenávidím — a přec — přece bych byla povděčna, kdy bych směla se vrátiti do uherské země, kde jsem tolik zkoušela a se soužila —"

„Nemáš už nikoho v domově? Protoli —"

„Nemám, všechny jsem už oplakala. Proto přece bych ráda se vrátila do rodného kraje. Ale mám syna —"

„Syna! Ty?!"

„Ano — ach teď ho již nemám, a bůh milý ví, shledámli se s ním —"

Třásl se jí hlas, ana toto mluvila, až se zamlčela.

„A jak jsi přišla do Uher, a sem?" ptal se po chvíli pan Čeněk.

„Již tobě všechno povím. Pocházím z Moravy. Jsem Svatava, dcera vládyky Beneše. Tvrz naše stála o samotě; do Brna byly dva dni cesty od nás. Před desíti lety, snad jsi o tom slyšel, vpadli Kumáni na Moravu. Starší bratr chtěl zůstati a hájiti se ve tvrzi, než otec rozhodl, že utečeme se do Brna, neb bylo jich jako mraků a kobylek, a nikdo nebyl s to, aby jim odolal. Chystali jsme všecko kvapně na útěk; ale znáš, pane, že kam náš jezdec za tři dni dojede, to Kumán za noc pořídí. Tenkráte jsme to nevěděli, ale přesvědčili jsme se. Ráno, bylo záhy z jara, chtěli jsme vytrhnouti, ale na úsvitě začernalo se kol tvrze a nebesa třásla se divokým křikem Kumánů. Rojili se kolem tvrze jako vosy a hotovili se k útoku. Ó, té hrůzy! Otec a bratr svolali čeleď, zatarasili bránu a přichystali všecko k obraně. I my jsme pomáhali. Ó, smutno, hrozno povídati! Do odpoledne jsme se udrželi; pomoci nebylo, a Kumánů ze všech stran přibývalo jako velké vody. Zaplavili nás. Mužští naši skoro všichni padli, i otec — bratra zajali a před očima nám ho do smrti utýrali, a pak matku —

co dále se dělo, to nevím... Když matka sklesla mrtva, omdlela jsem... A když jsem se probudila, viděla jsem, že ležím na sedle před Kumánem, jenž uprostřed zástupů jeda, mne v náručí drží. Byla noc, ale na nebi červenala se široká záplava. Naše tvrz hořela...

„Ubohá!“

„Ten, jenž mne zajal a unesl, byl kníže jednoho z menších kmenů kumánských. Z Moravy odvezl mne do Uher. Byla jsem otrokyní —“

„Tak mladá —“

„Bylo mně šestnácte let. Řeč nemá slov, abych ti všechno pověděla, co jsem vytrpěla. Hrozila jsem se toho nejhoršího — než bůh mně pomohl a dal divokého Kumána na čas v mou moc. Bránila jsem se mu zoufale, chtíc, aby mne ve vzteku zavraždil — ale neučinil tak. Skrotl; snad smysly se mu pomátly, a stal se mým otrokem. Vyplnilť mou žádost: odřekl se svých model a za tu cenu stala jsem se jeho ženou —“

Zamlčela se opět a sklopila oči.

„Do roka jsem syna povila. Ten byl mou jedinou útěchou, radostí i láskou. V cizí zemi, uprostřed surového lidu nemohl mně bůh větší potěchy poskytnouti. Alpra vyjížděl zhusta s kmenem na lup do cizí země, a tu mně bylo nejvolněji. Sama se svým synáčkem — ó to byly mé nejveselejší chvíle. Dorůstal, žvatlal, a já ho učila svému jazyku, učila jsem ho české modlitbě, vypravovala mu o dědovi, bábě, strýcovi i o naší tvrzi — ó můj Slávečku!“

„Nenaříkej paní, vždyť není ztracen! Tábor není svět, zítra ho prohledáme na ruby — a zajisté synka najdeme.“

„Ó nikoliv, pane —“ zavrtěla Svatava smutně hlavou, stěží pláč tajíc. „Slyš, co se událo. Když začala tato vojna, pravil mně můj muž, abych se chystala na cestu, že tato výprava bude dlouho trvati a že mne a Alana vezme s sebou. Říkali tak Kumáni mému chlapci, jehož já Jaroslavem po nebožtíku bratrovi jmenovala. I tentokráte, jako vždy, kdykoliv byl nepřítomen, ustanovil mi za hlídače starého Kumána, jemuž Aješín říkali. Člověk ten byl příbuzný a svému pánu oddán; synka mého měl nade všechny rád, mne však nenáviděl. Snad proto, že Alpra nepojal Kumánku za ženu, a že jsem byla křesťankou — ó jak mně dnes bylo! Věděla jsem, jak všechno na vás se chystá, jaká jich hrozná síla! Modlila jsem se, věř, od časného rána, aby vám bůh vítězství popřál. Také mi duší zakmitlo, že bych snad se mohla spasiti i se synem — a již jsem počala doufati, věřiti! Odpoledne strhl se kolem v ležení pokřik, zmatek, že Uhři couvají, utíkají! Všechno se kol děsilo a na útěk strojilo. Jen já v duchu se zaradovala a snad radost mou ten starý Kumán, co mne hlídal, z očí mně vyčetl; přistoupil ke mně a pravil: ‚Ještě se neraduj!‘ více nic, ale těch slov bylo dost. Poznala jsem, že něco kuje. Když první houfy přebrodily se zpět přes řeku prchajíce, vzal mne Aješín Slávka a jizlivě řekl: ‚Mám o syna i o tebe pečovati. Alana zachráním, ale tebe tu nechám. Budeš ráda, a Alpra si vezme Kumánku a ne křesťanku.‘ — Poroučela jsem mu, ale jen se usmíval. Hrozila jsem, prosila, křičela, než v tom zmatku nebylo dovolání. Zápasila jsem s ním o své dítě, ale on silnou pěstí mrštil mnou o zem, až jsem byla omámena. Vzpa-

matovavši se, marně jsem syna volala a jej hledala. Aješín ho unesl. Zatím strhla se úplná porážka Uhrův, tábor byl všecek vzhůru a nevýslovný nastal zmatek. Jezdci i pěší prchali o překot — bylo kolem jako o soudném dni. Já už ničeho nedbala — nevím — pak vyrojili se vaši žoldnéřové, drancovali — až tys pane přišel... Vidíš, že jsem ztratila syna — a není naděje —" i zakryla rukama líce. Zdálo se, že tiše pláče. Rytíř mlčel a promluvil teprvé, když Svatava pozvedla hlavu. —

„Nezoufej, paní — jest naděje. Jsi ovšem v zajetí, ale volna. Mohla bys do Uher, nebráním, ale nečiň toho. Je to nemožná. Zůstaň zatím zde, budu tě chovati ve vší počestnosti, věř mi na slovo. Co bys pořídila jdouc do Uher? Všecko je plno zmatku, všude prchajícího vojska — posečkej! Však my se bez toho hneme tam v tu stranu. A kdož ví, dostaneli se ten divoch s chlapcem do Uher. Důvěřuj v boha, a seč jsem, rád tobě pomohu. Je pozdě, paní, a tys unavena. Jdi si odpočinout. Dobrou noc!"

Vstal a podal ruku své zajaté. Ta chtěla mu děkovati, ale pan Čeněk kvapně odešel do svého stanu.

Vojínové u sudu větším dílem usnuli, jen někteří ještě dušičku zalévali, a zrakem od pití zkaleným hleděli udiveni na velitele kolem jdoucího.

„Divný rytíř," promluvil jeden z družiny maje už jazyk jako roubík; „však by se nebožka ve hrobě neobrátila, kdy by si byl se zajatou trochu polaškoval! A on nic, nic."

Svatava také zašla do svého stanu, ale neulehla. Usednuvši u vchodu, poodhrnula plachtu a hleděla průlinou před se — hleděla, ale nevšímala sobě... Nebe bylo hvězdami jako pokropeno.

Kdy hluk, tou pozdní dobou již temnější, v táboře kolem chvílemi ulevil, bylo slyšeti šumot opodál tekoucí řeky, který noční vítr z té strany vanoucí až sem zanášel.

Družina páně Čeňkova již usnula. Jen stráže bděla u praporu, jenž někdy líně sebou pohnul, ale nemoha se vzdouti a zavláti, sklesl opět jako unavená peruť ptákova. Někdy kůň za stany u kolu uvázaný zařehtal.

Od řeky ozvaly se zmatené hlasy a šplýchot vody, jako by nějaký houfec u břehu přistával, a v tu chvíli z nízkého, hustého křoví vzneslo se hejno černých ptáků. Zakrákavše letěli za řeku na rovinu, kdež tisícové mrtvých leželi, kdež tisícové raněných úpěli v bolestech ku hvězdám, tak mile, jasně zářícím. I Svatava vzhledla k nim v bolesti, nad níž není větší.

III.

V chatrném staně rákosovém, jehož krytem bylo viděti nejednu mihotající se hvězdu, ležel Alan na tenké vrstvě scuchané, zdupané slámy. U jeho hlavy choulil se skrčený, starý Aješín, upíraje svůj zrak na tvář snědého chlapce, jenž spal nepokojně; trhal sebou těžko oddychuje, mával pravou ručkou a sten úzkosti dral se mu z prsou: snad zdálo se mu o posledním boji, o zápasícím, hynoucím otci.

Ješín skloniv se k němu, mozolnou pravicí přejel mu čelo a promluvil několik těšivých slov. Chlapec prudce vztyčiv se, hleděl vyjeveným okem kolem sebe, pak sklesnuv opět usnul ihned a spal odtud pokojněji.

Věrný strážce nachýliv hlavu podřimoval, než chvílemi se probral a hleděl na chlapce i na noční nebesa, na nichž kvězdy již bledly a ztráceti se počaly. Noc míjela, nadcházel úsvit a s ním chlad. Aješín shrnul všecku slámu na chlapce a učiniv tak sám trpě zimu, nad míru jsa zemdlen, spaní se neubránil.

Když se probudil, bylo kol jako na mraveništi, a zevšad ozýval se hluk, řinkot a veselé troubení polnic. Přistoupiv ku trhlině, již rozšířil, spatřil, jak všechno mužstvo kolkolem je vzhůru, shromažďuje se a šikuje.

V tom Alan se probudil a hned dal se do řeči se starým, věrným strýcem, jenž nebyl s to, aby na všechny jeho otázky pořádně odpověděl. Bylo ještě hůře, když chlapec jísti žádal; vítězové jako by na zajaté a na jejich potřeby zapomněli.

Kumán ohlížel se po staně, pak chtěl ven vyjíti. U vchodu však zastavila ho stráž. Darmo jí ukazoval posuňky, že ve stanu je malý chlapec, jenž má hlad. Byl do vnitř vehnán a nezbývalo mu, než aby svého chráněnce slovy potěšil.

Přicházelť sám král Otakar, aby dobytý tábor uherský sobě prohledl, a proto stavěli se všichni do šiku, aby vroubili cestu, kterou se měl ubírati.

Všichni očekávali, že poručí, aby vojsko dnešním jitrem se dále k Uhrám hnulo — a za tím jen několik pluků vysláno na stíhání nepřítele. Hlavní voj stál dosud na pravém břehu, tam kde zvítězil, a odtud nyní přijížděl král ve zlatohlavovém zářícím hávu, statný muž postavy ušlechtilé, ne příliš vysoký, tváře hnědé, na krásném bělouši, jehož kropíř zlatem a perlami v jasném slunci se mihotal a třpytil. Před králem jelo na bohatě ladrovaných koních oddělení jeho železných mužů, kolem pak knížata a nejpřednější pánové ve skvostném odění, a za nimi zase houf železných obrněnců, nad jejichž helmicemi husté chocholy jen se houpaly.

Radostný ryk sešikovaných houfů vítal vítězného mocného krále. Na volném prostranství zřízen byl polní oltář, před nímž král se svým komonstvem se postavil. Pražský biskup Jan s četnou asistencí přistoupil nyní k oltáři. Kolkolem rozestaveni byli železní mužové, za nimi nepřehledné, pestré zástupy vojska, jež mezi stany se ztrácelo.

Byl zářící den, jehož teplo mírnil chladivý větřík. Chocholy a péra na blýsknavých helmicích se čechraly a vlály, praporce jednotlivých houfů vzdouvaly se a vesele třepetaly vzduchem jako korouhev svatého Václava, pod kterou byli včera Čechové zvítězili a kterouž nyní nejvyšší korouhevník králi po boku držel. Nastalo na okamžik velebné ticho, až pojednou zahlaholil mocně zpěv biskupův i kněží: Te deum laudamus! A širošírým prostranstvím vzezvučel hlahol trub a kotlův.

Tou chvílí stál Aješín ve stanu, hledě otvorem ven. Když se obrátil, chvěl se vnitřním žárem a oči mu jen hořely.

Alan tím, co byl viděl a slyšel, pozapomněl na hlad. Nyní vzhledl udiveně ku strýci, jenž přistoupiv, chopil se jeho ruky a k prolomenému okénku ho přitáhl.

„Podívej se a pamatuj si, cos viděl a slyšel," mluvil Kumán temným jak bouře dunícím hlasem. „Pamatuj si to, synu chána Alpry. Zničili včera náš kmen, tobě otce zabili a nyní se radují! Pamatuj si, jak bratry tvé rozehnali, jak tebe i mne soužili, pamatuj, až dorosteš, a pak jim oplať a pomsti se! Tys chánův syn, mohls pánem býti, a oni učiní z tebe otroka bídnějšího, než jací sloužili doma tvému otci, jejž zabili!" A vloživ mu ruce na hlavu zvolal: „Já zemru, ty zůstaneš! Pomsti nás všechny! Pomstě se obětuj!"

Domluvil — a tichem, jež nastalo, nesly se zvuky velebného chorálu: „Hospodi pomiluj ny!" jejž tisícové s myslí povznešenou a v mnohém plesání zpívali.

Větřík zanášel vážnou, starodávnou píseň až do stanu při řece, v němž seděla Svatava o samotě. Jak posvátné, mile známé zvuky zaslechla, probrala se ze svých trudných myšlenek a bezděky sepjala ruce. Již tolik, tolik let té písně neslyšela! Po tak dlouhé době plné ran, smutku a tesknoty na prahu milé vlasti zavzněla jí pojednou připomínajíc ji živě na čas minulý, že až mladé vdově srdce zachvělo se a oči zaplakaly. Viděla se v malém, bílém kostelíku sedící vedle drahé mateře, bratra a vážného otce; bylo tu tak milo, utěšeně za letního, nedělního jitra. Paprsky sluneční pronikaly do svatyně kulatými okny zlatíce oltář v nevelké apsidě i čerstvé květiny jej zdobící. Bylo slyšeti šumot bříz a lip na hřbitově kolem chrámu — až přišel kněz k oltáři a lid zazpíval... Od té doby toho drahého zpěvu neslyšela! Kostelík rozbořen divokými Kumány, kteří zničili rodnou tvrz i její rodinu...

Mládí, štěstí její zdrceno — a když by teď mohla býti zbavena těch hrozných lidí i svého nemilovaného muže, když by aspoň mohla vyhledati drahá místa, krví rodičů posvěcená: musí stanouti — bez dítěte nemůže dále! I pozvednuvši svých očí k nebesům, modlila se horoucně, aby se synem svým opět se shledala. — „Hospodi pomiluj ny!" doznělo a táborem ozval se opět hlomoz, ryk a veselé troubení.

Svatava dosud seděla ve stané. Nedbala, co se kolem děje. Myslila jen na dítě a na pana Čeňka, a přála sobě, aby se již navrátil! Bláhová! Domnívala se, že jí nějakou zprávu o starém Aješínovi nebo snad i o Alanovi přinese. I napadlo jí také, jak ten hodný pán je zajisté šťasten. Myslilať, že pan Čeněk, an nebyl mladistvého líce a holobradý, ale statečný muž nejlepšího věku, že je ženat a nyní že vrátí se z vítězné války na svůj hrad k ženě a rodině. Přála mu to z duše. Je tak statný, a při tom mírný, šetrný. Jí takové jednání bylo dvojnásob milo, ana po deset let snášela výbuchy vášnivého manžela, tu dotěrně něžného, tu surového a zuřivého!

Vstoupil vojín nesa jídlo. Svatava ptala se, kdy pan Čeněk se vrátí. Vojín věděl jen tolik, že pán je u krále, který sobě po službách božích tábor prohlíží, a že pán dříve se nevrátí, dokud král z tábora neodjede.

Pozdě odpoledne vstoupil sloužící žoldnéř opět do stanu, oznamuje Svatavě, že král co nevidět pojede okolo, an se již vrací do svého

ležení. Zajatá se zaradovala. Doufalať, že pan Čeněk už přijde a nějakou zprávu přinese. Vyšla před stan, odkud dosti dobře bylo viděti na řeku a na přívoz, kdež po celý den bylo živo, ano několik prámů a mnoho lodic neustále branný lid převáželo, a bohatou kořist, zvláště mnoho koní z uherského tábora na druhý břeh dopravovalo.

Cesta ku přívozu ani netrhla. Nyní bylo tam ještě hlučněji a pestřeji. Ti, kteří chtěli na pramice a loďky vstoupiti, byli zastaveni a musili v pravo, v levo couvati, aby uvolnilo se králi a jeho družině, jenž co nevidět sem přijede. Volání plavců na řece, lodi k odplutí připravujících, i těch, kteří se tlačili na břehu, nemělo konce, jakož i řehtot koní tu tam ve tlupách vedených.

Svatava zakryla oči dlaní a hleděla před se ku přívozu. V pestré směsici a živém vlnění se lidu nespozorovala krále a jeho družinu dříve, až když byli na lodice vstoupili. Napínala zrak, aby uzřela panovníka, o němž ve svém kumánském zajetí tolik byla slyšela a jenž včera jejího nepřítele zničil. Než, kdož by rozeznal a přehledl?

Na lodicích blýštělo se od drahých hávů a brnění, a stálo tam tolik bohatýrských postav, že nebylo možná uhodnouti, kdo z nich byl král, ani jeli tam také pan Čeněk. Lodice zajížděly lesknoucí se hladinou ke druhému břehu, kdež také vojíny jen se hemžilo.

Svatavě sklesla s unavených očí ruka.

Již chtěla se do stanu vrátiti a pana Čeňka očekávati — tu pojednou stanuvši pohledla v pravo, kdež za jejím stanem a stany družiny páně Čeňkovy vedla ulice táborová. Tou nyní klusal zástup jezdců patrně ku přívozu z této strany mířících. Byli to Čechové, kteří odváděli zajaté.

Svatava přistoupila blíže, pokud mohla, aby ji žoldnéř stráží stojící zpět nezavolal. Najednou zbledla. Spatřilať blížícího se mladého, sličného jezdce, an jel na vysokém vraníku, jemuž se žádný z koní kolem klusajících nemohl rovnati. Ó, zná ho, zná! Toť Alprův nejmilejší kůň, Ellim, za nějž by byl život dal! Ano, to je Ellim! Má dosud skvostné řemení zlatem pobité, ten nádherný krvavý, zlatem třpytící se střapec houpající se od krku na blýsknavé stuze. Na tom koni vyjel do bitvy — a teď — ó to jisto, že padl, nebo by ten mladý bojovník neměl jeho Ellima. Hle, již dojíždí, již zřetelně ho může viděti — ano, je to on, je to Alprův kůň . . .

Svatava vykřikla. Již nevšímala sobě vraníka, ale hleděla upřeně za mladého rytíře, kdež mezi různými hlavami zakmitla se jedna, kterou pozná mezi tisíci, která se liší ode všech: toť podholená, vráskovitá, jizvami pokrytá tvář Aješínova!

Již zanikla, není jí viděti. V tom zvedl nějaký žoldnéř pěsť a tepal jí někoho — to jej — nebo hle, teď se uhnul, a Svatava spatřila Aješína zase. Nemýlí se — není možná. — Jakože to poznala Alprova koně, tak poznala toho úkladníka, toho zuřivce, jenž jí syna unesl. A mladá matka všecka rozechvěna vypjala se a zednuvši ruce, křičela: „Alane, Alane!“ Myslila, že když Aješín mezi zajatými, že tam i její synek, ač ho neviděla. Než hlas její v dusotu a směsici hlasů zanikl, a jen žoldnéřové nedaleko přede stany stojící, ohledli se.

Již noví přijíždějí — a vraník zaniká, i Aješín, a marné volání! Svatava náhle obrátivši se dala se do běhu, tak že žoldnéř stráží stojící nebyl s to, aby ji zastavil. Volal, křičel za ní, ale již zmizela mezi stany. Vyhýbala se, obcházela, prodírala se prudce kvapíc směrem ku přívozu. Doufala, že tam zástup předběhne a s Aješínem a snad i s Alanem se shledá. Než čím dále tím více překážek se jí v cestu stavělo. Lidí přibývalo, musila často obcházeti, ano nebylo možná se prodrati houfy bojovníků — div úzkostí neplakala. Ohlížela se v pravo po zástupu, v němž byl Aješín. Za nedlouho zmizel jí z očí; než těšila se tím, že u přívozu přece s ním se setká.

Ale když konečně tam se přiblížila, nemohla dále. Napříč rozestavení houfové jízdní zatarasili z této strany všecken přístup k řece. To byla živá zeď, kterou nebylo možná proniknouti. V tom dohonil ji jeden ze žoldnéřů páně Čeňkových, jenž ji měl opatrovati a za ní byl zodpověden. Všecka zoufalá vrátila se s ním a jako zničena sklesla u vchodu svého stanu.

Kdy by tu aspoň pan Čeněk byl!... Po chvíli zavolala žoldnéře a vyptávala se ho, znalli toho mladého rytíře, an jel prvé na vraníku veda zajaté. Vojín zavrtil hlavou a usmál se.

„Jak bychom se znali! Tisícové tisíců jsou tu — ze všech končin a krajů, není možná —“ a odešel. Svatava hleděla před se, kdež prokmitala řeka. Kdy by ji mohla přeplouti! Ale což tam na druhém břehu? „Tisícové tisíců!“ zavznělo jí — člověk tu muškou se ztratí.

Aješín zajat — a jeli Slávek s ním? Či by ho byl cestou — ó ne, to by nespáchal na synovi Alprově! Anebo mu chlapce vyrvali, nebo mu za prudké jízdy sletěl. — Srdce Svatavino trnulo a mučilo se obavami, jaké mohou jen vzniknouti v duši matčině.

Soumrak skláněl se na širou krajinu. Na západě hořel ještě zlatorůžový pruh po zapadlém slunci, ale bledl víc a více. Nad řekou vznášely se kotouče bělavé páry.

Hluk u přívozu stichl, nicméně zakmitla se nejedna lodice u břehu, unášejíc tmavé nyní postavy mužů do mlhy vodní, v níž úplně zanikaly.

Tou dobou vrátil se Čeněk Červenohorský ku své družině, jíž stručně poručil, aby na odchod se připravila.

Pak zamířil ku stanu své zajaté, kterou venku sedící zastal.

„Nenesu tobě žádané noviny,“ začal. „Byl jsem skoro napořád v družině královë. Než vyptával jsem se tam i tu a žádal všech dobrých známých, aby sobě zajatců svých družin povšimli. Zajisté tak učiní.“

Svatava mlčela — tu on opět začal: „Do Uher nepůjdeme. Král je velikomyslný; mohl by krále uherského pokořiti, že by tak hned na válku nepomyslil: ale za zemí uherskou číhá divoký Tatar. Ten by zemdleného Uhra snadno podmanil, a pak bychom my jej musili odrážeti. Tuto oběť přináší král všemu křesťanstvu. Ale tys chtěla do Uher —“

„Již nechci, pane!“ A pověděla co se bylo stalo. Pak dodala: „V Uhřích byla bych synáčka svého spíše našla, poněvadž vím, kam by ho Aješín zavezl. Ale teď, kde ho najdu? Bylli ten rytíř z Čech

nebo z Moravy, nebo snad z Rakous — ach, mne ubohé! S žalostí odešla jsem z vlasti, s žalostí se vracím . . ."

Korouhevný pán viděl zoufalý zármutek ubohé, mladé matky; poznal, že by těšivá jeho slova málo zmohla. Proto záhy odešel.

Nadešla noc. Asi okolo hodiny třetí, an již ranní větřík od řeky zavíval, vystoupil pan Čeněk ze stanu a tiše přiblížil se ke stanu Svatavinu. Naslouchal; uvnitř bylo ticho. „Usnula," pomyslil, „jak je to dobře! Ubohá, pozdě as oči ku spánku zavřela. Ať se posílí!" a odešel opět pod své přístřeší. Chtěl dáti rozkaz, aby družina měla se k odchodu. Ale spánek spanilé zajaté vymohl i žoldnéřům, že mohli sobě déle pospati.

Slunce již vyšlo, když koně a všecka kořist družiny Červenohorské vpraveni na pramice, na něž vstoupila také část žoldnéřů. Ostatní s několika zbrojnoši srovnali se na lodi. Prapor Červenohorský vlál jim vesele nad hlavou. Sám pan Čeněk se svou zajatou a s dvěma zemany usedl do menšího člunu. Všecko kolem zvučelo radostným hovorem a zpěvem, každý se radoval, že po slavném vítězství vrátí se za nedlouho k rodnému krbu.

Jen ubledlá, mladá paní sedící proti Červenohorskému, klopila hlavu hledíc smutným zrakem do řeky tiše plynoucí.

IV.

Po tak hrozné porážce nemohl král Bela mysliti na další válku. I nabídl mír, kterýž Otakar velikomyslně přijal, a když všecko bylo ujednáno, rozpustil své vojsko domácí i pomocné.

Po všech končinách vlasti moravské a české rozcházeli se vítězní bojovníci a s nimi rozcházela se sláva Otakarova i zbraně české a spěla dál do Němec, za moře, i do dálných stepí, kde krutí hospodařili Tataři, hrozící veškeré Evropě.

Do vsí a tvrzí vraceli se zemané, vládykové, pěšky i koňmo, každý buď sám nebo v menších houfech, do panských hradů vjížděli velmožní pánové korouhevní v čele svých družin, nad nimiž vlála jejich korouhev — a všichni přinášeli s sebou kořist hojnou a neobyčejnou.

Za tiché noci v měsíci září vraceli se Ctibor a Rubín, oba bratři rodu Sezimova, jenž od nepaměti sídlil na starobylé tvrzi Heřmanické. Otec jejich, muž letitý, neopásal se tentokráte mečem, jak to rád činíval, ale vyslal za to dva statečné syny, „chlapce," jak jim říkával. Za dne se byli cestou opozdili, a poněvadž chtěli vše dohoniti, jeli v noci. Mezi oběma bratry jel Aješín na kumánském koni, drže v náručí Alana. Za pány jejich čeleď: dva holomci, bez nichž ve tvrzi na čas mohli obstáti.

Byl to chudý průvod, ale Heřmanické zboží většího nedovolovalo. Za to vraceli se hlučněji, než když vyjížděli.

Tenkráte byli vládykové seděli na koních nepříliš znamenitých, nyní sedí na koních ušlechtilého plemene. Žoldnéřové pak vedou asi desct koní buď chycených buď lacino koupených, z nichž několik nese nemalé vaky a pytle nabité kořistí pánův i žoldnéřův.

Noc nebyla studena, než neovívala více vlažným, příjemným vánkem jako v červenci a srpnu, a proto byl plášť dosti vítán. Bratři jeli mlčky vedle sebe; na vyschlé, tvrdé cestě ozýval se jasně dusot kopyt, zpod nichž chvílemi jiskřička zableskla. Hvězdnaté nebe klenulo se jasně nad tichou krajinou, jejíž širé, černé hvozdy, daleké i blízké, jako by tvrdě dřímaly. Tu tam, ale daleko, zabělala se mezi nimi vesnička nebo nějaká tvrz. Kolem ani živé duše, ticho, vážno a přece milo. Jezdcové hleděli kolem sebe spokojeně, vesele. Přes čtvrt léta neviděli toho milého kouta, po jehož širých lesích se Ctiborovi často zastesklo. Dobrý, milý to známý a čím dále tím známější, tím milejší.

Rubín se tak netěšil, a dosti nerad opouštěl hlučné pole válečné, kdež ctižádosti jeho kynulo ukojení. Ale teď kdy dýchal ten svěží vzduch prosáklý dechem zamilovaných lesů, rozveselil a těšil se. Starší bratr však hleděl více před se, aby už uviděl tvrz, tam kde nečekajíc ho odpočívá milá žena, tam kde — —

V tom vytrhl jej z utěšených myšlenek temný hovor. Kumán mluvil něco k malému Alanovi.

„Co ti povídá ten starý?“ ptal se Ctibor. Ale chlapec neodpověděl, i když se ho po druhé tázal.

„Nezapře divokou krev,“ prohodil Rubín.

V tom obklopil je černý stín lesíka, rozkládajícího se po obou stranách úzké cesty. Za nedlouho však prosvitlo před nimi červenou září, jako by záplava zbarvila nebe. Jezdcové se nelekli, věděliť, to že dobrý jejich průvodce; a skutečně, když vyjeli z lesíka, vznášel se už plný, jasný měsíc nad obzorem, a v mírné jeho záři rozkládala se domovina obou bratří. Na obzoru kolkolem vroubily ji široké pruhy tmavých lesů, před nimi zdělaná rovina, na níž bělaly se mezi stromovím dvě vesnice.

Cesta, kterou průvod se ubíral, vedla do mírného návrší, pnoucího se na východě blízko rozlehlého hvozdu.

Na návrší stála rodná tvrz obou bratří. Pode tvrzí blýštěl se rozlehlý rybník. A jak měsíc vystupuje září svou ji obléval, jasněji vynikala její podoba dosud stínem zahalená.

Jezdci pobídli koně, a vůčihledě blížili se cíli své cesty.

Tvrz nebyla přepevna aniž nově stavěna. Skládala se ze čtyr stavení do čtverce stavěných, ale přímo se nedotýkajících. Vysoký, drnem porostlý násep je obklopoval. V čele, hledíc k cestě pode tvrzí dále do kraje a lesů se vinoucí, stálo stavení, vyšší ostatních, všecko od kamene. Budovy spojovala nevysoká dvojitá zeď, nad jejímž klenutím zřízeny byly sruby z dubových klad. Oken na staveních bylo málo, a ta jsouce různo od sebe nevynikala nikterak svou velikostí.

Jezdcové dojížděli ku tvrzi. Rubín sáhnuv k malému rohu, jenž mu po boku visel, zatroubil, a za nedlouho stanuli u příkopu ve stínu náspu před branou, vedoucí do kamenné budovy a zároveň do tvrze.

Nade branou otevřela se okenice, a hlava vrátného se objevila. Poznav, kdo přijel, zmizel ihned od okna, a za chvíli zařinčely řetězy, žahřmotil příčný trámec, a brána otevřena do kořán, jako by slavný průvod nebo celý houf přicházel. A již ozval se ve dvoře štěkot psů;

tichá tvrz ožívla, a na velkém nádvoří jasně měsícem ozářeném, ozývali se lidští hlasové, dusot a řehtot koní.

Žoldnéřové stanuli se zajatými a kořistí pode dvěma starými lipami stojícími nade studnou skoro uprostřed nádvoří, ani bratři rychlým krokem ubírali se přes dvůr ku stavení, jež stálo naproti tomu, kterým byli přijeli. Prvé než došli ke kamenným schodům vedoucím ke dveřím, zjevila se na dřevěné pavlači, jejíž vyřezávané sloupky divné stíny vrhaly na bílou zeď, postava sivobradého starce, jenž byl nakvap krzno se širokými rukávy na sebe hodil. Nachýliv se přes zábradlí zvolal zvučným, poněkud třesoucím se hlasem: „Jste vy to, hoši?"

A sotva že vesele „Jsme, jsme!" odvětili, již na síni ozvalo se radostné, hlučné volání, a hned na to vyběhla na schod mladá žena. Stanula jen na okamžik, pak vykřiknuvši „Ctibore!" sběhla dolů po schodech a již spočinula na mohutných prsou šťastně vrátivšího se bojovníka, svého manžela.

Na to se díval malý Alan stojící vedle Aješína, jenž byl u studně na kámen usedl. Kumán však lidí si nevšímal, prohlížeje sobě pilně nádvoří i stavení. Viděl, že ve dvou lidé přebývají, v ostatních že je dobytek a zásoby. Sruby do dvora byly otevřeny, však tmavy, a jen úzkými střílnami dralo se světlo měsíční.

Zdálo se, že to, co viděl, valně ho netěšilo. Dlouho mu nedali pozorovati; neboť čeládka mužská i ženská vyburcována nenadálým příchodem mladých pánů sběhla se pod lípy ke studni, kdež sobě prohlíželi koně a zajaté. Alan dobře pozoroval, a starému krajanu jeho také neušlo, jak slovo Kumán na příchozí působilo. Ženské se zarazily a jaksi s bázní hleděly na starého Kumána, kteréhož sobě mužové pohrdavě ukazovali. Alan řečem těm rozuměl. Hleděl na všecky směle, nejevě nikterak duševní sklíčenost. Druh jeho vstal a začal z vědra nade studní visícího nabírati sobě rukou vodu, pak, když Alan také žízeň chtěl uhasiti, vyzvedl ho do výše k vědru. Dívali se na ně jako na divokou, jatou zvěř.

V tom přišel Rubín a poručil sluhům, aby vaky donesli do stavení, koně aby zavedli do stájí a tam také Kumána prozatím zavřeli a dobře ho opatrovali. Alanovi pak kynul, aby šel s ním.

Když dva čeledínové Aješína se chopili a chlapce, jehož za ruku držel, mu vzali, jal sebou trhati a něco volati. Byl rozčilen. Toho však pacholci nedbali, ale trhnuvše jím mocí ho do stáje zavedli.

I Alan chtěl za ním, tak že Rubín ho za ruku musil odvleci.

V prostorné světnici tvrze Heřmanické bylo veselo. Na dubovém stole v rohu stojícím hořela v cínovém svícnu voskovice. Na stole stál veliký džbán s medovinou, kolem pak číše a talíře plné studeného jídla, jež nakvap nenadálým příchozím bylo sneseno. Však u stolu neseděl nikdo. Ctibor zapomněl na hlad, žízeň i unavení. Něco jiného jej poutalo. Nedaleko mohutného sloupu, jenž stál uprostřed prostorné jizby podpíraje příčný, ohromný trám dřevěného stropu, stála malovaná kolébka. U té seděl na dubové židli Ctibor hledě na děcko tiše v ní dřímající. O rameno svého muže opírala se mladá matka všecka blažena jeho návratem i radujíc se z jeho radosti. Proti nim stál starý Sezima, Ctiborův otec, vážný, statný kmet.

„Vidíš, Ctibore, nadarmo jsem toho na pánu bohu nežádal. Když až k nám se doneslo, že jste se s Uhry tak slavně bili a jim tak vytepali, řekl jsem Nětěši: „Dá bůh, že se Ctibor vrátí. Nebyl jistě mezi posledními, a za to by zasloužil, abys mu přinesla synka, aby o tom kloučeti říkali: Narodil se toho léta, kdy Čechové tak slavně nad Uhry zvítězili. A hle — za čtrnácte dní přiletěl čáp a přinesl toho kloučka tu jako mihulku. Totě požehnaný rok — tolik radostí!“

„Ano, ale ne jednou jsem nad dítětem tajně zaplakala,“ vyznávala se blažená matka, „pomyslilali jsem, že mu otec snad zahynul, že ho snad nikdy nespatří.“

Ctibor přivinul ji k sobě; v tom děcko prohledlo a upřelo jasná očka před se zrovna na otce. Statný bojovník již se k němu nachýlil a do své náruče je pojal.

Tu vstoupil Rubín, veda za ruku asi desítiletého chlapce v krátké sukénce, úzkých nohavicích; vlasy jeho jak úhel černé padaly volně do osmahlého čela, zpod něhož dvé černých jiskrných očí vyhlíželo.

„Dobře, že jdeš Rubíne, od Ctibora ničeho se nedovím — ah, to je to klouče! Pojď sem blíže, ať se na vlče dobře podívám. A že umí česky?“ Rubín již prvé stručně pověděl svému otci, jak Alana našli a čeho se od něho samého dověděl. Nyní si ho také Nětěše všimla, a uslyševši, že chlapec, jak z jeho řeči vyrozuměli, je syn nějaké zajaté křesťanky a to Češky, hleděla na mladého zajatce, jenž na všechny otázky směle, s jakýmsi vzdorem odpovídal. Ukázal na hrdle visící křížek, udělal zručně kříž, pomodlil se otčenáš.

„Ach nechte ho, je zajisté unaven, hladov,“ orodovala Nětěše. Tak se i stalo. Rodina zasedla u stolu. Synové sami hladovi a žíznivi nedali se zváti a jedli, pili s nemalou chutí, střídavě o vojně právě minulé vypravujíce a v tom se doplňujíce.

Když na okamžik umlkli, pravila Něteše, držíc v náručí nemluvně: „Jen se podívejte na chlapce, jak hltavě jí — ten měl hlad, ubohý.“

„Ale cestou nenaříkal a neřekl — ó, je to hlavička!“ mínil Rubín.

Když potom všichni vstali a na lože se chystali, poručil starý vládyka, aby chlapci ustlali vedle jeho ložnice v malé komoře. Sotva že dořekl, zvolal chlapec: „Chci k Aješínovi!“

„Je tam tma a sláma.“

„Chci k Aješínovi!“

„Oho synku, tyť bys sobě poroučel. Na komoru!“ kázal vládyka.

Alan šel za sluhou nepromluviv už ani slova; vzdorně sklopená hlava a černě hledící oči však mluvily. (Pokračování.)

Dřevorubec.

Kresba ze Šumavy

od

Adolfa Heyduka.

(Dokončení.)

XVII.

Vybřednul jsem jakous na pěšinu,
v tom přes cestu někdo rychle sběh,
srdce buchlo, ku stromu se vinu,
leč zas novým krokem chví se mech,
a zas jiný kročej šustí v drně . . .
poslouchám a stojím opatrně.

Měl jsem ovšem pušku na rameni,
avšak v rukou hoch se počal chvít,
než bych ho byl složil k svému kmeni
mohl jsem už ránu v boku mít,
protož schýliv k hošíkovi hlavu,
konejšil jsem dvojích ňáder vřavu.

Zase kroky! Snad mě přece stihli!
Poulím oči — musím zhynout přec?
však tu jiní stínové se mihli
bílým rancem utíženou plec;
oddechnu si, hledím v hoška líci
šeptaje mu: „Jsou jen podloudníci!"

Nuzní lidé, nedostatek chleba
zavedl je na tu cestu zlou,
opatrně s nimi jednat třeba,
oklamáni častou nástrahou
dříve, nežli nutno je, se brání,
a kdož hledá mrtvoly v té stráni! —

Přešli všickni, nic se nehýbalo,
vítr usnul, ustal sosen vzdech,
kapradí i křoví všecko spalo,
jenom ztěžka oddychoval mech
pod nohou, a hošek rtoma svýma
polohlasem šeptal: „Mně je zima!"

Zase jsem ho ukryl opatrně:
„Drahoušku můj, brzo kyne cíl,
pak na mechu květuplné vlně
líčkům tvým se vrátí růžný pyl,
do klínu ti úsměv slunka sletí
a s ním písně z kalinových snětí.

Přiviň se mi jenom k srdci níže,
jeho tlukot rozproudí ti krev,
důvěřuj, to také něco zmůže,
brzo vybředneme z těchto dřev,
a než ráno přijde, ba snad spíše,
budem v útulku své tajné skrýše."

A zas dále nohy utýrané
kvapí lesem, cíle nelze zřít,
z čela pot, krev z těžkých nohou kane,
což mám dřív, než skrýše dojdu, mřít
v tajných místech ve pralese pustém,
ukryt bejlí rozbujelým zrůstem.

Mám snad v rudém močálu a bahnu
pohřbít dítka svého outlý věk?
Všude smrt, kam hlavu svoji nahnu,
všude příkoří a pekla vztek,
tělo se již zvadlým listem chvěje
a má mysl kleslá hrob si reje. —

Svítalo. Já posud neznal kraje,
umdlen, zchvácen, chvilku sedl jsem
rozbrázděné rokle u pokraje
pod obrovským skalním útesem,
rozhlížím se zas a v náhlém vzchopu
polohlasem zkřiknu: „Máme stopu."

Průsekem jsem spatřil známou vísku,
za ní výše statný horský les:
tam má skrýše! Rychle k rubanisku,
drahný cesty kus jsme ušli dnes!
a již líbám hocha: „Teď se vzmuži,
jsme tam hned!" A zas se noha tuží.

Běžím, letím na ty troje hráze,
jež prý Velký Prokop stavěl kdys,
aby pokořiti mohl snáze
onen cizí, vraždychtivý hmyz,
který do Čech soutěskou se hrnul
v hrozné síle, tak že vesmír strnul.

Letím, míjím myslivárnu starou,
zvolna kráčím skrze hustou mláz,
blíže oblé věže onou sparou
do tajemné skrýše vcházím zas,
a hned lůžko z kamení a mechů
hoškovi a sobě robím v spěchu.

Když tak odpočíval pěkně v měkku.
a já pozoroval, že by spal,
pospíšil jsem, bych na místě léku
kousek chleba ve vsi vyžebral,
obvázal jsem hlavu k nepoznání,
a zraněnou nohou šel jsem k stráni.

Dosáhl jsem všeho v krátké době,
a zas jsem se nazpět lesem kmit,
bázliv, zdali chlapeček můj v kobě
k strachu beze mne snad neprocit,
hledaje mne v naříkavém pláči —
a již vcházím šťastně k svému spáči.

Později ovšem v jakéms takéms míru
čekal na mne vezdy trpěliv,
když jsem nutnou stravu hledal v šíru,
jenom někdy tak byl sláb a tkliv,
že když jsem se láskou k němu shýbal,
tisíceré slzičky jsem líbal.

Přinesl jsem také různých léků,
a že kobu ovládal už chlad,
suché drobné dříví ze průseku
před sklípkem jsem k ohřívání klad,
a pek srnce, jejž jsem stihl ranou,
pro dušičku svoji milovanou.

A což jsem mu vypravoval všecko,
jenom aby chuďas zapomněl:
bájky, jež jsem slýchal jako děcko,
náhle všecky v paměti jsem měl,
protož rozhrnul jsem srdce svoje
denně Jeníčkovi do úkoje.

Také drobné žerty pro usmání
vypravoval jsem mu ukryt v kout,
děsnou bolestí však uvnitř skrání
myslil jsem, že musím zahynout,
přemoh jsem se, všecko vypravoval
a tu hlavku na ňádru jsem choval.

„Věz, Jeníku," děl jsem, „zde v té věži
zazděno je tré překrásných děv,
ty si velikánský poklad střeží,
ve dne v noci u nich žert a zpěv,
tam, kde hodný jun, ta vchází
s dukáty, jež do klínu mu hází.

Tobě jistě také něco dají
hodné dcerky Ježka z Velhartic,
jen až žluté lístky napadají
k malým nožkám tvým; tu nemluv nic,
skrej je do kapsičky u svých šatů,
doma se ti změní do dukátů.

Ano, ano." — Hošek usmíval se,
a jak divný, smutný byl ten smích,
„Kde ta věž, zde vedle?" ruče ptal se,
a hned žlutý lístek z buku zdvih,
jejž sem vánek zanesl byl z mlází:
„Hle, tatíčku, peníz! Snad už hází!

Za to doma vystavíme chatu,
zakoupíme velký pole lán,
obleknem se do svátečních šatů,
ty jak velký, já jak malý pán,
na chudých však přec se neprohřeším" —
a své ručky tleskl — „jak se těším!"

Neptejte se, jak mně při tom bylo!
Ústy ovšem také jsem se smál,
ale srdce proudem slzy lilo,
na prsou mi čin můj hrozný stál,
šeptaje: „Nač dítě kojíš blahem?
vždyť jsi zabil člověka, jsi vrahem!"

Zachvěl jsem se, ulehl jsem k dítku,
dýchal v ručky, kolem krčku vzal,
a jak vánek hlavu drobných kvítků
drahou dušičku jsem uspával,
přikrýval ji těla svého šatem
a své lásky purpurem i zlatem.

XVIII.

Jindy zas, když tiše odpočíval,
před vchod skrýše zamyšlen jsem sed,
v temno lesů, nebo v luh se díval,
tažných ptáků pozoroval sled
a sám sebe tázal jsem se v trudu:
Kam potáhnu já? co jsem? co budu?

Co jsem byl, to zapomněl jsem želem,
pomsta prchla, teď mnou vládl strach,
chtěl jsem vraha stíhat smělým čelem...
stíhat já, já, sám stíhaný vrah?
Ach, mé dítě s duší svojí jemnou
proto mřít a trpět musí se mnou!

Kam je dát? Vždyť bez mne žíti nechce!
Mám mu prchnout, zanechav je kdes,
aby k žebráčkovi přišla lehce
jakás sama žebrající ves?
Mám dát soudu ruce svoje rudé?
Však kam synka? co, co z něho bude?

A tak myslím, tak přemítám stále,
vnitř však vadnu jako starý peň
v ustavičném myšlení a žale
pohlížeje rannou na jeseň,
která v mlhách na skaliny sedá,
zakuklená, shrbená a šedá.

Zřel jsem, kterak do těch hvozdných stínů
z dálí močálem se počla bříst
a do kyprých větví baldachýnu
šedivé své nítě zvolna příst,
aby v jejich chvějící se síťku
chytla slunko, až zaletí v snítku.

Listí žloutlo, větrové se rvali,
javor skláněl bohatou svou skráň,
a než pršky slunka napadaly
na lupene jeho velkou dlaň,
již mu odmírajíc ruka klesla,
a vichřice listí dále nesla.

V černou kadeř jedlí padlo jíní,
pavučiny ovíjely mech,
v Šumavičky smaragdové síni
stichlo všecko: drozdi v parostech,
žluny v habru, v hlohu pěnkavice,
jenom vran vždy přibývalo více.

Buk své rámě, jako při modlení
velkněz lidí, vzpínal do nebes,
a kol kolem, o jak smutno k zření,
celý jeho podrost, mladý les,
a kol nich, vždy dále v lesní šero
listuprostých ramen tisícero.

Co zde počnu? Zima již se žene,
prchnu dál, jak zdráv mi bude hoch
a můj čin se trochu zapomene,
o kéž bych si míru dobyt moh,
třebas za mořem kdes v světě jiném
se svou druhou duší, se svým synem!

Nelze bylo! Hošek neokříval:
nepil, nejed, ustavičně bled:
„Píchá mě,“ děl, a v mou tvář se díval,
že bych býval žalem umřel hned;
já však po zlatém ho hladě vlase
říkal jsem: „Vždyť dobře bude zase!“

A když za poledne na výsluní
na sedátko z mechu jsem ho nes,
říkával: „Ach, jakou milou vůní
dýše hvozd, jak pěkně vůkol dnes!
Za pár dní již dost mi bude síly
a pak dále, viď, tatínku milý?“

Svědčil jsem mu, on však pokašlával,
častou žízní v hrdélku mi práh,
těžce dýchal, nepokojně spával,
trhal sebou, sténal — mne jal strach,
buď jak buď, chci pryč, bych to své kvítí
lepší péčí mohl osvěžiti.

Prchnu v noci zase, až mi usne,
jinam, na vzdálený d ř e v o r u b,
sic mi zhyne v sluji této dusné,
nechť by třebas kat mi hlavu srub,
půjdu brzy, zítra snad, — dnes v noci,
ženo má, o přijď nám ku pomoci.

Avšak stihnouli nás, kdož nás stráží?
Kde zahynu já, kde hošek as?
Aj, zda nemám ještě pušku v páži?
Ubráním se! Však kam s dítkem zas?
Jít mu nelze, sotva nožky staví,
půjdeli, jen dříve smrt je zdáví!

XIX.

Šel jsem na výzvědy . . . Divné řeči!
byla pravda to či pouhá zvěst:
četař vyvázl prý z nebezpečí,
od dráhy však zhola puštěn jest
pro surové s lidem nakládání,
po druhém však úřad prý se shání.

Pobouřil prý dělnický lid celý,
nyní však že horší páše pych,
jak se myslí. „Vraždí v cestách," děli,
„loupí, kde co může po domích,
proto pánům opatrnost káže
sesíliti po hranicích stráže!

Dobrého si našel tovaryše,
puštěný prý četař je to sám,
který pro lup uchystal mu skrýše,
leč tak bedliv jest, že každý klam
později teprv, když už platno není,
dojde hraničníky objevení.

Volno strážím vraha stíhat zbraní,
volno protknouti mu černou plec,
kdo ho zabije, neb kdo ho zraní,
před zákonem nevinen buď přec,
jen když české hory lidem k díku
prosty budou obou loupežníků!"

Věčný bože, tak že jsem se zvinil?
ne, ba ne! Mně pojal hněv i strach,
stál jsem, jak by do skály mne vklínil.
Což mám býti jako onen vrah,
který ženu zavraždil mi, běda!
a jen v loupeži své štěstí hledá?

Ne! a nazpět spěchám do sklepení:
vyčkám ještě den! ne, prchnu hned!
hošků dech jest sotva k potušení,
sáhnu na nožky: jsou jako led!
sáhnu na srdíčko: stojí — stojí!
a můj výkřik rozléhal se chvojí.

Nedbal jsem víc, zda mne někdo slyší,
kdo by hledal vraha plachých stop,
lhostejno mi, zde v té horské skrýši
vedle synka toužil jsem mít hrob,
žaloval jsem, plakal pro své děcko,
jímž jsem v živobytí ztratil všecko.

Nevěřil jsem přece; v trpkém žele
hůř než šílený jsem sobě ved,
u mrtvoly bděl jsem noci celé,
líbal jsem ji, hlavičku jí zved,
celoval ji, hladil, tisknul, líbal
a zas v pláči do mechu se shýbal.

Či jen snil, že navrátil se v taji
v bohatější chýšky bílý krov,
že s ním soudruhové v kole hrají,
že jej chová máť a místo slov
ze rtů samé polibky se řinou
a že se dvě srdce k sobě vinou?

Třel jsem ručky, dýchal k outlé hrudi:
„Viď, že nejsi mrtev, synku, viď?
Tvoje srdečko se záhy zbudí,
aj, vždyť vyrost jsi mi s dobrou píď,
ne, ó ne, ty vyrůstáš mi skrytě,
vždyť se usmíváš, mé zlaté dítě!"

A zas chopil jsem se jeho ruky,
líbal jsem ho, ramenkem mu třás,
volal, prosil dojemnými zvuky:
„Procitni! nechť v jiný světa pás
hoře mé tě třeba nésti musí,
jen se probuď, chlapečku můj rusý!"

Tak jsem křísil třesoucí se rukou,
za ňaderka dýchal, líčka hřál,
marně, on mou řečí sladkozvukou
a já očkem jeho neokřál,
jenom žal, jak vyrůstal by z půdy,
lámal srdce železnými údy.

Marno všecko, nevzbudil se více,
nepohnul ho žal můj ani sten,
zvadlý byl ten vlásek jeho kštice,
očkem jeho nesvítal mi den,
ve který jsem doufal dlouhá léta,
po všem bylo veta — po všem veta!

Děsná hrůza srdce sevřela mi,
a přec nechtěl z těch jsem jíti míst,
vše mě strašilo, zde pod skalami,
každé stéblo slámy, každý list,
každý útes hor, jak tygr krutý
zdál se mi být v srdce zakousnutý.

Prchám z koby, v kobu zpět se vracím,
líbám hocha, tisknu, prchám zas:
ó kéž žalem raděj zakrvácím,
bych těch bolestí svých hodokvas
necítil dél v srdci svém a hlavě
v stálých utrpení pusté vřavě.

XX.

Pobíhal jsem kolem po krajině,
v chaty bloudil jen, když nutil hlad,
ukrýval se v houštích, v noci klíně,
pozorně jsem ucho k cestě klad,
aby slyšela mé duše tíha,
jestliže ji ruka pomsty stíhá.

Zase jsem se vracel v úkryt sluje,
kde mi hošek drahý zvolna tlel,
abych zřel, jak bouř mu hlavu ruje,
bych prost všeho ustavičně mřel,
bych ho líbal, bych s ním pohovořil
a zas znova svoje srdce mořil.

Mám ho pohřbít, zahrabat ho v půdu,
abych nikdy nespatřil ho víc?
abych nezlíbal ten úběl údu?
bych mu slova nemoh více říc?
Ne, já nebudu z těch lidských rabů,
já miláčka svého nezahrabu!

Vždyť se líčka posud nezměnila,
v které kadeř v zlatých prstencích
jako horská bystřina se lila,
rtíkem posud dětský hraje smích;
z čela bílý paprsek se zvedá —
snad že hvězdu, z níž byl spadl, hledá.

Pohřbít? Nikdy! vždyť ta horská zima,
moje družka z dávných mládí dob
mile křídloma ho skryje svýma,
lepší, vzdušný vyklene mu hrob
uprostřed té staré hradní sluje,
v němž se srdce na prach nesesuje.

Její bílá, milosrdná ruka
neporuší milých tváří těch,
v jejichž středu posud růže puká,
ani usmívání na ústech,
ona ušetří tu drahou hlavu,
by nebyla změnám za potravu.

Tak se stalo. Nebyloliž lhaní,
když jsem slýchal zima s tmou, toť smrt!
mrazů první zádech s horských strání
celý lidský názor v smíchu zvrt;
pro hošíkův spánek byla žitím,
a pro vřesné stonky skvostným kvítím.

Tak jsem sám se těšil, tak se klamal,
tak jsem ohlušoval vešken bol,
vždyť ten rozum můj se zvolna lámal,
jako bez poupěte zvadlý stvol,
když ho těžký pramen deště zrosí,
aneb ostří chladných vánků skosí.

Těmi bolestmi a těmi klamy
vyschly žhavé slzy, usláb dech,
naděj v ňádru skryta vyhasla mi,
rozum zachvěl se mi v základech,
každá čiva chvěla se a mřela,
a noc kolem duše mé se střela.

Její brvy nasypaly jedu
v pramen citů, jež mi srdcem tek,
a vlk vášně vkrad se ku posledu
v stádce bílých jindy myšlenek,
rval a trhal, až v mé hlavě bědné,
nezůstalo ovečky ni jedné.

Čelo moje, zoufalostí zryté,
potřel tučí vzdoru sytý mrak,
blíny srdce, posud nerozvité,
jedem rozpínaly rudý zrak,
aniž by ho spánek víčkem klopil,
celý svět se pro mne v křivdách topil.

Světu lál jsem, reptal proti bohu,
a mých prsou hněv a hlavy vzdor
v skalnou propast tlačil moji nohu
a zas bušil pěstí v štíty hor,
ba i v nebes klenby v děsném vření,
a já v půlnoc volal: Boha není!

Jeli bůh, proč nevinného trestá?
jeli však, proč s křivdou pobratřen?
či je pro chudáka žitím cesta
proto, aby loupen byl a třen?
jeli, nechať mluví! nač ty zmlky,
zraje člověk pro káň jen a vlky?

Dravci páni! budu žíti s dravci:
loupit bude, vraždit moje páž,
vezmu příklad sobě na krkavci,
ó já vím, pak — pak mne zachováš;
Několik těch nuzných v bídném koutku
připravíš mně vždycky za pochoutku.

Jako chlapec, jehož ruka slabá
v skálu z luku vrže loučný šíp,
vypouštěla duše moje chabá
v nebe hněv svůj. Mohlo být tak líp?
Šíp i hněv vše jako prach se tříští,
kde tětivou nitka na lučišti.

Tak i já se rouhal; v ustrnutí
na ta děsná slova zpomínám,
vlas mi vstává v ňáder tajném zdmutí,
ku pokání krátký čas že mám,
a nechť kde chce mysl má teď prodlí,
v práci, v spánku, vždy a vždy se modlí...

XXI.

V takém vzdoru po lesích jsem těkal,
do Šumavských rozvalin a spár,
noční stín mne více nepolekal,
ani živlů neústupný svár;
zvykl jsem jim, ba i hladu zlotě
a jen zřídka chodil po žebrotě.

Často mně to ovšem duší trhlo,
jak by mědvěd zatal do ní dráp,
okamžení všecky kroky zvrhlo,
a strach o dítě mě mrskal v kvap,
abych pohleděl, zda v nočním šeře,
neupadlo v pelech divé zvěře.

Žalost však mě opět zpátky hnala,
přes balvany, močály a houšť,
skalnaté kde údy rozkládala
líná, vysílená horská poušť,
kamo sup jen svoje křídla sklonil,
když sbor pěvců vyplašil a honil.

Chtěl jsem oddechnout si na samotě,
na temenech nebetyčných skal,
z nichž jen mrak v své přesycené zlotě
neobdobná křídla rozpínal,
jako černá káň, když v touze svojí
na padlého jelena se strojí.

Zde jsem dumal o svém žití celém,
až v mém srdci úmysl se líh,
abych skály rozrazil svým čelem,
nebo střemhlav skočil dolů s nich
a štít plesa, jenž se svůdně blýštil,
tíhou srdce svého náhle tříštil.

Však vždy síla jakás neodolná
bránila mně vzpružiti se v skok,
tajná ruka zachytla mne zvolna,
předtucha mi zaklepala v bok,
a vše před kýženým smrti prahem
šeptalo mi: chceš být samovrahem?

Nechceš nikoho zřít nad hvězdami?
snad tam čeká stará tvoje máť,
otec, žena, dítě! či to klamy?
nezoufej, ta pásma nepohať,
jež vás všecky upoutala k sobě
ať to v živobytí nebo v hrobě!

Chceš se vraždit, abys zniknul strachu?
Ó jak zmámen jsi, ó jak jsi chor!
Vzmuž se, zaplaň jiskrou v bídy prachu,
staň se rekem, jařmu duše vzdor
vítěz žitím nad podloudnou smrtí,
sic tě opak na věčnosti zdrtí! —

Zvítězil jsem; ale na čas pouze.
V také chvíli vše mne hnalo zpět,
abych v smrti plamenité touze
líbal hošků sesinalý ret;
dnem i nocí nazpátek jsem kvapil,
bych své dítě opět v náruč lapil.

Však zde hůř zas bylo nežli venku,
každý líbek, každý oka hled
chvěl mou duší, jako při odenku
chrobák lístkem, na odnož když sed,
a mé srdce po ostnatém cestí
zase pospíchalo do bolestí.

Vše mě rvalo, třelo hroznou mukou:
bílý den mně šípal v hněvný zrak,
noc mně hrozila svou černou rukou,
vítr bušil v hlavu mou a znak,
a v sluch zpívala mi meluzina:
Umři raděj, umři, ztratils syna:

Chtěl jsem prchnout dále z oné koby,
kde byl pohřben celičký můj svět...
ne, to nelze, ať jsou dva zde hroby,
umru s tebou, hochu; hrstku let,
jež mi ještě kyne, s beder střesu,
ani krok ji odtud neponesu!

Chyt jsem pušku, ránu ukrývanou
do hlavně mi ručí tiskl chvat,
byl jsem hotov, dřív než hvězdy vzplanou,
se svým jedináčkem umírat,
a již k němu ukláním se tedy,
abych celoval ho naposledy.

Líbám ho a v slz mých proudné síle
v ráz se oteplila chladná tvář,
na očkách dvě mušky zabloudilé
vstříc mi nesly kmitnou svoji zář,
a jak stejně s mou by cítil mukou,
pohnul chlapeček můj ztuhlou rukou.

Vánek plavým pohrával mu vlasem,
a když jsem jej na svá prsa vzal,
zdálo se mně, jak by pololhlasem
„Nevraždi se, otče,“ šepotal,
„či se ti snad báchorkami zdají
všecky zvěsti o nebi a ráji?

Co se stalo, vše je z boží rady,
odpočiň si, vejdi na úkoj
v naše milé pošumavské sady,
tam u matky přírody se hoj,
napij svěžesti se z krásy její,
jak raněný jelen při ručeji.

Doufej v boha!“ — Puška klesla z ruky,
a já na synkovo tělo kles,
srdcem mým jak lahodnými zvuky
ohlas dětských písní by se nes,
jež jsem druhdy v chrámě s otcem zpíval:
„Hospodin zná pláče tvého příval!“ —

Stichl jsem, a jako topol štíhlý,
když jej hněvný obletuje mrak,
v němž se blesky blízké smrti zlíhly,
tiše v nebe noří vlhký zrak,
tak i já chtěl zírat ve svém želi
v ústret smrti — svému spasiteli.

XXII.

Ven jsem vyšel skrejše na zápraží,
zkonejšen byl veškeren tvorstva ruch,
měsíc tiše ubíral se k stráži
berušek svých na jásavý luh,
který perličkami mléčné dráhy
čarodějné podával jim vláhy.

Jako David Saulovi když hrával,
aby hněvný skonejšen byl král,
tak hlas přírody se v píseň dával,
tak mi na paprscích luny hrál
bílý anděl píseň tajuplnou,
a mír vzrůstal každou struny vlnou.

Cítil jsem, že se mnou vánci duli,
sdílně šeptal dalný proudu var
prchající z obejmutí ruly,
jíž svůj poklad perlí nechal v dar,
a mír tvorstva, zahnav žal a muku,
na skráně mi vložil jemnou ruku.

Vše tak ticho, i má duše stichla,
vše mně připadalo jako sen,
který matka ponejprvé vdychla
dítku svému do kmentových plen,
by je vlákna, hrubšími jež zbyla,
do hedbávných ruček netlačila.

Všecko, všecko prchlo, co mne rvalo:
rozruch pomsty, samovraždy vír,
jak by hvězd mi v duši napadalo,
celou bytost moji ovlád mír;
jenom na paprscích luny v stráni
zněla vánkem píseň odříkání.

Dal jsem hlavu do studených dlaní;
Věčný bože, zbav mne hříšných skvrn!
V tom hvizd jakýs rozléhal se strání!
slyším dupot, snad to plachý srn,
ne to kroky, mládí vzdychá v sklopu,
a dva stíny vešly do příkopu.

Snad mne stihly, abych za pokutu
vytrpěl, co sesláno mi v trest?
Buďsi! život můj byl plný rmutu,
vypiju, co náklonkem v něm jest;
pojďte, pojďte, nech dle zásluh beru
a svou hlavu skloním pod sekeru.

V před jsem kročil, stíny sdružily se —
v tom měsíce přitlumená zář
zjasnila mi jedno čelo lysé,
více, dvoji zdivočilou tvář
a já hrůzou zůstal omráčený:
s ďáblem čert — vrah dítka a vrah ženy!

Dělili svou kořist uloupenou —
a já zlícen vzal jsem pušku v líc:
pomsto boží! s takovou dnes cenou
utýrané duši vcházíš vstříc,
smířena buď utrpení doba,
nuže padni jeden neli oba!

Však mé srdce zachvělo se náhle,
plachý měsíc sivý přelet mrak,
v sivé noci, dálné přerozsáhlé,
utkvěl, jak by maně, plachý zrak,
a vzdech větru spěchavšího svahem
šeptal jak dřív hošek: Nebuď vrahem!

Nebyl jsi jím, domněnka jen pouhá
trhala ti srdcem, hleď, jsi prost,
a přec pohání tě děsná touha
padnout z plna v boží nemilost?
teď chceš konat, co tě dříve třelo,
sotva se ti nebe otevřelo?

Nevraždi jich! Chceš jim roveň býti
neznajícím hrstku lidských práv?
Pomsta? křivda? nech ta slova zníti,
hlucha jsou a třísní tvorstva háv,
nezatrať jich smrtí svoji duši,
v sporu tom ti soudu nepřísluší!

Zanech zákeřníky pomstě větší,
nechať bezvina tvá přijde v jev,
kterou rudý kámen nedosvědčí
ni tvůj pláč, jenž chvíval hlavou dřev,
ani žena, kterou hlína kryje,
nech, čin vlastní s tebou usvědčí je!

Bezvolně mi ruka dolů klesla,
však než hlavu svou jsem v dlaně klad,
již se z houští dvojí rána nesla;
zírám v příkop, četař střelen pad,
druhý zbojník skokem prchá ruče —
četníkům a strážcům do náruče . . .

Lapen, svázán, jako netvor dravý,
zařval vztekem, že se zachvěl bor,
snad v úkrytu jeho dračí hlavy
vražda vešla s násilnictvím v spor,
komu dřív a komu právem více
větší patřila by šibenice.

Klek jsem na zem, zakryl v prachu tváři,
pomstil mne i chránil hospodin,
a já zřel, jak v luny bledé záři
jemně usmíval se stuhlý syn
a svým tichým rtíkem prosil sladce:
„A teď, otče, pochovej mne k matce!

Zažeň, zaplaš útrap hejno supí
slunečnými šípy krásných dob,
až se ti zas bolest v ňádro skupí,
přijď si pohovořit na náš hrob,
tam snem jarním v náruč se ti vrátí
Jeník tvůj a zlatá jeho máti!“ —

A tak bylo. Musím tamo záhy,
pudí mne to, abych na rov klek,
sprahlé oči potřebují vláhy,
sprahlé srdce víry paprslek,
sprahlá mysl útěchy a klidu,
jinde toho všeho nedobydu! —

XXIII.

Těžko jsem se loučil s drahým tělem,
v posled nejkypří mu snesl mech
pokropený radostí i želem,
a té noci hned jsem ke vsi sběh,
dřív však sluj tu dobře zatarasil,
abych přede zvěří skvost svůj spasil.

Vposled skulinkou jsem hleděl v kobku,
jako Abraham, když nořen v žal
ženu svoji v prostou skalní hrobku
chvějící se rukou zazdíval,
a vzdech jeho místo zvučných zvonů
pláč roznášel vůkol po Hebronu. —

Šel jsem za strážníky pílí ručí,
udal jsem se i svůj srdce dluh,
a již za trest zkypělé dřív žluči
s vrahem v jedno upoutal mě kruh;
on se smál a klnul, když nás vedli,
leč mé oči tiše v nebe vzhledly.

Hanba ta mi byla jako smrtí,
já ji nesl, zasloužil jsem trest,
kdo si boha sám v svém nitru drtí,
mnohem ukrutnějším vrahem jest!
Byl jsem tedy tich; jen srdce plání
výš se neslo s prosbou: smilování!

Vše ostatní bez toho již znáte:
zbojník věšen, v můj však soudu den
odvětil sbor kmetský po třikráte
na otázky práva: „Nevinen!"
Hoch můj pohřben, já sám v tichém bolu
z jeskyně ho v náručí snes dolů.

Zase jsem s ním hovořil, jej líbal,
vinul, tisknul — k matce v růvek klad,
a když jsem se za rakvičkou shýbal,
celý život můj v tu hloubku pad,
kde se žal i radost naše ztrácí...
Víte všecko... svítá! k práci, k práci!

XXIV.

Tak dohovořil bledý muž,
a v tváře zkamenělé rysy
vzpomínky podvojená druž:
dvě velké slzy skočily si;
však dřív než v lesku posledních
těch ohňů přešly v rubín skvělý,
již rýhou líce dolů sjely,
leč on svou sivou hlavu zdvih,
jak ptát by se chtěl sosen tmění:
Je konec strastem mým, či není?

Žár ohně zvolna uhasínal,
až povždy menší jeho žeh,
jenž dřív jak zlatý oř se vzpínal,
jak plivník v popel sobě leh
a samolibě tím se těšil,
že v jiskrách sobě zapelešil.

Vše ticho, v kruhu lidí těch,
hlas neozval se; ruku v čele
a v oku slabých ohňů žeh,
zřel každý tiše do popele,
leč já jsem ponořil svůj zrak
v tu hloubku utýrané duše,
jež bolestně, jež trpce tak
jest oklamána v každé tuše.

Má ňádra byla bez poklidu,
já myšlenkami dál se nes:
či nebyl muž ten synem lidu,
jenž v žádných strastech nepokles,
ač cizotinou obetkán
a týrán, sužován a štván?

Ten lid on těší se a doufá,
nech stále stíhán křivdou zlou,
on též, kde jiný mře a zoufá,
výš pozvedá se modlitbou;
on též, když tísněn ze všech stran,
jen písně roní z duše ran,
a vše, co štěstí jeho ruší,
i pomsty žár v své tají duši;
on též, když honěn božím hněvem,
a činem zášti porážen,
své rány vyléčit chce zpěvem,
ač ví, že vavřín ukraden
zas z jeho bude hrdých skrání,
a doufá přec — i v umírání.

On šetří též tu šelmu dravou,
zle drtící mu zpěvný rod,
a důvěry pln kráčí vřavou,
jak Kristus vlnobitím vod;
on doufá též: Bůh všecko vodí,
Pán sílu dá a zničí vztek!
a jásá, když mu naděj hodí
v klín hrsť těšínských jablíček.

Leč pláčem hyne v sebe víra
i pružnost srdce, hlavy vzlet,
až všecko zvolna odumírá,
a kolem nový letí svět,
jenž křídlem v leb mu zaburácí:
„Nech pláče! Víš, kde vše se ztrácí,
co lidstvo tře? Jen v práci, v práci!"

V tom vytrhnul mne hostitel:
„Teď, pane, pomoci vám není,
však stalo se tak, jak jste chtěl,
a za několik hodin snění,
v němž bílé zastihlo nás ráno,
kus života vám aspoň dáno.

Mně slunce let a práce chvat
lid lidem káže vystřídat,
a také já chci trochu spáti,
tož musíme si s bohem dáti.
Zde v rozloučenou číši vína!
tou posilněte k chůzi plec,
než s horského vám slézti týna;
však bez vůdce jít nelze přec!
Náš Javorník vám cestu poví,
vždyť zná ji věru křížem v kříž.
vy, druzi, shrabte popel již,
v čas přijde na vás zážeh nový.“

I loučil jsem se rukou dáním,
a po mém boku kráčel už,
bych nezabočil k jiným stráním,
jak horská jedle rostlý muž,
již blesk svým žhoucím klínem spálil,
leč nezdrtil a nepovalil.

„Aj svítá,“ pravil, „den se blíží,
už modlitbu svou šepce hvozd,
mlh řada nad strouhou se plíží,
a v houštině se ozval drozd;
už v osvěženém rosou bučí
vždy hemží se to víc a víc,
dni krásnému to v ústret zvučí
v svém chrámě hejno pěnkavic!“

A zase pozřel k nebi vzhůru
a nad hlavou svou ruku zdvih:
„Ba věru, všecku zahnal chmuru
svým teplým dechem nový jih!“
a obrátiv se ke mně pravil:
„To pěkný bude dneska den,
a jestli jste se včera znavil,
dnes budete zas vyhojen
v tom našem čarodějném ráji;
ó pohleďte v ten krásný zjev,
jak větve buku vstříc vám vlají,
ba každá jako korouhev,
v jíž hedbáv skvostně zelenavý,
těm zřídka věren výšinám,
paprsek sluncem usmívavý
svým zlatem vyšil: Vítej nám!
a třeba že jste nespal dnesky,
to věřte mně, jsem starý druh:
ty naše krásné lesní stezky,
ty naše bystřiny, náš luh,
a květy, jež ho téměř stelou,
ty osvěží vám duši celou!

A věřte mně, kdo srdce nemá
pro krásy nejluznější zjev,
čí ústa zůstávají němá,
když u přírodě hárá krev,
kdo velebnější síně hledá,
než smaragdový tento týn,
ten útěchy své duši nedá;
v ni satan vždy svůj vrže stín,
že s bohem napořád se sváří
a vyčítá mu vlastní pych,
až kleče dovléká se v stáří
zpět po přírody kročejích.

Ach, v takém čarodějném chrámě
je člověk míň než mravencem,
i výšli povznáší své rámě
a ssinalým se modlí rtem;
ba on je míň než lístek rudý,
jenž za jeseně dolů pad
a neví odkud, kam a kudy,
a neví, proč zde žil a vad;
a neví, proč kdys v hrdé pýše
chtěl býti více nežli kmen,
jenž setlev tajemně a tiše
sty jiných hned je nahrazen!...

Jsme na cestě, jíž neztratíte,
vždyť neděli se, já jdu k svým,
a v lesa pěkném ránu, víte,
je ze dvou jeden zbytečným;
tu člověk přemýšlí a bádá,
a tak jak proudí jeho krev,
buď že si zkázku žití skládá
anebo pohřební svůj zpěv!“ —

A dal mi mozolnou svou ruku,
já stiskl ji a bral se dál —
když tkal jsem píseň prostých zvuků,
on smuten před mým zrakem stál.

O chemické synthesi.

Píše

Zdeněk Jahn.

(Dokončení.)

III.

S tohoto hlediště dějinného snadno oceníme nynější skvělý stupeň vývoje, k němuž bylo chemii dospěti, nežli probrala se z tak chudičkých počátků, kde při každém kroku setkávala se s nejistotami novými a s překážkami téměř nepřekonatelnými. Vzpomenemeli ale rovněž také všech záhad, kteréž dosavade zastřeny jsou rouškou tajemnou, snadno uznáme, že náuka chemická ještě velikých výsledkův v budoucnosti se dodělá. Co bylo dříve záhadou největší, t. j. strojení látek ústrojných z nejjednodušších součástek jejich, z prvků samotných, podařilo se provesti v letech nedávno uplynulých u velikého počtu látek, kteréž bytosti živé v útrobách svých zplozují. Nynější badatelé snaží se pochod analyse obrátiti, totiž látky, kterých nabyli rozkladem složitějších ústrojnin, zase sloučiti, užívajíce při výzkumech těchto působení sil známých, jichž přispěním nabýváno dosavade jen sloučenin nerostných.

V oboru chemie nerostné nemají synthese velikých obtíží a celkem dosti snadno lze skládati sloučeniny nerostné z prvků, které rozborem v nich vystiženy byly. Synthese ústrojnin setkávala se drahně času jen s nezdarem a tudy zdálo se, jako by nestačovaly dosavadní zákony chemické k vysvětlení výjevův v tělech oživených a jako by látky ústrojné do nejtajnějšího nitra svého měly vštípeny zcela zvláštní ráz, od čehosi zcela neznámého, nepostižitelného, jež jediné po čas života prvky nabádá k vytvořování četných ústrojnin. Ono tajemné cosi obdrželo jmeno „síla životní.“ Činnost síly té byla nepochopitelna, nebyloť lze ji polapiti při činu některém. Ona řídí všecky pochody v živých tělech a jest nám právě tak neznáma, jako jindy Paracelsův „archaeus“, o němž věřilo se, že sídle v žaludku, spravuje trávení, pohyby i duši lidskou. Náhledem tímto — který sice nic nevysvětlil, ale přece neznámou příčinu dějův v tělech živých zvučným jmenem opatřil — zdržela se věda v pokroku svém asi tou měrou, jako scholastickou filosofií středověkou anebo planým rozumováním, ježto sobě v prvých desítiletích nynějšího věku osvojilo jmeno „přírodní filosofie.“ Málo kde dospěla pouhá spekulace o výjevech a podstatě hmotného světa k výsledkům skutečnosti tou měrou odporujícím, jako právě v chemii a nikde také nepřinesla methoda slavného Bacona Verulamského, beroucí se cestou indukce, tak skvělého ovoce jako ve vědě této. Němečtí „filosofové přírodničtí“ nekonali pokusův žádných, ale snažili se vystihnouti pravdy všehomíra zcela pohodlně sebevědomou spekulací a oděli pak výmysly své v řeč tajemnou a mlhavou, jež upomíná valně na dobu kabalistické alchemie, o jejichžto spisech neví se, majíli slova proto, aby nějakou věc vysvětlily anebo aby jí spíše zatajily. Nebude tuším nezajímavo,

položímli tuto některé výmysly německých filosofův přírodnických, jež týkají se chemie. Nejlépe obráží se duch té podivné filosofie ve spisech Heglových a Schellingových, z nichž vyjímám pro seznání toho směru ducha lidského, následující příklady. Schelling ve spise svém Die Wissenschaftslehre o vodě praví: „Das Wasser enthält ebenso, wie das Eisen, nur in absoluter Indifferenz, wie jenes in relativer, Kohlen- und Stickstoff, und so kommt alle wahre Polarität der Erde auf die Eine ursprüngliche, Süd und Nord, zurück, welche im Magnet fixirt ist.“ Na jiném místě praví zase: „Das Thier ist in der organischen Natur das Eisen, die Pflanze das Wasser. Denn jenes fängt von der relativen Trennung (der Geschlechter) an. Diese endet darin. Das Thier zerlegt das Eisen, die Pflanze das Wasser. Das weibliche und männliche Geschlecht der Pflanze ist der Kohlenstoff und der Stickstoff des Wassers.“ — Hegel o pochodu chemickém píše: „Wenn die Elektricität der zerbrochene Magnetismus war, indem in ihr die entgegengesetzten Pole selbstständige Körper sind, an welche die positive und negative Elektricität vertheilt ist, und ebenso der Indifferenzpunkt, als die Explosion eines indifferenten Lichts für sich existirt, so ist der chemische Process dagegen die Totalität des Gestaltens. Wir haben zwei selbstständige Körper, die mehr dem einen oder dem andern Extrem angehören, dem Metall oder dem Schwefel, sich in einem indifferenten Medium begegnen und durch Aufgebung ihrer abstracten Einseitigkeit, in die sie das Medium zersetzen, zu einem dritten Körper sich verbinden, der die Totalität und Neutralität der Gegensätze ist; — der dynamische Process in seiner höchsten Vollendung.“ (System der Wissenschaft: Naturphilosophie). K takovým koncům dospívá každé hloubání o věcech přirozených, kteréž hledí pravdu bez ohledu k přírodě samé jen a priori vystihnouti. Že však rozumné náhledy filosofické, jež jsou v úplném souhlasu s právy zdravého rozumu, vědám přírodním hojného užitku přinesti mohou, o tom svědčí vyznání největšího chemika německého. Liebiga, že jediná zásluha jeho leží v tom, že řídil se podle zásad přírodozkumu, kteréž položil výtečný John Stuart Mil ve spise svém A System of Logic a že je obrátil k několika zvláštním případům.

Dokud byli badatelé nuceni uznávati platnost zvláštní síly životní, nemohli také jinak, než uznávati dvě na sobě nezávislé chemie, chemii nerostnou a organickou. V chemii ústrojné pak přidržovali se zcela opačného postupu, nežli byl onen, kterýž sledovali v chemii nerostné, kde počínali s výzkumy svými u prvkův a pokračovali od nich pak ke hmotám složeným. Postup v chemii ústrojnin zůstal takový, jakým byl i vývoj této náuky. Ještě do r. 1860 myslili badatelé, že dlužno jim vycházeti od látek složitějších, od prvotných ústrojnin, kteréž hotovy jsou v přírodě a že tyto jsou jaksi úhelnými kameny celé budovy, na nichž dále stavěti se může anebo kolem nichž dlužno seřaďovati ústrojniny jednodušší, kteréž rozkladem oněch vznikají. Tak postupovalo se tehdy ku př. od buničiny a škrobu k cukru, od cukru k líhu, od líhu k uhlovodíkům; od látek nejsložitějších šlo se k jednodušším a nejjednodušším hmotám, v jaké rozborem lze je rozložiti. Slavný francouzský badatel Laurent praví v příčině té: „Chemik béře se cestou opačnou jako rostlinná příroda.“ Asi před více než třiceti lety seřa-

ďoval jiný slavný badatel francouzský, jmenem Gerhardt, sloučeniny ústrojné do soustavy, jíž udělil jmeno „échelle de combustion“ (stupnice spalování). V stupnici této nalézají se nejvýše látky složení nejspletenějšího, jako hmota mozková, bílkovina, vláknina a j. v. a nejdoleji pak umístěny jsou voda, kysličník uhličitý a čpavek. Mezi nejvyšším a nejnižším stupněm nalézá se pak neomezený počet členů přechodních. „Působíli ve vyšší členy této stupnice činidla spalovací (okysličovadla), praví Gerhardt, stoupáme po stupních dolů, t. j. proměňujeme ony látky v ponenáhlém, ale ustavičném postupu v ústrojniny jednodušší, spalujíce na spůsob ten části jejich uhlíku a vodíku.“ Jinde pak líčí Gerhardt úkol chemikův slovy následujícími: „Chemik koná opak přírody živé; on spaluje, ruší, on rozkládá; síla životná sama skládá; ona staví znova budovu, zbořenou ději chemickými.“ Jestliže někteří chemikové v oné době, kdy panovaly myšlenky vzpomenuté, přece brali se cestou obrácenou, byli nuceni uznávati, že jednodušší látky mají týž původ fysiologický, jako ústrojniny složitější, poněvadž nedovedli ony bez těchto strojiti. Užívajíce za základ prací svých plodiny přírody oživené, nebyli s to, vymaniti se z oboru, kterýž přísluší více přírodopisu nežli chemii.

Jak již dolíčeno bylo, mělo rozeznávání chemie nerostné a ústrojné hlavně původ svůj v tom, že v chemii nerostné byla synthese možna, kdežto v oboru ústrojnin dlužno bylo pokládati ji vůbec za nemožnou. Byloť se podařilo sice dosti záhy vyrobiti některé látky, ježto ve všem srovnalé jsou se sloučeninami přirozenými. Močovina jest nejstarším příkladem takové synthese, neboť byla r. 1828 ustrojena přímo z prvkův svých od německého badatele Fr. Wöhlera. Avšak synthese této a jiných jednoduchých, na rozhraní mezi ústrojninami a látkami nerostnými stojících sloučenin, nestačí ještě, aby záhadu synthese rozluštily. Praviť v příčině té Berzelius: „Třeba se nám budoucně podařilo vyrobiti některé podobné zplodiny z čistě nerostných látek, přece zůstane takové neúplné nápodobení povždy příliš nepatrným, abychom kdy doufati mohli, že dovedeme uměle strojiti ústrojniny a že budeme moci potvrditi synthesi skrze analysi, jakž podobné se daří v nejčastějších případech v říši neústrojné. Nejvíce překážek k zdárnému provádění organických synthesí stavěly ústrojniny samy. Sloučeniny nerostné odporují účinku sil dosti mocných, kdežto složitější ústrojniny velmi snadno se ruší, působíli v ně činidla sebe slabší. A právě tato veliká nestálost a přesnadná proměnlivost ústrojnin nejvíce přispívaly k tomu, že neustávali badatelé přidržovati se síly životné, bez níž nemohli sobě úkazy v tělech oživených spůsobem uspokojivým vysvětlovati. Osamělé synthese, kteréž po různu prováděny byly, nestačily nikterak k tomu, aby uznávány byly i v přírodě živé tytéž síly, které ovládají svět neústrojný. Chemikové vším právem za pravdu pokládali, že jen tehdy bude lze připustiti v chemii nerostné i ústrojné tytéž síly, až bude možno dokázati, že ústrojniny tvoří se za působení týchž sil, které zplozují četné sloučeniny nerostné, a pak až bude lze bráti se v chemii ústrojné touž drahou, kteráž v chemii nerostné k tak skvělým výsledkům vedla.

IV.

Dokud neuměli chemikové různé ústrojniny z prvkův jejich skládati, zabývali se rozklady, jaké ústrojniny za účinkův a podmínek různých podstupovaly, zkoumali látky, kteréž v průběhu takovém vznikají, a podle zkušeností, jichž ponenáhlu nabývali, hleděli výsledky prací svých uspořádati v přehlednou soustavu látek ústrojných. Že ale v postupu takovém věda jen jednostranně vyvíjeti se mohla a že vědomosti přes všecky namáhavé, důvtipné a znamenitý užitek poskytující práce, založené toliko na rozboru chemickém, zůstaly jen neúplnými a kusými, jest na bíledni. Rozbory ústrojnin mohly býti jediné tenkrát za úplné pokládány, když by potvrzeny byly úplnými synthesemi. Nález synthese nemohl však rázem učiněn býti. Bylo dříve třeba ony ústrojniny do podrobna seznati, nežli mohlo se pomýšleti na možnost synthese jejich. A nežli o možnosti této a po té o povšechných methodách skladby chemické jednáno býti mohlo, bylo nutno dokázati, že, co jmíno bylo nemožností, není než neumělostí naší a že rozhojněním prostředků vědeckých i obzor náš se rozšíří a výzkumu nové cesty se vyměří. Toť právě zásluhou nedávno uplynulých let, že valně proměnily názor náš o světě hmotném. Netušené dříve, znamenité úspěchy prací chemických, jež vykonány v době nepříliš vzdálené, valně přičinily k opuštění náhledů zastaralých, s nimiž stále podstupuje vítězné boje duch lidský, jenž k poznání pravdy nové dráhy sobě klestí a po nich vždy hlouběji do tajů všehomíra vniká. Synthese organické dařily se častěji, i hledána páska, která by děje dosud ojedinělé spojovala a vedla k povšechným výsledkům. K strojení prvotných ústrojnin užilo se z počátku ústrojnin složitějších, jež se rozložily v nové látky jednodušší anebo proměňovaly se jedny ústrojniny v druhé, mající podobné složení chemické. Po té připravovaly se složitější ústrojniny sloučením dvou jednodušších látek. Posléze skládány látky přirozené ze svých prvků, což jest pochodem sice nejobtížnějším, ale také nejvděčnějším, neboť jedině způsob ten jest synthesí úplnou. V případech nejčastějších nutno spojiti řečené tři pochody. Z prvků připraví se jisté sloučeniny, od nichž po té vychází se k jiným pracím. Sloučíli se tyto látky, uskuteční se na způsob ten nové synthese a rozložíli se ony látky složitější, nabývá se tak prostředkův ke strojení umělému jistého počtu ústrojnin.

Nejsnáze lze připravovati veliký počet ústrojnin, rozložíli se sloučeniny složitější anebo proměníli se jisté látky ve hmoty podobného chemického složení. Na způsob ten lze ustrojiti velmi mnoho přirozených látek z malého počtu složitějších těl. Již ku konci minulého věku známo bylo, že škrob lze snadno proměniti působením zředěných kyselin v cukr hroznový. Též známo bylo, že cukr mění se, vaříli se s kyselinou dusičnou, ve zvláštní mocnou kyselinu, o kteréž Scheele dokázal, že jest totožna s přirozenou kyselinou šťovíkovou; týž badatel obdržel z této kyseliny a ze salajky zvláštní sůl, kteráž ve šťaveli a šťovíku jest již hotova (sůl šťavelovou). Kvasíli roztok cukru, dostáváme líh čili alkohol; působíli v líh kyslík, proměňuje se nejprvé v kapalinu vůně dusivé, řečenou aldehyd; tento přibírá kyslík a přetvořuje se v kyselinu octovou,

obsaženou v octě. V nynějším věku nalezen dle spůsobův líčených veliký počet ústrojnin. Tak ku př. shledalo se, že jest veliký počet látek, podobných obyčejnému líhu nebo alkoholu, které mění se jako onen nejprvé v určitý aldehyd a pak ve zvláštní kyselinu. Podle spůsobu řečeného nalezeno, že salicin (látka hořká z kory vrbové) mění se snadno v alkohol saligenin, kterýž opět působením kyslíku obrací se v silici tavolníkovou, ježto jest aldehydem, a z poslední sloučeniny dostává se okysličením dále postupujícím kyselina salicylová. Přeměnami podobnými získalo se i z jiných látek nových sloučenin, kteréž známy byly jako součástky zvířat nebo rostlin. Veškery takové přeměny směřují k tomu, aby původné složitější látce ubralo se uhlíku nebo vodíku nebo aby přičinilo se k ní kyslíku, čímž vznikají vždy sloučeniny jednodušší než ona. Byť i pomocí proměn těch dostalo se mnoho nových látek, přece nepřísluší jim názvu synthese, neboť nemůže se tento spůsob strojení ústrojnin obejíti bez přirozených ústrojnin.

Mnohem důležitějším krokem k dosažení úplné skladby jsou synthese částečné, které záležejí v tom, že sloučením dvou jednodušších ústrojnin strojí se látka složitější. Částečné synthese zakládají se přímo na rozboru ústrojnin. Často zbíhá se, že vznikají rozkladem přirozeného těla dvě jednodušší sloučeniny. Bylli rozbor tento zcela přesný, možná pak postup jeho obrátiti a z obou látek jednodušších prvotnou látku složiti. Seznali jsme již dříve (v. str. 433), že rozkladem líhu tvoří se uhlovodík těžký a voda. Pouštíli se uhlovodík těžký (obsažený ku př. ve svítiplynu) do kyseliny sírové, pohlcuje se jí; zředíli se pak kyselina ta vodou a překapujeli se směs tato, dostáváme opět líh. Podobným spůsobem složily se z jiných uhlovodíkův a z vody četné alkoholy. V moči býložravcův jest hojna zvláštní kyselina hippurová; zahříváme-li roztok kyseliny této s kyselinou solnou, dostáváme kyselinu benzoovou a zvláštní hmotu sladkou, ježto slove glykokoll (cukr klihový); sloučením obou těchto těl nabýváme opět kyseliny hippurové. Takové částečné synthese vedou zhusta k nalezení vhodných spůsobův, dle nichž možná strojiti hojně a levně látky v přírodě jinak vzácné a proto i drahocenné. Seznalo se ku př., že kyselina salicylová, pálíli se s vápnem, rozkládá se snadno ve fenol, kyselinu karbolovou a v plyn uhličitý. Fenol však jest látka, jíž hojně z dehtu dobýváme. Znamenitý badatel Kolbe nalezl, že lze pomocí fenolu a kysličníku uhličitého zase skládati kyselinu salicylovou, a od té doby vyrábí se tato jindy vzácná látka hojně v továrnách. Není nám lze pro obmezenost místa vypočítávati všecky částečné synthese, které hlavně v posléze uplynulých dvacíti letech provedeny byly. Později povšimneme si jen synthesí látek takových, které v době novější nabyly velmi rozšířeného užívání anebo které v jiné příčině jsou zajímavy. Synthese, které teprvé v nedávné době uskutečněny byly, vynikají také tím, že užívají pochodů takových, které záležejí na působení účinkův slabých a nenáhlých, ježto mají v delší době průběh pravidelný a vedou tak jistě k cíli kýženému, kdežto jindy užíváno v organické chemii hlavně činidel mocných a rychle působících. Na dráze prvé blíží se badatelé v jisté příčině k oněm podmínkám, za kterých v přírodě samé tvoří a přeměňují se prvotné součástky těl živých. Památným úkazem při vývoji synthese organické jest také, že

čelní badatelé všech ve vědách pokročilých národův mají, jako shledává se i v jiných odborech duševné činnosti, na pracích těchto skvělý podíl Slyšímeli slavná jmena čelných badatelův v oboru synthese, jakými jsou z Francouzův: Berthelot, Cahours, Deville, Dumas, Pelouze, Persoz, Schützenberger, Wurtz a j., z Vlachův: Cannizzaro, Chiozza, Piria a j., z Angličanův: Faraday, Frankland, Perkin, Maxwell Simpson a j., z Němců: Baeyer, Graebe a Liebermann, Hofmann, Kekulé, Kolbe, Liebig, Lieben, Fittig, Erlenmeyer, Schorlemmer, Wöhler a j., z Rusův Butlerov a j. v. — rozpomeneme se na krásná slova slavného chemika anglického, H. Davyho: „Věda, podobně jako příroda, které náleží, není omezena ni časem ni prostorem, ona patří světu a není vlastnictvím ni kraje ni věku žádného.“

Veškery synthese částečné užívají za základ jednodušší látky ústrojné, které strojí se samy rozkladem ústrojnin prvotných, ježto v živých tělech jsou již hotovy. Nejvyšším vrcholem všech snah takových jest ale dosažení synthese úplné, t. j. nalezení přiměřených spůsobův, dle nichž daly by se strojiti ústrojné sloučeniny buď přímo z prvkův (z uhlíku, vodíku, kyslíku a dusíku) anebo ze sloučenin nerostných, z nichž rostliny takové látky skládají (z vody, kysličníku uhličitého a čpavku). Až do r. 1860 byly známy pouze dva příklady synthese úplné; r. 1828 dovedl Wöhler v Německu připraviti močovinu z prvkův jejích a r. 1845 složil Kolbe kyselinu octovou také přímo z prvkův. Synthese tyto zůstaly však ojedinělými, ježto badatelé v těch dobách měli zřetel svůj obrácený k pracím jiným, jež pokládali za důležitější. Rozřešením záhady úplné synthese zabýval se před r. 1860 pouze snad jediný M. Berthelot ve Francii, jenž užil všech nálezův, učiněných na poli synthese, aby založil spolehlivou a přehlednou soustavu pro tento směr náuky chemické. M. Berthelot uložil výsledky důmyslných prací svých nejprvé ve spise Chimie organique fondée sur la synthèse (1860). Před zpytatelem tímto, jejž lze právem pokládati za zakladatele úplné synthese v chemii ústrojnin, byly náhledy o synthesi namnoze spleteny a u větší části chemikův nepožívaly přízně. Berthelot byl prvý, jenž jasně vyložil a přesně omezil povšechné úlohy synthese, jakož byl také prvý, jenž na základě prací svých vlastních vylíčil všeobecné methody synthese organické. Nyní béře se většina badatelův po drahách, jež Berthelot sám byl razil, any myšlenky, jím po prvé pronešené, došly uznání obecného. Tak se pravdy, vypátrané slavným chemikem francouzským, staly údělem celého bádavého světa, jemuž v budoucnosti zajisté užitek veliký přinesou. V následujících řádcích vylíčíme nejdůležitější myšlenky a spůsoby synthese organické dle názorův a prací Berthelotových.

V.

Příroda nahromadila v tělech živých veliký počet ústrojin, ale ještě více takových látek bylo připraveno umělým spůsobem, tak že již nyní sloučeniny ústrojné tvoří řady téměř nepřehledné. Dle nynějších zkušeností lze souditi, že ještě větší množství látek takových objeveno bude. Tak stačí jisté povšechné návody k strojení několika set tisíc

různých zásad a pomocí jiných dějův chemických možná připravovati několik set milionův těl s mastnotami srovnalých atd. O velkém počtu strojených ústrojnin ví se zcela bezpečně, že jich nikdy nenalezneme v přírodě, a přece jest zkoumání takových látek velmi důležito, ano vede k úplnému seznání ústrojnin přirozených. Tyto jeví se jako členy jednotlivé velmi rozsáhlých řad sloučenin strojených. Zkoumáním ústrojnin přirozených i strojených nabyla organická chemie v posledních čtyřiceti letech bezpečných základů k vědeckému jich přehlednutí a roztřídění. Berthelot roztřiďuje látky ústrojné dle vynikajících vlastností jejich v osmero základních vzorův nebo funkcí chemických, k nimž bude lze přidružiti také látky nové, jež dle nynějších vědomostí ještě možny jsou. V každé takové větší skupině ústrojnin vespolek srovnaných seřaděny jsou jednotlivé látky dle postupující složitosti své, a proto jest uspořádání takové základem pro synthesi jejich.

Nejjednoduššími ústrojninami jsou *uhlovodíky*, t. j. sloučeniny pouze dvou prvkův, uhlíku a vodíku, jako na př. acetylen, uhlovodík lehký, éthylen, benzol a j. v. Uhlovodíky, jichž zná se nyní veliký počet, slouží za základ chemické synthesi různých ústrojnin; je dlužno proto nejprvé připraviti, načež z nich možná dle spůsobův různých umění chemického strojiti všecky ostatní sloučeniny uhlíkové. Po uhlovodících následují ústrojniny potrojné, z uhlíku, vodíku a kyslíku složené, kteréž uzavírají se v tyto skupiny: *Alkoholy*, ježto slučují se s kyselinami ve zvláštní sloučeniny, které nazývají se éthery. Mezi alkoholy patří ku př. obyčejný líh, líh dřevěný, glycerin, mannit a j. v. Z alkoholův lze strojiti mnoho velmi důležitých sloučenin, pročež synthese jejich jest počátkem skladby jiných látek. Známost alkoholů jest tak důležita, že praví slavný J. Dumas v té příčině: „Nalezti nový alkohol a prozkoumati povahu jeho má týž význam v chemii ústrojné jako objevení prvku nového v chemii nerostné." Působíli kyslík v alkoholy, mění je v *aldehydy*, které vodík přibírajíce, snadno nazpět v alkoholy se proměňují. Sem hledí silice hořkomandlová, skořicová, kafr a j. v. *Éthery* vznikají z alkoholův, působíli v ně kyseliny, aldehydy nebo alkoholy. Sem patří látky, ježto udílejí příjemnou vůni vínu, hruškám, jablkům, ananasu, rumu a j. v. Dusičnaté látky ústrojné skládají dvě skupiny: *Ústrojné zásady*, jako chinin, morfin a pak též mnohé jiné strojené látky působení podobného, ježto vznikají, účinkujeli čpavek na alkoholy nebo aldehydy. *Amidy*, tvořící jinou skupinu ústrojnin dusičnatých, vznikají, zbavíli se sloučeniny kyselin se čpavkem určitého množství vody; sem hledí kyselina hippurová, bílkoviny a j. v. K řečeným sedmi skupinám ústrojnin přidružují se posléze sloučeniny *organokovové*, držící vedle prvkův organických rozličné kovy. Sloučenin těchto nabývá se, působíli kovy v jisté éthery. Zcela zvláštní ráz udělují chemii ústrojné zvláště prvé dvě funkce organické, t. j. uhlovodíky a alkoholy, pro něž nenacházíme srovnalých sloučenin v chemii nerostné. Uhlovodíky a alkoholy jeví se býti hlavními základy chemie organické. Kolem nich seřaďují se všecky ostatní ústrojniny spůsobem jednoduchým. Jakmile podaří se strojiti uhlovodíky a alkoholy, možno dle jistých přesných spůsobův chemického umění ze sloučenin těchto připravovati všecky ostatní. Vylíčíme snad nejlépe povahu a prostředky

souvěké synthese, když seznámíme čtenáře s rázem některých spůsobův, dle nichž spravuje se skládání obou řečených předních skupin sloučenin ústrojných. Přistupujíce k předmětu tomuto, nesmíme opomenouti jedné důležité podmínky, bez níž nedaří se žádnému podobnému pokusu. Máli totiž skládání sloučenin ústrojných míti průběh pravidelný, třeba k tomu obyčejně doby zhusta velmi dlouhé, kterou překonává se slabá slučivost, jíž poutají se spolu jednotlivé prvky v sloučeninách ústrojných. I v přírodě samé vymáhají síly slabé času tytýž nezměrného, majíli účinky jejich patrnými se státi; zvláště to platí o úkazech v živých tělech, které k uskutečnění svému potřebují obyčejně prodlení doby dosti dlouhé.

Uhlovodíky jsou sice nejjednoduššími ústrojninami, přece však strojí se z prvků svých nejobtížněji. Teprvé Berthelot nalezl r. 1858, kterak lze je strojiti přímo z uhlíku a vodíku. K účelu tomu užívá dvou obecných spůsobův, buď vychází totiž od volných prvkův anebo béře za základ prací těch kysličník uhličitý a vodu, jichž příroda sama k témuž účelu užívá.

Povšimněmež sobě spůsobu prvého. Uhlík a vodík slučují se snadno za přispění elektřiny, při čemž vzniká uhlovodík acetylen, jenž drží vedle 12 č. uhlíku 1 č. vodíku. K účelu tomu vede Berthelot vodík do oblouku žhavého, z něhož sálá elektrické světlo; tu vzniká za těchto podmínek něco acetylenu. Plyn tento jest dosud jediným uhlovodíkem, jehož úplná synthese se zdařila. Poněvadž snadno uměním chemickým mění se v jiné sloučeniny, proto jest nejjednodušším i nejpřiměřenějším základem synthese organické. Acetylen slučuje se s vodíkem, kyslíkem, dusíkem, s kovy a mnohými jinými prvky, čímž vzniká celá řada ústrojnin. Povšimněmež si blíže, kterak přetvořuje se v různé uhlovodíky. Acetylen slučuje se s vodíkem, čímž vzniká plyn olejotvorný, éthylen, jenž drží vedle 12 č. uhlíku 2 č. vodíku. Tento nový uhlovodík lze snadno proměniti v líh; přistoupíli k němu ještě vodík, vzniká uhlovodík éthan (drží vedle 12 č. uhlíku 3 č. vodíku) a rozkladem přiměřeným zplozuje se za červeného žáru z éthanu uhlovodík methan čili plyn bahnatý neb báňský, jenž drží nejvíce vodíku (vedle 12 č. uhlíku 4 č.). Na spůsob ten dostáváme z acetylenu tři různé uhlovodíky; z těchto pak jeden snadno v druhé se přeměňuje, když pálí se s nadbytkem vodíku v rudém žáru; vždy vznikají vedle jednoho uhlovodíku v jistém množství tři ostatní.

Když v acetylen působí dosti silný žár, slučuje se určitý počet nejmenších částeček jeho v částečky uhlovodíků složitějších nebo zhuštěných. Zahříváli se acetylen v žáru temnorudém, vzniká z něho uhlovodík zhuštěný benzol nebo triacetylen, jehož pára jest třikráte hustější nežli acetylen. Z benzolu, kterýž strojí se z dehtu kamenouhelného, možná připraviti veliké množství látek důležitých, jako ku př. nitrobenzol, anilin, toluol a m. j., ježto jsou též již v dehtu obsaženy, z něhož jich překapováním nabýváme. Acetylen lze též přímo sloučiti s uhlovodíky jinými, čímž vznikají uhlovodíky nové, jako ku př. styrol (jest obsažen v balsámu storaxu, z něhož překapováním se vybavuje), nafthalin, anthracén a j. v. Z těchto uhlovodíků se horkem anebo sloučením s vodíkem vytvořují všecky ostatní sloučeniny uhlíku a vodíku.

Tak lze postupovati od acetylenu k uhlovodíkům složitějším a nejsložitějším v průběhu jistého počtu dějův chemických, čímž postup analyse úplně se obracuje. Vznik acetylenu za přispění žáru rudého jest vždy provázen vytvořením všech ostatních uhlovodíků, které z něho se odvozují. Složení této směsi uhlovodíkův ohněrodých (pyrogenických) jest závislé na množství látek, jež za horka v sebe působí, na prudkosti žáru samého a na době, po kterou účinkuje. Uhlovodíky tyto vznikají, překapujíli se ústrojniny nebo uhlí kamenné za sucha, a jsou proto obsaženy ve svítiplynu a v dehtu, z něhož strojí se překapováním. Tvoření dehtu lze sobě těmito ohněrodými pochody jednoduše vysvětliti. Berthelot souhrn zpomenutých dějův ohněrodých nazval stupnicí skladby chemické (échelle de synthèse) a pokládá poslední za obrácení stupnice rozkladu (échelle de décomposition).

Ze skladby uhlovodíků patrno, že jest acetylen základem k strojení velikého počtu ústrojnin, zvláště uhlovodíkův. Důležitý úkol, kterýž acetylenu vyměřen jest při synthesi, není závislý pouze na jeho jednoduchém složení, nýbrž vysvětluje se spíše tím, že při tvoření jeho pohlcuje se teplo a tak stává se, že utajuje se v něm nadbytek energie,*) kterýž při skládání ostatních sloučenin ponenáhlu se spotřebuje. Tuto vlastnost acetylenu pokládá Berthelot za jedno z nejdůležitějších tajemství synthese. Dle spůsobů dotčených lze dosíci synthese organické cestou nejpřímější.

Druhý spůsob synthese úplné není však méně důležitý, neboť počíná se s oněmi látkami, s kysličníkem uhličitým a s vodou, jichž oživená příroda sama při tajemných pochodech svých užívá. K účelu tomu promění se kysličník uhličitý v kysličník uhelnatý (pouštíli se sloučenina prvá přes žhavé uhlí). Zahříváli se nerostná sloučenina druhá déle při varu vody se žíravým louhem draselnatým, vzniká mravenčan draselnatý, z něhož snadno lze vyloučiti kyselinu mravenčí, kteráž v přírodě jest hotova v mravencích a kopřivách. Působíli kyselina mravenčí v jisté sloučeniny kovův, řečené zásadami, mění je v mravenčany; tyto rozkládají se horkem, při čemž tvoří se uhlovodíky. Tak vzniká ku př. methan (plyn bahnatý) a zároveň tvoří se uhlovodíky bohatší uhlíkem, jako plyn olejotvorný, propylen a j. v. Dle spůsobův podobných jsme také s to, strojiti všecky důležitější uhlovodíky z prvků jejich. Tak vykonán zase prvý krok k synthesi ústrojné, třeba pokusy tyto na pohled byly méně vkusny oněch pokusů prvějších. Berthelot posléze dotčený spůsob pochodů chemických nazývá stupnicí odkysličování (échelle de réduction) a pokládá ji za obrácení stupnice spalování. Patrno, že třeba vodě a kysličníku uhličitému odníti kyslík, aby sloučiti se mohl uhlík s vodíkem. Sledujmež postup synthese k látkám složitějším.

Když sestrojili jsme uhlovodíky, můžeme přistoupiti k synthesi alkoholův, t. j. sloučenin s obyčejným lihem srovnalých. Z plynu bahnatého a z kyslíku lze dostati alkohol methylnatý (líh dřevěný), z plynu olejotvorného a z vody skládá se líh obyčejný (alkohol éthylnatý),

*) Viz článek Ladislava Hajniše: Jednota sil (Osvěta, 1875, str. 784.) a článek téhož: O vybavení (Osvěta, 1879, str. 216.)

z uhlovodíku, plynného propylenu a z vody lze složiti alkohol propylnatý atd. Takové jsou spůsoby obecné, dle nichž konal Berthelot synthesi uhlovodíkův a alkoholův, kteréžto základné skupiny ústrojnin jindy nejvíce přímé synthesi odporovaly. Když podařila se synthese jejich, položen byl tím základ celé mohutné budově vědecké a nalezen tak výdatný zdroj k strojení ostatních sloučenin. Při synthesích vzpomenutých užilo se účinků nenáhlých a spolupůsobení sil slabých, jež také v přírodě vládnou dějům chemickým v tělech živých. Ze sloučenin jednodušších možná strojiti ústrojniny složitější i nejsložitější. Čím složitější jsou pak tyto látky, tím snadnější a rozmanitější pochody naskytují se badateli k užívání a tím více rozhojňují se zdroje synthese. Strojení prvých, nejjednodušších ústrojnin (acetylenu, plynu olejotvorného, kyseliny mravenčí) z prvkův jejich jest proto tak obtížno, že tyto sloučeniny, tvoříce se, utajují teplo, kdežto ostatní ústrojniny složitější při vzniku svém teplo uvolňují. Z téhož úkazu vyplývá i důležitost synthese těchto základních ústrojnin. Po této zdařené synthesi sesuly se též hradby, kteréž dotud chemii organickou a nerostnou od sebe dělily.

Důležitost této skladby vysvítá též z toho, že skrze ni práce dosavadní, vykonané v oboru synthese, opatřeny jsou pevnými základy, na kterých možno vykonati synthese úplné. Chemikové dovedou z alkoholův a uhlovodíkův strojiti sloučeniny různé, jako ku př. aldehydy (z nichž mnohé skládají vonné látky rostlinné, jako silici hořkomandlovou, tavolníkovou, skořicovou a j. v.) a kyseliny ústrojné, v rostlinách i ve zvířatech velice rozšířené. Z alkoholův a uhlovodíkův skládají se pomocí kyselin složené éthery, k nimž hledí velmi mnoho libě páchnoucích ústrojnin rostlinných (ku př. silice gaultheriová, některé součástky vonného storaxu, balsámu peruánského a j. v.). Veškery tyto sloučeniny jsou z uhlíku, vodíku a kyslíku složeny. Od alkoholův možná pokročiti k ještě složitějším ústrojninám. Působíli v alkoholy, aldehydy a kyseliny za určitých podmínek čpavek, vznikají sloučeniny ústrojné počtverné (amidy a zásady ústrojné), kteréž složeny jsou z uhlíku, vodíku, kyslíku a dusíku. Řídíli se synthese dle postupu nastíněného, dostává se od prvkův znenáhla až k nejsložitějším součástkám ústrojnin a nelze věru naznačiti, kde položeny jsou hranice oboru jejího. Mámeli na paměti bezčetné téměř množství sloučenin, které lze z uhlovodíkův a alkoholův strojiti, nepřekvapí nás myšlenka, že podaří se jednou také synthese nejsložitějších ústrojnin prvotných, jako jsou cukry a dusičnaté součástky těla zvířecího. Postup synthese od jedné látky k druhé jest tou měrou nenáhlý, že nelze spatřiti hranice působnosti její. A proto lze tvrditi, že ústrojná chemie zakládá se nyní na týchž pokusech, jako oddíl nerostný téže náuky. V obou náukách záleží synthese i analyse na působení týchž sil v tytéž prvky.

Z povšechných náčrtkův těchto jest zřejmo, jakými cestami synthese organická se ubírá, jak nejprvé buduje pevné základy, na nichž dále staví, spojujíc výsledky prací nových s nálezy staršími a postupujíc celkem dle téhož spůsobu jako chemie nerostná. Chemie organická, založená na synthesi, neřídí se dle domyslů nebo domněnek, jako jiné soustavy pro týž obor vědecký zosnované, nýbrž spočívá

na výsledcích pokusův, o jejichž pravdivosti nelze pochybovati. Nové myšlenky, jaké synthese v dílnách chemikových zrodila, jeví se býti veleplodnými a slibují, že v době budoucí přivedou chemii organickou na této dráze k rozkvětu netušenému. Synthese opatřila badatele jindy netušenými myšlenkami a proklestila jim zcela nové dráhy k důležitým výzkumům a nálezům. Jak nesmírný jest obor její, seznáváme z toho, že jest ještě mnoho důležitých látek v přírodě, o jejichž strojení marně dosud se pokoušíme. Náležejí sem látky netěkavé, v mnohé příčině nejdůležitější, jako cukry, škrob, buničina, alkaloidy, bílkoviny a j. v. Že ale synthese i tyto záhady rozřeší, že zanese pochodeň vědy i do těchto neznámých končin bádání lidského, to můžeme nyní s dosti velikou jistotou doufati. Vždyť podařilo se r. 1854 Berthelotovi strojení tukův, což zřejmým svědectvím, že podmaní sobě synthese v budoucnosti i takové kraje, kde nyní s nezdarem se potkává. Od té doby, co ujali se badatelé zanedbávané synthese, obohacuje se věda stále novými a znamenitými nálezy. Výsledky výzkumů těchto uspokojují nejen značně ducha po pravdě prahnoucího, ony poskytují také nevyčerpatelný pramen, z něhož stále těží průmysl chemický. Spůsoby, dle nichž zdařilo se strojení některé důležité látky přirozené anebo hmoty zcela nové, stěhují se z pracoven chemických do továren, zdokonalují se tuto a pak buď uštědřují člověčenstvu v hojnosti látky, které mu příroda jen po skrovnu poskytovala, anebo obdařují je i hmotami takovými, které marně by v lůně jejím hledalo. Zpomínáme tuto jen strojení alizarinu a barviv dehtových, ježto jsou oprávněnou a zaslouženou chloubou novověkého průmyslu.

Tím, že zavedeny povšechné spůsoby k výrobě ústrojnin z nejvzdálenějších součástek jejich, namanuly se badatelům myšlenky a otázky nové, které týkají se záhady pochodův obrácených nebo zpátečných. Při synthesích běží skoro stále o to, aby zplodiny rozkladův nebo přeměn zase v původní látku se obrátily. Povšimněme si v příčině té některých příkladů z chemie ústrojné. Uhlík tvoří s kyslíkem plyn uhličitý, se sirou skládá kapalný sírouhlík a s chlórem zplozuje vedle jiných látek kapalný, bezbarevný chlórid uhličitý; nejjednodušší sloučeninou uhlíku s vodíkem jest uhlovodík lehký (methan). Myslímeli si tyto čtyry sloučeniny jako plyny, zavírají rovné objemy jejich stejné množství ulíku. Kysličník uhličitý a sírouhlík lze strojiti přímo z prvkův jejich. Někdy naskytá se otázka, kterak možno některou z těchto sloučenin podvojných v ostatní tři proměniti. Stáváť se to pak spůsobem následujícím.

Uhlovodík lehký je z těchto čtyr sloučenin nejméně stálý a nejsnáze proto podstupuje proměny. Působíli v něj chlór ve světle denním, proměňuje se v chlórid uhličitý. Působením sirných par vzniká z něho sírouhlík. Smícháli se s kyslíkem a zapálíli se směs tato, vzniká v témž okamžiku kysličník uhličitý. Podobné proměny lze uskutečniti také s chlóridem uhličitým. Působíli sloučenina tato v červeném žáru v některý sirník nerostný, vzniká sirník uhličitý. Přispěním mocné žíraviny dostáváme z něho kysličník uhličitý. Působíli vodík v chlórid uhličitý v žáru temnorudém, vzniká plyn bahnatý. Na spůsob ten jeví se chlórid

uhličitý pramenem synthese uhlovodíku lehkého, z něhož lze pak jiné uhlovodíky strojiti.

Podobně lze vycházeti od sírouhlíku k ostatním třem řečeným sloučeninám. Sloučeninu tuto lze přeměniti pomocí žíravého drasla za přispění horka v kysličník uhličitý. Za vyšší teploty mění se táž sloučenina chlórem ve chlórid uhličitý. Působíli směs par sírouhlíkových se sírovodíkem v měď do temnoruda rozpálenou, vzniká plyn bahnatý. Poněvadž sírouhlík strojí se z prvkův, proto poskytuje dotčený pochod nový zdroj synthese uhlovodíku lehkého. — Kysličník uhličitý posléze jest z těchto čtyr podvojných sloučenin uhlíku nejstálejší, pročež nejméně snadno zaměňuje se v ostatní tři sloučeniny. A přece lze i pomocí něho dospěti k cíli kýženému. Můžemeť sloučeninu tuto obrátiti v kysličník uhelnatý, z tohoto pak lze strojiti uhlovodík lehký, z něhož možná snadno připraviti zbývající dvě sloučeniny, chlórid a sirník uhličitý. Příklady tyto s dostatek vysvětlují, co rozumí se obracováním chemických pochodův. Pochody přímé stávají se působením sil mocnějších a poskytují sloučeniny nejstálejší, pochody obrácené zbíhají se za opačných podmínek, účinkujíli na sebe prvky ve zrodu (in statu nascendi), t. j. v témž okamžiku, kdy z některé sloučeniny jsou vyloučeny. Přestávám na těchto příkladech, maje za to, že obrážejí se v nich v dostatečné míře myšlenky, jaké dobou nynější v chemii ústrojnin vládnou. Podrobnější líčení synthese předpokládalo by důkladnou známost výkonův a dějův chemických, čehož tento povšechný rozhled žádati nemůže.

VI.

Abychom lépe ocenili pokroky, jichž organická chemie zavedením synthese se dodělala, povšimněmež sobě na konec důležitých výsledkův tohoto směru bádání chemického. Především sluší poznamenati, že podařilo se strojiti veliký počet ústrojnin působením sil známých v světě neživém. Dostačíť k vytvoření všech látek, jichž strojení dosud se podařilo, působíli za jistých podmínek v prvky organické a v sloučeniny jejich slučivost nebo příbuznost chemická, teplo, světlo a elektřina. Není třeba více domnělé síly životné, aby vysvětlil se vznik různých látek v rostlinách a ve zvířatech. Ačkoliv podstata sil řečených jest nás též tajna, přece jest důležitým výsledkem skladby organické již to, že můžeme pokládati pouze tyto síly za postačitelné k vytvoření veliké rozmanitosti sloučenin ústrojných. Že pochybovalo se o možnosti synthese organické a že k omluvení neumělosti tehdejší vymyšlena zvláštní neznámá, nepostižitelná síla životná (vis vitalis), toho příčinu dlužno hledati jednak ve velmi spletených, složitých a přímému názoru nepřístupných podmínkách, dle nichž zbíhá se vznik a proměna ustavičná prvotných ústrojnin; mimo to leží příčina této dřívější nedokonalosti ústrojné chemie v ústrojninách samých, v jejich přesnadné proměnlivosti, v jejich velikém počtu a nesmírné rozmanitosti vlastností, kdežto látky tyto přece jen z malého počtu prvků složeny jsou. Hlavní příčiny, proč také hned předem možnost synthese organické upírána byla, sluší též v tom hledati, že mnohé ústrojniny jsou organisovány, t. j. náležejí

k jistým ústrojům anebo samy jsou ústroji. Avšak záhada poslední nenáleží v obor chemie. Nebudeť nikdy chemik snažiti se, aby v pracovně své sestrojil list, plod, sval anebo kterýkoliv jiný ústroj. Takové otázky, které týkají se vývoje ústrojův a zábyvův jejich v živých tělech, náležejí v obor fysiologie. Otázkou přesně chemickou však bude, kterak lze strojiti všecky látky takové, ježto v ústrojích jsou vytvořovány, kterak hmota ústrojů těchto v rozličných dobách se přeměňuje a které jsou posléze podmínky těchto úkazů v tělech oživených. Chemie organická, jsouc zbavena nauky o životné síle, jížto dlouho v nadějném pokroku svém zdržována byla, staví budovu svou nyní na týchž základech, jako chemie nerostná; nepřestupná hranice, ježto obě chemie dělila, jest odstraněna. Zároveň vyplývá z výsledků zpomenutých, že není radno mluviti v přírodních vědách o nemožnostech, nebo co dle dosavadních zkušeností v úzkém obzoru vědomostí nynějších nedostižitelným se zdá, může snadno v dobách budoucích uskutečněno býti. Synthese organická patrným toho důkazem.

Rozhledněmež se ještě v té směsici látek ústrojných, kteréž nyní synthese chemická strojí. Nastínili jsme v předešlé stati, že základem k umělému tvoření ústrojnin jsou uhlovodíky a alkoholy, kolem nichž všecky sloučeniny ústrojné se seřaďují. Ze sloučenin těchto můžeme ostatní podobným spůsobem vyvozovati, jako činí se v chemii nerostné z jednotlivých prvkův. Sloučeniny ústrojné spatřují se skoro vždy jako členové velikých řad, které vyznačují se srovnalou chemickou povahou. Dle téhož návodu povšechného lze proto strojiti veliký počet látek takových, kdežto v chemii nerostné vyskytují se sloučeniny ojedinělé, z nichž každá jeví se jako výsledek zákona určitého. V chemii ústrojné platí zákon takový pro celou skupinu srovnalých látek, a žádná ústrojnina prvotná, již skládati hodláme, není bytostí o sobě, nýbrž náleží k celku jistému, vyznačenému určitými obecnými vlastnostmi.

Takovou řadou látek srovnalých jsou éthery, k nimž druží se veliké množství přirozených ústrojnin. Mezi složené éthery náležejí ku př. vonné součástky různého ovoce, kteréž nyní ve zvláštních závodech dle návodův synthese se strojí. Z nelibě páchnoucí, jedovaté přiboudliny z lihovarův (alkoholu amylnatého) a pomocí hnilým sýrem vonící kyseliny valerové — jež obsažena jest v kořeně kozlíku, v plodech kaliny, v starém sýru a j. v. a jež z prvé látky vzniká okysličením — strojí se některé ovocem vonící oleje, jichž užívají voňavkáři, cukráři a j. dosti často. Z přiboudliny a kyseliny octové dostáváme olej hruškový (Pear-oil), z přiboudliny a kyseliny valerové strojí se olej jablkový (Apple-oil). Z kyseliny máselné, pronikavě žluklým máslem vonící, a z líhu připravuje se olej ananasový (Pine-apple-oil). Jiné takové oleje voní renetkami, kdoulemi, jahodami atd. Sluší poznamenati, že ony libě páchnoucí oleje strojí se nyní z látek, které samy nepříjemnou vůní vyznačeny jsou.

Proslulí chemikové, Piria a Cahours, shledali, že lze skládati i jiné vonné oleje nebo silice a na základě výzkumů badatelův zmíněných a mnohých jiných strojí se takové látky v Německu, Anglii a ve Francii v továrnách. Libou vůní vyniká ku př. silice gaultheriová, ježto slove v Anglii „oil of wintergreen.“ Tato látka strojí se nyní

z kyseliny salicylové a z dřevěného lihu. Podobné vonné látky obsaženy jsou ve storaxu, balsámu peruanském a toluanském; strojíť se též uměle. K étherům druží se ostře páchnoucí součástky cibule, česneku a hořčice, ježto též uměle se připravují. Dále řadí se sem také vorvaň (Sperma ceti), vosk včelí a čínský a j. v.

Pomocí alkoholův a čpavku dělají se zásady strojené, jichž známe nyní veliký počet. Mezi zásady náleží anilin, toluidin a m. j., kteréž jsou základem výroby velikého počtu překrásných barviv. Ve výrobě barviv slavila synthese nejskvělejší triumfy. Barviva synthetická *) vynikají svou krásou a rozmanitostí i nad barviva přirozená, jež namnoze vytlačila z užívání. Taková barviva strojí se z některých součástek dehtu kamenouhelného, čímž se řečená, jindy tak povržená surovina stala látkou hledanou. V dehtu nalézají se přemnohé látky, jichž synthese souvěká nejčastěji vyhledává, aby jich užila k strojení velmi četných a důležitých sloučenin. O dehtu a látkách z něho vyrobených jest již velmi rozsáhlá a obsažná literatura, ježto stále většího rozsahu nabývá.

Z dehtu vybavuje se také uhlovodík anthracen, z něhož strojí se nyní v rozsáhlé míře barvivo alizarin, kteréž ve všech vlastnostech svých srovnává se s alizarinem přirozeným, jehož nabýváme z mořeny barvířské. Nález strojeného alizarinu učinili r. 1868 dva němečtí chemikové, Graebe a Liebermann. Již r. 1873 zabývalo se v Německu asi 10—12 továren výrobou strojeného alizarinu, a podobné továrny nalézají se též v Anglii a ve Francii. V barvírnách má alizarin strojený pro svou čistotu přednost před mořenou, neboť jest v této provázen ještě jinými látkami. Lze očekávati, že vytlačí alizarin strojený dosti záhy mořenu z užívání, čímž polnosti rozsáhlé, na nichž plodina tato jindy se rostila, vráceny budou jiným přednějším účelům. Továrník pak není více závislý na jakosti sklizně mořenové, nebo dovede sobě strojiti výrobek čistší, nežli jej příroda sama poskytovati může.

Jiný uhlovodík, obsažený v dehtu kamenouhelném, jest nafthalin. Také z něho dobývá se nyní veliká řada barviv synthetických a jiných látek důležitých. Emmerling a Engler nalezli r. 1870 též synthesi indigotinu, hlavní součástky drahocenného indychu. A podobně zdaří se zajisté v budoucnosti synthese ostatních barviv přirozených, z čehož vyplyne veliký zisk průmyslu chemickému.

V dehtu obsažený fenol slouží k dobývání kyseliny salicylové, jíž hojně v novější době užívá se k zachování ústrojnin rozličných před samovolným rozkladem. Tak dává se kyselina tato do piva, do mléka, chrání se jí maso, máslo, zavařeniny různé atd.; působíť výtečně jako látka desinfekční a antiseptická.

K zásadám strojeným připojují se též zásady přirozené, alkaloidy rostlinné, jako nikotin, chinin, morfin, strychnin a jiné látky v lékařství důležité, o jejichž strojení dosud marně se pokoušíme. Není, tuším, ona doba příliš vzdálena, kdy i tyto drahocenné plodiny přírodní strojiti dovedeme.

---

*) Viz článek K. Kruisa: O synthetických barvivech (v Chemických listech, III., str. 244).

Okysličením alkoholů vznikají aldehydy, k nimž náleží většina přirozených těkavých olejů nebo silic. Tak řadí se sem vonné součástky máty a hořkých mandlí, obyčejný kafr, kumarin, vonná to součást sena, mařinky vonné a j. v., dále i silice tavolníková, skořicová, kmínová, hřebíčková, anýzová a m. j., jejichžto synthese se zdařila.

Okysličením alkoholů nebo aldehydů vznikají ústrojné kyseliny. Veliké množství jich bylo již sestrojeno, jako na př. kyselina mravenčí, octová, máselná, valerová, mnohé kyseliny z tukův, kyselina benzoová, mléčná, šťovíková, jantarová, jablečná, vinná a m. j.

Z kyselin lze strojiti mimo zpomenuté již éthery také velikou řadu ústrojnin nových. Tak připravují se z nich a ze čpavku sloučeniny, řečené amidy, k nimž hledí také bez pochyby všecky počtverné dusičnaté ústrojniny, které neodvozují se z alkoholův. Mezi amidy patří ku př. močovina, prvá to ústrojnina, jejížto úplná synthese se zdařila. Mimo močovinu, tak důležitou ve výměscích vyšších zvířat, náleží sem taurin, obsažený ve žluči, cukr klihový a leucin, kyselina hippurová, obsažená v moči kraví nebo koňské a j. v.; řečené a mnohé jiné součástky zvířecí strojí se nyní též uměle.

Přehlednemeli látky, kteréž podařilo se umění chemickému strojiti, užasneme nad jich rozmanitostí a velikým počtem, a všecky látky tyto ovládá synthese pomocí několika zákonův a skládá je z jednodušších látek, opírajíc se při tom o jisté děje povšechné, mající průběh pravidelný. Ony látky, jichž synthese se daří, jsou však těkavé a celkem ještě dosti stálé. Jinak má se to s látkami netěkavými, jako jsou vláknina a buničina, z nichž vytvořena jsou tkaniva zvířecí a rostlinná, a pak s cukry a bílkovinami, ježto v kapalinách tkaniv těchto rozpuštěny jsou. Úplná synthese látek řečených není dosud možna. Zpomenemeli ale, že podařila se Berthelotovi synthese tukův, můžeme naditi se, že zdaří se též skládání těchto nejsložitějších ústrojnin. Věda stále pokračující a obzor svůj rozšiřující objeví zajisté v dobách budoucích takové děje, pomocí nichž látky synthesi dosud odporující lépe se seznají, návody povšechné ku skládání ústrojnin se zdokonalí a na ten spůsob opanuje synthese onen celý rozsáhlý obor chemie organické, který jindy za tajemný a nepřístupný pokládán byl. O výsledky výzkumů těchto budou moci jiné náuky, zejmena fysiologie, bezpečně se opírati a budou po té moci s větší jistotou a s lepším úspěchem bádati o úkazech života ústrojencův. Dosavadní výsledky synthese chemické jsou nám skvělou čákou nových důležitých objevův. Dovedemeť již nyní strojiti mnohé látky v ústrojencích rozšířené. Až seznáme celé pořadí proměn, kteréž nejsložitější ústrojniny podstupují, až vypátráme, kterak jedny látky na druhých při přeměnách těchto závislé jsou a jaké podmínky a okolnosti před změnami těmito předcházejí, pak dovedeme také nahlednouti do oněch tajemných dílen, kteréž v sobě halí ústrojí rostlin a zvířat, v nichž tvoření a rušení stále spolu zápolí. Chemie vyniká tím nejvíce nad jiné náuky přírodní, že zabývá se vystižením podstaty hmotné, z níž těla přirozená složena jsou, a tak dostává se hlouběji nežli který jiný obor přírodozpytu do nitra jejich, stopujíc působení sil obecných, jež působí mezi atomy a molekulami. Ale není to jedinou předností její, že rušíc a rozkládajíc snaží se proniknouti

k pravdám všehomíra, ona dovede více ještě, neboť skládá a spojuje, co byla zrušila, čímž strojí hojně látek, které srovnávají se ve všech vlastnostech svých s ústrojninami přirozenými. Synthese naučila nás, kterak lze ovládati síly přírodní, aby konaly dle vůle naší tytéž divy, kteréž, jak zdálo se z počátku, vyhradila sobě příroda sama pro veledílnu svou.

Zolovy sensační romány.

(Dokončení.)

Nanu známe už poněkud z domu otcovského. Rychle pokračovala na dráze, nastoupené už v *šestém* roce svém, tak že v dvacátém dospěla na hlavní hrdinku nejnovějšího Zolova románu. Byloli nám při jejích rodičích velice nesnadno, vyloviti rozmetky jakéhos takéhos děje z hlubokého kalu stilistické úpravy a sestaviti je v jakýsi *objektivní* celek: nyní jsme na největších rozpacích, jak bychom ji dosti přikryli, aby nějaké vypravování o ní vůbec bylo možno. Jestliže v Assomoiru pohlavní zhovadilost vítězně zápasí o přední místo se zahálkou a opilstvím: v Naně *kultus kusu ženského masa* už nemá vedle sebe žádnou konkurrenci . . .

Ředitel divadla les Variétés přivedl Nanu z ulice, z líhového ovzduší nejnižší chátry, a svěřil jí úlohu *světlovlasé Venuše* ve vaudevillu, kde Vulkán svou nevěrnou polovici překvapí a i s jejím milencem, bohem války, přiklopí železnou sití. Divadelní ředitel sám praví, že Nana neví, co by měla počíti se svýma nohama a rukama, však připojuje: „Nana a autre chose, parbleu, et quelque chose qui remplace tout . . . Une peau, oh une peau!“ A skutečně o něčem jiném, než o „kůži,“ není při ní od počátku až do konce objemného románu (524 stran) ani řeči. Děvče, veliké, silné při svém ještě mladém věku, s bujnou plností světlých vlasův, tak prostě vystupuje na počátku; však od té chvíle spisovatel fotografuje ji ze všech stran a v nejrozmanitějších, nejsmělejších postavách a polohách, že na konci románu nezbyl ani jediný záhyb její „pleti“ utajen. Na jevišti zpívá špatně, hlas její chraptí vínem, obecenstvo se horší, jak ředitel mohl se opovážiti, uvesti před ně takového „idiota“; ale do této valně už přiblblé ženštiny, sebrané někde na ulici, zamiluje se rázem množství lidí, ctnostní a spustlí, děti a kmeti. Hetéra, která neměla ani nejslabší jiskry nějakého ducha, ještě by zalomila rukama udivením, jak tato *Nana* mohla přivesti na mizinu veškeru společnost Pařížskou! Ovšem spisovatel uměl kolem své hrdinky rozložiti příslušné okolí. Na jevišti, v garderobách, v přízemí, v ložích, v salonech Pařížských a v letohrádcích venkovských, všude všude týž dusný vzduch smyslnosti, jež o nějakém myšlenkovém, duchovním životě nemá ani nejmenšího tušení. Po několika představeních Světlovlasé Venuše Nana ovládla veškeru Paříž jako *mangeuse d'hommes*. Mezi nejrozpálenějšími ctiteli jejími nalézají se mladý

gymnasiast Hugon, hrabě Muffat, jeho šedivý tchán, markýz Chouard, a malý bankéř Steiner s vypaseným bříškem, jemuž důvěrné spojení s posavadní primadonnou tohoto divadla, Rosou Mignonovou, už se znechutilo, jakkoliv manžel její velice se namáhá, aby tento pro něho velmi prospěšný poměr na dále udržel. Ze všech těchto osobností, s nimiž nás spisovatel buď na fauteuilích buď v ložích seznamuje, dělají se střídavě hrdinové románu, oběti pusté vášně, kterouž v nich rozpaluje neodolatelná mangeuse d'hommes (mužojedka).

Nejdříve musíme vstoupiti do komnat této umělkyně. Nana octla se ve finančních nesnázích, má potřebí peněz, ráda by svého malého Ludvíčka, jehož má někde venku na vychování, dostala do Batignolles k své tetě, k sobě na blízko. Šťastnou náhodou dá se ohlásiti paní Triconová, a oznamuje Naně, že „má někoho pro ni.“ Dohodnou se. Nana po snídani, o třetí hodině spoledne, vyjde za tímto obchodem, a teď máme teprv pravou příležitost, seznati její domácnost. Dvě staré ženštiny hrají v jejím saloně karty, pijí kávu a diví se, že Nana dnes tak dlouho se nevrací, odbývajíc jindy své odpolední obchody velmi čerstvě. Zvoneček u vchodu do bytu ani nepřestává zníti; komorná už ani neví, kde by všechny hosti, z nichž každý přichází s velikou kyticí, v koutech, za španělskými stěnami a v šatnicích skryla. Také věřitelé přicházeli, velice rozmrzelí věčně marným upomínáním svých požadavkův. Vrátivši se, Nana přijímá návštěvy. Pod záminkou, že sbírají příspěvky pro chudé, objevují se v jejím saloně také hrabě Muffat i jeho tchán, markýz Chouard; také studentík Hugon se svou kyticí dostane se k ní a jen hoří náklonností ke „krásné“ Naně; i bankéř Steiner čeká na vyslyšení.

Spisovatel uvádí nás pak do salonův hraběnky Muffatové; sprovázíme jej do starověkého paláce hraběcího. Však cynism jest zde týž jako v obydlí Nanině. Poznáváme hraběnku Sabinu a její dorůstající dceru Estellu ve všech podrobnostech. Hraběnka hoví sobě v měkké lenošce, jediné v celém hraběcím zámku, líbezně se usmívá, z velikých očí srší jí oheň, smyslně odulé rty dodávají její jemné tváři zvláštní „zajímavosti.“ Několik mladých pánův pozoruje ji velmi ostře a mluví o ní tak, jako by se mluvilo o — Naně. Jakási nešetrnost, které se dopustil vínem rozjařený a v Mexiku zesnulý kapitán, vzbuzuje některé pochybnosti o její věrnosti manželské.

Mladí pánové dlouho ani neznamenají, že komteska Estella před nimi sedí, a baví se dosti nahlas o hraběnce její matce takovým spůsobem, jakým na příklad v cirku se mluví o znamenitých vlastnostech nějakého koně. Otec hraběnčin, starý markýz Chouard, má pověst velice pochybnou a konečně hrabě Muffat jakožto člen zákonodárného sboru, skvěje se netoliko svým státnickým důmyslem ale i hlubokou, vroucí zbožností. Mívá prý často nebeská vidění. Nicméně také o něm mluví se všelicos. Slovem, v saloně hraběnky Muffatové kvete kronika skandálův rovněž jako v komnatě Nanině. Hovorem proplítají se poznámky o politice a umění. Společnost zná Bismarka, císařovnu Augustu a hudbu; však červená nit děje jsou pozvání, kteráž některými ze svých přátel rozesílá po městě — Nana. Chystáť svým ctitelům skvělé souper;

také na hraběte Muffata nalíčila. Vlastně jest Nana předmětem všech šeptův a tedy hlavní zábavy v hraběcím saloně.

Večerní zábava u Nany jest druhá hlavní kapitola celého románu. V těsných místnostech shromáždilo se množství lidí obojího pohlaví. Přípravy k večeři jsou velmi chatrny a z počátku nudy ovládají veškerou společností. Teprv znenáhla víno rozvazuje jazyky a načechrává mysli; „ty dámy“ projevují samé „naivnosti.“ Chromý ředitel divadelní, jenž dá se voditi svými otrokyněmi a překypuje cynismem, vedle něho peněžník Steiner, který Naně dělá opravdová nabídnutí, nejvíce vynikají ze všech pestrých skupin. Mluví se tu také o perském šachu a Bismarckovi. Nana v opilosti počne — moralisovati; společnost, která ji obklopuje, zdá se jí náhle velice špatná; všichni prý chtějí uvesti její pověst v pochybnost! Znenáhla ovšem utišuje se opět. Tu rozletí se dvéře, a tlupa neznámých pánův tlačí se na hodovníky. Tito opírají se takovému přírůstku své společnosti. Nově příchozí opustili prý ministerský ples, aby vyhověli pozvání, kteréž také jim k dnešnímu večeru poslala Nana. Umělkyně nemůže se rozpomenouti, že by byla pozvala tyto pány; konečně praví, že nedávno byla u Petersa v podobné náladě, v jaké se nalézá dnes, a už ani neví, co tam dělala a mluvila: může tedy býti, že pánové jsou také pozváni. Zůstali, a vidouce před sebou celou společnost už jaksi unavenou a znuděnou, chtěli přivesti zábavu do nového, svěžejšího proudu. Jeden z nich uchopil láhev šampanského a vlil je do — fortepiana; ostatní veselí druhové následovali příkladu jeho. Opilá společnost počíná se vytráceti, zbylo jen několik pánův, kteří přisedli ke kartám. Už svítá, na ulici objevují se první metaři; Nana cítí idylické choutky a vyzývá svého nového přítele, peněžníka Steinera, aby jí doprovodil do Boulognského lesíka; budou tam píti mléko!

V následujícím odstavci spisovatel vede nás za kulisy a do šaten. Hrabě Muffat a jakýsi princ navštěvují Nanu v její oblekárně. Ohyzdný komik Fontan a někteří jiní herci dnes právě zaměstnaní, připíjejí princovi šampanským. Nana se obléká (!) pro svou dnešní úlohu; v nejrozmanitějších, drzích a koketních proměnách co chvíle vystupuje před záclonu mezi pány, až po dlouhých zkouškách zahalena řídkým, lehounkým — závojem, prohlašuje, že skončila toiletu a že může na jeviště. Zajímavý jest veškeren průběh a postup těchto — literárních nemožností toliko ve svém účinku na hraběte Muffata, jenž uchvácen palčivou vášní k světlovlasé Venuši, potácí se z dolních místností divadelních. Však Nana kloní se ve své přízni ještě dříve k princovi, v jehožto ekypáži po divadle odjíždí.

Opouštějíce s ní dusný vzduch kulis a těsného obydlí Pařížského sprovázíme ji v další kapitole na venek. Bohatý Steiner koupil jí usedlost v nejbližším sousedství statku, jenž náleží matce gymnasiasta Hugona. Ale mýlil by se, kdo by očekával, že spisovatel užije té příležitosti, aby nám vypsal rozdíl mezi zkušeností svých velkoměstských hrdin a idylickým životem venkovským. Pro takové úkoly nemá času; nanejvýše nám ve chvatu ukáže, kde se vykopávají brambory, a už opět spěchá k svým milým, kteří na vsi pokračují, kde v Paříži přestali. Mladý Hugon tajně připutuje do letohrádku své zbožňované Nany;

všecek promoklý měl ještě nehodu, že spadl do hluboké kaluže. Nana jej přestrojí do svých šatův, a má z něho v té úpravě veliké potěšení. Nanina košile a sukně působí na študentíka jako nějaké kouzlo, krev Sardanapalova počne se v něm rozpalovati a po krátkých rozpacích stran jeho nedospělosti Nana přijímá jej za šťastného milovníka. Láska chlapcova má pro „umělkyni“ zvláštní půvab; hrají si jako děti. To trvalo tak dlouho, až uprchlík z náruče mateřské byl opět polapen. Stalo se to, když s Nanou a s některými jinými „umělkyněmi,“ které k ní z Paříže návštěvou přibyly, vyjel, aby se podívali na zámek, kde sídlila důstojná dáma, minulosti ovšem nezcela křišťálové. Nana se zamyslí a některou chvíli se rozpakuje, nebyloli by lépe, aby už opustila posavadní dráhu a stala se někdy také důstojnou matronou. Však rozpaky zmizely brzy. Tím časem, co štědrý dárce, bohatý Steiner dřímá na pohovce, a hrabě Muffat, druhý její ctitel, s nepořízenou odejíti musí, Nana pašuje mladého Hugona do své spací komnaty. Zdárnému synáčkovi dostane se pak velmi důtklivých výčitek od matky a bratra Filipa, veselého, podnikavého důstojníka. Konečně kráska vyslyší také hraběte Muffata, však celkem má k němu nechuť... Nicméně, od této chvíle poutá se hlavní zajímavost románu na rozvoj poměrův Naniných k hraběti, jenž, ač úplně přesvědčen o její duchovní prázdnotě, přece nemůže odtrhnouti se od ní a zniknouti záhuby, již ona mu strojí.

Nalézáme hraběte u ní, když ona před toiletním zrcadlem, pohrdajíc vůbec vší zevnější okrasou, koná nejpodrobnější anatomická studia o své kráse. Opojena vlastní tělesnou dokonalostí, přemýšlí, jak by ji nejlépe využitkovala. Hrabě jest jí v cestě; jiný ctitel jejích vnad už čeká na jeho odstranění. Nana jej uráží, vypravujíc mu, že jeho choť, hraběnka Sabina, má důvěrný poměr se žurnalistou Faucherym. Hrabě touto zprávou nanejvýše rozčilen a zdrcen, povalil Nanu k zemi a pádí z jejího příbytku. Celou noc tráví v zimničném rozechvění na ulici, před okny žurnalisty Faucheryho; na úsvitě vrací se opět k — Naně. Současně s ním vstupuje k ní bankéř Steiner; přináší tisíc frankův, které jí byl slíbil. Ona je odbývá oba, a když se zpěčují, dává jim nahlednouti do své spací komnaty. Udivení spatřují tam šťastného milovníka, ohyzdného komika Fontana. S tímto vyvoleným přítelem Nana pak za krátko bydlí ve společném hospodářství.

Však tato zajímavá menage není ozářena žádným blahem. Fontan jest surový, hrubý člověk, pravý tyran, bije a mrská Nanu, a konečně nechce jí dáti ani krejcaru na domácnost. Nezbývá, než aby Nana vycházela na výdělek.

Odtud spisovatel už brodí se až po uši pouličním kalem. Nana a její „přítelkyně“ Satinová octnou se v nebezpečí, že policie na svém lovu kolem nich zadrhne kličku. Z jednoho pelechu neřestí jde to nyní do druhého; dohazovačka Triconová, kterou jsme viděli hned na počátku románu v bytu Nanině, a která také za kulisami v divadle hraje velikou úlohu ve službě Zolově, brzy musí ve svém umění ustoupiti jiným „dámám.“ Madame Robertová a její žákyně mademoiselle Satinová, v jejížto společnosti Nana kdysi přenocuje, překonávají všechno, co v tom oboru paní Triconová prováděla.

Však z ničeho nic Nana opět se vzchopí, a vrátí se k divadlu s ohromnou ctižádostí, že bude hráti úlohu slušné vévodkyně. Hrabě Muffat musí opět do popředí. Svým společenským vlivem a svými penězi opatří Naně žádanou úlohu; ale ona s tím propadne. Za to povedl se jí jiný obchod. Hrabě Muffat dohodl se s ní: koupil jí palác, ekypáž, diamanty, udělal z ní velkou dámu, její podobizna se objevila v nádherních výkladních skříních nejpřednějších fotografův Pařížských, po celé Paříži mluví se o ní v nejskvělejších salonech. Nana má přístup do nejvyšší společnosti Pařížské a samým koňským dostihům v lesíku Boulognském způsobuje svým skvělým zjevem vítěznou konkurrenci.

Také v její domácnosti jest nový čilý ruch. Úžasná marnotratnost vedle nedostatku věcí nejpotřebnějších, naléhání a hrozby věřitelův vedle krádeží zpupného služebnictva. Nana pokračuje v svém spustlém živobytí, její přítelkyně, mademoiselle Satinová ji v tom neúnavně podporuje. Hrabě Muffat v objetí jejím velmi často klesá zpět do své náboženské zanícenosti; trapné výčitky hlodají v jeho svědomí, závrať, zoufalost opřádá jeho slabnoucí smysly, chtěl by volati o pomoc, uteci, činiti nejkrutější pokání; však jediný pohled Nanin krotí starého otroka a vrhá jej zpět do ohavné poroby. Nana drží otěže nad hrabětem Muffatem velmi pevně, a její přepych pohlcuje jeho statisíce. Než, nemusí sobě aspoň v tom ohledu dělati žádných výčitek, nepracuje sama jediná na zkáze svého přítele. Hraběnka Sabina závodí s ní v marnotratnosti jakož i v milostných dobrodružstvích, s bezohledností všeho uznání hodnou, a tak hrabě Muffat má i po levé i po pravé své straně osobnosti téže hodnoty. Časem Nana způsobuje mu ovšem překvapení poněkud zajímavější. Tu nalezl ji v objetí mladého Hugona, jindy opět v situaci, jejímžto hrdinou byl jeho vlastní tchán, šedivý markýz Chouard. Tento příběh udělal jeho „lásce“ k Naně náhlý konec. V každém ohledu úplně na mizině, hrabě vrátil se opět k jesuitům a k svým někdejším cvičením v pobožnosti.

Mladého Hugona má jeho bratr Filip vysvoboditi z tenat nenasytné mužojedky; však zapředl se do nich a uvázl v nich sám. Nana má stále potřebí mnoho peněz, a Filip musí je opatřiti, když ne jinak, tož zločiny, které jej brzy vrhají do záhuby. Mladý gymnasiast pak, hnán zoufalou žárlivostí, když Nana nechce vzíti jej sobě za muže, projede sobě srdce jejími nůžkami a skoná. A Nana? . . . Prodala svůj palác a všechen nábytek, ještě jednou vystoupila v divadle v úloze Meluziny a vydala se na cesty do Ruska. Vrátila se do vlasti, postižena neštovicemi, kteréž prý sobě způsobila ošetřovaním svého neduživého dítěte, a umírá v nemocnici, když po ulicích Pařížských hlučně rozléhá se válečné heslo: „Do Berlína!“ —

K tomu, co o těchto obou románech Zolových jsme pověděli už zpředu, ještě připojujeme několik slov.

Kdo v každém plodu umění literního a tedy také v románu jakožto v druhu básnictví epického posud zvykl hledati především *poesii:* pátral by v Assomoiru a Naně po něčem takovém zcela marně. Oba tyto spisy nemají v sobě ani nejslabší stopy toho, co se nazývá *citem*

a co odtud v každém díle slovesném se prýští. Něco tak naskrze *bezcitného*, jako veškerá společnost, kterou E. Zola i v Zabijáku i v Naně vypisuje — a jest tu nejméně půl sta osob — nesnadno nalézti v některém jiném spise kterékoliv literatury na světě. Mužští a ženské, bohatí a chudí, od kmeta a stařeny všelikými stupni věku středního až po mládež ještě ani neodrostlou dětským střevíčkům: nikdo z nich nemá ani kouska *srdce*, a což ještě smutnějšího, nikdy ho ani *neměl!* Až teskno patřiti na tuto bezednou prázdnotu v prsou všech těchto bytostí, opatřených podobou lidskou! Kde v takovém moři mrtvého kamení vzal by se sebe menší, chudičtější kvítek, na němž by odpočinula sobě a okřála utýraná mysl čtenářova? Jak by mohla klíčiti a ujati se poesie, kde není zhola žádného citu?...

Tedy snad *myšlenky*, *idey* jiného druhu mimo obor *krásy* jsou závažností svou dostatečná náhrada za to, čeho zanedbáno ve stránce poetické? Snad vykládají, rozjímají a řeší se tu některé záhadné zjevy lidského ducha a života buď osamotnělého buď společenského? Snad *rozum* má tu nahraditi *cit?* I v tom ohledu jsme velice sklamáni. Spisovatel vytknul sobě úlohu co nejpříkřejší: vyzul všechny lidi, kterých v Assomoiru i v Naně vůbec se dotýká, ze všeho, co náleží k podstatě a bytosti lidské, vzal jim všechno, čímž by při vší své osobní zvláštnosti a různosti přece napořád zůstávali ve vlastnosti našich bližních, a nenechal jim nic leda to, čím povaha opravdové lidskosti se ruší a ničí. V Assomoiru jest to aspoň ještě trojice: zahálka, opilství a nejhrubší smyslnost; v Naně už zmizela i tato rozmanitost a zavládla nejstrašnější jednotvárnost nálady spisovatelovy, všeobecná vilnost; vše vrhá se tu střemhlav do zimničného požitku, nemůžeme ani říci rozkoší — nýbrž už jen *spustlostí* tělesných. Není zajisté duchaprázdnějšího románu nežli *Nana!* Všichni lidé v něm bez výminky nemají ani jediného pomyšlení jiného mimo vilnost.

Tento svrchovaný nedostatek poesie a idei vytýkal se E. Zolovi v domácí kritice francouzské hned, když Assomoir vycházel ve feuilletonech. Spisovatel uznal za potřebí, aby k prvnímu knihovému vydání tohoto románu (r. 1877) napsal předmluvu, kdež praví: „Chtěl jsem vylíčiti neodvratitelný úpadek rodiny *dělnické* v morovém ovzduší našich (Pařížských) předměstí. Neřest opilství a zahálky způsobuje tu rozrušení svazkův rodinných, nešvary pohlavní promíchanosti, postupné mizení stydlivosti a počestnosti, konečně hanbu a smrt... Nebráním se; dílo mé obrání mne samo. Jest to dílo *pravdy*, první román o lidu, jenž nelže a *který voní tím lidem* .. Mé jednající osoby nejsou špatny, nýbrž toliko nevědomy a zkaženy ovzduším hrubé práce a bídy, ve kterém žijí."

Nana vyšla i ve feuilletonních odstavcích i v knihovém celku svém už beze vší předmluvy. Spisovatel nejspíše se domníval, že jí není potřebí, aneb že by bez toho nebyla nic platna. Však po roce přece uznal nevyhnutelnost, aby se vyslovil o vlastním směru svého psaní. Učinil tak v článku, shora připomenutém „Otázka peněžní v literatuře." Tam čteme dne 8. května: „Nyní slovo o *vědeckém* dechu, jenž naši literaturu více méně provívá. Zde vězí *hlavní otázka*. Nový duch pochází především z upotřebení *vědecké methody* v literatuře. Spisovatel

vypůjčil sobě své stroje od muže vědy, aby s ním předsevzal *rozbor člověka a přírody*. Na tomto poli točí se nyní všechen boj. Na jedné straně řečníci, gramatikáři, pouzí literáti, kteří chtějí pokračovati v tradici; na druhé straně anatomové, analytikové, stoupenci vědeckého výzkumu a methody zkušebné, kteří chtějí sestrojiti svět i lidstvo, rozbírajíce je v jejich přirozeném ústrojenství a snažíce se, aby výtvorům umění vdechli *co možná nejpravdivěji pravdu.*" Jaká to pravda jest, zjevuje nám spisovatel o několik řádek níže, když praví: „Já, jenž rád mluvím brutální *pravdu*..." atd.

Tento výrok s oním vyjádřením o penězích stanoví veškerou povahu nynějšího spisovatelství Zolova.

Však původce Assomoira a Nany neměl o své literární činnosti od samého počátku takové mínění. Nejprvnější jeho spisy jsou rázu zcela jiného, tak že nyní vypadají, jako by nebyly z jeho péra. V předmluvě k svým literárním prvotinám, Contes à Ninon (r. 1864), Zola ještě se noří do kouzla svých upomínek na poetické chvíle, kteréž po boku drahé milenky prožil v krásné Provenci. Štěstí lásky, jehož v oné době a krajině byl účasten, zdá se mu po celém ostatním světě nedostižné. Marně hledav náhradu chce tedy pokračovati ve své někdejší lásce k Ninoně, chce s upomínkami svého milostného blaha vrátiti se na břehy oné líbezné říčky a s dávnou milenkou dále sníti sladký sen vzájemné milosti.

Na důkaz, jak Zola ještě před šestnácti lety smýšlel, cítil a psal, klademe tu z Pohádek Ninoně obsah nazvané „Simplice." Jest to zpěv o *prosté čistotě mravův a přirozené dobrotě*, půvabná idyla lesní se satirickým pozadím.

Simplice, syn a dědic královský, jeví se všem „rozumným" dvořanům jako zpozdilec, velice obmezená hlava, poněvadž válka, v které z rozkazu otcova musil míti účastenství, naplnila ho odporem a soustrastí, poněvadž při hostině, pořádané na oslavu dosaženého vítězství, ani nejedl, ani nepil, ani se nesmál, ani neklel, jako všichni ostatní, a poněvadž velmi krásné dvorní dámě, která jej svými vzácnými vnadami opřádala, zděšen se vymkl. Sám veliký král, jeho otec, „duchaplný" muž, spílá mu za to hlupcův. Dospěv k svému dvacátému roku, Simplice má už všeobecnou pověst hotového blázna. Rodný dům, královský hrad, znechutil se mu, a nějaký osamělý koutek krásné přírody vábil jej neodolatelnou mocí do svého blaživého objetí. Simplice opustil otcovský dům a zabral se do hlubokého lesa. Tam v stínu věkovitých sosen a dubův, obroubená kyprým, zeleným pažitem a šumným rákosím skvěla se tichá hladina hlubokého jezera. Na této hladině svou běloskvoucí cudností zářila květina vodní. Simplice zamiloval se do ní, horoucí touha k ní vzňala se v jeho srdci, chtěl ji míti a v lásce k ní nalezl svou — smrt. Tu přišli do téhož lesa dva jiní muži: jeden velice praktický národní hospodář, druhý učenec, který se chtěl proslaviti nějakým novým výzkumem neb objevem v přírodní vědě. Co prostomyslného Simplice v nádherné samotě lesní naplňovalo nejvyšším blahem, na to oba tito „rozumní" cestující pohlížejí chladným ledovým okem. Národní hospodář mluví o krásných jetelištích, která by se pořídila, kdy by tyto veliké ohyzdné stromy se pokácely. Učenec pro-

šťourává všechna roští a všechny houštiny, hladovým okem pátraje po nějaké posud neznámé rostlině, aby jejím objevením jakožto přírodozpytec své jméno proslavil a zvěčnil. Přišli až na břeh jezera. Národní hospodář spatřil v rokytí mrtvolu mladíkovu. Simplice tu ležel naznak, v zsinalých, pevně sevřených rtech běloskvoucí vodní květinu. „Ubohý blázen! Chtěl si utrhnouti kytičku a při tom se utopil.“ — Učenec sotva si všimnul mrtvoly, vytrhl jí květinu z úst a jakožto horlivý přírodozpytec roztrhal její korunku na jednotlivé lístky. „Jaký drahocenný nález!“ zvolal všecek u vytržení. „Má sláva jest pojištěna. Nalezl jsem rostlinu posud neznámou v celém učeném světě. Pro památku na tohoto hlupce chci ji nazvati Anthapheleia limnaia.“

Zde jest složeno velmi mnoho *pravdy;* však před šestnácti lety Zola odíval ji ještě rouchem zcela jiným než nyní. Jaká hluboká proměna musila státi se v jeho mysli, než od líčení *pravdy poetické* přešel k vypisování *pravdy brutální!* On to nazývá vědeckým pozorováním, methodou zkušebnou, naturalismem, realismem, a kde který stoupenec jeho v nějaké jiné literatuře, všude zaznívají nyní táž hesla. Však pro bůh, jak by vypadala reálnost, jaká by byla příroda, kdy by pravdivým obrazem jejím byly Assomoir a Nana?! Opakuje se tu na poli literárním, co v jiných oborech života lidského a kulturního už dříve se objevilo. *Krásné* slovo, plno vznešeného velebného obsahu, zlehčilo se obsahem nízkým a šeredným. *Příroda* celkem jest něco velice *čistotného*, nikde nestaví — hnůj na odiv, nýbrž zakrývá jej svěží zelení lesův, pestrobarevným vonným kobercem lučin, líbezným květem jabloní a růží, zlatým mořem úrody polní! E. Zola věru nevzal ji sobě za vzor pro svou reálnost, pro svůj naturalism. Zvláště v Assomoiru a Naně. Vždyť on v obou těchto spisech svých nevyhýbá se ničemu jinému pečlivěji a důsledněji, než právě *přírodě.* Nikde na jedenácti stech stran ani nejmenší obrázek přírody, nikde ani nejslabší dotknutí se přírodní skutečnosti, nikde ani jediné vypsání krajiny! Čím více Zola ve svém realismu a naturalismu pokračoval, tím více vzdaloval se od skutečné *natury*, až konečně rozešel se s ní úplně. Příčina toho jest velice zjevná. E. Zola v mladosti své seznal blaživé, zušlechťující, poetické kouzlo přírodní skutečnosti a krásy příliš dobře, a má příliš mnoho bystrozraku a důmyslu, aby neznamenal, že by příroda úplně zmařila všechny jeho nynější záměry spisovatelské. Zola musil všechny lidi, cokoliv jich zvláště v Assomoiru a Naně uvedl na dějiště, od přírody na dobro odtrhnout, nesměl v nich zůstaviti ani nejslabší smysl pro ni, aby je pak mohl pro svůj nový naturalism vůbec potřebovati. S lidmi takového druhu mohl potom beze vší kontroly ze strany přírody dělati, co se mu líbilo, a v tom směru musíme přiznati, že vykonal svůj úkol *mistrně.*

Tu přicházíme k věci, na kterou Zola založil finanční zdar své nejnovější literární plodnosti. Obdivovatelé jeho sklánějí své čelo před „geniálností,“ s kterouž on své lidi fotografuje. Přisvědčujeme jim v tom. Zola jest znamenitý fotograf toho, co si sám před svůj aparat upravil a postavil, před jeho skly nedovede se pak ukryti a utajiti nic, na jeho obrazech jest až do nejmenších podrobností jasně viděti všechno, nač on svůj objektiv namířil. Tato *řemeslná dokonalost* oslňuje pak

před výkladní skříní mnohým divákům oči, že pranic neznamenají velikou eskamotaži, která se tu provedla: pokládajíť za *přírodní pravdu*, co jest toliko *odpor proti přírodě.*

Máme tu před sebou *druhou výstřednost* od skutečnosti a pravdy. Na jednom kraji nalézáme plané horování v beztvarných mlžinách citův, naprosté pohrdání vší skutečností jako nějakou překážkou ano smrtí veškeré poesie, zúmyslné odmítání vší přirozenosti, jako předmětu nedůstojného a nehodného zanícenosti spisovatelovy: na druhém kraji stojí nyní Zola se svými hrdinami, prostými vůbec všeho citu a ducha; se svou přírodou, zbavenou všeho dobra a vší krásy, vrchovatě naplněnou samým toliko hnusem a kalem, vypuzenou ze sebe samy.

I *nepřirozenost* i *protipřirozenost* jsou od přírody stejně daleko vzdáleny, však místní neb chvilkový jejich úspěch nehne odvěkou pevnotou její, byť se opíraly o mašinerii sebe chytřeji sestavenou. Věčnou krásu a sílu umění literárního, plynoucí z nejhlubších kořenův *humanity*, nedovedly zatemniti a zlehčiti prázdné příšernosti romantismu a spiritismu; od ní odrazí se i hrubá střelba brutálního lžinaturalismu.

A což dobrého, pěkného, o čemž bylo by zmíniti se s uznáním a pochvalou, v Zolových sensačních románech, zvláště v Assomoiru a Naně není zhola nic? Nenalézáme v těchto spisech, co bylo by jakousi protiváhou k tomu, co tu o nich už se povědělo? „Kritika musí pilně dbáti, aby nevzbudila v sobě podezření *strannosti*, nespravedlivosti; musí v každém spise, zvláště v tom, jejž z některých příčin odsuzuje, také svědomitě vyhledávati, co by mohla pochváliti: pak teprv může nadíti se, že slovu jejímu se uvěří, že soud její prospěje."

Tento správný požadavek umění literního ocitúje se při spisovatelské činnosti Zolově na nemalých rozpacích. Není možno vyhověti mu jinak, leda jak už shora jsme naznačili. Dobře rozeznáváme v románopisectví Zolově dvě doby a dva proudy; dobu první, mladistvou s proudem poetickým, ideálním, a druhou „dospělosti" s proudem brutálním, výdělkářským. Z oné jasné, lepší doby, která bohužel ani netrvala dlouho, ani nebyla prosta rmutu, věštícího už příval doby druhé, Zola má některé zvláště kratší práce, které jako shora vyznačený Simplice náležejí mezi opravdové ozdoby novověké beletrie francouzské. Však tato umělecká snaha mladistvého nadšení bohužel příliš brzy ustoupila směrům velice „praktickým"; ideál krásy prchl před nenasytnou dychtivostí peněz. Tato pak, opanovavši péro Zolovo úplně, už jím řádí, až i spisovatele sama pojímá závrať. Vždyť ve své literární zpovědi (Neue Fr. Presse z dne 8. května t. r.) E. Zola praví:

„Zlý následek moderních poměrův (že totiž peníze pokládají se za pohánějící sílu, která zplozuje v literatuře ruch a díla mistrovská), nesnáze, která často naplňuje mě úzkostí, zdá se mi býti neustálé napjetí sil, k němuž spisovatel za naší doby vidí se odsouzena. Musíme bez ustání vyráběti, co den něco nového podati. Přestalli by spisovatel psáti, obecenstvo by na něho zapomnělo. *Nevyhnutelně musí hromaditi svazek na svazek, právě jako truhlář skříni na skříni* . . . *Naše zimničná výroba naplňovala mě proto vždy nepokojem. Pravdali, že každý spisovatel toliko jednu knihu v sobě nosí, tož konáme práci,*

která naší slávě velmi nebezpečna státi se musí. Každý pod ostruhou nouze, opakující se vždy znova, musí opakovati tutouž knihu do nekonečna . . ."

Kde sám spisovatel o svém tvoření takto soudí, kde stále slyšíme mluviti jen o *penězích* a nikdy o *umění:* tam kritice nezbývá mnoho dodati. Dlužno jen dotknouti se ještě věci jedné, která k tomu nevyhnutelně patří. Už shora jsme slyšeli, v jakém těsném finančním poměru Zola vidí spisovatele feuilletonních románův k nakladateli a vydavateli novin a časopisův. Nyní považme, že takový román nejdříve vychází na veřejnost po malých částkách, co den nanejvýše sto padesát, dvě stě řádek; ale že *každý* den netoliko musí přinesti něco napínavého, pikantního, co čtenáře každý den popadne, podráždí, rozčilí, jinak že by po dnešním zklamání už nazejtří většina nákladu zůstala neprodána — nýbrž že musí čím dále tím více soliti a kořeniti, aby chuť čtenářova neochabovala a finanční podnik až do konce svou přítažlivost zachoval: a máme pohromadě všechno, abychom srozuměli, proč i Assomoir a Nana vypadají tak a ne jinak, proč těch šered a ohavností jest tam naloženo tak hustě, ano proč vždy v jistých odstavcích se stupňují.

Při tom ovšem jeví se zase zvláštní, téměř obdivuhodná síla a pružnost Zolova talentu. Když podlé jeho právě připomenutých slov každý spisovatel toliko jednu knihu v sobě nosí a tuto pak do nekonečna opakuje: *tož on sám nosí v sobě vlastně toliko* jednu scénu *a nekonečným opakováním jí už udělal dlouhou řadu knih.*

To jest zručnost v pravdě báječná; tu jeví se vynalézavost, která „nevzdělanou, všeho literárního srozumění prostou čtenářskou luzu" nepustí ani, aby se vzpamatovala z překvapení a oddechla sobě. Uvesti na příklad hned na první stránce před čtenáře osobu úplně nahou a věděti o ní vypravovat na více než pěti stech stran stále a stále něco nového a posud neviděného, toť zajisté vyžaduje spisovatelskou obratnost, kterou Zolovi plnou měrou přiznáváme. Zola sám nazývá ten způsob psaní *methodou vědeckou, zkušebnou!* K takovému obrazu, kde ukazuje, i jaké — chloupky Nana měla pod paždím, praví, že musil „vypůjčiti sobě *stroje od muže vědy,* aby s ním předsevzal rozbor člověka a přírody." Dle našeho přesvědčení není potřebí choditi tak daleko . . .

Či bylo snad k tomu potřebí vypůjčiti sobě stroje od muže vědy, jest to methoda vědecká, když Nana u přítomnosti hraběte Muffata ve svém boudoiru tak jak ji pánbůh stvořil stojí, klečí, sedí, leží při ohni krbovém a ze všech stran se nahřívá, při čemž hrabě jí vypravuje o svatební noci své s hraběnkou Sabinou? Či k tomu, co provozuje se svou přítelkyní, slečnou Satinovou? Či jest to uvedení methody vědecké do literatury, jest to rozbor člověka a přírody, když v Assomoiru pradleny, stojíce až po krk v hromadách špinavého prádla, veřejně zdvihají a roztahují každý kousek, aby na něm probíraly život a vysvětlovaly historky lidí z celé čtvrti? Či jest to „sestrojovati svět a lidstvo znova, studovati je v přirozeném mechanismu jejich," když půl kopy spustlých ženštin u přítomnosti malého děvčete sobě vypravuje, co dělaly a dělají, aby nedostaly — dětí? Či to snad „vdechuje dílům uměleckým co možná nejpravdivější pravdu," když se vypisuje, jak

vypadá postel a celé okolí její, když na ní leží spící opilec se — zkaženým žaludkem? Či jest to vědecká methoda, anatomie, analytika atd., když vlastní žena tohoto opilého lenocha stoupá přes něho se svým někdejším svůdníkem do zadní komory a když vlastní *desítiletá* dcera této ženy za chvilku jde se podívat na svou vlastní matku „velikýma očima dítěte hříšného, rozpáleným smyslnou zvědavostí?!“ . . .

Máme se ptáti ještě dále, kde a jak se jeví ta vědecká methoda, kterou E. Zola na svých novějších spisech velebí s takovým pyšným sebevědomím, s takovým domněním své literární povýšenosti nad „řečníky, gramatiky a pouhé literáty?“ ... Vybrali jsme jen některé z těch vědeckých scén; tak to jde v Assomoiru a Naně od počátku až do konce, místy ještě mnohem „vědečtěji.“ Snad není potřebí dovozovati dále, jak znamenité variace Zola umí dělati na jednu a tutouž melodii!

A těmto variacím ještě ani v Naně není konec; výmluvný a velice horlivý velebitel spisovatelského talentu a směru Zolova, Dr. M. G. Conrad ve svém právě vydaném spise *Parisiana* (Plaudereien über die neueste Literatur und Kunst der Franzosen, Breslau und Leipzig 1880) praví: „Bylali to výhradně umělecká myšlenka, která Zolu nutkala, aby přiložil ruku k rodinným dějinám Rougon-Macquartův, vypočítaným na *dvacet svazkův*, i aby rozvinul řadu sociálně-psychologických románův, kteréž obsahem i formou svou měly pobouřiti obvyklosti cechu spisovatelského rovněž jako obecenstva? Při *význačně praktickém smyslu*, který jest znakem jeho jihozemské povahy, musí se přiznati, že vedle myšlenkových pružin *také rozhodně hospodářské úvahy působily při rozvrhu tohoto díla.* Zola chtěl vyhověti netoliko svému duchovnímu (!) puzení, nýbrž také zajistiti sobě pravidelnou práci a stále plynoucí pramen důchodův.“

Tedy zase peníze a peníze objevují se co vlastní jádro veškeré literární otázky Zolovy.

Původce Assomoiru a Nany pravil minulého měsíce v Neue Fr. Presse, že musí míti peníze, aby mohl říci všechno. V pravdě vypadá věc přímo opačně. *On říká všechno, aby měl peníze!* . . .

A kdo pak má stále plniti tu dlaň stále nastrčenou? ... Otázka zajisté velmi důležitá ano osudná při finančních podnicích . . . Emil Zola ji rozřešil velice hravě. Ostře vtipkuje o francouzských klasicích z minulých dvou století, kde buď jen bohatí nebo štědrými pensemi obdaření lidé mohli býti spisovateli; kde otázka výdělku nebyla s prací samou v pražádném spojení; kde spisovatel psal řádky, jako pták zpívá své trilky; kde nebyl placen rovněž, jako nebývá placen slavík; kde peníze se pokládaly za něco sprostého, co zlehčuje důstojnost literatury; kde spisovatelé byli pouhý luxus, něco neobyčejného, co se neshodovalo se životem všedním, pouhá libůstka, kterou sobě mohli dopřáti toliko velicí páni, za kterou vydávají peníze jen boháči, kteří také měli v domě ke své zábavě a kratochvíli své šašky a posuňkáře . . . Nikoliv; *Emil Zola jest příliš hrd, aby také se nechal jen krmiti od králův, vévod a markýzův;* ale sám napořád vydírati peníze z kapes nevzdělané, všeho literárního srozumění úplně prosté čtenářské luzy . . . k tomu má dosti — odvahy a — — svědomí!

A touto cestičkou, E. Zola domnívá se, že procházejí se *duchovní hlavy tohoto století?* Tímto způsobem původce Assomoiru a Nany vidí vznikati *jedině možnou šlechtu?* Ať spokojí se s dobrým výdělkem, jejž mu ta ubohá čtenářská luza poskytuje; však ať si pamatuje, že luza čtenářská vůbec nebyla by ani možna bez luzy — spisovatelské! . . .

E. Zola sice chlubí se, že jest hlasatelem a milovníkem brutální pravdy, však jedné věci asi bude varovati se velmi pilně, totiž té, aby svým domácím čtenářům, zejmena odběratelům časopisů Siècle, Bien public a Voltaire v mateřském jejich jazyku pověděl, jaký titul jim daleko za hranicemi v náhradu za jejich drahé peníze dává. Taková pravda by mohla škoditi obchodu . . .

Co konečně se týče poměru sensačních románův Zolových a všech takového druhu spisův k naší literatuře české, má se věc následovně. Zásada Zolova, že peníze jsou pohánějící síla, která v literatuře splozuje ruch a díla mistrovská, uvedena do Čech a prohlášena tu za platnou, *té chvíle by musila zaraziti veškerou literární činnost v národě našem.* Všichni spisovatelé naši musili by jedním rázem svá péra zahoditi, neboť byť některý z nich i chtěl psáti tak „vědecky" jako Zola, ano třebas i „vědečtěji" než on; byť rukopisy svými všechny tiskárny jen zasypával, a byť jeho knihy šly v obecenstvu českém jako na dračku: *peněz*, o jakých mluví Zola, aby se mohlo říci, že jest to nějaké i jen v našich zdejších poměrech skutečné *bohatství nebo jen pouhé zajištění života skromného a pracovitého, nedodělal by se nikdy!* V národech malých musila by literatura vůbec úplně přestati co věc velmi *nepraktická, nevděčná;* poněvadž není vůbec ani při nejlepší vůli lze, sehnati v nich pro spisovatele tolik *pohánějící síly*, co v národech velkých. A tak *zpozdilý* žádný spisovatel by nebyl, aby ještě kdy hnul pérem, jakmile by viděl, že kollega jeho v národě sousedním, třeba i za slabší spisy jest přece mnohem lépe placen, než on doma. *Síla, jež pohání Zolu k dílům mistrovským, české literatuře úplně schází, scházela a bude jí scházeti vždycky.*

Co tedy u nás dělati? Nic jiného, než co se dělalo posud. Pracovati *puzením síly jiné*, pěstovati literní umění, psáti z lásky k vlasti, ze zápalu pro zachování, zvelebení a rozkvět národní bytosti, pro zušlechtění a osvícení národního ducha českého, pro ukojení vlastního, vniterního vznětu.

Pokud při tom není spisovateli lze obejíti se bez peněz, ví u nás jako všude jinde každý rozumný člověk; však tato otázka nemá se skutečnými účely literatury nic společného a vyřizuje se zcela soukromě dle rozličných poměrův.

Spisovatelstvo české může o sobě vším právem pověděti, že ani nikdy nebyvši na výsluní přízně velmožův, ani teď neshánějíc bohatství, stojí ve službě svého národa a v lesku nestemněném ani nejslabší mlžinou zachovává ideál duchovního vůdcovství svého v celé národní společnosti české. Ano spisovatelstvo české může vykázati se celou řadou hrdin své vznešené myšlenky a obětmi takovými, které žádnými penězi na světě vyvážiti se nemohou. Emil Zola nemá ani nejmenšího tušení, že i nad slávu i nad peníze jest ještě něco vyššího, po čem spisovatel

může nésti se s veškerou horoucností své duše a co mu dává vrchovatou náhradu za veškerou jeho práci . . .

A čtenářstvo české? Třeba často rozpomínati se, že máme toliko *jedno*, mládež, a toho by byla pro sensační romány Zolovy věčná, nenahraditelná škoda! Mládež vlastním puzením a zcela přirozeným během lne k směru *ideálnímu*, pokud zločinně nesetře se pel s křišťálové mysli její. Blaze nám, dovedemeli *ideální* vzlet naší české mládeže literaturou ještě sesíliti, zachovati a daleko do pozdnějšího věku ano nejraději na celý její život prodloužiti! Máme toho duchovního vzletu a čistoty srdce všichni stále více potřebí, než kterýkoli jiný národ. Tělesná a mravní zachovalost naší mládeže jest nejmocnější, jediná záruka národní budoucnosti naší. Nechajíli Francouzové sensační romány Zolovy, zvláště Assomoir, Nanu a co dále po ní následovati bude, v rukou svých dospívajících jinochův, jejich *odveta* za Rýn dopadne velmi bledě. Z takových čtenářův zůstane jim jich zajisté velmi málo, kteří by v dvacátém roce svém nebyli už hotoví blbci a mohli ještě pevně postaviti se na nohy. My z příčin esthetických rovněž jako z nejsvětější povinnosti vlastenecké musíme ohraditi se co nejdůrazněji proti všelikému pokusu, aby mateřský náš jazyk těmi romány se pokálel a mládež naše takovým čtením aby strhala svůj květ, zmařila nejkrásnější a nejoprávněnější naděje svého národa.

Psáti pak pro lidi, kterým žádná kniha — *už* neuškodí, k tomu není u nás času! . . .

Ferd. Schulz.

Otázka židovská.

Píše

František Schwarz.

Židovská otázka, vyvinuvši se z poměrů, kterým není rovno, dospěla dnes v národech k veliké důležitosti. Poměry tyto lze stručně vylíčiti. Národ, opustivší prvotní svou vlast, rozbije se na kusy, rozletne se do všech končin světa mezi ostatní národy, usadí se tam, žije téměř dvě tisíceletí s nimi a zachová si při tom netoliko víru, ale i národní bytnost svou. A co více, nejrůznější státní formy, kterým roztříštěné jeho články jsou podrobeny, tu libovláda, tam ústavní monarchie a jinde republika, nedovedou pomásti mu rozum tak, aby vzdálil se prvotní své tradice o velikém úkolu, kterýž má ještě vykonati v člověčenstvu.

Uvážímeli tento obecný stav židovské otázky, dospějeme k náhledu, že vyvinul se zcela přirozeně. Myšlenka, vyplynuvší z náboženského rozvoje židovstva, že víra Israele jest vírou všech věr, způsobila přísnou odloučenost všech věřících od jinověrců a zachovala jim neporušenu bytnost národní; kde pak tato udrží se v původní své podstatě, tam i tradice její přečkávají věky a národy. Řím, kterýž rozkotal říši židovskou a její lid rozprášil do vyhnanství, zmizel s po-

vrchu světa, v jehož osudy opět počíná zasahovati mocnou rukou národ židovský. Národní jeho tradice přežily nejhorší poměry a teď, kde počínají jasniti se jemu příští časy, vzrůstá zcela přirozeně v moc, s níž národové musejí počítati. Toť původ otázky židovské.

Třeba ještě zmíniti se o jejím dosahu. Život národův a států tou pestrostí se jeví jako různými květy posetý luh; souditi se tedy může, že ve všelikých zjevech života národního a státního, na jejichž ustrojení židovský živel vykonává nějaký vliv, ukáže se nám dle míry tohoto vlivu také otázka židovská ve světle více méně ostrém, a že celek všeho toho teprvé nám podá dokonalý obraz o nynějším stavu židovstva ve společnosti lidské a osvítí zkušenostmi cestu, po níž bychom, co dobrého jest v těchto poměrech, zachovati, a co zlého, toho se vystříhati měli.

Lidská práce, kteráž základem jest národního i státního života, dělí se na duševní a hmotnou, ale jako v celé přírodě není žádných takových protiv, mezi nimiž by nebylo přechodů, tak i v tomto rozdělení pozorovati lze hojně různých odrůd, a to na stránce duševní takovou práci, kterou vyčerpává se přísná věda a umění, a na stránce hmotnějšího rozvoje činnost, kterou zužitkuje se vše to, co člověk na svůj prospěch v potu tváři buď přírodě oderval nebo z mrtvé hmoty vyrobil a zdokonalil. Ohlednemeli se pak, jaký vliv židovstvo ve veškerých těchto případech ukazuje, shledáváme, že převelká jeho část drží se zlatého prostředku, vykořisťujíc duševní i hmotnou práci jiných. Nebudiž tím míněno, že činnost tato snad méně jest počestnou než jiná, ale rozuměno našim slovům tak, že v okolnosti této spatřujeme přední příčinu, kteráž v obou zde naznačených hlavních oborech lidské práce vzbuzuje jakousi opatrnost k židovstvu.

Soudíme o tom následovně. Židovstvo přese všecko své roztroušení po celém světě tvoří plemenný celek, a odchylujeli se v něčem při rozvoji svém od ostatní společnosti, klade se to zcela přirozeně na účet této plemenné jeho zvláštnosti, a jestliže odchylka ta znamená dokonce jakési výhodnější postavení nebo nadvládu nad touto společností, tož podle lidské povahy vyvine se z toho nepřízeň k celému plemenu. Avšak poměry tyto musejí se ještě více zostřiti, když židovstvo jme se vystupovati jakožto celek, jímž protkáno jest a k sobě upoutáno býti má veškero ostatní lidstvo, když dává sobě známky hotové společnosti národní, ano když svého společenského postavení ve státech k tomu užívá, aby státy služebnými učinilo této své snaze; pak společnost, v níž židovstvo takto se rozvinuje, počíná obávati se vzrůstu, počtu a mohutnění síly jeho a vyhledávati proti tomu prostředků, někdy ovšem i takových, jakých ani citlivé srdce ani zdravý rozum schvalovati nemůže.

Mluvíme prozatím zcela všeobecně, ale tolik přece již lze z toho poznati, že v posavadní organisaci židovstva samého a v jeho vystupování spatřujeme největší nebezpečí pro ně, ale zároveň i nemenší nebezpečí pro ostatní společnost, jejíž pokojný rozvoj na šťastném rozřešení této otázky nemálo jest závislý; ano, kdo ví, zda by postrach, jenž šíří se nyní ve společnosti lidské před židovstvem, nevehnal jednou její většinu konečně do náručí těch, kdož takovémuto rozvoji ani nepřejí.

Proto ti, kdož pracují o rozvoji společnosti, velmi chybili, že ihned prvopočátečně spřehli tuto svou práci s otázkou židovskou, t. j. že z otázky této převahou společenské, politické a národohospodářské učinili otázku čistě náboženskou; neboť když dnes tyto zde pominuté momenty v životě veřejném opět hlásiti se budou k platnosti a hlásí se skutečně již ze všech stran, — zdaž při všem tom, že těžko jest sobě mysliti, aby různost náboženská byla někdy zase mírou práv lidských a politických, není se přece ještě obávati, aby stránka náboženská aspoň na čas z nynější své rovnováhy se opět nevymkla?

Že židovstvo na to přistoupilo, ano že třebas k tomuto spůsobu řešení otázky židovské potají samo podnět dalo, tomu nebude se nikdo diviti; počítalo zcela dobře, že stránka náboženská této otázky s menším se potká odporem nežli kterákoliv jiná, a že takto hravě dosáhne toho, čeho již po tisíce let se domáhá. Ale to vyložiti se musí židovstvu na zlou stránku, že když cíle toho dosáhlo, nenastoupilo dráhu, kteráž by židovskou otázku byla nadobro se světa sprovodila, slovem, že nepřičinilo se samo, jak později ukážeme, aby politiku od náboženství opět odloučilo, staré své víry se věrně drželo, ale při tom snažilo se, aby konečně splynulo se společností, do kteréž jest vsazeno.

Židovstvo toho neučinilo; naopak, dosáhnuvši náboženské svobody a politické rovnosti v jednotlivých státech, jalo se tímtéž spůsobem spřahati otázku náboženskou a politickou také v oboru mezinárodního práva a zřídilo si v *alliance israelite* v Paříži ústřední orgán pro zájmy židovské v celém světě, jehož pomocí snaží se provozovati vliv na zahraničnou politiku států, v čemž také již dospělo tak dalece, že poslední Berlínská konference evropských velmocí prohlásila, že knížectví rumunské jenom tehdáž uzná samostatným státem, když židé, kteříž zaujímali tam ještě výlučné stanovisko, s ostatními občany na roveň budou postaveni, ač obecně se vědělo, že otázka židovská v Rumunsku neměla žádný náboženský, nýbrž jen sociální a národohospodářský ráz.

Když tedy židovstvo již takovýto vliv ve světě vykonávati počíná, zdaž není přirozeno, že sami státníci nad tím hlavou vrtí, ano že sám Bismarck, kterýž spolu přičinil se, aby podmínka tato Rumunsku byla učiněna (z jakých ohledů to tehdáž učinil, jest jiná věc), nyní již zcela jiné stanovisko a sice stanovisko protižidovské zaujímá — a zda lze se pak diviti i lidu, že vjede vůči tomu do něho zimnice ještě povážlivější, když vidí, jak se vítr nahoře obrací?

Tím asi vytknuto stanovisko, jehož se v dalším rozboru a uvažování této otázky chceme držeti, a zároveň naznačeno, kterých momentů se zde podrobněji míníme dotknouti; jenom to budiž ještě připomenuto, že jako židovská otázka dotýká se obecně celé společnosti lidské, má zase v každé zemi také svůj zvláštní ráz, že dále v našich národních a politických poměrech českých tento ráz dokonce jest neobyčejný a že tudíž i o něm podrobněji zde pojednáme, abychom, vyznačíce židovstvo vůbec, jak pravidlem se jeví, ukázali i k těm zvláštnostem, které jsou při českém židovstvu a nás přímo se dotýkají, ano

které jsou nám, abychom to zcela zřejmě řekli, pomocnými okuláry, jimiž na celou tuto otázku hledíme. Ale hledíme na ni bez přepjatosti, chtějíce jenom pravdě, z níž učily by se obě strany, my i židé, ačli se v tomto směru učiti chtějí.

I.

Napověděli jsme, že hlavně náboženství to bylo, které udrželo židovstvo neporušené až na naše doby a víže je posud v jeden celek; dlužno tedy, abychom také k této stránce otázky položené předně přihledli, zejmena vyhledali důvody, kteréž by tento náš výrok náležitě osvětlovaly a zároveň ukazovaly nám cestu, kteráž by, neli k úplnému rozřešení, aspoň k seslabení účinkův otázky židovské vésti mohla.

Tři jsou momenty, které v ohledu náboženském působily snad na úplné uzavření se židovstva. První, že židovstvo ve víře své zaujalo stanovisko lidu vyvoleného; jen ono zná a má pravého boha, a bůh ten nezná a nemá jiného lidu než israelského; z toho pak přirozeně následuje, že jen ti, kdo v tohoto boha věří, považují se mezi sebou za bližní a na ostatní že pohlížejí jako na nevěřící. Druhý moment spočívá na mravouce, kteráž se v židovstvu vyvinula, když po rozkotání své říše počalo žíti v poměrech zcela jiných, v obcování s národy nejrůznějšími a v ideální říši, jížto pořád ještě vladaří bůh israelský za tím účelem, aby lid svůj opět jednou shromáždil kolem sebe; mravouka tato uložena jest v talmudu. Třetím konečně momentem byly neblahé poměry, které vyvinuly se na počátku z rozdílu náboženského, později však, když v středověku náboženská myšlenka stala se vládnoucí, vzaly zároveň na se tvar společenský a politický, poměry to, s nimiž židovstvu od toho dne, kdy opustilo zemi svých otců, zápasiti musilo až na doby nejnovější, a jež do dneška účinky své jeví jak na židovstvo samo tak i na ostatní společnost.

Nejsme povoláni, abychom spouštěli se zde do rozhovorů náboženských, tolik však v příčině prvního momentu dovolujeme sobě přece připomenouti, že nemohl nikdy býti nepřekonatelnou snad překážkou sblížení se židovstva s ostatním světem, neboť tam, kde náboženství spočívá pouze ve víře v jednoho čistě duševně myšleného boha a vrcholí v povinnosti vésti mravný život co jedině pravé spůsobě bohoslužby, jak o tom již proroci se vyslovují — tam nemůže býti protiv, kteréž by se časem a postupem vzdělanosti nedaly usmířiti, zvláště jdeli o usmíření s duchem křesťanským, kterýž povznáší mravnost v člověčenstvu až do říší ideálních.

Musil to tedy býti druhý moment, kterýž překážel tomu, aby se židovstvo s ostatní společností sblížilo, a byl to skutečně talmud, jehož, abychom se obšírněji zde dotkli, káže nám potřeba pro další vývody.

Talmud povstal v poslední, tedy již v „nové době“ židovského národa, po sboření Jerusalema skrze Římany a po vypovězení židů z obvodu „svatého města,“ kde židovstvo nemělo více žádné vlasti; ano nahrazovalo sobě tuto ztrátu, pokud ji bylo lze nahraditi, jednak doplňováním svých náboženských spisů a zdokonalením věrouky a jednak tím, že účastnilo se vědeckého a básnického ruchu, kterýž nejprvé na

východě, později také na západě panoval; a když rozptýlení židův po celém světě stalo se obecným, a i ti z nich, kteří ještě ve vlasti zůstali, stali se tam cizími jako v ostatním světě, zabrali se židé do pokladu svých podání a národně náboženských zásad i hleděli upraviti je v dílo systematické. Dílem tím jest talmud (poučení); on jest sice prací jednoho a téhož výhradně židovského ducha, ale nepochází z jediné hlavy; jest encyklopedií, do níž přehojnými plody svého ducha přispěli u velikém počtu učenci, kteříž vyplňují dobu více jak šesti set let, a sice od zřízení sanhedrina r. 143 před Kr. až do ukončení tak zvaného Babylonského talmudu r. 550 po Kr.

Sbírka tato povstala tím, že vedle thory, psaného to zákona, vyvinul se v sanhedrinu a později v židovských učených školách a synagogách v Palestině a židovských koloniích některých sousedních zemí ústní zákon, zvaný mišna (opakování), kterýmž zákon psaný se vysvětloval a dále rozpřádal, a že tento ústní zákon, kterýž přecházel z pokolení na pokolení, na konci druhého století po Kr. rabbim Jehudou Hanassim a jeho žáky rovněž byl sepsán, učeně vykládán a doplněn. Tento druhý díl talmudu, jímž první se vykládá a doplňuje, zove se gemara (úplné vysvětlení) a rozpadá se v Jerusalemský neboli palestinský talmud, kterýž byl ve čtvrtém století sestaven, a v talmud Babylonský, jejž v pátém století po Kr. sepsal rabbi Aschi. Konečně tvořila také agada část talmudu, věrouka to, kteráž neměla povahy zákona a vyšla z činnosti velmi fantastické, zábavě i poučení věnované, jejíž původ hledati sluší ne v akademiích učenců, ale v synagogách, kde prostý text bible opět prostě se doplňoval, podivnými historkami a bájemi se vyšňořoval a velkým množstvím pestrých průpovědí, slovních hříček a obrazů z říše pověr o dobrém a zlém duchu a z oboru astrologie, mediciny eschatologie a nadějí v mesiáše se kazil.

Již z toho viděti, že talmud není žádnou knihou náboženskou, což dobře sobě pamatovati sluší, nýbrž sbírkou právních a jiných životních, vedle východního obyčeje na bohosloví se zakládajících a tu nejrůznějšími věcmi propletených názorů, a dalším pak důkazem toho jest, že mišna dělí se na šest řad, z nichž první obsahuje zákony o polních plodech a předpisy o modlitbě, druhá o zasvěcených a postních dnech, třetí o manželství, čtvrtá o konání spravedlnosti, pátá o zákonech obětních a pokrmních, a poslední o předpisech v příčině nečistoty a čistoty.

Co se obsahu talmudu týká, nechceme náležeti k těm, kteří moudrost a krásu jeho až do nebe vychvalují, ani k oněm, kteří jako Rohling, Marr, Waldegg, Wedell, Reymond, ano i známý Treitschke a jiní spisovatelé na něm celé své nynější křižácké tažení proti židům zakládají; obě stránky stejně jsou v něm zastoupeny, mnohá perla moudrosti a mnohý démant mravouky, neméně ale též mnohá zášť plemenná i náboženská a mnohá hrubá urážka lidskosti a mravů. Pro nás zde má tento obsah důležitost jenom potud, že vidíme v něm vyznačeny veškery duševní snahy židovské v nejrozmanitějších směrech, tedy jakousi historii vzdělanosti židovstva té doby, z níž talmud vyšel, i vhodnou pomůcku na posouzení tehdejších a pozdějších poměrů židovstva k ostatní společnosti. V tom ohledu důležito jest věděti, jak se

soudí v talmudu o jiných národech a jak o víře křesťanské, jež základem se stala společenskému i duševnímu životu celého vzdělaného světa; i dovídáme se tam, že židé jsou milejší bohu než andělé; u nich jenom že nalezti lze božskou vznešenost; jenom jim k vůli že stavěn byl svět; všickni židé že jsou králi a ostatní národové jejich pacholky, ano tito že nezasluhují ani jmena lidí, poněvadž nejsou lepší dobytka a nečisté jejich duše naležejí ďáblu. Neméně opovržlivě nakládá talmud s křesťanstvím a jeho zakladatelem, vytýkaje Kristu, že nepochází z manželského lože a že jest sprostým kouzelníkem, jmenuje víru jeho říší bezbožnou, jinde zase vysokomyslnou, a spílaje modloslužebníků jeho věřícím.

Nebudeme zde odhalovati dále neladný tento obraz nesnášelivosti náboženské a zášti plemenné, jelikož k tomu, co z toho chceme dovoditi, postačí pouhé konstatování fakta, k němuž přiznává se i první židovský historik Graetz, soudě o talmudu, že obsahuje mnoho nepatrných a malicherných věcí, o nichž mluví s velikou a vážnou důležitostí, dále pověrčivé látky, falešné výklady písma a rozumování, kteréž poškozuje pravdu, a konečně nelaskavé odsuzování cizích národů a náboženství, — a jemuž neméně hodnověrným dokladem jest to, co proslulý kulturní historik Henne-Am Rhyn v nejnovějším svém díle: Die Kulturgeschichte des Judenthums praví, že způsob, jakým se spisy talmudu o zakladateli křesťanství vyslovily, vzbuditi musil u křesťanů nejhlubší rozhořčení proti židům.

Dovoláváme se toho zde ne snad proto, abychom židovstvu z doby talmudské měřiti chtěli loktem nynější osvícené doby, ale abychom říci mohli, kterak tímto faktem poukázáno jest, že byla to hlavně věroa mravouka talmudu, která židovstvo od ostatní společnosti lidské násilně odtrhla, ba je k boji tisíceletému proti této společnosti pobádala a i dnes ještě hlavní vinu toho nese, jestliže židovstvo do nových, lidská práva a víru jemu zabezpečujících poměrů dobře vpraviti se nedovede.

Henne-Am Rhyn praví o tom dále: „Pronásledování židů skrze křesťany bylo před tím, než talmud přišel do veřejnosti, u porovnání s oním, které potom následovalo, velice nepatrné, a nelze jinak než zváti nemoudrým, neřkuli lehkomyslným, že židé takové výroky činili, kteréž nemohly jim ani prospěti, aniž obsahovaly nejmenšího zrnka důležitosti a pravdy.“ Tím budiž zatím náboženská stránka odbyta a přistoupeno k druhé, kterou v talmudu nalézáme.

Jest to stránka společenská a politická, která k nám z příčin již dotknutých z talmudu zírá a tím větší váhy nabývá, že v životě židovského národa dána jest na denní pořádek právě v době, když bouřlivé události stěhování se národů a rozkotání říše římské mezi židy nově vzbuzovati počaly naděje v mesiáše, kterýž přijde, aby znovu zřídil říši židovskou. Nemůže býti o tom žádných pochybností, že zásady, vyslovené v mišně o správě domácnosti, o pořádku a konání spravedlnosti mezi věřícími, přenesly se v nové poměry z opuštěné vlasti, že roztroušené židovstvo řídilo se jimi zjevně, kde to šlo, a skrytě, kde mu v tom bylo překáženo, a že ti, kdož pečovali o to, aby zásady ty vedle starého zákona zapsány byly na desky pravdodatné, sledovali

při tom účel, aby v případě, že by se národ židovský byl opět shledal ve své vlasti, bez znatelné jakési přestávky starým obyčejem se dále mohl spravovati, pro případ však, že by se stěhováním národův ještě více rozprášil a v kraje nejvzdálenější zanesl, aby každý jeho syn s sebou nesl víru i zákon otcův svých jako bezpečný štít proti splynutí s živly cizími.

Nuže, druhý případ se vyplnil a že účinky toho i nyní ještě se pociťují, o tom zjevně svědčí židovstvo samo a neméně i boje v lůně jeho o to vedené, máli se na dále přísně spravovati podle talmudu nebo věro- a mravouku svou přispůsobiti potřebám i požadavkům časovým. Veliká většina židovstva žije posud podle talmudu, a z toho následuje, že zaujímá vůči jiným národům a náboženstvím totéž stanovisko, jaké zaujímali předkové jeho v dobách tvoření a vydání talmudu, a že třebas v tom ohledu mnohá zastaralá forma již vešla v zapomenutí, duch, kterýž ji jednou vyvolal, přece ještě oživuje chýše, domy i paláce, ve kterých vzývá se bůh Israele.

Budiž nám dobře rozuměno. Ve všech spisech, kde brání se židovstvo před útoky na ně činěnými, nebo které slouti mohou nestrannými, dočetli jsme se vždy jenom jednoho a téhož důvodu, proč židovstvo k ostatní společnosti nepřilnulo v té míře, jak bylo by žádoucno, a sice jest prý to plemenný rozdíl, kterýž tu účinek svůj jeví, a pak nešťastné poměry, ve kterýchž se židovstvo všude nalézalo, pokud nenabylo rovnoprávného státního občanství mezi námi.

První důvod přímo odporuje tomu, čemu příroda nás učí. Příroda sbližuje, ale neudržuje a nerozšiřuje rozdíly mezi plemeny; důkaz toho tam, kde stýkají se bílé i černé plémě lidské; známo též, že zrno přenešené z cizích krajin k nám několikaletým pěstováním se převrhne v druh domácí. Proč to? Poněvadž v době květu pouhý vítr květ jeho smísí s květem domácího obilí, a tím se ráz plodu původního přemění. Podobně jest to s židovstvem. Kdy by ráz jeho plemene nebyl vnitřními institucemi uměle udržován asi tak, jako kdy bychom cizí obilí pod skleněným zvonem chránili před smísením se s jiným, bylo by židovstvo co do zvláštností plemenných již dávno s ostatní společností lidskou splynulo.

Druhý důvod jenom z polovice jest oprávněn, neboť z toho, co pověděli jsme o vnitřní organisaci židovstva, která z talmudu vyšla a na věro- i mravouce jeho se zakládala, zcela jasně se vidí, že po celou tu dobu svého pokoření a utrpení židovstvo tvořilo vždycky jakýsi stát ve státu, že vedle zřízení státního, jemuž se ovšem podrobovati umělo aspoň na oko, všude a skoro i ve všem spravovalo se buď zřejmě nebo skrytě svými pravidly a že tím zcela přirozeně samo odcizovalo se státním institucím a společnosti, ano tímto chováním přímo je vybízelo proti sobě.

Tvrdíme zde něco, čeho nebylo ještě nikde vzpomenuto a čím zajisté židovská otázka v minulosti i přítomnosti v docela jiném zjeví se nám světle, než zvykli jsme ji viděti; jsme připraveni také, že ze strany, kteráž libuje si v tom, že židovstvo jakožto největšího a nejnevinnějšího trpitele člověčenstva světu stále předvádí, pozvedne se proti tomuto našemu tvrzení odpor; a proto také ihned jsme hotovi

uvesti zde zajímavý toho doklad, že co tvrdíme, není jenom vymyšleno, ale vzato z těch zkušeností, které nám studium otázky této poskytlo.

Míníme tím událost, která tomu svědčí, že rabínové, kteříž vždy byli a dosud jsou předními tlumočníky tužeb a snah židovských, byli a jsou židovstvu nejen pouhými vykonavateli obřadů náboženských, ale i správci domácích jeho záležitostí ano i soudci ve sporech pozemských, které mezi jeho syny vznikly; i bude snad událost tato zajímati tím více, že vychází z naší doby a z našich poměrů.

C. k. kasační dvůr ve Vídni roku 1876 uznal v jednom případě, že dopustí se každý (rozuměj rabín) zločinu veřejného násilí vydíráním, kdo v kletbu uvrhne israelitu za tím účelem, aby donutil ho podrobiti se výroku židovského soudu v nějakém sporu občanském. Při této příležitosti podal generální prokurátor o povaze a významu kletby židovské následovní objasnění: Židovská kletba nerovná se kletbě v křesťanské církvi, neboť neobmezuje se pouze na obor náboženský, nýbrž znamená svou povahou i dosahem tolik, že vyvrhuje kletbou stiženého ze společenství náboženského, společenského, obchodního a právního. Touto svou vlastností jest židovská kletba trestem do praktického života hluboko sáhajícím a toho, koho se týká, zničujícím, tedy trestem dočasným, kterýž na místě tělesného trestu po zaniknutí národně státního zřízení národa židovského k účelům občanským zaveden a užíván byl. Pravda toho vysvítá z okolnosti, že moc rabínů, jimž náleželo právo kletby, nezakládá se všude a ve všem na náboženské jejich vážnosti, nýbrž byla rázu světského a právního, a že právo klecí také za přestupky náboženské nekonalo se z moci náboženské, nýbrž světské a soudcovské, jelikož trestati takové přestupky náleželo k výkonům soudním. Proto rakouské zákonodárství pojímalo vždycky židovskou kletbu jakožto trest světský a zvláště jakožto znak světské právomocnosti rabínů, ukládajíc jim, aby velikou kletbou postihli zloděje a jejich pomocníky, ty, kteří zpronevěří se ve správě židovských obcí nebo zdráhají se platiti přirážku z košerovaného masa.

Toto klecí právo stalo se v rukou rabínů — vůči nepřehlednému množství pravidel, jimiž talmudské právo celý náboženský, občanský a soukromý život židovstva ovládá a pevně svírá — strašným, celou vzdělanost mocí železnou utlumujícím ústavem; a jestliže státní vláda je dříve trpěla, ano práva toho do jisté míry jakožto prostředku předa postižného užívala, nemohlo se při vytříbenějším pojímání úkolů státních v moderním státním zřízení více místa dáti ústavu, kterýž přesahuje u velké míře meze církevního poslušenství, vrhal temne své stíny do všech oborů lidského života, jež podrobeny byly ochranné moci státu.

Koncem minulého a začátkem přítomného století zdviženo bylo samosprávné klecí právo rabínův ve všech vzdělaných státech a od této doby počítá se, jak přední židovští učenci sami vyznávají, v celé Evropě pokrok židovstva, vycházející po našem náhledu z nenáhlého sbližování se židovstva se společností ostatní. V Rakousku, zejmena v Haliči, zdviženo právo to josefinským židovským řádem ze dne 7. května 1789, jímžto každá bez předcházejícího svolení vydaná a

vyhlášená kletba neplatnou byla prohlášena, a pohrožuje se každému, kdo by kletbu takovou vydal a prohlásil nebo prohlášení a rozšiřování její jakýmkoliv spůsobem podporoval, pokutou 50 rýnských, případně vypovězením ze země.

Co se týká konečně dosahu židovské kletby, jeví se účinek její v tom, že kletbou stižený se vylučuje ze všelikého obcování se svými spoluvěrci; žádný z nich nesmí mu nic dáti pracovat a žádné obchody s ním uzavírati, aniž smí v nouzi přispěti jemu radou, skutkem nebo jakýmkoliv jiným spůsobem ku pomoci. Kdy by účinek tento obmezil se na výlučné zde chování se stejnověrců, nebylo by lze v prohlášení klatby spatřovati trestní nějaký skutek, avšak žid ve věrouce talmudu přísně vychovaný, jemuž talmudské pravidlo: „Bázeň před rabím jest jako bázeň boží“ platí jako svatý a neporušitelný zákon, má to za povinnost svého svědomí, aby kletbou stiženého skutečně pronásledoval, ano považuje to za skutek záslužný a bohumilý. Jest nepopíratelným skutkem denní zkušenosti, a dějiny židovské kletby v Haliči tomu rovněž svědčí, že méně vzdělaná část židovského obyvatelstva způsobuje kletbou stiženému útisky, jakéž sobě jenom může vymysliti, a stíhá ho všude nadávkami a týráním, tak že veřejně ani nikde ukázati se nemůže.

Svědčíli tento příklad tomu, že ještě nyní, kde občanská i náboženská rovnost židovstvu základními zákony zabezpečena a netoliko zabezpečena ale i v životě provedena jest, státi se může, aby některý rabín prostřetkem kletby zasahoval v právomocnost občanskou, tož vším právem a s velikou pravdě podobností souditi se může, že v menších důležitostech života, které zřídka kdy u veřejnost přijdou, bude takovýchto případů veliké množství, že tedy židovstvo posud zcela nepřestalo se oddělovati od ostatní společnosti a na vzdor státním reformám zde naznačeným žije pořád svým vlastním uzavřeným životem. Budeme ještě několikráte míti příležitost obírati se touto okolností, od níž, majíce ji za nepopíratelně zjištěnou, prozatím odvracíme se, abychom přistoupili k následovnímu a zároveň poslednímu momentu odloučení se židovstva od ostatního světa.

Vývody k němu souvisí s tím, co jsme v účincích talmudu na život židovstva pověděli. Měloli odlučování se jeho od společnosti lidské z počátku jenom ten následek, že zabezpečovalo židovstvu náboženství i plemenu jeho zvláštnost, učinily poměry, které potom následovaly, z odlučování toho ostrou zbraň proti židovstvu. Středověk neznal pojmu o státu, jak nyní se mu rozumí, a proto státní moc této doby, místo aby se byla o to přičinila, by všeliké překážky, ježto se mezi jednotlivé vrstvy společnosti stavěly, na prospěch státního účelu byly odstraněny, vymýšlela spíše nové a nové příčiny, kterýmiž by se toto drobení sil vedlo až do nekonečna, a přirozený následek toho byl, že židovstvo, které, jak jsme ukázali, hned na počátku postavilo se stranou a talmudem ostatní, zvláště křesťanskou společnost sobě znepřátelilo, nejen tam ponecháno, nýbrž směrem náboženským, celý známý svět tehdáž ovládajícím, zcela osamoceno bylo.

Náboženství stalo se duchu středověkému příčinou a společenské samotářství židovstva prostředkem k dosažení toho, co směřovalo na

úplné jeho potlačení. Poměr, kterýž se z toho vyvinul, upraven byl zákony, které židovstvo ponižovaly ba přímo proti životu jeho směřovaly; vždyť i samovládcové tehdejší, čerpajíce z toho, že Israel jest lidem božím, oni pak božími náměstky, škrtnutím péra osvojili sobě v zemi veškery židy jakožto zboží, které učiněno jest jenom k tomu, aby jim užitek neslo. Zachovalali tedy náboženská odloučenost židovstvu víru a plemennou zvláštnost, byla také neméně příčinou všech těch běd, které na ně postupem celých tisíceletí přišly. (Pokračování.)

Rozhledy v umění výtvarném.

Z výstavy Žofínské.

Píše

dr. **Miroslav Tyrš.**

(Dokončení.)

Krajinomalba domácí není letos žádným vynikajícím obrazem zastoupena. Značné síle a svěžesti těší se bez odporu *Jarní krajina* výtečného kresliče našeho Julia Mařáka. Jestiť to, pokud se pamatujeme, první obraz olejový, který jsme z ruky jeho spatřili. Jest bez pretensí malován, v barvě jasný, jarní zeleň je na něm dobře podána, cesta lesem vedoucí ovšem v stejné míře se nepovedla. Barvy štafaže celek dobře a přiměřeně oživují. Nechceme se však také tajiti poznámkou, že prázdnota jarních stromů a jednotvárnost světla s formátem tak velikým se nesnáší, že pouhý úsek části nejzajímavější lépe než rozměrný ten celek působí. *Motiv z Fontaineblau*, jejž Chitussi z Paříže zaslal, nenáleží patrně k přednějším pracím nadaného a snaživého umělce toho. Mluva barvy jest tu až příliš všeobecná, komposice a kolorit nejsou s důstatek poutavé, nálada, jejímžto vyjádřením Chitussi jinak vynikává, je nápadně neurčitá a málo zajímavá. Soudíme, že malíř sám na krajinku tuto žádného důrazu nekladl; tím více však bychom si přáli spatřiti od něho práci, která by ho též u nás v plné umělecké hodnosti jeho representovala. — Cos podobného bychom rádi též o V. Kroupovi zde pronesli. Jeho *Dům na českém venkově* jest veduta naskrze téměř v barvách lokálních provedená, v níž snahy po uspořádání umělecky působivém až příliš postrádáme. Světlo jest jednotvárné a přece dojem celku jaksi neklidně pestrý, štafaže jak lidská tak opeřená neobyčejně slabá. Ještě o krok dále, a dojem barvotiskový jest dosažen. Doufáme pevně, že Kroupa upomínku na obraz ten příště krajinou jinou, naskrze zdařilou v nás zahladí. — Přímo ze stupnic do výstavy poslaná a dosud téměř mokrá je Stefanova *Partie u Černého jezera v Šumavě*, a možná, že okolnost ta k nepopíratelně svěžímu dojmu malby taktéž přispívá. Jinak jest barva obrazu toho poněkud monotonní, avšak pohled o sobě

jest dobře zvolen, a průhled k jezeru, ač ne zcela pravdivě malovanému, celkem tak svůdný, že mocně a živě k návštěvě nás láká. Poněkud tvrdá v barvě jest *Krajina u Turnova* od téhož umělce pocházející. Pojímání povahy krajinné je málo prohloubeno, kolorit nad jakousi povrchní pravdivost málokde vyspěl; komposice není též bezvadná, rovná linie na levé straně na stromoví v pravé polovici spůsobem nepříjemným naráží. Lepší uspořádání jeví v tomto vzhledě *Motiv z Horoušan* od mladého Albína Lhoty pocházející. Rovná čára části levé jest se stromovím na straně protivné pohořím, jež v pozadí vyčnívá, šťastně zprostředkována. Vedení linií je vůbec dobré; jest jednota a charakter v krajině této; kolorit poněkud jednotvárný rázem podzimním se omlouvá. Voda v popředí je arciť až mnoho vápenitá; jest to vůbec práce začátečníka, jemuž však nadání upříti nelze. Než tím méně rádi vidíme Lhotu na cestě, kterou svým *Vchodem do vesnice* příliš záhy nastoupil. Mladý malíř má se tomu učiti, by prostředky malebnými, ne však plastickými půdu modelovati dovedl. Jinak jest obraz ten, ač v koloritu neutěšený, přece dosti pravdivý, štafaže vhodná, avšak vzhledem k rozměrnému popředí až příliš chudá; ves sama vypadá jako pouhá záminka k tomu, aby umělec toto rozsažné bláto vymalovati směl a mohl. — Velmi pěkně komponovaná jest Kirnigova *Partie z Hlušic* s tím komplexem stavení hospodářských na straně pravé, nad kterouž v levo stromy v malebné, téměř imponující skupině se pozvedají. Kolorit jest vážný, snad i poněkud mrtvý, nálada večerní jinak dobře podána, stromy od oblohy velmi působivě se odrážejí. Jiné dva obrázky Kirnigovy jsou v barvě přece jen poněkud pestré, a stíny v horách až příliš modravé. Přece však jest i při menších a zběžnějších pracích těchto dojem příznivý a celek malebně zajímavý. Adolf Liebscher mimo portréty, o kterých jsme se zmínili, též krajinku se štafaží pod jmenem *Večerní idyly* letos vystavil, práci to v barvě dosti sytou, však v koloritu nezcela-pravdivou. Tři vyzbrojení mužové, dva koně u domu napolo již spustlého, toť obsah „idyly.“ Snad umělec nevěděl, jak by obraz svůj jinak pojmenoval. V skutku jest dojem celku velice neurčitý, pozadí příliš tmavé, v popředí zas příliš mnoho světla, jež najmě v lupení stromu až záhadným se stává.

Obor tak zvaných *zátiší* nemá u nás mnoho pěstitelů vytrvalých, a možná že okolnost ta s větším neklidem letory naší jaksi souvisí. Též u mladého Skramlíka, jenž tou dobou v Paříži meška, jest ono snad jen zaměstnáním přechodným. Obraz jeho, vzhledem k sujetu velice rozměrný, má jakýsi ráz opulentní, a nelze upříti, že mladý, nadaný malíř i jinak dojmu malichernosti, u předmětů podobných nikoli řídkého, šťastně se vystříhal. Uspořádání jest dobré, barva příjemná a působivá, celek jaksi uměle patinován. Jen bílý ubrus nápadně se nepodařil a barevný dojem jeho jest bez odporu poněkud křiklavý. —

Náš referát, pokud krajinomalby a odvětví k ní přilínající se dotýká, jest tím ukončen. Však od té doby, kde jsme první část zprávy této dopsali, výstava sama v oboru malby figurální značně se obohatila. Pokud produkce domácí se týče, ze všech dodatků těch *Podobizna dětská* od Fr. Šafařoviče nejvíc nás zajímala. Jest to

portrét malého téměř rusovlasého děvčete v šatech bělavě modrých, jež se živostí tak přesvědčivou na nás zírá, že již tím pozornost naši v míře nepr ávě obyčejné k sobě poutá. Modelace jest jemná a přece dostatečná, barvy jsou harmonicky k sobě přispůsobeny, pleť je velmi dobře malovaná; jakousi lehkou obestřeností celku najmě v partiích doleních umělec naznačil, že dítě, jež maloval, mezi živými již neprodlévá. O Manesově *Krajkářce* platí celkem totéž, co jsme vloni o jeho *dětských hrách* na místě tomto pověděli. Jest to obrázek delikátní, avšak příliš mlhovitý a šedý; přiznáváme se upřímně, že s podobnými výtvory jinak výtečného genristy našeho se jaksi spřáteliti nemůžeme; zdá se nám, že takové odchylování se od pravdivosti a jadrnosti životní v oboru tom nejméně oprávněným nazváno býti může. *Modlící se Kristus* od Emila Laufera objevuje nám opět i přednosti i vady tohoto umělce. Jest ranní doba, před námi vrchol hory, na němž spasitel v modlitbu pohroužený na kolena svá klesl. Avšak zbožné to rozjímání vypadá téměř jako modlitba hříšníka zbloudilého a celá situace je příliš všeobecná, abychom určitý moment ze života Kristova si představiti musili. Pečlivost umělce jest ovšem odevšad zřejmá, šaty jsou jak obyčejně z brusu nové, též nebe jest čistotně spořádané. Že spasitel v plné samotě na temeni vysoké hory klečí, je málo prostředky jasně a přesvědčivě vyjádřeno, avšak tmavá postava jeho od světle šedé oblohy přespříliš tvrdě zde se odráží. Modelace na konec je bedlivá, i když ve všech částech stejně podařenou nazvána býti nemůže. Thema poněkud zastaralé zvolil si Seifert k většímu obrazu, jenž *Vypravování o strašidlech* nám líčí. Jest to stařena, jíž malíř úkol vypravovatelky přidělil, posluchačstvo její z více mladých a mladších děvčátek se skládá. Než toliko jedna jich polovice na straně pravé umístěná má výraz přiměřený. Též v provedení technickém jest obraz ceny nestejné. Kolorit je dosti harmonický, avšak rozhodně mdlý, naskrze lomený. Barva rozhodná a sytá — budiž to mimochodem řečeno — není jisté části moderních umělců snad dosti blaseovaně duchaplná. Pleť je místy velmi dobře malována, místy zas tvrdá a nepříjemná. Vidíme i zde z tak mnohých částí talent zjevný, avšak i nedostatky v dosavadním spůsobu produkce založené. Šichanova *Květinářka římská* jest malou záhadou, u níž tělo dětsky nevyvinuté s velkou a mnohem dospělejší hlavou ve zjevném sporu se nachází. Výraz tváře není právě sympatický, pleť dosti pravdivá, avšak přec jenom trochu kožená. Podání látek nechce býti virtuosní, jest však přec dostatečně pravdivé. Celá ta pestrá, však nikoli neladná postavička od šedého pozadí svého se působivě odráží. Hugo Schüllinger, jenž patrně vojenské příběhy si oblíbil, podal nám ve svém *Útoku jízdeckém* celek ne zrovna utěšený a hlouběji zajímavý, avšak přec dosti dobře a živě pojatý. Co však *Ranění hraběte Černína v bitvě u Weilu* se týká, přiznáváme se, že dojem sceny jest téměř odporný. Stojíme před holou zimní krajinou, v níž oddíly jízdecké, snad obhlídky armád vzdálenějších se setkaly. Jest to tušíme výjev z války šlesvicko-holštýnské, v níž voje naše tak zdatně ve prospěch Pruska pracovaly. Seč započala; hrabě jest již raněn, však přes to, že s koně svého již klesá, tři nepřátelští jezdci zuřivě do něho „mažou.“ Budiž nám výraz tento odpuštěn, než jiný název pro

vlastní děj obrazu nebyl by případný. Provedení v ničem nad prostřednost tu nevyniká, souhlas barev jest právě takový, jaký při předmětu podobném býti mohl. Modré a bílé pláště vojenské, různí ti hnědoušové a běloušové v zimní osněžené krajině, to vše bylo umělci dáno, a matné světlo ranní s časem a povahou obhlídky je souhlasné.

Z prací slovanských zbývá nám ještě obraz sl. Andrzejkowiczovy, který pod názvem *V lese* pozornost k sobě vyzývá. Mladá, hezká dívka pěkných plných forem sedí tu před námi o mohutný peň jsouc opřena. Tvář její v pravou ruku se sklonila, zrak zamyšleně hledí před sebe. Nevíme ovšem, jak tato slečna s tím obličejem naskrze městským, v hávu však více než pouze jednoduchém uprostřed lesa toho se octnula; soudili bychom skoro, že z některého obrazu Maxova z amfitheatru neb z katakomb sem zabloudila. Avšak uznáváme rádi, že umělkyně polská, ač v Mnichově studie svoje konala, přece na pouhou kopistku se nesnížila, jak „bývalý náš" Hanns Knöchel v tolika obrazech svých učinil. Jest zde aspoň v typu a ve formách těla něco slovanské bezprostřednosti a původnosti, ba jest zde více síly nežli při vzoru samém a mnohem více, než by mnohý od ruky ženské očekával. Kresba postavy jest pevná, osvětlení ovšem jaksi záhadné. Tráva je bez odporu poněkud příliš žlutavá, též les toliko s jakousi přibližnou pravdivostí je vylíčen. To ovšem nejsou zrovna vady pro podstať díla příliš závažné.

Pracemi plastickými ze všech sochařů českých jedině Strachovský na výstavě jest zastoupen. *Portréty* jeho nejsou sice vesměs stejně originálům svým podobny, avšak naskrze se živým realismem traktovány; zejmena podobizna prof. Bukovského je zdařilá a velmi výrazná. Ruku méně šťastnou osvědčil umělec v oboru plastiky ideální. Jeho *Anděl míru* jest v pohybu a komposici pěkný, avšak ve výrazu poněkud ospalý. K tuhým těm kadeřím pečlivý frisér poslední ruku byl právě přiložil. Lomy roucha, jinak pěkně vrženého, jsou najmě dole s ohledem k látce tak hebké poněkud hranaté. Že vítr roucho na pravé straně do zadu žene a v levo zas ku předu pohání, jest malou fysikální hádankou, jež snahou po oživení strany levé neuspokojivě se rozřešuje. Za to však *Malá koketa* Strachovského se nám naskrze líbí. Rozmarný dětský obličej tento je velmi pravdivý, pohyb a výraz nad míru životný, úprava čepečku působivá. Ze všeho vidíme, že umělec s neobyčejnou chutí a zálibou o malém, originálním poprsí tomto pracoval, a na konec s dílem svým spokojen byl a spokojen býti směl a mohl. —

Styky M. P. Pogodina se západními Slovany.

Častokráte již stýskáno sobě na to, že soukromé dopisy buditelů národa našeho v první polovici tohoto století stále ještě jsou roztroušeny po různých místech, aneb bylyli sebrány, leží až na nepatrné výminky v archivech a zůstávají nepřístupny širšímu obecenstvu, ač jest poznání jejich namnoze nevyhnutelno, máli nehlučná a přec tolikerým úspěchem korunovaná činnost oněch vzácných mužů v plném světle býti poznána. Kromě dvou tří samostatných sbírek korrespondencí přinášívá ob čas pouze Musejník na svých stránkách vzájemné dopisy vynikajících osobností z dob našeho probuzení, ale vše to, co posud uveřejněno, jest jen malá část toho, co čeká dosud svého vydání. Tím vítanější jest nám proto vší chvály hodná pieta ruských publicistů, kteří s nevšední svědomitostí sbírají korrespondence ruských umělců i učenců se světem slovanským a činí je tiskem přístupnými každému, kdož se zajímá o kulturní rozvoj zejmena slovanských národů v prvních desítiletích našeho věku. Nad jiné ve vzhledě tom pozoruhodno bylo vydání soukromé korrespondence Vostokova, jež obstaral r. 1873 v Petrohradě I. I. Srezněvský *(Perepiska Vostokova)* a v níž umístěno též mnoho listů Šafaříkových.

Avšak ještě významnější jest nová ruská publikace toho druhu, již obstaral během letošního a minulého roku profesor Moskevské university, známý slavista Nil Popov, a která pod titulem *Pisma k M. P. Pogodinu iz slavjanskich zemel 1835—1861* obsahuje ve třech svazcích velikého lexikálního formátu dopisy dvaceti pěti učenců a spisovatelů ze všech zemí slovanských k proslulému zakladateli slovanských komitétů na Rusi, k Michajlu Petroviči Pogodinu (nar. 1800, zem. 1875). A poněvadž více než dvě třetiny všech těchto dopisů pochodí z Čech a dotýkají se těsně života českého, sluší se, aby publikaci té věnována byla též u nás náležitá pozornost.

Jest neposlední zásluhou Pogodina, že jeho přičiněním nabyl styk ruských učenců s učenci západo- a jihoslovanskými nebývalé dotud živosti a že následkem toho studium slavistiky, pěstované na Rusi až do těch dob více jen diletantsky, zapustilo kořeny své hlouběji, až se stalo i řádným předmětem na všech universitách ruských. Pogodin pěstoval rozsáhlou korrespondenci se slovanskými učenci původně za účely soukromými, sbíraje jich prostřednictvím zprávy a staré slovanské knihy pro svá studia historická. Brzy však nabyla tato korrespondence významu tak vysokého, že Pogodin neváhal podávati výňatky z různých listů do veřejných časopisů (nejdříve do žurnálu ministerstva osvěty, později pak do svého Moskviťanina), a poněvadž za dob oněch nebylo ještě tak živého spojení novinářského jako nyní, byl on pro ruské vzdělance hlavním pramenem zpráv o literárních snahách ostatních Slovanů. Opíraje se pak o tyto zprávy, jakož i později o vlastní zkušenosti, nabyté při cestách po slovanských zemích (mezi rokem 1835 až 1848), domáhal se u ministra osvěty hr. Uvarova tak dlouho podpory pro snahy učenců slovanských, až mu konečně vyhověno a zřízeny první stolice slavistiky při universitách v Moskvě, Charkově a

v Petrohradě.*) O Slovanstvo počal se Pogodin zajímati vůbec velmi záhy, a v životopise svém vyznává, že „se nepamatuje, kdy počal Slovany milovati. Zdá se mu, že se s láskou tou již narodil.“ R. 1825 přeložil úvahy Dobrovského o sv. Cyrillu a Methodu, později přeložil i jeho gramatiku slovanského jazyka. R. 1829 vydal Venelinovy studie o Bulharech a byv následkem toho zapředen v učenou hádku o starobylosti Slovanů, věnoval se již zcela bádání o starobylosti slovanské a stal se nejhorlivějším šiřitelem myšlenky slovanské na Rusi. Jest proto přirozeno, že když se mu po dlouhém o to jednání podařilo opatřiti si roku 1835 vládní povolení na vědeckou pouť po západní Evropě, vedla ho první cesta do Prahy, a zde za delšího pobytu „uzavřel přátelský svazek se Šafaříkem, kterýž trvá doposud (psal r. 1854 ve svých vzpomínkách) a jest přední ozdobou mého života.“

Šafařík, přestěhovav se teprvé před dvěma lety z Nového Sadu do Prahy, pracoval v tu dobu o nejdůležitějším svém spise, o Starožitnostech slovanských. Osud nemohl přivesti Pogodina ve šťastnější dobu do Prahy, než právě tenkrát. Oba učenci brzy si porozuměli a spřátelili se. Hle, co napsal Pogodin později o tomto prvním styku se Šafaříkem: „Zachovati jazyk v ústech národa, toť náš úkol a nic mimo to. O nic jiného není se nám starati. Ostatek není naší věcí, budeli se bohu líbiti — pravil Šafařík a počal rozvíjeti přede mnou historii osudů slovanských, minulých i současných; řeč jeho plynula klidným, velebným tokem. Poznání významnosti svého národa, horoucí k němu láska, přesvědčení o velikém jeho určení, jakási posvátná trpělivost, nedopouštějící ani žaloby ani stesku, víra v prozřetelnost boží — vším tím bylo proniknuto každé jeho slovo. Poznal jsem tu jasně rozdíl mezi ohnivým, snaživým jinochem starajícím se pouze o zítřek a mezi opatrným mužem, počítajícím s věky; poznal jsem tu rozdíl mezi trvalým přesvědčením, dozralým ovocem mnoholetého přemýšlení a mezi okamžitým záchvatem, poznal jsem, co značí záviseti od minuty a vládnouti časem. Jak vznešená řeč! Šafařík nejmenoval ani jednoho jmena, ani jedné osoby; jen plemena, národy ho zajímaly. Každodenní události neměl za hodny povšimnutí, mluvil jen o následcích věkověčných. A jaký to velebný klid! Přesvědčení o posvátnosti díla, o vznešenosti jeho zaměstnání zračilo se v jeho tváři, znělo ve zvucích jeho hlasu. Poslouchal jsem velikého muže, boje se oddechnouti, ostýchaje se promluviti slovíčka, pohlížel jsem k němu s pobožností. Zdálo mi se, že slyším hlas z onoho světa, že stojí přede mnou muž z dob apoštolských.“ Tak hluboký dojem učinila na Pogodina první návštěva u Šafaříka, a úcta, s níž pohlížel tehdáž na něho, zračí se u veškerém potomním jeho s ním obcování. Avšak i Pogodin získal si neobmezenou úctu Šafaříkovu, jakož svědčí známá poznámka v předmluvě ke Starožitnostem. Kromě Šafaříka seznámil se Pogodin již tehdáž s Jungmannem, s Palackým, s Čelakovským, s Hankou, se Štulcem a jinými proslulými tehdy spisovateli českými i poznamenal později o nich ve své autobiografii: „Viděl jsem jejich namahání, starosti a oběti pro zachování

*) Bližších zpráv o těchto snahách jakož i o hmotném podporování učenců západoslovanských nalezne čtenář v Perwolfových úvahách: Slovanská myšlenka na Rusi v Osvětě roku 1879.

jazyka v ústech národa, vzal jsem si k srdci jejich osud a rozhodl jsem se, že je budu podporovati ze všech sil."

Z Prahy zajel Pogodin dále do Vídně, kdež se seznámil, s tamními slavisty, hlavně s Kopitarem a Karadžićem, načež vrátiv se na Rus počal plniti ihned svůj slib, zásobuje ruskými knihami a časem i hmotnými prostředky slavisty v Praze, ve Vídni, v Záhřebě, v Bělehradě, v Pešti, v Prešpurku, ve Lvově, v Krakòvě atd. A s tím započala se spolu jeho rozsáhlá korrespondence se západními zeměmi slovanskými, kteráž se rozšířila ještě více za dalších jeho cest po zemích slovanských, jmenovitě mezi tehdejšími slavisty polskými (Linde, Maciejowský a j.), dále mezi Slováky (Štúr, Jan Kollar) a Jihoslovany. Korrespondence tato trvala až do prvních let šedesátých, jimiž se končí jaksi přípravná doba Slovanstva západního, a ono počíná — hlavně v Rakousku — zasahovati činně již i v politické události. Na sklonku života spořádal ještě Pogodin svou slovanskou korrespondenci, připojiv k dopisům učenců jinoslovanských též listy slavisty ruského Osipa M. Boďanského, psané ze zemí českých a uherských v letech 1837—1841, v nichž tento přední ze slavistů ruských studoval poměry Slovanstva západního a jižního v samém jeho středu. I tyto dopisy týkají se hlavně literární a národní činnosti západních Slovanů, tak že právem byly připočteny k „listům ze zemí slovanských." Sbírku, Pogodinem takto spořádanou, vydal nyní Nil Popov jenž přičinil k různým listům vysvětlující poznámky literární a životopisné a doplnil je vždy v soustavný celek.

První svazek *Písem* vyplněn dopisy Boďanského, který si vyjel z Moskvy přes Kijev, Varšavu a Vratislav do Prahy. První návštěva jeho v Praze platila ovšem zas Šafaříkovi. „Šafařík mne přijal jako starého známého." — referuje pak Pogodinu. „Šafařík jest tak laskav, tak starostliv o mne, že se věru často zardívám studem, vida, jak se stará a namáhá o nejmenší maličkost, mne se týkající." Na konec listu vypisuje pak Pogodinu soukromé poměry Šafaříkovy: „Nedostává se mu všeho, a přec jaká to povaha! . . . Co by tato jasná, přísná, učená hlava vytvořila za životních poměrů jen trochu snesitelných. Zatím musí zabíjeti většinu svého času na různé malicherné věci pro kousek chleba, jen proto, že mu zítra či pozejtří vynesou půl zlatého na živobytí." Ke slovům těm přidává N. Popov výpisek z listu Granovského, jenž navštívil Prahu r. 1838: „Nevím, čemu se více diviti při Šafaříku, jeholi veliké učenosti či velikému charakteru. Neníť pouze člověk chudobný, ale neví v pravém slova smyslu dnes, co zítra bude jísti. Divíme se, s jakou obětavostí se Němci oddávají vědě; avšak u Šafaříka jest to ještě podivnější, protože ho kromě bídy tísní ještě na tisíc jiných okolností, o nichž Němci nemají zdání. A při všem tom on jest spokojen a vytrvá." Obdiv Boďanského nad přednostmi Šafaříkovými roste však každým dnem. O málo později píše zas k Pogodinu: „Šafařík jest pro mne celou akademií. Jsem mu nejvíce zavázán, a pochybuju, že by mně mohl kdo tak prospěti jako on. Jsou zde ovšem i jiní moudří, učení a zasloužilí Čechové, avšak každý z nich zajímá se pouze jediným odvětvím naší vědy; Šafařík ale je rovně

sběhlým a jako doma ve všech částech slovanštiny: toť celá bibliothéka, živá encyklopedie všech vědomostí o Slovanech.“

Nuzné poměry Šafaříkovy, zhoršené chorobou jeho i rodiny, přiměly Boďanského, aby pomýšlel sám na zlepšení jeho postavení. Když se Šafařík vrátil ze své cesty na Rajhrad a do Brna, kdež mu při okázalé ovaci dne 11. srpna 1838 podali tamní vlastenci pro zásluhy stříbrný pohár a brillantový prsten, vyzýval ho Boďanský: „Přijeďte i k nám na Rus; Rusové vás také dovedou oceniti a neustoupí nikomu v uznalosti k vám, ani svým soukmenovcům, ani cizincům.“ — „Od Rusi obdržel jsem dosavad více než od kohokoliv jiného uznání i podpory mých učených prací,“ odvětil na to Šafařík. „Bez Rusi . . . však vy víte vše a to lépe než já sám.“ Narážel těmi slovy na hmotnou podporu, zasílanou mu z Ruska prostřednictvím Pogodina. V témž létě, v němž se činí zmínka o předeslané rozmluvě, rozpisuje se Boďanský znovu o trudných poměrech našeho učence a maje zření k jeho chorobě, kteráž prý, potrváli ještě 3 léta, musí nezbytně jeho život podkopati, zavírá: „Všechna pomoc je možna od severu, a více odnikud. Západ a jih buď že toho nevědí, aneb věděli, nemohou pomoci, třebas chtěli. Sklesneli však před námi v mohylu, co tu žalosti a vzdechů se ponese ze všech stran! Pochopitelno, každý by dal pak od srdce poslední halíř, aby ho vzkřísil z hrobu! A ptejte se, kolik že lidí mu pomohlo za živobytí? Ano, qui cito dat, bis dat. Šetřte času, neboť nastali zlí dnové!“ Špatně však pochodil dobromyslný Boďanský. Pogodin, jak obyčejně, uveřejnil v Žurnále ministerstva osvěty výňatky z jeho listu, a mimo jiné i poznámku o podpoře Šafaříkově. Tento obdržel náhodou onen svazek žurnálu do rukou a rozhorlen vytýká jak Boďanskému tak Pogodinu, že vynášejí do veřejnosti jeho rodinná tajemství. „Ostatně, věc sama, jak stojí v žurnále,“ píše Šafařík, „jest přepjata a nepravdiva. Neměl jsem nikdy se svou rodinou takovou nouzi a bídu. Vám dobře známo, že dostávám nyní jako censor 400 zl. stříbra ročního platu a ze redakci Musejníka 120 zl. stř., což se rovná 1200 rublů asignací. A to při mém umírněném a skromném spůsobě života dostačuje. Jestliže, vydávajc Slovanské Starožitnosti, jež mne stály 1500 zl. stř., byl jsem časem v nouzi o peníze, toť není pranic divného; podobného něco přiházívá se i bohatším lidem.“ Prose pak, aby podobných zpráv z jeho domácnosti neuváděli více u veřejnost, zakazuje si zasílání peněz. — Novým obdivem naplnil Šafařík Boďanského, když r. 1841 zamítl nabízenou mu stolici slavistiky na některé universitě pruské (Berlínské neb Vratislavské). „Hle již po třetí*) odmítl od sebe skvělý a výhodný návrh a to vše z ryzího a bezpříkladného vlastenectví; volí raději trpěti všemožná strádání a nedostatky, než by opustil svoji vlasť a odebral se třebas jen k svým soukmenovcům, kdež by mu ovšem bylo zříci se materského jazyka, vyjadřovati se řečí jinou; to ale zdá se býti v jeho očích přestupkem, rovným otcovraždě . . .“

Též o *Kollarovi* podávají listy Boďanského některé zajímavé podrobnosti. Kollarova činnost v Pešti byla trnem v oku maďarských přepjatců, i snažili se všemi možnými spůsoby, aby ho z Pešti vypudili.

*) Dříve již byl Šafařík zván dvakráte do Ruska.

Když ale všechno úsilí nepomáhalo, chopily se prostředku v pravdě maďarského. Čteme o něm v listě Boďanského z Pešti ze dne 13. března r. 1839: „Právě přišel ke mně Kollar s tváří zasmušilou a žalostnou a nepromluviv skoro ani slova, podal mně list, v němž obsaženy byly hrozby, nepřestaneli se zabývati slovanštinou a hájiti slovanské národnosti, že nejmenovaný pisatel listu přijde 15. září do Pešti a sprovodí ho se světa. List odeslán z Prešova. V jiném státě," dokládá Boďanský „byla by taková pohrůžka planou, avšak zde je to něco jiného. Maďaři jsou z větší části dosavad právě takoví divoši, jako byli před tisíci lety před svým vpádem do Evropy . . . Jest mnoho příkladů, že podobné hrozby splněny. Kolik Slovanů pohynulo jen za posledních dob rukou tajných i zjevných vrahů v Uhřích. Vrah nejen že se netajil svým zločinem, nýbrž kráčel s úsměvem na popraviště, provázen tleskáním luzy. Nutno se zdržovati v Uhřích, aby člověk poznal, jaké výše divokosti dostoupilo pronásledování Slovanů a všeho, co má jmeno slovanské aneb jím aspoň páchne. A o všem tom, o podobných rekovných činech asiatských nomadův středověkých, vyšlých za našich let v druhém vydání, ostatní Evropa celkem neví ničeho. „Co budete nyní dělat?" optal jsem se Kollara. „Přestaň hřešiti a čiň dobře," odvece mi na to. „Již tomu dvacet let, co zápasím s těmi divochy, a nemine dne, aby mně ho neotravovali." Na to vypravuje, jaká příkoří musil snášeti po tu dobu od Maďarů, „Nyní však, jak vidíte, přistupují ke kroku rozhodnému, a co si vzal Maďar jednou do hlavy, to on — jak je bůh na nebi — také vyplní, třebas ho stálo vlastní hlavu." Pak vysvětluje dále, že jest odhodlán odstěhovati se z Pešti, poněvadž by vydáváním sebe v šanc marně jen uškodil věci slovanské v Uhrách, kdežto další činností může ještě ve mnohém prospěti. „Maďaři se domnívají, že já jsem jedinou pružinou vzkříšení slovanské národnosti v Uhřích, a padnuli, že se mnou padne celé Slovensko. Ale velice se v tom zmýlili. Odejdu, a pak poznají, že vzkříšení slovanské národnosti jest dílo a tužba celého národa slovanského a ne jednotlivce aneb několika jednotlivců. Já a druzí mně podobní byli a jsou více či méně patrnými představiteli ducha onoho národa, jeho tužeb a vůle. Nepěstovali jsme marnou libůstku, nýbrž tím či oním spůsobem jsme projevovali myšlenky a city celé massy . . ." „A kam byste se chtěl odebrati?" namítl jsem. „Tam, kde bych mohl být nad jiné Slovanstvu prospěšným, *na Rus.* Nežádám si mnoho, budu s málem spokojen: jen co bych mohl býti živ, pracovati a umříti mezi svými. Neznám druhé země, kde by mohl Slovan po vůli a od srdce hovořiti a pracovati pro Slovanstvo. Všude jinde jsme buď nezvaní a neznaní, buď nepochopeni a neoceněni, buď jsme hlasem volajícího na poušti, aneb konečně jsme předmětem posměchu a pronásledování. Věřím, a věřím tomu ze vší duše své, že jediná možná spása Slovanů a jich národnosti a práv musí přijíti s výše, t. j. od *severovýchodu.* Bez této pomoci mohou proti nátiskům nepřátel postaviti za štít pouze svou železnou trpělivost, ale tu — je konec všemu."

Po této rozmluvě učinil Boďanský Pogodinovi několik návrhů, jak by bylo možno Kollara na Rusi zaměstnati, a končí: „Neškodilo by míti u sebe tak světlou a učenou slovanskou hlavičku. Jaký by to

byl zisk pro naši svatou Rus!“ Slova Boďanského nebyla marna. Pogodin se obrátil v záležitosti Kollarově k ruskému ministru osvěty, a za nedlouho obdržel Kollar pozvání, aby se odebral na Rus. Avšak zatím se Kollar jinak rozmyslil a již dne 8. května téhož roku odmítá pozvání Pogodinovo, odhodlav se setrvati na dále na ohroženém sice, ale důležitém pro Slovanstvo stanovisku, jež bohužel musil po čase opustiti přec, odebrav se do nedaleké Vídně, kdež skonal r. 1852 svůj slavný, avšak strastí a pronásledování plný život.

Listy Boďanského obsahují různé zajímavé podrobnosti též o jiných českých literátech, jež zde ovšem vyčítati nemožno. Charakteristická je poznámka jeho o *Hankovi*. J. V. Michl napsal r. 1838 ve svém literárním letopise, že Boďanský jest žákem V. Hanky. Boďanský celý rozhorlen vzpírá se tomu tvrzení, a odmítá možnost, že by se mohl od Hanky čemu přiučiti. Pozoru hodny jsou i listy Boďanského psané k Pogodinu z Frývaldova, kdež se léčil po celá dvě léta ve studených lázních, byv postižen v Praze krutou dnou. V černé jedné chvíli, když ho opouštěla již poslední naděje v možnost vyléčení, psal (r. 1840): „Bože můj, bože můj, proč jsi mě opustil! Bude mi složiti kosti své v cizině v prvních letech mé mužnosti, kdy jsem právě ukončil svou přípravu a chystal se k opravdové činnosti . . . Teskno, nesnesitelně teskno u srdce, když povážíš, že všechna ta zásoba vědomostí, dobytých za cenu bezesenných nocí a za poslední peníz, všechna ta zkušenost, nabytá na samém místě u pramene, všechen jinošský žár, podporovaný zmužilou vytrvalostí a pevností, všechna ta neobmezená láska a náchylnost ke zvolenému předmětu a konečně celý ten roj myšlenek, úvah a domněnek o Slovanstvě, jeho minulosti, přítomnosti i budoucnosti, vše to že se rázem sřítí v mohylu . . .“ A dále: „Než buď jak buď, žal mně toliko jediného na bílém světě, že mně nebylo souzeno položiti také kámen v klenbu oné vznešené budovy Všeslovanstva na Rusi, v srdci pravého Slovanstva, kteráž naplňuje člověka nadšením už při pouhé myšlence, že jest možnou! . . .“ Zoufalost Boďanského byla přec jen bezdůvodná. Uzdravil se, ač po zdlouhavém léčení úplně a vrátil se zdráv do Moskvy, kdež sloužil pak s úspěchem vědě slovanské plných 35 roků (do r. 1877).

Přejděme k dopisům samého Šafaříka, jež vyplňují celý obsáhlý druhý svazek Písem a počínajíce rokem 1835, sahají až do konce r. 1858, po němž nadešla osudná ona katastrofa, jejímž následkem byl brzký konec života největšího slavisty. Tato sbírka 144 listů psaných jazykem německým v souměrných lhůtách během 23 roků, tvoří sama celou biografii Šafaříkovu, poskytujíc možnost stopovati nejen všechno veřejné tvoření a snažení slavného učence, nýbrž dovolujíc nazírati v samy hlubiny srdce jeho, stopovati úmysly a pohnutky k nim — podává světlo k objasnění poměru Šafaříkova k různým jiným osobnostem, jest vůbec zpovědí, v níž se vyznává přítel svému nejdůvěrnějšímu příteli ze skutků, snah i myšlenek svých, jest živým odleskem jeho ducha v dobách jarého kypícího mužství, chabnoucího stáří i v oné černé době, kdy duch velikána vědce zastřen byl kletým závojem trudnomyslnosti.

První list jest datován 26. září 1835 v době nejvyššího rozkvětu ducha Šafaříkova, právě kdy končil své veledílo Slovanské Starožitnosti. Šafařík tu mluví o vyzvání Pogodinově, aby se přesídlil na Rus a tam pokračoval ve svých učených pracích. Již za svého pobytu v Novém Sadě byl Šafařík vyzván, aby se odebral na Rus, kdež mu nabízeno výhodné postavení spolu s Čelakovským a Hankou. Jakkoliv byl tehdáž hotov ihned vyhověti pozvání, sešlo z toho přece pro váhavost Čelakovského a (prý) pro žárlivost Hankovu. I tentokrát jeví se Šafařík ještě ochotným odebrati se na Rus, vymiňuje si však lhůtu asi dvou roků, co by dokončil i vydal své Starožitnosti a vyčerpal různé prameny západoevropské, jež by mu byly v Rusku snad nepřístupny. Prozatím žádá si však jen tolik podpory z Ruska, co by mohl přivesti ke konci započaté vědecké dílo. „Neboť víte," píše dále, „že jsem v převeliké horlivosti ve věcech intellektuelních zapomněl skoro úplně na své zájmy hmotné, tak že se s celou rodinou svojí nacházím nyní v postavení velmi nejistém. Různými hodnostmi a tituly, řády a diplomy mohli by mne však povždy ušetřiti: takové dětinské šašky přenechám rád svému příteli Hankovi, jehož srdce lne k nim se směšnou radostí a po nich baží." Zejmena si žádá ruských a staroslovanských knih, jichž si nemůže opatřiti v Praze.

Nedlouho potom (21. února 1836) mění již svůj úmysl stran přesídlení na Rus. Poukazuje jednak na svou dnu, jež ho stále více znepokojuje, a dále na odpor své ženy a tchyně proti usazení se na Rusi, i dodává: „Jsem, cítím to nejlépe sám, jen zcela prostředním učencem a nemohu se vykázati jiným, leč trochem dobré vůle a píle. Mojí řečí materskou jest čeština; čemu jsem se přiučil tu a tam theoreticky z jiných řečí, nepostačí, abych mohl v Moskvě působiti prakticky. Ve svém věku učím se těžce cizím jazykům, tak že se nemohu nadíti, abych mohl kdy v Rusku jako učitel a spisovatel vystoupiti v jazyku ruském, a s jazykem cizím, německým, nemohu a nechci tam nikdy, nikdy vystoupiti. Konečně, což jest hlavní, jsem vázán ku Praze, Čechům a k rakouskému státu tolikerými svazky vděčnosti a lásky, že jich nikdy neopustím dobrovolně a pokud mohu býti svým krajanům zde na prospěch. Znám výhody, jež se mi nabízejí, a vím, že mne zde nečeká nic než bída a nouze, to však mne neodstrašuje. Mám tolik stoické mysli, odhodlanosti, vytrvalosti a odříkání, abych pro účely pozemské, pomíjející nezapomínal účelů duševních, t. j. duševně literárních důležitostí mých zdejších krajanů, a neobětoval těchto oněm. Jest mou povinností prospívati především svým krajanům: budouli mé literární snahy takové, že z nich budou moci i jiní míti užitek, tím lépe. Ostatně spoléhám na boha, jenž neopouští svých. Úcty a lásky dobrých lidí nepostrádám ani zde při své chudobě . . . Upokojte se tedy, a vzdejte se vší naděje, že bych se kdy přestěhoval do Moskvy . . . Rusko má muže, a co rok mu vykvétají noví, kteří mne dovedou na kathedře slovanské třikrát nahraditi. Já zůstanu zde: má vůle jest pevná a nezlomná . . ." Rozhodnutí tomuto zůstal Šafařík věren i tehdá, když mu po několika letech nabízena výnosná stolice slovanské literatury v Berlíně, o čemž zmíněno již výše.

Zmařilli Šafařík takto snahy Pogodinovy, směřující k tomu, aby

ho přivedl na Rus, neumenšil tím nijak horlivost Pogodinovu v podporování literárních jeho prací. Ob čas dostával Šafařík z Ruska „od neznámých příznivců“ prostřednictvím Pogodina směnky na 500 a více rublů, jimiž uhražoval výlohy za tisk svých spisů, za hotovení nových cyrilských a hlaholských typů a pod. Takž píše ještě r. 1836, postěžovav si na různé překážky, jež mu bylo překonati, než mohl vyjíti první sešit jeho Starožitností na světlo: „I pomoc, slíbená mně od Musea na tisk, vázne posud; bude teprv později vyplacena. Nedivte se tedy, vyznámli se vám upřímně, že by bez vaší pomoci, totiž bez oněch 280 mark banko, mé Starožitnosti letos vůbec nebyly mohly býti tištěny.“

Starožitnosti nešly z počátku valně na odbyt. Asi dva měsíce po ohlášce předplacení nepřihlásil se Šafaříkovy ani jediný odběratel. Po vydání prvního desetiarchového svazku zmohl se však počet odběratelů tak, že musil býti náklad zvýšen na 1000 exemplářů a první svazek znova tištěn. Nicméně nebyl hmotný výsledek z prodeje Starožitností ani z daleka takový, jakého se Šafařík nadál. „Mně zbyly z podniku namáhání a mrzutosti,“ napsal Pogodinovi po několika letech; „užitek z něho mají *knihkupci.*“ „Od těchto pijavic,“ píše jindy, „nelze krejcaru dostati. Slovu ‚platiti napřed‘ vůbec nerozumějí; platí teprvé po roce, a rok má u nich 14 měsíců! Přímo u mne se ohlásilo 40 odběratelů na Starožitnosti.“ Ze 430 tehdejších zakladatelů Matice České přihlásilo se o Starožitnosti 188 odběratelů, a pro ty kupovalo Museum svazek za 25 kr. stříbra, kdežto krámská cena byla 50 kr. stř. „Pochopíte,“ vykládá dále Šafařík, „že mi Starožitnosti, od nichž jsem se nadál ulehčení, uvalily nové břímě na bedra. Snad bude museti vypomoci jednou zlatá medaile, jížto jsem právě (7. pros. 1836) obdržel od ruské akademie; budu ji museti bez pochyby tyto dni — nedbaje studu a hanby — někde u žida proměniti!“ Sazba, tisk, papír a vazba každého ze šesti svazků Starožitností při nákladu 1000 ex. stály Šafaříka 240 zl. stř., čili celkem, jak později psal, kolem 1500 zl. stř.

Po vydání prvního (historického) dílu Starožitností chystal se Šafařík ihned k dílu druhému (kulturně historickému). Z počátku vyskytují se zprávy a poznámky o tomto druhém díle v dopisech jeho dosti zhusta; čím dále však, tím více řidnou, až konečně spustil spisovatel, zaujatý mnohým jiným zaměstnáním, dokončení Starožitností úplně se zřetele. Za to vylíčil ve svých listech úplně genesi *Národopisu* a národopisné mapy se všemi zas obtížemi typografickými i peněžními, jež mu bylo překonávati.

Zajímavo jest stopovati v listech Šafaříkových vývoj jeho náhledu o původu písma hlaholského. Nejprvé vystupuje rozhodně proti náhledu Kopitarovu, jenž měl již v letech třicátých hlaholici za starší cyrilice. „Pro svou hypothesi o cyrilské a hlaholské azbuce nezíská mne svými sofismaty nikdy, dokud mám zdravé smysly a rozumím, co je historie. Vyhledávám ve svých bádáních pravdu se sebezapřením, nikoliv ale klamivé pozlátko.“ Tak psal v únoru r. 1836. Po dvou letech (v prosinci 1838) stěžuje si Pogodinovi na Kopitara, že v časopise Der öster. Geschichtsforscher zuřivě se na něho vyřítil, i snaží se literárně a mravně ho ubiti. „A přec jsem tomuto falešnému a nesvědomitému

zločinci (Bösewicht) neublížil jinak, leč že jsem dějiny sv. Cyrila a Methoda vykládal podle mého vědomí a svědomí jinak než on.“ V listech jiných v tu dobu psaných nejmenuje Šafařík Kopitara jinak než mefistofeles, a později (1840) dodává, že jest úplně ve službách a orgánem římsko-německo-polských jezuitů. Kopitarovi přičítal Šafařík nájezdy na Slovany, činěné tehdáž v časopise Allgem. Zeitung. Dodává ale, že „s pomocí boží spravedlivá věc slovanská obstojí i proti útokům tohoto krvežíznivého tygra.“ Avšak koncem roku 1847, když Kopitar dávno již byl mrtev († 1844), počíná se náhled Šafaříkův o hlaholštině měniti. „De glagolica nondum liquet,“ píše v listě ze dne 5. pros. t. r.; „ale vzchází mi nové světlo. Videbimus!“ Nicméně ještě roku 1856, vydav již dříve své *Hlaholské památky*, ohrazuje se Pogodinu proti novinářské zprávě, že pokládá hlaholštinu za starší než cyrilici. „Nevím o původu hlaholštiny dosud nic jistého.“ Hned v následujícím listě však dokládá: „Mé hlaholské zlomky velice mne zaměstnávají. Nulla dies sine linea. Musíme se podívati té věci na dno. Musí v tom býti konečně jasno.“ Na konec po dvou letech dospělo v něm přesvědčení, že hlaholština je písmo, sestavené sv. Cyrilem, kdežto cyrilici tak zvanou že sestavil z alfabety řecké teprvé později biskup Kliment.

O české literatuře podává Šafařík ve svých listech Pogodinu zprávy pravidelně a neopomíjí připojovati svůj soud o nově vyšlých dílech. Ze slavistů českých mluví Šafařík s úctou jen o Čelakovském a Kollarovi, ač jeho ‚Slávu bohyni‘ rozhodně odsoudil, napsav o ní, že vše, co v ní dobrého, směstnalo by se snadno na jeden tiskový arch; o učenosti Hankově zmiňuje se leda ironicky; o druhých spisovatelích toho oboru ani nemluví. „Náš dorost, mládež,“ píše r. 1837, „slibuje málo, poněvadž se jí nedostává důkladných studií. Nastala u nás doba povrchnosti, pachtění se po slávě a lesku. Smutné vyhlídky do budoucna.“ Podobný stesk opakuje r. 1840, stěžuje sobě, že se sklamal v Kampelíkovi, Podlipském a j. A téhož roku odpovídá Pogodinu na žádost, aby čeští spisovatelé přispívali do Moskviťanina: „Důležitějších příspěvků si odsud nesmíte slibovati, neboť naše nynější spisovatelstvo má phthisis, od níž mu nepomůže žádný lékař. O makulatuře, která se zde tiskne, nechci mluviti.“ Konečně r. 1854 píše o české slavistice do slova: „V oboru vědeckém a hlavně v oboru naší vědy děje se zde málo, vlastně pranic. Stojím zde sám a isolován. Píše se sice dosavad česky a tiskne se, avšak vše musí míti praktický, prospěchový, průmyslný a materiální směr. K tomu já nebyl stvořen.“ Ovšem ale uznává Šafařík záslužné práce básníka Jablonského, historické dílo Palackého a zejmena činnost Jungmannovu. Po smrti tohoto píše dne 5. pros. 1847: „Jungmann zemřel 21. listopadu v stáří 75 let a byl dne 24. téhož měsíce pohřben. Jeho odchod jest pro nás Čechy ztrátou nenahraditelnou. Století nám nepřinesou druhého — kdož ví, zdaž ho budoucnost vůbec nahradí! Kdo ručí za to, že Čechy nebudou úplně germanisovány, že Čechové nebudou to, co jsou Valaši a Rusíni — numerus.“ Tak psal Šafařík ještě v předvečer roku čtyřicátého osmého.

Bystrým znatelem lidí ukázal se Šafařík, posuzuje mladé slavisty ruské, kteří kolem r. 1840 zavítali po prvé do Prahy. Jak ve Srez-

něvském a Preisovi tak i v Boďanském poznal rozhodné talenty, a přál ruským universitám štěstí k tak nadaným profesorům.

O událostech r. 1848 se zmiňuje Šafařík ve svých listech velmi stručně a suše, tak že jest patrno, že se vyhýbá vůbec všem poznámkám rázu politického. Mělť neustále na mysli, že policie stíhá každý jeho krok, a proto jí nechtěl zavdati zbytečně příležitost k marnému pátrání a vyšetřování. Nejednou vykládá Pogodinu, že v politice se vůbec nevyzná. Nicméně varuje svého přítele přece, aby nevěřil lživým zprávám německých časopisů o Pražském slovanském sjezdu, jakož i o červnové revoluci. „Co bájí německé listy o spiknutí Čechů proti Němcům, vše jest nestoudná lež. Čas, který vše vysvětluje, objasní dříve či později náležitým spůsobem též události Pražské."

Velmi často zmiňuje se Šafařík ve svých listech o své rodině; starost o budoucnost dětí plní ho stále truchlými obavami, kteréž se zmáhaly tím více, čím více stáří posypávalo šedinami zaslouženou jeho hlavu. Velikou tíži sňal mu s duše Pogodin, postarav se o svatební dárek, když se r. 1853 vdávala Šafaříkova dcera Božena. V listě slzami skropeném děkoval pak stařičký učenec svému na statky bohatšímu příteli na svaté Rusi. Nejistota o dalších osudech rodiny nabývá však u něho v letech 1856 a 1857 opětně velikých rozměrů, větších než kdy před tím, až se stává téměř utkvělou ideou. Pozoruhodny jsou v ohledu tom Šafaříkovy listy, psané na jaře a v létě r. 1857, kdy byl schvácen onou neštastnou trudnomyslností, jež později až v zoufalství vzrostla. Poslední dopis Šafaříkův k Pogodinu datován 12. pros. r. 1858, a jest vyplněn výhradně zprávami rodinnými.

Obmezenost místa nedovoluje nám pouštěti se v další rozbor v každém ohledu zajímavých listů Šafaříkových, jakož i v přehlídku ostatních dopisů k Pogodinovi, jimiž jest vyplněn třetí svazek Pisem, pro nás ostatně již méně důležitý. Dodáváme jen, že ve svazku tomto jsou umístěny listy Kopitarovy, Miklošićovy, Kollarovy, Štúrovy, Štulcovy, Hankovy; Poláků Lindeho, Maciejowského, Kryžanowského, Kucharského, Muczkowského; Malorusů Zavadského, Kompaneviče, Zubrického, Vahyleviče, Holovackého, Šechoviče; Srbů Tvrtkoviće, Karadžiće, Gaje a Bulharů Knjažeského, Filaretova a Denkoglu. I končíme přáním, aby podobných spisů, jakými jsou Pisma k Pogodinu, vycházelo hojněji i v naší literatuře; Matice česká má dojista hojnost materiálu toho druhu a znamenitě by se jím zavděčila čtenářstvu po všem Slovanstvě.

Jaromír Hrubý.

Nové písemnictví.

Básně.

Vzdělanstvo české budiž sobě toho vědomo, že žije v době písemnictví domácího velmi krásné, že jest čemu těšiti se doma v umění literárním. Už nemusíme ani s uzarděním ani s tesknou touhou pohlížeti k současným literaturám jiným, příbuzným neb cizejším; náš literární život vlastní vzmohl se tak opravdově, nabyl takové váhy a bujarosti, ověnčuje se tak zdárnými a rozkošnými plody své čilé, k výšinám pravé krásy pnoucí se tvořivosti, že netoliko nemusíme obávati se žádného porovnávání se současnou literární produkcí kteréhokoliv národa jiného, nýbrž že s blahým uspokojením můžeme k němu i vybízeti.

Mimo obor umění dramatického, kterýmž na počátku minulého desítiletí zajisté také zavanul velmi svěží a mnohoslibný dech, ale kteréž nemohlo rozpjati zdravá a mocná křídla svá k plnému, trvalému a vždy vyššímu letu, poněvadž bohužel až posud nedostává se mu jeviště, pod vnějším červenobílým nátěrem hluboko národně uvědomělého a estheticky nadšeného — všechny ostatní způsoby a druhy původní činnosti slovesné prospívají u nás nyní měrou, nedávno ani netušenou. Můžemeli doma vůbec z něčeho míti radost, jest to rozkvět a stále množící se bohatství našeho písemnictví.

Však, opakuju, ta radost musí skutečně rozprouditi se veškerým ústrojím naší bytosti národní, musí povznášeti všechny naše ostatní duchovní snahy, musí jeviti se ve všech našich ostatních vlasteneckých skutcích, musí ji býti na nás opravdu viděti! Jest to věru štěstí, žíti v době svého národa *duchovně silné a krásné;* ne každému pokolení bývá dopřáno takového blaha. Bývají i zde léta hubená, která někdy trvají ještě déle než sedm roků.

Kdy by hrdinští křisitelé novověkého života českého, kdy by oni velicí duchové, kteří téměř po padesát let se spustošené role české odklizovali kamení a trní, nyní mohli pohleděti na bohaté požehnání své šlechetné práce: což by radostně zaplesali nad plnou a nejkrásnější náhradou svých mnohotvárných, nám jen z nejmenší části známých trýzní, a což by tak mnohým z nynějších rodákův našich, kteří se pokládají za vzdělance, ano za přední členy národní naší společnosti, však kteří o rozvoji a hodnotě domácího písemnictví nemají ani nejmenšího tušení, buď nevšímajíce sobě literatury naprosto, aneb domnívajíce se, že v ní všechno jde tak hravě samo sebou, dali naučení, jak dlužno chovati se k výkvětu ducha národního! . . .

A duch národa našeho nyní *kvete v plnosti své síly.* V básnictví, zvláště ve směru *epickém* nadešel u nás ruch, jehož marně bychom hledali v dějinách slovesné produkce domácí od té doby, co umlkli skladatelé hrdinských zpěvův z rukopisu Kralovédvorského. Středověká literatura naše nemůže v *původním* básnění epickém vykázati se leda dvěma třemi legendami. To jest všechen náš výtěžek z epické poesie *za pět století!* A co na samém počátku doby nové chtělo býti epikou

původní v rozměru menším neb větším, tomu bohužel scházela velmi podstatná ano nezbytná stránka všeho básnického tvoření, totiž *poesie*.

Šebestian Hněvkovský ze všech básníkův českých té doby až k Fr. L. Čelakovskému měl největší náklonnost k epice, uměl sobě voliti i vhodnou látku; ale jeho nedostatek jemného vkusu a vzdělání esthetického byl příliš veliký, aby pouhá vůle byla při něm mohla nahraditi spůsobilost. V úvaze o *české baladě a romanci* (Osvěta 1877) podali jsme hojné a zjevné důkazy tohoto svého tvrzení; zde postačí připojiti, že ani největší a nejdůležitější epická skladba Šeb. Hněvkovského, *Děvín* (po prvé pod jmenem báseň *směšnohrdinská*, 12 zpěvův, v Praze 1805, po druhé jakožto báseň *romantickohrdinská*, 18 zpěvův, v Praze 1829) nevyhovuje ani sebe skromnějším požadavkům uměleckým. Řeč hrubá, neohebná, drsná, technika velice rozběhlá a těžkopádná, nedopouštějí vyniknouti ani té skromné zajímavosti, kteréž silné rozředění básníkovou povídavostí setříti nedovedlo s podání dějinného. Ještě o několik stupňův hloub v nebásnické formě jest Hněvkovského druhá větší epická práce, *Doktor Faust* (starožitná pověst v 9 zpěvích); zde už zase táž nízká řeč a nechutnost vtipův jako při Vyšehradském sloupu a Bezhlavém knězi (viz Osvětu 1877, str. 62 a násled.). Jediná zajímavost zde jest, že Hněvkovský chtěl nám Fausta znárodniti, uživ pověsti o jeho pobytu v Praze.

Následovaly: Františka Raymana *Maří Majdalena* v pěti a *Josef egyptský* ve dvanácti zpěvích; Fr. Al. Rokosa *Ivan* v pěti zpěvích; Vojtěcha Nejedlého: *Otokar* (díl I. str. 210, díl II. str. 212 a díl III. str. 162), *Vratislav* v sedmnácti zpěvích (díl I. str. 220, díl II. str. 228) a *Vácslav* v osmi zpěvích (str. 285).

Zajisté *na počet* i ve lhůtě dvacíti let dosti epických skladeb většího rozměru. Zvláště plodnost Vojt. Nejedlého jest tu hodna pozoru; především pro svou zjevnou zálibu v látkách *domácích* a národně obecně zajímavých. V té stránce Vojtěch Nejedlý jeví se co věrný druh svého krajana Šebestiana Hněvkovského. Ten i onen velmi dobře věděli, že dávnověkost našeho národa, báječná i dějepisná chová v sobě dosti vděčných látek ke zpěvům epickým. Žádnému předmětu, jejž sobě pro své básnění obrali, není lze popírati ráz epický. Kdy by Nejedlého *Otokar, Vratislav* a *Vácslav* byly také v pravdě *básněmi*, byli bychom už v první třetině tohoto století v epice bývali rovněž tak bohati, jako staří Řekové a Římané dohromady. Však V. Nejedlý bohužel nebyl více básník než Hněvkovský. Nemůžeme mu ovšem vytýkati podobné hovění vkusu jarmarečnímu a krčmářskému; mluva jeho jest úplně prosta vší sukovitosti a ráznosti, která jen v nejnižších vrstvách lidu kvete, ale poesie není v jeho literních plodech ani o vlas více. Vypravování vleče se mělčinou kazatelskou, vyhledávajíc ještě zvláštní odpočinky k poutnickým výkladům nejvšednější mravouky.

V následujících desítiletích až do r. 1848, mimo jediného J. Hollého, jenž opět odchýlením se od spisovného jazyka českého sám jaksi postavil své epické skladby *(Svatopluk* a *Cyrilo-Methodiada)* stranou, všichni básníci čeští, kteří vedle lyriky, čím dále tím rozhodněji převládající, vůbec měli i smysl i básnickou sílu pro epiku, přestávali na pěstování drobnějších rozměrův jejích v baladě a romanci, a i zde jest

v pravdě původního a *dobrého* pomalu. Na skladbu větší, jako někdy Hněvkovský a V. Nejedlý, o několika zpěvích, neodvážil se v těch časích už nikdo.

Sám první význačně epický talent z té doby, největší český básník z první polovice tohoto století, Frant. Lad. Čelakovský ve svých nedostižných *Ohlasech ruských* zachoval formu *prostonárodní balady a romance*, kteréž také zůstal věren ve své mistrovské, Göthově epice úplně sourodné skladbě: *Toman a lesní panna*. Týmž směrem kráčela také epika Karla Jaromíra Erbena v *Kytici*.

J. Erazim Vocel obral sobě sice látky větší *(Přemyslovci, Meč a kalich)*; ale pak rozdrobil ji na malé kousky, z nichž málo kterému dovedl dáti roucho pravé a trvalé krásy. Nepopíratelná umělecká mdloba a myšlenková jednotvárnost jsou znakem převážné většiny těchto rýmovaných úryvkův dějinných. I nejznámější a nejpodařenější z nich mají větší cenu v našich upomínkách národních než ve své dokonalosti umělecké. Nálada politická musí tu sprostředkovati požitek díla slovesného.

Boleslava Jablonského *Tři zlaté vlasy*, báchorka v šesti dějích, nemají potřebné epické síly a shrnutosti; což ovšem při lyrikovi tak rozhodného rázu vysvětluje se samo sebou.

Celkem od vydání opět první básnické sbírky jazykem českým (Básně v řeči vázané od Václ. Tháma) 1785 až do opětného poklesnutí literatury 1848 máme v původní epice drobné dobrého *málo* a ve větší *nic!*

V následujících několika smutných letech *básnického bezvládí* v Čechách teskně vzpomínalo se této lepší minulosti. Teprv *Hálkův Alfred* (1858) zahájil novou dobu jak v básnictví českém vůbec, tak zejmena v epice. Skladby *lyricko-epické* s obsahem převážně romantickým dle vzoru Byron-Máchova vedle čisté lyriky Večerních písní zavládly literaturou naší. Lyriky v nich bylo ovšem nepoměrně více než epiky; ale tato měla z toho sdružení přece prospěch, že rozkládajíc se přes objem balady a romance, i prostonárodní slovanské (Fr. L. Čelakovský), i Bürger-Schillerovské (J. J. Marek, S. Macháček, J. Chmelenský, V. J. Picek, J. E. Vocel, atd.) na *širším prostranství vypravování*, oduševňovala se skutečnou *poesií*.

Esthetický proces, násilně zaražený o dvacet let dříve při Máchovi, počal znova. Bylť zcela přirozený a nevyhnutelný. Poesie česká musila jím projiti, ač mělali někdy v epice vůbec dostati se na vyšší stupeň. Ani od nepoetických hradebních spoust Hněvkovského Děvína; ani od stop dlouhého ministrování Václavova, hluboko vyklečených v kamenném stupni oltářním a široko opěvaných Vojt. Nejedlým; ani od čarokrásného, křišťalového paláce, do něhož kouzelný prut líbezné poesie Fr. L. Čelakovského uvedl mladého Iljušku, ani od tajemné doubravy, kde sklonil opojeného láskou Tomana do sladce úmorného objetí lesní panny, stezka nevedla přímo na *prostrannější výšinu epiky*. Hálkovy skladby lyricko-epické jeví se tu nezbytným a přirozeným spojidlem. Epika musila nasáknouti do sebe především více poesie, aby mohla odpoutati se od lyriky a vystoupiti co *větší útvar slovesný zcela samostatně*.

První krok k tomu důležitému úkolu literárnímu stal se u nás r. 1873. Až do tohoto roku epika česká trvala pod znamením *Alfreda*. Nyní učinila o krok výše. Vykonalť se v ní skutek rovněž důležitý, rozhodný a plný blahých daleko sáhajících následkův, jako když 1805 a 1811 vyšly Jungmannovy překlady Chateaubriandovy Ataly a Miltonova Ztraceného ráje, jako když 1817 nalezen rukopis Kralodvorský, jako když 1821 Jan Kollar vydal první sbírku svých znělek pod jmenem Slávy dcera, a 1829 Fr. L. Čelakovský své Ohlasy písní ruských. *Literatura česká konečně dostala básníka i pro větší skladby epické.*

Tak úplně prosty míst čistě lyrických *Adamité* ještě nebyly; ale celkem bylo na nich už zjevno, že je sepsal *básnický talent rozhodně a převážně epický*, že Svatopluk Čech jest zahajovatelem nové doby v původní produkci epické. Když pak už roku příštího (1874) také Jaroslav Vrchlický zapěl svou *Satanelu* a krátce na to (1876) vydal své sebrané *Epické básně* (balady a romance), veliká proměna ve výpravném básnictví českém šťastně byla dokonána.

Jest tedy obrození epiky nejnovější pokrok, nejmladší čin v naší literatuře; dostavil se nejpozději ze všech proměn, kteréž v literním umění českém *na jeho prospěch se staly* prodlením jednoho sta let; lyrika ano i dramatika naše už dříve vstoupily v svou dobu novou, dobu větší dokonalosti umělecké: epika přišla nejposléze na řadu; však už i to se stalo, a nyní můžeme s plným potěšením říci, *že máme také svou vlastní poesii epickou.*

Právě jako by mělo nahraditi se takové opozďování, vládne v naší básnické produkci od r. 1873 nejčilejší ruch směrem epickým, tak že i co do počtu i co do umělecké ceny a dokonalosti mezi novými veršovanými plody domácího písemnictví *skladby epické převládají.* Jest to zajisté zjev, jenž každého přítele národní osvěty, každého vzdělavatele národního umění literárního musí naplniti nejvyšší blahostí! Mezi nejpřednějšími pěvci našimi rozjařilo se závodění, ozdobiti haluz původní epiky české nejlíbeznějšími květy, a šlechetná v pravdě umělecká snaha jejich dochází odměny, nad kterou nemůže býti skvostnější a krásnější.

Třeba jen v jedinou řadu snésti všechny epické básně, drobné i větší, co jich nyní napořád vychází v beletristických časopisech i v samostatných sbírkách; třeba jen v jediný celistvý obraz shrnouti všechnu současnou básnickou tvořivost českou v epice: jaký to rozkošný, velice potěšitelný pohled! Prodlením sedmi let jaké to nové a nezmařitelné bohatství duchovní v jednom toliko oboru národní práce!

A což když počneme porovnávati epiku Hněvkovského s Čechovou, Vojtěcha Nejedlého s Heydukovou; Vrchlického s Raymannovou, Zeyerovu s Rokosovou, atd. atd.! Tu teprv seznáme, jaký ohromný kus duchovní práce v tomto století národ český vykonal, jak velice pokročil ve svém všeobecném vzdělání, zušlechtil svou mysl, svůj vkus, svou humanitu, jak zjemnil a povznesl své názory a potřeby kulturní . . .

Naše řeč zní teď zcela jinak než tenkráte. Vypěstována jazykozpytci, učenci a básníky až na netušený ještě před půl stoletím stupeň lahody, libozvuku a plnosti, ochotně podává se nyní tvůrčí síle básnické, co nejtěsněji lne k myšlence i něžné i vznešené, se vší nádherou a zdobou svou halí pomysl i cit, prohýbajíc se v malebné řasnatosti

podle důrazu a lepoty jejich. Také my bohudíky už můžeme zvolati, že ještě není básníkem, *komu se podařil verš ve vzdělané řeči.* Také u nás jest k tomu potřebí něčeho více, a hojnost velezdařilých plodův uměleckých, jimiž nás básníci naši zejmena v epice za poslední doby ani nepřestávají obdarovávati, sama jest příčinou, že poslední dobou značně zvýšily se u nás požadavky na domácí literní umění vůbec.

Ideálný vzlet, jímž přední naši básníci se nesou, rychle zachvacuje také literární naše obecenstvo, dospívající mládež, a tak vzniká a utužuje se mezi spisovatelstvem a čtenářstvem českým úplné srozumění a krásný souzvuk myšlenek a citův. Čtenářstvo dospívá a roste ve svých ideálech za svými básníky. V tom ohledu zvláště jsou pozoruhodny některé nejnovější sbírky básnické. Poněvadž jsme se *Svatoplukem Čechem* tenkráte začali, budeme s ním pokračovati.

Nová sbírka veršovaných prací od Svatopluka Čecha (nákladem dr. Grégra a F. Dattla) přináší nám šest jeho básní, uveřejňovaných dříve po časopisech. Jsouť to: *Evropa*, *Čerkes*, *Ve stínu lípy*, *Žižka*, *Zimní noc*, *Handšar*, a *Na hrob Havlasův.*

Mezi *Adamity* a *Václavem z Michalovic*, jehož uveřejňování v Květech čtenářstvo české právě sprovází s neobyčejnou napjatostí a s nejdokonalejším uměleckým požitkem, skladby snešené do Nové sbírky znamenají zjevné a mocné stupňování básnické tvořivosti Čechovy v oboru epickém. Nalézámeť ve sbírce výpravné básně čtyři: Evropu, Čerkesa, Ve stínu lípy a Žižku; tři ostatní spadají do oddílu čisté lyriky. — Svatopluk Čech zná rovněž dobře rozsáhlou tůni mořskou s její krásou i hrůzou, jako velebný Kavkaz s nebetyčnými hřebeny skalních stěn, s bezednými propastmi a šumnými vodopády hlubokých hvozdův; jako osamělou vesnici českou s květnými palouky, bublajícími potůčky, skrytými slastmi a strastmi; a jako české srdce s jeho plesem i hořem, snahou a sklamáním, nadějí a zoufáním. Širý svět se svými nejvelebnějšími zjevy jest před věšteckým okem jeho rovněž jasně rozložen jako podkrovní komůrka vesnického učitele českého a jako dávno zašlá chvíle vlastního žalu.

Evropa jest koráb, na kterém vyvážejí se z Evropy do jižních končin zámořských lidé nebezpeční zdejšímu státnímu a společenskému pořádku.

Ach, nese mor, mor děsný ve své hrudi
tajemná loď. Ne zhoubu lidských těl,
leč nákazu, jež duchů říši trudí,
dav bídných druhů, vlasti vyvrhel.
Sto čel v ní klesá beznadějnou mukou,
jak hlavy vln, jež o žebra jí tlukou.

A vůči této společnosti komunardův a psancův básník k svému dalšímu líčení pěje následující vysoce poetickou, úchvatnou ouverturu, která tu po dávném zvyku básníkův epických zní jako vzývání nejvznešenější Musy:

Ó duchu člověctva, kdy dojdeš míru?
Kdy svěsíš křídla v blahém pokoji?
Kdy nohu vzneseš z kroužívého víru,
bys odpočinul stálém po boji?
Pohledni nazpět ve hlubinu věků,
vychladlou sopku žhavých zápasů:
co's děl tu vlastních v divném rozbil vzteku,
svých dítek shltal v hrozném pospasu.
Do čela sfing jsi tajemství svá zavil
a kladivem pak hádanky se zbavil.
Vykouzlil's Olymp usmívavých bohů,
ověnčil révou štíhlých sloupů vděk,
eólským zvukem okřídlil jsi nohu
k božskému tanci v roji charitek.
Rci, duchu neklidný, kde bozi smaví?

Kde sloupy ztepilé? Charitek davy?
Barbarskou nohou, v záři plamenné
jsi drtil sloky básně kamenné
a snil jsi novou. Snil's o záři trojí
v jediném věčném snoubící se znoji,
snil's o serafů krásné bouři sněžné,
o světlé panně, vznešené i něžné,
s robátkem v loktech, s hadem pod nohou.
Kříž ještě neoschl, jejž na Golgatě
jsi pod hněvivou vztýčil oblohou,
a již s tím křížem na železném šatě
jsi v Golgatu své rány dovlekl,
bys po boji tam spasen poklekl.
Rci, duchu vrtkavý, kde svatý zápal,
jenž pro květ Jordanu se meče chápal,
jenž na velebném krovu mocných týnů
pilířů prales umně vytesal
a ve špičatých oken pestrém stínu,
ve vonném dýmu k zemi poklesal
a z prachu vzhlížel, drsnou oděn žíní,
k hostii sněžné ve stříbrném jíní?
Kde pošmourných je mysterií vděk,
co s kříže květy krvavými pršel?
Kde blesk je tajemný, jenž celý věk
s čelenky zlaté drahokamem svšel?
Kde bohatýrská zbraň, kde pyšné hrady,
kde pestrá klání, bludných pěvců žal,
kde pergameny, v něž jsi krví psal
své přísné, temné, nedůtklivé řády?
Aj, dotknutím svých prstů zvetšelé
jsi blány změnil v hrstku popele.

S úsměvem zřel's, jak naposled se blyští
věčného světla mroucí plápoly
v soumraku ssutin; nad gotickou tříští
svět nový stavěl's, nové idoly.
Teď stojíš na troskách a snivé čelo
podpírá dlaň. Co křídlem pozachvělo
jak bouře dech? Co svitem řasy plní?
Co škubá brvami, čím ret se vlní?
Či nové zámysly tvým čelem víří
a k novým letům peruť tvá se šíří,
rýt mečem nový v zeměkouli plán?
Jsi opravdu, jak zde ten oceán,
tvořící bez oddechu, trosek plný
a stále vlastní hltající vlny,
ničící věčně každou stvůru svoji
u věčném šumu, věčném nepokoji?!

Mnohotvárné proměny lidského ducha, nejhlubší jádro odvěkých dějin jeho jsou tu básníkem naším vysloveny v plastičnosti až překvapující. Tento majestátní chorál jest jako všesvětové kulturní pozadí, od něhož odráží se a s kterým také splývá děj básně. Přechod k jeho vypravování způsobil básník následujícím obratem:

— mstící společnost, když mezi rumy
blouznivých škůdců povalila tlumy,
pod kadeř pustou, nad těkavý zrak
jim hnusu, pohrdání vtiskla znak.
Vlast vymítla je za niv svojich lemy,
tam jícen lodi pohltil je němý,
by vyplivnul je na daleké břehy
k žalnému skonu pod vrátníků žehy.

Loučení s rodnou zemí, kterou tak nesmiřitelně urazili, že musili rozejíti se s ní na věky, leží v tomto velezdařilém obraze:

Okénkem lodi, jehož těsný kruh
zastírá časem pěny mořské pruh,
přes vodu kolísavou psanců hledy
k evropským břehům letí naposledy.
I zdá se, jak by k doplnění trestu
ukrutná vlasť, jež v dál je vyhání,
jim tiskla v ňadra na dalekou cestu
svůj krásný obraz v časném usmání
a posléz vila závoj nad kadeře,
by shledli vše, co na věky jim béře.
Zaplála náhle tlupa březních hor
večerní krásou. Purpurem a zlatem
ovila krajina své kypré vnady:
v přístavu plachet různotvárný sbor,
ruch města za ním, bujné vinohrady,
malebné hory, kouřící se vísky,
bohatých parků lehké vodotrysky,
i racků perutě v povětří zňatém
i plachtu člunu, mihnuvší se kol —
vše zaníceno v nach a ve plápol.

S city velice rozmanitými psanci naposledy vzhlížejí k rozhněvané vlasti. Ten s trpkou ironií vzpomíná své mladé ženy, kterou musil opustiti; onen velice vážně a opravdově žaluje nad ztrátou své drahé milenky; třetí s posměchem na svou nuzotu hořce vtipkuje o něžnosti rodného kraje; čtvrtý s hlubokým žalem myslí na své ubohé drobné děti, které zbaveny jsou svého živitele; pátý hýřil a dobrodruh nechce ani mnoho truditi se, kde asi v neznámé daleké cizině složí hlavu; v šestém představuje se nám co mudrující komunard, jenž ještě s houpavé hladiny mořské obrací se rozhorlen k evropským břehům:

Buď kleta, země kejklířů a troupů!
Šum dále vírem, plese zhýralý!
Již slepý Simson tvých se chápe sloupů
a na věky tvou slávu rozvalí.

Teď's prosta, společnosti, hlízy klaté
a klidně položíš, až zhasne den,
bezpečnou hlavu do podušky zlaté —
však bude kratičký tvůj hříšný sen.

Nás vyhnala jsi. Ale na tvém prahu
náš mstitel zůstal v dítka podobě
s hasnoucím okem, sestaralých tahů
se zmíjí hladu v choré útrobě.

Tvůj hedbáv zůstal, zůstaly tvé hadry,
tvých perel tisíce a slzí víc,
milostné básně za cudnými ňadry,
i hanby prodajné uvadlá líc.

Zmíravá slova o nadhvězdných luzích
a v tučné ruce nabobtnalý měch,
strom vánoční a jeho na haluzích
umrzlých dítek nesčíslný vzdech.

Tvých řádů vyšeptalých vetché spony,
v nichž pavouk sobectví má volnou skrýš,
v nichž tlumíš chladně milionů stony,
jež svatými se zváti nestydíš.

Byl krašší, Hellén, v kobercích když měkkých,
helotských slzí píval šumnou číš,
byl statnější pán rabů středověkých —
a skončila se navždy obou říš.

Krásnější víra, než tvé básně hvězdné,
světější právo než tvých soudců ret,
platnější než tvé mudrlantství bezdné
je sbratřeného lidstva šťastný svět.

Ne svatost měšce, ale bratr sytý,
ne svatá mez, než kolkol šťastná zem,
proud lásky svorné světem porozlitý
je vítězným nás evangeliem.

Nás darmo hroužíš do vln nedohledných,
kolesa budoucnosti stavíš běh:
vítězně vrátí se duch psanců bědných,
jichž těla vyplila jsi v dalný břeh!

Jakožto kontrast k této pochmurné, děsné společnosti, která v dolních místnostech lodních o svém neštěstí a zločinu rozjímá, dlí na palubě v klidném hovoru lodní kněz a kapitán. Kněz sám vyslovuje ten kontrast:

— pod nohou naší v hloubi
roj duchů sporem neskonalým vře,
zde s červánkem se zbožný zápal snoubí
a sladkou písní nad vodami vře.
A v zem jak rosa getsemanská kane
klid večerní. Břeh rajskou krásou plane.

Když pak kapitán praví, že večer na moři bývá pro něho nejsladší chvíle, družný kněz velebí šťastný jeho život, zejmena proto, že

po boku vašem anděl chví se bílý,
odvívá s čela každý mrak a stín,
vás obletuje láska v něžné píli —
ach, miluje vás, pane, Hospodin!

Tu dovídáme se, že kapitán s sebou má dceru, kterou nad všechny poklady toho světa miluje.

Jsem loutkou v ruce její, slaboch šedý.
Žebrala stále, bych jí pohled přál
v ty kraje daleké, kde dětské hledy
kdys vysílala s břehů v mořskou dál,
s věncovím jižních květů, víla malá,
se ve visutém lůžku houpávala.
Bylť správcem ostrova jsem v jihu dalném,
kam „Evropa" teď míří v letu žalném.
Tam pásmo blažených mi spělo dnů
po boku choti. Tam ve stínu palem
pod bílou skalou mořským nad přívalem
jsem družce ustlal ku věčnému snu.
Pak osud v otčinu mě vedl zpět.
I vyhledal jsem žití za večera
svých otců zámek, snící u jezera,
a zabloudil tam pod šeříku květ,
kde pestrým oknem pod gotické krovy
mdlý padal svit, kde anděl mramorový
ukláněl čela hvězdnatého nach
a k odpočinku zval mě dědů prach.
Než z temné dálky, z hloubi oceánu
se nesl ke mně tichý, sladký hlas,
a ždal a toužil po domácím lánu,
že kratičký mi poklid prchl z řas,
že znovu mdlou jsem povytýčil hlavu
a poslední se vzchopil na výpravu,
bych drahý popel ještě přinesl,
jej skropil slzou, k němu poklesl.

Zpěv druhý počíná přerozkošnou idylou. V seřaďování jednotlivých scén a obrazův jeví se nemenší mistrovství Čechovo, než ve vynalézání

a líčení jich. Mámc poznati dámskou část lodní společnosti. Na palubě sedí kněz,

na klíně kniha, vánek listy hraje.
Zrak těkavý jich bloudí přes okraje.
Aj, sluho boží! do rezavých spon
již uzamkni roj žalmů, antifon.

V záhyby přísné marně čelo sbíráš,
nadarmo s oka hříšný sen si stíráš
a v dlaně lysou pohružuješ leb —
již konec žalmů, konec modliteb.

Následuje obrázek, nad nějž nic krásnějšího a tklivějšího nevykouzlil sám nejslavnější pěvec půvabu a líbeznosti mořské, lord Byron.

Jak hrdličky se tamo k sobě tulí
dvě dívky v hnízdě zamotaných lan,
a hledí kolem v jasně rozplynulý,
houpavý, zelenavý ocean,
jak vln se stádem laškujícím zmítá,
s blankytným nebem splývá jeho kruh,
a zamodralý v dálce vodní luh
jen racka perutí kdes bíle zkvítá.
Zrak po nebi se toulá bezoblačném
a klesá snivě ve průsvitný brod,
kde z hlubiny se lehkým zdvihá mračnem
hemživých rybek nesčíslný rod
a nazpět v tajemná se noří bezdna —
té vodní noci mlhovina hvězdná.
Již nasytil se dívek čilý zor
vln jednostejné hry, obláčků honu,
nádherných slunce východů i sklonů
a toužebně se vzpírá na obzor.

V okouzlujících obrazech mladosti, krásy a něhy ženské jest básnické umění Čechovo téměř nevyčerpatelné. Dcera kapitánova, Angela, a její družka Gonzaga jsou svými rozličnými půvaby zase dva kabinetní kousky umělcovy obraznosti a tvořivosti. Proto ani není diviti se muži modlitby,

— — že brevíř svůj
zavírá náhle, opojen a zmámen,
že jako světců dávnověkých sluj
duch jeho hříšným hemžením se plní
opojných vidin, svůdných obrazů,
jež kol temene lysého se vlní
a nedbají slov přísných, zákazů?

Však dívky nevšímají sobě milostné zanícenosti, kterouž před nimi rozplývá se starý kněz; oči jejich těkají po palubě, hledajíce mladého psance, polského básníka Pavla, jenž sláb a raněn smí delšími v palubní ohradě okřávati procházkami než ostatní spoluvězňové jeho. Žalostný osud tohoto muže zajímá dívky tou měrou, že o něm s největší soustrastí ale tajně rozmlouvají. I dnes

pohledy jeho truchlé v dálku moře,
dny jeho minulé a příští hoře —
jsou předmětem jich tajných hovorů.
Dnes dlouho v lodi hlubinách se tají.
V lanovém hnízdě dívky šepotají.

Konečně Pavel objevil se na palubě. Básník líčí na to scénu plnou kontrastův životních, plnou bleskotných dějův v hlavách i srdcích lidských. V několika verších co tu ruchu, co hluboké pravdy životní, jaký jasný pohled na tolik rozličných a ostře vyznačených charakterův, jaký všestranně odůvodněný postup a jaká plastičnost epické osnovy!

Povstaly dívky, plaše, ostýchavě
zpět pohledly.
— Než kněze skráň
se dosud chýlí v nepohnutou dlaň,
a prstů skulinou hled jeho žhavý
jen u nožky se hravé chvilkou staví.
Však jeho duch jak lian jižních plémě
kol tílka dívčího se bujně pne,
lehkými pouty po havraní témě
objímá vilně vnady líbezné,
a s temene se k nožkám vine zpět
myšlenek žhavých purpurový květ.
Rve pestrý šat i závoje i spony
a vidí ňader vlny, těla sníh,
a vidí bez obláčku, beze clony
lahodný soubor vděků rozkošných;
zří nahou nožku, jak se pod ní vlní
již nedočkavě křišťálový brod,

a stínem krásy čarovné se plní
průzračná vlna safírových vod,
po růži plovoucí sníh ručky měří,
zrak smavý blýská svislou pod kadeří.

V tom z podlubí se ozval zvonku hlas.
Rak mořský volá v kardinálském havu,
mok révy kapské, oranž, ananas.
Knězbrevíř schvátil, povstal, vypjal hlavu
a zašeptal: „Apage, Satanas!"
V dol k večeři se bere vážně, zdlouha...
Pryč, světa přelude! vše marnost pouhá.

Na lodi pusto. U děla jen strážná
obchází postava, kdes v koutku jen
vojínů, plavců ruka nerozvážná
křepčící kostky vrhá na buben.

Večerní růže v plachtoví už zvadly.
V šepotu dívky stojí u zábradlí,
jež od psance je dělí. V oblacích
zrak jeho bloudí. Obrátil se maně
a pohlíží k nim truchle, zadumaně.
Umlkly dívky, stojí v rozpacích.

Gonzaga vzhledla tmavou pod kadeří;
rtem pohnula. Smí mluvit s ním?
Aj, nikdo na blízku; již vzduch se šeří
a plachty v něm se vlní jako dým.

I zašeptala rychle: „Pověz, pane,
čím pomoci ti můžem? Vše se stane,
co v moci naší slabé. Šachy sem
neb romány ti tajně přinesem —"
„„Ó díky! Ničeho mi třeba není.""
„Chceš přísných, krutých řádů ulevení?
Tam stojí dcera lodi velitele.
Velmocná přímluva. Jen žádej směle."
„„Nuž volím jedno jen. Té růže sníh,
jenž ve světlých jí září kadeřích.""

Toužebným okem zahleděl se na ni,
jak v rozpacích tu stála, chýlíc k dlani
hlavinku krásnou v libém polosvitu
ve zlaté kadeří a perel kmitu.

Angela váhá chvíli, hledí kol —
květ náhle vyrvala ze skrýše jasné,
střelhbitě na rty přitiskla jej krásné
a podavši jej vězni prchla v dol.

Však štěstí mladých srdcí netrvalo dlouho. Mezi psanci zosnovalo se spiknutí na zavraždění kapitána a vší lodní družiny pracovné i strážné. Podněcovatelem a náčelníkem vzpoury byl Roland. Vidíme jej ve zpěvu třetím, jak kolem něho

— rázem tichnou davy.
Vše kouzlem upoutal zrak jeho tmavý,
planoucí hrozně. Šepot jeho rtů
zní ztlumený jak hukot bouře dalné:
Dnes kyne čin! Buď jařmo strásti žalné,
pochopů zdrtit bídnou kohortu,
neb v krvi klesnout přes paluby lemy —
slavnější smrt to skonu za mřížemi!
Vše uchystáno — spojencem nám zrada
zbraň poskytne — otevře východy —
až dennice nad mořem svitne mladá,
pozdraví bohdá vlajku svobody!

Když pak noc rozložila se nad vodou, na lodi utajil se denní ruch a moře svou věčnou tajuplnou báji k tiché klenbě nebes šeptalo, tu Angela s Gonzagou volně se chvějíce v lehounké přízi loží visutých a vypravujíce si báchorky dalekého jihu, náhle zaslechly dupot, hlomoz, burácení, pokřik, znamení píšťal, řinkot zbraně, střelbu, úpění, jásot...

— — — — — — — — — —
Vyletly dívky na palubu vzhůru
a zřely v boj a plamen, plachty, dým,
jak hrdličky dvě z krovu v bouřnou chmuru,
stuleny k sobě okem zděšeným.
Svítilny rudé v plachtách sem a tam
porůznu visící, pochodní plam
příšernou září, matnou oblévaly
bojiště těsné; paluby již půl
zástupy vězňů vzteklých pokrývaly
a nové rodil ještě lodi důl
jak sopky jícen. V šeru houfy jich
se zadní vlní! Tváří zjitřených
směs divoká se s bledým noří rtem
pod rozedrané plachty okrajem,
a jiní skoky vrhají se lvími
do zbroceného krví prostoru,
kde lodi velitel se s branci svými
hotoví pozdě, darmo k odporu.
Loď zradou ztracena. Ač psanců roje
jen různo bambitku a břitkou zbraň
do divokého přinášejí boje,
však zoufalství jich sílí zrak a dlaň.
Již v hrozném věnci povalených těl
sám strmí tu „Evropy" velitel.
Hrdinná krása v zimním vděku svém!
Nad staré hlavy prášivými sněhy
dlaň pevná blýská břitkým čepelem
a v oku mladistvé se nítí žehy.
Teď chví se, klesá šedý hrdina
a přes ň tlupa bouří zločinná.

Zoufalý výkřik. Klesá Angela,
než nedopadla. Mladý psanec skokem
ji pevně uchvátil, podepřel bokem
a v hruď mu klesá hlava omdlelá;
na bedra Pavel sladkou pojal tíži
a pod palubu plenem svým se níží.

Než Gonzagy vzkypěla jižní krev.
Dlaň její v ňadra sklonila se letem
a s bezpečným se zdvihla amuletem —
ozdobnou dýkou. V oku plá jí hněv,
již do vřavy se chýlí — sličný zjev!
Jak hádě hravé, peřesté kol těla
jí vlaje rozpoutaný indský šál
a z vlasů havraních do ňadra, čela
déšť penízků se zlatých rozsypal.

Však náhle Polák, v rudé plana záři,
jí v cestu vstoupil s usmívavou tváří.
Oj, krásná Valkýro, kam bouříš letem?
Kde dýky cíl? Jak ozdobný to skvost:
modravý čepel pod stříbrným květem,
přec ku hře s věčností té hříčky dost.
Nuž, jiný terčli se vám nenabízí,
zde srdce moje, rytířské a ryzí.

Při lehkých těchto slov žertovném zvuku
Gonzagy vázne krok, uklání ruku
a dýka pádem na podlaze zvoní.
A s dvorným Polák úsměvem se kloní
i rámě nabízí:

Aj krásná slečno,
pospěšme stranou: zlá tu hudba zvučí,
kol ucha mouchy olověné bzučí
a štípnutí jich valně nebezpečno.

Přikročil blíž — v tom na srdce si sáhl
a potácel se, klesl. V pádu stáhl
dlaň její sladkou, již byl lehce jal,
na mroucí ret a hlavu pochoval
jejího roucha pestrých do záhybů;
i sklonila se nad ním v leknutí,
však zaslechla jen: „Vislo!“ šepnutí,
a v bledou patří líci, mrtvou bez pohybu.

Dozuřil boj a krví zbrocený,
krvavou plachtu, rozedranou v cár
pozdvihl Roland. „Vzhůru na stožár
svobody svaté prapor červený!“

Vzpoura zvítězila. Pavel, ač sám raněn, zachránil kapitána od záhuby, krví zbroceného vyrval z davu a nedbaje ani kulí nepřátelských, klopotně jej vlekl do úkrytu. Nyní dlí u něho s jeho dcerou a svíraje zbraň zdravou levicí přísahá, že dříve padne, než by dopustil, aby drsná ruka některého psance dotkla se této milé bytosti. Tím časem na palubě velmi čilo. Osvobození vězňové radí se, kam by nyní loď, která už není žalářem, vlastně plouti měla. Každý má jiné přání; ten chce vrátiti se domů, onen hledati štěstí na neznámých březích nové země, třetímu by bylo nejmilejší, kdy by stále tak bloudili po moři, atd. Tu vstoupil mezi ně Roland a připomíná, že dílo svobody ještě není dokonáno, že ještě dlužno dobiti zajaté a ty, kdož se skryli. Však proti takovému vyzvání vyslovil se z přítomných psanců̊v Gaston, pravě, že už dosti krve teklo v boji a že by nyní všichni dohromady měli se spojiti, aby zřídili společnost míru. Slova tato zvítězila v davu, ač Roland snažil se vyvrátiti jejich sílu a Gastona divokými zraky svými stíhal. Poznalť v něm nyní dávného soka svého, s nímž v nejedné se druhdy měřil půtce, potřásl hlavou, zaťal bílé zuby, v myšlenkách temných sešel v mezilubí.

Též Gaston vyšel z hýřícího kruhu
a za ním hlouček stejnoduchých druhů;
upřeli v dálku vodní teskný zrak;
kde zavilo se slunce v temný mrak
a ruče v práci nezvyklou se dali,
stáčejí lana, plachty vinou, balí,
po stěžních, ráhnech nejeden se souká
a hledí v moře rozkypělý var,
kol přízí lanovou dech bouře houká
a plachty v příšerný se choulí tvar.
Tak chystají se k boji s mořským lánem:
Gastona mlčky volí kapitánem.

Ostatní dav ovšem nedbá blížící se bouře, ale baví se pohledem na zvláštní divadlo. Na oslavu volnosti znenadání nabyté a poněvadž loď právě minula rovník, někteří spořádali podivný průvod svatební.

Obličej v předu odulý a rudý
nad staré skotské uklání se dudy
a pod paží, jež kvičící měch stiská,
červeným okem z bílé čupřiny
bradatý kozel rozpustile blýská
jak Faun ve stopách nahé dívčiny.

Dvé psancu za ním v lodní píšťaly
s posuňkem vilným pronikavě píská,
rachotí bubny, chřestí cimbály,
směsice víří tisícerých zvuků —
v šíleném tanci ruka jímá ruku,
co zatím druzí mohutnými svaly
sud ověnčený na palubu valí.
A na něm jízdmo, s loutnou v náručí
jun holobradý, vína žárem zňatý
sem tam se kolébá, nejisté paty
zarývá do železných obručí,
pod věncem flóry rozedrané, zvadlé
ukláni čela vrásky, líce vpadlé
a časem pracně tento kmet i jun
vztyčuje hlavu, s čela třese vlasy,
půl oka z vlhké probleskuje řasy,
prst suchý deptá v loutnu beze strun,
vráščitým čelem luzná duma vlaje,
satira úsměv na rtu zvadlém hraje.

Podivná kořisť za sudem se jeví:
kněz, připoutaný k bokům sličné děvy.
S výskotem tlupa nestojný ten pár
palubou vleče, váže na stožár.
Kněz zasmušile lysou chýlí hlavu
a pohled časem důtky, soustrasti
z pod brvy metá do hlučného davu,
neb mlčky vzírá k nebes oblasti.
Gonzaga vedle na mohutném pni
jak luzně krásná mrtvola tu visí;
stín hluboký jí v libé padá rysy,
na víčka mír se klade záhrobní.

Pustý chechtot rozlehl se palubou, když z přítomných někdo drsně provolal, aby „posvátný obřad" už se vykonal.

Ze smějící se tlupy vyšel v před
pitvorný stařec s usmívavou lící —
s posuňkem vážným ruku žehnající,
k obřadu nyní žertovnému zved,
kol holé lbi se sporý bělá sníh,
na dlani leží brevíř rozedraný,
v němž vítr míchá vyšeptalé blány,
hlas chraptivý z úst chřestí uvadlých:
Co Řehoř rozloučil, žert lehký snoubí
ve jménu krále, kterýž mocnou berlí
k obloze sáhá, na dno vod se hloubí
a květy na zem sype, v moře perly.
Ve jménu moci, kteráž posýlá
po hmyzu zlatokřídlém, vánku chvění
jinošských květů sladká políbení
ve květných panen ňádra rozvilá,
jež duhou strojí v čarokrásný lesk
ryb šupinaté boky v dobu lásky
a v noci jarní slavíčími hlásky
krajinu v rozkoš potápí a stesk,
jež krále hvozdů hlavu nádhernou,
pod listím hravým, v drobných stínů deštì,
po lani touhou kloní bezměrnou
a vášní vzpírá, žárlivostí třeští,
že v hloubi lesa soka vyhledává,
a parohy s ním v žasném boji stkává,
ve jménu moci, která dívčí hruď
svým dechem zdouvá v nejkrásnější vlny —
již na počest ten pohár vznáším plný,
s Adamem Evo zasnoubena buď!
Buď veleben pud tento bujarý,
jímž sladké žití mysterium proudí,
jenž písně nesmrtné z úst pěvců loudí,
z mramoru tesá božské útvary,
i pod madon se svatou vkrádá řasu,
a plá — ho, ho! Můj brevíř letí k ďasu!

To jest jedno z nejkrásnějších, nejbriliantnějších míst ve veškeré poesii Čechově. S takovým majestátním vzletem a zároveň s takovou přelíbeznou něhou nezapělo posud vůbec mnoho básníkův o božském pudu plození a znázornění jeho uměleckém . . .

Šprým divoké chasy náhle byl přerušen prudkým výbuchem bouře. Koráb zachvěl se jako pírko v moci rozlíceného orkánu, zoufanlivý křik a útěk s paluby . . .

Gonzaga chví se, náruč rozestírá,
zbuzena bouře hlukem třesknutým;
pod vlasem černým, mocně zvednutým
jiskřivým okem kol do kola zírá,
jak šerem podivným se všechno halí,
jak mořský obzor, vyvstav pojednou
v obrovskou vlnu, hroznou, nezbednou,
vzrůstaje letem, na koráb se valí,
jak burácí již nestvůry té duch
v tančících rahnech, příčlích, provazech
a výskající davy rozmetá;
jak pavouk temný na vlající niti
na lanu visí ten, placht na obrubě,
do vnitra ostatek se svez! —
jen dívka ztepilá a bledý kněz
tu pod stožárem zbyli na palubě.

Ve zpěvu šestém básník plnou rukou sype před nás nové skvosty svého umění. Divokrásná bouře rozzuřila se a vůči ní vidíme toliko dvě bytosti lidské, připoutané ke stožáru.

Gonzaga novým zachvěla se žitím
v objetí vichoru, jenž kol a kol
jí tílko šlehá prudkým vlnobitím
a sklání, prohýbá jak lilje stvol.
Oj, divoký to neurvalý jun!
Jak burně tepe ňader sponu křehkou,
jak zmítá poslední tou mlhou lehkou,
v níž dvé tam bílých ukrývá se lun,
jak pěny stopou čelo, líce značí,
kam ústa v prudkém celování vtlačí,

jak rozpustile temným vlasem rve
a roucho sápe v prudké vášni své.
Však volně, krotce Gonzaga se vzdává
té rozpoutané vášni, bez mezí,
jak milenému děva vítězí,
když v bouřlivém jí plesu objímává.
I s knězem vichr po zvůli si hraje:
kol holé lbi mu cuchá věnec vlasů,
taláru černou pozdvihuje řasu,
že smuteční jak prapor vzduchem vlaje.

Dívka nemá jiného přání, než aby mocná vlna ji splavila a v mořské tůni pohřbila. Básník vložil jí do úst apostrofu, která svou velebností a krásou čtenáře uchvacuje.

Kdo sejme pouta, jež mé tělo víží,
bych vyletla té krásné vlně vstříc
a v její ňadra zářivá a svíží
sklonila na vždy rozpálenou líc.
Jen blíž, ó blíž, ty živle svatý, krásný,
obemkni čistou náručí mou šíj,
kol bídné rozestři svůj závoj řasný,
znak mrzké potupy mi s čela smyj

a navždy ve svých hlubinách mě skryj!
Jen blíž, ó blíž, ty krásná vlno skvoucí,
ó horo smaragdu, jen sřiť se, sřiť
v tu kletou loď, ty plachty morem
dchnoucí,
v lan těchto ďáblem rozektanou síť!
Stožáru toho pokoř mrzkou pýchu,
znič tento koráb zločinu a hříchu!

Na kněze působí situace zcela jinak. On mlčky vzhlíží k rozechvělé dívce a pase své zimničně rozpálené oči na půvabech její ztepilosti. Když pak nemajíc ani tušení o jeho hříšné vášni, Gonzaga požádala jej, aby přichýlil k ní ucho a vyslechl její zpověď na mezi věčnosti, odvětil:

Dej výhost dumám zoufalosti tmavým!
Hle, jak se nová třpytí naděje
vod rozjasněných krajem kolísavým —
i nám se slunce opět usměje.
Již utišil se psanců vztek i hněv,
rozvaha chladná do mozků se vrátí,
a z varu temného, jenž teď je chvátí,
snad vynoří se mnohý světlý zjev.
Snad zítra plachta vyhrouží se z moře,

by přinesla nám volnost, konec hoře.
Snad ukončí se let náš cizím břehem,
kde nad palmových mořem vrcholů
vyhaslá sopka věčným září sněhem.
Tam evropských stín mine rozkolů,
tam s beder odložím ten černý háv,
vypudím z mysli starý řád a mrav
a ty, má lani, ve pralese noci
se ke mně přitulíš, jak dcerka k otci.

Gonzaga zděšením a ošklivostí vzkřikla; znova volá hučící vlnu, aby ji vysvobodila z této hanby, tu

Úžasný příboj k „Evropě“ se nes,
vše vodou, pěnou kypící se skrylo.
Zasténal stožár — lano povolilo —

a s vichrem ve propast se složil kněz;
než dívku Gaston na paluby lemu
přitiskl pevně k boku ochrannému.

Závěrečný zpěv dokonalou plastikou a hlubokou tragičností svou dovršuje mocný, úchvatný dojem celého uměleckého díla básníkova. Bouře v přírodě minula, ale v myslech lidských zrodila se nová. Gaston ani netušil, jakými záměry Roland zabývá se v nitru lodi.

Užívát tamo Roland doby vhodné,
by zničil živly mírné, nerozhodné,
by schvátil veslo lodi ve svou dlaň.

Kol něho vrahů opojené tlupy
se slétají, jak lační k hodům supi —
vyvrhel psanců hroznou tasí zbraň.

Roland kázal povražditi všechny zajaté námořníky a někdejší strážce své a v průvodu svých druhův sekyrou rozrazil dvéře kajuty, kde

V pozadí z šedé houně hrubých vln
obličej bledý vstříc jim okem sklenným
pod sněhem vlasů hledí rozprášeným

ve skonu hrd, slavného míru pln,
i zdá se, že ret jeho oněmělý
po smrti ještě plachtám, rahnům velí.

Nad mrtvolou pak dívka spanilá
jak na ochranu náruč rozstýlá.
Paprskem jitra hoří její tvář,
květ stříbrný na roucha sněhu plane
a kolem hlavy kadeř zlatá kane
jak nebeského zjevu svatozář.
Leč před skupením, stráž té krásy dvojí,
s palašem v ruce bledý Pavel stojí.

Nastal zápas mezi Rolandem a Pavlem, nejdříve slovy, pak skutky, až Pavel sklesl nárazem trámu. Roland zuřil dále, však náhle stanul, ucítiv mocný na rameni tlak. Obrátil se:

— — — — — — — — —
Hled Gastonův i palaš před ním planul.
Byltʼ krásným Gaston v této chvíli hněvu:
na čele žíla zmijí napjata
a všechna mužná síla, podstata
se shromažďuje v jarém jeho zjevu.
Ach pozdě seznal Rolandovo dílo,
přivedl pozdě věrnou svoji tlupu;
pohledl na krvavých spoustu trupů:
dvé hrdliček jen na hrůzách těch zbylo.
Tam jedna šílená. Zde druhá klesla
kol kolem lítou obstoupena sběří
a již se zbraň jí nad hlavinku vznesla,
by zbarvila jí nachem sněžné peří.

Roland seznal, že přikvačil na něho mstitel. Kvapně postavil se k odporu; však Gaston schvátil jej prudce za prsa a mrštil jím se schodů do podlubí. Tam Roland dopadl s temným hřmotem; ale nezabil se. S rykem povstal a chce opět vzhůru na palubu. Však Gastonova četa už metá mu vstříc mrtvoly jeho soudruhův; střelba se křižuje, hloub a hloub do nížin lodních sklání se zoufalý boj. Roland skryl se za barikádou na spěch zřízenou. Tam k němu zaznívá hlas Gastonův, aby se vzdal. Než rozsápaný komunard těká okem po temném prostoru a hledá zbraň pro zápas poslední.

Ký zjev tam divný v pozadí se zdvihá?
Vlas pustý dívčí obletuje skraň
a v záři pochodně, jež svírá dlaň
penízků třpyt se kolem čela míhá.
Do dvéří nízkých zoufale se vzpírá
bok polonahý. Marně slabý sval
potřásá dveřmi, železný kruh svírá,
neht ryje brázdy v dubový ten val.

Roland přistoupil a šílené dívce vytrhl pochodeň z ruky. Ona vyzvala jej, aby jí pomohl vylomiti tu branku. Roland táže se, co za tou brankou jest. Ona odpovídá:

— Nevidíš ten obraz kříže,
znak posvátný, jenž zem a nebe víže?
— — — — — — — — —
Tam konec muk a hanby, černých dum —
to pažení nás od věčnosti dělí —
sboř tuto hráz — a z pozemského prachu
duch očistěný vzlétne k nebesům,
jak nad popelem fénix čistý, skvělý.

Roland srozuměl. Byla to lodní prachárna. — V nejbližším okamžiku „Evropa“ vyletěla do povětří . . .

Čerkes jest upomínka básníkova na pobyt v krajích Kavkazských. Dva kozáci, starec a mladík, klusají lesnatými svahy a úvaly. Kolkolem rozloženo jest nejhlubší mlčení, daleko široko žádný příbytek lidský, odnikud žádný lidský hlas. Mlčky dumajíce kozáci klusali tou nekonečnou samotou skal a lesův, hor a dolův, až konečně starší přerušil vlastní rozjímání tímto zastesknutím:

Bože veliký, jak pusto kol!
Lesnatý jen vrchol nad vrchol
vypíná se v širšírém kruhu,
slavném, divokém, kam sahá zor,
v dálku nejzazší, kde prouha bílá
vlnivě se nebem rozestýlá —
zdaž to oblak, sněhy dalných hor?
Zevšad jak by vyhostěn byl zvuk,
božího jen srdce tušíš tluk.
Nad těla tu stromů zpráchnivělá,
skupená jak trupy po boji,
štíhlí vnuci vznášejí svá čela
vlající mlhy závoji,
a chmel planý, réva divoká
vzhůru vine smaragdové spony,
až pak volně malebnými sklony
do vzduchu se spouští s vysoka,
a tak tiše drobné lupení

kolem kmenů obemšených dřímá
a tak libě na lodyze klímá
purpurových květů skupení,
pestrá zmij' se na balvánu zhřívá,
ze soumraku haluzí se dívá
tichá laň tak klidně, bezpečně —
jak by kraj ten nikdy lidské ruce
nebyly vzbudily k plesu, muce,
jak by snil tak dávno pověčně.
A přec málo uplynulo roků
z oněch dob, kdy mráčkem bělavým
z lesů těch a roklí, skalních boků
četných aúlů se vznášel dým.
V mýtí lesní, na zeleném honě
ovcí stáda, dlouhohřívé koně
pastýř hlídal s kopím blýskavým;
ke studánkám jasným dívky švarné
scházely se v bílý, šumný sbor,
nad závojem pestrým oči žárné
hrávaly jak blýskavice hor,
a když vánek svěží, laškující
závoj zdvihl z usmívavých lící,
viděl's ústa, granátový květ,
sněžné hrdlo, zlatý amulet —
ó, což rád jsem zdvihal závoj tenký
s bílých lící mladé Čerkesenky!
V mýtinách té zdřímlé doubravy
míhaly se hrdé postavy,
na slunci jich přílby, štíty plály,
šavle zvonily a burky vlály,
na komoni, s větrem o závod, —
Šapsuchů a Natuhajců rod!

I tak teskno nyní vráščitému a sivému kozákovi, když v těchto lesích bloudí jako na poušti, nemaje se s čím pobaviti, leda s vlastním hlasem, jímž skály dávají mu odpověď. Vida pak mladého druha svého stále v zasmušilosti, ptá se ho, jaký žal jemu srdce svírá, snad že v torbě svých zkušeností by našel pro jeho chorobu hojivý lék. Mladý kozák také má své upomínky na lepší, krásnější časy, které v těchto krajích bývaly.

Zabloudil jsem jednou při Cemesu
v hlubině novorossijských lesů.
Překrásný byl, sváteční to den;
svit jen kradmo sklouzal pod koruny
a jen kopyto mé věrné bůny
rušilo hluboký stromů sen.
Náhle štěkot psů a lidské hlasy
uslyšel jsem. Koně popohnav
v mýtině jsem spatřil zlaté klasy,
pasoucí se v trávě skot i brav,
za nimi pak podél horské paty
řadou roztroušené nízké chaty.
Nad nimi kouř bělavý se chvěl.
Po tyčích a plotech v sivé krovy
lílek s břečtanem a lesní chmel
připínaly věnec smaragdový.
V oknech míhaly se dívky smavé,
a kmet vážný kouřil před chatou;
hoši rvali kudrny si plavé
pod kvetoucí hruší, košatou.
Metodějovkou ta sluje ves.
Znal jsem z doslechu ji. Tyto chýše
zrobili si lidé z cizí říše,
z dálných Čech, tam na západě kdes.
Minul jsem je. Dále do lesů
klusal jsem, až na břeh Cemesu.
Uvázav tam koně v olší stínu,
burku složiv naň i karabinu,
do trávy jsem klesl. Žhavou skráň
dlaní podpíraje, hledím z hloubi,
jak tam v šeru, ve skulinách loubí
zvědavě se míhá nebes báň,
a jak slunce ukládá tu spoře
zlaté pruhy po bělavé koře,
snících kmenů. Však tu větví mrakem
netušený zjev jsem stihl zrakem.

Ach, ten obraz divný, osudný
dosud přede mnou, tak přeludný!
Vidím je, ty stromy hrdé, mračné,
jak se větví hustým pletivem
propínají v klenby neprůzračné;
vidím je, jak ve snu žárlivém
střeží před plamenným nebes okem
tichou říčku v stínu přehlubokém.
Vidím révu, jak tu skrýši šerou
ověšuje zdobou tisícerou,
jak své úponky kol kolem metá,
od větve ku větvi řetěz splétá,
jako zmij se točí ve vrchol
a malebným věncem klesá v dol.

Vidím květiny, jak ve vodě
vztyčují své slabé, štíhlé stonky
s modrými a bělavými zvonky
v něžné kráse, tiché lahodě,
i ten mocný kmen, jenž časů zlobou
přes potok byl kdysi povalen,
a teď celý břečťanovou zdobou
lupeny a květy zahalen —
a hle! na něm lepá, zadumčivá
dívka sedí; libé zášeří
odívá jí skráně, líčka snivá
i květ vodní v prosté kadeři
přísvitem tak pohádkovým zcela,
víčka skloněna tak vábným snem
a rtů květem perlička se bělá
v úsměvu tak libě kouzelném,
že zjev její v divné této kráse

rusalkám jen z báje podobá se.
— — — — — — — — — — — — —
Od té doby v českou dědinu
vydupal můj koník pěšinu;
po stínu znal chatu Javorovu,
a dceř jeho po laskavém slovu.

Mnohé chvíle kozák prý trávil se starým Javorem v přátelském hovoru. Javor přišel sem z daleka a přinesl s sebou veliké knihy. V těch velmi často se probíral a vypravoval z nich kozákovi, jak před mnohými lety česká země nad jiné krajiny se pyšnila a jak svým leskem plnila celý svět. Byla prý slavná bohatstvím a duchem, uměla zaháněti a porážeti své nepřátele; ale pak přišly na ni časy velice smutné. Kozák nerozuměl dobře každému slovu řeči nezvyklé, toliko dle žalu, jenž v Javorově tváři se jevil, domyslil se, že tu jde o veliké neštěstí národní. Také nenaslouchal vždy, když Javor vypravoval. Oko i ucho jeho dlely s Javorovou dcerou v přístěnku. Láska k ní naplnila celou jeho bytost.

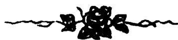
— — — — — — — — —
Což jsem duší roztouženou vnímal
něžný půvab štíhlé podoby,
divný sen, jenž na čele jí dřímal,
nezvyklé, přec milé způsoby!
Jiná jest, než kozácké ty děvy —
štědrá na slze i na úsměvy,
hovoří tak pěkně, rusky z části,
píše, čítá z knih, jak umné ďáče,
a když pěje nápěvy své vlasti,
oko vlhne, srdce v těle skáče —
Ulетlo mi navždy sladké ptáče!

A jak se to stalo? Vždyť přece, když byli spolu sami a on jí vypravoval o Čerkesích, o brnění jejich, kindžalech, mravu a pestrém kroji jejich žen, o hříšné Maruši, jak jí na komůrce hostem býval žhavý Změj, sedávala pozorně naslouchajíc a sbírala každé slovo s jeho rtův. Jindy opět koni jeho šeptala sladká jmena, květ mu vplétala do hřívy ano někdy vynesla se bosou nožkou svižně i do třemenův a vábně kolébala se v sedle. Ale netrvalo dlouho a přestala kozáka vítati, už nelichotila jeho koni, chladně jako ve snách klonila se, zamyšlena sama sedávala v koutku. Marně vyptával se jí po příčině smutku, vrtěla hlavou a nutila se k úsměvu. Sama už ani se nevyptávala ani neposlouchala, když vypravoval. Jen někdy. když otci jejímu povídal o vzdoru Šamilově a slávě ruských zbraní, milostný obličej její v temném uzardění se zdvihl na běloúnké dlani a oko zablesklo se pod řasami jako kindžal povytasený z pochvy. Po některém čase už ani nečekala kozáka v chatrči, odcházela do lesa a těkala po horách. Kdysi kozák vracel se domů, veda koně za uzdu. Tu spatřil ji, jak dolů po stráni spěchá klikatou stezkou. Vlasy větrem rozváty, krásné líce šarlatovým ohněm rozpáleny . . . podobala se k spanilé čarodějce. Setkav se s ní v údolí, kozák vyptával se jí, odkud chvátá a proč jest tak rozčilena . . . prosil, aby mu důvěřovala . . . vyznal jí svou neskonalou lásku. Však ona vymkla ruku svou z jeho, zastřela si líce, dala se do pláče a chvějícím se hlasem zašeptala: „Dobrý kozáče, děkuju ti za všechno, ale po tajemství mém nepátrej, zapomeň na mne — buď s bohem.“

Pátého dne potom přišel otec Javor a pln přetěžkého žalu oznamoval kozákovi, že Ludmila včera za svítání odešla po stráni do lesa a už se nevrátila. (Pokračování.) *Ferd. Schulz.*

R. 1880. Čís. 8.

OSVĚTA

Hrabě Karel Hohenwart.

Píše

dr. Fr. V. Jeřábek.

Po ukončeném zasedání letošní říšské rady odbývali poslanci pravice banket v jisté míře společný, neboť český klub a klub autonomistického pravého centrum besedili ve dvou sousedících salonech hotelu Metropole, polský klub na druhém břehu v hotelu u bílého beránka. Po jednotlivých více méně oficielních toastech se mysli rozjařily, český a autonomistický klub učinily s přátelskou nenuceností u sebe vzájemně návštěvy, a zároveň poslána deputace na druhý břeh Dunaje do klubu polského. Brzy potom rozletla se po obou klubech radostná zpráva, že přichází deputace klubu polského, a za několik okamžiků objevili se v předsíni předseda i místopředseda polského klubu, Grocholski a Baum, v průvodu několika poslancův polských, známých přátel Čechů a pravice vůbec, knížete Czartoryského, dr. Smolky, dr. Dunajewského, hraběte Dzieduszyckého, Kreczunowicze atd. Bouřlivý jásot rozléhal se po síních, když jmenovaní pánové kráčeli po stupních vedoucích do banketních sálů; však nastalo ihned ticho, když vůdce Polákův dr. Grocholski jal se mluviti. Prostými ale vřelými slovy vážný tento muž — připomínající celou svou postavou a charakteristickou tvářností typické hlavy starých státníkův republiky polské, tak jak je v četných obrazech podal mistr Matejko — poukazoval k utěšenému souhlasu všech tří klubů pravice, anaž takto pořád víc a více srůstá v jediný, svých cílů jasně vědomý politický celek. „A komu asi jest děkovati,“ v tomto asi smyslu pokračoval dr. Grocholski, „že tomu tak? Přední zásluha milého toho souhlasu náleží muži, jehož kollegou v ministerském úřadě že jsem byl, pokládám za nejpěknější upomínku svého života, muži, kterýž upřímnou příchylnost k autonomii a neodvislé národní součinnosti všech kmenů rakouských spojuje s pravou láskou k politické svobodě, muži, který je přirozeným vůdcem nynější pravice, hraběti Karlu Hohenwartovi. Hrabě Hohenwart ať žije!“

Scénu, která nyní následovala, těžko jest vypsati. Potlesk a jásot, pravá bouře souhlasu ozývala se ze všech stran přeplněné síně pravého středu, a mezi tím, co muž takto oslovený poněkud překvapen na všecky strany odmítavě děkoval, nechtěla ovace dokonce ustávati, teprvé po dobrých několika minutách se bouře utišila. Hrabě Hohenwart byl dávno ve sněmovně považován za nejdůležitějšího státníka pravice, avšak patřila k tomu teprv celá ta nenucená rozjařenost společné hostiny, úplný ten nedostatek všemožného odstředivého a sobeckého kalkulu, celá ta šampaňská elektrisovanost tohoto okamžiku, aby se vůdcovství hr. Hohenwarta objevilo v celé své mocnosti. Tleskot a bouřlivý jásot se vždy poněkud příčí vážnému muži; ať jest to stálý zvyk jisté naškrobené grandezzy, ať dobrý esthetický instinkt, že taková bezudnost rukou i krku odporuje plné zralosti mužův, nadtož politikův parlamentárních, u kterých žárlivý duch rovnosti je tak vyvinut, že nemůže býti tak snadno lidí skoupějších k uznávání výtečnosti a přednostenství některého kollegy — zkrátka tleskání a volání slávy jest privilejem mladosti.. A přece neúčastnili se nadzmíněné ovace jen mladší členové klubův, nikoliv, jedna ruka tu nezůstala beze hnutí, a ani jediný z nejstarších parlamentářů, oba přítomné ministry v to počítaje, nechtěl scházeti při tomto prohlášení hr. Hohenwarta za společného vůdce pravice. Jen Vídenské centralistické žurnály, když druhý den demonstraci v hotelu Metropoli popisovaly, chtěly míti v banketním sále mermomocí jednoho nespokojence. Bylať to dříve chytrá taktika těchto listů, za duševního ředitele pravice naznačovati hraběte Jindřicha Clama Martinice, a nyní zase hleděly do banketního sálu pravice jablko Eridino hoditi s heslem toho smyslu: „že prý při banketu prohlášen hr. Hohenwart za vůdce na vrub a újmu hr. Jindřicha Martinice.“ My, pokud si smíme osobovati právo, dotýkati se tak delikátních osobních otázek, musíme konstatovati na prospěch objektivnosti, že tu žurnály Vídenské vymýšlely holé nepravdy. Mezi hr. Jindřichem Martinicem a hr. Hohenwartem panoval vždy úplný souhlas, ba zdálo se, že i přátelství; nejednou bylo oba viděti na postranních procházkách ruku v ruce v důvěrném hovoru, a jakkoliv císař uznal za vhodno, oba dva vyznamenati po odhlasování vojenského zákona na vlas stejně vysokým řádem najednou a v témže momentu, ukázal hr. Clam Martinic nicméně nejednou, že mu osobní ctižádost nebo žárlivost nekalí zrak pro chladné ocenění situace, že hr. Hohenwartovi ustupuje první místo. Tak zejmena při jisté příležitosti, kde od některých odhodlanějších českých poslanců hnáno útokem proti ministerstvu Taaffovu, poněvadž se nechce stotožniti s pravicí, varoval hr. Jindřich Martinic co nejrozhodněji před přílišnostmi, poněvadž prý ministerstvo z pravice utvořiti nelze, a sice, jak výslovně pravil, přede vším také proto, *že nejdůležitější muž pravice, hr. Hohenwart, na ten čas odepírá sestaviti takový kabinet.* Snad se nám během dalšího vypravování ještě udá vytknouti — pokud nyní možno — rozdíl mezi základní politickou myšlenkou obou jmenovaných státníků; prozatím postačiž ujištění, že prohlášení hr. Hohenwarta za vůdce veškeré pravice v hotelu Metropoli stalo se s úplnou jednohlasností, a že potlesk hr. Jindřicha Clama Martinice byl stejně silný a asi stejně blahomyslný, jako všech ostatních méně intereso-

vaných členů komise patnáctičlenné, ředitelského to výboru autonomistické strany.

Kdy by tedy nebylo žádného jiného skutku, než této scény v hotelu Metropoli — která, mimochodem řečeno, také u dvora dobře byla pozorována — pojistilo by to hr. Hohenwartovi takovou důležitost pro budoucnost, že by nám odtud samo sebou slušelo, s takovouto osobností vynikající bedlivě se zabývati. Avšak zde váží také ještě něco jiného. Hr. Karel Hohenwart je co se nás Čechův týče, náš starý známý, a dr. Rieger, když ona ovace drem. Grocholským provolaná byla u konce, připil velmi významně hr. Hohenwartovi ještě jednou „co čestnému měšťanu stera měst a obcí v království českém.“ Hr. Hohenwart jest totiž, více než kterýkoli jiný politik mimo Čechy, naším spoluobčanem — jiný to vážný důvod, proč vidělo se nám na čase, vyhověti vlídnému vyzvání redakce Osvěty a o jeho politické činnosti a nadějích veň skládaných zevrubněji promluviti.

Hr. Karel Hohenwart jest jedním z oněch nečetných mužův strany autonomistické v Rakousku, kteří celou svou politickou školou a zkušeností náležejí karieře úřednické, nebo podle běžného názvu „byrokratické.“ Máť sice parlamentarism rakouský takových routiniérů z tábora byrokratického dost, ale oni náležejí straně centralistické — připomínáme tu především jich hlavy Schmerlinga a nebožtíka Lassera, — a této okolnosti, té úzké své souvislosti s hierarchií úřednickou děkuje strana centralistická také za své četné konnexe, za svou znalost rozličných tajností vnitřní mašinerie správní, a za mnoho svých politických úspěchů. Ke straně autonomistické náležeti nevidělo se dosud úředníkům vyššího stupně býti prozřetelno a prospěšno, úředníci nižšího stupně však zjevně nesměli; a teprva nyní po Hohenwartovi a Lienbacherovi zdá se že autonomismus začíná na kruhy byrokratické působiti poněkud více přitažlivě. Když alespoň hr. Hohenwart r. 1870, v jednom z nejzajímavějších okamžiků říše rakouské, ocítil se na důležitém místě ministerského předsedy ve Vídni, byl co politik tou měrou homo novus, že dr. Giskra neuměl nic jiného o něm pověděti, než že prý byl za jeho ministeria dobrým správním úředníkem. Proč a jakým spůsobem se stalo, že r. 1871 zrovna hr. Hohenwart vyhlídnut na tak vynikající místo, čímž jedním skokem z neznámého hornorakouského místodržitele stal se světoznámou osobností a předním důvěrníkem dvora — to, pokud zákulisních příprav k tomu se týče, jest ještě přikryto rouškou tajnosti. My poněvadž jsme od těch málo osobností poměrův znalých nebyli k tomu autorisováni, a nemajíce na tomto místě co činiti s legendami, pomineme to tedy mlčením. Neboť pouhou legendou zdá se býti, co se r. 1871 v kruzích nezasvěcených s takovou přísadou rozličných pikantností vypravovalo, že ministerstvo Hohenwartovo bylo po devět měsíců v největší tajnosti u dvora připravováno, a že jen devět vynikajících osob bylo do tajemství zasvěceno. Pravdy v tom jest asi tolik, že světodějné události ve Francii, strašný u Sedanu pád první kontinentální velmoci evropské působily tak na mysli kruhův dynastických ve Vídni, že staré dogma „německého povolání“ Rakouska trvale pouštěly se zřetele a začaly se upřímně přáteliti s myšlenkou vyrovnání sporů *národních* v Rakousku, především pak s upo-

kojením Poláků a Čechů. Neboť jestliže r. 1866 *okamžitě*, a jak se mysliti mohlo, *náhodným* vítězstvím Pruska bylo Rakousko z německého spolku vyloučeno, stalo se r. 1870 po porážce Francie vyloučení to definitivním, bylo vyřknuto diktátem dějin zrovna neopravitelným, a na daleko do budoucnosti nezdálo se býti v kruhu knížat německých žádného místa pro nejstarší a po šest set let první německou dynastii. Potřeba, opírati se o národy menší, stojící dosud jen v druhé řadě, zdála se tu býti neodkladná, a po Maďarech již upokojených musil přirozeně první zřetel býti obrácen k Polákům a Čechům. Pokud však víme, netanulo v únoru r. 1871 při povolání ministerstva Hohenwartova vyrovnání s Čechy na *státoprávním* základě nikomu ve Vídni na mysli. Nechť to byly ne zrovna utěšené zkušenosti, které se staly se státoprávním upravením uherské polovice Rakouska; nechť to bylo přirozené, vzhledem k politické důležitosti, předáctví před Čechy haličských Poláků, kteří podle celé své minulosti nějakého *státoprávního* vyrovnání s Rakouskem potřebovati ani nemohli — měřítko to, kteréž *následkem* toho platilo vzhledem k Čechům jaksi již samo sebou — nebo nechť to konečně byla instinktivní předtucha, že vyrovnání na státoprávním základě s Prahou není se stanoviska mezinárodního dokonce tak snadné, jako bylo v Pešti: zkrátka jazyková rovnoprávnost a administrativní samospráva pro Halič a Čechy, svědomité provedení pověstného §. 19. státních základních zákonů, nebo jak se oficielně pravilo: vyrovnání „v rámci ústavy," to bylo heslo, k jehož provedení povoláno bylo ministerstvo Hohenwartovo. A to také byla asi jedna ze hlavních příčin, proč právě muž, jenž pamětihodnému tomu ministerstvu jmeno dal, povolán byl z tichého a na veliké politické scény nezvyklého Lince do veliké Vídně, rozechvěné velikými událostmi roku 1870, aby odtud Cislajtánii, v níž nyní německá jedinobarevnost zdála se být anachronismem, vpravil do nového politického rámce. Hrabě Hohenwart byl totiž co místodržitel nejdřív Krajiny a pak Horního Rakouska nabyl přesvědčení, že pouhá parlamentární kontrola v Rakousku jen nedostatečně může raziti dráhu pravé politické svobodě, když zároveň *nevymizí byrokratický duch ze správy*, když obyvatelstvo nebude u větší míře, než to možno při poručnictví kancelářském, súčastněno ve spravování jak okresních tak i zemských záležitostí. K tomu cíli zdál se místodržiteli hornorakouskému dosavadní dualismus hejtmanství a zastupitelstev okresních na jedné, jakož i místodržitelstev a zemských výborův na druhé straně býti aparátem zbytečným, přirozeně také zbytečně drahým, splynutí pak obou těchto těles v jedno jediné naléhavou potřebou času. Porozumělili jsme dobře zásadám, od Jeho Exc. později veřejně vysloveným, měl by dle toho okresní výbor, dle jeho ideí arci jinak než dosud sestavený, zároveň kompetenci okresního hejtmanství, a okresním hejtmanem by byl tudíž důvěrník okresu, od císaře jmenovaný z navržené okresem terny; a rovněž tak by byl z lůna zemského výboru vybrán císařem nejvyšší náčelník správy zemské, nynější místodržitel. Podrobnosti a provedení tohoto programu okresní a zemské samosprávy budou snad v budoucnosti u větší míře než nyní zajímati veřejnou pozornost, a proto přestaneme prozatím na několika črtách. Co zde na váhu padá, jest, že protektoři zamýšleného obratu v únoru

r. 1871 u dvora Vídenského se domnívali, že vedle rovnoprávnosti jazykové ve školách a soudech, Čechové by spokojili se s *takovýmto* výměrem samosprávy. To tedy asi (jiné nám neznámé osobní styky pomíjejíc) bylo příčinou, proč v čelo nového vyrovnávacího ministerstva postaven původce a zastance vyloženého autonomistického programu, hr. Karel Hohenwart.

Ještě dosud je v živé paměti všech v politice súčastněných lidí onen zajímavý moment, když dne 7. února 1871 objevily se ve Wiener Zeitungu vlastnoruční listy císařovy, jimiž jmenováni byli noví ministři. Neumíme, jak se samo sebou rozumí, vylíčiti než jen na základě novin dojem, jakýž jmenování to způsobilo ve Vídni. Překvapení musilo arci býti nemalé, když ani redakce ani sazeči Wiener Zeitungu v předvečer ještě nevěděli ničeho, neboť byla sazba vlastnoručních listů v noci tajně ze státní tiskárny přenešena do redakčních místností řečeného listu. Za to ale víme něco o tom, kterak přečtení vlastnoručních listů působilo v Praze. „Víte, kdo je ministrem vyučování?“ tak dáváno si hádati v kavárnách. Vyjmenovav nadarmo celý rejstřík parlamentárních osobností,• musil hadač konečně kapitulovati, aby přijal na vědomost jmeno — Jireček, a pak teprva nechtěl uvěřiti. Vedle profesora Habětínka byl Jireček nejznámější v Praze osobou nového ministerstva. Vědělo se o něm, že je nejmladším ministerstským radou v ministerstvu vyučování, že v rozhodném okamžiku r. 1861 vystoupil na obranu Kralodvorského rukopisu, a že je jedním z těch řídkých úředníkův v ministerstvu vyučování, kteří za všech převratův od Bacha až do Giskry nepřestali se veřejně řaditi mezi české spisovatele. Tedy český spisovatel rakouským ministrem vyučování! Nedosti na tom, zeť slavného Šafaříka rakouským ministrem vyučování! Něco takového nám ani rok 1848 nepřinesl. Byliť arci — jakož u nás o nestejnost náhledův bohu díky nikdy není nouze! — také mnozí, kteří povážlivě vrtěli hlavou. Avšak zkušenější, zejmena mezi poslanci, vystupovali velmi vítězoslavně na obranu nového ministra vyučování, an prý je učenec, jako hned tak nebyl který ministr vyučování v Rakousku, an prý zná mluviti ve všech v Rakousku běžných jazycích a vnitřních poměrů ministerstva vyučování je rovněž znalý dokonale.

Jmena Habětínek a Jireček, jmena rozených Čechův, byla v Praze hned zpředu odporučením pro nové ministestvo. Jmeno Schäffle znalo se něco málo z procesu, jejž tento profesor politické ekonomie na Vídenské universitě byl měl nedávno před tím na obranu listu Oestreichischer Oekonomist. Ale kdo je Hohenwart? Vedle generála Scholla, ministra zemské obrany, bylo jmeno hr. Hohenwarta v Praze nejméně známo ze všech adresátův vlastnoručních císařských listů. Tedy kdo jest Hohenwart, jenž vedle Habětínka a Jirečka může býti presidentem ministerstva? Avšak nechť je kdo je, v sousedství tomto byl nový ministrpresident v Praze hned předkem osobou sympatickou. Aby posuzoval politické *obtíže* nového ministerstva, s tím se v Praze zabýval málo kdo. Jak nesmírně těžké musí být postavení mužův, kteří nezvyklí na parlamentární vystupování mají najednou v parlamentu imponovati straně, tou měrou mocné a nahoru i dolů zakořeněné, jako strana centralistická — takové obavy sotva komu vstoupily na mysl. Obecné na-

ladění bylo růžové, a víra, že se to tentokráte s vyrovnáním míní do pravdy, se na všech stranách vůčihledě utvrzovala.

Nový interes, ovšem poněkud jiného druhu, vzbudila v Praze tato nikdy nevídaná situace, když sem stihly zprávy listů Vídenských o smýšlení ve Vídni. Jestliže jmena Habětínek a Jireček na listině ministerské vzbudila v Praze překvapení až k neuvěření, bylo ve Vídni překvapení téhož stupně, jen že se jevilo ve směru opačném. Posměch, nejrozpustilejší ironie, to byl ráz obecného smýšlení ve Vídni. Poněvadž vlastnoruční listy byly uveřejněny dne 7. února, byla pro nové ministerstvo ihned pohotově přezdívka — „ministerstvo masopustní.“ Ve všech žurnálech Vídeňských dostávali ministři německého původu ku svým jmenům české koncovky, a Hohenwartiček, Schefflíček, Holzgethaniček atd. byly každodenně vtipy žurnálů Vídenských, i jinak dosti seriosních. Celá ta propast rozdílu, již němcopřejná politika více než jednoho století vyhloubala mezi Čechy a Němci, rozevřela se v celé své nepřeklenutelné šíři, celý ten aristokratický přepych kmene zvyklého vládě ukázal se v nahotě prázdné všech ohledů. Na tomto bacchanálském posměchu nad ubohou slovanskou písmenou *č*, kterou prý v redakčních tiskárnách Vídenských bylo teprv nutno dát líti, mohli jsme my Čechové měřiti ten stupeň nenávisti — ne, ten hluboký stupeň opovržení, na nějž může národ druhdy vysoce vzdělaný a nyní velenadaný sklesnouti staletým zvykem politického útlaku. Jaké množství síly, nebo řekněme raději násilí, musí historie — jež všecky takové rozdíly pomalu a jistě vyrovnává, a před jejíž soudnou stolicí, jako před stolicí svrchované objektivnosti božské, není rozdílu mezi malým a velikým, a mezi národy privilegovanými a opovrženými — jak velikou mocnost protitlaku musí historie vyvinouti, než takovýto odpor překoná! Když člověk v nejbídnějších chatrčích dnešního Říma, mezi žebráky a otrhanci Trastevere, nalezne jmena jako Marcellus, Fabius atd., nejen jmena ale i dědice nejskvělejších druhdy aristokratických rodin staré světovládné republiky, tu zachvěje se mimovolně při tomto úžasném obratu kola Fortunina na loukoť protivnou, avšak zapomíná, kolikráte musil s krvavou křečovitostí obr čas sevříti svou svalovitou ruku, než národ všemocný rozmačkal do takovéto nicoty . . . Ale nazpět do našeho Rakouska! Pozorovatel zkušený mohl arci již na tomto bezuzdném chování residenčního tisku pozorovati, jak nepoměrně těžší bude postavení nové vlády, než se Praha domýšlela.

Za nedlouho přesvědčili se ale posměváčkové Vídenští, že sílu nové vlády podcenili, a že moderní, nebo lépe řečeno, rakouský parlamentarismus není dokonce ten roh hojnosti, z něhož jedině se proudí všecky politické talenty, tak aby mimo něj byly jen samé politické nuly. Především dokázal nový ministrpresident, že jest i bez předchozí školy parlamentární řečník, řečník toho zvláštního rázu, jenž nepůsobí ani mocným, úchvatným hlasem, ani ohnivou výmluvností, alebrž plynností slova dokonalou, jemným ale za to tím pichlavějším sarkasmem, a především klidem tak sebevědomým, že při vší mírnosti přednesu činí dojem nezlomné energie. Čím by také bylo vědomí dobré věci, nebo jak to nepolitické názvosloví lidu jmenuje „dobré svědomí,“ kdy by nedovedlo na protivníka působiti pouhou svou klidnou jsoucností,

a nedovedlo dokázati, že ono i v životě veřejném *jest* silou, kdežto se bramarbasování a sobělibá výhrůžčivost pouze silou *dělá?* Zkrátka stalo se, co v žurnalistice i v parlamentu Vídenském sotva kdo očekával, ten homo novus, ta vtělená řečnická nezkušenost, hrabě Hohenwart začal vládě zvyklou většinu naplňovati respektem.

První útok na ministerstvo ve finančním výboru se arci podařil, neboť zamítnuta žádost vlády na vybírání daní na dva měsíce, a k návrhu Herbstovu povoleno vybírání jen na měsíc březen. Avšak za to dokázal hr. Hohenwart naproti obyvatelstvu v německých zemích Cislajtanie plnou energii vlády, nechtěje trpěti zvučných slavností a pochodňových průvodů na oslavu pruských vítězství. Povážímeli, v jakém rozechvění byli tehdáž Němci následkem neobyčejně skvělých vítězství nad Francií a kterak i Němci v Americe i Němci v Sidney v Australii slavili tato vítězství, změříme podle toho, jaká odhodlanost patřila k tomu, zrovna v Rakousku — kde ovšem tyto slavnosti měly také tendenční, protiministerský význam — Němcům v takových demonstracích brániti, a kterak na druhé straně musily zrovna tyto zákazy podrážditi ústavověrné Němectvo v Rakousku, které nepřispěvši samo ani v nejmenším k těmto vítězstvím, instinktivně tušilo, jak ohromné percento výhod z tohoto politického předáctví Němcův v Evropě zrovna rakouskému Němectvu připadnouti může. Jest to i ve velkém životě politickém tak jako v soukromém, že leckdy ne vlastní zásluhou se povznese národ nějaký, nýbrž také onou potencí, již jmenujeme „štěstí,“ dobrými náhodami, příznivou všeobecnou konstellací a p. Avšak kdo *takto* vynikne, jest právě velice nakloněn své vlastní zásluze připisovati to, čehož příčina jinde leží, a z toho vyplývá pak přepych, přeceňování sil, zpupné pohrdání těmi, jež štěstí podporovati dosud neuznalo za dobré, a t. p. Ale „nic se tak hrozně nemstí v koloběhu života, jako pohrdání,“ praví duchaplný politický pozorovatel francouzský Toqueville, a převaha takto nabytá se také náramně lehce ztrácí, podle výroku obecného mudrosloví: jak nabyl, tak pozbyl. Vůdcové rakouského ústavověrného Němectva, kteří jsou již postavením svým k tomu povoláni, aby se stanoviska nejen sobecko-praktického, ale s *vyššího*, jaksi historicko-filosofického hlediště patřili na vnitřní politiku Rakouska, měli by pilně u sebe doma naslouchati, nenìli situace jejich podobná, a podle toho učiti se velikému tomu politickému umění *umírněnosti, střízlivosti.* Avšak není divu, že r. 1871, několik měsícův po Sedanu, na takovouto chladnou rozvahu se ještě nezmohli, a k zákazům pruských siegesfestů odpovídali náruživě; Němcům rakouským zněl cizím zvukem do uší ten tenkráte vynalezený rozdíl mezi „ústavověrností“ a „opravdovým rakušanstvím,“ kterýžto poslední název, ač znamenalli něco, dříve ipso facto náležel Vídeňanům a oněm Němcům, kteří k Vídni pohlíželi jako ke svému politickému centru, nyní pak najednou udílen název „opravdových Rakušanů“ dosavadním politickým helotům, kteří tím lichotivým titulem počínali býti pasováni na budoucí stranu vládní.

Rozstrk dokonalý — kdežto oposice centralistův prvé byla pořád ještě opatrná a jen vyčkávací — stal se mezi vládou a parlamentární většinou, když Hohenwart učinil dne 5. května svou vládní předlohu o postavení Haliče k říši. Centralisté byli r. 1867 přijali dualism jenom

za tou podmínkou, aby druhá polovice byla upravena tak, jak to požadoval národní interes Německa. Halič, kde Německo není žádnou „zemskou“ národností, hodila se jen špatně do nové dualistické soustavy, jak jí Němci rozuměli, a proto by strana centralistická, zvláště levé její křídlo, byla neměla nic proti autonomii Haliče, třebas i co nejširší, kdy by Poláci byli chtěli *od ní* přijmouti provedení své „resoluce,“ arci za vzájemnou koncesi německo-polské kooperace k jiným účelům, hlavně takovým, kde zejmena v zahraniční politice prospěch Polákův a liberálního Německa zdál se býti společný. Nyní pak měli Poláci předlohou hr. Hohenwarta svou resoluci obdržeti od rakouské „reakce,“ jaksi zadarmo a bez jakéhokoli závazku, beze vší náhrady k ústavověrné straně. Než ani to by bylo centralisty nepřivedlo ještě ku krokům rozhodným, poněvadž vrchní jejich zásadě: „souvislosti a nedělnosti Němcův rakouských“ na Haliči vůbec záleželo méně. Ale trpělivost jejich překypěla následkem odpovědi na interpellaci Lasserovu. Bývalý tento ministr se tázal, zdali autonomistické koncese mají zůstati obmezeny na Halič, anebo rozšířeny být také na jiné „provincie.“ Hrabě Hohenwart, muž při vší své delikátnosti přímý, odpověděl, že by *neváhal učiniti podobnou předlohu také pro Čechy, kdy by se Čechové tím, co nyní Haliči povoleno, chtěli spokojiti.* To byla rána pro národně liberální Německo. Němci v Čechách, tato po celou konstituční éru nejzávažnější překážka pokojného ústavního organisování říše, měli sklesnouti na stupeň Rusínův v Haliči, oni měli být „obětováni“ Čechům! A k tomu cíli měli také Poláci od „reakce“ obdržeti svou resoluci, aby pomocí rozličných slovanských a konservativních poslanců v říšské radě centralisty majorisovali! Kalich přetekl. Ústavní výbor, v němž hr. Hohenwart učinil toto kritické odhalení, musil okamžitě uzavříti své sezení dne 10. května pro přílišnou rozčilenost ústavověrných jeho členů. S *tímto* ministrem neměli ústavověrci více co činiti, zbývala jim již jen appellace ke koruně. Herbst navrhl v následujícím sezení ústavního výboru adresu k císaři, kteráž brzy potom v plném domě byla značnou většinou přijata.

Avšak generální tento útok minul se s účinkem. Císař odpověděl adresní deputaci s imponující přímostí, že ministerstvo požívá plné jeho důvěry, a vybídl sněmovnu, aby byla vládě v odklizení veškerých ústavních sporů nápomocna.

V tomto důležitém okamžiku ukázalo se, že Rakousko je stát tou měrou monarchický, že ani národnost německá není s to provesti nějakou státní akci ve větším rozměru, *když není v souhlasu s korunou.* Centralistická strana dělila se vždy, zvláště pak od r. 1866 v poslanecké sněmovně říšské rady na dva odstíny. Jeden mohli bychom nazvat úřadnickým, k němuž v širším smyslu slova náležejí také rozliční kandidáti ministerstev a jiných vyšších hodností a prebend, samí to lidé *okamžitého* politického výpočtu, u nichž velice je vyvinuta citlivost pro všecko, co si přejí kruhy dvorní. Tato strana se lehce poznává podle toho šiboletu, že, jak její přívrženci při každé příležitosti míní nebo udávají, jest od nich zastupován jen a jen interes „státní.“ Druhý odstín, neodvislejší svým občanským postavením, nebo existencí svou více o žurnalismus se opírající, jest arci síla bezohled-

něji ženoucí ku předu, a nestydí se vyznati zřetelněji, že váhu klade především na interes *národně německý*. Až dosud se, pokud víme, vždy podařilo straně dvorní, kdy koli to do pravdy chtěla, ve směru této trhliny na dvé rozraziti stranu centralistickou.

Takovéto rozražení pevného na oko centralistického šiku — jakéž jsme nedávno za ministerstva Taaffova opět zakusili při třetím hlasování o vojenském zákonu — podařilo se snad po prvé s nápadnějším efektem v červnu r. 1871 nejnenáviděnějšímu centralistům ministerstvu Hohenwartovu. Když nedostali sluchu u koruny, zdálo se být ústavověrcům na čase užiti posledního prostředku, jejž parlamentární inštituce dává na ruku proti nelibému ministerstvu — odepření budžetu. Nechtělali strana po slavném rozhodnutí koruny na zad, musila ku předu. Avšak tu se i na centralistické většině osvědčilo, co tak často musili federalisté, zejmena Čechové dříve doznávati, jak nespolehlivé aparáty, ovládané celou směsicí těch nejrůznějších osobních choutek a tajných přání jsou — parlamentární kluby. Obruč klubovní disciplíny, již sevříti k potřebné pevnosti náleží mezi nejtěžší politické úkoly i nejnadanějších parlamentárních vůdcův, praskla tu ve vší nahé prosaičnosti, a všecka pečlivě ukrývaná romantika klubovních tajemství levice ležela obnažena před světem. Tři členové klubu levice složili mandáty, devět uchýlilo se od rozhodného hlasování do korridoru, a pět konečně hlasovalo docela s vládou. Návrh Herbstův na odepření budžetu hr. Hohenwartovi padl po dvoudenním boji 66 hlasy proti 77. Ba nedosti na tom, říšská rada povolila ministerstvu i disposiční fond 120.000 zl. — položku to, jejíž povolení dle staré praxe považováno bývá za přímé projevení *důvěry* — a sice proti minoritě ještě více stenčené 62 hlasův. Útok hlavní byl odražen. Panská sněmovna pak dovede ve věcech, kde se jedná o vážný interes dvoru, býti stěží silnější než poslanecká, a když, jako vždy v kritických momentech, dostavili se k hlasování také arciknížata a biskupové, byl i zde rozpočet bez překážky povolen.

Ministerstvo takto sesíleno, odhodlalo se k obsazení dvou důležitých místodržitelstev ve smyslu vyrovnávacím, Halič obdržela hraběte Goluchowského a Tyrolsko hr. Taaffe.

Mezi tím hledalo nové ministerstvo také styk s Čechy, kteří sice r. 1870 za hr. Potockého. byli se zřekli pasivní oposice proti českému sněmu, ale naproti říšské radě trvali napořád v pasivitě. První, nemýlímeli se, zřejmější styk stal se prostřednictvím ministra obchodu Schäffle, který za příčinou nebo záminkou svatojanské výstavy strojů přibyl ku dni 16. května do Prahy. Muž tento, rodem Němec ze Šváb, byl u centralistů možnoli ještě více nenáviděn, nežli Hohenwart neb čeští členové kabinetu, poněvadž byl nejen znám co nepřítel Pruska, ale jakožto profesor národní ekonomie byl v jisté míře i „socialistou,“ nadržujícím i ve spisech svých i v žurnále Oekonomist živlům pracovním proti Vídenskému velkokapitalismu. Pro Prahu, která o vnitřní poměry politických stran v Německu nikdy hrubě se nestarala, bylo to divadlo z brusu nové, že na pouť svatojanskou do Prahy připutoval ministr Němec, a ještě k tomu Šváb, a oblíbenost letěla příchozímu takřka ipso facto vstříc. Německý demokrat vynikal chováním nejen lahodným

ale přímo elegantním, a přívětivou lehkost jeho konversace bylo jen stěží srovnati s lapidarním, poněkud těžkopádným slohem jeho národohospodářských spisů. Nový ministr sešel se v Praze arci s dr. Riegrem a jinými vynikajícími osobnostmi strany národní, on setkal se zde i s mužem, žijícím od delší doby demonstrativně daleko od Vídně v českém venkovském zátiší, s vůdcem české aristokracie, hr. Jindřichem Martinicem.

Hrabě Jindřich Clam Martinic byl asi od r. 1861 uznaný vůdce oné části české šlechty, která vstoupila hned počátkem ústavní éry v důvěrnější spojení se stranou národní, a pro niž roku 1867 vynalezen byl název šlechty „historické.“ Jednu přednost měl zajisté starší tento člen staré rodiny Martiniců před četnými svými soudruhy jak ve šlechtě tak ve straně národní: důkladnou znalost věcí úředních, kancelářských, jíž nabyl ve své vysoké úřednické karieře. Krom této routiny vědělo se o hraběti, že koná pilná studia v anglické a francouzské politické literatuře, a že při všech těchto vedlejších svých studiích je znamenitým hospodářem, spravujícím se vzornou pečlivostí a akuratností dědičné své panství Smečno. Kterak hrabě dříve za úřednické své kariery smýšlel o národních poměrech v Rakousku, nevíme, ale praví se, že co místodržitel v Krakově snažil se co možná nebyti „byrokratem,“ a že zejmena paní místodržitelová okázale si libovala v národním kroji polském. Jisto jest, že, když nově nabytá republika Krakovská nechtěla se dosti rychle přispůsobiti byrokratickému vládnutí, ve Vídni obvyklému za doby Bachovské, hr. Clam Martinic resignoval a vystoupil ze státní služby. Samostatnou politickou úlohu začal hráti r. 1860 na tak zvané rozšířené říšské radě, jakémusi to druhu shromáždění notáblův *veškerého* Rakouska, počítaje v to i Uhry. To byla zároveň první parlamentární škola, kterou hrabě prošel. Protokoly shromáždění toho jsou pro znalost vnitřních poměrův Rakouska nad míru důležité, a snad nedosti ještě oceněné. Německo-byrokratické zásady zastoupené tam purkmistrem Opavským dr. Heinem a amandované více ve smyslu centralisticko-ústavním poslancem obchodní komory Sibíňské, Maagrem, byly tu v menšině proti federalismu, ovšem přísně *historickému*, jehož členy měly být s jistým, arci jen do druhé řady přeneseným ohledem k národnosti, tak nazvané „historicko-politické individuality.“ Předním zastancem tohoto programu vedle magnátův uherských, hr. Aponyiho, Seczéna, Barkoczyho byl hr. Clam Martinic. Avšak i *radikální* nationalismus měl v tomto zajímavém shromáždění jednoho zastance, byl to sedmihradský Rumun Alexander Mocsony. Každá strana a každá národnost přispůsobuje si své politické ideály podle svých interesův, a muž kmene rumunského, celou organisací předbřeznovou hluboce zanedbaného, neměl arci žádné lásky k „historickým“ pohledům nazpět, a navrhoval tedy krátce a dobře — rozdělení Rakouska na veliké správní obvody *podle národností*. Kdo se podívá na strakatinu rakouské mapy národnostní, shledá ihned nemožnost takového vnitřního administrativního převratu. Hr. Clam Martinic ale odpověděl rumunskému vlastenci, že se — snad nevědomky — nachází „na jedné půdě s Garibaldim,“ a že kdy by na Čechách se měla provesti podobná sekce, i „Čechové a Němci stejnou měrou by se protivili administra-

tivnímu roztržení Čech.“ V těchto slovech leželo již samo sebou kus programu. Bylo to arci skutečným výrazem politického smýšlení v Čechách, a jest i dosud, jakkoliv od té doby dlouhá vláda strany centralistické rozdělování, rozlišování a rozhraničení národností v Čechách v interesu německém značně přiostřila. Česká strana národní, utištěná r. 1860 takřka až do nicoty, měla tenkráte přání vůbec velmi skromňoučká, i nestálo jí pražádného přemáhání, věřiti v možnost jakéhosi obnovení staré „historicko-politické individuality“ českého státu, tak jak od Ferdinandova zemského zřízení r. 1627 až na r. 1848 byl přešel. Že by v této historicko-politické individualitě s dvěma žárlícími národnostmi přirozená převaha a vděčná úloha smírčího soudce náležela šlechtě, pokud by tato dovedla býti svornou, to arci dobře věděli Němci, a protož majíce v Čechách vládu a ekonomickou převahu *sami* v rukou, odporovali rozhodně programu historicko-politických individualit, anebo jak se to později nazývalo, státnímu právu koruny české. Avšak Čechové, nemajíce arci r. 1860 dostatečné zkušenosti o síle německého odporu, viděli v programu historicko-politických individualit, opírajícím se o starodávné národní tradice, konečnou spásu z dosavadního útlaku germanisace. Takž stál hr. Martinic co politik Čechům nepoměrně blíže než Němcům. Říjnový pak diplom, jímž program historicko-politických individualit nabyl císařské sankce, byl v Čechách uvítán s jásotem. Brzy se ovšem přišlo na stopu nebezpečnému nedorozumění, že diplom ten byl pro Uhry a poněkud i pro Halič stvořen, v Čechách že však mělo zůstati při starém. Když tedy jeden z hlavních spolupůvodců tohoto diplomu hr. Martinic v říjnu r. 1860 viděl se ve své ministerské kandidatuře sklamán a vytisknut dávným svým sokem v Haliči, hr. Goluchowským, hledal styky se stranou národní, jejíž prvními zástupci byli Palacký a Rieger, přiblížení to, jež se mu prostřednictvím profesora Tomka netěžko podařilo.

Od té doby nepřetržitě po dvacet let trvalo a trvá to důvěrné spojení mezi stranou národní a historicko-šlechtickou v Čechách, předmět to tolikerých výčitek o „feudalismu“ a i četných nedorozumění. Strana národní podřídila své kulturní a jazykové požadavky programu historického práva, a historická šlechta za to pořád více a více přivykala mluviti a cítiti po česku, dávajíc synům svým české vychování. Takořka rok co rok snažila se po ten celý čas vláda Vídenská, rozraziti tuto allianci, dávajíc tu šlechtě cítiti všemožným spůsobem nelibost dvoru, tu zas odluzujíc stranu národní od šlechty, jejíž požadavky státoprávní byly nebo zdály se být nesplnitelné. Také Uhři a Poláci oceňovali do té míry oposici Němců, že v státoprávním upravení zemí koruny české viděli vážnou překážku vnitřního míru. Již mínil hr. Potocki r. 1870, míti provedené vyrovnání pouze se stranou národní s vyloučením šlechty, když tu najednou šlechta v kritickém okamžiku přistoupila v paláci kníž. Jiřího Lobkovice k *deklaraci*, založené na téže myšlence státního práva — a vyrovnací akce hr. Potockého byla zmařena.

Když o sv. Janě r. 1871 ministr Schäffle přišel do Prahy, panovalo mezi stranou šlechtickou v Čechách a mezi dvorem následkem všech těchto nezdařených a zmařených pokusů značné napnutí. Všecky čelné aristokratické rodiny strany historické vzdalovaly se s jistou schválností

Vídně. A podivnou náhodou byl to německý profesor ze Švábska, jenž se cítil dosti silným, napnutí to odstraniti. Hr. Jindřich Clam Martinic byl si po přistoupení k deklaraci svého spojení se stranou národní tou měrou jist, a co muž dávno ustálených náhledův a neúnavné práce měl své organisační myšlenky seřaděny a ustaveny v tak pevnou systematičnost, že německý demokrat prof. Schäffle odnesl s sebou do Vídně pevné přesvědčení, kterak vyrovnání s Čechy není možné, než na základě *státoprávním*, a že tu nezbytno vyrovnávati s Riegrem a Martinicem *zároveň*, jakožto s předními dvěma důvěrníky strany národní a šlechtické. Oba pánové byli odtud častěji společně povoláváni do Vídně k poradám s ministry a kdykoli bylo v společných jejich návrzích něco k provedení obtížnějšího, mohli se jistojistě spolehnouti na souhlas ministrů Jirečka, Habětínka a Schäffle, proti nimž zachovával hr. Hohenwart své samostatnější přesvědčení, přisvědčuje k *státoprávnímu* upravení zemí koruny české jen s jistým zdráháním. Ať nechuť ta byla povahy více jen subjektivní a instinktivní, nebo ať spočívala na zralých a sebevědomých úvahách potitického rázu — *výsledek*, důležitá to instance, dal o několik měsíců později hr. Hohenwartovi za pravdu. Avšak k oposici *rozhodné* proti vyrovnání státoprávnímu neviděl se hr. Hohenwart nucena, poněvadž v momentech kritických rozhodovala pro požadavky obou vůdcův českých osobnost nejvyšší, J. V. císař František Josef sám.

Kterak vyrovnání s Čechami jest tentokráte dílem nejen tak mimotným okamžité vlády, nýbrž podporováno samou nejvyšší a rozhodující politickou osobností v Rakousku, okázalo se v červenci téhož roku cestou mladého, teprv třináctiletého korunního prince po Čechách a po Moravě. Císař nebyl od r. 1868 v Čechách, a tehdy příchod jeho, nebyv od oposice využitkován s tím politickým taktem, jakého zralé uvážení situace vyžadovalo, prospěl toliko protivníkům strany národní. Nechť v hlavě hr. Hohenwarta, nebo snad někoho jiného, povstala myšlenka, poslati nyní, r. 1871, korunního prince do Čech a připraviti takto právě zde první politický debut třináctiletého nástupce trůnu — myšlenka ta byla velešťastná. Snad nikdy nebyla žádná ovace osobě dynastické tou měrou upřímná a nelíčená, jako tenkráte po celé cestě mladistvého a již celým vystoupením svým srdce jímajícího králevice. Snad se již v oné době vyvinulo to zvláštní soudružné spojení korunního prince Rudolfa s Čechami, kterému se r. 1877 stálým jeho ubytováním na hradě Pražském dostalo zvláštního utvrzení a jež, jak se zdá, od té doby pořád ještě vzrůstá. (Dokončení.)

František Brauner.

Kde jsou ty blažené doby ideálního vlastenčení českého před rokem 1848, když uprostřed nejhlubší poníženosti národa svého uvědomělý Čech žil krásný sen lepší budoucnosti, kterou připravovati pomáhal s obětováním sama sebe. Úsilí takového schopna jest jenom duše naplněná jedinou myšlenkou, jež vyrostši z nejvroucnější lásky ku kleslé vlasti a povrženému plemeni jejímu stala se mu jediným úkolem života, jemuž služebny byly všeliké snahy jeho. Jako něžnocitná matka zvýšenou lásku a péči věnuje dítěti chorobou sklíčenému, aby mu nahradila, co mu ostatní svět odpírá: rovněž tak vřele, ano tím větší nadšeností lnul předbřeznový vlastenec k nešťastnému národu svému, stíženému nezaslouženou kletbou helotství, zahrnovanému vší hanou a potupou. A uprostřed těchto krutých poměrů, pod nesnesitelným jařmem ve vlastním domově svém, z něhož nezdálo se býti žádného vybavení, hlouček těch bláhových snílků — jak nejmírněji nazývali je všední chlebaři — kteří se pokoušeli o ztracenou věc, o vzkříšení poloviční již mrtvoly k novému životu, žil idylu v sobě spokojené, třeba neuznané činnosti. Věru neméně blažený byl všelikého strádání a sebezapření plný život tehdejšího vlastence, pracujícího nezištně pro potomstvo beze vší záruky zdaru, nežli jest život nynějšího pokolení, jež bojuje pro sebe samo pomocí bohatých prostředků, zabezpečujících mu konečné vítězství.

Na milé ony doby, jež nynějšímu věku jsou již skoro neporozuměnou bájí, dosavad rád sobě vzpomíná současník jejich v podobných snahách sešedivělý, ano tím častěji k nim v duchu se vrací, čím více řidne poslední zbytek tehdejších soudruhů, s nimiž možno mu společně kochati se v upomínce na časy bývalé. Za nedlouho i ostatní pamětníci onoho ostýchavého probouzení se národního vědomí českého skloní unavenou hlavu k věčnému odpočinku, a pamětihodná doba, kde skrovnými začátky položen byl základ nynější vysoké dospělosti národa českého, klesne navždy do moře minulosti, ukončen bude veledůležitý odstavec na dráze našeho národního vývoje. Proto záhodno jest, aby zachována byla vděčnému potomstvu památka mužů, kteří byli horlivými spolučiniteli v trudné práci národního křísení, a třeba sobě tím více s tím pospíšiti, čím spíše v hrnoucím se návalu denních událostí zapomíná se na muže i nejzasloužilejší, uloženili jednou v hrob.

A do nejpřednější řady vlastenců staré doby náleží František Brauner, jehož bolestné ztráty národ náš právě želí, muž nejryzejší povahy, jehož srdce co nejvřeleji tlouklo pro vlast, které náležel celý jeho život, plný blahodárné činnosti. A při tom byl tak prost vší zištnosti ano i vší ctižádosti, že při všem, cokoliv konal, rozhodovala jen míra prospěšnosti pro národ a nižádný ohled osobní. Vynikající stránkou duševního nadání jeho byla chladná rozvaha, která nikdy nedopouštěla mu jednati unáhleně, ale vždy jen po náležitém, všestranném uvážení věci. Jakmile však ustanovil se na jistém úmyslu, nedal se ničím zvrátiti od něho, byť i třeba jednání jeho bylo v odporu s obecným smýšlením, té doby vrch majícím; v takovém případě pak obyčejně se ukâ-

zalo, že cesta, kterou zvolil Brauner, byla pravá. Bylť on duch naskrze praktický, a touto praktičností svou prokázal vlasti a národu služby neocenitelné. Při vší jeho chladnokrevnosti však stávalo se přece někdy, že neočekávaná překážka, která záměrům jeho v cestu se stavěla, přivedla jej v okamžité rozčilení, a v takové chvíli nebral slova na váhu; ale chvíle ta jako mžikem přišla, tak mžikem i pominula, a Brauner byl na obrat zase týž klidný a mírný muž jako před tím.

Ačkoli v jednání rozvážlivý, pojímal Brauner věci bystře a při tom s citem hlubokým, a jakoukoliv ideu takto pojal, ta utkvěla v jeho mysli pevně a trvale; odtud ta přísná důslednost v zásadách, jakou se Brauner vyznačoval, vzácná to u nás vlastnost politických vůdců. Ve svém přesvědčení národním a politickém byl Brauner balvan žulový, jejž rozdrobiti marně se živly pokoušejí, po kterém sveze se i blesk, sotva nepatrné stopy na něm zůstavě. Víra jeho v naše konečné vítězství byla pevná a nerozborná i tehdy, když celé řady klesaly v malomyslnost a sebe samých opouštějíce domnívaly se, že již marný všecken boj. A ta pevná víra dávala mu i u vysokém jeho věku vzácnou sílu duševní ke vzdoru i tenkráte, když okamžik hrozil nás pohubiti, ona víra byla mu zdrojem nadšení jestě i v těch pozdních chvílích, když tělo chorobné nemohlo více stačiti duchu neúmorně čilému.

Srdce Braunerovo každou krůpějí krve bylo české, češtější než u mnohých jeho vrstevníků v životě politickém a vlasteneckém. A bylli Brauner Čechem od kosti, byl stejně rozhodným a stejně nadšeným vyznavačem myšlenky slovanské, což nepřestával na jevo dávati bez ostychu při každé příležitosti. Jako byl přesvědčen o vítězství národa svého, tak viděl duchem svým skvělou budoucnost Slovanstva a viděl v ní spolu také záruku lepší budoucnosti národu českého jakožto větve tohoto velikého kmene v Evropě.

Takovým byl Brauner, a stránky tyto, drahé památce jeho věnované, nemohouce míti za účel podrobnější vypsání jeho života, plného činů a zásluh, vynasnaží se alespoň vylíčenou tuto povahu jeho sledovati a ukázati v životě i celém působení jeho.

Brauner narodil se r. 1810 v Litomyšli z rodiny zámožné, a v rodišti svém studoval i gymnasium i první ročník filosofie. Toho času působil na filosofickém ústavu Litomyšlském profesor Bonifac Buzek tak výtečně, že učiliště toto vynikalo nad jiné vzdělaností a počtem svých žáků. Muž ten nejen vštěpoval posluchačům svým lásku k literatuře klasické a k vědě, nýbrž povzbuzoval je i k milování vlasti a národu svého. Z jeho žáků skutečné mnozí vynikli později působením vlasteneckým; on také to byl, jenž duchu a snažení Braunerovu dal pevný směr. Taková činnost Buzkova nemile byla viděna, i odstraněn jest r. 1827 z vyššího nařízení a přeložen na gymnasium do Příbora. Brauner, zarmoucen ztrátou milovaného učitele, jemuž do konce života svého zachoval vděčnou upomínku, odešel po jeho odstranění do Prahy, kdež odbyl druhý ročník studií filosofických pod Lichtenfelsem. Studia právnická odbýval pak ve Vídni, kdež v obcování s jinoslovanskými mladíky nejen sám se utvrdil v lásce k vlasti a ve smýšlení slovanském, nýbrž i na jiné soudruhy ve směru tom prospěšně působil. Roku 1836

povýšen byl Brauner ve Vídni za doktora práv, načež vrátiv se do Prahy vstoupil do státní služby u komorní prokuratury české. V letech 1838 a 1839 byl městským radou ve Falknově, roku pak 1841 přijal úřad vrchního a spolu sudího čili justiciára na panství Vlašimském, náležejícím knížeti Karlosu Auersperkovi. Avšak již roku 1845 opustil úřad tento dobrovolně.

V obojím tomto povolání, ve kterém bylo se mu pohybovati a působiti mezi lidem, získal si Brauner, prohlížeje vždy k obecnému dobru, neobmezenou důvěru svých podřízených. Ale hlavní jeho zřetel obrácen byl na neutěšené poměry stavu rolnického v Čechách, a snaha jeho směřovala k tomu, jak by se vadám jejich a potřebám lidu selského pomoci dalo. K tomu konci sepsal spis německý Böhmische Bauernzustände a podal jej Pražské censuře. Této doby již v nejvyšších kruzích začalo se šířiti přesvědčení, že veřejné poměry dosavad v Rakousku panující nedají se udržeti na dlouho, pročež nebyly nepříznivy opatrnému a nenáhlému pokroku. Ale byrokracie, vidouc v takovém postupování konec své moci a libovolné vlády, rozhodně a všemožně odporovala každému pokroku v tom směru, a spis Braunerův nemohl jí býti nikterak po chuti. Rukopis neobstál v očích tehdejšího censurního referenta při zemské vládě, jímž byl guberniální rada Janko, a ten odepřel mu imprimatur. Tím však nedal se Brauner odstrašiti, nýbrž opatřiv rukopis novou obálkou podal jej do censury ve Vídni, kde bez obtíže byv schválen roku 1847 tiskem vyšel. Jeden z nejvroucnějších přátel Braunerových, šlechetný vlastenec hrabě Rudolf Vratislav, nyní také již na Vyšehradě odpočívající, předložil spis ten tehdejšímu zeměsprávci českému arciknížeti Štěpánovi, u něhož zastával úřad sekretáře, a princ tento, daleký vší obmezenosti ducha i srdce, oblíbil si spis Braunerův a přijal dedikaci jeho, za niž poctil spisovatele drahocenným darem zlatých hodinek s řetízkem. Brauner podal svůj spis i císaři Ferdinandovi, který přijav jej do své soukromé bibliothéky vyznamenal autora zlatou medalií pro umění a vědu. Za to stal se Janko Braunerovi odpovědným nepřítelem, který ho napotom nepřestal pronásledovati. Roku následujícího vydal Brauner nový spis o témže předmětu, a sice tenkráte v jazyku českém i německém: O robotě a vykoupení z roboty — v Praze 1848, u Kronbergra a Řivnáče. Oba spisy vynikaly svou praktickou tendencí a duchem svobodomyslným, pročež netoliko v Čechách nýbrž i za hranicemi spisovateli dobré jmeno způsobily. Velmi praktickým ovocem těchto spisů jakož i osobního blahoplodného působení jeho na panství Vlašimském, kde rolnictvo tamější často i proti vůli jeho uváděl na dráhu pokroku hospodářského, ukázala se býti neobmezená důvěra, jaké požíval Brauner u lidu venkovského, která v nastalých na to politických zmatcích r. 1848 skvěle a veleprospěšně se osvědčila.

Hnutí velepamátného toho roku, jež z Francie vyšedši celou Evropu zachvátilo, Braunera nikterak nepřekvapilo. Jsa úplně připraven na politickou krisi všeobecně očekávanou byl on jedním z oněch čelnějších vlastenců, s jichž vědomím a schválením svolána jest věčně památná schůze dne 11. března ve Václavské lázni, které osobně se účastniti zbraňovala mu churavost. Ale články, ve schůzi té za žádosti

národu českého přijaté a v petici k císaři formulované, pocházely z jeho péra, on také sepsal druhou petici Pražskou, na kterouž odpověděl císař patentem od 8. dubna. Když pak ruch politický též na venkov se rozšířil a následkem toho nastalo tu i tam povážlivé jitření lidu, Brauner dílem novinářskými články (jmenovitě v Bohemii, která v těch dobách přinášela i články jazykem českým psané), dílem osobním vlivem svým na třídu rolnickou přispěl podstatně k upokojení bouřícího se venkova a k zachování veřejného pořádku.

V Národním výboru byl Brauner jedním z vynikajících jeho členů, po neblahých pak událostech svatodušních jest s jinými jeho členy zatknut, před vojenský soud postaven a uvězněn. Mezi tím byl Brauner při volbě do sněmu českého (který se nikdy nesešel) zvolen za poslance v několika okresích českých i německých těch krajin, kde dříve co úředník byl působil, rovněž i při volbách do říšského sněmu, pro který přijal volbu v okresu Přeštickém. Avšak z vězení vysvobodila Braunera teprv důtklivá interpellace Riegrova na říšském sněmě samém, která měla i ten následek, že akta vyšetřovací komise Hradčanské odstoupena jsou hrdelnímu soudu Pražskému a komise sama zrušena. Tu teprv jest Brauner za nevinného uznán a na svobodu propuštěn.

Na říšském sněmě ve Vídni byl Brauner jedním z nejčelnějších členů slovanské federativní pravice jak v poradách tak na řečništi, jmenovitě přispěl důkladným rozborem věci nemálo k rozluštění otázky o zrušení poddanství a vyvazení břemen s ním spojených.

V čas revoluce Vídenské opustil Brauner zároveň s ostatními poslanci českými Vídeň, i jest od nich v Praze shromážděných spolu s Helfertem poslán do Olomouce ke dvoru císaře Ferdinanda, kde ve spojení s jinými členy říšského sněmu přispěl k sestavení nového ministerstva a k přeložení sněmu do Kroměříže. Působením deputace té stalo se také, že císař Ferdinand v manifestu dne 19. října vydaném prohlásil svou pevnou, neproměnitelnou vůli, *„aby udělená národům práva*, jakkoliv od jednotlivých zlomyslníků a svedenců zle jich bylo užíváno, *v celé své rozsáhlosti nezkrácena zůstala,“* což zaručoval svým císařským slovem. Měly tím zaplašeny býti důvodné obavy nastávající reakce, která nicméně v brzce vrch obdržela.

Po rozpuštění sněmu Kroměřížského uznal Brauner za dobré uposlechnouti povolání do Vídně, jakého se mu dostalo od ministra Stadiona, aby se tam účastnil prací zákonodárných, jmenovitě při návrhu ústavy pro Čechy, pak při redakci zákona vyvazovacího a lovčího pro království české. V tomto svém povolání činným byl Brauner po několik měsíců vzdor tomu, že veřejné mínění národu, rozpuštěním říšského sněmu rozhořčeného, vykládalo mu tyto služby nenáviděnému ministerstvu konané ve zlé a on za to vydán byl prudkým útokům české žurnalistiky. Tenkráte skvěle se osvědčila chladná rozvaha Braunerova, nedávajícího se žádnou okamžitou vášní svésti od cesty za prospěšnou uznané; on zůstal věren krásnému heslu svému: „Kdo chceš vlasti vděk si získat, přízně doby nehledej“ — příteli pak, jenž mu v té příčině domlouval, že tím v šanc dává všecku svou popularitu, odpověděl: „Možná; avšak i kdy by má politická dráha měla tím býti

ukončena, nikdy toho nebudu litovati, že jsem vlasti své posloužil na újmu své popularity; neboť celý můj předešlý život byl hlavně studováním poměrů poddanosti a potřeb venkovského lidu přípravou k tomu, abych mu při osvobození jeho mohl býti prospěšným. Jsem sobě toho vědom, že právě pro tuto úlohu nikoho není, kdo by ji lépe rozřešiti mohl nežli já." Když pak později počala v Praze práce své vyvazovací komise zemská, a Brauner, jsa v ní zástupcem třídy povinnovaných, hlas svůj s nejlepším účinkem ve prospěch její pozdvihoval, tu již nikoho nebylo, jenž by nebyl sdílel jeho přesvědčení, že v životě politickém jest hříchem, k vůli pouhé theorii vzdáti se praktických výhod.

V komisi vyvazovací setrval Brauner až do ukončení jejích prací, vedle toho pak provozoval v Praze advokacii. Kdežto v době trvající reakce politická činnost jeho musila odpočívati, byl Brauner tím činnějším v záležitostech obecních, jsa od samého r. 1848 členem sboru obecních starších města Prahy. K jeho návrhu zařízen r. 1857 odbor k zachování zájmův hlavního města Prahy i soustředění zemského při zakládání nových železnic v Čechách. Tento odbor, spojen se členy obchodní komory, průmyslové jednoty i spolku kupeckého, svá jednání sice počal, avšak pro nepříznivé okolnosti v působení svém dále pokračovati nemohl.

Nová činnost politická nastala Braunerovi teprv roku 1861, když následkem říjnového diplomu obnoveno jest ústavní zřízení v Rakousku. Když nastaly volby do sněmu českého, tu s Palackým a Riegrem tvořil Brauner trojici vůdců národních, kteří postavili se v čelo výboru volebnímu, jenž navrhoval volebním okresům kandidáty; a zajisté nebylo muže v celém národu českém, který by důstojněji a s větším právem mohl se postaviti po bok ctihodnému otci vlasti a přednímu bojovníku za svatá práva národu. I Braunerovi osvědčovala se důvěra národu udělováním jemu od četných obcí v Čechách a na Moravě čestného občanství. Do sněmu českého zvolen jest Brauner za venkovské obce okresu Přeštického a Nepomuckého.

Z bohaté činnosti parlamentární, kterou nyní Brauner vyvíjel, můžeme vytknouti jenom nejhlavnější momenty. Tu v přední řadě stojí návrh na zavedení okresních zastupitelstev, který jednohlasně přijat, od zvláštní komise při místodržitelství schválen a ministerstvu ku potvrzení předložen jest. Od sněmu českého zvolen jest Brauner do zemského výboru a do říšské rady, kde opět zaujal vynikající postavení a jmenovitě účastnil se výdatně rokování v příčině obecního řádu a okresních zastupitelstev, k jichž zavedení konečně svoleno. Zavedení důležitého tohoto faktora v život náš ústavní může vším právem býti nazváno dílem Braunerovým, jenž si tím získal znamenitou zásluhu o vnitřní politický vývoj Rakouska.

Na říšské radě zasazovali se poslancové čeští s veškerým úsilím o přivedení ku platnosti v říši rakouské principu federativního, zabezpečujícího stejné postavení všem národnostem, naproti strnulému centralismu, jenž znamenal nadvládu a výhradné panství jediného živlu německého. Tu jmenovitě bylo jim hájiti posvátných práv koruny české, tohoto předního člena mocnářství rakouského, proti drzím útržkám řečníků centralistických, kteří v neomalené své sprostotě neostýchali se

velebnou korunu svatováclavskou všemožně zlehčovati. Když Brauner r. 1863 při jedné takové příležitosti předsedou sněmovny Heinem čtyřikráte k pořádku volán a konečně slova zbaven jest, dán tím podnět k opuštění říšské rady ze strany českých poslanců, a jmenovitě Brauner doléhal na to v klubu, aby říšská rada nikdy více nebyla od Čechů obeslána.

Roku 1864 při rokování sněmu českého o zákoně obecním byl to Brauner, jenž rozhodl, že velkostatky nebyly vyloučeny z obecního svazku. Téhož roku při organisaci okresních zastupitelstev jest Brauner zvolen za starostu okresního zastupitelstva Smíchovského, v kteréž hodnosti potvrzen ode všech po sobě následovavších ministerstev, až teprv druhé Auerspergovské ministerstvo opětné jeho zvolení nepotvrdilo.

Roku 1866 provázel Brauner českou korunu, když odvážena byla před Prusy do Vídně; téhož roku v čas obsazení Prahy od Prusů vyslán v potřebách obecních s obchodníkem Bechrem do Vídně k císaři, při kteréž příležitosti pohnul jej ku prostředkování, aby ze strany pruské upuštěno bylo od těžké kontribuce, uložené Praze následkem přenáhleného výpadu Terezínské posádky.

S jinými čelnými muži národu českého vykonal Brauner r. 1867 pověstnou pouť do Moskvy na ethnografickou výstavu, kde při nejedné příležitosti, když slovanští hosté častováni byli od Rusů, pronesl vřelá slova, vycházející z hloubi srdce naplněného hrdým citem slovanského vědomí, i připil jmenovitě v šlechtické besedě Petrohradské vzletnou řečí — ve které s chloubou na to ukazoval, že idea vzájemnosti slovanské vznikla u národu českého — na zdar duševního pokroku v národě ruském; při obědě v Moskevské budově universitní provolal slávu universitě Moskevské co nejpřednějšímu zástupci vědy slovanské; konečně v Petěrhofě při banketu železniční společnosti pronesl zdravici velikému národu ruskému. Na cestě té seznámil se Brauner s četnými vynikajícími vlastenci ruskými, zejmena získal přátelství Jurije Feodoroviče Samarina, velikého to znalce agrárních a rolnických poměrů ruských, s nímž až do jeho smrti stál v literárním styku.

Po návratu českých poutníků z Ruska uveřejnil ještě téhož roku dr. Pickert v Pražském časopise Deutsche Volkszeitung řadu článků, týkajících se této cesty jejich, v nichž jednání jejich zcela zřejmě za vlastizrádné prohlásil. Jmenovitě vyjádřil se o vůdcích národu, kteří dříve také v říšské radě zasedali (Palacký, Rieger, Brauner), že se osvědčili jako svůdcové národu. Dr. Brauner obžaloval Pickerta u trestního soudu Pražského z urážky na cti. Proces ten vzbudil velikou sensaci nejen u nás doma nýbrž i za hranicemi, zejmena v Rusku. Ale po několikadenním pře líčení prohlášen jest Pickert za *nevinna*, poněvadž prý inkriminovaná místa netvoří objektivní povahu skutkovou, a Brauner odsouzen k náhradě soudních útrat.

Roku 1868 uveřejnil Brauner v Národním Pokroku (31. července a 25. srpna) „Úvahy o stěhování se Čechů na Rus," v nichž radil těm, kdož by se vystěhovati chtěli z vlasti své, aby sobě za nový domov nevolili Ameriku, nýbrž vyhledávali budoucnost v některých krajinách ruských, zejmena v krajinách na severovýchodním pobřeží Černého moře a severozápadním svahu Kavkazu, jichžto znalost po-

drobnými studiemi si byl získal a poměry tamější v článcích oněch vylíčil. — Téhož roku podepsal Brauner s ostatními poslanci českými pověstnou deklaraci, a od té doby vzdaloval se všeho parlamentárního působení až do roku 1878, v kterémž staročeští poslanci k mnohostrannému naléhání opět odhodlali se vstoupiti do zemského sněmu.

Roku 1870 zvolen byl Brauner za purkmistra Pražského, ale od vlády nepotvrzen.

V době opětné politické nečinnosti žil Brauner hlavně své advokacii, nepřestávaje vedle toho pěstovati styky své s ruskými přáteli, k nimž mimo Samarina zejmena ještě náleželi Pobědonov, Katkov, hrabě Komorovskij, Rajevskij a jiní. V domě pak jeho vítáni byli všickni Rusové, kteří Prahu navštěvovali.

Roku 1873 a v následujících letech věnoval Brauner velikou péči založení ruské církve v Praze, doufaje tím posloužiti bližší vzájemnosti mezi Čechy a ostatními Slovany, zejmena Rusy. V té době prostředkováním jeho vytištěn jest jazykem českým spisek „Výklad učení pravoslavné církve pro křesťany jiných vyznání, sepsal protojerej Bažanov — v Praze. tiskem J. R. Vilímka, 1873,“ který však z příčin nám nepovědomých do veřejnosti se nedostal.

Za tyto zásluhy obdržel Brauner roku 1874 od Petrohradského oddělení Slovanského blahočinného komitétu diplom, podepsaný dlouhou řadou nejčelnějších vlastenců a dám ruských a skvostné album fotografické, na jehož stříbrném kování představen pravoslavný chrám sv. Mikuláše v Praze. Téhož času byl mu zaslán od císaře ruského řád sv. Vladimíra, který však k zákazu ministra Andrassyho mu nebyl doručen, nýbrž leží podnes v archivu ministerstva zahraničných záležitostí ve Vídni.

Když sestoupil se v Praze Kružok ljubitelej russkago jazyka, zvolen jest Brauner předsedou toho spolku, jehož schůzí se napotom horlivě účastnil.

Při zavedení roku 1873 přímých voleb do říšské rady zvolen byl Brauner za poslance od skupiny venkovských obcí Plzeňsko-Klatovské, ale jako všickni ostatní poslanci národní mandátu svého nepoužil. V této pasivní politice nemálo jej sílila naděje v konečné vítězství Slovanstva, a v té naději sledoval s nadšením hrdinské skutky Rusů v poslední východní válce; ale s nemenším žalem patřil na to, kterak nepřející Evropa roztrhla mír Svatoštěpánský, jímž mělo být utvořeno veliké Bulharsko, kterak polovici jeho zabalkánskou odsoudila nadále pod barbarské vrchpanství turecké.

Tento skutek úzkoprsé diplomacie evropské přispěl u Braunera podstatně ku přesvědčení, že další setrvání při politice pasivní čím dále tím větších ztrát by národu našemu přivodilo ve prospěch protivníků našich, pročež když roku 1879 při odbývaných nových volbách do říšské rady v témž okresu co dříve zvolen byl za poslance, s těžkým srdcem odhodlal se ke vstoupení do parlamentu Vídenského. Nerad, s vnitřním odporem vstupoval na dráhu tuto, avšak nechtěl scházeti mezi soudruhy. A ještě na závěrku své skvělé parlamentátní činnosti osvědčil se Brauner před světem co representant české a slovanské

myšlenky, když mluvil na říšské radě o předloze bosenské. Byla to poslední jeho parlamentární řeč, kterou vzbudil pozornost jak přátel tak nepřátel. V ní hodil rukavici hegemonům německým, vysloviv, že mezi námi a nimi není smíru, že proti nim národ český nikdy nesloží zbraň, alebrž hledaje sílu v sobě a ve Slovanstvu kráčeti bude k jistému vítězství. Byla to jedna z nejlepších řečí Braunerových, v níž chladnost ustoupila rozhořčenosti, vřelosti a nadšenosti.

Od té doby počal Brauner očividně chřadnouti; nemoha více účastniti se schůzí sněmovny odjel s dovolenou do Prahy. Na jaře letošního roku zmohla se povážlivou měrou jeho nemoc, tak že stále poután byl na lože. Duševní síly ho při tom neopustily, každého dne dával si předčítat noviny a sledoval pozorně veřejné události. Dne 10. června se dal odvezti na letní sídlo své v Roztokách, kde přijímal návštěvy přátel, mezi nimiž také profesora Náhlovského, který jej zaopatřil svátostmi umírajících. Několik dní před smrtí svou požádal svého syna doktora práv Vladimíra Braunera, aby v jeho jmenu napsal přípis předsednictvu poslanecké sněmovny říšské rady, že se vzdává mandátu, při čemž se vyslovil, že hodlá ještě jednou zavítati mezi své voliče, které již od roku 1848 zastupuje,*) aby do jejich rukou mandát složil. Poslední přání, které vyslovil Brauner, bylo, aby pochován byl na Vyšehradě i aby za něj provozováno bylo Mozartovo requiem. Dne 21. června 1880 o druhé hodině odpolední přestalo navždy bíti jedno z nejupřímnějších srdcí českých.

Braunera vším právem nazvati můžeme prototypem povahy ryzočeské: v drsné poněkud slupce jádro výborné, poctivost nejpřísnější, svrchovaná nezištnost, železná vytrvalost, a při tom všem na druhé straně taková jemnost mysli, která schopna byla radosti skoro dětinské i z obyčejných zjevů přírody, ptačího hnízda, pěkného kvítka, zdaru stromku vlastníma rukama zasazeného a p. Bylť on skutečně idealistou v plném slova smyslu, ale ideály své uskutečniti se snažil prostředky veskrz praktickými, čímž ovšem lišil se diametrálně od idealistických fantastů.

Brauner byl čestným občanem 19 měst a 43 obcí českých, náměstkem předsedy klubu českých poslanců a sboru důvěrníků, zakládajícím členem Svatoboru, členem ředitelstva hypoteční banky a členem četných vlasteneckých i dobročinných spolků.

Odešel od nás opět vzorný muž, ryzí vlastenecký charakter — kýž jen duch jeho potrvá mezi námi! Vděčná budiž jemu paměť i v národě českém i po veškerém Slovanstvu!

Jakub Malý.

---

*) Okresy, ve kterých Brauner roku 1848 zvolen byl za poslance zemského i říšského a roku 1861 za poslance zemského, obsaženy jsou ve skupině venkovských obcí Plzeňsko-Klatovské pro volbu na říšskou radu.

Obchod starých Slovanů.

Podává
Václav Křížek.

Obchodem slynuli dávno před narozením Kristovým mnozí národové a mnohá města v Asii, zejmena vynikali v příčině té Feničané, Řekové a Etruskové. Feničané a Řekové prosluli zakládáním osad za příčinou obchodu, i nelze pochybovati, že s osadami řeckými na severním pobřeží Černého moře založenými Slované se již za dávnověkosti stýkali a že se od Řeků přiučili obchodu a kupectví. Pohostinnost Slovanů, bezpečnost osoby a jmění nemálo k tomu přispívaly, že se mezi nimi již ve starých dobách za příčinou obchodu zdržovalo mnoho řeckých kupců, také židé brzy mezi Slovany zdomácněli; neboť tito svou tichou pilností a skromností zajisté rok co rok vydobývali více, nežli nutno bylo k potřebám života, tak že to, co zbývalo, vyměňovali v obchodu za plody cizích zemí; obchod pak nastal všude, jakmile národ některý měl potřeby, třeba sebe jednodušší, kterým vlastní domov vyhověti nemohl.

Hlavní příčina cest od jižních kupců podnikaných do dalekého neznámého severu byl jantar, po němž v tehdejším civilisovaném světě byla veliká poptávka. Ceny za tento nerost vyrovnaly se cenám zlata a mohly tudíž kupce z jihu a východu pobádati k podnikání dalekých cest do dalného severu ku břehům Baltského moře, kde jedině bylo lze tohoto předmětu obchodem dosíci. Že se jantar již v 5. stol. před Kr. z krajin těchto dostával do krajin východních a jižních, dosvědčuje Herodot.

Rozumí se, že nejstarší obchod provozován byl výměnou zboží, jako ještě za naší doby na př. kočovní Kirgizové v stepích od Rusů mnohém raději přijímají zboží za prodané jim suroviny než peníze.

Nebylyť zajisté původně předmětem obchodu všední potřeby života, jichž dovážení by bylo bývalo pro veliký jich objem a značnou váhu při tehdejších nedostatečných komunikačních prostředcích velmi obtížné, a nebyly by ani poskytovaly žádoucího zisku pro výlohy převozné. Kdežto obchod s těmito obmezen byl jedině na nedaleké vzdálenosti a jen tam, kde doprava po řekách byla snadna, provozoval se obchod do dalných krajin prvopočátečně bez pochyby výhradně s předměty přepychu, okrasami, snad i s předměty, jimž náboženská důležitost připisována, které jsouce malého objemu, měly poměrně velikou cenu, tak že jich doprava i na větší dálky se vyplácela. Národové nevzdělaní neznali též z počátku pravou cenu surovin neb výrobků svých, a za lesklé ozdoby z bronzu, za nepravé korále, prsteny a jiné ozdoby podávali i hrsti zlatých zrn neb jantaru a četné kusy kuních a bobřích kožešin. Předměty přepychu, okrasy z bronzu a j. p. tvořívaly zajisté bohatství rodiny.

Po předmětech přepychu následovaly bez pochyby zbraně a domácí nářadí. V obojím ohledu vyšla iniciativa od národů asijských, kteří nevzdělané národy evropské s novými potřebami seznamovali a vý-

měnou za ně opět suroviny ke svým průmyslovým výrobkům přiváželi, kupujíce na př. v Britanii cín k vyrábění bronzových předmětů nevyhnutelný, na pobřežích Baltského moře drahocenný tehdáž jantar, na severovýchodu Evropy rozličné cenné kožešiny.

Se šířením vzdělanosti šířila se i potřeba soli,*) neboť pokud lidé požívali pokrmů surových, přijímali i dostatečně látek solných, které se zmenšily, jakmile počato vařením pokrmů. Ačkoli sůl všude skoro na zemi jest rozšířena, nebyla přece všude známa, a obchod v ní tvořil zajisté druhý stupeň obchodu. Převážení soli již vyžadovalo větších sil a od těch, kterým prodávána, opět větší množství předmětů na výměnu dávaných.

Nejslavnější předměty obchodu vývozního byly starým Slovanům mimo jantar a kožešiny ještě obilí, med, vosk, koně, cín, výrobky dřevěné, čluny a j., za něž dostávali předměty průmyslu cizích zemí z bronzu, zlata, stříbra, zboží hedvábné, zbroj a j.

Podle toho nebyl obchod Slovanů pouze soukromý a rodinný, bylť i všeobecný, neboť soudě podle položení jejich zemí a jiných okolností podobá se, že již v dávnověkosti veliká část kupeckého obchodu jednak mezi Asií a západní Evropou, jednak mezi Středozemním a Baltským mořem buďto v jejich rukou se nalézala anebo aspoň prostředkem jejich zemí šla.

Zdá se, že obchod do ciziny původně provozován byl jen od jistých cechů (kast), ovšem hausirníků, kteří úzkostlivě tajili jak své cesty tak i krajiny, odkud brali své suroviny a vědomosti své o národech, ku kterým za příčinou obchodu přicházeli. Z té příčiny také u Slovanů činěn rozdíl mezi kupci a gosty, čehož nalézáme doklad v Pravdě Ruské; tam totiž jmenují se kupci ti, kteří vedli obchod jen ve vlastním městě — gosti byli ti, kteří kupčili i v cizích městech, t. j. podnikali obchodní cesty a v cizích městech tak dlouho se zdržovali, až své zboží odbyli.

Slovo „gost,“ všem Slovanům společné, jest slovně i věcně příbuzno římskému slovu „hostis“ v prvotním jeho významu (= cizí host, později teprv z příčin zevnitřních tolik co nepřítel znamenalo). Co původně slovo gost znamenalo, není posud mluvozpytci vyloženo; jedni je odvozují od ind. ghas (= jísti), poněvadž host cestou umdlený potřebí měl častování a pokoje; jiní je odvádějí od hodů, hodování, dle kteréhož výkladu by host původně býval strávníkem. U Rusů podnes připomíná gostinnoj dvor, t. j. kupecký dvůr, na starý význam hosta co cestujícího kupce; u Poláků jest gościniec = dráha kupecká; také Srbové nazývali kupce gost (v zákonníku cara Dušana); poplatek cizích kupců slul gostinné. „Odjeti v hostinu“ znamená též dáti se na cesty = jíti do ciziny, a výraz „hostina života toho“ znamená tolik, co pouť živobytí našeho. Ruské pohosty (погостъ) byly hostinské dvory neb stanoviště pro cizí kupce (по-гостъ), kteří v Rusích vedli obchod. Takovéto hostinské dvory měly v Rusku již v 10. století znamenitá privilegia z příčiny důchodů, které odtud panovníkům přicházely; bylyť zajisté rovněž tak zařízeny jako v Praze *Týnský dvůr* (nyní

*) Dr. Alfred Schmidt. Das Salz. Leipzig 1874.

Starý Ungelt), jehož počátek též do 10. věku připadá. V pramenech latinských jmenuje se curia hospitum mercatorum = dvůr cizích kupců, kterým zde byly příbytky vykázány za příčinou snadnější dohlídky k odvádění platů do knížecí komory, zde měli své sklady, činili zde své prodeje a koupě. Zde byla také knížecí váha i míra sudová, ze které se rovněž platilo knížeti. Z ruských pohostův utvořily se časem veliké osady neb vesnice.

Zajímavý popis počínání si ruských gostů čteme u Araba Ibn-Fodlana, jenž se s nimi setkal na řece Volze. „Dorazivše do přístavu vstoupili na břeh a jeden každý vezma s sebou maso, chléb, česnek, mléko a opojující nápoj (arab. nabiz) šel k vysoké dřevěné modle, okolo níž menší byly rozestaveny. Padl na zem i bil se v čelo, řka: ‚Ó hospodine (vládyko), přibyl jsem z daleka s velkým množstvím sobolích koží a nevolnic,‘ a vypočítav pak všeliké přivezené zboží, připojil: ‚Zde přijmi dar můj.‘ Položiv potom vše před modlu, praví: ‚Pošli mně dobrého kupce se stříbrnými a zlatými penězi, který by ode mne koupil vše, co mám na prodej, za ceny, které mu určím.‘ Vykonav to odejde. Nedařili se mu obchod, přichází s dary k modle po druhé i po třetí. Jestliže i potom naskytují se mu obtíže k dosažení jeho cíle, přináší dary též některé z menších model, prose ji za přímluvu, pronášeje se v slova: ‚Věz, vše to náleží choti a dceři našeho vládyky.‘ Pocházeje pak od jedné modly k druhé, prosí každou za přímluvu a klaní se všem zkroušeně. Pochodilli obchodník úplně dle přání svého, přijde a praví: ‚Hospodin byl mi pomocníkem, nyní na mně jest, abych se odměnil jemu.‘ Zabije pak několik býků a ovcí, rozdá maso mezi chudé, ostatní klade před všechny modly a zavěsí na největší z nich hlavy zaklaných zvířat. Když psi byli v noci všechno maso sezřali, praví obchodník: ‚Hospodin jest mně přízniv, on přijal dar můj!‘ “

Pro daleké cesty byly obchodníkům zajisté řeky nejpříhodnějšími i oznaky i prostředky cesty, protože za starých dob osady velikou většinou zakládány byly na blízku řek a jezer, i z té příčiny, že tyto poskytovaly nejen snadnost výživy rybařením, nýbrž i s dostatek vody v době, ve které ještě neuměli kopáním studní vodu si zaopatřiti.

Že nejhlavnějším komunikačním prostředkem byly dráhy vodní, k tomu ukazují slovanské názvy pro cestu: 1. put (пѫть), který je srodný s indickým panthas = cesta, path = jíti, choditi, s řeckým πόντος (cesta mořská, moře), πάτος (cesta a stopa), πατεῖν (stúpati, choditi); lat. pontus = most; Němci mají Pfad, staroněm. Pud. Slovo put, zachované v češtině v putovati, pouť, poutník, znamenalo původně cestu vůbec, a že je prastaré, patrno z toho, že se vyskytá u všech prastarých národů Slovanům příbuzných. 2. Slovo doroga, srb. draga, čes. dráha dosud značí u Jihoslovanů cestu podél řeky. 3. Třetí slovo je cesta = cěsta od cěstiti, čistiti; odtud proséka = průsek, což posud značí cestu lesem.

První písemný doklad toho, že k spojení obchodnímu používalo se splavných řek, podává Nestor.*) „Když Polané živi byli o sobě po těch horách, byla cesta z Varjah do Hřecka, a z Hřecka do Dněpru,

*) Erbenovo vydání IV. pag. 4.

a vrch Dněpra vlak čili přívlak *) do Lovati, po Lovati řece mohlo se přijíti do Ilmenského jezera velikého, z kteréhož jezera teče Volchov, a vylévá se v jezero veliké Novo, a toho jezera ústí vchází do moře Varjažského (Baltského), a po tom moři lze jíti až do Říma, a od Říma přijíti po témž moři k Cařihradu a odtud v Pontské moře, do něhož teče Dněpr řeka. Neb Dněpr přichází z Okovského lesa, a teče na poledne; a Dvina z téhož lesa vychází a jde na půlnoc, i vylévá se v moře Varjažské. Z téhož lesa teče Volha na východ, a vylevá se sedmdesaterým ústím v moře Chvalinské. A protož může se jíti z ruské země po Volze do Bulhar i do Chvalis, a na východ přijíti v podíl Semův; a po Dvině do Varjah, z Varjah do Říma a z Říma ku plemenu Chamovu."

V krajinách Slovany obývaných byly následující obchodní dráhy, jimiž spojoval se sever s jihovýchodem (Asií), jihem (Řeckem a Italií) a jihozápadem (Gallií a Španělskem).

První a jak se zdá nejstarší obchodní cesta šla od Baltského moře ku Dněpru a po této řece do Černého a Aegejského moře. Z moře Baltského plavili se obchodníci po Něvě do jezera Ladožského, odtud po řece Volchov proti vodě okolo Novgorodu do jezera Ilmeňského, dále po řece Lovati proti vodě, pokud hloubka řeky tomu dovolovala, a po přítoku jejím Kuně. Odtud lodi byly převáženy do říčky Toropy, přítoku Dviny, po této do jiného přítoku jejího ř. Kasplje, dále vlečeny byly po suchu k Dněpru u města Smolenska a po řece té okolo Kyjeva do Černého moře. Před „prahy" Dněpru lodi na sucho vytahovali, aby minuli vodopádů. Po Černém moři plaveno buď k ústí Dunaje aneb podél západního přímoří Černého moře k Cařihradu. Po řece Visle plaveno proti vodě této řeky a Bugu, odtud převlakou k Jasioldě a po Prypetu do Dněpru; aneb po Visle, Sanu do Przemyslu, odtud k Samboru a po Dněstru k moři.

Poboční cesty této hlavní dráhy byly: 1. Z moře Baltského po řece Pernavě do jezera Čudského a Velikého a k jihu po řece Veliké anebo po řece Narově do jezera Čudského na jih; také řeka Luga spojovala Baltské moře s Ilmenským jezerem. Z řeky té vláčeny lodi po suchu do říčky Mšagy, přítoku Šelony, která se vlévá do jezera Ilmenského. — 2. Z nyn. zálivu Rižského vedla vodní dráha k Dněpru po Západní Dvině a jejím přítoku Ulle, od té byla převlaka k Berezině, která se vlévá do Dněpru.

Cesta z Černého moře k Volze vedla po Donu až do Sarkela čili Bílé věže, odkud převlakou možno bylo dosíci Volhy.

Přímo z Dněpru k Donu a Volze možno bylo plaviti se buď po řece Orle převlakou k Donci a po něm k Donu; anebo po Samaře, pak Volčjou, přítokem jejím, odtud převlakou do řek Kalmins anebo Mins, vpadajících do moře Azovského, z něho do Donu.

Od řeky Oky bylo spojení převlakou s Desnou, přítokem Dněpru; řekou Upou a jejím přítokem Šatem byla Oka spojena s Donem, malá jen převlaka dělila říčku Šat od Donu.

*) Úzký pruh země mezi dvěma splavnými řekami, přes který vláčením po suchu přepravovaly se skrovnější lodi, anebo zboží se převáželo, aby po vodě dále jíti mohlo. Celá loď i s nákladem naložena bývala na kolesa.

Z Novgorodu od jezera Ilmenského bylo spojení s řekou Volhou a po té dále po Kaspickém moři s orientem po řece Mstě, odtud převlaky k říčkám a přítokům Volhy a sice buď k severnější Moloze neb jižnější Medvědici, zřídka k nejjižnější Teverce. Z jezera Ladožského vedla vodní dráha k Volze po řece Sjasp a jejím přítoku převlakou do přítoku Mology. Bělojezero spojeno bylo s Volhou řekou Šeksnou.

Z Novgorodu plavili se k severu po řece Mstě, odtud vedla převlaka do Mology, pak po té a po Volze, z ní k severu po Šeksně, Pozorovici, Kubenským jezerem do Suchomy a severní Dviny; k severovýchodu ze Suchomy a po Dvině, severní a jižní Keljtmou, pak převlakou do Kamy.

Do krajiny Pečorské vedla obchodní dráha z Vyčegdy po severní a jižní Mylvě do Pečory, také po Kamně udržováno obchodní spojení se severovýchodem za Uralem po řekách: Pečoře, Šutoru, Ilici a po Sosvě, přítoku řeky Obi, a ještě severněji po Use, přítoku Pečory.

Z moře Bílého plavili se kupci Dvinou a vlekli pak lodi z jedné řeky do druhé, až je dopravili do Volhy, po níž se plavili až k nynějšímu Astrachanu (tehdáž Atel). Biarmie, nyn. gubernie Archandělská a Permská, rozkládala se od Bílého moře až k Volze a Kamě a byla obývána čudskými národy; v 2. polovici 9. století slynula krajina ta obchodem, k němuž ovšem v době mnohem dřívější základy položeny byly.

Z Hnězdna vedla cesta do Černého moře přes Sandomíř a Přemysl, Sambor a Halič a odtud ku Dněpru; z Krakova cestovali obchodníci přes Sandomíř do Kyjeva.

Cesta od severu k jihu do Italie vedla rovinami nynějšího Polska přes Tatry, Pováží a Panonií k moři Jaderskému; města Kališ, Carrhodunum blíže Krakova, pak Carnuntum byla hlavní stanoviska na této dráze. Z Hnězdna veden obchod přes Poznaň do Halle a Magdeburka; z Krakova šla cesta přes Vratislav do Magdeburka.

Cesta od břehů Baltského moře k západu směřovala k ústí řeky Labe a odtud dále po suchu nebo po řekách do Gallie a Massilie, kde Feničané a Karthaginci jantar kupovali a východním zemím dováželi. —

Zprávy *o obchodu obyvatelů země české a moravské* se sousedy jsou poměrně velmi staré. Tito se musili především ohlížeti po soli, které se v zemích těch nedostává, protož i hlavní cesty a stezky obchodní sloužily obchodu solnímu, jako stezka Pasovská a Linecká do Bavor, cesta po Labi do Srb a do Sas, jiné cesty vedly do Vislan a do nynějších Uher; také Dunaj byl důležitou řekou pro obchod.

Obchod českomoravský vztahoval ze i do zemí vzdálenějších. Již za časů Marobudových byly Čechy hledaným tržištěm kupců a to i čínských, neboť dle svědectví Tacita a Velleja Paterkula nalezeni jsou po porážce Marobudově v jeho zemi kupci čínští. Kupci, kteří v pozdější době (od 7. století) do Čech a Moravy chodili, byli *Frankové* (Němci), o nichž podává zprávu Tudegar za Sama, potom i kapitulare Karlovo r. 805; dále *Rusové*, o nichž mluví listina celní z r. 906 a kteří ještě v pozdějším středověku čilý obchod provozovali s Vídní, Emží a Řeznem; *Byzantinci*, o nichž se zmínka činí v starožitné listině Litoměřické;

Židé, které již uvádí celní listina z r. 906, a o nichž ze životopisu sv. Vojtěcha patrno, že provozovali obchod s otroky. Ve 12. století přicházeli do země také *Vlachové*.

Za doby vlády římské určována byla místa na pomezí jich říše, kam za příčinou obchodu sousedé, tedy i Slované, docházeti směli; týž' spůsob zachoval se i po ztroskotání říše římské, neboť i panovníci franští a němečtí vykazovali kupcům slovanským jistá tržiska, kdež se scházeli, rozkládali a koupě zjednávali.

V kapitulare Karla Velikého od r. 805 vytknuta jsou obchodní stanoviska a sice v krajině pomezí Srbů se dotýkající: *Erfurt* a *Halastat* (Altstadt u Querfurtu), v území Franků naproti západnímu pomezí Čech: *Forchheim* na Radnici (Regnitz), *Bamberk* na řece Nabě a *Řezno*; k jihu pak *Lauriacum* (Lorch) na Dunaji. V kapitulare tom výslovně se zapovídá, aby se neprodávaly kupcům slovanským zbraně a brnění.

Z Čech vedly k tržištím v Německu svrchu vytknutým pomezní stezky úzké, nejvíce po stráních a hřebenech hor vedené, po nichž kupci jen soumary s nákladem hnáti, nikoli pak s vozy jezditi mohli.

Takové stezky byly: Stezka *Chlumecká* čili *Srbská*, vedoucí od pomezního hradu Chlumce přes Krušné Hory do území Srbů přec Nižany a Glomače k tržišti u Halastatu. Stezka *Kralupská* vedla od Kadaně Rudohořím a pak územím Sedličanů přes Srbiště k Erfurtu. Stezka *Chebská*, která vedla od Mohanu přes Smrčiny k Ohři, a podél této řeky k Chebu, a odtud přes nynější Kynžvart ku bráně zemské v okolí kláštera Tepelského. K stezce té pojila se cesta od Forchheimu přes Waldsassy k Chebu vedoucí. Stezka *Domažlická* táhla se od Domažlic přes Brodek (Vrestel) a Neumarkt k Osí (Eschelkamb) okolo hradu Chubu (Chumbe) k Řeznu. Stezka *Prachatická* čili *Pasovská*, též zlatá stezka zvaná vedla z Prachatic k Volarům, odtud přes Vltavici a překročivši u dnešních Marchhäuser hřbet Šumavský táhla se podle řeky Ilsy k Pasovu. S touto stezkou ve spojení byla ještě jedna, která vedla od Kašperských Hor a dále do údolí řeky Otavy. Stezka *Linecká* táhla se od župního hradu plemene Netoliců k nyn. Krumlovu, překročila u nyn. Vyššího Brodu Vltavu a vedla pak od českého pomezí pokrajím říčky Rodely (Rodel) k Dunaji, k hlavnímu tržišti Lauriacum. K severu otvírala též řeka Labe přechod z Čech do země Milčanů, Nišanů a Glomačů, o čem svědčí nejen hojné zmínky o kupeckém obchodu na Labi, kde celní stanovisko v Děčíně se nalézalo, nýbrž i dějepisné zprávy, dle kterých Karel Veliký r. 805 válečné loďstvo po Labi proti Čechům vypravil.

Hlavním tržištěm byla v Čechách Praha, kde byl, jak již podotknuto, zvláštní dvůr kupecký, Týn. O městě tom a jeho obchodu podává arabský spisovatel Al Bekri vypravování žida Ibrahima ben Jakuba (Abrahama Jakuboviče), který od kalifa vypraven byl co vyslanec k císaři Ottovi I. roku 973 do Quedlinburka.*) „Město Fraga vystavěno jest z kamene a vápna. Jestiť všech měst obchodem nejbohatší. Přicházejí tam z města Krakova, a Rusové a Slované se zbožím, a při-

*) Josef Jireček v Čas. Česk. Musea 1878 sv. IV.

cházejí k nim (Pražanům) z končin Turků musulmané i židé i Turci též se zbožím i s penězi byzantskými. Země jest nejlepší ze zemí severních a největší má hojnost potrav. Prodává se u nich pšenice (špalda) za knšar,*) kolik jednomu člověku na měsíc jest třeba; ječmen se za knšar prodává, co pro jednoho koně stačí na 40 dní, a 10 slepic se u nich prodává za knšar. A v městě Praze dělají se sedla a uzdy i štíty obyčejné a v oněch krajích užívané. I dělají se v zemi Bujmy (v Čechách) lehké malé šátečky z velmi jemné síťovité tkaniny, která se jinak k ničemu nehodí. Cena šátečků těch u nich pořád je stejná, 10 šátečků za knšar; jimi obchody vedou a mezi sebou účtují; mnoho jich mají, celé nádoby naplněné, a šátečky ty u nich znamením jsou bohatství a předmětem nejcennějším. Za šátečky vyměňují pšenici, mouku, koně, stříbro, zlato a všeliké věci."

Na Labi byla znamenitější tržiště: Kralupy, Litoměřice a Ústí; trhy na pomezí u bran zemských byly v Netolicích, v Domažlicích, v Chlumci při bráně zemské vedoucí Rudohořím, v Provodově, u Dobenína blíž N. Města n. M. na cestě do Slezska, na Hrutově blíže Litomyšle, v Habrech na cestě z Čáslavě do Jihlavy.

Hlavní tržiště *Moravanů* na Dunaji byl *Mautern*, kam dojížděly vozy a Dunajské lodice se solí pro Movavany.

V celní smlouvě mezi markrabím Aribem a arcibiskupem Solnohradským, pak biskupem Passovským r. 906 ujednané (listina v Raffoltstetenu vydaná) ustanoveno jest, že kupci z Čech (de Baemanis) a z Rus (de Rugis), jimž v krajištích Rotolarů (in Rotolariis) na řece Rotě do Inu vtékající a v krajině Reodarů (in Reodariis) na říčce Rodele trhy vykázány byly, platiti měli z nákladu vosku každého koně soumarského dva peníze (massiolas), ze zboží pak, jež jeden člověk unesti mohl, jeden peníz (jednu mírku); z otroka a kobyly určen byl poplatek na jeden denár, z otrokyně a hřebce po 4 denářích. Bavoři a Slované domácí od každého poplatku byli osvobozeni.

Obchod s otroky, kteří byli zajatí ve válce anebo odsouzení zločinci, provozovali nejvíce židé. Životopisec sv. Vojtěcha Campanarius vypravuje, jak ziskuchtivý žid takové množství i křesťanských otroků napořád prodával, že biskup Vojtěch nebyl s to, aby je na svobodu vykoupil. Mimo otroky vyvážely se z Čech a z Moravy plodiny polní, koně, kožešiny, vosk a dle Nestora i stříbro; odjinud dovážely se zbraně, plodiny jižní, hedvábí, zlatohlav, hlavně pak sůl. Ze severních krajin přicházel obchodem do Čech jantar; o tom zjevně svědčí korále a šperky jantarové, ve hrobech pozdější pohanské doby objevené.

K dopravování zboží po stezkách pomezných za starší doby upotřebováno koní soumarských čili nákladných, uvnitř země však hojně užíváno povozů, tak že na trhu v Týně vybírán poplatek trhový z towaru podle vozů (r. 1101). — Ku plavbě po Labi sloužily lodi čtverého spůsobu: velké, prostřední, malé a nejmenší.

Že *Slované při moři Baltském* bydlící ode dávna obchod provozovali, poznáváme ze zpráv Herodotových; geografické rozložení jich

*) Mince arabská.

sídel zajisté k obchodní činnosti velmi je vábilo. Majíce značné loďstvo provozovali i plavbu po moři svém co zkušení plavci, a již v 1. stol. před Kr. připomínají se vindičtí (slovanští) kupci plavivší se po moři Baltském za příčinou obchodu do cizích zemí, a sice do Dánska, zejmena do Jutska, Švédska, Německa a snad i do Anglie, k východu pak do Ruska, odebírajíce se odtud až i do orientu. Arab Massudy v polovici 10. století v knize své „Zlaté luhy a doly drahokamenů" píše: „Nejčetnější národ mezi Slovany nazývá se Lužané. Vedou obchod až do Andalusie, Cařihradu, ba až i s Kazary."

Ze západních dějepisců podávají zprávy o obchodu Slovanů polabských Fredegar k r. 623, kde píše o Samovi, že shromáždil více obchodníků, aby se s nimi odebral do zemí slovanských; Dětmar vypravuje k r. 780 o obchodním městě Baltského přímoří „Kolobřehu" slynoucím svými solivary; Einhard 808 připomíná cla, která se vybírala v Rarogě od kupců příchozích do tohoto města. Hojnějších svědectví o obchodu tom podávají již Adam Bremský, Helmold a j.

Na pomoří Baltském bylo několik obchodem slynoucích měst, jichž počátek a vzrůst do nejstarších časů položiti se musí, jako: Štětín, Rana, Kolibich, Gdansk a j., nejslavnější pak byla: Volin, Retra, Arkona, kterým kromě Říma a Cařihradu žádné jiné město lidnatostí a nádherností se nevyrovnalo, jak o tom latinští a řečtí spisovatelé svědčí. Kvetoucí stav města Volinu líčí Adam Bremský za svého věku *) takto: „V ústí Odry znamenité město Julin pověstné poskytá stanoviště cizojazyčníkům, Řekům (totiž Rusům) v okolí jeho bydlícím. O slávě města toho, poněvadž mnohé a téměř k víře nepodobné věci se hlásají, za dobré soudím něco pamětihodného zde připomenouti. Jest to ovšem město mezi všemi, co jich v Evropě se nachází, největší, v němž Slované s jinými národy, Řeky i cizojazyčníky přebývají; neboť i příchozí Sasíci dosáhli v něm práva měšťanství s tou však výminkou, aby křesťanských svých obřadů veřejně nevykonávali. Všichni zajisté ještě v pohanských bludech vězí. Ostatně co mravů, pohostinství se týče, není žádného národu, jenž by nad tento počestnější a dobrotivější shledán byl. Město to oplývá zbožím všech severních národů, všecko, co rozkošného a vzácného jest, v něm nalezti lze."

Že později v 10. a 11. století u některých Slovanů polabských průmysl a obchod z veliké části vymizel, města klesla, surovost a nedbalství se rozhostily, stalo se vinou jejich ukrutných potlačovatelů a zhoubců, nikoli nedostatkem průmyslového a obchodního ducha u samého národu.

Hlavními předměty vývozu byly ryby (slanečky Ranské, Helmold, II. 12), med (Mart. Gallus), plátno (Adam Bremský II. c. 227), stříbro, zlato, koně, sůl a otroci. Otroci prodáváni jsou nejvíce po Rýnu do Francie, kdež byla středištěm toho obchodu města: Verdun a Lyon, odtud pak dále vyváženi jsou do Španěl. V Lyonu se zvláště židé tímto hanebným obchodem zabývali. R. 789 vyřítily se první válečné bouře Franků a Němců na Polabany, jež vždy odvlečením velkého

*) Histor. ecclesiastica LXVI. 312.

množství Slovanů do otroctví končily. Dětmar líčí následky neustálých bojů v krajinách těch uváděje přísloví tehdáž běžné: „Byli rozehnáni jako Slované."

Silní a výbojní sousedé Baltských Slovanů, Normani, kteří i na březích Baltského moře delší dobu nad nimi panovali, přiváželi otroky slovanské na lodích obchodních přímo do Galicie, t. j. krajiny v severozápadním úhlu Španělska. —

Obchod Slovanů *polských* neměl velikého rozsahu; od Drnu a Volhy přivážely se kožešiny a zlato, z Byzancie předměty rozkoše, drahé látky a jiné skvostnosti; Němci vyměňovali zbraň a jiné výrobky za věci, jež tak hojně polská půda poskytovala, jako plodiny zemské, chovný a tažný dobytek, kožešiny a j. v. Obchod ponechán byl skoro docela v rukou cizozemců. Důležitější obchodní místa byla: Hnězdno, Kalisz, Poznaň, Viślica, Krakov; v Haliči: Przemyśl, Czerwieńsk a Halicz. —

Slované *ruští* provozovali obchod v čtverém směru, a sice k severovýchodu, k jihovýchodu (do orientu), k jihu (hlavně do říše byzantské) a na západ. Hlavními středisky jeho byla města: Novgorod Veliký, Polock, Smolensk, Lubeč, Černigov a Kyjev.

Nejhlavnějším předmětem vývozu byly kožešiny všeho druhu, kterými Rusko od nepaměti slynulo, neboť nelze pochybovati, že nynější sibiřská zvířata, která drahé kožešiny poskytují, tehdáž v celém nynějším středním a severním Rusku byla domovem. Byly to kůže z lišek, sobolů (černých kun), veverek, hranostajů, bobrů a vyder. Velikou cenu měly kožešiny černohnědé z tak zvaných burtackých lišek, jichž užívání k oděvům zavedla do mody Zoraida, manželka Haruna al Rašida. Mimo kožešiny vyvážely se jantar, syrové kůže, juchta, rohožky, mamutovy kosti (dle svědectví Abu Gameda al Andaluzi), med, vosk, ořechy a nevolníci. Dovážely se drahokameny, perle, bavlněné, vlně, hedvábné, pak stříbrem a zlatem protkávané látky, čalouny, ocelové čepele k dýkám, koření, víno atd.

K dávnému obchodnímu spojení s Ingrií na severovýchodu (krajině nynějších Březovských Ostjaků na řekách Obi a Sosvě) poukazuje Nestor (vyd. Erbenovo p. 185) slovy: „Ingra pak jest národ cizí a sousedí se Samojedy v půlnočních krajinách. A Ingrové řekli sluhovi, vyslanému od Hurata Rohovice Novohraďana: Jsou hory, jež zapadají v hlubinu mořskou, a vysoké jsou jako do nebes, a v těch horách jest veliký křik a hovor i sekají tam horu, chtíce se vysekati; a v hoře té prosekáno jest malé okénko, a tudy mluví, ale jazyku jich není rozuměti, nébrž ukazují na železo, a pokyvují rukou, prosíce o železo, a dáli jim kdo nůž nebo sekyru, oni dají za to kůži. A cesta do těch hor, vedouc propastmi, sněhem i lesem, není průchodná a proto k nim vždy nedocházíme; a jsou také podál na půlnoci." Tím také podán jest obraz obchodu na výměnu i mezi národy, kteří sobě vzájemně nerozuměli.

Na konci minulého a v našem století objevovaly se v zemích pobaltských od Odry na východ a v Rusku arabské a orientalské mince, což vzbuzovalo pozornost učenců, poněvadž si po dlouhý čas

nikdo nedovedl vysvětliti nálezy ty a jich důležitost.*) Nejstarší mince arabská v Rusku nalezena je z r. 699, většina jich pochází z 9. a 10. století, nejnovější sahá do r. 1012. Dle původu náležejí mince tyto z větší části mohamedánským dynastiím panovavším v nynější Chivě, Buchaře, Afganistanu, Persii, Syrii a Armenii. Do Ruska a krajin pobaltských mohly se mince tyto dostati buď válkou anebo obchodem; však že se to stalo obchodem, jest nade vši pochybnost, přihlížíli se k místům, kde se mince tyto nalezly, směřujícím vesměs k hlavním střediskům obchodním.

Poněvadž bylo v orientu obyčejem, že každý nový panovník dal mince svého předchůdce přetaviti a nové raziti, patrno, že dle nejstarší mince z r. 699 pocházející Slované již v 7. století byli v obchodním spolku s národy na východě, který trval do počátku 11. století, načež obchodní toto spojení orientalců se severovýchodní Evropou za příčinou neznámých převratů zaniklo. K rozsahu tohoto obchodu poukazuje ta okolnost, že na některých místech velmi značná část peněz v jednom hrnci se nalezla, které zajisté jedné jen osobě náležely. Ve vsi Veliké Luky na břehu řeky Volchov objeveno mincí takových v ceně 7000 rublů.

Jestliže Arabové a mohamedané vůbec za příčinou obchodu navštěvovali severovýchod Evropy, jest i pravdě podobno, že i Slované z téže příčiny se vydávali na cesty na východ v týchže dávných časech. Nejstarší písemnou zprávu o obchodu východních Slovanů s orientem podává Ibn-Chordad-beg, arabský spisovatel 9. věku. Podle této vedli ruští kupci za jeho doby po Volze a po Kaspickém moři obchod do Asie prodávajíce kožešiny. Týž mluví o ruském obchodu Rusů z plemene Slovanů v Bagdadě, jako o věci obyčejné a nikoli snad nové. Také neznámý arabský spisovatel „knihy krajin“ vypravuje, že Slované kupčili po Kaspickém moři do krajiny nynějšího Teheranu.

Arabský historik mluvě o lovu bobrů v okolí Kyjevském uvádí, že odtud bobří kůže obchodem přicházely až do Andalusie ve Španělích.

O obchodu Slovanů ruských s říší byzantskou podává Arab Kedsin zprávu: „Rusové vedli válku proti císařství. Do těch dob byl mezi nimi mír a svobodný obchod.“ Na jiném místě píše, že Rusové jen tehdáž mohou kupčiti s Cařihradem, žijouli v míru s Pečeněhy. I o obchodu Rusů s Pečeněhy vypravuje tento spisovatel, že sobě s nimi vyměňovali býky, koně a ovce; Chazarskému chánu odváděli Rusové clo. Byzantský historik Konstantin Porfyrogeneta uvádí ve svém spisu De administrando imperio c. 9., že Rusové z Novgorodu, Smolenska, Polocka, Černigova, Vyšegradu se shromažďovali v Kyjevě,

*) Trähn, Topographische Uebersicht der Ausgrabungen von altem arab. Gelde in Russland (Bulletin scientif. de l'Acad. de St. Pb. IX. 301—352). — Saveljev, Mugamedan. numizm. Petrohrad 1846 s topograf. mapou nálezišť minc. — Grigorjev, O kufičeskich monetach VII.—X. věka nachodim. v Rossii (V Zapiskách Odesskago obščestva istorii i drevnostej T. I. pag. 114—168). — I. Sreznevskij, Slědy davnjago znakomstva Russkich s južnoju Azieju IX. věk. Zeměpisná společnost 1854. — Tisenhausen, Samadinische Münzen. Archaeolog. Gesellschaft. VI. — Chwolson, Nachrichten Ibn Dastas. — Garkaroi, Nachrichten mohan. Schriftsteller. Petersbg. 1870.

a odtud že se společně plavili po Dněpru, Černém moři a Dunaji do říše byzantské. Leo Diakon (Histor. lib. IX. c. 10.) uvádí, že při ujednání míru Svatoslava s Řeky bylo ustanoveno, že tito dovoliti mají loděm ruským za příčinou obchodu svobodný přístup do Cařihradu, jak bylo za starodávna. O důležitosti obchodu Ruských Slovanů s Byzantinci svědčí, že Oleg, pokořiv r. 907 Byzantince v smlouvě míru hlavní zřetel měl k vymožení výhodných podmínek k zabezpečení obchodu ruských kupců. Píšeť v příčině té Nestor, že bylo od Olega žádáno: „Přijdouli Rusové, ať dostanou poselné, jakož ustanoveno, a když přijdou kteří (rušti) kupci, ať dostanou měsíčné na šest měsíců, chléb i víno, i maso, i ryby, i ovce, i ať jim udělají lázeň, kdykoli žádají; a když půjdou Rusové domů, ať dostanou u císaře na cestu pokrm, i kotvice, i provazy, i plachty, mnoholi jim třeba.“ Řekové podali se tomu, žádajíce jen: „když přijdou Rusové bez koupě, ať měsíčného neberou, ať zůstávají u sv. Mamy, do města ať vcházejí jednou jen branou s císařovým mužem, beze zbraně po padesáti mužích, a když císařští mužové zapíší jmena jejich, tehdy dostanou své měsíčné.“

Že *Bulhaři* v říši byzantské znamenitý obchod vedli, dočítáme se u Lva Grammatika (Chronogr. p. 266.), kde vypravuje o válce bulharského cara Simeona s Byzantinci. Válka tato vypukla nedlouho po jeho nastoupení na trůn (888) a sice za příčinou záležitostí obchodních, což v té době zajisté bylo neobvyklou příčinou války. Císař byzantický, Lev Filosof, pronajal totiž důchody z cel bulharských dvěma kupcům z Attiky, kteří dopouštějíce se v té věci přehmatů, a aby je tím snáze provozovati mohli, pomocí mocného císařského eunucha Musika toho dovedli, že hlavní celnice z Cařihradu do Soluně přeložena byla. Bulharsko jsouc tehdáž ústředním skladiskem pro suroviny dovážené z Němec, z Moravy, z Ruska a z celého Balkánského poloostrova libovolným tím postupováním v obchodních zájmech svých velice bylo poškozeno. Když car Simeon od císaře Lva marně byl žádal napravení těchto nepořádků, počala válka, v níž Byzantinci jsouce poraženi, Maďary na pomoc přibrali. Mír ujednán r. 893. Císařové byzantští napotom udělili obchodníkům bulharským nejen mnohé zvláštní výsady a přivolili, aby stále v Cařihradě přebývati směli; ale nazývajíce je bulharskými přáteli dávali jim také přední místo před posly všech cizích zemí při císařských státních a církevních slavnostech. O bohatém obchodu, jaký kvetl v Bulharsku svědčí slova Svatoslava, knížete ruského, která mluvil k matce své a bojarům (u Nestora k r. 969): „Nelíbí se mi v Kyjevě býti, chci žíti v Perejeslavi na Dolním Bulharsku, protože jest to střed země mé, a že se tu scházejí všecka bohatstva; od Hřeků zlato, hedvábí, víno a ovoce rozmanité, z Čech pak a z Uher stříbro a koně, a z Rus kožešiny i vosk, med i čeleď (otroci).“

O kupčení *ostatních jižních Slovanů*, zejmena Chorvatů, svědčí jak Konstantin Porfyrogeneta (De administrando imperio c. 31.), tak i Lev Grammatik. Onen praví: „Chorvatské koráby plují za příčinou obchodu do přístavů ležících v Paganii (?) a v dalmátském zálivu, ano i do Benátek.“ O pravdivosti udání toho míti pochybnost, není ni nejmenší příčiny, přihlížímeli k rozsáhlému obchodu, jaký se vyvinul

v středním věku v Dubrovníku, a k znamenité síle Chorvatů, o níž týž Konstantin Porfyrogeneta zprávu podává.

Chasdaj, židovský mudrc při dvoře ar. kalifa Abdelrahmana III. ve Španělích, uvádí v listě svém ku králi Chasarů r. 959, že se u kalifa jmenovaného nacházejí vyslancové císaře řeckého, krále německého a krále „Gebalinů“, již prý jsou Slované. Arabské slovo gibal neb gebal znamená „hora“, i mělo bez pochyby význam místa, zdá se tudíž, že název „Gebalin“ je překlad slova Chrvat, a že znamenalo tolik co horalé.

Nejobšírněji mluví Arab Ebn-Hankal o stycích Slovanů vůbec a jižních Slovanů zvláště s Araby r. 976 v „knize krajin:“ „Země Slovanů jest tak veliká, že na východ Karassan a na západ Španěly otroky zásobuje. Andalusové je kupují v Galicii (španělské), ve Francii a v Italii a prodávají je a vykleštěnce do Egypta a Afriky.“ Kupováním otroků v Italii a prodáváním jich Arabům obírali se zvláště Benátčané, také v Římě byly živé trhy s otroky, jak dosvědčuje životopisec sv. Zachariáše k r. 747.

Když papežskými a císařskými zákazy obchod s otroky Benátčanům se zamezil a v městech italských přerušil, učinili tito smlouvy s námořními loupežníky, kteří jim prodávali otroky buď na pobřežích schytané anebo levně skupované, které pak Benátčané do Andalusie a do Afriky zaváželi. Nikde prý nebylo příhodnějších krajin pro loupení lidí než na slovanských pobřežích Jaderského moře; také se odbývali v Dubrovníku hojně navštěvované trhy s otroky. Tím se stalo, že mimo otroky z krajin polabských, o nichž svrchu byla řeč, veliká část otroků, jež prostřednictvím Benátčanů do zemí mosleminů se dostávali, z jižních Slovanů záležela; slovanští otroci v Andalusii takovou měrou se rozmnožili, že kalifové z nich sestavovali osobní svou stráž. V tělesné stráži emira Hakema I. čítající 5000 ozbrojenců bylo 3000 Mezarabů (odnárodněných andaluských křesťanů) a 2000 Slovanů; arabští dějepisci nazývají je výslovně „slovanská garda“ ovšem slovem arabským: *Seklaby*, *Saklaby* aneb *Skalaby*.

O jednom z nejznamenitějších vojevůdců, poslém z gardy slovanské, je svědectví, že byl Dalmat, o jiných válečnících ze slovanské gardy Abdelrahmana III. dotvrzují dějepisci Aschbach (Geschichte der Omajaden) a Mailath, že pocházeli z uherských krajin slovanských, ze kterých vedly dvě silnice do Španěl: jedna přes Francii onou pomezní krajinou bávorskou, kde německým králem Ludvíkem r. 906 obchod s moravskými otroky osvobozen byl od veškerého cla; druhá směřovala k jihu do Benátek, s kterým Maďaři již od prvního vpádu do říše velkomoravské neustále byli spojeni.

Za Abdelrahmana III. sestávala jeho osobní stráž z 12000 mužů na tré oddělených podle národnosti: ze Slovanů, z andalusských Mezarabů a afrických Maurů. Službu v paláci zastávali jen Slované, tak že získavše sobě oddaností, věrností a udatností náklonnost kalifů povznesli se někteří z vojínů těch na počátku 11. století k vysokým důstojenstvím, ano až k důstojnosti hadžiba t. j. prvního ministra. Ba jiní ještě výše došli, použivše vnitřních válek, kterými se napotom říše Omajadů rozkouskovala, tak šťastně, že se jim povedlo dopíditi se

neodvislé samovlády v některých částech bývalého španělského kalifátu. Dějepisci připomínají patero velmožů slovanských, kteří se za rozličných vladařů nejvyšších důstojenství domohli: Vadha, první slovanský hadžib r. 1009, Hajran, Naja, Razikala a Sekan; u každého z nich výslovně se připomíná, že je Slovan a ne Arab. Ovšem že všichni slovanští členové gardy buď dobrovolně nebo nuceně přijali islam a šatili se dle kroje moslemínů. —

S provozováním obchodu úzce souviselo *zřízení cel*, které jest prastaré a protož i Slovanům bylo známo. Obchodníci přivážejíce a vyvážejíce zboží byli nuceni dožadovati se ochrany těch, kteří v zemi vládli, aby jim zboží loupežnicky nebylo odjímáno, odvádějíce vládcům za to část výtěžku co *clo*, z kterého i upravování cest a stavění mostů přes řeky zapravováno býti mohlo.

Poněvadž cesty se upravovaly mýtěním lesů, ku které práci obyvatelé žup přidržováni byli, a i vybíráno bývalo u bran zemských čili stráží při stezkách a pomezných hvozdů upravených, pojmenován tento poplatek celní u starých Slovanů *mýto*,*) podle mýta lesního.

Slovo to souvisí snad s řec. μυτιλος a lat. mutilo (abstutzen), lit. muitas, lot. muita, goth. môta, starn. mûta, středolat. muta a nalezá se jak ve staroslovanštině, tak i ve všech živých jazycích slovanských. V rukopise Kralodvorském „dostupichu mýta středem lesa.“ Ve své smlouvě s Byzantinci r. 907 ujednané, vymínil si Oleg, že mají býti ruští kupci nadále od placení mýta (cla) osvobozeni, „da tvorjat' kuplju, jakože im nadobě, ne platjače myta ni v čem že“ (ať dělají koupi, jakož jim třeba, neplatíce mýta z ničeho).

Slovo mýto přeneseno později na mzdu vůbec, jakož dosud ještě mlynáři na Slovensku za mletí berou mýto a i Dolnolužičané slova toho ve smyslu naznačeném užívají, jak bylo i v Čechách a na Moravě; neboť čteme v knize Drnovské: „Mlynáři mýto aby brali tak, jakž od starodávna bývalo.“ Později obmezeno mýto na odměnu, již úředník požadovati měl za nějaký služebný úkon, na př. v knize Rožmberské: „Každý pôvod má komorníku dáti mýto.“

Poněvadž úředníci práva svého mnohdy zneužívali, povstal u Jihoslovanů význam slova toho co podplatku (mititi, podmititi = podplatiti; mitnik = člověk podplatný).

Slovo mýto ve významu clo uvádí Štítný a i ještě Hus, slovo clo ujalo se v češtině teprvé ku konci 14. věku, ještě v zákonech 16. věku mýto a clo proměnně se kladou. Rusové vedle mýta užívají pošlina a samožnja, Poláci vedle cła, Srbové a Charváti clo nazývají carinou (t. j. daní carskou), Bulhaři po turecku djumrukem, Slovinci colem, Lužičané clem.

---

*) O slově tom viz Sreznĕvského Mysli ob istor. Russk. jaz. p. 206—207.

Obětovaný.

Historický obraz

od

Aloisa Jiráska.

Díl první: V zajetí.

(Pokračování.)

V.

Při řece Úpě nad Českou Skalicí vine se úzké, utěšené údolí. Za oněch časů, o kterých vypravujeme, bylo tišší, méně obydleno, nežli je dnešního dne. Při řece samá lučina, na jejíž svěží zeleň tu tam košaté duby o sobě nebo ve skupinách stojící vrhaly tmavé, dlouhé stíny. Boky úzkého údolí byly zarostlejší nežli tohoto našeho času, zvláště pak levé úbočí, pod nímž Úpa těsně teče ve stínu hustých olšin.

Tam také na strmé skalině nad samou řekou vypínal se ne sice velmi rozlehlý, ale pevný hrad Červená Hora. Přístup k němu nebyl ani snadný ani pohodlný. Co pan Čeněk s četnou družinou, poslušen jsa vyzvání králova, do války proti Uhrům byl vytáhl, zavládlo v nádvoří a komnatách pevného hradu nerušené ticho. Službu purkrabí zastával starý panoše Podiven, oddaný věrně panu Čeňkovi a poctivě sloužívší už jeho otci; vládl malou posádkou samostatně a spravoval zboží Červenohorské, často se radě s paní Kateřinou, starou to, hodnou vdovou. Ta jsouc panu Čeňkovi tetou, bylať sestrou starého pána, opatrovala mladistvou synovcovu dcerušku, jež záhy po svém narození osiřela.

Tu pojednou oživl hrad, oživly okolní vísky. Družina páně Čeňkova vrátila se z vojny domů vezouc s sebou hojně kořisti.

Paní Kateřina velice se ulekla, když synovce svého mezi vojíny nespatřila, a nebylo tak snadno, aby ji upokojili. Všichni se musili zaříkati, že pan Čeněk nedošel úrazu, ale že zdráv a vesel odejel do Prahy ku králi, poslav většinu družiny napřed do domova.

Z družiny zůstali na Červené Hoře jen ti, kteří byli ve službě hradské. Ostatní Podivenem propuštěni odebrali se každý do své vísky k rodině, a za nedlouho roznášely se veškerou dědinou, údolím i do hor nejrozmanitější zprávy a noviny o poslední vojně, o světě a jeho divech. Zvláště pak všechny zajímalo vypravování o zajaté paní, kterou z uherské prý země na Červenou Horu přivezli.

Tak kolovaly o Svatavě pravda, doměnky i smyšlenky. Vypravovali jmenovitě, že je mladá, nad obyčej sličné tváře, že nosí podivný šat a že je snad tak trochu kouzelnice.

Kdy by pan Čeněk byl mladým větroplachem, anebo rytířem žen zvláště milovným, vyložil by sobě každý, proč tu cizinku s sebou přivezl. Ale pán Červenohorský, co mu manželka zemřela, žen sobě nevšímal, skoro se jim vyhýbal. Čekali, že takový statný, mladý vdovec — bylť mu něco málo přes třicet — brzo na ženění sobě vzpomene;

než druhý rok marně na to čekali. To všude dobře věděli, že nebožku paní z pouhé lásky sobě nebral, ale více na domluvy starého pána; a také všem bylo známo, že pan Čeněk v manželství mnoho radostí nezakusil. Snad proto přešla ho touha po všech milostných dobrodružstvích, snad proto vyhýval se královskému městu a dvoru, meškaje raději na Červené Hoře a toulaje se v širých, hustých lesích, kdež honil jeleny a medvědy. Jiný by sobě zakládal na odměnách a favorech krásných paní a panen, ale pan Čeněk raději komnaty své zdobil parohy a pokládal podlahu ohromnými medvědicemi; často také zasedl se starým Podivenem a s několika zemany do klenuté síně v nárožní věži, kdež pak zvučný cinkot pohárů, hlučný hovor i píseň se rozléhaly, až nejednou paní Kateřina se probudila a se pokřižovala nad tím bohaprázdným veselím. Takové pitky bývaly v létě i v zimě, a vždy zářilo okénko kulaté věže dlouho do noci a rudá zář jeho padala dlouhým pruhem přes hradní skalinu, pod níž v hustém houští buď slavík zpíval, nebo kde za mrazivých noci vydra píštíc po stuhlém sněhu se plížila.

A hle, teď sobě přivezl nějakou lepou cizinku! Snad čeká, že za ni dostane znamenitou výplatu, nebo povídalo se, že Uherka je vznešeného rodu, nějaká kněžna. Že by mu byla učarovala, to leckdes nechtěli věřiti; kdy by tomu tak bylo, nenechal by ji tu o samotě, byl by za ni přichvátal. A ta cizinka již tu mnoho dní mešká.

Ovšem stálo za povšimnutí, co doleji ve hradském mlýně vypravoval Jíra Žernovský, který s pánem byl na vojně. Sám se tomu divil, jak pan Čeněk s takovou zajatou pěkně a šetrně jednal, jak byl na ni mnoho laskav a o její pohodlí se co nejlépe staral. Hned v Rakousích pořídil jí nový šat, jaký rytířské paní nosí, cestou on sám ji toliko doprovázel a rád s ní rozmlouval. Ba utajoval ji prý jako nějaký poklad. Kdož by sobě nepřál, kdož by nezatoužil, aby tu cizí krasavici spatřil?

Přál si mnohý, ale málo komu přání se vyplnilo. Zajatá nikam nevycházela. Hradští lidé ji ovšem někdy vídali, ale ne často. Nejvíce obcovala s paní Kateřinou a málo kdy opouštěla svou komnatu. Hradská bába, co měla panské prádlo na starosti, jí sloužila a zvědavým nejednou vypravovala, jak zajatá Uherka je mírna a dobra a že umí česky jako rozená Češka. Někdy je prý tak smutna, a bába Maruše stihla ji jednou, ana plakala. Snad se jí stýskalo. Nebylo by divu, tak daleko od domova! Tuze ráda sedala v arkýři, odkud bylo viděti na řeku, tichou dolinu a širé, modravé lesy. — —

Minuly bez mála dvě neděle, co Svatava meškala na Červené Hoře. Venku začalo se měniti. Na širých lesích žloutla světlozelená místa, kde listnaté stromy koruny rozkládaly, tráva na dolině bledla, a kolem hradu prudší, studený vítr často zavíval. Nadešly sychravé, deštivé dni. Na hradě bylo smutno. Za nevlídné noci, kdy meluzína v nádvoří i na tmavých chodbách hradních naříkala, vrátil se z nenadání pan Čeněk. Svatava ničeho neslyšela, ani Kateřina. Stará paní byla radostně překvapena, když záhy z rána stanul z čista jasna před ní její synovec. Děkovala bohu i panně Marii, že Čeněk zdráv se navrátil, ujišťujíc ho, že se všem velmi stýskalo a jí nejvíce, poněvadž

jí často, zvláště v noci, kdy nemohla spáti, napadalo, jako by se jemu bylo něco stalo, což před ní zatajili a tají. Rytíř ptal se na své dítě — a již chtěla stará paní pro ně běžeti.

„Markytka je u Svatavy; již několikráte s ní spala, a dnes opět — ó té dobré, nešťastné paní!“ Ale vzpomenuvši sobě, chtěla zase pro dítě odběhnouti, v čemž jí synovec zabránil.

„Je ještě časně, snad ještě spí —“

„Marketa ano, ale Svatava nikoliv, ta málo spí — a jak by také mohla. Ubohá! Všecko mně pověděla, až jsem při tom zaplakala. Jiný čas, co ona tu s námi, všecko jinak, veseleji, volněji. Člověk má s kým porozprávět a doví se lecčeho, co by si jakživ nepomyslil. A milo s ní, věru, příjemno — umí s každým i s dítětem. Marketka jako by s ní srostla.“

Pan Čeněk nepřerušil kouskované vypravování staré tety, jíž myšlenky z jednoho na druhé přeskakovaly. Vyslechl ji pozorně, a bylo patrno, že se nikterak nepřemáhá, ale rád, ochotně naslouchá! Vyrozuměl ze všeho, že teta Kateřina Svatavu velice sobě oblíbila i zamilovala, že dceruška jeho rovněž lne k zajaté Moravance. Z jednotlivostí poznal, že Svatava v té společnosti, v jaké po tolik let nebyla, okřívá, že by byla spokojena, jen kdy by ztráta jediného syna ji tak žalostně netížila. Slyšel tolik pěkného o jejím srdci a celé povaze, že až v duchu se podivil, jak takovou mezi sveřepými, surovými Kumány mohla se zachovati.

Již teta konečně dokončila; pan Čeněk seděl tu zamyšlen.

„Což na Marketku nepůjdeš se podívat? Svatava záhy vstává, můžeme jíti.“

A šli. Svatava stála u okna vedle tmavého křesla, na němž klečela Marketka, rozmilá holčička, spínajíc bělounké, baculaté ručky k modlitbě, kterouž po Svatavě říkala. Vykřikla radostí spatřivši otce, a div se stolice neskočila. Svatava na první okamžik se lekla.

An rytíř polooblečenou dcerušku v náručí svém choval a ji laskal, stála nedaleko hledíc vlhkým zrakem na šťastného otce. Když pak Marketku tetě odevzdal, přistoupil ku Svatavě, jíž srdce úzkostně zatepalo. Čekalať, jakou nese zprávu, těšila se poslední nadějí — teď mělo se rozhodnouti.

Slíbilť pan Čeněk, když do Prahy odjížděje cestou s ní se loučil, že vším úsilím se přičiní, aby aspoň nějakou stopu po ztraceném synáčkovi našel. A nyní, jak je vážna jeho tvář — ó zajisté ničeho nenese . . .

Dobře tušila. Pověděl jí šetrně, soucitně, že dost a dost se vyptával, ale Kumána s chlapcem nikdo neviděl. Kumánů bylo mnoho zajato, těžko, nemožná udati, byl-li Aješín opravdu mezi nimi, jak sama udávala — snad že se mýlila. I po onom šlechtici pátral, co měl prý Alprova syna — ale jak možná dle koně stopu nalezti? Na tisíce koní bylo zajato. Než Svatava třesoucím se hlasem opět tvrdila, že se nemýlila.

„Ten zloboh, aby lépe mohl prchati, Slávka s koně shodil — a ubohé dítě zahynulo! Ó, je mrtvo!“ A tu již vypukla v pláč.

Malá Marketka hleděla na ni s udivením, paní Kateřina přistoupivši k ní těšila ji co nejsrdečněji. Svatava neplakala dlouho, zdálo se, že před rytířem nechce slzí prolévati. Přemohla se a klidnějším hlasem promluvila k panu Čeňkovi obracejíc k němu své zarosené oči: „Jsem tvou zajatou, ale doufám, že bys mne pustil, kdy bych za to žádala. Řekl jsi sám — žádám za to.“

Pan Čeněk sebou hnul, paní Kateřina se zalekla.

„A ještě tebe za něco prosím, dovrš své milosrdenství: své dítě jsem ztratila — ráda bych — propusť mne a pomoz mi, abych mohla vstoupiti do některého kláštera tu nebo na Moravě, abych tam sloužila bohu a modlila se za své dítě.“ Ze slov jejích vanula opravdová touha.

Pan Čeněk hleděl na ni upřeně a když domluvila, podal jí ruku: „Ctím tvé přání . . .“ A kvapně se obrátiv odešel.

Paní Kateřina hleděla za ním v udivení, pak přivinula k sobě Svatavu, stírala si kanoucí slze a zvolala: „Ty nás chceš opustit!“ — —

Chasa hradní nemálo se divila, že velitel její po cestě skoro ani sobě neodpočinuv, již na lov se vydal. To dělo se nyní den co den. Nebral s sebou holoty, ale nejraději sám se pouštěl do hlubokých lesů.

Ti, kdož povídali, že mu ta Uherka učarovala, velmi se zmýlili, vždyť s ní za den jen dvakráte promluvil. a bylli na lovu, neviděl ji třeba celý den. Jednal s ní velmi šetrně a uctivě, ale jinak — dost si dávali pozor, než nadarmo ho střehli. Pan Čeněk jako by pancíř měl, nebo jako by mu srdce zledovatělo, žádná žena ho nerozníti.

O klášteře dosud nepromluvil, ač od oné rozpravy několik dní minulo. Svatavě se dosud neudálo, aby vhodně ho připomenula, a paní Kateřiny nadarmo žádala, aby tak u pana Čeňka učinila. Stařena oblíbila sobě zajatou jako svou dceru a nerada myslila na rozloučení. Ctila sice přání Svatavino, než odkládala den ode dne.

Pan Čeněk byl teď nějak zachmuřený, a již ani podařený, výdatný lov nebyl s to, aby ho jako jindy rozveselil. „Tam je medicina pro tebe, pane!“ osmělil se konečně starý Podiven, ukazuje na nárožní věž. Bodrý panoše usmívaje se šelmovsky a maje sám nemalé laskominy hladil své bílé vousy a hleděl bystrým zrakem na pána, čekaje odpověď.

„I přijďte!“ prohodil pan Čeněk a mávl rukou. „Však jsem už sám na to —“

Z večera rozžehli v klenuté komnatě věžní světla. Zář jejich proudila opět dlouho do noci na skalinu hradní, na níž lomcoval vichr žlutavými křovinami sháněje s nich i se stromů zvadlé listí dolů do řeky. Venku vichr, ve věži zpěv a cinkot pohárů. Medoviny bylo, až starému Podivenovi vousy slepila, pak oči sklížila a lysou hlavu na stůl přitáhla. Tam ležel čelem a vedle něho sklonili se dva zemané medovinou přemoženi, an třetí druh jejich ve křesle se natáhl. I spali tvrdý sen pijácký.

U okna stál pan Čeněk a hleděl do podzimní noci. Vichr rozezvučev les, vynikal nad hukot jeho svým pronikavým, naříkavým hlasem — ale hradní pán si té smutné hudby nevšímal. Bylo mu pusto v duši. Sezval veselou společnost, smál se na chvíli, pak ho omrzeli. Honil, pil, zpíval a — nezapomněl! Tak bude pořád, pořád — až ona odejde . . .

A zůstaneli? Ej jak kolem zasvitlo! Již nebyl ve klenbě věžní, ale v komnatě palácové a vidí — tmavý stůl dubový a u něho v křesle mladá, sličná paní — Svatava, tulíc k sobě Marketku; on u nich, naproti stará teta se usmívá, v krbu praská oheň — volno, milo . . .

Pojednou sebou trhl a nevšimnuv sobě chrápajících hostů, vyšel z jizby a zamířil zrovna ke komnatě tetině. Nespala ještě, ale jsouc napolo odstrojena seděla na loži pod nebesy.

„Modlím se, co vy hýříte, aby bůh se nerozhněval. Ah Čeňku, sotvas přijel a již — lékám se, že navykneš. To je zlá nemoc, pijanství, co si Svatava pomyslí."

„K vůli ní přicházím!"

„K vůli ní?!"

„Jdu se s tebou poradit, teto. Chci Svatavu za ženu!"

Stařena se tak zalekla, že zapomněla se po svém obyčeji pokřižovati. —

Prvé než pan Čeněk z Prahy na Červenou Horu se navrátil, bylo Svatavě lépe. Pořád ještě bytovala jí v srdci milá naděje, že se mu podaří, neli syna nalezti, tedy aspoň nějaké zprávy nabyti. Pak byla u paní Kateřiny. Dobrá stařena byla jí jako matkou. Společnost té cituplué paní oblažovala ji dvojnásobně, ana po tolik let se surovým mužem, sama na sebe toliko jsouc odkázána, jako v zakletí žila. Co na Červené Hoře meškala, žila nový život a bylo jí jako za slunečného, tichého dne probouzejícího se jara. Měla tu také vonnou fialku, malou Marketku, která ji však začasté, zvláště když s ní sama byla, k slzám pohnula. Lepokadeřavé děvčátko boubelatých lící uvádělo živě mladé matce Jaroslávka na mysl.

A když tak všichni o ni pečovali a stará paní laskajíc a třeslavým hlasem zpívajíc ji uspávala, sevřelo se Svatavě vždy srdce a žalostně pomyslila: „Kde ty mé dítě usínáš? Snad pláčem unaven zavíráš oči někde v koutě na tvrdé zemi, a nikdo tebe nepohladí, nikdo tě křížkem nepožehná!" Ještě dobře, že měla komu si požalovati. Paní Kateřině mohla na své neštěstí potoužiti a všecko jí vypověděti. Uvolnilo se jí, a vypravujíc o svém mládí potěšila se drahými vzpomínkami, jež druhdy v osamělém stanu Kumánském nedospělému synkovi svěřovala.

Začasté mluvily ženy o panu Čeňkovi. Svatava dověděla se všeho. O turnaji, který milec krále Otakara pan z Fridberka na hradě královském pořádal, poznal pan Čeněk svou ženu, tehdy proslulou krasavici. Statečností svou zalíbil se však více jejímu otci nežli jí, ana měla již vyvoleného, jakéhosi německého rytířského pěvce. Otcové ujednali svatbu, a děti poslechly. Mladá Marketa dostala se na osamělý, lesní hrad. Na Červené Hoře se jí stýskalo; muž jí nebyl po chuti. Čeněk byl mírný, rozumný, než přece nedovedl různicím se ženou se vyhnouti.

„Soužila ho, zkusil dost," vyprávěla paní Kateřina. „Ne, že jsem jeho tetou, ale co svatá pravda: nebožka, bůh jí odpusť, způsobila mu mnoho trpkých chvil. Není divu, že mu ženění zahořklo, a že nevolí na novo."

Staré tetě nebylo třeba se dokládati, vždyť jí Svatava ráda věřila, Znalať pana Čeňka, šlechetné jeho jednání hluboko vrylo se jí do duše; a v srdci, jež vroucnou vděčnost k němu cítilo, probudil se nyní soucit, lítost.

I on nebyl šťasten, ač byl štěstí hoden. Za každého takového hovoru vyslovovala paní Kateřina přání, aby se její synovec už vrátil. I v tom s ní Svatava v duchu souhlasila, a snad vřeleji než stará teta po něm zatoužila. Měltě pan Čeněk přinesti zprávu — —

I přišel — a lekla se ho. Když v mužnou jeho tvář pohledla a hlas jeho uslyšela, zapomněla na to, co od něho čekala. Cítila jakousi tíseň, zatrnutí, pak blahé uvolnění. To však trvalo jen okamžik — a již hleděla plná úzkosti na jeho rty, jež měly vysloviti, marnouli se kojila nadějí.

Mohla na to se připraviti, a přece ji zpráva Čeňkova stihla těžkou ranou.

Co jí zbývalo? Chtěla do kláštera — pak zase, když byla sama, napadalo ji divné myšlení. Chtěla vydati se do světa hledat ztracené dítě, chtěla do všech měst a hradů; pak zase nabývala vrchu hrozná myšlenka, že Jaroslávek mrtev, že Aješín na útěku se ho zbavil a tak jej zahubil.

Tu vracela se zase do zátiší klášterního — cítila však na ně pomýšlejíc, že těžko bude ze hradu odcházeti: kdeže najde nějakou paní Kateřinu? A musí odtud . . .

Oné noci, které pan Čeněk v komnatě věžní hodoval, Svatava nespala. Rozhodovalať se, že zítra sama pana Čeňka znovu požádá, by ji propustil a místečko v nějakém klášteře vyhledal. Chvílemi, když vítr utichl, zavzněl až k ní temný ohlas veselé písně od věže, na výběžku skalním stojící. Hleděla k ozářenému nevelkému oknu, za nímž hodováno, a myslila na Čeňka. Dosud ve svých upomínkách chovala jediného mladého muže — svého bratra. Teď poznala druhého povahy šlechetné, na kterého duše bez pohnutí sobě nevzpomene.

Byla dlouhá noc plna nejrůznějších dojmů, vzpomínek i přístrachů. Zář ve věži již pohasla. Svatava ještě bděla. Pozdě ulehla, pozdě se probudila, bleda, unavena, nic sobě neodpočinuvši. Bylo jí smutno.

Již chtěla dojíti k paní Kateřině promluvit poslední, těžké slovíčko — v tom vstoupil sám pan Čeněk. I jal se mluviti, klidně, jak se podobalo, než neopanoval se tak, aby nebylo pozorovati, že je pohnut. A čím dále mluvil, tím živější stávala se jeho řeč, tím jasněji zahořely mu oči. Svatava z počátku se zalekla, pak vyrozuměvši, proč přichází, zachvěla se.

Řekl jí, že ho zajisté již zná, a všecko ví, ana teta jí všechno pověděla. Pak pověděl jí, jak byl krásou její dojat, když ji po prvé spatřil, když její neblahý osud poznal, jak se mu její smýšlení a všecka povaha zalíbila.

„Bránil jsem se, abych pravdu děl — ale tys byla všude se mnou: v Praze mezi rytíři a paními, v lesích, na honbě, všude, i ve spaní. A již poznal jsem, jaká je touha, co je milost. Chtělas do kláštera, paní má, a já nechtěl ti bräniti a přece bránil jsem sám sobě, abych ti místo vyhledal. Snad již víš, proč jsem k tobě přišel a čeho na

tobě žádám. Zůstaň, paní má, neopouštěj nás, a dá bůh, bude nám všem dobře. Zapomeneme na vše, co bylo — Zůstaneš?"

Svatava naslouchala majíc sličnou hlavu k pohnutým ňadrům nachýlenu. Byla bleda a chvěla se. A nyní hlavu odvrátivši, dala se do pláče. I jí probouzelo se v duši pozdní jaro první lásky — první paprslek zasvitl uprostřed bouře bitevní, první vánek zavanul za hlomozu zbraně na srdce až dosud tím citem nehnuté, pohřížené v žalu. Ale ona nebyla si toho vědoma. Jaro se budilo zápasíc dosud s chladem a tmou bolestí, jež mladou matku stíhaly. Nyní promluvil Čeněk — a již Svatava věděla, proč také po rytíři toužila, proč lekala se rozloučení — Čeněk promluvil a slovo jeho jako kouzlem v tu chvíli zaplašilo všecken chlad, všecku tíhu, a jaro první lásky plno jasu, zlaté záře a omamující vůně naplnilo duši mladé ženy.

Toho štěstí dosud nepoznala; ronila první slze úplné blaženosti. Ale lidé, jež často navštívilo neštěstí, nemohou se z plna oddati blaženému citu; zabloudíli k nim jednou štěstí, nevěří v ně a ulekaná mysl vidí zase již stín nadcházejícího neštěstí.

Svatava vzhledla k Čeňkovi, jenž se byl její ruky chopil. Vzhledla k němu nevýslovně a tím poděkovala mu za ten krásný okamžik. Neplakala již, slza však chvěla se na jejích dlouhých, jemných řasách.

„Pane," promluvila temným, pohnutým hlasem, „nechtěj se mnou se spojovati — jsem nešťastna. Jak bych mohla — nemám ničeho, čím bych ku tvému štěstí přispěla. Zkusila jsem tolik — otupěla jsem tolikerou nevolí — litoval bys, až bys se přesvědčil, že nemohu poskytnouti, čeho sobě žádáš."

„Znám tvé srdce."

„Mám syna."

„Mám dceru," doléhal rytíř. „Miluji tebe tak, že bez tebe nemohu býti —"

Chtěla se mu vytrhnouti a prositi ho, aby ji nechal, ušetřil — ale slova jeho tak horoucně, vášnivě pronesená, jako by ji všechny vlády zbavila.

A těžko také raději tmu a chlad voliti, když jarní, jasný den, plný vůně a tepla, vábí a kyne!

Svatava sklonila jako zmámena hlavu na rameno Čeňkovo a slze řinuly se jí opět po tváři.

V tu chvíli stanula na prahu stará paní Kateřina; spatřivši, co se děje, zašeptala: „Pán bůh vám dej štěstí!"

VI.

Rod Sezimův od nepaměti sídlel na tvrzi Heřmanické, vládna nevelkou dědinou k ní příslušící. Starý vládyka nedílně hospodařil se svými syny Ctiborem a Rubínem. Na malém jejich panstvíčku bylo mnoho starých lesů, v nichž proháněla se hojnost zvěře, zvláště vysoké; časem zabloudil sem medvěd, a vlků zjevovala se jmenovitě na zimu taková síla, že proto Heřmanické lesy široko daleko byly vyhlášeny. Na zboží svém měl starý Sezima tři vesnice nepříliš rozlehlé, a kmeti

v nich přebývající nikdy netoužili na vládyku, že by je utahoval úroky a poplatky, za které polností jeho užívali.

Na Heřmanicích chodilo všecko po starodávnu, Sezima novot netrpěl ba nenáviděl. Hněval se, že král tolik cizozemců do země uvádí, kterými prý zemi nic dobrého nevzejde; hněval se, že cizí kroj mezi pány i vladyky tak rychle se ujímá, broukal na uzounké nohavice, hedvábné, drahou kožešinou podšité kuršity, na divné birety, na novoty střihu a nádhernost látek. Rubín by sobě dal říci a rád by se okolním panicům vyrovnal, ale starý otec neústupně držel se škorní, starodávných hac, sukně, čapky a krzna.

Starý Sezima byl před lety v Praze, to ještě nebožtík starý král panoval, a přišel zrovna na veliký turnaj, který pořádal králův milec pán z Fridberka. Sezima, domů se navrátiv, vždycky se rozhněval, kdykoliv o té novotě vypravoval, jak pyšní rytíři ve drahém odění vespolek zápasili, jak měli koně své drahocennými kropíři a divně krájenými krovy přikryté.

„A kam to vede," říkal, „k nuzotě a dluhům. Poctivý zeman nemůže se ani vedle nich postaviti. Nenílí tak blýsknavě oděn a nemáli koně tak dětinně přikrytého, hledí naň jako na parobka a nejbídnějšího chlapa. Ovšem král dá výsluhu, a nedáli, udrou to na kmetech, z nichž by nejraději nevolníků nadělali, kteří by na ně pracovali a drahou kratochvíli jim zaplatili. A těch jmen! Už za všechno se stydí, co není z Němec, i za jmeno svých otců! Jakž ne, když králové sami —" a starý Sezima mávl mrzutě rukou.

Od těch časů v Praze nebyl a zařekl se, že více se tam nepodívá. Ale když vojna nastala, nijak ze jí nevyhýbal a poslal oba své syny, an uslyšel, že Uhři ohromné vojsko sebrali.

„Zemi hájiti, to svatou povinností. A vy synkové tužte se, abyste ukázali, že i bez drahého brnění možná nepřítele porážeti a že i ten, kdo na turnaje nejezdí, může býti *dobrým!*"

Nu, a synkové poslechli a vykonali, co starý otec přikázal. Šťastně vrátili se a přinesli na znamení vítězství nemalou kořist.

Všecko zase chodilo jako jindy, jen že Ctibor byl veselejší a spokojenější, poněvadž měl dědice a ten na velkou radost všech rostl jako konopí.

Nastaly hony a Rubín byl nyní více v lesích nežli na tvrzi.

Právě vyloven byl veliký rybník, an tu z nenadání přišel na Heřmanice vzácný, milý a vážený host. Zrovna když všecka rodina ode stolu vstávala, vstoupil s bratrem lejkem kněz Štěpán, řádu sv. Benedikta, jenž za dlouhý čas opět navštívil rodnou tvrz. Ovšem hlavu měl už bílou a dlouhý vous silně prokvetlý, než na chůzi byl statečný, proto mohl bratra svého Sezimu častěji navštíviti. Ale kněz Štěpán opustil zřídka kdy klášter Opatovický, kdež ve své celle byl zahrabán do starých rukopisů a knih, pro něž na celý svět zapomínal.

Na Heřmanicích uvítali ho s velikou radostí a poctou. Bylť chloubou veškeré rodiny; všichni se měli ku starému, velectěnému, bohabojnému strýci velmi uctivě, a jen Sezima jednal s ním důvěrněji, bratrsky, dovoluje sobě i zažertovati.

Štěpán prohledl sobě s patrným zalíbením statné synovce své, promluvil s nimi, požehnal malému Sezimovi, kterého pýříc se Něteše přinesla, pak dal se do hovoru s bratrem, jenž žertovně podívení svému dal průchod, že Štěpán po čase na Heřmanice se rozpomněl. Starý mnich, uvolňuje sobě kurtu,*) vážně vypravoval, že byl v Rajhradě, kamž se z Pařížského vysokého učení vrátil bratr Bonaventura, a ten že přivezl s sebou několik vzácných traktátů a spisů, a mezi těmi také jeden, po kterém už on dávno srdečně toužil.

„A dobřes pořídil?" ptal se Sezima, jen aby se zeptal. Lekal se, že bratr pro učený hovor zapomene na všechno a nevšimne sobě ničehož, co kolem, o čem by zase on rád porozprávěl.

„Martiana Capelly De nuptiis jsem nedostal, nemají ho — ale věř, nelituji, že jsem, já staroch, tak daleké cesty vážil. Bratr Bonaventura přivezl z Paříže takové vědomosti, zkušenosti a traktáty, že bych raději nyní v Rajhradě seděl než v Opatovicích. Celý den a dlouho do noci jsem poslouchal jako žáček — ó těch utěšených hovorů a disputací!"

„Co nového tam?"

„Ó, nač ty myslíš, světáku!" A zase pohrouživ se v proud předešlého hovoru, promluvil Štěpán spíše pro sebe: „Ó, že jsem nemohl nikdy do světa! Nebýti tak stár, ihned vydal bych se do Říma."

„O Paříži mluvils —"

„Doctor Angelicus **) odebral se právě letos do Říma — povídal bratr Bonaventura. Tam bude vykládati božskou svou moudrost. Žel, žel! Ale aspoň vezu si jeho Commentarium in sententias Petri Lombardi. Sotva se kláštěra dočkám. Až si v celle zasednu —" a starcovi oči zaleskly se.

„Snad nehodláš záhy odejíti?"

„Dáli bůh, zítra za svítání."

Sezima se usmál.

„Pro hanbu nám tak neučiníš, bratře! Pohov sobě, odpočiň."

Prvé než mnich mohl odpověděti, přistoupil ke stolu Ctibor a položil naň lipovou skříňku, plnou blýsknavých věcí od zlata i stříbra i drahé látky. Sezima vybídl bratra, aby se podíval na kořist, kterou synové z vojny přinesli, a Ctibor požádal ho, aby sobě něco pro klášter vybral, že bez toho chtěli o pouti tam něco z té kořisti přinesti.

Štěpán pokýval hlavou, díval se na skvosty a hovořil: „Nejdražší kořist odnesl však sám král: prst svatého Jana Křtitele. Blahoslavený chrám, na jehož oltáři ten sv. ostatek bude skvíti se. A tos ty všechno, synu, nabral — ty sám?"

„Také bratr."

„Ah, bratr —" a roztržitý mnich jako by se rozpomínal na toho bratra a na jeho jmeno.

„Rubín, mladší," pomohl Sezima.

„Tak jest — ano — a kde je?"

„Odešel pro ostatní kořist."

„To není vše?" divil se mnich.

---

*) Kratší, cestovní klerika. — **) Tomáš Aquinský.

„Ó, mnohem více!“ a Ctibor se usmál.

„Podivíš se, takového něco jak živ jsi neviděl,“ dodal Sezima.

Zatím na nádvoří shlukla se u brány čeládka a živě rokovala. Vypravovali sobě, že přijel z Opatovického kláštera vládykův bratr, starý, učený kněz, co umí zaříkávat i ďábla vymítat. Každý o mnichovi něco věděl; ten, že umí zaklínati duchy, ten, že umí divné nápoječky vařit, jiný, že maluje krásné bohorodice, onen docela, že rozumí, co sobě zvířata povídají.

Z toho ze všeho měl největší potěšení starý ovčák, jenž měl na noze dávnou jedovatinu, a zamračený Aješín. Bos, v dosti sešlém i rozedraném šatě stál pod lipami u studně. Od té doby, co byl v zajetí, nemohl sobě hlavu podholovati, a tak narostly mu černé, prokvetající vlasy, jež zcuchány mu padaly do nízkého, vzdorného čela, pod nímž černé oči stále urputně vzhlížely. Až dosud byl velikým kolem točil a hrubá vědra ze studně vytahoval. Byla to velmi namáhavá práce, tím těžší, poněvadž ji sám musil konati a téměř ustavičně bez oddechu, kterého mu přísný naň šafář nepopřál. Na Heřmanicích sice čeleď dobře se měla; než s Aješínem bylo něco jiného. Toho nešetřili, toho nikdo se nezastal, když od rána do noci musil nejtěžší práci konati. Kumán! Lupič! Každý myslil, že toho věru nezasluhuje, že by vlastně měl viseti. Tak žádný ho nepolitoval, žádný s ním vlídného slovíčka nepromluvil. Aješín však nezkrotl; zůstal takým, jakým byl, vzdorným, urputným a nikdy nevyjasnil líce, nikdy nepohledl vlídněji, lidsky. Nedala mu krutá zášť, kterouž málo tajil.

Teď, když nenáviděná chasa tam u brány živě rokujíc naň zapomněla, přestal. Mozolovité ruce mu sklesly, a vydechnuv z hluboka, usedl na kámen, na kterém byl hned první noci, když sem přibyl, si odpočinul.

Nejprvé do země hleděl; obrostlá prsa, jež rozevřenou sukní bylo viděti, zvedala se mocným oddychováním. Pak se kolem rozhlížel. Hledal Alana, kterého dnes ještě ani okem nespatřil. Ten byl jeho potěšením i zármutkem. Lnul k němu vášnivou příchylností, a často o něm přemýšlel i za tuhé práce i za noci, kdy ve tmavé komoře uzavřen, na slámě ležel. Snil o něm jako o dědici svého kmene i své pomsty, a trnul opět pomyšlením, že by Alana odcizili tak, až by přestal býti pravým Kumánem. Vyhledával každou příležitost, aby s ním se setkal, snášel rád ústrky i rány, když pro hocha mnohdy práci se vyhnul, a bylo mu nejlépe, když s Alanem mohl za chvíli rozprávěti; za to vždy se zamračil, kdy koliv chlapce s jinými slyšel rozmlouvati po česku.

Aješín doufal, těšil se, že se mu přece podaří s Alanem ze kleté tvrze uprchnouti. Myslil na to hned od té chvíle, co ho zajali. Dosud však nebylo možná. Střehli ho pilně. Proto by lstivý válečník přece odtud se dostal — opovrhovalť jejich bedlivostí a opatrností, nevyzráli na starého Kumána! Sám však nechtěl a k Alanovi nebylo snadno se dostati a zmocniti se ho tak, aby ho mohl unesti. Aješín bděl, číhal — a těšil se tím, že těm nenáviděným Čechům dosud nepodařilo se, aby hocha od něho odvrátili.

Alan ho rovněž tak vyhledával jako on jeho, a nejraději u něho meškal a naslouchal, an Aješín vypravoval mu o daleké otčině, o širé stepi, o znamenitých kusech Alprova kmene a jeho slavných, dalekých jízdách, o padlém otci . . . A když chlapec na matku vzpomněl, mluvíval o ní Kumán, že syn musil od ní se odvrátiti.

Čeleď u brány pojednou rychle se rozešla. Postřehlit Rubína, jenž jednomu z nich kázal, aby vyhledal Alana. Všichni odešli po práci, Aješín chopil se zase kliky. Za nedlouho pozvedl hlavu. Od fortny ve bráně přicházel čeledín, jenž před sebou hnal Alana a vedl za ruku šafářova osmiletého chlapce, jenž krvácel a křičel. Aješín poznal hned, že to Alan spáchal. Usmál se — a dále pozoroval, jak Rubín přísně chlapce vyslýchá, jak Alan vzdorně mlčí a vzhlíží. Teď kynul mu, a již jde chlapec napřed do obydlí panského a Rubín za ním. Co s ním bude?

V tom ucítil prudkou ránu přes líce, až se mu v očích zajiskřilo.

„Co lelkuješ, cháme pohanská! Krkavčí plémě — ten kluk bude zrovna takový, jako ty — již teď by mordoval!" rozkřikl se šafář u něho stanuvší. Aješín sebou trhl, jako by se na hranatého muže chtěl vrhnouti. Ale vzpamatoval se, setřel levicí krev, jež mu z nosu vystřikla, a jal se ohromné, těžké kolo otáčeti.

Kněz Štěpán hleděl udiven na vstoupivšího chlapce, kterého Rubín přivedl, a bylo patrno, že ho nad očekávání starého Sezimy zajímá.

„To je ta ostatní kořist, pravé kumánské dítě —"

„Falvus! *) Kumán! Potomek těch ukrutných loupežníkův! Hunnorum proles —"

„Máme také starého vlka, ten je však příliš škaredý a zrovna v práci — budeli tobě libo, ukážeme ti tu šelmu pohanskou."

„A jak jste je dostali?"

Ctibor stručně pověděl, jakož i to, že mladý Kumán uměl dosti slušně, ač ne plynně česky, a že měl patrně matku nebo pěstounku Češku, křesťanku. A Nětešc nyní dodala, že se umí modliti a to po česku.

„Ale nejraději je u koní a pak u toho starého — má to v krvi; je jako křeček, hned by se rval," dokládal Sezima.

„Právě narouchal šafářovu hochovi. Byli u ovcí na náspu, a tam ten Kumán jako vždycky začal."

„To pokolení jako by citu nemělo. Co tu je, nezastýskal, nezaplakal si, leda zlostí a vzdorem. Jiné dítě by se po matce natoužilo, navolalo," mínila Ctiborova žena.

Štěpán hleděl na osmahlého chlapce, jenž opět na starého kněze v černé říze, jakého ve svém životě dosud nebyl viděl, zvědavě a směle se díval. A když mnich ho zavolal, aby blíže přistoupil, učinil tak beze všeho pobízení. Prvé než na místo došel, vykřikl a chvatně ku stolu přiskočiv, chopil se tam skvostné, nákladně pracované dýky, volaje: „Otec! Otec! To je jeho!" Rubín přistoupiv chtěl mu ji vzíti, ale strýc pokynul, aby mu ji nechal.

---

*) Falvus = Kumán.

Alan držel pevně otcovu zbraň, jako by se obával, že mu ji někdo vezme.

Ale již všichni upřeli zraky své na strýce mnicha, jenž vstanuv, pravil: „Milí synové, nabídli jste mi, abych pro klášter vzal něco na památku. Nuže vezmu, a sice toho chlapce, dovolíteli,“ a ukázal na Alana, jenž všemu dobře neporozuměl, ana ho drahá, lesklá zbraň více zajímala.

Rubín se poněkud zachmuřil a Ctibor zasmál.

„Ach, Rubíne, máš po pacholeti! Vždyť náš „rytíř“ Rubín chtěl si ho vychovati zbrojnošem, a snad by si do světa s ním vyjel.“

„Nechte smíchu,“ připomínal kněz, „běží o vážnou věc. Chlapec je z matky křesťanky, a zajisté byla řádná, zbožná žena, že ho modlitbám naučila a svatý křížek na hrdlo mu zavěsila. Byla snad nešťastná zajatá, jak rozum dává, slitujme se pro ni nad tím chlapcem. Otec jeho byl Kumán a mnoho zajisté prolil krve křesťanské. Nech syn smíří vinu otcovu. Budiž našemu klášteru oblatus, t. j. obětovaný!“

Všech obličeje zvážněly, an starý mnich takto mluvil a svadlou, žilovatou ruku na hlavu chlapcovu položil.

Alan tase a zarážeje břitkou dýku do skvostné pochvy, obnažil právě lesklou čepel, a ucítiv starcovu ruku na své hlavě, vzhledl k němu pln udivení.

VII.

Slunce jasně zářilo, ale širý hvozd byl zamlklý. Přišlať jeseň a ta usadivši se ve stínech jeho, způsobila velikou změnu. Listí starých buků, habrů a mohutných javorů padalo hustě zemi pokrývajíc pestrým kobercem, jemuž nejživějších barev přidávaly rozmanité křoviny hustě rostoucí. Hlubokým tichem širého hvozdu zavzněly pádné rány a ozývaly se rychle za sebou.

Bylo to hezky hluboko v lese na nevelké mýtině, jež rděla se brusinkami, zrudlým listím jahodovým i vřesem dosud kvetoucím. Paseka ta táhla se na malém svahu v plné záři sluneční. Jen na pokraji byla vroubena obrovskými stíny lesních velikánů, starých jedlí a smrků, jejichž asi dvacet druhů na zemi poražených leželo. Jsouce již oklestěny, odpočívaly tu různě, tu tam přes sebe, jako mrtvoly obrů.

A právě doráželi jejich bratra, jenž nejníže o samotě stál. Dva mladí mužové, patrně mniši, novicové, podřezávali mohutný kmen jedle, jež dobrých sto let tu všem bouřím vzdorovala. Novicové byli právě vystřídali dva klášterské čeledíny, kteří pot s osmahlého čela stírajíce upřeně na strom hleděli pilně pozorujíce, jak hluboko již pila zajela. Tam také hleděl obstárlý mnich plných tváří, stojící opodál u ohníka, jehož kouř v měkkých, hustých kotoučích k jasnému nebi přímo se nesl.

„Dost! Pozor — pilu ven!“ poručil mnich, kněz Martin, ekonom. Novicové poslechli a čeledínové vzavše mohutné palice jali se do kmene bušiti tím směrem, kterým byl nařezán; a slyš! již zavzdychal, zastenal, již v něm poslední svazy praští. Čeledínové a novicové uskočili, vzduchem to mocně zašumělo, praskot větví, dutý pád a mohutné tělo leží v mechu a vřesu. Jen haluze ještě se chvějí.

„Deo gratias!“ zvolal kněz Martin. „Zase jeden — hle až všechny odklidíme, bude zasé kus políčka a to dobrého; a kde zvěř skrývala se, budou vlniti se zlatí klasové. Nermutiž nás, bratří, těžká práce; jeť bohumilo nejen žalmy zpívati ale i zemi vzdělávati. S pomocí boží všecku tu poušť proměníme v plodonosné pole. A teď osekávejte, jáť půjdu do Drahouně podívat se, jak tam se bratřím daří; a pak porazte tam tu jedli, jak jsem poznamenal.“

Požehnav jim, chopil se vysoké hole a ubíral se pasekou dolů, až dostal se na cestu ne příliš širokou a pohodlnou, vedoucí středem lesa. Rány, jež za ním se ozývaly, svědčily, že bratří poslechli, pospíchajíce, aby ještě vykázaný strom do slunce západu porazili.

Bratr ekonom vykračoval si statně; v tu stranu lesa, jemuž Drahouň říkali, byl hezký kus cesty a slunce teď záhy zapadalo. Stín lesní houstl — jen po levé ruce, ale hezký kus dále blýskalo se stromovím a houštinami jako stříbrnými, zářícími blesky; tekloť tam Labe. Bratr Martin došel k místu, kdež k cestě, kterou se ubíral, dobíhal z lesa nepříliš pohodlný stezník. A tu se zastavil a naslouchal.

Z té strany ozval se zpěv; byl to mohutný, zvučný hlas, jenž šerým klenutím mlčícího lesa vážně se nesl: „Confiteantur tibi populi deus: confiteantur tibi populi omnes. Terra dedit fructum suum; benedicat nos deus, deus noster! Benedicat nos deus: et metuant omnes fines terrae! Gloria patri — —“

Bratr Martin stál tiše, pak pokyvl hlavou; poznaltě zpěváka, Tak mohutně a zároveň zvučně a mile jako frater Předbor nezazpíval žádný v celém konventu. Kněz Martin mohl nyní s pokojem dále jíti, vždyť bez toho kvapil do Drahouně; než zapomněl tenkráte na svou povinnost. Však oni bratří bez něho také pracují a co jim chtěl vykázati na zítřek — nu však oni si potom přispíší. Jak by mohl sobě odepříti! Klášter tak o samotě, zřídka jen donesou se tam noviny — a teď bratří vracejí se ze světa.

Zpěv se blíží — hle již ukázala se křovinami koňská hlava. Co to? Malý koník, na něm chlapec, a vedle kráčí Předbor veda koně za úzdu; za nimi na mimochodníku starý Štěpán s hlavou nakloněnou. Předbor zahlednuv kněze Martina, umlkl a vjel z chodníku na cestu. Mniši se vespolek pozdravili; Martin hleděl jen na Alana, jenž na koníku, kterého Sezima zároveň s ním klášteru obětoval, tak seděl, jako starý, zkušený jezdec. Mnich nemohl se nadiviti osmahlému chlapci s jiskrnýma očima, jež zpod huňaté čapky na něj směle se dívaly.

A když mu bratr Štěpán počal po latinsku vypravovati, jak se bylo s chlapcem událo, naslouchal kráčeje vedle mimochodníka tak pozorně, že zapomněl na Drahouň a na pracující tam bratry a dělníky. Vzpomněl si teprvé, když starý Štěpán dokončil, a to bylo právě, ani z lesa vyjeli, a slunce značně k obzoru se nachýlilo. Před nimi rozkládala se rovina, luka a pole, tu již osetá, tam rozbrázděná.

Po levé ruce lesklo se z lesa vytékající Labe, na jehož druhém břehu černal se dále hvozd. Mnichové mířili ke klášteru, bělajícímu se nedaleko řeky. Opodál stálo několik větších menších stavení ode dřeva, krytých slamou. Pole a luka kolem se rozkládající byly v dáli vrou-

beny tmavými pruhy lesů táhnoucích se všude, kam oko obzorem doziralo.

Klášter Opatovický byl velmi rozlehlý, skládaje se z několika budov. Stavěn byl do čtverce. V předu i po stranách objímala ho vysoká, tlustá zeď sahajíc až k řece a připojujíc se tam k rozsáhlé budově nad řekou stojící. Nade všechna stavení vynikala vysoká basilika, v jejímž průčelí vypínaly se dosti blízko sebe dvě vysoké věže se špičatou střechou.

Zapadající slunce oblévalo starobylý klášter zlatorůžovou září, ani mniši s Alanem vjeli branou do klášterského předdvoří. V pravo v levo byla hospodářská stavení, proti nim stálo průčelí chrámové; tam byl hlavní vchod zdobený velikolepým románským portálem, na jehož ozdobách a řezbách třáslo se poslední růžové světlo.

Tu stanuli a složivše Alana i drahocenný náklad Štěpánův, vešli klenutým průjezdem budovy vedle kostela stojící do vlastního klášterského nádvoří, jež tvořilo prostrannou kvadraturu obklopenou vážnými zasmušilými budovami o jednom patře. V přízemí pak byl klenutý ochoz, jehož jednoduché polokruhové oblouky spočívaly na mohutných kulatých sloupech s prostinkými hlavicemi. Tu již šero se uložilo a ve stínech jeho zahledl Alan černé postavy mnichův, ani tu tam ambitem se ubírali, nebo ve dveřích přízemních zanikali. V předdvoří nebylo mnoho ruchu, ale zde uhostilo se nerušené ticho.

Alanovi třásly se nohy od dlouhé nezvyklé jízdy a unaven, jako vyjeven kráčel za Štěpánem, jenž ho vedl tmavou, dlouhou chodbou. Pojednou stanul s ním v jakési nevelké světnici, kdež uvítal kněze Štěpána mnich malý, bělobradý.

Alan jim nerozuměl, ani po latinsku rozmlouvali.

Po té se obrátil stařeček ku chlapci, pohladil mu hlavu a vlídně usmívaje se pravil: „Buď cesta tvá požehnána! Bůh se nad tebou smiloval a přivedl tě na cestu spasení. Jen hezky poslouchej a budeme tě míti rádi, a nebude se ti u nás stýskati.“

Alan, který jen z části rozuměl, stál nehnutě a hleděl přímo do tváře stařečkovy.

„Polib ruku!“ připomínal kněz Štěpán.

Alan jak živ nikomu ruce nelíbal a proto pln udivení a jako by nerozuměl, hleděl s jednoho mnicha na druhého. Ruku políbil, když mu kněz Štěpán poznovu připomenul; pak vyšed s ním ven, vedl ho chodbou dolů; sestupovali se schodů, dali se opět tmavou chodbou, až stanuli u nízkých dveří celly Štěpánovy.

Tam kmitalo se malé světélko, hořící před obrazem Krista ukřižovaného. V šeru a tichu, v osamělosti, jaká tu panovala, bylo by každému cizímu smutno neli úzko. Ani Alanovi nebylo volno. Ale již stanuli v malé světnici, kdež chlapec ničeho neviděl, ničeho si nevšímal — ale na sedadlo klesl. Měl hlad, ale říci nechtěl.

Štěpán uložil nejprvé svůj poklad, který s sebou přivezl, pak vyšel ven, nakázav Alanovi, aby nikam neodcházel.

Slunce bylo již chvíli zapadlo. Soumrak nadešel kvapem. V celle mnichově bylo skoro tma; jen zamřižovaným oknem dral se slabý zákmit, ve kterém však v jizbě ničeho nebylo rozeznati. Kol kolem

zavládlo hluboké ticho, jen venku něco z temna šumělo. Alan vyhlednuv spatřil bělavý, široký pás — toť Labe, v jehož hladině shlíželo se již několik chvějících se hvězd. Za Labem trčela dlouhá, černá hradba — toť tichý, dřímající hvozd. V tom ve výši zahlaholilo mocně a vážně — na věži vyzváněli.

Alan sebou trhl, pak odešed od okna sklesl opět na nízké sedadlo. Napadla ho pojednou tesknota, a lítost sevřela jeho srdce tak, že dal se do pláče. Kmitnulť se mu před očima upracovaný, utýraný Aješín, an s ním potajmu sedí a vypravuje mu o širé stepi, rodném kmenu a mrtvém otci . . .

Alan plakal usedavě a neslyšel, že dvéře se otevřely a do celly že vstoupil kněz Štěpán se světlem v ruce.

„Stýská se ti, chlapče?" ptal se vlídně mnich.

Na ta slova Alan zmlkl a stíral slze. Pro všechno nebyl by se přiznal, že mu teskno. Seděl s nachýlenou hlavou, a slze řinuly mu ještě přes osmahlé líce. Když kněz na něj doléhal, vypravil ze sebe, aniž na Štěpána vzhledl: „Mám hlad."

Za chvíli na to uložil mladý novic, jenž byl jídlo přinesl, nasyceného Alana na lůžko v celle kněze Štěpána.

Chlapec brzo usnul a starý mnich s mladým odešli do refektáře. — —

V celle Štěpánově se vyjasnilo. Ranní slunko ozářilo nevelkou prostoru, v níž nebylo velkého pořádku a bohatství. Nad prostým ložem visela na vybílené zdi soška ukřižovaného; jiných ozdob tu nebylo. Uprostřed jizby stál nebarvený stůl s tabulí z lipového dřeva, na níž po různu ležely knihy a závitky. Vedle velkého kalamáře stála nádobka plna brkových per, dále odpočívala zaprášená flétna a staré housle. U stolu stály dvě židle. Podlaha byla tmava a na všem, čeho kněz Štěpán neužíval, ležela tlustá vrstva prachu, jmenovitě na velikém herbáři, jenž byl v koutku složen.

Kněz Štěpán seděl od časného jitra blíže okna a četl v knize, kterou byl si z kláštera moravského přivezl. Byl považován za nejučenějšího v celém konventu. Proto požíval úcty všech, proto také, a že byl jeden z nejstarších, přáno mu ledaco zvláštního, pokud se s řeholí snášelo. Však by sám ničeho nežádal, čeho by řád sv. Benedikta nedovoloval; byltě v tom na sebe velmi přísný.

Alan odpočívaje na lůžku v koutku celly ustlaném právě se probudil. Hleděl vyjeveně kolem a rozpomínal se, kde je; postava starého mnicha mu všecko připamatovala. Otřásl se v duchu, než nebylo mu tak úzko a smutno jako včera. Tělo bylo zase čerstvo a duch se po spánku posilujícím vzpružil.

Venku zahlaholily opět zvony. V tu chvíli vstoupil novic do celly a přinesl snídaní.

Kněz Štěpán vstal, a když chlapec na jeho rozkaz se pomodliv a umyv posnídal, velel mu, aby s ním šel. Vedl ho několika chodbami, až z poslední, křížové, vstoupili do chrámu. Tam měl Alan čekati, kněz Štěpán pak odebral se do choru, kdež mnichové se shromáždili. Alan rozhlížel se po chrámu. Byl vysoký, klenutý, o třech lodích. V pravo, v levo stálo pět okrouhlých sloupů nesoucích mohutné půlkruhové

oblouky. Arkády tyto dělily bočné lodi od hlavní. Oken nebylo mnoho, tak že bylo osvětlení skoupo a v celé mohutné prostoře vládl posvátný soumrak. Oltáře byly černě zastřeny a četné svíce na nich hořely.

V choru zavzněl tu jednotlivě tu sborově vážný zpěv mnichů, kteří černé kapuce na hlavě chvílemi do týla posouvali, pak zase do tváře stahovali. Slavili anniversarium t. j. výroční památku úmrtí opata Viléma, jenž právě byl před rokem s bratřími na věky se rozžehnal. A když hodinky o devíti lekcích dozpívali, přišel ku hlavnímu oltáři opat s asistencí a sloužil rekviem. Pak vyšlo za ním ze sakristie několik kněží ve smutečních ornátech, kteří odebrali se k malým oltářům. S kůru zavzněly varhany a zpěv smíšených hlasů pějících Dies irae nesl se prostorou chrámovou.

Alan se nemodlil. Z počátku ho všecko velice zajímalo, nebo něco podobného jakživ neviděl. Ale když pobožnost konce neměla, počal se na všechny strany ohlížeti a lelkovati a tu teprvé všiml si, že opodál klečí několik chlapců o něco starších nežli on, z nichž nejeden po něm po očku zvědavě se díval.

Již chtěl Alan z kostela odejíti, kam ovšem nevěděl, ana, pro štěstí, pobožnost skončena. Ihned přitočil se k němu chlapec asi dvanáctiletý a pošeptal mu: „Mám s tebou býti. Pojď.“

I prošli kostelem, křížovou chodbou, odtud do vnitřního nádvoří se dostali, přeběhli ambity, až potom stanuli na konci kláštera, nad řekou. Alan si vydechl, bylo mu volněji. Tam v kostele a v těch staveních všecko jej tížilo a na něj padalo; zde viděl před sebou širokou, volně proudící se řeku, za ní tmavý les, a na vše to rozlévalo podzimní slunce nejjasnější záři.

„Člun!“ zvolal pojednou Alan a ukazoval na lodičku přivázanou níže u staré olše vedle fortny klášterské.

„To probošt někdy na něm vyjíždí,“ vykládal chlapec.

„Pojď, svezeme se!“ vybízel Alan.

„Neumím veslovati.“

„Já umím, však jsem doma dost jezdil!“ tvrdil troufale mladý Kumánčík.

„Nesmíme,“ odpíral chlapec.

„A proč?“

„Je zakázáno.“

V tom Alan sebou živě pohnul, pak stoje hleděl upřeným zrakem na člun. Odtud podíval se přes řeku k lesu a zahledl tam prosekanou cestu vedoucí dále po nezarostlém břehu dolů snad někam ke brodu. V hlavě smělého chlapce vznikla myšlenka: lodička — les — býti na svobodě a vyhledati Aješína! Bylo v tom mnoho smělosti, ale žádné rozvahy o silách a o tom, možnoli to vyvesti.

Ale již ozval se za chlapci hlas bratra Předbora, volajícího, aby šli k otci Štěpánovi.

Alan ještě jednou ohledl se po loďce, pak šel za svým druhem.

Kněz Štěpán vrátil se právě ze shromáždění bratří, jež se po pobožnostech bylo odbývalo a kdež také vyložil a vypověděl, co se Alana týkalo, oznamuje, že ho přijal darem pro sv. řeholi, aby chlapec pro řád byl vychován, aby nezašel, ale aby z něho byl člověk ctnostný

a bohumilý, jenž by pro svou, matky své i ukrutného otce spásu mnišskému životu se věnoval a později snad mezi své krajany Kumány odebral, kterým ještě nezasvitlo světlo svaté víry. Mezi nimi by mnich krajan jejich nejlépe mohl plašiti tmu pohanství, a přispěti tak, aby divoký, pohanský lid odvrátil se od surových loupeží, drancování poklidných měst a vsí a mordování nevinných lidí křestanských. Všecken konvent souhlasil, a Alan byl přijat. Nyní vedl jej kněz Štěpán k opatovi a všem ostatním bratřím dosud shromážděným. (Pokračování).

Strategie tkaniv.

Sociologická kapitola o dělení práce v přírodě.

Podává

dr. Vilém Kurz.

Podmínkou všeho života zvířecího i rostlinného je smíšenina látek bílkovitých, ve vodě dílem rozpuštěných, dílem pouze nabotnalých. Toto sídlo života jmenujeme protoplasma (prahlen) aneb sarkoda (masovina). Nejnižší tvorové, stojící na rozhraní říše rostlinné a zvířecí, skládají se pouze z malé kuličky masoviny. Celá hmota těchto živoků jest naskrze stejnorodá, může na všech místech svého povrchu do sebe potravu vnímati a na všechny strany rovnou měrou se pohybovati. Tyto nejnižší tvary čítají někteří přírodozpytci mezi zvířata, jiní k rostlinám; Haeckel *) je řadí do zvláštní říše protistů na rozhraní mezi zvířata a rostliny a říká jim monery.

Postoupímeli o nepatrný krok výše v řadě tvorstva, najdeme živoky, jejichž masovina vyloučila ve svém nitru hutnější *jádro* (nucleus), kolem něhož se řidší bílkoviny kupí jako kolem středu přítažlivosti; takový tvor má hodnotu *jedné buňky*. Sem náleží některé měnivky (Amoeba), houby mořské a veškery buňky zárodkové u zvířat.

Na tomto stupni však jen málo živoků doživotně setrvá, většina zrůzní svoje tělo ještě dále tím, že na obvodu nahé té buňky utvoří se hustší vrstva, *blána buněčná*. Tím uzavřela se buňka proti mnohým škodlivým vlivům zevnějšího světa, pozbyla však z veliké části též své pohyblivosti. Stupeň nehybnosti závisí ovšem hlavně na látce, z níž blána ta vytvořena jest. U zvířat bývá blána bílkovitá, tudíž snáze pošinutelná; u rostlin skládá se však z buničiny (dřevoviny), a u některých nejnižších protistů jest konečně křemičitá neb vápenitá (Diatomacei), tudíž docela nehybná.

Již u jednobuněčných tvorů stávají se tedy poměry dosti složité. Buňky rozmnožují se dělením. Zůstanouli po dělení všechny buňky i dále pohromadě, tu povstane tvor více- neb mnohobuněčný. Nejpřirozenější seřadění většího množství buněk jest rozestavení jich na povrchu koule; tak to shledáváme u kuleče (Volvox globator). Vý-

*) Haeckel: Monographie der Moneren. Jena 1868.

minečně nalézáme buňky též seřaděny do jednoduchých řad, jako u některých řas (Confervy, žabí vlasy). V těchto případech působí na všechny buňky tytéž zevnější okolnosti, ukládajíce všem buňkám tytéž práce. A proto mají všechny buňky stejnou podobu a stejný výkon. Různění se buněk nastává teprv tehdy, když účinky zevnějších sil na jednotlivé buňky jsou nestejné. To se děje u takových tvorův, u nichž jen jedna vrstva buněk (korová) dotýká se zevnějšího světa, kdežto ostatní buňky korou objaty a takto od zevnějších vlivů chráněny jsou. Tu přirozeně nabývají korové buňky větší tvrdosti a neproniknutelnosti, kdežto vnitřní (dřeňové) zůstávají měkké a šťavnatější.

Takový rozdíl pozorujeme hlavně u rostlin. Jednoduché případy tohoto spořádání tkaniv máme u chaluh a hub. U vyšších (listnatých) rostlin stávají se poměry poněkud složitější tím, že se každá vrstva rozliší opět na různá tkaniva. Nejsložitější případ nalézáme pak u našich listnatých stromův. Kůra jest u nich dvojí: zevnější, z korku a borky složená, a vnitřní zelená kůra, jak oboje velmi dobře u bezu rozeznati můžeme. Ve dřeni pak povstávají u vyšších rostlin zvláštní svazky cevní, které jednak výživu rostlin usnadňují, jednak kostru dřevnatých rostlin tvoří. Tyto cevní svazky skládají se původně z velmi jemného tkaniva buněčného, tak zvané oblany, která se však záhy proměňuje na vnější straně v lýko, na vnitřní pak ve dřevo.

Celé toto spořádání tkaniv čelí proti zevnějšímu světu. U stromů můžeme je vhodně přirovnati pevnému hradu, připravenému na nepřátelský útok. Zevnější kůra podobá se náspům a hradbám, zelená kůra představuje nám zákopníky, kteří poškozené opevnění opravují a novým nahrazují. Lýko tvoří již vnitřní hradní zeď, za kterouž se v bezpečném předhradí cvičí nováčkové (oblana), aby jimi v čas potřeby posádka (dřevo) doplňována i rozmnožována býti mohla. Mezi bojovným lidem konečně žijí v pevnosti též rolníci, obchodníci a jiní živnostníci (buňky dřeňové), kteří vojsku opatřují a připravují životní potřeby. Byliny a šťavnaté želiny můžeme za nedostatku tvrdé kůry a dřeva přirovnati k nehrazeným městům, vesnicím a osadám.

Uvedené poměry u rostlin jsou jednoduché; mnohem složitější jsou věci u zvířat. A to z následujících důvodův. Rostlina přijímá potravu na celém svém povrchu, a sice pouze takovou, která se jí úplně stráviti dá. Zvíře však opatřuje sobě výživu jedinou branou, svými ústy. Zvíře obořuje se prudkými výpady na svoje okolí a odvléká po každé množství zajatců dovnitř svého opevnění. Mnozí z nich změní svoje přesvědčení, stanou se přeběhlíky v cizí tábor a sesilují tím posádku pevnostní: to jsou zážívné částky potravy. Jiní opět nepřispůsobují se novým okolnostem, i nezbývá, nežli propustiti je ze zajetí: to jsou nezážívné částky potravy. Zle pochodí však taková pevnost, jejíž posádka svoje síly přecenila a přílišné množství zajatců domů přivedla. Vzpoura proti vládnoucímu pořádku bývá následkem takové chyby strategické.

Zvíře musí tedy svoje válečné síly rozptýliti dvěma směry. Část posádky staví se čelem proti zevnějším nepřátelům pevnosti (škodlivým vlivům ponebí, nepřátelům a p.), jiná část obrací čelo proti nepřátelským zajatcům, kteří při výpadech do rukou posádky se dostali. Tato

dvojitá činnost těla zvířecího, ačkoli všem zvířatům společná, provádí se u zvířat různými prostředky. shledáváme totiž dle dokonalosti zvířat i rozličně vyvinuté dělení práce. Prohledněme řadu zvířat se zvláštním ohledem na tento zjev poněkud podrobněji.

Již výše sledovali jsme postupné lišení se živoků dle tkaniv, zejmena s ohledem k soustřednému jich rozložení obrannému, jaké na těle rostlin a zvířat zaujímají. A dostoupili jsme k jednovrstevnému seřadění buněk v podobě duté koule. Ten je nejvyšší stupeň vývoje u prvokův. Hoeckel nazývá tento tvar *planula.*

Následující stupeň vyznačen jest dvojvrstevností (Duodermata). Vyvineli se z planuly, děje se to tímto spůsobem. Planula ztrácí znenáhla svoji kulovitou podobu a zplošťuje se na jedné straně; tam povstává zprvu mělký vtisk, jenž se vždy hlubším stává. Posléze přilehne vklopená část planuly k části vypuklé. V tu dobu má zvíře podobu zvoncovitou neb džbánovitou a uzavírá v sobě dutinu, kteráž se zevnějším světem spojena jest velikým kruhovitým otvorem: ústy. Tento stupeň nazván jest *gastrula.* Mnohá zvířata korálovitá setrvají doživotně v této podobě. Obě vrstvy, z nichž se tu živočich skládá, mají výkony podstatně rozdílné. Zevnější vrstva (kožní, exoderma) jest zvířeti nejen ochranou, zvíře jí též cítí, pohybuje se a dýchá; vnitřní vrstva (sliznice, entoderma) pouze zažívá, slouží tudíž účelům vyživovacím.

U gastruly lze již rozeznávati dva póly, jeden přední, druhý zadní. Na předním nalézáme ústa, zvíře jím potravu přijímá, můžeme jej proto též útočným (agressivním) pólem zváti. Velmi často vyvinou se kolem úst útočné zbraně: chápadla, tykadla neb kousadla, aby zvíře svoji potravu vyhledati, uchopiti a rozkousati mohlo.

Další zrůznění na povrchu těla závisí od toho, kde a jak se zvíře pohybuje. Ploveli živočich volně ve vodě, bývá tělo jeho oblé; podobně i když zadním koncem se usadí na pevném podkladě, jak u korálův a mořských sasanek spatřujeme. Jinak se však věc má, dotýkáli se zvíře obvodem svého těla dvou rozličných hmot, jako vody a země, neb vzduchu a země. Při takových lezoucích zvířatech mění se jeden bok těla na břich, kdežto protivnou stranu hřbetem zoveme; rovněž na nich již pravou a levou stranu rozeznati lze.

Následující pokrok v dělení práce nalézáme u zvířat *trojvrstevných.* Sem náleží vyšší láčkovci a nižší červi. Mezi exodermim a entodermem objevuje se nám ještě třetí vrstva, vrstva to svalová (motorická, mesoderma). Tato vrstva řídí nejen pohyb zvířete s místa na místo, nýbrž jest též důležitým činitelem při zažívání. Obyčejně prodloužila se totiž u těchto zvířat dutina zažívací v rouru; potrava musí celou rourou projíti, aby důkladně strávena byla, a tento úkol připadá vrstvě střední. Dle svého výkonu jest svalová vrstva zároveň živočišnou i rostivou. Exoderm zbaven jest pohybu, zůstává mu pouze činnost cítící a ochranná.

Rozštěpíli se vrstva svalová na dvé, povstane mezi oběma vrstvami svalovými též dutina, která vyplněna bývá tekutinou, musíme tudíž považovati tělo za *pětivrstevné.* Vnější svaly pak výhradně slouží lokomoci, vyhledávání potravy, útoku i obraně; kdežto vnitřní vrstva svalová jenom potravu v dutině zažívací posouvá. Tímto rozdělením učiněn

jest opět nový pokrok v dělení práce. Mechanismus zažívání připadá vnitřní svalové vrstvě, chemismus pak sliznici, dále může se nyní pohyb zažívací díti nezávisle a nesoudobně s pohybem lokomotorním, kdežto u trojvrstevných zvířat s ním v úzké byl souvislosti.

Avšak roztoupením se vrstvy svalové povstala přirozeně dutina mezi oběma vrstvami svalovými — *dutina tělesná*. To jest v ústrojnosti zvířat podstatný krok. Nová tato dutina naplněna jest tekutinou, která z potravy se připravuje a stěnami žaludku do dutiny tělesné prosakuje. Jest to *krev*. Haeckel jmenuje předcházející zvířata bezkrevnými (anaemaria, acoelomi), tato pak a veškerá vyšší krevnatými (haemataria, coelomati). Krví reguluje se výživa. Přebytek nových látek, zažíváním povstalých, odvádí krev od entodermu k exodermu, odtud zase v náhradu do sebe přijímajíc kyslík, jenž koží prostoupil.

Srovnámeli nyní tkaniva zvířecího těla s tím, co výše o strategii tkaniv u rostlin řečeno bylo, poznáváme v pětivrstevném zvířeti snadno *dvojsměrné* spořádání, o němž již dříve zmínka učiněna byla. V první řadě stojí zde proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli vrstva ochranná, a sice trpná (kůže zevnitř a sliznice uvnitř), za ní skrývají se vrstvy aktivně obranné a někdy i útočné (svaly), nejkrytější však polohu v dutině tělesné zaujímá všeobecná zásobárna: krev. U menších a jednodušších zvířat přestává ústrojnost těla na této výši. Jinak u větších a dokonalejších tvorův; zde působí mnoho příčin k dalšímu zrůznění tkaniv. Abychom neuváděli všech případů rozličných, přestáváme na jediném nám nejbližším, totiž u člověka. U něho lišenost tkaniv vrcholí.

Povrch těla našeho kryt jest pokožkou. Její svrchní částky skládají se z odumřelých buněk, z mrtvol přečetných malých občanův, kteří se ve prospěch vlasti obětovali, aby svými těly kryli svoje spolubratry. V té míře jak se nám pokožka znenáhla odlupuje v malé šupinky (lupty), odumírají nové buňky, dosud šťavnaté, z nichž je složena spodní vrstva pokožková, dle slavného anatoma *Malpighovou* zvaná. Podobný osud jako pokožka a stejný původ mají naše vlasy a nehty, ssavčí srst, rohy, drápy a kopyta, ptačí peří, hadí šupiny a rybí hlen, jenž z pokožky povstává nabotnáním a konečným se rozpuštěním ve vodě. Všech těchto pokožkových útvarův jest účel jeden: obrana těla.

Pod záštitou pokožky pracuje *škára*, spodní to vrstva naší kůže. Její činnost jest rozmanitější; v ní uloženy jsou nervy, cévy, potní žlázky a tuk; každá z těchto částí pak má důležitý úkol. Nervy končící ve škáře jsou čidly našich smyslův, vykonávají důležitou práci: poznávání světa. Bradavky hmatací a chutnací, nervy čichací a oko i ucho jsou vyzvědači buněčné armády našeho těla. Jimi vnímáme různé dojmy, kterým naše okolí na nás působí. Cévy kožní přinášejí potravu nejen škáře, nýbrž i pokožce; však nedosti na tom, jimi vstupuje naše tělo ještě do jiného spojení se světem. Pokud a kde naše kůže jest průstupná, propouští přebytečnou kyselinu uhličitou z krve do vzduchu a čistý kyslík opět do krve. Tato výměna plynů zove se dýcháním kožním. Jest to ovšem pouze výpomocná práce, neboť hlavní dýchání děje se v plicích, ale při onemocnění plic jest tato výpomoc velevítanou.

Potní žlázy jsou v úzkém spojení s krevnicemi; mnohé zbytečné kapaliny a pevné látky v krvi rozpuštěné, odvádějí se touto cestou

z těla. Také potní žlázy jsou jenom výpomocnými a doplňujícími ústroji ledvin, nápodobujíce ve spolku s nimi kanalisaci našeho těla. Těmito cestami zbavuje se krev svých kapalných a pevných odpadků.

Tuk, jenž ve hlubší vrstvě naší škáry uložen bývá, jest zásobou i ochranou zároveň našemu tělu. Tvoří se z přebytečné potravy uhlíkaté, kterouž ani tráviti ani vydýchati nestačujeme. V dobách všeobecného nedostatku utíká se naše tělo k těmto svým zásobám a může dosti dlouho z nich tráviti. Mírná zásoba tuku jest velmi užitečna, zvláště při některých nemocech. Ochrana pak pocházející z vrstvy tukové jest dvojí; předně bývají vnitřní ústroje tlustým polštářem tukovým chráněny před mechanickým úrazem, pak ale osvědčuje se tuk také býti výborným isolátorem tepelným. V hospodářství těla jest teplo důležitým činitelem; za chladu jest ztráta teploty v našem těle velmi značná, i chráníme se proti ní teplými šaty, kožichy a p. Tučný člověk má takovou ochranu již ve své kůži, on snáze chladu vzdoruje než člověk hubený. Že však tuku přílišné množství spojeno jest s mnohými nevýhodami, vůbec je známo.

Podle původu řadíme ke tkanivům kožním *nervstvo*. Dle výkonu můžeme nervstvo nazvati vládním aparátem buněčného státu, kteréžto přirovnání jest vhodné nejen se stanoviska konečného výsledku nervové práce, nýbrž i vzhledem k zařízení celé nervové soustavy. Jako při úřadech státních, podobně při nervstvu rozeznáváme více instancí, které vesměs podřízeny jsou nejvyšší vládní moci duševní. Práce nervová jest dvojího druhu. Jednou reflexní (odrazová), po druhé automatická (mimovolná). Při práci reflexní spojují se tři elementární (buněčné) organismy v součinnost. Jest to především obvodová buňka nervová, v kůži uložená, ve které dojem povstává podrážděním, pak ústřední buňka nervová (gangliová), ve které se dojem uvědomí na pocit, a konečně buňky výkonné, které k rozkazu ústřední buňky práci jakousi provedou. Buňky výkonné jsou druhu dvojího, buď motorické (svalové), neb sekretorické (odměšovací, žlázové), a dle toho jest odpověď těchto buněk na podráždění příslušného obvodového nervu též dvojí, buď pohyb, buď odměšování. Spojení těchto tří elementárních částí provedeno jest pomocí vláken nervových, která napjata jsou jednak od buňky obvodové k ústřední, jednak od této ku svalu neb žláze. Prvé vlákno zoveme cítící (dostředivé, sensitivní), druhé pak hýbací (odstředivé, motorické).

Při pracích automatických rozeznávati lze pouze dvoje elementární mechanismy: ústřední (gangliovou) a výkonnou buňku. Podráždění vychází přímo od středu, aniž vědomí naše o tom zpraveno bývá. Výkony tohoto nervstva leží mimo naši vůli, jsou mimovolné, jako pohyb srdce, zažívacího ústrojí, žlaz, a vůbec pohyby rostivé.

Srovnámeli, co dosud fysiologie o nervové práci na jisto postavila, přicházíme ku poznání, že veškera elementární práce nervová, o níž právě bylo pojednáno, podřízena jest dvojímu vlivu vyšších nervových instancí. Každé takové práci nadřízeny jsou v těle našem dva nervy, z nichž jeden, podrážděn byv, působí dotyčný výkon, aneb jej urychluje, druhý pak jest protivného účinku: svým podrážděním tutéž práci zastavuje. Následující příklady nechť to objasní. Srdce pracuje

automaticky, to vidíme nejlépe na žabím srdci, neboť vyříznuto stahuje se ještě po dlouhou dobu. Pokusem na živých zvířatech jest však dokázáno, že podráždění devátého nervu mozkového zastavuje pohyb srdeční, kdežto podrážděním nervu sympatického srdce ku zrychlenému pohybu vybídneme. Zažívání děje se též automaticky. Podrážděním nervu bludivého (vagus) zvýší se pohyb zažívadel, však nervem střevním (splanchnicus) zmírní se opět.

Nervové organismy nižšího stupně spojují se tedy opět ve trojice, jež vyššími organismy jmenovati můžeme. Podobným způsobem skládají se výkony menších oddílů soustavy nervové ve výkony nadřízené. A konečně dostoupíme k výkonům, které týkají se celého těla našeho. Pro každý tento výkon nalézá se v mozku a míše zvláštní centrum (ústředí), jímž ta ona práce řízena jest. Dosud známe teprv některá ústředí toho druhu, tak na př. ústředí dýchací, křečové, oběhu krevního, pro regulování tepla atd. Mnohá z těchto ústředí mají též protivné (antagonické) centrum. Známe ústředí pohybu v před (útoku), v zad (útěku), v pravo i v levo (točivé). Poměr těchto antagonických ústředí jest ten, že jest klid a rovnováha tehdy, když stupeň podráždění v obou ústředích jest stejně veliký. Ochromímeli v mozku holuba na př. ústředí útoku, tu pohybuje se zvíře, pokud síly stačí, jako stroj neustále do zadu — pohyb nucený. Rozdílné chování se zvířat proti nepříteli dá se na základě této náuky velmi srozumitelně vyložiti. Objevíli se zvířeti nepřítel, nastane vždy podráždění ústředí útočného. Jen stupeň podráždění bude rozličný dle toho, jaký nepřítel jest. Zjev slabého nepřítele podráždí uvedené nervy tak, že ústředí útoku obdrží vrch nad ústředím útěku — i vrhne se zvíře na svého nepřítele. Objevíli se však nepřítel silný, dosáhne podráždění stav předrážděnosti, a následkem toho nastane ochromení útočného ústředí, za vlády antagonického ústředí obrací se pak zvíře k útěku. Čím sestředěnější jest organismus celého nervstva, tím sjednocenější jsou jeho výkony. Příčinou této jednoty jsou nadřízené částky soustavy nervové (duševní, psychické).

Rozdíl mezi duševní (psychickou) a tělesnou (fysickou) činností nervstva jest hlavně tento. Tělo reaguje pouze na podráždění přítomné, kdežto duše nejen přítomnými nýbrž i minulými a dávno minulými příčinami v činnost uváděna bývá. Minulé příčiny duševní činnosti zoveme zkušeností. Činnost duševní provázena bývá vždy sebevědomím, kdežto většina fysických prací ho postrádá. Obojí tato činnost rozeznává se i tím, že při fysických pracích následuje výkon přímo na podráždění, celý děj má podobu odrazu, kdežto při činnosti duševní mezi podrážděním a výkonem často velmi dlouhá doba uplyne: rozvažování (přemýšlení, váhání, nerozhodnost).

V nervstvu spatřili jsme generalitu celého vojska, přistupme již k vojsku samu. Válečná moc našeho těla skládá se ze svalův a kostí. Mezi oboje tato tkaniva jest hmotná práce našeho těla tak rozdělena, že svalům přináleží činné (aktivní), kostem pak trpné (passivní) pohybování těla.

Svaly jsou tedy po výtce útočným mechanismem naším. Dělení práce je u svalů provedeno tak do podrobna, že každý sval jen málo

pohybů, někdy pouze jediný vykonává. Součinností více svalů pak povstávají pohyby složité. Provedemeli pohyb a vrátímeli se opět do původní polohy, tu musily pracovat dvě skupiny svalů, protivné polohou a výkonem, jedna skupina provedla pohyb, druhá návrat, zoveme je antagonisty. Ve své činnosti jsou svaly podřízeny nervstvu, anyť pouze takové výkony provádějí, které jim nařízeny jsou nervstvem. Avšak právě jako se dítě učiti musí poslušnosti, tak musí se svaly správnému provádění svých výkonův naučiti; a to děje se pilným cvikem. Nedovednost svalů nevycvičených záleží hlavně v tom, že neumíme stanoviti při prvních pokusech míru pohybu, nejvýhodnější polohu svalů a kostí, a konečně že nedovedeme často ani poručiti patřičným svalům, pro kteroužto příčinu někdy též jiné svaly v bezúčelný pohyb uváděny bývají (spolupohyb). Velmi dobře dají se tyto nehody pozorovati u malých dětí, u začátečníků při tělocviku, neb při učení se ve hře na piano; jenom zneháhla překonají se takové překážky vytrvalým cvičením; theoretisování v té věci jest bezúčelné.

Kosti skládají se jako pokožka z odumřelých částic, s tím však rozdílem, že v kostech uloženy jsou zemité látky, které nepodléhají tak rychlé spotřebě jako rohovitá pokožka. Kostra jest pevným základem těla, oporou měkkých částí zevnějších, ochranou vnitřních a předmětem činnosti svalové; soustava kostí jest tudíž výlučně trpná (obranná).

Nejvnitřnější položení mezi všemi částkami těla lidského zaujímá *ústrojí vyživovací*. Především tu máme celou rouru zažívací, která svým článkováním vhodně jest přispůsobena občasným změnám potravy v těle našem. Práce zažívací jest též do podrobna rozdělena. Zuby, jazyk a patro slouží ku žvýkání a rozetírání potravy, slinné žlázy pak dílem navlhčují, dílem i mění potravu spůsobem chemickým. Polykání zpracované potravy obstarává hltan a jícen. Žaludek promíchá stráveninu na hustou kaši a přidá k ní šťávu žaludkovou; zároveň se pak zde na přechodu ze žaludku do střeva vykonává přísná prohlídka potravy, tak zvaným vrátným. Pouze dobře propracovaná strávenina má přístup do tenkého střeva, v němž se zažívání dokonává jednak tím, že ještě přísad některých (žluč, sliny břišní) k zažitině přibude, jednak že potřebné a užitečné částky potravy stěnami střeva prolnou, k ostatním šťavám našeho těla se přiměsují a mízu tvoří. Zažívací ústrojí jest továrna, ve které se potrava (surovina) zpracuje na výrobek (mízu), postup výroby záleží v práci mechanické, chemické a v třídění výrobkův. Zažívací ústrojí jest zároveň naší zásobárnou, jest to ústav pro zahraničný dovoz (import).

Látky touto cestou importované kolují pak v krvi celým tělem a jsou výživou všem tkanivům. Krev pohybována jsouc srdcem obíhá v určitých, uzavřených drahách, jež krevnicemi (cévami) zoveme. Cévstvo našeho těla přirovnáme obchodu a průmyslu ve státě. Krev nejen výživné látky převáží od místa na místo, nýbrž užívá jich k utvoření nových, a k obnovení starých spotřebovaných částic ve tkanivech. Krev jest zároveň všeobecným stavivem těla našeho. Jednou z nejdůležitějších prací oběhu krevního jest opatřování kysliku celému ústrojí tělesnému. Kyslík jest v krvi vázán k červeným buňkám (tělískům) krevním; tka-

niva odebírají na všech místech, kde stěny cév jsou dosti tenké a kde krev pomalu se pohybuje (ve vlásečnicích), kyslík z krve, a spalují svůj uhlík na kyselinu uhličitou, kterou opět krev pohlcuje a s sebou odvádí. Tento děj nazýváme dýcháním tkaniv. Krev takto svého kyslíku zbavená a kyselinou uhličitou nasycená vrací se z těla do srdce, neschopna jsouc tělo déle vyživovati; jest nutno, aby se nejen kyseliny uhličité zbavila nýbrž nového též kyslíku nabyla: to stává se v plicích vůbec známým dýcháním krve.

Z krve vyrábí však tělo ještě jiné látky. Jedny jsou nám k užitku při zažívání (sliny, žluč a p.) neb jiných výkonech životních (slze, maz kloubový) — ty zoveme odměsky; jiné pak neposkytují žádných výhod ústrojí tělesnému, odstraňujeme je plícemi, koží a ledvinami (kyselina uhličitá, přebytek vody, pot atd.) — tyto nazýváme výměsky. Oboje pak přirovnati lze k vývozu zahraničnému (export).

Ve stručném přehledu, pomíjejíce podrobností, provedli jsme přirovnání ústrojnosti tělesné ku státu, jenž z milionů malých sice ale velmi čilých pracovníků se skládá. Viděli jsme, jak sestupují pracovníci téhož povolání v pluky, stejnokrojem již vyznačené (tkaniva), i podiviti se musíme nejen dokonalému rozdělení o práci životní, ale ještě skorem více vhodnému umístění každého tkaniva. Jenom touto cestou lze přivesti práci každého jednotlivce k úplné platnosti, jedině takovým zařízením lze dosíci souhlasného spolupůsobení všech jednotlivců ke společnému účelu.

A který jest tento poslední účel? Jest to naše živobytí, život celého státu buněčného. Dříve panovala o příčinách života zvláštní domněnka. Neznajíce původ životních výkonů, podložili přírodozpytci těmto složitým dějům zvláštní sílu životní. Nové výzkumy, zejmena pomocí drobnohledu, roztrhly tajemnou roušku, ve kterou se tato neznámá síla halila. A ejhle, místo hledané síly jedné, objevil se oku udiveného pozorovatele pestrý roj pracujících buněk, jenž přese všechnu mnohotvárnost podoby a práce jako jedno tělo žije, pracuje, roste a cítí.

Otázka židovská.

Píše

František Schwarz.

II.

Vyslovili jsme v stati předešlé náhled, že odloučenost náboženská působila nepříznivě na poměr židovstva k ostatní společnosti; nyní jest nám obírati se podrobným vylíčením těchto účinků, abychom poznajíce z původu nemoc, o jejíž zhojení téměř všichni vzdělaní národové se zasazují, souditi mohli rozumně o lécích, které by ji potřely.

Účinky tyto roztřiďují se ve dvou hlavních směrech, na společenské, hospodářské a politické, v jednom, pokud působily na židovstvo samo, v druhém pokud vzbuzovaly v ostatní společnosti zvláštní názory

o židovstvu a příčinou byly těch opatření, kterýmiž se tato společnost proti němu hradila.

Z dějin židovských i křesťanských jest nade vší pochybnost prokázáno, že učení Kristovo směřovalo na počátku k pouhé opravě věro- a mravouky židovské, že přívrženci i odpůrcové jeho hleděli k němu jako k sektě, v lůně židovstva vedle farizeův, esseův a saduceův a hlavně asi i proti nim nově se tvořící, že tedy vzniklá tím různost ve smýšlení náboženském neměla ještě za následek národní rozštěpení se židovstva. Tomu zřejmě nasvědčuje celý způsob, kterýmž se nové učení šířilo.

„Již před zbořením Jerusalema i po něm," praví Renann ve svém spisu Les Apôtres, „židovstvo, které zdržovalo se posud na východě a v Egyptě, bylo na cestě do zemí západních. Cyrena, Cypr, Malá Asie, některá města v Macedonii, Řecku a Italii měly důležité židovské obce. Židé byli prvním příkladem vlastenectví, kteréž Peršané a Arménové a později do jisté míry nynější Řekové pěstovali, vlastenectví,]ež bylo nanejvýš účinné, ale na půdu se nevázalo, vlastenectví kupců všude roztroušených, jižto měli se za bratry, vlastenectví, kteréž konečně netvořilo velké souvislé státy, ale malé samosprávné obce v lůně jiných států. Pevně k sobě upoutáni založili tito roztroušení židé v městech obce téměř neodvislé, kteréž měly své vlastní úřadníky a rady. V některých městech měli ethnarcha nebo alabarcha, jehož práva byla skoro neobmezená. Obývali městské čtvrti, jimiž vládla obyčejná právomocnost, a jakkoliv ostatní obyvatelé těmito částmi města pohrdali, panovalo v nich přece štěstí. Bylo tam více chudých než bohatých. Židovský nábožnosti věnovaný život vynikal vždycky u velké míře veselou myslí a srdečností. Židé milovali se v tomto malém pro sebe uzavřeném světě, milovali v něm jednu a tutéž minulost; náboženské obřady prochvívaly duševně co nejpříjemněji všední život. Byl to asi život takový, jaký dnes vidíme ve mnohých obcích, které nalézají se ještě ve všech velikých městech tureckých, na příklad v řeckých, armenských a židovských obcích Syrie, život v úzkých společenstvech, v nichž všecko se zná, spolu žije a hašteří se. Otázky náboženské převládaly vždycky v těchto malých republikách nad otázkami politickými, nahražujíce namnoze jejich nedostatek."

Hlasatelé učení Kristova soudíce, že obyvatelstvo těchto Renanem tak příznivě líčených osad, méně prosáklé jsouc sektářstvím, ve vlasti židovské tehdáž tak bujícím, přístupnější bude jejich slovům, obrátili především v tuto stranu svou činnost, a nezmýlili se; byly skutečně veškery ty osady židovské v cizině dle Renana brázdami, které křesťanství mělo zúrodňovati.

Židé mimo vlast žijící vzdor této své uzavřenosti společenské zcela přirozeně měnili svou původní povahu zvláště v těch poměrech náboženských i národních, které pořád ještě ovládaly svatou půdu otcův, zejmena vzdáleni jsouce tuhých sporů náboženských, které tam vládly, vystupovali z obzoru a vlivu té sekty, ku které původně náleželi; uvážímeli pak, že nové učení považováno bylo pořád ještě za víru židovskou a že vznešenou svou mravoukou a prostými svými obřady sbližovalo je s národy, mezi nimiž žili, a usnadňovalo jim veškeru

činnost, snadno poznáme, proč v těchto osadách učení Kristovo tak znamenitě se šířilo.

Ale proti rozvoji tomuto brzy se postavily překážky, které židovství a křesťanství musely nadobro rozloučiti; neboť jakmile křesťanství počalo rozšiřovati půdu svou i mimo židovstvo, musilo zcela přirozeně také svlékati jeden šat po druhém, kterýž zevně zachovával jemu ráz sekty židovské; a tím rozněcoval se znenáhla proti němu odpor i v těch kruzích židovských, které, jinak nakloněni jsouce jeho zásadám, počaly se obávati, že v rostoucích jeho vodách mohlo by židovstvo zcela utonouti.

Odpor tento konečně vzrostl v organisovanou moc, když po vyhnání lidu židovského z Palestiny rozprášeni jsou také náboženští jeho učitelové a národní vůdcové do všech tehdáž známých končin světa, tedy i do osad židovských, v nichž křesťanství již se bylo ujalo, zejmena když tito mužové spatřivše z blízka proměnu, jaká se v učení Kristovu za nedlouhý čas udála, v světoobčanském jeho směru poznali největší nebezpečí pro individualitu židovstva, kterou tím více snažili se zachovati a pěstovati, čím větší byla pohroma, jež lid židovský postihla.

Z toho opět vidíme, že nebyla to stránka náboženská, která první protivy mezi židovstvím a křesťanstvím vzbudila, nýbrž potřeba, vycházející ne tak z národního vědomí židův — neboť to nebylo tehdáž již tak živé, jak ukazují dějiny posledních dnů samostatnosti židovské — jako spíše z tradice o národu vyvoleném, i poznáváme z toho celý další vývoj otázky židovské v člověčenstvu; poznáváme, že chtěloli židovstvo svou individualitu, v této tradici vyslovenou, zachovati, musilo se obrniti mravoukou a ozbrojiti věroukou podobnou, jako nalézáme v talmudu, a musilo podle nového tohoto učení žíti; nemůžeme také o tom pochybovati, že to bude činiti tak dlouho, pokud stanoviska toho se nevzdá, slovem, pokud svou základní tradici nezamění v učení čistě ethické o vyvoleném národu v říši nadsvětové.

Bylo by stejně zajímavo jako poučno, kdy by někdo studovati chtěl talmud z té stránky, která na toto odlučování se lidu židovského od ostatní společnosti ukazuje a původem i účelem svým poučila by nejlépe, v jakých poměrech oasy židovské v jednotlivých zemích mezi různými národy a v rozličných dobách žily a individuální svůj život opatřovaly; nejedna posud temná stránka v životě těchto národů došla by tím náležitého osvětlení a zvrátil by se nejeden předsudek o tom, co bylo z té neb oné strany útokem, k němuž nebylo příčiny, nebo obranou, jižto kázala potřeba. Nám jest se věcí tou zabývati jenom povšechně, a v hlavních rysech ukázati, jak se židovstvo znenáhlým vývojem talmudu měnilo.

Talmud byl klínem zaraženým do kmene, aby dělil je ve dvě půle, židovství a křesťanství, klínem, jejž rabínové novými klíny čím dále tím hlouběji hnali, aby kmen na dobro rozpoltili. Nad thoru a nad proroky musili se v lidu povznesti, aby za rouškou náboženskou celou moc zákonodárnou dostali do svých rukou. „Jerusalem,“ pravili, „byl proto sbořen, poněvadž soudilo se tam přísně dle slov thory a nebral se ohled na slušnost, kterou mírní se přísnost zákona;“ a jinde

zase děli: „Kdy by Israel nebyl hřešil, byly by se jemu daly knihy Mojžíšovy a kniha Josua.“ Prvním výrokem podkopávali důvěru v hlavní základ víry, druhým naznačovali potřebu dalších spisů náboženských, k jejichž sepisování ukázali se ovšem býti velice ochotnými. Patrně, že i zde šlo všecko obvyklou cestou, po níž stav jeden vyhledává nadvlády v národě nad ostatními.

Již tedy vraťme se k společenským účinkům tohoto vývoje. Pokavade rozšiřování víry Kristovy dělo se jenom uvnitř židovstva, různilo se toto v osadách, kde se zdržovalo, od ostatního obyvatelstva jenom plemennou svou zvláštností, jazykem, náboženstvím a tím, že členové jeho zcela přirozeně především k sobě lnuli t. j. ve zvláštních čtvrtích města se osazovali, avšak různost tato nebyla tak mocná, aby byla klidné poměry mezi obyvatelstvem kazila.

Pravili jsme již, že sektářství židovské, ve vlasti velice vyvinuté, v dalekých osadách umdlévalo, a skutečně tam také thora a proroci původní své platnosti opět docházeli. Platil a prováděl se tam zákon Mojžíšův, že cizinci zasluhují rovněž tak slitování jako chudí, vdovy a sirotci, a nic nebylo tomu na závadu, aby židé s nežidy se snoubili. Již tyto dvě okolnosti nasvědčují tomu, že bylali počáteční různost, o níž se zde zmiňujeme, třebas většího dosahu, ostří její bylo by se musilo znenáhla otupiti, až na společenskou snášelivost, od níž k přátelství nebývá daleko; ale obratem, ve vývoji židovstva nastalým, a vytlačením křesťanství z lůna jeho zmařen jest docela tento žádoucí účinek.

Jakž také mohlo býti jinak, když mudrcové talmudu jali se pojednou učiti, že tělo pohanského goje jest za živa nečisté, ale po smrti čisté, a to prý proto, že jeho duše zajde a tělo v prach se opět promění; když o sňatku žida s nežidem mluvili, že žid jest dítě člověka a nemůže se s dobytčem oženiti; když kázali, že jest to padesáté nařízení, které varuje židy, aby se smilovali nad pohany; a když konečně v jiném talmudském traktátu jali se poslední zákaz vykládati takto: „Jest zakázáno smilovati se nad pohany,“ avšak dovoleno jest dávati jim almužny, ošetřovati jejich nemocné a pochovávati jejich mrtvé — „aby byl pokoj.“ Patrně měl první zákaz zlé účinky na společenské poměry židův, i dán jemu výklad takový, že v zásadě nic se na něm nemění, ale prospěch vlastní že káže, aby na oko se jinak jednalo.

To byly velice výdatné prostředky, aby docílilo se úplné odloučení židův od ostatní společnosti, neboť, kde zapírá se i lidskost, aby sklátilo se milosrdenství, tam mizí poslední ohrada, kterou člověk od zvířeny se dělí. Jaký div pak, že útisky takové vzbuzovaly protitlak, že křesťanství jsouc tímto učením v první řadě míněno, počalo v pohanstvu vyhledávati potřebnou protiváhu, že falešní proroci v jednom vzbuzovali falešné proroky v druhém táboře?

Věrouka židovská musila rovněž sloužiti, kde to šlo, k poškození všelikých styků mezi židy a nežidy. Mojžíšovy předpisy o potravinách vyloženy jsou až do takových krajností, že bylo téměř nemožno, aby žid s nežidem u jednoho stolu pojedl a obřady náboženské o šábesu a hojných svátcích tak jsou zostřeny, že byla v těchto dnech, jichž počet tvořil asi čtvrtý díl celého roku, společnost židovská od ostatní

společnosti hermeticky uzavřena; uvážili se pak, že křesťanství touto uzavřeností vedeno bylo k tomu, by místo soboty následovní den za dobu, nábožnému rozjímání a odpočinku věnovanou, sobě zvolilo, viděti z toho, že rabínové velice šťastni byli v odlučovací své snaze, neboť ohražujíce novou věroukou židovstvo, ukazovali křesťanstvu, aby totéž činilo, a tak pod rouškou náboženskou na dobro rozervali veškero společné pokojné žití obou těchto náboženských společenstev.

Velice zajímavý jest spůsob, jakým rabínové oslazují v talmudu věřícím slavení šábesu, i nebude nám proto snad ve zlé vykládáno, když se zde trochu pozastavíme. „Šábes," praví, „jest šedesátý díl věčné blaženosti." Na jiném místě zase: „Bůh dává člověku na počátku šábesu, jakožto nádavek zvláštní duši, avšak na konci šábesu zase mu ji vezme." Aby pobádal chudé, přísně slaviti šábes, vypravuje talmud tuto bajku: „Prostému muži, jehož jmeno bylo Josef, říkalo se obecně ctitel šábesu, poněvadž tento den ve veliké měl úctě a nelitoval peněz, aby jej oslavil. V sousedství muže toho bydlel bohatý pohan, jemuž hádači předpovídali, že celé jeho jmění přijde do rukou ctitele šábesu. Co učinil tento člověk? Koupil sobě za celé své jmění drahokam veliké ceny a zašil jej do turbanu, aby celé své jmění stále nosil u sebe. Jednou šel přes most, vítr vzal mu turban do vody a ztraceno bylo veškero jmění. Druhého dne přišla na trh veliká ryba, kterouž ctitel šábesu pro své hody draze koupil; když ji otevřel, nalezl veliký drahokam a stal se boháčem. Stařec jeden potkav ho pravil mu: šábes jest dobrý dlužník."

Aby bohaté navnadil pro slavení šábesu, vypravuje talmud zase tuto historku: „Císař Antonius obědval jednou o šábesu u svého přítele rabbiho Judy Hanassi, pohostěn byv studenými pokrmy, které jemu velice chutnaly; jindy byl pozván všedního dne k rabbimu, a výtečná teplá jídla, kteráž mu byla podána, méně mu chutnala. Císař ptal se, co učinilo studená jídla tak chutnými? — Do přípravy, odpověděl Juda Hanassi, dáno bylo koření, kteréž jmenuje se šábes a jídlům dodává zvláštní lahodné chutě. — Ukaž mně toho koření, pravil císař, rád bych užíval ho ve své kuchyni. — Koření toho, odvětil rabbi, upotřebiti mohou jenom ti, jimž šábes jest dnem svátečním."

Oba tyto příklady ukazují jasně spůsob, jakým pojednává talmud o věcech náboženských, i cíle, které se v tom skrývají; že pak přísnější jeho pravidla o slavení šábesu měla příčinu více společenskou a politickou než náboženskou, o tom svědčí nestranný a velice učený spisovatel J. D. Michaelis ve svém díle Mosaisches Recht, kde praví, že šábes měl býti dnem odpočinku, a sice ku cti boha, který stvořil nebe a zemi, a také k tomu, aby lidé a zvířata sobě mohli odpočinouti a tělo jejich nepřetržitou prací nesesláblo. Praví zřejmě Mojžíš v II. knize 23, 12 o účelu šábesu, „aby odpočinul vůl tvůj i osel tvůj, a oddechl syn děvky tvé i příchozí," a dotčený spisovatel k tomu dodává, že o všech těch podivných zákonech židovských, jež uvádějí se o šábesu v talmudu a jež evangelisté Kristovi popírají, v zákoně Mojžíšově není ani zmínky.

Ale ještě zajímavější a důležitější ono tvrzení naše přímo potvrzující jest výrok téhož spisovatele, kde opíraje se proti tvrzení tal-

mudistů, že zapovězeno jest šermovati neboli bojovati o šábesu, praví, že u Římanů židé, nevyjímaje ani ty, kteří byli římskými občany, osvobozeni byli od služby vojenské, předstírajíce, že šábes by jim v tom překážel, a odsuzuje pověru talmudských učitelů, vyslovuje se o ní takto: „Když celý národ zbraně nositi a stát hájiti nedovede, nemůže také s ostatními občany býti postaven na roveň a míti stejná práva; bude musiti více platit, aby z váčku nahradil, co činiti nemůže mečem a rukou; nebude také právem moci nabývati pozemkových statků, neboť kdy by se to dělo a on zkoupil větší část země, stával by se stát, kterýž potřebuje občanů, bojujících za oltáře a krby, rok za rokem málomocnější; byl by v zemi trpěn jenom pro své bohatství, a poněvadž sám nemůže se hájiti, musil by býti hájen, ale při tom hledělo by se na něj jako na houbu, která se má vymačkati; a když by se něčím provinil, nebo myslelo se, že se provinil, nebo kdy by omrzele se na něj nebo nejméně na jeho chudé hledělo, vyžene se celý národ nebo chudí jeho, poněvadž stát ničeho neztratí v obyvatelech, kteří ho hájiti nemohou a chudi jsou. Zdaž vede se takto židům čili nic, ví každý. Avšak zákon Mojžíšův nemá viny těchto nepříjemných následkův: an nezapověděl jim, že nemají o šábesu bojovati.“ Tak píše spisovatel knihy, která v druhé polovici předešlého století vyšla a pro své na tehdejší poměry velice svobodomyslné stanovisko několikera vydání se dočkala.

Že také druhá strana se přičinila, aby židovstvo od sebe odpoutala, ano že toto výstřední stanovisko židův, v mravo- a věrouce talmudu vychovaných, jí právě proto přišlo vhod, vše to nemá na naše vývody žádného vlivu, poněvadž ne o to nám jde, kdo jest vinen těmi neblahými poměry, jež otázkou židovskou jmenujeme, nýbrž kde jsou příčiny jejich a jak se vyvinuly. Jisto jest prozatím z toho, co jsme ukázali, že to byl hlavně talmud, kterýž mezi židovstvem a křestanstvem veškeru souvislost náboženskou a společenskou nadobro zmařil ano v tom ohledu namnoze i výbojně sobě počínal.

Neméně škodlivě účinkoval na poli národohospodářském. Od rozkolu společenského vede cesta přímo mezi protivy hospodářské, a rabínové dobře dovedli oceniti obé. Jestliže zdí talmudskou židovstvo oddělili od ostatní společnosti, vštěpovali mu při tom takové zásady hospodářské, kteréž uvedeny v život musili zponenáhla zjednávati jemu nadvládu na všechny strany. Uvnitř života židovského chtěli míti ctnosti a nic než ctnosti, mimo tento život úplnou dávali věřícím volnost. Pro svět židovský platilo na příklad pořekadlo: „Kdo lichvaří, toho jmění mizí a nikdy více nepřibývá,“ a pro svět nežidovský v traktátu Meziově na konec „nejnovějších vysvětlení“ učí se: „dovoluje se šiditi goje a bráti od něho úroky lichvářské.“

Talmudská definice tak zvaného chabrum zní takto: „Cena zboží nemá se hnáti do výšky, když se vidí, že je jiný (žid) chce zakoupiti, také nemá se více osob spolčiti, aby všecko skoupily a druhému (židu) žádného zboží neponechaly.“

Připomenemeli k tomu, že vůči zásadě křesťanské: „miluj bližního svého jako sebe samého“ talmud vyslovuje: „člověk sám sobě jest nejbližší, a že nařizuje, aby všickni Israelité sobě byli rukojmími,

ovšem že v potřebách svých k jinověrcům, tož také o hospodářské uzavřenosti, zakládající se v talmudu, nebude asi více žádné pochybnosti. Avšak vedle toho vštěpoval také talmud židovstvu zásady, kterýmiž by se v činnosti své hospodářské mělo spravovati a jež nám objasňují mnohou věc, o níž byli jsme posud na omylu.

Za heslem, že vše na náladě a nálada na peněžném sáčku závisí, vedl talmud židovstvo k hrabivosti a ukazoval jemu, že ne rolnictvím, ale obchodem jmění svoje rozmnoží. Bylo to také zcela přirozené a na tehdejší poměry i důvtipné. Židé původně již klonili se více k živobytí kočujícímu, a pozdější jejich roztroušenost po světě byla velice vhodným prostředkem na oživení jejich kupeckého ducha. Vždyť ve svém roztroušení a přece zase vzájemném spojení byli tehdáž jedinými prostředníky mezinárodního obchodu, i vidíme je v dějinách prvně objevovati se všude, kde z šedé minulosti vystupuje nám nový díl světa; vidíme je zvláště provozovati obchod otrokářský, jenž mezi národy tehdáž známými kvetl a před nímž ohrazovali rabínové židovstvo v talmudu jenom tím, když učili, že kdo koupí sobě „židovského" otroka, koupí sobě pána — a vidíme je v těch dobách, kdy ozývalo se slovo křesťanské v míru v osadách židovských, ještě chudé, avšak ve Španělích mezi západními Gothy již vládnoucí velikým bohatstvím.

Talmud nemálo urychlil tento pokrok. Pravili jsme již, že židovstvu znechucoval rolnictví, kteréž v dobách biblických bylo téměř výhradním jeho zaměstnáním, i činil to průpovědmi jako jsou: „Není horší živnosti nad rolnictví" — „když vůl oře, pláče, když z pole se vrátí, žere hejlí z brázd" — „sto zlatých uložených do obchodu dává denně maso a víno, do rolnictví uloženo dává špatnou stravu." Měliť rabínové, když průpovědi tyto kladli do talumdu, vedle toho, že obchodem rychleji se vydělává a více se množí jmění než kteroukoliv jinou živností, zajisté také v úmyslu, aby uchylování se židovstva k rolnictví proto zamezili, že obávati se bylo, aby styky jeho s ostatní společností, jakž to v tomto odvětví práce bývá, neutkaly se u větší pospolitost a aby židé přilnouce k půdě, která by je živila, nevystupovali na posled z umělé své uzavřenosti v širý kraj, kde vládne vlastenectví místní a láska k člověčenstvu.

A také vysvětluje se tím známá záhada, proč židé posud rolnickému zaměstnání většinou se vyhybají; vidíme, že má to hlubší základ než ten, jenžto se obyčejně jmenuje, jako by totiž okolnost, že nedávno ještě postrádali u nás židé práva pozemky sobě kupovati a na nich hospodařiti, příčinou byla, proč hospodářství se posud neoddávají.

Talmud praví, že člověk vždycky má míti peníze pohotově a dává židům tuto radu: „Jmění své náleží rozděliti na tři díly: třetinu uložiti v pozemky, za třetinu nakoupiti zboží a jednu třetinu podržeti hotově v rukou." Zdaž tedy toto naučení nezdržuje židovstvo od rolnictví? Aspoň směřuje k tomu, aby první třetina jmění uložila se bezpečně, druhou aby se vedl obchod a třetí aby pohotově byla pro pana Příhodu, jak se říká, neboť talmudisté již na počátku středověku holdovali národohospodářské zásadě, teprvé nyní obecně uznávané, že malý ale častý výdělek lepší jest než větší ale řidčeji se vyskytující,

vštěpujíce v tomto směru na několika místech talmudu naučení kupci židu: „Pokud ještě prach na tvých nohou, prodej zboží své."

Poznáváme zde celou soustavu národohospodářskou, podle níž židovstvo bylo odchováváno, a nelze tedy nám tomu se diviti, že židé brzy se zmocnili téměř všech záležitostí peněžných, když nebylo tu nikoho, kdo by byl s nimi konkurroval; jednak neznalost v státní společnosti v těchto věcech, zvláště pak nevzdělaných národů tehdejšího věku a jednak zášť, kterou křesťanství, obírajíc se ideální svou mravo- a věroukou, provázelo každou znalost poměrů peněžných a mělkost náhledů o braní úroků z výpůjček, které kázalo, usnadňovaly jim velice tyto výsledky; neboť když ze dvou spolu smlouvajících stran jedna má za pravidlo: úroky nesluší bráti, ale platiti a druhá naopak: úroky nesluší platiti, ale bráti, tu netěžko uhodnouti, na kterou stranu se jmění převalí; talmud aspoň vštěpoval židům: „Spíše prodej svou dceru do služby než abys sobě vypůjčil peníze pod úrok; služebných let ubývá, ale úroků stále přibývá" — a aby pohledávky své pojistili, učil je: „od služebníka vezmi třebas otruby místo platby" — kterážto praxe se v židovském obchodu až na naše časy zachovala.

Přicházíme konečně k politickým účinkům talmudu, ježto zjevují se nám z poměrů, které mezi židovstvem a ostatní společností v tehdejším veřejném životě panovaly; avšak dříve, než počneme je zde rozbírati, slušno, abychom vytknuli dobu, do které tyto účinky klademe. Jest to zcela přirozeně doba vývoje a ustálení se mravo- a věrouky talmudské, doba sahající až do konce sedmého století, ve kterémž vyskytují se již veliké přeměny v právních, společenských a politických poměrech společnosti, ano tvoří se základ pro veškeren další rozvoj té části středověku, která po tom následovala.

Nic nelze pochybovati o tom, že tam, kde jednotlivé části společnosti státní od sebe společensky se odlučují a u věcech národohospodářských jako dva nepřátelské tábory proti sobě stojí, těžko lze hledati žádoucí mezi nimi rovnováhu; tam z odloučenosti snadno vznikne zášť, nerovnost a panovačnost jedněch nad druhými. V prvním ohledu vidíme to sami na sobě; ti, kdož chtěli, aby neustálý boj znepokojoval v nejnovější době naší českou vlast, zúmyslně vrhli politickou nerovnost mezi oba zde žijící národy a odloučili je tím od sebe; v druhém potvrzuje nám tuto pravdu dr. W. Roscher, uznaná to autorita v oboru národohospodářském, v Schäfflově Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft r. 1875 v pojednání svém o postavení židův v středověku se stanoviska obecné politiky obchodní; dovozuje totiž historickými doklady co my jsme již zpředu zde projevili, že židé svou roztroušeností po světě stali se prvním činitelem obchodu mezinárodního, a rozšiřuje ji v ten rozum, že následkem toho v celé říši římské drželi obchod ve svých rukou a tím do jisté míry jakousi veřejnou moc sobě zjednali; vysvětluje nepříznivý obrat, kterýž v této říši židovstvu později nastal tím, co dělo se v podobných případech i ve mnohých jiných národech, že totiž na počátku obchod svůj obstarávati dávali cizému vzdělanějšímu národu, ale později, jakmile sami se stali k tomu schopnými, že snažili se i za velikých bojů, aby se tohoto poručnictví zbavili.

A tak skutečně dělo se i s židovstvem v říši římské. Dosáhli tam brzy velikého bohatství, ale s tím i valné nepřízně, jižto odlučovací svou snahou stále rozdmychovali. Jisto jest, že židé těšili se tam vedle platné zásady, že vlastnictví a plnění občanských práv ve státu římském nezávisí na náboženském vyznání, úplné volnosti, ano že zvláště a výslovně dáno jim bylo právo, dle něhož nabývati mohli obecních a státních úřadů. Než se vším tím museli také plniti své povinnosti k státu, a tu nalézáme to čertovo kopýtko, z něhož se veškery pozdější útrapy židovstva jako nerozlučná část jeho národní tradice rodily. Židé snažili se totiž a také toho dosáhli, aby občanské své povinnosti plniti směli jenom potud, pokud by jim náboženství v tom nepřekáželo, a jelikož tehdáž náboženskou moc v židovstvu konali rabínové, lze výmince této rozuměti asi tak, že židé své občanské povinnosti jenom potud plniti chtěli, pokud se to jejich rabínům líbilo.

Měli jsme již příležitost ukázati na to, že z této okolnosti vyplynulo také osvobození židův od povinnosti vojenské, a nelze vedle Justinianského zákonníka o státních právech nic o tom pochybovati, že tohoto osvobození domáhali se židé hlavně také při těch veřejných úřadech, které více mrzutosti než příjemnosti poskytovali, jako na př. úřad kuriala, poněvadž musel městský senát jměním svých členů solidárně ručiti za řádné vymožení pozemkové daně, městu uložené, a musel za opuštěné pozemky, které ničeho nenesly, sám platiti daň, ale neměl práva prodávati majetek svých členův, aby vládnul dostatečnými prostředky, jimiž by povinnosti své mohl plniti. Tím octlo se židovstvo na zvláštním stanovisku, o němž známý německý historik a politik Treitschke v rozhledech o otázce židovské v Preussische Jahrbücher loňského roku uveřejněných praví, že pro svůj vnitřní nerozlučitelný odpor připravilo židovstvu tragický osud národa, kterýž nemá státu; neboť chtělo prý židovstvo vždycky žíti pod ochranou západoevropských zákonů, chtělo těžiti z ruchu západního, ale činilo při tom nároky na přísně odloučený národ.

Jestliže tedy časem z osvobozování se židovstva od služby vojenské stalo se pohrdlivé vylučování a jestliže veřejné moci vidouce, že židé vymykají se jenom z obtížných úřadů, ale úřadů příjemných a čestných se drží, vyloučily je také z těchto, byl sice tento vývoj rovněž tak nespravedlivý jako samovolné vylučování se židův z úřadů, ale zcela přirozený, neboť nerovnost, o niž se židé nejprvé přičinili na svůj prospěch, nemohla se bez porušení náboženských jejich zásad, o kteréž se opírali, obrátiti v rovnost, nýbrž v nerovnost ještě větší, ovšem k jejich veliké újmě.

S tohoto stanoviska posuzovati se také musejí veškera obmezení, která zákonodárce Justinian ve svém díle o židech vyslovil a v nichž nic jiného nelze viděti než proud času, jenž tehdejší státní společnost ovládal. Že pak mezeru, kteráž tvořila se takto mezi židovstvem a ostatní společností, rozšiřovala neustále také okolnost, že křesťanství čím dále tím více v této společnosti vrchu nabývalo, až konečně veškeru vládu nad ní do rukou dostalo, netřeba tuším na tomto místě dovozovati; bude o tom bez toho ještě dostatečně jednáno, až přijdeme do těch dob, kde náboženská myšlenka opanovala celý veřejný život a tedy

také opatření Justinianova, kteráž měla ráz společenský a politický, z této stránky přivedla na stránku náboženskou nad jiné ostřejší.

V době, o níž mluvíme, aspoň ještě náboženský rozdíl byl málo kde příčinou toho, že práva židův počala se zkracovati nebo že proti všemu jim zaručenému právu činily se na ně útoky, a kde snad moment ten v popředí se stavěl, bylo to pouhé zakrývání vlastního účelu takových útisků, jako se to vyskytovalo všude jinde, zejmena i v těch útiscích, které v tehdejší době židé, kde mohli, konali také křesťanům. Vždyť dle vlastního doznání orthodoxního židovského dějepisce Grätze a dra. M. Rosenstocka, židovského autora spisu Germanen und Inden auf dem Boden des Weströmischen Reiches, v minulém roce vyšlého, byli to především tehdejší papežové — zejmena Řehoř Veliký kolem r. 600 — kteříž se tam, kde zášť náboženská proti židům zdvíhati se počínala, přísně ujímali židů, pamětlivi jsouce toho, že z víry Mojžíšovy původ svůj vzala také víra křesťanská a že práva jejich jakožto Římanů ústavou jsou zaručena, a toho jsouce mínění, že spíše získati lze židy křesťanství „přesvědčováním a přemlouváním“ než potlačováním.

Kde na konec vývoje několika staletí, jako zde, u předních představitelů víry a moci křesťanské vzhledem k židovstvu takovéto zásady se objevují, tam přece nelze příčinu toho, že židé postrádali již tehdáž rovného práva ve společnosti lidské, vyhledávati ve stránce náboženské, ale v jiných okolnostech, které jsme zde s dostatek objasnili; pokud pak tyto okolnosti v pozdějším vývoji otázky židovské jiného rázu nabývaly, nebo se zcela změnily a pokud v té neb oné spůsobě převedeny jsou až na naši dobu, o tom v příští stati pojednati míníme.

(Pokračování.)

Česká zpěvohra.

Doba, kterou obsahuje následující rozhled po produkci české na poli dramatického umění hudebního, nezrodila žádného takového díla, které by se uměleckým a národním významem svým družiti mohlo k oněm skvělým činům, jimiž česká zpěvohra během sotva dvou desítiletí od vzniku svého v mohutném vzletu dostoupila umělecké výše, na které stojí ve Smetanově Tajemství. Smetanův jubilejní koncert, koncert Dvořákův ve prospěch národního divadla, akademie českých žurnalistů a p. nasvědčují svými programy tomu, že nejčelnější z českých skladatelů soustřeďovali v době této činnost svou na obor hudby orkestrální; i vytvořili v něm celou řadu děl obsáhlých, pro vývoj hudby české velice důležitých. Mimo to i tím, že ta neb ona v poslední době snad vzniklá nová zpěvohra česká závoditi bude o cenu pro opery k otevření velkého národního divadla vypsanou, vysvětluje se, proč vytknutá doba nezaznamenává nového úspěchu české hudby dramatické; úspěch vybojován v čase tom dílem na poli jiném, dílem snad pošinut do budoucnosti, až vyznamenané práce konkurrenční dojdou veřejného provedení.

Úspěch nový — míníme tu úspěch umělecký, nikoli zevnější, umělý — tedy schází době, o které jest nám zde promluviti, však nescházely pokusy o úspěch takový. Dvě novinky zaletly k nám z ciziny: jedna, povšechným intencím české opery se přiblížiti snažící, původní česká zpěvohra *Zmařená svatba* od Karla Šebora, a druhá, ani zevně ani duchem s českou produkcí nesouvisící, původně vlaská zpěvohra *Noc ve Florencii* (Una notte a Firenze) od Ladislava Zavrtala. Ač látkou i směrem hudby, tedy v podstatě se od sebe liší, shodují se tyto zpěvohry v jedné vlastnosti, aneb lépe řečeno, trpí jednou společnou vadou: že obě hájí stanovisko v dramatické hudbě na prospěch umění již dávno přemožené. Proto nesvědčilo jim ovzduší našeho hudebního života, který zásluhou našich předních skladatelů vymanil se z pout zpátečnictví, proto stihl je stejný osud, že po několika představeních odebraly se na odpočinek, z něhož stručným jednáním tímto nikterak nehodláme je vyrušiti.

Když K. Šebor svými Templáři na Moravě po prvé představil se českému obecenstvu co skladatel dramatický, byl v něm, i přese všecku nehotovost práce a její nesamostatnost v hudebním slohu, poznán velký talent; že skutečně jeho nadání bylo neobyčejné, to dokázal brzy potom skvělým způsobem v Drahomíře a částečně i v Husitské nevěstě. Neúspěch, s kterým se pak potkala nejslabší z Šeborových zpěvoher z doby dřívější, Blanka, zdá se, že skladateli připravil veliké sklamání, neboť rázem zakončil první mnohoslibnou periodu jeho činnosti na poli hudby dramatické. Jakkoli Šebor velice se podával vlivu hudby Meyerbeerovy, následkem čehož dychtění po zevnějším efektu stalo se mu prvním zákonem tvoření — jakkoliv neúplné vzdělání a malá snaha o zdokonalení byly na újmu jeho pracím, přece jeho jará tvůrčí síla a jeho eminentní smysl pro dramatickou působivost dovedly ponejvíce překonati nepříznivé účinky vad, z těchto okolností plynoucích.

Po šest let neobjevila se žádná nová práce z péra Šeborova na českém jevišti, neprávem zapomenuto v době té i na starší jeho plody; však ani mimo jeviště nestál Šebor v nijaké styku s mocně rozprouděným životem hudebním v Čechách; jedinýkrát, tuším, že ve filharmonickém koncertu, dáván úryvek z jeho symfonie, i pamatujeme se, že zarazila nás v něm tehdy nápadná povrchnost koncepce a že i valně postrádali jsme v práci té individuelní ráz. Po dlouholeté přestávce konečně na podzim minulého roku objevila se nová zpěvohra od Šebora *Zmařená svatba* na našem divadle.

Skladatel sám pronesl se ještě před provedením Zmařené svatby o své práci v ten smysl, že snažil se tentokráte po jiné cestě přijíti tam, kde Smetana co dramatický skladatel nyní stojí. Slova ta byla mi ovšem nejasna; jednak věděl jsem, že Šebor, který po tak dlouhý čas stál mimo hudební hnutí v Čechách; nemůže míti tušení o snahách, jimžto Smetana v Hubičce a Tajemství dráhu klestil, jinak měl jsem své pochybnosti ohledně té „jiné cesty." Provedení Zmařené svatby zbavilo mne všech pochybností, ale i všech illusí. Že Šebor ve Zmařené svatbě přiblížiti se hleděl národnímu směru hudby, to ovšem jest oprávněné a chvalitebné; to však podařilo se mu jen tam, kde nápodobením národní písně směr hudby české vůbec postihnouti se dá. Že

těžiště dramatické hudby české leží jinde, že jest hlavním jejím zákonem, aby hudba v rythmu i melodii přirozeným spůsobem vyrůstala ze slova, že tedy správná česká deklamace především činí hudbu českou, toho Šebor tu ještě nepochopil. Však pod tíhou vady, z této okolnosti vyplývající, neklesla u nás dosud žádná zpěvohra, ačli jinak duševní síla učinila ji života schopnou; ale i této životní podmínce vyhověl skladatel Zmařené svatby v míře dosud skromné, aby jeho dílo bylo mohlo vystoupiti s oprávněným nárokem na trvalou existenci. Hlavní vada Zmařené svatby leží v tom, že skladatel postavil se v ní na stanovisko v hudbě dramatické již dávno zastaralé. Sestoupiti v národní zpěvohře až k pouhé směsi písní v duchu prostonárodní písně komponovaných, vzdáti se všech vymožeností dramatické hudby, pro které v zájmech domácího umění u nás již s rozhodným úspěchem bylo bojováno, dramatický proud hudební, případnost hudební charakteristiky, vůbec ideální souvislost hudby se slovem a situací obětovati písničce uchu lahodící, to jest rozhodně pochybené stanovisko, které za pokročilými snahami, jež tak výmluvným spůsobem hájí u nás Smetana, o celé století zůstává pozadu. Operetou nebo vaudevillem mohla by býti Zmařená svatba, ale národní operou, tedy dílem, které staví se v jednu řadu s Hubičkou, Tajemstvím a p., tou Zmařená svatba není, a nebylo dobře, ji jako takovou u nás uvesti a tím vzbuditi přísnost soudu, před kterou zpěvohra obstáti nemohla a které by vůči dílu pod skromnějším titulem vystupujícímu nebylo bývalo potřebí.

Nedá se upříti, že zárodek oné nedramatičnosti, která Zmařené svatbě všeobecně byla vytýkána, leží již v libretu. Text, který podává skladateli jen řadu ostře omezených čísel, jimž téměř výhradně jen formou písně možno se přiblížiti, — který často proud hudební přerývá prosou a do prosy té klade nejdůležitější momenty děje a tedy ponejvíce jen lyrickou stránku svého obsahu ponechává skladateli — text takový klade dramatickému hudebnímu zpracování nepřekonatelné překážky a může vždy jen hře se zpěvy, nikdy ale opeře dle nynějších názorů býti základem. Proto vykazuje celá partitura Zmařené svatby jen jediný recitativ, a v celé ostatní hudební části vedle tanců ani ensemble nevyjímaje, vesměs jen zaokrouhlená čísla ve formě písně neb ronda; volný hudební proud nebo dokonce deklamatorní sloh nemohl v takto založené zpěvohře najíti místa. Skladateli ovšem nezbývalo nežli přispůsobovati se požadavkům textu; že někdy připadalo mu to za těžko, toho důkaz podal na oněch místech, kde osudný vliv mezi hudební čísla vtěsnané prosy na celkový dojem hleděl seslabiti melodramatickým zpracováním.

Ostatně není Zmařená svatba nikoliv prosta dobrých vlastností a přes uvedené již vady objevuje talent skladatelův; lahodný, melodický proud a mnohdy šťastně postižený tón prostonárodní jsou dobrou stránkou hudby ve Zmařené svatbě, která by zajisté nabyla většího významu, kdy by jí neprovázely nepříznivé okolnosti, z nichž první, nedramatičnost totiž, jsme již vytknuli. O druhé zbývá nám ještě několik slov promluviti; jest to povrchnost hudební práce. Tu Šebor skutečně šel svou vlastní cestou, ale ta nevedla ho tam, kam směřují snahy pokročilého hudebního světa, nýbrž nazpět k počátkům těchto

snah, mezi nimiž a dneškem leží celá ta úsilovná práce hudebních výtečníků a všecky veliké výsledky jejich práce. Cesta homofonie, cesta, která vyhýbá se každému styku s mohutným zdrojem moderní harmonie, polyfonie a instrumentace, cesta ta nevede k ideálu české zpěvohry. Česká zpěvohra musí ve všem a povždy státi na výši doby, aby nabyla významu světového, aby závoditi mohla s vynikajícími zjevy ostatních pokročilých národů v hudebním umění dramatickém; a k tomu pracovati jest povinen každý nadaný skladatel český, tedy i Šebor. Kolikráte, sleduje tu konvencionelní práci Zmařené svatby, hledě na hladkou bezvýznamnou tvář tohoto díla, zatoužil jsem po jediné jiskře onoho ohně, který plál ve zpěvohrách začátečníka Šebora! Končím tuto úvahu v pevné důvěře, že již v příštím díle svém Šebor opustí cestu, na které on i my dožili jsme se sklamání. —

Mnoho shovívavějšími nežli k pracím domácím — jichž spravedlivého ale přísného posuzování žádá pokrok národního umění — můžeme býti ke skladbě, která pro nás má tak malý význam jako *Noc ve Florenci* od Ladislava Zavrtala. Když ale při vší možné shovívavosti nuceni jsme u velké části podstatných požadavků zpěvohře této vytýkati vady, tu ovšem vnucuje se otázka: proč zpěvohra tato vůbec uvedena u nás na jeviště? Odpověď jest jednoduchá. Jednak otec skladatelův J. V. Zavrtal, který jest naším krajanem a žákem Pražské konservatoře, má v Praze přátele, kteří ujali se práce mladého skladatele, jednak, a to je u divadelní správy důvod platnější, obdrželo divadlo partituru, klavírní výtahy a hlasy od skladatele zadarmo, a jelikož úprava nestála žádné hmotné oběti, předvedena tedy velmi lacino operní novinka. Když rok před tím dostačil tento důvod na provedení Jarmily od Bradského, proč neměl by dostačiti u Noci ve Florenci? Nechci zde nijak Noc ve Florenci porovnávati s Jarmilou. Bradskému schází vše, čeho opernímu skladateli jest potřebí: hudební nadání, vyšší hudební vzdělání a smysl pro dramatičnost — podle toho vypadá i jeho zpěvohra. Zavrtal není bez talentu, nabyl slušného hudebního vzdělání a jeho zpěvohra, ač práce začátečníkova, není přece prací obmezeného diletanta; ale ani ona nemá hlubší ceny umělecké, náleží ku směru, proti němuž moderní opera, tedy i česká, zájmy dramatické hudby hájí, a má pro nás proto jen ten negativní význam, že časté její provozování nutné by v širším obecenstvu, které bez toho příliš nakloněno jest hudbě lehké a laciné, musilo oslabiti interes pro pokročilé snahy, za něž bojují naši vynikající čeští skladatelé.

L. Zavrtal narodil se ve Vlaších, komponoval svou první operu na vlaský text a napsal hudbu ryze vlaskou, a sice ve slohu, který po novějších snahách Verdiho a Boita a po konečných úspěších Aidy a Mefistofela i v samé Italii se přežil. Ostatně ale není Noc ve Florenci tak zcela jednou z oněch oper bezmírného křiku, jichž nekonečnou řadu zahájil Verdi svým Ernanim; čím rychleji Verdi sám vymaniti se hleděl z pout triviálnosti, ve kterých velký jeho talent hynul, tím rychleji zmocnila se řada oněch vrstevníků, kteří duchem daleko stáli za ním, stanoviska, jež Verdi opouštěl, a tak povstal ve vlaské opeře onen tábor řvavých, jehož vlivu Zavrtal se také zde onde podává. Že zcela se mu neoddal, to bylo by zásluhou, kdy by mimo tento vliv skladatel

jevil samostatnost, zvláštní individualitu; tak ale dělí se Meyerbeer a částečně i Gounod s Verdim o vládu v říši hudebního tvoření Zavrtalova, a koho těší loviti reminiscence, ten nalezne ve zpěvohře Noc ve Florenci mnoho zábavy. Z toho, co jsme zde o směru hudby v opeře Noc ve Florenci podotknuli, rozumí se samo sebou, že snaha po intensivní případnosti hudebního výrazu v Zavrtalově zpěvohře zrovna tak málo našla místa jako snaha po dramatickém proudu v hudbě a těžení ze situace. Aby každá z jednajících osob mohla vykázati se alespoň jednou velkou arií s dlouhou kadencí, aby všade, kde osud několik těchto osob svedl dohromady, vystaveno bylo s velkým nákladem hlasů ensemble, to jediné jest starostí skladatelovou, slova musí se podrobiti, kde pouze melodie despoticky vládne. Pak nesmíme se ovšem také diviti, že na příklad Luisa líčí nám hrůzy děsného snu rovněž tak lahodným a sladkým tónem jako svit ranního slunka, který zaplašil tento sen — jedna arie obemyká celé vypravování, a skladatel nechtěl si zkaziti svou širokou melodii a kulatou trojdílnost formy kontrastem anebo volným dramatickým vypravováním.

Však jednu dobrou vlastnost má Noc ve Florenci: skladatel psal velmi vděčně pro zpěvné hlasy, užívá jich dobře a efektně. Není to sice nežli výhodné využitkování pěveckého materiálu, ale že u nás byl materiál ten výborné jakosti, to pomohlo zpěvohře Zavrtalově z polovice k úspěchu; druhá polovice jest zásluhou obratnosti, s kterou skladatel ve smyslu školy, k níž náleží, zakládá svá finale, a náklonnosti, kterou povždy obecenstvo k lehčí a eklektické hudbě chová. Vše, co jinak ukazuje na slušné hudební nadání skladatelovo, jako: dosti čilý melodický proud, smysl pro rozmanitost rythmickou, a dovedné ovládání orkestru dojde však teprvé tehdy platnosti, až L. Zavrtal odvykne si tvoření dle šablóny a nabude tolik samostatné hudební povahy, že zevnější vliv a příklad nesvede ho k pouhému nápodobování.

Tolik o operních novinkách, které během posledního roku na českém jevišti se vyskytly. Chceme jen několika slovy ještě zmíniti se o dvou dílech českých skladatelů, která během téhož roku dožila se opětného uvedení na jeviště. Míníme tu Smetanova *Dalibora* a Dvořákovu *Vandu.* Dalibor proveden péčí spolku českých žurnalistů po sedmileté přestávce na podzim minulého, Vanda pak k benefici sl. Sittové v novém zpracování na jaře letošního roku.

Hledíme vždy k platným poměrům a ke všem podstatným okolnostem provázejícím dramatické skladby české; proto nahlížíme, že Dalibor nikdy nemohl a nemůže státi se repertoirní operou jako jest Prodaná nevěsta a jako měly by býti Hubička, Dvě vdovy a Tajemství. Libreto Dalibora jest nešťastné a konsekvence z jeho podstatných vad plynoucí vadí příliš Smetanovu dílu. Uvážímeli však, že Dalibor jest první českou vážnou operou, která směrem svým ukazuje do budoucnosti, a vzpomenemeli pokladu hudebních krás, které chová, nemusíme teprv ukazovati k pietě, jíž povinni jsme tvůrci české opery a jež dlouholeté zapomenutí jedné z jeho nejvýtečnějších dramatických prací odsuzuje jakožto bezpráví — velká umělecká cena Dalibora musí budoucně dostatečnou býti pohnutkou k občasnému provozování této zpěvohry; bylo by hříchem, kdy by řada nejkrásnějších myšlenek mi-

strových, jaké chová Dalibor, měla upadnouti v zapomenutí. ***Mimo to má přece české jeviště povinnosti k těm, kdož úsilovnou práci celého žití věnují jeho zájmům a jeho rozkvětu;*** proto žádáme, aby aspoň ve velkém národním divadle těmto povinnostem bylo lépe hověno, aby českým pracím povždy věnována byla vřelá péče.

Nové zpracování, v kterém taktéž po dlouhém čase opět objevila se Dvořákova Vanda na českém jevišti jest vlastně připracováním, jelikož skladatel rozšířil partituru své opery o dvě obsáhlá čísla a sice o velikou ouverturu, která nastoupila na místo dřívější krátké předehry, a o dvojzpěv (Vandy se Slavojem), který položen jest před první sbor v třetím jednání. Dalších podstatných změn jsme nenalezli. Obě uvedená čísla jsou skutečným obohacením partitury a nezapírají v ničem bohatý a typický talent Dvořákův. Ouvertura vyniká především jednotností slohu, původností myšlenek a bohatou pečlivě promyšlenou polyfonií. Forma její jest pravidelná, allegru předeslán jest úvod ve volnějším pohybu, jinak zachována forma sonátová; věta provedení překvapuje v mnohém detailu duchaplnou prací a bohatou vynalézavostí a jest velmi zajímavě instrumentována. Krásné a dojímavé jest též nové duetto v třetím jednání; nám bylo by ještě milejší, kdy by ve formě méně klonilo se ku zastaralým vzorům. Vynechání třetího jednání, které bez hlubšího důvodu zadržuje proud děje, neuškodilo zpěvohře nijak, jelikož libreto nevyniká tak organickou stavbou, aby tohoto generálního škrtu bylo nesneslo, jinak pak získala tím zpěvohra, která trpěla dříve přílišnou délkou. Ještě lépe ovšem posloužilo by se této opeře, kdy by bezmírně se hromadící ensembly se poněkud zredukovaly a kdy by bohatější dialog hromadným efektům držel rovnováhu.

Při této příležitosti musíme se přiznati, že nepochopujeme, proč nejnovější opera Dvořákova Šelma sedlák hned po prvních několika představeních naprosto zmizela z repertoiru, neboť se líbila a chová veliké hudební krásy. Že Dvořák tento osud zapomenutí sdílí s Bendlem a Rozkošným, že vůbec česká opera, vyjma Prodanou nevěstu, jest řídkým hostem na jediném českém jevišti, to přece nemůže nám býti útěchou. A byloli snad placení tantiém skladatelům za provedení příčinou, že jich zpěvohry se nedávaly, dovolujeme sobě připomenouti, že mezi tím, co vyhýbalo se divadlo dobrým a uznamým českým operám, draze zakoupena a nákladně vypravena byla celá řada bezcenných operet, které po dvou neb třech představeních musily býti zahozeny!

Že jako dříve i v uplynulém roku s největším úsilím byla na českém jevišti pěstována opereta, toho netřeba teprv dokládati; o důslednostech tohoto smutného úkazu nechceme se rozepisovati, musiliť bychom bez toho jen opakovati to, co již mnohokráte bylo pověděno; mimo to nechceme tento rozhled učiniti ještě neutěšenějším, nežli bez toho již jest, a proto končíme s vroucím přáním, aby příští rozhled na poli zpěvohry zastal urovnanější umělecké poměry na našem jevišti, abychom v dramatické hudební produkci domácí mohli zaznamenati větší a vydatnější výsledky.

Em. Chvála.

Tři slavnosti slovanské.

Letos na jaře oslavena památka tří pro Slovanstvo významných událostí: v Moskvě, srdci národa ruského, odhalen velkolepý pomník básníka A. Puškina, v Krakově, starobylém sídle králů polských, slavena čtyrstoletá památka úmrtí dějepisce Dlugoše, a ve Vídni, politickém středisku Slovanů rakouských, oslavena důstojně tisíceletá památka zavedení slovanské bohoslužby. Všechny tyto tři slavnosti staly se důležitými manifestacemi slovanské vzdělanosti, a proto zaznamenáváme zde stručně jejich průběh i význam.

Řídíce se pořádkem časovým, jak slavnosti ony po sobě následovaly, přistupujeme nejprvé k slavnosti Krakovské. V květnu měsíci r. 1480 skonal v Krakově první spisovatel dějin polských *Jan Dlugoš* z rodu Věňavských a pohřben byl v prosté hrobce v chrámě sv. Michala na Skalce. Poláci po delší dobu již pomýšleli na to, jak by jednak ostatky Dlugošovy byly označeny důstojným památníkem, jednak aby význam Dlugošův pro dějepisectví polské náležitě byl oceněn. Obírala se myšlenkou tou zejmena i Krakovská akademie věd a zvolila k provedení dávných tužeb polských čtyrstý úmrtní den oslavence. Jest dosud v živé paměti, jak velkolepým spůsobem uctili minulého roku v témž Krakově Poláci padesátiletou spisovatelskou činnost J. I. Kraszewského, i bylo se proto nadíti, že i slavnosti Dlugošovy budou velkolepé. A vskutku splnili Krakované i tentokráte očekávání v ně kladené měrou vrchovatou, a postrádalali snad letošní slavnost oné mladistvé bujarosti, jíž se označovala slavnost Kraszewského, vynikla za to vpravdě akademickou vážností, k níž přispěla i ta okolnost, že se slavností Dugošovou spojen též první sjezd historiků polských.

Již v předvečer vlastních slavností dne 17. května rozproudil se v tichém sic Krakově živý ruch; město se zdobilo a vítáni cizí hosté ke slavnostem se sjíždějící. Přibyl miláček polské mládeže Kraszewski, Vratislavský slavista Nehring, polští akademikové z Varšavy, ze Lvova, odkudž přibyl i zástupce protektora akademie arciknížete Karla Ludvíka místodržitel Potocki, z Čech přijel prof. V. Tomek, z Německa dějepisci Roeppel a Caro. Slavnost sama zahájena dne 18. května výročním veřejným sezením akademie Krakovské ve velkém sále Sukienic, kdež místodržitel Potocki uvítal jmenem protektora shromáždění, předseda akademie dr. Majer přednesl výroční zprávu, načež se ujal slova dr. Roeppel, zástupce slezské historické společnosti ve Vratislavi a spolu člen akadamie, aby pozdravil shromáždění jmenem učenců německých. „Kdy různé zájmy lidi odlučují, spojuje věda národy, neboť má jeden všude cíl: bádati a hlásati pravdu,“ těmi slovy započal svůj pozdrav; a skončiv přáním, aby na pole vědecké práce nebyl dovolen přístup sporům národním, odměněn byl nadšeným potleskem. Hlavním předmětem sezení akademie byla však přednáška sekretáře dr. Szujského o stanovisku Dlugoše v evropském dějepisectví, v níž probral kriticky spisovatelskou činnost Dlugošovu a srovnávál práce jeho s pracemi jiných současných historiků.

Jádrem slavnosti Krakovské bylo přenešení ostatků Dlugošových z chrámu sv. Michala na Skalce do nové hrobky nedaleko téhož chrámu v převorství Paulínův, což se stalo dne 19. května. Na návrh prof. Łepkowského, konservátora Krakovského a obnovitele tamních hrobů králův polských na Wawelu zřízeno nákladem zemským na Skalce „mausoleum zasloužilých mužův,“ jež nedávno teprvé dohotoveno, a toto mausoleum stalo se nyní novým důstojným hrobem Dlugošovým, jímž se tam započíná řada oněch mužův zasloužilých. Za přítomnosti nejvyšších hodnostářů zemských, církevních a zástupu učenců a spisovatelů vyzvednuty nejprvé ostatky Dlugošovy z původního hrobu, popsány všechny zbylé kosti, uloženy do nové olověné rakve, sepsán a podepsán o celém tom aktě obšírný protokol, načež odslouženy obřady církevní a rakev přenesena v slavném průvodě do nové hrobky. I při té příležitosti pronešeno několik řečí a zejmena kan. Polkowski líčil význam slavnosti i zásluhy Dlugošovy o církev a národ. Hrobka na Wawelu označena umělým památníkem a na něm umístěn latinský nápis, vypisující podrobně hlavní zásluhy zvěčnělého.

Téhož dne zahájen v sále Sukienic první sjezd dějepisců polských, svolaný u příležitosti slavnosti Dlugošovy. Když byl purkmistr Krakovský dr. Zyblikiewicz shromážděné učence uvítal jmenem města Krakova, zahájil sjezd prof. Szujski, vítaje nejprvé cizí učence Němce, po nich krví spřízněného zástupce národa českého prof. Tomka a konečně učence polské, načež poděkoval všem, kdož se o sjezd tento přičinili. Mezi spisy zaslanými k sjezdu předčítá též dopis prof. Emlera z Prahy. Na to se sjezd ustavil i zvolil za předsedu Poláka prof. Małeckého a za čestné předsedy prof. Tomka a Roeppla, za předsedy odboru archeologického Kraszewského a Dzieduszyckého, pro odbor histrorický Kalińka a Jarochowského. Porady odborů konaly se pak následující dva dni, načež večer dne 21. května kongres a spolu slavnost Dlugošova společnou schůzí všech účastníků zakončeny. Z přednášek o sjezdu pronešených a z různých themat, o nichž debatováno, uvádíme rozpravu prof. Smolky o monarchismu v prvních stoletích historie polské; prof. Liského o potřebě vydávání sborníku Monumenta Poloniae historica; prof. Bobrzyńského o potřebě vydání zápisů soudních; prof. Łuszczkiewicze o zvláštní soustavě polských chrámů a jiné. Kanovník Polkowski sestavil za příčinou slavnosti Dlugošovy zvláštní výstavu památek po Dlugošovi, v níž umístěny různé jeho rukopisy, veškery spisy buď rukopisné neb vydané tiskem, počínajíc životem sv. Stanislava (tišt. r. 1511) až do plného vydání kroniky Dlugošovy, jíž vyšlo nákladem hraběte Przeździeckého dosud 13 dílů; dále různé recense, kritiky a biografie Dlugošovy, jeho podobizny a pod.

Pro úplnost dodáváme ještě, že večer v den přenešení ostatků Dlugošových provedeno slavnostní divadelní představení, při němž hráno příležitostné dílo Szujského Dlugosz i Kallimach, a druhý den sjezdu (20. května) že oslaven banketem v sále Sukienic, jehož se účastnilo přes 200 osob a při němž pronešeno více příležitostných, namnoze velevýznamných řečí, z nichž uvádíme zvláště přípitek předsedy akademie dr. Majera, platící vědeckým snahám národa českého a končící přáním, aby se snahám těm dostalo co nejdříve důstojného útulku

v české universitě. Na přání to poděkoval přítomný prof. Tomek a připil vědecké vzájemnosti českopolské.

Na konec stůjte zde některá data ze života Dlugošova. Narodil se r. 1415 ve vsi Niedzielské v Mal. Polsku, nalezl záhy příznivce v osobě biskupa Krakovského Zbihněva Olešnického, od něhož vysvěcen v 25. roce na kněžství, načež vřaděn v počet kanovníků Krakovských. Maje z přízně biskupovy hojné důchody, podporoval pak štědře účiliště, chrámy i kláštery. Vynikaje důvtipem i znalostí politických událostí své vlasti nade všechny současníky své, byl záhy vyhlednut pro služby diplomatické. Již r. 1449 vyslán po smrti Vladislava Jagelovce, krále polského a uherského, do Uher, aby ve jmenu polského krále Kazimíra usmířil Jana Huňada s Jiskrou z Brandejsa. Dobře na první této své cestě diplomatické pořídiv, byl pak častěji k podobným službám pověřován a nejednou vyslán i do zemí českých s poselstvím ke králi Jiřímu z Poděbrad. Tak na př. r. 1460 sjednal v Bytomi ve Slezsku s posly krále Jiřího pokoj mezi dvorem českým a polským. Upadl sice brzy na to v nemilost a musil odejíti do vyhnanství, ale po třech letech povolán od krále nazpět a již r. 1467 vyslán opětně ke králi Jiřímu do Prahy, aby ho měl ke smíru se stolicí papežskou. Než tentokráte nepochodil valně. Jsa rozhodným nepřítelem husitů, pohlížel i na kališníka krále Jiřího příliš s vysoka, a takž nelze se diviti, že ho ke smíru s papežem nepřemluvil. Když byl po smrti Jiřího Vladislav Jagelonský, Dlugošův to vychovanec, zvolen za krále českého, opět přibyl Dlugoš do Prahy a zůstal zde až do korunovace nového krále; později vyjednával v Nise mezi Vladislavem českým a Matiášem uherským jako posel královský a jindy ještě přijížděl v záležitostech diplomatických do Slezska. Ještě r. 1478 vyslán za týmž účelem do Uher a do Prus, kdež předešel hrozící válku s německým řádem. Krátce před smrtí zvolen byl za arcibiskupa Lvovského, nepřijav již dříve před tím nabízeného mu acibiskupství Pražského. Avšak v nový úřad svůj se více neuvázal. Zemřelť krátce na to r. 1480. Nejdůležitější památkou po Dlugošovi jest *kronika polská* sepsaná jazykem latinským, sahající od dob nejstarších až do roku úmrtí spisovatelova, v kterémžto roce také dopsána. Dlugoš rozdělil celou kroniku svoji na 12 dílů. Prvních devět knih, obsahujících dobu předkřesťanskou a starší dějiny polské až do r. 1386 jsou ceny menší, poněvadž jsou psány buď nekriticky, aneb zprávy z různých letopisců čerpané nesprávně v nich jsou pomíchány. Avšak poslední tři knihy kroniky, v nichž vypisoval Dlugoš děje současné buď podle rozsáhlých zkušeností svých aneb čerpal pro ně zprávy z archivů a jiných, nyní již ztracených pramenů, jsou veledůležitým spisem nejen pro dějiny polské, nýbrž i pro sousední říši uherskou a zvláště pro Čechy. Ač byl rozhodným nepřítelem husitstva, nejeví se v úsudcích svých o Češích nikdy zaslepeným straníkem papežství, nýbrž vypisuje přísně a nestranně, třebas i na hanu kněžstva různé události, tehdáž sběhlé. Bylť proto Dlugoš důležitým pramenem i Palackému při sepisování dějin husitských a doby Jiřího Poděbrada a bude i nadále nevyhnutelným pro každého, kdož se bude obírati dějinami století XV. Úplné vydání kroniky Dlugošovy právě se dotiskuje nákladem hr. Przeździeckého. Vedle kroniky sepsal Dlugoš

ještě celou řadu různých životopisů svatých polských, biskupů a arcibiskupů, chronografii polskou, dějiny šlechty polské i pruské a j. —

O měsíc později rozvlnil se ruch slavnostní po bělokamenné matičce Moskvě. I zde oslavována památka vynikajícího spisovatele slovanského, činného sic také na poli dějepiseckém, především však vyniklého na ruském Parnase: odhalen pomník největšímu dosud básníku ruskému, Alexandru Sergějiči *Puškinu*. Myšlenka, postaviti Puškinu důstojný pomník, vznikla již r. 1860 ve středu chovanců Carskoselského lycea, kdež se vzdělával svého času i Puškin. Pomník měl býti postaven v Carském Sele, a sebrána za tím účelem dosti značná částka peněz. Avšak když se r. 1870 záležitosti té ujal zvláštní komitét, ustanoveno se na tom, aby pomník byl postaven v místě všemu národu přístupnějším, a za místo takové zvolena Moskva, jíž dána přednost před Petrohradem nejen z té příčiny, že je přirozeným střediskem národa ruského, nýbrž i proto, že s Moskvou sloučen život Puškinův mnohými svazky významnými. Narodilť se Puškin v Moskvě r. 1799 dne 27. května st. sl., zde strávil své mládí až do 12. roku, v Moskvě seznámil se s národním životem i jazykem ruským a sblížil se s národem samým, od něhož jej vzdalovalo francouzské vychování, jehož se mu podle mravů tehdejších dostalo v domě otcovském; v předměstských dědinách Moskevských přilnul Puškin s láskou k selským zpěvům, chorovodům a plesům, a v Moskvě konečně seznámil se po prvé s literáty ruskými Karamzinem, Turgeněvem a Žukovským, neodloučitelnými potom jeho přáteli. A opět to byla Moskva, kdež po sedmiletém internování při nastolení caře Mikuláše od panovníka samého byl přijat na milost a nabyl ztracených práv občanských; a v Moskvě konečně setkal se s onou ženou, s níž potom ruku v ruce vstoupil na novou dráhu života, vedoucí ho v nepoznaný dotud svět ideí, a pro niž r. 1837 skonal, byv poraněn v souboji. Sám car Alexander schválil úmysl komitétu, postaviti Puškinův pomník v Moskvě, klada na to váhu, že Moskva je rodištěm básníkovým a tam že pomník jeho nabude úplně národního významu.

Prvé dva konkursy na podání návrhu Puškinova pomníku nevedly k cíli. Sešlo se sice r. 1873 patnáct, v r. 1874 devatenáct modelů, žádný však neuznán za dosti důstojný velkého pěvce. Konečně vyzváni ruští sochaři Opekušin a Zabělja, aby sami vypracovali návrhy pomníku, a z těchto uznán model Opekušina za úplně vyhovující, an spojuje s prostotou, nenuceností a klidem postavy věrnou podobu se zevnějškem Puškinovým; — pomník představuje stojící sochu Puškina s odkrytou hlavou poněkud jako v myšlenkách nakloněnou a s pravicí vloženou za ňadra, socha pak stojí na štíhlém, prostém podstavci. — Opekušinu svěřeno tedy provedení hlavního modelu v sádře, a dle toho ulita v Petrohradě ve slévárně Kogunově socha Puškinova z bronzu, kdežto práce architektonické svěřeny Moskevskému architektu Bogomolovu.*)

*) Sbírky na pomník Puškinův vynesly celkem 106.575 rublů, veškeren náklad na zřízení pomníku obnášel 87.510 rublů, tak že zbylo komitétu ještě 19.065 rublů, jichž se užije také na oslavení památky Puškinovy. Z hlavních položek výloh jmenujeme: ceny při obou konkursech 5500 r., honorář Opekušinu za model sochy 20.000 r., honorář architektovi 5500 r., práce litecké 15.745 r., za spotřebované hmoty 40.000 r. a j.

Pro postavení pomníku zvoleno prostranství před Strastným monastýrem na konci Tverské třídy.

Letos, když všechny přípravné práce byly dokončeny, mohlo býti posléze přikročeno k odhalení pomníku, i zvolen k tomu výroční den narození Puškinova (8. června). Nenadálé úmrtí carové Marie bylo však příčinou, že slavnost musila býti odložena, až vyprší dnové hlubokého smutku, a pomník odhalen proto až dne 18. června. Přes to však, že slavnost dvakrát odložena a tím zrazeni od cesty do Moskvy mnozí cizí hosté, kteří byli dříve příjezd svůj oznámili, nabyla přece rázu velkolepého a stala se slavností všeslovanskou.

V den před odhalením pomníku sešel se na radnici Moskevské komitét pro zřízení pomníku k slavnostní schůzi, aby přijal deputace různých spolků a korporací, vyslané ke slavnosti Puškinově. Na křesle předsednickém zasedl sám princ Petr Georgievič Oldenburský jako zástupce carské rodiny, mezi četnými hostmi z nejpřednějších rodů Moskevských i cizích byli přítomny též všechny čtyry děti Puškinovy, totiž synové Alexander Alexandrovič, velitel Narvského husarského pluku, a Grigorij Alexandrovič, statkář z Pskovské gubernie; pak dcery Marie Hartungová a Natalie hraběnka Merenbergová. Když bylo sezení zahájeno, předstupovaly z vedlejšího sálu deputace šlechty, měst ruských, universit a spolků učených, literárních i dobročinných, skládajíce v ruce komitétu buď adresy aneb sdělujíce, jakým způsobem hodlá ta či ona korporace slaviti příště památku Puškinovu. Město Petrohrad založilo za tím účelem dvě národní školy jmena Puškinova, čtyři nadace, nazvalo pokračování Něvského prospektu Puškinovou ulicí a zasadilo pamětní desku na dům, kde Puškin zemřel. Na konec schůze čteny telegrafické pozdravy, zaslané ze zemí slovanských přímo komitétu, z nichž s velikou pochvalou přijat zejmena telegram „Tatranských Slováků."

Pomník sám odhalen, jak praveno, dne 18. června. Slavnost započala panichidou v chrámě Strastného monastýra, jíž sloužil metropolita Moskevský Makarij za assistence několika biskupů a vysokých hodnostářů církevních a za přítomnosti prince Oldenburského, guvernéra kn. Dolgorukova, ministra Saburova a mnohých vzácných hostí. Když pak vyšel slavnostní průvod na bohatě vyzdobené náměstí k zastřenému pomníku, jenž byl obklopen nesčetnými davy lidu, promluvil nejprvé člen výboru Kornilov slavnostní řeč, načež sňata rouška s pomníku á hromové urá! burácející z tisíců hrdel, pozdravilo mistrné dílo sochaře Opekušina. Pak odevzdán pomník v ochranu města Moskvy, deputace skládaly věnce kolem pomníku a za hlaholu zvonů a zpěvů národních odcházely k slavnostní schůzi Moskevské university. Zde vyhlášeni nejprvé akademik a člen výboru Puškinova Jakub K. Grot, P. V. Anněnkov, životopisec Puškinův, a Ivan S. Turgeněv za čestné doktory Moskevské university, načež vylíčil rektor význam spisovatelské činnosti Puškinovy. Druhým řečníkem byl Ključevski, jenž probíral nejpřednější báseň oslavencovo, Evgenija Onégina, po něm pak mluvil prof. Storoženko o vlivu cizích spisovatelů na Puškina. Před ukončením této slavnostní schůze sdělil rektor, že též universita obdržela velký počet telegrafických pozdravů, z nichž přečetl za všeobecné po-

chvaly pouze telegram Pražské Umělecké Besedy, kterýž zněl v tato slova: „V den, kdy umění ruské za pomoci všeho národa ruského zdvíhá důstojný pomník pěvci slovanskému, jehož život ukrátila předčasně svatokrádežná ruka západu, klaní se spolek umělců a spisovatelů českých Umělecká Beseda v Praze památce nesmrtelného Puškina a přeje, aby geniem jeho ozářen ožil poznovu národní duch v uměleckém tvoření všeho Slovanstva. Sláva památce Puškina, sláva národu ruskému, jenž oslavuje veliké syny své.“

Slavnost zakončena téhož dne banketem, jejž pořádala Moskva na počest rodiny Puškinovy a hostí, slavnosti se účastnících. Z četných zde pronešených přípitků jmenujeme zejmena řeč prof. L. Legera, jenž zavítal ke slavnosti Puškinově z Paříže, a přípitek, pronešený jmenem města Moskvy I. S. Aksakovem, z něhož vyjímáme následující místo: „Jako mladým dnem ozářena byla Rus poesií Puškina a národnost naše nalezla určitý tvar svůj aspoň v oblasti umění. Skutečnost vyššího nadání národního našeho ducha tím spečetěna. Dnešní slavnost — toť vítězosláva národního genia básnického, jenž v osobě Puškina přerval po prvé svá pouta a vznesl se svobodným letem do výše. Dnešní slavnost — toť blahozvěstování našeho dospívajícího národního uvědomění. Puškin, toť národnost i osvěta; Puškin, toť záruka žádoucího smíru minulosti s přítomností, toť článek v řetěze, spojující organicky, třebas dosud jen v oblasti poesie, dvě periody naší historie.“ Vůbec pak slaven Puškin ve všech řečích jako tvůrce národního básnictví ruského.

Nejistota, kdy pomník Puškinův bude odhalen, zavinila sice, že návštěva hostí ze zemí slovanských byla při slavnosti velmi slabá, nicméně slavilo celé Slovavstvo památku Puškinovu, jakož patrno z nesčetných pozdravů, zaslaných do Moskvy ze všech zemí slovanských. Pro ruskou literaturu má však slavnost tato také význam praktický. Bylo sice již v letech minulých sebráno hojně materiálu o životě a literární činnosti Puškinově, a zejmena P. V. Anněnkov sestavil ve svých *Materijalech dlja biografii Puškina* hojnost zpráv týkajících se prvního básníka ruského. Dni slavnostní však zavdaly podnět k všestrannému sbírání všech památek a upomínek na Puškina, a časopisy během několika neděl sebraly takové množství různých podrobností z jeho života, že nyní na základě těchto zpráv může býti životopis jeho sepsán do nejmenších podrobností. Životopisných zpráv o Puškinovi tuto podávati nemíníme; jsouť aspoň v hlavních rysech i u nás již dosti známy.

Třetí slavnost, o níž se zde zmíniti chceme, nevyrovnala se ovšem velkolepostí oběma slavnostem předešlým, nicméně jest i ona pro hluboký svůj význam hodna povšimnutí. Roku 880 dovolil papež Jan VIII. na žádost biskupa moravského sv. Methodia, aby se při bohoslužbách v zemích slovanských užívalo vedle dříve již obvyklých jazyků hebrejského, řeckého a latinského též jazyka *slovanského*. Bohoslužby slovanské neudržely se ve vlasti naší pro nepřízeň sousedních kněží německých sice dlouho, avšak v zemích jihoslovanských, zejmena na březích moře Adriatického přečkaly všechny bouře časové a zachovaly se v obvodu patriarchátu Voglejského, biskupství Seňského,

arcibiskupství Zaderského, biskupství Krckého, Splětského, Šibenického a Kotorského v některých farách v Istrii, v chorvátském Přímoří, Vojenské Hranici, v Dalmacii a na ostrovech Adriatického moře až po dnes, a nedávno se vyskytla zpráva, že sám papež Lev XIII. hodlá pro bohuslužbu slovanskou v oněch krajích opatřiti zas nové bohoslužebné knihy, tištěné písmem hlaholským. V kruzích slovanského studentstva ve Vídni vznikla proto myšlenka, aby tisíceletá památka zavedení slovanských bohuslužeb v církvi římské, připadající na letošní rok, byla důstojným spůsobem oslavena jak ve Vídni, tak i v krajinách jihoslovanských. Myšlenka ta stala se skutkem, a takž byla Vídeň dne 27. června svědkyní slavnosti věru všeslovanské, neboť veškera slovanská mládež akademická, zapomenuvši stále se opakujících sporů národnostních, přispěla hřivnou svou k oslavení události pro Slovanstvo tak významné. I zde zahájena slavnost bohoslužbou; sloužilť ve chrámě františkánském hlaholský kněz Ivan Matěran velkou slovanskou mši, při níž zpívány staroslovanské rituální zpěvy od pěveckého sboru studentského. Večer pak shromáždili se zástupcové všech slovanských národností, meškající ve Vídni, v prostranných místnostech zahradnické společnosti, i přednášeny zde vhodné řeči a pozdravy ve všech jazycích slovanských, střídajíce se s pěním národních písní slovanských. I četné přípitky pronešeny, jichž cílem všech bylo sjednocení se Slovanů, zejmena ve Vídni, kdež svorného vystupování jest více potřebí než kdekoli jinde, a přece se právě zde různí zástupcové Slovanstva na svornosti nejvíce prohřešovali. Zavíráme svou zprávu nadějí, vyslovenou i na slavnosti Vídeňské, že bratrský svazek všech jednot slovanských ve Vídni, o slavnosti tisícileté památky zavedení slovanské bohoslužby tak šťastně uzavřený, nerozpoutá se více a bude i na dále mocným činitelem při hájení práv kmene slovanského v Rakousku.

Jaromír Hrubý.

Nové písemnictví.

Básně.

(Pokračování.) Retrospektivní část básně Čerkes přechází ihned v živý proud děje. V takovém spojování a proplétání příběhův minulých s přítomnými, upomínek s novými skutky, básnické umění Čechovo jeví se ve zvláštním svém lesku. Docilujeť tím spůsobem takové shrnutosti a plastičnosti děje, jíž by nebylo lze dosíci, kdy by vše jaksi pragmaticky mělo probíhati před zrakem naším.

I literární umění pracuje s *perspektivou*, jen že dle jiných pravidel a za jiným účelem než umění výtvarné. Malíř chce diváku zjednati pohled do hloubky a *dálky*; básník přisunuje čtenáři vše na povrch a do *blízka*.

Nesprávné poznání a porozumění tohoto rozdílu v technice dvou k sobě nejbližších druhův uměleckého tvoření spůsobuje při některých básnických plodech nemalé vady. Lyrická ano i lyricko-epická skladba

dobře snese třeba i značnější zabíhání do dálky, jakési pohodlné a bezstarostné rozplývání se v minulosti, ať tím časem přítomnost vypadá a hodí se k tomu jakkoliv; ale epika musí šetřiti téhož pravidla, jímž se řídí drama; upomínky nesmějí nás vésti zpět, nýbrž *vpřed.* Kde básník tohoto tajemství svého umění buď není sobě vědom, aneb kde vědomě jedná proti němu, marně plýtvá všemi ostatními krasami slovesnými, nedocílí pravého uměleckého účinku svou skladbou, podává sice velmi krásné jednotlivosti, podrobnosti, části, ale nikoliv jednotný, organický *celek.*

Nalézámeť v epických básních často velmi pěkná, zdařilá ano uchvacující místa vypravující o příbězích předchozích, ale buď schází jim pravá míra k celku, nebo nejsou pevně vkloubeny do vlastního předmětu básně, rozbíhajíce se jaksi samostatně a vábíce čtenáře daleko zpět aneb stranou od hlavního děje přítomnosti. Básník někdy sám jako by nemohl odolati pokušení, jemuž milerád botanik se podává, když opustiv přímou hlavní cestu v hlubokém hvozdě proplétá se houštinami v levo v pravo, sleduje křivolaký běh potůčka, těká příč na příč od skaliska ke skalisku, aby neminul ani jediné květiny, která tu vyrostla. Básník na své pouti rozlehlou nekonečnou říší krásna nesmí chtít sebrati *najednou všechno;* jeho dílo nesmí býti *směs*, nýbrz *celek*, on musí umět zachovávati ekonomii, v níž spočívá půvab, na níž zakládá se dokonalost jeho uměleckého výtvoru.

V té stránce Svatopluku Čechovi není lze činiti ani nejmenší výčitky. Pro jeho umění takového úskalí není ani tam, kde jako v Čerkesu právě polova celé skladby jsou upomínky. V nejvhodnějším okamžení minulost přesmykne se do přítomnosti a splyne s ní v jediný tok, v němž ihned úplně mizí rozličná barva času.

Mladý kozák končí vypravování o své ztracené milence . . .

— — — — — — — — —
— — — Křížem lesy
projeli jsme v šírém okolí,
přes balvany, vývrať, přes útesy
drápali se v sněžné vrcholy,
drahé jmeno volali jsme stráním —
ohlas nám je vracel temným lkáním.
V němých úvalech den zaplál mnohý —
neozářil stopu drahé nohy.
Zda ten něžný půvab vlků zuby
rozsápaly bílé, špičaté,
nebli medvěd, záletník ten hrubý,
v náruči jej zdrtil huňaté,
v jezeřeli horském sladce dřímc —
nikdy, nikdy snad se nedovíme.

A co dále? Zajdi v českou ves;
uvidíš tam chatu bídnou, pustou.
Stěny, štít i střechu mříží hustou
oplétá jí révy, chmelu směs,
ba, až do jizby se oknem dere.
A tam v hloubi zelenavě šeré,
jížto pavouk rozpřádá své sítě,
hlava sporým stříbrem věnčená,
nehnutostí mrtvou zarazí tě.
Vzhledneli, duch z mohyly to hledí;
promluvíšli, neždej odpovědi. — —
Má pak duše s žalostí je spjata,
netěší mne druhů žert ni smích;
réva družná od prsou mi vzata
a červ upomínky hlodá v nich!“

Tu nadešla nejvhodnější chvíle, aby vypravování vpadlo v živý děj. Slunce už zašlo a růžová jeho záře už vystřídala se s bledšími a temnějšími odstíny svými kolem po všech úbočích. V hloubi úvalův byla už čirá tma. Tu za skalním balvanem ve směsi listů zablesklo se, rána houkla v lesy, koně vojákův se vzpjali a kolem samé hlavy junákovy zafičela kule. Kozáci skočili s koňův, tasili šavle, vrhli se v houšť, odkud rána vyšla, a za krátkou chvíli ve tmách kozák starší

už klečí na prsou své kořisti. Spěšně rozkřesává světlo a poznává pod sebou — Čerkesa, nepřítele svého *národního*, v němž mladší kozák za nějakou chvíli poznal i svého šťastnějšího soka, nepřítele *osobního*. Raněný a zajatý Čerkes vypravuje Rusům, kterak sám jediný zůstal v těchto horách, aby vykonával pomstu na jejich i cizí krvi za utrpení svého kmene.

— — — — — — — — —
— — — — Neobměrnou
prostorou, kde v bezdna, do oblak
les jen stoupal, — ba, kam orla zrak
sahal bystrého, jenž tečkou černou
pod modrými kroužil pod výsostmi —
sám jsem zůstal s pradědů svých kostmi.

Drahný čas jsem takto sám a sám
těkal po horách. Tam u studánek
zarostlých, kde závoj dívčinám
nezdvíhal už rozpustilý vánek,
na stezkách, jež zanikaly travou,
na hrobech, jichž turban dřevěný
svlačec ověsil svých zvonků slávou,
v aúlech, jež polosbořeny
dřímaly sen mrtvý v lesa stínu
v zeleném rubáši chmele, révy,
na ploských kde střechách místo děvy,
tlukoucí na pestrou tamburinu,
těkavý jen motýl poletoval,
rozstíraje křídel azur, nach —
přísahu jsem svatou opětoval
a nůž brousil o zapadlý práh.

Následuje velezdařilé, živé a malebné vylíčení národní pomsty, již Čerkes v rodném kraji svém provozoval na každém, kdokoliv mu přišel na blízko.

Sjížděli se hosté v lůno skal —
důstojně jsem ďaury uvítal!
Zaskřípala kdesi od lesa
arby nemotorná kolesa.
Řeci dva si hoví v jejím dně,
posunují líně, bezpečně
třásní pestrou ovinuté fesy
a jak supi vyzírají v lesy
němé, mrtvé. Dvě to první káně
spustily se na kraj zemřelý —
jeden z nich se nahodil mi k ráně
a druh klesl břitkou ocelí.

Koní klus mne v jinou zvábil stranu.
Hle, tam Armén v čapce baňaté
z jemně vlnivého astrachanu,
v čaše temné, stříbrem sepjaté,
jejíž dlouhé, černé rukávy
od loktů mu visí po třemeny,
volně jede vedle krásné ženy,
laškuje s ní, družně rozpráví.
Nevěstu si k Nov'rossijsku vede.
Věru, krásná jest! Hle, v nyvě bledé
lásky kouzlem ovanuté tváře
jak se blýská očí velikých
dlouhou řasou přitlumená záře!

A co perlí, tretek všelikých
zavěšeno v zlaté čelence
kolebá se! Jako mlha bílá
tenký, řasný závoj obestýlá
havraní jí vlasů prstence.
Jak se vábně na sedélku houpá
a jak ve třemenech s obou stran
okazují roucha světlá, skoupá,
svůdně kradmo růžný safián,
útlých nožek vyzdobené skrýše
jako trepky z trpasličí říše!
Nespasil ji půvab přeskvělý,
šťastné lásky sladké cukrování:
oddal jsem je pod lesknatou strání
zkrvácenou šavle ocelí,
v jezeře pak horském rozespalá
vlna lůžko svatební jim stlala.

Oj, což uvrhl jsem ztuhlých těl
v pusté sluje! Marně Hebrej starý
třesavou mi rukou nabízel
z tlumoků svých nejvzácnější dary:
čepele, v jichž divném zákalu
míhaly se jako v siné mlze
verše zlaté, perlí mléčné slze
skříně drahokamů, korálů,
Persie a Hindustanu divy
za svůj život bídný, plahočivý!
Kolikrát jsem k ruským srdcím razil
krvavou si cestu kinžalem,
a co lichých modliteb jsem zmrazil
popům vašim na rtu zsinalém.
A kde čapka kozácká se mihla —
kule má ji dozajista stihla! —

Jen jednou chybil se svého cíle; až pak v zoufalém boji svrhl mrtvou oběť svou do propasti, ale sám také těžce zraněn v mdlobách zůstal na místě.

— — — — — — — — — —
Když jsem procitl, mír svatý kol.
Bez hnutí, jak ve snách jsem se díval,
jak mi nad hlavou svým zvoncem kýval
azurovým zelenavý stvol,
jak tam blankyt zářil převysoko,
jak tu kolem krunýř těžký velký
želva vlekla, travin za stebélky
vyhlíželo květů rudé oko
a jak had se svíjel v lepé kruhy
a hrál šíjí ve všech barvách duhy.
Zřel jsem na vše, jak bych volným duchem
již se vznášel nad tím zemským ruchem.
Náhle opodál se z květné rasy
vynořila děva zvláštní krásy
v cizím kroji. Na milostném čele
slunce zlatý paprslek se chvěl,
v líci, na rtu, po celičkém těle
panenství jí zářil čistý pel.
Myslil jsem, že Risvan, strážce ráje
vstříc mi poslal jednu z rajských děv,
by mi vyměnila zemské kraje
za mech vonný nebeského háje
a rtů sladkých věčný za úsměv.

To byla Ludmila. Čerkes pokračuje, kde před malou chvílí mladý kozák přestal. Dívka z české vesnice nalezla jej zraněného, přinesla mu vody, vlastní rouškou obvázala jeho tuhou, schromenou pravici, podpírala jeho těžký krok až k jeskyni, kterou před dávnými lety neznámý samotář sobě vyroubil v horské stráni, vystlala ji travou, mechem, květy, a pečlivě rozestřevši burku, uložila chorého Čerkesa na měkké lože.

— — Z jitra každý den
keř se zachvěl, clonící mou skrýši,
hebounkými prsty rozestřen,
a jak obraz nadoblačných říší
v rámci jeho větví, květem bílých,
obličej se jevil rysů milých.
Nosila mi pokrm; vedla řeči
neznámé, přec plné útěchy,
a zrak modrojasný v sladké péči
upírala na mne s povzdechy.
Záhy jsem těm vzdechům rusovlásky,
blankytným těm očím rozuměl,
a sen zašlý o rozkoších lásky
nad hlavou mi křídlem zašuměl. —

Pod laskavou péčí Ludmilinou vracelo se Čerkesovi zdraví tělesné, ale duch jeho zachvátila choroba nevyléčitelná. Žalostný osud rodné krve jej vyzývá, aby neochaboval v konání díla pomsty. Zdálo se mu, jako by duchové předkův hnali se za ním a jako by celá příroda hřímala mu v ucho strašné heslo: krev! — Temnou nocí bloudil přes rokle a hráze, prchaje před děsným přízrakem, jenž mu nedovoloval požiti blaha lásky a ušetřiti života ani té drahé bytosti, která vysvobodila jej ze záhuby.

Svit mne spatřil na jeskyně prahu.
Sedím klidně. Ruky na dosahu
okazuje pochva zedraná
lesklý ocel, zpola vydobytý;
z rukojeti metá rudé svity
drahokam jak oko satana.
Přišla děva. Nesla chléb a vodu;
těšila se náhlé proměně,
uzdravení mému. Na odchodu
stanula přede mnou zmateně
a co hádal, tušíval jsem vezdy,
věstily mi očí krásné hvězdy.
Po prvé jsem ovinul jí ruku
kolem šíje; první srdce děví
zabušilo na mém v libém tluku.
Přivila se ke mně něhou révy.
V bílé čelo polibek jsem vtiskl,
tajně kinžal v pravici mé blýskal,
jednou ranou bezpečně a jistě
zahýřil si v nejkrásnějším místě —
v ňadru jejím — klesla mrtva k zemi —
a já o vlas jasný — —“

Nedomluvil. Mladý kozák jej probodl a děsně bledý, němý, patří divoce, jak úzká rýha čepele, jejž zdvihá nad zajatcem, rudými se plní krůpějemi . . .

Kolem dvou skutkův pomsty, Čerkesova výstřelu a kozákova bodnutí točí se celý děj, plný života, pravdy a poetických krás. Svatopluk Čech líčí nám vzdálenou přírodu a lidstvo *z názoru vlastního*; odtud ta síla a úchvatnost jeho jednotlivých obrazův i celé básně.

V umění jeho nevládne pouhá pestrá hra nádherné obraznosti; základem jeho poesie jest skutečný život. Odtud jeho význačná náklonnost k básnictví epickému a jeho skvělý zdar v tomto spůsobu uměleckého tvoření. Ať látky vzdálenější nebo bližší jsou předmětem jeho zpěvu, vždy vane nám vstříc z jejich esthetického zpracování hluboká pravda životní, vždy vidíme osobnosti s opravdovými city, s jasnými myšlenkami, s určitými snahami, vždy máme před sebou děj vyniklý zcela přirozeně z poměrův a charakterův a postupující až k svému zakončení na půdě reálné. I Evropa i Čerkes na mnohých místech byli by zvábili básníka, v uměleckém přesvědčení svém méně pevného, do myšlenkových mlžin, v nichž všechen děj byl by se rozplynul v beztvarné ač libozvučné fraseologii. Svatopluk Čech jako opravdový umělec nikde nevyhýbá se kontrole ze strany přírody. Souměr, klid, jasnost a neli úplná, ze života vzatá pravda, tedy největší podobnost k pravdě: tyť jsou přední znaky jeho básnické tvořivosti. Výstřednost, nejasnost a nemožnost marně by kdo hledal v jeho poesii.

Na důkaz položili jsme zde některé výňatky z epických skladeb jeho už starších a posud nikoliv tak do obecné známosti přešlých, jak toho pro své umělecké krásy zasluhují a jak to s potěšením znamenáme při novějších jeho básních *Ve stínu lípy* a *Žižka.*

Minulý rok dostal právě Čechovou básní *Ve stínu lípy* u nás svou literární signaturu. Nikoliv jednotný děj; celé skupení dějův, každý s jinou hlavní osobou a v jiné myšlenkové barvitosti rozvinuje se tu před námi; a přece všech těch osm kapitol nerozlučně patří k sobě v jediném, krásném rámci — ve stínu lípy — skládá se do jediného krásného celku. Tklivost, srdečnost, svěží humor, elegická nálada a božský klid, prýštící se z těžkých zkušeností života jako křišťálový pramen z omšeného balvanu žulového . . . střídají se pod košatou lipou v kruhu nedělních hostův před vesnickou hospůdkou. Nejzdařilejší jsou kapitoly: druhá (milostné dobrodružství vyzáblého krejčíka ve Vlaských Benátkách); třetí (rodinná idyla učitelova); čtvrtá (neobyčejné hrdinství vojenského vysloužilce). Vypravování šumařovo ve stránce krajinářské (Kavkaz) druží se jaksi k Čerkesovi. Charakteristika osob jest tu opět co nejdokonalejší. Náš český venkov v odpolední slunečné a teplé chvíli nedělní září před námi veškerou svou malebností. Některá místa této Čechovy básně rovnají se nejpěknějším částem novověkých epopejí národních, pana Tadeáše a Hermanna i Dorotey. —

Žižka i v tomto úryvku (scéna před Prahou) byl by nabyl myšlenkové plnosti a esthetické zaokrouhlenosti, kdy by vedle struny kovové byla v něm zazněla také beránčí. Jak to myslíme, uhodne každý, kdo na příklad pohledne na Čermákův obraz Prokop před Naumburkem. To jest dějepisná parallela se Žižkou před Prahou. Malíř věděl velmi dobře, že by nedosáhl zamýšleného účinku, kdy by byl sebe mistrněji nakreslil jen samé mužské postavy; bojovníky, rytíře v železném brnění, s oštěpy, palcáty a prapory; postavy drsné se zachmuřenou tváří. Dobrou polovici jeho obrazu ano samo popředí zaujímá živel jemnější, v té celé situaci nepopíratelně lidštější. Drobné děti a dospělé dívky a matky s kyticemi a věnci v důvěře blíží se k velikému reku a pro-

slavenému válečníku, obklopenému hrozivým vyzbrojením. Tímto kontrastem jediné obraz řečený působí na mysl naši uspokojivě; v něm jediné spočívá kouzlo celé komposice; jen tímto nejbližším sousedstvím bezbrannosti, naivnosti a humanity teprv v celé dějinné i osobní mohutnosti své vynikl sám hlavní hrdina děje. Parallelní scéna Žižkova před Prahou nemůže obejíti se bez téhož duchovního a ethického dualismu, ač máli nabyti oné ceny umělecké, ku kteréž básník s nadáním Svatopluka Čecha vznésti ji může. A tu věru litujeme, že Svatopluk Čech vedle železných postav mužských v Žižkovi nepropůjčil místa ani jediné bytosti ženské. Báseň plná velikých myšlenek nemá pravého esthetického pelu; scéna rozhodná a osudná v dějinách národních není dokonale umělecky zpracována. Jediná bytost buď dětská buď ženská svou měkkostí a něžností byla by zvážila tu jednotvárnou drsnost této skladby, byla by do té chmurnosti politické uvedla trochu jasnosti humanitní. Třeba by v divokém hlomozu dějin někdy se ztratila, v poesii lidskost nesmí ztratiti se nikdy! —

Svatopluk Čech sám nejlépe dotvrzuje tuto pravdu nejnovější epickou básní svou *Václav z Michalovic*, která si za předmět obrala poetické zpracování doby, v osudech národa českého nejděsnější, doby pobělohorské. Už posavadními dvěma částmi (ve Květech) básník vzbudil v nás přesvědčení, že stanul na nejvyšším hledišti domácích dějův a že nám podá dílo, jímž literárně umělecký obzor český velmi značně se rozšíří. Čechův Václav z Michalovic jest první ve větším rozměru a v nejvyšším básnickém slohu psaná epická skladba česká z těch časův, o nichž sám zvěčnělý zakladatel vědeckého dějezpytu našeho byl pověděl, že byly hroznější a žalostnější, než posud víme, ano než i tušiti můžeme. Ejhle básník, jenž věšteckým okem jal se pronikati nejmrákotnější kobky naší národní minulosti, jenž rukou zasvěcence otvírá hroby našich nešťastných dědův a zatyčuje rozžžatou pochodeň nad branami českého pekla! Svatopluk Čech přistoupil k řešení nejvznešenější ale také nejnesnadnější úlohy, kterou dějiny našeho národa domácímu básnictví vyznačují. Umělecky vyšší jsou látky, jež poesii poskytují skutky a osudy české ze století sedmnáctého než patnáctého.

Epika česká, formou i obsahem, dostala se tímto rokem do mocnějšího proudu. Heydukův tklivý *Dřevorubec*, jehož dokončení v předešlém čísle Osvěty podáno, jest toho jedním z vynikajících dokladův. Tím časem vystoupil i Julius Zeyer se svým kruhem epických básní, nazvaným *Vyšehrad*. Vyznáme ihned, že jsme tu knihu čtli s velikým potěšením a přečtěnou složili s radostným vědomím, že k řadě rozhodně dobrých básní a zvlášť epických skladeb českých přibylo zase jedno číslo. Dvojnásob potěšitelno zajisté bude pro každého přítele a vzdělavatele českého umění literárního, že právě Zeyer jest původem tohoto zdařilého útvaru slovesného. Čtenáři Osvěty se rozpomenou, jaké přání za jiné příležitosti pronesli jsme o tomto básníku, po čem jsme při něm hlavně zatoužili. Rádi konstatujeme, že pěvec Vyšehradu tenkráte už přicházel naší tužbě vstříc a že ji naplnil měrou vrchovatou. Hledaje na rodné půdě místo, kde by vší silou vytrysknul, skvělý epický talent Zeyerův ani nemohl zvoliti sobě šťastnější než

Vyšehrad. *Báječná* minulost našeho národa hoví básnické individualitě Zeyerově tak úplně, jako *dějepisná* poetické náladě Svatopluka Čecha.

Jako v šedé dávnověkosti české Vyšehrad jest středem všech národních bájí, tak jest i středem Zeyerovy básně. Neboť ač pěvec sám nazývá svou skladbu „kruhem epických básní,“ máme před sebou přece jen dokonale uzavřený, uvnitř organicky spjatý celek. Jednotlivé části, nadepsané *Libuša*, *Zelený vítěz*, *Vlasta*, *Ctirad* a *Lumír* patří co nejtěsněji k sobě, jsou mezi sebou co nejpevněji srostly, pronikají a proplétají se na vzájem, pohlížejí všechny k jedinému společnému vrcholu, k Vyšehradu. Jsouť to až na jedno (Zelený vítěz) jmena v dějinách a tradici národa našeho velice známá, každé z nich připomíná nám osobnost s určitě a ostře vyznačeným charakterem a s dějem, vše jedno ať už smyšleným nebo pravdivým.

Básník nalezl tedy velmi mnoho už hotového a on také pojal to všechno do svého díla; nicméně zbylo pro umění jeho ještě více na práci, ač měloli zaskvěti se před námi dílo v nynější své kráse a dokonalosti. Báječná kapitola české minulosti záleží z několika sice po sobě jdoucích, ale přece buď mezi sebou velmi slabě souvislých buď jen různě vedle sebe postavených odstavců. Dějepisci to nic nevadí, ten vypravuje opět toliko co nalezl v bezpečných pramenech, ani nesměje přidávati k tomu něco ze svého pouhého domyslu, zdáli se mu někde něco nedostatečného a neúplného. Básník nemůže potřebovati látku v takové kusé a mezerovité, nesouvislé úpravě. Jeho genius musí doplniti, kde báje se zamlčela, musí spojiti, kde tradice opomenula položiti spojidlo, musí vyjasniti, co v duchu a paměti národa se vznáší jen co mlžina.

V této stránce úloha Zeyerova při básnění Vyšehradu byla zajisté veliká. A on jí dostál velmi skvěle. V té způsobě, jak on nám ji podal, báječná část naší národní dávnověkosti nabyla nového půvabu a lesku, skvějc se před námi v úplné jasnosti jakožto jediný ve všech svých článcích přirozeně a pevně souvislý celek. *Vyšehrad* jest básnické dílo naskrze *jeho*. Co zde už jaksi známého a v mysli národní dávno utkvělého, vypadá v novém svém okolí a spojení jako něco zcela nového a po prvé vypravovaného. Osobnosti, tlící už jako zkameněliny na dně hlubokých propastí časových, oživly před námi novým duchem, novými svěžími city, novými vzletnými snahami, novými skutky a osudy. Děje, opředené plísní a zaniklé ve mhle dávnověkosti, zazelenaly se před námi v nové svěžesti, přiblížily se k nám v nejjasnějším ozáření.

Julius Zeyer přebásnil dějinné báje české a věrně zachovav jejich prvotní ráz obohatil je vznešenými krasami poetickými, prohloubil je přirozeným odůvodněním, kouzlem umění svého svedl je všechny v jediný živý proud, v jedinou jasně rozčlánkovanou soustavu. Ani dějepisec, muž chladné a přísné vědy, neodepře jeho Vyšehradu vzácné slovesné ceny a psychologické pravdy. Mnohým postavám a dějům z báječné doby národního života českého po výkladu Zeyerovu teprv jest náležitě rozuměti; básník uhodl mnoho, před čím věda stojí mlčky.

Nejpřednější ozdobou Vyšehradu jest ostré, plastické podání všech charakterův, mužských a ženských, jakož i naskrze zajímavé, malebné, z bohaté obraznosti básníkovy proudící se líčení dějův. Osoby a příběhy přibásněné dokonale splývají s veškerým obsahem národních bájí. Při tom básník sám ustoupil zcela s jeviště, nikde ani sebe méně neruše šťastný účinek svého epického díla. V oddělení prvním hlavní obsah jest *Libušin sňatek s Přemyslem*, v druhém *osudy Libušiných sester*, v třetím *založení Prahy i Děvína a Libušina smrt*, v čtvrtém *vyvrácení Děvína* a v pátém *smrt Šárčina*. Spojidlem všech těchto osob a dějův jest božský pěvec Lumír, s nímž celá báseň Zeyerova i počíná i končí. Nejkrásnější kapitoly pak jsou druhá a čtvrtá; tu jest tolik skutečné, věčně svěží a trvalé poesie, že čtenář s blahým pocitem dokonalého požitku esthetického svěřuje se mohutným perutem genia básníkova. Také v oddělení pátém a třetím jest hojně míst neobyčejné krásy umělecké, uchvacujících nás svou duchovní silou a citovou něhou, velebností děje a lahodou epické formy.

Abychom přece aspoň některá zvláště zdařilá místa zde vyznačili, vybíráme následující:

Ctirad a Šárka:

Jak strom, jejž divá bouře zachvátí,
tak padla Šárka na tvář do prachu.
A Ctirad stojí tiše, bílý dvůr
a tmavé lesy, pole zelená
síň z dubu, ozdobená řezbami
a začazený krb, kde Praboha
a Báby zlaté modly velebné
se na posvátném místě šerem skví —
to vše, vše mihlo se mu před zrakem,
a na prahu, pod kterým skřítkové
a duše milých předků klidně dlí,
tam zdálo se že sedí postava,
tak vysoká, tak bílá, luzná tak
jak Šárka s blankytnýma očima,
a kolem ní lítaly vlaštovky
a švitořily snivě v soumraku . . .

A v hlasu jeho, když se klonil teď
nad Šárkou zničenou, cos znělo tak
jak snivé švitoření vlaštovky,
a v očích jeho šeřilo se cos
jak večer v podletí, když slavíci
si hnízda staví v hlohu květoucím.
„Já nemám ženy," šeptal v ucho jí,
„a nikdy nepřijdeš na bílý dvůr
mých otců, leda vlastní vůlí svou.
Jsi volná jak ten vítr letící,
jenž nad hlavou nám honí oblaka!"

Tu Šárka zajásajíc vyjela:
„Můj vítězi, můj slavný vítězi,
já od tebe nepůjdu nikdy víc!
Po boku tvém chci s tebou bojovat,
a přikvačíli někdy temná smrt,
nechť schvátí jedním rázem oba nás!
Však nyní pojď, na koně bílého
chci tolik naložiti pokladů,
že zůstane sluj prázdná chudobná.
Tak skvělé podá Šárka výkupné!"

Teď vedla reka v tajuplnou sluj,
jež zasvěcena byla měsíci,
a jako ve snu kráčel Ctirad s ní.

Libuše a Vlasta:

Po temnomodrém nebi měsíc plul,
pták stříbrný; zář z něho padala
jak závoj nevěsty na zdřímlou zem,
jež o něm snící sladce vzdychala.

U svého okna stála Libuša
a velké její zraky hledaly
na nebi útěchy, jíž poskytnout
jí země nemohla. Vzdech hluboký
byl důkazem, že ani na nebi
již více nebylo té útěchy.
Šla kněžna k nachovému lůžku zpět
a klesla těžce v měkké podušky.

Síň byla bílá světlem měsíčním,
a řeky hukot plnil její hloub
a kolem v zlatých křesel náručích
na měkkých kožích děvy ležely,
jež spánek přemoh', proti kterémuž
se dlouho marně byly bránily.
A kněžna šeptá sama sobě tak:

„Jak květy leží zde, jež někdy nit
do souladného celku pojila;
když nit se přerve, padne každý květ,
kam vánek nese jej . . . Ó děvy mé,
již nedaleko čas, kdy Morana

mne, která v celek spojovala vás,
ze středu vašeho v stín odvleče!
Kam zavěje vás vání osudu?"

Na lůžko z nachu hlava padne jí,
a zlatých vlasů lesklá záplava
ji celou pohřbí v vonné vlny své.
Tak leží tiše v dumě hluboké;
tu zdá se jí, že slyší hrdý krok,
a hlavu pozvednouc zří postavu,
jež, temné, sedí v okně vysokém.

Zář luny hraje v kšticích havraních,
a jiskří v drahokamech čelenky
se jako v čeřící se hladině
vod průhledných, po plášti kmitá se,
jenž těsně halí temnou postavu,
a mění v blesky každou zlatou nit.
A kněžna vzpřímí se a táže se:
„Kdo jsi, jež v noci v síň mou vkrádáš se?
Jsi Morana neb posel zemřelých?"

Tu vstane žena vlasů modravých,
tvář její bledá k luně obrátí
se hrdě, klidně, plná výsosti,
a Libuša poznává Vlasty tvář.
A kněžna vzkřikne, klesne na lůžko,
a děvy její ze sna budí se,
a polekány k lůžku spěchají,
z kterého kněžna Vlastu osloví:
„Proč v pokoji mi nedáš zemříti?
zas novou střelou k srdsi míříš mi?
Nuž tedy vraž tu dýku krutých slov
v mé srdci které milovalo tě!"

Tetka a Zelený Vítěz:

Tam v snivém světě stromů šumících
žil blažen s Tetkou Vítěz Zelený;
svět lidí pomalu jim z paměti
jak upomínka mizel pradávná,
jež určitosti denně pozbývá.
Zrak jeho byl jí vším, v něm hledala
hvězd svaté plápolání, slunce svit,
a hvězdy, slunce, byly drahé jí
jen proto, že jich obraz leskl se
v tom jeho zraku, bez dna hlubokém.

A jak ty hvězdy táhly po nebi,
a slunce po blankytu kráčelo,
tak bez únavy Vítěz Zelený
a snivá Tetka spolu chodili
po horách, po dolinách od rána
do padající noci posvátné.

A našli sobě v lesích stinnou skrýš,
kol které bílé břízy chvěly se,
a odkud řeku modrou viděli,
jak z hvozdu spěla s písní šumivou,
jak v pláni zlatě v slunci dřímala,
jak dále zas se k lesům vracela,
stín jejich temný s touhou hledajíc...
Tak oni s touhou sladkou hledali
vždy zase po svých cestách onu skrýš,
kol které květy vůní dýchaly,
a slavné zpěvy pěli slavíci.
A v šeru tichých, vlahých večerů
krok divé zvěře ob čas zaduněl,
a hlava zubra, losa, medvěda
se objevila někdy v křovinách
při praskajících větví lomozu.
Tu chvívala se Tetka leknutím
a tulila svou strachem zbledlou líc
na jeho hruď, a Vítěz Zelený
svou čarnou větví pouze zamávl
a mžikem zaplašil jí nebezpěč.
Pak zazářila vždycky její líc
jak slunce tvář, když přelétl ji mrak,
a zapoměla brzy na svůj strach,
a její smích zněl jako bublání
vod stříbrných, pod mechem tekoucích...

Tak míjel čas jim v sladkém blaženství,
však jednou stalo se, že v poledne
na pouti své se octli u řeky,
a Vítěz Zelený, tak Tetce děl:
„Jak mrazný vítr jarním vane dnem,
tak vane duší mou zlé tušení;
já cítím nepřítele přítomnost."
Po těchto slovech stoupá na příkrý,
nad stromy vyvýšený pahrbek
a zírá zamyšleně v krajinu,
jež dříme v zlatém žáru poledne,
a Tetka sama stojí u řeky
a hledí na něj, jehož obrysy
tak ryze noří se ze záplavy
dne hořícího světlem nádherným,
a srdce její, jež se zachvělo
při slovech jeho, plných tušení,
se nyní plní pevnou jistotou,
že nemůže se zlo mu přiblížit.

Vždyť plá tak tiše zlaté poledne,
a sladká dřímota ty lesiny
tak pevně jímá luzným náručím,
vždyť ani listem vánek nehraje,
i ptáci mlčí v hnízdech na stromech,
jen v modré dáli, v temných dubinách,
los říje silný, družku volaje,
a skály opakují ze sna jen
to divé lásky divé vábení...

A Tetka upírajíe zraky své
na lepou, velkou muže postavu,
teď s hlavy sejme věnec zelený
a propletený sněhem kaliny,
a s úsměvem jej pustí do řeky,
a štěstím zaříc takto zašeptá:
„O, vodo modrá, v dáli spějící,

buď věštkou srdci něhy plnému!
Zde věnec můj, ó řeko hučící,
na vlnách svých jej sladce kolíbej,
bych věděla, že takto lásky mé
bez konce šťastný bude dlouhý běh!"
Tak šeptala, a voda sčeřila
se náhle jako vírem divokým,
a vínek Tetčin v hlouh se potopil.

Epická poesie česká, jak viděti, má dobu velice krásnou! —

(Dokončení.) *Ferd. Schulz.*

Literatura technická.

Jest to zajisté věc dosti podivná, že pojednání o síle parní jsou vůbec v naší literatuře tak velice řídká. Možnoli nedostatek spisů *technických* o tomto předmětu jednajících ještě poněkud vysvětliti zvláštními poměry našeho písemnictví, není přece na snadě důvodů pro podobnou mezeru ve spisech *populárních.* Průmysl český užívá síly parní v míře tak rozsáhlé, že by bylo zcela přirozeno, kdy by literatura naše chovala celou řadu obecně srozumitelných pojednání o síle parní a jejím užívání. Tomu však není tak.

Mámeť ovšem malý spis o parním stroji od Správky, leč spis ten, dobrý svým časem, nyní dávno již nestačí. V jiném pokuse, jímž vytknutá námi mezera v české literatuře měla býti vyplněna, totiž v Hromádkově Návodu k opatrování parních kotlů a parostrojů (1878) shledali jsme věci prapodivné, jež raději mlčením pominouti jsme umínili. Tu vyšel nový spis Hromádkův: *Parní kotel, jeho zařízení a užívání.* Uznáváme rádi, že jeví se v něm jakýsi pokrok, ale i v něm pohříchu shledáváme celou řadu — mírně řečeno — nesprávností. Vybíráme také tu k svému tvrzení jenom jeden doklad. Na stránce 10. podává autor známou tabulku pro nasycenou páru, dle které teplo v 1 kilogr. páry čtyratmosférové obsažené obnáší 607 kalorií. Pak následuje tento příklad: „Pára s expansí (!) 4 atmosfér jest dle této tab. 144° (stupňů) teplá; 4 hektolitry a 74 litry této páry váží 1 kilogr.; jeden krychlový metr váží 2 kilogr. a 111 grm., *a teplem v páře té obsaženým rozpustilo by se 607 kilogr. ledu.*" Nechceme se zastavovati při neurčitosti této věty, chtělť spisovatel patrně říci, že teplem v *1 kilogr.* této páry obsaženým rozpustilo by se 607 kilogr. ledu. Avšak což neví, že 1 kilogr. ledu potřebuje ku svému roztavení $79._4$ kalorií, a že tedy oním teplem rozpustilo by se pouze něco přes $7^1/_2$ *kilogr. ledu a nikoliv 607 kilogr.?!* . . .

Čím nepříjemnější věcí nám jest pronášeti nepříznivý soud, tím radostněji vítáme nedávno vyšlý spis V. Šimerkův *Parní kotle a stroje,* který vyhovuje v plné míře všem požadavkům spisu populárního. Neníť zde místo, abychom ho probírali do podrobna, stačíť zajisté, řeknemeli, že pojednává o všech příslušných otázkách srozumitelně, správně a věcně. Jest patrno, že spisovatel předmět, o kterém píše, sám dobře zná, což nebývá vždy pravidlem.

Zvláštním potěšením jest nám konstatovati, že spisovatel srovnává se úplně s našimi názory o názvosloví technickém a že zásady ty také prakticky uvádí ve skutek. Vyslovímeli pak zde o některých terminech ve spisu položených náhled odchylný, činíme to pouze ve smyslu sa-

mého spisovatele, který v úvodu praví o technické terminologii, že společnou prací i velké obtíže lze překonati. Spisovatel užil pro německé Röhrenkessel slova: kotel trubnatý, pro slovo Vielröhrenkessel (angl. multitubular boiler) pak terminu: kotel trubkový. Ježto však slovo kotel trubkový ujalo se již pro kotle, jež Šimerka nazývá trubnatými, navrhovali bychom, aby těmto kotlům byl ponechán název trubkových, pro kotle multitubulární pak aby byl utvořen název nový, a sice buď přenešením na ně názvu kotlů trubnatých aneb lépe zvolením terminu: kotlů trubních. — Pro Speiserohr také neradi vidíme slovo napáječka, protože název ten již zobecněl ve smyslu napájecí pumpy. Za dymník (Rauchkammer) lépe by snad bylo klásti: dymnice (jeť dymník = komín), a za poklop válce raději: víko válce. Podobně i nový název: stroj spřažený nezdá se nám lepší, než starší názvy: stroj sdružený, stroj dvojčitý. Za nezdařené pokládáme názvy: laloček (Schieberlappen) a mrtvina (Todtlage der Kurbel). Formy: prohlížka kotle a expandirovati dostaly se zajisté jen nedopatřením do spisu. Výborná jsou slova: hradítko (Rauchschieber), odkalnice (Schlammloch) a rozvod (Steuerung)

Opakujeme, že učinili jsme tyto poznámky ve smyslu přátelské diskuse předmětu pro českou literaturu technickou nejdůležitějšího. Nejsme neomylni, avšak i kdy by veškery naše náhledy zde vyslovené uznány byly za správné, přece by pro to spisu Šimerkově neubylo hodnoty, i nepřejeme si ničeho snažněji, než aby co nejdříve nastala potřeba druhého, rozmnoženého vydání.

Dlužno dodati, že i nakladatel postaral se o pěknou úpravu knihy, pro kterou zjednal hojnost illustrací vzatých z německého velmi rozšířeného spisu Schollova: Der Führer des Maschinisten. Uvážímeli, že zhotovením původních illustrací cena spisu byla by se nepoměrně zvýšila a že illustrace podané jsou vesměs dobré, nemůžeme než schvalovati toto jednání nakladatele.

Lad. Hajniš.

R. 1880. Čís. 9.

OSVĚTA

Hrabě Karel Hohenwart.

Píše

dr. Fr. V. Jeřábek.

(Dokončení.)

Mezi tím, co korunní princ v Čechách a na Moravě s otevřenou náručí přijat byl, děly se důležité věci v zahraničné politice návštěvou císaře Františka Josefa u německého císaře v Išlu, odebírajícího se odtud do oblíbených jemu lázní Gasteinských. Asi o měsíc později konferovali Beust a Bismarck, kancléři obou říší, v Gasteině. O čem tu a tam se jednalo, o tom arci nevíme nic positivního, lzeť se toho jen dohadnouti. O málo měsíců dříve totiž bylo ve Versaillu utvořeno nové německé císařství, a Rakousko, recte Beust měl velice na spěch, novou říši Hohenzollerského původu, slavně *uznati*. Bylať to událost dosahu nesmírného. Prvenství v Německu se starým historickým titulem „císař" přešlo definitivně od dynastie Habsburské na hlavu rodiny Hohenzollerské — hlavu ještě k tomu Němectva protestantského — a Rakousko dávalo k tomu svůj *souhlas*. Nemohloť arci jinak, avšak samo sebou plynul ze souhlasu toho důsledek, jakou politickou *formu* bude míti nový poměr smíření dávných soků. V interesu dynasticko-rakouském bylo, aby nové říši přátelství bylo zachováno jen za tu cenu, když by se Rakousko dříve, nebo mezi tím, mohlo upraviti dle svých *vlastních*, *domácích* potřeb. Německé císařství pak, založené prostředky více méně revolučními na základě moderního titulu národnosti, mělo interes jiný, historickému konservatismu odporující.

Leželoť mu na srdci, aby, když ve Versaillu byla provedena jedna myšlenka národního německého parlamentu z r. 1848, nyní vzhledem k ostatním prozatím „vyloučeným" Němcům byla provedena druhá myšlenka Frankfurtská, Gagernův totiž „širší spolek" s bývalými bundu náležejícími zeměmi Rakouska. Hegemonie Němcův v *této* části Rakouska, její zachování nebo po případě obnovení, byla arci jen dů-

sledkem takového „širšího spolku." Cislajtanie pak, od roku 1867 založená, s administrativním vyloučením nebo státoprávním jakýmsi ignorováním Haliče, byla jako schválně stvořená pro takovéto projekty. Rozvážnější politikové v Čechách tušili tedy ihned něco nedobrého pro nový směr vyrovnávací z intervence tak důležitých osobností z Německa, jako císař Vilém a Bismarck, jež zároveň s německým vyslancem u Vídenského dvora, hr. Schweinitzem, během tří důležitých měsíců, července, srpna a září 1871, velmi nápadně jezdily po Rakousku sem tam. Zároveň vál ze sloupcův Norddeutsche Allg. Zeitungu, orgánu Bismarckova, vítr pro české vyrovnání zrovna mrazivý. Avšak ministr Schäffle, jenž co Němec z říše pokládán byl za kompetentního znalce takovýchto věcí, byl pln důvěry. Když dne 5. července oba vyjednavatelé čeští, hr. Clam Martinic a dr. Rieger, přijati byli od císaře asi v tříhodinné audienci, ministerský orgán, Oestreichisches Journal, na jehož redakci měl ministr Schäffle hlavní vliv, vítězoslavně zvolal: „Vyrovnání je hotovo."

A skutečně zdálo se, že strana dvorní na konference Beustovy s Bismarckem pohlížela jen s toho stanoviska, aby *dříve*, nebo mezi tím, provedeno bylo všestranné vyrovnání uvnitř. Neboť dne 11. srpna bylo najednou rozpuštěno sedm žemských sněmův, na nichž ústavověrci měli většinu. Byli to sněmové Moravy a Slezska, Dolního a Horního Rakouska, Štyrska, Salzburku a Korutan. K tomu byl také ještě rozpuštěn sněm tyrolský, poněvadž se ho vzdalovali tyrolští Vlaši, a vláda chtěla i s touto, Tridentskou, částí Rakouska provesti nějaké „vyrovnání." To bylo arci pro stranu panující srozumitelné. Poněvadž tehda sněmové zemští měli ještě právo voliti ze svého středu poslance říšské rady, bylo patrno, že ministerstvu Hohenwartovu říšská rada, jak za hr. Potockého existovala, nepostačuje. Podrobnosti vyrovnání s Čechami, dle ministerského Oestr. Journalu již hotového, byly ode všech zasvěcených zachovávány v největší tajnosti, avšak tolik plynulo ze situace samo sebou, že máli se vše provesti „v rámci ústavy" — základní to podmínka, hr. Hohenwartovi od císaře položená — musí vyrovnání schváleno býti konečně od říšské rady, a sice *dvěma třetinami* hlasů ze všech přítomných. Se sněmovnou panskou je věc vždy sama sebou lehčí, poněvadž tato dle anglické ústavy kopirovaná instituce je tak roztažlivé povahy, že každou chvíli, pro případ nejhorší, může jmenováním nových pérů dostati většinu takovou, jakou strana dvorní nebo vláda potřebuje.

Centralisté, poraženi morální převahou hr. Hohenwarta v oné říšské radě, již byli hned od 26. února 1861 zvykli považovati za svůj výhradní parlamentární domov a svou hlavní ochrannou baštu, byli nyní rozčileni do míry nejvyšší. Necítíce se nikdy dosti silnými v zemských sněmích, přirozených to dědicích Rakouska historického, viděli najednou vládu činiti přípravy, aby i hlavní ta bašta jejich, ten brink zdánlivě nedobytný, rajchsrát, upraven byl pro dvoutřetinovou armádu jejich nepřátel. Nezbylo jim než přenesti akci mimo říšskou radu, do německého lidu. Veliká schůze strany odbývala se ve Sv. Hypolitě, turnéřská slavnost v Brně, četně navštívený meeting Čecho-

němců v Chebu — a válečný pokřik všech těchto schůzek byl: hájiti ohroženou německou národnost, nedopustit roztržení *souvislosti rakouských Němců*. Po prvé se tu objevilo toto od té doby častěji užívané heslo „souvislosti Němcův,“ jímž, dosti zřetelně, sešinuta byla otázka německá v Rakousku s dřívější, jezuitskými baldachýny zastřené výše, interesu „státního“ na podval *národnosti*.

V kruzích českých arci nehrubě si všímáno německého odporu. Zde všecky politické představy jsou rázu tak přísně monarchického, že se dřívější neuspokojení požadavkův českých vždy připisovalo jen nechuti kruhův dvorních; jiné, čistě věcné překážky povahy politické dle domnění politikův českých neexistovaly. Kdy by jednou tato nechuť přestala, mělo se za to, že *provedení* státoprávního vyrovnání jest hotovo jaksi již ipso facto; a nyní, kde dvůr s takou rozhodností se zasazoval za požadavky české, možnost nezdaru nikomu takořka ani nenapadla. Počítati se silou českoněmeckého, nebo lépe řečeno *německého* odboje, měřiti jej obecně běžným moderním měřítkem silného národního odporu, bylo by považováno bývalo i za lehké nevlastenectví, neboť o národním sebevědomí Čechoněmcův panovaly u nás náhledy poněkud lehkokrevné. My, kteří jsme veškeren svůj literární i politický vznik provedli proti mocnému oficiosnímu překážení jen a jen *lidem*, lidem, který se osvědčil býti faktorem spolehlivým, jako málokterý lid jinde, jsme nakloněni lid německý v Čechách si představovati podajným, lehce přístupným zvláště vlivu úřadnickému. Centralisté arci, zvyklí panovati a nikoliv se brániti, zanedbali politické vychování německého lidu, a není pochyby, že silného ducha *autonomistického*, té mocné iniciativy a tvrdé houževnatosti — kteréž vlastnosti ze staré germánské samosprávy zdědil zejmena kmen anglosaský — v té míře u lidu německého daleko není. My zvyklí vážné poměry posuzovati co nejvěcněji a nejobjektivněji, beze vší předpojatosti na kteroukoli stranu, máme za to, že by vůdcové Němectva v Čechách octli se v silných nesnázích, kdy by bylo lidu jejich provesti asi šestnáctiletý podobný odpor, jako vydržel lid český. Avšak za to jest u Němcův síla jiného druhu — vědomí to příslušenstva k velikému čtyřicetimilionovému národu, jenž co do postavení kulturního jest třetím na světě. Vědomí slovanské, nechť mluví kdo chce co chce, síly podobné daleko ještě nedává, neboť jest Slovanstvo dle duchaplného výroku generála Fadějeva teprv „hvězdová mlha,“ svět se *tvořící*, ještě příliš rozdělený sám v sobě růzností jazykův, nestejností kulturních tradicí, směrů, osudným sporem rusko-polským atd. Vědomí německé kulturní souvislosti dovede ale naplniti *pýchou*, a tato pýcha, jež se u intelligence leckdy jeví co odporný, nesnesitelně vyzývavý kulturní přepych, umí se naopak v daný okamžik přese všecku zdánlivou lhostejnost šířiti rychle i na nejopozdilejší členy německého lidu. I od nejprostšího německého vesničana v Čechách uslyšíš slovo s hrdým důrazem pronešené: „My jsme Němci.“ Vědomí politické souvislosti s Čechami, pojem „Böhmen“ v politickém slova dosahu, jenž měl ještě jistou působivost před r. 1848, byl národním hnutím téhož roku silně zatlačen v pozadí, a vytrácí se odtud následkem dlouholetého vládnutí a působení strany centralistické pořád víc a více.

Za dob vyrovnání Hohenwartova na základě územního spojení zemí koruny české vstoupila tedy po prvé ve vší své opravdovosti před vůdce české otázka: Kterak učiniti z Čechoněmců, zejmena v Chebsku, Loketsku, Žatecku, spokojené příslušníky českého státu? A k obdržení odpovědi uspokojivé na tuto otázku dělo se předběžně velmi málo příprav, což kromě jiných mocných příčin také přispělo ku zmaru celého vyrovnání. Dr. Rieger znal arci obtíž předobře, a proto neopomenul v četných svých řečích před tím mluviti tu o „bílém listu,“ tu zas domlouvati Němcům, aby věřili naší moudrosti: „Glauben Sie wenigstens unserer Klugheit, wenn Sie unserer Gerechtigkeit nicht glauben.“ Šlechta zase mínila, že připravovaný zákon o národní rovnoprávnosti — jenž byl arci vzorem spravedlnosti — Němcům postačí, a měla krom toho to dobré svědomí, že co mocný rozsudí ve všech sporech národních Němcům nijakž ublížiti nedá. Politikové postavení více úřednického spolehali na vládní orgány v německých krajinách, na obratnost nebo energii c. k. okresních hejtmanů a na vliv Prager Abendblattu, jenž rozdává se po německých krajinách zadarmo. Avšak získati *napřed* německé obyvatelstvo pro akci vyrovnací, seznámiti je *napřed* co nejzevrubněji s nabízeným oním národnostním zákonem, přesvědčiti je zároveň o finančních výhodách vyrovnání — to všecko ze strany státoprávní bylo opomenuto. Generální štáb Čechoněmectva, Pražské kasino podrželo tedy žezlo vlády nad německým lidem nezvratně v rukou, *jemu* bylo zůstaveno, poučiti Čechoněmce o výhodách rovnoprávnosti, autonomie zemské co do přímých daní atd. A tento generální štáb byl arci — nesmiřitelný. Věděl, že co beati possidentes *již* v rukou drželi, bylo pořád mnohem více, než jim samé ryzí zlato „rovnoprávnosti“ jazykové kdy dáti mohlo, a že to, co jim strana státoprávního vyrovnání dnes nabízí, i po nejurputnějším ale nezdařeném odboji, takořka po ztracené bitvě, jim také zas dáti *musí*. Jen jedna nová páka agitační proti dávné převaze Pražského kasina stvořena v českoněmeckých krajinách, jížto svěřen další osud státoprávního vyrovnání. Bylo to zakládání „katolicko-politických jednot,“ jež valně povstávaly po německých městech a vesnicích a sice nejen v Čechách, alebrž i na Moravě a ve Slezsku, jakož i v ostatních německých dědičných zemích Rakouska. Těmto katolicko-politickým kasinům bylo také děkovati za ty poměrně příznivé volby do rozpuštěných sněmův zemských, kde při nových volbách na začátku září konservativnímu federalismu dobyto četných venkovských okresův. V Čechách ale vyrvány diktatuře německého kasina pomocí katolicko-politických kasin toliko dva okresy na jihu českém, přístupné vlivu knížete Adolfa Schwarzenberga. Boj pouze kmenový jest bohužel v Čechách tak přiostřen, a dělí zemi měrou tak mocně působivou na dva protivné tábory, že ona síla, která po bitvě Bělohorské utvořila z naší vlasti politickou *jednotu* dosti pevnou, síla to katolického náboženského sebevědomí, za našich dnův při volbách v krajinách českoněmeckých koná služby jen velmi nepatrné.

Volby do sněmův zemských vypadly pro hr. Hohenwarta dosti dobře, neboť ze sedmi sněmův dříve ústavověrných vyšlo z volebního osudí nyní již jen pět, ve dvou pak, ve sněmu moravském a hornorakouském, zvítězila většina federalistická, rozhodnutím arci hlavně

voleb velkostatkářských. V horních Rakousích byly to asi osobní známosti bývalého místodržitele, nyní ministrpresidenta, jež způsobily takový resultát. Ale všecek interes soustředil se odtud ve sněmu českém, jenž svolán byl ku dni 14. září. Kterak šlo o to, obnoviti onu „historicko-politickou individualitu“ království českého, tak jak až do r. 1847 byla dotrvala, ukazovalo již jméno nového místodržitele hr. Bohuslava Chotka. Bylť to syn hraběte Chotka, jehož jmeno co vrchního purkrabí až do r. 1843 mělo v paměti Čechů i Pražanů velmi dobrý zvuk. Nový místodržitel, jsa právě vyslancem v Petrohradě, musil z té příčiny vystoupit i z dráhy diplomatické, a zabývati se agendou méně jemu známou politické správy. Maršálkem zemským a tím zároveň presidentem sněmu jmenován kníže Jiří Lobkovic, jeden z nejmladších ale nejenergičtějších zastanců historického práva, zároveň pak člen jedné z nejprvnějších a nejstarších šlechtických rodin v Čechách, o níž archeologové až i tvrdí, že přišla zároveň „s pluky Čechovými v tyto žirné vlasti přes tři řeky.“

S pravou bouří potlesku ve sněmu Pražském a s pravým jásotem po všech krajích českých uvítán být *královský reskript*, ona zajímavá listina ze dne 12. září 1871, kteráž ještě dosud ve zlatých písmenách visí po četných úřadovnách českých měst a okresních zastupitelstev. Již to, že český sněm, posud sotva více než nějaký pruský kreistag, zahájen byl jako říšský sněm uherský královským reskriptem, naplňovalo srdce česká chloubou, a což teprv slovo o „státoprávním postavení“ a o „lesku koruny české“ a dále věta: „uznáváme rádi práva této koruny!“ Oč na rozšířené říšské radě hrabata Jindřich Clam Martinic a Albert Nostic sami o sobě marně se zasazovali, oč později Moravan hr. Richard Belcredi co ministr marně se snažil, o provedení císařského diplomu v Čechách — to zdálo se nyní teprv po jedenácti letech, ale šťastně spojením strany *národní a šlechtické* býti konečně skutkem! I druhý odstín strany národní, demokraté zastoupení v Národních Listech, působili svorně při tomto slavném odhalování sochy moderní národní Čechie, oblečené v starý korunovační ornát „historicko-politické individuality;“ také Národní Listy nepředstavovaly sobě možnost *politické* existence českého národa jinak, v jiných formách autonomie, než historická šlechta, a zvolaly radostně zářijovému reskriptu vstříc: „Odpověď na zřízení německé říše jest založení českého státu na pruských hranicích.“

Leč třetí důležitý faktor, Němci v Čechách, nechtěli o nutné při tom státoprávním koncertu svornosti *všech* súčastněných faktorů slyšeti ničeho. Oni naproti tomu dovedli zachovati *svou* separátní svornost a opustili dne 14. září s protestem, o porušení ústavy se opírajícím, Pražskou sněmovnu. Nyní se Němci dali na dráhu pasivního odporu proti Pražskému sněmu, a to bylo zlé znamení. K politickému zdaru státoprávního vyrovnání bylo jedno z dvou nezbytné: buď předchozí dohodnutí s *celým* německým poslaneckým klubem, byloli možné; buď, nebyloli možné, rozražení pevného německého šiku na dva tábory, jež by se byly vzájemně oslabovaly a paralysovaly. Tak rozrazili Hohenwart r. 1871, bosenská otázka r. 1878, a hrabě Taaffe r. 1880 německou falanx na říšské radě. V Čechách r. 1871 té přitažlivé

a rozrážívé síly nebylo, anebo řekněme, abychom četným věřícím českým jich krásné naděje nebrali, *ještě* nebylo. Přicházely sice ku presidium sněmu souhlasy ve smyslu státoprávním z krajin německých, ale jen z nemnoha vesnic, hlavně působením katolicko-politických kasin; poslanecký klub německý soustředěný v kasině zůstal tím nedotknut, a žádný německý sok neohrožoval tam diktaturu dr. Herbsta. Kdy by toho, nechť za heslem *jakýmkoli*, někdo byl dovedl, státoprávnímu vyvyrovnání by to bylo prospělo. Ale vždy by bylo musilo vše býti dlouho *napřed* připravováno, neboť jednou ranou, jaksi na jedno naměření, nezlomí starou klubovní autoritu žádný ani sebe skvělejší talent, ani sebe ryzejší charakter.

Zároveň s královským reskriptem předložil hr. Hohenwart sněmu českému zákon o národní rovnoprávnosti, vypracovaný na základě nejpečlivější spravedlnosti od dr. Riegra. Orgán Riegrovy strany Národní Pokrok byl asi dvě, tři léta dříve z inspirace dr. Riegra pronesl myšlenku národní reciprocity, že by totiž v ohledu národním Němcům ipso facto mělo platiti vše, co by pro sebe požadovali Čechové, a právo, které by žádali Němci v okresích českých usadilí, aby na vlas tak slušelo Čechům usazeným v okresích německých. Přednímu německému listu v Praze Bohemii se tehdáž toto přísné měření oběma stejným loktem tak líbilo, že myšlenku prohlásila za „diskutirbar," za základ možného smíření obapolných národních interesů. To byl asi tak původ zákona národnostního z r. 1871. Právo rozhodovati o věcech jazyka se týkajících jakož i o penězích k národním účelům bylo vyhraženo *kuriím* rozděleným dle národnosti, tak aby jeden kmen v těch kusech nemohl majorisovati druhý. Ale v praktickém provedení ideí těchto Pražské kasino vidělo nebo chtělo viděti jen nebezpečí pro Čechoněmce. Velkostatkářům bylo totiž zákonem národnostním vyhraženo právo, přistoupiti k jedné nebo k druhé národní kurii. Německé kasino tedy, jehož vůdcům dlužno dáti to svědectví, že vždy velmi dobře vědí, co chtějí, obávalo se, že by strana kasina nebyla v kurii německé „sama mezi sebou," a že by na jedné straně neli majorisována, tedy alespoň nepohodlně *střežena* mohla býti tu velkostatkáři „historické" barvy, tu třebas i nově zvolenými důvěrníky katolicko-politických jednot. Neboť strana centralistická, třeba pro *veškeru* říši vyvěšovala heslo interesu státního. dělala nicméně v Čechách, odkudž takřka výhradně rekrutovala své ministry, vždy jen politiku *národní*, oddělujíc Němce ve všech věcech kulturních a jazykových pořád víc a více od Čechů a utvořujíc z Čechoněmecka pořád víc a více určitě ohraničený národnostní obvod a celek. Mezi tím co byrokratický odstín centralismu hleděl parou germanisovati, doufal německo-národní odstín, pro všecky i nejhorší možnosti nezdaru, alespoň tuto kořist, možnost *zvláštního administrativního* obvodu německého odnesti z národně politických bojů v starém království českém. Šlechta historická a katolicko-politické jednoty by jí teď byly v tom bránily, hájíce konservativně starou, zvláště jim tradicionální politickou jednotu Čech. Kdy by arci v *české* kurii národní se byly jevily snahy národně liberální příliš určitě a samostatně, byla by zde strana historická, jak se samo sebou rozumělo, stejně překážela a obmezovala. Ale v *české* národní kurii bylo to nebezpečí

mnohem mnohem menší než v německé. Kurie česká měla hned předkem mnohem méně politické moci, a byla tudíž co živel slabší odkázána k tomu, každou novou instituci kulturní, každý nový národně vzdělávací ústav přijímati od historického konservatismu vděčně co koncesi, kdežto kurie německá měla z dob centralistických bohatě nadaný fundus instructus své německé university, přečetných středních škol, dávno pojištěného a podporovaného německého divadla, nepočítaje k tomu bohatství četných štědrých *soukromníků*. Kromě tedy jiných, výše uvedených příčin, možného totiž vítězství na *celé čáře*, mělo Pražské kasino tyto a mnohé podobné ohledy, proč zákon národnostní beze vší diskuse zamítalo. Pocházelyli všecky paragrafy národnostního zákona od Riegra, nebo učinilali vzhledem k volnému přistoupení velkostatkářů do kterékoli kurie nějaká ruka cizí v Riegrově návrhu korrektury, neumíme pověděti.

Kromě národnostního zákona předložen vládou také nový volební řád. Kurie velkostatkářská byla v něm arci upravena tak, aby straně historické pojištěna byla stále většina; ale vzhledem k obchodním komorám bylo vyhověno dávnému přání strany národní, aby nebyloli lze docela zrušiti jejich voličské a volební právo, toto alespoň přeneseno bylo *přímo* na velkoprůmyslníky. Kurie venkovská nabyla rozmnožení velmi hojného poslaneckých mandátů, za to však se volení místo dosud nepřímého skrze volitele, stalo také *přímým*.

Není pochyby, že by takovýmto spůsobem, zejmena v německých krajinách. katolicko-politické jednoty byly nabyly většího vlivu na volby, poněvadž nepřímé volby hoví více intelligenci v stavu rolnickém, ale také v českých krajinách nebyla novota ta každému vítána. Jednu arci přednost nebylo lze upříti instituci přímého volení, přednost větší, ať tak díme, demokratičnosti. Z toho však je patrno, kterak všecko takové abstraktní názvosloví je v reální politice na škodu, a kterak tu dlužno vše posuzovati kasuisticky od případu ku případu, se stanoviska jen a jen konkretního, *určitého prospěchu*.

Největší nevoli však vzbudil v poslaneckém klubu českém §. 23 nového volebního řádu, jenž všecky profesory a učitele vylučoval z volitelnosti pasivní. Ten, kdo toto skutečně nevídané v zemi vysoce vzdělané ustanovení do nového volebního řádu vpravil, nemohl ovšem zbaven býti výčitky, že chce celé učící třídě národa, také v okresích českých, odníti právo, aby mohla se ucházeti o mandát poslanecký. Dr. Rieger co předseda klubu poslaneckého slíbil ochotně, že chce s vládou vyjednávati o změně §. 23.

K projednání vládních předloh, jakož i všech článků státoprávního vyrovnání měla býti zvolena komise 24členná, a poněvadž klub německý trval v pasivním odporu, mělo býti zvoleno po 12 členech z klubu velkostatkářského a národního; pak ale navrženo v klubu českém rozmnožení členův komise na 30. Tak povstala známá třicetičlenná státoprávní komise. Vytýkáno v kruzích českého voličstva později této komisi, že nepřijala všecky vládní předlohy raději krátce a dobře en bloc, místo plného třínedělního o nich debatování. Se stanoviska *formálního* bylo arci chybou, nepřijmouti, co se nabízelo, ihned a popřáti nepřátelům času k agitaci — těžkopádnost a zbytečné

mnohomluvství jest již jednou nepopíratelnou chybou klubovnictví a parlamentárních komisí — avšak že by byl *rychlý* postup třicetičlenné komise nezdaru státoprávního vyrovnání zabránil, o tom přihlížejíce k velikému počtu nepřátel, jenž se později k odporu proti fundamentálním článkům shlukl, velice pochybujeme.

Mezi tím, co veškery mysli v Čechách zabrány byly nadějemi v nynější konstitující a budoucí korunovační sněm český, stalo se za hranicemi Čech několik důležitých událostí. Nebudeme tu mluviti o rostoucí oposici ústavověrných sněmů zemských. Nejbouřlivější scéna udála se na sněmu dolnorakouském ve Vídni, kde poslanec Granitsch bezohledností v Rakousku do té doby neslýchanou dokázal, jak silnými se cítí býti Němci, ježto se jich dovedla zmocniti i touha po politickém mučednictví. Důležitější byla konference ústavověrných poslanců ve Vídni, která uzavřela, že zároveň se zahájením nové „nezákonné“ říšské rady mají se, nevstupujíce do rajchsrátu, sejíti ve Vídni poslanci němečtí a vydati zde německou „deklaraci“ toho smyslu, že uznávají nezměnnou platnost ústavy prosincové, že protestují proti každému finančnímu opatření budoucího „kusého“ parlamentu, a neuznají za závažnou žádnou půjčku státní, již by říšská rada po vystoupení z ní ústavověrných Němců uzavřela. Avšak nejdůležitější ze všech těchto politických událostí za hranicemi Čech byla opětná schůze císařův německého a rakouského v Salcburku, k níž oba suverénové vzali s sebou také své přední ministry, německý císař Bismarcka a vyslance Schweinitze, rakouský Beusta, Hohenwarta a — Andrassyho. Nemůžeme ovšem zjistiti, jeli pravda, co se tehdáž vypravovalo, a zdali skutečně císař Vilém v důvěrné rozmluvě v kočáře, tónem ovšem přátelským, napověděl, že by „schmerzensschrei“ Němcův rakouských politice německé nemohl zůstati lhostejným — avšak jisto jest, že na schůzi oné v Salcburku přibyl vyrovnání českému nový velmi vážný protivník, uherský tehdy ministrpresident hr. Andrassy.

Jak ministerstvo, tak oba důvěrníci čeští, a hlavně císař František Josef sám, byli se postarali již dříve, aby proti vyrovnání českému nebylo žádných námitek ze strany uherské. Dynastii musilo arci záležeti na tom, aby novým vyrovnáním zůstala úplně nedotknuta korunovační přísaha krále uherského, a vůdcové čeští slíbili tedy nejen plné uznání vyrovnání uherského ze strany Čech, alebrž souhlasili i s tím, aby fundamentální články sděleny byly hr. Andrassymu. Hr. Andrassy učiniv, pokud víme, tu korrekturu, aby uznání království uherského bylo v ústavní listině českého vyrovnání samé garantováno nade vši pochybnost, s celým obsahem českého vyrovnání souhlasil. Mohlť také býti skutečně bez starosti. Fundamentální články byly *duševně velice příbuzny* vyrovnání Deákovu, a již tím byly oba elaboráty pojištěny proti vzájemnému nepřátelství. Že by pak někde, byť sebe hlouběji, v záhybech českého vyrovnání se skrývalo ono jablko rozporu, jehož se Maďaři nejvíce vždy bojí ze strany české, a jež se zove *Slovensko*, stran toho neměl a nemusil míti hr. Andrassy toho nejmenšího strachu. Přísně *historický* směr tohoto vyrovnání byl i obsahem jeho i osobami jeho původců tak garantován, všeliká myšlenka možné protekce jakýchkoli hranic *národnostních* byla tu tou měrou vyloučena, že hr. Andrassy

co ministrpresident uherský nemohl ani míti podstatných námitek. Ale jinak hr. Andrassy co Maďar. Maďaři vidí v německé říši s Hohenzollerskou dynastií svou přirozenou přítelkyni a protektorku — proč, bylo by od místa tuto vykládati. Postačiž tu jen poukázání k tomu, že se to nejlépe osvědčilo roku 1848, jakož vůbec tento rok, kde všecky různé pretense a ideály národní vystoupily na povrch ve vší své bezdiplomatické instinktivnosti, je pro porozumění i nynější *přítomnosti* velmi důležitý. Jakmile se tedy nejvyšší osobnosti německé říše prohlašovaly proti českému vyrovnání, nabýval hr. Andrassy jiného přesvědčení. Když pak s J. V. císařem přijel do Salcburka také uherský ministr, uvítal ho pruský vyslanec Schweinitz na nádraží s patrnou radostí a potřásaje mu ruku zvolal: „Bohu díky, že přicházíte; bez vás bychom nesvedli ničeho.“ To tušíme nepoměrně více působilo na hr. Andrassyho, než pozdější cesta dr. Giskry do Terebeše. Tento zástupce města Vídně na říšské radě odhodlal se asi k pouti do Terebeše teprv, když už věděl a zvěděl, že u uherské excellence pochodí. Zkrátka, od Salcburské cesty hr. Andrassyho přirůstalo vyrovnání českému nepřátel v Uhrách i ve Vídni na místech nejdůležitějších. Začalť vystupovati proti Čechům také hr. Lonyay, říšský ministr financí, a dále ještě mocnější osobnosti dvora, přístupné vlivu maďarskému. Teprv nyní, když situace se vůčihledě přiostřovala, projevil ministr Schäffle obavu, že „by se Prusko třebas ani války nezhrozilo, aby vyrovnání českému zabránilo.“

Jest arci pravdě podobno, že všem těmto nejmocnějším oponentům byla podstata vyrovnání českého již známa dříve, avšak okamžik také *zevně* a *viditelně* kritický nastoupil, když dne 7. října třicetičlenná komise, ukončivši zasedání svá, pro celý svět tiskem vydala — *fundamentální články*, paragrafovaný obsah státoprávního vyrovnání Rakouska s korunou českou. Nyní teprv bylo politikům všeho druhu možno změřiti dosah i nastalých i budoucně nutných změn ústavních. Můžeme zde podati jen krátce *podstatu* celé té politické myšlénky, která bez toho v této formě asi nikdy již neobživne. Fundamentální články byly kopií vyrovnání uherského, jen že vyhražovaly novému českému státu podobný poměr jen k Cislajtanii, jakýž Deákovo vyrovnání osobovalo státu uherskému vzhledem k *celé* rakouské říši. Nový stát český respektoval sice ústavu říše uherské, za to však podroboval ústavu Cislajtanie od 21. prosince 1867 svému dodatečnému schválení, respektive úplné revisi. Výlučné kompetenci Pražského sněmu zůstavil nový český stát: veškero vyučování, zákonodárství občanské i soudní, celou vnitřní administraci zároveň s policií, zemskou obranu, správu zemských silnic, železnic a koncesionování nových, a konečně zákonodárství o *přímých* daních a jich vybírání. Celé toto rozhraničení zemské kompetence spoléhalo, arci na říjnovém diplomu z r. 1860. Poněvadž pak článek 2. téhož diplomu uznával jisté od dávných dob společné zákonodárství zemí neuherských, byly ve fundamentálních článcích tyto cislajtanské společné záležitosti též uznávány, a vyřizování jich zůstaveno podle vzoru uherského delegacím, nebo jak se to ve fundamentálkách nazývalo, „kongresu delegovaných“ všech sedmnácti zemských sněmů. Bylať to asi nejslabší stránka elaborátu třicetičlenné komise, že malí sněmíkové,

jako vorarlberský, istrianský atd. měly míti podobnou kompetenci jako sněm království českého, zejména vzhledem k financím zemským. Proto mluveno za dob, kde se v provedení fundamentálních článků ještě věřilo, mnoho o rozšíření kompetence zemských sněmů v tom smyslu, aby zemím vyhraženo bylo právo, spojovati se se zeměmi sousedními, tak že — předpokládaje snadnost nebo možnost takového slučování — byly by povstaly ze sněmův zemí dědičných asi *čtyři* větší celky: Vnitro-rakousko (Horní a Dolní Rakousko se Štyrskem), Tyrolsko (s Voralbergem), Ilyrie (Korutany, Gorice, Krajina, Istrie) a Dalmacie. Převratem takovým by ovšem souvislost Němcův v Rakousku byla roztrhána bývala na mnoho kusů. Kongresu delegovaných bylo vyhraženo: zákonodárství obchodní a celní, bankovní, poštovní a telegrafní, míra i váha, rekrutování. Spravování těchto společných záležitostí mimouherských mělo se v první řadě díti z daní nepřímých, v druhé pak řadě měly k tomu jednotlivé země přispívati kvotami ze svých daní přímých. Vypočítání těchto zemských kvot a ustanovení spravedlivého k tomu klíče bylo zůstaveno „deputacím" sněmův zemských. Poněvadž arci mimo země koruny české jsou jen Dolní Rakousko a snad poněkud i Štyrsko země aktivní, tak že svou vlastní vnitřní správu uhražují, bylo by rozšíření kompetence sněmovní spojeno bývalo s nákladem ještě větším t. j. značným zvýšením přímých čili zemských daní. To bylo zlé úskalí vyrovnacího elaboratu. Vyrovnání českému tím přibylo nových nepřátel, neboť nemluvě o Němcích, i Slované v Dalmacii, Haliči, Krajině a j. nechtěli o takovýchto finančních svobodách zemí koruny české mnoho slyšeti. Říšská rada, respektive poslanecká její sněmovna zmizela na základě fundamentálních článků úplně, a jen ad hoc, ku doplnění dvoutřetinové většiny na uzákonění všech těchto dalekosáhlých změn měl se starý prosincový rajchsrát ještě jednou sejíti. Panská pak sněmovna, aby členové její nepozbyli svých ústavních práv, a nebyli zatlačeni do oposice, měla být proměněna na „senát," s právem rozsuzování ústavních sporů. I sebe větší přívrženec historického Rakouska nemohl popříti, že to aparát velmi komplikovaný, a že zemské sněmy, „kongres delegovaných," senát, a ještě k tomu občasné schůze „deputací" sněmovních k upravení práva domovského, ke sčítání obyvatelstva a p. — že vše to vedle institutu delegací uherských, byl tak mnohosložný systém sněmovnický, že by *času* ke všem těmto schůzím, zvláště když jednotlivé čelné politické kapacity takřka ve všech byly by musily súčastňovati se, nelehko bylo nalezti během jednoho roku. Nutně by se tedy z toho byla musila vyvinouti praxe, konservatismem vůbec odporučovaná, že by se tyto zákonodárné sbory byly svolávaly *jednou* teprv asi za dvě tři léta.

Během tří dnů odhlasoval český sněm všecky tyto předlohy, nechtěje kromě tohoto odhlasování mnoho jiného před se bráti, tak že jen jediný samostatnější návrh kromě toho byl učiněn poslancem Zeleným, na změnu totiž zákonů školních, pokud v *administrativní* cestě prozatím možna byla. Referáty pak o předlohách ústavodárných byly rozděleny tak, že hr. Jindřich Clam Martinic hájil před sněmem fundamentální články, dr. Rieger zákon národnostní, Zeithammer volební řád, adresu pak ku králi hrabě Richard Clam Martinic, bratr Jindřichův.

Byltʼ to mezi dosavadními náčelníky historické šlechty nový příchozí, jenž velepříznivý učinil na sněmě dojem svou značnou zběhlostí v jazyku českém, svým nevšedním vzděláním, a tak nenuceně vlídným chováním, že se mu rychle, jako ne hned každému z českých grandseignerů, otvírala cesta k populárnosti.

Když elaborát třicetičlenné komise vešel u veřejnost, nebylo ryku ve Vídenských žurnálech, spolcích, schůzích atd. žádné míry. Při instalaci rektora university Vídenské udála se ve Vídeňské aule demonstrace proti ministru Jirečkovi, kterou kancléř Beust nepřímo podporoval, neuznav ani za dobré odejíti ze sálu. V listech vládě oddaných mluveno zároveň o potřebě stavu obležení ve Vídni. Nedosti na tom, v témže okamžiku vypuklo původem některých výstředníků horvatských vojenské povstání v Rakovici ve Vojenské Hranici, namířené proti Maďarům. Ti pak, kdož byli tak neprozřetelni, že nové české vyrovnání přiváděli v souvislost dokonce s ideály slovanskými a neviděli náramný rozdíl mezi restaurací práv staré koruny české a mezi povoláním národní Čechie ve světě slovanském, všickni ti a takoví musili býti překvapeni chováním se tisku ruského. Poněvadž r. 1867 byla pověstná výstava Moskevská a žurnály ruské od té doby začaly si všímati hnutí českého, domnívali se rozliční, ve slovanských věcech nezběhlí ideologové v českém národním táboře, že Rusko nejen bude podporovati nové vyrovnání s Čechami, nýbrž že je při tom kdo ví jak i politicky interesováno. Dnové fundamentálních článků dokázali pravý toho opak. Nord, ruský vládní organ, zvěděv sotva obsah fundamentálních článků zvolal: „Základ tohoto vyrovnání je pochybený“ — a pochyboval o možnosti provedení. K tomu přišly do Prahy zprávy, že za dob krise ve Vídni ruský vyslanec, otázán byv o své zdání, vyjádřil se *proti* fundamentálkám. Kdo arci měl širší rozhled politický, nemohl tím býti překvapen. Jestli která velmoc v Evropě, stojí Rusko v otázkách slovanských a snad i vůbec evropských na stanovisku *radikálně národním*, na stanovisku hranic přísně ethnografických. Bytʼ nic jiného, odpor jeho proti dávným historickým hranicím Polsky, v nichž žijou miliony Bělorusů a Malorusů pravoslavných, diktoval by mu takovou politiku. Kromě toho je Rusko přirozeným nepřítelem šlechty, pokud tato se opírá o řády nebo tradice feudální; jetʼ jeho životním interesem, státi proti této šlechtě *doma* v oposici, atʼ jest šlechta ta původem švedská, jako v Čudsku, atʼ původem německá, jako v zemích pobaltických, atʼ původem polská jako v kongresovce. Konservatism ruský je konservativním nikoli v cílech pokroku, kde Rusům pražádný interes státní nebrání, aby byli zcela moderními *demokraty*, konservatismu ruskému leží na srdci jen *zvenáhlost* pokroku, poněvadž massy lidu na Rusi jsou ve vzdělání opozdilé. Jaký tedy interes měla říše takto postavená na historickém právu Čech, jež musilo spůsobem více méně donucovacím tlačiti na Němce a hned předkem *ignorovati Slováky*, na historickém právu, protežovaném od šlechty tak sebevědomě katolické? Kromě toho ruské vládě na Slovanech západních bude záležeti teprv tehdáž, kdy by se přátelštěji utvářil poměr Ruska k Polákům ... Konečně pak Rusku i poměr jeho k Prusku přikazoval, aby nezakročovalo ve prospěch vyrovnání, jež mu jinak leželo tak málo na srdci. V polemice povstalé s listy českými

poukazoval tedy Nord k tomu, kterak Rusko „přijalo a zaopatřilo doma u sebe celou řadu českých profesorů," a končil s útěchou ad graecas calendas, že vyrovnání nyní přetrhané, poněvadž vyžaduje „příliš mnoho" na Rakousku, bude zase navazáno „dříve nebo později."

Tedy tolik protivníků najednou, různících se jinak mezi sebou, ale svorných v tom, že to kladení základního kamene k restauraci staré státní budovy české nesvědčí jich prospěchům, shledalo se proti ubohým fundamentálním článkům: lhostejnost neli přímá nechuť Ruska; zjevné nepřátelství Pruska; náhlý strach Maďarův, vybouřený horvatským „povstaleckým" kouskem v Rakovici; žárlivost, finanční stránkou vyrovnání vzbuzená u Poláků, Dalmatinců, ba i Slovinců; pasivní odpor Němcův, počatý již na sněmě českém a připravovaný dále pro říšskou radu, a konečně i sama vnitřní složitost nově navrhovaného ústavního aparátu! Vedle tak četných a mocných překážek nemohlo býti velkou posilou pro Čechy, že sněm moravský ve své adrese k císaři přistupoval k fundamentálním článkům, že dále sněm krajinský navrhoval adresu příznivou, v níž arci nicméně projevil obavy o možném přetížení daněmi, a že také sněm Insprucký souhlasně mluvil o „státoprávní samostatnosti Tyrolska."

Sotva byl sněm český s urychleným hlasovacím chvatem o „fundamentálních článcích" vešel in medias res, když tu najednou v sněmovně nastal podivný jakýs nepokoj. Bylo pozorovati, kterak se předáci a náčelníci mezi sněmovníky, hr. Jindřich Martinic, dr. Rieger, hrabě Richard Belcredi, uchylují do kanceláře presidentské k tajným poradám, a mezi poslanci strany národní začala proskakovati pověst, že to ve Vídni někde vázne. Uznalo se za dobré, tajiti se tím před ostatními poslanci, že ministr Schäffle poslal do Prahy zprávu o nepřátelském zakročení hr. Beusta. Říšský kancléř byl totiž zaslal dne 10. října za císařem do Išlu promemoria, v němž fundamentální články obviňoval, že nehodí se do rámce „zahraničné politiky, schvalované dosud od obou říšských delegací." Osvědčilo se tu ze strany vyslance Schweinitze, Andrassyho i Beusta, jak veliký vliv má na vnitřní osudy Rakouska „zahraničná politika." Ještě se doufalo v Pražském sněmu, že se hr. Beustovi nepovede, když však druhý s ministerstvem a vůdci českými umluvený reskript — jenž, jak zasvěcenci tvrdili, byl stilisován u výrazech ještě mnohem rozhodnějších, než první od 12. září — nepřicházel, bylo brzo všem jasno. Za několik dní přibyla do Prahy zpráva, že svolána do Vídně rada korunní, jíž budou fundamentální články předloženy, a k níž pozváni jsou kromě ministrů kabinetu Hohenwartova také ministři říšští, Beust, Kuhn a Lonyay, i uherský ministrpresident hr. Andrassy. Hlavními řečníky na korunní radě byli ovšem Beust a Andrassy. O polním zbrojmistru Kuhnovi, ministru války se vypravovalo, že co přísedící korunní rady té o celém obsahu fundamentálních článků věděl jen tolik, že to „má být nyní jinak" a to že mu postačovalo pro votum zamítací. Další podrobnosti osudné korunní rady jsou arci známy jen účastníkům. Jen výsledek je znám všem — žádost za propuštění hr. Hohenwarta a jeho kollegů.

Příčina demise ministerstva záležela v tom, že rada korunní navrhovala poslání do Prahy král. reskriptu, podstatně se lišícího od

ministerského návrhu. Hr. Hohenwart co ryzý politický charakter necouvl ani o krok nazpět k vůli zachránění svého portefeuillu, a chtěl s vyrovnáním, jemuž, ač se mnohým odporováním, konečně přece své svolení dal, státi nebo padnouti. Ba vypravuje se, že nabídnuv své propuštění, s tváří vyjasněnou vyšel si s manželkou a dcerou svou na procházku — bylť to první šťastný den jeho pobytu ve Vídni! Leč ještě nebyla demise přijata bezvýminečně, císař nemohl se rozloučit ihned s ministry, jež byl za dnův doufání nazval „poctivými lidmi." Uloženo hr. Hohenwartovi, aby vyjednával s českými důvěrníky, nebyloli by lze dle přání korunní rady změniti některé kusy fundamentálních článků, proti nimž činěny námitky. Zejmena žádáno, že fundamentální články mají býti podány říšské radě k rozhodnutí ne co vládní předloha, nýbrž jen co návrh českého sněmu. Dr. Rieger a hr. Clam Martinic jeli do Vídně — byla to jejich poslední cesta vyrovnávací. Fundamentální články, při vší povážlivosti svého poměru k *rakouské* ústavnosti byly přece vzhledem k *českému státnímu* právu dílo tak důsledné, že vypustiti z něho nějakou skobu nebo uhelný kámen značilo tolik, jako sbořiti budovu celou. Důvěrníci čeští nalézali se tedy v souhlase s národními žurnály, že nelze českému sněmu přijmouti reskript toho smyslu, aby *vládě vyhražena byla možnost, měniti na vyrovnacím návrhu českém, co by se jí líbilo*, a — ministerstvo Hohenwartovo obdrželo definitivně své propuštění. Ostatně byl český venkov pro „fundamentální" formu vyrovnání tak předpojat, že docházela celá řada osvědčení do Prahy, aby se v dalších koncesích k Vídni nešlo ani o krok dále.

S předtuchou tedy neblahou, ba více, s jistotou nezdaru, očekávali poslanci strany národní dne 30. října na nádraží státní dráhy návrat dra. Riegra z Vídně. S vážnými, zasmušilými tvářemi stáli tu, když dr. Rieger vstupuje do nádražního koridoru pravil, že třeba Čechům „appellovati k přízni lepších dob." Scéna byla smutná jako kus pohřebního průvodu. Studentstvo nicméně četně před nádražím shromážděné, vypřáhlo koně u Riegrova vozu a dovezlo předního toho důvěrníka strany národní jako u vítězoslávě do jeho příbytku. Měla to býti počest nepovolnosti českých vůdcův. Avšak v Praze *úřadní* zavládl mezi tím již jiný duch. Když studentstvo od Riegrova bytu táhlo na Malou Stranu ku příbytku hr. Clama Martinice, rozehnali strážníci od policejního ředitele vyslaní celý zástup. Místodržitel hr. Bohuslav Chotek, bez jehož rozkazu byl policejní ředitel zabránil populární demonstraci, svědčící vůdci historické šlechty, zadal druhého dne za propuštěnou.

Ještě dva poněkud závažnější akty měla katastrofa fundamentálních článků. První bylo valné posílání diplomů čestného měšťanství z celé řady českých měst bývalému ministrpresidentu, hr. Karlu Hohenwartovi, druhý byla závěrečná resoluce českého sněmu. Kníže Karel Schwarzenberg, člen první aristokratické rodiny v Čechách, jehož přátelský poměr ku straně národní byl nejstaršího datum mezi všemi přítomnými magnáty — kníže se již od r. 1860 v četných hospodářských a i musejních schůzích osvědčil co přítel a dobrý znalec českého jazyka, a byl za doby říjnového diplomu designován za příštího místodržitele českého — kníže tento tedy přijal na se referentský úkol při resoluci. Snad mohli fatalisté zle tušiti z toho, že resoluce, kterouž

sněm jednohlasně slíbil setrvati při fundamentálních článcích, dále, že neuzná nikdy říšskou radu za soudce poměru „politického národa" koruny české ku králi, a nevstoupí tedy jinak než na *tuto* umluveném základě do českého sněmu a do říšské rady — že resoluce ta učiněna byla zrovna dne 8. listopadu, v památný to dies nefastus Bělohorské bitvy. I skutečně prý jeden z nejstarších šlechticův domácích, známý též co přítel Čechův, zvolal při zprávě o pádu fundamentálních článkův dle slov slavného Kościuszka: „Finis Bohemiae!" Nevíme, mínilli jmenovaný magnát při tom také „finis Čechiae," a vstoupilli mu vůbec při tom na mysl rozdíl mezi starým historicko-státním právem „Bohemie" a moderním přirozeným právem „Čechie" — jisto jest jen to, že *český národ* na nějaký svůj „konec" a politickou smrt pomýšleti nemá té nejmenší příčiny. — —

Přičinili jsme průběhem svého vypravování ku jmenu státníka, jež nadepsáno v čele tohoto článku, celou řadu dějův politických, na něž hr. Hohenwart měl vliv jen nepřímý, které však těžko jest opomenouti při líčení politického významu a působení nynějšího vůdce rakouských autonomistův. Čtenářstvo Osvěty, jakož doufáme, raději nám promine toto vedení červené nitě vypravovací přes celou řadu oklik, než by nám mohlo prominouti vynechání některého důležitějšího momentu — pokud o něm věděti můžeme — z té zajímavé „Hohenwartovské" vyrovnávací kampaně r. 1871. Praví se, že vysoká jedna osobnost po nezdaru akce dala hr. Hohenwartovi na srozuměnou, aby se „neučinil nemožným" a „držel se v reservě" pro časy příznivější. Ministerský předseda z r. 1871 nepřijal tedy odtud žádné státní služby, a byv brzo na to zvolen od Slovincův v Krajině za poslance do říšské rady, přijal tam vůdcovství a presidium klubu pravého středu. Nejrůznější strakatinu všech možných národních a sociálních živlů víže myšlenka autonomie dohromady v klubu pravého středu, šlechtice, rolníky, měšťany, kněze, Slovince, Horvaty, Srby, Rumuny, Němce ba i Čechy — avšak autorita a vzácný, vší nadbytečné rigorosnosti prázdný takt hr. Hohenwarta spojuje všecky ty různosti krajů a interesů v tak svorný celek, že se sotva mineme s pravdou, řkouce, že ze všech klubů pravice představuje klub pravého středu nejvíce jednu litinu. Klidem svým a objektivností sotva kdy předpojatou, a ovšem také důkladnou znalostí věcí státních jest hr. Hohenwart za vůdce jako stvořen, muž mající nejen minulost zajímavou ale i budoucnost skvělou. Leč článek náš maje na zřeteli líčení co možná věcné a objektivní, musí se vyhýbati všemu subjektivismu i co do přímé hany i co do chvály osob, o nichž pojednáváme. A protož dosti o hr. Hohenwartovi co parlamentáři.

Ještě jednou během posledních let pasivního odporu byli čelní politikové čeští ve Vídni na konferenci, k níž je povolal hr. Hohenwart. Bylo to za příležitosti, když hotovili se centralisté ku provedení přímých voleb do říšské rady. Hr. Hohenwart snažil se, aby k odvrácení nového ústavního převratu přiměl politiky české ku vstoupení do Vídenského parlamentu. Když se mu to nepodařilo, zvolal prý rozmrzelý: „Za tři léta bude při pasivním odporu s touto stranou konec." Nesplnilo se toto proroctví — do tří let, avšak předvídavost, jednu z nej-

důležitějších vlastností státníka, dokázal hr. Hohenwart přece. Strana, která na sněmu českém r. 1871 *jednohlasně* v počtu 143 přijala resoluci, že nikdy jinak než na základě státního práva českého nevstoupí do českého sněmu a nikdy neuzná ústavní právo říšské rady — nebyla s to zachovati trvale svou vnitřní souvislost. R. 1873 přišla do sněmu strana mladočeská, nejdříve v počtu 7 poslanců, jenž při opakovaných stále volbách vzrostl na 11, r. 1878 přišla po uplynulém šestiletí na sněm celá strana národní, r. 1879 konečně vstoupila celá státoprávní oposice i s poslanci historické šlechty na říšskou radu na základě ne už předchozího uznání, leč jen theoretického ohražení českého státního práva. Čas osmi roků ohlodal kus po kuse program fundamentálních článků, a netřeba k tomu ducha prorockého, aby mohl člověk s jistotou říci, že ony nikdy již v *plném znění svém* nestanou se základním zákonem českého státu. Jiný program nastal oposici české, bojovati kus po kuse tu o resoluce stran kulturních a jazykových potřeb českého národu, tu zapásiti takořka od muže k muži za každou novou profesuru na Pražské universitě, tu zabývati se a sice na prosincové říšské radě od spolku ke spolku, od zemědělské rady do průmyslové jednoty se hmotnými, hospodářskými a živnostenskými potřebami Čech, a cvičiti se konečně v nelehkém umění: ovládati parlamentární tribunu.

Mimovolně se tu naskytá otázka, jak by se byly utvářily osudy naše, kdy by takto již hned od roku 1861, od počátku ústavní éry, kus po kuse a kousek po kousku, byly nám bývaly na zřeteli jen a jen naše *národní* potřeby, používání každého rozpaku vlády k dobývání jedné posice za druhou, malé ovšem — velkých nebylo lze dobyti — ale za to *pevně* ohražené; sílení v ohledu sociálním a ekonomickém od jednotlivce k jednotlivci; důkladné a zevrubné zabývání se *detailem* místo hlásání všeobecných hesel. Na Moravě začali s tímto staráním se o svůj detail již r. 1873, my začali r. 1879. Počínáme takřka od začátku. Neboť nelze upříti, že asi od dvaceti let živili jsme se jen stravou všeobecných hesel tu o státním právu, tu o svobodě a rovnosti, tu o otázce národnosti a podobných, kterážto hesla všecka jsou stejně oprávněna, ale *zevrubně* a *do detailu* je rozebrati a promysliti — nadtož teprv prakticky prováděti — vyžaduje pilného theoretického studia věcí politických a což ještě více váží, dlouholeté *životní* praxe ve vyšších státních oborech. Nemíníme dokonce nikomu činiti výčitku z toho, že se teprv teď počíná, co mělo počíti dříve, chceme jen naznačiti beze vší tendence, že nastává vybavování se z frásovitosti, z odříkávání všeobecných hesel, bez přihlížení k jich zevrubnímu obsahu, z plané abstraktnosti, tohoto jistého oznaku každého začátečnictví — a převládá snaha směřující ku konkretnosti, k *věcnosti*, kteráž je ovšem nepoměrně těžší a namáhavější, ale za to představuje pevnou půdu místo prázdného vzduchu. Bez takové odborní zevrubnosti není žádné autonomie, která není nic jiného než *samostatné*, na základě plné znalosti a *vlastní* zodpovědnosti spočívající vyřizování politických záležitostí. V takovémto odborném politickém vědění předčí politikové historické šlechty poslance strany národní — a mnoho jest tedy doháněti těmto posledním.

Avšak nechť jakékoliv nastanou poměry v budoucnosti, jednu mocnou záruku pro zdar našich národních přání podává nám i vně Rakouska již přítomnost: jsou to pokroky pořád rostoucí *národního autonomismu* v Turecku. Národové do posledních dob tam ujařmení a všelijak „proviciálně" roztrhaní utvrzují se pořád více ve svých přirozených národních hranicích — arciť ne bez bojův — a upravují sami, ovšem za popudem moderního veřejného mínění evropského, vlastní silou své osudy. Přibývá tím vůčihledě síly kmenům od Evropy dříve nejvíce zanedbávaným — kmenům slovanským. Z obou Bulgarií bude zejtra pozejtří jedna, a také v Černé Hoře a v Srbsku připravují se veliké události. I kmen v ostatní Evropě tak neznámý a dosud beze všech sympatií samu sobě zůstavený, jako Arnauti čili Albanci, jsou odhodláni držeti každý cípek své přirozené půdy, ani jednu arnautskou vesnici nehodlají pustiti Řekům nebo Černé Hoře — a i kmen tak ignorovaný nalézá přátel a ochranců svých přirozených práv, tu u Italie, tu i u vlastního zoufalství Turecka! Autonomisování Turecka pak nezůstane, jako žádný převrat, od století jednak připravovaný jednak zadržovaný, bez vlivu ohromného, ač dnes ještě nedohledného. Rakousko, hlavní mezi velmocemi strážce starého historického pořádku, přichází co do věcí tureckých pořád více v rozpor s Ruskem, jež se stanoviska svých životních interesů je nuceno, podporovati v rozpadávajícím se Turecku to, co jsme zvykli nazývati „otázku národností."

Jak ze všeho viděti, jdeme v době nejbližší novému národnímu hnutí vstříc, a důležitá asi rozhodování nastanou naší delegaci na říšské radě a ministerstvu Taaffeovu, tvářícímu se, jako by přálo v Rakousku autonomii a požadavkům národním. Zvláště pak hraběti Hohenwartovi, vůdci celé strany autonomistické na říšské radě, nastane úloha veledůležitá, a jak doufáme, také vděčná a záslužná.

Obětovaný.

Historický obraz

od

Aloisa Jiráska.

Díl první: V zajetí.

(Pokračování.)

VIII.

Kněz Štěpán odjel z Heřmanic velmi záhy z rána, kdy téměř všecka čeleď ještě spala. Aješín nevěděl ničeho, co se bylo stalo. Naučil se za tu dobu, co na tvrzi zajatcem meškal, jen velmi málo česky, pak s nikým do hovoru se nedával a nikdo s ním. Druhého dne, kdy za celé dopoledne Alana nespatřil, zvedal často jindy nachýlenou, zachmuřenou hlavu, na všechny strany se ohlížeje.

Nadešel večer, starý Kumán ani okem Alana nespatřil. Té noci Aješín málo spal. Druhého dne opět nadarmo se ohlížel a pátral. Jindy mrzelo ho, když s chlapcem za celý den nemohl si promluviti; dnes by byl spokojen, kdy by ho jen zahledl. Chytrý, lstivý Kumán jal se přemýšleti a záhy připadl na mnichy, které byl na tvrzi zahledl.

Za svých mladých let pomáhal nejeden klášter drancovati a bořiti, nejednoho mnicha se světa sprovoditi, upamatoval se také, že v některých klášteřích chlapce, větší, menší spatřil — a když to všecko uvážil, nabýval téměř jistoty, že dali Alana těm černým mužům; a tu se nitro barbarovo bouřilo.

Zničili kmen, zabili pohlavara, a syn jeho bude takový jako jejich nepřátelé! Vychovají ho po svém, až ho zplna odcizí, až bude své zapírati a snad proti nim povstane! Bylo to strašné, mučící pomyšlení! A on! Co on? Zajatec, bezbranný, otrok, jenž má na vše klidně dívati se! Zaťal pěsti, oči mu zasršely — než ihned se opanoval; sklonil hlavu, sehnul hřbet a pln otrocké pokory přiblížil se k Rubínovi právě kolem jdoucímu. Mladý pán ho nikdy netýral jako chasa, leda že někdy žert si z něho stropil — mladý pán míval Alana často u sebe, ví tedy, kam se chlapec poděl.

Aješín skřížil ruce na prsou a vzhlednuv k Rubínovi, promluvil jen jediné slovo: „Alan —“

Mladý vládyka se tentokráte nezasmál. Překvapilať ho pokora zlostného zajatce a dojala zároveň oddanost jeho k chlapci. I pověděl mu slovy i posuňky, co se s Alanem stalo. Aješín sklopil hlavu a mlčky se obrátiv, chopil se zase kliky u studně, kde pracoval.

Rubín, když o tom doma vypravoval, dodal: „Bylo mně té šelmy líto.“ A pacholci druhého dne sobě vypravovali, jak zajatec ve srubu, kam ho na noc zavírali, vzdychal, skřípal a vzlykal, jako prý když vlčici mládě vezmou. — —

Alanovi bylo se s knězem Štěpánem rozloučiti. Šel rád, neboť ačkoliv starý mnich ze všech nejlépe a nejvlídněji s ním nakládal, cítil přece proti němu odpor: vždyť odvedl ho ze tvrze od Aješína daleko do neznámé krajiny, do domu, kdež se mu nikterak nelíbilo, kdež ho tesknota neopouštěla. Alan uviděl zase něco nového, néobyčejného; z celly Štěpánovy vedli ho několika dlouhými chodbami, kdež každý kráček hlasitě se rozléhal, po schodech nahoru do nějaké síně, kdež spatřil některé z oněch chlapců, které byl v kostele viděl.

Bylo jich asi dvanáct, a nejstaršímu z nich nebylo zajisté ještě čtrnácte let. Před nimi stál vysoký mnich silné postavy, plných ale přibledlých lící, jež byly oholeny. Orličí nos, šedé, velké oči dodávaly mu výraz zvláštní přísnosti. Na temeni hlavy zkrátka ostříhané měl malou černou čepičku. V rukou držel housle. Novic, jenž s Alanem přišel, ukázal mnichovi chlapce, pak odešel. Páter Benno změřil svým pronikavým zrakem osmahlého „obětovance,“ jenž po prvé tu sklopil oči.

„Zatím si sedni tam, stranou a —“ v tom zmocnil se mnicha prudký kašel a mořil ho za chvíli. Když polevil a Benno zaslzené oči si utřel, seděl již Alan na stoličce vedle stolu, na němž několik hudebních nástrojů leželo.

Mnich pak zamávav smyčcem, pokynul, a chlapci zazpívali, při čemž je učitel jejich na housle doprovázel. Po zpěvu zavolal si páter Benno Alana a poručil mu, aby po něm zazpíval.

„Aaaá —“ vyrazil ze sebe chlapec, jak mu veleno, než mnich zakroutiv hlavou znovu Alanův hlas zkoušel. „Dost —“ pravil konečně, a mladý Kumán ohlednuv se spatřil, ani kolem stojící chlapci posměšně naň hledí; to jej popudilo, ale již poroučel páter Benno, aby se odebrali do dormitáře. V řadě po dvou kráčeli ze síně na chodbu; každý měl druha, jen Alan zůstal na licho a kráčel poslední sám. Přišli do táhlé, prostranné síně, čistě vybílené, v níž stálo mnoho postelí dvěma řadami. Jednu z nich vykázal Benno Alanovi.

V tom venku zazvoněno, a všichni, aniž jim poručeno, chystali se k odchodu. Benno vedl je do kostela, kdež Alan zase něco nového spatřil. Ocítilť se totiž vysoko na kruchtě, zahledl varhany, za které mnich usedl. A když na ně spustil, jali se chlapci zpívati. —

Tak nastal mladému Kumánovi nový život. Dokud mu všecko v klášteře bylo nové a neznámé a tudíž jeho pozornost a zvědavost poutalo, dotud nenabývala tesknota nad ním vrchu. Ale ani na okamžik se mu v osamělém klášteře nelíbilo. Všude samá zeď, samá klenba, a těch černých, vážných mužů, kteří vespolek sotva promluví, nezasmějí se, ale jako stínové mlčky a vážně dlouhými, smutnými chodbami kráčejí! Čím dále tím více se mu stýskalo, a nemohl zvyknouti pořádku, předpisům a požadavkům klášterním.

Musil záhy z rána vstávati a za dozoru nejstaršího novice, jenž měl chlapecký dormitář na starosti, konati ranní pobožnost, jež se mu zdála nekonečnou. Nerad byl se již s matkou modlíval, a již tehda hleděl se klečení a modlení všelijak vymknouti — ale což tenkráte byly to chvilky, a dobrá, slabá matka povolila. Zde nebylo žádných odmluv a výmluv. Když odvážil se novicovi vzdorovati, zavolán páter Benno a ten již s ním uměl.

Sotva že pomodlivše se posnídali, musili do kostela na dlouhé modlení a přisluhování a z kostela do školy, jíž za toho počasí nebylo konce.

Byl věru Alanovi smutný, trapný čas: venku plískanice, pak mrazy a sníh, a v klášteře škola, jež se mu stala mučírnou. Seděl tam s chlapci, kteří již slabikovali, psali i na tabuli počítali. On pak držel bukovou tabulku, na níž byly divné klikyháky červenou barvou namalovány, a ty sobě měl pamatovati. Nešlo mu to nikterak. Učení mu nevonělo, a že pro ně také býval trestán, znechutilo se mu jak náleží. Výborný učitel, kněz Benno, darmo se namáhal, po dobrém i po zlém; poznal sice, že chlapec není tupého ducha, ale líný a plný nechuti.

Časem zaváděl jej ku knězi Štěpánovi, jenž ze svého obětovaného málo docházel radostí. Ten brával jej s sebou do klášterní knihovny, kterouž sám spravoval a kdež sedě uprostřed, ze starého foliantu pěti mladším bratřím diktoval, ani u stolku sedíce bedlivě a pečlivě psali, co učený knihovník předříkával. Byly to obyčejně pro klášter nutné knihy obřadní, kostelní, žaltáře a různé modlitby a legendy, i co do klášterní školy bylo třeba. Učené spisy přepisoval sám toliko za pomoci bratra Řehoře, výborného malíře iniciálek a obrázků.

Starý, učený mnich, plný dobromyslnosti, domníval se, že dodá svému svěřenci chuti, ukazoval mu na bratry, jak to pěkné a užitečné, dovedeli člověk, co sám si myslí nebo co jiný řekne, napsati a každý spis přečísti, ukazoval všeliké obrázky a měl vždy hojnost laskavých a moudrých slov, jen že na Kumána, žel, nijak nepůsobila.

Ještě nejmilejší mu byla cesta do klášterské dílny, kam žáky časem páter Benno zavedl. Ve veliké té prostoře ozývalo se hlučně klepání kladiv, svištění hoblíků a pořízů, odletovaly hustě tenounké, kroucené třísky, do kterých chlapci rádi se zahrabovali. Tu pracovali většinou bratří lejkové konajíce rozmanité dílo truhlářské, soustružnické i kolářské. Na druhém pak konci seděli dva vážení bratří: Anselm a Benedikt, kteří krásné sošky, rozmanité křížky a ozdoby vyřezávali a je živými, ladnými barvami natírali.

Odtud se Alanovi nikdy nechtělo, zvláště když měl do kostela nebo do školy jíti. Slýchal, jak jeho malí vrstevníci se těšili, že až se naučí čísti a psáti, přijdou do druhého oddělení mezi větší, kdež se budou latině učiti a z breviře říkati. Podobné řeči však Alana nijak nepobádaly.

Za to se mu vyjasnilo, že si směl někdy s ostatními do předdvoří vyběhnouti, kdež obyčejně strhla se hustá, sněhová střelba. Alanovi bylo, jako když rybu do vody pustí; házel trefně a přerychle, kmital se jako vyžle brzo tu, brzo tam, nejraději přepadal, ale přepaden bránil se statečně, až ho pojal vztek.

Spikliť se druhové jeho vždy proti němu, a tu nemoha přesile odolati, rozdrážděn přestal koule sněhové, jimiž ho do běla zasypávali, sám házeti, a vyhlednuv si jednoho bleskem na něj vyrazil, povalil ho a mstil se na něm za všechny. Za to ovšem odpykal pak buď hned na místě, nebo později v dormitáři, kdež také více měl příčiny ku steskům, než aby si liboval a chválil.

Druhové zřídka kdy ho mezi sebou pojmenovali Slávkem, jak mu bratří říkali; skoro vždy, kdy ho volali, slyšel posměšné: „Kumáne!“ Hned na Heřmanicích všiml sobě, že to jmeno budí ošklivost, zde bylo mu hanou a potupou, ba zaslechl přímo, jak druhové krajanům jeho spílali, zloději, lupiči a loupežníky je nazývajíce.

Žádný ho neměl rád, a on také k žádnému nepřilnul. Popouzelo ho velmi, že musil starším žákům všeliké služby konati, zvláště pak jednomu z nejstarších, jinochu sličné, vzrostlé postavy, s nímž sám převor šetrněji a ohleduěji zacházel, než se všemi chovanci klášterské školy. Alanovi v rodném stanu vyplněno každé přání, byl malým tyranem své matky i otroka sloužícího — a nyní musil sám takové služby konati! A ten mladý pan Hynek každé chvíle si na něco vzpomněl, každé chvíle na něm něčeho žádal!

Nejvolněji Alanovi bylo, když mohl býti sám. Tu stával u okna, se kterého bylo viděti na řeku, na les za ní se černající i na část klášterských polí. Kdykoliv chlapec na bor se zahleděl, vzpomněl na Aješína, na kterého nejvroucněji, nejčastěji i z večera na svém lůžku myslíval.

Když ho z Heřmanic odváželi, plakal a křičel po Aješínovi, až ho konečně ukonejšili, že starý Kumán za ním přijde. Alan ho čekal

den co den, toužebně, netrpělivě. Listí opadalo, všecko kolem zaváto — a jediná naděje a těcha chlapcova mizela. Kdykoliv kněze Štěpána nebo bratra Předbora potkal, ptal se jich, kdy Aješín přijde — ale vždy mu neurčitě, vyhýbavě odtušili, až konečně bratr Předbor, mrze se nad neústupností chlapcovou, přímo jemu řekl, že Aješín do kláštera nesmí a na Heřmanicích zůstane.

Tu se zas Alan jednou rozplakal — lítostí i hněvem. Trvalo několik dní, nežli se z té rány probral. Tím více pak v duchu sočil na všechny, zvláště na Předbora a Štěpána. Pak mu zase napadalo, že Aješín přece přijde, že ho tu samotna nenechá, ale unese, vysvobodí. Často za noci, kdy všichni žákové v dormitáři poklidně dřímali, ana venku vichřice kolem kláštera zuřila, sníh do oken metajíc, utíkal mladý Kumán z kláštera, ovšem jen ve snu, a zápasil s vlkem, jehož vytí od lesa prvé, než byl usnul, zaslechl, až mu z nenadání Aješín přišel na pomoc; ten ho vzal k sobě na koně, jeho Jasyra, i ujížděli širou pustou a brzo zahledli zástup jezdců proti nim se ženoucích. V jejich čele na statném vraníku otec — a ten volá jim vstříc a kyne blýsknavou, křivou šavlí —

Alan se probudil; hledí vyjeveně kolem sebe, neveda kde jest. Již se probírá — širá step v záři palčivého slunce zmizela, kolem šero, chladno a časným jitrem zimním ozývá se klášterní zvonek volající mnichy k ranním hodinkám . . .

Den za dnem, jeden jako druhý, ubíhal zvolna, smutně. Aješín nešel. —

Páter Benno Alanovi v učení neslevoval, a on se nelepšil. Sotva že hodiny školní minuly, nastalo začasté jiné soužení — se soudruhy. Pokoušívali ho, škádlili; on pak jsa dráždivý bránil se, a tak mnohá bouřka svezla se na něj a způsobila mu mnoho nepříjemností mezi druhy i u představených.

Druhové neměli ho za rovna, nakládajíce s ním, jako by byl z nějakého kletého rodu.

Jen jednou promluveno s ním šetrně o jeho kmenu a krajanech. Jednoho odpoledne byl zavolán do celly Bennovy. V krbu hořel mohutný plamen a šířil příjemné teplo. Venku padal hustě sníh. Vážný, přísný kněz pokynul chlapci, aby usedl, i dal mu koláč. Pak zavedl s ním řeč o jeho původu, o matce, otci, o Kumánech a při tom sdržel se mnich nejdéle, zapisuje sobě olovem tu tam něco z hovoru chlapcova. Všecka ostýchavost a nedůvěra Alanova tála jako led při ohni. Volnilo se mu v duchu, oči počaly lesknouti se, a rozhovořil se.

Kněz ptal se obratně, jak Kumánové žijí, jak bytují, a chlapec vypravoval o krajanech, o koních, stanech, lovech, vše co věděl a znal, až pojednou přišel zase na Aješína, jak ho doma učil střileti, jezditi, plavati, jak někdy s otcem vyjížděl; tu se mu líce stahovala, kolem úst mu trhalo, až dal se do pláče.

Vážný mnich chvilku mlčel hledě soucitně na rozlítostněného chlapce. Pak vstav pohladil mu černé, husté jeho vlasy; než Alan zaplakal ještě prudčeji. Snad mu živěji připomnuto, jak matka hlavu jeho k prsům vinula, či snad, jak ho Aješín v zajetí na daleké tvrzi hladíval a o rodném kmenu a dalekém domově vypravoval? — —

Sníh zmizel, jarní větrové se rozhučeli polem i lesem. Labe rozproudilo se mocněji a zkalené vlny jeho zatopily břehy. Žáci klášterní teď častěji ven vycházeli, jmenovitě do zahrady, kdež dle sil svých bratřím a novicům pomáhali.

Alanovi stýskalo se ještě více. Kněz Benno, který mu před tím sice nikdy neublížil, ale dosti přísně si vedl, stal se k němu mírnějším; však to nenahradilo mu, po čem toužil. Modré nebe, zelenající se lesy, šumící větrové, vše volalo, vábilo ho ven — ale on nemohl! Těšil se, až sejde sníh, že přijde Aješín. Led, sníh zmizely, voda opadla, Aješín nešel. Alan, kdy jen mohl, stával v dormitáři u okna, z něhož viděl širý les i bílou cestu v něm mizící; a ta vedla v dáli, z kláštera, ze zajetí u volnost, k Aješínovi! —

IX.

Skřivánek jásal vysoko nad zemí, nad mladým, bujným osením, slunko přešedši vrchol své dráhy jasně zářilo; ale od severu vyvstávalo tmavé mračno jako zlo, kvapně se blížíc. Hlubokým hvozdem zavládlo dusné, mrtvé ticho, svitu slunečného nebylo viděti, ale mračno bylo cítiti. Zelenavé šero starého lesa zhoustlo, potemnělo, a nebylo nikde jasnějších míst, na kterých světlo proniknuvších paprsků by se laškujíc mihotalo a chvělo. Práchnivé věkem i bouří poražené kmeny, bujné, mohutné stromy plné mízy a života, i různá křovina a hustý podrost, vše nehnuto, zamlklo.

Tím pustým, starým hvozdem ubíral se stezkou sotva znatelnou sám a sám obětovaný — Alan. Byl bez čapky, bez klobouku, ve prosté suknici, na jejímž pasu visela nevelká pochva s nožem. Volné hace, které mu v Opatovicích za úzké nohavice dali, byly po kolena blátem zatřísněny tak, že nebylo viděti ani řeménků kolem lýtek ovinutých ani střevíců jimi k noze přidržovaných. Černé vlasy padaly mu do čela. Na jeho tváři zračilo se veliké unavení. Kráčel zvolna, namáhavě, často zastavuje se a kolem patře.

Včera ráno ještě seděl ve škole klášterní a nazíral kradmo, toužebně ven na zelený les a jasně modré nebe; kněz Benno něco starším žákům vykládal — tu pojednou strhl se přede dveřmi na chodbě hluk. Přísný mnich zamračiv se popošel ke dveřím, otevřel je, chtěje se přesvědčiti, co se stalo. Dvéře otevřel, ale nezavřel — překvapením, leknutím. On i všichni žáci za ním zvědavě se hrnoucí zahledli, an opodál na chodbě kněz Ambrož, infirmář, klečí u mnicha na zemi ležícího a že kyne a volá na bratra Neplacha, hospitaláře, jenž s dvěma lejky k němu spěchá. Prvé než doběhl, přiskočil kněz Benno ku klesnuvšímu — a bylo po škole.

Za nedlouho doneslo se mezi žáky, že odnesený právě Mikuláš, nadsklepní, jda chodbou s bratrem infirmářem, náhle na chodbě padl, a že ho více nevzkřísili. Mezi mnichy nastalo veliké hnutí, neboť zemřelý byl všem milý; a tak se stalo, že na školu zapomenuto. Alan zaslechl, že zanesou kněze Mikuláše do umrlčí komory, která prý je v přízemí na černé, osamělé chodbě, a že tam tak smutno, jako by

za vlasy tahal; málo kdo ze žáků prošel jí celou, a mnozí tvrdili, že by pro celý svět tam se nešli nyní na mrtvého kněze podívat. Jen jeden se vyskytl, jenž směle prohlásil, že to zkusí a sice hned, a k němu přidal se Alan.

Druhové usmívali se, vtipkovali, báli se a varovali — než oba smělci přece vydali se na cestu, dokud prý nebude u mrtvoly stráž. I sešli s prvého patra do přízemí, proplížili se několika chodbami, nikoho nepotkavše, až dostali se na pokraj osudné místnosti. Zela před nimi černě jako nekonečná, tichá; i lehounký krok budil tu ohlas, slova ozývala se divně, děsivě. Hluboko v ní, snad někde na konci hořel malý rudý plamínek jako krvavá slza ve tmách. Alan hleděl upřeně před se.

„Tam, co to světlo —“ zašeptal vedle Alanův druh, pak ho už neslyšel; když se ohledl, spozoroval, že je sám, že hrdina utekl.

Napadlo mu, aby se také vrátil — ale hned sobě vzpomněl, jak by jej nahoře přivítali, jej Kumána! Půjde, ukáže jim, že se nebojí jako oni.

Šel a šel, hmataje kolem po vlhké zdi, až sáhl pojednou na kliku, a dvéře se mu otevřely. Viděl před sebou klenutou, vybílenou jizbu o jednom okně, pod nímž na zdi visel nějaký obraz. Vstoupil a tu teprvé v pravo zahledl na prkně tuhého mnicha v černém taláru, zsinalé tváře. Tmavorudý pruh zaschlé krve táhl se mu po bradě na hrdlo. Alan se zarazil. Bylo mu nevolno. Ohledl se plaše kolem, a již kvapil ke dveřím. Otevřel je rychle a byl — pod šírým nebem, na malém dvorečku. V pravo viděl nějaký dřevěný přístavek — bylať to umrlčí komora klášterské, obecné nemocnice · před sebou vysokou zeď a fortnu. Ohledl se za sebe. V přízemí nebylo na této straně žádných oken, kromě prvé dotčeného. Nad ním však v prvním patře blýštěla se jich celá řada; nikdo u nich se nezjevil, nikdo nezabušil na něj a nevolal smělého chlapce, jenž přeběhnuv k fortně, železnou, zarezavělou závoru násilně odšoupl a ven pod šíré nebe vyskočil. Byl jako u vidění, opojen nenadálou svobodou, byl jako ptáče, ježto z klece puštěno opodál usedne, prvé než na dobro uletí.

Nerozmýšlel se, nerozvažoval; viděl jen, že si ho nikdo nevšiml a že těch několik lidí, které dále v poli zahledl, ani ho nespozorovalo. Napadlo mu: „Utec!“ A mysle jen na svobodu, touže z té uzavřenosti, dal se do běhu, prostovlasý, bez pomoci, bez jídla, maje toliko v pochvě svůj nožík.

Nehledal cesty, nerozmýšlel se, jdeli dobře: jej všecky stezky vedly do volnosti.

Za nedlouho proběhl širým polem a ocitl se v březovém háji, který zvučel ptačím zpěvem. Tu se ukryl, chvilku odpočívaje a ven vyzíraje, nejdouli za ním, ale nikoho nespatřil.

Pak vydal se opět na cestu, chtěje co nejdále od kláštera se dostati. Napadla ho žízeň — napil se z potoka, který pak přeskočil.

Březový hájek proměnil se v hluboký les. Divnou náhodou dostal se Alan na stezník, jinak by byl v širých lesích zabloudil. Držel se cestičky, uchyluje se při každém šramotu do houštiny. Dlouho tak

ubíhal. Dostavil se hlad, a chlapci připadalo: Co teď? Kam, věděl — k Aješínovi; ale jdeli dobře? A jak se tam dostane? Kdy přejde les? Ať se děje cokoliv, jen když nemusí do kláštera! Tam se již nikdy nevrátí.

Byl unaven. Sedl na povalený větrem strom a odpočíval, dívaje se kolem na život lesní. Viděl veveřice, viděl ptáky. Vzpomněl si toužebně na svou kuši, která zůstala ve staně otcově, v němž s matkou přebýval.

Samota ho tížila — vstal a dal se zase do kroku, a hlad šel s ním. Neúprosného toho druha konejšil mladým zaječím jetelem — než nadarmo. Borůvky, brusinky ještě nedozrály, sotva že odkvetly; tu tam bělala se místa jahodím květem, ale co mu do květu? Pak i ten přestal, a také nespatřil více červených a žlutých květin, jež až dosud tu tam na volnějších místech byl zahledl.

Půda počala měknouti a pod nohama se mu třásti. Nyní již zapadl několikráte do bahna a sotva se na stezku vypracoval. Od té nesměl se více ani krokem uchýliti; i po ní byla chůze namáhavá. Napříč přes cestu byly přeloženy oklestěné tenší stromky napolo do bláta zapadlé; Alan skákal s jednoho na druhý, aby se bahnu vyhnul.

Bažina v pravo byla téměř beze všeho rostlinstva. Jen spletené, klikaté kořeny tmavých smrků prostíraly se nepevnou půdou a místem zelenaly se houštiny vysokého kapradí. Tu tam ležel strouchnivělý, obrovský kmen, pokrytý mlázím a bělavými lišejníky s krvavými okraji. Kromě rozličných odstínů zeleně na mechu, kapradí, smrcích a bucích nebylo tu žádných jiných barev; zasmušilý, širý ten les nebyl domovem něžných kvítků, jež by živými, veselými barvami oko potěšily.

Pražce napříč přes nejistou cestičku položené přestávaly, a Alan mohl sobě jistěji vykročiti; půda tuhla, tvrdla, až pak přišel na pevnou a kamenitou.

I tmavý bor kolem něho poněkud byl jiným.

Probělávalyť se mezi kmeny skály různo rozmetané, tu menší, tam ohromné balvany, tu šedé a holé, tam omšené a břečťanem zakryté, a nad nimi skláněly se zcuchané haluze starých smrků, nebo klenuly se koruny šedokmenných, rozložitých buků, halíce všecko kolem svým zvláštním, tajemným šerem, jehož nyní co chvíli přibývalo.

Mrak od severu povstavší rozepjal obrovské peruti své nad širým lesem a dusil i zákmit světla. Někde stranou zaskřehotal nějaký dravý pták, pak mihl se prudce před Alanem ve výši stínem, haluze zachrastily — chlapec bezděky tím směrem se ohledl a již opustil směr své cesty. Zahlednulť stranou nedaleko starý dutý strom a na jeho kmenu i pod ním divné stopy, jež ho naplnily radostí.

Přiskočil a div nevýskl! Zapomněl na hustý les, na bouři, jež se nad ním schyluje, a sbíral zbytky pláství medových, jež někdo z tohoto přirozeného úlu lesním včeličkám vybral. Byl to snad medvěd — ale nech kdokoli, Alan na něj nevzpomínal, a sbíral, co po něm zůstalo, — zbytky, ale pro hladového chlapce pravá pochoutka.

Vítr zavanul a daleký hvozd zahučel táhle, dutě, hrozivě.

Tiché, svislé haluze rozhoupaly se a již neslo se Alanovi nad hlavou šumění a hlásný hukot, jenž čím dále tím více sesiloval se.

Vzduch byl vlhký a kolem setmělo se, jako by večer nadcházel, ačkoliv do slunce západu byla ještě drahná chvíle. Chlapec seděl v hustém, heboun~~kém~~ mechu, na medu sobě pochutnávaje. Ale kam stačil! Okamžikem bylo po malé zásobě, sladkou šťávou přetékající. Již ani na prstech té nejmenší stopy nezůstalo, a tu teprvé všiml si Alan, jak podrost a křoviny kolem větrem se zmítají, že bouře se blíží — ba že již se přihnala. Slyš! nad tmavozelenou klenbou hustých stromů hrne se hukot hromu, tu i v dáli ozývá se temné hřímání, mezi kmeny projel klikatý blesk — a teď zarachotil déšť jemu nad hlavou v koruně košatého stromu, a již hrne se všude; šustí, šelestí, pleská, a celý les zvučí tou divně jímavou hudbou hustého deště.

Alan stál pod košatým stromem; ale za nedlouho cítil na čele, ve tváři vlhko, déšť čím dále tím hustší pronikl až k němu. Dále před ním stranou bělala se šerem obrovská skála. Tam snad bude jistější přístřeší před bouří a lijákem, tam snad v suchu přečká krutou chvíli. I rozběhl se, hledě pořád před se, směrem ku skále, která však tak blízko nestála, jak se mu zdálo. Cestička byla již notně navlhla, s úbočí po levé straně řinuly se tu tam malé potůčky. Jak dlouho mohla suknice Alanova dešti vzdorovati?

Hřímání hlaholilo čím dále tím hrozněji a blesky nejrůznějších barev oslňovaly chlapce, kterého náhle zarazil prudký hukot, jenž se před ním ozýval.

Alan už dávno byl sešel se stezníku a dral se jen za ohromnou skalou, která mu měla přístřeší poskytnouti. Mokré křoví šlehalo mu do tváře a bodalo v ruce, jimiž je rozhrnoval.

Pojednou zmizela tma lesní, která ho dosud obklopovala, a před ním zasvitlo. Stanul, prodrav se hustým křovím, na pokraji nevelkého palouku, jenž se pod porostlým vrchem uprostřed lesů rozkládal. Na úpatí vrchu hnala se paloukem šumná, rozvodněná bystřina, jejíž kalnou vodou jen tu tam bylo možná viděti, ano na březích její bujilo husté, různé křoví v divoké změti, nad níž nesly se rozložité koruny starých olší, tu zpříma rostouce, tu shrbeně ku hladině vodní se nachylujíce.

Bylo to nyní v tu chvíli pusté, smutné místo. Z lesů kol na stráni hustě se kouřilo, na palouku div voda nestála.

Vpřed Alán nemohl pro vodu. Ohlížel se po skále; stála více v pravo na pokraji palouku, opodál pak ohromný, starý dub. Déšť šlehal Alanovi do tváře, nicméně viděl, že skála má jakýsi hluboký výklenek, nad nímž vysoké kapradí se chvělo jako péra na helmici. Hrom řval. Chlapec unavením a již také strachem zmořený pustil se ku skále, ale prudké zablesknutí ho zastavilo. V růžové jeho záři zahledl rozoranou, vráskovitou kůru starého dubu a na něm zamihl se hrubý kříž, sem zavěšený snad na památku krvavého zločinu. Prvé však nežli se hoch dal opět do běhu, zablesklo znovu, pak strašlivá rána — praskot jako by skála, vše kolem i země se trhala.

Dvě mocné haluze visely bleskem sražené s dubu a nedaleko nich ležela poslední ratolístka pohlavarského rodu kumánského — Alan syn Alprův, bezduch, jako zabitý.

Bouře zuřila dále. Bystřina šuměla, po lesích hučela vichřice a v oblacích divoce se honících hřímalo i blýskalo se k ohluchnutí, k oslepnutí.

Setmělo se. Do šera trčely na pokraji palouku obrysy zkomoleného dubu a hrubé skály, na níž chvělo se kapradí a hustý břečťan zmítal se a vlál kol jejího tvrdého čela jako dlouhé vlasy.

X.

Alan se probudil. Jeho mdlé oči rozhlížely se kolem, pravicí pak jako by vedle sebe něco ohmatával. Ponenáhlu vracelo se mu vědomí a paměť. Nad sebou viděl nebesa tmavozelené barvy, a hmatem se přesvědčil, že neleží na vlhké zemi v blátě, ale na měkkém loži. Rozhrnutými záslonami nebes viděl před sebou světlou jizbu, kterouž proudily paprsky sluneční. Viděl prostřed stůl pokrytý a na něm několik nádobek, konvici, u stolu několik dubových, vyřezávaných židlí a dál u dveří ve stěně tmavou skříň. Umdlel; znovu hleděl před se do milého přítmí tajícího se pod nebesy a přemýšlel.

Kde to je? Byl v lese, utíkal — utíkal, nebo to jen ve snu viděl tmavý hvozd a zakusil v něm hroznou bouři a omráčení. Ale to není dormitář klášterní!

Tam nebylo tak jasno a veselo.

Znovu se rozhledl, a teď již hlavu obrátil. U okna stojí muž v černém oděvu kněžském, tak vysoký jako kněz Benno. Alan se zachvěl. Jest opět v kláštěře, opět pod nenáviděnou dohlídkou! To jej dali do celly, ve které ještě nikdy nebyl — ale proč? Byl v lese? Byl! Na všecko se nyní rozpomínal, jak bahnem se brodil, jak odpočíval a med pojídal, jak za deště a bouře skálu hledal. Než tu ho něco mýlilo. Chvátaje ku starému stromu a skále spatřil při prvním zablesknutí stranou jako nad vodou jezdce v rudé záři; když pak po druhé se zablesklo, byl Alan k zemi poražen, a tu zarazil se tok jeho upomínek.

Ne bez odporu a strachu pozvedl opět oči k oknu, kde stál kněz bez pohnutí, ven vyhlížeje. Kdy by se obrátil! Tu sebou trhl. Venku ozvala se trubka, a hned po té psi zaštěkali. Zvuky ty dojaly kumánského chlapce jako krásná hudba. Uvedlyť mu na paměť, že na takový hlas sráželi se jezdci, krajané jeho v tlupy, ozbrojení, veselí, na nějaký nájezd se chystajíce; uvedlyť mu na paměť přípravy otcovy a jeho družiny ku stepním lovům.

Těch hlasů v klášteře neslýchal — kde to je?

A slyš! toť ostruhy zabřinčely, dvéře se otevřely, a jimi vstupuje statný pán v zelenavé sukni a přiléhavých nohavicích. Po boku má meč a na hlavě kužílek, na němž se krásné péro houpá. Za ním ještě jeden, starý s bílými kníry a ve hnědé, delší sukni a vysokých jízdeckých botách.

Kněz obrátiv se, jde jim vstříc. To není Benno, ani žádný z konventu — ach! Alanu se uvolnilo. Rozmlouvají, teď se k němu obrátili; mladší, statečný rytíř, blíží se k loži. Ale tu zavřel Alan opět oči. Prohledl sice ještě jednou a viděl cizinci do tváře, i slova nějaká

slyšel — ale vše kolem zase zahalovalo se mlhou, i slova zněla prázdným zvukem; nerozuměl a na novo usnul. —

Na stěnách tiché komnaty chvěla se poslední denní zář barvou zlatorůžovou, posouvala se výš a výše, až zanikla. V tu chvíli ozval se u chlapcova lože stlumený výkřik.

Alan právě prohlednuv, divil se ještě více než prvé a nemohl se vzpamatovati. Skláněla se nad ním libá, mírná tvář spanilé, mladé paní, jež nevýslovně tklivý a zároveň radostný pohled na něj upírala. Slze řinuly se jí po tváři pohnutím poněkud ubledlé, a „Slávečku!“ znovu vykřiknuvši, sklonila se rychle k němu a líbá ho prudce, vášnivě...

Pak zase naň hledí a hladí mu černé vlasy i vyhublé od nemoci líce a suché ručky a sladkým, chvějícím se hlasem táže se: „Což mne už, Slávečku, neznáš? Což jsi na maminku zapomněl?“

Tedy opravdu! Tvář hned poznal, ale přece nezdálo se mu, že to máti, která mívala vlasy prosté a v nich vpletené penízky po zvyku žen kumánských a jinaké šaty. Ta paní zde v sametovém čepečku s vlasy hladce nad čelem učesanými, v šatech přiléhajících blankytné barvy — jako by nebyla jeho mateří, ač se jí tuze podobala.

A teď znovu se k němu sklání, hladí, laská, mluví — ano, toť její hlas, tak jej často hladila, když s ní býval sám ve stanu. Není v klášteře, je u své matky. a ta ho již nepustí do zajetí, nedá ho do trudné školy mezi zlé žáky, kteří ho trápili.

Alan vztáhl své ruce k rozradostněné matce. V tu chvíli zvítězila přirozenost nad zlou vůlí lidskou. Nevzpomnělť Alan na Aješína a jeho utrhačné řeči.

Svatava, někdy Alpry knížete kumánského žena, stala se paní na Červené Hoře. Dlouho váhala a sama s sebou zápasila, než láska její a Čeňkova přece zvítězila.

Na zboží Červenohorském všichni se nemálo divili, že pan Čeněk tak pojednou se oženil, a znovu ozvali se hlasové, jako tenkráte, když Svatavu na hrad přivezli, že ta uherská zajatá umí kouzla strojiti.

Všichni pak šlechtičtí sousedé pánu Červenohorskému ženitbu ve zlé vykládali, dodávajíce, že jaktěživ žádný neslyšel, aby dobrý šlechtic bral za ženu zajatou, třeba byla krajankou a někdy kněžnou. Takového kumánského knížetství!

Na zboží Červenohorském brzo umlkli a všude, ve vsích i na samotách vypravovali si o dobročinné vlídné paní Čeňkově, jenž řečí svých šlechtických sousedů nedbal. Čelo se mu nyní nemračilo, nevyhledával samoty; byltě spokojen a šťasten.

Svatava jako by znovu rozkvetla, osvěžela. Časem však se zasmušila, a na sličné tváři zjevily se stíny, o kterých manžel neměl ani tušení.

Uložily se jí na čele, když bývala samojediná ve své arkýřové komnatce, nebo když k ní samotné přibatolila se malá Marketka. Nikdo o její minulosti dobře nevěděl, a proto bylo všem divno, že ve hradní kapli plebán slouží zhusta zádušní mši a modlívá se, „aby bůh

jistou ztracenou dušičku ochraňovati a navrátiti ráčil." Těm slovům žádný dobře nerozuměl.

Toho také sobě všimli, že mladá paní je skoro pobožnější než stará, teta totiž páně Čeňkova, ana častěji do hradní kaple se ubírala a tam za dlouhé chvíle, zvláště když manžel z hradu si vyjel, na modlitbách meškala.

Tu pojednou, mimo nadání, horoucná přání její splněna.

Pan Čeněk, co ji měl, málo kam do sousedství vyjížděl, vždyť i v lesích svých stal se vzácnějším hostem. Maje co vyjednávati s Hradeckým županem, neučinil tak sám, nýbrž poslal k němu nejstaršího a nejoddanějšího zemana své družiny, Podivena, jenž za týden se vrátil se svým průvodem a malým, nemocným chlapcem, kterého zatím u šafářky zanechal. Vypravoval pak panu Čeňkovi a veškeré jeho rodině, jak chtěje za té cesty také navštíviti známého vládyku, v lese zabloudil, až za strašlivé bouře dostal se na bídnou lávku vedoucí přes hučící bystřinu, na kterou v čele svých dvou pacholků vjel právě v okamžiku, když do starého dubu hrom udeřil. Vypravoval dále, jak potom opodál toho dubu našel omráčeného chlapce, kterého s sebou vzal a přivezl.

I nastalo ptaní, vyzvídání, až pak všichni vstali na ubohého se podívat. Ležel bez sebe, sklíčen horečkou. Jakmile ho Svatava jen zahledla, vykřikla, a hlasu tomu, jenž vydral se z nejvnitřnějšího srdce, porozuměl jen pan Čeněk a stará jeho teta. Ihned poručil, aby chlapec byl do jiné jizby přenesen a uložen. Péči o něj a opatrování vzala na sebe sama jeho manželka.

Podiven, jenž cestu svou a dobrodružství dosti rozmarně byl vypravoval, divil se nemálo, že Svatava tak horlivě zbloudilého chlapce se ujímala a jej sama jako své dítě obsluhovala. Podivil se však ještě více, když jej k sobě povolavši znovu na něm žádala, aby jí zevrubně všecko vypravoval a ničeho jí nezamlčel, jak chlapce našel. Druhého dne se mu pan Čeněk se vším svěřil.

Pán Červenohorský byl rozumný a povážlivý muž. Byl přesvědčen, že druhá jeho žena dcerušku jeho ne jako macecha ale jako vlastní matka má ráda. Nezazlil jí, také, když nyní svého synáčka se ujímala a to tak horlivě, až první čas na vše ostatní poněkud zapomínala. Někdy ozvala se žárlivost v mysli Čeňkově, ale Svatavě běželo o život nebohého dítěte, jež ničeho nezavinilo a jež milovala pravou láskou mateřskou tím vroucnější, že otec jeho jí byl tyranem a nikoliv mužem.

Svatava lekala se o život svého Slávečka, jenž přečasto blouznil o klášteře Opatovickém, volaje kněze Štěpána, Bennona, zápase se spolužáky a odtud prchaje. To také vedlo na stopu, kde ďosud byl, ale všemu ostatnímu nerozuměli.

Čeněk byl by se rád manželce své zachoval a proto poslal nanovo Podivena, aniž by Svatava věděla, proč vlastně vyjel, do Opatovic, aby se na všecko jak náleží vyptal. Připadala mu při tom ještě jiná věc, o které zatím Svatavě se nezmínil. Ta nyní znala jen obavu a naději.

Plebán, jenž na hrad docházel, znal se také v lékařství, a ten nadarmo starostlivou matku netěšil.

Právě když Podiven z cesty své, nesa žádané zprávy, se navrátil, nabyl Alan vědomí a poznal svou matku.

V klenuté komnatě kulaté věže seděl pan Červenohorský s plebánem a Podivenem. Před každým stál pohár dobré medoviny, bez které Podiven nesnadno a nerad jednal.

I vypravoval starý zeman, jak ho v klášteře rádi viděli, a co mu všechno starý a ctihodný kněz převor pověděl o kumánském chlapci, jaký byl a jak si po všechen čas proti disciplině a řádu vedl, ač byl bohu „obětovaný" na spásu svou, svého otce i na spásu všech svých krajanů.

Toho dne, kdy bratr Mikuláš zemřel, měli chlapci za zmatku a leknutí tak povstalého větší volnost, a tak jen dostal se Slávek do černé chodby. Chlapci z počátku strachem mlčeli, a když se všecko vyklubalo, nadešlo poledne, a tak stíhání nastalo pozdě.

Pán i kněz nemálo se divili a nejednou poznámkou neb otázkou přerušili zemanovo vypravování. Nyní, když končil, vyslovil sám otázku, kterou měl pan Čeněk na jazyku: „A co teď?"

Zatím co oni ve věžní komnatě rokovali o budoucnosti Alanově, tulila ho Svatava v hostinné ložnici ku svým prsům; naslouchala se srdečným pohnutím a s lítostí tomu, co jí na otázky její synek vypravoval. Slyšíc o jeho trampotách na bojišti a v pustém lese, blíže jej k sobě vinula kropíc černé jeho vlasy slzami.

Alanovi však bylo dobře. Jeho první otázkou bylo: „Viď, že nepůjdu už k těm černým kněžím?" A pak si vzpomněl na trubku, na psy a ty rytíře, co měli ostruhy a rovné meče.

Svatava věděla ovšem, že Podiven se navrátil, neznala však, co s sebou přinesl. Poznala tedy, koho míní a — zarazila se.

„Ten s bílými vousy, toť Podiven, jenž tě v lese nalezl, dobrý přítel, a ten druhý, toť tvůj — otec..."

Zalekla se nad tím, jak chlapec na ta slova sebou prudce hnul a jak na ni se podíval...

Stíny zmizely. Zármutek, jenž jí tížil až dosud na srdci, minul. Ztracený syn opět nalezen, živ, zdráv a neblahý první muž opravdu mrtev. A přece, když v noci na lůžko ulehla, nemohla usnouti, a neusnula. První záchvat radosti minul, a také před ní předstupovala živá otázka: „Co teď?"

Chmura velikého zármutku se rozplynula, ale rozpor nadcházel a budoucnost hrozila nevlídným, děsivým stínem.

XI.

Nikdo na hradě, kromě staré tety a Podivena nevěděl, že je podivně nalezený hoch, jenž nyní kvapně se zotavoval, synem paní Červenohorské. Nebylo nikomu nápadno, že Svatava se ho tak ujala; poznaliť už z nejednoho skutku milosrdného, že je citelného, ušlechtilého srdce. Ovšem je mátlo, že ho nenechala u staré šafářky, ale že ho vzala do panského bytu a tam s ním nejinak než jako se synkem z dobrého rodu nakládáno.

Alan, kterého vůbec Slávkem jmenovali, pozdravil se tak, že mohl po hradě se procházeti. Bylo mu jako na novém světě a jako zajíčkovi na prvním sněhu. Všecko mu bylo nevídáno, neobyčejno. Zvyklý na širou pustu, na stany a chatrče kumánské, divil se již nemálo tvrzi Heřmanické a ještě pak více výstavnému klášteru Opatovickému; tam poznal dlouhé chodby a četné světnice mnišské, jež byly prostinky, bez nádhery a pohodlí; tu však uviděl několik komnat ozdobnějších a pohodlnějších, s četnými, pěkně vyřezávanými skříněmi, stoly, židlemi a lenoškami z tmavého, tvrdého dříví; stěny pokryty takovým též tabulovím nebo pestrými koženými čalouny; na stěnách rohy a parohy znamenité velikosti a divné zbraně. Nejraději však vyběhl sobě na nádvoří, kdež bašty a na nich podsebití, příkop a náspy byly mu něco neobyčejného, čeho v klášteře nespatřil. Však na všecko to zapomněl, kdykoliv na prvním volnějším nádvoří chlapové z čeledi panské koně burdovali nebo nějaké hříbě cvičili.

Kdykoliv příležitost se udála, vykradl se ku konírně panské a tu za dlouhé chvíle stával, přihlížeje, jak pacholci koně obstarávali, a naslouchal řečem drsných mužů. Svatava ho hlídala a nepouštěla ho mezi čeleď, obávajíc se, aby chlapec nevypravoval a nevyzradil, čeho se prozatím nikdo neměl dověděti.

Činila tak k vůli svému manželovi. Pan Čeněk byl na chlapce vlídný, nicméně Alan umlkl vždy, kdykoliv otčím do komnaty vstoupil. Nikdy také vesele a důvěrně se na něj nepodíval, chovaje se vždy v jeho přítomnosti jaksi zachmuřeně.

„Chlapec je vzdorovitý, potměšilý,“ říkal Podiven pánu svému. „Však bych ho naučil — ale obávám se, aby Svatava si nějak nevykládala —“

Ani ku své sestřičce nebyl Alan jinačí. Věděl, jak pan Čeněk, jak stará paní i jeho vlastní matka s ní přelaskavě jednají, jak ve všem snaží se přání její vyplniti. Závist zbudila se v mladém jeho srdci a nejednou pocítil srdečnou touhu, aby tomu děvčátku nelibost svou na jevo dal a jemu ublížil. I na matku se horšil, že tak s rytířem a s holčičkou jeho krásně jednala, a nikdy nesplácel jí rovnou vroucností, když s ním jsouc sama v komnatě, tak srdečně a dobrotivě rozmlouvala. Vyvinoval se jí z náručí a byl by nejraději na nádvoří mezi žoldnéře vyběhl.

Svatava teď mnoho zkusila. Trnula, kdykoliv Alan byl v rodině, nad jeho zachmuřeným, vzdorným chováním, obávajíc se, aby Marketce neublížil anebo Čeňka neurazil. Viděla chyby chlapcovy, kterých prvé, majíc ho jedinou svou útěchou, buď vůbec neviděla, buď lehko vážila. Viděla je nyní jasně a přece je omlouvala, litujíc ho. Omlouvala ho, že k ní nelne, ač jí to srdce skličovalo, a v takových chvílích až i sobě v duchu vyčítala, znovu tázajíc se, jak bude dále?

Již několikráte chtěla o tom s manželem svým promluviti, než vždycky váhala a lekala se. Ale stalo se přece.

Koncem měsíce srpna seděla Svatava v arkýřové komnatce u otevřeného okna. Den byl už pohasl a nadešel vlažný večer. Mezi strážnými skalami, na kterých hrad stál, panovala tma a údolí dále bylo šerem zahaleno. Kolkolem černaly se lesy. Na západě za lesy rděl se

krvavý pruh, nad nímž večernice jasně mihotala se. Z arkýřové světničky bylo viděti do větší komnaty, kdež na postýlce spala Marketka, majíc čelíčko bílou rouchou obvázané.

Před večerem stihl ji Alan samotnu hrající sobě s věncem polních květin, jejž jí stará šafářka přinesla; chlapec tentokráte zlobě neodolal. Chtěl děvčátku věnec vyrvati a roztrhati, že však se bránilo ručkama pevně jej držíc, trhl tak prudce, až děvčátko pozbyvši rovnováhy na zem upadlo a čelíčko sobě citelně pohmoždilo. Pláč jeho zaslechla teta i Svatava, které na kvap přiběhnuvše spatřily, jak Alan utíká. Když Marketka byla opatřena, lekla se paní Kateřina znovu: bylať Svatava neobyčejně bleda a třásla se.

Teď seděla u okna v myšlenky pohřížena.

Trhla sebou — ve vedlejší komnatě ozvaly se kroky. To Čeněk, teď zastavil se u postýlky dceruščiny — již přichází.

Vracel se ze dvorce a rovnou cestou bera se k manželce, spatřil dítě své s obvázaným čelem. Svatava mu vše pověděla; srdce jí prudce tlouklo. Pan Čeněk svraštil obočí — tak ještě nikdy nezachmuřil svého líce. Mlčel chvíli; když chtěl promluviti, položila mu Svatava ruku na jeho ruku a řekla tichým, třesoucím se hlasem: „Vím, co chceš říci. Přemýšlím o tom už dlouho, dnes však promluvme o všem.“

Pan Čeněk povyjasnil líce, hněv jeho ustupoval mírnosti ženině.

Dlouho se neradili. Každý již o budoucnosti Alanově byl přemýšlel, a Svatava milujíc svého muže uznala jeho důvody.

Za vlastního nemůže ho Čeněk prohlásiti, a aby jej ona poslala do Uher — ne, pro živý svět! Co zbývá, než aby stal se zbrojnošem, bojovníkem, nebo aby dán byl opět do kláštera, kdež by zasvětil život bohu a mohl dosáhnouti postavení ctihodného, jeho původu důstojného? Kdež by mu bylo lépe nežli ve stavu kněžském, jenž má tak svaté povolání a cti dochází všude, u lidu, u pánů i králů, zastávaje přední úřady?

Svatavě ovšem připadla na mysl prudká nechuť chlapcova k životu klášternímu a náklonnost jeho k zbujnosti, i bylo jí Alana líto — než nebylo možno Čeňkovi odpírati a řeč jeho vyvraceti.

„Klášter bude mu nejlepší školou, a přivede ho na pravou cestu. Jinak kdo ví, kam by zabloudil, a jaké by tobě hoře mohl způsobiti,“ pravil, dokládaje, že to je mínění plebánovo, s nímž byl o chlapci rozmlouval.

Bylo rozhodnuto. Svatava byla klidnější; ale když potom vstoupila do jizby, kam se byl Alan utekl, a neodstrojen, nepovečeřev usnul, zasmutnila se velmi. Sotva ho našla, již nanovo jest se jí loučiti!... Co ubohého čeká?

Papršlek měsíce pronikající do jizby ozářil dvě hlavy: hlavu černovlasou, snědého chlapce, nad níž skloněla se zbledlá, sličná hradská paní. Svatava políbila Alanovo čelo a tiše zaplakala.

XII.

Minul podzim, minula zima. Z jara, bylo l. 1262, kdy bouřliví větrové přestali váti a vzduch byl už prohřát, vydal se starý vládyka Sezima z tvrze Heřmanické na cestu, maje v průvodu toliko jediného služebníka. Dlouho již nebyl v kraji a proto začasté se mu bylo nyní diviti, jak se mění.

Kde před lety šuměl stinný les, tam rozkládalo se teď bedlivě zorané pole, kde druhdy bývalo liduprázdno, stálo rozlehlé dřevěné stavení, kolem něhož panoval velmi čilý život.

Čím více k cíli své cesty, ku klášteru Opatovickému, se blížil, tím více takových změn pozoroval.

„Svatá pravda, o ty věci se stará," pomyslil v duchu starý vládyka, a myšlenky jeho zaletly ku králi Otakaru. „Dobrý hospodář ve všem, sám bohatne i země, a jak všude bezpečno! A nedává, aby pánům narostl hřebínek. Spravedlivý, přísný — ale těch Němců, těch Němců! Že nám jich tolik nasadil a nasazuje! Oni sice dobře platí, ale co dále, co dále?"

Když vládyka Sezima do kláštera přibyl, zastal bratra svého v celle, an pilně přehlížel právě dopsaný homiliář. Kněz Štěpán nemálo se podivil neočekávané návštěvě.

„Což se člověku i doma někdy nezasteskne? Tobě ovšem ne, jen máš li nějakou črtanici. Proto zapomeneš, že máš bratra, který je stár, a že spolu již tu dlouho nebudeme. Zasteklo se mně, chtěl jsem tebe uviděti!" A srdečný vládyka tiskl mnichovu ruku. Pak chtěl usednouti, ale neměl kam. Bylo tu pramálo nábytku a ten ještě byl pokryt závitky, tu knihou, tam rozmanitými hrnečky a nádobkami, v nichž mnich rozmanité léky připravoval, a na všem skoro ležela hustá vrstva prachu. „Nic se nezměnilo, všecko jak bývalo před lety," pomyslil Sezima v duchu se usmívaje, jen v koutě zahledl harfu, které bratr Štěpán nemíval. I zeptal se ho, hráváli?

„Hrávám často na královské instrumentum," odtušil učený mnich. „Zvuky harfovými plašil David chmury Saulovy. I se mnou tak je, milý bratře. Když tak celý den čtu a studuju, připadají mně různé myšlenky, někdy hrozné, hříšné pochybnosti — to ďáblovým pokušitelským vnuknutím. Chce mne svésti na bludnou cestu. A nejhůře tu v celle podvečer. Ba, již se mi několikráte zjevil," a tu se pokřižoval. „Kmítá se tam venku přízrakem nočním, obchází a blíží se jako lev řvoucí, bera na sebe různé podoby a šeptá, šeptá — tu chápu se harfy, zpívám svaté zpěvy žalmistovy; zlý odchází, prchá, a duše má se upokojí."

Vládyka byl by rád více slyšel a na ďábla i jeho divné podoby se doptal (neudálo se mu po všecken jeho život čerta, o němž byl tolik slyšel, spatřiti), ale již vedl ho bratr Štěpán do refektáře, aby mu tam něco na posilněnou opatřil. Za jídla i po tom, když ho do zahrady uvedl, rozmlouvali staříci o rodině na Heřmanicích. Sezima vypravoval, že všem se dobře daří a ve zdraví, že vnouče roste očividně, a z toho že má největší radost.

„Jen Rubín není, jak bych sobě žádal. Načichl novým světem a rád by také z domova do cizích zemí. Vím, po čem touží — koně šperkovaného, zbrojnoše a rytířskou, dobrou zbroj. Jemu kolby a turnaje byly by nejmilejší. Stůně po tom jako dívka po strakaté rouše. A kdy by ho tak pasovali na rytíře a směl nositi zlaté ostruhy a barvu své paní — haha!“

„A což ty?“

„Což já? Raději bych mu namrskal, jako chlapci. Či měl bych jmění celé rodiny rozhazovati na takové drahé hračky? A jak bych mu v jednom povolil, — ztratil by se nadobro, utopil v cizotě a ve dluzích. Co by zmohl, bez velkého zboží? Máme my všichni nevelké. Kdy by je měl sám, nestačilo by mu na drahé kropíře, ladry, kuršity a jak se vše jmenuje. A aby dělal rytířského sluhu v družině nějakého zpupného pána? Toť lepší pro něj vládnouti třeba na malém zboží a býti poddaným toliko královým!“

A ještě dále horlil vládyka na novoty a na svého nejmladšího syna. Pak zamlčel se, až pojednou mávna rukou promluvil: „Hle, málem bych zapomněl — Néteše a všichni rádi by zvěděli, jak je s tím kumánským chlapcem, kterého jsi přijal v oběť?“

Štěpán pozvedl pochýlenou, zamyšlenou hlavu. Snad už poslední bratrovo horlení neslyšel přemýšleje o něčem jiném, ale tato otázka jím hnula.

„Ah, ten náš oblatus, obětovaný! Ó bratře, vydařili se, bude to drahá, záslužná oběť. S pomocí boží přece toho snad dovedeme. Zlý duch nepřeje nám té mladé duše, naplňuje ji divným myšlením a mocnou nechutí k tichému životu řeholnímu. Než světlo, jež zbloudilému chlapci zasvitlo, nedá se tmou zaplašiti, a tak přese všechny nástrahy ďábel nám ho nevyrve, ale chlapec doroste v řádného bratra a stane se milou obětí, jež požehnané ovoce vydá.“

I jal se bratru vládykovi vypravovati o Alanovi, jak v klášteře žil, jak odtud pak uprchl, až se přijel naň vyptávati jakýsi zeman z družiny pana Čeňka Červenohorského, na jehož hrad uprchlý chlapec řízením božím se dostal. Za nějaký čas přivezl ho tentýž zeman do kláštera, kdež mladý Kumán až do dnešního dne, ovšem nerad zůstává.

Kněz Štěpán nevěděl, co Podiven opatovi svěřil o původu chlapcově, prose ho jmenem paní Červenohorské, aby s ním šetrně a vlídně bylo nakládáno.

„Klučina s velikou nechutí k nám se navrátil. Když klášter zahledl,“ vypravoval kněz Štěpán, „dal se do křiku, a když k bráně přijeli, vymrštil se úhořem ze sedla, a chtěl prchnouti. První čas nebylo ho možná ukonejšiti a práce s ním byla veliká. Bratr Benno musil od počátku s ním počíti, neboť za ten čas, co byl z kláštera, všechno zapomněl, ač toho nebylo mnoho; stal se vzdorovitějším, zatvrzelejším a musí býti často trestán. Nebylo jiné rady ani pomoci.“

„Divoká, bouřlivá krev,“ mínil Sezima.

„Ano, divoká — rád se rve s ostatními žáky, a smělosti má i odvahy, až divno to při chlapci takového věku. Teď nám onemocněl.“

„Aby se vám neusoužil. Navštívme ho, rád bych ho viděl.“

Šli. Vedle žákovského dormitáře byla čistá, suchá světnice, nemocnice chovancův. Tam miříce, potkali oba starcové kněze Bennona. Domluvili se s ním.

„Jdu od Slávka, je jako smutné kuřátko. Bratr Vincenc povídal, že mu nic neschází, ale ta tesknota! Že se uzdraví, jen co přivykne.“

Vstoupili do světnice. Na loži seděl Alan v sukničce na prsou rozhalené. Nohy zakryty byly přikrývkou. Suché ručky měl na špičatých kolenou sepjaty; vyhublá tvář obrácena byla k oknu. Zamyšlen hleděl ven, kde modrojasná obloha klenula se nad omladlou přírodou, kde řeka v jase slunečném zářila rozlitým stříbrem, v něž hluboko nořily se obrazy olší a jiných stromů nedalekého lesa.

Bůh ví, kam dušinka chlapcova zalétala!

Uslyšev kroky, ohledl se a zalekl. Kněze Štěpána nerad viděl, cítil odpor proti němu. Ale ten stařec ve světském šatě, v jízdeckých botách a s mečem po boku! Ah, již ho poznává — toť starý vládyka z tvrze Heřmanické, kde strýc Aješín. Oko Alanovo oživlo leskem.

„Znáš mne?“ tázal se Sezima.

Chlapec ochotně přikývl.

„Aješín tě pozdravuje; už umí česky a dělá dobrotu. Musíš býti také hodným a poslušným.“

„Je tady?“ tázal se Alan, a z hlasu i tváře bylo čísti dychtivost, s jakou na odpověď čeká.

„Není, ale pustím ho sem, aby tě navštívil a s tebou promluvil — jen budešli hodný.“

Chlapec jako by okřál a se vzpružil. Naděje okamžikem vykonala to, čeho bratr Vincenc lékařským uměním nemohl dosíci.

Když staříkové dolů se ubírali, káral Štěpán bratra, že lhal a lichou nadějí chlapce těšil.

„Bylo mně ho, věř, líto, a vida, jak jmeno toho divocha naň účinkuje, nemohl jsem jinak. Ale ten náš starý Aješín od nějakého času se změnil. Dlouho stonal a nemoc ho snad skrotila. Již také dost česky se naučil.“

Alan tedy byl zase v klášteře. Přečkal tam dlouhou, smutnou zimu. Mysl jeho nevyjasnila se, ani když jaro se vrátilo.

Matka ponenáhlu jemu oznámila, co nastává, až pak nabyl jistoty, že musí zase do Opatovic. Nevšímal si matky, jak přenesnadně, s jakým přemáháním mu to řekla — byl zprávou tou dotknut jako bleskem. Již se byl těšil a jistoty nabýval, že na hradě zůstane, kde se mu líbilo a kdež i na Aješína zapomínal. Dal se do pláče, zarputile tvrdil, že nepůjde, pak i prosil. Zdálo se mu, že matka váhá. Než kdy počínal doufati, opakovala ubohá žena, že není zbytí, že otec tak chce.

Toho otce! Tomu překážel, on všeho příčinou. Zanevřel na něj i na matku, která k vůli němu a k vůli tomu děvčeti povolila. Těšívala ho, že u ní zůstane a teď —!

Byl přesvědčen, že se ho chtějí zbaviti, že jim překáží. Pomýšlel na útěk, ale sotva že se hnul, byl tu ten starý Podiven, jako

by znal jeho myšlení. Když pak už měl jeti, prosil plačky, aby ještě jeden den ho tu nechali.

Oči matčiny slze ronící na panu Čeňkovi mu tu lhůtu vyprosily. Minul vyžádaný den a přešla noc; Alan se přichystal. Krátké bylo jeho loučení. Zármutek matčin ho nedojímal.

Podiven ho sprovázel.

Hlasitě pokřikujíce vítali ho spolužáci, když po prvé zase vstoupil do dormitáře. Ti ho škádlili a smáli se mu, ti se ho vyptávali, ale on ode všech se odvracel.

První čas byl jako zdrcen. Cítil se býti nevýslovně nešťastným, opuštěným. Z hradu ho vyhnali, matka ho opustila a již také na Aješína v duchu žehral, že na něj zapomněl: kdy by chtěl, byl by už dávno z tvrze prchl a jej tu našel.

S učením a klášterní kázní teď teprvé nemohl se spřáteliti. Proto často pocítil metlu, často ocitl se v tmavé komůrce, často měl újmu na jídle. Jedinou úlevou mu bylo, že nemusil staršímu žákovi Hynkovi více posluhovati.

Když poněkud hoře se mu umálilo, rád o samotě, zvláště z večera i v noci se oddával svému přemýšlení. I vzpomínal na hrad a žoldnéře, na jejich cvik a jízdy, slýchal štěkot fen a veselé troubení rohu, ujížděl na křepkém koni a mával blýsknavým mečem ... Toužil nevěda po hlučném životě plném změn a nebezpečenství, práhl po zlaté svobodě.

A tu ho zavírali, opatrovali, tu musil odříkávati slova pro něj prázdného zvuku, musil posluhovati a kleče dlouho se modliti ...

XIII.

Starý Sezima odjel na svou tvrz; netušil zajisté, jak touhou a tesknotou chřadnoucího chlapce potěšil a posilnil. Alan dověděl se o Aješínovi, uslyšel, že s ním se brzo shledá a s ním promluví!

Kdy by věděl, že starý vládyka jen na plano sliboval! Od toho dne stala se s Alanem nápadná změna. Brzy opustil lůžko a spával zase pozdraven v dormitáři s ostatními. Kněz Benno si ho nyní chválil, že je pokojnější, pilnější, a podal o tom zprávu bratru Štěpánovi, jenž zakroutil hlavou: „Vida, co Sezima pouhým slibem vykonal! Ale jak jej splniti? Podivuhodna je vespolná náklonnost těch lidí. Jak je se zdravím?"

„Ještě sláb, třeba mu, jak bratr Vincenc povídal, časté a volné procházky."

„Já nikam nevycházím, prosím tebe, bratře, odměň ho a dodej mu chuti ku práci. Sám opat mne upomenul, abyste ho nějak povyrazili. Záleží mu na něm a mně také. Ohlas se jen opatovi a rád ti dovolí."

A tak se stalo. Statečný kněz Benno vzal brzo potom Alana s sebou a zavedl jej do včelnice, která byla malou čtvrt hodiny od kláštera.

Nad rozlehlou, květnatou lukou, kterou na druhé straně hustý háj vroubil, stála na malém travnatém svahu dlouhá řada úlů z kmenů

zrobených, opodál pak mezi starými košatými lipami, jichž tu bylo mnoho, prohlédala chalupa hlídačova. Byl slunný, teplý den, tisícové včel bzučeli vzduchem snášejíce zásoby do svých bytů. Všude vůně, zářivého světla i libého, hlubokého stínu.

Alan seděl v trávě vedle kněze Bennona, jenž veselejším okem kolem se rozhlížel. Seděli tam dlouhou chvíli.

Pojednou ozval se vedle chlapcův hlas: „Přijde strýc Ješín už brzo?"

Ani tu nezapomene? Má mu opět naději zrušiti jako druhdy Předbor? Tentokráte však odpověděl: „Nyní je mnoho práce na tvrzi — ještě nemůže."

Alan teď poslouchal, učil se dle možnosti, tak že všichni s ním byli spokojeni. Aby ho při chuti zachovali, zašel s ním kněz Benno za nějaký den do klášterského kobylího pole. Byla to veliká ohrada podél kláštera, o které již dříve Alan slýchával, ji zdaleka vídal a do vnitra dostati se žádal. Tenkráte s ním šel kromě kněze Bennona bratr ekonom.

Vešli brankou ve vratech hrubě tesaných. V pravo stála chalupa kobylníkova se studní, za níž táhly se řadou stáje. Kolkolem pak v ohradě rovina tu zdupaná, tam travnatá.

Alan vykřikl. Něco podobného již dávno neviděl. Spatřilť před sebou asi dvacet volných rozmanitých koní, již se tu popásali nebo v malých skupinách stáli. Mnozí z nich měli na sobě znamení: červený pruh kolem krku na rozeznání, že to jsou sveřepice a že do tahu nemají se bráti. Nyní skoro všichni vztýčili hlavy a ušima stříhajíce velkým, lesklým okem na cizince hleděli. Alan jako u vyjevení kolem se rozhlížel. Oživl, oči se mu leskly. Pojednou vztáhna vášnivě ruce zkřikl co mohl nejhlasitěji: „Jasyr! Jasyr!"

Pak vloživ dva prsty každé ruky do úst, zahvízdl pronikavě, zvláštním způsobem. Hlasité zařehtání mu odpovědělo, a hle, tam již cválá kůň, žene se k nim, a Alan vztahuje ruce volá: „Jasyr! Jasyr!"

Již přiběhl neveliký, však úhledný hnědák — toť mladá sveřepice, kterou mu otec daroval a kterou Ješín na útěku z bitvy vyvedl. Ta ho nesla do zajetí na tvrz, odtud do kláštera, jemuž zároveň s ním byla darována.

Alan hladil koně, a ten zase skláněl svou hlavu. Mniši na skupení to plni podivu hleděli.

„Ten má býti mnichem?" zvolal tiše bratr ekonom.

Kněz Benno ho volal, že už čas, Alan neslyšel.

Na novo byv připomenut, ještě o chviku prosil. Pak vyslovil hlasitě slovo z kumánské řeči, z níž byl už mnoho zapomněl, a již naklonil Jasyr hluboko hlavu a levou přední nohou ve vzduchu hrabal.

„Prosí! prosí!" jásal chlapec, upozorňuje mnichy, aby si všimli, co jeho drahý Jasyr umí. „Prosí! Nezapomněl!"

To byla poslední a snad i první radost Alanova v Opatovickém klášteře.

Od tohoto dne nevyvedli Alana nikam na delší procházku. Zdáloť se knězi Bennonovi, že chlapec po návštěvě ohrady stal se roztržitým. Pak padala na něj zamyšlenost, zádumčivost a stará nemoc jako by se chtěla obnoviti.

Přešlo jaro a blížil se klášteru slavný den sv. Vavřince, jemuž hlavní chrám byl zasvěcen. Všichni se na něj těšili, nejvíce však žákové. O pouti scházelo se tu veliké množství lidu ze všech končin, a každého skoro žáčka navštívili rodiče nebo příbuzní.

Co bylo mnoho dní napřed hovoru a těšení! Alan naslouchal a mlčel — neměl se nač těšiti. Den před samou poutí odpoledne vyběhli si žáci vedeni fráterem Předborem do háje, aby tu nařezali břízek a haluzí březových na ozdobu dveří chrámových a oltářů.

Byl to týž hájek, v němž Alan prchaje po prvé stanuv nazpět se ohlížel. Chlapci se rozběhli; fráter se o ně nestaral, jen Alanovi byl na blízku.

Pojednou ozval se stranou v houštinách divý skřek jako hlas dravého ptáka. Skřek ten ale vyzněl divným, neobyčejným zvukem.

Předbor se zarazil a bedlivě naslouchal. Než hlas více se neozval. Jaký to byl dravec? Věru, tak divného skřeku ještě neslyšel. V zadivení svém ani sobě nevšiml, jak Alan rovnaje březové haluze na hromádku prudce se zarazil, strnul, jak potom sebou trhnul, jako by v ono místo chtěl se rozběhnouti. Teď teprve fráter ohlednuv se spatřil, že chlapec je všecek vyrušen.

„Lekl jsi se, neníli pravda? Neboj se."

Škola klášterská za dlouhou chvíli vesele vracela se domů.

Mnozí ještě si povídali o tom divném hlase, který také zaslechli, a jak v tu stranu se rozběhše ničeho nespatřili. Alan šel stranou, mlčky, jako vždy poslední dobou; tentokráte však neklonil hlavu, ale pilně se ohlížel na všechny strany.

Nádvoří klášterské bylo už plno poutníků. Stáli tu v houfech nebo odpočívali pod několika lipami tu rostoucími, nebo před portálem chrámovým. Fráter Předbor a všichni jeho svěřenci pilně se rozhlíželi a nikdo si toho nevšiml ve všeobecném ruchu a hluku, že přistoupil k Alanovi jakýsi osmahlý muž, jehož husté černé vlasy a štětinatá brada silně prokvétaly. Byl chudě oděn, bos; s ramenou mu visela jako plášť tmavohnědá plachta z hrubé vlny, na hlavě měl oplchalou beranici, hluboko vtlačenou do čela, téměř až k zapadlým očím, divně blýsknavým. Mluvil rychle a ne dlouho. Právě když fráter Předbor se ohledl, obrátil se a zmizel v pestré směsici lidu. Na vyzvání Předborovo šel Alan jako u vidění do kláštera. —

V den pouti dostavilo se ještě více poutníků: lid venkovský i šlechtici a šlechtičny na koních se svými čeleděmi. V klášteře nebylo ani hnutí. Kázáno venku na nádvoří, kázáno v kostele, z něhož potom zněl slavný, sborový zpěv, nesa se daleko ven jasným, tichým vzduchem záříclho dne.

Byli tu vzácní hosté: pan Čeněk Červenohorský se svou manželkou přijeli, ačkoliv poněkud pozdě. Svatava čekala v budově prvního nádvoří, poněvadž do konventu nesměla. Manžel její se tam odebral, aby s opatem promluvil a Alana mateři přivedl. Než nebylo snadno

dnes tam proniknouti. Opat byl v kostele a Alan prý také. Chrám však byl všecek plničký.

Minulo poledne.

V konventu byl veliký zmatek: z klášterské školy ztratil se žák a nebylo ho možno nalezti.

V tom přikvapil pacholek z ohrady a oznamoval bratru ekonomovi, že právě vrátiv se s druhem svým z kostela, kam byli ráno posláni, nalezli kobylníka na zemi bez sebe, v krvi ležícího. Vrata pak byla otevřena.

Klid a radost slavného dne byly porušeny.

Kněz Vincenc pospíšil ihned do ohrady, kdež zastal kobylníka sice na živu, ale tak těžce raněného, že nebyl s to, aby podal nějaké vysvětlení.

An kněz ránu jeho obvazoval, prohledávali pacholci chalupu i ohradu a shledali, že lupič vzal s sebou dva bochníky chleba, veliký nůž, samostříl a dvě ohlávky s řemením a dva koně — krásnou černobílou mladou hřebici a hnědého koníka, na kterém přivezl kněz Štěpán kumánského chlapce.

Když toto vše v konventu oznámeno, podívali se na sebe kněz ekonom a Benno — vzpomnělit oba na Alana, jak Jasyra volal, jej hladil a rádostně jej vítal. Benno pověděl, co myslí o tom, že chlapec sám nezmizel, ale že byl unesen, a kým.

Za nedlouho potvrzeno, co byl řekl. Přichvátal totiž posel z Heřmanic, jenž cestou se omeškav, nyní knězi Štěpánovi od bratra jeho vyřizoval dvojí novinu. Zatím co vládyka Sezima na Opatovicích meškal, ujel Rubín, mladší jeho syn, do světa na rytířská dobrodružství a vzal s sebou pacholíka, nejstaršího syna šafářova jako zbrojnoše. A předevčírem uprchl v noci kumánský starý zajatec, jenž patrně až do té chvíle se byl přetvařoval a všechny svým zdánlivě polepšeným chováním klamal. Dosud nevěděl, kam krajan jeho, chlapec Slávek, byl odvezen; poněvadž teprvé nyní toho se dověděv uprchl, proto vládyka Sezima se domnívá, že ten Kumán něco zlého obmýšlí a chlapce snad ukradnouti hodlá.

Sezima dobře tušil, ale bylo už pozdě.

Čeledínové klášterští rozjeli se stíhat uprchlíků; dva zbrojnošové páně Čeňkovi jim pomáhali. Někteří se vrátili večer, ostatní až druhého dne. Nenašli ani nejmenší stopy. —

Pán Červenohorský vyjel na neobvyklou pouť, aby manželce své způsobil radost. Věděl, že touží spatřiti svého syna. Vyjela si pro potěšení a vracela se s hlubokým, novým zármutkem. Dala v klášteře na modlení, dala na mše, ale útěchy nenabyla.

Učený kněz Štěpán byl také zarmoucen, že jeho oběť zmařena, a přičítal všechno nástrahám ďáblovým.

Ale bratr Benno si oddechl a pravil: „Nám se ulevilo a jemu je také volněji. Pro roucho mnišské nebyl. Nerad bych, aby se kdy vrátil!“

(Pokračování.)

K básnické anthologii anglické.

Podává
František Doucha.

A) Z doby starší.

Edwarde!

(Staroskotská balada.*)

‚Proč krví zruděn je meč tvůj,
proč tak jsi zasmušen?‘ —
„Tou ranou zabit sokol můj,
a měl jsem toho jen.“

‚Tak rudá krev mu nebyla,
slyš, synu, matky sten!‘ —
„Má ruka oře zabila,
byl křepký — přemilen.“

‚Byl stár; ty's víc jich odchoval:
jsi jinak pobouřen!‘
„Já otce svého porubal;
ó žel jsem neblažen!!“ — —

‚Jak pokaješ se viny své?
můj synku, pověz jen?‘ —
„Já do lodi tam vkročím té,
plout v zámořský kraj ten.“

‚Čím budou věže, tvůj zde hrad,
tak pěkně vystaven?‘ —
„Já stát ho nechám, aby spad:
jsem vzdálen — příští den.“

‚Co pro tvé dítky, ženu tvou,
když opustíš kraj ten?‘
„Svět velký, ať v něm žebrat jdou;
zřít nechci dětí, žen.“

‚Co drahé matce zanecháš?
můj synku, řekni jen!“
„Kéž pekel kletbu ze mne máš:
já tebou zaveden!“

Ze Znělek W. Shakespeara.**)

Znělka LXVI.

(Tired with all these, for restfull death I cry:)

Já, teskliv tím, klid smrti přeji sobě:
zřít zásluhu, k žebráctví narozenou,
však marnou prázdnost v rozkošnictva zdobě;
pak přímou věrnost, k žalu odsouzenou;

Čest pozlátkovou v klamu pohoršlivém;
ctnost děvy, uraženou hanobením;
též hodnost pravou ve zlehčení křivém,
a sílu podvrácenou ochromením;

Zde umu, jížto zvůle mluvit nedá,
tam hlupství, jak co doktor vědu váže,
zas, jak se pravda prostá sprostou shledá;

Jak dobru vězněnému zloba káže: —
vším teskliv tím, bych světa rád se zbavil,
jen kdy bych, smrtí, milku nezůstavil!

Znělka CXXX.

(My mistress' eyes are nothing like the sun . . .)

Jak slunko, neplane mé milky hled:
též korál nade rty jest nachový:
dle sněhu bílého prs její hněd;
vlas šikemli, má černě šíkový.

Já viděl růže, bílé, červené:
jí na tvářích ty růže nekvetou;
víc voňavka má slasti vtělené,
než dechy, jaké z útroby jí jdou.

*) Balada nadpis má „Edwarde!“ tím, že toto zvolání po druhém a čtvrtém verši každé slohy, jakožto přízpěv neboli refrain, dvakráte se pronáší. Srovn. obdobnou starou baladu skotskou „Můj Davie!“ Viz Lumír 1874, č. 27. — Obdobu jest poněkud shledati též ve druhé části národní písně lužicko-srbské „Šla je tam Hilžička travičku žneć (Šla jest Bětuška, trávy žít): Časopis Česk. Musea 1840. sv. 3.; Slovanská Poesie 1878, sv. II., str. 406.

**) Viz Lumír 1874 č. 50.

Řeč její slýchám rád — ač dobře vím,
že znění hudby jímá liběji;
krok božky nespatřil jsem, připouštím,

Mé milky stopy zemí kráčejí;
však, svědč mi nebe! milejší mi přec,
než mnohá, kterou vylhal veršovec.

Znělka LXXIII.

(That time of year thou may'st in me behold...)

Tu roku dobu můžeš ve mně zříti,
když listí žluté řídkým visí jevem
na větvích, jimžto chladem jest se chvíti:
chór pustý, jenž byl sladnul ptactva
pěvem.

Dne dvojsvit takového vidíš ve mně,
jak večer v západě se bledě zračí,
kdež černá noc jej snímá (zvolna, jemně)
co druhá smrt, jež klidem všechno značí.

Žeh ve mně vidíš ohně palčivého,
jenž na popeli mladosti své mine
co na podkladu lůžka smrtelného,

A tím, čím živen byl, teď tráven hyne.—
Ten pohled lásku tvou tím více sílí,
čím víc ji zanechat máš krátkou chvílí.

Krásná cizinka.

(John Dryden; r. 1631—1701: The fair stranger).

Byl volný poklid můj tak bezpečen,
že žádnou krásou nerušen můj sen;
mé srdce milovné aj neznalo,
kde vítěznou by krásku shledalo!

Až ty jsi v naše nivy stoupila,
svou cizí mocí vazbu ztužila,
kdež nyní vznášíš panské žezlo své,
mocnářka samovládná duše mé.

Tvůj úsměv moc má větší na výboj,
než otčiny tvé všechen vpádný voj:
my zahnat můžem jeho zbrojný šik,
dle vůle vítěziti v okamžik.

Však ve tvých očích kouzlo vládu má:
kdo nezbouří se, jak je uhlídá?
Dlíc u nás, béřeš jatým svobodu;
a usmrcuješ při svém odchodu.

Líbezná cestovnice.

(John Hughes; r. 1677—1720: The fair traveller.)

Astréa děva v očích svých
přemocný Milkův trůnek má;
sbor milců, navždy raněných,
zde u stupňův, ach, upadá.

Odchází kráska k hájům zpět
těm dálným, odkud přišla sem:
tak mizí oku blesku let;
háj, vzněcen, hoří plamenem!

Jemný mrav.

(John Hughes: Song IV.)

Spanilou chceš milku míti?
Jemný mrav má zbroj tvá býti;
něžnost milcům závazek.
Krásku získat z přinucení
víc, než půlka blaha, není; —
bez srdce jen mrtvý vděk.

Skromná láska.

(John Hughes: Song V.)

Ját vidím, božský je tvůj rod;
smrtelnost nemáš za původ.

Skvost rubínový je tvůj ret,
a ruměnec tvůj — z růže květ.

Skvělejší v oku plane lesk,
než které hvězdy jasný blesk.

Jak skrovné je tvé stání, znej;
otroctva, Sylvio, se vzdej!

Svých tváří, zrůstu krásu jev,
jsouc bohyní a kralkou děv!

Moudrý stavitel.

Wil. Somervile; r. 1692—1742: The wise builder.)

Moudrý Sokrat vystavěl si chýši,
slušnou, tichou, teplou, malou zvýší,
před vichrem a deštěm chráněnou.

Dvořan v ucho jemu šeptal skrytě:
„Velký Sokrat chtěl by v tom dlít bytě?
skrovnou tu mít jizbu stísněnou?“

Mudřec dí: „Ba v starosti jsem děsné;
je to místo úpravou tak těsné,
že nás oba skoro utlačí!
Však až věrných přátel bude dosti,
palác větší zřídím s nádherností;
do té doby chyžka postačí.“

Na zlou ženu.

(William Broome; nar. ?, zemř. r. 1745.)

Medúsa spolkům, zábavám
všem pokojným se vyhýbá; —
kde slyšet zlosti hromení,
tam největší svou rozkoš má.
Tak čarodějkám protivno,
když usmívá se jasný den;
hra bouře, krup a hromů hluk
jim kratochvíli činí jen.

B) Z doby novější.

Píseň.

(Miss Mitford.)

V moci veleslavné kráčí slunce skvělé
blankytem, jímž plují obláčky ty bělé.
Vlny lesklé pěnu pomítají k výši,
větérkové letní vanou vzduchu říši.
Oblohou i proudem vše to rozkoš hlásá;
zdali má též mysl spolu nezajásá?

Sladce konopásek v hustém křoví pěje,
srnka smítá rosu, jíž se půda skvěje.
Motýl kolem keře květnatého lítá,
petrklíč a zvonek včeličkou se zmítá.
Vše, co v sadě, v háji, blahé slasti hlásá;
zdali má též mysl spolu nezajásá?

Annička na hřbitově.

(Carolina Gilman.)

Ke hrobům tam chodívala
stopou volnou, truchlojemně:
na hrobech tam prodlívala,
s tichou vrbou slzívala
jako nejsouc tvorem země.

Vítr sháněl kadeř plynnou
k žáru oka jiskřivého:
vítr sháněl kadeř stinnou;
děva vznesla ručku činnou
k tepům srdce tesklivého.

Ona čtla ta slova psaná,
jež jsou mrtvých seznam drahý;
ona čtla ta věští psaná . . .
mysl její, bolu vzdaná,
čtením hnuta v postesk blahý. —

Stanouc, lístek zdvihne spadlý
s růže, větrem pomítané:
stanouc, lístek drží spadlý,
jenž, jak pomník smrti zvadlý,
hlásá hoře uplakané.

Hledí v list, se usmívajíc
u hrobu, kde setra dřímá:
spouští list, se usmívajíc, —
růži pak, s ní bolně hrajíc,
k rozptýlení s keře snímá.

Nebránila jsem jí matně,
slzí nechtíc nových budit:
netísnila jsem jí matně; —
nastane jí dosti chvatně,
co ji bude více trudit!

Pohřeb chudého dítka.

(Margaret Bailey.)

Na hrubé to prkno dítko chudé dali;
žádný průvod přátel, by je oplakali;
prstíčky se k prsům tulí zvadlé, bledé,
kdežto k odpočinku leží v roušce šedé.

Vlásky nesrovnané jeho kryjí čelo,
nad nímž vlídné srdce žádné neslzelo;
života ho cestou nikdo nemiloval;
libého mu květu v hoři nevěnoval.

Laskavá ho máti nikdy nehladila,
něžným, lahodícím slovem neblažila;
neb než jeho očku vzešla světla záře,
v těžké době zbledly navždy její tváře.

Ubožátko! často jemný zrak tvůj zvedal,
kde by usmívavé útulnosti shledal;
v pohledu ti smutném úpěl podiv bolný,
že ti nikde soucit neuštědřen spolný.

A když útlý hlásek tesknou jevil tíseň,
jako v zimě ptáček pěje touhy píseň,
zakřiknutí drsné hned tě zarazilo,
až tvé truchlé pění pod slzou se skrylo.

A kdy smrt již koncem srdce rvala tobě,
a vzdech bolu kvílil v poslední tvé době,
nebylo slov něžných, jimiž litováno,
ani milých loktů, jimiž objímáno.

Cizí chladné zvuky zaskuhraly uchu;
jenom s nebe hudba zněla tvému sluchu:
matičky to hlas byl při tvém smrti boji,
v náručí jenž vítal dušinku tam tvoji.

Ve rubáši sprostém sladce tílko dřímá,
jako těch, jež lůžko z vonných růží jímá;
leč kdy rakev skryje skácenou se hrudou,
Dobrý Pastýř objal ovečku již chudou.

František Doucha.

Literární vzpomínka k sedmdesátým narozeninám jeho.

Zvláštní druh idealistův, naši Jungmannisté! První zase uvedli do obrozené literatury české ideál, jenž z ní vymizel koncem století třináctého, a pojistili jí tedy nový rozkvět a budoucnost. Každý z nich nadšen vérou v svého mistra, nejeden veliký také vlastními skutky. Většina jich už dávno odpočívá buď v družných skupinách pod Volšanským drnem a ve Vyšehradské skále, buď roztroušeně ve stínech našich kostelíčkův vesnických. Málo jich zříme posud na živě těšiti se pohledem na uskutečněné ideály své mladosti, méně ještě tak duchovně silných, aby rozuměli a činně hlásili se ideálům mladosti naší . . .

Kus literárního blankytu z doby Jungmannovy vznáší se nad mužem, jehožto sedmdesáté narozeniny v těchto dnech slavíme. Připomeňme si zároveň, že *František Doucha* bez mála padesát let stojí ve službě českého písemnictví a že náleží k několika oněm spisovatelům, kteří zasvětivše se ve své mladosti po boku Jungmannovu vzdělávání národní slovesnosti, až do té chvíle s námi podle sil svých věrně a neúnavně pěstují umění literární.

František Doucha nevydal mnoho děl samostatných, a jmeno jeho přece patří k nejznámějším jmenům spisovatelův domácích po veškeré vlasti. Příčinou toho jest neochabující ano neumořitelná jeho ochota, přispívati pracemi do všech literárních časopisův a podnikův, cokoliv jich od půlstoletí na půdě české vzniklo a zaniklo. Procházejíce se dlouhou řadou těchto spisův, všude nalézáme Fr. Douchu mezi prvními a vytrvalými účastníky jich. Seznam sotva bude úplný, ale přece pro seznání Douchovy literární ochoty konstatujeme, že jsme nalezli jeho jmeno ve *čtyřiceti* českých časopisech, od roku 1838 až po dnes.

Rovněž i dle obsahu spisovatelská činnost Douchova jest mnohotvarná. Na předním místě klademe jeho účastenství při vzdělávání českých slovníkův a jeho překlady klasických děl jinojazyčných.

Ve slovníkářství nemohl od roku 1830 až po tu chvíli obejíti se bez pomoci Douchovy u nás nikdo. Jungmann, Presl, Šumavský, Rank, Špatný, Kott po řadě těšili a posud těší se Douchově přátelské a nejúčinnější podpoře, vesměs vzdali a vzdávají mu upřímné díky za hojné a vzácné příspěvky k dílům, na obecný prospěch jazyka podniknutým a vydaným. V té stránce svého spisovatelského a vlasteneckého působení Fr. Doucha jest skutečně nevyčerpatelná studnice. Mluva spisovná i obecná, starší i současná, povšechná i krajinská mají v něm svého dokonalého znalce. Zejmena přísloví, krátké, jadrné průpovědi z úst venkovského lidu českého Doucha uměl a umí sbírati a zachovávati tak pilně a přesně jako málo kdo jiný. V Jungmannově slovníku poznámka *Usus* většinou značí příspěvky Douchovy.

A také jiným, přerozmanitým spůsobem Fr. Doucha usnadňoval Jungmannovi úmornou práci při sbírání, sestavování a tisku velikého národního díla tou měrou, že vším právem mohl přijati vřelé díky, jež literární náš velmistr veřejně mu vyslovil, a že by také bylo se náleželo, aby při veliké národní oslavě Jungmannově Doucha vedle nejstarších přátel zvěčnělého oslavence byl se nalézal mezi předními pozvanými hostmi. Čím skromnější tento muž jest, tím větší šetrnost bylo zachovati k němu při takové příležitosti, kde přítomnost jeho na místě vyznačeném samému oslavenci zajisté by byla bývala velice milá. Klademe sem toto upozornění za tou příčinou, aby Fr. Douchovi, jednomu z nejupřímnějších a posud už nemnohých Jungmannistův, dostalo se aspoň při jeho jubileu povinného uznání zásluh o zdar díla veledůležitého pro utvrzení a rozvoj našeho písemnictví . . .

Jakožto překladatel spisův básnických Doucha k vyzvání samého Jungmanna osvědčil se už r. 1842 s *Thomsonovými Počasy*, kteréž nyní v nové ještě dokonalejší slovesné úpravě podal pro básnickou sbírku v Poesii světové. Ašak vlastní překladatelská sláva jeho zakládá se na přenešení devíti her *Shakespearových* na jazyk český. Jsouť v překladu českém z péra Douchova: *Romeo a Julie*, *Richard III.*, *Koriolan*, *Julius Caesar*, *Richard II.*, *Král Jan*, *Sen v noci Svatojanské*, *Večer tříkrálový* a *Dvé šlechticův Veronských.*

Mladší nynější spisovatelské, literární a zvláště divadelní pokolení české ani nemůže sobě pomysliti, jaký vznešený esthetický ruch zavládl a jaký umělecký požitek rozproudil se mezi intelligencí českou v Praze na sklonku šesté desítky tohoto století, když na divadle našem rozkvetla překrásná *doba Shakespearova.* To byly dvě zimní periody, kteréž divadelní umění české posud pokládá za svůj nedostižený vrchol. A veškera literatura naše pocítila na sobě blahou působnost té mocné vlny, která do duchovního života českého tehdy zasáhla; osvěžení a vzrušení k vlastním samostatným útvarům bylo tenkráte patrno na veškeré spisovatelské společnosti naší. Zejmena básnictví české omladlo tenkráte zajisté i z onoho dotknutí a požehnání, jehož se mu dostalo na českém jevišti poesií Shakespearovou. Svědci a účastníci oné nově zasvitlé literární doby české nikdy nezapomenou, jakých zásluh o ni sobě dobyli naši překladatelé anglického básníka, a literární dějepis český s chválou a vděčností zaznamená tyto překlady jakožto veliké a plodné činy.

Měli jsme při Shakespearu opravdu vzácné štěstí. Objevilić se překladatelé, vyzbrojeni všemi vlastnostmi, jichž na provedení tak velikého podniku nevyhnutelně potřebí jest. Výborní znatelé obou jazykův, odchovanci a ctitelé umění básnického, ano většinou sami básníci: Čejka, Lad. Čelakovský, Doucha, Kolár, Malý. Každý z nich ovšem má svůj zvláštní spůsob překladu, práce jejich liší se mezi sebou jakýmsi uměleckým a slovesným nádechem, tak že na celku se jeví patrný ráz jednotlivých oddílův. Nicméně buďme rádi, že Shakespeara i v této nestejnosti překladův už máme. Při pateru účastnících jednolitost celku ani nebyla a není možná. Zvláštnosti vzdělání formálního i věcného, různosti mysli a ducha, slovem samostatnost překladatelova musila objeviti se na překladech a vtisknouti jim znak neshladitelný. Nikoliv v tom neb onom slovu, v tom neb onom obratu slohovém, nýbrž v duchu a individuálnosti překladatelův spočívá rozmanitost, jakouž shledáváme v českých překladech dramat Shakespearových.

Není zde místo, probírati jednotlivé překlady v dobrých a slabších stránkách jejich; však tolik zajisté dlužno poznamenati, že Douchovy věrností a svědomitostí dikce, lahodou a vytříbeností českého jazyka nejlepším mezi všemi ostatními se vyrovnají.

Divadelní náš repertoir rozmnožen byl z pilnosti Douchovy ještě překladem Kleistovy Katinky Heilbronské a V. Hugova Ruy Blasa.

Linguistická vycvičenost Douchova jest podivuhodna. V té stránce máme v něm věru spisovatelskou vzácnost. Podalť nám překlady básnické ze *čtrnácti* jazykův evropských, a sice: z *ruského* (Puškin), *polského* (Mickiewicz), *slovinského* (Prešérn), *chorvatského* (Preradović, Kukuljević), *hornolužického* (národní písně, O. Sejler, Herta Vićazova, Jan Vela, M. Hórnik, Jan Ćésla, J. Buk, M. V. Bjedrich, N. Cyž, J. Kapler, K. B. Pful-Lužan, J. Skala), *dolnolužického* (F. Balcár, P. Broniš, J. B. Nyčka, R. Rocha), *anglického* (mimo Shakespeara a Thomsona: Rob. Burns, Byron, Campbell, J. lord Littelton, Long-Fellow, J. Milton, Tom. Moore, W. Raleigh, P. B. Shelley, E. Spenser, Earl of Surrey, J. Watts, Marg. Bayley, Will. Broome, John Dryden, Car. Gilman, John Huges, Miss Mitford, Will. Somervile), *italského* (Dante, L. Ariosto, V. Filicaja, P. Guadagni, Silvio Pellico, Torq. Tasso, J. Vittorelli), *španělského* (Calderon), *portugalského* (Aires Telles de Manezes), *francouzského* (Viktor Hugo), *švédského* (E. Tegnér), *německého* (Herder) a *latinského* (Tibullus).

Naše starší i novější literární a zábavné časopisy, zejmena Květy, Světozor, Česká Včela, Lumír, Literární Listy, Osvěta, Rodinná kronika, Časopis Musejní, jakož i sborníky: Krasořečník a Slovanská poesie mají v básnických překladech Fr. Douchu za nejpilnějšího přispěvatele. Sebrání všech těchto prací dalo by samo o sobě už velmi pěknou anthologii z evropských literatur. Zároveň snesl by se celistvý důkaz, jakou měrou Doucha svými překlady přispěl k vytříbení našeho jazyka a k vycvičení jeho v *rozmanitých formách básnických.*

Tento důležitý zřetel slovesný nalezl v Douchovi zvláštního pěstitele. V původní své produkci básnické Doucha prováděl náš jazyk školou nejtěžších rozměrův a rytmův, jakými zejmena honosí se písemnictví národův romanských. Ve čtvrté a páté desítce tohoto století básníci čeští (Vocel, Vinařický a j.) zabývali se nápodobením těchto

cizích rytmických vzorův velmi pilně, a některé skladby z toho oboru náležejí vůbec mezi nejzdařilejší jejich poetická díla. Nyní Fr. Doucha téměř jediný vzdělává tuto důležitou formální stránku českého básnictví. Máme od něho terciny, decimy, rondeau, tenzóny, nenie, sestiny, kancióny, glossy, ghasely, ritornelly, siciliány, kanzonetty, madrigaly a jiné veršované hříčky, v nichž jazyk náš s největší plynností přispůsobuje se nezvyklým formám slovesným, a v nichž spisovatel dokazuje svou zručnost, ovládati svou mateřštinu i jaksi v cizí podobě. K tomuto druhu původního tvoření počítáme též Douchovy rhapsodie, elegie, heroidy a idylly; neboť i v nich jeví se především snaha, zachovati ve slovesnosti české takové spůsoby verše a rytmu, které by jinak z užívání vyšly a které přece k úplnosti domácího básnictví nemálo přispívají.

Co do obsahu, původní veršované práce Douchovy jsou *humoristické* (nejvíce k deklamování, zejmena pro dámy), pak *satirické*, *výpravné* (balady, romance, bájky), *didaktické* a *lyrické*.

Deklamovanky Douchovy těší se zvláštní oblibě pro svůj skutečný zdravý humor, jenž nikde nevybočuje z mezí poesie a ušlechtilé zábavy; některé z nich známy jsou po celé vlasti a posud zachovávají svou půvabnost. Po humoristických nejvíce vynikají Douchovy básně didaktické, hlavně svým rozhodně humanním směrem. Doucha umí promluviti k věku dětskému i dospělému, vždy případně a pěkně. Ať v Blahověstu, ať v Lumíru, ve Květech nebo Světozoru, didaktika jeho vždy má na mysli toliko člověka a skutečné ušlechtění jeho. O nějakém dogmatisování není v Douchových poučných verších nikde ani nejmenší stopy, a to pokládáme mu za nemalou zásluhu. Pravý, ryzí cit pro pravdu, mravnost a krásu přírodní vane všemi jeho výpravnými a lyrickými verši, a nejvýše v poesii jeho plane idea národnosti. — S přírodou žije Doucha v dokonalé shodě a vroucnosti; odtud ona něžnost, kterou k ní chová ve všech bájkách, a ona záliba, kterou zvláště něžný cit dětský nalézá v těchto jeho verších. A jak veliká část literatury české pro útlou mládež, veršem i prosou, pochází z Douchova péra!

Abychom doplnili obraz literárního působení Douchova, nesmíme zapomenouti na jeho činnost bibliografickou. Jeho *Knihopisný katalog* (1866) podává nejúplnější přehled všech knih českých, jež v době obnoveného písemnictví našeho, tedy bez mála prodlením jednoho sta let vyšly. Jesti to práce velice záslužná, výsledek mnohaletého shledávání a klopotného sbírání; nezbytná pomůcka pro zevrubné vypsání literárního života českého od poslední třetiny minulého století až na nejnovější dobu.

S krásným, povznášejícím vědomím, že spisovatelská činnost jeho vydala hojné i zdárné ovoce, a že s vděčností uznává se po celém národě, sedmdesátiletý kmet, František Doucha, náš milý jubilant, může pohlížeti zpět na dlouhou šťastně prošlou dráhu svého života a v před do jasné budoucnosti našeho národa, kterouž svým mnohostranným a důkladným působením literárním, svou neúnavnou prací duchovní, konanou v trapné chorobě a ve skromnosti rovněž veliké jako chudobě, pomáhal zakládati!

Ferd. Schulz.

Školy za náboženského různověrství v Čechách.

Příspěvky historické

od

Fr. J. Zoubka.

Když Čechové přijali od sboru Basilejského kompaktáta, Zikmunda pak, bratra někdy Václava IV., za krále (1436), mělo v zemi uznanou platnost dvojí vyznání náboženské, strana pod jednou čili katolická, strana pod obojí čili kališnická. Ona, jsouc v zemi malou menšinou („katolíků mezi *slovanskými* Čechy zůstalo málo, a vždy ještě více ve šlechtě nežli v obecném lidu," dí Palacký), řídila se administrátory arcibiskupství Pražského (od l. 1421—1561 bylo administratur těch dvacet) čili konsistoří hořejší (u sv. Víta na hradě Pražském); tato jsouc v zemi velkou většinou, spravovala se svými administrátory (od l. 1437—1621 bylo jich 28) čili konsistoří dolejší (při Týně ve Starém městě Pražském). Jednota bratrská, vzavši později počátek (1457), nejsouc v zemi uznanou svolečností náboženskou, od strany pod jednou i pod obojí rovně nenáviděna byla a zachovávala v sobě řád a kázeň, jimiž nad obě strany znamenitě vynikala. Stoupenci učení Luterova čili evangelíci, jichž pro polovičatost, neurčitost a nesamostatnost strany pod obojí hned z prvu v Čechách hojně bylo, zůstávali pod konsistoří pod obojí, jak se na sjezdu českomoravském v Praze l. 1524 byli umluvili, německou novotu náboženskou starým českým jmenem zastírajíce. L. 1543 byla mezi podobojími, tak řečenými, již většina kněží luteranských. Když pak Ferdinand I. povolných administrátorů staré strany pod obojí na utiskování evangelíků jal se užívati, přidrželi se evangeličtí stavové university Pražské, jež se naproti podajné konsistoři pod obojí k dvanácti článkům luteranským l. 1549 byla přiznala. Volnost náboženskou stavové čeští sami si rozšířili, vypustivše l. 1567 kompaktáta ze zřízení zemského, nemohouce pak se dohodnouti o zřízení náboženské společnosti, že „slovem božím" říditi se budou, stanovili a v nezřízenosti a zvůli náboženské zůstávali. L. 1575 evangeličtí i jednotu bratrskou v „konfessí českou," léta pak 1609 v „majestát" Rudolfův pojali a s nimi v konsistoř se spojili, ačkoli Bratří více Kalvínovi nežli Luterovi byli nakloněni. I učení Zwinglovo a Kalvínovo mělo v Čechách své vyznavače; Novokřtěnci v Čechách místy proskakovali, doma pak vznikli Habrovanští, Mikulášenci a j. Tou příčinou mohly Čechy poněkud vyrovnati se království polskému, v němž každá sekta 16. století měla své přivržence.

Za takového různověrství, kolísání a nejistoty u víře, když páni a rytířstvo evangelické nespravovalo se konečně ani králem ani konsistoří ani kromě vůle a prospěchu svého jakýmkoli řádem, z čehož vzešla mravní spustlost, lhostejnost, netečnost, rozmrzelost a zmalátnělost, z níž nemohlo pojíti nic dobrého; za takové doby sluší povšimnouti si i školství, jež bývá svého věku odleskem i základem. Mnoho posud zbývá, nežli vnikneme do zkázonosných těch žil, jimiž národ náš se ukrvácel. Pokud týče se škol předbělohorských, škoda, že vzorná

rozprava Tomkova o školách za dob Bacháčkových, sepsaná l. 1845, více byla všelijak ždímána a přecezována, nežli vedla k dalšímu bádání a přemyšlování. Mohli jsme již viděti zřetelněji. Aspoň několika novými zprávami budiž tuto lepšímu posouzení škol předbělohorských poslouženo; až hojněji materiál snesen bude, hojnější v důležité té věci bude světlo.

Pokud týče se víry, mluviti lze toliko o školství katolickém, utrakvisticko-evangelickém a bratrském — každé o své újmě bylo pěstováno.

Školy katolické.

Katolíci školy své podřizovaly své konsistoři. A bylo jim škol třeba, aby v nich pacholata, která by chtěla oddati se na kněžství, aspoň prvním počátkům literního umění mohla se naučiti. Nebo byl kněží a učitelů katolických veliký nedostatek, zvláště pro krajiny německé, kde mocným proudem rozlévalo se luteranství. I českých kněží bylo málo, jak svědčí Jan Blahoslav († 1571): „Blízko máme Poláky, a po Čechách a po Moravě nemálo se jich vídá, zvláště nyní v klášteřích, kdež téměř spíš Poláka nežli Čecha nebo Moravana kázati nebo mši sloužiti uslyšíš, ježto Čechové již za pilnými zaměstnáními nemnoho s náboženstvím se obírati obyčej mají.“ Proto dle Tomáše Pešiny z Čechorodu (1673), sháněli kanovníci Pražští mladíky k studiím se hodící, kde jen mohli, posílajíce je buď do Vídně, Krakova neb Ingolstadtu nebo na jiné university katolické, později i do Říma, aby tam pro dobré vlasti v literním umění a v pobožnosti cvičeni byli, nešetříce nákladu, ani z vlastního, jenom aby napotom bylo mužů, skrze něž by víra katolická v království českém mohla býti zachována. Bylo přání kapituly, aby mládenci podporou takovou vystupujíce, buď menší školy řídili nebo správu duchovní zastávali.

I při samém kostele Pražském byla se školou nesnáz, a bylo pro sám kostel potřebí žáků. Hrozným požárem r. 1541, jenž desky zemské strávil, vyhořel chrám sv. Víta a domek choralistů, administrátorové pak arcibiskupství Pražského, nemohouce dočkati se opravy, žádali l. 1549 Ferdinanda snažně, aby aspoň domek choralistů kázal opraviti a přestavěti, a co by zbylo, aby platem dáno bylo učiteli, „který by útlou mládež nejen v dobrém literním umění než i ve mravech vychovával; nebo z takových literního umění počátků semeniště učených mužů vzchází.“

Dne 17. prosince l. 1553 toužila kapitula Pražská Ferdinandovi na nedostatek kněží, žádajíc, aby důchody těch beneficií, při nichž není potřebí osobní přítomnosti, protože s nimi není spojena správa duchovní, obráceny byly na studia, aby několik hodných jinochů, kteří rádi se učí, jeden, dva roky na akademii chováno býti mohlo. „Známe několik mladíků a jinochů, kteří by rádi se učili a potom kněžími býti chtěli, kdy by aspoň prostřední náklad na nedlouhý čas měli.“ Takové beneficium bylo proboštství Vyšehradské, jež dal Ferdinand I. r. 1528 Jiřímu z Jelče, a nemělo by prý dáváno býti do rukou světských.

Jenom z důchodů Vyšehradských mohli by prý neli tři aspoň dva mladíci v akademii Vídenské studovati. K oltáři sv. Filipa a Jakuba v kostele Pražském šlo asi 60 zl. rýn., které by také na studenty mohly býti obráceny. Konečně opětovala kapitula obecnou prosbu, aby král rozmnožil počet škol a kněží katolických.

Při Vyšehradě toho kapitula na králi nedosáhla; neboť od r. 1549 až 1561 byl voleným proboštem Bohuslav z Hodějova. Avšak že důchody beneficií některých skutečně na studenty byly nakládány, jde na jevo z odpovědi Jindřicha probošta kapituly Pražské, dané dne 19. července 1555 biskupovi Naumburskému, týkající se oltáře sv. Václava v biskupském kostele Míšenském. Oltářnictví to založil l. 1380 Jan z Jenšteina, arcibiskup Pražský, dříve biskup Míšenský, aby kněz mající od toho oltáře vyživení, sloužil mimo jiné každý čtvrtek mši ke cti sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Zikmunda. Biskup Naumburský žádal tedy, aby oltářnictví to jistému mladíku bylo uděleno. Načež probošt, že stalo se usnešení, dokud církev Míšenská nebude znova zřízena, aby důchody toho oltáře, při němž není potřebí osobní přítomnosti, dávány byly studujícím, aby střídavě měli peníze na studování. „Nedostává se nám zajisté učených kněží, nedostává se i katolických správců škol, tak že většině našich škol představení bývají buď husité neb luterani, a ta věc přemnohou škodu církvi způsobuje, když od takových učitelů útlému věku vléváno bývá s pravidly mluvnickými nekatolické mínění.“ Dány byly tedy důchody oltářnictví Míšenského studujícímu na tři léta.

Téhož léta 1555 hned dne 1. února předloženi byli Ferdinandovi artikulové někteří, kterak by katolíci školami a kněžími opatřeni býti mohli, totiž „aby bohatší klášterové školy zřídili a aspoň nejméně o jeden stůl žákův chovali, kteří by se učili a v kostele zpívati si zvykli; chudší klášterové měli by každého roku aspoň penězi přispívati, aby osoby králem na to zřízené těm, kteříž by někdy kněžími nebo správci škol býti chtěli, na učení vydávaly.“ I některé odúmrtí královské, t. statky, jichž držitel umřel bez dědiců a bez příbuzných, mohly by prý do škol býti obráceny. Nedaleko Chotěšova byla ves odběhlé jeptišky; ves ta by prý také k zvelebení škol dobře se hodila. Kromě toho mělo by z domů křížovnických, jichž bez toho na větším díle lidé světští užívali, na školy býti nakládáno; neb by odtud též slučebníci kostela mohli povstati. „Konečně žádáno na králi, aby sám nějakou sumu dal nebo nějak to opatřil, aby chudí mládencové ve Vídni studovati mohli, že by mohlo z toho pojíti mnoho užitečného.

Tak zle o školy nebylo ani kališníkům ani Bratřím, jako bylo katolíkům. Ale čekala je pomoc. Dne 5. května 1555 psal Ferdinand král Ferdinandovi arciknížeti, aby poradě se, vybral z koruny české (aus unser Krone Beheim) 12, z Moravy 12, z Horního a Dolního Slezska též 12 synů rodičů poctivých, i nešlechtických nebo chudých, avšak více než osmnáctiletých, kteří měli ve studiích dobrý počátek, že je pošle do Říma, aby tam u jezovitů na kněžství byli docvičeni.

Častěji dožadovali se toho kanovníci Pražští, aby *jezovité* Ferdinandem do Prahy přivedeni byli. Stalo se. Dne 14. dubna 1556 přivedl Canisius prvních dvanáct jezovitů, samých cizozemců, do Prahy do kláštera dotud dominikánského u sv. Klimenta. Přibývalo jich

(l. 1563 bylo jich 31, 1564—1566 již 50—60), přibývalo jim i nadací a darů, i stala se Praha semeništěm, z něhož vzešly jezovitské kolleje v Olomouci (1566), v Krumlově (1588), v Chomutově (1592), v Jindřichově Hradci (1595), v Kladště, Polště a Prusích.

Školy jezovitů Pražských rozděleny byly v gymnasium šestitřídní, jemuž třída první čtením a psaním byla přípravou, v mudrctví a bohosloví. Z počátku nebylo žáků, tak že tři třídy grammatické pohromadě byly, retorika pak ani nemohla býti otevřena. L. 1559 založili jezovité seminář pro chudé studenty, konvikt pro šlechtice, papež pak Řehoř XIII. l. 1573 učinil nadací pro 12 chudých, především šlechtických. Brzy zmáhaly se školy jezovitské. Za vyučování se neplatilo. Mládež, říkajíc bez ustání slova a průpovědi, rychleji nežli v jiných školách latině se naučila, aby aspoň poněkud mohla se smluviti s nečeskými učiteli. Jak vysvítá z osnovy vyučovací, l. 1588 šesti jezovity zosnované, l. 1599 vůbec vydané, byl jim jako humanistům prvním a posledním účelem všeho vyučování jazyk latinský, aby jej chovanci uměli čísti, psáti a jím mluviti, a to obratně a dokonale. A toho ve školách svých dosahovali více dresurou nežli methodou.*) *Kázni* nevyrovnali se tehdáž jezovitům žádné jiné školy. Uznává to i slavný Baco Verulamský († 1626), řka: „Nejznamenitější část bývalé kázně dostala se poněkud, jako by se byla vrátila, do kollejí jezovitských, a když patřím na jich pilnost a pečlivost i ve pěstování literních umění i v navádění k mravnosti, namítají se mi slova Agesilaova o Farnabazovi: ‚Jsa mužem takovým, kéž by *našim* byl.‘ Co se týče pedagogiky, dalo by se říci nejkratčeji: Se školami jezovitskými poraď se; neníť nad ně nic lepšího, cokoli kde bylo zavedeno.“

V konviktu jezovitském bylo i s chudými l. 1560 18, l. 1561 26, 1568 30 chovanců, léta 1576 bez chudých již 70, ve školách pak bylo žáků l. 1569 (po moru) 49, ve filosofii 13, avšak l. 1598 více nežli 700, ve filosofii 80—100. I se strany pod obojí posílali syny své k jezovitům, jimž vysvitla hvězda nejjasnější před vydáním Rudolfova „majestátu“ (1609). Školami jich dostalo se katolíkům kněží vzdělanějších a horlivějších, nežli byli jiní kněží pod jednou i pod obojí. Ze škol jich vyšel Martinic, Slavata, Selender, potom opat Broumovský i jiní, pro něž l. 1618 vzplanula pochodeň „války české,“

*) Co řád vyučovací vykládá o věcnějším vzdělávání (polymathia, eruditio), není nic nežli chvástavá hatlanina. Ke zvláštní té vzdělanosti náležejí prý počty a pravopis. Dále čteme, že mládež učena má být bájkám, povídkám, starožitnostem, věštbám, průpovědem mudrců, příkladům lsti válečné, činům znamenitým, nálezům, národním zvyklostem, příkladům ctností. Jinde zmiňuje se osnova o hieroglyfech, příznacích (emblematech), otázkách z umění básnického, o nápisech hrobových, odách, elegiích, básních hrdinských, o tragédiích, o senátu Římském i Athenském, o umění válečném, o zahradnictví, o šatech, o jídelné, o triumfu, o sibylách a jiné, o symbolech Pythagorových, připovídkách, příslovích, podobenstvích atd. atd. K. v. Raumer přirovnává výčet ten k výkladům Fluellenovým o Shakespeareovu Jindřichu V. „Setníku Macmorrise, teď bych vás žádal, zdali by se vám nelíbilo dáti se se mnou, víte, trochu do dišputace, totiž co se týká, aneb co jedná o vojenské disciplině, tož v římských válkách, podle argumentu, víte, a v přátelském rozmlouvání; dílem abyste potvrdil moje mínění, a dílem, víte, abyste potvrdil moje smýšlení, co se týče direkcí vojenské disciplíny, to jest ten punkt.“

krvavých to červánků války třicítileté, pochodně pohřební českého národu.

Dávno žádané podpory dostalo se katolíkům, když k prosbě kapituly Pražské i sněmu přispěním Ferdinandovým dosedl l. 1561 Antonín Bruss z Mohelnice na stolici arcibiskupskou, od l. 1421 uprázdněnou. Sbor Tridentský (1562) radící se o opravách v církvi, od sboru Kostnického i Basilejského zanedbaných, přesvědčen byl, že potřebí jest, aby nejprve stalo se obecné kněžstva napravení, preláti pak aby školy zřídili na vzdělávání mládeže. Když pak v touž dobu (l. 1562) Ferdinand radil se s arcibiskupem a s kapitulou Pražskou, jak by potřeby hlavního chrámu měly býti urovnány, shodovali se kanovníci co do škol s arcibiskupem, toliko za větší odměnu učitelům se přimlouvajíce. Čteme zajisté v jich zprávě: „Pokud týče se školy partikulární, zcela totéž smýšlíme jako nejveleb. p. arcipastýř o učiteli, pomocnících a kantorovi, avšak hojnější nadací jsme stanovili, aby schopné osoby by přilákány, sice potřebí jest za malý plat stanovený i osoby neprospěšné přijímati; nevyhnutelno jest, aby měli slušné vyživení, aby zůstali, nikoli pak, hladem dohnáni jsouce, snadno neodcházeli, jinde výživy si hledajíce, a ne toliko officiálové, než i větší školáci (scholastici) v kůru zpívající ranní velkou, jak jí říkají, modlitby nešporní a jiné; když mezi tím prázdno jest, lekce od učitele ať poslouchají, aby škola kostela (sv. Víta) byla zřízena, také totéž smýšlíme jako nejvelebnější pán, a jest dosti místa, kdy by dle pohodlí byla vystavena, aby v třídě mohla býti rozdělena, aby měli příbytky ti, kdož by v ní přebývali.“ Byli pak kanovníci toho mínění, aby přidáno bylo k předešlému platu (nám neznámému): mistru školy 70, bakaláři 30, dvěma podučitelům (hypodidascali) 40, kantorovi 25, pro chování žáků 300 tolarů čili kop.

I když l. 1570 kněží svoláni byli do Krumlova, vybízel je arcibiskup, aby pilně o zřízení škol pečovali a sami k nim z přebytku důchodů svých přispívali. Ale přece všecko vázlo: německý lid katolický na pomezi a v Kladsku příliš lnul k luteranství, Češi pak buď byli starými kališníky, nebo hlásili se k jednotě bratrské, nebo přestoupili již dávno k luteranství, ve víře mnohem pohodlnějšímu. Zbývala tedy nejvíce šlechta, k jejímuž vychování arcibiskup pilnou péči obracel. Jím jsouce vybízeni, studovali mladí šlechticové u jezovitů v Ingolstadtě (1566), v Lavingách při Dunaji (1574)*) i v Litoměřicích, jichž školy zvláštní výsadou od Ferdinanda nadány byly, tak že při nich byla i kollej pro šlechtice (1567); jiní posíláni byli s penězi nebo přímluvami do Tridentu, do Padovy, do Říma a jinam do Vlach.

Ani za arcibiskupa Martina Medka (1581—1590) školy katolické nezvelebily se, ani kněží nepřibylo. Seminář pro kněží, jak byl nařízen sborem Tridentským, ač měl v Praze nadání nějaké od mistra kuchyně císaře Rudolfa II., pro překážky nemohl býti otevřen, a tak nezbývalo arcibiskupovi, nežli způsobiti (1581) dvacíti i více žákům vychování u křížovníků, aby na kněžství se mohli připraviti. Děkan Lanškrounský

*) Toho roku umřel tam Čech Hradečan Cyprian Lvovický z Lvovic, professor mathematiky; vlastenec veleupřímný, o němž v oddělení III.

(l. 1583) poslal si sám pomocníka Vídenského svěcení, farář pak Mostecký (1588) učitele k arcibiskupovi, aby byli na kněžství posvěceni a jim dáni za kaplany, právě tak, jako Rožďalovský rektor školy pod obojí, přijav (1566) od arcibiskupa Brusa nižší svěcení, hlásil se později (1572), aby na kněžství byl ordinován, nebo jako Loketští (1596) dali si rektora školy ordinovati v Jeně na kněžství luteranské.

Jestliže mládenci někteří pod obojí málo ku kněžství se naučili, jak jim (1572) právem bylo vytýkáno, nemívali ani mládenci katoličtí přípravy té nazbyt, ano tytýž s velikými nedostatky ku kněžství přicházeli. Psal zajisté arcibiskup léta 1570 do kláštera Teplského, že posvětil dva kleriky, ačkoli byli dosti neučeni (noch übel informirt und ziemlich rudes), jeden pak před přijímáním učinil *luteranské* vyznání víry. Opatovi Žďárskému posvětil l. 1572 tři podjahny, ale měli nějaký čas cvičiti a připravovati se, aby při zkoušce nebyli nadobro němí, jiným pak listem napomínal téhož opata, aby přičinil se, aby klerikové jeho správněji byli vycvičeni. A jindy (1570) poslal arcibiskup kvardianovi Bechynského františkána na kněžství posvěceného, ale mnoho františkán ten neuměl (parum doctus) a měl prvé vycvičiti se dobře v obřadech církevních, nežli po prvé půjde k oltáři.

S městy německými mívali katolíci nemalé nesnáze o školy, protože rady městské hlásily se k učení Luterovu. Děčínsko, jež byl l. 1515 Mikuláš z Lípy prodal bratřím ze Salhausu v Míšni „pro jazyk tam německý a pro víru katolickou," o několik let později přičiněním pánů Salhausů tak prospělo u luteranství, že od souvěrců „útulkem víry živé" bylo nazýváno; Ústí n. L., Most a j. stálými sňatky s usazujícími se tu Míšňany poněmčené byla města luteranská; v Teplici a v okolí zvláště hejtmané panství šířili luteranství, jinde pak, čeho nedodělali patronové, kazatelé (říkali jim predikanti, arcibiskup Antonín Brus pletichanti), dorazili učitelé.

V Tachově černý klášter Karmelitský vyhořel l. 1543 i s latinskou školou, jíž nikdo více neobnovil; německá škola l. 1558 lehla popelem a byla l. 1560 zase upravena. O školu přela se rada protestantská s farářem, jemuž l. 1572 nepodařilo se sehnati pořádného učitele, protože Tachovští na kostel ani na školu nic nedávali, ačkoli užívali kláštera, jenž druhdy osm bratří vychovával. L. 1588 byl tu učitel „sektářský": žádal tedy Jan, komendátor kláštera Mosteckého, arcibiskupa Pražského, aby na místo jeho ustanovil Řehoře Scherfa, dotud učitele v Kužvardě. Děkan M. Adam Choenitius vzal si ševce Krištofa Winklera za kostelníka a učitele. Když mu platu nedával, sáhl Winkler na obilí děkanovo; když pak jej děkan propustil, ujala se ho rada městská, žádajíc arcibiskupa, aby učiteli školu navrátil a děkana pro veřejné pohoršení jinam obrátil.

Mosteckým nabízel arcibiskup Antonín Jiřího Bertholda za správce školy, avšak odpověděli Mostečtí dne 2. dubna 1580, že mládež opatřena jest učiteli s dostatek, správci pak školy že výpověď dáti nechtějí. Luteranskému náboženství učila se mládež hned po odbytých počátcích literního umění, a jiného katechismu rodiče koupiti nechtěli. Martin Vácslav, farář pečlivý a opatrný, 21. dne m. listopadu 1587 žádal Martina Medka arcibiskupa, aby sám učitelům katechismus kato-

lický do školy zavesti rozkázal, aby tím farář proti radě městské měl oporu: „sice ani zříditi, mnohem méně zachovati školu katolickou i s náboženstvím nedovedeme.“ Mostečtí ujali se svého mistra Jonáše Erasima, jejž bez arcibiskupa byli přijali, hned 21. října 1587, že jest muž řádný ve škole i mimo školu, pročež ho prý nepropustí, ačkoli farář na to naléhá, bojíce se pomluvy, kdy by pořádné lidi bez příčiny a bez výpovědi propouštěli. Avšak l. 1588 farář sám přece každého dne mládež ve škole náboženství katolickému vyučoval.

Nejvíce mrzutostí měl arcibiskup s Kadaňskými. Měšťané i obec 11. srpna 1530 svým spůsobem ku konsistoři pod obojí přistoupivše, „zpívání rozumným jazykem“ při službách božích si oblíbili, a l. 1548 od konsistoře schválení zpěvu toho došli. 400 obyvatelů přijímalo (1539) pod obojí, 50 pod jednou spůsobou; proti katolíkům zuřivé bylo nepřátelství. Arcibiskup poslal do Kadaně správce školy, jenž k sobě přijal mladíka, aby ho užil za bakaláře (pomocníka), protože předešlý bakalář, oženiv se, vzdal se učitelství. Kadanští ihned správce toho od školy chtěli odstraniti. Farář (Ambrož Böhm), zavřev školu, klíče u sebe schoval, žádaje arcibiskupa (22. července 1588), jak by měl se zachovati. I bratrstvo růžencové i veškera „hrstka“ katolíků bědovali, že škola katolická zaniká, katolíci pak že snášejí veliké protivenství. I učitele Martina Hilnera, dosazeného konsistoří katolickou, rada Kadaňská vytiskla ze školy, radě že náleží právo podací, a krom toho vychovával prý učitel mládež tuze po papežsku (bäptisch). K žádosti arcibiskupově císař nařídil (1587), aby rada Hilnera do školy přijala zase, což se i stalo. Avšak 30. září 1588 žádali Kadaňští arcibiskupa, aby byl učitel ten odstraněn: byllí Hilner prvé prý hrdý a svévolný, po druhém dosazení že si z rady pranic nedělá, kollegy přijímá a propouští dle libosti a školu zanedbává, odcházeje, kdy se mu zachce, ale slušné že chce míti vždy celé, i že tupí stranu pod obojí (luterany). Dne 22. ledna 1589 pokáral je arcibiskup (Medek), doloživ, že „pokud jest arcibiskupem, se žádným jiným městem v tomto slavném království českém neměl tolik činiti jako s Kadaňskými.“ Avšak tím nic se nezměnilo. Dne 26. října 1595 oznamoval děkan M. Martin Mailandus arcibiskupu Zbyňkovi Berce z Dubé, že Kadaňští proti mandátům císařským predikanta kaplanem si jmenovali a tři pokoutní školy (nejpřednější kostelníkovu, hned od r. 1584) že mají atd.

Ačkoli arcibiskupovi dáno bylo právo podací na všech panstvích královských, lid byl již dávno hnán proudem reformace německé. Aby byl někdo mohl školy katolické v Rokycanech uhájiti, nebylo lze ani pomysliti. L. 1570 nebylo v Rokycanech kromě chudého krejčího žádných upřímných katolíků; ve škole chováni byli luteráni a byli proti faráři katolickému zastáváni. V čas jubilea papežem nařízeného přilepili někteří bakaláři „v husitském náboženství vychovaní“ z Prahy, Žatce, Žlutic, v Rokycanech bydlící, slova vzdorná na dvéře kostelní: „Nechť papež rozkazuje v Římě, a ne v Čechách.“ Farář odešel z města. Lid sám byl tím jist ve svém domnění, a skutek jej v něm utvrzoval, že luteranství v Čechách dospěje vrcholu a panství. Kde tedy byl ještě nějaký kněz nebo učitel katolický, těšívali se luterani, že brzy jinak bude, jako l. 1585 předpovídal lazebník v Maštově:

„Mějte jen malé strpení; brzy bude vše lepší: kantor i kněz budou se musiti odtud odstěhovati; nebo vše bude luteranské."

Po dobrém nebylo nikomu lze školy katolické zříditi a zvelebiti, zvláště když buď nebylo peněz nebo nedostávalo se obětavosti; k nádheře a marnotratnosti 16. století družila se spořivost a skrbivost. Konečně pomohla tu moc jezovitů a jich chovanců, krále a některé šlechty; duchovní i světský macchiavellismus, obapolně se podporujíce, oba nad zmalátnělými Čechy zvítězily. Mělali po bitvě Bělohorské víra katolická trvale v zemi býti utvrzena, kromě missií a všelikého střežení a násilí především *na školách* záleželo. Proto hned l. 1623 Karaffa, legát papežský v Praze meškající, na rozličných místech školy katolické zřídil a do nich katolické „školní mistry" uvedl, „kteří mládež nejenom čtení a psaní, ale mnohem více v katolickém náboženství cvičili, také v den sváteční a nedělní z nedostatku duchovních osob katechismus aby oni drželi."

Školy utrakvistické a evangelické.

Školy strany pod obojí známe podrobněji. Středištěm jich a duší byla akademie Pražská, jež školy sobě podřízené lépe nežli samu sebe spravovala. Hubená jsouc tělem, chudá duchem, místo někdy čtyř fakult, toliko z fakulty filosofické záležela, od léta pak 1549, když k artikulům luteranským se byla přihlásila, neměl v ní nikdo čísti o bohosloví. Řídíc se řády zastaralými, nespouštěla se dávno přeživší se scholastiky, tak že se jí smáli staří, mladí. L. 1517 nazval ji Jakub, farář Týnský, na kázaní klenotem zrezavělým, studenti pak filosofii mistrů Pražských zbytečnou hračkou jmenovali.

Ačkoli každé doby vynikl mistr některý v akademii Pražské tou neb onou učeností, přece nebylo lze slavné někdy učení Karlovo za kvetoucího humanismu k jiným akademiím přirovnati. Když čítali mistři, čítali v *jedné* síni kolleje Karlovy; když nečítali, také nikoho z toho hlava nebolela, studující pak nic si z toho nedělali, chodíce zhusta nadarmo do kolleje, když profesor „trunkem přemožený" nechtěl nebo nemohl na kathedru. Studujících přicházelo na fakultu pramálo a pobyvše v ní z pravidla půl léta — později něco déle, sami soukromě připravovali se ke zkouškám bakalářským. Časté bývaly nářky mistrů na domácí vychovatele a učitele (pedagogy) a na soukromé jich vyučování — bývalo prý v Praze tolik pedagogů, kolik domů. Kdo mohl míti pedagoga, neposílal syna do školy ani na akademii, tam pro velikou bujnost a nekázanost ve školách veřejných, sem pro chudost učení. Toliko ti, kteří pomocí gradů akademických jako bakaláři nebo mistři chtěli dojíti snadnějšího a slušnějšího zaopatření nebo jiné výhody, o grady a tituly takové v akademii se ucházeli.

Katolíci do akademie Pražské nechodili, Bratří se jí vyhýbali, ostatní pak Čechy od počátku luteranství vábil více Vitemberk nežli Praha, v níž po krátkém roztomilém rozkvětu latinského i českého humanismu za pana Bohuslava z Lobkovic, Viktorina ze Všehrd, Řehoře Hrubého z Jelení, Václava Píseckého ke studiím klasickým málo se

obraceli. I sama nešvarná latina zápisek učení Pražského zřejmým jest toho důkazem, a pro Zikmunda z Jelení (Gelenia), učícího v Praze soukromě jazyku řeckému, nebylo v naší akademii místa — kvetl a dokvetl v Basileji († 1554). Straně pod obojí nebyly po chuti klasické spisy pohanských Řeků a Římanů; jí bylo biblí nade všecko, a krom toho nařídil byl M. Jan Rokycana k radě M. Martina Lupáče, děkana Chrudimského, Mat. Loudy z Chlumčan, aby při zpěvích v chrámě i ve škole jazyka *českého* bylo užíváno. Hledali tedy Čechové v cizině, čeho nemohla jim poskytnouti domácí akademie.

Mnoho Čechů od Filipa Melanchtona, milovníka a miláčka mládeže, nabylo ve Vitemberku humanistické vzdělanosti, od léta pak 1539 byl řád školám partikulárním čili triviálním od Melanchtona vydaný i českým školám vzorem. L. 1537 odkázal doktor Jan Franc z Königsberka, měšťan Pražský, opuštěné akademii Pražské tisíc kop grošů českých. Mohl tedy M. Matouš Collinus z Chotěřiny, do l. 1540 posluchač Melanchtonův, v kolleji Pražské čísti řecky Homérovu Iliadu. Collinus, nadšen jsa musou Homéra, Vergilia, Terentia, sám proháněl se po Parnasu, jehož v erbu užíval, a stal se otcem i učitelem latinských básníků. Mimo akademii humanistické to veršování Jan starší z Hodějova horlivě podporoval (1537—1566), začež od padesáti veršujících studentů oslaven byl; ale Francovu řeckou nadaci Ferdinand I. akademii odňal.

Následek nedostatku a neladu v akademii Pražské byl ten, že málo který mistr oddal se trvale vyučování v té akademii, tak že ze 69 profesorů, kteří byli čtli od l. 1547—1608, více nežli dvacet v kolleji neskonalo; ostatní k úřadům a živnostem se obrátili. I celibát, jejž akademie po celé šestnácté století s sebou vlekla, tak že kněží evangeličtí ženili se, světští pak profesoři dle starocechovního řádu neženatými zůstávali, nejednoho odpudil od staromládeneckého hýřivého hospodářství a společného v kolleji přebývání; výhodné sňatky byly lákavější; nebo žádný mistr chudě se neoženil.

O kolleji Karlově říkával zasloužilý primátor z Drahobeyle († 1605): nelze prý, aby byl k něčemu, kdo tři léta v kolleji ztrávil. Těmi tedy příčinami větším dílem mistři nejučenější vyučování akademického se vzdalovali, z těch pak, kteří zůstali v kolleji, nejeden také říkal Aristotelovi „pane," ale zesedlačil v Michli, nebo na vyjížďkách do jiných dvorů, řídě pro vyživení profesorů polní hospodářství. Jaký tedy div, že tam, odkud mělo vycházeti světlo, často zapadalo slunce.

Stavové pod obojí (jak si i evangelíci říkali), vidouce akademii svou zápasiti s bídou a vysílením, pomáhali jí slovy a sněmováním, ale penězi nikdy.

Vladislavovým zřízením zemským (1500) došlo nevolnictví, v něž byla šlechta lid poddaný uvedla, platnosti zákona. Znamením nevolnictví bylo i to, že vrchnost synům poddaných studovati zbraňovala, svéholi v tom prospěchu neviděla. Nic nepomohl proti tomu dekret Vladislava II. (1516), jímž ujal se svobod učení Pražského; šlechta znala vážiti svobodu svou, nikoli svobodu jiných. Teprvé veliký nedostatek kněží učinil stavy pod obojí povolnějšími. Usnesli se zajisté léta 1530 a 1531: „Poněvadž my všichni stavové i se vším

lidem obecným ouřadu kněžského a správcův duchovních potřebujeme, a někdy pobožní mládenci, dávajíce se v učení svobodné v Praze, i jinde v cizích krajinách, majíce sobě dary ušlechtilé od pána boha propůjčené a dané k tomu, aby se učili, ale však mnozí z stavu panského i z stavu rytířského v tom jim překážku činí, že je z takového učení vyzdvihují a berou: toho aby již žádný bez důležité potřeby po tomto našem snešení více nečinil a v jejich učení jim nepřekážel; obrátilli by se který z těch mládencův k duchovnímu úřadu aneb zase k důstojenství mistrovskému a k doktorskému k straně naší, toho abychom jemu rádi přáli i radni a pomocni byli. A pakli by zase ten mládenec več jiného krom učení literního jíti chtěl . . . to všecko aby činil s volí pána svého dědičného." *Potřeba* vrchností i jiným mladíkům cestu do škol proklestila; nemohly zajisté vrchnosti býti bez písařů, úředníků a jiných služebníků. Dětí a sirotků vesnických užívali páni k „plouhu a dílu selskému," „literního umění lidé," zvláště v městech a v městečkách poddaných obraceni byli toliko k „službám poctivým," bývajíce písaři, služebníky a „reytary." Tak bylo za Radslava Vchynského z Vchynic na Teplicku (1589) a jinde.

Porady stavovské o zvelebení akademie na sněmích léta 1567 a 1575 byly bez účinku. Rada pana Viléma z Rožmberka dobře rozmyšlená, l. 1582 Rudolfovi II. předložená, zněla v ten rozum, že by měly býti *čtyři* fakulty nejvýše dvacíti profesory opatřené, zvláště pak slavní klasikové z nejpřednějších universit německých, že by za slušný plat 400—450 tolarů (ve Vitemberce nejvyšší plat 200 zlatých) do Prahy měli býti povoláni. Rada ta ani světla božího nespatřila, jednak pro nedůvěřivost akademie, nechtějící originálů privilegií svých předložiti, zvláště pak proto, že přízeň císaře i katolické šlechty jezovitům byla nakloněna. Dále tedy akademie živořila, když pak M. Martin Bacháček spisů Frischlingových, Schoppeových a j. v akademii se dotkl (lepší mluvnice latinské l. 1583 vydané a mluvnice filosofické), vytýkal mu kollega, že do akademie uvedl Němce. L 1600 byla kollej sama na spadnutí: opravili ji důkladně pomocí několika šlechticů a měst, mezi nimiž Horníci po Pražanech za první ochrance akademie byli pokládáni — ale zpuchřelým vnitřním ustrojením ani nehnuli.

Teprvé když l. 1609 majestátem Rudolfovým akademie stavům pod obojí byla odevzdána, stavové pak defensory čili ochrance akademie opravdověji na změnění a zvelebení akademie pomýšleli, měla ve čtyři fakulty rozšířena a řádnými profesory i platy býti opatřena. Stavové uvolili se ke sbírce peněžité (po 15 groších s poddaného osedlého) defensoři pak mívali pilné porady o učení Pražském. A co se stalo. L. 1610 oženil se první kollegiát, mistr Mikuláš Troilus Hagiochoranus (Trojil Svatopolský); třem novým mistrům řádné platy byly slíbeny, ale nikdy nevykázány: l. 1614 konečně přestalo tovaryšstvo kollegiátů kolleje Karlovy, a žil a hospodařil si každý profesor dle svého způsobu; na akademickém gymnasium, založeném l. 1599, jež mělo býti vzornou školou zemskou a předním semeništěm akademie, nebylo časem, kdo by v třídách učil, marně se ucházela akademie o to, aby důchody gymnasia Soběslavského (academia Rosarum).

od Petra Voka z Rožmberka po způsobu gymnasia Zhořelického Michalem Gehlerem zřízeného a bez zasloužení vychvalovaného, na gymnasium (classes) akademické byly převedeny; stavové nechtěli na akademii vypůjčiti ani 10.000 kop grošů míšenských, sbírka pak zprvu slíbená nikdy nebyla sesbírána; rozmrzeli se defensoři, rozmrzela se akademie a dodělávala na hanbu a potupu těch, od nichž byla opuštěna.

Lépe nežli evangelíci čeští postarali se evangelíci v Němcích aspoň o vzdělanější kazatele. Zřídili pro bohoslovce školy přípravné, ve Vitemberku pak, v Lipsku, v Tubinkách bylo při akademiích po 150 místech bezplatných pro bohoslovce se vším vychováním a opatřením. V Čechách zavázala se konsistoř pod obojí l. 1540, že postará se, aby více ze škol nežli z řemesel lidé hodní a zkušení k úřadu kněžskému byli dopouštěni; ale později v Agendě sama vyznala, že má i takové kněze, kteří by lépe hodili se za kováře nebo za řezníky. Z Čech chodívali staří pod obojí pro svěcení, kdekoli jim úskokem nebo za dary bylo uděleno (l. 1550 nechtěl Titus, biskup Veronský, žáků pod obojí světiti, nepošleli mu konsistoř slušného koně); noví pod obojí čili evangelíci chodívali pro ordinaci do Němec, odkudž mnoho cvičených kazatelů, zároveň pak i všelijaká chamraď přicházela, doživující se vedle řemesla i kazatelstvím. Česká mládež studující raději ke školám nežli ku kněžství se obracela — páni a rytíři evangeličtí brávali na svá panství kněze ženaté, kdekoli svěcené, dávajíce jim chatrné vyživení a nakládajíce s nimi jako s čeledíny služebnými — *školy* byly jinochům průchodištěm k občanskému životu, k jeho živnostem a důstojnostem.

V druhé polovici šestnáctého století bylo v Čechách *osmnáct* škol triviálných čili partikulárných. Triviálnými sluly vzhledem ke třem náukám, grammatice, dialektice, retorice, k nimž především směřovaly; partikulárnými čili částečnými vzhledem k akademiím čili universitám, v nichž nebylo učeno toliko kusům některým, než všem svobodným uměním. Školy ty byly v Čechách jako jinde dvoje, *nižší* o třech, *vyšší* o pěti třídách. Školu řídil a v nejvyšší třídě učil *rektor*; nejbližší učitel slul *kollega*, učitel zpěvu, čtení a psaní, správce kůru kostelního *kantor*, jiní pomocníci *sukcentorové*, a bývalli, jako v Hradci Králové a v Hoře Kutné, ještě někdo na pomoc, nazýván byl *hypodidaskalus* (podučitel). Někdy jmenují se při škole také *kustos*, *lokat* (strážce, osazovatel). Při vyšších školách býval rektorem *mistr*, při nižších nejobyčejněji *bakalář*, vyšlí z akademie Pražské.

Sto škol osazováno bylo rektory a učiteli z akademie Pražské.*) Patronové školy (v městech rady městské) sami vyhledali si před sv. Jiří nebo před sv. Havlem — o těch terminech dálo se ustanovování

*) Tato místa dle sepsání Tomkova brala učitele od akademie Pražské (pořadem bývalých krajů): Praha (akad. gymn. (classes), sv. Mikuláš na M. Str., Jindřich, Mikuláš na St. M., Štěpán na N. M., P. M. v Týně, sv. Havel, Kliment na N. M., Michal v Opatovicích, Haštal, Petr, Jiljí, Martin, Vojtěch v Podskalí, Václav na Zderaze, Vojtěch v Jirchářích, Michal na St. M.); Kouřim, Kostelec n. L., Brandýs, Č. Brod, Kolín, Vlašim; Beroun, Benešov, Příbram, Sedlčany, Kníň; Slaný, Roudnice, Velvary, Rakovník, Budyně; Žatec, Louny; Litoměřice, Teplice, Ústí, Třebenice; Mladá Boleslav, Mělník, Bělá, Mnichovo Hradiště, Nimburk, Turnov, Rožďalovice.

kněží, učitelů, úředníků i čeládky — nějakého rektora nebo učitele, a smluvivše se s ním o plat a stěhování, žádali rektora akademie, nějaký dárek (kapry, štiky, sýry, peníz) mu posílajíce, aby jim ho ku škole potvrdil nebo jiné osoby poradil. Kantoři a sukcentoři byli větším dílem bráni proti vůli a mysli rektorů akademie z lidí v matrice akademické nezapsaných, čehož akademie nemohla ani brániti, nemajíc sama tolik studentů, aby jimi všecka nižší místa při školách osadila. Po vydání majestátu na svobodu náboženskou daly vrchnosti některé poddaným svým městům a městečkům plnou toho svobodu, aby si sama brala učitele dle své vůle a dle svého náboženství. Učinil tak Hynek z Valdšteina Dobravickým l. 1612, téhož pak roku Albrecht Václav ze Smiřic dovolil Náchodským, aby „k akademii učení Pražského pod obojí přijímající se přiznávali." Naproti tomu Zdeněk Popel z Lobkovic, nejvyšší kancléř království českého, nepřítel akademie starodávný, nařídil l. 1606 Roudnickým, aby nepřijímali správce školního bez zvláštního jeho povolení — od l. 1599—1606 měli z akademie 5 učitelů.

Nejprvé a především chtěla akademie Pražská škol jí podřízených užiti k tomu, aby jimi posluchači fakulty filosofické stále byli rozmnožováni. Mistři a bakaláři, jsouce ku školám ustanovováni, zavazovali se rektorům slibem a přísahou, že žáky schopné a vycvičené do akademie budou přiváděti. Ze starých statut staré university vkládali rektorové akademie do „zákonů školních" nařízení: „S největší pečlivostí učitel toho dbej, aby ze žáků jeho pořadem tříd dobře vycvičených jistý počet do akademie přiváděn byl, školy pak menší o dvou, třech, neb o čtyřech třídách žáků vycvičených nezdržujte, než s vysvědčením a vědomím rodičů do nejbližší vyšší školy jich posílejte." Mistr Hortensius, jenž byl desetkráte rektorem akademie Pražské, vydávaje l. 1539 školám „spůsob a řád vyučovací," připomenul správcům škol sliby jich a přísahy, že budou akademii šířiti a zvelebovati, což stane se nejlépe hojným žáků do akademie posíláním. Také Řád Codicillův od l. 1586 vykládá o třídě páté: „Kdo potud dospěl s prospěchem, bude moci býti posluchačem akademie, a nebude marné jeho přičinění, jímž potom poslouží církvi i vlasti. Nechť tedy žáci páté třídy dle věku, prospěchu a schopností k učení se přičiňují, aby učiteli svými jako roje pilných včel do akademie Pražské mohli býti přiváděni."

Ale málo bylo těch včel, které do úlu akademie Pražské se sletovaly, v němž nebylo lahody a vnady. Kdo mohl, vycvičiv se poněkud doma, ani na třídy vyšší nečekaje, dával se na cesty po cizích školách partikulárních i akademiích se svým dozorcem a preceptorem, s nímž opakoval doma, co byl slyšel ve škole, nejeden pak, okusiv učení a mučení, nechal tak. Dokladem toho jest škola u sv. Jindřicha, mezi

Dobravice; Chlumec, Jičín, Hořice; Hradec Králové, Náchod, Jaroměř, Rychnov, Lochenice, Kr. Dvůr, Nové Město n. M.; Chrudim, Vys. Mýto, Polička, Bohdaneč, Pardubice, Heřm. Městec, Přelouč; Kutná Hora, Čáslav, Ledeč, Chotěboř, Něm. Brod, Polná; Tábor, Hořepník, Pacov, Milevsko, Milčín; Písek, Vodňany, Horažďějovice, Vimberk, Netolice, Sušice, Prachatice, Volyň, Perkreichenštein; Klatovy, Domažlice, Ronšperk; Rokycany, Stříbro; Žlutice, Chýš. — Na Moravě: Prostějov, M. Budějovice, Meziříč, Jemniště, Třebíč; na Slovensku: Trenčín.

školami Pražskými nejpřednější. L. 1585 vložena byla jmena žáků té školy do věže na památku; bylo jich v třídě první 30, v druhé 14, v třetí 5, všech 49. V Poličce l. 1619 byla odbývána zkouška se 44 pacholaty a 4 dívkami.

Mnozí „táhli po studiích“ a hýření se oddávali; bedlivější znamenitě prospívali, jak jejich skutkové a spisové i vysvědčení jim vydaná dosvědčují. Povšimnutí zasluhuje vysvědčení, jež napsal Melanchton Martinu Abdonovi Přerovskému, bratru Jana Blahoslava (1560). Zajímá v něm i přízeň Němce šlechetného k národu slovanskému i důvěrnost a upřímnost učitele.*) Nejeden z Čechů míval byt, stravu a ošetření u svého profesora (platil mu za to ročně 30 tolarů), ale na jedné akademii nikdo dlouho nezůstával. Tak na př. náš Abraham z Gynterodu, prošed několika akademiemi, l. 1590 přišel do Vitemberka, kde profesor Xenofontovu Cyropaedii předčítal. I scházeli se každého dne s Adamem Felinem, srovnávajíce své české „výklady“ té knihy, později česky tiskem vydane. Cestování vůbec, jako při řemeslech tak i při studiích za dovršení umělosti a zkušenosti bývalo pokládáno.

Účel učení (dle statut 1586 akademií školám vydaných) byl „sláva boží, zdar církve, ozdoba vlasti, slušné místo ve vzdělané společnosti a usedlost z učenosti a z ctnosti pochodící.“ Účel škol partikulárních byl připraviti pro studia akademická, ta pak byla předkem humanistická latinská, méně řecká. Šlo tedy předkem o to, aby pachole co možná nejdříve naučilo se čísti, psáti a mluviti plynně a vlastně po latinsku, ano ne toliko mluviti, než řečňovati a veršovati. Proto nařizoval Matouš Collinus, výše dotčený, ve své soukromé škole (1550): „Čechům jazyk český, Němcům německý, ovšem hned zapovídáme. Dopouští se však pro naučení jiných aneb sebe samého promluviti něco Němci německy s Čechem a zase Čechu česky s Němcem. Při stole Čechové latině, Němci česky toliko ať mluví, jestliže by co chtěli. Každému, kdo by svého přirozeného jazyka užíval, ať se dá *vosel*, od kterého menší metlou, větší pak penízem se vyplatí.“ A Collinův žák M. Petr Codicillus položil do „Řádu“ l. 1586 školám vydaného: „Zna-

*) „Všechněm, kteříž tento list čísti budou, pozdravení. Národ slovanský po mnoho věkův široce vládl a ještě vládne velikým dílem Evropy a Asie, a tuto okolo nás v Polště, v Čechách i v Moravě, uměním, právy, náboženstvím, řády, soudy, zvykem v bojích, květem rytířstva slavně ozdoben jest. To dobrodiní boží aby dlouho měl, a aby ho bůh před ukrutenstvím tureckým obhajoval, toho mu žádám. Narodil se pak v Moravě tento Martin Abdon Přerovský (Przerovinus), muž šlechetný a učený, kterýž okolo tří let byl v kolleji v Kralovci, kdež slejchal muže Jiříka Sabína. Potom v naší kolleji židovskému a řeckému jazyku s pilností se učil, aby původu učení toho, kteréž církev má vlastní, gruntovněji vyrozuměti mohl. I se mnou o rozdílnosti učení často přátelsky rozmlouval a často také s naříkáním nad roztržkami církve sobě stejskával. A v takových řečech i mysl pobožnou i pravý o učeních soud vynášel. Pročež i já naň jsem laskav a k dobrým lidem zaň se přimlouvám a vším srdcem syna božího pána našeho Ježíše Krista, sedícího na pravici věčného otce a dary dávajícího lidem, žádám, aby církve hledající pravdu uzdravil, abychom jedno v něm byli. Dán léta 1560 16. dne února. V kterýžto den v 64 létě býti počínám, kterýž aby mně a církvi šťastný byl, působiž to syn boží pán náš Ježíš Kristus. Amen.“ „Veliký muž mistr Ezrom,“ od něhož Přerovský židovsky se učil, napsal mu o rok později hrobový nápis.

menáči (signiferi) mějtež ferule se znameními a opatrujte metly. Znamení ta jsou: *osel* těm, kdož hovoří jazykem mateřským; *Turek* pro ty, kdo mluví nesprávně, *svině* pro ty, kdo mluví neslušně a necudně." Hned v druhé třídě, do níž dostávala se pacholata, která v druhém oddělení první třídy latinsky čísti byla se naučila, mívali *signum*, znamení osla, o něž vykonáván byl soud v třetí hodinu odpoledne, v třetí pak třídě bývala pokuta za signum několik veršů latinských. V třídě té již čtli mravné verše Catonovy, eklogy Vergiliovy, listy Ciceronovy a rozmluvy Vivesovy; ve čtvrté mimo jiné Terentia atd. Kam měla mládež třídami dospěti, nejlépe úkol páté třídě vytčený ukáže.

Učenec a vlastenec Cyprian Lvovický z Lvovic, navštíviv l. 1566 rodiště své Hradec Králové, vznesl žádost na radu městskou, aby ve škole „zahradní štěpnici církve a obce," místo častého toulání mládeže po domech pořádné učení bylo zavedeno. I vydala rada městská téhož roku řád školní, nejspíše Lvovickým samým sepsaný. Řád ten předpisuje třídě páté evangelia *řecká*, katechismus, žaltář Eobanův,*) dvouveršový obsah nedělních evangelií, čtení biblí, počátky mluvnice řecké, veškery části mluvnice latinské, pravidla dialektiky, Ciceronovo „de oficiis" (o povinnostech), Terentiovy komoedie, Hesioda *nebo* Isokrata *nebo* Aesopovy bájky řecké (!), Ovidia nebo Vergilia, počátky arithmetiky, cvičení ve slohu, disputace (hádaní).

V Žatci, jejž byl Moravan Valentin Meziřický seznámil se směrem humanistickým, zdobili obec neméně nežli v Hradci Králové mužové učení a znamenití, jako Mikuláš Černobýl (jmenem humanistickým Artemisius), žák Melanchtonův jako Lvovický, zeť jeho Václav Arpinus z Dorndorfu. Muži těmi i jinými škola Žatecká velmi byla zvelebena, léta pak 1575 Jakubem Strabonem Klatovským v nový řád uvedena. V páté třídě učilo se katechismu, mravovědě filosofické, Ciceronovým povinnostem, mluvnici latinské, náuce o skládání veršů dle Matouše Collina, hojnosti slov, nejspíše dle Erasma Rotterodámského, řečnictví, dialektice, slohu (ve středu vykládány byly periody, potom tři hodiny dopoledne cvičení prosaická, odpoledne veršování; v pátek odpoledne tři hodiny sloh prostý i vázaný); čten byl Euripides (!), Terentius, Vergil; v sobotu odpoledne vykládány základy jazyka hebrejského, v neděli žaltář hebrejský. V sobotu učilo se také počtům, v neděli bylo hádaní; fysiky probírány byly první počátky.

V jiných městech měli jiné řády školní, ač jich posud neznáme. Ale „soudili moudře," píše Petr Codicillus, „že ta různost u vyučování prvním počátkům umění, která nedávno u nás do škol se vdírala, jest na překážku, nikoli s prospěchem. Nebo začátečník, uče se počátkům, když dostal jiného učitele, vstupuje do jiné školy s jiným řádem vyučovacím, pořád začínal se učiti, ale nemohl se naučiti. Pročež marné bylo jeho přičinění; nečinil žádných, nebo velmi nepatrné pokroky na zahanbení učitele.... Jako mnohem rychleji a mnohem více prospívají učící se počtům nebo musice, neměníli potom učitele, tak bývá i při žácích jdoucích za jedním a týmž spůsobem vyučování. Nebo rozličnost

*) Eobanus Hessus († 1540) zveršoval po latinsku žalmy Davidovy; vzletněji přebásnil je Jiří Buchananus, jehož Komenský částečně převedl v lahodné české verše.

u vyučování mysli učňů nadobro přetrhá pokrok ve svobodných uměních zdržuje." Ani v jiných zemích neřídili se školy jedním řádem: Lipsius, stilista latinský „nedostižitelný," za mladých let ve třech školách trojím spůsobem mluvnici latinskou čísti slyšel, nezapomínaje pak na trýzeň, která mu z toho pošla, žádal gubernatora flanderského, aby ze země vyhostil mluvnici, největší škůdkyni mládeže.

Aby větší srovnalost a jednota do škol českých byla uvedena, vydal Petr Codicillus, rektor učení Pražského, l. 1586 školám akademií se řídícím řád vyučovací, aby jím se spravovaly. Dvojího nabyti měl, kdo by řádem tím vésti se dal: „Jedno, *doma* učiti se bude, nedaleko rodičů a přátel, ve vzduchu sobě sourodém, užívaje pokrmu a nápoje obvyklého tu mezi prameny posvátnými a řekami známými. Nebude mu potřebí žíti mimo zem s nebezpečím a v cizím domě buď s velikým nákladem, jak se jiným přihodilo, nebo s neblahým nedostatkem na cizí se hmoždě (jako dozorce a pedagog menších studentů v cizině), kterážto obojí věc nám několik vzácných mužů, když tím způsobem byli strávili věk a hroznou sumu peněz a s porušeným zdravím domů se navrátili, s životem rozloučila, na nemalou ztrátu vlasti a veliký zármutek přátel. . . . Martin Hanno, básník, Vácslav Timoteus, oba z Hradce Králové, Martin Bulemachus ze Dvora Králové, Jiří Lutrochius, Brikci Sytonius Žatecký, Jan Codicillus, jichž touha naučiti se vědám ušlechtilejším a láska prospěti vlasti k poslouchání učených mužů ven z vlasti byla vyvolala. Druhé, dobře a pořádně uslyší a naučí se všemu potřebnému a užitečnému, nechaje všeho, co není užitečné a potřebné. Stává se těm, kteří nebyli dobře napomenuti ani pečlivě vychováni, že věcí potřebných neznají, protože naučili se věcem *nepotřebným*. A krom toho převrácené a nevčasné cvičení nemálo času mládeži ubírá, který se jí více nenavrátí. A krásně dí Seneka: Velká část živobytí lidského ubíhá ničeho nečiněním, větší část špatným činěním, největší část činěním toho, co nenáleží." *) „Řád" svůj, v němž pronáší mnohé vážné a moudré slovo, poručil Codicill zvláště přízni a ochraně rad městských a dozorců nad školami.**)

M. Petr Codicillus z Tulechova, uživ zkušenosti M. Jana Cotulia, rektora v Hradci Králové, Tomáše Torva a Vácslava Gammarita z Rovína, rektorův Žateckých, M. Matouše Dapsilia, rektora Lounského a j., mluvnické latinské učení v lepší jednotu uvedl a „Řádem" svým předměty vyučovací rozmnožil.

Dle řádu Codicillova připadlo *páté* třídě: *náboženství:* vyznání Athanasiovo, žalmy kající (oboje několikráte za týden), k evangeliím a epištolám místa konkordanční, epištola sv. Pavla k Římanům, Daniel, knihy Machabejské. Základem latiny byla Linacrova skladba jazyka latinského, čteny býti měly listy Ciceronovy, Ciceronova řeč pro Archia nebo pro Marcello, Vergil. Nad to rhetorika a dialektika, deklamace nebo řeč. Ze řečtiny Isokrates nebo Lucian. K tomu „musica" (zpěv a hudba), regula de tri, zlomky, počátky měřictví

*) To vždy školám zůstávati bude na bedlivém uvážení, aby mládež nebyla učena věcem *zbytečným*, jež zapomenouti může beze škody, zavádíc pak v živobytí o věci *potřebné*, bez rady bývá zůstavena.

**) Česky najdeš ten řád v Besedě Učitelské 1873.

a fysiky, mravouka Melanchtonova, kronika Seidanova nebo Karionova (ve čtvrté čtli z historie české nebo Lupačův latinský historický kalendář).

Když M. Adam Zalužanský ze Zalužan a M. Jan Campanus Vodňanský, skládali l. 1609 návrh o napravení a zvelebení akademie Pražské, sepsal M. Mikuláš Troilus nový řád pro třídy školy akademické, jejž sluší pokládati za dovršení osnov vyučovacích na sklonku samostatnosti národu českého. Řád ten projdeme krátce, ale podrobněji, abychom posoudili, kam u nás i v cizině dospěly před Komenským snahy a zkušenosti didaktické.

Pravidla obecná Řádu od l. 1609 obsahují několik po vždy platných pokynutí, jako: Více vykládati nežli diktovati; více prakticky ukazovati umění nežli vykládati pravidla; vyšší umění na nižším, poslednější na prvějším zakládati a oboje spolu spojovati; v napomínání a trestání nebyti ani nedbalým ani ukrutným; neobtěžovati mysli mládeže mnohými různými spisovateli, rozeznávati potřebné od nepotřebného, méně prospěšné od prospěšnějšího; opakovati a zkoušeti úsilovně; napomínati, chváliti, odměňovati; *jazyka latinského všude užívati* — ideál humanistů.

Následují pravidla, *čemu* a *jak* učiti v které třídě — všude počátkem a koncem učení modlitba.

Třída první byla o dvou odděleních: pro nováčky a pro pacholata škole již přivyklejší. *Čemu* učiti: I. Po učiteli říkati průpovídky ze Siracha nebo z nového zákona, nebo články a vyznání víry, modlitbu páně, desatero; znáti a vyslovovati písmeny, samohlásky, souhlásky, slabiky, slova, a to buď z katechismu nebo s tabulek skloňovacích a časovacích (po stěnách rozvěšených); napodobovati tvary písmen, slabik i čísel dle vzorů jim předepsaných. II. Nejobyčejnějším počátkům etymologie latinské co nejkratčeji: všem vzorům skloňovacím a časovacím a hojnosti slov jimi se řídících, vybraných z průpovědí nebo z katechismu; spojovati jmena přídavná s jmeny podstatnými všech vzorů, pořadem pádů i na přeskáčku; kousek katechismu latinského vypsaný nebo průpověď učitelem opravenou vykládati a o slovech rozprávěti. *Jak* učiti: Pacholata dívejte se často do knih psaných i tištěných, aby snadněji čísti uměli; učitel naváděj psáti tvary písmen jistě a sličně křídou i perem, jakož i dobře vyslovovati, zvláště latinu; vzory předkládané buďtež chápavosti i pokroku přiměřené; skloňovati a časovati uč nejvíce užíváním, cvikem a zvykem; skloňujte o závod; také ukaž učitel pacholatům, jak mají státi, mluviti, hlavu, oči, ruce zdvihati, mlčeti a tiše seděti a j.

Třída druhá. *Čemu:* Žalmům českým; odříkávati latinsky otázky z katechismu a z nedělního evangelia, v sobotu opsané; mluvnici učiti dle Rama († 1571), cvičiti v etymologii, ve skladbě atd. při rozmluvách Castaliových († 1563), z nichž časem žáci sami kousek do češtiny překládají; druhou knihou cvičebnou listy Ciceronovy Sturmem vydané. Čemu mládež se učí, opisuj, aby navykla si pravopisu latinskému: Vives poskytuj ostatního vyučování. Častěji něco česky diktovati, na tabuli psáti, do latiny překládati, na čisto přepisovati, učiteli ukazovati. Ze zpěvu: žalmů českých melodie. *Jak:* Učitel žákům nejprvé úkol

krátce vylož, potom šířeji přečti, slova a rčení zevrubně vysvětli, jadrně a slovy neplýtvaje. Slohem budiž listů Ciceronových překládání, aby periody v obou jazycích se srovnávaly a šlo, pokud možná, slovo za slovem; jindy buďte věty jinými slovy obměňovány.

Třída třetí. *Čemu:* Modliti, zpívati (žalmy Buchananovy nebo jiné písně vybrané), odříkávati evangelia i epištoly, hovořiti — tu vše již jen po latinsku. Z latiny Ramově mluvnici učiti celé, řečtiny počátkům mluvnice; vykládati listy Ciceronovy, řeč jeho pro Marcello, pokračovati ve Vivovi — při výkladu převládej mluvnice a skladba. Slohem budiž latinského čtení nápodobování; z řeckého říkati Pythagoru a texty nového zákona. Slohem může býti také z češtiny překládání, avšak jedině slovy klasickými, jichž nejlepší spisovatelé římští užívali. *Jak:* Vzorem mluvení a psaní nebudiž učitel, než Cicero; pravidel nevykládati toliko, než cvičením užívati; slova a věty vysvětlovati krátce a tak, aby výklad hodil se k nápodobování; žáku naučivšímu se čtyřem neb šesti veršům ukládati osm nebo dvanáct nových z žalmů Buchananových.

Třída čtvrtá. *Čemu:* Třída ta jest především pro řečnictví (rhetoriku). Kromě náboženství, k němuž náleží výklad řeckého evangelia, čtou se žalmy Buchananovy a Ovidiův Liber tristium pro poznávání stop, skladu veršů a druhů básnických; řeči Ciceronovy probírají se zvláště vzhledem k tropům a figurám řečnickým, jež nápodobují žáci slohem, deklamujíce pak je i hlasem i posuňky; při slohu hledí se netoliko přesnosti než i latinské ozdobnosti. Z řečtiny: mluvnice, básně některé, překládání do latiny. *Jak:* Mluviti nejen přesně, než i ozdobně; všecko dobře vykládati, častěji opakovati, prakticky cvičiti i nápodobovati; živým hlasem pozornost žáků udržovati; gesta řečnická žákům ukazovati, a kdy jich užívati mají, naváděti.

Třída pátá. *Čemu:* Dialektice. Kromě katechismu, evangelií a nového zákona čísti Ciceronovy řeči proti Katilinovi, básně Vergiliovy, vybrané ódy Horaciovy, vše mnohem zevrubněji a bedlivěji než posud; z řečtiny Plutarchovo vychování nebo jiného spisovatele; ze slohu: překládati, nápodobovati listy a řeči Ciceronovy; skládání samostatná mluvou prostou i vázanou. *O hrách divadelních:* „Poněvadž pak odříkávání her divadelních spůsobem podivu hodným přispívá netoliko k cvičení v jazyku a ku vzdělávání mravů, než i výstrahu dává před rozličnými příhodami života: proto bude moci zvláště po ukončených zkouškách vybrána býti hra některá divadelní, a bude moci býti provozována buď soukromě nebo veřejně, i kdy by jen jednou do roka bylo.“ *Jak učiti:* K dialektice nepřipouštěti, kdo grammatice a rhetorice nerozumí dokonale; autory pečlivě rozebírati, obměňovati, co do významů, tvarů a původu slov je vykládati, rozprávku nebo hádaní o nich učiniti: co dříve analyticky bylo rozkládáno, skládáno buď zase geneticky.

Podívejme se do Němec, kamž chodívali Čechové nejhojněji na nižší i vyšší studování. Nade všecky učitele vynikl tam věhlasem Jan Sturm, od l. 1538—1567 rektor gymnasia, odtud pak do r. 1583 rektor akademie ve Štrasburku, „učitel Germanie,“ v jehož škole bý-

valo žáků na tisíce. Mezi učilišti, jež zřídil, byla také škola v Lavingách při Dunaji, jejíž řád M. Cyprian Lvovický l. 1566 do Hradce převedl. M. Petr Codicillus z Tulechova, od l. 1582—1589 rektor akademie Pražské, znal dobře plán a směr velikého toho humanisty, ale vyhnul se jednostrannosti jeho, vyznávaje: „Poučen jsem zkušeností, že lépe jest, aby od *mateřského* jazyka *u nás* stal se počátek, který i více má samohlásek, a souhlásky některé tečkami znamenané místo starobylých písmen ilyrských (místo glagolice) měkkounce vyslovuje . . .“ M. Martin Bacháček z Nauměřic, rektor akademie od l. 1598—1600 a 1602—1612, obratný učitel a upřímný rádce obcí a učitelů, velmi pečlivě prostopoval Sturma, rád se jím dokládaje; ale věděl, že kromě latiny jsou ještě jiné věci na světě. Sturm sám ani slova nenapsal německy, Bacháček pak psával obcím česky (i Ústeckým n. L.), učitelům latinsky. Sturm za veliké neštěstí pokládá, že nebylo mládeži popřáno mluviti latinsky hned od narození, jako bývalo ve starém Římě: proto němčinu ze škol vyhostil, toliko katechismu z počátku německy učiti dovoluje — katechismus latinský byl by pacholatům papouškováním. V Čechách pak, ačkoli školám jako Sturmovi bylo cílem a ideálem mluviti a psáti, jako mluvíval a psával Cicero, přece při výkladech a cvičeních slušnější místo jazyku národnímu s prospěchem bývalo popřáno, jak plynný a po latinsku uhlazený sloh český českých učitelů a písařů výmluvně dosvědčuje — ale vedle prosy parádnice zesprostačila česká mluva básnická, že již Bohuslava z Lobkovic urážela.

Podivná věc, že i nejučenější a nejzkušenější mužové, jako pan Karel starší z Žerotína, tak uvázli v modě a v duchu latinského humanismu, že neznali nic vyššího nad *formální* vzdělání latinské. Psal zajisté veliký ten hospodář, státník a vlastenec (Melicharu Juniovi l. 1598), velebě akademii Štrasburskou: „Kde pak kdo jistěji pravidlům svobodných umění může býti vyučen, nežli tam? kde snadněji v známosti jazyků vycvičen? kde pevněji nabyti obratnosti v ozdobném a hojném řečnění? kde konečně ku čtení starých spisovatelů pohodlněji a s větším prospěchem naveden býti a přiveden?“ Že pravá vzdělanost *především na věcech* záleží, netoliko na jazyku kterémkoli — mluv jazykem andělským, *věcmli nerozumíš*, nebude než tlacháním a žvástáním — toho povšiml si teprvé Fr. Baco Verulamský, toho chopil se a do škol uváděl náš Jan Amos Komenský.

Sturmův obor vyučovací shrnouti lze v tato slova: V třídách dolejších (tříd měl *deset*, od 6—16 roků) grammatika, v hořejších pak dialektika a rhetorika; převládal Cicero; žáci hráli komédie Terenciovy a Plautovy; počtů v dolejších třídách nebylo žádných, výše byly popelkou; cvičení v musice; v nejvyšší třídě počátky astronomie — nikde tedy nic, než latina, samá latina, modla, pohlcující mladý věk a národnost, plodící samolibé chvástavé světoobčanství, které jest všude doma, protože není kraje, kde by humanistovi latinský přítel cesty neukázal, jak Sturm se pochlubil. Při hrách divadelních, každého téhodne od žáků provozovaných, hledě Sturm jenom k jazyku a k posunkům Rosciovým, sám v sobě nábožnou svou vroucnost zapíral, nic toho nedbaje, že oplzlé hry Terenciovy obsahem svým nemohou nedávati mládeži pohoršení s patrným mravům ublížením.

Čím více do škol Codicillových Sturmovský duch zavítal, vyvanulo z nich, co mimo latinu dobrého do sebe měly. Školy Codicillovy vedly si počty od nejnižší třídy až do zlomků a do regula de tri, kdežto v Němcích mnohý gymnasista teprvé na akademii měl se učiti sčítati, odčítati atd. Codicill dějinám vlasti i dějinám světa popřál dosti slušného místa, ovšem se vším nekritickým podivínstvím; u Sturma po historii ani stopy. Na vědy přírodní ve školách v 16. století nikdo nikde nepomýšlel, a četlli kdo Plinia, pro jazyk jej četl, a z věcí by si mnoho nepopadl. Toliko neunavný Michal Neander († 1595), jenž jako Sturm 45 let školu řídil, ale sám jediný bez pomocníků v ní učil, velmi pečlivě o to dbal, aby mládež v děje-, země- i přírodopisu nabyla hojných vědomostí, dobrých i špatných.*) Řád l. 1609 vydaný setřel dobré stránky školy Codicillovy. Od té doby mělo všeliké učení směřovati toliko k pobožnosti a ve smyslu Sturmově k latinské výmluvnosti, avšak s latinskými komédiemi nemělo děláno býti tolik komédií jako ve Štrasburku. Škola měla připraviti na to, čeho na studujících žádáno bylo při zkouškách bakalářských, aby tomu bakaláři mohli učiti ve školách. Bakaláři měli zběhlí býti v knihách Aristotelových, Euklidových, v musice, ve fysice (filosofii přírodné), pokud tak slouti může, co fysikou nazývali, v mathematice, astronomii, ovšem měrou nerozsáhlou.

A dosahovaly školy hlavního svého úkolu, naučiti latině, aby jí mohl užívati hbitě jako mateřštiny a ozdobně jako Cicero? Vizme cizinu. Různila se mínění, máli učeno býti latině mluvnicí nebo pouhým užíváním: Melanchton káral by byl veřejnými pokutami, kdo pravidly mluvnickými pohrdají; Eilhard Lubin (1614) běžný spůsob učiti latině za výmysl ďábelský na záhubu lidskou pokládal a mluvnici zabíječkou schopností nazval, takový spůsob učení nabízeje, na nějž Komenský svým Orbis pictus uhodil. Nenápodobitelného (prý) Lipsia (nar. 1577) výše jsme se dotkli. Lubin také myslil, že by mládež snadněji a rychleji naučila se mluviti latinsky samým toliko jazyka užíváním, kdy by zřízeny byly ústavy, v nichž by vesměs jinak se nemluvilo nežli latinsky. Janus Caecilius Frey († 1631) byl toho mínění, kdy by dítky o dvou letech dávány byly do takových ústavů, že by do pátého roku naučily se lépe mluviti latině a řecky nežli ve školách za deset let. V té příčině tedy šťastnějším byl nešťastný Michal Montaigne (narozen l. 1533, † 1592): hned u prsu nezaslechl ani slovíčka francouzského, než samou latinu, tak že v sedmém roku četl Ovidia! A tak do vydání Komenského Brány jazyků (1631) mnoho jiných rad, návodů, pokusů prošlo, jimiž učení latinské mělo býti usnadněno.

V Čechách mluvnice se nespouštěli. Jakého pak výsledku tedy se dodělali? M. Pavel Stránský, od něhož první statistika česká pochází, chválí školy české předbělohorské, že prý se jim školy jiných národů sotva vyrovnaly; Komenský naříká, že Čechové nad jiné školami špatnějšími byli opatřeni, což urychlilo nešťastné jich zahubení. Ode dvou znamenitých našinců současníků úsudky tak si odpírající. Zkoumejme věc pozorně, aby místo klamu bylo světlo. (Pokračování.)

*) Ve Skotsku na př. jest prý vodní strom, na němž rostou husy a j.

Otázka židovská.

Píše

František Schwarz.

III.

Poměry vývoji židovstva příznivé potrvaly — až na některé výminky a jednotlivé případy, které se vyskytují všude — do té doby, kdy křesťanství veškeren tehdejší západní svět cele opanovalo a ustálily se státy, na rumech rozkotané říše římské vzniknuvší. Pravili jsme na jiném místě, že byli židé tehdáž předním činitelem všeho mezinárodního ruchu, že důmyslným učením talmudu povznášeli se hospodářsky nad ostatní společnost a vynikali brzy velikým bohatstvím: není tedy divu, že všude knížata po nich se ohlížela a k sobě je volala. Byli jejich zahraničnými i finančními ministry, a můžeme říci, že i vzdělaností, která za šťastné doby chalifův ze Španěl mezi ně přicházela, ovládli namnoze veřejný život šedého středověku.

Ale na druhé straně počala se za to proti nim buditi nepřízeň; oni pak sami se přičinili, aby nejen nevyhasla, nýbrž zmáhala se v mohutný žár. Kupovali od knížat otroky a prodávali je do cizích zemí. Kdo byli tito otroci? Zajatí ve válkách lidé, celé pokořené kmeny, které převáděli z jedné země do druhé, neboť takto jen vysvětliti lze sobě, že učenci dnes ještě hledají ve Španělích potomky zašlých polabských a pobaltických Slovanů, které Karel Veliký prostřednictvím židů tam prodal, aby jimi zalidnily se krajiny, jež následkem vpádu a úplného vítězství Arabův na půlostrově tom dřívější obyvatelstvo bylo opustilo.

Není pochybnosti, že tento obchod provozován všude, kde se dva národové spolu srazili, vždyť i v našich Čechách zachovala se o tom zvěsť; a jelikož v tehdejší pohnuté době nebylo národa v Evropě, kterýž by se byl těšil úplnému pokoji, jehož členové by tedy tímto způsobem nebyli upadali v otroctví, lze z toho bez ublížení pravdě souditi, že nepřátelství k židům budilo se tím obecně.

Že se pak vášeň náboženská toho chopila jakožto zbraně proti židovstvu, tomu nelze se na ten čas nic diviti; vysvítá to z těch opatření zákonných v různých zemích, která měla zabrániti tomu, aby židé nemohli sváděti otroky, kteří v rukou jejich byli, ku své víře, z čehož asi, poněvadž v tehdejších dobách otroctví od svazku služebného valně se nelišilo, vyvinul se pozdější zákaz, že židé nesměli bráti křesťanů do služeb svých; a kdo ví, zdali vzhledem k tomu, že s držením pozemkův bylo spojeno též držení lidí, kteří k němu náleželi, nevyšel z téhož pramene další zákaz, že židé nesměli držeti žádného hospodářského pozemku, a později, když jim držení to bylo dovoleno, že mohli jej držeti jenom s tou podmínkou, když práce hospodářské na něm sami nebo se svou židovskou čeledí konali. Věc tato zasluhovala by, aby podrobně bylo po ní pátráno, neboť kdy by se prokázala býti pravdivou, změnila by zcela ráz dějinného vývoje otázky židovské, jak posud se líčí, a tím na prospěch rozumného řešení této otázky zcela jiné objevily by se vývody, než zvykli jsme slyšeti.

Druhá neméně závažná příčina, pro niž se budila ve společnosti nepřízeň k židovstvu, bylo vzpomenuté již hromadění se pozemských statků v jejich rukou, čemuž ovšem snadný výdělek obchodu otrokářského nemálo napomáhal; uvážíli se pak, že rozvojem středověké společnosti tvořil se znenáhla pevný stav měšťanský, že tento stav hlavně obchodem se zabýval a tedy především s obchodní dovedností židův zápasiti musil, pozná se, proč tato nepřízeň stále se zmáhala a v městech nejmocněji se jevila. V městech soustřeďoval se, jak známo, obchod z celého kraje; přirozeně tedy ti, kteříž tam vládli a zároveň obchod provozovali, snažili se, aby z domácího trhu vylučovali živly, které jim v živnosti nejvíce překážely, a kde to více nešlo, aby aspoň obmezovali je na odlehlou, přísně oddělenou část trhu, která kupujícímu obecenstvu ovšem způsobem nejrozmanitějším v ošklivost byla uváděna. Dle všeho odtud jenom pochází zákaz, že v městech nesměl se žádný žid zdržovati, nebo že obývání města židy obmezovalo se na některé rodiny a čtvrti města, tak zvaná ghetta. Že předstírány také zde protivy náboženské, kdož mohl by se tomu diviti, když v nynější osvícené době ještě spatřujeme, kterak v tom neb onom zápasu našeho veřejného života nejrůznější politické zásady se staví do popředí, ač neskrývá se za nimi nic, leč pouhý hmotný prospěch.

Také citovaný námi již V. Roscher vysvětluje, že stíhání židův, které podle Grätze původ svůj vzalo v Byzanci, hlavně vycházelo z konkurrence, kterou židé způsobovali obchodnictvu tohoto prvního obchodního města křesťanského v středověku, že podobně i v Italii nastalo teprvé tehdáž, když se byl národ italský k samostatné činnosti obchodní dopracoval, a že zákazem, jejž dali Benátčané r. 945 majitelům lodí, aby žádné židy na své lodi nebrali, jenom zameziti chtěli, aby z té strany nekazil se jim rozsáhlý obchod zámořský.

Vidíme tedy, že nikoliv protivy náboženské, ale společenské, o jejichž původu již jsme se zmínili, uváděly židovstvo v nepřízeň u ostatní společnosti, tak že bylo mu to konečně štěstím a nikoliv pohromou, jak stranníci jeho tvrdí, když v rozličných státech dostalo se pod ochranu vladařů. Majetek pozemkový nesmělo a také samo nechtělo míti, jednak, že talmud z něho zrazoval, a jednak, že by bylo tím dle tehdejších právních poměrů připoutáno k půdě a nebylo by se mohlo oddávati obchodu a spojenému s ním kočujícímu životu, jemuž po sta let již bylo uvyklo. Tím vymknuto bylo z ochrany těch, kteříž na této půdě své vrchní panství provozovali, v městech pak rovněž nedocházelo potřebného útulku, i byla tu skutečně jenom jediná moc, kteráž vydatně ujmouti se jich mohla, moc panovničí. A moc ta se jich ujala. Hohenštaufský Bedřich II. prohlásil totiž, že každý, kdo by osobu nebo majetek některého žida poškodil, trestán bude tak, jako by zasáhnul v práva a moc koruny, jelikož prý židé jsou majetkem císaře a říše.

Židovský spisovatel dr. M. Rosenstock, aby vyvodil z toho veliké pokoření židovstva, vkládá do těchto výrazů dnešní jejich význam, čímž ovšem volky nevolky širší obecenstvo mate, tomu důsledně pak vykládá věc tak, jako by rovnala se tehdejší poddanosti venkovského lidu, kterýž byl majetkem buď jednotlivých pánů nebo záduší, vždy

však k jisté půdě náležeti musil; ale nepřipomíná, že postavení židův stalo se tím daleko výhodnější, ano že po právu tehdejším rovnalo se namnoze poměru, ve kterém se měšťanstvo královských měst ku komoře nacházelo, a že jemu postupem času z něho vyšly i mnohé privileje.

Že bylo v tehdejších dobách tohoto poměru také často zneužíváno, zvláště když komora královská v peněžitých nesnázích byla, nelze ovšem popírati, než takové zneužívání dělo se i jinde, v jiných právních poměrech a společenských stavech, ale rovněž pravda jest, že od té doby židovstvo bezpečněji žilo a se vyvinovalo a že zajisté umělo se často opatřiti v čas, když o to šlo, aby obráno bylo o svůj majetek. Velmi trefně líčí tento poměr František Palacký, když zmiňuje se na počátku svých českých dějin o židech, kteří co kupci a průmyslníci připomínají se v Čechách od prvopočátku, praví, „že také u nás jako i jinde pokládáni jsou za jmění komory královské a nakládáno s nimi jako se včelami, kterýmž opatrný hospodář ujímá nadbytek medu, kdykoli příhodnou k tomu spatřuje chvíli; za to ale zase chráněno jich jako včel a nedáno jim ubližovati, aby mohli těžiti bez přítrže ku prospěchu hospodářovu."

Takovouto cestou dál se vývoj židovstva v středověké společnosti, z něhož pak souditi lze, že ti, kteří vyličují židy jakožto tisícileté mučedníky člověčenstva, prohřešují se tak proti pravdě, jako onino, kteříž příčiny všeho utrpení, ježto na židy přišlo, kladou jenom na účet zlé jejich povahy.

Jisto jest, že bylo to velikým neštěstím pro židovský národ, když pokořen ve vlasti svých otcův, rozprášil se, možno říci, až do svých atomů po celém tehdáž známém světě; ale rovněž sluší dáti svědectví pravdě, že takovéhoto rozdrobení sil není druhého příkladu v historii, a že z dějinné zkušenosti, která znáti nás učí nárůdky, jižto od velikého tělesa národního se odloučili a mezi cizími živly přece ještě svůj vlastní život vedou, souditi musíme právem, že pud po tomto rozptýlení a roztroušení se po celém světě základ míti musil v samé povaze tohoto národa.

V tom pak největší vězí neštěstí židovstva, že nezachovalo sobě ve světě ani jediného místečka, kteréž by bylo představitelem jeho minulosti národní a střediskem, v němž by se jeho život pravidelně vyvinoval, že následkem toho nerodili se jemu žádní mužové, kteří by byli dle potřeb časových život ten opatrovali a dávali jemu směr, vývoji ostatní společnosti přispůsobený, kteří by je byli svedli z plané fráse „národa vyvoleného" na půdu plodné a poctivé práce a mocného nadšení pro vše šlechetné a krásné, a byli by z roztroušených jeho synů učinili pravé apoštoly mezinárodního ruchu, práva i vzdělanosti.

To vše židům scházelo, a jelikož bez toho neobejde se žádný národ, zmizeli z řady národů celistvých, aby vniknuvše mezi ně hmotně sice s nimi žili, ale duševně se od nich odlučovali, aby z původu již jsouce nasáklí kvasem rozkladným, mezi ně zanesli tutéž moc rozkladnou, aby v pravdě jako věčný žid, věrný to obraz jejich povahy i života, nasytivše a pak s odporem se potkavše v jednom národě, obraceli se k druhému, třetímu, a u těchto totéž zkusivše, vraceli se opět, odkud přišli, a všude žili svůj vlastní uzavřený život.

Proto nelze posuzovati židovstvo dle toho, co platí o národech, kteréž zasluhují právem jmena toho. Národové vyvinují se a žijí dle určitých zásad a pravidel, z temné minulosti spějí k poznání sebe sama a z tohoto poznání k státotvorným a slavným činům; židovstvo, rozprášivši se, zřeklo se této národní samočinnosti, rozlezlo se na všecky strany světa, aby v jednotlivcích se udrželo, důvěřujíc, že příchod mesiáše i z nejskrytějších zákoutí je opět shromáždí v národ, kterýž bude vládnouti po vší zemi.

Vstoupení židovstva mezi národy znamenalo, že chce mezi nimi život sobě zachovati, ale nechce věčně s nimi žíti; s toho stanoviska pak porozumí se tomu, že do všelikých poměrů se hodilo, že dovedlo hověti choutkám mocných i snášeti ústrky chátry, že zbaveno byvši násilně všeho majetku, po novém se zase hrabalo, slovem, že bylo materiálem, bez něhož společnost středověká ani by se nebyla obešla. V tom záležel celý jeho boj, že nechtíc splynouti se společností, ve které žilo, ke všemu se odhodlalo, aby život svůj zachovalo, a bylo by to věru zapíráním pravdy, jehož se nikdy dopustiti nechceme, kdy by hříchy, ježto se židovstvu v té době za vinu kladou, neměly se vykládati v ten rozum, že nemohlo se jim často vyhnouti, že vydíráno byvši s hůry pod nejrůznějšími tituly, musilo přijmouti bílý list, který mu do rukou byl vtisknut, aby vydřelo, kde co bylo, nebo kdy by nebylo vydřelo a nebylo mohlo po druhé dáti, co dalo před tím, bylo by bývalo po něm veta.

Novější doba ovšem přítrž učinila těmto neblahým poměrům, seslabila již také namnoze důvěru v slíbenou dobu mesiášovu a způsobila tím valnou změnu v názorech společnosti židovské, ale sluší tento stav věci na tomto místě přece pověděti těm, kteří soudíce z minulosti, snaží se zakryti falešnou slupkou jádro otázky židovské buď tím, že zásadními jsouce protivníky židův, mluví o nich, jako by bylo lze vypleti je ze společnosti lidské jako koukol ze pšenice, nebo že zaslepenými přívrženci jejich jsouce, vynášejí je za dobrodince lidstva, aby dnes ještě, kde svoboda svědomí přece ničím více se nekalí, pokořovati mohli křesťanství, které prý veškery ty bědy židovstva z nesnášelivosti náboženské zavinilo.

Máme za svou povinnost, uvesti zde příklad lichého tvrzení, abychom také k náboženské stránce této otázky obrátiti se mohli. Hlas takový praví: „Shrnemeli povšechně smutný stav židů koncem 15. století, poznáme, že společnost jimi opovrhuje, v ghetta je uzavírá, cechovními zákony v každé poctivé činnosti průmyslné jim překáží, předepsaným oděvem a krojem směšnými je činí, šachrem a lichvou zášti vydává — vidíme, kterak jsou beze všeho spojení s radostným je obklopujícím světem, bez pevné a bezpečné domoviny, bez zákonné ochrany svého života a majetku — tam dovedla církev židy, a jenom ona, za čtyři století! A čím si všeho toho zasloužili? Tím, že spůsob své představy jednotného boha nechtěli zaměniti učením o trojici boží, že nechtěli svobodu své víry a svého smýšlení obětovati tehdejší, každou duševní volnost umrtvující hierarchii, že v takovéto době krvavé surovosti a zdivočilosti nechtěli spatřovati dobu svého vykoupení! A ku podivu, tyto útrapy a útisky nezchromily duševní jejich činnost! Jak-

koliv jazyk, jemný zevnější mrav a krasochuť znenáhla zanikaly, smysl pro slušnost, souměrnost a společenské formy v stavu odloučenosti jejich se ztráceti musil: smysl pro vědění přece jich neopustil. Ve svatém písmě hledali útočiště a naději v budoucnost, v hlubokém rozumu talmudu sílili, byť i *jednostranně*, své duševní schopnosti, ve spisech židovských filosofův povznášeli se nad temnou přítomnost — oni, kteříž hůře se měli než poslední z parobů, poněvadž nedostávalo se jejich životu žádné právní ochrany, byli svobodnými knížaty v říši myšlenek; synagoga, škola byly jejich světem, kde modlili se k bohu, aby zbaveni byli nezaviněného trápení!“

Historie, jak jsme již ukázali, jinak mluví. Byly země, kam židé byli přímo povoláni a kde poskytovalo se jim největších výhod, jako na příklad v Polsce, neboť králové Boleslav, Kazimír Veliký a Kazimír IV. spatřovali v nich živel spůsobilý k tomu aby utvořil se z něho stav měšťanský, kterýž ve společnosti polské byl postrádán; a při všech těch výhodách, při všem tom zabezpečení existence židů neutvářil se tam přece poměr jejich k ostatní společnosti jinak než jinde, kde byli pronásledováni. Roscher o tom praví, že byli židé v Polsku četnější než v kterékoliv zemi a nesplynuli nikterak s lidem polským, ano jemu se zdá, že sami nejvíce tomu překáželi, aby se tam vyvinul samostatný stav měšťanský, kterýž by byl takovým státotvorným činitelem, jako v jiných zemích. Kde možno v těchto poměrech přičítati něco na vrub církve nebo hierarchie? A kde možno mluviti v těch dobách o polských židech, že ve spisech filosofů povznášeli se nad temnou přítomnost? Nic jim zde nevadilo, aby za vděk, že bydlo své mají pojištěné, prospěli aspoň tomuto koutu země, ale vlastní odloučenost je z toho sváděla.

Pohleděme ostatně blíže ještě na tu stránku náboženskou, která se v této otázce tak ráda v popředí staví. Dějiny učí tomu, že hlavní pronásledování židů v střední Evropě spadá v tu dobu, kdy křesťanský svět chystal se a táhl k válkám křižáckým. Tehdáž také v Praze od přitáhnuvších tam křižáckých žoldnéřův první větší krveprolití mezi židy způsobeno jest. Z této okolnosti soudí mnozí, že stíhání židův náboženskými fanatiky stalo se jen proto, aby se vůbec roznítila v lidu chuť k válkám křižáckým. Nám zdá se, že stíhání to s jinou věcí souvisí.

Před tolika a tolika sty lety viděl křesťanský svět Araby táhnouti do Španěl a vítěziti nad křesťanským národem, a viděl, že výprava i vítězství staly se podnětem i pomocí židův; ký div tedy, že táhnuv proti stejnověrcům Arabův, aby z rukou jim vyrval svatý hrob, rozpomínal se oněch událostí, že nedůvěřoval těm, kteří nepřítele, jehož chtěl pokořiti, volali již jednou zrádně do vlasti, která je živila. Jediné toto rozpomenutí zajisté více vydalo, než sebe příkřejší odpor mezi věroukou židovskou a křesťanskou.

Ale dejme tomu, že by skutečně nesnášelivost náboženská byla příčinou všech těch běd, které židovstvo „nevinně“ — jak citovaný náš autor praví — po tolik set let zakoušelo, lze to pak vykládati na úkor křesťanství, jak mnozí činí? Nám se nezdá, neboť pokud známe dějiny různých náboženství, troufáme si tvrditi, že ještě žádné

z nich nebylo ke druhému snášelivé, a že kdy by poměr židovstva ku křesťanstvu byl býval takový, že by ono bylo mělo fysickou i společenskou nadvládu nad tímto, bylo by to stíhání křesťanův neli krutější, aspoň stejně kruté bývalo.

Mohli bychom na doklad toho dovolávati se dějin státu židovského, vzniklého mezi Chazary při ústí řeky Volhy v druhé polovici předešlého tisíciletí, kde král i veškeří úředníci byli židé a víra židovská státním náboženstvím, a každou tam došlou zvěsť o útiscích spáchaných na židech v zemích křesťanských nebo mohamedánských těžce odnášeli tamní křesťané a mohamedáné; avšak sáhneme raději k těm případům, které náboženského života samých židův se dotýkají, kulturní mají zajímavost a pro nás zde i tu důležitost, že v pozdějších vývodech bude se nám jich dovolávati.

Upadající zlatá doba židovské vědy ve Španělích učí nás znáti jednoho z největších židovských myslitelů, jenž sluje Mose ben Maimuni. Týž sepsal zvláštní výklad mišny a pak dílo, zvané „mišnetora,“ obromnou to encyklopedii židovstva, kterou kulturní historik Henne-am Rhyn jmenuje „druhým talmudem,“ sepsaným v roušc filosofickém. V díle tom vyslovuje se spisovatel proti všelikým pověrám, ve mnohém odchyluje se od židovské náuky o nesmrtelnosti a kloní se k náhledům Aristotelovým. Duše lidská, učil, není sama nesmrtelná, ale jest silou, kterou se může povznesti člověk k bohu; vyšší duševní nálada a mravný život uvolňují ji od pomíjejičnosti a činí ji nesmrtelnou. Od této theorie odloučil zcela učení o tělesném z mrtvých vstání a zmiňuje se o něm téměř odporně. Za mesiáše považuje pouze *politické* znovuzrození svého lidu v budoucnosti beze všech zázračných příznaků.

Současníci vynášeli dílo to a jeho tvůrce až do nebe, velebíce ho od Taja až k Indu, od Kavkazu až k Jemenu, ale v stejné míře kaceřovali ho veškeří jednostranní talmudisté. Spor mezi těmito náboženskými stranami však teprvé po smrti spisovatelově vznikl v mocný žár, tu pak stalo se, že Maimunisté, strana to svobodomyslná, na protivníky své dovolávala se i španělské inkvisice, ano že na stíhání jich zřídila vlastní inkvisici židovskou, která mimo jiné případy odsoudila také deset talmudistů k trestu, aby jim vyřezány byly jazyky.

Druhý případ týká se známého hrdiny Gutzkowowy tragédie Uriela da Costy. Pro samostatné smýšlení náboženské byl dán do klatby, a když zrazoval dva křesťany, kteří se chtěli státi židy, aby to nečinili, tito pak vzdor danému slovu za peníze židům to vyzradili, byla míra hříchů jeho naplněna. Chátra, poštvána židovskými staršími a rabíny, volala „Ukřižujte ho!“, a když da Costa nechtěl se podrobiti pokořujícímu pokání, kteréž mu bylo uloženo, byl znova dán do klatby a setrval v ní po celých sedm let. Když byl nemocen, nikdo ho neošetřoval. Konečně se jeho nedosti statečný duch podrobil. Sám židovský orthodoxní historik Grätz líče, co za tímto podrobením následovalo, dokládá, že židé, štvaní bývše jednou inkvisicí, opičili se v útulku svobody po celém jejím theatrálním aparátu. Da Costa nesa černou svíci v rukou, vstoupil ve smutečných šatech do synagogy, muži a ženami naplněné, a četl s lešení spis, jejž rabínové sepsali a ve kterémž kajicník doznává poklesky své, ovšem nestydatě přemrštěné, a praví o sobě, že

zasluhuje tisíceronásobnou smrt. Na to musil se padesátiletý tento muž svleknouti a svlečen obejmouti sloup, aby za žalmových zpěvů přijal koženými důtkami 39 ran. Usednuv na zem, byl sproštěn klatby, ale pokání nebylo tím ještě ukončeno. Oblečen musil vrhnouti se na práh synagogy, aby veškeří přítomní, kopajíce ho, přes něj kráčeli.

A třetí křiklavý případ konečně vidíme na životě největšího pracovníka v říši duchovní, jejž novověké židovstvo zplodilo, Benedikta Barucha Spinozy, muže, kterýž ve svém politickém traktátu v době, kde v lidské společnosti panovala ještě čirá tma, vyslovil památná slova, o nichž věhlasný učenec v oboru státních věd Bluntschli praví, že měla by se napsati na brány všech residencí a radních měst: „Ze základů, na nichž stát spočívá“ — dí Spinoza — „následuje, že není posledním jeho účelem, aby se panovalo, aby lidé strachem se krotili a přiváděli pod moc druhého, ale spíše aby každý sproštěn byl strachu, aby, pokud to jest možno, bezpečně žíti t. j. na svém přirozeném právu bez vlastní a každého jiného škody co nejprospěšněji státi mohl, není účelem státu, aby z lidí jakožto rozumných tvorů činil zvířata a loutky, ale přičiniti se má o to, aby schopnosti ducha i těla bezpečně vyvíjeti a svobodného svého rozumu užívati mohli, ale nikoliv aby se nevraživě, zlostně a podvodně spolu hádali a navzájem se potírali. Posledním účelem státu jest tedy venkoncem svoboda.“

I tento muž propadl židovskému inkvisičnímu soudu (r. 1656), proklet byv „za dne i za noci, proklet při vstávání i léhání, když vychází a domů se vrací.“ Před ním, kterýž první klestil dráhu volnosti smýšlení a tudíž i lepšímu životu židův, bylo synagogou varováno, „aby nikdo ústně ani písemně s ním neobcoval, žádné služby jemu neprokazoval, s ním pod jednou střechou ani v mezích čtyř loket netrávil, aniž četl spis, jejž učinil neb sepsal“ — a dnes totéž židovstvo, kteréž jak viděli jsme, pohodlně klade na účet křesťanství veškery výbuchy středověké nesnášelivosti, pyšní se slávou tohoto prokletého svého syna!

Tím odbyli jsme stránku náboženskou a ukázali, že nesnášelivost byla v jednom i v druhém táboře; i můžeme tedy již vystoupiti s tvrzením, že na velikém omylu jsou ti, kdož společnost středověkou dělí podle toho, jak židům přála nebo na ně sočila, na stranu svobodomyslnou a zpátečnickou, a ti pak, kteří toto roztřiďování převádějí na naše poměry, že dopouštějí se již vědomé lži, aby pomátli veřejné mínění, pokud se ještě másti dá. Již známý vtip Saphirův, že dříve měl každý král svého žida, nyní pak že jeden žid (Rothschild) má všecky krále, původ svůj vzal z toho, že ve středověku a také v pozdější době byli židé u vyšších stavů ve veliké milosti, za to však střední stav městský z příčin námi již vylíčených náležel k nejrozhodnějším jejich protivníkům. V nejnovější době obrátil se list. Střední stav vymohl židovstvu úplnou emancipaci, a vyšší vrstvy společnosti, nechť si liberální nebo neliberální, obracejí se proti němu.

Potvrzuje se tím znova výrok, kterýž jsme již učinili, že přes všechna jiná dovozování byla otázka židovská i za středověku v hlavní své podstatě otázkou společenskou a národohospodářskou a že jí, jako všemu jinému, jenom tehdejší doba vtiskla náboženský ráz. Vidíme to také z dalšího jejího vývoje.

Luther na počátku svého boje ujímal se židů ve zvláštním spise, kde káral tehdejší předáky křesťanstva, že zacházeli se židy jako se psy a zneuctili tím jmeno křesťanské, i žádal „papisty“, jak jmenoval své odpůrce, aby, když omrzelo je to již zváti ho kacířem, láli mu nyní židů; pak napomínal křesťany, aby zacházeli se židy přátelsky, dokládaje — „že veškera posavadní jich dovozování byla mrzkou lží a bláznovstvím, a že židé k práci lenivi nebyli, leč že zakazoval se jim výdělek poctivou prací a doháněno je k lichvě.“

Ale na konec svého života mluvil jinak. Zklamán v domnění svém, že snášelivostí náboženskou vezme se ostří protivám, které mezi židovstvem a tehdejší společností panovaly, upadl Luther do druhé výstřednosti a ve spise „o židech a jejich lžech“ tak ostře proti němu vystoupil, že učinil i nesmyslný návrh, aby byly veškery synagogy a židovské domy zničeny a židům veškery knihy ano i bible jakož i peníze pobrány a židé konečně zpět do Palestiny zahnáni. Návrh Istoczyho, učiněný ve sněmu uherském, co se týká znovuusazení židů v zemi zaslíbené a povznešení Jerusalema na město v pravdě královské, má tedy již velikou historickou minulost.

Proto sledujemeli dále v dějinách, kterých stran politických nebo společenských židé ve středověku se přidržovali, nalézáme je vždy tam, kam nadvláda nebo vítězství se kloní, ač, kdy by stanovisko jejich bylo bývalo náboženské, byli by musili dávati se v tu stranu, která byla k nim snášelivější. Nejkřiklavěji jeví se tato okolnost v naší české minulosti.

Ani nelze o tom pochybovati, že hnutí náboženské, které skončilo se bitvou na Bílé Hoře, českým židům velice bylo příznivo, z druhé strany pak, že povoláním jezovitů do Čech po této katastrofě hrozily jim stejné útrapy, jaké postihly soukmenovce jejich ve Španělích; nicméně však židé, vidouce ve hnutí tom velikou nejistotu, lhostejně jako k věci cizí a ne nadšeně jako k zjevné důležitosti svého náboženství se chovali, nýbrž i to učinili, že sotva se vojsko císařské po osudné té bitvě zmocnilo měst Pražských, vypravili se starší židovští k císařskému místodržiteli a založili svými penězi poklad císařský, aby mohla býti výloha válečná zapravena. Tím nejen hleděli uchrániti se strastí a nehod, které stihly stranu odpořilou, ale i nových výsad nabyti. Když všickni nekatolíci hrdlo i statky propadli, zůstali židé svobodni všech ztrát, a nejen to, císař Ferdinand II. všecka stará jejich práva potvrdil, ano i rozšířil a rozmnožil.

Po třicetileté válce tvořily se nově státní organismy, a počaly se vyvíjeti již příznivější poměry pro židovstvo. Židé přestali býti majetkem koruny, a jelikož také finančnictví státní samostatně počalo se tvořiti, přestali býti pokladnou, do níž se třebas násilně sahalo, když bylo peněz potřebí. Za to vstupovali v pevnější poměr k zemím, kde se zdržovali.

Židovstvo v jedné zemi považováno jakožto jedno tělo, kteréž vázlo vládě za veškery dávky, jimiž židé byli povinni, a odpovídalo obyčejně také za zločiny a soukromoprávné závazky jednotlivců podobně jako v staročeském právu nalézáme ústav obecné ruky. Proto náleželo obci židovské netoliko, aby o náboženství a školu, o chudé

a nemocné pečovala, ale aby také vybírala státní daně, vedla matriky o porodech a úmrtích, dohlížela policejně na své členy a cizí židy, kteří v zemi cestovali, a částečně i vykonávala jistou moc soudní, jak jsme se již zpředu o tom zmínili.

Organisací touto učiněn veliký krok ku předu, a to nejen k rovnosti náboženské, ale i ku vřadění židovstva ve státní ústrojí, čímž teprvé připravena půda k úplné jeho emancipaci. Ale ještě dvě věci vadily tomu, aby protivy, panující mezi židovstvem a ostatní společností, nadobro byly odstraněny; národohospodářská jeho uzavřenost, která pořád ještě trvala, a odloučenost společenská, která mimo jiné příčinu svou měla v nízkém stupni vzdělanosti, na němž se židé tehdáž nacházeli.

Co se týká oboru národohospodářského, sluší v pozdějším středověku pozorovati v něm valnou proměnu. Z prvotního téměř výhradného trhu na zboží vylučují se nově vyzískané a tomuto trhu již přebytečné kapitály, aby utvořily nový trh — trh peněžný. A jakou účast mělo židovstvo v této proměně? Střední stav byl se již docela vyvinul v samostatného činitele na poli průmyslu a obchodu na zboží, a konkurrence tato se vzpomenutou zde hospodářskou proměnou tlačila židy do obchodu peněžného čili bankéřského, jejž ovšem brzy opanovali a tím i trh na zboží do jisté míry zase v područí dostali. Že z toho opět vznikala v kruzích výroby a věcného obchodu nepřízeň proti židovstvu, kdož by, znaje povahu lidskou, mohl to popírati?

Ale přes to vyvinoval se stav věcí vývoji židovstva příznivý dále. Názory středověké ustupovaly novověké osvětě jako mhly před sluncem, důstojenství člověka a přirozené jeho právo k samostatnému životu, pokud nepřekáží druhému, docházely vždy větší platnosti, ažtě válkou za svobodu severních států amerických a velikou francouzskou revolucí dospěly k úplnému vítězství. Po tisíceleté porobě pocítilo židovstvo opět v sobě důstojenství lidské — ale zdaž také poznávalo těch povinností, které s důstojenstvím tím jsou spojeny?

Zdá se, že ne zúplna, můžemeli z těch poměrů, které se mezi tím v židovstvu v zemích rakouských byly vyvinuly, souditi na celek. Císař Josef II. památným svým tolerančním patentem ustanovil ve svých státech pravidlem snášelivost k židům, zde usedlým; dal jim práva, která měli ostatní občané, dovolil jim zdržovati se v zemi kde chtějí, odstranil kroj, po němž je bylo znáti, vnesl na ně povinnost vojenské služby, povolil jim věnovati se řemeslu jakémukoliv, aniž by do cechu musili vstupovati, rovněž i velko- a maloobchodu; učinil, aby mohli býti lékaři, advokáty i barony, jimž dovoleno nositi meč a řády, a za tyto privileje uložil jim tak zvanou toleranční daň.

Na tu dobu a vzhledem k neblahým poměrům židovstva, které ji předcházely, bylo toto uvolnění veliké, neboť umožňovalo jemu, aby z posavadní jednostrannosti své v oboru národohospodářském konečně vystoupilo, ale účinek tolerančního patentu daleko zůstal za šlechetným úmyslem, který jej způsobil; zejmena co se týká řemesel nebylo pozorovati, že by se jich židovstvo více chápalo, z čehož patrno, že nemají rovněž pravdu ti, kdož okolnost, že židé obírali se hlavně obchodem peněžným a zvláštně lichvou, kladou na účet toho, že bylo

jim posud bráněno účastniti se plodné poctivé práce, jako onino, kteříž okolnost, že židé na tomto stanovisku výlučnosti národohospodářské posud trvají, omlouvají tím, že nebylo jim ještě poskytnuto dosti času, aby jinak osvědčiti se mohli.

My soudíme o tom, že židovstvo vůbec ze své společenské a hospodářské uzavřenosti posud se nevyzulo, a že musily by se dříve změniti jeho zásady o vychování, názory, které má o společnosti a lidské práci, a konečně i organisace, kterou téměř po celé zeměkouli spojeno jest v jeden mocný celek, aby přestalo býti činitelem jenom v jednom směru, a to ve směru takovém, kterýž kořistí nejvíce z ostatní práce lidské a tím, co se týká, společenského postavení židovstva, zase kazí, čeho moderními zákony se chce dosáhnouti.

A nyní zbývá, abychom promluvili ještě o vývoji vzdělanosti židovské až na doby naše, čímž teprvé doplníme obraz minulosti, jak jsme jej v stručných rysech zde podali; a jelikož jedním z hlavních prostředků vzdělávacích jest jazyk, kterýmž se mluví, nutno, abychom také k této stránce zřetel svůj obrátili. Neboť jenom na tomto základě bude nám pak lze, vylíčiti židovstvo v přítomnosti se stanoviska společenského, národního i politického, a promluviti do budoucnosti, které nápravy by k tomu vedly, aby konečně nadobro padly meze, ježto při všech svobodách židovstvo od ostatní společnosti posud dělí.

(Pokračování.)

Nové písemnictví.

Básně.

(Dokončení.) *Antal Stašek* má v literatuře zvláštní postavení. Každý jeho nový spis budí náramně mnoho *nadějí*. Jest to sice sám o sobě velmi krásný úspěch, ale tak to nesmí trvati příliš dlouho. Naděje v literatuře nekvetou věčně jako v životě. A když básník má za sebou už tolik pěkných začátkův, jako Antal Stašek, očekáváme od něho právem, kteréž zajisté není na újmu spisovatelského jeho jména, aby nám podal v novém svém díle něco dokonalého, neb aspoň dokonalejšího. Jinak ovládne nás velmi teskný pocit, že vidouce před sebou rozhodný talent básnický, vyznačenou poetickou osobnost s mocným žárem citův, s pružným vzletem a s neobyčejným bohatstvím vlastních samostatných myšlenek, přece nemůžeme těšiti se při něm z umělecké činnosti. Tak děje se nám i při *Básních* A n t a l a S t a š k a, posléze vydaných (v Roudnici 1880) a přinášejících dvě skladby: *Varoň* a *Bořek*. Zase mnoho nových nadějí, a při tom starý nedostatek myšlenkové jasnosti, shody mezi formou a obsahem, uměleckého klidu. Ve hlavních rysech *Varoň* a *Bořek* jsou k sobě velice podobni, tak že vypadají jako opakování téhož motivu. Oběma bylo v životě ukřivděno, oba vydávají se na toulku světem a oba končí nesmířeni se svým osudem. To jest látka bez odporu velice poetická, třeba už nikoliv nová, a může i bude opakovati se v básnických spisech ještě tisíckráte; však při

své neumořitelnosti ano věčnosti má i tu znamenitou vlastnost, že se povede, nakládáli s ní básník jen poněkud opatrně. Skorem bychom chtěli tvrditi, že každý čtenář jest pro tutó látku už jaksi z domova zaujat, že k ní přináší netoliko srozumění ale i přízeň a soucit. Žádoucí účinek literární skladby už zpředu jest zpoly založen a pojištěn v humanitní náladě čtenářově; však velmi snadno a úplně se maří vinou vlastní. Všeliké vykročení z blahých mezí životní a umělecké souměrnosti, všeliké přetížení břemene, pod nímž lidský život už bez toho klesnouti musí, ruší povahu díla esthetického tím spíše, když se nám předkládá ve vnitřním neladu a se vnější mlhovitostí. Poesie světobolu nikdy nezáležela v hromadění mrtvol (jako ve Varoni, kde na jednom místě setkaly se tři), a když se nám představuje muž veliké vůle, chceme viděti jeho činy a nejen stále slyšeti jeho slova. Při nejbedlivějším zkoumání nemůžeme na příklad Varoně uznati za takového duchovního velikána, za jakého básník nám jej líčiti chce, a čtouce závěrečnou apostrofu šíleného hrdiny:

Kde najdu ňadra, duši, myšlenku,
kde bych moh jmena svého paměť skrýti?
Krásná ty země, panno věčných vnad,
miluju tebe jako sestru svoji;
vyslyš mou prosbu, prosbu jedinou,
života mého luzný, svěží zdroji.
Se stromu poznání jsme jedli jen,
stromu však nesmrtnosti plody sladké
zavřel nám anděl mečem plamenným,
vrhnuv nám duši v rmutu víry vrátké.
Já nechci umřít — vyslyš prosbu mou —
naučím tebe jedné svojí písni,
o níž jsem celé žití přemýšlel
uprostřed bouře lásky, vášní, tísní.
Nauč jí ptáčky své a potoky,
oblakům sděl ji, ozvěně i borům,
řekám i vánku, ba i havranům,
všemu, co hýbe se, všem živým tvorům.
Až na mé srdce hlínu položí,
přikaž jim, aby píseň moji pěli,
šuměli, rokotali, šeptali,
v uši i nitro srdcí lidských hřměli,
a vezdy aby k tomu přidali:
Žil jednou člověk Varoň na tom světě,
muž duše veliké, ba obrovské,
utonul ale v malých lidí smětě.
Dobře si však ji máti pamatuj,
poslední jest to k tobě píseň moje,
poslední z rozedmutých prsou zvuk,
poslední výtrysk kypícího zdroje.
Člověka tobě vyrvu z mutů těch —
hle člověk vztýčil hrdě svoji hlavu,
a volá hlasem hromů třepících
ve všehomíru kolotavou vřavu:
Co jest tam rozmetáno ve vás všech,
a v prvků roztříštěno myriady
co v konce věčností dvou vmetáno,
čas co víc nespojí v sklad jedné řady
to všechno skupeno jest v ňadrech mých.
Veliký duší jsem jak vesmír věčný,
bohatý jako časů volný proud,
myšlenkou svojí stojím nekonečný
a v rukou mocných držím všechny vás.
— — — — — — — — — —
Buduji světy v bouřné hrudi své
a zas je kácím v propast, v bezdno metám
i tvořím bohy, stavím pro ně ráj
vyháním pryč je zas a sám tam vlétám!...

marně v celém životě jeho hledáme nějaký důvod pro tento světoborný projev. Skutky Varoňovy nejsou ani v nejmenším poměru s těmito jeho slovy! Vždyť ještě na krátce před tímto monologem šedivý „blázen starec," provázen dětmi na návsi, stanul

v květném luhu, hraje dále,
děti nyní po dvou tančí
kolem pochmurného krále.
— — — — — — — — —
Varoňovi klesla ruka,
umdlel hráti v prostřed vřavy,
odhodil i smyčec, housle,
sundal pestrou čapku s hlavy,
položil ji dolů na zem,
a sám také sedl v trávu,
děti ještě křičí, křepčí,
volajíce jemu slávu.
Umlkají zponenáhla,
k mistrově se čapce derou,
sahají si do kapes svých,
a z nich různé dárky berou:
suché švestky, suché hrušky,
kusy chleba v ruce mají,
prvé však, než za odměnu
starci almužnou to dají,
každé ukousne si kousek
a pak teprv klade v trávu;
klidně bere daň svou Varoň
jako důkaz svému právu.

A s touž nesrovnalostí mezi činy a slovy, potkáváme se i v *Bořkovi*, jenž při stavbě železné dráhy musil prodati svůj pozemek a v rukou lichvářských přišel o své jmění.

— — — — — — — — —
Majrovi židu z hněvu potlouk oudy,
zákonem připoután když k továrně
postoupiť musil lán i Labské proudy;
a puzen ohněm pudů vášnivých
násilím bránil milované luhy,
páni když přišli v klidnou dědinu
pokládat přes ně železné své pruhy.
Vězněn byl dlouho jako zločinec,
prodali dvory mu i pole, stáda.

Bořek přísahal své ženě, než mine týden, že ji „zasype leskem bohatství, jež jako příval v mysli se mu říne," že opět bude Bořkem starým, a

— — — — — — — — —
užasne lid, jak zmladnu duchem jarým.
Mstíti se budu za své útrapy,
zašlápnu Majra, kopnu škůdce svoje,
slouť budu pánem, jako ďábli ti,
a kamo dupnu trysknou zlata zdroje.

Patrno, že ideály Bořkovy nevisely příliš vysoko na stromě života. Tím více nás překvapuje, když slyšíme hned v následujících řádcích, jak tento člověk

— — válčil s bohem na trůně,
přemoci chtě jej, strhnout k sobě dolů,
vynutit, by se věčný před ním chvěl,
vrhnouť mu v ňadra jiskru svojich bolů.

Oč pak tu šlo? — Bořek prodal sousedovi poslední svou hroudu za sto zlatých, a tyto peníze, jediné, poslední jmění své, vsadil do loterie (!) a modlitbou „ale hlubokou jak moře, vysokou jak dalná obloha, úchvatnou, mocnou jako naše hoře," chtěl vymoci na bohu — své terno.

Nyní víš, bože, co na tobě chci,
víš nyní, jaký žel mám a jak strádám;
polož svou ruku do mých osudů,
kolesa jejich obrať tak, jak žádám.

Aby pak této své žádosti propůjčil důrazu tím většího a zabezpečil jí splnění, neomeškal připojiti — hrozbu!

Jestliže prosbu moji nesplníš,
nevěřím v tebe víc co světů pána,
nevěřím, v rukou svých že třímáš mír,
a tvým že dechem lidem duše dána.
Tak jsi jen parou, dýmem lidských snů,
jež tobě postavily trůny tvoje —

atd; zajisté dosti učená slova v ústech někdejšího chalupníka. A přec to vše pouhá cukrová voda v porovnání s tím co následovalo, když terno, vsazené na Prahu, selhalo.

Dalekou nocí bouří vichřice,
duše se nebožtíkův vzduchem honí —
nad bledým lícem ženy umrlé
v studené chatě Bořek hlavu kloní.
Zamrzlo srdce v ňadrech bezcitných,
myšlenek roj jen bouřně hřmí mu z hlavy,
jež jako chmura zkázou břemenná
ze sebe chrlí bleskův oheň žhavý.
Jediné slzy oko neroní,
zuřivým dravcem zpod obrvy zírá,
a čelo jako skála přímořská
návalným bouře příbojem se svírá.

Odnesl svou mrtvou ženu na půdu, se střechy strhal došky setlelé, rozložil je kolem mrtvého těla a — zapálil. Shořela chalupa i mrtvola nebohé ženy. Bořek, vdovec a bezdětek — neboť jediná dcera Pavla už dříve byla utekla z otcovského domu do „fabriky k práci" — zatoulal se do světa, kde

jediným dnem víc prožil, procítil,
jiný než člověk v životě svém celém.
Útroba jeho onen ostrov jest
ukrytý ve věčného sněhu hávu,
z kterého sopky strmí k obloze,
chrlící ze svých chřtánů pekel vřavu.
Marně však bouří proti nebesům,
marné je dobytí chtí hněvem vřavy —
tíhou se kácí střely obrů zpět
měníce plameny své v kámen lávy.

Těžce ubrániti se tu myšlence, jak nebezpečný člověk pro klenbu nebeskou jest takový nešťastný — lutrista! Však ani klenba železničných mostův není před ním jista. Vždyť právě železnice mu tak ublížila, že musil prohrati sto zlatých na jednu loterní sázku; proto ji nenávidí v hloubi srdce, a běda jí, až s ní se setká. A ejhle, tu

veliký most o pěti obloucích
sklepením strminy dvě pojí tvrdým,
by po něm v motaninách železných
vůz běhal nad propastí letem hrdým.
Pod mostem Bořek v křoví divokém
ukrytý odpočívá, šera čeká;
nad ním se klene balvanový svod,
a pod ním přes kameny šumí řeka.
Povalen na znak leží nehybně,
odraný plášť mu kryje skřehlost oudů,
pochmurné oko marně spánku ždá,
marně ho do snů kolébá šum proudů.
Do černé klenby hledí nahoru,
písmenem rudým hříchy své tam píše;
zdá se mu, že se klenba řítí naň,
a vůkol něho že vše zkázou dýše,
balvany že se dolů skácejí,
zavalí zážeh útrob, pohřbí duši,
že bude konec — ne — vždyť bez konce
vědomí za hrobem i poklid ruší.
O, kdy by roztříštit moh srdce své,
rozváti nesmrtelnost v dým a páru,
myšlenek shasit věčný plamenek,
ulíti jej a stlumit, přivést k zmaru,
rád by se vrhl smrti v náručí,
nevěstou obejmul ji k zasnoubení;
bez konce ale... věčně... věčně žít,
vědomí mít i paměť, citů chvění —
myšlenka ta jak peklo děsna jest,
upírem, šerou murou hnízdo v hrudi.
Pro Bořka nikde, nikde naděje,
život i skon v něm stejnou hrůzu budí.

Tu každý by se nadál, že náš vesnický Hamlet skončí tam, kam jej „zavedla loterie." Však nikoliv; právě když blížil se vlak a když tedy nadešla nejkrásnější příležitost, aby se pomstil na nenáviděné společnosti lidské za nevyhrané terno vyhozením mostu do povětří,

úzko mu, děsno pod tím klenutím,
utíká pryč a přes řeku se brodě
do boru tmavého se ukryt jde,
smáčeje oudy ve chladivé vodě.

Tam pak vběhl novému zlu do náruče. Na prahu malého domu, bělajícího se v bujném stromoví, stanula krásná žena a zírá za odcházejícím svým mužem.

Zahléd ji Bořek — dcery vzpomínką
útroby ránu rozjitřila bolem.
„Zlým budu, jako dravec hltavý;
všady, kam postavím svou žhavou nohu,
vychrlím pomstu v nepřátely své
ba budu mstít se samému i bohu" —
tak hněv v něm v divém změtu burácí,
zuřivým prokletím se bohu rouhá,
v myšlenkách kupí spousty zločinův,
a lidem, nebi mstít se dme jej touha;
před zrakem mihá se mu oheň, krev,
vidí se již, jak ničí, vraždí, loupí,
vidí, jak chvatem pálí dědiny,
vidí, jak požár k obloze se sloupí.

A s takovým ukrutným programem toulá se Bořek „stařec posupný" bez oddechu všemi stranami světa —

žebráckou hůl má druhem jediným,
opřený o ni těká v cizé strany,
po boku nosí torbu odranou,
a kolem beder provaz opásaný.

Ba ještě o tři leta později vidíme, jak bloudí

v daleké *stepi* Bořek jediný;
na plecích shrbených má *kolovrátek*
vetché své tělo holí opírá
po boku mošnu drží, celý statek.
Starý mu provaz slouží opasem,
po něj až sahá dlouhý vous mu šedý,
za pasem visí černý *růženec*,
na němž se dole houpá *křížek* bledý.

Hned na to dovídáme se zas, že zatouživ po své vlasti, vrátil se v rodný kraj, a že

v příboji myšlenek a citů vln
dávno již *skroušenost* se vynořila,
ostatní vše se v trosky sřítilo,
zbyla jen pomsty touha, pomsty síla.

Abychom pak tuto *skroušeného* Bořka neumořitelnou *pomsty* touhu a sílu lépe poznali, pěje básník ihned dále jeho modlitbu:

— — — — — — — — —
Bože ty mocný, hříšný jsem já červ,
který se v prachu, v popeli ti koří;
odpusť mně vinu mou, můj černý hřích,
duch můj se v moře přemoci tvé noří.
Dnové jsou moji jako z dýmu sloup
život můj na čas jako polní tráva —
— — — — — — — — —

Strachové smrti na mne připadli,
hrůzy se povalily na mou dráhu;
dědictví mé jsi v rozchvátání dal,
znoj můj a pot je takem měmu vrahu.
Utržkou, posměchem lidu jsem,
úšklebkem křivým se mně posmívají,
vypráhla síla má i klesla v zem,
a kudy kráčím, zlé mně roty lají.

Když tedy už nemůže sám, prosí boha „slitovníka“:

nad vrahem mým však soudy vykonej,
ať mocná ruka tvá jej k smrti zraní.
Hněv svůj naň vylej — litý jest on vrah,
vše pobral, co mně milost dala tvoje;
za to jej shlaď a vmetej do pekel,

záhubu skácej naň a hrůz všech znoje.
Sešli naň oheň, bouři, povodeň,
naplň jej pláčem, msti se jeho dětem,
zabij mu ženu, statky rozmetej,
v žebrotě ať se toulá širým světem.

V této rychle se střídající pestrotě Bořkových myšlenek a ve stálém jejich sporu s činy jeho pokračuje báseň až na konec, kde při požáru rodné své vísky Bořek „padl — a zaduněla pod ním zem, tak jako duní pod obrovským stromem.“

Celkový dojem *Varoně* i *Bořka* jest, že zvoláme: škoda toho nákladu mnoha pěkných a vznešených myšlenek, škoda toho bohatství hlubokých a úchvatných citův básníkových na osobnosti tak malé a nepoetické, na děj tak neurovnaný a planý! Všechny ty filosofické a hrdinské monology nepatří do úst těchto figur, nesrovnávají se s jejich snahami a skutky, daleko přerůstají obzor obou básní.

Zdařilá místa jsou i ve Varoni a Bořku ta, kde básník prostonárodním spůsobem líčí obrazy ze skutečného života venkovského. Tak na příklad ve Varoni, bohužel toliko začátek odstavce devátého, ve mlýně starého Jakuba, a odstavec šestnáctý, scéna mezi vesnickými dětmi a žebravým hudcem; v Bořkovi odstavec šestý, štěstí Pavlino.

V těchto místech Antal Stašek nechal volně proudíti své nejvlastnější nadání básnické, nemátil se do chmurných a mlhavých názorův životních, nenápodobil chorobnou fantastičnost cizích básníkův, o nichž jakási literární pověra u nás stále opakuje, že na nich se vzdělal. Jen brzké a úplné odpoutání se od takových vzorův může zachrániti nám při Antalu Staškovi onen vzácný básnický poklad, jenž v hlubinách ducha i srdce jeho jako zaklet leží, čekaje vysvobození svého a toliko zřídka probleskuje démantovou září svou skrze husté šeré pletivo odnožův a úponek vybujnělých na něm z cizokrajných sazenic. Jen brzkým a úplným návratem k sobě samému Antal Stašek může naplniti ony veliké naděje, kteréž posavadními spisy svými v literatuře naší vzbuzoval.

Slowacki a Krasiński jsou velikáni, kteří k sobě mocně přitahují, ale nápodobiti jich není možno. Vyniklíť z poměrův politických, literárních, kulturních a společenských, které nikde jinde na světě se neopakují, a které už v samém jich rodném kraji dávno se změnily. Stoupání za nimi jejich bleskotnou ale závratnou stezkou zmařilo už lecktere jiné a pěkné *naděje* literární.

Jest to sice také na nemalou újmu literárního postavení, když básník sám teprv po třiceti a více letech počíná vydávati své skladby. Za ten čas změní se duchovní proud, myšlenkový obsah, životní snahy a esthetické potřeby v každém národě tak, že opozděné ty zpěvy zaznívají v něm pak jako něco cizího. Tím více na pováženou jest takové pozdní vydávání básnických prací u nás, kde právě prodlením posléze minulých třiceti let nestala se v žádném jiném oboru duchovní činnosti proměna větší a projímavější, než v poesii, a sice v obojí stránce, i formální i věcné, a kde tedy básník tím spíše musí sobě pomysliti, budouli jeho dávno hotové práce míti ještě nyní živý účinek na čtenářstvo, aneb toliko cenu pro literární dějepis. Však ani tento zřetel nepadá při osudu *Sebraných spisův* Jos. V. Friče na váhu tak, jako právě ta okolnost, kterou jsme vytkli při Ant. Staškovi. *Josef V. Frič* před třiceti lety také byl prohlašován za básníka velmi *nadějného*. On jím zůstal. Z mladistvého varu a kvasu nedospěl k jasnosti a klidu. A probírati se ve starých, nesplněných nadějích minulého pokolení, k tomu jest velmi nesnadno přiměti nynější literární obecenstvo. Čím pak to šlo, že básník tak velice nadějný stojí na dráze umělecké právě tam, kde na ní stál před třiceti lety? Příčiny toho významného zjevu jsou dvě: jedna vnější, která básníka vyrvala z lůna rodné země a zdržovala jej po mnoho let daleko od proudu národního života; druhá pak vnitřní, a za tu pokládáme *fantastičnost*, do které Jos. V. Frič dle cizích vzorův se vnutil i hluboko ponořil a z které pak už buď nechtěl buď nedovedl se vymaniti. Ale česká národní povaha jest v své nejhlubší podstatě *naivní;* národní duch český v přímém nezkaleném a nezdržovaném rozvoji svém bere se směrem reálním, jasným, a nesnáší se s takovým druhem poesie. My Čechové nemáme ani v životě ani v literatuře pro fantastičnost žádného smyslu; když pak některý z nás, sveden lesklým úspěchem tohoto myšlenkového směru někde jinde, jím přece se pustí, brzy nemůže v něm dále, uvázne, a nevrátíli se brzy na půdu jasného rozumu a citu, z chorobné fantastičnosti k zdravé fantasii, utone.

Také v básních *Jos. V. Friče* jsou nejlepší ty, v nichž zaznívá jasný, srdečný hlas musy české. Z těchto prací posud vidíme, čím Jos. Frič se svým obsáhlým duchovním bohatstvím v poesii naší býti mohl, kdy by byl zůstal u životních pramenův svého vlastního národa. Naděje literární, kteréž před třiceti lety vzbudil, mohly dnes končiti něčím jiným, než jeho vlastním steskem nad „měnivým vkusem obecenstva.“ (Viz předmluvu Jos. V. Friče k sebraným básním, psanou koncem ledna 1880.)

Když dnes svými literárními nadějemi se zabýváme, musíme vzpomenouti také oněch, s nimiž nám odumřel Bohdan Jelínek. Spisy jeho, veršem i prosou, vydal se zvláštní pietou a šetrností věrný jeho druh, Jaroslav Vrchlický (v Ottově salonní bibliothéce číslo 14.). Tu stojíme nad pohřbenými nadějemi, které už kvapně stávaly se skutkem, a tož velice zdárným a krásným. Poesie česká klade věnec srdečné lásky na hrob svého tak záhy zvěčnělého pěstitele a miláčka. Úplně přisvědčujeme slovům Vrchlického, jenž v úvodu k této velice dojemné sbírce pohrobních zpěvův přítelových praví: „Poetický odkaz

Bohdana Jelínka jest v době naší skutečnou vzácností. Mysl jemná, cit vřelý až vášnivě plamenný, ušlechtilost přímo aristokratická, obrazy plny pelu a průsvitné skorem perlové naladění celku jsou hlavními jeho rysy. Jeho verše, jako každé dílo umělecké, jsou krásnými v sobě a pro sebe, poesie jeho jest jako Narcis báje, jenž zhlížeje se ve vlastní kráse, omdlévá touhou. On sám nazýval se básníkem „lásky a upomínky," a věru, dokud se pohyboval v úzkém ale nejvděčnějším tomto kruhu poetickém, tu nabíral vždy zlato plnýma rukama. Bylť *lyrik* v pravém slova smyslu, jemuž vlastní „já" jest báječnou růží, z které trhá list po listu, člověk ryze moderní, vždy stojící, alespoň co poeta, na výši doby... Zemřel v době, kdy nadání jeho dospívalo k úplné krystalisaci, a už málo chybělo, aby předstoupil před obecenstvo jako umělec pravý a sebevědomý."

Mezi básněmi Bohd. Jelínka, jež Vrchlický na veřejnost vydal, jest velmi nesnadno na ukázku vybírati nejzdařilejší a nejlíbeznější. Není jich mnoho, však co tu podáno, jest květ jeden krásnější než druhý. Výtečnost umělecké formy a skvostnost obsahu splývají tu v jediný líbezný celek. A při tom vše naskrze nové a svěží, vše vlastní a vyspělé, jako u každého opravdového umělce. Při spisech Jelínkových není možno mluviti o nějakém začátečnictví, tu hned sama dokonalost jímá nás svou neodolatelnou lahodou a blaživostí. Prostičké motivy, ale co tu mistrnosti, co poetického bohatství v několika řádcích!

Tak na příklad z cyklu *Dědkovi* báseň sedmá:

Upomínky, upomínky,
každý lístek jinaký:
dávnoli to, co mi skřínky
dědek dělal na ptáky!

Na lísce spal snížek bílý;
skřínka klapla na dvorku:
s dědkem jsme se ubrodili
pro ubohou sýkorku.

Poskočila za okénkem,
pustila se do vády:
ráno očka v bělmu tenkém
a ty nožky bez vlády.

Dědek chmuřil divně vrásku,
shoup mě na svém kolenu;
a mně bylo — na svou lásku
jako teď když zpomenu.

V témž cyklu také báseň druhá a třetí jsou skladby veliké krásy. — Z oddílu „Zimní" vyznačujeme zvláště pátou:

Je chladný večer. Měsíc haluzemi
na rosu padá do mechu,
a bledé stíny k vlhké tiskne zemi,
jak k hrobu bol nás v trpkém posměchu.

Je chladný večer. Na mdlou trávu snáší
list za listem se ospale;
a jako slova do úst v otčenáši
jdou myšlenky nám v lebky ňvale.

Jsme bez vědomí. Slabě někde v dálce
cos připomíná jaro po písni.
Přečtem tu drahé jmeno na obálce —
mané se k ohni ruka blíží s ní...

A bez praskotu dohořívá uhlí;
jen hvězda lesklá tryskne z plamínka,
jak ještě lásce z umrlé by truhly
vzdech z ňader dral se — zpomínka.

Tu vládne nálada vpravdě Lenauovská, která také v následujících drobných popěvcích svým kouzlem nás dojímá. Mezi básněmi výpravnými zvláště vynikají *Nanetka* a *Při konvici* svou plastičností, na důkaz, že Jelínek i v oboru básnictví epického byl by literaturu naši obohatil plody velice zdařilými. Loučíme se s tím krásným duchem v teskném vědomí, že jsme v něm takořka v jedné chvíli i poznali i ztratili opravdového zasvěcence básnického umění, skutečného poetu!

S nadějemi vstupuje v literaturu naši také Ot. Sadovský. Jeho *Básně*, (v Brně 1880) zejmena v oddělení lyrickém, jeví ještě velmi mnoho začátečnictví: slyšíme tu mnoho jednak starého, jednak nehotového; však přes to uznáváme upřímnou snahu, pěstovati poesii ve smyslu vážném a uměleckém, což při skladbách epických už dosti pěkně se daří.

Abychom pak v tomto svém literárním přehledu měli pohromadě veškeru vlast československou, končíme knihou, vydanou v Praze 1880 jakožto *první* číslo nového podniku literárního, *Knihovny československé*, již pořádá Rudolf Pokorný. *Spevy* Jána Botto uvádějí nám v známost staršího už pěvce slovenského, který ve své rodné krajině náleží k nejvýtečnějším duchům a jehožto poetické práce zajisté zasluhují, aby aspoň ve spisovatelských kruzích celého národa českého nalezly upřímného bratrského přijetí. Vyznačujíť se samorostlou národní romantikou, jaká v krajinách podtatranských ještě bujně rozkvétá, a vlasteneckým nadšením slovanským, jež mohutností svou zvláště některým zpěvům dodává síly a významu prorocké věštby. Nejobjemnější skladba Bottova, *Smrt Jánošíkova*, jest jaksi ukázka moderní národní epiky slovenské; má však tu nemalou vadu, že hrdina líčí se nám toliko ve svém utrpení, nikoliv ve svých skutcích. Z ostatních básní Bottových mají největší cenu: *Pověst bez konce* (rozkošná pohádka), *Žltá lilije*, *Na břehu Rimavy*, *Černá Hora*, *4. srpen 1863* (otevření Matice slovenské), *K hodům slávy*, *Ohlas ukrajinské dumky* a *Hody zaječí*. — Domácí snahy politické a národní ještě musily se skrývati ve zpěvích Bottových do roucha allegorického. V pěstování této formy J. Botto byl zvláště šťasten.

Ferd. Schulz.

R. 1880. Čís. 10.

OSVĚTA

Příspěvky k životopisu Prokopa Diviše,

vynálezce hromosvodu.

Podává

prof. Ed. Albert.

Zásluhy slovutného krajana našeho Prokopa Diviše jsou již dostatečně zaznamenány v historii lidské vzdělanosti. M. Pelzl vypsal jeho život ve svých vyobrazeních učenců *českých;* Wurzbach o něm pojednává ve svém biografickém slovníku vynikajících osob *rakouských;* proslulý pak Poggendorf ve svých dějinách fysiky registruje vynález Divišův a řadí jej mezi učence pověsti *světové.* Avšak i přes kruhy vědecké se známost jeho jmena rozšířila. Před nedlouhým časem přinesl známý týdenník německý Gartenlaube životopis Divišův s vyobrazením stroje hromosvodného, jejž vynalezl a postavil; odtud se jmeno Divišovo dostalo do všech velikých politických listů Vídenských, kteří věc, u nás dávno známou, jako novinku přinesly; na Moravě konečně p. dr. Müller, úředník bibliothéky Olomúcké v časopise Moravia uveřejnil některé zajímavé zprávy o Divišovi, čerpané z literární pozůstalosti jeho, chované v bibliothéce Olomúcké. Zejmena upozornil p. dr. Müller na to, že Diviš se zanášel léčením rozličných neduhů pomocí proudu elektrického, že tudíž byl jedním z prvních elektrotherapeutův. Já sám o této věci jsem podal obšírnější zprávu do listu Wiener med. Presse, 1880. Zásluhy našeho krajana jsou tedy ve všeobecnou známost dostatečně uvedeny.

Ježto však citu našemu národnímu nepostačuje, abychom pouze obsah myšlenek Divišových a skutky jeho vědecké znali; anobrž i potom toužíme, aby život a osudy jeho vešly v bližší známost národa českého, z něhož byl pošel: považoval jsem, jsa sourodák Divišův, za svou povinnost, pátrati po některých dátech o jeho životě, jehož běh není podrobněji znám.

Především o to běželo, abych literární pozůstalost Divišovu seznal. Laskavostí p. ředitele bibliothéky Olomúcké se mně této pří-

ležitosti dostalo. Náhodou šťastnou jsem též přišel na tištěné dílo Divišovo, jež r. 1768 v německém překladě vyšlo a jež pro svou řídkost je vzácným; koupil jsem je v jednom antikvariátě Vídenském. Konečně jsem se obrátil do Solnohradu, kde Diviš byl na doktorát theologie promovován, a velikou ochotou pana bibliothékáře Hammerle jsem se dopídil několika malých podrobností.

Co jsem takto shledal, tuto budiž oznámeno.

Tištěné dílo Divišovo má titul následující: Procopii Divisch, Theologiae Doctoris et Pastoris zu Prendiz bey Znaim in Mähren, längst verlangte Theorie von der meteorologischen Electricite (sic) welche er selbst Magiam naturalem benahmet. Sammt einem Anhang vom Gebrauch der electrischen Gründe zur Chemie. Frankfurt und Leipzig. 1768. Spisek obsahuje 180 stránek v malé osmerce.

Z předmluvy, jiż podepsal (Herrenberg, den 15. May 1768) F. C. Oetinger, Spec. Superintendent, se dovídáme tohoto: „Man hat des durch Zeitungen längst berühmten Procopii Divisch Theorie von der Electricité schon längst gern durch den Druck bekannt gemacht gesehen. In Wien hat dieser Theologiae Doctor seine Experimente vor Sr. Majestät der Kayserin selbst gemacht, also dass Sie selbst geruhet haben, ihme Dero Bildnis anzuhängen. Zu dem Ende hat Herr Divisch die allergnädigste Erlaubnis erhalten, dieses Tractätlein dem Publico durch den Druck bekannt zu machen. Da ich nun längst mit diesem Herrn correspondirt, so hat er mich ersucht, dieses Werk zum Druck zu bringen. Der Verleger aber wollte es nicht übernehmen, wenn es nicht aus der lateinischen Sprach in die teutsche übersetzt würde. Sein Buch hat den Titul: Magia Naturalis. Dieses ist nun grösten theils ins Teutsche gebracht worden. Meine Gehülfen waren, der Hochgelehrte und Hochehrwürdige Herr Pfarrer Fricker, welcher durch einen langen Umgang mit dem Herrn Divisch selbst seinen Sinn am besten hat einsehen lernen, und etliche aufgeweckte Magistri, besonders Herr Magister Rösler, Sr. Hochwürden Herrn Consistorial-Raths in diesem Stück vorzüglich gelehrter Herr Sohn etc. etc.

Spis sám je rozdělen na tři části: I. Herrn Divischs theoretische practische Abhandlung von dem electrischen Feuer p. 1—70. — II. Herrn Divischs theoretische praktische Abhandlung der Electricität, systematisch zusammen gefasst von Herrn Pfarrer Fricker 70—107. — III. Anhang zu der Theoria Electricitatis, von dem Einfluss derselben in die Chemie und Alchemie, p. 107—170. — IV. Kleiner Anhang von Herrn Ammersins, eines grossen Electrici in der Schweitz, wunderbahren Versuchen mit dem Feuer p. 170—180.

Jak z pozůstalých rukopisů Divišových na jevo vychází, byla první část spisu od Diviše samého buď německy prvotně sepsána, nebo z latiny přeložena, tak že vydavatel Oetinger pomocí svých v předmluvě jmenovaných spolupracovníků jen o II. a III. části pracoval.

Celkem spisek ten jest velmi chudý. Nehledě k tomu, že obsahuje jen málo dát životopisných, zůstavuje ve čtenáři i obsahem i formou svou dojem nemilý. Všude se vkrádá theologická disputace do diskuse výjevů přírodních, a to spůsobem tak nezáživným, že třeba velikého sebezapření, chcemeli se do celého myšlení Divišova ponořiti.

Nezdá se mi na ten čas příhodno, čtenáři o tom šíře vykládati; až budou snešeny hojnější pomůcky k sestavení životopisu Divišova, nadejde příležitost o věci této promluviti blíže. Budiž pouze podotknuto, že právě kosmologické náhledy Divišovy, které v něm povstaly z přemýšlení o elektřině, byly dílem příčinou, proč dílo toto nemohlo vyjíti na jevo v tehdejším Rakousku.

I literární pozůstalost Divišova jest velmi chudá. Obsahujeť následující části: 1. Latinský rukopis (14 velikých archů) spisu Divišova Magia naturalis (§. 1—72). 2. Německý rukopis téhož díla (18 archů velikých) a sice §. 1—56 a dupplikát téhož až do §. 20. 3. Německý rukopis téhož díla, prvních 11 archů velikých. 4. Latinský rukopis (6 archů velikých) nadepsaný: Ad censuram Olomucensem. 5. List Oetingerův latinský. 6. Latinský koncept předmluvy ke spisu Magia naturalis. 7. Jeden arch latinského rukopisu, nadepsaného: Crises scripturisticae, jednající o známé větě, že je duše člověka dvojí, jedna pozemská a jedna nebeská. 8. Čtyři svazečky kvartového rukopisu latinského, obsahující na čisto opsaný text díla Magia naturalis. 9. Kopie listu, jejž Divišovi byl poslán od Caesarea mathematika. 10. Několik smíchaných archů; německé obsahují část konceptu Magia naturalis; dva latinské archy obsahují popis stroje elektrického a stroje hromosvodného.

Ježto den narození Divišova, jak jej Pelzl udává, je patrně nepravý, poněvadž se v matrice Žamberecké Diviše tou dobou narozeného dopátrati nemůžeme; domníval jsem se, že v aktách university Solnohradské, kde se Diviš stal doktorem, naleznu den a rok narození Divišova. Avšak naděje moje se nesplnila. Pan bibliothékář Hammerle vyhledal z akt university Solnohradské všecka místa týkající se Diviše a uveřejní je německy pod záhlavím: Aus den gesammelten Notizen für das allgemeine Salzburgische biografische Lexicon von A. F. Hammerle; podobné poznámky p. Hammerle uveřejňuje už po delší dobu v Solnohradských novinách. Některá tato dáta stůjtež zde v plném znění.

V protokolech fakulty theologické nalézá se sub anno 1733, sub decanatu P. Corbinian Thomas:

August. 27ma, fer 5ta. Tentamini Theologico se subjecere odm. Rlgmi. ac Eximii D. D. P. P. Procopius Divisch et Vincentius Hoditz, Sacri Candmi. et Exempt. Ord. Praemonstrat. Regiae Ecclesiae Lucensis in Moravia Professi, ibidemque sstae Theologiae Professores actuales.

28[ma], fer 6[ta]. Examen Theologicum praefatorum DD. Candidatorum, quia ob praeclarissima sua responsa, vere Professoribus digna, unanimi calculo inter summas laudes praedicata *dignissimorum* reportarunt. Singulariter autem hic votandum venit, quod cum post finitas jam Lectiones Theologicas advenerint, adeoque, ut oportuisset, frequentare Lectiones publicas non amplius potuerint, a Magnifico ex singulari gratiâ ipsis injunctum fuerit, ut Theses publicas frequentarent, taxâ tamen pro redemtione Thesium singulis ad 50 flor. auctâ.

29[a]. Sabb. Gradus Doctoratus Theologici Promotore Clarissimo Dr. Alano Ritter, Wessofontano etc., qui in Aula Acad. inter consuetas Caeremonias supra laudatis DD. Candidatis supremam Lauream impertivit.

Léta 1733 tudíž byl Prokop Diviš profesorem bohosloví v klášteře Luckém a přišed s kollegou svým Vincentiem Hodicem do Solnohradu po skončených už přednáškách veřejných, odbyl tam ke konci

srpna zkoušku theologickou s prospěchem velmi znamenitým, a byl dne 29. srpna na doktora bohosloví povýšen.*)

V aktách fakulty filosofické však nikde zaznamenáno není, že by Diviš kdy byl v Solnohradě doktorátu filosofického dosáhl. Poněvadž se však podepisuje Theologiae et Philosophiae Doctor, musil doktorátu filosofického dosíci jinde.

Bohužel v aktách university Solnohradské o době, kdy se Diviš narodil, nižádné zmínky není. —

Prozatím z pramenů uvedených podávám tuto věci týkající se elektrotherapeutického působení Divišova; především vypsání elektrického stroje z rukopisů Divišových, z nichž obraz stroje pohříchu se ztratil. Zníť vypsání toto, figury stroje se dovolávající a latinou velmi kroucenou sepsané, takto:

„O stroji, sloužícím elektrickému hojení nemocných.

Pozorovati sluší předně. Stroj elektrický, z něhož by se nejvíce síly elektrické vydobyti dalo, budiž koule skleněná, osm palců veliká, vytvořená ve zvláštní peci skelné, opatřené především čistým kamenem křesacím; z látek připravených ve zvláštní větší pánvi, vyžadující prudšího ohně v peci, třeba odníti od obyčejné dávky potaše hodnou část a ponechati jí jen tolik, aby sklo vůbec rozteklo a potom stuhlo; na místě toho třeba přidati jeden nebo dva díly benátského kamene tvrdého, dobře roztlučeného (vulgo venetianischer harter Tripel), jímž se skleněná koule čistí a polštářík ku tření elektrickému natírá. Dokud sklo je roztavené a tekuté, budiž nafouknuto v kouli, čili formě dřevěné ze dřeva bukového (ne tenkého a suchého, anobrž hrubého), kteráž prvé bedlivě v dutou kouli byla vypracována tím spůsobem, aby bylo lze ji otevříti a když sklo tam vhozeno bylo, zavříti a v ní sklo nafukovati tolikráte, kolikráte je toho potřeba, aby sklo nabylo tvaru dokonale kulovitého; forma mějž na obou koncích průměru otvory kulaté o půldruhém palci, aby sklo nafouknuté otvory těmi vystupujíc nabylo dvou násadců; sklo pak budiž tlusté asi čtvrt palce; potom budiž v peci schlazovací ponecháno nejvýš osm hodin, aby se náležitě stáhlo. Násadce buďtež potom od sklenáře odříznuty, aby se staly otvory do koule, které se kuželem měděným na soustře vyhladí do tvaru přesně kruhovitého, což se pozná na ose (a) od soustružníka k tomu připravené z toho, zdali se koule, když se otáčeti přestává, kloní na jednu stranu průměru. Oba otvory nebuďtež stejného průměru, anobrž otvor z pravé strany (b) buď poněkud větší, t. j. as půldruhého palce, druhý pak (c) o čtvrtinu menší; otvory těmi probíhejž osa dřevěná z jasanu dobře vyschlého; aby pak vše dobře upevněno bylo, budiž v otvoru menším učiněn dvojí vrub (aneb v otvoru větším jeden jediný, jak se nahodí) přes půl čtvrti palce široký a hluboký; do toho zapuštěna budiž zdířka měděná, na které připevněn nejtek (d) procházející osou, aby koule při otáčení osy zůstala při-

*) Pelzl udává chybně „dne 5. srpna."

pevněnou. V ose samé budiž učiněna rýha, aby vzduch z koule volně vycházeti mohl; ostatní se podá z obyčejné praxe!

2. Co se láhve týče, pozorovati sluší toto. Láhev budiž zhotovena v tétéž pánvi, jako koule elektrická právě vypsaná, a nafouknuta ve zvláštní formě od soustružníka učiněné; budiž i tétéž tloušťky a jeden střevíc a jeden palec dlouhá; hoření část mějž ve světlosti půlšesta palce a budiž 6 palců dlouhá; dolní část měj průměr půlpáta palce a budiž sedm palců (f) dlouhá; dolní část budiž objata pouzdrem plechovým (g), horní budiž bez pouzdra. Potom zhotovena budiž tyčka, na dolním konci opatřena kulatou deštičkou, aby na dno láhve postavena býti mohla; a budiž tak dlouhá, aby na půlšesta palce z láhve vyčnívala a na půltřetího palce do pouzdra sahala, jsouc připevněna na desku (h) dvěma nýtky (i i). Než se tam ponoří, posype se dno čistými pilinami železnými až k většímu průměru láhve; pak se nasype čisté kalafuny tolik, aby přikrývala piliny na půl palce, aby když pružnosti ohně elektrického přibývá, jemné mluno nevylítlo; tím se zvětší pružnost, jíž potřeba buď k hojení, buď k vyvozování blesku.

3. Co se tkne dvojitých desek (k k), buďtež oba konce natřeny čistým voskem (l l), aby mluno na rozích neprchalo. Koule měděná (m) s křížem jest v případu hojení jen pro ozdobu; jindy slouží k vyvození obyčejné jiskry; dole jest krabice k desce přiletována a jak *h* et *i* ukazuje, nýtky (šroubky) připevněna.

4. Recipienty skládají se ze šesti dvojitých kroužků, čtvrt coule tlustých, a jemnými pilinami hlazených, aby nikde nijaká drsnost nezůstala, kterouž by mluno k hojení potřebné prchalo. Recipienty tyto, ježto z koule mluno přejímají, musejí se dotýkati koule těsně, až to chrastí, jsouce šroubkem (n) připevněny k desce, aby pevně ke kouli přiléhaly.

5. Polštářík, pomocí kterého se poznává, zdali jiskra k hojení potřebná je dostatečné síly (NB. následuje místo nečitelné), a jejž technicky nazvati možno ephippiolum electricum (uzdice elektrická), jest dřevěná koule potažená telecí kůží, jejíž strsť hledí do vnitř, aby se tření prudčeji díti mohlo; mezi dřevo a kůži se nastrká koňských chlupů dobře vyvařených.

6. Tyčky půldruhého střevíce dlouhé, jsou na horním konci zahnuté, na dolním jsou podoby kuželovité. Tyčkami těmito se oheň elektrický v pacientu elektrisovaném zháší a sice koncem zahnutým; dolním koncem kuželovitým se mluno vyluzuje v té míře, jaké pro nemocného potřeba.

Než se k elektrisování přistoupí, třeba jest zříditi si stoličku elektrickou, spočívající na čtyrech nohách z bílého a čistého vosku; jsou 7 palců dlouhé a 5 palců tlusté a snadno jest je pořiditi takto. Vezme se forma plechová tétéž délky a tloušťky, vymaže se olejem a naplní se voskem rozpuštěným; když vše vychladlo, snadno se noha vosková vytáhne. Potom se vezme deska z dobře vysušeného dříví lipového, dlouhá as tři a široká půltřetí stopy, na kraji všude dobře ohlazená. Když pak přijde doba elektrisování (dělávám to as hodinu před obědem, o 11. hodině ranní, a odpoledne as o 4. hodině), rozprostře se nedaleko stolu, na němž stroj elektrický stojí, přikrývadlo,

jakéhož se u lidí vzácnějších na stůl užívá, na zem; je dlouhé as 4 a široké as 3 stopy, aby prach na zemi ležící a jiná těliska nebyla přitažena na stolici elektrickou. Na prostěradlo postaví se čtyři nohy voskové do čtyr rohů, a na ty se položí deska vzpomenutá, kterouž, ježto elektřina z pacienta elektrisovaného na ni přejde, nazývám stoličkou elektrickou. Stroj tento nazývati „insula,“ jak tomu kdosi chce, nikterak nelze, poněvadž podobnosti té nikterak nemá.

Když vše už připraveno jest, tuť elektrista — člověk povahy suché, ne pak serosní, čili vlhké — vezme do levé ruky kus plsti bílé sahající až k palci a otírá stroj, jejž otáčí, tu koží, tu rukou; kdy by se na stroji shledala vlhkost nějaká, tuť se plsť posype trochu práškem tvrdého kamene benátského a znova se stroj otáčí a tře, až jiskry elektrické prskati a do ruky píchati začnou; pak se přiloží polštářek a recipienty ke kouli, a celý stroj začneme otáčeti klikou, při čemž elektrisátor levou rukou polštářík ke kouli přitlačuje, aby tření podporoval, v pravé ruce pak drží tyčku rozdělující; nemocný zatím stojí na stoličce připojen jsa ku deskám stroje prutem železným, a nabývá elektřiny; elektrista pak zkouší palcem pravé ruky, zdali mluno z koule vylinuje. Jeli tomu tak, tuť dá znamení nemocnému, aby jednou nohou prut železný zdvihl a od desky odloučil; sám pak, dotkna se zakřiveným tyčky koncem prutu železného nebo některé části těla nemocného, nebo i stoličky, elektřinu zháší. Přeskočíli jiskra z prutu na tyčku na vzdálenost jednoho palce, bylo elektřiny dost málo a pokračuje se v elektrisování dále; t. j. nemocný se spojí prutem železným s deskou, a takto se kdokoliv může elektrisovati. Trpíli však nemocný neduhem očním, nebo v hlavě, nebo na sluch, tuť se užívá kuželovitého konce tyčky, aby totiž nepřeskočila plná jiskra, anobrž mluno jemně vyprchlo. Praxis ostatně spojená s theorií, o všem, čeho tu šetřiti třeba, člověka poučí, obzvláště, když učenec nějaký při tom jest a z vlastního názoru na okolnosti skrytější poukáže.

Toto jsem sdělil krátce a slohem ne vysokým a temným, jenž není podstatným pro vědu aniž užitečným, anobrž slohem nízkým a jasným, jakož sv. Augustin o tajnostech víry praví: Lépe jest, aby nás tepali gramatikové, než aby nám nerozuměli katolíci, což výborně platí i o tajnostech přírody, která nevyžaduje skladby ozdobné, neboť věc sama zakazuje ozdobnost přestávajíc spokojeně na tom, aby se jí vyučovalo. Aniž já cti nějaké ze slohu hledám, nýbrž ze smyslu, pro slávu boží a užitek bližního; ku kterémuž účelu krátké tyto zprávy spolu s podařenou theorií věnovány buďtež.“ —

Diviš jest patrně jedním z nejprvnějších, t. j. nejčasnějších elektrotherapeutův vůbec. První pokusy elektrotherapeutické děly se okolo polovice minulého století. Kruger v Helmstadtu elektrisoval r. 1744, Herman-Klyn r. 1746. Kdy Diviš začal, je neznámo. V tištěném díle jeho praví se (str. 53): „Von diesem insgemein mikrokosmischen Electrisiren und dessen einigermassen bekannt gewordenen Nutzen, den ich aus allerhöchstem kayserlichen Befehl zu untersuchen verbunden gewesen, scy es dermalen pro theoria genug gesagt.“ Na dvoře císařském byl Diviš r. 1750. Avšak z toho nutně nenásleduje, že by byl teprvé z rozkazu císařského byl pokusy elektrotherapeutické *začal*;

spíše se zdá, že se rozkazu císařského jenom proto dovolával, aby se proti lékařskému jeho účinkování nikdo nestavěl na odpor. V ohledu tom byl Diviš opatrným, a zajímavá jest jeho korrespondence se slavným Van Swietenem, velmožným tehda lékařem tělesným císařovny Marie Teresie. Dí o tom (l. c. p. 50): „Zur Beschützung meiner Lehre, muss ich hier pro auctoritate den Wohl- und Hochgebohrnen Herrn Baron von Swieten, Ihro kayserl. königl. Apostolischen Majestät Leibmedicum, des grossen Boerhavii grossen Ausleger, einen in der Welt hochberühmten Mann anführen. Als ich diesem hochgelehrten und mir wohlgeneigten Herrn einsmal in Angelegenheit der electrischen Cur gehorsam geschrieben, wie dass sie dem einen hilft, dem andern aber nicht; und dadurch eine Unterweisung verlangt, habe ich folgende gütige Antwort hierüber erhalten: Erstlich die Kirchen-Canones verbieten, wie bekannt ist, denen Priestern das Exercitium (nicht die Wissenschaft) der Medicin; ich sehe aber nicht, wie das Verbot könne auf die Electrisation ausgedehnt werden, usw. Dahero ist es erlaubt zu zeigen, was das elektrische Feuer in denen schweren Zuständen zu würken vermögend seye . . .“ Že ze strany lékařské se proti počínání Divišovu námitky děly, vysvítá z následujícího místa (l. c. p. 48): „Ueber diese meine Ausführung hat mich einmal ein Medicus bestraft, ich sollte mich nicht so weit und tief einlassen, dem ich aber erwiedert, er solle nur den Leib, in so fern er durch die Arzneyen heilbar seye, betrachten, mir aber günstig überlassen, denselben, in so fern er beweglich ist (als mobile) zu examiniren, und durch die neu entdeckte electrische Wissenschaft genauer zu untersuchen. Denn das alte Sprüchwort: Ubi desinit Physicus, ibi incipit Medicus, gilt noch jezo.“ —

S jakou opravdivostí se Diviš měl ku zpytování elektřiny zvířecí, vysvítá z toho, že zkoumal na mrtvole, otevřené od krajského fysika Znojemského, jak se jednotlivé části těla lidského chovají k elektřině.

Tvárnost prvotných kořenův.

Podává

prof. **Čeněk Šercl.***)

Rozebírajíce tvoření v šeré dávnověkosti prvotných kořenův a slov, promluvíme především o zevnější zvukové podobě původních kořenův. Že kořeny z počátku mohly jeviti se v podobě co nejprostější, netřeba nám blíže dokládati, jelikož známo, že všechno v jazyku z nesložitých prvků se skládá. Především sluší obrátiti zřetel na obecnou povahu užívaných v jazyku hlásek.

*) Tento náš slavný znalec jazykův chystá do tisku obšírný spis: *Z oboru jazykozpytu*, pojednávající I. o původu jazyka (rozbor otázky, jeli řeč člověku vrozena, i nejhlavnějších theorií, týkajících se vzniku lidské mluvy; onomatopoie v jazycích; názvy přírodních úkazů; tvoření odtažených pojmů; názvy rostlin a časů ročních; prvky mluvnické v jazycích), II. o vývoji

Užívané v lidské mluvě hlásky dle výřečnosti své rozpadají se na samohlásky a souhlásky. Fysiologické toto rozdělení spočívá na přirozenosti samých hlásek: samohlásky bez obtíže pronášené, označují samostatné článkovité zvuky, které samy o sobě uzavřené slabiky tvoří. U souhlásek věc má se poněkud jinak: tyto, v poměru k samohláskám, jsou zvuky nesamostatné, fysiologicky rozhodně podřízené a podružné. Nelze arciť tvrditi, že není možná souhlásky bez pomoci samohlásek vysloviti: dle našeho mínění jest asi velmi málo souhlásek, ježto bez pomoci samohlásek vysloviti nelze; i ty souhláskové nestvůry, o nichž níže se zmíníme, u národů, jich užívajících, někdy bez dodatečných samohlásek se vyslovují, srozumitelnosti tím nepozbývajíce. Vyslovení souhlásek o sobě jest však často nejasné a nesnadné; podstatný rozdíl v povaze samohlásek a souhlásek ihned vysvitne, jakmile několik do téhož pořadí spadajících hlásek sloučíme a pak vyslovíme: samohlásky budou vždy jasně a určitě zníti, naproti tomu souhlásky, čím více se jich nahromažďuje, tím se u výřečnosti stávají nejasnější, mlhavější a na konec vyslovení jich je zhola nemožné. Ku porovnání a vyslovení předkládáme skupeniny: *i-u-a*, *o-i-e*, *i-e-a-o* z jedné a *p-m-b*, *t-p-t*, *z-s-d-c* z druhé strany. Jak vidno, poslední tři příklady představují skupeniny, ježto asi s těží v živém jazyku mysliti se dají; nemůžeme aspoň na žádný známý nám jazyk poukázati, v němž by podobné skupeniny přicházely. Souhlásky mají tedy u vyslovení pomoci samohlásek v jisté míře potřebí a následkem toho dílem na nich i závisí; tento vzájemný poměr hlásek v mluvě lidské je přirozený a nezvratný a pročež všemi téměř jazyky důsledně se potvrzuje.

Samohlásky za všech dob postupného vývoje jazyka od nyní nám známých a v rozličných samostatných odvětvích užívaných podstatně asi se nelišily: tvoříce všude židký živel zvukových skupenin podstupovaly prostředkem stupňování, seslabování, lámání, spodobování, rozlišování, přezvukování, vysouvání atd. všude proměny velmi obdobné. V souvěkých nepříbuzných indoevropskému odvětví jazycích i sebe zkaženější samohlásky (aneb skupeniny jich) neodolají pytevnímu rozboru jazykozpytce rozbírajícího a vysvětlujícího je na základě stávajících a platících v indoevropských jazycích zvukoslovných zákonův a pravidel. Týž výrok však neplatí o souhláskách. Ve mnohých nepřináležejících k našemu odvětví jazycích ještě nyní zhusta takové skupeniny souhlásek se vyskytují, kterých Indoevropan ani sluchem ani písmem nikterak nepostihne, a jestliže následkem opakování a častého cviku je vysloviti dovede, přece z jazyků svého vlastního plemene nikdy si nevysvětlí. Není nejmenší pochybnosti, že běžné v našich jazycích souhlásky a jich skupeniny proti těm, jichž v pravěku se užívalo, jsou líbezné,

jazyka (tvárnost prvotných kořenův, jich obměny a šíření; význam přízvuku, přídechu, obměn kořenných hlásek, připojení ku kořenům nových souhlásek; vznik a vývoj částek řeči; zdvojování v hlavních odvětvích jazyků; symbolika, poetické a metaforické výrazy v jazycích; symbolika v zlodějských jazycích), III. o způsobech vyučování jazykům (historický přehled nejužívanějších method u vzdělaných národův Evropy a Asie; jak se jazykům učiti nemáme; podmínky úspěšného vyučování a učení se jazykům; jak se jazykům učiti máme theoreticky a prakticky). — Spis vyjde nákladem Ottovým. Zde podáváme jednu z jeho statí. *Red.*

ušlechtilé a velmi zdokonalené. Pravěké souhlásky, původu, jak jsme viděli, onomatopoického, byly zajisté drsné, chrchlavé, prskavé, chřestivé, mručivé (ovšem vedle některých již záhy jistého zdokonalení nabyvších), slovem, mnohem podobnější zvířecím, než by se snad z nynějšího jich zdokonalení v našich jazycích souditi dalo. Některé ohlasy a upomínky takových prazvuků podnes ještě v různých jazycích (hlavně u nevzdělaných plemen) ucelely.

Na doklad předložíme tuto stručný výbor náležejících sem dle našeho mínění zvuků z některých v tomto ohledu zvláště charakterních jazyků. Těžko ovšem rozhodnouti, kterým zvukům před jinými přednost dáti sluší, myslíme však, že užívané v některých jazycích jižní Afriky (hlavně v hotentotském, bušmanském — a v kaferských nářečích, jmenovitě v zuluském) tak zvané mlaskavé zvuky (angl. *click-s)* zvláštní drsností a výrazností nad jiné vynikají. V hotentotském jazyku (a sice v nářečí *Namakva)* rozeznává se čtvero takých mlaskavých zvuků (nebo spíše skupenin): první, podnebný, vyslovený rychlým opřením se jazyka o zadní částku podnebí, odsouvnutím jeho a zároveň i vtáhnutím vzduchu, podobá se asi nejvíce prasknutí biče; druhý, při jehož vyslovení jazyk rychlým posouvnutím na jeden okamžik k tváři těsně přilehne a jejž Wallmann (Formenl. d. Namaq. Spr. 6.) nazývá laterálním, můžeme nejlépe přirovnati ke zvukům, jimiž vozkové koně k rychlejšímu běhu popohánějí; třetí, zubný, vyslovuje se přitlačením jazyka k vrchní řadě zubův a odsouvnutím ho od nich, podobaje se našemu citoslovci, kterým svou lítost nad někým na jevo dáváme (v tomto zvuku slyší se *přibližně* jakási směs zdvojených a těsně k sobě přiléhajících *cc* a *ss);* čtvrtý, tak zv. cerebrální, vzniká odsouvnutím přitlačeného k přední části podnebí jazyka, čímž povstává zvuk podobný tomu, jenž vydává vytahovaná z láhve zátka. Že takové zvuky žádnými indoevropskými aneb jinojazyčnými skupeninami označiti se nedají, je pochopitelno. Misionáři, sestavujíce mluvnice jazyků, v nichž podobné zvuky mluvou opanovaly, pomáhají si ve svých nesnázích tím, že k označení jich užívají znaků vymyšlených (někdy i not), jež ovšem všeobecného uznání nikdy dojíti nemohly. Všichni shodují se v tom, že zmíněné zvuky pokládají za zcela zvláštní a jen málo jazykům vlastní výtvory zvukoslovné, ježto za dědictví jazyka z pravěké doby považovati dlužno; Wallmann (str. 6) o hotent. mlaskavých zvucích výslovně podotýká, že nejsou „ani samohlásky, ani dvojhlásky, ani souhlásky, než docela zvláštní zvuky."

Jak těžko strany těchto zvuků a názoru o nich docíliti u znalců shody, vychází makavě na jevo z popisu týchže zvuků, jejž nám podává Hahn (ve svém díle: Sprache der Nama, Leipzig 1870); mlaskavé zvuky výše uvedené nazývá on „inspirata čili poppysmata," též „schnalze oder klicks" (14). Podnebný zvuk dle jeho slov zní jako velmi hlasité klepání (klobání) datle po stromech („recht helles Klopfen des Spechtes an den Bäumen" — 16); zubný zvuk porovnává „mit dem etwas schmatzenden Ton, der entsteht, wenn man Jemanden mit recht „spitzem Mäulchen" küsst" *) (15). Laterální zvuk dle jeho mínění nedá se ni-

*) Tohoto zvuku dle slov Hahnových užívají ve Westerwaldu a v Siegensku „als Lockruf der Schweine."

kterak popsati, tvoří se prostředkem jazyka, postranních zubů, podnebí a vtáhnutím vzduchu; akusticky Hahn nestvůru tuto přirovnává k „recht gemeinen Schmatzen, wie es wohl Gänse und Enten beim Wühlen in einer Pfütze vernehmen lassen“ (16). Podobných mlaskavých a třeskavých zvuků, tvořících ještě podnes jakýsi konglomerat hlásek, které evropským uchem nikterak postihnouti a rozebrati se nedají, bylo v hotentotském jazyku dříve mnohem více; postupující ponenáhlu obmezování a konečné mizení mnohých z nich výmluvné vydává svědectví o přechodu původních zvuků neartikulovaných k řeči článkované. Obývající v jeskyních a jamách Bušmanové mimo podotknuté svrchu čtyři mlaskavé zvuky užívají ještě tří jiných, jichž ráz a povahu popisuje Bleek (v Compar. Gramm. of South Afric. lang. I. 13 i násl.). Divočejší Bušmanové zachovali tudíž ještě podnes více původních mlaskavých zvuků, než Hotentoti, kteří nabývajíce jakéhosi stupně aspoň relativní vzdělanosti, zvuků těch ponenáhlu se zhošťují. Mlaskavé zvuky jsou ostatně i u jiných afrických národův ještě nyní běžné, tak u plemen Bantův, u Kafrův, u Bajeje-Bečuanův (žijících u jezera Ngami) a j. Na podobné zvuky již Herodot obracel svůj zřetel, když psal o ethiopských troglodytech (Lib. IV. Cap. 183 — „τρωγλοδύται Αἰθίοπες): „γλῶσσαν δὲ οὐδεμίῃ ἄλλῃ παρομοίην νενομίκασι, ἀλλὰ τετρίγασι κατάπερ αἱ νυκτερίδες —“ „užívají jazyka, jenž k žádnému jinému přirovnati se nedá, neb svrčí (třaskají, syčí) asi tak jako netopýři.“ Podobně praví i Pomponius Mela o troglodytech (I. Cap. 8) „strident magis quam loquuntur“ — „syčí víc než mluví.“ Zjevné kolísání v užívání mlaskavých zvukův u zuluských plemen dosvědčuje Grout (Gramm. of t. Zulu lang. Natal 1859, 35: „there are some fluctuations in the use of clicks“). Velmi správně poukazuje Döhne k onomatopoii co k původnímu zdroji mlaskavých zvuků: „the first source, from which the clicks have come forth, is the onomatopoetic . . . the clicks always signify something extreme, or the utmost extent of an action or of feelings . . . they are the expressions of an irritated mind, manifesting itself in a hyperbolical, most sensitive and hasty manner“ (Zulu-Kafir Dictionary Introd. XXXVII.). Turner vypravuje, že domorodci ostrova Tanny (v Polynesii), jimž daroval několik sekyr, mlaskali pysky a při zavřených ústech vydávali zvuky *klikk-klakk*, chtějíce udivení své a vděčnost za krásný dar na jevo dáti (Turner, Nineteen Years in Polynesia 55).

V peruanském jazyku (Kečua) a v othomském přichází zvuk, na písmě obyčejně prostředkem liter *kk (qq, kq, kvk)* označovaný, při jehož vyslovování povstává takový chřest, jako když „opice ořechy louská“ (Bastian, Sprachw. Stud. 18); o podobné nestvůře v delawarském jazyku zmínku činí i misionáři („le *w* sifflé“); v jazyku *Akawajo* jsou zvuky, které žádná kombinace písmen naší abecedy ani přibližně nemůže znázorniti; v africkém jazyku Krebo (dle Koelle) užívá se jistého zvuku (středně mezi *b* a *p*), při jehož vyslovování pysky pevně se stlačí (jako při vyslovování *b* a *p*) a pak vzduch tak se vytiskne, že pysky třesavě se pohybují („in a quivering motion“ Bast. 18). Jazyk plemene Činukův (podél obou břehů řeky Kolumbie) oplývá těžko vyslovitelnými i složitými zvuky, hlavně hrdelnicemi, i zvuky třeskavými; Gibbs (ve Vocab. of the Chinook language, New York 1863, předml. V.) pronáší

o tomto jazyku následující úsudek: „it abouns with gutturals and *clucking* sounds, almost as difficult to analyse as to utter."

I v rozmluvném jazyku čínském (*kuan-hoa*), vzdělaným třídám všech provincií obecně srozumitelném, jenž neustálým tříbením mnohých pokolení přese všechnu skrovnost lexikalního materiálu v zvukoslovném oboru znamenité ohebnosti nabyl, podnes se co ohlas pravěkého ústrojí udržel zvuk slabiku sám o sobě tvořící, jenž ještě za našich časů gramatikům a jazykozpytcům pravé pohoršení zavdává. Jest to zvukové skupení, které v hlavních svých významech pojmy „ty, vy, dítě, i, také" vyslovuje a sinology dosud ještě rozličně se označuje: někteří (hlavně angličtí sinologové: Morrison, Davis, Summers, Legge, Edkins, Medhurst) vyjadřují je prostředkem: *urh* (Wade a Doolittle píší *crh*, *êrh*), francouzští: *eul*, *eûl* (taktéž označuje je Endlicher), němečtí *öl*, jiní zase *'rh 'r* atd. Nesnadno zajisté zvuk vysloviti, jenž na slovo vzatými znalci tak různého označování v písmě dochází. Pokud z vlastní zkušenosti souditi můžeme, slyší se z počátku slabá hrdelnice, arabskému *'ajn* velmi se podobající, pak dloužené *ö*, ježto se hlubokým, jaksi zdvojeným *h* uzavírá (*yöhh*).

Zvuky, na africké mlaskavé se ponášející, vyskytují se i v santhalském jazyku (na záp. straně dolního Bengalska); jsou to zvuky, jež Skrefsrud (Grammar of t. Santhal lang. 8) píše *k'*, *ch'* (= *č'*) *t'*, *p'*, a které on nazývá „abrupt half-consonants;" zvuky tyto dle něho vyslovují se „by partly inhaling the breath and simultaneously closing the throat and the respective organs and not allowing the breath to touch them at their reopening, but letting it pass unarrested out of the throat." — Jestliže Eskimáci (hlavně ženštiny) něčeho se zálibou žádají, vydávají zvláštní zvuk „vzduch do hrdla srkajíce;" pakli s opovržením neb ošklivostí něco popírají, „kroutí nosem, tenounký hlásek jím vydávajíce" (Bast. 20). Jazyk Šiporoků vynikal velmi nápadnou povahou mluvy obecné: po každé větě neb jednotlivém slovu vydávali zcela podivný zvláštní zvuk, vzduch do sebe vtahujíce a pronášejíce hrdelnou neurčitého rázu hlásku, podobající se vzlyknutí neb škytnutí (Tschudi, v Bast. 80). V Egyptu až do Sennaaru „ano" vyslovuje se mlasknutím jazyka, „ne" cvrkotem; v Nubii „ano" vyjadřují nehlasitým tlaskem konce jazyka, „ne" mlasknutím celého jazyka (Bast. 19).

V anamském jazyku patří dle mínění Aubaretova (Grammaire Annamite, Paris 1867; 11—12) k velmi těžko vyslovitelným zvukům *r* ve středosloví za *t* (na př. v *troi* nebe) a pak zvuk, jejž on znakem *x* označuje; o tomto posledním praví, že je těžko, ba téměř nemožno znázorniti „le sifflement particulier, qui forme le son de cette lettre;" u vyslovení zvuk podobá se *poněkud* našemu *ks*, při čemž však *k* velmi slabě se slyší. Výřečnost korejštiny má cosi „neurčitě srkavého" („etwas unbestimmt schlürfendes"); Ernst Oppert praví o ní: „Die Koreer beschliessen jeden Satz mit einem eigentümlich schluckenden Ton, gerade als ob sie das eben Gesagte hinabwürgen wollten, was für einen Nichteingeweihten etwas schwer Nachahmliches an sich hat" (E. Oppert, Ein verschlossenes Land — Reisen nach Corea — Leipzig 1880, 143).

Množství podivných a drsných souhlásek užívají i domorodci na Kavkaze. V abchazském jazyku vyskytuje se mnoho těžko vyslovitelných skupenin; nejtěžší zvuk jest však (i dle mínění tuzemcův) skupenina, jižto, ovšem jen přibližně literami *hff* naznačujeme. Dle Uslara, jenž stručnou mluvnici abchazského jazyka (po rusku) napsal, „z počátku zní jakési *h*, při čemž čelisti se sbližují, zvuk v hrdle se přerušuje a při rozevření čelistí jakýsi svist se slyší“ (»звукъ прерывается въ горлѣ и потомъ при разъединеніи челюстей производитъ родъ свиста«). V avarském jazyku máme též množství zvláštních zvuků, jež těžko vypsati se dají. Přichází tam zvuk podobající se u vyslovení nejvíce dvojnému *t* s následujícím za ním bezprostředně měkkým angl. *th* (v sl. *father*), *tt-th*; jiný zvuk dle slov Uslarových připomíná „zvuk, jenž člověk při chrápání vydává“ *(chrr)*. K nejtěžším zvukům náleží pak čtvero do jednoho pořadí spadajících skupenin, ježto našimi literami nijak označiti nemůžeme *(x, x́, x̀, x̣)*. Dle Uslara při vyslovení těchto skupenin, v ústech tuzemců (ač nikoli cizinců) dobře rozeznanými býti mohoucích, „čelisti rozvírají se, jazyk posouvá se stranou k dolejší řadě zubů, vzduch proudí se po vnitřní tváři;“ z počátku zdá se prý, jako by jakési *chl* znělo. Uslar má za nemožné popsati tuto skupeninu aneb označiti ji jen poněkud přibližně; sebe podrobnější popsání dle jeho mínění nic nevysvětlí. Týž zvuk (na několik odstínův samostatných se rozpadající) přichází i v některých jiných kavkazských jazycích, hlavně v adygském, kabardinském a tušinském.

Druhý ohlas prvotného zvukového ústrojí pravěkých jazykův shledáváme ve vyskytujícím se ještě v různých jazycích nepoměrném *nakupení* souhlásek, které buď co upomínka starodávných dob ucelelo, buď co výtvor pozdějších dob, sbližující se s prvotným zvukovým strojem, následkem rozsáhlého vysouvání samohlásek na konci nebo v prostředku slov vzniklo. Ku poslednímu pořadí náleží rozličné hromadné skupeniny souhlásek v japonském jazyku, kde hlavně odsouváním samohlásky *u* (na konci slabik a slov) souhlásky v neblahozvučné skupeniny se shrnuly. Tak na př. *tszdzke* (činiti něco s vytrvalostí), *futszdzka* (nespůsobný, hloupý — Hepburn, Jap. Dict. 69), *štotszdztsz* (jeden po druhém, po řadě — Hepburn 58), *ftatszdztsz* (po dvou — Hepburn 58), *tsztsz* („a pipe, tube“ — Hepburn 499) a j. I v čínských nářečích vysouváním samohlásek povstávají někdy obdobné skupeniny souhlásek, sr. na př. šanghajské *z-z-zun-cung* (hodiny — Edkins, Vocab. of t. Shanghai Dial. 15), *s-z-jeu-s-z-zé* (svobodný — 41), *cúc-dzó* (střelný prach — 47), *z-z c* (dědic — 48).

Takým odsouváním neb vysouváním samohlásek nelze však vysvětliti v rozsáhlé míře na jevo vystupující nakupení souhlásek ve mnohých amerických jazycích, ježto naopak považovati nám jest za zděděnou z pravěkých dob a ucelevší ve mnohých slovech známku povšechného rázu dřevnějšího zvukového ústrojí (v pravěku, ač ovšem již za dob poněkud pokročilejšího vývoje jazykového). Vizme ku př. slova z jazyka *Kinai* (v sev. Amer.): *chlkyň* (déšť), *inlhkit* (chytiti), *mljchny* (píti), *nanlgja* (hlava — Buschmann — Athap. Sprachst. Abh. d. k. Akad. Berl. 1856, 225), *katlnja* (noha), *kachlniki* (kámen), *tašpčull* (jasný), *sjullstlja* (kalhoty), *kydykntjassnissj* (slyším — Busch-

mann, 245); příklady z jazyka *Pima: pktoom* (koleno), *quahk* (dřevo — Buschmann — Üb. d. Pima-Sp. Abh. Berl. 1857, 374), *ptchooit* (země); — ečeminsk. *puhgahkn* (krev — Barratt, The Indian of New England 18), *tlwegnčiul* (prst); mikmaksk. *kumlahmn* (srdce), *petntlgnal* (má ruka), šan. *juhlsíthlsít* (mlčeti), ibo. *mkprisisi* (prst — Schön, Oku Ibo 14). Značné nakupení souhlásek přichází též velmi často v činukském jazyku, jak viděti z následujících příkladů: *tklaitang* (šíp), *klkukhotla* (teta), *klkčaba* (jesen), *tlkop* (sekati — Gibbs, Vocab. 10), *klukhubst* (píti), *tlklaulauuks* (vejce — 12), *tktoktc* (dobrý), *totlth* (dům), *klkukkéke* (babička), *ptsech* (zelený), *chlwhaiit* (smáti se), *tlketlhotétuk* (nehty — 15), *twhut* (kouř), *tlčukw* (voda), *kwutlh* (raniti), *klhwhap* (díra), *bukkhhnltšhub* (vařiti — Gibbs 10); sr. i otomsk. *ghtcá* (nenáviděti — Piccolomini, Grammatica della ling. Otomi 29), *hebztsi* (pastorek 48), *nphacbi* (plamen 57); selišsk. *szlzlíl* (stromy — Mengarini, Selish or Flathead Gramm. 3), *esnglgalléus* (mosty), *stgénč* (střeva), *nplpelkàks* (prase), *snsánt* (krotký Mengarini 6), *ieskmkom* (přijímám), *splkein* (hlava 49), *inknko* (někdy — 57), *lčolzke* (venku — 58), *kokskmkamílši* on va causer — 91), *skpkèpénè* (písek — 4), *pgpgot* (stařec), *ksspltèms* (verberet illi — 46), *opnčstaskat* (deset dní — 57), *čthlčthlputhl* (*člčlpul* — venationi additus 66), *tnpl* (*tnpthl* — mám — 92); geiksk. *chgkü* (země — Martius, Beitr. z. Ethn. Amer. II. 143); masakar. *thiagtqua* (bratr), *thüohgthöh* (vousy — Martius, Beitr. II. 144); v jazyku Long-Islands: *kws* (otec), *kwka* (matka — Pott, Doppelung 42). Neobyčejné nakupení souhlásek, projevující se často bez pomoci prostředkující samohlásky, tvoří též velmi charakterní známku amojského nářečí (v Číně): *sng* (bolest, unavení), *sng-nńg* (pocit bolesti a unavenosti — Douglas, Chinese Eng. Dictionary of — Amoy 449), *sng-mng* (zastrčiti dvéře), *sng-tng* (zkaziti), *tńng-sng* (ledový cukr, ledenec); sečuan. *nč* (sweet reed — J. Brown, Lokwalo loa mahůků a Secwana, 85), *ntlhwa* (hnědý), *ngkwedi* (jestřáb).

Ze všech amerických jazyků přivedl však *kološský* (v sev. Amer.) nakupení souhlásek na nejvyšší stupeň, jak z následujících příkladů snadno se přesvědčiti: *gachkachssahhššh* (líti), *chhachhuchh* (volati, prositi), *chhchan* (oheň), *chhhešhhch* (starosta — Buschmann, Spr. d. Koloschen, Abhd. Berl. 1857, 383), *tlhjakuchhh* (země — Buschm. 401), *tlhklunuk* (ručnice), *tlhinalhch* (bohatý), *lhkunalhtšiš* (děkovati — Buschm. 414). *chhchass* (kapka — 415), *chhhchháe* (vodopád 414) a j. Na obdobné hromadné skupeniny jsou i kavkazské jazyky bohaty, zvláště pak jazyk abchazský, z něhož následující příklady uvádíme (vyňaté z litograf. vydání Uslar-ovy mluvnice): *chchemth* (těžký), *ttckys* (místo, na místo), *addčkun* (hoch), *attc-ch* (nos — jedna slabika!), *izzdzvidzvuejt* (myji), *ahvssyhvss* (holub — toto slovo dle slov Uslara Abchazové pokládají za svůj *šibolet*), *jatthzy* (včera), *ažžškhua* (staří), *sstcvyuejt* (pláči), *aphhšdza* (veverka), *phššba* (čtyři), *phtcyk* (vous), *ssquaphššchuejt* (rdím se) a j.

Kolik samohlásek aneb souhlásek v jazycích vůbec stává neb stávati může, jest otázka, na kterou odpověditi nelze; zde vůbec určitých mezí ani není. Rozmanitost, jíž zvuky jsou schopny, je v skutku k víře nepodobná a počet možných odstínů hlásek nedá se ani určiti.

Nepřihlížejíce ani k velmi pestré rozmanitosti souhlásek, víme rozhodně, že již v indoevropských jazycích daleko přes sto samostatných co do povahy a vyslovení samohlásek se počítá; v jediné angličině máme (dle Walkera) přes dvacet nezávislých samohlásek, jež tuzemec ve vyslovení velmi přesně od sebe rozeznává, ač cizinci některé z nich z pravidla ve spolek matou, jemnějších odstínů často vůbec ani nepostihujíce (ku př. rozdíl mezi *hall* a *whole*, *lad*, *lead* a *led* a j.). Tolikéž samohlásek počítá se v slovanských jazycích, kdežto v románských úhrnem je jich ovšem mnohem více. V staré bulharštině tvoří zvláštní samohlásky zvuky ъ, ь, ѫ, ѧ, ꙑ, v ruštině *и* (za ж, ш), ы, o (přízvučné a nepřízvučné, poněkud na *a* se ponášející), e (přízvučné znějící jak *o* se slabým předraženým *i*), ѣ, v malorusk. jazyku *и* (= y jež středně mezi česk. *i* a rusk. ы se vyslovuje) atd. Považímeli, že poměrné toto množství *indoevropských* samohlásek toliko ze tří prostých základných hlásek *a*, *i*, *u* vzniklo, snadno porozumíme, kolikerých kombinací souhlásky mohou býti schopny, jichž počet, když jej (jen na prosté hlásky zřetel berouce) velmi nízko páčíme, nejméně čtvernásobný počet samohlásek obnáší.

Z jakých hlásek skládaly se kořeny prvotných jazykův? Stávaloli jen samohlásek aneb jen souhlásek, aneb souhlásek samohláskami proložených? V jakých rozměrech užívalo se souhlásek a v jakých samohlásek? Jelikož žádný prajazyk v prvotné své podobě se nezachoval, můžeme jen prostředkem logických závěrků, na posavadní historicky nám známém vývoji jazyků se zakládajících, o tvárnosti prvotných kořenů souditi. Snadno lze dokázati, že kořeny prajazyků z pouhých samohlásek skládati se nemohly. Počet základných prostých samohlásek (a o složitých zpočátku patrně ani pomyslu býti nemohlo) jest velmi obmezený: v indoevropském prajazyku, jak vědecky dokázáno, jich bylo tré: *a*, *i*, *u*, což ovšem neposkytuje nám žádného spolehlivého měřítka při posouzení zvukového ústrojí druhých nepříbuzných odvětví jazyků, namnoze jinými pravidly se spravujících. Při skrovném svém počtu základné samohlásky v našem prajazyku ani ku tvoření nejnutnějších kořenů patrně nedostačovaly. Mimo to jest nám však ještě na váhu klásti druhou, neméně důležitou okolnost. Samohlásky samy o sobě snadno ovšem vyslovovati; pakli však se jich mnoho schází a bezprostředně stýká aneb pakli dokonce celé věty jen z nich se skládají, tu ovšem vyslovování (již následkem častějšího vdychání a vydychování) značně se ztěžuje, jistá mluvidla nepoměrno se namáhají, v jednotvárné spoustě samohlásek ničeho nenacházejíce, oč by se mohla opříti, a velmi brzo se unavují. Kdož se o tom názorněji přesvědčiti chce, vyslov následující tahitské věty: *au au! au au auéué* (ach! plavu a třesu se); *a-i ia âoa* (ano, on štěká), *ia oa oa e a-i io* (on se raduje a jí maso). Snadno pozorovati, že jednak vyslovení takých skupenin samohlásek není dokonce tak snadné, jakým se snad na první pohled býti zdá, jednak že blahozvuku v nich nenalézáme ani nejmenší stopy: naopak, jestliže rychle se vyslovují, působí na nás dojem jakýchsi zvířecích zvuků, vytí atd.

Z druhé strany z pouhých souhlásek kořeny též nemohly se sestavovati; jazyky obsahující jen souhlásky a neužívající nižádných samo-

hlásek nemůžeme si ani představiti a historicky takové útvary nedají se ani dokázati. Setkáváme se ovšem nezřídka s pozoruhodným nakupením souhlásek ve stávajících ještě nyní jazycích: mnohé skupeniny v amerických jazycích Evropan jen s velikou těží dovede vysloviti (sr. svrchu zpomenuté příklady), u jiných vyslovení se mu nikdy nepodaří, rovněž jak i Číňan některé z našich skupin nikdy patřičně nevysloví; avšak z pravidla i v nejdrsnějších slovech přicházejí samohlásky, pročež i v prajazyku dlužno předpokládati současné užívání samohlásek a souhlásek. Co se tudíž týče podoby původních kořenů, souhlasíme docela s Grimmem, vyslovujícím mínění, že „všechny slovesné kořeny byly tvořeny nejprostějšími prostředky tím spůsobem, že souhláska buď před samohlásku se předrazila, buď z konce k ní přistoupila“ (Urspr. d. Spr. 286). Obmezili bychom jen výrok jeho v ten smysl, že kořeny *otevřené*, t. j. počínající souhláskou a uzavírající se samohláskou byly mnohem četnější kořenů v opačném směru tvořených, *zavřených*, kde tudíž v násloví byla samohláska a na konci souhláska.

Vzhledem k indoevr. jazykům výrok tento porovnáním nejstarších sanskr. kořenů snadno můžeme doložiti: neb skládající se ze dvou hlásek kořeny, jež samohláskou počínají, proti kořenům, které souhláskou počínají, vyskytují se nepoměrně řidčeji. Hlavní spadající sem sanskritské kořeny samohláskou počínající jsou: *ad* (jísti), *ap* (obdržeti), *ak* (býti ostrým; vyskýtá se ostatně ještě druhý snad starší tvar téhož kořene: *ço* — sr. lat. *ac-us*, *ac u-tus* a *co-s*), *adž* (pohybovati, jíti, házeti), *an* (dýchati), *ar* (jíti), *as* (býti), *ah* (proniknouti, říci — min. č. *âh-a*); *i* (jíti), *iš* (hledati, přáti si), *ud* (močiti), *uš* (páliti).

Počet náležejících sem kořenů jest, jak vidno, skrovný; naproti tomu počet spadajících sem kořenů, počínajících souhláskou, je mnohem větší, sr. ku př. *ki* (poznati), *či* (sebrati), *ku* (zvučeti), *ga* (jíti), *gu* (zníti), *dži* (zvítěziti, přemoci), *dža* (ploditi, roditi), *džu* (spěchati, zahnati), *tu* (růsti), *da* (dáti), *dha* (staviti, klásti), *du* (mučiti), *ní* (vésti), *nu* (chváliti), *pa* (píti — mění se zhusta v *pi*), *pu* (čistiti), *bha* (lesknouti se), *bhi* (báti se — slučující se s náslovnou souhláskou přídech nemá významu samostatné hlásky), *bhu* (býti), *ma* (měřiti), *mi* (ničiti), *ja* (jíti — je vlastně rozšířené pův. *i*), *ju* (pojiti), *ru* (výti, řváti), *li* (lípati se, býti tekutým), *lu* (řezati), *vi* (přáti si, milovati), *çi* (ležeti), *si* (vázati). *su* (tlačiti — odtud pozdější význam „roditi“), *ha* (opustiti), *hi* (jíti, posílati), *hu* (volati, obětovati).

Převaha posledního pořadí nad prvým je jasná; příčiny výjevu tohoto nelze nám však hledati v té okolnosti, že souhlásky jsou mnohem četnější samohlásek, následovně i kořenů počínajících souhláskami mnohem více býti musí, nežli kořenů počínajících samohláskami: neb všechny náslovné souhlásky mohly by i státi na konci kořene a pak měli bychom takýž počet kořenů samohláskami počínajících. Vysvětlujeme výjev tento tím, že v indoevropských jazycích vůbec samohlásky v násloví nejsou oblíbené a mimo to i v ohledu fysiologickém vyslovení kořenů s náslovnou souhláskou je zajisté poněkud pohodlnější a snadnější, než u kořenů s náslovnou samohláskou. Jest málo jazyků, ve kterých, podobně řeckému a polyneským, samohlásek se zvláštní zálibou se užívá,

kde řeč hiatu se nevyhýbá, než spíše vývoji jeho všemožně nadržuje. Z pravidla pozorujeme v jazycích pravý toho opak. Některé řeči k odstranění náslovných samohlásek předrážejí násloví tak zvanou polohlásku; sem patří na př. jazyky slovanské, které, samohláskového násloví vůbec jaksi se štítíce, takovým slovům zhusta polohlásky *j* a *v* předrážejí: sr. skr. *aham* (lat. *ego*), st. č. *jáz* (zend. *azem*, st. bulh. **азъ**); lat. *agno*, st. bulh. **ꙗгнѧ**, č. *j-ehně*, skr. *âvis* (zřejmě) st. bulh. **ꙗвьнъ**, rusk. явный, č. *j-ev-en*, gotsk. *ambaht* (sluha, dozorce). st. bulh. **ꙗбедьникъ** (klevetník), rusk. ябедникъ; lit. *ežeras*, lot. *ezer-s* = st. b. **ѥзеро**, č. *j-ezero*; č. *osm* (v obecné mluvě *vosm*, *vosum*), rusk. восемь; č. *otčím*, rusk. вотчимъ; č. *otčina*, rusk. вотчина (dědina), skr. *udaka* = č. *v-oda*; č. *on*, *ona*, *ono* = malor. *v-in*, *v-ona*, *v-ono*. V obecné české mluvě náslovnému *o* velmi často *v* se předráží, v lužickém jazyku *v* pravidelně náslovnému *u* se předsouvá; sr. č. obecn. *v-on*, *v-opice*, *v-odříti*; luž. *v-ucho*, *v-učić*, *v-uhudać* (uhádnouti), *v-osoł* (osel), *v-obraz*; *j* v luž. jaz.: *j-andžel* (anděl), *j-ałmožina* (almužna). Někdy za podobným účelem v slovanských jazycích násloví předsouvá se *h*, tak na př. v hanáckém nářečí: *h-oběset*, *h-oleca* (ulice — Šafar. Slov. Národop. 91.), v luž.: *h-ić* (jíti), *h-iščo* (ještě), *h-ač* (až), *h-abo* (čili, neb — rusk. нбо neb), *h-ušo* (již, už), *h-amt* (z něm. *amt*) atd.

Řidčejší poměrně užívání kořenů s náslovnými samohláskami vysvětluje se následovně z většího dílu nechutí našich jazyků k samohláskovému násloví. Nechuť tato zdá se však v jazycích býti téměř obecnou: neb přehlížejíce kořeny čínské, japonské, malajské a mexické (tedy ve čtyřech docela od sebe rozdílných a nezávislých jazycích) zřídka potkáváme se s kořeny s náslovnými samohláskami; obyčejně kořen počíná souhláskou. Za základný útvar prvotných kořenů jest nám tudíž vystaviti prosté slabiky z dvou hlásek se skládající (z pravidla z náslovné souhlásky a koncové samohlásky — mnohem řidčeji naopak).

Počet utvořených v pravěku prvotných kořenů během času zcela přirozeně nemohl býti dostatečným, aby množství pořád vzrůstajících pojmův a představ týmiž zvukovými útvary obsáhl; tvoření nových kořenů jevilo se tudíž nutností. K dosažení toho cíle jazyk chopil se rozličných prostředků, z nichž nejhlavnější a pro nás nejvýznamnější byly následující: 1. rozličné přizvukování běžných již kořenův, 2. obměny hlásek kořenných, hlavně samohlásek, 3. opatření přídechem čili přidechování kořenné souhlásky, 4. zdvojení kořene, 5. připojení ku kořenu nových souhlásek, čili ve vlastním toho slova smyslu *šíření* kořenův. Každým z těchto spůsobů byla prvotná látka rozmnožena a jazyk obohacován.

Obětovaný.

Historický obraz

od

Aloisa Jiráska.

Díl druhý: Na svobodě.

I.

Páter Benno byl velikým milovníkem dějin, ve kterých žádný z bratří tak se nevyznal jako on, nevyjímaje snad ani učeného kněze Štěpána; ten za to vládl, nikým z konventualů nejsa dostižen, na poli dogmatiky a filosofie křesťanské. Bennonovi také svěřeno, aby dále sepisoval kroniku klášterskou, při čemž zaznamenával nejen příběhy a události kláštera se týkající ale také vše, co v království českém pamětihodného a znamenitého se událo.

Hezká to byla kniha, veliká, objemná, dobře vázaná, pamatující nejeden věk. Nejeden bratr psal před Bennonem do ní, nejeden sepisuje události svého času v tiché své celle zavzdychal — všaktě skoro každý z těch bratří kronikářů, co dávno už tlí ve hrobce klášterské, vypravoval potomstvu o bouřkách, rozbrojích a nesvárech domácích i o zlobě sousedních nepřátel, jimž jest od věků spůsob zuřiti proti Čechům. Ale jinak bylo knězi Bennonovi.

Nemohl jinak, než krále Otakara a jeho vládu chváliti, poněvadž po všech zemích jeho panoval pořádek, pokoj a bezpečnost. Sedlák spokojeně pole své vzdělával, kupec, domácí i cizí, obchody směle provozoval, aniž se mu bylo báti loupeže, zpupné panstvo nesmělo utlačovati zemanů i obecných, poněvadž králova spravedlnost byla pro všechny.

Dobré časy bylo také pozorovati v okolí klášterském. Lesů ubylo, a kde dříve doubravy šuměly, vlnilo se na širošírých lánech bohaté obilí. Kde bývaly pustiny, bělaly se domky a chaty nově vzniklých vísek, a tam, kde ozýval se někdy skřehot dravců a vytí šelem, zvučely písně pracujících kmetů.

I v klášteře samém udály se některé změny. Šestého roku potom, kdy Alan tak divným spůsobem zmizel, zemřel opat, a zvolen nový. Opat Athanáš, jenž zvláště ve stavitelství sobě liboval, podnikl některé stavby; jmenovitě dal zbořiti starou a sešlou kaplu na hřbitově klášterském a začato s novou, na kterou všichni s udivením hleděli. Povolalť opat mistra z Prahy, a mistr ten pocházel až z Francouz.

Kněz Štěpán kroutil povážlivě hlavou, když mu ukázán obraz kostelíka, jehož základ byl už položen. Neříkal opatovi sice nic, ale broukal v duchu na novotu, která se z ciziny zavádí. Avšak když ve čtvrtém roce do kostelíka vstoupil, neutajil svého podivení.

Již prve musil v duchu sobě vyznati, že budova ta s pilíři, štihlými, vysokými okny, lomených oblouků bohatě zdobených, s věžičkami plnými kamenických okras, je mnohem lepější než prostinká,

kulatá kaple s nízkými okny. Nyní kdy vstoupil do vysoké prostorné svatyně, do níž padalo zbarvené světlo malovanými okny, kdy uzřel štihlé sloupoví umělou klenbu lehounko nesoucí — vyjasnil líce a pravil opatovi: „Krásné to dílo."

„Věř, bratře, mysl k nebesům se tu povznáší," odvětil opat. „V našem šerém chrámu cítím svou nicotu před velebností božskou — zde důvěru, a směleji oko své do výše povznáším —"

„Všude bůh, bůh lásky, pravdy a pokoje. Budiž mu věčná sláva a čest na věky věkův!"

A starý mnich pokleknuv na stupních oltáře vroucně se modlil. Za chvíli vyšel z gotického kostelíka rovněž tak vesel a na duchu posilněn jako chodíval z kaple romanské. —

Kněz Benno vypravoval ve svých annálech nejen o šťastné a spravedlivé vládě, ale také o válečné slávě krále Otakara, a byly to nejobšírnější, mnichovi nejmilejší kapitoly.

Od těch časů, kdy byl vypsal vítězství královo nad Uhry l. 1260, k čemuž přidal zvláštní kapitolu o Kumánech a jejich životu, přibylo několik kapitol. Vypravoval o nové válce s Uhry a Bavory, o nových vítězstvích Otakarových, o tom, jak říši českou rozšířil, jak císařskou korunu zamítl. — Slunce slávy české stálo na poledni. Ale jižjiž valily se černé mraky, zbuzené závistí a nenávistí sousedů.

I nastal spor s Rudolfem, králem německým, jemuž část panstva českého vzpourou svou sloužila, a šestnácte let po slavném vítězství uherském smluven mír ve Vídni, ve kterém Otakar Rudolfovi tolik musil povoliti. I dcerka krále českého Kunhuta zaslíbena tu synu Rudolfovu. Mnozí se radovali: „Nech pozbyl těch německých zemí! Teď bude snad celým českým králem — však bez toho až mnoho k Němcům se klonil. Bude teď svatý pokoj, když se dětmi spřátelí!"

Ale než rok minul, rozneslo se zemí, že sňatek zrušen a že Otakar dcerku svou dal do kláštera. Za závoj a věnec nevěstin přestřiženy jí úplety vlasův a dán jí šedivý plášť řeholní.

„Zlé to znamení! Je po přátelství!"

„Bude vojna!" tak mluvili všude a všude hleděli teskně do budoucnosti. Pak ještě více se zalekli.

Kněz Benno nepsal už do annálů s tak jasnou tváří jako druhdy — zasmušovala se víc a více, neboť byl nejen horlivým sluhou páně, ale též věrným synem své vlasti.

„L. P. 1277 října měsíce nová, veliká hvězda ukazovala se na západ slunce, majíc bílý, zářící ohon, jenž jako metla po nebesích se rozkládal. Mnozí nadcházející války a neúrody se lekají, čehož bůh, věčný slitovník, na nás nedopouštěj."

Tak po latinsku napsav, zavzdychal.

Pak zavřev knihu, vyšel z celly a zamířil zrovna ku knězi Štěpánovi, jenž mu u sepisování často býval rádcem.

Zastihl ho, an stojí u rozevřeného okna. Za těch sedmnácte let, co minula od útěku Alánova, zbělela brada učeného mnicha jako mléko, a nad vysokým, lysým čelem pořídly valně sněhobílé vlasy. Málo teď cellu svou opouštěl, obíraje se studováním a přemyšlováním. Duch jeho víc a více odvracoval se od věcí pozemských. Mezi novici šla o něm

řeč, že mívá i někdy vidění, že duch jeho, sebezapíráním, modlitbou i neúmorným studováním se obrniv, vystihnul mnohá tajemství a jasně prohlédá do mlžin nejisté budoucnosti.

Nyní hleděl na nebesa. Bylo po západu slunce. Podzimní mlha vinula se jako závoj nad Labem, ale nebe bylo jasno a hvězdy se již jiskřily.

Kněz Štěpán hluboko jsa zamyšlen nespozoroval, že vedle něho stanul bratr Benno. Ten za chvíli mlčky patřil tam, kam oko staršího bratra se upíralo: k černému lesu za řekou, nad nímž vypínal se po nebesích nesmírný bílý kříž.

„Už po třetí! — Co to bude!“ ozval se za chvíli kněz Benno, a tím konečně probudil bratra Štěpána, jenž ohlednuv se napolo, zrak sklopil, pak opět ven vyhlednuv, promluvil tiše a vážně:

„Viděl jsem včera spojení Mařsa a Jupitera, a vedle toho položení světel nebeských spojení to nemalou moc sobě provede a do měsíce července krvavou lázeň způsobí. A slunce dostane se na to místo a na stupeň, kde spojení se zběhlo, což nějakému slunci velký pád přinese v brzkých časech. Ze dvou kohoutů na smetišti jeden padne.“ A vztáhnuv ruku k nebesům dodal: „A nám kříž nastává a kalich utrpení!“

Benno vzhlednul ke znamení nebeskému, jež tiše, hrozivě rozkládalo se na večerním nebi, a bezděky v nitru se zachvěl.

Jakmile zima minula, vyplnily se všeobecné obavy, i část proroctví Štěpánova.

Když Otakar král v červnu do pole vytáhl proti Rudolfovi, římskému císaři, vzpomněl sobě kněz Benno na slova: „Nějakému slunci velký pád přinese v brzkých časích. Ze dvou kohoutů jeden na smetišti padne!“

Tenkráte také na Heřmanické tvrzi vypravovali se do boje: nejstarší syn Sezimův, Ctibor a s ním čeledín, jeho průvodčí. Něteše po tichu o samotě plakala, když viděla, jak zbraň snášejí, cídí a ostří, ani pacholci tetivy a řemení upravují a vše na dalekou jízdu hotují. Prosila muže svého, když s ním byla o samotě na hoře v jizbě, aby do války nejezdil, že se tentokráte více strachuje než před lety. —

Ctibora však v předsevzetí nezviklala. Těšil ji, než tesknotu ze srdce jí nezažehnal.

Starý vládyka na vše pilně dohlížel; byl vážný, ale klidný.

„Je to svatou povinností. Vždyť neběží jen o krále, ale o naši zemi. Kdy by každý cizí kníže chtěl tu poroučeti, ej, zač bychom byli? Však už té svízele máme v zemi dost! Jeď, Ctibore — jeď a vrať se jako tenkráte před osmnácti lety!“

A tu se zamlčel. Vzpomněltě na Rubína — ach, ten jako by už byl mrtev!

Slova starcova smutně poslouchal vnuk jeho, syn Cbiborův, osmnáctiletý Prokop. Byl by tak rád s otcem k vojsku přirazil! Jak často o tom přemýšlel a o vojně sníval! Umí zbraní vládnouti, je silen — a musí doma za pecí zůstati a s lítostí se dívati, jak všecko na vojnu se chystá a připravuje.

Pak vyprovodil otce koňmo, a když se s ním rozloučil, vrátil se smuten na tvrz. Na náspu seděl dědeček, zamyšlený, maje bílou hlavu nachýlenu, a na pavlači meškala dosud matka, vyhlížejíc za odjíždějícími — a plakala dosud — — —

Minulo parné léto. — Přišla do Čech zpráva, jež udeřila jako zhoubný blesk —

„České vojsko poraženo, král zabit!"

Smutně hlaholily všecky zvony Pražské, nářek ozýval se na ulicích, hrůza pojala všecky. I šel zármutek po širých vlastech a všude pláč a nářek! —

Něteše zalomila rukama a vykřikla: „Ctibor se nevrátí!" Starý vládyka na první okamžik jako by zkameněl. „Měl jsem dva — a nemám žádného!" zavzdychal.

Nechtěl ani uvěřiti tomu, když vypravováno, jak strašlivá ta porážka byla.

„Bůh zatrať toho zrádce a všechny, kdož byli s ním! Bůh zatrať všechny odpadlíky!" proklínal Sezima zaslechnuv o zradě Milotově a trnul pomyšlením, že snad i krev z krve jeho, Rubín, pomáhala ubíjeti vlastního krále . . .

Brzo však se přemohl, aby mohl těšiti hodnou Něteši. —

Již vrátili se někteří bojovníci z okolí, kteří byli s králem na Moravském poli. — Ale bylo jich málo, tuze málo a ti byli bez kořisti, beze slávy, zbědováni útěkem plným překážek a strádání. Místo potěchy přinesli ještě větší strach a větší obavy.

Něteše vzdávala se naděje; Sezima ji těšil, že je mnoho tisíc Čechů zajatých, že zajisté Ctibor bude mezi nimi. — To byla poslední naděje, jediná útěcha ubohé, milující ženy. Sezima sám tomu však nevěřil.

Jedné však veselejší zprávě spíše by popřál sluchu, a ta také šířila se všude, jako bludná hvězdička poslední útěchy. Vrátivší se bojovníci vypravovali, že král nepadl, ale že je v zajetí; mnozí se dušovali, že na vlastní oči viděli, jak pod králem kůň padl a jak několik žoldnéřů německých přiskočilo, králi provaz na krk hodilo a jej pryč, do zajetí vleklo. Co se s ním dále stalo, nevěděli, ana chumelenice boje jinam je zahnala. Jiní tomu nevěřili, ale obecný lid nedopouštěl té myšlenky, že by tak mocný, hodný a spravedlivý král mohl zahynouti. I Sezima neodporoval sousedu o tom s ním rozprávějícímu, ba dodal: „Možná dost! — Zemanskou hlavu spíše ubijí, nežli korunovanou."

V Opatovickém klášteře však všemi smutně zvoněno a v chrámu zpíván zpěv zemřelých. Kněží sloužili v černých ornátech zádušní mše — za duši Přemysla Otakara, blahé a slavné paměti.

„Slunce padlo a shaslo!" pravil páter Benno, jsa na večer návštěvou u bratra Štěpána.

„Král dobojoval — ale co nám nastává?!"

II.

Bylo odpoledne v máji měsíci l. 1279.

Slunečko jasně svítilo, všecko se až mile zelenalo a kvetlo. Pode tvrzí Heřmanickou, na druhé straně, odkud nebylo viděti na cestu od hlavní silnice ku bráně vedoucí, leskl se pěkný hebounký trávník, kolem něhož tu tam staré stromy, nejvíce javory buď o samotě, buď v nevelkých skupinách koruny své rozkládaly. Dále za trávníkem houstly v pěkný zelený háj, v němž nejvíce lip rostlo. Ve trávě všude plno pampelišek a jiného kvítí, na něž zalétaly bzučíce četné včely, aby zanesly sladkou šťávu za lipový lesík, kdež v nevelkém travnatém ouvale stála dlouhá řada oulů vládykových. Tam také bělala se nevelká chalupa brtníkova.

Na trávníku bylo dnes živo. Několik žen tu rozkládalo a napínalo plátno za zimu utkané, aby je slunečko vybílilo. Vodu nosily z potoka, jenž ze stínu lesíka vycházeje, lučinou vesele bublal. Pod starým javorem seděla Něteše. Bylať sešla s tvrze, aby na pracovnice dohledla. Zalíbilo se jí v tom pěkném místečku. Dávno už nevyšla pod širé nebe, zůstávajíc napořád ve tvrzi se svým zármutkem a svou nadějí, jež co den hynula jako pramének v písku.

Nyní tu zasednuvši, nedbala plátna, nedbala žen — zamyslila se hledíc před se do dálky, jasně ozářené, k modravým vrchům lehounkou parou zahaleným, jako by někoho vyzírala. Ach, ano — vyzírala, v duchu vstříc kráčela svému muži ... Bude již rok, co statný Ctibor se služebníkem vyjel — a dosud ani slovíčka o něm!

Ten neb onen z okolí se vrátil — posílala ke každému posla s pilným dotazem, víli co o mladém Heřmanickém vládykovi. Ten hlavou zakroutil — ten v předvečer bitvy se Ctiborem mluvil — ba jiný s ním v jednom šiku stál. — Ale co se s ním stalo, žádný nevěděl . . . Vlnobití strašlivé bitvy všechny je rozehnalo, a v obecné pohromě pomýšlel každý jen na sebe, nedbaje ani souseda ani přítele!

Ó toho krvavého pole Moravského!

Co Něteše jen na svého muže vzpomínala a myslila, přemýšlel nahoře ve tvrzi starý vládyka ještě o jiných, vážnějších záležitostech.

Ó svatého Rufa den! Ještě neminul plný rok od oné osudné bitvy. a jakých už měla následků! Rudolf, král německý, zabral Moravu a vládne tam jako ve svém. A po krvavém kvasu Dürrenkrutském svatební hody Jihlavské! A jaké to hospodářství v Čechách! Cizinec Braniborák tu zle hospodaří, drancuje poklady královské, nešetře ani svatyně chrámové, ani kryteb, ani klášterů. Vdovu královou zle vězní i dědice a syna královského!

Cizinec krade, loupí a drancuje, a s ním také páni, této země synové, kradou a loupí statky královské, spolčujíce se s Otou vladařem, za nímž se hrne Němců cizozemců! Již zemi zaplavili a pořád jich přibývá jako mlhy, houf za houfem táhne jako kobylky. Bůh pomozi! Jako na mrtvolu ženou se ti lakotní, lační krkavci — —

Což už tak skleslo všechno království, což není nikoho, jenž by pomyslil na jeho zachránění?

Starý vládyka seděl na pavlači, kam padali teplí paprskové jarního slunce. Značně sestaral a poslední dobou nejedna vráska mu přibyla. Čerstvosti a síly valně mu ubylo, nicméně kdo by ho viděl, an čeládce rozkazuje, násep obchází a všude dohlíží, neřekl by, že starci sedmdesátý dochází.

Dnes ráno tu na tvrzi zastavil se nějaký mnich, jenž ze kraje přicházel, a ten přinesl novin! Králová s kralevičem na Bezdězi v tuhém vězení, v nedostatku, chrám sv. Víta oloupen, znectěn, zavřen, ba ani nově vysvěcený biskup Tobiáš do něho nesměl vstoupiti! A jaké daně a krvavé poplatky bylo klášterům zaplatiti! A nad to roty cizinců ve jmenu vladaře Oty vydírají berně berouce napořád dobytek i všechny zásoby, zapalují vesnice, dobývají tvrzí, drancují kláštery. Lid před nimi prchá do lesů. A roty těch loupežníků se blíží. Co nevidět snad, z nenadání budou zde, aby vyloupili také Heřmanické zboží a všecken okolní kraj ve jmenu vladaře Oty!

Majíli se ruce v klín založiti? Již prve, než mnich s novinami přišel, Sezima na to pomýšlel, co by bylo činiti, aby se těm cizákům hřebínek srazil. Proto vyslal k sousedním zemanům a vládykům posly i vnuka svého Prokopa požádat jich, aby sjeli se na poradu. To, co dnes od mnicha byl uslyšel, utvrdilo ho v tom, že dobře učinil.

Nyní vstal — v tom ozvaly se venku hlasy, brána zaskřípěla a do dvora vjelo šest jezdců, dva vládykové, čtyři průvodčí, všichni až po bradu ozbrojeni. Zmizelit zlatí časové krále Otakara, kdy mohl člověk beze zbraně na cestu se dáti!

Sezimovo líce se vyjasnilo. Vyšel na svá léta dosti hbitě hostům vstříc a vítal je na zápraží pod pavlanem. Co zatím sluhové Sezimovi koně obstarávali, nesli průvodčí zbraň svých pánů do stavení.

Přibylí hosté byli: Častolar vládyka Sebranický a Boreš ze Skalky. Častolar byl muž ještě mladý s mohutnými kníry, jež přes jeho hustou bradu visely; sukně jeho světlé barvy spjata byla širokým kovaným pásem, na němž visel pádný meč s pěkně pracovanou rukojetí. Na čapce kožešinou lemované svítila se stříbrná sponka připínající pěkné volavčí péro. Z pod čapky hrnuly se do čela černé kučery, oči mladého zemana zářily ohněm smělosti a odvahy. — Druh Častolarův, vládyka Boreš byl muž asi čtyřicetiletý, přibledlého, kostnatého obličeje. Pod hustým obočím zamračeně prohlédaly malé, šedivé oči. Nad širokými ústy, vousem skoro zcela zakrytými, klenul se zahnutý dosti značný nos. Sukně jeho tmavé barvy byla kožešinou lemována. Častolar byl veselý, hovorný a čilý, Boreš rozmyslný, zasmušilý a málomluvný. Kdežto Častolar se Sezimou se hovorně vítal, podal Boreš starci ruku a sotva několik slov promluvil. Sezima vedl je do hlavní jizby, kam také šafář vkročil, tázaje se, máli zemanku zavolati.

„Nech zatím —“ odtušil za hospodáře Boreš; „jest nám ihned jednati — proto bude lépe —“

„Nuže zůstaň,“ pravil Sezima, „ale posluž.“

I přinesen ihned chléb, sůl, pak především z dubové skříně poctové sklenice a veliký malovaný džbán medoviny. Hosté odepjali meče a usedli za lipový stůl v rohu stojící. Sezima oznámil šíře, proč je sem požádal.

„Nepřijede už nikdo?“ tázal se Boreš.

„Přijedou.“

„To můžeme jednati — jinak by bylo marno.“

Nachýliv hlavu hleděl před se naslouchaje, oč nejprve Sezima s nimi sděloval se dle řeči mnichovy, pak tomu, oč Častolar. Vypravovali hrozné věci, ale Boreš ani jednou nevzhledl, nýbrž hledě nehnutě před se zabubnoval někdy mohutnými prsty na bílou tabuli stolovou. Jen jednou pozvedl hlavu a podíval se na Sezimu a to bylo, když Častolar pravil: „A nejnovější je, že králová Kunhuta prchla z Bezděze na Moravu a že teď je asi v Opavsku —“

„Chvála bohu!“ zvolal Sezima.

„Ale bez králevice —“ dodal Častolar. „Nemohla jinak.“

„Ach, ubohý chlapec — zůstane v drápech těch německých žoldnéřů!“ pravil Sezima. „A co zamýšlí králová?“

„Vojnu — bude se hlásiti o své, oč ji ten Braniborák ošidil,“ zkřikl Častolar. „Však je svrchovaný čas, aby se začalo. V Praze vládne Němec, v Hradci purkrabí Němec, všude samý Němec, a jen ten vládne! Župan a úředník zemský aby mlčel a do díry zalezl. A nedivím se těm Němcům, že s námi tak jednají — proč mlčíme, proč se nebráníme? Voláme neustále: Křivda to, do nebe volající bezpráví! A oni? I přikyvnou třeba beze studu a zasmějí se: My máme moc! — Hoj, žalobnými slovy do větru svou bídu vyvolávati, tak za zdí, u ohniště naříkati a bědovati, to dovedeme! Toť naši zemi jejich koně na kopytech roznesou! Což bylo kdy slýcháno, aby v české zemi cizinec a přistěhovalý vládl, aby synům této země cizím jazykem se rozkazovalo? Na ránu ranou!“ —

Mladý, prudký zeman dále živě rozkládal, co by bylo činiti, a nejraději byl by ihned třeba s malým houfcem do kraje vytáhl, aby zástupy loupeživých Braniborů a jiných Němců všelijakých potíral a ze země vyháněl.

Sezima ho mírnil, ukazuje na to, že třeba vyčkati ostatních, aby jednotně a svorně se jednalo. Pak obrátiv se k Boršovi pravil: „A ty nic nám nepovíš?“

Boreš pozvednuv hlavu trpce se usmál, pak řekl chmuře čelo: „Viděl jsem krále!“

Sezima se nemálo podivil.

„Povídali,“ začal, „že nezahynul, že je v zajetí, ač jiní se dušovali, že ve Vídni veřejně a dlouho ukazovali pravou jeho mrtvolu, aby snad v Čechách nemyslili a se netěšili, že se jim vrátí jejich mocný král —“

„Ba žel, že tomu tak. — Oblekli ho v brunatné roucho, vystavili ale nepochovali. — Ovšem, papež ho proklel, a tak králi ani nezazvonili, ani se za něj nepomodlili, mše nesloužili —“

„Tam v Němcích, ano —“ vpadl Častolar.

„A teď že by se vracel — kdes ho viděl?“ tázal se Sezima.

„Ve Znojmě, v klášteře Bosáckém. — Povezou ho do Čech. Tváří v tvář jsem mu pohleděl; je to on — ať nikdo už nemyslí, že nás povede —“

„Tedy opravdu mrtev!“ vzdechl Sezima.

„A jak vypadá?“ ptal se Častolar.

„Nabalšamovali ho, drahým, brunatným rouchem ho oděli, — hm —“

„Aby nebylo viděti ohavné rány, které mu zlotřilí zákeřníci zasadili. A jeli už klatby sproštěn?“ tázal se Častolar.

Boreš přikývl hlavou.

„Tak se vrací zlatý král Otakar do svých zemí! Ó kdy by všecku tu neřest a bídu naši uviděl!“ vzdechl starý Sezima.

„Třeba to všude oznámiti,“ promluvil Boreš, „aby se nikdo nadarmo netěšil a nedoufal. Ať vědí, že jen sami na sebe můžeme spoléhati.“

„A jak tam na Moravě?“

„Ne mnohem lépe, nežli u nás. Co humen kolem Znojma, všecko v požeh dáno — Kumáni tam hospodařili.“

V tom ozval se venku na nádvoří hluk a dusot koní. Častolar přistoupiv k oknu hleděl ven a živě zvolal: „Už jsou tu — aj a také Dalemil — toho teď asi přejde zpívání a za bardoun *) chytne se palcátu. Také Beneš Kojatů a starý Hrutovský, i Přemek z Vraclavi —“

Boreš zůstal seděti, an starý vládyka vyšel ven, aby hosti uvítal. Zatím vyhlížel Častolar ven a hlasitě mluvil, jako by Boršovi vše oznamoval: „Aj u všech — koho to dědovi mladý Prokop vede! — Chlap otrhaná, jako by ho vrány rozklovaly.“

Tu se mladý zeman obrátil, neboť příchozí vstoupili pod pavlan na zápraží a stanuli již na síni, kdež s nimi Sezima se setkal. Chtěl je vesele a vlídně, jak se sluší, uvítati, ale tu za statnými postavami bradatých zemanů spatřil otrhance jakéhosi, zarostlého, nad míru hubeného, tak že se zdálo, jako by žlutá kůže na něm přischla nepokrývajíc žádného masa. Oči bědného muže zapadly do hlubokých důlků. Vedle něho mladý Prokop, svižný jonák hnědých kadeří — aj, jako by to on nebyl! Jak zvolna kráčí, jak je zaražen a ve tváři ubledlý! Pro bůh — co se mu stalo?

Starostný děd chtěl se ho zeptati, v tom přistoupil k němu otrhanec a podávaje mu kostnatou, vyhublou ruku, promluvil dutým hlasem: „Pozdrav tě bůh — pane — ah, ty mne nepoznáváš —“

Stařec bystře naň pohlednuv zarazil se, pak, jako by si nevěřil, podíval se na hosti, kteří tu mlčky, ale plni účastenství stáli, až utkvěl zrak jeho na vnukovi — jenž v tu chvíli promluvil: „Jurata —“

„Jurata! — Tedy přece! — A kde je Ctibor?“ tázal se stařec kvapně za sebou.

„Bylo mu souzeno — zemřel —“

Nastalo za okamžik trapné ticho — Sezima byl už syna svého oželel, a skoro nikdy nezablýskla se mu naděje, že se s ním shledá — a přece když teď uslyšel z úst jeho průvodčího, jenž s ním odešel a s ním bojoval, smutnou novinu, prudčeji nitro zabolelo. Brzy však pozvedl nachýlivší se hlavu a pravil temnějším hlasem: „Zemřel, pravil jsi — Kde? Na bojišti? Či jinde?“

„Na bojišti.“

---

*) Hudební nástroj o 7 strunách.

Tu již ukázal se v otevřených dveřích Častolar, jemuž bylo divno, že příchozí na síni se zastavili. Sezima zval hosti, aby vstoupili. Co vespolek se vítali a pozdravovali, ptal se vnuk svého děda, kde je matka.

„Je za tvrzí na bělidle. Nevolej jí, zůstaň. — Dříve vyslechnu Juratu —“ a šel mezi hosti. Tam si vypravovali, že zemané Beneš Kojatů a Přemek Vraclavský jedouce hlubokým hvozdem zahledli nějakého otrhaného člověka, jenž z daleka je pozoroval, až pak jako by se chtěl ukryti a jim uskočiti. Dali se za ním a teprvé když zaslechl jejich volání, zastavil se. Vyznal se, kdo je a že se proto skrýval, poněvadž se domníval, že oni jsou Braniboři, kteří každého Čecha na potkání sužují a týrají. Vypravoval jim, že v bitvě na Moravském poli byl raněn, ale šťastnou náhodou že unikl zajetí. Vraceje se do Čech postižen byl v jedné moravské vsi trapnou a těžkou nemocí, ze které teprvé letos na jaře trochu se vykřesal. Byl ještě sláb, bez pomoci a prostředků, nicméně stání nemaje, vydal se na cestu, aby milému pánu svému podal zprávu o jeho synu Ctiborovi. Cestou se měl zle, any krajiny namnoze jsou spustošeny a nouze všeobecná, tak že mnoho hladu zakusil. Byl rád, že se zemany se sešel, z nichž jeden, Beneš, kázal služebníku svému sesednouti, aby Jurata měl úlevu. Sotva že z lesa ven vyjeli, setkali se na křižovatce s vnukem Sezimovým, jenž vracel se na Heřmanice s hostmi, s vládykami Dalemilem a starým Hrutovským. Tu dověděl se Prokop, kde a jak otec jeho dokonal, a proto mladík, jenž jasné jsa mysli ze tvrze byl vyjel, se srdcem hluboko zarmouceným se vrátil . . .

Vládykové uhostili se kolem stolu. Sezima vyhledal dubové křeslo, vedle stojící. Nenadálá novina nohy jeho zbavila síly. Před zemanskou společností zasedl uondaný, slabý Jurata. Vypiv číši medoviny a roztrženým rukávem sešlé sukně utřev zcuchané, tvrdé své vousy jal se vypravovati. Starý vládyka seděl zdánlivě klidně, ale na jeho očích bylo viděti, s jakou dychtivostí čeká zevrubnější zprávy o svém zamilovaném, nešťastném synu. Prokop maje hlavu pochýlenu stál stranou u sloupu. Bylo mu smutné noviny po druhé vyslechnouti . . .

III.

Z počátku bylo vypravování Juratovo přerušováno častými otázkami starého vládyky i hostů jeho. Věrný průvodčí odpovídal na vše, jak jen s to byl, a s pohnutím na jeho vyhublé tváři i hlasu patrným zmínil se o posledním večeru toho dne před bitvou, kterého ještě u svého pána ve stanu meškal.

„Bylo už pozdě na večer — přinesl jsem nebožtíku pánovi vycíděný pancíř i helmici. Ve stanu bylo několik jiných vládyků. Pan Ctibor vzav ode mne brnění dal mi napiti ze své lahvice a pravil vesele: ‚Napij se, Jurato, napij — zítra bude kus práce. Nebojíš se?‘ Zasmál jsem se a pravil, že jsem rád, proto že se to rozhodne a trampoty v táboře ukončí — my jsme totiž tuze zkoušeli horkem a žízní. Pán přisvědčí a povídá: ‚Na Heřmanicích si to vynahradíme.‘ Tu mne

propustil. Dlouho jsem nemohl usnouti a ještě jsem si tak v duchu pomyslil, jaká by to byla škoda tak dobrého, hodného vládyky, kdy by tak — Modlil jsem se, až jsem usnul. Ale dlouho jsem neležel. Časně ráno, před svítáním, už troubeno, a my se šikovali. My jsme stáli na pravém křídle, uprostřed Poláci —"

„O synovi vypravuj — o bitvě jsme slyšeli —" pravil Sezima přerušuje vypravování Juratovo.

„Na začátku viděl jsem pana Ctibora, jak houfec náš objížděl, pak ještě jednou, když král šiky přehlížel a k nám mluvil. Jakmile král zajel, zanotoval pan Ctibor na koni velikým hlasem: ‚Hospodine pomiluj nás!' a hned za ním spustil náš houfec, a k nám přidali se ostatní, až celý šik dal se do zpěvu . . . V tu chvíli, když jsme krále uslyšeli a svatou píseň zazpívali, byli bychom s celým světem dali se do boje. Tak krásně to začalo — a jak skončilo! To víte. Byla to strašlivá řež. My stáli proti Němcům. Bylo jich jako kobylek, div nás neumačkali — a přece — nebýti té zrady, dnes bych tu jistě takto neseděl!"

Zamlčel se, jako by se mu dále nechtělo. Pohlednuv na starého zemana, sklopil oči a začal znova.

„Roztrhli nás, rozprášili. Ustupovali jsme, pak prchali. Na ústupu, bůh sám milý ví — byl to strašlivý zmatek a člověk neměl vůle, každý byl jako kus sněhu, kterého za prudké chumelice vítr sem tam žene a zmítá — slyšíme najednou kolem sebe strašlivý křik. Viděli jsme, že jsme kolem do kola obklíčeni jezdci — byli to potvorní Kumáni, co jsou první na stíhání a drancování. ‚Bratři, stůjte, nedejte se těm pohanům; raději zemřeme nežli do otroctví!' tak někdo vedle mne vykřikl hlasem jako hrom. Ohlednu se — byl to pan Ctibor už bez koně. Přitlačím se k němu — a teď — to se nedá vypravovati. Příval oštěpů a šípů nás zasypal, pak jako lití čerti na nás vjeli. Ale také my jsme jich mnoho s koňů sráželi. Byla to řežba — zabíjení — Dostal jsem ránu do pravice —

„A syn tu padl?" tázal se Sezima.

„Ne — byl také raněn a zajat jako já —"

„V kumánském zajetí!" zvolal stařec.

„Na rychlo svázali nám ruce oprátkou, oprátku připevnili ku třemenu a udeřivše nás plochou šavlí vlekli nás s sebou. Viděl jsem pana Ctibora klusati vedle kumánského koně —"

Starý vládyka prudce sebou hnul, mezi hostmi ozvaly se hlasy nevole a hněvu.

„Pak jsem omdlel — ušlo mně krve — nad to horko a strašlivá žízeň — nebylo možná s koněm vydržeti. Dovlekli nás do nepřátelského tábora, tam, kde Kumáni rozbili stany. Vzpamatoval jsem se trochu. Nohy mé krvácely, byl jsem sláb, ale přece ohlížel jsem se po svém pánovi. Ležel nedaleko mne na zemi. Byl rád, že mne viděl — V tom, co tak spolu několik slov jsme promlouvali, přistoupili někteří Kumáni a mezi nimi jeden starý, jizvami zohavený a opálený. Nebyl tak uprášen a krví potřísněn jak ostatní, ale škaredější nežli všichni. Najednou vycenil zuby, sňal huňatku a hladil si oholenou

hlavu. — A jak se tak ďábelsky šklebil a malýma očima mžoural, promluvil lámavě po česku: „Pán nezná svého otroka? Aješína?“

„Aješín!“ vzkřikl zeman a oči mu zasvítily.

„Ano, pane, byl to ten starý vlk, co odtud před osmnácti lety utekl. My bychom ho nebyli poznali, ale on poznal — i mne poznal —“

„Oh, že nepadl na bojišti!“ zamumlal stařec. „Mluv, mluv — co dále . . .“

„Ta šelma kumánská za chvíli potupně rozmlouvala s panem Ctiborem. Vysmíval se nám — spílal —“

„A co Ctibor?“

„Neodpověděl ani slovem, pak odvrátil hlavu a na toho ďábla se ani nepodíval. Ale tím ho jen rozpálil. Aješín dal se s Kumánem, co nás hlídal, do řeči, pak začal žilou, kterou měl na koně, bíti mne i pana Ctibora —“

Hlasité rozhořčení a proklínání ozvalo se jizbou.

„Pak zavedl nás na jiné místo, na kraj tábora. Tam sháněl se sem a tam, až přivedl několik starých Kumánů, k nimž něco vášnivě promlouval. Již mezi řečí řvali a hleděli na nás, jak by nás chtěli očima do smrti ubodati. Aješín přistoupiv pak k panu Ctiborovi pravil: ‚Ti jsou z celého kmene, jehož knížete, slavného Alpru, ty, psí synu, jsi zabil a syna jeho do otroctví zanesl — Budeš pykati!‘ Po té vrhli se Kumáni na pana Ctibora a týrajíce jej zavlekli jej k nedalekému stromu, kdež ho ku kmenu tuze přivázali. Já byl spoután, že jsem nemohl rukou hnouti. I na mne se vrhli, poličkovali, bili mne, plili mně do tváře — až je Aješín zavolal. Vzali z toulů šípy — a stříleli — po panu Ctiborovi. Můj bože — a já nemohl pomoci!“

„Zkrátka mluv — Zastřelili ho ti psi —?“ zvolal ubledlý Sezima. Prokop zatínal zuby. Žal i hněv i msty žádost zápolily v jeho nitru.

„Žel, že ne — stříleli naschvál jen kolem. Když viděli, že se nebojí, že neprosí, ale že ještě pevně na mne promluvil — volaltě, abych se nelekal, že by se nám posmívali — tu přestali na chvíli. Pak snesli chrastí a suchou rákosinu a jali se pana Ctibora obkládati. Nemohl jsem se na to dívati. — I prosil jsem Aješína, aby pána ušetřil, ale šelma bezcitná, dal se jen do smíchu. V tom, ani už chtěli zapalovati, shlukovalo se kolem více a více Kumánů a všichni křičeli, smáli se, jako by to byla nějaká kratochvíle —“

Pohnutí čím dále tím větší zmocňovalo se posluchačů. — Posuňky i výkřiky dávali to na jevo. Teď vykřikl prudký Častolar: „A takové spojence má křesťanský král! Hanba!“

„Dále — dále!“ zvolal temným hlasem starý Sezima. Na jeho vráskovité tváři, v očích, zpod hustého, šedého obočí zachmuřeně vzhlížejících, bylo pozorovati, jaká bouře citů nitro jeho zmítá.

„Čekal jsem, že i mne podobně budou trápiti. Myslil jsem, že přijdu až po pánovi, poněvadž tu jiného stromu nebylo; a pak mi napadlo, že ti divochové chtějí hrozné podívané jak náleží užiti. Třásl jsem se, vida planoucí chrastí v rukou starého Aješína, jenž neustále se rozhlížel, jako by na někoho čekal. V tom z nenadání přiklusal nějaký jezdec. Měl na sobě červenou nedlouhou sukni, přes ni na prsou lehký pancíř, na hlavě čapku s pérem a dva rulíky lesklých,

černých vlasů padaly přes spánky ke koncům dlouhých knírů. Aješín mu šel rychle vstříc a vedl ho radostně ke stromu, kde pan Ctibor stál po pás roštím zarovnán. Neslyšel jsem pro hluk a jekot, co k němu promluvil — viděl jsem však, že pan Ctibor, který byl už patrně ztrátou krve seslaben, hlavu vzpřímil a něco málo odpověděl. Pak mne přivlekli až k samému stromu a ten mladý jezdec na mne se rozkřikl: ‚Pse ničemný, měl bys také tak skončiti. Pustím tě však, abys mohl zvěstovati, cos viděl. Jdi na Heřmanice a pověz, jak se pomstil Alan, syn Alprův, a řekni ještě, že moje msta není nasycena‘ —“

„Alan! Ten chlapec! Klášteru obětovaný!“

„Byl jsem jako u vidění. Nebyl bych tomu věřil, ale slyšel jsem toho jezdce po česku, o Heřmanicích mluvícího. — Chtěl mi ještě něco říci, ale tu přiklusalo tou stranou od bojiště několik jezdců, z nichž dva byli rytíři v plném brnění. Zaradoval jsem se v duchu, poněvadž jsem se nadál, že jsou to praví křesťanští rytíři, že nedopustí, aby taková ohavnost byla na poctivém bojovníku spáchána. Zastavili se zrovna vedle mne, a jeden promluvil na mne po německu. Odpověděl jsem česky, a ukázal rukama ke stromu na svého pána. Tu ten druhý vykřiknuv vyskočil se sedla, v tom však již vyvalil se dým z hranice a vyšlehly plameny... Rytíř pospíchal k ohni v brnění svém co možná nejrychleji a jal se hranici rozmetávati. — Ale již sesypali se Kumáni jako vosy, křičeli a řvali, sápajíce se na rytíře, nejhůře však Alan... Druhý rytíř spěl ku pomoci, ale tu pojednou mihla se dýka — viděl jsem to sám — při ohni zápasící nevšimli si toho — a pan Ctibor sebou trhl — hlava mu klesla. — Viděl jsem, jak proud krve vystřikl. — Křičel jsem na rytíře — bylo už pozdě...“

V jizbě nastalo ticho, smutné ticho.

„A kdo to učinil?“ ptal se temným hlasem Prokop postoupiv od sloupu.

„Ten starý — Aješín —“

„A co dále?“

„Rytíři ustali od zápasu. Viděl jsem, že jeden z nich velice je rozjařen, ale druhý ho mírnil a jal se s Kumány vyjednávati. Viděl jsem, že jim oba vypláceli mnoho peněz; pak mně přeřezali provazy a vzali mrtvolu mého pána. — Starý Aješín i Alan urputně, zuřivě se tomu protivili — chtěliť ji bez toho zohaviti, ale poněvadž jsme nebyli jejich zajatci, musili povoliti lakotě ostatních. Pak jsme pochovali pana Ctibora...“

Pronikavé vykřiknutí ozvalo se u polootřevřených dveří. Všichni povstali; prvé však než vykročili od stolu, byl už Prokop venku a za chvilku na to přinesl ve svém náručí omdlelou matku — ženu Ctiborovu.

Bylať se právě do tvrze vrátila a tu spatřila cizí čeleď. Ptala se, a dověděla se také, že Jurata se vrátil. Zlé tušení sklíčilo jí duši.

„Neposlali pro mne a Jurata se z boje vrátil! Sám! —“ problesklo jí hlavou. I chvátala nádvořím do jizby, kdež nikdo jejích rychlých kroků nezaslechl. Srdce jí tlouklo hlasitě, dýchala rychle plna jsouc úzkosti. Přistoupivši ku dveřím, zaslechla poslední slova: „Pak jsme pochovali pana Ctibora...“

Omdlelou paní zanesli nahoru do její komnatky, kamž za Prokopem odebral se také vládyka Sezima. Juratovi pak tiše poroučel: „Až se tě bude vyptávati, všechno nepovídej! Trápení a muka zamlč!“ —

Smrákalo se. Ve velké jizbě Heřmanické tvrze planula světla, vrhající mihotavou zář na shromážděné vládyky. Sezima zase byl v jejich sboru, účastně se rokování. Prokop zůstal u matky.

Neshod nebylo žádných; všichni jako jedněmi ústy toužili na cizí vládu, Čechy hubící, a každý z nich věděl o nějakém novém zločinu jejím, jenž zášť proti ní pomáhal rozdmýchati. Všechny také popuzovalo, že němečtí obyvatelé měst, zvláště pak sousední Poličky a blízkého Mýta, jež nebožtík král tolikerými milostmi nadal a jim velikou přízeň prokazoval, že tito přistěhovalci spolčovali se s Němci z říše proti své nové vlasti, která je tak vlídně byla přijala a v níž došli svého štěstí.

Boreš přestal býti zamlklým, když vzpomenuto také mnohých českých pánů: rozohniv se, vytýkal jejich zradu, která je horší než zrada Němců v Čechách, a všichni s ním souhlasili, an jejich zištné jednání a spolek s Otou Braniborským stručně ale rázně zatratil.

Jednáno dlouho, a bylo již po půlnoci, když Sezima svým hostům dával dobrou noc. Prokop se šafářem zaváděli je na lože, jež připravena byla ve dvou velkých světnicích staré tvrze.

Brzo zavládlo všude ticho. Hosté i čeleď tvrdě usnuli. Jen paní domu, Něteše, sedíc sama ve své komnatce bděla a plakala. A ještě někdo nespal. Byl to starý vládyka, jenž sedě u okna vyhlížel ven na noční krajinu. Ale oči jeho neviděly ani jasného nebe, ani plného měsíce, jehož zář chvěla se na hladině širého rybníka pod tvrzí, a protkávala stříbrem lehounké, bělavé páry odpočívající na tmavých, dumajících lesích. Najednou se obrátil. Na schodech ozvaly se tiché kroky, dveře vrzly a ve světnici stanul Jurata. Roztrhaný oděv prvé svleknuv stál tu v dobré sukni a v nových hacích. Čapku držel v ruce, čekaje, až pán promluví.

„Řekl jsem, abys přišel,“ začal vládyka, „poněvadž bych se rád ještě něčeho dověděl. Nejsi příliš unaven?“

„Posilnil jsem se.“

„Nuže — pravil jsi, že přijeli mezi Kumány dva rytíři — na ně že jsi promluvil česky. Jeden ti nerozuměl, druhý ano. Byl to Čech?“

Starcovy oči utkvěly přímo a ostře na Juratovi. Ten byl překvapen tou otázkou a bezděky odpověděl: „Byl . . .“

„A nepoznal jsi ho? Mluv pravdu!“

Jurata mlčel za chvíli. — Bylo patrno, že rozpaků jeho neubylo.

„Mluv pravdu!“ kázal stařec a to již ostře. „Vidím ti na očích. — Byl to můj syn — Rubín?“

„Byl.“

Stařec vstal. Přešel několik kroků, pak zastaviv se pravil: „Byl v německém vojsku —“

„Dle všeho —“

„Na jisto — ten zrádce! Vypravuj dále — jak jste se rozešli.“

„Pochovali jsme pana Ctibora počestně na jistém místě, aby ho Kumáni nenašli. Byl už večer. Rytíři vraceli se do německého tábora a vzali mne s sebou. Jeli jsme kus přes bojiště. Byla to hrůza! Když jsme se dostali na kraj tábora, rozloučil se druhý rytíř s panem Rubínem. Jel jsem s jeho zbrojnošem. A tu nás zastavil nějaký jiný rytíř na koni, jenž někam kvapil, a s tím pan Rubín po německu rozmlouval. Potom jsme se dali zcela jinou stranou, až jsme se zastavili mezi stany, kdež jsem zahledl ve volnější prostoře vůz a kolem několik strážných žoldnéřů. Tu nebylo tolik hluku a jásání jako v ostatním táboře. Rytíři a žoldnéři přicházeli k vozu a zase odcházeli. Na něco se tam dívali. I pan Rubín tam šel, a zbrojnoš jeho mne vybídl, abychom se také podívali. Měsíc svítil, bylo jasno. Ó té hrůzy! Na voze byl rozprostřen plášť, a na plášti ležela mrtvola všecka zohavená, posetá hlubokými, zejícími ranami, zalitá zaschlou krví, kterou byl i plášť všecken zbrocen. Pro prach a krev a rány nebylo možná tvář rozeznati. Ale slyšel jsem jmeno. Byl to náš král Otakar . . .“

Jurata se zamlčel. Ani Sezima zaryv prsty do bílých vousů nepromluvil.

„Ó pane! Viděl jsem ho toho dne ráno před bitvou, jak objížděl šiky — viděl jsem ho ve stříbrném brnění, v helmici, drahým kamením ozdobené. Vysoko vlál jeho drahý chochol, všechen svítil a zářil na krásně ládrovaném koni, a teď — v prachu, krvi — zohaven k nepoznání —“

„A co Rubín?“ otázal se pojednou tišeji vládyka.

„Zalekl se velmi, pozoroval jsem, a dlouho stál u královské mrtvoly. Pak odjel do svého stanu. Nevyšel mezi ostatní pány, opodál hodující, ač, jak jsem pozoroval, pro něj dva poslové přišli. Mne častoval jeho zbrojnoš. Vymyl jsem si ránu, napil se a odpočíval. Bylo mně mdlo — a pak nemohl jsem se vzpamatovati — bylo mně jako v horečce: brzo jsem viděl pana Ctibora u stromu, brzo zohavenou mrtvolu královu. Byl jsem na smrt umdlen, a přece jsem nemohl zdřímnouti. Kolem mne všecko usnulo — a jak bylo ticho, zdálo se mně, že slyším na blízku pláč. Poslouchám — nemýlil jsem se. Šoural jsem se opatrně až ku stanu, ve kterém byl pan Rubín sám. — *Odtud* pláč zavzníval —“

„Odtud? Měl jsi horečku!“

„Ne, pane, chtěl bych odpřísáhnouti — vím najisto. — A což by to bylo co divného?“ dodal Jurata prostoduše. „Viděti bratra v rukou vrahů a nemoci ho vysvoboditi? Což nepochoval pan Rubín svého bratra?“

Starý vládyka neodpověděv přecházel opět jizbou; hlava jeho sklonila se na prsa. Za chvíli teprvé stanuv před Juratou otázal se ho: „Jak dlouho jsi byl — mezi Němci —?“

„Asi týden — co jsme došli moravských hranic.“

Zase pomlka, zase přešel Sezima několikráte jizbou. Pak se otázal: „Mluvil s tebou někdy Rubín?“

„Ó mluvil — a staral se o mne velmi — mám mu zač děkovati. Jinak bych snad byl zahynul, třeba mne Kumáni pustili; anebo nebyl

bych se snad ještě navrátil. Ptal se také na tebe, pane, a na všechny, jsteli zdrávi —“

„A více nic —“

„Už nic — ale zdálo se mně —“

„Už dost — je pozdě — jdi, odpočiň si!“

Jurata odešel. Kroky jeho na schodech dozněly, nastalo hluboké ticho. Sezima neulehl — Sklesnuv na sedadlo, hleděl v zamyšlení ven do tiché, jarní noci.

Ale co všecka krása a lahoda očím, když srdce hluboko zkormouceno?...

IV.

Minulo několik měsíců.

Padací most hradu Červenohorského byl právě spuštěn, a vrátný čekal jen na znamení, aby také hlavní bránu otevřel.

Nad ní vypínala se mohutná vysoká věž, jejíž kulatá zeď na východní stranu vybíhala v ostrou hranu. Na podsebití této věže stál hlásný. Tentokráte nehleděl pátravě ven do kraje, ale opíraje se o zábradlí a maje hlavu sehnutou, zrak upíral na nádvoří, kdež bylo velmi živo a hlučno. Zvučely tu hlasitý hovor, pokřikování, chvílemi také řehtot osedlaných koní, kteří nepokojně hlavami pohazovali a kopyty hrabali. U koní stáli zbrojnošové jsouce na každou chvíli do sedla připraveni.

Byl jich značný houfec a všichni ozbrojeni, jako by do bitky měli vytáhnouti. Hlásný znal jich jenom část, tu totiž, co byla páně Čeňkova. Ostatní přijeli dnes záhy z rána s panem Hynkem z Dubé a jeho synem, kteří teď se zase na cestu připravují. Pan Čeněk odjede s nimi. —

Hlásnému a čeládce bylo to s nemalým podivením. Sotva dva dni tomu, co zedníci přestali na hradě pracovati — jak je sám pan Čeněk k pilné práci doháněl a na ně dohlížel! Od svítání do večera musili pracovati. V předhradí vystavěna nová bašta, ostatní opraveny, střílny rozmnoženy, chodbu ke studni vedoucí opřeli novými pilíři, a sumou tak opatřili, aby mohla býti hájena. Podzemní chodby, spojující bašty zevních hradeb, vyčistěny, do skob smolnice zaraženy. A jaké bylo sháňky v příhrádku! Několik dní dováženy ze dvorů a poplužní zásoby do špižírny a obročnice hradní. Každý se domníval, že pan Čeněk obává se nějakého přepadnutí a tuhého sevření.

A hle, teď sám odjede a odvede s sebou dobrou čtvrtinu veškeré posádky. Což nebylo by jinak divno, venku ve kraji dost krvavé práce s těmi Branibory: ale že zanechává tu hrad, ženu i dceru! Jede zajisté na delší čas, sice by paní Svatava nebyla tak zasmušilá. Člověk neví za těchto přetěžkých časů! A radost panny Markety trvala jenom na krátce. Šafářka to v poledne vypravovala, jak slečna vyjasnila líce, uslyševši, že přijíždějí pánové z Dubé. Nechala hned krásného krumplování, kterým ozdobovala bohatý ornát, a běžela ku skříním, aby bitý pás vzala, i šlojíř a hned úplety vlasův spravovala a novou, drahocennou jehlicí zdobila.

Hlásný pozvednuv nyní hlavu zadíval se tam, kam mnozí ze žoldnéřů dole se ohlíželi, na otevřený arkýř totiž, kde spatřili hradní paní a vedle ní jejího hosta staršího pána z Dubé.

Svatava, oděná tmavým, přiléhavým šatem, byla ubledlá. Sestarala ovšem za ta léta, než v ušlechtilém jejím obličeji nezanikly stopy bývalé krásy.

Stala se z ní důstojná, vážná paní, o níž každý, kdož na její vlídnou tvář a do jejích mírně zářících očí pohleděl, musil tušiti to, co hradní čeleď i lidé v blízkých vískách jedním hlasem mluvili: že je vtělená mírnost a dobročinnost. Vedle ní stál pán Hynek z Dubé, muž vysoké, ramenaté postavy. Byl v plném brnění, připravený na odjezd; jen hlava byla nepokryta. Panoš venku na chodbě stojící držel jeho těžkou opeřenou helmici i koženou čapku podhelemní. Druhý stál u těžkého, válečného oře na nádvoří nesa pánův štít a dřevec. Pádný palcát visel u sedla.

Pan Hynek byl osmáhlé, výrazné tváře. Pohled měl bystrý, pronikavý, a každý by uvěřil, že dovede také býti hrozným, ohromujícím. Nyní rozmlouval rozšafně s paní svého přítele, těše ji ještě jednou před samým odjezdem milého manžela.

Na vážné jeho tváři zjevil se pojednou úsměv.

„Není se proč strachovati. Strana, kterou my se dáme, je dosud prosta té zákeřnické neplechy — a pak, budeme se všemožně nutit, abychom co nejdříve se navrátili. Můj Hynáč bude jistě pospíchati —“

„Dej bůh, abyste se brzo a šťastně vrátili. Kéž by těm bojům byl již konec —!“

„Pak bychom s tvým dovolením, paní, byli veselejší, kdy bychom totiž nadarmo sem nejeli. My právě v čas svatého pokoje nejvíce hodláme loupiti — vlastně můj syn, jenž by vám rád poklad a libé kvítí unesl —“

Svatava se usmála.

„I kdy bych je chtěla brániti, neubránila bych — bylo by snad už pozdě —“

Tou dobou stál pan Čeněk, také vyzbrojený, na prahu hradní kaple, kdež se byl pomodlit. Rozmlouval z Radoušem zemanem, kterého byl purkrabím ustanovil. Byltě Radouš, bratrovec Podivena, před pěti lety zesnulého, muž vysoké, suché postavy, jednooký, vysedlých líčních kostí, dobrý, zkušený válečník, jenž nejednu poctivou jizvu měl na svém těle. Tomu nyní pan Čeněk všechny své rozkazy sumou opakoval, důtklivě ho napomínaje, aby ochrany hradu byl pilen a žádného cizího sem nepouštěl.

„Nuž a teď ve jmenu páně! Zešikuj lid — ihned vytrhneme!“

Pan Čeněk ponořiv prsty do svěcené vody v kropence u dveří, postříkl se a zbožně pokřižoval. Pak ubíral se do paláce.

Tam v komnatě nedaleko arkýře ve výklenku oknovém stála nevlastní dcera Svatavina, Marketa, dívka štíhlé ladné postavy a libé tváře, rozmlouvajíc s mladým rytířem černých, kadeřavých vlasů a oka jiskrného. Byl to třetí syn páně Hynkův, Hynek, jenž ještě chlapcem jsa určen byl ke stavu kněžskému a dán do kláštera Opatovického.

Když však starší bratři jeho brzy po sobě zemřeli, vzal pan z Dubé mladého novice domů, a tam mladík brzy zapomněl na řeholi, tichý život klášterský, a oblíbil sobě vášnivě zbraň a život rytířský.

Jsa ještě novicem uzřel byl v Opatovickém klášteře vážnou paní a s ní sličnou dívku, rozkvétající růži. Byly to Svatava a její dcera. Přicházelať Červenohorská paní každého roku o pouti Vavřinecké do Opatovic, aby v ten den, kterého její nešťastný synek zmizel, za něj se pomodlila a mše svaté obětovala.

Libý zjev dcery páně Čeňkovy živě a hluboce dotekl se srdce novicova; nejednu noc, nejednu chvíli samoty obětoval vzpomínce na ni a smutné, nesplnitelné touze. Zápasil sám s sebou — chtěl zapomenouti, však libý zjev, jenž jej těšil a soužil, nechtěl zmizeti. Tu z nenadání zemřel druhý bratr a brzy potom svlekl Hynek řeholní roucho, i vzal na se pěknou, přiléhavou sukni z drahého sukna holandského živé barvy. A v tomto rouše slavil druhou pouť Vavřineckou, o které si zajel do Opatovic — pro památku jak pravil — vlastně však aby se shledal se slečnou Červenohorskou.

A zastal ji. Nyní nemusil se jí vyhýbati, nemusil kradí na ni hleděti a za hřích sobě vykládati, na nůli pomyslil. Přistoupil k ní, promluvil, provázel ji. Seznámili se. A když po pouti se rozejeli, Marketa se s ním nadobro nerozloučila. Viděláť neustále v mysli mladého rytíře — a již se s ním nerozžehnala. Dlouhý čas ho nespatřila, ale vzpomínala na něj často, přečasto a vždy tak upřímně, tak vřele, jako když prvního večera po pouti Vavřinecké doma stojíc v arkýři zamyšlena, plna sladké touhy hleděla do dálky, v milou jeho stranu. —

A dnes z rána shledala se s ním opět. Pravdu měla šafářka, že se slečně líčko vyjasnilo. Ba vyjasnilo, zaplanulo a oči zaleskly se srdečnou radostí.

Však nyní je zasmušilejší, zamlklejší. Ten krásný den minul, jako když rajský pták letem letoucím kolem se mihne . . .

Jak spolu srdečně rozmlouvají! — Vidí jen sebe, slyší jen sebe — hluku a ryku v nádvoří není. A přece ozval se jeden hlas, jenž Hynkem hnul: venku zahlaholila břeskná trouba — volá do sedel!

Marketa byla probuzena — krásný sen se rozplýval, odcházel. Cítila, že Hynek pevněji stiskl její ruku, že jiskrný zrak milostí zářící prosebně na ni utkvěl, a nyní žádá dvorný rytíř vybranými slovy, aby ji směl zváti svou dámou a prosí o důkaz toho, že ona svoluje — prosí o favor.

Zardívajíc se snímá Marketa s levého svého ramene hedvábné stuhy růžové barvy a připíná je k meči rytířovu. Skloniv se hluboko, líbá jí Hynek ruku a přísahá, že tuto barvu svou, kterou mu nositi dovolila, bude hájiti pro čest milostné dárkyně.

Zařinčely ostruhy, ozvaly se pádné kroky. Dveřmi vstupuje pan Čeněk, od arkýře Svatava s panem z Dubé, jenž pohlednuv na mladé lidi, usmál se a mohutný knír zakroutil.

Nadešlo loučení, krátké ale srdečné. Pan Čeněk poceloval choť i dceru, pak vyšel s hostmi na nádvoří, kamž je dámy doprovodily. Trouba zahlaholila poznovu, brána se rozevřela, most zaduněl pod četnými kopyty koňskými. Naposled zableskla se ve klenuté bráně, kterou

jasné světlo proudilo, brnění rytířů, zavlály chocholy. Teď zahnuli kolem tmavé bašty, jezdec za jezdcem mizí — zanikli. Hlásný, co rozkročenýma nohama stál na podsebití na straně do nádvoří, obrátil se na druhou stranu, vyzíraje ven do kraje. Sledoval dlouhou řadu jezdců se hradu se beroucích. Zanikají v lese ještě několik jich — již posledního zahalili stinové tmavého hvozdu. V arkýři stály dosud matka a dcera, v onu stranu hledíce. Obě byly smutny, zamyšleny.

„Pán bůh je provázej!“ zašeptala Svatava, a objala svou dceru, která city rozechvěna k ní se přitulila. — —

Byl to jasný, podzimní den, vlídný a milý, jeden z těch, za kterého možná zapomenouti, že nadešla chladná jeseň. Nástupce však jeho neklamal. Nebe se zatáhlo, studený vítr vál a odpoledne spustil se déšť. A tak bylo nyní skoro každého dne. Na Červené Hoře bylo smutno. Matka i dcera zabývaly se nejvíce vyšíváním. Každého rána pak a podvečer chodily do hradní kaple na modlení. Často dala si Svatava zavolati purkrabí Radouše, jenž ji o všem zprávu podával, co na hradě i v okolí se událo. Pan Čeněk věděl, koho si strážcem svého hradu ustanovil. Hlídky musily bedlivě konati svou službu; i za sychravých studených nocí ozývalo se mezi baštami jejich volání. Radouš nespoléhal se příliš na pozedného, jenž měl na stráže dohlížeti. Raději vstal sám třeba o půlnoci a v plášť zahalen přecházel po hradbách mezi baštami za větru i deště. I od stolu, v poledne i na večer často vstal, aby se přesvědčil, obcházíli „hradský“ bedlivě a svědomitě hrad.

Svatava i Marketa mohly klidně spáti. Hrad byl pevný, dobře zásoben, měl dobrou správu a vládu. Purkrabí je ujišťoval, že nevěří, aby která tlupa loupeživých Braniborů a jejich spřeženců odvážila se na Červenou Horu. Hradby ztéci jim nelze, na obléhání nemají ani síly, ani trpělivosti. Ostatně nebylo v okolí mnoho o nich slyšeti. Drželí se raději v kraji, kde přepadají dvorce, menší tvrze a bezbranné vesnice: sem do pohorské, lesnaté krajiny, kde mnoho kořisti jim nekyne, tak hned se neodváží. Nejsou to bojovníci ale nestoudní lupiči, kteří poctivému boji se vyhýbají.

Svatava i Marketa věřily Radoušovi: znalyť ho, a pevná jeho důvěra plašila sebe menší stín jejich pochyby a nejistoty. Než jedné starosti nemohl je zbaviti. Každého večera, kdy buď samy dvě nebo s Radoušem sedaly, zaveden hovor o panu Čeňkovi a jeho přátelích, kteří vytáhli proti zhoubci země. Pan Čeněk dlouho neodhodlal se, aby uchopil se zbraně. Byltě Oto Braniborský dle smlouvy a tedy zákonně správcem a vladařem království českého; když však jal se po svém hospodařiti, když královice i matku jeho věznil, když cizincům ve zlotřilostech jejich nebránil, tu již viděl Červenohorský, že by hříšno bylo dbáti úmluv při tom muži, jenž sám je ruší a zemi sobě svěřenou hubí a drancuje.

Již před tím docházeli na Červenou Horu četní poslové, zvláště pana Hynka z Dubé, aby přiměli pana Čeňka k boji. Neodmítal, jako mnozí páni s Otou spojeni, ale za nějaký čas ještě váhal. Nyní však, když uslyšel, že králová uprchla do Opavska, že pan Záviše z Falkenštejna ve jmenu jejím do zbraně volá a ve Kladště vojsko sbírá, aby vyhnal křivopřísežného správce země i všechny cizince s ním, když

četní vládykové ku společné obraně se zavazovali, čehož počátek stal se na Heřmanicích u starého Sezimy, tu již pan Čeněk ochotně svoliv, k rozhodnému boji se připravoval. A když pan Hynek se svým lidem na Červenou Horu šťastně dorazil, bylo vše hotovo. Spojení houfové vytáhli do pole, aby přidali se k panu z Falkenštejna, s ním pak aby nejprvé očisťovali Hradecko a další záplavu cizinců zamezovali. —

Podzimní večery na Červené Hoře byly smutny. Matka i dcera počítaly horlivě čas. Slíbiltě pan Čeněk, jakmile první sníh napadne, že se navrátí domů. Ale do toho ještě daleko! Čas tak se plížil v tesknotě a očekávání! Kdy pak už země ztuhne! Místo sněhu déšť ustavičně se hrne.

Právě jednoho večera počítala Svatava s Marketou, jak ještě daleko do svatého Martina, a odtud do vánoc. Bylo už hezky pozdě, venku tma tmoucí a vítr hvízdaje kolem cimbuří hradních, hnal dešťové proudy do oken, jejichž tabulky olovem spojené hlučně rachotily. Tou dobou vkročil z nenadání do komnaty purkrabí Radouš, všecek promoklý. Vracel se právě z obchůzky. Svatava se ho lekla; nečekalať ho.

A věru, divnou nesl novinu! Za celý čas nikdo se nepřihlásil, a teď purkrabí ohlašoval, že pět jezdců žádá, aby byli do hradu puštěni. Odmítl je ihned, ale jeden z nich nechtěl sleviti, oznamuje, že musí do hradu, an nese důležité poselství jeho paní.

Svatava se lekla.

„Od koho? Od pana Čeňka?"

„Nechtěl říci — pak že z Heřmanic — a když jsem ho zostra odmítl, důtklivě žádal, abych tobě to, má paní, vyřídil. Chce, abys přišla ku bráně a sama jej vyslechla."

Marketa se lekla a chtěla matku zdržovati. Svatava však, uslyševši jmeno Heřmanic, zarazila se velmi. Chvíli se rozmýšlela, pak vstala a konejšíc Marketu vzala plášť na sebe a zahalivši se, vyzvala Radouše, aby ji doprovodil. Marketa chtěla s ní, ale matka nedovolila, žádajíc, aby tu počkala. Odešli.

Dívka byla sama. V komnatě ticho; venku vítr hučel a déšť pleskal.

Srdce Marketino bilo prudčeji, jako by se něčeho strachovala. Bezděky sepjala ruce jako k modlitbě a napjatě naslouchala, ozvouli se kroky matčiny, či také kroky pozdních, neznámých hostí.

Svatava se zalekla, jakmile jí Radouš oznámil, že se hlásí tak pozdní a neočekávaní hosté; bodlo ji pak, když uslyšela, že neznámý na Heřmanice se odvolává. Sotva že to jmeno vysloveno, již kmitla se jí hlavou myšlenka na syna. Vědělať, jak se Alan dostal na Heřmanice a odtud do kláštera Opatovického. Od té doby, co odtud uprchl s Aješínem, minulo tolik let, a za všecken ten čas nebylo o nešťastném chlapci ani potuchy. Jako když ptáče uletí . . . Pátrala po něm dlouho — až ji opustila všecka naděje. Byla přesvědčena, že Aješín unesl chlapce do Uher, zajisté mezi Kumány; znalať jeho vášnivou oddanost ku kmeni někdy Alprovu. Musila se již oddati té myšlence a smířiti se s ní, že syn stal se tím, čím otec býval — ku-

mánským bojovníkem. Plakala dlouho — ale čas a poměry mnoho přičinily, že bol její se umálil, že rána ponenáhlu se zacelila. Ale boleti nepřestala. Nebylať sama již žádným děckem požehnána, zůstala matkou syna jedináčka. Ovšem měla Marketku, kterou z té duše milovala, že by vlastní matka neměla upřímnější lásky. S rozmilým děvčátkem tím těšila se, než pociťovala zhusta v duši své prázdno, touhu — jak by mohla zapomenouti na dítě, které sama pod srdcem nosila?

Vzpomínala na Alana, modlila se za něj a dávala na modlení. Nedoufala, že se s ním shledá na tomto světě. A tu rázem, kdy nejméně by se byla nadála, slyší o Heřmanicích. — Zajisté se tam něčeho o Alanovi dověděli, snad za poslední války, a vzkazují teď o něm zprávu. Ale proč tak pozdě? Lekla se více, než aby se radovala. Netušilať žádných veselých novin. —

Halíc se v řasnatý plášť sestupovala nyní s Radoušem s paláce, prošla brankou vedle velké brány ve věži, palác hradský hájící, sestoupila do nádvoří, kdež stál ramenatý zbrojnoš s planoucí pochodní. Vítr zmítal rudým plamenem smolnice, jejíž záře kmitala se tmou na černých kolem zdech, trčících do tmy, ve které vrchol hradní věže se potopil, tak že ho nebylo dohlednouti.

Přešli nádvořím ku druhé bráně, kterouž hájila vysoká, mohutná bašta. Svatava vystoupila nahoru na podsebití, Radouš, žoldnéř i hlásný byli s ní. Vítr se tu hnal prudčeji přinášeje s sebou lomozný hukot blízkých lesů. Záře smolnice padla s podsebití na zeď i příkop před branou, před nímž zakmitlo se několik jezdců jako černých stínů. Hlásný na rozkaz Radoušův zatroubil a pak volal do tmy hlasem velikým, že paní hradu přišla, aby cizinec již promluvil. Všichni napjali sluch — ale jak byli zklamáni! Zdola ozval se zvučný hlas, jenž jadrně něco ohlašoval, čemuž však nikdo neporozuměl.

Nikdo z mužů totiž — ale Svatava sebou prudce hnula, pak jako by strnuvši naslouchala cizím slovům.

Purkrabí i žoldnéřové s udivením na ni pohledli, že však měla hlavu šátkem zahalenu, nebylo jí viděti do tváře. Náhle však přistoupivši k okraji, dolů se nahnula a promluvila — hlas jí však selhal a vítr zanesl slabý zvuk skoro beze stopy. Nastalo za chvilku mlčení, až pak zdola poznovu onen hlas zazvučel. —

Svatava pokynula Radoušovi, jenž vstoupil za svou velitelkou do jizby hlásného a tam s ní za chvíli rozmlouval.

„Jaká to řeč?“ tázal se hlásný žoldnéře pochodeň držícího.

„Německy to není, to vím — no a latinsky — také ne, vždyť paní ani latině neumí.“

„Snad uhersky — ale slyš, jak purkrabí prudce mluví — co to asi jest —?“

Naslouchali, však nevyrozuměli. A již vystoupil Radouš na podsebití, poručil prudce žoldnéřovi, aby sprovodil zpět paní, hlásnému pak, aby zatroubil a čeládce hosty oznámil.

Purkrabí byl patrně mrzut a rozezlen. Jakmile znamení rohem zavznělo, kvapil ku bráně, kam sbíhala se dle předpisu všecka hradní čeleď, která nebyla na stanovištích. Nečekaje ani na pozedného, oběhl

sám bašty, aby se přesvědčil; pak dal znamení, aby most byl spuštěn a brána otevřena. Na nádvoří míhala se rudá světla. — —

Marketě začínalo býti úzko. Venku tak smutná, pustá noc, v komnatě ticho. Byla tu sama, neslyšela ani hlasu ani kroku. Vzpomněla si na rozmanité zkazky, které jí vypravovala nebožka teta, na niž macecha povždy tak vděčně a laskavě vzpomínala, připadly jí různé povídky o tajemných zjevích a nebožtících, o nichž od staré hradské báby slýchala.

Tu pojednou zazvučely ostruhy, ozvaly se kroky několika osob. — Kdo to přijel na hrad? Otec zajisté ne — či nějaký posel? Ale Radouš mluvil o Heřmanicích! Dvéře se otevřely — Marketa vstala. Viděla několik osob v pláště zahalených, mezi nimi matku. Všimla si hned, že je bledší, že hledí s hostů na ni, že rozpačitě plášť odkládá. Již také všichni učinili rovněž — ah, žena mezi nimi! Na první pohled před tím jí neviděla — ana teď shodivši mokrý plášť stanula před Marketou mladá dívka nevelké ale štíhlé postavy, plných, ladných tvarů. Jaké má krásné vlasy — jako úhel jsou černy. A jaké oči, tmavé a zářící! Ale všimla si také ihned, že cizinka je snědého líce. Velké, zlaté náušnice a drahokameny blýskaly se jí v ouškách, řada zlatých peníző leskla se od hrdla až na plná ňadra. Šat její byl neobvyklý v této krajině, cizí, živých, veselých barev. Stála tu nikterak nejsouc ostýchava, zaražena. Směle rozhledla se kolem, upřela jiskrné oči na Marketu, tím překvapenou. S hradské slečny podívala se na svého průvodčího, mladého muže osmáhlé, mužně sličné tváře, jenž měl černé vlasy spleteny ve dva malé úplety, splývající přes spánky až k mohutným černým knírům.

Popraviv sobě lesklý pás pod pancířem, pod nímž měl rudou sukni zlatými šňůrami zdobenou, přistoupil k Marketě a podával jí pravici. Svatava přistoupila všecka rozechvěna, zaražena, a tichým hlasem pravila: „To je Alan — Slávek — bratr — jak jsi o něm slýchávala . . .“ (Pokračování.)

Neodvislá Belgie.

Píše

Karel Tůma.

I.

Vzácnáli to hodina v dějinách, ve které sobě nečetný a drahně osudem zmítaný národ dobude neodvislosti a svobody, přece jen v pravdě šťastným teprvé národ, který si volnost uměl udržeti a neporušenu ji dochovati dětem svým, tak že může po letech radostně vzpomínati na dni svých zápasů a bez bolu žehnati památce těch, kdož obětovali se tehda pro národ a vlast.

Takového štěstí dožil se za těchto dnů národ *belgický*. Slaví právě padesátileté trvání neodvislosti svojí, a prsa jeho oddychují zmu-

žilým vědomím, že drahého statku toho nepozbude po věky. Má právo k této hrdosti blahé. Bylť pevným v dobách neštěstí a moudrým v dobách štěstí. Prodělal krušnou školu života. Klésl se skvělé výše v hlubinu hoře a tonul dlouho zmítán vlnobitím nepříznivých osudův jako ten Ikar — český. Jestiť právě vlast belgická jako naše vlast rozložena na rozhraní dvou mocných plemen — „aby na spůsob úžiny zemské bránila vlnám dvou moří, by se neslily a nezaplavily všechno v divokém souboji.“ Nuže, toť čestné místo, leč život na něm tvrdý. Kdo tu obstál, kdo tu po tisíceletí uhájil svou osobnost, ten věru podal skvělý důkaz tuhé životní síly a zasloužil sobě tu vlast i svobodu v ní po věky.

Po dvě století zaplavovala Evropa Belgii spoustami svých vojsk a hrůzami svého barbarského válčení; nešťastná země nepřišla téměř ani k oddechu. Na smrt uštvána sklesla posléze k nohám první republiky francouzské, aby sloužila za kořist jejím vydíravým komisařům a za zbrojnici jejímu nevěrnému geniu Napoleonu I. Toto podruží trvalo 19 let. Pouhá času píď, ale jakého času! V jediném roce zvrátilo se tu více, než druhdy za celý věk. Duch francouzský pronikal a omlazoval starobylý, namnoze strnulý organism života belgického veškerou svou neodolatelnou silou a pružností. Staleté pořádky, zvyklosti, zákony a názory — vše mizelo a tratilo se před bouřným úsilím revoluce jako noční mlhy před paprskem slunce. Vznikal nový život, nový řád — bez odporu dokonalejší, rozumnější. Belgové stávali se bystřejšími, čilejšími, osvícenějšími, ale za jakou cenu!

„Mladší pokolení,“ vypravuje proslulý státník a dějepisec belgický *Nothomb*, „vyrůstalo tehda v předsudku, že samostatnost Belgie pro vždy jest ztracena, že nejsme více s to, abychom se ovládali sami, ale že musíme péči tu o nás zůstaviti již pro vždy jiným. Předsudek to nevýslovně škodný, ježto pokládal nás a naši vlast za pouhý přídavek k jiným zemím, podřizoval naše mravy a naše zájmy mravům a zájmům cizinským: slovem, učil nás považovati celé naše žití za závislé na cizím životě politickém. Již jsme nebyli daleci toho shlížeti i na minulost svoji očima přítomnosti, pokládati dějiny Francie nebo Holandska za dějiny vlastní a počínati je Ludvíkem XIV. nebo místodržitelem Moricem holandským, vzdor tomu, že otcové naši je oba proklínali jako nejhorší naše nepřátele. Kdy by se paměť národův mohla tak snadno zahladiti jako neodvislost, věru my bychom byli zapomněli, že bývala doba, kdy vlast naše žila zcela neodvisle od Francie jako od Holandska život svůj vlastní.“

Kdy by byla trvala okupace francouzská déle, kdož ví, bylli by duch belgický odolal svůdné lahodě ducha francouzského, nebylli by starý ten národ Belgův propadl oné povlovné, bezbolestné smrti *dobrovolného* odnárodňování, ze kteréž nebývá žádného vzkříšení více.

Ale v nejkritičtější chvíli rozsmeknou se otěže Napoleonovy a Belgie stává se předmětem velikých rozpakův vítězné koalice. Nevědí, co s ní počíti, vědí jen, že „nesmí zůstati za žádnou cenu při Francii.“ Generálové koalice na pochodu k Paříži slibovali Belgům podobně jako Italům neodvislost . . . Na tu není ovšem nyní *po vítězství* ani pomyšlení více. Však který z vítězů má kořist obdržeti za podíl? Ra-

konsko? To již získalo dosti v Italii. Prusko? Tomu jí nepřeje řevnivost Vídně. Chvíli pomýšlelo se na to, aby král saský vzdal se svého trůnu a dosedl za to na trůn belgický; než i to budí žárlivost spojenců, a tak nezbývá, leda splniti dávnou myšlenku cara Alexandra I. i Williama Pitta a přiřknouti vlast Rubensův i Arteveldův — co „přírůstek území" — *Holandsku.* Smysl a účel toho spojení vysvětloval vlastní jeho tvůrce lord Castlereagh 20. března 1815 dolní sněmovně anglické: „Spojené mocnosti jsou neméně přesvědčeny nežli my, jak velice na tom záleží, aby Francie neosahovala pobřeží až po nejkrajnější končiny Nizozemska. Proto hlasovaly jednosvorně pro spojení obou Nizozemí v jeden stát, jednu to z *nejšťastnějších* oprav u veřejných poměrech Evropy, jaké podniknuty byly dobou novější. Spojení to nelze pokládati za žádný vděk prokázaný Anglii nebo princi Oranskému, alebrž jest to *prostředek k obnovení* rovnováhy evropské. Vznikáť tu království opatřené všemi zdroji sil, jaké skytají půda, obchod a plavba, království čítající na 7 milionů obyvatelů. Netřeba, než aby umění spojilo se s přírodou, a nový stát dovede dobře odolati nájezdům, jež by proti němu mohly býti podniknuty od západu nebo severu, aspoň potud, až by mu ostatní moci přispěti mohly k ochraně."

Hradbou proti Francii mělo býti tedy nové to království Spojených Nizozemí, a syn bývalého „stadhoudera" holandské republiky, povýšený nyní co král Vilém I. na trůn jeho, zdál se býti mocnostem zcela spůsobilým k takovémuto poslání mladého státu. Ač teprv 43 léta stár, byl mužem uzralým ve škole života; hlava tvrdá, popudlivá, ale dosti intelligentní, k tomu energický, a což nejvíce rozhodovalo: zarytý nepřítel Francouzův.

Ovšem, lidé zvyklí dělati politiku bez dějin a státy bez národův, mohli toto sloučení dvou malých sousedních vlastí, z nichž jedna pěstila orbu a průmysl, druhá plavbu a obchod, pokládati za dílo mistrné. Ale kdo znal povahu Belgův a Holanďanův, kdo znal staletou řevnivost a nepřízeň mezi nimi, kdo uvážil, co to značí, *podříditi silnější*, kulturně vyvinutý *národ slabšímu*, od něhož liší se vírou, jazykem, zájmy, letorou i veškerým spůsobem života: ten asi sotva sdílel víru diplomatův, že si „snoubenci" záhy zvyknou, ba splynou časem v jediný národ. Což to medle značilo, že Belgičané snesli celou proměnu bez hlesnutí, ano že v prvních letech byli na pohled s panstvím holandským docela spokojeni? Nemlčeli rovněž tak Italové i ostatní národové evropští? Byloť se po tak ohromných otřasech, dobouřivších bitvou Waterlooskou, zmocnilo všech národův zemdlení naprosté, ona únava duchův i srdcí, která dodávala reakci troufalosti ba zpupnosti co den větší, ažtě útisk počal znovu probouzeti a drážditi k odporu, buditi vědomí sil v národech a novou touhu po vzduchu svobody.

Vilém holandský byl již v prosinci r. 1813 národu holandskému udělil ústavu, ve které slučoval se podivně duch věku osmnáctého s prvními vymoženostmi století devatenáctého. Kus absolutismu, kus stavovského zřízení a kousek svobody: samospráva poutaná byrokracií, vedle neodpovědné vlády slibové o svobodě tisku, o právu petičním a shromažďovacím, vedle nerovnosti politické rovnost náboženská. Nicméně sluší doložiti, že byli Holanďané s ústavou touto prozatím dosti

spokojeni. Přehledli protivy a nedůslednosti její, jsouce povděčni, že jsou aspoň opět svými. Nuže, tuto ústavu chtěl nyní Vilém rozšířiti také na Belgii. Obě země měly míti jednu společnou správu a jedno zákonodárství. Pospolitý generální sněm měl rokovati střídavě v Hágu a v Bruselu, i sídlo královské mělo se střídati týmže způsobem. Však vláda s příslušnými ústředními úřady měla ovšem prodlévati i nadále toliko v hlavním městě Holandska. Belgičané jsou národem naskrze katolickým, Holanďané jsou kalvinisty. Ústava nedbala tohoto rozdílu u víře. Prohlašovala úplnou svobodu a rovnost vyznání, připouštěla každého „poddaného" bez ohledu na víru jeho ku všem úřadům. Tolikéž co do povinností občanův ke státu měla panovati úplná rovnost. Belgie měla společně ručiti za státní dluhy holandské, dosáhnuvší válkami děsné výše 1990 milionův hol. zl., i nésti břemena odtud plynoucí; ale navzájem měla býti účastna všech výhod a užitkův, jež těžilo Holandsko ze svých osad.

To vše znělo dosti slušně. Než jak vypadalo to zatím ve skutečnosti? Vypadalo to tak, že míra *povinnosti* určovala se přesně dle poměru lidnatosti, t. j., že Belgie jsouc jednou tak lidnata měla do společné pokladny státní přispívati jednou tolik jako bohatší Holandsko, kdežto při výměře *práv* rozumělo se spravedlnosti tak, že 4 miliony Belgův neobdrželi ve společném sněmu více zástupcův, nežli 2 miliony Holanďanův.

Tuto křivdu měli Belgové dobrovolně přijmouti a uznati za základní zákon státní! Nicméně doufal Vilém toho na nich dovesti. Zaonačil věc dosti schytrale ač ne právě důstojně. Opatřiv sobě ze všech krajův belgických seznamy osobností ohebnějších, sezval tyto „notábly" počtem 1603 hlav ke dni 18. dubna 1815 do Bruselu, aby jim předložil ku schválení novou ústavu, která však až do samého předvečera sjezdu měla zůstati jim tajena. Nemělo se veřejnému mínění, ba ani „notáblům" samým dopřáti času k prozkoumání objemného díla, státní základní zákon národa měl býti přijat takřka se zavázanýma očima!

Chatrná lest se však nezdařila. Jeden ze členův komise, jež zkoumala královský elaborát, Belgičan J. J. Raepsaets, sdělil tajně biskupu Gentskému opis celého díla — tímto biskupem byl pak náhodou energický *Moric de Broglie*, hlava klerikální strany belgické, muž neohrožený, který se dovedl opříti i samému Napoleonu. Horlivý ten zápasník hierarchie římské byl již před rokem protestoval při kongresu Vídenském proti dosazení protestantského vladaře na stolec katolické Belgie. Nyní však, shledav v ústavě pro Belgii uchystané prohlášenou svobodu svědomí a rovnost víry, neváhal Broglie pozvednouti hlasu svého se zvýšeným důrazem. Společně s biskupy Namurským, Dornickým, Malinským a Lutyšským vydal pastýřský list, v němž jakožto duchovní náčelníci národa katolického zapřísahali notábly, aby odepřeli svého schválení sedmi článkům základního zákona státního, jimiž stanoví se poměr státu k církvi a víře. „Neboť přísahati, že hodláme hájiti svobodu všech náboženských mínění a přáti stejné ochrany všem vyznáním, neznamená nic jiného, nežli přísahati, že chceme právě tak udržovati a v ochranu bráti blud jako pravdu, ano napomáhati pokroku myšlenek protikatolických . . . A mámeli přísahati na

zákon, dle něhož všichni poddaní královi, buďtež si víry jakékoliv, mají stejný přístup ke všem hodnostem a úřadům státním, — dáváme tím napřed svolení ke všem možným opatřením, jež mohou býti učiněna, aby v těchto našich katolických krajích nejdůležitější úřady byly osazovány jinověrci a nepřáteli víry naší . . . Přísahati na zákon, kterýmž se panovníkovi, a sice panovníkovi neznajícímu se k naší víře, udílí právo, aby upravoval veřejné vyučování od škol nejnižších až k nejvyšším, znamená tolik, jako vydati mu vychování naší mládeže katolické na milost a na nemilost, znamená tolik, jako zraditi nejdražší zájmy katolické církve."

Tento protest hierarchie byl prvním hlaholem bouřné budoucnosti. Dojem jeho byl v Hágu rovněž mocný jako v Belgii samé. Za dojmu toho shromáždili pak se belgičtí notáblové k osudnému hlasování. Ze 1600 pozvaných dostavilo se jich 1323, z těchto schvalovalo ústavu 527, však *zamítlo* ji 796.

Vilém holandský však i po této nctušené ráně věděl si rady. Prohlásilť směle, že ústava byla většinou notáblův — *přijata!* Neboť mezi těmi, kdož proti ní hlasovali, bylo prý 126 členů, kteří výslovně podotkli, že zavrhují toliko články o svobodě svědomí a víry jednající. Však zrovna těmito články nemožno prý hnouti, neboť velmoci evropské samy je diktovaly co podmínku království nizozemského. Oněch 126 hlasův nelze prý tudíž počítati, jsou marny a zahozeny. Naproti tomu prý se musí za to míti, *že notáblové, kteří se nedostavili, proti ústavě ničeho nenamítají*, i sluší tedy hlasy jich (počtem 280) přičísti k oněm 527, kteří se vyslovili pro ústavu. Ježto však království jest jediným celkem, musí se i hlasy holandských poslancův v součet bráti. Ti byli všickni (počtem 110) jednomyslně pro ústavu. Tím způsobem vyslovilo prý se v pravdě pro ústavu 917 notáblů, proti ní pouze menšina 670.

Jaké to vystoupení nové dynastie! Lstí a úskokem chce zakládati poměry právní. *„Od této chvíle,"* svědčí Raepsaet, *„pozbyl král Vilém lásky a důvěry Belgův.* Odtud vzešlo símě nenávisti a rozhořčení proti Holanďanům znova. Tenkráte byla falešnou a malichernou politikou, již vnukli králi důvěrní jeho rádcové, *vesměs to Holanďané*, záhuba dynastie i království spečetěna." Vyšloť ke všemu ještě na jevo, že oněch 126 členův nevyslovilo se pouze proti náboženským článkům ústavy, alebrž zároveň s ostatními výslovně prohlásili, že hlasují záporně, poněvadž *nebyla jim celá ústava* předložena ku přijetí, *nýbrž toliko ony kusy její*, kteréž se k vůli přivtělení Belgie musily v ní změniti . . . „Tím se patrně chtělo označiti, že ostatní základní zákony holandské jsou pro Belgičany již samy sebou právně závazné i bez jich svolení, že národnost holandská jest vyvýšena nad belgickou, že Holandsko jest pánem a zákonodárcem, Belgie ale toliko zbožím a majetkem jeho."

Ale v době svaté alliance bylo veřejné mínění ještě velmi nepatrnou mocí. V Holandsku byli přesvědčeni, že jim tu jest činiti pouze s nevolí kruhův klerikálních, jíž obecný lid nesdílí. Samolibý Nassavčík rád se přirovnával k císaři Josefu II., doufaje ovšem, že zlomí odpor hierarchie belgické šťastněji než chorý syn Marie Teresie.

A v skutku se mu dařilo. Po dvou letech ztrestal netoliko Broglieova publicistu, opata de Foera, za jeho útoky ve Spectateuru žalářem, ale i sama vzdorného biskupa, a to způsobem nejpotupnějším. Moric de Broglie byv pohnán pro své pastýřské listy před mimořádný královský soud, nedostavil se, nýbrž uniknul do Francie. Na to jej dal Vilém odsouditi k vyhnanství a ortel přibiti na pranýř, na němž právě byli vystaveni dva sprostí zlosynové. Nicméně nehnula se v Belgii ani ruka. Jedině ve Flandersku byly mysli poněkud zjitřeny, však ostatní země zůstala úplně klidnou.

Svůdná to zkušenost pro panovníka tak svéhlavého a činného, jakým byl král Spojeného Nizozemí. Byl přesvědčen, že za nedlouho bude obskurní část kněžstva úplně osamělou ve své oposici a lid belgický za to pln vděčnosti a lásky k otcovskému králi, pod jehož žezlem zkvete blahobyt země, jenž mu zvelebí školství, průmysl, obchod i orbu, zavede nejlepší pořádek v úřadech a zajistí poklid a bezpečí.

Že by však lid ten zatoužiti mohl při tom po ideálnějších statcích: po svobodě, národnosti a právu jazyka svého, že tomu národu de Koninkův a Egmontův sotva bude na dlouho lze snésti uzdu cizovlády a třeba byla pozlacena, — sotva kdy smířiti se s nadprávím jiného, a třeba to byl národ tak bodrý a statný, jako jest holandský: o tom nezdál se míti dědic velikého Viléma Oranského ani tušení. Jsa Holanďanem mezi Holanďany, pamatoval jen na tyto; v nich toliko spatřoval živel, na nějž by mu lze bylo za všech okolností se spolehnouti, v nich sílu a schopnost státotvornou, v nich nejlepší úředníky, učitele a důstojníky. Je vyznamenával, jim přednost dával ve všem. A kde nestačila intelligence holandská, tam povolával raději Němce, protestanty, na profesury belgické, než aby byl vyhledával spůsobilé síly mezi vzdělanci belgickými: tyto měl vesměs za Francouze, kdežto oni v pravdě nebyli než dobrými Belgy.

Dráždiloli již toto vyznamenávání Holanďanův a cizincův národní hrdost belgickou, jakž teprvé, když měla pro pohodlí holandské byrokracie v celé říši holandština býti učiněna jazykem úředním, když počali holandští soudcové v krajinách ryze valonských neb flámských požadovati na stranách i obhajcích, aby odpovídali holandsky, jakož byla holandština již bez toho jazykem vlády i vojska přes polovici belgického. Spor, jenž odtud vznikl mezi časopisectvem belgickým a holandským, ukazoval již dosti zřetelně myslícím státníkům, jak marným prokáže se býti všechno to úsilí centralisace, která chce ze dvou tak rozdílných národův učiniti jakousi smíšeninu se „státním jazykem“ a citem holandským.

V *generálním sněmu* stáli Holanďané a Belgičané čím dále tím ostřeji proti sobě. A když od zasedání k zasedání, od otázky k otázce napořád zřejměji se ukazovalo, jak prospěchy a důležitosti belgické při tomto složení sněmovny jsou již zpředu obětovány a zrazeny, jak v žádné důležité otázce týkající se buď práv buď břemen Belgičanův tito nemohou pro svůj náhled získati většiny, tu se počínala sbírati v národě belgickém zcela jiná oposice, než byl odpor hierarchický r. 1815. Právě z těch kruhův středního občanstva, jež byl Vilém na počátku své vlády doufal získati pro svůj pololiberální systém — nyní

vyvstával odpor proti jeho vládě. Kde že jsou ony *slíbené* svobody? dopomínala se tato oposice. Kde že jest odpovědnost ministrův, kde poroty, jež přece sám Napoleon I. strpěl, kde že svoboda tisku zaručená základním zákonem státním? Avšak největší stesky vedeny na tvrdé zkrácení Belgičanův co do poměru jich zastupitelstva národního ve společném sněmu. Čtyři miliony Belgův měli právě tak 55 zástupcův, jako 2 miliony Holanďanův; ježto pak volby neděly se přímo z lidu alebrž procezováním hlasův skrze kolikero sborů, bylo vládě snadno získati z té oné kurie vždy několik poslancův a tak si s hlasy holandskými pojistiti stálou, *nezměnitelnou* většinu proti Belgičanům. Lid belgický chápal nespravedlnost tuto, a trpkost jeho vzrůstala s vědomím, že tato křivda tak brzy nepomine. Dosti vězelo již ostnův v hrudi národa, když nadešel rok 1821, jejž možno z nejedné příčiny nazvati pro osudy Belgie rozhodným.

Přes to, že se pokládal Vilém I. za finanční kapacitu, dopadalo to s financemi mladého státu rok od roku hůře. Státní dluh a stálé vojsko pohlcovaly ohromné sumy, jež nebylo lze uhraditi dosavadními důchody země. Pomáháno si obvyklými prostředky: prodáváním státních statkův a děláním nových dluhův. Ale přišel den, kde již veškery státní statky byly rozprodány a kde nebylo lze vypůjčiti sobě než na lichvářské úroky. Nezbývalo tudíž nežli sáhnouti ku třetímu prostředku: ku zvýšení daní. Již tehda uměli věci dáti lahodné jmeno: „všeobecné opravy berní.“ Ale Belgičané nedali se mýliti; a když v létě 1821 vláda předložila sněmovnám své návrhy na zavedení nové daně z mouky, z masa a z poráženého dříví, při čemž arciť měly potrvati vsecky daně posavadní, tu přese všechnu nesvobodu slova i tisku zaslechli v Hágu z Belgie výkřik, jenž šel z hluboka. „Holandsko jest zemí obchodní, bez pozemkův, Belgie jest zemí *rolnickou*“ — uvažoval belgický národní tisk, „*každá daň zasahuje náš lid jistěji a tížeji* nežli kapitalisty holandské, a pozemky belgické slouží za jedinou hypothéku pro věřitele státní, kdežto kapitál holandský po moři plove. Již dosud přispíváme my Belgové na potřeby holandské a státní dluh, k němuž jsme byli přikováni, sumou, která překonává naše síly. Od našeho přivtělení k Holandsku zaplatili jsme již na 300 milionův daní, které šly vesměs na loďstvo a na osady. Nicméně chtějí nám ještě přitížiti. Nové zamýšlené daně zamířeny jsou především na Belgii, a způsobí v jejích společenských poměrech proměnu rovněž náhlou jako strašlivou. Země jich tíži nepřivykne, a nesnese jí. Touto cestou kráčíme neúprosně vstříc národnímu bankrotu.“

Přece však přijaty kruté ty daně v obou sněmovnách dne 12. července 1821, ač národu věrní poslanci belgičtí hlasovali proti nim jako jeden muž. Jaký toho byl účinek na city a mínění země, vidělo se za nedlouho. Doplňovací volby, jichž nahodilo se do příštího zasedání v Belgii několikero, dopadaly vesměs oposičně, a po roce, 14. května r. 1822, zazněla z úst neznámého po tu dobu poslance belgického *Reyphinsa* v generálním sněmu nizozemském mluva, tím časem v Evropě věru nezvyklá: „Tyto zákony“ — pravil k Holanďanům, „nehodí se pro nás, a přece nám je chcete vnucovati? Když jsme byli na roveň veliké části Evropy schýleni pode jho nenáviděného zákonodárství Na-

poleonského, uchvátilo nás tehda vlnobití výboje, jemuž žádný národ nedovedl odolati. Musilo se vyčkati, až toto zákonodárství samo v tichosti podryje moc dobyvatele a zlomí energii muže, před nímž se třásl svět. Tehda zkusili jste sami na sobě, jaký účinek jevilo na vás ono zákonodárství, jehož jste nenáviděli. Či nebyli jste vy, Holanďané, mezi prvními, kdož vrhli se v boj, abyste se vysvobodili z toho jha? My Belgičané nemohli se tehda hnouti. Ale v duši jsme volali vám pochvalu a obdivovali se vaší statečnosti. A nyní? Co nám hodláte učiniti? Věc jest příliš vážna, abychom vám v nejmenším směli zatajiti, co si při tom myslíme a co cítíme. V prvních dobách našeho spojení dávalo se nám na srozuměnou, že základní zákony budou v tom duchu nám dány, aby žádná část království nemohla druhé diktovati svou vůli a přiváděti ji v podruží své. Zatím ale činil se od první chvíle pro nás velmi citelný rozdíl mezi Belgií a Holandskem. Místo aby se pracovalo k srovnání a splynutí našich zájmův, pamatováno především vždy jen na zájem původní národnosti; tomu hověno zákonodárstvím, tomu nadržováno vládou. Tak nastalo místo splynutí zájmů našich rozlišení jich, místo smíru boj, k němuž nikdy nemělo dojíti, který ale potrvá a neutuchne, dokud neodčiníte aspoň nejhlubší jeho příčiny — dokud do základních zákonův nevrátíte spravedlnost. Uvažujte pilnou toho potřebu. Neboť tam, kde byli dva národové spojeni toliko donucením, kde nerozumnost učinila vše, aby rozpor mezi nimi do věkův se nesmířil: tam dlužno a věru s jistou teskливostí tázati se, neníli hříchem, hledíli se národ silnější schylovati pode jho slabšího! Byli snad někteří, kdož při sobě myslili: ‚Není s velikým nebezpečím ukládati zákon a byť i sebe tvrdší a sebe nerozumnější zákon národu, jenž tak dávno již zmizel z řady neodvislých státův.‘ Tato myšlenka může míti cosi svůdného pro lidi povrchní, odmítající naučení a výstrahy dějin — avšak vy, pánové, nedávejte se jí zaváděti: nevěřte tomu, že kdy který vzdělaný národ zvykne přijímati zákony od jiného, a dokonce od cizího národa. Toho příkladu nenaleznete nikde.“

II.

Rádcové Viléma holandského, mezi nimi zejmena ministr spravedlnosti *van Maanen*, pak ministr vnitra *Lacoste*, znamenali dobře, kterak jest na čase, „aby se dal myšlenkám Belgičanův jiný směr.“ Utkvěli v přesvědčení, že všechen ten odpor v mínění belgickém jest pouhým dílem jesuitův, vládnoucích kněžstvem i šlechtou a strhujících zponenáhla i liberální ctižádostivce do proudu oposičního. Ale ještě prý nic není ztraceno: potřebí jen osvědčiti ráznost proti obskurantismu, a vzdělaná, Voltairovými myšlenkami odchovaná část národa belgického bude prý najisto získána. — Vilém I. sám nebyl, jak patrno, dokonce člověkem liberálním. Pokud by byl mohl jednati dle srdce svého, byl by neskonale raději viděl trůn svůj podepřený belgickou hierarchií a šlechtou nežli demokracií. Ale byl dosti důvtipný, aby nepostihl, že mu při nesmířitelnosti šlechty a hierarchie v skutku jiné cesty ne-

zbývá. Měl stále příklad Josefa II. na očích. Vzpomínal si, jak by nikdy nebylo došlo k revoluci brabantské, kdy by si byla politika Vídenská uměla v čas nakloniti živly liberální soustředěné kolem ideologa Vonka, a jak teprv tehda bylo po všem veta, když klerikálové strhli svobodomyslnou stranu ku praporům svým.

Tyto obě strany existovaly v Belgii posud se svými vzpomínkami, hněvy a vášněmi. Jestli kde, zde platilo tedy staré heslo: rozdvoj a panuj. Vnadou pak měla býti oprava středního školství. Na toto byla hierarchie upřela zřetel svůj od těch časů, co jí 226. článkem základního zákona státního byl odňat bývalý dozor nad školami národními. Konkordát ještě z časův Napoleona I. dovoloval biskupům, aby ve své diecési zřídili sobě po jednom chlapeckém semináři, v němž by se připravovali mladíci pro alumnát. Tyto chlapecké semináře, rovnající se jaksi gymnasiím, docházely napořád větší obliby, zvláště mezi šlechtou, tak že každým rokem biskupové dbali o rozhojnění jich počtu. Rozumí se ovšem, že ani desátý díl žactva po odbytých studiích nevěnoval se povolání kněžskému. Však od nastoupení vlády Viléma I. rozmnožoval se počet chlapeckých semenišť těch s dvojnásobným úsilím. Hierarchie brojila proti gymnasiím veřejným, že jsou vydány vlivu protestantismu, ažtě katoličtí rodičové netroufali si téměř více syny své posílati jinam než do seminářův biskupských. Tyto nestačovaly, kdežto školy veřejné se prázdnily. — Boj vedl se tiše ale urputně. Nyní chtěl mu Vilém I. rázem učiniti přítrž. Dekretem ze dne 14. června r. 1825 postavil veškery školy latinské, kolleje i athenea přímo pod správu a dozor ministerstva *vnitra*, a do 8 neděl měly býti potlačeny veškery chlapecké semináře v nynější své podobě; v každé diecési měl byti nadále pouze jeden, určený výhradně pro nastávající kleriky. Však ani na těchto několika strpěných semeništích nesmí se vyučovati jinému, kromě náboženství; všecky ostatní předměty nutno poslouchati na veřejných gymnasiích státních. Jedva pak pozorovali v Hágu, že uražená šlechta belgická v odpověď na to posílá syny své na studie do Francie, zavřeny druhým dekretem (ze 14. srpna 1825) všem, kdož by odešli na studie do ciziny, veškery státní úřady a hodnosti v království nizozemském. A v zápěti toho třetí ordonance: zřizující při starobylé universitě Levenské zvláštní „filosofickou přípravnu" pro bohoslovce, na níž vyučují profesoři *králem* jmenovaní, a kterou *musí* po dvě léta navštěvovati každý bohoslovec, jenž chce býti kdy státem potvrzen ve správě duchovní.

A hle, smělci po druhé přálo štěstí. Svobodomyslný tisk belgický přijal dekrety s pochvalou; nemůže prý býti státu lhostejno, jakým duchem odchováno jest kněžstvo, které pak nejmocněji působí na lid; když stát kněze platí, má také právo dohlednouti na jich vzdělání. Semináře biskupské nejsou prý než mučírnami ducha a povahy lidské. Neméně schvalováno potlačení chlapeckých seminářův, řízených „bratry Ignorantiny" jesuity a p. „Jakkoliv nelíbí se nám toto všemohoucí vkládání se vlády do všech záležitostí," prohlásil se *Ludvík de Potter*, spisovatel již tehda v kruzích svobodomyslných nemálo vážený, „jest přece nutno podporovati i sám absolutismus vlády proti odpůrci tak svrchované nebezpečnému." V generálním sněmu pak vyslovil Belgičan

Dotrenge v delší řeči přímo ochotu liberálův belgických srovnati se s vládou, budeli jen ve *všem* podobně svobodomyslnou; i zavíral řeč tímto charakteristickým zvoláním: „Sire! Ochraňte nás před jesuity, ale osvoboďte nás spolu od daně obilní." A když došlo k hlasování o těchto dekretech, tu všichni poslanci belgičtí, až na šest, pozvedli ruce pro ně. — Tehda zaradoval se známý německý státník Jindřich Gagern: „Očekávání, že se času a moudrosti Oranských podaří smířiti a spojiti tyto dva národy v jeden, jest již překonáno!"

Zatím však zrovna toto vítězství tajilo v sobě již zárodek obratu, pro vládu Oranskou nanejvýš osudného. V lůně pronásledované strany klerikální povstal zrovna této chvíle muž vynikajících schopností a mohutné energie: bývalý Pařížský advokát, nyní rada soudu Lutyšského *Gerlache*, krajan Lucemburský. Muž ten, který již v zevnějšku svém, v pohledu, výrazu tváře i statné postavě měl do sebe cosi velitelského, jal se nyní s rovným talentem jako výmluvností hájiti věc kněžskou. Postihl, co ji dosud oslabovalo, i co jí zjedná síly; poznal, že strana klerikální, chceli zvítěziti, musí se jeviti co strana eminentně vlastenecká a národní, že nesmí bojovati jen za zájmy své, ale za zájmy všeobecné. Tak již ve skvělé řeči 13. prosince 1826 žádal nejen za svobodu vyučování, ale za všecky svobody, a připomínaje, kterak svoboda jedněch neobstojí bez svobody druhých, toužil, aby „katolíci tuto pravdu pochopili a liberálové jí uvěřili."

Vedena tímto mužem počala strana klerikální rozvinovati náhle sílu a činnost pozoruhodnou. Biskupové kladli tuhý odpor zavírání chlapeckých seminářův a ustupovali jen násilí. Tisk ultramontánní nedbal krutých oktrojírek a psal dýkami proti vládě. S kazatelen hřímaly polemiky a nářky na útisk církve. A což teprvé, když stihla z Říma allokuce papežská vyzývající k obraně ohroženého náboženství ba nařizující přímo biskupům, aby na zřízení filosofické kolleje „kalvinistické" v Levně odpověděli týmiž slovy, jimiž bránil se r. 1786 kardinál Frankenberg proti Josefu II.: to jest, aby ohlásili Vilému holandskému, že do jeho filosofické kolleje nevstoupí ani jediný bohoslovec. Nyní měl tedy ješitný Vilém nejlepší příležitost dokázati, na kolik podoben jest povahou velikému reformátoru, jejž hodlal nápodobiti. Avšak zkouška dopadla chatrně. Zavolav si jednoho z prelátův belgických, divil se vůči jemu, že biskupové tak otrocky poslouchají pokynutí papežových. „Což nelze se při dobrých biskupech obejíti bez papeže?" — „A při dobrých ministrech bez krále?" zněla odpověď biskupova. Vilém zaslechl dosti. V málo dnech po té vyjednával s Římem o mír a — konkordát. Nabízel znovu povoliti chlapecké semináře, nebudeli Řím proti jeho filosofické kolleji; kromě toho uvoloval se rozmnožiti biskupství belgická z pěti na osm a sprovodil uctivý svůj list darem 50.000 frankův na chrám Petrský. Ve Vatikáně přijali dar i nabídnutí smíru, konkordát podepsán, avšak v bulle, kterou papež vítězně ohlašoval zřízení nových biskupství a znovuotevření chlapeckých seminářův, neučiněno o filosofické kolleji králově ani zmínky! Vilém, kterému vlastně jen o to šlo, aby papež komandoval bohoslovce do kolleje Levenské, viděl se tak oklamána nadobro. Necítě se hněvem odmítl

papežskou bullu, prohlásil konkordát za odročený, nařídil otevříti filosofickou kollej a zavříti chlapecké semináře.

Účinek náhlého toho obratu na stranu klerikální lze si pomysliti. Nemohlili mu liberálové odpustiti, že tak chabě kapituloval vůči Římu, nyní zahořeli proti němu opět klerikálové záští zdvojenou. Když pak ministr Gobelschroy, hledě slabost královu omluviti, známému de Potterovi důvěrně se svěřil, že to vláda nemínila s koncesemi katolíkům nikdy do pravdy, byl svobodomyslný Flám touto ošemetností tak uražen, že stal se odtud nesmiřitelným odpůrcem vlády i krále, „jenž nemíní to s nikým upřímně." Ba více: týž zvláštní muž, který dvěma značnými spisy: o duchu církve římské a o Toskánském reformátoru Scipionu de Ricci osvědčil se býti nejrozhodnějším odpůrcem jesuitismu — nyní sám zaštítil bojující kněžstvo belgické co spoluzápasníka proti ničemné vládě! . . . Tato byla právě odsoudila přítele de Potterova, redaktora listu Courier des Pays Bas, Edvarda Ducpétiauxa, a státní zástupce o přelíčení nazval celou oposici národa belgického dílem jesuitův. Té příležitosti použil de Potter k fulminantní odpovědi. Ano, toť prý nejlepší způsob k odmítání spravedlivých požadavkův národa, vyhlásiti všecky Belgičany za jesuity. Nuže, jmeno prý proti jmenu: „Od nynějška jmenujme my Belgičané opět všecky přívržence a pomáhače vlády ministeriálníky, a dle toho zacházejme s nimi! Jak vy nám, tak my vám: bičujme a tupme ministeriálníky!" Byl proto pohnán před soud a odsouzen k pokutě 1000 zl. a do žaláře na půldruhého roku.

Nikdy snad se ještě nevyplatil žádné vládě politický proces tak špatně jako tento. Nejen že de Potter při svém hájení z obžalovaného vyrůstal v žalobníka, nejen že vycházejícího ze soudní síně lid vítal hlučným slávy voláním a proklínáním ministra spravedlnosti, ale odsouzení jeho bylo nespokojenému národu heslem ke hnutí, které nemělo více ulehnouti. Statečný poslanec belgický de Brouckére obrátil pozornost generálního sněmu na drakonický tiskový zákon, jemuž právě de Potter propadl. Když ale většina sněmu přes návrh jeho resoluce přešla k dennímu pořádku, začal v Belgii za účelem vymožení svobody tiskové petiční ruch, kterýž neměl dosud sobě rovného. „Pryč s libovůlí! Učiňte právo zákonem: přejte nám svobody slova, svobody vyučování!" rozléhalo se odtud zjitřenou zemí, a za nedlouho „náleželo více odvahy k tomu zdržeti se, nežli podepsati stížnost národa."

III.

Povznášející to pohled, kdy ohrožený národ vzchopuje se k obraně života svého. Čeho by druhdy nedovedla žádná výmluvnost, k čemu bylo by potřebí neskonalé trpělivosti a práce, toho dovede v takýchto chvílích jediné slovo, jediné pokynutí. Tak bylo i v národě belgickém na sklonku roku 1828. Prohledl, že se hraje o jeho udolání, že jest obětí cizích zájmův, a to stačilo, aby si všecka srdce belgická porozuměla rázem a věděla, co jim činiti.

Nezdolná zeď, dělící dosud snahy klerikálův od snah svobodomyslných, náhle počíná se bořiti. Nižší kněžstvo belgické čte s na-

dšením právě vyšlý spis *Lamennaisův* „o pokrocích revoluce a války proti náboženství,“ v němž spisovatel zapřísahá všechny, jimž jde o záchranu náboženství, aby se rozpomenuli na demokratickou povahu učení Kristova, a zdvihnouce evangelium svobody proti tyranii bojovali s trpícím lidem pro svatou jeho věc. Darmo hierarchie trne před důslednostmi této „poetické, ale chorobné myšlenky.“ Tomu chudému, z lidu pocházejícímu a s lidem obcujícímu kněžstvu líbí se právě tato „chorá poesie,“ ono věří v ni a ukazuje lidu kříž co vítězné znamení svobody, rovnosti a bratrství, nad porobou, nadprávím a křivdou . . . A z druhé strany uvažuje volný myslitel de Potter v žaláři svém, jaká by to zoře lepší budoucnosti vzplála nad uhnětenou vlastí, kdy by podařilo se spojiti síly obou stran v národě k jednomu směru, k jednomu a témuž dílu osvobození národního! Pronese vlasteneckou myšlenku tu v brošuře psané s nemenším důmyslem než vroucností: a hle tento lístek „spuštěný s okna žaláře“ způsobuje divy. Promluvilť de Potter ze srdce všem, a než minul měsíc, byla — *jednota katolíkův s liberály* v Belgii skutkem. Nejtěžší to rána, jaká mohla panství holandské zastihnouti.

Hnutí bylo tak svěží, tak populární, že zmocňovalo se všech vrstev a tříd. Nejlepší spisovatelé političtí jako Ducpétiaux, Nothomb, van de Weyer, de Potter, Rogier, Gendébien, Lebeau a j. spojili nyní síly své k svornému útočení proti vládě; tato však místo aby vyhověla aspoň nejspravedlivějším požadavkům lidu, místo aby si povšimla těch petic pokrytých v několika nedělích 70.000 podpisů, najala si v cizině několik bezcharakterních dobrodruhův a zřídivši jim z peněz národa knihtiskárny a tré časopisův, jeden (National) v Bruselu, druhý v Luttychu, třetí v Gentu, poručila, aby rázně a bezohledně odráželi tyto útoky, nedarujíce Belgům ničeho. Dáti takovéto plnomocenství lidem, jako byl sešlý hrabě italský *Libry Bagnano*, bylo tolik, jako odříci se navždy všeho smíru. Bagnano nejen že počal přepadati čest národovcův belgických spůsobem nejdrzejším ale i urážeti nejsvětější city národa. Byla škoda toho vtipu, jímž vládl člověk tak podlý. A když listy národní objevily jeho minulost, když se ukázalo, že tento člověk byl ve Francii dvakráte pro podvod odsouzen a strávil kolik let na galejích Toulonských, že ta ruka, která rouhavě se dotýká všeho, což národu draho a milo, začež ji přátelsky potřásává první králův rádce van Maanen, že tato ruka jest cejchována vypálenou skvrnou trestancův galejních, — tu odemstil se Libry Bagnano zlíceností mluvy, jakéž si nejméně přáti měla rozumná vláda. Neboť vyčítati Belgičanům, že nejsou ani hodni tak dobrého krále, nazývati jejich volání za právo a spravedlnost — nezbedným křiklounstvím, „na kteréž by bylo nejlepší odpovědí: náhubek a karabáč“ — říci, že „s národem tak nehodným, zákonův tak nedbalým může král nakládati, jak chce, a vždy že bude v právu“ — ano pohrožovati co chvílí nejpopulárnějším vůdcům oposice „zaslouženou šibenicí“: nebyloliž to hotovým drážděním národa do vzbouření, a to tím více, ano vše dálo se pod zjevnou záštitou vlády, která národním časopisům vrhala trestní zákonník pod nohy, jakmile chtěly patřičně odpovídati, ale chránila za to svého najatého štváče proti všem žalobám, kteréž ovšem padaly

přímo na ni. Boj byl nerovný, nicméně vítězila pravda: Bagnano musil mlčeti, když národní časopisy pronesly na jevo, kterak vláda *zpronevěřila* sumu 800.000 franků z peněz státních, darujíc ji proti všemu zákonu na podporu jeho novin; a Bagnano nevěděl opět, co říci, když Gerlache ve svém Lutyšském listu Courrier de la Meuse nejpádnější mluvou číslic dokázal, kterak jest národ belgický odstrkován a zkracován proti Holanďanům, jako porobenec a paria. Mezi ministry bylo 6 Holanďanů a pouze jediný Belgičan; mezi generálními řediteli a administrátory správy státní 13 Holanďanův a 1 Belgičan, mezi předními ministeriálními úředníky 11 Belgičanův proti 106 Holanďanům. Ve finančním ministerstvu úřadoval 1 Belgičan a 58 Holanďanův, v ministerstvu války 3 Belgičané a 99 Holanďanův — a tak ve všech ostatních úřadech království. U vojska nebylo pro Belgy žádného důstojenství k dosažení kromě — ve Východní Indii, „aby," jak Nothomb bodavě podotýká, „daň z krve byla náležitě zplacena." Mezi 86 generály bylo 76 Holanďanův a pouze deset Belgův! Mezi štábními důstojníky: 43 Holanďanův a pouze 9 Belgův; u pěchoty 1454 důstojníkův holandských proti 263 Belgičanům; u jízdy 360 Holanďanův a 93 Belgův; důstojnictva dělostřelby 360 Holanďanův, 33 Belgův; u sboru genijního 128 důstojníkův holandských, 9 belgických. Za to ovšem „sprostých" byla veliká většina belgická, těm pak bylo snášeti od holandských důstojníkův co chvíli ústrkův, až krev vřela. Zakazováno jim mluviti jazykem mateřským, vtloukána do nich holandština zvyklým osopením se: „Wiens brood man eet, wiens woord man spreekt — čí chleba jíš, toho píseň zpívej" — a t. p. urážek citu národního více.

Takové ostny utkvívají hluboko v srdcích národův. Pýcha Holanďanův, s jakou shlíželi na bránící se národnost belgickou, hlasitá pochvala, jakou sprovázeli každé nové pokutování belgických spisovatelův, nevraživá, k tvrdšímu ještě pronásledování pobízející mluva časopisův holandských, vše to rozvíralo propast mezi oběma národy do nepřeklenutí, a dráždilo vášně do výbuchu planoucího nepřátelství.

Za této nálady myslí vidělo se králi holandskému v červnu 1829 za dobré podniknouti cestu po Belgii. Chtěl ukonejšiti roztrpčené mysli, či ukázati Belgům, že se nebojí jejich odporu? Nikoliv. Zaslepený panovník byl do sebe tak zamilován, že nevěřil, aby lid mohl býti s jeho vládou nespokojen; ano Vilém I. do té chvíle zlehčoval na mysli své celou oposici Belgičanův co trestuhodné dílo několika nenapravitelných buřičův, jimž netřeba odpovídati leč pohrdáním! Doznav pak po městech belgických všude slavného a nejuctivějšího uvítání, utvrdil se v bludu svém tak dokonale, že neváhal v Lutychu veřejně zvolati: „Hleďte, nyní se vidí, zač třeba míti ony domnělé stesky a nářky, s nimiž se natropí tolik hluku. Kde jest ten nespokojený národ? Není to než několik štváčův, kteří křičí, sledujíce při tom své soukromé záměry; toť jest *infámní počínání.*"

Osudné to slovo bleskem rozletlo se po veškeré zemi, budíc všude ozvěnu trapnou. Však dána králi ruče na ně odpověď. Ve Flandersku vznikl takřka ještě pod očima Vilémovýma „spolek infamie" — jehož členové po příkladě Geusův nosili odznaky s nadpisem: „Fidèles jusqu' à l'infamie — věrni až k drzosti." Časopisy národní připomí-

naly pak šlavné slovo Mirabeauovo o mlčení národův vůči králům a starý výrok Huga Groota: „Insitum colere principes; *sed Belgae leges supra putant.*“ S úmyslem, že musí se něco státi „k rozptýlení nebezpečné té smečky agitátorův,“ vrátil se Vilém do Hágu; starý prelát van Broemmel jakož i nuncius papežský Capparini stále mu domlouvají, aby jen povolil přáním kněžstva, i uhlídá prý, jak záhy potuchne pak veškera oposice. Nic vítanějšího králi nad tyto domluvy ustrašené hierarchie. Bez meškání obnovuje přátelské styky s Římem, dopřává biskupům, aby znovu otvírali chlapecké semináře, jen když mu sdělí jmena učitelův i chovancův a podrobí ústavy dozoru vlády; obsazuje biskupská sídla v Gentu, Namuru a Tournai po přání papežském, ba zůstavuje dokonce i navštěvování své filosofické kolleje bohoslovcům na libost. Tolik povolnosti bylo by jindy dojista odzbrojilo oposici katolicismu, — leč nyní bylo již mnoho trpkosti v myslích. Marně biskupové s nunciem papežským káží mír a poslušenství — nižší kněžstvo neslyší a nedbá. Ano, orgány kněžstva toho, zakusivše poslední dobou nejkrutější útisky a plný hněv libovlády, rozhodně odmítají každý smír s těmi, „kdož nemíní to s katolíky upřímně.“ *Veškery požadavky* národa nechť se vyplní: odpovědnost ministrův, rozšíření samosprávy, svoboda tisku, svoboda jazykův belgických, svoboda vyučování, poroty, nesesaditelnost soudců a zrušení nenáviděných daní z obilí, dříví a masa. Když pak místo vyslyšení stesků těch nezaznívá z Hágu než výsměch nad uváznutím prý petičního ruchu od chvíle, co bylo několik purkmistrův a starostův obecních pro podporování „neplechy té“ sesazeno: tu chápe se nižší kněžstvo agitace s novou horlivostí, časopisectvo líčí lidu nadšeným způsobem soudobý boj Irčanův za právo a svobodu vlasti — a do zahájení generálního sněmu pokrývá petice vlastencův dalších 300.000 podpisův ... Vše jest dychtivo na účinek této demonstrace. „Budeliž se i nyní ještě mluviti o infamii několika buřičův a nespokojencův?“

Nuže, mělo se dostati Belgům odpovědi a sice lapidární. Bylo dne 11. prosince 1829, když Vilém holandský dal zahájiti generální sněm v Hágu *královským poselstvím*, v němž tento potomek revolučního rodu mluvil s národem hůře než nejpyšnější velmistr absolutismu; co věta, to odlesk hrdé, autokratické mysli, která uráží, ana mní prokazovati blahosklonnou milost: „Uprostřed míru a zdaru obecného troufá si hrstka zlovolných fanatikův a svedených lidí způsobem pohoršlivým a nehodným povstávati proti zákonům a otcovským záměrům Naší vlády. Tisk v jedné části Našeho království oddychuje dechem záští, hašteřivosti a odboje; jedni s plným vědomím, druzí co slepí nástrojové úkladníkův pracují o podrytí základův státních ...“ Avšak již prý má J. M. tohoto pohoršení do syta: „Osvědčíme proti rejdům těm pevnost, jakouž předkové Naši znávali přemáhati všeliké vzpoury.“ Za tím účelem předkládá nový *zákon o tisku*, tužší ještě nad posavadní, a užívá příležitosti té, „aby vyjádřil své vlastní mínění“ o směru a jednání vlády svojí. I probírá po té jeden požadavek Belgičanův za druhým: Co se otázky náboženské tkne, požívá prý církev katolická dnes větší svobody než kdy před tím; však v meze světské moci své nedá prý král církvi katolické nikdy zasahati; co do školství doufá

Vilém, že zasloužil sobě vděku všech osvícených; ohledně práv jazyka francouzského jest pak hotov připustiti změny posavadních nařízení, „ačli by užívání jeho nerušilo vnitřní práce úřadův.“ Zásada neodvislosti soudcův již prý jest dávno zákonem vyslovena; k provedení jejímu dojde prý nastávajícím řádem soudním. Tolikéž na úlevu daně z mouky se pomýšlí. — Než jak ochotně prý v těchto kusech vyhověl aneb vyhoví žádostem slušným, rovněž tak „*rozhodně musí prý odmítnouti požadavek stran odpovědnosti ministrův a stran rozšíření práv sněmův krajinských.* Těmto nepřísluší žádná moc zákonodárná. Kdož o věci ty usilují, zapomínají, že *král dal ústavu toliko z dobré vůle a velikomyslnosti své,* že v ní práva domu svého spíše obmezil než rozhojnil, pročež by si jí měli vážiti jako daru převzácného.“ Vše nechť prý se od něho očekává „*jenom ne povolnost k neslušným požadavkům* aneb hanobám nezřízené zloby.“ —

V zápětí tohoto poselství, při němž zůstali belgičtí poslanci uprostřed jásajících Holanďanův „jako zkamenělí“ — předložen sněmovně nový tiskový zákon, tak krutý, že vydával spisovatele úplné libovůli a nejistotě právní v šanc, čině přítrž každému svobodnému posuzování vlády a správy státní. A týmž dnem vydal ministr spravedlnosti van Maanen okružník ku všem státním zástupcům a soudům, v němž nepokrytě je vyzývá k drakonickému nastupování proti oposici belgické. „Odesílaje Vám po výtisku těchto listin (královského poselství a zákona o tisku), v nichž obráží se nejvlastnější vůle Jeho Veličenstva, ujímám se příležitosti té, abych po výslovném přání královské Milosti *vážně Vás upomenul na povinnost,* jakou Vám konati sluší, že máte totiž *projevené zde zásady vládní ve svém úřadování za pravidlo míti* . . . Objevilať se tu a onde až přespříliš veliká *vlažnost ve smýšlení a nedostatek odvahy i pevnosti,* jakouž přece mají osvědčovati úřadníci *soudní,* anoť jest toho tak velice potřebí k uhájení autority a moci vlády královské. Příčina toho jest dvojí: předně chabý strach před terrorisujícím tiskem, za druhé *účinek* špatného tisku, z něhož se bez rozmyslu a zkoumání brává poučení a návod, jak protiviti se vládě a právům královým. Tomuto nešvaru musí býti učiněna přítrž stůj co stůj. Vy mi tedy ve dvakráte 24 hodinách račte dáti určité od sebe vyjádření, srovnáváteli se s královským tímto poselstvím a hodláteli jeho zásady věrně a horlivě plniti; jinak nahlednete, že by nebylo možno, abych Vám dále ponechal úřad, jejž zastáváte jmenem autority královy.“

Dojem těchto ordonancí absolutismu byl ohromný. Národní časopisy belgické vyšly vesměs s černými obrubami: někteří volajíce „běda právu!“ jiní vítajíce je kyselým smíchem co — začátek koncův. „Ejhle manifest despotismu proti svobodě!“ zvolal Courrier de la Meuse o královském poselství, nový zákon o tisku pak nazval „zákonnou organisaci tyrannie.“ De Potter ale ozval se nyní se svého žaláře po druhé; napsal veřejný list samému králi, v němž ostře stepal jeho absolutistické náhledy, připomenuv mu, kterak všechna moc ve státě jest původně *při národě,* jenž tedy nepotřebuje vděčit nikomu za žádné milosti, ale věčně má právo požadovati, aby se jemu dostávalo spravedlivosti a vlády dbalé jeho potřeb i přání.

Kterak si král vzal toto napomenutí k srdci, ukázali již dnové nejbližší. Našli se stateční soudcové a úředníci, kteří se nedali porušiti, kteří neupsali se van Maanenovi za katany národa. Ti dostávali nyní propuštění z úřadův svých. Neminulo dne, aby se neslyšelo o sesazení některého pořádného úředníka. Žurnalistika oposiční jala se pořádati sbírky ve prospěch propuštěných. Však tu vystoupil de Potter opětně ze své bezděčné samoty: dne 1. února 1830 přinesl Courrier des Pays Bas, Catholique a ještě dva listy v Lutychu i Gentu nové jeho „poselství ze žaláře," jehož smysl byl tento: Podobné sbírky ničeho nevydají. Sestupme se však veškeři upřímní Belgové ve federaci na vzájemnou podporu a zavažme se každý k pravidelnému příspěvku na fond národní, z něhož by se *dostalo náhrady důstojné a náležité každému, kdožkoliv v zákonném boji proti vládě utrpí jaké škody na svém majetku, na svém postavení neb na své osobě.* Národní daň ta měla býti mírná: 1% z daní příjmové. —

Myšlenkou tou ťal patrně de Potter do živého. Již druhého dne jest ve své celle překvapen, všechny listiny jeho prohledány, a spolu zatčen přítel jeho, mladý vysoce nadaný tajemník při ministerstvu *Tieleman*, jakož i redaktor listu Catholique, *Bartels*. Spáchali prý tímto vyzváním svým velezradu. Dne 16. dubna 1830 došlo k přelíčení. Každý věděl zpředu, jak věc dopadne. De Potter odsouzen na 8 let, *Bartels* a *Tieleman* na 7 let do *vyhnanství*. Advokát obžalovaných *van de Weyer*, jenž uchvácen statečným bráněním se de Potterovým před soudem zvolal: „Dosud jsem de Pottera ctil, však ode dneška se mu obdivuji, ode dneška jej zbožňuji" — jest za to zbaven profesury universitní a bibliothekářství. Po té veškeři ostatní vůdcové oposice buď soudně stíháni, buď pod týravou policejní dohlídku dáni jsou.

Těmito rázy hrubé moci zdálo se, jako by oposice belgická byla podlomena. Oposiční tisk umlkal, o sbírkách národních nebylo ničeho slyšeti — teprv později se ukázalo, že pokračováno v nich tajně — a poslanci belgičtí, kteříž vždy byli v *Hágu* jaksi sklíčenými a netroufalými, nenašli vyjma jediného Gerlacha také patřičného slova pro poznamenání pravého stavu věcí mezi Holandskem a Belgií. Což divu tedy, že Holanďané na jeho ráznou řeč odpověděli jízlivě, poukázáním na ono „náhlé stišení se bolesti statečných jeho krajanův . . ."

Ano, nastala chvíle stišení; ale bylo to ticho — před bouří.

(Pokračování.)

Boj o práva národnosti české
za ministerstva Taaffeova.

Podává
dr. Jindřich Šolc.

Nacházíme se uprostřed boje o jazyk. K lepšímu pochopení situace nynější nebude snad od místa, podámeli nejprvé historický přehled událostí, které předcházely nastoupení ministerstva, jež si vytklo za úkol — „smíření národů rakouských."

Diplomem říjnovým zahájena jest v Rakousku doba historicko-politických individualit. Diplom pošel z porad rozmnožené říšské rady. Většina její tlumočila mínění, že Rakousko jest historický svazek království a zemí, že jednotlivá území říše jsou subjekty práva státního, a že práva tato — historická — sluší ve shodu uvesti s požadavky doby novější, zejmena pak s právem národností. Starokonservativci maďarští, říšští radové z Čech a Haliče brali však národnost ve smyslu politickém, ve kterém se neprávem béře za státní občanství, a nikoli ve smyslu národopisném čili genetickém, ve kterém jí zvykli rozuměti národové rakouští a ve kterém znamená souhrn všech příslušníků spojených svazkem téhož zděděného jazyka mateřského na určitém území v jednu živou organickou osobnost, kterou zoveme *národem*. Diplom říjnový vyšedší z porad rozmnožené říšské rady nezná tudíž důsledně jazyky národní, nýbrž *jazyky zemské*, jako by země mluvily svým jazykem, a nikoli živé organismy je obývající, kterými jsou národové. Diplom říjnový proveden postupem času důsledně v Uhrách, v Chorvatsku, v Haliči, v zemích starorakouských a vlaských — ale nikoli v zemích českých. Dle platného práva z r. 1840 a zákonů z r. 1848 byla v Uhrách maďarština jazykem vlády, pročež vráceno tam vše v předešlý stav. Vedle historického práva zemí polských, pominemeli stav výmineční, jaký nastal germanisováním Haliče od jejího přivtělení k Rakousku až na naši dobu, byl v Haliči jazyk polský ve veřejném životě jedině platným jazykem; Chorvati domohli se práva svého jazyka vyrovnáním z r. 1868, Němci v zemích starorakouských zůstali při svém jazyce, v jižních zemích rakouských měl dle přirozené své důležitosti převahu jazyk vlaský. V zemích českých byl by dle obnoveného zřízení zemského pro Čechy a Moravu z r. 1627 měl jazyk německý míti stejnou platnost *vedle jazyka českého*. Ale hlubokým úpadkem národnosti české stalo se, že se poměr jazyka úplně převrátil a že v XVIII. věku v zemích českých zavládla úplně němčina. Mělali tudíž v Čechách nastati úplná restitutio in integrum, úplné a dokonalé vrácení k předešlému právu, slušelo provesti rovné postavení jazyka českého vedle německého. Ale tato restituce se posud v zemích českých nestala. Ačkoli v Cislajtanii uznána stejná platnost „jazyků zemských" po státním právu historickém ve smyslu territoriálním a platnost *jazyků národních* po právu národnosti vedle článku 19: přece i zákonodárství i praxe silně pokulhávají za zásadami vy-

tknutými ať se stanoviska práva „království a zemí," ať se stanoviska tak zvané „rovnoprávnosti národní."

Schmerling v únorové ústavě neprovedl zásadu, že každé království a každá země má své historické „zemské jazyky" (čl. IV. diplomu říjnového); vadilať mu v tom velkoněmecká politika Rakouska, které tehdáž stálo jednou nohou v Německu jsouc presidiální mocí německého buntu. Germanisace trvala dále. Národ český zaujal s nadšením stanovisko říjnového diplomu — vyplniv si obsah jeho svými národními ideály. Nemůžeť žádný národ historický vlastní rukou přetíti spojitost s minulostí, nechceli spáchati zmrzačení sám na sobě. Zdravý pud lidu poznával jasně, že není místa v daném zřízení ústavním pro moderní národní stát český toho spůsobu, jak si jej v úvazku rakouském zbudovati zamýšlel. Ideálem národa českého bylo a jest sloučení historického práva českého s duchem nové doby, zejmena s právem národnosti.

S tohoto hlediště jest nám pohlížeti na třicetiletý zápas národa českého o práva politická a národní. V l. 1848—1849 domáhal se národ český práv *národních* ve svazku národní federace rakouské, o čemž svědčí program obsažený ve známém článku Palackého z r. 1849: „O federaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku." V obnoveném životě ústavním po roce 1860 sloučil Palacký tento národní program svůj s Eötvösovými historicko-politickými individualitami,*) které v myšlence říjnového diplomu byly slavily vítězství své. Po vystoupení Čechů z Vídenského rajchsrátu, po zmařeném pokusu o vyrovnání ministra Belcrediho r. 1865—66, a ještě více od vydání ústavy prosincové r. 1867 uchopil se národ český tak zvaného pasivního odporu; doufalť zajisté, že donutí říši k provedení říjnového diplomu v zemích českých v duchu svých národních potřeb. Pokusem Potockého r. 1870 a snahami Hohenwartovými v roce 1871 dokázáno, že provedení programu českého prostředkem pasivního odporu jest možné. Ale pasivní odpor zvrhl se posléze v pouhou abstinenci od sněmu i říšské rady a v domácí rozbroje. Pozbyli jsme národní svornosti, a v národě dokonala se znenáhla změna taková, že z vlastního jeho středu vyšla snaha, abychom na ten čas *ne pomocí abstinence* domáhali se zákonitého uznání práv *zemí* českých z Prahy, však aby celitý národ, pokud v Cislajtanii sahá oblasť jeho jazyka, zasadil se ve Vídni o uznání práva své národní osobnosti, čl. 19 ústavy bez toho uznaného, pomocí jiných živlů buď dle jazyka a národnosti příbuzných, buď v politickém ohledu o stejné zájmy se zasazujících. Moravští Čechové byli v tomto směru již r. 1873 učinili počátek. Boj o uznání historicko-politické individuality království českého, markrabství moravského a vévodství slezského se na ten čas proměňuje v zápas o práva celitého národa českého, čítajícího v Čechách, Moravě a ve Slezsku 6 milionů duší.

Avšak nejen vlastní nesvornost, nýbrž také zvláštní poměry obyvatelstva a stran v zemi české zavinily neúspěch národa českého v předešlém boji politickém. Německo vybojovalo r. 1870 na Francii vítězství neslýchaná. Národní hrdost Němců vzepjala se do výše neobyčejné, princip národnosti slavil o vánocích r. 1870 ve Versaillu na-

*) Viz Palackého Radhost, díl III.

novo své triumfy ve smyslu Němcům příznivém, když král pruský Vilém mohl se ozdobiti nejen hodností, ale což více platí, dosáhnouti i moci *německého* císaře. Němci dospěli k částečnému sjednocení národnímu i chystají se ku spojení všech posud roztržených částí svého národa. Na české půdě pronikají se a od jakživa zápasily spolu protivy ducha německého a slovanského. Němci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku tudíž obávali a obávají se, že v obnoveném státě českém, zřízeném v západním Rakousku, ztratili by *národní souvislost se všemi ostatními Němci rakouskými*, a proti programu historicko-politické individuality království českého a koruny české postavili na sjezdu strany německých centralistů v Úži (Aussee) r. 1871 program o „národní souvislosti všech Němců rakouských.“ A jako Němci r. 1848 proti programu rakousko-slovanské federace vydali heslo těsného přilnutí k Německu (inniger Anschluss an Deutschland): tak i proti nynějším snahám Čechův, domáhajících se na ústavní půdě článku 19. uznání práv své národní osobnosti, vydávají jiné heslo válečné, že prý se poslovaňuje Cislajtanie a počešťují Němci česko-moravsko-slezští i rakouští. Ať tedy Čechové vytknou si svůj *program národní* buď ve formě historicko-politických individualit a ve znamení trojjediných zemí českých aneb ať vztyčí prapor jednoty všech Čechův česko-moravsko-slezských, vždy vrážejí na *národní* odpor Němců českých i mimočeských, rakouských i mimorakouských, vždy tříští se národní snahy jejich o úskalí odporu 40milionového tohoto národa. I státoprávní spojitost zemí českých i snahy o politickou jednotu celistvého národa českého jsou na překážku národním záměrům německým.

Rakousko pak spravovalo se před Sedanem v politice své vnitřní vždy zřetelem politiky německé — a po Sedanu? V Rakousko-Uhersku mají posud převahu politickou v jedné části Němci, a v druhé části Maďaři; svéprávný a svézakonný stát český v Rakousku, zřízený ve formě jakékoli, jest proti mysli těm i oněm. I za vlády nynějšího kabinetu řídí se zahraniční politika rakouská převážnými zřeteli k německému sousedu; proto ta úzkostlivost, aby se Němci rakouští „nesplašili,“ proto i ta chudinká míra „koncessí,“ jichž se nám dostalo během celého roku. Nevyměřujeť v Rakousko-Uhersku práva politická a národní jeden národ druhému, nýbrž ona dobývají se ponenáhlu z rozporů neb shody, v nichž jsou interesy národův a orgánu ústředního všem společného . . .

Pohlednuvše nazpět na dobu minulou obrátíme se k vypsání událostí za vlády Taaffeovy, pokud souvisí s otázkou národnosti.

Významné v tomto ohledu jest nejprvé provolání, jež dne 20. června r. 1879 vydali „důvěrníci státoprávní strany české“ k volbám do říšské rady, a jež se nese obojím posavadním směrem české politiky, státoprávním a národním. Praví se v něm, že zemští poslanci české strany státoprávní sešli se dne 18. května 1879, a uváživše poměry politické, uznali, že po tu dobu není příčiny, aby odstoupili od posledního usnešení svého, co se týká obeslání říšské rady. Zároveň schválili prý snahy důvěrníkův svých o dorozumění se *zástupci národnosti německé*, „pro něž chovají upřímné sympatie,“ jakož i o *dorozumění s rádci koruny*. „Poslanci vyslovili přesvědčení své, že důvěrníci další jednání

povedou s mírností a pevností v té věci stejně potřebnou, nezadávajíce ani *historické individuality a svézákonnosti království českého*, aniž *jiných podstatných podmínek bytu národního.* Poslanci vyslovili přesvědčení své, že národ náš nepozbyv odvahy pro další zápas za tato práva, bude státi při nich za jeden muž; jsouť tím jisti, že to i osvědčí skutkem příštích voleb a zamítne hlasy těch, kteří jemu namlouvají, aby zavazoval poslance své vstoupiti do rady říšské *bez záruk* národu nebytných, na újmu prospěchu a důstojnosti národní."

Český volební program objasňuje nám úplně politickou situaci v národě, jak se utvořila r. 1879. Vedle programu poslanců českých vyšlo i provolání velkostatkářů strany konservativní ze dne 24. června r. 1879. Pomocí kompromisu spůsobeného vládou zvoleno jest pak 9 poslanců této strany. Ministerstvo Auerspergovo bylo žádalo za své propuštění, a do kabinetu povolán jest po delší době hrabě Taaffe nejprvé za ministra vnitra, později za ministerského předsedu. Rozepsány jsou nové volby do říšské rady, když její šestileté období bylo r. 1879 uplynulo.

Z jara r. 1879 národní poměry v Čechách asi takto vypadaly: Nejen Němcům, ale i vládě jednalo se o to, aby Čechové vstoupili konečně do říšské rady, které se byli od r. 1863 vzdalovali. Němci ústavověrní přáli si vstoupení Čechů proto, aby měli jednak závaží proti hospodářským nárokům uherským, jednak proti požadavkům vlády v příčině povolení vojenského rozpočtu 800.000 mužů na dalších deset let, pak v otázce bosenské. Z týchž aneb podobných příčin hleděla si také vláda nakloniti Čechy. Poslanci čeští nacházeli se tudíž ve výhodném postavení, že i vláda i ústavověrní Němci ucházeli se za některé národní ústupky o jejich přízeň.

V říjnu r. 1878 bylo předcházelo zasedání sněmu českého, do kterého ponejprv po roce 1868 opět vstoupili zástupcové lidu českého. Boj národní jako by byl ustal. Ačkoli Němci majíce na sněmu většinu hlasovali proti návrhu adresy ke koruně, kterou ze strany české domáháno se změny volebního řádu do sněmu prostřednictvím koruny, přece osvědčovali v sněmovních řečech svých neobyčejnou u nich smířlivost; rovněž tak bralo se rokování ze strany české tokem klidným. Obě národní strany rozešly se v naději možného smíru. Smířlivé smýšlení a obecná touha po uklizení národních sporů byly tak mocné, že dr. Rieger s Fischhofem a Etiennem, redaktorem Neue freue Presse, mohl navrhnouti punktaci smíru. Ba stala se i věc neslýchaná, že tento přední orgán veřejné strany ústavověrné, vynikající jizlivým nepřátelstvím proti Čechům, o vánocích r. 1878 přinesl článek, ve kterém se přimlouval — za narovnání s Čechy!

Ze strany české zvoleni jsou r. 1879 důvěrníci, kteří se s důvěrníky německých poslanců o možné dohodnutí ve věcech národních pokusiti měli. Za předmět rokování udáno ze strany české: *uznání státoprávního postavení království českého, provedení rovnoprávnosti národní a oprava volebního řádu do sněmu.* Na straně německé s volbou důvěrníků, které by k společnému jednání vyslali, nejprv otáleli; potom odkazovali na sjezd všech německých poslanců z Čech — a konečně věc uvázla, když poslanci čeští jali se vyjednávati i s hra-

bětem Taaffem o cenu za vstoupení do říšské rady. — Na tyto skutky naráží tedy provolání volební ze dne 20. června r. 1879.

Bylot již na podzim r. 1878 mezi poslanci českými se utvořilo jednohlasné mínění, že opětné vstoupení do říšské rady má býti vykoupeno ústupky co možná největšími. Z jara r. 1879 bylo smýšlení o obeslání říšské rady takové, že Národní Listy z 23. dubna 1879 mohly bez odporu prohlásiti, *že většina politicky myslících hlav v národě je pro obeslání říšské rady, a že samy náležejí těm, kteří sobě přejí, aby se do říšské rady vstoupilo.* Jen v tom různila se mínění, máli se tam jíti bez podmínky aneb za jistými zárukami. Prvému chtěli lidé, jichž tlumočnicí byla Epoche, počtem tak slabí, že hlas jejich nepadal ani na váhu. Strana národní mající za své orgány Pokrok, Národní Listy a Politik, byla pro obeslání za určitými zárukami; i netrvalo dlouho, a lid v přečetných projevech okresů a obcí českých jal se vůči nastávajícím volbám do říšské rady prohlašovati pro obeslání „s podmínkou.“ Projevy ty měly patrně za účel osvědčiti vládě, že národ nenutká poslanců svých, aby vstoupili do říšské rady, nemohouli dosáhnouti „záruk národu nezbytných“ a nemůželi se vstoupení státi leč na „újmu prospěchu a důstojnosti národní,“ jak se praví ve volebním provolání.

Za takového smýšlení v národě odbyly se volby do říšské rady v červenci r. 1879, ze kterých vyšlo 33 poslanců. Klub státoprávní, sestávající ze všech poslanců českých, říšských i sněmovních, měl učiniti usnešení o otázce, pohybující již od několika měsíců celým národem. Ve schůzi dne 23. září 1879 učinil dr. Rieger co předseda klubu poslancům sdělení o vyjednávání s hrabětem Taaffem; ministr sliboval, že se *přičiní* o slavnostní uznání státoprávního postavení království českého, o provedení rovnoprávnosti ve školách a úřadech a opravy volebního řádu do sněmu.

Jakkoliv žádané záruky považovány za slabé, stalo se důležité usnešení o obeslání říšské rady, a téhož dne sepsáno i právní ohražení poslanců říšských, jež mělo v říšské radě přečteno býti, a k němuž pak přistoupili i velkostatkáři strany historické. Zníť takto: „Vstupujíce do sněmovny poslanců rady říšské jsme povinni prohlásiti: že tímto krokem a důslednostmi, které z něho následují, své právní stanovisko vyslovené v opětných projevech veřejných, posléze pak v provolání strany konservativní mezi českými velkostatkáři ze dne 24. června 1879, a v provolání české národní strany ze dne 20. června 1879, na základě jehož jsme zvoleni byli, nikterak se nevzdáváme, aniž že mu krok ten na újmu býti má; že tím nikterak napřed rozhodovati nechceme ani nemůžeme o *státoprávním postavení království českého a koruny české* uznaném a zabezpečeném akty státními; že spíše za své právo i povinnost pokládáme práva a nároky z něho odvozované jako dříve tak i potom zastávati a hájiti. S hlediště tohoto svého právního přesvědčení spatřujeme nejen v šetření *právních požadavků všech království a zemí, nýbrž i v pojištění a vyznačení jich organického a nerozdílného svazku* přirozené základy a nezbytné podmínky ústavního řádu, trvalé záruky moci a jednoty mocnářství; působiti k tomuto vznešenému cíli považujeme za nejvyšší úlohu zástupců všech

království a zemí; *v umožnění smíru a vyrovnání na základě všestranné úcty právní* spatřujeme jedinou cestu, aby se k němu dospělo. Touto cestou, k takovému cíli, nevzdávajíce se svého stanoviska, spolupůsobiti byli jsme vždy ochotni. Stejnou ochotu chceme i dnes opět osvědčiti, následujíce v okamžení, kde hlas národů žádá smíření a vyrovnání a položení mocnářství k tomu nutká, hlasu svého císaře a krále, podávajíce tímto loyálním prohlášením na skutečné půdě parlamentárních institucí, na kterou vstupujeme, ruku k dílu srozumění vzájemného pluému požehnání."

Příčinná souvislost a shoda myšlenek tohoto prohlášení s trůnní řečí, kterou panovník dne 8. října 1879 slavnostním spůsobem zahájil říšskou radu ve Vídni, bije do očí na první pohled, i kdy by nebylo vniklo na veřejnost, že měli dr. Rieger a hrabě Jindřich Clam Martinic soukromé slyšení u císaře. Tato česká deputace odevzdala ještě před slavnostním zahájením říšské rady císaři právní ohražení poslanců českých. Císař přijav vlídně prohlášení deputace, odpověděl prý, že sobě Čechové vstupujíce do říšské rady své právní stanovisko vyhražují, ale že jest také potřebí, aby se mírnili. Rieger prosil prý císaře, aby chránil práva *národa českého*, načež císař deputaci ubezpečoval svou přízní k českému národu.

Trůnní řeč počíná těmito významnými slovy: „Kdežto nyní i poslanci mého milovaného království českého následujíce provolání mého *bez újmy svého právního přesvědčení a rozdílnosti svých názorů* v počtu úplném na půdu společného vyjednávání vstupují, stal se první důležitý krok, aby se dospělo k obecnému smíření a dorozumění, jež povždy bylo cílem přání mého; i oddávám se bezpečné naději, že při všestranné umírněnosti a vzájemné úctě právní poradám Vašim se podaří, tohoto cíle, který v zájmu mocného postavení mocnářství stále na zřeteli míti sluší, také dosáhnouti a tudíž ústavě stejně ochotné uznávání všech národů pojistiti."

Trůnní řečí tedy slavnostně vysloveno, že právní přesvědčení poslanců českých o zvláštním státoprávním postavení království českého zasluhuje šetrnosti a úcty, ale určitého objektivního uznání onoho státoprávního postavení tu není, jako se stalo na př. reskriptem ze dne 12. září 1871. Zdali hrabě Taaffe *jen* takto dostáti chtěl svému slibu v příčině slavnostního uznání státního práva českého v celém obsahu — o tom musíme se potud vzdáti určitého úsudku, pokud dalšími skutky rakouského státníka soud náš nedojde ustálení. Podotknouti však musíme, že onen odstavec trůnní řeči v celé straně ústavověrné vzbudil nemalé rozhořčení.

Zatím ustavila se říšská rada, a hned v prvních sezeních bylo patrno, že většina v domě, ač nedosti pevná, bude náležeti pravici, sestávající z Čechů, Poláků a autonomistických Němců. Koaliční kabinet Taaffeův ani svým postavením vůči pravici nezapřel povahy své. Vláda neopírala se ale o žádnou stranu. Ale události přinutily Taaffea brzy, aby přiznal barvu.

Při rokování o branném zákoně v prosinci 1879 řečníci z pravice dotýkali se otázky národnostní. Nad jiné jasněji Rieger vytknul a hájil stanoviska národního v řeči své ze dne 4. prosince, ohražuje se mimo

jiné proti výčitce neloyálnosti stran memoranda podaného císaři Napoleonu III. a proti křivým výkladům stran svého účastenství v pouti Moskevské r. 1867. Pravil, že posud nikomu nevytýkal účastenství v slavnostech střeleckých a ve sjezdech právníků, a přece že se na nich jednalo o politické sjednocení Německa; najdeli se prý však v jeho řečech i jen jediné slovo o politickém spojení Čech s Ruskem, pak že chce býti odsouzen. Nezapíral prý nikdy svých sympatií ke všem slovanským národům bez rozdílu a bude prý dlužno počítati s hotovým skutkem, že jsou Slované v Rakousku, kteří po slovansku cítiti chtějí. „Nezapomínejte, pánové," pokračoval, „že Slované rakouští jsou ve většině, neb tvoří 60% branné moci rakouské, a že v Rakousku nelze pomýšleti na to, máli se jednati rozumně, aby se vystupovalo proti Slovanům. Děsíte lidi panslavismem; dobře však děl Fischhof: ‚Kdo potlačují Slovany, pracují pro panslavismus.' *Učiňte Slovanům po spravedlnosti, a panslavismu netřeba se báti, nejméně Rakousku.* Ale Rakousko musí se loyálně a poctivě rozhodnouti, a musíme se tázati, jaké má Rakousko vlastně povolání na tomto světě?"

„Již kollega přede mnou (dr. F. V. Jeřábek) pravil, že těmto malým národům, které stěhování národů zůstavilo uprostřed Evropy, záleží na tom, aby se těsněji spojili, a že jest Rakousko přirozeným útočištěm těchto malých národů. A jest tomu skutečně tak. Všichni tito národové nemají ani vyhlídky, aby každý vlastní velký stát utvořiti mohl, nýbrž stali by se nutně kořistí dvou velkých kolosů sousedních, ruského a německého. Těmto národům a zlomkům velikých národů, kteří od věků v tomto státě žijí a všemi hmotnými a duševními zájmy a celou svou minulostí a svými sympatiemi na tento svazek jsou poukázáni, je s vlastním prospěchem, aby blíže k sobě se přivinuli, aby svého dalšího bytu proti možným nárokům jiných sousedů ubránili, chráníce práv svých, a sebe vzájemně si vážíce. To jest náš program i prohlašujeme poctivě, zřejmě a loyálně, že se dle tohoto programu řídíme a Rakousko v tomto smyslu zachovati chceme. To jest dle našeho zdání a přesvědčení světodějné povolání Rakouska, to jest důvodem jeho trvání . . . Osudy národů v každé době rozličnými řídily se ideami; v tomto okamžiku jest to *idea národnosti*, která, abych tak děl, dějepis diktuje, a osudy národů vládne. Pod tímto praporem povstalo jednotné Německo a zjednána jest jednota Italie, tato myšlenka proskakuje ve všech válkách poslední doby. Idea tato jest tak mocná, že se žádný stát účinků jejích ubrániti nemůže ani žádný národ, a také Rakousko bude se musiti rozhodnouti, aby s touto ideou uzavřelo mír a s ní se srovnalo. Kdy by se mělo Rakousko uondati marným pokusem, aby se jí postavilo vstříc, zahyne; ale pochopíli správně tuto myšlenku a použijeli jí k svému prospěchu, najde právě v ní záruku své moci a budoucnosti. Ale Rakousko musí v tomto ohledu míti svou vlastní politiku, nesmí se dáti strkati ani od východu ani od západu, nesmí na vlastní svůj groš konati služby četnické některému jinému státu. Nikoli, Rakousko musí samojediné říditi se dle svých vlastních potřeb."

Ústavověrný poslanec z levice dr. Tomaszczuk vyčítal tudíž celé pravici, že klade národní stanovisko nad politické, i dotekl se obzvlášť

i ministerského předsedy, an prý jest týž, který předsedal ministerstvu občanskému (r. 1869). Tomaszczuk pravil dále, že sice není Němec, že jest přesvědčen, že většina národů rakouských jest rakouská; rozhodujíli však ohledy národní, pak prý mu jest milejší většina německá nežli slovanská, která by byla předchůdkyní reakce. Výrok tento vzbudil mocný odpor na pravici a živou pochvalu na levici. Taaffe pak podrážděn úsměšnou poznámkou řečníkovou promluvil v tato slova, která považují se za jeho program ministerský: „Byl jsem," pravil, „v čele ministerstva občanského. Důvěrou Jeho Veličenstva jsem byl povolán v čelo vlády v době zajisté těžké. Uposlechl jsem tohoto povolání, a byl jsem delší dobu náčelníkem ministerstva. V poměrech tehdejších jsem nahlížel, že tím způsobem ku blahu Rakouska vládnouti nelze, a katastrofa, která následovala, bude pánům posud v dobré paměti. Ministerstvo rozdělilo se ve většinu a menšinu. V čele menšiny měl jsem čest býti já i zastával jsem ve zprávě menšiny ony zásady, ku kterým se hlásím ještě dnes. Poznal jsem nezbytnou toho potřebu, že máli v Rakousku nastati pravý život ústavní, musí parlament býti úplný, aby všechny živly krásné naší říše shromážděny byly a slovo své na váhu vrhnouti mohly. *Snažil jsem se, aby takovým živlům, kteří krásné země a veliké podíly berně představují a zajisté i za kapacity uznáni jsou, možnost poskytnuta byla, by v životě ústavním účastenství míti mohli.**) Bohu díky, tito živlové berou nyní účastenství v životě ústavním, a mám za to, že se stal důležitý krok ke zmohutnění ústavního života v Rakousku. Bylo vyčítáno, že ministerstvo jest koaliční, a že se na jednu stranu usmívá a na druhou hrozí. Toto ministerstvo koaliční sobě právě vytknulo za cíl dokonati smíření a sjednocení, pročež za to mám, že ono usmívání, které některým tolik vadí, které se však pouze na jednu stranu neobrací, jest ospravedlněno. *Vláda má svůj cíl, a ten jest, aby všechny národnosti v Rakousku se spojily a sjednotily, a to na půdě společné ústavy rakouské.* V jednom se však shoduji s panem řečníkem přede mnou. On chce totiž míti Rakušany, a rakouskou a nikoli národní většinu. S tím úplně souhlasím, *neb Rakousko sestává z rozličných národností, jejichž práva chráněna býti musejí.* Stojíli národnosti vedle sebe jsouce sobě práv svých vědomy a požívajíce jich, podají sobě bratrsky ruce, aby přispívaly ke blahu velikého a *celého* Rakouska. Taktéž souhlasím s panem řečníkem přede mnou, že nelze vládnouti, budouli Němci tlačeni ke zdi; *ale také Slované nesmějí ke zdi tlačeni býti, jsouce rovnoprávní činitelé našeho Rakouska, a právě ony národnosti, které v Rakousku žijí, tvoří dohromady Rakušany;* budouli

*) Nápadná jest shoda této a následující myšlenky proslovené ministrem Taaffem dne 4. prosince 1879 s odstavcem volebního provolání českých poslanců shora uvedeného ze dne 20. června 1879, který zní: „Jen opravy takové aneb aspoň *společné ujednání o jich provedení* mohou nám Čechům dáti také *možnost, abychom bez zapření zjevného práva svého a důstojnosti národní mohli vstoupiti do parlamentu říše* a zasaditi se tam svorně s jinými národy o rozvoj ústavního života i napravení smutných jejich poměrů hospodářských s tou representací a váhou, *která nám dle daně a počtu lidu náleží.*"

pak tyto národnosti od ostatních národností vzájemně a také od vlády uznávány, potom budou také všichni dobrými Rakušany.“

Tato slova způsobila mezi ústavověrnými velikou bouři, a ministr obviňován z porušení ústavy, jako by byl na úkor její učinil Čechům ústupky. Sama vládní Wiener Abendpost viděla se nucenu slova předsedy ministerského poněkud zmírniti. Nepřikládáme tomu zvláštní váhy, že hrabě Taaffe užil okřídleného slova Beustova o tlačení ke zdi ve smyslu opačném a Slovanům příznivém; více nás zajímá theoretický základ jeho řeči a obsah ponětí o národnosti, jaký mu přiložil.

Věta, že Rakousko sestává z rozličných národností, jejichž *práva* chráněna býti musejí, dokazuje, že ministr si myslí národy rakouské ve smyslu národopisném, že je považuje za subjekty právní a že tedy mluví o *právech národností* co osob mravních. Věta tato jest však pouhý důsledek z následujících praemiss: Jedinec jest osoba. Osoba jest svobodna. Svobodná osoba má svá přirozená práva. I národ jest osobnost složená z jednotlivců. I národ má svá práva přirozená, nezadatelná, neporušitelná. Rakouské národnosti mají tudíž svá přirozená práva. Toť theorie obsažená ve čl. 19 ústavy. — Hrabě Taaffe klade dále genetickou národnost jednotlivých národů vedle státního občanství rakouského neboli vedle rakušanství řka, že právě ony národnosti, které v Rakousku žijí, tvoří dohromady Rakušany. Tím však se liší hr. Taaffe ve svém názoru podstatně od posavadní německo-ústavověrné náuky Vídenské, která popírá i samu jsoucnost a oprávněnost národností ve smyslu genetickém, znajíc v Rakousku pouze dvě národnosti politické dle obou států, ve které se Rakousko-Uhersko rozpadá: totiž národnost tak zvanou rakouskou a uherskou.

Co vlastně pokládá za právo národnosti, ministr Taaffe nevyslovil. Však to vyslovují positivní zákony. Článek 19. praví, *co* jest právem každého národa rakouského, každé národnosti zde žijící: „Každý národ má neporušitelné právo chovati a vzdělávati národnost a řeč svou.“ Právo všech národních jazyků „ve škole, úřadě a v životě veřejném od státu se uznává.“ Nevadí, že text zákona mluví vlastně a pouze „o *rovném právě* všech *v zemích obvyklých* řečí,“ které ve státě uznává; toť pouze ohlas starších zákonův ústavních a říjnového diplomu. Článek 19. jest totiž slovně opsán z §. 21. návrhu Kroměřížských práv základních. Zásada má svou platnost i se svými logickými důsledky. Uznáváli a zabezpečujeli se *právo* každého národu ve státě, netřeba teprvé mluviti o „rovném právě,“ neb právo ve své podstatě nestrpí nijakého nadpráví. —

Přikročíme k nejdůležitějšímu skutku, jenž co do otázky národnostní za vlády Taaffeovy posud se udál; jsou to pamětní spisy poslanců českých.

Dne 21. prosince uveřejnily listy Pražské pamětní spisy poslanců českých, předeslavše úvod, že tyto spisy již před několika týdny od dr. Riegra co předsedy klubu českých a moravských poslancův „slovanské národnosti“ jmenem tohoto klubu Jeho Veličenstvu a předsedovi ministerstva odevzdány byly. Při skládání spisů těchto nebylo prý nikterak vedoucím záměrem, vylíčiti ve státním spise „soubor všech

přání a žádostí národa českého *anebo* všech právních nároků koruny české,“ anobrž chtělo se spíše přestati na takových požadavcích *z oboru zájmů a potřeb národních co do úřadů a školství*, které směřují toliko k tomu, aby byly aspoň odstraněny nejnutnější a nejnaléhavější újmy, které se dějí na úkor zásadě rovnoprávnosti jazykové, a které bez všelikých změn v zákonodárství a pouze v cestě administrativní napraveny býti mohou. Pamětní spisy vyslovují žádosti *celého* národa českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, spočívajíce na historickém stanovisku „jazyků zemských.“

První spis, jednající o *rovnoprávnosti jazyka českého v úřadech a soudech*, pochází z péra hraběte Jindřicha Martinice. „Uznanými jazyky zemskými v Čechách a na Moravě,“ dí se v nich, „mimo všelikou pochybnost jsou jazyk český a německý. Bezodkladnému provedení pravidel zde navržených není na závadu ani žádná meze zákonem daná ani jaká překážka ve skutečnosti založená; závisít jedině a výhradně na upřímné vůli vlády opatřiti ve skutečnosti průchod rovnoprávnosti, jež tak často a slavně prohlášena byla; jakožto důkaz vůle této bylo by na všech stranách uvítáno co nejradostněji. Tím by se aspoň na tomto poli stalo po právu národu českému a tímto vykonáním spravedlnosti dovedla by vláda získati srdce, oživiti naději a upevniti důvěru. 1. U všech úřadův a soudův první stolice úřadovacím jazykem budiž jazyk, kterým mluví většina obyvatelstva, aneb jazyk, kterého užívají úřadní orgánové samosprávní. — 2. U jiných úřadův aneb soudův, jejichžto působnost se vztahuje na celou zemi aneb na několik okresů, a pak u těch, kteří v hlavním městě zemském sídlo své mají, budiž jak českého tak německého jazyka rovným právem užíváno jakožto úřadovacího. — 3. V dopisování s úřady neb soudy souřadnými aneb s představenými užíváno budiž vlastního jazyka úřadovacího (§. 1.). — 4. Jedenkaždý oprávněn budiž v podáních svých k úřadům nebo k soudům, jakož také při protokolárním vyslýchání užívati toho nebo onoho jazyka zemského. — *Každá záležitost postupem všech stolic týmž jazykem budiž projednána, vyřízena a vypravena, kterýmž prvotně byla podána.* — 5. K ustanovení ve službě veřejné nezbytným požadavkem budiž znalost obojího jazyka zemského i v mluvě i v písmě. — 6. Úředníci nyní ustanovení, kteří jen jednoho z obou jazyků zemských jsou znalí, opatřeni buďtež při takových úřadech neb soudech, kde jazyk ten jest úřadovacím; též k tomu hleděno budiž, aby u každého zeměpanského orgánu byl aspoň jeden úředník obojího jazyka zemského dokonale znalý.“

„V c. k. Slezsku mimo německý jazyk jsou jazyk český a polský jazykem lidu, a plnou měrou náleží, aby, co se jich dotýče, provedena byla zásada rovnoprávnosti v úřadech, jakáž dle základních zákonů státních platnost má při všech jazycích zemských. Zásadě této odporuje vynešení ministerstva práv ze dne 3. listopadu 1851 č. 13470, podnes vždy ještě platným uznávané, kterým jazyk německý prohlášen byl za jediný úřadovací při soudech v c. k. Slezsku. Že vynešení toto nejen s potřebami skutečnými nýbrž s nepochybným výrokem základních zákonů státních v křiklavém jest odporu, dokazovati netřeba; i jest tedy zrušení jeho nezbytně přikázaným důsledkem základních zákonů

státních. V c. k. Slezsku německý, český a polský jazyk rovnou platnost míti mají co jazykové zemští."

Ve druhém spise pamětním sepsaném od p. Josefa Jirečka žádáno za provedení práv jazyka českého na *universitě*. Žádost tato zakládá se na třetím odstavci čl. 19., jenž zní: „V zemích, ve kterých bydlí několik národů, zřízena buďtež veřejná učeliště tím spůsobem, aby se každému národu dostalo náležitých prostředků vzdělávati se ve své řeči, aniž by byl kdo nucen, učiti se druhému jazyku zemskému." Žádáno tedy za provedení tohoto odstavce v mezích platných zákonů starších a spůsobem administrativním: 1. Habilitování soukromých docentů na příště dopuštěno buď též na základě vědeckých spisů jen jazykem českých sepsaných. V největším počtu případův ke zkoušení vědecké ceny spisů takových dostačí ti členové sboru profesorského, kteří jazyka českého jsou znalí. Co do fakulty lékařské, kdy by tam toho po tu chvíli snad nebylo, budiž připomenuto, že na jiných universitách rakouských jsou odborní znalci, jejichžto úsudek o takových spisech habilitačních s úplným uspokojením vyžádati lze by bylo: — 2. Na všech fakultách opatřena budiž možnost, aby jak státní tak i přísné zkoušky doktorátní celkem odbývány byly také po česku. Jazyk, ve kterém by se který akt zkušební vykonati měl, sobě vyvoliti zůstaveno budiž studujícím, pokud se týče, doktorandům. — 3. Na fakultě filosofické a právnické potřebná opatření vykonána buďtež tou měrou, aby dotčená pod 2. možnost počátkem studijního roku 1880—1 všestranně byla dána. Co se týče fakulty lékařské, budiž k tomu hleděno, aby první rigorosum, počnouc od studijního roku 1880—1, druhé od stud. roku 1881—2, třetí od stud. roku 1882—3 celkem též po česku mohlo býti odbýváno. — Provedení vět těchto na filosofické a právnické fakultě podmíněno bude doplněním profesorův, česky přednášejících pro nemnohé odbory; na lékařské fakultě pak třeba bude jmenování většího počtu českých zástupců těch náuk, které jsou předmětem jednotlivých rigoros." —

Třetí pamětní spis sepsaný od dr. J. Čelakovského jedná o provedení rovnoprávnosti jazyka na *středních školách*, týká se nepoměrného rozdělení škol českých a německých z peněz státních v Čechách a na Moravě vydržovaných vůči číselnému množství Čechů proti Němcům (2 : 3), i žádá se v něm: „1. Aby náklad, jejž stát na střední školy v Čechách a na Moravě vede, věnován byl duchovním potřebám obou národních kmenův v náležitém poměru k jich lidnatosti a k sumě jich daní. — 2. Aby v království českém české ústavy střední, jež obce s obětmi pro budoucnost nesnesitelnými založily a vydržují, do státní správy převzaty byly dle prokázané potřeby a v poměru k počtu německých ústavů státních aneb aby aspoň do toho času, dokud se náprava tato dokonale neprovede, dostatečnými subvencemi podporovány byly. — 3. Aby v markrabství moravském, kdež vylíčené poměry školské ještě mnohem jsou nepříznivější, nezbytně nutné nápravě aspoň cesta se razila a naléhavé potřebě aspoň v tom směru se ihned vyhovělo, by nejméně jedna samostatná a úplná reálka s vyučovací řečí českou z peněz státních se založila, a aby dle analogie německých parallelek na slovanské střední škole ve Valašském Meziříčí též na

německých státních školách středních, kdež se toho potřeba ukazuje, zařídily se parallelky slovanské."

Ve čtvrtém pamětním spise o provedení rovného práva jazyka na *školách průmyslových*, sepsaném od dr. Mikyšky, žádá se, aby počet odborných škol průmyslových a živnostenských byl rozmnožen a to dle potřeb obyvatelstva, a aby dle poměrů místních náležitě nadány byly, aby trvání jejich bylo pojištěno převzetím jich ve správu státní a všechny aby byly podřízeny pod jednotné vedení, aby i co do řeči vyučovací staly se přístupnými obyvatelstvu slovanskému, a aby ministerstvo obchodu utvořilo organismus takový, ve kterém by živnostenská činnost těchto zemí ve shodu uvedena byla s živým prouděním obchodu světového.

Jakmile česká memoranda veřejně ohlášena byla, nelenili ani němečtí poslanci z Čech a podali v té příčině koruně i vládě odpověď ve spůsobu protimemoranda. Dovozovali, že zavedení řeči české za vnitřní jazyk úřední vadí prý nezbytná potřeba státu, která vyžaduje jednotnou administraci. Připuštěním jazyka českého rozbila by se prý pracně dobytá jednota v administraci. Provedením rovného práva na universitě Pražské uškodilo by se prý vědecké slávě tohoto ústavu, ježto by prý při obsazování stolic učitelských hledělo se více na známost českého jazyka nežli na vědeckou spůsobilost. Právo ku zřízení zvláštní české university však uznáváno. Převzetí četných středních škol vydržovaných nákladem obcí do správy státu jsou prý na překážku nedostatečné peněžité prostředky státní. Státní průmyslové školy s vyučovací řečí německou (v Plzni) jsou prý přiměřeny průmyslové převaze a mohutnosti německého živlu v zemi.

Brzy potom nastala agitace po celé zemi. Četné obce místní i okresní, české i německé dle národnosti své prohlašovaly se buď pro české buď pro německé, memorandum. (Dokončení.)

Školy za náboženského různověrství v Čechách.

Příspěvky historické

od

Fr. J. Zoubka.

(Pokračování.)

Nejvýše chvalitebná byla péče předků našich 16. století i před samou bitvou Bělohorskou o školy i o mládež; neboť o důležitosti školního vyučování velmi byli přesvědčeni.

Dle Stránského beze školy své u nás nebývalo žádné město, žádné městečko, téměř žádná ves. Samo trojměstí Pražské šestnáct škol triviálných čítalo, Hora Kutná nejméně dvě, a tolik i Mladá Boleslav, ostatní pak jednotlivá města po jedné.

Na sklonku 16. a počátkem 17. století mnoho nových, a to nákladných škol po městech bylo vystavěno. Chrudimští ze sbírek a darů

sousedských l. 1551 na základech hradu král. školu novou o dvou poschodích a dvou štítech vystavěli. V letech 1568—1574 v Hradci Králové „škola veliká mnohými náklady“ byla postavena. Na mramorovém červeném portálu školy u sv. Jindřicha čte se posud rok 1588, z něhož jednopatrové stavení to pochází. Bývalo celé pokryto obrazy a poseto nápisy. Byla tu vyobrazena spravedlnost, sedmero hlavních hříchů, sedmero svobodných umění, čtyři hlavní ctnosti. L. 1594 dřevěná škola u sv. Jakuba v Kutné Hoře byla stržena a na jejím místě nová kamenná vystavěna a „štíty kamennými okrášlena.“ V Čáslavi l. 1596, v Kolíně 1612 nové školy byly upraveny.

Chudí a přespolní žáci mívali ve škole opatření bytem, stravou, zhusta i oblekem; žáci platící školné sluli expendentes. Po zápisu, jenž vykonán byl formulí slibující poslušnost atd., vykázáno bylo žáku obydlí dle věku nebo dle vůle učitelovy. Když zaujali ložnice žáčkové první třídy, přidáni byli k nim žáci z druhé a třetí třídy i několik mladíků, aby na učení a na mravy pozor dávali a je řídili, začež jim mladší posluhovali, dávajíce jim nějakou odměnu od rodičů. Metli, čistili světnice a sluli žebráčkové (mendici). Stránský chválí chvalitebný obyčej našich předků, jakým pečovali o školní mládež. „Stůl totiž školy své chovancům každého města měšťané, pořadem po dvou každého dne, každý dle možnosti své, připravovali, na opatření pak potřeb ostatních rozličné příplatky peněžité, avšak dobrovolné, měšťanům nikoli obtížné, dostávaly se. Živili tím spůsobem pacholata studující (vyjmouc školy navštěvovatele rodičů domácích) to město více nežli sto, ono méně.“

Jest ve lhostejném, malátnějícím, hýřivém a skrbivém 16. století ve mnohých městech zjev věru vznešený, s jakou vroucností zvláště v závětech pamatovali na školy. Přednější místo náleží tu Hradeckým nad Labem.

Již r. 1458 učený muž, písař Jakub, pojistil škole u sv. Ducha 1 kopu grošů úroku, aby za ni starým i mladým žákům kupován byl hrách a dvě porce masa. L. 1529 odkázal škole Matouš z Kněžovsi dvě louky, aby úroky s nich dávány byly žákům na expensi (vydání na potřeby), léta pak 1545 dědili žáci po Tobiáši kantorovi 240 kop grošů míšenských. L. 1562 a 1563 za hrozného moru dostalo se škole velkých odkazů, zvláště těchto dvou: Pan Václav Hlaváč, rada městský, odkázal 50 kop, aby z úroků (5 kop) kupováno bylo sukno a rozdáváno bylo žákům; stodůlku s obilím, zahrádku, loučku zahrádku, aby v ní pro žáky vaření síti dávali, z ostatního úrok na sukna; včely, aby byly prodány a za ně louka škole koupena; vozy dva a jiných 50 kop též záduší školy; dům bez dluhů, všecky svršky, i šatstvo pernaté ve sklepích, peníze i zlaté, to vše, aby bez obmyslu bylo prodáno, z úroků pak sukna pro žáky a pro chudé aby byla kupována — l. 1580 dány 51 žákům 204 lokte suken, l. 1583 rozdáno sukno 39 mládencům; na sladovně čtyři slady, dříví 7 srubů a $1^1/_2$ voru, to vše aby spenězeno a na nedostatky záduší školy aby bylo obráceno; cínové nádobí, plátna, šaty vinuté — vše prodati a dáti zádušim; koflíky, hrnce měděné, rožně a j. k týmž účelům. P. Jindřich Nejedlý z Vysoké, cís. rychtář, nařídil dědicům — „poněvadž byl milovník žákovstva a mládeže, kteří se dobrým mravům a svobodnému učení

učí, aby se učení církve české a chvála boží při té škole rozmáhala" — aby vydali radě městské 200 kop českých (400 míšenských), aby za ně koupila masný krám, jejž by najímala, aby z něho v sobotu každého téhodne vydáváno bylo žebráčkům (mendikům) za 8 grošů masa, nikam jinam, „aby hladem nemřeli" — co sežebrali, velcí jim snědli a natloukli jim dle starobylého obyčeje, jehož dotýká se již humoristická báseň Podkoní a žák. Dále měla koupena býti louka, plat pak z nájmu měl dáván býti tomu, „který by mendiky často učil a s nimi práci vedl v též škole, kohož by oni, konšelé, k tomu nejpříhodnějšího nařídili. A tu aby pilně k dobrému vedl a nad nimi bedlivý pozor měl, a jakž nad učením tak i nad tím masem, aby tu nějaké požívání měli a hladem nemřeli." Škola měla již od starších časů roční plat 34 kop, z něhož dáváno bylo do školy týdně 30 grošů na maso. Léta 1565 odkázal Jiřík Vavruš z Limuz, učitel, rodák Hradecký, čtyři louky po rodičích zděděné, aby plat z nich dáván byl správci školy, který by ve středu a v pátek mládeži četl „katechismus neb jinou nějakou pobožnou a křesťanskou knížku, která by sumu neb přednější artikule víry křesťanské v sobě obsahovala." L. 1566 poručil pan Jan Karásek starší Lvovický z Lvovic jakožto milovník svobodného literního učení záduší školnímu 20 kop, léta pak 1567 prodal syn jeho Cyprian škole les a haltýř za 40 kop, škola pak jen za les 70 kop utržila. L. 1568 oznámil týž mistr Cyprian, mathematik Jeho Mil. Cís., až by se v rodném městě usadil, že by chtěl ku škole dohlížeti a sám lekci veřejně čítati — ale umřel l. 1574. L. 1577 byli v Hradecké „akademii" přespolní žáci z Třebechovic, Chrudimi. Čáslavi, Hradiště, Hostinného, Nimburka, Landškrouna, Litomyšle, Kostelce, Hořic, Pacova, Tábora, Hradce Jindřichova, Prachatic, Volyně, Nepomuka, Žatce, Kroměžiře. Kromě toho bylo po domech mnoho synků šlechtických, opakujících doma se svými paedagogy čili praeceptory, co bylo čteno bakalářem ve škole. L. 1584 poručil mistr Tomáš Mýtský, po osm let správce školy Hradecké, závětí svou 20 kop míš, aby z nich každé soboty dáváno bylo žákům po 6 groších na expensi, což právě na rok vystačilo; kromě toho košile a knihy mezi žáky rozdal. Obec dávala do školy 26 korců na chléb, za veliké pak drahoty l. 1598, když sousedé nemohli žákům býti nápomocni, přidala čtyři korce. Krásnou památkou pečlivosti Hradeckých jest list poslaný rektorovi učení Pražského 21. dne m. března 1520, jímž oznamují, o sv. Jiří že správce školy správu složí, souředitel že odebere se do Nimburka, správce pak kůru že, oženiv se, mezi nimi usadil se. „A uznávajíce my v tom býti svou vlastní povinnost, chcemeli, aby se nám i potomkům našim mužů hodných jak k správě církevní tak i politické dostalo, abychom ten drahý klenot a pokladnici, školu naši dobrými, pobožnými a příkladnými i bedlivými správci pro zvedení a vzdělání domácí i přespolní mládeže v té škole naší odrostající opatřili . . .": pročež za stvrzení správce zvoleného žádají. A když škole jižjiž hodinka odbíjela, odkázal jí upřímný vlastenec Tomáš Vostatek dům svůj Vostatkovský „pro snadnější mládeže vyučení."

Podobně i v jiných městech vlastenci k zvelebení škol se přičinili. Z mnohých jmenován buď pan Kozel z Riesentalu, jenž z pravé

a upřímné lásky k pobožnosti a liternímu umění k tomu příčinu dal, aby na Hoře Kutné, vlasti jeho milé, škola přední u Vysokého kostela náležitě vyzdvižena a v ní mládež v pobožnosti, dobrých mravech i literním umění počestně a užitečně cvičena býti mohla, toho nejpřednější původ byl. Sám ze svého padesáti kopami přispěl ku stavbě, k níž pilně dohlížel, a přičinil se k tomu, „aby k tomu počtu správců školních, který předešle býval, ještě jeden přední neb vrchní správce chován byl, a toho aby byla povinnost taková, by, jsa vrchním správcem té školy, v ní přední lekci četl, aby obecní školu a správce její pod svou správou maje, v dobrém řádu a regimentu držel, za jeho pak práci aby také obzvláštním platem do 50 kop gr. opatřen býti mohl, a takový plat požívaje, všelikých platů školních, stálých i případných, kteréž posavad na jiné předešlé správce v téže škole od starodávna šly a se scházely, prázden byl.“ — Opatřením téhož dobrodince mělo u sv. Jakuba 90, u sv. Barbory 20 žáků ve škole býti stravováno.

Z hojných příznivců škol Chrudimských přede všemi Vácsl. Lípa, cís. rychtář, zmínky zasluhuje; odkázal l. 1587 500 kop míš., aby z jich úroku (50 kop) školné za chudé placeno bylo.

O platech učitelů, píše Stránský: „Plat dávala jim rada městská, stůl každodenní větším dílem správcové duchovní. Aniž byli řídcí rozliční důchodové, jež brali mimořádně. Oficiály ty, když byli nějaký čas ve škole strávili a pilnost svou měšťanům dobrým osvědčili, vyváděli ze. školy Maecenatové studujících, a buď svádějíce je ve skvělé sňatky, k důležitějším výkonům politickým je připravovali, nebo k službě posvátné je přibírali.“ K tomu třeba blíže přihlednouti.

Stálých platů mnoho nebývalo, protože dle starobylého obyčeje kněžím, učitelům, úředníkům dávány byly rozličné potřeby skutečně, aniž si jich sami kupovali. Tak mívali učitelé stravu u faráře, po sousedích nebo ve škole; dříví v Hradci Králové kupoval do školy kostelník z ročního platu 1 kopy míš., a to od starodávna, v Hradci pak Jindřichově měli od l. 1544 času zimního žáci přinášeti po dvou polenech, nebo měli rodičové žákovi koupiti po jednou vůz dříví a po celý rok všeho platu prázdni býti. Také na svíčky, na křídu a j. přinášeli žáci peníze. Proto bývalo platů *případných* a proměnlivých celá litanie, jak ji l. 1589 Slanským vyčtla konsistoř pod obojí. Tenkráte měl rektor 40 kop stálého platu ročního, kantor 20 kop — to bylo za práci na kůru; za práci s mládeží ve škole bývaly mezi rektora a učitele tyto platy rozdělovány: o každých suchých dnech 15—16 kop, sedm koled do roka (v Hradci Králové po 3 kopách), za minucí čili kalendář malovaný k vánocům „úplatku“ čili paušálu 31 kop; v postě od pacholat, „kteří místo obědů jim za byt platí“ 3, 4, 5, 6 kop — kolik kdy žáků bývalo; potom *sobotales* (každé soboty od žáků po 1 penízi bílém), *jarmarkales*, *masopustales* (když obcházeli učitelé ve všelijakých mumrejích), *montales*, *dusičkales*, *kretales* (na křídu po dvou velkých penězích), *kandelales* (na svíčky rektorovi po 1 groši čes.), nad to od pohřbů, zpívání a j. „veliká suma.“ V jiných městech i jiná jmena příplatků se vyskytují.

V tom přehledu platů učitelských nejsou již obsaženy *rekordace* čili upomínání, jimiž mládež kromě koled mnoho času protoulala, chodíc zpívat dům od domu (v Hradci Králové v neděli a ve čtvrtek po městě, v úterý a v pátek po předměstí), aby učitelům mzdy za práci školní dobývala — ten soused dával více, onen méně, jiný nic. Jan Hortensius (Zahrádka), v letech 1537—1557 desetkráte rektor akademie Pražské, slušné příčiny radám městským předkládal, v Hradci pak Králové i jinde nejednou za to žádali učitelé, aby rekordace takové přestaly a stálým platem byly nahraženy. Primitivný a škodný ten obyčej zastavili v Táboře l. 1544, dávajíce od té doby správci školy polouletně po 7 kopách; v Čáslavi l. 1564 — správce školy dostával za rekordace od obce 7 grošů téhodně, v čas koled nic; v Hradci Králové k přímluvě Cypriana Lvovického l. 1566; v Rakovníku l. 1567 — správci školy vycházelo od obce polouletně 13 kop, začež přestaly všecky koledy (místo peněz na svíčky kámen loje od obce); v Poličce žádali l. 1584 učitelé za náhradu za koledy zrušené. Hradeckým učitelům rekordace netoliko obcí byly nahraženy, než i rozmnoženy z odkazů výše dotčených, a ponechána jim koleda. Správce školy měl za dvojí lekci náboženskou 12 kop, obec mu k nim přidala jiných 12; kantor míval rekordací 6 kop 4 gr., doplněno mu do 8 kop, sukcentor brával rek. 3 k. 28 gr., doplněno do 6 kop, lokát dostával rek. 1 k. 34 gr., doplněno do 4 kop, vše míšenských — ale jen pokud si povinností svých budou hleděti; kdo by jich svévolně zameškával, tomu měl inspektor sraziti příplatek a rozdati jej mezi pilnější. Že pak očekávalo se, že po zastavení rekordací žáků přibude, přidali k 15 grošům českým (30 míš.), které z rekordací na maso vycházely, 5 gr. česk. (10 míš.), z odkazů pak za 15 kop suken bylo kupováno. Z koledy šla polovice na mistra, třetina druhé polovice kantorovi, o ostatek dělil se sukcentor, kustos, lokát. Školné (pretium) zůstalo. Z platů kvartálních, jež dítky domácí přinášely, správci třetí díl, kantorovi 20 gr. míš., ostatním ostatní — v Hoře Kutné z kvartálů vrchní správce u sv. Jakuba z jedenácti dílů dva, u sv. Barbory správce polovici. Jiné akcidence při starobylém obyčeji byly zůstaveny.

Sukcentoři mívali zvláštní příplatky od mládeže, již učili čísti. Psávali pacholatům modlitby na lístky, lepíce je na desky, aby z nich písmen poznávali. *Pater noster* byl v Čáslavi za 2 peníze bílé, v Rakovníku za 1 gr. míš.; *Credo* tam za $3^1/_2$ p. b., tu za 10 denárů; *Magnificat* v Čáslavi za 6 p. b., další lístky po 1 p. b.; v Rakovníku *Desatero* za 2 gr., ostatním pak modlitbám měli naučiti se cvičením.*)

Nerovnost ta v platech, zvláště pak to, že bývalo často učitelům jako kněžím dožebrávati se svých platů, bývala příčinou přečastého stěhování se učitelů, tak že mnozí půl roku, rok nebo něco déle na témž místě zůstávali, ačkoli to řád akademií vydaný zrazoval. Tak na př. bakalář Adam Tesacius Českobrodský l. 1601 spravoval školu

*) Pro porovnání budiž tu jiné služné jmenováno. Jakub Krčín z Jelčan, hospodář a rybnikář na slovo vzatý, služby měl od bohatého pana Viléma z Rožmberka jakožto podpurkrabí na Krumlově l. 1561 30 kop gr. míš. platu stálého, koně, šaty a stravu; l. 1562 jakožto purkrabí 40 kop.

v Ml. Boleslavi, léta 1603 v Kouřimi, 1604 u svatého Havla v Praze, 1605 v Pardubicích, 1606 v Něm. Brodě, 1607 v Poličce, odkudž přese všecko Bacháčkovo přimlouvání, rozloučiv se nejpřátelštěji, l. 1608 do Vys. Mýta se odebral. S učiteli přicházeli a odcházeli zhusta i větší i menší žáci buď z náklonnosti nebo z přemluvení, a bylo tuláctví studentské tak obyčejné, že l. 1573 farář Falknovský M. Jan Habermann (Avenarius) zemanům ohlásil, nepřijmouli ho do Lomnice (v Loketsku), že jest odhodlán potulovati se po studentsku. Mnohé obce platy zvyšovaly, ale přece málo kdo při škole dlouho vytrval, až z toho častého stěhování měly nemalé náklady a veliké mrzutosti. Psali tedy Rakovničtí 4. srpna 1600 rektoru Bacháčkovi, když učitel sotva přišlý do Jindřichova Hradce odjíti měl:

„Ale to jest nám s podivením, majíce jeho sobě od Vaší Milosti schváleného a důvěrně podaného, kterak se tak brzy dobrý úmysl Vaší Milosti k nám proměnil, že ho nám tak spěšně, an se dobře mezi námi neohledl, vyzdvihovati a jinam posílati chtíti ráčíte. Ježto abychom Vaší Milosti nebo jemu nejmenší příčinu k tomu kdy dáti měli, rozuměti nemůžeme, jeho kdy bychom zbaveni býti a o jiného se opět starati měli, znáti ráčíte, že nám zištné ani chvalitebné býti nemůže, neb by bez nákladu a bez útraty nebylo, a my pro tak časté proměny musili bychom v pomluvě jiným obcem zůstávati a za rozprávku býti, mládež pak takovými proměnami jak se vzdělává neb nevzdělává, dobře ráčíte tomu rozuměti. Kdy by měl jiný správce v tak krátkém čase na jeho místo se dostati a znovu ty lectiones, které nynější pan bakalář před sebe vzal, proponovati a snad opět v půl létě podobně se státi, musila by jistě táž mládež, kdy by vždycky toliko začátek alicujus artis (některého umění) slyšeti měla a nikde ku konci nepřijíti, obmeškána býti o vzácný čas, kterýž se nikda nenavracuje.“ — Ale učitel v Rakovníce nezůstal přece.

Často napomínal rektor Bacháček sám obce, aby raději s učiteli se srovnali a jich stále neměnili. „Nebo kámen, kdy se s místa na místo, a to za časté přenáší, zřídka kdy mechem obrůstá.“ V ta slova psal Poličským l. 1607; ale nesmluvili se s bakalářem svým Jiříkem Nigrinem Litomyšlským, jenž jim odešel k sv. Štěpánu do Nového města Pražského — oženiv a usadiv se v Praze, posílaje pak jim léta 1618 knížku, již byl pro dítky sepsal, učinil to prý „na dokázání upřímné lásky a šetrné za přijatá na onen čas, když zůstával při správě školní v Poličce, ne malá, ale veliká dobrodiní, ne však pro marný a ničemný zisk.“

Jiná příčina stálých proměn při školách byla ta, že každý jenom potud škol se držel, dokud jimi hlavního svého účelu, výhodného a čestného postavení občanského nedosáhl. Stěhoval se tedy mladý učitel, mysle více na ženění nežli na učení, z města do města, dokud si nevěsty, zvláště pak bohaté vdovy, nevyhlídl a úřadu nebo živnosti nebo obého zároveň nedosáhl. Když pak se kdo oženil, přestával býti učitelem, protože jako v akademii tak i ve školách jí řízených stále zachováván byl coelibát. Byly tedy i školy nejpřednější v rukou mládenců nezkušených, kteří za svobody života rádi užívali. Několik

příkladů ze školy u sv. Jakuba na Horách Kutných věc tu dobře povyjasní.

Po bohatém Václavu Vočkovi (l. 1553—1562 byl hofmistrem horním, léta pak 1563 koupil velký nový mlýn) zůstala Dorota vdova, „baba stará, mrzutá," s níž se zasnoubil Melichar Žatecký, bakalář ze školy — „a to učinil pro peníze." Po smrti Dorotině vzal si léta 1586 týž bakalář Juditu Stejškovic za manželku — „po babě mladou." Léta 1581 Ludmila sestra Zikm. Stejška „dala se ukrásti a oddati k manželství Johannesovi Hořepnickému, bakaláři ze školy Vysokokostelské proti vůli bratří svých, o čež k J. M. císařské supplikovali a žalovali, ale daremně." Žili spolu rok, protože bakalář sešel morem l. 1582. L. 1586 skonal básník mistr Mik. Rakocius, Uher, jenž se na Horách Kutných, byv tu mistrem školním, oženil a osadil. Podobným spůsobem oddán byl bakalář ze školy Barborské Martin Kochan l. 1589 se Zuzanou dcerou Jana Veverina Píseckého z Granichsfeldu na trhu Uhelném, písaře radního — „a to se stalo proti vůli téhož Veverina, otce té nevěsty." Kochan byl prokurátorem a právním řečníkem až do své smrti l. 1609. — Léta 1588 Václav Vodička, bakalář, nechav školy, stal se písařem radním a pojal l. 1588 k manželství Doroty pozůstalé vdovy staré po Adamu Čechtickém († 1581) písaři horním urburním, a to pro peníze, jsa mlád; „ale při těch penězích žádné rozkoše a zvůle neužil" a l. 1593 skonal — Dorota teprvé 1612.

Vysoko vyšvihl se kantor ze školy u sv. Jakuba, známý v dějinách Jan Šoltys (Šultys) ze Slaného. L. 1589 vstoupil v manželství s Alžbětou Holoubkovic, vdovou po Janu Čechtickém († 1586), synu Adama Čechtického, výše řečeného. Byl l. 1593 a 1596 rychtářem městským, sazen byl brzy za konšela, léta pak 1612 ustanoven byl za úředníka mince zadlužilé, jíž nic platen nebyl, pročež l. 1614 z úřadu toho propuštěn byl. Zbohatl šenkem vína, jehož si s Alžbětou pilně hleděl, a dobyl si l. 1605 štítu a znaku erbovního s přídomkem z *Felsdorfu* (titul německý, a on německy neuměl). Jsa l. 1613 primátorem, dal si raziti peníz měděný s erbem a heslem „In fide ac spe" — ve víře a naději. Heslo bylo hezké, ale nehezká byla lakota jeho. Čteme zajisté o něm tuto paměť: L. 1610 „víno uherské u Hory Kutné šenkováno bylo jeden žejdlík za groš bílý, což u Hory slýcháno nebylo (tak draho). A to začal Jan Šoltys, jeden ze spoluradních, lakomec nenasycený, s Alžbětou Holoubkovic, ženou svou, šenkýřkou. Žádný tomu nic neříkal, a jiným toho konšelé dovoliti nechtěli, a tak šibalové a lakomci tou bezbožnou živností bohatli proti božskému přikázání a dobrému svědomí. A na větším díle konšelé spoluradní ten šenk jeden přes druhého provozovali." Jsa nejvyššímu mincmistrovi po vůli, býval často primátorem (1613, 1614, 1616, 1620) na Horách Kutných, byv pak ze stavu městského zvolen mezi direktory zemské, sťat byl v Praze dne 21. června 1621 a s Max. Hošťálkem Žateckým u P. Marie na louži pochován.

Šoltysovi lakotou velmi podoben byl Jan Piscis z Vys. Mýta, mistr a správce školy sv. Jakubské. Vzat byv za písaře městského (1605—1612), jmenován byl hofmistrem horním (1612—1615). Že

pak „mincmistrovi pode všecka jeho sedla k zisku i k ztrátě, buď zle neb dobře šel," vybrán byl l. 1617 od mincmistra za primátora; ale toho roku umřel. Nechav školy, třikráte se oženil. O něm poznamenal Mikuláš Dačický z Heslova: „Ten Jan Piscis, dostav se ze školy k písařství p. šepmistrův, tak sobě obecní věci zosobil, že do 2000 kop gr. míš. peněz obecních a sirotčích za ním zůstalo, a žádný ho neupomínal, až po smrti jeho o to se handrkovali, naposledy vzavše po něm dvorec v Peršteinci na ten dluh; ostatek na větším díle obec škodovati musila."

Melichar Colidius Solnický, kollega u sv. Barbory od sv. Jiří l. 1605, konrektor l. 1606, prorektor u sv. Jakuba od l. 1608, později mistr a rektor té školy, opustiv školu, l. 1614 vstoupil v manželství s Kateřinou vdovou po Václavu Štětkovi Štětkovském († 1613), starším šepmistru, po němž zůstal dům šenkovní.

L. 1609 Petr Capo, správce škol (Dačický „studentem ze školy" jej nazval), odřekl se školy a zasnoubil se s Esterou vdovou po Martinu Holubovi z Chrudimi. Stav se mistrem a písařem městským, oženil se l. 1617, vzav si Rejnu dceru Vác. France z Liblic a provozoval živnost šenkýřskou. Také Jiřík Cyrus, žák přespolní ze školy, nečekaje bakalářství, vzal si l. 1615 Dorotu, vdovu po Bartol. Štěrbovi († 1614) a přiženil se do domu Pokšíkovského na rynku.

Z nesčíslných jiných příkladů aspoň jeden. Matouš Hozius z V. Mýta, stav se l. 1577 bakalářem, řídil l. 1580 školy Kolínské. Z jara l. 1582 přiženil se k třetině hojného statku staré Anny Horákové, jejímž jediným dědicem za rok ustanoven byl. Přikoupiv statku, oženil se l. 1584 s Annou Mazánkovou z Č. Brodu, která jej svou nevěrností před časem (1589) utrápila, tajně se svým milencem k manželství se oddala, když pak zpustlý ten zbojník mečem utracen byl, po třetí za vládyku, po čtvrté pak za Němce se provdala a zboží Hoziovo rozprodala.

Mistři a bakaláři, dostávajíce se v městech k předním místům a živnostem, zhusta nadutou neskromností uráželi sousedy, kteří prací rukou svých jmění nabývali. Pověděl jim to v Kolíně l. 1605 děkan Turriades na kázaní bez obalu, že mnozí, dosáhše lehko jmění, jako svině v mlátě a otrubách se válejí. Naproti tomu žádal Pavel Vodacius Polenský, varhaník a správce školy Poličské, některého času okolo bitvy Bělohorské, „protože manželku má," že od prachu školního k jiné služebnosti chce se obrátiti, aby mu služba servusská dobrotivě udělena byla. A nebyl z učitelů jediným, který službou takovou se spokojil, nejeden pak, chtěje „školský spůsob" v jinší proměniti, povzdechl si s Kuniciem, správcem školy Poličské (1620), že v školském tom spůsobu téměř od svého dětinství „dosti běd a nouzí" snášel.

Pohříchu bylo i učitelům přese všechna krásná hesla jako většině hynoucího již národu hlavním a skutečným heslem „Virtus post nummos," napřed peníze, potom teprvé ctnost. Zvláště pak vdovy a písařství vyváděly ze škol mistry i bakaláře. První mistr, jenž se (1610) oženil a v ztrouchnivělé akademii profesorem zůstal, M. Mikuláš Troilus, také s vdovou se oddal, se Susanou, pozůstalou vdovou po Janovi někdy Strakonickém, Pavel pak Stránský, od něhož chvála škol

českých pochází, přijav k sobě o Havle l. 1608 správcovství škol Litoměřických, po malé chvíli s bohatou vdovou po Janu Zlatohlávkovi v manželství vstoupiv, od školy k písařství a k správě městské se obrátil.

Veliké nesnáze, hádky, sváry a mrzutosti, ano i výtržnosti a veřejná pohoršení pocházely ze spojení služby školní se službou kostelní. V *učení* školní nezasahovala působnost farářova, ano ani v učení náboženské ve škole, jež jako jiné učení učitelům světským připadalo. Jinak bylo v kostele. Konsistoř pod obojí, stvrzujíc faráře, nařizovala: „A officiales školní, rektor a kantor, jeho (faráře) poslouchajíce, jím aby se řídili a spravovali, *vedle rubriky a agendy arcibiskupství Pražského . . . v kostelích bez proměňování texty aby zpívali*“ — nebo dle jiné formule: „Officiales školní v kostele, ne co by chtěli, aby zpívali, ale podle rubriky Pražské a co by jim děkan poručil, tím aby se řídili a spravovali.“

Ale veliká byla volnost, ano zvůle náboženská, starých pod obojí ubývalo, a jen v městech královských z rozkazu královského konány bývaly obřady pod obojí, lišící se nepatrně od ceremonií katolických. Učitelé z akademie přicházející bývali buď augšpurského nebo jiného nového vyznání a s faráři u víře, zvláště pak v obřadech a zpěvích se nesrovnávali, tak že býval kůr proti oltáři, jak již při školách katolických něco toho pověděno.

Léta 1542 Jiřík Ursín, rektor školy Jaroměřské, „při náboženství v kostele“ rouhal se, ode mší odcházel, až si naň farář stěžoval radě městské, od níž Ursín, byv obeslán, když faráři pohrůžku učinil, rychtáři městskému na dvě hodiny dán byl do vězení, což ovšem nemělo se státi bez vědomí a svolení akademie jakožto vrchnosti učitelů i žáků. L. 1566 bylo v Hradci Kr. jako po celé zemi z rozkazu královského nařízeno „klekání“ a modlení za vítězství proti Turku, „nejúhlavnějšímu nepříteli všeho křesťanství.“ Mezi těmi, kteří pobožnosti té nekonali, byli také rektor a učitelé. Obeslavši je, domluvila jim rada městská, řkouci: „Víte, že vám i správě vaší krev a dítky své páni i jiní sousedé jsou svěřili pod jistou důvěrností a nadějí; vy pak, jsouce povinni podle povinného J. M. Cské nařízení sami, když se zvoní, klekati, pánu bohu za vítězství proti Turku se modliti, toho nenáležitě pomíjíte, sami neklekáte, tím Turku proti křesťanstvu pomáháte a o vítězství nestojíte a jeho žádostivi nejste, poněvadž ani mládež k tomu nevedete, o čem páni jistou zprávu míti ráčí.“

Jan Dasypus Chotětovský, správce školy Poděbradské, děkanu Štěpánovi k antifonám responsorií neříkal, obvyklých písní nezpíval a k Bratřím docházel, a málem by jej byl děkan kyjem ze školy vypral přese všechno rovnání ze strany akademie, protože arcibiskup, maje sobě puštěné právo podací k farám na panstvích královských, téhož práva i ke školám chtěl užívati. Rada Domažlická, když jí proti její vůli dán byl farář neluteranský, než staropodobojí, officiálům školním nařídila, aby nespravovali se děkanem, „že *na jeho* chlebě nejsou.“

Ale bývali učitelé a chtěli býti na chlebě farářově, aspoň tak, aby od správců církevních měli obědy a večeře, jako od starodávna.

Bývali zajisté klerikové a žáci (žák = djak, diakon) nejprvé a nejpředněji ve školách chováni a cvičeni, aby zpěvem oslavovali služby boží a vykonávali menší práce církevní. Za to bývali správcové škol od farářů stravováni, což farářům za obtíž nebývalo, protože nadacími zádušními poněkud na to bylo pamatováno, chudí pak faráři žádných škol nemívali. Když pak nastala proměna v náboženství, a statky církevní zapsány byly osobám světským, faráři pak odkázáni byli k ochotě a milosti patronů i osadníků, na nichž nejednou bylo jim platů a desátků prosbami, stížnostmi a žalobami dobývati: stalo se takové stravování učitelů farářům břemenem, zvláště za převahy učitelů evangelických nesnesitelným, ačkoli ani obce ani učitelé neupouštěli od té starobylé zvyklosti.

Děkan Litomyšlský, maje 100, děkan Lanškrounšký, maje 140 tolarů platu stálého, naříkali si, že nemohou z toho živiti kantora a učitele, z Kolince pak nechtěl farář jíti do Netolic, protože by tam měl stravovati školní officiály. Ve Velvarech vzešel spor mezi děkanem a učiteli o obědy, v Kožlanech pak nedával farář stravy rektorovi, začež nepřicházel rektor zpívat do kostela. V Ústí nad Labem bědoval Jiří Ferber, že nestačí mu důchody na kaplana, kostelníka, kantora a rektora, aby jim dával denně dvojí maso a ryby. —

Léta 1589 předložila konsistoř pod obojí Rudolfovi, že Slanští řádných kněží pod obojí ku kostelu svému přijati nechtějí, „kalvinisty žáky ve škole své chovají, a ti což nejhoršího bohu naproti a církvi k pohoršení dobrých lidí pobožných činí a se rouhají, ježto mnozí toho s pláčem touží pánu bohu, čeho jsou se na stará kolena dočkali.“ Ačkoli pak měl děkan Slanský jen 10 kop stálého platu více nežli rektor školy, přece mu prý Slanští učitele „na hrdlo strkali, aby jim každodenně oběd a večeři dával a jim se vší čeládkou sloužil, a oni jako páni přijdouce, budou na děkana škroukati, že toto slané, onono neslané; nedostaneli se, vem kde vem, pánům žákům jísti dej, tak že ubohý děkan musí časem hlad trpěti, a netoliko šat nějaký, ale ani knížku aby sobě koupil za svou službu, u nich s to býti nemůže. Ale žák, nedostaneli se mu co, maje takový plat, může sobě poručiti. Nočně officiálové doma nesedají, šenkýřkám fčrtoušky přetřásají místo modlitby za lid a učení se pobožnosti.“

Bylli farář nebo učitel divný svatý — a zhusta bývali oba, jsouce syny nerudné své doby, — a jedli z jedné mísy a pili z jednoho korbele, bývali z toho různice a žaloby neustálé, v nichž strana stranu špinila neslušně a náruživě, přivádějíc na veřejnost i věci nejskrytější. Vác. Kutinius Vodňanský, rektor školy v Poličce (1589), buď by byl samou zvěřinu jedl, nebo po polévce se rozstonal, nebo by bral raději za oběd peníze od faráře, a farář by jej byl nejraději odbyl jako studenta Pražského, jenž vystačil 6 groši bílými na stravu na týden, Kutinius pak by v „laciném kraji“ ještě mohl uspořiti. Léta 1606 bakalář Pomarius k děkanu Michalovi „do domu farního nevšel ani z něho nevyšel,“ děkan pak 4 kopy náhradou za stravu dáti mu se zdráhal, když pak děkan kázaním popudil bakaláře, byl bakalářem „nestydatým a pošetilým, nepokojným, duchem Saulovým posedlým, hlavou jedovatou,“ u dveří napaden, zhaněn a ze cti oloupen. L. 1610

byl v Poličce správcem školy Valentin Koptiades Přeštický. Když byl něčím urazil děkana, z čehož jej Přeštický soukromě chtěl odprositi, děkan mu „kluků, šelem, psích těl“ vynadal a ku stravě ho nepřipouštěl. I vyznal týž Přeštický před úřadem: „Bych neměl nic za to vzíti, že na faru k němu choditi nebudu pro příčinu slušnou, aby mohl z domnění, které na mne má, p. děkan vyjíti, a tak z obojí strany mezi mnou a ním svornost zůstávati bude.“ Když Martin Nožislavský, děkan Chrudimský (1578—1595), na kázaních dotýkal se školních officiálů, jež paní děkanová přetřepávala po zahradách a jinde, a nemalé z toho bylo pohoršení, prosívala rada Chrudimská rektora Pražského za dosazování takových officiálů, kteří by s novými děkany se srovnávali. V Prachaticích vážila si rada městská děkanů, správců škol, „kteří mladou obec pod ochranou mají a ji vyučují;“ avšak l. 1579 domluvila děkanu Václavovi, na propuštění rektora naléhajícímu, že hospodyně jeho u věci jí nenáležité se vkládá; když ani tehdejší rektor, mládenec pobožný, rektorem akademie Pražské schválený, nemohl se zachovati, ani sám anděl s nebe kdy by přišel, nemohl by se prý zachovati, jelikož od lidské paměti za žádného správce duchovního tolik různic nebývalo. — Nejznámější byl učitelům Kolínský děkan Kubín (1611—16), jenž officiály (1615), protože některými pokrmy zhrzeli, od stolu odehnal. I ptávali se učitelé, byvše ustanoveni do některého města, nenílí tam na faře nějaký Kubín.

Léta 1589 vyložila táž konsistoř císaři, že faráři nemají učitelů stravovati a pohodlí ve faře jim činiti, poněvadž fara jest pro faráře a kněží, a škola pro žáky a officiály. A aby jim čím který děkan neb kněz povinen byl, toho neuznáváme, poněvadž nadání k záduším a farám odkazové jsou k oltářům, aby se u nich sloužilo; a farář oltáři slouží, z oltáře také živ býti má; a slouží lidu obecnému, s ním v kostele pracuje: „Ale officiales školní, ti, pracujíli s mládeží ve škole, od nich své platy a od obce jistá stipendia mají; pohodlí jim se od sousedův činí, obědy jim po pořádku vaří (žákům), *jakž v jiných zemích jest*, na tom že přestávají a s farářem nic na pohodlí a v stravě officiales nemají, tak i tito jejich officiales na tom, což jim do školy přichází, povinni jsou, na práci farářovu potahovati se nemohou a nemají.“

Konsistoř dovolávala se důvodů nedůvodných, přílišnou dobrotu farářů někdy bývalých předpokládajíc: „Jestliže pak předkové naši to jsou činívali a officiály školní k sobě do fary k obědům brávali, činili to (prý) z lásky, a ne z povinnosti, aby jim tím zavázáni býti měli; neb jsou se s faráři officiales v náboženství katolickém srovnávali, za mrtvé se modlívali, svaté vzývali, tělu božímu a krvi při mši svaté a jindy, když neseno bylo, se klaněli. A protož předkové naši, majíce veliké milosti od lidu a dary mnohé, sami jich spotřebovati se svou čeládkou ve faře nemohli: tou milostí jsouce vedeni, že oni officiales s nimi se srovnávají, do far je k sobě k obědům brávali, až to přišlo ve zvyklost i obyčej. A to se nejprvé (prý) počalo u sv. Jindřicha v Praze. A tak oni, vzavše sobě ve zvyklost a obyčej, jako by faráři byli jim těmi takovými obědy aneb stolem povinováni, tomu chtějí. A poněvadž ani nyní s faráři svými a s církví se nesrovnávají, učíce učení kalvínskému a kacířskému v školách svých, za mrtvé se nemodlí,

svatých nevzývají a tělu božímu se rouhají a v řádích církve sv. státi nechtí a faráři svými se nespravují, než chtějí tomu, aby faráři officiály školními se spravovali a jich poslouchali, a ti, kteříž v školách někdy byli a v obcích se ženili a osadili, k tomu je vedou a tak míti chtějí: a z těch příčin farář a děkan není jim povinen stravou a pohodlím žádným."

Kde učitelé s faráři u víře se různili, nemělo takové stravování rozumu a smyslu. Proto s něho scházelo čím dál tím více, jak Bacháček rektor dotvrzuje, káraje rozmazleného správce malé školy Knínské (1605): „Jest mi s nemalým podivením, za kterou příčinou na to se třeš, ‚abych prý toliko stravu na faře měl,‘ jiní pak mnozí toho vyhledávají, aby na farách stravy *neměli*, než raději *ve škole* při svých discipulích zůstávali a jakéž takéž vychování měli. Ještě jsem neslyšel, aby kdo o hladě měl umříti." V Kostelci nad Orlicí míval rektor stravu na děkanství, začež dostával děkan od obce 12 k. míš.; „ale nechtějíce předešlí děkanové s tím zaměstnání míti, na obec to břímě vložili, a rektor z těch peněz od obce vyživení má." Ve Falknově chodil učitel po každé zpívané mši a po nešporách ke stolu fářovu; po rozepři s farářem Ondř. Reichem (1573—76) měl farář dávati učiteli za ty stoly 3 korce žita, 1 k. ječmene, $^1/_2$ k. ovsa, kantorovi 4 k. žita, $^1/_4$ k. pšenice, 1 k. ječmene, $^1/_2$ k. ovsa.

Zastaralým obyčejům, koledám, žebravým toulkám žákovským, malování minucí, nočnímu zpívání masopustnímu a j. nechtěli a nemohli si učitelé v mnohých městech odvyknouti. Pohříchu neměli se všude a vždychy tak dobře, jak Stránský píše, místy pak bývalo učitelům doprošovati se každého groše na obci, na záduší nebo na faráři. Proto se tím také netajili, že nemohli se toho dočkati, až bude nějaký pohřeb, sousedé pak na učitele i žáky naříkali, že mnoho berou za zpívání pohřební.

Okolo roku 1590 žádal Daniel Sokol (Falco), rektor školy Poličské, radu městskou, „by dle všeobecného obyčeje mládenci k liternímu umění oddaní také v Poličce v *dny masopustní* své obyvatele a ochrance zpíváním svým navštěvovati mohli, aby jim choditi precatum (prosit) dopuštěno bylo, . . . protože to před tím bývalo, a poněvadž onino mládenci odjinud žádné pomoci nemají. „Léta 1610 Valentin Koptiades, správce školní v témž městě, vzpomněl si na bývalé *malování* minucí v čas vánoční, nemaje, „aby mohl krejčímu za správu šatů zaplatiti." Za rektorování Ludvíka Vobicia byly nejspíše žebravé toulky žákovské v Poličce obnoveny. Psal zajisté l. 1611 radě městské, „kterak jak officiales tak žákovstvo na ten čas ve škole zůstávající velikou nouzi a nedostatek od hladoleta trpí; neb zřídka téměř kdy oběd neb večeři míti mohou, ano že ani kouska chleba ani dříví k uvaření kousku masa ani co jiného že nemají." I žádal, aby sousedé předměstští, jako jindy bývalo, *máselné* čili butyrací žákům dávali, aby žákovstvu dostalo se aspoň chleba; „jestli by pak tak býti nemohlo, aby na tu butyrací, jakož i prvé pacholátka vysílána bývala, se vysílala, a tak vždy by lepší pomoc žákovstvu anebo škole vycházela." O masopustě hrávali žáci hry divadelní, jak „Selský masopust," l. 1588 vytištěný, dosud svým doslovem svědčí:

K nám, prosím, mějte své zření,
fedrujíce nás v štědrosti
pro dokázání milosti,
již k umění liternímu
vždycky máte svobodnému.
Pán bůh vám stokrát z milosti
nahradí více v hojnosti.
Již jdouc od vás, žehnáme vás,
bohdá se v rok shledáme zas.
Bůh rač vás všecky žehnati
a v šťastném zdraví chovati.*)

L. 1600 stěžoval si primas na učitele Pražské, „že malovanou minucí velice se zaneprázdňují, jen minucí že se párají, bez čehož beyti může.“ Mistři z akademie na to vyslaní nářek ten vymluvili, že prý správcové školní minucemi nestráví celého času adventního, než toliko co po učení času zbude, „aby mohli nějaký zisček míti.“ Avšak touž dobou zapsáno bylo do pamětí akademie Pražské:

„Budoucí rektorové ať na to dobrý pozor mají, co se ve školách děje, jak dnů všedních tak také nedělních, a zvláště těch dnův po svátcích vánočních. Nebo mnozí ještě tehdáž chtěli by se zaneprázdňovati tím bláznovstvím, malováním minucí. A tak se jim tím dohlídáním to drobet přetrhne, a musí na sebe lepší pozor míti, buďto že budoucí pan rektor bude moci k tomu sám dostačiti anebo skrze někoho jiného kollegu svého to spraviti. Jiných dnův ať poslechne, jak správce školní jim lectionem proponuje, a oni jak ji umějí repetovati. Nedělních pak dnův, a zvláště o masopustě ať na to bedlivý pozor má, aby ve školách na tabulích bylo napsáno evangelium, řecky od primana (z nejvyšší třídy), latinsky od sekundana, a česky od terciana, a to, pokud beyti může, zcela, a sukcentor nebo kantor ať sveym pacholátkům napíše, exponování a cantum (výklad a píseň) také k tomu času ať jest napsané aneb notované. Také ať jich poslechne, jak evangelium umějí exponovati. Nebo se porozumívá, že mnozí vyrostlí mládenečkové v neděli pěkně se ušperkují a třeba řecky čísti neumějí, aby jak jim tak i preceptorovi přítomnému bylo dobře domluveno. Také i toho jest zapotřebí při mnohých, aby jim pan rektor sám nařizoval a vyměřoval hodiny, v kterých s mládeží mají pracovati a pokud, jako to obyčejné jest, že za tři hodiny před obědy a za tři po obědě. Co se sukcentorův aneb kantorův dotýče, ti ať každého dne v první hodinu zpívají v pondělí, v úterý, ve středu cantum Gregorianum, a ve čtvrtek a v pátek figurativum, co mají v kostele v neděli zpívati. V pondělí může napsati na tabuli sententiosum versum (povědění veršované) neb particulam catechismi, a jak někteří malí do školy přijdou, ať to hned pěkně přepisují, a když se téměř všickni sejdou, nechť sekcentor anebo kantor vezme křídu a po jedné nebo dvou dictiones (průpovědích) na tabuli mezi liniemi píše, a to dobrými trhy, aby malá pacholátka těch trhův šetřila a tak a ne jináč trhala a psala, načež kantor má míti bedlivý pozor, aby se tomu všemu za dost dálo. Žádní

*) Žákovstvo školy Štěpánské v Praze složilo si l. 1571 samo komedii o králi Salamounovi, již věnovalo příznivci svému Adamu Myslíkovi z Hyršova a na Košířích.

arrestanti neb běhounové ať se ve školách nezdržují bez testimonium (toulaví žáci bez vysvědčení), kromě času ať se žádný nepřijímá, než jeden každý do určitého času při preceptorovi svém se zdrží a s jeho vědomím a vysvědčením sobě daným ať odejde a časně k jinému preceptorovi se obrátí." Při hádaních v akademii Pražské měli také kantorové a sukcentorové přítomni býti a jich se účastniti. „A tak z toho to půjde, že se sukcentorové a také kantorové musí něčemu učiti, nechtějíli při takových hádaních nějaké hanby dojíti."

Na Horách Kutných vydali ještě roku 1616 šepmistři učitelům artikule, jimiž nařizují, aby řád vyučovací byl zachováván, pohřebné aby nebylo zvyšováno; platy čtvrtletní za veřejné, polouletní za soukromé vyučování aby nebyly tak přepínány, protože rodiče, nemohouce býti s takové platy, dítky se škol výsadných do postranných nuceni bývají strhovati. Nešpory neměly říkány býti tak zběžně a chvatně na pohoršení lidí pobožných, v úterý pak a ve čtvrtek aby mládež klekala před litaniemi a při modlitbě. „Kdež se zase některé staré nespůsoby a toulky škodlivé žákovské, které předešle za jistými příčinami složeny jsou a v jiných dobře spravovaných školách také dokonce vyzdviženy jsou, jako koledy officialské, minucí malování, mentací, masopustní kantací noční obnovují, že se již na konec zapovídají, a toliko mentací času jarního neb letního recreationis gratia (pro zotavení) propouštějí."

Krásni byli řádové kázně školní, ale kromě Bratří (dokud byli ve vlasti), jezovitů a reformovaných všude s hrubou nekázní a tupostí se potkáváme — kázeň v reformovaném Herbornu chválí Hubert Lanquetus l. 1575. Slyšme Melanchtona v akademii Vitemberské.

O Demosthenovi četl Melanchton jen z „úřední povinnosti" a děkoval několika studentům za šetrnost, že mu zároveň s jinými neutekli od čtení; „nebo toto pokolení hluché jest pro takové spisovatele." Jindy oznámil čtení: „Zítra počnu vykládati Antigonu Sofoklovu. Přičinil bych tu nějaké napomenutí, kdy bych domýšlel se, že by prospělo něco při hrozné mysli surovosti." L. 1537 naříká Melanchton: „Nikdy tak nezpouzela se mládež proti zákonům a kázni: naprosto žíti chce dle svého nikoli dle jiných usouzení. Nebo tak nechovají se lidé, než Cyklopové: celé noci honí se po ulici, zběsilým hulákáním všecko naplňují; urážejíce, házejíce kamením, zbraní sápají se na lidi pokojné, ano bezbranné spůsobem nepřátelským; do domů počestných měšťanů se dobývají, dvéře i okna vyrážejí, ruší spánek rodičkám i ubohým nemocným i starcům; rozbíjejí boudy na náměstí, vozy a cokoli se namane." Podobnou chasou ušlechtilou jako akademikové bývali i žáci škol partikulárných. I vážnému a přísnému Trotzendorfovi v Hoře (Goldberku) pro noční pití vína sťati byli (l. 1549) dva žáci — původci výtržnosti biskup Vratislavský na knížeti Lehnickém život vyprosil.

(Pokračování).

Nové písemnictví.

Dějiny.

Bádání v oboru dějepravy české pokračuje zdárně; vedle toho za posledních let potěšitelně vyniká vydávání pramenův starých i novějších, kteréž v budoucnosti zajisté ponese hojné ovoce, usnadňujíc práci dějezpytcům a dějepiscům. Pan dr. Ant. Rezek, mladistvý historik horlivě činný, dokonal vydání dvou starších spisů, na něž může s uspokojením hleděti, a za něž mu budou vděčni netoliko historikové, ale i širší obecenstvo. Jsou to *Beckovského Poselkyně starých příběhův českých* a *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*. Obojí publikace byla již ohlášena v Osvětě 1879 str. 338; nyní obě díla leží dokončena před námi. Poselkyně díl druhý, jenž jedná o příbězích českých v letech 1525—1715, vyšel nákladem dědictví sv. Prokopa ve třech hrubých svazcích, mezi nimiž leta 1608 a 1624 tvoří rozhraní. Historikovi jest a zůstane ten spis pramenem nemálo důležitým; Beckovský kompiloval velmi svědomitě, a ač spisy, ze kterých vážil, jsou namnoze i jinak známy, přece mnohé zprávy byly by nám ztraceny, kdy by on jich byl v Poselkyni nezachránil, jiné pak, jsouce čerpány z rukopisův nevydaných ač zachovaných, staly se tu obecně přístupnými. Obecnému čtenáři Poselkyně poskytuje čtení vítaného a dosti příjemného; nejsouť veliké a smutné události české století sedmnáctého v žádné druhé české knize dosud vypsány tak důkladně, obšírně a plně, jako v Poselkyni Beckovského. Škoda, že z 21 kapitol, na něž druhý díl Poselkyně nyní vydaný se dělí, tři celé kapitoly se ztratily; týkaly se důležitých příběhů z let 1609—1611 a 1617 i 1618; také několik listů v jiných kapitolách se pohřešuje; a není divu, ležel ten spis skrze 155 let v jediném rukopise. Od další možné újmy zachránil jej p. dr. Rezek. Vzornému spůsobu vydání, jejž si oblíbil vydavatel, vzdal jsem zaslouženou chválu již při minulé příležitosti. Zde dlužno doložiti, že poslednímu svazku p. vydavatel předeslal důkladný úvod o životě Jana Beckovského, o jeho literární činnosti, a zvláště o Poselkyni, kdy byla psána, jak a ze kterých pramenů byla sestavována, i kterých pravidel šetřeno při jejím vydání. Záslužné poznámky o pramenech, ze kterých Beckovský co bral, přičiněny jsou také často k textu pod čarou; tam opraveny jsou také některé omyly Beckovského. — Rovněž zdařilé a pečlivé jest vydání Pamětí Mikuláše Dačického, kteréž letos svazkem druhým nákladem Matice české došly svého ukončení. Všeliké nesnáze, jež nespořádaný rukopis stavěl v cestu, překonal p. Rezek úplně, podav obecenstvu otisk věrný a přece dokonale přehledný. — Jak upřímně a rád vzdávám plnou chválu publikacím p. Rezkovým co do stránky věcné, tak otevřeně ač nerad vyslovuji přání, aby při vlastním spisování přihlížel pilněji ke správnosti grammatické a ke zvláštnostem české skladby. Byl na to již upozorněn p. V. Brandlem v Časopise Matice Moravské 1877 str. 192, ale s vý-

sledkem dosud nedosti rozhodným. U historikův obzvláště pohledáváme správnosti mluvy české, poněvadž mají nejlepší příležitost, aby si ji osvojili.

Pan dr. Kl. Borový pokračuje ve vydávání *knih erekčních* arcibiskupství Pražského, jež počaly se psáti r. 1358 z nařízení arcibiskupa Arnošta; vyšlať již kniha třetí, kteráž obsahuje listiny zapsané v letech 1385—1390, týkající se různých nadání ku kostelům po Čechách i jiných záležitostí stavu duchovního. Jedna listina je tu česká, z r. 1389; týká se kostela Hoštického u Mladé Vožice, i jest zajímavá obsahem i jazykem. Pro jazykozpytce mají staré české listiny obzvláštní cenu, poněvadž jsou datovány; jakož pak čeština té doby vždy více nabývala půdy, a následující knihy erekční nepochybně přinesou nové listiny české, byl bych tou radou, aby všechna slova méně obyčejná nebo jakkoli pochybná tiskla se netoliko transkripcí nyní obvyklou, ale také původním pravopisem; ku př. v této Hoštické listině slovo počiesč, tak jak je tištěno, jest velmi podezřelé neli nemožné, a transkripce jest výkladu spíš na překážku; Štítný jmenoval tu dávku počestné. Jest si velice přáti, aby p. prof. Borový, jakož jest sám neúnavně přičinlivý, mohl ve vydávání erekcí bez přestávky pokračovati; nesnáz není ovšem o nic nežli o náklad, jejž podniká sbor doktorů theologie ze skrovného svého jmění; při třetí knize bylo též nápomocno dědictví sv. Prokopa.

Historiograf moravský dr. B. Dudík vydal novou sbírku pramenů k historii války třicetileté; název její jest: *Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650* (ve Vídni 1879 stran 443 v 8ce.). Jsou to vojenské listiny, dopisy i historická pojednání, anebo úryvky z nich, týkající se běhů válečných v Čechách a v Moravě, srovnané chronologicky; vydavatel však tyto původní prameny spojuje vhodnými přechody a vysvětlivkami, tak že dílo toto nachází se na středokratech mezi dějepravou a pouhou snůškou pramenů. Vydavatel oblíbil si tento způsob již před lety v jednom spise o Waldšteinovi, a dozajista se nemýlí, že dojde obliby u těch čtenářů, „kteří historickým dokladům, ježto jim poskytují příležitosti k utvoření vlastního úsudku, dávají přednost před osobním názorem dějepiscovým, kteří tedy uvykli samostatnému myšlení.“ P. Dudík, jenž v historických a literárních nálezech jest nad obyčej šťastný, shledal prameny k tomu dílu v archivech švédských a v archivu ministeria války ve Vídni. Úmysly a skutky válečné v poslední třetině války třicetileté, pokud Čechy a Morava byly jejich jevištěm, vypisují se zde do podrobna a osvětlují se co nejauthentičtěji; tím jest dosti řečeno, aby se označila důležitost této knihy v dějepise českomoravském a v dějepise válečnictví; také místní historie mnohých měst a životopis jednajících osob najdou zde vítané zřídlo, což usnadněno jest rejstříkem jmen. Jedna listina udává také počty míst, kolik jich ve které zemi za té hrozné války bylo vypáleno od Švédů nebo od jiných; v Čechách udává se tam takových 215 zámků, 80 měst a 813 vesnic, v Moravě 63 zámků, 22 měst a 333 dědin; v zemích německých a císařských dohromady 1976 zámků, 1629 měst a 18.310 vsí. Sláva boží, kterou obě strany předstíraly, sotva žádala takových spoust . . .

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae pokročila prací p. archiváře dr. J. Emlera v díle druhém k sešitu 8., jenž obsahuje dodavky a počátek rejstříku. Dodavků nastřádalo se ku podivu mnoho, v tomto sešitu jest jich 180; pročež také celý díl druhý, obsahující listiny z let 1253—1310, vypadne nad očekávání hrubý, bude ť míti asi 1500 stran. Počátek rejstříku zde podaný jde toliko do písmeny J; sestaven jest s touž zevrubností a dle týchž pravidel, jako výtečný rejstřík Erbenův u dílu prvního, kromě že Emler dal jmena osob i míst do jedné abecedy, což jest nová výhoda. Při předešlém sešitu 7., jenž vyšel r. 1875, vydavatel oznamoval, že závěrek dílu druhého vyjde nejdéle na počátku r. 1876; zatím pokračování opozdilo se o čtyři léta; příčina toho jest dílem nesmírná práce, které žádá rejstřík, dílem jiná literární zaměstnání, která v těch letech na p. vydavatele doléhala; taková jsou vydávání *Pramenův dějin českých* (vyšel posledně v díle třetím Dalimil), *Pozůstatků desk zemských*, které dospěly k sešitu 5. dílu druhého, *knih konfirmačních*, jichž nákladem Historického spolku vyšly loni kniha třetí a čtvrtá z let 1373—1390. Krom toho vydal v aktech Společnosti náuk rozvrh berně v kraji Plzenském z druhé polovice 14. století (Berna-Register), a nákladem Matice staročeský překlad vlastního životopisu Karla IV., jehož latinský originál chystá k vydání v Pramenech dějin českých. Jakožto výsledek svých studií o formálních stránkách listin českých králů, ku kterému veden byl vydáváním Regest, uveřejnil v aktech Společnosti náuk poučné pojednání pod názvem: Die Kanzlei der böhm. Könige Přemysl Ottakars II. und Wenzels II. Zmiňuji se jen krátce o výsledcích velepilné činnosti p. Emlerovy, poněvadž širokému obecenstvu jsou přístupny menší měrou; dějepiscové, jimž p. Emler do rukou pracuje, dovedou si vážiti jeho prací nyní i za budoucích věků.

Pan skriptor J. Truhlář, jenž se šťastným výsledkem vyhledává staré rukopisy, vydal nákladem Společnosti náuk *Urbář zboží Rožmberského z roku 1379.* Z doby předhusitské zachovaly se u nás nemnohé urbáře, a ty se týkají vesměs statků duchovenských; tento urbář jest první, jenž vztahuje se ke zboží držitelů světských, ale zachoval se u duchovních, totiž v knihovně řádu křižovnického s červenou hvězdou, kdež jej p. Truhlář nalezl. Popisují se v něm panství Rožmberská, jichž střediště byly hrady a města Rosenberk, Vítkův Hrádek, Frimburk, Krumlov, Maidštein, Nové Hrady, Třeboň, Poděhusy, Helfenburk, Bukovsko, Choustník, Příbenice, Miličín, Sedlčany, Žiželice. Wildštein a Strašice. U každého města a vesnice udán jest počet lánů a důchody a roboty panské z nich, popisují se též lesy velmi do podrobna, požitky z řek, z cel a mýt, lázně, pivovary, krčmy atd. Vydání Truhlářovo jest velmi pečlivé. — Jiné urbáře z doby předhusitské chystá k vydání p. dr. Emler. Vnitřní stav země a poměry lidu objasní se těmito urbáři znamenitě; ku př. srovnáním jich s urbáři týchž statků ze století pozdějších bude možno najisto vyšetřiti, kterak povinnosti lidu poddaného během času se měnily, a kterak opravdu stavu selskému kdy se dařilo dobře nebo zle; dosavad soudívalo se o tom toliko dle všeobecných zákonů a nařízení, dle hořekování mravokárců atd., což samo o sobě nestačí ku poznání celé pravdy. Milovník lesů, který by rozuměl latinsky, mohl by z Urbáře Rožmberského sestaviti

také hezký příspěvek k historii lesnictví, kteráž dosud u nás nenašla vzdělavatele.

Sbírka zřízení zemských království Českého, kterou pp. bratři Josef a Hermenegild Jirečkové vydávají nákladem Všehrda, spolku českých právníků, dospěla k sešitu 8.; obsažen jest v něm konec zřízení z r. 1549 a počátek zřízení z r. 1564; v prvních sešitech této Sbírky bylo již otištěno zřízení z r. 1530. Jakož mnohé články rozličných vydání zřízení zemských se shodují vespolek, vydavatelé ukazují tuto shodu a souvislost tabulkou, za každým zřízením umístěnou, ve které vedle sebe stojí cifry článků, jež ve dvou posledních zřízeních souhlasí; což při studiu bude velmi výhodné. Při zřízení z r. 1564 zavedena v této Sbírce ta novota, že u každého článku jeho udán jest článek zřízení z r. 1549, z něhož onen nějakou proměnou povstal, články pak neproměněné ani se neotiskují, nýbrž odkazuje se prostě ke článku předešlého zřízení; tím se ušetří místa a nákladu, a souvislost různých vydání ještě lépe vystoupí na jevo. Toliko to zlepšení bych si dovolil navrhnouti, aby všude byla udána nejen signatura článku, k němuž se odkazuje, ale i stránka, na které ve přítomné Sbírce se najde; čímž by se usnadnilo hledání v této publikaci krásné a se vší obezřetností vedené.

Ke srovnávacímu studiu historie práva slovanského stal se důležitý přípravný krok. Pan dr. Hermenegild Jireček, proslulý v oboru historie práva českého, rozšířil nyní své studium na všechny kmeny slovanské, a chtěje upraviti schůdnější cestu i sobě i svým druhům a následovníkům, vydal *Svod zákonův slovanských* (v Praze r. 1880 u Tempského, stran XXVIII a 596 v 8ce). Jest to sbírka zákonův a jiných nejčelnějších památek právních, pokud jest jich potřeba ku poznání prvotních řádův a obyčejů právních slovanských. U některých národů slovanských jest pramenův právních dostatek z různých dob; u těch postačilo uvesti „památky nejstarší, ježto jsou nejryzejší a nejméně podléhaly vlivu cizímu; u některých větví slovanských však staré právo obyčejové teprva nedávno bylo uvedeno v závaznou písemnost, a tu teda bylo potřebí sáhnouti k novým a nejnovějším zákonům; konečně pak u Bulharů, Slovinců a poněmčených Slovanů polabských a baltických samorostlé právo domácí nikdy nebylo napsáno, anebo obsáhlejší takové památky právní se nám nedochovaly, pročež ti kmenové v této sbírce vycházejí s práznou. Svod zákonův slovanských přináší text v původním jazyku, ve kterém který zákon sepsán byl, tedy dílem v různých nářečích slovanských rázu většinou zastaralého, dílem zase v jazyku latinském, a o zádruze ve vojenské hranici po německu. Pořádek zachován jednak dle národův, jednak zase při každém národě dle času. Nejobjemněji jsou zastoupeny zákony ruské a litevské, kteréž zaujímají skoro polovici knihy; počínají se nejstaršími smlouvami knížat ruských s Byzantinci od r. 912 a 945, pak Pravdou Ruskou z 11. století, a pokračují až k Litevskému statutu z r. 1529 a k Sudebníku cara Ivana Hrozného z r. 1550. Oddíl srbský obsahuje zákonník cara Štěpána Dušana z let 1349—1354, smlouvy Dubrovnické z téhož století, a zákonníky černohorské z let 1798 a 1855. V oddíle chorvátském nacházíme zákon slavonský z r. 1273, statut Vinodolský

z r. 1289, statut Polický od r. 1400, a zákony o zádruze z let 1807 až 1874. Oddíl český přináší celý text Libušina Soudu, dekrety Břetislavovy od r. 1039, privilegium Němců Pražských asi z r. 1178, tři listiny z 13. století, pak úryvek z Majestátu Karlova a současný Řád práva zemského; o vydávání jiných zákonův českých postaral se p. vydavatel jinde. Svod končí se zákony polskými, totiž statuty Wislickými danými okolo r. 1348, a statuty Wartskými z r. 1423; text obojích těch statutů vydal p. H. Jireček po prvé dle rukopisu Sv. Florianského v Hořejších Rakousích, jenž jest namnoze správnější nežli rukopisy, na jejichž základě starší tisky byly pořízeny. — Netřeba podotýkati, že vydání toto velice přijde vhod všem, komu záleží na historii práva slovanského; a pracovníkův v tom oboru potěšitelně přibývá. Zde najdou pohromadě všechny nejdůležitější prameny práva, kterých by sic nemohli sobě opatřiti leč velikou prací a velikým nákladem. V úvodě p. vydavatel položil stručnou zprávu o původu každého zákona, jakož i o jeho rukopisech a tiscích; jiných poznámek k textu nepřičinil, slibuje však vydati dodatkem k tomuto Svodu slovník právnických výrazů, jenž by byl spracován na základě všech dostupných pramenů. Na splnění toho slibu těšíme se upřímně; jestiť takového glossaria slovansko-právnického pilná potřeba. Obecné jest pravidlo, že starým pramenům právním nesnadno jest rozuměti; tak i při užívání Svodu čtenář potkává se s nesčetnými nesnázemi věcnými a často i s jazykovými; máme před sebou bohatou pokladnici, ale k ní potřebujeme množství klíčů, a tím má býti zamýšlený slovník. Dovolím si vysloviti skromné ač neskrovné přání, aby u všech právnických výrazův, netoliko u méně jasných, byla uvedena ciframi všecka místa, na kterých se o kterém v tomto Svodě mluví; tak aby slovník byl zároveň věcným rejstříkem ke Svodu.

Knih půhonných a nálezových, jež vydává p. archivář V. Brandl, vyšla posledně prvá polovice dílu třetího, jež obsahuje půhony Brněnské z let 1417—1448. Vydavatel byl za posledních let mnoho zaměstnán odrážením útokův na nejstarší památky literatury české, ve kteréžto příčině pilnost a úspěch jeho vzbuzují spravedlivý obdiv.

Politický spolek Český klub v Praze, chtěje prospěti důkladnějšímu politickému vzdělání čtenářstva, jal se vydávati Politickou bibliothéku českou, v jejíž náklad uvázal se podnikavý knihkupec J. Otto. Počátek učiněn spisem p. Jak. Malého nadepsaným: *Naše znovuzrození, přehled národního života českého za posledního půlstoletí.* Dosud vyšly dva sešity; první jedná o časích před rokem 1848, druhý o době převratu od března 1848 do března 1849. Obojí část čte se velmi pěkně, nenuceně poučujíc a stejně poutajíc od počátku až do konce; osvědčené péro původcovo ručí za to, že téhož užitku a požitku poskytnou nám také částky následující, které budou tuším ještě čtyři na počet. Spis p. Malého nechce býti úplným a systematickým dílem historickým, nýbrž pouze stručným charakterním obrazem a snůškou materiálu k budoucímu takovému dílu; tak praví p. spisovatel sám, a provedení vyhovuje tomu úmyslu měrou více než dostatečnou: jsou to skutečně zdařilé obrazy, živé a tklivé, tak jak mohly býti viděny současně s pozorovacího stanoviska spisovatelova; to platí jak o před-

březnové vlastenecké idyle s policajtským pozadím, tak i o svobodnické horečce, plné nadějí a klamů, kterou nazýváme rokem 48tým. Pan dr. Rieger, požádav p. J. Malého o toto sepsání, učinil volbu šťastnou a dal Politické bibliothéce dobrý začátek. Jestiť p. Malý mezi živoucími jedním z nemnohých pamětníků, kteří z vlastního názoru mohou vypravěti o příhodách padesátiletého zápasu národnosti české o bytí; byltě očitým svědkem a namnoze i činným účastníkem těch zděděných strádání, velikých snah, bolestných nezdarů a vždy nových úsilí za uplynulého půlstoletí, jejichž plodem jest nynější stav národa našeho. Po Šemberovi, jenž bohužel od slavnosti svých sedmdesátých narozenin povážlivě na duchu chřadne, jakž spisy jeho od té doby vydávané žalostným toho jsou důkazem; po Amerlingovi, jenž po několik desítiletí vzdaluje se svých bývalých soudruhů a zápasů jejich; a po Douchovi, jehož sedmdesáté narozeniny oslavovali jsme v nedávných dnech — jest Jakub Malý mezi spisovateli českými nyní živoucími nejstarší. Letos připomíná sobě, kterak před padesáti lety s prvotinami svými vstupoval ve kruh literátorů českých, mezi nimiž dnes náleží k nejplodnějším a nejzasloužilejším; napřesrok dne 4. srpna bude bohdá slaviti sedmdesáté narozeniny. Zdar budiž jeho práci, kterouž v šedinách podniká týmž vlasteneckým duchem, jejž před půlstoletím pojal!

Pan prof. J. Řehák v druhém sešitě *Kutnohorských příspěvků k dějinám vzdělanosti české* dokončil zajímavý životopis znamenitého řezbáře Jakuba, děda Veleslavínova, a podal zprávy o několika malířích Kutnohorských; pečlivě jsou tam též sestaveny z matrik zprávy o úmrtnosti morové v Kutné Hoře mezi lety 1582—1625. Ve zvláštním spisku o *Filipovi Villanuově, českém biskupovi pod obojí* (1504 až 1507) postavil p. Řehák činnost této záhadné osobnosti v Čechách do určitého světla.

Bibliothéka místních dějepisův, kterou vydává knihkupec František Urbánek, rozmnožila se v posledních dvou letech o dvě čísla. Svazek sedmý, v němž p. V. Vaněk, učitel v Bezně, popisuje *okres Mlado-Boleslavský*, chvalitebně vyniká bedlivým použitím místních pramenů z archivů vrchnostenských a farských; u některých obcí jsou podány výtahy z urbářů a zprávy o zajímavých právních rozepřích, tak že tudy poskytnut jest poučný náhled do vnitřních poměrův obcí a obyvatelů jejich; rovněž pilně přihlíženo k historii škol. Jen škoda, že p. spisovatel, jakž sám vyznává, na ten čas nemohl prozkoumati všech archivů v tom okrese; pročež podle rozdílné hojnosti použitých pramenů dílo jeho vypadlo nestejně; zvláště dějiny města Mladé Boleslavě jsou příliš krátké. Uspořádání jest dobré, sloh nehledaný a jasný. Připomínám, že ze jmena Jan staří Čechové udělali si Ješek, nikoli Ježek (str. 15); pozůstávati znamená zbývati, nikoli záležeti v něčem. — Svazek osmý obsahuje *okres Sedlecký* v Táborsku od p. faráře A. Vlasáka, jenž tuto Bibliothéku pořádá a chvalně známými pracemi svými zjednal si v oboru historického místopisu velikou rutinu. P. spisovatel, na rozdíl od p. Vaňka, pohlíží na svůj úkol více shora: vypisuje dějiny panství a rodův, jež tam vládly, příhody městské, změny ve víře, pověsti vypravované v lidu o hradech atd.; při tom však nezanedbává zhola společenských a živnostenských poměrů lidu, o kterých možno světla nabyti

toliko podrobným a pracným prozkoumáním místních archivů, kde se zachovaly. Obojí hlediště jest oprávněno, jedno doplňuje se druhým.

P. prof. J. Prášek vydává v Klatovech *Politický okres Klatovský*, vypsání statistické a historické tří okresů: Klatovského, Plánického a Nýrského. V prvních pěti sešitech obsažena jest část popisná a statistická; sešitem šestým počíná se část historická, a sice dějinami města Klatov. Soudě dle tohoto počátku, historie samého města Klatov bude tu vypracována v rozměrech dosti velikých. Dvouarchový sešit ve velké osmerce přináší zevnější dějiny města do válek husitských, pak popis města z té doby, a zprávy o chrámech a ústavech duchovních, načež nepochybně budou vypsány i jiné stránky vnitřního života. Toto rozvržení a uspořádání látky dlužno jen chváliti. Co dosud vyšlo, ukazuje, že spisovatel snaží se všestranně využiti kusých pramenů, jež se zachovaly z doby předhusitské; provedeli týž plán také v dobách pozdějších, kdež pramenů přibývá, bude jeho historie Klatov samých spisem velmi záslužným. Co se týče slohu, jest zde méně hledaným nežli byl v části popisné; ale dosud od p. Práška bývá častěji užíváno chybně genitivu místo akkusativu, na př. při slovesích držeti (str. 8), stavěti (31), uspořádati i ošetřovati (32); nimi (11) a níž (15) nesprávně se klade místo jimi a jíž; dům na rohu stojící slove po česku nárožní a ne rohový (23, 24).

Pana Frid. Bernaua *Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen* (nákladem bratří Butterů v Žatci) pokračuje zdárně ku předu. Vyšlo již čtrnáct úpravných sešitů, každý o třech arších textu, s dvěma velkými obrazy na zvláštních listech a s četnými menšími dřevorytinami v textu. Obrazy jsou vesměs kresleny a ryty od domácích umělců a dělají čest umění českému. Historický a popisný text Bernaušův jest slušně důkladný, a při tom formou a uspořádáním půvabný. Vypočítávati hrady, zámky a tvrze, jež tu jsou popsány, jmenovati památky umění stavitelského, kamenického a malířského, jež tu jsou vyobrazeny, bylo by obšírné; novější sešity toho skvostného díla ani co do rozmanitosti nezůstávají pozadu za prvními.

Nákladem knihkupce J. Otty vycházejí *Dějiny středověké*, kteréž sepsal p. Fr. Šembera, profesor v Budějovicích. Dílo toto ohlašuje se jakožto prvý oddíl Dějepisu všeobecného, jehož pořadatelem jmenuje se dr. J. Emler; dosud vyšlo osm sešitů čtyrarchových, a dle rozvrhu jest to necelá čtvrtá částka středověku. — Psáti dějiny všeobecné jest věc velmi snadná i velice těžká, podle toho, jak to kdo podniká. Udělati z desíti knih jedenáctou, bez ladu a skladu, jest velmi snadno. Přehlednouti staré a nové výsledky cizích bádání ve speciálných historiích všech zemí, vybrati z rozchodných mínění to, co nejvíce podobá se pravdě, uspořádati to souladně, a vyložiti správně a zajímavě, to dohromady jest věc přetěžká. Literatura německá má všeobecných dějepisů nejvíce, a soudíšli dle bachratého objemu a stálé reklamy a chlouby, jsou to díla veliká i slavná; ale přihledněšli okem nepředpojatého znalce k obsahu jejich, shledáš z největší části dílo jarmareční, přímo lehkomyslné. Že naše literatura takového zboží nemá, toho není hrubě proč želeti; o ně nestojí ani národové, jejichž knihový trh jest ohromný: odečtemeli skrovné knihy učebné ku potřebě školské, u Francouzů i Angličanů skoro nikdo neodvážil se aneb nepropůjčil

se k tomu, aby psal dějepis všeobecný, ale ovšem literatury jejich mají hojnost dobrých historií speciálných, původních a přeložených. — Dějepis všeobecný, jenž Dějinami středověkými počal vycházeti u Jana Otty, jest u nás první podnik svého způsobu, založený ve větších rozměrech. Pan Fr. Šembera počal sice v Budějovicích již dvakrát vydávati částky dějin starého věku, jednou v letech 1872—1874 pod názvem: Dějepis všeobecný, dějiny vzdělaných národů starověkých, po druhé v letech 1875—1877 s titulem: Dějiny národů klasických, Řeků a Římanů; ale obojí podnik uvízl bez konce, a co do obsahu byl rovněž málo šťastný. Přiznávám se, že z té příčiny s nedůvěrou bral jsem do ruky Dějiny středověké téhož spisovatele; také při prvním sešitě hned na první straně byl jsem zaražen nedostatkem všelikého úvodu, jehož při tak velikém díle každý tam hledá; nechť to má býti začátek středního věku anebo přechod od věku starého ke střednímu, vždy mělo se přehledně pověděti o stěhování národů, co starého tím zahynulo, a co nového vzniklo, teda proč se tu klade počátek nové doby, kterou jmenujeme středověkem. Avšak přiznám se rovněž upřímně, že nedůvěra moje při dalších sešitech vždy více mizela. Srovnámeli p. Šemberovy Dějiny středověké s jeho předešlými pokusy v dějinách starověku, shledáme skoro v každé stránce pokrok patrný, často rozdíl veliký ano přímý opak. Přítomné dílo jeho již nemá povahy excerptů z různých knih historických, nýbrž jest to plynné historické vypravování; různé hypothesy a odchylná mínění nehromadí se vedle sebe tak, že by čtenář nevěděl, co sobě vybrati; sloh i s úpravou tiskovou není již tak nepokojný, nýbrž nabyl klidu (jenž sluší historii téměř jako eposu), ač zůstal vždy dosti živým a oživujícím; úsudkův politických spisovatel klade již méně a střídměji, a ty za to jsou vyspělejší; i ve přijímání mythologických domyslů a výmyslů jest již opatrnější. Velice jest chváliti, že v částce, která jedná o křesťanském umění, vtištěny jsou do textu četné obrazy, bez nichž všeliké popisy zůstávají nesrozumitelny (jakož jest dlouhý výklad o chrámech v Šemberových Dějinách řeckých). K dějinám slovanským přihlíženo bedlivě, a p. Šembera použil tu všech čelnějších výzkumů, jichž se dopracovali různí učenci slovanští. Co se týče uspořádání, spisovatel drží se jistého středu mezi methodou synchronistickou a rozdělením dle národů; dle mého zdání uhodil v tom na míru dobrou, ač tato otázka zůstává mezi historiky na sporu. Pokud již nyní souditi lze, p. Šemberovy Dějiny středověké budou dílo dobré, kterým literatura česká vhodně a platně se obohatí; onyť, co se tkne dějin národů cizích, nestojí za podobnými spisy literatury německé, a co se týče národů slovanských, slibují býti přehledným souborem historie, jakého dosud nikde není. Zevnější úprava jest sličná, jako u všeho, co vydává J. Otto. Přehled usnadňuje se postranními nápisy, jen škoda, že nad stránkou není udán obsah kapitoly. První svazek (do Karla Velikého) není ještě ukončen, zbývá tedy ještě naděje, že na konci svazku podán bude podrobný obsah a abecední rejstřík, tak aby Dějiny středověké i v tom příznivě se lišily od pokusů v dějinách starověkých.

Dějepisu českému dostane se nyní vážného obohacení ze strany německé. Pan dr. Emil Werunsky obral sobě za předmět bádání

doby císaře Karla IV., i vydal již r. 1878 dvě studie o ní; tituly jejich jsou: Italienische Politik Papst Innocenz VI. und König Karl IV. in den Jahren 1353—1354; Der erste Römerzug Kaiser Karl IV. 1354—1355. Letos pak počal vydávati *Geschichte Kaiser Karl IV. und seiner Zeit.* První díl obsahuje léta 1316—1346, totiž až do zvolení Karlova za krále římského, a čítá 462 stran v osmerce; celé dílo vypočteno jest asi na osm takových svazků. Bude to první obšírná a plná historie císaře Karla IV., sepsaná dle nynějších požadavků vědy historické. Od té doby, co Huber vydal regesta Karlova, bylo očekávati, že někdo z Němců pustí se do vděčné dějepisecké práce na tomto poli, dosud nehrubě vzdělaném; pan Werunsky dostavil se první na místo, a my Čechové můžeme tomu býti jen povděčni. Spisovatel jest Němec v Čechách vychovaný, kterýž ke svému dílu dovede užiti také pomůcek českých; on píše ovšem všeobecnou historii císařování Karla IV., ale ku panování jeho v Čechách bude přihlížeti obzvláště; ještě však něčím vzácnějším liší se p. Werunsky od většiny historiků německých, zvláště pak od českoněmeckých, kteří píší o věcech do historie české náležitých: účelem p. Werunského totiž není, hanobiti Čechy a zkřiviti dějiny české, nýbrž vyhledati a objeviti historickou pravdu. Z jeho spisů dosud vydaných všude vysvítá, že na všechny strany hledí zachovati všemožnou spravedlnost a nestrannost. Co se týče technických stránek, nelze proti jeho dílu nic podstatného namítati; zvláštní chvály zasluhuje to, že pan Werunsky užívá pilně svých předchůdců, ale jen k tomu, aby šel jim po stopě až ku prvotnímu pramenu, na jehož základě tvoří si úsudek samostatný.

Mladý historik český, p. Jos. L. Píč, jenž se zálibou pracuje v dějezpytě uherském, vydal samostatný spis: *Über die Abstammung der Rumänen* (v Lipště 1880, stran 228 v 8ce). Řeč této knihy jest sice nenaše, a předmět na první pohled jest nám cizí; ale kniha vyhlašuje sama sebe za slovanský hlas, pronešený ve vědeckém sporu o věc, která mnohonásobně souvisí s historií národů slovanských a má nemalou zajímavost v dějepise všeobecném. Již sto let trvá učená hádka o původ Rumunů, přebývajících v Sedmihradech a v okolních krajinách, čili v Dacii, bývalé provincii římské na severu od dolního Dunaje; jde o to, jsouli tito Rumuni čili Valaši potomky pořímanělých Daků, kteří by v té zemi přebývali nepřetržitě od časů panství římského, či přistěhovalili se tam teprva ve středověku od jihu z půlostrova Balkánského Prvější mínění bývalo jindy přijímáno samojediné a nepochybováno o jeho pravdivosti, i dosud drží vrch ve většině knih; druhé mínění bylo poprvé vysloveno r. 1781 Němcem Sulzerem, od té pak doby bývá čas po čase hájeno některými učenci, a má nyní již také sloužiti účelům politickým. Nové toto mínění opírá se hlavně o dva důvody: první, že císař Aurelian (270—275), když musil Dacii zanechati Gothům na pospasy, dle slov starých letopisců odvedl odtamtud vojsko i občany římské a usadil je jižně od Dunaje v Moesii; druhý, že potom po několik set let není žádné zmínky o romanském živle severně od Dunaje. Proti prvnímu důvodu lze právem namítati, že podobné zprávy o náhlém vymizení všeho obyvatelstva v některé zemi, o přestěhování celého národa jinam, o úplném osídlení některé

země obyvatelstvem z brusu novým atd., nebývají do slova pravdivy, nýbrž z pravidla silně nadsazeny, jakž dokázáno jest v četných případech. Druhý pak důvod, jsa pouze negativný, má váhu ještě chatrnější; všakté o mnohých jiných národech ve středověku po dlouhá století není žádné zmínky, a přece není pochyby, že bytovali nepřetržitě na témž místě; krom toho o nějakém stěhování Rumunů z jihu Dunaje na sever není nikde nižádné historické zprávy, stojí teda proti negativnému důvodu druhý důvod negativný. Pročež také učenci, kteří přivádějí Rumuny z půlostrova Balkánského, velice se rozcházejí v mínění o tom, ze které krajiny a ve které době by se byli stěhovali přes Dunaj na sever. Dle jedněch potomci provinciálů římských, jež Aurelian z Dacie do Moesie převedl, byli by se později dostali zase nazpět do Dacie; dle jiných by severodunajští Rumuni pocházeli od Cincarů, kteří v Pindu a v hornatém středu půlostrova Balkánského mezi jinými národy vedou život polokočovný, a jejichž romanská řeč jest rumunské nejblíže příbuzná. Nejvolnější ruku mají stoupenci této strany při určování času, kdy Rumuni přešli přes Dunaj do bývalé Dacie; mohou totiž k tomu zvoliti dle libosti kterýkoli okamžik té dlouhé doby, ve které o Valaších v Dacii nic nevědí nebo věděti nechtějí. Pročež příchod Rumunů do Sedmihrad a okolních krajin kladou rozdílně, Sulzer na sklonek 11. století a k r. 1243, Engel k r. 811, Miklosich do sklonku 5. století, Rösler do 13. století, kdy zjevují se hojné zprávy o Valaších v Sedmihradech a v okolí. Röslera, jenž v nedávných letech natropil touto theorií mnoho hluku, přidržují se uherští národopisci Hunfalvy a Schwicker. Hunfalvy k historickému odůvodnění nynějších maďarisačních snah objevil, že Maďaři jsou v Uhřích a v Sedmihradech ze všech nynějších národů nejstarší; o pozdním přistěhování Němců a Srbů skutečně vypravuje historie; od Rumunů pomohl Hunfalvymu Rösler, od Slováků zase Miklosich; ten totiž vzal si již dávno do hlavy, že Moravané Svatoplukovi nebyli Čechoslované nýbrž Slovinci; následovně uherští Slováci spolu s nynějšími Moravany musejí býti pozdější příchozí z Čech!

Pan Píč v tomto historicko-národním sporu postavil se rozhodně proti Röslerovi a jeho straně. Hlavní zásluha Píčova jest, že sestavil všeliké údaje z pramenů historie zemí uherských a přibalkánských, ježto se týkají existence a života Valachů jižních (Cincarů) i severních (Dakorumunů), i že tyto údaje pečlivě rozebral a vyložil v tom směru, aby vysvitlo, v jakých právních a společenských poměrech žili jedni i druzí; odtud pak důvodně odvozuje pravděnepodobnost toho, že by Rumuni v 13. století, kdy vstupují do historického světla, mohli býti novými příchozími v Sedmihradech. Zajímavo jest, že Rumuni tehdáž i později zaujímali dosti výbodné postavení ve státě uherském, jsouce vlastníky půdy, a majíce svou šlechtu, své vlastní náčelníky světské i biskupy; společenské a politické otroctví dokročilo na ně teprva v 17. století.

Škoda, že pan Píč k důkazu o starousedlosti Rumunů nepoužil výdatněji ani ruského Nestora, ani Anonyma notáře krále Bely, ač jej sám klade do sklonku 12. století; ať si kritika jakkoliv dloubá a bourá v těch kronikách, starými zůstanou ony vždy, poněvadž jsou zachovány

ve starých rukopisech, i zůstanou také aspoň lepšími historickými prameny, nežli jsou novověké tendenční výmysly.

K minulosti živlu romanského na půlostrově Balkánském byl by p. Píč nalezl nové a důležité příspěvky ve zprávách o zasedání kr. č. Společnosti Náuk 1879 str. 109—105, kdež pan dr. Konst. Jireček uveřejnil zvěsti o Vlaších a Maurovlaších, čerpané z archivů Dubrovnických. Vedle těchto nových zvěstí neostojí mínění p. Píčovo, že by bouře avarská byla zahnala romanské obyvatelstvo starého Illyrika vesměs na ostrovy a do měst přímořských (str. 33), a že když mluví se o Vlaších v Hercegovině, v Bosně a v Srbsku, mají se rozuměti vždy Dubrovčané a jejich lidé (str. 58). Ty nové zvěsti napomínají k opatrnosti, abychom nesoudili unáhleně, že z latinského obyvatelstva na půlostrově Balkánském po stěhování národů zbyly jen tak nepatrné pozůstatky, jak p. Píč dovoditi se snaží. Máme zde opět výstrahu proti theorii náhlých a úplných proměn národopisných: staré obyvatelstvo v pravdě nevymizelo venkoncem, a slovanští příchozí nestali se hned samojedinými obyvateli nových vlastí.

Chváliti nelze způsob, jakým p. Píč zachoval se k historickým prácem p. Konst. Jirečka o zemích Balkánského půlostrova; z těch dotčeny jsou toliko Dějiny národa bulharského nepříznivou zmínkou v notě 81 na str. 86, dosti hledanou. Náležitější bylo by bývalo zmíniti se o tom, že p. K. Jireček v Dějinách bulharských co do otázky o původu Rumunů postavil se skoro na stranu Röslerovu, a p. Píč byl by mohl vysloviti se proti tomu, jakož i já jsem učinil v recensi ve Světozoru 1876 str. 216. Ale spis p. Píčův svým plánem poskytoval hojnost také jiných styků s pracemi Jirečkovými a tudy nejednu příležitost nehledanou a slušnou, aby zmínil se o nich dle zásluhy. Té šetrnosti zasloužil si mladý český badatel, u něhož snaživost i úspěch zajisté nejsou menší nežli u p. Píče.

Když jest již řeč o Rumunech, chci mimochodem upozorniti na publikaci Em. Kalužniackého: Dokumenta moldawskie i multáńskie z archiwum miasta Lwowa (ve Lvově 1878). Jest to 14 listů knížat moldavských a valašských z let 1390—1665; podány jsou v originále, jenž jest většinou slovanský písmem cyrilským, ač zastoupena jest též latina a polština; přidán jest polský překlad a výklad, a snímky tří celých listů. Tak bohatě my v Čechách nemůžeme vydati ani nejdůležitějších svých listin, jak to činí za posledních let Poláci v Krakově a ve Lvově; jsme rádi v této bohaté zemi, když se dožebřeme podpory, aby mohla vyjíti regesta — výtahy — na chatrném papíře! — Zmiňuji se o této publikaci vlastně proto, že Kalužniacki opírá se omylu, který vnikl do nové polštiny (i češtiny), kdež názvy *Moldava* a *Multany* berou se za jedno; Kalužniacki dovozuje z listin i z tištěných spisů, že slovo Multany jest zkaženo z romanského Muntani, t. j. montani, horáci, a že znamenávalo vždy krajinu od Sedmihrad na jih k Dunaji, tedy Valachii, a nikdy Moldavu mezi Sedmihrady a Prutem. Následovně by naši zeměpisci této zemi neměli přezdívati Multany, ale zůstaviti jí jmeno Moldava, jehož západní národové bez toho užívají samojediného.

Dr. *J. Kalousek.*

R. 1880. Čís. II.

OSVĚTA

Boj o práva národnosti české
za ministerstva Taaffeova.

Podává
dr. Jindřich Šolc.

(Dokončení.)

Ani Slezsko, kde bydlí Češi, Poláci a Němci, nezůstávalo pozadu. Časopis Politik (dne 3. dubna 1880) přinesl dle Gazety Narodowé první díl Memoranda slezských národních poslanců sněmovních, které současně s českými pamětními spisy vládě podáno bylo. Slezské memorandum jest nadepsáno předsedovi rady ministerské, a vylíčivši národní poměry ve Slezsku praví: „Především žádáme: 1. aby vláda odporučila všem politickým, soudním a školním úřadům úplnou nestrannost ve věcech národních a nařídila jim, aby neprotivily se národní a jazykové rovnoprávnosti, nýbrž aby naopak na prospěch všeobecného míru a všestranné spokojenosti, jakož i přihlížejíce k udržení patriotismu veškerého obyvatelstva, rovnoprávnost tuto podporovaly; — 2. aby rozkázala vláda všem úředníkům tamějším, by naučili se úplně řeči polské v slově i písmě a přesadila na jiná místa úředníky, kteříž nejsou s to, požadavkům těmto vyhověti; — 3. aby vláda od té doby na všech úřednících, povolávaných v knížectví Těšínském k úřadování, žádala úplnou znalost polského jazyka v slově i písmě.“

Rovnoprávnosti ve školách domáhali se polští poslanci ve Slezsku v těchto kusech: 1. Na středních školách v Těšíně a v Bílsku budiž přednášeno náboženství polským žákům jazykem polským, který má býti zároveň obligátním jazykem vyučovacím ve všech předmětech. — 2. V Těšínském ústavě učitelském budiž polština řečí vyučovací. — 3. V městských školách Těšínských buďtež pro děti pouze polsky mluvící zřízeny třídy parallelní, a sice pro první a druhou třídu s vyučovacím jazykem polským; v dalších třídách buďtež polské děti v mateřské řeči týmže spůsobem vyučovány, jako se vyučuje německé žáctvo po německu. Ve všech jiných městech vévodství Těšínského, vyjma Bílsko

a Frýdek, budiž polština zavedena jakožto řeč vyučovací a budiž vyučování německému jazyku jakožto zvláštnímu předmětu právě tolik hodin věnováno, jako jazyku polskému. Také ve všech obecných školách, jež polské děti navštěvují, budiž polštiny jakožto vyučovací řeči užíváno. — 4. Okresní školní inspektor v Těšíně má míti důkladnou známost polské řeči a literatury, zemský pak školní inspektor pro obecné školy důkladnou znalost jedné z obou slovanských řečí zemských, totiž polské nebo české; a konečně budiž jeden ze dvou učitelů v zemské školní radě Slovan (Čech nebo Polák).

Rovnoprávnosti u soudů dovolává se slezský pamětní spis tímto spůsobem: 1. U krajského soudu Těšínského a ve všech jemu podřízených okresních soudech, vyjma Frýdecký, budiž polština vedle němčiny řečí soudní. U okresního soudu Frýdeckého budiž úřadní řečí němčina a čeština. — 2. Všechny listiny k soudům mohou se podávati jazykem polským, u okr. soudu ve Frýdku jazykem českým. — 3. Soudní výměry buďtež vyřízeny v řeči, ve které byly k soudu listiny od strany podány. — 4. Všechny spisy obžalovací a protokoly v trestních věcech a jiných záležitostech buďtež spisovány v řeči interesentův a osob vyslýchaných. — 5. Spisy obžalovací a protokoly v trestních věcech buďtež sepsány v řeči obžalovaných; státní zástupce a obhájce nechť užívají téhož jazyka a rozsudek buď v něm oznámen. — 6. Všechny soudní vyhlášky buďtež spisovány v řeči polské a německé. — 7. Pro soudní okres ve Frýdku buďtež u krajského soudu v Těšíně zřízeni dva referenti českého jazyka znalí.

Když byl pamětní spis český podán, svolal ministr spravedlnosti k poradě enketní komisi, která se vyslovila, že prý se u všech soudů podání stran vyřizuje v oné řeči zemské, ve které jsou sepsány, protokoly že se zapisují v tom jazyku, jak strany byly mluvily, pře líčení že se odbývají v řeči, které žalovaný mocen jest, a že se vklady do knih zapisují v tom jazyku, ve kterém podání učiněno bylo.

Vláda dala sobě podati zprávy od veškerých soudův, i těch, které jsou v krajinách německých. Zpráva krajského soudu a městského delegovaného okresního soudu v Liberci, okresního soudu v Tannwaldě, soudů v Chebu a České Lípě potvrzovala výsledek porad enketní komise! *) Jak pravil odborní náčelník Sacken, přesvědčil prý se ministr spravedlnosti Stremayer, že jest vlastně rovnoprávnost provedena, a že mu v otázce stran jazyka „nic více zařizovati nezbývá!“

Máme za to, že chtělli ministr spravedlnosti se dozvěděti, v jakém jazyku se mezi stranami a úřady jedná, nepotřeboval k tomu ani pamětního spisu českého ani zpráv podřízených jemu soudů. Pravda jest, že taková praxe v Čechách a na Moravě bývala za posledních 10 až 20 let, a to na základě platných zákonů. Za provedení toho, o čem si dal ministr zprávu podati, nežádali poslanci čeští. Jim nešlo o to, aby se upravilo užívání jazyka mezi úřadem a stranou, nýbrž aby zavedena byla čeština do tak zvaného *vnitřního jednání* úřadův a soudův a aby se stalo zadost požadavku čl. 19., kterým se rovnoprávnost

*) Viz řeč odborního náčelníka Sackena v panské sněmovně ze dne 24. května r. 1880.

jazyků národních s němčinou v *úřadech*, t. j. ve vnitřním jednání a ústrojí úředním zaručuje.

Z úrad těchto vyšlo tedy pro Čechy a Moravu nařízení ze dne 19. dubna 1880, „jímžto se upravuje užívání jazyků zemských v jednání politických a soudních úřadů a státních zastupitelství v zemi se stranami a orgány autonomními.“

Nepodjatý a svorný úsudek veřejného mínění v Čechách a kruhů znaleckých zní, že nechtělali neb nemohlali vláda přistoupiti na požadavky českého memoranda, vydáním tohoto nařízení nikomu se nezavděčila. U každého z jedenácti článků jeho lze uvesti platné zákony a nařízení starší, kterých se v Čechách a na Moravě posud užívalo. Nebyla tedy žádná skutečná potřeba vyslovovati v administrativní cestě zásady vůbec již platné. Ale zásada, na které spočívá osnova českého memoranda, aby totiž přestal libovolný rozdíl mezi tak zvaným vnitřním jazykem úředním a řečí, ve které úřadové jednati mají se stranami, v nařízení ministerské *pojata nebyla*. Tak zvaný jazyk vnitřní služby, t. j. jazyk německý, byl zaveden do soudů r. 1852 dvěma nařízeními ministra Krausa a vládne v nich posud.

V jiném ohledu užívání českého jazyka při jednání stran se soudy vzalo újmu nařízením samým. Nejprvé vzbuzen byl odpor českých Němců proti němu. Až do dob nejnovějších nebývalo (vyjmemeli jediné opačné rozhodnutí nejvyššího soudu z r. 1856 týkající se vyloučení českého jazyka z užívání u soudu Kadaňského) žádné pochybnosti o tom, že Čech v kterémkoli městě v Čechách, byť i ryze německém, svou při u soudu ve svém přirozeném jazyce vésti může. Vydáním ministerského nařízení se však tento stav, vůbec zákonným i skutečným uznávaný, náhle změnil. Některé soudy, zejmena v Chebu a České Lípě počaly zamítati česká podání proto, že prý čeština v *soudních okresích jejich* není jazykem obvyklým; tu nejprvé počaly soudy činiti rozdíl mezi „řečí zemskou“ a „řečí v zemi obvyklou,“ ač toho rozdílu posud nebývalo. Teprvé rozhodnutím nejv. správního dvoru soudního ze 12. července 1880 prohlášeno jest (za příčinou zřízení německé školy v haličském městě Brodech), že za jazyk v zemi obvyklý pokládati sluší onen, kterým se tam třeba i jen v jediné obci mluví.

Nepřátelsky proti ministerskému nařízení vedla sobě též veškerá ústavověrná žurnalistika německá. I báјeno na popud z Vídně vydaný o „hlubokém znepokojení,“ jaké prý povstalo mezi Němci českými, a nařízení přezděno „Sprachenzwangsverordnung.“ Četné německé obce a okresy usnášely se o adresách, aby nařízení bylo odvoláno.

Ve Vídni, v samém středisku onoho hnutí, staly se dva nenedůležité projevy proti nařízení: byla to interpellace poslance Wolfruma a 139 soudruhů a dotaz Herbstův. Poslanec Wolfrum dne 1. května dovozoval zbytečnost nařízení, poněvadž prý každý občan státní, bylli zkrácen v právech ústavních — a to jest i právo volného užívání mateřského jazyka — u říšského soudu pomoci hledati může; poukazoval k tomu, že vláda ani práva nemá státní základní zákony způsobem ministerského nařízení prováděti, jakož i že prý se v nařízení ze dne 19. dubna úplně převracuje pojetí „jazyka zemského“ a „jazyka v zemi obvyklého,“ jež ve čl. 19. jakožto prý rozdílné vedle sebe postaveny

jsou. Ministr Stremayr dne 5. května odpověděl na tuto interpellaci, ve které na lichost a bezdůvodnost její poukázal, odvolávaje se na platné zákony, které zejmena uváděl; pojmy jazyka zemského a jazyka v zemi obvyklého prohlásil za totožné. Tím ústavověrné Němce proti sobě tak pohoršil, že za odpadlíka své strany prohlašován jest.

Po útoku takto odraženém nevzdali se ústavověrní Němci ještě dalšího boje. Dne 10. května podal Herbst návrh podporovaný celkem důvody Wolfrumovými, aby odpověď ministra Stremayera na dotaz Wolfrumův přikázána byla výboru 24 členů volenému z celého domu. Ale pravice přešla i přes tento návrh k dennímu pořádku, na žádost prý vlády, aby se bouřlivým rokováním národní spor nezostřoval.

Vyzývavost centralistické strany německé, která octnuvši se na říšské radě v menšině osud svůj klidně snésti nemohla, jevila se i jiným spůsobem. Při rokování říšské rady o rozpočtu ministerstva vyučování dne 17. dubna 1880 pravil poslanec Czedik, že si každá národnost musí dáti líbiti obmezení, žijíli rozličné národnosti ve státě pohromadě. Za jednu z takovýchto potřeb naznačil, „aby *vláda ústřední* se svými orgány, *autonomní orgány mezi sebou* užívaly jistého jazyka jednacího — *řeči státní*. „Mám za to,“ pokračoval, „že státní řeč býti musí, mezi úřady, v parlamentě a v zákonodárství. Uznáváteli to, pánové, v zásadě, nebude nám pokládáno za velikou neskromnost, že za ni má řeč německá uznána býti; ona jest jazykem původní a kmenové země i dynastie a jest v rozličných provinciích nejvíce zastoupena; užívá se jí ode mnohých let podle zvyku za jazyk státní, i jde pouze o to, aby též zákonitě jazykem státním se stala.“

Strana ústavověrných Němců promluvila ústy Czedikovými jasně a srozumitelně; neméně srozumitelna byla pak i odpověď pravice, podaná ústy dr. Riegra: „Mluvilo se o účelu státním a o potřebě státní. Ponětí o nich jsou rozdílná a nedají se uvesti v žádný svod zákonní. Víte, že chceme všichni přinesti účelu státnímu jistou oběť, že si chceme i dáti líbiti jisté obmezení národnosti naší. Ale nezapomínejte, pánové, že národnost jest také věcí citu a sebevědomí, a přiznáte se k historickému skutku, že zásada národnosti, tento moment citu a sebevědomí u moderních národů, osvědčila se býti v nejnovějším čase nad jiné mocnou, státotvornou a historicky důležitou, jako právě zásada národnosti v Italii a v Německu. A poslanec Czedik tento nad jiné důležitý moment zhola popříti nemůže; jest na celém světě a u všech národů a musí se naň bráti náležitý zřetel. Ale pravíli se nám, že převážné a ovládající postavení Němectva jest nezbytnou potřebou státu, popírám to a dím naopak: nikoli postavení panovačné, nýbrž postavení o stejném právě všech národů mocnářství, to jest státní princip Rakouska. V něm spočívá mír a pokoj a bez něho jest boj nekonečný. Ale kdy by panství některého národního kmene za základ státu položeno býti mělo, budou se tomu ostatní národové vždy opírati, a jako já proti tomu protestuji, bude i každý z mých krajanů, každý Slovan, proti tomu bojovati bez ustání. Každý, kdo věren zůstává svému národu, zvolá se mnou: zde jsem a nemohu jinak. Vyslovení zásady o právě neb o potřebě panství a nadpráví jednoho národního kmene nad druhým, to jest idea státoborná, to jest myšlenka, která seje símě rozbrojů

a různic. Myšlence této posílám svůj list opovědný, ale idea rovného práva a dohodnutí se národů, to jest opravdu rakouská idea. Obecné vyrovnání národních požadavků v duchu smířlivosti jest v prospěchu všech národů této říše, o ně jsem hotov zasaditi se každé chvíle.“ —

Boje tohoto druhu rozpoutal český pamětní spis. Na místě práva všech národních jazyků postavili by ústavověrní Němci nadvládu jazyka německého ve vládě ústřední, v jednání obcí a okresů mezi sebou. Jedna řeč státní místo volného užívání národních jazyků v každé zemi!

Ovoce národních snah německých dozrávalo ku podivu rychle. Člen klubu pokrokového hrabě Wurmbrandt podal při rokování o rozpočtu dne 17. dubna ponětí o národnosti v genetickém smyslu jasné a určité — ale v praxi a ve skutečném životě státním chtěl znáti jen tak zvanou politickou národnost; praktických výsledků užívati dopřával tedy v Rakousku jen Němcům a nikoli také ostatním národům. Pravil: „Cit národnosti jest cit souvisloti jisté skupiny lidí vůči všem ostatním lidem. Národnost dělí se ve dva podstatné prvky, ve skutečné základy národnosti a v ponětí politické. Základové její bytosti jsou tudíž dvojí, fysické a intellektuální.“ Však ve státě přikládá Wurmbrandt význam pouze národnosti tak zvané politické, a za špatného státníka prohlašuje každého, kdo by v národnosti genetické základ státotvorný neb základ požadavkův administrativních spatřovati chtěl. I uchystal následující návrh: „Vláda se vyzývá, aby k provedení čl. 19. podala osnovu zákona, kterým by se užívání jazyků v zemi obvyklých v úřadě, ve škole a veřejném životě upravilo, šetříc při tom jazyka německého jakožto jazyka státního.“ Návrh měl přikázán býti komisi 30členné z celého domu volené. Ale když se klub levice o návrhu radil, ponecháno jest na vůli každému členu, chtělli by k němu přistoupiti, a poněvadž návrh za nepříhodný a nepřiměřený uznán, nepodán ani ve sněmovně. Pokus ústavověrných Němců, aby zavedli němčinu za jazyk státní, nedošel tedy ani ve vlastní jejich straně potřebného souhlasu.

Zbývá nám přihlednouti k tomu, kterak naložila vláda s ostatními pamětními spisy českými v příčině provedení rovného práva na universitě, na školách středních a průmyslových. Po dlouhých a živých poradách a debatách ve výboru radícím se o rozpočtu státním a přes prudký odpor levice učiněna jsou ve sněmovně následující usnesení: „1. Vláda vyzývá se, aby bez prodlení a ještě během tohoto zasedání rady říšské *způsobem dodatečného požadavku k státnímu rozpočtu na rok 1880* domáhala se úvěru v takové částce, jaká dostačí, aby se na universitě Pražské vyhovělo nárokům českého národa a duševním jeho zájmům tou měrou, v jaké že to ihned provesti lze, uznáno býti *musí*. — 2. C. k. vláda vyzývá se, aby na základě předložených petic podnikla bez prodlení potřebná vyšetření a jednání, zejmena pak o to dbala, aby počet škol středních státem vydržovaných s vyučovací řečí českou byl v Čechách a na Moravě počtem dostatečným rozhojněn, po případě, aby střední školy vydržované posud od obcí převzaty byly ve správu státní aneb obmyšleny subvencemi, i aby se ve směru tom poskytla nejnutnější pomoc již počátkem školního roku 1880 a 1881. — 3. Vláda vyzývá se, aby zřízení státní a průmyslové školy v Praze

s českým a německým vyučováním, před lety již chystané, ještě během školního roku 1880—1881 uvedla se ve skutek. — 4. Aby německá průmyslová škola v Plzni byla proměněna ve školu rovnoprávnou co možná nejrychleji."

Resoluce tyto zůstávají v nejpodstatnějších kusech posud na papíře, ač jest mezi nimi a požadavky českých pamětních spisů shora položených ohromný rozdíl. Dodatečný úvěr nebyl zjednán, a v příčině university stalo se jen to, že několik českých docentů neb mimořádných profesorů stali se profesory řádnými. Katalog university Pražské na školní rok 1880—1881 ohlašuje 177 německých a pouze 45 českých čtení... Pro učitele škol reálních zřízena jest zvláštní česká zkušební komise. Žádosti českých obcí za podporu k vydržování obecných škol středních neb o převzetí jich ve správu státní odevzdány byly ministerské enketě; ta uznala, že prý střední školy od obcí českých zřizovány byly bez ohledu na potřeby místní, že v tom se stanoviska potřeby obecné a státní nespočívá žádný systém a že tedy žádostem bude lze vyhověti pouze v nejskrovnější míře. Na Moravě bylo počátkem školního roku 1880—1881 zřízeno vyšší české gymnasium ve Valašské Meziříči a v Brně česká reálka.

Záležitost stran úplné a co do jazyka rovnoprávné průmyslové školy v Praze nachází se posud jen v úředním vyšetřování, ku proměně průmyslové školy německé v Plzni na českou dějí se přípravy. —

Sotva že se zavřely dvéře říšské rady ve Vídni, svolán jest sněm český v prvních dnech měsíce června. Hrabě Taaffe předložil sněmu osnovu opravy volebního řádu — však pouze v kurii velkostatkářské. O osudu této předlohy netřeba šířiti slov; německá většina sněmu přešla přes ni k dennímu pořádku, kdežto česká menšina navrhovala, aby se o ní podrobně rokovalo.

Ve zprávě většiny komise sepsané od dr. Herbsta zajímá nás následující odstavec, jenž obsahuje pádný důvod, že německá většina sněmu zamítnuvši předlohu vládní řídila se zřetelem národnosti: „Z toho, co tuto uvedeno, jde na jevo, že podle předlohy neobyčejně malý počet voličů velkostatkářských oprávněn má býti voliti takový počet poslanců, že by volba jejich sama o sobě rozhodla o složení a povaze sněmu, a budiž pouze ještě vytknuto, že volební oprava podstatnou trpí vadou, opíráli se — ač utvořiti má poměry stálé — o proměnlivé poměry a skupení jednotlivých stran a že by předloha tato úplně spůsobilou byla, rozštěpení národní vnésti do třídy voličské, ve kteréž dle bytosti a povahy její mohou a mají býti sice strany a protivy politické, nikoliv ale národní." Myšlenku tuto při rokování blíže odůvodnil hrabě Mannsfeld.

Ve zprávě menšiny sepsané od dr. Riegra praví se, že potřeba opravy volebního řádu, všeobecně uznaná, jest nyní již téměř po dvacet let předmětem nekonečných politických zápasů, že otázka ta rozsívá nedůvěru, svár, ba i zášť mezi syny naší krásné vlasti, kteří i svazky pokrevními a nejdůležitějšími zájmy životními jsou odkázáni k pokojnému spolužití, ke vzájemnému šetření obapolných práv a ke srozumění. Přes to vše nepodařilo prý se odstraniti zlo obecně uznané, ačkoli se zástupci národa českého ze všech sil o to zasazovali, proto že právě

český lid nejvíce trpí vadami tohoto řádu volebního, který nepoměrným rozdělením volebního práva a umělým skupením voličů většinu obyvatelstva, jež také státu i zemi přináší valně větší část daní, činí v zastupitelském sboru rozhodnou menšinou. Tenkráte prý je to ministerstvo, které na prapor svůj vepsalo usmíření národů na půdě ústavy, jež by rádo posunulo kámen Sisyfův trochu nahoru.

Ze správy české menšiny dovídáme se dále, proč vláda obmezila opravu pouze na skupení velkých statků. Kdy by prý byla navrhla, aby se přiměřeně upravilo volební právo také ve venkovských obcích a městech, bývalo by se vytýkalo ministerstvu — ačkoli skládá se většinou z Němců — že chce Němce potlačiti a v menšinu je uvesti. Neboť to je ovšem zřejmo, že by živel československý, kdy by volební právo i jen poněkud spravedlivě se rozdělilo, nabyl ve sněmu většiny. Chtějíc tedy vyhnouti se žalobám na pronásledování německého živlu, kteréž velmi hlučně se ozývají, vláda navrhla prý pouze revisi ve skupení velkých statků, „*kde stanovisko stran národních nejeví se tak příkře.*" Zpráva menšiny české přiznává se zřejmě, „že otázka opravy volebního řádu souvisí nepopíratelně s otázkou národnosti" a jelikož ze strany druhé vyslovuje se tu a tam obava, že by se snad stalo příkoří živlu německému, kdy by většina na sněmě byla přešinuta na jinou stranu, podotýká, že již na straně české několikrát byla vyslovena ochota vstoupiti s vůdci „národní strany německé" u vyjednávání a učiniti pokus, zdali by přece snad nebylo možno dodělati se institucí, „kterými by každé majorisování jedné národnosti druhou naprosto vyloučeno a rozhodnutí ve všech otázkách položeno bylo do rukou té národnosti, kteréž se týká.*) Kdykoli však učinili jsme nějaký krok ve směru tom, vždy bylo úsilí naše zmařeno a nabízená bratrská pravice naše k docílení shody a smíru odmítnuta."

Po té položila zpráva menšiny důraz na své stanovisko vůči vládě pravíc, že v předloze vládní nikterak nespatřuje menšina, *že by jejím přáním činilo se zadost; ano, musí toho litovati: že vládě se nevidělo, aby návrhy svoje na opravu rozšířila též na obě ostatní skupiny sněmovní;* proto však shledává přece v návrhu pokrok k lepšímu, poněvadž by jím, budiž při vesle vláda jakákoli, úplné vyloučení jedné národnosti při volbách velkostatkářských se učinilo nemožným, a poněvadž v návrhu vládním obsažena jest koncese zásadě: *šetřiti národnosti voličovy*, jakož i zásadě: chrániti minority.

Pomíjíme toho, podávati řeči zástupců sboru velkostatkářského a poslanců českých i německých. Všechny jsou jako červenou nití protkány stanoviskem národním u Čechů českým u Němců německým. Přikročíme spíše k vylíčení boje, jaký byl sveden v příčině nařízení ze dne 19. dubna.

Většina říšské rady usnesla se, jak jsme viděli, že přejde k návrhu Herbstově podaném dne 10. května k dennímu pořádku. Ale tím vzrostla ještě více podrážděnost ústavověrných Němců. Stěžovali sobě, že většina říšské rady štítí se veřejného přetřásání oné otázky a ne-

---

*) Rozuměj návrh o zřízení národních kurií ve sněmě dle osnovy zákona o národnosti z r. 1871.

důvěřuje prý tedy sama, že by věc svou spravedlivými důvody hájiti mohla. I přeneseno bojiště do sněmovny české. Osmnáctero okresních výborů a 36 obcí německých daly v peticích podaných sněmů výraz „hlubokému znepokojení," které prý v nich způsobilo ministerské nařízení z 19. dubna, žádajíce, aby se sněm přičinil, aby nařízení zrušeno bylo. V peticích odůvodňuje se žádost tím, že prý nařízení toto německé obyvatele Čech i v čistě německých částech země, nejsouli mocni jazyka českého, z veřejných úřadů vylučuje, hmotným prospěchům německého obyvatelstva na újmu jest, pokojné spolužití vedle druhé národnosti obtížným činí a tím prý nejen pocitům nejbolestnějším, pocitům odstrkování vznik dává, nýbrž prý také v německém obyvatelstvu rozmrzelost budí, která v některých žádostech co ustrnutí neb rozhořčení, ve větší části jich však co znepokojení a rozčilení se označuje. Nařízení příčí prý se dále článku 19. zákonů základních, nutí prý nepřímo učiti se druhému jazyku zemskému — „cizímu" — německá intelligence a kultura bude prý v brzku v pozadí zatlačena, území v Čechách Němci obydlenému (*Deutschböhmerland*) hroziti prý bude počeštění atd.

Německá většina komise ke zkoušení těchto petic od sněmu zřízená nepustila se sice do zkoumání, zda bylo ministerské nářízení vydáno po zákonu, ale ovšem nemohla prý se ubrániti přesvědčení, že jest nařízení způsobilé, aby „neobyčejné rozčilení a znepokojení v německém obyvatelstvě Čech vzbudilo;" neboť většina veřejných úřadů bude prý pouhému Němci v čistě německých krajinách země nepřístupna, pouhý Němec bude se musit učiti česky, budeli chtíti působiti co obhajce ve věcech trestních při soudech v německých krajinách; pouhý Němec bude musit od svého „německého" úřadu přijímati žaloby a jiné spisy sepsané v řeči jemu nesrozumitelné; Němec, vezmeli škodu trestním skutkem, bude prý při českém pře líčení nucen buď užívati tlumočníka aneb vzdáti se domáhání práva svého k náhradě, vlastník pozemků v německých krajinách donucuje prý se, aby si dal líbiti české vklady do knih, kterýmžto vkladům prý obyvatelé těchto krajin nerozumějí, což na úvěr hospodářů, jichž se týče, působí velmi povážlivě. Většina komise navrhla tedy, ať se petice odevzdají vládě s vyzváním, „aby záležitosti té svou nejbedlivější pozornost věnovala a co třeba, napravila."

Po našem vědomí vyskytuje se tu výraz *země Němců českých* — Deutschböhmerland ve veřejném spise ponejprv. Obce německé zaujímají tu patrně stanovisko ryze národní počítajíce k oné zemi území obydlené Němci čili obmezený obvod německého jazyka. Nebudeme se však zabývati s důslednostmi tohoto ponětí. Při rokování o návrhu komise porovnal jeden řečník z české strany (dr. Gabler) nově vynalezený Deutschböhmerland s Trentinem dávaje Němcům na uváženou, chtějíli se k důslednostem nově vynalezeného ponětí zřejmě přihlásiti.

Česká menšina komise nemohla ovšem souhlasiti s náhledem většiny, že by bylo nařízení ministerské v odporu s čl. 19. státních základních zákonů a že by bylo příčiny k nějakému znepokojení něměckého obyvatelstva; pročež podala zvláštní své votum. Nařízení ministerstva neuvádí prý žádný nový stav věci. Němci nevytiskují se

násilně z úřadů, anoť jest přední povinností úředníka zjednati si potřebnou kvalifikaci. Proti „území Němci obydlenému" staví se „země česká co děje- a zeměpisný a politický celek, v němž bydlí dva kmeny rozličného jazyka, avšak v každém prý ohledu rovnoprávné." Dle státních základních zákonů jest každé nucené učení se druhému jazyku vyloučeno, pročež nemůže žádnému obyvateli země popíráno býti přirozené právo, jež ani nijakého uznání ústavními zákony nepotřebuje: aby každý úřad vlasti jeho jemu rozuměl, aby u každého úřadu v zemi se práva svého v jazyku svém mateřském domáhati mohl, a aby nevzal hmotnou škodu z toho, že úřad příslušný jeho jazyku nerozumí. Neníť tu lid k vůli úřadu, nýbrž úřad k vůli lidu. Na tom právním názoru spočívá i ministerské nařízení, ovšem nedostatečně a na újmu národnosti české, *„ježto vzdor zákonní rovnoprávnosti obou zemských jazyků ve vnitřním ústrojí úřadů německá řeč výhradným jest jazykem úředním."* Zdánlivé donucování k učení se druhému jazyku zemskému netýče se občanů, nýbrž úředníků, kteří si potřebnou znalost jazyka zjednati mají, neboť náleží k jejich uspůsobení k jistému úřadu. A jakož žádný občan není nucen státi se úředníkem státním, proto také není nucen opatřiti sobě známost druhého jazyka „zemského." Úředníci jazyka českého *jsou* nuceni učiti se jazyku německému. Znepokojení jest tedy bezdůvodné. Účelu nařízení vyhoví se, budeli v každém úřadě aspoň jediný úředník znalý obou jazyků zemských. Odklizení rozbroje národního docílí se, usnadníli se možnost porozumění, to jest rozsáhlejší znalostí obou jazyků. „Zamýšlené obmezení užívání jazyka českého v uzavřeném německém obvodu jazykovém v Čechách obmezovalo by stejnou měrou užívání jazyka německého při úřadech v uzavřeném obvodu jazyka českého," pravil prý již v 88. sezení ministr Stremayer odpovídaje na interpellaci Wolfrumovu. Uvažujíc tyto důvody navrhovala tedy česká menšina komise, nemohouc mimo to domnělé znepokojení naprosto pokládati za odůvodněné, aby sněm přes tyto petice přešel k dennímu pořádku.

Komise podala zprávu již dne 30. června, nicméně prošlo plných deset dní, nežli se octla na denním pořádku. Teprv poslední den zasedání dne 10. července, patrně aby se předešlo všemu rozčilování, přikročilo se k rokování o ní. Přihlásilo se veliké množství řečníků z obou stran. Po zajímavé debatě, ve které však pro krátkost času pouze účastenství míti mohli dva řečníci ze strany české (Fáček a Gabler), a dva z německé (Funke a Bareuther), a po řečech obou zpravodajů stalo se usnešení ve smyslu většiny, načež sněm uzavřen.

V boji o práva národnosti české, jenž se za vlády Taaffeovy vedl a vede o školy, úřady a volební řád do sněmu, zajímají nás ještě některé jiné zjevy.

Časopisem Politik a rokováním v klubu českém povzbuzena byla počátkem r. 1880 záležitost stran počítání národnosti při budoucím sčítání lidu, jež se má provesti koncem roku 1880. Statistikové kolísali se posud, dle jaké převážné známky se má při sčítání lidu určovati národnost jednotlivcova; máli rozhodovati o ní řeč rodinná, čili řeč každému v obcování obvyklá (langue parlée), neboli přiznání národnosti ze strany sčítaného. Mezinárodní statistický kongres v Petro-

hradě r. 1872 prohlásil za onu známku řeč obcovací. Ale každý z udaných zřetelů setkává se v praxi s velikými obtížemi, i bývá výsledek sčítání nejistý. Poslanec dr. Čelakovský při rokování o rozpočtu státním — o výlohách spojených se sčítáním lidu — v sezení říšské rady dne 16. dubna přimlouval se za rozřešení otázky ve smyslu usnešení Petrohradského kongresu, „aby byla národnost každého individuelně sčítána a aby jazyk v rodině neb v obyčejném životě užívaný, langue parlée, vedle toho neb subsidiárně vyhledávána byla.“

Vláda přistoupila na toto stanovisko vydavši ministerské nařízení ze dne 6. srpna t. r. č. 103 říš. zák., jak by se mělo příští sčítání lidu provesti. „Pro každou osobu budiž udán jazyk, kterého v obyčejném obcování užívá; ovšem pouze jeden z následujících jazyků: německý, česko-moravsko-slovácký („böhmisch-mährisch-slowakisch,“ dí se v nařízení), polský, rusínský, slovenský, srbsko-chorvatský, vlasko-latinský, rumunský, maďarský (tento jen v Bukovině).“ Jazyk každé osobě obvyklý má jen u příslušníků z obvodu zemí na říšské radě zastoupených čítán býti.

Sluší vytknouti, že proti sčítání „jazyka obcovacího“ vyslovuje se žurnalistika česká i slovinská, a to proto, že sčítáním pouhého jazyka obcovacího určuje se národnost každého počítaného jednotlivce měrou nedostatečnou, a dále proto, že v okresích smíšeného jazyka neb v okresích německých, kde Čechové (Slovenci) jsou ve veliké menšině, není vymezena obava, že sčítající komisař rubriku obcovací řeči správně nevyplní a že tudíž výsledek sčítání bude dosti pochybný. Máme však za to, že totéž platí i o Němcích bydlících v obcích převahou českých a že by výsledek byl rovněž nejistý, kdy by se národnost určovala dle vlastního přiznání každého dospělého jednotlivce.

Jiná fáse boje o jazyk jest zakládání německých školních spolků (deutsche Schulvereine), které mají za účel zakládati a vydržovati z dobrovolných příspěvků německé školy pro děti německé v obcích takových, kde se národ německý stýká s národy jinými. Při zřizování takových spolků předstihli ovšem Češi Němce téměř o celé desítiletí. Matice školská v Prostějově r. 1872 založená předešla všechny ostatní, v Čechách Školská matice v Budějovicích. V zásadě nelze proti zřizování takových německých spolků nic namítati, pokud by v městech českých přestávaly skutečně jen na německých dětech. Ale zkušenost denní učí nás, že se *české* děti rekrutují pro německé školy, a to jest zřetel, který při zřizování těchto spolků k nejvyšší opatrnosti vybízí. V Čechách dle výkazu českého zemského výboru na rok 1880 nalézá se v českých školách 507616 českých dětí a 318217 dětí ať již českých nebo německých; tedy je v českých školách 61·5% a v německých 38·5% dětí školou povinných. V Čechách máme 1946 obecných škol německých se 4187 třídami a 2383 škol českých se 5241 třídami, tedy 45% německých škol a 55% českých. Dělímeli počet dětí českých a německých počtem škol a tříd, shledáme, že na jednu školu českou připadá 213 dětí a na jednu německou 163; na jednu českou třídu připadá 97 dětí a na německou pouze 76. Z číslic těchto patrno, že o německé děti jest ze zemských prostředků lépe postaráno nežli o české, poněvadž připadá na jednu třídu o 17 dětí českých více nežli

by mělo býti dle zákona, jenž na jednu třídu stanoví počet dětí do 80. Zákon školní není tedy v příčině českých škol ještě proveden. Další zřizování německých škol v českých obcích pomocí školských spolků musí při těchto číslicích zarážeti, poněvadž jich potřeba není. —

V poslední době svolávají konečně ústavověrní Němci schůze své strany, aby zabezpečili prý Německo rakouské proti útokům, které se dějí na ně od vlády a většiny autonomistické. Dne 8. srpna odbývala frakce ústavověrné strany v Dolních Rakousích pátý sjezd v Mödlingu, který se usnesl o následující resoluci: „Sjezd uznává v nařízení jazykovém nejen vážné nebezpečí pro Německo, pro právní bezpečnost a jednotnou správu, nýbrž také podněcování snah nepřátelských Německu a ústavě, jakož i zřídlo národního rozhořčení; vůbec pak považuje toto nařízení za významný znak celé politiky vládní, která si takovými kroky zřizuje umělou koalici mezi sebou a některými živly, majoritu beze vší společné positivní myšlenky, a tedy k vládě neschopnou, jen aby na útraty říše a ústavověrného obyvatelstva svého okamžitého cíle dosáhla, aniž by uvážila trvalé poškození základů státních . . . Sjezd prohlašuje opětně za nejpřednější povinnost německých Rakušanův, aby *na základě spojitosti všech Němců v Rakousku* pevně setrvali, všeliké *poškozování svých národních práv a zájmů* v každé části Rakouska jakožto ránu na všechno Německo odráželi a v zápase proti nynější a každé vládě s podobnými tendencemi všemi zákonnými prostředky, ale také se vší rozhodností do konce vytrvali, jednoty státu, Německa a ústavy jednomyslně hájili a svůj osvědčený patriotismus dokazovali, nikoli zapíráním své národnosti, nýbrž vytrvalým osvědčováním svých zásad, které prý stát udržují; tím že se bude připravovati cesta vládě, která by hájíc ústavu a Německo zaručila celému státu blaho dobré spořivé a laskavé správy, opatrné a spořivé politiky a pravé občanské svobody.“ Od té doby odbývala se schůze německých centralistů moravských v Brně, a nejnověji českých Němců v Karlových Varech. Všudy klade se při těchto schůzích a v resolucích, o kterých se usnášejí, váha na souvislost Němců rakouských a vyzývají se Němci k odporu proti kabinetu Taaffeovu. Obecní rada Vídenská uzavřela co nejpřízněji chovati se k povšechnému sjezdu celé ústavověrné strany, který co nejdříve odbýván býti má. —

Přehledněme ještě jednou celý obraz.

Ministerstvo Auersperga II. dohospodařilo; ve Vídni se zase jednou uznalo, že to s posavadní soustavou nejde, i povolána jest vloni k veslu nová vláda, která měla věci přivesti do nových kolejí, po kterých *„by se dospělo ke smíření a dorozumění“ všech národů.* Český lid vládu Taaffeovu pozdravil s důvěrou, poslanci jeho neváhali podati ruky své k vysoce důležitému dílu: aby *„všechny národnosti* v Rakousku vědomy jsouce sobě práv svých a *požívajíce jich“* konečně byly upokojeny. Zástupcové českého lidu — ohradivše arci veškera práva koruny české — přispůsobili *na ten čas* taktiku svoji poměrům, přeložili v boji o řečená práva hlavní stan český na ten čas z Prahy do Vídně, a soustředili na ten čas úsilí své k tomu, aby se především českému jazyku ve školách i úřadech stalo skutkem po právu dávno *uznaném.* I bude tomu hnedle rok, co předseda nové vlády slavně

v parlamentě prohlásil: „Snažil jsem se, aby takovým živlům (Čechům), kteří krásné země a veliké podíly berně představují a zajisté i za kapacity uznáni jsou, možnost poskytnuta byla, by v životě ústavním účastenství míti mohli. Bohu díky, tito živlové berou nyní účastenství v životě ústavním, i mám za to, že se stal důležitý krok ke zmohutnění ústavního života v Rakousku.“ Němci ale „také Slované nesmějí ke zdi tlačeni býti, jsouce rovnoprávní činitelé našeho Rakouska...“

Minul celý rok — a jaké jest ovoce jeho? Ku podivu skrovničké. Míra toho, co jsme my Čechové za drahný ten čas získali, jest taková, že jsme vlastně zrovna tam, kde jsme byli před rokem: čeho nám nevyhnutelně třeba, to všecko zbývá teprvé učiniti. Počínali jsme sobě v skutku netoliko s největší umírněností ale s nejvyšším sebezapřením — a když úspěch jednoročního poctivého usilování jest proti nejmírnějším nadějím příliš nepatrný, může tím trpěti jedna věc nejpovážlivěji: důvěra českého národa, který zhola nemá smyslu proto, proč by od slov ke skutkům měla býti cesta báječně zdlouhavá.

Naši političtí odpůrcové, kteří po dlouhou řadu let mívali vládu úplně v rukou svých, nebyli během posledního roku *docela v ničem zkráceni* — a přece postavili se proti vládě Taaffeově v nejpříkřejší oposici a usilují nepokrytě všemi možnými prostředky, aby ji svrhli. O smíření, dorozumění a upokojení všech národů nechtějí ani slyšeti, hlásají do světa „hluboké znepokojení a utlačování Němcův,“ ústy státního úředníka vyhrožují, že by nynější vláda měla býti dána v obžalobu.

Situace nejlépe u veřejnosti označena z jedné strany přáním dr. Riegra: „Dej pán bůh, aby se nám Čechům ve vlastním domově rovněž tak vedlo jako těm utlačeným Němcům!“ — a z druhé strany slovem, jež ústavácký poslanec pronesl k „utlačovaným“ Němcům v Litoměřicích: „Buďte vždycky jen kladivem, nikdy kovadlinou!“

K provedení rovného práva, k usmíření a upokojení všech národů rakouských jest patrně pořád ještě velmi daleko — mužové pak, kteří podnikli předůležitou úlohu, spasitelný tento program prováděti, uznali dle všeho za vhodné, postupovati krokem co nejvolnějším.

Neodvislá Belgie.

Píše

Karel Tůma.

(Pokračování.)

IV.

Kdy by despotismus nebyl stížen kletbou slepoty, byli by musili rádcové Viléma holandského již dávno postihnouti, kterak věc jejich v Belgii jest ztracena.

Neboť co spomohlo všechno patnáctileté jich úsilí, všechen důvtip a všechna prohnanost bezohledné lžiústavní vlády jejich? Na mapách evropských čtlo se počátkem roku 1830 sice ještě jmeno království

nizozemského, však v pravdě království toho více nebylo. Bylo toliko smutné vězení, v němž týrali a hnětli se dva násilím k sobě přikovaní národové v neustálém, zoufalém zápasu; neb jeden z nich věděl, že se hraje o život jeho. Však oběť cítila v sobě sílu. Národ čtyr milionův, který se otavil vzpomínkami takových dějin, jenž si přes všechny pohromy věkův dochoval svou tvrdou hlavu a v prsou neúmornou lásku ke svobodě, jenž se pod vládou španělskou nestal španělským, ani pod rakouskou rakouským, ani pod francouzskou francouzským: národ belgický křečovitě chytal se života, jejž mu chtěli bráti, on nechtěl snášeti pouta nenáviděného národa, kterýž ani počtem, ani vtipem, ani vzděláním se mu nerovnal. Srdce belgické bouřilo se proti tomu stavu jako proti barbarskému otroctví, v němž nelze vydržeti lidem dospělým k vědomí práva lidského. A což nejvíce padalo na váhu: toto srdce malého národa netlouklo pro svobodu osamělé. Od poloviny let dvacátých, tedy právě kdy systém strnutí domnívá se, že domknul se ideálu svého, že zkrotil, zdupal a podlomil vznětlivého ducha národův nadobro: počíná hrobovým tichem, v mrazivém stínu bodákův svaté alliance podivné vlání duchův, nejprvé jemné a sotva patrné — jakési tajemné proudění v hlubinách, které ani nejbystřejší oko policie Metternichovské nedovede vystihnouti, nedostupné hrubé moci a přece den ode dne značnější, nepopíratelnější a povážlivější.

V písemnictví vznikající romantika, ve vědách národohospodářských prošlehující myšlenky socialistické, v umění plastickém, ve dramatě, ve filosofii i dějepravě, všude zápasí a lomcuje spoutaná myšlenka o své vykoupení, všude proniká odpor proti světské a duševní reakci, všechno pracuje o průlomu z toho tmavého, shnilého žaláře, o podkopání samých stěžejných zásad absolutismu „z boží milosti" — a jakkoliv jest to práce mravenčí, plna báječných obtíží a protivenství: idealism neumdlévá a práce postupuje . . .

Ano, přezajímavá to doba, kteráž se snad nikdy více lidstvu nevrátí. „Mdlá a nepohnutá na povrchu svém," ať užijeme slov Chateaubriandových, „nerozhodná v činech a nepatrná v dějích svých: ale v nitru jejím trvá zatím podivuhodná činnost duchův, kvasí a vře to, že sotva k tomu v historii příkladu. Jest, jako by věk v útrobách svých choval žhavou tavecí pec, v níž veškery myšlenky lidstva ve všech svých tvarech a vrstvách se roztavují, přelévají a znovu slučují v podoby zcela nové, nezvyklé, nikdy netušené . . ."

Důvtip rafinovaného Talleyranda záhy předvídal, jak musí přirozeně tento podzemní zápas ducha lidského skončiti. Snad i hlavou Metternichovou prochvívalo tušení posledního výsledku věcí. Avšak Vilém holandský neporozumněl a nedovtípil se, až když bylo — pozdě.

Příliš daleko byli již zašli Holanďané i Belgové, přede všemi ale on sám. Tu i onde byly již příliš čivy podrážděny, hněvy hluboce vzrušeny, mysli nedůvěrou podjaty. Jakkoliv nepodoben letorou druhu svému Karlu X. na trůně francouzském, Vilém holandský nicméně touž dobou sdílel s ním všecku nerozvážnost, všechen neklid a všechny chyby znepokojeného despotismu. Hned měkký a povolný, hned opět jako by mrzel se z té slabosti, odčiňuje a maří netrpělivě dobrý skutek včerejška tvrdými, vyzývavými činy zítřka.

Zatím co svírá srdce belgická palčivý hněv nad týráním národovcův, kteří vynikali v tlumočení steskův a požadavkův národa, překvapuje Vilém 9. ledna 1830 stranu klerikální netušeným ústupkem: zrušujeť onu filosofickou kollej Levenskou, na níž po tolik let umiňoval se s tvrdošijností všakým odporem zhrdající, a jmenuje spolu dobrého katolíka Pelichya Litervelde vrchním ředitelem katolického kultu. Skutek budí úžas, ale nic více. Vždyť v zápětí jeho sleduje kruté odsouzení miláčka lidu, Ludvíka de Pottera, k 8letému vyhnanství, sesazení celé řady úředníkův a důstojníkův pro jich národní smýšlení, pronásledování oposičních poslancův, kteří nechtěli do vyslyšení stížností belgických povoliti vládě daní, — jakož i spousta nových procesův uvalených na národní časopisy belgické. Uprostřed takové scenerie nevypadá to než jako pouhý rozmar libovůle, když 17. května r. 1830 král náhle odvolává svůj zákaz pětiletý, a dovoluje opět mládeži belgické studovati v cizině, vrací *obcím* právo autorisovati školy soukromé a dopřává „každému zachovalému občanu, jenž prokáže se k tomu spůsobilým, svobodu vyučovati.“ — Tím bylo konečně vyhověno nejhlasitější tužbě strany katolické. Snad před rokem ještě bylo by ke skutku tomu zavznělo Te Deum po chrámech belgických. Nyní však ticho ve chrámech i mimo ně; vůdce katolické oposice Gerlache nemá ve sněmu pospolitém ani slova pochvaly, naopak, žádá se starým důrazem, aby se stížnosti Belgův, složené na stole sněmovny, odporučily vládě k jinému uvážení než dosud, a líčí úchvatně martyrium belgického tisku, jejž touží spatřiti vyprostěný „z mučírny libovůle, postavený před porotu, před neodvislé soudce, před poctivý zákon.“ — Arciť že vše nadarmo. Většina holandská nechceť o žádné úlevě slyšeti, nazývá stížnosti Belgie „domnělými,“ drakonická opatření proti tisku „nutnými“ — slovem, stojí za jeden muž při králi, kdežto soudruzi Gerlachovi unavení a promrzelí beznadějným zápolením, snad i zastrašení nemilostí královou, chabě opouštějí bojiště, nedbajíce, jakou škodu způsobují tím věci svého národa. V skutku byli sateliti vlády ihned po ruce s lacinou útěchou o skonávání oposice belgické a ministr Lacoste, propouštěje 2. června 1830 poslance domů, nerozpakoval se přilhávati růží, kde nebylo v pravdě než ostrého, neprostupného trní. „Výsledky zasedání,“ pravil, „jsou pro přítomnost příznivy, pro budoucnost uspokojivy. Utužíť bohdá *ještě pevněji* svazky, kteréž krále a lid belgický pro věky k sobě víží . . . Jižtě se mezi rozšafnými, poctivými a osvícenými lidmi *tvoří zdravé* mínění, jež povznáší se nad náruživosti vrstevníkův, aby časem přibíralo sil a stalo se kdys soudem potomstva.“

Lahodná tato slova měla připraviti Belgy na nový čin „velkomyslnosti královy“: po dvou dnech zničilť Vilém holandský všecky posavadní ordonance své, jimiž od roku 1816 hleděl vnutiti Belgům holandštinu za jazyk státní, a uznal správnost zásady belgickou oposicí hájené, že úřadové jsou povinni přisluhovati lidu jazykem jeho, a ne aby lid hledající práva a spravedlnosti musil se utíkati k cizímu jazyku. Niméně bylo i nyní patrno, jak nerad Vilém I. schyloval se k této koncesi; z každého druhého slova téměř prozírá jeho holandská nechuť ke všemu, což francouzského. Místo, aby prostě stanovil, že

v Belgii u všech úřadův a soudův státních musí se jednati jazykem, kterým strany mluví — on obmezuje svobodu jazykův zemských *dle oblasti jejich* a *trpí* ji toliko, zejmena pokud jde o jazyk francouzský, jako nezbytné zlo.

Znělť pamětihodný nález ten (ze dne 4. června 1830) do slova: „Čl. 1. Veškery veřejné a soukromé listiny v království mohou býti sepsány jazykem, jehož si strany žádají, *ačli jsou* jazyka toho mocni *nejen* vyhotovující *notář*, nýbrž i *svědci*. Čl. 2. Soudové v krajích Limburském, Antverpském, západoflanderském, jakož i v okresích Bruselském a Levenském jsou *zmocněni dovoliti, k výslovné žádosti stran, užívání jazyka francouzského* v listinách i obhajovacích řečech. — V trestních přích musí se *dovoliti* vždy, — *nejsouli strany mocny jazyka nizozemského* — jednání francouzské. Čl. 3. Toliko tam, kde frančtina čili valonština jest jedinou řečí lidu, smějí se spisy a dokumenty úřední vydávati jazykem francouzským a lid může jazykem tím obraceti se k úřadům. Čl. 4. Dle toho bude se jazyka *francouzského* užívati ve všech finančních, správních a soudních záležitostech v krajích: Lutyšském, Namurském, Hennegavském a Nivellském čili v jižním Brabrantsku. Čl. 5. V Lucembursku platí frančtina a němčina. — Za to bude se užívati výhradně jazyka *nizozemského* ve krajích: Severobrabantském, Holandském, Zeelandském, Utrechtském, Frieslandském, Oberysselském, Gröningském a Drenthském." —

Kdo se prozradí, že nerad povoluje, vzdává se nárokův na vděk. Vracelo se tu nepopíratelně kus práva, ale vracelo se lakomě a skoupě; padala jedna z nejtěžších křivd, ale padala teprvé, když vzájemné roztrpčení bylo již zapustilo kořeny nevývratné. „Divný odpor!" zvolal Courrier des Pays Bas den po prohlášení zákona toho. „Kdežto vláda stížnosti naše za liché a nepodstatné, oposici naši za buřičství a zločin prohlašuje — *uznává touž chvílí obojí za důvodné*, neboť odstraňuje, ač neochotně a skoupě, nač si stýskáme. Vyhovujíc našim zákonným stížnostem *potvrzuje spravedlivost naší věci!*"

Ten byl celý účinek „velikého činu vlády Viléma I." na oposici belgického národa . . . Soudného státníka byl by zarazil; ješitného panovníka však toliko urážel a popuzoval do — mstivosti.

V ničem nezračí se dojista povaha té oné vlády a systému jejího patrněji, nežli v postavení, jaké vykáže *soudci*. Lze říci: jedině tam, kde spatříme soudní moc v pravdě samostatnou a nezávislou na moci výkonné, podrobenou toliko majestátu zákona, jedině tam může se zahostiti svoboda, tato nerozlučná družka spravedlivosti. Neboť každé zasahování vlády do svědomí soudcova porušuje a kalí bezpečí obecné, a běda státu, v němž lid má příčinu pohrdati soudci porušitelnými a nepoznávati v rozsudcích jejich než ohlas libovlády! I slouží národnímu citu belgickému k nejvyšší cti, že od samého počátku rozhořčen dotíral na bídné to postavení, v jakéž stlačoval Vilém holandský soudnictví belgické. Plných patnáct let volali Belgové po porotách a po konstitučním řádu soudním, kterýmž by konání spravedlnosti bylo vysvobozeno z podruží moci vládní. Ale rovněž tak dlouho pověstný ministr spravedlnosti van Maanen, tento prototyp milce dvorního, vzdoroval každé nápravě v ohledu tom. Stále zněla výmluva: slib základního

paprslek, po nekonečné poušti první občerstvující oasa. Zaradovali se nadějí, kdož úpěli v okovech, tušili, že doba strnutí minula a lepší dnové že odtud nastávají národům. Tato revoluce, nahražující despotu králem ústavním, připomínala onu revoluci z r. 1688, která upevnila svobodu Anglie pro věky.

Kde jinde však mohl býti dojem katastrofy té úchvatnější, živější a hlubší, nežli ve vlasti takměř přivinuté na ňadra Francie, a tak rozryté ostruhami tvrdé cizovlády, jako byla vlast belgická? Nejvěrnější národovci buď ve vyhnanství buď ve vězeních, jiní pod dohlídkou policejní a před vyšetřujícím soudcem, opět jiní zbaveni úřadův a výživy, Belgové všude odstrkováni, všude vytlačováni buď Holanďany nebo Němci, z profesur, z úřadův, z ústavův vědeckých i z řad důstojnictva, a to jen proto, že byli Belgy — tisk umlčen, spolky zakázány, právo petiční zničeno: a k tomu všemu ještě onen výsměch v listech vládních, jizlivé urážky z péra onoho ničemy Libry Bagnana, jenž roztahuje se uprostřed Bruselu v paláci vystavěném jemu vládou z peněz národních, a rujným vínem rozněcuje zlolajný svůj vtip, aby jím co den drzeji a nešetrněji dotýkal se spoutané oběti: věru Belgové byli by musili býti ze dřeva, aby v takovémto položení vydrželi za podobné chvíle dějin!

Pouze strana hierarchická nevítala události Pařížské; pouze ona byla ulekána a trnula v rozpačitém mlčení. Vůkol ní za to všude zjevná radost z vítězství lidu francouzského, všude obdiv nad jeho statečností a nejnapjatější sledování každé podrobnosti z bohaté oné scenerie na krvavé dlažbě Pařížské. Kavárny jsou dnem nocí plny, a lidé trhají se o noviny. Co chvíli vystupují studenti na stoly a předčítají hostům. Pokřiky rozčilení a nadšeného souhlasu provázejí tuto politickou lekturu.

Za podobných dob vzmužují se srdce jedno druhým, jakési podivné opojení chrabrosti pruží a pozvedá mysli, duch jiskří a slovo přibírá žehavou sílu bleskovou. Nikdo nedbá nebezpečí, nikdo se neohlíží po slídičích holandské policie. Časopisectvo i obecenstvo béře si svobodu slova na vzdor všem oktrojirkám, a při zprávě o útěku Karla X. z Francie možno slyšeti po veřejných místech na potkání: „Tak se poráží násilí! Tak se vyhání křivopřísežný král!“ Oposiční časopisy uvažují osud vyhnaného krále s rovnou průzračností. Odsuzují osobní libovládu jeho, a zejmena „orgán vypovězencův,“ de Potterův Courrier des Pays Bas, dovozuje, jaká to trudná lež, když panovník, jenž udělil ústavu, žádá sice, aby dle zásad konstitučních nebyl za skutky vlády své činěn zodpovědným, ale při tom sám čiře proti zásadě konstituční všechno jen dle vlastního uznání svého říditi hledí, nástrojům vlády pouze vůli svoji za zákon a pravidlo svrchované ukládá, ba i zastupitelstvo národní vůli té podrobiti usiluje. „Nebylliž pak,“ zněl závěrečný dotaz ke čtoucímu, „národ francouzský zcela v právu, když neuznával takovou klamnou nezodpovědnost a ohledl se po jiné autoritě? Aneb neměli vzdělaný národ právo žádati, aby si záležitosti svoje buď mohl spravovati sám, buď aby je spravovala koruna v *jeho* smyslu?“ —

Bylo veřejným tajemstvím, že úvaha ta pochází z péra chrabrého de Pottera, který byv dopraven biřici přes hranice, místo do Švýcar

obrátil se s druhy svými do Francie a stihl do Paříže právě v hodině, kdy stavěla první barikády. Ký div, že hleděno k němu jako k vůdci, který vyšel, aby vyhledal cestu . . .

Poněkud jiná nálada panovala ovšem v Hágu. Pád Karla X. byl pro Viléma holandského hromovou ranou z čista jasna. Do poslední chvíle pokládal vítězství oposice francouzské za holou nemožnost. „Nebojte se, Karel X. ví, co činí," utěšoval stále své dvořany. Nevěřil svému sluchu, když slyšel o jeho útěku. Nejvíce jej však dojalo, když se dověděl, kterak v rozhodném okamžiku dva pluky postavené na náměstí Vendomském přešly k povstalcům, a kterak onen policejní ředitel pařížský Mangin, jenž nedávno ještě chtěl Karlu X. svou hlavou ručiti za klid Paříže, na první šramot po ulicích zbaběle prchnul do Belgie. — Hodie mihi, cras tibi . . . Zrak jeho upadl na tu podezřele stichlou zemi, a despotu obešel mráz. Však nikoliv! On nebude tak pošetile neopatrným, jako nešťastný Karel francouzský, on se opatří v čas. Dávno již pomýšlel na to, najmouti si spolehlivé žoldnéře švýcarské; nyní jest čas myšlenku uskutečniti. Objedná si prozatím dva pluky Švýcarův, a odešle za to dva pluky Belgův do osad zámořských . . . Žoldnéře švýcarské vloží pak ovšem do nepokojných sídel Belgie: jeden pluk do Bruselu, druhý do Lutychu. Mimo to ubezpečí se pro všechen případ pomocí německého buntu. —

Schytralec zapomněl při tom pouze na dvojí věc: že jest německý spolek hrozně nehybným aparátem, švýcarská republika pak zemí veřejnosti. Nežli dostal ze Švýcar jedinou setninu žoldnéřův a z Němec jedinou přípověď, lítalo tajemství v Bruselu po střechách. Nedlelť čilý de Potter v Paříži nadarmo. Jaký dojem pak způsobovala pověst ta na mysli Belgův, nebude za těžko domysliti se tomu, kdo zažil kdy doby podobně pohnuté. Vždyť byl v pravdě také osud Burbonův francouzských spečetěn teprvé tou chvílí, kde pronikla na veřejnost oná rozmluva Karla X. s generálem de Cauxem, kdy podrážděný autokrat důtklivě dotazoval se, můželi se spolehnouti na armádu svoji *naprosto, ať jde oč chce?* — O čem dosud nebylo v Belgii hrubě žádné životní známky, to počalo nyní klíčiti: republikanism. Odvážný a činný Henegavčík, *Alexander Gendebien* chvátá za de Potterem do Paříže, kdež tento udržuje důvěrné styky s republikány tamními, domlouvaje jim, aby přispěli Belgii ku pomoci proti holandské zlovládě. V Bruselu a Lutychu pak ví se náhle o existenci tajných spolkův zřízených Bartelsem a onde Rogierem, kteří, na spůsob proslulé jednoty francouzské Aide-toi, mají za účel „bdíti a připravovati síly k *činu*," a prozatím ohlašují se šířením kokard a stužek v barvách brabantských, kteréž napořád hojněji se objevují ve výkladních skříních a stávají se moderními barvami dámských šatův, ozdobou kloboukův, nákrčníkův, slunečníkův a t. p.

Libry Bagnano posmívá se tomu „dětinství" a Vilém holandský rovněž jím pohrdá. Chvilka strachu byla při sankvinikovi opět již prchla, staré sebevědomí znovu jej ovládlo. Nedůvěřuje Belgům jako vždy, ale nebojí se jich. „První nával bohudík už minul, ta troška horečky také brzy přejde." Vždyť sama prozřetelnost zdála se bdíti nad štěstím domu Oranského. Dopřálať králi Vilému I. dožíti se ra-

dosti 59. narozenin, na kterýžto den, 24. srpna 1830, určena spolu svatba princezny Marianny. Jaká to výborná příležitost osvěžiti city loyality, a zaplašiti francouzské chmury radovánkami slavností dynastických. Jestiť sotva národa milovnějšího slavností a radovánek oslňujících nad Belgy. Pokynuto tudíž úřadům, aby den 24. srpna byl tentokráte slaven okázaleji a nádherněji, než kdy jindy, ač bývalo vždy zvykem obcí belgických slaviti narozeniny královy s nemalou okázalostí. Služby boží, hudby, střelba, ohňostroje, illuminace, hostiny a parády úřední měly na několik hodin proměniti nespokojenou zemi v pozemský ráj. Konány tudíž všude přípravy. Vládou jmenovaní starostové měst a obcí belgických překonávali se v horlivosti. Pouhých ještě 48 hodin, a celá Belgie tonouti bude v radovánkách . . .

Tu však objeví se v noci na 22. srpna na nárožích ulic Bruselských necensurované plakáty, a na nich čte se písmem neznámé tiskárny tento lakonism: „V pondělí ohňostroj, v úterý illuminace, ve středu — *revoluce!*“

Ký ďábel to spáchal? Jest to drzý vtip jednotlivce, či vězí zatím hrozebná pravda spiknutí? Nikdo neumí pověděti. Policie neví ničeho; ředitel její *van Knyff* jest zdrcen. Vždyť se zřízencům jeho ani nepodařilo strhati plakáty v čas. Bylyť nalepeny tak vysoko, že jich hlídky policejní nepostihly dříve, až když za bílého dne zástupy lidu na ně zevlovaly, a byly nalepeny tak z tuha, že nebylo jich lze než pomocí žebříkův a černidla zahladiti. Účinek jejich pak byl ten, že vláda příštím dnem *odročila* slavnosti „pro špatné počasí“ — ač byla nejkrásnější pohoda. V nevýslovném napjetí čekalo vše, vláda i Bruselští na osudnou středu. Pouze jediný člověk nečekal, nýbrž větře bystrým čichem zlého svědomí Nemesis dějin, prchnul za příští noci ve vší tajnosti do Hágu. Byl to redaktor vládních novin a úhlavní štváč — Libry Bagnano. I Vilém holandský měl míti svého — Mangina . . .

VI.

Tiše minul den narozenin královských v Bruselu a také na zejtří, v osudnou středu, 25. srpna 1830, nejevilo hlavní město Belgie nijakého nepokoje. Krámy otevřeny jako jindy, po ulicích lid chvátající za svým povoláním, zkrátka podobalo se, jako by si byl kdosi učinil z vlády i veřejnosti toliko frivolní šprým. Krásné odpůldne zvalo k vycházkám, teplý večer pak k pohově pod širým nebem buď v parku buď v zahradách kaváren. Lidstva bylo všude hojně, ale vzezření jeho nejevilo nic podezřelého. Nejživěji bylo na náměstí mincovním, kdež stojí divadlo de la Monnaie. Jednak že se tam v kavárně produkovala společnost německých zpěváků, jednak že byl čas do divadla, kdež se provozovala Auberova oblíbená Němá z Portici. Divadlo bylo přeplněno, že se už dávno nevidělo podobné návštěvy. V parketu, vyprodaném na poslední místo, pak téměř samé nové tváře.

Představení počalo. Jará, šampaňskou svěžestí kypící hudba „této opery povstání“ hned prvním aktem rozjařila obecenstvo i zpěváky. Tito akcentují vše, cokoliv může se bráti za narážku na panující po-

měry, a obecenstvo plno dovtipu vítá tyto narážky brzy demonstrativním potleskem, brzy sykotem. Ale což teprvé, když v druhém jednání vystoupí slavený Lafeuillade co Masaniello s trojbarevným praporem v ruce a zapěje s neodolatelnou vřelostí píseň rybářskou. Nejprvé bouřný jásot, pak ale vpadne obecenstvo samo do hry, a k refrainu: „Ať padne moře pán!“ otřásá divadlem volání: „Ať padne van Maanen!“ Za písní rybářskou následuje však ono velké proslulé duetto: „Raději zemříti,“ tato pravá válečná píseň svobody. Rozechvění mění se v extasi. Vše povstává, zpívá spolu, připíná si brabantské kokardy, herci i diváci jsou opojeni jediným bouřným nadšením, druh druha objímá, Lafeuillade postoupiv až k lampám vlaje trikolorou, a vše zpívá, jásá, volá s ním: „Raději zemříti než žíti život otrokův!“ A v tom záchvatu, nečekajíc ani na dohrání kusu, počne se mládež hrnouti z divadla na náměstí, kteréž zatím bylo se tolikéž celé naplnilo lidstvem podivně vzrušeným. Zvuky písně rybářské oživují nyní v tomto sboru. A opět zavzní, jen že ještě mohutněji než v divadle: „Ať padne Maanen!“ Pak ale: „Ať žije de Potter! Sláva Francii! Ať žije svoboda!“ Náhle kdosi rozbil dvě svítilny, a k tomu jako na dané znamení zástup asi 300 mladíkův zabočí do postranní ulice, porývaje množství proudem za sebou. Kam se valí ten lid? K tiskárně Bagnanově. Mžikem jsou tu veškera okna roztříštěna a svalovité páže dělníkův páčí vrata; než marně, tato jsou příliš pevna. „Nezdržujme se!“ volá opět neznámý, mladistvý hlas a zástup hne se dále — k bytu nenáviděného hanobitele Belgičanův. Zde se podařilo rozbiti vrata a vniknouti v dům. Brzy jest tu vše roztříštěno a zobraceno na ruby. Nábytek, knihy, spisy smetány z oken a hojně zásobený vinní sklep vydrancován dočista. Z povzdálí rozlehnou se výstřely. „Nechtež nás,“ odpovídá rozsápaný lid policistům, „a my vás necháme také!“ Slabé hlídky ustupují k paláci policejního ředitele van Knyffa. Lid za nimi. U vrat paláce dojde k zápasu, kterýž jest ale krátký. Deštěm kamení zasypané stráže zmizejí, lid vniká do paláce a vylévá si zde zlost svou podobně jako v bytu Bagnanově. Ničí vše, co mu pod ruku přijde, ale zbije krutě zloděje, kterýž za zmatku toho chtěl si uchvátiti plášť policejního ředitele. „My nekrademe, my trestáme!“ zní heslo, se kterým dav vzrostlý do tisícův, a rozdrážděný pohledem na své dílo, hrne se dále k hlavnímu cíli této noci: k paláci kletého ministra van Maanena.

Chvíle divého jekotu a vrata se s rachotem kácejí — palác jest ztracen. Opět létají nejskvostnější kusy nábytku, zrcadla, obrazy, hodiny, sošky, knihy a spisy z oken na dlažbu, proletářstvo snáší ty trosky na hromady a chystá se zapáliti je na hranici, — an se tu z krovu zpustošené budovy provalí dým a za ním v okamžiku plamen: *Palác van Maanenův hoří!* A množství jásavě pozdravuje do výše šlehající plameny a zatlačuje zpurně vojsko i hasiče kvapící ku pomoci: „Maanenův dům nesmí býti hašen!“

Ale jedva byla pomsta vykonána, vzbouřenci vzpomínají si, co znamenává v takovýchto vzpourách každá minuta; hnedle zaléhá do praskotu ohně volání: „Pro zbraně! Pro náboj!“ A již rozbíhají se davy po puškařích a mečířích, vydírajíce ze skladišť jejich, cokoliv jen může sloužiti za zbraň.

Teprv ke druhé hodině s půlnoci vzpamatovali se zřízenci vládní ze svého překvapení potud, že dovedli soustředití větší sílu vojska na jedno místo a zorganisovati plán k vyklizení ulic. Noční výtržníci ustupují před vojskem s pokřiky: „Smrt Holanďanům!“ až na náměstí Grand Sablon; zde dojde k prudkému vražednému zápasu, vojsko jest odraženo a netroufá si dále stíhati povstalce. Avšak tito s rozbřesknutím dne sami se rozptylují, zůstavivše po sobě hrůzu i příklad spiknutí.

Celý Brusel jest z rána na nohou. Nevýslovné vzrušení na všech tvářích. Vše se hrne zvědavo k místům noční spousty, trne před kouřícími zbořeninami paláce van Maanenova, pohlíží plaše na ty sražené štíty a znaky královské. Kdo to vlastně zosnoval? Kdo to bouřil po celou noc? A co se bude díti dále? — Nikdo neví, neb — nechce věděti. V dílnách se nepracuje, krámy jsou jen málo kde otevřeny — Brusel se strachuje sebe sama. Při vší nechuti k panství holandskému nebyl dosud připraven na hodinu rozhodnutí. Zámožné měšťanstvo se chvěje o své domy a svůj majetek. Bojí se anarchie, krveprolití, rovněž jako hněvu vlády. Tato pak? Trne před hrozným skutkem nevědouc si rady. Kletba centralisace ji ochromuje. Dokud nestihnou rozkazy z Hágu, netroufá si Bruselský místodržitel učiniti samostatného kroku.

Ale ne nadarmo Belgové po staletí zvykali životu samosprávnému: již o polednách shromáždili se rozvážní a vzdělaní občané, jako Ducpetiaux, Vanderlinden, Delfosse, Pletinx a j. na radnici, aby se uradili, co činiti. Co se za minulé noci událo, jevilo se jim býti na revoluci příliš málo, na výbuch hněvu příliš mnoho. Hnutí nemělo v jejich očích jasného cíle, ani vůdcův. Bylo to řádění mládeže, hněv obecného lidu, zjitřené dělnictvo, s nezbytnou rmutí velkoměstského života, zmatku milovnou chátrou. Zůstaviti všecky tyto vášně, tyto slepé síly sobě samým znamenalo toliko krvavou spoustu a bezvládí, po němž by následovala tím horší krutovláda Holanďanův. Dlužno tudíž rychle uchopiti se opratí, aby nepadly do rukou ani tomu ani onomu živlu. *Ozbrojené měšťanstvo* musí vstoupiti mezi mstivou vládu a rozkacený lid — ono se musí učiniti stráží Bruselu, aby se jí nestalo holandské vojsko.

I přikročeno bez otálení k dílu. Jakkoliv byla vláda před dvěma lety starou národní gardu Bruselskou rozpustila, několik hodin stačilo znovu ji zříditi. V čelo její postaven baron Hooghvorst, muž oblíbený v měšťanstvu, smýšlení konservativního ale národovec upřímný. Spolu vymoženo na guvernéru, aby v tu chvíli učinil lidu vděk zrušením nenáviděné a tížící daně z mouky a masa. — Tak již večerem 26. srpna občanská stráž procházela ulicemi před hlídkami vojenskými, aby po dobrém rozptylovala všaké shluknutí. Leč neměla mnoho práce; povstalci se vyhnuli boji s měšťany a vyšli si za temna nočního do *okolí* hlavního města, — na *holandské* továrny, aby je rovněž pobořili a zapálili jako minulé noci domy úhlavních nepřátel národa. Skoro současně vzplanulo pět velikých továren za branami Bruselu, a sice ve Forêtu, v Uçelu a v Anderlechtu. Příštím jitrem vracejí se bouřné ty zástupy do Bruselu, vzrůstají každou hodinou a — vzdorují jak vojsku tak i měšťanským gardám. Brzy tu, brzy onde dochází ke srážkám, k zatýkání a vysvobozování zatčených. Vždy hrozivěji soptící lid volá neustále, *aby vojsko holandské odešlo z města*, — a shluknuv se

okolo třetí hodiny odpolední před radnicí Bruselskou, obnovuje požadavek svůj s povážlivým důrazem, i poroučí kategoricky, aby se na radnici vztýčil *prapor brabantský*. Stane se, a baron Hoogvorst slibuje z okna radnice, že se ihned jmenem rady městské odebéře ke guvernéru i zasadí se ze všech sil, aby jej přiměl k vyhovění žádosti obecné. Povstalci svolují shověti do příštího dne.

Vojenským velitelem Bruselu byl tehda generál hrabě Bylandt, slabá dvorní stvůra, který by ani se silnější posádkou, než v skutku měl, nebyl proti vzbouřenému Bruselu mnoho pořídil. Ký div, že po nějakém zdráhání a rozpaku dal se překonati vážnou výmluvností Hoogvorstovou, jenž mu uváděl na mysl, kterak pohled na vojsko spíše dráždí a rozpaluje podjatý lid, kdežto 6000 ozbrojených měšťanů úplně ručí za poklid města. —

V sobotu dopoledne slyšáno v dolním městě bubnovati k ústupu. Vojsko holandské opouštělo tuto starou část Bruselu, ustupujíc nahoru k parku do kasáren při zámku královském. — Lid byl pyšný na toto vítězství své. Tlupy dělníkův vesele táhnou ulicemi s brabantskými prapory, na nichž čtou se nápisy: „Svoboda — bezpečnost!“ Úřadové myslí již, že vše se obrací k lepšímu a nabývají opět dechu. Ale v tom zařičí do uléhajícího žáru vichřice z kraje: příklad Bruselských bylť hnul veškerou zemí, a ona nyní vrací Bruselu svůj ohlas: v Lutychu, v Bruggách, Gentu, Namuru, v celém Brabantsku lid rozvinul prapor národní proti cizovládě. Všude podobné demonstrace, podobné rocení se proti vojsku, strhování praporův a znakův holandských, všude zřizují gardy občanské a výbory bezpečnosti ze statečných národovcův.

Rázný *Lutych*, vedený energickým advokátem Karlem Rogierem, trčí ve zbrani a hrozí úřadům: „Zavoláteli na nás dragony, poteče krev!“ Věc lidu jest v polofrancouzském tom městě puškařův tak mocná, že ochromuje zřízence vládní nadobro; fakticky vládne tam pouze již národní výbor, jehož předním činem jest vyslání deputace do Hágu s peticí, která spíše vynucuje nežli žádá *úplnou změnu vládního systému*, *propuštění van Maanena*, svobodu tisku a vyučování, poroty a jiný volební řád.

V *Levně* počali se studenti bouřiti proti německým profesorům, kteříž relegovali vysoce nadaného studenta Russela, spolu redaktora rázného denníku Levenského pro jeho oposiční smýšlení. Hnutí rozvlnilo se z poslucháren do ulic, lid se studenty se obořil na policii i vojsko, a hluk skončil tím, že slabá posádka musela z města odtáhnouti. — Těžší byl boj v *Namuru*. Tam generál van Green dal stříleti do sroceného lidu granáty. Ale davy se tím jen rozlitily, povstalci s chrabrostí lví vrhli se na náspy, z nichž pálila děla, a po celodenním vražedném zápase musili Holanďané ustoupiti a skrýti se zdecimováni do pevnosti. — V *Bergenu* šlo to snáze. Tam byla posádka belgického vojska; místo aby stříleli do lidu, vojáci v rozhodné chvíli zvolali: „Ať žije svoboda! Pojďme domů!“ — a rozešli se. Také v Cortryku, Verviersu, Thienenách zvítězila věc lidu téměř úprkem. Takovéto zprávy přicházejí v redakce Bruselských novin; tyto pak dávají je ve spůsobě depeší nalepovati na nároží ulic, kolem nichž ovšem za krátko nashromažďuje

se dychtivých čtenářův do set, neli tisícův. Ale nejúčinnější, nejrozhodnější novina stihla teprva v hodinách odpoledních a tož z *Hágu*. Král, rozhněvaný měrou svrchovanou dal prý rozkaz, aby 20.000 mužův vojska vytáhlo do Belgie. Vše se hrne k úřadům a chce zvěděti pravdu. Vyhýbavé odpovědi, tajemné mlčení úředníkův toliko zvyšuje rozčilení. Ani se jedni chvějí, druzí oddychují bojovností a vítají blížící se hodinu bitev za vlasť a svobodu.

VII.

V této chvíli teskné nejistoty starobylá radnice Bruselská stala se opět shromaždištěm nejváženějších občanův Bruselských. Sešlo se jich zde u večer 28. srpna na půl sta; nikdo jich nesvolal kromě nebezpečí vlasti. Co podniknouti? Mluví se bez obavy, otevřeně, belgicky. Alexandr *Gendebien*, *van de Weyer*, *Jottrand*, *Ducpétiaux*, hr. *Merode*, baron *Hooghvorst* a *Secus* pronášejí své náhledy, své rady, své nadčje; rokování stává se napořád živějším, ale dojem jeho jest na nejvýš kormutlivý. Objevujeť se teprv nyní, jaká nesrovnalost panuje v myslech ohledně prostředkův i cílův, jak opět veliká doba překvapila Belgy nepřipravené a nesjednocené o programu národním . . . Má se udržeti jednota s Holandskem, či má se pracovati k odtržení? Má se usilovati o neodvislost, či o splynutí s Francií? Má se směřovati k republice či k monarchii? — Kolik hlav, tolik smyslův. Ale většina dosud neodvažuje se pomysliti na neodvislost, ba pochybuje, že by bylo možno dosíci i jen vlastního sněmu a samosprávy pod žezlem holandským. Sám Gendebien dosvědčuje, že ani de Potter, ač z přesvědčení jest republikán, nesměřuje k odtržení se od Holandska a ke zřízení republiky belgické, nýbrž toliko k podobnému postavení, jaké má Norsko vůči Švédsku. — Bylo již k půlnoci, než se shromáždění posléze snesli na — *petici k Vilému* holandskému, s kterouž by hned nazejtří pp. bar. Bedřich Secus, Hooghvorst, Merode, Gendebien a Palmaret odjeli do Hágu. Žádost zněla do slova: „Sire! Co věrní a uctiví poddaní máme v těchto povážlivých okolnostech, v jakých se ocitujе Brusel, za povinnost svou vypraviti pět spoluobčanů svých k Vaší Milosti královské, abychom skrze ně vyložili, kterak v *minulé* právě *krisi* měšťané Bruselští zachovali se spůsobem, jenž hoden jest vděku i úcty Vašeho Veličenstva. Oni odhodlaností a odvahou svojí učinili přítrž nejpovážlivějším výtržnostem a krutým nepořádkům. Avšak, Jasný pane náš! Oni nemohou sobě tajiti, že *nespokojenost má hluboké kořeny*. Všude lze znamenati následky neblahého systému, jejž sledují ministři nedbajíce našich potřeb a přání. Jakkoliv *dnes* ještě občané bruselští ovládají ruch myslí, přece nejsou jisti, nestanouli se sami obětí svého namahání, nebudeli národ uspokojen! Prosíme Vás tudíž, Jasný pane náš, při všech velkomyslných citech, jež bytují v srdci Vašem, abyste vyslyšel hlas svých věrných občanův a vyhověl jich požadavkům spravedlivým."

Tyto požadavky byly: *Nový volební řád*, kterým by se národu belgickému dostalo spravedlivého zastoupení, *odpovědnost ministerstva*, zrušení daní tížících, zastavení persekuce politické a propuštění ministra

van Maanena. Jak viděti do té chvíle ani zmínky o vlastním zákonodárství, a vlastní správě, neřkuli o neodvislosti...

Mohloliž štěstí svéhlavému králi skytnouti ještě větší přízně? Národ, jejž byl týral po tolik let, národ, který včera lví silou zalomcoval mřížemi: ten dnes dlel u jeho nohou s pohledem prosebným! Ale Vilém I. již nebyl schopen opanovati sebe sama, nad tož říši svou. V uších zněl mu pouze hlahol rozhořčení, jakéž v časopisech holandských sálalo proti „zrádným Belgům,“ srdce jeho páslo se na tom hnutí věrných jeho Holanďanův, kteří nabízeli mu peníze, statky i krev svou ku potření „ohavné oné vzpoury na jihu,“ kupectvo Amsterodámské 2 miliony zlatých, Rotterodamští 600 dobrovolníkův, měšťanstvo v Hágu své vlastní paže. Snadno mohl tudíž pošetilému autokratu zlý démon jeho, van Maanen, namluviti, že nemůže se ctí dříve jednati s Belgy, pokud úplně se nepodrobí, neučiní zadost potupenému praporu královskému a neuznají úřadův holandských. To má býti podmínka přední a nezbytná, sine qua non všeho vyjednávání.

Dle této zavilé rady dopadla též odpověď Vilémova. Přijal deputaci belgickou s mrazivou odměřeností: „Věrného rádce svého van Maanena že nepropustí, aniž svolí k zákonu o odpovědnosti ministerstva, dokud nebude pořádek v Belgii úplně znovu zjednán. Královská důstojnost nedopouští prý mu jinak jednati: *pistole že sobě na prsa sázeti nedá.* Stran budoucího osudu Belgie hodlá prý uvažovati se svými věrnými stavy, které svolá ke dni 13. září do Hágu; prvé ale musí býti v Belgii ticho, a vojsko jeho musí býti v Bruselu, což, jak doufá, stane se co nejdříve a snadně, neboť prý nemiluje krveprolití.“ Spolu oznámil trnoucím deputovaným, že *vypravil již syna svého Bedřicha*, — toho kaprálsky vychovaného miláčka — *s náležitou mocí vojenskou na Brusel!* — Marně zapřísahají ho vyslanci, aby ustal od neblahého kroku toho. Marně líčí mu, jaké osudné následky výprava ta může míti v zápětí. Vilém I. nespoléhal už leda na bodáky. Stěží jen dal se pohnouti, aby princ Vilém Oranský, kterému zbylo přece ještě něco lásky u lidu belgického, směl zavítati před vojskem do Bruselu a zjednati tam vlídnější náladu myslí. „Pro mne, nechť tedy jede,“ svoloval hrdě, „ale já nevyjednávám s buřiči.“

Dříve, než se poslové mohli navrátiti se svou smutnou pořízenou domů, postupovalo již od hranic holandských mezi Malínem a Antververpami 13.000 mužů vojska určeného na pokoření Belgie.

Dusot těchto kvapně postupujících brigad vyburcoval celou Belgii. „Holanďané táhnou! Pomozme Bruselským!“ rozléhá se z kraje v kraj. Belgický tisk národní tváří se žasnoucím: „Co to znamená?“ volá Cõurrier des Pays Bas. „Chcete nás chrániti? My dokázali, že se umíme ochrániti sami. Chcete nás pokořiti? Chcete raději, než byste vyhověli spravedlivým našim požadavkům, aby došlo k prolévání krve mezi Holanďany a Belgy! Zadržte vášnivci! Od toho dne, kde by toto šílenství propuklo, jest po království Nizozemském veta!“

Ale Holanďané se nezastavili: dne 31. srpna stáli oba princové Oranští v čele 10.000 mužů vojska u Vilvorde, *dvě hodiny cesty od Bruselu*, v němž panovalo odtud rozčilení nevýslovné. O polednách vzkázal princ Bedřich jakožto vrchní velitel vojska králova Bruselským,

aby vypravili ze svého středu splnomocněné zřízence do hlavního stanu jeho. Městská rada vyhovuje bez prodlení, a vysílá deputaci vedenou bývalým měšťanostou Rouppem, jenž byl pro své vřelé národní smýšlení králem sesazen. Bez dechu očekává Brusel výsledek toho slyšení. Pod večer je zvěděl. Deputovaní jeho pochodili zle. Zacházeli s nimi jako s porobenci. Jedva zahledli jich trojbarevné pasy, obořili se na ně výčitkami a propustili je se vzkazem: „Ať jsou královské odznaky v Bruselu ihned znovu vztýčeny a vjezdu vojska ať se nekladou nejmenší překážky.“ Tato zpupná mluva vrátila měšťanstvu Bruselskému národní jeho hrdost. Ve sborech jeho rázem probouzí se duch statečnější, pud sebeobrany překonal všecky rozpaky, všechnu mdlobu. Nikdo více netroufá si hlesnouti o smíru. Není myšlenky kromě na obranu. Vše volá po zbraních a shání je, kde může. Mladí staří dostavují se a nabízejí své paže k boji za vlast. Tisícero rukou pracuje o náboji pro pušky shledané ze všech koutův. Na všecky strany kvapí agitátoři, aby svolali dělnictvo a selský lid ku pomoci ohroženému srdci Belgie. Van der Smissen zřizuje dělostřelbu, muži, ženy i děti vytrhují dlažbu, tarasí brány a staví z vytrhaného kamení barikády. Zoufalství vyvinuje ohromnou zručnost a sílu. Přes noc vyrostlo po ulicích Bruselských přes padesáte barikád.

Takto připraveni odpověděli příštím jitrem, 1. září, Bruselští korunnímu princi, že *jeho osobě* Brusel otevře brány své, ale nikoliv jeho armádě. Chceli, nechť vejde do Bruselu s malým průvodem důstojníkův a svěří se ochraně občanské stráže. Princ Vilém odtušil, že si věc rozváží; na druhý den však objevil se skutečně toliko v průvodu 15 štábních důstojníkův před branou Laekenskou, žádaje býti vpuštěn do města. Než, jaký to vjezd! Brusel vítá někdejšího miláčka svého — mrazivým tichem. Všude lidstva hlava na hlavě, nicméně ticho jako ve vymřelém městě. Jedva popojel několik krokův do ulice, stál před barikádou. Musil s koněm namáhavě ji slézati. A tak co chvíli. Chtěl zabočiti ke královskému hradu na horním městě; tu však nastane šumné hnutí v tom moři lidu, a zaznívají velitelské pokřiky: „Na radnici!“ Princ zbledl. Vzpomněl si snad, čí hlavy padly pod okny té radnice? Ustrašen pohledem na tu spoustu barikád, na ty ozbrojené postavy dělnického lidu, na ty tváře vzdorné a hněvné, princ bez odmluvy poslechl. Nejsa však prost statečnosti, brzy opět se vzpamatoval, líčí úsměv, kloní se přívětivě v pravo v levo, promlouvá s koně k nejbližším občanům laskavými slovy. Leč vše nadarmo. Slova, která by druhdy byla budila nadšení, nyní nevzbuzují ani nejslabšího ohlasu. Srdce lidu jest zavřeno. Čím déle trvá tato krušná jízda, tím hrozivějším stává se vzezření zástupův. Zdáli to šumí jako hvozd zčeřený vichrem, lid reptá a klne zlovládě holandské vždy hlasitěji. Konečně dojeli Holanďané radnice, kdež očekával prince výbor intelligence Bruselské: poslanci, advokáti, žurnalisté, měšťané, šlechtici a kněží. Zde byl ovšem princ zcela jiný než včera v táboře svém. Hleděl si nakloniti srdce všech bodrou vlídností, utěšoval a sliboval seč byl. Kníže de Ligne mu pravil: „Nechť pomní se v Hágu, že první občan, jenž padne v obraně krbu svého, strhne v pádu svém i království s sebou.“ Princ k tomu: „Spojtež se se mnou, a věřte, že nebude

nikdo míti příčin, aby musil krbu svého brániti.“ Bývalý důstojník královský *Pletinx*, kterého král svou nespravedlivostí k Belgům zapudil ze svazku armády do řad oposice, táže se prince, za jakým úmyslem vlastně přivedl oněch 10.000 mužův holandského vojska před Brusel? „Snad se naposled nedomníváte,“ zní odpověď princova, „že hodlám Brusel obléhati? Nikoliv, přicházíme jako přátelé s úmysly nejlepšími.“ Belgové ale nevěřili tomu přátelství infanterie, kavalerie a dělostřelby a požadovali důtklivě, aby byla odstraněna i ta posádka holandská z královského zámku. Princ svoluje a vydává k obyvatelstvu proklamaci, v níž volá: „Sbratřemež se a pomáhejme vespolek zjednati pořádek.“

Vlastní smlouvání se o požadavcích Belgův položeno na zejtří, kdež měli se sejíti všichni poslanci v Bruselu přítomní a náčelníci obou národních stran. Ale příštím jitrem vrátila se deputace z Hágu, a podala zprávu svou na veřejnost. Učinila to spůsobem pro krále co nejšetrnějším; jistila, že prý byla přijata blahosklonně! Proto ale přece zatajiti nemohla, že král nechce o propuštění ministra van Maanena a o odpovědnosti ministerstva ničeho slyšeti, a požaduje satisfakci od Bruselských za potupení holandských odznakův a barev. I slova o pistoli nasazené na prsa byla připomenuta . . .

„Nechtěji povoliti v ničem!“ rozlehlo se okamžitě Bruselem, a hnedle strhoval rozzuřený lid odpověď královu s nároží.

Pod tímto dojmem shromažďují se poslanci belgičtí, v Bruselu dlící, zároveň s hojnými národovci na radnici a po hodině oznamují princi své usnešení: *Požadují úplné administrativní i zákonodárné odloučení Belgie od Holandska*, tak aby oběma zemím pouze dynastie byla společna, jinak ale každá požívala plné samosprávy. Spolu osvědčují, že se více do Hágu nedostaví.

Heslo samostatnosti padlo! Princ Vilém však dovedl se poznovu přemoci. Nemůže prý sice sám v té příčině Belgům žádného závazného slova dáti, ale tím je chce ujistiti, že se při královském otci co nejvřeleji za splnění požadavku toho přimluví. Když ale Ducpétiaux plamennou výmluvností jal se jej vyzývati, aby sám postavil se v čelo Belgův a spravedlivou věc jejich přivedl k vítězství, tu odmítl princ podobné domnění spůsobem, který jej šlechtil i v očích nepřátel; pravilť: „Jsem otcem sám, a chci dáti dětem svým dobrý příklad. Nechci, aby mohlo potomstvo říci o rodu našem, že bylo v něm člena, jenž otci svému strhnul korunu s čela, aby si ji sám vložil na hlavu.“ Pozdější jednání téhož prince, jenž pro svou lehkou mysl dávno byl pozbyl lásky otcovy, ovšem ukázalo teprv, jak mělká byla pravda slov těchto.

Zatím co takto jednáno na radnici, strhne se dole na náměstí hluk, a princ přistoupiv k oknu jest svědkem nenadálé demonstrace: spalujeť lid uprostřed velkého náměstí tiskem vyšlou odpověď královu za hřímavého volání: „Pereat!“ Vůči tomu ovšem nemůže princ déle v Bruselu prodlíti. Napomenuv měšťanskou obranu, aby nedopouštěla žádné změny dynastie a střehla pořádek v městě, obzvláště však paláce královské, — opouští hlavní město Belgie a vrací se do Holandska. Tam dočkal se arciť jiného přijetí. Holanďané vítají jej okázalými poctami jako by byl vyvázl ze lvího doupěte. Nedají si vymluviti,

že rekovný princ ocitoval se ve svrchovaném nebezpečí života, že cestou k radnici Bruselští po něm stříleli a pak že jej chtěli zatknouti a podržeti co rukojmě. Plemenná zášť shledává sobě takto legendu kolem postavy princovy a pozdravuje v něm hrdinu věci své.

Tím mrzutější uvítání bylo však v královském paláci samém. Král Vilém I. spoléhal se do poslední chvíle s důvěrou nezvratnou v pomoc velmocí; připadaloť mu čiro nemožným, aby Evropa zamilované a mistrné dílo svoje dala ztroskotati „několika buřičům."

Avšak odpověď, jakou obdržel právě z Londýna, krutě jej vyvedla z bludu: Anglie nejen že sama nechtěla se do zmatkův kontinentálních vkládati, ale osvědčovala se, kterak vynaloží vše, aby na dále vůbec platila zásada, že cizinská moc nemá se nikdy míchati do vnitřních sporův a rozbrojův té které říše, nechť by ji volala ku pomoci ta či ona strana. Stejnou snahou jest prý proniknut král francouzský, aspoň vláda anglická nevěří, že by Ludvík Filip chtěl pomáhati povstalcům belgickým. — Nuž ano, úřední Francie zůstávala vůči požáru belgickému klidnou; tábory vojenské v Luneville a St. Omeru nebyly namířeny proti věci krále holandského. Ale vedle úřadní byla zde ještě demokratická, národní Francie, a ta posílala přičiněním de Potterovým Belgům svou mládež, své zbraně i peníze ku pomoci. — Z trudův způsobených těmi zvěstmi vyrušil krále korunní princ líčením — hrozivé tvářnosti Belgie a Bruselu zvláště. Zajímavá to asi byla scéna! Škoda, že zůstala tajna dějepravy, jako tak mnohá podobná. Co asi dálo se v nitru hrdého panovníka, kterýž ještě před týdnem tak urážlivě odbyl deputaci prosícího národa: kdyžli nyní, 5. září, konečně milce svého ministra van Maanena „k jeho žádosti v milosti *propustil.*" To byl dojista v očích Vilémových nejtěžší ústupek, k jakému se kdy skloniti dal; také jej v skutku hned té chvíle mrzel, a nejspíš „aby se neobjevil slabochem," musil honem zase dobrý dojem činu svého — zkaziti docela. V soudobé proklamaci, kterou svolával říšský sněm do Hágu na 13. září, dával Belgům jasně na srozuměnou, jak hodlá jich touze po samostatnosti vyhověti: „Jsme odhodláni uhájiti *legitimních* svých práv ve *všech* částech říše *bez rozdílu*, s pevností, která bude dobrým občanům k bezpečí, buřičům však na postrach."

Proklamace ta stihla do Bruselu, právě když se tam sjížděli poslanci belgičtí ve společnou poradu o to, majíli za těchto okolností ještě vstoupiti do parlamentu nizozemského. Většina byla pro nevstoupení: „Uvažme," pravili C. de Brouckère, Stassard, Rayphins a j., „k jaké to smutné úloze bude odsouzena naše delegace za těchto poměrů v Hágu. Budemeli mluviti po belgicku, umlčí, ba ukamenují nás holandští zuřivci a svalí všechnu vinu na nás. Budemeli mírni, nesmíme se zas vrátiti více na oči Belgův — jichž věc bychom krotkostí svou oslabili." Leč *Gerlache* byl mínění opačného a zastával je důvody co nejpádnějšími: „*Právě nyní musíme* do Hágu! Chceme zvěděti, co s námi obmýšlejí, abychom jim pověděli, co je čeká. Tam je místo, kde se musí vysloviti samostatnost, rozloučení naše!" A náhled ten zvítězil. Rozhodnuto jíti ještě jednou do společného parlamentu — vždyť to nepochybně naposled.

VIII.

Nastala přestávka. Před branami Bruselskými táboří holandské vojsko, Brusel očekává výsledek sněmování v Hágu, a — lije kule. Osud národa i krále váží se na ostří břitvy; však toliko okamžik. Jakmile vstoupí král Vilém mezi sporné strany, jest zkaženo všechno.

Zahájilť mimořádné zasedání stavův řečí tak honosivou ba zpupnou proti Belgům, jako by nikdy nebylo bývalo Pařížských dnův červencových, a belgické srpnové noci. „Abychom se vraceli k původu a povaze sběhších se událostí,“ řečnil s trůnu, „abychom pátrali po jich příčinách a následcích, toho věru nevymáhá prospěch vlasti — spíše však, abychom vyhledávali prostředků, jimiž by se klid a pořádek, veřejná autorita a zákon nejen na čas obnovily, alebrž i pro budoucnost, a tož spůsobem mnohem jistějším než dosud upevnily.“ Tak tedy: žádné vyšetření křivd, jež dohnaly národ k zoufalému odboji, ale toliko vyhledání pevnějších a jistějších pout, kterých by žádná zoufalá síla neztrhala. — Po té obracel se král „na moudrost, umírněnost a statečnost tohoto shromáždění“ to jest na spolehlivou, bezvýminečnou oddanost své holandské většiny; za to ale odbyl Belgy tímto závěrkem: „Vždy ochoten uspokojiti všecka *rozumná* přání, *nepovolím za to nikdy ničeho duchu strannickému, nedám nikdy svolení svého k opatřením, která by obětovala blaho vlasti náruživostem a násilé.*“ A jako by nebylo pro oheň ještě dosti, přiléváno nad to ze všech stran: vláda požaduje mimořádné subsidie na penězích i vojsku „k potlačení ohavné rebelie v jižní části říše;“ holandský poslanec, *Doncker Curtius* činí návrh, aby se dříve nerokovalo o adrese, dokud nebude povstalá Belgie přivedena k poslušenství; druhý Holanďan, *van Sytzama* dotírá ostře na vládu, že tak liknavě si vede a nemůže býti hotova s tou hrstkou belgických rebelův, proti nimž žádných nemá býti ohledův, žádné útrpnosti, ana „krev zbojníků není krví občanskou.“ — Z lidu holandského pak se rozléhá volání: „Ku zbraním! Vzhůru na rebely, žádné prodlévání!“ Ba hůře: rozpálen mluvou časopisův holandských, které upadše zcela v tón Libry Bagnana, denně volají za rozstřílení Bruselu a Lutychu, „těchto hnízd věčného zbojnictví“ — obecný lid v Hágu schlazuje si na potkání zášť svou na poslancích belgických, obklopuje sněmovnu, číhá na vycházející a pronásleduje nejstatečnější z nich surovým spíláním, pohrůžkami ba i deštěm kamení. Stassarda chtěli v Amsterodamě hoditi do moře, Gerlache jen fysickou mohutností svou ubránil se kyjům, napřaženým za bílého dne na ulici Hágské na hlavu jeho. A žádného dovolání se ochrany zákonné proti fanatikům, nýbrž všude jen urážka a výsměch . . .

Možno si pomysliti, jaké city projímají prsa belgická. Tvrdilo se na straně holandské, že prý zlato francouzské i anglické způsobilo odboj Belgův: ale věru nyní nebylo žádného zlata cizího potřebí, nyní zaslepená zášť holandská opatřovala sama věc svých nepřátel. Lidé, kteří posud se třásli při pouhém zaslechnutí jmena revoluce, nyní přísahají pomstu všemu, což holandského: tak pobouřilo je ono potupení zástupcův belgických.

V Lutychu, jejž vláda pustila pro Brusel se zřetele, jest následkem těchto urputností revoluce již dokonána: po jakési mírnější, „královské" straně není tu více stopy. Od paláce do nejchudší dělnické jizby vše jest nesmiřitelným odpůrcem cizovlády, vše hoří dychtivostí bojovati proti ní. Jinak v obleženém dosud Bruselu. Tam trvá do té chvíle zápas živlů revolučních se živlem poddajným a protivy ostří se tím povážlivěji, čím více událostmi svrchu vylíčenými straně radikální, straně to obecného lidu, dělnictva, studentstva, a chcemeli proletariátu, přibývá síly. K ponuknutí de Pottera zorganisovali se rázem bojechtiví živlové Bruselu v tak zvaný klub svatojirský, který vyvinuje den ode dne horlivější činnost, maje v čele svém osobnosti nejpopulárnější. Duší jeho jest Karel Rogier, onen energický advokát Lutyšský, jenž byl právě přivedl do Bruselu 400 výborně vycvičených, dobře vyzbrojených a uniformovaných dobrovolníků z Lutychu, mezi nimiž i chrabrého Charliera, starého toho válečníka „s dřevěnou nohou," jenž později co dělostřelec Bruselským také znamenitých služeb prokázal; dále jsou zde redaktor Ducpétiaux, španělský emigrant a bojovník svobody, statný Don Chuan van Halen, po otci Belg, rázný Roussel z Levna, Niellon, Felix Bayet, Pletinx, Arnošt Grégoire, vesměs lidé činu — a na mnoze původcové srpnové vzpoury. Jsou postrachem všem oněm vytylým měštěnínům, kteří by takto byli sice také rádi vlastenci, kdy by jen nešlo o jich domy, které mohou při srážce s Holanďany lehnouti popelem. Nemilují Holanďanův, ale nade vše milují ticho a pohodlí. Kdokoliv jim je zaručí, jest jim vítán; kdo jim je béře, jest jich nepřítelem. Princ Vilém Oranský odjížděje z Bruselu mluvil tak krásně o pořádku a klidu. Proto se naň obracejí nyní, počtem 80, s komickou peticí, jedva zaslechli, že se opět vrátil v tábor Vilvordský, a zapřisahají jej probůh, aby nedbal a rychle vtrhl do Bruselu „k ochraně všech dobře smýšlejících proti rejdům anarchistův." Ač poměrně nečetný, byl nicméně šosácký živel ten nebezpečný, neb měl do té chvíle dosti přívrženců v řadách měšťanské gardy.

Uprostřed obou těchto výstředních stran zřídil se již 9. září — před odchodem poslancův do Hágu — přičiněním vévody z Ligne ze zástupcův města, šlechty a stavu advokátského tak zvaný *výbor bezpečnosti*, kterýž potrhl na sebe za mdloby úřadův královských nejvyšší správní moc nad Bruselem, a záležel ze ctižadostivého a bohabojného aristokrata hr. Felixa Merode, z vévody Urselského, barona Secusa — ale též z Alexandra Gendebiena a van de Weyera. Tento výbor hleděl mířiti na vše strany doma i na venek; i prohlédaje dobře, kterak blízkost vojska holandského udržuje Brusel ve stálé horečce, jež dříve či později musí skončiti krveprolitím a spoustou, odhodlal se nyní k poslednímu pokusu: vypravil deputaci k samému generálnímu sněmu do Hágu žádaje co nejdůtklivěji za *odvolání vojska od Bruselu*. „Toť jediný prostředek k zamezení bojův politování hodných. Nestaneli se to, pak nechť neprodlévají poslanci belgičtí marně v Hágu; neboť pak doba parlamentování minula, a my jdeme vstříc dějům nedozírným..." Ale buď že holandští sněmovníci neměli ponětí o poměrech bruselských, buď že pohrdali vůbec Belgy a toužili právě jen po boji, který by vedl k jich porážce naprosté: zkrátka holandská většina dolní sněmovny

přešla přes tuto poslední žádost Belgův jako přes předešlé — *pyšně k dennímu pořádku* . . .

A touž skoro chvíli dověděl se v Bruselu klub svatojirský z bezpečných pramenův, kterak v táboře Vilvordském již chystají se co chvíli udeřiti na Brusel.

Více nebylo potřebí, aby bojovný živel v Bruselu rázem nabyl vrchu. „V Hágu nás kopou, ve Vilvordu na nás nože brousí, a my spínáme ruce a žebráme o slitování!“ Té mluvě listů radikálních těžko bylo odolati. Všechen hněv lidu obrátil se proti oněm váhavým, věčně vyjednávajícím, věčně se rozpakujícím otcům města: „Nejsou ani studení ani teplí i zrazují nás neschopností svou!“ hřímal Niellon v klubu svatojirském — a ještě téhož večera rozléhá se ozvěna po ulicích Bruselských: „Jsme zrazeni a prodáni!“ Strhují se šrůtky mezi lidem a měšťanskou stráží, která sama v sobě tolikéž jest rozdvojena; výbor bezpečnosti napomíná k pokoji a tichu, hroze zatýkáním výtržníkův, ale lid trhá plakáty jeho s nároží, a obklopuje radnici a volá po nových mužích. — Jedna z těch chvil zmatkův v dobách rozhodných, kde vše závisí na tom, čí energie, jaká silná vůle zasáhne v děj a rozetne gordický uzel protiv.

Na štěstí pro Belgii byla to vůle dobrá, energie zasvěcená věci národa: byl to Karel Rogier, jenž nyní zasáhl rozhodně v chaos. Aby vyzkoumal, jaké mínění má vrch, dal na rychlo pořiditi prapor, na němž bylo napsáno: „*Prozatímná vláda: de Potter, Gendebien, d'Oultramont*“ — i dal vlající program ten nositi ulicemi. Když pak shledal, že lid všude vítá jmena ta s nadšeným provoláváním a potleskem, sebral síly k činu: příštího dne 20. září o 10. hodině dopolední valí se lid dělný ve velikém zástupu, veden Rogierem a ostatními členy klubu svatojirského, před radnici. Zdvižení brabantského praporu jest signálem: okamžitě odzbrojuje lid hlavní městskou stráž, vniká nahoru a sesazuje dosavadní úřad městský jakož i náčelnictvo gardy měšťanské. Náhodou vedral se lid do jednoho z přízemních sklepení radnice, a padl tu na sklad asi 1000 ručnic, jichž ovšem s radostí nemalou se zmocňuje . . .

Zatím ze všech stran sbíhá se garda měšťanská. Ale pohled na ozbrojené zástupy ji zaráží, chvíle rozpakův a — 2000 gardistův vedených odstupujícím Hooghvorstem přidávají se k věci Rogierově. Tím jest vítězství strany bojovné rozhodnuto. Bez meškání zřizuje Rogier vrchní velitelstvo *národní obrany:* navržení jím kandidáti: 33letý poručík *Pletinx, Everard, Ducpétiaux, Roussel, Grégoire* a baron *Felner* přijati jsou nadšenou akklamací tisícův i uvazují se v tu chvíli v jednu z nejtěžších úloh, jaká může dolehnouti na bedra smrtelná.

Tak jest jalové neodhodlanosti, zmatkům a třenicím učiněna přítrž, i opatřeno, což pro tu chvíli nejdůležitější: energie schopná, aby spojila a vzpružila všecky síly k jednomu cíli — k odražení nepřátel. A byl čas svrchovaný! O dvacet čtyři hodiny později, odpoledne 21. září táhlit již Holanďané v síle 13.600 mužů a 60 děl na Brusel.

Zapadající slunce ozařovalo rozvinující se šiky, Bruselští mohli s míst výše položených nepřátely své počítati. K sedmé hodině přiklusala holandská piketa pod korouhví parlamentářskou k Šarbecké

bráně, a doručila provolání vrchního velitele prince Bedřicha k Bruselu. Byl to zvláštní slohový pokus; věk parukový zdál se tu promlouvati k nové době. „Bruselští!" pravilo se tu, „ve Vašich zdech pořádek neustále jest ohrožován. Zatím co se namáháte s chvalnou snaživostí, abyste ochránili veřejný i soukromý majetek, podněcuje malý počet skrytých spiklenců̊v *nižší* třídu k prostopášení a lupičství, *lepší* třídu k odboji, vojsko k věrolomnosti. Přicházíme tudíž z rozkazu králova, abychom tomuto rovněž nebezpečnému jako kormutlivému stavu města Vašeho učinili přítrž. Vojsko národní vtáhne do Vašich hradeb ve jmenu zákona a byvši k tomu vyzváno *nejlepšími* z Vašich spoluobčanů, aby Vám skytlo pomoc a ochranu. Všichni vojáci jsou Vašimi spoluobčany, přáteli, bratry. Nepřinášejí Vám pomstu, alebrž klid a pořádek. Všecky chyby a nepřístojnosti spáchané vlivem mimořádných okolností budou zapomenuty a odpuštěny, toliko *hlavní původcové příliš zločinných skutků̊v a cizinci, kteříž zneužili práva pohostinského*, propadnou zasloužené pokutě."

Pletinx dal tuto proklamaci vyvěsiti sice na radnici, ale obecný lid ji strhl, a za malou chvíli rozzvučely se jako v odpověď zvony na chrámu sv. Guduly, bijíce *na poplach*. Celé město jest vzhůru, všude viděti ozbrojený lid, an chvátá ku branám na náspy. Výbor národní obrany pracuje silou nadlidskou, aby přivedl v tyto necvičené, špatně ozbrojené davy pořádek a kázeň; neboť Holandsko má v sevřeném městě hojně agentů̊v, kteří nelakomí zlatem, aby svedli lid k neposlušenství, hádkám, pitkám a prostopášení. Šíří děsivé pověsti, udávají na licho brzy toho brzy onoho co zrádce, ustrašují mysli vyhlídkou na dlouhé obléhání, vyhladovění a zpustošení města.

Bylo štěstím velikým pro věc belgickou, že neodvážil se princ Bedřich hned této noci útočiti na Brusel. Byl by jej překvapil v žalostném zmatku a zemdlení. Ač zvoněno do půlnoci bez ustání na poplach, třídu měšťanskou nebylo lze zburcovati z otrlosti. Jen mládež a chudina konala povinnost. Toliko pracovný lid a studenti střehli hradby a barikády; toliko v chudších čtvrtích po celou noc strojili se k obraně, vnášeli kamení do oken, vařili vodu a olej na uvítání nepřátel.

Jitrem 22. září v táboře oblehatelů nastal ruch, a rázem 7. hodiny začala hrubá střelba holandská otřásati Bruselem. Dobré tři hodiny metaly dvě baterie holandské bez přestání granáty do města: „bratrské to pozdravy nejlepším občanům." Tato kanonáda, vypočtená na zastrašení tříd zámožnějších, neminula se s účinkem. „Starousedlí" patriciové Bruselští, obchodníci, cechmistři, všichni lidé bojácných povah bědovali hlasitě po ulicích nad zkázou hrozící městu a klnouce ztřeštěncům, kteří prý pohrdli dobrým princem, šířili nakažlivou zmalátnělost vůkol. Okolo jedenácté hodiny dopoledne, když kanonáda neulevovala, počali na svých domech vztyčovati již bílé prapory a sběhli se počtem kolika set na radnici volajíce po kapitulaci. Z výboru národní strany nebyli tu chvíli přítomni zde než baron Felner a Ducpétiaux. Vidouce takou bídu, takou nestatečnost vůkol oba ti mužové pozbyli mysli. Vydali se do tábora prince Bedřicha, aby mu nabídli tento smír: Stará posádka vrátiž se do Bruselu a přejmiž společně

s občanskou gardou stráž města. Za to budiž prohlášena všeobecná, *bezvýminečná* amnestie. Jaká to opět chvíle šťastná pro věc domu Oranského! Ale princ Bedřich lačnil po vavřínech; generální štáb holandský neměl ani nejmenší pochybnosti, že zítra slaviti bude jeho výsost vítězný svůj vjezd v dobytý Brusel.

Místo aby tedy přijal neslýchaně mírné podmínky kapitulace, princ dává Ducpétiauxa i soudruha jeho — *zatknouti* a zavezti do Antverp. Načež dává rozkaz k *útoku*. Lze si domysliti, jak neblaze episoda ta působila zatím v řadách bojovníkův Bruselských. Opět rozlehl se pokřik: „Jsme zrazeni“ — opět nastal zmatek na všech stranách, jejž duchapřítomnost Pletinxova jedva stačila utlumovati. Kýž div, že za takovéto chvíle rozrušení o polednách 23. září ze tří stran útočící vojsko holandské šťastně prodralo se do města; a sice proniklo právě křídlo, jemuž velel princ Bedřich průlomem blíž botanické zahrady u brány Šarbecké bez velikého namáhání! To byl arci pro ducha Holanďanův mohutný vznět, jako pro Belgy rána omračná; po tříhodinném, nepříliš tuhém boji byli Holanďané pány horního města, a princ Bedřich zasílal již z královského hradu Bruselského radostné zprávy o velikém úspěchu svém do Antverp. S výšiny královského náměstí káže pak namířiti děla do ústí hlavních ulic okolních a přistoupiti k pokoření starého, dolního města. Avšak zde teprv vrazili Holanďané na pravý zoufalý odpor. Podobalo se, jako by teprv hrůza samé katastrofy byla vrátila Belgům jich dávnou statečnost. Každý dům byl odtud tvrzí, v domech prolamovány stěny z bytu do bytu, aby střelci belgičtí stále mohli provázeti klopotně jen postupující terč: v krvi se brodící to šiky Holanďanův. Čím dále, tím vojsku holandskému hůře. Každých padesáte krokův barikáda, hájena od lidu povrhujícího životem. Se střech sype se kamení, s oken střely, v pravo v levo nepřítel skrytý — perný to boj, jako v červenci po ulicích pařížských. S těžkými ztrátami, krok za krokem, o každou píď půdy bojujíce prodrali se Holanďané teprv až pod večer na *veliké náměstí* dolního města. Zde jest klíč posice povstalcův, zde vlastní tábor ohrožené věci belgické. Obě strany to vědí. Zde stojí Rogier se svými 400 Lutyšany, po boku jeho Charlier; zde velí Pletinx šikům studentův a dělníkův, zde stojí valonští horníci — všeho všudy 3000 mužův, ale nejodhodlanějších.

Spatřivše prapory holandské bojovníci ti s voláním: „Sláva svobodě! Sláva Belgii!“ bouřně vrhají se jim vstříc. V několika minutách rozbouří se tu seč plna heroismu a zoufalé krutosti. Holanďané jsou v přesile, ale Belgové se bijí pod svou starobylou radnicí za svobodu své vlasti! Po dvou hodinách nejkrvavějšího zápasu, otřásá poznovu jásavé: „Sláva svobodě! Sláva vlasti!“ památným náměstím. Holanďané jsouť přemoženi a zatlačeni do parku. — Tmavá noc a únava obapolná učinily přítrž 12hodinnému boji. (Dokončení).

Otázka židovská.

Píše

František Schwarz.

IV.

Kdo chceš spravedlivě souditi o národu, suď podle dějin jeho vzdělanosti, podle toho, jak z dávnověkosti se vyvinoval a vyvinul, jak poklesnuv opět se vyšinul na platného činitele v rozvoji lidstva, a jak se ti jeví dnes; poznáš v tom zrcadle nelíčeně jeho cnosti i vady, zásluhy i hříchy, oceníš jeho sílu i slabost, a když nepředpojatě věc uvážíš, dovedeš pak říci, takový jest tento národ a takovým bude. Tento výrok platí v plné míře také o národě židovském.

Vytknuli jsme zde již mnohé tyto stránky, ale vylíčiti obraz vlastního jeho duševního života, zbylo nám na konec; ukázali jsme, jak v těch, jak v oněch poměrech se jevil, zejmena jaké stanovisko zaujímal po svém roztroušení k ostatní společnosti, kterou byl obklopen, ale nesledovali jsme jeho ducha, kterak sám sebou žil a se vyvinoval, roztroušené své atomy oživoval a ovládal a k duševnímn vývoji člověčenstva spolupůsobil; poznali jsme účinky jeho děl, — poznejme nyní díla sama a pracovníky, kteří je tímto duchem utvořili.

V duševním životě židovského národa jest jedna veliká mez, která přes všeliké obvyklé rozdělování stanoví okamžik tak vážný, že není v životě národův rovného, okamžik, kde židovský národ se klade ve hrob, zůstavuje zde jenom židovstvo; jest to okamžik, kdy jazyk otcův, pěstovaný dosud ve chrámích, školách a rodinách, obmezuje na výkony náboženské, ale v jiných potřebách života zaměňuje s jazyky různých národů, mezi nimiž žije, kde — ztrativ už dříve hmotné příznaky národa — se sebe svléká také jediný příznak duševní.

V tomto novém stavu jest nám tedy jednati již jenom se židovstvem, i spatřujeme je, kterak aspoň co do zevnějších forem jako jsou společenské zvyky, mravy a t. p. ostatní společnosti se přibližuje; ale zvláštní duch a snaha, jak jsme dříve ukázali, jím předce ještě vládnou do té míry, že můžeme říci, že tato poslední perioda jest posud nedokončena a že skončiti se může jenom tím, když židovstvo vzdá se této své zvláštnosti a zůstavíc sobě čistou nikomu nekřivdící víru svých otcův, s ostatní společností splyne.

Tři veliké proměny pozorujeme v duševním životě židovského národa. První, kdy dlel v porobě egyptské až do zajetí babylonského a podroben byl vlivu východních národův a náboženství; druhý, jenž počítá se od tohoto zajetí až do panství římského, kde působil naň duch řecký; a konečně třetí, kde přišel v obvod moci tu křesťanské tam mohamedánské. Každá z těcho dob vtiskla mu ovšem svůj zvláštní ráz, a stopy toho najdou se ještě v povaze nynějšího židovstva.

Jako každému národu jest i národu „vyvolenému“ první doba, jež v paměti jeho se zachovala, dobou báje, v níž tu a tam prosvítá něco pravdy; podceňovati báji tu bylo by velice omylné. My aspoň

spatřujeme v ní stopy, které značí nám směr, jímž se život národa v takové báječné době ubíral, až se konečně dostal na pevnou půdu dějinného vývoje.

Tak musí se kolébka židovského národa patrně hledati v Egyptě, kde položeny jsou základy náboženskému i společenskému jeho životu. Tam rozvily se první jeho náhledy o světě a společnosti, tam v životním zápasu s nepřemožitelnou mocí přírody učil se zbožňovati tajemné její síly, tam počal se z kmene semitského, jak učencové tvrdí, vyvinovati ve zvláštní větev, a tam konečně hledá se původ jeho víry, kteráž utvořila z něho teprvé jeden národ.

Mojžíš tuto větev z Egypta vyvedl, on to byl, jenž utvořil z ní nového samostatného činitele. A jak to učinil? Poznav, že není národa tam, kde není žádného vyššího společného cíle, a naučiv se z tajné věrouky vyššího egyptského kněžstva víře v jednoho boha, jal se v tomto poznání slučovati svůj lid, vymítati bůžky, sebrané z těch různých poměrů, ve kterých tento lid vyrostl, a osnovati úmluvu mezi tímto lidem a bohem všemohoucím, kterýž nechtěl a neměl býti bohem než jedině tomuto lidu. Z lidu tehdáž ještě hebrejského stal se takto vyvolený národ.

Avšak vývoj tento neděl se tak snadno. Viděti to lze z toho, že věrouka židovská v prvním svém období pojala velmi mnoho zvyků z národů, jižto kořili se přírodě, pak z Egypťanů, Asyrův a Babyloncův a syrsko-arabských kmenův. Již tu vidíme, že myšlenka nábožensko-národní jednoty opírati se musila o to, co ji předcházelo, chtělali dojíti žádoucího úspěchu, a že k této jednotě přilnula jenom ona část židovského lidu, kteráž vědoma si byla velikého jejího dosahu, tak že boj, kterýž velikým dílem Mojžíšovým v národě hebrejském zároveň povstal a po tisíce let trval, třebas měl ráz náboženský, poněvadž zápasilo tu nejvíce mnohobožství, z ciziny přinešené, s hlásaným jednobožstvím, dobře nám ukazuje rozvoj národa, postupujícího za cílem svého sjednocení a zmohutnění.

Podobně vidíme po zakořenění se víry v jednoho boha lid hebrejský sestupovati se v obce a kmeny, tedy pořádati se ve společnost, jížto schází jenom země, kterouž by zaujmouti a pevně osaditi mohla, aby utvořila stát; prvním výsledkem pak tohoto snažení bylo, že Josua s lidem svým překročil řeku Jordan, dobyl města Jericha a uvedl národ na půdu historickou.

Vidíme již také tímto národem vládnouti soudce a po těchto krále, vidíme, kterak v úplném sjednocení za Davida a Šalamouna dostupuje k neobyčejné moci a slávě, pak rozpoltěn vnitřními různicemi rozpadá se opět v části, aby nepřátelé jeho snadno jej mohli pokořiti; a když konečně octnul se v největším ponížení, když na kusy roztrhán v cizí porobě i v nebezpečí přišel, že by ztratiti mohl víru svých otcův, vznikli z jeho lůna mužové, proroci jim říkali, kteří neúnavnou prací jali se opět pořádati židovskou domácnost, zejmena čistiti víru ode všech pověr a přívěsků cizích, a uskutečňovati to, k čemu Mojžíš nemohl se ještě odvážiti, aby bůh, posud výhradně židovský, vzýván byl jakožto bůh všeho světa, aby přestal býti bohem hořícího keře a ohnivého sloupu, nebyl více přísným pánem, jemuž lahodí vůně

z oběti a kterýž jenom za plat zbavuje toho, aby prvorozenec byl obětován, ale kterýž tvoří nadpřirozený a předsvětový střed všeho duševního a mravného života i citu, jest spravedlivým ochrancem ctností a přísným soudcem nepravostí.

Všemu tomu učí nás knihy starého zákona a prorokův a jiné spisy obsahu básnického, ježto vzešly ze srdce i ducha tohoto národa a do bible jsou vtěleny, učí nás tomu historická pravda, pokud z děl těchto k nám dozírá, názory teologické a filosofické, v nich uložené a lišící se valně od toho, co v následovní době přišlo, vědomosti přírodopisné a zeměpisné, které z nich poznáváme, a konečně dotvrzuje nám to osud, jenž postihl tento národ po prvním zboření chrámu jerusalemského, odervav jemu kvetoucí větev Israele na vždy a stenčiv jej na kmen Judy čili národ židovský.

Vůči všemu tomu nemůžeme se ubrániti myšlence, že národ hebrejský neměl v sobě v této době žádné státotvorné síly, že jednostrannost jeho ducha a rozervanost náboženského i společenského života nejen nevedly jej k tomu, aby, mocen jsa, kolem své vlasti utvořil sobě v podrobených národech a zemích bezpečnou hradbu na ochranu své národní a náboženské existence, ale přímo jej vedly do záhuby. Příčina toho leží na snadě. Učení o bohu národním vedlo zcela přirozeně k myšlence, že tento bůh, kterýž řídil kroky Josuovy v zemi zaslíbenou, bude za svůj lid také mysliti, jednati a bojovati, a toto bezpečení se na všemohoucnost božskou musilo buditi netečnost k zájmům veřejným a podporovati boje uvnitř, neboť jenom národ zaslepený odváží se na nebezpečné moře vnitřních bouří, když hrozí jemu nebezpečí odjinud.

Proroci, jichž jsme se byli dotkli, poznali tento stav a jali se lid svůj vésti z jednostrannosti na obecné stanovisko lidskosti, sbližovali jej tedy s ostatní společností, počali v něm šířiti poznání zákona Mojžíšova, zakládali školy prorocké a učili čtení, slovem vzbuzovali v lidu samočinnost, znajíce její zázračnou moc. Šťastné byly tedy začátky doby následovní, když dovoleno židům navrátili se ze zajetí babylonského do země svých nejsvětějších upomínek a utvořiti v pravém smyslu slova toho nový národ a nový stát.

Byl to zbytek z kmene Judy, jenž v počtu as 50.000 duší vracel se do spustlého Jerusalema. Tu však stalo se, co Istoczy nedávno v uherském sněmu jakožto přání přítomnosti vyslovil, že spolu hrnuli se do Palestiny také židé z ostatních zemí, z Egypta, Fenicie, Řecka atd, aby žili opět ve svazku národním a státním.

Nový stát se ujal a počal zkvétati, ale byl to květ, jejž někdy vzbudí jeseň, aby ještě jednou, než uspí přírodu, oko a srdce lidské oblažila. Ještě zachvíval životem národa židovského proud síly, čeřící se z myšlenky o bohu národním, a marně namáhal se protiproud, plynoucí z poznání obecného božství, aby jej zastavil; ještě bojovalo orthodoxní židovstvo s kosmopolitickými názory, které zvláště z Řecka k němu se hrnuly, aby svůj národ před světem opět uzavřelo; a ještě jednou za Machabejských pozvedl se lid židovský k hrdinným činům, jimž svět se obdivuje, aby obhájil svou národní a politickou samostatnost; ale marné bylo všecko namáhání.

Duch času zviklal dřívější uzavřenost národa židovského a náhlý převrat, kterýmž postižen byl tento národ, místo aby toliko sblížil jej obecné tehdáž vzdělanosti, zvrátil jeho ducha, učiniv z něho, jenž na skrze byl národní jako žádný jiný, ducha kosmopolitického, a umožniv tím, co dnes v poměrech nejhorších zdá se býti v každém národě věcí zhola nemožnou, že národ židovský opustiv vlast svých otcův, rozešel se do celého světa.

Vše to vidíme na změnách, kteréž se brzy staly ve věrouce i řádu náboženském, na strannictví, kteréž se v otázkách náboženských vyvinulo a v němž se vždy jenom setrvačnost při starém na jedné a snaha po opravách a po sblížení se s ostatní společností na druhé straně skrývaly, vidíme to v zřizování a spravování měst dle vzorů řeckých, jak se tehdáž provádělo, i ve veškerém duševním životě národa židovského, a pochopujeme dnes, že bylo to jako na zavolání, když v této směsici odporů a vášní dal Kristus božskými svými myšlenkami tehdejšímu časovému duchu směr, vyhýbající se všeliké uzavřenosti, ale vzdalující se také otravujících snah planého kosmopolitismu, směr, budící ideální lásku k bližnímu a vedoucí člověka i veškerenstvo ku povznešení prostředkem práce a ctnosti.

Co zbylo židovstvu z této doby? Tři velevýznamné věci, kteréž na dále dávaly a dosud dávají životu a duchu jeho určitý směr. První, že po splynutí živlu židovského, kterýž v poslední chvíli říše židovské přízniv byl opravám časovým, s křesťanstvím se zmáhajícím a s národy jiných kultů, mezi něž vniknul, zbyl tu jenom živel druhý, orthodoxní, kterýž pravé židovstvo představoval a v sobě starou víru o bohu národním utužoval. Druhý, že ze strany těch, kteří o toto utužení pracovali, oživována neustále v něm památka na dobu, kde lid židovský ze zajetí babylonského a také z ostatních zemí vrátil se do země zaslíbené a sestoupil se zde nově v národ a stát, z čehož přirozeně buzena byla naděje, že týž šťastný den zase se jednou lidu židovskému navrátí. Třetí konečně, že duch židovský do sebe byl na mnoze pojal společenské a filosofické názory světa řeckého a později římského, že ve svém roztroušení stal se spůsobilým jejich šiřitelem a hlasatelem a až do pokročilého středověku i jejich pěstitelem.

Účinky prvních dvou tradicí na společenské a náboženské poměry židův v době třetí proměny vylíčili jsme již z předu dostatečně, obraťme se tedy k té stránce, kteráž ukazuje nám duševní činnost židovstva v době poslední a kteráž nemálo podmíněna byla posledním námi zde vzpomenutým činitelem.

Jestliže postupující kultura řecká měla účinek na osudy židovstva ve vlasti jeho, tož tam, kde meškalo v cizině, ovládla je docela. Známo jest, že v Egyptě Židé i Řekové u velikém počtu žili pospolu a že duševní život jejich nikde nepronikal se na vzájem tak, jako zde za doby Ptolomejcův; zde po spůsobu řeckém, jakž i samo jmeno tomu nasvědčuje, vzniklo celé zřízení synagogové, podle něhož sestupovali se židé v místní spolky, aby zakládali modlitebnice, zde následkem veliké převahy vzdělanosti helenské židé osvojovali si vesměs jazyk řecký nebo aspoň makedonsko-helenské nářečí, a vzdělanější z nich seznamovali se s literaturou řeckou z doby rozkvětu, a zde také prvně pře-

ložena jest bible na jazyk řecký. Připomenemeli pak k tomu, že židé egypští následkem toho vynikali vzdělaností nad soukmenovce z vlasti, že koloniální obchod po Středozemním moři drželi hlavně ve svých rukou a působili v tomto směru na ostatní po koloniích roztroušené židovstvo, pověděli jsme, jakže se to dělo, že židovstvo i po svém roztroušení a v místech nejvzdálenějších duchem řeckým se živilo.

Avšak ještě jiný vyskytnul se vliv, jenž působil na další rozvoj židovstva, vliv živlu arabského, kterýž později stal se předním činitelem nově vzniklé víry Mohamedovy. Židé, téhož jsouce kmene semitského jako Arabové, ve velikém a stálém s nimi byli styku tu z Egypta, tam z cesty své do země Kanaan, a jinde opět ze zajetí babylonského, i byl vliv Židů na tyto syny pouště často tak mocný, že zasahali v osudy jejich, ano že podařilo se jim, ač ne na dlouho, založiti v Jemenu říši, v níž víra židovská opanovala.

A styk tento ani nepřestal, když Mohamed jal se mezi Araby hlásati věrouku koranu, o němž historik Grätz praví, že vše, co nejlepší v něm jest, vyňato bylo z bible nebo talmudu. Židé skutečně domnívali se z počátku, že Mohamed klestí dráhu jejich víře, ale přesvědčivše se o jiném, počali mu činiti překážky, načež ovšem zjevné nepřátelství brzy následovalo. Ale již pro příbuznost kmenovou i pro větší srovnalost víry židovské s mohamedanismem vždy se židovstvo přátelštěji chovalo k Arabům a ostatním věřícím prorokovým než k národům kmene indogermanského a ku křesťanstvu, a náklonnost tato vedla je také, jak jsme se již zmínili, k tomu, že zavolali Araby do Hispanie a k jejich osazení na tomto pulostrově velice se přičinili. Zde pak v nejužším jsouce spojení s živlem arabským a v nejpříznivějších žijíce poměrech, vzmohli se židé hlavně pobádáním řeckého ducha, který je ovládal, k samostatnému duševnímu životu, kterýmž, jak uvidíme, také nemálo zasloužili se o vzdělanost lidskou vůbec.

Čtyry doby pozorujeme v duševním vývoji židovstva po jeho roztroušení; první, jenž obírá se hlavně náboženstvím a zvláště talmudem, druhou, kde pěstují se věda a umění, třetí, kde židovský duch spěje za svým uvolněním, a čtvrtou, kde uvolněn účastní se již společné práce i s ostatní společností.

První dobu poznali jsme v hlavních rysech z toho, co v předu uvedeno, a víme také odtud, proč se v ní židovský duch takto a ne jinak vyvinoval; že však tato doba vhodnou byla přípravou pro budoucí vědeckou činnost židův, zbývá nám ještě dovoditi.

Snaha očistiti věrouku, vzbuzená skrze proroky, byla, jak známo, příčinou, že vznikaly školy prorocké, ježto měly snahu tu v národě šířiti, a později vzniklá snaha po opravách u víře, která učiniti měla konec posavadní uzavřenosti židovské, vyvolala opět různé strany v národě; toho pak byl přirozený následek, že školy náboženské s různými směry se množily, duševními zápasy stran budil se interes pro věci náboženské, bystřil se rozum, a zmáhala se vzdělanost v národě.

Tento vývoj působil také nemálo na vydání talmudu, kteréž podnikla strana rabanitův, uznávajících platnost ústního podání, ale to zase vedlo k přísnému oddělení se strany druhé, tak zvaných Kareův, kteří uznávali toliko písmo svaté a ústním podáním povrhovali; a zvláštní

při tom jest, že obě tyto strany také místně od sebe se oddělily tím, že první v západních, druhá pak ve východních zemích se osazovala. Také tato okolnost měla přirozený následek, že duševní život udržel se jenom mezi židy, kteří zanášeli se bádáním náboženským, kdežto potomkové Kareův až na dnešní den nic jiného nám nezachovali než ztrnulé židovství.

Španělsko stalo se střediskem tohoto duševního života. O náboženský ruch na východě dělily se, jak známo, patriarchát palestinský s exilarchátem babylonským, v tomto pak zvláště vynikaly náboženské školy v Suře a Pumbaditě. Na sklonku říše perských Sassanidův utuchoval ten vývoj, když ukončením talmudu zdála se životní a pracovní síla židovstva opět umdlévati, a mimo to i nastalým pronásledováním síla tato se ničila; ale Arabové opanovavše tuto říši, učinili konec této mdlobě. Henne-Am Rhyn píše o tom, že čím více se říše chalifův zvětšovala, tím více rozšiřoval se okruh vlivu babylonsko-židovských škol, a obohacovaly se názory židův, až konečně učencové jejich přestavše výhradně obírati se „zákonem," jali se vnikati do vědy, t. j. nepředpojatě zpytovati svět mimo úzký kruh svých náboženských předpisů. Avšak zaniknutím exilarchátu a gaonátu v Suře přestal konečně židovský duch míti své ohnisko v Asii, odstěhovav se do Afriky a Evropy, kde v Kairu, Kairuanu, Kordově a Narboně zřízeny jsou nové školy, a ve Španělsku židovská vzdělanost počala zkvétati do té míry, že k tamním židům hleděli stejnověrci z ostatních zemí jako k duševní šlechtě národa.

Byla to krásná a šťastná doba, na niž židovstvo ještě nyní s pýchou vzpomíná a jížto rádo se brání proti těm, kdož upírají jemu, že by bylo kdy k rozvoji lidstva něčím přispělo. My nenáležíme k těmto stranníkům, vědouce, že španělští židé a s nimi někteří souvěrci jejich ve Francii, v Italii a jihozápadním Německu opravdu zasloužili se o to, že vědecký ruch, který dávno panoval mezi Řeky, Araby a jinými východními národy, přenešen byl do západní Evropy, a zakořeniv se zde, stal se základem nynější vzdělanosti naší společnosti.

Ale z druhé strany nemůžeme také těm přisvědčovati, kdo, jako jenský profesor M. J. Schleiden v časopisu Westermanns Monatshefte (r. 1877). rozepisují se o tom, jako by bez této duševní činnosti židův žádná vědeckost ve světě ani nebyla se mohla vyvinouti. Nám zdá se, že netoliko tato činnost, ale i ta okolnost byla tehdáž příčinou čilejšího ruchu duševního v západoevropské společnosti, že křižáckými válkami rozšiřoval se obzor vědomostí lidských vůbec a budil se interes pro další poznání.

Či neubíral se touto cestou také duch židovský? Nevzbuzovala v něm náklonnost k obchodu touhu, aby poznal země a národy, a nebylo mu to pohnutkou, aby obíral se zeměpisem a jazykozpytem? Nebylaliž okolnost, že rozpadali se židé v různé strany náboženské, zase příčinou, že věnováno mnoho práce na spory náboženské a že učitelé víry zase v bohosloví zvláště vynikali? Kdo by toho mohl popírati?

Dnes nezná svět již žádných zázraků, a brzy přijde čas, kde vzdá se také náhledu, že jeden národ od samého stvoření nadanějším

jest druhého. Trefné podobenství Kristovo o semenu, kteréž padlo na různá místa a dle toho buď zašlo nebo šťastně se vyvinulo, jakož i platnost, k níž přivedena práce lidská, již dávno zvrátily ten náhled, ale lidstvo si jej zachovalo, aby mohlo z nich čerpati veškeré ty bědy, které z domnělé nestejnosti ducha v něm se vyvinuly. Sám židovský národ jest zjevným toho dokladem. Byl prvotně národem kočovným, později rolnickým a na to obchodním vedle poměrů, které naň působily, a také ve Španělsku povznášel se k výši vzdělanosti jenom tehdáž, když poměry mu v tom sloužily, t. j., když se mu dobře dařilo, zejmena když nejdůležitější místa ve správě státní nacházela se v jeho rukou, a přestal v tom, jakmile tento šťastný poměr se zkalil.

Neocenitelná jsou z této šťastné španělské doby linguistická díla židovských učenců Menachema, Chajugy a Ibn Ganacha, ana vedla k seznání jazyka řeckého, arabského a hebrejského a usnadňovala netoliko vývoj vědy bohoslovecké ale i šíření klasické vzdělanosti vůbec. Ganachovy spisy hebrejské, zejmena jeho větosloví, ještě dnes jsou důležity, i může se říci, že výklad svatých písem teprvé z nich dospěl na výši vědy. V oboru filosofie vynikli opět Ibn Nagrela a Šalomoun ben Jehuda Ibn Gebirol, mimo Erigena nejstarší středověký filosof, jehož dílo „pramen života“ povzneslo se na stanovisko vzácné tehdáž objektivnosti, neboť tomu, že spisovatel vystříhal se v něm všeho, co by upomínalo na jeho národnost a víru, přičítati lze jedině, že i v kruzích křesťanských velice se cenilo a na bohosloveckou filosofii středověkého křesťanství značný vliv mělo.

O jednom z největších mužů židovstva Maimonidovi, jenž slučoval v sobě sílu židovského ducha s krásou a vznešeností řeckých názorů, zmínili jsme se již na jiném místě. V právnické vědě účinně pracoval učitel občanského práva R. Isák Halevi, v medicině Isák ben Suleiman Israeli, jehož spis „o zimnici“ přeložen byl na několik jazyků, a Abraham Cabril, kterýž sepsal komentár k Hippokratovi. Ve hvězdářství proslul mathematik R. Sabal al Taburi, jenž do arabštiny přeložil Ptoloméa a první hlásal náuku o lomení světla, a mezi cestopisci jmenuje se na předním místě Benjamin z Tudely, jenž procestovav celý tehdáž známý svět, sepsal o tom knihu Maseot Benjamin, která přeložena byla téměř do všech jazyků.

Židé, obchodem vedeni, aby po světě cestovali, a podporováni v tom souvěrci, které všude nalezli, přispěli zvláště mnoho k seznání zemí i národů, jak tomu svědčí pojednání Josefa Jirečka, uveřejněné v Časopisu Českého Musea (r. 1878) o zprávách Arabův o středověku slovanském, z něhož pro zajímavost věci a pro charakteristiku toho, o čem mluvíme, něco zde uvádíme. Zprávy ty obsahují velice zajímavá dáta o Čechách z druhé polovice X. století, pocházejí od Araba Al-Bekri a byly uveřejněny slavným ruským učencem Aristem Kunikem v zápiskách cís. ruské akademie náuk. Kunik dovozuje, že Al-Bekri, o němž známo, že mimo Španěly nikde necestoval, užil k tomu cestopisů jiných, ale především, že se vypravování jeho zakládá na svědectvích israelity Ibrahima Ibn Jakuba, jenž osobně seznal Čechy, kraje Polabské i Polsko, a dí o tom: „Sotva se omýlíme, jestliže v Ibrahimu Ibn Jakubu spatříme španělského žida, jenž byl živ za dob,

kde židé vůbec ještě nebyli vydáni barbarskému pronásledování. Španělští Arabové k vůli vlastním svým prospěchům uměli si vážiti živlu hebrejského, i jest tudíž pochopitelno, že židé španělští v takových okolnostech osvědčili duchovní činnost, která v středověké historii hebrejské kultury způsobila jednu z nejskvělejších epoch. Třeba sobě jen představiti, že žid, jakým byl Ibrahim, vyrostl a vychován byl ve Španělích, i přisvědčíme, že on daleko byl spůsobilejší k prozkoumávání a popisování cizích národností, než sami Arabové. Ibrahim, podle všeho soudíc, mnoho cestoval. Ale k návštěvě rozličných zemí sotva jej ponoukala samotná touha po vědomostech; hlavním účelem putování jeho nepochybně byl obchod. Nelze nepozorovati, kterak v popisech zemí zvláštní má zření k jich plodinám, k vývozu i cenám, rovněž jako k cestám obchodním ze země do země. S dostatek máme positivních svědectví o tom, že mezi Německem, Francií a ostatními na východ zeměmi z jedné a mezi Španělskem z druhé strany šel tehdá velmi živý obchod, že z oněch zemí kromě drahých kožešin do Španěl a do severní Afriky dováželi otroky, jichžto většina byla ze Slovanů pobaltických. Hlavní část obchodu toho ještě byla v rukou židův, kteří již tehda honosili se velkou znalostí jazykův. I nepochybíme, tuším, jestliže i našeho Ibrahima počteme za náčelníka, nečili za pána karavan, při čemž podle tehdejšího obyčeje dobře mohl vykonávati též úkoly vyslanecké k rozkazu vládcův svých.“

Živé toto líčení ruského učence předvádí nám věrný obraz neobyčejné přičinlivosti španělských židů, poměru jejich k Arabům, jimž sloužiti a zavděčiti se měli za prostředek, aby se nad ně vyšinuli a vlivu, cti i statkův se u nich dodělali. Byltě i v této jinak zajisté záslužné duševní činnosti systém, nelišící se mnoho od toho, kterýž dnes vládne moderním židovstvem: svorným přičiněním domoci se všeho, z čeho pochází moc, neboť moc jest vláda.

Avšak svornost opustila židy španělské, když poměry jejich utvářily se nejšťastněji. Zmínili jsme se již o zápasu, který po smrti Majmuniho nastal mezi přívrženci velikého tohoto učence a odpůrci svobodného bádání. Tito oddavše se tajnému učení, kteréž slulo Kabala, opanovali židovstvo brzy v celé zemi, brojili proti každé vědecké činnosti, hrozíce každému kletbou, kdo by nějaký vědecký spis do stáří 25 roků vzal do rukou, a odsuzujíce v plamen spisy, do tohoto stáří psané; a když k tomu ještě přidružila se černá smrt, kteráž přišedši z Asie mezi židovstvem strašně řádila, když upadalo panství Arabův, a nastoupila vláda španělské inkvisice křesťanské, a následkem toho přední duchové židovští Španělsko opouštěli, aby jinde hledali bezpečný útulek, — tu nebylo divu, že nastal v duševním životě španělských židův opět úplný úpadek.

Ale co díme, že jenom na španělské židy přišel! Nebyli oni květem židovského ducha? Nesoustřeďovaly se v nich veškery vzpomínky a snahy, které židovstvo do západní Evropy s sebou přineslo? Nebyli oni tedy ohniskem, kteréž vysílalo zář svého duševního života všem souvěrcům do ostatních zemí? A když vyhasl žár vzdělanosti mezi nimi, nemusila nastati tma po celém židovstvu? Tma tato nastala. Jenom tu a tam, zejmena v Italii, ve Francii a v jihozápadním

Německu vyšlehla ještě některá jiskra židovské vzdělanosti, pokud jí volnější duch popřával života, až konečně i to přestalo, když fanatism náboženský, také tam rozdmýchán, jal se ničiti vše, co nebylo z jeho těsta.

Než co potom přišlo, byl přece jenom přechod k lepšímu životu v židovstvu; vzdělanost totiž počala si klestiti dráhu v křesťanstvu a z jednostrannosti, do kteréž — to popříti se nedá — dostala se tím, že sloužila ve Španělsku vždy jenom jedné části společnosti, vyšinula se na stanovisko obecného pokroku a oblažení lidstva. Z toho vycházel ovšem i veliký prospěch židovstvu, neboť tu zkušenost již mělo, že tam, kde společnost ubírala se za vyššími cíly ducha, nalézalo také pro vlastní rozvoj bezpečnější záštity.

Té zkušenosti poskytnul židovstvu také český národ, jenž první v Evropě přinesl oběť za svobodu svědomí v jednom z největších svých synů, Janu Husovi, na koncilu kostnickém. Z hranice, která zde zplápolala k nebesům, vzešla židovstvu naděje na lepší budoucnost, naděje, kteráž je až na dnešní den nezklamala. Tehdejší židé, pochopivše význam velikého děje, který tímto skutkem započal, ukázali se také býti příznivi tomu, co následovalo, podporujíce české hnutí husitské.

Po Husovi přišla reformace, nový veliký to krok, jenž k tomu přispěl, aby učilo se lidstvo, že rozdíl u víře nemá tvořiti v něm nepřátelské tábory, že svědomí člověka, z něhož prýští se celý jeho duševní život, považovati sluší jakožto nejsvětější jeho vlastnictví, na něž sahati tolik znamená, jako dávati políček důstojnosti lidské. Hned z počátku nepomýšlelo se ovšem na toto ideální stanovisko, ale okolnost, že husitstvím a reformací dokázáno bylo, že i v jedné společnosti náboženské panovati mohou různé náhledy o cestách, které vedou ku spasení, musilo obrátiti myšlenky také k víře židovské, která byla matkou křesťanství, a mírniti protivy, které se v tom vzhledě ještě objevovaly.

Následky toho se brzy naskytly, když severní Nizozemsko vítězně setřáslo se sebe kruté jho španělské a Vilém Oranský v zemičce své prohlásil svobodu svědomí. Židovstvo nabylo tím útulku pro opětné své soustředění. Byli to zvláště španělští židé a marranové — židé, které inkvisice španělská násilně pokřestila, kteří ale u vnitru svém zůstali židy a jenom na oko byli křesťany — jižto se sem přistěhovali a tak se rozmnožili, že na počátku třicetileté války jediná portugalsko-španělská obec židovská v Amsterodamě čítala přes čtyři sta rodin, jimž náleželo na tři sta pěkných domů a paláců. Členové této obce byli většinou majiteli bankovních obchodů, členy východo- a západoindické společnosti a jinak vážení obchodníci, i praví historie o nich výslovně, jako by to byla zvláštnost v židovstvu, že nikdy nelichvařili.

Zde byli by židé žili pokojný život, kdy by stará zkušenost, že dobré bydlo bývá v každé společnosti kazimírem, byla se chtěla vzdáti své platnosti, ale staré spory náboženské, jejichž předních dvou obětí, Uriela da Costy a Barucha Spinozy, již jsme se z předu byli dotkli, ublížily vážnosti židovstva, kterou si bylo z počátku získalo, a sice tím, že židé vyhledávajíce pro sebe v zemi úplné svobody, jevili mezi sebou ke stranám náboženským největší nesnášelivost.

Nicméně přece se zde počal vyvinovati v židovstvu nový život, z něhož vyšli mužové, jako znamenitý lékař Abraham Zacuto Lusitano a básník Pavel de Pina a konečně jmenovaný již veliký myslitel Baruch Spinoza, jehož vzdělaný svět v těchto dnech uctil tím, že dům v Hágu, kde bydlel a proslulá svá díla psal, označil pamětní deskou. Ale Spinoza byl židem jenom dle původu ne dle ducha. Proto to pronásledování, jehož se mu od orthodoxních rabínů dostalo, a proto také prosty jsou jeho spisy všeho židovského rázu. Filosofické názory jeho o bohu a svobodné vůli na dobu, ve které žil, vzácné, jsou ovšem dnes zastaralé, ale za to myšlenky, kteréž v předních svých dílech, tractatus theologico-politicus a tractatus politicus, o právu a státu pronesl, dnes ještě v praktickém životě domáhají se platnosti a staví ho vedle nešťastných jeho krajanů a soudruhů ve smýšlení Oldenbarneveldta a Hugona Grotia.

Ale byla to v středověku poslední hvězda, kteráž ozářila nebe židovské, neboť to, co potom následovalo, označuje Henne-Am Rhyn jakožto dobu v dějinách židovstva, která takměř svádí k tomu, aby litovalo se, že židovstvo, ježto v mnohém ohledu o vývoj lidstva se zasloužilo, nezašlo dříve, než se jí bylo dočkalo, a dovozuje, že židé od polovice sedmnáctého až do polovice osmnáctého století klesli na takový stupeň sešlosti a zdivočilosti, že ani by to nikdo neuvěřil, kdy by listinami a doznáním samých spisovatelů židovských nebylo to prokázáno.

Židovský historik Grätz stejně mluví, když praví, že rabínové této doby vůbec nebyli žádnými vzory, že rabínové polští a němečtí byli nejvíce nebožáky, jejichž hlavy naplňovalo neplodné vědění, jinak ale že byli nemotorní a nevědomí, jako malé děti, že portugalští rabínové počínali sobě sice vážně, ale duch jejich že byl prázdný, italští pak že byli podobni německým rabínům, ale neměli jejich učenosti. „Takto beze všeho vůdce“ — dí Grätz — „v nevědomosti nebo domýšlivosti, v přeludech tonouc, potácelo se židovstvo ve všech dílech světa bez výjimky od pošetilosti k pošetilosti a nechalo se vésti na provázku od podvodníků a ztřeštěnců.“ Nechtějíce se spouštěti do podrobného líčení tohoto smutného stavu židovstva, přestaneme na těchto slovech, a obrátíme se k muži, který znamená ukončení této doby a nemálo se o židovstvo zasloužil tím, že pozvedl je z té nicoty, učiniv z něho opět platného činitele ve společnosti lidské; jest to reformátor moderního židovstva německý žid Mojžíš Mendelssohn.

Aby však lépe porozuměno bylo jeho snahám i tomu, co dokázal, předeslati musíme ještě vylíčení jazykových poměrů, jak se v židovstvu po jeho roztroušení vyvinovaly a na jeho ducha působily; náleží to k úkolu, jejžto jsme sobě položili, a jest nám i potřebou, o tom se zmíniti, abychom v otázce jazykové, bez níž v úvaze své o nynějších poměrech židovsko-českých se ovšem neobejdeme, vývody své rozumně a bezpečně mohli stavěti.

V první době, tedy před zajetím babylonským, byl to jazyk starohebrejský, jenž sloužil duševní činnosti národa, v druhé následující byl to již jazyk novohebrejský, jenž pěstoval se ve školách náboženských tehdáž povstalých a brzy opanoval také ostatní písemnictví.

Avšak s politickým úpadkem, kterýž přišel po opanování říše židovské Římem, a s úpadkem náboženským, kterýž nastal vznikem a postupem křesťanským, počal, jak jsme již pověděli, duševní život národa židovského opanovávati duch řecký, a s ním ve vzdělané části tohoto národa nabývala vrchu i řečtina. Důkazem toho jest zmíněný již překlad bible do tohoto jazyka, po němž brzy i překlady jiných náboženských spisů následovaly, dále židovský filosof Filon, kterýž myslil i psal řecky, a konečně i vývoj přečetné židovské kolonie v Alexandrii, kterouž duchem svým ovládla tamní neméně četná a rozhodným vlivem se honosící kolonie řecká.

Utužením se panství římského v někdejší říši židovské přidružil se ovšem k řeckému také vliv latinský, jehož representantem jest Josef Flavius, autor známých dějin o válce židovské; ale později, když židovstvo, jak jsme již výše ukázali, přišlo do bližšího a delšího styku s Araby, byl to hlavně jazyk těchto synů pouště, jenž stal se téměř vládnoucím ve vzdělané jeho části. Že tím jazyk domácí musil upadati, kdo by mohl o tom pochybovati? Dočítáme se také, že po pádu říše Ommajův, jejichž poslední potomek utekl se do Španěl, aby tam založil chalifát v Kordově, byl jazyk židovský již jenom „blabolící směsí" hebrejštiny, chaldejštiny a pokažené řečtiny, že židé, mluvíce jazykem tím, činili to beze všeho výrazu a formy, neboť byli již ztratili všeliký smysl pro krásu a líbeznost jazyka písemního. Tu rozpomenuli se přední mužové židovstva opět na tento jazyk, jenž tak, jak prvotně byl a v thoře se nalezal, přestal již býti jazykem živým, a jali se pracovati o jeho obnovení, z toho pak vznikly slovníky a jazykozpytná díla, jimiž písemnictví španělských židů zvláště vynikalo; ale vzdor tomuto proudu převládala mezi židovskými spisovateli, z nichž některé jsme z předu uvedli, arabština jakožto písemní jazyk a upadal jazyk novohebrejský vždy více v ústech lidu. Nejbezpečnějším měřítkem toho jsou nám dvě věci, jednak, že tento jazyk počal se ztráceti z básnictví židův, a jednak, že počali jej jednotliví zemští jazykové vytlačovati ze škol a obřadů náboženských.

Kde umlkati počínají pěvci, oněmuje národ. Také v židovstvu umdléval již poetický duch, jenž v Písni Šalamounově, omylem tak zvané, a v Hiobu byl se mocně rozvinul, a španělští křisitelé židovstva zasazovali se o to, aby také tohoto ducha znova oživili. Bylo to marné. Vzniklo sice ze snažení toho dosti ještě novohebrejských básníků jako jmenovaní již Ibn Nagrela a Ibn Gebirol, dále Josef ben Chasdai a syn jeho Ibn Fadhl, o němž Arabavé říkali, že když básní, kouzlí, neboť prý ne verše ale divy k sobě řadí, a největší básník té doby Juda Halevi, v jehož verších — dí stejnodobá kritika — zrcadlí se jižní nebe, ale také zelené lučiny, modré řeky a bouřlivé moře; než vše to bylo zpěvem labutím národa židovského. Valná část básníků jeho psala již arabsky a zkoušela se ve španělštině, a mezi německými minnesängry dvanáctého a třináctého století nalézáme již také žida Süszkinda z Timrberga.

Nejinak dařilo se novohebrejštině ve škole. Rabín dr. M. Kayserling píše o tom v úvodu prvního ročníku sbírky židovských kazatelů, v poslední době v Berlíně vydávané, takto: „Během staletí utrpěl

ústav kazatelský některé pohromy, ale nikdy docela nezanikl; kazatelství spíše občas kvetlo, a to netoliko v Palestině, Syrii a Babelu, ale i v Řecku a Italii, ve Španělsku a Francii a ne zřídka i v zemské řeči. Dávno před rozkvětem křesťanské výmluvnosti kazatelské osvojili sobě náboženské přednášky židův klasické formy Řecka. Pro zájmy svých souvěrců horující, filosoficky vzdělaný Filo měl řecké přednášky, židé v řeckých osadách Asie a Evropy naslouchali také později výkladům sobotním, v této řeči konaným, jako ti, co byli v Římě latinských, a co byli v Gallii francouzských výkladů se účastnili; všude přednášelo se jazykem, jemuž obecenstvo i řečník rozuměli. Znenáhla a zvláště od 15. století vyvinulo se řečnění u židů v řádnou veškery bohoslovecké odbory v sobě zahrnující homiletiku; v Orientu, v Italii a Německu vznikla bohatá literatura (deraschot), jejíž díla psána a vydávána jsou v hebrejštině; toliko rabínové a kazatelé španělsko-portugalských obcí v Holandsku, v Anglicku a jižní Francii vydávali plody své, svědčící často o řečnické jejich dokonalosti, ve španělské nebo portugalské řeči. Jinak utvářily se poměry u židů německých. Vyloučeni z úřadů a hodností, z řemesel, veřejných škol a ústavů vzdělávacích, pokulhávali ve vědeckém vzdělání za svými souvěrci v ostatních zemích; uzavřenost a tlak zevní připravily je o jejich jazyk.“

Poslední vývod není s pravdou. Židé v německých zemích vždy se od ostatní společnosti dělili, a nic jim tedy nepřekáželo, aby vlastní jazyk svůj aspoň mezi sebou udrželi a pěstovali. Ale žárlivá moc rabínův, která touto uzavřeností nabývala rozměrů velikých, bděla nad tím, aby mimo ně nikdo otázkami náboženskými se neobíral, i byla povděčna tomu, když jazyk hebrejský, jímž mluvili laikové, vždy více se odchyloval od písemního, čímž samochtě z tohoto utvořoval se jakýsi jazyk obřadní, a zajisté, že i z téhož důvodu nepřičiněno se o to, aby srozumitelným překladem a výkladem přístupna učiněna byla německým židům písma a náboženská bádání; tato tedy moc a žádná jiná připravila židy v Německu o jazyk předkův a zamezila také, aby ujal se mezi nimi jazyk německý tak, jako se stalo jazyku španělskému u židův půlostrova iberského.

Byltě duševní stav židů v Německu v 17. a 18. století dle Zunze, nestora novější židovské vědy, takový, že většina tamních obcí povolávala za rabíny polské talmudisty, kteří učiněni jsou i domácími vychovateli a nemálo přispěli k jazykové zmatenosti německých židů; odcizujíce se životu a pravé vědě, libovali sobě v talmudských prohnanostech a v pověrečném blouznění Kabaly, při čemž zanedbávána netoliko starší dobrá literatura, ale i hebrejský jazyk vůbec, tak že rabínové této doby nebyli mocni žádné řeči, tedy také žádného rozumného sdílení se s mládeží a lidem. Ký div, že židé vzdavše se vlastního jazyka a jsouce odděleni od národní vzdělanosti, která je obklopovala, formou i duchem, poklesli s řečí svou až v odporný každému jargon, že svými spůsoby a tím, že nedostávalo se jim smyslu pro krásu a slušnost, ošklivě vypadali v tom světě, kde žili?

Všecko to pochopil Mojžíš Mendelssohn. Viděl — tak vykládáme jeho skutky, — že chtějíli židé, aby považováni byli za rovné s ostatními členy společnosti, v níž žijou, nesmějí sami lišiti se od ní ani

spůsoby, ani mravy, a chtějíli zakořeniti se ve státním životě, musejí sobě dříve opatřiti půdu obecného vzdělání národního, i jal se působiti k tomu, aby, zanechajíce výstředností, které více je oddělovaly od světa než život ghettový, ve spůsobech a mravech přibližovali se křesťanům, a naučíce se německému jazyku, účastni byli vyvinující se tehdáž vzdělanosti německé a stali se německými židy, t. j. členy německého národa, kteří by se jenom vírou lišili od ostatních a ničím jiným.

Za tím účelem vydal německý překlad bible, přičinil se s úspěchem, aby v synagogách německy se kázalo, zasloužil se svými filosoficko-náboženskými spisy o to, že přestal míti talmud výhradné panství nad židovským duchem, a dokázal toho, že z doby, kde působil, skutečně první pocházejí známky rovného práva, po němž souvěrci jeho tak dlouhý čas toužili. Prvně objevily se v písemnictví, aby ujaly se v lidu a proklestily dráhu opravám v zákonech, i byl to zvláště Lessing, kterýž svou činohrou Nathan der Weise v Německu nejvydatněji účinkoval ve smyslu snášelivosti náboženské.

Vývoj židovstva ubíral se odtud směrem, od Mendelssohna jemu naznačeným, ale ne docela jeho duchem. Čerpáme toto mínění z okolnosti, že nepodařilo se ještě židovstvu, aby zdomácnělo v německé společnosti, že nyní, kde všude státními základními zákony zabezpečena má svá lidská práva, bojovati musí proti útokům, které se na ně ze všech stran hrnou, a myslíme, že příčina toho spočívati bude v tom, že židovstvo, spoléhajíc se na záruku, jakouž státy jeho právům dnes poskytují, opomíjí všímati si společnosti, mezi níž žije, jak to byl Mendelssohn do svého receptu napsal. V tom židovstvo velice chybuje. V otázkách, ježto týkají se jedné části společnosti a do života zasahují, jest souhlas společnosti důležitější než státu; společnost přes všechny zákony může býti přízniva otázce takové, ale máli k ní nepřízeň, marné pro ni jsou v životě i nejpříznivější zákony. Toho na straně židovské mělo by býti všímáno. (Pokračování).

Obětovaný.

Historický obraz

od

Aloisa Jiráska.

Díl druhý: Na svobodě.

(Pokračování.)

Dívka nepřistoupila, aby srdečně uvítala nevlastního bratra, na kterého se nepamatovala, o kterém někdy slýchala. Mladý ten muž zevnějškem svým a chováním smělým, jenž se tak divně, hned jakmile vstoupil, na ni byl usmíval, nezalíbil se jí na první setkání, a teď uslyšela že jest jejím bratrem. Svatavě byla to chvíle trapná, mučivá; Marketa vzhledla v rozpacích, a jako by se chtěla tázati, k milované

maceše — a již vztáhla bílou svou ručku vstříc Alanovi, jenž nyní se ozval.

„Sestřička se mne nějak bojí — však se ještě seznámíme. Přivedl jsem ti také tovaryšku — hle tu Etelka —“

„A na mne, zdá se, ráčili jste zapomenouti —“ ozval se tu stranou hlas. Promluvil tak nečeským přízvukem a lámaně mladý muž, patrně dle obleku šlechtic, jenž nyní pokročiv, hluboko hradní slečně se pokloniv, dále mluvil, sladce se usmívaje:

„Jsem služebníkem sličných paní a slečen, jejichž krásu ve svých sladkých písních velebím, na jejichž ukrutnost větérkům, květům, stromům i nebi žaluji; hlásám slávu ctných rytířů bez bázně a hany —“

„Dlouhý úvod, pane zpěváku — milostné zpěvy jsou teď od místa. Sestřičko, pan Wolfram ze Saringen je velmi dvorný, jak vidíš, ač mu žaludek divně zpívá. Vlka bychom snědli, matko —“

Tím drsným spůsobem přerušil Alan řeč svého průvodce, jenž byl německý rytířský pěvec, jak o tom jmenovitě svědčil také hudební, harfovitý nástroj, který prvé byl pod pláštěm přinesl a na křeslo uložil.

Svatava byla povděčna, že Alan o jídle se zmínil. Pozvala příchozí do jídelny, kamž s nimi sama odešla. Byla by ráda Marketu této společnosti sprostila. Pan Wolfram jal se sice přepjatou řečí vyslovovati lítost, že Marketa neoblaží jejich společnost, než Alan zastavil proud jeho výmluvnosti šperkované dvornostmi a hladkými průpovědmi. Etelka, která hovoru jen málo rozumějíc více zrakem postihovala, byla patrně ráda, že slečna s nimi nešla. Pokynuvši jí bujnou, sličnou hlavou zavěsila se Alanovi v rámě. Poslední byl pan Wolfram ze Saringen, jenž pro samé úklony sotva ku dveřím se dostal.

Svatava, sotva že dceři své na rychlo tichým hlasem několik slov pověděla, odešla za nezvanými, aby je zavedla do jídelny a čeho třeba na jich obslouženou rozkázala.

Marketa stála dosud nehnutě, zamyšlena u stolu, aniž jí připadlo, aby se odebrala do své ložnice. Těch divných hostů! O že je matka pouštěla! A přece zase, jakého divu, že jich neodmítla! Mohlali syna vlastního od svého prahu zahnati? To je tedy Slávek — ten chlapec obětovaný! Ten mladík tak směle vyhlížející, drsně si vedoucí syn dobré, laskavé Svatavy! Marketa, ač ho neznala, tušila, že není dobrý, a prvním už okamžikem pocítila jakýsi odpor k němu.

Ubohá matka! Jak byla bleda, rozpačita, jaké to měla shledání! A té dívky, co s ním přišla! Kdo je, a proč ji s sebou vodí? Co by tomu otec řekl?

Probrala se konečně ze svých myšlenek a odešla do své tiché, útulné komnaty. Dlouho nemohla usnouti, a brzo viděla Alana s černými úplety vlasů na spáncích, slyšela jeho „sestřičko,“ jež se jí tak nemile dotýkalo,- brzo zase to divné, smělé děvče, pak bledovlasého pěvce modrých očí a zrzavých knírků a takové brady. — Myslila na matku, naslouchala, nejdeli, neboť byla by s ní ráda ještě promluvila — pak zase pokračovala v modlitbě takovýmito myšlenkami přerušované, až usnula.

Pojednou probudivši se, vztýčila se rychle a naslouchala. Vítr se utišil i déšť — ale co to? — Slyš, to zpěv i zvuk strun, zní ne-

daleko — ach, toť zajisté ten německý zpěvák! Pro bůh, tak pozdě již — a oni sedí ještě u stolu a matka musí snad s nimi —! Vstala, přehodila přes sebe rouchu a otevřela tiše dvéře vedoucí do komnatky, ve které nyní, co pan Čeněk odjel, spávala matka, aby jí byla na blízku. Co spatřila!

V koutě na stolku hořela lampička. Opodál klečela na klekátku před obrazem ukřižovaného Svatava, dosud neodstrojená, a plakala.

Lítost pojala mladou dívku — přiskočila k paní se soužící, volajíc hlasem citu plným: „Matko! matičko!"

Svatava prudce vstala a objavši vroucně svou nevlastní dceru, zaštkala: „Odpusť, nehněvej se . . .!"

Tou dobou v jídelně bylo veselo. Na stole stálo několik džbánů, a sluha pilně musil nalévati do číší, ze kterých nejvíce sobě Alan přihýbal. Obličej zbrunátněl, oči hořely. Levice jeho spočinula kolem šíje tulící se k němu Etelky. Bujné dítě to se jak náleží rozveselilo. Smála se, až bylo viděti bělostné její zoubky; smála se Alanovi, kdykoliv něco prohodil, smála se sluhovi, kterého všelijak sužoval a na nějž rachotil křivou šavlí na stole před ním ležící.

Pak zase naslouchala zpěvu rytířského pěvce, jehož líce jen hořely více od medoviny nežli nadšením pěveckým. Loutnu byl již chvíli odložil, poněvadž mu překážela a poněvadž mu také prsty stuhly. Patrně znal dobře své společníky; rozepjaltě svůj přiléhavý kabátec blankytné barvy, lemovaný kožešinkou poněkud již opelichalou, natáhl nohy v úzounkých spodkách přes křeslo a pokyvuje a kroutě všelijak hlavou, popěvoval teď neustále: „Schön Margareth —" Zajisté chtěl velebiti hradní slečnu, ale tok veršů nějak mu zasechl, a nemohl přes „Schön Margareth" dále, ač se do nadšení nutil. Číše mu překážela.

V.

Hlásný Červenohorský po dva dni ohlašoval požáry; ovšem nebyly v samém okolí hradním, ale ještě daleko, za lesy, na obzoru. Purkrabí Radouš vždycky zaklel a jediným okem svým prudce zamrkal.

„Jsou ještě daleko, ale co den se přibližují, až budou tu — z čista jasna — a my takovou cizou čeládku již máme ve hnízdě —" v duchu pomyslil a při tom mrzutě obrátil se na palác hradní, kde v arkýři sedala ta cizí žena s jedním z cizinců. Byl to ten, jemuž čeleď hradní zkrátka „Uher" říkala. Všichni od „hradského" až po bábu se tomu divili, že purkrabí cizince na Červenou Horu pustil. Ovšem vypravovali zbrojnoš a hlásný, kteří byli s paní na podsebití oné noci stáli, že Radoušovi něco důtklivého pověděla.

Pak už to proskočilo — měliť cizí hosté s sebou tři ozbrojené průvodčí, z nichž dva Němci a jeden Čech byli — a ten chase, když tak v ratejně pospolu seděli, vypravoval divné věci. Byl to člověk mrskaný, světa znalý, jenž pil vodu z Jordanu, v Jerusalemě u božího hrobu se modlil a dvě leta se soužil v otroctví machometánském — nemluvě ani o tom, že toulal se také dlouho ve Francouzích, i v Brabantě a v Rakousích jako doma byl. Ten pověděl jim, že pán jeho

je uherské kníže, že Svatava měla před panem Čeňkem tohoto mladého Uhra otce za muže — a že — a to svěřoval tajemně, žádaje, aby mlčeli — že je pán jeho vlastním synem Svataviným. Nevěřili, kroutili hlavami, ale když starší z čeládky sobě vzpomněli, co se proslýchalo před lety, když pan Čeněk z vojny se vrátil, co Jíra Žernovský byl vypravoval, když jim Stašek, zbrojnoš, připomenul, že tu měli na hradě malého chlapce, kterého pak pan Čeněk dal odvesti do kláštera — tu již nebylo pochybnosti.

Uvěřili, s větší úctou patřili na mladého „Uhra,“ a již nevzhlíželi tak nedůvěřivě a nevlídně na jeho průvodčí, o nichž se prvé domnívali, že jsou z braniborské roty.

Bylo jim ovšem s podivením, že „Uher“ nyní přijel na návštěvu, než výmluvný Stašek všecko jak náleží vysvětlil. Rozesmál se však, když kdosi z čeledi se ho tázal, proč cizím, Uhrům a Němcům slouží. „Mně je to jedno — jen když dobře platí —“ toť byla tresť jeho odpovědi a jeho zásad.

Hlavně jeho přičiněním se stalo, že chasa s cizími žoldnéři se dobře srovnávala, a s nimi se spřátelila, ač purkrabí nerad to viděl a všelijak ty spolky rozháněl.

Čeleď hradní se Radouše bála, v koutě mezi sebou na jeho přísnost reptajíc. Nyní, co ti cizinci na hradě meškali, stal se ještě přísnějším a opatrnějším, až zkušenější z mužstva se tomu smáli. Nač ta opatrnost, nač ty strachy? Hosté málo kdy si vyšli, meškajíce skoro napořád v komnatách palácových.

Svatava první dva dni mluvila s Alanem vždycky jen ve společnosti, při jídle. Alan se jí patrně vyhýbal. Vynasnažila se všelijak, aby Marketa nemusila mezi hosty; než německý rytíř vždycky se po ní ptal a Alan přímo žádal, aby ji přivedla. Jak se svíralo mírné paní srdce, ana viděla, jak její syn bezohledně, drsně sobě vede, jak její Marketa musila zasedati ve společnosti té Uherky, která s Alanem nebyla zajisté oddána, jak musila poslouchati pochlebné řeči Wolframovy, plné hluchých průpovědí a nudné galantnosti. Wolfram také rád, ač bez požádání, zazpíval a přednášel písně milostných pěvců, upíraje žádostivé své oči na sličnou dceru páně Čeňkovu. Jako pravý pěvec rytířský dovedl se, byloli toho třeba, velhati v lásku ku kterékoliv paní rytířské, jejíž vděky a půvab svými i cizími písněmi vynášel a velebil. Tentokráte však nebylo se mu nutiti, aniž city rozněcovati. Vzplanuly samy. Sličná Marketa rozohnila pěvce; musila poslouchati jeho zpěvy i vzdechy, za něž očekával odměnu a vděky.

Svatava všecko viděla a — soužila se. Byla by ráda se synem promluvila, než váhala, bála se. Mnoho od něho se dosud nedozvěděla. Pověděl jen tolik, že přišel s vojskem krále Rudolfa do Čech, a že tu zůstal, i když Němci odtáhli. Dále patrně na to ani nepomyslil, aby s mateří, kterou tolik let neviděl, srdečné slovo pohovořil. Již jí připadlo, že bůh ji tresce, že snad přílišná její touha po synovi byla proti pánu bohu. Kormoutila se nad synem, kormoutila se nad dcerou. Ten její vlastní, a tak nesrdečný, bezohledný — ta nevlastní, a srdce by s macechou rozdělila. A jak k vůli ní trpí!

Alan mnoho nevycházel. Dlouho sedal při stole, v poledne i večer, pil a bujně se veselil. Ráno však obyčejně přecházel zamračen chodbami, sestupoval na nádvoří dolů k hospodářskému stavení, promluvil něco málo se svými žoldnéři, zvláště se Staškem, a to vždycky cizím jazykem, pak zase se navrátil. Někdy také vystupoval na podsebití věže a hleděl pátravě, zamyšlen do kraje. Skoro po každé kdykoliv vyšel, sběhla za ním Etelka, a švitoříc, zavěsila se mu v rámě. Dívka ta byla, toť každý na pohled poznal, mladému Uhrovi z té duše oddána — a paní Svatavě také neušlo, že jinak rozmarná a veselá ta cizinka vždy se zakabonila, kdykoliv Marketa vstoupila do společnosti, že se jí oči blýskají, kdykoliv Alan s nevlastní sestrou svou živěji se rozhovořil. Etelka byla vášnivě žárliva.

Svatava se odhodlala, že se synem vážně promluví; chtělať především Markety ušetřiti, pak mateřská i manželská povinnost jí to kázala.

Dobře se jí hodilo, že nebe, neustále pochmurné, z nenadání se vyjasnilo. Walter chtěje té pohody užiti, žádal paní hradu, že by si na lov vyjel. Vzal s sebou Staška, a jednoho z chasy hradní, dobrého sokolčího. Radouš to nerad viděl, a sotva že německý pěvec vyjel z hradu, již hnal se také „hradský“ branou ven, když byl před tím za chvíli s purkrabím tiše rozmlouval. Marketa byla ve své komnatce. Svatava vkročila do jizby Alanovy. Zaražená stanula ve dveřích. Syn všecek zardělý, s planoucíma očima, prudce rozmlouval s Etelkou. Uzřev matku, zamlčel se, pak kynul Etelce, aby odešla do vedlejší komnatky. Váhala, však jeden jeho pohled, prudké mávnutí rukou, a smělá Uherka zmizela. Chvíli panovalo ticho. Alan přecházel, pak stanuv před matkou pohlednul na ni, jako by se tázal, proč přišla.

„Jsi tu již tolik dní, Slávku, a ještě jsme jak náleží spolu nepromluvili. Vyhýbáš se —“

„Nevyhýbám,“ odtušil rychle. „Nechci však býti obtížným, abys snad nepomyslila zase na klášter —“ a zasmál se. Svatavu bodlo u srdce.

„Slávku, křivdíš mně — kdy bys věděl —“

„Nechme toho,“ odbyl ji drsně, „nerad o tom slyším, jak vlastní moje matka mnou povrhla a mne se chtěla zbaviti, dráždí mne to velmi —“

Alan mluvil rychleji a prudším hlasem. Svatava se lekala.

„Považ —“

„Všecko jsem uvážil a *nezapomněl*. Ale protos přišla? Zajisté že nikoliv, ale proto, co tu chci, proč jsem přišel, a co ti lidé se mnou — a kdy zase odjedu? Haha — neníliž pravda, že jsem dobře uhodl?“

Svatava vstala z křesla, do kterého byla usedla. Vzmužila se a promluvila rozhodnějším hlasem.

„Je to pravda a není! Kdy bys věděl, co jsem pro tebe zkusila, co slzí pro tebe vyronila a se namodlila, neřekl bys, že jsem tě zavrhla a tebe se chtěla zbaviti. Stala jsem se ženou tvého otce proti své vůli; nemilovala jsem ho, pravda — ale *tys* mne usmiřoval s mým neštěstím, *tys* byl mou útěchou, *tebe* jsem milovala a miluju. Nekřivdi

mně, věř!“ dodala důtklivěji, když za posledních slov Alan divně se ušklibl. „V zajetí jsem našla štěstí — poznala jsem šlechetného muže — Čeňka — jenž mne vysvobodil, zachránil, povznesl. Dal mně všecko: klid, lásku, svěřil mně své jediné dítě. Jsem mu tolik povinna —“

„A protos *mne* obětovala, proto, abych mu nepřekážel, dalas do kláštera, pochovalas mne za živa, mne vlastního, jediného syna! A teď nemile neseš, že jsem se vrátil?“

„Křivdíš mně!“ vskočila mu prudce Svatava do řeči. „Nerozumíš mně. Mám své povinnosti — já nemohu jinak — vždyť jsem zodpovědna za jeho, za svou dceru. S radostí bych tě vítala — ale jak jsi přišel po letech? Jako cizí, nesrdečný k rodné matce a v jaké společnosti! Žiješli křesťansky s tou dívkou? Jsili s ní oddán? Směješ se potupně — ó Slávku, pamatuj na blaho své duše!“

„Nech kázaní — sám se starám o sebe,“ odbyl ji tvrdě syn.

„Nechcešli mé rady slyšeti, nesmím přece mlčeti k vůli Marketě. Má dcera nemůže žíti ve společnosti, pod jednou střechou s takovou poběhlou ženštinou!“

„Mlč — nech té dívky!“ rozkřikl se Alan. „Jen aby ta tvá slečinka —“

„Pak ten tvůj žvavý přítel —“

„Dobrý rytíř, paní, bylo by vám se ctí zváti ho ženichem.“

„Marketa má ženicha, a porozumíš tedy —“

„Aj, ženicha! A jakého?“

„Mladého pana Hynka z Dubé.“

„Hynka z Dubé? Hynek z Dubé byl se mnou v Opatovicích.“

„Ten je to, vystoupil z kláštera.“

„Ten! Ten pyšný hošík, co hlavu nade všecky nosíval, co mne tak rád ponižoval. — Slyš matko!“ zvolal Alan prudčeji, a oči jeho zahořely. „Pravím tobě, že tento zpupný pan Hynek —“ však tu se pojednou zamlčel. Pak přešel několikráte jizbou, až se zastavil před svou mateří.

Zlobný výraz zmizel s jeho tváře. Promluvil klidněji, oznamuje, že tedy vyhoví jejímu přání a že nebude vyžadovati, aby Marketa přicházela do jejich společnosti.

Kdy by Svatava věděla, že před chvílí měl pro svou nevlastní sestru tuhý spor se žárlivou Etelkou, a že ústupek matce učiněný vlastně *jemu* vhod přichází! — Alan také slíbil, že s Wolframem promluví a jemu, co o Marketě ví, oznámí, aby se o ni marně nenamáhal.

Svatava přišla vlastně mnohem více žádat na svém synovi, aby totiž propustil i přítele i přítelku, chtělli by zachovati sobě dobrou vůli s nevlastním otcem. Ale prudký před tím Alanův hněv, pak nenadálá jeho povolnost přiměly ji, že na tu chvíli více nechtěla. Srdce mateřské bylo trapným výstupem unaveno a toužilo po mírném paprsku. Svatava jala se laskavě syna vyptávati, aby jí šíře o minulých letech pověděl, aby jí vypravoval, co za tu dlouhou dobu s ním se dálo. Ale slova vroucího citu plná nedotkla se srdce synova. Alan zamračen a jako mrzut stručnými slovy matce vylíčil, jak Aješínem unesen do Uher se dostal, tam za dlouhý čas žil ve příbuzném kmenu, poněvadž

jeho vlastní byl zničen a rozprášen, až pak vyspěv do služby uherského krále vstoupil, a v jeho vojsku proti králi Otakaru bojoval.

„Ješín je živ?“ ptala se tiše Svatava.

Alan přisvědčil.

„Zde, v Čechách?“

„Ne, v Uhřích. A již se pomstil.“

„Na kom?“

„Na tom, jenž zabil mého otce a mne zajal, na Ctiborovi z Heřmanic, jejž za poslední války dýkou skolil!“

Svatava stlumeně vykřikla. Pak se otázala: „V bitvě?“

„V zajetí, u stromu přivázaného!“

Ubohá paní trnula a zachvěla se, i nad tou zprávou i vidouc, jak tvář synova se rozjařila a oko divoce zaplanulo jako šelmě, když se jí udá krev uzříti. Zhrozila se ho.

Zaražena a všecka zarmoucena vrátila se do své komnatky, kdež se zavřela. Nechtělať, aby ji Marketa v tomto stavu duševním zastala a nový zármutek sobě způsobila . . .

Pozdě na večer vrátil se Wolfram z honby, ale toliko jen se sokolčím, kterého purkrabí hned k sobě povolal. Sokolčí vypravoval, jak v hlubokém lese Stašek se jim zatoulal a patrně nejsa cesty znalý zabloudil. Hledali ho dlouho s tím německým rytířem, ale nenalezli. Proto také měli nevalnou kořist. Za tmy přiklusal také „hradský,“ na kteréhož purkrabí už netrpělivě čekal.

„Honili, nic podezřelého,“ byla suma jeho zpráv.

Etelka meškala sama ve svém pokoji a plakala. Alan jí poslal večeři. Patrně se hněvá a nechce s ní ani mluviti. Nedoteknuvši se jídla, kradla se do pokojíka sousedícího s Alanovým. Stojíc u dveří, naslouchala. Alan s někým tiše, důvěrně rozmlouval. Etelka hořela dychtivostí, napínala sluch, ale nadarmo. Najednou ozvalo se hlasitě: „Wolframe, ještě něco. Třeba ti oznámiti, abys se zbytečně nenamáhal. Marketa má ženicha, dnes mi to matka pověděla.“

Etelka neviděla, jak rytířský zpěvák sebou živě hnul, ale pak zchytrale se usmál. Slyšela však, jak odtušil: „Má, nemá. Ve hradě u nevěsty jsem já — a ženich se toulá bůh ví kde v poli, a kdož ví, vrátíli se. Kdo na tom lépe? Marketa, ten můj utěšený kvítek, můj svit májový, bude mou, a přísahám, že bude svatební kvas, jakého neměl ani Artuš král, když sobě bral spanilou Ginevru!“

Etelka byla překvapena. Slyšela to ráda, než žárlivost je matka domněnek a pochybností. „Nejsouli umluveni? O čem to šeptali?“ pomyslila vášnivá dívka. Hned potom uskočila ode dveří, poněvadž se kroky blížily.

Druhého dne teprvé Stašek se navrátil, všecek rozedraný a znavený. Naříkal sobě, jak v hlubokém lese zabloudil, jak všecek se popíchal o trní a divoké hloží, co hladu zkusil, než konečně k uhlířově chatrči se dostal, odkudž jej vyvedli na pravou cestu.

Purkrabí Radouš vyslechl mlčky tuto zprávu, kterou také patrně Stašek Alanovi, ale cizím jazykem, vypravoval. V poledne obědovali

cizinci už bez Svatavy a Markety. Jen Radouš sedal s nimi jako obyčejně, ale nerad jako vždy. Nechovalť vůbec žádného cizince v lásce, a tito zde teprvé se mu nelíbili. Nebyti toho, s čím se mu paní Čeňkova svěřila, a co pak, pojednou, mezi čeledí proskočilo, jinak by s nimi byl zatočil.

Nazejtří po tom, co se Stašek vrátil, seděl na večer Radouš s cizinci opět při jídle; paní i Marketa byly ve svém pokoji. Hosté hned z počátku se rozveselili, sám Alan, který na Radouše málo kdy vlídně se podíval, vyjasnil líce a rozmlouval s ním, nevšímaje sobě tolik Etelky. Mladá Uherka seděla dnes mezi Alanem a Wolframem, majíc před očima nesličnou tvář Radoušovu, kterou chvílemi pozorovala, obracejíc se pak po svém miláčkovi a jeho příteli. Nebyla tak rozpustile veselá jako jindy, ale chvílemi zamlkajíc zamyšlovala se — ne však na dlouho. Nejveselejší byl rytíř Wolfram.

Bylo už po jídle, Radouš chtěl vstáti, ale hosté ho pobízeli, aby ještě zůstal. Venku se dávno setmělo. Byl nevlídný, sychravý večer. Na to upozorňoval Alan, když purkrabí chtěl stráže přehlídnouti.

„Zazpívám ti ještě pěknou píseň,“ nabízel se Wolfram.

„Vždyť víš, že nerozumím,“ odtušil Radouš.

„Ale nota! Skládal ji slavný rytíř Oldřich z Lichtenštejna. Neslyšels o něm?“

„Jak živ ne —“

„Jakže! Nevíš, jak přestrojen za Venuši u Benátek vystoupil z moře a s velikým, překrásně oděným průvodem bral se odtud až na české hranice, cestou samé turnaje odbývaje ku poctě své dámy?“

„Neslyšel jsem o tom — ale strojiti se za ženskou! Rytíř — bláznivá myšlenka, haha —!“

Wolfram sebou trhl, ale na mrknutí Alanovo se utišil — a hned začal: „Ó nesměj se, byl to slavný rytíř a pěvec. Celou knihu krásných písní složil.“

„Byl asi hrdina!“ zvolal Radouš.

„A jaký! Rozumíš? Na turnajích i v bitvě —“

„A pro mne —“

„Byl také v Čechách.“

„To rád věřím, k nám ti němečtí páni tuze rádi —“ a Radouš se divně zasmál.

„Však tu málo medu naberou,“ odtušil podrážděn Wolfram. „Toužíval můj mistr, slavný pěvec Reinmar, co býval dlouhý čas v Praze při dvoře, že kdy by nebylo krále Otakara, že by v té nevděčné zemi nezůstal. Žádného tu uznání.“

„A zač, pane pěvče? Za vaše německé písně? Mámo své —“

„Haha, těch selských písní, proto, proto!“

Radouš zajiskřil okem a hladil sobě prudce kníry. Alan je konejšil a snažil se hovor jinam zavesti.

„Pravils Wolframe, že pan z Lichtenštejna byl také v Čechách —“

„Byl, ale ve vězení! Nebožtík král dal ho ve Vratislavi spoutati — pro velezrádu prý — a odvezti na Zvíkov. Nu, seděl po druhé; po prvé ho chytili na jeho vlastním hradě, na Lichtenštejně —“

„Haha,“ zasmál se Alan, „snad chceš říci, že hradu dobyli a pak toho Oldřicha zajali —“

„Ó nikoliv, nedobyli — a přece Lichtenštejnského zajali — jak povídám, a nad to — dva — jen, pravím, dva samotní, jeho sousedé!“

Radouš rozmrzen jsa pomýšlel, že odejde, ale to, co Wolfram nyní vypravoval, zajalo jeho pozornost.

„Nemožná!“ zkřikl Alan. „Lžeš — aby dva na jeho —“

„Na čest mé dámy, pravdu mluvím. Je tomu málo přes třicet let, můj otec mně to vypravoval. Ti dva jeho sousedé byli by se mu rádi pomstili. Přetvařovali se a jako za nejlepší vůle navštívili ho. Hostil je, večeřeli — sami tři — najednou na sebe mrkli — jeden vyskočil —“

Radouš vykřikl a chtěl vyskočiti ze svého křesla, které od prudkého pohybu jeho se překotilo. Sáhl k pasu po dýce — ale už svíral pravici jeho Alan, levici Wolfram, jenž zápase vypravoval dále:

„Takhle — zrovna — pane purkrabí — chytili ho —“

Radouš bránil se jako tur, tak že nesnadno bylo jej povaliti. Vida však, že on překvapený sotva odolá, vykřikl velikým hlasem. — Otevřely se dvéře a hranatý žoldnéř z družiny Alanovy, přiskočiv, smykl Radoušem tak, že natáhl se na podlahu. Ucpali mu ústa, ruce i nohy svázali.

Ležel tu všecek zardělý od prudkého zápasu a zuřivého hněvu, jenž útrobou jeho lomcoval. Vypoulené oko se mu koulelo, sršíc blesky hněvu na Wolframa, jenž nahýbaje se k Radoušovi, usmíval se a takto rychle mluvil:

„Svázali ho — jako tebe — vrhli do věže — jako tobě se stane — pak obsadili hrad svým lidem.“

„A ten čeká venku — vzhůru!“ zvolal Alan maje se k odchodu.

Radouš sebou prudce házel, chtěje pouta roztrhnouti. Tak se dal oklamati! Tak opatroval hrad pánu svému! Chtěl křičeti, klnouti, ale ústa byla zacpána — a pak — ó té hanby! Viděl, že mužové odešli, a že u něho stráží stojí ženská! Etelka majíc vytasenou dýku v ruce, stála vedle Radouše upírajíc zraky své ku dveřím. Alan jí přikázal, aby bděla a hlídala — ona tak učiní. Poručilť to Alan, jehož by poslechla, kdy by jí pokynul, aby dýku tomuto muži do prsou vrazila.

V komnatě bylo ticho. Jen temné skuhrání Radoušovo bylo slyšeti.

Etelka do nedávna žila v Uhřích v osamělém dvorci se starým, mrzutým strýcem. Z jara tohoto roku přiklusal k nim na křepkých koních zástup jezdců, a přenocovali tu. Mezi nimi byl v krásném kabátci mladý muž jiskrného, smělého oka, urostlý, prudký jako bouře, nejhezčí ze všech. Na tom Etelka oči nechala. Srdce se jí třáslo, v očích zatmívalo se, když na ni promluvil. Když pak záhy z rána o svítání zaběhla ke stepní studni za dvorem, stál tam mladý jezdec, Alan, jako by na ni čekal. Promluvil, a směle přistoupiv za ruku ji pojal, pak vášnivě k srdci přižehl a zulíbal. Slasť rozlila se ohnivé dívce tělem. Plakala, když jezdci zmizeli za kukořicovým polem, vyběhla za pole, a hledíc do stepi stíhala zrakem houfec, až zmizel.

Mladý jezdec přijel však brzy, to zase podvečer, sám, a pak ještě několikráte. Vášnivé, žádostivé srdce pudilo jej k osamělému dvorci, odkudž jednou vracel se, maje před sebou v sedle vnadnou dívčinu — Etelku, která uprchnuvši svému strýci těsně k miláčkovi se vinula. Ujížděl s ní do tábora.

Od té chvíle ho neopustila; i ve válce šla za ním, snášejíc mileráda všecky její svízele. Za nějaký čas byla šťastna, neboť Alan zůstával vroucím, vášnivým milovníkem. Ale pak události se změny. Etelce se zdálo, že jeho náklonnost mdlí a chabne, že už jí není oddán s tou vroucností jako druhdy. Pozorovala jej a žárlíc namnoze ještě bez příčiny, způsobovala různice a bouřky, zvláště když Alan počal jiné společnosti sobě oblibovati a Etelku pomíjeti. Dosud ji měl rád, ona však nespokojená kormoutila se a žárlila prudčeji.

Nevzdychala, tesklivě neplakala, než vášnivě vyčítala svému milenci. Nebylať schopna, aby snášela a promíjela. Než na Červenou Horu se dostali, pověděl jí Alan vše o svém poměru ke hradní paní, nicméně bodalo ji, kdykoliv živěji s Marketou promlouval. Ve své vášni nedbala, že to Alanova sestra

Alan vzal Etelku s sebou na hrad, poněvadž nesnadno ho propouštěla, hlavně však proto, an věděl, že lásce její může důvěřovati, že pro ni všecko jemu udělá a všeho se odváží. Teď Etelce svěřil, jak před tím umluveno, aby hlídala spoutaného Radouše, který byl na celém hradě nejnebezpečnější i svým úřadem i svou opatrností a nedůvěrou. Radouš Alanovi hned z počátku nedůvěřoval, že by však něco takového a takovým spůsobem — — toho se nenadál!

Kdy by byl Wolfram povídku svou o rytíři z Lichtenštejna klidně dopověděl, byl by purkrabí nevěřivě zakroutil hlavou. Teď poznal, že to je možná. Připadlo mu, že Wolfram naposled mluvil o hradu opanování, a ten smělý Uher o zbrojném lidu! Purkrabí se svíjel, znovu se namáhal, aby pout se zbavil. Nadarmo. Těch padouchů! Jak vše měli zosnováno, umluveno! Připadl mu hon toho zpěváka — a zbloudilý Stašek! Ó té šelmy šelmovské! Nesl zajisté zprávy opodál čekajícím spřežencům. Jak jinak!

Ale chasa hradní — ta se nedá! Avšak nemá ani zdání, překvapí ji — vynutí sobě klíče, zmocní se tiše brány a bude po všem veta!

Radouš se namáhavě vztyčil chtěje vstáti; pouta však mu nedala, a již také přiskočila Uherka a mávnuvši mu dýkou před očima, káže, aby ulehl a se nehýbal! Té litice! Upřel na ni krví zalité oko — ona však stojí jako tužený zbrojnoš!

Minula chvíle. Na nádvoří i ve hradě byla dosud tma a ticho; jen sychravý vítr prudce vál. Pojednou se ozvalo prudké vykřiknutí. Etelka přiskočila ke dveřím. Pootevřevši je, vyhlížela ven na dlouhou, šerou chodbu, kterou jediná smolnice ve skobě zaražená ozařovala. V zásvitu jejím spatřila někoho na zemi svíjejícího se, nad nímž se někdo shýbal. Mladá Uherka poznala, že to Alanův zbrojnoš, jenž u dveří hlídkou stál, aby někdo z čeládky z dola do hradního paláce nepřikvapil a dílo nerušil.

„Někdo jim přišel v cestu, bylo jim ho skoliti!“ pomyslila, hledíc upřeně na chodbu, kdež padlý člověk přestával se již hýbati.

VI.

Alana chlapce bohu a klidnému životu obětovali, muž Alan obětoval sebe pomstě a životu plnému změn, rozruchu a bouřek.

Za porážky krále Otakara začala se jeho msta. Po osudné bitvě nastala Čechám krutá cizinců záplava, která s sebou Alana i jeho strýce Aješína přinesla. Alan zamířil nejprvé ku hradu svého otčíma. Láska a touha nevedly ho k cimbuřím Červenohorským — Aješína nevzal s sebou, protože dobře věděl, jak je matce protiven, a že se obával, aby mu strýc nebyl na překážku. Dostal se do hradu, byl laskavě přijat; nyní se odměňoval. Mstil se Svatavě, panu Čeňkovi, dobýval sobě hradu, jenž by jemu i rotě jeho, která v lesích okolních opatrně na stanovený den a na znamení čekala, byl pevnou oporou při budoucích nájezdech a loupežích.

Tolik dní trávil tu jako nečinně; vše vyzvěděl, vypozoroval. Dosud dobře se mu vedlo. Spolehlivý společník Wolfram donesl prostřednictvím Staškovým nutné zprávy a rozkazy čekajícímu houfu, dnes podařilo se jim nebezpečného, bdělého Radouše spoutati. Byl to smělý kus, který podnikl, ale podařilli se jiným, proč ne jemu, jenž bázně neznal a žádného prostředku a násilí se neštítil?

Radouše spoutal, matku i sestru zavřel, aby nemohly na chodbu vyběhnouti. Stráže k nim nemohl dáti, nebylo lidí nazbyt, a pak se nebál, že by mu překážely. V hradním paláci bylo málo služebných — ty třeba nejprvé spoutati a umlčeti, aby nezburcovaly ostatní čeleď dole v nádvorní ratejně, na hradbách a na věži. Proto vedli sobě on i Walter pokud možná nejtišeji. Žoldnéř Němec stál na chodbě palácové, aby nikoho z čeledi sem nepouštěl. Ani Walter s Alanem v čeledníku pracovali, přiběhl pozedný na chodbu a mysle, že proti němu jde purkrabí, kvapně jal se mu něco oznamovati; ale sotva že promluvil, vrazil mu žoldnéř dýku do prsou, a pozedný vykřiknuv svalil se na zem. To také Etelka viděla. Vše dálo se velmi rychle. Vál prudký vítr hvízdaje kolem věže, kolem cimbuří a na chodbách, otřásaje tabulkami oknovými. V hlomozu tom zaniklo bolestné vykřiknutí pozedného i hlasy, jež tu tam v paláci se ozvaly, ale hned umlkly. Dole nikdo ani hlásku nezaslechl. Zbrojnoši uchylovali se s hradeb do zákoutí bašt a na podsebití a halili se v pláště, aby poněkud uchránili se před mrazivým větrem. Ostatní pak sedíce v teplé ratejně hráli s druhým žoldnéřem Alanovým v kostky a poslouchali Staška, jenž tu vypravoval o divných věcech a dalekých zemích, tu zase zpíval, divné frašky přednášeje. Pak malému sviňáčeti hradnímu i děvce všelijaké pobuňky tropil, až všichni za břicho se popadali a starému šafáři od smíchu oči oslzely.

Žádný z nich netušil, co na hoře v paláci se děje. Jen žoldnéřům bylo s podivením, že purkrabí ještě nepřichvátal na hradby stráže obhlédnout. Však se proto nemrzeli, nebo nebyla to žádná radost po hradbě za té sloty se procházeti a nastavovati líce bodavému větru.

Nikdo si toho valně nevšiml, že Stašek několikráte ven vyšel.

Posledně kvapně do jizby vrazil volaje: „Purkrabí jde — slyšel jsem ho!“ Ihned zhasili louče, poněvadž dlouho přes dovolený čas svítili, a každý, ač dnes by rád ještě byl vzhůru a poslouchal, bral se na lůže. —

Svatava bdíc ve své komnatě teskně uvažovala o budoucnosti. Pojednou ozvalo se venku bolestné vykřiknutí. Chtěla kvapně ven, dveře však byly zavřeny, zataraseny. Co to? V tom z vedlejší ložnice přikvapila Marketa všecka polekaná. Byla již dřímala, bolestný hlas ji probudil. Svatava ji konejšila, žádajíc, aby šla zpět do ložnice, že se půjde přesvědčit; prvé však, než tak učinila, zavedla dceru svou do ložnice a tam za záminkou přistoupivši ke dveřím přesvědčila se, že jsou také zavřeny. Rychle se zase vrátila do své komnatky, Marketě důtklivě poradivši, aby nevycházela. Neblahé tušení zmocnilo se její duše. Ze své komnaty vešla pak rychle do druhé, jež sousedíc s jídelnou, do ní žádného vchodu neměla. Byly tu jedny dveře na chodbu vedoucí a ty byly, jak se Svatava hned přesvědčila, tolikéž zavřeny.

To ji velmi zarazilo. Stanula, naslouchala — vedle v jídelně ticho; hosté zajisté už odešli. Ale to vykřiknutí, a že jsou všecky dveře zavřeny? Tu vztýčila hlavu. Ten, jenž dvéře zamykal, nevěděl ještě o jedněch. Svatava přistoupila rychle ke zdi dělící pokoj, v němž právě meškala, od jídelny — stiskla dobře jí povědomé tajné péro, a čalounové dveře tichounce se otevřely. V jídelně světlo, ticho — ale pro bůh! Co to na zemi? Pokročila a již byla v jídelně. Dva kroky před ní Radouš na zemi — spoutaný, a tam u pootevřených dveří Uherka na chodbu vyhlížející!

Nohy se zděšené paní zachvěly. Trnula, a leknutím jsouc přemožena, sotva by byla pomyslila na vhodný okamžik. Na štěstí Radouš ji hned zahledl — a již spoutanými rukama kývá, na blízký stůl ukazuje. — Etelka jí nezaslechla, a než se obrátila, uvolněna Radoušova ústa a již také pouta na rukou pukala pod ostřím nože — v tom pronikavé, divoké vykřiknutí ozvalo se klenutou jizbou, a jako lítice hnala se Etelka ode dveří na hradní paní, jež vidouc hrozící nebezpečenství nelekla se, ale odvážně vpřed pokročila, aby purkrabí mohl se sám osvoboditi. Svatava vyhnula se prudkému bodnutí a chopila se ruky Etelčiny. Nastal zápas mezi ozbrojenou, mladou dívkou a bezbrannou paní.

Zatím Radouš, dosmykav se k noži, co nejrychleji pout na nohou se zbavoval; když se tak stalo, vyskočil, aby především paní své na pomoc přispěl. To vše trvalo jen za okamžik, nicméně bylo přece pozdě; nebo v tom, an k zápasícím přiskočil, zakmitl se a zarděl v záři světla, od stropu nade stolem visícího, proud krve, jež kolem stříkala, a již Svatava zavrávorala, Etelkou těžce poraněná.

„Radouši — zrada — hrad!“ ještě vykřikla, pamatujíc jej takto na jeho povinnost, na kterou by byl v tomto okamžiku zapomněl. Chtěl ubohou paní do křesla položiti, než Etelka na okamžik krví a Radoušem osvobozeným zaražená, vrhnula se na něj jako zuřivá lvice. Věděla, že Alanovi nejvíce běží o Radouše, a nyní by měl on prch-

nouti a vše zmařiti? Pak bála se také Alana. Proto zoufalou odvahou chtěla vše napraviti. Ale co zmůže ona proti silnému, rozzuřenému muži? Mávnutím ruky dívku odrazil a mávnutím druhým srazil ji k zemi, tak že sebou více nepohnula. — Sám pak letěl k oknu.

Alanovi a Wolframovi nebylo nic obtížného spoutati tři služebné ženy a kuchtíka, kteří nad to ani v jedné jizbě nemeškali. Svázali je, ústa jim ucpali, pak hnali se tiše do jizby Radoušovy. Klíčem prvé u něho nalezeným ji otevřeli, nenalezli však žádaných klíčů, ač pilně hledali a na rub vše obraceli. Nemluvili, jen chvílemi se ozývaly temné jejich kletby. Tma, ticho, jen vítr hlučí a hvízdá — jinak ani hnutí.

„Musíme zpět! Nedonutímeli ho, aby pověděl, kde má klíče, bude zle —“ pravil Alan temným hlasem, všecken jsa touto nehodou rozlícen. Čekalť na jisto, že tímto spůsobem zmocní se klíčů hradních.

„Snad jich ani purkrabí nemá!“ odtušil zaražený Wolfram.

„Myslíš, že by je matce odevzdával?“

„Myslím.“

„Pojď!“

A již zase hnali se chodbou zpět, až stanuli u dveří vedoucích do komnaty Svataviny. Alan zaklepal a volal na matku, spílí. Nikdo se neozval. Zaklepal silněji, domnívaje se, že matku přemohlo tvrdé spaní. A slyš! Kroky, hlas — toť Marketa!

„Zbuď matku, musím s ní promluviti, ať vyjde ven!“

„Ach — já ji sama hledám a darmo po ní volám!“ ozval se uvnitř dívčin teskný hlas.

Alan se zarazil. Nevěřil ani svému sluchu, než Marketa znovu mu dotvrdila, prosíc, aby ji pustil. Za tím Wolfram zaskočil si do jídelny podívat se na Radouše — sotva že dvéře otevřel a do komnaty pohlednul, již obrátil se jako by ho někdo bodl do živého, a hnal se k Alanovi.

„Purkrabí ten tam — matka —“ již nedomluvil, Alan dále neposlouchal. —

Svatava všecka krví zbrocená prohledla. Mdlé oko její spatřilo nejprvé Etelku na zemi nedaleko ležící. Vše bylo kolem v záři hořící lampy hrozné, jako v pustém, divokém snu. Cítila však ránu, krev — Vše pravda, děsná skutečnost! Její syn! — A kde Radouš? Zachránilli se? Ticho — neslyšela ničeho. Namáhavě se obrátila — v tom otevřely se zprudka dvéře — věčný bože — to on, Alan!

Stanul ve dvéřích rozhlížeje se komnatou. Tu milenka, tam matka, a purkrabí zmizel! Alan zuřivostí zbledl. Vypoulené oči mu jen hoří — ó, jak je hrozný! Hleděl na Etelku, na matku krví zbrocenou, ale divoký výraz s tváře jeho nezmizel.

„Jsme ztraceni! Purkrabí všecko zkazí — prchněme!“ ozval se za ním Wolframův třaslavý hlas.

Alan nedbal, neslyšel. Již stanul před matkou.

„Tys mu pomohla!“ vyrazil ze sebe. „Chceš mne zničiti! Kde máš klíče od hradu, mluv, vydej je!“

„Nevydám,“ zastenala Svatava.

„Hned — vydej, nebo zabiju tebe i Marketu!“

Svatava zvedla ruce, chtěla promluviti.

Tu ozval se venku pustou nocí křik, pak hlas břeskné trouby a hned potom lomoz.

„Alane, jsou vzhůru, prchněme!“ pobízel Wolfram důtklivěji.

Žoldnéř, jenž na konci chodby hlídal, zatarasiv dvéře, přichvátal všecek vyděšen.

„Pane, čeleď je vzhůru a hrne se sem — je zle!“

Než domluvil, sáhl Alan nešetrnou, drzí rukou po váčku matčině, jenž jí visel u pasu na aksamítových, perličkami vyšívaných páskách. Našel tam klíč, kterýž sem zastrčila vracejíc se před večerem z kaple, kdež byla na modlení.

Alan věděl, že to není klíč žádaný — hluk se blížil a Wolfram zapomenuv patrně na Marketu a všecku milost i dvornost, stál u dveří tu jimi ven vyhlížeje, tu zase do jizby se obraceje, a volal prudce, rozčileně na Alana, jenž znovu bezohledně na matku dorážel. V pravici jeho zaleskla se břitká dýka.

„Bůh ti odpusť!“ zaúpěla Svatava. „Alane, nedopouštěj se takového hříchu! Prchni — kaple — za oltářem — kruh!“ Síla ji opouštěla. Pravice, o kterou se opírala sklesla. Tvář jevila hrozná muka; oko plno zoufalosti tkvělo na nezdárném, krutém synovi.

„Rychle — rychle — slyšíš, už vypačují dvéře!“ dorážel Wolfram chytaje Alana za sukni. Již i tento poznal, že je vše marno, ztraceno.

„Ten klíč je od kaple?“ tázal se matky. Přikývla. — Již se obrátil, aby prchl, ale v tom od země zavznělo: „Alane!“ Alan spatřil Etelku ruku po něm vztahující. Odbyl ji zuřivým pohledem.

„Ty jsi vším vinna!“ vzkřiknuv, hnal se z komnaty, opouštěje bídně svou milou, která se za něj obětovala, nedbaje mateře, která v tu chvíli omdlela.

Wolfram stál již na chodbě drže hořící pochodeň, kterou byl žoldnéř ze skoby vytrhl. Prchající znali dobře cestu ke hradní kapli. Běželi kus chodbou, dali se pak na levo do menší, přeskočili skokem několik schodů a již Alan vrazil klíč do zámku.

V nevelké svatyni, kdež mrkala věčná lampa, zmizel on a s ním rytířský pěvěc a žoldnéř. Alan za sebou zavřel. Skřipot klíče nebylo slyšeti, neb v tu chvíli praskajíce povolily dvéře u chodby, která pak zaduněla. Zahřmělo v ní, jako by se bouře přivalila. V tu chvíli také, jako už prvé, neslyšel nikdo volání a křik zavřené Markety, jež nevědouc o tajných dveřích, do jídelny vedoucích, ze své a matčiny komnaty nemohla se ven dostati. Ubohá dívka již prvé trnula pro matku, po kteréž se pak Alan sháněl. — Kam se poděla, kam zmizela tak nepochopitelným spůsobem? A teď bylo slyšeti kroky četných osob, různé hlasy a pokřiky. Co se to děje? V čele zástupu hnal se Radouš dlouhou chodbou, již ozařovaly četné pochodně.

Palác hradský prvé tak tichý naplnil se hlukem a křikem, dole pak na hradbách volaly na sebe stráže, a světla rozžehována. Hlásný troubil na poplach; na nádvořích hemžení a ruch, jako by nepřítel byl na Červenou Horu přikvačil.

Část čeledi, vniknuvší s Radoušem do hradního paláce, zuřila. Sotva že dvéře vypáčili, nalezli na chodbě mrtvolu pozedného — a což dále! V jídelně dobrotivá paní na zemi, zkrvácená, bez ducha. Ženské právě osvobozené vrhly se jí s velikým pláčem k nohám, a Marketa, kterou Radouš vyvedl, vykřikla žalostně, spatřivši na smrt bledou tvář matky trpitelky.

Zatím Radouš jako podrážděný pes lovecký hledal a sháněl Alana i jeho druha. Však oni zmizeli, a nebylo po nich ani sledu ani vidu. Prvé za všeobecného zmatku a hluku nikdo sobě nevšimnul, že v oknech hradní kaple zarděla se živější žář, než jakou vydávala věčná lampa před oltářem. To však trvalo jen chvilenku — brzy zase mrkalo ve vysokých, úzkých oknech mdlé jen světelko do tmavé, pusté noci . . .

VII.

V širém Heřmanickém hvozdu bylo ticho; jen vítr pohvizdoval střásaje s haluzek sníh. Nebe bylo zataženo šedými chmurami a proto v hlubokém, tmavém boru uložilo se šero. Smutným tichem ozval se chvílemi nepříjemný skřehot hladového dravce, a ve tmavé hloubi, daleko, hlásil se také vlk táhlým vytím.

Na světlejším místě, kde stromy tak hustě nestály, vypínal se zasněžený pahoreček, zajisté mohyla z dávných, pohanských dob, vedle níž rozkládaly rozsochaté tři staré duby své holé koruny. Na mohyle té leželi dva mužové, druh jejich opodál.

Jeden z nich měl na sobě krzno, v půli hrubým řemenem přepásané, druzí dva ovčí kožichy. Nehýbali se, byli na kost ztuhli, mrtvi. Zdupaný kolem sníh a prolitá krev svědčily, že ne snadno, a ne bez boje dali své životy. Každý jináče padl, každý jináče leží. Krví zbrocené kosy vedle nich; třetí z padlých dosud třímá ve stuhlé pravici kus ratiště přeražené, staré piky.

Zmrzlá krev leskne se na šatu padlých, leskne se na sněhu a červená. Ještě nezčernala; znamení to, že dnes, nedávno byla prolita.

Studený vítr žene se mezi kmeny, žene se ve výši korunami a z hluboka vzdychá; toť jediný hlas nad mrtvými. Pojednou ozval se jiný zvuk: slyšeti lidské hlasy, po té jak podkovy boří se dó sněhu — a hle! Tu mezi stromy, kde z jara a v letě viděti neširokou cestu vozovou, zjevilo se pět jezdců. Přijeli po stopě, nebo sníh kolem byl udupán a znáti lidskou nohu i koňské kopyto. Včele jezdců jel mladý Prokop, vnuk vládyky Heřmanického. Milo naň se podívati. Z pod černé huňatky, perem zdobené, vyzírají tmavé oči jiskrně a smělo, na svěží líce nadýchal mráz červenější růže, než jindy je zdobívají. Mladičký vládyka měl na sobě soukenný, přiléhající kožich podšitý hebkou kožešinou a vysoké, jízdecké boty. Na plecích visel mu toul a samostříl, po boku meč, u sedla pak, medvědicí pokrytého, houpal se mu pádný mlat. Průvodčí jeho byli pikami a meči ozbrojeni.

U mohyly se rázem, plni úžasu zastavili. Dva z průvodčích ihned seskočivše prohlíželi mrtvé sedláky. Bylo patrno, že bránili se proti přesile a že asi žádného ze svých protivníků nezabili. Nebyloť po ne-

příteli nijaké stopy, ani kus oděvu nebo přeražené čepele. Pohled na zabité statné muže dojal Prokopa trapně. Oko se mu zajiskřilo hněvem, kterémuž také jeho průvodčí dávali průchod, proklínajíce Branibory. Zajisté nikdo jiný tu nebyl, nikdo jiný to nespáchal! Tedy přece pravda, že nemají dosti na vypálených, vydrancovaných vesnicích, ale že ještě ubohé rolníky, před nimi prchající, i za těchto mrazů stíhají, nedbajíce nehostinnosti širých lesů! Ani holého života nepřejí těm, které byli skoro do naha svekli a všeho zbavili!

„To teprvé začíná! Uvidíme ještě více. Ti ubožáci zde nebyli tu sami! Sníh je dále ještě udupán. Snad tu stáli na první stráži, nebo se omeškali. — Necháme jich zatím, však se ještě vrátíme. Na koně hoši, dokud jest den. V před!" tak zvučným hlasem povelel Prokop a již bodnul koně. Za vůdcem dali se jeho zbrojnoši a zanedlouho zmizeli mezi jedlemi a červenavými sosnami, jež u cesty hustě stály. Mrtví zase osaměli. —

Doslechli se na Heřmanicích, že do okolních, nedalekých hvozdů prchli mnozí venkované před svěřepými Braniborci a že se potloukají raději v nehostinných, zasněžených lesích nežli by padli do rukou necitelných cizinců. Hrozné byly o tom zprávy, co jest ubohým venkovanům snášeti, jakých surovostí cizozemci, domácí Němci i zrádní Čechové na nich se dopouštějí. Do samého okolí Heřmanického ještě nevnikly loupeživé roty, ale každý se už na ně chystal, a s hrůzou pomýšleli vesničané na strašné chvíle, které na ně čekají. Cítili, že bouře se už blíží, nebo co den přinesl ten neb onen noviny, jak širými lesy utíkali ku hranicím lidé z dalekých až dědin, aby se v horách a lesích ukryli, jak mráz a sníh, hlad a nedostatek je hubí, ba jak cestou ještě bývají přepadáváni, ano i do lesů stíháni.

Včera večer doneslo se na tvrz Heřmanickou, že prý v tu stranu k „Sezemovu dolu" potkal Beneš Slávkův, jenž se kvapem ze Zalše ubíral, několik uprchlíků někde až od Chrudimi — a dále vypravoval týž Beneš Slávkův, že do Zalše přiklusalo několik Braniborů, kteří celé vsi jali se poroučeti a všechny týrati.

Jak toto Prokop uslyšel, vyskočil a byl by ihned ven vyrazil — však tuze ho hnětlo, že děd nechtěl o tom ani slyšeti, když hodlal k „Sezemovu dolu" s lidmi vyjeti. Starý vládyka byl by sám rád meče se chopil, aby několik těch lupičů se světa sprovodil, — Prokopa však nepustil. Kdož ví, jak veliké množství v lesích se potlouká! Aby tak jediný vnuk, jediný potomek jeho rodu tam zahynul! A pak ho bylo třeba doma. Než ohnivá krev mladíková nedala uvažovati. Hořeltě Prokop touhou, aby se již s Němci utkal, aby pomohl spláceti jim za vše, co na českých dědinách páchali. A tak záhy z rána oklamav čtyři z čeledi rozkazem dědovým, tiše z tvrze vyrazil a hnal se k lesu. Našel známou jemu cestu, vedoucí k Sezemovu dolu, našel stopu. Ta zavedla ho k mohyle i vedla ho od zabitých dále do lesa.

Prokop nejel daleko, a již stop a znamení přibývalo. Na sněhu u cesty spatřili bílou plenu s pěkným vyšíváním, tu pohozený, starý čechel, a hle tu ve sněhu mrtvola chlapce asi čtrnáctiletého! Leží bokem v závěji, pravicí zabořil se do sněhu, hlava k prsům jest nachýlena — sníh kolem něho zkrvaven, a vše svědčí, že prchaje byl

zabit. A což dále! Jaké nakmitlo se jim hrozné divadlo na mýtině na pokraji nevelkého ouvalu!

Několikero selských saní tu. Jedny stojí, druhé jsou překoceny, před některými leží mrchy hubených koňů — všecky jsou prázdny, jen na jedněch je celá otep slámy. Nad posledními, jež strženy byly na samý pokraj ouvalu, kdež se do sněhu zaryly, pne se na obručích hrubá plachta, kterouž vítr lomcuje, až uvolněný konec zmítá sebou a třepotá. U nich ve sněhu leží starec, vedle něho žena tisknoucí ještě ku studeným prsům nemluvně — všichni tuzi, mrtvi, jako ti ostatní, kteří na mýtině u saní a mezi nimi ve sněhu leží. A všude krev, všude stopy hrozného vraždění! S krví mísí se popel několika ohňů, u kterých ubozí uprchlíci byli překvapeni. Ohně dohasly, životy pohynuly. Došli tu konce statní mužové, starci, bezbranné matky i nevinné děti!

A hle na těch saních pod starý buk zatažených na hrsti zkrvácené slámy odpočívá mladá dívka — někdy sličná, nyní hlubokou ranou zohavená. U nohou jejích opírajíc hlavičku o sanici, leží mladší, nedospělá sestřička s probodnutýma prsoma. Hrozná podívaná! Vrahové drancovali a co nepotřebného, zahazovali — neboť mezi mrtvolami ve sněhu a v krvi různo jsou rozmetány džbány, hrnce, staré kusy oděvu, plachetky, koše, náčiní různé. I dva psi tu leží — zahynuli bráníce své pány. Třetí stojí pod starou sosnou u mrtvoly statného jonáka, v jehož stuhlé pravici viděti obušek, a žalostně vyje.

Hněv a lítost pojaly Prokopa i všecku družinu. Ubozí uprchlíci! Proč je ti zlotřilci pronásledovali, co mohli u nich nalezti, ani již nejméně jednou od Braniborů byli vydrancováni? Toho bylo až vrchovatě dost, aby jim zbyla žebrácká hůl! Ani žen, ani dětí nešetřili — a pro věčný bůh! teď vykřikl jeden ze žoldnéřů a ukazuje na jedli stranou poněkud stojící. U kmene stála přivázaná mrtvola statného muže hrozně zohavená. Uši, nos, ty tam; patrně mu je za živa uřízli — a s otevřenými ranami, z nichž krev se proudem lila, nechali ho na mrazu, jenž snad byl nad ně milosrdnější.

Prokop zbledl a zachvěl se. Pak poručil temným hlasem, aby rychle, co nejrychleji stáhli saně pokud možná dohromady, a na ně mrtvoly naložili. Sám pak usekával mocné haluze, jimiž za pomoci ostatních ubohé uprchlíky pokrýval. I těla tří mužů na mohyle sem donesena. Hodlaltě mladý vládyka zítra sem přípřeže a lidi poslati, aby mrtvoly nezůstali vlkům a dravému ptactvu na pospas. Zelený příkrov hustých haluzí zakryl aspoň poněkud hrozné divadlo.

Zatím jezdci vykonavše smutnou práci, vsedli zase na koň a dali se dále po stopě. Den se ovšem už nachyloval, než pohled na nešťastné krajany rozpálil panice Heřmanického i jeho družinu, že milerádi přijali jeho vyzvání, aby pustili se za vrahy, které by snad bylo možná dohoniti. Klusali za hodnou chvíli, až dostali se na křižovatku. Tu přestávala stopa, neboť bylo nesnadno se rozhodnouti, kterou cestou se dáti, anoť na obou bylo patrno, že tudy četní jeli jezdcové. Nejstarší ze zbrojenců připomenul Prokopovi, že den se nachyluje, oni pak že nejsou ani četni ani na noc připraveni, a že by děd měl nemalé starosti. To rozhodlo. Prokop, jinak smělý, odvážný zarazil

se vzpomínkou na děda, jehož rozkaz dnes nevyplnil. Uváživ, jaké starosti by měl on i matka, poručil obrátiti. Již blížili se zase onomu osudnému místu, kdež rolnické rodiny byly od Braniborů povražděny, an Prokop z nenadání koně zarazil, a „Pozor!“ zvolal. Po té vytasiv meč, ukázal na obrovský, dutý strom, jenž na straně k nim měl velikou štěrbinu. Z ní čouhal cíp nějakého šatu. Prokop seskočiv chvátal ke stromu, k němuž se průvodči na koních přitočili.

Ej, to vyvalovali oči. když mladý vládyka zaraziv meč trhal kuru na kmenu, aby vchod rozšířil — a již také vstoupil do stromu. Co u raracha tam jest — a hle, již vychází a ne sám! V náruči nese nějakou ženskou, jež jako bez vlády na pážích jeho spočívá.

Teď volá na jednoho ze svých, aby pospíšil napřed na bojiště, tam s nějaké mrchy řemení stáhl, svého koně do nejlehčích saní zapřáhl a k rychlému odjezdu se přichystal. Než pak sám na koně vsedl, dal dívku starému Benedovi, kolem něhož ostatní se skupili, zvědavě na divnou a nenadálou tu kořisť hledíce.

Bylo tu divení a povídání o bledé dívce černých vlasů a dlouhých, hedvábných řas.

Svrchní šat její, kožešinou podšitý, byl z jemnější látky, jaké jen vznešenější paní nosívaly, ale střihem svým nikterak od domácích se nelišil. Za to tvář spanilé neznámé jevila ráz cizí a každému na první pohled bylo snadno uhodnouti, že to není kvítko z českých luhů. Jak se dostala sem? To jediné bylo zjevno, že asi zbloudivši v širém hvozdu unavila se a že chtíc sobě odpočinouti ukryla se v závětrný kotouček dutého stromu, kdež by byla zajisté zůstala ve studeném objetí neodvratné smrti.

Jezdci za Prokopem jedoucí neustále hádali. Jeden z nich vyslovil domněnku, neníli ta cizinka ženou braniborskou, čemuž však starý Beneda nedal, dokládaje, že všechny Němkyně jsou žlutovlasé, bílé, že žádná z nich nemá tak osmahlé líce a krásně černé vlasy, jako ta, kterou před sebou na sedle choval.

Za nedlouho dostali se na smutné místo, kde zbrojnoš napřed vyslaný měl už koně zapřažena. Prokop strhl svému oři medvědici se sedla, uložil ji do saní, do kterých dal také snésti všecka záhřevná roucha, co jich tu bylo. Tak do teple vystlané košatiny uložili cizinku a všemožně se přičinili, aby prohledla. Podařilo se jim za nedlouho, a Prokop přilnul k jejím zmodralým rtům svou láhev a posilnil ji douškem hřejícího vína. Velké, černé oči dívčiny, jež v udivení kolem se byly rozhledly, utkvěly na jeho líci.

Byly krásny, ještě nikdy takových neviděl. ale zalekl se skoro jejich pohledu. Rychle se obrátiv vsedl na kůň a na dané jeho znamení hnul se všecken průvod.

Brzo po té nastalo na smutném místě zase ticho. Jen vítr ještě za chvíli zanášel sem chrupání bořícího se sněhu pod kopyty koňů Prokopových a svist selských těžkých saní. Pak zvuky ty zanikly. Mrtví byli sami pod příkrovem zelených haluzí, nad nimiž večerní vítr svůj žalm zpíval. Šero uložilo se na všecku krajinu.

Průvod, v jehož čele Prokop jel, nemohl tak rychle v před se bráti, jako odpoledne; bylať za přítmí v lese panujícího cesta nejista,

pak kůň, do saní zapřažený, nemohl se ostatním vyrovnati. Mladý vládyka častěji se do zadu ohlížel, až po chvíli koně otočiv k saním samým zajel, aby se přesvědčil, jak se daří cizince. Ležela tiše s očima přimhouřenýma; prohledla však, pozorujíc, že někdo se u ní zastavil.

„Zeptej se, pane Prokope, jeli Němkyně — tu Váně pořád hrdlo sází, že prý to nějaká Braniborka," domlouval starý Beneda, někdy Prokopův pěstoun a učitel v jízdě a ve střelbě.

Prokop tak učinil, a cizinka mdlým hlasem odvětila, že je Uherka.

„A jak jsi sem přišla?" ptal se dále..

Vyrozuměl, že zbloudila. Vida však, že je velmi zemdlena, neobtěžoval ji dalšími otázkami, ač sám byl by rád zevrubnějších zpráv se dověděl.

Cizinka, Etelka, zavřela opět oči.

Po druhé vyvázla z objetí předčasné smrti. Onoho bouřlivého večera, kdy Alan chtěl se zmocniti Červené Hory a kdy ji tak hanebně, za všechnu oddanost a věrnou pomoc, opustil, chtěla ji rozzuřená hradní čeládka ubiti, jako Staška a německého žoldnéře, kteří za pánem nemohli prchnouti, tak stloukla, že za mrtvé ležeti zůstali, až pak plní ran a modřin hluboko ve věži se vzpamatovali.

Etelku zachránila Marketa. Na její rozkaz donesena raněná dívka do komory, kdež ji hradská bába musila ošetřovati. Rána mladé Uherky nebyla ani hluboka ani nebezpečna. Hůře bylo s paní Svatavou. Plebán, jenž v blízké vsi na faře přebýval a v lékařství se znal, byl hned ještě za svitání na hrad povolán. Ten obvazuje hlubokou ránu svěřil Radoušovi, že je velmi nebezpečná; ale strachující se, hořekující Marketu těšil. Ještě téhož jitra spatřil hlásný k jihu pod lesy krvavou záplavu, a než došlo na poledne, ohláseno již na Hoře, že vesnice tam ležící byla z nenadání přepadena houfem cizinců, kteří jako blesk z čista jasna se vyřítivše ve vísce jali se krutě drancovati, až pak ji zapálili.

„Tudy ustoupili!" zahučel purkrabí. „Dobře to měli nastrojeno — a nebyti naší ubohé paní, dnes by tu hospodařili — ó, mne tupohlavého troupa! Jak mne ošidili!"

Hned jakmile jenom poněkud zmatek na hradě se utišil, vyslal purkrabí do nejbližších vsí, aby byli pohotově a nedali se snad překvapiti, dále pak určil počet mužů v každé vsi, jenž by měl zlosyny — myslil tím především Alana a Wolframa — po lesích a v okolí hledati a stíhati. Zároveň vyslal dva zbrojné posly v tu stranu, kterou byl pan Čeněk odjel, aby ho v poli vyhledali a vše, co se stalo, jemu oznámili. Venkované vedeni několika žoldnéři hradními stíhali pilně a bedlivě. Přišli hluboko v lese na místě dosti nepřístupném na paseku, kdež našli stopy nějakého táboru: ohniště, ohořelá polena, kosti i kůže zvířecí — vše svědčilo, že místo toto nedávno bylo opuštěno, ale lidé sami zmizeli. První, hrozná stopa po nich byla vyhořelá ves, kterou z lesů vyrazivše zničili. Patrně nebylo jim v okolí Červenohorském dosti volno a snad nebyli dosti silni, aby v širém se udrželi — že tak kvapně se vytratili jako dým. Purkrabí Radouš klel velmi.

„Všechny bych oželel, všechny bych třeba na svobodu propustil, jen kdy bych toho Uhra a toho ulízaného zpěváka měl v hrsti!“

A tu se zamyslil a kroutil své dlouhé kníry. Přemítal, jak bylo možná, že ti dobrodruhové mohli prchnouti. V tu chvíli, kdy na útěk se dali, bylo již všechno vzhůru, stráže na hradbách, u fortny, v bráně. Sumou všeho přemýšlení zůstala mu domněnka, že jen paní Svatava jim asi pomohla. „Přece její syn — ač nezvedený.“ Zašel si také k raněné Uherce, vyptával se jí mírně a přísně, aby vše pověděla, co viděla — ale dívka dílem jako by nerozuměla, dílem pak tvrdila, že byla bez sebe.

„Však ty bys mluvila, kdy bych tě mohl na skřipec dáti!“ pomyslil rozmrzelý purkrabí. „Ale počkej, až přijede pan Čeněk, ten se nebude s tebou mazliti!“

Hrozného prostředku toho užil však na Staškovi a německém jeho druhovi, aniž koho se otázal. Oba pomocníci Alanovi byli hluboko ve věži ve tmavém sklepení při svitu pochodní na skřipec nataženi a to sice jeden po druhém. Oba z počátku tvrdili, že jsou nevinni, že ničeho nevěděli, aniž znali prý úmyslů pána svého. Když pak v bolestech přituženo, vyznal se Němec, načež jej sňali se žebříka. Stašek, jenž věděl, že jemu, jelikož Čechovi a zrádci svých krajanův, větší zajisté pokuta nastává, byl jako dub a zapíral zatvrzele. Ale když pacholek přitiskl mu planoucí smolnici k nahému boku a údy mu ještě více roztaženy, přemohly jej bolesti, a ze všeho se vyzpovídal. Tak dověděl se Radouš celkem podrobného plánu, který Alan na záhubu svého otčíma i své matky zosnoval. Pak poručil, aby oba vězňové lépe byli ošetřováni a dobře opatřeni, aby do příjezdu páně Čeňkova nevypustili ducha. —

Zatím ujížděli oba poslové hledat pána svého. Uhodil mráz a tím staly se cesty schůdnější. Byli druhého dne na cestě, když počal z večera padati první sníh. Třetího dne ráno zahledli kus před sebou v husté chumelenici jako stíny jezdců a nad nimi prapor. Brzo zastavil je hlahol a hlasné volání. Ej, jak se zaradovali, že cesta jejich rázem u konce! Nadáli se, že jim se bude za sloty a nepohody kdo ví jak dlouho potloukati, než houfce páně Čeňkova dojedou — a hle, tu jsou před nimi jejich druhové a sám pan Čeněk s nimi vracející se na Červenou Horu. Zdržel se s panem Hynkem z Dubé za delší dobu v krajině Kladské, čekaje na pana Záviše z Rožmberka, s nímž chtěli o dalším jednání a řízení se dohodnouti.

Omeškal se a když konečně přijel a vše ujednáno, vyzval je, aby ihned jemu přispěli proti škůdci Kladských krajin, panu Rádeckému, jenž sedě na pevném hradě Radku široko daleko na loupeže vyjížděl, nešetře svých krajanů, proti nimž se s cizozemci spojil. Nechtěltě Rádecký králové se podrobiti, přidržuje se věrně braniborského Oty, jenž mu nebránil v zločinech. Houfy Závišovy, Čeňkovy a Hynkovy oblehli Radek, kterého teprvé za delší čas se zmocnili. Rádeckého však živého nedostali. Padl v bráně, kterou hájil.

Zatím nadešel zlý čas a pánové, podavše sobě ruce na jarní svatou válku, rozjeli se každý do svého domova. Mladý pan Hynek z Dubé byl by raději zamířil na Červenou Horu než na rodný hrad —

nebylo však možná. Nezbylo mu, než poslati pěkné pozdravení a milé vzkázáníčko svému srdečku, a naděje, až stromy se zazelenají, že ji opět uvidí. —

Pan Čeněk chvátal pilně domů — tu vrazil na posly, i tušil ihned, že nepřichvátali jemu pro potěšení. Jakmile vyslechl Radoušovo poslání, jmenovitě pak, že paní Svatava je těžce raněna, poručil do cvalu. Milovaltě svou manželku toho dne, jak onoho, kdy jí požádal, aby mu byla družkou po všechen čas: a ona těžce raněna! Statný pán nezalekl se v boji, z kterého se vracel, ani jednou, ale nyní se mu srdce zachvělo úzkostí. Pobádal koně, cválal, až skoro všichni za ním zůstali, nemohouce jemu stačiti. Nedbaje zimy a chumelenice, nedbaje, že je téměř bez průvodu, ujížděl na Červenou Horu.

Poslové nemohli mu ovšem všechno jak náleží a věrně vypověděti, ani hned druhého dne po osudné noci byli vysláni, a tou dobou ještě purkrabí neužil na zajatcích práva útrpného. Pověděli o tom, jak cizinci na hrad byli puštěni, jak tam si vedli, jak Radouše zradně spoutaného paní Svatava vysvobodila, jak Radouš připamatován byv, že tu o hrad běží, s okna po řemenu a stočené sukni spustil se do otevřeného povlanu níže ležícího; z toho dostal se do veliké síně, ze které po zadních schůdkách, na něž spiklenci buď zapomněli, aneb o nichž nevěděli, dostal se z hradního paláce ven na nádvoří, kdež nejprvé stráže a pak všechnu čeleď zburcoval. — A když vše ostatní, jak se událo, dopověděli, neptal se pan Čeněk o podrobnosti a na vysvětlenou, ale první nač se otázal, bylo, jak je paní Svatavě a jakáže její rána.

Ta odpočívala na tmavém dubovém loži. Nebesa jeho byla porozhrnuta, tak že viděla kolem po světlé, příjemně vytopené komnatě i okny ven, kde tichounce padal sníh na stuhlou zemi. U okna seděla Marketa. Nemocná matka, kterou věrně opatrovala, usnula. Nyní oddala se mladá dívka svým dumám a myšlenkám.

Slíbil jim otec, že se vrátí, až země utuhne a napadá sníh. Jak se letos byla na bělostné toto roucho dřímající země těšila! Ona i matka! Jak často spolu počítaly, jak ještě snad dlouho budou samy. Hle, země jako kost, sněhu přibývá, a ony samy: a co se zatím na hradě událo!

S jakou se otec navrátí? Těšívala se, že snad nepřijede sám, že snad na Červené Hoře zastaví se také mladý pan Hynek, na nějž tolik vzpomínala a o nějž se starala. Nadála se tak do jeho lásky, že zdrávli, přijede na jisto. Neníli jen raněn! Ach, jak vypověděti všechny ty obavy, naděje a tužby mladého, milujícího srdce? Nyní, co matka těžce raněná ležela, opouštěla ji všecka naděje. Samojediná na tichém, smutném hradě, vidouc bledé, usoužené líce drahé macechy podléhala chmurám trudných myšlenek a lekala se, že na jednom neštěstí nebude dosti. Než v tom se mýlila.

Venku zahlaholila trouba. Marketa vyskočila. Někdo přijíždí! Chtěla tiše ven vyběhnouti, ale mdlé matčino zavolání ji zastavilo.

„Marketo, zdálo se mně právě, že se otec navrátil — slyšela jsem také zatroubení. Bylo to ve snu, anebo snad opravdu?“

„Ach, ano, to na věži —“

„Tedy přece! Běž, běž, vrací se! Pán bůh mne vyslyšel!“ A na bledé tváři tiché trpitelky rozlila se blahá záře radosti. Svatava pohledla vzhůru, jako by chtěla nebesům poděkovati, že její srdečnou prosbu vyplnila.

Zatím už vyběhla Marketa ven a jako laň chvátala chodbou...

Za chvilku na to skláněl se pan Čeněk nad svou manželkou, jejíž bílou, vyhublou ruku líbal. Svatava upírajíc naň své velké oči, jež spatřivše jej, zasvitly živou radostí a pak se zakalily, šeptala chvějícím se hlasem: „Odpusť, nehněvej se!“

Touto prosbou byl pan Čeněk ještě více dojat; těšil, konejšil svou manželku srdečnými, tklivými slovy. —

Marketa dnes klidně, blaženěji usínala. Obavy její se nevyplnily, otec se navrátil, Hynek je zdráv a vzkázal jí milá slova. Jak je s matkou, dobře nevěděla. Za to pan Čeněk netušil šťastného konce, a plebán, Svatavin lékař, nepokrytě v soukromí mu pověděl, že není mnoho naděje. Pak konal svůj úřad kněžský, těše křesťansky nešťastného rytíře, kterýmž zpráva jeho otřásla.

Druhého dne dopoledne byl u své manželky sám a sám a rozmlouval s ní dlouho. Vyznala se mu, že Alana sama vysvobodila; odprošujíc ho nanovo, pověděla mu vše i prosila ho, aby té cizí dívky, která pro svou oddanost k Alanovi skutku tohoto se dopustila, ušetřil a ji na svobodu propustil. Pan Čeněk pohnut jsa nemohl odepříti a slavně zavázal se, že tak učiní.

Tou dobou již Etelka z lože povstala a pomalu přecházela. Na večer toho dne, kdy Svatava jí vymohla odpuštění, zavedla ji hradská bába do vysoké komnaty, kdež na loži pod nebesy uzřela bledou paní. Dívka zachvěla se, když poznala tu, kterou její dýka tak těžce poranila. Bála se blíže přistoupiti a jsouc vyzvána, učinila — jindy tak smělá — ostýchavě, bázlivě. A když místo vyčítavých, přísných slov uslyšela řeč mírnou, řeč milosrdenství a odpuštění, sklesla hrdá Uherka k loži a hojné slzy vylévajíc, líbala ruku velikomyslné paní.

„Snad sejdeš se s Alanem — Jdi, najdi ho — Vím, žes mu oddána — Řekni mu, cos viděla a že mu odpouštím — Aby se napravil a kál — Smiluj se bůh —“ A dále pohnutím nemohla. Ubohé srdce mateřské!

Etelka té noci ani oko nezamhouřila. Plakala a modlila se. Druhého dne před slunce západem zalkal na hradní kaple zvonec, ohlašuje čeledi i dolině, že tiše v pánu zesnula Svatava, dobrotivá hradní paní.

Plakali všichni. Marketa naříkala, jako by rodnou matku do hrobky jí ukládali. Pan Čeněk dva dni po pohřbu ani ven nevyšel, třetího pak zasedl na soudnou stolici. Měl již jen jednoho souditi, nebo žoldnéř Němec zatím v žaláři zemřel. Staška pak vyvedli za hrad a tam stranou na borovici ho pověsili. Nežli mu tak učinili, pravil mu purkrabí Radouš: „Nehoupal bys se za toho mrazu na haluzi. Ale že jsa Čech *nepřátelům* jsi sloužil, za to máš oprátku. A tak se stane každému zrádci!“

Z veškeré družiny někdy Alanovy zůstala tu jen Etelka. Ze své komůrky ani nevyšla. Hradská bába jí sice nebránila, připomínala jí

však, aby, kdy by pana Čeňka měla snad potkati, jemu se vyhnula a raději mu ani na oči nechodila, že jí sice na prosbu nebožky paní odpustil, ale jinak že vražednici její nechce ani okem spatřiti.

Etelka mnoho zkusila a zkoušela. Rána se jí zacelila, ale nitro se jí neustále jitřilo. Jak jí bylo, vzpomnělali, co všechno pro Alana učinila, opustila, čeho od něho zakoušela a pro něj se dopustila — a za to vše jak se jí odměnil! Zanechal ji tu, zradil, vydal ji lidem, kteří ji mohli právem usmrtit. Odříkala se ho, klnula mu a pomstu slibovala v prudké, vášnivé své duši. A zase byly chvíle, kdy oddávala se zármutku a tesknotě. Po smrti Svatavině neměla na hradě stání ani pokoje. Pořád tanula jí na mysli bledá, usoužená tvář šlechetné paní, neustále slyšela její mírný, laskavý hlas, jenž jí hluboko do srdce vnikl. Prosila, aby ji, možnoli, propustili, že už je dosti silna. Nezdržovali jí. Dali jí teplý oděv, něco potravy i peníz na cestu. Prosila, aby směla aspoň panně Marketě poděkovati, ale pan Čeněk nedovolil. Pokořená, s myslí roztrpčenou, nešťastná vyšla ze brány hradu Červenohorského. Vzpomněla sobě na onu chvíli, kdy Alan blíže se s ní a s Wolframem k tomuto pro ni tak nešťastnému místu, ukazoval jí jeho věž a mluvil, jak tam bude vládnouti a ona s ním blažené, panské časy žíti.

Teď nevěděla kam. Samojediná v cizí daleké zemi a do vlasti nemůže, nesmí. O Alanovi neví. — K Alanovi?! Zříkala se ho, a přece zas ozývala se chvílemi stará vášeň šeptajíc jí omluvy: „Nemohl, sotva sám sebe zachránil — a pak byl rozhněván nad nezdarem a ve hněvu nezná nikoho . . .“ A tu jí také v duchu zavzněla mírná, laskavá slova Svatavina. „Musíš k němu, jest tvou povinností, abys vyřídila, co na tobě nebohá matka žádala . . .“

To rozhodlo. Nevěděla sice nic, jak se Alan z hradu dostal a kam se poděl. Nezbývalo než hledati ho mezi bývalými jeho přátely a spojenci. V houfech cizinců a dobrodruhů mělo jmeno smělého „Uhra“ nemalou vážnost. Znali ho všude po odvážných skutcích i dle pověsti. Cizinci je počítali mezi své nejlepší, domácí se ho lekali a klnuli jemu. Tak nalezla stopu a dle všeho doufala, že v některém německém městě na východě, buď v Mýtě nebo v Poličce s ním se shledá. Domnívala se též, tam že také dojista zastane Aješína, jenž jí jistých podá zpráv. Ubírajíc se krajinou zasněženou a namnoze lidu prázdnou, zabloudila, až dostala se do Heřmanického hvozdu. Tu chůzí všecka unavena, chtěla si odpočinouti a vyhledala sobě místečko v dutém stromě, kdež nebylo tak mrazivo a kamž také nemohl bodavý vítr. Skrčila se, a nežli se nadála, počala usínati. Spánek byl tak sladký, neubránila se mu. Na štěstí dlouho tak neodpočívala; sukně ji prozradila.

Nyní vezl Prokop mladou Uherku na tvrz Heřmanickou. V duchu o tom přemýšlel, jak bude děd zajisté zlý, že přes jeho zákaz pustil se do lesů, ale jak se podíví, až tu spanilou cizinku mu přivede. A spanilá jest, věru. — Tu pozvedl hlavu k prsům nachýlenou. Prosvitloť mezi stromy. Byly na pokraji širokého, hlubokého hvozdu.

(Dokončení.)

Albansko i Albanci.

Píše

Jos. J. Toužimský.

I.

Události posledních let obrátily pozornost celého vzdělaného světa na jihovýchodní část Evropy a národy země ty obývající. Země Balkánského poloostrova byly již od dávné minulosti jevištěm světových dějů, osudných zápasů i srážek národních a velkých převratů, jichž výsledkem jest nynější jeho stav jak politický tak ethnografický a kulturní, jakož i krvavé půtky, jež vedeny byly v letech minulých a jež dosud nejsou ukončeny.

Již z dějin klasického starověku jsou známy vpády Skythů od severovýchodu k Dunaji a za Dunaj a výpravy perské proti Helladě, jež Balkánské země, neli více, aspoň uvedly ve styk jednak se Skythy — sama Dobrudža zvala se Scythia minor — jednak s Iranci a národy Malé Asie. Trvalý účinek na Balkánský poloostrov a jeho obyvatelstvo měla světovláda římská, pojavši jej i se sousedními zeměmi k severu sahajícími v obvod své státní moci. Stopám moci té, nákladným silnicím, vodovodům, mostům, přístavům, amfitheatrům, stavbám hradebním, náhrobním, dolům a p., obdivujeme se nejen od pobřeží dalmatského až k Dobrudži i Černému moři, a od Dunajských proudů až k Bosporu a Hellespontu, kdež všude hojně nacházejí se v ssutinách neb částečně jsou i zachovány — ale shledáváme je, a to měrou ještě hojnější než památky nemluvné, v živých národech, Rumunech a Cincarech. Pohnutější ještě doba, plna bouří a převratů, nastala Balkánským zemím středověkem, kdy dědictví římské moci nastoupila říše byzantská. Stěhování národů změnilo úplně jeho tvářnost. Nemluvě o Gothech, Hunech, Chazarech a Avarech, jižto bez patrných stop vymizevše byli jen jako kvasem dějinným; vystoupili tu hlavně Slované na jeviště historické, na němž podnes jakožto rozhodní činitelové se udrželi. Rozšířili se na Balkánském poloostrově ze dvou stran; přes Dunaj od severovýchodu ona větev slovanská, jejíž jazykem hlásali Cyril a Methoděj křesťanství a jež nazvána pak bulharskou, a od Karpat od severozápadu přes Sávu a Dunaj Chorvátě a Srbové. Slovanský živel pronikal od VI. věku až hluboko do Řecka i sahal až na Kandii, jakž nasvědčují jmena mnohých slovanských osad jako Bystrica, Ozero, Zagora, Gora, Gorica a p.,*) tak že Fallmereyer ve známém díle svém o Řecích odvážil se smělého tvrzení, že staří Hellénové úplně vymizeli a nynější Řekové že jsou potomci starých Slovanů a Ilyrů.

Sotva se poměry na Balkánském poloostrově ustalovati počaly a vedle klesající moci byzantské rozkvetly státy slovanské, již hrozila také bouře nová, příval moci osmanské, jenž zachvátiv v druhé polovici XIV. věku Balkánské země, svíral stále úžeji Byzancii, až pak

*) Zevrubně pojednal o tom Hilferding v I. svazku sebraných spisů, vydání z r. 1868 na str. 283—296.

roku 1453 padlo i město Konstantinovo v moc asijských dobyvatelů. Tato záplava kmene tureckého, jenž ze střední Asie přes Iran s rostoucí jak lavina mocí snesl se na jihovýchod evropský, způsobila poslední převraty a proměny, jež daly zemím Balkánským podobu, jaká nyní se nám jeví.

Přehledli jsme letmo všechny národy, kteří země Balkánského poloostrova obývají, nehledíce k úlomkům jako jsou Armeni, cikáni, židé, Nogajci a j.; jen o jednom neučinili jsme zmínky — o Albancích. Kdo jsou Albanci a jak se dostali do hornatých krajů, táhnoucích se úzkým poměrně pruhem, 20—40 hodin širokým, podél Jaderského moře od zálivu Korinthského až ku hranicím černohorským?

V nástinu našem zůstala mezera, ta totiž, že dotýkajíce se klasického starověku poukázali jsme sice na Hellény, ne však na národy, kteří mimo Hellény obývali Balkánský poloostrov, od Řeků se lišili a které staří spisovatelé řečtí jako Thukydides a j. označují za barbary. Hraničili již v Epiru a Thesalii s Řeky a obývali Makedonii, Ilyrii, Thrakii sahajíce k Sávě na jedné a k Dunaji na druhé straně. Za Dunajem byli jim pak příbuzni Dakové a jiní kmenové Dacii obývající. Národové ti, kteří obývali i Frygii, Bithynii a jiné země maloasijské, pokládají se za jednu větev kmene pelasgického, k němuž náležejí i Řekové. Thrakii na východě při Černém moři, Ilyrii na západě nad mořem Jaderským, Makedonii mezi oběma nad mořem Egejským a Dacii nad Dunajem dlužno si ovšem mysliti jen s obyvatelstvem řídkým, nejvíce pastýřským a tudíž kočovným, vedle něhož i jiné kmeny mohly tu i onde míti místo, a jež nedovedlo odolati návalům cizím. Obyvatelstvo to podléhalo Řekům, pokud ve přímořských krajinách se šířili, ačkoli voje Filipa makedonského a Alexandra, jež vedli proti Helladě, sestávaly hlavně z neohroženého lidu toho, a podlehlo Římanům, ačkoli v třetím století před Kristem zakusili též odvahy Epirů a Ilyrů, které přivedl do Italie král Pyrrhus. Nedovedlo také odolati Slovanům, jižto šířili se za Dunaj do Moesie dolní, Thracie a Makedonie z jedné strany a za Sávu i Dunaj do Ilyrie a Moesie horní z druhé strany. Dakové přijali jazyk svých podmanitelů, římských legionářů, kteří za císaře Trajana se zde rozšířili, a z jazyka toho, jenž pak vzal jestě mnohé proměny vlivem slovanštiny, zejmena za stěhování národů, vyvinula se nynější rumunština. Některé části pořímštěného národa dackého strženy pak byly nepochybně návaly Slovanů a zanešeny až do končin epirských, ilyrských a makedonských, kdež zachovali se podnes jakožto Cincaři.*) Jazyk rumunský, jsa skorem z devíti desetin původu latinského a z jedné desetiny slovanského, obsahuje as 200 slov, která ze žádného sousedního jazyka nedají se vysvětliti; pocházejí patrně ze starého jazyka dackého. Ale Miklošič dokázal příbuznost těchto slov i jistých tvarů rumunských s jazykem albanským, podal tedy tím důkaz, že zaniknuvší Dakové byli kmenem s Albanci příbuzným. Jako zanikli Dakové, tak bylo i s kmeny thrackými,**) makedonskými a částečně ilyrskými.

*) Zovou se tak od slova cinc = quinque, jinak Kucovlaši, Mavrovlaši, Makedorumuni.

**) Nepochybně se i z jazyka starých Thraků zachovalo něco slov, která náš slavista dr. Leop. Geitler nalezl v písních Rodopských Bulharů.

V druhé polovici VII. věku,*) ovládnul slovanský živel na Balkánském poloostrově tak, že slovanské kmeny sahaly od ústí Dunajského k Sávě a od Sávy k dalmatskému pobřeží a odtud do Thrakie, k Bílému moři, Egejskému moři, do Thesalie, Epiru, Řecka i dnešního Albanska, tak že i tato zem zvána bulharskou.

Kam se podělo původní obyvatelstvo? Vymizelo splynuvši se slovanskými kmeny podobně asi, jako vymizeli Keltové ve střední Evropě, Anglii a na poloostrově Iberském, z nichž zůstali jen zbytkové v Bretagni a Normandii, na západním pobřeží ve Walesku, v Irsku a v kraji Baskickém. Vymizelo ve krajinách přístupných neb bylo zatlačeno; avšak zachovalo se podnes v národě albanském. V hornatých krajinách podél moře Jaderského udrželo se staré původní obyvatelstvo přes to, že Srbové opanovali severní jeho část, Bulhaři pak střední a jižní a že přijalo vyznání pravoslavné, pokud v IX. a X. věku křesťanství se tu rozšířilo. Že Albanci jsou autochthoni **) a potomci oněch Ilyrů, kteří již ve starověku obývali tyto země, tomu nasvědčují dějiny i jazyk albanský, jenž, ačkoli zcela rozdílný od slovanského, řeckého i latinského, přece jeví patrné stopy různých oněch vlivů z minulosti. Staří spisovatelé pak, zejmena Strabo, dokazují přímo i nepřímo příbuznost plemen ilyrských s thrackými.

Jmeno Albanci jest původu pozdějšího. Naskytá se po prvé r. 1000 po Kristu ve formě Arvaniti, jakož nazval Ptolomaeus obyvatelstvo středního a jižního Albanska. Hahn v zasloužilém díle svém (Albanské studie) odvozuje původ jeho od horské krajiny za Avlonou Arbъria, Arbъnia, uváděje jmeno to ve spojení s kmeny arb a alb, dosti zhusta v albanském jazyku se naskytujícími. Soudí, že není to jmeno původu cizího, nýbrž že pojmenování význačnější krajiny albanské přenešeno bylo na celou zemi od Albanců obývanou. Hahn vyslovuje domněnku, že značí as tolik co horák. Z toho vznikla pak byzantská i novořecká pojmenování Arvaniti a Arvanite (*Ἀρβανιτοὶ* a *Ἀρβανῖται*), kdežto Turci utvořili z toho Arnaut, jak Albance zovou. Albanci sami užívají zřídka jmena toho, jež přichází co název celé národnosti jen v modlitebních knihách tištěných v Římě pro Albance katolického vyznání. Albanci a Albansko jsou tvary slovanské. Běžný název u Albanců jest Šćipъtari jímž vesměs zovou sebe a svou národnost, a Šjipъnia (hornoalbansky) i Šćipъria (dolnoalbansky), jak zovou Albansko. Z jmena toho pochází též český tvar Škipetaři a Škipetarsko. Původ jmena toho jest temný. Vassa efendi, katolický Albanec a turecký úředník, sepsal po kongresu Berlínském před dvěma lety odbývaném pojednání o Albancích, jež se vyznačuje neobyčejným sanguinismem a v němž přičítá se původ jmena toho válečným tažením epirského krále Pyrrha proti Římanům. Vojsko porovnávalo prý válečné jeho tahy s letem orlím, a jmeno to zůstalo pak prý jemu i lidu. Orel zove se albansky „shqype“ (pravopisem dle češtiny šćipe, vlastně se však jmenuje šćifter) a od toho nazváni prý Škipetaři co synové orla a Škipetarsko co zem orla. Nedůvtipný

*) Viz Drinova Obydlení Balkánského poloostrova skrze Slovany.

**) Viz o tom Hahnovy Studie albanské, díl I. str. 211—279. Jena 1854.

výklad ten táhne se k slovům, jež Plutarch Pyrrhovi v životopise jeho v ústa klade. Vraceje se z vítězného boje s Římany pravil prý ku svým bojovníkům: „Skrze vás stal jsem se orlem, a jak ne, když vašemi zbraněmi povznesl jsem se jak na rychlých perutích.“

II.

Plujeli se po moři od černohorského přístavu v Baru na jih, vystupují albanská horská pásma co temné, mohutné terasy, nad něž pnou se nebetyční horští velikáni s vrcholy pokrytými věčným stříbroleskem sněhovým. Toť ráz celého pobřeží albanského. Již první výběžky horstev albanských vystupují příkře nad nízké a většinou bažinaté pobřežní pásmo, zlověstné nebezpečnými zimnicemi. Horstva ta jsou útvaru křidového, neschůdná, plná divokých roklin i krás přírodních, jak již v povaze vápencových hor leží. V pozadí za těmito horami vystupují za sebou vysoká pásma hor útvaru krystallinického a táhnou se co mocná hradba podél východních hranic albanských směrem od severu k jihu. Jsou to pásmo Šary planiny,*) Scardu to starých, jenž přicházeje od severovýchodu obemyká celé horní Albansko podle dolního toku Bílého Drinu a celého toku Černého Drinu až k jezeru Ochridskému, pásmo pohoří Grammu a pásmo Pindu, tvořící východní hranici albanského Epiru proti Thesalii. Pásma ta dosahují výše Šara planina až 2600 metrů a Grammus i Pindus až 1700 metrů nad mořem. Západní hranicí albanskou jest moře Jaderské a východní tato pásma horská. Již tato zeměpisná poloha a povaha půdy nasvědčuje, že snadno odolati mohlo obyvatelstvo vlivu cizímu i moci nepřátelské, a vytlačováno odjinud že bezpečný zde našlo útulek. Východní hranice albanské jsou tím pevnější a nepřístupnější, jelikož řada horských pásem tvoří ještě jako zevní opevnění oněch hradeb horských. Jsou to severně od Šary planiny Metojská pahorkatina na rozhraní vod Bílého Drinu a Sitnice s Ibrem, jež tvoří přechod na vysočinu Kosovskou, a jižněji v Macedonii Nerečka planina, Suva planina, Babura a Bora planina.**)

Co do severních hranic Albanska dlužno činiti rozdíl mezi hranicí východně od Skaderského jezera a hranicí na západ mezi jezerem tím a mořem Jaderským, nebo liší se jedna od druhé velmi podstatně. Od jezera Skaderského severovýchodně táhne se na rozsah 90 kilometrů sraznaté, strmé horstvo, známé obyčejně pouze pod jmenem severního albanského pohoří (Sjeverna albanska planina), jehož jednotlivé části zovou se Sljeb (Sljepa?) planina a Mokra Gora a jehož jednotlivé vrcholy Prokleta Gora, Paklen vrh, Bor, Sljeb hrozivě strmí do výše 2000—2400 metrů nad mořem proti Černé Hoře. Jest to přirozená hradba Albanska na severu, o niž rozrazil se ve středověku nejeden as příval národů. U hradby té zastavila se i moc srbská nerozšířivši se na ni, ani když srbští vládcové sídlili v Duklje, pak Baru a Skadru. Srbská jmena hor Paklen a Prokleta poukazují snad na mnohé krvavé boje v minulosti, jež k nim podnět zavdaly. Srázné

*) Šar dag jest ovšem jen turecký název téhož horstva a nikoliv horstvo zvláštní.

**) Planina značí v srbském jazyku, jak známo, vždy pohoří.

toto horstvo, jehož západní svahy obemykají horskou pánev, ve které pramení se Lim a kde nalézá se jezero plavské s okresy Plavou a Gusinjí, v jehož severní části vedle Limu vznikají Ibar a Tara, jež s Drinou spějí do Sávy, a v jižní pak vznikají Bílý Drin, pověstná nyní Cjevna, východní přítoky Skaderského jezera a severní přítoky spojeného Drinu, toto téměř neznámé horstvo bylo na Berlínském kongresu od velmocí přiřknuto za hranici Černohorcům. Horstvo to sahá na jih podél Skadarského jezera ku spojenému Drinu a jihovýchodní jeho pásmo, pohoří Bastriku, k Bílému Drinu až k jeho splynutím s Černým Drinem od jihu přicházejícím. Dle líčení domorodců nemá snad horstvo to co do neschůdnosti, divokosti a rozervanosti sobě rovného, což potvrzuje ostatně i okolnost, že nevede tudy ani jediná cesta a z Peče i Ďakova jde se do Skadru silnicí přes Prizren a oklikami podle Drinu. Jest to jediná silnice, která spojuje Skadar s Kosovskem a zeměmi na východ. Z Cařihradu, Soluně, Rumelie a Macedonie neužívá se spojení po železnici do Mitrovice a odtud přes Prizren do Skadru, nýbrž dává se přednost zajížďce po moři kolem Řecka a Jaderským mořem. Avšak i z přímoří jest spojení se Skadrem dosti obtížné.

Mezi Skadarským jezerem a přímořím Jaderským táhne se od severu k jihu nižší pohoří, od něhož vybíhají jednotlivé větve k jezeru Skadarskému i moři Jaderskému a kteréž k Bojaně stále se nížíc přechází v rovinu. Pohoří to jest pokračováním krasového útvaru černohorského, z něhož vybíhá a kterýž u Bojany zakončuje. Část území toho, Bar s obvodem, náleží Černé Hoře a o druhou část s přístavem Dulcigňským se jedná. Zeměpisně počíná Albansko až za Bojanou a Černá Hora sahá k Bojaně, národopisně sahá však albanský živel za Dulcigno, a první srbská vesnice v té straně jsou Mrkoviči.

Horstvo severoalbanské od pramenů a horního toku Limu až k Bílému Drinu a podél spojeného Drinu ke Skadru, kam sahá svými výběžky, tvoří s územím podle Drinu k moři Jaderskému první část Albanska, jež můžeme nazvati Albanskem horním. K ní pojí se jižně od Drinu druhá část, již možno nazvati Albanskem středním. Jest prostoupena rovněž příkrým a nepřístupným horstvem dosahujícím 1600—1700 metrů nad mořem s jednotlivými vrcholy do větší ještě výše strmícími. Hlavní pásmo táhne se od severu k jihu podle Černého Drinu a horstvem Jablanice s vrcholy nad 2000 metrů a Bagory až za jezero Ochridské, kde z jihozápadních jeho svahů prýští se řeka Škumbi, tekoucí k Jaderskému moři, již možno pokládati za jižní hranici středního Albanska. Mohutná větev pásma toho, známá pod jmenem Kerubi, a dále k moři Terbuni planina táhne se podle spojeného Drinu směrem k Adrii pojíc se těsně k pohoří severoalbanskému, že Drin spěje mezi sráznými svahy pohoří s obou stran přes 20 hodin řečištěm tak sevřeným, že břehy neposkytují ani tolik prostoru, aby tu mohla býti vedena úzká cesta; silnice z Prizrenu do Skadru vine se tu oklikami přes hory. Druhá mohutná větev hlavního pásma vybíhá od jihu směrem severozápadním a táhne se nad přímořím Jaderským k horstvu Kerubi. Těsninami mezi oběma horstvy dere se řeka Matja k moři Jaderskému. Hory tu jmenované obemykají území často uváděného kmene albanského, Miriditů, jež prostupují kratší avšak příkré větve hlavního pásma. Sídlo prenků

(otců, hospodářů) miriditských, Oroši, nalézá se na výšinách pramenů Matje. Dále táhnou se tu horská pásma Martanesu a Kolobardy. Jiná veliká větev, Gabar zvaná, vybíhá na jihu z hlavního pásma od Jablanice a táhne se podle Škumbi k Jaderskému moři, tvoříc tu mysy Lagi, Pali a Rodoni.

Přechod k jižnímu Albansku tvoří území mezi řekami Škumbem a o něco jižněji rovněž do Jaderského moře ústím Devolem a hlavním eho přítokem Osmou, jež od svého spojení zovou se Semenem, Beratinou neb i Ergentem; jest to nepochybně Apsus starých.*) Území to počítá se obyčejně k Albansku střednímu, to však jest tak přesně uzavřeno vysokým pohořím Gabaru a tvoří i tvořilo od starodávna zvláštní celek pro sebe, že nechybujeme označujíce řeku Škumbi za jižní jeho hranici. Již Strabo činil tu rozdíl dokládaje, že kdo cestou egnatinskou od Epidamnu (Drače) se ubírá, má na pravo (k jihu) kmeny epirotské a na levo (k severu) hory ilyrské. Via Egnatia byla stará římská silnice, jež vedla od Epidamnu či Dyrrhachia (jež poslovanštěno v Drač) u moře Jaderského podél Škumbu k Heraklei a Soluni. Již Strabo označoval tedy Škumbi za hranici mezi Ilyrií k severu a Epirem k jihu. Silnice ta v historii proslulá sloužila jak Byzantincům tak Srbům a Bulharům za cestu k moři Jaderskému ku Drači, jenž tím nabyl ve středověku zvláštní důležitosti, a o nějž sváděny tuhé půtky. Stejným směrem třeba tu a tam s většími neb menšími odchylkami vede i dnešní silnice od Soluně k Monastiru, a přestupujíc odtud dvoje pohoří k Ochridě, dále pak sestupujíc podle pramenů Škumbu k Elbassanu a sledujíc Škumbi až k Pekini odbočuje tu něco severněji ku Drači. Silnice ta, jež jest vlastně nyní silnicí jen v údolí a na horách pouhou stezkou, vedla i k malé změně národopisné v této přirozeně uzavřené části Albanska; slovanský živel sahá tu podle silnice té za horní tok Černého Drinu a jezero Ochridské šíře se na pohoří Jablanice. Krom toho nalézají se severně od silnice té dva menší újezdy slovanské na řece Rzani, jeden při ústí jejím nad Dračem a druhý hloub v zemi.

Přechod tu tvoří Poliš, Brzeš a Pamian planiny mezi Škumbem a Devolem, pásmo Grammu (dle nejvyššího svého vrcholu tak nazvané), západním směrem od něho se táhnoucí pásmo Čaparské a strmný, daleko široko viditelný Tomoros s pásmem svým. Území to jest i přístupnější od východu pohodlným průsmykem pod pohořím Morovy planiny (pokračováním Grammu), kterýmž vede cesta od horního toku Devolu k alb. Bělehradu a Avloně. I zde způsobila snadnější tato přístupnost změny národopisné, jen že větší měrou než severně od Škumbu. Vedle průsmyku pod pohořím Grammu nalézá se velký újezd Cincarů s kvetoucím městem Goricí, větší ještě mezi Devolem a Osmou u alb. Bělohradu a jiné dva menší jižněji. I menší slovanský újezd nalézá se tu na rovině pod Semenem s vesnicemi Novoselem, Roškovicí,

*) Co do pojmenování řek a pohoří panuje posud velká neurčitost a nejistota. Tak na př. zove se Semen též Beratinou, poněvadž na přítoku jeho Osmě (Uzumi neb Ljumi) nalézá se Berat (alb. Bělehrad). Albanci zovou řeky nejraději prostě Ljumi t. j. po česku Řeka, neb přidávají na nejvýš k Ljumi jmeno kmene neb kraje, kudy protéká.

a Drenovicí. Počítáme obvod ten k jižnímu Albansku, k němuž i národopisně náleží, jelikož pohoří Grammu patří svou povahou spíše k horstvu Pindu, rozkládajícímu své větve v celém jižním Albansku, Thesalii a severním Řecku.

Co do újezdů cincarských svědčí již pohled na mapu národopisnou, že dostaly se sem s návaly slovanskými z romanisované Dacie, ač ani historicky jinak je nelze vysvětliti. Od úzkého pruhu albanského na východ a severovýchod zaujímá šíré prostory až k mořím Černému i Egejskému na jedné a Dunaji na druhé straně živel slovanský. Cincarské újezdy jsou pak zaklinovány do živlu albanského, avšak jen tam, kam, jak historicky zjištěno, sahala moc slovanská a kde měla převahu. Platí to nejen o jmenovaných újezdech cincarských, ale o všech, z nichž největší nalézá se na východ a jih od Janiny a sahá po obou svazích pásma Pindu až do Řecka, čítaje přes 70.000 obyv. Újezd ten má nyní téměř celý připadnouti Řecku.

Hlavní uzlinu horskou v jižním Albansku tvoří 2570 metrů vysoká Zamarina a Mezovo, rulový vrchol 1700 metrů vysoký, též Zygos zvaný, od něhož hvězdovitě na všechny strany horská pásma a horské větve se rozvinují a řeky k mořím spějí. Na Mezovu nalézá se hlavní přechod z Epiru do Thesalie, úzka to cesta, pokud přes temena horská vede, a opravdová silnice teprvé v údolí. Silnice ta spojuje Janinu s Mezovem v Epiru, se Stagem a Trikalou v Thesalii. Z mohutných pásem vyniká zejmena pohoří Čiky, Chimary a Chaonie, slovansky Zagorje, které však jmeno s ním sdílí i několik jiných větví od uzliny Mezovské vybíhajících. Divoce protrhanými tvary vystupuje ono pohoří Chimarské severně od Korfu na 2000 metrů nad čeřivé vlny mořské příbojem po věky do něho bijící, a dosahaje podle moře až k Avloně. Jest to pohoří Akrokeraunie starých, jež jako Olymp pokládáno bylo za sídlo Zevsovo, a ona Arberia, od které dle Hahna obdrželo Albansko své jmeno. V místech těch jest spolu albanské pobřeží tak blízké pobřeží italskému ($37\frac{1}{2}$ námořních mil vzdálenosti), že od Otranta na italském břehu viděti za jasného dne zřetelně obrysy pohoří Akrokeraunského. Od horské uzliny Mezovské vybíhají též prameny Vjusy neb Vojusy, tekoucí k moři Jaderskému, Bystřice (Haliakmonu, Karasu) ústící do zátoky Soluňské, na jih pak prameny Kalamy, ústící proti ostrovu Korfu, dále Arty a Aspropotamu, jižním směrem tekoucích a Salamvrie, protékající Thesalii a ústící pod Stěnou (Platomnií) do moře Egejského.

Přes zmíněnou horskou uzlinu má vésti nová hranice Řecka a sice severně od Mezova, tak že celý vrchol Mezovský připadá Řecku, na západ pak k Jaderskému moři jižním Albanskem určena hranice podle Kalamy a k Egejskému moři, po výšinách nad prameny Vojusy a Bystřice, tekoucími směrem severním, a prameny Kalamy, Arty, Aspropotamu a Salamvrie, tekoucími směrem jižním a připadajícími tudíž Řecku; dále k východu ustanovena hranice přes pohoří Olympu mezi Salamvrií a Bystřicí až k výběžkům jeho do moře Egejského. Pásmo Pindu, dosahující výše 2000 metrů, tvoří tu od uzliny Mezovské východní hranici jižního Albanska uzavírajíc je od Thesalie, jež mimo turecký újezd u Larissy obývána jest od Řeků. Řecku přiřknutá část

Albanska, jež obsahuje téměř celý Epirus dle nynějšího politického rozdělení s obchodním střediskem jihoalbanským, Janinou a strategicky významným místem Mezovem, obývána jest od Albanců, řeckým živlem zejmena v městech dosti pomíšených, a od Cincarů, jak již zpomenuto, tvořících mezi Albanci rozsáhlý újezd kompaktního obyvatelstva podél Pindu. V obvodu jejich nalézá se i Mezovo i hlavní přechod z Epiru do Thesalie převlakou pod vrcholem Mezovským, též, mimochodem budiž podotknuto, na jih od jezera Janinského i místa posvátného háje dubového a proslulé za doby Herodetovy věštírny Zevsovy v Dodoně. Nebyla to ovšem věštírna řecká, nýbrž epirská, kde vedle odpovědí v národním jazyku epirském, příbuzném jazyku Ilyrů, Thraků, Daků i nynějších Albanců, dávány odpovědi i řecké, což ostatně již výnosností věci té lze vysvětliti.

Charakteristické pro povahu Albanska jest množství větších a menších jezer, z nichž zejmena známá jsou Plavské i Skadarské na severu, a jižněji pod strmým pásmem Suhogorským, 2360 metrů výše a Galičickým jezera Ochridské (700 metrů nad mořem a 28 kilometrů dlouhé), Presba (20 kilometrů dlouhé), Ventrocké, Ostrovské, Svirinské a Kastorské. Jak v severním tak jižním Albansku jsou říčky, jež ztrácejí se pod povrch a jinde opět vystupují. V pohořích, jež jsme zahrnuli pod jmenem Pindu, podzemní říčky způsobují mnohá jezírka, jež opět pod povrchem odtékají; sem náleží i velké jezero Janinské, z jehož severní části, tak zvaného jezera Lapsistského, vychází Kalama, jež tekouc krátce na povrchu ztrácí se pod zemí a dále teprvé zpět na povrch se vrací; jižní část jezera toho sytí Artu a Mavropotamos.

Řeky albanské mají ráz řek horských, jsou vesměs nesplavné a zanášejí náplavem svá řečiště i ústí tak, že přístavy albanské nikde neshledáváme při ústí řek. Nejdelší z těchto řek, Drin, zanesla své řečiště tak, že nad Skadrem utvořila si nové řečiště, kterým část vod jeho odtéká do Kiru a Bojanou pak k moři. Jediná, druhdy splavná řeka, Bojana, jež spojovala Skadarské jezero a kvetoucí kolem něho kraje s mořem Jaderským, a po které ještě v XVI. věku plulo sta lodí benátských a jiných ku Skadru a na jezero Skadarské, jest nyní zanešena tak, že jest splavná jen malým lodím a to jen do polovice toku, kde se s lodic překládá zboží na koně a mezky a dopravuje pak podle břehů do Skadru. Jsouc neupravena tvoří Bojana rozsáhlé bažiny a vystupuje daleko z břehů, rychle pak opět opadávajíc. Vše to a tisíce hnijících ryb a jiných živočichů naplňuje vzduch jedovatými výpary, jež jsou příčinou strašných i životu nebezpečných zimnic, známých pod jmenem zimnic Bojanských. Plavci na moři Jaderském označují je za nejhorší zimnic albanských. Albanci nejsou arci tím vinni, tak jako nebyl rozkvět obchodu v těch končinách jich zásluhou ani za dob římských ani za knížectví zetského, kdy v místech nedaleko dnešní Podgorice slynula srbská Duklja (Dioklea) mocí i bohatstvím, ani za dob benátské převahy. Úkol jich při tom byl jen trpný a veškera vina jest na moci osmanské: kamkoliv ona zasáhla, tam jak přísloví praví, ani tráva více nerostla. Uvádíme to jen za ukázku říčních poměrů v Albansku. Podobného cosi jest i s ústím Drinu,

jemuž značně vody ubylo prorvou do Kiru, tak že za letní doby řečištěm jeho valí se jen temná bahnitá rmuť k moři; jest tak s ústím Matje, Rzenu, Škumbu, Semenu i Vojusy, jež zanášejíce svá ústí tvoří bažiny podle břehů a laguny vůkol v moři, otravujíce svými výpary vzduch tak, že zimnice celé dědiny na pobřeží zpustošily. Výminku činí jen pobřeží akrokeraunské, kde trhavé horské říčky či bystřiny nesou sice množství štěrku k moři, však mořský příboj od srázného pobřeží jej odnáší. Pobřeží to však jest lodím nebezpečné a není tu také přístavu.

Albansko jest sice malebná, horská země s divokými krásnými krajinami, s modravými jezery, v nichž shlížejí se horští velikáni, s hojnými pastvinami a bujnými hvozdy, v nichž ruka lidská ještě nehospodařila, avšak s půdou málo výnosnou a chudou jen úrodou, zejmena proto, že se role vzdělávají způsobem jako bylo snad již před dvěma tisíci lety. Jsou i tací, a naskytli se obzvláště v poslední době, kteří vynášejí přírodu Albanska poukazujíce, že daří se tu vedle olivy, vinné révy, rýže, jižního ovoce a tabáku i královna stromů, palma. Jest tomu sice tak, ale jen v širších údolích a na nížinách, jichž v Albansku jest pořídku. Co do vegetace jeví se velké protivy: v údolích, zvláště jsouli chráněna, daří se tytéž plodiny co v jižní Italii, s nížto jest Albansko v stejné zeměpisné šířce, na výšinách roste však jen žito a jedva kukuřice. Nevylučuje to arci možnost, že by v Albansku mohlo býti lépe a že by opatřiti se mohlo aspoň proti hladu, který v horských krajinách mívá kruté účinky; pod vládou osmanskou však zajisté tak nebude.

Jakkoliv Albansko jest přesně uzavřeno a přirozenými hranicemi od sousedních zemí odděleno, netvoří a netvořilo nikdy jednolitý celek. Horní Albansko jest zvláštní celek pro sebe, a tak i střední a jižní. Z prvních dvou nemá ani jedno ani druhé nijakého středu obchodního neb politického. Skadar jest sice sídlo vlády provinciální, avšak moc její nesahá dále, než na jeho okolí, přístupné kraje přímořské, nížiny a údolí. Patrně bylo podobně i za dob dřívějších, za nadvlády římské, byzantské, srbskochorvatské a bulharské. Nicméně jsou si obě severní části jak svou úplnou zeměpisnou uzavřeností, tak nedostatkem společných středů a neodvislostí neb poloneodvislostí jednotlivých kmenů proti ostatním podobnější a příbuznější, že je možno pokládati za celek pro sebe, za severní Albansko, kterým jsou i národopisně.

Území, jež jsme označili za přechod k jižnímu, totiž od Škumby na jih k Devolu, jest poměrně nejpřístupnější a nejotevřenější částí Albanska k východu k Makedonii, kde nejpřirozenějším ohniskem jeho obchodu jest Bitol, tudíž město mimo jeho obvod. Skutečný svůj střed má jen Albansko jižní v Janině, a to jak přirozenou povahou půdy, tak obchodní a politický, kteréž posledňější okolnosti ovšem od prvnějšího bývají podmíněny. Obě tyto části z důvodů již uvedených zahrneme pod společné jmeno jižního Albanska.

III.

Přikročíme od Albanska k Albancům. Národ albanský rozpadá se ve dvě hlavní větve: Gegů, kteří obývají Albansko severní, a Tosků, obývajících Albansko jižní. Nářečí obou kmenů různí se tak od sebe, jako as čeština od polštiny, t. j. Gegové a Toskové rozumějí si velmi málo, nejsouli zběhlí v druhém nářečí. Hranicí mezi Gegy a Tosky jest celkem řeka Škumbi. Mezi Tosky a Gegy panuje odvěká zášť, jež zavdala v tureckých táborech, kde jedni i druzí se setkali, podnět k nejednomu krveprolití. S úspěchem používala též turecká vláda jedněch proti druhým při vzbouřeních. Počet Albanců nelze určiti s plnou jistotou, ovšem ale přibližně. Gegů obývá v severním Albansku 444.300, počet Tosků v jižním Albansku páčí se na 750.000 duší. Obnáší tudíž počet Albanců ve vlastním Albansku necele 1,200.000.*) Na severu sahají Albanci za hranice vlastního Albanska šiříce se od horstva severoalbanského do Novopazarska na vysočinu kosovskou a odtud jednotlivými většími neb menšími újezdy až k východní Moravě (tak zvané bulharské Moravě) a do poříčí Toplice, onde, zejmena k městům Vranji a Leskovci, tuto přes Kuršumlje k Prokoplji, tvoříce tu neskrotné poddané a horší ještě sousedy srbského knížectví. Počet jich na území tak zvaného Starého Srbska, kde nalézala se i starověká Dardanie, páčí Lejean na 70.000. Rozšířili se sem a rovněž i živel bulharský po velkém stěhování Srbů za Arsenie Crnojeviće r. 1690, kteří pod zárukou císaře rakouského, že šetřeno bude jich práv národních a národně církevních, přestěhovali se za Dunaj a Sávu. Albanci šířili se k Moravě až do poslední doby a obyčejně ve vesnici, kde se jedna rodina albanská octla, bylo obyvatelstvo bulharské za krátko nuceno vystěhovati se úplně, a na jeho místo stěhovali se pak Albanci. Jelikož i ve Starém Srbsku platí celkem pravidlo, že Albanci obývají na horách a v údolích, na rovinách pak Srbové a Bulhaři, vyslovil Hahn v cestopisném díle svém vydaném od Vídenské akademie pod jmenem „Z Bělehradu do Soluně“ domněnku, že snad Albanci ti

*) Statistické údaje jsou nejslabší stránkou u věcech východních. Turecká vláda pěstuje statistiku, a to jen velice primitivní, pokud se týče věcí fiskálních, počítá domy, ohniště a dospělé mužské osoby, dle nichž vyměřuje daň; počítati děti platí za zbytečnost a počítati ženy dokonce za potupu, aspoň ve smyslu mohamedánském. Jsou známy případy, kde mohamedáni, zvláště čelnější, opřeli se zbraní, aby nebyli počítáni jako stádo s ostatními dohromady — při pokusech počítati ženy došlo vždy ku krvavému odporu v Albansku i Bosně. Tak páčí Ami Boué albanský živel v Turecku na 1,400.000, Ubicini na 1,600.000, Vasa efendi počet veškerých Albanců v Turecku i mimo Turecko na 2 miliony duší. Hahn ve zpomenutém již výtečném díle o Albancích — prvním a dosud jediném, v němž zevrubně a s vědeckou znalostí o národu tom pojednáno — páčí Albance v Turecku na 1,600.000. Počet ten okázal se však přílišným, a Hahn, jehož hlavní vadou byla neznalost slovanštiny, počítal snad leckde Slovany za Albance. Spolehlivá dáta o Albancích v horských krajích severního Albanska podal prvně francouzský konsul ve Skadru, Hecquard, jenž zároveň měl protektorát nad katolickými kmeny severoalbanskými; údaje jeho značně obmezily domnělý počet horských kmenů. Dle jeho údajů, jak v Lejeanově národopisném náčrtku evropského Turecka (doplňky k Petermannovým zeměp. zprávám, svazek 4, v Gothě r. 1861) řídili jsme se i zde.

jsou ještě potomci starých Dardanů a zachovali se tu po různu v horách z dob nejstarších. Možnost ta není sice vyloučena, však zjištěno jest jak tradicemi tak jazykem velké části oněch Albanců, že přistěhovali se sem z Gegerie v minulém neb i nynějším věku. Vrátíme se ještě k Albancům těm později.

Živel severoalbanský, Gegové, čítá tudíž celkem v Turecku 514.000 duší. Krom toho usazeni jsou Albanci porůznu v menších osadách mezi Bulhary, Řeky i Turky, kde jim vykázány pozemky za vojenské služby. Osady ty zovou se buď turecky Arnaut-kiöj neb řecky Arvanito choro. Počet Albanců v různých těch osadách žijících páčí se na 45.000, i jsou to dílem Gegové dílem Toskové.*) Počet všech Albanců v Turecku přesahuje tudíž jen neznačně 1,300.000 duší.

Kromě toho žije v Řecku přes 200 000 Albanců, tvoříc tam pětinu veškerého obyvatelstva. Pokračují oním pruhem, jejž na jihu Epirus tvoří až k zálivu Korintskému, nyní Lepantskému. Slavná svým hrdinstvím města Missolungi, Lepanto, Salona, Talaxida nalézají se v jazykovém obvodu albanském. Albanský živel sahá až do Attiky a tvořil svého času většinu obyvatelstva Athénského. Od něho má i jmeno staré město athénské, Plaka, pocházejíc od alb. pljak = starý. Jako Gegové do Starého Srbska, tak rozšířili se Toskové na území staré Hellady po vpádech Turků a trvalém jich usazení na poloostrově Balkánském v XIV. a XV. věku.

Značné osady albanské jsou dále v Italii v obvodu bývalého království neapolského. Albanci, a sice Toskové, objevili se tam po prvé okolo r. 1432 přijavše od krále Alfonsa I. v léno pozemky za prokázané služby vojenské, potom následovali v letech 1443, 1461 a 1467, kdy připlul do Neapole s četnou družinou syn Jiřího Kastrioty a obdržel od Ferdinanda I. pro zásluhy svého otce, který pomáhal potlačiti povstání italských baronů, pozemky i výsady. Když r. 1478 upadlo Albansko v moc tureckou, hledali křesťanští Albanci v Sicilii a Neapolsku ochrany, což trvalo až do minulého věku. Dle Camardy páčí se počet Albanců na 100.000, z nichž připadá na Sicilii 20.000.**)

V Rakousko-Uhersku jsou menší osady Albanců (Gegů) v slavonských vesnicích Ninkovce a Hrkovce u Mitrovice, kamž se dostali se Srby za Arsenie Janoviće r. 1640. Jiné menší osady jsou v Dalmacii u Zadru, Ploči a Peroji v Istrii. Též na Rusi jsou dvě nepatrné osady albanské.

Celkem páčí se tedy albanský živel na 1,600.000—1,650.000 duší.***)

(Dokončení.)

---

*) Ami Boué uvádí zejmena osady u Razgradu, v Bulharsku, na východním pásmu Rodopy, nazvaném Arnaut planina, a v Malé Asii. Na ono pásmo Rodopské usazeno bylo 25.000 Albanců z trestu, že protivili se vojenské povinnosti. Později však dovoleno jim navrátiti se.

**) Dle Bundelliova spisu o cizích osadách v Italii (v Hahnovi I. str. 31) obývají Albanci v obou Kalabriích, horní a dolní, v Basilikatě, Otrantu, dolních Abruzzech a na Sicilii v osadách Contesse, Mezzojusu, Pallazzu Adrianu, Pianě di Grici a San Cristině.

***) Hahn a po něm Miklošič pochybili páčíce počet Albanců v Albansku na 1,600,000 a stanovíce pak živel albanský vůbec na 1,900.000 hlav.

Nové písemnictví.

Zeměpis a cestopis.

Dílo dr. E. Holuba *Sedm let v jižní Africe*, vypisující příhody, výzkumy a lovy autorovy na jeho cestách od polí Diamantových až k řece Zambezi v letech 1872—79, stává se ozdobou literatury naší vůbec. Proslulému cestovateli našemu dostalo se hojné pocty a vyznamenání nejen doma nýbrž i za hranicemi, v Německu, ve Francii a v Anglii; zvláště v této poslední zemi, o rozvoj vědy zeměpisné nejvíce zasloužilé, došly přednášky a úmysly Holubovy velmi vřelého ohlasu. A s potěšením zaznamenáváme velikou zálibu, jakou české čtenářstvo chová k jeho spisu; zasluhuje pak ji jako skladatel tak nakladatel, i konečně svědomitý rovněž věci jako slohu úplně znalý vzdělavatel. Podávát se tu českému obecenstvu spis, který psán jsa slohem úplně správným čte se velmi plynně a příjemně, vynikaje při tom skvělou úpravou: velkým, zřetelným tiskem, četnými a zdařilými vyobrazeními. Posud vydáno cestopisu Holubova 18 sešitů, v nichž vylíčena jest prvá i druhá cesta autorova do nitra jižní Afriky a počíná vypravování o třetí, hlavní a na ten čas poslední cestě.

Vyplultě dne 26. května 1872 ze Southamptonu, odkud jest pravidelné poštovní spojení s Kapským městem. Lodi bylo mnoho snášeti bouřemi; ze 36 dní plavby napočítal Holub více než 30 bouřlivých. K tomu zachvácen byl prudkou úplavicí, jež po čtyři neděle ho trápila. S dychtivostí čekal na okamžik, kdy bude mu vstoupiti na zemi. Konečně zdálí Stolová hora nad Kapským městem se pnoucí zvěstuje, že kýžený cíl není už dalek; brzy pak stane loď při břehu Kapském. Holub pobyl tu dva dni. Než vstoupíme do města, jest nám projíti trhem rybím, na kterém malajští rybáři ryby a raky mořské prodávají. V městě vnitřním nepoutá ani tak výstavnost jako ruch uliční pozornost cizincovu. V okolí se na úpatí Lví hlavy rozkládají četné letohrádky, kdežto na nejnižším svahu Čertovy hory jsou na míli cesty hojné vsi a zahrady; a jak rozkošný rozhled na oceán a okolí s hory Stolové! — Již po dvou dnech plula loď dále kolem mysu Dobré naděje k zátoce Algoské, aby přistála v nejdůležitějším obchodním městě jihoafrickém, v Eliščině Portu. Jednotvárný pohled zdálí nahrazuje pěkná výstavnost města a nádherně zřízené krámy. V městě tomto se cestovatel náš prozatím usadil; hotovost jeho obnášela jen 10 šilinkův. Avšak prostřednictvím rakouského konsula Adlera brzy měl hojnou lékařskou praxi; prázdného času pak užíval k častým vycházkám do okolí města i nasbíral tu hojně mořských zvířat, koralův, řas, broukův, motýlův, hadův a pavoukův pro přírodopisné sbírky své. Tak strávil čtyři neděle. Chtěje pak nabyti známosti o vnitrozemí, přijal nabídku, by působil jako lékař ve Fauresmithu (ve státě Oraňském), i odebral se počátkem srpna na nové své stanoviště. Cesta vedla jej podle svahů hor Zuurských, které krásnými sceneriemi vynikají; již tu lze pozorovati zvláštní spůsob vegetační, že křoviny v hustých chumáčích se vyskytují na lukách. Křoviny skoro neprostupné pokrývají

největší část cesty vedoucí do Grahamstownu, třetího města kolonie Kapské, jež proslulé jest nejlepší botanickou zahradou jihoafrickou, ve které vedle domácích stromů a rostlin vzácné druhy z Madagaskaru, Australie a jižní Ameriky se pěstují. Po dvou dnech postupoval Holub krajinou dílem roklinatou dílem lesnatou, až dospěl Cradocku. Zde spatřil po prvé velikou rovinu, jež za doby deštivé jest nepřehledným zeleným kobercem, ale za sucha jednotvárné pustině se podobá. Takových rovin shledáváš v těchto krajinách hojně; jsou bydlištěm dropů, antilop i černých pakoňů. Cradock položen na levém břehu řeky Rybí, která za vedra až na některé tůně vysychá, za to po lijáku v několika hodinách rozvodněním mnoho škod způsobuje. Po dvou dnech Holub přišel do Colesbergu, jenž položen jsa v úzkém skalnatém údolí v létě trpívá přílišným parnem; za městem tím došel brzo k hranici osady Kapské, k řece Oraňské. Z nejbližšího města Philipoli nuzná kára poštovská jej po několikahodinné jízdě dopravila cestou krkolomnou do Fauresmithu. Město patří k hlavnějším republiky této. Cestovatel náš zde záhy seznal, že tu pro něho není místa, a chtě nechtě vypravil se brzo k polím Diamantovým, jež největším dílem leží v anglické provincii Griqualand-West. Bylali již cesta sem jednotvárna, nebyl příchod pranic vábnější: „Konečně dospěli jsme šedého oparu vzduchového, jejž jsme s výše viděli, a příchozí mohl bohužel velmi snadno zrakem i čichem provesti jeho rozbor. Bylať to hustá mračna prachu, jež zvedl západní vítr z rudožlutého písku, pokrývajícího rovinu. Písek ten mísil se s volnými částicemi vápenité hlíny, nakupené všude mezi primitivními bydlišti a diamantovými doly, a naplňoval vzduch tak, že nebylo třeba obrazotvornosti zvláště bujné, abys představil si zuřivou bouři písečnou na Sahaře." — Holuba skličovaly též jiné neblahé poměry: maje pět šilinků v kapse stál tu neznaje ani anglicky ani holandsky. Opět jej lékařská praxe opatřila brzy aspoň nuzným bytem a jakousi zálohou; arciť jsa sobě sám kuchařem, pradlenou i krejčím nucen byl i dále žíti v největší prostotě a v ústraní po několik měsíců. V této době dobře seznal zajímavý život v dolech, jejžto zábavně vypisuje: „Jest poledne, nejživější hodina; na všech stranách hrnou se diggerové, šedým prachem diamantových dolů téměř až k nepoznání znetvoření, z míst, kde pracovali, ku svým příbytkům, aby si tam krátce pobyli v pokoji a odpočinku. Tito diggerové (démantokopové) jsou dílem samostatní majitelé malých claimů (dolů), kteří v nich sami si dohlížejí na práci, dílem dohlížitelé (overseer), kteří jsou ve službách nějaké společnosti nebo některého bohatého majitele claimův. Zástupy domorodců všelikých odstínů pleti jdou za diggery, svými pány, tu s křikem a hlukem aneb i dokonce tancujíce, tam tiše jako vycvikované oddělení vojáků; rozličné odstíny pleti mizejí při spěšném pohledu pod jednotvárnou, šedou vrstvou prachu, která všecky pokrývá stejnoměrně. Jenom dle celého zevnějšku souditi lze tu a tam na vnitřní náklonnosti jednotlivcův. Ve shluk pestré směsice lidí mísí se řady všelijakých povozů, zde dvou- až čtverospřežné dvoukolé káry s nákladem dolové hlíny, obsahující diamanty, tam ohromné vozy Kapské, tažené osmerým až desaterým spřežením volů — všecky tyto vozy, mezi nimiž s podivuhodnou obratností promykají se lehké, dvoukolé

kolesky, zapleteny jsou často v těsný chumáč, jehož nelze na pohled rozplesti. Ve výskot dělníků důlních zaznívají potom všemi evropskými a jihoafrickými jazyky vzájemné zdvořilé poklony vozkův."

Uspořiv něco peněz Holub vydal se počátkem února r. 1873 na prvou svou cestu výzpytnou. Průvodci mu byli tři běloši; i zamířil přímo do Klipdriftu, na kteréž cestě seznal bídnou ves Korannskou. Ač misionáři ze sousední stanice Pnielu mezi Koranny působí, přece zůstávají ve stejné otupělosti jako dříve; jsouce povahy lstivé žijí jenom okamžiku, libují sobě v nečistotě i pečují pramálo o upravení příbytků svých, jež podobají se slaměným budkám zvířecím se vnitřkem spustlým a nečistým. Mimo to jen kořalka dovede je vyrušiti z obvyklé jich lenivosti. Tím mileji vítalo cestovatele našeho pěkné městečko Klipdrift, při němž se rozkládá osada barevných domorodců Korannů, Batlapinů a Barolongů. Zde vyměnil Holub koně své za vhodnější tahouny, voly; průvodčí své rozmnožil o dva domorodce. Další cesta šla směrem severním ke stoku Hart-riveru s Vaalem v kraji Batlapinů západních. Vstoupiv na půdu republiky Transvaalské, stihl do „města" Christiany, jež tehdy se skládalo ze tří cihlových domů, dvou stanů a 13 korannských chyží. Pustou krajinou bral se dále ku Bloemhofu a Klerksdorfu, nejstarší osadě v kraji Transvaalském, a zavítal do nejlidnatějšího města republiky, Potschefstroomu. Ulice jsou přímy, město rozděleno ve čtverhrany (blocky); tam kde sbíhá se jich více, nalézá se několik prostranných náměstí; na jedné části nejhlavnějšího z nich pořádají se trhy a dražby. Ze chrámů kostelíček anglický ovinutý břečtanem poskytuje krásného idyllického obrazu. Sic jinak nenalezáme ani jediné veřejné budovy, jež by vynikala nějak nad obyčejnost novějších městských staveb jihoafrických. Město jest sídlem magistrátu a portugalského konsula; také jest zde několik obecných škol a živý se odtud provozuje obchod s Natalem. Za městem položeno jest několik mlýnův a koželužen. Většímu dílu zboží z Natalu, ze svobodného státu Oraňského a z polí Diamantových projíti jest na cestě do vnitrozemí Potschefstroomem. Stavení obytná zřízena jsou pěkně a čistě; co však zejmena jednotlivým i prostým domkům často zvláštního a celému městu všeobecného dodává půvabu, jsou ovocné a zelinné zahrady a zahrádky, které vůkol je obklopují, jakož i mnohé, husté keře růžové, ozdobené sty a tisíci, zde jasných, tam tmavorudých růží, a ploty z vysokého fíkového keří nebo marhaníků, které skvějíce se krásným tmavým listím a ohňorudými květy později plny jsou plodů, zvící pěsti velikých. Všecko všudež zelená se, kvete a voní a zralé plody houpají se po několik měsíců na plotech, keřích a stromech.

Z města toho vypravil se cestovatel k skalním slujím Wonderfonteinským; avšak nenalezl zde, co hledal a sklamán v očekávání svém nastoupil zpáteční pochod. Do Bloemhofu bral se cestou, kterou byl sem šel, načež zaměřil ku Christianě; odtud směrem posud neznámým šel přes pahorky Hebronské, navštívil druhdy slavné a pak zlopověstné naleziště diamantů Hebron i vrátil se maje hotovost 16 šilinků do Dutoitspanu. „Účelu a vlastního cíle prvé cesty: abych nabyl rozhledu po tom, jak se cestuje, seznal ráz krajin, kterými mně bylo

projíti, nahledl do rodinného života domorodcův a holandských statkářů, dosáhl jsem šťastně. Cestuje za pozdního léta v nepříjemné a deštivé pohodě dosti jsem zvykl africkému podnebí. Přivezl jsem s sebou 30 anatomických preparatův, asi 1500 sušených rostlin, jednu bednu s kožemi ssavců, dvě bedničky kožek ptačích, přes 200 plazů, několik ryb, 3000 hmyzů, některé zkameněliny a 300 nerostů." Tak líčí Holub výsledek první cesty své. Četná byla i dobrodružství, jež přetrpěl, jako setkání s kobrou (str. 138), nebezpečí, které hrozilo mu utonutím v Hart-riveru (143), noční pochod, na kterém byl by s vozem do propasti vjel (176) a překvapení stádem pakoňů (191) a m. j.

Stráviv půl léta lékařskou praxí v Dutoitspanu a uspořiv sobě něco peněz, opustil 3. listopadu pole Diamantová se 4 průvodci, s 9 psy, s jízdným koněm a osmi tahouny. Přes Klipdrift a Hebron zaměřili k městu Gassibona, dříve krále Batlapinského, nyní anglického poddaného. Na pochodu zkusili mnoho žízní a překvapeni jsou požárem vyschlé trávy, který mohl jim býti osudný, ježto na voze kromě několik tisíc nábojův i 300 liber střelného prachu vezli. Ale šťastně vyvázli z obojího nebezpečí a dospěli města Gassibonova, který sám je navštívil, chtěje zvěděti účel jich cesty. Po té octli se v království Korannů Mamuských. Krajinou hyénami a lvy bohatou postupovali přes řeku Molapo k městu Molemovu, malebně položenému na povlovném svahu planiny uprostřed hojného stromoví a vrbí; prodej kořalky tu zakázán, orba se zdarem se provádí návodem misionářů. Další cesta vedla do Mošanengu, kde zeměpán Moncua sídlí; jsa zpraven o příchodu cestovatelově Moncua vyšel Holubovi vstříc, vyptával se na účel jeho cesty, svěřil mu ihned léčení tří žen svých a v odměnu nový potah mu daroval. Holub vypravil se pak ku králi Bakvenskému do Molopolole; i bylo mu tu projíti vysočinou dílem travnatou dílem křovinatou, již obývá nejstrašlivější jihoafrická šelma, pes hyénový, krutý nepřítel všech stád skotových. Různé skupiny skalní, jež dále se vyskytly, Holub nazval vysočinami Náprstkovými, navštívil zříceniny města Mosililova, oživené četnými hady, a překročiv říčku Koluanu octl se brzo v sídlu Sešelově. Prostřednictvím obou misionářů tamějších jest uveden ku králi; byt královský, upravený po spůsobu evropském s nábytkem ze dřeva ořechového, skládá se z rozmanitých síní; host náš vyčastován dobrým čajem a chutnými koláči. Na další cestě utekli oba černí sluhové s dvěma nejsilnějšími tahouny; k tomu špatná cesta a hojné stopy lví a levhartí vyžadovaly veliké opatrnosti, pročež jízda volně pokračovala. V krajinách těch seznámil se Holub s Barvy neb Masarvy, kmenem Bečuanům podrobeným, již nedbají orby, za to obratni jsou v pátrání po vodě a po stopách zvířecích; proto jest hlavních jejich povinností, aby pro pány své lovili. Takým Masarvou zachráněn jest cestovatel náš, když vyšel sobě na lov a zabloudil. Po větších menších nehodách vjel dne 8. led. 1874 do Šošongu, hlavního sídla východních Bamankvatů; druhdy čítalo skoro 30.000 obyvatelů, rozmíškami v rodině královské zřídlo obyvatelstvo na pětinu, ale nyní opět se množí, jsouc bělochům důležito. „Do čtyr jižních království Bečuanských jdou tři cesty, odtud pak zase vede cesta na sever k řece Zambesi, na severovýchod do země Matabelův a Mašonův a konečně

do území západních Bamankvatův a do země Damarské na severozápad." Misionář Mackenzie uvedl Holuba ku králi Sekhomu. „Kromě žebrácké jeho dotíravosti nemohl jsem si za krátkého svého pobytu v Šošongu stěžovati do Sekhoma. Jsa více než prostřední postavy a trochu tělnatý nerozeznával se ničím od sedících kolem něho; po jeho spůsobech sotva bys soudil, že máš před sebou vládce takové říše. Byl opásán malým kusem kůže kolem beder, kožený pláštík visel mu s ramenou." Cestovatel hleděl především doplniti zásoby své, což velmi bídně se dařilo, tak že se musil vzdáti přání, aby postoupil dále, a pomýšleti na návrat. Sbírku národopisných předmětů zde valně rozmnožil dostav výměnou za své zboží asagaje, válečné sekery, dýky a nože, rozmanité nádobí a šatstvo. Hojných pak známostí nabyl tu o mravích a zvycích bečuanských, jež obšírně v cestopisu svém vyličuje. V polovici února vydal se okresem Marickým nazpět do polí Diamantových, kam došel počátkem dubna 1874. Veškery výlohy této druhé cesty činily více než 9000 zl.; z přivezených předmětů, jimiž naplnil přes 20 beden, nejvíce bylo národopisných. — Lékařská praxe pomohla mu opět z nouze; spolu konal přípravy k nové veliké cestě své, která jej vedla až za řeku Zambesi. Vypsání její počíná v 17. sešitu velezajímavé knihy jeho, ve které živé popisy krajiny tamější střídají se s originelními zprávami o zvycích a mravích rozmanitých kmenů domorodých, jakož i s poutavými dobrodružstvími a pestrými osudy cestovatelovými. Půvab i cena celého díla vynikne zajisté dále ještě více, ježto třetí cesta Holubova byla mnohem důležitější a zajímavější než obě prvé.

Původní literatura naše rozmnožena jest letos v tomto oboru ještě jiným vynikajícím zjevem. Aby obecenstvo české naklonil ku knihám cestopisným bohatě upraveným, vydal Ota Pinkas svým nákladem skvostně illustrované dílo: *Cesta po Španělích.* Skutek jeho zasluhuje všeho uznání, všestranné podpory a zvláště též hojného následování. Spisů tak nákladných, péčí soukromého nakladatele vydaných, jest v literatuře naší velice pořídku, i bylo by záhodno, aby zámožní soukromníci hustěji podobnou cestou cti a zásluh sobě vyhledávali. Pinkas chtěje vypsati svou cestu po zemi tak zajímavé, nešetřil nákladu, spojil se s osvědčenými umělci (Hynaisem, Ženíškem, Wachsmannem, br. Libšery, Mukařovským, Všetečkou a j.), aby knihu jeho opatřili četnými illustracemi, které pak známý zinkografický ústav Husníkův reprodukoval. Illustrace tyto jsou vesměs zdařilé, na nich spočívá též váha celého cestopisu, jehož text především k poetickým a uměleckým krásám španělských měst i krajin hledí, zvykův a obyčejův lidu teprvé v druhé řadě sobě všímá. Dotčených krás poskytuje ovšem v hojnosti jak Valladolid a Barcelona na severu tak Granada, Sevilla a Cordova na jihu, neméně vykazuje jich Madrid a Toledo. Mimo sedmero světlotisků — jež provedla Drážďanská firma Römlera a Jonasa — dva půdorysy (Alhambry a mešity Kordovské) a mapa Španěl zdobí dílo, jež na velinovém papíře velikého formátu jsouc tištěno, při vší skvostné úpravě lácí nad podobná díla vyniká.

V *Bibliothéce světových cestopisů,* kterou vydává knihtiskárna Šimáčkova, vyšel na prvním místě cestopis Stanleyův *Temnou pev-*

ninou, v druhém díle vydává se *Procházka kolem světa*, kterou vypisuje Alexander sv. pán Hübner. Prvním spisem bibliothéka velmi důstojně jest zahájena; cesta Stanleyova jest dílem pro všechny časy velevýznamným, ač hned po uveřejnění cestopisu našli se „učenci," kteří již z některých chyb a neshod mezi textem i mapou jali se pochybovati o pravdivosti celé výpravy neb aspoň mnohých dát a chutě se pak pustili do opravování cestopisu, šetříce při tom neznámé pravdy (!). Jiní zase nepřejíce Stanleyovi skvělého úspěchu poukazovali na četné boje, jež cestovatel náš nucen byl svésti s domorodci; cestopis za to poučuje nás v tom ohledu o pravé lásce Stanleyově, jakou osvědčil ke spoludruhům a sluhům svým i v nejtěžších okamžicích života, jak trpělivostí a dobrotou svojí často usmířil odpor domorodců a jen z donucení ke zbraní sahal. Nemohlť sobě jinak vésti ve středu pevniny, kde násilí mu hrozilo jak za zády, tak i při postupu. — Cestopis jeho není tuto vydán v úplném překladu; vzdělavatel p. J. Malý vybral nejzajímavější části, v nichž rozličné příhody cesty a v pestrých obrazích mravy a způsoby domorodců se popisují. V úvodu podává se čtenáři životopisný nástin cestovatelův a spolu přehled cest jeho; pak následuje v 25. kapitolách vylíčení druhé výzpytné cesty střední Afrikou od východu na západ. K lepšímu názoru připojena jsou četná vyobrazení, jež sice nejsou bezvadna, však účelu svému dobře vyhovují.

Jiného rázu jest cestopis Hübnerův; osoba spisovatelova a účel cesty jest tu zcela rozdílný. Tam z novinářského dopisovatele vyvinul se odvahou a přičinlivostí podivuhodnou cestovatel, který slouže majetníkům novin vším hojně jsa opatřen na nebezpečné výpravy se vydává, zde věhlasný státník, který ze záliby podniká cestu do Ameriky, Japonska a Číny a rozmanitá pozorování svá v podobě denníku pravdivě a spolu duchaplně vyličuje; připojené úsudky svědčí o bohatých zkušenostech a jemném pozorovacím nadání spisovatelově, celý cestopis jimi nabývá rázu spekulativně-filosofického a vedle zábavy i hojnost zralého poučení poskytuje.

Kdežto práce svrchu dotčené obírají se popisem jednotlivých částí povrchu zemského, má české zpracování známého Hellwaldova spisu *Země a obyvatelé její* za účel, odpomoci nedostatku samostatného povšechného zeměpisu zatím aspoň vzděláním osvědčeného díla německého, které již v původním vydání svém bylo pro své střízlivé úsudky o Slovanstvě u nás chvalně známo. Nyní, když ještě u věcech Slovanstva se týkajících bylo valně ku prospěchu svému rozšířeno, nabývá tím větší ceny. Škoda jen, že doplňky tyto nejsou zvláště označeny, tak že se jich nedopátráme leda srovnávajíce české zpracování s originálem; nedostatek ten vadí i čtenáři, nevědoucímu co jest mínění Hellwaldovo a co vzdělavatelovo. Nakladatel vydává oba díly současně; prvého i druhého dílu 15 sešitů v rukou máme. V díle prvém po zprávě o spisovateli a krátkém všeobecném úvodu pojednává se o fysickém zeměpisu Evropy, při kterém vzdělavatel o poloostrovu ilyrském, při vypisování pohoří Alpského a zvláště při Sudetách a Karpatech se hojně a obšírně rozhovořil; tam kde se jedná o národech a útvarech státních, vším právem věnuje bedlivou pozornost říši rakousko-uherské, již poutavě a spolu důkladně popisuje. Díl druhý obsahuje

v prvých 14 sešitech fysický, politický i národopisný přehled Ameriky; hojné přídatky o městech Spojených států, o republice mexické a západní Indii vzaty jsou ze Štolbových cestopisů. Čechům americkým věnována slušná pozornost; přidány jsou i dosti obšírné historické přehledy o státech Ameriky střední a jižní. V sešitu 14. počíná pak vypisování Afriky. Úprava knihy jest velmi slušná, illustrace stejné jako v originále ano některými původními rozmnoženy. —

Vzácný příspěvek k zeměpisu starých Čech jest pojednání prof. Aug. Sedláčka, které vydáno jest při letošní výroční zprávě reálného gymnasia Táborského pod názvem *Klaudia Ptolemaia zprávy o Čechách a zemích sousedních.* Spisovatel pojednává zprvu o povaze díla Ptolemaiova i pramenech, z nichž čerpal. Co se Čech týče, obdržel Ptolemaios hojně zpráv od kupců italských a mohl jich ještě více nasbírati, kdy by byl o to dbal. Nasvědčnjí tomu četné památky bronzové, jež jasné svědectví dávají o čilém kupectví ve východní Germanii. Ukázav, jak těchto zpráv třeba užiti, ježto číslice Ptolemaiovy se nesrovnávají s našimi, uvádí všechny zprávy, jež se řek a hor, národů a zemí, měst či hradů v Čechách a zemích sousedních týkají. Po té vysvětluje tyto zprávy a výsledky jejich; shledává tu zvláštnost, že města rozložena jsou v Germanii v řadách od jihu k severu, totiž při cestách kupeckých, kterých tehdejší obchod užíval od Podunají až po moře Severní a Baltické. Hlavní dráha vychází z krajiny města Karnunta, staré římské osady v Rakousích nedaleko Hainburka nad Dunajem, a jde v rovné čáře k Lugidunu, jež se vykládá na Lehnici, tu pak se rozděluje a jde jednak do Poodří jednak k nynějšímu Holšteinsku. První zastávka tu Eburodunum, as Hradisko blíže Týnce u Břeclavě, odkud jde cesta rovným směrem ku Stragoně, as Střehovu (něm. Striegau) v dolním Slezsku. V skutku jest tento směr pravdě nepodobný a dle údolí a rovin k cestě příhodných a nalezišt bronzových spisovatel vede sobě cestu kolem Felicie, as Hradiska blíže Mošova na břehu řeky Svratky ležícího, pak kolem Melioduna (poblíž Lišně) a Strevinty (poblíž Třebové) k Litomyšli a Mýtu, odkud hosté italští se mohli bráti buď k rovině Labské u Hradce aneb údolím Orlice k Opočnu a Náchodu, pak stezkou Kladskou do Slezska. Kasurgis tu Kostelec nad Orlicí aneb nějaké místo poblízku, Budorgis pak as hradisko Homolka u Náchoda. — Druhá znamenitá cesta kupců vychází od ústí Ráby podle hor Sarmatských do krajin Poviselských; cesta tato nemohla dle domnění spisovatelova nikudy jinudy jíti než údolím řeky Váhu, potom průsmykem Jablunkovským a horním Slezskem do Velkého Polska. Dají se tu pouze dvě místa blíže určiti, totiž Arsonium, asi Věrušov ležící jižně od Kaliště nad řekou Prosnou, a Parienna, asi hrad Barona na sever od Trenčína. — Třetí hlavní dráhu spozorovati lze směrem od Pasova k ústí Emže a Vesery, od níž se odchyluje kratší jedna cesta vedoucí do Marobuda, které klade spisovatel do krajiny nyní Chebské; Setuacotum na cestě k Marobudu položené vykládá spisovatel na Tuhošt, starý hrad Domažlický. V kraji vnitřních Čech jmenuje Ptolemaios osady dvě, Phurgisatis a Koridorgis; prvou klade spisovatel do místa, kde ves Hradiště v Písecku se nalézá, druhou na místo nynějšího Tábora. Tři mapky jsou přidány k lepšímu porozumění před-

mětu tu pojednaného, který zajisté mile pobaví všechny přátele starých památek českých. Nemůžeme než opakovati přání spisovatelovo, aby spis tento stal se pobídkou k dalšímu bádání.

Dr. *J. Vlach.*

Pan dr. Jar. Vlach vydal dvě rozpravy, ježto jsou nadepsány: *Pevnina africká ve světle nejnovějších výzkumů.* První (str. 36 v 8ce) jedná o Africe severní a jižní, druhá (str. 52) o Africe střední. Vypisují se v nich krátce všechny cesty, které od různých cestovatelů byly v našem století vykonány ku prozkoumání pevniny africké, a které již rozhodly mnoho starých zeměpisných záhad i obohatily vědomosti o tom díle světa netušenými objevy. P. Vlach vypravuje dle obšírných cestopisů, ovšem stručně, netoliko příhody každého cestovatele, sleduje ho od počátku cesty až do konce, ale líčí povahu navštívených krajin a národů, a vůbec předkládá obecenstvu nejdůležitější a nejzajímavější výsledky těch výzkumných cest. Stopy proslulejších cest, které korunovány byly velikými výsledky, poznamenány jsou na přidaných mapkách; a sice na mapě celé Afriky při první rozpravě naznačeny jsou cesty Livingstonovy po jižní a střední Africe, a cesty, jež po severní Africe vykonali Rohlfs, Barth a Overweg, Caillié, Nachtigal a Duveyrier; na mapě střední Afriky při druhé rozpravě vytčeny jsou zase cesty Livingstonovy, pak Cameronova a Stanleyova. Obsah p. Vlachových rozprav, určených širokému, vzdělanému obecenstvu, jest dobře vybrán a srozumitelně vyložen. Toliko zbývá si přáti, aby p. spisovatel více pečoval zevnějškem o snadnou přehlednost; text měl se rozděliti na odstavce dle jednotlivých cest a dle popisovaných krajin i jiných větších předmětů; obsah stránky dlužno vyznačiti nadpisem nahoře, a na konci nemá scházeti přehledná tabule obsahu. Oba spisky vyšly v pěkné Sbírce přednášek a rozprav, která pořádáním pp. J. Golla a Ot. Hostinského vychází u J. Otty, a zasluhuje všímavosti obecenstva, které se chce poučiti o nových pokrocích dosažených v různých oborech vědění lidského.

Dr. *J. Kalousek.*

Literatura technická.

Prof. J. S. Vaněček vydal spis: *Pošinování geometrických útvarův*, obsahující v podstatě náuku o pohybu vůbec, pokud nehledíme ku příčině pohybu, nýbrž jen k samu ději. Jest to tedy předmět, jejž někteří nazývají theoretickou kinematikou. Spisovatel, který před rokem dlel na proslavené polytechnice Pařížské, sepsal své dílo na základě přednášek Mannheimových, a obohatil jím v skutku naši theoretickou literaturu technickou. Povaha předmětu nepřipouští, abychom zajímavé toto dílo zde do podrobna rozebírali, poukazujeme toliko k tomu, že spisovatel i přes nebezpečné skalisko české terminologie a vědeckého slohu šťastně se dostal; každý, kdo někdy pokusil se o pojednání vědecké neb technické v jazyku našem, zná zajisté nemalé obtíže, které vznikají ze zvláštností češtiny, ana nepřipouští skládání slov a nutí spisovatele zhusta hromaditi substantiva bez předložek — zejmena v genitivu — v míře někdy i nepěkné i smysl zatemňující. Spisovatel však

vyhnul se po pravidle těmto vadám, až na řídké výminky, šťastně. Přáli bychom si, aby dílo páně Vaněčkovo došlo rozšíření co největšího, jednak protože obsahem svým toho zasluhuje, jednak aby spisovatel aspoň poněkud odměněn byl za hmotnou oběť, an vydal spis svůj nákladem vlastním. Úprava jest pěkná, tisk jasný a úhledný.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém. Roč. XIV. sešit 4. a *roč. XV. sešit 1. a 2.* Tři tyto sešity mají úhrnem 56 stránek a jsou takto pohříchu dosti zřetelným obrazem mdlého života spolku inženýrského. Ze článků uvádíme pojednání Schulzovo o domě společenstva Pražských kamenníků, zedníků a stavitelů, a zprávu Wolfovu o rekonstruci Nosticova paláce na Příkopech. Oba články jsou opatřeny velmi zdařilými fototypickými obrazy popisovaných budov. Mimo theoretické pojednání prof. Bukovského zasluhuje pro zajímavý předmět zvláštní zmínku článek Kaftanův o kanalisaci a odvodnění města Prahy; podávát tu spisovatel (který nedávno vydal obšírný spis německý o kanalisaci velkých měst,*) vypsání soustav kanalisačních v Berlíně, Vratislavi a Gdansku i navrhuje na konci své rozpravy pro Prahu síť stokovou. Odporučujeme článek ten všem, kdož zajímají se o důležitou otázku uzdravotnění měst vůbec a Prahy zvláště; jeť otázka kanalisace pro Prahu právě tak důležita, neli důležitější, jako otázka vodní.

Pacoldových *Studií pozemního stavitelství* vyšla serie třetí, která na desíti listech obsahuje mausoleum českých králů ve chrámě svatého Víta, činžovní dům, radnici, kapli a veřejné záchody. Výkresy mausolea obohacena opět sbírka vyobrazení našich architektonických památek, což pokládáme za přední zásluhu Studií Pacoldových. Z ostatních listů má list 10. zvláštní zajímavost; veřejné záchody, toť arci předmět choulostivý, ale nevšedně důležitý — ať jen se tak dokonalých zařízení v té příčině dočkáme, jako se ve Studiích navrhuje.

Spisek *Obecní plynárna král. hlavního města Prahy* — sepsal K. B. Jahn, zčeštil J. Krost — líče ve stručném náčrtku vývoj naší plynárny má toliko nepatrnou cenu technickou, avšak jest zajímavým příspěvkem k technickým dějinám Prahy. Vyjímáme ze spisu toho, že roční výroba plynu obnáší již bezmála 6,000.000 krychl. metrů, a že počet veřejných plamenů koncem správního roku 1878—79 (t. j. v červnu r. 1879) obnášel 2928; koncem slunečního roku 1879 však vyrostl již na 3054. Cena plynu obnáší nyní 10 kr. za krychlový metr. Svítivost v obyčejném hořáku rovná se $16^1/_2$ svíčkám normálním při spotřebě 142 litrů plynu v hodině.

L. Hajniš.

---

*) Spis ten vyniká mezi jiným také tím, že v něm podány dějiny odstranění výkalů pro Prahu, při čemž spisovatel mnoho zajímavých dokladů pro doby starší čerpal z Tomkových dějin města Prahy.

R. 1880. Čís. 12.

OSVĚTA

Neodvislá Belgie.

Píše

Karel Tůma.

(Dokončení.)

IX.

Křest povstalci přestáli, než za jakou cenu! Statečný Pletinx upadl zraněn do rukou nepřátel. A ježto i Ducpétiaux i Felner jsou ve vězení holandském, nemá skutkem věc Belgův nyní v hodině nejvyššího nebezpečí žádného vůdce, žádné organisace, žádné vlády. Tíha této starosti naléhavé chýlila a zasmušovala čela tří mužův, sedících v pozdní noci po boji ve veliké síni radnice Bruselské.

Byli to velitel lutyšské setniny *Karel Rogier*, baron *Emanuel Hooghvorst* a bývalý ženijní důstojník *Jolly*. Uvažovali, jak do zejtří sestaviti vládu národní, nezbytnou k udržení pořádku v obleženém městě, a kde najíti vůdce polního! Náčelníci oposice parlamentární byli buď v Hágu, aneb po venkově, ostatní vyšli vstříc de Potterovi vracejícímu se s dobrovolníky z Francie. Byla to krutá nouze o muže činu v hodině tak kritické. Konečně vzchopil se Rogier: „Nadarmo! Dnes již nezbývá jiného, než abychom se vydali v nebezpečí, že budem podezříváni z ješitnosti a snad i z horšího, však přece sami ujali se otěží, aspoň na několik hodin.“ „Však což vrchní velení? Van Halen nepřichází! . . .“ podotkl smutně Jolly. Ale starý bojovník svobody, druhdy generální pobočník Minův ve Španělích, kráčel již právě pustými chodbami radnice do síně, kamž byl jej Hooghvorst pozval. „Naši dobrovolníci,“ oslovil vstupujícího Rogier, „naši dobrovolníci potřebují vůdce. Musíte se jim postaviti v čelo. Park musí býti dobyt.“ — Van Halen žádal dvě hodiny na rozmyšlenou. „Ani dvě minuty,“ odtuší energický Rogier a doručuje překvapenému plukovníku diplom tohoto obsahu: „Ústřední komise jmenuje tímto p. Jana van Halena vrchním velitelem zbrojné moci belgické.“ — Tu slibuje Halen rukou dáním, že osvědčí se hodným takovéto důvěry, a všichni si přísahají, že chtějí

buď pospolu zvítěziti aneb zemříti. Nuže, těmto čtyřem mužům, kterým v případě nezdaru hrozila smrt na šibenicí, má Brusel děkovati za své zachránění, Belgie pak za své osvobození. Ač všichni celodenním bojem unaveni, přece jako by necítili téměř potřebu spánku, zůstali v permanenci, vydali ihned provolání povzbuzující lid k důvěře a statečnosti a přijímali úsvitem dne dobrovolníky hrnoucí se Bruselu z venkova ku pomoci. Dojem první vyhrané bitvy, přibývání pomocných paží z venkova, nade vše ale jmena Hooghvorst a Rogier vzněcují odvahu, ba dodávají mysli i tam, kde posud jen bázeň vládla.

Když o 7. hodině ranní znovu zavzní zvon sv. Gudulský a znovu zaduní děla, tu již i hojně „povážných“ měšťanův chvátá s puškou v ruce na nepřítele, který byl se zatím celou svou silou soustředil v parku. Opět zahajují Holanďané boj prudkou kanonádou. Opět metají déšť granátův na domy okolní; ale nadarmo. Bruselští nevztyčují bílou korouhev, nýbrž vyvážejí na rychlo zdělané sruby tolikéž děla a odpovídají Holanďanům ranami tak dobře mířenými a palbou tak hustou, že tito brzy dostávají před dělostřelci belgickými respekt. Juan van Halen byltě hned po svém jmenování získal francouzského důstojníka Mellineta a technika Parenta, kteříž závodí se starým Charlierem v umění dělostřelném. Po hodině již musí baterie holandské couvati před soustředěným ohněm belgickým, načež rozhovoří se pušky. V holandském táboře brzy znamenají, že řídí Belgy zkušení vojínové. Nemajíť více proti sobě pouze divosmělé nadšení včerejška, alebrž i taktiku a kázeň. Po celý den usiloval princ Bedřich vyraziti buď v tu neb v onu stranu do města. Leč kolik útokův, tolik odrazův. Za nejprudší palby Belgové neustále pevnili a rozšiřovali své barikády, ažtě byl řetěz hotový. Schyloval se večer, park byl již proměněn kulobitím v poušť, půda pokryta mrtvými a raněnými, však Holanďané nemohli postoupiti ani o krok ku předu. Počítali ztráty své z těchto dvou dnův neplodného pro ně boje a shledali, že jsou nepoměrně kruté. Měli již na půl druhého tisíce mužů k boji neschopných a mrtvých. Mimo to padlo asi 200 mužův do zajetí belgického. To rozlítilo prince Bedřicha měrou takovou, že přísahal Bruselu „exemplární potrestání.“ Jeho soldateska prozatím hojila si zlost svou na Belgech tím, že ve stínu nočním zohavovala mrtvoly padlých Belgův a zohavené přivazovala na stromy parku, aby příštím dnem byly terčem pro kule belgické. —

S úsvitem dne 25. září počal princ holandský plniti svou přísahu. Dal bombardovati město takým úsilím, že v tu chvíli na třech místech vyšel oheň. Na to van Halen vzkázal Holanďanům: „Neustaneli se v bombardování, dám všecky zajaté postříleti před vašima očima.“ Na ten vzkaz ustalo bombardování jak by utal, ovšem jen, aby nastala tím prudší dělostřelba polní. Pět baterií holandských smetá bojovníky belgické s jich barikád. Však toliko chvíli. Náhle počneť z domův vroubících park, a sice z oken i střech padati liják kulí na hlavy dělostřelcův holandských. Byliť se za noci povstalci nepozorovaně dostali do veškerých těch domův a dovedli se v nich zatarasiti tak tiše, že Holanďané, ač v nejbližším sousedství, ničeho nepostřehli. Překvapení jejich bylo nemalé. Ocítiliť se tím ve zhoubném křižovém ohni,

spatřili se zaskočeny a sevřeny Belgy ze dvou stran. A což nejhoršího: zatím co dobří střelci belgičtí nemilosrdně probírají řady jejich, Belgův neustále přibývá, ba již není pochybnosti, že jsou v přesile. Měšťané Bruselští vždy houfněji dostavujíť se v šik, a z venkova neustále lid táhne hlavnímu městu ku pomoci, přiváděje i dosti belgických vojákův s sebou, kteří byli prchli od praporů. Ještě jednou, k večeru 25. září, zkouší s unaveným již lidem princ Bedřich prolomiti železný polokruh zbraní belgických. Posílá vlastního bratra, aby vedl Holanďany k rozhodnému tomu útoku. Tak spatřují Bruselští téhož prince, který se jim nedávno svou ctí zaručoval, že nebude Bruselu dobývati, an komanduje k útoku na Brusel. Tu pak se nejlépe zjevilo, jak znamenitě pokročila věc belgická během těch tří dní: Holanďané jsouť v půl hodině s krvavými hlavami vrženi zpět a Belgové přešli nyní k útoku. Sestupujíce se svých barikád drali se úsilím do parku, a kdy by se nebylo zatím připozdilo do čiré tmy, hrozila snad již nyní překvapeným oblehatelům katastrofa.

Přes noc se ovšem sebrali a přihotovili, ale již toliko — k zoufalé *obraně*. Byliť třídenním bojem zdecimováni a uštváni na smrt. I špíže docházela i náboj. Nade vše ale vědomí, že jsou lapeni v pasti, podlamovalo ducha prostých i důstojníkův. Jináče ovšem Belgům! Sankvinická povaha jejich, jako že by nebyla s to snášeti neštěstí válečné s onou houževnatostí Holanďanův, vzpružuje se za to s úspěchem k podivuhodné bojovnosti a síle. Sotva se mohou dočkati šera. S válečnou písní Brabançonou na rtech, jejíž básník, mladistvý to herec *Jenneval* chce jako Petőfi zemříti „na tom poli cti a volnosti," vrhají se belgičtí dobrovolníci za jitra 26. září do parku. Vzplane boj krutější posavadních. Holanďané bojují s rozhořčením pokořené pýchy, ba již se zoufalstvím lidí tušících, že věc jejich jest ztracena . . . Jedno křídlo jejich opřelo se o královský hrad a drží se v opoře té znamenité. Nelze je sehnati odtud nižádným úsilím; ale tu „muž s dřevěnou nohou" — starý dělostřelec Charlier zvolá: „Co nám po hradu! Vlast nade vše!" a zamíří svou baterií na samo průčelí zámku. Chvíle divoké palby, a s nádherné budovy řítí se pavlány, sloupy a sochy, vše jest pokryto střepinami granátův a zříceninami, — Holanďanům nelze tu pobyti. Vytlačeni v park, nenalézají odtud úkrytu než za skupinami jeho stromův a keřův. O tyto nyní točí se zápas. Muž bojuje proti muži, zurážené větve a třísky ze stromův rozstřílených padají na hlavy bojujících, — vše jedno, bojuje se dále, vždy urputněji, vždy nemilosrdněji, bez pardonu z té i oné strany, až opět soumrak noční a schvácenost obapolná staví krvavou vřavu.

Princ Bedřich, jemuž při palbě Charlierově na královský hrad vytryskly vztekem slzy z očí, jest zdrcen. Nahlíží již sám, že všechno další úsilí jest marné. Řady mužstva jeho prořídly strašlivě. Jižtě želeti na 460 mrtvých a 1270 raněných. Bylo dovoleno plýtvati ještě dále životy lidskými? Belgům ustavičně přibývalo posil z venkova, Holanďanův nedostihovaly již ani transporty špíže a náboje. Tábořiliť v kraji, jenž byl celý vzhůru proti nim. Před několika dněmi ještě smělými útočníky, nyní ocitovali se takměř již v zajetí. Z té armády 13.000 statečných mužův nebyly více než vrávorající trosky, jimž ne-

štěstí odňalo ducha i kázně. Nuže, bylo radno s tímto zbědovaným lidem odvážiti se ještě jednou na povstalce jednou tak silné a zdarem vzmužené? Nikoliv, po několikahodinném trapném rozmýšlení nahledli oba princové holandští, že jim Bruselu více dobyti nelze. Krátce po půlnoci vydán rozkaz k ústupu . . . Na devadesáti povozech odváželi Holanďané za noci tiše své raněné, a do úsvitu nebylo po armádě, vyslané aby skrotila vzdornou hlavu Belgie, ani stopy více.

Slunce vycházející v pondělí 27. září 1830 nad krajem Bruselským uzřelo divadlo nevýslovné. Brusel, ba celý kraj jest vzhůru. Vše se sbíhá na opuštěné bojiště, vše volá, jásá: „Vítězství! Vítězství!“ a objímá se na potkání v opojném záchvatu radosti neskonalé.

Arciť i ztráty Belgův jsou citelny. Šest set chrabrých srdcí vykrvácelo v těch bojích třídenních, avšak jen když nebyla ta krev šlechetná prolita nadarmo! Nelzeť národům dobyti svobody již jinak, než za oběti nejtěžší . . . Veškery zvony chrámův Bruselských rozzvučely se, s věží i domův vlají prapory barev národních, lid klesá na kolena na té půdě krví zbrocené, a pocit nevýslovně blahý a mohutný projímá prsa všech, vědomí to: „Jsme svoji! Jsme svobodni!“

X.

Však toliko plachá chvíle byla dopřána bezstarostné radosti. Nepřítel musil býti stihán a vypuzen z vlasti. Za Bruselem musila povstati celá země, síly její musily býti zorganisovány, na místě povstaleckých čet musilo se zřizovati řádně vycvičené vojsko, a to co nejrychleji.

Výbor národní obrany, který se byl již v předvečer rozhodného boje rozhojnil o několik sil, tak že záležel nyní z barona Hooghvorsta, Karla Rogiera, hraběte Felixe z Merodů, Alexandra Gendebiena, Sylv. van de Weyera, Jollyho, J. Vanderlindena co pokladníka a F. Coppina a J. Nicolaye co tajemníkův, nemeškal proto také ani chvíle a volal zpět všecky belgické vojíny, již sloužili do té chvíle v holanské armádě: „Belgická krev tekla,“ pravil k nim, „a poteče nepochybně ještě k rozkazu onoho, jemuž jste složili přísahu. Toto prolití šlechetné krve zpřetrhalo veškery svazky. Belgové jsou svobodni: vy jste své přísahy prosti!“

Provolání to neminulo se s účinkem; Belgové prchali houfně od praporův holandských nedbajíce žádného nebezpečenství; a nejen to: po městech a krajích belgických všude na zvěst o vítězství Bruselu nadšeně se zdvihá lid proti posádkám holandským, a každou hodinou roste hnutí do rozměrův mohutnějších. V tom, u večer 27. září, vrátil se Ludvík de Potter ze svého vyhnanství v osvobozený Brusel. Znovu vzedmulo se to moře lidu bouří radostí opojné, a jako by chtělo za pravdu dáti těm, kdož revoluci belgickou zvali dílem spisovatelův, vítalo milovaného publicistu s nadšením, o něž by marně žárlili knížata a králové. Nikdo neučinil návrhu, nikdo nepronesl slova, a přece vůle obecná poznamenávala de Pottera tak určitě za náčelníka a vůdce, že mu zůstalo vyhrazeno přední místo v národní vládě jako věc, kteráž

rozumí se takměř sama sebou; ano, teprv od této chvíle vzmohla se víra v pevnost a zdar divosmělého podniku, kdy vzmužilý vyhnanec ujal se kormidla; — moment to největší důležitosti a ceny v každé revoluci. V de Potterovi spatřovalť tehda Bruselský lid národovce nejspolehlivějšího, nejráznějšího a nejschopnějšího. — Dějepisec však jest povinen doložiti, že tytéž vlastnosti zdobily i ostatní soudruhy jeho v národní vládě, a že pouze této okolnosti má Belgie děkovati za svobodu svoji. Dojista, upřímného obdivu zasluhuje ten hlouček mužův, kteří tehda s takou odvahou vrhli se v mezeru nastalou zřícením se cizovlády patnáctileté, aby podnikli úlohu přímo závratnou. Lze říci bez nadsazování: v den 28. září 1830 panoval v Belgii chaos. Všechny vazby státního ústrojí byly rozrušeny, žádný zákon, žádný úřad — žádná autorita. Vše musilo býti teprva stvořeno, a to před tváří nepřítele. Jak nepoměrně lépe byl v tom národ francouzský, jehož věc vedli staří, obeznalí státníci, jako Talleyrand, Lafayette, Benjamin Constant, Kazimír Perier, Laffitte a j., kde obratem ruky byl osiřelý trůn znovu obsazen a kde vůbec nešlo o nic jiného než o boj ústavní. Zde ale šlo o to vzpřímiti národ držený posud v služebnosti k samostatnému žití, na místě cizí vůle postaviti náhle vlastní schopnost, uprostřed vřavy bitev zbudovati novou národnost, nový stát, kterýž musil základy své vyhrabávati z popele dávných věkův. A čí ruce měly vše to dovesti? Mužové, které nebezpečí vlasti vzpružilo k činu, byli před chvílí teprv vystoupili z redakcí, z kanceláří advokátních, neb z jizby učencův. Většina z nich byli ještě mladíky; Rogier čítal 25 let, Gendebien 26, — čtyřiačtyřicetiletý de Potter počítal se již k „starším.“ Žádná praktická zkušenost, žádné tradiční vzory, žádné známosti diplomatické nepodporovaly tento sbor improvisovaných řiditelův státu. Vše musili čerpati jediné ze zdroje svého vlastního rozumu, svého vlastního důmyslu a nadšení. Potrhli na sebe moc vládní v hodině nejkritičtější, nemajíce ničeho krom těch svých poctivých belgických srdcí a hlav, jež dávali ochotně v sázku. Zítra jim mohla kynouti poprava nebo skála Tarpejská. Stáli tu bez dozoru, bez kontroly, berouce na sebe odpovědnost za vše, — za vše! A ejhle! Ke cti a spáse Belgův, všichni ti mužové osvědčili takou výsost mysli, takou oddanost k věci národní, tolik sebezapření a poctivosti, co nadání a energie mohutné.

Neporušitelní a neochvějní vedli loď, zmítanou vlnobitím dějův, s dovedností starých kormidelníkův; ba co se zdálo býti k největšímu nebezpečí, jejich mladost, prokázalo se býti zrovna naopak okolností velice šťastnou; neboť situace, v jakých se ocitoval té doby národ belgický, nedaly se opanovati, než křepkou pružností ducha, než onou smělostí a odvahou vzletnou, jaké bývá schopna toliko hlava junácká; mužům starým, státníkům sešedivělým sotva by se bylo dostávalo té síly, jakouž chvílemi musila vláda malého národa vzdorovati diktátům a hrozbám všech velmocí evropských, nad tož oné neomrzelosti, s jakou bylo jí snášeti bezčetná protivenství, trpkou neuznalost a podezřívání v pravo v levo . . . Vytknouti si do podrobna celou řadu úkolův, rozděliti si práci, vyhledati pracovníky a obraceti myšlenku rázně v čin: vše to bylo dílem pouhých několika hodin.

Tielemans, Nicolai a Stassard vzali si na starost vnitřní správu politickou: záležitosti obecní a krajské, školství, komunikace, průmysl, orbu a občanskou stráž. Ihned rozesláni komisaři na vše strany, aby upevňovali důvěru obcí v novou vládu a napomínali všude k pořádku a plnění povinností vlasteneckých. Isidor Plaisant uvolil se pečovati o veřejnost; Coghen a de Brouckére převzali správu finanční; to znamenalo, že měli beze všech výkazův a seznamův berních i katastrálních, kteréž byly vesměs v Hágu, přidržeti zemi k odvádění daní ve chvíli obecného zmatku a po útěku většiny posavadního berního úřednictva holandského. — Plukovník Jolly odhodlal se z dobrovolníkův a sběhův vytvořiti co nejrychleji armádu belgickou, kdežto Gendebien s Blargniesem, Barbançonem, Kockaertem a Claesem podnikli znovuzřízení správy soudní. — Nesnadno říci, komu tu připadla úloha nejtěžší. Každá sama o sobě vymáhala síly nadlidské. Bylo nutno bořiti a stavěti zároveň; prováděti dílo revoluční a udržovati nicméně pořádek; živiti válku a opatřovati touž dobou zemi klidnou správu. Ale těch několik energických lidí dokázalo, co zmůže dobrá vůle a talent sdružený s poctivostí. Nač sobě Belgové patnácte let byli marně stýskali, proti čemu po takou dobu byli marně zápasili na sněmu i v časopisectvu, to odstraněno nyní jediným trhnutím péra: všickni neoblíbení a vládě holandské slepě oddaní úředníci jsou rázem sesazeni, vyšší policie, „zřízená toliko k prospěchu absolutní moci," jest zrušena, z trestního zákona vyhlazeny články potlačující volný projev mínění o vládě, úřadnících a správě státní; dále zrušen trest bitím u vojska, odvolána celá řada tížících poplatkův, kolkův a cel z potravin, odstraněna loterie a za to udělena lidu: veřejnost soudního řízení, jakožto nejlepší záruka spravedlnosti; svoboda slova, tisku, divadel, volnost shromažďovati se a rokovati o všech otázkách politických, hospodářských, náboženských, filosofických neb literárních, prohlášena úplná volnost víry; svoboda vyučování, a to vše tak poctivě a plně, jak jen činiti může vláda v pravdě národní. To nebyla více ona líčená, dvojliká mluva ordonancí Viléma holandského, která tajívala v sobě vždy úmysl zcela jiný, nežli předstírala: to byla mluva otevřená, přímá, nesoucí znak pravdy a poctivosti v každém slově svém. Stůjž zde na doklad jeden z těch dekretův památných; zněl do slova: „1. Každému občanu, anebo všem občanům sjednoceným k jakémukoliv náboženskému neb filosofickému účelu zůstaveno jest na vůli, aby své náhledy veřejně pronášeli a všemi možnými prostředky přemlouvání a přesvědčování je šířili. 2. Všeliké zákonné nařízení, které ruší svobodný projev mínění, volné rozšiřování zásad a náhledův řečí, písmem, tiskem neb vyučováním, jest odstraněno. 3. Tolikéž *zrušují se* všeliké zákony, jež zakazují volné vykonávání kteréhosi náboženství, anebo podrobují je takovým formalitám, že to uráží svědomí a překáží veřejnému projevu víry kterékoliv."

Zatím vzňal se požár revoluce od pochodně Bruselské po všem kraji. Holandské vojsko ustupujíc do Flanderska jest na ústupu svém pronásledováno a přepadáno čím dále vždy urputněji. Zajímavé to divadlo: Slabé houfce po 100 a 200 mužích bez jediného jezdce znepokojují armádní sbor 10.000 mužův opatřený jízdou a dělostřelbou,

vrhajíce se mu brzy v boky, brzy v znak; objevují se tak náhle, jako by ze země vyrůstaly, číhají v záloze u každé řeky, u každého lesa, a unavují na mysli sklesle vojsko holandské do zoufalství. Nyní teprv stihly z Hágu zvukové měkčí nálady: týž generální sněm, který před několika dněmi vypudil belgické poslance drsnými urážkami ze svého středu, nyní rychle vyhověl největšímu požadavku Belgův: dne 29. září svolil v administrativní a zákonodárný rozvod Belgie od Holandska, nevyhradiv mezi oběma zeměmi než pásku společné dynastie a nežádaje na Belgii než aby převzala dvě pětiny státního dluhu nizozemského. — Král Vilém pak rychle poslal princi Oranskému plnou moc, aby se jmenem jeho uvázal ve správu věrných dosud krajin belgických a *„všemi smířlivými prostředky“* pracoval k utišení Belgův. Ano, nyní vyhledávala Jeho holandská Majestátnost sama rodilé Belgičany, kteří by se hodili za ministry a státní rady, princ Oranský pak volal dne 5. října z Antverp k Belgům: „Vyslyšeno jest Vaše přání, aby správa byla rozdělena. Přicházím z vůle královy, abych převzal vládu provincií belgických. Prvé však, než bude lze ustanoviti podmínky velikého tohoto opatření, povoluji *zatímně* sám již nyní vlasti belgické oddělenou správu. Úřady belgické buďtež osazovány Belgy, soudní záležitosti *buďtež projednávány jazykem*, kteréhož si *strany* budou *přáti*, vyučování staniž se svobodným.“ Avšak proklamace tato, zavírající nabídnutím bezvýminečné amnestie, byla již o plných čtyřiadvacet hodin předstižena *dekretem národní vlády Bruselské*, kterýmž vítězná revoluce vyřkla své rozhodné slovo:

„Ve jmenu národa, jenž rozdrtil despotism,“ učinilať národní vláda belgická dnem 4. října toto prohlášení: „1. *Belgické provincie* odtrhší se od Holandska *tvořiti budou neodvislý stát.* 2. Ústřední výbor národní vlády vypracuje co možná nejdříve návrh *konstituce.* 3. Svolá se *národní sněm*, na němž byly by zastoupeny veškery zájmy provincií belgických; tento vezme návrh konstituce v úvahu, změní jej pokud toho potřebu shledá, a prohlásí pak jakožto konečně platnou ústavu pro veškeru Belgii.“ —

Mohlo býti pochybnosti, jak se tu rozhodne většina národa? Mohlo se dáti na přípovědi onoho krále, který nikdy nepovoloval se srdcem upřímným? Mohlo se uvěřiti, že táž ruka, která patnácte let byla tak tvrda a skoupa, náhle zjemnila štědrotou? Nebyloliž i v tom nynějším slibování opět plno mlhy a dýmu? Samostatnost se slibuje za podmínkami, které se blíže neurčují; samospráva se udílí jen prozatímně, svézákonnost však se oddaluje v čirou budoucnost. A co se děje zatím v Hágu? Ejhle! Téhož dne 5. října král Vilém svolává „své věrné Holanďany“ — *do zbraně proti Belgům*, a povolává opět nenáviděného van Maanena na křeslo ministra státního. Více nebylo Belgům třeba slyšeti. Vláda národní ihned vysílá Gendebiena do Paříže, aby zkusil získati Francii k allianci na vzdor a obranu, Rogier a generál *Mellinet* chvátají pak do Flanderska, aby i tam pozdvihli lid k bojům za neodvislost vlasti.

„Nechceme ničeho slyšeti o osobní unii s Holandskem, ani pod králem ani pod princem Oranským. Krev prolitá na náměstí mučedníkův spečetila neodvislost Belgie,“ odpovídá časopisectvo Bruselské

a národ poznavši se tak náhle v síle své, bují sebevědomím a odvahou heroismu. Lutych, Levno, Mons, Courtray, Namur, Ypery, Deudermonde, Bouillon, Malin, Philippeville, Ath, Tournay, Arlon, vypudily již panství holandské nejen ze svých zdí, ale i ze svých okrskův široko daleko, od dědiny k dědině letí heslo neodvislosti a tiskne jinochům, mužům i starcům do rukou zbraň břitkou na vše, což holandského. Darmo propůjčil se ruský kníže Kozlovský králi Vilému za prostředníka příměří. Belgové nechtí ničeho slyšeti o zastavení vítězného boje svého, dokud vlast nebude prosta zbraní holandských. Vláda prozatímní zdráhá se s princem Oranským i jen slova promluviti. „Kdy by vzniklo i jen z daleka podezření, že se smlouváme s korunním princem," odtušil jeden z jejích členů knížeti Kozlovskému, „vtrhne lid do této poradní síně a *vyhází nás z oken.*" Do polovice října jsou Holanďané zatlačeni ze čtyr pětin země belgické. Od Lucemburska až po Ostende, od Courtray až po Verviers vlaje již všude prapor národní; panství Holandské neobsahuje více než severní pruh, s důležitými ovšem místy: Gentem, Antverpami a Mastrichtem. Však již doráží příboj povstání i na tato opevněná místa, a dnem 14. října zdaří se pomocí dobrovolníků francouzských vyrvati Holanďanům útokem Gent, čímž celé západní Flandersko jest dobyto věci národní.

Po této ráně rozhodl se princ Oranský k poslednímu pokusu. Dne 16. října vydal z Antverp druhou proklamaci, ve které již revoluci — schvaluje. „Belgové," praví, „od té doby co jsem k Vám učinil provolání ze dne 5. října, studoval jsem položení vaše bedlivě; rozumím mu nyní a *uznávám Vás za národ neodvislý.* Tím pravím, že se nechci ani v těch krajinách, kde vládnu plnou mocí, nijak vzpírati Vašim právům občanským: *volte svobodně* a týmže spůsobem, jak všude jinde, poslance do *národního sněmu svého*, který se připravuje, a tam pak jednejte o důležitostech vlasti. *Stavím se tak* v krajinách, poslušných mého rozkazu, *sám v čelo hnutí, které povede k novému, trvalému stavu věcí,* jehož síla spočívati bude v národním duchu jeho. Tak praví Vám ten, jenž proléval krev svou za neodvislost naší vlasti, a *jenž chce se přidružiti k Vašim zápasům za politickou samostatnost.*"

Nevídaný to krok a spůsobilý věru, aby zmátl mysli. Odpověděla proto k němu také vláda národní hned na druhý den s onou pevností, která v takýchto chvílích jedině rozhoduje: „Neodvislost Belgie učiněna již vítězstvím lidu skutkem a *nepotřebuje žádného stvrzení více.* Národ zapudil Holanďany z půdy belgické, a jediný lid, a nikoliv princ Oranský stojí v čele hnutí, které zajistilo Belgii svobodu a založí politickou její samostatnost." De Potter nechtěl přestati na pouhém protestu tom; usiloval o to, aby se vyřklo v odpověď sesazení dynastie Oransko-Nasavské; ale většina soudruhův jeho váhala; neboť v kruzích konservativních a monarchicky smýšlejících učinilo svůdné volání prince Oranského nepopíratelný dojem; po salonech šlechtických i prelátských nescházeli hlasové horlící pro to, aby se vrhla Belgie princi Oranskému na jeho roztoužená prsa. Ale prvé než hlasové tito mohli vzbuditi ozvěnu nebezpečnou, dvě události na bojišti znova nadchly a zmužily všechen národ: právě v den proklamace princovy bojovalo u Berchemu

800 Belgův proti čtvernásobné přesile vojska holandského; byl to od seče pod radnicí Bruselskou nejkrvavější boj za celé války. Padl v něm básník Brabançony Jenneval smrtí hrdinnou, a byl v něm tolikéž smrtelně zraněn chrabrý kníže Bedřich Marode, tento vzor národního šlechtice, jenž se byl na zprávu o událostech Bruselských vymknul z náručí své rodiny, aby se zástupem dobrovolníků, jež byl sám svolal a vystrojil, co prostý vojín chvátal do bitev za svobodu a vlast.

Ale za to rozrazili Belgové po pětihodinném boji šiky holandské na dobro a přinutili couvající dne 19. října u Lierru k nové bitvě, kterou vyhráli možnoli ještě slavněji. Vzaliť opevněné město útokem. — Chrabrý ten čin porazil veškeru slabost v národě. „Ku předu! Na Antverpy!“ volala nyní národní vláda Bruselská jista souhlasu obecného; na ony Antverpy, do kterých shrnuly se veškery trosky branných sil holandských, a v nichž řádil nyní co všemohoucí velitel holandské moci generál *Chassé* plnou krutostí stavu výminečného. Brusel s jásotem vyprovázel první na rychlo zřízené pluky belgické, jež pod Mellinetem a Rogierem spěchaly nyní do východního Flanderska, aby vychvátili nepříteli ono mohutné sídlo obchodu belgického a tím vůbec poslední jeho oporu na půdě vlastenecké. Ale prvé než jonáci ti dostihli cíle, způsobil král holandský nové a zajímavé intermezzo: Jakož byli již dne 20. října generální stavové holandští (bez Belgův) uzavřeli, že má býti povstalá Belgie zůstavena svému osudu, tak proklamoval nyní, v poselství ze dne 24. října, *Vilém* sám: „Vládnu na dále pouze Holandsku; Belgii zůstavuji *velmocem evropským*, aby na společné úradě rozhodly o příštím osudu jejím. Dotud však zůstanou pevnosti Antverpská, Mastricht a Vanloo v Našem držení. *Veškeré skutky a závazky prince Oranského jsou neplatny, nikdo neposlouchejž jeho rozkazův*, ana všecka skutečná moc jest vznešena výhradně na generála Chasséa. Pouze a výhradně toho, co poručí vojenští velitelé v Antverpách a Mastrichtu, dbáti a plniti dlužno, ničích rozkazů jiných.“ — Nyní ovšem utkvěly rázem zraky všech tázavě na princi Oranském. Bude míti dosti odvahy, aby se postavil proti otci v čelo Belgův? Jaký by to byl obrat věcí, kdy by princ byl schopen podobného činu! Ale princ Oranský byl povahy Hamletovy. Zachvěl se před svým Rubiconem — a dne 26. října nebylo ho v Belgii více. Odplul z Antverp přímo do Londýna, „aby tam vyčkal výsledek hnutí belgického,“ v pravdě však, aby tam při konferenci velmocí evropských působil co možná na prospěch svůj. Příštího jitra po útěku princově vtrhnul *Rogier* v čele svých statných Lutyšanův do bran Antverpských . . .

V ten den, 27. října byl tomu právě měsíc, co dobouřily bitvy v Bruselu. Pouhé čtyři neděle stačily, aby revoluce dostihla, vítězíc, po samé končiny vlasti. Až dotud byly Antverpy tichy; Holanďané tvrdili, že proto, poněvadž prý rozvážné občanstvo zdejší dobře zná oceniti, jaký zisk skytá mu panství holandské. Belgové ale odpovídali: proto jen, že nad hlavami ubohých kupčíkův Antverpských trčí strašná ona citadela Albova, která se pokládala téměř za nedobytnou. Pravda byla jako obyčejně uprostřed. Děla citadely holandské působila na mysli měšťáninů Antverpských asi tak důvodně, jako obava, že odtržením se od Holandska snad opět dojde ku zavření Šeldy celníky

holandskými a tudíž ku zničení obchodu Antverpského. Však srdce obecného lidu neohlíželo se ani po dělech, ani po celnících holandských a chvělo se po celou dobu netrpělivě vstříc bojovníkům národa, o jichž postupu chrabrém doslýchalo. Konečně stáli tito před branami Antverpskými; zimničné rozčilení zmocnilo se celého města; lid obecný ale nedal se dále zdržeti. Panoval náhlý soud; zastřelení hrozilo každému, kdož by i jen slovem projevil se proti Holandsku; ale ti jonáci z přístavu a loděnic vrhli se z rána 27. října jako krupobití na stráže holandské u bran Borgerhoutské i Červené, a v několika okamžicích byly obě ty brány otevřeny dobrovolníkům Rogierovým a Mellinetovým. Zkušenosti, jaké učinili princové holandští v pouličním boji Bruselském, přiměly generála Chasséa k opatrnosti. Nevrhl se střemhlav na vzbouřený lid, ale počal s povstalci vyjednávati. Byl hotov ustoupiti s celou armádou holandskou do citadely, nechajíli povstalci jen arsenál na pokoji. Přijato. Dobrovolníci rozptýlili se po městě, které rázem vyvěšovalo barvy národní a radostně vítalo Rogiera co osvoboditele svého. Ale ke druhé hodině odpoledne strhla se u arsenálu hádka mezi holandskými strážemi a rozčileným lidem; pravilo se, že k vůli několika podnapilým mladíkům; atmosféra byla dle toho, aby hádka vzrostla na rvačku a tato v boj. Z oken arsenálu střeleno do hlučícího lidu; tento se zlítil, dobrovolníci přivlekli šestiliberní dělo, tesaři z loděnic rozsekali vrata arsenálu, a v krátce rozléhala se tu palba nejživější. To stačilo generálu Chasséovi za důkaz, že Antverpští věrolomně zničili příměří. Zkusiv nejprvé marně několika ranami z děl rozptýliti výtržníky u arsenálu, kázal náhle, okolo 4. hodiny odpolední sníti prapor citadely a dal rozkaz k bombardování města. Tři sta děl, z náspův i lodí holandských na Šeldě chrlilo plných sedm hodin žhoucí své střely na nešťastné Antverpy. V krátce vyšlehlo plamenné moře k nebesům. Přes sto domův obráceno ve spáleniště a ssutiny. Velkolepé rejdy a magacíny, v nichž leželo na skladě za kolik milionův zboží ze všeho světa, lehly popelem. Město hořelo ze dvou stran; arsenál a opatství sv. Michalské byly jeho výhněmi. Obyvatelstvo musilo daleko za městem v širých polích hledati útočiště před přívalem kulí. Byla to hrozná noc po soudném dni; zděšení, zmatek, zoufalství panovalo všude; neboť proti paličům skrytým za nedobytnými hradbami nedalo se ničeho podniknouti. Teprva k jedenácté hodině noční ustal netvor ve svém zhoubném díle, a několika srdnatým občanům Antverpským podařilo se vymoci sobě přístup do citadely a zjednati ticho. Škoda bombardováním způsobená byla ukrutná. Pouze zboží zkaženo za 3 miliony. Avšak také věc holandská byla nyní v Belgii hotova. Špatně se potázal král Vilém, doufalli roztřílením Antverp nahnati Belgům hrůzy. Zrovna naopak: tímto činem surové mstivosti vzbouřil toliko nenávist národa belgického proti sobě do nesmíření. „Ejhle nového Albu a jeho španělskou furii! . . .“ vykřikl belgický tisk, a po celé zemi svolávána kletba na vrahy a paliče holandské: „Nyní,“ volali patrioté belgičtí, „není více žádného smíru mezi námi. Proud krve a plamenů dělí nás pro věky od krále Viléma a dynastie jeho!“

XI.

Pro zápas s nepřítelem nesmělo se však zapomenouti na ústavní zřízení vlasti. Ohlašujíc dnem 4. října, že svolá národní kongres, který by rozhodl o dalším osudu Belgie, národní vláda Bruselská ihned také ohlížela se po mužích, kterým by svěřila práci nejzávažnější: vypracování to fundamentův pro budoucí svobodný život národa. Nával prací, kterými vláda byla zabavena, nedopouštěl, aby sama podnikla úlohu vymáhající plný klid osamělého přemítání.

Již dne 6. října shledala výbor státníkův k práci té ochotných a spůsobilých. Byli to původně: advokát Levenský *van Meenen*, známý poslanec a vůdce strany klerikální *de Gerlache*, z vyhnanství se navrátivší právník *Tielemans*, advokát *Devaux* z Brügge; poslanec *Karel de Brouckère*, vynikající vzácnými vědomostmi v oboru financí, advokát *Balliu* z Gentu, vyznamenavší se co obhájce Bartelsův v procesu de Potterově, advokát *Thorn* z Lucemburku, advokát *Zoude* z Namuru. Z těchto osmi patriotů byli čtyři pro republiku, čtyři pro zřízení monarchické. Žádali tudíž sami, aby výbor ústavní byl rozhojněn, čemuž také vláda národní vyhověla. Takž přizváni do komise ještě: proslulý dějepisec a právník *Jan Nothomb* z Lucemburka, redaktor Lutyšské Politique *Lebeau*, advokát z Tournaye *Dubus*, a Bruselský advokát *Blargnies*.

Ješto bylo 12členné komisi té uloženo, aby především vypracovala volební řád pro první ústavodárný sněm národa, nemohla dospěti k hlavnímu úkonu svému, k návrhu konstituce, až teprv dne 12. října. Však za to nyní ujala se práce s obdivuhodnou horlivostí. Po čtyři dni a noci téměř zůstala v permanenci, ažtě si sporná mínění srovnala o zásadách, na nichž měl býti zbudován nový národní stát v Evropě. Ve svrchovaně zajímavém tom zápase myšlenkovém zvítězil sice princip monarchický, — hlavně z ohledův na těžké postavení malého národa obklopeného vůkol říšemi, hájícími žárlivě netoliko zásadu monarchickou, alebrž i zásadu legitimity z boží milosti, — za to jednomyslně ustanoveno se na tom, že má to býti monarchie nejsvobodnější na pevnině evropské, monarchie v pravdě representativní, ba demokratická. Na to uloženo Nothombovi a Devauxovi, aby na zásadách takto přijatých vzdělali zevrubný návrh konstituce. Po čtrnácti dnech horlivé práce byli oba ti mužové s dílem svým hotovi. A právě v den, kdy celá země chvěla se nad hrozným činem sveřeposti holandské v Antverpách, Nothomb předčítal svůj elaborát prozatímné vládě, kteráž na druhý den dala jej uveřejniti, aby poznala úsudek národa. Věru chvíle nemohla býti nešťastněji zvolena. Lid vždy soudí a uvažuje srdcem; nyní ale to srdce lidu belgického tak hořelo hněvem, že nebylo schopno klidné úvahy. Práce nejlepších jeho státníkův připadala mu slabou a mdlou. Jakkoliv komise vyhnula se pečlivě slovu „král“ a mluvila v osnově své toliko o „hlavě státní“ — lid rozčileně volal: „Hleďte, jak můžeme opět dostati některého z Orančíkův za krále!“ Podobalo se tehda, jako by celý Brusel, ba snad většina národa stála při de Potterovi, jenž horlil rovněž proti návrhu ústavy monarchické, spatřuje

jediné v republice spásu Belgie. Netrpělivě hleděli všickni národnímu kongresu vstříc, do něhož právě se volilo, a který měl býti zahájen již dne 10. listopadu. Ale ku podivu, přese všechno rozčilení myslí volby všude konaly se v nejvzornějším pořádku, a výsledek jejich svědčil o zdravosti národa: vyslalť do tohoto prvního národního sněmu svého bezpečně *nejlepší národovce* a *nejschopnější síly* své; všude rozhodovalo při kandidátu, jak statečně bojovával proti cizovládě a jak rozhodně kladl váhu na neodvislost vlasti. Již za dob holandských, přes všechnu mizerii volebního řádu, lid belgický od volby k volbě prokazoval rostoucí svou dospělost politickou posílaje do Hágu napořád statečné, spolehlivé a schopné síly v boj parlamentární. Nyní ale byla volba jeho, v hodině tak veliké, věru dvojnásob šťastnou. Národní sněm, který z ní vyšel, vydobyl a zasloužil si v dějinách místa vedle oné národní konvence z r. 1688, která zpevnila a rozhojnila svobody Anglie; vedle onoho moudrého kongresu Filadelfického, jenž roku 1774 založil mocnou republiku Spojených států severoamerických, ba i vedle onoho ústavodárného shromáždění národa francouzského z r. 1789, kteréž na zříceninách starého světa prohlásilo rovnost práva pro všecky a zahájilo tak nový věk evropského lidstva.

Hned zahájení sněmu učinilo na veškeru zemi dojem nevýslovný. Po půl století — od revoluce brabantské — bylo ponejprv, co sešelť se takovýto sbor ryzích národovcův, ponejprv, kde národ opět svobodně rozhodoval o svém osudu bez pout cizovlády. De Potter zahájil kongres velkolepou řečí, jež připomínala vzletem i obsahem svým památné prohlášení neodvislosti obcí amerických. Přikročeno k volbě předsedy a zvolen jím prostý, rozvážný národovec Surlet Chokier. Zároveň prozatímná vláda odestřela poctivě národu obraz o stavu a vyhlídkách jeho. Vilém holandský byl se hned po událostech Bruselských obrátil na Anglii o pomoc proti vlastním poddaným; obdržev ale od lorda Aberdeena v odpověď, že na pomoc brannou „již jest pozdě,“ jal se dovolávati všech velmocí, které podepsaly smlouvy z r. 1815, aby mu zachovaly Belgii. Na to vyslalo Rakousko Esterházyho, Prusko Bülowa, Rusko Matusjewicze, Anglie Aberdeena a Francie Talleyranda na konferenci do Londýna, kteráž především se pokusila o *klid* zbraní mezi Holanďany a Belgy a spolu si osvojila právo „usnadniti rozřešení sporných otázek.“

Bylo dne 7. listopadu, tedy tři dni před zahájením národního sněmu, když její komisaři Cartwright a Bresson stihli do Bruselu, aby sdělili prozatímní vládě první to usnešení konference: oboje vojska měla ustoupiti od hranic, které dělily před smlouvou z 30. května r. 1814 Holandsko od krajin belgických, aniž by tím však bylo čemus prejudikováno. — Dojista bylo by bývalo ke cti Belgům, kdy by byli v hnutí svém pokračovali, až by vlasti své na severu i východě vydobyli opět těch dávných hranic, které mívala za Karla V. Ale co to znamenalo vnésti válku na půdu holandskou? V tu chvíli byl by se Vilém holandský dovolal pomoci přátel svých: Pruska i cara ruského, a tolikéž torystická vláda Anglie stála by rozhodně proti Belgům, kdežto Francie přese všechnu svou náklonnost k věci belgické sotva by byla za ni nasadila života svého. Bylať ochotna pomáhati Belgům

pouze pokud nevybočí z mezí sebeobrany. Za takých poměrův nebylo lze návrh na příměří vzdorně odmítnouti. Ale na druhé straně *nesmělo se ani slovem přiznati cizině právo*, aby vkládala se do věci belgického národa. „My Belgové,“ pravil van de Weyer vyslaný do Londýna, lordu Aberdeenovi: „jsme odhodláni každé zakročení ciziny, buďsi válečné neb diplomatické odmítnouti se zbraní v ruce.“ Odpověděla tudíž vláda prozatímná konferenci Londýnské, jak následuje: „Oddáváme se rádi přesvědčení, že byl to přirozený pocit soustrasti s útrapami národa belgického, jenž přiměl velmoci k tomuto lidumilému pokusu. Nadšeni touto nadějí a ochotni srovnati *neodvislost národa belgického* s úctou k právům lidskosti, vděčíme se velmocem evropským za jich snahu, aby se krveprolití učinila přítrž zastavením všeho dalšího nepřátelství mezi Belgií a Holandskem.“ Sněm projevil na to vládě prozatímné nejúplnější důvěru, požádav ji, aby setrvala i na dále v úřadě svém, a přistoupil bez dlení k řešení úlohy nejslavnější ale i nejtěžší, jakou si mysliti lze. Již u večer 11. listopadu, jedva se byla sněmovna ustavila, položil Konstantin Rodenbach poslancům národa otázku, pro jakou spůsobu vlády by se rozhodli, a žádal, aby kongres vyloučil dynastii holandskou pro věčné časy z panství nad Belgií. Příštího jitra vyvstal opět hrabě de Calles a učinil určitý návrh, aby kongres vyslovil neodvislost belgického národa a zavázal se, že nerozejde se dříve, dokud neupevní bezpečně svobodu vlasti.

Kongres rozhodl se, že položí na denní pořádek nejprvé návrh stran neodvislosti vlasti. Avšak skoro touž chvílí zvěděla prozatímná vláda, kterak diplomacie evropská nezabírá Lucembursko do svého návrhu na příměří, poněvadž je nepočítá k Belgii nýbrž k německému buntu, od něhož prý je Vilém holandský obdržel jaksi lénem. -- Proti tomu musilo se ovšem protestovati co nejrázněji. Výborný znalec dějin Lucemburských *Nothomb* dokázav hrubý omyl diplomacie dovodil nezvratně, kterak Vilém holandský má na Lucembursko zrovna tak málo práva jako na Belgii, ana nejvýše *pevnost* Lucemburk mohla se mu dáti co německý majetek v léno, nikoliv ale lid, který vždy se znal k Belgii. *Lebeau* poukázal k tomu, jak vyjma na dostřel od pevnosti, v celém Lucembursku lid povstával proti panství holandskému a radostně volil do tohoto národního shromáždění Belgie, čímž je nejlépe dokázáno, komu Lucembursko patří; *d'Huart* ale pravil: „Co poslanec Lucemburský prohlašuju v plném vědomí své odpovědnosti z každého slova, že *Lucemburští raději zemříti by chtěli*, než aby se dali odtrhnouti od Belgův, které zde uznávají za bratry své; však co se týče německých smluv spolkových stran *pevnosti* Lucemburské, těch nehodlají rušiti.“

A jak žárlivě hájili celistvost vlasti své, tak rozhodně zamítali Belgové též pomysl na splynutí s Francií. Byl jediný Lardinois, poslanec z Verviersu, kterýž si troufal pronesti přání podobné. Ale hlas jeho zanikl bez ozvěny. „Národ belgický chce míti *vlast*,“ odpověděl mu *C. Lehon* „a sice vlast, která by byla samostatným, nikomu nepodrobeným státem.“ *Devaux* ale zavíral krátkou debatu tímto nadšeným zvoláním: „Naskytneli se národu po staletích příležitost, aby dospěl k neodvislosti, tož svědčilo by o nedostatku odvahy,

důstojnosti a ušlechtilosti v duši jeho, kdy by neučinil pokusu, aby si vydobyl tohoto pokladu. Neodvislost! Toto slovo vždy blaze vzrušovalo národy. Ono jest nejvyšším cílem jich zápasův, kdykoliv těžká ruka cizovlády na nich tvrdě spočívá; neodvislost jest jich statkem nejdražším. Nikdy neoželí ztráty její a žádná oběť není jim přílišnou, aby si jí vydobyli znovu." — Ani kongresu belgickému nescházelo odvahy. Schůzi dne 18. listopadu bylo přítomno 188 poslancův; a hle, všickni hlasovali jednomyslně pro tento návrh vlády: *„Národní kongres prohlašuje neodvislost národu belgického* bez újmy poměrům Lucemburka k německému buntu."

Tužší již byl zápas o vládní formu Belgie. Trval tři dni. Stařec Pirson, pamětník velikého revolučního dramatu roku 1789, zahájil řadu nadšených přímluv pro republiku; po něm horlili pro ni Seron, abbé de Haerne, Fransman, de Robaulx, de Thier a j. Leč všechno horování roztříštilo se o železnou pravdu poměrův, které varovaly malý stát před pokusem o republiku, kdyžtě se na ni ani veliký národ francouzský nemohl odvážiti. V debatě té vynikl 25letý Nothomb svým státnickým důmyslem: přimlouval se za representativní monarchii, poněvadž prý tato spůsoba vlády snoubí v sobě ruch i trvalost smířic je spolu. „Jakožto monarchie budeme moci, co republika budeme postrachem," pravil: „Troje jsouť strany ve světě, jako by trojí druh lidí. Jedna chce ruch a hnutí, druhá nechce z místa, třetí by ráda sloučila stálost s pohybem. Ku spáse vlasti mé, ku spáse Evropy toužím, aby tato posléze jmenovaná strana dosáhla u nás většiny." Otázku samu rozhodl však v pravdě Gendebien svým lakonismem. „Po náhledu mém," pravil, „jest republika nejlepší spůsobou vlády, a já mám za to, že jsem dobře poznal povahu spoluobčanů svých, pravímli, že jsou spůsobilí žíti pod vládou republikánskou. Avšak," doložil na to povýšeným hlasem, „v položení, v jakémž se nyní Belgie ocituje, neudrží se republika, zvolímeli ji, ani čtvrt roku." — Těchto několik slov učinilo na shromáždění nejmocnější dojem. Dne 22. listopadu prohlásili *se 174 poslanci pro konstituční mocnářství* s ústavou representativní a dědičným králem, 13 bylo pro republiku. Nedá se upříti: tento výsledek hlasování přispěl nejvíce k tomu, že Belgie zůstala státem neodvislým. Při otázce té pak objevila se nejlépe praktická mysl Belgův, ježto i nejmladší a nejráznější členové kongresu dovedli zdusiti v prsou své republikánské idóly, jakmile shledali, že by tím věc vlasti mohla uběhnouti v nebezpečí. Toliko de Potter zůstal neoblomně věren svému přesvědčení republikánskému. Vida pak nejen v kongresu ale i v národě rozhodnou většinu proti sobě, sklonil se sice před ní, ale ustoupil s politického jeviště a opustil nedlouho po té i vlast, která jej byla nedávno tak nadšeně vítala, a kterou tolik miloval. Tragický to osud politického charakteru. Ale pokud v srdci lidském bude síly, potud bude i podobných obětí pro ideu.

XII.

Rozhodnuv se pro ústavní monarchii, musil kongres belgický nutně touž chvílí skytnouti zjitřenému národu záruku, že neupadne Belgie nikdy více pod žezlo nenáviděné rodiny holandské. Dynastie Nasavsko-Oranská, požadoval lid belgický rozhodně, budiž vyloučena z trůnu Belgie *pro všechny časy*. Leč dynastie ta byla blízce spřízněna s dynastií Hohencollerů a Romanovců. Uraziti ji výrokem sesazení podobného znamenalo vyvolati na se hněv Ruska i Pruska. Panovalo tudíž posvátné ticho v kongresu, když dne 23. listopadu slepý Rodenbach ujal se slova. Provedl úkon svůj s horlivostí vlastence, jehož duší ještě bouřila živá paměť všech těch urážek, příkoří a muk, co jich zděla vláda holandská Belgům. Věčné vyloučení této dynastie z veškeré moci nad Belgií bylo mu nezbytným důsledkem prohlášené právě neodvislosti a jedinou zárukou míru v národě. Prohlásil nejen krále Viléma za věrolomce a krvežíznivce, ale odmrštil s touže rozhodností i všeliké nároky prince Oranského. „Jest to týž princ, který slíbil nezkřiviti Bruselu ani vlasu, a po týdnu stál za dělostřelci, kteří Brusel bombardovali. Ano týž princ, který s mečem v ruce vyšel roztínati otázku belgickou, zatím co o ní rokovali naši poslanci v Hágu. Nikoliv, není žádných slov mírných v mluvě lidské, žádných záruk, žádných slibův a žádného pokání, které by odčiniti mohlo bědy, jimiž stlačována nešťastná naše vlast po 15 let. Proud krve valí se mezi námi. Jmeno prince Oranského jest navždy pohřbeno pod kouřícími ještě ssutinami Antverp. Nepřísahali jsme nad mrtvolami bratří svých, že rodina Nasavských přestala nám panovati?“ — „Od Lutychu po Bruggy, od Lucemberku do Bruselu,“ pravil tolikéž abbé de Haerne, „panuje toliko jeden hlas — všude rozléhá se volání: Pryč s Nasavčíky!“ Klidněji ale neméně rozhodněji mluvil Nothomb: „Chcemeli býti svobodni, nesmíme si nechati jednu ruku v poutech; obě vyprostiti sluší. Vyslovivše neodvislost svou, učinili jsme všaký návrat pod panství holandské nemožným. Zapuzovati holandský národ a přijímati zároveň možnost, aby holandský princ byl zvolen na trůn belgický, toť by bylo tolik, jako postaviti zásadu a zároveň ji káceti, tolik jako smlouvy z r. 1815 trhati a zároveň stvrzovati.“ — „Belgie měla až dosud ve svých stycích s Evropou vzácné štěstí. Neodváženo se na nás se zbraní v rukou. Za štěstí to děkujeme dvěma okolnostem: obavě velmocí, abychom se nestali republikány, aneb abychom se nespojili s Francií. Obavy ty však odpadly naším prohlášením se pro neodvislost a formu monarchickou. Snahy ciziny vytknou si tudíž od nynějška jiný cíl; velmoci evropské vysadí jinou cenu na svou přízeň a shovívavost k nám, ony řeknou nám: přijmětež prince Oranského! Nuže, nechtež nás rychlým a rozhodným krokem zavříti dvéře tomuto nebezpečí.“

Avšak ozvali se též hlasové radící k odročení choulostivé otázky té. Zejmena poslancům Antverp a Limburku jevil se býti návrh Rodenbachův nebezpečným. „Ještě není příměří skutkem,“ varovali. „Myslíte, že po takémto usnešení našem Holanďané vyklidí se z citadely

Antverpské a z pevnosti Mastrichtské, aneb že je potom Evropa k tomu bude nutiti? Spíše můžeme pak se připraviti na nové bombardování Antverp, a také Mastricht může se dožiti dne, kde bude z oněch 150 děl, jež nad ním rozšklebují ústí svá, rozstřílen v ssutiny. Čin náš může býti příčinou, že bude ústava naše zbudována na dýmajících zříceninách obou těchto měst."

Výstraha taká neminula se u bojácnějších myslí s účinkem a kdož ví, nebylali by posléz i většina nachýlila se k odročení, kdy by na druhý den o 10. hodině ranní nebyl stihl do Bruselu zvláštní komisař Londýnské konference, hr. Langsdorff vyslaný schválně, aby *ve jmenu pěti velmocí* varoval Belgy před vyloučením Nasavské dynastie co nejdůtklivěji. Vláda prozatímná a diplomatický její odbor, záležející ze Sylvana van de Weyera, hraběte d'Arschota, hraběte de Celles, Destriveauxa a Nothomba, odpověděla v tu chvíli jednomyslně, že vyloučení dynastie Nasavské jest nutností a že odmítá jmenem svrchovanosti národní všeliké zakročování ciziny. „Nuž, pak se připravte na osud, jejž si způsobujete," odtušil zřízenec Evropy. „Mohu vám sděliti, co vás čeká, vyslovíteli vyloučení: *Belgie bude vojskem velmocí obsazena a — rozčtvrcena.*" Leč zmýlil se pan vyslanec, doufalli, že vzbudí postrach. „Tato hrozba," odtušil van de Weyer s ledovým klidem, „nás neleká. Jestiť jalová. Vyzývám konferenci, ať zkusí roztrhati Belgii, *aniž by dala kus Francii* . . . A dále ji vyzývám, aby vyhledala ten kus, s nímž se Francie spokojí, aniž by na něm nebyly *veškery* naše pevnosti. Ne. Velmoci nevydají veškery ty mohutné pevnosti Francii, nemohouť to učiniti. Francie ale zase nedopustí nikdy, aby pevnosti ty obsadila některá cizí moc; kdy by i vláda její byla tak slaba, národ francouzský opře se tomu za jeden muž. Tím buďte jisti. Vidíte tedy, že hrozba vaše jest lichá, neboť jest nesplnitelna." — O polednách počalo rokování kongresu. Tribuny byly přeplněny, a také na prostranství před sněmovnou tlačily se ohromné davy dychtivého lidstva. Neboť pověst o příchodu komisaře Londýnského bleskem se rozšířila a zjitřila všechnu žárlivost a hrdost národní. První řečník jenž vyvstal, interpelloval vládu, co že zde chce komisař Londýnské konference. Když pak zjevila, proč přišel, byl osud dynastie Nasavsko-Oranské rozhodnut rázem. I ti, kdož včera nejhorlivěji přimlouvali se za odročení otázky, nyní uraženi zakročením ciziny sami vystupovali na tribunu, aby odvolali včerejší své rozpaky. „Nyní jde o vyšší důležitost," pravil jeden z nich, hrabě Duval de Beaulieu, „nyní jest nám uhájiti naši svobodu, naše práva proti zakročení ciziny." A takž za jásotu lidu prošlo 161 hlasy proti 28 toto usnešení památné: „Národní kongres prohlašuje ve jmenu národa belgického, že členové rodiny Oransko-Nasavské *vyloučeni* jsou z veškeré moci nad Belgií *pro věky.*"

A hle, odvaze přálo netušené štěstí. Právě touž chvíli, dne 22. listopadu 1830, *padla* v Anglii pro několik vyzývavých slov Wellingtonových *vláda Toryův*, a nahražena jest ministerstvem vybraným z Whigův, od nichž se co od strany liberálnější dalo očekávati, že budou přáti národu belgickému. John Russel a Palmerston byli duší nové té vlády. A takměř v zápětí obratu toho sledoval druhý: bylo

dne 29. listopadu o šesté hodině večerní, když ve *Varšavě* dvacet jinochů z kadetní školy polské vedeni poručíkem Wysockim vnikli do paláce místokrále Konstantina, aby se pokusili o jeho záhubu, zatím co ostatní spiklenci vzbouřili Varšavu a zahájili tak osudné ono povstání nešťastné Polsky z roku 1830, kteréž ovšem přišlo věci belgické jako na zavolání: zaměstnaloť rázem a vydatně nejpovážlivější její odpůrce: netoliko Rusko, ale i Prusko a Rakousko.

Dojista jen této náhodě mohli Belgové přičísti, že statečnost jejich dočkala se tak záhy odměny, že již dnem 20. prosince 1830 konference *velmocí evropských musila království nizozemské prohlásiti za rozpadlé a uznati v zásadě belgický národ neodvislým*, týž národ, jejž byli před 16 lety zadali jako kus mrtvého zboží přídavkem Holandsku. „*Události* posledních čtyr měsícův," zněl pamětihodný protokol do slova, „*dokázaly* pohříchu, že *ono úplné a dokonalé splynutí*, jež doufaly mocnosti smlouvami z roku 1814 a 1815 mezi oběma zeměmi spůsobiti, *nebylo docíleno*, že jest i na dále *nemožno*, a že tedy sám účel onoho spojení Belgie s Holandskem zničen jest. Od chvíle té jest ovšem nutno přikročiti k jiným opatřením, aby se vyplnily záměry, jimž mělo ono spojení napomáhati. Bude tudíž konference pracovati o novém vyrovnání a úpravě takové, která by co nejlépe srovnala *budoucí neodvislost Belgie* s ustanoveními smluv, s prospěchy a bezpečností ostatních mocí, jakož i s potrváním evropské rovnováhy."

Tak si ovšem Vilém holandský tu pomoc Evropy nepředstavoval. Rozumí se, že ihned protestoval, popíraje nyní právo konferenci, kteréž jí byl sám první přiřknul. Žehavá v tom byla ironie osudu, an nyní v protestu vlastním volal: „Což není žádného jiného východu? Což by nestačilo *odděliti správu a zákonodárství* obou zemí?"

Avšak ani Belgové nemohli býti zcela spokojeni. Trpká krůpěj bylať přimísena v číši z ruky diplomatův. Uznávajíc neodvislost Belgie, Evropa brala Belgům zároveň kus vlasti: celé to Lucembursko a levý břeh Šeldy, i odsuzovala je k převzetí víc než poloviny ohromných těch dluhův rozpadlého království nizozemského. Tomu ovšem opět národ belgický vzpíral se co nejvášnivěji, a když pak konference Londýnská, nedbajíc ničího odporu, v protokolech ze dne 20. a 27. ledna roku 1831 vyřkla, že jen „v těchto definitivních hranicích tvořiti má Belgie pro věčné časy *stát neutrální*," že *jen pod touto výminkou* „patero velmocí garantuje Belgicku stálou *nedotknutelnost jeho území*..." tehda pozdvihl se národní sněm belgický s velikým rozhořčením a důrazem proti této diktatuře; 163 poslanci, mezi nimiž všickni Lucemburští, vyjádřili city Belgův tímto protestem: „Ve jmenu belgického národa protestuje národní kongres proti každému zadávání území belgického a proti každému břemenu, jež by se uvaliti chtělo na Belgii bez svolení národního zastupitelstva jejího. Protestuje ve smyslu tom proti protokolu z 20. ledna, pokud by velmoci hodlaly jej vložiti Belgii na šíji, a odvolává se k svému usnešení z 18. listopadu 1830, jímž neodvislost Belgie byla prohlášena s vyhražením poměrův Lucemburska k německému spolku. Nikdy neustoupí kongres belgický k vůli zahraničným kabinetům od konání svrchovanosti, již mu byl národ

belgický svěřil. Nikdy nepodrobí se rozhodnutí, kteréž by sahalo na celitost vlasti a obmezovalo sněm národní. Žádáme od zahraničných mocí, aby vždy a stále zachovávaly zásadu nezakročení." — Zmužilá to odezva, kterou přijal národ belgický s hlasitou pochvalou.

Ale nesmělo se zůstati na pouhých slovech! Belgie musila svrchovanost svou utvrditi skutkem. Od prosince již rokoval sněm o základních zákonech nového státu, rovněž tak dlouho již uvažovali státníci belgičtí, komu by nabídli korunu belgickou, jakmile ústava bude dokonána. Neboť první podmínkou korunovace mělo býti, že zvolený král složí přísahu na ústavu, již si byl národ dal sám. Ohlíženo se ovšem nejprvé po řadách domácí šlechty; ale když v této nenalezeno osobnosti spůsobilé, obrátil se zřetel obecný ke dvěma zahraničným princům: jedni byli pro vévodu *Nemurského*, druhorozeného to syna „národního krále Francouzův" Ludvíka Filipa, druzí pro vévodu *z Leuchtenberku*, syna někdy krále italského Eugena Beauharnais, tudíž Napoleonovce, o němž se navzdor mládí jeho jistilo, že vyniká vzácnými vědomostmi a zmužilou, ušlechtilou povahou. Vévodu Nemurského odporučovala mnohá okolnost. Předně sympatické chování se dvora francouzského k Belgům v době, kde jim bylo nejhůře, za druhé vzrůstající agitace onde Oranžistův, zde Francouzův. Touha po přivtělení k Francii dosud nevyhaslá v krajích valonských, oživla znovu, jakmile velmoci přiřkly polofrancouzské Lucembursko opět k Holandsku. „Spojme se s Francií," volali netrpělivci, „a bude po veškeré bídě." Nuže tomu hnutí doufal Gendebien zabrániti právě povoláním syna krále francouzského na trůn Belgie. „Tím," uvažoval, „zajistíme si pomoc a ochranu Francie, aniž bychom obětovali svou samostatnost." Jiní však potřásali nedůvěřivě hlavou a soudili právě naopak: zvolení syna Ludvíka Filipa za krále Belgův, že by nebylo než přechodem k úplnému přivtělení Belgie k Francii. Náhled to, jejž plnou měrou sdílela též žárlivost Anglie, Rakouska, Pruska a Ruska. Jedva že bylo tedy jmeno vévody Nemurského opravdověji proneseno, neomeškaly mocnosti ty projeviti Belgům, že volba podobná znamená — válku evropskou; Ludvík Filip nebyl pak dokonce tím hrdinou, který by se odvážil čeliti nové koalici evropské. Se slzami v očích a krvácejícím srdcem prosil sám posly belgické, aby syna jeho nežádali sobě za krále. Když ale Belgové na to zmínili se o vévodě Leuchtenberském, tu vzplanulo uslzené to oko „občanského krále" rázem ohněm udatného hněvu, a Ludvík Filip zvolal: „Nedopustím nikdy, aby se králem sousední země stal princ, kterýž byl by pouze k tomu na trůnu, aby rodině Bonapartův pomáhal do třemenův." Uvažujíce, což horšího: hněvli Francie či ostatní Evropy, Belgové rozhodli se setrvati navzdor všemu při kandidatuře vévody Nemurského, a dne 27. ledna 1831 zvolili jej, ovšem že sporou většinou 97 hlasův proti 74 (jež připadly vévodovi Leuchtenberskému) za krále svého. — Uprostřed rozčilení způsobeného činem takové váhy odjela deputace s korunou belgickou do Paříže. Ludvík Filip očekával ji v slavném slyšení, obklopen celou svou rodinou a všemi hodnostáři říše své. Královna a princezny slzely pohnutím, ale král s mnohými díky za syna svého korunu belgickou — odmítl naprosto! —

Dojem toho na Belgii byl hrozný. Jakou sebedůvěrou a hrdostí národní zvykli Belgové oddýchati od zdařené revoluce své, tak zdrceni byli nyní potupou, jaká se jim stala na očích všeho světa. Pohrdnuto jejich korunou, již dobrovolně nabízeli! Myslí vlasteneckých zmocnila se nevýslovná skleslost; nastala chvíle oné anarchie duchův, kde nikdo neví rady, ni útěchy. Ranný mráz spaloval šmahem nadějné květy mladého státu; jedni škodolibě shledávali vinu* na druhých, poslanci skládali co den své mandáty, vše obracelo se proti vládě národní, že prý zavlekla Belgii do slepé uličky pokoření a bídy. Té chvíle vyčkával princ Oranský. Anglie byla podrážděna lnutím politikův belgických ku Francii, Rusko i Prusko přály beztoho dynastii holandské, nešlo tedy o nic jiného, než o způsobení protirevoluce v Belgii. A hle, ani k té nescházelo živlů ochotných; sesazená byrokracie holandská, ctižádostiví šlechticové, kteříž nemohli nové Belgii odpustiti, že si nevšimla jich erbův a neusadila je v nejvyšší hodnosti, konečně tu onde i kupci a řemeslníci, jimž se pod vládou holandskou dařívalo vskutku lépe, než za neklidu nynější doby, — všickni ti vbíhali do tenat agitátorův holandských, neskrblících ovšem ni sliby ni zlatem. V Gentu, v Antverpách, v Bruselu, ba i v řadách mladé armády belgické počínalo propukávati hnutí zpátečnické s Oranskými kokardami. —

Avšak národ belgický byl vždy ještě národem zdravým. Jakmile zaslechl zmiji, bylo po mdlobě. Procitl a vznesl opět hlavu. Místo krále zvolil si zatím prostého, vzorného občana, předsedu *Surleta de Chokier* za správce státu. Nastolení dálo se 25. února 1831 s touž důstojností, jako při skutečném králi. Ctihodný kmet složiv přísahu na *ústavu právě dokonanou* — na tutéž slavnou ústavu, která podnes jest pýchou a štěstím národa belgického — doložil se stupňův trůnu hlasem zvýšeným: „Přísahou, kterouž jsem právě skládal, slíbil jsem, že zachovám národu neodvislost jeho. Opakuji tuto větu přísahy své. Nikdy, věřte, nikdy nepřispěju k tomu, abych přímo neb nepřímo, ze slabosti neb z jakékoliv jiné příčiny zadal národnost vlasti naši. A kdy by události silnější vůle lidské jinak rozhodly než my sobě žádáme a doufáme, tož zřekl bych se moci své a co prostý občan podrobil se krutému zákonu nezbytí; ale co úředník veřejný nikdy!" K energickým těm slovům výbuch nadšení otřásl síní, a potlesk neměl konce. Na to však ujal se slova nový předseda kongresu Gerlache, aby vzdal zasloužený hold občanským cnostem zvolence národa i vlastenecké zásluze kongresu národního: „Nepřísluší mi, abych práce jeho velebil, aniž nadešla dosud chvíle, kdy lze je spravedlivě posouditi; avšak kdy bychom i neměli jiné zásluhy než té, že jsme ve své ústavě nemnohými slovy sjednotili veškery svobody co jich jinde sotva v knihách nalézti lze, že jsme svobodě lidské upřímně pohledli ve tvář a nelekali se jí, že jsme soustředili vůli a moc národa a přece každému kraji, každé obci nechali volnost, aby se svobodně zvolenými muži spravovala sama, za to již, trvám, máme něco práva k uznalosti a povděku. Avšak já mám za to, že nikdy ještě nebylo shromáždění národního, v němž byla by panovala taká vůle dobrá, taká snášelivost a povolnost většiny k menšině jako v tomto prvním sněmu národa našeho." A nyní jal se mohutný muž výmluvností úchvatnou zapřísa-

hati kmeta Chokiera, aby chrabře odrážel ono prostředkování velkých mocí, které se mění v tyranské rozhodování: „Povězte velmocem, žeť daremné úsilí o to, aby nás nepřímým nátlakem schýlili opět pode jho těch, kdož patnácte let nedbali našich pokorných proseb; že marně usilují o to, abychom si dali od nich líbiti zákony směřující k našemu pokoření a úpadku. Povězte jim, doženouli nás v zoufalství, že se raději vrhneme v náruč jediného toho národa, jenž nám projevuje přízeň, povězte jim, že Belgie chce býti svobodnou, že chce žíti neodvisle pod vlastní konstituční vládou. Tomuli se opře ledová, nemilosrdná politika kabinetův, tož odvoláme se k rozumu národův a k spravedlnosti božské! Práva národa čtyřmilionového jsou neméně posvátná nežli práva národa třicetimilionového. Věc národa vytrvalého a svorného je vždy silna a nemůže zahynouti. Pospolitý zájem všech svobodných národův jest snouben s věcí naší a musí v Belgii buď zvítěziti neb padnouti!“

Tato mluva, tato scéna elektrisovala všechen národ. Všude sestupují se národovci v „národní jednotu,“ která si vytkla za účel potříti zradu Oransko-Nasavskou a v týdnu není o věci prince Oranského ani slechu více. Statečný Surlet Chokier vydává provolání k Lucemburským, aby zůstali věrni Belgii tak jako ona nikdy jich neopustí, ale bude jich hájiti poslední krůpějí krve svojí: a na zprávu, že jednak Německo strojí se vyslati 20.000 mužů do Lucemburska, jednak král holandský že silně zbrojí, rozléhá se celou zemí volání: „Ani píď země belgické nesmí býti odcizena. Hotujme se k válce, k válce na obranu vlasti! . . .“ V tom stihne nová Jobova zvěst: Ludvík Filip, král z vůle národa, aby se zalíbil legitimitě, odpadl od věci belgické. Talleyrand radí v Londýně k rozčtvrcení Belgie; Anglie má obdržeti Antverpy, Francie celou valonskou část, zbytek má se rozděliti mezi Prusko a Holandsko. Nedávno by zpráva také byla mysl Belgův snad ochromila; nyní však povšimli si toliko, odkud tajemství bylo vyzrazeno a — dovtípili se, čeho jim činiti. Již dne 22. března měl člen diplomatického odboru belgického hrabě d'Arschot s lordem Palmerstonem rozmluvu, ve které ovšem musil vyslechnouti trpké výčitky žárlivosti anglické. Dopodrobna vytýkal Palmerston vládě belgické, „kterak po všechnu dobu toliko k spojení s Francií pracovala, místo aby hájila národní neodvislosti, jak toho káže čest.“ Na druhý den shledal však Belgičan anglického řiditele zahraničných věcí již mnohem vlídnějšího, ažtě posléz rozmluvy jich stávaly se důvěrnějšími a skončily významným pokynutím na osobnost prince *Leopolda Koburského*, jenž byl druhdy zasnouben s dědičkou trůnu anglického, a žil nyní při dvoře anglickém oddán svým studiím vědeckým, ze kterých jen na chvíli bylo jej před dvěma lety vyrušilo nabídnutí trůnu řeckého, kteréž nabídnutí však Leopold zamítl, když shledal, že nebylo by mu lze vymoci Řekům na velmocech příznivější výměr hranic, než jakým jsou odbyti.

Netrvalo dlouho a Belgové již vypravili poselství ku princi do Clermontu, aby se ujistili, bylli by hotov koruny nabízené přijati. K radostnému překvapení svému poznali v Leopoldu, tehda 41letém, muže nevšedně důmyslného, s poměry belgickými výborně obeznalého,

rozšafného a milého. Prost veškeré pýchy, bodrý a otevřený byl nicméně důstojný v každém hnutí svém. Neměl hrubě námitek proti svobodné konstituci belgické; ale za to kladl podmínku, aby Belgové přijali rozhodnutí velmocí stran hranic vlasti své aspoň v zásadě, a vyprostili tak mladý svůj stát z nynějšího nepevného postavení jeho. To byla ovšem krutá žádost pro vlasteneckou hrdost Belgův. Než, za nedlouho mohl anglický komisař v Bruselu lord Ponsonby státníkům belgickým již dáti na srozuměnou, aby jen vyhověli a přijali protokol z 20. ledna, že pilulka nebude při spolknutí tak hořkou, jak se podobá. Na důvěrné to ujištění a za té tísně okolností vně i v nitru, odvážilo se dne 25. května 1831 několik poslancův navrhnouti kongresu prince Leopolda za krále. Boj byl tuhý; kdežto přívrženci ministerstva horlili pro rychlou volbu, mocná v národě strana chtěla, aby se nechalo všeho volení a vedla se jen dále válka proti Holandsku; třetí strana žádala aspoň, aby prvé Holanďané ustoupili z citadely Antverpské, z Mastrichtu a Vanloo. Konečně dne 4. června došlo k rozhodnutí a tu zvolen jest princ Leopold Sasko-Koburský 156 hlasy proti 43 za konstitučního krále Belgův. Tím byla rázem situace změněna. Lord Palmerston ujal se nyní zájmův belgických na konferenci zcela jinak a byť se mu nepodařilo zachrániti Belgům Lucembursko celé, zachránil jim přece část, zmenčil značně podíl z dluhů nizozemských připadající na Belgii a zajistil obchodu jejímu volnou Šeldu až do moře. Ten byl obsah oněch 18 článkův závěrečného protokolu, jejž Belgové po devítidenním zápase v kongresu svém konečně přijali, načež dne 16. července svobodně zvolený jich král vsedl v Calais na loď, aby zavítal v novou svoji vlast.

O pět dní později stál Leopold I. již uprostřed nepřehledných zástupův lidu belgického na královském náměstí Bruselském, skládaje po starém pěkném zvyku, pod širým nebem přísahu svobodnému národu, že jej poctivě zachová při jeho volnosti a samostatnosti.

Darmo král Vilém nyní protestoval i se zbraní v ruce proti nově vzniklému státu, nechtěje mu vydati ani Antverp, ani píď ostatního území, na němž posud dlely zbraně holandské: Anglické loďstvo sevřelo břehy Holandské a francouzská armáda přispíšila Belgům ku pomoci, aby do ssutin roztřílela onu citadelu Antverpskou a přiměla Holanďany ke kapitulaci. Tolikéž tvrze Lillo a Lifkenshock, kterýmiž zavírali Holanďané ústí Šeldy, jsou jim vyrvány a navráceny Belgii . . .

Tím byla revoluce zavřena a nový neodvislý stát počal rozkvétati na pevnině evropské. Mnohá bouře přehnala se odtud přes hlavu Belgův; ale žádná neotřásla jich láskou k svobodné vlasti, žádná nepodlomila její neodvislost. S počátku celý svět pochyboval o bytelnosti malého státu toho; nyní všecek svět rovněž jest přesvědčen, že by každé ohrožení Belgie ať z té či oné strany, vzbudilo *válku evropskou.* Tak upevnili sobě svobodní Belgové neodvislost vlasti své na dvou mohutných pilířích: na žárlivosti sousedův svých a na svém nezdolném *vlastenectví.* Esto perpetua!

Školy za náboženského různověrství v Čechách.

Příspěvky historické

od

Fr. J. Zoubka.

(Pokračování.)

Nebývalo jinak ani na akademii Pražské ani ve školách partikulárných. Lidé století 16. byli všude bujní, nevázaní, velmi nedůtkliví a pití přílišně se oddávali, jak šlechtic tak měšťan i člověk poddaný, učený i neučený, kněz i nekněz, tak že z toho mnoho výtržnosti a vražd pocházelo. Na akademii Pražské mívala mládež živé příklady opilství, právě tak jako na akademiích v Němcích,*) když pak sami za správce a učitele se dostávali, nebyli svým žákům lepším příkladem. V Kolíně nad Labem (na př.) byla škola trojtřídní, a kolik tam neplech cháska školní natropila. Aby žáci za nepřítomnosti učitelů nevybíhali ze školy ke bráně na ulici, zazdili jim konšelé vrata do ulice, což žáci času nočního vybourali (l. 1603). Jindy žáci, zbivše vodáka, šli na pivo do hospody, byvše pak z ní vyhozeni, domu zavřeného kamením dobývali, lajíce hospodskému i lidem je napomínajícím, až je rychtář městský žilou rozehnal. L. 1600 povoláni byli Jan Adam Bystřický z Bochova, Marek Bydžovský z Florentina, Martin Bacháček Nauměřský z Nauměřic, mistři učení Pražského, na radnici Staroměstskou, kdež mimo jiné stížnosti slovutný primas Václav Krocín z Drahobeylc toužil na mládež školní, „že žákovstvo se po noci toulá v pláštích do šenkovních domů.“ Na to nedovedli mistři jinak odpověděti, nežli že správcové školní nařídili, „aby žákovstvo ve škole v noci zůstávalo, a o tom se často poroučí správcům školním, aby mládež v kázni drželi a svého povolání při vyučování mládeže školní pilni byli.“ Léta 1594 byla na Horách Kutných krásná nová škola vystavěna; „avšak páni žáci dorostlí více freje nežli učení pilni byli,“ připsal současný Mikuláš Dačický z Heslova — doklad toho od r. 1615: Kateřina Stejškova, dopustivši se kratochvíle se žákem školním, pohnala jej před konsistoř a musil si ji vzíti. — „Žebráčkové“ nikde nebyli nic dobrého — samá toulka, samé uličnictví. O vánocích l. 1586 psal o nich děkan Poličský, že kalfaktor s mendiky (topič se žebráčky) na štědrý den do larev ďábelských se strojíce, černíce a šaty na ruby obláčejíce, ne jináče než jako čerti, na ohavu každému dobrému, a nejvíc na potupu pána boha všemohoucího po městě běhají, rozličné nespůsoby provádějí, k čemu přijdou, kradou a mocí berou prodávačkám a potom ještě po domech holdují (peníze vydírají). I žádal, aby konečně přestala ďábelská ta koleda.

Hojné byly nářky na nekázanost *školní* mládeže, a to od učitelů i od rad městských, ačkoli *metly* hojně — až příliš bylo užíváno.

*) Kdykoli Pontanus v akademii Lipské pro spilost nemohl čísti Vergilia, oznamoval to famulus, zavěsiv na kliku posluchárny veliké *P*, jehož významu studenti takto rozuměli: Petrus Pontanus, professor poeseos publicus, propter pocula prohibetur praelegere.

O metle psal Bacháček (1607) rytíři Adamu Zapskému: „Metličkou mladým dítkám kosti se nepolámají, toliko když se při tom střídmost zachovává;“ a zákony školní od r. 1586 radí: „Při trestání provinilců nebudiž naduté sápavosti ani zuřivého mysli pobouření.“ Jako pak všeho první a poslední důvod hledán a nalézán byl v písmu, tak i o metle: „Neodjímejž od dítěte svého kázně; neb budešli je mrskati metlou, neumře. A zajisté metlou mrskati budeš ho a duši jeho z pekla vysvobodíš.“

Ve vyhnanství pobělohorském vyznamenávali se Čechové zvláštní spůsobilostí a zručností vyučovací a rádi byli bráni do škol i do rodin panských. Před hroznou tou katastrofou zaskvěli se chvílemi ve školách výteční učitelé, jako mimo Hradecké, Žatecké, Lounské, již dotčené, ve škole u sv. Jindřicha v Praze Mikuláš Procer z Rabošína, Pavel Kristian z Koldína, právník proslavený, jichž návodem a přičiněním mládež *v devíti měsících* mluvnickým spisům Priscianovým a Linakrovým rozuměla i autory čísti mohla. Nejeden učitel i přemýšlel o spůsobu vyučování, jeden pak školu v Praze ozdobil latinskými verši:

Jistě není dobrým kuchařem, kdo v mísce si jedné
ptáčky, ryby smísí, vejce a hrách, skopové:
tak zlý jest učitel, útlá když léta hromadně
mluvnici, sousudkům, řečniti stále učí.

Vedle řádných učitelů potkáváme se s učiněnými nimrami a nemotorami učitelskými, se studenty necvičenými, s přemnohými nedbalci opilými, kteří ani písmenkám naučiti nedovedli, ačkoli zvláště Codicill a Bacháček obcím, učitelům i osobám soukromým přečasto předkládali, *na prvním* vyučování že všecko záleží.

Když l. 1589 mistr Valentin, rektor školy Hradecké nad Labem, stížnost vedl do škol postranných, dala mu rada městská odpověď: „Když toliko větší pilnost při officiálech jeho nacházeti se bude, že takové školy postranné samy sebou budou zastaveny. To prý zajisté mnozí rodičové za obtížné sobě pokládají, že pacholátka, chodíce do školy tři i čtyři léta, netoliko čísti neumějí, ale ani litery neznají.“ Podobně píše Bacháček o neposlušném rytířkovi Adámkovi Zapském (1607), že u předešlých preceptorů dosti málo prospěl, a to ve třech letech, v času prostranném, a za tohoto Franciscum Michaelis že netoliko naučil se čísti písma tisknutého, ale také psaného, a na jiném není preceptor, než aby se v brzce učil počtům jak latinským tak českým, aby netoliko písař aneb úředník uměl do svého měšce počítati, ale aby pán, přijímaje od nich počet, uměl tomu rozuměti. Aby toliko Adámek chtěl tomu rozuměti a naučil se poslouchati. Nebo čemu se Adámek nenaučí, když bude Adamem, bude se těžko tomu učiti, a já vždy pravím: kdo se nenaučil dobře poslouchati, nebude uměti dokud živ rozkazovati.“

Nejpodrobněji vypisuje *skutečné* vyučování list rektorem akademie poslaný Vodňanským l. 1600: „Všickni na to naříkáme a těžce to neseme, že mládež naše při školách tak se zanedbává, téměř zřídka která k šťastnému vzdělání přichází, tak aby mohla platně jak církvím tak i obecnému dobrému sloužiti, a nešetříme toho, že sami tím vinni jsme a k tomu čím dáleji tím více příčinu dáváme, domnívajíce se,

že na tom dosti jest, aby leckterýs zkažený a nedoučený žák naši mládež vyučoval, jako se to na oko při všech téměř sukcentořích a kantořích spatřuje, že sami nic se neučivše leč korbely vysušovati, aby mohli dobrý . . . (?) míti, jiné vyučovati chtějí, což jest proti rozumu a s velikými škodami mládeže naší. Dobří lékařové obyčej mají říkati: Poněvadž pochybeno jest v prvním vaření, nenapravuje se druhým. Tak nápodobně naše mládežka, počínajíc se abecedě učiti, a jestli tu toho co pochybeno bude, když bude podána do vyšších tříd, tu se to pobloužení nenapraví, nýbrž z malého veliké bude. Chyba zajisté z počátku malá, nenapravíli se, stane se na konci převelikou, a tak jest lépeji časně se navrátiti a zpátkem jíti nežli čím dáleji tím víceji blouditi . . . Onen Filip Macedonský, vida, že na tom mnoho jest, aby jeho syn, který potom sloul za příčinou mnohých vítězství Alexander Veliký, hned z mladosti a z prvopočátku od nejučenějšího filosofa vyučován byl, Aristotela velikými dary a mzdou najal, aby jeho syna preceptorem byl, který hned z počátku, jak téměř počal mluviti, ze všech těch nedostatkův a omylův, kteří se při něm nacházeli, vyvozoval, naši pak milí preceptorové těch maličkých pacholátek žádného na to pozoru nemají, buďto že by pacholátko šeptalo, dobře liter nevyslovovalo, *t* za *d* vyslovovalo, v půl slově se anebo v prostředku slova zastavovalo, poslední litery požíralo a jak koliv nevýslovně mluvilo, toho všeho při tom zanechají, což ono, nejsouc z toho vyvozováno, zdědí, a taková zvyklost nechvalitebná v přirození pacholátku se obrátí, tak že ono žádným způsobem anebo velmi těžce toho odvykne, a jestli kdo chce někoho něčemu chvalitebnému naučiti, musí nejprvé tomu odučovati, čemu je se nedobře naučil a tak v tom zvykl; a tomu mnozí, nežli by se odučovali, čemu jsou se od nedoučených svých preceptorův naučili, raději ode všeho učení upouštějí a některým jiným řemeslům se oddávají. Jaký medle toho užitek máme anebo naše mládež má, jestli se počátkům od ničemných preceptorův vyučuje? Ten totižto, aby s nimi nic neuměla a daremně do mnoha let s nemalým nákladem rodičův a přátel ten svůj zlatý čas trávila, a naposledy, jestli dobří rodičové chtějí, aby vždy jejich dítky něco opravdivého uměli, musí je dosti pozdě k opravdovým učitelům a v tom mnoho bývalým preceptorům obraceti. Proč bych pak byl toho hned z prvopočátku neučinil s menším nákladem a s větším prospěchem mých dítek a neoddal jich dobrému preceptorovi, což nyní dosti pozdě jak s mým tak i dítek mých zlým dělám? Dám příklad na našich preceptořích, kteří pracují s tou mládeží, která se teprva liter znáti učí. Napíší jim na listu aneb nějaké tabulce abecedu, jak svým pořádkem se píše, podle kteréhožto pořádku dítky abecedě vyučují. Naučí se snad za měsíc anebo málo méněji i také víceji, a bude uměti abecedu říkati dosti pospěšně, avšak s tím svým uměním žádné litery nezná, než z paměti je říká, rovněž jako papoušek anebo straka některé slovo umí prožvásti, ale tomu tolik rozumí jako to pacholátko, které tak abecedu z paměti jako z biče říká. Tu teprva preceptor, aby užitečněji při témž nebo při týchž pacholátkách pracovati mohl, káže jemu anebo jim touž abecedu zpátkem říkati, což, jak jest tížeji, tak také víceji času na tom musí stráviti. Předešle tím pořádkem abecedy

strávil měsíc anebo půl druhého, a tuto stráví do dvou měsícův, a tak toho obého budc přes čtvrt léta. Dělají tak podle poručení preceptorů, a někteří z nich jsouce dobrého vtipu, i také tak nazpátek též abecedě se naučí a tolikéž z paměti ji říkají, a při tom nic méněji žádné litery neznají. Teprva ten preceptor k tomu přistoupí a vyvolí do tří nebo čtyr liter z kteréhokoli místa vzatých, jako snad *m*, *o*, *k*, *r*, a ty čtyry litery, kde ta zrovna pacholátka sedí, před ně na stěně napíše, dada jim rafičku, aby pořád jeden po druhém takové čtyry litery říkali, a když by všickni odříkali, aby se o ně disputovali a jeden druhému kázal některou z nich ukázati anebo třebas napsati, a jestli se za jeden den těm čtyrem literám naučí, toho při tom nechá, pakli nic, na druhý den též litery jim káže říkati, a snad se jim toho druhého dne také naučí. Třetího dne přidá k těm čtyrem jiné dvě litery, tak že za ten týden za jiné tři dni budou se moci nejméně těm šesti literám anebo snad i osmi naučiti. Pokudž by so osmi naučili, naučili by se celé abecedě za tři neděle, pakli by se naučili toliko šesti, celé abecedě naučili by se za čtyry neděle, že by litery netoliko tím pořádkem a z paměti uměli, ale tak jak jedna každá v sobě jest a jakou formu má, to by znali. A pan Sturmius praví v první své epištole o třídách, že jest mnohem lépeji, a on že jest toho zkusil, aby pacholátko, jak litery zná, učilo se nebo učili se slabikovati na deklinaci, nežli na modlitbách anebo katechismu . . ."

V čas zasedání sněmu zemského l. 1615 řečnil 13. a 14. dne m. července mistr Jan Rosacius z Karlsberka o obživení země české i o akademii Pražské. Vyčítaje školy znamenitější nákladně vystavěné a hojně nadané, takto na školy touží: „Vlastněli a právě soudí se o školách českých, sluší toho želeti, že zastihla je záhubná jakási nehoda, že nová ta smrtonosná rozličnost u vykládání počátkův umění tak dalece rozlezla se, s největší svéhlavostí a zuby nehty s ušlechtilých schopností škodou nekonečnou beze všeho veřejného, zákonného i slušného souhlasu a schválení představených udržuje se, vykládá se, vtírá se, zatím pak že řádu studií universí Pražskou velemoudře stanoveného nešetří se, zákony pak školní předobré a nejvýše prospěšné, ze starých statut vybrané a v obec vydané tupeny bývají, vysmívány, vyhazovány, a mládež žije po svém spůsobu, zákonů, zvyklostí starobylých, zkušených, pranic nedbajíc."

Výmluvnější jest a věci samé blíže dotýče se bolestné povzdechnutí mistra Mikuláše Konecia, kancléře Starého města Pražského, jenž l. 1616 knihovnu čili librář rodišti Jaroměři závětí odkázal, napsav: „Školních správců těchto časů nemnoho se nachází, kteří by po dosažení známosti svobodných umění dychtili, nýbrž mnozí, nenaučivše se ještě dobrých a rozumných mužův poslouchati, jiné spravovati a jim rozkazovati chtějí a tudy, předstírajíce volnost, hnusnou svévolnost sobě oblibují." Ano, bývalo mnoho povolaných, ale velmi málo vyvolených.

Slyšíce ty nářky na školy a učitele, kterak s nimi shodneme závěrečný úsudek Stránského? Píše zajisté: „Z toho ze všeho na jevo jde, že o literní umění starých Čechů doma tak bylo postaráno, že nikoli bez práva sluší pochybovati, jestli jiný některý národ, jehož mládež, zvláště pak ta, jejímž snahám překáží tíseň domácí, k dosaho-

vání a popohánění svobodných umění cestu urovnanější nebo pomůcky vhodnější měla by po ruce a pohotově."

Věru, imposantní věc jest pohlednouti na školství české 16. století i se všemi jeho nedostatky. Kdy by stavové byli vdechli život do akademického toho šosáctví, mohli Čechové míti nejkrásnější jednotu u vyučování a nejpevnější spojení škol obecných se středními i s akademií, tak že by přirozeně po stupních se bralo veškeré učení od nejnižšího až k nejvyššímu, jsouc jedno druhému podkladem a základem, akademie pak všemu sluncem a světlem. Učitelé čeští činili jedinou svobodnou obec, řízenou rektorem akademie Pražské, tak že k osobě učitelské žádný jiný soud neměl žádného práva. Mohli býti obcí filosofů; avšak čeho pak si popadli v Praze studenti „panem Aristotelem?" Šik tak zřízený mohl býti vůdcem národa; ale nedobře jiného vede, kdo nejvíce a především k sobě hledí, objat a spoután jsa lakotou a zištnou ctižádostí. Málo všude bylo dobré snahy, ještě méně rozvahy, nadšenosti ušlechtilé nikde. Ani dobří mistři v učení nepochopili, co jest a má býti úkolem vyučování; tomu v 16. století neporozuměl nikdo, ani Sturm, ani jezovité; praktický Bacháček tušil, že má škola připravovati netoliko pro akademii než i pro život; ale málo při té věci prodlel, mysle více na počáteční čtení a na latinu.

Co Pavel Stránský především vychvaluje, týče se některých našich měst, která s neobyčejnou láskou a štědrostí o své školy pečovala, přičiňujíce se zvláště k tomu, aby chudá i přespolní mládež ve školách hmotné měla opatření, aby svobodněji svobodným uměním mohla se zabývati. Ale nijak nemůže chvála jeho k výsledkům vyučování býti obrácena. Osnova vyučovací byla taková jako v jiných zemích; ale nebylo řádných stálých učitelů. Studovanější mistři a bakaláři vystihovali se ve výnosnějších správách školních po městech anebo, vidouce příhodnost místa a času, k bohatým sňatkům, k úřadům a živnostem městským ze školy se ubírali. První vyučování bývalo buď v rukou nezkušených mladých studentů nebo lidí v literním umění méně zběhlých, jimiž pacholátka nudila a mořila se neprospěšně, zmařivše pak drahý čas, buď ze školy nebo do škol soukromých utíkali. A na takové kantory a sukcentory akademie Pražská nejvíce toužila, nemohouc pro nedostatek členů svých osazovati jich místa, nelákající stálým slušnějším vyživením.

Co školám bývalo na závadě, přispívalo nemálo ke zvelebení a vzdělávání stavu městského. Mistři a bakaláři mezi sousedy se osazující rozmnožovali sbory „literátů," majících v literním umění zalíbení a potěšení. Bývali dle slov Veleslavínových (1592) mezi nimi mnozí, „kteří něco málo latinou, vlaštinou aneb němčinou ústa sobě propláknše, ihned českého nic čísti ani kněh českých ve svých bibliothekách míti nechtějí, obávajíce se, aby laikům, jakž říkají, podobni nebyli." Známe seznam kněh od sousedů Žateckých škole darovaných: všecky byly latinské; známe také haldy veršů latinských, jimiž oslavovány byly sňatky, křtiny, pohřby humanisticky vzdělaných sousedů. Ale vedle literátů latinských v přednějších městech byli také literáti čeští, vedle knihoven latinských také knihovny české, záležející z biblí, spisů nábožných, historických, politických, lékařských a j. I ctihodné matrony

městské mívaly sbírky kněh, zvláště náboženských, ačkoli Jan Vachů v Čáslavi l. 1589 knihy své odkázal toliko synu Václavovi, „neb toho Ludmila dcera má potřebovati nebude.“

Zpěvu více času ve školách bývalo přáno, nežli Bacháčkovi se líbilo. Za to zveleben byl nábožný zpěv utěšeně, a nejeden kantor a správce kůru proslul jako skladatel znamenitý, na př. Jiřík Rychnovský (1570—1582) Jan Mastík Solnický (1588), oba v Chrudimi. Ozdobou a oslavou obojích bratrstev literátských jsou posud nákladné a skvostné kancionály, vynikající mohutností a lahodou zpěvů i ušlechtilou umělostí maleb; oběma téměř rovně není.

Po delší neb kratší dobu vynikaly za dobrého řízení mistrů školy některé: Jindřišská v Praze, Žatecká, Hradecká, Chrudimská, „kde vždy učení a slavní mužové bývali,“ Horská, Lounská a j. Veliká byla v městech vážnost humanistů domácích i příchozích, vzájemně se v knihách i v listech velebících a oslavujících; osoby i obce dávaly jim „pocty,“ *) od králů pak erbů a titulů nabývali, jichž neopomíjeli vyobrazených k spisům svým přikládati. O humanistech, kořících se dle ducha časového uhlazené *formě* mrtvého jazyka latinského, dobře napsal I. J. Hanuš: „Můžeš právem veškery takové spisy humanistické, zvláště pak beletristické spisy Čechů, Moravanů, Slezáků a Slováků za jakési *náhrobky* pokládati, mající tento společný nápis: Pod tímto skvostným hrobovým kamenem latinským leží zdrcené srdce *slovanské*, jež slulo za živa na př. Jan Zvolský, Jan Rosinus, Tomáš Mitis a Limusa, Zikmund Gelenius a p.“

Humanisté nemohouce nápodobiti *obsahu* zaniklé klasické vzdělanosti a lpíce toliko na formě, větším dílem u nás i v cizině v plané řečňování se rozplývali, a nechávajíce stranou bádání věcné, týmiž pověrami jako lid obecný byli zaslepeni. Tak opakuje i Codicill (1586) ze starých statut akademických zákon: „Z lázně nebo z domu nikdo do řeky se koupat nechodiž, protože jest nebezpečno i pro nerovnost hloubky a dna, i proto, že zlí duchové, v prohlubinách vod si libující, úkladnými vábidly častokráte pacholata nerozvážná lákají a je utopují.“

Komenský, hned za mladších let k jádru, duchu a podstatě všeho přihlížeje a bystrým zrakem výše a hlouběji dohlédaje, viděl, že není všecko zlatem, co se třpytí, zvuč si česky nebo latině. „Zlatý věk“ českého písemnictví přese všecku hojnost knih, přese všechnu vybroušenost, uhlazenost a plynnost humanistické češtiny neviděl se mu býti dostatečným k vyššímu vzdělání českého národu, „v pěstování literního umění liknavějšího.“ Hned tehdáž, když ve studiích vlastní pílí nahražoval, čeho mu neposkytovaly školy (1611—1614), pomýšlel na sebrání veškerého pokladu jazyka českého i latinského, jakož i na sepsání *české encyklopedie náuk*, aby vědomosti české po všech věcech věditelných byly rozšířeny. Nebo přispůsobenost k běžným časovým spůsobům, sousedská upřímnost a cvičenost, s níž ve stavu městském za doby předbělohorské se potkáváme; učenost přestávající na výzkumech a zkušenostech cizích, nerozkřesávající jiskry vlastního roz-

*) Na uctění vzácných osob a hostí mívala města velké konvice na víno: „konev, jako v ní poctu posílají.“

umu v plamen samostatný; povšechný lesk oko mámící, jímž ani srdce k citům vznešeným, ani vůle k nadšeným činům nemůže vzplápolati: vše to bylo vrtkým základem počestného a trvalého bytování národa, jejž konečně schvátila necelost, nejistota, neodhodlanost hůře nežli rána morová.

Jiný tedy nežli Stránský pronáší soud o školách a poměrech předbělohorských Komenský, nehledě k zevnějšku (nebo i mumie i obílení hrobové ne zle vypadají), než k duchu čili bezduchosti jich, a z příčin účinků se dodělává. Komenský, potouživ na bezmethodnost škol vůbec, pláčem Jeremiášovým nad školami českými kvílí:

„Z našich škol řídko kdo začátky nějaké podstatné vynášel. Na čtenářství a písařství mládež naše vynakládala svá školská léta a na kouštěk při tom vokální musiky a arithmetiky. Uchytilli kdo drobet latiny neb němčiny, to za zvláštní kořist měl, a v tom věk mladosti strávě, dále a výše někam jíti neměl kdy a neviděl kudy, ba ani nerozuměl, že se jíti můž někam výše. Věc sama mluví, že jest tak, že se posavad mnozí, prohledše na nedostatky své, za sebe styděti musíme, an toho již napraviti nelze. Ach, přemilí Čechové, námť jest, nám na ty věci (na rozumné opravy škol) nad jiné národy mysliti, protože předešlých let nad jiné špatněji školami opatřeni byvše, mimo jiné národy v stínu jsme stáli a skrze to u cizích v pohrdání a posměchu byli i úštipky rozličné snášeli, a ne bez příčiny. Nebo nejen jsme žádných slavných spisovatelů, kteří by spisy svými svět osvěcovati pomáhali, neměli, ale ani k domácím potřebám lidí dosti nebylo, k poselstvím a úřadům, v obci i církvi. Protož přišlali jaká potřeba, k cizím jsme se obraceli, je do země vábili, penězi přeplacovali se svou a celého národu hanbou, nýbrž škodou. Nebo cizí se mezi námi osazovali, sebe a ne nás vzdělávali, nás i jazyk náš zastiňovali, nýbrž tlačili. Naši mezi tím vtipové, při mnohých nad cizí oněchno jadrnější, zavozovali se do marnosti, lhostejnosti, bujnosti, zahálek a neřádů rozličných, že vzpomenouti na to, čím panstvo naše, rytířstvo naše, městský i selský stav náš čas trávívali, hrůza mne podjímá. A tím co způsobeno? To, co vidíme. Přišly na nás hlavy rozum nosící, Hispanové, Vlaši i jiní, přemudrovali nás, potlačili nás, rozptýlili nás, poplenili nás, protože jsme byli jako na onen čas Jerusalem holí a podpor svých, to jest reků udatných, mužů válečných, soudců a proroků, mudrců a rádců vtipných a výmluvných nemající."

Čím bližší byli srdci Komenského Čechové, tím bolestněji dotýkaly se ho nedostatky českých škol, a čím horoucněji usiloval novými školami obnoviti národ, tím méně zakrýval vady a nedostatky škol i obce národu. Nač Komenský touží, na to naříkali před ním upřímní Čechové, školy pak, nevzdělavše žádných národních charakterů, staly se spoluvinníky úpadku národa. L. 1615 vydali stavové ze sněmu zemského přísná opatření pro ochranu jazyka českého proti cizozemcům; připsal k tomu Mikuláš Dačický z Heslova: „Ale to žádné platnosti neneslo; *nebo věc již jest zastaralá, obmeškaná, nezhojitelná a nenapravitelná skrze vlastní nedbalost a nesvornost českou."* O cizincích chtějících v Čechách vládnouti zveršoval týž Dačický Čechům důtku:

Češi se jen dívají,
a nic na vlast svou nedbají,
mnozí i napomáhají,
tak k záhubě pospíchají.
Mějž se dobře, milý Čechu,
nelez dále do posměchu;
každý do tvé vlasti běží,
nezůstáváš jen v loupeži:
ochraňujž sám pán bůh tebe
a pomoz z země do nebe.

I po katastrofě Bělohorské povzdechl si Dačický ještě l. 1622:

Nesvornost Čechy zavedla,
v posměch, potupu uvedla;
svoboda pod lavici vlezla;
avšak *pýcha* vždy pryč nechce,
až pán bůh dokonce ztresce.

Takových konců obávali se dávno před tím upřímní a osvícení vlastencové, jimž pan Karel starší ze Žerotína vojevodil. Již l. 1599 2. dne m. února psal byl z Rosic Janu Jakubu Grynacovi Basilejskému: „Ačkoli jest mezi věcmi lidskými mnoho takových, které kormoutívají pobožné mysli, přece nejvíce to je zabývá, když vidí, že z tohoto života vyvoláváni bývají mužové církvi i obci prospěšni, ti pak, kteří ani neslouží k slávě boží, leda pokud bývají svědectvím shovívavosti a hněvu božího, ani v obci jsou k prospěchu nějakému, nicméně zachovávání bývají, aby sežírali úrodu země. To proto dím, že nyní cvičím se v té škole, obdivuje se soudům božím a jsa celý zděšený k vůli vlasti, když znamenám, že právě taková nehoda nám se přihází. Nebo po Fridrichu Žerotínovi, muži bez odporu i osobám nejčelnějším v moudrosti a opatrnosti se vyrovnávajícím, ztratili jsme Jindřicha Slavatu, vznešeného rodem i životem, zvláště pak nejvznešenějšího v pobožnosti. Ztratili jsme také z našich církevníků několik, mezi nimiž Jiří Streyc, žalmů a zřízení kalvinových vykladač, před osmi dny život se smrtí směnil. Avšak i já Circlera mého jsem zbaven, o němž jsi se snad dověděl, že ve Spíru skonal. To když při sobě tiše uvažuji, věru celý se toho hrozím, tuše, že nás veliké nějaké neštěstí očekává, jehož svědky, nechtěl bůh, aby byli takoví mužové, odnímaje nám zatím záštity, jimiž by buď mohlo býti odvráceno nebo umírněno, jakékoli nám souzeno jest nepohodlí. Vím, že nezakoušíme nic nového, ale toho se lekám, že za odstupujícími nikdo nenastupuje, na němž by poněkud důvěra nějaká mohla se zakládati, tak že zřejmo jest, že buď nastává konec světa, nebo že po dokonané dráze těchto zemí již jest tu záhuba, již nám, obávám se, urychlí buď ohavná tato válka, nebo budeli následovati mír nějaký ne dosti bezpečný. O sebe jistě nemám starosti, hotov jsa, jak mi nyní káže duch, snášeti, co na nás vložil bůh; nebo, přijímajíce věci dobré, proč bychom vyhýbali se zlým? Ale kormoutím se pro vlast a nechtěl bych, aby ještě zahynula, leda ustanovilli jináč bůh.“ Žerotín viděl, že vymírají zdravé kořeny národu, zhýřelé pak šlechtické větroplachy že rozpráší jako plevy každé silnější větru zavanutí. — Mnoho tu věcí, o nichž i nyní pečlivě sluší přemýšleti upřímnému Čechu . . .

O školách bratrských promluvíme později.

Obětovaný.

Historický obraz

od

Aloisa Jiráska.

Díl druhý: Na svobodě.

(Dokončení.)

VIII.

Sotva že ven vyjeli, rázem všichni zastavili koně. Před nimi rozkládala se zasněžená krajina — v levo sámý černý les, před nimi širé pole ponenáhlu do volného návrší stoupající. Všude bělostný příkrov, po němž mrazivý vítr poháněl mráčky sypkého sněhu. Tu tam křovisko se černalo, na osamělém stromě u cesty stojícím usadilo se hejno vran. Všude ticho, smutno, mrtvo, nikde ani človíčka — ale nebe upoutalo zraky jezdců; nebe všude tmavé, jen za návrším živé, zbarvené rudou, třesoucí se záplavou. Pozírali, naslouchali, a tichem zimního podvečera zazníval až k nim temný ryk a hlahol — děsný v tu chvíli za toho světla a toho nejistého, trudného času.

„To je tvrz!“ zkřikl starý Beneda.

Ale než dořekl, bodl již Prokop svého hnědáka, jenž sebou divoce trhl a několika skoky byl značný kus před ostatními, kteří v prudkém cvalu dali se za svým vůdcem. Za chvilku stanuli na návrší, odkudž měli volnější širší rozhled. Heřmanická tvrz i ves dole byly v jednom plameni. Byla to velkolepá, hrozná podívaná. Nebe i země, pokrytá bělostným rubášem, jako by hořely — všude záplava růžové, ohňové záře, v níž leskl se zmrzlý sníh nesčíslnými bleskotnými rubíny. Všecka krajina se vyjasnila, i nad černými, zasmušilými lesy zasvitlo. Ozářeným vzduchem vystupovaly k nebesům ohromné sloupy měkkého, kadeřavého dýmu, šlehali nesčíslní plamenové neustále klesajíce a znovu mohutníce. Kolem nich ve výši kroužila hejna zmatených, teskních holubů, z nichž nejeden zmizel v hubícím žáru. V rudých zmítajících se vlnách hrozného požáru černaly se mohutné trámy krovů, a praskot jejich zněl ve výši jasně a klidně, bezohledně nad hlahol a ryk rozzuřených i vyděšených lidí, jejichž tmavé postavy mihaly se na náspu tvrze, na svahu i dole kolem hořící vesnice.

To všecko Prokop a jeho družina mžikem přehledli. Viděli také jak ode vsi prchají lidé do zasněžených polí, k lesům, tu jednotlivě, tam ve skupinách, tu prázdni zachraňujíce toliko život svůj, tam nějaké nevolné, nebo plašící se dobytče před sebou ženouce. Tak na dole. Na svahu pak, na němž stála tvrz Heřmanická, panoval ještě větší ruch. Jezdci sjížděli na dol dávajíce se za prchajícími venkovany, jiní a s nimi mnozí pěší pobíhali kolem náspu i na něm, derouce se patrně do hořící pevnůstky. Ihned porozuměl každý z družiny Prokopovy, co se stalo. Starý Beneda chtěl promluviti, ale již zavznělo Prokopovo prudké, pronikavé: „Na ně!“ Marně volal starý válečník

nezkušeného mladíka, aby prvé rozvážil a nevydával se v nebezpečenství — Prokop neslyšel. On viděl toliko, že rodná tvrz jeho v jednom plameni, že ji nepřítel přepadl a že tam děd a matka. Proto bylo marno uvažovati. Musí jim přispěti, je vysvoboditi, nebo s nimi zahynouti! Na počet nepřátel se neohlížel. Ani družina jeho nepočítala. Viděla svého vůdce před sebou; dala se za ním a to tím spíše, že Braniborci již dnes v lese všechny je popudili svou ukrutností, a teď — toť nový jejich zlotřilý kus!

„A tak s pánem bohem!“ zkřikl Beneda. Zkušeným svým zrakem poznal ihned, že je nebezpečenství veliké. Ale ať si jede třeba pro smrt, Prokopa nenechá a škůdce ty jen tak bez trestu a boje nelze pustiti.

Malý houfec hnal s návrší dolů; napřed Prokop. Byl bled, ale oči jeho jen hořely hněvem a touhou po pomstě a boji. Neobyčejná síla rozlila se mu údy. Pravice jeho tiskla pevně pádný mlat. Nikdo z jezdců sobě nevšiml, že za nimi rovněž v prudkém cvalu ženou se se selské saně, v nichž odpočívala nalezená Uherka.

Čeledín, jenž je řídil, chtěl, ani ještě všichni na pahorku stáli, koně ze saní vypřáhnouti, aby na něj se vyšvihl a tak hrozícímu nebezpečí lépe odolal.

Ale kůň rozjařený rychlou jízdou a teď vyděšený nenadálým divadlem, jal se frkati a nepokojně sebou trhati. Sotva že čeledín na postraněk sáhl, spustil se Prokop a za ním jeho družina s návrší. Kůň v saních vida známé ujíždějící, vyhodil a již dal se za nimi. Čeledín uskočiv, nemohl ho zadržeti a s těží jen zachytil se za košatinou na sanici.

Etelka zabalená v medvědici a roucha teď se vzpřímila. Až dosud jela šerým lesem, pod tmavým nebem, slyšíc jen jako ve snu hovor kolem jedoucích mužů a hučení širého hvozdu. Teď před ní se vyjasnilo, a hlahol i ryk čím dále tím jasnější doléhal k jejímu sluchu. Kůň uháněl mohutnými skoky, až sníh bělostným práškem kolem vířil a kusy ledu až za saně lítaly. Sanice svištěly, sníh chrupal.

Šero, jež Etelku bylo obklopovalo, zmizelo zúplna a dívka přijížděla čím dále do většího jasna, červena. Pojedeli tak neustále, vjede snad do samých plamenů.

Poklekla na saních — před ní značný kus jezdcové, kteří ji našli — dále požár, kolem něhož hemžily se tmavé postavy — všecko kolem rudo, děsno. Zdálo se jí, jako by sjížděla do pekel.

Chtěla koně zadržeti, nebyla však s to. Volala na čeledína, ten nepomáhal. Ani ho neviděla; snad cestou sletěl a zůstal ve sněhové závěji.

V tom ozval se na návrší, kde tvrz hořela, hlomozný ryk, jenž na okamžik všecko přehlušil, pak zazvučela jasným, kovovým zvukem polní trouba, ale již štít hořící tvrze ruchnul a s hrozným praskotem řítily se černé trámy obalené žhavými praporečky zmítajících se plamenů k zemi, kdež sníh od horka roztál. Hrozný chumáč jisker zavířil vzduchem a pak černý mrak na chvíli všecko tam zahalil. V tom byla Etelka do výše kus pozdvižena, pak vzala převahu a padla na tvář. Opodál strhl se strašný pokřik a lomoz zbraně.

Když se pozdvihla, viděla, že saně přes něco přejely, že kůň klesnuv a zamotav se do řemení kolem sebe nadarmo bije, a že nedaleko srazili se její ochráncové s nepřítelem, jenž s výše je spozorovav, proti nim se obořil. Poznala také, že nepřátel je znamenitá síla. Nastal krutý zápas.

Tvrz i ves pořád ještě hořely ozařujíce místo boje rudým, mihavým světlem. Závěje sněhové mizely pod kopyty ržajících koňů. Etelka slyšela teď jen jejich řehtot, řinčení zbraně a křik bojujících. Meče jen se blýskaly, mlaty jen švihaly až helmice a štíty cvakaly — a hle, tu svalil se kůň a nohami naposled trhá, vedle sletěl do závěje jezdec, jehož krev sypký sníh temněji barví než světlo požárné. Etelka věděla, že ochráncové její jsou Češi, že nepřátelé jejich jsou její přátelé snad z nedalekého města, kam mířila; nicméně tentokráte přála by srdečně, aby Čechové vyvázli — aspoň ten mladý, jenž se jí tak ujal, ji tak ošetřoval a vínem svým napojil.

Ach, již couvají. Ale běda! Není jim vyváznutí, nebo i ze zadu přitočil se k nim nepřítel.

Již jsou na blízku, již ten hrozný chumáč bojujících opodál — Etelka zakryla sobě dlaněma oči. Když opět odvážila se v před pohleděti, spatřila mladého ochrance svého bez čapky, zkrvaveného. Právě ho strhli dva žoldnéři s koně, který byl pod ním sklesl. Křičíce ukazovali zajatce jezdci, jenž z houfu byl vyjel. Sotva ho Etelka zahledla, vykřikla hlasem. Byl to Alan. . . .

IX.

Téže noci bylo na radnici Poličské velmi veselo. Všecko město již spalo; jen v oknech dotčeného domu, špičaté lomenice a vysoké, příkré střechy, nad níž vedle pevná věž trčela k nočním nebesům, bylo světel dost, až zář jejich proudila ven na náměstí sněhem pokryté. Rychtář královského města pozval všech dvanácte konšelů a mimo ně ještě několik nejpřednějších a nejbohatších měšťanů, aby stolovali na počest vítaného hosta velitele předvečerem přišlé a toužebně očekavané posádky, kterou jim na jich požádání ochotně zaslal biskup Ebrhard, hodný zástupce vladaře Oty Braniborského.

Vítali ji vesele, vůdce jejího uctívali a častovali — ale všecko obyvatelstvo s nimi se neradovalo. V odlehlejších ulicích byli zaraženi, skoro všichni se lekali, ale málo který se rozhněval a hněvu průchod slovy dal. Byli to obyvatelé čeští, chudší všech ostatních německých sousedů, kteří sem z ciziny se přistěhovali a zbohatlí. Jim dána také všecka moc, a z moci té povolali teď sobě hrabivé cizince, s nimiž za jedno se spojovali proti obyvatelstvu té země, která je tak vlídně přijala a vším dařila. Proč by nevolali? Kdož bude živiti žoldnéře? Rozdělí je po domech českých, kdež jich nutno a živobytí a všechnu potřebu dá české okolí.

Pánové na radnici oddali se upřímnému veselí. — Což jim do stížností spoluobčanů, což jim do toho, že v širé zemi strasť a bída? Příkopy jejich města jsou dosti hluboky, hradby dosti vysoky a tlusty,

tři věže, mezi nimiž kryté chodby, chrání pevnou bránu, a bašt jako by nasel, uvnitř pak hojnost zásob, a nyní ten houfec statečných krajanů! Jak by neměl měšťáků pojati pocit blaha a bezpečnosti, ač všude venku samý zmatek a nejistota? Všaktě myšlenek svých nestajili. První rychtář, drže v pravici plný pohár, připíjel přibylému hejtmanovi, vítaje ho i jeho houfec jakožto pomoc bratrskou, tak vítanou zvláště zde, ani jsou tu jako německý ostrov obklíčený od samých nepřátel, kteří pomýšlejí na jejich záhubu!

A první konšel mluvil šíře o velikém nebezpečenství všem Němcům hrozícím, vykládal, jak prý Čechové se na ně hotují, ano že již válku začali, a to bez příčiny, jediné proto, že mají poslouchati zákonného vladaře Němce!

„A věru nám všechna správa a vláda náleží! Jaká by byla tato země bez nás? Kdož učil zde města stavěti, řemesla provozovati, kdož našel hojnost rud a kdož je na světlo vynášel? Kdo učinil zemi tuto bohatou a krále jejího mocným? Ej za všecka ta dobrodiní nechtějí strpěti naší správy a chystají se na nás, aby naše města vydrancovali, a vše co pílí naší zrobeno, zničili a nás vyhladili! Ale dnešní den podal nám svědectví, že nejsme osamoceni! Vzácný náš host připomíná nám, že máme ještě bratří a že veliká naše vlast nás neopustí, na nás nezapomene! Nejsme od ní na věky odloučeni, ale nadejde doba, kdy budeme v jedno a navždy spojeni!“

A nikoho tu nebylo, jenž by smělého řečníka zakřikl, jenž by protestoval proti hlučné pochvale, jakou mluvčímu za jeho slova vzdali, a připomenul, že jsou ve městě, kde je také české obyvatelstvo, že jsou ve městě vystavěném na české půdě, českým králem, jenž je hostmi přijal, ale ne, aby z nich vyrostlo pokolení zrádců této slovanské země, která stala se i jejich domovem i jejich vlastí!

Vůdce braniborské posádky, sličný muž vysoké, urostlé postavy, plavých vlasů a takových vousů, veselých jiskrných očí odpověděl stručně ale jadrně. Nebyl řečníkem, ale slova jeho vroucí a rázná přijali zástupcové města s hlučnou pochvalou a jásáním. Poháry řinčely, víno a medovina jen proudily. Braniborák byl muž veselí a požitku. Tváře jeho jen se rděly, oči blýštěly, a přes tu chvíli zvučel jeho jadrný, upřímný smích. A když několik mladších začalo notovati, spustil i on a rozlehlou síní zazvučel bujný zpěv pijácký. Půlnoc již dávno minula a v radnici panovalo dosud hlučné veselí. Zpívali, pili, připíjeli bratrství a jednotě všech Němců, a na zdar nastávajících bojů. —

Vedle radnice stál prostranný, kamenný dům též s vysokou střechou, mající v čele podloubí s mohutnými pevnými pilíři. Do tmy na této podsíňce panující padala mdlá zář ze přízemného okna, z komnaty, v níž na nízkém loži medvědicí pokrytém odpočíval starý Kumán-Aješín. Na podlaze ležely různé koberce, jež zajisté nebyly koupeny, aniž pocházely z jednoho místa; na stěně nad ložem visel kulatý, koží potažený štít, přilbice, několik luků, a zakřivené šavle drahých rukojetí. Aješín ležel oblečen maje nohy ovinuty kožešinami. Napadly ho zase těchto dnů bolesti a proto nemohl se ani účastniti výpravy

Alanovy, jenž chtěje věrného strýce míti v bezpečnosti tuto jej zanechal. Snědá, jizvami zohavená tvář starého Kumána byla velmi zachmuřena. Jiskrné dosud oko hledělo upřeně ku krbu, kdež dohoříval oheň. Časem také obrátilo se k oknu — Aješín naslouchal. Než pustou zimní nocí neozval se dusot koňský a ryk s kořistí se vracejícího houfu. Tu sáhl po skleněné láhvi, v níž při světle malé lampy na vyřezávané malé židli vedle stojící tmavé víno se rdělo a blýskalo, a nahnul si znamenitě. Činil tak osamělý piják již několikráte, a bylo to také znáti na tmavém, brunatném líci i blýštícím se zraku — zapíjel bolesti i mrzení.

Ó, podholená hlava mu sešedivěla, a obličej jedna vráska! Nebude již proháněti se širou stepí — Přišlo stáří a pak ten čertův synek! Eh, co se napracoval, co nebezpečenství přemohl, aby jej dostal z této kleté země! A je tu zase! A on bloud starý, který bez něho nemůže býti, on s ním! A přece jednak to lepší! Což tam v Uhřích?! Alprův kmen rozehnán, a sloužiti v jiném za prostého bojovníka — ne toť pohlavarův syn neučiní! Sloužil uherskému králi, jenž přeje tolik Kumánům — ale služba tužba! Teď aspoň je samostatný, má svůj houfec a projíždí se jako pán a mstí se na tom národě, jehož král tam na hrozném poli Moravském zničil Alprův kmen! Projíždí se, volá jmeno toho Němce Oty, a ve jmenu tom lze všechno učiniti! Daň vymáhati, trestati, v požeh dávati. Ale on — ah, proklatě, že už je tak stár! Ničeho už neužije! Nesměl na Červenou Horu, nemohl ani na Heřmanice, které by byl tak rád uviděl v rudé záři sžíravého požáru!

Tentokráte se Alanovi zajisté podařilo! Tou dobou praskají krovy a řítí se sruby, ve kterých jej jako divokou šelmu na noc zavírali! A toho starého zemana! Ó, že nemohl před něj se šavlí v ruce předstoupiti!

Noční chvíle zvolna, ploužívě ubíhaly. Starý Kumán popíjel a přemýšlel o svých krvavých záměrech i miláčku svém Alanovi. Ten tenkráte jsa na Červené Hoře v nebezpečenství dostal se do hradní kaple, kdež za oltářem dle udání matčina nalezl kruh železný. Otočil jej — a hle, kámen se pohnul, až otevřel se před uprchlíky otvor, vedoucí do země. Bylo zle. Venku zahlučela kvapící bouře. Nerozmýšlejíce se skočili a tajnou chodbou spěchajíce dostali se ke dvířkám, jež po nemalém namáhání otevřeli. Stanuli venku pod hradem pod skalou v houštině olšové a vrbové na břehu řeky Úpy. Nikdo jich nepozoroval, nikdo jich nestihal. Tak dostali se šťastně z okolí hradního. Sotva že si však Alan odpočinul, již sebrav rozptýlený svůj houf vyrazil za nedlouho z nenadání na Heřmanice — a podařilo se mu. Bylo okolo hodiny třetí z rána, když všecko město bylo vyburcováno hlukem vrátivšího se zástupu, jenž hlásе se k Braniborským hlavní své útočiště v královském městě míval.

Aješín sebou trhl. Chtěl sestoupiti se svého lůžka, než nebylo možná. Venku hluk se rozcházel městem. Ozývaly se hlasy lidské i ržaní a dusot koňů a bučení přihnaného skotu. Aješín klnul, zlobil se, že sám nemůže sejíti, a pak že Alan nejde. Konečně vstoupil!

Čil, zdráv, a za ním nějaká ženská — aj, to Etelka! Ó, kde se tu vzalo to čertovo děvče, co všecko na Červené Hoře pokazilo?!

Aj jak je ubledla, zaražena! Jindy samý smích a oheň — teď, zamlkle sedá na truhlu opodál krbu, a Alan valně si jí nevšímá. Tedy ho již přešlo milování! Jak jindy s ní cukroval, sedal, jako holoubek vrkal, až bylo starému do hněvu, až musil ho na šavli a koně pamatovati! A teď vychladl rázem! Sám, beze zvaní, usedá ku strýcovu loži, povídá o své výpravě, jak ves přepadli, jak na tvrzi ve jmenu vladaře Oty se hlásili, ale jak starý zeman jim vzdorně vzkázal, že nezná vladaře Oty, ale škůdce a lupiče Otu! Zatarasil bránu, nedbal hrozeb, nebál se útoku — až mu zapálili střechu . . .

„A dostali jste se tam?“ tázal se dychtivě Aješín.

„Dostali, ale bránili se zoufale.“

„Máte je?“

„Nemáme — hořící trámy je pochovaly.“

Aješín zaklel. Alan však usmívaje se jej potěšil.

„Vezeme přece někoho. Vnuka starého Sezimy — to škvrně — pamatuješ se, víš, před lety? Teď je z něho statný junák. Bil se znamenitě!“ A mladý Kumán vypravoval, jak Prokop se svou skrovnou družinou se přihnal, jak udatně bojoval, až byl raněn a s koně stržen. „Naložili jsme jej do saní, tam k Etelce, která s ním přijela — a teď je tu — už leží ve věži vedle — podíváš se na něj, jak vyrostl a jaký z něho bojovník!“

„Tedy jsou zničeni — a starý uhořel!“ mumlal jako pro sebe šedý Kumán. Na brunatné jeho tváři chvěl se zásvit hrozné radosti, a očka jeho hořela příšerným ohněm. Pak je upřel na bledou, spanilou Uherku, a široká ústa rozšířila se mu v nepříjemný úsměv:

„A co s holubičkou? Dosud tak prudka, hle, jak sebou trhla, jak po mně mrštila zlobivým zrakem! Ho, mělas lépe hlídati — byla bys paní Červené Hory! — A co teď — aj, vy se nějak hněváte!“

V tom ozvali se na podsíňce hlučné hlasy, a hned na to zavrzly dvéře dosud otevřené. Alan vyskočiv šel se podívat. Na síni zastal rychtáře a jednoho z konšelů, kteří doprovázeli vysokého, statečného muže. Dva sluhové nesouce planoucí pochodně stanuli nyní stranou. Rychtář zahlednuv Alana, chvatně přistoupil k němu a vesele ho vítal.

„Však jsme na tebe čekali, že s námi číši vypiješ — a ty tu.“

„Liboli, vstupte ke mně, vypijme ji, času dost!“ zval Alan vesele, a hleděl tázavě na hejtmana posádky, kterého dosud neznal. Rychtář oba bojovníky a zastance věcí Otových seznámil. Braniborák hojným pitím rozjařený dal se ihned do živého hovoru a přijal pozvání.

„Povíš nám, jak se ti na nájezdu dařilo. Slyšel jsem už o tobě, jak ty paličaté Čechy tepeš! Bude to kratochvíle! Dnes ty mně, zítra já tobě. Nerad mám dluh. Vedou mne sem, budu tu bydleti, zrovna nad tebou a tu třeba vypiti číšku na dobré sousedství!“

Hejtman Frenclin, rychtář a konšel vstoupili do komnaty Alanovy. Etelka seděla dosud na osamělém sedadle svém. Alan ji sem přivedl, však dosud na ni jak náleží nepromluvil. Ó, jaké to bylo s ním shledání! Podivil se sice, vida ji v saních pod tvrzí Heřmanickou, ale nepřiskočil k ní, aby s radostí uvítal, vášnivě objal a zulíbal, jak by byl jindy učinil! Zachmuřil a zeptal se, kde se tu vzala; poznala z jeho skrovných slov, že ještě nyní tak smýšlí, jako tenkráte, když

prchal, že ji dává vinu, jako by ona vše byla zmařila. Ó, ne, ne! ozývalo se jí ve vášnivě pohnutém srdci. To to není! To vše by nahledl, žes ničím se neprovinila, a kdy by — odpustil by ti, prominul, kdy by choval ještě jiskřičku citu k tobě. Ale jeho láska pohasla, utuchla — a teď hledá záminky . . .

Žal i lítost zápolily za první okamžik v duši sklamané dívky. Všecko mu obětovala, i zločinu se dopustila pro něj — zabilať dobrou, vznešenou paní, zničila to šlechetné srdce, a jen pro něj, jen pro něj! A on nemá ni nejmenšího uznání a soucitu! Žel pominul, a smutná, prudká vlna hněvu, rozjitřenosti pohnula jejím srdcem. On nehoden takové lásky a oddanosti! Seděla tu, o samotě, nezeptal se jí ani slovem, rozmlouvaje toliko s tím škaredým starcem! Hleděla do země, nevšímala sobě, že venku ozvaly se hluk a hlasy. Tu pojednou zaslechla: „Aj, jak švarná, ladná dívčina! Zajisté kořist — toť věru stál ten nájezd zimní slotou za to. Věru, sám bych za takovou křepeličkou — Kdy by jich více bylo, řekl bych — aj — co to žvástám!“

Etelka vzhlednuvši spatřila před sebou statného hejtmana, an kroutě sobě plavý knír na ni žádostivě hledí. Vedle stojí Alan, usmívá se. On to vidí, slyší, usmívá se, nepromluví! Etelka se do temna zarděla. Vstala, chtěla odejíti, však Alan ji zadržel. V tom přinesl sluha korbeł i číše, a hosté již bez toho dost a dost poživše, zasedli ke stolu, aby připili sobě na dobré sousedství, nedbajíce, že noc už míjí a ranní úsvit že přemáhá pomalu mrákoty noční.

Pak Frenclin vstal a přines plný pohár rudého vína podával jej Etelce a zval ji lichotně, aby k nim přisedla. Ona však vzdorně zakroutila sličnou hlavičkou. — —

Vysoko v radní věži ležel na bídném loži raněný Prokop. Alan dověděv se pod Heřmanicemi, kdo mladý ten odvážlivec, dal jej na saně k Etelce naložiti. Teď opět mladá Uherka chránila panice před mrazem a větrem, zakrývajíc raněného medvědicí, kterou jí byl v lese tak ochotně propůjčil. — Vyšlo slunce, nadešel překrásný, zimní den. Světlo vniklo do Prokopova vězení, malé to, klenuté a nebílené prostory. Mladík otevřev oči spatřil, že někdo u jeho lože sedí. Viděl bledý, kostnatý obličej obstárlého muže, jenž zachmuřeně i soucitně na raněného hleděl. Prokop jako by se nemohl probrati, pak zasvitlo mu ve tváři a pohnuv prudce pravicí, zvolal: „Borši!“

Boreš ze Skalky, jenž o schůzi vládykův na Heřmanicích byl vypravoval, jak viděl mrtvolu Otokarovu ve Znojmě, byl už celou noc s Prokopem, ale teprvé nyní za svitu denního dověděl se, jaký mu přibyl soudruh do vězení, ve kterém on sám už na čtvrtý den seděl. Vyjel si ze tvrze své, nic zlého netuše, do města, aby si tu sám u rychtáře postěžoval, když vzkazy nic nevymohly, že všelijaká cizí čeládka ve městě se zdržující, jejíhož vůdce, postrach to širého okolí, Uhrem jmenují, na Skalecké zboží zajíždí, tam kmety týrá, odírá, dobytek jim odhání, ano i příbytky v požeh dává. Žádal, aby těm lupičům neposkytovali měšťané útulku a ochrany za městskými zdmi, jinak že by se v širém neudrželi a brzo se rozehnali. Boreš nikdy nemluvil

na zbyt. Řekl vše stručně ale s dostatek, ano i pohrozil. Věděli, že je pevný, že spíše jedná nežli hovoří, měli na něj dávno svrchu, vědouce, jaký to nepřítel a odpůrce braniborského vladaře i všech cizinců.

Hle, na jeho pevnou tvrz se neodvážili, a teď jim sám přišel do pasti! Což jim bylo po právu, když měli moc! Vyslechli ho, zasmáli se mu a zavřeli do věže.

Když toto vše Prokopovi pověděl, uslyšel o nových kusích zlotřilého houfu vedeného tím „Uhrem!"

„Ó, jak naše nerozhodnost a polovičatost nás trestá! Na Heřmanicích jsme rokovali, hněvali se nad zuřivostí cizinskou, odvetu slibovali — však všecko odloženo a čekali jsme, že se Branibor rozpomene, umírní. A od té doby! Což již škody spácháno, což i nevinné krve prolito!"

„Ó, mne bídného!" zatoužil Prokop, „že jsem neposlechl svého děda!"

„A čím bys mu byl prospěl? Tvrze byste nebyli uhájili, ani kdy bys i ty i tvoji chlapi —"

„Byl bych aspoň s dědem a s matkou zahynul!"

„Nemysli na smrt, ale na odplatu a osvobození!"

„Ano," zvolal Prokop na loži se vztyčiv, „kdy bych mohl! Zabil mně otce, zabil děda i matku, rodnou tvrz zapálil — a já v jeho moci!" vykřiknul. Oči jeho zářily zimničně.

„Tvého otce, pravils, byl by to ten — jak o něm Jurata vypravoval?!"

„Ten, ten! Ó, jak se mi tím pochlubil, s jakou divokou radostí ukazoval mně hořící tvrz a posměšně volal, abych šel na pomoc, že dědovi je zle a horko. A já ležel bez vlády v saních a nemohl jsem ho strestati — ó!"

Nastala smutná pomlka. —

Oba zajatci byli tak pospolu za mnoho dní. Měli aspoň tu útěchu, že mohli vespolek volně rozmlouvati. Než nadcházely oběma co den chvíle, že umlkali, že se zamyšlovali — hluboko a trudně. Prokop nevěděl na jisto, co stalo se s dědem a matkou. Neměl ovšem žádné naděje — jen tolik by aspoň rád se dověděl, zahynulili v plamenech nebo rukou těch divochů. — Zajatci byli ode všeho světa na dobro odloučeni. Žalářník nosil jim skromnou krmi, zatápěl na ohništi, a mlčky zas odcházel. Rána Prokopova nebyla zlá, nicméně za bídného jen ošetření zle a zvolna se hojila.

Vládyka Boreš sedával za dlouhé, dlouhé chvíle na špalku u krbu, maje hlavu nachylenu a čelo svraštěno. Ó, bylo snadno uhodnouti, nač přemýšlí. Měl doma ženu, děti. Však i dále myšlenky jeho zalétaly — po širých vlastech. Nejen nad rodinou, než i nad ponížením vlasti se kormoutil. Ale slovíčkem sobě nepostěžoval. Zdálo se mu to zbytečným, neplodným. Nač vzdychati, mluviti, nelzeli tím prospěti a pomoci? Tak všechnu tíhu na statné duši nechával. Když Prokop už mohl přecházeti, tu začasté zastavil se u malého, zamřežovaného okénka, jímž bylo viděti na náměstí. Viděl sníh, viděl někdy člověka, slyšel hluk — však jiného nevyzvěděl. Čekal co den, že Alan přijde se na něj podívat. Několikráte také si vzpomněl na onu cizinku, kterou byl za-

chránil a s kterou Alan pak jako s nějakou známou promlouval. Kdo je ta sličná dívčina?

Za nedlouho, z večera, otevřely se železné dvéře jejich vězení a žoldnéři přivlekli nějakého nového zajatce, jenž prudce je odbýval a láteřil, nedada se skrotiti jejich útržkami a ranami. Boreš sebou prudce hnul a Prokop vykřikl, když zář pochodně padla na líce nově přibylého. Byl to Častolar Sebranický — mladý ten prudký zeman!

Byl spoután a neuvolnili mu ani zde v tom jistém místě. Smykli jím do kouta, kdež zůstal ležeti; potom odešli. Starý vládyka i panic Heřmanický, hned jak ho přivedli, k němu přistoupili, než on je za pološera a kmitavého světla pochodňového nepoznal, až teď, kdy na něj promluvili.

Té noci vězňové se málo vyspali. Vál sice venku prudký vítr a hvízdal kolem věže, v níž měli svůj nevolný, vysoký byt — ale hudba ta by jich nebyla rušila. Než pro družný hovor zapomínali na spánek.

Častolar prudce toužil na neochotu mnohých vládyků, zvláště pánů, že každý nejprvé jen na sebe myslí a ničeho nedovede obětovati, pak na nesjednocenost.

„Každý má svůj rozum, každý by chtěl vůdcem býti, a není nikoho, kdož by povinnosti plnil! A tak nemoha se dočkati, chopil jsem se meče. Několik odvážných šlo se mnou. Dal jsem ženě s bohem — a již jsme se pustili do díla. Kdož by čekal na slunce a teplý vítr! Mlať, kdy je čas a třeba. Dost by se nám bylo dařilo, ale bylo nás málo, a těch dravců jako kobylek. Slyšel jsem, že pan z Dubé už na Boleslavště sám začal a že míří do Hradecka — chtěl jsem k němu, poněvadž sousedé nepřidávali se k nám, jak jsem se nadál a pevně doufal. Každý se vymlouval, že ještě není čas, že sami ničeho nevyřídíme — těch opatrných počtářů! Ti nás zkazili. Vrazili jsme na houf braniborský zrovna u Volínova lesa — a jak jsem pravil, bylo nás málo. Měli s námi tuhou práci — ale na konec mne dostali sem . . .“

„Druhá velká vada,“ promluvil Boreš, „tam veliká odkládavost a zbytečná opatrnost, tu zase nedočkavost a nerozmyslná prudkost. Toť plýtváme silami. Což platno všechno udatenství a všechen zápal?“

Ráno se Prokop i Boreš zhrozili, když za světla denního spatřili svého druha plného ran, modřin i ssedlé krve z lehkých poranění. —

Před polednem následujícího dne vstoupili do vězení rychtář, dva konšelé, pak Alan s velitelem nové městské posádky. Alan byl tu po druhé a měřil si zajaté, zvláště Prokopa pohledem plným výsměchu a kruté potupy. Rychtář pak jal se Boršovi a Častolarovi jelikož vězňům královského města, vytýkati jejich nepřátelství a vyzval je, aby osvědčili oddanost svou zemskému vladaři Otovi, markrabí braniborskému a jeho nynějšímu zástupci biskupu Ebrhardovi, jakož aby jemu věrnost přísahali. Ani Boreš ani Častolar dlouho se nerozmýšleli, aniž váhali. Mladý Sebranický vstav, prudce zvolal: „Nikdy! Neuznám věrolomného toho muže a země lupiče pravým vladařem. Náš pán je královic Václav, kterého Ota Braniborský neprávem vězní!“

„Tak jest, souhlasím!“ dodal klidně Boreš ze Skalky.

Městští pánové sebou prudce hnuli, Alanovi zableskly se oči a hned vše braniborskému veliteli přetlumočil. Ten zarděl se hněvem a hlasitě, hrozebně zaklel.

„A povíte tak znovu před soudem konšelským?“ tázal se rychtář, jemuž se zlostí hlas třásl. Myslil, že hrozbou zemany dožene — ale zmýlil se.

„Povíme!“ odtušili hbitě a jednomyslně vládykové a s nimi zároveň zvolal tak Heřmanický panic, kteréhož nemálo hnětlo, že rychtář druhy oslovuje, jeho samého pomíjí.

„Mlčiž mládenečku!“ zvolal potupně Alan. „Na tebe něco jiného čeká! Tys *můj* zajatý — uvidíme, jakýs hrdina!“

Rychtář dav vězňům lhůtu, odešel se svými průvodčími.

Za několik dnů vyvedli Borše a Častolara ven z vězení. Prokop se soužil, že nemá s nimi ve všem za jedno míti; byl by raději v rukou měšťáků, nežli v rukou toho Kumána. Nebál se smrti, ale nových ponížení. Druhové se vrátili za nedlouho. Boreš byl jako jindy zasmušilý, klidný, ale bledší, — Častolar prudce mluvil a byl by živě rukama rozkládal, kdy by na nich neměl pout. Klnul městskému právu a měšťanům, kteří odvážili se souditi člověka šlechtického.

„A jak?“ tázal se Prokop.

„Jak, jak bylo očekávati. Chtějí míti krev. Jsme souzeni.“

Byl to trapný, smutný den, který pospolu trávili. Na večer přistoupil z nenadání Boreš k Prokopovi a promluvil:

„Máš málo naděje, že odtud vyvázneš — ale vyváznešli, postarej se prosím tebe o mou rodinu, aby nehynula. Ubozí —“ tu se zamlčel, ale hned pokračoval: „Řekni jim, jak jsem umíral a proč. Nebylo možná jinak, ať na to nezapomenou a konají vždy svou povinnost. To má poslední vůle —“

„Ó, má žena, má dobrá ženuška!“ zvolal Častolar vyskočiv. A jak prudce pohnul rukama, zarachotila na nich železa. „Však ne — to se jim nepodaří, aby mne takto viděli — jen klidně — ať nestropí sobě smích z tvé poslední hodinky!“ sám sebe napomínal a zmlknuv, přecházel žalářem maje hlavu na prsa nachýlenu. Vzpomínal na svou milou, mladou ženu. —

Z večera dlouho se modlili, až ulehli a usnuli. Nejprvé probudil se Boreš, nejposléze Častolar. Zasvitl den — v žaláři bylo slyšeti hlučné bouchání a sbíjení, pak hlomoz zástupů. Boreš přistoupiv k okénku, hleděl na náměstí, kdež se už valný houf sešel. Nad zástupem vyčnívalo lešení. Tam měl s Častolarem dokončiti svou životní pouť.

Vstoupili biřicové do vězení. Věrní Čechové se loučili. Boreš stiskl Prokopovi ruku a pravil: „Prosím tebe, pamatuj, co jsem ti řekl. Všem posílám své požehnání! S pánem bohem!“

A Častolar hluboce dojatého panice objav stlumeně mu řekl: „Vyváznešli snad, vyřiď ženě mé, jak jsem do poslední chvíle na ni vzpomínal, a pomsti naši smrt!“

Vyšli, ve vězení nastalo ticho. Prokop stál nehnutě u okénka a čekal. Byly to trapné bolestné chvíle. Chtěl se modliti ale nemohl. Srdce mu prudce bilo; cítil, že zbledl, když zahledl Borše, an na lešení vstoupiv, sukni svou u krku rozhalil a pak poklekl — —

Prokop odvrátil hlavu, kterou teprvé potom pozvedl, když rozlehl se pochvalný křik rozzuřeného, zfanatisovaného lidu, jemuž holomek ukazoval hlavu českého vládyky. Sotva že se pokřik děsné radosti stišil, vystoupil pevnou nohou Častolar. Pouta mu před tím sňali. Pohladil si ještě své dlouhé kníry, pak rozhlednuv se směle a bystře zvolal hlasem velikým: „Bůh žehnej české zemi a pravému jejímu vladaři!" Jek zástupů přehlušil další jeho slova. Strhli jej na kolena a on ochotně položil hlavu na špalek. A zase s jásotem uvítána oběť plemenné zášti. —

V průčelním okně domu s radnicí sousedícího stála Etelka, hledíc na náměstí, kdež odbývaly se popravy. Ráno než vyšel hejtman Frenclin z domu, pozval Etelku, kterou neustále zdvořilostmi dařil, aby šla si do jeho bytu, odkudž vše dobře uvidí. Viděla, že Alan, stále chladný k ní a lhostejný, mlčky ji vybízí. Nyní chtěla se vrátit do přízemí, v tom však ozvaly se ostruhy, a do komnaty vstoupil velitel a Alan z náměstí se vracejíce. „Ó, můj rajský ptáčku — snad bys nechtěl opět uletět?" zasmál se Braniborák, kterého hrozné divadlo patrně nijak nedojalo. Přisvědčila, že ano.

„Nepustím tě, nesmíš, zůstaneš u mne. Jsi mou, již vše ujednáno." Etelka nerozuměla. Ale Frenclin zasmáv se, pohledl na Alana. „Neníliž pravda, žes spokojen a že svoluješ?" Alan přisvědčil. Mladá Uherka zbledla, pak zčervenala. Již porozuměla. On ji přepustil jinému, snad prodal, jako otrokyní.

„Nuže zůstaneš?" tázal se znovu velitel, blíže se ku vnadné dívce. „Zůstanu!" odtušila rozhodně a blesk vzplanuvších jejích očí stihl Alana, nehodného její veliké, oddané lásky. — —

X.

Nadešlo jaro hrozného roku 1280.

Hned jak sníh roztál, přihnala se obecná bouře. Až do té doby jen v jednotlivých krajinách ozýval se hluk válečný, nyní po celé zemi. Kdo dosud byl řemeslníkem a oráčem, nechával všelikých strojů a chápal se zbraně. Jeden z tisíců žil poklidně. Události samy dohnaly liknavé a nerozhodné buď na tu, buď na onu stranu. Tím utvořily se jen dva šiky, a ty stály příkře proti sobě. Města, která jakž takž zachovávala dosud dobrou vůli s českým obyvatelstvem, přihlašovala se nyní k těm, která už před tím Čechům vypověděla boj. Na jedné straně vláda braniborská se svými rotami cizáckými, a teď s městy, kdež měli vrch Němci — na druhé straně Čechové, kteří nechtěli snášeti cizí, krutou vládu, a hájili práva své země a svého jazyka. Boj stal se všeobecným a čím dále nabýval větší zuřivosti, jaké jen může nabyti boj plemenný. Kdo nebojoval, trpěl. Vesnice v požeh dávány, lid, který ještě v kraji vydržel, prchal do tvrzí a na hrádky, do lesů, do hor. Pole nezoráno, neoseto. Denně dály se zločiny a do nebe volající bezpráví. Byl čas násilníků. Ten jenž doma vepře pásával, nebo hrubou službou se živil, ten teď v Čechách týral, poroučel a bohatl. Nejhůře dařilo se kostelům a klášterům, kdež Braniboráci a s nimi spojení lupiči skvosty a poklady hledali.

„Nám kříž nastává a utrpení!“ věštil kněz Štěpán, a teď všichni bratří viděli, jak proroctví jeho se vyplnilo. Kronika Opatovická byla stará, než o podobných svízelích, jaké klášter nyní stihly, nevypravovala. Kněz Benno už před tím toužil a vzdychal, an psal o pádu krále Otokara — ale což teprvé nyní. Jaká to zádava je stihla!

Pole, jež s velikým namáháním, les vymýtivše, sobě připravili, jako by nebyla. Roty Braniborců zničily jejich úrodu, a když měla býti zdělána, nebylo lidu: rozprchl se nebo zahynul mečem nebo zimou a hladem, když hledal útulku v lesích. Bratří neměli žádných poplatků. A na kmetech, kteří tu u skrovném počtu zůstali, jak mohli je vymáhati? Ještě jim dávali, dokud zásoby stačily — to však dlouho netrvalo. Jakmile se jaro otvíralo, přišel do Opatovického kláštera nedostatek a za ním nouze. Bratr, jenž vládl kuchyní, měl nyní malé starosti, co chutného by bratrům na stůl předložil — neměl z čeho vybírati. Dával, pokud mohl, a co zbylo: střídal hrách, zelí a řepu a všecko to bývalo olejem nebo sádlem řiďounce jen omaštěno. Pak už ani toho s potřebu se nedostávalo, a těžkého, černého chleba, jakého ani čeládce nedáváno, byly menší a menší díly. Opat již leccos prodal a pak i klenoty některé zastavil židům na veliké úroky — tím však pomohl jen na čas. Bylať drahota nesmírná. Tu nevěda si rady svolal všechny bratří a oznámil jim, že klášter už nemá ani tolik, aby je všechny uživil. Oznámil jim také, že stěžoval si u zástupce vladařova, biskupa Ebrharda, od kteréhož jako od duchovního očekával úlevu a pomoc.

„Ale bratří milí, dlužno říci, že je více Němcem, nežli služebníkem božím. V listu svém o Češích kruté promluvil slovo, jakéž nesluší křesťanu, a vytýkal nám, že straníme králové Kunhutě a nejsme při spravedlivém vladaři Otovi.“

Reptání ozvalo se mezi mnichy —

„Jus murmurandi mne, důstojný, otče omlouvá,“ promluvil bratr Benno, jehož šedivé oči živěji se zaleskly. „Míním, že mluvím za všechny. Biskup Ebrhard pravdu mluvil, že straníme králové — vždyť jest naší královou. Ale markrabí Ota už není spravedlivým vladařem našeho království: svatyně drancuje, nevinnou krev prolévá — kletba by jej měla stihnouti!“

Souhlasili — odpověď biskupova všechny je rozhořčila.

Nebylo naděje a nezbylo jiné rady, než učiniti to, co na konec opat navrhoval. Mladší, silnější nechť opustí prozatím Opatovice, aby vyhledali sobě útočiště a výživu pod střechou bratrských klášterů; starší, churaví nechť zůstanou s opatem v Opatovicích.

Kněz Benno nebyl z nejmladších, nicméně byl jedním z nejprvnějších, kteří se poutnické hole chopili. Ukryv pečlivě kroniku a rozloučiv se srdečně s opatem a jmenovitě s knězem Štěpánem, jenž zůstal ve své osamělé celle u zaprášených knih, závitků a staré harfy s přetrhanými strunami, vykročil odhodlaně s několika bratřími z brány Opatovické. Za nedlouho však se od nich odloučil. Sháněli bezpečný útulek a zaopatření, on však měl jiný úmysl. Nehledal fortny kláštera dobře zásobeného, ale zastavoval se u nízkých vrátek chudičkých chat;

všude ho byla třeba, všude namítala se mu nouze a bída. Ve dvorcích, kde ještě nějakou zásobu před Branibory ukryli, uštědřili vždycky chléb nebo jinou potravu Bennonovi pro jeho kněžské roucho. On pak z toho jen nejnutnějšího požil, ostatní rozdával v chatrčích, samotách i lidem, které potkával na cestách a pěšinách jako plachou, hladovou zvěř bloudící.

A když neměl, čeho by jim uštědřil, potěšil, povzbudil aspoň slovem. Tu mírnil bolest, tam rozpaloval mysl zaraženou a neštěstím skleslou. Všude pak volal, že nadešla hodina svatého boje, že hříšno doma zůstávati nebo se skrývati.

„Nemáme zbraně!“ volali mnozí.

„Vezměte kosy a cepy!“

„Kam máme jíti? S kým, za kým?“

Jmenoval jim jmena pánů, kteří už praporec rozvinuli a boj proti cizincům začali. Posílal je k houfům pana Čeňka Červenohorského, pana z Dubé, Václava z Rychnova, Tasa Viznburského, radil jim, kde třeba a možná bylo, aby sami se spolčovali, nejstatečnějšího aby si vůdcem zvolili a tak drobný boj na svůj vrub počali.

Čím dále krajinami putoval, tím více vzmáhal se jeho svatý hněv, tím ohnivější, výmluvnější pronášel řeči, neboť čím dále, tím větší spoustu a utrpení shledával. Málokterá víska zůstala bez pohromy, všude spáleniště, všude trosky. Tu tam pole na polo zoraná, ale neosetá — zůstalať tak, jak je zanechal kmet od díla Branibory zavlečený nebo vyplašený. Většina pak ani nezdělaná, zarůstala bejlím a travou pustým ladám se podobajíc. Nejednou našel u cesty, v poli ubité nebo ztýrané od Braniborů, a v lesích, na samotách potkával houfy otrhaných a hladových, kteří tak bídou otupěli, že ani na obranu ani odvetu nepomýšleli. To vídal, a což slýchal! Smělý mnich nejednou v duchu zatrnul, nejednou se rozjitřil, an slyšel o pustých zločinech a zhovadilostech, kterých se cizinci na Češích dopouštěli. Toť stínání vládyků, s nímž v zimě v Poličce počato, a jež srdce všech Čechů rozhořčilo, bylo milosrdenstvím —! Sám vídal lidi, jimž Branibořì nos i uši uřezali. Pak už také shledával na stromech visící mrtvoly — většinou domácí, rolníky, ale již také cizí žoldnéře. Zohavený mrtvý Braniborec při cestě ležící nebýval teď už vzácností — nastalo vzájemné ne bojování, ale vraždění a zabíjení. Surové násilnictví Němců vzbudilo krutou pomstu rozzuřených Čechů.

Tak již nadešel konec máje.

Jednoho odpoledne zamířil kněz Benno k tmavému lesu, za kterým jak se doptal, ležely Heřmanice. Zaslechliť také v Opatovicích, co se tam stalo a kdo toho byl původem. Kněz Benno chtěl smutné místo na své oči viděti, aby mohl potom, až by se do kláštera vrátil, bratru Štěpánovi o jeho rodišti a rodině zprávu podati.

Šel hlubokou cestou — tu pojednou z houštiny vyrazili tři mužové, otrhaní, zarostlí sedláci. Oslovili Bennona přísně, patrně již ani říze kněžské nedůvěřovali. Jakmile však pověděl, kdo je a odkud jde, líbali uctivě jeho ruce. Zaneslať pověst jmeno jeho až k nim. Pravili mu, že jsou na hlídce, a prosili, aby šel dále, že v lese najde

mnoho jejich druhů. Jeden z nich ho provázel. Požehnav jim, zamířil k lesu.

Tam zastal na mýtině tábor sedláků. Byli ozbrojeni a ze všeho poznal, že nevládne jim duch malátnosti a bázně. Dověděvše se knězova jmena, uvítali jej hlučným pokřikem.

„Co tu děláte? Skrýváte se?"

„Chceme se pomstít!" odpověděl nejstarší.

„Kdo je vaším vůdcem?"

„Nemáme jestě žádného."

„Chceteli, já jím budu."

Souhlasný pokřik byl mu odpovědí. Když pohnutí poněkud se utišilo, vystoupil nejstarší ze zástupu a pravil: „Ctihodný kněže, prvé nežli nás povedeš, vykonej, prosím, službu našim nešťastným bratřím."

I vedli statného mnicha dále lesem, až stanuli na pokraji nevelkého a nehlubokého ouvalu. Paprskové k západu se chýlícího slunce zlatili travnaté svahy i kmeny stoletých dubů a buků, zasmušilých jedlí a sosen kolem hustě rostoucích. Benno zahledl několik selských saní, jejichž sanice travou a metlicí zarostly. Tu tam bělaly se kostry padlých koňů, a dále blíže košatého dubu kopali dva mužové selští hlubokou jámu.

Benno a jeho průvod stanuli na smutném místě, u „Sezimova dolu." Pověděli mnichovi vše obšírně, jak se vše přihodilo, a tu dověděl se zevrubnějších zpráv o Heřmanicích.

„Panic Heřmanický v tomto lese stíhal kruté vrahy, a ti zatím druhou cestou vyrazivše, přepadli jeho tvrz. Všecko to způsobil ten Uher. Býval, jsa chlapcem, na tvrzi, jak si ho nebožtík vládykův syn z vojny přivezl." — Benno se pokřižoval.

„Všecka krajina byla jako vymřelá, všecko se rozprchlo, až teď s jarem jsme se navrátili — ale jak — a co jsme shledali! Shlukli jsme se v lese — a tu jsme také našli roztrhané zbytky ubohých našich krajanů."

Hrob byl vykopán. Saně, na nichž truchlé pozůstatky padlých venkovanů odpočívaly, zataženy až na pokraj jámy. Nastalo pohřbívání. Slunce zapadlo a poslední zásvit dne pronikal temnotou lesní. Byl vlažný podvečer. Houfec sedláků, na mnoze otrhaných, skupil se kolem hrobu, nad nímž stanul kněz Benno. Promluvil mírným hlasem, že nemá ani roucha, ani svěcené vody, ani svíček, že nestojí na posvěcené půdě — že však tito nešťastní bratří a sestry přece sladce v pánu odpočinou, ani skropili půdu svou krví nevinnou, any duše pro vystálé utrpení radují se ve věčném světle nebeském. Požehnal hrob, a ostatky mrtvých spuštěny do lůna země. Nastalo za okamžik ticho, jen duby kolem hlasitě šuměly. Pak jal se kněz Benno na hlas modliti se a sedláci bojovníci, kteří tu stáli zachmuřeně a posupně do hrobu hledíce, padli na kolena. Nadcházela tma a tu jeden z nich rozžehl smolnici. Domodlili se, a zraky všech utkvěly zase na knězi, jenž nad zasypaným hrobem povstav jal se mluviti. Prvé mírný hlas jeho mohutněl a rozléhal se mocně tišinou lesní. Odbyv povinnost kněžskou, konal nyní velitelskou. Vyzýval všechny výmluvným slovem, aby bojovali

pevně a mužně proti utiskovatelům rodné země, aby byli vytrvalými a kázeň zachovávali. Tváře posluchačů jeho se jasnily, zrakové se jim rozjiskřili. Když domluvil, zavedl houf na vhodné místo, rozestavil pečlivě stráže, a rozmlouvaje dlouho ještě přecházel mezi svými bojovníky, kteří se skupili kolem několika ohňů. —

Druhého dne odpoledne jeli dva jezdcové, pán a zbrojnoš, cestou vedoucí ku tvrzi Heřmanické. Krajina jindy všecka zdělaná, plná bujně zelenajících se lánů, byla pusta, opuštěna. Nikde ani človíčka — ticho uložilo se pod jasnými, tmavomodrými nebesy. Tmavé lesy a doubravy jako by v záři sluneční dřímaly. Chvílemi přeběhly přes ně tichounce stínové bílých mraků, vysoko do dálky se nesoucí, časem mihnul se nad nimi dravec, ženoucí se za kořistí. Jezdcové slezli na úpatí návrší, na němž tvrz stála. Zbrojnoš uvázal koně za haluz, ve stínu staré plané hrušky, an pán jeho zarostlou cestou ubíral se do tvrze.

Byl to Rubín, mladší a nyní už jediný syn Heřmanického vládyky, starého Sezimy. Od těch dob, co z rodného domu tajně ušel, aby oddal se životu potulných rytířů, o němž sníval, že je pln dobrodružství, veselých i milostných, že kyne v něm sláva i hojná odměna, — byl jen jedenkráte na tvrzi Heřmanické. Stalo se tak v šestém roce po jeho útěku. Tenkráte žil ještě Ctibor a Prokop byl chlapečkem. Rubín vrátil se do rodné tvrze s druhem, německým pěvcem, kterého byl na svých dobrodružných cestách poznal a s nímž za dlouhý čas putoval. Starý vládyka uvítal syna svého dosti vlídně, poněvadž se nadál, že Rubín vyblázniv se a maje světačení do syta, zůstane doma. Mátlo ho ovšem, že syn vrátil se v cizím kroji, že místo prostých kroužků v uších měl zlaté šípy, že plete do řeči bez příčiny cizí, hlavně německá, slova. Všichni na tvrzi Rubínovi se divili. Čeleď přetřásala, že je nějak pánovitý, že milostivě promlouvá, nade vším nos krčí. Smáli se stranou jeho kroji, jeho strakatým přiléhavým nohavicím, nejvíce však jeho druhovi, milostnému pěvci, jenž češtinu lámal a studu neznaje za dívkami všude se plašil. Starý vládyka i vážný Ctibor šetřili z počátku pohostinství, pak se Němci vyhýbali, nemohouce snésti jeho vypínání a chvastání, jemuž se také Rubín zdárně přiučil. Začasté ho Ctibor proto úsměvem odbyl, otec pak se mračil; když jednou Rubín cizinu velebil, a se chlubil, že byl na rytíře pasován a nový erb s chloubou ukazoval, a při tom Wolfram pěvec několik smělých poznámek o českém životě si dovolil, neudržel starý vládyka svého hněvu, ale obořil se na Rubína, až tento nechtěje se dáti před cizím druhem svým zahanbiti, otci tvrdě odporoval. Toho však v Sezimově rodu nebývalo, aby syn otci odmlouval. I rozhořčil se vládyka tak, že syna svého jal se tepati a chopiv se jeho pomalovaného štítu, mrštil jím o zem a erb pošlapal.

To však byla největší pohana, jaká se mohla rytířskému člověku státi. Na otci nemohl zadostučinění žádati, nezbylo, než aby odešel. Zapřísahal se, že se více mezi ty „sedláky“ nevrátí. — Odebral se opět do ciziny, a chtěje žíti mezi pány, sloužil v jejich družinách, zvláště když i nouze naň naléhala. Soudruh, zpěvák rytířský, vymámiv

na něm, co ještě měl, zmizel. — Léta minula — mladický zápal pohasl, zvláště když skutečnost ho neživila. Rubín už nejednou po domovu zatoužil, ale vzdor a falešný stud mu nedaly. Zůstal v cizích službách, v nichž tak zvykl a uvízl, až i proti svému králi bojoval. Ze svižného, vysokomyslného panice stal se urozený žoldnéř, rytíř, jenž za mzdu a výsluhu bojoval. Ale tu na bojišti Suchokrutském setkal se s bratrem Ctiborem. Viděl ho bolestně umírati, slyšel jeho poslední slovo: „Zrádče!“ — viděl pak mrtvolu Otokarovu. Té noci po hrozné bitvě jal se po prvé o sobě opravdově přemýšleti a začalo mu svitati, čeho se dopustil. Zmučenou tvář Ctiborovu viděl neustále — nemohl na ni zapomenouti ani ve snu. I ve dne ji vídal a v duchu často zaznívalo mu: „Zrádče!“ — Opustil službu německou a vrátil se do Čech. Domů váhal zrovna se odebrati. Vstoupil do služby markrabí Oty, jenž dle smlouvy stal se vladařem Čech. Nyní vida jeho vládu a všecko spuštění, ujel z Prahy a zamířil do rodné krajiny, chtěje starému otci za té kruté doby přispěti. Cestou zastavil se v klášteře Opatovickém u strýce Štěpána.

Ó, jaké tu bylo vzájemné podivení a překvapení! V klášteře jindy hlučném a mnichů plném, sotva zahledl černé roucho kněžské. Strýce Štěpána zastal v celle mezi knihami — nečtoucího, zamyšleného. Stařeček vůčihledě se ztrácel, a sotva mohl přejíti komnatkou; ale duch jeho ještě byl jasný. Rubín z kvetoucího mládence proměnil se v osmahlého muže, jehož tvář pokrývaly vrásky i dvě jizvy. Vyzpovídal se ze všeho — a co na to uslyšel! Heřmanice přepadeny, vypáleny, rodina jeho snad mrtva — na jisto starý strýc nevěděl. Skroušeně vyslechl Rubín jeho káravá slova, a oko se mu vyjasnilo, když mnich jej vyzýval, aby pokání činil a napravil, čím se na domovu a vlasti prohřešil.

Teď vstupoval po druhé po letech do rodné tvrze. Brána sesutá, po srubech ani památky, z kamenných stavení zůstaly jen zdi a začazené lomenice. Na nádvoří stará lípa uhořela, jen pahejl zbyl; okna vybita a jak jimi plameny šlehaly a dým se valil, zůstaly černé pruhy pod nimi na zdi. Všude hromady ohořelých trámů, kamení a rumu, jenž travou a bejlím už obrůstá.

A tam na kamenných schodech ku prahu vedoucích, nad nimiž býval pavlán, tam sedí v běložlutavém soukenném krznu s širokými rukávy stařec bělobradý — jako by se na sluníčku, v jehož plné záři sedí, vyhříval. Ach nedbá slunce — v žilovatou, suchou ruku opírá lysé čelo a hledí do země. Pro bůh, ten bědný, hubený stařec s tváří svraštělou, toť statný někdy vládyka Sezima! A noha jeho zavázána — je snad raněn. —

Neslyšel, že vedle něho někdo stanul. Teprvé, když po třetí „Otče!“ se ozvalo, pozvedl zvolna hlavu.

„Koho tak voláš? Co chceš? A kdo jsi?“ tázal se prudčeji.

„Neznáš mne? Jsem Rubín, tvůj syn!“

„Můj syn! můj syn! A Rubín! Ten už není můj. Proklel jsem ho několikráte, že stal se zrádcem!“

Tou chvíli přicházel kolem rybníka pode tvrzí Beneda, někdy Prokopův učitel, a zahlednuv pode hruší dva koně, přidal do kroku.

Zastal podřimujícího zbrojnoše, s ním ihned dal se do hovoru. Ó, jak se podivil starý, věrný služebník, když uslyšel, že jeho pána mladší syn domů se navrátil. Vyptával se na vše, a sám také ochotně a hovorně vypravoval, jak až do těchto smutných konců se dostali, vypravoval o Prokopovi, s nímž byl v lese stíhat Braniborů, jak se vrátili, ana již tvrz hořela. Vypravoval o bitce dole i u tvrze, kdež starý Sezima s nečetnou čeledí sídlo své hájil. „I paní Něteše, bojovala — a jak prý! Všaktě jí ti divoši muže, pana Ctibora, ubili. Ale co platna všecka udatnost! Střecha zapálena a ve zmatku tom, kdy ještě hájili hořící stavení, zabita byla nešťastná naše paní. Starý vládyka raněn sklesl na zemi — a bůh sám ví, jako zázrakem byl zachráněn. Ten škůdce kumánský (a tu pověděl vše, co věděl o Alanovi) hned, jak vládyku vyzýval, aby se vzdal, vzkázal, kdo je; pásl po starém pánu, ale když potom panic se přihnal, odveden tak od tvrze. A když vnuka zajal, vrátil se ku tvrzi, sháněje se po dědovi. Řekli mu, že padl i nepátral po něm dlouho, poněvadž za toho zmatku nebylo možná. Já bojoval dole — omráčili mne palcátem, a když jsem se ve sněhu probudil, tvrz dohořívala a nepřítel byl ten tam. Hledal jsem Prokopa, však nenašel. Domýšlel jsem se, že ho zajali. Vylezl jsem s namáháním na tvrz. Byla pusta, čeleď většinou padla, dva jenom uprchli; za branou našel jsem mrtvolu paní Něteše a dále za hromadou trámů starého vládyku. Krvácel a div divoucí, že neuhořel. Zůstal jsem u něho. Vyvázl a uzdravil se. Ach, jaké bylo jeho procitnutí, jak se ptal po paní Něteši a vnukovi! — Nechtěl tvrze své opustití. V klenuté komoře zůstali jsme a tak přečkali jsme na spáleništi zimu. Vládyka je pořád zamyšlen, je jako roztříštěný dub. Slyšel jsem ledacos, ale nepověděl jsem mu, bojím se, aby se mu nepřitížilo. Největší starost mám o Prokopa. Povídali, že ho v Poličce vězní, ba dokonce, že ho popravili — neskládej bože — však tam někdo sestupuje — toť jistě pan Rubín — ó, brzo se vrací!"

Šel mu vstříc a hlásil se k němu. Vládykův syn přijal jinak věrného sluhu než jak před lety, kdy z ciziny po prvé se vrátil. Usedl s ním na kámen. Byl velmi zkormoucen. Vyptával se na vše, pak požádav Benedy, aby nadále starého otce opatroval, dal mu váček s penězi a odešel dolů ke stromu, kdež vsedl na kůň. Odjížděl se smutnou z domova. Otec mu neodpustil. Rubín prosil, omlouval se, pak doložil, co mu strýc Štěpán na potěchu řekl. Tu konečně upřel starý vládyka na syna za chvíli oči; tváří jako by zašlehl paprslek. Řekl: „Až smyješ skvrnu s našeho jmena. Míníšli to opravdu, víš, co ti učiniti." Byla v tom útěcha i naděje. Rubín ihned vstav, políbil starcovu ruku a šel. Vyšvihnuv se do sedla, zamířil k černému Heřmanickému hvozdu. Již se k němu blížil, an pojednou koně zarazil a naslouchal. Za nedlouho vyrazil ze stínů lesních dobře spořádaný, sešikovaný houf ozbrojených lidí, patrně sedláků. V čele jejich uzřel Rubín vysokou postavu bledé tváře. Vůdce ten, statečně si vykračující, měl na sobě kněžskou řízu. Byl to kněz Benno.

XII.

Starý Sezima opíraje se o věrného Benedu, stanul na zarostlém náspu zbořené své tvrze. Již dávno tam nebyl, již dávno nerozhlížel se odtud po svém spustlém zboží, meškaje napořád v nádvoří a ve svém útulku, pořád zamyšlen a truden. Teď probrala se jeho mysl ze chmur ji tížících. Oko, jež jindy zamlženo, lhostejně před se, nebo do země hledělo, pozorovalo živěji a s účastenstvím valný houf sešikovaných mužů, jenž dav se od širého lesa přes spustlá pole, nyní cestou pod tvrzí pádným odměřeným krokem v dál se ubíral. Nad houfem třepetala se rudá roucha na žerdi připevněná, v čele houfu kráčeli dva mužové. — Tichou, pustou krajinou zazvučel sborový zpěv. — „Hospodine pomiluj nás!" neslo se mohutně jasným vzduchem.

Beneda svému pánu vykládal: „Hle, to ten houf, o kterém jsem ti dnes ráno vypravoval. Už začal svatý boj; takových zástupů již jinde dost. Bude jich ještě více po veškerém království. Hle, vede je kněz — a vedle něho Rubín, koně mu vedou vzadu. Panic přidal se k nim, táhnou zajisté k Poličce. Ano, v pravdě, protože mi povídal, než odjel, dole na kameni jsem s ním seděl: Buďto se nevrátím, nebo přivedu Prokopa."

Starý sluha umlknuv pohleděl na svého pána. Byl všecek změněn. Líce mu oživlo a přísný, zamračený výraz patrně se zmírnil. „Pán bůh jim požehnej!" ozval se a to tak vřele, až Beneda byl tím neobvyklým výrazem překvapen.

Sezima hleděl za houfem, jenž se posvětil svatému boji proti zhoubcům nešťastné vlasti — a mezi nimi byl jeho syn, marnotratný syn, jenž konečně se navrátil, aby se kál! Zpěv válečníků zněl už jen stlumeně, slabě, až zanikl a brzo také zmizel houf za temnozelenou doubravou. Pán bůh jim požehnej!

Rubín opravdu přidal se k selskému houfu a kněz Benno rád a ochotně přijal zkušeného válečníka, jehož minulost ani jemu, ani komukoliv ze zástupu nebyla dobře povědoma. Toho dne už nemohli dojíti svého cíle, královského města Poličky. Táhli až do soumraku, pak na výhodném místě na pokraji hustého lesa rozbili tábor. Na radu Rubínovu rozeslal kněz Benno stráže. Sotva že ohně táborové zplanuly, přivedly některé ze předních hlídek několik uprchlíků. Byli to buď sedláci, krajem bloudící, buď několik českých sousedů z Poličky, a ti byli nejvítanější, poněvadž přinesli věrohodné noviny.

Vypravovali hrozné věci, jak Častolar a Boreš byli popraveni, jak české obyvatelstvo zakoušelo všelikého příkoří, zvláště pak týrání posádky braniborské, a jak nyní nemajíc už žádných zásob, ale dosti hladu a nouze, bylo beze vší příčiny správou městskou z města vyhnáno, jako by ani tam nepříslušeli. Vypravovali, jak nyní už tolik dní se krajem potloukají, v nedostatku, nouzi přehořké. Toužili na rychtáře a konšely, jimž vše co českého je trnem v oku, na posádku, nejvíce pak na divou rotu vedenou Alanem, Uhrem, ana požívajíc ve městě útulku, hrozné věci po okolí páše. Rubín napjatěji poslouchal,

kněz Benno pak zevrubně vyptával se na vůdce těchto lupičů, skrývajících se za vládou braniborských.

Ach, uslyšel tu divných věcí o svém vychovanci, „obětovaném!“ Kdy by tak kněz Štěpán vše věděl!

Rubín ptal se po svém zajatém synovci, o jehož osudu mu Beneda pověděl. Uprchlíci věděli tolik, že nějakého panice vězní a sice na věži radnické. Jeden však vypravoval, že je raněn, jiný že nemocen, třetí pak docela, že snad zemřel nebo že tajně popraven.

Té noci Rubín málo spal. Všem uzavřel spánek oči, všem, a byli to samí nešťastníci, jen on oka nezamhouřil. Opíraje hlavu o kmen rozložité sosny hleděl do tmy. Na mysli měl starého, sešlého otce, vzpomínal na Prokopa, kterého živou mocí musí osvoboditi. Pak zjevila se mu ve tmách bledá, utrápená tvář umírajícího Ctibora jako by mu říci chtěla: „Vysvoboď mého syna!“

Rubín vstal; vyšel z tábora ven, na pokraj, dále mezi přední stráže, jež bylo nutno rozestaviti, an jeden hlas šel, jak rota Uhrova z čista jasna se zjevuje a všude se namane, právě, když by nikdo nepomyslil. Bylo na úsvitě, ticho. Rubín zahalen v plášť šel širokou mezí, tam, kde v šeru bylo viděti jako stín stojící stráže. Pojednou sebou hnula, slyšeti její křik. Rubín pospíšil na místo.

„Kdo jsi?“ tak tázala se hlídka muže se blížícího.

„Dobrý Čech — Prokop, Heřmanického vládyky vnuk!“ zněla odpověď.

Prokop tu! — Rubín chvatněji vykročil a již stanul u stráže, naproti mládenci vytáhlé, sličné postavy, bledé však a vyhublé tváře, na níž patrna byla přestálá utrpení. Strýc a synovec stanuli proti sobě, neznajíce jeden druhého. Rubín ihned se nejmenoval. Hleděl se zalíbením na mládence, jenž pln rozhořčení a svatého hněvu vypravoval o svém a svých krajanů utrpení. Když však strýc viděl, s jakou touhou Prokop domů chvátá, aby vyzvěděl, co se s rodinou stalo, tu pověděl o svém otci, o Něteši — pak také o sobě. Jakých to různých citů vzbudil v mladíkově srdci! Byl již všecko oželel. Radoval se nyní, že děd je živ — ale smrt mateřina dojala jej hluboce. Ostatek cesty, jejž do lesa měli, kráčeli mlčky. Když však Prokop zahledl mužstvo a zbraně, probral se rázem a ptal se po vůdci.

„Tu stojí,“ odtušil Rubín ukazuje na kněze Bennona, jenž k nim byl přišel.

„A tu druhý,“ odvětil mnich ukazuje na Rubína.

„Nemáteli cos jiného, ihned pospěšte k Opatovicům!“ zvolal Prokop.

Kněz Benno se nemálo podivil, a tu panic vypravoval, že včera v noci prchl, a útěk jeho hlavně proto se podařil, že všecko město chystalo se do pole.

„Včera vytrhli. Posádka braniborská, Alan se svým houfem i měšťané. Spojí se, jak jsem zaslechl, s Mýtskými, Landškrounskými a zástupy cizími. Potáhnou na Hradec, kdež prý stojí pan Záviše z Falkenštejna; chtějí ho poraziti a do Slezska zahnati. Zaslechl jsem, jak se Němci na klášter Opatovický těšili. Než vrazí na Hradec, zastaví se v klášteře, a běda jemu, neboť Uher se svou rotou naň se chystá!“

Šedé oči kňězovy se zaleskly.

„A kdy že vytáhli?“ ptal se chvatně.

„Včera.“

„Tédy nejvyšší čas! Půjdeš s námi, pane Rubíne?“

„Ovšem že.“

„A já také,“ zvolal Prokop.

Strýc i kněz udiveně na něj pohledli.

„Srdečně rád bych děda uviděl, s ním promluvil. Ale je zdráv a dá bůh, že se s ním brzo sejdu. Dříve však vyrovnám se s Alanem!“ zvolal Prokop. Oči se mu jiskřily. Domluvy strýcovy i knězovy nic nezmohly. Jakmile se za chvíli všecken houf hnul, byl již Prokop také na pochod připraven. Z počátku jel na strýcově koni, aby si po namáhavém útěku odpočinul. Dlouho však v sedle nevydržev, přidružil se raději ku strýcovi a Bennonovi, s nimiž zároveň statně v před se ubíral. Rubín vyhledav z houfu dva muže, kteří nejlépe znali krajinu, poručil jim, aby vsedli na koně a rozjeli se v před na výzvědy. Dva jezdci — to byla veškerá jízda houfu Bennonova, jemuž za to pěších přibývalo, ano na dvacet mužů, sedláků, bludných, Branibory o všecko oloupených cestou k nim chutě se přidalo. Všichni hořeli touhou, aby se krutým cizincům mohli odměniti. Cestou vypravoval Prokop strýci a knězi o svých osudech, jak byl pod Heřmanicemi jat, do Poličky odveden a vězněn. Vypravoval jim o soudruzích svých, Boršovi a Častolarovi, o tom, čeho sám zakoušel — nedostatku, bolestí, ale což nejhoršího bylo: výsměchu a ponížení měrou vrchovatou! Ne bez rozhořčení vzpomínal na to, jak Alan několikráte ho ve vězení navštívil, jak s ním potupně jednal, radost svou na jevo dávaje, že se všemu rodu Sezimovu již vymstil a jak se těší, že pomstu svou na nejmladším dovrší. — „*Jak*, mně neudával, však ze slov jeho vyrozuměl jsem, že mne hodlal s Aješínem do Uher poslati, kdež bych byl ohavě té otrokem. Čekal však ještě na něco. Pak když se oteplilo a sníh stál, přišel zase, po dlouhém čase, za kterého nejspíše někde na nájezdech meškal. Tentokráte nedostavil se sám, ale starý, škaredý Kumán s ním se vlekl o hůl se opíraje. Byl to Aješín; dal se mně poznati a vedl si ještě úšklebněji, necitelněji nežli Alan.“

Rubín neudržel se, aby nezaklel. Kněz Benno ptal se Prokopa, jak se dostal ze zajetí.

„Časem měl jsem se lépe. Dostával jsem do syta chutných krmí i vína — časem byl zase jen černý chléb a voda. Dle toho poznával jsem, kdy je Alan ve městě nebo na nějakém lupu. Dověděl jsem se také, že mně přilepšovala ta dívka, kterou jsem v našem boru zachránil. Myslil jsem, že to Alanova známá, snad milenka, ale žalářník mně pověděl, že je u velitele braniborské posádky, a že mu zrovna udělala: míval prý tuze rád ženské, ale co měl tu Uherku, žádné si nevšiml. Za to však Alan oblíbil prý sobě prvního konšela dceru. Všecko to mně vypravoval žalářník, jenž od té doby stal se hovorným, co si jej Uherka naklonila hojnými dary a svou mocí. A ta mně také pomohla z věže. Předevčírem přišel Alan se na mne podívat. Prohledl mou ránu, která se již skoro nadobro zacelila. Ušklíbl se a pravil, že cestu do Uher vydržím. Smál se mi, že se mně tam dobře povede,

lépe prý než Aješínovi na Heřmanicích, jen abych měl strpení, že musí dříve poděkovati se strýci Štěpánu a všemu klášteru Opatovickému. Tušil jsem zlé věci. Již před tím pozoroval jsem na náměstí veliký ruch. — Chystali se na výpravu. Nyní již hádal jsem, kam. V noci otevřely se pojednou dvéře — Uherka mne zbudila a vyvedla. Dům její byl zrovna vedle. Tam mně dala meč, nový plášť i jídlo, a muž, který na mne již čekal, zavedl mne tmavými uličkami k fortně, kterou mne pustil. Byl jsem na svobodě. Teprvé nyní poznal jsem, jakou moc má Uherka — kdy by nevládla braniborským hejtmanem, bůh ví, kde bych dnes byl!"

Kněz Benno nabádal neustále ku spěchu, dychtě, aby přišel svému klášteru v pravý čas na pomoc. Neméně Rubín i Prokop pospíchali. Je poháněla touha po pomstě a spravedlivé odplatě; a pak měli v Opatovicích stařičkého strýce, na kterého má mstivý „obětovanec" Alan zajisté nejvíce nabrouseno!

Mužstvo, ač necvičené a nezvyklé, vedlo si statečně, snášejíc neúmorně tíhu neobyčejného vedra, jaké už po několik dní panovalo. Všaktě každý z nich vzpomínal na Branibory s rozhořčením, u každého z nich měli několik vrubů za své týrání a zločiny. V poledne odpočívali v březovém hájku, kdež byla studánka. Pojedli z malé zásoby, kterou každý s sebou nesl, sedřímli za okamžik ve chladivém stínu, pak dali se na pochod. Sotva že asi hodinu kráčeli, jalo se jasné nebe zatahovati. Bylo dusno; za nedlouho vichr a hřímání přerušily mrtvé ticho. Obloha zatáhla se úplně, spustil se déšť, liják.

Prokop trnul nad tou překážkou, Rubín po tichu klel, Benno se modlil. — Nebylo možná rychle postupovati; pak ještě byli rádi, že v širé krajině došli k pusté, vypálené vsi, kdež mohli se aspoň poněkud před lijavcem ukryti. Jako by mračna se protrhla. Nebylo ani pomyšlení, aby dále pochodem se brali. Setmělo se, hrom burácel a četnými skulinami polorozbořených chatrčí mihali se různobarevní bleskové, ráz na ráz.

Mocný pan Záviše z Falkenštejna horlivě ujímal se ovdovělé králové, jež uprchnuvši z vězení Bezdězského, v Opavě se zdržovala. Odtud začal někdy odpůrce nebožtíka krále, nyní miláček jeho manželky vojnu, aby zapudil Otu a s ním všechny cizozemce, aby uvedl Kunhutu na stolec královský a do země pořádek a pokoj. Již minulého roku začal, ne však s valným úspěchem, poněvadž mu nerozhodnost a sobectví mnohých českých pánů překážely. Do jara však všecko připravil, světla nabyl o přátelích a protivnících, spojence si získal a udržoval dorozumění s těmi, kteří již v jiných končinách českého království boj proti cizozemcům na svůj vrub začali.

Pan Záviše pomocí sousedních pánů a rytířů zmocnil se župy Kladské, zbavil ji všech rot cizích i domácích, které s Branibory držely. Ze všech stran hrnul se mu lid, jenž chtěl bojovati, i takový, jenž pod praporcem jeho hledal ochrany. Pan Záviše vztýčil praporec královský a čím dále do země vnikal, tím více rostlo jeho vojsko. Korouhve nejpřednějších pánů severovýchodních i východních Čech

vlály vedle praporu zemského. Mezi nejpřednějšími však byli pan Hynek z Dubé se synem a pan Čeněk z Červené Hory, kteří už loni zdárně bojovali. Starý pan Hynek mohl už nyní hrdě vypravovati, že nejednu rotu zlou sám rozprášil, že Otíkovi nejednoho statného bojovníka zabil — nežráznému pánu bylo to jenom začátkem splátky, kterou všem nepřátelům chystal. Pan Záviše postupoval statně ku předu, zatlačuje zevšad Branibory a trestaje krutě domácí jejich spojence. Zmocnil se Jaroměře, Hradce nad Labem a chtěl vniknouti do východních Čech, kdež v krajinách mezi německými městy bylo nejhůře — ale v tom dostalo se mu bezpečných zpráv, že Ota svým v těch končinách přísně a důtklivě poručil, aby vzchopíce se, proti panu z Falkenštejna do pole vytrhli a další postup jemu zamezili. Zvědové a přátelé přinesli zprávu o početném vojsku braniborském, sesíleném posádkami i lidem z Poličky, Mýta, Litomyšle a Landškrouna, jež přes Opatovice na Hradec přitrhne. Současně rychlý posel přinesl panu Závišovi list opata Opatovického, jenž prosil, aby pan Záviše ujal se kláštera, kterémuž hrozí úplná zhouba. „Na všem již nedostatek a nouzi majíce, lekáme se nyní, že klášter náš bude zničen, a to tím spíše, any nás už došly pohrůžky nepřátel a zvláště onoho Uhra, vůdce strašlivého houfu, kteří na nás pokladu a všech skvostů chrámových žádají —" tak psal mimo jiné starý opat.

Pan Záviše přečetl sám shromážděným pánům list. Čeněk Červenohorský se hněvem zarděl. — Tedy opět Alan!

Slyšel již o něm od těch časů, co uprchl z Červené Hory — a hle na novo se hlásí a vyzývá! Již věru čas! Pan Hynek z Dubé mávl prudce rukou, až se brněná rukavice zablýskla — a pravil: „Tož třeba hned vyslati něco lidu, aby zatím klášter byl pojištěn, nežli se všechno vojsko připraví a vytrhne. Ti lidé tam jsou jako lití čerti, hbití, rychlí. — Svoluješli, půjdu já."

„A já," dodal rychle pan Čeněk. Falkenštejnský souhlasil, a za chvíli ubírali se dva houfové kvapným pochodem směrem ku klášteru Opatovickému. Nad nimi vlály dva praporce, znaků ostrve a odřivousu —

Německé vojsko, o kterémž pan Záviše bezpečné dostal zprávy, přepravilo se téhož dne, kdy proti němu na ohledy vyjeli pan Čeněk a pan z Dubé, z levého břehu labského na pravý a položilo se táborem dobrou hodinu na jih od kláštera Opatovického, na místě, kamž mohlo se bezpečně přes řeku dostati. Vrchní hejtman tohoto vojska přes dva tisíce mužů čítajícího, Frenclin, velitel braniborské posádky v Poličce, nemohl, jak zamýšlel, téhož dne na klášter udeřiti. Prudká bouřka a liják pochod zadržely, přeprava přes vodu byla zdlouhavá, a tak když ocítli se na pravém břehu, nadešel soumrak.

Celodenním namáháním bylo mužstvo velice zemdleno, nad to cesty tak rozmokly, že nebylo ani pomyšlení, ještě této noci na klášter udeřiti. Frenclin, Braniborský vůdce, nemohl se do syta nakliti. Vojsko, sběhlí ze všech končin Německa dobrodruhové za žold sloužící, žoldnéřové z posádek Otových, synkové z českoněmeckých měst a lid

všelijaký, odpočíval pod stany, část pak v opuštěné vesnici, kdež také bytoval vůdce a Alan se svým jízdným houfem.

V bídné světnici na dřevěné lavici polosedíc, pololežíc odpočívala Etelka. Na ohništi hořel ohník, venku bylo tma a poprchávalo. Mladá Uherka halila se do tmavého pláště. Dřímala. Byla sama. Nový milenec její konal velitelskou povinnost obhlížeje tábor a stráže. Pojednou ozval se na síni břinkot ostruh. Etelka protrhnuvši se, hleděla ku dveřím, ve kterých zjevil se nyní příchozí. Na hlavě měl šišák, přes ramena tmavorudý plášť, pod nímž v záři ohňové probleskoval bitý pás a hladký pancíř. Mladý bojovník stanul, rozhlížeje se kolem. Bylo patrno, že spatřiv Etelku nebyl nikterak překvapen. I jí nezůstalo to tajno; bodlo jí proto, poněvadž mladý, vstoupivší bojovník byl Alan, jenž by jindy v takový čas a za takových okolností k ní skočil a ji zobjímal a zulíbal.

„Kde je Frenclin?“ tázal se.

Etelce bylo se přemáhati. Hlas její se zachvěl. Ó, on na dobro zapomněl! Pověděla mu, že přijde snad co nevidět. Mladý Kumán se obracel.

„Alane!“

Udiven stanul a ohlednul se po Etelce, která povstavši na krok, se mu přiblížila.

„Alane, vyřídila jsem ti už, co tobě vzkázala umírající matka. Zítra snad budete v klášteře, připomínám ti proto —“

„Dost!“ zvolal Alan zachmuřiv se velmi. „Co se o mne staráš? Nedráždi mne! Nezapomeň, že není co bývalo! Buď ráda, že si tě ten Němec oblíbil, a žes došla jeho ochrany!“

„Alane!“ vzkřikla dívka — „tak jsi mne ponížil, teď znovu — a — to všecko za mou —“

„Není času na výklady — ostatně můžeme býti oba spokojeni.“

„Žes mne prodal!“

Alan však jako by neslyšel, pravil: „Frenclin nejde — dobrou noc!“ tak úsečně promluviv a lhostejně pozdraviv odešel. Etelka stanula všecka popuzená. Chvěla se. To za všecku oddanost a věrnost. Té potupy! Ani jiskřičky citu v něm není! Nuže nutno stlumiti i poslední záchvěv. Za lásku dal zradu, pohanu a ponížení. — A co za ně? Ó nelze, nelze zapomenouti, nemožná odpustiti! Etelka vztýčila prudce sličnou hlavu. Oči se jí jiskřily, růžové nozdry lepého nosu se rozšířily. —

Na úsvitě shromáždili se všichni bratří, co jich ještě v Opatovicích zbylo, v kostele na modlení. Ani stařičký Štěpán, jenž stěží cellu svou opouštěl, nescházel. Mniši vroucně se modlili a zpívali, prosíce boha za smilování. Nadcházel jim a jejich klášteru rozhodný den. Včera dopoledne zjevili se tu z nenadání pan Čeněk a pan z Dubé se svými houfy v tu chvíli, když přibylí uprchlíci zvěstovali všeci ustrašení, že veliké německé vojsko se valí na klášter. Pan z Dubé přesvědčiv se, že tomu tak, vyslal rychlé posly do Hradce. Opat se lekal, že Němci téhož dne se ještě přihrnou, prvé než dostaví se voje

páně Závišovy — ale nestalo se tak; před večerem přitáhl pan Záviše s veškerým vojskem a položil se táborem na jih od kláštera, aby zamezil postupujícímu nepříteli cestu.

Po celou noc nezamhouřili v klášteře oka. Na úsvitě přibyl z ležení posel, jenž oznamoval, že nepřítel se už sbírá a hotuje, že lze každé chvíle očekávati jeho útok. Jiný posel zvěstoval, že je Němců náramná síla, že jich aspoň jednou tolik jako Čechů.

Mniši věděli, že tu nejen o jejich klášter ale o celé východní a severovýchodní Čechy běží. Budeli pan Záviše přemožen, veta po všem, čeho dosud dobyl. Zvítězíli, zasadí tím vládě braniborské těžkou ránu a ujme jí značný díl celého království, získá nových přátel a spojenců, povzbudí liknavé, zastraší nevěrné. Proto tak horoucné prosby vysílali k nebesům. —

Slunce vycházelo, an opat vystoupil na klášterní věž, odkud měl volný rozhled po širé krajině. Viděl před sebou houfy páně Závišovy, praporce nad nimi vlající, nesoucí znaky nejpřednějších rodin, jejichž synové tu budou dnes bojovati svatý boj za práva země a svého jazyka. A tam proti nim šiky nepřátel — bůh pomozi! Roztažené obloukem velikým — ó, více, mnohem více jich jest, než českých bojovníků! A slyš, hlahol trub zavzněl jasným vzduchem, pak temný ryk a hluk. Nepřítel se hnul. Již žene se divokým tryskem jízda pod krvavým praporem — toť prapor toho neznaboha Uherského! Již hýbe se šik po šiku, v před se dává, již všechno v pohybu! Slyš hlomoz a ryk! Srazili se! Hle, těch chumáčů! V záři sluneční nesčíslné blesky břitké zbraně, praporce třepetají se, ten tam kloní se, padá, zase vztyčuje se, povznáší a kolem něho jako by divoký vír. Čechové stojí jako zeď — nehýbají se. Ale tam v pravo!

„Bratře, podívej se!“ zvolal opat pln úzkosti na mnicha vedle stojícího. „Němců přibývá jako much a kobylek. Umdlení vstupují, čerství je zastanou, a naši nemají nikoho!“

Mniši modlili se, a zase jim umírala modlitba na rtech. Plni účastenství, tu radostného pohnutí, tu zděšení a obavy pozorovali širé bojiště, na němž tisícové rozzuřených lidí zápasili. Chvílemi se opat odvracoval a to bylo, kdy na některém místě byli Čechové krutě stísněni.

Však čím dále bylo hůře — jen na pravém křídle, kde stáli houfové Čeňkovi a pana z Dubé, nic se neměnilo; Čechové tu pořád stáli na svém prvním místě a nic nezmohly obnovené útoky čerstvých houfů německých. Všaktě tu byli junáci: jako pan Čeněk, Hynáč mladý, ale nade všechny starý pán z Dubé! Rozdával rány jako hrom, kovaje svým pádným mlatem německé helmy, až z nich světlý oheň prchal! Koval, ubíjel a dalekozvučným hlasem pustou vřavou bitevní volal a pobízel: „Hrdinové! Čechové! Valme se na ně! Ku předu se vrhněte!“

A za ním mladý pan Hynáč, hodný synek svého otce, pan Červenohorský a všichni, všichni. Však nastojte — levé křídlo ochabuje, mdlí a již kolísá se! Tam stojí Viznburský Tas, Pertram Zebinský, pan Půta z Riznberka a jiní dobří hrdinové — ale což jich proti takovému množství! Tam Alan se svým divokým houfem, tam sám braniborský hejtman Frenclin s vybraným četným mužstvem. Čechové

již se hýbají, ustupují, šik se uvolňuje a nepřítel nabyv tím nových sil s divokým jásotem je tlačí — — Opat pokleknuv a zakryv líce, jal se modliti, v tom však bratr vedle zatáhl ho za řízu a volá: „Hle, otče, co se to děje! Jaké to tam hnutí — ach, probůh, toť nový houf! Tam od řeky! Ó, běda, běda! Však co to? Mezi nepřítelem zmatek — míchají se — a toho skřeku! Te deum — toť je pomoc! Sám bůh je posílá!"

Opat již za řeči té byl mrštně povstal a vytřeštěným zrakem zírá, jak pomocný četný houf vpadnuv nepříteli od řeky na pravém křídle v bok i v zad strašlivě naň dotírá.

Ještě za dlouho trval odpor Němců; byl to poslední, křečovitý zápas — ale již jsou vyděšeni, zmateni — šiky uvolněny, a hrůza ostatní dodělává. Bitva již rozhodnuta. Obracejí se, prchají — jen tu tam hrstka jich se nedává — jako ta, proti níž žene Rubín a Prokop. Prokop na koni vrazil na bojovníka — aj, toť rytířský pěvec Wolfram, přítel Alanův, někdy také strýcův. Prokop dotírá statečně, ale v tom mihl se mu nad hlavou meč — však jiný, Rubínův, ránu zachytil. „Svůdče! Zloději!" slyší vedle sebe. Toť strýcův hlas — a již padá Wolfram s koně. Nové tváře, nové meče — nemožná v té strašné chumelenici se ohlížeti a otáčeti. „Na ně! Na ně ve jmenu páně!" slyšeti mocný hlas. A před bojujícími, rozzuřenými sedláky viděti vysokou postavu kněze Bennona. Nad hlavou drží kříž, mává jím, kyne.

Pravé křídlo německé poraženo jeho houfem, který přivedl v nejrozhodnější chvíli. Nastal obecný útěk. Nepřítel prchá a za ním ženou se Češi jej pronásledující. Vzduch pln je jásotu a skřeku; teď zahlaholily také Opatovické zvony a v kostele zazpíval opat a s ním všichni mnichové z rozradostněného srdce: „Te deum laudamus!"

XII.

Věru, mnichové Opatovičtí, pan Záviše a všichni jeho věrní měli se proč radovati!

Německé vojsko bylo úplně potřeno. Valná část zůstala ho na bojišti, značný počet prchajících byl zahnán na Labe, kdež bídně zahynuli, ostatní pak rozprchli se širou krajinou. Utíkali zmateně. Pan Záviše ihned po bitvě ustanovil několik houfů, které se jaly nepřítele stíhati. Mezi nejpřednějšími, aniž snad mu bylo poručeno, hnal se mladý pán z Dubé s panem Čeňkem, jenž dychtil především po houfci Alanově a po vůdci samém, kterého za bitvy marně byl vyhledával.

Rozradovaný opat vyšel s bratřími vítězným pánům českým vstříc, když dověděl se, že pan Záviše s nejpřednějšími hodlá do kláštera zavítati. U brány čekal je stařičký kněz Štěpán, jehož žehnání uctivě přijímali. Již vstupovali do nádvoří; tu opat ohlednuv se spatřil mnicha, rázným krokem ku klášteru mířícího. A již ho také poznal.

„Bratr Benno!" zvolal radostně. „Pánové, váš pomocník!" Všichni čekali, až jich statečný mnich došel. Opat jej srdečně objal, políbil a pohnut jemu děkoval; brnění bojovníci uctivě pozdravovali prostého mnicha, jenž se svým houfem bitvu rozhodl. To bylo již v Opatovicích

známo, prvé než přišel ukázat se svému představenému. Všichni vešli nahoru do refektáře, kam mnichové snesli, co měli.

„Buď především jmeno páně pochváleno!“ začal Benno, když se ho ze všech stran vyptávali. „Pak statečným sedlákům, které jsem jenom přivedl, všechna chvála, a panicům Heřmanickým, Rubínovi a Prokopovi, kteří houf řídili a hrdinsky se v boji potýkali.“

A kněz Benno jal se vypravovati, jak se ku svému malému vojsku dostal, jak přidali se k nim oba panicové, a jak všichni dali se na rychlý pochod, aby v pravý čas klášteru na pomoc přispěli. Vypravoval o vedru a bouři, o neschůdných cestách a velikém namáhání, též o veliké vytrvalosti všech a obezřelosti Rubínově, jenž znalecky houf řídil — o všem tom povídal, jenom ne o sobě, jak znamenitý lidu příklad dával, jak nabádal, povzbuzoval, doháněl. A končil děkuje opět bohu, že namáhání jejich nebylo nadarmo a že zloba nepřátel potřena.

„Žel, že ne bez obětí! Z mého houfu padlo jich značně a také mnoho raněných. Ostatní se dali za nepřítelem. Jen ten, jenž jim velel, zůstal — Rubín Heřmanický zemřel hrdinskou smrtí.“

Refektářem zavládlo za okamžik vážné ticho. Teď kněz Štěpán sebou pohnuv, třeslavým, stařeckým hlasem promluvil: „Bůh bude mu milostiv. Kál se a smyv hříchy své krví prolitou ve svatém boji, projde zajisté branou nebeskou.“ — Zamlčel se, pak promluvil: „A Prokop?“

„Tentě zdráv — o strýcově smrti snad ani neví a statně stíhá nepřítele —“ Benno chtěl říci Kumána, ale v čas vzpomenuv si, neučinil tak, nechtěje stařičkému mnichu připomínati Alana — Obětovaného, jenž měl býti původem dobra a šířitelem světla mezi svými krajany, však stal se — zhoubcem a tak osudným rodině Sezimově ... Kněz Benno dlouho se nezdržel. Přišel jen pro obvazky a masti a sebrav, čeho bylo možná na bojišti na prospěch raněných užiti, odebral se tam s několika bratřími.

Pan Záviše, pan Hynek a několik ještě pánů zůstali s opatem v refektáři, promlouvajíce o bitvě a radíce se, co by bylo dále činiti. Všichni byli plni důvěry a nepochybovali o konečném vítězství. Ze severovýchodních Čech jsou Braniboři zatlačeni, dnešním dnem vyrvány jim východní; tam také budou německá města nucena opustiti vladaře Otu. Také slyšeli dobré noviny od Prahy, kdež pan Ctibor z Lipníka zhoubce zemské přeudatně a zdárně tepe a poráží. —

Tím časem v opuštěné vsi na jih od kláštera, kde zanechali Němci všecken svůj tábor, zarazil Prokop v čele několika jezdců uprchlíka. Bránil se na koni, co mohl. Prokop zahlednuv ho křičel: „Nezabíjejte ho, bratří. Tu šelmu musím míti živou!“ A podařilo se jim, že za nedlouho prchajícího odzbrojili a s koně strhli. Jak jím šmýkli, zůstal na zemi ležeti. Byl to stařec škaredé, rozjizvené tváře, podholené, sivé hlavy. Zbledl vztekem a očka jeho div neprobodla vojínův, kteří kolem něho rozjařeni stanuli.

„Jako starý křeček!“ smál se hrubý žoldnéř Aješínovi na zemi ležícímu.

„Znáš mne?“ zvolal Prokop postoupiv před starého Kumána, na nějž jiskřící svůj zrak upíral. „Kde jest Alan?“ zahřměl po druhé,

když Aješín na první otázku jen úšklebkem odpověděl. Teď, když zaslechnul druhou otázku, zablýskly se mu radostně oči. Alan je živ! Unikl!

„Ta obluda zde povraždila křesťanských lidí — je to Kumán, pohan — vychovala toho nejhoršího škůdce naší země Uhra, Alana, zabila zákeřnicky bezbraného, zajatého mého otce, když ho nemohla za živa upáliti!" volal rozhořčený Prokop k družině.

„Upalme ji — upalme toho čerta!" křičeli rozzuření vojínové, a než křik jejich dozněl, dovlekli Aješína k nedalekému uschlému stromu. Dva ho přivazovali ku kmeni, ostatní snášeli palivo, rovnajíce je kolem zajatce, jehož vypoulené zraky zuřivě kolem hleděly.

Tak má skončiti on, jenž pevně věřil, že zajde kumánskou smrtí — na bojišti. Vytáhl s Alanem, však do boje s ním nemohl, staré, stuchlé údy nedovolovaly. Byl však jist, že Němci zvítězí, čekal bezpečen jsa v ležení, až uslyší vítězný křik Alanova houfu, aby s ním mohl vtrhnouti do kláštera, ale čeho se nenadál, stalo se: Čechové zvítězili. Čekal na Alana, omeškal se, pak když na útěk se strojil, nemohl tak hbitě jako jindy bez pomoci, které v tu chvíli nebylo.

Hranice kolem přibývalo, již ho zarovnali po prsa. Ó, kdy by na jisto věděl, že Alan unikl, že nepadl: Ne, ne — nemají ho — Máť ten hoch zázračné štěstí. Ha již se kouř vyvalil, již oheň zablýskl — Alan nezahynul, on přijde — „Alan! Alan!" ozvalo se z valícího se dýmu. Plameny praskaly — jimi zakmitla naposled podholená hlava starého Kumána a naposled zavzněl jeho hlas dýmem dusený: „Alan! Alan!"

Kol kolem po táboře rozléhal se křik vítězův, u hořící hranice pak hlasy mstitelův.

„Je po něm!" zvolal Prokop. „A teď za tím, kterého vychoval," volal. „Za Alanem!"

Vskočili na koně. Den se nachýlil, nastával soumrak. Šerem planula hranice pochovavší starého Kumána, a od plamenů jejích chytl zaschlý strom, jenž planul jako obrovská pochodeň, vrhaje daleko žář svou po táboře i na dědinu, kdež mihaly se postavy bojovníků prchajících i vítězných.

Měsíc jasně svítil a žář jeho rozlévala se po širém, velikém rybníku Hvězdovci. Hladina byla klidna, hladka jako zrcadlo, husté pak rákosí u břehu rostoucí ani se nehnulo, ani nezašelestilo. Stín starých olší tu tam na břehu rostoucích odpočíval klidně na vodě, jako stín olšin na palouku kolem rybníka se rozkládajícího. Za lučinou k jihu černal se mlčelivý hvozd. Hvězdovec byl majetkem kláštera Opatovického, a značný kus cesty od něho vzdálen. Nebylo tu viděti ani lidského obydlí, ani človíčka, a přece lesní to zákoutí nezůstalo prosto rozruchu bitevního, jehož vlny dnes tak bouřlivě pod klášterem se byly zmítaly.

Po břehu jel houfec jezdců, v čele jich pan Čeněk a mladý Hynáč. Červenohorský pán byl zamračen. Vyjel stíhat nezdárného

pastorka, vracel se s nepořízenou. Mlčel, jakož i všichni zmlkli unavením — Pojednou pan Hynáč ukázal v pravo.

„Hle, jak tu půda do vody zabíhá — a tam mezi stromy na konci, neníliž to stavení?“

Všichni přisvědčili. Oba vůdcové byli téhož mínění, že neuškodí, podívajíli se tam. Jeli hustou travinou úzkým půlostrovem, jenž daleko do rybníka zabíhal. Na konci půlostrova černalo se skupení starých, košatých stromů a pod nimi něco probělávalo v záři měsíčné. Za chvilku stanuli před chaloupkou, patrně rybářskou. Ticho, ani hnutí. Páni a několik jezdců slezlo a přiblížili se ku dveřím chudého stavení. Užasli. Na prahu chatrče seděla dívka hledíc strnulým zrakem na příchozí. Zahlednuvši pana Čeňka prudce sebou hnula, pak povstavši kvapně se k němu přiblížila. Pohledl na ni udiven. Byla sličná, v bohatém oděvu, ale výraz její vyjevené tváře byl podivný.

„Pane Čeňku,“ začala sama, „hledášli Alana Uhra, syna své nebožky svaté paní —?“

„Hledám —“ odvětil pan Čeněk, upíraje dosud pln udivení zrak na cizinku. Však již se vzpamatoval, rozpomenul: „Tys ta dívka, Uherka, co s ním —“

„Ano, jsem Etelka, Uherka, někdy jeho milá, která opustila pro něj vlast a vše, která mu všecko obětovala, kterou na Červené Hoře zbaběle opustil, pak na ni vinu svaloval, aby se jí mohl zbaviti, když byl syt, kterou prodal jinému jako kuběnu, aniž se jí otázal, kterou pokořil, zničil. — Já však mu přísahala pomstu a dnes nadešla vhodná chvíle. Vím, chcete se pomstiti na něm a jej potrestati, nuže pojďte!“ Tvář Etelčina byla bleda, oko zimničně plálo, chvěla se. Mužové vstoupili za dívkou, až prošedše tmavou síní, stanuli u dveří vedoucích v jizbu opuštěné rybářské chalupy. Jasné světlo plného měsíce proudilo se nízkými okny na černou podlahu, na tratoliště krve, v němž ležel natažen muž v červeném plášti. Dýka vězela mu v prsou.

„To je Uher!“ zvolali dva žoldnéřové Hynáčovi, kteří znali Alana.

„To je Alan?“ tázal se pan Čeněk hledě zasmušile na mrtvolu bojovníkovu. Etelka stojíc stranou patřila do země a chvěla se. Nemohla na mrtvolu muže, kterého někdy tak vášnivě milovala, opět pohlednouti. Na otázku Čeňkovu přisvědčila hlavou, pak vyběhla z chalupy.

„Ubohá, a přece šťastná Svatava!“ pomyslil v duchu pan Čeněk, vzpomínaje, jak by bylo s nebožkou věrnou ženou, kdy by syna svého takto spatřila.

„Chtěli jsme souditi — již je souzeno!“ pravil mladý Hynáč.

Venku zavolal pan Červenohorský Etelku a vyptával se jí. Vyjevila mu, že Frenclinův sluha z boje do táboru prchnuvší jí pověděl o smrti pánově a porážce všeho vojska. Vsedla na svého rychlého koně a dala se na útěk, kam, sama nevědouc. Zanesl ji až sem, kdež jej zastavila a v chatrči ukryla. Z večera přiklusal sem Alan na strhaném koni, sám na smrt znavený, raněný. Pověděl jí, že druhové mu nestihli — velebil svého koně, ulehl na zem a chtěl si odpočinouti. Tu však Etelka jej vyrušila. Oznámila mu nejprvé, že Heřmanického panice Prokopa pustila z vězení, a když Alan rozzuřiv se jí spílal,

pověděla mu více o křivdě na ní spáchané, o své pomstě, kterouž ihned, prvé než se mohl nadíti, vykonala.

Dopověděvši, zamlčela se, pak promluvila temným hlasem: „Dopustila jsem se vraždy. Potrestejte mne!"

„Zbavilas krajinu hrozného škůdce. Odejdiž v pokoji."

Viděla, ani vsedli na koně a je pobídli. Etelka zoufale vykřikla. Jezdcové jen se ohledli, však nezastavili. Zajížděli dále lučinou, až zmizeli ve stříbrotkané mlze, v dáli po zemi se vlekoucí.

Byla tichá, teplá noc. Od lesa zavanul pojednou vítr, rákosí zašelestilo, vlny u břehu zašplounaly a nad chalupou staré stromy zašuměly. Tajemné zvuky ty za tiché noci, v tomto místě zněly Etelce děsně. Ohledla se vyděšeně po chalupě — v ozářeném okénku zahledla (jak se jí zdálo) zsinalý Alanův obličej, od jehož bledosti odrážely se černé pletence vlasů na studených spáncích . . .

Ihned hlavu odvrátila, a dala se do běhu. Prchala z osudného místa své pomsty, hnala se jako štvaná, až v lučině zmizela.

XIII.

Starý vládyka Heřmanický probíral se ze své duševní strnulosti, kterou mu způsobily rány nepříznivého osudu. Sotva že Rubín odešel, za nedlouho posel do pusté tvrze se dostavil, oznamuje, že je vyslán vnukem Prokopem, jenž žádá, aby mu děd prominul, že sám nepřišel. Prokop žije! Táhne na cizáky, bojovat svatý boj! A než několik dní minulo, přišel druhý posel, rovnou cestou z Opatovického bojiště. Těch veselých, požehnaných novin! Nepřátelské vojsko poraženo, jeho vůdce zabit a s ním hlavní svůdce nešťastného Rubína, německý zpěvák Wolfram. A na Kumány došlo, stihla je boží spravedlnost! Ješín i Alan mrtvi a zašli jak zasloužili! Všecken kraj si oddychne! Čechové postupují očisťujíce rodnou zemi a ji osvobozujíce! Toho statného jinocha! Věru Prokop je pravý syn otce svého. Bůh ho zachovej! Ale starý vládyka se při těch veselých zprávách přece zasmušil, a v duši ho asi prudce zabolelo: Rubín mrtev! Padl na bojišti statně bojuje, konaje pokání, usmířen. Bůh mu odpustí!

Sezima uslyšev o smrti svého posledního syna, chvíli mlčel, pak dále poslouchal, an posel ve jmenu Prokopově žádal, aby se ujal rodiny po sťatém Boršovi ze Skalky.

„Vybírá se! —" zvolal stařec. „Budeme stavěti!" dodal rázně a starý Beneda rozveselil se, že pán jeho, dosud zaražený a málomluvný, tak se vzpružil a omladl. — Záhy bylo znamenati následky bitvy Opatovické především ve východních Čechách. Lid vracel se do svých opuštěných a spustlých sídel, chápal se díla, — a sousední německá města jinou teď musila notovati. Již nestála s Otou za jedno, aniž brániti mohla českým spoluobčanům, které byla před tím vyhnala, když se do svých domů navrátili.

Však nebylo ještě vyhráno. Strašlivý boj plemenný zuřil dále v jiných končinách království českého; nad to nebesa, jako by nemohla déle patřiti na nelidské to krve prolévání, chmuřila se toho

času hrozivě, až mraky jejich se protrhnuvše, zatopovaly širé krajiny. České zbrani se dařilo čím dále tím zdárněji. Čechové zanechavše různic a rozpomenuvše se na svatou povinnost, chopili se všichni meče na obranu svých práv a svého jazyka. A jak jednomyslnost mezi ně přišla a všecko sobectví zaniklo ustoupivši šlechetné obětivosti, marna byla všechna zuřivost houževnatých nepřátel. Otovy houfy neustále tísněny a zatlačovány, všude ubývalo Braniborům půdy, a když pak sám Rudolf, král německý, Otovi pohrozil, nezbylo mu než s pány vyjednávati.

V listopadu vrátil se Prokop na Heřmanice. Ssutiny sice zmizely, tvrz však nebyla ještě dostavěna, nicméně tolik pořízeno, že bylo možná tu pohodlně přezimovati. Mimo rozradovaného děda a věrného Benedu uvítala statného panice také vdova po Boršovi se svými dvěma dcerami, šestnáctiletou Blaženkou a nedospělou Haničkou. Starý vládyka ctě nebožtíka Borše i pro jeho povahu i pro jeho smrt, staral se o jeho rodinu jako o svou. Když všichni zasedli u planoucího krbu, vypravoval Prokop o válce, o všelikých dobrodružstvích. Konec všeho byl nejveselejší a dědovi napjatě naslouchajícímu zajiskřily se oči, když uslyšel, že pánové čeští donutili Otu Branibora k míru, že všude již po Čechách nastaly pokojnější časy, a že již po všelikých zádavách, týrání a loupežech.

A ještě veseleji bylo na Heřmanicích i po veškeré zemi české, když záhy po novém roce loupežné roty německé musily dle úmluvy ze země. Tou dobou zrovna vrátil se pan Čeněk na Červenou Horu z Prahy, kdež účastnil se sněmu, na němž tolik dobrého bylo ujednáno. Marketka tak dlouho a v teskné samotě pobyvši s živou radostí uvítala otce. A což teprvé se zapýřila, an jí pan Čeněk oznamoval, aby se chystala, že nastane jim loučení, za týden že Hynáč z Dubé přijede si pro ni! Jak by se trudila, odporovala, když její nejsrdečnější přání se vyplnilo! Za to pan Čeněk o samotě se zasmušil, vzpomínaje, že tu zůstane sám bez dcery, bez věrné, milované Svatavy!...

Jeden nepřítel byl vyhnán, druhý, hroznější přišel a s děsnou družinou — hlad s morem. Lidé zuřivým hladem zdivočeli, stávajíce se hltavými dravci. Mrchy, mrtvoly byly jim vítanou potravou, z hladu páchány děsné skutky proti přírodě. Člověk nadarmo se modlil, nadarmo do chrámů chodil, modlitba nepomáhala, žehnání a prosba knězova byly bez účinku! Bůh rozhněvaný pro zločiny nechce slyšeti — třeba jinak se káti a pokání činiti!

Letní den pohasl, nadcházel soumrak. Bylo dusno, na obzoru se blýskalo. Na lučině u rybníka Hvězdovce stanul podivný zástup žen — kajicnic, prosebnic. Šly za dvěma korouhvema po dvou, v pláštích, přední z nich nesly rozžaté svíce a několik smolnic. Zpěv kajicnic zní temně a žalobně. Stanuvše vrhly sebou na zem, leží, až přední jich je zve, aby vstaly a pokání začaly. Shazují pláště, svlékají šat a na padesát žen po pás obnažených, starých i mladých, staví se do kola, v jehož středu několik družek, zpěvaček, stanulo. Na znamení padly zase všechny na zem a každá klade se tak, aby naznačila svou

vinu. Tu jedna, černovlasá, štíhlého, mladého těla ležíc zaťatou pravici zvedá — vražedkyně! Toť Etelka!

Stmívá se, z daleka ozvalo se hřímání, a od lesklého dosud rybníka zavznívá stlumený zpěv ze středu kajicnic, jež opět vstávají, a v rudé záři svíček, smolnic i kmitavých blesků viděti, any se vespolek důtkami do krve bičují. — —

Hrozný rok minul. Následující léto 1282 hojnou úrodou hrůzám těm a žalostem konec učinilo. V Opatovickém klášteře sešli se opět všichni rozptýlení mnichové a bratr Martin, ekonom, jenž za těch těžkých časů břicho ztratil, vesele hleděl na požehnané lány a těšil se, že zavítají staré, blahé časy. Tu naději všichni s ním sdíleli a to tím více, když na počátku nového roku zjevila se duha neobyčejné krásy, klenoucí se od jihu k severu, a brzo po té hvězda nad míru jasná dotýkala se rohu měsíce. Tenkráte staříčký kněz Štěpán věštil naposled, ale vesele: že přijde ze zajetí mladý král Vácslav a s ním požehnané časy.

Nazejtří sám také dostal milou novinu, že z nově vystavěné tvrze Heřmanické přijedou mu hosté: starý bratr Sezima a vnuk jeho Prokop, jenž strýce Štěpána poprosí, aby ho oddal s vyvolenou nevěstou, Blaženkou Boršovou.

Kněz Benno zanechav vůdcovství vyučoval opět horlivě v klášterské škole a vynes ze skrýše kroniku zanášel do ní, co byl pro bouřlivý čas nemohl zapsati. Na konec kapitoly, v níž vylíčen boj l. 1280, napsal:

„Bůh lásky a snášelivosti žehnej naší otčině. Když však zloba a panovačnost míru a právům jejím hroziti bude, dejž jí hojně synů nadšených, obětivých, svorných a vytrvalých, kteří by jí byli záštitou a hradbou nerozbornou!“ — —

Ze slovenských zpěvů

Rudolfa Pokorného.

Chudá dědinka.

Jak vzpomínám vás, domkové mí drobní,
v něž píseň zvala nás už na záhrobni,
v nichž ruka štědrá prostírala stoly
a objala, nechť přišels odkudkoli!

Hoj, stařenko, zas na očích mám rosu:
zas vidím duší stát vás na prietosu,[1])
zas slyším duší teplé přivítání:
„Tak z daleka — jaj! z Čech až, moji páni? —

---

[1]) Krytá záprseň.

Ó, v horách našich rostou jenom pláče —
do vísky k nám už nezabloudí ptáče,[1]
jen bída chodí po té naší Boce
a dlaň nám v prsa vrývá přehluboce.

Hej, kdysi Boca byla smích a zlato;
dnes naběřešli dlaní a zříš na to:
v tom někdy zlatém písku doloviska
jen vlastní slza tvá se v slunci blýská!" —

„„Ba věru, tvrdý život nad skalami! . . ."“
„Však skály ty již srostly, páni, s námi:
z jich šumných dolin, nechť jsou bída holá,
mne ani ten náš pán bůh nevyvolá! . . .

Však něch sa páči do světlice mojí." —
A stařenka co má i nemá strojí . . .
Zvěsť letí vískou — kde kdo na záhrobni — —
Jak vzpomínám vás, domkové mí drobní!

Smír Lazarů.

Pod Machnačem u Trenčína
potkala mne Slovačina:
děti zkřehly, ubohy,
tatík kulhal bez nohy.

„Daj bôh štastia!" — „„Kąmže, Janko?"“[2])
„Veru něviem ani, panko —
všady lépe drotaru,
než v tom rodném chotáru."

„„A kdes nechal nohu, Janko?"“ —
„Veru v Čechách v kole, panko:
z jara mi ju zlámali,
na zimu ma vyhnali."

„„Jsi ty, Janko, stará bída —
však já též jsem invalida:
tobě u nás úd vzal ďas,
já tu srdce ztratil zas!

Nemámeli osud rovný?
Starče, zde můj sáček skrovný:
ztratil jsem víc než ty sic,
ale vezmi polovic . . ."“

---

[1]) „Boca, kde není ani vrabca." V ní dolovalo se na zlato. — [2]) Janem jmenují zejmena v Pešti každého obyvatele horního Uherska.

Na Štrbském plese.

Dech plesa prvně chladem svým mě ovál.
Hoj, blankytu zbyt v čučoriedek [1]) borku
sem k nohám Tater tvůrčí duch ten schoval,
jenž údolí jich plesy poděloval
a do nich zaklel každou hvězdu, zorku.

Což složili jsme v pleso všecku péči!
Zrak proniknout se pachtil modrem na dno,
by pátral po jezerních panen leči, —
hoj, pleso šumí jejich sladké řeči,
a člunek náš se rozkolébal zradno . . .

Však silnáť ruka horalova věru:
ač tají strach on před zlou panen mocí
a oku nedá bloudit v plesa šeru,
jak orel přec člun letí po jezeru —
leč co to? — uvízli jsme ve vln noci?

Ne, patřme! jakás nehoda tu jiná:
náš plavčík slze hledí v půlkruh Tatry,
a nachýliv se ke mně upomíná:
„Jaj! veru, pánovia sú Slovačina,
že šuškajú,[2]) jak boli bysme bratry.

Veď pamätám, čo starík môj mi skázal:
že všetkých Slovänov bol belčov [3]) tuná — —“
„„Hej!““ svědčím. — A kdo ze živých je smazal,
sám jejich — dumám — bude jednou vazal:
zde před jich sluncem zbledne jeho luna! . . .

Pod Ďumbírem.

Hoj, co dumá Ďumbír v mlžném kepeni,[4])
co mu hnulo srdcem ve skal sklepení?
Obličej prv rapavý [5])
hladký jest a chápavý,
do vlasů si šepleta [6])
prvé lúčky [7]) vepletá,
a jak pohled oko libý,
hází dolů do koliby! [8])

Koliba již smutna jako vrbočka,
ale před ní plna listí hrbočka: [9])
sbírá děvče u háje,
vidí přes dol šuhaje,

---

[1]) Borůvky. — [2]) Šeptají. — [3]) Kolébka. — [4]) Plášti. — [5]) Rozrytý. — [6]) Všetečka. — [7]) Paprsky. — [8]) Pastýřská bouda. — [9]) Nůše.

slyší jeho fujaru
snít a toužit ku jaru,
a v to lkaní píšťalové
zvonky mísí křišťalové.

Toužil šuhaj z druhé zpěvné postati
písní v srdce děvčeti se dostati,
dívčí píseň spanilá
jemu však je zranila,
že stál kouzlem zmámený
jak ten obraz kamenný . . .
Buchnul Ďumbír kovačinou
nad tou zmlklou Slovačinou — —

Na travěnce kapky hasly křišťalů —
valášek [1]) zas ke rtům přitisk píšťalu:
jaj, ty horský ptačíku,
nyní sáhni k slačíku,[2])
vyluď se vší družinkou
píseň nad tou kružinkou,[3])
by vám mohli záviděti
tyto zpěvné slávy děti!

Na Osikově.

Hle Osikovo kyne zpod hory —
ó, vítej, oaso, nám v horské poušti!
Jsme z dálky a zde u vonného houští
chcem výbojné zas rozbit tábory:
ó, dolů s duší pouta, závory,
nechť krása Tater v srdce slaví vjezd,
nechť utká písně nám v něm ze svých hvězd,
a dítka jeho nechť jsou znachory! [4])

Rok nespočal jsem v této oase,
však holubici — duši slal jsem často,
by nasbírala obrazů zde na sto
a od Kriváně k Choči vznesla se;
by pod Tatrami Turce v okrase,
v zahrádce Slovenska let stavila
a nejkrásnější svátek slavila,
svých písní svátek — v němém úžase.

A tak zřím opět divokrásný Choč,
ten kalpak veselého chotaříku,[5])
zřím Váh i Turec — pás kol jeho dříku,
a šumnou dolinu — ten junův koč.[6])

[1]) Druhý pastýř. — [2]) Smyčec. — [3]) Točitá pěšina. — Na Slovensku často mladík s děvčetem rozmlouvají písněmi přes dolinu. — [4]) V bájesloví slovenském zázračné dítě. — [5]) Okršlek. — [6]) Kočár.

Jaj, Malý Kriváň líce chmuří? — proč?
Tys, dědoušku, v tom ráji věrná stráž;
ne k objímání: k ochraně tvá páž,
vždyť boj v tvých horách zuří za otroč...

A jako za živůtkem dívčím květ
se Sučany a Martin dole pyšní:
v obločky [1]) západ natřásl jim višní,
pak rouškou mlžnou skryl je večer-kmet — —
A naše vatra plá jak za oběť — —
Druž všecka obklíčila mlčky ji,
a touhu, jež nám srdce prochvíjí,
vdech do fujary v hoře něčí ret.

Ó, tuž jen, tuž, ty dumný nástroji,
dej vyznít zvukům duší rozechvělých!
Vlej tamo v doly trochu klamu v želích,
že příští den je blahem ukojí — —
Ne, neklam, ale vznícej ku boji!
Či nesvolává k boji fujara?...
Jaj, kdy tu surma vzezní bujará,
kdy Slovač vítězstvím se opojí!...

Albansko i Albanci.

Píše

Jos. J. Toužimský.

(Dokončení.)

IV.

V posledních dobách mluví se zhusta o národě a národních snahách Albanců, jednota a celistvost Albanska staly se běžnými frázemi, a obyčejně posuzuje se jedno i druhé dle měřítka našeho. Tím však nejen nenabýváme pravého pojmu, nýbrž spíše odchylujeme se od něho zatemňujíce si názor, jenž by snad nepředpojatým pozorováním v nás se vytvořil. Abychom nabyli pravého pojmu o kulturním stavu a duševním vývoji Albanců, musíme odmysliti si všechny ony mohutné zjevy a děje, jež rozšířily duševní obzor národů evropských a vedly nejen k době, kterou zove historie nejnovější, nýbrž zaplašivše chmury středověku byly vůbec zábřeskem doby nové. Zjevy a děje ty měly a mají tak mocný účinek na celou naši bytnost, že jest potřebí napnouti obrazotvornost k jejich abstrakci.

Představme si lid beze všeho vědomí o světě ostatním, nad nímž dějiny věků i tisíceletí zašuměly bez všelikého naň účinku, jenž věděl jen, že v nepřístupných místech může vzdorovati a v přístupných se musí

[1]) Okénka.

podrobovati; — lid, jehož názor o světě nebyl rozšířen ani vynálezem Ameriky, ani cestou kolem Afriky do východní Indie, ani výpravami ku krajům točnovým, na nějž neměla účinku ani reformace ani revoluce americká i francouzská; — lid, který neví co jest tisk, co jest kniha, co jsou časopisy, jemuž železnice, telegrafy, pošty jsou věcí neznámou a setkávali se kde s nimi, nepřátelským opatřením proti jeho bytnosti namířeným; — lid, který ku sdělování svých myšlenek nemá ani písma, tak že řídcí jednotlivci písma znalí užívají dle sousedství a vyznání jeden řecké abecedy, druhý cyrilice, ten latinky, onen tureckého písma. Představmež si to a doplňme si obraz, že lid ten rozdroben jest na množství malých a menších kmenů ve stálých půtkách spolu žijících a na vzájem se potírajících; že lidu tomu pokrevní msta dnes jako před věky jest svatou zásadou; že přese všechno jinak pohostinství tresce kulemi z dlouhých pušek odvahu cizince, jenž vstoupil do jeho hor, aby navštívil jeho dědiny neb jen konal cestu jeho územím; dodejme pak, že jest to lid otužilý, udatný v boji až k povrhání životem, střídmý a většinou chudobný, živící se hlavně pastýřstvím na horách, orbou v údolích a žoldnéřstvím: utvoříce si z toho obraz nabudeme přibližného pojmu a určitějšího názoru o stavu a životě zachovavších se tu v horských krajích podle Jaderského moře posledních zbytků rozšířeného v dávných dobách kmene; zbytků, jež obklíčeny srbským živlem od severu, bulharským od východu a řeckým od jihu nemají na světě národa příbuzného a přes neznačný poměrně počet svůj i vespolek dělí se neskrotným nepřátelstvím; zbytků, jež nerozumějí Evropě aniž svět a Evropa — sit venia verbo — rozumí jim.

Počneme charakteristiku Albanců jich náboženským vyznáním, pokrevní mstou a žoldnéřstvím, jež nad jiné pro lid ten jsou význačny. Albanci hlásí se k trojí víře: k islamu (panující strana), k římsko-katolickému a pravoslavnému vyznání. Určiti číselně třeba jen přibližně počet vyznavačů jednotlivých vyznání jest velmi těžko; zdá se, že obě křesťanská vyznání mají převahu nad islamem. Jako jazykem liší se Gegové od Tosků i vírou; pokud se hlásí ku křesťanství, jsou Gegové římští katolíci, Toskové pravoslavní. V severním Albansku jsou území jako Miriditů a Pulatů zcela katolická a rovněž jako Matiů a Rzenu zcela mohamedánská; v jižním Albansku jako Chimara a Suli zcela pravoslavná a jiná jako Kurvelješ zcela mohamedánská. Mohamedáni rozšířeni jsou po celé zemi, jsou však, až na nepatrné výminky, vesměs Albanci, tvoříce v některých kmenech většinu v jiných menšinu.

Kdežto u Slovanů i Řeků souviselo náboženství úzce s národností a bylo vodící myšlenkou, pro kterou podstupovány krvavé boje a která prodchnula lid k velikým podnikům, nemělo náboženské vyznání na Albance nikdy velikého účinku a nikdy nestalo se pakou nějakého hnutí v národním jich životě. U Albanců platí přísloví: „Ke ąšt špáta, atjé besa,“ kde jest meč, tam víra — kdo má moc v zemi, toho náboženství platí. Přísloví to nejen jest běžné, ale naznačená jím zásada či vlastně bezzásadnost jeví se také co do náboženství všude v životě albanském. Také neujalo se mezi Albanci žádné vyznání tak, aby stalo se národním, jako zejmena bylo u jich sousedů Řeků, Bulharů a Srbů. Proto také pověry a obyčeje národní měly a mají podnes větší význam

a vliv v životě albanském než náboženství. Jsou arci výminky, avšak i ty zdají se nasvědčovati povaze Albanců co do náboženství. Tak zachovali Toskové, kteří do Neapolska a na Sicilii se vystěhovali, své pravoslavné vyznání, tak že Ferdinand IV. založil pravoslavné biskupství pro Albance v Sicilii a Karel III. albanský seminář a pravoslavné biskupství. Albanci tu však nepadali na váhu tak jako Řekové, a seminář onen i biskupství nezachovaly ani jmena albanského, nýbrž nazvány jsou řeckými, a také vyučováno zde liturgii řecké. Nejmocnější kmen Gegů, Miridité, chválí se pro náboženskou horlivost z té příčiny, že na celém jeho území platí zásada, jakmile některý Miridita vzdá se katolicismu a přistoupí k islamu, že musí opustiti zemi. Opatření to stalo se však z důvodu politického, aby mohamedánský živel, jenž, jak již praveno, jest panujícım. nenabyl tu vrchu. Zdá se také, že by jinak islam činil velké pokroky mezi Miridity a že by zejmena nespokojené strany užívaly ho co vhodného prostředku k překonání odpůrců. Ani mohamedánští Albanci nevynikají oním fanatismem jako na př. mohamedánští Srbové v Bosně, ač na roveň jim činívali nejkrajnější odpor všem opravám a novým řádům.

Dle vší pravděpodobnosti šířilo se křesťanství v Albansku — aspoň v místech přístupných — z Byzancie i Říma již před pokřesténím Bulharů, však nejsou toho žádné historické doklady. Výrokům Albanců nechceme tu přikládati velkou váhu. Tak tvrdili pisateli v srbském Bělehradě dva Albanci na otázku, jakého jsou vyznání, že jsou ještě z těch, které křtil sv. Pavel. V X. věku stalo se Albansko tak jako Thesalie a Epirus diecesí bulharské církve, tudíž církve s liturgií slovanskou. Podotknouti sluší, že rozsah bulharské církve nelze stotožňovati s politickými hranicemi Bulharska, jelikož tyto byly značně obmezenější a podléhaly častým proměnám. Z té doby zachovaly se ještě i v severním Albansku ve chrámech leckde pravoslavné kříže a nápisy v církevním jazyku slovanském, jak aspoň oba zpomenutí Albanci mne ujišťovali. V XIII. věku se v severním Albansku šířil katolicism a šířil se tím více, čím v bližší styky přicházelo Albansko s Benátkami a Janovem. V XV. věku počal se tu šířiti islam. Především přijala šlechta vyzvání vítězů, aby si zachovala svá privilegia; pak následovali ostatní. Sám národní hrdina albanský Jiří Kastriota, jehož otec byl pravoslavný, vychován byl v Cařihradě jako mohamedán. Když v Albansku Osmané po Kastriotovi znovu nabyli vrchu a se upevnili (r. 1478), šířil se islam a činil od té doby až na naše dni ustavičné pokroky. Cestovatelé Leake a Pouqueville z první polovice toho věku vyslovili obavu, že půjdeli to tak dále, budou Albanci konečně jen vyznání mohamedánského.

Mohamedánský Albanec jest si vědom, že jeho předkové byli křesťané, a větším dílem umí udati dle pokolení dobu, kdy dědina jeho neb celá krajina odpadla od křesťanství. Pouqueville uvádí mezi jiným tento zajímavý případ o pohnutkách a způsobu odpadnutí celé krajiny od křesťanství: Na středním toku Vojusy východně od Premetu nalézá se krajina Karamuratades, čítající 36 albanských vesnic; tyto byly do r. 1760 křesťanské a náležely k diécesi pravoslavného biskupa pogoňanského, suffragána biskupa alb. Bělehradského. Mohame-

dánští sousedé v Premetu, Lexikovu a Koloni sužovali však obyvatelstvo křesťanské, kteréž proto zmíněného roku na jaře jednomyslně se rozhodlo, že s největší přísností a zbožností, jako nikdy prvé, držeti bude 40denní půst velikonoční; jestliže však do velikonoc křesťanský bůh nepomůže, že se ho vzdají a budou hledati ochrany u boha tureckého. Do vzkříšení nestala se v skutku žádná zvláštní změna, a Albanci pak o boží hod vyhnali křesťanské kněze a přivedli si z Premetu kadije a imama, před nimiž odřekli se křesťanství a přijali islam. První jich čin jakožto mohamedánů byl, že vpadli na území Premetské, aby se pomstili na svých soukmenovcích a souvěrcích za jich dřívější sužování. Jelikož se jim podnik ten zdařil, vpadli pak i na území Lexikovské a Kolonské. Vraždy, pálení a plenění označovalo všude jich kroky. Zajaté ženy a děti prodávali do otroctví, ač žádný mohamedán neučinil by tak svému souvěrci. Pověst jich přiváděla jim všeliké dobrodruhy z celého Albanska, tak že co mohamedáni stali se postrachem celé krajiny a zůstali jim až do dob Aliho paše z Janiny, kterýž jich moci učinil přítrž.

Jiný případ vypráví se o velké osadě u Skadru, kteráž nemohouc se dohodnouti se svým katolickým farářem o hodinu, kdy má sloužiti mši, aby se mu vymstila, přijala islam. Farář vyzýval totiž osadníky, aby přicházeli dříve do kostela, ti však umínili si choditi později, a když farář kdysi sloužil mši v nepřítomnosti osadníků, odešli tito do Skadru a vrátili se téže neděle jako mohamedáni.

Nad jiné pro náboženské poměry v Albansku zajímavá jsou usnešení katolického provinciálního koncilu, jenž ve chrámě sv. Jana Křtitele u Leše r. 1703 odbýván byl. Katolíkům nařizuje se tu, aby nedávali se zváti mohamedány, ale zjevně svou víru vyznávali, dále aby nesvětili jisté svátky dle starého kalendáře a způsobem řeckým; duchovenstvu zakazuje se křtíti děti mohamedánské k tomu cíli, aby pozbyly nemocí, zápachu a p., udíleti mohamedánům svátost oltářní, dávati rozhřešení, když odňaté věci nebyly vráceny, uzavírati manželství bez svolení nevěstina atd. Co se týče křtu, obnoven vlastně jen dekret ze dne 6. září 1625 sv. všeobecné kongregace. A přece dle výpovědí cestovatelů, jako Hilferdinga (z Novopazarska a Kosovska), Hahna a j., jakož i očitých svědků děje se podnes vše to, čeho zákazy albanského koncilu z r. 1703 se dotýkají. Podnes chodí mohamedáni s onemocnělými dětmi, jimž nepomohlo ani zaříkání ani mohamedánský hodža, do křesťanských chrámů, aby je tu dali pokřtíti, pokropiti svěcenou vodou, biřmovati a p. Také na pouti přijíždějí Albanci do chrámů a dávají se žehnati. Pravoslavná církev jest v té příčině povolnější, avšak ani katolický duchovní neví si někdy rady a pomoci. Svátost oltářní chodí přijímati starší mohamedánští Albanci co „prostředek proti bolení zubů,“ tak jako křtu přikládají zvláštní sílu, kterou zbavuje se tělo zápachu. Nedáli zpovědník rozhřešení Albanci, který na př. odcizil vola, bývá toho následek odpadnutí od víry. Co se týče sňatků, neodpověděla dosud ani jediná albanská nevěsta duchovnímu na jeho otázku při oddavkách „ano,“ aniž jen pokývla hlavou. Také starodávné únosy nevěst, kupování děvčat a zasnubování v kolíbce jest dosud v květu.

Tajných katolíků a křesťanů vůbec není as počet značný, přece však větší než se předpokládá. V místech, kam sahá moc turecká, jest nebezpečno přihlásiti se zjevně ku křesťanství, ano se to tresce jako odpadlictví a zrada. Znám jest na př. osud Bulharů v Gilanu, kteří přihlásivše se ku křesťanství, byli odvlečeni za to v okovech do Asie. Diplomacie se jich sice ujala, avšak jen málo který vrátil se z nich zpět; byli cestou tak týráni, že větším dílem zahynuli. V nepřístupných horských krajinách nemají se pak čeho obávati. Někde chtějí býti pokládáni za mohamedány proto, aby nemusili platiti harač, t. j. daň z hlavy. Nejvíce tajných křesťanů jest v okolí Prizrenu a na Kosovsku, jsou to však skorem vesměs Bulhaři neb Srbové, jižto mylně počítají se za Albance. Jakožto tajní křesťané a sice pravoslavného vyznání, známi jsou obyvatelé krajiny Špatu na pohoří Tomoru, severovýchodně od alb. Bělehradu. Jest to bojovný lid, který nedovoluje ani Turkům aniž komu jinému přístupu do svých dědin, v nichž má své chrámy a kaple, kamž z alb. Bělehradu dochází pop konat bohoslužbu. Přijali turecká jmena a platí vůči úřadům za mohamedány, aby nemusili odváděti daň z hlavy a snášeti břemena a útisky křesťanského obyvatelstva.

Nad náboženská vyznání mocnější pakou v životě albanském jest pokrevní msta. Albanec pohlíží na jednotlivé kmeny co na samostatné celky, jichž příslušníci jim náleží tak, jako jednotlivé údy tělu. Z této myšlenky nerozlučného celku kmenového odvozuje i ručení a odpovědnost celého kmene za skutky všech jeho příslušníků. Proto také není pokrevní msta jen věcí jednotlivce, který třeba, jeli vinník, spasí se i s rodinou útěkem, neb jeli uražený, není schopen mstu provesti, ale věc celého kmene. Urážka jednotlivce jest urážkou celého kmene a vina jednotlivce vinou celého kmene.

Pokrevní msta jest rozšířena v celém Albansku, na severu i východu a mezi Albanci všech vyznání. Vassa efendi ve zmíněném již spisku svém (v Berlíně 1879) na obranu Albanců, zmiňuje se o pokrevní mstě těmi slovy: „Kdo se dopustí vraždy, toho sprovodí se světa potomci zavražděného; nemůželi býti vrah postižen, stihne smrt jeho otce, jeho syna, bratra neb ujce. Uniknulli vrah se svou rodinou pokrevní mstě, zavraždí se kterýkoliv člen dotyčného kmene. Uchvácení provdané ženy rovná se vraždě; uchvatitel neb některý z jeho příbuzenstva musí býti zavražděn od uraženého manžela neb jeho příbuzných. Nevěsta, jež se provdá za jiného, opravňuje tím opuštěného ženicha, aby zavraždil jejího otce, bratra, strýce neb ujce. Cizoložství tresce se smrtí; manželovi přísluší právo zavražditi cizoložníka.“ Náboženská vyznání měla jen ten účinek na pokrevní mstu, že zavraždílí mohamedánský Albanec křesťanského. jest křesťan poškozeného kmene povinen zavražditi neli vraha tedy nějakého mohamedána z kmene vinníkova; zavraždíli mohamedán mohamedána, má propadnouti smrti opět jen mohamedán a rovněž zavraždíli křesťan křesťana, má padnouti křesťan.

Tato jednota kmenová a ručení i odpovědnost kmene za skutky každého příslušníka má tu dobrou stránku, že hájí jednotlivce proti libovůli jiných; spolu však tu zlou stránku, že vede k nekonečným

krvavým půtkám jednoho kmene s druhým. Neboť smrt pomstěná mstí se opět a tak to jde do nekonečna, dokud si nevymůže poslední viník za výkupné odpuštění, což jest s velkými formalitami spojeno a dosti nesnadno.*) Mezi vraždou a zabitím nečiní se rozdílu, a též poranění i mimovolné usmrcení má v zápětí pokrevní mstu, ač tu za výkupné snadněji lze dosíci odpuštění. Albanec nespokojí se též z pravidla jednou obětí, nýbrž snaží se skoliti několik a to vynikajících osob z příbuzenstva vinníkova. V tomto smyslu vychloubá se Albanec: „Každý z mých příbuzných platí za šest mužů.“ Mravem tím vyhynou někdy za málo roků celé rodiny.

Jako pokrevní msta jest starým po věky zachovaným zvykem, kterýž jiní národové jako Řekové a Římané již na počátku vlastních dějin svých odložili, zvykem svědčícím, že Albanci zůstali od dávnověku na stejně nízkém stupni kulturním: tak jest i se žoldnéřstvím. Jako germánské voje sloužily v starověku římským Caesarům, ač národ jich vedl s nimi krvavé a zoufalé boje, tak jsou i Albanci oblíbeným materiálem válečným v říši osmanské. Pastýřství a válečnictví byly jich hlavní živností, a když tato od r. 1831 stávala se obmezenější, chudly též nápadně mnohé kraje, zejmena v jižním Albansku. O moc tureckou Albanci nikdy zvláště nedbali, tak jako nikdy nelnuli láskou k Osmanům, s nimiž doma vedli ustavičné půtky: však řemeslo válečné, plat a naděje na kořist, vodily je houfně do tábora tureckého. Nikde nesetkával se odvod k vojsku a nové zřízení vojenské s takovým odporem, jako v Albansku a přec od nikud nevytáhlo v posledních letech do pole tolik nepravidelného vojska, t. j. bašibozuků, co z Albanska. Bojovali

*) Když vrah se skryje na bezpečném místě a zdá se k vyjednávání vhodný čas, počne rodina vrahova vyjednávati nejprvé se vzdálenými příbuznými toho, jemuž v první řadě náleží se pomstiti. Vyjednávání takové dle Hahna (str. 177, I. díl) trvá někdy po celá léta; podařili se je šťastně ukončiti, přikročí se k obřadu smiřovacímu. Průvod za odpuštění prosících, příbuzných to vinníka, rozmnožených vzdálenými přáteli uražené rodiny, ubírá se k domu, kde bydlí nejbližší příbuzný zavražděného. Jeli to křesťan, jde napřed kněz s krucifixem a evangeliem, za ním nesou čtyři až šest kolíbek s nemluvňátky a za těmi kráčí vrah pokání činící s rukama na zad svázanýma, zakrytýma očima a s provazem kolem krku, na němž uvázán handžar. Kolem něho jdou jeho příbuzní, aby ho chránili, kdy by některý příbuzný zavražděného hněvem se dal přemoci. Před domem mužové na znamení největší pokory sejmou fesy a vraha uvedou k ohništi do domu, jejž všichni obyvatelé opustili. Před domem postaví se kolébky s nemluvňátky tak, aby jich nohy k východu byly obráceny. Když se tak stalo, táže se nejbližší příbuzný zavražděného, co žádají. Kněz ujme se slova, poukáže na oprávněnost pomsty a prosí za odpuštění jmenem kříže, evangelia a nemluvňátek. Po mnohém zdráhání zdvihne prošený jednu z kolébek, nese ji třikrát od levé strany k pravé kolem a postaví ji pak nohama k západu. Podobně učiní jeho příbuzní s ostatními kolébkami. Význam obřadu toho jest temný. Jelikož Albanci pochovávají své mrtvé hlavou k západu, zdá se, že prvním postavením dítek naznačuje se pokuta smrti a změnou jich úmysl, vinníkovi darovati život. Po mnohých prosbách, jež někdy celé hodiny trvají, prohlásí teprvé prošený, že vinníkovi odpouští a vejde do domu, aby mu rozvázal pouta. Před tím již umluví se výkupné, obyčejně jistý počet skopců, neb někde peníze dle okolností do 1000 piastrů (200 franků), což pro Albance jest suma velmi značná. Na obnos ten musejí se dáti zástavy, které jej třeba několikráte přesahují.

proti Černohorcům, proti Srbům u Javoru a na Moravě, proti Rusům na Šipce a u Plevna, kde náleželi k nejodvážnějším bojovníkům Osmana paše. Jižní Albanci liší se v tom od severních tím, že mohamedánští Toskové dávají se najímati ve hloučkách nahodile z celých krajin sebraných, kdežto kmeny Gegů zachovávají i tu zřízení kmenové a horské kmeny severoalbanské táhnou do pole pod vlastními prapory a s vlastními veliteli dle svého vojenského zřízení, vždy arci s vyhražením odměny a pokud kyne naděje na odměnu a kořist. Jsou to služby vojenské bez jakékoliv idey, bez všelikých vyšších pohnutek a zásad, které by konali místo Turecka i každému jinému, kdo by na jeho místo nastoupil.

V.

Kroj Albanců jako všech orientalů jest do jisté míry malebným, pokud totiž zedranost a špína v něm nepřevládá. Jako všude v zemích turecké moci podrobených nabyl i zde fes převahy, ač ještě před sto lety byl málo znám mezi křesťanským obyvatelstvem albanským. Jen v odlehlých horských krajinách zachovaly se ještě původní černé neb bílé plstěné čapky, podobné našim čapkám sokolským, jen že jednoduché bez ohrnuté stříšky. Zdá se, že podoba těchto čapek zachovala se na Černé Hoře a vlivem odtud i v některých krajinách hercegovských. Jsou to fesy podoby našich sokolských čapek, avšak až na menší kruh na dýnku černě potažené. Mimochodem budiž podotknuto, že pokrývce hlavy přikládá se na východě zvláštní význam; tak platí fes za pokrývku hlavy pro poddané sultána. Obvyklý oděv všech Albanců jest hnědá halena s černou kozí srstí na spůsob, jaké vídáme u našich dráteníků, široké spodky z modré bavlněné látky sepjaté pod koleny, bílá fustanella, až ku kyčlím těsně přiléhající a odtud ku kolenům řasnatá, podobná srbské dolamě se zastrkanými za pasem zbraněmi. O kroji, jeho odstínech a rozdílech dlužno velmi zdrželivě souditi a to zejmena hledě k důsledkům národopisným. Tak mnohé zásady, jako na př. že bílá dolama jest známkou srbského živlu, okazují se legendou. Hypothésy vědecké ceny bude možno činiti teprvé po zevrubném seznání obyvatelstva na místě.

Na starý původ albanský poukazuje asi zvláštní druh oděvu, jenž všeobecně se nosí mezi Tosky. Jest to flokateja (šarkea zovou ji Gegové), vrchní to oděv z bílé vlny bez rukávů a límce, pokrývající jen záda a podle boků obě strany těla. Na jedné straně jest množství vlněných vláken našito, mezi nimiž i několik červených. Oděv ten vyvinul se nepochybně z primitivního jakéhosi druhu ovčího kožichu, neb oděvu ze sešitých ovčích koží. Červená vlákna zdají se připomínati na potřísnění krví. Nasvědčují tomu i nad rameny k flokatě přišité trojuhelníky, jež s ramen splývají do polou paží, naznačujíce tak kožešinu z předních nohou ovce.

Zevnějšek Albancův charakterisuje zvláštní spůsob holení hlavy; holí si totiž buď na tři prsty kolkolem vlasy na hlavě neb krom toho i celou přední část vlasů od jednoho ucha k druhému, nechávajíce si ostatní vlas volně růsti, tak že jej jako cop v kotoučích svinují pod

fes neb čapku. Jest to obyčej původu velmi starého a liší se podstatně od tureckého; Turci holí si totiž celé hlavy nechávajíce si jen v týle malý rulík vlasů. Obyčej ten rozšířen jest jak mezi Gegy tak mezi Tosky, s nimiž jej mají společně i Řekové na pevnině. V zpomenutém koncilu albanském r. 1703 zakázáno katolickým duchovním v Albansku holiti si takto hlavu a nechávati si ostatní vlasy růsti. Národní tento obyčej, kterým i mohamedánský Albanec liší se od svých souvěrců, vykládán je mylně za islamitský.

Nejoblíbenějším zaměstnáním Albanců doma jest chov dobytka. Na jaře skupí se stáda celého kmene neb některé části jeho a nastoupí se výprava do hor na pastvy. Dříve prohlednou se bedlivě nože, pistole a dlouhé pušky a učiní potřebná opatření jak pro kočovný život pastýřský tak pro srážky s kmeny (fisy zovou se albansky) nepřátelskými. Obyčejně předcházejí úmluvy, tak zvané besy. Besa značí tolik co víra i zadání slova, úmluva. Dva fisy na příklad žily loňského roku spolu v nepřátelství, což ovšem jest až příliš časté. Loupily si skot, přepadaly se a měly mezi sebou pokrevní mstu neb půtky. Připomenouti sluší, že zabití v půtce nemá v zápětí pokrevní mstu, ačkoliv vede obyčejně k dlouhému nepřátelství. Obě strany pocítují, že tím trpí, že bylo by to oběma k velké újmě, neb že se snad oba fisy znepřátelily s nějakým jiným, mocnějším. Krátce, když pocítí se potřeba příměří pro příští léto, vyšle náčelník jednu neb více žen k náčelníkovi nepřátelského fisu. Ženy jsou Albancům nedotknutelné, zavražditi ženu*) platí za hanbu, jež utkví na celém kmenu jak znamení Kainovo, proto konají ženy i v době nejkrutějšího nepřátelství mezi dvěma kmeny úkol parlamentářů. Ženy umluví místo, na kterém se zástupci obou fisů sejdou, obyčejně na hranici mezi oběma kmeny. Tím však také úkol jejich jest ukončen. Mužové sejdou se pak a buď uzavrou besu pro příští pastvu, aneb někdy též svedou i na místě potyčku. Orby, zejmena v horských krajinách, není Albanec velkým přítelem a svaluje práci polní jako veškeru práci vůbec nejraději na bedra ženy. Jako v horách tak i v údolích neopustí Albanec dům svůj bez zbraně. I na poli viděti jej, kterak jednou rukou řídí pluh a vóly a druhou drží dlouhou pušku přes rameno zavěšenou.

Vývoz záleží hlavně v tučných skopech, jichž tisíce putují do Cařihradu. S nimi dopravuje se i jemný tabák albanský. Krom toho vyváží se množství ovčích kožešin, lůj a p., jež dílem se vozí k stanicím dráhy mitrovicko-soluňské neb do přístavů albanských a tureckých. I do Bělehradu dovážejí se odtud kožešiny, lůj a olivový olej. Do Terstu přichází hlavně olivový olej, vosk a želvy, dříve vyváželo se i mnoho pijavek.

Poměr ženy v rodině a k muži jest velmi podřízený. Co dívka poddána jest úplně vůli otcově a co žena jest otrokyní muže. Ženám

---

*) Platí to nejen o ženách albanských ale o ženách vůbec. Zajímavé toho případy známy jsou z bojů černohorských kmenů se sousedními albanskými. Černohorci stavěli své ženy jako ochrannou baštu před sebe a stříleli za nimi na Grudy, Hoty, Klemeny a jiné sousedy. Albanci, aby neublížily ženám, ustupovali raději s pole. Také u Černohorců jest nedotknutelnost ženy zásadou.

náležejí i veškery domácí práce, předení vlny a hotóvení oděvů pro muže i pro sebe, vzdělávání vinic, kácení dříví a většina prací polních. Muž, ať otec rodiny, manžel či bratr, střeže ženu, dceru neb sestru s takovou přísností, že chápe se zbraně, utkvíli na některé jen pohled kohos cizího. Pověsti té těší se i albanské osady, pokud jsme seznali, v Slavonii, Nikince a Hrkovce. Přátelé vystříhali nás, abychom navštívíce je varovali se bedlivě pohlížeti na ženské pohlaví.

Otec zasnubuje syny i dcery dle své vůle, aniž se jich ptá po jejich náklonnosti. Obyčejně zasnouben jest hoch již před 10. rokem věku a dívka před 7; do 15. roku jest hoch obyčejně již manželem, někdy i dříve a dívka vdává se obyčejně již ve 12. roce. Opak toho jest u Srbů, kde se dívky vdávají až mezi 20—30 lety, totiž až se stanou důkladné pracovnice. Romantické příběhy dle našich ponětí jsou v Albansku nemožny a platily by jen za trestuhodné neslušnosti. Nezřídka zasnubují se dítky již v kolébce; a zejmena platí to o jednorozeném synu, jenž z pravidla do 3 roků má nevěstu. Panuje totiž náhled, že nebe snoubencům přeje a při životu je zachovává. Dívky nedostávají žádného věna, ba ani vlastních šatů. Ženich musí sobě nevěstu vykoupiti. V sobotu večer před svatbou pošle jí výbavu, svatební šat, fes s několika penězi a jejím rodičům jistý obnos peněz, jenž obyčejně dva dukáty nepřesahuje.

Svatba počíná z pravidla v pondělí průvodem ke mlýnu, kdež se semele pšenice, ve čtvrtek pak počne svatební kvas, jejž strojí samy pozvané ženy. Mouky a těsta musí se pevně dotknouti šťastná dívka, totiž panna, jež má oba rodiče na živu a krom toho co nejvíce bratří. V pátek jest den odpočinku, v sobotu sejdou se bližší příbuzní, z nichž každý jest povinen přinesti k svatebnímu hodu beránka, a v neděli všickni ostatní hosté, z nichž však také každý musí přispěti chlebem, vínem a nějakou nepatrnou částkou peněz k vystrojení hostiny. Hlavní úkol při svatbě nenáleží ženichu ale družbovi, vlam zvanému, s nímž vstoupí ženich v pobratimstvo. Při obřadu tom natrhne obyčejně jeden druhému kůži a vsrkne do sebe několik kapek krve, naznačuje tak nerozlučnost pobratimstva. Jelikož jest povinností ženichovou, aby rovněž jako nevěsta byl upejpavý, stydlivý a tichý, baví společnost a prokazuje veškery služby nevěstě vlam. Místo ženicha jde vlam políbit nevěstu na ústa, začež ona jemu políbí ruku, opásat ji a obout jí škorně; dalším jeho úkolem jest chváliti krásu nevěstinu a provázeti ji koňmo cestou k oltáři neb kadimu. Po oddavkách jest hostina; při odchodu dá obyčejně každý host nevěstě nějaký peníz, začež ona mu ruku políbí. Druhý den jde se k studánce vesnické, u které nevěsta obdrží od ženicha obyčejně notný křest. Téhož dne teprvé platí snoubenci za své. Nevěsta má nejen ve svém muži neobmezeného pána, ale jest povinna chovati se s největší skroušeností a úctou i k celému novému příbuzenstvu, z něhož každému na potkání ruce líbá. Rodiče ženichovi mají nad ní jako nad synem otcovské právo a mohou ji, kdy by se jim nelíbila, prostě poslati zpět. Proto poslouchá jich nevěsta více, než svého manžela, slouží jim, provází je večer k loži a čeká u lože tak dlouho, až ji sprostí služby. Se svým manželem nejen před nikým nemluví ale ostýchá se i jmeno

jeho vysloviti. Také manžel zahodil by se dle náhledů albanských, kdy by osvědčoval před někým laskavost k ženě neb mírně s ní mluvil; za slušné platí, aby choval se příkře, pánovitě a urputně k choti své. Jako ve starém Římě a Řecku platí i mezi Albanci: mulier finis familiae. Příbuzenství ze strany žen nemá nijakého veřejného významu.

Novorozenému dítku dává jmeno kmotr. O šestinedělkách se věří, že jsou přístupny všelikým zlým duchům, uřknutím a čarodějství. Proto nesmí ani matka ani novorozeňátko po 40 dní z domu, na krbu musí stále hořeti oheň a každý, kdo z večera neb v noci chce do domu, musí skočiti přes branici, jež přede dveřmi k tomu cíli jest připravena.

Při úmrtí jest nářek úkolem hlavně žen. Manželka zesnulého, sestry, švakrové a dcery ostříhají si vlasy, obrátí své flokáty vlnou ven, rozškrabou tváře, rozderou prsa a trhajíce se za vlasy padají jako šílené k zemi neb vrhají se na stěny. Nářek jich podobá se vytí vlků. Zesnulý pohřbí se obyčejně hned první den. Nad hrobem opětuje se nářek a ženy vrhají se do hrobu. Utišení nastane teprvé, když rozdávají se kočety, tolik co u Srbů a Bulharů koljivo, t. j. pšenice svařená s cukrem. Nad hrobem opětuje se nářek ještě třetí den a v domě smutku 40 dní po úmrtí, zejmena v neděle a svátky ráno, kdy sejdou se i vzdálené příbuzné.

Od Slovanů patrně přijali Albanci pobratimstvo, jež také zovou slovanským jmenem pobratinja. Jako u Srbů platí i zde za posvátné a pobratimové bývají si věrnějšími druhy v životě než vlastní bratří.

Albanci mají velké množství pověr. Nejrozšířenější z nich jest víra v uřknutí, že člověk pohledem ublíží druhému neb až i smrt způsobí. Chválili kdo děti neb dobytek, platí to již za poloviční uřknutí a pohlížili Albanec na dítě neb nemocného, tváří se jako by chtěl naň plivnouti, jelikož slině přičítá se vnitřní síla jako proti uřknutí tak proti nemoci. Ohni na ohništi přičítá se též zvláštní moc, jakož i nezaříkané vodě, jež přinešena byla z rána ze tří pramenů, aniž se při tom promluvilo. Vody té užívá se co léku. Každé úterý platí za nešťastný den a rovněž dni v měsíci s 9.

Nemocní léčí se obyčejně zaříkáním a čarodějnými prostředky, jelikož se předpokládá, že nemoc způsobily jim víly neb některý zlý duch. Léčením zanášejí se obyčejně starší zkušené ženy. Na některých místech obětují se černí berani k vůli vyléčení nemoci. Do základů mostu přes trhavou řeku Rzen zakopáno 12 hlav beranních, aby se nekácel. Též rozšířena jest pověra, že k tomu cíli dobře by posloužily oběti lidských životů. Také v různé čarodějné kameny věří Albanci, jako v kámen mléčný, jejž si kojící matky zavěšují kolem krku, v kámen proti řícení zdí a p.

Víly nazývají se buď „jaštъsmeja“ (venkovské), „fatmire“ (šťastné), „nus e maljeť“ (nevěsty vrchů) neb „ato će baňfišnъ natъn e mire“ (které nechť mají šťastnou noc). Albanci představují si je co etherické dívčí postavy, jež žijí na horách a v lesích, v noci však přicházejí do vesnic a domů. Albanci věří v domácího ducha, jehož si představují co pestrého hada. Lidem nepřátelské bytosti jsou Kučedra, jež žijíc ve vodě ničí a suší prameny, Syćeneza s dvěma psíma očima v předu a dvěma v zadu, a Ljubia, jež se živí masem malých dítek. Ore dnem

i nocí obchází, poslouchá žehnání a kletby i uvádí je ve skutek. Divové neb toskicky Devové jsou bytosti neobyčejné síly, giganti, kteří hory nakupili a pod zemí, kde vychází vřelá voda, kotle topí. Fatily jsou naše Sudičky neb staročecké Moiry. Zlatoskvoucí Maufia jest „krása světa“ našich povídek. Vurvolak zove se u Tosků i Řeků srbský vukodlak (vlkodlak), umrlý, jenž jako kočka neb jiné zvíře po světě bloudí. Štriga (patrně slovenské striga) zove se stařec neb stařena, již dosáhnuvše věku sto let mohou svým dechem jiné otravovati. V době nakažlivých nemocí je upalují. Mezi Gegy věří se, že katolický křesťan po smrti nemůže se státi strašidlem, přece však jest i zde víra v upíry, vlkodlaky, štrigy a drangue velmi rozšířena. Drangue jest totiž dítko, jež prý s chvosty na ramenou přichází na svět a pomocí jich může létati. Kdy by matka tajemství to někomu prozradila, dítko by zhynulo. Za bouřných nocí opouští dítko takové kolébku a bojuje v povětří s hroznými Kučedrami tak, až stromy vyvrací.

Rovněž věří Albanci ve sny, skryté poklady a v rozličné báje o zvířatech.

VI.

Dějiny albanské nebyly nikdy dějinami politického celku. Albansko dnešní rozpadalo se vždy v různé pro sebe uzavřené části, jež buď obývány byly od samostatných kmenů, buď náležely vesměs neb částečně k jinému velkému celku, jako k říši římské, byzantské, bulharské, srbské, benátské a konečně turecké. V staré době nemělo Albansko ani společného jmena; severní zvalo se Ilyrie a jižní Epeiros Dějiny Albanska jsou vlastně dějinami cizích dobyvatelů neb jednotlivých vyniknuvších vojevůdců na území albanském. Rozkvět říše macedonské za Filipa a válečné výpravy Alexandra Velikého do Asie nepadají na vrub albanský a jsou cizí peří, kterým Vassa efendi minulost Albanců snaží se ozdobiti. V přímoří macedonském byl již od dávných dob usazen živel řecký a byla to též vedle válečného materiálu macedonského, s nynějšími Albanci patrně příbuzného, osvěta i vzdělanost helenská, která razila Alexandrovi cestu do Asie a docházela za něho rozšíření. Také války Pyrrhovy s Římany byly jen válkami a nic více, jež neměly nijaký vývoj národní a kulturní v zápětí.

Ve smyslu kulturním Albanci ani dějin nemají. Či možno mluviti o kulturních dějinách národa, který po tisíciletí setrval v prvotním stavu svém a jemuž jde jen o to brániti se, aby setrvati mohl v stavu dosavadním i na dále?

Po vpádech Vizigotů šířili se Slované a Avarové do krajin Balkánského poloostrova, Srbům a Chorvatům podlehla západní část jeho, Bulharům východní a jihozápadní. Původní obyvatelstvo pozbylo i své národnosti a zachovalo se jen v nynějším Albansku. Avšak i tam sahala a udržela se v přístupnějších krajích po staletí moc srbská a bulharská, zápasíce brzo spolu brzo s Byzantinci. R. 1041 zmocnili se Byzantinci porazivše Bulhary středního Albanska a odtud až Drače. Rok potom vytrhli s velkou mocí proti Srbům k severu, byli však poraženi. Císař Michael Dubas jmenoval pak Nikefora Bygennia vévodou dračským,

který šťastně proti Srbům zakročil; když však proti císaři se vzbouřil, byl jat a oslepen. Jeho nástupce nedal se však tím odstrašiti a vytrhl s velkým vojskem složeným z Normanů, Bulharů, Řeků a *Albanců* r. 1079 přes Ochridu k Soluni, kdež ho stihla porážka. Zde po prvé uvedeno bylo jmeno Albanců pro obyvatelstvo, jež skorem po tisíc roků v úplném bylo zapomenutí. R. 1081 přistál Robert Guicard s Normany u Drače, a moc normanská udržela se zde a v Epiru až do r. 1109. Potom přešlo jižní Albansko co despotie epirská v držení Byzantinců, kdežto v severním měli stále převahu Srbové. Albanci při všem tom měli úkol pasivní a vystupovali na jeviště dějin jen, aby vyplenili to neb ono město, jež okolnostmi octlo se v nebezpečí, jako na př. r. 1273 Drač, když utrpěl krutým zemětřesením. V XIV. věku za cara Stefana Dušana přešlo opět celé Albansko v moc srbskou. Zatím však počali se valiti již Turci do Evropy a již před bitvou kosovskou r. 1389 svedenou zmocnili se důležitých míst albanských: alb. Bělehradu, Kroje, Kastorie a Drače, kterých vládnoucí tu po smrti Dušanově srbská rodina Balšů nedovedla uhájiti. Na počátku XV. věku byli již Turci pány v jižním Albansku; severní — kde částečně vládli Srbové, ve středním pak v Dibře, Kroji a j. rodina Kastriotů a jižněji v části, jež zbyla z despotie epirské, Komnenové — nemohlo odolati návalu osmanskému. Za doby té zaskvělo se Albansko po prvé v dějinách, avšak jen co meteor, který chvíli svítí a pak uhasne. Nebylo to však Albansko celé, nýbrž jen severní, a nebyli to vlastně ani tak Albanci jako syn Kastriotův Jiří, jenž dovedl se postaviti na odpor. Proto také hrdinná ona doba, jižto Vassa efendi nazývá „dobou jednoty albanské," trvala jen tak dlouho, dokud Jiří Kastriota byl na živu.

O otci Jiřího Kastrioty neví se ani s určitostí, bylli Slovan neb Albanec. Sídlel u Mogleny v krajině bulharské a za manželku pojal Vojsavu, dceru srbského velmože, s kterou měl syny Neposina, Stanišu, Konstantina a Jiřího. Turci odvedli syny Kastriotovy, již vychováni byli při dvoře Murada II. v islamu. Tři starší synové byli otráveni v Drinopoli, nejmladší ušel osudu tomu přízní sultána, v jehož byl službách. Již co osmnáctiletý jinoch s neznačným sborem turecké jízdy porazil přemoc nepřátelskou v Malé Asii, začež ho sultán nazval na počest Alexandra Velikého Iskander beg, t. j. kníže Alexander. Při dvoře sultánově v Brusse a Drinopolí vynikal mladý Kastriota v sedáních a bohatýrských zápasech i stal se již co jinoch proslulým. Jsa 23 roky stár užil příležitosti, jež se mu naskytla, i návrátil se do zemí otce svého. R. 1427 svěřena mu byla výprava proti Jiřímu Brankoviči. Kastriota táhl však zvolna zeměmi svého otce, sesiluje se a povolávaje k sobě všechny odbojné vůdce. Úskokem vymohl si r. 1428 na tureckém paši vydání Kroje, horské pevnosti severovýchodně od Drače a vtrhl pak sem přes Dibru s veškerou mocí. Kastriota zřekl se islamu a vyhledával přátelských spolků s knížaty srbskými, bulharskými, neapolskými a řeckými. Po devětatřicet roků bojoval vítězně proti Turkům odrážeje útoky jejich na severní Albansko. Když však r. 1467 v Leši zimnicí zemřel, bylo veta po neodvislosti severního Albanska. R. 1478 vydal syn jeho Kroju Turkům, uprchnuv sám za moře. Tím zmizelo opět jmeno Albanců s dějinného jeviště.

Výboj Turků obmezoval se z počátku patrně jen na krajiny přístupné, a možno předpokládati, že nejeden horský kraj se vítězům stal přístupným teprvé, když přijal islam. Nejeden též jak v severním tak jižním Albansku zachoval svou neodvislost až do našeho věku. Mezi Tosky byla to zejmena Chimara, obsahující větší díl Akrokeraunie, jež vzdorovala i sultánům, jako byl Bajazid II. a Soliman a která vymohla si úplné svobody a samosprávy s tou jen podmínkou, že vysílati bude sultánům bojovné sbory. Též Suliové zachovali si neodvislost a rovněž jiné kraje buď větší neb menší. V středním Albansku byli to zejmena Miridité, jižto i po pádu Skadru uhájili své samostatnosti s touže podmínkou co Chimara. Podobně i Dukadžini a jiní horalé. V nepřístupném hornoalbanském horském pásmu jsou četné albanské fisy rovněž jen málo závislé od Turecka a kdy by samy vespolek nevedly krvavé půtky, nehubily se a nespolčovaly jedny proti druhým s paši skaderskými, byly by as ostaly v úplné neodvislosti.

Osmanský státní důmysl netvořil nikde nic nového, nýbrž přispůsoboval jen poměry a stav, jež shledal, své moci. Zřízení říše bylo feudální a s tím do jisté míry federativní. V Cařihradě se nestarali aniž mohli starati o to, co se děje v tak různých částech říše, v Egyptě, Bagdadu, na Krimu, na Dunaji, v Albansku. V jednotlivých končinách vládli pašové brzo s větší brzo s menší svéprávností a nejmocnější páskou říše byli janičaři. Vzrostlali moc některého paše přespříliš, uměli se ve Stambulu postarati o to. aby buď sprovozen byl se světa neb pokořen od jiného paše.

Poměry ty trvaly v Albansku do polovice našeho věku. V městech a jednotlivých krajinách vládli mohamedánští předáci a kasta žoldnéřská a nad těmi byli pašové, již dědičně nastupovali vládu ve svém pašaliku. Turecká vláda, mělali tolik moci, je potvrzovala a dle okolností i sesazovala, jako jiné vůdce. Avšak i tu lišilo se podstatně Albansko jižní od severního; toto tvořilo pašalik skaderský, ono janinský. V jižním Albansku stal se značný obrat za Ali paše Janinského a v severním za Bušatlije paše. V žádném muži nejeví se přednosti a špatnosti měrou tak vrchovatou, jako v Ali pašovi Janinském. Život jeho, nepřetržitá řada odvahy, loupeží, vražd, věrolomství, platil dvěma velkým politickým myšlenkám. Jedna se mu nezdařila, odtrhnouti svou otčinu od svrchovanosti turecké, pro myšlenku tu co stařec osmdesátiletý zhynul smrtí tragického hrdiny při vší demonickosti své povahy. Druhou provedl, zlomil moc jednotlivých kmenů a feudálů v pašaliku svém, zlomil moc i samostatnost Chimary, Suliů a j. Turecku bylo to vítáno. Když na jihu moc Ali paše byla zlomena, když ukončeno povstání řecké i válka ruskoturecká r. 1829, nastala opět pohnutá doba v Albansku severním. Dědičný paša Skaderský, Mustafa Bušatlija, chystal se prohlásiti svou samostatnost. Dosud váhal; nyní však, když sultán Mahmud jal se prováděti centralisační politiku a z feudálních pašů činil placené úřadníky, odhodlal se k odboji. Jeho moc byla však r. 1837 u Babuše planiny od vezíra Rešida poražena. S hrstkou Miriditů vedených od prenka Marka uzavřel se pak v tvrzi Skaderské; tvrz byla dobyta, posádka povražděna a jediný Mustafa ponechán na živu i odveden do Cařihradu, odkudž vyslán do Asie, kdež jej otrávili.

Od dob těch stýká se bezprostředně turecká vláda a vede půtky a boje s kmeny albanskými. Po tuhém odporu a krvavých bojích, zejmena s kmeny mohamedánskými, zavedeny byly tanzimaty (nový řád) v Albansku od r. 1850 potud, že mohamedány odváděj í k vojsku, že v odvislých a přístupných krajinách vybírají daně a že pašové osobují si větší vliv na poměry a život horských kmenů. Jižní Albansko od Ali paše znivellisované podrobeno ústřední moci stambulské o mnoho více než severní. Území mezi severním a středním Albanskem, jež nazvali jsme přechodním a počítali k Albansku jižnímu, podřízeno pak bylo ústřední moci turecké v Monastiru.

Konsul dr. Hahn vyslovil před 27 lety domněnku, že změny ty Albansku as prospějí a budou mu zábřeskem nové doby. Albanec Vassa efendi ve spisku před rokem v Berlíně vydaném líčí však nynější stav co děsný úpadek a zmatek proti poměrům dřívějším.

Nyní po čtyrech stoletích zdá se, jako by Albanci znovu vstupovali na jeviště dějinné, a ozývají se v Evropě hesla Albancům dosud neznámá jako „jednota albanská“ a „spojené Albansko.“ O mocném hnutí mezi Albanci nelze sice pochybovati, avšak jaké jest to hnutí a kdo jeho vůdcové? Boje Jiřího Kastrioty vedeny byly k odražení návalu tureckého, hnutí nynější pochází však od mohamedánů a vedeno i podporováno jsouc od Turků, směřuje k odražení nejen Černohorců a Řeků, ale i vlivu obou těch národů a Evropy, jemuž by dosavadní poměry a v první řadě převaha mohamedánských Albanců padly v oběť. Hnutí nynější, což jest pozoruhodno, nevzniklo ani v Albansku vlastním, nýbrž mezi fanatickými Albanci na Kosovsku, kteří především cítili se ohroženi. Střed hnutí toho nebyly ani Skadar ani Janina ale Prizren, jenž jím jest dosud. Rozšíření hranic srbských podle Moravy a Toplice, vítězství černohorská a pochod Rakušanů k Limu do území Novopazarského, kamž sahají mohutné výběžky pásma hornoalbanského a podle nich i živel albanský: události ty vyplašily Albance v končinách starosrbských a vtiskly jim zbraň do rukou na obranu jich libovůle a středověkých poměrův i k odražení nových řádův a nové doby. Albanců ostatních zatím se to netýkalo; ti strhováni byli ve hnutí to jen znenáhla a ne zcela. Poměr Miriditů a Dukadžinů ke hnutí tomu jest dosud temný a nelze o něm pronesti určitého úsudku. Zdá se, že dostavili Turecku brannou moc za žold. Mnohé kmeny katolické byly násilím donuceny držeti se spolkem albanským. Tak uvádí nota černohorská, dne 22. června (4. července) 1880 mocem evropským podaná, stížnosti Klementů, Šalů, Šošů, Škreljů a jiných kmenů hornoalbanských, jež přišly knížete Nikolu prosit za ochranu. Mohamedáni nedovolili jim přicházeti do Skadru na bazar a zakupovati si tu potraviny a obírali je, kdykoliv sestoupili s hor svých.*) Pozoruhodné jest též, že

*) V notě praví se mezi jiným: „On veut les reduire en les affamant. Obligés de descendre au bazar de Scutari pour y vendre leurs produits agricoles, les habitants de ces districts ont été reçus par des agens de la Ligue, qui après les avoir maltraités, leurs ont pris tout ce, qu'ils portaient. Ces tribues, que l'on prétend animés de sentiments hostiles au Montenegro, ont envoyés des delegués au Cettigne pour implorer la protection du Prince.

hnutí to nesahá do jižního Albanska, nýbrž obmezuje se jen na severní. V Epiru organisuje se sice odpor proti Řekům, jest to však odpor výhradně jen mohamedánských Tosků ve spolku s tureckou vládou, a nemá s hnutím mezi Gegy nic společného. Toskové křesťanští, t. j. pravoslavní, ježto mají v chrámech svých řeckou liturgii a kteří za povstání řeckého bojovali po boku Řeků proti mohamedánům, ať Turkům neb Albancům, pokládají se většinou více za Řeky než za Albance. Hnutí mezi Tosky proti Řekům není asi dalece tak intensivní, jak se líčí, a jsou to hlavně Turci, kteří soustřeďují se tu k odporu.

Dle toho možno si učiniti úsudek o významu jednoty albanské a snah o sjednocení národní. Albanci vzpírali se dosud vždy a všem novým řádům a opravám, kdykoliv bezprostředně jim hrozily, ať to bylo třeba jen sečítání lidu neb volnost cestování. Zdaž bylo by však možno, nehledě k různosti mezi Gegy a Tosky a nevraživosti jednotlivých kmenů i rozdílného jich postavení, zříditi samosprávné Albansko bez nových řádů a oprav?

Nové písemnictví.

Básně.

Jsou básně, že překvapují; jsouť i takové, že se očekávají. Nepřihází se ovšem často, aby valnou částí lidské společnosti, některým národem nebo i celým kmenem jazykovým zavládlo jakési povznešení mysli, jakási nálada básnická. Ale když někdy opravdu se to stane, prochvívá tou myslí také jakési očekávání, jakási netrpělivost, aby někdo se ozval, kdo by tomu obecnému vzrušení ducha i citu propůjčil pěkného tvaru slovesného, kdo by ulevil té obecné napjatosti a tísni svým — zpěvem!

Národ náš za tří let posléze minulých cítil také čilejší proudění krve ve svých žilách, zmocnění svého duchovního života, způsobené velikolepými zápasy jižního Slovanstva a šlechetnou pomocí ruskou proti Turkům. Není třeba tajiti se tím nyní, že naše soustrast s utrpením bratří jedněch a naše žehnání, provázející rekovný a vítězný pochod bratří druhých, protkávaly se touhou, aby jazykem naším zazněla také *básnická* oslava těchto světodějných příběhův na půdě slovanské.

Nestydíme se vyznati, že se nám velice ulevilo, jakmile jsme zaslechli první akkordy českého zpěvu, vzbuzeného nejnovějšími dějinami Balkánskými. Naslouchali jsme jim se zdvojenou radostí. Jednak nalézali jsme v nich vyšší umělecké vyjádření všeho, cokoliv v epochálním osvobozovacím díle slovanském v prsou našich se ozývalo; jednak viděli jsme tím skvěle obhájenu svou národní čest před ostatním světem, zvláště před slovanským. Bylť podán důkaz, že kulturní snahy a práce naše co nejtěsněji přidružují se k hlavním a nejvyšším směrům tohoto století, že dokonale splývají s nejvznešenější ideou souvěkého vzdělaného lidstva.

Poesie naše s oprávněnou hrdostí může pohlížeti na veliký čin, jejž jmenem jejím vykonala Eliška Krásnohorská svými básněmi *K slovanskému jihu.*

Náležíť k nezbytným ano nejpřednějším součástem vyššího, humanitního vzdělání, zachovávati v mysli lidské památku několika rekovných osobností antických; hlásati slávu některých neohrožených trpitelův a bojovníkův za čest, cnost, vlast, svobodu občanskou a volnost duchovní v dobách starého světa římského a řeckého; vzbuzovati v každém novém pokolení úctu a obdiv k jednotlivým jmenům, jež buď s korunou mučednictví buď s věncem vítězství z dávnověkosti vynikají. Oč úchvatnější jest pohled na mučednickou a vítěznou majestátnost celého *národa*, na duchovní velikost několika milionův lidí, kteří všichni současně k vrcholům opravdové lidskosti se nesli! A oč dojímavější jest tento pohled, když ti trpitelé a hrdinové stojí před námi a když jsou s námi jedné krve a jednoho ducha!

Rekovnost ojedinělých postav antických jest za naší paměti, před našima očima převýšena rekovností celého jižního Slovanstva mezi moři Jaderským a Černým. Vyjádřiti tuto životní vznešenost celého národního kmene spůsobem uměleckým, patří zajisté k nejvážnějším a nejtěžším úkolům poesie. Zde jest potřebí Musy, která dovede rovněž pravdivě a krásně vylíčiti úsměv bolesti na tváři děcka, skonávajícího v rozbořené kolébce vedle zohavené mrtvoly matčiny, jako smrtelný záchvěv zděšení a zoufalosti na zneuctěné nevinnosti panenské, jako výraz spravedlivého hněvu i na spoutané i na vítězící síle mužné, jako poslední vzkřik kletby třesoucí se na zsinalých rtech a na křečovitě zaťatých pěstech kmeta, jehožto šedinami pohrává buď chladná vlna na písčitém břehu Dunajském nebo ostrý vítr na zkrvaveném kolu Novopazarském; jako hlahol chorálu, proudícího se z jásavých, vděčných prsou celého národa nad osvobozenou vlastí!

Básnické umění El. Krásnohorské netoliko má tuto objemnou stupnici nálad, ale na každém stupni rozvinuje se v plné síle a svěžesti. Život lidský a život národní v nejrozmanitějších obdobách svých, ve stráce jemné i důrazné, blažené i žalostné, leží před ním jako otevřená kniha.

Básně K slovanskému jihu zcela obsáhly svůj vznešený předmět a zároveň vyjadřují dokonalost novověké poesie naší. Dle látky místopisné rozpadají se na dvě části: jednu věnovanou Černé Hoře, druhou Bulharsku. Už tento výběr a toto rozdělení svědčí, jak správně naše pěvkyně pojala a jakým esthetickým důmyslem pronikla veškeru básnickou situaci na jihovýchodu evropském. Na Černé Hoře a v Bulharsku zajisté jsou nejpoetičnější zjevy ze všech, jimiž dějiny jihoslovanské za poslední doby vynikají. A k tomu ještě se druží, že mají tu i tam ráz zcela jiný. Na Černé Hoře spatřujeme heroism činu v popředí, v Bulharsku heroism utrpení. Poetka česká každému z těchto dvou krajních živlův dějinných dala dokonalý tvar umělecký, obsahem i náladou své skladby. Jaksi na rozhraní také básnickém stojí Bosna, kde obě krajnosti a zvláštnosti, černohorská a bulharská, v sebe splývají a v rovné váze se drží.

Čtenářové Osvěty znají už z některých, právě nejkrásnějších ukázek (Morlákovy perly, Bulharské vánoce, Mužík), že El. Krásnohorská obrala sobě formu balady a dumy pro vyjádření svých uměleckých intencí vzhledem K slovanskému jihu. Nebylof ani možno, voliti vhodněji a šťastněji, než tuto formu *epiky*. Lyrika ani reflektivní nebyla by s touto látkou docílila žádoucího úspěchu. Někdeli ve skutečném životě současném vůbec příležitost k básnění čistě epickému, zajisté že na slovanském jihu. Zde umění básnické spíše musí pečovati o to, aby veliké bohatství epiky shrnulo, než aby ještě rozvolňovalo je lyrikou.

Vzhledem k této umělecké ekonomii El. Krásnohorská vykonala dílo, hodné obecného obdivu. Co tu momentův, vábících obraznost v levo v pravo od hlavního děje a slibujících hojnou žeň básnických požitkův! Poetka naše odolala takovým esthetickým pokušením, setrvala na přímé cestě a zůstavujíc po obou stranách celé poklady básnického umění bez dotknutí, rovným plným směrem čelila k epické výši svého zpěvu. Vším právem můžeme pověděti, že básněmi K slovanskému jihu El. Krásnohorská epický ráz své Musy nejjasněji dokázala a utvrdila.

Forma balady a dumy velice usnadnily řečenou ekonomii. V každém oddílu, černohorském i bulharském, jednotlivé básně spořádány jsou tak, že jedna jest pokračováním nebo následkem druhé, že všechny vespolek souvisí, a že stupňujíce se činí dohromady vždy jediný celek. Jednotlivé látky jsou jako hlavními, nejvýznačnějšími stanicemi na té dráze útrap a činův, po které zde Bulhaři tam Černohorci kráčeli k svému vysvobození.

Tento *vnitřní* organický proud vrací pak celému básnickému dílu *K slovanskému jihu* onen mohutný ráz jednolité, veliké básně *epické*, který v *zevnější* rozdrobenosti čili rozčlánkovanosti formy se tratí. Zachovati i *zevnější* celistvost eposu, nebylo zde možno, poněvadž děj nesoustřeďoval se kolem *jediného* hrdiny, nevycházel z popudu toliko jediné osobnosti. Chtělli by někdo přece vyznačiti hrdinu jediného, musil by mluviti o veškerém lidu zde černohorském, tam bulharském. K tomuto ponětí hrdiny také tíhnou všechny básně El. Krásnohorské; v něm mají všechny i svou jednotu i svůj vrchol. Dílo K slovanskému jihu jest epos s hrdinou národem jihoslovanským.

S tohoto hlediště teprv jeví se všechna půvabná dokonalost v komposici básnické, jejížto zvláště vynikající části jsou: Harač, Had, Morlákovy perly, U plitvických jezer, Černohorská kolébavka, Mořský ďábel, Vyzvědač; Růže bulharská, Bulharské vánoce, Dragan a guslar, V porobenství, Vděk, Mužík a Slovo.

V porovnání s černohorským oddíl bulharský má do sebe více působivosti na čtenáře. Jsouť osudy národa bulharského nejtklivější elegie novověkých dějin evropských. Básně: Bulharské vánoce, V porobenství a Vděk vyjadřují nejvlastnější jejich ráz. Heroism černohorský vzbuzuje v nás obdiv a úžas; bulharský soustrast a hrůzu. Jest veliký tím, že vytrval ve všech mukách, až nadešla chvíle vykoupení.

I tuto světodějnou výpravu bratrské pomoci ruské Eliška Krásnohorská dovedla obraziti spůsobem úchvatně básnickým. V několika slokách nadepsaných Mužík mluví k nám tolik opravdové a velikolepé

poesie, kolik jí zajisté spočívá v osvobozovacím díle ruském. V osobě ruského mužíka soustředěna jest všechna velikodušnost a obětavost ruského národa, pod jejímžto dotknutím spadla pouta tureckého otroctví s rukou a šijí bulharských. *Tato báseň sama náleží mezi nejpřednější skvosty, jimiž poesie vůbec může honositi se.* Není nám povědomo, že by veškeren rodinný, náboženský, státní a kulturní život některého jiného národa byl nalezl ve zpěvu třeba nepoměrně delším vyjádření tak dokonalé a plastické, jako život národa ruského v této krátké básni Elišky Krásnohorské. To jest vložka do zpěvův bulharských, hodna, aby mládež všech kmenův slovanských ji zpívala zpaměti!

A k ní se řadí majestátní epilog, nazvaný Slovo. Ve skutečnosti dílo osvobozovací ještě není ukončeno; v básni bylo potřebí dáti mu nějaký vrchol. A tu opět dlužno pověděti, že básnický talent Elišky Krásnohorské osvědčil se ve vší síle a skvělosti své, když příštím dějům jihoslovanským, cokoliv v nich ještě bude krutých zápasův, sklamání, přestávek a nových válečných podnikův, otevřel jedině důstojnou, velikolepou perspektivu. Dílo svobody musí vésti k opravdové lidskosti; vykoupení z poroby těla nemělo by ceny bez vykoupení z poroby ducha; hrdinství činu a muk vyhledávejž oslavu svou v osvětě! Z olova, sebraného na bojišti, lije se písmo na tištění knih; ze zbytkův zbraně hmotné zhotovuje se zbraň duchovní; po zápasech meče přicházejí zápasy *slova*, z nichžto vzniká — *světlo*, a genius lidstva jest vyzván, aby tam k slovanskému jihu sklonil svůj okřídlený krok . . .

Slyšme ten dojemný zpěv. Starý Bulhar, starý buřič, sedí v horské chatce z hlíny. Jest to tajná slévárna písma; ale v pánvi, kde kdysi tavilo se olovo, nyní pavouk přede, a netknuty jsou liter kadluby. Vydalť stařec všechen kov povstalcům, aby sobě z něho nalili kulí. A sedí sám; neboť povstalci odvedli mu také syna na bojiště.

V tom vešel muž, — jeť dveřej dokořán;
jde k starci, k nohám jemu skládá břímě
i líbá ruku vetchou, nepoznán,
a v líc mu hledí laskavě i přímě.
„Jsem z oněch," dí, „již odvedli ti syna.
Svůj pozdrav poslední mi svěřil hyna,
než k věčné výši vzletl jarý duch!
Sám zbyl jsem ze všech, — splácet náš jdu dluh.
Tvé lásce vyrván syn i tvému dílu,
stal v boji krvavém se vlasti mučněm;
však mladé srdce zas a mladou sílu
ti vracím zaň! Ty nazvi svým mě učněm
a synem ducha svého! Ať se prýští
nám z rukou velebné zas pravdy símě
těch drobných značek rojem! Viz mé břímě:
toť kulí žeň, jež tkvěly na bojišti;
ty přelijeme v písma střely vnovo,
a silou činu vládniž svaté slovo!
Však jednu kulku zachoval jsem zvlášť," —
a mladý vojín odhalil svůj plášť;
„zde na mých prsou — jest mým dechem vřelá,
ta, otče, v srdci tvého syna tkvěla!"
Kmet malou kulku z ruky jeho vzal
a v obra rostl před ním jeho žal,

jak stín ten černý, rukama jenž lomě
ční v stěnu, v strop, an jinoch plamen nítí
a před tím bolem hlavu chýlí skromně,
jen tuše, zkoušená ta hruď co cítí.
Krb svítí v jizbu; stařec v jasné záři
se kleče modlí s apoštolskou tváří;
v strop temný obrací se líce bledá,
a kulku dlaň jak v oběť k výši zvedá.
Vstal, stoupil k jinochu, tvář k tváři chýle.
„Pojď, synu dobrý, započneme v díle!"
A jinoch pánev na ohniště staví,
hrsť kulek vsypal v ni a již je taví;
kmet kročil k ohni; v oka jeho plání
zas velebný žže zápal odhodlání;
již nakloniv se náhle nad kov žhavý
veň pustil kulku ze synova těla,
a slza blýskla veň i zasyčela.
I vece kmet: „Buď oběť oželena!
Již chrabrostí jsou srdce posvěcena;
teď zbraní ducha svatý počni boj!
Pojď, synu, lijme božské pravdy zdroj,
a vlasť, ta krví synů vykoupená,
ať uzří světlo, ježto září slovem!"

Krásněji pěvkyně naše nemohla zakončiti své slovanské chorály než tímto velebným akkordem míru. Věštbou humanity přítomnost slovanského jihu pojí se s budoucností jeho; poesie hlásá smíření všech obětí v příštím blahu. Tím dokazuje svůj božský původ . . .

Současně s básněmi Elišky Krásnohorské K slovanskému jihu jiná sbírka původních poesií českých vzbudila mocný interes literární společnosti a veřejnosti naší. Jaroslava Vrchlického *Dojmy a rozmary*, rozděleny na třináct oddílův.

Dostali jsme za tohoto desítiletí od svých pěvcův tolik dobrých ano výborných básní, že už počínáme býti vybíraví a přísní. A zvláště někteří básníci naši vyvinují se tak rychle před našima očima, že první naše otázka při každém jejich novém díle zní: jest to zase lepší, než co nám posléze podali? Viděti, že máme té doby v poesii štěstí. Jinak bychom nebyli tak neskromní a spokojili bychom se, jen kdy by ten onen básník, na němž nám před jinými záleží, v novém díle svém udržel se jen na výši předešlého, jen kdy by bylo jisto, že neklesá. Když žádáme víc a více, dosvědčujeme sami, že máme už mnoho, a že více žádati také můžeme.

Vrchlický význačně patří k oněm literárním umělcům, kteréž dobrota vlastních prací a náš applaus pobádá ku předu. Nejnovější básně jeho, nazvané Dojmy a rozmary, uvítány byly mezi všemi přáteli české poesie dychtivou otázkou: Jsou lepší než *Eklogy a písně?* Důležitá to zajisté i podivná otázka; neboť Eklogy a písně byly výborné, nejlepší ze všeho, co Vrchlický až do sklonku minulého roku byl sepsal. Nejtěžší jest konkurence, kterou umělec způsobuje sobě sám. Tu každý krůček ku předu mnoho znamená. Vrchlický jej učinil, ne sice celou sbírkou, nazvanou Dojmy a rozmary, ale třemi částmi jejími, jež slují: Na zlaté půdě, S antickým reliefem a Masky a profily. V těch třech oddílech složena jest hlavní síla nejnovější jeho básnické produkce.

Láska a umění jsou předměty, o kterých Vrchlický umí pěti

nejkrásněji, na nich nachází opět a opět nové stránky půvabu, nové podněty ke zpěvu. Básně Na zlaté půdě, připínajíce se zlatou nitkou slůvka „ano“ k Eklogám a písním, uvádějí nás do blažené domácnosti pěvcovy, jsou uměleckým projevem manželského štěstí básníkova. Forma znělky, jakožto slovesný útvar zpěvu milostného, hodí se esthetickým účelům Vrchlického dokonale, splývajíc s obsahem v lahodný celek. Vyznačujeme zde sonety: Mně v hloubi srdce vždycky láska zpívá, Na každé struně pěl jsem krásu tvoji, Při pohledu na obraz Fornariny, V dešti, Noci na severu, V zimě sami.

Uznávajíce plnou měrou cenu básnickou i ostatních, nemůžeme zatajiti, že žena má právo žádati na manželu, básníku i nebásníku, aby ji nezbavoval onoho posvátného tajemství, jež i příroda při ní zachovává. Tento zřetel zdá se nám rovněž důležitý ano ještě důležitější nežli šetrnost ke čtoucí mládeži, aby básník ve své šťastné domácnosti střežil nejsladší koutek jen pro sebe.

Jinak nebude zbytečno připomenouti, že heslo: „O superba vis formae“ v theorii jest svrchovaně správné; však v praxi že rozcházejí se od něho dvě cesty dle toho, k jakému účelu užívá se ho. Socha Miloské Venuše nebo Belvederského Apollona zajisté ani v nejsmyslnějším pozorovateli nevzbuzují vášeň, nerozpalují oheň smyslnosti, a jsou přece zcela nahé. Vedle toho pak jsou na příklad obrazy, kde nahota jen prosvítá, nebo až na malou část úplně zahalena jest, a přece co tu vilnosti na odiv, co tu nestoudnosti v účincích! Nikoliv tedy nahota sama sebou, nýbrž to, co se jí vyjadřuje a vzbuditi chce, její účel může býti pohoršlivý a proto také *neumělecký!*

V oddílu S antickým reliefem Vrchlický oživuje před námi kouzlem svého umění řadu postav z kultury klasické a ukazuje, jakým způsobem starověká vzdělanost řecká může trvati ve stálém spojení s novověkými snahami duchovními. Duch antiky ještě nevykonal svůj vznešený úkol v dějinách lidstva, působení jeho není vyčerpáno. Vrchlický probádal ducha antického až do nejskrytějších hlubin a podává nám jeho věrné ohlasy v básních: Dryada, Kybela, Ceres, Priapus, Echo, Narciss, Odysseus, Briseis a Orfeus. Na těchto skladbách můžeme srozuměti, co věčně svěžího, posud nedotknutého a nespracovaného materiálu v antice klasické uloženo jest a jakým způsobem moderní poesie má ovládnouti jej.

V oddílu Masky a profily, jejž co do umělecké hodnoty klademe na třetím místě v celé sbírce, básník dosvědčuje, že poesie všech věkův a národův jest jediné, nerozdílné spojidlo a dílo duchovní. Vystupujeť tu před námi řada skvělých jmen, jež čítají se k největším ozdobám všeobecných dějin kulturních. Pěvec postihl pravou povahu nejrozdílnějších básnických heroův, a ve formě sonetův podává nám velezdařilé obrazy jejich. Dante, Cino di Pistoja, Ariosto, Cervantes, G. Sand, G. Leopardi, Shelley, Leconte de Lisle, Th. de Banville, Baudelaire, Th. Gautier, Carducci, Mickiewicz, Krasiński, Słowacki, Gogol a V. Hugo jsou miláčkové Vrchlického. Z těchto jmen poznáváme, že poeta náš kráčí po vrcholech svého umění. Kterak zvláště studium poesie slovanské rádi při něm vidíme, snad nemáme potřebí doličovati blíže.

Z ostatních oddílův řadíme dle ceny: Slzy révy, zejmena k vůli básním Div Šalamounův, Lacrimae Christi, Víno písní, Dva kalichy a Cestou do Vignoly; Nápisy a nápady pro skladby: Antiky, Nápis na starý pohár, Kos a U vchodu divadla. Z balad a odelet vyznačujeme zpěv: Své pagodě, a z Aquarell rozkošné krajinomalby: Rybník v mlze, Skřivan, Zpustlý mlýn a Na poustě. Umíť Vrchlický na krásy přírodní pohlížeti okem postihujícím nejjemnější její útvary, ano i štětci malířovu propůjčiti slov oživujících.

Že i v ostatních oddílech nalézají se místa velmi zdařilá, poetická, rozumí se při básnické individualitě tak všestranné, jako Vrchlický, samo sebou. Však nadšení neproudí zde už tak z plna, jako v částech spředu jmenovaných, tu i tam jako by umdlévalo. Kdy bychom byli měli co raditi při pořádání celé sbírky Dojmův a rozmarův, byli bychom zejmena v rozmarech přimlouvali se za přísnější censuru. Účinek celku byl by soustředěností tolika skladeb opravdu uměleckých zajisté jen získal. Co vyšlo jen z prchavé nálady, vykonalo svůj chvilkový úkol, ale nenabude hluboké a trvalé ceny ani vedle nejdokonalejších plodův uměleckých.

Ferd. Schulz.

Básnické překlady.

V tomto oddílu krásného písemnictví českého zaznamenáváme několik pěkných prací z doby letošní. Nejprvé *Balady Göthovy* překladem Ladislava Quisa (Poesie světová svazek XIX., nákladem dr. Ed. Grégra). Jeden z podnikův, jehožto provedení Poesie světová po několik let věnovala přední péči. Ladislav Quis podjal se toho úkolu se zvláštní horlivostí a podal nám *všechny* balady německého klasika ve zdobném rouchu našeho jazyka. Znatelé literárních věcí přisvědčí, že Balady Göthovy jsou jedním z nejtvrdších oříškův, na nichž umění překladatelské své štěstí zkoušeti může. Nejdokonalejší plastika v elegantní prostotě a epigrammatické téměř úsečnosti jazykové formy, při tom pak ze samých hlubin národního a přírodního ducha vyniklý, více tušením a náladou než zjevným tvrzením nesoucí se obsah působí překladateli jejich do kterékoliv řeči nesnáze a rozpaky, s nimiž nepotká se při nejobjemnějších a nejslavnějších plodech literatury světové. Ladislav Quis, šťastný a pilný vzdělavatel formy baladní v básnění původním, překonal ty nesnáze takovou měrou, že jeho překlad Göthových balad jest hoden plného, chvalného uznání. Třeba jen porovnati dřívější české překlady některých těchto básní s přetlumočením jeho, aby se seznalo, jaká umělecká cena této práci přísluší. Verš a rozměr originálu zachovány jsou naskrze.

V téže sbírce básnických překladův (Poesie světová svazek XX.) Otakar Mokrý vydal *druhý* díl básní *Jul. Slowackého.* Nalézáme tu nejslavnější epos velikého romantika polského, z dějin ukrajinských čerpaný zpěv *Zmije*, a podobnou této básni v některých stránkách skladbu Václav; křižáckou pověst Hugo, jež obrazí nám mladistvou ještě tvořivost básnického genia J. Slowackého v plném varu, a konečně výbor z pozůstalých jeho zpěvův, v nichž síla myšlenky a slova jeví

se ve své vyspělosti a zralosti. Mimo zpěv o Zmiji tyto připojené básně drobnější mají pro nás největší půvab. Zde nalézáme verše a sloky, v nichž poesie Slowackého ve vší velikosti své jaksi shrnuta jest. Řím, Rozloučení, Znělky, Východ slunce nad Salaminou, Hrob Agamemnonův, Hymnus při západě slunce na moři, Při provázení ostatků Napoleonových, nade všecky pak Má závěť jsou zpěvy úchvatné síly elegické. Nadšen nejvroucnější pietou k polskému veleduchu, překladatel pilně šetřil všech krás originálu; takřka prášek za práškem přenášel jeho pel na svou práci.

Také druhého z tří tvůrcův novověké poesie polské můžeme nyní v písemnictví svém poznati měrou dokonalejší, než bylo lze z posavadních menších a různě vydaných ukázek jeho spisův. František Kvapil přeložil *Zygmunta Krasińského vybrané spisy* (Salonní bibliothéka, nákladem J. Ottovým, číslo XVI., ve dvou částech) a opatřil je předmluvou, která čtenáři českému podává pravdivý, jasný a hluboký názor do básnické individuality velikého pěvce a věštce polského. Zcela pravdivě překladatel charakterisuje Krasińského, ačkoli byl nazván básníkem hrobů, že spíše jest básníkem naděje, neboť ačkoliv nad svěžími hroby své vlasti zapěl temně, truchlivě, jeho zpěvy šly přece po všem národě polském též s věštbou z mrtvých vstání a se slovem útěchy. Co v nich žalu nad těžkým úpadkem rodného lidu, tolik bylo v nich i jisker naděje, tolik hymnického vzletu v té chvíli, když líčil den jeho příští slávy. Zrakem filosofa idealisty Krasiński zřel v temný chaos dějin a událostí, a když všichni zoufali, on jediný nezoufal, když všichni zbyli naděje, on volal k práci a nepochyboval nikdy. V novověké literatuře polské Krasiński zastupuje směr národně mystický. Původní v myšlence i formě, stvořil si zvláštní svou řeč a čistě individuelní spůsob provedení, jímž ostře lišil se od svých předchůdcův a následovníků. Záliba jeho v tom, že zahaloval své práce rád zvláštním mystickým pološerem, časem jest poněkud na újmu plnému jich porozumění, však u velké většině tok jeho myšlenek bývá čistý a jasný. Ve výboru Kvapilově jsou tyto Krasińského básně: Nebožská komedie, Pokušení, Předsvit, Žalmy budoucnosti, Sen, Různé básně (32) a Tři myšlenky. Z těch zejmena básně veršované (Předsvit, Žalmy budoucnosti a Různé básně) mezi českými přáteli básnického umění najdou horlivé čtenáře a obdivovatele. Překlad Fr. Kvapila jest naskrze velice zdařilý, místy opravdu mistrný. Verš plyne volně jako v originálu, polský přízvuk, jenž tak mnohým našim překladatelům polských básní se stal osudný, nezaznívá a neruší zde nikde. Mluva česká ve vší lahodě, síle a malebnosti své odívá zde city a myšlenky polského velikána. —

V Dojmech a rozmarech Jaroslava Vrchlického v oddílu *Masky a profily* čteme tuto znělku:

Leconte de Lisle.

Sen Hellady, ten věčný, plný vůně
tvých zpěvů kalich v duši naši střásá,
jak božské dítě, na klínu jich krása,
čím Helena plá, Niobe čím stůně.

Tys moři velkost vzal a perleť luně,
tvé písně mramor pod tvým dlátem jásá,
a v doby vřavu hlasem vichrů hlásá,
že zasedne zas krása na svém trůně.

Ty v písních svých jak ve kolosu středu
zříš chmurným zrakem do zmatku své doby,
ve srdci vulkán, ale tváře z ledu.

A nepochopen; tím již básník pravý
jen zdáš se hlídat velkých duchů hroby
a mírniti tak hořkou žluč své slávy.

Na důkaz pravdivosti těchto svých slov o básníku francouzském J. Vrchlický vydal letos překlad jedné z nejvýznamnějších básní jeho: *Kain* (báseň *Leconta de Lisle*, v Praze, nákladem J. Ottovým). Kdo porovná báseň Lislovu s dramatisovaným zpracováním téhož předmětu od Byrona, dá francouzskému pěvci přednost, a jsme českému básníku velice povděčni, že nás seznámil s tímto velikolepým útvarem francouzské Musy. Ohromnost názorův světových a kulturních v nejdokonalejší formě slovesné! A český překlad, jak z pera Vrchlického už jsme jim zvykli, nádherný, nová báseň česká. Vnitřní hodnotě této skladby odpovídá důstojně i vnější úprava, skvostná a jemná. —

Nejnověji dochází nás mezi básnickými překlady *Homérova Ilias*, kterou šestiměrem epickým na český jazyk převedl Hynek Mejsnar, profesor vyššího reálného gymn. v Táboře; díl druhý, zpěv 13.—24. (V Praze, nakladatelé Slavík a Borový.) Tímto zase jeden velice důležitý podnik literární dospěl u nás k svému ukončení. Máme nyní už také celého Homéra ve svém jazyku. Desítiletá pilná práce prof. Mejsnara jest šťastně vykonána. Odborné listy filologické zajisté neopomenou probrati toto dílo ze stránky věcné i formální podrobně; zde přestáváme na projevu upřímné radosti, že nyní podána jest úplná příležitost také oněm vzdělancům českým, kteří studiemi starých jazykův se nezabývali neb nezabývají, aby přece pomocí jazyka vlastního seznali největší díla básnického umění řeckého. Homér patří na stolek vůbec každého vzdělance, a od nynějška žádný Čech už nebude míti důvodnou a platnou omluvu, že nemůže s ním seznámiti se a rozuměti mu. Překladu Mejsnarovu snad tu a tam filolog něco vytkne, jinému bude snad se zdáti ne tak básnický jako na příklad německý překlad Vossův; ale vzdělávací důležitosti, kulturní ceny už nyní mu nepopře nikdo.

Ferd. Schulz.

Obsah dílu druhého.

